

શિષ્ટ, સુંદર અને સસ્તાં પુસ્તકો પ્રગટ કરતી

સાંજ પડે ત્યારે—

માજ તો રોજ પડે છે. મવાર ને રાત પણ રોજ ધાય છે, પણ જીવનની મવાર, જીવનની અપોર, ને જીવનની મંધા દરેક માણસને એક જ વાર આવે છે.

ને એ માંજ પડે ત્યારે, જુની જુની વાતો, અપભ્રંશ ને યોવનતા બતાવે. મંભારવા દરેકને ગમે છે. એમાંથી કંઈ ઔર મીઠાસ માણવા મળે છે.

પણ એ સાદાસર દાદ ન દે ત્યારે? એ મજા વીંખાઈ જાય છે, યુવાઈ જાય છે. એવું ન થાય તે માટે

વેન્ગાર્ડના કેમેરાની મદદ લ્યો !

વેન્ગાર્ડના Ultra Modern સ્ટુડીઓમાં દર વર્ષે એક ફોટો પડાવવાનો નિયમ કરે અને તમારો જીવનનું આલ્ચમ બતાવે. જીવનની મંધાએ તે તમને અતિ પ્રિય યજ્ઞ પડશે. તમારા-મા ગદો-તાનો-તમારો વાડીવસ્તાર એ માટે દરદર્શિય તમારો પાક માનશે.

ગમે તેવા નાના-ઝાંખા-મીઠા અને રંગાતલ કોટા ઉપરથી પણ નુર એન્સાઈમેન્ટ બનાવી આપીશું

કેમળી જાતના કેરોમાફી-એન્સાઈમેન્ટ-વેન્ટોંગ-નોવેલ્ટીઝ વગેરે માટે લખો, મળો યા ફ્રાન કરો.

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ:

જે ૩૬૬, હોમલાઈ, પોષ પામે, મુંબઈ.
ટે ન. ૨૫૭૮૦

સું પૂઠું	દેશમાં	રૂપિયા ત્રણ	કાચું પૂઠું	પરદેશમાં	શિલિંગ ૭
કં પૂઠું	"	રૂપિયા ચાર	ખાકું પૂઠું	"	શિલિંગ આઠ

ગ્રાહક થવા માટે લખો:-

અંજલિ ગ્રંથમાળા • ડેન્સો 'હૉલ' • કરાચી.

શિષ્ટ, સુંદર અને સસ્તાં પુસ્તકો પ્રગટ કરતી

અંજલિ ગ્રંથ માળા

જીવનમાં સંસ્કાર પૂરે અને નવયુગનો પ્રકાશ લાવે એવું ધ્યેયલક્ષી સાહિત્ય આપતી આ ગ્રંથમાળાના પુસ્તકોને તમારા કુટુંબમાં સ્થાન આપી માળાને વધુ સુંદર, સસ્તી અને સમૃદ્ધ બનાવો.

અમારો હેતુ

- સમાજ, ધર્મ અને રાષ્ટ્રની આજે નવરચના ધર્મ રહી છે તેમા અદ્યારો પણ ઉપયોગી યર્ધ થકે તેજ સાહિત્ય સહેલામાં સહેલી અને આકર્ષક રીતે અત્યંત સસ્તા મૂલ્યે આપવાનો અમારો હેતુ છે.
- કેવળ મનરંજન અર્થે અમારાં પ્રકાશનો નથી. લોકોમાં જે વાચનભૂખ ઉતરી છે એનો ઉપયોગ લઈ એ દ્વારા સમાજને મુજબતા કૃત પ્રશ્નો એમના ખ્યાલમાં લાવવાનો અમારો પ્રયત્ન છે.
- જીવનમાં જે વિચારોની જરૂર પડે છે તે વિચારો અમે નવલકથા, નાટકો, વાર્તાઓ, સાહસકથાઓ જીવનચરિત્રો, પ્રવાસવર્ણનો, પત્રો છત્યાદિના રૂપમાં સહેલામાં સહેલી અને રસિક રીતે પ્રજા સમક્ષ મૂકીએ છીએ.

એક વિનંતિ

આ હેતુ અમે કેટલે અંશે પાર પાડી શક્યા છીએ તે આપ અમારાં પ્રકાશનો ઉપરથી જ નક્કી કરો. માત્ર ત્રણ અને ચાર રૂપિયા જ લવાજમ છે. કંઈ નહિ તો આપ એક વર્ષ માટે ગ્રાહક બની એટલું જોખમ ખેડો અને જૂઓ કે આ પુસ્તકો, આજે પ્રગટ થતાં સેંકડો પુસ્તકો કરતાં જુદાં પડે છે કે નહિ? આપને લાગે કે આપના ઘરમાં આ પુસ્તકો સઘરવા જેવાં છે, આપના કુમારોમાં સંસ્કારો સુકી જનારા છે, આપના જીવન-પ્રશ્નોમાં કંઈક મદદ કરી શકનારાં છે તો જ ખીલે વરસે ગ્રાહક રહેજો.

ગ્રાહક થશો ?

ઉત્ક્રાંતિના વિચારો ફેલાવવું ઓછામાં ઓછું ખ્યારસો પાનાતું વાચન નીચેના લવાજમે ઘેર બેઠા મળી શકશે. લગભગ બધાં પુસ્તકો દ્વિગી સુખચિત્રવાળા હશે. હપાર્ધ સુંદર અને બાધણી મજબૂત હશે.

કાચુ પૂઠું	દેશમાં	રૂપિયા ત્રણ	કાચુ પૂઠું	પરદેશમાં	શિલિંગ ૭
પાકું પૂઠું	"	રૂપિયા ચાર	પાકું પૂઠું	"	શિલિંગ આઠ

ગ્રાહક થવા માટે લખો:-

અંજલિ ગ્રંથમાળા + ડેન્સો હોલ • કરાચી.

બીજા વર્ષનું પહેલું પુસ્તક

સં ૭ વ ની

(એક સમ્પ્રદાય નવલકથા)

આ પુસ્તકની સાચી હોઠપ્રિયતાનો ખ્યાલ તો છ મહિનામાં જ એની પહેલી આવૃત્તિ ખલાસ થવા આવી છે અને પ્રતિદિન ગ્રંથમાળાની ગ્રાહક સંખ્યા વધતી જાય છે તે ઉપરથી આવી શકશે, પણ લેખકે પુસ્તક લેખી નથી તેમને નીચેના અભિપ્રાયો ઉપરથી કેઈક ખ્યાલ આવી શકશે ધ્યેયલક્ષી સાહિત્યનો પ્રચાર ઇચ્છનારાઓ આ વાચીને જરૂર આનંદ પામશે અને બીજાને વચાવ્યા વિના રહી શકશે જ નહિ

:: અભિપ્રાયો ::

અવેશક

‘ લેખક મને કહ્યું અને પુસ્તક વાચતા મને જણાયું કે લેખકને ઈશ્વર સાહિત્યની ખાતર સાહિત્ય સંબંધ કાવ્યોનો નહિ પણ સર્વિનપલગની લક્ષણ પ્રોત્તુ રહ્યા પછી આપણું સૈનિકોએ જે મને વિદ્યાભિને દૃશ્યમયને અનુભવ્યા તેનું વર્ણન કરવાનો જ છે આ પુસ્તકમાં જે સૈનિકોના ચિત્રો છે તે પૈકીના જ લેખક પોતે જણ છે એટલે સૈનિકોની આસાસી, આકાશલો સહયોગ, સુરોચીમાં પ્રવેશ કરી વગેરેનું જે વર્ણન તેમણે કર્યું છે તે સંપૂર્ણરિતે સ્વાતંત્ર્યવત્ત છે પુસ્તકની ભાષા ભરદાસ અને ભાવપૂર્ણ છે તથા શૈલી સીધી અને સરળ છે સેવાના વિવિધ સેવાના પરીવાચેલા આપણા યુદ્ધ સુવર્તીઓને આ પુસ્તક બહુ પ્રેમક હોય અને નવીન વસ્તુ આપનારું થઈ પડશે તેમાં સંદેહ નથી

લક્ષ્ય માણુ જ છે એ ન બસાતુ નેમજે એ બ્વન આખા પુસ્તકમાં શુદ્ધ રહ્યો છે વિવેચી અને સુરક્ષીઓનો, તેમ જ મરુદિયા સેવા-નીચીની પોતાના સાધીઓ તથા કુટુંબીઓના પા પડતી અસરોના સાચા ચિત્રો આ પુસ્તકમાં વેળે સરળ અને આકર્ષક રીતે આપેલ્યા છે ’

કેશીર

સુ નરહરિસાધ્યે લખેલા પ્રવેશકમાંથી ઉપરનો ફક્ત છાંયોને આ માસિક લખે છે “ ઈશ્વર કુમરો અને સુવાનો આ પુસ્તક જરૂર વાંચે ”

જનમજી

“ નેસર્જિક પ્રવાહમાં વહેતી એ સંપૂર્ણ વસ્તી છે વિચારસામગ્રીમાં, પાનનિષ્પણમાં નવી નેસર્જિકતા છે જેમને જીવદ અથવા આકાશી કહ્યું જ કહેવાતું નથી અમુક પરિસ્થિતિ વચ્ચે રેસાસ માનમાંથી ફરજ ચઢેલા સુવાનોની આવીકે ધર્મિયારઓના નેચરના વહેનો હોહ રાતે તેમણે તેમણે છાપી કરીએ તેથી સોદાખરો વેગથી શીની આવી જતાઓ છે

૩૨૭ મધુર વાતાવરણ આખી વાર્તામાં ફેરી રહ્યું

છે । જીવીક ડફાસ નથી એક બાવક બીજા બાવકોની વાર્તા જે લાલિયકારી સહજતાથી કરે તે જ સહજતાથી સોપાને સ્વાભાવિક નિર્ધાર બાલકાવની વાણીમાં લેવાઈ છે

ને એક પણ પાત્ર એમાં ફક્ત *William of the peace* નથી કાતાનો પિતા અમુક માનસિક પરીવર્તન જેવે છે ને અનતનો પિતા, ‘ એ બધું ભાઈ, અમારે મદદ તો આવતે હવે ! ’ કહી છુટો પડે છે અને આ નિર્મલ તર્ક છે, અનતનો મરતી આ નેડેનો પ્રેમપ્ર અતિ લીમ છે એવી બહેનો નેડેના વાર્તાલાપમાં શી સરલ વેધકતા છે ! જીવીકાર વોક્ષ જતી ભાળીનું સંપૂર્ણ ચિત્ર છે, કાતાના શીડ અનેલા સસારી પિતાનું પણ પુરોષોની દૃશ્ય બસાવર આરેખણ છે આખી કથાને યજ્ઞત રાખતી નાની મોટી સામગ્રી અને વાતા વણુ તમામમાં નિર્બાળતા રેલાય છે, માનવતા પયસય છે સુદ્ધ અનેલા સુવાન માનસને મારે આ કથા મજબૂતી બનતી

એમાં છરોછળ પ્રચારશક્તિ છે છતાં પ્રચારવેગની કલાદીનતા નથી, પાવનકારી માનવતા છે એમાં એ એક નિર્દોષરીલીએ આરેખાએથી કથા છે

સુવર્ણાત

આ જ લેખકના આગલા પુસ્તક “ અતરની વાર્તા ” ની સમાવેશના ‘ શુભાત ’ ના નન્યુઆરી અકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ છે એમાં જ અગ્રે લખેલું કે “ આ કૃતિના લેખક માત્ર શુદ્ધ દરબાકાકાર નથી, જડ હતિલાસકાર નથી પણ હૃદય આસા આપતા સાહિત્યકાર છે ” આ એમના બીજા પુસ્તકની અમાસ એ કથનને પુષ્ટિ મળે છે નવલકથા કોને કહેવી એ મિથ્યા ચર્ચામાં લીનપણી પછી પૂરી કર્યા સિવાય બીજી

રાકાય તેવી કથા નથી. આપણે ત્યાંનું અદિત્યક સુદ્ધ અનેક રીતે જગતના ઇતિહાસમાં આપૂર્વ રહેશે એ વિચેના સર્વ પ્રકારના સાહિત્યના થયે આવકારદાયક હોય ન. તેમાં વળી આ તે નવલકથાના પ્રકારમાં છે એટલે વાચકો ધણા આનંદથી વાંચશે એવી ખાતરી રહે છે. **શુભમુંદરી :**

“...એમાં ને વસ્તુ અને વિચારમંથને રજી કરવામાં આખ્યાં છે તે તદ્દન વાસ્તવિક છે. અને વસ્તુના વિકાસના ચોક્કસ અંગે લેખકની કલ્પનાના પરિપાકરૂપ હોવા છતાં તે આપણી નજર સમક્ષ ખતી રહેલાં દેખાય છે...વસ્તુને લેખકે ધણી જ કુશળતાથી વિકસાવ્યું છે અને યુવાનોના વિચારમંથને એમાં સંચોટ રીતે રજી કર્યો છે. કાન્તાનું પાત્ર આલેખવામાં તે લેખકે કમાલ કરી છે અને એ પાત્રને છેવટ સુધી દૃઢ અને સંયમવાળું, ઉચ્ચ આદર્શોને વળગી રહેનારું ચિતરીને લેખકે નારીજીવનને એક આદર્શ રજી કર્યો છે આખીય નવલકથા આજના વાતાવરણને તાદૃશ ચિતાર રજી કરનારી હોઈ, રસિક છે અને એને પ્રવાહ પણ અસ્પષ્ટિત રીતે વણા કરે છે.”

યુસ્તકાશય :

“સ્વરાત્નયની હાલ પછી અને શું ચાલી રહ્યું છે તેમ જ યુસ્તમાં યુસ્ત સત્યામટીની પણ કેવી સ્થિતિ થાય છે અને મનોદશા સંજોગવશાનું કેવી બદલાય છે તે અનંત અને કાન્તા વગેરેનાં પાત્રોથી બદ્ધ સારી રીતે સમજાય છે. કાન્તાનું પાત્ર બદ્ધ ચિતનવન્તું અને પ્રેરણાત્મક છે. એના સત્યામટ આખળ પિતાની દલતા નિર્માદ્ય થઈ જાય છે અને અપત્યપ્રેમ તેમ જ આશ-દની સત્યતા વિપરી દષ્ટિના પિતાને પિતાની જૂસ દર્શાવી સ્વદેશરોવામાં અમર્યાને લાવે છે. સત્યામટમાં ફેરફારે યુવક યુવતીએ હનને દલાવે લેવા લલચાયાં છે અને પિતાનું ધ્યેય ભૂલી ગયાં છે. એ ધ્યેય ફરીજન ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાર્થત્યાગ કેવા હોવા નેહએ એ કાન્તા, અનંત તથા ત્રિગુભાઈનાં પાત્રો ઉપરથી સમજી શકાય છે. ધ્યેય યુકનારી બ્રહ્મિએને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન કેવી રીતે કરાવ્યું એ પણ અનંત અને કાન્તા દ્વારા લેખકે કહી બતાવ્યું છે.

સમાજ, પ્રેમ અને રાષ્ટ્રની નવીન રચના ને અને ચોક્કસ રીતે તેમાં આ યુસ્ત બદ્ધ ઉપયોગી થઈ પડશે. અનંતિય મંથમાળાના આ સાદસ માટે અને એને અનિનંદન આપીએ બીએ.”

લોકવાણી :

“એક મામલેવકનો કલની સંજીવનીમાં રજી થાય છે. સંજીવનીના લેખક સોપાન રોવા કાર્ષ્વ ફટકું નંદન છે, સેવકોવિદ્યોએને ફેરફારી મુશીબને નટે છે, એમને ફેરફારી

નિરાશા સાંપડે છે, કૌટુંબિક પ્રશ્નો એમને દેવા મુંઝવી નાખે છે, દેશસેવા પહેલી કે કુટુંબસેવા પહેલી, દેશ ખાતર ફેના થયું કે કર્મમાં ફેલા કુટુંબને ઉગારવું. નાનાં મોટાં ભાઈબહેનોને બણાવવાં, પરણાવવાં, માતા-પિતાની સેવા કરવી, ધણી ધણે કે નોકરી કરવી, એવા અનેક મહાપ્રશ્નો દેશસેવાની તમત્તા રાખનારને પણ ભૂતની માફક વળગે છે તેને અચ્છા ચિતાર સંજીવનીના આલેખવાનો સુપ્રયત્ન કરે છે.

લેખકે નવીજ વસ્તુ વાંચક સમક્ષ રજી કરવાને ધરશે રાખશે છે. એમણે એમણીએની વાતોથી વાંચકના મનને કલ્પિત કરવા કરતાં આખી આદર્શો પોષતી નવલકથા દાલના સમાજને વધારે ઉપયોગી થઈ પડે એમ સુવાચકને લાગ્યા વગર નહિ રહે.

સંજીવની દેશસેવાનો ધગશ રાખનાર એક આત્માની મંથનકથા છે તે તેણે એવા મંથને અનુભવ્યા છે તે સૌને પોતાની મંથનકથા હોય એમ લાગે છે.

એ ઘડી મોજ :

‘સાહિત્યના સૂર’માં લખતા શ્રી. મેધાણી લખે છે :

‘સંજીવની’ નામની એક તાલેતરમાં પ્રગટ થયેલ

નવલના લેખકને ન્હાના—નવાની દાર્શનિકતા નથી બેઠારવી પડી. એ નવીન લેખક છે નવલલિખાણ લેખક છે. એમને વાર્તાપ્રેરણ આપનાર સમય પૂરેતો, મામ-રોવા ફરીરદેલ સત્યામટ સંજામના સૈનિકોની મનોભવ-થાઓ દોરવા પૂરેતો જ પરિમિત છતાં, એમણે ફેટકું સુંદર પૃથઃકરણ નીપાળ્યું છે. કમકે એને ‘આ નવીન—આ ન્હાનું’ વાળું જાત વળ્યું નથી જમ્યું. એની દષ્ટિ વિરકાલમાં રમે છે.

સોહન રીબુ :

“સચિનય બંધની હાલ મોઢક રવા પછી, એ હાલના મામ લેનારની સામે કુટુંબજીવન અને જીવન-જીવનના પ્રશ્નો ઉત્તા થયા. નેહમાંથી ક્ષીને આવેલા જીવનને લેનારવર્ષની સેવામાં જ જીવન વિભાજ્યા અર્થે ને જીવનમાર્ગ નક્કી કર્યો તેમાં માતાપિતા પત્ની અને મિત્રો પ્રત્યેની ફરજ મુંઝવણપૂર્ણ થઈ પડી. શું તેણે કુટુંબના આત્મની અવજમના કરીને તેના પિતાને કરજ લેવામાં મદદ ન કરવી? અથવા તે તેણે એ વિષે નિશ્ચિન બનીને કુટુંબને નેમના નવીજ ઉપર છોડી મૂક્યું કે આ અને બીજા આવાજ કોયડાને વળાંકે સર્વજામાં આખ્યા છે. શો નરદરિ પરીખની પ્રગણનામાં આખી જાનિને પચાત આવી જાય છે. બારી અને હાથ મંથને એને પુસ્તક વધારે આજર્થક બન્યું છે.

ખીન વર્ષનું પહેલું પુસ્તક

સં ૭ વ ની

(એક શબ્દિય નવલકથા)

આ પુસ્તકની સાચી હોકપ્રિયતાનો ખ્યાલ તો છ મહિનામાં જ એની પહેલી આવૃત્તિ ખલાસ થવા આવી છે અને પ્રતિદિન ગ્રંથમાળાની ગ્રાહક સંખ્યા વધતી જાય છે તે ઉપરથી આવી શકશે; પણ જેમણે પુસ્તક ભેટું નથી તેમને નીચેના અભિપ્રાયો ઉપરથી કંઈક ખ્યાલ આવી શકશે. ધ્યેયલક્ષી સાહિત્યનો પ્રચાર ઇચ્છનારાઓ આ વાંચીને જરૂર આનંદ પામશે અને ખીનને વંશાવ્યા વિના રહી શકશે જ નહિ.

:: અભિપ્રાયો ::

પ્રવેશક :

“લેખકે મને કહ્યું અને પુસ્તક વાચતા મને જણાયું કે લેખકનો હેતુ સાહિત્યની ખાતર સાહિત્ય સર્જન કરવાનો નહિ પણ સચિનચમગની હાલત મોકલે રહ્યા પછી આપણા સૈનિકોએ જે મનોવેદનાઓને હૃદયમયનો અનુભવો તેનું વર્ણન કરવાનો જ છે આ પુસ્તકમાં જે સૈનિકોના ચિત્રો છે તે પૈકીના જ લેખક પોતે પણ છે એટલે સૈનિકોની આસાઓ, આકાંક્ષાઓ, સંકર્ષો, મુશ્કેલીઓ, ધર્મસંકટો વગેરેનું જે વર્ણન તેમણે કર્યું છે તે સપૂર્ણરિતે સ્વાનુભવનું છે. પુસ્તકની ભાષા ભરદાર અને બાવપૂર્ણ છે તથા શૈલી સીધી અને સરળ છે. સેવાના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પરીવારો આપણા યુવક યુવતીઓને આ પુસ્તક બહુ પ્રેરણાદાયી અને નવીન ઉત્સાહ આપનારું થઈ પડશે તેમાં સંદેહ નથી.

હાલત ચાલુ જ છે એ ન બુલાકાતે એટલે એ ક્વનિ આપ્યા પુસ્તકમાં શુદ્ધ રહ્યો છે વિરોધો અને મુશ્કેલીઓના, તેમ જ મરણિયા સેવાનીરોની ચોતાના સાધીઓ તથા કુટુંબીઓના પર પડતી અસરોના સાચા ચિત્રો આ પુસ્તકમાં લેખકે સરળ અને આકર્ષક રીતે આલેખ્યા છે.”

િક્ષીર :

“જે નરહરિભાઈએ લખેલા પ્રવેશકમાંથી ઉપરનો ફક્ત છાપીને આ માર્શિક લખે છે “દરેક કુમારો અને યુવાનો આ પુસ્તક જરૂર વાંચે.”

જનમજૂમિ :

“નૈસર્ગિક પ્રવાહમાં વહેતી એ સપૂર્ણ વાર્તા છે. વિચારસામગ્રીમાં, પાત્રનિરૂપણમાં નરી નૈસર્ગિકતા છે. વેળાએ જીવિત અથવા આકાશી કર્યું જ કહેવાનું નથી. અમુક પરિસ્થિતિ વચ્ચે દેશસ મગમગી ફરતય થએલા યુવાનોની આત્મિક ઉર્મિધારાઓના નેટલા વહેનો હોઈ રાકે તેટલા તેમણે ઇર્ષ્યા કરીએ તેવી સોદામણી વેળાથી રૂંધીમાં આલેખી બતાવ્યા છે.

કેટલું મધુર વાતાવરણ આખી વાર્તામાં ફેરી રહ્યું છે. જરીકે કંઈક નથી. એક બાલક ખીન બાવકોની વાર્તા જે લાસિત્યથી સહજતાથી કરે તે જ સહજતાથી સોપાને સ્વાનુભાવોને નિર્ગળ ખાલભાવની વાણીમાં ઉતાર્યા છે

ને એક પણ પાત્ર એમાં દુઃ-ration of the peace-નથી. કાતાનો પિતા અમુક માનસિક પરીવર્તન રોમે છે. ને અનતનો પિતા, “એ બધું બાઇ, અમારે માટે તો આવતે બવ.” કહી છુટો પડે છે. બન્નેમાં નિર્મલ તર્ક છે, અનતનો મરતી આ ભેડેનો મેળાપ અતિ તીવ્ર છે. એની બહેનો ભેડેના વાર્તાલાપમાં શી સરલ નેધકતા છે! જરીકવારે રોકાઈ જતી લાભીતુંજ સપૂર્ણ ચિત્ર છે, કાતાના રીડા બનેલા સસારી પિતાનું પણ પુત્રોપેખો હૃદય બરાબર આલેખાય છે. આખી કથાને છત્વત રાખતી નાની મોટી સામગ્રી અને વાર્તા વચ્ચે તમામમાં નિર્ગળતા રેલાય છે, માનવતા પથરાય છે. શુદ્ધ બનેલા યુવાન માનસને માટે આ કથા સંજ્ઞવની બનશે.

એમાં છલેછલ પ્રચારશક્તિ છે. છતાં પ્રચારવેડાની કલાહીનતા નથી, પાવનકારી માનવતા છે એમાં. એ એક નિર્જનરીલીએ આલેખાએલી કથા છે.”

શુભરાત :

આ જ લેખકના આખલા પુસ્તક “અતરની વાર્તા”ની સમાવેશવાના ‘શુભરાત’ના નન્યુઆરી અ કથા પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે. એમાં જ અમે લખેલું કે “આ કૃતિના લેખક માત્ર શુદ્ધ જીવનકથાકાર નથી, જડ ઇતિહાસકાર નથી પણ જીવ્ય આસા આપતા સાહિત્યકાર છે” આ એમના ખીન પુસ્તકથી અમારા જે કમને પુષ્ટિ મળે છે નવલકથા કોને કહેવી એ મિથ્યા અર્થમાં બીજા પછી પૂરી કર્યા સિવાય મૂકી

રાકાય તેવી કથા નથી. આપણે ત્યાંનું અદિ સક યુદ્ધ અનેક રીતે જગતના ઈતિહાસમા અપૂર્વ રહેશે એ વિધેના સર્વ પ્રકારના સાહિત્યના અથો આવકારદાયક હોય જ. તેમા વળી આ તો નવલકથાના પ્રકારમા છે એટલે વાચકો ઘણા આનંદથી વાચશે એવી ખાતરી રહે છે ગુણમુંદરી •

“..એમા ને વસ્તુ અને વિચારમ ધનેા રજી કરવામા આવ્યા છે તે તદ્દન વાસ્તવિક છે. અને વસ્તુના વિકાસના ચોક્કમ અંગે લેખકની કલ્પનાના પરિપાકરૂપ હોવા છતા તે આપણી નજર સમક્ષ બની રહેલા દેખાય છે ..વસ્તુને લેખકે ઘણી જ કુશળતાથી વિકસાવ્યું છે અને યુવાનોના વિચારમ ધનેા એમા સચોટ રીતે રજી કર્યા છે. કાન્તાનું પાત્ર આયેખવામા તો લેખકે કમાવ કરી છે અને એ પાત્રને ઉવટ મુધી દંડ અને સયમવાળું, દબ્બ આદર્શોને વળગી રહેનાર ચિતરીને લેખકે નારીજીવનને એક અદર્શ રજી કર્યો છે આખીય નવલકથા આજના વાતાવરણને તાદ્રસ ચિતાર રજી કરનારી હોઈ, રમિક છે અને એનો પ્રવાહ પણ અસ્ખલિત રીતે વસા કરે છે.”

પુસ્તકાલેખ :

“સ્વરાજ્યની લડત પછી અત્રે શું ચાલી રહ્યું છે તેમ જ પુસ્તકમા ચુસ્ત સત્યાગ્રહીની પણ કેવો રિયતિ થાય છે અને મનોદગા મંત્રેનવશાત્ કેવી બદલાય છે તે અનંત અને કાન્તા વગેરેના પાત્રોથી બહુ સારી રીતે સમનંત છે. કાન્તાનું પાત્ર બહુ ચેતનવન્ત અને પ્રેરણાત્મક છે. એના સત્યાગ્રહ આગળ પિતાની દરેકા નિર્માલ્ય યદ્ બધ છે અને અપત્યપ્રેમ તેમ જ આશ્ર-કની સત્યતા વેપારી દષ્ટિના પિતાને પોતાની ભૂત દર્શાવી સ્વદેશસેવામા અગ્રસ્થાને લાવે છે. સત્યાગ્રહમા ફેરસાયે યુવાક યુવતીઓ લનનો દલાવે લેવા લલયાયા છે અને પોતાનું ધ્યેય ભૂલી ગયા છે. એ ધ્યેય કૃષીભૂત ન થાય ત્મા મુધી સ્વાર્થત્યાગ પ્રેરે હોવે જોઈએ એ કાન્તા, અનંત તથા દિનુબાલના પાત્રો ઉપરથી સમજ રાકાય છે. ધ્યેય ચુકનારી બક્ષિએને પોતાના કર્તવ્યનુ બાલ કેવી રીતે કરાવડ એ પણ અનંત અને કાન્તા દ્વારા લેખકે કહી બતાવ્યું છે

સમાજ, ધર્મ અને રાષ્ટ્રની નવીન રચના ને અત્રે ચાલી રહી છે તેમા આ પુસ્તક બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. અનંતિ મયમાળના આ માદસ મારે અમે એને અભિનંદન આપીએ છીએ.”

લોકવાણી :

“એક શ્રામજીવની કથની સ્વજીવનીમા રજૂ થાય છે. સ્વજીવનીમા લેખકે ગોપાલ એમા કાર્મ રજૂ નંદન છે. સેવકસેવિકાએને રેલો મુશીમનો નરે છે, એમને ફેરલી

નિરાશા સાપડે છે, કૌટુંબિક પ્રશ્નો એમને કેવા મુંઝવી નાખે છે, દેશસેવા પહેલી કે કુટુંબસેવા પહેલી, દેશ ખાતર ફના થવું કે કરજમા કુમેલા કુટુંબને ઉગારવું નાના મોટા ભાઈપહેનોને બાણાવવા, પરણાવવા, માતા-પિતાની સેવા કરવી, ધંધો ધાધો કે નોકરી કરવી, એવા અનેક મહાપ્રશ્નો દેશગેવાની તમજા રાખનારને પણ ભૂતની માંકક વળશે છે તેનો અગ્રેષ્ઠ ચિતાર સ્વજીવનીમા આલેખવાનો મુપ્રયત્ન કરે છે.

લેખકે નવીજ વસ્તુ વાચક મમક રજી કરવાને ઇરાદો રાખ્યો છે. એમલા એમલીઓની વાતોથી વાચકના મનને કલુપિત કરવા કરતા આવી આદર્શો પેલતી નવલિકાઓ દાલના સમાજને વધારે ઉપયોગી થઈ પડે એમ સુવાચકને લાગ્યા વગર નહિ રહે

સ્વજીવની દેશસેવાની ધનગ રાખનાર એક આત્માની મ યનકથા છે તે જોણે એવા મ યનો અનુભવ્યા છે તે સૌને પોતાની મ યનકથા હોય એમ લાગે છે.

એ ઘડી મેાજ •

‘સાહિત્યના સૂર’મા લખના થી. મેધાણી લખે છે

‘સ્વજીવની’ નામની એક તાજેતરમા પ્રગટ થયેલ નવલના લેખકને જૂના—જૂનાની ટાસ્કનલકના નથી જોરાવી પળે. એ નવીન લેખક છે નવદષ્ટિવાગી લેખક છે. એમનો વાર્તાપ્રેરેશ અધારના સમય પૂરતો, મામ સેવા કરી રહેલ સત્યાગ્રહ સમામના મૈનિકોની મનોબ્ય યાઓ દોરવા પૂરતો જ પરિમિત છતા, એમણે કેટલુક મુંદર પૂચ કર્યું નીપળવ્યું છે. કમકે એને ‘આ નવીન—આ નવું’ વાડી ભંત વળવ્યું નથી જાણું. એની દષ્ટિ ચિરકાલમા રમે છે.

મેાહનં રીવ્યુ :

“સચિનય બનની લડત મેાહનં રજા પછી, એ લડતમા બાજ લેનારની સામે કુટુંબજીવન અને જીવન-જીવનના પ્રશ્નો ઉભા થયા. જેવમાથી છઠીને આવેલા જુવાનોએ બારનવર્ષની સેવામા જ જીવન વિતાવવા અર્થે ને જીવનમાર્ગ નક્કી કર્યો તેમા માતાપિતા પત્ની અને મિત્રો પ્રત્યેની રૂજ મુંઝવણપૂરક થઈ પડી. શું તેણે કુટુંબના જાલની અવનજા કરીને તેના પિતાને કરજ બરવામા મદદ ન કરી? અથવા તો તેણે એ વિધે નિશ્ચિન બનોને કુટુંબને તેમના નસીબ ઉપર ઘોરી મહકડું? આ અને બીજા અવાજ માયડાઓ. વાર્તારૂપે ચર્ચવામા આવ્યા છે શ્રી નરદરિ પરીખની પ્રસ્તાવનામા અખી વર્તોના ખ્યાલ આવી જાય છે. સાદી અને સરળ ભાવાને જ ને પુસ્તક વધારે આકર્ષક બન્યું છે

પશ્ચિમની કલાકૃતિઓ:

લેખક - રામચંદ્ર દામોદર શુક્લ

આ પુસ્તકમાં રશિયન, ફ્રેંચ અને બિહાર નવલિકાઓનાં અને ગાદસવર્ધોનાં નાટકનું લાપાતર છે. લેખક કહે છે. “રૂપાંતર કે અનુવાદમાં કૃતિની સાચી કલાનો આપણને ખ્યાલ આવતો નથી તેથી મેં શુદ્ધ ભાષાંતર કરેલા છે અને રાક્ષ એટલે રસ ભજવવાનો યત્ન કરેલા છે એ કૃતિઓમાં અને જે રસ પડેલા છે એ જ આનંદનો અન્ય પણ આસ્વાદ લે એ આમાં હેતુ છે.”

પ્રાયશ્ચિત્ત

લેખક : સોપાન

(દીવાળી ઉપર પ્રગટ થશે)

આ વાર્તાની મહિતા માત્ર મારી કટપનાનું સર્જન નથી. વાચનારને તે કદાચ એવું લાગશે, સાચી મહિતા આને આ કૃતિમાં નથી. એ આમાં ચિતરી છે એવી જ એ નહોતી, પણ ભાગ્યેયે અત્યંતને ત્યાં જ નથી એક સુખી સર્વજ્ઞ કટ્ટેખમા હાજરી હતી અને સોળ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી એ સર્વજ્ઞ હતી, પ્રતિષ્ઠિત હતી, એક પ્રસંગે એની યોગખાણ આપી અને ફાણ માત્રમા એ અસ્પૃશ્ય બની ગઈ. ત્યાર પછી એ જીવી રાહી નહિ આ સત્ય ઘટના ઉપર મેં કટપનાના નહિ કે તરગોના-મિનારા ચલ્યા છે વાચનારને એ કેવું લાગશે તે હું કેમ કહી શકું ? હું એટલું જાણું છું કે આના છાપેલા પાનાઓએ ઘણાને રડાવ્યા છે અને જેમને વાકયા સાચે ઘોષા સંબધ છે અને અશરૂ સાથે જ માત્ર યોગખાણ છે તે કયોત્તીરે પણ સવિતાની કથા ગોઠવતા બળગ્યા થયા છે મારી પોતાની દરમીયાન પણ આ વાર્તા લખતા એવી જ થઈ છે.

મેં આ નવલકથા શા માટે લખી છે, એવા અને પ્રશ્ન થાય છે. વાચનારને પણ કદાચ યાચ. પૂ જાણ્યો આખો ન આપી હોત તો હું કદાચ આગુ ન જોઈ શકત અને તો પછી લખી પણ ન શકત. એટલે આનો હેતુ તો અસ્પૃશ્યતા નિવારણના મહાકાર્યમા નમ્રભાવે સાચ આપવાનો છે, પણ એવું લખતા મને પારાવાર મંકાવ થાય છે, કારણકે જે પ્રશ્ન હુનિયાકરના યોદ્ધામા યોદ્ધા માણસને યક્ષવેદી ઉપર ચડી જવા પ્રેરે છે અને જેની પ્રેરણાથી ધર્મશુદ્ધિનો મહાન યક્ષ મહાયો છે ત્યાં સાદીથી ચિતરેલી આ ચોપડીની શી કિંમત ? પણ આ લખતા જે મનોભાવ મેં સેવ્યા છે તે વાચનાર પણ સેવી શકે એટલું, તેર આમાં હશે તો આની પ્રસિદ્ધિ નકામી નહિ જાય.” [અસ્તાવનામાંથી

પહેલાં વર્ષનાં પ્રકાશનો

પલકાતાં તેજ ઇન્દુલાલ ગાંધી
પાંચ સામાજિક નાટકો
પ્રતિબિંબ ચંદુલાલ ત્રિવેદી
કુટુમ્બજીવનની સાત વાર્તાઓ
દરિયાના મામલા ચારુદત્ત
ભૂગોળ શીખવતી સાહસકથા
અંતરની વાતો સોપાન
ત્રણ સૈનિકાની જીવનકથા (જમ થયું છે)

વેરાનમાં અવેરચંદ મેઘાણી
માનવતાનું દર્શન કરાવતાં જીવનચિત્રો
કાળાપાણીને પેલેપાર
રામનારાયણ ના. પાઠક
અહરેશનું પ્રવાસવર્ણન
પૂપદાની વિનોદરાય ભટ્ટ
દસ સામાજિક વાર્તાઓ

આ સાત પુસ્તકોમાંથી ‘અંતરની વાતો’ તો મળી શકે એમ નથી ખાદીનાં છ પુસ્તકો, આપ પહેલાં વર્ષનાં ગ્રાહક થાઓ તો ધેર મોડે કાચાં પૂઠાંના રૂ. સત્રા બેમાં અને પાકા પૂઠાંના રૂ. ત્રણમાં મળી શકશે : અંધમાળાના ગ્રાહક બની આ નવીન સાહિત્યનો પરિચય કરો :

મળવાનાં સુખ્ય સ્થળો

અંબલિ ગ્રંથમાળા
ડન્સોહોલ-કરાંચી

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર
રમકડાં મારકેટ-અમદાવાદ

સૈનિ મારે

તાકાત-તાઝગીથી ભરપૂર

લઠ્ઠી ત દાર

ઝંડુ ક્રા ક્ષા સ વ

— વિના વિલંબે —

વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને મારે

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

સ્ત્રીઓની નખખાઇમાં

આખાદ અસર કરનાર

ઝંડુ અ શો કારિષ્ટ

મદરાદિ રોગોનો

અકસીર છલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઇએ

મેલેરીઆને મારી હરાવનાર

ઝંડુ

મેલેરીઆ મિક્ચર

રાહીયા તાવની રામખાણ દવા

એકવાર અજમાવી લેવો

ઝંડુ ક્રુઝીસ્ટ્રિકલ વર્ક્સ લી. એ. એ. નં. ૫૫૧૩ મુખ્ય નં. ૧૪

સિંધના સોલ એજન્ટ: ડાહ્યાલાલ બ્રધર્સ, સ્વામીનારાયણ ખીડીંગ, બંદર રોડ, કરાચી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આગેજ મંગાવો ○

ડૉ. રવિશંકર ગણિશાસ્ત્ર અંગ્રેજી કૃત પુસ્તકો

૧૯૩૭ ના માર્ચ આખર મુદ્દીમા ખરીદનારને નીચેની ખાસ ઘટાડેલી કિંમતે આપનામાં આવશે -

મૂળ ઘટાડેલી કિંમત	કિંમત	મૂળ ઘટાડેલી કિંમત	કિંમત
૧ વગર ફોકલોનો વેધ ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦		૬ હિંદના હિતનો ઉદ્ધાર ૧-૦-૦	
૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦		૭ હકયોગ ૧-૪૦-૦ ૭-૦-૦	
૩ વૃદ્ધવસ્થામાં તંદુરસ્તી ૧-૮-૦ ૦-૮-૦		૮ શતશ્લોકી ૦-૧-૦	
૪ વહુને શિખામણ ૧-૦-૦ ૦-૫-૦		૯ આરોગ્ય દોહાવધી ૦-૧-૦	
૫૫ આદર્શોત ૧-૦-૦		કુલ કિંમત રૂ. ૮-૧૪-૦	

આ પુસ્તકો છુટક મળી શકશે નહિ આખા સેટમાં જ આપણે યોરડેજ ખર્ચ અલગ. નવ પુસ્તકોના આખા સેટની મૂળ કિંમત રૂ. ૮-૧૪-૦ થાય છે તે રૂ. ૩-૪-૦ મળશે

ઉપરના પુસ્તકો મુજબ તેમજ અમરાવાદમાં નીચે જણાવેલા ટુકડાઓની મળી શકશે પરંતુ મુજબના ઘટાડેલી કિંમત ઉપર ૩પીએ ૦-૨-૬ અને અમરાવાદમાં ૩પીએ ૦-૧-૬ ખર્ચ લેવું વધુ સેવાશે.

વડોદરામાં.—પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

મુંબઈમાં.—આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુજબ નં. ૨

અમદાવાદમાં.—ગુર્જર અથર્વત કાર્યાલય, ગાંધીરોડ-અમદાવાદ

ફરેક માવજનિક પુસ્તકાલયમાં અને ફરેક સંસ્કારી મુદ્દમાં ખાસ રાખવા જેવાં ડાયક, બોધક, ઉપકાર અને મનુષ્ય જીવનને માર્ગદર્શક થાય તેવા શિષ્ટ વાચન માટે પર્મંગી પ મેક્સ ઉત્તમ કોલેજના પુસ્તકો—

મૂળ કિંમત	કિંમત	મૂળ કિંમત	કિંમત
૧ શ્રી યોગેશ્વર કવેન્ડુ આત્માચરિત્ર ૩-૦-૦ ૧-૮-૦		૪ અપંગની પ્રતિભા ૦-૧૨-૦ ૬-૧૨-૦	
૨ વીર ગાર્કિંદ ૧-૮-૦ ૧-૦-૦		(હિંદના સેવકની આત્મકથા)	
૩ બુકર ટિ. વૉશિંગ્ટન ૧-૧૨-૦ ૦-૦-૦		૬ જગતના સીનાગ ૦-૮-૦ ૦-૧૭-૦	
૪ દોહા પુસ્તક ૧-૨ ૧-૧૩-૦ ૧-૦-૦		૭ અમારા જીવનની કેટલીક આદર્શીઓ ૧-૮-૦ ૧-૪-૦	
		આદર્શીઓની આત્મકથા	
		ભાગ ૧-૨ ૧-૦-૦ ૧-૦-૦	

યોરડેજ તથા રવાનગી ખર્ચ લુહુ.

લખો.—પુસ્તકાલય સ. સહકારી મંડળ લિ.

રાવપુરા-વડોદરા.

કલાદર્શન

ગુજરાતની ચિત્રકલાના પ્રતિનિધિ સંગ્રહ

રવિશંકર રાવળ, રવિશંકર પંડિત, કનુ દેસાઈ, રસિકલાલ પરીખ,
મોમાલાલ શાહ, કૃષ્ણલાલ ભટ્ટ, સુન્દરદાસ ભટ્ટ, એ સાતે ગુજરાતી
કલાકારોનાં, ૧૦"×૧૧"ના માપના વિવિધરંગી માઉન્ટ ઉપર મોડેલાં
દસ ચિત્રો, પૂર્ણરંગી ચિત્રોનો અભિનવ સંગ્રહ. કાચું ૧-૪-૦;
પાકું ૧-૮-૦ રજિ.-પોસ્ટેજ ૦-૬-૦

ચિત્રશતક

સવા રૂપિયામાં સો ચિત્રોનો સંગ્રહ

કોણે કહ્યું કે કલાનો ઉપયોગ શ્રીમંતો જ કરી શકે? શુદ્ધ
હિન્દી પસંદગીની, વિવિધતાવાળી અને સરકારી કલાતો
મુક્તમુદ્ધસંગ્રહ, મધ્યમ સ્થિતિનો જો તે શુદ્ધ કે કરકસર-
વાળો. કોઈ પણ વિદ્યાર્થી ખરીદી શકે એટલી કિંમતે મળે છે.
સુન્દર ઉકાવ • મજબૂત આધારી • કિં. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ ૦-૩-૦

જેને વિષે હવે વિશેષ બહેરખળાડ કરવાપણું રહ્યું નથી એવું
ધરધરનું બાણીતું અને જનજનનું માનીતું આવતી પ્રજાનું માસિક
એની વિશુદ્ધ ગોરવાનિત કલા, એના મંત્રકાર મંપલ રાનપ્રચૂર
લેખો, એની એકધારી જાણી કાવ્યમામત્રી, એની મનોહારી
વિવિધતાભરી મામેમાસની નવીનતા, અહીં અનોખું છે-અત્યંત છે
વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૬-૦-૦ :: :: :: પરદેશ ૧૨ શિ

નમુનાના અંકના પૈસા પડતા નથી.

એનો કોઈ પણ અંક જુઓ અને તમે આદક થવા લાલચાશેો

પત્ની-પુત્રી-ભગિની

ઐમને

લક્ષ-વર્ષગાંઠ કે બીજે શુભ પ્રસંગે

શું ભેટ આપશો ?

સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો

જે આખા ગુજરાતમાં વળણ્યાં છે.

જેને સરકારે પણ મંજૂર કર્યાં છે.

જે સચિત્ર અને રસિક છે,

જે ઉપયોગી અને જ્ઞાનદાયક છે.

તે-

કુલ ૬૦ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે જે રૂ. ૨૫)માં
આપવામાં આવે છે.

થોડાંક નામો

સુધરતા અને સુદરતા	૦-૮-૦	વીર રાજા	૧-૦-૦
કમનમિષ સવિતા(વંશ્યા)	૦-૪-૦	દેવી ચોધરાણી	૧-૮-૦
કાયદામા સ્ત્રીઓનું સ્થાન	૦-૩-૦	રજયા બેગમ	૦-૩-૦
અર્ધાંગના	૦-૪-૦	માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
ભરત શુદ્ધ	૦ ૧૦ ૦	પ્રતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
પારસી વાનીઓ	૦-૬-૦	વાતનું વતેસર	૦-૧-૦
ધરણીનો શોખ	૦-૧-૦	પારસી લગ્નગીતો	૦-૬-૦
જીવન પલટો	૦-૪-૦	સુખી ઘર	૦-૩-૦
સ્ટવનું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦	વહેમી પતિ	૦-૩-૦

લખો:-

સ્ત્રીશક્તિ • કળાપીઠ • સુરત

ASVAN

The Supreme Tonic

વૃદ્ધ કે યુવાન નબળા, કે માંદલા
કોઈ પણ માણસ મોટે અકસીર ગણાય છે

શક્તિની સર્વોત્તમ દવા

 અ સ્વ ન

ગુમાવેલી તાકાત અપાટાઅંધ ઉત્પન્ન કરે છે
અ ને

નવું જીવન અને ઉત્સાહ રેડે છે.

શરીરના સ્નાયુઓ અને મગજને

અજબ રીતે વિકસાવે છે.

 દરેક દવાવાળાઓની દુકાને મળશે

બંગાલ કેમીકલ વર્કસ, કેલકત્તા

કંગ્રીના એજન્ટ:— જે. તીરથ એન્ડ કું.

બંદર રોડ, ક રા ચી

ગાંડી વ ની કુર મા મા બા

માધ્યમિક શાળાઓમાં ધર્તર વાચન તથા
ધર્માત્મ વર્ગોમાં માટે ખાસ હિપથોગી
ક્રમારંભે જોમ આપે ને શરૂવીર બનાવે
તેવા હેતુથી ખાસ રચાયેલુ વીર સાહિત્ય

૧. ગોરીલાનો પ્રેમ: આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં એક નવું જ
પાત્ર બોલે છે. દોડતી દુનિયામાં થતા મન્યા
સાહસોની કહાણીઓ આમાં આપી છે (૧) ગોરીલાનો પ્રેમ (૨) જીવતા સમાધી
(૩) ચાચીયા (૪) રામપૂરી વાઘ (૫) શેઝોય શિકાર (૬) અજબ હિંમત
આવી તફન સાચી અનેલી ને છતાં કેવેડવા ખડા કરનારી અદ્ભુતતાથી
ભરેલી આ વાતો અપૂર્વ તાજગીથી ભરેલી છે અને તે વાચતા હૃદય યનગની
ઉઠે છે રોમરોમ પ્રાણ પ્રગટે છે કિંમત માત્ર આઠ આનાં

૨. પૂછડિયા પ્રદેશમાં: ચાર ગુજરાતી બુવાનકાને મન થઈ
જાય કે શિર માટે કંઈ શોધ બોળ
કરવા નીકળી પડેલુ અને એ ચાર અરણ્યની નીકળેલી ટોળી કંઈ કંઈ
વિખેરા અને મકંટો વટાવીને એક નવીજ જાતની પ્રજાના અજબ પ્રદેશમાં
જઈ પહોંચે છે અને ત્યાં અદ્ભુત અનુભવો મેળવે છે એ રસભર વધા
ઓટથી તેા તનમનાનું ભરી છે, કે તમારૂં કેવેડવા ખડુ ધર્મ જાય અને
નનેનસમાં શૂરાતન જાયે કિ ૦ ૮-૦

૩. શિકારિકા: લે શ્રી જીવરામ જોશી ગુજરાતી બુવાને જાતે અને
કોઈનો સાથે કહેલા શિકારોની મામ્ની કહાણીઓ
તેની પોતાની કલમમાંથી ઉતારેલી આ ખ્યાનો વાચીને દરેક ગુજરાતી સ્ત્રી
પુરુષના રૂવા ખડા થશે અને છાતી જળ જળ ફૂંવશે સાથે ફેરો પાણુ આપેને
છે માપને શિકાર રાંછીને શિકાર, ચિયાળો શિકાર સ્વરનો શિકાર,
મરઘીના શિકાર બધી જાનસાંટોની રમતો કિ ૦-૦૦, ૦-૫-૦ નો ટિકીટ
જરૂર મંગાવી લેયો

૪-૫. ગેબી સૃષ્ટિ: બે ખડા મર આર્થિક ડોનન ડોઇલની લગેલી
વિરાન અને સાહસના અમનવયવાગી રમીલી
વાતા દરેકના ૧૦ આના બે ભાગ સાથેજ મળશે

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત.

ગુજરાત

આવનંતી : શ્રી કનૈયાલાલ માલુકલાલ મુનશી

આદિત્ય મંસદનું મુખપત્ર

પાઠ્યની પ્રભુતા, ગુજરાતનો નાથ
અને રાજધિરાજ એ નવલત્રિપુટિના
પૂર્વ સમયની શ્રી. મુનશીની
ગુજરાતની અસ્મિતાનું બાન
કરાવતી. વેગવંતી નવલકથા

દ

રે

કે

અં

કે

માં

જય સોમનાથ

(દરમાસ એક હફનો છપાય છે)

શ્રી પાનમળાસ મહેતા, ગંગોત્રી, વિનોદિની નીલકંઠ, અનન્દમાઝ વીળ વગેરેની
મંગેટ નવલકામો. એકાદી અને દીર્ઘ ચાપુ નાટકો.

અન્નદાન મહેતા, બેટાર્ક, ઉમાચંદ્ર, મુન-સુખલાલ, સુન્દરમ, પૂજારાવ,
આદરાયબ, ગમ્બીર અરાવરાજા વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો.

આદિત્ય પત્રિકાનાં વિવેચનપૂર્ણ વ્યાખ્યાનો

વાર્ષિક લવાજમ } દ્વિંદમાં-પુસ્તકાલયો અને સંસદના સભ્યો માટે રૂ. ૪;
અન્ય આદકો માટે રૂ. ૫ પરદેશમાં રૂ. ૨ શીલીંગ

આપને ગુજરાતીઓમાં જાહેરાત કરવી છે ?

આપનો સંદેશો પહેાંચાડવાનું 'ગુજરાતને' સોંપો

કાકાસાહેબ કાલેલકરની

જ્ઞાનસમૃદ્ધિ અને અનુસંધાનો લાભ આપના બાળકોને આપવો છે ?
તેઓશ્રી દર મહિને

“કિ શોર”

માસિકતા વાચકોએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર ‘કિશોર’, ઠાપો
આપે છે એ અમોલ્ય લાભ આપના બાળકોને જરૂર આપો.

‘કિશોર’ની બીજી વર્ષની વિશેષતાઓ :

- (૧) હિંદુસ્તાનના સચિત્ર પ્રવાસ લેખો નવા વર્ષની શરૂઆતથી આપવા માંડ્યા છે.
- (૨) ‘ખજોળની વાતો’ નામની સચિત્ર લેખમાળા આ વર્ષે શરૂ થાય છે.
- (૩) ‘બુસ્તર વિદ્યા’ વિષેની ત્રણ હપ્તાની લેખમાળા અપાશે.
- (૪) આખા વર્ષ દરમિયાન પ્રકૃતિ સે હર્ષના તથા પશુ-પક્ષીનાં ચિત્રો મોટે ભાગે આપવની યોજના કરી છે.
- (૫) વર્ષ દરમિયાન બાળકો ભજવી શકે એવી છ નાટિકાઓ અપાશે. ઉપન-ચરિત્રો, ઐતિહાસિક લેખો, વૈજ્ઞાનિક લેખો, નિત્યનો આચાર, કાવ્ય પરિચયન, છત્રની ફારમ વગેરે તો દરેક જ.

ખાસ લાભ

આકુ માત્રના જે માનની ૩૧મી તારીખ મુખીમાં બીજી વર્ષના માસક થનારને પહેલા વર્ષના જહાર પછી ચૂકેલા બાર અંકો અર્ધી કિંમતના (ફક્ત રૂપિયા બેમાં) મળી શકશે

લવાજમ: દિદમ્ ૩૧. ૪)

પરદેશમાં ૩૧. ૬)

કિશોર કાર્યાલય

પાટણી અગિયારી મામે,
અમદાવાદ

ઊર્મિ ફેબ્રુઆરી મહિને

જીવન પ્રતિમા	(નવલિકા)	અનિલ
ગૃહ પ્રવેશ	(નાટિકા)	નગીનદાસ પારેખ
માનસશાસ્ત્ર અને સંયમધર્મ		મૂળશંકર મો. ભટ્ટ
કલ્યાણમૂર્તિ	(ચાલુ નવલકથા)	સોપાન
આંતર રાષ્ટ્રિય આંદોલનો		ભાસ્કરરાવ વિદ્યાસ
આટલું તો જાણો		વસંતરાવ હોળીષ્ટે

આ ઉપરાંત ઇન્દુલાલ ગાંધી, સુંદરમ, પૂનલાલ, મોહિનિ-ચંદ્ર વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યો, પ્રવાસ વર્ણન, અભ્યાસપૂર્ણ નોંધ, જીવનચરિત્ર, અવલોકનો અને ભાષના વગેરે આવશે.

અમારી વિનંતિ છે કે 'ઊર્મિ' ના દરેક અંકને ધ્યાનપૂર્વક જોયા વિના રૂપી ન દેશો.

- દર મહિનાની દસમી તારી ની અંદર અચૂક પ્રગટ થશે.
- ઓછામાં ઓછા ચોસઠ પાનાનું વાચન અપાશે.
- વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ચાર : પચાસમાં શિલિંગ દસ.

આલોક થયા માટે આજે જ લખો

ઊર્મિ કાર્યાલય : ડેન્સો હોલ : કરાચી

ધી બોમ્બે મ્યુચુઅલ

લાઈફ ઇન્સ્યોરન્સ સોસાયટી, લી૦

છેલ્લું આંકણી પરિણામ

આગળના રેકર્ડ બોનસને

પકડી રખાયું છે.

○

બો ન મ

○

તા. ૧મી જુલાઈ
૧૯૩૬ થી
વાર્ષિક પ્રીમીયમ પર
૨૧૧ લાખ વગર

૩૧. ૨૬ હાંદગીની
પોલીસીઓ પર ૩૧ ૨૧
જીવતા મેમ્બરોની પો-
લીસીઓ પર એક હમગના
વીમા પર એક વરમ માટે

આજેના આ હિન્દુ-
સ્તાનમાંની જુનામાં
જુની હાંદગીના
વીમાની કુલ ના

● પ્રારંભિકકરણ અને ઈન્સ્યોરન્સની શરતો માટે લખો ●

ગો વો ટ રા મ એન્ડ કું૦

બંદર રોડ, —ક રા ચી.

ક્રીપર રોડ, —સ ક ર.

સિંધનું જાણીતું ગુજરાતીઓનું માનીતું

“બોરશેદ પ્રકાશ”

એકાદશ માસથી મહિનામાં ત્રણવાર જહાર પડે છે.

દર મહિનાની ૧ લીએ ૧૧ મીએ ૨૧ મીએ

દર એક અડધ વાર્તા, જે દેશી વાર્તાઓ, (સીકટિવ કે મંચારી) ઉચ્ચ કાવ્યો
દેશ પરદેશને લગતા જાણવા જેવા લેખો, દુનિયામાં રમત ગમ, આંતરિક કાચરી અને
માર પાના અગ્રેજી મળી ભરપૂર જહાર પડેને

છુટકે તકલિ જે આના

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. સાડાચાર (વી. પી. વી રૂ. પાચ)

આખા વર્ષનું લવાજમ (માર્ચ ૧૯૩૭ સુધીનું) ભરી દેવારને

“બોરશેદ મહેતા સુવર્ણ મહોન્સવ યથ”

બેટ આપવામાં આવશે

એ ઉપરાંત દર એકના કુપોનો ને વિત્રો એકલા કરનારને વધુ બેગે મળશે

તંત્રી : રૂસ્તમ એન. આર. મહેતા.

“બોરશેદ પ્રકાશ” કાર્યાલય

બંદર રોડ, કરાચી.

સોલ એન્ડ સપ્સ ફેક્ટીર વાલજ એન્ડ સપ્સ

કેરલ

સેન્ડલવુડ સાબુ

કેરલ સાબુ
સુવાસને પૂરો
થના સુંધી
સંઘરી રાખે છે

સુખડનો સાબુ

તમારા મનને ખુશ ખુશાલ રાખે
એવી મનોહર સુગંધી વાળી અમારા સર્વો-
તમ સુખડના તેલનો બનાવેલ સાબુ જેમા
ઉચ્ચ પ્રકારનું અતર અને સુવાસીત કુલોતુ એગ્રેસ
વાપરવામા આવ્યુ છે તે એક વખત વાપરીને ખાતરી કરો
આપણા ગરમ દેશને માટે એ ખાસ બનાવવામા આવ્યો છે. પર-
મેવાથી નીતરતા શરીરમા એ ડડક, ઉત્સાહ ને તાઝગી બરે છે.
એની ખુશબોદાર બબક તમારા મનને જરૂર પ્રદીલત અને
આત્માદક બનાવશે. દરેક ઠેકાણે એ મળી શકશે.

કેરલ સોપ ઈન્સ્ટીટ્યુટ
કાલીકટ

અદર રોડ, કરાચી

મુંબઈમાં અમારા રહવા જમવાનું

આર્ય નિવાસ

ત્રિ-
ARYANIVAS

ટે.નં. ૨૩૧૩૬.

કાલબાદેવી મુંબઈ

મુદ્રક • ધનશંકર કું. શુક્લ
પ્રભાત પ્રેસ • ડેન્સો હોલ • કરાચી

જી. મિ.

પ્રકાશક • ભૂપતરાય મો. દવે
જીમિ કાર્યાલય • ડેન્સો હોલ • કરાચી

વર્ષ છઠું
અંક પહેલો

અનુક્રમણિકા

સળંગ અંક

૬૧

સાહિત્ય અને કલા	શ્રી	૧
મુક્ત વિહંગ	મોહિનીચંદ્ર	૩
એસ્વર	સ્વપ્નસ્થ	૪
પ્રજ્ઞાદર્શન લગ્નજીવન	શ્રીકાંત	૫
ડોસીનો વીંઝણો	રમણીક અરાલવાળા	૧૫
સ્મરણ	નંદલાલ જોષી	૧૫
કાશી વિદ્યાપીઠ	એક વિદ્યાર્થી	૧૬
ગૃહ-પ્રવેશ	નગીનદાસ પારેખ	૨૧
સુપ્તપ્રાણ	પૂર્ણલાલ	૨૬
“સુ-શીની પુરવટાની ભાવના”	પ્રભુરામ જી. રામચંદ્રગોર	૨૭
પત્રધારા	રમેશ	૩૦
સર્વનાશ	પૂર્ણલાલ	૩૪
શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય	રામનારાયણ ના. પાંડે	૩૫
આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો	ભાસ્કરરાવ વિદ્યાંસ	૪૪
નવી ભીખ	અણાત	૫૦
બિધઇનો પ્રશ્ન	મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ	૫૧
અંધ બંનેલા પાંડિતને	રમણીક અરાલવાળા	૫૬
કલ્યાણભૂતિ	સોપાન	૫૭
વૈમનસ્ય	સુરેન્દ્રપ્રસાદ ત્રિપાઠી	૬૧
વિરાટને જોળે	મોહનલાલ મહેતા	૬૨
અગ્નિસંસ્કાર	શિશિ શેલત	૬૮
અવલોકનો	મો. ચાં. મૂ.	૬૯
ગયે મહિને		૭૪

અમારા મુખ્ય એજન્ટો:—

સી. જમનાદાસની કું.,
નૂતન સાહિત્ય લ હાર
એલ. કે. મેઘાણી
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લી.
ગાંધીવ લવાજમ એજન્સી

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ ૨
રમકર્ડા માર્કેટ અમદાવાદ
૧૪, અમરતલા સ્ટ્રીટ કલકત્તા
રાવપુરા, વડોદરા
હવાડીયો ચકલો, મુરત

વાર્ષિક

:::::

લવાજમ

::

રૂપિયા ચાર

છુટક અંકની કિંમત છ આના

ૐ

* વર્ષ છઠું *

* જાન્યુઆરી ૧૯૩૭ *

* અંક પહેલો *

સાહિત્ય અને કલા

હું તો એને જ સાહિત્ય કહીશ જે મને પદ્દેનશીન હુનિયાના પદાંની આરપાર ભેવાની દૃષ્ટિ આપશે.

હું તો એને જ સાહિત્ય કહીશ જે મને જગતના કોલાહલની વચ્ચે નિરંતર મધુર સંગીત બજી રહ્યું છે તે સાંભળવાની શક્તિ આપશે.

હું તો એને જ સાહિત્ય કહીશ કે જે મને તમામ બદખોનો નાશ કરનારા પ્રાણવાયુની સુગંધ આપશે

•

હું તો એને જ કલા કહીશ કે જે મારા હૃદયની લોગળો ઉઘાડી મારી રૂંધાયેલી જીવનકલાને મુક્ત કરશે.

હું તો એને જ કલા કહીશ જે મારાં કલ્પેન્નંતુ પચ્ચરતગિયું ફેડશે અને મહીં પડેલા નિર્મળ નીરને બહાર આણશે.

હું તો એને જ કલા કહીશ જે મને લીતાશ આપશે, માધુર્ય આપશે, જડ થયેલી વૃત્તિઓને ઓગાળનારું રસાયન આપશે.

મારે મન એ જ સાહિત્ય છે અને એ જ કલા છે જે મારી બુદ્ધિને જ નહિ, કંઠપનાને જ નહિ, લાગણીઓને જ નહિ પણ સમગ્ર જીવનને એના રંગે રંગી છે

મારે મન એ જ સાહિત્ય છે અને એ જ કલા છે જે મારા આંતર-પ્રકાશને પ્રગટાવવામાં મદદ કરે કે જેથી મારે દીવડે ક્યાંકનો અંધાર ભેદાય.

મારે મન એ જ સાહિત્ય છે અને એ જ કલા છે જે મને મારી જાતનું જ્ઞાન જૂલાવી વિશ્વના સર્જનમાં શમી જવાની પ્રેરણા આપે.

જે ક્યાંકેક આવી મને પંપાણી જાય તે મારે ન જોઈએ, જેને જોવા આંખ માંડું, બુદ્ધિ કચુ છતાં ન ઓળખું તે મારે ન જોઈએ, જે મને શાંતિ ન આપે, શક્તિ ન આપે, આંખ ન આપે, આરામ ન આપે તે મારે ન જોઈએ.

હું સાહિત્ય અને કલાને ઝંખુ છું. એ કોઈ પણ રૂપમાં આવે તેની મને પરવા નથી, ભલે કાવ્યની ઊર્મિના રૂપમાં આવે, ભલે સંગીતના ઝંકારના રૂપમાં આવે, ભલે પથ્થરમાં પ્રાણ મૂકતા શિલ્પના રૂપમાં આવે, ભલે ચિત્રની ફલકપટિ નિર્માણના રંગો પાથરીને આવે પણ એણે મને નિર્ભળતા આપવી પડશે, પ્રકાશ આપવો પડશે, ઓજસ આપવું પડશે, વીર્ય આપવું પડશે.

એ રંગબૂમિના તળતા ઉપર આવે કે ચિત્રપટના રૂપેરી પડદા ઉપર આવે, એ લિખારીના તંબુરમાં આવે કે અમીરોના સમુહવાદમાં આવે, એ ઉદયશંકરની નૃત્યમંડળી બનીને આવે કે વદલાતોલની કથકલી બનીને આવે. ગમે ત્યાં, ગમે તે રૂપમાં આવે પણ એણે મારી શરતો પાળવી પડશે. નહિ તો હું એને કલા નહિ કહું, સાહિત્ય નહિ કહું, એને માયા કહીશ, જગતને લાભાવનારી ઈદ્રજાળ કહીશ. સલામને બેલામ બનાવનારી સુરાધ્યાલી કહીશ.

: અનુષ્ટુપ :

‘ તારા આ ગાગના વૃક્ષે, હવે ના પળ તો રહું,
જૂઝ ના કામની, માળી ! સડયાં ના ફળને ચહું;
સાત વર્ષો સુધી ગાયાં પ્રેમના લાવનાં ગીતો,
માનવી ! ગમ ના તૂંને, કઢંગી તાહરી રીતો :
સત્ય છું, ધીર ટેકી છું, આખરે શૂરવીર છું,
યુવાની ઉછળે અંગે, રોમે રોમે સજીવ છું;
કોણ કોને જગે પોષે ? હું મારે ગળ બૂઝતો
અન્યાયો ના સહું લેશે, મારી લોભ અનંત તો,
ઘોઘરિત્રી કરી એક રાતદિ રઝગીશ હું,
મર્મચ્છેદી તમિત્તેથી તેજવર્ષા ઝીલીશ હું;
દીન ના, ઉઘમી હું છું, સ્વાશ્રયે તપનાર છું,
ટીપેટીપાં પસીનાનાં પાડીને રળનાર છું. ’

: મિશ્રોપમિતિ :

વેણી વહીને, તરંગાળીએથી
વાડી તણા એ અખ રશ્મિઓથી
દિગંતના આંતર્ગર્ભને ખણી,
મારી હલેસાં નિજ પક્ષરૂપી,
પ્રક્ષાંડનો સાગરઓધ કાપતાં,
વારિ ઊડંતા ઉદ્ધોગ સૂણતાં,
શકુની છૂટયું.

: સિખરિણી :

અને જ્યેષ્ઠિકા જે ખગપર ઉગામી, હતી ધરી,
મહા અન્યાયોની રજરજ લઇ જે હતી ધરી,
પગે વચ્ચે તે થે અપટલર માળી પર પડી,
પડયો માળી શીલા ઉપર, ઘનકારો ગહુ કરી.

: મન્દા કાન્તા :

ગેભે ગેભે કવન રમણા આહરી ત્યાં વિહંગે !
પૃથ્વી સિંધુ રસભર છટ્યાં, ઊછળ્યાં શાં ઉમંગે !

‘ એ સ્વર ’

દેવોત્તર

ધીમું સુષુપ્ત મેં ગીત એક રાતે
તારા જડયાં શ્યામળ આવા નીચે
મેદાનમાં ફાઇ નદી કીનારે
ગાઇ રહ્યો રાખ લિપેલ આવો:-

“ પુષ્પ તણાં કોમળ અંતરમાં
મૂઠલ સુરભિની વિમલ જવનિકા
ખોલી : શાંત પથારી સૂતા
જોયા પરમાત્મા. ”

મેં કીધું :- “ શું અગડંબગડં
ગાતા ? ” કોણ તમે છો તિકડં ?
અલ્લાને જોયા તોયે કાં
ખા પી કર ભમના ? ”

“ દેખ ગિરાદર ! ગડમડ કર ના !
કિખના હો તો શાંત રહેના
મુળસે આઢિ સો બડબડના
મગર નહીં દિલસે ”

ને મેં નિહાળ્યું સુખ રાખ ચોળ્યું
કઠોર, તો યે સ્મિતપૂર્ણ આખો,
ધમંડ મારા ઉરના સરી ગયા,
હસી રહ્યું અંતર મુગ્ધતા ભર્યું.

તારા તણાં એ અજવાળિયામાં
ઉચો કર્યો ‘ માંસલ હસ્ત કાળો :-
“ તું દેખના દોસ્ત ! અનંત આભમે
આ પુષ્પમાંથી પ્રકટેલ સૂર્યો ! ”

શું વાત ના અંતર આ કળી શકે
છતાંય લેળું તરતું અપારે
જ્યાં હું અને મંગલ સૂર્ય જ્યૌર્ધ
કુલો સમાં શાંતિ મહીં પર્યાં હતાં.
ખાવો કહે “ ત્યાં દિખના ન અન્ધા
તું સુધ આ સૂર્ય મિલેલ આંખે
ને સુધતો ત્યાં ઉર પ્રેમભીનું
અંખી રહ્યું સૂર્ય વિલીન થાવા.

ને કોણ જાણે પણ મૃત્યુ પ્રાય
થઈ ગયો હોઈશ એ જ કારણે :
ખાવો કહે : “ ભાઈ ! હું જાગ આજે
આ ભસ્મ આન્ધાદીત છાર્તી માથે
તું સૂઈ જાજે કરજે ન ચિંતા. ”

ને મેં કહ્યું મૂરખ જેમ રાડો-
-પાડી અને કે:- “ નહિ આમ આદે
મારી મળી અંતરમાં જવું એ
તું એ જ છે તો તવ અંતરે લે ! ”

ને મેં અનૂને શિરને પછાડ્યું
વૃક્ષઃ સ્થળે એ...પણ કયાંકિ ખાવો!
આજે અહીં પાથરખાણુ ખોદતાં
મને બધું સાવ વિચિત્ર લાગે

છતાંય છે યાદ પુરેપુરું મને :
એ રાખ ચોળેલ વિશ્યામ અંગો,
એ તેજ, આંખો, નભમાં સરી જતો
કાળો અને માંસલ દીર્ઘ ખાદ્ય,

ને તારલા કોમળ તેજ ગિન્દુડાં !
જેવાં અટાણે પરસ્પેદ ગિન્દુડાં
અમૃતમાં આ મુજ શ્યામ દેહ પે.
ખાવો હતો એ નહિ સ્વપ્ન સાચે

પીવા દીધી શું કંઈ ભાંગ એણે ?
મૂકી અને ઘેન મહીં વહી ગયો ?
કાળી શિલાને ખખડંત લોહમાં
આ ગ્રીભના રૂંધક ઉજ્જુ વાયુમાં

છતાંય હું એ સ્વર શાંત સાંભળું :-
“ પુષ્પ તણાં કોમળ અંતરમાં
મૂઠલ સુરભિની વિમલ જવનિકા
ખોલી : શાંત પથારી સૂતા

જોયા પરમાત્મા ! ”

પ્રહ્લાદનું લગ્નજીવન

શ્રી કાંત

પ્રહ્લાદ અને ચંદ્ર પરણ્યા ત્યારે બંને વચ્ચે અદ્ભુત પ્રેમ હતો. બંનેના પ્રેમ અને ઉલ્લાસની કોઈ સીમા નહોતી. નજીકનું મિત્રમંડળ જ નહિ, પણ દુરના જ્ઞેતાંરા પણ એમ કહેતાં કે આવા સુમેળ તો દુનીઆમાં ભાગ્યે જ સંધાય. પ્રહ્લાદ અને ચંદ્ર પણ એમ જ માનતાં. સ્નેહલગ્ન એ જ આદર્શ લગ્ન છે એમ પોતાના લગ્નજીવનથી સિદ્ધ થશે એવી બંનેને ખાત્રી હતી. અને આ પ્રકારની એ બંનેની કે આણુઆણુના મિત્રો કે યોગખીતાઓની માન્યતા નિષ્કારણ નહોતી. પ્રહ્લાદ પચીસ વર્ષનો સિક્ષત, રૂપેરંગે શોભતો, સુંદર અને નિરોગી જુવાન હતો અને ચંદ્ર પણ યોગણીસ વીસ વર્ષની રૂપલાવણ્યને વરેલી શિક્ષિત કુમારિકા હતી બંને છેલ્લા ચાર વર્ષથી તો એક બીજાને યોગખતા હતા અને લગ્ન પહેલાંનું એક વર્ષ અત્યંત નિકટમાં રહીને જ ગાળ્યું હતું. એકબીજાની પસંદગી જાતે જ થઈ હતી અને વડીલોએ પણ હર્ષપૂર્વક સંમતિ આપી હતી એટલે એમનો લગ્નપ્રસંગ કોઈનાયે નિઃશ્વાસ વિનાનો નિર્ભેળ આનંદરૂપ બન્યો હતો.

આમ છતાં હમણાં હમણાં પ્રહ્લાદને ઘરમાં કંઈક સૂતું લાગતું હતું અને લગ્ન સમયે પ્રેમના દરીઆય જીવી લાગતી ચંદ્રામાં કંઈક ન કળાય એવી ઉણપ લાગતી હતી. પ્રહ્લાદ પોતાને સમજી જ શકતો નહોતો. એ ખૂબ વિચાર કરતો હતો કે પ્રયુક્તતા કેમ નથી લાગતી ? ચંદ્રને જોઈ રસની છાંયો ઉડતી તે હવે કેમ નથી ઉડતી ? રાતદિવસ ચંદ્રાનું રમણુ હૃદયને કોઈ આલ્લાહક ભાવે ભરી રાખતું તે હવે કેમ નથી થતું ? એને જવાબ નજતો નહીં.

લગ્નને બે વર્ષ થઈ ગયાં હતાં પણ ચંદ્ર એની એ જ હતી ચંદ્રાને બાળક પણ નહોતું. કે પ્રહ્લાદ એમ પણ મન મનાવે કે એ માતા થઈ તેથી આમ લાગતું હશે ! ચંદ્રાનું રૂપ કે યૌવન જરાયે કર્મણું નહોતું. એનાં કંઈની મિહાસા એવી ને એવી જ હતી. હજીએ એને સતારનો શોખ

હતો, અને એ દરરોજ વગાડતી કામ કરતાં કરતાં ગાવાની એની ટેવ કાયમ જ રહી હતી. પ્રહ્લાદ ધણાએ વિચારો કરતો, એ વર્ષ પહેલાંની ચંદ્રાને અને આજની ચંદ્રાને મરખામ્યા કરતો, પણ એના મનમાં કશુંયે સમાધાન થતું નહિ, આખરે એ થાકતો અને પરાણે આનંદ ઓગવવા પ્રયત્ન કરતો, ક્યારેક આત્મનિર્વિશાસ્ય કરવા લાગી જતો ત્યારે વળી પોતામાં કંઈક ફેરફાર થયા છે કે નહીં તે તપાસવા-ખેસતો. પણ એ તો એનો એ જ હતો. એવું જ સુંદર બાદીયુ શરીર, એવો જ રમત અને વ્યાયામનો શોખ, એવી જ છુદ્દી અને લેખન વાંચનની રુચિ ત્યારે ફેર જ પડી ગયો ? કોનામાં પડી ગયો ? પ્રહ્લાદને એ પ્રશ્નો અનેકરૂપે ઉઠતા, પણ જવાબ ન મળતો.

ચંદ્રાના મનમાં આવા પ્રશ્નો નહોતા. પપ્પ પ્રહ્લાદને ગમગીન જોઈ તેને ક્યારેક લાગી આવતું. પોતાના કારણે તો એને ઓછું નહીં આવ્યું હોય, એમ વિચારી બધા પ્રસંગો સહારી જતી અને એક પણ કારણ ન મળ્યું હોય તો પણ ભરપૂર હેતુથી - જાણે પોતે વાક કંઈ હોય એવા નમ્રભાવથી એ પ્રહ્લાદને ય પાગતી એનામાં લાય પામવા ઇચ્છતી હોય એવા ભાવ બતાવતી. પરંતુ પ્રહ્લાદના હૃદયને એથી આરામ ન મળતો; પણ પોતાને માલતી ઉછાપતું વધુ નીંદ પળે ભાન થતું જેમ દિવસો વીતવા લાગ્યા, તેમ જીવનનો ભાર વધુ ને વધુ લાગવા માડ્યો. એમના નાનકડાં ઘરમાં કંપોલ મચી રહેતો તેને બદલે હવે વધુ સમય અમલ મોનનું વાતાવરણ રહેવા લાગ્યું.

પ્રહ્લાદે હવે વધુ સમય બહાર રહેવા માડ્યું. ચંદ્રાએ હવે વધુ સમય પ્રહ્લાદની ચિંતામાં રહેવા માડ્યું. પ્રહ્લાદનું દુઃખ શોધવા એણે પ્રયત્નો શરૂ કર્યા, એક દિવસ એણે પૂછ્યું :

‘ તમે કેમ આમ રહો છો ? ’

જવાબના પ્રહ્લાદ શીકું હર્યો

‘ હું તમને ન પૂછત, પણ બહુ વિચારવા છતાં મને કારણ મળ્યું નહિ. એટલે જ પૂછું છું. ’

‘ કંઈ નથી, અમરુ. ’

‘ હવેલા ૭ મહિનાથી હું જોઈ રહી છું કે કિવસે કિવસે તમે કગમાતા જાન હો. તમાગ મો ઉપરથી આનંદ જ ઉડી ગયો છે, પહેલા તો ધનમાં પગ મૂકતા જ તમે હૃદય નાચી ઉઠે એવું દમતા હવે મીમે પગને અને નીચી આંખે પ્રવેશ કરો હો. મને કહો, આમ શા માટે ? તમને શાનો ઉલ્લેખ લાગે છે ? ’

‘ કંઈ નહિ, ચંદ્રા ’ પ્રહ્લાદ મો ઉપરની દુખરેખા ન છાપાવી શક્યો. એટલે એણે મો ફેન્વી લીધું

‘ નહિ, આજ તમારે કહેવું જ પડશે. જુઓને, તમારી આંખોમાં જ દુઃખનો ભાર દેખાઈ આવે કે મને નહિ કરો ? પ્રહ્લાદ ! ’

‘ અત્યારે નહિ અત્યારે નહિ ’ પ્રહ્લાદે ઉભા થઈ બહારની અટારી નરક જવા માડ્યું.

ચંદ્રા પાછળ ગઈ, એણે પ્રહ્લાદનો ખજો પકડ્યો પ્રહ્લાદે પાછળ જોયું. ચંદ્રાનું મો જોતા એનાવી ફરી જવાયુ ચંદ્રા કશું ન બોલી, પ્રહ્લાદ પણ ન બોલ્યો, પણ ચંદ્રાનું માથું પ્રહ્લાદના અંકા પાસે ઢગી પડ્યું આખના બે આંસ પ્રહ્લાદના પહેગળ ઉપર પડ્યા.

* * *

પ્રહ્લાદના વિદ્યાર્થી જીવનમાં એને ઘણાં મિત્રો હતા. ઓમિત્રો પણ હતા પરંતુ ચંદ્રા સાથેની મૈત્રીએ લખનું રૂપ લીધા પછી બીજા મૈત્રીઓ ધસાવા માડી હતી પ્રહ્લાદનો તમામ લાગણીઓને ગમ્યું કરવાનું રથાન મગી ગયું

હતું. પ્રહ્લાદને કશાની ભય નહોતી રહી. બીજું 'કોઈ નિકટનું' મિત્ર નહોતું. છતાં એને કોઈ દિવસ એકલતા લાગી જ નહોતી. ચંદ્રામાં એણે સંપૂર્ણ સાંત્વન મળી રહેતું હતું. પ્રહ્લાદ ભાવનાશીલ અને જેને ભૂમિવશ કદીએ એવો જીવન હતો. નાનપણથી જ એનામાં મસ્તી હતી. તીવ્રશુદ્ધિનો હતો છતાં એના જીવન વ્યવહારનું સુધાન બુદ્ધિ નહિ પણ લાગણી જ હતી. ચંદ્રાને એ આહવા લાગ્યો ત્યારથી જ એણે પોતાના હૃદયમાં ચંદ્રાના પુણ્યરૂપની પ્રતિષ્ઠા કરી દીધી હતી. જીવનનો વ્યવહાર એને શુદ્ધ લાગતો અને ક્લેશક પણ લાગતો. ચંદ્રાના રમરણુની, સહવામની, સંબંધની રસમસ્તીમાં એ હંમેશ રમ્યા કરતો. લગ્ન પહેલાંનું એક વર્ષ અદ્ભુત ગયું હતું અને લગ્ન પછીનું વર્ષ પણ એટલું જ રસમય વીત્યું હતું. પ્રહ્લાદ સગણ નહોતો શક્યો તે ચંદ્રાને પણ એ ખબર નહોતી પડી કે એક વર્ષ વિત્યા પછી પ્રહ્લાદના રસજીવનમાં એટલે આવા લાગી હતી. કોઈ કોઈ ક્ષણે ચંદ્રામાં એને મસ્તીને બદલે શાંતિ લાગતા માડી હતી. અને કોઈ વિદલ ક્ષણે દેવાના તાલ મીલાવતી, કલેર્જન બધકારા ઝીલતા જીવન મહચરીને બદલે ચંદ્રામાં કોઈ વતસલ જનનીમાં હોય એવી વતસલતા દેખાતી હતી. પ્રહ્લાદને આ કશું સમજતું નહિ, પણ ચંદ્રામાંથી કંઈક આવતું થયું છે એવું લાગ્યા કરતું.

ચંદ્રા એની એ જ હતી. પ્રહ્લાદ, ઉપરનો પ્રેમ એના દિલમાંથી લેશ માત્ર આંધો થયો નહોતો. પ્રહ્લાદ પ્રત્યેની પ્રેમભાવના એના અંતરમાં સદૈવ વ્યાપ્તી જ રહેતી. પ્રહ્લાદને સુખ મળે, આનંદ મળે, જીવનમાં રસ અને સંતોષ પ્રાપ્ત થાય, જગતના જંઝાવોમાં એ કોઈથી ડગે નહિ-પડે નહિ એવા એ પ્રયત્ન કરતી અને હોડાં અંતઃકરણથી એવી જ ભાવના ભાવતી.

પ્રહલાદ પણ એનો એ જ હતો. ચંદ્રાના

સાંનિધ્યમાં એની હૃદયવીણાનાં તાર હજી એ અણઅણતા હતા. ચંદ્રાના સ્પર્શ હજી એ એક રોમાંચ અનુભવતો હતો. ચંદ્રાના કંઠમાંથી નીકળતા શબ્દો કે સુરો હજીએ એને ડોલાવતા હતા, પણ ક્યારેક વીણા ઉપર ફરતી આંગળીઓ થીજ જતી, રોમાંચ રમી જતો અને આખા અંગમાં શીતળતા પ્રસરી જતી. પ્રહ્લાદ એ શીતળતાથી ડરતો હોય એમ ક્ષણભર સ્તબ્ધ બની જતો અને મધુર સ્મિત ફરકાવતી ચંદ્રા સામે નજર માંડી આંધો ખસી જતો. પળ-વારમાં ચંદ્રાનું સ્મિત વિખરાઈ જતું.

કંઈ નહોતું. સંપૂર્ણ પ્રેમ હતો, સંપૂર્ણ વધાઈ હતી, સંપૂર્ણ કર્તવ્યભાવ હતો છતાં બંને એક બીજાથી તો નહીં પણ પ્રહલાદ ચંદ્રા પાસેથી ખસતો ખસતો દૂર જતો હોય એવું બનવા લાગ્યું.

ચંદ્રાના દુઃખનો પાર નહોતો. પ્રહ્લાદને નિષ્વાસ નાખતો એણે કોઈ દિવસ ભેયો જ નહોતો. એમના સંવનનના દિવસોમાં પ્રહ્લાદની નમેલી આંખ એણે નીરખી જ નહોતી. એ દિવસોમાં પ્રહલાદની વાણીમાં કોઈ દિવસ યડકાર નહોતો આવ્યો. એનાં અંગમાં શૈથિલ્ય નહોતું જણાયું. એના હલનચલનમાં ચૈતન્યનો અભાવ નહોતો જણાયો. હવે તો પ્રહ્લાદ ધીમું બેલવા લાગ્યો, ધીમું હસવા લાગ્યો, ધીમું ચાલવા લાગ્યો અને જાણે ધીમું-અતિ ધીમું જીવવા લાગ્યો.

ફરીને ચંદ્રાએ એક દિવસ એને પૂછ્યું.

'તમે આમ શા માટે રહો છો ?'

જવાબમાં એ જ શીકડું હાસ્ય મળ્યું.

'તમારે કહેવું પડશે, તમારે ખાતર નહિતો મારે ખાતર તો કહો ! હું આમ તથી જીવી શકતી.'

છપ્પેમાં જોડેલી છત્રોજસ વેળાએ પ્રજ્ઞાદને
દયાવી મૂક્યો. એણે ચક્રના મુખ સામે નજર
માંડી કંઈજ સ્વરે કહ્યું.

‘ચક્ર! કષ્ટક ન મમળય એવું મયા મેં છે
તુ પડેસાની ચંદ્ર જ ન દો. એવું લાખ્યા કરે
છે. પણ શો ફેર પડ્યો છે તે સમજાવતું નથી.
ચંદ્ર! તુ કુખી ન થા તારી લામણીમાં
ઉજ્જવ નથી, પ્રેમમાં ઉજ્જવ નથી, તારી વધાઈમાં
ઉજ્જવ નથી. માગમાં- હા, મારામાં જ કષ્ટક
ઉજ્જવ પેરી મધ છે તુ તા એ જ છે. એવું
જ મુમધુર દારથ એવી જ મલદેસની વાણી
એવી જ અમૃતઝગતી દષ્ટિ ચક્ર! તું કુખી
ન થઈશ.’

‘ના, ના તમે તો એવા જ છો અને તો
એવા જ લાગો છો.’

‘તો મેળુ જાનો.’ પ્રજ્ઞાદને થાક ચંપ્યા દાર
એમ એ લીધો થઈ બોલ્યા. ને અઠબાણુ રંગા
પડ્યો.

પ્રજ્ઞાદના દેખા ઉતર એક પડી એક ચંપ્યા
યશને કાગે ઉમેળ્યા. તિહ પણ આદ
બનાવ્યા દિવસો વીનના ગયા તેમ પ્રજ્ઞાદના
આનરમાં ચક્રની ઉત્તરુ ભાન વધવા સચુ.

ઉજ્જવ સમજાવ નહ પણ ઉજ્જવ છે એવી
મા યતા મધાવા લાગી ચક્રને પ્રજ્ઞાદના
વિરાદનું કારણ મધુ નહિ પણ વિરાદ મધ
રજુ છે એવું લાગતા માંડપુ નાના મોટા
પ્રમંથોએ એ વિચારોને પોતાની આંખા કચું
અને બંનેની વચ્ચે જીવનને લુદા પા નારી આમ
ખાદવા લાગી.

પ્રેમનું ઝરવું મુમધા લાગ્યું મહત્તાસની
મધુરતા સાલી ગમ એક મીઠાને જોતા જિમિ
ઉછળી ઉઠતી તે મગી ગઈ કેવળ સદાનુભૂતિ
અને સદ્ભાવ રજા જૂનાં રમણોનું કુખ રજુ
વર્તમાન સ્થિતિના અતની આશા હતી એમ
એનું ચિતન અને ચિંતા ગયાં.

જૂનાં પડેલા પ્રજ્ઞાદના દેખામાં પોતાનું
નાનપણ રમવા સાચું વિદ્યાર્થી અવસ્થાના
સ્મરણો નાનું ચર્વા સાચાં મુખદ ખતા પ્રમંથો.
ને મેંડોએ પાદ આરા લાગી કોલેજ જીવનના
તોફાની રોજ અને મમમગીના ઉદભવના વિવેક
એનાં અનેક પ્રમંથો સાથે ખા યસ લાખ્યા
પ્રજ્ઞાદને એ દિવસોની ચક્ર રમતી, ફૂલની
દંતોસની લાગી ઘોડીક ઠાલો એ ચક્ર માથે
પ્રજ્ઞાદ રજો પણ આજની ચંદ્રાએ એને એ
ચક્રોથી ખમેડ્યો પ્રજ્ઞાદને ખીજા મેંડો પાદ
આવી મુખા, મરીતા, પ્રમિતા, એની આખ
આગળ આખ્યા પ્રજ્ઞાદને કરી લામણી ન ચર્ધ
પણ એમને જોવાની અને મગવાની મદદ
છત્ત ધર્ધ આવી મુખા પરિણીત જીવન મગતી
હતી અને મુશીલા મુરંદ માથે જ પરજીવાની
હતી એ પ્રજ્ઞાદ જીવનને દનો પ્રમોના દજ
કુમારિકા દત્તિ એ મેંડો પરજીશે કે એને કાજ
પરજીમે તે મેંડો જીવનું દારુ પ્રજ્ઞાદને
વિચારો આખ્યા મુતાનું દહજીવન કુ મલગુ
દજો મુરીતા ને મુરંદ જીવનમર લખની મલત
માખી મકરો? પ્રમિતા પ્રેમન આમળોજ વખ
કરી મકરો? પ્રજ્ઞાદના મનમાં મોને મગવા ને
અને મદદ આવે ઉંડતાં એ રજોના દારા ન
જીવવાની મજા થઈ આ.

વાતચીત થયાં પડી થોડાક દિવસ તો
ચક્રએ પ્રવલપૂરેક જ્ઞાન નાખી રજુ વિવેક
સીનતા ગયા તેમ તેમ આ પ્રમંથ અંદિ મબીર
છે એમ એને લાગવા માંડપુ મોને દજ મુવતી
છે અને જીવંતની મકર દજ લાંબી છે એવું
ભાન થતાં જ ભારી જીવંતોના રજુ રિક
જીવવા લાગ્યો ચક્રની આંખ આગળ અધાગ
ઉભારામાં લાગ્યાં દિવસો ઉત્તમ હનો તો મેંડો
અજવાણુ ન થઈ મકર તેમા એણે એક દિવસ
પ્રજ્ઞાદને મુખા વિવે, મુશીતા વિવે પ્રમિતા
વિવે ખીજાથી પૂજના જોતા દારો તો મોનાના

દીવાનું દીવેલ દોળાઇ જતું હોય એમ એને લાગ્યું પ્રહ્લાદ ઉપર એને પૂરા વિશ્વાસ હતો પ્રહ્લાદ કોઇ રંગીલો જુવાન કે પુરુષધર નહોતો એ ચંદ્રા નાજુતી હતી, પણ એ મિત્રાને મળવાની આજ બે વરસ પછી પ્રહ્લાદને ઇચ્છા થઇ એનો સ્પષ્ટ અર્થ એ જ થયો કે 'પ્રહ્લાદના દેવાને ચંદ્રા તરફથી પૂરતું પોષણ નથી મળતું ' ચંદ્રા એ સમજી ગઇ એના જીવનમાંથી પ્રહ્લાદ ખરી જશે, સરી જશે એમ લાગવા માડ્યું.

ચંદ્રાની ચિંતાનો ખર ન રહ્યો બેનાગ કોઇ જાણે નહિ, સાલળનાર કોઇ માને નહિ અવલોકનાર કોઇ કંઈ નહિ, એવું એના જીવનમાં બનવા લાગ્યું ચંદ્રા અને પ્રહ્લાદના લક્ષ્મણનમાં રસ બેનાર મિત્રામાં કોઇને એ કંઈના નહોતી કે આજે પ્રતિજ્ઞા એ લક્ષ્મણનનો રસ સંકાપ રહ્યો છે !

ચંદ્રાથી ન રહેવાયુ મામાન્ય રીતે, નહિ રહનારી ચંદ્રાથી એક દિવસ રહી જવાયુ. એ ઝડપે એના મો ઉપરના સૌમ્ય તેજસ્વીતા હરી લીધી મુખ ઉપર દુઃખના અને લાચારીના ભાવો ફરી વળ્યા ચંદ્રાનું પ્રેરણા આપતું વદન દયામય બની ગયું રહી લીધા પછી મો ઘોષને ઉડા વિચારમાં એ બેઠી હતી ત્યાં કોઇકના પગનાં કાનમાં અથડાયા એનું હૃદય ફેંકી ઉઠ્યું. આખ ઉગી કરી એણે જોયું પ્રહ્લાદ અને પ્રમિતા હતા પ્રહ્લાદના મો ઉપર હાસ્ય હતું. ચોને ઘણીવાર જોયો હતો એવો આખમાં પ્રકાશ હતા બાજુમાં પ્રમિતા હતી એ સ્મિત ફરકાવતી ઓરડામાં આવી પ્રહ્લાદ બાજુના ઓરડામાં ગયો પ્રમિતાને જોતા જ ચંદ્રાએ ફેંકતા દેવાને દવાવચન સ્થિત રાખવા પ્રયત્ન કર્યો અને મુખભાવને બદલવા માડ્યા પણ પ્રમિતાથી જાનું ન જાયું આસુથી ધોવાયેલી આખો પ્રમિતા જોઇ રહી એ સમજી છતાં હમતી હમતી જ બાદ આવી.

'આવ પ્રમિતા, ઘણા દિવસે !' ચંદ્રાએ આપકાર આપ્યો.

'હા, પણ હું તને આમ તથા આવવા આવી છું '

'શાનું ?'

'શાનું ? બે વરસ પહેલાં તે મને શાનું આમ તથા આપ્યું હતું ?' પ્રમિતા હસતી હમતી બોલી

ચંદ્રા હમવા ઇચ્છતી હતી પણ હસી રહી નહિ એની આખમાં ગભરામણ તરી આવી.

'ક્યા ? કોની સાથે ?' ચંદ્રાએ પૂછ્યું

'મધુકર '

'એમ ? સાર, બહુ સાર !'

બાજુના ઓરડામાં કોટ-ટોપી મૂકી પ્રહ્લાદ આવી પહોંચ્યો

'ચંદ્રા ! વાત સાંભળી !' ખુરસી ઉપર બેસતા બેસતા પ્રહ્લાદે સરિમત પૂછ્યું

'હા ' ચંદ્રા ધીમું હસી

'કાલે સવારે તમારે બનેએ આવવાનું હો !' પ્રમિતા ઉઠવા લાગી

'એટલી બધી શી ઉતાવળ છે ? બેસ તો ખરી '

'શી ઉતાવળ ? તમારે કામ તો પૂરે થયું તમારે હવે શી ચિંતા-હ', ચંદ્રા, તમારે બનેએ મને તમાગ લક્ષ્મણનના અનુભવ તો કહેવા જ પડશે હો '

પ્રહ્લાદ અને ચંદ્રાથી એકમેક સામે જોવાઇ ગયું

'મને ખબર તો પડે કે લક્ષ્મી વર્મત કેટલો

સમય ચાલે છે અને પાનખર ક્યારથી એસે છે ?
બંને ચમક્યાં,

‘જુઓ હું સાચું કહું ?’ પ્રમિલા જરા
ગંભીર થઈને બોલી ‘મેં તો મોટી આસાઓ રાખી
જ નથી. મધુકર મને ચાહે છે, હું એને ચાહું છું.’
માતપિતાની નામરજા છે પણ તેઓ વધિ નથી
લેતાં. અમરગં સરીર, વય, શુદ્ધિ સરખા ભાગે છે,
એટલી બાબતમાં તો કળેડાં જેવું નથી લાગતું.
છતાં અને બંનેએ સમજી લીધું છે કે લગ્નજીવનની
તૈયારીમાં તે કષ્ટનામાં જે રમ છે તે કદાચ
વાસ્તવિક જીવનમાં નહિ રહે. કળેડાં જેવું નથી
લાગતું છતાં એવું થઈ પડે. મનની સુદૃઢ
લાગણીઓને, પરાપૂર્વના મંત્રકારોને, લક્ષ્યના
આવેશોને આપણે પૂરી રીતે ક્યાંથી સમજી
શકીએ ?’

ચંદ્રને એમ થયું કે પ્રમિલા પોતાને જ
હવી રહી છે. પ્રમિલાની વાત સાચી લાગી, પણ
ચંદ્રને એ સામગ્રી જમી નહિ, એનાં મો
ઉપર બાળ્યગમે પણ દેખાયા, પ્રમિલા મગજ
મગ્ન.

‘ઠીક ત્યારે, કાલે આવવાનું ન બૂલના.
અને બેટ પણ લાવવાની હોય ?’ પ્રમિલા
હસતાં હસતાં બોલી.

‘એટલાં શું આવડું ?’ પ્રદીપે પ્રજ્ઞ.

‘બે વસ્તુઓ લાવવાની. બંને સજીવ.
પ્રગતિના એ અંગો જેવી અવિભાજ્ય.’

‘એટલે અમે બે જ ?’ પ્રદીપે દસીને
બોલ્યો.

‘હા, ત્રીજું તો હજી કોઈ છે નહિ.’
પ્રમિલાએ આજુબાજુ નોંધ દસીને કહ્યું.

ચંદ્ર શરમાઈ ગઈ

‘જરૂર હોં !’ પ્રમિલા ઉભી થઈ. પ્રદીપ
અને ચંદ્ર એને દરવાજા સુધી મૂકવા ગયાં.

પ્રમિલા ગયાં પછી થોડીક કાલે જ
આનંદનું વાતાવરણ ટકી શક્યું. ફરી પાછી
એ જ ગંભીરતા પ્રસરી ગઈ. એ
ઐરાટમાં જ ગંભીરતા નહોતી, કુદરત પણ
ગંભીર બનતી જતી હતી. સૂર્ય આથમી જવા
આવ્યો હતો. ઐરાટની પાછળની બારીમાંથી
એનાં હેઠલાં ફિરજો આવતાં બંધ થયા હતાં.
આકાશ ઘેરા લાલ રંગનું બની મધુ દળું.
થોડી જ વારમાં બધું શાંત પડી જશે એવો
રપજી ખ્યાલ આપે એ પ્રકાશનો ધવરવ થતો
હતો.

‘ચંદ્રા !’ પ્રદીપે અધ્યાના રંગો બેતા
બેતાં કહ્યું ‘રેરા જરૂર ?’

‘અને ? ચંદ્ર તૈયાર જ હતી.

બંને તૈયાર થઈ બહાર નીકળ્યાં. ઘરની
પાછળ એક મડક જગતી હતી તે ઉપર ચાશનાં
લાખાં રસતા પગના મકાનો પૂગે રૂપાં ત્યાંબુધી
બંને મૂંઝા મૂંઝા જ ચાલ્યા. એકાત મળતાં
પ્રદીપે વાત શરૂ કરી.

‘આપણે ક્યાં જવારગામ જઈએ તો ?’

‘અદારગામ ?’ ચંદ્ર ચમકી, ‘મા માટે ?’

‘આસ તો કંઈ દારણ નથી, પણ હમણાં
માનસિક અસ્વસ્થતા રહે છે તેથી એમ થાય
છે કે ક્યાંક ફરી આવીએ. હમણ તો એકલા જ
જવાની છે, પણ તને પછી અહીં કેમ ફાવે ?’

ચંદ્ર તરફથી જવાબ ન મળ્યો.

‘તારી હમણ હોમ તો જ જઈએ. મારો
આમદ નથી.’

‘તો મારા પિતાને ત્યાં જ જઈએ તો ?’

‘ત્યાં ફાવશે ?’

‘કેમ નહિ કાવે ? તેઓ ત્રણચાર મહિનાથી આપણને બોલે વે પણ છે, અને હમણાં તો એ તખીઅતના કારણે ગામડામાં જ રહે છે, એટલે આપણને શાંતિ મળશે અને નવીનતા પણ મળશે.’

‘લહે એમ કરીએ.’

બંને એકાદ માઇલ જેટલે દૂર નીકળી આવ્યાં હતાં. રાત પડી ગઇ હતી એટલે પાછા વળ્યાં.

‘પ્રજ્ઞાદ,’ ચંદ્રા ધીમેથી ગંભીરતાપૂર્વક બોલી. ‘તમે મને નહિ જ કહો ? આમ ને આમ આપણે શી રીતે જીવન પૂરું કરી શકીશું ?’

‘કંઈ કહેવાનું જ નથી, ચંદ્રા !’

‘તો હું કહું ?’ ચાલતાં ચાલતાં ચંદ્રા ઉભી રહી ગઇ. પ્રજ્ઞાદ પંચુ ઉભો રહી ગયો. ‘તમને હવે મારામાં રસ રહ્યો નથી.’

‘ના, માવ એમ તો નથી. પણ ઓછા લાગ્યા કરે છે અને દિવસે દિવસે વધુ લાગ્યાં કરે છે.’

‘પણ તમે કહો તો મને ખબર પડે ! તમારા માટે હું ન કરી શકું એવું શું છે ? પ્રજ્ઞાદ ! તમે મને ચાહો છો તે હું જાણું છું. તમે મારા જ છો એવો મને પૂરો વિશ્વાસ છે પણ અમને આમ રહેયું તો સાથે રહ્યાં છતાં આપણી વચ્ચે માઇલોનું અંતર પડી જશે.’

‘મને કંઈ ખબર નથી પડતી, ચંદ્રા ! માટે જ હું એકસો જવા માગતો હતો. ક્યાંક દૂર વાંછ બધું મગજવા ને ફીક થવા છૂટતો હતો.’

‘આજે ઘણા દિવસે મેં તમને ઉદ્દામમાં બોલાવ્યાં !’ મહેજ યાદના અવાજે ચંદ્રા બોલી.

‘હા, પ્રમિલા સાથે આવતો હતો. ત્યારે તને એવું લાગ્યું હશે. મને પણ એવું લાગે છે અને એટલે જ હું અહીંથી ભાગવા માગું છું. ચંદ્રા ! તું વિશ્વાસ રાખજે, મારા મનમાં બીજું કશું નથી.’

‘મને વિશ્વાસ જ છે, મને તો એમ થાય છે કે તમારા ચિત્તની અશાંતિનું કારણ હું જ છું.’

બંને વાતો કરતા ઘર પાસે આવી પહોંચ્યાં. અંદર આવીને એમણે પાછી વાતો શરૂ કરી.

‘પ્રમિલાએ કશું તેમ આપણા લગ્ન-જીવનની પાનખર તો નહિ બેસી હોય ?’ ચંદ્રા બોલી.

‘બેસી હોય તો યે શું ? એ કંઈ ચિરમાળ ઓડી જ ટકવાની છે !’

‘તમે આપણી આજની સ્થિતિ વિશે કંઈ જ નથી વિચારી શક્યા ?’

‘ના.’

‘કંઈક અરપણ તો વિચાર્યું હશે.’

‘ક્યારેક એમ લાગ્યા કરે છે કે આપણા મંત્રનન કાળે અને લગ્નના આરંભ કાળે આપણામા ઉઠળી ઉઠળીને એક બીજાને મગવાની જે વૃત્તિ હતી તે ઓછી થતી જાય છે. એક બીજા વિના એન જ ન પડતું તે હવે નથી થતું અને ચંદ્રા !’ પ્રજ્ઞાદ જરા અટક્યો. ‘માયું કહું ? આ ફેરફાર મને તારામાં લાગે છે.’

ચંદ્રા પ્રજ્ઞાદ સામે જોઇ રહી. એનાથી એક અઠર પણ બેલાયો નહિ. પ્રજ્ઞાદ ચંદ્રાની આંખો જોઇ જરા પાછો પડ્યો. એ આંખોમાં કશું ચિતન નહોતું, લાગણી નહોતી, વિચારનું પ્રતિબિંબ નહોતું, એકલી સ્તબ્ધતા હતી.

પ્રમિલાનું પ્રેમભર્યું આમંત્રણ હતું પણ બનેલાંથી ડોઢિએ એ માદ ન કર્યું અને સવારની ગારીમાં ચઢના પિતાને ત્યાં જવા માટે બને ઉપડ્યા ચઢના માતાપિતા આ બંનેને જોઈ ખૂન આનંદ પામ્યા ચઢના નાની બેન ઉર્મિલા પણ ખૂન ખુશ થઈ આખા ઘરમાં આનંદનું વાતાવરણ પ્રસરી ગયું

છેલ્લા એક વર્ષ થયા ચઢ ત્યાં આવી નહોતી એટલે એ ત્રણ દિવસ તો એ એક વર્ષના નાના મોગ જે પ્રસંગો બન્યા હતા તેની જ વાતો થઈ એ વાતોમાં એક પણ વાત ગંભીર નહોતી એકનીતલએ એકનીતલે આનંદના સંભારણા જ આખા ચઢએ પોતાના સસાર જીવનની વાત છૂપાવી બાકીની અનેક વાતો કહી મીને ખૂન ખુશ કરી દીધા આ બધામાં પ્રફૂલે પણ હરો રમ લીધો

આઠેક દિવસ સુધી વાતાવરણમાં ભરની રચા કરી પત્રી સામાન્ય જીવન શરૂ થયું પ્રફૂલ અને ચઢના મામા ફરી પાછા એ ચિતા પ્રસરવા લાગી હાસ્ય મોઝુ થયું ગાભિર્ધ વવવા લાગ્યું માતાપિતાએ આ જોયું પણ એમને નવાઈ ન થઈ 'મોટા થયાં' માની એ તો ઉલ્લસ રાજ થયા ઉર્મિલાથી આ ગાભિર્ધ ન સહેવાયું ઉર્મિલા અઢગ વણતી, ચઢની ખીજ મતિ જેવી જ હતી એના રોમેરોમમા એવન રૂડરુ હતું અને હોઠ ઉપર નિરતર મદમદ હાસ્ય રમતું રહેતું ચઢને એણે કોઈ દિવસ ગંભીર જોઈ જ નહોતી પ્રફૂલને પણ નીચી મુઠીએ ચાલતો એણે જોયો નહોતો એને આ બંનેનું ગાભિર્ધ અકાગવવા લાગ્યું

એક દિવસ ચઢ બા પાસે બેઠી હતી અને પ્રફૂલ ઘરના એક મોગ આવના સમે મેસી વિચારમાં ફૂળ્યો હતો ઉર્મિલા ધીમે પગે પ્રફૂલના ઓરડામાં આવી પ્રફૂલને ખ્યાન ન રહ્યો ઉર્મિલા એક બાજુએ શાંતિથી ઉભી

રહી પ્રફૂલનું મોં એ જોઈ ચકની હતી એ ઉપરથી ચિતા પણ જોઈ શક્તી હતી, પ્રફૂલનું મોં જોઈ ઉર્મિલાને લાગી આવ્યું એ ધીમે પગે એના પાછળ જોઈને ઉભી રહી અત્યંતમાં પ્રતિબિમ આવતાં જ પ્રફૂલ ચમક્યો મો ઉપર જોડું હાસ્ય લાની એણે પાછળ જોયું ઉર્મિલા હસી નહીં પણ ગંભીરમુને ઉભી રહી

'કેમ, મારી મસ્કરી કરવા આવ્યા હતા?'

પ્રફૂલે સ્વસ્થતા બતાવતા પૂછ્યું

એ પ્રશ્ન અને હાસ્ય પાછળ પ્રફૂલની દુખમરી ગંભીરતા છુપાઈ રહી હતી તે ઉર્મિલા એકીટમે જોઈ રહી

'કેમ, શું જૂઓ છો?'

'તમારે નાટક!'

પ્રફૂલ ચમકી ગયેલા નામકનો વેશ ને અલિનમ ઉતરી ગયા મો ઉપર દુખની થેરી રેખાએ ફરી વળી થોડીક ક્ષણ મીન બાપી ગયું કોઈ કશું બોલ્યું નહિ-મોલી શક્ય નહિ

'ઉર્મિલા!' બહારથી ચઢનો અવાજ આવ્યો પ્રફૂલ અને ઉર્મિલા ચમક્યા નિષ્કારણ ડર્બો ઉર્મિલા ત્યાંથી ખસીને ફર ઉભી ચઢ હસતી હમતી અદર આવી પ્રફૂલ ગંભીર મુખે એમ ને એમ મેસી રહ્યો ઉર્મિલાના મુખ ઉપર પણ ગંભીરતા હતી ચઢના આચર્યનો પાર ન રહ્યો હતા એણે હસીને કહ્યું

'ઉર્મિલા, ચાલતો બા પાસે, મમ્મની વાત છે' ઉર્મિલા પણ હસી અને બંને બહેનો ઓરડાની બહાર નીકળી પ્રફૂલ એકત્રો પડ્યો 'ચઢને શકા ગઈ હશે?' એના મગજમાં પ્રશ્ન ઉઠ્યો આખા શરીરમાં એક કપારી આવી ગઈ ખૂબ અકાગમણ થવા લાગી

બહાર જવા માટે એ ત્યાંથી ઉઠ્યો. ઓરડા બહાર પગ મૂકે ત્યાં ચંદ્રા અને ઉર્મિલાને બહાર ઉભાઉભાં ધીમેથી વાતો કરતાં એણે સાંભળ્યાં, એ ચંભી ગયો. અયોગ્ય લાગ્યું છતાં ત્યાંથી ન ખસી શક્યો.

‘એન, એ બહુ દુઃખી લાગે છે.’ ઉર્મિલા બોલતી હતી.

‘હું જાણું છું’ પણ મને એમનું દુઃખ સમજાતું નથી. ઉર્મિલા તને ખરૂં પડશે? તું એમનાં અંતરના ધાવ પારખી શરીશ?’

પ્રહ્લાદનાં મનમાંથી ભય અને શંકા સરી પડ્યાં.

‘પણ એન, સંભાળજે. એમણે મને કશું કે મારામાં હવે લાગણીનો ચનગનાટ નથી. તારામાં એવો ચનગનાટ એમને કદાચ લાગશે.....’

પ્રહ્લાદ ધૂજવા લાગ્યો.

‘એમની વાત પછી મને યાદ છે કે લંબકાળની જ રસમસ્તી એમનામાં રહી છે. મારો મસ્તીનો કાળ પૂરો થયો છે અને પ્રેમનો શાંત પ્રવાહ જ હવે મારા છવનને દોરે છે.’

પ્રહ્લાદથી ન સંભળાયું, ન ઉશું રહેવાયું. એ પાછો વળ્યો અને ખુરશી ઉપર ઢગ્યો થઈને પડ્યો. અને એનો વચ્ચેની વાતના સ્વરો એના કાનમાં અચકાતા હતા પણ કશુંજ સ્પષ્ટપણે સમજાતું નહોતું.

* * *

અર્ધી રાત ત્રીતી ગઈ હતી, નિરવ શાંતિમાં આખું ગામ ડૂંબેલું હતું. ઘરનાં બધાં પસંધસાદ ઉંઘના હતાં એક પ્રહ્લાદ પોતાની પથારીમાં આજોટયા કરતો હતો, એનાં ચિત્તમાં શાંતિ નહોતી. આંખમાં ઉંઘ નહોતી, આમળી તેમ પડખાં પસંધો એ ઉંઘવા પ્રયત્ન કરતો હતો. એને કોઈ સતાવી રહ્યું હતું. એની છાતીને કોઈ બીંસી રહ્યું હતું. એનાં હૃદયને કોઈ આવરી રહ્યું હતું. પ્રહ્લાદે દુ ખ અમલ થતું

હોય એમ એક નિઃશ્વાસ મૂક્યો. પથારીમાં ઉંઘો થઈને સૂતો. મોં ઢાંકી દીધું. શરીરને શિથિલ બનાવી મૂક્યું. પણ થોડીક ક્ષણોમાં, ફરીને અંગે અંગે આગ પ્રગટી હોય એમ એ એકો થઈ ગયો. વિકળ નેત્રે એણે ચારે કોર નજર ફેરવી. બારીમાંથી પાછલી રાતના ચંદ્રનું અજવાળું આવતું હતું. ઓરડાની એકેએક ચીજ સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. પોતા સિવાય ઓરડામાં બીજું કોઈ નહોતું એણે ધન લઈને પથારીમાં પડતું મૂક્યું અને સવા માટે ફરી ફાંફાં મારવા શરૂ કર્યાં.

સવાર સુધી એનો એ જ દશા રહી. સવારે એની આંખો લાલ અને ભારે દેખાની હતી, એ પથારીમાં જ જાગતો પડ્યો રહ્યો. ઉર્મિલાએ આવી એની પથારીમાં ઘાતણ મૂક્યું. ઘાતણ મૂકી એ તુરત પાછી વળી. પ્રહ્લાદે એને રોકવા હાથ સહેજ લાંબો કર્યો અને એની લીધો. તુરતો અવાજે એનાથી બોલી જવાયું: ‘ઉર્મિલા!’

ઉર્મિલા પાછી વળી.

‘કેમ?’

‘કંઈ નહિ, હું, ચંદ્રા ઉડી છે!’

‘અમે તો બે કલાક થયાં ઉઠ્યાં છીએ. તમારી પેટે આગલું નહિ તો.’ ઉર્મિલા હસતી હસતી બોલી અને જવા લાગી.

‘કેમ ઉતાવળાં યાવ છે? બેસોને જરી.’ પ્રહ્લાદ ભારે અવાજે બોલ્યો.

ઉર્મિલાને આ અવાજ અસ્વભાવિક લાગ્યો. પ્રહ્લાદની આંખમાં પણ ઘેન જણાયું. જનાં એ આજુમાં પડેલી ચટાઈ નજીક લઈને બેઠી. પ્રહ્લાદ પથારીમાં બેઠો થયો.

‘તમે આજ કેમ વિદ્યુત જણાવ છે?’ ઉર્મિલાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘હું-હું’ ના, ના...સારે ઉંધ નથી આવી એટલે જ તમને એમ લાગતું હતો.’

અવાજમાં ધૂળરી, હતી તે ઊર્મિલા જોઈ રાખી

‘તમને ને ચંદ્રને હમણાં નથી ફાવતું ?’ ઊર્મિલાએ પ્રશ્નનું બીજું તીંગ ઊડ્યું.

‘કોણે કહ્યું ?’ અવાજમાં મહારામણ રપષ્ટ જણાઈ આવતી હતી

‘હું જોઈ જ છું ને !’

‘ઊર્મિલા !’ બહારથી બાનો અવાજ સંભળાયો, ઊર્મિલા ઘુરત જ ઉઠી અને હસતા હસતા બહાર જતી રહી

ઊર્મિલા ગઈ પ્રજ્ઞાદતી મહારામણ કંઈક ઓછી થઈ, ‘અમને નથી ફાવતું ! હા, નથી ફાવતું.’ એના મનમાં વિચારો ઘેળાવા લાગ્યા ‘શા માટે ?...ચંદ્રના પ્રેમનો સાત પ્રવાહ ! .. અને ! ..’ ‘તુટક વિચારો થઈ ચલા ‘ઊર્મિલામાં યોવન છે, તેજ છે, યનગનાટ છે .. પણ ..’ ચંદ્રના શબ્દો કાનમાં ખીનાની પેઠે ઠોકાવા લાગ્યા ‘પણ એન, સલામતે !’ પ્રજ્ઞાદતી ઊઠ્યો ‘આ શુ પ્રજ્ઞાદ ?’ પોતાની જાતને પડકાર થયો. ‘હું...હું કયા જગ રહ્યો છું ? ચંદ્ર, ચંદ્ર...આ લા એવશર્પ-વિષાસ-તા ! ..’

વચરમાં આગળ વધે ત્યાં ઊર્મિલા આવી એના હાથમાં એક કાગળનો કટકો દોરે કંઈ પણ બોલ્યા વિના પ્રજ્ઞાદતી પચારીના કાગળ મૂકી એ આવતી થઈ પ્રજ્ઞાદતી ધૂળના હાથે કાગળ ઉપાડ્યો ને વાચવા માડ્યો

‘હું’ આવી ત્યારે તમારી આજમાં ઘેન હતું શબ્દોમાં ભાર હતો. અંજમા કપારી હતી તમે મારા મોટાભાઈ હો ચંદ્ર તમારા માટે મૂર છે એના !’

આટલા જ શબ્દો દત્તા. પ્રજ્ઞાદતી ઉઠ્યો અને એ જ સ્થિતિમાં ઊર્મિલા અને ચંદ્ર પાસે જવા તૈયાર થયો. એક ક્ષણમાં અનેક વિચારો મગજમાં ફરી વળ્યા. ઉતાવળે પગને એ બાજુના એકાદ તરફ વળ્યો એના કાને શબ્દો અથડાયા.

‘તારે એવું નહોતું લખતું. એમનું હૃદય ભાંગી પડ્યો ચિત્તની લાગણીઓને ફેરવવાનું કામ એમ ન થાય. ઊર્મિલા ! તે સાક કગવા જતા ખૂંડે કરી નાખ્યું હું દોષે એમને સમજાવ ગઈ છું, એમનું દૈવું પણ પારખી ગઈ છું એમને સાચે રસને વાગી લેત. તારે આમ નહોતું કરતું જોઈતું ઊર્મિલા !’

પ્રજ્ઞાદતી પડી ન જવાય માટે દીવાલનો પેઠો લીધો. એની આંખે અંધારા આવવા લાગ્યા

‘એમને કયાથી ખમર હોય કે જીવનભર મનની મસ્તી ન ગઈ શકે ? એ રીતે તો જીવન પૂરી જાય ભગિવા વદાણના જેવી દશા થાય. પ્રેમનો ધ્રુવવાટ તો અપકાગ રહે, ગતિ સરોવરની મંબીરતા જીવનભર ટકે. ઊર્મિલા ! એન ! હું એમને મનમની લેત. એમના મનમાં હૃદયને ધીમે ધીમે સાત કરી દેત. એમના ઉજગતા ઘેઘને રામાવી દેત...’

લથડતા પગે પ્રજ્ઞાદતી એકાદમાં દાખલ થયો. બને બહેનો ચમકી ગઈ. ચંદ્ર મકાળી ઉઠીને પ્રજ્ઞાદતી નજીક આવી પ્રજ્ઞાદતી બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ મગે ડૂંગો ભગાયો. એનું માથું ચંદ્રના ખભા ઉપર ઢાળી પડ્યું. એક હાથે માથું દનાની ખીન્ને હાથે ચંદ્ર પડ્યાંને વાસો પંથાગવા લાગી

નાપ નહોતો, યનગનાટ નહોતો, ઉઠતો નહોતો, ચિત્તગતા હતી, શાંતિ હતી જતા પ્રજ્ઞાદતી પ્રાણ એ સ્પર્શે જનવા વાગ્યા થોડા અંધેરી અંધાળીઓમાં એવના અવી અને હૃદયની છાંયે ફરીને ઝલ્લજલ્લી ઉઠી

એ હૃદયની છાંયે મૂક મંગીત ઊર્મિલા મામળી ગઈ હતી

ડાસીના વીંઝણા

રમણિક અરાલવાળા

: મિશ્રબલિ :

સોહામણા સુરત રેશનેથી
ખજૂરીના નાણુક વીંઝણા ત્હને !
હતો ખરીલો જમુનાજી જતાં
મુસાફરીના તનતાપ ટાળવા.
નિહાળતાં નિત્ય નિસર્ગબાગ, ૫
મ્યાપત્ય જે શિશ્વપતણા સુહાગ,
ગમ્યુ ધણુ તે જડી મુગ્ધ દેવે
કર્ચાં પછી ઝોમક તીર્થમાં અગ્રે.
નિહાળું હાવાં ધગ આવી ત્હારી
ચંચાલથી નિષ્ક્રિય ચરકાયા, ૧૦
'કે'ત્રા હવે' સર્વ કહે છતાં આ
દેવેથી છૂટે નવ ત્હારી માયા-
પંખા પડ્યા સુન્દર ઝાજલી પરે
ઝૂલે ભરેલા વડુઆરંભેએ,
મ્હારે નકામો મરવાની રાહે ૧૫
છવી રહી હું અળખાયણી બલા,
દલ્લા વિનાની હું બની છું ડાસી,
આશા ધરી સર્વ રહ્યું છું પોષી;

ચોડીધણી સીલક તે ય કાલે
ગંગાજીના પૂજનમાં પુરી ધરો. ૨૦
ને કારમી કાળતણી તરાકમાં
કંતાધને પૂણી સમાન કાયા,
થશે પથારીવશ જીર્ણ ખાટલે,
અંધારીયા એકલ ઓરડામહી.
મોઢા થશે ત્યાં પદોષ પુતના, ૨૫
જે.જે રમાડ્યાં નદિ બાળ આવશે
ખાણી પ પાવા, પરમામી પુત્રીએ
પત્રો લખી પાઠવશે ન ચાલે,
'લાચાર છુ મોડી' રજા ન આલે
અખંડ મૌન સહવાનું ત્યારે ૩૦
વ્હાલા તણુ વર્તન મર્મવેધી,
મોઢો દશે માનવલોક સારો,
એથી ય મોઢો યમનો સદારો.
એ એશિયાળા અણખૂટ જીવને
ખજૂરીના નિષ્ક્રિય વીંઝણા તું ૩૫
પાસે રહી અંતરતાપ ટાળજે
જગાડી મીઠા સ્મૃતિના સમીરો.

રમરણુ

નંદલાલ જોષી

: પૂર્ણ :

ત્હમે રમરણુ દરતાં શીઠ અહીં મ્હને છેડતાં ?
વહાવી અખખિન્દુ સ્થિર દિલને હજાવી જતાં !
સુરે સ્વગ્નનો તાજાં, તજ દષ મીઠી ઝોઠડી
પ્રિયા નયનની, અને ઉર-સૂતારત્તની બધી
વિઝેડી ચિખુડે પડી, વિગ્નપંથને પંચી હું
રલો ધસમરતી સુરે શિતિગ્નનત ઓળંગવા.
નિશા તિમિર લેખરે, ગગન મેઘધંટા બજે,
મહા મરતગજ તાપડવ પ્રચંડ મોટે, અને

તુકાની દગ સ્વામ વાદળ તણાં પથે ત્રાટે !
જનાની દિલ વજનું ધસી રહું જ ખેય પ્રતિ
તદા રમરણુ પ્રિયની શીઠ મ્હને પીગાળી જતાં ?
ભલે રમરણુ હો ત્હમે સ્વગ્નનાં, ન આવો હવે
અર્ધ ન સ્મૃતિ પાંગળી કમગાવતી ખેયને.

કારી વિદ્યાપીઠ

આ છે પરિચય :

એક વિદ્યાર્થી

“અધ્યાત્મવિદ્યાના પાયા ઉપર ભારતીય સભ્યતાનો વિકાસ આવશે જ રતના વસંતી બધી બલિએને ભારતીય સમાજમાં યોગ્ય સ્થાન આપવું તથા ભારતમાં પ્રચલિત ધર્મોના આચારવિચારોના યોગ્ય સમન્વય સાધવો, સ્વાધીનતા અને સ્વદેશપ્રેમના ભાવની શ્રાવે લોકસેવા અને વિશ્વબંધુત્વની ભાવનાનો પ્રચાર કરવો તથા સારાના પ્રાચીન અને અર્વાચીન શાસ્ત્ર, હુન્નર કલા, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન વગેરેની શ્રદ્ધિ અને પ્રચાર અર્થે પ્રયત્નો કરવા ”

સ્થાપના

આવો હોશ ધારણ કરી અસહકારયુગમાં આ વિદ્યાપીઠ હસ્તીમાં આવી આજ તો એ વાતને સોળ વર્ષ જોતી થયા છે સોળ વર્ષમાં વિદ્યાપીઠ અનેક રંગો જોયા છે રાષ્ટ્રીય જીવનના ભારતી ઓટની સાથે મર્યામાં પણ ભારતી-ઓટ થયા કરે છે અને ભારે મ દીના દિવસોમાં પણ રાષ્ટ્રની નાડીઓમાં જાણના ધમકાશ માનુષ્ય પડે છે તેમ જ વિદ્યાપીઠમાં પણ એનો એ જ પ્રાણ રહ્યો છે, કટોકટીના અનેક પ્રમંગોએ ખાતી આપી છે કે વિદ્યાપીઠ જીવંત મર્યા છે ૧૯૨૦-૧૯૨૧માં હિન્દની શૂંભિમાં જે બીજ વવાયુ એ જ તેજસ્વી બીજ આજસુધી મર્યાના શ્રમમાં પડ્યું છે તેની માખીતી બીજી કોઈ તો ઠીક પણ મહુક્ત પ્રજાની સરકાર પણ આપશે એ બાજમાંથી જે ફોજ નિપળ્યા છે તે વિદ્યાપીઠની નજીક રહેનારાઓ જાણે છે, વાચનાર આ પરિચયથી સહેજમાજ જાણી શકશે

કારી જહા પ્રાચીન સ્થળ છે એ આપણા દેશનું તિર્થક્ષેત્ર જ નથી વિદ્યાસ્થળ પણ રહ્યું છે એથી જ ભારતભૂપણ માનવીઓએ ત્યાં ‘બતાન્સ હિંદુ સુતીવર્મોટી’ની સ્થાપના કરી છે. અસહકારયુગ પહેલા જ નવીન શિક્ષણના વિચારો ત્યાંના વિદ્યાપ્રેમી સભ્યોને કંઈક કરવા માટે પ્રેરી રહ્યા હતા એ માટે થોડાક પ્રયત્નો પણ થયા હતા એ અગામાં જ આખા દેશમાં શબ્દચતાનું મોજુ ફરી વાયુ કનપતની

મહાસભાએ અસહકારનો ઠરાવ કર્યો. આ આ દેશમાં ત્રિવિધ બહિષ્કારનું આંદોલન ઉપડ્યું. રાષ્ટ્રિય રંગે રંગાએલાં માથાપોએ પોતાના બાળકોને સરકારી શાળાઓમાંથી છોડાડી લીધા. લડાઇના રણશીંગાથી નાગી ગયેલા સેંકડો જુવાનોએ શાળા-કોલેજો છોડી દીધી. આજના આપણી મહાસભાના મહામંત્રી આચાર્ય કિપલાનીજીએ ત્યારે લડતમાં ઝૂકાવી દીડુ હતું. એમણે પોતાની અગ્નીઝરતી જાળાનમાં વિશ્વ-વિદ્યાવલ્લભા વિદ્યાર્થીઓને પકકાર કર્યો અને થોડાબંધ વિદ્યાર્થીઓ મેદાનમાં આવ્યા. એ બધા વિદ્યાર્થીઓને લઇ ધનુર્ધરગંગી તળાવના કિનારા પર એક મકાન લઇ આવ્યાજીએ વિદ્યાલય શરૂ કર્યું. એ સંસ્થાનું ત્યારનું નામ: ગાંધી આશ્રમ, એ દિવસોમાં જ પૂ. ગાંધીજીએ બાણુ લગવાનદામ ઉપર એક પત્ર લખી જણાવ્યું કે 'મારી એવી ખાતી યદ્ય સુધી છે કે બનારસમાં એક વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાનો અવસર આવી પહોંચ્યો છે.' આવી પ્રેરણાની જ રાહ જોવાતી હોય એમ બનારસના રાષ્ટ્રિય કાર્યકરો અને વિદ્યાર્થીઓએ એકઠા મળ્યા, સ્થિતિ, સંયોગોનું અવલોકન કર્યું અને વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કઠવાનો નિશ્ચય જાહેર કર્યો.

વિદ્યાપીઠની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા બીજી કોણ કરે? ગાંધીજીને આમંત્રણ મોકલવામાં આવ્યું અને રાષ્ટ્રના મુકાબીઓ સમા પડિત મોતીલાલ નહેરુ, મૌલાના મહમદઅલી, મૌલાના અબુલ કેલામ આઝાદ, શ્રી જમનાદાસ બજાજ, આપણા ગાંધીપતિ જવાહરલાલ વજોરેની હાજરીમાં ગાંધીજીએ મંરથાની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરી.

પ્રથમ દર્શન

૧૯૩૪ સુધી આ વિદ્યાપીઠનું મેં નામ જ મામળેનું, એથી વધુ હું કર્યું જ નહોતો નહોતો આચાર્ય નરેન્દ્રવિર વિરે પણ મને કમી

માહિતી નહોતી પહેલવહેલા મેં એમને મુબમ મહાસભામાં સાંભળ્યા. ત્યારપછી એમના વિરે મને વધારે જાણવાનું મળ્યું. ગુજરાત મહાસભા સમાજવાદી પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન લેતા ગુજરાત-માં આવ્યા ત્યારે તો એમના વિરે હું ઠીક જાણતો થઇ ગયો. એ દિવસોમાં જ હું કોઇ રાષ્ટ્રિય શિક્ષણમંરથામાં અભ્યાસ કરવા જવાનું વિચારતો હતો. એમનો પરિચય થયાં પહેલાં 'કાશી વિદ્યાપીઠ'માં જવાનું હું લગભગ નક્કી કરી ચૂક્યો હતો અને પરિષદ પછી થોડાજ દિવસોમાં મેં મિત્રો સાથે હું ત્યાં ઉપડી ગયો. રાજાતમાં તો 'શાંતિનિકેતન'માં જવાની ઇચ્છા કરેલી પણ મારામાં કલા કરતા રાષ્ટ્રીયતાનું તત્ત્વ વધારે હતું એટલે બંને સંસ્થાઓની વાતો સાંભળ્યા પછી કાશી વિદ્યાપીઠનું જ આકર્ષણ બળવાન બન્યું.

બનારસ જાવણીના રેશનથી જરાક આગળ જ 'વિદ્યાપીઠ રોડ' આવે છે અને એ રસ્તા ઉપર જ મેં મજલાનું એક લાજુ ને લગ્ય મકાન છે તે 'કાશી વિદ્યાપીઠ'. આપણી બાજુ ને આ સંસ્થા વિરે નથી જાણતા તેઓ 'કાશી વિદ્યાપીઠ' ને 'હિંદુ યુનિવર્સિટી' નું ગુજરાતી કે હિંદી નામ જ સમજે છે. જ્યારે એ બંને સંસ્થા જૂદી છે. 'કાશી વિદ્યાપીઠ' સંપૂર્ણ ગાંધીય મંથ્યા છે. જેમ આપણી 'ગુજરાત વિદ્યાપીઠ.'

અમે પહોંચ્યા ત્યારે ત્યા રજાઓ ચાલતી હતી એટલે અધ્યાપકોમાંથી કોઇ નહોતું. થોડાક વિદ્યાર્થીઓ હતા તેમની પાસેથી જાણ્યું કે 'શુદ્ધપતિજી ખૂબ મારા છે, ભલા છે, માત-પિતાને પણ જૂલાવે એવા છે' અમે દક્ષિણ-મૂર્તિના વાતાવરણમાંથી આવતા હતા એટલે અમે એવી આશાઓ રાખી જ હતી.

વિદ્યાપીઠનું મકાન વિશાળ છે. નીચે મોટા મોટા ૭ ઓરડા, ઉપર આજુમાજુ બે ઓરડા

અને વચ્ચે મોગી બેરેક જેવડા લામો ઓરડા સામેની બાજુએ પણ છ મોટા ઓરડાની દ્વાર, પાસે જ એક રમતનું મોટું મેદાન મને થયું કે રમવાની ને ફરવાની તો ખૂબ મજા આવશે આ મકાનને મેં વિશાળ કહ્યું તે મારા મનમાં એના નાનાપણા વિશેની કલ્પનાને લઇને જ, બાકી 'હિંદુ યુનીવર્સિટી' પાસે તો આ બાગક પણ ન લાગે, પણ એ તો જ્ઞાતિથી આપણી સરકાર ન રચવાય ત્યાંસુધી થોભવાનું જ

બીજે દિવસે મેં વિદ્યાર્થીનું વાચનાત્મક અને પુસ્તકાલય જોયું મારે કહેવું જોઇએ કે ત્યાર પહેલાં આવું મહદ વાચનાલય કે પુસ્તકાલય મેં જોયું નહોતું હિંદુના દરેક પ્રાત્રમાર્થી નીકળતા એકેએક સારા અથેષ્ટ અને દિદો દેનિકો, એક આત્મરાષ્ટ્રિય દૈનિક, એ ઉત્તર સાપ્તાહિકો, માસિકો, ત્રિમાસિકો તો અનેક રાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર સમાજસાજ, માનસ શાસ્ત્ર, આત્મરાષ્ટ્રિય પ્રતો છતાં દરેક વિષય ઉપરનું એક એક વિશિષ્ટ માસિક તો ખરું જ આ જોઇ માટે મન પ્રમત્ત થઇ ગયું પણ મેં જ્યારે પુસ્તકાલય જોયું ત્યારે તે મને થયું કે પાંચેક વર્ષ આ મારણા મધ કરીને જ બેસી જાઉં. પુસ્તકાલયમાં હિંદો, અથેષ્ટ, બાળા, ગુજરાતી, મરુત્ત છતાં લાખોના ચૂટેલા વીસ હજાર કરતા વડુ પુસ્તકો એક લાખ રૂપિયા ઉપરની કિંમતના છે ખાન કરીને છતિહાસ, અથશાસ્ત્ર રાજકારણ, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે વિષયોને યગના, રશિયન માલિત્ત જાતિય સાહિત્ય અને માનવશાસ્ત્ર અંગેના પુસ્તકો ધણા છે ને દર વરસે એમાં વધારો થવા કરે છે આ પુસ્તકાલયને શ્રી બનવ નમિહ જૈની, શ્રી ઉમેદગિંદ સુમંગીનાથ, આચાર્ય નરેન્દ્રેન, શ્રી ભગવાનમજા, શ્રી પ્રકાશજી, છત્તર નેશનલ લેમર ઓશીમ સ્વામી કૃષ્ણાનંદ ગિરિ તથા કુમારી સિલિયન એકગર તરફથી વારંવાર પુસ્તકો બેઠા આપવામાં આવે છે

વિદ્યાર્થીનું મકાન, વ્યાયામની અને ફરવાની મગરડો, પુસ્તકાલય અને વાંચનાલય, શૌચ, સ્નાનાદિની સગવડો, વગેરેથી અમને ખુબ આનંદ થયો પણ રસોડાનું દેશન કરતા જ અમને જેવ યાદ આવી અમારા લખાતો અર્થો ઉત્સાહ એમરી થયો કટાણે મોઢે અમે જમાવા બેઠા અને જેલના બુનાઇ થયેલા દિવસોને યાદ કરી હમવાના પ્રયત્નો કર્યા. અમને ચિંતા થવા લાગી કે અહીં આ જોરાકમા દિવસો કેમ જશે !

મેં ત્રણ દિવસ પડી ગૃહપતિ આબ્યા અને અમને પહેલો જ પ્રશ્ન પૂછ્યો "યહાંકા મોઝન તો શાયદ અંછાનહિ લગતા હોગા" અમે માયુ હતાપી હા પાડી પણ અમારો ઉત્સાહ બતાવવા માટે ઉમેયું કે "ધીરે ધીરે જાદુત હો જાયગી" પણ એ આદત ન જ પડી અમારા આબ્યા પછી બીજા ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓ પણ આબ્યા હતા એ બધા બોજનથી તાસવા લાગ્યા એ લાઇઆ તો વિમાગ પણ પડી ગયા એ લાઇઓ યાકીને પાછા ગયા આમ આ વિદ્યાર્થીકા ગુજરાતીઓ માટે અમલકાને પ્રશ્ન હોય તો માત્ર બોજનને મયાનકો આ અમલકા ફર કરવા ધણ યત્નો કરે છે પણ રસેયાને રસોઈ જ આવડે નહિ ને ! અને ત્યાંની અત્યંત ગરીબાઇમાં બધું ખર્ચ તો પોસાય જ નહિ એ માણુના વિદ્યાર્થીઓને તો કશી મુશ્કેલી આવતી જ નથી, એમને તો મરમ રીતે કાવે છે એમના મોટા પુત્રકા, જે અમને તો સાવ કાચા જ લાગે તે તેઓ હોસે હોમે બાઇ જાન અમે દુવકાને વધારે પકાડીએ તો ઉવડુ એમને આશ્ચર્ય થય વિદ્યાર્થીકાના મુચલકાને ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્રના વિદ્યાર્થીઓને કાવે એવું બોજન આપવાનો પ્રશ્ન એ મોગ પ્રશ્ન યાં પડ્યો છે તેઓ ફેરફાર કરે છે પણ એ બબલામાં તુરતમાં જ મહત્વનો ફેરફાર થઇ જાય એવો મલત્ર નથી બાગે

કાર્ય વિભાગો અને પરિશુભ

કાશીનગરીના હજારો નરનારીઓની હાજરીમાં વેદમંત્રો અને કુરાનની આપતોની વચ્ચે જે સંસ્થાની સ્થાપના થઈ અને જેનો હેતુ હિંદી મજબતાનો વિકાસ કરવાનો છે તે સંસ્થાના કાર્ય વિભાગો આ પ્રમાણે છે. મહાવિદ્યાલય વિભાગ: જેમાં ઉચ્ચ કેળવણી આપવામાં આવે છે અને વિનિત અથવા મેટ્રીક થયેલ વિદ્યાર્થીને દાખલ કરવામાં આવે છે. ચાર વર્ષનો અભ્યાસક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે. અંગ્રેજી, મંગ્રૂત, હિંદી આદિ ભાષાઓ, સમાજશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, રાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર તથા પૂર્વ અને પશ્ચિમની પ્રાચીન અને અર્વાચીન ક્રિસ્તીય વગેરે વિષયો શિખરવામાં આવે છે.

કુમાર વિદ્યાલય વિભાગ જેમાં માધ્યમિક કેળવણી આપાય છે. અને શિવજી સુધારાકામ આદિ ઉલોગો શિખવાના હોય છે. આ ઉપરાંત પ્રકાશન વિભાગ અને રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર વિભાગ પણ છે.

હેટલાં મોળ વર્ગોથી આ સંસ્થા પોતાના ખર્ચને પ્રાપ્ત કરવા માટે જે પ્રયત્નો કરી રહી છે તેના પરિણામોનો પૂરો ખ્યાલ માત્ર આજ્ઞાઓ ઉપરથી ન આવી શકે. સમગ્ર ભારતવર્ષના રાષ્ટ્રયુગ્મનના ઘડતરમાં આ સંસ્થાનો શો હિસ્સો છે, સંયુક્ત પ્રાંતને ઘડવામાં એનો શો ફાળો છે વગેરે કયા માપપથી માપી શકાય? આપણે યુજરાત વિદ્યાપીઠની મિદિ માટે પણ કેટલાક આંકડાઓ મૂકી શકીએ? આપણે કયા નથી જાણના કે નવયુગનાંને ઘડવામાં મહાસુભા પત્રી કેઈ સંસ્થાને ફાળે વધુમાં વધુ યથ જતો હોય તો આ સંસ્થા યુજરાત વિદ્યાપીઠ છે. એ રીતે કાશીવિદ્યાપીઠનું ગ્યાન સંયુક્ત પ્રાંતમાં છે કે નહિ તે હું બરાબર નથી જાણના પણ આ દેખાઈ આવે

એવાં થોડાંક પરિણામો ઉપરથી મને લાગે છે સંયુક્ત પ્રાંતમાં રાષ્ટ્રિય જાગૃતિ આણનારો બોમો આ સંસ્થાનું મહત્વનું સ્થાન હશે જ. એનાં દેખાવ એવા પરિણામો આ રહ્યાં.

રાષ્ટ્રિય આંદોલનમાંથી જન્મ પામેલી સંસ્થાઓ દેશની જાગૃતિની પારાશીરી જેવી રહી છે. કાશી વિદ્યાપીઠનું પણ એવું જ બન્યું છે. અનેક ભરતીઓટમાંથી પસાર થઈ એ પોતાના માર્ગે આગળ વધતી રહી છે. ૧૯૩૧-૩૨ માં સરકારે મકાન જપ્ત કર્યું હતું અને એનાં પરિણામે અઢી વર્ષ સુધી મરંયા બંધ રહી હતી. એ સિવાયનાં વર્ષોમાં આ સંસ્થાની નીચે કેટલીક ચિહ્નો સંસ્થાઓએ કામ કર્યું છે અને તેમાં પ્રચાગની વિદ્યાપીઠ, કાશી કુમાર વિદ્યાલય અને તાડીબેવ પ્રેમ વિદ્યાલય મુખ્ય રહ્યા છે. વિદ્યાપીઠમાંથી આજ સુધીમાં રીતેર જેટલા શાસ્ત્રીઓ (સ્નાતક) બહાર પડ્યા છે, જેમાંના મોટા ભાગના શાસ્ત્રીઓએ દેશસેવાને જ પોતાનું જીવનખર્ચ બનાવ્યું છે અને આજે એવાના વિવિધ કાર્યોએમાં તેઓ કામ કરી રહ્યા છે. આ મોળ વર્ષમાં જેટલીસારે રાષ્ટ્રિય સંગ્રામ અને તેને લગતી મહામભાની દિલગીર થઈ તેટલીસારે સંસ્થાના અધ્યાપકવર્ગે અને વિદ્યાર્થીવર્ગે એકમરખો દિરંગો આપ્યો છે. ધણીખરા વિદ્યાર્થીઓએ અને અધ્યાપકોએ જેલની મિજબાની માણી છે, એક વાર નહિ પણ ઘણીવાર.

આ ઉપરાંત વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થીઓમાંથી ત્રણ કે ચાર વિદ્યાર્થી કાન્મ, જર્મની આદિ દેશોમાં જઈને વિદ્યાભ્યાસ કરી આવ્યા છે વિદ્યાપીઠના એક વિદ્યાર્થી શ્રી. ચંદ્રદત્ત કાન્મી કાન્મ જઈને પેરીસ યુનીવર્સિટીની 'ડોક્ટર ઓફ લીટરેચર'ની પદવી લઈ આવ્યા છે. શ્રી. આલકૃષ્ણ કેમકરજી પણ કાન્મમાં ત્રણ વર્ષ અભ્યાસ કરી આવ્યા છે. વિદ્યાપીઠનાં બીજા બે શાસ્ત્રીઓ શ્રી. કુંદ-બદાદુસિદ અને શ્રી. મત્તન.રામનંદજીએ જર્મનીમાં

પી. એચ. ડી. ની પદવી મેળવી છે. વિદ્યાપીઠના એક શાસ્ત્રીએ ઇટલી-એપીસીનીયન યુદ્ધ વખતે એપીસીનીયામાં લડાઈનાં ક્ષેત્ર ઉપર રહીને ખખરપત્રોનું કામ બહુ સુંદર રીતે બળવ્યું છે. શ્રી ગુણવંત દેશમુખ એકેડરસોવાકીયામાં રહીને રંગાટ, વણાટ અને કાંતાણુનું કામ શીખી આવ્યા છે.

પ્રકાશન વિભાગ તરફથી આજ સુધીમાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચૌદ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે. તેમાં પ્લુટાર્કના જીવનચરિત્રોના અનુવાદ, ટ્રોટરકીનું જીવન અને આચાર્યશ્રીએ લખેલું 'લેસીન કા માત્રાન્યવાદ' મુખ્ય છે. છેલ્લું પુસ્તક જપ્ત કરવામાં આવ્યું છે.

ઉદ્યોગમાં આજસુધીમાં કાતણ, પીંજણ, વણાટ આદિ ખાદીકાર્ય અને એ સિવાય શીવણ અને સુયારી કામ થયું છે. છેલ્લા એ ઉદ્યોગમાંથી થોડાક વિદ્યાર્થીઓએ અર્થપ્રાપ્તિ પણ કરી છે.

હિન્દી-કોવિદોના ત્રણ વર્ષના અભ્યાસક્રમ છે, તેમાં ચાળીસેક જેટલા વિદ્યાર્થીઓ ઉત્તાર્થ થયા છે અને એમાંના મોટા ભાગ નક્ષિણ હિન્દમાં હિન્દી પાઠશાળાઓમાં સિદ્ધકર્તુ કામ કરી રહ્યો છે.

આ ઉપરાંત સેવાની નાની મોટી તમેનો વિદ્યાર્થીઓએ પૂરેપૂરો ઉપયોગ કર્યો છે. બિહાર ધરતીકંપ વખતે વિદ્યાર્થીક ધણાનું આશ્રયસ્થાન હતી અને કાશ્યામ અન્ન, વસ્ત્ર અને નાણાં ઉપરાંતવાની વ્યવસ્થા વિદ્યાર્થીકે જ કરી હતી. છેલ્લે છેલ્લે લખનો મહાસભામાં, મેરંડ માધી આશ્રમની સાથે મળીને વિદ્યાર્થીકના વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકોએ કતામંદિર અને મડપો

વગેરે ઉભા કરવાનું, શણગારવાનું, સાચરવાનું અને વ્યવસ્થાનું લગભગ તમામ કામ કર્યું હતું.

સંયુક્ત પ્રાંતના રાજકિય જીવનમાં વિદ્યાર્થીકનું શું સ્થાન છે એ કહેવા જેટલું મારું જ્ઞાન નથી. પણ હમણાં જ સંયુક્ત પ્રાંતની રાજકિય પરિવહના પ્રમુખસ્થાનેથી આચાર્ય નરેન્દ્રેવે થોડાક શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે તે વિદ્યાર્થીકનું સ્થાન મમજવામાં ઉપયોગી થશે.

'પોતાના પ્રાંતના મહાસભાના કાર્યમાં હું વચ્ચે સ્થાન ધરાવતો નથી છતાંતમે મને પ્રમુખ તરીકે કેમ પસંદ કર્યો? વર્ષોથી હું કોઈ શહેર કે જગ્યા મહાસભા સમિતિનો સભ્ય પણ નથી રહ્યો એટલે હું તો માત્ર હું કે જે સિદ્ધાંતસંસ્થાનો હું મુખ્ય અધ્યાપક રહ્યો છું એ કારણે વિદ્યાર્થીકના કાર્ય પર જ આપે આપની પસંદગીની મંદોર મારી છે. આ સંસ્થામાથી નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓ યહુ ભાગે રાષ્ટ્રીય કાર્ય અને લડતમાં પડ્યા છે ને એમનામાં વિદ્યા અને કર્તવ્ય રેડવાના કાર્યમાં મારો પણ હાથ રહ્યો છે એ માટે હું ખૂબ અનુમતું છું વિદ્યાર્થીકની સેવા એ જ મારી પુણ્ય છે અને હું જાણું છું કે એ પુણ્યના બળ ઉપર જ મારું રાજદારી કામકાજ ચાલે છે.'

આવી આ વિદ્યાર્થીક આજે પણ આચાર્ય નરેન્દ્રેવના હાથ નીચે પોતાનો વિકાસ સાધી રહી છે ગુજરાતના રાષ્ટ્રીય સંસ્કારો પામેલાં વિદ્યાર્થીઓમાં આજે આ વિદ્યાર્થીક ખૂબ જાણીતી થઈ ગઈ છે. મહાસભાનાં આજનાં પ્રધાન મંડળના સભ્ય આચાર્ય નરેન્દ્રેવ, સહાસભા તરફથી વડીધારાસભામાં જેટલા શ્રીપ્રકાશ, બાલુ જાગરનદસ અને સમાજસેવી આગેવાન શ્રી સંપૂર્ણાનંદ વગેરે આગેવાનો ત્યાંનું એક આકર્ષણ છે. હું એક વર્ષ ત્યાં રહ્યો અને મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે મેં ત્યાંથી ઘણું મેળવ્યું છે. ગુજરાતના રાષ્ટ્રીય સંસ્કાર પામેલા વિદ્યાર્થીઓને ત્યાંનું આકર્ષણ થયું છે એ મને ઉત્તમવર્ગ નિશાની લાગે છે.

ગૃહ-પ્રવેશઃ દિવ્યંદ્રી નાટિકા

રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

અનુવાદક
નગીનદાસ પારેખ

અંક પહેલો

યતીનની પાસેનો ઓરડો
[પાડોશણ અને યતીનની બેઠ દિમિ]

પાડોશણ : યતીનને આજ કેમ છે, દિમિ ?

દિમિ : સારું નથી, કોઇ.

પાડોશણ : કહુ જે જૂન તો લાગે છે ને દહ ?

દિમિ : ના, એક ચમચો કાંછયે લેવાતી નથી.

પાડોશણ : હું કહું છું તે એક વાર કરી જુઓને બહેન. અમારા મોટા જમાઇને પણ જરાબર આણું જ થયું હતું. ભગવાનની દયાથી આઇ શકતા હતા—જૂન નહોતી મરી ગઇ એટલે જ અમ્યા, પણ જરા પાસું ફરવા જતાં જ—યતીનને ય તો એણું જ પાંચગાનું દરદ.

દિમિ ; ના, એમને તો કાંઇ દરદ નથી.

પાડોશણ : તે બહેને ન હોય. મોટા જમાઇ પણ જરાબર આમ જ ઠેટલાયે મદિના સુધી ચયારીવચ રચા હતા. એટલે જ કહું છું કે બહેન, ફરિયુરથી મંગાવી લો ને પેલા કપિલેશ્વર મહારાજની—કહેતાં હો તો મારા ઊકડા અણકને—

દિમિ : તમે એકવાર મારીને કહી જુવો, તે વ્હે—

પાડોશણ : તા... રી મા... સી— ! તે તો સાંભળતી જ નથી. તે ક્યાં કશું માને છે ? માનવી હોય તો તેની આ દશા ચાપ ખરી ? કહું જે દિમિ તમારી વડુ તો યતીનના ઓરડા તરફ સુધાં જતી નથી.

દિમિ : ના, ના, મહીં મહીં તો—

પાડોશણ : મારી આગળ છુપાવવાથી શું વળવાનું છે, બહેન ? નમોએ તો બારે હોંસથી આવી રૂપાણી કન્યા ધરમાં. આણી હતી—હવે દુઃખના દિવસોમાં આ તમારી પરી-વડુનું રૂપ શું કામ આવવાનું—કહેને વાટું ? એનાં કરતાં તો કાળી કૂખડી—

હિમિ : એવું બોલશે નહિ, ફોર્ડ, અમારી વડુ નાદાન—

પાડોશણુ : એ મા ! નાદાન કેને કહે છે ? ખોટી ઉમર કહીને લમ કયાં હતો એટલે શું અમારે આખો જ નથી ? આવેલો છોકરો ચતીન, તેના નસીબમાં આવી—પેલી આવી મણિ મિણિનો પ્રવેશ આવ, બહેન, આવ, અગાશીએ હતી કે શું ?

મણિ : હા

પાડોશણુ શીલના ધરનો વતવોડો નીકળ્યો છે, એટલે જોવા ગઈતી કે શું ? આહ ! નાદાનને રાત દિવસ માદાના ઓરડામાં થી—

મણિ મારા ટળના ઝાડને પાછી પાવા ગઈ તી પાડોશણુ ફીક વાત માફ કરી આપી, તારી ગુલાબની કલમ બેઝેક મને આપવી પડશે અત્યંતે ભારે ફૂલઝાડનો શોખ છે—મગબર તારા જ જેવો મણિ આપીશ

પાડોશણુ અને માલગ મહેન—તારા ઝામો ફાનને આજ કાન તું બાડતી નથી—તેને કહતી હોય તો પછી અમારા ખરે મમરવી લખ—

મણિ તો લખ જાઓને

પાડોશણુ તમારા વડુનો હાથ ખૂન ઉઘાર ન કેમ હોય ? કેવા મોટા ધરની છોકરી બહુ જ માલસ પેલી આવે તમારી માસી—હું જાઉં ચતીનનું બારણું ફેરવે બેઠો જ છે રાગને તો ફેરવી શકતો નથી એટલે આપણને જ ફેરવી રાખે છે [ગાય છે]

હિમિ શું શોધો છો, ભાભી ?

માણુ : મારા ફૂરકરિયાને દૂધ પાવાની પેલી મગબી

ફેરગીની પાસેનો ઓરડો

[માનીનો પ્રવેશ]

માસિ વડુ તારા પગલા સાલગવાને ચતીન કાન માટી રથો છે તેની ખાતર છે ?

આ સાંજને વખતે તેના ઓરડામાં જઈને પોતાને હાથે દીવો મગાવી આવ, તેનું મન તો ખુશી થાય—શું થયું ? કહું જે કહું તેનો કંઈ જવાબ દે.

મણિ : હમણા જ આપણા—

માસી છો ને ગમે તે આવે, તને બહુ વાર રહેવાનું કયા કહું છું જે ? આ તેને મકરવજ ખાવાનો વખત થયો તારે માટે જુદા દંધ આવી છું તું ખલ લખ તેની પાસે ઉભી રહીને ધીમે ધીમે મધ સાથે મેળી દેજે ત્યારપછી દવા પાછ રહે એટલે પાછી આવી રહેજે.

મણિ : હું બગેરે તો તેમના ઓરડામાં ગઈતી.

માસી : ત્યારે તો તે જાંઘી ગયો હતો

મણિ : સાંજના વખતે તે ઓરડામાં જતા અને બીક લાગે છે—

માસી : કેમ તને બીક રાની ?

મણિ એ ઓરડામાં જ માગ મમગજનું થતું થયું હતું—તે બહુ યાદ આવે છે

માસી મોઢ મધું ન હોય એવી જરા પણ જગ્યા આખી પૂરીમાં કયા જે પણ છે ?

મણિ બોતરો નહિ, માસી બોતરો નહિ સાસુ કહું છું મને મરવાની બહુ બીક લાગે છે

માસી : વારુ બહેન, તો દિવસે જ તું જાન વધારે—

મણિ મે પ્રયત્ન તો કર્યો છે જવાને, પણ મારું શરીર જ કપી જાડે છે એ મારા મોં તરફ કંઈ એવી રીતે જુએ છે—મને આખો ભયૂરી મેડે છે

માસી તેમાં બીવાનું શું છે ?

મણિ એવું થાય છે કે તેઓ જાણે બહુ જ દરથી મારા તરફ તાકી જણા છે મણિ આ પૂરીમાં જ નથી !

માસી : વાર, બાપુ. તો બહારથી જ આ દવાદારુ વગેરે તૈયાર કરી આપ. તું મનથી પોતાને હાથે કાંઈ કરે છે એ સાંભળશે તો પણ કંઈક—

મણિ : માસી, મને તમે લોકો છોડી દો. મારાથી રાત દિવમ આ માંદાનું કામ નહિ દશરડાય.

માસી : એક વાર પછું છું કે તું પોતે ને કદી સખત માદગીમાં પડે તો—

મણિ : કદી માદી પડી હોઈ એવું તો યાદ આવતું નથી, કોનનગરના બાગમાં રહેતાં દતાં ત્યારે એકવાર તાવ આવ્યો હતો. માએ મને ઘરમાં ગોંધી રાખી હતી હું તો મંતાઈને નાસી ગઈ ને એક સડેલા તળાવમાં નહીં આવી. બધાએ જ ધાધું દહું કે ન્યુમેનિયા થવાનો કંઈ જ થયું નહિ તે જ દિવસે તાવ ઉતરી ગયો.

માસી : તારે ઘેર કાંઈને માથે કદી આપત વિપત આવી જ નથી ?

મણિ : મેં તો કદી જોયું નથી. આ ઘરમાં આવીને પહેલું મરણ જોયું. એવું યાદ છે કે કપારે છૂડું અને કેથે નાસી જઈ માલીસની ગંધ આવતાં જ યાદ છે કે હવાને જાણે ધરિપતાલનું જૂત વળગ્યું છે.

માસી : તારો ને આવી જ મિત્રજ દોષ તો તારી સાથે સંમાર—

મણિ : કાણ જાણે મને તમારા બાગમાં મળી જનારી દો ને— તે કામ મારાથી બરાબર થશે

[ઉભાવળી ઉભાવળી ચાલી જાય છે]

હિંમિ : જુઓ માસી, બાબીનો સ્વભાવ જ એવો છે કે પ્રયત્ન કરાયે તો પણ શુરસે યાવ જ નહિ ! કોઈ પણ જાતનો બોલો દોષા વિના જ વિદ્યાતાએ એને પૃથ્વીમાં એકલી આપી દેાય એવું કહે છે. એને મન દુઃખ કષ્ટનો કોઈ અર્થ જ નથી.

માસી : એની બહારની બાલુ બહુ જાતન- પૂર્વક ધડવા જતાં તેનું અંતર પૂરું કરવાનો બગવાનને હજી વખત જ મળ્યો નથી. તારા મોટાભાઈના આ ઘરની માફક જ તો ? હારે દમામથી શરૂ કર્યું હતું— પણ અંદર કંઈ થયું નહિ. આજે હવે એને વારેવારે ભોળાવવો પડે છે. ઘરની બાબતમાં પણ અને મણિની બાબતમાં પણ

હિંમિ : કંઈ સમજાતું નથી, આ શું આપણું સાઈ યાવ છે ?

માસી : શું સમજા દિમિ ? મત્સુ જ્યારે સામે ઢીલું છે ત્યારે ઘર પૂરું યાવ કે ન યાવ તો ય શું વહી ગયું ? એટલે જ એને કફા કરું છું કે તે એક મનથી જે સંકટપ કર્યો હતો તે પૂરો થયો છે. ને દિમિ એ જ સાચું છે.

હિંમિ : ઘરનું જાણે તેમ, પણ બાબી ?

માસી : દિમિ, તારી બાબીને જેમણે સુંદર ધડી છે તેમના સંકટપમાં તે સંપૂર્ણ છે. ચિરદિનનો જે મણિ— બગવાનના પોતાના હૃદયનું ધન જે મણિ તે તો કૌસ્તુભ રત્ન, તેમાં કયાંય પણ કશી જે જોડખાંપણ નથી. મરણ મમણે થતી વિદ્યાતાના તે માનમ મણિને જ જોવા પામે તો મારું.

હિંમિ : માગી ! તારી વાત સાંભળીને મારા મનમાં અજવાળું અજવાળું થઈ જાય છે.

માસી : દિમિ, હું માવ વાતો કરું છું, પણ વટુ ઉપર શુરસો કરવાનું છોડતી નથી જહું સમજું છું પણ હમા ય કરી ચકતી નથી. પણ દિમિ ! તે જાણું કે તું બાબી ઉપર શુરસો જ કરી ચકતી નથી ? તે ઉપરથી જ હું સમજા કરું છું, કે તું થતીનની જ જાણે છે. જાઉં થતીનની પાસે.

[અથ છે]

રોગીને ઓરડો

યતીન - માસી તોજે માણે બધા પથ્થરો
બેસાડાઈ ગયા છે ?

માસી હા, કાંચે બેમાડાઈ ગયા બધા.

યતીન બસ, આટલે દિવસે પૂરે થયું.
મારું કેટકેટલા વખતનું ઘર બાંધવાનું પૂરું
થયું. મારું કેટલામ દિવસોનું સ્વપ્ન !

માસી કેટલા વ લોકો જોવા આવે છે તારું
આ ઘર, યતીન !

યતીન - તે લોકો તો બહાનવી જીવે છે કે
અંદરથી જો જોઈ શકે છું તે હજી પૂરું નથી
કાંઈ કાંજે પૂરું થવાનું પણ નથી દરખોશોને
છેલ્લા પથ્થર બેસાડીને આજ સુધીમા કયા
કળાકારે કહ્યું છે કે હવે મારું કામ પૂરું થયું ?
વિશ્વના મરજનહાર પણ એવું કહી શક્યા
નથી તેમનું પણ કામ નાનું જ છે

માસી યતીન પણ હવે નહિ ભાઈ, હવે
તું જરા ઊઘી જા

યતીન : ના મામી આજે તું મને વડના
વહેતાં ઊંચી જગતે કબીર નહિ-

માસી - પણ ડાકર-

યતીન : રહેવા દે ડાકર-ને આજે મારું
જગત સ્વપ્નનું પૂરું થયું આજે હું ઊંચવાનો
નથી-આજે ધરના નધા દીવાઓ મગમારી
દા, માસી મણિ કયા છે ? તને એકસા-

માસી તને પેલા નાનકડા માળના બડમા
દુપથી શણગારીને બેમાડી દીધી છે

યતીન એ તને શી રીતે સૂચ્યું ? બહુ જ
સુદર મારણની બને બાણીએ મગમગરા
મૂક્યા છે ?

માસી હા મૂક્યા છે, નહિ તો ?

યતીન અને જમીન પર પથ્થરો
માથે ?

માસી એમા વળી કહેવાનું હોય ?

યતીન - એકવાર, ગમેતેમ ફરીને, મને પકડીને
તા નહિ લઈ જવાય ? એકસાર માત્ર જોઈ
આનું, મારી મણિને પોતે નધાવેના ધરમા
જોડી

માસી ના યતીન તે કેમેય ના ગને
ડાકર બહુ શરમે થશે

યતીન હું મનમા મનમા જાણી જોઈ શકું
હું કંઈ માડી પહરી છે ?

મામા પેની નાનની લાન માડી

યતીન આ ધરનું નામ શું નહિ તે ખબર
છે, મામી !

મામા શું ? કહે ને ?

યતીન મણી-સીધ

માસી : મરસ નામ છે

યતીન તને એના આખાનો અર્થ નહિ
સમજના હોય માસી

માસી ના બધો કદાચ ન થે મમજનો
હોય

યતીન સીધનો અર્થ માન ધર જ નથી
કરવાનો એમા સુધા કે-

માસી તે તો છે જ યતીન- એ કાંઈ
રૂપિયા થોડું જ થયું કં-તારા મનની સુધા
એમા દળી છે

યતીન તમે કદાચ માળીને દમગો

માસી ના, હમીએ શા માટે, યતીન ? -કહે
શું મહેનો હતો ?

યતીન આજે હું મગજ શકું છું કે
તાજમહલ બાંધીને શાહજહાં શી મતના
પાંચો હતો તે માલના તેના મરણને પણ
વગરીને આજ સુધી-

મામી હવે મોલીશ નહિ યતીન- જીવ નહિ
હોય તો ના જીવે, ગુપ્તપ નિમાર કર
કાંચે તો

યતીન : મણિએ લગ્ન વખતની પેરી લાલ જ્વાલસી સાદી પહેરી છે ! આજ તેને એકવાર-

માસી : ડાકટર ના પાડે છે, યતીન-

યતીન : ડાકટર ધારે છે કે રમે ને મને-

માસી : તારે માટે નાંદ, મણિને માટે જ- એ જલદથી સમજી ચકાતી નથી. પણ એના અંતરમાં-

યતીન : દુર્બળતા છે. ડાકટરે કહ્યું કે યુ !

માસી : એ તો અમે સૌએ જ જોયું છે-

યતીન : આ-હા. બીચારી, તો તો આવચેન રહેતો- કંઈ કામ નથી. ચેમીના આરગથી ફર ને ફર રહે એ જ સાહે.

માસી : એને તો આવવા મજા તો જાણે નવે જીવ આવે, પણ અમે-

યતીન : ના, ના, કામ નથી, કંઈ કામ નથી. મારી પેરી શેઠ ઉપર આજમ છે તે અપ તો.

[આજમ આવી આવે છે]

તને તાજમહેલની વાત કહેવો હતો. હવે પાઠ આવે છે. મારું પણ જાણે તે યાદજવાનના જેવું જ થયું.- હું ક્ષીણુ જીવનને આ કિનારે છું-ને પૂર્ણ જીવનને સામે કિનારે છે- બહુ દૂર છે. હવે તેને પડેઆથ એમ નથી. જેની પેલા યદેનચાહની મુમતાઝ, તેને અર્જુન કરી દીધું મારું આ ઘર.- મારો આ તાજમહાલ એમાં જ તેનો રાસ છે. ચિરકાળ રહેશે. અમ જીતાં મારી નજર આજમ તે નથી.

માસી : ઓ યતીન, દહી ચાને બોલજોલક કરે છે ! જરા વાર બંધ પડ.- હાલની દયા આણી આપું.

યતીન : ના, માસી, ના. આજે હાથ કેવી ? હું જમનો દોઝ છું તો કંઈક કંઈક મને છે- શિવમાં તો બધું જ ચાલ્યું જાય છે માની

તારી આજમ હું જમરે ત્યારે માન મણિની જ વાત કરું છું. કંઈ જોડું તો નથી લાગતું ને ?

માસી : જરાય નાંદ. યતીન. મને કેટલું બધું ગમે છે એ કહી શકતી નથી. જાણે છે, કોની વાત મને યાદ આવે છે તે !

યતીન : કોની વાત ?

માસી : તારી માની. આમ એક દિવસ તેના મનની વાનો પણ મારે સાંભળતી પડતી હતી. તારા બાપુ તે વખતે અમારે ત્યાં ગઈને મેડીક્સ કોલેજમાં ભણતા હતા. તારી માની તે દિવસની વાત મારા વિના ઘરમાં કોઈ જાણતું નહિ, બાપુ ત્યારે લખતે માટે બીજે જ વર શોધી લાગ્યા ત્યારે મેં જ તેમને-

યતીન : એ તારી પાસે સાંભળ્યું છે. મા આજમ દાદાજીનું કંઈ જ માંડ્યું નહિ હોય, એટલે છેરે બાપુ સાથે જ લગ્ન કરવા પડ્યાં. તે દિવસોની વાતોની કલ્પના કરવામાં એવો આનંદ પડે છે !

માસી : તારી માનો રોદ એ તો તપસ્વા હતી. પાંચ વરસ મુલો તેના હોમનો અગ્નિ જગનો રહ્યો, ત્યારપછી તેને વર મળ્યો. યતીન, તારામાં હું તે જ અગ્નિ જોઉં છું અને આશ્વર્ષ જાણીને વિચાર કરું છું.

યતીન : મા તેમના હોમનો અગ્નિ મારી રોમાં રેડતાં અર્ધા છે-મારી તપસ્વાનું પણ ફળ મળશે. કોણ જાણે કેમ પણ એવું લાગ્યા જ કરે છે. માસી, મારો વે વર પામવાનો સુમળ બહુ જ પાસે આવ્યો છે. આ બેંકી ક્યાં વામે છે !

માસી : લગ્નની સરખામ છે. આજે લગ્નનું મુઠ્ઠાં છે.

યતીન : કેવી નવાઈની વાત ! મણિએ આજે લાલ જ્વાલસી મારી પહેરી છે ! જીવનમાં લગ્નનું મુઠ્ઠાં વારંવાર આવે છે. અ.જે જગ:

કર્મિ : ૫૬

દીવાઓ સળગાવવાને કહી દેને, માસી, કેવડીથી
મંદીને-

માસી : અભિ બહુ તેજ માગશે તો જાંઘ
નહિ આવશે તે, યતીન-

યતીન : કાંઈ 'વધી' નહિ, જામવાથી જ જાંઘ
કરતાં વધારે શાંતિ મળશે, ખચ્છર છે -માસી,
કે મંદિર પૂરું થયું, -હવે યવાની દેવીમૂર્તિની
પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા. મારા જીવતાં જીવતાં આટલું
ખુશ થઈ શકશે એમ ધાર્યું નહોતું.

માસી : હું છું ત્યાંસુધી તારી વાત અટકવાની
નહિ. જાલું છું. જાંઘનું નહિ હોય તો હેંરે
મૂંઝા રહે.

યતીન : વાર, ધરને જે પ્લાન મેં કર્યો
હતો તે મને આપી જા- અને મારી પેલી
રમત-ધરની પેલી, રમત-ધર બોલવા જતાં પેલું
ગીત માફ આવી મધું-હિમિ, હિમિ-

માસી : અધિરો મ યા યતીન, હું બોલાવું
હું.

[અ. ૭. ૧]

[હિમિનો પ્રવેશ.]

હિમિ : કેમ મોટાભાઈ ?

યતીન : પેલું ગીત આ બેન- પેલું રમત ધર-
હિમિ : (ગીત)

ખેંલાધર બાંધતે લેગેજ
મનેર બિતરે.

કત રાત તાઘ તો જોગેજ
બોલ્યો કી તોરે !

પથે જે પચકે ડોકે જામ,
અવસર પાછને આમિ હામ,
બાહિરે ખેલામ ડોકે જે
જામો કિ કરે ?

જાહેરો સમાર અબહોલા,
જામ જા ખડાજડિ,

પુરાનો કામા દિનેર દેલા,
તાઘ દિયે ધર ગડિ.

જે આમાર નિત્ય ખેલાર ધન,
તારિ એજ ખેલાર સિદ્ધામન,
કામારે જોશ દેશે સે
કિસેર મંતરે.

(આલ)

સુપ્ત પ્રાણ

: શાસ્ત્રવિદીકૃત :

મોનાનાં મતકો પરાક્રમતણાં પૂરા પ્રસાદે બરી
સૂતો છે વનરાજ શ્રાંત હવણાં સ્વાતંત્ર્યની બોડમાં,
શું તેથીજ મતંગજો મહાકર્યા સ્વછંદથી લૂંટતા
લક્ષ્મી આ વિપુલા મહાવનતાથી, મહાલે લઈ સોડમાં -
પેલી હસ્તિનીઓ, વિલાસસરની દહેરે રહેલી સરી ?

પૂજાસાથ

“મુન્શીની પુરુષત્વની ભાવના”

પ્રભુરામ જ. રાજયગૌર.

બેન :

ક સૂર્યો પ્રમલઃ વંશઃ કલ્પાલ્પ વિપયામતિ ।
સીતીર્ધુ દુસ્તરં મોહાત્ જહ્વેનાસ્મિન્નાગરમ્ ॥

૨ પુરુષ સખતાં કાલિદાસે અનુભવેલી આ પ્રકારની અસ્થિતા આજે તારો પ્રશ્ન વાંચીને હું અનુભવી રહ્યો છું; કારણ કે ‘મુન્શીની પુરુષત્વની ભાવના’ પારખવાને તો જોઈએ મુન્શીનાં પુસ્તકોનો જાડો અભ્યાસ ને અવલોકનકારની વેધક દ્રષ્ટિ-સંયોગ ને સાવધાન, આ મારા જેવો સાધરણ ગુજરાતી સાહિત્યનો એકડો ઘૂંટતો વિદ્યાર્થી ક્યાંથી શકે? છતાંપિ અધુરા જ્ઞાને અને અવલોકનની અણઆવડતવાળી દ્રષ્ટિએ અધુરા પણ ‘મુન્શીની પુરુષત્વની ભાવના’ વિષેના મારા વિચારો નીચે રજુ કરું છું; સંતોષ માનીયને ?

હુનિયાના સાહિત્યમુખ્યમણીમાં કોહીનૂર શો વિશજતો કાલિદાસ છે કે શોકરિપર અરે, વાલ્મીકી છે, વ્યાસ છે, પણ આ બધાપ એના જો પાત્રોના આલેખનમાં વધુ ભજ્ય ને તેજસ્વી લાગશે; એમની કલ્પમોએ ત્યાં અજ્ઞા મોહક સ્વરૂપ લીધેલું માણુમ પડશે. આનું કારણ શું? સાચું કહું તો પુરુષનો વિભવીય પક્ષનો આકર્ષણ શક્તિ, વધારે કમક શબ્દમાં કહું તો લાલસાશક્તિ, છાં પૂછીશ કે આમ કેમ? તો મારો એકજ જવાબ છે, કે આટઆટલાં પુસ્તકો પુરાંને હાથે લખાયાં છતાં પુરુષની જાન-કથા તેં જીતી જાન-કથા જેટલી ભગ્ન ક્યાંય નિહાળી? શું પુરુષ જાતમાં એક પણ વખાણુચા લખક ગુણ જ નથી? લખાય છે! છતાં પુરુષ-વખાણુ નહીં ને જી-વખાણુનાં પાને પાનાં; અરે! તે જગત સાહિત્યમાંથી જી એવી વસ્તુ લઈ લઈએ તો સાહિત્ય નિર્જીવ બની જાય. આનું કારણ શું? તો એમજ માનું છું કે પુરુષોએ પોતાની આકર્ષણશક્તિને શાન્તિ અર્પવા જીઓની બારેબાર વખાણુ કર્યાં છે.

આમ બધાપ લેખકોનો મારક મુન્શી પણ તેનાં જી-પાત્રોમાં ભળ્ય ને અનુપમ લાગે છે. એની પંડિતા મંજરી, દરબાર કારમીરા, પતિપરાયણ રાણીક, કામગ તરમન કે ઉચ્છ્રાંબલ સચીવેના ગુજરાતી સાહિત્યમાં અજોડ ઉર્મા દોષ એમ નથી લાગતું? પણ સદેજ જાડો દ્રષ્ટિપાત દરતાં મુન્શીમાં એક બીજી વસ્તુ તરતજ માણુમ પડશે; તેને

મન સ્ત્રીત્વ કરતાં પુરુષત્વ શ્રેષ્ઠ છે, મહાન છે
અનુપમ છે

મુન્શી પુરુષત્વને ધરાવે, સુરત્વ કે ધરગરત્વ
નોંધજ નથી શકતા. પણ પુરુષત્વને દબેશ
સત્તાશીન ને ગૌરવવાન જ કંપી શકે છે ને સ્ત્રીવરી
શકે છે શોડાએક દાખલાઓ આ વસ્તુને તદ્દન
સ્પષ્ટ કરી દેશે. આપણે પ્રથમ દાખલો લઈશું
મુજ ને મૃણાલનો.

પીજરે પોલ કેસરી મુજને મૃણાન પ્રથમ
જેલમાં મળે છે તેલપરાજની સત્તા થી મદમાતી
ને ફટવેન બેન મુજને દસી કાઢે છે તને
ઉપલાસ કરે છે અપમાન કરે છે પણ મુજ
શું કરે છે? એ નથી થતો કોપાયમાન કે નથી
એની આંખો વર્ણવતી આગવણખા પણ એતો
હસે છે મુદ્દ ને કામણગાર ને બીજવી નાખે છે
એ દાસપણે ખડક શા ખડતલ મૃણાલની
દેહપાળોને અને પીંગાવી નાખે છે એના પતથર
શા છદ્મને પણ મુજ આદેશેથી અટકતો નથી
એ નરહટ થાય છે ને મૃણાનને નિમનણ
આપે છે આવતી કાને મળવ ના ને
સાયેજ કોઈ અગળણ આકર્ષણે દોરવાઈને કોઈ
અકસ્મી વત્કમોદમા અગળને, પુરુષત્વને
દસી કાઢતી એ મૃણાલ વગતે દિવસે મુજ
દર્શને પધાર છે આમા સ્ત્રીત્વ હારણ નથી
લાગતું ? પુરુષત્વો વિવ્ય રકાર તને આમા
નથી લા સત્તા ?

ખીજે દાખલો મિનળ ને મુજનને
ગૂજરાતની મહારાણી મિનળે ચાણક્યમૂર્તિ
મુજનના શમતો હમેશને માટે સ્ત્રીકારવા
પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે મિનળે
મુજને તરછોડયો. અપમ થો ને પછી શું
મુજને કાલાવાલા કયો? ના, ના, પુરુષત્વ
અમાન શે મરી રહે? એ વિદ્યુત ને એણે
અપ વીલાં અનંત ને અકસ્મી અને કાંચો

કાપામિ ફરી વળ્યો ગામડે ગામડે મહા પછી
મુન્શી, શરણે ગઈ ને સદાય મુજનના
શમતો સ્ત્રીકારવાના કોલ આપ્યા સ્ત્રીત્વ દાર્પ
પુરુષત્વે વિવ્ય-ગર્વનો દમ લીધો.

આપી પણ વધુ 'મુન્શીની પુરુષત્વની
ભાવનાને સ્પષ્ટ કરતો દાખલો તો છે કાક ને
મજરીને.

તેમના જીવનના મે જ પ્રમગો મુશીની
પુરુષત્વની ભાવના' ને મમજળને બમ થશે
એક તસગ કાકની પત્ન્યાની ત્રયમ સત્રીતો ને
બીજે ત્રમગ કાક ને મજરી, જીનાગદનો ટેકો
હતરી નાસી છૂટે છે તે

કારમીરી પડિતની પડિતા પુત્રી મજરી
લાટના એક અબણ ને અગળ મૌહાને
પરણવાની કેમ હા બળે. કાકની ત્રણસત્રીતો
એ દસી કાઢે છે, પુત્રકારી કાઢે છે કારમીરા
જેની અંતિ પણ એ નાતી શી છાંડેરી લા
નથી દેતી બધા પુરુષો તેને તામણા લગે ઠ
પણ મજેગો મજરીને કાક સાથે નેડે છે ને
પત્ન્યાની પહેરી જ રાત્રીએ મજરી" કાકને
કુતરા માકેક રાખતખડાપી દાકી કાઢે છે
એતુ અપમાન પુરુષ સહન કેમ કરી શકે? કાકે
મજરીને જીતવાનો નિશ્ચય કર્યા મજરી પ્રત્યે
એ અતડો બન્યો, કુર થયો બેપરવા બન્યો.

કાકની આ બેપરવાઈ ને તેતુ અતડાત્તુ
મજરીને પાટણથી જીતામદરી અખીગ
મુમાકરી દરમિયાન સાને છે મજરી થેની બને
છે વિરહી થાય છે, અને અન્તે એ જ અગળ
ચોદા માટે એ પુરુષનો સ્વામિ સળે છે ને
બેગાગની જેનમાથી કાકને છોડાવે છે પણ
કક કખ જણેશી ન હતો એતુ પુરુષત્વ મજરી
સાથે સમાધાન કરવામા અક અવતુ હતું
મજરી પ્રત્યે અ તદ્દન મેરસ બ થો દલો

તેની સામું પણ જોવાની એ દરકાર નહોતો કરતો. ટેકરો ઉતરતાં મંજરીને રસ્તામાં ઠેસ વાગે છે, પણ કાક તે પર ધ્યાન પણ નથી આપતો ને મંજરીના દુઃખની પરવા ક્યાં વગર આગળ ધપે છે; બસ ધક ઢલું. સ્ત્રી-ગર્વની મર્યાદા આવી રહી, મંજરી રહી પડી. પુરુષત્વે અત્યાસ મૂકી સ્ત્રીત્વને અપનાવ્યું: મંજરી કાકમાં સમાઈ ગઈ. વેંતીએ લાગતો એ કાક તેન વિરટ સ્વરૂપ થઈ ગયો.

‘કાકાની શરી’માં પણ આજ સ્થિતિ. શશીલેખા બહુ બહુ ટેકડા મારે છે, પુરુષને ધુત્કારાય એટલો ધુત્કારે છે પણ અંતે ‘કાકા’ની ‘કાકી’ થતામાં જ એના ટેકડાઓનો અંત આવે છે

આમ જોયું તો માલુમ પડે છે કે મુન્શી આંને જેટલું કુદ્ધું હોય તેટલું કુદાવે છે પણ અંતે તેને પુરુષ રૂપી ખીલે બાંધી દે છે. મુન્શીને ગન પુરુષત્વ મહાસાગર છે; સ્ત્રીત્વ મહા-નદી છે. નદી ગમે તેટલી મહાન કે તોફાની હોય પણ જેમ તેનું સ્થાન સાગર જ છે, તેમ સ્ત્રીત્વને થાલે જેટલું ઉડવું હોય એટલું ઉડે, કુદ્ધું હોય તેટલું કુદે કે વિરરવું હોય એટલું વિરરે, પણ અંતે પુરુષત્વમાં સમાયે જ તેનો છૂટકો છે. એમ મુન્શી માનતા લાગે છે.

આમ બતાંયે મુન્શીમાં એક ખીજ વસ્તુ માલુમ પડે છે કે સ્ત્રીવિરોધો પુરુષ તેને મન એક પાંખ વગરનો ગરુડાજ છે. સ્ત્રી પુરુષ જીવનની વિધાત્રી છે; પ્રેરણામૂર્તિ છે. ‘કાકાની શરી’માં વાપરેલ મુન્શીના શબ્દોમાં કહ્યું તો “સ્ત્રી દેવી છે. પુરુષ આસુરી છે”

આ ઉપરાંત મુન્શીના પુરુષની ખીજ ઘણી

ખાસીયતો છે. મુન્શીનો પુરુષ હંમેશાં મશકરો હોય છે. અને આ મશકરી ખુબ નફેદ પ્રદારની માલુમ પડે છે. ખીજું મુન્શીનો પુરુષ નીતિમાં બહુ માનતો હોય તેમ લાગતું નથી. મુન્શીને મિનળ માટે સ્ત્રીને હણી ને મુંજ જોવાની તો વાત જ શી કરવી? વળી મુન્શીનો પુરુષ મતલબી, એકધેયી, ગર્વોક્ષો ને આપબુદ આપણને ઠેરઠેર માલુમ પડશે.

વિલાસને વીરતા એના પુરુષમાં હમેશાં સાથોસાથ જોવામાં આવે છે.

દેવપ્રસાદ જેટલો વીર થોહો હતો તેટલો જ વિલાસી નીવડ્યો. એનો રંગીલો કૃષ્ણદેવ ખેંગાર રૂપે એક વીર પુરુષ તરીકે આપણી સમક્ષ નથી તરતો લાગતો? આબને પણ, પોતાની હસ્થીત વસ્તુ માટે, ભેદી નાખે એ મુન્શીનો પુરુષ; ને એટલાજ માટે મુન્શી પુરુષત્વના આદર્શ તરીકે આપણી સમક્ષ પરશુરામને અને વિશ્વામિત્રને ધરે છે.

પણ પુરુષત્વની ભવ્ય ગાન-ગાથાને નારે વાયવી હોય તો વાંચને, ભારતીએ આપેલી સુદર્શનને નિજ નાથની ઝોળખાણુ એકે એક કંકરે પુરુષત્વનો એક એક આદર્શ રજૂ કરે છે.

(કુકામાં કહી દઈ તો મુન્શીને મન પુરુષત્વ એટલે ‘વ્યવસ્થાત્મક સર્જકતાથી’ ઓપતો પ્રાણુ ભાવનાને નિઘ્નયાત્મક શુદ્ધિમાંથી જાગતું જડને સત્તા, આશાનો અવતાર, મદત્વાકાક્ષાનો બળતો અંગાર.)

લી: તારાભાઈના
વં. મા.

પત્રધારા

ગંગાદેવ રમેશ

બહાલા,

એ

ક વાર્તા છે એ બહેન મધ્યાન્હે નદીએ પાણી ભર
છે, પાછા ફરતા ગાઢ વડનું જુથ આવે છે નાની બહેનનું હૃદય ઘડપી
નહે છે-તેનાં હૃદય સાથે તાલ દેતું હૃદય, તેના દર્શનાતુર નયનદય વડના
પાછળ ખસા છે તેનાં ડગલાં વિદ્યુત પડે છે, ધીમાં સાથ છે ને પછી
ધસડાય છે-નયનોને પાછળ પરોવતા

ટપાલી આવ્યો ને તમાગ હનતાદારે એવો જ ચક્રાર જગાવ્યો
ખીજી મીનોથી ચોરાવતા પત્ર ખીમામા મરઘાવી દીધો પણ હૃદય તો
વણઉખેડ્યા પરમીડિયાની આરપાર અક્ષરો ઉકેલતું હતું.

તમારી નમોમાં સભા-જતના પડિતનું કે Saffron-hat
૧ ગાર્ગીનું લોહી નહેતું લાગે છે પણ એક લાથખતી ધ્યાનમાં રાખી
લેજો ચર્ચા કરનાર ચર્ચાથી પર નથી જઈ શકતો ચર્ચા તેના જીવનનો
ભાગ બની જાય છે ને પછી “Art for art's sake” ની જેમ તે
ચર્ચા માટે જ જીવે છે જ્યારે જીવનની ભવ્ય ને સુંદર છટીઓ તેની
પરવા કંઈ વિના વહી જાય છે કાલકારણની ડુટપટ્ટીથી જીવનની દરેક
પ્રત્યક્ષ નથી મપાતા, સુખનની મીઠાશ કે રૂપરોની વિલુત પુસ્તકના પાનામાં
નથી સાંપડતી નહિતર આવશ્યક પુસ્તક જ વાંચી લેતે.

મને ભય રહે છે કે ચર્ચા કરતા શકાયાર્થ મમા મચારને
અનુભવ વેવા પરાણે પડેનાઇ ન જાવ

તમે Bernard Shaw નું “Getting Married”
તો વાંચ્યું જ દશે નહિ વાંચ્યું હોય તો તમારા જેવાએ તો ખાસ વાંચ્યું
જોઈએ ચર્ચા માટે અનેક મુદ્દાઓ મળી જોડેશે તમારી કંપનામાં પણ

૧. ગાર્ગી-પુરાણનું પાત્ર છે ને કદાચ તે સમયના સ્ત્રીપત્રોમાં અલેક
રચાને હોમ નક્ષત્રવાદની (Jungian) ની લીધાથી ને અનેક સભા
જીતનારી

ન હોય એવા પણ એ બધા પ્રયોગોને અભિ-
પ્રાયોગો નિકષ બને છે? સુરોપમાં કે આપણે
ત્યાં લગ્નની જે પ્રથા પ્રચલીત છે તે શક્ય હોય
તેટલી સારી છે-ખીજ એનાં કરતાં સારી શોધાય
અને રૂઢ થાય ત્યાં સુધી. પણ આ તો લગ્નની
જરૂરીઆત માગે તો જ. ને તેને માટે મને
હંમેશાં મુંઝવે છે, તે આજ છે જે સમદષ્ટિ
ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચેલા માણસ પણ નથી
કેળવી શકે તો તેની આશા, આપણા જેવા
અનુભવ વિનાનાં પાસે રી રીતે રાખી શકાય?
ત્યાં ત્યાં અધિકાર વગરનું વાંચન પ્રવર્તે છે.
બધાને હનુમાન કુદકા મારવે છે.
Sex ને Hygiene ના વિચારો ભયરે ઉભરે
પહેચેલા માણસ પણ નથી પચાવી શકતા
ત્યારે “ ફોર્થ રેન્ડ” લખના ૧૦-૧૨ વર્ગની
વયના વિદ્યાર્થીને “ મમાજ સ્વાસ્થ્ય”નું વાંચન
ઠઠ અસર ઉપભવી શકે? ને પછી સમદષ્ટિનો
અભાવ છપ્પનની ત્રણ એક પછે એક બાલુએ
ને ખીજ પછે ખીજ બાલુએ નમાવે છે. એમાંથી
પ્રાપ્ત થાય છે છત્રગરની અનિશ્ચિનતા ને વિચાર
શરદાય

પણ આપણે વિવર્ધાનર ક્યો.

પ્રેમ રચનાં છે. શોધ્યા જડતો નથી. દોષો
દોરવાતો નથી. એ તો જન્મે છે અને પ્રેરણ છે
કે અદ્યક અંગુલી નિર્દેશ. બીચારી મૃણાલ
છત્રગ આવી હતી, છતાંય ગઈ ને દુનીયાના
કોઈ અધાર ખુલામાંથી મુજબ નામાદાર સાથે
ગંદગમ છતિકામને પાને અમર બની રહી.
બીજા માગતાં બચ બની.

કવિતા કલા, ધર્મ, જગતની સુંદરતમ
વસ્તુઓએ પ્રેમની કદમ બોસી કરી છે. તો હું
અને તમે કોણ માન? યુગે યુગે વાર્ત્તરીએ
નીતિયાતક લખ્યાં છે તો યસે રામગીરી પરથી
મેધ મંદિય પાઠ્યા છે. માનવી માનને લાગે છે
કે પ્રેમને મૂકાયે રચે સમગ્ર રાકશે. પ્રકૃતિ ને

પુરુષ અનુભવ મેળવવા -બહાર- પડે છે. અને
પછી તો જેવા જેવા અનુભવ.

તમે માલીકીની વાત કરી નહિ?
માલીકીની ભાવના, મારા, તમારામાં કે નિર્દોષ
બાળકમાં એ ક્યાં નથી હોતી? શુદ્ધાબને
ઉદાનમાં હીંચવું તમે નીહળો. ઉદાનમાં ને
સારીયે દુનિયાને આનંદ ને સુવાસ આપે છે.
પણ તમને-આપણને એ નથી પાડવનું. તમે
એને સુટો છો ને તમારી વેણી એ ગ્રોહાવે છે.
તમને અને તમારા પરીચયમાં આવનારને તે
આનંદ ને સુવાસ આપે છે. કોઈ બેઠ જડયો?
એના પ્રયત્નકેનું એના ઉપયોગ લેનારનું
વળુંજ નાનું થયું-તમે ક્યું. ખસ એન એ
માલીકી

ને માલીકી મીડીગનગમતી ને કડવી
અણગમતી થે હોય. એનો આધાર તો સુનંદનાર
ઉપર છે. મારા તમારા જેવાં રસીક શુદ્ધાબ
કરમાયે એની પાંદડી પ્રિય પુસ્તકમાં સાચવી
રાખે-સ્તતામાં ફેંકાયેલુ કોઈ અભિમાનીની એડી
નીએ એ કચગય ને કોઈ અટાનવું આવણું એ
બને.

ચંતલિતીયમનનો ઉકેલ તો હવે સાવ
મરગ બન્યો કે. આછરીકા માટે મારે કે તમારે
હમણાં તો પ્રાન જ નથી. બાકી જન્મ્યા એ
પહેલું નેખમ ને કદાચ એને માટે આપણે
જન્મપદાર ન હોઈએ-તો છત્રી એ નેખમ
લગાવીએ છીએ- એ તો તમે થે ના નહિ
પાડો.

તમે મૈત્રી ઉપર ભાર મુકો છો. પણ એ
સંબંધમાં આપણે સમાજમાં છીએ ત્યાંસુધી
બંધનો ને દિવાલો છે ને ભયરે તમારે
સાંનિધ્ય પ્રાણતરત જરૂર હોય, ભયરે
તમારી હાજરી અંગત અણુએ અણુ પોષાણ
હોય ત્યારે પ્રિય એનાં તમે દુર દુર મને પ્રોત્સાહન

કે પ્રેરણા ન આપી શકો-પણ એ રિશ્તિ જ અકદમ છે વચ્ચના તાણાવાણા સમાં આપણા અણુ-પરમાણુ લગભગ વણાઇ રહ્યા છે તે માટે માટે તમ વિનાનું જીવન મરુતુ જ બની રહેશે.

તમે પ્રછો છો એ ભાવશીની ભાકિનને ધૂપસળીના ધૂપ કેને પહેલે છે? માનીની પ્રતિમા કે રવિવર્મા પ્રીન્ટરીના ચીત્રોમાં પૂજ્ય-ભાવ પ્રેરે એવું કશું જ નથી. એ જ માની કદાચ કોઇ કુભારના કિપયોગમા આવી હત ને એ જ કાગળ કોઇ ગાધીને પરીકાં બાલવા જરૂરી થઇ પડત સમજી શક મહત્તા એ વસ્તુમા નથી. આપણે જ એ વસ્તુઓની આત્મપાસ મહત્તાને પૂજા ભાવની ધ્વનિના સરજીએ છીએ. -કેરણ અનુચિતો મૂળ રરભાર ક્ષણકમા શ્રદ્ધા માગી લે છે-પછી તો એના લુપ્તપ્રકાર છે. આપણે યે કયા એનાથી મુક્ત છીએ? show કે નાનાલાલમા ભાવાનુરોપણ કરીએ છીએ જ ને? ને એ પૂજાને પૂજ્યભાવનું અવિરત વહેણ એ આપણી તમારી શ્રદ્ધાની કસોટી છે.

આત્મજરૂરી આવી ખરી મધ

કેમલો કંઠ માફ કરી રહી હવે તો ટહુકાર પણ કવચિત જ મેંભગાય છે

આકાશમા વાદળાના મસુદ પર મસુદ ખડકાયા છે. તાપ અસહ્ય છે વરમાદનું ટીપું યે પડતું નથી. જૂખ્યા ખેતર-જૂખ્યા માનવી ને સ્નેહ તરસ્યા હૈયા આકાશ સાથે ગીટ માંડી બેઠા છે-તપસ્વીના તપની સ્પર્શ કરતા.

મારા એ જીવન ક્ષિતિજ ઉપર કાળા જલ ભર્યા વાદળાં ઘેરાયા છે. કેને ખનર તોફાની મજાવાતના પ્રવાહમાં એ એવાધ વિખરાઇ જશે કે રસતરસ્યા હૈયાને અખંડ જ ગધારા વરમાવી તરખતર કરે.

૨

બહાણા,

તારો પત્ર મળ્યો

આટલો લાગણીવાદ તો ઝાકરીમાં હોય તારી પાસે હું પ્રેમની પરીકથા નથી માંગતી. જનલંત પૌરુષત્વનો આશા -રાણું છું; જેમા પડતી દરેક વસ્તુ ભગ્નીભૂત થાય ને અખંડ જ્યોત એર તેજ્યી પ્રકાશી રહે

વ્યક્તિનો પરપર રત્નેક પરિચયે થઈ પડે છે-આપણે કોઇ ગ્રીહ જ વ્યક્તિ કે સામાન્ય આદર્શને યાદી રહીએ-તેની પ્રગતિ અર્થે પ્રયત્ન કરી રહીએ તો એક અખંડ તો રહેશે જ પણ સાથે નારી તાત્રંગી જન્મશે એમા કદી પશ્ચાતાપની ધડી નથી આવતી. કદીયે સમજો પર જીવવાનું નથી રહેવાનું. જીવનપર્યંતની એકેએક પણ અનુભવ ખની રહેશે- પછી જીતકાળની સુખંધ મેઘદત્તના જરર જ કયા રહી

ને દને તારા પત્ર તરફ વળું છું તારા બધી કલ્પનાઓનો સરવળો કુધાપુરને એક વખત ભોજન પણ ન આપી રહે? હું જરર પ્રુણવાને કે આ સાહિત્યને જીવતાની નારી વૃષ્ટા કયાથી ગોધી કાઢી?

પણ એક વાત કહી દઉં-રૂપ શબ્દોમા. ચિતાની આગ ભડકત જળતી હોય, કુખીયાના રક્ત વાતાવરણને દુષ્ટરહેશની કંડી આપતા હોય -ત્યારે પ્રજ્વલમાન શા અર્થનાં?

પ્રેમ વૃદ્ધિનો ઓડકાર છે. ભરાએશ ખીસાની મનમોજ છે. કંગાલનો પ્રેમ કોઇ કવિતામા વણાએયો દીધા છે?

કવિતા, કમા ને તારો પ્રેમ મૂળ તરવો નથી. આગૂપણ છે અમૂલ્ય દેન રેશાની હોય

ત્યારે તાજમહાલ, કે અજંટાના ચિત્રો, કાલિદાસનું મેઘદૂત કે મનુસ્મૃતિની જરૂરિયાત છે. પ્રજામાનસ તેનાં દર્શને રાગે, તેના રસમાં તરબતર બને—તેને અપનાવી લે. પણઆજે તો જન્મ ને જીવનવિરૂદ્ધ થઇ રહ્યાં છે મહેનત કરનારને મજૂરી નથી મળતી ત્યારે શ્રમિત, અનિદ્ર માનવીને તાજમહાલનાં કે અજંટાના ચિત્રો કયો સંતોષ આપી શકે? કવિતા ને કલા કયું મન રંજન કરી શકે? ને ધર્મ કેવું ને કેટલું આત્માસન આપી શકે? ક્રોધ નહિ.

હું જૂની બૌદ્ધ ગુફાઓ જોવા ગઈ હતી. ધણીખરી મૂર્તિઓ ખંડિત હતી. એ ખંડેર મને તો પ્રજા માનસના ઉતરતા જીવાળના પ્રતિક રૂપ લાગ્યાં. એ મૂર્તિઓ એ મંત્રો પ્રજાને ન તો પરદેશીના જીવમમાંથી કે હુંદરમાંથી ઊગારી શકી ન તો પોતાનું રક્ષણ કરી શકી. પ્રાર્થના કરતા ભક્તનું મસ્તક પવનની તરવાર ધારે પ્રતિમાના પાદયુગલ ઊંઘા લોહીથી બીંજવી રહ્યું— ને સાથે એ સંસ્કૃતિની કળર રચાઇ.

અત્યુર્વણનો આરંભ હતો ત્યારે બ્રાહ્મણ મંસ્મૃતિ ને જ્ઞાનના પાલક, પોષક ને મોક્ષનું દાર ઝીંધનારા લેખાતા. આજે જ્યારે દરેક માણસ વિચાર કરતો થઇ ગયો છે ત્યારે એમનું સ્થાન ક્યાં છે? બામાણિયા આની હોટલોમાં કે લિફ્ટક્રીના ટોળામાં?

આજે તો નવો યુગ આવ્યો છે. રામનું એક પત્નીવ્રત (જો કે આદર્શ ઉત્તમ છે.) મનાતનીના સ્વપનામાં એ નહિ હોય. યુધિષ્ઠિરનો ન્યાય ને સત્યાગ્રહ શંકરાચાર્યમાં દેખાવો મુરકેલ ત્યારે એને માથે લઇ ફરનાર સમાજનું કે પ્રજાનું કયું ઘડતર કરે છે? સનાતન ધર્મ નથી—ક્રોધ વસ્તુ સનાતન નથી. દરેક વસ્તુની ઉપયોગિતા આચર્યે, વિશ્વક્રમમાં તેનું કામ પુરું

થયે, આકર્ષા લાગી જાય છે—પણ આપણે તો આજે એ પાકને વળગી રહ્યા છીએ.

પ્રજાજીવનને ઘડનારી દરેક વસ્તુ સ્થાન બ્રષ્ટ થઇ છે. તેને સ્થાને ખોટા સિક્કા ચલણમાં આવ્યા છે.

સમાજને તેની તે જ સ્થિતિમાં જાળવી રાખવાને નિયમોના સમૂહ ઘડાયો. તેને ધર્મનું પદ આપ્યું. તેના સિસ્ત પાલન માટે પાપ ને પુણ્યની કલ્પનાની જરૂરિયાત જણાઇ.

સૌ ને પુરુષનાં સ્વર્ગીય આકર્ષણ પ્રુચવા લાગ્યાં. તેને પ્રેમનું સુવાળું નામ અપાયું. તેના કાબો ગવાયાં—પ્રણય અસ્તિત્વમાં આવ્યો.

વીરપૂજા અધૂરો લાગી એટલે મૂર્તિઓ ઘડાઇ મૂર્તિઓ દેવ બની. મુખ્ય વસ્તુઓ જીલ્લાઈ અર્ધ—તેનું સ્થાન ગોણ વસ્તુઓએ લીધું.

આપણી સર્જેલી એ વસ્તુઓ, માનવ કુળનાં શ્રેય માટે સર્જાએલી એ જમાના જતાં રૂઢ થઇ—ને આપણી ઉપર આધિપત્ય મોગવે છે.

આપણું સાહિત્ય પણ એક ને એકજ વર્તુલમાં ઘૂમ્યા કરે છે. પ્રેમની એ પરીકથા બચ્યાં જેવી પરાધીન મનોદશા સરળ છે. આપણે આપણા ઉદાર માટે પરી ને દેવદૂતની રાહ જોઈએ છીએ.

આપણી આસપાસ ઉષ્માચૂંનું વાતવરણ ધૂમે છે. સાહિત્ય ને આપણાં પ્રજાજીવનને સ્વતંત્ર હવાની જરૂર છે. કદાચ સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં આપણું સાહિત્ય વધુ જીવંત વધુ સમૃદ્ધ થશે.

જીવનનું દરેક ક્ષેત્ર સેવા માગે છે. તારો સંપર્ણ સહકાર ને સહચાર આ સેવા માટે હું માગી લઉં છું. આપણે નવનોતા વ્યોમમાં નથી વિહરવું. જીવનની કરુણ, વણપીછેલી અવસ્થાન

માપ લેવાં છે સ્પર્શની વિદ્યુત નથી અનુભવની
આપણા ભાઈઓએ જ સરજેલા હું અને યાતનાનાં
પ્રહાર હળવા કરવા છે ત્રેમ માટે પછી કુરસદ
મળી રહેશે

હું સમૃદ્ધ તટે ફરવા મધ્ય હતી રેનીના કણો
ચંદના કિરણો ઝીની ચમકતા હતી-ત્રેમના
પારસમણી-સ્પર્શનાં મનુજાઈયા દિવ્ય પ્રકાશે
પુનિત બની ચમકી રહે એમ ધ્રુવવર્તા મોળ
એક બીજાને પકડવા ધસતાં હતા પણ કિનારાને
સ્પર્શી તોમની મસ્તી, સ્ફૂર્તિ વેરાઈ પથરાઈ
જાણી હતી થોડાં ફીણની યાદ મૂળને યોજનની
વસ તમા ગૌરવભર્યા પમલે જીવનની અગાધ
અણુજાણ મુસાફરી આદરીએ ને જીવના તે
લાકડીને ટેકે આલતાં થાંદેલાં મૂલ્યની રાહ તોષ
રહોએ તેમ રેતીમાં હું લેગી હતી

તાડનાં પાદડાં વામુ લહેરતા હાલતા હતા
ફર આછેશે એક સદે તરતો હતો શ્વપ
એકનતા જગત પર પથગાંધી રહી હતી

પવન જોરથી ડુકાવા લાગ્યો થોડીક
લણોમા તો જાદુગરની લાકડી ફરી જાય ને
મહોલાન સરખા એમ વાદળાના જળ
ખડકયા તાડટોચે વિનાય અગ્નિ
અમૃતદોશ વરમવા લાગ્યાં ઓવરકોટનું બંધન
મખત કરી હું પડી રહી વરમાદના દીપ
જોરથી પડ્યાં લાગ્યાં

પરેક પગ વીતી વાદળાઓ અવકાશની
કોઈ મહન ગુફામાં સતાઈ ગયા તારાઓ
ચમકવા લાગ્યા ચંદ્ર પણ ઓર તેજથી રજત
રેતીનો રહ્યો

ચંદના માવઠાને આપાદની હેલી તો નથી
માની લેતાને ?

લી
તમારી ધ

સર્વનાશ

સમ્પદા

મોટા વૃદ્ધો વનોના કરી બહુ જાગજોરી ગયા સર્વ ચૂસી
નાનેશ ઝાડવાના રસ રસ વણુ એ બાપડા રે ! સુકાયા
ફાટી ઉઠ્યો સતે તે દવ-અનગ મહાકાંમના કોપ જેવો,
ને સૂકા ઝાડવાનો નર્વલિત કરી પથીતો બડા વૃક્ષ હીલા
ચેતાવ્યા સર્વ જોણે, પણ ન પગ થઈ ત્યાં બધે રાખ છાંય,
નાના મોટા બધાને લઈ વનહરિયાગી થઈ લખ્ખશાસી !

પૂજાલાલ

શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય

રામનારાયણ ના. પાઠક.

જે

સમયે ભારતખંડમાં સત્તાને જોરે ધર્મનું સામાન્ય સ્થાપવામાં આવતું હતું, જે સમયે સારાંચે ભારતવર્ષ ધાર્મિક મતમતાર્તાતરને કારણે એક પ્રકારની ગુંગળામણ અનુભવતો હતો, જે સમયે સામાજિક બંધને તદ્દન શિથિલ બની ગયાં હતાં, જે સમયે કર્મકાંડ અને મૂર્તિપૂજામાં જડતા વ્યાપેલી હતી, જે સમયે હિંદુધર્મનું અને આ ધર્મપ્રધાન રાષ્ટ્રનું નાવ ભરદ્વરીએ તોફાને ચડ્યું હતું, એ સમયે-આજથી લગભગ અગીઆરસો વર્ષ પહેલાં^૧ દક્ષિણપથના કેરલ પ્રાંતમાં એક મદ્દાપુત્ર પાક્યો.

જન્મ

કેરલ પ્રાંતના કાલટી ગામમાં શિવચરુ નામનો પવિત્ર બ્રાહ્મણ પંડિત રહેતો હતો. શિવચરુને સતી નામની સુશીલ પત્ની હતી. બાધિત અવસ્થાએ એ મતસ્થ દંપતિને ત્યાં એક તેજસ્વી પુત્ર અવતર્યો. ન્યોતિષશાસ્ત્રીએ એ બાલકની હસ્તરેખા જોઈ મુગ્ધ થયા. માતૃપિતાના આનંદનો પાર ન રહ્યો ને શંકરની કૃપાથી મળેલા એ પુત્રનું નામ શંકર રાખ્યું.

શંકર માત્ર ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યાં તેના પિતાનું અકાળ અવસાન થયું. પાંચમે વર્ષે માતાએ બાળક શંકરને ચરને ઘેર બાળવા મોકલ્યો. સાતમે

૧. શંકરાચાર્યના જન્મ સમય માટે પુષ્કળ મતભેદ છે. દરેક વિદ્વાન પોતાના મતના સમર્થનમાં અનેક પ્રમાણો ટાંકે છે. એક પુસ્તક ભરાય તેટલા પ્રમાણો અપાયાં છે. મેં સદૃશ્ય ચણેશ્વર શાસ્ત્રીનું પ્રમાણ ખરું માન્યું છે. તેઓએ પોતાના આર્ચાવિદ્યાસુધાકરના ૨૨૧મે પાને લખ્યું છે :-શંકરાચાર્ય પાંદુ-મૈત્રવત્રી વિક્રમર્ક સમ વાર્ષિકે વચ્ચત્વારિશદધિષ્ઠાપ્તશક્તિમિતે સરતસો કેતજ્જેસો કાલગિરિમિ આ થયાં તેમણે અનેક પ્રમાણભૂત દલીલો કરી છે.

વર્ષે શંકર બાણીને ઘેર આવ્યો. માતાએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું, 'તું કેમ પાછો આવ્યો ?'

'બા મે સર્વ શાસ્ત્ર બાણી લીધાં હવે મારે શુભ પાસેથી કશું મેળવવાનું બાકી રહેતું નથી !'

અને ખરેખર પોતાના હૃદયમાં વિકસી રહેલા જ્ઞાનસાગરને પરિણામે બાળક શંકર સાતમે વર્ષે સર્વશાસ્ત્રમાં પારંગત થયો. હોય તેમ કોઈપણ પડિત સાથે ચાનમાં હરીશર્ષ કરવા લાગ્યો. પૂર્વજન્મના અમરકારિક સરકારોને લીધે આ બાળક અદ્ભૂત છે એવી વાત આખા ગાંધીપુર પ્રસરી ગઈ.

રાજાની ભેટ

કેરલ દેશના રાજવી રાજશેખરને કાને વાત પહોંચતા તેણે પોતાના પ્રધાનને શબ્દગારના હાથી સાથે શંકરને તેડવા મોકલ્યો. ગરીબ જાણણને આગળે હાથી આવેતો જોઈ લોકો એકઠા થયા સતીએ શંકરને બહાર બોલાવ્યો. પ્રધાને નીચે ઉતરી શંકરના ચરણમાં પ્રણામ કર્યા સાત સાત વર્ષે અતિશય ગાંધીય ધરતા એ કુમારે આશ્ચર્યચક્ર હૃદયમાં અને આટલી તકલીફ ઊભાવવાનું કારણ પૂછ્યું. પ્રધાને નમ્રતાવે રાજાના આમ ત્રણની હકીકત રજૂ કરી ત્યારે મદ દારૂપ કરીને બાળક શંકરે બોલ્યો 'અમારે જ્ઞાનચારી-એને લિંક્ષ માગીને જમવું, મુગચર્મ પહેરવું, ત્રિશલ સ્નાન વગેરે કરવું, એ ધર્મ છે હાથી પર ચડીને ગજદરબારમાં આવી શોભા વધારવી એ અમારું કામ નથી રાજાને મારો મહેશ આપજો કે તમારી ભેટની શંકરને જરૂર નથી રાજાનો ધર્મ છે કે દરેક વસ્તુને આર્જિવિકા મળે તેવી સગવડ કરી આપવી

રાજાને શંકરનો મહેશ મળતાં જ એ પોતે કાલની ગામે આવી પહોંચ્યો અને બાળમિત્રોથી

વૈદજાએલા શંકરને ચરણે પડ્યો. પોતે રચેલાં ત્રણ સંસ્કૃત નાટકો એણે ભેટ ધર્મ શંકરે રાજા સાથે વાર્તાલાપ કરી ભેટ લાવેલ ધન આસપાસના ગરીબ લોકોને વહેંચી આપવા કહ્યું.

બાલશંકરની કીર્તિ જેમ જેમ પસરવા લાગી તેમ તેમ વિદ્વાનો તેને મળવા આવવા લાગ્યા શંકર શાસ્ત્રો, ઉપશાસ્ત્રો અને પ્રગટ અપ્રગટ મ થો વાંચવામાં ગુલાબિત રહેતો હતો એના મનમાં મંત્રાર પ્રત્યે પૂણું વિગઠિત અને સંન્યાસ પ્રત્યે પૂણું આસક્તિ જામતી જતી હતી એમરે દેલાઈ રહેવા મતમતાતર અને અસત્ય અનાચાર સાંભળીને એના બાલમત ઉપર મંબીર અસર થતી હતી પોતાની માતા પાસે વારંવાર પોતાની ઈચ્છા એ પ્રગટ કરતા હતા છિત્તિજિન યજ્ઞ ગયેલા સમાજને એકમતમાં લાવી, સન્માર્ગે દોરવા માફ અને પોતાના આત્માના કલ્યાણ સાથે સંન્યાસ એ જ ઉત્તમ માર્ગ લાગતો હતો. પણ આ એક પુત્ર જ જેનો આધાર હતો એવી માતા સંન્યાસ માટે રજા આપતી ન હતી.

સંન્યાસ

એકવાર અકસ્માત બન્યો. શંકર નદીમાં ગયેલ ત્યાં એનો પગ મગરે પકડ્યો. શંકરે ખૂબ પાડી મારે બોલાવી મા દોડી આવી 'મા, મા મગરે મારો પગ પકડ્યો છે અને મને છોડતી નથી મને તું સંન્યાસ લેવાની રજા આપતો છોડે' આવા શંકરના વચન

૨. રાજા શાલાયજી, રાજા મોરનજી અને 'વિદ્વદ્શાળ ખજિરા એ ત્રણ પ્રસિદ્ધ નાટકો શંકરાચાર્યના સમ કાલીન રાજશેખરજી નામના રાજાએ રચેલા છે એ જ આ રાજા રાજશેખર જેવું અનુમાન વિદ્વાનો કરે છે કારણ કે શંકર વિજયમાં શ્રી માધવાચાર્ય રાજશેખરના મેળાપનું ને વર્ણન કહ્યું છે તે વાચતા ઉપરોક્ત હકીકત ખરી હોય એમ લાગે છે.

સાંભળી પુત્રપ્રેમી માતાએ રજા આપી. મગરે પગ મૂકી દીધો અને શંકરે બહાર નીકળી ઘુરત જ સંન્યાસ લાઇ ધર છોડી દેવાની તૈયારી કરી. આ પ્રસંગ એક રૂપક જેવો લાગે છે. 'સંસારથી મગરે મને પકડયો છે અને સંન્યાસ લઉં તો જ છૂટું' એવું શંકરનું કથન હોયું નોંધએ એવી કેટલાક વિદ્વાનોની વાત મને વધારે વ્યાજબી લાગે છે.

ગમે તેમ હો પશુ માતા પ્રત્યેના અનન્ય પ્રેમને લીધે તેને આઘાત વહોળાડી સંન્યાસ ન લેતાં શંકરે આ રીતે સંન્યાસ લેવા માટે યુદ્ધ-ત્યાગ કર્યો. માતાને આશ્વાસન આપ્યું કે માંદગીમાં તારી સારવાર કરવા હું જાતે હાજર થઇશ અને તારી એવી માન્યતા છે કે પુત્ર પિંડ ન આપે તો અસદ્ગતિ થાય તો હું તને પિંડદાન આપીશ.

આથમતા સૂર્યનાં લાલ કિરણો, વડલાની ડાળે સૂકાતાં વરકલની રતાશમાં બળી જતાં હતાં તે સમયે, નર્મદાના તટ ઉપર આવેલા ગોવિંદનાથના આશ્રમમાં શંકરે પ્રવેશ કર્યો. ગોવિંદનાથ શંકરના ઉચ્છૃંવલ લઘાટ સામે અને ચમકતી આંખો સામે નોંધ રહ્યા. એમણે અતિ-હર્ષથી સંન્યાસની હીક્ષા આપી.

એ વખતે શંકરની ઉંમર ફક્ત આઠ વર્ષની હતી.

શુરુ ગોવિંદ સ્વામીના આશ્રમમાં શંકર ૭ વર્ષ રહ્યા. તે દરમ્યાન તેમણે જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોનું અવલોકન કર્યું. અને પોતાના મનમાં અદ્વૈતમતની દૃઢ શ્રદ્ધા પ્રગટ થઇ. એ શ્રદ્ધાને જોરે અને અત્યંત કુશાલ બુદ્ધિથી પોતાના મતનું સમર્થન કરવા અને એકમતના ઝંડા નીચે આપા રાખીને એકત્રિત કરી સમાજને સુવ્યવસ્થિત કરવા કાશી તરફ પ્રયાણ કર્યું.

કાશીમાં આવતાં જ ગંગા કિનારે શંકરાચાર્ય ફરતા શિષ્યો વીંટળાવા લાગ્યા. પંદર વર્ષના આ અદ્વૈત કુમાર પાસે પંચાવન વર્ષના વૃદ્ધો શિર ઝુકાવવા લાગ્યા.

અક્ષેપભાવ

એકવાર એક અતિશય ક્રાંતિમાન કુમાર શંકરને ચરણે આવી પહોંચ્યો. એ છેક કાવેરીની તીરેથી આવેલો હતો. શંકરે એની જિજ્ઞાસા જોઇને શ્વેતજ્વાનનો ઉપદેશ આપ્યો. અને સૂર્ય વાદમાં અદૈતવાદ શ્રેયસ્કર છે એ અનુભવગમ્ય બાબામાં સમજાવ્યું. એ શંકરનો પ્રથમ શિષ્ય બન્યો. એનું નામ સર્વદન, ત્યારબાદ એક પછી એક તરણો અને વૃદ્ધો શંકરનું શિષ્યત્વ મઠણ કરવા લાગ્યા.

શંકરાચાર્યની બાળવય, અગાધ જ્ઞાન, ચમત્કારિક વ્યક્તિત્વ એ-બધું જોઇને દૂર દૂરથી પંડિતો એના દર્શન માટે આવવા લાગ્યા.

એમાં એકવાર વિરોધીએને શંકરની પ્રતિષ્ઠા તોડવાનું મોહું બહાનુ મળ્યું. અને શંકરાચાર્યના અદૈતવાદની આકરી કસોટી થઇ.

બપોરે ગંગાતીરે શિષ્યો સાથે શંકરાચાર્ય ચાલ્યા જતા હતા એ વખતે એક યંડાળ ચાર મોટા શિકારી કુતરા સાથે સામે મળ્યો. શંકરાચાર્યે એકદમ ખસ પાડી 'યંડાળ, એક બાજુ ખસી જા' એટલે એ વિદ્વાન યંડાળ ત્યાં જ ઉભો રહ્યો અને શંકરને કહ્યું:-

गच्छ दूरमिति देहमुताहो

देहिनं परिजिहीर्षसि विप्रन।

મિષ્ટેન્દ્રમયતોન્દ્રમયં કિં

સાક્ષિણમ્ યતિપુત્રમ્ સાક્ષી ॥

'ઉં પંડિતશબ્દ, તમે કોને દૂર જવાનું કહ્યો છે? જો આ શરીરને 'દૂર હટ' કહેતા હો

તો એ તમારા શરીરની માફક અત્યંત વિચેરથી બનેલું છે. જો દેહના સાદીરૂપ આત્માને દૂર જા એમ કહેતા હો તો તે તમારા આત્માથી જુડે છે.”

આવો વિચારણા જવાબ સંબંધિત શંકરાચાર્યના હૃદયમાં એકદમ ઉગ્મય થયો તેમણે નિરભિમાન મણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે ‘તમારું કહેવું તદ્દન સત્ય છે. આજથી તમારા આત્મવેતનાના કથન અનુસાર હું આ ચાંદ્રાળ છે, અસ્પૃશ્ય છે એવી બેદુરબીને ત્યાગ કરું છું.’

કાશીસ્થાનમાં શંકરાચાર્યના આ અનુદેશાવ સામે ખગલગાટ મચ્યો. પણ મોઢું પડિતની હિંમત એમની સામે આવીને વાદ કરવાની ચાલી નહિ અને શંકરના આ આત્મતાની શિષ્યોએ શ્રદ્ધાપૂર્વક, બુદ્ધિપૂર્વક અનુદેશાવનો સ્વીકાર કર્યો.

કાશીમાં કેટલોક સમય ગાળ્યા બાદ શંકરાચાર્ય દિમાલગી તળેટીમાં બદિકાશ્રમ જઈ વસ્યા. ત્યાં ઉપનિષદ અને વેદાંત ઉપર લાખો રચના અને શિષ્યોને તે લખાવ્યા.

મત પ્રચાર

દિમાલગના શાંત સાંસ્થિક રચનામાં, તત્ત્વજ્ઞાનની ઊંડા અભ્યાસમાં, શંકરાચાર્યના દિવસો ચાલ્યા જતા હતા. પરંતુ સારા બરતબડમાં વ્યાપી રહેલ મતમનાતર એમનાથી સજા જતા ન હતા અને એ પ્રત્યેક? મતામહત્તી પાછળ જે પાડિય, બુદ્ધિપૂર્વકની દલીલો, શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણોમાં શ્વેતસ્વરૂપ રહેલા હતાં, તેને પડિતાઈ, કુશામબુદ્ધિ અને શાસ્ત્રોના પ્રમાણથી જ પરાજિત કરવા નોડએ એમ શંકરાચાર્યને લાગ્યું અને શિષ્યો સહિત દિમાલગના શિખર ઉપરથી જડતાની ઝાડીને મળાવવા દાવાનગ હતરે તેમ ઉતરી આવ્યા.

અને સોજવર્ણના એ તડણ સંન્યાસીએ હિંદોના એક છેડેથી બીજા સુધી પ્રવાસ કર્યો. અસ્તવ્યસ્ત અચેત મમાગને એકત્ર અને બ્યવસ્થિત કરવા માટે માયુ હાથમાં લઈને અદેશવાદનો ખજ ધારણ કરીને મંદ્રામ સર કર્યો.

કાશીસ્થાનમાં પુનઃ પ્રવેશ કરતાં જ શંકરાચાર્યને મમાયાર મનસ કે કુમારિત ભદ્ર નામનો વિદ્વાન અગ્નિપ્રવેશ કરે છે. શંકરાચાર્ય તેમની પાસે ગયા. કુમારિત ભદ્રે છૂં વેશે બીદરાસોનો અભ્યાસ કરી તેવું મંડન કર્યું હતું. એક શબ્દ જોની પાસે રીખ્યા તે ધ્રુ, એ ન્યાયે બીદરૂનો દોહ કર્યો એના પ્રાપચિત રૂપે બની મગવાનો એમણે નિર્ણય કર્યો હતો. શંકરાચાર્યે તેમને એ નિર્ણય મથાય નથી એમ અનેક રીતે સમજાવ્યું પણ એ વૃદ્ધ તપસી જીવનરથી કંટાળ્યા હતા તેમણે શંકરાચાર્યનું શારીરક લાખ્ય જોયું. તેના એક એક અધ્યાય ઉપર હજાર હજાર વાનિક પોતે કરી શકે એમ કહ્યું. આખરે રજા લેતા શંકરાચાર્યને કહ્યું, તમે માહિમની નગરીના મહાપડિત મંડનમિશ્રને મળો તે જોટો કર્મકાંડી છે, તેની મથે શાસ્ત્રાર્થ કરી તેને તમારો મિદ્ધાત મમભવશે તો હજારો પડિતો અને અનેક કર્મકાંડીઓ કર્મકષણામાંથી મુક્ત થશે.

મંડનમિશ્ર

શંકરાચાર્ય સીરા નખંદા તીરે આવેલી એ મહાનગરીમાં આવી પહોંચ્યા મંડનમિશ્ર મમર્થ પડિત હતો. શાસ્ત્રવિદ અને અગ્નિહોત્રી હતો. શંકરાચાર્યે પાદરમાં પાણી ભરી પાણી-આરીઓને પૂજી કે મંડનમિશ્રનું ઘર કપા છે?

જે ધનના બરણામાં પેમતાજ સામે સુવર્ણ-પિંજરમાં બેઠેલી મનોહર મેનાઓ, ‘વેદવાક્ય સ્વત પ્રમાણ છે કે શાસ્ત્રાધારે પ્રમાણ છે,’ ‘કર્મ ફળ આપે

કે ઈશ્વર કળ આપે છે ?' જગત નિત્ય છે કે અનિત્ય છે ? એવા તત્વજ્ઞાનના ગદ્ગદ પ્રશ્નો પર દિનરાત વિચાર કરે છે એ ધર મંડળ પંડિતનું છે એમ જાણીએ.

મંડનમિત્ર કૌર્ધપણ સંન્યાસીને પોતાના ધરમાં આવવા દેતો નહિ તેમજ બિશ્વા આપતો નહિ પણ સંન્યાસી શંકરની તેજસ્વિતા અને પ્રશ્નોત્તર થતા એણે 'ખોલો બિશ્વામાથુ' લેશો? એમ પૂછ્યું.'

શંકરાચાર્યે દેત અને અદેતવાદ ઉપર વિવાદ કરવાની યાચના કરી. મંડનમિત્રે એનો સદર્પે સ્વીકાર કર્યો.

જે મમયે ધનધાન્યથી દેશ સમૃદ્ધ હતો. જે સમયે પહેરવાઝોડવા, ખાવાપીવા વગેરેનો પ્રત્ય ન હતો તે સમયે ધાર્મિક અને નૈતિક મિદ્ધાતો ના મતભેદને કારણે પ્રત્ય માનસમાં તીવ્ર મથન આવી રહ્યું હતું અને કૌર્ધને સુખશાન્તિ મળતી ન હતી. એવે સમયે મહાપંડિતો પોતાના મતનું મમર્થન કરી જગતના દિનને માટે એજ એક માન-સાતિનો-કાયમી સુખનો કદવાણુકારી માર્ગ છે એમ આજીવ કરવા મથતા હતા.

મહાન સંવાદ

માહીખમતી નગરીના મહાપંડિતોની મહાસભા મળી દેશભરમાં સુપ્રસિદ્ધ એવા બે વિદ્વાન શિરોમણી તત્વચર્યા કરવા તૈયાર થયા હતા એ તત્વના નિષ્કૃય ઉપર સમાજના આખા વહેવને નવીન વચણ મળવાનું હતું એક પ્રકારની મહાન ક્રાંતિ યવાની હતી દૂર દૂરના નગરોમાંથી પંડિતો આ વાદ સાંભળવા એકઠા મળ્યા

ભારતવર્ષના સામાજિક ઇતિહાસની દ્રષ્ટિએ જેટલું મહત્ત્વ પાડવકૌપના યુદ્ધને છે તેટલું જ મહત્ત્વ હતું આ વાદનું. શંકરાચાર્યે મંડનમિત્ર સાથેના

વિવાદ પછી લગભગ અઢાર મતનું ખંડન કર્યું. એ દરેક વાદને કૌર્ધ મહાન વિજેતાના મંત્રામ જેટલું જ મહત્ત્વ હતું. કૌર્ધ ચક્રવર્તિ એક પછી એક દેશ ઉપર વિજય મેળવતો સમસ્ત દેશનો સમ્રાટ બની એક જંડા નીચે આખા રાષ્ટ્રને લાવે તેમ શંકરાચાર્યે અન્ય મતોનું ખંડન કરી મમમત ભારતવર્ષમાં એક અદેતમતનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું.

દેશદેશના વિદ્વાનોથી સભામંડપ ચિહાર ભરાઈ ગયો બે હંચા અસન ઉપર એક બાણુ તરણુ સંન્યાસી શંકરાચાર્ય અને સામી બાણુ મહાપંડિત મંડનમિત્ર બિરાજ્યા. અને હારજીત નક્કો કરવા માટે મરપંચ તરીકે મંડનમિત્રની વિદુષી પત્ની ઉભયભારતીને શંકરાચાર્યે પર્મદ કરી મંડનમિત્રે એ વાતનો સ્વીકાર કયો સદ્ધાત સરસ્વતી જેવી ઉભયભારતી સર્વ સાજના સારને જાણવારી હતી. એણે મધ્યસ્થ આસનનો સ્વીકાર કરી વાદ શરૂ કરવાની આજ્ઞા કરી

સભાઓ, કરાવો, મતપ્રતિપાદન, મતભેદ, દ્વેષભાવ વગેરે આ યુગમાં પ્રધાનપણે આવી ગયા છે પુણા કાળમાં એને માટે કેવી રીત હતી તે જોવા માટે થોડી વિગતમાં ઉતરીએ - માધવ-ચાર્યની અત્યંત પ્રાસાદિક વાણીનો થોડો પરિચય કરવા જરા મંસ્કૃત શ્લોકોનો નમુનો પણ જોઈએ

ઉભય ભારતી એ વાદ શરૂ કરવાનું કહેતા જ યતિવર્ષ શંકરે પોતાનો અદેતમત નીચે પ્રમાણે રજૂ કર્યો.

મલ્લિકે પરમાર્ય સચ્ચિદમલ

વિશ્વમયષ્ટાત્મના

સુક્તીભ્ય પરાત્મનેષ

વહલાજ્ઞાનાવૃત્ત માનતે ॥

તજ્ઞાનાન્નિશ્ચિલપ્રપંચનિલયા

સ્વાત્મલ વ્યવસ્થાપરમ્ ।

નિર્ધાર્ણ, જનિમુક્તમન્યુપગત

માનં કૃતેર્મસ્તકમ્ ॥

નિર્દોષ, ચૈતન્યમય, સત્વર્ય એવું જે પરબ્રહ્મ એ જ એક જગતના આધાર રૂપ છે અજ્ઞાનને કારણે છીપતીમા ઉપાનો ભાગ થાય છે તેમ તેનામા આ પ્રપંચનો આભાસ માત્ર થાય છે. એ પરમ ચૈતન્યનો જ્ઞાને કરીને અનુભવ કરવો એ જ પરમ શાંતિનો ઉપાય છે. આને માટે ઉપનિષદો (વેદાંત સાર રૂપ) પ્રમાણ્ય છે.

આ રીતે પોતાનો મત રજુ કરતા સાથે- સાથ પ્રતિજ્ઞા કરી કે :-

ઘાટેં જયે ચદ્ધિ પરાજયભાગહ સ્વાં ।
સન્યાસમહ્ન પરિહૃત્ય કપાય ચૈલન્ ।
શુદ્ધં વસીય વસનં દ્વય ભારતીય
વાદે જવાજયફલપ્રતિદીપિકાસ્તુ ॥

જો કે વાદમા મારી હાત ચોક્કમ છે, છતાં કદાચ મારો પરાજય થશે તો હું આ ઉભવનો ત્યાગ કરી સફેદ વસ્ત્ર ધાન્ય કરીશ આપણી હારજીતનો નિર્ણય આ ઉભવભાગતી કરશે

આવી ઉદાર પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને મંડનમિત્રે પથ્ય પોતાનો મત રજુ કર્યો

વેદાન્તા ન પ્રમાણં ચિત્તિશ્ચુપિ
પદે તત્ર સંગત્યયોગા-
ત્પૂર્વો ભાગઃ પ્રમાણં
પદ્મવર્ગમિતે કાર્યવસ્તુન્યયોપે ।

શબ્દાનાં કાર્યમાત્ર પ્રતિ
સમધિમતા શક્તિરન્યુજ્જતાનાં
કર્મભ્યો મુક્તિરિષ્ટા તદ્દિદ
તનુભૂતામાયુપઃ સ્વાત્સમાન્તે ॥

કાર્ય કારણ રહિત ચૈતન્યરૂપ પરબ્રહ્મને સાબીત કરવા માટે શબ્દોની પદાર્થશક્તિવાળા ઉપનિષદ પ્રમાણ્યમત ચર્ચા શકે નહિ. અને વેદોના પહેલા ભાગમા યજુર્વેદ કર્મ કરવાનો અનુરોધ કરેલો છે. મનુષ્યોએ મૃત્યુ પર્વે ત કર્મ કરતા રહેવું નોંધ્યું અને એને અંતે જ પરમ શાંતિ પમાય છે એવો મારો દંઠ મત છે.

મત રજુ કરીને તરત જ પ્રતિજ્ઞા કરી કે -

વાદે કૃતેડસ્મિન્યદ્ધિ મેં જયાન્ય-
સ્ત્રયોદિતાત્સ્યાદ્ધિપરોત્ત માથ ।
યેચ ત્વયાડમુદ્ધદિતા પ્રસાદયે
જાનાતિ ચેત્સા ભવિતા યધુર્મે ॥

જો આ વાદમા મારો પરાજય થશે તો હું ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી મન્યસ્ત મહાશ્વ કરીશ અને તમાગ કહેવા મુજબ હારજીતના નિર્ણય માટે આ ઉભવભાગતી મંથપર્ય અને તે મને કથુપ છે

મરં સાંભળે તો પાર થામેવા જગતના હિતાર્થે આયુધ્ય માળવાવાળા એ મે મહારથીએ વિવાદ ચલાવવા હાગ્યા ત્યારે મકાન સમા આશ્રયમુગ્ધ બનીને માલગી રહી

આ મદાત અને અદ્ભુત સંવાદનુ માધવા-ચાર્યે અત્યંત રસચક્ર લાપામા વણુન કરેતુ છે. એ જોટુ તત્તર નિરૂપણાની દૃષ્ટિએ ઉત્તમ છે એથી વિશેષ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ ઉત્કૃષ્ટ છે

દિવસે વિતવા હાઆ તેમ વાદનો રસ ન્દમતો ગયો, તેમ સાંભળનારા વિદ્વાનોની બીડ જામતી ચર્ચ બનેલા મનમા એક બીજાના મતનું અંડન કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા છતાં કોઈના હૃદયમા રજ માત્ર કોઈ આવતો ન હતો.

અને મંથપર્ય નિમાયેલી પડિના ઉભવ ભાગતી સચારમા વાદ થયે ચતા બનેલા મનમા

માળા નાખી રમેશ પદાવી આવતી હતી અને ખપોર મારા બંને જમવા માટે બોલાવી જતી હતી.

અન્યોન્યમુક્તમલખણ્યતાં પ્રગલ્ભે
વદ્ધાસની સ્મિતવિકાસિ મુખારવિદૌ
ન સ્વેદકમ્પ ગગનેક્ષણશાલિના યા
ન યોધવાકલ્પલમવાદિ નિરુત્તરામ્યામ્

એક બીજાના મતનું ખંડન કરતા બંને જણ હલ આસન વાળીને સામમામા બેઠા હતા. મેવાદ તીવ્રપણે ચાલી રહ્યો હતો. છતાં કોઈને પરસેવો વળતો ન હતો, શરીર કંપનું ન હતું, જવાબ મેળવવા માટે અકાશ મામે જોતું પડતું ન હતું. એકાએક નિરુત્તર થઈ જવાથી મોઢાપણ છૂપાવવા ચુકિતપ્રયુક્તિ કરવી પડતી ન હતી. બંનેનો વિવાદ સરળતાથી વહેતા ઝરણ મારફત વહી રહ્યો હતો.

આખરે મંડનમિત્ર નિરુત્તર થયો એટલે ઉભયભારતીએ શંકરાચાર્ય છૂટ્યા છે તેવો નિર્ણય જાહેર કર્યો. પરંતુ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે મંડનમિત્ર મંન્યાસ અહણ્ય કરે તે પહેલાં એ શુદ્ધિમાન જોએ તો મુદો રજુ કર્યો:—

અપિ તુ ત્વચાચ ન સમપ્રજિતઃ
પ્રથિતામણોર્મમ પતિર્યદ્દર
ષપુરર્ધમસ્ય ન જિતા મતિમન્નપિ માં
વિજિત્ય કુલ શિષ્યમિમમ્

પ્રસિદ્ધ પુરુષોના આગેવાન એવા મારા પતિને આપે હજી પૂરેપૂરા છૂટ્યા નથી. કારણ કે એની અર્ધાંગના હજી અપરાજિતા છે. માટે મારી સાથે વાદ કરો અને મને છૂટ્યા પડી જ એને આપના શિષ્ય બનાવો.

ઉભયભારતી માથે વાદ શરૂ થતાં ફરી પાછી સભા મંડળી ઉભરાઈ. ઉભયભારતી અર્વાશાસ્ત્રમાં નિરુત્તર થઈ ત્યારે એણે કામશાસ્ત્ર

ઉપર પ્રવેશ પૂજ્યા. સરીલેર આશયોગી મુકે રજો. પછી એક માંસની-અવધિ માંગી કામ-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા નીકળી પડ્યો. મેન્યાસીના દેહે કામશાસ્ત્રનો અભ્યાસ ન થઈ શકે તેથી અમરક રાજના તાત્કાલ મૃત શરીરમાં પ્રવેશ કરી એ શાસ્ત્રમાં નિપુણતા મેળવી.

ઉભયભારતીનો પરાજય થતાં મંડનમિત્રે મંન્યરત અહણ્ય કયું. ઉભયભારતી પણ શંકરાચાર્યની શિષ્યા બની.

ખસિદાન

શંકરાચાર્ય માહીબતીથી નીકળી મહારાષ્ટ્ર તરફ ગયા. પોતાના મતનો પ્રચાર કરતા તેઓ શ્રીપર્વત નામના પહાડપર આવી પહોંચ્યા. તાત્કાલિક ક્રિયાઓ કરનાર કાપાલિકોનું ત્યાં જોર હતું. કાપાલિકો બપોરે ૩૫ ધારણ કરતા હતા. અસાન લોકો મટે એમની વિદ્યા અમમ્ય અને બયપ્રદ હતી. શંકરાચાર્ય જ્યાં મુકામ કર્યો હતો તેની નજીકના પ્રદેશમાં એક ઉપલેશવ નામનો કાપાલિક રહેતો હતો તે ઉપદેશો શંકરાચાર્ય પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો 'મહારાજ, આપની પાસે એક વાચના કરવા આવ્યો છું. આપ મરજી છે, નિર્ભજ પર-અક્ષરસ્વર છે. મારે ચાંકરના હોમ માટે કોઈ રાજ્ય અથવા સર્વસનું મરતક જોઈએ છીએ. કૃપા કરી આપ મારી આટલી માયના પૂર્ણ કરો.'

શંકરાચાર્યે હસીને કયું કે 'જો કે મારા મરતકથી તારો હેતુ મિદ નહિ થાય છતાં તું માયના આવ્યો માટે તારી હમજા પૂરી કરવા મારે માથું તને આપીશ. પણ અત્યારે મારા શિષ્યો તારા પર કોઈ બરાશે માટે હે સાધનજેષ્ઠ! હું સામેના પહાડ પરના વટવૃક્ષ નીચે કાલે સવારે સમાધિમાં બેસીશ ત્યારે આવીને મારે માથું કાપી જશે.'

ઉમલૈરવ રાજ થઇને ધેર ગયો. નીમેયે સ્થળે ઠરાવેલા વખતે ઉમલૈરવ ખડ્ગ લઇને આવ્યો. જુએ તે નાકની અડી ઉપર દર્શિતે રિધર કરીને બલિદાનની લાવનાથી સ્વસ્થપણે શંકર સ્વામી બેઠો છે. મૃત્યુન્વયની યાત્રિ ચહેરા પર વિલસી રહી છે. કાપાલિકે ખડ્ગ બેઠ્યું, શંકરાચાર્યનું માથું ઉઠાવવા જાય છે ત્યાં તેમનો મિત્ર શિશ્વ સનંદન અચાનક એ સ્થળે આવી પહોંચ્યો અને કાપાલિકના હાથમા ખડ્ગ જોડાઈ દોડી દીધી ઉગામિયું ખડ્ગ જોર કરીને ટુંદની લીડું અને ઉમલૈરવનું ચિર ધડથી જુદું કયું. 'શંકરાચાર્ય સમાધિમાથી જાગી ગયા; જુએ તો ઉમલૈરવનું માથું તરફે છે, મન દનના હાથમા લોહીવાળા તલવાર જોઈ ઠપકાભરી આંખે કહ્યું 'આવી છત્રહંસા યોગ્ય નથી. આવું કામ હવે કાદ ન કરવું.''

ત્યાંથી ઉડીને રવાના કરી શંકરાચાર્ય સનંદન સંદિત પશુકુટિમા આવ્યા અને જાણે કશું બન્યું જ નથી તેમ જાણ શીખવવા લાગ્યા

હસ્તામલક

કટલાક સમય પછી ફરના ફરના શંકરાચાર્ય આવડી નામના ગામડામા આવી પહોંચ્યા. ત્યાં એક પ્રજાકર નામનો પંડિત રહ્યો હતો. એને કોઈ જાનનું કુખ ન હતું પણ એકનો એક પુત્ર તેર વરસનો યયો. જતા જડની માફક બોલ્યા ચાલના વિના એકેકર બેસી રહેતો હતો. લાલુવા જાય નહિ, રમવા જાય નહિ, મરજી પડે તો ખાય નહિ તો જૂપ્યો રહે. ઊકરાઓ ગમ્મતમાં મારી જાય તો પણ બેઠો નહિ. શંકરાચાર્યને આ બાબત જાણાવ્યો. શંકરે બાળકને માથે હાથ મૂકી પૂછ્યું, 'તું કોણ છે ? શા માટે આમ વર્તે છે ?' જવાબ અદ્ભુત મળ્યો. માતાગીને આમ સમ ઉમેદા ચકિત બન્યા:

નાહ જડ. કિંતુ જડઃ પ્રવર્તતે
મરસનિધાનેન ન સદિદે ગુરો
પદ્મિ પદ્મભાવધિકારયજિતં
સુરવૈકતાને પરમસ્મિ તત્પદ્મ ॥

'હે યુરો ! હું જડ નથી પણ આ ચરીરાદિ જડપદ્મ છે તે મારા મગીપ રહેવાથી પ્રવર્તે છે. આ વાતમાં મને કશો સંદેહ નથી. જી જિમિ અને જી ભાવવિકાર રહિત કેવળ સુખરૂપ પરમપદ તે કું છું.' આટલું કહીને એણે બાર શ્લોકમા આપું તત્ત્વજ્ઞાન રજુ કયું. એ ઉત્તમ પ્રેજ્ઞાત્મક કાવ્યો 'હસ્તામલક સ્તોત્રને નામે જોળખાય છે. હાથમાં આંખવાળી માફક જેને સત્ય લાભ્યુ તેનું નામ હસ્તામલક જ રાખ્યું શંકરાચાર્ય એને પોતાની સાથે લઇ ગયા.

માતાની ઉત્તરક્રિયા

એવામાં એકાએક સમાધિ લેવાએ શંકરાચાર્યને માતાનું સ્મરણ થયું. તરતજ તેઓ પોતાને ગમ ગયા. જમને જુએ તો માતા બિશ્રાંત હતા. શંકરને મગીને શાંતિયા તેમણે દેહ મૂક્યો.

માતાની ઉત્તરક્રિયા શંકર જાને જ કરવાના હતા. 'સંન્યાસીએ માતાની અંત્યેષ્ઠિક્રિયા કરી શકાય નહિ.' એમ કહી પિતરાઈ તથા કુટુંબીઓએ વાધો ઉઠાવ્યો. પરંતુ શંકરાચાર્ય તેવી ફરાર ન કરતા માતાને આપેલ વચન મુજબ સંન્યાસી જાને કરી આપી શકાતો એટલે કોણાદસ મચ્યો. 'સંન્યાસી નથી પણ શંકર પુત્રારો છે. ધર્મિષ્ઠ નથી પણ ધર્મદોરી છે' એવી નિંદા સાંભળતા અને લોકોના અત્યંત ઉદર દમ્પના શંકરાચાર્ય પ્રવાસે નીકળ્યા.

ક રોઝ, મોહ, સુધા, પિપાસા, જાશ અને મૃત્યુ જી જિમિ; જન્મડું, જન્મવા પરી છત્રહંસ, વપડું ફરફાર ગયો, પદડ અને નાચ પામરો એ બારવાસ

મઠસ્થાપન અને નિર્વાણ

શંકરાચાર્યે હવે પોતાના જીવનનું મહત્વનું કાર્ય સર્વમતવાદી સાથે સંવાદ અને મઠ-સ્થાપવાનું શરૂ કર્યું. પોતાના મુખ્ય શિષ્યો સુરેશ્વર, પદ્મપાદ, હસ્તામલક, તોટકાચાર્ય વગેરે સાથે દેશભરમાં ફરવા નીકળ્યા. રામેશ્વરથી કાશ્મીર સુધી પ્રવાસ કર્યો. શાકત, બૌદ્ધ, જૈન, સામ્ય, સ્માર્ત, વૈષ્ણવમત અને ગણપતિ, વરુણ, વાયુ, અગ્નિ, યમ, કુબેર, ઈન્દ્ર, મન્મથ, ભૈરવ, વરાહ, શિવચિહ્ન, સ્વયં, ચંદ્ર, મંગળ, વગેરેના ભક્તો સાથે વિવાદ કરી પોતાનો અદ્વૈતવાદ ફેલાવવાનો પ્રયાસ કર્યો. બધા મળીને ૧૦૩૨ મતાનુયાયી સાથે સંવાદ કર્યો. અને ભારતવર્ષ ઉપર અદ્વૈતવાદનું મોજાનું કરી એક-વાર ફરી વળ્યું. આ દિગ્વિજય યાત્રા દરમ્યાન અનેક મઠો ઝાપ્યા. મુખ્ય હારદા, શૃંગેરી, કાશ્મીર મંડળ અને ગોવર્ધન મઠ છે. ચારે મઠમાં ચાર મુખ્ય શિષ્યોનો અભિષેક કર્યો. દરેક મઠમાં ફરતા રહી વિદ્યાવિવાદમાં છેવટનો અભિપ્રાય દર્શાવી એકમત રાખવા ઉભય-ભારતીને યોજવામાં આવી. શંકરાચાર્યના ચાર મહાન શિષ્યો સુરેશ્વરાચાર્ય, (મંડનમિત્ર) હસ્તામલક, તોટકાચાર્ય અને પદ્મપાદનું એક જ શ્લોકમાં માધવાચાર્યે યથાર્થ વર્ણન કર્યું છે:—

પુમર્થાશ્ચત્વારઃ કિયુત

નિગમા ઋક્ષપ્રભૂતયઃ

પ્રભેદા યા મુક્તેર્વિમલતર

સ્થાલોન્ય મુખરાઃ ।

મુખા ન્યાહો ધાતુશ્ચિરમિતિ

વિમુદ્ધ્યાય વિવુધા

ચિદુઃ શિષ્યાન્દસ્તામલક

મુખરાજાંકરગુરોઃ ॥

કંઈથી ધૂંટી સુધી ભગવંતું અંબર, હાથમાં દંડ કમંડળ, ગળામાં રૂદ્રાક્ષની માળા, તેજસ્વી કપાળ, ધીર ગંભીર ચાહે ચાહ્યા જતા એ ચાર સંન્યાસીઓને જોઇને લોકો ધરીભર વિચારમાં પડી જતા હતા. કે આ તે મૂર્તિમંત ચાર પુરંપાર્ય છે ? ઋગ્વેદાદિ ચારવેદો સ્વરૂપ ધારણ કરી આવ્યા છે ? મુક્તિના નિર્ભળ એવા ચાર પ્રકારે ઉતરી આવ્યા છે કે બ્રહ્માના ચાર મુખ છે ? એમ આશ્ચર્યથી જોઇ રહી, નહિ નહિ આ તો શંકરાચાર્યના પ્રસિદ્ધ શિષ્યો છે એમ ઓલી તેમને પ્રણામ કરતા હતા.

કાશ્મીર મંડલમાં થોડો વખત રહી શંકરાચાર્ય બહરિકાશ્રમ ગયા. ત્યાં કેટલોક કાળ ધ્યાન અને અધ્યયનમાં ગાળી ફેલાસ પર્વત પર ગયા. કાર્ય પૂર્ણ થયાને સંતોષ શંકરા-ચાર્યના ચહેરાપર સ્પષ્ટ જણાતો હતો, શારીરક ભાષ્ય આદિ મંથો અને સ્તોત્રો મળી તેમણે ૧૧૯ પુસ્તકો લખ્યાં હતાં. ફેલાસમાં જ શંકરાચાર્યે સમાધિ લીધી. એ સમયે તેમની ઉંમર ફક્ત ૩૨ વર્ષની હતી.

હિંદુધર્મ અને આ ધર્મપ્રધાન રાષ્ટ્રના સુકાનીઓમાં શંકરાચાર્ય જેવા મુગધુરુષ વિરલ છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો

શ્રી. ભાસ્કરરાવ વિદ્યાસિ

સ્પેનનો આંતરવિમલ

સ્પે

નનો આંતરવિમલ આજે સગભમ પાંચ માસથી ચાલુ છે. આ વિમલનું પરિણામ ચોક્કસ શું આવશે તે કહી શકાય એવી સ્થિતિ નથી. હવેલા એક માસથી બજવાખોરાએ રાજધાની માડ્રિડ ને પણ ઘેરા નાખ્યો છે. અને હવેલા ચાલુ છે. હજી માડ્રિડ પડયું નથી. બજવાખોરાના નેતાએ જોટલો જાહેરી વિજય કર્યો હતો તેટલો જાહેરી વિજય મળે તેવા ચિહ્નો નથી. સરકાર પણ મદદ અને સાધનની ઉણપ હોવા છતાં દેશનું તેમજ રાજધાનીનું રક્ષણ કરવામાં પુરોગા સ્ત્રીઓ અને બાળકો સુદાં આમાન્ય જનતાએ જે પરાક્રમ બતાવ્યું છે તે અચ્છર પ્રસન્નતાથી છે, અને સાધનોની પ્રચૂરતા સામે આમાન્ય લોકોનો મહત્તમ નિશ્ચય દેખી શકે છે તેનો પુરાવો છે.

યુરોપમાં નવા યુગની શરૂઆત થયા પછી અને સ્પેન દક્ષિણ અમેરિકાની સ પતિ પોતાને ઘેર આપણા પછી સ્પેનનો પ્રભાવ કમી થયો. અને ઔદ્યોગિકીકરણનો આગમ આવ્યાં, સ્પેન ઔદ્યોગિક રાષ્ટ્ર બની શક્ય નહિ અને તેથી પાછળ પડ્યું મથુ હવેલા મદાયુદ્ધ પછી પણ સ્પેન પ્રથમ પંક્તિના રાષ્ટ્ર તરીકે અનુભવ નહોતું, ત્યાં શું ચાલે છે તે જાણવાની કોઈને ઝાઝી દરમિયાન પણ નહોતી, યુરોપમાં થતી ઉથલપાથલોની અસર સ્પેન ઉપર યથા નહોતી. તેમ સ્પેનમાં થતી ઉથલપાથલોની અસર બહાર જણાઈ નહોતી.

યુરોપમાં બધે રાજ્યોની અત્તા નાજૂદ થઈને પાલોનેન્દરી પ્રથા શરૂ થઈ, છતાં ૧૯૩૧ સુધી સ્પેનમાં નો રાજદાહી ચાલુ હતી જેને અંગ્રેજીમાં ફ્યુડેલીમનના નામથી ઓળખવામાં આવે છે, તેવા સ્થિતિ સ્પેનમાં ચાલતી હતી અંતે ૧૯૩૧ માં પ્રજાપક્ષનું જોર વધતા ત્યાંના રાજ આફ્રોન્ટેને ગાદીત્યાગ કરવો પડ્યો અને પ્રજાતંત્રની સ્થાપના થઈ

ત્યારથી આજસુધીમા સ્પેનમાં અસ્થિરતા રહી છે. સગભગ પાચતાર આજસુધીમાં બગવા થયા છે. પ્રજાતંત્ર નડુંજ સ્થપાયેલું હેવાથી ત્યાં હજી જૂના પક્ષો આંધુ છે અને નવા જુના પક્ષો વચ્ચે નિરંતર સંઘર્ષો થયા કરે છે. પણ ધીમેધીમે પ્રજાપક્ષ-જેમા મજૂરો અને ખેડૂતોના અમાવેશ થાય છે-જેર ઉપર આવેલો ગયો અને અત્યારસુધી જેમના હાથમા મત્તા હતી તેમની સત્તા ધટવા માડી. જમીનદારોની જમીનો ખેડૂતોને સોંપવાના કાયદા પણ થયા. ગંજકીય બાબતોમા અને શાળાઓમા ધર્મની સત્તાઓ હતી તે બિલકુલ કબી કરી નાખવામાં આવી. ઉદ્યોગપતિઓની સામે મજૂરવર્ગે પણ પોતાનું માથું ઉચકયું. આ અને આવા અનેક બનાવોથી આજદિન સુધી જે કોંકોના હાથમા સત્તા હતી તે વર્ગ અમતુષ્ટ થતો ગયો.

આજે સ્પેનમા જાણે કે ફ્રીસ્ટ અને સામ્પવાદી એવા બે જ પક્ષો હોય અને ને બંનેની વચ્ચે આ વિચલ ચાલેલો હોય એવું દેખાય છે ખરી રીતે ત્યાં અત્યારે જે સરકાર છે તે પુરેપુરી સામ્પવાદી નથી પણ મજૂર, ખેડૂત વિગેરેના ઉદ્દામ તેમ જ વિનિત પક્ષો, બધા જ આ વખતે પોતાના વિરોધો જૂલી જમને એક થઈ ગયા છે અને બગવાખેરોએ તેમને એક થવાની ફરજ પાડી છે બગવાખેરોમા ગમવાદી, ધર્માધિકારીઓ, જમીનદારો, ઉદ્યોગ પતિઓ વિગેરે વોદા છે તે વોકાએ સ્પેનમાથી મામ્પવાદ હાકી કાઢવાનું બીકુ ઝડપુ છે, અને તેમ જાણે પણ ક્યું છે આ બધા વોકોને ફ્રીસ્ટ ગણવામા આવે છે એટલે બંને પક્ષોમા મનમતાવેશ હોવા છતાં ત્રાભાવિક ગેને જ સ્પેન આજે બે પક્ષોમા વહેવાઈ ગયેલું છે એક ફ્રીસ્ટ અને બીજો સામ્પવાદી.

ગયા જુલાઈની ૧૮ મી એ સ્પેનમા ફ્રીસ્ટ લોકોએ બગવાનો ઝડો ફરકાવ્યો. શરૂઆત મોગેલ્લોમાથી થઈ ચોજના એમ હતી કે ઉત્તરમાંની જનરલ મોવા રાજધાની ઉપર ધમરો કરે અને દક્ષિણમાંની જનગલ કાન્કો ધસારો કરે. ઉત્તરના સૈન્યે પ્રમાણમાં ઠીક પ્રગતિ કરી. પણ દક્ષિણના સૈન્યને માડ્રિડ સુધી પહોંચતાં ભારે પડ્યું. બહુ જ ટુંક વખતમા આખા સ્પેનમાં ફ્રીસ્ટ સત્તા સ્થાપન કરી દેવાની જનરલ કાન્કોની મુશ્કેલી હતી અને જેટલી ઝડપે જુદી જુદી જગાએ બગવા ફાટી નીકળ્યો તે જોતાં તેણે ગણેની આશા થોડી હતી એમ લાગે પણ લોકપક્ષે ધાર્મી કરતાં વધારે કડક સામનો કર્યો: તેથી આજે આ વિચલને પાંચ માસ વીત્યા છતાં હજી અંત આવ્યો નથી.

આજે સ્પેનના આંતર વિચલે આંતરરાષ્ટ્રિય વિચલનું સ્વરૂપ લીધું છે. જે કે ખુદની રીતે આજે કોઈપણ રાષ્ટ્ર કોઈ પક્ષની મદદ ગણેલું નથી છતાં જુદાં જુદાં રાજ્યો જુદી જુદી મદદે એક બાબીજી રીતે મોકળા કરે છે. સ્પેનના બગવાખેરોને છટકી અને જર્મનીએ મદદ આપી છે અને આજ દિવસ સુધી તેમની મદદ આપુ છે આ મદદના જોર ઉપરજ બગવાખેરો ટકી રહ્યા છે. ગરિઆએ પણ પાછળથી સ્પેનની સરકારને મદદ આપ્યાનું કહેવાય છે તન્મ આ આંતરવિચલમાં ન પડવાને માટે પ્રયત્નો કર્યા કરે છે અને તેના પ્રયત્નમા મિલ્ટન પોયો પોયો પણ સાથ પુરાવે છે છતાંયે આ બધાંજ ગંજ્યો આજે સ્પેનના વિમલમા વ્યભર્મ રશા છે અને તેથી સ્પેનનો પ્રશ્ન એ પુરોપનો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે વરતુન આ પુદ માત્ર દેશની અદરતુજ છે એવું નથી, તેમજ બહામના રાષ્ટ્રો વિમલમા આડકતરી રીતે મદદ આપ્યા કરે કે તેની પાછળ ઝાઝા ગંજની ગણિતવતની

પણ કદપના નથી આજે આજો યુરોપ જુદા જુદા રાજ્યોમાં વિભક્ત થયેલો છે એમ કહેવાને બદલે બે ભાવનાઓમાં વિભક્ત થયેલો છે એમ કહેવું વધારે યોગ્ય છે આ બે ભાવના તે ફેસીઝમ અને સોશાલીઝમની છે જર્મની અને ઇટાલી ફેસીસ્ટ છે અને તેથી સ્પેનમાં બાગવાખોરો જીને એમ તેઓ છાંડે છે રશિયા સોસ્યાલીસ્ટ છે અને તેથી ત્યાંની મગકાર જીને એમ તે કહે છે કે ક્રાસની સરકાર આજે સામ્યવાદી નથી પણ છતાં થોડે ઘણે અંશે સમાજવાદી તત્વો ઉપર ચાલવાનો પ્રયત્ન કરે છે એટલે સરકાર જીને એ તેને ગમે છે પણ જર્મનીની બીકે આજે સ્પેનના પ્રજા ખાતર યુદ્ધનું જોખમ ખેડવા તૈયાર નથી તથી મધ્યે કોઈ પગને મદદ ન કરવી એવા પ્રયત્નો તે કર્યા કરે છે અને હિટલરને પોતાનામાં ભેગવવા માગે છે

પણ સ્પેનના આતંત્રવિપ્લવનું મદદર નીજ પણ છે આજે જૂમ્પ સમુદ્ર ઉપર નેહી ધીમે ધીમે પોતાની સત્તા વધતું જાય છે. છે લા બે નણુ વયોના જતાવો ઉતરી બમ્પ મસુદનો કાણ મેળવવા ઇટાલીની પોજના વધારેને વધારે રૂપક થતી જાય છે એમ સંભાળ છે કે બાગવાખોરોની સાથે મુસોલીનીએ મધી કરી છે એ સધી મુજબ ઇટાલી બાગવાખોરોને મદદ આપે તેના બદલામાં સ્પ્ટા (Cepha) અને માઇનોકા ટાપુઓ ઇટાલીને આપવાના છે આ બંને જગ્યાએ ઇટાલી કિનેમટો કરે એટલે ઇન્ડાસ્ટ્રી જીઆઈટર જોખમમાં આવે અને જીઆઈટર આ મા ટા વચ્ચેની લાઇનમાં ઇટાલી ભગાણુ પાડી શકે ઇટાલીને આ જૂમ્પ મસુદ કયજે કરવાનો ઉદ્દેશ બાનમાં લઇએ તો તે બાગવાખોરોને સા મા મદદ આપે છે તે સમજાય એવું છે

જર્મનીએ માગવાદને યુરોપમાંથી દેશનિકાલ કરવાનું બીકું ઝડપ્યું છે એટલે ન્યા ન્યા

માગવાદની વિરુદ્ધ પ્રયત્નો કરવામાં આવે ત્યા ત્યા શક્ય હોય તો મદદ કરવા સદાય તૈયાર છે મધ્ય યુરોપમાં જર્મની ફેસીસ્ટોની મતા સ્થાપન કરવા માગે છે પોર્ટુગાલ ફેસીસ્ટ છે અને સ્પેનમાં પણ જે ફેસીઝમ શરૂ થાય તો માત્ર ક્રામનો જ—મવાવ બાકી રહે ક્રામની બે ને બાણુએ ફેસીઝમની સ્થાપના કરીને ક્રાસને જર્મની દમાવવ માગે છે તેથી જર્મની પણ બાગવાખોરોને મદદ કરે છે જો સમાજવાદી સરકાર સ્પેનમાં જીને તો સ્પેન, ક્રાસ અને રશિયા એક બાણુ થતા જર્મનિ જોખમમાં આવી પડે તેવું છે એટલે હરકોઇ ઉપાયે બાગવાખોરોને જીતાડવા તેના પ્રયત્નો ચાલુ છે

રશિયા સ્વાભાવિક રીતે જ સ્પેનની સમાજ વાદી મગકારને મદદ કરે જોકે સ્પેનને મદદ આપવા માટે રશિયાને જોઇની અનુકૂળતા નથી અને દ ન તુગત બને તો યુદ્ધમાં ન જિતવું અની રશિયાની નીતિ છે

પણ જમના અને છગી બાગવાખોરોને મદદ આપવા કરે તો એકે જાનના પાની મદદ પણ સ્પેનની સમાજવાદી સરકારો ન કરતા હાથ જોડીને મેડી રહ્યું અને પાનવે તેમ નથી જર્મનીને એ રીતે બાગવાખ થવા દેવા રશિયા માગતું નથી એટલે મોડી મોડી પણ મદદ આપવાનું સમજાય છે

ક્રામની પરિસ્થિતિ વિકટ છે જર્મની અને ક્રામની દુરમતવાવ વર્ગોથી આલી આવે છે છેલ્લા મહાયુદ્ધ પછી જર્મનીને જે હીન દશમાં ફાસે મૂકી દીધું હતું તે હીનર જુઓ નથી જર્મનિ તરફના આક્રમણ બીકે ક્રામને સતત લાગા જ કરી છે અને તેથી જર્મનીની મતા વધતી અમર ના દરેક પ્રયત્નો ક્રામે કરવા જોઈએ હાગા બાવાની દ્રષ્ટિથી પણ ક્રામની અધીન માગવાદી મદદ રોનના સમાજવાદી મગકારને મદદ આપે તે બાગવાખ છે છતાં ક્રાસ

યુદ્ધનું જોખમ ખેડવા તેના જણાતું નથી અને તેથી સ્પેનના આતરવિમુક્તમાં કોઈ માથું ન મારે એ માટે તેણે પ્રયત્નો કર્યા. અલગત ! એ પ્રયત્નોમાં પ્રથમથી જ નડતર નડવા કરી છે ઇટાલી અને જર્મનીએ શાંતિ મંગતિ દેવા આ જતા વાગવિક રીતે બળવાખોરોને મદદ આપ્યા જ કરી છે અને પગિણામે કાસનો હેતુ જર આવતો નથી જોકે કામનુ હિત તો સ્પેનમાં બળવાખોરોની સત્તા ન જમે તેમા જ મમાયણ છે

ઈંગ્લેન્ડની સ્થિતિ પણ કાસના જેવી જ વિકટ છે ફેમીઝમ અને ક્રેમ્પુનીઝમમાં જો પમદગી કરવી પડે તો જરૂર ફેમીઝમને જ ઇંગ્લેન્ડ પમદગી આપે જીવાંટરના પોતાના માર્ગ ઉપર મમાજવાદી લોકો બળવાન થાય તેવું ઇંગ્લેન્ડ ઇટાલી શકે જ નહિ અને તેથી સ્પેનની આલુ સરકારને ઇંગ્લેન્ડ મદદ ન કરે એ મબલિન હ પણ ઇંગ્લેન્ડને ભય છે તે ના ઇટાલીનો ઇંગ્લેન્ડનો બુદ્ધિય મમદ્રનો રંગો એ સામાજિકતાની ઘોડી નમ છે જોળીચીનીયાના વિજયથી તેમ જ દ્વીપોલીની જીતવા આ ગસ્તાને ઇટાલીએ જોખનમાં મૂકે છે અને હવે જો ઉપર બતાવ્યા મુજબ જીવંતરની પડમે ઇટાલી આજુ નાજે તો ઇંગ્લેન્ડનું હિત પુરેપુરું જોખનમાં આવે આ દષ્ટિએ જોતા મોઢપણ ઉપરમે મુજબ મમુદ ઉપર ઇટાલી બળવાન ન થાય એવી બગરાની ઇંગ્લાંડે રાખી જોખમે પણ ઇંગ્લાંડની દિધા રિયતિ દોષો લીધે મોઢ પણ નિષ્ફળમક પમયુ ઇંગ્લેન્ડ બારી શકવું નથી ઇંગ્લેન્ડમાં કેટલોક વગ આજે જર્મનિ સાથે મદાનજતિ ધરાવે છે તેથી પણ જર્મનિની મારો પમયા જેવા ઇંગ્લેન્ડ મારકાય કે આ બધું જોતા બળવાખોરો ન અને એમાં જ ઇંગ્લાંડને બળ રંગો છે કામનુ, તેમ જીવંતર રંગ તો ઇંગ્લાંડનો કહ્યું સુરંગ

રૂઢે, આમ કન્યા જતા મમાજવાદી મરકાર મથપાય તેનું શું ? ઉપગત સ્પેનમાં જો મમાજવાદી સરકાર મથપાય તો પોર્ટુગાલ પણ મમાજવાદી બને અને આજે પોર્ટુગાલ ઉપર ઇંગ્લાંડનો જેટલો પ્રભાવ છે તે કર્મા થઈ ગય, જર્મનિની વસાહતો ઇંગ્લાંડે લીધી છે, આજે જર્મનિ વસાહતોની માગણી કરે છે. ઇંગ્લાંડનો ઇંગ્લાંડે પોર્ટુગાલની વસાહતો જર્મનિને આપીને હિંદુસ્તાને મંતોપત્રોનો હોલ એમ જણાય છે પણ એ બાબત મિદ્ધ કરવાને માટે પોર્ટુગાલ પર હિંદુસ્તાનો પ્રભાવ કાયમનો રહેવો જોખમે, અને મમાજવાદી મરકાર સ્પેનમાં મથપાતા આ પ્રભાવને ધક્કો લાગવાનો પુરેપુરો મંભવ છે. આ બધું જોતા ઇંગ્લેન્ડ શા માટે પોતાની નીતિમાં અનિશ્ચિત છે તેનો ખ્યાલ આપી શકે તેમ છે.

આ વિવેચના ઉપરથી જોઈ શકામે કે સ્પેનનો આતરવિમુક્ત માન સ્પેનનો જ મનો નથી પણ આખા યુરોપનો બની ગયો છે. જતા ઇંગ્લાંડ અને જર્મનિ જેવા રાજ્યો જોખમ ખેડીને પણ પોતાના ઉદ્દેશને પહોંચી વળવા જેટલા તત્પર છે તેટલી તત્પરતા બીજાં રાજ્યો બતાવી નથી પરિણામે સ્પેનમાં બળવાખોરોનું જમ વધતું જાય છે અને એજવા મમાજવાદી દગ્તગત થઈ જાય તો પડી બળવાખોરોને વિજય નિશ્ચિત વરતુ અને અને તો યુરોપમાં ફેમીઝમ મતા મમવત્ત બનતી જાય, અને લોક-સાક્ષીને શોધ વખત માટે દેહવગે મગે પણ કેદના દિવસોના મનાવો બતાવે છે કે મેડીડ જીવનુ જીવંતર ક્રાંતિને ભારે પડ્યું છે પ્રમ પોતાના સ્વાતંત્ર્ય માટે હેદતામાં કે ની દંડ મુતી કેવો મથાવ કરી શકે છે અને કેમ નો મત લી શકે કે તે જોય મમા સ્પેનના જુદાં જુદાં શાદગોએ કરવા મથાવતા વર્ષોનો વાયવા બમ રમે

સ્પેનમાં ક્યો પણ જીતશે અને આંતર વિગ્રહ કેમ સ્વરૂપ લેશે તેનું ભવિષ્ય લાખી શકાય નહિ તે સંયોગો ઉપર આધાર રાખે છે પણ ક્યાં ક્યાં આંતર રાષ્ટ્રિયનું આ વિગ્રહમાં ફાલ કરી રહ્યા છે તે સમજાવવાનો આ પ્રયત્ન છે કુનિયા સામે આજે “ફ્રેસીઝમ કે કોમ્યુનીઝમ”

સોવીએટનું નવું બધારણ

સોવીયેટ રશીઆએ પોતાનું નવું બધારણ મૂકી કાઢ્યું છે અને હવે તેનો અમલ પણ આણે યશે તેની સામે સાધક બાધક અનેક પ્રકારની ટીકાઓ પણ થઈ છે સમાજસત્તાવાદીઓ આ નવા બધારણને સોવિયેટની પ્રગતિરૂપે મથાવે છે જ્યારે મૂડીવાદીઓ તેને પીડેહક કરનાર કહે છે, અને અતે મૂડીવાદોનો વિજય રશિયામાં કેમ થતો જાય છે-રશિયા પોતાના બધા અખતરા પછી મૂડીવાદ તરફ પાછું કેમ આવતું જાય છે એ બાબત આ બધારણ ઉપરથી મિલક કરે છે અને સારું છે

અલખત નવું બધારણ એમ તો નમો જ બતાવતું કે રશિયા સંપૂર્ણ સામ્યવાદી જન્યુ છે પણ સંકલિકાગ્રમાયી પમાર થતા થતા પોતાના નવા તત્તને જોખમમાં નાખે એવા તત્ત્વો ઉભા ન થવા દેવા માટે જે કડકાઈ આ નવા તત્ત્વમાં જોઈએ વતી સ્પષ્ટરૂપે જોઈ શકાય છે અને પોતાની વર્ગવિહીન સમાજ રચનામાં ઉત્પન્ન થતો જતો વિજય બતાવે છે સામાન્ય માણસ તરીકે આ બધારણમાં જેટલું જ્ઞાન આપવા જેવું દેખાય તે માનત ઉપર આપશે માત્ર દ્રષ્ટિપાત કરી લઈશું

બધારણનો સૌથી અગત્યનો ફેરફાર આજ સુધીની ચાનની એકજ વર્ગની સત્તા બધ કરવામાં આવી તે છે આજ સુધી રશિયામાં માત્ર મજૂરવર્ગના હાથમાં જ સરમુખત્યારી હતી અને વર્ગવિહીન સમાજ પ્રસ્થાપિત ન થાય ત્યાં સુધી આ રીતે એકજ વર્ગની સરમુખત્યારી (Proletarian Dictatorship) હોવી જોઈએ એવું

એ આજનો પ્રશ્ન છે જ મુરોષની સામે તે એ પ્રશ્ન ઉપર સ્વરૂપમાં છે અને સ્પેનની જૂલિ ઉપર જ આ સવાનનો નિકાલ થવાનો હોય ન ના નહિ દરમ્યાન દરેક પ્રગતિશીલ વિચારકને સદાનુશ્રુતિ લોકપક્ષ તરફ હોય તે સંભવિત છે

પ્રતિપાદન કરવામાં આવતું હતું નવા બધારણ આ મજૂરવર્ગની સરમુખત્યારી લઈ લીધી છે અને ખરી પ્રજાકીયસત્તા પ્રતિનિધિસત્તા હાથ કરવામાં આવી છે એટલે આજે સામાન્ય રી બીજા બધા દેશોમાં જેવા પાલામિટરી પ્રથ દાખન કરવામાં આવી છે, એવાજ સ્વરૂપની પ્રથ દાખન કરી છે માત્ર નવા બધારણમાં કોઈ એ વર્ગ બીજા વર્ગ ઉપર સત્તા ચલાવતો નથી કાણ કે રશિયામાં વગેરે હવે નાણુ થયા છે અથવા તે જે કોઈ અવરીષો રહ્યા હશે તે સમાજસત્તાવાદનું સિદ્ધાંતને અડચણ કરી શકે એવા પ્રયત્ન નથી એવી લોકોને ખાતરી થઈ જાય છે અને તેથી તેમણે આ પગલું ભર્યું છે ડીમોક્રેસી તરફનું તેમનું આ પગલું એ સૌથી મહત્ત્વનો ફેરફાર છે મૂડીવાદી લોકો આ ફેરફારને પીડેહક માને છે પણ વસ્તુતે તેમ નથી મજૂરવર્ગની સરમુખત્યારી એ તો મહા તિકાળની બધવસ્થા હતી એકવાર સમાજ વગેરે વગરનો થઈ જાય પછી એક વર્ગની સરમુખત્યારીનો સવાલ રહેતો જ નથી અને એ અનુસાર બધું થોડા કાળમાં સોવિયેટ એ સ્થિતિએ પહોંચી શક્યુ મથાવ મતનજ આજ સુધી રશિયામાં એમજના હાથમાં રાજકીયસત્તા હતી તેને જાદને હવે આખા સમાજના હાથમાં મળ્યા આવી છે

આ સિદ્ધાંતને જ અંગે તેમણે હવે નવો ફેરફાર કર્યો તે સુદહીનો અત્યાર સુધી અમુક વર્ગજ સુદહીનો અધિમરી હતો તેને ખત્તે હવે ખાસ કરી કોઈનો અધિકાર છીનવી ન લીધો હોય એવી વ્યક્તિઓ માત્ર કળા સંવિષે

યુનિયનની દરેક ૧૮ વરસની ઉપરની ઉંમર સાપક વ્યક્તિને જાતિભેદ રંગભેદ વર્ગભેદ વગર મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો છે.

ખાનગી મિલકત.

ખાનગી મિલકતની ખાખતમાં ત્રણ વર્ગો પાડવામાં આવ્યા છે. ઉત્પત્તિનાં કારખાનાં, રેલ્વે, બેંક વગેરે જેવા મોટાં અને અગત્યનાં સાધનો ખર્ચા રાખ્યેલ્લે છે. સામૂહિકબેતીની પ્રથા શરૂ છે ત્યાંના સામાન તેમજ જમીન કાયમને માટે તેમને મોજી દેવામાં આવી છે ખેડૂત પેલે પોતાના જ શ્રમથી ઉત્પાદન કરેના હોય તો જેટલા પ્રમાણમાં તેનું ખેતર, હયાપારો, ધનુ રાશ્યગીયું વગેરે ઉપર પણ તેને ખાનગી માલીકની હક આપવામાં આવેલ છે, તેવીજ રીતે કાંઈ કારીગર જે માત્ર પોતાનાજ શ્રમથી કાંઈ ધણે ગણવવા માગેના હોય તો તેણે ધણે ગણવવાનો અને તેમથી નિપજતી મંપતિની માલિકીનો અધિકાર નવા બંધારણ પ્રમાણે આપવામાં આવ્યો છે. એટલે વ્યક્તિની પોતાની કમાણી ઉપરના અને તેના ભોગવતા ઉપરના હક્કને રાખ્યે રવીકાર્યો છે. અને એટલા પ્રમાણમાં ખાનગી માલિકીના તરફને સ્વીકાર્યું છે. માત્ર જે મિલકત બીજાનું રોપણ કરી શકતી હોય એવી મિલકતનો અધિકાર નથી. તેમજ બીજાનું રોપણ ધણ શકે એવા ધંધાની હદ નથી. બાકી વાંકવ પોતાની કમાણી કરે ગયત કરે, અને ધનુ રાશ્યગીયું બનાવે અને પોતાને માટે તેને ઉપયોગ કરે એવા પ્રકારની છૂટ આપેલી જણાય છે.

ન્યાયખાતાને કારોબારીથી બીવકલ ગ્રાનંત રાખવામાં આવ્યું છે. અને ન્યાયાધીશો ઉપર ત્યાંની સુપ્રીમ કોર્ટનીની સત્તા છે. અને દર પાંચ વરસે આ સુપ્રીમ કોર્ટનીની ત્યાંની સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશોની ચૂંટણી કરશે ન્યાયાધીશો માત્ર કાયદેનેજ અધીન રહેશે.

શહેરીના હક્કો.

યુનિયનના દરેક શહેરીને કેટલાક ખાન બેંચે તેવા હક્કો આપવામાં આવ્યા છે. જેમકે કામ કરવાનો હક્ક સમાજની કાંઈ પણ વ્યક્તિને બેકાર ન રહેવા દેવાનું અને એ રીતે કમાણી વગરની ન રહેવા દેવાનું અઘવવચન આપવામાં આવ્યું છે. સાત કલાકનો દિવસ રાખવાનું તથા દરેક વ્યક્તિને ચારે પગારે વરસમાં અમુક દિવસ રજા મેળવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે, જુદાવરથામાં, માદગી એવી ખાખતો માટેના વેતનનો અધિકાર પણ આપવામાં આવેલ છે, એટલે કે મળ્યની શાળામાં દરેકને પ્રાથમિક શિક્ષણ મળે અને ફરજિયાત શાખાનું છે અને ઉચ્ચ શિક્ષણ પણ શેગવતા પ્રમાણે અને મફત મેળવવાનો દરેકને અધિકાર છે.

જીવનના દરેક દરેક ક્ષેત્રમાં ત્યાંને પુરૂગની જેટલાજ બધા અધિકારો આપવામાં આવ્યા છે ઉપરાંત સ્ત્રીઓની ગર્ભાવસ્થા દરમ્યાન તેમજ પાછળથી પણ બાળકની મંભાળ દેવાનું રાજ્ય માથે લે છે.

ધાર્મિકવિધિ કુવાની તેમજ ધર્મવિરુદ્ધ પ્રચાર કરવાની છૂટ દરેક વ્યક્તિને આપવામાં આવી છે. તેમજ વાળીસ્નાનંગ્ય, મુદ્દયસ્નાનંગ્ય મથો જનાવવાનું સ્નાનંગ્ય, તથા સ્નાનંગ્ય દરેક વ્યક્તિને આપવામાં આવ્યું છે.

ગેરીયેટ મળવતંત્રની આમે આજ મુખી ધાખૂનો વિરોધ આ વ્યક્તિ ગ્રાનંગ્યના અભાવ સંજોગે દનો. અને માથો પણ દનો. જે વર્ષ પદમ્યુન થયો છે-એ વર્ષ પોતાનું જ જ એકવ કરીને ગમે ત્યારે પણ પોતાની ની રૂપપાત્રેવી મમાજ મતાને ઉઘવાની ન પારે એની મારોની આજ દિન મુખી રાખવામાં અ વની દની પણ હવે ના જ ધાગ્યુમાં જેમ ઉપર ગ્રેધ ગયા તેમ વગજત દરેક પ્રકારનું ગ્રાનંગ્ય વ્યક્તિને

આપવામાં આવ્યું છે વાણી સ્વાતંત્ર્ય અને સહસ્ત્રાતંત્ર્ય સાથેમાથ સઘો બનાવવાનું સ્વાતંત્ર્ય પણ આપવામાં આવ્યું છે. અથવા મમાજનતાવાદના મૂળ સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ નો કંઈ જ થઈ નહિ શકે. રાજ્યના મૂળભૂત પાયાને ઉચલાવી પાડવાનો પ્રયત્ન તો ગજબોહ જ રજાઈ છે પણ એ સિવાયની બાબતોમાં મતભેદ બતાવવાની અને વિરોધ પ્રગટ કરવાની તથા ટીકા કરવાની છૂટ મળી હોય તેવું જણાય છે. મતવચ્ચ બીજા કોઈપણ રાજ્યોમાં જેટલા પ્રમાણમાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય છે તેટલા પ્રમાણમાં તો છે જ. કેટલાક રાજ્યોમાં રાજ્યના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધમાં પણ સઘો સ્થાપી શકાય છે ખરા, પણ એ તો એવા દેશમાં આવા સઘો તફત મૂળભૂત સિદ્ધાંતોમાં જુદા પડતા જ હોતા નથી. અથવા છે તો તેઓ હજી એટલા નિર્મળ કે સ્થાપિત સરકારને તેનો બચ નથી, અને ન્યા એવો ભય લાગે ત્યાં દરેક જગ્યાએ પ્રતિનિધિ સત્તાતંત્ર પદ્ધતિ નાણુદ થઈને મરમુખતારી રાજ થઈ ગયેલી આપણે સ્પષ્ટપણે જોઈ શકીએ

જોએ. એટલે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને આપણે આટલી મર્યાદામાં મમજવું જોઈએ

બધારણની બીજી વિગતોમાં ઉતરવાની જરૂર નથી જણાવી પણ જેટલી બાબતો ખત ખેંચે તેવી જણાય કે એટલી તરફ જ જ્યાં ખેંચ્યું છે મોવિયેટ તંત્ર તરફ ગમે તેવો મત ધરાવનારા ને આ બધારણ જરૂર વિચારણી લાગશે અને આજ સુધીની મોવિયેટ શાસન પ્રણાલી જોએ તોત હશે તેઓને જણાય વગર રહેશે જ નહિ કે સોનિયેટ ગભવપ્રથમ અને પોતાની રિયરતની બામતમાં ઘણી વાર પ્રગતિ કરી છે આજની દુનિયામાં પ્રતિનિધિ સત્તાકે-પ્રજનમતા રાજ્યોમાં એક નીન ઉમેરે થાય છે ઉપરાંત આ ડીમોક્રેસી હાવા છતાં વર્ગરિહીન મમાજની મતા છે એટલે સાચા અર્થમાં સમાજતા હાથમાં સત્તા મોરાલ છે અને તેથી જ્યાં ન્યા પાર્લામેન્ટરી પ્રણાલી અવિષ્ય આજે તોગાઈ રહ્યું છે એવા દેશમાં આ મધ્યસ્થ અને તેના અખતરા અભ્યાસ કરવા યોગ્ય બનશે એમાં શંકા નથી

નવી ભીખ

‘કે નો શેક, કને ખરીદ, ખટવો આ ઝંકને,’ બોલીને, ઉલો હૂમહૂ આજવ પ્રતિકૃતિ જેવો અરે દેરીઓ એ શુ લેગી દો ન તે નિરખવા આંખે ગહુ. પછતુ વીધાતુ ઉર આ નવી ભીખ વિષે ‘કોનુ દરો મૂગ કયા’ ?

ઊધધનો પ્રશ્ન

મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેશાઈ

શ્રીમદ્ રાજ્યદની જયંતિને નિમિત્તે બોલવાનો આ બીજો પ્રસંગ સાપડતો મને સહેજે થયું કે મારે શી વાન કરવી? આપને ખબર હશે કે આ જયંતી ઉત્સવ શ્રી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન મંડળના ઉપક્રમથી આપણે ઊજવીએ છીએ. આના ઉત્તમવૌમા એ જ ઉચિત કાર્ય છે કે, પ્રવૃત્ત મહાપુરુષનો આ સભે ગુણાનુવાદ કરીએ. પણ તેમાથી એક ધારા-પણાની અરુચિ ન જન્મે તે મારે આપણે ગુણાનુવાદ કરવાની લોકપ્રિય પદ્ધતિઓ યોજવી જોઈએ. જો કે કરવો છે તો ગુણાનુવાદ જ, કેમકે નહીં તો જયંતી ઊજવીએ શું કામ ?

આથી કરીને, ઉપરોક્ત મંડળે એક એવો ખ્યાલ રાખ્યો છે કે, શ્રીમદને પ્રિય એવા ધર્મ, અર્થ, સત્ય, જીવન આદિ મનાતન તરવોનું જ અનુશીલન આ પ્રસંગે હોવા છતાં, તે જો વર્તમાન પ્રશ્નોની જાણમાં કરાય તો ઉત્તમ અર્થ મરે: ગુણાનુવાદની એ પદ્ધતિ લોકચિન્ત્ર થાય, અને જો જ આવો 'અનુવાદ' પણ નથી ?

મંડળના આ વિચારને માન આપી મેં મારો આજનો વિષય નક્કી કર્યો છે તેનું મથાળું "ઊધધનો પ્રશ્ન" ગણ્યું છે તે પછી કદાચ કોકને જોગ થશે કે, આપણાં કપડાં કાગળ અને કાદમાલાદિના રાત્રી મમાન આ જગતું શું કરવું એ દુર્ વિચારીશ. કે તેને અંગે બહુ તો, એમ ધગી જતા હોય કે એવા ત્રામદાથી પ્રાણીઓ પર ક્રોધ આવે છતાં તેમને ન મારવા એ જૈનધર્મી શીખ માગી છે કે માથ છે વગેરે વગેરે આપને આરબમાં જ ખાતરી આપી દઉં કે એવું કામ કરવાનો મારો વિચાર નથી. એવો પ્રશ્ન આટલી બધી ઔગલગી ચર્ચા ને આવો ગંભીર પ્રમુખ ખમી પણ શકે? મારો વિષય તો ઊધધને જીવનમમમને અંગે ઉગવેતો જે પ્રશ્ન છે તે અહીં જગત કેડવાનો છે

આપને ખબર હશે કે આ નાનકડું સાગરું પ્રાણી એની સમાજવ્યવસ્થામાં અને આખી જીવનવ્યવસ્થામાં પણ માણસને આગળ ગયેલું છે. આટલાટલા મૈકા બાદ પણ આપણે જીવિગર્વી પ્રાણી કયા આગળ આવીને હોવા છીએ? ભાઈ ભાઈના ગળા કાપતા આપણુ હૃદય ધડકે છે? ઉનડુ ગર્વ અને અધમ આત્મ નથી માણતું? ધર્મ અને વિચાર તથા વિજ્ઞાનના નામ લેતા છતાં એ બધાની વિડળતા જ સારાશે નથી થઈ રહી? વ્યવસ્થાશક્તિ અને યોજનાશુદ્ધિ તથા સજ્જનનળ હોવા છતાં એનો ઉપયોગ સક્લસ વાડા બાધી અન્યોન્યના મોરચા મોડવામાં નથી આવી રહ્યો? અપાર વિજ્ઞાન-ભાર વધતાં છતાં, જગતમાં રોગ અશીય અને ત્રાસ તથા અર્થતંત્રનો ગોટાળો જ નથી રિકરવા? આ તેમાં કાંઈક થયું છે તો તેનું મુખ્ય લક્ષણ સ્વાર્થ અને સકૃષિત અનુભવતા જ નથી? આ દુ બદ ચિત્ર લખાવવા જરૂર નથી—આપણ સૌ સમક્ષ તે આજ તરવરે છે.

એની સામે આ તુલ જ તુ બીધા જુઓ સમૂહજીવનની સપૂર્ણતાએ પહેંચેતુ એ લાગે છે એણે ભારે જ્ઞાનપૂર્ણ લાગતી અને સપૂર્ણ વિજ્ઞાનશુદ્ધ જીવનવ્યવસ્થા ને સમાજતત્ત્વ રચ્યા છે એનું ચિત્ર અહીં આનેખવા મેસતુ મરે માટે અસ્થાને લખાણ ચર્ચ બધ આટલું કડું કે, જેમને આ અદ્ભુત પ્રાણી વિષે ખબર ન હોય, તથા જેઓ સમાજ વ્યક્તિ અને જીવન જેવા મળીર વિષયોનો કાંઈક આશૂનામ વિચારે કરવા ઈચ્છતા હોય તે સૌને મારી આગ્રહભરી વિનતી છે કે, તેઓ સમર્થ હુરોપીય ક્લિસક મેટરલિ કંકૃત 'બીધના જીવન' ને શ્રીકેશીરલાલ ભાઈએ કરેલો સુદર અને સળ અનુવાદ વાંચે.

એ અથ જીવનવિષયક તરવરાનની ચર્ચા કરનારો છે અને આજના મારા વ્યાખ્યાનનો વિષય મેંટ લિકેજ એમાં ઉઠાવેલો છે તે મ્હે છે બીધ ની આ જીવન કના મનુષ્યને માટે એક ભારે પ્રશ્ન ઉઠાવે છે એ વાચ્યા પરથી તમે જોશો કે આ જ તુ જીવન આપણે માટે અર્થભૂત છે એવું જીવન હજી આપણે નથી ધરી શક્યા તેથી કરીને આજ આપણને લાગે છે કે એનું સપૂર્ણ સમૂહજીવન ધરવામાં આપણા સુખશાંતિની યાત્રી છે' જેમકે, આજ હુરોપીય નવર્તતી સામાજિક દિનસરિઓ લગભગ એમજ ખતાવે છે કે માનવ પ્રકૃતિની ઇતિ સમૂહજીવનમાં થય છે સમૂહજીવન સુદર ને શરતશુદ્ધ ધડો તો મૌ સારા વાના ધરો આ ધરની મેંટરનિક ની ચર્ચા આ માન્યતા પર કુદાડો માગની મને લાગી છે તે કહે છે ' આ ઈજી દ્રુષ્ટી ને એકાનિક છે એ બીધએએ મ આગને એમના જીવન પ્રયોગથી નથી બનાવ્યું? જુઓ તેમનું સપૂર્ણ સમુદાયજીવન જના કરા એમને સુખશાંતિ છે? એમનો શરડો એક જોલજ નથી શુ? અને એ જોલમા સરીસરીનેય આમળ હવે શુ? તત્ત કિમ્ તત્ત કિમ્? એમના રખ જ ને? મગ્ધુ એજ ને? બહુ તો વચ્ચે તમે વશપરપરા નિર્મીળએ તે પણ એજ દુ અપાર પરા મતત રાખવા સાર ને?

આ દુકમાં ત્યારે બીધનો પ્રશ્ન છે 'ક શુદ્ધ સમૂહજીવન સ્થાપી સુખીને શાંત થવા ભરમાયેલા હે જ તુરાએ અમારા પરથી તમે મોધ લેજો કે એ તમારો મોહમાત્ર છે અમે તો નિસર્ગપ્રેરિત છીએ એટલે તમ સચિત પ્રણી જેમ કદાચ દુખી નથી એમ તમે માની કે નતાવી શકો પરંતુ તમે જીવિગર્વીલોક યાદ રાખજો કે સમૂહની એ શિસ્ત એવી તો એકધારી ને નીરમ તમ થશે અરે આજે તા માનવ કે આદન દરીશ કે આપણુ સુખ સધારા પણ બધુ કયય જીવન પ્રા તો બધા નો ત્યાજ છે'

અને આ પ્રશ્નનું આજ ખામ મહત્ત્વ છે, કેમકે આજનો આપણો જમાનો સમૂહમુંગ્ધન ને સમાજરચનામાં જ માનવજીવનની સર્વ સિદ્ધી માની ખેંસે એવો પૂરો ભય છે. આ બાલ્ય રચનાની વસ્તુઓ ને વિના તારતમ્યભંગથી સમતોલપણે સાધવી હોય, તો તેની પાછળની તત્ત્વદષ્ટિ નિર્માણ ને પરિપુષ્ટ હોવી જોઈએ. કામ પૂરતીજ દિલસૂરી જેવી ને ચોજવી એવું પ્રાધાન્ય જો કાર્યને-અને ખાસ કરી તે જડ કાર્યને અપાય, તો ઇતિહાસસિદ્ધ છે કે, તેમાંથી અનુ-દારતા, ધર્માધતા અને અનૃત જ જન્મે. આજના આપણા યુગનું આ ઝોટામા ઝોટું ભયસ્થાન છે. આ બિધર્મના જીવનનો પ્રશ્ન એ જ સ્થાને મંભાળવા આપણને એતવે છે.

શ્રીમદ રાજ્યંદ્રના જીવનમાંથી પણ આપણે એ બોધ નથી જોઈ શકતા ? એ વર્ષ પર આજ પ્રસંગે કહેલાં વાક્યો હું આજ યાદ કરું તો માર્ક કરશો :—

“જીવન સતત પુરુષાર્થમાં સમાયેલું છે, અને તેની પરિસ્થિતિ માત્ર સમાજની ઐદિક પ્રાપ્તિથી નથી થતી, પણ તેનાથી ૫૨ રહેલી એવી આત્મસિદ્ધિથી થાય છે. એ એમના જીવનનો મોટામા મોટો બોધ હું માનું છું. આજના મંધસતાના ને સમૂહજીવના યુગમાં સામાજિક સિદ્ધિઓ પર આપણે સહેજે વધારે ભાર મૂકીએ છીએ અને તે યુગાનુકૂળ છે, પણ એ ભાર જો જીવનની વ્યાપ્તિમાં યોગ્ય પ્રમાણમાં નહીં હોય તો તે વિકૃતિ જ કરશે, એ આપણે જોતા જઈએ છીએ, ધન, કીર્તિ, સુખ, સંગઠન ઈત્યાદિ સમાજસિદ્ધિઓ એવી પરિમિત વસ્તુઓ છે કે એમને જો જીવનમાં અતિમ સાધ્યો મનાય ને એ અનુસાર વર્તાય, તો ૫૨૨૫૨ જપડા, ઇર્ષ્યા, મદમત્સર, વગેરે જાગવાનાં ને જામવાનાં જ, કોઈ પણ રીતે જીવનના યૂગ સિદ્ધાંત સફારને નહિ સાચવી શકવાના; અનિબટ દરીકાઈ જાય

વિના નહીં રહેવાની. પરિમિત વસ્તુ માટે અપ-રિમિત આકાંક્ષા રાખનારા અનેક જણ હોય, ત્યાં બીજું શું થાય ? એટલે આ સમાજસિદ્ધિઓ એ જ ને એટલીજ માનવસિદ્ધિઓ છે ને તેની પાર કંઈ નથી એવી જ જે માન્યતા આજે.....જાય છે એ જોડી છે, એમ શ્રીમદના જીવનનો પ્રમુખ બોધ આજ યાદ કરવા જેવો છે.”

૨

ગયે વર્ષે પંડિત શ્રી સુખલાલજીએ શ્રીમદના જીવનના આ અંગ વિષે એક રસિક પ્રશ્ન ઉઠાવેલો કે, ‘સમૂહજીવન ને સમાજ-કાર્યના પ્રાધાન્યયુગમાં, શ્રીમદ જેવા, એના વિનાના કોરા કેમ રહી ગયા હશે ?’ આ આપણા યુગ માનસનો લાક્ષણિક પ્રશ્ન છે. આપણને સમાજકાર્ય જ ભારે ને ધ્યાનપાત્ર લાગે છે. તેથી કોઈ માણસ અન્ય એકાંકી જીવન ગણે તો આપણને એમાં નિરંધકતા ને શત્રુતા કે અનુપયોગિતા જેવું પણ લાગે, કે [અરે, કેટલાક આવું આજ્ઞાતિમક જીવન જોઈ એમણે કહેનારા પડ્યા છે, “કેવો સ્વાર્થ ? પોતાના આત્માની શાંતિ સારૂ જ મથે છે !” જાણે કે, સમાજકાર્યમાં મથનારા જીવ એની જ એકાદ સ્થૂળ-સદ્મ વાસના ન ફૂટતો હોય એમ ! જાણે કે, સમાજસેવીઓ વીતરાગભય-કોષ યથા ત્રિચુલાતીત આચાર કરતા હોય એમ ! અને આ અવગ્ર ગણ્યતા આત્મચિંતાસુતો સ્વાર્થ શો, કયો, એ તો વિચારે ? તે જગતના કયા સ્વાર્થમાં ભાગ પડાવવા આવે છે ? એનો કયો સ્વાર્થ છે ભલા ? એ આખા જગતના કામાર્થયુક્ત પુરુષાર્થમાંથી જ નીકળી નથી ગયો ? પછી

૩ અહીં એટલું કહેતો નહ કે, ૫. સુખલાલજીએ આ પ્રકારનું કહ્યું નથી. તેમણે તો એક રસપ્રદ શંકા ઉઠાવી છે ને એમ કહી સામાધાન કયું છે કે એ સ્વાર્થદભાઈ સ્વભાવે નિરુત્તિપરાયજ જ દતા, તેથી એમ જાનું દરો.

સ્નાયુ જેવી વસ્તુ જ એની આગળ ક્યાં રહે છે? જગતને અભય અર્પા એ નથી જતો સુ? અને એના કાર્યની મામાજિક કિંમત જ નથી એમેય કેમ કહી શકાય? એટલે, આપુ કહેનાર એક જ વસ્તુ બતાવે છે કે આજનો જમાનો સમાજના સમૂહકાર્યોની જોડાણનો છે અને તે એમને સુધી કે, ' એ જ છે ને બીજી કાંઈ નહીં ' એવા આમલ્યાદ-એકાતવાદ સાથે

આ જ પ્રશ્નને આપણા પ્રમુખ માટેને જરા વધારે ઉપાલુમાં જઈ દમણાં એક વ્યાખ્યાનમાં છેડયો હતો, [પ્રસ્થાન-૪૬૬] અને તેમાં એક મહત્વની ચર્ચા ઉપાડી હતી તેમનું કહેવું છે કે, ' આજે સમાજમયોના મહત્વનો જમાનો છે, ને તે ચોક્કસ જ છે પરંતુ, તેથી એક એવી શૂન કરવામાં આવે છે કે સમાજકાર્ય ક્યાં વિના તમારો પરમ પુરુષાર્થ-મોક્ષ-નથી સંધાવતો, અરે એ કરો તો જ ને તે દારા જ સંધાવતો છે, '—આમ સિદ્ધાંત કરાય છે અને તે છેવટે જણાવે છે, 'સમાજકાર્ય', એ ને કે ધર્મ-અથવા કામના નિવર્તનની સાધના ને મોક્ષની સાધનાએ મમજવામાં ભુલિ વ્યામોહ થતો દેખાય છે

ઉપર કુ કહી આવ્યો તે પરથી આપ અનુમાનશો કે આ વિધાન માથે કુ ઘણે અંશે મગતો થાઉં છું ને તે બરાબર છે તેથી તો મેં કહ્યું કે, સામાજિક કિંમતશીના એકાતવાદો આજના યુગના લક્ષક ચિહ્ન છે છતાં તેમાં ભવરથાનો છે. બિધનો જ દાખનો જો તેની ઉત્તમતા શી છે? તલે આ નિવર્ત-સાધના જ ઉત્તમોત્તમ માંથી એ જ નહીં? પણ માત્ર એ એકાંતિક સિદ્ધિથી શું નિપજીયું? એટલેનિક કહે છે એમ બીજી એની કે. જોડી જ મધ છે અને શમ્ભુ, કેમકે જેમ જમ બિધ આમગી રહે છે, તેમ તેમ તે વગી જોડી જમીનના અધારપટમાં પેસે

છે! એમલે બિધમની પણ આપણને એતવણી એ જ છે જે શ્રો રસિકનાલે આપી છે

પરંતુ, એ પરથી જો એમ જ સમજાય કે તારવાય, કે નિવર્ત-સાધના મોક્ષમાધનાથી એક રતન, નિરાળી ને મુદ છે, તો મને પૂરા કર છે કે, આપણે એવી જ જૂલ સામી દિશામાં જઈને કરીશું મને લાગે છે કે આપણી ગૌરવપદ શ્રમણમસ્કૃતિમાં આ જ જૂલ કંઈક અંશે હી કે, જમજીવનના ત્યાગ વગર પામ શાયત સુખ નથી એમ એમાં બહુ અંશે મનાય છે આવા પ્રકારનો સિદ્ધાંત ઇશુ ખ્રિસ્તેય નકાનો બતાવ્યો? " ઇશ્વરના શબ્દમાં પ્રવેશવું હોય, તો પરિમદ ને જમ જ જમગ ખજેરીને આવ ને ' શ્રમણમસ્કૃતિના આ તત્ત્વનું પૂરું મત્ય માનના છતાં, એમાં અક વસ્તુ તન્દ્ર આપનું ધ્યાન જે અવા માંથી છુ, અને તે એ કે, મોક્ષ-પુરુષાર્થને નિવર્તથી જુદા જ વાડામાં પુરવાથી મેકને નિહાળનામાં દોઢ યાથ છે એટલું જ નહીં બેઉ અધૂરા ને દોતિત જ લાગે છે સામી દષ્ટિ તો એ છે કે જે આ અરે પુરુષાર્થો એકીશૂન એકાકા જીવનાર્થ મગને અને પુરુષાર્થની ચતુર્વર્ગની આપ ધી મૂળ કે પના પણ એક જ અનિરિત્ત પુરુષાર્થની નથી? માણસની વામનાની મૂળજૂલ દોરિતતાને મન્જે આ અન્થો-ન્યાશ્રિત એકાકાર નથી દેખાતો પણ તે જ તો આપણા પુરુષાર્થનું નદસ્ય છે કે, જોરે. અર્ અને મમને ધર્મચિરક કરવા અને ધમને મોક્ષના સુધ્વ મને સર્વોત્તમ લક્ષ્યની જાણમાં વિચારવો તો જ વ્યકિતજીવન ને સમાજજીવન સુમગત થશે મારે મન આજ આપણી આયમસ્કૃતિનું મોટામ મોટું ને સર્વોત્તમ શિક્ષણ છે

મમ અને અર્થને આત્મતિક કરો અને તે પુરતી તે મધાય તેટલા પુરતી નિયમ નિયત્રણાદિ નીતિ કે મયન એ અમારા-

આજ દષ્ટિબિદુથી રાક્ષસચંદ્રકૃતિઓ નિર્માતી આર્યશાસ્ત્રોએ નથી બતાવી ? રાવણનું રાજ્ય ખરાબ હતું એમ કોઇ કહી શકે ? પણ એના રાજ્ય બહાર ? આજ જન્મની, ઇટલી, ઇંગ્લેન્ડ જેવા રાષ્ટ્રોની નીતિમાં શું છે ? એમાં અર્ધકામ પૂરતો ધર્મ એ જ આત્મતિક ધર્મનીતિ, એમ માનીને જ નથી ચલાવું ? એમાં જ એનું દૃષ્ય છે.

અને ધર્મ ? એની કલ્પના પણ મોક્ષ-વિચિત્રનરૂપે વિચારાય તો કેવી થાય ? ઉધધના રાક્ષસનું જીવન એના જ ધર્મની પરાકાષ્ઠાનો નમૂનો છે ? ધર્મનાં બે મોટા અંગ—(૧) નીતિ—સદાચાર (૨) પણ એ નીતિ સદાચારને સનાતન દષ્ટિ ને સર્વવ્યાપકતા અર્પનાર એનું બીજું અંગ તે સાંપ્રત્યક્ત અથવા ઇશ્વરતત્ત્વ કહેા. આ બધા દરેકથી પરગામી દષ્ટિ, જ્યાં જઈને જીવ એનાં મૌલિક તત્ત્વોનો વિચાર કરે છે. ધર્મો આ દષ્ટિથી ન વિચારાય, તો તે કેવા ખોટા નિષ્ક્રિયો પર લાવી શકે, એ પણ આજની આપણા અનેક અનુગમેની રિચિતિ ઉપરથી નથી જણાતું ? અરે ! કામ અને અર્થની સેવા સારૂ ય એક પ્રદારનો ધર્મ—એક પ્રદારની ઉચ્ચ સંયમબદ્ધ સાધના—નથી જોઈતી ? જો મોક્ષ-વિચિત્રન ધર્મ વિચારાય તો આમ જ બને. અને ઉધધનો પ્રશ્ન આપણને એ ચેતવણી આપે છે : કે માત્ર ત્રિવર્ગની સાધનામાં મનુષ્યની સર્વોચ્ચ સાધના ને વાસના ક્ષય કે શાંતિ નથી. જીવન જો પરિપુષ્ટિ હોય, પરિપૂર્તિ હોય, તો તમને, અમારી જેમ સમાજસાધના પૂરી કર્યો પણ, ઉણપ જ લાગવાની છે, કેમકે મનુષ્યનો સાચો સવાલ એની જાડી હૃદયગુહામાં રહેલી મહાન ઉણપ—મુમુક્ષા છે.

ત્રિવર્ગ વિરુદ્ધ મોક્ષ કલ્પવાથી એક બીજી વિરૂદ્ધિ પણ આપણા સમાજમાં જોઈ શકાય

છીએ. તેનું પણ અહીં આંગળીચીંધણું કરવું આવશ્યક છે. મોક્ષ એ કોઈ વેવલાવિલા નથી. તે તો ગુહ્યતમ એવી જ્ઞાન સાધના છે. અને એક માણસી વેપારી પણ કેટલી અગમચેતી રાખે તો કાવે છે ? એના શત્રુઓ કેટલા ? અને એક વિદ્યોપાસક કેવી નમ્રતિ બતાવે છે ? જ્યારે આ મોક્ષમાં તો અતેકવિધ, ગુપ્ત અને પ્રગટ,—પ્રગટ કરતાં ગુપ્ત વધારે,—અરે શત્રુ છતાં મિત્ર રૂપે,—કેટલાં બધાં લયસ્થાનો આવે છે ? ત્યાં આગળ જરૂરી ગુણો સામે, વેપારીની હોશિયારી ને વિદ્યોપાસકનો અપમાદ, કાંઈ જ વિસાતમાં નથી. તેથી તો ઉપનિષદકારે કહ્યું, ‘નાયમાત્મા ચલહીનેન લભ્યઃ’ । પણ આપણે ત્યાં એમ લાગે છે કે, જગત છોડી વેરાગી બન્યા એટલે મોક્ષમાર્ગે ચાલ્યા । આ ભ્રમ પણ એ જ પેલા પુરુષાર્થવિમ્લેષની ભ્રમિત દષ્ટિથી બીજો છે.

શ્રીરાજચંદ્રનું જ જીવન જુઓ. તે નિપુણ ગૃહસ્થ ને વેપારી હતા. તેમાં તેમની શુદ્ધિ પરિપક્વ થઈ હતી. પણ તે કામકામી નહોતી પણ મોક્ષકામી હોવાથી તેમાં જ ન લપટાઈ રહ્યા. પ્રવૃત્તિને નિશ્ચિતિ દારી બનાવી. અને એ જ, મને લાગે છે કે, આજના જમાનાનો સાચો જીવનમંત્ર છે. ત્રિવર્ગ સાધો, પણ તે તેનાં ભોજીશર્વ માણવા માટે નહીં, પણ તેમાં ધર્મશુદ્ધિ, સેવાશુદ્ધિ. તે દ્વારા આપણું માનવ્ય ને સ્વભાવ વધારે કસવા સારૂ, તે અનિત્ય દ્રવ્યો દ્વારા નિત્યનાં દર્શનની શકિત કેળવવા સારૂ. તો જ ઉપર મેં કહ્યા પ્રમાણે તે લયસ્થાનોથી આપણે ને આપણી સંસ્કૃતિ તથા સમાજ જીગરી શકવાનાં છે. વ્યક્તિજીવન અને સમાજજીવનને દેખતો વિચ્છેદ પણ ત્યારે જ તટશે. ને જીવનમાં સમાધાન, શાંતિ અને અવિરત પુરુષાર્થનો રસ પણ તો જ જામશે. ઉધધના જીવનમાંથી આ પ્રશ્ન મને સૂચ્યો ને મેં તે આપની સમક્ષ. આ પુરુષ દિવસે રજૂ કરવાનું યોગ્ય માન્યું છે.

એક વાત ફેવટે ચેતવણીની ઠહીને પૂરું કરીશ. મોશ કે ધર્મ વગેરે પુરુષાર્થ સાથે વ્યક્તિક મનાય છે, એ આપે નોંધુંદરો કે, એ આ ચર્ચામાં નથી માન્યું. હું એને પણ સમાજ હિતના જ માનું છું. દા. મુખ્યત્વે તે વ્યક્તિના આંતર જીવનને અંગેના છે એ ખરું. પણ ત્યારે સમાજનો સારાંશ એ આંતર જીવનના જ પ્રકારનો પડ્યો કે પ્રતિજ્ઞાના નથી? તેથી તો જ્યારે જ્યારે સમાજની આ મૂળ પુરુષાર્થ વિશેની કલ્પના ભ્રષ્ટ થાય છે, ત્યારે ત્યારે તે સમાજને પડે છે. કેમકે, વ્યક્તિઓનાં જીવન,

સમાજને ધાગળ કરવા ઊર્ણા નીવડે તો ઈશ ખુરતાં મકાન જેવા તેના દાહ કરે છે. એટલે આ ચર્ચાને, ખારી તમને નમ્ર બહામણ છે કે, સમાજ હિતના એક મવાલ તરીકે વિચારો. ને સમાજહિતના સાચા વિચારમાં વ્યક્તિનો એટલે કે વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય, વ્યક્તિવિકાસ ને વ્યક્તિ-સાધનાનો અહીં આગળ સમાજહિત એટલે કે પણ પ્રકારનો વર્ગોદય નહીં, પણ સર્વોદય. અને આ 'મર્ત' એટલે હપ કે તેથી વધારે, પણ ૧૦૦ થી ઓછા, એમ નહીં પણ પૂરેપૂરા સો ટકા.

અંધ બનેલા પંડિતને

: પૃથ્વી :

દઈ નયનહીનને નયન દિવ્ય દાતાર તું
બાન્યો નયનહીન જ્યોત જગવી જગે જાગતી.
જયો અરણ્ય શો ખીડેલ યુગપત્ર ઊઘાડતો,
તપ્યો સુરજ જેમ ધાવરી સમસ્ત વિદ્રઢપ્રભા.

પરંતુ બહુમૂલ્ય યૌવનરૂપિર રંગે રચ્યા
રહ્યા નવ નિહાળવા જીવનસાન્ધ્યના સાચિયા,
બપો જનસમૂહ અંશુલિધી દોરનારા તહને
રહ્યાં તિમિર ખૂદવા અચરઅંશુલીધી હવે!

ભલે તિમિર હો! ભલે અવર પેંજ આલંબ સો
પરાજય નથી જ પંડિત! પરંતુ તહારાં સમા
બહુશ્રુત સમર્થને સુભગ છે સમુન્કાન્તિ આ.

વિશાલરણ-ભુદ્ધિ-તર્ક-અતિજ્ઞાન ગોટે ભર્યાં
હુમેશ ભમનાર પાન્ય! અપનાવ અળ આત્મનો
અસીમ અતલાગ્નિ શાશ્વત શિવામૃત્યુએ ડાલતો.

કલ્યાણભૂતિ

શ્રી. સોપાન

પ્રકરણ પહેલું

વર્ષા અને ભારતી

‘ભારતી ! બીજા કશા ખાતર નહિ તો સંપૂર્ણ સ્ત્રી બનવા ખાતર પણ તારે લગ્ન કરવું જોઈએ.’

‘પણ એ માટે મારે સંપૂર્ણ પુરુષ જોઈએને ! સંપૂર્ણ નહિ તો અંતે સંપૂર્ણ થવાની મહેંછાવાળો તો હોવો જોઈએ !’

‘પુરુષો તો એવા મગસો. સંપૂર્ણ થવાની મહેંછાવાળી સ્ત્રી જ મળવી મુશ્કેલ છે. પુરુષ તો પ્રગતિમાન છે. યુગે યુગે એ આગળ વધતો જ નય છે. જોને, આપણામાં કોઈ વિશ્વિતિ જન્મે છે ? રામ, કૃષ્ણ, શુદ્ધ, મહાવીર, ઇસુ, દયાનંદ એ કોઈની સાથે સરખાવી શકાય એવી સ્ત્રી સંભળા છે ?’

વર્ષા ઝીણી આંખે ભારતી સામે જોઈ રહી. ભારતીની આંખો જમીન ઉપર ખોડાઈ ગઈ હતી.

‘હું તને ઉરકેરવા માટે આ બધું નથી બોલતી. તું તો ભણેલી છે. દેશ દેશના ઇતિહાસ તે વાંચ્યા છે. સમગ્ર રાષ્ટ્રની સુકાની બની હોય એવી કોઈ સ્ત્રીને તું જાણે ?’

‘નથી જાણતી.’ ગંભીર રસ્તે ભારતી બોલી.

‘એટલે જ કહું છું કે તારે પુરુષની મદદ લેવી જોઈએ. એ શક્તિમાન છે, બુદ્ધિમાન છે, એનો શૂત્રકાળ ચસતી છે, એનો વર્તમાન ઉન્નતવળ છે, એનું ભાવી દૈદીપ્યમાન છે. એની સહાય વિના આપણો ઉદાર નથી. એની ઇચ્છા વિના આપણી મુક્તિ નથી. ભારતી ! હું પણ સ્ત્રી છું. નાની હતી ત્યારે તારી પેઠે જ ધમંડ સેવતી હતી કે

પુરુષ અને સ્ત્રી બંને સમાજના સરખા જ પ્રતિષ્ઠાપાત્ર અંગો છે, અને હું પુરુષને ઉચ્ચે ઉચ્ચેના નેષ્ટ એના તિરસ્કાર કરતી વર્ષો જતા ગયા, મને અનુભવ મળતો ગયો એકને હાથે જગત ખેડવાના પ્રયત્નો ધૂળમાં મળ્યા અને હું પુરુષની મહત્તા સમજી હું પુરુષની ખુશામત નથી કરનાં પણ એની શક્તિની કદર કરું છું. તારી આંખો શા માટે મોઢી ધાપ છે? શા માટે રોષે ભરાય છે? જે છે તેનો ચેતુ સ્વીકાર નહિ કરે? ખૂલ્લી આંખે નેષ્ટ પ્રકાશ એવા સત્યની પણ તું અવગણના કરશે?

‘હું એ સત્ય જાણું છું દસ વરસની હતી ત્યારથી રોજ ને રોજ એ સત્ય મારા કાનમાં રેડાયા કરે છે હવે મને એનો કંટાળો આવ્યો છે, વર્ષો મેન, તમારો પુરુષ બને પૂર્ણતાની નજીક રહ્યો, બને શક્તિમાન શુદ્ધિમાન અને તેજસ્વી રહ્યો હું તો એને જાહનમ તરીકે ઓળખું છું નિરોગી માનવી તરીકે નહિ પણ ખીજાનું જીવન ચૂસી મરત બનેલા તરીકે હું એને પિછાનું છું તમારી વાત સાચી છે સ્ત્રીમતીએ એકેય જગતમાન્ય વિશ્વનિને જન્મ નથી આપ્યો પણ એથી મને પુરુષની મહત્તા નથી સમજાતી વિમૂર્ત એ દેખાતા પુરુષ તો સ્ત્રીને કચડી જ છે સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વને રૂધિરાર એ પુરુષ ગમે તેવો સમર્થ હોય પણ અતી સહાય હું લાઇ શકીશ જ નહિ મારે આ બંને બંને પુરુષ નથી બંને હું માનું છું કે શક્તિઓનું બીજા બંને પુરુષમાં છે તો મારામાં પણ છે હું માનું છું કે પુરુષમાં સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ છે તો મારામાં પણ છે હું પુરુષને શરણે નહિ જાઉં, અમારા બીજાને નહિ પોષી શકે, મારા વ્યક્તિત્વને નહિ વિકાસી શકે. પુરુષોના ઇતિહાસ ઉજ્જવળ વાગે છે પણ સ્ત્રીના વ્યક્તિત્વને રૂધિરાર ધાગા એમાં પડ્યા છે તે તમે કેમ નહીં જોઈ શકતા?’

‘ભારતી! તું આમ ને આમ વિચાર કરીશ તો પુરુષની દુસ્મન ગતી જમરા’

‘ના, હું કોઈની દુસ્મન બનવાની નથી દુરુષના દુસ્મન મારે શા માટે બનવું નેષ્ટએ? પણ એક વાત તો નક્કી છે, હું એને મારી છાતી ઉપરથી ખેંચવી તો નાખીશ જ એનો વિકાસ કરવા, એને પ્રકાશ આપવા, એને ઉચ્ચે ચઢાવવા હું મારી જ ને તો નહિ જ હોય’

‘ભારતી, સ્ત્રીનો મહાન ગુણ ત્યાગધર્મ છે તે તું કેમ બૂલી ગય છે? એ ધર્મે જ આપણામાં જીવન રહેવા દીધું છે’

‘વર્ષોમેન, આ વિચારોમાં આપણી વચ્ચે કોઈ દિવસ મેળ નહિ ખાય હું માનતી જ નથી કે આપણામાં આજે ત્યાગધર્મ છે અથવા કોઈ દિવસ હતો ત્યાગ થી એ આપણે જાણતા જ નથી. ગાય દુધ આપે છે તે થી ત્યાગ કરે છે? જમદ ભાર ખેંચે છે તે થી ત્યાગ છે? ગુલામો મજૂરી કરે છે તે થી સ્વાર્થ છે? એ બધી માનવીની ક્ષામતો છે સ્ત્રીએ કયે દીરસે ત્યાગ કર્યો છે? અને વર્ષોમેન, ત્યાગની સાચી વાત તો હું જ કરું એમ નથી લાગતું? જૂઓ, હું પુરુષની સહાયનો ‘ત્યાગ’ કરું છું, એના તરફથી મળતી શુભસામગ્રી અને રક્ષાનો ‘ત્યાગ’ કરું છું મારા હૃદયમાંથી અપનો, લાનમાનો, કીર્તિનો ત્યાગ કરું છું’

‘તું માનું કહે છે મેન, વર્ષોના અવાજમાં દુખનો ભાર સ્પષ્ટ જણાતો હતો પણ પુરુષ એ પુરુષ છે, એને ધણી મગરકે છે એ તને આમગ નહિ વધવા દે હું ચેતસુ જેવું જ બેઠાલી હતી માન માતાપિતા તો એવું ઇચ્છતા પણ હતા કે મારો સ્વતંત્ર વિકાસ થાય હું પુરુષની હરોળમાં ઊભી રહું એટલી સમર્થ થાઉં પણ ભાનતી, પુરુષની ઇચ્છા હોય કે ન હોય એનો અવભાવ જ એવો છે કે આપણને પોતાને વશ રાખે પ્રેમ આપે લગણી આપે નેષ્ટએ તેટલી સહાય આપે

પણ પણ સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ તો ન જ આવે. સુધારાની વાત કરે, સમાનતાની વાત કરે, સ્ત્રીના શુણીની પણ રાત કરે પરંતુ પોતાનું આધિપત્ય છોડવા કદી તૈયાર ન થાય એક યા ખીજ સ્વરૂપમાં પોતાનું વર્ચસ્વ તો કાયમ જ રાખે. ભારતી ! તારી વાણી મારા મૃત્યુ પામેલા મનોરથોને સજીવ કરે છે પરંતુ હું જાણું છું કે તું નહીં ટકી શકે. આ મહાયુદ્ધમાં તું કંતો પુરુષને વશ થઈ જશે અને કંતો નામશેષ થઈ જશે. હું તને નિરાશ કરવા નથી ઇચ્છતી. મેં તને કહ્યું ને, કે પુરુષની મહત્તા મને સમજાઈ અને મેં એનો સ્વીકાર કર્યો. સાચું કહું ? મને એની મહત્તા એક રીતે જ સમજાઈ છે કે એ મારાથી બળવાન છે, એની પાછળ શૂતકાળનું બળ છે, ધર્મનું બળ છે, લોકમતનું બળ છે, અરે, સ્ત્રીજાતીની માન્યતાઓનું પણ બળ છે. એ બળ સામે હું ન ઝૂકી શકી. હું હારી, મારામાં એટલું ખમીર નહોતું. નહિ તો પુરુષને વશ થવા કરતાં હું વન વન રક્તગવાતું કે મરવાતું વધુ પસંદ કરત.’

વર્ધા કણ્ઠવાર અટકી અંતરમાં ઉતરતી હોય એમ એણે પાંપણો નમાવી હૃદયની ગંભીરતાને મોં ઉપર આવવા દીધી. ભારતી અનિમિષ નયને વર્ધાના મુખલાવ જોઈ રહી.

‘અને ભારતી, એક પરાજય ભોગવ્યા પછી હું કોઈને એ યુદ્ધના મેદાનમાં જવા નથી દેતી. મને એમ થાય જ છે કે સ્ત્રી નહિ જીતી શકે. એ લડવાં જતાં બધું ખોટું બેસશે. વારતી, છેલ્લા આઠ દિવસ થયા હું તને જોઉં છું. આખા દિવસના તારા કામ ઉપર અને વાતો ઉપર કોંડો વિચાર કરું છું. સખ ગયેલી એના ક્યારેક મગવળી ઉઠે છે પણ મારી આંખ આગળ આજો શૂતકાળ ખડો થાય છે ને માગ તમામ ગાત્રો શિથિલ બની જાય છે. બેન. હું આજે પુરુષની દુરમન નથી તેમ મિત્ર પણ નથી. દુરમન

હતી પણ હું હારી એટલે મેં દુરમનાવટ છોડી દીધી. મિત્ર તો થઈ શકું એમ જ નથી.’

‘વર્ધા બેન, તમારી વાત તો મને અદ્ભુત લાગે છે. તમારા અંતરમાં જવાલામુખી ધીકી રહ્યા હશે એવી મને કલ્પના પણ નહોતી, મને તમારી વાત કહેશે ? જે યુદ્ધમાં તમે પરાજય પામ્યા તે યુદ્ધની ક્યા મને પ્રેરણા આપશે, માર્ગદર્શન આપશે.’

‘પણ.’

‘ના, તમે ભય ન રાખશો. એથી હું મારું નિશાન બદલી નહિ તાપું. તમારા પરાજયની ક્યા મારા ઉત્સાહને લાંબી નહિ શકે તેની હું ખાતરી આપું છું. મારા અણુએ અણુમાં એક જ ભાવ ભર્યો છે કે મારા સામે પડેલા બધા અંતઃક્રમેને બેડીને મારે સંપૂર્ણ સ્ત્રી બનવું. મને લગ્નની હોંસ નથી તેમ કૌમાર્યની પણ હોંસ નથી એક જ હોંસ છે : સ્ત્રી બનવાની. એ માટે જે કરવું પડશે તે કરીશ. આજે હું કયાંય સ્ત્રી જોતી જ નથી. બધે જ શણગારેલી પુતળીઓ જોઈું. મદારીની દોરી ઉપર નાચતી એ પુતળીઓને જોઈ મારા અંતરમાં લાલ લાગે છે. પણ હું શું કરું ? મેં તો નિશ્ચય કરી લીધો છે કે કોઈ મદારીની સામે નથી પરણવું, પુતળી બની કોઈને રીઝવવા માટે નથી જીવવું. વર્ધાબેન, હું તો ઝૂકીશ. સ્ત્રી તરીકે જીવવા માટે આખી જીંદગી મંથીશ અને યુદ્ધમાં તમે કહ્યું તેમ નામશેષ થવું પડશે તો થઈ જઈશ પણ કોઈને વશ તો નહિ જ થાઉં.’

‘મારા અંતરમાં અત્યારે શા શા અભિલાષો ઉઠતા હશે તે તું કલ્પી શકે છે છે ભારતી ? જે ઉજ્જવળ ભાવીની કલ્પનાઓ મેં દોરી હતી તે પાછી આજે દુરના ક્ષિતિજમાં દેખાતી હોય એવું લાગે છે. આંખ સામે એવાં દરથો ખડાં થાય છે કે જેને જોઈ મરીબર

પાગન બની જવાય છે ભાનતી તને હું
નિરુત્સાહ નહિ કર હું તને મારી કયા
કહું હા કહું જ એમથી જરૂર તને
બળવાનું મળશે'

વર્ષાના મુખ ઉપર ફરી ઝાંભીયું પ્રમરી
ગધુ એ જ ન બીરતાનું પ્રતિબિંબ ધારણ કરી
ભારતી વર્ષા સામે જોઈ રહી થોડીક શયો મૌન
રહ્યું વર્ષા ભૂતકાળનો માફાત્કાર કરતી હોય
એમ જરા ભાભીત બની ભારતીએ તોયુ કે
વર્ષા!! અગમ્ય એક કે પારી આવી ગઈ એક
પણ શબ્દ બોલ્યા વિના સમભાવભર્યાં તેને
ભારતી વસંતી મુખરેખાઓ નિહાળી રહી
સાચપૂર્વક બોલતી હોય એમ વર્ષાએ કહ્યું

‘આપણે રાત્રે વાતો કરીએ તો ?’

હાલે’

બંને ઉઠ્યા અને ‘કુમારિકા સઘના
મકાનમાં શામન થયા ભારતીએ સામે પડેલાં
ઘડીઆળ સામે જોયું પાંચ વાગ્યા હતા

રાત્રે તમે મારે ત્યાં આવશો ?’

હા, આઠેક વાગે’

‘પછી ત્યાંજ મધ્ય રહેશોને ? ભારતીએ
પૂછ્યું

‘ના ના દસેક વાગે તો પાછા જવું
જોઈએ વાત અધૂરી રહેશે તો આવતી કાલે
રાત્રે કરીશ અથવા બપોરે અહીંઆ

‘બપોરે તો હું અહીં કામમાં હોઈશ પછી
તો રાત્રે જ બની શકે

‘હાલે રાત્રે’

પરમાળ અને ઓગ્રા વગલી ગયે અદરહા
ચોમાનમાં આવ્યા આખા મકાનમાં કોઈ નહોતું
ચોમાનના અને મકાનના દેખાડ ઉપરથી રસ
જણવું હતું કે આજે ઉત્તમને દિવસ હતો

ચોમાનમાં રંગોળી પૂરી હતી તે તરફ જોતાં
એના ભારતીએ વર્ષાને પૂછ્યું.

‘આજને ઉત્તમ તમને કેવો લાગ્યો ?’

‘સરખ’ વર્ષા હસીને બોલી

નહિ, નહિ હું સાચો અભિપ્રાય માગુ
છું’

‘મેં સાચો જ અભિપ્રાય આપ્યો છે ન
ગમે એવું કાંઈ હતું જ નહિ રમતો રાસ,
સંગીત વગર એમાં ન ગમે એવું શું હોય ?’

‘પણ તમારા મન ઉપર છાપ કેવી પડી ?’

હાપ ? મને થયું કે આ બધી પળીડીઓ
આવતી કાને પીંજરમાં પૂગાઈને તરફકાની
છે’

‘એટલે લગ્નમધનમાં જકડાશે એમને ?’

‘આસ તો એમજ પણ લગ્ન વહેના મોઝાં
કરે તો યે આવો કરેનાવ તો હવે બહુ વર્ષો
નહિ કરી શકે મને તો એમ પણ લાગે છે કે
તરફકાટ શરૂ જ થઈ ગયો હશે અહીં તો
સ્વતંત્ર વાતાવરણ છે અને પુરુષની હાયા ત્યાં
એટલે ઉત્પાસ લાગે છે ને વડીલો એ ઉત્પાસ
આવરા દે છે બાકી ઘેર કે બહાર આવો
કે નાં થોડો જ કોઈ કરી શકવાની હતી’

‘તમને આમાર કાર્યના અહેવાલ ઉપરથી
શું લાગ્યું ?’

‘ભારતી બહુ ઝીણુ ઝીણુ પૂછવાથી શો
શંકો ? મારા દિવની વાત તો તું જાણે છે
તે મારામાં જરાક આશા પ્રગટાવી છે, નહિ તો
મેં સદાય માન્યું છે કે આ બધી પ્રણતિ
આપણા મૂળ રોગના નિવારણમાં નહીં જ
મદદ કરી શકે છે’

‘સઘ મમજા હું મોતી એ તમને કેવું
લાગ્યું ?’

‘ત્યારે તો મને થયું કે ભાગ્યને યાસ્તવિક
જગતને આન નધો અત્યારે એમ લાગે છે

કે એ સાવ ઉરકેરાટ નહોતો, પણ કાગતી, આ એટલે એમ દેખાય છે. '

સંધ બહુ લાંબી નહિ ચાલી શકે. તારી સાથે ભાગ્યે જ કોઇ ફેસ કરી શકશે અને છું જોજો, આ સંધની કુમારિકાઓ જ તારી નિંદા કરશે, તારી દુશ્મન બનશે અને તારા માર્ગમાં દબ્બર અંતરાયો ઉભા કરશે. '

'તમે જોજો, હું આ સંધ દારા જ સમાજમાં કાંતિ કરીશ. '

'તો મારા જેટલો આનંદ બીજા કોઇને નહિ થાય. '

'તમને ત્યાં ત્યાં આણું જ દેખાય છે. '

વાતો કરતાં બંને પાછા ફર્યાં.

'એમ ને એમ નથી દેખાતું. જોશું છે ને અનુભવું છે તે બધું માદ આવી જાય છે

[આણું]

વૈમનસ્ય

[પ્રથો-સોનેટ]

હુપો નલ વિરાજતા રવિ! શશી! અને તારલા!
ભરો પૃથિવી વ્યોમનાં આહું અહું અધારથી,
ભલે ધન ત મિત્ર માં જન સહુ જગે આપડે
અને અનુભવે હૃદે, મમ હુ:સદ્ધ અંધત્વને.

પ્રમત્ત ધનગજનો? અનિદા? મેઘ? રોગાં મળી
દાણેક પ્રસરાવી હો ચરચરાટ પૃથ્વી પટે,
ખરો ગગન તારલા? નભએહોય? નક્ષત્ર સૌ?
પ્રચંડ ભૂમિ કંપ હો, નિધિજલે ધરા ગેબ હો.

કયાં પુરવજા ન્મ માં અધમકૃત્ય કું કું, અને
હજીય ઉર હુદ્ર આ કરત કુર સંકલ્પ શા?
ન કંટક ઉછેરવા અળ ઘટે ઉશિયાનમાં,
સદ્ધે જ છુટકો હવે હુ:ખ અદમ્ય આયુષ્યનાં.
હુ:ખી અવરને અહું કંઈ ન ત્હોય મ્હાફે વળે,
બન્યું હૃદય અંધ આ ઘટિત એ ન શિક્ષા મ્હને?

સુરેન્દ્રપ્રસાદ અંગાણાલ ત્રિપાઠી

વિરાટને ખોળે

: મહાસભાના સંસ્મરણો :

શ્રી. મોહનલાલ મહેતા

મહાસભાના પચાસ વર્ષના ઇતિહાસમા ઘણી રીતે ફેરફારનું અધિવેશન અંગ્રેજ લાગે છે. મુળદની એકકમા મહાત્મ જીએ નિર્મલ થતા થતા મહાસભાને ગામડામા લાઇ જવાની જે પ્રેરણા આપી તે આખરે ફળી ખરી મહામહામાથી નિવૃત્ત થયેલા દેખાતા એ નેતાની કાંધ ઉપર જ ફેરફારમા મહામહા ભરવાનો ભાર હતો તે સૌ કોઇ જાણુ છવુ ઘણાને એની સફળતા વિષે શકા હતી રાષ્ટ્રપતિએ પણ કહ્યું કે 'હું શંકાશીલ હતો' પરવુ ફેરફારમા પગ મૂકતા જ નેતાઓની અને જનતાની શકા નિર્મૂળ થઇ. ફેરફાર અદ્વિતિય બની ગયુ અને શહેરી જાહેરજીવન જીવનાગને પણ એણે ગામડામાં મહાસભા ભરવાનું આકર્ષણ જનમાબુ ફેરફારની મહાસભા જેટલું સહકારકમલું અને મંચુકન મેરયાની મનોદશાવાળું વાતાવરણુ લાગે જ બીજા કોઇ અધિવેશનમા દેખાયુ હશે આ વાતાવરણે આપણા દુરમનોને અકળાવ્યા છે દુરમનોની જાવણીમાના જે જે દુતોએ મહાસભાના દર્શન કયા હશે તેની તો જાતી જ બેસી ગઇ હશે. એ લાખની માનવ મેદની એણે કયા જેઠ હોય ? બેતરની માની ઉપર વગેરું 'તિનકનગર' એણે કયા નિદાવ્યુ હોય ? નમ્રતાની મૂર્તિ સમા સ્વયંસેવકોની મેતા એણે કયારી જેઠ હોય ? કોઇ પણ પ્રકારની સત્તા વિનાનું આતુ માત્રાજ્ય એણે કયારે કદમ્યુ હોય ? અને આટલું જ તદ્દિ પણ 'આપણે એક છીએ' 'આપણું એક નિશાન છે' 'આપણે એક માથે જ જીવવાનું છે તે મરવાનું છે' એવી ભાવના એણે કયા પારી હોય ?

મહાસભાનું અધિવેશન ફેરફારમા ભરવુ એમ નકરી થયુ તારથીજ એની અદ્વિતિયપણાની સરખાત થઇ. પડિત જવાહરને શરિ કરીને તાજ મૂકાયો અને પડિતજીએ એનું એ જ પ્રધાન મંડળ રાખ્યુ ત્યારે તો એવું જ ભાન થયું કે આગેમાગ અ પડે કોઇ કૂચ કરી રહ્યા છીએ એક આદેશ લઇ, એકની રાહજરી નીએ આપણે ધપી નહા છીએ રાષ્ટ્રપતિને રથમા બેસાડીને લાગ્યા એ દશ અદબૂત હતુ રથ નથનો

એમના જીવનમાં આવો પ્રસંગ આ પહેલો જ
આવો હોય એમના માથે એકેય દોષ મૂકી
શકાય તો માન નમ્રતાનો જ મૂકી શકાય
તેઓના મો ઉપર ચાકનાં કે કટાણીનાં ચિત્રો
મે ક્યારેય નથી જોયા એ બધા માથે જ
સ્વયં-સેરકો હતા અને બહેનો ? આપણને એમ
ચાય જ કે આપણે આપણા કુટુંબ વચ્ચે
છીએ મારા મન ઉપર આ બવાલી અસર તો
ચર્મ પણ કદી ન બૂમાય એવી અસ-સાચુ
કહું તો શરમ થઈ-આપાચાહુન અને જીવનનામ
ભાલી મહાળી જોઈને કેટલાનાં હૃદયોને એમનો
હતાજ્યા હશે તે હું ન કહી શકું પણ હાથમાં
ઝાંઝુ લઈને પૂમતી સવાળી અને રાતની કડીમાં
જાજરની વ્યવસ્થા કરતી એ મહાળી અમારા
આરોગ્યની તો રક્ષા કરતી હતી પણ અમારામાં
માનવતા પડી હોય તો એને જાગૃત કરી કોરોડો
લોકો પ્રત્યે આજ લગી આપણા સમાજે જે
અન્યાય કર્યો છે તેનું તીવ્રપણે જાન પણ કરાવતી
હતી મને થાય છે કે ત્યાં હજારો લોકો એકઠા
મળ્યા હતા તે સૌને એ ખબર તો પડી હશે
કે જન્મે જાણજી એવા અનેક સેરકો હિંદુ
જાતી ઉપરનું કનક ધોવા લગી મળ્યા છે અને
લગીના ધધો એ જાણજીના ધધા કરતા લગીર
પણ હવેકો નથી એમ સાબીત કરી રહ્યા છે
મહાસભાની વ્યવસ્થામાં અનેક ગણુઓએ પોતાનો
સાથ અને શક્તિ આપી હશે પણ આ કામ
કરનારની તોલે બીજું એક ન આવી શકે એમ
હું માનું છું ફેઝપુરે અનેક રીતે મહામજાના
પ્રવાહને વિશેષ નિર્ગૂરકે આમ જનતા તરફ
વાળ્યા છે, તેમાં મરજોએ લગી મનનાની આ
રીત મારે મન ગ્રીધી મહત્વની છે મુજરાવતી
મહાસભામાં પણ મરજો જ લગી હશે એમ
હું માનું છું અને જેમ મહામજા હવે લગભગ
ગામડામાં જ જાયો ને લોકો સર્ગ માધ્યમે
તેમ અસ્પૃશ્યતા નિવરણના મહાન કાર્યને વેગ
આપવા અને લગીના ધધાને ગ્રાંથિ આપવા

આ કામ પણ આપણા મહિના જ કરશે

બધાએ કહ્યું કે મહાસભાની વ્યવસ્થા અનેક
મુસીમતો વચ્ચે જાગવવાનું માન મુખ્યત્વે દેવ
અને દાસ્તાનેને જાન છે તેમ મહાસભાને ગ્રામ-
સરકારે શણગારવાનું માન હિંદી એક મહાન
કનાકાર શ્રી નંદનાથ મોઝને બધ છે શ્રી મોઝની
બધાપ નેતાઓએ પ્રશંસા કરી છે અને મને
એમાં જગ થે અતિશયોક્તિ નથી લાગી ધૂળ
જેવી વસ્તુઓમાંથી એમણે જે સૌ દર્શકોને
ને ખરે જ પ્રશંસાપાત્ર હતું, આજી 'તિનકનગર'
મોટે ભાગે ગામડાની યાત્રેથી જ શણગારાયેલું
હતું તેમાં થે વામનું કામ નો આમ જાન એવે
એવું હતું મોગ મોટા દરજાન કમાતો વજેરે
સુદર રીતે શણગારેલા હતા હિંદી કનાકારો
કદ જોઈ નહિ હોય પણ ધનપતિઓ સામેથી
નજર એસવી ગામડીઆની દષ્ટિએ પોતાની
કનાતો ઉપયોગ આપી આમજનતાને સરકારવતી
બનાવવામાં કેટલા પોતાની કલાને વાપરતા હશે ?

મુબળની મહામજામાં પ્રદર્શનની વ્યવસ્થા
'આમ ઉલોગ સંઘ' અને 'અરખા મંઘ' ને
સોંપાઈ ત્યારથી પ્રદર્શનનો રંગ જ બદલી ગયો
કે લખનૌમાં એ ગામડાના ઉલોગનું પ્રદર્શન
છે એમ લાગતું હતું, પણ એમાંનો ચિત્રકળા
વિભાગ અને રોકેરી હમે કરેલી ગોઠવણી પ્રદર્શનને
એક જોવા લાયક રચના જેવું રાખતા હતા
ફેઝપુરનું પ્રદર્શન તો સ્પષ્ટ બનાવતું હતું કે
'આ મોગ નથી જોવાની વસ્તુઓ આ
અહરથાન નથી' મને એ પ્રદર્શન જોતા
ખરેખર એમ લાગ્યું કે આપણા દેશમાં એક
મહાન પ્રયોગ ચની રહ્યો છે અને એ પ્રયોગનું
દર્શન કેવળ મોં આ નાનું મરખું પ્રદર્શન છે
હું આગ્રીપૂર્વક કહું છું કે મહારથી આવેલા
ધણખરાતે એ પ્રદર્શન તફા નમણ અને
અવાકર્ષક વાગ્યું હશે પણ ગામડીઆઓના
ગાળા ત્યાં ઉભાના હતા તે માન જોતા મોં જ

નહોતા જેતા. ત્યાં જે હતું તેની સાથે એમને સંબંધ હતો. એમાંના હજારો લોકો ઉદ્યોગ વિનાના હતા અને એમની પાસે એક પણ આશા નહોતી. એટલે એમને જૂદી જૂદી જાતના રેંટિયા ને પીંજણ, શાળ ને ચરખા જેવામાં રસ આવતો. એની ક્રિયાઓ એકી ટસે તેઓ જોઈ રહેતા હતા. ખાદીની શણગારેલી દુકાનો એમને આશ્ચર્ય પમાડતી હતી. ઘેર બેઠાં આવું સુંદર કાપડ બની શકે એવો એમને ક્યાંથી ખ્યાલ હોય ? અને કાગળની બનાવટ, મધમાખીનો ઉછેર, ગોપાલન ને દૂધનું પૃથક્કરણ, જૂદી જૂદી જાતના બનાવો ને ખીયાં, તેલની ઘાણી વગેરે એમના જીવન સાથે જડેલી વસ્તુઓ હતી. એક નાનકડું ગામ પણ રચવામાં આવ્યું હતું. હું ત્યાં ઉભો રહી ખેડૂતો કેમ જુએ છે તે જોઈ રહ્યો હતો. એ ગામની ઝીણામાં ઝીણી વિગતો એ લોકો ચર્ચતા હતા અને જેતા હતા. એટલે જેમ મહાસભાનું અધિવેશન એક ઉત્સવ જેવું નહિ પણ સંયુક્ત મોરચાની તૈયારી જેવું લાગતું હતું, તેમજ પ્રદર્શન કોષ્ટ ‘અન્યથા ધર’ જેવું નહિ પણ પ્રયોગમંદિર જેવું લાગતું હતું.

રસોડાની વ્યવસ્થા સારી હતી. ગ્રામઉદ્યોગની વસ્તુઓ જ ત્યાં વપરાતી હતી. બાજુમાં ઓએનો સમુદાય ધંડી ફેરવતો હોય કે અનાજ સાફ કરતો હોય એ દરય સુંદર લાગતું હતું પણ ધાર્યા કરતાં બમણાથી વે વધારે માણસો આવી પડવાથી જમવા માટે કપારેક તો કલકિ સુધી ખોદી થવું પડતું હતું પણ શ્રી. ગોકુળજીભંડેને અને ખીખ કાર્યકરોનો પ્રેમાળ સ્વભાવ એ કંટાળાને દૂરી લેતો હતો. વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા સુંદર હતી એમ તો કહેવુંજ પડશે.

ફેબ્રુઆરી વિશ્વ ઘણી બૂસો પડતી હતી તેમાં સૌથી મોટી બૂસ પાણીની તંગીની હતી. પણ પાણીની તંગી અમને દેખાઈ જ નથી. પાણીની પૂરતી વ્યવસ્થા હતી. એના નિકાસની

વ્યવસ્થા પણ સંપૂર્ણ હતી. આ રીતે પાણી, જમણું વગેરેની વ્યવસ્થા તો કોઈ પણ શહેરની મહાસભાને ટક્કર મારે તેવી હતી. એક વસ્તુ ઉપર અમને બહુ જ હસતું આવતું હતું : ફેબ્રુઆરીમાં સૌથી વધુ કંઈ દેખાતું હોય તો ‘મુતરડી’. જ્યાં ત્યાં ‘મુતારી’ ‘પેશાબધર’ એવું લખ્યું હોય અને સાદીતું નાનકડું એવું ‘પેશાબધર’ ઉજું હોય, એ કે ઠંડીને લઈને એ સારું તો લાગતું હતું પણ એમ થયું કે જરૂર મહારાષ્ટ્રના લોકોને પેશાબ કરવા બહુવાર જવું પડતું હશે !

આ તો મહાસભાના દેહનું વર્ણન કયું. મહાસભાનો પ્રાણ કયા માગે હતો તે હવે જોઈએ.

ફેબ્રુઆરી કેટલીક તો નવીનતા જ હતી. સૌથી પહેલી અને મોટી નવીનતા પચાસ વર્ષ પછી મહાસભાએ ગામડાંમાં-પોતાનાં સાચાં સ્થાને પ્રવેશ કર્યો તે હતી. ખીજી નવીનતા જવાહરલાલના હાથમાં જ સુકાન રહેવા દીધું અને સમસ્ત પ્રજાનું ભારી એમના હાથમાં સલામત છે એવો વિશ્વાસ પ્રગટ કર્યો તે. ત્રીજી નવીનતા બે વર્ષ પછી મહાસભાએ પોતાના અંતરમાં લાવારસ ઉકળો રહ્યો હતો તેના સહેજ દર્શન કરાવ્યા તે. ચોથી નવીનતા જૂના જ મોરચા ઉપર લડતા વિરાટ ‘શાય’ મહાસભાના સિપાહી બન્યાં આવ્યા તે. પાંચમી નવીનતા મહાસભાના સૌથી પ્રોત્સાહક દિલ્લેને આઝાદ જેવા માટે મૃત્યુ સાથે જગડતા ભારતજૂથજી માલવીજી ફરીને મહાસભાની ગોદમાં સમાયા તે. છઠી નવીનતા એવું એ જ પ્રધાનમંડળ રાખી રાષ્ટ્રપતિએ જગતને જણાવ્યું કે ‘દિલ્લેને આઝાદ કરવામાં અમે સૌ એકમત છીએ’ તે. સાતમી નવીનતા ખુદશી બેઠકમાં એક કરાવ સિવાય બધા જ કરાવો એક મતે પસાર થયા તે.

આમ અનેક નવીનતાઓ ફેબ્રુઆરી બની છે. ટીકાકારને આ ન દેખાય એને તો એમ

લાગે કે આપણે આ શોધી કાઢ્યું છે પણ આપણા દેશના વર્તમાન રાજકારણને ઝીણી નજરે જોનાર આ સાતે ય નવીનતાનું રહસ્ય સમજી શકશે આ નવીનતા હું કહું છું કે મુ મધમા નહોતી લાખનીમાં નહોતી, એનાં આજ્ઞા દર્શન મુ બધામાં ફરાયેલી મહામિતિમાં ચર્ચા હતા પણ ફેરફારમાં જે જોયું તે ત્યાં નહોતું ફેરફાર પોતાની કાર્યવાહીથી સાબીત કયું કે 'અહીં એમ્મા થયેના યોડો શુદ્ધિની પદાભ્યાસ જેનારા નથી તેમજ આંધળીઆ કરી ડોમાઇ જનારા પણ નથી અહીં તો બધા વ્યવહાર કુશળ લક્ષણોએ ભેગા થયા છે અહીં જોડી દેશનું લાવી ઘડનાર નેતાઓને પોતાની જવાબદારીના અને કરોડો માણસો પ્રત્યેના વિશ્વાસનો પૂરો ખ્યાલ છે' મને એમ માય છે કે 'જુરુમાં આટલી સફળતા મળવાનું કારણ શું ?' પડિત જવાહરન નું વ્યક્તિત્વ ? નવા સુધારારૂપી કુરમનના એક બળવાન શબ્દને નિષ્ફળ કરવાની મનોવૃત્તિ ? શ્રદ્ધાઓ અહીં ઉતરી પડેલા લાખો ગામડીઆઓ દ્વારા હિંદની સાચી રિયલિટીને ખચલા ? મને લાગે છે કે આ ત્રણેય કારણોએ પૂરો ભાગ ભજવ્યો છે પડિત જવાહરના સંસ્કૃત મોગ્યાની વાતને કે રચાન આપી અનેક મતભેદોને ડૂબાવી દીધા અને સૌનું લક્ષ સામેની ખાવણી ઉપર જ રહે એવું વાનાવરણ ખડું કર્યું સરખારે નવા સુધારા રજુ કરી આપણને એક ચવાની પ્રેરણા આપી આપણે સમજી ગયા કે અદરના ઝગડા ને મતભેદ પડી પતાવી લેશું પણ આ નવ નવ મામે લડી રહીએ અને મહાસભાની કાર્યવાહી સાભાગવા જે માનવ સમુદાય મટે હતો અને જેના નામે જ બધી માર્યવાહી ચાલતી હતી તે કોઇના મન મામેથી ખસી શકે એમ નહેતું સૌની એ ઇચ્છા હતી જ કે એ પૂર્વા દોરકાને અહીંથી આપણે જાની આવી ન્દેશ્ય કે આપણી એકતામાં જ આ નવા ઉદ્ધરની

આશા છે. હું તો ખરેખર એમ મનુ છું કે મહાસભાની વ્યામખીક ઉપરથી ભોલનાર દરેકને એમ થતું હશે કે 'હું કોઇ હામનો વિરોધ કરતાં કે સુધારો રજુ કરતાં એવું ન બોલી બેસું કે જેને પરિણામે આ લાખો માનવીના અતરમાં મહામથા પ્રત્યેનું બહુમાન જરા પે ઓછું થાય' રાષ્ટ્ર સતિના અને મૌના લાલચમાં આ વખતે વિશેષ કરીને આમજનતાની ભાત અને આમ જનતાના પ્રયોગો જ વપરાના હતા ફરોવો અને લાલચો મગહીના પણ ચના હતા તે ઉપરથી મહામથા કરોડો ગામડીઆની છે એમ લાગતું હતું

એક દિવસ મહામથા હાલો કરવારી મરથા હતી માત્ર ફરોવો કરી આપણી આત્મિક ઇચ્છા જ પ્રગટ કરી હોય તો ફરાવને એમે તેવા સખત શબ્દોમાં ને ઉચ્ચામાં ઉચ્ચા આદર્શોમાં મુખી શકાય પણ ૧૯૧૯ પડી મહાસભા એક વ્યવહારકુશળ સરથા બની છે એના દરેક ફરાવની પાછળ જમર દખ્ત કિયાસકિત પડેલી હોય છે એનો અંકે એક હામ મરકારને વિચારવો પડે છે સરખાર જાગે છે કે મહાસભાની વ્યામખીક ઉપરથી જે આદર્શ રૂપે, તે ગમે તેટલો કપરો હોય પણ એનો અમલ થવાનો જ છે મહાસભાના નમે આજ લગીમાં રાષ્ટ્ર ભારે મતિતાન આપ્યા છે તે સરકાર જાણે છે એટલે મહામથાનો ફરાવ એ એક રકારની આપ્યા રજૂની પ્રતિજ્ઞાની રચરપે હોય છે એટલા મટે જ મહામથાના ફરાવોમાં ક્યારેક મટેજ હીનસ માત્રમ પડતી હોય છે આ વખતના ફરાવોમાં આજે હમણા જ અમન કે વો પડે એવા ફરાવો ચૂટગીનો જગ છતવો ધાગમભાગા જવું પણ ખરરજને તોડવાના એક માત્ર હેતુથી જ શહેનશાહના આમનમાં કોઇ રકારે ભાગ ન નેવો નવ મધારણન વિરોધરૂપે આપ્યા દેશમાં

મજબૂત હડતાળ પાડવી. આ અને આવા ઠરાવો પણ થયા. બંગાળ નાગપુર રેલ્વેના સાઠ હજાર કામદારોની હડતાળ તરફ મહાસભાએ સદાનુભૂતિ ખતાવી આ વખતે એક મોટું કામ કયું છે. એક દિવસ આપણા દેશની એ સેના વ્યવસ્થિત રીતે મહાસભાના ઝંડા નીચે આવશે એવી આશા આ ઠરાવથી બંધાય છે. સરકારી દમનનીતિનો વિરોધ, સરહદ ઉપર ગુન્નશતા લુપ્તોનો વિરોધ વગેરે ઠરાવો તો થયા પણ એ ઠરાવ ઉપર બોલનાર દરેકની વાણીમાં એક પ્રકારનો અગ્નિ અને એક પ્રકારનું દુઃખ હતું, તેની પ્રત્નના મન ઉપર ધણી અસર પડી હશે. અગ્નિ તો આ સ્થિતિને બમ્બફ કરવાનો અને દુઃખ આજની આપણી લાચાર સ્થિતિનું.

બિરાદર શય મહાસભામાં આવ્યા અને વિષય વિચારીથી સમિતિમાં થોડુંક ખોટા પણ ખરા. જ્યારથી એ આવ્યા છે ત્યારથી હજારો જુવાનો એમના તરફ આશાપૂર્વક નોંધ રહ્યા છે. એમની આજની વાણી કેટલાક મિત્રોને નિરાશ કરે છે અને એ લોકો એમ મન મનાવે છે કે આવતી કાલે એ કંઈક જુદું બોલશે. ખરેખર તો જે હાથ તે ખરું. મને પોતાને અને મારા જેવા ધણા છે એમને, એમનું આજનું વલણ ખરાખર લાગ્યું છે. એમાં સંયુક્ત મોરચાનો ભાવ કંસી કંસીને લયો છે. એમને કોઈ નરમ દળતા ઠલી શકે એમ નથી. એ આગનો કટકા છે એમ સૌ કોઈ જાણે છે. દુનિયાના અનુભવો એમના જેટલા ધીમ કોઈ પાસે ભાગ્યે જ હશે, ધીમ દેજની ક્રાંતિમાં એમણે અગ્રભાગ લીધો છે. એ અહીં આવીને મહાસભાની જવજાવા નીચે બધાં બળેને મજવાનું કહે તેની મોટી અસર છે.

ફેબ્રુઆરીમાં સમાજવાદી પરિષદ અને ક્રિસ્તિય પરિષદ પણ મળી, આ વખતે સમાજવાદી પરિષદે

મહાસભાને પોતાના રંગ-અંધારો પણ રંગી છે એમ મહાસભાના ઠરાવો ઉપરથી જોઈ શકાય છે. એ કાંઈ ઓછી ફતેહ નથી. જે કે ફેબ્રુઆરી કાર્યવાહી ઉપર કેટલાક સમાજવાદી મિત્રો પોતાનો સંતોષ પ્રગટ કરે છે અને કેટલાક એમ માને છે કે સમાજવાદીઓએ હીલા યદ્ધ સમાધાનની વૃત્તિમાં પડી મહાસભામાં પોતાની લડતને મોળી પાડી નાખી. કેટલાકને ફેબ્રુઆરી મહાસભા એ ગાંધીવાદનો મોટો વિજય લાગે છે કેટલાકને સમાજવાદનો વિજય લાગે છે, મને તો થાય છે કે સંયુક્ત મોરચાની રાષ્ટ્રપતિની ભાવનાનો ફેબ્રુઆરી વિજય થયો છે. એ ભાવનાએ ગાંધી માનસવાળાઓને સહિષ્ણુ બનાવ્યા છે અને સમાજવાદીઓને જરા ધીમા પાડ્યા છે.

એક વાત નક્કી છે કે ફેબ્રુઆરી અધિવેશને દેશમાં જાગૃત થવા પ્રાણ ને જોશ આપ્યું છે. આખા દેશમાં એક નવી હવા પેદા કરી છે અને હિંદની વિરાટ જનતાની આ મહાસભા છે એમ એક એક પ્રસંગથી, એક એક ઠરાવથી સાબીત કયું છે. મહાભાઈએ જે બલિષ્ઠ વાણી ઉચ્ચારી તે નવી નહોતી પણ આટલી ગંભીર કોઈ દિવસ નહોતી લાગી. એમના દિલમાં જવાલામુખી સળગે છે એમ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય એવી એમની વાણી હતી. એ દુર નથી ગયા, એ નિરૂત નથી થયા, એ પદ નથી બન્યા, એ એ જ છે જે હાંડી ફૂલ વખતે હતા. એ એ જ છે જે 'લોહીની ગંગા રેલાવવાનું' અને 'સ લાખ માનવીને' હોમ આપવાનું કહેતા હતા. પોતે શા માટે સંગ્રાવ છે, પોતે શા માટે આ રાષ્ટ્રવ્રજને ઉઠાવી મોખરે નથી આલતા તે એમણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ઠલી ઠીપું. મહાસભાનું પ્રધાનમંડળ ગાંધીજીની અમર તથા છે અને દેશનું રાજકારણ ધણામાં આજે જે એમનું નેતૃત્વ છે તે આખો દેશ જાગે છે પણ પોને દેશને આગળ ધપાવવાનો ખોળે

જવાહરલાલ ઉપર નાખી શા માટે શાંતિ રાખી
 છે તે એમણે કહી દીધું અને પોતાની શરતો
 પણ મૂકી. આજ એ શરતો કેટલાક સ્વીકારશે
 એ પ્રશ્ન છે પરંતુ ફ્રેંચપુરમાં એવું તો લાગ્યું
 કે આ માનવી જ્યાં સુધી જીવતો બેઠો છે ત્યાં
 સુધી એનું સ્થાન કોઈ લઈ શકે એમ નથી,
 અને એનો પ્રાણ ક્યાં જરા થે મંદ પડ્યો છે !
 આજ થે એની વાણી લાખ્ખોના દેવને હલાવી
 મૂકે છે. આપણે એવી આશા રાખીશું કે એ
 આપણી વચ્ચે આવે અને આપણા રાષ્ટ્રપતિ

કહે છે તેમ ફરીને આપણને દેવે ?

મહાસભા વિરાટને બોલે મળ્યા હતી. ઉપર
 ખૂલ્યું આસમાન હતું. આજુબાજુ ખેતરો
 હતા. હળસોનો માનવ મહાસભર દિવેળા સેતો
 હતો અને આપણી સ્વતંત્રતાની ભૂતિને અનેક
 શિશ્પીઓ સાથે મળાને ધડી રવાા હતા. એ
 દરેક અદ્ભૂત, પ્રેરણામય અને પાવનકારી
 હતું.

અગ્નિસંસ્કાર

[અંગની]

અન્તર રાતદિવા ભ ડ ભ ડ તી,
 રૂધિર કણેકણ ધીક ધગધગતી,
 અણઅણ સકલ વિકલ તનુ જલતી
 શમશે આગ કદા ?

ઉચ્ચ, નિમ્નિઠ, ત્રિ-શબ્દ ધખારા,
 ત પ ત પ તા, લોહિત અગારા,
 દગ્ધ, મુકા, નિર્જન રણક્યારા
 સિચારો જ કદા ?

ભરખી ભર ! જીવ સદસ તણુએ,
 ચણુચણુચણુ ઉરદુતાશ ડંખે;
 'જલજલ' જીવ જંખે ને જંખે;
 ક્યાં છે જલધારા ?

ક્યાં જાઉં, ક્યાં લગી મુંઝાઉં ?
 આન્તર અગન કહીકે છુઓવું ?
 નહિ, નહિ, રહુંસહુ સર્વ દગ્ધાવું,
 ઓ સરજનહારા !

શિરીષ શેલત

અવલોકનો

મહાવીર સ્વામીના સંયમધર્મ: સંપાદક: ગોપાલદાસ શ્રવાભાષ્ટ પટેલ.
પ્રાપ્તિસ્થાન: નવશ્રવન કાર્યાલય અમદાવાદ પૃષ્ઠ ૧૬+૨૬૨ મૂલ્ય રૂ. ૧-૦૦

જૈન આગમના 'સૂત્રકૃતાંગ' નામના ગ્રંથનો આ હાયાનુવાદ છે.
બે ખંડમાં પુસ્તક લખાયું છે.

'શ્રવનાં બંધનનું કારણ જાણી તેને દૂર કરવું જોઈએ' એ વાક્યથી શરૂ થતાં પુસ્તકમાં સરળ અને મનોહર શૈલીએ સંયમધર્મ સમજાવવામાં આવ્યો છે. પુસ્તક જૈન દર્શનનું છે પણ સંયમમાં પ્રયત્નશીલ કોઈ પણ મુમુક્ષુને ઉપયોગી થાય એમ છે. મહાવીરના સમયમાં જ સ્વછંદને ધર્મ માનનારા, સુખોપભોગને જ શ્રવનને હેતુ માનનારા પ્રખર શુદ્ધિશાળી પુરુષો પોતાના મંથો રચી પોતાના વાદનો પ્રચાર કરતા હતા એ આ પુસ્તકમાં ઠેર ઠેર માલુમ પડે છે. એ બધા વાદોની દલીલોના સંયોદ જવાબ આપી સંયમધર્મનો મદિમા આર્માં બતાવવામાં આવ્યો છે. જોને ધર્મ નામ માટે સૂઝ પેદા ન થઈ હોય અને જે શ્રવનની અને સમાજની રક્ષા માટે સંયમ આવશ્યક છે એમ માનતા હોય તે કોઈ પણ ધર્મ કે કોમના આત્માર્થોને આ પુસ્તકમાંથી ઘણું મળશે.

શ્રી. આનંદચંકર દુવે પ્રસ્તાવના લખી આ પુસ્તક માત્ર જૈનો માટે જ નથી અને બાહ્યધર્મ ને જૈનધર્મ તાત્વિક રીતે વિરોધી હોય જ ન શકે એમ બતાવ્યું છે.

મહાવીર સ્વામીનો આચારધર્મ: સંપાદક-પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે
પૃષ્ઠ ૨૦+૨૦૮ મૂલ્ય ૦-૧૨-૦૦

જૈન આગમના 'આચારાંગ' નામના ગ્રંથનો હાયાનુવાદ છે. આ પુસ્તક પણ બે ખંડમાં છે. બીજા ખંડમાં માધુ સામીના આચારોને અંગે વ્યવહારિક સૂચનો છે. પ્રથમ ખંડ વર્ણના તો એમ જ લાગે છે કે આપણી પાસે બેસીને કોઈ ગ્રેમપૂર્વક સમજાવવું ન હોય. વાક્યોના વાક્યો અહીં મૂઝી દેવાની ઇચ્છા મધ આવે એવું છે. જૈન-દર્શનના પુસ્તકો વિશે મારા અદ્ય વાંચનમાં મારા મન ઉપર એવી છાપ પડી છે કે એમાં કિનાય અદ્ય એાહી હોય છે. આ પુસ્તકના

પ્રથમ ખંડમાં મને એ બિનાશ મળી, ઉપનિષદ અને ગીતાના વચનો યાદ આવે એવું તો આમાં ધણું છે જેને ધર્મશૂન્યતામાં રમ દશે તે તો આ પુસ્તકની બાબ, દેવી અને વસ્તુને કોઈ મધુરગમનુ આસ્વાદન કરતો હોય એમ નેહ શકશે 'મનુષ્યે અન્ય પ્રાણીઓની બાબતમાં બેદરકાર ન રહેતું' એ વાક્ય પુસ્તકનું મધ્યબિંદુ છે એ મમળવવા માટે દલીલો મૂકી છે પણ એ દલીલો નથી લાગતી આપણું કોઈ પ્રિયજન-પૂજ્યજન વસિ હાય ફેવલુ આપણા કાનમાં અમૃત રેડી આપણા અતરને નળીત કરતું હોયને!—એવું લાગે છે જેને આવા પુસ્તકમાં રમ દોય તે ઝોઝામાં ઝોઝા પ્રથમ ખંડના ૮૦ પનાં તો જરૂર વાંચી જાય

મનન અને મનતબો લે પ્ર રતનનાલ વિ ખાડવાલા સુરત કિ મત આઠ આના

આ પુસ્તકની ઉપયોગીતા અને આકર્ષણ કેટલું છે તે સમજવા એક પ્રસંગ રણુ કરવો ઠીક લાગે છે અવરોકન માટે હું પુસ્તક વાચવા લાભો હો, હણું વચ્ચે નહોતું, અને મારા એક મિત્રના હાથમ એ આવ્યું એઓ વાચવા લાગ્યા એક પડી એક રૂકરણ વાચના જ ગયા પછી એમણે મને કયું, આ રજા આ પુસ્તકના પૈસા તમને પુસ્તક પાછું નહિ મળે મેં કહ્યું પણ એ વેચવા મટે નથી અબ્બુ મને એ વાચી રહેવા શે અને પડી તમે વાચને પણ એમણે તો છદ પકડી અને 'ખીટુ ખરીદી તેને પણ આ નકન તો મારી જ થઈ સમત્તે' અમાગ શરેરમા અવી વેચવા માટે નકનો જ નરી આવી છતાં મિત્ર તો પૈસા ફેડી ભાગી જ જવા લગ્યા ખૂન વીનવશીઓ પડી મને પુસ્તક પાછું મળ્યું

આ પુસ્તકમાં મમાજ, અથ, ગળકારણ અને કેશવશી તેમજ અય ધણા નામ અને

જુના વિષયો પર મનન કરવામાં આવ્યું છે, ઘણા ઉપર મનતબો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા છે ઘણા વિષયો જુના છે છતાં તે પ્રકરણ પણ આપણી પાસે વિચારો કરાવે છે

શૈલી તો એટલી સાદી અને સીધી છે કે હુડિયામણ જેવો વિદ્ય કે જેની મમજ મેશવતા મે કેનો પ્રયત્ન કરેનો છતાં પૂરો નહિ મમજએનો તે આમાં તે પ્રકરણના એક વારતા ઝડપી વાચન પરથી સમજાઈ જાન તરી રીતે સમજાવે છે

વખત ખાનદાન અને પૈસાદાર કહે મના નમીશ હોવા છતાં આમ જનતા અને નીચના થર વિષે બરાબર અભ્યાસ ધરાવતા જણાય કે નીચના થર વિષે કેવળ હમ્બર્ટ નહિ પરંતુ અભ્યવસ્થિત સમ જમાથી ઉભી થએલી શાકુકારોની સરખામી પોતે હોવાની એમને થરમ જણાતી હોય તેવું દેખાય છે અને એટલે જ જ્યાં ત્યાં પૈસાદારોની ફરજોનું જાન કગવે છે કોમ્મનતા હુમને માન આપવામાં પૈસાદારોની પીછે હઠ એઓ મહન નથી કરી શકતા તે આ પાનાઓમાંથી વાચવા મળે છે

દરેકે દરેક કડિકા ઉપરોગી છે દબ ખાનર કે લ નાણુ ખાતર એક પણ વાક્ય નથી લખાયું, વિચાર અભ્યાસથી સમજ એવા આકાંક્ષા અને ઉદ્દેશો છે, આતુ આ (૩૨૫) પાનાનું પુસ્તક આઠ આનામાં મળે છે એની છપાઈ અને પાના એની બાધણી અને ઉકાવ બતાવે છે કે પુસ્તક પાણીને મૂવે વેચાય છે

મુખમની (શીખચુર અશુનદેવ કૃત) અનુવાદક મગનભાઈ પ્રભુવંસ દેમાઈ પ્રકાશક નવજન પ્રકાશન મંદિર કિ મત બારઆના

સત્ય એ દરેક ધર્મનું સમાન તત્ત્વ છે દરેક મહાપુરુષનું વેણ જનહિનને અનુનથીને હોય છે એટલે જ તા દરેક ધર્મમાંથી રહસ્યો

શાધી શાધી ને તે ધર્મના સંરચાપદોનાં વચનામૃતો પીવાની આપણને ઇચ્છા રહે છે.

શીખધર્મ દરેક ધર્મથી કંઈ જુદી જ વિશિષ્ટતાઓ ધરાવે છે. એના મંદિરમાં કોઈ દેવની કે સુરની અથવા કોઈ પ્રતીકની પૂજા નથી થતી પરંતુ પ્રથમ ગુરુ શી નાનકે પછી ચએલા ગુરુઓ તથા લકતોના વાણી પ્રસાદમયી નીતારીને નાનકેવના નામે એ બધું પાંચમા ગુરુ અર્જુનદેવે એક અંથમાં સંમૂલ્યે અને તેની પૂજા કરવાનું કરમાન થયું. આમ કરવા જતાં ગુરુ અર્જુનદેવને શી શી યાતનાઓ ભોગવવી પડી તે બધું 'સુખમની' માં સફળ અને વહેલી બાપામાં ચીતરાણું છે.

ઉપરોક્ત અંથસાહેબના એક ભાગ ૩૫ કાવ્ય 'નામ મદિમા' ની પદ્યાનુબંધ રચનાનું નામ 'સુખમની' છે. એના કવનને રસ લેવાની તક મળે એ સદ્ભાષ્યની નિશાની છે; જો કે આ ગૂજરાતી અનુવાદ સફળતાએ પહોંચ્યો જણાતો નથી. એનું કારણ એમ પણ હોય કે જો નરસિંહ મહેતાનાં અન્ય ભાષામાં સારામાં સારી રીતે ઉત્તરેલાં લખેલો પણ ગૂજરાતીમાં મળે છે તેવી મૂળ નથી આપી શકતાં તેમ આનુંય હોય.

રાકિયું: લે. ચંદ્રભાષ કા. ભટ્ટ. પ્ર. 'ચાલો પત્રીએ' અંથમાળા, એલીસમીજ, અમદાવાદ. કિંમત દસ આના.

. ચંદ્રભાષ કા. ભટ્ટનાં આગલાં પુસ્તકોમાં જે ૧ : : લી ધીરગંભીર શિક્ષણ પ્રવાહ દ્વો તે આમાં નથી. આમાં ચાર વાર્તાઓ છે. મમાજવાદના પ્રચાર અર્થે વાર્તાઓની ગૂંથણી થયે છે ત્યાં "પ્રેમનો જમ" એ કોટિની ન કહી શકાય. બીજી ત્રણ વાર્તાઓમાં મલુરોને આજની સામાજિક પરિસ્થિતિને કારણે રેડી માટે જે માર્ગો-જેમાંના ધણીખરા તે

'ધૃષ્ટારપદ' છે-તેવા પડે છે તેનું બર્ષકર છતાં સાચું ચિત્ર આપ્યું છે. સાથે સાથે એ પણ લાગે છે કે લેખકનો પુસ્તક લખવાનો ઇરિદો રાષ્ટ્રીય મહાસભાને માળો દેવાનો તો નહિ હોય ? મને લાગે છે કે પ્રચારની સાચી રીત આ ન હોવી જોઈએ.

એક દ્વિતી છોકરો: લે. ચંદ્રભાષ ભટ્ટ પ્ર. 'ચાલો વિચારીએ' અંથમાળા. એલીસમીજ, અમદાવાદ. કિંમત ૭ આના.

ચંદ્રભાષ ભટ્ટે આ પુસ્તક લખવાની નાહકજ તરફી લીધી. તેથી સમય અને નાણાંનો તો વ્યય થયો જ છે. 'ડોકિયા' માં આવી ગએલી વાર્તાઓ જેમ તેમ કરી એક દોરે ગૂંથી એક લાંબી વર્તા ધડી કાઢી છે. પાત્રોનાં નામ જુદાં હોવા સિવાય પાત્રલેખન કે પ્રસંગોમાં જરાયે ફેર નથી પડ્યો. પેરેઆફે તો શું પણ વાક્યો થે એ જ અને શબ્દોમાં સંઘાવાચક નામના શબ્દ સિવાય બધા એના એ જ. મહાસભાને આપવાની માળો પણ એ જ.

ઓતરાતી દિવાલો: દ્વાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર. પ્ર. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, પૃષ્ઠ ૧૩૦, કિં. ૭ આના.

મને લાગે છે કે કોકા સાહેબનાં પુસ્તકો વાર્તાઓ કે નવલકથાઓનાં ન હોવા છતાં ધણા માણસો તે ફરી ફરી વાંચતાં જ દરો

'ઓતરાતી દિવાલો' વાંચતાં વાચતાં હોક બસ મરક્યા જ કરે. "ભોડકું માયું" કે "નકકું નાક" વાંચવામાંથી ન પરવારતા હોય તેમણે "ઓતરાતી દિવાલો" અવરથ એકવાર ઢાંચમાં લેતા. "ભોડકું માયું" પછી એને વાંચતું જ નહિ ગમે.

આજ રુધીમાં આપણી ભાષામાં લેખકોએ જેલજીવન વિષે થોડાંએક પુસ્તકો લખ્યાં છે તેમાં

“ જ્ઞેષ્ઠોઽકિસની યારી ” (શ્રી મેઘાણી),
 “ ચંતરની વાતો ” (શ્રી સોપાન)
 “ ધન્વાન મીઠા ફળા ” (શ્રી શ્રીધરાણી)
 “ જીવતાં કવચરત્ન ” (શ્રી દર્શક) અને એ
 ઉપરાંત પણ ખીજા પુસ્તકો જેલ જીવન ઉપર
 લખાયા છે, પણ આ તો અનોખું જ છે જેલ
 જેવા રથને પણ કેદીઓ કેવા મધુર આનંદમાં
 દિવસો વીતાવી શકે તેનું સુંદર બધાન તાદરશ
 પણે આપણી નજર સમક્ષ તરી રહે છે જો કે
 અહીં સામાન્ય દૃષ્ટિને તો તલતારતો ચક્રચક્રાટ
 જ દેખાશે પણ એ ચક્રચક્રાટ પાછળ જે કાતીન
 ધાર રહેલી છે તે કદાચ નહિ દેખાય
 જેલ જીવનનું મનચિત્ર ખૂબ સુંદર છે પણ
 એની પાછળ જે લય કર અમાનુષિકતા રહેલી
 છે તેની ખીજાન બહુ ઓછાને ગમશે

અને પ્રચારસાહિત્ય લખના ખેસનાગઓએ
 તો કાકા સાહેબના લખાણોનો (આ પુસ્તકનો
 તો ખરો જ) અભ્યાસ કરી લેવો જરૂરી છે
 આજના આપણા રાજ્યતત્ત્વ અને સમાજ
 ઉપરના વેધક મર્મકંટારો વાચકને સહેજે એ
 તત્ત્વ ઉપર ધૂણા ઉપજાવી દે

અને કાકા સાહેબ એમને લાપાતી કે
 વ્યાકરણની જૂલ હોય જ રાત્રી ?

છા

અખિલ ત્રિવેણી લે ગિરીશ મ લટ પ્રકાશક
 શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મહિર ભાવનગર
 પ્ર ૧૮૦ કિમત બાર આના

ટુકડી વાતોનો આ જમાનો છે એમ
 કહીએ તો ચારે અને એ પ્રદેશો હરકોઇ
 લેખકને આકર્ષેલ છે પ્રસ્તુત સંગ્રહની અંદર
 ૫૬૨ ટુકડી વાર્તાઓ છે ટુકડા વાર્તાઓના
 વસ્તુને માટે દર જુદું નથી પડવું, એની આ
 સંગ્રહ સાક્ષી પૂરે છે આપણા રાજ્યના
 સમાજક જીવનમાં અનેક પ્રસંગો અનેક

ખનાવોમાંથી ધ્યન શોધનારને જોઇએ તેટલા
 મળી આવે છે, અલગમ લેખકમાં એ મહત્ત્વ
 કરવા જેટલી અવતોક્તશક્તિ હોવી જોઇએ

શાંત રીતે વહી જતી મૈત્રી એ આ
 પુસ્તકનું મુખ્ય અંગ છે દરેક વાર્તામાં એના
 લેખકને માનવ માનસના સૂક્ષ્મ પ્રકારને
 આલેખવાના પ્રસંગો મળી આવે છે એ
 આમણી પાસે આપણા સમાજમાં વ્યાપી રહેલી
 જીવનની કટુતા અને થોડી ધણી મધુરતાની
 રજુઆત સુંદર રીતે કરે છે એ રીતે એમણે
 પ્રાપ્ત કરેલી સફળતા ભવિષ્યના એક
 અચ્છા અને સફળ વાર્તાનિવેશ તરીકેની
 આગાહી આપે છે

રશ્મિ લે રસિકનાલ જોધી પ્રકાશક
 જીવજીલાલ અમરશી મહેતા અમદાવાદ કિમત
 શ અડી

આપણે ત્યાં નવનકથાઓ બહુ ઓછી
 લખાય છે અને તેમાંયે શ્રેષ્ઠ પ્રકારની તો અત્યુ
 માંડી જ એમના જ માટે આપણા નવનકથા
 કારેમા મુખ્યત્વે જો જ લેખકની ગુણવૃત્તિ થાય
 છે એ વાતની વધાય તો પુરવાર કરતી હોય
 તેમ આ નવનકથા આપણા સાહિત્યમાં ઉમેરો
 કરે છે એની જા ખ મા એ છતાંમી હરિશ્ચંદ્રમાં
 સેષ્ઠ તરિકે જણાવોઇ છે પાન રે મનમ પોતાના
 માટે એમ કહે છે કે ' તે હમેશા કનાસમાં
 પહેલે ન બરે પામ થતો, પરંતુ એના પિતા
 એને પૂછતા કે પહેલે ન બરે તો કીક પણ
 સોમાથી કેટલા ટકા ઓછા માર્ક મળ્યા કમ
 નશીમે સોધા ઓછા મળ્યા હોય તો મારે કપકો
 સાંભળવો પડતો ' કલ સમાં બધા ઊકગઓ
 કાંઈ હોય તો તેમાં વૃ પહેલે ન બર આવે તેમાં
 તે શુ હોંશિયારી દાખવી હોવાપર તો ત્યારે
 કહેવા કે સોએ સો ટકા માર્ક મેળવે ' અને
 મારી અભારની સફળતામાં કોઇએ મને મેટામાં
 મોગી મલક કરી હોય તો એ પિતાજીના સખે

‘સોએ સો ટકા માર્ક મેળવ ત્યારે જ ખરો હોંશિયાર.’

આ શબ્દો અહીં યાદ કરવાનું કારણ માત્ર એની જાહેરાત, જો આ જ નવલકથા સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગણાઇ તો પછી અન્ય કથાઓ કેવી લખાઇ હશે ! આ બધા પછીયે વધુ વિચારજન્ય વાત તો એ છે કે એક હિગતા લેખકની પહેલી જ નવલકથા આવી રીતે, શ્રેષ્ઠ બની એ લેખકના વિકાસમાં કેટલો જગજર અવરોધનું કારણ બની હશે એનો એના પ્રકાશકોને કદાચ ખ્યાલ પણ નહિ હોય. શૂણ્ણદર્શનના અમે વિરોધી નથી, જો એ એની મર્યાદામાં રહીને થાય તો કાંઈ સારું પરિણામ આવે. બાકી તો એ તુકશાન કરે છે:

સાદી રીલીએ લખાયેલી આ નવલિકામાં નવધુમના કેટલાંક તત્ત્વો છૂટથી વેરાએલા માણુમ પડશે. વસ્તુસંકલનામાં એટલું બધું ખ્યાન ન અપાયા છતાં, એના સરળ નિરૂપણને અંગે અંત સુધી વાંચી જવાની ઉત્કંઠાને જાગ્રત રાખે છે. અને એમાં જ એના લેખકનો વિજય છે. લેખકનો પહેલો જ પ્રયાસ હોઇ, અમુક કચ્ચા સ્વાભાવિક છે, પરંતુ ‘શ્રેષ્ઠ નવલકથા’ ના લેખક તરીકેની મજલ ખ્યાતીથી ચોગ્ય અભ્યાસિતા અને જાગ્રતિ નહિ બૂલે, તો ગરુડા ગાંઠયા આપણા નવલકથાકારો વચ્ચે પોતાનું સ્થાન બિવિધમાં અવસ્થ જમાવશે જ એમ અમારું માનવું છે.

મૂ.

જે જે લેખકો મિત્રોએ અને પ્રકાશન સંસ્થાઓએ પોત પોતાના પુસ્તકો ‘અભિ’માં અવલોકનનારો મોકલ્યાં છે તેઓના અવલોકનો પહેલી વારે અભિમાં આવે એવા ગોઠવણ થઈ ગઈ છે, અને હવે પણ પછુ જે પુસ્તકો આવશે તે સીધુ અવલોકન બનતી ત્વરાએ આવશે.

સં. અભિ

ગયે મહિને

—ઈન્ડિયા ઓરિએન્ટીયાની પ્રથમ રેલ્વે મેયમાં આરટ્રેલીઆનો સખત પરાજય થયો.

—સિલોન સરકારે ત્યાંની પ્રાચીનિક શાળાઓમાં બાલુતા બાળકો માટે શાળાના સમયમાં ચોકખો ખોરાક આપવા શ. દસ લાખ ખર્ચવા ઠરાવ્યું.

—કેમ્બ્રિજના પ્રથમ દિવસનાં પ્રભાતે સંગતી ન્યોત ને રાષ્ટ્રીયપૂજન પહોંચતાં કરવા દેવાલી નયા મુંબઈથી બે ટુકડીઓ પગે ચાલીને ફેઝપુર પહોંચી.

—યુગેસ્ટોવીયામાં આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા સમેલન મળ્યું. ગ્રામ્યતા મહિલા શ્રી તારાબહેન માલેકલાલ પ્રેમચંદ મંડળના ઉપપ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયા.

—બંગાળ નાગપુર રેલ્વે પર ૬૦ હજાર કામદારો હડતાળ પર ગયા.

—લખનૌમાં લીઅરયોનુ ૧૮ મું સમેલન સંગ કાવસજી જહાંગીરના પ્રમુખપદે ભરાયું.

—આનસાહેબ અબ્દુલ ગફારખાનને મરદમ્મા દાખલ નહિ થવાને, મનાવ્દષકમ ફેઝપુર કેમિમખા પહોંચતો કરી તેની મુદત ૧૯૩૭ નવેંબરની ૨૯ થી તારીખ સુધીની લખાવાઈ.

—ઈંગ્લાંડના કોન્ઝર્વેટીવોએ વિષયસાંતિ માટે બહેસાત કરી કે ગપ્પમંધના કોવેનન્ટના કોર્મિ પણ બાનના સુધારામાં વિમલ અટકાવવા માટે સામુદાયિક સલામતીની શરતને મજબુત બનાવવી નોંધી.

—દિલ્લીમાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં નવા વર્ષનાં શુભ મહેશાની ભરકરી પેરેડ થઈ.

—અમેરીકાથી ૨૦ વર્ષનો દેશવટો ભોગવી ૪૪ વર્ષની ઉંમરે પાછા ફરતા શ્રી સેવેન્ડ ઘોષ કરાચીમાં આવ્યા. એમણે એક મુલાકાતમાં જણાવ્યું કે મેં એક સત્કર્મ તરીકે સરકારને, હિંસાવાદી તથા વિખતવાદી પ્રવૃત્તિઓમાં નહીં નોંધવાનો કાલ આપ્યો છે હું રાજદારી જીવનમાં જોડાવા માગું છું. માર્-કામ દેશની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાનું ને નિરક્ષરતા ટાળવાનું છે.

—રેવાના મહારાજ સાહેબે ખાસ ગ્રેગ્રેટ હારા દિનું વિધવાને હરેક પ્રકારના બંધનો તોડી લગ્ન કરવાની કાયદેસર હટ આપી.

—ભપાન અને આરટ્રેલીયા વચ્ચે નવા વેપારી કરારની મુદત ૧૮ માસની થઈ.

—સ્વીડનના રાજાએ ગ્રેટ ગાર્બોને સાહિત્ય અને કલાને લગતા કાર્યને માટે સૌથી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્વીડીશ મેડલ બીટોનીમ એટ આર્મીસ આપ્યો.

—કરાચી ખાતે અખિલ હિન્દ તખીખી પરિષદ ડો. બી એમ જામના પ્રમુખપદે મળી એમાં જણાવવામાં આવ્યું કે ભવિષ્યમાં તખીમોનું કામ તમે લાખો ગામડીઆઓની સેવા કરવામાં જવાનું છે એમનું ભાવી ત્યાંજ અજમાવ્યું પડશે.

—નિઝામ રાજ્યમાં હરિજનોને શિક્ષણ આપવા માટે ચાલુ નિશાળો ઉપરાંત ખીજી સો વધુ શાળાએ ખોલવામાં આવનાર છે. તેની પાંચજ વણ લાખ શ ખર્ચવામાં આવશે.

—મદ્રાસ ખાતે અખિલ હિન્દ ફિલ્મ પરિષદ સાગર ફિલ્મ કંપનીના માલીક શ્રી ચીમનલાલ લુહારના પ્રમુખપદે હારાઇ. હિન્દને. અખિલ લગાડનારી પરદેશી ફિલ્મો સામે સખ્ત વિરોધ અને ફિલ્મોને કેળવણીના અંગ તરીકે સ્વીકારવાને પ્રાંતીક સરકારને વિનંતિના ઠરાવો થયા.

—ફૅઝપુર મહાસભાની પ્રજ્ઞાહુતી, મહાસભાના પ્રમુખપદેથી પં. જવાહરલાલે આઝાદીની લડતમાં અભિવર્ગનો મંપક સાધવાની હિમાયત કરી.

—કુલ અંદી લાખ માણસોએ તિલકનગરની મુલાકાત લીધી.

—મહાસભાના મખ્તાહ દરમ્યાન તિલકનગરની ઓશીમમાંથી કુલ પચાસ લાખ શબ્દો મોકલવામાં આવ્યા.

—ફૅઝપુરમાં અખિલ હિન્દ કિસાન મહાસભા મળી. ખેડૂતના કરજની સંપૂર્ણ માશી. હાલની જમીન મહેસુલ પદ્ધતીનો સર્વાંગી ત્યાગ વગેરે ઠરાવો થયા.

—મુંબઈમાં કોમી રમખાણને અંગે બહાર પડેલો કક્ષ્ય ઓડર ખેંચી લેવાયો.

—હિન્દ-અહાદેશ રેડિઓ ટેલીફોન સરવીસ ચરૂ થઇ.

—અખિલ હિન્દ મુસ્લિમ લીગના પ્રમુખ શ્રી છન્નાએ ૩૦૦૦ મુસ્લીમો ને હિન્દુઓની સભાને બહેર કધ્યું કે દેશની પ્રગતિ માટે હિન્દુઓને મુસ્લીમોએ સંયુક્ત મોરચો રચવો જોઇએ.

—રાઝી પક્ષને હીટલરે નવાં વર્ષનો સંદેશો પાઠવતાં પોતાની સત્તા દરમ્યાન જર્મનીએ જે મેળવ્યું તેનો ઉલ્લેખ કરી કહ્યું કે માનવજાતના શત્રુમત્રા બોલ્શેવીઝમ સામે યુરોપીઅન મસ્કૃતિનાં રક્ષણ માટે જર્મની કિંદલા સમાન બનશે.

—અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદનું ૧૧મું અધિવેશન અમદાવાદમાં શ્રી માર્ગરેટ ક્રીન્મના પ્રમુખ પદે બરાયું આમસેવાનો આમહ, હિન્દુસ્થાની ને રાષ્ટ્રભાષા બનાવવા, ગલીય સાહિત્ય અને જાહેરખબરો સામે વિરોધ, સ્ત્રીઓ અને બાળકોની બેકારી ટાળવા માગણી કરતા ઠરાવો થયા.

—અમદાવાદની ખોલોનો ઝધડો ઉવટના નિકાલ માટે શ્રી મઝગાંવકરને સોંપાયો.

—ગયે વર્ષે મહાસભાના કુલ સભ્યો ૪૫૭૬૧૫ હતા. આ વર્ષે ૧૭૬૫૩૬ સભ્યો વધ્યા.

—અંગાલ સરકારે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને તાલીમ આપવા માટે શાંતિનિકેતનમાં બે વર્ષ સુધી વ્યવસ્થા કરી છે,

જ્ઞાન

• ભાવી વિરાટ શિક્ષીઓનું માસિક •

આપે આ માસિક જોયું છે ? એમાં વિદ્યાર્થીને ઉપયોગી તેમજ બાલોપયોગી બિન્ન બીન્ન વિષયો પરત્વે મનનીય લેખો હશે, વાર્તા સાહિત્યની અણુપ્રીછેદી કૃતિઓ હશે, ઐતિહાસિક કથા, પ્રવાસવર્ણન, જીવન ચરિત્ર, સંઘર્ષ વિભાગ, નારિકા તેમજ જીવનનું સિંચન કરાવતી અત્યારના કવિઓની કાવ્યકૃતિઓ હશે.

ભાન્યુઆરી મહિનાથી એનું નવું વર્ષ શરૂ થાય છે. ત્યારથી 'કુમાર' કદનાં ચાલીસેક પાના આપવામાં આવશે, અને એ છતાં લવાજમ માત્ર ર્થાનિક રૂા બે અને બહારગામ રૂા. રાા છે.

શાહક થવા માટે લખો—

જ્ઞાન કાર્યાલય, કૃષ્ણ નિવાસ, જેમ્સ રૅરેશ રડ્ડીટ
નાનકવાડા, કરાચી.

અંતરની વ્યથા

આ પુસ્તકમાં ચાર સૈનિક કથાઓ આપવામાં આવી છે. આજના જીવાનોને હરક્ષણે સહકષ પાડના મયનો, પરિતાપો અને વેદનાનો યથાર્થ પરિચય આમાં આલેખવામાં આવ્યો છે.

થોડા વખતમાં આ પુસ્તક બહાર પડશે.

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર
ડેન્સો હોલ
કરાચી

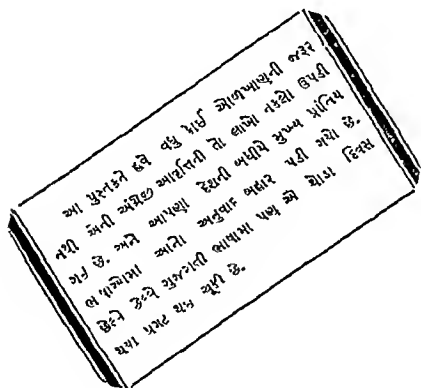
નૂતન સાહિત્ય ભંડાર
રમકડાં મારકેટ
અમદાવાદ

મારી જીવનકથા

જવાહરલાલ નહેરુ

ગુજરાતીમાં ઉતારનાર

મહાદેવ હરિભાઈ દેશાઈ

એક હજાર ઉપરાંત પાના. છ મુદ્રર ચિત્રો પાંદો આંધણી, મનોહર કેદેટ.

કિંમત રૂ. ત્રણ

પોસ્ટેજ અલગ

મળવાનું સ્થળ

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર :: નૂતન સાહિત્ય ભંડાર

૩૦સો હોલ, કરાચી]

[રમકડા મારકેટ, અમદાવાદ

જ્ઞાન

• સાંત્વી વિરહ 'શિષ્યીઓ' માસિક •

આપે આ માસિક જોયું છે? એમાં વિદ્યાર્થીને ઉપયોગી તેમજ બાહ્યોપયોગી બિન્ન બીન્ન વિષયો પરત્વે મનનીય લેખો હશે, વાર્તા સાહિત્યની અણખીછેલી કૃતિઓ હશે, ઐતિહાસિક કથા, પ્રવાસવર્ણન, છવન ચરિત્ર, સંચય વિભાગ, નાટિકા તેમજ છવનનું સિંચન કરાવતી અત્યારના કવિઓની કાવ્યકૃતિઓ હશે.

જન-ચુઆરી મહિનાથી એનું નવું વર્ષ શરૂ થાય છે. ત્યારથી 'કુમાર' કદનાં ચાલીસેક પાના આપવામાં આવશે. અને એ છતાં લવાજમ માત્ર સ્થાનિક રૂ. બે અને બહારગામ રૂ. રા છે.

ગ્રાહક યવા માટે લખો:—

જ્ઞાન કાર્યાલય, કૃષ્ણ નિવાસ, જેમ્સ ટ્રેસ રસ્ટ્રી
નાનકવાડા, કરાચી.

અંતરની વ્યથા

આ પુસ્તકમાં ચાર સૈનિક કથાઓ આપવામાં આવી છે. આજના જીવાનોને હરકણે સહવ પાડના મંથનો, પરિતાપો અને વેદનાનો ચચાર્થ પરિચય આમાં આલેખવામાં આવ્યો છે.

થોડા વખતમાં આ પુસ્તક બહાર પડશે.

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર

ડેન્સો હોલ

કરાચી

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર

રમકડાં મારકેટ

અમદાવાદ

: સપાદક :

ઈશ્વરલાલ મોહનલાલ દવે

વર્ષ છઠું : અંક બીજો

ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૭

અ મા રા ગ્રા હ કો ન

લગ્ન એક સમસ્યા

મંભવ છે કે આવું પુસ્તક આજ સુધીમાં આપે ન વાંચ્યું હોય આ અખ્યુ પુસ્તક પત્રો રૂપે લખાયું છે આમા લગ્નની જેટલી બાબતો જોઈ શકાય તેવી જોવાનો પ્રયત્ન થયો છે પુસ્તકની શરૂઆતમા લગ્નના પ્રેરક કાન્ડોની ચર્ચા છે પરંતુ કે ન પરંતુ એ વિચારમા એના ખાતા જીવાનને આમાથી ઘણું જાણવાનું મગશે ન પરંતુવાનો આદર્શ ક્યારે રાખી શકાય અને ક્યારે પાળી શકાય તે આ પ્રકરણમાં વિસ્તારથી બતાવ્યું છે લગ્ન એ દમરો માણસો માટે આવશ્યક મર્યાદા છે અને જીવનનું નિરીક્ષણ કર્યા વિના ન પરંતુવાની ધૂન સેવાર સમાજજીવનને કેટલો અવરોધ છે, તે જણાવવામાં આવ્યું છે

ત્યારપછી આજની સામાજિક સ્થિતિનો કટણ વાર્તાવિક ચિતાર આપ્યો છે એમા દોઝો વર્ણવ્યા છે એ દોષોના મૂળ શોધવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે અને એમાયા કેમ ઉગરી શકાય તેનું આણુ માર્ગદર્શન આપ્યું છે

એ પછી પૃથકરણ કર્યું છે મજલસમાં રહેતી દુર્દમ ગતિને માર્ગ આપવા કે સ્વમનમાં રાખવા લગ્ન જરૂરી છે કે મુક્તાપણે એ ગતિ ન મંત્રી શકાય ? એ પ્રશ્નો વિચાર્યા છે અને લગ્નમર્યાદા વિના સમાજજીવનમાં અવગચ્યા મગી નાથ એમ લેખકે બતાવ્યું છે એ પછી રોહનના, મવનના કલિકારી લગ્ન છત્વાદિ નવા પ્રવાહોમા રહેલા દોષોનું દર્શન કરાવ્યું છે મવનના કમ્પીદા જરૂરી છે અને કલિકારી લગ્નમાં લયગચ્યાનો કમ કયા છે તે

બતાવ્યું છે

ત્યારપછી આજના કેળવણીના યુગક યુવતી એના માનમતા અનેક દાખાઓ આપીને સ્પષ્ટ ચિતાર આપ્યો છે, એના પરિણામોની કલ્પના આપી છે, અને એમા રહેના વિચારદોષો અને આચારોથી જણાવ્યા છે

પુસ્તકના અંત ભાગમા લગ્ન કરતા પહેલાં જીવનમાં કેટલી તૈયારીઓ જરૂરી છે અને ખીજી પાત્ર શોધવામાં આજની પરિસ્થિતિમાં કયો માર્ગ દિતકર છે તે જણાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે

લગ્ન વિશે યુક્તિ વિચારો આપ્યા પછી પણ લેખક જણાવે છે કે લગ્ન અંતે એક સમસ્યા જ છે આપણે સૂક્ષ્મ વિચારને અંતે એને જેટલી ઉંચી શક્તિથી તેવી આપણે સુખી થઈશું

આ પુસ્તક ૨૨૭ પાનાનું પા ૧ બાજુનું દ્વિતી જે કેટલાક છે, અને છટકે કિંમત રૂ. ૨૫ના છે આ પુસ્તક અજાણિત અથમાણના માદકોને ટેર મેહા માત્ર ખાર આનામા મળી શકે એવી યોજના છે ઊર્મિના માદકોને પણ જો આ પુસ્તક જોઈતું હોય તે ખાર આને મળી શકે જેને જોઈતું હોય તે આ આગળની રિકિંગ ઊર્મિ કાર્યવિધમા અથવા નૂતન સાહિત્ય લંકારમા મોકલી આપે

આ પુસ્તક સમાવળા ભાષાએ પોતાનો માદક નશર જણાવવો અને કોઈને એક નકલ કરતા વધુ નકલ મોકલવામા આવશે નહિ

નૂતન સાહિત્ય લંકાર : ૩૦મો હાલ : કરાચી

અમારા ગ્રાહકોને લગ્ન એક સમસ્યા

સંભવ છે કે આનું પુસ્તક આજ સુધીમાં જતાવ્યું છે

જાન્યવર-જન-લગ્ન-સમસ્યા-પુસ્તક-આજ-સુધી-માં-જતાવ્યું-છે

હવે, મવનન કાર્તિકારી લગ્ન પત્યાદિ

1 પ્રવાહોમાં રહેલા દેખે નુ દર્શન કરાવ્યું

છે મવનનમાં કેટલી મર્યાદા જરૂરી છે અને

કાર્તિકારી લગ્નમાં લગ્નચાને કયા કયા છે તે

આપે

આ પુસ્તકે મજાવનાર ભાઈએ પોતાનો

પ્રાદક નજર જણાવવો અને કોઈને એક નકલ

કરતા તથા નકલ મોકલવામાં આવશે નહિ

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર : ડેન્સો હાલ : કરાચી

સોને માટે

તાકાત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જત દારૂ

ઝંડુ દ્રાક્ષા સવ

— વિના વિયંબે —

વાપરવા માંડો

ખાસ શ્રીચોને માટે

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

શ્રીચોની નખલાખમાં

આખાદ અસર કરતાં

ઝંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદગ્નિ રોગોતો

અકળીર ધસાળ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

મેલેરીઆને મારી હાલનાર

ઝંડુ

મેલેરીઆ મિક્શર

રાહીયા તાવની રામખાલુ દવા

દુઝેકવાર અજમાવી લુલો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. પો. બો. નં. ૫૫૧૩ મુબમ્બઈ નં. ૧૪

મિલના મોલ એન્ટ-ડાઈયાલાસ પ્રપર્સ. સ્વામીનારાયણ જીર્ણોગ, બંદર રોડ, કરાચી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું મુખીપત્ર આજેજ મંગાવો ○

ડૉ. રવિશંકર ગણેશભાઈ અંબરીકૃત પુસ્તકો

૧૯૩૭ ના માર્ચ આખર સુધીમાં ખરીદનારને નીચેની ખાસ ઘડાડેલી કિંમતે આપવામાં આવશે

મૂળ ઘડાડેલી કિંમત કિંમત	મૂળ ઘડાડેલી કિંમત કિંમત
૧ વગર ટેકડાનો વેધ ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦	૧૬ હિંદના હિતનો ઉકેલ ૧-૦-૦
૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦	૭ હરિયોગ ૧-૪૦-૦ ૭-૦-૦
૩ જલ્લવસ્ત્રામાં ત દુરસ્તી ૧-૮-૦ ૦-૮-૦	૧૮ શતસ્ત્રોત્કા ૦-૧-૦
૪ વહુને શિખામણ ૧-૦-૦ ૦-૫-૦	૨૯ આરોગ્ય દોહાવધી ૦-૧-૦
૫ આદર્શન ૧-૦-૦	કુલ કિંમત રૂ ૯-૧૪-૦

આ પુસ્તકો છુટક મળી શકશે નહિ આખા સેટમાં જ અપારો પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ.

નવ પુસ્તકોના આખા સેટની મૂળ કિંમત રૂ ૯-૧૪-૦ થાય છે તે રૂ ૩-૪-૦ મળશે

ઉપરના પુસ્તકો મુબમ્બે તેમજ અમદાવાદમાં નીચે જણાવેલા ટેકાણેથી મળી શકશે પરંતુ મુબમ્બેમાં ઘડાડેલી કિંમત ઉપર રૂપિયો ૦-૨-૬ અને અમદાવાદમાં રૂપિયો ૦-૧-૬ ખર્ચ જોગ્યું વધુ થેવાશે

વડોદરામાં — પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

મુંબઈમાં — આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુબમ્બે નં. ૨

અમદાવાદમાં — ગુર્જર અથરત્વ કાર્યાલય ગાંધીરોડ-અમદાવાદ

દરેક સાવજનિક પુસ્તકાલયમાં અને દરેક મંચરમરી મુદ્દમાં ખામ રાખવા જેવાં રૂઝિક, બોધક, ઉત્કાર અને મનુષ્ય જીવનને માર્ગદર્શક થાય તેવા શિષ્ટ વાચન માટે પસંદગી પમેના ઉત્તમ કોઈના પુસ્તકો —

મૂળ લેવાની કિંમત કિંમત	મૂળ લેવાની કિંમત કિંમત
૧ શ્રી ઘોટા કેશવ કર્વેનું આત્માચરિત્ર ૩-૦-૦ ૧-૮-૦	૪ અપંગની પ્રતિબા ૦-૧૨-૦ ૬-૧૨-૦ (હેવન કેવરની આત્મકથા)
૨ વીર ગાર્ગિહડ ૧-૮-૦ ૧-૦-૦	૬ જગતના સીતારા ૦-૮-૦ ૦ ૭-૦-૦
૩ બૂકર ટિ વોશિંગ્ટન ૧-૧૨-૦ ૦-૦-૦	૭ અમારા જીવનની કેટલીક વાદગીરીઓ ૧-૮-૦ ૧-૪-૦
૪ ફોગમ પુસ્તક ૧-૨ ૧-૧૩-૦ ૧-૦-૦	ગાંધીજીની આત્મકથા ભાગ ૧-૨ ૧-૦-૦ ૧-૦-૦

પોસ્ટેજ તથા સ્વાનગી ખર્ચ જુદા

લખો — પુસ્તકાલય સ. સહકારી મંડળ લિ.

રાવપુરા-વડોદરા.

સોને માટે

તાકાત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જત દાર

અંડુ ક્રા. કા. સ. વ.

— વિના વિલંબે —

વાપરવા માંડે

ખાસ શ્રીચાને માટે

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

શ્રીચાની નબળાઇમાં

આખાદ અસર કરતાર

અંડુ અ શો કારિષ્ટ

પ્રદરાદિ રોગો નો

અકરીર ધલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઇએ

મેલેરીઆને મારી હલાવતાર

અંડુ

મેલેરીઆ મિક્ચર

દાદીયા તાવની રામખાણ દવા

જેકવાર અગમતી લુગો

અંક ક્રા. માર્શિયલ વર્કસ લી. પો. બો. નં. ૫૫૧૩ મુબમ્બ નં. ૧૪

સિંધના સોસ એજન્ટ: ડાહ્યાલાલ બ્રધર્સ, સ્વામીનારાયણ પ્રીક્ષિત, બંદર રોડ, કાચી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર આજેન મંગલો ○

ગાંડી વ ની. કુમાર માળા

માધ્યમિક શાળાઓમાં ઈતર વાચન તથા
ધનામ વગેરે માટે ખાસ ઉપયોગી
કુમારોને જોમ માપે ને શરીર બનાવે
તેવા હેતુથી ખાસ રચાયેલું વીર સાહિત્ય

૧. ગોરીલાનો પ્રેમ: આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં એક નવું જ
પાત્ર બોલે છે. દોડતી દુનિયામાં થતા સામ્રાજ્ય
સાહસોની કહાણીઓ આમાં આપી છે. (૧) ગોરીલાનો પ્રેમ (૨) જીવતા સમ્રાધી
(૩) ચાંચીયા (૪) રામપૂરી વાગા (૫) શેમોય શિકાર (૬) અજગ હિંમત!
આવી તદ્દન સાચી બનેલી ને છતાં રૂંચેરૂંચા ખડા કરનારી અદ્ભુતતાથી
ભરેલી આ વાતો અપૂર્વ તાજગીથી ભરેલી છે. અને તે વાંચતાં હૃદય થનગની
છે છે. રોમરોમ પ્રાણ પ્રગટે છે. કિંમત માત્ર આઠ આના.

૨. પૂછડિયા પ્રદેશમાં: ચાર ગુજરાતી જુવાનકાને મન થઇ
જાય છે કે દિાર માટે કંઈ શોધ જોળ
કરવા નીકળી પડેલું... અને એ ચાર મરણિયાની નીકળેલી ટોળી કંઈ કંઈ
વિધેના અને સંકટો વટાવીને એક નવીજ જાતની પ્રજાના અજળ પ્રદેશમાં
જઈ પહોંચે છે અને ત્યાં અદ્ભુત અનુભવો મેળવે છે એ રસભર કથા
એટલી તો તનમનાટભરી છે, કે તમારું રૂંચેરૂં ખડું ધર્મ જાય, અને
નયેનસમાં શૂરાતન જાગે. કિ. ૦-૮-૦

૩. શિકારિકા: લે શ્રી જીવરામ જોશી, ગુજરાતી જુવાને જાતે અને
કેઈની સાથે કરેલા શિકારોની સાચી કહાણીઓ.
તેની પોતાની કલમમાથી ઉભારેલી આ ગ્યાનો વાંચીને દરેક ગુજરાતી શ્રી
પુરૂષનાં રૂંચા ખડા થશે અને છાતી ગજ ગજ ફુલશે. સાથે ફેટો પણ આપેલો
છે. સાપનો શિકાર, રાંછનો શિકાર, શિયાળનો શિકાર, સૂવરનો શિકાર,
મરઘીનો શિકાર બધી જાતનાં રમતો. કિ. ૦-૦૦, ૦-૫-૬ની ટિકીટો
જરૂર મંગાવી લ્યો.

૪-૫. ગેબી સૃષ્ટિ: બે ખંડમાં સર આર્ચર કોનન ડોઇલની લખેલી
જિજ્ઞાસુ અને સાહસના મમ્બલવાળી રચીલી
વાર્તા દરેકના ૧૦ આના બે ભાગ માથેજ મળશે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત.

ઊર્મિ માર્ય મહિનામાં

લોકસેવાનો ધંધો (નવલિકા) શ્રીકાંત
સંસ્કૃતિના વહેણ (પ્રવાસવર્ણન) મૂળશંકર મો. ભટ્ટ
ગૃહ પ્રવેશ (નાટિકા) નગીનદાસ પારેખ
જલતરંગ મોહનલાલ મહેતા
કલ્યાણમૂર્તિ (ચાલુ નવલકથા) સોપાન
આંતરરાષ્ટ્રિય આંદોલનો ભાસ્કરરાવ વિદ્યાસ
સમર્થ રામદાસ રામનારાયણ ના. પાઠક
આપણો દેશ છોટાલાલ માનસીંગ કામદાર

આ ઉપરાંત ઇન્દુલાલ ગાંધી, સુંદરમ્, પૂતલાલ, મોહિનિ-
ચંદ્ર વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યો, અભ્યાસપૂર્ણ નોંધ,
અવલોકનો અને ભાવના વગેરે આવશે.

અમારી વિનંતિ છે કે 'ઊર્મિ' ના દરેક અંકને ધ્યાનપૂર્વક
જોયા વિના ગ્રહી ન દેશો.

- દર મહિનાની દસમી તારીખની અંદર અચૂક પ્રગટ થશે.
- જોહામાં જોછા ચોસક પાનાનું વાચન અપારો.
- વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ચાર : પરદેશમાં શિલિંગ રૂ.૨૫.

આદ્યક થવા માટે આજે જ લખો

ઊર્મિ કાર્યાલય : ડેન્સો હાલ : કરાચી

પત્ની-પુત્રી-ભગિની

એમને

લક્ષ-વર્ષગાંઠ કે બીજે શુભ પ્રસંગે
શું ભેટ આપશો ?

સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો

જે આખા ગુજરાતમાં વખણાયાં છે.

જેને સરકારે પણ મંજૂર કર્યાં છે.

જે સચિત્ર અને રસિક છે,

જે ઉપયોગી અને જ્ઞાનદાયક છે.

તે-

કુલ ૬૦ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે જે રૂ. ૨૫)માં
આપવામાં આવે છે.

થોડાંક નામો

સુદરતા અને સુદરતા	૦-૮-૦
કમનસિખ સવિતા(૧૫૫)	૦-૪-૦
કાયદામાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન	૦-૩-૦
અર્ધાંગતા	૦-૪-૦
ભરત શું થયું	૦-૧૦-૦
પારસી વાનીઓ	૦-૬-૦
ધરેણીનાં શોખ	૦-૧-૦
જીવન પલટો	૦-૪-૦
કેટલું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦

વીર રાજા	૧-૦-૦
દેવી ચોધરાણી	૧-૮-૦
રજયા બેગમ	૦-૩-૦
માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
પ્રતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
વાતનું વતેસર	૦-૧-૦
પારમી જ્ઞાનમીતા	૦-૬-૦
મુખી ઘર	૦-૩-૦
વહેમી પતિ	૦-૩-૦

લખો:-

સ્ત્રીશક્તિ • કળાપીઠ • સુરત

ગુજરાત

આદ્યતંત્રી : શ્રી કનૈયાલાલ ભાલિકલાલ મુનશી
સાહિત્ય સંસદનું મુખપત્ર

દ

ર

ક

અં

ક

માં

પાટણની પ્રભુતા, ગુજરાતનો નાથ
અને રાજધિરાજ એ નવલત્રિપુટિના
પૂર્વ સમયની શ્રી. મુનશીની
ગુજરાતની અસ્મિતાનું ભાન
કરાવતી, વેગવંતી નવલકથા

જય સોમનાથ

(દરમાસ એક હફતો છપાય છે)

શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા, યુમકેતુ, વિનોદિની નીલકંઠ, સત્યકમાર વીણ વગેરેની
સંચોટ નવલકથાઓ, એકાંકી અને દીર્ઘ આલુ નાટકો.

અન્નવદન : મહેતા, બેટાઈ, ઉમાશંકર. મુનઃસુખલાલ, સુન્દરમ, પૂનમલાલ,
બાદશાહણ, રમણિક અરાલવાળા વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો.

સાહિત્ય પરિષદનાં વિવેચનપ્રણેત્ર વ્યાખ્યાનો

ત્રાર્પિક લવાજમ } હિંદમાં-પુસ્તકલયો અને સંસદના સભ્યો માટે રૂ. ૪;
અન્ય ગ્રાહકો માટે રૂ. ૫ પરદેશમાં ૧૨ રીલીંગ

આપને ગુજરાતીઓમાં જાહેરાત કરવી છે ?

આપનો સંદેશો પહોંચાડવાનું 'ગુજરાતને' સોંપો

કાકાસાહેબ કાલેલકરની

જ્ઞાનસમૃદ્ધિ અને અનુભવનો લાભ આપના બાળકોને આપવો છે ?
તેઓશ્રી દર મહિને

“કિ શોર”

મામિકના વાચકોએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર ‘કિશોર’ દ્વારા આપે છે એ અમોલો લાભ આપનાં બાળકોને જરૂર આપો.

‘કિ શોર’ની બીજી વર્ષની વિશેષતાઓ :

- (૧) હિંદુસ્તાનના સચિત્ર પ્રવાસ લેખો નવા વર્ષની શરૂઆતથી આપવા માંડ્યા છે.
- (૨) ‘ખગોળની વાતો’ નામની સચિત્ર લેખમાળા આ વર્ષે શરૂ થાય છે.
- (૩) ‘ભૂસ્તર વિદ્યા’ વિષેની ત્રણ હિંદુસ્તાની લેખમાળા અપાશે.
- (૪) આખા વર્ષ દરમિયાન પ્રકૃતિ સૌંદર્યના તથા પશુ—પક્ષીનાં ચિત્રો મોટે ભાગે આપવની યોજના કરી છે
- (૫) વર્ષ દરમિયાન બાળકો ભજની શકે એવી છ નાટિકાઓ અપાશે. જીવન-ચરિત્રો, ઐતિહાસિક લેખો, વૈજ્ઞાનિક લેખો, નિત્યનો આચાર, કાવ્ય પરિચયન, જીવનની ફારમ વગેરે તો હશે જ.

ખાસ લાભ

આગ્રુ સાલના એ માસની ૩૧મી તારીખ સુધીમાં બીજી વર્ષના આદ્યક થનારને પહેલા વર્ષના બહાર પડી ચૂકેલા બાર અંકો અર્ધી કિંમતમાં (ફક્ત રૂપિયા બેમાં) મળી શકશે

લવાજમ: હિંદમાં રૂ. ૪)

બરહેશમાં રૂ. ૬)

કિશોર કાર્યાલય

પારમી અગિયારી સામે,

અમદાવાદ

દેવલાલી જાવજુદ

કોઈ એવું સ્થાન હોય

જ્યાં આગકેળીની પૂરી અવસ્થા હોય.

જે શહેરી ધોધાટથી દૂર કુદરત ખેળે હોય

ત્યાં શરીરઅધારણુ માટે સુકકી દયા, નિર્મળ પાણી ને પાવટ ખાગક હોય.

જ્યાં આગકે નાનપણથી જ ચોવીએ કલાક રહી પોતાની નાનતૂપા છીપારી મકતુ' લેય.

ત્યાં આગકેળીનાં જાણકાર આગકેના મર્મતોમુખી વિકાસ માટે અદર્શિન મદ્યન શ્રેણી દોય

ત્યાં આગકેના વિકાસ માટે પૂરનાં માધતો હોય.

ત્યાં આગકેને કુદરત જેવી પ્રેમની હુંક મળતી હોય.

કોઈ આલું સ્થાન હોય

તો માઆપો

પોતાનાં આગકેને એક કુદરતજીવનથી તંદુરસ્ત ને ખડનય બનાવી શકે.

'આ શું?' 'એમ કેમ?' પૃથ્વી સદાય જાન લેરા જંખના પોતાનાં આગકેને ત્યાં ચોવીએ કલાક

આગકેળીનાં જાણકાર શિક્ષકો આગકેની એ જૂઠા અતોપયા અટે પગે દોય, ત્યાં મૂખી માઆપો માગી કેળવણી અગી શકે.

તો માઆપો ત્યાં ખામ માલકેળીનાં અદ્યનન અને સામ્રીય માધનો હોય ત્યાં પોતાના આગકેને મૂખી સામ્રીય શિક્ષણને લાભ અપવી શકે.

તો તેથી એ આગકે

જ્ઞાનને દવાના હોજ તરીકે આગામાં ખીએ છે. તેને જદલે જાન તેમના આત્માનો આથો ખોગક બને.

તો તેથી એ આગકે

એકમીયર ને મોકાવે કે મીટનની ભુધિનો માવ કરી મગજને માવ વખાર બનાવે છે નંતે અપને પેને વિચાર કરના થાય ને પરભુધિએ દોગવાને જદલે કે પ્રાગકે પગે ગ્રામસાને જદપે પોતાની વિવેકબુધિ વિસ્થાપ.

સોલજે જન્ટલ ફેડીર વાલજી જોન્ડ સન્સ

કેરલ
સેન્ટલવુડ
સાબુ

કેરલ સાબુ
પુષ્કળ પાણી
પેના કુમી
મધુરી ચખે

મુખરનો સાબુ

તમારા મનને છુગ છુસાવ ગળે
એવીમનોદર રાગ ધી વાગે અમારા સર્વો-
ત્તમ મુખરનો તેવનો બનાવેવ સાબુ જેમા
હવ્ય પ્રકારનુ અત્તર અને નુવાસીત ફુલોનુ એસેન્સ
વાપગવામા આવ્યુ છે તે એક વખત વાપગીને ખાતરીકરો
આપણા ગરમ દેશને મટિ એ ખારા બનાવવામા આવ્યો છે
જેવાથી નીતરતા શરીરમા એ કડક, કિસાદ ને તાકતી બને છે.
એવી છુગમોદાર બમક તમારા મનને જરૂર પ્રદિવ્યત અને
આદહાદક બનાવશે દરેક ઠેકાણે એ મળી શકશે

કેરલ સાબુ ઇન્ડિયા
કાલીકટ

○ જર્મર રોડ, કરાચી ○

શિષ્ટ સાહિત્યના તમામ પ્રકાશન માટે
એક વખત નીચેના શરનામે પુછાવો
અને તમને સતોપ જનક માહિતી
મળી રહેશે.

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર

રમકડા મારકેટ : અમદાવાદ

ડેન્સો હોલ : કરાચી.

મહાગુજરાતનું માનીતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લઘુમ
હિદમાં ના ૧-૮-૦
પરદેશ શીલી ૩ ચૌદ

તત્રી
ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

- ગુજરાતી માસિકોમાં શારદા કઈ રીતે લાત પાર છે ?
- ‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને એ ત્રિશી ચિત્રો આપે છે
- ‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લોકસાહિત્યની રમદહાણુ મારે સુપ્રસિદ્ધ છે
- ‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જેના તત્રી અક, નવલિકા અક, લોખસાહિત્ય અક અને દીપોત્સવી અક મારે હજારો લોકો દર વખતે રાહ જુએ છે
- ‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જે જિંદગી અને આમરગીના સાહિત્યનો સુમેળ સાધે છે
- ‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે સોરઠી ઇતિહાસની ન રાયચુરાદૃત નવલકથા ગ્રાહકોને લોત તરીકે આપે છે
- ‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે કે જે રોજના એક પૈસામાં સાહિત્ય અને પ્રાતે રસથાગ દર માસે તમારે ત્યા પહેચાડે છે,
- ‘શારદા’ બાર વર્ષથી પ્રગટ થાત છે તમે એના ગ્રાહક થાત હોજી જ ન થાત હો તો નીચેના કોષખણુ રથો આજ ને આજ ખનન આપો એને ‘શારદા’ ગર થશે

તત્રી ‘શારદા’ એન્વાડ (મહીવાસ)

પુનતકાલિય મહાયક ગક્ટરી મડગ લી વડોરા
આગ આર શેઠની જ પની, બુકસેનર્મ, પ્રોન્સેગ વ્હીન, મુન્બઈ નં. ૨

ASVAN

The Supreme Tonic

વૃદ્ધ કે યુવાન નબળા, કે માંદલા
કોઈ પણ માણસ માટે અકસીર ગણાય છે

શક્તિની સર્વોત્તમ દવા

અ શ્વ ન

ગુમાવેલી તાકાત ઝપાટાબંધ ઉત્પન્ન કરે છે
અ ને

નવું જીવન અને ઉત્સાહ રેડે છે.

શરીરના સ્નાયુઓ અને મગજને

અજબ રીતે વિકસાવે છે.

દરેક દવાવાળાઓની દુકાને મળશે

બેંગાલ કેમીકલ વર્કસ, કેલકત્તા

કસ્ટોમર એન્ટ:- બે. તીરથ એન્ડ કું.

બંદર રોડ ક રા થી

મુદ્રક • ધનરાજેશ્વર કું. શુક્લ પ્રકાશક • મુરેશ રા. બાબરીઆ
પ્રભાત પ્રેસ • ડેન્સો હોલ • કરાચી જામિ કાપાલય • ડેન્સો હોલ • કરાચી

જામિ

પર્ય છકુ
અંક બીજો

અનુક્રમણિકા

સર્ગ અંક

૬૨

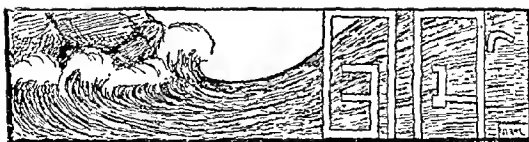
ગ્રેરક અતીત	શ્રી. પૂજલાલ	૧
નીંદર મોરી	ઈન્દુલાલ ગાધી	૩
માશીખા	મોહિનીચંદ્ર	૪
શુવનપ્રતિમા	" અનિલ "	૫
મેતરને	અસાત	૧૩
નવીન માનસશાસ્ત્ર અને સંયમ	મૂળશ કર મે. ભટ્ટ	૧૪
કવિ	જનક	૨૦
ગૃહપ્રવેશ	નગીનદાસ પારેખ	૨૧
આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો	ભારતરસાવ વિદ્યાસ	૨૭
કલ્યાણમૂર્તિ	સોપાન	૩૬
શુભ્રચક્ર	પૂજલાલ	૪૨
ગયે મહિને	રતિલાલ મહેતા	૪૩
શૂમ થયેલી શુલાળ	પતીલ	૫૧
અવલોકન	' શિરીષ ' હ.	૫૩
સમાચાર સાર		૬૧

અમારા મુખ્ય એજન્ટો:—

સી જમનાદાસની કું.,	પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨
નૂતન સાહિત્ય હાંડાર	સ્મકાં માર્કેટ, અમદાવાદ
એલ. કે. મેવાણી	૧૪, અમરનલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લી.	રાવપુરા, વડોદરા
ગાંડીજી લવાજમ એજન્સી	હવાડીયા ચકલો, સુરત

વાર્ષિક :::: લવાજમ :: રૂપિયા ચાર

છોક અંકની કિંમત છ આના

* વર્ષ છઠ્ઠું *

* ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૭ *

* અંક બીજો *

મહિતીઓનો ભંડાર હોયો કે તાર્કિક કુશળતા હોવી એ ભલેને 'બુદ્ધિ' ન કહેવાય પણ એ વિના ચાલે પડે? એ વિના પાંગળા ન બની જવાય? એકલી કુશાલ બુદ્ધિ શું કરી શકે? મહિતીઓનો ભંડાર એ તો બુદ્ધિએ વાપરવાનો ખજાનો છે અને તાર્કિક કુશળતા એ બુદ્ધિના શસ્ત્ર છે. એ બધું સાથે હોય તો જ શોભે ને જરૂર પડે પ્રતિપક્ષીને વશ કરવાના કે મહાત્મ કરવાના ઉપયોગમાં આવે.

બુદ્ધિ ભલેને શ્રદ્ધા કરતાં હીલી વસ્તુ હોય પણ એ આંખનો કીકી જેવી નથી? એ વિના ડગલું પણ ભરી શકાય? અને શ્રદ્ધા ભલેને કોઈ સેદ્ધિ" તત્ત્વ લાગતું હોય પણ એ વિના આપણા કાર્ય વિષે ને એના ભાવી વિષે અચલ વિશ્વાસ રાખી શકાય? અને તો થાય છે કે બુદ્ધિ વિના એક 'પગલું' પણ ન ભરી શકાય અને શ્રદ્ધા વિના થોડુંક આલતાં જ ધાક લાગે. એ બંનેમાંથી કોઈનો અવગણના કર્યે ન ચાલે.

ધો.

પ્રેરક અતીત

પૂજાસાલ

: વસંતતિલકા :

જે સ્વર્ણ લાવિ ગમ પ્રેરત વર્તમાન
તે લબ્ય ભૂતની શું ફોગટ કલ્પનાઓ ?
શોભાંચકારી ગત ગૌરવનાં સુગમ
ગાવાં ગણાય કંઈ પાગલ-જલ્પનાઓ !

પૃથ્વી અને પરમ ધામ પરાક્રમોએ
જે પૂર્વના પુરુષ હાથ કરી ગયેલા
શું તે પ્રભાતસ્મરણીય સદૈવ ન્હોયે ?
ના ડોણ ધન્ય સ્મૃતિએ ગદગદ થયેલા ?

આશાળ અદ્યતન ! ઉન્નત્ય, લાવિપંથે
તું વાધ વેગભર રૂઢ થઈ વિમાને ;
હો કિંતુ મંત્ર અપનાવી અતીતઅંથે
અંકાયેલી અમર અક્ષર પાન પાને.

છે ભૂત, અદ્યતન, લાવિ ભર્યા પ્રવાહો
જાતો મહાનદ વહી અમૃતાબ્ધિગાહો.

નીંદર મોરી

મહુલાલે ગાંધી

કલ્પના, ક્યાં મને જાય છે દોરી?

ભીડી ગઈ હવે નીંદર મોરી !

ઇન્દ્રધનુતણા રંગ દેખી દેખી પાંપણો કરતી નૃત્ય,
સંધ્યાની કેસરવેલને હીંચકે એજ હીંચકતું સત્ય :

નથી જોવા એવા રંગ છીલોરી

ભીડી ગઈ હવે નીંદર મોરી ?

વિરાટ કેરી હથેળીએ ચાંદની આસન માંડતી દેશ,
રજનીઅંકમાં રમવા આવતી તારલિયા તણી દેશ :

તારાઓને નથી લાવવા ચોરી

ભીડી ગઈ હવે નીંદર મોરી !

ડાળીએ ડાળીએ ગાંધી રહી પેલી કોયલ ગીતના માળા,
કાનમાં આવી આવી અથડાતા આલાપ એજ રૂપાળા :

કંઠ-કિતાબને રાખજો કોરી

ભીડી ગઈ હવે નીંદર મોરી !

ફૂલમાં સુંદરતા નથી શોધવી સંઘડું કેમ યુગંધ ?
ઝાડવે, ઝાડવે છો લટકાવી લોન વિનાની વસંત :

વસંતડી ! નહિ આવજો ચોરી

ભીડી ગઈ હવે નીંદર મોરી !

: ઉન્નય :
:

શશીની જ્યોત્સ્નાની અધરમધ ધારા વરસતી,
હતી તેવી તારી રજતવરણી વાણી વહતી;

અમારી કુંજેમાં,
ગુફાની ખુશખોમાં, હૃદયદલમાં, ચિત્તાખીણમાં,
સિંચી તેજે સ્ફેજે, ઝગમગઝગાવી સ્વન્નિતમાં
મુકે, સન્ધાને એ, નવજીવન અંકુર ફૂટતા,
અમેને હૈયે ત્યાં રસસભર દોમાંચ ઉડતા;

અમારી સૃષ્ટિમાં,
અને સૌ કૃષ્ટિમાં, વદન તુજતું જ્યાં લક્ષણસ્થુ,
મહો ઉદ્ભાસે ત્યાં આણુ આણુ બધુયે હસી ઉઠ્યું;

અમારી આ નાની મધુતમ કલા મીઠ ભરતી
તુંથી, ને માસં સૌ મુખવિકિરતાં શોક પરથી;

કલા માશીબાના શબ્દ પ્રિયથી ગેલ કરતી
તને હંમેશાં, ને જાની રહી તું એની સુપગથી;

‘આજે તારી રૂપેરી અવિરત સરતી વાફધારા શમી શું?
સોનેરી મૌન માંહી વદન કમળને અંગવેલી નમી શું!
મૃત્યુના મંઠપે શું!

ભલે ને; કિંતુ તે અમ હૃદયમાંહી સ્વનયને
પ્રતિબીજે બોલાં, અક્ષા નહિ યે એ કથાજો.
કંઈ જન્માંતે એ તરૂં જાની કુળો-છાંચ ધરશે,
તખ્યાંને, લૂખ્યાંને, જગતરણુના ડો પથિકને.

૧ નાની પુત્રી કલાવતી (કલા) અને તેનાં માશીબા (પાડોશમાં રહેનાર સ્વ. શ્રી. નર્મદાબહેન) ના જાદુ સ્તેહને અંગે, શ્રી. નર્મદા બહેનના થયેલા અચાનક મૃત્યુ પ્રસંગે, તેમના તરફ દયાવાર્ષી કાવ્યમય અંજલિ.

જીવનપ્રતિમા

“અનિલ”

રશ્ત્રિનો વેગ ત્વરિત ગતિએ વધતો હતો. આકાશ નિરબ્ર હવું. ચંદ્રો ફેરેરી પ્રકાશ ધરતી પર પથરાતો હતો. અને તારકો પથ તટસ્થપણે ગંભીરતા જાળવી પોતાનું શાંત તેજ ફેલાવી રહ્યા હતા. ચાતાવરણમાં મૌન વ્યાપી ગયું હતું. માત્ર કવચિત્ શીતલ પવનથી ઝાડ પરના પાંદડાં સ્પષ્ટિની જાગૃતિના પ્રતિનિધિ બની ફરફો ઉઠતાં હતાં.

આ સમયે એક જીવું મકાનમાંથી એકધારે અવાજ આવ્યા કરતો હતો. રાત્રિનું સામાન્ય ધસારાબંધ વધવા સાચું. અને પેસે અવાજ તો નિશ્ચિત આવતો હતો. -ટક-ટક-ટક. મકાનમાં કોમ થેસો પુરૂષ રહેતો હતો કે શું? નહિ તો મૃત ગતિએ નિરર્થક અવાજ કરવાથી તેને શો ફાયદો? ત્યારે શું એ ધંધાદારી માણસ હતો? ના. તે શિશ્ની હતો. તે પત્થરમાંથી પ્રતિમા રચનાર હતો. અત્યારે પથ એ પોતાના કામમાં નિમગ્ન થઈ ગયો હતો. કોઈનોય અવાજ સાંભળવાની જાણે તેને પુરૂષ ન હોય તેમ, જાણે દુનિયાની કોઈ પથ પાર્શ્વ વસ્તુ પોતાના કામમાંથી નંને અટકાવી શકશે નહિ એવા આત્મ-વિશ્વાસ સાથે કામમાં ટાંકણું લઈ તેના ઉપર પોતાની હથોડી ચલાવી રહ્યો હતો. -ટક-ટક-ટક.

અને ચાતાવરણમાં તેનો પડખો પડ્યો. શિશ્નીની સામે જ એક લાવણ્યવતી યુવતીની તસવીર હતી એ તસવીર પરથી પોતાના શિશ્નમાં આવઝેણી પૂરી રહ્યો હતો.

પરંતુ તસવીર પરથી આવેદન લાવે પ્રતિમામાં મૂર્તિમંત કરવા માટે અપૂર્વ કલાવિદ્યાની આવરૂકના જોખમે. એ પ્રકારનું કલાવિદ્યાન યોજવા એ સમર્થ હતો કે નહિ એ અજર નથી, પરંતુ એટલું તો ખરું કે તેણે કલાની આધનામાં જગતની નજરે પડતા બેખના કર્તા વ અમૂલ્ય આદુતિ અર્પણ કરી હતી. જગતના કલાકારોમાં મુગ્ધમણી યવાની હોંસમાં તેણે શું શું કરી નાખ્યું હતું?

તેને પોતાની શક્તિઓનો જગજર ખ્યાલ ન હતો. તે વેળાએ એક અજાણી ડોકરીએ તેના જીવનમાં સમભાવ કેળવ્યો હતો. એ

ઊઠરીનું નામ રોહિણી હતું. તે જો કે હતી શ્રીમંત પિતાની પુત્રી, પરંતુ તેનામાં ધનમદ્દ જરાયે ન હતો. તે હતી લાવણ્યમયી, પણ તેને પોતાના રૂપનું જરા ધરણું પણ ઝુમાન ન હતું. દેવને કાળે મદિરમાં પૂજના કૃમ લાઇ જતી વેળાએ તે ધણીવાર શિશ્વીની નાનકડી ઓરડીએ આવી ઉભી રહેતી. જાત જાતના કથાની છાળ ઉડાડતા અનુષ્ઠાન શિષ્યનું મંમદ સ્થાન એ એકીટસે નિહાળી રહેતી. પોતાની કલાનુ સ્થિતિ બંધે આસ્વાદન કરતી બાલિકાને રોહિત ઓળખતો થયો હતો. પણ તેને વાત કરવાની બાગ્યે જ ધ્રુજા થતી. પરંતુ એક દિવસ પોતાને લાગેલી રિપાસા મંત્રાવવા એ કામ પરથી ઉઠ્યો. ત્યારે તેણે રોહિણીને પોતાની નજીકમાં હોતેની જોઇ રોહિતને પહેલી જ વાર લાગ્યું કે રોહિણી અપૂર્વ વસ્ત્ર ધરાવતી સ્વરૂપવાન બાલિકા છે. તેણે ઉભી રહેલી ઊઠરીને નીચે બેસવાની સલાહ કરી રોહિણી નયમ તો સંકોચ પામી પણ પેલી સલાહ જાણે તને આદેશ કરી રહી હોય તેમ તેને એ અનુસરી.

‘આવી સન્ન કૃતિઓ તમે બનાવી શકો છો ?’ રોહિણીએ પહેલી જ વાર ઉચ્ચાર્યું હતું.

‘એમ ? તમને એ બધી મળી ?’

‘હારતો સુદર વસ્તુ કોને પ્રિય ન લાગે ?’

શિશ્વીએ હાસ્ય કહ્યું. તેના હાસ્યમાં અવિશ્વાસ અને નિરાશા જણાયા. ‘તમને કદાચ અબર હશે કે આ પહેલી તારીએ શિષ્યકના પ્રદર્શન બરાવાનું છે.’

શિશ્વી બાલિકાના કથનમાં રહેતો આરાધ્ય સમજ્યો અને એણે જવાબ આપ્યો. ‘હા પણ મારાથી એ બની શકે એમ નથી. મારાથી એ કદાપી બનવાનું નથી.’

ત્યારે સુ તમે પ્રદર્શનમાં તમારી પ્રતિમા નહિ મોકલો ?’

‘ના’ કહી શિશ્વીએ દીર્ઘ નિશ્વાસ ઝડક્યો. ‘ચા માટે ? તમને તમારી પ્રસિદ્ધિનો મોહ જરાયે નથી ?’

‘પ્રસિદ્ધિ ? પ્રસિદ્ધિનો આધાર તો કલ્પ ઉપર છે.’

‘એટલે તમારી પાસે કોઇ કલામંડિત કૃતિ છે જ નહિ ?’

‘ખરી વાત કહું ? મને કોઈ ચોગ્ય પ્રતીક મળી આવતું નથી.’

‘પ્રતીક ! તમને પ્રતીક ન મળે એ તો નવાઈ !’ કહે છે તે કે કનાકારા પ્રતિમાથી પોતાનું સર્જન બંધે છે !’

‘એ વાત ખરી પણ આવી જાતના કલા-વિધાન માટે કોઇ ચોક્કસ પ્રતીક જરૂરી છે એ વગર કેવાઓ અને બાવ હાર્ષા પ્રમાણે ઉતારી શકાય નહિ.’

‘તમે એની કે તપાસ કરી નથી ?’

‘કરી તો છે પણ.’

શિશ્વીએ જરા ગદ્ય સાફ કરી આમળ ચલાવ્યું. ‘પણ મળી આવતું નથી એ પિંડા છે ને ?’

‘તમારે કેવી જાતનું પ્રતીક જોઈએ ?’ રોહિણીએ પ્રશ્ન્ય.

રોહિત રોહિણીને અનિમિત્ત નેરે જોઇ મઠો રોહિણીના હાથમાં વિકસિત યુગલના પુષ્પો દ્વારા વાત કરતા એ વારે વારે ઉઠાગતી હતી અને અચાનક રોહિતની આંખ નવા તેજ સમપા ઉઠી જાતે તે ગોડા બની ગયો. દેહ તેમ બચકયો, ‘હૂનમાળા ! હૂનમાળા !’ અને પાટી ઉમેર્યું, ‘મહેરવાની કરી થોડો વખત તમે આમ જ બેસી રહેજો !’ અને રોહિણીએ મમતિ દર્શાવી રોહિણી કેટલીય વખત સુધી શિશ્વીને ત્યાં બેઠી રહી તે થોડા જવા ઉઠી ત્યારે શિશ્વીએ પૂછ્યું.

‘ત્યારે હવે કાસે આવશે ને ?’

‘હા, હા, જરૂર. તમારી કૃતિ પ્રદર્શનમાં પ્રથમ જ આવવી જોઈએ. હો !’

અને શિષ્ટીએ જીવનમાં પહેલી જ વાર મુખી દારૂ કપું.

* * *

બીજો દિવસે શેઠિણી મમય થતાં બરોબર શેઠિતની ઓરડીએ આવી પહોંચી ત્યારે તેના વદન પર હર્ષની છાંયો ઉછળતી હતી. તેણે કલાવાન હૃદય કલાકાળના ઉત્કર્ષ કાળે અધીરે બની ગયું હતું.

‘કેમ આવી ગયાં.’ શેઠિત એટલું જ બોલ્યો.

‘હા, આજે તો ઘેર કહીને જ આવી છું. જરા મોડું થશે તો માલતીબહેનને સમજાવી લઈશ.’

‘તમારે બહેન પણ છે ?’

‘હા, એ મારી જોડકી બહેન છે. પણ એને આવે. શોખ નથી. માલતીબહેન મંગીત માંડે જાણે છે. હું તેને આ કૃતિ મંપૂર્ણ થશે ત્યારે જોવા બોલાવી લાવીશ. હો !’

‘માડ, સાડ, મારાં એવડાં ભાગ્ય કયાંથી ?’

પછી તે શિષ્ટીના સૂચન મુજબ બેઠી. અને શિષ્ટી પોતાનું ટાંકણું અને દરેડી લઈ પર્યટમાંથી કમામૂર્તિ લેખનવા લાગ્યો.

આમ કેટલાક દિવસ મુખી શેઠિણી નિત્ય-ક્રમ મુજબ પ્રતીક તરીકે એમના આવી. પ્રતિમા પૂર્ણ થવાની તવારીખાં જ હતી પહેલી તારીખ નજીક આવવા લાગી. અને હવે પ્રદર્શનમાં પોતાની કૃતિના મૂલ્યાંકનની ચિંતા શેઠિતને થવા લાગી. શું પોતાના જેવા અપ્રમિદ શિષ્ટીની ચોખ્ખ કરે નહિ થાય ?

ચિંતામાં બેસ્યા શેઠિતને એક દિવસ શેઠિણીએ પ્રશ્ન કરી બાંધ્યું કર્યો.

‘તમને આવું એકલવાયું જીવન કેમ મને છે ?’

‘હું એનાથી ટેવાઈ ગયો છું.’ શેઠિતે જવાબ દીધો.

‘પણ એ અવાસ્તવિક નથી લાગતું ?’

‘શા માટે લાગતું જોઈએ ?’

‘તમારે પ્રેરણાની જરૂર પડે કે નહિ ?’

‘હા, એ સિંવાય મનને મુગ્ધ બનાવે એવી કૃતિ ઉદ્ભવે જ નહિ.’

‘તો મારી એક માગણી કબૂલ રાખશે ?’

‘શી ?’

‘હું તમારી પ્રેરણાસંકિત બનીશ; તમારી જીવનપ્રતિમા બનીશ; મને તમારી સદૃશ્ય-ચારિણી બનાવો !’

‘અરે! શેઠિણી! આપણો સંબંધ શું આટલી.....’

‘તમે બંને તેમ ન માનો. પણ મારે નિશ્ચય અભંગ છે.’

‘નહિ, નહિ, શેઠિણી! મારા જીવનમાં હું તને દાખલ કરી રાખીશ નહિ.’

‘એટલે ? મારી શીખંતાઈ બાબતમાં તમને અવિશ્વાસ ઉપજે છે ? પણ એટલું પાલ રાખજો કે હું મનની પરવા કરતી નથી. ‘સાચા અને વચરની માયખી મારે નથા જોઈની.’

‘આ વાત સંકષ્ટ જન્માતી નથી ?’

‘તમને ડર લાગે છે ? મને મમાજનો જરાયે ડર નથી. આપણે કપાક ચાવી જઈશું પછી શો વાધો ?’

અને શિષ્ટી જીવનમાં પહેલી જ વાર મૂંઝવણ ભરી ગિયનિમાં આવી ઉભો રહ્યો.

* * *

તે વરસે શેઠિતને પ્રથમ પારિતોષિક મળ્યું. તેની કૃતિની મદદે પ્રથમે કરી પણ પોતાની

શ્રેષ્ઠ કૃતિની મદદગતાનો આનંદ તેને માટે નિર્મોચી ન હતો. રોહિણીના સૂચન મુજબ બન્ને અન્ય ગામમાં ધ્યાવી ગયા હતાં. રોહિણીના પિતાએ પુત્રી ગૂમ થવાની વાત સાંભળી ખુબ ક્રોધાત કપુરું સર્વ સ્થળે તપાસ કરવામાં આવ્યા હતાં. રોહિણીનો પત્નો ન લાગ્યો અનેક જગ્યાએ રોહિણીની ભાગ માટે પત્રો લખવામાં આવ્યા. પણ રોહિણી જડી થઈ નહિ. અસંખ્ય માનસિક ચિંતાઓથી લતાયેલું પિતાનું મન સાન લાન જોઈ બેઠું. નવી આવી પડેલી આશતથી જૂદ શરીર એક દિવસ લથડ્યું, ને તે પણ મમારની યાત્રા પૂરી કરી સુદૂરની મુસાફરીએ ચાલી નીકળ્યા.

રોહિણીની બેન માલતીને નેના પિતાએ સાડ ધર શોધી આપ્યું હતું. એકજ માતાની બન્ને સંભવચરકા પુત્રીઓ હોવા છતાં તેમના સ્વભાવમાં ભરે ફેર હતો, માલતીનો સ્વભાવ ગર્વિષ્ઠ હતો અને એ સ્વભાવને ધનની અનુકૂળતાએ પોષ્યો હતો. સમગ્ર તરફથી પણ તેને કોઈ વાતનું દુઃખ ન હતું. જ્યારે જ્યારે એ પિયરમાં આવતી ત્યારે ધરના સ્વામીનીની જેમ નોકર ચાકરો પર હકુમત ચલાવતી, પોતાની બહેન રોહિણીને પણ ધમકાવતી. રોહિણીએ પોતાની સનાહ માનસી જ જોઈએ એવી તેની માન્યતા હતી. પત્રી એ સનાહ ગમે તે પ્રકારની હોય. પોતે વયમાં મોગી તે નહીં. પરંતુ શુદ્ધિથી પદની માનવતા એ રોહિણીથી પોતાને મનમાં મોગી સમજતી હતી. માલતી જ્યારે ધમકાવતી ત્યારે રોહિણી કું જ જવ મ આપતી નહિ. ક્યારેક મામતો કરવા જતી ત્યારે માલતી પોતાની સનાહ નહિ. માન્યાથી અનિષ્ઠમાં તેને જ ભોગવવું પડશે એવા ભાવના વાક્યો મળવાથી રોહિણીને ડરતી.

માલતીનો પતિ ચંદ્રમોહન પ્રખ્યાત વેપારી હતો. શહેરમાં નેની પેટીનો વાપાર ધીમનો રહેતો. અનેક નોકરચાકર, રમોઇયા, અને ખુશખતિયા-

ઓથી તેનું ઘર મર્યાદા બધું બધું લાગતું રોહિણીના પિતાએ પુત્રીની ભાગ માટે ચંદ્રમોહનને પણ પત્ર લખી જોયો હતો. પરંતુ તેના તરફથી તેમને કંઈ વિશેષ માહિતી મળી શકી ન હતી. એટલે ઘણો સમય થઈ ગયેયો. હોવાથી રોહિણીના શ્રવતપણા માટે પણ મોંને શકા હતી.

આજે ચંદ્રમોહન મિનેમાં જોઈ આવ્યો હતો. રાત્રિ વધતી હતી છતાં તેને આજે નિદ્રા પ્રમથ થતી નહતી. મનમાં વહેના ઉગી પોતાની પેટી ઉપર જવાની તેને ખાસ જરૂર હતી, તેથી માલતીને વહેના ઉપાડવાનું કહીને તે સૂતો હતો. પરંતુ તેનું અસ્વસ્થ મન તેને સુષેથી સૂતા કે તેમ ન હતું. તેને કું સમજ પડી નહિ કેટલીય વખત સુધી એ ચંદ્રમોહનમાં પડી રહ્યો પણ પત્રી તો તેનાથી રહેવાય નહિ.

રાત્રિની નિરવતામાં હથોડાનો એકધારો અવાજ તેને ત્રાસ આપી રહ્યો હતો.

‘કયો મૂખ આમ અવાજ કર્યો કરે ?’
ઓચિતો પયારીમાં એકો થઈ ચંદ્રમોહન ઓથી ઉઠ્યો. જાગતી રહેતી માલતીથી હસ્યા મિત્રાય રહેવાય નહિ.

તમને તે આજે થયું છે શું ?’ તે ઓલી
‘પણ જોને આમ અવાજ કરે છે તે !’
‘પણ એમાં મને શું પૂછો છો ?’
‘જોડેના ડેવામાંથી આવે છે નહિ ?’
‘કોણ જાણે પછે ડેવાની પાસે પડી રહેલી ઓરડીમાં કે’ ક રહેવા આપ્યું છે ખરું કદાચ એ બિટીઓ માગતો હોય તો કું કહેવાય નહિ.’
‘પણ આવે વખતે! મવારે કોકતા એને શું થાય છે ? કેવા ચોક છે ? સુષેથી ઉતરવા પણ દેતા નથી !’

અવાજ નિવમિત્ર યાત્રુ ૨૬૦-૨૬૧-૨૬૨.

ચંદ્રમોહનથી આ સહન થઈ શક્ય નહિ તે પોતાના મકાન પરથી ઉતર્યો અને જ્યાંથી

અવાજ ઉત્પન્ન થતો હતો ત્યાં આંખો તેણે
ઝોરડીનું બારણું ધકેલ્યું. વાગ્યા મિલાવતું
બારણું ઝડપથી ખુલ્યું થઈ ગયું.

તે કમાવ સુધી અંદરનું દ્રશ્ય નોંતો ઉઘો
ગ્લો તેના કપાળ ઉપર શેર સૂચવતી કચચલીઓ
પડી. તેના નયન પગની કાળી લામ્બરો મંકુચિત્ર
બની ગઈ. તેનું આંખ મુખ તો ગ બની ગયું
તેની આંખ બાંધે અગ્નિ નીકળવાનો હોય તેમ
મધ્યાના રંગનો આલિભાવ દેરવા લાગી.

તેની માથે પીઠ ફેરવી કાઢી અર્ધચક્ર જેવો
લાગતો યુવક પત્યને નિરર્થક કાતરી રહેલો તે
જોઈ શક્યો ઝોરડીનું વિચિત્ર વાતાવરણ અત્યારે
તેને અકળાવી રહ્યું હતું. ધારીને જોતા તેને
જણાયું કે તે યુવક છત્રી પરથી મૂર્તિ રડી રહ્યો
હતો પણ ઝોરડીમા પથરાયેલી ફરિયાદના અવ-
તાર મરણી મામમી તરફ તેનું જ્ઞાન ન હતું એ
માન જેવા યુવકને જ જોઈ રહ્યો હતા ગર્વને
મમથે આવો નિરપેયગી કરાણો ગ્રહવા તેની
લગીરે તૈયારી નહોતી એને આટલા વખત સુધી
ઉભેરો હોવા છતાં યુવક તો કામમા મરજીન
બની ગયો હતો. આ રખતે ચંદ્રોદય ચિત્રાઈ
મયે. કોઈની ભ્યાનક ઝાંચુઝાંચુડી તેના ગરીબમા
પ્રવેશી. તે અચ્ચાનક આગળ ધમ્યો અને પેની
છત્રી ઝડપથી હાથમા લઈ પથર પર પટ્ટી

‘અતારે પણ જ પત્રા દેતો નવી ! મૂર્ખ !’

ચંદ્રોદય જનકમો, અને જેના યુરકની
મનોદશાનો ખ્યાલ રાખ્યા નિરાશ યુવકનું ચોતાના
મકાનમા જઈ નિનાને સુતો જડવલ-પ્રતિભાવ
ને યુવક કેટલીય વાર સુધી બેગી ગ્લો અને
નમીર વૂંટાનું બાળ આવના એ ચમક્યો.

‘ઝહિબી ! ઝહિબી !’ તે મોટે અવાજે
બોલ્યો અને જગીન પર ચાલ્યું દાગી દઈ એક
નિનારો પાનડી જેમ ગડ્યો.

આજે તેનું હૃદય ખીજ વખત વૂંચુ હતું.

શહિતનું અરવઝ મન ચડકર ચડકર દેરવા
લાગ્યું. તેની પત્ની શહિબી તેને મૂંઝી આવી ગઈ
હતી કયા એ ગઈ હતી, એ તે જાણતો હતો.
પણ તે ચોતાને મૂંઝી કેમ આવી ગઈ હતી ?
કેવાની જગમા તો એ દિવાનો હતો અને શહિબી
પણ તેની કનાની મર્વદા પ્રશમક હતી.

શહિબીએ કલાકાગની માથે જીવન વ્યતીત
કરવાના મનસૂબા ધડી ગાખ્યા હતા. અને તેની
અભિવાધા મતોથે એવો નર તેને મળી ગયો
હતો પગું તેના પરિણીત જીવનમાં તોડ કાઢી
સકાય નહિ તેવી પરિસ્થિતિ રચાતી ચાતી. તેને
જણાવા લાગ્યું કે કનાકાર શહિત ચોતાના કરતા
પત્યરની પ્રતિમામા વધુ મોદ્ય નિહાળે છે,
જીવત દામ્ય કમ્તા કનાકારને નિર્જીવ મૂર્તિના
અભેલપણમા વધારે રમ મગતો હતો એમ
તેની ખાતરી થવા માડી.

શહિબીને ધીમે ધીમે જણાયું કે શહિત
ચોતાને આદતો નથી. તેણે ખૂબ વિચાર કરવા
માડ્યો શું તેણે એવા પુરૂષને મહાત્મ આપવામા
અધરિત કાર્વ નહોતું કહ્યું ? શા માટે ક્ષણિક
મોહમા વિવશ મની જઈ તે શહિતને પરમી ?
તેને ચોતાના મત્રામય ધી યાદ અબ્યા અને
પિતાનો વિચાર આવના જ તેની શુદ્ધિ બહે-
ચારી ગમ તેને કે પણ ઉપાય મળ્યો નહિ,
માવતીને ત્યાં જઈ ચોતાની જૂવનું પ્રાપચિત
કરવું એમ તેણે વિચાર્યું. એ વિચારની કંપના
પર તેને અમલ લાગી માવતી ચોતાની જૂવ
પર હમ્યો તો ! તે ચોટકમ વિચાર કરી સમી
નહિ તેનું હૃદય વચિત મન્યુ હતું. ગત
દિવસ આરા વિચારો કરવાથી તેનું મગજ પણ
નમજી પડ્યું હતું ને તેને જોતજોતામા નવ-
ચાલુ પડ્યો. શહિતે મૂલ્યનો પા પર ચોતાની
પત્ની જોઈ અને આપમા આમુ અ રી ગરા

મરતા મરતા શેહિશીએ જાણ્યું કે શેહિતને
ખાર તો એવોતે એવોજ હતો ! અને તેની
આંખો સુખમય બેલાનપણમાં મિંચાઈ

પણ શેહિતના દુઃખને પાર રહ્યો નહીં
તેણે પોતાનું ટાંકણું અને હથોડી દર ફેંક્યા.
તે લગભગ ગાઝ જેવો બની ગયો. અતે એક
દિવસ પોતાનો સરસમાંન લઈ પેલા ડેલા બેડેની
ઝોરડીએ રહેવા આવ્યો.

શેહિતે નવું જીવન શરૂ કર્યું હતું. પોતાની
મૃત પત્નીનો એક ફોટો જે તેણે પહેલા પડાવ્યો
હતો તેની સામે તે કલાકાના કલાક બેસી જોયા
કરતો. જાણે કાઈ અવનવા ભાવની શોધ કરતો
હોય તેમ અનિમિષ નયને તે તાજી રહેતો.
કવચિત્ તેની આખ પાણીથી ઝલોઝલ લગાઈ
જતી.

પત્નીની તસવીર જોતા તેને એક વિચાર
આવ્યો શું તે શેહિશીને પોતાના જીવનની
પ્રતિમામાં મૂર્ત કરી શકે નહિ ? એ વિચારથી
તે પત્નીની તસવીર સામે ગોઠી પ્રતિમા ઘડવા
બેઠો. જીવનની સમગ્ર સક્રિયતા વ્યય કરી એ
પ્રતિમા બનાવવી જ એની ૬૬ માન્યતાસહ તે
પોતાના ટાંકણા પર હથોડી ચનારી રહ્યો હતો.
પરંતુ તમસીય તે તમસીય ! જીવ તપણના
ભાવના કેવી રીતે સરળતા શકાય ? જાણ
તેણે પ્રાત્ન શરૂ કર્યો પરંતુ યાદોદનના ધાતકી
ક્રમે તેને ખીજ વેગા હૃદયવચ્ચનો અનુભવ
કરાયો. કાર હંમે તેણે એ મત લીધાવી.

મૃતેવી કલ્પનાશક્તિને નમ્રૂત કરે એવું
પ્રભાત ઉવડ્યું. એ યુલનુમા રાતમાં મગીરની
મદમદ લદરીઓમાં અર્ધજીવીય આદરદ
અનુભવી કોઈ લાવણ્યવતી આ હિવાનમાં પૂગ્યો
સુગી નહીં હતી એ હિવાન અને તેમાં હિમેથી
આવતાન ધમાનતી ગ્રામિની તે હોય તેમ
અદૂર આપ્તપદની એ પોતાના કમના ઝોર-
પ્રેન થયની હતી.

સવારમાં દિવ બહવાવવા કાળે કરવા
નીકળેવો શેહિત બગીચામાં જોને નિહાળી
ચગાંચો. તે વધુ પાસે આવ્યો, ને એકદમ
હિમેના આવેગમાં બોલી ઉઠ્યો. 'શેહિશી !
શેહિશી !'

યુવતીએ એ ઘેલા માનની તમ્બ જેવું
અને પછી હસી. 'એ જ એ જ ! શેહિશી !
બરાબર એવું જ મધુર હાસ્ય !' બળડતો
બળડતો શેહિત સુદરીની નિકટમાં આવ્યો.

'કાને શોધે છે ?'

'તું શેહિશી..'

'ના, પણ એની બહેન છું. કેમ ?'

'તાર નામ શેહિશી જ છે તું શેહિશી જ
છું કેમ ?'

'ગાડા !' તે મનમાં બોલી, અને શેહિતને
કહ્યું, 'હું તો એની બહેન માલતી છું.
શેહિશી તો બિચારી ક્યાગની ય આ દુનિયા-
માંથી ચાલી ગઈ.' આ શબ્દો બોલતા યુવતીના
અવાજમાં કંપ હિતપ થયો શેહિતે નિશચામાં
પોતાનું મનક બે હાથમાં છપાવી દીધું.

'તું શેહિશીને ક્યાંથી ઓળખે ?' માલતીએ
પૂછ્યું.

'અહ ! મારે જ એ ચાલી ગઈ !'

'હા, ભાઈ હા ! તાર નામ શું ?'

'શેહિત' અવાજમાં એટનો દયામયતા
હતી કે તે માબળી માલતીનું હૃદય અનુક પાથી
આદ બન્યું.

'કોણ ? તું પેવો શિંષી નો નહિ ?'

'હા.'

'તમને પ્રથમ પારિતોષિક મળ્યું હતું
નહિ ?'

'ના મને તેની ખમ નથી' શેહિતે
જવાબ આપ્યો.

‘હા, હા, હું’ તે જાણુ છું. તમે “કૂંડાળા” ની કૃતિ પ્રદર્શનમાં મુકી હતી ને ?’

‘હસી, પણ તેનું શું થયું ?’

‘મેં કશું નહિ ?—તમને પરેલું છનામ મર્યું હતું’

‘એમ ?’ શિશ્ની અગમ્ય થયો.

‘હા મને પરેસેથી જ વહેમ હતો મેં એ કૃતિ પ્રદર્શનમાં જોઈ અને મને શેદિણીના મુખપ્રામ્પનો આલામ થયો. તમે શેદિણીને ક્યારે જોઈએ ?’

‘જ્ઞેન ! એ મારી પત્ની હતી એના માત-પિતાની ગત જિજ્ઞાસ એ મારી માથે ચાલા આડી હતી’

‘એમ !’ માલતી ચમકી ગઈ ‘એ મ્હા છે ? ક્યા ગઈ ?’ માલતીએ આતુરતાથી પૂછ્યું

શિશ્નીએ ખિન્ન વર્ણને આકાશ તરફ આગળી ચીંધી માલતી સમજી ગઈ. શિશ્નીના મુખ પર વ્યાપેલા વેદનાની છાયા શેદિણીના મર્યુ કરતાં એ એને વધુ કરેલું લાગી. એ વિચારતી હતી ત્યાં જ શિશ્નીએ પૂછ્યું

‘તમે તમે જેન, કોણ હો ?’

‘તમે મને ન જોગણી ?’ માલતી એ દવાઈ સ્વરે કહ્યું

શિશ્ની આખ જે ચીને જોડા લાગ્યો ‘હું’ સમજ્યો ‘એનું મન સ્વસ્થ થવા લાગ્યું

‘તમે આંદ’ ગદો હો ?’ માલતીએ પૂછ્યું

‘પેની ઓઝીમા’ કહી નેને પોતાની ચોરડી ખતારી.

‘એના કરતાં આપણે ત્યાં ગદતા હો તો !’

શિશ્નીએ કે જવાબ આપ્યો નહિ

અચાનક માનવને લાદ આવ્યું કે પોતાને પર્વત ને ગર્ભ આ નિગમક કસાકાની જ નમણું તોડીને આવ્યો દમ ! નેને શેદિનની

ગિથિતિ પર અનુકંપા ઉપજી ગમે તેમ પણ એ શેદિણીને જાતિ હતો પોતે શીમતાલના વૈભવમા ગરીબની દુનિયા ન નિહાળવા જન પથાતાપ કરવા લાગી. શેદિનને એ કષ રીતે ઉપયોગી નિવડે એમ હતી ?

‘તમારું કે’ આવક નો હજો જ.’

શિશ્નીએ ફિક્કુ હાસ્ય કર્યું.

‘મૂર્તિઓ વેચવામા મુશ્કેલી આવી રાકે છે ?’ માલતીએ ફરીથી પૂછ્યું

‘એ ત્રાત કરવામા કે માગ જ નથી.’

‘હાવમા કોઈ મૂર્તિ બનાવો છો ?’

‘હા તમે કેવી રીતે જાણ્યું ?’

‘હું કેમ નહિ જાણું ? પણ લાઈ તમને ખબર નથી કે તે રાતે તમારી તસવીર કેલે તોડી નાખી હતી ?’

ના એ કોણ કહ્યું ?’

‘એ મારા પતિ લતા... ..’ જાહેર બેઠક સમ અનુભરતી હોય તેમ માખી મોથી અને પછી તરત ઉમેચું ‘પણ હું તમને મદદ કરીશ હો ! તમારે જે કે જોઈવું હોય તે માગને ?’

‘તમારો ઉપકાર’ શેદિને જવાબ આપ્યો.

‘અરેએ શું બોલ્યા ? એમા ઉપકાર શાનો ? જરૂર માગને ? હો !’

અને માથું હવાથી શેદિન ખિન્નદયે માંધ્યો ગયો.

* * *

શેદિણીનું અરસાત શિશ્નીના હૃદયમાં અકચર વેળા ઉપજતી ગઈ હતું પોતાની કન્યા ખાતર શેદિણીએ ક્વો જવનંત બોલ આપ્યો હતો ! અને પોતે શેદિણીના અતરને મમત સહયો નોંદ ! શેદિણી સિવાય હવન-રચની ગર્ભ કેમ ચાલશે ? તે જિવને શેદિણીએ પ્રેરણાની વાન કરી હતી શેદિનને એ વાન લાદ આવી પ્રેરણામિતિ વિના ક્યા સાંખ કરી સકાય

ખરી ? અને તેમ ન અને તો કયાક્રમા ભાવનાના રંગો ક્યાંથી પુરી શકાય ? કેટલાક દિવસથી એ 'જીવનપ્રતિમા' નામની મૂર્તિ બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. પરંતુ એ પ્રતિમા તૈયાર કરવામાં તેને કેટલું ન્યૂતતા જણાતી હતી એ ઉણપ કેવી રીતે પૂર્ણ કરી શકે ? શેઠિતને માલતીએ દીધેલું વચન અચાનક યાદ આવ્યું, તેથી શેઠિત માલતીને ત્યાં ગયો.

એ વખતે માલતી હિંચકા ઉપર બેસી હતી. હાથે એલા ખાતી હતી. તેણે કેહ બરાવદાર જણાતો હતો તથા તેના વસ્ત્ર પર મોંદરની ચર્ચક રહેલી હોય એવો શિષ્ટપોતે ભાસ થયો. માલતીએ સુષકતાથી વસ્ત્ર પરિધાન કર્યો હતો, ને તેમણે તેની આસપાસની રંગની સાડી તેની ખૂનસરતીમા ચોર વધારો કરી રહી હતી શેઠિત આવ્યો જ્યાં માલતીએ હિંચકા ચોભાવો.

'હું તમારી પામે એક યાચના કરવા આવ્યો છું.'

'શી ?'

'હું "જીવનપ્રતિમા" નું શિષ્ટ તૈયાર કરવાનો છું એ તો તમે જાણો છે ને ?'

'હા.'

'એ શિષ્ટમા તમે મહકાર ન આપો ?'

'મુશીથી તમે કહેા તેવી રીતે કે પૈમા.'

'ના, ના ના મારે તેની જરૂર નથી માત્ર શિષ્ટ કેમ ઉતારવું ત્ના વિચાર મેં થી જોયા.'

'પછી શું નમ્યાં કયું ?'

'કુ ? પ્રતીક તરીકે તમે આમેહન-ચોખ્ખા -આવી રહ્યો માટે નમે જો એ સ્થાન શાભા.'

'સાકે માકે હું અવીશ હા.'

અને શેઠિતના આનંદની મીમા ન ગહી.

*

તે દિવસથી માલતી-રોજ રો પોતે ત્યાં જવા લાગી મામ મમાન થવા તાજ મે ત્યાંથી ઉઠે

નહિ તે વિવિધ પ્રકારની વાતો કરવા લાગે શેઠિ-ણીના મૃત્યુ વિષે એણે ધીમે ધીમે જાગી વીધુ એ વાતે એના મનમાં શિષ્ટી વિષે આદ્યુકત અનુકંપા જગાવી.

માલતી કનાની ગોખીન હતી. તેણે મદરમ લેવા માક્યો હતો અને ખરેખર એ પ્રતિમા શેઠિતની કલને પરાકાષ્ટાએ પહેાચાડી નહી હતી.

'પ્રતિમા તૈયાર થવાની આવી પર હતી બધું જ તૈયાર થઈ ગયું હતું એ આખો જ બાકી રહી હતી અને અને એ આખોમા તો શેઠિતને શેઠિતની આખની અદ્ભુત ચમક મુકવાની હતી માલતીએ ગળ લેવા માડી ત્યારે શેઠિતે કયું.'

'કાલેના દિવસ જ છે પછી કે કામ નહિ રહે ?' માલતી મુખ પર હાસ્ય પાથરી આવી મર્ધ તે ચેર આવી ત્યારે તેનો પતિ અદ્ભોહન આગમખુશીમાં મનો મનો સિખરિત ફૂંકી નહો હતો માલતી પોતાના પતિની પામે આવી ઉભી રહી.

'માલતી !'

હમેશથી જુદો અવાજ માલગી માલગી ચમકી.

'તેવા લિખારી કરતા બીજો કોઈ મારો.'

અરે ! અરે ! તને શું મોતો છે ? એ લિખારી નથી ?'

'ચૂં કર ! જ્ઞાના દોગથી હું હેતરતો નથી.'

'પણ તમને આવો નિર્ચય પહેમ—'

'—નરમ ! હું કે જાણતો જ નથી, એમ જ જોગી પતિવ્રતા ! દરરોજ મરોરે' માલતીને કૈયુ જાણે પતિના એક એક મોલથી-કામગ્યાનેથી કમગી વના ફાલ નેમ કચરાતુ હતુ.

તેની કાળી ચમકતી આંખમાં અશ્રુબિંદુ ઉલટાઈ આવ્યાં. વહેમનાં વમળમાં સપડાયેલા પતિને તે કેવી રીતે તેની જૂલ સમજવી શકે ?

‘તમને ખબર નથી...? એ તો આપણો...’

‘એક શબ્દ પણ મારે નથી સાંભળવો.’

‘પણ તમે મારું કહેવું તો.....’

‘એક શબ્દે ય નહિ! આજે આ બંગસો પાણી કરવાનો છે અને શહેરની બહાર આપણો બંગસો છે ત્યાં જવાનું છે.’

માલતી પોતાની નિર્દોષતા સાબીત ન કરી શકી તેનું એને પારાવાર દુઃખ થયું. દયામણી આંખે એ ચંદ્રબોહન સામે જોઈ રહી.

‘હું સમજી છું. તારી આછછથી હું બોળવાઈ જાઉં એમ નથી. માલ તૈયારી કરવા માંડ.’

અને તે દિવસે જ એ બંગસો સૂતો થયો. શિશ્વીએ માલતીની રાહ જોઈ એ દિવસ સુધી ‘જીવનપ્રતિભા’ પાસે બેસી રહીને રાહ જોઈ

પણ માલતી ન આવી. શિશ્વી ઉઠ્યો, માલતીના બંગસો તરફ એણે નજર દેડી પણ બંગસોમાં કોઈ નજરે ન પડ્યું. ધીમે પગસે એ બંગસો તરફ ગયો, આંખોએ બંગસો ફરી વળ્યો એને કામ ન જણાયું. ‘માલતી પણ ગમ્મત’ એના ચિત્તપ્રદેશમાં એ પ્રથમ વ્યાપી ગયો. માત્રો શિશ્વી યઈ ગયાં, એ માંડ માંડ પોતાની ઓરડીમાં આવ્યો અને ચક્ષુ વિનાની જીવનપ્રતિભાને બાથ લઈ બેઠો. એનું હૃદય ભાંગી ગયું હતું. અંતરનું અમી નીતરતું હોય એમ અસ્પષ્ટિત અશ્રુપ્રવાહ વહેતો હતો. એની ‘જીવનપ્રતિભા’ એનાથી ભીંજતી હતી. બરાબર એજ વખતે ચંદ્રબોહને પોલીસના અધિકારી સાથે એ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો અને જડ જેવા ચપ્પ ગયેલા શિશ્વીને જીવનપ્રતિભાથી છુટા પાડી ગીરફતાર કરાવ્યો. માછળથી છાપામાં સમાચાર આવ્યા કે કેસ ચાલતો હતો એ દરમિયાન જ કામી જેલમાં શિશ્વી ગડો બની ગયો હતો. ચંદ્રબોહનને એટલું દુઃખ રહી ગયું કે એ શિશ્વીને બરાબર સળ ન કરાવી શકે.

નેતરને

ચાંદ્રેશ

શાળામાં પગ મૂકતાં નિત થતું તારું મને દર્શન,
આંખો સાવધ થઈ તને નિરખતી, વિદ્યુત થાતું મન
જોઈને તુજ સ્થાન શિક્ષક તણી સ્કામેજ સુરુપશન
કીધે કંપ કરો કરો કલપતે હું નિત્ય હે નેતરને!

અજ્ઞાન

માનસશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ મનુષ્યના વર્તનને અને તે વર્તનની પાછળ કામ કરતાં લત્તેનો વિચાર કરવાથી આપણને આનાથી જુદું અને નવું જાણવાનું મળી શકશે નહીં. માનસશાસ્ત્રને એમ જોયું છે કે મનુષ્યમાં જીવન-શક્તિ (Psycho energy, Libido) પહેલીજ છે. આ જીવન-શક્તિ સદા વહનશીલ છે. મનુષ્ય બાલ અવસ્થાથી તે દાવસ્થા સુધી પહેલે છે, ત્યાં સુધી મનુષ્યની એક એક ક્રિયામાં, વર્તનમાં, વિચારમાં, લાગણીઓમાં આ જીવન-શક્તિ વહાજ કરતી હોય છે. જે ક્રિયામાં એવન દેખાય છે તે ક્રિયામાં આ જીવન-શક્તિ જ રહેતી છે.

બાળક જન્મે છે, ત્યારે તે જીવન-શક્તિ લઈને જન્મે છે, બાળક જેમ જેમ સમાજના મુર્ચમાં આવવું જાય છે તેમ તેમ તેની દરેક ક્રિયા હેતુપૂર્વકની બનતી જાય છે. તે પહેલાની તેની બધી ક્રિયાઓમાં હેતુ નથી હોતો. છતાં જીવન-શક્તિ તો વહેતીજ હોય છે અને આથીજ આપણે બાળકને હાથપગ ઉઠાવવું એકતુ હસવું, રમવું જેવું શરૂએ છીએ. બાળક જેમ જેમ પોતાની જાતને અને સમાજના સબબ બાંધવું જાય છે, તેમ તેમ તેના માનસમાં નાની મોટી પ્રતિભાઓ બધાંજ લાગે છે. એને કે તેની દરેક ક્રિયા પાછળ હેતુ ઉભો થાય છે અને એ વખતે આ જીવન-શક્તિ આ દરેક પ્રતિભા વીજળીની જેમ Charge થવા માટે છે અને એ રીતે તે તે પ્રતિભા જાતે આવે છે અને તેના પરિણામે મનુષ્ય વર્તન કરતો દેખાય છે.

આ જીવન-શક્તિ પોતે જળની જેમ રમરીમ ન આપત્તી છે. પ્રતિભામાં દાખન થવા પછીજ તે રમ થાય છે. એને જેવી પ્રતિભા તેવો તેવો રમ બની જાય છે. આ પ્રતિભાઓ એક એવો અણવા છે કે તે યદી જૂલની જ નથી હા તો કોઈ માર મજબૂત તો કોઈ વાર નબળી મને છે. કોઈ વાર અદ્યથા થઈ જાય છે. કેવી પ્રતિભા આખર સુધી

નબળી જ પડી રહે છે. થયું કોઈ પ્રતિભા મસ્તી નથી તે પડી જ રહે છે. મનુષ્યના અજાત મનમાં આવી કેવી પ્રતિભા સુખ અવસ્થામાં પડી જ હોય છે. આ સુખ પ્રતિભા જાત કરે એવો કોઈ થયું પ્રસંગ જાત મન ઉપર બને છે, ત્યારે તે પ્રતિભા અજાત મનમાંથી જાત મનમાં આવે છે અને તેને આપણે સ્મૃતિ કહીએ છીએ. જે પ્રતિભા જીવન-શક્તિ વધારે પ્રમાણમાં Charge થઈ હોય, એને કે જેમાં મનુષ્યની વધારેમાં વધારે ઉર્જા લાગતી હતી હતી હોય તો તે પ્રતિભા મનુષ્યના વર્તન ઉપર વધારે અસર કરે છે. તે તે પ્રતિભામાં જ હોય તો અનુરૂપ ઉત્તરજાતી જાત તથા જાત થઈને પાછી રૂઢ જાય છે. આપણે આપણા જીવનમાં આવા પ્રતિભાઓ અનુભવ કરીએ છીએ. કોઈ વાર એકાદ બનાવ જેવું વાચી કે સાંભળીને તેને અનુરૂપ એવો બાળપણનો બનાવ આપણી સમક્ષ તાદરશ થાય છે અને આપણા મનને વેરી લે છે. કોઈ સ્મૃતિ વારવાર મન ઉપર આવે છે. કેવી પ્રતિભા કામને માટે મન ઉપર અકાંઠ રહે છે. કેવી નજીવ કારણ મનમાં તે હની ઉઠે છે અને આવી સ્મૃતિઓ મોટે ભાગે મનુષ્યની પ્રતિભા કામમાં જતા ઉપ લાગતીઓથી લેતી સ્મૃતિઓ હોય છે. આ બધું જોઈ મનાવે છે કે બાળપણમાંથી મનાવેન પ્રતિભામાં જીવન-શક્તિ પોતાનો એકાદવતો પ્રવાહ રેવા જ રહે છે.

અને બીજી રીતે આપણે આ જીવન-શક્તિનો નિચાર કરીએ. આ જીવન-શક્તિ મનુષ્યજીવનના ધારણ-પોષણ તથા સંવર્ધનના અંગમાં સૌથી વધારેમાં વધારે અને પહેલી રોકાતી જોઈએ જાય તો મનુષ્ય જાત અજાત વધે જ નહિ. જા ત જ જગતી મનુષ્યને જ્યારે પોતાની પેઠા બચવાની તથા જ જગતી પ્રતિભાથી બચતા રહેવાની પ્રાથમિક જરૂરિયાતોમાં એની બધી મુશ્કેલી હતી કે ત્યારે તેનો જીવન-શક્તિનો મનો પ્રવાહ તેમાંજ વધતો અને

એટલેજ તે જંગલી થયેલાં. ત્યારે તે મુશ્કેલીઓ કુતરતાં પરિણમી ઓછી થતા લાગી, તેમ તેમ તેની જીવન-શક્તિ ફાગન પડતા લાગી, અને તેમાંથી સાંસ્કૃતિક વિકાસનો પાયો નખાયો. કુતરતી સમૃદ્ધ દેશમાં સંસ્કૃતિનો ઉદય થયેલો થયો છે, એ ઐતિહાસિક સત્ય પાછળ આ માનસશાસ્ત્રીય સત્ય રહેલું છે.

મનુષ્યજીવનમાં આપણે અનેક પ્રકારના લિંગ પ્રવાહો જોઈએ છીએ. દરેક જોડણીનું વિરોધી તત્ત્વો એક જ જીવનમાં વહેતાં આપણે અનુભવી શકીએ છીએ, અને આ બાબતમાં આપણે બીજાં પ્રાણી-જીવનથી ભુલ્યાં પડીએ છીએ પણ આપણા પ્રાણીન ધર્મશાસ્ત્રોએ આ બધા બિન ભાસના પ્રવાહના મૂળમાં બે મુખ્ય પ્રવાહો જોયા. એક સંદેશાચ અને બીજું રાગદ્વેષ. આ બંને પ્રવાહોની પ્રવૃત્તિના માટે ધર્મશાસ્ત્રો નોટલું ફરી રાખ્યા છે, તેટલું તેમણે કહ્યું છે, અને આશ્ચર્યની વાતનો એક છે અત્યારનું નવીન માનસશાસ્ત્ર પણ આજ વખતેલું છે. નવીન માનસશાસ્ત્રી કહે છે કે મનુષ્યમાં ego (આવ) અને sex (ગતિયતા) આ બે પ્રધાન આવેશો છે. પણ વિરોધ તો ત્યાં જ ઉભો થાય છે કે ધર્મશાસ્ત્ર આ બંને આવેશોને નિમ્ન-રામક રીતે એટલે કે તિરકારપૂર્વક વિચાર કરે છે. અને માનસશાસ્ત્ર એક દૈનિક તત્ત્વનાથી તેનો વિચાર કરે છે. અને આ દ્રષ્ટિએથી જ આટલું મોટું અંતર ઉઘું ચતા પામ્યું છે. આપણે તો અહીં માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જ આવતો વિચાર કરીએ છીએ, એ અપાલમાં રાખવું જરૂરી છે.

અદં અને નતલિયા, એ પ્રાણી જીવનના પાયામાં જ છે. એ ન હોય તો જીવનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વિકાસક્રમ (evolution) અટકી જ પડે. પોતાની જાતનું રક્ષણ કરવાની શક્તિ અને પોતાના વંશની વૃદ્ધિ કરવાની શક્તિ વગર પ્રાણી જીવન આગળે મુખી કેમ પહોંચી શકે.

અનુ. પશુ મનુષ્યને આડી બે 'અધમ' જાતિ-ઓનો બનેલો કદીને-માર્ગશાસ્ત્રી અટકી નથી પાડતો. માનસશાસ્ત્ર તો મનુષ્યજીવનની આડીની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થિતિનું પણ પૃથકરણ કરે છે. અને આપણે જીવન-શક્તિના પ્રવાહમાં રહેલી પ્રવૃત્તિના જોઈ શકીએ તો મનુષ્ય જીવન કેટલું ઉચે ચડી શકે છે, અને કઈ સહેલામાં સહેલી રીતે તે બની શકે છે, તેનું કંઈક જાણ કરી શકીએ છીએ.

જીવનશક્તિ આ ઉપર કહ્યા તે બે પ્રવૃત્તિ આવેશોમાં વધારેમાં વધારે રોકાય રહે છે. પશુ આ બે આવેશો ફળ પોતાની જાતનું મૂળ રક્ષણ કરવામાં, કે સ્થૂલ રીતે પ્રજોત્પત્તિ કરવામાં જ રોકાય રહે છે એમ નથી. આ આવેશોમાં પણ 'સદમ' બનવાનો એક વ્યભાવ રહેલો છે. સ્થૂલ મુખ ત્યારે સહેલાઈથી સતોવાઈ શકે, અથવા તો મુશ્કેલ મુખ તરફ આવેશ અભિમુખ થાય, તેની પરિસ્થિતિ તેને મળે તો તે આવેશો જરૂર 'અપ્યાસિક' રૂપ ધારણ કરે છે અને આપણાં જીવનમાં નોટનાં ઉમદા તત્ત્વો આપણે જોઈએ છીએ, તે આ આવેશોનાં સંસ્કૃતિય (Sublimated) સ્વરૂપોનું છે. તે સ્વરૂપો એવાં રૂપે આપણી આજળ દેખાય છે કે તેનું મૂળ સ્વરૂપ આ બે આવેશો છે, એ માનવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે; પણ આમાંથી એક વસ્તુ તો આપણે સમજી જ લેતાની કે એ આવેશો જ આવાં 'Sublimated' સ્વરૂપો ધારણ કરે છે. આ આવેશોમાં વહેલી જીવનશક્તિ જ આ બધું કરાવે છે. એ જીવનશક્તિને આપણે ખાળી નહિ રાખીએ. વાળી યશનું.

અને અહીં આપણે માનસશાસ્ત્રના સૌથી મહત્વના પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ. ધર્મશાસ્ત્રે અમારે મુખી માણસને નિર્દોષ જ આપ્યા કર્યા છે. માનસશાસ્ત્ર આ જીવન-શક્તિને પારખ્યા પડી મનુષ્યને વિવેચાત્મક સંદેશ આપે છે. ધર્મશાસ્ત્ર કહે છે કે આ અદં અને રાગદ્વેષને ફગો.

માનસશાસ્ત્ર કહે છે કે જીવનશક્તિને આવેગોની સપ્તમ ભૂમિકા પર લઇ જાઓ. સયમ શબ્દ જ નિર્ધેયાત્મક છે. મનુષ્યને ગતિ આપના પડેલા લગામ આપવાનું ફિઝિકલ નીતિશાસ્ત્ર કરે છે. આપણી પ્રાચીન શાસ્ત્રરચણાનીમા 'સત્યયય' એ શબ્દ અને અત્યારની માનસશાસ્ત્રની ભાષાને વધારે અનુરૂપ લાગે છે. સત્યયયનો ને મૂળ અર્થ છે, તેનો અર્થ હું ઉત્તેજ કદ છું અત્યારનો સક્રિય અર્થ હું નથી કહેતો. તેમા મનુષ્યને ગતિનો આદેશ છે અને એ ગતિના પુરમા સયમ એ તેનું ગૌણ આનુભવિક બની જાય છે. ક્રોડા કે તેઓ જ લગામ ગામે દારુ હોય તેને ભુડી લાગે લગામ ઉપર આપેલો બંધો લર એ અત્યારે નિર્ધારિતનું' શોધ બની ગયું છે અને એવે વખતે સયમ' શબ્દ ઉપર અને તેની પ્રાચીન પર ભાષાને ભાવના ઉપર તિરસ્કાર ઉભો થાય તો તેમા નસાઇ નથી આપણી બાળકોની કેળવણી ની શરૂઆત જ 'Don't' થી આપણા ધરોમા તથા નિશાળોમા કરીએ છીએ તેની પાછળ જુએની વિચિત્ર માન્યતા લરાઇ ગયેલી દેખાય છે કે તે આગળ વધે ન વધે તેનું વીક જાય લગામ પહેલી બાંધી લો 'Safety first'

સાચી વાત તો માનસશાસ્ત્ર કહે છે કે મનુષ્ય ગતિશીલ છે તેને ગતિ આપતા જ નોંધએ તેને મદદના ગતિના સીમા માર્ગો નહીં ઉભા હોય તો તે આગ ગણાતા માર્ગે જશે જીવન-શક્તિને આગ કે સાંધા માર્ગની ખચર નથી તેને તો નદીની જેમ માર્ગ નોંધએ છે જીવન-શક્તિ પામે માર્ગ રજુ કરે એવી રીતે રજુ કરે કે તેને વહેવામા સરળતા પડે બાળકોગત્યુત્તીમા સ્વાતંત્ર્ય અને સ્વયંચાલિતના સિદ્ધાંતોની પાછળ આજ તત્વ રહેલું છે, મનુષ્ય એ પ્રગતિશીલ છે એવા વિશ્વાસ પાછળ જુએ આજ તત્વ રહેલું છે

પણ સમાજ બોગ વિધિ-નિર્ધેને પરિભાગે એવો દબી અને સહેનો બની ગયો છે કે અત્યારના

વહો યુવાનોને ગતિશીલ થવાનું કહેતા અચકાપ છે, અથવા તો મોટેથી કહેવા ખાતર કહે છે, પણ અલ્ટી તો ગભરાય છે અને એને જ અયમ ઉપર ઘણીવાર વધારે પડેલો ભાર મૂકે છે બાળમા હાથમાથી - રમકડું ચુદાની લઇને પણ તેનાથી વધારે રસિક વસ્તુ તેના હાથમા ન મૂકે અને બાળક ન્યારે રોવા માટે ત્યારે તેને કહ્યા બેસ કે તોફાની થો, તેના જેવું જ કંઈ વહો એને કે રાંધ્યુસ્તો કહે છે, અને એનું પરિણામ આખો સમાજ બોગની રચો છે એક માનુ જીવનશક્તિનો મોગ ધોધ નિર્ગમ્યતાના રણમા રોગાઇ રચો છે, મરણ્યકે તેની આડી વિધિનિર્ધેની વિચાર છે ન્યારે બીજા માનુ વહો કમિયુગ આપ્યાની પળતરા કરી રચા છે

સાચો માર્ગ એ છે કે એ ધોખે માટે નહેરો બતાવો એ નહેરોને એવા પ્રદેશોમા જ લઇ જાઓ કે બધા સમાજ કમકમુખ અને 'સયમ' એમા સમાઇ જશે

સયમ મોને કાઇ જીવનનું લક્ષ્ય નથી મયમ એ તો એક ચેતનશીલ પ્રાણીના વિદ્યસાધનમા ગુચાડ ગરેલો ધર્મ છે સયમને ખાતર અયમ ખતર એ તો સયમના પ્રયોગો ફતાર એક ના છે અને મનુષ્યને કાઇ ઉચ્ચ ભાવનાથી પ્રેરણેનો હશે તો સયમ ને નામે ઓગાખાની વસ્તુ તેના જીવનમા પાણીની અદર સાદરની જેમ લાગી ગઇ તરી પુખ્તમા જેમ સુગંધ મગ્ગલી છે તેમ ઉચ્ચ જીવનમા સયમ લહેરો છે સુગંધ ભર્યા પછી ફૂલ નથી જમવું સયમ એ તો મનુષ્યજીવનનું એક લાક્ષ્ય છે આ રીતે જે સયમને લુએ છે તેને સયમ હુ સાંધ અથવા મટ આપનાર નજી નહિ બને પણ તે એક આનંદજનક વસ્તુ બની જશે કેટલાય મહાન ચિત્રકારો શરૂઆત સતો મંદિરોના જીવનમા આપણે સયમ ગણાઇ ગયેનો નોંધએ છીએ તેમજ સયમ સાંધા પછી આ ઉચ્ચ અવકાશ પ્રાપ્ત કરી એમ કહેવ એ મિત્ર

છે. કોઇ મહાન ભાવનાથી પ્રેરિત થતાં તેમના જીવનના દરેક અંશો આ ભાવનાથી અભિભૂત થવા લાગે છે, અને એક પરિણામરૂપ સંયમ આપણને દેખાય છે.

અને આ રીતે જોઇએ તો સંયમની એક ક્ષોડી એ ફળુ, મૂઠી શકીએ કે નો તે સંયમ માણસના જીવનમાં આનંદ, પ્રકૃષ્ટતા, નવો ને નવો પ્રાણ આપ્યા કરતો હોય તો જ તે સંયમ કામતો. ને સાચો. બાકી એવી જુદું કે બીજું હોય તો તે જનારની સંયમ સમજવો. સંયમ નો મનુષ્યની બધી જીવન-શક્તિ તેની સેવામાં રોકી રાખતો હોય તો તે સંયમ નથી, પણ તેનો આભાસ છે.

આવેગોનું સંમૂર્તિકરણ થવાની (Sublimation of primary instincts) દિશામાં આ સંયમનો સમાવેશ થઇ જાય છે. સંયમમાં એકાદ આનંદાપક વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પડે છે. પણ આ Sublimation ની દિશામાં જ મન એટલો આનંદ ભોગવતું હોય છે કે આ શુદ્ધ આનંદને તે પીઠાંની જેમ ખેંચી નાખે છે. અને એ રીતે જ માણસ સમાજના કામમાં, બીજાને ખાતર પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પી દેવામાં, લોકહિતાર્થે જ જીવવામાં આનંદ માણે છે. અને એ રીતે સંમૂર્તિને વધારે હવી કદાચે લઇ જાય છે.

પણ આ આવેગોના સંમૂર્તિકરણથી દિશા બંધાર માણસ જાન રીતે નથી કરતો. દત્તો. તેમ તે દિશા માટેના કોઇ નિયમો બનાવી ઉભા કરી શકતા જ નથી. તે આખી દિશા અજાત રીતે ચાલ્યા જ કરતી હોય છે. મનુષ્ય પાસે તો આ અજાત દિશાને પણ જોઇ શકે છે. અને તે કેમ જોવાય, તે નવીન માનસશાસ્ત્રે પોતાની પૃથક્કરણ પદ્ધતિથી આપણને સ્પષ્ટતાપૂર્વક જણાવ્યું છે. પણ આપણને એ પદ્ધતિના અંદર અડધો નહિ ઉતરીએ. આપણે તો અડધો એટલું જ કહેવું કે આ આવેગોને સંમૂર્તિકરણથી દિશામાં જનારના કામ જાણી લઇ જતાં શકાય નહિ. ને તે જો

બાંધીની જેમ રાત્રાત્ર અંધ અને સ્વાપ્નચિંતા કોને આગળ લઇ જઇ શકાય. આ દિશા અજાત પૂરું જ ધીમી અને કંટાળા ભરેલી છે, પણ તે જ સાચી છે, અને દૃઢ છે.^૧

એટલે આપણે જોયું કે માનસશાસ્ત્ર સંયમ નું વિરોધી નથી. પણ સંયમ એ મનુષ્યની જીવન-શક્તિનું રોધક ન જતો, તો જ તે સંયમનો અર્થ છે, એના ઉપર ભાર મૂકે છે. અને એથી જ એમ કહે છે કે સંયમ ઉપર આવેલી પીઠાંબુ ક્યાં કરતાં માણસની જીવન-શક્તિ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને તેને સ્વતંત્ર રીતે ચિકિત્સા દેવાનો. અને મનુષ્ય જીવનના મહાન આદર્શો તરફ વળવા માટેનો માર્ગ ચોકસો કરો અને જુઓ કે મનુષ્યની અત્યારે વેકાઇ જતી શક્તિ કેટલું સમત્કારીક પરિણામ બતાવે છે.

૧ 'The goal of development to which Psycho-analytic theory Points is that of sublimation—a goal which signifies at once mental health for the individual and cultural progress for Society. Psycho-analysis has made us realise, however, that the achievement of sublimation is not an easy task, but is on the contrary an end which can only be attained by slow and gradual steps. neurosis comes about largely through a sort of moral impotence on the part of the individual and society. To achieve a maximum of Sublimation we shall find it necessary to be more

tolerant to the demands of instinct than has hitherto been the case. Sublimation it self is an unconscious process which is outside the sphere of voluntary control. All we can do is to provide the means for its occurrence, remembering meanwhile the inevitable gradualness of the whole process this is one of the great lessons. of Psycho-analysis both to the educator and to the Social reformer.

(Outline of modern knowledge નામના પુસ્તકમાંથી J. C. flugel ને Theories of Psycho-analysis નામના લેખમાંથી ઉતારો.)

"વાસનાનો ઉચ્છેદ એવા ચબ્દો હું નથી વાપરતો પણ વાસનાની ઉત્તરોત્તર શુદ્ધિ કરવી, એમ કહું છું. અશુભ વાસનાનો શુભ વાસના વડે ત્યાગ કરવો અને શુભ વાસનાને નિર્મૂળ કરતાં જવી. જેમ અત્યંત ગ્રીષ્મ કરેલું અંજન આંખમાં ખૂંચવું નથી, જેમ પુલનો સુકમ પરાગ વાતાવરણને બગાડતો નથી, તેમ વાસનાનું અત્યંત નિર્મળ સ્વરૂપ ચિત્તને કે જગતને અશાંતિ કર ચવું નથી. નિર્વાસનિકતા અને આની વચ્ચે ભેદ નથી."

(શ્રી. દિશેશભાઈ ધ. મણિવાલાના 'તત્ત્વ-જ્ઞાન એટલે શું' નામના 'સામગ્રીના' ત્રીજા વર્ષના હેઠલા અંકમાં અવેશ લેખમાંથી ઉતારો.)

કવિ

અમર્ત્ય આ માનવવેદ માંહી,
સહે પ્રહારો કંઈ પ્રાણુધાતક
સુકોમળાં પુષ્પ; છતાં અલંગ
ને હોય કો' તો કવિ માત્ર એક !

જનક

ગૃહપ્રવેશ: દ્વિઅંકી નાટિકા

રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

અનુવાદ

નગીનદાસ પારેખ

અંક પહેલો [આહુ]

[ગૃહસ્થો પ્રવેશ]

૬૬૮૨ ઝીન ચાલે છે મારું નાટું બહુ સદન દવા મળ્યા મારું.
યતીન, મન ખુશ ગળા, બધું સારું થઈ જશે પચાણથી ઓછું છત્તુ
એ ભાગે અપાર ૭ કામી જ ફેરી નેહએ

યતીન મન તો મારું ખૂબ ખુશ છે ખરા છે, કાકડ સાદેય, કે
આપે જિએ મારું થા પડુ થયું બધાય માટે પોતાનો ખર્ચ

૬૬૮૨ એમજ નેહએ. પોતે તૈયાર કર્યા કમા પોતે રૂઝીએ ત્યારે તે
તોએ ખરી વાતે તો આપીકું થા પડુ ભાગ્ય જ થા મરણ પોતાનું
નહિ તારા માપ માગ નાખરેન્ડ દત્તા છત્તુ સિવાય વધારાનું ફરી કમાય
એનું કયું જ તેની પામ હતું નહિ પોતાનું થકું તેણે જાને જ નેહ-
તેતામા મેળી લીકું. એ કાલ ઓઝા આનંદની વાત છે? તેના મજા તેના
વખથી નાનજ દત્તા એમજ તેણે રીમ ફરિત સમગની મિત્ર લીલી જ નહિ
તે પડુ તારું થા જાને બાકી લીકું એ ખન ખુશીની વાત જ છેને?

યતીન. હુ ભાગે આનંદમા છુ

૬૬૮૨ સાદું, મારું દત્તે વાનુ થતા દો અમને જમાડો આમ મન
રહે મણ ચાવવાનું છે?

યતીન મને આનંદ એનું બાગે છે કે વાનુ થશે એવાનું પચાગ નેહ
વડ જે પહેલો માગે દુકાદો રોય તે જ નિયમે —

૬૬૮૨ વાદ વાદ પચાગ નહિ, માપુ, થકું મન ઉપર આપાર મણે
છે મન તૈયાર નાગે જિવન નક્કી કરી આપે ત્યારે માગે જિવન આવે

યતીન. મન તો મારું મંદ છે કે માગે જિવન આગે છે તેના જ તો
દિખિને બોલાવિ ઝીન આબહુ છુ. વાગ્યાની સમજાએ જાને આગે
મરના આમશમા વાગી મર થા મર છે

ડાકટર વાગના દો તેજનામા નાડી જોઈ, અને
જાતી તપાસી લઈ પેજ-મરડીની ફગમાય રવા
પહેનાં આ બંધી । ખી ખી ખી ખી ખી
નાખીએ કુમ ભાઈ ?

યતીન નાડી ગમે તેડી દોષ તેમા શુ થયુ ? -

ડાકટર શુ જ નહિ મનને બોલવાને એ
બધુ ઇચ્છુ પડે છે અમે તો ધન્યવતરીના વેથ
લઈને રોગીને હૈયે, પાંડ પેટ, પાંડ બે મે લાથ
ફેરીએ છાએ અને ચમ બેથ નોડે દુઃખ છે
અન જામર વિના ચમની ચમીના કોઈ તોડી
શરૂ એમ નથી હિમિ બેન તુ પાવેતા એવ ભા
જા ત્વા જઈને ગીત ગાજ પખીલી લેમ ગીત
ગાજે મે એક પુત્ર લખવા મા પુ છે તેમા કુ
લખવાનો છુ કે ગીતની લઢગીએ આસનાં રામાયી
રોગ કેવી રીતે તણાઈ જત છે રોગા બરા બેસુ
ખગને- એ ગરા જોવાન વૈવાનુ ધા, અગિના
તાનમા લગ પાડે જત, મેન સમ જત હિ
સો ગીત ગાજે

હિમિ શુ ગાઉ, મોગાવા ?

યતીન જેનુ નડુ નમનુ ગીત

ડાકટર હા હા એ જાગ છે આજે
લખનુ મુર્ત છે ખરુ ગામા જગ વધી ।
વગસી આનડુ પડુ તેમા જ તા મોડુ થા
થયુ

પાવેતા એવ ભા આતિને નિમિ

ગીત ગાજ

જાજે રે જાશરી જાજે ।

શુદરી ચદન મા-યે

મગલ સધ્યાય માજે

આજિ મધુ દાનુન માને

ચથવ પાય કિ આને ?

મધુકર-પદભર-ક પતિ ચ પક

અંગને ફેરોતેનિ કિ આને ?

વનિમ અમુક માથે

કિશુક ઠકણ હાતે,-

મનિર-અકૃત પાયે

મોન-મિચિત વાયે,

વદન-મગીન-શુજન-શુજન

નદન કુળે ગિરાજે

ખાસેનો આજે

(૧૫૫ માત્ર)

ડાકટર બધી વાત તો જાણે એ એજ મા
જે દુખ બોગવડુ જ પ વાતુ છે તેને રીકાજ
ગી રેવા નોએ બોગાને દુખ દાગતા જન
દુખ રીધી જ જત રે

મારો ૧૫૫ આજુ બધુ માત્ર મોડો હો ?

ડાકટર ૫, ૫, ૫, ૫ તમાજે તેમા શુ
પ મ

મારો ૧૫૫ મોડેના આજે યાજેલી તમે મને
તેસર જવાતા હો, એમ પાગે હો ? મારી લખ કે
અગર વ મારી હમર દારી તારી લખવાને મને
મી તેજર મી મૂડી છે-બધી ખમારી છા પધે
તેમ આજ મ સાનાળી મઆન તો ફેના મિતો
મી થ ગેરી છે દો તો માવ જાગો થાગે
ભામજા માધી પ દિવાતાને મો ને મારી મે, મનુ
મનુ તે મનુ ૨૫૨ રીતે જ મનુ કે તમે છા
જાગ જાગ મોતો છા ?

ડાકટર મનિલી રે આજનરી થા ? નિહ
૫૫

માસી વન યુ એ છેના દિવસોનુ સસા નુ યમ
પૂઠ ઝી લઈ ત્યાર પછી હાથરજા દ્યા કરે તો
રાતના દિવસોમા તેમની મેનામા ગણી મેને

ડાકટર દ્યા જરા નથી આપી છ હવે એના
મનો હમેશા પ્રકાશ ગાખુ નેદરે સન રવા
મેગિ દા ની

માસી મારા હાથ કે તોયે મારાથી જોયુ થો
તેમુ શીત

ડાકટર તમારી વડુને રોજ રોજ જરા મગીની
પામે જરા દેતે અને લાગે કે તમે લોકો એને
જરા પુ અગ્રાની ગણો એ

માસી ગમે તેમ તોયે ત્યાગ ને એને મગીની
આપીને ત્યાગ દ્ય મારાર

ડાકટર એમ કઈ ન આને તમે પશુ તેને
જરા અન્યાય નો છ મે તો નેતુ છે કે વડુ
મન પડુ જ જરા છ આરી મોગી વિના માથે
અમૂમે છે તોયે ભાગી પ યા નથી

માસી તોપશુ મનમા મનમા તો જા-

ડાકટર અમે તો ની જ રહ્યા, મેગિના દુ ખની
વાન જ જમીએ નીમગીના દુ ખની વિતા નદિ
એના દરના વડુને જરા મારી પામ એનાવો
નને તેમને મી જાડ

માસી ના ના, જ ર નીને તો , તેો

ડાકટર લુઓ અમાગ કયામા માખુઓ
અનાવ થો ભાગે મગા નેવાની પુ જ અગર
કે મોટા તો મે નાપુ છે કે વડુ ઉપ માગુની
ને આભાસિક રીમ દેના કે તે ભાર દુ ખના દિ
નમા પનુ મનની નથી વડુ હામ લી નામી મી
મેનુ મા મેગી મે એ નેનાથી મે દુ -

માસી વાન મોગી નરી રીમ ત્યા પા ખી
મામા કેના પાખો છુપાઈ ને કે તે અત મગી
વિના ગણુ જગે કે ?

ડાકટર મા લાભો ના લા ? વડુ પ્રતે પશુ
કરજ તો છે તમે પોતે જ મનમાં વિચાર દોરો
તેના મનને કેવુ થતુ હશે જ નીચારી જોગ
મા આનમને માગે તમુડિયા મારી મારી મી
અધ હો

માસી વિવેચાશિત મોજી એને એને
શિ વિચાર નકલો શી નોતો તો

ડાકટર લુઓ હુ તો બપોનો રહો ખરી
વાન દેના મને નામ નદિ દ્ય ખોડુ લગા મો
નદિ

માસી ખોડુ તો મોટે લગાડુ ડાકટર
અન્યાય નો કોઇ જગ્યાયે પણ હોય તો તેી
નિન્દા ચપા વિના તે સુધરશે મી રીતે ? તમારી
વાત ધ્યાનમા રાખીત કોઇ વાતની કોણુપ નદિ
હે

[ડાકટર બધ છે]

મામી દિમિ, શુ કરે છે ?

હિમિ મોટામાઘને માટે દૂધ મગમ કરુ

માસી મીક દૂધ દુ મગમ કરી હુ નુ મનની
નને જરા ગીત મળાજાર જમી જા. તારુ
મીન મામમતા મામમતા વગી એની અખમ
જરા હિમ આવે છે

[પાડોશખને પનેમ]

પાડોશનુ મે મીનેન પતીનો કેન કે
આજ ?

મામી સાઈ નથી, બેન

પાડોશલુ મારી વાન મામને, મોમીનેન
એ વાર અમાગ નજ દાખમને બનવો નેકી

મારી દોષદેવનું નાક સૂણ મુઠુ હતું પીડાઈ પીડાઈને મરતી જ હતી ! આખરે જમણા નરેંગનામાથી આવડો મોટો કાચેનો મણકો કાઢી આપ્યો. એના દ્વારને બહુ જરા છે. મારા છોકરા તેનું સરનામું જાણે છે

માસી વાર કહેજે સગામું મોકલી આપે

પાડોશાણુ પેવે દહાડે તમારી વડુને બેં અલિપુગના જ મીડિયાખાનામા બેંધ હતી

માસી એને છુવજું છુવ બહુ માયા છે. ધણી વાર ત્યાં બાજ છે

પાડોશાણુ જનારના ઉપર માયા હોય એમવે કે ધણી ઉપર માયા નહિ રાખતી એમ ?

માસી : કોણે કહ્યું કે માયા ન્યાં ! નાના બાળક, આખો દહાડો રોગી પાસે શી રીતે રહી શકે ? અમે જ એને પરાણે પરાણે—

પાડોશાણુ તે મને તે કહો પણ આખી પોગતી સ્ત્રીઓ બધી એની નાત—

માસી પોગતી સ્ત્રીઓ તો એને પાણી નથી બેન, મારા બનીને એને મમજો છે તે તો કહો—

પાડોશાણુ તે મોતી બેન તે કશું બોલતો નથી એટલે—

માસી બોલતો નથી એટલું જ નહિ એ કોઈ વાર મનદહ્યાન કોઈ વર ઘાણીઓ વચેરે બેવા જાય એથી જ એને બાનદ થાય છે

પાડોશાણુ શું કહો છો મોતીબેન ! ચાકરી શું એના કરતા—

માસી એ તો કહે છે કે મણિને માટે તો એ જ ચાકરી છે, બનીને મિઠાનામા પડી રહે છે અને મણિ ફરી આવે છે નેટપાયાં જ તેને લાગે

આરામ થાય છે રોગીને એટલું બોલુ છે ?

પાડોશાણુ કોણુ જાણે-બેન, અમે તો ખૂબ માણુએ, આ બહુ સમજી શકતા નથી જાને, મારા છોકરાને મોકલી આપીશ મોતીબેન, તેને જમુ ડાકેટરનું સરનામું ખવડાવે છે એક વખત તેને બોનારીને જતાવવામાં શુ મુશ્કેલી ?

[નિષ્ક્રમ છે]

રોગીને ઓરડો

યતીન કેમ, હિમિ ! આવ, આહા ! છરમા છવ આબો પેનો ફોટો ક્યાંય શોધ્યો જડતો નથી. છ જરા વેને બેન

હિમિ ક્યો ફોટો, મોરાલાઈ ?

યતીન પેનો, બોરેનિકલગાર્ડનામા મણિની સાથે ઝાડ નીચે મારો ફોટો પકાવેનો તે

હિમિ તે તો તમારા આ મમમા હતો ?

યતીન હમણા, જરા પહેલાજ મેં આ મમમાથી મરી વીધો હતો મિઠાનામા જ કહે છે—કે નહિ પડી મમે છે

હિમિ આ રહ્યો મોગલામ, ઉશીકા નહિ

યતીન જમણા બનીને જનમની લાન દેવા એમ લાગે છે પેના લીમણ તમે મણિએ પગેરી હતી કુસબી ગંગતી સારી અજોડા નહિયો રોગ પમે વાતો હતો, યાદ છે ને હિમિ આટલી એક પરેવા શોર મચાવી નહો હતો નજીબા બની આરી હતી શો તે પતન ? અમે ક્યો તે સડા ઝાડનો ઝરઝર રાખડ ! મણિ સમજા ફત વીણીને તેની ડાવ ઉખાડીને સુપરી હતી—કહેતી હતી કે મને આ મધ બહુ મમે છે એને શું નથી મમજ એ જ કોને ખાદ ? તેની મિ

મારફતે જ મેં આ પૃથ્વીને ઘણી ભોગરી છે તે દિવસે ગાયુ હવુ, તે ગીત ગા તો, હિમિ. બહુ ડાહી છે યાદ છે ને ?

હિમિ હા યાદ છે.

યૌવન નગ્નીનીરે

મિલન શતદલ,

કેન ચ ચલ બન્યાય ટલમલ ટલમલ
શરમ-રક્તગગે

તાન ગોપન નવન જાગે,

તાગી ગ ધ-કેશર-માછે

એક બિહુ નયન-જલ

ધીરે બચ્ચો ધીરે બચ્ચો સમીરણુ-

અવેદન પરગન.

શકિત ચિત મોગ

પાછે લોગે જૃન્તડોગ,

તાઈ અકારણુ દરૂણુય

મોગ અગિ કંઈ છલછલ

યતીન તે દિવસે જાડનુ તગિષુ સુખાબોની
ઠાક્યું હવુ. આજે આ દિવાલોમા પેગયેલી પૃથ્વી
મિથકૃત ચૂપ છે આ દિવાલો તેના શીકા હોઠ
જેની લાગે છે. હિમિ, દીવા જરા ધીમો કરી દે
આ કિનારે જાડને લીધે કેરા ના. જનના લીના
રંગની આભા આમશમા ચિન્તરેની હતી અને
અને પેલે કિનારે મીનોના ભૂગર્ભામાથી ધુમાડો
આકાશે ચડતો હતો તેનો પછુ રંગ કેવો સુદર
હતો, અને કેવો સુદર આકાર હતો ! મધુય માગ
લાગવુ હવુ અને તમારો પેનો કૂતરો-પાણીમા
મળી વાગ વાર દડો નાખી ફેલી હતી અને તે
તરીને-

હિમિ. મોટાભાઈ, પણ તમે હવે બોલો નદિ

યતીન તારુ નદિ મોતુ દુ આખ મીચીને

આભગીશ, પેલા મરના ઝરઝર શબ્દ પણ હિમિ,
તે જે આજે ગાયુ તે બગામગ તેનુ જ હવુ-ઝાણુ
બાણે? હજી જરા અધારુ થવા દે પડી હુ
આપોઆપ જ સાલળી શકીશ-" ધીરે બચ્ચો
ધીરે બચ્ચો મમીરણુ" વાગુ-વુ ના બખી કયા
મૂકી ?

હિમિ આ રહી !

[નય છે]

પામ્નેનો બોરડો

[મામી અખિલ]

અખિલ કેમ બોનાબો કાકી ?

માસી ભાઈ, તું વકીન રહો. તારે કંઈ કરવુ
જ પડશે

અખિલ : પેના તો હવે સખર કરી શકે એમ
નથી-ડીઢી કરી છે, હવે બમવવાને માટે-

મમી : બહુ દિવસ નદિ સખર કરતું પડે
તે લોકો તાગ જ અસીન છે ને જગ સમજા
વીને કહેજે ડાકટરે કંઈ છે-

અખિલ : ડાકટરે એક વાગ પહેના પાણુ કંઈ
હવું ને એટલે આ વખતે તે લોકો વિશ્વામ
રાખવા માગતા નથી વર મૂકીને ધર બાધવુ, એ
તે યતીનને કેવી શુધ્ધ મૂકી ?

માસી એને વાક નથી, વાક નથી એની
શુધ્ધિને ઢેકાણે મણુ બેઠી છે શનિ થઇને એણે
તો ધાર્યું હવું કે એની મણિને-એના એ ઝાઝવા
ના નળને છટના ચોકમા પકડી રાખવુ.

અખિલ એની પામે તો થોડા રોકડ ઉપિયા
હતા

માસી : બધા શબ્દના વેપારમાં નાખ્યા છે.

અખિલ : યતીનને વળી શબ્દનો વેપાર ? નરેણીને વળી લાઠડાં ફાડવાં ફસડું કે રડડું ?

માસી : ભારે ખરચ કરવા બેઠો હતો એટલે એણે ધાણું કે શબ્દની ઉચ્ચપાચલ કરીશું એટલે તરત નફો મળશે, આકાશમાં ઊડતી માખીને કેવી ધાની ખમર પડે છે—સત્યાનારાની જરા મધ આવતા હોયું જાણે કેવાથી ખમર કુમંત્રીઓ આવી પળે છે

અખિલ : મત્યાનાશ ! હમણા શબ્દનો ખમર એવો યથ મયો છે કે બેતરમાનો પાક કાપવાનું પણ એટલને બોજવું નથી.

માસી : રહેવા દે, રહેવા દે હવે બોલીશ નહિ ચિંતા કરવાની પણ હવે જરૂર નથી—દિવસ બારાઈ ચૂક્યા છે

અખિલ : કાઠી, લેણદારને એના શબ્દના વેપારની ખમર પડી મધ હોપ એમ લાગે છે તે લોકો સમજી ગયા છે કે ઘણા ગીરા ભેગા થશે, એટલે જલદી જલદી પોતાનું લેણું કરાવી લેવાની તૈયારી કરે છે

માસી : ઓ રે અખિલ, હમણા થોડા દિવસ સખર કગવાને કહે—જમફલની માથે અદાવતનો ફૂત હરીફામ કરવા નહિ આવે એવું કર. નહિ તો લઈ જા મને તારા અસીલની પાસે હું છાછાજીની દીકરી તેને પળે માથું ચૂકું

અખિલ : વારુ, તેમની સાથે એકવાર વાત કરી જોઈ જો જરૂર પડે તો તમારે આવવું પડશે એકવાર યતીનને મળતો જાઉં

માસી : ના, તને જોતાં જ તેને વેપારની વાત યાદ આવશે

અખિલ : વારુ, એણે મણિને નામે પુકળ રૂપિયાનો જિંદગીનો ત્રીમો ઉતરાવેલો હતો, તેનું શું થયું ?

માસી : તે મેં ગમે તેમ કરીને બચાવ્યો છે. મારું બધું એમાં જ ગયું—એમાં ને રાકટર ખર્ચમાં યતીનને તો બચારી શકવાની નથી. યતીનના આ દાનને બચાવી રાકી એટલું તો સુખ મનને રહેશે યાદ તો છે ને કોઈ કોઈ વાર લીમાનું પ્રીમિયમ બપોરે તેને બરવાનું આવવું ત્યારે કેટલી ધમાલ થતી હતી તો માફ કર અખિલ તારા અસીલને કહીને—

અખિલ જુઓ માસી, હું સાચી વાત કહું છું એના ઉપર મને રહેજ પણ દયા આવતી નથી. આની મોટી બાદસાદી બેવફૂરી—

માસી પણ એના ઉપર લખવાની દયા કેટલી છે તે જરા જો, પ્રાણ અરચીને એ આ ધર બધાવવા બેઠો હતો. પૂર તો ન થયું, પણ એનો રમતનો સાથી એનું લાગેલું રમકડું ઉપાડી એને પણ સાથેજ લેતો જાય છે. હવે કંઈ રમતનું નિમનજી આવ્યું છે, કેને ખમર !

અખિલ કાઠી, અમારા કામદાના પુરતકમાં સારે તરીએ આ તમારી રમતની વાત લખેલી નથી તેથીજ કમાઈને એ મૂકી ખાવા પાસુ છું. નહિ તો આમ જ રમતના ખવનમાં બિંદુલ દેગ-જાને ઘાટે જઈને મરત

[બચ છે]

[ચાલુ]

શ્રી. ભારતરત્ન વિદ્વાંસ

અમેરિકાનો શાંતિ સ્થાપવાનો નવો પ્રયત્ન

અયા ડિસેમ્બર માસમાં આર્નેસ્ટાઇનના યુએનૅસ આઇરીસ શહેરમાં ઇન્ટર અમેરિકન કોન્ફરંસ બરવામાં આવી હતી. આ પરિપક્વે ખાસ ઉદ્દેશ તો શાંતિસ્થાપનાનો હતો અને એને માટે જ ત્યાંના અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનો તથા બીજા પ્રગતસત્તાક રાજ્યો વચ્ચે શાંતિસ્થાપના માટે સંધિ કરવામાં આવી છે. જેના ઉપર અમેરિકાના ૨૧ પ્રગતસત્તાક રાજ્યોએ સહીઓ કરી છે.

આ સંધિમાં સામાન્ય રીતે નીચેના મુદ્દાઓ તરી આવે છે:- અમેરિકામાં શાંતિભંગ થવાનાં ચિહ્નો જણાવ કે તરત જ બધાં રાજ્યોએ એકત્ર થઇને એમ બતાવું અટકાવવાના પ્રયત્નો કરવા; શાંતિભંગ થાય જ તો પછી બાકીનાં રાજ્યોએ એકત્ર થઇને શાંતિભંગના કારણો દૂર કરીને યુદ્ધ અટકાવવું; અમેરિકા ઉપર જે કોઇ પરદેશી ચંપા કોઇ પશુ કરીને યુદ્ધ કરે તો બધાં અમેરિકાનાં સદી કરનારાં રાજ્યોએ એકત્ર પ્રકારની યજ્ઞ કરે તો બધાં અમેરિકાનાં સદી કરનારાં રાજ્યોએ એકત્ર થઇને તેનો સામનો કરવો; આર્થિક બાબતોમાં એકબીજાનો વચ્ચે આવવું નહિ...વગેરે.

આજથી લગભગ ૫૦ વરસ પહેલાં પાન અમેરિક કોન્ફરંસ બરીને અંદર અંદરની તકરારો શાંતિથી પતાવવાનો ચિદાંત સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો. દને એવો જ આ ફરી પાછો શાંતિસ્થાપના માટેનો વધારાનો પ્રયત્ન છે. અને આજે જ્યારે યુરોપમાં યુદ્ધની તોબતો લાગ્યા જ કરે છે. તથા લીગ ઓફ નેશન્સનો પ્રભાવ કમી થતો જાય છે ત્યારે આવી જાતનો આ પ્રયત્ન દુનિયામાં શાંતિ સ્થાપવા માટે એક અગત્યનું પગલું ગણાયો.

આ સંધિ એક જે દૃષ્ટિથી મહત્વની બને છે. જેણે મહાયુદ્ધ

પછી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની જ પ્રેરણાથી યુરોપમાં આખી દુનિયાના રાજ્યોનેા રાષ્ટ્રસંઘ નિર્માણ કરવામાં આવ્યો પણ તેમાં અમેરિકા પોતે ન બળ્યુ આજે આટલા વર્ષો પછી એવાં બજા કામ કરી રહ્યા છે કે આખી દુનિયામાં શાંતિ સ્થાપવા માટે આ રાષ્ટ્રસંઘ નિષ્ફળ નીવડ્યો છે અને યુરોપમાં યુદ્ધનેા દારૂગોળા ભરપૂર તૈયાર થવા લાગ્યો છે એ વખતે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના નેતૃત્વ નીચે આખુ અમેરિકા જૂ. પડીને હવે શાંતિ સ્થાપવા માગે છે યુદ્ધ પહેલા તેની નીતિ યુરોપની ધમાલખા ન પડવાની અને તટસ્થ નહેવાની હતી પણ વનતા જતા આર્થિક હિતોને પગિણામે યુદ્ધમાં ઉતારતુ પડ્યુ આજની પરિસ્થિતિમાં ફરી પણ અમેરિકા યુરોપના ગજકાગજુમાંથી છુટું થઇને પોતાનેા જૂદા જ, એક રાષ્ટ્રસંઘ સ્થાપવા પ્રયત્ન કરે છે અને આખો અમેરિકા એ રીતે રચ્ય સંપૂર્ણ થવા માગે છે ભૌગોલિક રીતે તે જૂદા છે જ, હવે રાજકીય ક્ષેત્રમાં પણ તે જૂદો રહેવા માગે છે એ આ સંધિથી મિદ થાય છે

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ પોતે જુદું થાય છે એમ જ અમેરિકાના બીજા રાજ્યોને પણ જૂદા રાખવા માગે છે દક્ષિણ અમેરિકા હજી ઘણું પછાત છે તેના વિકાસ માટે હજી ત્યાં ઘણો અવકાશ છે તે વખતે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ પોતે જ ત્યાં એકનેા પ્રભાવ જાળવવા માગે છે એ આ સંધિની પાઠાનો ફવનિ છે એટલે અમેરિકાના નેતૃત્વ નીચે એક આખો આર્થિક મજ્જા નવો તૈયાર થશે જેમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ આર્થિક પ્રભુત્વ બ્રહ્મચરે-અને સ્વાભાવિક રીતે જ તેને પરિણામે તેનેા પ્રભાવ રાજકીય ક્ષેત્રમાં પણ વધવાનો જ અનન્ય આજે તેણે આ આનતર્યા ધણુ ઉદાર ધોરણે અપાત્યાર કરેતું જણાય છે તહિ નો રૂપ ગમ્યોએ આ પ્રકારની સંધિ ઉપર મહેના ધરી મહીએ ન કરી હોત

પરિહતી યોજના પાછળ આ અતર્ગત કારણ ગણાવી શકાય અને તે અમેરિકા વિભાગને રચ્ય સંપૂર્ણ બતાવવો જેમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ આર્થિક પ્રભુત્વ મોઝાવે કારણ કે યુ સ્ટેટ્સો મૂડીવાદ આજે એની હાં વિકસિત થયો છે કે તેને પોતાની મૂડીના નિકામ માટે બીજા ક્ષેત્રોની જરૂર પડે એમ થાય તો જ તેનુ આર્થિક ધડતર સ્થિર રહી શકે બહારના દેખીતા કારણો પણ છે જ હેનાં વરસોમાં દક્ષિણ અમેરિકાના કેટલાક ભાગોમાં યુદ્ધો આદ્યા જ ક્યાં છે વળી યુરોપનેા રાષ્ટ્રસંઘ ૧૯૩૧ ની સાલથી તો નિર્ગળ થવા લાગ્યો છે અને હવે તો માત્ર તેનુ અસ્તિત્વ જ છે-માફો તો નિષ્પ્રાણ મતી ગયો છે ઉપરાંત યુરોપમાં યુદ્ધના વાદળો ઘેગવા લાગ્યા છે આ બધામાંથી બચી જવાનેા અને અમેરિકા પૂરતી શાંતિ સ્થાપનાનેા પણ ઉદ્દેશ ચોકખો છે

બહારના આક્રમણો સામે એકન થઇને સામનેા કરવાનેા મુદ્દો ધ્યાન જેમે છે એકવાર યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે પોતાનેા પ્રખ્યાત મનરો મિલ્કાન જાહેર કર્યો હતો એટલે કે યુરોપના રાજ્યો જે અમેરિકાના કોઈ ભાગ ઉપર આનતા પ્રભાવ નો મા દખન કરવા માગશે તો આખા અમેરિકાની શાંતિ સ્થાપવાની જરાબહારી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની છે એમ તેનાં તનરૂપી જાહેર કરવામાં આવ્યું હતુ આ જ મિલ્કાત આજે બીજા સ્વરૂપમાં દુનિયા સમક્ષ ખડા થાય છે. પહેલી વખત એ અનાજ એકના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનેા જ હતો આજે એ અનાજ બધા રાજ્યો એકને ધઈને ઉરાવે છે અને એટલા પરતુ તે સામરૂવાન ગણાય આમ થવાથી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનેા તો સ્વાર્થ સરે જે રાજ્ય નના રાજ્યોને પ્રથમ જ અપમાન લાગેતુ તેને બંધને હવે તેમને સલાય ગમ્યો કારણ કે તેઓ બધા હવે સમાન કપાએ આવ્યા ગણાય

આ મંથિ કરીને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે એક બીજા ચિંતામાંથી પણ મુક્ત થવનેા પ્રયામ

કર્ચો છે. યુ. સ્ટે. ના એક મહત્વના અધિકારીને પૂછવામાં આવ્યું કે, 'રૂઝવેસ્ટ આટલું બધું નીકાસૈન્ય કેમ વધારે છે? જનપાન સાથેનું યુદ્ધ તાર્કાલિક થવાનો કર છે?' આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવામાં આવ્યો કે, 'ના, જનપાન સાથે તાર્કાલિક યુદ્ધનો સંભવ નથી. પણ આખા અમેરિકાખંડની રક્ષાનો સવાલ તાર્કાલિક આવીને ઉભો રહે તેમ છે.' નાઝી લોકો દક્ષિણ અમેરિકામાં પોતાનું પ્રચારકાર્ય જોરશોરથી કરવા લાગ્યા છે એ બીના હવે લગભગ જાણીતી છે. અને ખાઝીલની અંદર તો જર્મનીના પ્રવત્નોની અસર પણ સારી રીતે થવા લાગી છે. જર્મની પોતાનો વિકાસ યુરોપમાં સાથે અને તેમાં કદાચ ન કાવે તો પણ બને તો

સ્પેનનો વિગ્રહ

સ્પેનનો વિગ્રહ હજુ ચાલુ છે. આ વિગ્રહે આંતરવિગ્રહને બદલે આંતરરાષ્ટ્રીય વિગ્રહનું સ્વરૂપ લીધું છે. સ્પેનનો ઘણો ભાગ જનરલ ફ્રાન્કોના હાથમાં છે. પણ ફ્રાન્કોની મદદે સ્પેનની પ્રજા લગભગ નથી એમ કહીએ તો પણ ચાલે. મોરોક્કોના મૂર, ઇટાલીયનો અને જર્મનીની મદદથી ફ્રાન્કો સ્પેનની મરકારને હરાવાને આખા સ્પેન ઉપર કબજો મેળવી લેવા ધારે છે. સ્પેનના જે લોકો ચાલુ મરકારને મદદ કરે છે તે લોકો એમ કહે છે કે અમારે વસ્તુતઃ તો જર્મની અને ઇટાલીયનો સાથે જ લડવાનું છે પણ બંન્ને સુધી અમારામાં એક પણ માણસ જીવતો હશે ત્યાં સુધી અમે ફ્રાન્કોને તે જીતશે તો પણ સુખે રાજ્ય ભોગવવા દેશું નહિ.

આખા માસ દરમિયાન પરિસ્થિતિમાં મહત્વનો ફેરફાર થયો નથી. પણ જનરલ ફ્રાન્કોને જે બહારની મદદ ન મળે તો તે ઝાઝો વખત ટકી શકે એમ નથી

ડીસેમ્બર મામતી આખર સુધીમાં ફ્રાન્કોનો પક્ષ વિફટ સયોગોમાં આવી પડ્યો હતો. તેના લક્ષ-

ખાઝીલમાં કાળી શકે તેમ છે. તેના વિસ્તાર ઘણો જ મોટો છે અને એ પ્રદેશ હજી આખો અણવિકસિત છે એટલે તેના વિકાસને પણ પુષ્કળ અવકાશ છે. તેવા પ્રદેશમાં જે જર્મની પગપેસારો કરીને બળવત્તર થાય તો દુનાઇટ્સ-સ્ટેટસનો મોટો હરીફ પોતાના જ પ્રભાવક્ષેત્રમાં ઉભો થાય આ વાત યુનાઇટેડ સ્ટેટસ સહન કરે નહિ. અને તેથી જ આ ફ્રેન્સીસ આફમણની સામે બચાવ કરવા માટે આ સંધીનો ઉદ્ભવ થયો છે.

એટલે શાંતિરથાપનાના આ પ્રયત્નને ઉપર બતાવેલી વસ્તુચિતિ લક્ષમાં રાખવાથી સારી રીતે સમજી શકાશે.

રમાં સ્પેનીશ લોકોની સંખ્યા તો ઝાઝી છે નહિ, મૂર લોકોનું મોટું સૈન્ય તે પોતાની સાથે લાવ્યો હતો. આ સૈન્યમાંના ઘણા માણસો આજ સુધીમાં મરાયા છે, અપંગ થયા છે, કે માંદા પડ્યા છે. જે બાકી રહ્યા છે તેઓ સ્પેનમાં રહેવાથી યાકી ગયા હોય એવું સમાચારો ઉપરથી જાણી શકાય છે. એક તો સ્પેનની આબોહવા તેમને માફક આવતી નથી અને બીજું સ્પેનમાં જે જાતનું સુખ તેમને કરતું પડે છે તે યુદ્ધથી તેઓ દેવાયેલા નથી.

સ્પેનનો જે પ્રદેશ તેણે હસ્તગત કર્યો છે તે પ્રદેશના ખેડૂતો સંપૂર્ણપણે તાબે થયા નથી. તે લોકો ઉપર ત્રાસ ગુન્દરીને જ તેમને કબજો રાખવા પડે. અને બળવો ન કરી બેસે માટે લશ્કરનો અમુક ભાગ પણ રોકી રાખવો પડે. નહિ તો એક બાજુથી બ્યારે ફ્રાન્કો માંદો ઉપર હલ્લો કરવામાં શકાયો હોય ત્યારે પાછળના ભાગમાં આ અસંતુષ્ટ ખેડૂતો જે બળવો કરે તો ફ્રાન્કો-નું લશ્કર વચ્ચે સપડાઈ જાય અને નવી મદદ પણ મળવી મુશ્કેલ થઈ જાય. રશિયામાં જ્યારે

સોવિયેટ તત્ત્વ સ્થપાયું ત્યારે મિત્ર રાજ્યોની મદદથી રશિયન પ્રતિક્રાન્તિવાળાઓએ મોસ્કો ઉપર હુમલો કર્યો તે વખતે જ પાછળના ખેડુત લોકોએ બળવો કર્યો અને મદદના માગો બધા કાપી નાખ્યા, પરિણામે આખા લશ્કરને ભાગતા ભાગ ભારે ચર્ધા આ હાકીકતની પુનરાવૃત્તિ રશ્વેનમાં પણ થવાનો સભવ છે અને ક્રાન્સના લક્ષ બદલ આ બાબત નથી માત્ર પોતાનું બાકી રહેલું બધું સેન્ય લઇને માડિડ પૂર હુમલો કરી શકે એવું નહોતું

માડિડે ઘાતી કરતા વધારે લાભો સમય દરમિયાન કર્યો રશ્વેનની મરકારે પોતાની રાજધાની માડિડથી ફેરવીને વેવેન્સિયામાં રાખી છે આ આતંક લશ્કર બરાબર કેળવાયેલું નહોતું પણ વખત જતાં લશ્કર કેળવાયું જાય છે-સિસ્ત દાખલ થતી જાય છે પ્રજાનો દરેકે દરેક સરકાર માણુમ યુદ્ધમાં ભાગ લેવા તૈયાર થયો છે આર્મિલેના અને વેવેન્સિયા તરફના ભાગમાં યુદ્ધ સામગ્રી તૈયાર કરવાના કારખાના પણ ધમ ધોધાર ચાલુ છે પૈસા સમઘેની ભેગાગા સાથે પ્રમાણમાં છે અને કહેવાય છે કે સોનાનો મોટો ભાગ ક્રાન્સમાં રાખ્યો છે રશિયા તરફથી સના હકારોની તેમજ ખાલપવર્થોની સારી એવી મદદ મળે છે, અવગણી માડિડનો મોટો ભાગ નાશ પામ્યો છે ત્યાં ખાખાખોરાકી પણ ખૂટકા, આવ્યા છે છતાં જો દલ્તાથી શહેરનો જથ્થાવ ત્યાના લોકો કરે છે તેણે વધારા પક્ષમાં પ્રાણ પૂર્યો છે

શરુઆતમાં ઇટાલી અને જર્મનીએ ક્રાકોને મદદ આપી ત્યારે રશ્વેન જીતવાનું કામ હુકમ તમા પુરૂ થશે અને જનરન ક્રાન્સો વધારે ફોજથી આખા યુદ્ધની નેતૃત્વ કરશે એવું તેમણે પાશુ દંડ, પણ એમની એ ધારણા ખોટી પડી છે જે વખતે ક્રાકો જીતમાં હોવા ત્યારે અતિ ઉત્સાહમાં આપતિ આ અને રાજ્યોએ ક્રાકોની મરમને જ

એનની કાયદેસર સરકાર તરીકે સીમરી લીધી છે હવે ક્રાન્સોનો પણ નમણો પડતા હારતા પડને મદદ આપતી કે કેમ એ મહાકાશ જર્મની અને ઇટાલીની સામે ખડો થયો મિત્રમત વખતે તે લગભગ એવી પરિસ્થિતિ જરૂરની હતી કે ઇટાલી અને જર્મની દ્વારા પોતાપોતાની મદદ આપે આપે પાછી ખેંચી લે આ મહિનાની ૧લી તારીખે ઇટાલી અને જિમ્મની વચ્ચે થયેલા બૂમધ્ય સમુદ્ધના કરારો જોતા આ મત અને રોકા મળેલા હોવા અને તથમ ઇટાલી મદદ પાડી ખેંચી લેશે એવી આશા હતી

પણ આગળુ રાજ રણુ ત્રિમોમાં વધારે અપડું છે એજ બાબુથી કિલ્લની સાથે ઇટાલી સધિ મરી બ્યારે બીજી બાબુથી તેજ કિલ્લે ૫૦૦ ઇટાલીઅન સ્વયસેવક સેન્ય ફેડીજ બરે ઉતરું દસ પદર ત્રિમો દરમિયાન દશથી બાર હજારનું ઇટાલીઅન સ્વયસેવક સેન્ય ઉતર્યાના સમાચાર આવ્યા છે બૂમધ્ય સમુદ્ધના ઇટાલીની પોતાની સત્તા જમાવવાની નેમ તેણે છોડી નથી એ વસ્તુ જિમ્મની સાથેના કરારો હોવા છતાં સિધ્ધ થતી જોઈ શકાય છે

જર્મની ઇટાલી કરતા વધારે સરોવરેલું છે ક્રાકોને તેણે મોગી લોન આપી છે એ લોનના જ તમા આજે રશ્વેનના ઉત્તરના પ્રદેશમાંથી પુરૂ લેવાનું જર્મની જાય છે, મનુખીનું મદદ પણ જર્મનીએ વધારે આપી છે ક્રાન્સોની સરકારનો ઉતાવળ કરીને સીકાર કરી વધારે છે હવે ક્રાન્સોની સરકારને દક્ષી રાખવાનો સવાલ એ પ્રતિ પાને સવાન થઈ પડ્યો છે પચાસથી સાત હજારનું જર્મન સેન્ય રશ્વેનમાં ન ઉતારવામાં આવે તો બમના મોશા છી શકે તેવું નથી આવું બંધુ સેન્ય રશ્વેનમાં રાખી રાખવું કે કેમ તે પણ વિચારવાનું મહે છે એવું સેન્ય ફેર દેશમાં હોય અને એ દરમિયાન જો બીજી કોઈ આપત આવી પડે તો પોતાના દેશ મદદ સેન્યરી તાણુ પડે આ કારણથી જિમ્મની લશ્કરી સનાહકારો હારતા જતા ક્રાન્સોની મદદ ખાતર

આટલા મોટા જોખમમાં ઉતરવા તત્પરતા દર્શાવતા નથી. આ પરિસ્થિતિ હોવા છતાં જર્મનીએ આગળ વધવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય એવું જણાય છે. તેની લડાયક તૈયારીઓ લગભગ પૂરી થઇ છે. એવા પણ સમાચાર મળે છે કે આખા દેશમાં લશ્કરની જમાવટ કરવા માટેના અને હુકમ મળે અમુક અમુક દિવસોએ અમુક સ્થળોએ લશ્કરમાં જોડાવાના હુકમો અપાઇ ચૂક્યા છે. કેાઇ પણ ઉપાયે જે પગલું લયું છે તેમાંથી પાછા ન હટવાનો અને મહાસુદમાં ઉતરવું પડે તો તેમ કરવાનો ધરદો રખડ જણાય છે.

આમ કરવાના બે કારણો હોઈ શકે, ક્રાન્સ કે ક્ષિટન કોઇ દેશોમાં આજે લડાયક માનસ નથી. ઇંગ્લેન્ડ તો જરા દૂર છે. પણ ક્રાન્સ તદ્દન પડખે છે. ક્રાન્સની અર્ધમૃત્યુતાનો લાલ લેવાવું હિટલર જેમ આજ સુધી ચૂક્યો નથી તેમ હવે પણ ચૂકે એવું લાગતું નથી. એક વાર સ્પેન ઉપર પોતાની સીધી કે આડકતરી સત્તા જમી જાય તો ક્રાન્સની આસપાસ ફેસીસ્ટ વાડ રહેશે ઉભી થઇ જાય અને પછી ક્રાન્સને કચડી નાખતાં વાર લાગે નહિ. ઉપરાંત સ્પેનની ખનીજ સંપત્તિને ઉપયોગ જર્મની કરી શકે અને ઉદ્યોગ ધંધાઓને વધારી શકે.

એક બીજું કારણ પણ હોવાનું બહાર આવે છે. એમ માનવામાં આવે છે કે, જર્મનીની આંતરિક પરિસ્થિતિ વધારે વિકટ બની છે તેમાંથી જર્મન પ્રજાનું લક્ષ સ્પેનમાં મળતારા વિજય તરફ વાળવાની અગત્ય છે. અને એટલા માટે ક્રાન્સના પહોંને મદદ આપ્યા કરે છે. આ હકીકત કેટલે અંશે સત્ય છે તે ચોક્કસ કહી શકાય એવું નથી પણ બીલકુલ ખોટી છે એમ પણ માનવાને કારણ નથી.

આમ કહીને કોઇ કારણે સ્પેનનો વિગ્રહ ઇટાલીઅન અને જર્મન સ્વયંસેવક સૈન્યો ચલાવી રહ્યાં છે અને દેશના સ્થાપિત સરકારને હરાવવાના પ્રયત્નો ચાલુ છે. જ્યારે ક્રાન્સ અને ક્ષિટન ફ્રેમ્યાનગીરી ન

કરવાના કરારો ઘડી રહ્યાં છે. આ કારણો ઉપર જર્મની ઇટાલી, રશિયા અને પોર્ટુગલ વગેરે દેશોએ પોતાની સમત પથ આપી છે. અને છતાં સ્પેનની મદદ તેમણે ઓછી કરી નથી. તેઓ જવાબ આપે છે કે સ્પેનની ભૂમિ ઉપર અમારું સૈન્ય નથી પણ માત્ર સ્વયંસેવકો ત્યાં જાય છે. ક્ષિટને ફરીવાર આ જાતના સ્વયંસેવકો પણ ન જાય એવી સંપૂર્ણ બીનદરમ્યાનગીરી રાખવા માટે ખર્ચ લાગતાં વળગતાં રાખ્યોને જણાવ્યું છે. આનો જવાબ જર્મની અને ઇટાલી તરફથી બહુ મોડો વાળવામાં આવ્યો અને તે પણ એવા પ્રકારનો કે દરેક દરેક પણ કોઇ પણ પ્રકારની એટલે કે આર્થિક મદદની કે અળવળ કરનારાઓની મદદની બધી કરે તો જ અમે સ્વયંસેવકોની બધી કરી શકીએ. મતલબ કે, બીનદરમ્યાનગીરીની વાતો કરવાની સાથે આ લોકોને વધ્યા નથી પણ તેનો અમલ દરેક રાજ્યે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાનો છે. આજે ક્ષિટન અને ક્રાન્સનો યુરોપના રાજકારણમાં હથ એટલો પ્રભાવ છે કે જરા જોર દબાવે આકરાં પગલાંની વાતો કરે તો પણ સ્પેનનો વિનાશ થતો અટકે. પણ એટલી હદે જઈને હિટલર કે મુસોલિની ને માફું લગાડવાની તૈયારી ક્ષિટનના રાજકર્તાઓમાં હોય એવું જણાતું નથી. પરિણામ એ આવે છે કે ક્ષીટન અને ક્રાન્સ સ્થાપિત સરકારને મદદ કરતાં નથી અને જર્મની, ઇટાલી, પોર્ટુગલ વગેરે દેશો ક્રાન્સને મદદ કર્યા કરે છે. આ રીતે થતારો સ્પેનનો વિધ્વંસ ક્ષિટન અને ક્રાન્સ નીરાંતે નિહાળી રહે છે.

આ યુદ્ધને અંગે ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં આજે ચાંચી-યાગીરી ચાલુ થઈ છે. જળવાયોરોનાં લડાયક જહાજોને ભૂમધ્ય સમુદ્રોમાંથી નીકળતાં બીજાં પહોંચી જહાજોને મરણ મુજબ અટકાવે છે, તપાસ કરે છે, અને પછી જવા દે છે. સ્પેન કોઇ રાજ્ય સ્પેનની સરકારને મદદ કરે. પણ આ ચાંચીયાગીરીની નીતિથી ભૂમધ્ય સમુદ્રનો સામલો ચિંતાજનક બન્યો છે. રશિયાની સ્તીમર પછી તેનાથી રશિયામાં ખજાણાટ થયો છે ક્ષિટનની સ્તીમરોને અટકાવવામાં

આવી. તેની સામે-એટલિયને સખન વિરોધ ઉઠાઓ છે. નાવેની એક સ્તીમરને પણ આજ રીતે અટકાવવામાં આવી છે. રોનીશ મોરોકકોમાં જર્મનીના સૈન્ય માટે ખરકો બધાય છે એવા સમાચાર પણ બહાર આવ્યા છે, જો કે જર્મન સરકારે આ હકીકતની ના પારી છે. પણ ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં બનતા આ બધા

જાપાન-જર્મની સંધિ

ગયા નવેમ્બરની ૨૫ મી રૂં જાપાન અને જર્મની વચ્ચેની સંધિની જાહેરાત કરવામાં આવી છે. તે દિવસે બર્લિનમાં રહેના બંધા દેશોના એક્સી-ઓની સમક્ષ આ સંધિને જાહેર રીતે જાણાવવામાં આવી છે. એ જો એ રીતે બાબત મોવિયેટના વકીલની ગેહાજરી હતી માનવામાં આવે છે કે મોવિયેટના વકીલને આમત્રણ આપવામાં આવ્યું નહોતું. સંધિની જાહેરાત કર્યા પછી જાણુ પૂર કરતાં જર્મની તરફથી જાણાવવામાં આવ્યું કે આ સંધિ અતિ અગત્યની છે. યુરોપીઅન સંસ્કૃતિનું રક્ષણ કરવાને માટે અને રાજ્યોએ આ સંધિ કરી છે.

સામાન્ય રીતે આ સંધિ સોવીએટ રશિયાની સામે કરવામાં આવી છે એવું મનાય છે. તે કે સંધિમાં એવી રાજ્યતા નથી સાધવા તો યુરોપીઅન સંસ્કૃતિ ઉપર આજે કમ્યુનીઝમનું' અક્રમણ થયું છે એનો વિરોધ કરવાનો ઉદ્દેશ જાણી છે. દિવસે યુરોપમાંથી કમ્યુનીઝમને રોકાવવા કરવાનું બીજું' કારણ છે. કમ્યુનીઝમના સિદ્ધાન્તને તે જગતી સિદ્ધાન્ત ગણે છે. અને યુરોપ આ સિદ્ધાન્તના પ્રચારથી ફરી જગતી અગ્રણ્ય માં ન આવે એ માટે દિવસે કમર કમી છે. બંધા દુર્ઘટનામાં કમ્યુનીઝમને તે મોટામાં મોટા દુર્ઘટન ગણે છે. જાણુ મદાયુદ્ધ વખતે જર્મનીની હાર થયાનું મુખ્ય કારણ આ સામ્રાજ્યનો પ્રચાર જ હતો એમ તે કહે છે. જો એ વાર સામ્રાજ્યનો પ્રચાર યુરોપમાં થયો તો દુનિયા આખી રામાતણી બની

બનાવો ધ્યાન જેમે તેવા છે અને આ ચાંચીવાગીરી નો ચાલુ રહે તો ભૂમધ્ય સમુદ્રનો માગવો વિલ્ટ બને એવો પૂરો સંભવ છે. ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં અનેક પ્રજાના દિતો પરસ્પર અથગાયા કરે એવું છે. પણ અહીં એ વિશ્વ યુદ્ધી સ્થાય એમ નથી.

એની એને બીક છે, અને માટે તેનો નાશ કરવા તે પ્રયત્ન કરે છે. અને પોતાની સામે બીજાં રાજ્યોને આ કાર્ય માટે બેજગવા માગે છે.

આ સંધિ જાહેર કર્યા પછી તેના ઉપર અનેક જનની રીકાઓ થઈ છે. જુદા જુદા દેશો ઉપર આ સંધિની જુની જુની અસર થઈ છે. લગભગ બંધા દેશોનાં હાથોમાંએ આના ઉપર કાંઈ ને કાંઈ અભિપ્રાયો દર્શાવ્યા છે. આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં એ રીતે આ સંધિ અત્યંત મહત્વની માનવામાં આવે છે. જર્મની અને જાપાન શા માટે સંધિ કરે? હિંદી અને જર્મનીની સંધિ સાથે આનો કાર્મ સંબંધ ખરો કે નહિ? વિવિધ સામાજ્ય અને કાન્તના રાજકારણ ઉપર આ સંધિની શું અસર છે? વગેરે પ્રશ્નોનો સ્થિતિ આ સંધિની સમગ્રણ્ય માટે આવશ્યક છે.

જર્મની અને રશિયાની દુરમતાવટ તો તદ્દુપી છે એવર જર્મનીમાં કમ્યુનીઝ એકાગ્ર નો બહુ લાગે હતું. તેને કચરિત દિવસે પોતાના હાથમાં મના ચીરી છે. સામ્રાજ્યના સિદ્ધાન્તનો પ્રચાર એવે અનાસુયી માનવજાતે જર્મન લાગે ઉત્પન્ન કરેલી સંસ્કૃતિનો નાશ એમ તે માને છે. રશિયા સામ્રાજ્યનો પ્રચાર કરે છે એવા માટે જર્મની અને રશિયા વચ્ચે દુરમતાવટ દેખ તે આભાવિક છે.

પણ આજ કારણ પૂરતું નથી. બીજે અંત-ર્ગત હેતુ પણ એમાં સમાવેલો છે. એવા મનાયું

પછી જર્મનીનો અંગસંગ કરવામાં આવ્યો છે, અને પરદેશી વસાહતો તેની પાસેથી આવકી લેવામાં આવી છે. આને જર્મન પ્રજા પોતાને વિસ્તવા માટે અવકાશ માગે છે. આજ દિવસ સુધી સામાન્ય રીતે તેણે પશ્ચિમમાં પોતાની સરહદ વધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. પણ અત્યારના સયોગમાં પશ્ચિમ તરફ આગળ વધવું એટલું બધું સહેલું નથી. ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લેન્ડ જેવાં પ્રબળ રાષ્ટ્રો પશ્ચિમમાં છે. ઉપરાંત અને વચ્ચે મેક્સીકો પણ છે. એ જોખમમાં ઉતરવા કરતાં જર્મની પ્રથમ પૂર્વ તરફ આગળ વધવા માગે છે. પૂર્વ તરફ રશિયા અને જર્મનીની સરહદ વચ્ચે પોલેન્ડ આવે છે. રશિયા મોટું રાષ્ટ્ર છે પણ પશ્ચિમ ઊંચું થતું રાષ્ટ્ર છે. અને સિંધાંતની દષ્ટિએ રશિયાને આજનાં લગભગ બધાં રાષ્ટ્રો દુર્ગમ ગણે છે. આથી જો ફાર્સની સાથે તેને પૂર્વમાં લડવું પડે તો રશિયા સાથે લડવું પડે. જો પોલાન્ડને સમગ્રની પોતાના પશ્ચિમમાં લઈ શકાય તો કાગળ સમુદ્ર ઉપરનો રશિયાના તાબાનો યુદ્ધભૂમિ પ્રદેશ હાથ આવે, એ પ્રદેશ ઉપર સૌથી અધિકાર અથવા તો બીજા કોઈ દેશ મારફત આડકતરો અધિકાર જો મેળવી શકાય તો જર્મનીની અનાજની ભૂખ ભાંગે તેમ છે કારણ આ પ્રદેશ યુરોપમાં અનાજને માટે સૌથી સમૃદ્ધ પ્રદેશ છે, અને જર્મનીની વધતી જતી પ્રજા માટે જર્મનીમાં પૂરતું અનાજ છે નહિ. પૂર્વ તરફ આગળ વધવાની અને પોતાની અનાજની ખોટ પૂરવાની આ જરૂર તે રશિયાની દુર્ગમતાવસ્થા બીજાં અંતર્ગત કારણ ગણવી શકાય.

પણ આજે રશિયાનું લશ્કરી સામર્થ્ય એટલું બધું છે કે, એકે લાંબે જર્મની રશિયાની સામે ઉભું રહી શકે નહિ. આથી રશિયાનો બીજો દુર્ગમ જો જાપાન તેની સાથે જર્મનીને સોંધ કરવી પડી. વસ્તુતઃ દિલ્લર આર્થન સંસ્કૃતિની દિશાવત કરે છે, અને જાપાન મોંગોલિયન સંસ્કૃતિ-વાળો દેશ ગણાય. યુરોપની સંસ્કૃતિનું સંરક્ષણ

કરવા માટે આર્થનું અભિમાન ધરાવતા દિલ્લરને એશિયાના મોંગોલિયન લોકોનો સાથ લેવો પડે એ પણ એક નવાઈ તો ખરી જ. જાપાનની બાબતમાં જાપાન અને જર્મની એકબીજાના દરેક છે. પેસિફિકમાં આવેલાં જર્મન સંસ્થાનો મહાબુધ્ધને અને જાપાને કબજે કરી લીધાં છે. આમ જાપાને રીતે જોતાં જાપાન અને જર્મની વચ્ચે મેળ નથી. પણ જાપાન રશિયાનું કદું દુર્ગમ છે એ એક જ લક્ષી જર્મની અને જાપાનને ભેગાં કરી શકી છે.

જાપાનને પણ રશિયા સાથે મેળ નથી. જાપાન ચીનમાં પોતાનું પ્રભુત્વ સ્થાપવા માગે છે. પણ આ કામમાં રશિયા અડચણ નાખે છે. ચીનના મધ્ય ભાગમાં આજે સોવિયેટતંત્ર સ્થપાયું છે. આઉટર મોંગોલિયા સોવિયેટ પદ્ધતિ પ્રમાણે જ પોતાનું રાજતંત્ર ચલાવે છે. જાપાનીસ સામ્રાજ્યવાદ ભુદમ સામે ચીનની પ્રજા ગમે ત્યારે બળવો કરવા તત્પર છે. અને સોવિયેટ તેને મદદ કર્યા વિના રહે નહિ. એટલે ચીનમાં રશિયા અને જાપાનની જાણે કે હરિશાષ આસે છે. ઉપરાંત સોવિયેટની સરહદ જાપાનના ટાઇગ્રીની અડોઅડ આવી ગઈ છે. રશિયાએ પોતાનું લશ્કરી સામર્થ્ય પૂર્વભાગની અંદર એકત્રિત કર્યું છે. રશિયાનું હવાઈ વિમાનો બહુ જ ટુંક સમયમાં જાપાનના ટાઇગ્રી અને ઓરોગિક શહેરોનો નાશ કરી શકે તેમ છે. જાપાનને માથે રશિયાનાં આ હવાઈ વિમાનો એ લટકતી તરવાર છે. એકમ સરોવરથી પૂર્વ તરફનો સાઈબિરિયાનો ભાગ ન્યાંસુધી જાપાનના કબજામાં ન આવે ત્યાંસુધી જાપાન લાગમુજ થઈ શકે તેમ નથી.

પણ જાપાન એકે લાંબે રશિયાની સાથે લડવાની હામ બીટી શકે તેમ નથી. જે વખતે જર્મની પશ્ચિમ તરફથી દુર્ગમ કરે તે વખતે જાપાન જો પૂર્વ તરફથી દુર્ગમ કરે તો જ રશિયાને હરાવી શકાય. અને તેથી જાપાન અને જર્મનીની મેત્રી શક્ય બને છે. રશિયાનાં આ જે

કેન્દ્રી વચ્ચે એટલું બહુ મોડું અંતર છે કે પાંચ હજાર માઇલ દૂર આવેલાં બે રથાનો ઉપર લગત ચઘાવી સકાય કે કેમ એ પ્રશ્ન રશિયા માટે મુશ્કેલ છે.

રશિયા આ પરિસ્થિતિથી યાત છે. હમણાં જ લીટ્વીનીંદે કોઈ પણ ભયની આમે પહેાંચી વળવાની રશિયાની તૈયારી છે એવું જાહેર કર્યું છે. આજ દિવસ સુધી રશિયાએ જે શક્તિ નહોતી બતાવી તે શક્તિ આજે તેણે બતાવી છે. એટલે બન્ને બાલુકી બે પ્રજા હલ્લો કરે તો પણ બચાવ કરવા એટલું સામર્થ્ય પોતાનામાં છે એમ રશિયા માને છે. જપાન અને જર્મનીની સંધિનો જવાબ વાળવા રશિયા તત્પર છે.

છટાલી અને જર્મની વચ્ચે પણ ઝાંધ યધ છે જે સંધિનો ઉદ્દેશ સામ્પ્રવાદના હક્કા-માંચી યુરોપીય મંરૂતિને ઉગારી લેવાનો બતાવવામાં આવ્યો છે. માત્ર છટાલી અને જપાન વચ્ચે હજી મધિ યધ નથી પણ એ સંધિ નહિ થાય એવું માનવાને ખાસ કારણ નથી.

આટલા વિવેચન ઉપરથી આ પ્રશ્ન ખ્યાલમાં આવી શકશે કે ભવિષ્યમાં છટાલી, જર્મની અને જપાન એ ત્રણ દેશો સાથે રહેવાનો સંભવ છે. આનો પડઢો ઇંગ્લેન્ડમાં પડવા વગર રહો નથી. ઇંગ્લેન્ડ આજે જપાનને પોતાનો મિત્ર ગણી શકે એવી રિયતિમાં નથી. અને એટલા જ ખાતર મિંગ્ગોરમાં તે લરકરી થાણું મજબુત કરે છે પૂર્વમાં જપાન એ પ્રજા થાય તો વધારેમાં વધારે ભય આજે બ્રિટીશ સામ્રાજ્યને છે એ વાતથી ઇંગ્લેન્ડના રાજનીતિજ્ઞો અચાત નથી. છટાલીએ તો બૂમચ સમુદ્ર ઉપર પોતાનો કબજો મેળવવા માંડ્યો જ છે. અને તેથી જર્મની-જપાન સંધિ અને છટાલીની તેમાં જોડાવાની સંભવિતતા મેળવે ઇંગ્લેન્ડ ચિતાતર બન્યું છે.

હિટલર આ સમજે છે. અને કોઈ પણ ઉપાયે ટ્રેટિસનની સાથે મૈત્રી બજાવી રાખવા માગે છે. ત્યાંસુધી પૂર્વમાં હિટલર પોતાની મજબુતી ન કરી લે અથવા તો પોતાના લરકરી સામર્થ્યનો પૂતી સત્વડ ન કરી લે ત્યાંસુધી તે બ્રિટનને આશાસન આપ્યા કરે છે કે, અમારી મેધિનો ઉદ્દેશ બ્રિટીશ સામ્રાજ્યના હિતને જોખમમાં નાખવાનો નથી.

આ સંધિનો ભય એટલો રશિયાને છે એટલો જ ક્રાન્સને પણ છે. ક્રાન્સ અને જર્મનીની દુરમનાવટ તો ઐતિહાસિક બની ગઇ છે. કોઈ પણ વખતે જર્મની ક્રાન્સમાં ઉતરશે એ લગભગ તકડા છે. વળી ર્પેનમાં પણ એ બજવાખોરો બાગવાન થાય અને પોતાનું સામ્રાજ્ય જમાવે તો ક્રાન્સ ફેરીસ્ટ રાજ્યો વચ્ચે ઘેરાઈ જાય છે. ક્રાન્સ અને રશિયા વચ્ચે સંધિ થવા પ્રમાણે રશિયાને મદદ આપવા ક્રાન્સ બધાયેલું છે. અને એ કારણથી ર્પેનમાં ફેરીસ્ટ રાજ્યની રથાપના કરવા માટે હિટલર આગર બન્યો છે. ન્યારે જર્મની રશિયા ઉપર ચડાઈ કરે ત્યારે ર્પેન ક્રાન્સ ઉપર ચડાઈ કરે. એમ કરવાથી ક્રાન્સને ર્પેનની સરહદ ઉપર પોતાનું રથાણું કરવા માટે રોકાવું પડે અને જર્મની ઉપર તે ચડાઈ કરી શકે નહિ.

સંધિની નાદુરાત પછી જેમ રશિયાએ જવાબ વાળ્યો છે તેવી જ રીતે ક્રાન્સે પણ મામો જવાબ વાળ્યો છે. તેણે નાદુર કર્યું છે કે ક્રાન્સનું લરકર અછત્ત છે અને કોઈ પણ પ્રજાનો માખનો કરવા માટે તત્પર છે. વળી પોતાની આખી મરદદ ઉપર જે કિલેખાંધી ઠગી છે તેને વધારે મજબુત બતાવવાનું કાર્ય કરે કરી દીધું છે.

જપાન-જર્મનીની સંધિ પાછળ કયા બળે કામ કરે છે તથા જુદાં જુદાં રાજ્યો ઉપર આ સંધિની શી અમર યધ છે તેનું આ વિદ્યર્થન

છે. બીજાં નાના નાના રાજ્યો ઉપર પણ આ સંધિની અમર થઇ જ છે પણ તેની વિગતમાં ઉતરવાની જરૂર નથી આતંગાદિય સંજ્ઞાકરણમાં આ સંધિએ ઘણો ઉદ્ધાપોદ મચાવ્યો છે, અને ભવિષ્યમાં યુદ્ધ કોની કોની વચ્ચે થશે અને તે રખતે કયા કયા દેશો કયા પક્ષમાં ભાગશે એ વગરનું સ્પષ્ટ થતું જાય કે.

જપાન-જર્મન સંધિ અને કામ અને ગણિતાની સંધિ અસપરક્ષતા જરાજાપે છે આવા માન યાદીના મજૂરોનો ગદે છે પણ એ મજૂરોના દિના દિત અસપરક્ષ એટલા સુખરાએવા છે કે તેઓ કોય પંચ લેશે એ નિશ્ચિનતાથી કહી મનાય તેમ નથી.

પોલાંડ

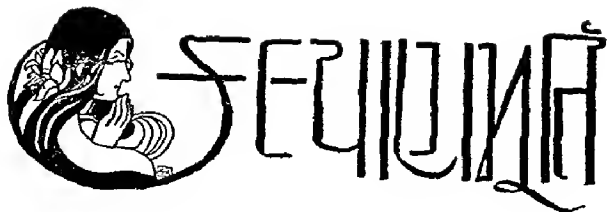
જપાન-જર્મન સંધિની જોરાત હમણા થઇ, પણ વસ્તુતઃ આ બીના નરીત નથી-પરંતુ માત્ર અગાઉથી જ આ વાત લગભગ યડાઈ ગઈ હતી પોલાંડ પણ તેમાં ભળેલું હતું પણ હવે પોલાંડ નશ્વત થયું છે મોટા મન્યો વચ્ચે પોલાંડ અસર્જ જવા માગતું નથી એટલે છેવટે છેવટે પોલાંડે જપાનના એવરસિને એકબે જવાય આપી દીધો છે કે, પોલાંડ પોતાની તટસ્થતા ભાંગી રાખવા માગે છે અને કાંઈ પણ જાનતા ઉરેઝ્મી થાય એવા કારણ વગર જ ને ક્રિસ્ટોલોવેકિયા જેવા મન્ય સુરેષ્ઠ દેશો ઉપર આક્રમણ કરવામાં આવશે તો પોલાંડને પોતાની તીનિનો ક્ષીયી વિચાર ઝવે પડશે.

પોલાંડના આ વનચુથી જર્મનીની આક્રમણ નીતિને જગા આસપે લાગ્યો છે પણ તેથી તેના હનુમાં કોય અતરાય આવતો નથી, માત્ર તેએ ધાર્યા જેટલું ગણિતા ઉપર યડાઈ કરવાનું અને યુદ્ધ હવે છતી લેવાનું કાર્ય સગળ થયું નથી, પણ ઉનક વધારે વિષ્ટ જન્યુ છે.

એંગ્લો-ઈટાલીઅન કરાર

જપાન-જર્મન સંધિની અગાઉ જ જર્મન દેશાધિની સંધિ થયેલી હોવાથી ઇટાલી ચિતા વધી જ હતી અને તેમાં જેનમ દેશાધિ તથા જર્મની સાથે ગદીને પોતાની અતા બગવાત બનાવતા હતા, તથા અમુક દાપુઓ ઉપર દેશાધિએ જાને મેળવી પણ વીધો હતો એ બધી બાબતોની યોજના કરવા માટે ઇટાલિ અને ફ્રિટન વચ્ચે વાતચાત ચાલતી હતી અને તવા વચ્ચે જને દેશો વચ્ચે જુમય સમુદ સંબંધિ કરાર પણ કરવામાં આવ્યો છે જેમાં જુમય સમુદમાં ફ્રિટનતા હિતોને નુકસાન પહોંચાડવાનો, રસ્તો અટકાવવાનો તથા બેવેગિક દાપુઓમાંના કાર્ક દાપુ ઉપર કમને મેળવવાનો દેશાધિને હરિતો નથી એવું દેશાધિએ જાહેર કર્યું છે તેમજ એવને અભગ રાખવાની પણ દેશાધિએ આહેપરી આપી છે ને કે તેજ દિવસે જેનમા દેશાધિના ન્યમેવેકા ઉતર્યાના અમાચાર મન્યા છે.

આ કરારની જમની તથા દેશાધિ વચ્ચેના કરારોને પણ આય નથી આવતી, એવું આવાઅન જર્મનીને દેશાધિએ આપ્યું છે.

શ્રી. મોપાન

પ્રકરણ બીજું

વર્ષ ભારતીના અભ્યાસ કરે છે

૧. પાંચી જુદા પડ્યા પડી ભાતી હોય વિચારના પડી જા
હૃદયદેશમાં એક પ્રકારનું ગાભિઈ જાણ થયું તરૂં માથે ઘાતો કરના પોને
જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા તે જાણે કેાઈની સમક્ષ પ્રતિના લીધી હોય એવા બચવા
માના સ્ત્રીજીવનના ઉત્કર્ષ માટે પોને સનિષ્ઠિત મનની હતી અને એને નવે
પોતાના વિચારો જમ પ્રથમ કરી હતી જનુ આત્મી શ્રદાપૂર્વક ભોલાનો
પ્રસંગ એના હૃદયમાં પડેલો જ આત્મો હતો અને તે પડે તરૂં પમે જે
જાણી ન મનનના એવા મનુષ્યના પોને કદાચ હતી હતી, મોટાગ પાછી
હતી ભાતીએ માણસો ભાગ ખબરેલા માટે નવને મનાવતા
માન્યુ મે નવુ મુ કંઈ હર જે તો દુ નાર વર્ષ થતા માનુ છુ ને
જાહેર માં મુ છુ એમા અનિત થતા જેનુ મુ નવી મુ હર પડે ભર
એકો ન થતા

બીજો દિવસ કુમારિમ સુધના કામમાં મરી ખને ન પડેલી કમ
મેની સાથે કામ કરનારી કુમારીઓને ભાતીમાં આજ કદાચ જાણનાવિક
લાન્યુ બીજાને એકું ગાથે છે તે ભાતી તેમ શબ્દો હતી અને મના
મૂજાની હતી શા માટે એમ થયું ન્દેએ ? જે પ્રશ્ન ઉત્તરો અને અનુભવ
રહેલો એ શાકી કાણ દિલે નદિ અને તે સ્ત્રી સમય પૂરે થતા પડેલા
એ કુમારિસ મયમલેથી જે માગી નહી

રાત વર્ષ આજનાની હતી ન્યુ ભાતીને જાણ નમન્યુ હતું જેન
અમલ વિનવા વાજે તેમ એકા મના ન જાણ એવા ભાવના લા છે

એણે બહાર ફરતા જઈ મન પ્રકટ કરાવું થોડા ધાર્મિક હતા દિવસ આખાએ નહોતો અને રસ્તા ઉપર માણસોની નીડ હતી ફરતા જવાનો સમય નહોતો થયો છતાં એણે 'જગ્યાહર બાગ' તરફ જના માણસ રસ્તાના કાંઠાના તરફ ધ્યાન આપ્યા વિના એ ચાલતા લાગી

નાગમા દાખન થતા જ સામેથી ત્રિનોક આવતો દેખાયો ત્રિનોક ભારતીનો મિત્ર હતો જતા અત્યારે તેના મનમાં સફેદ અણગમો આવી ગયો

‘કેમ આજ અત્યારમાં ?’ નજીકે આવી હમતા હસતા ત્રિનોકે પૂછ્યું

‘તમામ કરતાં તો મોડી છે ને ?’ ભારતીએ મહેજ હસીને જવાબ આપ્યો

‘બહેનો હ મેશા આટલી મોડી તો હોય જ છે’

ભારતીને આ કટાક્ષ ન ગમ્યો એણે મો બદલાઈ ગયું સામાન્ય રીતે કોઈ પણ કટાક્ષને હારથથી વધારી સામું તીવ્ર ફેકવાની એની મનોવૃત્તિ અત્યારે બહાર ન આવી ત્રિનોકે જરા શરમાઈ ગયો

‘મારું’ ત્રિનોકે ક્રમાતા અવાજે બોલ્યો અને એણે છટા પડવાની તૈયારી બતાવી

ભારતીએ ગભીરપણે માથું હલાવી મમતિ ફરીથી અને બને જૂટા પડ્યા પાંચ ડગના આગળ ચાનતા ભારતીથી પાછળ જોવાઈ ગયું એને થયું કે પોતે નજીવી બાબતમાં ત્રિનોકનું અપમાન કરી નાખ્યું ખુનાસો કરવાની ઇચ્છા થઈ પણ ઉતાવળે પગને ચાલ્યા જતા ત્રિનોકને મોનાવવાની હિંમત ન આવી મનના વધેલા ભાગમાં ઉમેરો કરી એણે નાગમા ફરવા માંડ્યું

માજ પડતા ધીમે ધીમે માણસો આવવા માંડ્યા હતા ભારતી નાગમા એક ઉઠાની

એકાંત જગ્યા શોધી બાકડા ઉપર બેસી મેના મનમાં વિચારો ઉઠવા લાગ્યા, વર્ષોની માટે થયેલી વાતોની વર્ષો વિશે વિચારો આવવા લાગ્યા છેલા એક મહિનાથી જ એણે પાંચે જોઈ હતી અને જોતા જ એના પ્રભાવથી અમુક અંશે અજાણ ગઈ હતી વર્ષોના પતિ શ્રીમોહન ભારતીના પિતાના મન ધી હતા અને એને અંગે જ પોતે વર્ષો સાથે પરિચયમાં આવી હતી શ્રીમોહનને એક મજબૂત છુતાન તરીકે ભારતી આગળથી હતી બંને વચ્ચે વાતને પ્રમગ આલ્પો ન હતો પણ એકમેકને આખથી આગળતા હતા.

ભારતીએ પોતે જ વર્ષોને ડુમારિકા સધમાં આનવાતું અને બની શકે તો ફરેજ આનવાતું આમત્રણ આપતું હતું આમત્રણ મત્યા પડી બે ત્રણ દિવસ સુધી તો વર્ષો ગઈ નહોતી પણ ભારતીએ ફરીને આમત્રણ મ્યો ત્યારની એણે જવા માંડ્યું હતું પોતાના કામને વર્ષો કઈ રીતે છુએ છે તેનું નિરીક્ષણ ભારતી મ્યો કરતી હતી વર્ષો પસમુખી હતી સૌમ્ય હતી કોઈ ચર્ચાત્મક વાતો નીકળે તો બનતા સુધી પોતે હમીને જ વાતને ચળા લેતી હતી વર્ષો જેમ જેમ ભારતી અને ભારતીના કામ તરફ મોન ગમવા લાગી તેમ તેમ એનો અભિપ્રાય બદલાતો ભારતીની ડગાસા વધવા લાગી એક દિવસ એમન મગતા ભારતીએ સંધ્યા જ પ્રસ્ત મ્યો

‘તમે કેમ કોઈ દિવસ તમારો અભિપ્રાય હિચ્ચાગતા નથી ?’

વર્ષો હસી

‘ના ના હું ગભીરપણે પૂછું છું અમારી તુમીએ મેલ તો તમારે કહેવું જોઈએ’ આ શબ્દો બોલતા ભારતીએ, પોતાને ન ગમે એની નાનપ અનુભવી

‘મારે અભિપ્રાય શો આપવાનો હોય ?’

‘તમે વાતને ઉઠાવો નહિ !’

‘હું ઉઠાવતી નથી ફરેક વખતે અભિપ્રાય
વ્યક્ત કરવામાં શ્રેય જ હોય છે એવું નથી’

‘તમે એમ માને છો કે તમારી રીઝાથી
મને રોગ ઉપજશે ?’

‘રોગ કદાચ ન ઉપજે, પણ એમ તો
ચાલે કે આવમાં મુશ્કેલી નથી ?’

‘હું એવું છીછરું હૃદય નથી ધરાવતી’

વર્ષાએ અચ્ચત્તક દષ્ટિએ ભારતી સામુ
નેણુ ભારતીના મો ઉપર વ્યભેદી અવક વર્ષાએ
નેણ. સૌમ્ય અને સ્મિતભર્યું લાગતું વર્ષાનું મો
જરા ગંભીર થઈ ગયું.

‘ખીન્ને કોઈ મમયે મારો અભિપ્રાય કહું
તો ?’

‘અત્યારે રા. વાગે ૪ ?’

‘મારે થોડું કે વિચારું તો નેહાએને !’

‘આમા વિચારવાનું શું છે ? નેતા સાથે જ
તમાગ મન ઉપર કેઈ જાપ નહિ પડી હોય’

‘પણ એ જાપ તોડી હોય તો ?’

‘જેવી હોય તેવી’ ભારતી જરા હસી
‘તમને અભિપ્રાય બદલવાની અને ફરીને બદલે
કરવાની છૂટ’

‘પણ એટું ન થાય તો સાર ને ?’

‘તમારે કોઈપણ બહાને ચૂપ જ રહેવું છે
એમ કહે ને ?’

‘ના, એવું નથી’

‘તો ખીલું શું છે ?’

‘મને થાય છે કે ત્યાર પહેલા આ પ્રશ્ન
વિષે અને પ્રશ્નની સચાસિકા વિષે પૂરેપૂરું
જાણી લઉ’

‘એ જાણવામાં ત્રી અઠવાળ આરે છે ?’

‘પૂરું નહિ, પૂછવું નથી એટું જ.’

‘તો પૂડી થો’

‘અત્યારે નહિ શવે, ખીલ કોઈ વખત’

‘પણ એમ શા માટે ?’

‘અત્યારે વાતાવરણમાં જરા ગાંધિયં આવી
ગયું છે. મારે પૂછવું છે તે તો અમર્યું, જરા
ઉપજીવું’

ભારતી પાસે જવાન ન ગ્રહો વર્ષાનું વનજી
એને ગમ્યું નહિ વર્ષા એ નેણ સહી એ ધીમું
ધીમું દમતી બોલી.

‘તમે પરણવાના છો કે નહિ ?’

ભારતી ચમકી ગઈ ‘ના’ એટલું એ તુરત
બોલી ગઈ.

‘આખું જીવન કોમર્સ જ એવું છે ?’

‘હા’

‘શા માટે ?’

‘શા માટે ?’ એક પગલા ભારતી ચોબી
‘જીવનમાં કંઈક કરી સફાય એ માટે’

‘આ પ્રશ્ન તમે કેટલા વરસ ધવા ઉપાડી
છે ?’ વચએ પ્રશ્ન બદલ્યો ભારતીને મનમાં
થોડી નિરાત થઈ

‘નણ વર્ષ થયા.’

‘તુરં ?’

ભારતીને આ મરાસ વિચિત્ર લાગ્યો
જરા તો મોડે પચુ લાગ્યો, હવા એણે શાંતિથી
જવાબ આપ્યો

‘સ્નેહજનનો ઉત્કર્ષ સાધવો’

‘ઉત્કર્ષ એવો ?’

‘એટલે એનાં સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વની સમાપના
કરવી’ ભારતી જરા દહ સ્વરે બોલી

‘તમે કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં પગલુવાના
નથી ?’ વચી પ્રશ્ન બદલાયો

‘ના’

‘આત્મપિતા તમારા વિચાર માથે સમત
છે ?’

‘ ન પરણવા સિવાયના વિચારો સાથે સમંત છે. ’

‘ તમે અભ્યાસ કેમ છોડી દીધો ? ’

‘ એમાં કંઈ અર્થ ન લાગ્યો. ’

‘ એટલે અત્યંતની સ્ત્રીજીવણી થોડી માગે નથી એમ તમને લાગે છે ? ’

‘ કહક એવું ખરું. ’

‘ ખાસ કયો દોષ તમને એમાં લાગે છે ? ’

‘ એમાં મેં કશું તેમ જીવું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ નથી ખીસતું. ’

‘ આ સંધનો ઉદ્દેશ એ પોટ પૂરી પાડવાનો જ હશે. ’

‘ જરૂર. ’

વર્ષો થોડીવાર વિચાર કરીને બોલી.

‘ હવે આ બધા ઉપર વિચાર કરીને હું મારો અભિપ્રાય આપું તો ? ’

ભારતી તો ત પાડી શકી. મૂંઝા રહી એણે સંમતિ કરાવી.

આ વાત થયા પછી ભારતી વર્ષોની આંખ તરફ વિશેષ નજર રાખવા લાગી. સંધની કોઈ કુમારિકા સાથે વર્ષો વાતો કરે તે પણ ખૂબ ખ્યાલ પૂરક સાંભળવા લાગી. પાંચ સાત દિવસ વિતી ગયા પણ વર્ષોએ પોતાનો અભિપ્રાય બ્યક્ત

કર્યો નહિ. ભારતી જાણવા ઇચ્છતી હતી પણ ફરીને પૂછવાનું થોડું ન લાગ્યું. વર્ષો અને ભારતી વચ્ચે પેલી પ્રશ્નોત્તરી થઈ ગયા પછી અવાર નવાર વાતો ચલી પણ એમાં વર્ષોના વિચારો ભારતી કોઈ દિવસ જાણી શકતી નહોતી. ભારતી સમજતી હતી કે નાના મોટા પ્રસંગોમાં ને વાતોમાં વર્ષો પોતાનો અભ્યાસ કરી રહી છે. ભારતીના જીવનમાં કશું યુગ્મ નહોતું છતાં વર્ષોનું નિરીક્ષણ અને અભ્યાસ એને ચિંતા કરાવ લાગ્યા. વર્ષોથી એ દિવસે દિવસે સંકેત પામવા લાગી.

એમાં ‘ કુમારિકા સંધ ’ ની ત્રીજી બ્યંતિનો ઉત્સવ આવ્યો. ભારતીને થયું કે આ ઉત્સવ એના પછી વર્ષો પોતાની પ્રતિ પ્રત્યે એ ચારી ને પ્રયંસાના ઉદ્દેશ્ય કાઢ્યા વિના રહી શકશે નહીં. ભારતીએ હવે પૂરક ઉત્સવની તૈયારી કરવા માંડી અને પોતાના કામમાં વર્ષોને સાથે રાખવા લાગી. વર્ષોએ પણ સદર્પ લાગ લેવા માંડ્યો. ઉત્સવની તૈયારીના ચાર પાંચ દિવસોમાં ભારતી અને વર્ષો વચ્ચે હતી તે કરતાં થે વધુ નિકટતા આવી. વર્ષો એ નિકટતાનો ઉપયોગ ભારતીને વધુ ને વધુ સમજવામાં કરતી હતી તે ભારતી જાણતી હતી પણ એથી દૂર રહી શકતી નહોતી. ધીમે ધીમે વર્ષોએ ભારતીના જીવન વિષે થયું જાણી લીધું. આખરે ઉત્સવનો દિવસ આવી પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ત્રીજું

કુમારિકા સંધનો ઉત્સવ

ઉત્સવને દિવસે ભારતીના મુખ ઉપર હાંસના ચિહ્નો સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં. એનાં હલતચલનમાં તરવરાટ અને વાણીમાં સંતોષનો આનંદ બ્યક્ત થતો હતો. સવારના છ વાગે એ કુમારિકા સંધમાં આવી પહોંચી હતી. એના આભ્યા પછી એને વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલી એક પછી એક કુમારિકાઓ આવવા લાગી અને ઉત્સવને અંગેની

હેતુ તૈયારીઓ કરવા લાગી. સાત વાગતાં પચાસ વંદનો કાર્યક્રમ હતો, એ પછી ગયા વર્ષનો અહેવાલ અને ભાવી યોજના સંધ સમક્ષ રજુ થવાના હતાં. સાત થવા આભ્યા ત્યાં તેો દેડસો કુમારિકાઓ હાજર થઈ ગઈ હતી. એ લગભગ દેડસોને જેઠા ભારતીના મુખ ઉપરતું તેજ વધવા લાગ્યું. સોના ઉપર એની આંખ ફરતી હતી અને

એ આખમા આશાની જ્યોત ઝગડતી હોય એવું
શિતય તેજ વ્યાપેતું હતું ભાગતીના અવાજમા
પણ હર્ષનો ઉભરો હતો, વાતાવરણમા આનંદ
અને આશા ઉઠગતા હતા.

સાત વાગવાની તૈયારી હતી ત્યાં વર્ષા આવી
સૌનું ધ્યાન તેના તરફ જોવાયું વર્ષા ધીમું
હમતી હમતી ભારતી તરફ આવી ભારતીએ
આનંદભર્યા મુખે એના સામું જોયું અને ટૂંક
એની નજર, સામે ખેંટવી દોહસો કુમારિકા તરફ
વળી ભારતીના મો ઉપર ગૌરવની રેખાઓ ફરી
વળી તે વર્ષાએ જોઈ એણે પણ શ્વેત વસ્ત્રધારી
દંત્યએને પોતાની દ્રષ્ટિમા નમાવી

સાત વાગ્યા ભારતીએ 'વજ્ર ફરકા'યો મૌએ
ગભીર મુખે 'વજ્ર'ની મનામી લીધી અને દોહસો
કહમાથી 'ઝડા ઉચ રહે હમારા' એ ગીત
ગુજવા લાગ્યું હવામા એક પ્રકારની ઉષ્મા
વ્યાપી ગઈ ભાગતી ગભીર અવાજે બેલી

“ઈસકી સાન ન ભરે પાને
માહે ભન બને હી ભને”

“એ એક જ વાક્ય શતદિવસ આપણે રમ-
રણમા રાખીએ તો મમ છે જે દિવસે આનું
અમાન સાખી લીધું તે દિવસે આપણે જ
ગર્હિત્ય આત્મા મૃત્યુ પામ્યો એમ સમજાએ.
એમ તો રોજને રોજ સદૃશ રીતે આનું અપમાન
થવાજ કરે છે, આપણા ઉપર રાજ કરતી પર-
દેશી સરકારનું એક એક કાયદું આ 'વજ્ર'નું
અપમાન જ છે, પરંતુ એ ચીડાવવાનો આપણે
મુદ્દય કર્યો છે આ ઝડાને ફરકડોતો જોઈ એ
સકડપને આપણે હદ કરીએ અને આની સામે
કાઈ સત્તા હશે આપે જોઈ જ ન રહે એવી
સ્થિતિ ન આવે ત્યાં સુધી જ પીએ નહીં, પણ
એ સ્થિતિ ક્યારે આવશે ? આવશે નહીં પણ
આપણે એને લાચી પાડી આપણે શી રીતે
લાવશું ? મરકાર મામે સત્ત મઠ કરીને ? આખા
દેશમા ખૂનો મળાવો કરીને ? છૂંદા કાવતરાઓ

કરીને ? પેલી બગાળી કુમારિકાઓની પેઠે ગોગ
અમથદારોની હાતી વીધીને ? શી રીતે એ
સ્થિતિ લાવશું કે જે સ્થિતિમાં આ ઝડા અણુતમ
રહે ? ભનભના મુગટધારીઓને પણ અહીં મૂકતું
પડે ? ઝડામા તો રૈટિયાનું નિશાન છે અને
એના રંગો ચાતિનું સૂચન કરે છે, પરંતુ મારે
આત્મા રાતિ અને અદ્ધિસાની વાત નથી કરવી
હિમા અને મારકાંડની વાત પણ નથી કરવી
મારે તો એ કહેવું છે કે આપણે માન દોહમે
કુમારિકાઓ એ સ્થિતિ લાવી શકશું ? આપણા
દેશની સનર કરોડ સ્ત્રીઓ જ્યાં છે ત્યાં જ રહેશે
તે આપણે કૃત્ય કરી શકશું ?”

“અને આપણે એ પણ યાદ કરીશું કે
આપણી રવનતતાના અવરોધકો કોણ કોણ છે ?
શુ પરદેશી સરકાર જ આપણી પ્રગતિને રૂધી
રહી છે ? શુ આર્થિક ગરીબી જ આપણને
પાવમાલ કરી રહી છે ? શુ રાજકિય પરા-
ધિનતા જ આપણા આત્માને યુગભાવી રહી
છે ? આખો દેશ આ દુખોથી તો પીડાય છે
પણ આપણા સ્ત્રીઓના દુખો અને બચ્ચો
તો એથીયે વધુ છે. પહેલાં તો જેની સાથે
ઉભા નહીને આપણે લડવાનું છે એ અર્ધું
ભારતવર્ષ એટલે આખી પુરુષાળ
આપણી દુરમન હોય એમ વર્ને છે જે માનવ
જાતને અમૃત પાત્ર અને આખી સદ્ધિમા પ્રેમ
અને કર્તવ્યના સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનો દાવો કરે
છે તે આપણા શાસ્ત્રો અને સાત્તવાનો પણ
આપણી કૃત્યને રોકી રહ્યા છે અને સૌથી
કઠણ અને વિચિત્ર વાત તો એ છે કે આપણે
પોતે જ, આપણી જાતિની કરોડો વ્યક્તિઓ
આપણા માનની વચ્ચે જ પડી કે આ
સ્થિતિમાં આપણે શું કરીશું ? પુરો એ પેલી
બેડીઓ પડેરી આપણે ગર્ભકિય પરાધિનતાની
બેડીઓ તોડી શકીશું ? આપણા વ્યક્તિત્વને
હચી નાખતું આ ધર્મગ્રાન સાથે રાખી આપણે
નેજકલમ કરી શકીશું ? મન કરોડ સ્ત્રીઓનો

સમુદાય આપણા માર્ગની વચ્ચે પડ્યો છે તેને નાગદ કરી સાથે લીધા વિના આપણે પગનું ભરી શકીશું ? ”

“મને તો થાય છે કે આ ઝડપાથી આપણે પ્રેરણા લઈએ કે આ ઝડપ અપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો છે, નહિ કે સમગ્ર સ્વતંત્રતાનો જ આ ઝડપ સર્વ રોગોનો હરનારો છે, નહિ કે ગરીબી અને જીવનમગના રોગોનો જ આ ઝડપ શાંતિ અને એકતાનો અનુભવ છે પણ એ શાંતિ શુભાભીની નહિ અને એ એકતા પ્રગતિના રોધકો સાથેની નહિ એટલે આપણે આજે કુમારિકા સઘનો ધ્યાનમત્ર મમાનતા અને સ્વતંત્રતા— યાદ કરી એ ઝડપને ફરીને વલન કરીએ, એમાથી પ્રેરણાનું પાન કરી આપણા હૃદયમાં બાળ ભરીએ અને આપણી કૂચને આખર સુધી ભરી રાખીએ ”

ભારતીયા શબ્દોએ ‘કુમારિકા સઘ’ મા એક ગજગજાટી ફેનારી દીધી ઝડપ ફરકતાની સાથે જ મસ્તીભર્યા વાતાવરણ અદ્યય થયું હતું અને ગાલિકા પ્રસંગી ગયું હતું પણ એ ગાલિકામાં ભારતીએ દીરાગળી આપી અનેક કુમારિકાના મો ઉપર અગ્નિગ ગજાયો હતો તે ભારતીએ જ્યુ એના રક્તવર્ણા મુખ ઉપર એક અનુભવ લઈ આવી ગઈ એણે વર્ષો ઉપર નજર ફેરી પણ એના આખ પાછી પડી વર્ષોના મો ઉપર કશો જ ફેરફાર થયો નહોતો એ શાંત મૌન્ય મુખમાં ભાનની એક પગાર પોતાની મરકરીતો ભાન દેખાયો પણ હુતજ એ હુદ વિચારને એણે મનમાંથી હાકી કાઢ્યો

મો પોતપોતાની જગ્યાએ બેઠા ભાગીએ અહેવાલ વાચવા માગ્યો વર્ષો કાન માડીને સાલગી નહી હતી અહેવાલ પૂરો થતા ભારતીની નજર ફરીને વર્ષો ઉપર પડી વર્ષો એરી ને એરી જ હતી

અહેવાલ વચાઈ રહ્યા પછી પણ એક ગીત

ગવાયુ ગીત પૂરું થતા ભાનની ઉભી થઈ થીમા પણ ગભીર અવાજે એ બેઠી

“આ અહેવાલમાં આપણી પ્રગતિનો ઇતિહાસ છે હું એ વાચીને જરાએ મતો નથી લઈ શકતી હું જાણુ છું કે આખા પ્રાતમાં આપણી મસ્ત્રાની પ્રથ સા થઈ રહી છે ફેગના મોગ મોટા નેતાઓ પોતાના આશીર્વાદો અને અભિનંદનો પાઠવે છે કોઈ આ કામને અદ્યમ તરીકે વર્ણવે છે. કોઈ આને મગજ ભારતવર્ષમાં અનંક ગણે છે પરંતુ બધારે હું આગળ નજર કરું છું ત્યારે આપણું નિશાન મને ઘણ ઘણ દૂર લાગે છે હું પાછળ નજર ફરું છું તો આપણે હજી બહુ ઓછો જ પથ કાપ્યો છે એમ મને લાગે છે આપણી ગતિ આ પ્રમાણે જ રહે તો કાણ જાણે કેટલા વર્ષો આપણું નિશાન આપણે પ્રાપ્ત કરી શકીએ ! મને એમ થાય છે ? દોહસોમાં બીજી કોઈ ભારતી નથી કે જે એક એક આવા સઘો ઉભા કરે ? મારામાં તો એવી કોઈ અમલકાંક શકિત હું નથી જોતી કે જે તમારામાં થે ન હોય હા મારામાં સકંપશકિત છે, પણ એ તો તમારા માથે છે આપણે એ વર્ષો પરા કર્યા એ વર્ષો પછી આપણે બીજી સરથા ઉભી ન કરી શકીએ ? બીજા શહેર કે ગામડાંના સમૂહમાં જઈ આપણે નવા નવા સઘો ન રચાવી શકીએ ? છે ના ચાર દિવસ થયા આ વિચાર માગ મનમાં ધૂમે છે અને મને થાય છે કે આવતા વર્ષે મારેનું આપણું કામ આપણી નજીકના ભરીબંધી ચોળના બા શક્ય હાય ત્યાં મધની રચાવના કરવાની છે આ એક ચોળના ઝીરી લઈ આપણે આજના ઉત્સવને ઉજવીએ એરી મારી આતરિત ધ્વજા છે ”

ભારતીનું બોલવાનું પૂરું થયું અને સઘમાં ગજગજાટી શરૂ થયો ભારતી કાન માડી એ ગજગજાટીમાંથી શબ્દો પકડતી હતી અને આખથી અવનોકન કરતી હતી એના મો ઉપર મતો તરવરવા લાગ્યો એનાથી વર્ષો સામે નેરાઈ ગયું, વર્ષોએ પણ હમતી આખે ભારતી મામે નેપું

ભારતી ઉઠીને એની પાસે ગઈ, વર્ષાએ ધીમેથી એક સવાલ પૂછ્યો.

‘ખીન સઘો પણ કુમારિકાઓના જ થશે કે તમામ ઓઓના?’

‘કુમારિકાઓના જ.’

‘તમે તો સત્તર કરોડ ઓઓના ઉદ્ધારની વાત કરો છો.’

‘એમને કુમારિકાઓ જ નામત કરી શકશે.’

‘પણ કુમારિકા એ પૂણે સ્ત્રી જ ન કહેવાય એ તમે જાણો છો?’

‘કેમ?’ ભારતી ચમકી.

‘કુમારિકા ઓઓના પ્રશ્નને પૂરી રીતે સમજી શકે જ નહિ.’

‘હું એ નથી માની શકતી.’

‘તમે જાણે ને ન માનો.’

સમુદાયમાં ગણગણાટ વધવા લાગ્યો. બંનેનું ખ્યાન એ તરફ ગયું. ભારતીએ ઉત્સરના ખીન કાર્યક્રમોની તૈયારી કરવા માટે વર્ષાની રમ લીધી અને ‘પછી ચાત કરીશુ’ એમ ધ્વીનિ ઉઠી. વર્ષાએ જોયું કે ભારતીના પગલાં પગલાં જોઈએ તે કરતાં ધીમાં પડતાં હતાં.

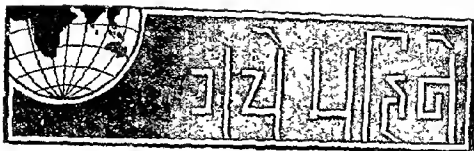
[આધુ]

ગુણગુણ

: શાહુલિંગિય :

છોને સિંધુ કરાલ કોટિક ફણાધારી સમો કોધથી કુટકારી, વિષવારિ નીલગિરિ શાં ગર્વે અક્ષણી ધસે; છો એને ઉર મૃત્યુદ્ધત સરખા નિઃસંખ્ય સરવો વને; છે મોલી મણિ ને પ્રવાહ ભરિયા લંડાર એની કને તો ના કેમ જળે કળે જઈ તહીં એ રિધ્ધની શોધથી થાઉં ધન્ય? વૃથા ‘દુરાત્મ’ કહીને શાને તજું એહને?

પૂનલાલ

શ્રી. રતિલાલ મહેતા

ચૂંટણી-જંગ

નવા બધારણ દેસાણી પ્રાંતિક ધારસભાઓ મારેનો ચૂંટણીજંગ રોજને રોજ વધુને વધુ બેરબેર આગળ ધપે છે. બગાળ, ખિદાર, અને આસામ જેવા કેટલાક રાજ્યોએ તો ખતરોંધાણીનું કામ પણ શરૂ થઈ ગયું છે. આ વખતે મહામત્સ્યો પોતાની તમામ સકિતઓ સાથે આ જંગમાં મુકાવ્યું છે, એવી દેસા ઝોર જોડે આવ્યું છે. મહાસભાની અને દેશની આ ચૂંટણીમાં કનેટી થવાની છે. મહાસભા આઝાદી વિચ્છેદન બનીને બહાર આવશે, એમાં દવે શંકા નહેતી નથી. જે ધરિણીઓ અધ્યાર મુઠ્ઠીમાં બદાઈ આવ્યા છે, એ મહામત્સ્યોની જવસંત ક્ષેત્રે બતાવે છે. રાષ્ટ્રપતિની સહને મામાન્ય સ્વયં સેવક સુધી તમામ, દેશની આઝાદી હિતતા માણ્યો, આ જંગમાં એક વા બીજી રીતે મહામત્સ્યોને વિચ્છેદન બતાવના પાછળ પડ્યા છે.

પણ આ જંગ સરળ ગીરા ગાર્ગે ગાયે એવો નથી; અનેક મુરદેલીઓ, મારામારી, મધકા, વેરઝેર, પરસ્પરી આ ચૂંટણીના કાર્યમાં ઉપર તરી આવે છે. પશ્ચિમના દેશોમાં જે બાતુ રહ્યું છે, એ અહીં પણ આ વખતે બનતું દેખાય છે. પણ એ અનિવાર્ય છે, કારણકે લગભગ પહેલો એમાં કંદર રવાર્થ રહેલો છે.

પણ મહામત્સ્યોને સંજ્ઞ છે ત્યાં સુધી એની અંદર હંમણા હમણા સિત્તલાંચે થયાના ઘણા દાખલા બહાર આવતા જાય છે, એ ખેદજનક બનીના છે. દેશીક જગ્યાએ મહાસભાના કાર્યકરો મહામત્સ્યોના ઉમેગ વારની વિરેદ પ્રચાર કરતા દેખાયા, કેટલાક, મહાસભાને નામે, પોતેજ મહાસભાના ઉમેદવારની સામે ચૂંટણીમાં ઉભા રહેતા જણાયા. મહાસભાના સભ્ય શ્રી. કાંચે મુળદમાં ટૂંક બુનિયત કોંગ્રેસ વરણી ઉભા રહેવા

નેત્રેકરના ટેકામાં બોલતા દેખાયા. પં, મદન-
મોહન માણવિયા જેવા પ્રૌઢ મહામહાવાદી
નેતાએ પણ મંદુર્ગ વિનય વાપરીને, આવે
શિસ્તભંગ કર્યો.

આ બધા શિસ્ત ભંગ કરનારાઓ સામે તાજે
પગલાં લેવાયાં છે, એ ચોચાળ થયું છે. કારણ કે
એક સંગોષ્ઠ અને લઘુપક્ષ પક્ષમાં શિસ્ત એ સૌથી
મહત્વની અને જરૂરી વાત છે. એ વિના કોઈ જગ
પક્ષ પ્રગતિ સાધી શકે નહિ. મહાસત્યા જેવા વિશાળ
આંદોલન પર ઉભા રહેવા વ્યાપક પદમાં તો
સુસ્તપણે શિસ્તનું પાલન થયું નોંધએ

અલગત, પાર્લામેન્ટરીયોડ તરફથી ચુકાતા
તમામ માણુઓ આપણે ઈન્ડિએ જેતા લાપક ન
પણ દોષ, એ વિશે મનએ રડી ગયે એ ઉપર
પહેલાંથી લડત ચાલે એ પણ જરૂરી છે જના
એકત્તર નિર્ણય થઈ ગયા પછી એની મામે એકાદ
જગવરી પક્ષના ઈર્ષા પણ જવાબદાર મળ્ય માટે
ભારે નહિ મુશ્કેલી નિવરણ પ્રદરે આ વસ્તુમાં
દેવ યુગિયત કાર્કિતઓની ટુકડી દળિત બતાવી છે,
એ અંજાર શોચનીય છે આખરે તો, આ ચૂંટની
અંતિમ ધોય છે નહિ. પારામખામા જનારાઓ
મહામહાની દોરવણી હોળજ રહેવાના છે એ વાત
કેમ મૂલ્ય છે? અરેમક દાર્દ તો બહાર પડ્યું
છે, એ વસ્તુ નરક કેમ પ્યાન નથી રહેતું ?

આ બધી મુશ્કેલીમાંથી પસાળ થઈને પણ
મહામહા આ ક્ષતીમાંથી પાર ઉતરીરેગો મહમ
નિશ્ચય બોહેર કરી રેગે, એ વાત અમલી પડ છે.

ક્રાન્તિ-ટકીરી જગરો

મુદને જાગે પણ ને વડ નડ. વાતમાં માગતા
હોત એમ આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં એક પછી
એક બનાવો ઉભરાતા જ રહે છે. એનીએક અને
એવેકાકેકાને પ્રક્ર હાંમાં વખતની તુર્કી પ્રવલે
મુજાની રેકો છે મહાબુદ પછીની સચિની રૂએ
અમુક જાગેગર, તુર્કીએ આ એ અંદો ક્રાન્તો

સુધત કરેલાં હવે તુર્કી એ પાઠાં લેતાં માગે છે.
એજે એ મટે રાષ્ટ્રસંઘને અર્થિય પગ કરેલી ગયા
ઝિંબરમાં રાષ્ટ્રસંઘે એવો નિર્ણય કરેલો કે ત્યા
રાષ્ટ્રસંઘ તરફથી તપાસ કરાવી, તાજેતરમાં કાન્ને
ત્યાં કરેલી સંઘ ભગતિને પાડી એવી લેતા, અને
ક્રાન્તિ-સિમિત કરાગેને બહાની આપવાનું સુલતાની
મખનું

પણ અર્થ તા. ૧૬ની જાન્ય. ને રિવે કમાવ-
અતાતુર્ક એકમ દલિયુ આનાતોલીયા ઉપરી જરાથી
અનેક આશંકાઓ જન્મી, કાસે તુર્કીની જગો
દલ જુની નથી, એ એક શોચનીય વાત છે. અન
અત કમાવ મુલની માણુ છે દિલ્હની જેમ એ
કદ એકમ સાદમ કરી જેને એવો નથી. ઈંને સ
કારાના સફળ ઉકેલમાં એતો રિવે નોંધપાત્ર છે,
એટલે કાન્સ સાથેની એની વારાવાર સાફ પર્ગિમ
આપશે એની આશા રહે છે એવેકાકેકાને મીરિના
અને લેમેનોતની જેમ રતત્ર કરી નાખવાની તુર્કીની
સચતા કાન્ને નીનપદ કર્ પછી એકએ

ક્રાન્તિ-પોલાંડ-જર્મની

દિલ્હરને બીજી કેટલીક આમતેમાં પોલાંડ
પણ બહુ ખૂંચે છે. કારણ કે ઝસિયા પર અઘાઇ
કરતા જતા એ વચ્ચે આવે છે-એટલે એને
છતી લેવાની એ વધોથી પેરની કરી રહો છે.
પણ હજી સુધી તો એ કાઓ નથી એથી
ઉઘડું, કાન્ની દોરતી વધાગવામાં પોવડિ જાણપણ
દાખલું છે, એટલું જ નહિ, રશિયા માગેના
જર્મન-જાપાની કગરમાં નેકાવાની પણ એજે
સાફ ના મંજગાવી દીધી છે. અને જર્મનીનો
રાજ ઉઘળ્યો છે એજે એકમ પોલીવ-જર્મન
મંદરની જર્મન માણુ પર જર્મન કારકરી
વિમાના મિવાય બીજા ઈર્ષા પણ દેશના વિમા-
નોને ઉડવાની મનાઇ કરી દીધી. કાન્સ માથેની
પોલાંડની ફોલીએ એની તમામ મળુનીએ
ઉપજાવી પાડી છે. હવે એટલે બહીને વિચાર

કરવો પડશે, આ દોસ્તીથી નાનાં રાજ્યો Little Entente (રમાનીઆ, યુગોસ્લાવીઆ, ઝેકોસ્લોવેકીઆ) ને પણ બળ મળી રહેશે, ને એથી ઇટાલીની પ્રવૃત્તિઓને પણ ડકાવટ મળી જશે. નાનાં રાજ્યો આમ સંગઠિત બને એટલે બાલ્કન રાજ્યો (ગ્રીસ, આલબેનિયા) એમની માથે ઉભા રહેવા પ્રેરાશે આમ જર્મની અને ઇટાલી અલગ પડી જાય, વચ્ચે એક જબરદસ્ત ચોકડું—Block બની રહે, તો કેસીઝમનો ધુધવતો પ્રવાહ એકદમ થંભી જાય, ને દુનિયા મહાવિનાશગમ્યાંથી બચી જાય. પણ નજરહારી શેઠ જ આપણે ઇચ્છીએ એમ હંમેશા રમાતી નથી.

મેરોકકોનો પ્રશ્ન : અને સ્પેન

સ્પેનનો આતરવિગ્રહ, વધતી જતી દુનિયાથી, લંબાતો જાય છે તેમા મેરોકકોના પ્રશ્ને વળી નવી ગભીરતા ઉભી કરી છે આ મેરોક લઇને જર્મની પોતાની સંરચનાનુસૂચ શમાર ૧ માટે સ્પેનીશ મેરોકકો પર આખા હેતુ છે. ત્યાં પુષ્કળ જર્મન લશ્કર ઉતરતું આવે છે. એની ક્રાન્તની ફરિયાદ છે, ક્ષિત્રન પણ ચોટી ઉઠ્યું છે, કારણ કે સ્પેનીશ મેરોકકોમા જર્મનીનો પગપેસારો થાય તો હિંદ આવવાના શાહી માર્ગને કાયમી અનિષ્ટનો સામનો કરવો પડે સ્પેનીશ મેરોકકો પડી ફ્રેન્ચ મેરોકકોનો વારો આવે, એટલે ક્રાન્સની ચિંતા પણ વધી છે. અલગત જર્મની તો એની હમણની રીત મુજબ મેરોકકોમા કોઇ ભતતનું લશ્કર ઉતાર્યોના ઇન્કાર કરે જ છે. માથે માથે ક્ષિત્રન અને ક્રાન્સમાય હજી એટલી આતમશ્રવા કયા આવી છે, કે આ તુરંમિનજી હિંદવરને મારો જેવો જવાબ આપી શકે, ફરમાનમા સ્પેનના બળવાખોર સરદાર ક્રાકો હિંદલર અને મુસોલીની સાથે મોદા કર્યે જાય છે એક સાથે મેરોકકોનો, અને બીજા સાથે બેલેરીક ટાપુઓનો.

ખુદ સ્પેનની ધરતી પર તો હવે બળવાખોરો-ને જર્મની અને ઇટાલીની સક્રિય મદદ છતાં, સખત ફટકા પડતો જાય છે સ્પેન સરકારના વીર મૈનિકો, આતરરાષ્ટ્રિય બિગદોરોની મદદથી ઉત્પાદિત બની માડ્રીડને ટકાવી રહ્યા છે, પણ આ બળવા નીતિ (Defensive) ને આને હવે નેશનલ આક્રમણ (Offensive) થયું નેશનલ છે, એ થશે એવા ચિન્હો પણ દેખાવા લાગ્યાં છે.

ચીનનો ભેદી મામલો

યુરોપ આમ અનેક મુશ્કેલી વચ્ચે ખળભળે છે, ત્યારે દૂર પૂર્વમાય ભેગી રમતો રમાઇ રહી છે ઉત્તર ચીનમા રીઆન્ટુ ખાતે ચાંગ-સુ-લીઆગેનો બળવો હતો તો હમણા જ ભેગી ચન્ગેગોમા શમી ગયો પકડાયેલા સરમુખત્યાર ચાંગ-કાઇ-શૈક છુટી ગયો, ને ચાંગ-સુ-લીઆગેને ૬ મ વર્ગની સજા થઇ ને મારી પણ મળી ગઇ, ૭મા એને ૮મ દેખરેખ હોય રાખવામા આવ્યો છે એમ લાગતું હતું કે હવે શાંતિ સ્થપાઇ જશે પણ અમતોષ નીવ છે જવાનના આક્રમણને હવે ચીન સામી શકે તેમ નથી થોડા સ્વિચા થયા, ત્યાં પાશ્વ સીઆન્ટુ ઝગક્યુ ત્યાં ઉદામ તરવાળે અડો જમારી દીપો સાથે સામ્યવાદીઓ પણ હતા એમના કાર્યક્રમમા જાપાન વિરોધી લડત મોખરે છે ખગર નથી પડતી કે આ ધુધવતો અગ્નિ ક્યારે લખરી ઉઠશે ? ચાંગ-કાઇ-શૈકની સરમુખત્યારીથી પ્રભુ રાજ નથી સુખી નથી, છતાં કોણ જાણે કેમ પણ રંગિન પત્રો કઇ અગત્ય રીતે રીજની તરફથી ની રહ્યા છે, અને ચાંગ-સુ-લીઆગેને જાપાની 'એજન્ટ' માની લેવા મંજૂરી તેઓ દોરાવા છે રશિયાની આતરગમિય ભુજમુવામ્બીનું દબાવત, એમ પણ હોય કે યુરોપમા, તેમ એશિયામા પણ ગમે તેની પણ 'રાષ્ટ્રિય' સરકાર સાથે સહકાર રાખવો અને 'યુનાઇટેડ ફ્રન્ટ'ની નીતિએ જાપાની-શાહીવાદનો સામનો કરવો એની રશિયાની—એટલે કમીન્ડર્મની-નીતિનું આ પરિણામ હોય

ગઝનવી-બર્દવાન કરારનામું

કામ અને ધર્મના હિતોનું રક્ષણ કરવાને નામે ફાર્શી નીકળેલી સરકારો અને બહાર પડેલા આગેવાનો દેશની રાષ્ટ્રીય હિતને ભારે હાનિ પહોંચાડી રહ્યા છે, એ વિષે હવે બહુ કહેવાપણું પણું રહેતું નથી. હમણાજ બંગાળમાં જ્યાં ચૂંટણીના મળાધમાં હિંદુ અને મુસ્લીમ આગેવાનો વચ્ચે ભારે રમાકસી થતી ગઈ છે, ત્યાર-હિંદુઓ તરફથી બર્દવાનના મહારાજા અને મુસ્લીમો તરફથી મર એ એવ ગઝનવીએ સાથે મળીને એક ને કરારનામું થયું છે, એ તરફ સામાન્ય રીતે લક્ષ આપવા પણું ન રહે. પણ એવી પ્રવૃત્તિઓ રાજદ્વારી આદીશૂરીઓથી અજાત એવી જનતાને ઉધે માર્ગે દોરી જવાની થઈ પડે છે, એટલે એમને બરાબર ઉઘડી પાડી દેવી જોઈએ છે. ખુદ મનના બહુ ઓછા આગેવાનો એને વધાવશે કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર શ્રી બી એ શાય, આમાર્મ વડુનય શાય, શરત મોઝ તેમજ શ્રી શ્રીચંદ્ર જેવા નેતાઓએ એ કરારને વખોડી કાઢ્યા છે અને કરારની કસબો તો જુઓ. કેમકે ચૂંટણી કાયમ રહે, દમ વર્ષને એ તે એમ દેરદાર શાય કે એને રથાને કેમો વચ્ચે પરસ્પર મગલબુની બને થાય બંગાળની કેબિનેટમાં હિંદુ અને મુસ્લીમ પ્રધાનોની સંખ્યા મળ્યા રહે પ્રાતિક મરકારના તમામ ખાતાઓમાં હિંદુ મુસ્લીમોનું સમાન પ્રમાણ રહે આમ આ કનરમાં હિંદુ કે મુસ્લીમ જનતાના હિતની તો વાત જ નથી પણ કેટલાક બની મેંડેવા નેત્રોની મરમરી હોઠાઓ મેળવવની અને હુટના દુકાં પચારી પાડવાની પડાપડી જ જાન છે આ ગરની સૌથી વધારે સાધ માફ જાદકપુરી તો જવાહરલાલે જ, અમૃતમરમાં તાજેતરના એક સ્વાસ્થ્ય દરમ્યાન, આ પ્રમાણે કરી છે “ It was the height of hypocrisy and shame. It was a vulgar attempt to divide safely and secure a

few jobs and ministries among a few selfish people ”

બંગાળ-નાગપુર રેલ્વે હડતાળ

બંગાળ-નાગપુર રેલ્વેની હડતાળ ચાતુ છે સાર હજાર જેટલા માર્ગોએ એમા નેત્રાયા છે ને હજી વધુ નેડાતા રહે છે હડતાળનો અવાજ એનો બધો મગ્ન અને એકમત છે, કે કામ રોની ફરીઓદો ખુદ જ ગલીર અને સાચી હોવા વિરે કોઈ જણ તરફ પ્રેક્ષા ને શમ નહિ રહે રેલે તત્ર આ મન્ન ગો ચાને, તત્રા માર્ગરો ત્યારના પગારની લાનય આર્પિને તોડતા મથે છે બીજી રેલેઓમાંથી કામગીરી બોનાવરા મથે છે પણ કામ રોની મન્નતા અને ધીજ અગ રમા છે એમની સદનશ્ચિન પણ અજ્ઞા જગાઈ છે એક મહિનાથી વધુ દિવસો થઈ ગયા હતા, અનેક હાજારીઓની આગે ભારે રિરોષી પ્રચારકાઈ વચ્ચે ગળીને પણ મેમમે પોતાનું સ્વત્વ દર્શાવી રાખતુ છે એ હરીકન ભારિ કામગીરી રજીનતુ, અને રાષ્ટ્રીય હાતમાં એની ઉચ્ચ શક્તિનું આશરપન ચિહ્ન છે

આ હડતાળમાં કારણો ખૂબ હતા છે, સામા વખતથી ચાતુ નડતા ઉકળારે આ સ્વરૂપ થાય કહ્યું છે કામદારોને હુએથી નીચી પાયરીઓ પર ઉતારી નાખવામાં આવ્યા હતા હતા કામ તો એન એ અને એટલું જ કમ્પુ પડતુ ઉપ-રોત પગાર પર સખત કાપ પડેલો અને કામના મહાકો પણ વધ્યા હતા મહીના વર્ગમાં પોતાના ધુનિયનની મનાદ માન્ય ગણીને મામ દારોએ ઓછા કનાકના કામની તાત રીકરી હતી પણ આજે વ્યારે રેલ્વેની ચાલક વધી છે ઉચ્ચ હોર્દેશોના પગાર પરનો કાપ કમરી લેવાયો છે ત્યારે આ કામદારોની કાલન ત એની એ રવી છે રેલ્વે એકમોનીરોએ કામ

દારીની આ ફરીઆદોના ઉદેશમાં એમના યુનિયન સાથે મહત્કાં કરવાની ના પાડી છે એને તો યુનિયન તોડી પાડવું છે પણ હડતાળિયાઓ મંડળ છે, એમની વીરતા ભારે ઉત્સાહપ્રેરક છે બીજા રે વેઓ ॥ કામદારોની અને જલદેર પ્રજાની એમના પ્રત્યે હમદર્દી છે, મની શરે ત્યાં પ્રેમ તરફથી પણ એમની મહત્ત માટે પ્રયાસો થાય છે છતાં, આ ગાળુ મરકારે તો વચ્ચે પડવાની ચોકળી ના પાડી છે રૂડ ડીમ્યુઅ એક્ટને લાગુ પાડવાની એને જરૂર નથી જણાયે થી ગીરી જેવા વિનિત આગેવાનોના તમામ પ્રયાસો વ્યર્થ ગયા છે અને જનરે કહ્યું ન મંડુ હાથ તેમ એજન્ટ હમણાજ ધમની આરે છે કે કામદારો તમજજ કામે નહિ ચડે તો એમને નજાને બીજા માણસોને ગળી વેરામા આવશે મરકાર અને રેવેનની આ તુ ડ મી જા છે ને તોડવાનો એકજ માર્ગ છે ને તે મામાન્ય હડતાળનો પણ આ પ્રથક પ્રવૃત્તિ માટે ભારે જવાબદારી ભરી પૂર્વ-તૈયારીઓ જોડે એ જાહેર પ્રજાની ફજર તો ચોકળી છે આ લખાય કે તાં સુધી આ મામાનાં ગંભીરતા જરાય ઓડી ચક નથી, છતાં થી ગીરી અને રવે એજન્ટ વચ્ચે મરજાઓની દોડવામ આતી રહી છે, અને એસોસીએટ પ્રેમતા જાણવાના પ્રમાણે હડતાળમાં સમાધાન થવાનો આશા રહે છે

ટ્રેડરસ્કી, મેકસીકોમાં

હુનિયાના એ ધગવયા અગારથી ઓ દર નામના કરે છે, અથવા એને દર ફેકતા રહે છે વિષયો એ જગત્ કળિતકા લીધે ટ્રેડરસ્કી, ૧૯૨૭ માં ઝવિને એને નિશિવામથી હલપા કર્યો ત્યાંથી નિરામ અને આશ્વરચાત માટે દેશ દેશ લોકો દરે છે સુર્કી, કાન્ય, હોનાક, મેન્થમ, નોર્થ અને હવે છેક મેક્સીકો અને આશ્વ આપતા પહેલાં દરેક મરકાર એની પામેથી કડક કમુનાન માગી વે છે કે તુગાર

મામ્મવાદી કે કાલિકારી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેવો નહિ, આ વચ્ચે આપતા આ જનતા અગારને સખત નમ થની હશે, છતાં સ્વાસ્થ્ય અને જીજિવિસને લાક એ એટલ માખી લે છે, પણ એની કથમ તો મતન આદા ન કરે છે- અનેક નિતિગો છતાં નોર્થથી એને જામરો મળ્યો, ને મેક્સીકોએ એને આશરો આપ્યો છે, પણ ત્યાં રજવેડને ગભરામણ છુટી છે એકનો, સત્તાહીન, અશક્ત-શરીરી એવો આ કાલિકાર આટલો બધો લાગ કેમ ફેનાવે છે? કરણ કે વચ નિહીન મમાજરચના માટે વિશ્વભ્રમ ક્રાંતિ જગતસની એની તમના કોઈ સાખી ચકતુ નથી

સ્વાતંત્ર્યદિન

૧૯૩૦ ના જ રાષ્ટ્રપતિની મહમરી નીચે આખા દેશે પડેન વહેરો સ્વાતંત્ર્યદિન ઉજ થો હતો એ જ રાષ્ટ્રપતિની મહમરી નીચે આ વર્ષે પણ એ દિવસ ઉજવાયો આજ એ જાતને માત વર્ષ રીતી ગયા માત વર્ષમાં તો વર્ષ કમ્પ બની મધુ ૧૯૩૦ નો નાષ્ટ્રબાપી સત્યાગ્રહ મમામ માધી-અરણીન મવિ, જોગમેજ પાંદ, ફરીને સત્યાગ્રહ, ગાંધીજીના ઉપવામ, હરિજન મગવળ, વક્રિયત મત્યાગ્રહ, મત્યામદ મોકુફ ધાગ મણાનો કાર્પકમ, મમાજવાદનો પ્રાહ ગાનીજીની વિવ્રતિ જવાહરનાનનું મેતુત્વ, પ્રાતિક ચૂદણીઓની લેવારી, ગામડાની મહામત્તા, ચૂટણીના જગ, આ મધુ એડ પડી એક આખ સામે આતી હર્થે જોકના જરનીએટ મગવે છે પણ આ મમામાથી એક રસતુ તો દેખાઈ જ આવે છે કે હિંદની સ્વસાજકૃત્ય અટકી નથી આજ મુધી તો એનો પૂરાવો આપવાની મુરકેડી હતી પાડુ પ્રાતે પ્રાત ધાગમલાનો કમજો મહામમાના મિપાલીઓ વેરા માડવા છે તે રખટરીને મહામમાની અને દેશનો તાકાતનો પરિમય આપે છે મહામમાની મામે માત સગદર નહિ પણ પ્રગતિચિંતોધી મમાજ

બજા લડવાં ઉભાં છે અને અનેક પ્રકારની બૂંદી રમતો રમે છે છતાં મહાસભા એક પછી એક વિનય મેળવતી જ ન્તય છે. આમ પ્રજાના હૃદય ઉપર કેવું રાજ ચાલે છે તેની સાબિતી હંમેશાં મળ્યા કરે છે. આ બધા પૂરવા બોલા હોય તેમ સરકારે એક મહાન પૂરાવો આપી આપણને ખાતરી છે કે 'મહાસભા સરકારને પડકાર કરે છે.' મને લાગે છે કે આ વાતમાં તો એણે કશું બોલ્યું નથી કશું, પણ આ પડકાર એને આજે જ કેમ લાગ્યો? ૧૯૩૦ થી '૩૬ સુધી સરકાર નિદ્રવશ હતી? ત્યાં સુધી પોતાના બળ ઉપર એને વિશ્વાસ હતો અને આજે નથી? ૧૯૩૦ની સાલમાં તો સ્વાતંત્ર્યદિનના દિવસમાં સવિનયભંગની પણ પ્રતિજ્ઞા હતી અને ઘોઘા-પૂરના વેગે લડાઈ થયી આવતી હતી તે એણે નહોતી જોઈ? આવા ધણી સવાલો ઉઠે છે આખા દેશમાં સ્વાતંત્ર્યદિન ઉજવવાયે ત્યારે ફરેક સ્થળે સરકારના આ પ્રતિજ્ઞા પરિ આશ્ચર્ય પ્રગટ થયું, પણ આપણા રાષ્ટ્રપતિએ કશું એ સમ્યક્ છે કે 'સરકાર મહાસભાની શકિતને મમથ શકી છે અને તેથી જ વિવશ થઈ છે' ૧૯૩૦ માં થયેલી બૂન સરકાર ફરીને કરવા ઇચ્છતી નથી ૧૯૩૨ કરતાં એ વધુ મજબૂત હાથે એ રાષ્ટ્રીય જીવાળને પાંચ વાગ્યાને નિર્લસ કરી બેઠી છે. એપ્રિલની પહેલી તારીખે આવના સંજ્ઞાઓનું સ્વરૂપ કેવું હશે તેની જાણી કનાવવા માટે જ આ પ્રતિજ્ઞા મૂકાયે હોય એવું લાગે છે

પરંતુ આ તો જાણે કુદરતી કાનુન થઈ ગયો હોય એવું લાગે છે કે જેમ જેમ બંધનો મજબૂત થતા જાય તેમ તેમ એની તીકાત પણ ધટતી જાય જેમ જેમ પછીના પૂરને પહું ઠેવવવાનો પ્રયાસ થતો જાય તેમ તેમ એ પૂરની શકિત વધતી જાય સરકારનો પ્રતિજ્ઞા આ વાતની માફો નથી પૂરતો? ચૂંટણીના જંગમાં પડેલો દેશ આ સાતંત્ર્યદિનની

ઉજવણીમાં કદાચ કસાસ રાખત, રાષ્ટ્રપતિના નિવેદનમાં તો એવો કર દેખાતો હતો પરંતુ સરકારને એ નહિ રચ્યું હોય. એણે પ્રતિજ્ઞા મૂક્યો અને આખા દેશમાં 'આપણે કોઈકની માગે લડી રહ્યા છીએ' એ ભાવને જાગૃત કર્યું. પરિણામ શું અબધું? જે સમયે ઉપર પ્રતિજ્ઞા મૂકાયો હતો એ સમયે ન ઉચ્ચારણા પરંતુ પ્રતિજ્ઞા તો લેવાઈ જ. સ્પષ્ટ રીતે અને નવીન ઉત્સાહપૂર્વક લેવાઈ. પ્રતિજ્ઞાનો મર્મ નહિ સમજવાનારો પણ સમજ્યા સ્વાતંત્ર્યદિનની ઉજવણી એવા પછી સરકારને પણ કદાચ થયું હશે કે પ્રતિજ્ઞા મૂકીને પોને મહાસભાના બળમાં વધારો જ કર્યો છે.

સ્વ. નરસિંહરાવ

ગુજરાતનો એક પ્રખર મહાન અદ્યય થયો છે, પોણી મહી ઉતારાને બોલેલી છત્તલામ પાછળ મૂકીને નરસિંહરાવ દીવેલી આ ચાંપ્યા ગયા છે આજે તો એમનું સ્મરણ એમણીમણી મહીના, જુનાં અને નવા તરવેની અચ્છામણીમાં બળભગતા ગુજરાતનું સ્મરણ કરાવે છે. જુનાવાણીને ફેંટા દઈ નવાં તરવેનો નામ જળવનાર જે કેટલાક મનનીઓ એ વખતે હતો હતો હતા એમાના નરસિંહરાવ એક હતા સંસારસુધારકોમાં એમનું સ્થાન મોખરે હતું છતાં મુખ્યપણે તો એમનું જીવન અજ્ઞાતીનું જ જીવન હતું ગુજરાતી સાદિય માટે એમણે કરેલી સેવાઓ વિરલ છે. કદર, વિવેચક, સંમીનશાસ્ત્રી અને ભાષાશાસ્ત્રી તરીકેની એમની નામના ધણી વર્ષો સુધી ટકી રહેશે બધી એમનું આત્મિક જીવન તો કાર્ણવળી જ હજારો હતું. જીવનભર તેઓ અકલ્પ્યા ત્યાં એમના જીવન-કાર્યના નિનાર સખી 'સમરણપોહિતા' ચિરંજીવ બની રહેશે.

ગૂમ થયેલી ગુલાબ

: સમાનિકા ૭૬ :

પતીલ

સમી કૃપાણુ શોભતી
પ્રચંડ સેજ પાથરી
પ્રગાઠ રેવ, ત્યાં હતી
જણાતી એક ટેરી. ૧

તમે નથી નિહાળ્યું એ
અમારું સ્થાન શોધ્યું ?
ન કાઢ વાર ભાળ્યું એ
સ્મશાન હિંદુ લોક્યું ? ૨

અહીં કશા કાતરો,
ફેણે મીઠી લીલોતરી :
વિતોદનો મીઠો ગ્રેહ
જતો વિશાદમાં સરી ! ૩

મસાણી રસાળતા
તમે ધણી અનુભવી ;
છતાંય કોઈ વારના
ન ત્યાંની કદી, મ્મિ, ૪

મુગી સ્વચ્છ એવું
મને શુભાચ સાંભરી :
ક્યા હું તેદની ક્યું
પ્રયત્ન પ્રામના કરી. ૫

નજીક પેલી ટેરી
મરાલ પેર અઢતી
હતી ગુલાબ કુંવરી
પિતાની ગાય ચારતી. ૬

શું શોક તે ન જાણતી
લજ સમેણ ચારતી
ન પાપને પિછાનતી
દશાથી દૂર પ્યારતી ! ૭

ઉછેરી તેલને હતી
વિનમ્ર ગોપ વાલદે
અધીય વસ સંપત્તિ
રહેલ ચાંપવા રુટે. ૮
(સમેણ એટલે જ) આઠ વરસની.

અને હતી જ તેથી એ
બહેન લાડલી બની ;
હતી પછાડી વેળેએ
ન જોલેને વિવાદની. ૯

હવું કહું એ ભયું
રહેલું સ્વાશ્રયે પડી,
બધાંથી દૂર, એકલું,
વસાવી અપ્પ ખૂંપડી, ૧૦

ગુલાબ માત એક દિ
હતી ગદ્ય શહેરમાં
મુશાંત બતરી નદી,
કંઈક તેલ કામમાં. ૧૧

રજારી બેઠી આંગણે
હતો મહોરી ભાગતો.
કંઈક ગૂંદ કાઢણે
વિમર્શ મોઢી એ હતો. ૧૨

હતી નવુ તુમારની
દિનો તણી ઉનાવળા :
ગયેલ ફૂળી ક્યારની
પ્રતાપરશ્મી કળા. ૧૩

વલો પિતા ગુલાબને,
“ ન આવી તારી મા શરી :
હતી ન શહેરમાંની એ
કદીય આટલું ટકી ૧૪

“ હું જાણ તેલ ભારમાં,
તું ભે કરો ન રાખતી
હરો જ ધાટથી જુના
અવસ્ય એલ આતવી. ” ૧૫

ઉચારી એમ તેલવું
અધૂરું કામ નાખતો
સહેરી ભાગવા તણું
યેા રજારી ચાલતો. ૧૬

દને પ્રવર્તિ ત્યા નિહ
 ચંદ્ર મિનક નાનિમા,
 સમ્મત ગૈ ગણી દિશા
 મહા કોઈ નનિમા ૧૭

અથો ક્યાક એક, ને
 ગમે ખીનૈય ત્યા વડી
 બના ગૃહે રમાગી ને
 ન કોઈ આનુ, ને નહીં ૧૮

ચુ ઉં સુનામને,
 ન્થી ૬ રાત્રુ તાજી
 નિમત્રો માતતાતને
 ન, ૬ જેના જા ૧૯

જણાયુ દુ તેને
 ક્ષુષ એનુ વગી
 'લક્ષ' આનુ એને
 મ્મી રુનામ નીજા ૨૦

ઉનામગી ઉનામગી
 અહીં તર્કી મ્મી થલુ
 હુ ન કોઈ ભાગમા
 નિશાત રેવના તથુ ૨૧

ઉને નીચે અહીં તર્કી
 જામત કુરાભાગ ની
 ન નાત્રી જતી મ્મહો
 વિમાર્ગ વિજ્રમે વમી ૨૨

જોન રેનો દતો
 વજો જ કાપ ત્યા હોં
 સુન માર્ગ શેકતો
 ચીમીને વિવિધ નિમ્નો ૨૩

સ ની અગ્નિ વના
 ન્દી ત્યહાન એ સર્ગી
 પ્રમાદ ને પવિત્રતા
 તજો સુયોગ સર્ગી ૨૪

૭ નાન રેગી તર્કી
 નુમ્મીની એ અસી,
 અતે ૭ વાગ તે જણી
 ગીની પાત્રી એ ધમી ૨૫

હમેશ ગાય લેકને
 જાની વ્યહાય સાનવા
 મુડી ન્દી ન તેને
 ત્યહાત્રી નિર્મીત્ર ૨૬

૧૧ી સુનામ આગળે
 ન તેની પૂરુ દુરી
 ન જે તેને થો
 ન નિર્મીત્ર મ્મી નત્રી ૨૭

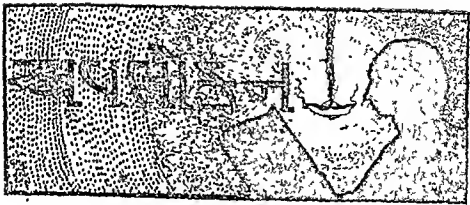
અન્ય એમ એ થની
 ગઈ સુનામ કુનરી
 દવે તર્કી ન વાળની
 જોનારી રેકે મ્મી ૨૮

જગુ મ્માય એ દર્કી
 મ્મી પ્રેક્ષમા તર્કી
 ન્દો જલ્લા તપામનિ
 નિશાત મોમમા તર્કી ૨૯

અર્કે જોન આરી
 નમગી ને રમારથે
 જગુ આત્રી ના ફરી
 સુનામ તે ના હો ૩૦

જોના એક પૂરો
 'સુનામ રેવમા ૩૧
 શુ વા રુનામને હરો
 ભુવાવગો ગયા લક્ષ ૩૧

પાત્ર મ્મીને વળી
 સર્ગી ને ર નયથા
 'અમે ન પૂરી માલગી
 તમારી અચુની મ્મી ૩૨

એક કંઠુ પ્રશસ્તિ

૨૬. નરસિંહરાવની સ્મરણમંદિતાના^૧ પૃષ્ઠ ઉપસાવતાં પ્રથમ ૨૧. આનંદશ કરે ધ્રુવની પ્રારંભની ઉપોદ્ધાત અને અતમા તેમણે આપેલ ટીકા- તેના નિમિત્તે અવનરણો સહિત- ખૂબ આકર્ષે છે. એમ લાગે છે કે તેઓ જાણે આખા કાવ્યનું અવલોકન રમણિયથી કરીને અને અગ્રેષ્ઠ કાવ્યોમાથી રમણ અવનરણો ટાળીને, કાવ્ય ને અવલોકન એ બંને મર્જનામાં વધારે ઉત્તમ કંથુ તે વિષય પર વાચકને રમણિય મૂલ્યવસ્તુમાં નાળી દેતા ન હોય !

ગુજરાતી-સાહિત્યમાં સ્મરણમંદિતા એ સુદર કંઠુ પ્રશસ્તિ છે. પુત્રવિશેષગનેા સોઠ, તેમાંથી નિષ્પન્ન થતા ચિન્તનો, ધડી ધડી જનમતા મધુર સ્મરણો અને મૃતપુત્રના ગુણનુંવાદને કવિ કાવ્યમાં રસિકતાથી ગૂંથે છે. અન્ય કંઠુ પ્રશસ્તિઓમાં- 'In Memoriam' 'La Saisiaz' વિગેરેમાં- જેમ હોય છે તેમ આ કાવ્યમાં કરણુરસ, સાત અને ભક્તિરસની ભેવડમાં રહી, એ બે રસની અદરથી- વચ્ચે લપેટલા સંગમનીય મણિની માફક- બહુ સુદર રીતે પોતાની ઝાંખ પ્રકાશ્યા કરે છે.^૨

કંઠુ પ્રશસ્તિમાં મુખ્ય ત્રણ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે- સ્વજનના મૃત્યુવારે શોકાદિગાર, તેના ગુણની પ્રશસ્તિ અને તેમાંથી ઉપજતાં તત્ત્વચિન્તનો. આ ત્રણેય વસ્તુઓની સમતોલિત જળવાઈ રહે

૧. સ્મરણમંદિતા : લે. નરસિંહરાવ લોજાનાય લીવેરીયા. પ્ર. સી. જમનાદાસની કું. મુબઈ-૨. કિંમત રૂ. ૧૧

અને યોગ્ય પ્રમાણમાં તેનું કલામય મિશ્રણ
બને તો જ આપણ કાવ્ય દીપી નીકળે. સમરણ
સહિતામાં અમુક સ્થળે તત્ત્વચિન્તનોના ન્હાના
ન્હાના વખોળા કાવ્યરમની સરિતામાં સ્વચ્છન્દ અને
હર્ષભર તરતા વાયકને ગોળગોળ ફેરવી ધરીભર
મૂઝવે છે અને આ રીતે કાવ્યની સ્વતંત્ર
ગતિમાં અવરોધ કરે છે કંઠણરમ ધીમે ધીમે
ઉચ્ચ કાવ્યશિખર પર પહોંચવા આવે ત્યાં તો
ચિન્તનની પ્રયંક લકરીઓ આવી તેને ધરીભર
ઉચનાવી પાડે એવું દર્શન અમુક સ્થળે થાય
છે. આમ હોવા છતાં અમુક ચિન્તનોમાં ઉચ્ચ
કાવ્યનું દર્શન પશ્ચુ થાય છે.

૫૧ આ પ્રહાપુડનો
ગૂઢ નિયમે આવતો
એક લક્ષ્યરથના ભણી
જતો વિકાસે મ્હાનતો

આ અને આ પરીની ચિન્તનયુક્ત પંક્તિઓ
ભિમિના તર ગોચી ભરપૂર છે. મારા ૫ વિશ્વમાં
ભાવ સંગીત રેનાઇ રહ્યું છે અને એ સંગીતમાં
વિશ્વની બ્હાની કે મોગી સર્વ કૃતિ પોતાના ગબીર,
મેરા આછા મનોહર કંઠુ કે હાર્ષભર્પા સૂરો પૂરે
છે એ વિશાળ અને રમણીય કંપનાને આ મધુર
પંક્તિઓમાં પૂરી અતે

ગૂઢ છે કંઠ યોગના,
ભાવ એ સંગીતના
એક યોગ્યકિય તે
સંગીત નાચ રહે તો

આ પંક્તિઓ હારા મરિ કંથરને સંગીતનો
નાયક અને યોગ્યક કી એ કંપનાને અત્યંત
વિશાળ અને ઉચ્ચ બનાવે છે.

અમુક અમુક ચિન્તનો કંપનાવેલ મરિના અન્ય
મન્યમનની આશય કર્મક અરે જાઓ લાગે
છે પ્રથમજાને અતે દીપિતી દીપતા મુન્યાનની
દિયમન્દિના બધે બાર આગળ ઉજા રડી રાતી

પ્રાર્થનામાં રહેતી મનોહર અને ભવ્ય કંપના, ૫૩
ત્રીજામાં વિશ્વનું ભાવ સંગીત અને તે સંગીતના
કર્તા, ભોખતા, અને અનુભવતા તરીકેની કંથરની
વિશાલ કંપના અને 'મૃત્યુ મરી ગયું રે લોન'
એ પ્રાચીના ન્હાન છાંયની અનતતાની કંપના
અમુક, હાસ્યપૂર્ણ અને ઉન્નત છે પરંતુ સમય
મનનો વિચાર મતા આ પ્રાચીના કંપનાસમૃદ્ધિ
કુમુદમાળાના કાવ્યો નેટની વિનુત ઉચ્ચ અને
હાસ્યગમ નથી લાગતી. 'અમુનત્ત્વ સિન્ધુ'માં મ્હેત
અનતતાના મગની કંપના 'મરોવગમાં ઉમેતા
બાગ'માં છવનના ક્ષિતિજની પેને પાર પડેના ભાવિ
છવનના સિન્ધુની કંપના અને 'ગજના' 'દિયકાવ્ય'
'ચ દા' 'પ્રેમીજનનો મડપ' 'જગપોષ' અને 'દિય
શામકણ' સગેરે પ્રાચીના દર્શન દેતા ઉચ્ચ કંપના
કુમુદોની સુગંધ મરિના આ સમદમાં ઉકળે
મ્હેતી નથી. દિયકાવ્યની આગભની

મગને અતિમૂળ મધુક વિધિયે
મધ કાવ્ય ગર્ભજિ આનિધિયે,
ચળકત રૂપા કર્મ તારનિય
જદિ સમદ અનુપમ રહે બાનિય

આ કડીમાં મરિને આકાશ અને તારંગમાં
જૂઠ કાવ્યનિપિતા દર્શન થાય છે લગભગ આજ
પ્રકારની મધુક કંપના ગ ન્હાનાનાલની નીમેતી
પંક્તિઓમાં પા જણાય છે.

હા પાથર્થા આબના ૫૧ કાગા
લખી તેજના નાટી મનમાગા
દિગા મરિગ મૂર્ત્યા ની ખગોતો
મન્યાન્ય પ્રહાનનો પ્રતા મોન

અદિઆ કવિને આશ્રા અને નાક રી
જૂ લિપિમાંથી જલનુ અન્નિત નરે રે

કુમુદમાળાના 'ગજના' કાવ્યની અતની
નાટ લીંગીઓમાં કંપના આ મનોહર લાગે છે.

આ છવનોને દોન ચક લખા મનુચ્છવતિ
તે પાછળ ગબીર મરના મ્દી રડી રાતી

તે સ્ત્રી આત્મમથર કરે કેકાર મ્હરો,
એ બે મળી ગંભીર નાદ ઉપતી રહે ન્યારો!

પરજીવનના જ્ઞાનનો પડથો કવિના આત્મામાં
પડે છે અને આત્મમથર એ અલૌકિક અનુભવથી
કેકાર કરી ઉઠે છે. આવી મનોહર કથવાઓનાં
દષ્ટાન્ત લઘ્યાં ઉતારી શકાય

સ્મરણસંહિતાનાં ચિત્રોમાં 'આસા' નું
મિત્ર ધણુજ સુંદર છે; પરંતુ તે ચિત્રનું વર્ણન
અપતી પંક્તિઓમાં ભિન્નનું પ્રાપ્ત્ય નથી.
ચિત્ર કેટલું મનોહર છે, ત્યારે તેનાં કાવો સ્પષ્ટ
કરતી પંક્તિઓ શુષ્ક બાળાદારા મિત્રના બાળ-
અંગને જ માત્ર ઝરડતી હોય તેવી લુગ્ગી
લાગે છે. ખંડ-૩ શ્લોક ૨૦ માટે દોરાપલું મિત્ર
આકર્ષક લાગે છે. વિધવા સંગીતના કતો,
ભોકના, નાંચક અને અનુમત્તા તરીકે કવિ
કથરતે ગણે છે અને મનુષ્ય એ સંગીતમાં
પોતાના સ્મર સીમાથી રહ્યો છે. સાગરનો ભિન્ન-
માળામાં પણ વિધસંગીતના પડથા પડે છે.
આ રીતે આખું ચિત્ર ચિત્રસંગીતની કેપનાને
અનુકૂળ સુંદર કાવો વ્યક્ત કરે છે.

સંવિત્તર વર્ણનો દારા તાદર્ય ચિત્રો
ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ કુસુમમાળાનાં કાવ્યોમાં
સવિશેષ જણાય છે. કુસુમમાળાના 'નદી કિનારે'
'વિધવાનો વિદ્યાપ' 'સરોવરમાં ઉમેરો અમ'
'ચંદ' વિ. કાવ્યોમાં અને હદયવીણાના 'અજ-
શિશુ' અને અન્ય કાવ્યોમાં સુંદર ચિત્રકૌશલ્ય
જણાય છે. વિધવાના વિદ્યાપની પ્રારંભમાં

ચણ: પવનશું વડ જૂથ,
જૂથ કરંતુ બહાર પડું,
ધેર ધુધાદ કરંતુ તેડ,
મુણી કંપે સરિતાની રેડ,

આ અને તે પછીની પંક્તિઓમાં ચિત્ર-
રચનાની કારીગીરી અને તદ્દષ્ટાન્ત જીવંત વાતા-
વસ્તુ ધરાવતી શક્તિ પણ દર્શિગ્યર થાય છે.

ચિત્રરચના અને પ્રકૃતિવર્ણનો અધિક રમનીયતાથી
અને વિશેષ પ્રમાણમાં કુસુમમાળામાં આવેખાયાં છે.
તે વપુ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે.

અર્ધિયાં એક ખાગનનો ઉત્તેજ્ય કરવો આવ-
શ્ય છે. પ્રથમખંડને અતે શ્લોક પદ મે ખડી
સમાપ્તિ કરવામાં આવી હોત તો કાવ્યનુ સૌંદર્ય
અધિક જળવાઈ રહેત-એ કે પછીના શ્લોક કાવ્યરેદ
સાથે અધ્યેયના આવે છે તેની નાં ન કદી શકાય.
રા. નૃસિંહદાસે આ વસ્તુનું સ્પર્શકરણ યોગ્ય રીતે
અમરણસંહિતાની પાછળ આપેલ રીકમાં કર્યું છે.

આ રીતે કવિનાં અન્ય કાવ્યો સાથે મૂકતાં
સ્મરણસંહિતાના કથનાત્મક, ચિત્રકૌશલ્ય અને
ભિન્નિતરંગ જાંખા લાગે છે. વળી અંતરોક્તિથી
જગ્યેલ ભિન્નિતરંગ અસ્પષ્ટિત ન વહી શકે એ
વસ્તુને લક્ષમાં રાખતાં લાગ્યાં કાવ્યોમાં કથાના
ઓપતી આવરણકતા ઓછી નથી. કથનાના
વિવિધ પ્રદેશમાં ગદ્યલક્ષના કવિને કાવ્યરચનું
સાતત્ય જળવવા માટે કથાનાં ભિન્ન ભિન્ન
અંગોનો આશ્રય લેવો પડે છે. આ કાવ્યની
વસ્તુમંડલના તપાસનાં અને કશ્યુ પ્રશસ્તિનાં
આવરણક લક્ષણોનો વિચાર કરતાં કવિએ કથાનાં
સદ્ધર્મતરવેરોની મીઠુનટથી અભ્યાસ કર્યો હોય તેવું
રહેજે જ લાગે છે. એ કથારસનાં મર્યાદારથોનો
આપણે નિહાળ્યાં. જતાં ય મુન્યાસમયે આજાં
આજાં પઠાતાં સાગરનાં મોર્મોઓમાંથી નીકળનાં
ધેરાં ગંભીર ધરી જેવું ધેર કાઢવ્ય આખાય
કાવ્યમાં આદિથી અંત સુધી ધીમું ધીમું સંભ-
ળાયા જ કરે છે. અને કાવ્યના કર્ણરસમાં
વાચકને તરભોજ કરી કાવ્યપ્રવાહમાં ખેંચે છે.

ધીર વિચારક અને બહુશ્રુત મનુષ્યમાં મૃત-
પુત્રના શોકને લીધે કેવાં ચિંતનો, વમજો અને
સ્મરણો જાગે છે તેનો આખો ય દતિદાસ રમ-
રણસંહિતામાંથી દોરવા જેવો છે; કારણ કે આ
સનાતન અને ચિરંજીવ તરંગ સામાન્યરિતે અન્ય
કવિઓનાં કશ્યુકાવ્યોમાં અને અન્ય વિદ્વાનોના

स्वयं नना मृत्युमयना यितने मा पशु दशुन
दे दे

ગૂઢ દૈવીશકિત અને મનુષ્યવચ્ચેના યુદ્ધમાં અમમાનતાને લીધે હમેશા દૈવીશકિતની જ જીત થાય છે. મનુષ્ય સ્વર્ગગતને બચાવવા જુદા પ્રયત્નો કરે છે. ગૂઢ શક્તિ પાપે માનવી અમહાણ છે એ કલ્પના કેવિ સુદર રીતે બહુત કરે છે.

દાવ રમિયે નવ નવ્રા

સોમટા જ બચાવવા

गू शक्ति समर्थ ज्ये

ના દે ક હ પણુ કાવવા

સુધિતા વિકાસના નિયમમા જુદી અને શાય
-જીવો નાશ અને નષ્ટિનો વિકાસ-તી યાજના
જગનિયતાએ ધરી છે એ યોજનાલગ પુનને
જિતા પહેલા ઝડપી લઈ કેમ કરવામા આવ્યો
એ પ્રશ્ન કવિ હારને પૂછે છે આ વિચાર ચક્ર
કરી રમ્ય પકિતએ આદી ઉતારવા જેવી છે

શ્રી ધર્મના જાય ને

स्थान हेतु नविन ले

એહ વિપ્રવવિદ્યામગા

ગ્રાપક નિયમ સંલેખ

સાધારણ અને ક્રિયાની રચના પાસાની જિજ્ઞાસા
ઉભી થયે છે અને આત્મને દુષ્કર્મ સમ્યક્ જગત
દર્શન થતા હોતા નથી એ ન

શ્રમ ૫૧૧ મુજા પુસ્તક

द्विः प्रथम भाग ओ ।

५५ १३८५ ५ १७१

३। सौम्य प्रज्ञा क्षय गौ ।

આ પદિનચોમા પવિ રીતાને ચવાનના કુમા
પ તા ત્યાવના ધર્મ અને શ્રદ્ધાને અતગ્ની હશે
ભાગ્યુભી વહાવ મોનાવે છે આ પતી કદિ
પ્રથમ મનમા જ હયા મા ન માનારે નારી અ
પ તિયાગ છે ભા મ થકુ તે મુ રહે કદી ન

ધ મે માતરી ૨ ઁ વિચાર અને તે પછીની

स्मृति नहि तो हार शु ?

કાર નહિ, પણ કોઈ શી ?

७१५ ७५५ ७१५

આથી મધુર સ્થિતિ ખીજી શા ૨

આ પશ્ચિમોત્તર યૌન ચારાક્રમત ધરીત્ર પ્રવિને
 મુજબમા નામે છે પરંતુ અન્ય પથે જ દિશ્યમાલિ
 આગમ પોતાના પુત્રને ધરીત્રી પ્રાર્થના કરતાં નિર્ણયે
 છે દિશ્યમાલિ એ સદૃશ્ય અને ભાવભરી પ્રાર્થનાના
 પથે ઉપર છે અને આજને તાત્પર્યજી / મતો નિર્ણય
 મિ સતો। અનુભવે છે આ રીતે ધરીત્રી મથામય
 પરી ચાર ક્રમતી પોષીતી મિને જ્ઞાપ્ય છે

કિર્તીય ખ ના આગળના પ્રિતા અલ્પ
મ યોગા મજુ દેખાતુ એવું મોટું અગ્રીય ચિત્રન
જાણના છે દુર ધોન અધ્યાસ મજુ તામેન સ્વચ્છ
ની પ્રિય ઓડી તેના મજુ ખ ના ના દે
આમજ ખડી કરવાની પ્રિય ના પ્રિતા (૩)
‘દાન પથથી દુરો’ ના પ્રિયા એવી પ્રિતિ ધરેન
જગા અને ના પ્રિમુતિ માગવી ત્યાજી પ્રિ
ઉડી પ્રિયા ના દે અને દેન પ્રિયા ના
જગા તુ જાણે જ અમ ના ના પ્રિયા પ્રિયા
પ્રિયા પ્રિયા તેની પ્રિયા પ્રિયા પ્રિયા પ્રિયા
પ્રિયા પ્રિયા પ્રિયા પ્રિયા પ્રિયા પ્રિયા

ગુ નશી જે સત્ય તે

आत्मभुक् फमा न १

સા ૩૬ વા અસત્ય ગે

भुग ल भिति ५० ना ११

भाभि द प। भुनोभा न नदी ते वन
विषार प। अतो भाषा विषार विषार
अनि तोता नी विषार व ली कान्ति भाषा यो
जा नेम बाती आ विना गुणवत्स आरिभ
उक्ति दन्त व। अनि वन फे

કવિ મુનિ દિનમુદી ગુજી જ દર્શી મને
એ કવિ મુનિ માતા ના પાસે

ઓ મૃત્યુ ! ઓ દુઃખ ! ભયે જ મહાવીર !
આ વિશ્વમા પૂર્ણ પ્રતાપ ધારો !
તમે ખરા બન્ધુ ગાળી વસાવું
દૃષ્ટા કગલ નિન્ખી નહિ ખિન્ન થાઉં.

મૃત્યુની ભયગ્રતા મિ હૃદયને શોભાવે નથી
કરતી કાગળ કે

હવે વાહો ન કી ગમ્યા હો
તે એ તદ્વિધુ તમે શત્રુભય આપે.

મૃત્યુ પગ મલવજ્વલના વિનસમા ઉચ્ચ થાવ
છે એ ઉન્નત વિચાર મિ પ્રગટ કરે છે, નજરનું
મૃત્યુ આત્મવિનસમા મજ કરે છે

જેમ ચાલિત મધારવા
આત્મચલને પોષવા
પાયુ ઓર પીડુ તે
મજ દેવને હૃદ દો નર ?

આ રીતે પોતાના ગાનના મૃત્યુને ખરે વેળે
મોને ! ઔર મમાન મિ આવરો ?

આવો મન અને નહ નિરવરણે ગાન આ
નમ્રમ જગતમા કેમ જીવે ! વચ્ચે થયે એક
પ્રગન્ન મિત્રા હૃદયમા ન ન દખ દમક નસ
મારે જ ગાળી મૃત્યુ કમ ને નર ? એ પ્રપા
ઉદ્ભવના ન વિલી મિત્રને પ્રજા કી દયા કે
'ભાર એ અમ ઉરવળે દસ ગ નિશ્ચર પુર
તો ?'

નૃતીપ્રમા ચિન્તાપ્રસાદ નિમગ્ધ વ
છે 'દેશસ્થા મનવની, ન યુ થાનુ તે તો' આ
નવના ના ન નેત્રે ઉચ્ચારે પોતા મા
વચને મિત્રે અગમમા થા પડે છે મૃત્યુ કે
આવા લાચારીયો રચેના આત્મામાં મિત્રે
નિયમતા ગાળ છે અને અન્ય અનો મામ
મિત્રે નવ જ મળી આવે ?

મન-દેશ અગમ
બેગુ દેશ માદરી
મે પ્રવાસ એકમા
આના મનુષ્ય કે ખરી

આ ખડમા એક મુગ ચિતા મિ નુ
છે વિશ્વના મહા મગીનમા દાની દેશ મિ ન
સ્વર મહી તે ગાનના મુગ અગમ પ્રવાસી તેમની
દેશ નરી

ધર્મની દેશ તમા
અગમ મેગમ
નદારી હૃદ ના મરો -
મગીન એ તો અવનુ

પોતાના પુત્રે નયમા માટેન કાચ્ય અહીં
રતી ગયુ હુ તે માનવતા નિ કરે છે કે ને
માન બને થયુ પગલુ વિશ્વા મહામ ગીતમા
તો તેનુ ગાન મૃત્યુ પડી પણ મતલ વચાર
કરે છે, કાચ્ય કે

મર્થદન તો ખરે
માન પૂરાપ છે
દુર્લ ગીત મમદિ તો
પન્કાલ મગીને વમે

અને 'મૃત્યુ તે જીવન કે અન્યથા' એ
રહસ્ય કવિને પુત્રનું મૃત્યુ વિષયે કે અને આવા
દુઃખ-અગમિમા તપવર્ધી આત્મ-ઉદ્વેગતા વધે
કે, પગલુ આવા મદ્યો ની મથા માટે જગતના
દુખના અમ અગમિ દોવા છતા પોતે દુખા-
નુમુતિ માટે પ્રિયજન શા વમે ખોલો ?

નિત્ય નિત્ય યમાને
વધ ના દર ને !
એથી નયન નહિ મો ?
શુ પ્રિયજને જે વા પ્રમે ?

અને આ પ્રમને વિતર

આપ દુ ખસમ અન્ય કા
નવ દિયે શાસન ખડું-

રૂપ બદલતુ હવે તે પડે-

હવનમાં વસે રે લોખ.

(ખંડ ૩, સ્તો. - ૫૪)

આ રીતે મળી જાય છે. અંતમાં દિવ્ય-
સ્વરૂપ ધારણ કરેલ મૃતજાળ નિઘ પાશ્વભૌતિક
રૂપમાં ફેરવાઈ જાય એવી અધમરિયન કવિને
અશ્ચર્યકર લાગે છે અને મૃત્યુ એ નવજીવનું
દાર છે એ સત્ય સમજતાં મૃત્યુને અચાર દયાળુ
ઈશ્વરી મહતાનું દર્શન થાય છે. મૃત્યુની વધામ
હાવાની પાછળ મહાકતા દેહીયમાન ચિરજીવન
મિન્યુનું દર્શન થતા કવિના હૃદયમાં 'અવેશિતિ'
અર્થ 'સત્ય' પ્રગટે છે. 'મૃત્યુ મરી ગયું રે
લોખ.'

કાવ્યના અન્ય મૃત્યુની શિવસૂત્રી કવિને
સમજાય છે. આ જીવન અને પરજીવનને જોડનાર
મૃત્યુ તો માત્ર જીવનસાગરમાં ઉત્પન્ન થતા
પ્રદેશ સમાન છે એ રીતે કવિના મનનું
સમાધાન થાય છે. એક વિદ્વાન ચિન્તકના
હૃદયમાં પુનરિષેઘતો શોક જેવા રમરણી અને
ચિન્તનો જગાડે તેના અહિં આખાય કાવ્યમાં
વેશાયેલા પડ્યા છે. એક એ અન્ય ચિન્તનો-
કવિના ત્રીજા કાળોમાં પણ રથે રથે જળ્યાના
એવા-અહિંઆ સુદરરીતે મૂકાયા છે

આ જીવનના અંત માથે જીવનનો નાશ
નથી થયો, પરંતુ વિશાળ પ-જીવનમાં મનુષ્ય
પ્રવેશે છે. એ પરજીવનની કંપના

મૃત્યુ નવ પડે કરે

જીવનનું જીવન અહિં.

અધિક અધિક વિકાસની

છે જૂમિ અન્ય, જનું તહિં

ખંડ. ૩, સ્તો. ૨૭

જીવન પરજીવન એ એક

અખડ પ્રવાહ છે રે લોખ.

આ અને સ્તોકો દ્વારા બાબર અંત થાય
છે.

આ અજ્ઞાપડ એક વસ્તુ રથનું જાની ચલ્યું
જાય છે અને ઉત્તર તર તોનો વિકાસ થયો જાય
છે તે વિશ્વવિકાસની કંપના મનોદર છે

યન્ત્ર આ અજ્ઞાપડો

ગૂઢ નિયમે આધરો,

એક લક્ષ્ય મથળ બની

જનો વિકાસે મહાકવો.

આપણે ઉપ-જોડ ગાતા તેમ રમરણનું કાવ્યમાં
રમણીય ચિન્તનો છે, અદિતિ કંપનાની રમ
પ્રદેશો દેખાય છે, પ્રજાના આર્થ વર્ણનો રમ-
નું જોડે જોડે કરે છે, પ્રજા જામિયાની કાળ-
સકસો ઉરમાગને ડોલાવે છે અને હવેમાગના
અક્ષમ પૃથક્કરણ મનને બદલાવે છે કાવ્યમાંથી
તીરમતા દર કરતા મારે જોજવામાં આવેલ
અક્ષી દેરવી, વસતતિયકા વિગેરે છદો
વિવિધથી હરો આનંદ આપે છે. 'નંત્રન
મંદિ જોવો' થી શરૂ થઈ 'તેરી રાગનું કાળ
'મૃત્યુ મરી ગયું રે લોખ' એ અક્ષી, અને
'યન્ત્ર આ અજ્ઞાપડો' એ પાકનની રાજ થતા
સાત સ્તોકો રિધ વદના અક્ષમાં પ્રોત્તમાર
કાવ્યવ વધારી કંપના ને ગમિની બચવાનું
દર્શન કરાવે છે

વિનિયમોડના ચિન્તન પ્રવાહની પાછળથી મો
મો કાવ્યનો છુપતાર કળો અચ્છાયા જ કરે છે.
મનમાગના મધુર રમરણી પડ્ય કાવ્યના રંગને
અધિક ઘટ જનાવે છે, એ કાવ્ય મામાન્ય
નથી. પુનરીકતા પ્રત્ય આધતો બુદ્ધતા
વિદ્વાનમાં ચિન્તનોમાંથી મમાધાન મેળવતા
પ્રવાસ કરતા પ્રમાળ પિતાના પદવની ઉંડો

કાચર્યનો પ્રવાહ આખા ય કાળના દેહ નીચે
થેરો થેરો હૃદય ચીરતો વહા કરે છે.

રા. નરમિહગવની ભાષા પ્રજાતમાં તુલ્યપૂર્ણ પર
પડી ગયેલા અગ્રજાત મારતાં જાકાળાં ચિંકુઓ જેવી
પારલ્લક, મનોહર અને મધુર છે. દૈવ ન્યેય યોગ્ય
સન્દો વાપરવામાં ચોક્કસાદ, ચીતર અને ઝીણુપણથી
કામ લીધુ હોય તેમ અપર જણાય છે. ગન્ધવ્યુદયથી
સાથે કણકંદ શબ્દો કાવ્યપદ્ધતિઓને દ્વિપિત ન
કરે એ બાબત પર પણ ખાસ ધ્યાન અપાયુ છે.

પ્રિયમાં યોગ્ય ભાષા, માધુર્ય અને ક પનાનો અમેળ
કવાદિયી અસાધનો જોવામાં આવે છે. દયાના
માટે નીચેની પદ્ધતિઓ લાઇએ.

નામ મધુર તમ ગયો નિરન્તર, -
શિશુ સદ પ્રેમ બોલે,
સ્વિયનૃપાલ આગ્રે બાવક,
પ્રેમ-અમીરસ રાજો,
દયામય ।

મમય મન્નિ બોલો ।

અને કુસુમભાળાના 'અંગ' ગ્રન્થમાંથી પણ
નીચેની પદ્ધતિઓ સુત્ર રૂપના, માધુર્ય અને
યોગ્ય શબ્દ પદ્ધતિના દયાનાયે દિવાદાનો
ભાવ ઝાંપી શકતો નથી.

અબ્બી અધ્યા મળી પ્રિયમુજ, એટ લેત તો નવી
મુજ હોવામાં એકીને જલ્દ કરી હું બની જી, -
મદ પાનથી, આગળું વાળી સમાધું શેદથી,
વેળાં કુસુમ નવરંગ તેમાં ઝીણુઝીણુ મેદલી

આ દયાનો પદ્ધતિ એટલું તો અપર અને કે
નરમિહગવના શબ્દમાધુર્ય, ગન્ધવ્યુદયી અને
અપર ને ગન્ધવી અમાન અમાનતા વાચકને મુગ્ધ
જાલાવે છે પ્રજા ભાસશાસ્ત્રી અને નીચર વિદ્યાન
વિવેચક ગ નરમિહગવના અન્ય કાવ્યપદ્ધતિ સાથે
અગ્રજાતિના પણ તેના કાવ્ય પ્રશસ્તિ તરીકા
ના વિનયી અને અન્ય અંગોને નીચે મંત્રને વાંચક

અને વિવારસ યોગ્ય લગભગ વીમ વા પડી
તેની આ દિતિપાશ્વતિ માર પર છે. પ્રેમના ગંગ
સમાતન અને ચિંતન તરવોને વાંચ આદવા
ભાષા ગાળા પડી પણ નહીન અન્યની જેટલો જ
આ અન્ય આદર્શ થઈ પર છે ।

પ્રિયમાં અગ્રજાતિના મંપૂર્ણ વાચ્યા
પડી લેલેવેન ભાન કુસુમભાળાના 'અસમાન'
કાવ્યની મધુર પદ્ધતિઓ હતા વ્યવન કરી વિરનીએ
છીએ

મદુ એલકું માન વડી વિમે
તરિષિ થવે બુનિ તેની એ,
કડું ધરવું પ્રગી જ શમે
તરિષિ મનમા મદ ગ બમે

શિરીય

જૂની ગુજરાતી ભાષા શ્રી મયાજ માદિત્ય-
માગા-પુષ્પ રૂઝ મું (ભાષા-સાદિત્ય ગુજો);
લેખક ને પ્રકાશક, અતુરભાષ પુરોતમ પરેશ,
બી. એ; લાદરજ, પાના, રૂઝ

નામ પ્રમાણે જૂની ગુજરાતી ભાષાના જુદાં
જુદાં અંગોને વ્યક્ત કરતુ આ નુદર પુનક છે.
સરમાં લોકભાષાનો થોડો દક્ષિદામ આપે છે.
ને પડી વ્યાકરણના જુદા જુદા અંગો કેવી રીતે
જૂની ગુજરાતીમાંથી જનરી આવ્યા એ
પુષ્કળ હલદગ્ધોથી દર્શાવ્યુ છે. હવાડનાં
પરિચિષ્ટમાં આપેલ વ્યુત્પત્તિઓ બહુ ઉપયોગી
નીચે જોરી છે. લેખકે પ્રસ્તાવનામાં મૂળ વિષય
ભાષણરૂપે સર ચક્ર પુનકરૂપે કેવી રીતે પરિ-
પાકને પાડ્યો એનો દક્ષિદાસ આપે છે. એ
ઉપરથી અમજ સકાય છે. કે લેખકે પુનક તૈવાર
કવામાં ઘણો પરિશ્રમ લીધો છે એટલું જ નહિ
પણ જેમ જેમ એક પાડી એક પ્રકરણ લેતા
જઈએ છીએ તેમ તેમ લેખકના અભ્યાસની
પૂર્ણતાને ને અંગોપકરણોના અમાત્ર આવનો
જાય છે. આ વિષયના અભ્યાસીઓને આ પુનક
વચર આડે એમ નથી એ તો કીક પણ દરેક
વાપરેકીને માટે એ અનિવાર્ય છે.

કરીમ મહમદનાં કાવ્યો અને લેખો:

લેખક. પ્ર. કરીમ મહમદ માસ્તર, જુનાગઢ; પાનાં ૨૧૬.

સુસલમાન લેખકો પૈકી પણ શ્રદ્ધ ગુન્દરાતી લખનારાઓમાં શ્રી. કરીમ મહમદ માસ્તરનું સ્થાન આગળ પડતું છે. આ પુસ્તકમાં ૧૯૦૩ થી ૧૯૩૪ સુધીમાં લખાયેલા બાવીસ કાવ્યો તથા ૧૯૦૮ થી ૧૯૩૬ સુધીમાં લખાયેલા ઓગણીસ લેખોનો સમાવેશ થયો છે. કાવ્યો પ્રાસંગિક અથવા અનુવાદિત છે. કાવ્યોની જૈવી-માં પ્રાચીનથી જ નજીકનાની અસર પુરી છે, કાવ્યો વાંચવા ગમે એવા છે. લેખોમાં કેટલાંક પ્રાસંગિક છે ને કેટલીક બાળમાહિત્યની વાર્તાઓ છે. પણ ઐતિહાસિક ભૂમિકાવાળા લેખો આનંદ-દાયક છે એટલું જ નહિ પણ સામાન્ય વાચક-ગણને કેટલીક નવલકથા જેવી હકીકતો પૂરી પાડે છે. જુનાગઢ રાજ્યમાં અગાઉ શિક્ષક ને હાથ-આધારીશ તરીકે હોય સોઠની ઐતિહાસિક તથા રીખ વિશે લેખકને સારી માહિતી છે એનો લાભ એમના લેખોન મળ્યો છે તેથી સોમનાથ, વેરાવળ, ને જુનાગઢ વિગેના લેખો વાંચવા લાયક બન્યા છે.

પ્રિયા આગમન : લેખક, કોલકા પ્રકાશક, રતી, જમનાદાસની કું, મુંબઈ; પાનાં ૧૯; કિંમત બે આના.

આ ખંડકાવ્યના બે વિભાગ પાડવા છે-પ્રિયા-આગમન ને પ્રિયા આતિથ્ય. શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દ. રવે-એ અસ્તાવના લખી સમીક્ષા કરી છે. પ્રિયતમાના આગમનથી કવિહૃદયનાં બીનને જે મજબૂત થયો એની પ્રસાદીરૂપે આ કાવ્ય આપણને પ્રાપ્ત થાય છે, કવિએ અનુભવેલ અંકાર આપ્યા કાવ્યમાં પ્રસરી રહેલ છે અને પ્રિયાનું આતિથ્ય કર્તા પોતે અવશ બની કવે છે કે 'તું' અવસી ને હું નાવ. પ્રેમમાગરમાં છુકાવ. લોકને પ્રિય થાયવ! મોક્ષ પન્થની સીમા લાવ!' રા કાલકી કવિતા હજી આરંભકાળે છે ત્યાં જ એમનો હાથ સારો બેસી ગયો છે. વિદ્યા સમીક્ષાકારે કરેલી મુલ્યાંકનો હદમાં રાખવાથી પોતે કહે છે એવો આસ્વાદ પામવાનો સંતોષ કવિને જરૂર મળી શકશે.

એકનો એક એ ચંદ્ર બિન્ન બિન્ન રૂપે રમે નિર્મળ વ્યોમને એકે નિહારિકા તણુ ઉરે.

૬.

સેમાચાર સાર

—ગાંધીજીની ત્રાવણકોર રાત્રમમાં મુગાફરી. ત્રાવણકોર નરેશને ગાંધીજીએ અભિનંદન આપ્યાં. અને કહ્યું કે “ત્રાવણકોરના ગંદિરો હવે મારે માટે ખુલ્લા થયા.”

—બિહાર ધારાસભાની કુલ ૧૫૨ બેઠકામાંથી મહાસભાએ ૯૨ બેઠકો સર કરી.

—પતીઆળા કૉલેજમાં અમાજવાદ અને મૂડીવાદ વિષે ચર્ચા થતા સમાજવાદની તરફેણનો દરાવ કરનારને ગળથે પકડ્યા, આખરે છોડી મૂક્યા.

—‘માનુભૂમિ’ ‘મહાગામ્’ ને ‘ઇડીયેન્ડ’ પત્રોના પ્રેસની ભગીનગીરી જત કરી. ‘માનુભૂમિ’ પ્રેમ ઉપર પોલીસે દરોડો પાડ્યો.

—વડીયાગસભામાં પૂજાથેલા સરાલ જવાબમાં સગકારે બહેર કયું” કે ‘શ્રી સુભાષ બોઝને દાલ મુન્ત કરી મકાવ એમ નથી પણ જરૂર ફરતા વધુ સમય નહિ ગળવાના આવે.’

—શુજરાતી સાહિત્યસંઘમાં ઉત્તર રથાને બિરાજનાર શ્રી નરસિંહરાવ દિવેટીઆ ૭૮ વર્ષની વયે મુઅઝિમા અવમાન પામ્યા.

—શ્રી જમનાલાલજીએ ભમિલા મિલિયા રાષ્ટ્રીય મુસ્લીમ વિદ્યાપીઠને ૩ ૧૬૦૦૦ ની બાદશાહી અખાવત કરી.

—વડીયરામભાની રટેન્ડીંગ કામના-સ કમિટીએ નરી ટેલીફોન લાઇન તથા આદામાનના જગલોમાં દ્રામ નાખવા ૩ ૭૦,૮૦,૦૦૦ મળુર કર્યો.

—બી. એન રેટવેના એજન્ટ હડતાલીઆઓને અમુક શત્રોએ ફરી કામે લગાડવાનું જણાવ્યા મુજબ એ લોકોને ૭ દિવસમાં કામે લાજર

થવાનું નહિતર બીજા રાખી લેવાનું બહેર કયું.

—શ્રી. ગજગોપાલાચાર્યે ગાંધીજી અને સત્યમતિના આગ્રહથી બહેર જીવનમાં ફરી પ્રવેશ કર્યો અને મદાસ ધારાસભા માટે ઉમેદવારી બહેર કરી.

—અમનવાદમાં શ્રીમતી હરીમોગ અને મૌમેન્દ નાય ટાગોરનું મિવિલ ઝંકટ મુજબ લગન રજીસ્ટર થયું

—સેવાસી ગામે વડોદરા તાલુકા પ્રજામડળની પ્રથમ પગિપ્ત શ્રી પ્રાણલાલ મુનશીના પ્રમુખ પક્ષા નીચે મળી. જમીન મહેસુલના ઘટાડા સળધમાં દરાવ થયો.

—મુઅઝીની વેપારી એબરના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. રાજ બહાદુર ગોવિંદલાલ શિવસાદ ચૂંટાયા.

—મેડિડનાં સંસ્કલ્પમાં ભાગ નલેતાં બધા સનદી નોકરોને જેમબને તેમ જલદી મેડિડ છોડી જવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો

—શ્રી કમલાદેવી અદોપાખ્યાય સામે બેંગ્લોરમાં ભાગલુ કરવાની મનાઇ કરવામાં આવી.

—હિન્દભરમાં ઠેર ઠેર સ્વાતંત્ર્યદીન ઉજવાયો.

—હાલમાં ઇન્ડીયન સ્વરાજ લીગે હિન્દ સ્વાતંત્ર્ય દીન ઉજવ્યો

—અમદાવાદની મીલ મળુરની તકરારમાં જરડીસ મડગાંવકરે લવાદ તરીકે ફેસવો આપ્યો છે કે ‘મળુરોના પગાર કાપવાનું કંઇ કારણ નથી.’

—મિલકતમાં હીન્દુ સ્ત્રીઓના હકકતું ડા. દેશમુખનું બીલ કોઇપણ ભતના સુધારા વગર ધારાસભામાં પાસ થઈ ગયું

—કવિવર ટાગોર સાતિનીકેતનના કાળા માટે ‘ચિનાગદ’ નાટક લખવવા તા. ૧૮ મી

એ અમદાવાદ આવશે.

—કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદ ભરવાનાં આંદો-
લનો ફરીથી ગતીમાન થયા છે.

—જવાહરલાલજીએ ચૂંટણી જંગને સફળ બનાવવા
પંજાબ, બિહાર, યુ પી વગેરે પ્રાંતોમાં અરેષ્ટેશનમાં
પ્રવાસ કર્યો.

—બિહાર, આસામ, ઓરિસ્સા ને બંગાળમાં
ધારાસભાની ચૂંટણીમાં મહાસભાએ બહુમતી
મેળવી અને ઘણે સ્થળે હરિદે ઉમેદવારોની
જાગીરગીરી પણ જરૂર થઈ.

—કોમરૅડ ડાંગે અને બીજા કેટલાક મહામહા-
વાદીઓ સામે શિસ્તભંગના પગલાં લેવાયાં.

—જર્મનીમાં મળેલી રીસ્ટેગની બેઠકમાં ભાગ્ય
કરતાં હિટલરે જણાવ્યું કે 'નાઝી અમલના ચાર
વર્ષમાં જર્મનીએ ભારે પ્રગતિ કરી છે, બેકારી
ટાળી છે તથા જર્મનીને એક રાષ્ટ્ર તરીકે
માનવંત ગ્યાન આપાવ્યું છે.'

—મીસીસીપી નદીમાં ભયંકર રેલ આવી. નદીની
સપાટી કરતાં એંસી ફુટ પાણી ચડી ગયું. ત્રીસ
અબજ ડોલરનું નુકસાન. ચારસો જાનની ખુવારી.
દસ લાખ ધરનાર વગરના થયા.

—ભાવી વિગ્રહમાં કેનેડા તટવ્ય રહેશે એ
દંડવ કેનેડાની આમ મહાએ મત ગણતરી થયો
બીના ઉઘાવી દીધો.

—જનરલ ક્રાન્કના સૈન્યોએ અલેક્સા વિસ્તારમાંના
સરકારી મથકો પર મજબુત હુમલો કર્યો હતો, પણ
ભારે ખુવારી સાથે પાછા હટવું પડ્યું.

—કાર્લ રાડેક તથા બીજા ૧૬ સોવીએટ
અધિકારીઓએ મોસ્કોમાં રાષ્ટ્રપ્રેક્ષના અપરાધનો
સ્વીકાર કર્યા પછી તેમાંથી ૧૩ જણાને ફાંસીની
મુજબ અને કાર્લ રાડેક તથા બીજા ત્રણને દશ-
દશ વર્ષની કેદની મુજબ થઈ છે.

—જર્મનીની સેનલસ્ટી અને છટાલી તથા
જાપાન માથે જર્મનીએ કવૈલ દોસ્તીનાં કરારો
ને લીધે ફ્રેંચ ગૌકાળમાં ૩૫ હજાર ટનની એ
મનવારો અને બીજાં લગાયક બારકસો બાંધવાનું
નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

—નોએવ છનામ માઇપણ જર્મન શહેરી દબે
પછી કથુલ રાખી રહે નહિં એવો વટકુકમ
હિટલરે બહાર પાડ્યો છે.

—જર્મનીની પાર્લામેન્ટે હિટલરને બીજા ચાર
વર્ષ સુધી સમુખત્યાર તરીકે કુલ સત્તા સુપ્રત
કરી છે.

મારી જીવન કથા

જવાહરલાલ નેહરુ

[સચિત્ર]

[આ પુસ્તકના અભ્યાસથી જે તાકાત અને શિક્ષણ મળે છે જે તાજગી મળે છે અને સ્ફુર્તિ અને ચેતન મળે છે તે આપણા ઇતિહાસના કોઈપણ અભ્યાસીને છોડ્યે પાસવે એમ નથી.]

ગુજરાતીમાં ઉતારનાર

મ હા દે વ હ રિ ભા ઈ દે શા ઇ .

કિ મ ત ત્રણ રૂ પિયા

[પોસ્ટેજ અને ગ્રજેસ્ટેશન ચાર્જ આર આના]

‘જર્નિ’ ના વાચક જાણીએને અમારી આગ્રહભરી વિનંતિ છે કે આપ આ પુસ્તક અશ્વ વાચ્યને પહેલી આવૃત્તિની થોડી જ નકલો ખાકી છે એટલે આપ આપની એક નહલ સત્વ મળાવી દેશે.

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર

રમકડાં મારકેટ :

અમદાવાદ

ડેન્સો હોલ :

કરાચી.

લેખક: શ્રી પાન

પૃષ્ઠ ૨૨૭ : પાકું પકું : દિરંગી જોડે : મુદ્ર મેં રાધિયો : ચોરંગ મેં આના

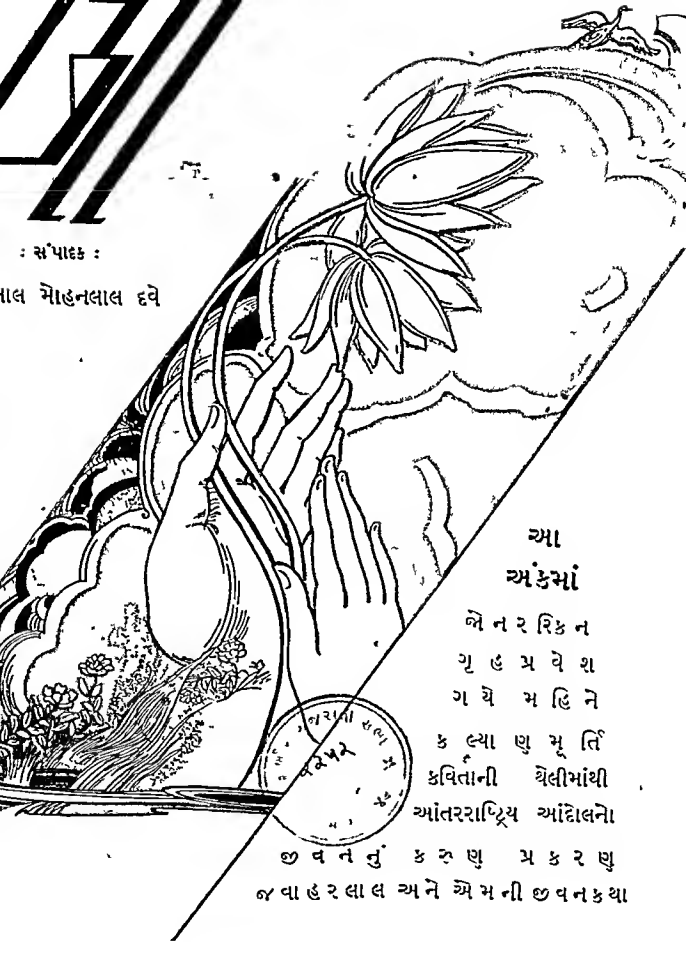
નવન આહિત્ય ભંડાર :

૨૫૫માં મારકેટ

અમદાવાદ

૨૫૫, ૨૫૫

ક્રાંતી

: સંપાદક :

માલ મોહનલાલ દવે

આ
અંકમાં

જો નર રિક્ત ન

ગૃહ પ્રવેશ

ગથે મહિને

કલ્યાણ મૂર્તિ

કવિતાની થેલીમાંથી

આંતરરાષ્ટ્રિય આંદોલનો

જીવનનું કરુણ પ્રકરણ

જવાહરલાલ અને એમની જીવનકથા

પુસ્તક • ધનશંકર કું. શુક્લ

પ્રભાત પ્રેસ • ડેન્સો હાલ • કરાચી

ભ મિ

પ્રકાશક • સુરેશ રા. બાળરીઆ

ભમિ કાર્યાલય • ડેન્સો હાલ • કરાચી

વર્ષ છઠું

અંક ત્રીજો

અનુક્રમણિકા

સાગળ અંક

૬૩

ભાવના	શ્રી	૧૩૭
તમે હોળી માતા !	મોહિનીચંદ્ર	૧૩૮
જતાં રહ્યાં ?	પ્રેમશંકર હ. ભટ્ટ	૧૩૯
હિમશિલા	હરિલાલ ગો. પંડ્યા	૧૩૯
જન્મગાંઠ	નટવરલાલ મો. ગાંધી	૧૪૦
જીવનનું કરુણ પ્રકરણ	શ્રીકાંત	૧૪૧
વિચાર જડતા	અનાત	૧૪૫
જોન રત્નિકન	કાન્તિલાલ મ. શાહ	૧૪૬
ગૃહપ્રવેશ	નગીનદાસ પારેખ	૧૬૬
આંતરરાષ્ટ્રિય આંદોલનો	ભાસ્કરરાવ પિટાંમ	૧૭૨
જવાહરલાલ અને એમની જીવનકથા	જેનેન્દ્રકુમાર	૧૭૬
પ્રવેશે પ્રવેશે	મણેલું	૧૮૫
કવિતાની થેલીમાંથી	મન્દુલાલ ગાંધી	૧૮૬
ગયે મહિને	રતિલાલ મહેતા	૧૯૩
ભાવજને	ગજાનન વિ. જોરી	૨૦૧
કાવ્યોત્પત્તિ	રતુભાઈ ન. દેમાઈ	૨૦૨
કલ્યાણમૂર્તિ	ચાપાન	૨૦૩
અવલોકનો	ચા. હ.	૨૦૬

અમારા મુખ્ય એજન્ડો:—

ગ્રી જમનાદાસની કું.,

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર

એલ. કે. મેઘાણી

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લી.

ગાંડીવ લવાજમ એજન્સી

પ્રિન્સેમ સ્ટ્રીટ. મુંબઈ ૨

રમકડો માર્કેટ, અમદાવાદ

૧૪, અમરનસા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

રાવપુરા, વડોદરા

હવાડીયો ચક્રો, મુરન

વાર્ષિક

:: ::

લવાજમ

::

રૂપિયા ચાર

પુસ્તક અંકની કિંમત છ આના

| દસ શિલિંગ

સૌને માટે

તાકાત-તાજગીથી ભરપૂર

લઝીત દારૂ

ઝંડુ દ્રાક્ષા સવ

— વિના વિનંતે —

વાપરવા માંડે

ખાસ ઝીઝીને માટે

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

ઝીઝીની તબજાહમાં

આખા અસર કરનાર

ઝંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદરદિ રોગોનો

અકમીર ધલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

મેલેરીઆને મારી હાવનાર

ઝંડુ

મેલેરીઆ મિક્ચર

ચાલીયા તાવની રામખાણ દવા

એકવાર અજમાવી લેવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી. પો. બો. નં. ૫૫૧૩ મુંબઈ નં. ૧૪

મિથના મોત એજન્ટ ડાહ્યાલાલ બ્રધર્સ, સ્વામીનારાયણ જીર્ણોગ, બંદર રોડ, કરાચી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું મૂલ્યીયત્વ આજેજ સંગ્રાવો ○

મહાગુજરાતનું માનીતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લવાજમ .

કિંદમાં : વા. ૧-૮-૦
પરદેશ શીટી ૩ ચૌદ

તંત્રી :

ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં શારદા કઈ રીતે લાત પાર છે ?

‘શારદા’ એ એક ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને એ ત્રિગી ચિત્રો આપે છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લોકસાહિત્યની રસદહાણુ
માટે મુપ્રસિદ્ધ છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જેના તરી અક, નવનિકા અક, લોકસાહિત્ય
અક અને દીપાલ્કરી અક માટે હજારો લોકો દર વખતે રાહ જુએ છે.

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જે સિટવર્ગ અને આમર્ણના સાહિત્યનો
મુખેજ સાધે છે

શારદા’ એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે સોરઠી ઇતિહાસની રા
રાયચુરાકૃત નવલકથા આહુકોને લેટ તરીકે આપે છે.

‘શારદા’ એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે કે જે રાજના એક પૈસામાં સાહિત્ય અને ક્યાને
રસથાળ દર મામે તમારે ત્યાં પહેંચાડે છે.

‘શારદા’ બાર વર્ષથી પ્રગટ થાય છે તમે એના આલક થયા હસી જ. ન થયા હો તો
નીચેના કામપણુ રથેજ આજ ને આજ ખમર આપો એટલે ‘શારદા’ રાંધ થશે

તંત્રી : ‘શારદા’ ચોરવાડ (કામીયાવાડ)

પુસ્તકાલય સહાયક મહકારી મંડળ લી. વડોદરા,

આર. આર. શેકની કંપની, બુકસેલર્સ, પ્રોન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

ASVAN

The Supreme Tonic

વૃદ્ધ કે યુવાન, નબળા કે માંદલા
કોઈ પણ માણસ માટે અકસીર ગણાય છે

શક્તિની સર્વોત્તમ દવા

અધન

ગુમાવેલી તાકાત ઝપાટાબંધ ઉત્પન્ન કરે છે
અને

નવું જીવન અને ઉત્સાહ રેડે છે.
શરીરના સ્નાયુઓ અને મગજને
અજબ રીતે વિકસાવે છે.

દરેક દવાવાળાઓની દુકાને મળશે

બંગાલ કેમીકલ વર્કસ, કલકત્તા

કરાચીના એજન્ટ— બે. તીરથ એન્ડ કું.

બંદર રોડ ક રા ચી

ડૉ. રવિશંકર ગણેશજી અંબરી કૃત પુસ્તકો

૧૯૩૭ ના માર્ચ આખર સુધીના ખરીદનારને નીચેની ખાસ ઘટાડેલી કિંમતે આપવામાં આવશે

મૂળ ઘટાડેલી કિંમત કિંમત		મૂળ ઘટાડેલી કિંમત કિંમત	
૧ વગર દોહડાનો વૈદ્ય	૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦	*૬ દિંદના દિતનો ઉકેલ	૧-૦-૦
૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા	૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦	૭ હંડયોગ	૧-૪-૦ ૭-૦-૦
૩ વૃક્ષવસ્થામા તંદુરસ્તી	૧-૮-૦ ૦-૮-૦	*૮ શતપ્રલોષ્ટી	૦-૧-૦
૪ વલુને શિખામણ	૧-૦-૦ ૦-૫-૦	*૯ આરોગ્ય દોહાવટી	૦-૧-૦
૫ આદર્શન	૧-૦-૦	કુલ કિંમત રા. ૯-૧૪-૦	

*આ પુસ્તકો છુટક મળી શકશે નહિ આખા સેટમાં જ અપાશે પોસ્ટેજ ખર્ચ સ્વલગ. નવ પુસ્તકોના આખા સેટની મૂળ કિંમત રૂ. ૯-૧૪-૦ થાય છે તે રૂ. ૩-૪-૦ મળશે

ઉપરના પુસ્તકો મુંબઇ તેમજ અમદાવાદમાં નીચે જણાવેલા ડેકાએજી મળી શકશે. પરંતુ મુંબઇમાં ઘટાડેલી કિંમત ઉપર રૂપિયે ૦-૨-૬ અને અમદાવાદમાં રૂપિયે ૦-૧-૬ ખર્ચ જોડવું પડેલું છે

વડોદરામાં.—પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

મુંબઈમાં.—આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઇ નં. ૨

અમદાવાદમાં.—મુર્મૂર પ્રથરન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ—અમદાવાદ

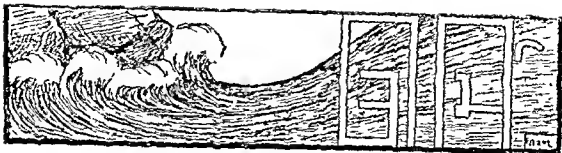
દરેક માવજનિક પુસ્તકાલયમાં અને દરેક મંદિરો મુદ્દમા ખાસ સખવા જેવાં ફરિયાદ, બોધક, ઉપકારક અને મનુષ્ય જીવનને માર્ગદર્શક થાય તેવા શિષ્ટ વાચન માટે પમંગી પમેલા ઉત્તમ કોટિના પુસ્તકો —

મૂળ લેવાની કિંમત કિંમત		મૂળ લેવાની કિંમત કિંમત	
૧ શ્રી ઘોટા પ્રેશવ કવેનું આત્મચરિત્ર	૩-૦-૦ ૧-૮-૦	૪ અપંગની પ્રતિબા	૦-૧૨-૦ ૬-૧૨-૦ (હિવન દેવરની આત્મકથા)
૨ વીર ગાર્હિલડ	૧-૮-૦ ૧-૦-૦	૬ જગતના રીતારા	૦-૮-૦ ૦-૭-૦
૩ બુકર ટિ. લોશિંગટન	૧-૧૨-૦ ૧-૦-૦	૭ અમારા જીવનની કેટલીક યાદગીરીઓ	૧-૮-૦ ૧-૪-૦
૪ દોરમ પુસ્તક ૧-૨	૧-૩૩-૦ ૧-૦-૦	ગાંધીજીની આત્મકથા	લાગ ૧-૨ ૧-૦-૦ ૧-૦-૦

પોસ્ટેજ તથા રવાનગી ખર્ચ જુદા.

લખો — પુસ્તકાલય સ. સહકારી મંડળ લિ.

સવપુરા-વડોદરા.

* વર્ષ ૧૯૩૭ *

* માર્ચ ૧૯૩૭ *

* અંક ત્રીજો *

ધણીવાર એવું બને છે કે આપણી પ્રતિભા આપણે જો સિદ્ધાંતોનું પાલન કરીએ છીએ તે સિદ્ધાંતો એટલા જ દરજ્જાપરમા આપણા જીવનમાં નથી દેખાતા. હું બાલમંદિરનો શિક્ષક હોઉં એટલે બાલમંદિરની પ્રતિભા બાળકો ઉપર થેમ કરે, એનો આદર કરે, એનું ચિંતન કરે, પણ એ સિદ્ધાંતો જીવનમાં દરેક પ્રસંગે એમ નથી વર્તી શકતા. એ જ રીતે હું સેવક હોઉં તો મારા સેવા-ક્ષેત્રમાં જમે તેવા બદમાસ છુટ્યા કે કમ માણસને પણ હું સદન કરી લઉં. અને એના હૃદયને ભગ્ન કરવા માટે જો કરતું પડશે તે હું કનીશ પરંતુ એ સેવાક્ષેત્રની બહાર કોઈ જુનમા, કોઈ થીએટરમા, કોઈ સભા સરખસ કે મેવાપડામાં કોઈને સંબંધી રાખીશ નહિ.

મને વિચાર આવે છે કે આમ થવાનું કારણ શું હશે? મિત્રો! પાસે પક્ષદાર રહેનાર હું બીજો એવકા કેમ થાઉં છું? પ્રિયજન પાસે ભગ્ન થતી ત્યાગશુદ્ધિ બીજો કેમ ચામ્ભ ભય છે? ઘરમાં, મામડામાં કે મેવાના ક્ષેત્રમાં દેખાતી ઝાઝાઈ અને મેવાગતિ બીજો ક્યથે કેમ લોપ પામે છે?

વિચાર કરતાં મને લાગે છે કે મારા હૃદયમાં એ શુભિનો પિનચ નથી થયો. એ શુભિને જન્મ આપવા માટે મેં પ્રસવરેહના સદન નથી કરી, એને કનેરવા માટે મેં મારા આધાર નિદાને નથી લોભ્યા. કોઈની પાસેથી એ શુભિને લઈતા લઈ હું મારે કામ ચલાવું છું અને પારમ પોરાક પડેલી માની ભતને સોંપાવું છું. ને એમ ન દોષ તો જીવનના એક ક્ષેત્રમાં દેખાતો શુભ સમય જીવનમાં કેમ ન દેખાય?

તમે હોળી આતા !

માહિનીચંદ્ર

: છન્દસ :

તમે હોળી માતા ! વરસદિનને ક્યાં પ્રકટીને
ધરાયે પેટાવે અનલલકડકા આલ ઉડના,
પ્રવેશી પેટાળે અલુઅણુ વસી જે, લડલડે
રજનીદિન સારા વરસમાં.

ને તેના તલુખા કચો ધરતીનાં હીખિતબરેલાં ગને,
ન્યાંથી કિરણ કોટી કૈક કૂટલાં, ઉડાવતી સ્પર્શતાં
ઘોંચે તારકરુષ રમ્ય ગ્રહી જે, શત્રિનિયે આધડે
પૃથ્વી નિદિત ગ્રહતા, વિયતંમાં

પૂછું તમોને —

‘અકેક એ તારકની કણીથી
ઉઠે ન કાં એવી પ્રચડ જવાળા,
અધીનતાના અમળબંધ કાળા
કરી શકે જરૂમ નવાં બળોથા ?’

પછી આ વેરાને —

બાલપ્રદેશે અમ માતૃભૂમિને,
સમૃદ્ધિનાં સોનલ રશ્મિ રેલીને,
સહસ્રરશ્મિ ફરી ઊગતો હસે !
અરાયરોનાં મુખપત્ર સૌ લગે !

જતાં ગદ્યાં હયા ભડકા જગારી,
લીની મળતી રમણીય વાડીમા
કો હાઈની, ને પળવાર માહગ
મટયા તૈતાં તે યદ્ય અન્યા ગયા ?
ગયા રચ્યં વા મખિ ! કહો જવું પડ્યું ?

મધ્યા તણી પાલવકોર ચૂપરી
નિગાશ કો અતગ શી, ધીમેધીમે
જવાય, તોયે તહીં ગામ પાન્ને
વાવણની ચોલ વીચોલ વેવધી
અનેક નારી, નિજ કંઈની રીણા
બળવતી'તી, વપુ પેં વીંટયા તવ
પાનેતરે ગાંક અખંડ વાળી
ચૂલી રજુ 'ણે ઉપવસ્ત્ર કાકુ !

વદાય વેળા હતી આપની તદા,

કૌમાર્યનાં મંગલ મંપુટે ઝીલી,
અતિત આકર્ષક ઝાંઝરા જન,
પીરા અદીગ ભવના રણો મહો

વળાવવા ત્યાં જન કૈંક આરીયા
હતા, હતો હુય ઉભેય એકમે
ભાગ્યશ, પૂરે મદુ કુદિ આવશે ?
ને હું ? હું ? એ શુ નજરેય ન્યાગરા ?
એ પ્રશ્નભાવે જરી જોડે ત્યાં ફીડું
કારણની કો નિમળા કમળી શુ
અશુભલ્ય એકય છુંદ નેનમા !

અગોચ તોયે ઉગ્ભાવ હૃદયરી,
ગદ્યન અશુ 'નવ હું, ગદ્ય પ્રિય !'
અને નિહાળુ નજરે જતા, જતાં
હમી રહુ હું નથી કયાય એ ગા !

હિમશિલા

હરિલાલ ગો. પંડ્યા

તદને હિમશિલા અરે ! મનુજ બે મમા રાયવુ
ગમે ન, જગ આરડુ નવ કદીય રૂપગા પ્રિયે !
પ્રચડ ઉરવેગવા, બ્રમણ સાધ્ય રહેજે બને,
નિગાડ પૃથ્વી પરે, પ્રતિક વિશ્વ સૌન્દર્યનું ?

ગણ્ય ઉપગર્વિતા, પ્રણયગીત ગાને તદા
જગાડ જગસુખને, મહજ ભડપને મહરી,
અમીગસ વદાવજે, અધઃ લોલ-ઓપડે ભરી,
બની રડીશ શુ અનુષ મુજ આગતી કોકિયા ?

અરે ! નવ કશુય તે-જીવન કષ્ટધાન વહી,
ન મોહ શુભચીતને પ્રણય છોડવા ઉજાગી,
અશાન્ત બવ માગરે, ખડક શુ મહી ઢોકરો,
ફૂટી જવું કદી અપકર મુજ કાપના કુગળને !
વિરાગત વિવાસ્ત્રી હિમશિલા મિત્રો શૂઝે પે,
અદનિશ તુ અંગતે, જવું અનતને આગણે !

એમ છે, ખરું નહીં એને સ્પર્શ ન કરી શકી, એ મારી શક્તિ ની બહાર હતું. હજાર વખત મેં ધડકા માર્યો, રાતદિવસ મારા હૃદય ઉપર મેં એ લાગ મોડેનો પગ નહીં એ ન જ કરી શકી અતના એક પગ ખૂણમાંથી મને સ્પર્શનુભૂતિ ન ગળી

મોં ફરી ફરીને એ વિચાર આવે છે કે પ્રેમમાં પોતાનું પ્રતિનિધિ પાડવાની કે પથો પાડવાની શક્તિ નહિ હોય! પ્રેમ પદ્મ શક્તિ છે એમ તો મેં ઘણીવાર સાબળ્યું છે પણ મને આ પ્રમથમાં એનો અનુભવ કેમ ન થયો? નરનીનના પ્રેમમાં કાંઈ દેવ દશે? પ્રતિનિધિ ન બીની નકાર મારા હૃદયના આપનામાં કાંઈ નહીં હશે?

નરનીનને મૃતુ પામે આને એક મરિને થયો. મારી આખ આગળથી એ ડેવુ દરમ અસતુ નથી એના સુકાઇ મથેનો દુ ની ચહેરો મારી આખ સામે જ તરડે છે એની વાચનાભરી આખા અને લાગણીઓને દવારી મૂકારી વાળી મારાથી બૂનાતાં નથી મળતાં પડેડાં એ સતોડી આખ મોંથી શરોતો હોત તો કેવું સારૂ હતું? એના બીડવિના પોપચા ઉપર મેં આગળીઓ તો મૂકી હતી પણ એ આગળીઓમાં પ્રેમનું મેનનત્વ આ હતું કે એના ફરી જતા હરને જાગૃત કરી ફે!

એની ગયા હોત તો કેવું સારૂ હતું! હું તો એની ગઈ હતી મેં નવનીનને જાણ્યો પગ દીધું હતું પણ એ ન ચેત્યો એને પોતાના પ્રેમની શક્તિ માટે શ્રદ્ધા દશે પ્રધાય મારી સ્મરનાને એ સાચી નહિ માનતો દેવ પ્રધાય એ પથ લાચાર બની ગયો. દશે પ્રભુ જાણે ન દશે! પગ એ મારે માટે ખૂલે જ જશે અને હું એને શાત કરાવે નિદ્રા પ્રવેશ જતી જ રી

મિલેને શી રીતે અમળ્યું કે મર્યાદા નરનીન પ્રત્યે એ હજારો દોષો એવો પ્રેમ થઈ શકે જ નહીં? એ મારા માટે નહીં જ કુલાન કરના તેના દોષો તે જાણુ છું મારા કરના પણ નહીં એને કાંઈ નહોતું તે રંગ હું જાણુ છું, પણ એથી તો હું એના મિત્ર વિતાવું રહેતી અને એની લાગણીઓ ધસીવર મને આગળની જતા હું એના મધે મેની રાખતી અને એ પ્રમન્ય ગદ એના નખખા પ્રતો જતી

તમને આપના જ ઉપથી મરી ગિયતિ કસાય નહિ સધાળ્ય અમરા પેની લાગણીઓમાં મુગમ્મત કરા વિરોધી તત્ત્વો હતા તે સ્પષ્ટપદે નહિ જાણ્ય તમને પથ પ્રધાય લાગણીઓમાં ધણને લાગે છે તેમ-કે મેં નવનીનને વિશ્વાસ આપ્યો પ્રેમ આપ્યો અને નરનીને એનું સર્વજ્ઞ મારા ની મુક્ય એ પડી હું વિશ્વાસની બની મેં પ્રેમ આ વિશ્વાસ ઉપરી લીધા ઉદાચિત અને સાચો પ્રેમ નરનીન એવું ન કરી શકે પારિણમે નરનીન ઘસાવે આ હા એનો પ્રેમનરો બગલો જ રહ્યો અને છેવટે ખૂણમાં થોડા-થોડા આનું નથી તમને અને તમારા કરા બીજા સ્નેહીએને મારી વાત સમજાવ એ માટે અમારી એનીની આખી કથા હું કેડું છું લેખિ આ માને કે એની માને તેની અને પત્તા નથી

એમના ઉનાં ઉનાં નિર્વાઓથી મારી જીવનને મારે
જ્યાંથી લેવી જોઈએ

+ + +

નવનીત અને હું આજથી માત્ર વર્ષ પહેલાં
એટલે મને પદ્મનું અને એને વીમનું વર્ષ ચાલતુ
હતુ ત્યારે .....ને ત્યાં મળ્યા. ત્યાર પહેલા
અમારે મુલ્ય ઓળખાણ નહોતી એનું સુગમિ
શરીર તેજસ્વી છુદ્ધિ અને આનંદી સ્વભાવ મને
આશ્ચર્ય લાગ્યાં. એને મારામાં ક્યું આકર્ષણ
અનુભવ્યું હશે તે હું બગાડી ન કહી શકું, પણ
એણે મને અનેકવાર કહ્યું છે કે, “તે દિવસે મારા
સામે જોતા જ એ જોવાયો હતો.” એના જ
શબ્દોમાં કહ્યું તો મારી આખમા એગે ઉઠી
સૌંદર્ય જોયું હતું.

તે દિવસે અમારે સાથે જ જમરાનું હતુ
જમતાં જમતાં અમે વાતો કરતા હતા.
અને હમતાં હતા. એ મારા તરફ
લાગણીપૂર્ણ નેત્રે જોતો હતો તે હું સમજતી
હતી માત્ર ધ્યાન ખેંચાય એ રીતે એ વાતો કરતો
હતો તે પણ હું જાણતી હતી, પરતુ મને એવી
અણગમો નહોતો આવ્યો ત્યાં એકદી થયેલી
મહામાં એ છુદ્ધિમાં, શરીરમાં અને તેજસ્વીતામાં
ચડીઓનો હતો એવું મેં એ કહ્યું જ અનુભવ્યું
હતુ. આખી મહામાં એનું વ્યક્તિત્વ પણ તરી
આવતુ હતુ અને લગભગ બધું એની જ આજુ-
બાજુ રહેતા હતા અને એને જ સાલગતા હતા.

એ પ્રસંગને ત્રણ મહિના વીત્યા પછી અમે
એક વખત રસ્તામાં મળી ગયા હતા એકજાગીરની
નજર મળતાં અમે રિમત કહ્યું. એ ઉભો રહ્યો
એટલે હું પણ ઉભી રહી એ પ્રસંગ મને બરાબર
યાદ છે એ મારા સામે જોઈને જે રીતે વાત
કરતો હતો એ રીતમાં એની ઉઠળની લાગણી હું
જોઈ શકતી હતી. મારા અંતરમાં એની ભાવના
નો નહોતો ચડી પણ મારા પ્રત્યે નિર્ભયભાવે

એને લાગતી વર્ણવતો જોઈ માત્ર હવે પણ બીનુ
ચર્ચ થયું હતુ. એણે મારા ખાતર અત્ર અને
હામ કેટલું પૂર્યું હું ત્યારે, આ મળી ગયું એ
જાણી લીધું. મારા કુટુંબમાં કોણ કોણ છે અને
કેવું વર્તણૂક છે તે મનમાં લીધું. મેં પણ વિવેક
ખતર એનું જ બંધુ પૂરું અને અમે જૂના
પડ્યા.

ત્યારપછી વળી મહિનાઓ વીત્યા મારા મનમાં
એનું ઝગમગ પણ નહોતુ રહ્યું અચાનક એ
દિવસે એનો કાગળ આવ્યો કાગળ આકર્ષણથી
લાગેલો હતો એમાં પોતાની વિરોધ ઓળખાણ
તરી અને કેટલીક હકીકત હતી ત્યાંથી થોડું વર્ણન
હતુ અને છેલ્લે લાગણીભર્યા શબ્દો અને કાગળના
પ્રત્યુત્તર માટે આગ્રહ હતો. કાગળ વાંચી હું જગ
ચિચાટ પડી ગઈ પણ મને યાદ છે કે હું બહુ
વિવાદ પડી શકી નહોતી અદ્યથી કાલક એનું
થયું હતુ કે જે મને એ મધ્ય આગળ વધારવાની
ના પાણી હતુ બહારથી વળી એમ લાગતુ હતુ
માટે મેંદાય-શબ્દ ન ગાપના જોઈએ અને
પુણ મિત્રો હોવા જોઈએ નવનીતના મુજોનું
આદર્શ પણ થોડું થયું હતુ.

મેં એને દૂર કો જગ્યાએ લખ્યો. વળી
ટપાલે જ એનો લામો કાગળ આવી પડ્યો એમાં
ત્યાં પ્રેક્ષણું સુદર વર્ણન, પોતે અનેકની વચ્ચે
હોવા છતાં પોતાને લાગતી એનાના, જીવનના
અભિવાદો અને મારી મેત્રીની કાપનાની મધુરતાનું
સુદર વર્ણન હતું. મારે કમ્પ્યુટરનું જોઈએ કે
એ કાગળ વાંચીને તુરત તો મને કંટાળો આવી
ગયો હતો ‘કદમ્બ બંધાય છે’ એવી પણ મને
સંકો મધ દી, જતા વિવેક ખાતર મેં એને
દૂર કો જગ્યાએ લખ્યો અને ઉમેર્યું કે ‘હવે તો
કોણ જાણે કેટલા વખતે તમને ઝગમગ મળવાનો
લામ મળશે!’ આ વાક્યે એને બમમાં નાખ્યો
એમ દૂર એના જગ્યા ઉપરથી જુની રાત્રી એ

પોતે અહોનિશ મારું ચિંતન કરી રહ્યો છે અને પોતાના સથોએ અનુકૂળ થતા જ એ દેશમાં આવશે તે મને મળશે, એટલું જ નહિ; પોતાના બાવી જીવનનો કમ ગોઠવતા પહેલાં મારી સલાહ પણ લેશે એવું એવું એણે કાગળમાં લખી નાખ્યું.

હવે મારાથી ન રહેવાયું. મને થયું કે જોતાજો વધતો જ નાથ છે હું એની પેઠે જ એવું ચિંતન કરતી હોઈશ એવો એ ખવાસ સેવતો હશે એમ મને સ્પષ્ટ જણાયું ત્યાર પછી મેં એને એક લાખો કાગળ આ પ્રમાણે લખ્યો.

મુ. નવનીતલાલ,

તમે મારાથી રાગ, અનુભવ અને વયમા મોટા હો એટલે મારે તમને મુરખી તખ્તુ જ નોંધ્યો, 'પ્રિય' લખવાનો શિષ્ટાચાર હોવાનું મને ઠીક લાગ્યું છે. આપણે એકબીજાને 'પ્રિય' કહી શકીએ એટલી આપણી વચ્ચે નિકટતા જ ક્યા છે? તમારા દરેક કાગળમાં મારા પ્રત્યેની તમારી લાગણી હું જોઈ રહી છું એ લાગણીને ઝીંચવાનું મારે સામર્થ્ય નથી એટલે હું ઘણીવાર અકળાઈ છું મારું વર્તમાન જીવન પણ મારા કાજુમાં નથી ત્યાં મારા બાવી જીવનની ક્યા વાત? હું તો એક સામાન્ય હાકરી છું અને સામાન્ય રીતે જ જીવી શકીશ એમ મને લાગે છે. તમે મારા પ્રત્યે લાગણી ધરાવો છો એ માટે તમારો આભાર તો શું માનું, પણ એમ યાચ છે કે મારી સ્થિતિ તમારા પામે સ્પષ્ટ કરી દઉં તમે કદપતા હો એટલું મારામાં બી નથી એટલી ઊંચી મારી ભાવના પણ નથી, તમારા જેટલી મારા હૃદયમાં ઉતરતો પણ નથી અને એટલે તમારા તરફ કે કોઈ તરફ હું લાગણી ધરાવી શકતો જ નથી મને દરેક વખતે એમ થઈ

માનું ન લગાડ્યો. મારા મનમાં હવે તે અચકાતા અચકાતા મેં આમાં લખ્યું છે કેમ? અસ્પષ્ટ રહેવું હોય તો પણ આ કાગળનો મર્મ મમજી લેતો

તમારી બેન
પ્રભા

મેં કરતાં કરતાં આ કાગળ પોસ્ટ કર્યો પણ અમારું દુર્ભાગ્ય કે આ કાગળનો પણ પૂરો મર્મ ન સમજાયો જવાબમાં એનો કાગળ આવ્યો તે આ રહ્યો

પ્રિય બેન પ્રભા,

તારો કાગળ મર્યો, મને મુરખી લખી શા માટે માગ કે છે? હું મુરખી છું? મારા જેવો ૨૧-૨૨ વર્ષનો જુવાન મુરખી પ્રણયી તો પછી મુરખીવદનું પણ અપમાન જ થશે ક્યા કરી કરીને મને મુરખી લખીશ નહિ, મને 'પ્રિય' ન લખી શકાય તો કાંઈ નહિ એમ ને એમ મારે નામ લખજો, શિષ્ટાચાર ખાતર જ 'પ્રિય' ન લખવું નોંધ્યો તે તારી વાત બરાબર છે, પણ ત્યારે આજ સુધી છું શિષ્ટાચાર ખાતર જ લખતી એમ મારે સમજ્યું? ના મારે એવું નથી સમજ્યું. હું એ માત્રી યકું જ નહિ મને તો આશ્ચર્ય યાચ છે કે તારા જેવી સિદ્ધિ કેમરિકા 'પ્રિય' શબ્દથી ડરે છે કેમ? એનો અનર્થ થી એમ તને લાગે છે?

અને આ ખીજી બહુ ય શું લખી નાખ્યું કે? આટલી બધી નમતા ક્યાથી શીખી ગયું? તું ગમે તે લખે, તારામાં ટેડી સંકિત છે તે હું ભાઈ છું, હું પણ જન્મે છે જતાં બેરો ચિંતય કરે છે. તું સામાન્ય હાકરી કે જ નહિ તારા કાગળના મર્મને હું સમજ્યો છું કે નહિ તે તો પ્રજા જાણે પણ મને મારું નથી લાગ્યું.

કે મારાં હોઝા અંતઃકરણમાં તારું કેવું સ્થાન છે !

હવે તો થાય છે કે એક વખત ત્યાં આવીને મળું. મારા જીવન વિષે નિરાંતે વાત કરું અને તને પણ વિશેષ આગમ્યું.

તારો ભાઈ

નયનીત.

આ કાગળ મેં ત્રણવાર વખત વાંચ્યો. મારા મન ઉપર એટલે લાગવા માંડ્યો. મારી અનિદ્રા છતાં દુઃકાંઈ વમળમાં આવી પડી હોઈ એવું લાગવા માંડ્યું. મેં જે ત્રણ દિવસ આ વસ્તુ ઉપર વિચરો કર્યા, પણ મને કોઈ માગ મૂક્યો નહિ. અંતે મેં જવાબ આપવાનું જ માંડી વાળ્યું, પરંતુ મારો જવાબ ન મળ્યો એ કાગળનો પણ જવાબ ન આપ્યો. આમ મારા પાસે એના પાંચેક કાગળો જવાબ આપ્યા વિનાના એકલા યથ ગયા. હેટલો કાગળ જરા દર્દીઓ આપ્યો અને મને યધું કે મારે જવાબ આપવો જ જોઈએ. એનો કાગળ આ રહ્યો:

બેન પ્રભા,

મારા આટલા બધા કાગળોનો જવાબ ન મળવાથી મને કંઈ કંઈ વિચારો આવે છે. તું મારાથી દુઃખાઈ દશે ! મારાથી અજાણતા ન લખવા જેવું લખામગ્યું દશે. ! અથવા તો તારા જીવનમાં કોઈ અવનવા બનાવો બની ગયા હશે ! મારાથી કંઈ સમજતું નથી. હેટલા પંદર દિવસ થયા મારી તનિયન પણ સારી રહેતી નથી. રાતદિવસ આ જ વિચારો આવ્યા કરે છે. તારે આટલા બધા કોર ન થયું જોઈએ. બીજા કશા ખાતર નહિ તો મારા માનસિક સ્વાસ્થ્ય ખાતર તો એક કાગળ લખ. દું નથી માનતો કે તું મારી આ

વિનંતીને પણ કોકરે મારીશ.

તારા મ્મરણમાં

મૂંતો ભાઈ

આ કાગળનો મેં નીચે પ્રમાણે જવાબ આપ્યો.

પ્રિય ભાઈ,

તમારા બંધા કાગળો મને મળ્યા છે. તમે અનુમાનો કર્યાં એવું મને કશું નથી થયું. મે તમને એક કાગળમાં લખ્યું હતું કે દું તમારી મૈત્રીને યોગ્ય નથી, હજી પણ આ કાગળથી જણાવું છું કે મારું મ્મરણ કરી નાહક દુઃખી ન થશો. મને તમારા પ્રત્યે સદ્ભાવ છે. તમારું લખુ થાય એવી મારી હમિશા ઇચ્છા રહે છે. એથી વધારે દું અનુભવી જ ન થકતી હોઈ ત્યાં શું કરું ?

તમે દુઃખી ન થશો, મારા માટે મૂંચવાનું હોડી દેજો. તમારામાં જે બળ અને સંસ્કાર છે તેનો યોગ્ય માગે ઉપયોગ કરજો. મને તો એ જ વસ્તુ સાગી આવે છે કે તમારા જીવનપથમાં દુઃક્યાં આવી પડી ! મારી મૈત્રી તમારી શક્તિઓને રૂંધે, શુંગળાવે, અસ્વસ્થ બનાવે એ મારે માટે અસહ્ય છે. દું પણ તમારા જેટલા જ દર્દી તમને વિનંતિ કરું છું કે, તમે તમારા કર્તવ્યમાં મરાગૂંચ રહેજો.

આ વરમે મારે અર્ધો ભણવાનું પડે યશે. પછી મારે વડોદરા જવાનું થશે તે માત્ર જાણવા માટે લખું છું.

તમારું કૃત્યાણ ઇચ્છતી

બેન.

આ કાગળનો મેં તુરંત જવાબ ધારેલો પણ જવાબ ન આપ્યો. બે ત્રણ મેસ મુધી મેં રાહ જોઈ. પછી તો મને ચિંતા થવા લાગી. મને

પોતે અહીંનિય માફ ચિતન કરી રહી છે અને પોતાના સયોગી અનુકૂળ થતા જ એ દેશમાં આવશે ને મને મળશે, એટલું જ નહિ, પોતાના બાવી જીવનનો કમ ગોઠવતા પહેલાં મારી સલાહ પણ લેશે એવું એવું એણે કાગળમાં લખી નાખ્યું.

હવે મારાથી ન રહેવાયું મને થયું કે ગોટાળો વધતો જ ન્થા છે હું એની પેઠે જ એવું ચિતન કરતી હોઇશ એવો એ ખસલ એવતો હશે એમ મને સ્પષ્ટ જણાયું ત્યાર પછી મેં એને એક લાંબો કાગળ આ પ્રમાણે લખ્યો

મુ. નવનીતલાઇ,

તમે મારાથી તાન, અનુભવ અને વયમાં મોટા છો એટલે મારે તમને મુરખી લખવું જ નેહએ 'પ્રિય' લખવાનો શિષ્ટાચાર હોડવાનું મને ઠીક લાગ્યું છે. આપણે એકબીજાને 'પ્રિય' કહી શકીએ એટલી આપણી વચ્ચે નિકટતા જ ક્યા છે? તમારા દરેક કાગળમાં મારા પ્રત્યેની તમારી લાગણી હું જોઇ રહી છું એ લાગણીને ઝીનવાનું મારે સામર્થ્ય નથી એટલે હું ધણીવાર અકાગળ છું મારું વર્તમાન જીવન પણ મારા કાળમાં નથી ત્યાં મારા લાવી જીવનની ક્યા વાત? કે તો એક સામાન્ય છોકરી છું અને સામાન્ય રીતે જ જીવી શકીશ એમ મને લાગે છે તમે મારા પ્રત્યે લાગણી ધરાવો છો એ માટે તમારો આભાર તો શું માનું, પણ એમ થાય છે કે મારી રિયાઃ તમારા પામે સ્પષ્ટ કરી દઉં તમે કદપતા હો એટલું મારામાં બધું નથી એવી ઊંચી મારી ભાવના પણ નથી તમારા જેટલી મારા હૃદયમાં ઉદારતા પણ નથી અને એટલે તમારા તરફ કે કોઇ તરફ હું લાગણી ધરાવી શકતી જ નથી મને દરેક વખતે એમ થઇ આવે છે કે તમારા સાથે હું પરસ્પરલાઠ બધું કરે, કારણ કે તમારી મૈત્રીને હું ગોચ્ય નથી

માફ ન લખાડશે મારા મનમાં હવું લે અવ્યકાતા અવ્યકાતા મેં આમાં લખ્યું છે કે મારું અસ્પષ્ટ રહેતું હોય તો પણ આ કાગળનો મર્મ મનજી લેજો

તમારી બેન
પ્રભા

મેં ડગતા ડગતા આ કાગળ પોસ્ટ કરીo પણ અમારા દુર્ભાગ્ય કે આ કાગળનો પણ પરી મર્મ ન સમજાવો જવાબમાં એનો કાગળ આવ્યો તે આ રહ્યો

પ્રિય બેન પ્રભા,

તારો કાગળ મર્યો. મને મુરખી લખી શા માટે માગ દે છે? હું મુરખી છું? મારા જન્મકાં ૨૦-૨૨ વર્ષનો જીવન મુરખી મજાસી તો પછી મુરખીવટનું પણ અપમાન જ થશે કૃપા કરી ફરીને મને મુરખી લખીશ નહિ મને 'પ્રિય' ન લખી શકાય તો કાઇ નહિ એમ મેં એમ મારે નામ લખજો શિષ્ટાચાર ખાતર જ 'પ્રિય' ન લખવું નેહએ તે તારી વાત બરાબર છે, પણ ત્યારે આજ મુખી છું શિષ્ટાચાર ખાતર જ લખવી એમ મારે સમજતું? ના મારે એવું નથી સમજતું હું એ માની થકું જ નહિ મને તો આશ્ચર્ય થાય છે કે તારા જેવી શિશિન કુમારિકા 'પ્રિય' સમજી ડરે છે કેમ? એનો અર્થ થશે એમ તને લાગે છે?

અને આ બીજી મધુ મ શું નથી નાખ્યું કે? આપણી બધી નખત કપાથી શીખી ગઇ? તું મને તે લખેને, તારામાં ફેરફાર શકિત છે તે હું જાણું છું, તું પણ જાણે છે જતા બાગ ચિનથ કરે છે તું સામાન્ય છોકરી કે જ નહિ તારા કે ગંગના મર્મને હું સમજીશ છું કે નહિ તે તો પ્રશ્ન જાણે પણ મને માફ નથી લાખું એટલું તને જણાવી દઉં તારાથી મને માફ લાગે જ નહિ મને ક્યાંથી કદપતા આવી શકે

કે માગું હોય અંતઃકરણમાં તારું કેયું સ્થાન છે !

હવે તો થાય છે કે એક વખત ત્યાં આવીને મળું. મારા જીવન વિષે નિરાંતે વાત કરું અને તને પણ વિશેષ ઓગળું.

તારો ભાઈ

નવનીત.

આ કાગળ મેં ત્રણવાર વખત વાંચ્યો. મારા મન ઉપર બોલે લાગવા માંડ્યો. મારી અનિદ્રા છતાં હું કેાઈ વખતમાં આવી પડી હોઈ એવું લાગવા માંડ્યું. મેં જે તણ દિવસ આ વસ્તુ ઉપર વિચારે કર્યો, પણ મને કેાઈ માર્ગ સૂઝ્યો નહિ. અંતે મેં જવાબ આપવાનું જ માંડી વાળ્યું, પરંતુ મારે જવાબ ન મળ્યો એ કાગળનો પણ જવાબ ન આપ્યો. આમ મારા પાસે એના પચ્ચેક કાગળો જવાબ આપ્યા વિનાના એકલા યથા ગયા. છેલ્લે કાગળ જરા દર્દભર્યો આપ્યો અને મને યુધ્ધ કે મારે જવાબ આપવો જ જોઈએ, એનો કાગળ આ રહ્યો:

બેન પ્રભા,

મારા આટલા બધા કાગળોનો જવાબ ન મળવાથી મને કંઈ કંઈ વિચારે આવે છે. તું મારાથી દુઃખાઈ દરો ! મારાથી અભણતા ન લખવા જેવું લખાઈ ગયું દરો. ! અથવા તો તારા જીવનમાં કંઈ અવનવા બનાવો બની ગયા દરો ! મારાથી કંઈ મમજનું નથી. છેલ્લા પંદર દિવસ થયા મારી તનિયત પણ મારી રહેતી નથી. રાતદિવસ આ જ વિચારે આળ્યા કરે છે. તારે આટલા બધા કંઠાર ન થવું જોઈએ. બીજા કશા ખાતર નહિ તો માગ માનસિક સ્વાસ્થ્ય ખાતર તો એક કાગળ લખ. હું નથી માનતો કે તું મારી આ

વિનંતીને પણ કોકરે મારીશ.

તારા સ્મરણમાં

સૂતો ભાઈ

આ કાગળનો મેં નીચે પ્રમાણે જવાબ આપ્યો.

પ્રિય ભાઈ,

તમારા બધા કાગળો મને મળ્યા છે. તમે અનુમાનો કર્યો એવું મને કયું નથી થયું. મે તમને એક કાગળમાં લખ્યું હતું કે હું તમારી મૈત્રીને યોગ્ય નથી, હજી પણ આ કાગળથી જણાવું છું કે મારું સ્મરણ કરી નાહક દુઃખી ન થશો. મને તમારા પ્રત્યે મદ્દભાવ છે. તમારું ભણ થાય એવી મારી હંમેશા ઇચ્છા રહે છે. એથી વધારે હું અનુભવી જ ન થકતી હોઉં ત્યાં શું કરું ?

તમે દુઃખી ન થશો, મારા માટે સૂરવાનું છોડી દેજો. તમારામાં જે બળ અને સંસ્કાર છે તેનો યોગ્ય માર્ગે ઉપયોગ કરજો. મને તો એ જ વસ્તુનું લાગી આવે છે કે તમારા જીવનપથમાં હું ક્યાં આવી પડી ! મારી મૈત્રી તમારી શક્તિઓને રૂંધે, શુંગળાવે, અસ્વસ્થ બનાવે એ મારે માટે અસભ્ય છે. હું પણ તમારા જેટલા જ દર્દથી તમને વિનંતિ કરું છું કે, તમે તમારા કર્તવ્યમાં મરાગ્રસ રહેજો.

આ વરસે મારે અતી ભણવાનું પૂરું થશે. પછી મારે વડોદરા જવાનું થશે તે માત્ર જાણવા માટે લખું છું.

તમારું કલ્યાણ ઇચ્છતી
બેન.

આ કાગળનો મેં તુરત જવાબ ધારેલો પણ જવાબ ન આપ્યો. એ ત્રણ મેલ સુધી મેં રાદ જોઈ. પછી તો મને ચિંતા થવા લાગી. મને

યયુ કે જરૂર કંઈક અનિષ્ટ થયું હશે અને
અનેક અશુભ શકાઓ આવવા લાગી અને મારા
પ્રત્યે રોષ ઉપજ્યો. મને યયુ કે મારે એની
લગભગ આ રીતે ઠાકરે નહોતી મારી ને પી
મારે નિષ્કર નહોતું થયું નેમતુ. સારા, લાગણી
લયાં કાગળ લખવાના મારે શું જતું ગ્રહેવાનું
હતું ! આના વિચાર કરી મેં એને એક કાગળ
લખ્યો.

પ્રિય ભાઈ,

ધણા વખત થયા તમારો મગન નથી તમે
મારાથી નારાજ થયા લાગે છે તમારા જેવા
ભાઈઓએ નારાજ ન થવું એવું મારા
મગનથી તો માફ નથી લાગ્યું ને.

હું મહી વડોદરા આવી ગઈ છું હવે
અહીંના સરનામે જવાનું લખજો.

તમારા કાગળ મિત્ર વધુ શું લખુ ?

તમારી એન.

નવતી જ રૂપ ને જરા આ તો એ
જવાબમાં આવેલી ગરતી હતી મારી રાત્રી
લોગોએ જ એને જીવનસ આપ્યો કે એમ
લખ્યું હતું અને અતે લખેત કે એકાદ
મહિનામાં હું દેશમાં આવું છું પછી આપણે
નિરાતે મળી રાખીશું.

મને તો આ કાગળ વિચાર્યું થયો એક
મહિના પછી નવતીત આવશે એ મમાયારે મને
ગભરાતી મૂકી એના મારે તને મારે કેવો
મબલ ગણવો ? એની લાગણીને મારે ક્યા
શું ની રત્યુતર આપવો ? મારી ને એની
સ્થિતિની ક્યારે ચોખવું કરવી ?

મહિના વીતી ગયો નવતીત મુનમ થોડા

વિસ રહીને વડોદરા આવી પહોંચ્યો આવતા
પહેલાં મને કામળ લખ્યો હતો એટલે હું
રેલવે ગઈ આજે મને એ દલ મટે ઘણી
દરમ થાય છે પણ તે દિવસે મેં એની પાસે
ખૂબ દર્દી બતાવ્યો અને હું એને યાદ મરતી
હતી એવો ટોળ કયો.

જમ, એના જીવનનો પ્રમ ત્યારથી જ રહે
થયો અને મારા જીવનમાં ખરી મથામણ પણ
ત્યારથી જ જાગી.

એ તો રડોતરામાં રહ્યો એક મર્યાદામાં
એણે મમ શોધી લીધું દરરોજ મને મળવા
લાગ્યો અમે સાથે કરવા લાગ્યા અજુકાજુના
મિત્રોમાં આમણ વિશે કલ્પનાઓ દોડવા લાગી
અને ઘોડાકે દિવસોમાં તો અમે ગા મિત્રો છીએ
એમ જાહેરાત અમારી નાનમ્મી દુનિયામાં થઈ
ગઈ.

પણ એ વાત કેવી જુની હતી ! અમે મિત્રો
હતા જ નહિ એ મારા તત્વ ખૂબ એમ
ધરાવતો હતો અને મને મળતા અને જુ.
પડતા પાણી પાણી થઈ જતો હતો પણ મરી
વિચિત્રિ જુની હતી મને એના તરે મદુબાક
હતો હા મદુનાવ જ, પ્રેમ નહિ એનું
બહુ થાય એ હું ઇચ્છતી હતી એના લેડાઈમાં
ગઈ હતી પણ એ તો આ પ્રાચીન જીવન
કાલ એવો. બોલો મારી નજીક આવી ગયા
હતા.

એક પછી એક દિવસે પમાર થયા હા.
એની લાગણીઓ વધુ ને વધુ તીવ્ર થઈ ગઈ
મારા મન ઉપરનો મોજ પડી પડવા લાગે
અતે મને આ તુ અમલ લાગવા માડ્યું એક
વખત ખૂબ વિચાર કરીને મેં મારા મન મથે
નિર્લુપ કરી કે એની નમના દરેક એની
એનું પળ ભરી થયે અને માગે પડ્યું નહીં થઈ.

અમે જાને આ વિષ્ટ પરિસ્થિતિમાંથી ઉગરી જશુ

એક દિવસ એ આવ્યો એટલે અમે જાને બહાર નીકળ્યા સાજ પડી ગયું હતી ધીમે ધીમે આ ધાણ ચણુ જણુ હતુ અમે મૂંગે મોઝો ચાલવા લાગ્યા મારગ મનમાં એને કહી દેવાની વાત ઉછારી મારતી હતી મો ઉપર મળીરના હતી તે જોધને નરનીતે પૂછ્યુ

‘આજ કાલ્ ચિતામાં છો ?’

‘આમ તો ગાઇ નહિ, પણ મને થાય કે તમને મારી રિથિતે હુ જણાવી દઉં’

આ માલગતા જ ગેતુ મો પડી ગયુ પગ દીના પડી ગયા રમણા જ ઝોગાની જશે એની આંખે એ મારા માથે જોષ રહ્યો

‘તમે માગ પ્રત્યે ખૂબ લાગણી રાગે છો’ મેં ખિન ધરીને કહેવા માંડ્યુ ‘મને ધણીવાર થાય કે કે ભારી શરનમાં તમને એ દુખડા થશે’

‘હુ, એની ઉપર માનુ છુ એજે જરા અપો’

‘તમે ભરે એમ માન, પણ મારી મૈત્રી તમને શરનસર નાં મળી શકે’ મેં બળ એક કગીને કહી દીડુ

‘કઈ શીકર નહિ.’ એ મેં રકારી બતાવતો ભેડ એમ મોઢ્યો, પણ એનું અંતર વનોવાઈ જણુ દત ને હુ જોઈ શકી ‘તારી કંપના કગીને સુમ માનીશ એજે પૂર કંઈ’

‘પરના ઉપર આખી શુદ્ધી ન શકાય નવનીતભાઈ, તમે લાગણીનય ન થાવ હુ માનુ છુ હવે તમારે લગ પથ કરવું જોઈએ’

‘હુ તમે નથી કાગતો’

‘કેમ, શા માટે ?’ હુ ચમકી ગઈ

‘બમ, અમર્યો’

મને એ વખતે વધુ જોનારાનું કઈ સૂચુ નહિ ‘વાચતુ છે’ એમ કરી મેં પાછા ફરવાનું સૂચ્યુ અને અમે મૂંગે મોઝે પાછા પડ્યા

ત્યાપડી એક અવાડિયા સુધી નવનીત ન આવ્યો ફરી મને ચિતા થવા લાગી એ લાગણીપ્રધાન છે તે હુ જણતી હતી આવેશમાં આવી કંઈનું કંઈ કરી નાખશે એની મને ભીની હતી ખીજ બાણુ આમાંથી કશાતો ધાત કપોં ચિતા નીકળી જવાનો ખીજો કોષ માર્ગ મૂકતો નહોતો હુ થાકી મને વિચાર આવ્યો કે માર શા માટે એના પ્રાને એવી જ લાગણી ન મળતી ? અને જીવનભરતો મળ્યો કેમ ન મળ્યો ? નવનીતમાં શુ નથી ? એ મારા કરતા કંઈ ઉતરતો કે ? મનગળા હમણે જીવનો કળા તો એ શકિતશાળી અને ઝોજરની છે, એ કળા યોગ્ય સાથી મને કયાથી મળવાનો હતો ? ‘પથ આ હતો ન રૂઢી શરી’ મને એવો ઉમંગો જ ન આવે ત્યાં શુ થાય ? હુ એની પામે અતરતા કમાડ જ કપા ઉડાડી ચાકુ છુ ? એની ઝેરહાઝરીમાં પથ એવું સાનિધ્ય અનુભવી શકુ એવો પ્રેમ જ મારામાં ના કે ? આ રીતે જોડાવાથી તો અમે એક ખીજાને ભાર કેપ જ થઈએ’ મને ખીજ, મારા ભાવી શરન અજેના વિચારે પણ આવી ગયા પણ એ વિચારને મેં દૂર ફેલા અહીં તો આ પ્રત ઝણુ જ વિચારતુ એમ મેં નક્કી મ્યું

બમ એ દિવસે જ, હુ વિચારતી બેઠી હતી ત્યાં જ નવનીત આગે એનો ચહેરો ઉતરી મથો હતો આખમાં શાક અને નિરાળા જણાતાં હતા શીક હમણે એ મામે આનીને ઉમે ગયો

એને જોતા મને લાગી આનુ એક દાસ્ય હું
મને અપરાધી લાગી એના ગમગીન વદન
ઉપર લાગણીભર્યો હાથ ફેરવવાની ઇચ્છા યદ્ય
આવી, પણ મેં એ ઇચ્છાને રોકી. હું આનુ
અનુભવ ઉપરથી સમજતી હતી કે એ સ્વર્ગથી
નવનીત લગીરવાર તો પ્રવૃત્ત થશે પણ પોતાના
જીવનમાં એનો અનર્થ કરશે અને અવનવી
કલપનાઓ કરી દુખી દુખી યદ્ય જશે

‘આવો, એસો’ કહી મેં તેને ખુરશી
આપી એ મારા સામે જોતો, મૂગી ફરીઆ
નોવાવતો બેઠો,

‘કેમ, તબિયત તો સારી છે ને?’ મેં
કરીને પૂછ્યું,

‘એવી ચિતા રાખો છો?’

‘તમારા જોવાની ચિતા મું’ રાખવાની
હોય? પણ જન્મ દીન લાગે છે એટલે પૂછ્યું.

‘એ તો અમર્યુ’

કરી વાતને ચલવતોરો અવાજ આવ્યો હું
મૂગી રહી

બહાર જશું? શેડીવાર રવી નવનીતે
પૂછ્યું

‘કેમ, કંઈ કામ છે?’ મારાથી પૂછી
જવાબ

‘ના, ના કામ ય હોય?’ એ અમર્યુ
બની આજુબાજુ જોવા લાગ્યો અને ઉઠવાની
એટા કરતો બોલો ‘હીક ત્યારે’

‘કેમ, એસોને’ ઉતાવળ છે?’ મેં પૂછ્યું

‘ઉતાવળ તો હોતી જ નથી, પણ તમારો
સમય શા માટે બગાડવો?’

‘મારો મમ્મ નથી બગડતો, એવું તકાવું
કાઢવું હોય તો તમારી ઇચ્છા’

એ ઉમો યદ્યને વળી મેં શેડીવાર શાંતિ
જવાબ ગઈ.

‘પ્રભાતેન’ મારે તમને એક વાત પૂછી છે’
‘પૂછો’ મેં જવાબ આપ્યો

‘મારી લાગણી તમને મોતકપ તો નથી
થતી?’

‘એવું કેમ પૂછવું પડ્યું?’

‘મને કેટલીકવાર એવું લાગે છે’

‘હું સાચું કહું?’ એની મામે જોતો મેં
કહ્યું ‘મને પોતાને પણ આ વિચારો આવે છે
અત્યારે આ રોજ મ મ પ જે રીતે ચાને કે તેમ
મને તો બહુ નુકસાન નથી પણ તમારી જીવન
રહિત વિખર્ચ જશે એમ મને લાગે છે તમે
મન ઉપર ન લાવશો હું મારી સાથે સ્થિતિ
કહી હઈ હું તમારા જોડેનો પ્રેમ અનુભવી
સંતોષ જ નથી શા માટે’, એ તો હું પણ નથી
બાજુલી

‘પણ હું કદા એવી ઇચ્છા રાખું છું?’

‘તમે એવી ઇચ્છા રાખો છો તમારા
અતરતમાને શાંતિપૂર્વક પૂછી જુઓ મારા
તરફથી આપકાર ન મંગતા તમારે મો કરમાઈ
નથી જવું? તમારે હવે આધાત નથી
અનુભવવું?’

‘પણ એમા હું શું કરું? એ વસ્તુ મારા
હાથે નથી’

‘એ હું બાડું છું અને એમને જ કહું છું
કે તમે મારા બાટે મનોરથો ન ગાવશો’

‘પણ હું કરા’ નવનીતે વાત પૂર
ન કહ્યું’ મેં તુરતજ કહ્યું ‘હા હા બોનો’
પણ ન બોલો અને વચ્ચે મારી એક મિત્ર
આવવાથી વાત અમ્મી પડી વાત પૂરી ન થઈ
સરી તેનું મને ખૂબ નાગી આ મું કેટલાય

મહિને આજે બધું જ કંઈ શકાય ને સમજી શકાય એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો.

એ વખતે થોડીવાર એસીને નવનીત આજ્યો ગયો. એ દિવસની વાતે એના ઉપર ગંભીર અસર કરી. એણે આવવાનું આજ્યું કરી નાખ્યું અને આવે ત્યારે પણ સામાન્ય વાતો ઉપરાંત એ કશું બોલતો નહિ. મને જોતાં હર્ષની ભરતી યસી તે પણ એાજા પ્રમાણમાં દેખાવા લાગી.

આમ વડોદરાનું દોઢેક વર્ષ વીતી ગયું.

નવનીત ત્યારપછી પણ મળવા તો આવતો હતો, પણ કોઈ દિવસ ફગવા જવાની કે જેમા ઉત્કાંક્ષા આવે એવી વાત જ કરતો નહોતો. હું જોતી હતી કે દિવસે દિવસે એ સૂકાતો જતો હતો. એના મુખ ઉપરની ગ્લાનિ મને મૂંઝવતી હતી, પણ હું શું કરું ? મારા પાસે કોઈ ધલાજ જ નહોતો. એ દિવસોમાં નવનીત વધારે દુઃખી હતો કે હું હતી તેનો જવાબ કોઈ નહિ આપી શકે. મારા હૃદય ઉપરનો ભાર વધતો જ આજ્યો. ક્યારેક તો હું પોતે જ મને ત્રાસરૂપ લાગતો માંડી નવનીત જડ થતો જતો હતો. તેને મારે કંઈ રીતે બચાવવો એ પ્રશ્ન મારા માટે અત્યંત વિકટ બન્યો.

એમાં એ મહિ પડ્યો. દુઃખથી ધ્રુવજેલા એણે મને ખબર પણ ન આપ્યા. ચાર દિવસ સુધી એ ન આવ્યો એટલે મને ચિંતા યવા લાગી મેં તપાસ કરી ત્યારે જ મને સમાચાર મળ્યા. હું ઘુરત જ એની ઓરડીએ ગયું. એની ઓરડીએ જવાનો આ મારો પહેલો જ પ્રસંગ હતો. હું ગય ત્યારે એ એક ખાટલા ઉપર સૂતો હતો. બાજુની ખુરસીઓમાં એના બે મિત્રો બેસ હતા. ટીપોઇ ઉપર દવાની શીશી, થરઓ-મીટર અને પાણીનો પ્યાલો પડ્યાં હતાં. મને જોતાં જ એ બેટો થઈ ગયો. એની આંખો ઢસી હીડી, જુગજૂતી સાધના ફગતી હોય એમ એના

માં ઉપર આનંદની મુરખી ફરી વળી.

હું ખાટલા ઉપર જ જઈને બેઠી અને એને સૂઈ જવાનું કહ્યું. એ સૂતો તો ખરો, પણ શરીરમાં રોગનું નામનિશાન ન હોય એવો ચહેરો થઈ ગયો, અંગમાં તરવાર પણ દેખાવા લાગ્યો.

હું થોડીવાર બેઠી એટલે પેલા મિત્રો ઉઠ્યા. ‘હમણાં તો તમે એકાં છો ને ?’ એકે મને પૂછ્યું. મેં હા પાડી. ‘અમે એકાદ કલાકમાં આવીએ છીએ’ એમ કહીને એ બંને બહાર ગયા. એમના ગયા પછી મેં નવનીતને કહ્યું.

‘મને ખબર પણ ન આપ્યા.’

‘એમાં ખબર શું આપવા હતા !’

‘વાહ !-કેટલા દિવસ થયા તાવ આવે છે ?’ મેં એના હાથનો સ્પર્શ કરીને પૂછ્યું. એણે જવાબ આપવાને બદલે અમત પીતો હોય એમ આંખ મીચી. હું સમજી ગયું. મને એના પ્રત્યે અપાર લાગણી થઈ આવી. મારે કળ્પ કરવું જોઈએ કે એ લાગણીનું ઉદ્ભવ રચાન દયા હતું. મેં એના કપાળ ઉપર હાથ મૂક્યો. એણે ધીમે રહી મારા હાથ ઉપર હાથ મૂક્યો અને થોડીક પળો એ આંખ મીચીને સ્થિર પડ્યો રહ્યો.

‘કાલે તો સાળ થઈ જશે, ખરું ?’ મેં હાથ ઉપાડી હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

‘જરૂર.’ એણે ઉત્સાહમાં જવાબ આપ્યો.

‘ફરીને માંદા પડવાનું નહિ હો !’

‘એક ચરત.’

‘શી ?’

‘ક્યારેક ક્યારેક મારા કપાળ ઉપર હાથ મૂકવો.’

હું ચિંતામાં પડી મારી ચિંતા છૂપાવવા
મેં પ્રયાસ કર્યો પણ હું બોલી શકી નહિ,
મારા મોંને ફરી એને મળીને બનતી મુક્યો

‘જૂઓ, આમ તો તમે ચાલ નહિ ચાલ’
મેં ટુરતજ કહ્યું

‘સાચ થવામાં લાલ છે કે માદા રહેવાથી
એ જ મને તો સમજાતું નથી’ એણે જવાબ
આપ્યો હું એનો મર્મ સમજી મધ મને કંઈ
બોલવાનું સૂઝતું નહિ

‘પ્રભાતે’, એ ધીરે સ્વરે બોલ્યો ‘તમારા
મનમાં શું હશે તે હું કંપી શકતો નથી, પણ
હું તો તમારા વિના નહિ જીવી શકું એ સ્પષ્ટ
છે તમને ફીક લાગે તેમ કરો, હું તમને નહિ
જીવી શકું’

નારે શો જવાબ આપ્યો? એટલે જ પ્રેમ
હું અનુભવી શક્તિ હોત તો કેવું સારું હતું !
મેં એ વાતને બદલાવવા એના માથા ઉપર
હાથ મૂકીને કહ્યું

‘હવે તમે સ્વપ્ન જવ જૂઓ, તારા ઉતરી
મથો છે તે પાછો ચડશે’

‘તમે એવું બોલું આશાસન ન આપો !
એણે વાત સ્પષ્ટ કરી હું આજ તમને પૂછી
લઉં છું કે તમને મારા પ્રત્યે લાગણી છે કે
નહિ ?

‘લાગણી તો છે’ મેં અચકાતા અચકાતા
જવાબ આપ્યો

‘તો પછી ?’

‘તમને મારા પ્રત્યે છે એટલા પ્રમાણમાં
નથી’

પણ તમે મારા માટે કંઈ કરી શકો કે
નહિ ?

‘હું શું કરી શકું ? તમારું બહુ ધાર
એવી ભાવના ઉચરાત મારાથી શું થઈ શકે ?’

‘ઘણું થઈ શકે તમે એક વખત કહો કે
તમે મારા માટે ગમે તે કરી શકો અને જૂઓ
મને એાર પ્રેરણા મારી હું કોઈ દિવસ
તમારો ઉપયોગ નહિ લઉં હવે તમારા માટે
મારું સર્વસ્વ આપવા તત્પર રહીશ પણ તમે
મારા છો એ ખ્યાલ મારા જીવનની પ્રેરણા
બનશે હું તમને શું કહું ? જગતમાં એવું
કશું નથી જે મને તમાગથી વધુ વહાતું હોય’

નવનીતના શબ્દોએ મને અકાળથી મૂરી
જરીકે વિચાર કરી હું ઉઠી ‘ફીક, હું વળી
સાજે આવીશ અત્યારે તમે સ્વપ્ન જવ’ એમ
કહી મેં જવાની તૈયારી બતાવી એણે મારો
હાથ પકડી રાખ્યો એ હાથમાં ધીરે અને
મનની નવગાંધના કંપ હતો એ હું જોઈ
શકી મેં હાથ છોડાવતા પ્રયાસ કર્યો પણ એણે
ન છોડ્યો હું કચવાતે મને બેઠો પણ મને
બોલવાનું સારું ન લાગ્યું

‘તમને માફ લાગ્યું ?’ એ દર્દીનાં સ્વરે
બોલ્યો

‘ના, ના’ મેં ડોળ કર્યો

‘ત્યારે કેમ મૂંગા થઈ ગયા ?’

‘મારે હવે જવું જોઈએ એટલે

‘હું તમને આજે તો નહિ જ જવા દઉં’

‘કંઈ કારણ ?’

‘તો જ ન સાને યક્ષ’

‘એવું ન હોય’

‘તો બને જવ’ અત્યંત કરુણ સ્વરે એ
બોલ્યો મને જવાનું ઉચિત ન લાગ્યું હું
બેઠી આખો દિવસ બેઠી એણે મારા સાથે
પુષ્કળ વાતો કરી એણે અત્યંત મૃદુલા રાખી

પણ મેં ઓછામાં ઓછી વાતો કરી. એની વાતોમાં શબ્દે શબ્દે મારા પ્રત્યેના પ્રેમની તરંગો હતો. પણ એટલું જ નહોતું, એમાં મારા પ્રેમની યાચના પણ હતી અને એ મને અકળાવતી હતી, મેં હેબરે એને કહ્યું, 'તમે ખડુ જ લાગણીપ્રાન છો. તમારે પૂરોએ આસ કરીને આમાંથી બચવું જોઈએ. આ, કેયું વિચિત્ર લાગે છે ?' એણે મને જવાબ આપ્યો: 'મને વિચિત્ર નથી લાગતું'. તમારી પાસે નાના બાળક થવામાં પણ મને રસ નથી લાગતો.'

સાચું, એને રસ નહોતી લાગતી તે હું સમજતી હતી, પણ મને લાગતી હતી તેનું શું ? પણ નવનીતને એ વિચારવું જ નહોતું, નવનીત આજે નથી. એ ગિયારો તો મારા નામનું રટણ કરતો ચાલ્યો ગયો. એને મારે શું દોષ દેવો ? પણ મારા સાથેના સંબંધમાં એની આંખ આગળ હુમ્મસ જ હતું, એમ તો મારે કહેવું પડશે.

એ વખતે તો એ સાત્તે થઈ ગયો અને અમે પૂર્વવત મળવા લાગ્યા. એ માંદગી પડી એક મહત્વનો ફેરફાર એનામાં થયો. આજ સુધી એ મારા પ્રત્યે ખૂબ સ્નેહ રાખતો પણ કોઈ દિવસ પોતાનાં કે મારા લખની વાત કરતો નહોતો. અમારા વિશે આલુઆલુતા મિત્ર મંડળમાં ને ઓળખીતાઓમાં વાતો થતી હતી તે અમે બંને જાણતાં હતાં છતાં અમે ધરદારપૂર્વક એની વાત નહોતાં કરતાં. હવે એણે વાતો કરવા માંડી. આરંભમાં તો એની વાતો એ દુઃખપૂર્વક અને વાતો કરનાર પ્રત્યે તિરસ્કારપૂર્વક કરવા લાગ્યો. પણ ધીમે ધીમે એને એમાં રસ આવતો હોય એમ મને લાગ્યું. હું કરવા લાગી. મારા મનની શ્રેષ્ઠાઓ સાચી પડશે કે, શું એમ મને યદાં લાગ્યું. આટલો આગળ વધેલો સંબંધ હવે 'કઈ રીતે અટકાવવો એ જ પ્રશ્ન મને ફરીફરીને મંડવવા લાગ્યો.

'માણ્યો કેવાં વિચિત્ર છે ?' એક દિવસે એણે મને કહ્યું 'આપણે લગ્ન કરવાના યોજાએ તો

શું એટલા બધા ડરપોક છીએ કે વાતને છાની રાખીએ ?'

'પણ આપણે લેશિને આવી વાત કરવાનો અવકાશ જ ન આપવો જોઈએ.' મેં કહ્યું.

'આપણે શું અવકાશ આપીએ છીએ ? લેશિ વાતો કરે એટલે આપણે મૈત્રી પણ ન રાખવી ?'

'મૈત્રી તો રાખવી, પણ નવનીતલાઈ ! મારા અવાજથી જ એ ચમક્યો ને મારા સામે જોઈ રહ્યો. 'મને તો લાગે છે કે તમારા મનમાં કોઈ દિવસ લખની ઈચ્છા પણ જાગશે.'

મને બરાબર યાદ છે કે-આ શબ્દો સાંભળી એ અચક્ષ્ણ બન્યો હતો અને મારા સામે આંતર નખને જોઈ રહ્યો હતો.

'ના, ના. મારા મનમાં એવું કશું નથી.' એણે મને જવાબ આપ્યો.

'તો તો સાહે.'

તે દિવસે વધુ વાત ન થઈ. અમે બંને કંઈક ગંભીર બનીને જતા પડ્યા. હું મારે સ્થાને આવી. મને ઉપરા ઉપરી વિચારો આવવા લાગ્યા. હવે તો કંઈક ફેસલો આપવો જ જોઈએ એમ મને યદાં લાગ્યું. ફરીને મેં એના સાથેની લખની સમતાઓનો વિચાર કરી જોયો, પણ અંતરનાં એકાંચ ખૂણામાંથી સદાનુભૂતિ ન મળી. શા માટે ? તે હું સ્પષ્ટ નથી કહી શકતી. સંભવ છે કે એના અતિ પ્રેમથી હું અકળાતી હોઈ સંભવ છે કે એમાં સ્વાભાવિકતા-નિરોગિતા ન લાગતી હોય. સંભવ છે કે એની આંખ આડે જેમ મને હુમ્મસ લાગતું હતું તેમ એના હૃદય આડે પણ લાગતું હોય, ગમે તેમ હોય પણ તે રાત્રે મેં નિશ્ચય કરી નાખ્યો કે નવનીતના સંબંધનો મારે અંત આણવો. અમારાં બંનેના હિતની દ્રષ્ટિએ એ જ મને યોગ્ય લાગ્યું, અને મેં એને એક કાગળ લખ્યો.

પ્રિય નવનીતભાઈ,

ખૂન વિચારમંથન ભોગવ્યા પછી આ કાગળ લખું છું. જે કોણે આ અદરો લખી રહી છું એ કોણે મારા મનમાં મંથન નથી રહ્યું. જે સ્પષ્ટ સૂઝે છે તે જ લખું છું. મને લાગ્યું છે કે આપણે સખે આજ સુધી અકુરતી રીતે ચાલ્યા ક્યો છે. તમને આ શબ્દો આઘાત પહોંચ્યાં છે પણ એ જોખમ ખેડીને પણ હું તમને લખી નાખું છું કે, જે હજી એ આ વસ્તુ અગ્રપ્રસ્થ રહે તો આપણી જીવનનીકા ખરાબે ચડી જાય અને પરિણામે આપણી વચ્ચે આજે જેટલો સોદ છે તેટલો પણ સૂઝાઈ જાય અથવા એથી ઉલટું જ બની જાય. પ્રથમથી જ મેં જોયું છે કે તમને મારા પ્રત્યે અત્યંત લાગણી રહી છે. હું એવો પડ્યો પાડી શકી નથી. શા માટે નથી પાડી શકી તે પૂરેપૂરું મને સમજતું પણ નથી, પણ તમે મારા ઉપર વિશ્વાસ મૂકી તો હું કહેવા ઇચ્છું છું કે પ્રયત્ન છતાં હું પડ્યો પાડી શકી નથી. હું જાણું છું કે લાગણીના આ પ્રદેશમાં પ્રયત્નને અવકાશ નથી હોતો ઉલટું પ્રયત્ન તો ઘણીવાર નાના સ્તરનાં પ્રાણીતત્વને પણ મારી નાખે છે, પણ તમારા જીવનસુખનો ખાવ કરી મેં પ્રયત્ન લોકે પણ ક્યો છે ને હું નિષ્ફળ ગઈ છું. અતે મને લાગ્યું છે કે મારી સ્થિતિ તમારા પામે ચોકળી કરી દઈ અને તમે જે મારો આગળ વધી રહ્યા છો ત્યાંથી તમને પાછા વાળુ

મિત્રોમાં આપણા વિષે કદપનાઓ થાય છે, કોઈ કોઈ સ્થળે તો ચોક્કસ પાયા ઉપર વાતો ચલી હોય એવું પણ આપણે માન્યતાએ છીએ, પણ એ વાતો ને કદપનાઓ કેટલી હામક છે તે આપણે જાણીએ છીએ. આપણા લોભ-સિદ્ધિને પણ મેનકે છે. કોઈ પણ ચેતન્ય વ્યવસ્થા કુમાર-કેમારિકાને સાથે જોઈ આવા અનુમાન બાંધે છે. આપણે ચોતે પણ એ જ મંથના છીએ, તમે જ કેટલાક વિશે વાતો નથી કરતા. પણ

એની સાથે આપણને નિરમત નથી. હું તમારા માથેના મંથનને પહેમેથી વિચાર કરું છું તો મને લાગે છે કે આટલા લાંબા કાળ સુધી હું તો ઘમંડાતી જ આવી છું. તમને મારું ન લાગી જાય, તમને આઘાત ન લાગી જાય, મારાથી વિનય કે સૌજન્યનો ભગ ન થાય એવી ચિંતા કરતી હું તમારી મૈત્રીમાં અટ્ટી સુધી આવી પહોંચી છું. મારે દુઃખ સાથે કહેવું જોઈએ કે મેં કોઈ દિવસ તમારા પ્રત્યે ઉમળકા અનુભવ્યો નથી. તમારા દુઃખથી મને લાગી આવ્યું છે, પણ તમારી જાતિનું દર્દ મારી જાતિમાં કોઈ દિવસ નથી પ્રગટ્યું. નવનીતભાઈ, તમે મારા તરફ આટલા બધા કેમ આકર્ષાયા છો એ પણ મારા મનમાં કોણે જ રહ્યો છે. મેં સ્પષ્ટ અને અગ્રપ્રસ્થ રીતે અનેક વખત મારી સ્થિતિની તમને જાણ કરી છે તમારી લાગણીના પ્રવાહને ક્યારેક તો નિર્દય બની મેં પાછો વાળ્યો છે છતાં તમે મારા પ્રત્યે વધુ ને વધુ લાગણીવશ રહ્યા છો.

તમારી આંતરિક અવસ્થાનું તમેજ પૃથક્કરણ કરજો. એ માટે મારે કોઈપણ લખતું તે બ્યાજબી ન ગણાય, પણ હું એટલું તો લખું છું કે તમે પૃથક્કરણ ક્યો વિના ન રહેશો, અને મને વિશ્વાસ છે કે તમે પણ પૃથક્કરણ કરશો તો આપણે કયા કારણે બિન્ન માર્ગના પ્રવાસી છીએ તે મનમુક્તિ આપશે.

તમે મારા પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમ રાખે છે, પણ મને લાગે છે કે ઘણીવાર તમે પ્રેમનો અતિરેક કરો છો અને અતિરેક થતાં જ પ્રેમ 'પ્રેમ' મળી જાય એ તમે જાણી જા રહ્યા છો. તમારા પ્રેમ મને માંતવન નથી આપતો, મને પ્રવૃત્તિ નથી બનાવતો, મારામાં કોઈ મંત્રણ જતની નથી જગાડતો પણ મને અકળાવે છે, ભારતે લાગે છે. એટલે મને એ પ્રશ્ન છે કે તમારા પ્રેમમાં કંઈ દોષ કે ? કે

પ્રેમની મારી સમજાણમાં કંઈ દોષ છે?

ગમે તેમ હોય, આપણી આજની સ્થિતિ બનેને અહિતકર છે. જીવનની સઘનતાને તોડી નાખનારી છે. આપણી શક્તિઓને વેરણ હેરણ કરી નાખનારી છે. આપણે આમાંથી બચવું જ નોંધ્યો. અને બચવાનો મને એક જ માર્ગ લાગે છે; આપણે આજ પછી આ સંબંધને ભૂલી જવાનો યત્ન કરવો અને આપણી વૃત્તિને આપણી શક્તિઓના સંશોધનમાં જ રોકી દેવી. મેં તો એ નિશ્ચય કરી નાખ્યો છે. હું તમારા પાસેથી આશા રાખું છું કે મારા આ નિશ્ચયને તમારા તરફથી કશો વિરોધ નહિ આવે

હું આ કામગીરી ખૂબ દુઃખપૂર્વક પણ એટલી જ લાગણીપૂર્વક તમને મોકલું છું. મારે આનો જવાબ નથી નોંધવો. જવાબ હવે ઉપયોગનો પણ નથી. તમારા સાથેનો સંબંધ, આપણા હિતની દૃષ્ટિએ હવે બંધ કરવો એ નિર્ણય મેં કરી નાખ્યો છે. હવે એમાં ફેરફારને લગીર પણ સ્થાન નથી.

તમારું કૃત્યાણુ ઇચ્છી
પ્રભાતા રમરણુ

મારા આ કામગીરીના જવાબમાં નવનીતે માત્ર આટલું જ લખ્યું: 'તમે તમારા મનની સ્થિતિ અને આપણા હિતની તમારી કલ્પના જણાવી એ માટે તમારો ઉપકાર માનું છું. મારા મનની સ્થિતિ અને આપણા હિતની મારી કલ્પના આ કામગીરીમાં નથી લખેલો.' મને લાગે છે કે એ નિરૂપણીય શરૂ. તમારી ઇચ્છાને માન આપવાનું, એટલે આ મંબંધનો અંત લાવવાનું મેં નક્કી કરી લીધું છે. હું જાણું છું અને એ તમને કહી પણ દઉં કે, મંબંધનો અંત હું અધૂર રીતે જ લાવી શકીશ. મારી કે કોઈની સક્ષમ સૃષ્ટિ ઉપર મારો કાબૂ નથી. સૂચને બળતકારે રોકવાનું પરિણામ શું આવશે તે હું

નથી જાણતો. મારું સક્ષમ, સ્વયં વિના ક્યાં સુધી જીવિત રહેશે તે પણ હું નથી જાણતો. તમારું કલ્પણુ ઇચ્છું છું' કામગીરી ઉપર મંબંધન નહોતું, તેમ નીચે પોનાનું નામ પણ નહોતું.

મેં એ કામગીરી એ વખત વાંચ્યો ને સખી મૂક્યો. મારા મનનો નિશ્ચય રહ્યો નહિ. મને લાગ્યું કે લાગણીય શયથી અમારા બેયનું જીવનસત્ત્વ ટોળાઈ જશે; પણ આનું પરિણામ મેં ધાણું હતું એનાં કરતાં અત્યંત ખૂડ આશ્ચર્ય. મારી ધારણા હની કે ધીમે ધીમે નવનીત આ પરિસ્થિતિ ઉભી થતાં પોતાના સક્ષમ મનોબળ-પારને ઓગળાશે અને એનું સંશોધન કરશે પણ એવું ન થયું. એની ચેતના કોઈએ હરી લીધી હોય એમ એ દિવસે દિવસે કરમાવા લાગ્યો અને એ મહિનામાં તો ગંભીર માંદગીમાં પડકાઈ પડ્યો.

એ ત્યાર પછી મારા પાસે કોઈ દિવસ આવ્યો નહોતો કે, એણે એક પણ કામગીરી લખ્યો નહોતો, એટલે એના વિશે હું કશી કલ્પના કરી શકતી નહોતી. એક દિવસ મારી એક મિત્રે કહ્યું: 'તારા ઉપર ગંભીર આક્ષેપો આવી રહ્યા છે. તેં નવનીતનો વિશ્વામયત્ત કર્યો છે. હવે એ મિચારો એ આધારને કારણે પચારીમાં પડ્યો છે.' આ સમાચારે મને એક ક્ષણવાર ડોહારી પણ ટુરન જ મેં માનસિક સંત્તિ મેળવી લીધી અને ત્યાં જવાની ઇચ્છા દેખાવી નીધી. આઠેક દિવસ પછી નવનીતની ગંભીર સ્થિતિના ખબર મળ્યા, એ સોબળ્યા પછી મારાથી રહેવાયું નહિ એમ હું નહિ કહું, કારણકે એમ કહું તો ખોટું ગણાશે. મને થયું કે સૌજન્ય ખાતર પણ મારે જવું નોંધ્યું અને એને બચાવવા પ્રયત્નો કરવા નોંધ્યો.

હું ગઈ સાથે જ એની સ્થિતિ ગંભીર હતી. એને તોનાં મેં કલ્પ્યો નહોતો એવા મને

આધાન થયો હતું જાણી એના ખાટલા ઉપર બેસી એ બેભાન જેવી સ્થિતિમાં આખો મીઝી પડ્યો હતો. મેં ધીમે રહીને એનાં બીડાયેનાં પોપચા ઉપર આઘાતો આપી એ જાગ્યો. આખ ઉધારી એ આશ્ચર્યવત્ મારા સામે જોઈ રહ્યો હતો અને મારાના જેવું હસી એના મોં ઉપર સંતોષ ન પ્રગટ્યો, મને મથામણ થતા વાગી

‘નવનીતલાભ,’ હું માઠ માઠ બોલી એણે મારા ઉપર આખ ફેરવી અત્યંત ધીમા સ્વરે કહ્યું ‘પ્રણા...’ હું ધાર છું કે એ ‘બેન’ ન બોલી શક્યો એના અતરાત્માએ ના પાડી હતી મેં એના કપાળ ઉપર હાથ મૂકી આશિર્વાદ સહજવાની મંત્રા કરી એણે આખો મીઝી દીધો.

સાજ પડી પશુ એની પાસેથી જવાનું મને થોડું ન લાગ્યું એની ચેષ્ટા ઉપરથી લાગતું હતું કે એ પ્રવાણની તૈયારી કરી ગયો છે ‘મારે શું કરવું જોઈએ?’ એ પ્રશ્ન અત્યંત કટોકટીની પળે ઉભો થયો હતો જવામ ન મેળવી શકી, એ ખાટલા ઉપર જડાવ બેસી રહી રાત પડતાં ‘અહીં રોકાઈશ’ એવું મેં મારે ત્યાં કહેવાડાની દીક્રી અને નવનીતના મિત્રને પશુ મેં એ જણાવ્યું એમને સંતોષ થયો

રાત પડી ઉજાગળાથી ઘેરાયેલી આખોવાળા પેટા મિત્રને મેં સહજવાનું કહ્યું. તેઓ સહજ બેભાન જેવી સ્થિતિમાં પડેના નવનીત પાસે હતો એકની જ રહી. રાતની પડો એક પડી એક પસાર થતી જતી હતી અને જગતનો કલાહન શાંત થતો જતો હતો. નવનીત પામ બેસવાનું આ મારે પહેલું જ હતું. રાત મને ભપકર લાગી નવનીતના જોશથી ચાલતા પાસે જવામ એવી યે ભપકર લાગ્યાં મારા આખ શરીરમાં ધુભારી આવી ગઈ. નવનીત સામે એના રોમેંશમ અનુકંપા પ્રગળી ઉઠી મેં સમજા

નરે એના સામે જોયું. એ આખ મીઝી પડ્યો હતો.

ચોટીવારે એણે પાણી માગ્યું. મેં સમજેથી આપ્યું જરા શક્તિ થઈ હોય એવું એના મોં ઉપર લાગ્યું. એણે ધીમેથી મને કહ્યું, ‘આ આશિક્ક...’ એ વધુ બોલી ન શક્યો. મેં આશિક્ક હીક કહ્યું એણે માથું ધુણાવ્યું હતું મમજ કે એ બીજું કંઈક કહેવા માગે કે એણે આશિક્ક ઉપરથી માથું આધું ખસેડી લીધું. મેં આશિક્ક ઉપરથી નીચે એક કામળ પડ્યો હતો મેં ધડકતી છતીએ એ કામળ ઉપરથી એને વાગે આપના જ રાખ્યો હતો ‘હું તો હવે જઈશ એ નક્કી છે તમને હું મુદ્દન દોષ નથી આપતો મેં મારે હાથે જ મારે ઘાત કર્યો છે મારા જીવનનું આ કંઈક પ્રકરણ આજકાનમાં પૂરું થશે તમે શાંતિ રાખજો અને થોડા માર્ગે વિદાર કરજો’

કામળ વાગીને મેં આભારની નમસ્કાર એના માથે જોયું. માગ મનમાં નવનીત પ્રત્યે પહેલ વહેનો અદભૂત પ્રશ્ન થયો એ પણ પશુ એની જ આકાંક્ષા દર્શક મારા પ્રત્યે જોઈ રહ્યો હતો

રાતના એ વાગ્યા હશે એને જગમગ થતા લાગી મને ડર લાગ્યો મેં પેના મિત્રને જણાવ્યા એમથી એક રોડીને ડોકટરને જોનવા ગયો પાછાથી નવનીતના આંસ જોઈને આશ્ચર્ય લાગ્યા છતીની ધમણ ઉઠાવવા લાગી ગળામાંથી ધરવર અવાજ અવાજ લાગ્યો અમે જાણ એ જો જણુ મીને ઉભા હતા એની છે ની દૃષ્ટિ ઝીવતા હું એની આખ સામે જોઈ રહી હતી પશુ એ આખ ન ઉઠાડી એ પાસે રાખી ગયો અને ગળાનો અવાજ બધ થઈ ગયો જગમગ એ જ હાથે ડોકટર આપ્યા ને નાક તપાસી ચાલ્યા ગયા

આમ નવનીત ગયો. મારી એ કશો કેવી ગઈ હશે તેની તમે કદપત્તી કરી લેજો. ખરી શું બન્યું એ લખવામાં શો સાર છે ? મારે તમને જે જણાવવું હતું તે જણાવી દીધું. મારી આખી આગળ એતો ખાટલો પાડ્યો છે. છેલ્લા દિવસના નાનામાં નાના પ્રસંગો સજીવ બની મને મૂંઝવી રહ્યા છે. એ બધું હું ક્યારે જાણી શકીએ એ હું નથી જાણતી. આજે એ વાતને એક મહિનો વીતી ગયો છે પણ ગઈ રાતનો જ પ્રસંગ હોય એવું મને લાગ્યા કરે છે. આ પ્રકરણ ઉપર મારો અભ્યાસ અને મારો આરામ ગૂંચાવી મેં વિચારો કર્યા છે. હું પરમાત્માની

માફીએ કહું છું કે મને મારો હોય નથી લાગ્યો. હોય તો હું નથી જાણતી. હું એના ચતુર્યુત્તર નિમિત્ત બની છું તે કબૂલ કરું છું પણ મારો હોય નથી. મને તો લાગે છે કે જેમ નવનીતના જીવનમાં તેમ મારા જીવનમાં પણ આ કઠોણ પ્રકરણ બની ગયું.

વધુ શું લખું ? અમારી આ કથા વિચારને, નિર્દોષ લાગુ તો તમારા અંતરની એ પ્રતીતિ મને જણાવજો.

તમારી બેન
પ્રદ્યા

વિચાર જડતા

ગાડીથી ઉતરી હું જહાર પળવા જેવો ઝંપાટે જઈ તેવો ત્યાંજ ઉલ્લેક સામન પરે દ્રષ્ટિ હમેશાં દઈ તાડી બોઈ રહેલ-હાથ પર ના બિલ્લો-હીલો દીસતો એવો ફૂલી ધસી કહે “લઈ લઈ લાવો હું એ શેઠ.” ને વિચારેં મુજ હાથમાં ટીનુકડી આ ઝોળીનો ભાર શો ? તોયે દીન સહાતી ના મજુરની સુદા અને આપતાં પૂછે દેશું મને, “વિચારજડતા આ, એનું છે મૂળ કયાં ?”

અશાંત

એન રસ્કિન

—કલાકાર અને સુધારક—

અનુવાદક :

કાન્તિલાલ-મ. શાહ

એ

ન રસ્કિનનું અવસાન સને ૧૮૬૦ માં થયું હતું એ વખતે
લંડનમાં હતો. ઇંગ્લાંડના બધા જ વર્ગના લોકોએ રસ્કિનના મૃત્યુથી
શેષ અનુભવ્યો, તેઓએ રસ્કિન પ્રત્યે પ્રેમ અને માનની જે લાગણી
વ્યક્ત કરી તેની લાગણીનું દર્શન મેં જીવનમાં બાંધે જ નોંધ્યું છે.
પ્રેમની બાવનાનું આ પ્રદર્શન માત્ર ઇંગ્લાંડના સીમાડામાં જ પુરાણ મળ
ન હતું. અમેરિકા અને બીજા દેશોએ પણ એવો જ પ્રેમ દાખવ્યો હતો.
ત્યાંના વર્તમાન પત્રોની કદાચોમાં રસ્કિનને અંગ્રેજી આપવામાં આવી હતી.
કારણ કે રસ્કિન માત્ર ઇંગ્લાંડનો જ ન હતો પણ સમસ્ત સરકારી
જગત તેને પોતાનો મધ્યસ્થ હતું.

વિક્ટોરિયા રાણીના રાજ્યને કીર્તિવન્ન બનાવનાર જન-વિખ્યાત
સાહિત્ય-સામગ્રીઓના મહાનરો રસ્કિન છેલ્લો સિનારો હતો. એ વખતે
કાર્લાઇલ, ટેનીસન, લાઉનીય, થેકરે, ડીકન્સ, લુડવિગ, લીટન, નરોન્ગ, ક્લિવર,
બેકોન, મેક્લુ આર્નોલ્ડ, જેમ્સ માર્ટીના વિગેરે લેખકો સાહિત્ય-જગતમાં
પ્રખ્યાત બાણીતા હતા. આ બધા જ સાહિત્યકારો ઉચ્ચ પ્રકારની શુદ્ધિપ્રભા
અને સાહિત્યપ્રસિદ્ધિ મહાવતા હતા. આણું મહાન ઇંગ્લાંડે પોતાના
સમસ્ત કીર્તિદાસમાં બાંધે જ નિહાળ્યું હતું જોશી અને સ્વીચરના
મહાનરો બાદ કરીએ તો યુરોપભરમાં આણું એક પણ મહાન નગર
પડતું નથી.

વિક્ટોરિયા યુગના સાહિત્ય-મહાકાવ્યોમાં રસ્કિનને સૌથી મહાન
સાહિત્યકાર કદાચ ન કહી શકાય. પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે, તો પછી એ
યુગમાં તેના કરતા વધારે તેજસ્વી બીજા કોણ હતા? ઇંગ્લાંડના બનેક
પ્રકારના વહેમો અને જીવનશૈલી કદીના મેલકિન્સા ઉપર આણું અસરભરક
આક્રમણ કરવાની હિમ્મત (કાર્લાઇલને બાદ કરીએ તો) કોણ કરી
કરી શક્ય હતું? મને તો લાગે છે કે અંગ્રેજી વિચારસરગી ઉપર જે
જનજલ્સ અને કાવ્યની નૈતિક અમર રસ્કિન કરી શક્યો તે બીજા કોઈ
જાણે જ કરી શક્યો હોત.

‘મોર્ડનરીબ્યુ’ ના જાન્યુઆરી અંકમાંના સ્કેન્ડરલેન્ડના લેખકારો

રસ્કિનના સારા યે જીવનમાં એ મુખ્ય કામો હતાં. તેનાં લખાણો, તેની રસરૂતિ, તેની ઇચ્છાઓ અને અભિલાષાઓ જોતાં ઉપર ઉપરથી તો આપણને એમ જ લાગે કે તે એક જ જીવનમાં પૂરું પૂરું વિરોધી અને અસંજત એવા એ વેપાં ભંગવી રહ્યો છે. પણ જ્યારે આપણે તેનો ઉદાહરણી અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે જ આપણને માણસ થાય છે કે સપાટી ઉપર દેખાતા વિરોધી કાર્યોના ઉદાહરણમાં તો એકતાનું તત્વ જ પડ્યું છે. પ્રથમ તો રસ્કિનમાંથી જે પંખીનો રસ્કિન પ્રગટ્યો. તદ્દન જુદા અને છીંચા જણાતા રસ્કિનના જીવનમાંથી જ વંધારે ઉદાહરણા સંપૂર્ણ અને માયા રસ્કિનનો જન્મ થયો.

એણે જાહેર જીવનની શરૂઆત 'કલા' વિષે લેખો લખીને કરી. પોતાની શિશુ અવસ્થાથી જ એ કલાને પીછાનવાની સાચી જાણ અને ઉત્સાહ ધરાવતો હતો. કલાના અભ્યાસ માટે જેવો આધારણ ઉત્સાહ તે ધરાવતો એવી જ આધારણ તદ્દ કલાનું અધ્યયન કરવાની તેને સાંપડી. જુવાનીના ઉબરમાં પગ મૂકતાં જ તેણે ઇંગ્લાંડની લગભગ બધી જ અગત્યની કલાઓ અને યુરોપની કેટલીક વિશિષ્ટ કલાઓનો પરિચય કરી લીધો. હજી તો આયુષ્યની વીસીમાં જ હતો એટલામાં તો તેણે 'Modern Painters' નામનું પુસ્તક તથા લાગમાં લખીને બહાર પાડ્યું. આ પુસ્તકે કેટલાં રસ લેતી મારી આવમનું પાન એકું. એ જ પુસ્તકે એ વખતના ઇંગ્લાંડના તંત્રમાં પ્રભાવશાળી અને શક્તિશાળી કલા-સેબક અને કલા-વિવેચકોમાં તેને પ્રથમ સ્થાન અપાવ્યું.

જીવનની શરૂઆતમાં જ કલાના ક્ષેત્રમાં જે માણસે આવી જવંત સફળતા મેળવી તે તો પોતાનું આખું જીવન કલાદેવીની આરાધનામાં જ રીનાવશે અને એ રીતે પોતાની શક્તિને

ખીજે કાઢે છેકાળે રોકી. વિભાજિત ન કરતાં એક જ વસ્તુ ઉપર કેન્દ્રિત કરીને જીવનમાં અસાધારણ સફળતા મેળવશે; એમ દરેક જણ માનવા લાગ્યા.

પણ લોકોની આ ધારણા ખોટી પડી, જે કે તેને કલા તરફ છેવટ સુધી એટલો જ પ્રેમ રહ્યો. જીવનના અંત સુધી તેનો કલાનો અભ્યાસ ચાલુ જ રહ્યો. કલા પ્રત્યેનો પ્રેમ અને ભક્તિ એવાં ને એવાં જ રહ્યાં. છેદને સુધી તેનો ઉત્સાહ પણ જરા યે નરમ ન પડ્યો. મમમ જીવનમાં પણ તેણે કલા-સેબક અને કલા-શિક્ષકનું જ મનપમંદ કામ કર્યાં હયું. આ બધું હતા, જીવનની મુખારીના મધ્યમાર્ગે પહોંચતા તેને બીજાં એટલાં જ ઉત્સાહજનક કાર્યો પ્રત્યે આકર્ષણ થયું. જે કે એ આકર્ષણ પણ તેના કલાપ્રેમને જ આભારી હતું. સામાજિક અને ઔદ્યોગિક સુધારણાનું એ કાર્ય. આ કાર્ય પાર પાડના તેણે જીવનનાં અંત સુધી પ્રયામ કર્યો.

અત્યાર સુધીમાં જેટલું તેણે કલા વિષે લખેલું તેટલું, કે તેથી યે વધારે, હવે તેણે 'Social Economy' અને 'Political Economy' ક્ષેત્રે લખ્યું. આ બંધા લખાણથી જાહેર પ્રેમ ખગભગી ઉડી. ચારે બાજુએથી વિરોધના ચૂરો ઉડ્યાં. પણ આખરે તો આથી જાહેર પ્રભાવે લાભ જ થયો.

કલાની આરાધનાનું લોકપ્રિય કામ હોડીને તેણે જ્યારે સામાજિક અને ઔદ્યોગિક સુધારણાનું કામ હાથ ધર્યું ત્યારે લોકોએ તેની નિંદા કરી. રીકાઓ અને કલા શખ્દોનો તેના ઉપર વરસાદ વરસ્યો. જે રી પોતે સામાજિક સુધારણાનું કામ હોડીને કલાના ક્ષેત્રમાં જ કામ કરતો યર્ષ જન્ય તો બધી જ રીકાઓ, ગાજા અને તિરસ્કારના વચનો બધે યદ જન્ય એમ પોતે જાણતો દેતો. તો પણ તેણે સમાજ-સુધારાનું

મહદ કાર્ય હોયું નહિ કારણ કે ખુદ કલાના જ વિકાસ માટે તેને આ સુધારાની જરૂર હાજતી હતી. તે કહેતો કે: 'જે કલાએ પોતાનું સ્થાન મેળવવું હોય તો એ કલા લોકોને માટે જ હોવી જોઈએ. જે મુઠ્ઠીભર શ્રીમંત અને અમીર ઉમરાવને સંતોષ આપી શકે એ કલા, કલા જ ન કહેવાય.' પણ એ વખતે અંગ્રેજ મળના મોટા ભાગની શી સ્થિતિ હતી અને આમર્ગનું જીવન કેટલું દુઃખદ હતું તે રસિકને જાણતો હતો. અને પોતાની સમર્થ કલમદારો તેણે એ બધું શબ્દોમાં ઉતાર્યું. તેના સીધા, સાચા અને સચોટ શબ્દો અંગ્રેજની પેઠે હૃદયમાં પેસી જતા. તેના લખાણમાં એટલી સચ્ચાઈ હતી કે તેની વિરુદ્ધ લોકો એક હરફ પણ ઉચ્ચારી શકતા નહિ આમ પ્રજા કેવાં દુઃખોમાં સળી રહી છે તેવું સ્પષ્ટ લાગે તો રસિકને જ્યારે તેમનું જીવન પોતાની નજરે નિહાળ્યું ત્યારે થયું. એ વખતની કલા પણ શ્રીમંતોના બંગલામાં બંદીવાન થઈને પડી હતી આમ જનતાનો મોટો ભાગ તો આ વિશે કંઈ જાણતો પણ ન હતો. રસિકને આ કદખાને પડેલી કલાને બહાર લાવવા માટે ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી પર્વટન ક્યું. શ્રીમંતોના બંગલાઓમાં પહેલંગો-અને ડેર ડેર આમ પ્રજાના પરિચયમાં પહોંચ્યા. પ્રજાના સમક્ષ જીવનનું તેણે નિરીક્ષણ કર્યું, માત્ર કલા જ જોઈને સંતોષ ન માન્યો. કલાના નિરીક્ષણનું રસિક કાર્ય ધીરજ જાણ્યું મુઠ્ઠીને તેણે જમીનના એકતરફે ગરીબ કિમાનવર્ગને વિંધેર-હાલ જોયો. કામના અસ્થિતિ ભંગ તથા ક્યારેક અને ઓછી મજૂરી પામતા અધ-બુખ્યા મીલકામદારો અને ફેક્ટરીમાં કામ કરનાર મજૂરોને જોયા. કલમની લડી ખાણમાં પસીનો પાડતા ને પણ કરતાં જે ખરાબ સ્થિતિ બેગરતા ખાણના મજૂરોના જીવન તરફ દર્શિ કરી અને ખરી કલાના વિકાસ માટે આ

લોકોના જીવનમાં જ મોટા ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે એમ તેને જણાયું.

રસિકને યંત્રોમાં જરાયે શ્રદ્ધા ન હતી. કાષ્ટપણ વખતે યંત્રોના ઉપયોગ કરવાની અનિચ્છા જરૂર લેખી યાત્ર ત્યારે લોકોના હિતને ખાતર જ તેણે ઉપયોગ કરી શકાય અને તેમણે યંત્ર ઉપર મોના ભાગનો કે સંપૂર્ણ કાણુ લોકોનો જ હોય એમ તેનું માનવું હતું. જેને પરિણામે લોકો વધારે ક્યારેક અને ગુલામ બને એટલી હદ સુધી યંત્રોના ઉપયોગ નહિ જ થયો. જોઈએ એમ એ માનતો હતો. પ્રચલિત ઉદ્યોગિક પદ્ધતિમાં નફા માટે જ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે અને શ્રીમંતોના કે કોરપોરેશનના જે જંગી કારખાનાઓ આવે છે તે મુખ્યત્વે ઉત્પન્ન કરવા માટે પસીનો પાડનાર ગરીબ અને અધણી વર્ગના હિત માટે નથી ચાલતાં પણ શ્રીમંત વધારે ક્રોધાંત બને અને લાખપતિ ક્રોધાંત બને એ દેહુને લક્ષમાં રાખીને ચલાવવામાં આવે છે. પરિણામે કેટકે જગ્યાએ મજૂરોને માલિકોની દયા ઉપર હોડાવામાં આવ્યા છે. આ પદ્ધતિમાં તેને ગુલામીના દર્શન થયાં લોકોનો અધઃપાત જોયો. અન્યાય જોયો. એણે સંપૂર્ણગતી ગુલામ પદ્ધતિને વધારે નિર્દય અને અધઃપતન કરનાર સ્વરૂપમાં ફરી પ્રવેશ કરતી જોઈ. પોતાની આસપાસ નજર કરી તેણે જે છંગડાં જોયું તેનું વર્ણન થોડા વખત પછી એક વિખ્યાત અંગ્રેજ લેખક આ પ્રમાણે કર્યું:

"Lo! my lords, we gave you England - and you gave us back a waste - Hamlets breaking, homesteads striding peasants tramping, towns crissed; Yes, a desert, labelled England, where you know (and well you know) That the village hampton wither and the village idiots grow."

આ વિચાર તણુએ રચિતના હૃદયમાં જાગ્યો. અને તેણે તેના આત્માને, પણ દર્શાવ્યો. તેને વિચારે આવવા લાગ્યા. ત્યારે પ્રગ્નને મોટો ભાગ-ખરી પ્રગ્ન-દુઃખી હોય જૂખથી રીયાની હોય, ત્યારે મારે રીધિવતો અને ફરોડ-પતિને સંતોષ આપવા શા માટે ચિત્રો દેવરા ? દરેક સમજુ, વિચારક અને માનવપ્રેમી અંગ્રેજ જે કામ કરવા પ્રેરાય, તેના સ્વદેશભિમાનને યાદ અપાવે એવું કામ તો પોતાના દેશપ્રેમીઓને અમાનના અધિકારમાંથી હંચા લાવી માન પ્રકાશ આપવાનું નથી શું ? જે કાર્યને પરિણામે એકબીજાને ખામ જતી કાનીલ ફરીપ્રાપ્તિ રચાને ન્યાયી દરિદ્રાધ આપે, સમાજમાં એવી નિયતિ ઉભી થાય કે સમાજને દરેક મનુષ્ય કલાને માખી શકે, તેની કદર કરી શકે એવું કાર્ય જ દરેક દેશભિમાની અંગ્રેજે કરવું જોઈએ, આમ-પ્રગ્ન ઉપરના દમન ઓછા થાય, તેમના પશુ કરતાયે હલકા જીવનમાં માનવતાનો સંચાર થાય એવું કાર્ય કરવા દરેક સાચા માનવપ્રેમી મનુષ્યે કદમ ઉઠાવવા જોઈએ. આ વિચારને લીધેજ રચિતને લોકોની નિંદા, તિરસ્કાર વિગેરે બધું વેડીતે પણ પોતાનું કર્તવ્ય છોડ્યું નહિ. કલાકારની અસ્તી કીર્તિ રચનાને ખ્યાલ પણ તેને આપ્યો નહિ. લોકોએ તેના સામાજિક અને રાજકીય સુધારના કાર્યની કદર ન કરી. છતાંયે તે તો પોતાના કર્તવ્યપથમાં અડગ રહ્યો.

સમાજસુધારના કામ તરફ બહુ કાળજી રાખ્યા વિના પોતાનો બધો જ સમય, શક્તિ અને શુદ્ધિ કલાદેવીને ચરણે જ ધરી જોઈએ એવો આશય ધરાવનારાઓને રચિત આપો જવાબ આપેલો : 'તમે કલાની માગણી કરો છો ને ? ઇંગ્લેન્ડ માટે તમારે વધારે સારી કલા જોઈએ. છે ને ? એ તમને એક શરતે, માત્ર એક જ શરતે મળી શકે એમ છે પહેલાં તો તમારી પ્રગ્નમાં કલાની કદર

કરવાની શક્તિ જોઈએ. એટલું જ નહિ પણ કલાનું મર્જન કરવાની પણ શક્તિ જોઈએ. એવી શક્તિ બધાં સુધી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી સુંદર કલાનું મર્જન શક્ય જ નથી. એટલા માટે હું તમને વિનંતિ કરું છું. આજીજી કરીને કહું છું, કે પ્રગ્નને એવી કંઈ પરિસ્થિતિ અને બળો હોયે ચડાવી શકે, સદગુણી બનાવે, શાંત અને સતોષી બનાવે, સ્વામત બનાવે, તે તમે શોધી કાઢો. અને હું કહું છું કે પછી ઇંગ્લેન્ડમાં કલા મોળે કળાયે પ્રકાશી ઉઠશે.

રચિતના જીવન અને કાર્ય મધ્યધી આટલું સામાન્ય વિવેચન ક્યાં પછી આપણે એનો વિસ્તારપૂર્વક વિચાર કરીએ. આપણે જોઈએ તેમ રચિતનું કાર્ય બે દિશાઓ તરફ જઈ હતું. કલા સંજ્ઞા તરફ જે મુખ્ય મુખ્ય પુસ્તકો લખ્યા તેમાંના 'મોડર્ન પેક્ટર', 'રોલ ઓફ વેનીમ', 'સેવન લેખ્મ ઓફ આર્કિટેક્ચર' અને 'વેરીઅસ લેક્ચર્સ ઓન આર્ટ' વિગેરે હતા. તથા સામાજિક અને આર્થિક સુધારણા માટે લખેલા અગત્યના પુસ્તકોમાં 'અવર ધીમ લાર્ડ', 'પોલીટીકલ ઇકોનોમીના પ્રથમ સિદ્ધાંતો ઉપરના ચાર નિબંધો. 'મુનેશ પર્વેરીસ.' પોલીટીકલ ઇકોનોમી ઉપરના છ બીજા નિબંધો, 'ધી ઇલન ઓફ વાઇલ્ડ ઓલીવ્સ, 'Work, Traffic War' વિશે તથા 'ફ્યુચર ઓફ ઇન્ડસ્ટ્રી' વિશે નિબંધો, 'ટાઇમ એન્ડ ટાઇડ' 'ટ્રાન્સફોર્મેશન'. મનુરોને ઉદેશી લખેલા પત્રો. આ બધા તો ખૂબ ખૂબ અગત્યના છે; આ ઉપરાંત 'સીસીઇમ અને લીલીટ' અને 'એથીકલ ઓફ ડાર્ટ' રચિત-પ્રેમી દરેકને ગમે છે અને તેનું જીવનચરિત્ર દર્શાવતાં પુસ્તકો 'પ્રેટીટા' જેમાં પોતાના બાલજીવનના સુંદર સ્મરણો આપ્યા છે. એ તો ખૂબ લોકપ્રિય ચયુ છે.

'પોલીટીકલ ઇકોનોમી'માં કંઈ પણ તેણે

દ્રઘમત ઉર્મિ. અને એ રીતે તેની વિચાર-મરણીને સમજવાનો પ્રામાણિક પ્રયામ કર્યો. તેના આ નવા હેતુઓ તરફ તેઓએ સહાનુભૂતિ બતાવી - જેમ તેઓ જુના ક્ષેત્રમાં વળગી રહ્યાં હતા તેમજ - નવા ક્ષેત્રમાં સાચા અનુવાથી બનીને વફાદારીથી કામ કરવા હાથ્યાં.

એ દરમ્યાન તે એક નવા જ યમ પાસે પહોંચી રહ્યો. તેઓના અંતર ઉષાડવામાં તેને સફળતા મળી, જે લોકો તેના કલા ઉપરના લખાણો નહોતા સમજી શક્યા, તેઓ આધુનિક ઉદ્યોગવાદ અને સામાજિક અન્યાય ઉપરના તેના લેખો સરેલાઈથી સમજવા લાગ્યાં. આ રીતે અસંખ્ય માણસો જેઓના હૃદય પર નિરાશાનું દિમ પડ્યું હતું તેઓમાં આશાનું ચેતન રેસાવા લાગ્યું.

આ રીતે અપકીર્તિના આઠમાથી ફરી એક વાર તે લોકોનો લાડીસો બની. પ્રસંશાને પ્રાપ્ત થયો. તેના નામની આમપાસ ફરી એક વાર માન અને પ્રેમની લાગણીઓ ઉભરાવા લાગી.

તેના જીવકાળ ઉપર નજર કરતાં આ બધું વિચિત્ર લાગે છે. ૧૮૭૦ અને ૧૮૮૦ ના વર્ષો દરમ્યાન લોકપ્રિયતા અને કીર્તિના સુવર્ણયુગ મેળવનાર માણસ ઉપર જ પછીથી અપકીર્તિ અને નિંદાના કાળા ઝોલાયા ઉતરે છે. ને ત્યાં જાદ ફરી એક વાર કીર્તિદેવી તેને વિજયમાળ પહેરાવે છે. તેના અધિકારમય દિવસો દરમ્યાન તે પહાડ જેવી અડગતા ધારણ કરીને ઉભો રહ્યો. તેની ઉપર વરસના દીકાઓના વરમાદને પરિણામે તેણે કોઈવાર મનનું સંમતોલપણ શુભાશ્યું. લોકોનો વિરોધ, પૂર્વમદ અને ગંરસમજુત ભેદ તેને ખૂબ લાગી આવ્યું. કોઈ વાર તેણે આ પરિસ્થિતિમાં માનમનુ મમનોર્વ-

પણુ શુભાવી શુભાશોને શુભામાં અણુજાળતા અને કડવા વેણ પણ કાઢ્યા છે. પણુ એ બધું છતાં કોઈ દિવસ પોતાનું નિરાશન પ્રાપ્ત કરવા આરંભેલી કૃષ્ણમાંથી એક પત્રનું પણ પાછો દઢયો નથી. કારણ કે એ ખોળી મચ્છાધમાં તેને અડગ શ્રદ્ધા હતી. તેણે તે અટકવા સિવાય એક સગા વેશથી પોતાનો મંદિરો જનતા મમકા રણુ કર્યો. અને તેઓને માંબાળુ જ પરે એવી પરિસ્થિતિ ઉભી કરી.

સમાજસુધારા વિધેના તેના બધા વિચારો, જેઓ અમલમાં મૂકી શકવા અમમર્થ હતા તેઓ પણ બેધ રાકવા કે તેના આદર્શો અને હેતુ કેટલા હતા અને ઉમદા હતા. એ માટે તેના ઉપર તેઓ પ્રેમ ગાખતા અને માનની લાગણી ધરાવતા.

રચિતના આ અનુભવો યજ્ઞા જ સૂચક અને શિક્ષાપ્રદ છે. કારણ કે એ બતાવે છે કે જે માણસો જગતમાં સુધારાનું કામ માથે લે છે તેને વિરોધોનો સામનો કેવી કિંમત અને શ્રદ્ધાથી કરવો પડે છે. એવો પ્રમંગ પણ આવે છે કે બધા માથીઓનો માથ શુભાવીને એકલા કૃષ કરવાનો વખત આવે છે. જગતની નિંદા, ધિક્કાર અને બદનામી વગેરે આગે દમ કરવાના પ્રસંગો હોવા ચાલ છે. આખરે તો અડગ શ્રદ્ધા અને અપૂર દ્રઢમતને લઈને જ મત્ય જીતે છે ને જગત વિકાસ પામવું આગળ વધે છે.

આ બધા ઉપરથી કોઈએ એમ માનવાનું નથી કે રચિતની સામાજિક યોજનાઓ અને સામાજિક આદર્શો બધા જ વ્યવહાર હતા. તેના મારામાં સારા પ્રમરકો, પણુ એ દાવો ધરાવતા નથી. તેની બધી યોજનાઓ અને પ્રવૃત્તિઓ મદન ચર્મ એમ નું કહેવું જ નથી કેટલીક મદન ચર્મ. કેટલીક ચોટે વજો. અને

સફળ થઈ. ખીજ કેટલીક જીનના મૂળમાં જ નિષ્ક્રિયતાના ખીજ પડ્યા હતાં તે કદી સફળ ન થઈ. ખીજ મહાન આત્માઓ અને સુધારકોની જેમ એ પણ સુંદર સ્વપ્નામાં રાચતો સ્વપ્નદષ્ટા હતો. પણ સુંદર સ્વપ્નાની કલ્પના કરવી અને તેને પાર પાડવી એ બન્ને વસ્તુ વચ્ચે આરમાન જમીનનું અંતર છે.

રસ્કિનની સૌથી જાણીતી યથેલી 'તરખી-યોજના' 'સેન્ટ જ્યોર્જ ગીલ્ડ' હતી. તેના ખંધારબુમાં દર્શાવ્યા મુજબ તેનો હેતુ આ પ્રમાણે હતો.

'ઇંગ્લેન્ડમાં જમીન ખરીદવી. જેટલાં સ્ત્રી-પુરુષો અને બાળકો એ જમીન ઉપર સુખ મગવચ્છી રહી શકે એટલું પોષણ જમીન આપી શકે તેટલાંને ત્યાં રાખવા. ત્યાં તેઓ ખૂબ તબક્કરસતી અને સંસ્કારપૂર્ણ જીવન જીવી શકે. એક રાષ્ટ્રીય ધનનો ઠાંડાર સ્થાપવો જે તેમને અને તેમના વંશજોને કામમાં આવે. આ બધા લોકોનું સુખ્યવચિત રાખત'ત્ર ચલાવવું, તેમની મિલકતોની ન્યાયી વ્યવસ્થા કરવી. આ બધા માં કાયદાની જરૂર પડે પણ એ કાયદાનું મંડાણ ધરવી નિયમના તત્ત્વ ઉપર જ થાય. જેથી બધા કાયદા ન્યાયી હોય.'

આ મહાગત્ત પ્રવૃત્તિએ વિશાળ પાયા પર લોકોનું જ્ઞાન જોડ્યું. બધા યે એક વાત કબૂલ કરી કે આ યોજનામાં ધણું યે સારા તત્ત્વો છે. પણ ધીરજથી વિચાર કરનાર એ પણ નોંધી શક્યા કે તેમાં કેટલીક અવ્યવહાર બાબતોનો પણ સમાવેશ થયો છે, એ પ્રવૃત્તિના સંચાલનના વ્યક્તિત્વ અને લોકપ્રિયતાને પરિણામે શરૂઆતમાં તે ધણા યે મદદગાર માણસો તેમાં સામેલ થયા પણ તેના મૃત્યુ પહેલાં ધણા સમયે તેણે પોને જ કબૂલ કરેલું જણાયું છે કે 'એ માહસમાં તેને નિષ્ક્રિયતા મળી.'

કેટલીક બાબતોમાં એ યુગના માણસો કરતાં તે ધણો જ આગળ હતો તેમ ઇંગ્લેન્ડના સુદ્ધિ-શાળી માણસો અને જગતના ખીજ વિદ્વાનો ખીકારે છે.

તેના અવ્યવહારમાં અવ્યવહાર સ્વપ્નો પણ કંઈક શુભતત્ત્વ દર્શાવતાં હતાં. એથી કરીને લોકો નવી નવી દિશાઓમાં વિચાર કરવાને પ્રેરતાં હતાં. અને આમ તાત્કાલિક એને સીધી રીતે તો યોજના નિષ્ફળ જતી પણ આકર્ષકતરી રીતે આખરે તેનાં ધણાં જ સુંદર પરિણામો આવતાં. એક વાતની ક્ષમાથી ના નાંદ કદી શકાય, કે અત્યારના ઇંગ્લેન્ડના રાજકીય અને આર્થિકશાઓની ભૂમિકામાં માનવતા, મહદ્વત્તા અને નીતિમત્તા પડ્યાં છે અને બધાં કરતાં લોકો અને તેના હિતોના વિચારને જે પ્રથમ સ્થાન મળે છે તે બધું રસ્કિનના લખાણો અને જીવનકાર્યને આભારી છે. તેણે આ લખાણો ન લખ્યાં હોત અને વિરોધીના પ્રયત્ન જીતવાગ સામે બાથ બીડી ન હોત, તો ઉપર કશું તેનું પરિણામ નજ આવી શકત.

અંગત રૂપે અમેરિકાના હડા વિચારકો સમાજશાસ્ત્રીઓ, અર્થશાસ્ત્રીઓ, જે ઔદ્યોગિક, સામાજિક અને રાજકીય સુધારાઓનું પ્રતિપાદન કરે છે તે જ સુધારાઓનું પ્રતિપાદન આ મહાન અગ્રેજ શરૂ કર્યો અને શરૂ કરી. ચોખ્ખાએ ૭૦ વર્ષ પહેલાં કહેલું. અને એ સુધારાઓને અમલમાં લાવવા માટે એ જીવનભર ઝૂંઝો. રસ્કિન સ્વભાવથી જ ધાર્મિક હતો. તેના દરેક લખાણમાં તે ધર્મ ઉપર ભાર મૂકે છે. તેના આશયે જીવનમાં ધર્મને પ્રધાન પદ આપે છે. ધર્મની કિંમત તેમે મન સૌથી હમી છે. જેમ જેમ તેની હંમર વધતી મઈ તેમ તેમ તેના વિચારો વધારે વિવેકશીલ, વિશાળ, હડા અને નીતિમય થતા ગયા.

પચાસ વર્ષની ઉંમરે તે પોતાને માટે લખે છે કે ધર્મ ઉપરના તેના પહેલાનાં લખાણ મોટે ભાગે બૂધ ભરેલા હતા કારણ કે તેને સંકુચિત અર્થમાં ધર્મનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું અને પરિણામે તેણે ઇતિહાસનું અધ્યયન એક પથવાદી જેટલી સંકુચિતતાથી અને સત્ય હકીકતોને ભરડીને કરે તેમ કર્યું હતું. પણ પછીના જીવનમાં તેણે પંથ અને વાડાઓની મર્યાદા તોડી નાખી અને તેનો ધર્મ, વિશ્વાસ, શુદ્ધિકૃત અને પ્રગતિકારક વિચારો સાથે મેળ આપ તેવો થયો.

જ્યારે તેણે સેન્ટ જોહન કમ્પનીની સ્થાપના કરી ત્યારે તેણે એક પદ્ધતિ નક્કી કરી અથવા કહો કે આદર્શ અને સિદ્ધાન્તોનું એક તારણ કર્યું. જે આદર્શો અને સિદ્ધાન્તોને પહોંચી વળવાનો મંડળમાં જોડાવા ઇચ્છનાર દરેક સભ્યને પ્રયાસ કરવાનો હતો. એ તારણમાં વ્યવહારુધર્મનો સૌથી વધારે સચોટ, સાદો અને ઉચો ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે જેવો ખ્યાલ ભાગ્યે જ બીજેથી આપણે મેળવી શકીએ.

એ પ્રતિસાધન હું અહિં મૂક છું.

૧. જીવંત ઇશ્વરના મારી અદા છે તે જ સર્વ શક્તિમાન છે, તે જ પૃથ્વી અને સ્વર્ગનો કર્તા છે તે સ્વામય છે અને હમેશા મા- જ કરે છે એવો મારો વિશ્વાસ છે હું તેની ભક્તિ કરીશ, તમા નિયમનું પાલન કરીશ અને જીવંતના અત સુધી તેની સહિનદા જાન કરીશ.

૨. મને માનસપ્રમાણના ઉમદાપણમાં વિશ્વાસ છે જેટલો મારી જાત ઉપર પ્રેમ રાખું છું તેટલો જ પ્રેમ મારા પાડોશી ઉપર રાખીશ ત્યારે એન કરવા હું અશક્ત હોઉં તારે પણ એવું વર્તન રાખીશ જેથી હું તેના પ્રત્યે પ્રેમ કેળવી શકું.

૩. મારા ઉદ્દેશોપલ્લવને માટે હું હમેશા જાત મહેનત કરીશ અને મારા હાથ વડે જે કામ કરવાનું હશે તે મારી શક્તિ વાપરીને પૂર કરીશ.

૪. મારા લાભ અથવા આનંદને માટે હું કોઈને હેતરીશ નહિ, ઇર્ષા કરીશ નહિ, કે લૂંટીશ નહિ.

૫. હું કોઈ જીવતા પ્રાણીનો જરૂર વગર ઘાત કરીશ નહિ, કે એને ઇર્ષા પહોંચાડીશ નહિ કોઈ સુંદર વસ્તુનો નાશ કરીશ નહિ.

૬. મારા શરીર અને આત્માનો હમેશા વિપ્રાસ થાય કે જેથી હું મારી ફરજ વધારે ને વધારે બળવરી શકું અને માનુ સુખ મેળવી શકું એ માટે પ્રયાસ કરીશ.

૭. હું મારા જીવતા બંધા જ કામધાનુ વશકારીથી એક શરતે પાલન કરીશ એ શરત એ છે કે જોને હું ઇર્ષા નિમિત્ત સમજું છું તેની સાથે એ કામધા બંધનમતા હોવા નોંધ્યો.

અહીં આપણે સમજનાનું છે કે આ જાતની જીવનનીતિ એ પોતે જે વિચારે છે અથવા માન્યતા ધરાવે કે તેનો માત્ર અહેવાલ જ નથી પણ તે શું કરવા માગે છે અને શું રીતે જીવન જીવવાનો એનો નિમય છે તે બતાવે છે.

નિમિત્તના તથા જ ધાર્મિક અને બીજા લખાણોનો સંપર્કમાં વિચાર એ છે કે આ જાતના મનુષ્યજીવન એ સૌથી કિશોરીમાં કિશોરી વસ્તુ છે તેની તોં નથી જ મિશ્ન, મોડુંરું દોગમાએકે કે જોશાત મનુ જ ન આવી શકે એ મનુ માણસ પામે આવે છે અને જ્ય છે મનુમત એ જ માણસની સાચી મૂડી છે.

તેના આ વિચારો તેના જ પ્રખ્યાત કવિનો મરના સુંદર રીતે કાળ પ્રશ્નિત કરી શકે!

મ પતિ જેટું કંઈ છે જ નહિ, માત્ર જીવન જ છે જીવન, અને તેની સાથે જ કડાએથી બંધી જ રહિતઓ પ્રેમ, આનંદ અને પ્રશંસા એ જ માત્ર છે

જે દેશ ઉમદા અને સુખી માણસોની ઓવી વધારે સખ્યાને પોણે છે તે જ દેશ સંપત્તિવાન ગણાય

‘એ જ માણસ શ્રીમાન કહેવાય જે પોતાના જીવનના તમામ કર્તવ્યો પુર્ણ કરીને બીજાના જીવન ઉપર પોતાના અગત જીવનની અને સંપત્તિની સહાય આપીને મારી અસર કરે કે.’ સંપત્તિ મિથેનો આ વિચાર, માણસની અને જીવનની કિંમત વિધેની તેની આ માન્યતા પ્રમાણે બધા જીવોને તો જગત કુટલુ ઉચ્ચ આવે ?

પોતે સૌન્દર્યપ્રેમી હોવા છતાં માત્ર વસ્તુઓની જ માલ્ય સુખતામાં તેને નિગત મળતી નહિ. તેને શ્રુણી સુખતા સાથે આત્માની સુખતા જોઈતી હતી તેજો ધ્યાનને વિરામી ભરી કાલવા અદિતીન ધમશયી કામ કરું. પણ એ નરતાયે વધારે ધમશયી તેજો ધ્યાનમાં આત્માની સુખતા જન્મ પામે એ માટે મહેનત કરી પોતાના અવિગત વ્યવહારી તેજો ધ્યાનને એ જ યોધપાક આપો અને તે એ, કે સુખ અને ઉચ્ચ કલાના નિરાસને માટે સુખ અને ઉમદા આત્મા ઓની જરૂર છે આ કળા વધારે ઉચ્ચ હેતુ બીજા આ માણસના જીવનમાં હોઈ શકે. આ કળા

વધારે ઉમદા થઈ શકે માળમે હજી સુધી મું નથી

પોતાના જીવનનો કુશળી રીતે અંત આવે એવા બંધા વર્ગો સુધી ધ્યાનની હાથગુસાર ગરિફન જીવો જીવો ધ્યાનમાં એના અમાયા કલાયા કે ગરિફનનું મૃત્યુ નજીક છે ત્યારે હજારો સરિતાઓના ધોધ જેવા તેને આહવાર કરેશે માણસોનો અવાજ સહાયાયો કે તેની અતીમ ક્રિયા પવિત્ર વેશ્ટ મીનીરટમાં થાય અને તેનો આત્મા ત્યાં આગમ ત્યે, પણ એમ ન થતાં એથી થે વધારે યોગ્ય સ્થળમાં તેને આનંદ માણુ જે પડેતો, જગત અને નીજોના પાણીમાં તે ધૂમી વળેો હતો એવા એક સરોવરની પાસેના વિભાગમાં તેને પોદાડ્યો એ સ્થાનમાં આવેલા ઘરમાં તે ધણા વર્ગો સુધી રહ્યો હતો. લીલા પાણીથી લાદેરાતા પ્રતેજન સરોવરની આશુમાં તેની તત્તજ બતાવેની અને આરામવાળી નથા ધ્યાનના પવિત્ર આનોમાં ઉમેરો ને જે તેની કમળ નાના વખત સુધી એ રીતે યાત્રાનુ ધામ પતી રહેશે તથા દેગોમાંથી ન્યા અને સૌન્દર્યના પ્રેમીઓ આ સૌન્દર્યપ્રેમી અને મદાન પ્રનામની આગમશયમ સમાધિ ઉપર કુલ નકાનને અને માનવતાના પ્રેમીઓ તો મદિગમાં જતા રોય એ લાવથી જ્યે કાગળ કે એ એરી જગ્યા કે જ્યાં પોતાની જીવનને જગત નથાઆ વિરાય બીજા માટે સતત જીવન જીવનાર એક મદાન આત્માનું નાશવત નરિત પડ્યું છે !

ગૃહપ્રવેશ: દ્વિતીયો નાટિકા

રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

: અનુવાદક :

નગીનદાસ પારેખ

અંક પહેલો [આંધ્ર]

(મંજિનો પ્રવેશ)

માસી વહુ, તારે પિયેરથી કાંઈ ખગર આવી છે કે શું? તારો પિત્રાઈ ભાઈ અનાથ મને મળ્યો

મંજિ હા. માએ કહેવડાવ્યું છે કે આવતે શુક્રવારે મારી નાની બેનને અન્નપ્રાશન કરાવવાનું છે. એટલે વિચાર કરું છું કે—

મ સી બહુ સારું—ને બધી-એક સોનાનો હાર મોકલી આપ, તારી મા શીશ થશે.

મંજિ હું તો જવાનો વિચાર કરું છું મારી નાની બેનને મેં ત્રેષ નથી મેં એટલે જોશનું મન થાય છે.

માસી : એ મા, આ શું કહેવાય! વતીનને એકલો નાખીને જવાની!

મંજિ : પાછા આવના મને કંઈ બહુ મોડું નહિ થાય

માસી : બહુ મોડું થશે કે નહિ તે કોણ કહી શકે બેન! સમય કામ આપણા હાથમા છે! આખના પવકાગમા મોડું થઈ જાય

મંજિ વળી ભાઈ ખજી કૌરે વાડની દોકરી-પામધુમથી અન્નપ્રાશન થશે હું નહિ જાઉં તો મા બહુ—

માસી તારી માનું હેત-મહેન, કંઈ સમજાવું નથી—ગુસ્સાના સાન સમુદ્રે વીંટાયવું જોમનું હજીવ છે એરી માતાઓની જ જાનની તારી મા પણ છે ને. તો પણ મેંએ માણસનું આવડું મોડું હું જ સમજતા નથી અને પારેવારે તને બોલાવી લઈ જવા કરે છે—

મંજિ જુઓ, માસી, તમે મારી માને મહેણા મારશે નહિ, કી મૂકું છું. વળી સગી સાસુ હોત તો વખતે સહી લેત પણ—

માસી : વાડ મંજિ, શૂલ થઈ, માદ કરજે, હું સાસુ થઈને તને કશું કહેતી નથી—એક સામાન્ય રત્ની તારીકે જ હું તને ચિતતી કરું છું—
વતીનને આવે વખતે તું હોડીને ના જઈશ. જો જશે તો તારા બાપ

ચુસ્તે યશઃ એ હું બરાબર જાણું છું.

મણિ : મને ખબર છે. તમારે ચિદ્રી લખી આપવી પડશે, માસી, લખાને કે મારા જગથી ખાસ કાંઈ—

માસી : તારા જગથી કંઈજ વહી જવાનું નથી એ શું હું જાણતી નથી? પણ તે તારા ખાપ ઉપર લખવું પડે તો તો મારા મનમાં જ છે તે ખુદસે ખુદસું લખીશ.

મણિ : બહુ સાદું. તમારે નહિ લખવું પડે. હું એમને જમીને કઢીશ એટલે તરતજ—

માસી : એ વહુ, બહુ સાંખ્યું છે—પણ આ વાતને માટે તે તું યતીન પાસે ગયો તો હું કેમે કંઈ સાંખી લેવાની નથી.

મણિ : સાદું, રહી તમારી ચિદ્રી. પિયેર જવું છે તેમાં આટલો ધમાલ શી? એ જગારે જમીની ભથ્થવાને માટે જવા તૈયાર થયા હતા ત્યારે પાસપોર્ટની જરૂર પડી હતી. માદું પિયર જમીની છે કે શું?

માસી : સાદું, સાદું. આટલે તાણીને બોલીશ નહિ. પેસે મને બોલાવતો લાગે છે? આવી યતીન! સાંભળ્યું કે શું—કેાણ જાણે?

[જય છે]

યતીનનો ઓવરો

માસી : મને બોલાવતો હતો યતીન?

યતીન : હા. માસી, સતાં સતાં વિચારતો હતો કે કેમ ઉપાય નથી, હું તો કેહી ચક્રને પડ્યો છું. માંદગીની જગથી બંધાયેલો, દિવસ રહે ઘેરાયેલો—સાથે સાથે મણિને શા માટે બાંધી રાખું?

માસી : તું શું બોલે છે યતીન, તેનું મેં કેકાણું નથી. તારી સાથે તો એનું જીવન

બંધાયેલું છે, હું હોડી મૂકવા માગે એટલે જ શું તેનું બંધન છૂટી જશે?

યતીન : એક દિવસ એવો હતો કે જ્યારે હી રાહગમન કરતી; તે અન્યાય તો હવે બંધ થઈ ગયો છે. પણ મણિને તો આજે આ પહેલો સહમરણ, જીવતાં જીવત સહમરણ છે, વિચાર કરતાં પણ મારે પ્રાણ અકાળાં છોડે—એમાંથી એને છુટી આપો!

માસી : આજ આવું એકાએક કેમ બોલે છે, યતીન? સ્વપ્નમાં તે કાંઈ બોલતું જ સાંભળ્યું કે શું?

યતીન : ના, ના, બહુ વારથી વિચાર કર્યો હતો—મરતાં માંડતો ઝઝર શબ્દ, નહીતો જીવાણ, દર દર પૈષાગો પોઠાર,—મને વાદ આવતાં હતાં મણિની પેલી કુહુંબી રંગની સાડી, અને કુતરાની સાથેની રમત અને વિના કારણ હાસ્ય, એનાં મસ્તપ્રાણને આ મરેલી દિવાલોમાં શાને ખુલે? આપો છુટી તેને. કેટલાય દિવસથી આ ધરમાં તેનું હાસ્ય જ સાંભળ્યું નથી, એના જીવન પ્રવાહમાં તો તાત્તે જીવાણ આવેલો છે, તેને વળી આ બંધાં દવાના શીશા અને રોગીના પધાપધનાં બંધનો વડે બાંધી દેવો છે? મને લાગે છે કે એ અન્યાય છે, તારે અન્યાય છે.

માસી : કંઈ અન્યાય નથી, જરા પે બોલું નથી? એને પ્રાણ હોય છે તે જ પ્રાણ દબ રહે છે. વરમાદ તો ભર્યો મેષ જ વરસાપી રહે, હોડીને બેસીશ નહિ યતીન સહ જન—આમ છટકટ નહિ કરીએ. મણિને ક્યાં જોકલની છે, બોલ મને કાંઈ સમજાવું નથી.

યતીન : કંઈ નહિ તો મણિને એને પિયેર—બૂટી જવાય છે, એના ખાપ આપારે ક્યાં છે—

માસી : સીતાશમપુર.

યતીન : હા, સીતાશમપુર. તે ખુદલી જગ્યા

માસી : ના, બાપુ, ખોટું યનભવું હતું, વખત આવ્યે જ માણસ મોળખાય છે.

યતીન : તું માનતી હતી કે મંજીશી કું સુખ પામ્યો નહિ, અને એટલા માટે તેના ઉપર ક્રોધ કરતી હતી. પણ સુખ વસ્તુ તો પેલા તારાઓ જેવી છે, અધિકારની તટોમાં ઘસળે દેખા દે છે. જીવનની તટોમાં શું રચના પ્રદાય નથી મળતો ! મારે જે મેળવવાનું હતું તે મેં મેળવ્યું છે કાંઈ કહેવાયનું રહ્યું નથી. પણ માસી, એની તો ઉમ્મર નાની છે, એ મને આધારે રહેશે ?

માસી : ઉમ્મર નાની હતી ? અને પણ બાઈ એટલીજ ઉમરે દેવતાને મંમતમયિની વિદાય આપી અંતરમાં ખેંચી લીધા છે. તેમાં કાંઈ નુકસાન થયું છે ખરું ? વળી એ પણ કહું છું કે મુખનીય વળી એટલી બધી શી જરૂર છે ?

યતીન : જીવનથી મેં સાંભળ્યું છે કે મંજી રહીતી ત્યારથી જ કું મમજી ગયો કે એનું મન ભયનું છે, એને જરા બોલાવે, માગી બપોરે એકવાર આવી હતી. તે વખતે સુપતો તાપ આકરો હતો—તેના જ મનમાં થયું કે એનામાં કયારે સહેજ પણ જાણ નથી. એકવાર આ સંધ્યાના અધિકારમાં જોવા દે, કદાચ એના અંતરમાં જેલાં અશ્રુઓ જોડે ચડે.

માસી : તારી આગળ એનો પ્રેમ વૃમ્મણે જોવાતાં હજી સરખાય છે એટલે એનું ખુલ્લું મુદન છૂપું હોય છે.

યતીન : વારું, બહુ થયું. કોને છૂપું રહેવું. પણ એ છૂપા મુદનની ખજાર માસી, તું મને આપી જાજે. કારણ કે જ્યારે તેનો પડો ખમી જશે ત્યારે કદાચ—પણ આજે સાંજે મારે તેની માથે ખાસ વાત કરી છે.

માસી : તારે એવી તે વળી ખાસ વાત શી છે ! કહે તો.

યતીન : મારો 'મંજીશી' પૂરે થઈ ગયો. એ ખજાર પોતાને મોઢે તેને કહેલી છે. વાસ્તુ માટે નહિ પણ તેને જ દરવાનું છે—તેને જ મારે મેં આ સુધિ રચી છે—મારું આ કૃતિલક્ષ્મી વીજાનું ગીત છે.

માસી : તેને ખજાર નહિ હોય ?

યતીન : તો પણ મમર્ષણ તો કરવું જ પડ્યું. દિમિને કહીશ તે બારણાં બહારથી પેશું ગીત ચાલે—

મોર જીવનેર દાન

કરો બદલ કરતર પરમ મૂલ્યે ચરમ મહીયાન.

જા, માસી, તું મોસાલી કામ, માસી, પેલો જીવો, નરદરિ મારી માથે વાત દરજા માથે છે—મારા શબ્દના વેપારની પેટીનો શુભારતો. એને આજર બહી આવવા દેશો નહિ ના, ના, ના, મારે કશું જ સંમિળવું નથી. મને તે ખજાર હોય કું તે પછીથી સમજી લઉં.

[માસી જાય છે]

યતીન : દિમિ, સાંભળ સાંભળ.

[દિમિને કહેવું]

તને એક ગીત મંજીશી. એ તારે મંજીશી પડશે.

દિમિ : ના, મોટાબાઈ, તમે તારો નહિ કાકદર ના પારે છે.

યતીન : હું પીમે પીમે મારજી. બસે દિવસે આપણા કિનું બાહેબનું પેશું મોન અને વાદ આવે છે.

(ગાજી)

આરે મન જખત જાગરિ તારે તખાન મનેર માજીય એલા હારે તાર ચક્ષેજાગાર શબ્દ શુને

હાથલોરે ધ્રુમ,
ઓ તોર હાથલોરે ધ્રુમ અંધકારે.
તાર ફિરે બલાર હાથાપાના
બુકેર માએ દિલોહાના,
ઓરે સી હાથ તોર પ્રાણુરણિતર
તુલોએ તુફાન હાહાકારે

રે મન બ્યારે બંગુનું તારે
ત્યારે અંતર જન આવ્યો દોરે
તેની વિદાય કેરા શબ્દો સુગી
નિદ્રા ભાગી

ઓ તારો નિદ્રા ભાગી અંધકારે, રે મન.
તેની વિદાય કેરા વાયુ આવે
દેવાને આ હલમલાયે
ઓરે તે વાયુ તો દેયું તારું
ભરશે આંખ હાહાકારે, રે મન.

તારી પાસે વાત સોલખી, હિમિ, હું
સમજ્યો છું કે મણિવું મન જાગ્યું છે. તું
કદાચ મારી વાત નહિ સમજી શકતી હોય.
ભરે રહેવા દે, આ ધર બધું તેં ભેયું છે ?

હિમિ : બહુ જ સુંદર થયું છે.

યતીન : ઉપરના જે ઓરડામાં પરચર બેસાડ-
પાને કહ્યું હતું-ક્યાં છે પ્લાન ક્યાં છે ? આ
રથા, આ ઓરડામાં-એની વળીઓ દાંકતો લાક-
ડાનો એક ચંદરવો થયો છે તે ?

હિમિ : હા, થયો છે સ્તો.

યતીન : તેમાં નકશા કેવી છે, કહેતો ?

હિમિ : ચારે બાજુએ જ્યાં નીલરંગની ફોર,
પચમાં લાલ પદ્મ અને સફેદ હાંસની ભો-બજા-
બર તમે કહ્યું હતું તે જ પ્રમાણે.

યતીન : અને દિવાલ ઉપર ?

હિમિ : દિવાલ ઉપર બગલાની દાર છીયો
બેમાડીને આંટીથી છે.

યતીન : અને જમીન ઉપર ?

હિમિ : જમીન ઉપર શંખની ફોર, તેની વચમાં
મેહું એવું પહાસપ.

યતીન : બારણાં બહાર બે બાજુએ સફેદ
પથ્થરના બે કંગરા બેસાડયા છે કે ?

હિમિ : હા, બેસાડયા છે. તેમાં બે ક્ષેત્રિકિટકટ
લાખેલા એવા બેસાડયા છે, કેવા સુંદર !

યતીન : ખબર છે-એ ઓરડાનું નામ શું
છે તે ?

હિમિ : ખબર છે. મણિમંદિર.

યતીન : પેલે દલાડે અખિલ તારી માસી પાસે
આવ્યો હતો, શું કહેતો હતો કાંઈ સાંભળ્યું
છે ? આ ધરની વાત ?

હિમિ : તેઓ કહેતા હતા કે કલકતામાં આવું
સુંદર ધર બીજું એકે નથી.

યતીન : ના, ના, તે વાત નહિ. અખિલ શું
આ ધર-જવા દે, જરૂર નથી. માસી કહેતાં હતાં
કે આજે બપોરે મોરમા માછલીનું એક યયું હતું
તે કહે છે કે મણિએ બતાવ્યું હતું-બહુજ
મરસ સ્વાદ હશે ! તું શું-

હિમિ : હું એ નહિ કહી શકું.

યતીન : છટ, છટ, બેન, તારી ભાભીની સાથે
તને બરાબર બન્યું જ નહિ, એ મને-

હિમિ : હું નબંદ ખરીતે-તેથી જ કદાચ-

યતીન : તું શરૂને અનુસરીને ફેન અને
રીસ કરી હશે ?

હિમિ : હા, મોટાભાઈ, પેલા હિન્દી ગીતમાં
છે ને “નનદિયા રહિ જાગી”-

યતીન : તેં મને લાગે છે તેને જરા બદલીને
“નનદિયા રહિ રાગી” કરી લીધું છે.

હિમિ : હા, મોટાભાઈ, રાગમાં બરાબર લગવું
નથી. (ગાય છે)

“નનદિયા રહિ રાગી”-

યતીન : પણ બેસર કરતી નહિ, બેન.

હિમિ : તે કેમ અને ? તમારી પાસે જ તો
સર સોખી છું. [ગાય]

આંતરરાષ્ટ્રિય આંદોલનો

શ્રી. ભારકરરાવ વિદ્યાસ

દુર્ભાગી ચીન

આ વર્ષના અંતમાં ચીનના મરમુખત્યાર અને ગાંધીય લશ્કરના મેનાધિપતિ વ્યાંગ-કે-શેકને લશ્કરે પકડ્યો છે એના સમાચારથી ભારે સનસનાળી ફેલાઈ હતી આ બનાવમાથી ચીનમાં, આંતરવિશ્વ ભગવાનો ભય તાપ્યો હતો. પણ ત્યાર પછી મહુ આજમ રીતે આ બનાવનો અંત આવી ગયો.

હકીકત આ પ્રમાણે હતી

ચીનની રાષ્ટ્રિય મરકાળ તત્કાલી ઉત્થરના પરમશાઓમાં-સુખરાન પ્રાંતમાં એક લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું હતું ઉત્થરના આ પ્રાંતમાં જપાન અને મચુરીયાનું લશ્કર ઉત્થરું હતું તેને મામના કરવાનું કાર્ય આ લશ્કરને સોંપવામાં આવ્યું હતું લશ્કરના ઉપરી તરીકે વાંગ-સુ-વામને નીમવામાં આવ્યો હતો પણ પછી પકડેના પ્રાંતમાંના કોમ્યુનિસ્ટ લોકોને દાખી દેવા માટે આ લશ્કરને જવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો પરિણામે લશ્કર વિશ્વું વ્યાંગ-કે-શેકને કેદ થયો અને ત્રણ સપ્તાહો તેની સામે મૂકવામાં આવી જપાનનો સામનો કરવો, મચુરીયાનો કમળો મેળવવો અને ચીનના સામવાદીઓ સાથે મહકાર કરવો નાનકડીની સગદાર આ બનાવથી ગભરાઈ ગઈ લશ્કરની તૈયારી થવા લાગી અને વાદવાસ્થળી જામે એવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન થયું પણ અચાનક મજા કારણે કરી પવટા ખાધો જે સરદારે બળવો કયો હતો તે મજાને પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી વ્યાંગ-કે-શેકને છોડી મૂક્યો અને તેની સાથે તે નાનકડી પણ આવ્યો નાનકડીની અદર વિદોહી સગદાર ઉપર મુકવેના આવ્યો સગલ યદ્ય વ્યાંગ-કે-શેક તેને મારી આપી અને આમ આ તાત્કાલ પુરૂ થયું

આ આખો પ્રસંગ સમજાવેા મુશ્કેલ છે. વિદોહી સરદાર વિદોહ કરે છે અને તરત જ તેને માટે પોને પથાતાપ પણ કરે છે સામવાદીઓ

માથે સરકાર કરવાની માગણી કરે છે અને તરત જ તેને માટે કરા પગલાં લેવાની ઉતાવળ કરતો નથી એટલે ખરેખરો હેતુ શું હોયો? જોખરે તે મમજી શકાય તેમ નથી જતા છે. ત્યાં વસે છે વરસથી ચીનના નાજનગ્રામી પ્રવાસ મુદ્દિશ મા વહી રહ્યો છે તે જોવાથી આ જાનાનો કાષ્ટક ઉકેલ આવે એમ છે.

ચીન અને જપાન વચ્ચેનો અધ્યયનના બહુ જુનો છે, જપાનને ખડક સમાજના જમાવવાની બુદ્ધિ જાગી કે પામેમા પામેનું ગામ અને જવા નિર્મળ ગામ ચીન કે એટલે જ્યારે જપારે પ્રસંગ મળ્યો છે ત્યારે ચીનનો એક પડી એક કોળોએ બધો કંઈ છે ચીનના દાણો અને કારીઆ તો તેણે અગાઉ જીતી લીધા હતા પણ ૧૯૩૧ની માત્રમાં મચુરીઆને મનન મનાતીને પોનાને વિગેરે ગામ ગાદીએ બેમાર્ગ પડી ચીનના એક પડી એક લાગોને ચીની જુગ પડવાને મુક જપારે તપત તેણે આરબો કે મચુરીઆ પડી ગીતે કે ચીને વર્ષો જોડાન કાળે કપુ અત કે ના રાંધા ચીની મહાન દોરાની અત ધુસીને રાંધે અત ચકારમા રવન પ્રાંતો તરીકેની મચુરીઆની નવી આગ્રતિ તેણે માદી આખા ઇન મોગોનીઆના પાંચે પ્રાંતોને મનન પ્રાંતો મનાવવાની અને તેમને પોતાના રમ નીચે લેવાની જાપાની નેમ છે.

એક માન્યુશી આ રીતે પીલા જામના પા માનુ અને એક પડી એ પ્રાંતોને મનન માનુ કામ જોળી જડપથી થત નેની જા પા નીમા નાટ્ય અગ્રિમતાની નામિ રાતી ગામ આળે અત ના ના સિચઆ નિર્મળ અગ્રેના રિમન ચમેન ચીનમા એ તા થતાના ચિહ્નો દ્રષ્ટિએચ થતા લાગ્યા છે.

આ જપાનની સામે થતાની રાત્રિ ને જમા

જમા તે જા ઉપરના મનાની કન્ધી જા તેમ છે ૧૯૨૨ પડી ચીનમા કોઈ એક કેન્દ્ર સત્તા રહી નથી જમા જુગ પ્રાંતોના મુગાઓ બગબગ રવન જોવા થત ગયા છે અને એક એક મુગાની પામે લાગોનું મૈન્ય કે આખા ચીનનું ગામિય-મૈન્ય કી રામય એવું એકેય લરકર નથી અને આ રવન થયેના મુગાઓ રાષ્ટ્રીય મરકારને કોઈ વાર મથકારે છે અને કોઈવાર નથી પણ મથકારતા દક્ષિણ ચીનની કેન્દ્રોની મરકાર અને મથકચીનની તાનકીગની મરકાર એ બંને અંદર અંદર હરિકાર્ષ કરે છે આવી રાજકીય અધા ધુ રીમા ૧૯૩૭ની માનમા નાગ-કે-શૈકે તાનકીગ જીત્યુ અને પોને લગબગ મરકુખતમાર જોવા થઇ પ થો આવીએ આ ના પડી માત્રસાદી વોકોને દ્યારી દેવા માટે તેણે પોતાનું મધુ મળ ખમખ આ આતરચિપદોના લામ નમને તથા અમેરિકા એમ્બિટન કે કન્ધ પોતોતોનાની તનીક્ષા પડવા દના એ તકો તામ લખને જપાને ઉતરતા પોતાનો પગ પેમરે કન્ધ માડ્યો અચિંક જીએ પણ જપાનનો પગ પેમારે વધતો જતો હતા, તેના આ ઉતર ચીનમા નવા માતો મનન મનાવવાની એવી ઉતાવળ જપાને કરી કે એકે એક ચીનો જામની રિષ્ટ થઇ ગયો કે

માગ-કે-શૈકેની પામે મે પ્રકો પડેના કે એ જામનો લર અને નીતે માત્રસાદી મોનો લવ મઆનના વર્ષોમા પન્દેશી જપાન કન્ધા દેશમા સામ્યવાદીએ તેને રપારે ભય કો લાગ્યા અને તેથી તેનું જો નાડવા માટે ૭ વાર મોગી નડાણ માત્રવાદીમા ઉર ન જવામા આવી જ્યારે જપાન ચીનના નચકા તોડતું જતુ હત જતા તેની સામે તે કે આગળ પણ ઉઠી કેરી પા આ રાષ્ટ્રચિહ્નિ લામો વખત કે એન નડોતુ જપાને ચીનને ચિસકત મવાનો અને નિર્મળ કરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો હતો

અને આની સિધ્ધિ માટે નાનકોટની મરકાટ ઉપરાઉપરી અનેક પ્રકારની માગણીઓ કરી હતી હતી. પરિણામે જપાન વિરોધી વાતાવરણ વધારે ને વધારે ઉભળવા લાગ્યું હેતુના વચ્ચેમાં જપાનીઝ લોકોના ઉપરાઉપરી ખૂબ પણ થવા લાગ્યા જપાનીઝ અમલદારો ઉપરાઉપરી કરવામાં આના જપાનીઝ બાળકોને સુરક્ષિત શાળાઓમાં પઠાવવા કરવા માટે સરકારી પહેરો રાખવો પડે એ પરિસ્થિતિ પણ આની જપાન ઇચ્છાશુ અને તેણે નીચેની માગણીઓ નાનકોટ સરકાર ઉપર કરી

હોપે, ચદાર શાનદુગ, શાનગી અને સુખ્યાન પ્રાન્તોને સ્વતંત્ર બનાવવા

ચીનના મરકારી ખાતાઓમાં જપાનીઝ નોકરોને નીમવા

નાનકોટના સશસ્ત્ર સૈન્યમાં ચીનનાઓ માથે જપાનીઝ લોકોને રાખવા

ચીનના માગ્યવાદીઓને તત્કાલ દામી દેવામાં જપાનને મદદ પ્રતી વગેરે

આ અને આની જનની શરતો રજૂ કરવામાં આની જેને પરિણામે ચીનનાઓનું સ્વધાન બનવત થયું અને જપાન વિરોધી વાતાવરણ એટલું ઉભળવાનું કે આગ-કેન્દ્રેક પણ આ વિરોધની અવગણના ન કરી શકે એ મંચુરીઆના મેન માથે સૈન્ય તેને મોકલવું પડ્યું

આને જપાનનો વિરોધ કરવા માટે ચીનના યુવા પક્ષે એક થવા માગે છે દલિખની કોન્ગેનની મરકાટ અને નાનકોટની સરકારે અમાધાન કરી નીકળે ચીનના સામ્યવાદી લોકો પણ જપાન વિરોધી માર્ગમાં સહકાર આપવા તૈયાર છે એવે સુધી કે પોતાના પ્રાંતોનું નામ પણ બદલવા માગે છે અને જે કાયદો ગોઠીક સરકારી નામમાં ચાલે તે જ પોતાને ત્યાં

આનું કરવા તૈયાર છે આમ આને ચીન એક બચાવે જપાનનું વિરોધી થવા લાગ્યું છે વિરોધી સરકાર ચામના હાથમાં મંચુરીઆ હતું, અને એ મંચુરીઆ જપાન ગળી ગયું છે એ વાત ચામ ખૂંટી શકે એમ નથી અને માટે જ જપાન લખરને દામી દેવાને બે ને પોતાના જ સામ્યવાદી લોકોએ જ મચી નાખવાનો દુકમ બધારે કરવામાં આવ્યો ત્યારે ચામ વિરોધ કરે તે સમજી વગલ તેનું છે

આગ કેન્દ્રેક પામે જે માથે ખુલા છે મને એક ચીનની સરકારી લખને જપાનનો વિરોધ કરે એવડા તો જપાનને નથી જલને તેનું મદદ બીને નાનકોટની મરકારીમાં રાખ્યું પોના આમાં ગૌરવ સમાવેનું કે ત્યારે મીન ગમામાં નામોદરી અને નિમળના છે મેનાધિપતિ તરીકે આમ કેન્દ્રેક કોમી ઉતરે તેમ નથી પણ તેને મ કરનાર ધનપતિઓ સામ્યવાદીઓની માથે અકાર કરવા તૈયાર નથી અને તેથી જ સામ્યવાદીઓની સાથે એક થવા કળા જપાનને નથી જપાન આજ દિવસ સુધી આનું રજૂ પણ હવે ચીનના જરો મળે તથા જપાન પ્રત્યેના પ્રમતના ઉત્તરે મળે અવગળી ગણાય તેમ નથી અને ચીનનો સામ્યવાદી વર્ગ પણ પોતાના મિત્રો તો જવા કરીને જપાનનો વિરોધ રસ માટે એકના કરવા તૈયાર છે ત્યારે ચીનના મધ્ય પક્ષે રૂસિયાના ઝડા નીચે અને જપાનના વિરોધ માથે એમનિત થાય તેવા સંચોગો છે એથી ઉતર જપાનને નથી જવાની પ્રતિ આનું જે તો જપાનનો વિરોધ કરનાર મોગમાં મોકલે આ સારી મગ મોલુ પડે છે પોતાના લોકોએ તો આ સાથે હોડાસ આગ કેન્દ્રેક આને તૈયાર રૂપ તેનું જણાવું નથી અને તેથી જ જપાનની માગણીઓના આગ કેન્દ્રેક અનાર કર્યા છે

આ સંજોગમાં ચીનમાં સશસ્ત્રતાનું નક મોજી કરી રહે અને આખા ચીન પોતાની

નિર્જળના ફાગળને ફરી પાછું પોતાનું ગૌરવ એશિયામાં પ્રાપ્ત કરે તો નવાઈ નહિ. પણ આમ કરવા જતાં જપાનની સાથે તેને મર્યાદાનિતક યુદ્ધમાં ઉતરવું પડશે, એ યુદ્ધ માટે જાપાનની તૈયારી પૂરેપૂરી હોવા છતાં સાધનોમાં ચીન નિર્બળ છે. અને એ નિર્બળતાને લીધે સ્ટેલાઈટી જપાનની સામે ટક્કર લઈ શકે તેવી સ્થિતિ નથી. જો યુદ્ધ કરવાનું જ નક્કી થાય તો દરિયા કિનારે તો ચીન બચાવ કરી શકે તેમ નથી દરિયા કિનારો છોડીને પહાડી પ્રદેશમાં તેણે જનુ' પડશે અને લડતને લંબાવીને જપાનને થકવી નાખવાની નીતિનો તેમજ મોવિયેટની મદદનો આશય લેવો પડશે. તો જ ચીન જપાનના સામ્રાજ્યપાશમાંથી મુક્ત થઈ શકે તેમ છે.

આમ ચીનના જપાન વિરોધી કાર્યમાં એકત્રિત સામનો કરવાના સંપૂર્ણ સંયોગો હોવા છતાં પણ ધનપતિઓ અને મૂડીવાદીઓ તથા સરકારોની બંનેલી ત્યાંની મહાસભા બંને વેર્મીંગટોંગ કહેવામાં આવે છે તે ચીનને કોઈ જુદે જ રહે દોરવા માગે છે. હાલમાં તેનું અધિવેશન આવે છે. અને તેના તરફથી જે જાહેરાત કરવામાં આવી છે તેમાં બે બાજતો મળતી છે.

એકે તો જપાન સાથેના સંબંધોમાં તડક ન કરતાં સમાધાનીભર્યા માર્ગે આગળ ચલાવવાની નાનકડીગતી સરકારની નીતિને તેણે ટેકા આપ્યો છે. બીજી બાજત તે ચીનનો મોટો દુશ્મન સામ્રાજ્યવાદ છે. માટે તેને જડમુળથી ઉખેડી નાખવાની નીતિનું અનુસરણ કરવાની મજાદ આપવામાં આવી છે.

જપાનનો

જપાનમાં આજે Military fascism આવે છે એમ કહી શકાય. ત્યાંના શબ્દકારણમાં લશ્કરનું પ્રભુત્વ વધારે છે. લશ્કર જે માનવી કરે તે પ્રભુએ પૂરી પાડવી જ જોઈએ, અને

કવોર્મીંગટોંગની આ જાહેરાત એ સ્પષ્ટ રીતે જપાનની જોદ્ધકમી સામે માંધું નોંધાવવાની છે. તેમાં ચીનનું ગૌરવ નથી. ઉચ્છેદ આમ કરવા છતાં જપાનનો વિરોધ કરનારા એક મોટા વર્ગની મદદ સુમાવશે. અને આંતરવિગ્રહની જવાબમાં ફરી પાછું ચીન સપડાશે. જપાનને આજ વરતુ જોઈએ છે. કમ્યુનીઝમને ઘણી દેવાનાં કાર્યમાં મદદ કરવા માટે તેણે મોંગોલી કરી જ છે કવોર્મીંગટોંગનો આ જાહેરાત પ્રમાણેનો માર્ગ આમંદાતનો માર્ગ છે. તેનાથી ચીનને લાભ થાય એવું જણાવું નથી.

કેટલાક લોકો એમ ધારે છે કે, આજે જપાનની સામે યવા જોદ્ધકી શક્તિ ચીનમાં નથી, એટલે આંગ-કે-ચૈક હાલ તુરત જપાનની સાથે સમાધાનીથી વર્તે તે પણ પોતાની મતા બજવાન કરતો ભય છે. અને ચીનના અંદર અંદર લડી મરતા તથા મંદવસ્થ સરકારને ન મળીકારતા સેનાપતિઓને એક કરીને ચીનની એકતા કરતો ભય છે, તથા રાષ્ટ્રિય એન્ય ઉચ્છેદ કરીને ચીનને વધારે શક્તિવાન બતાવવા માગે છે. આ એક દષ્ટિ છે. પણ એમ કરવા જતાં ચીનનો કટકે કટકે જે અંગભંગ થઈ રહ્યો છે એ દીવા જેવી વાત છે. અને જપાન વખત જતાં આજે છે તે કરતા વધારે નબળું નહિ થાય, પણ વધારે બજવાન થશે. એટલે આ દષ્ટિ સ્વીકારી શકાય એમ નથી. ચીનનું ભાવિ આ રીતે બહુ ઉજળું દેખાવું નથી. એ દુર્ભાગી દેશના નસીબમાં હજી બીજાં ઘણાં વીતકો વેકવાનાં લખાયાં હોય એવું જણાય છે.

લશ્કરવાદ

લશ્કરની ધજગતી આડે કાંઈએ અવાય જ નહિ એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થવા લાગી છે. એટલે જપાનમાં દેખાવે પ્રગતંત્રની પ્રથા ચાલુ છે છતાં વચ્ચે લશ્કરી અમલદારોના હાથમાં જ

રાજકારણ ચાલુ જવું જમ છે. એના પરિણામે ત્યાંના રાજકારણમાં પ્રસંગોપાત્ત બળબળાટ થઇ જાય છે. આવો બળબળાટ ગયા વરસના ફેબ્રુઆરીમાં થયો હતો; જુવાન લશ્કરી અમલદારોએ બળવો કર્યો અને વણ પ્રધાનોનાં ખૂન થયાં. ત્યાર પછી હિરાટાએ પ્રધાનમંડળ રચ્યું અને લશ્કરી અમલદારોએ તેને સાથ આપ્યો. પણ ગયા મહિને ફરી રાજકારણમાં બગલબળાટ થયો, અને પરિણામે હિરાટાના પ્રધાનમંડળે રાજીનામું આપ્યું.

લશ્કરી અમલદારો પ્રધાનમંડળ રચવામાં આડે વ્યાપી શકે છે, અને પોતાના હાથમાં વાસ્તવિક સત્તા રાખી શકે છે તેનું કારણ ત્યાંનું બંધારણ છે. પાર્લામેન્ટની બહુમતિ હેય એવો પક્ષ પ્રધાનમંડળ રચે ખરો, પણ એ પ્રધાનમંડળમાં લશ્કરમાં નોકરી કરતા હોય એવો લશ્કરી અમલદાર એક હોવો જોઈએ આવો કોઇ અમલદાર જે તૈયાર ન થાય તો પ્રધાનમંડળ રચી શકાય નહિ અને તેથી જ બધા પ્રધાનો તૈયાર થાય છતાં પણ જે લશ્કર એ પ્રધાનમંડળને સ્વીકારવા તૈયાર ન હોય તો પ્રધાન થવાની ના પાડીને એને તોડી શકે છે અને તેથી જ લશ્કરી અમલદારોના વિચારોને ટેક આપનાર પ્રધાનમંડળ જ રચાઇ શકે; એથી વિરુદ્ધ વચણ ધરાવનાર પ્રધાનમંડળ રચી શકાવું નથી. જાપાનના રાજકારણમાં લશ્કરી અમલદારોના પ્રભુત્વનું આ એક કાગળ છે.

પાર્લામેન્ટના બીજા સિવિલિયન મુખ્યમંત્રીના સાથે આને પરિણામે લશ્કરને ઝગડામાં ઉતરવું પડે છે ગયા મહિનામાં આવો જ અનાવ બન્યો. જાપાનનું બજેટ રજુ કરતાં અમુક વચ્ચે સુધી લશ્કરી ખર્ચના વધાવટની માગણી રજુ કરવામાં આવી. એના ઉપર ગરમા ગરમ ચર્ચા થઇ. લશ્કરી અમલદારો જે ઝડપથી ખર્ચો કરી ગયા છે અને જાપાનને વધારે પડતા નોખમમાં

ઉતારવાની નીતિ અપભ્રમ કરી રહ્યા છે એ બાબતની પણ ચર્ચા થઇ. પણ લશ્કરી પ્રધાને ખર્ચ ઓછો કરવાની રૂબરૂ ના કહી આ તકરાર બદ્ધ વધી પડી અને અતે હિરાટાના પ્રધાનમંડળે રાજીનામું આપ્યું.

થોડા વખત મુધી તો કોઇ પ્રધાનમંડળ રચવા તૈયાર ન થયું. આખરે જનરલ દયારાજીએ પ્રધાનમંડળ રચ્યું છે જાપાનના લગભગ માનસ ધરાવનાર જનરલ આગાટી પોતાની નીતિ માટે પ્રખ્યાત છે આજનાં જુવાન લશ્કરી અમલદારો પોતાની નીતિમાં આરાકીનો શુરુ માને છે, અને હવાશી પોતે આરાકીનો વફાદાર સિંધ છે એટલે ફરીવાર જાપાન સુકતે માર્ગે વશો અને પોતાની માથે દુનિયાને પણ ધમકશે એવાં ચિત્રો જણાય છે.

પાર્લામેન્ટના સિવિલિયન મુખ્યમંત્રી અને લશ્કરી અમલદારોને મનભેદ ક્યાં છે? વાસ્તવિક રીતે બન્ને વર્ગો આશ્રાન્ય વધારવાના ખર્ચના જ છે. ધર્મિયોએ આખા રીત ઉપર અને ઐશિયાખંડ ઉપર જાપાનનું સામ્રાજ્ય જમાવવાની નીતિમાં મનભેદ છે જ નહિ પણ જે ઝડપે લશ્કરી અમલદારો આગળ વધે છે એ ઝડપે અને એ રીતે સુડીનાદી લોકો આગળ વધવા માગતા નથી સુડીનાદીઓને સામ્રાજ્ય જમાવવું છે પણ તે સામ્રાજ્યમાંથી લાભ મળવો જોઈએ.

જાપાનનો લશ્કરના કર્મ પણ વિનાર ક્યાં વચર આગળ તે આગળ જપ્તનાયે જાય છે પણ એમ કરતાં કુદ્ધતો ખર્ચ એટલો બધો વધી ગયો છે કે રર જનમારને ભારે પડે છે સુડીનાદી લોકો શાહીવાદ છઠ્ઠે છે આખા ઐશિયાખંડ ઉપર જાપાની સામ્રાજ્ય ફેલાય એમ પણ કહે છે પણ એ સામાન્ય મહેતોને લોક આપણ માગતા નથી લશ્કરનો ખર્ચો સામ્રાજ્યવાદ-શાહીવાદ તેઓને નથી નોખતો અને તેથી ખર્ચની

બાબતમાં મૂડીવાદી પાર્લામેન્ટ અને લશ્કર વચ્ચે અઘડામણના પ્રસંગો ઉભા થાય છે.

યુધ્ધસામગ્રીની વૃદ્ધિ માટે સરકારી મહેસુલ ઉપર વધારે ને વધારે ભારણી થતી જાય છે, પણ તેવું વળતર વળતું નથી. જે ત્રણ વર્ષોથી બજેટમાં ઉધાર પાસું વધી ગયું છે. અને આપતાં થોડાંજ વર્ષ સુધી જમા પાસું વધવાનો ચિહ્નો જણાતાં નથી. પરિણામે મૂડીવાદી સભ્યો રહેજે લશ્કર ઉપર દીકા કરે છે. પણ લશ્કરી માણસો આ દીકા સહન કેમ કરે? તેઓ તો પોતાના વિરોધીઓનાં ખૂન કરવા સુધીની હદે જવા તૈયાર છે. તેમના રાજ્યની કક્ષતા જામીનદાર-શાહીની કક્ષતા છે. ઉધાર મૂડીવાદની કક્ષતા નથી. આ જમીનદારશાહીને નસાવવા માટે મૂડીવાદી લોકો પૈસા આપવા તૈયાર થતાં નથી છતાં લશ્કરી સામર્થ્ય આગળ અને ઉપર બતાવેલ બંધારણની ગૂંચ આગળ તેઓનું કશું આવડતું નથી.

મૂડીવાદી લોકો હિસોટના પ્રધાનમંડળથી અને ચાલુ લશ્કરની જોડુકમીથી અસંતુષ્ટ થયા છે. તેમના મત પ્રમાણે જર્મન-જાપાન કરાર કરવામાં ઉતાવળ થઇ છે. તેઓ આવા કરારથી વિરૂધ્ધ નથી પણ રશિયાની સાથે મચ્છીમારીની જગ્યાઓ સંબંધે જે વાટાઘાટ ચાલી રહી હતી તે વાટાઘાટ પૂરી થયા પહેલાં આ સંધિ જાહેર કરવામાં ભૂલ થઈ છે. આ સંધિ જાહેર થતાં વેંત રશિયાએ મચ્છીમારીની જગ્યાની સમાધાની કરવાની ના પાડી. જાપાનની પ્રજાની ખોરાકીનો આધાર ચોખ્ખા અને માછલી છે, આ માછલીનો સંમલ તેઓને મળે એ વાતના કરાર એકતર જાપાનના ખિસ્સામાં પડી ગયા પછી જો જર્મન-જાપાન સંધિની જાહેરાત થઇ હોત તો તેમને વાધો નહોતો. પણ લશ્કરે એટલી બધી ઉતાવળ કરી જેથી રશિયા છંછેડાયું અને કરાર કરી આપવાની ના પાડી જો કે

એક વર્ષને માટે અંતે કરારો થયા છે પણ આ નિકાલ કાયમી ન ગણાય.

ચીનમાં પણ જાપાનના મૂડીવાદીઓને લાભ મળતો બંધ થયો છે. ૧૯૨૫માં ઇંગ્લાંડનું એક મિશન ત્યાં ગયા પછી ઇંગ્લાંડની મૂડી ચીનમાં ઘૂસવા લાગી છે. હોંગકોંગને પડખે આવેલા હેનાન રાષ્ટ્રની ખીલવણી બ્રિટીશ મૂડીથી કરવાનું નક્કી થયું છે. કેન્ટોનથી ક્યાંગસી સુધીની રેલ્વે બ્રિટીશ મૂડીથી બંધાવાની છે. ખીજી પણ કેટલીક રેલ્વે લાઇનોમાં બ્રિટીશ મૂડી રોકવા લાગી છે. ચીનના ડોલરને સ્ટર્લીંગ સાથે જોડવામાં આવ્યો છે, ચીનની બજાર ઉપર ઇંગ્લાંડની મૂડીનું આ આક્રમણ જાપાનના મૂડીવાદી લોકો કેમ સહન કરે? તેઓ તો ચીનની સાથે તો એવી જાતની સમાધાની કરવા માગતા હતા કે જેને પરિણામે ચીનની બધી ખીલવણી જાપાનની મૂડી મારફતે થાય. પરંતુ અધીરા અને ઉદાસ બનેલા લશ્કરી અમલદારોએ ચીનની સાથે સમાધાની કરવાને બદલે જાણી જોઇને પોતાનું વિરોધી બતાવી મૂક્યું તેથી જાપાન વિરોધી ઉમતા ચીના લોકોમાં આવી અને આજે જાપાનનો સામનો કરવા સુધીની હદે આ વિરોધ પહોંચ્યો છે.

મંચુરીયાની ખીલવણી પણ જાપાની મૂડીવાદી લોકો પોતાની મૂડીના લાભ માટે કરવા માગતા હતા, પણ લશ્કરી અમલદારોએ તેની ખીલવણી લગાવક હેતુથી કરવા માંડી છે અને તેથી મંચુરીયામાં પણ જે નફો મૂડીવાદીઓને જોઈતો હતો તે નથી મળી શક્યો.

ઉત્તર ચીનમાં સ્વતંત્ર પ્રાન્તો બનાવવાનું કાર્ય પણ અધૂરું રહી ગયું અને ત્યાં પગ પીડે દહં કરતી પડી

આમ બધી રીતે હેતુનાં વર્ષોમાં કરતો

જાન્યે વધતો ગયો, લશ્કરી નવી ને નવી આધાઓને પૂરી કરવા માટે સુદખર્ચ વધતો ગયો. જ્યારે કોઇ પણ પ્રકારનો લાભ મળી શક્યો નહિ. ઉલટું રશિયા, ચીન અને થોડે ધણે અંશે ઈંગ્લાંડને દુરમન બનાવવાનું કાર્ય લશ્કરે કમું છે. આ બધાં કારણોને કીધે જાપાનનું રાજકારણ એવી સ્થિતિએ પહોંચ્યું છે કે મુલાન લશ્કરી અમલદારો તથા જાપાનના ખૂટીચાટીઓ વચ્ચેની અધામણ અનિચાઈ બને. દબે પછી સ્માનાર નહું પ્રધાનમંડળ આ બધી વસ્તુને ખ્યાલ રાખશે કે કેમ અને તમે થયેલા સંબંધો ટીકા કરશે કે કેમ તે કહી શકાય નહિ લશ્કરી અમલદારો તો એટલી ઝડપે આગળ ધસી રહ્યા છે અને જાપાનને પોતાની સાથે ધસડી રહ્યા છે કે તેનું પરિણામ હારે ભયંકર આવવાનો સંભવ છે. પણ જાપાને કલ્પ આ જ કલ્પનાથી જર્મની સાથેના કરાર ક્યાં છે. જરતે દહાડે સોવિયેટની સાથે લડતુ જ પડશે એમ તેને લાગે છે. અને તેણે સ્વીકારેલી નીતિનું પરિણામ પણ સોવિયેટ સાથેની અધામણ સિવાય બીજું આવી શકે નહિ. વળી જાપાને આજ દિવસ

સુધી ઈંગ્લાંડને પોતાનું ગુરુપદ આપ્યું હતું. આજે હિટલર અને મુસોલિનીને પોતાના ગુરુ બનાવવાખાગે છે. રાષ્ટ્રમંદળની અને ઇંગ્લાંડની અપમાન ધૂળ નાખીને ઇટાલી એઝિરીનીયા છતી રાક્યું અને ક્રાન્ચ, ઈંગ્લાંડ વગેરેની નજર તરફ જર્મની અને ઇટાલી સ્પેનના આંતરવિમલના આંખને વધારેને વધારે એતાવી શકે. અને ક્રાન્ડને મદદ આપ્યા જ કરે તો જાપાન પણ એ જ નીતિનું અનુમરણ કરીને ચીનમાં કેમ ન પેસે ?

એટલું ખરું કે જેમ મુરોપમાં હિટલર અને મુસોલિનીએ સુદની તૈયારી કરી રાખી છે. માત્ર ચિનગારીની જ વાર છે, તેમ જ એશિયામાં પણ જાપાને દાઢોળો લાગી ગયો છે. અને જ્યારે હિટલર મુરોપમાં મુકતો અગ્નિ સળગાવે ત્યારે જાપાન પણ એશિયામાં સુદ સળગાવીને તેમાં ચીન અને જરર પડમે સોવિયેટને પણ હોમવા તૈયાર થયું છે. અને જે નીતિનું અનુમરણ અત્યાર સુધી કરવામાં આવ્યું છે તેનું પરિણામ આ સિવાય કશું આવી શકે નહિ.

પ્રેમગોષ્ઠિ !

શં કાટનું કાપડ આવું લીધું, ને રંગ આવો ક્યમ છે ખમીસનો ? આ કાટ લાખો બહુ છે તમારો, આ પોલકા શો ક્યમ છે હુકો ધણો ? નીચા બહુ વાળ શું ઝોગતા હશે, એટલે ઉંચાશું બહુ શોભતા હશે ? નીચે નિહાળી ક્યમ આવતુ ગમે ? હંસુ જુએ ઠેસથી કો પડી જશે. એણું વલો મૂઠ મને જણાવ છે, ખેલેલી શકી છુ તમ છબને કદિ ? થોડા તમારા ક્યમ છે વંડી પડ્યા, આ આવડા કાળગ પત્તીમાં નથી ? આ ને બીજી પ્રેમ પરપરાથી મુંઝવતી મારી 'અવી' સદા મને ને હું વિમાસુ અમ પ્રેમગોષ્ઠિ આ રમે બીજાં કાપડ સાંભળી જશે.

રસનિધિ.

જવાહરલાલ અને એમની જીવનકથા

શ્રી. જૈનેન્દ્રકુમાર

[જવાહરલાલ નહેરૂની આત્મકથાનું એક સુંદર, અભ્યાસપૂર્ણ અને કાવ્યસ્વરૂપ અવલોકન દિંદી સાપ્તાહિક 'સૈનિક' માં જોવામાં આવ્યું તેનો અનુવાદ અહીં મુક્યો છે. આ અવલોકન અગ્રેજ પુસ્તક ઉપરથી લખાયું છે. એનો સર્વોચ્ચ સફળ અનુવાદ આપણને મહાદેવભાઈ દેસાઈ તરફથી મળ્યો છે તે ગુજરાતી વાંચકોના ધ્યાન ખેંચવાર નહિ હોય. સં'પાડક]

અનુવાદિત દિંદી પુસ્તકનું નામ છે: 'મેરી કદાની.' (ગુજરાતી નામ છે: 'મારી જીવનકથા') આપણું ગત જીવન આપણી પાસે વાર્તા-સ્વરૂપ બની ગય છે. વીતેલી ઘટનાઓ પ્રતિ આપણને વાસના નથી રહેતી, માત્ર ભાવના જ રહે છે. અને એ ભાવનામાં રસ હોય છે, વાસનાનું એર એમાં નથી હોતું. એટલે જ આરંભની જીંદગીના શત્રુ, અંતમાં શત્રુ નથી રહેતા અને જીવનમાં આગળ વધતાં તે શત્રુમિત્ર જેવું કંઈ નથી રહેતું. ત્યાં તે આપણે જ આપણી જાતના નિરીક્ષક બની જઈએ છીએ. સામાન્ય રીતે આપણે જીવનમાં પ્રદર્શક જ રહીએ છીએ. જાતનું પ્રદર્શન કરી અર્ધકાગમાંથી આપણા રમને પોષીએ છીએ પણ જ્યારે આપણી જાત ઉપર આપણે નજર નાખતી શરૂ કરીએ ત્યારે જીવનનું દર્શન જૂદું જ રીતે થાય છે. તે વખતે જીવનનો અર્થ આપણી જાત એમ નથી રહેતો, આપણે એક યાત્રી છીએ અને જીવનપથ ઉપર આસવાનો જ આપણે એક માત્ર હેતુ હોતા એમ આપણને લાગે છે.

જવાહરલાલ રાજનૈતિક ક્ષેત્રમાં જોવા દેખાય છે તેવા જ એમના જીવનચરિત્રમાં વિશેષ ધ્વનિજતાથી વ્યક્ત થાય છે. રાજનૈતિક ક્ષેત્રમાં એમના વ્યક્તિત્વની ઝાંખી જ થાય છે. ત્યાં આજ અને કાલના ભાગલા દેખાય છે જ્યારે જીવનચરિત્રમાં એમના જીવનનું સમગ્ર રૂપદર્શન આપે છે અને જીવનના આજ અને કાલ એક દોરામાં પડેલાં જાય છે. જે જવાહરલાલને આપણે જોઈએ છીએ તે જવાહરલાલની પાછળ કશું તત્ત્વ પડ્યું છે, એનો આત્મા ક્યાં છે એ જાણવાનો અને પ્રગટ કરવાનો પ્રયત્ન પુસ્તકમાં દેખાય છે. એમાં જીવનની ઘટનાઓનું વર્ણન નથી. જીવન-સિદ્ધાંતને પ્રાપ્ત કરવાનો સુંદર પ્રયત્ન છે.

એ રીતે જીવનની મોટામાં મોટી ઘટના એક વાર્તા બની જાય કે અને કોઈ પણ ઘટના પોતે જ મહત્વપૂર્ણ કે સપૂર્ણ નથી રહેતી પણ ફરક ધરાવતો અર્થ માત્ર એટલો જ રહે છે કે આપણી જીવનયાત્રામાં એ સંઘર્ષક હેતુ કે આધક હોય, એટલો જ એનો અર્થ છે ને ઉપયોગ છે

જવાહરનાનું આત્મચરિત્ર આરંભમાં એક કાવ્ય જેવું લાગે છે પોતાનું બાળપણ અને જુવાની એમણે મધુર તટસ્થતાથી જોયાં છે ને લખ્યાં છે જ્યારે એમ લાગે છે કે એ પ્રતજીવન સાથે એને સંબંધ છે પણ લગીરે ય આસક્તિ નથી। એ પોતાના જ અભિનયના દર્શક પણ બન્યા છે

જ્યાં જૂની રમતિ જાગી હોય છે અને જેવું વિવેચન પણ કર્યું છે ત્યાં તો જ્યારે પોતાનું જ કાવ્ય ન રચ્યું હોય ત્યાં સાહિત્ય ની અદ્ભુત હદા દેખાય છે એવા પ્રસંગોનો પુસ્તકમાં તોડો નથી

એટલે આ પુસ્તક શુદ્ધ સાહિત્ય પણ છે સાહિત્યનું લક્ષણ છે વેદનાની વણી જે માત્ર પોતાની ધ્રુવજાની જ નહિ, પણ ત્રયની હોય એવી વેદના પુસ્તકમાં ભારીભાર ભરી છે એ જ એને સાહિત્યનું રૂપ આપે છે

એ વેદનાનો હવેલપર્ણ કરવા આપણે જરૂરી પાર જવાહરવાનની જીવનધારા તરફ જઈએ અને એ તરણી ઉપર પહોંચીએ —

જુવાન નહેએ જીવનમાં રવેશ કર્યા છે એના મનમાં ઉત્સાહ છે પ્રેમ, પ્રસન્ન અને મનનતા એની ચારે તરફ છે એની મામે જીવનના અનેક પ્રશ્નો છે અનેક આશક્ષ્યો છે અને ભારીનો પડો ધીમે ધીમે પૂનતો જાય છે હજી એ અજેય છે ને અધીર છે

છે એટલે અસતો। છે ભવિષ્ય પ્રત્યે 'ઉલ્કા' છે કારણ કે વર્તમાન પ્રત્યે અતૃપ્તિ છે એ વિના પતમા રજા છે ને ત્યાં જ ઉર્જા છે એ જ્યારે છે કે આઝાદી શું છે જાણે છે કે જીવન શું છે સાહિત્યનું અધ્યયન કર્યું છે અને સામે આદર્શો છે પણ એ જુવાન દિલુસ્તાનમાં શું જાણે છે? જૂએ છે ભવાનક શુભાશી! જૂએ છે મદદી! જૂએ છે પારાવાર ગરીબી! એને મનમાં થાય છે કે આ શો અધમક છે? આ શો મનજ છે? એને મનમાં ચટપટી હો છે એવા મીઠા પણ જુવાનો હતા જે પરિણામ હતા જ! ત્યાં આમાંથી છટકાના પ્રયત્નો ચાલતા હતા જુવાન નહેરે અહીં તહીં ધૂમે છે, પણ ક્યાં તૃપ્તિ મળતી નથી આ લોકો કેમ સ્વરાજ મેશે? એના દિનમાં અશાંતિ પદા થાય છે જેનો એ પ્રશ્નક હોતો તેનો એ સમાનોયક બને છે એ આદર્શો મુખ અધીર સપન અને નિદ્રાનુયુક્ત એવું ધ્રુવજા લાગ્યો કે જે વાસ્તવિક નહિ પણ સ્વપ્ન જેવું લાગતું હતું સ્વપ્ન તો ગર્જી નિરાકાર અચીર અને મનુષ્ય તો ગ્યો મામા-સચીર પણ જવાહરનું મન એ પ્રાપ્ત કરવા માટે તનસવા લાગ્યું એના વ્યયિન મને કયું કે આ ઉત્તર લોકો જુન છે અને આ ક્રાંતિકારી લોકો બચ્યા છે હોમરજમાં શું છે? મમજ સુધારણાથી શું મશે? અરે, કષ્ટક બીજી વેંધએ કષ્ટક બીજી ભેરીમર જવાહરની સક્રિય અને અજમાસે એનામાં અમ્ય જૂન પે। કરી 'કષ્ટક બીજી' 'કષ્ટક બીજી'

અને જવાહરજાનને એ 'કષ્ટક બીજી' પણ મળી ગયું સ્વપ્નની ધ્રુવજા હતી એ સ્વપ્ન પણ મળ્યું જવાહરજાનને માધી મળા

જવાહરજાને પોતાની તમામ સક્રિય સાથે માધીનો સાથ પકડી લીધો માય પકડી જ ગય્યો પડી જ રાખ્યો પણ માધી તાવરી હતો જવાહરજાને પોતાના જ રાજમાં માધીનો

નો ભેટો થયો હોય એવું તો નહોતું એટલે થોડો પંથ કાપતાં જ એના મનમાં થવા લાગ્યું; 'અરે, આ શું છે? હું ક્યાં જઈ રહ્યો છું? શું આ જ માર્ગ છે? આ માણસ ક્યાં લઈ જાય છે? અરે, એ માનવી તો સાચો જાદુગર લાગે છે! પણ મારે સંભાળવું જોઈએ!'

ગાંધીનો સાથ તો ન હોયો પણ શંકાએ એના મનમાં ઘેરાવા લાગી. પકડેલો માથે છે એવો તો જવાહરલાલ નહોતો. ગમે તે હોય, એણે તો પોતાની શંકાઓને ધુંટીડું દેતો પીવાનો યત્ન કરવા માંડ્યો.

એના મનમાં તોફાન ઉઠ્યું. શંકાઓ દબાવી દબાવી નહોતી. એણે આખરે લાચાર બની જાદુગર ગાંધીને કહ્યું: 'ચોભો જરા મને બતાવો કે આ શું છે? પેશું શું છે? આવો આપણે, જરા ચોખીએ અને આ પ્રવાસ વિશે સમજી લઈએ!'

ગાંધી: આ તો આ છે, અને તે તે જ છે હું જાણું છું. બધું બગાડ્યું છે. ચોભો નહિ, ચાલવા માડો.

જવાહરલાલ : ચોભો, ચોભો. મમજ્યા, વિના હું નહિ ચાલું.

ગાંધી : હા, એ બરાબર છે. બધું મમજીયો, પણ હું તો જાવ છું.

ગાંધી એ કાણ રોકાયો હતો તે ચાલી નીકળ્યો. જવાહરલાલે કહ્યું: 'ચાલવામાં હું પાછો નહિ પડું, હોય હું પણ ચાલું છું, પણ મમજીય તો ખરો જ!'

ગાંધીએ ચાલતાં ચાલતાં કહ્યું: હા, હા. જરૂર.

પણ મુરઝેલી તો એ હતી કે ગાંધીનો ધર્મ એનો ધર્મ નહોતો ગાંધી બહુ દૂરથી આવતો

હતો. એ જાણતો હતો કે કયા માર્ગ ઉપર ચાલું છું અને ક્યાં જઈ રહ્યો છું. જવાહરલાલ તો પરેશાન અને અધીર બની કોઈ પંથ માટે કોઈ સ્વપ્નદૃતની રાહ જોઈ રહ્યો હતો. એને માર્ગ મળ્યો નહોતો ત્યાં આચો શોધો અને જવાહરે એ માર્ગ પકડી લીધો, પણ એ માર્ગે એને તૃપ્તિ ક્યાં મળે? એટલે એ તો ચાલતાં ચાલતાં અટક્યો અને એણે ગાંધીને 'કથું': 'નહિ! નહિ!! નહિ!!!' હું પહેલા મમજી લઈશ અને જાણી લઈશ. અરે, સાંભળો તો! છકોતો-મિક્સ આમ કહે છે અને પોલિટીક્સ તેમ કહે છે. હવે કહો આપણે કેમ ન સમજી લઈએ?

ગાંધી : જરૂર મમજી લે અને જરૂર જાણી લે. છકોતોમીક્સની વાત પણ સાંભળ પણ ચોલવાનું કેવું! મારો પંથ બહુ લાંબો છે.

જવાહરલાલ : હું બાગક નથી.

ગાંધી : તું વીર છે.

જવાહરલાલ : હું હાથો નથી, હું ચાલવાનું નહિ છોડું.

ગાંધી : તો ચાલો ગામ.

એ યાત્રા તો ચાલુ જ છે પણ જવાહરલાલના મનમાં સત્યાપ વધેતો જ જતો છે અન્ની અશાનિ અંદર રહી શકતી નથી. ગાંધી કોઈ સ્વપ્નપુરાની પેઠે એને મળ્યો. અચારે પણ એ જાદુગર જ લાગે છે.....પણ અરે આ શું છે? જુઓ. પોલિટીક્સ આમ કહે છે, છકોતોમિક્સ તેમ કહે છે અને ગાંધી કહે છે ધર્મ ધર્મ! ન અપમાન એવી વાત છે કે નહિ?..... ગાંધી કે મદાન પણ અતે તો માનની છે. ખૂબી રીતે લખતા લખાતાનો એને સમજ પણ નથી મળ્યો. ઇન્ડર નેશનલ પોલિટીક્સ એ જોણું મમજી એમાં આશ્ચર્ય પણ શું?...અને હા, કદાચ આ રસ્તો ખોટો તો ન હોય?.. પોલિટીક્સ...છકોતોમીક્સ...પણ મારી મદાન છે, સાચો આજ્ઞાન છે.

જવાહરલાલ. ગાંધી ! સાબળો, તમારે જરૂર થોભવું પડશે આખી પાછળ મહાસભાની આ લાખજોની બીડ આવી રહી છે તમે ને હું બને ખાડામાં પડીએ પણ મહાસભાને ખાડામાં નહિ નાખી શકાય બતાવો, તમારૂં આ સ્વરાજ શું છે, જ્યાં તમે અમને સૌને લઈ ચાલ્યા છો ?

ગાંધી પણ થોભો નહિ, ચાલો રાજો હા, સ્વરાજ ? એ રામરાજ્ય છે

‘રામરાજ્ય ? પણ અમને તો સ્વરાજ જોઈએ આર્થિક, રાજનૈતિક સાંસ્કૃતિક’

‘હા, હા એ ખરાબ છે આર્થિક, રાજનૈતિક પણ ધીર ન પડો ચાનસા મોડો’

‘ધીર ? પણ તમારો રસ્તો જ ખોટો કે ? તો ?’

‘સાચા હોવાની શ્રદ્ધા ન હોય તો અવસ્ય ખીન્ને શોધી લ્યો હું તો જાઉં છું’

જવાહરલાલ સમજવા-જાણવા માટે થોભી ગયા ગાંધી પોતાને માર્ગે આશળ નીકળી ગયો જવાહરલાલે હું અપૂર્વક જરા મીઠાઈને કહ્યું ‘પણ સાબળો તો ખરા, અરે જરા સાબળો તો ! તમારો રસ્તો ખોટો છે મને સાચો માર્ગ ચોરો થોડો દેખાય છે’

ગાંધી હા હશે પણ જવાહર મારે લાગે પથ કાપવાનો છે તું મને ખૂન યાદ રહીય કે તો જાઉં છું.

જવાહરલાલને એક શુદ્ધ મત્તો હતો એ જ સાથી એ એના હૃદયમાં કેવો વસી ગયો હતો ! પોતાના પ્રાણુથી જે અધિક એનો પ્યાર જવાહરલાલના અતરસા જળ્યત છે એનો સાથ છૂટી ગયો પણ રસ્તો એ નથી જુઓ જ છે એ વાત એના મનમાં ગૂંજ્યા જ કરે છે

એનામાં પાછળથી મહાસભાની બીડ આવી પહોંચે છે

પૂછે છે જવાહર શું થયું છે ? હારી કેમ રહ્યા છો ? રોકાઈ કેમ ગયા ?

જવાહરલાલ રસ્તો આ નથી

બીડના એક ભાગે કહ્યું પણ ગાંધી તો એ ચા-ચા જાય !

જવાહરલાલ હા જાય છે, ગાંધી મહાન છે પણ રસ્તો એ નથી પોલિટિક્સ ખીજી કહે છે

બીડમાંથી થોડાક લોકો કહે છે—સાચું છે રસ્તો આ નથી અમે પહેલેથી જાગતા હતા આવો, જરા વિસામો લઈએ, પછી પાછા વળીએ

જવાહરલાલ હા, રસ્તો આ નથી જ આવો, જરા વિસામો લઈએ પણ પાછા ફરવડ કેવું ? જુઓ જમણા કાંઈ તરફ રસ્તો જાય છે એ બાજુ જવાવું છે

બીડમાંથી થોડાક બેભાન ઉઠ્યા પણ ગાંધી !

જવાહરલાલનો કંઈ ભગઈ આવ્યો મહા સુરેકોનીએ એ જોલ્યા ગાંધી મહાન છે, પણ રસ્તો

એનાથી વધુ ન જોનાયુ વાણી થઈ ગઈ આખમાં આસુ ઉભરાઈ આવ્યા

આ બાજુ લોકોએ પેકર કર્યા જવાહર લાલ કરે જય કાપડે એ પુરાણો પોકાર કર્યો ગાંધી કી જય

અને ગાંધી એ જ માર્ગ ઉપર આગળ ધપી રહ્યા હતા, જ્યાં એ જયકારનો અવાજ અસ્પષ્ટ રૂપના પહોંચતો હતો

આ કલ્પનાચિત્રથી જવાહરલાલની વ્યથાનો અનુભવ આપણને થઈ શકે છે એ વચનનું મૂલ્ય પ્રતિક્રિય એને ચૂકાવવું પડે છે એથી જ

જવાહરલાલ મહાન છે, એ વ્યથાનો ખતી પુસ્તકમાં વ્યાપેલો છે એટલે પુસ્તક પણ સાહિત્ય છે. જેના પ્રત્યે રહી રહીને એવું મન ખેંચાય કરે છે એના સામે શુદ્ધિની લડાઈ જાગી ઉઠે છે. કદાચ મનમાં યાય છે કે આ શુદ્ધિયુદ્ધ વ્યર્થ છે, પરંતુ વ્યથાનો ચક્રાવે એકાએક પૂરો નથી થઈ જતો. આજ તો પોતાના વ્યુદ્ધમાં જ પેરી જઈ પોતાની પેઠે જવાહરલાલ લઈ રહ્યા છે, પણ એમાંથી નીકળવાનું નથી જાણતું.

અહીં મને મારા જ એ શબ્દો યાદ આવે છે—સાંભરતું નથી કે મેં ક્યાં લખ્યા છે:

"While Gandhi is a consummation, Jawaharlal is a noble piece of tragedy. Describe Gandhi as inhuman if you please, but Jawaharlal is human to the core. May be, he is concordingly so."

અર્થાત્ જવાહરલાલ જુદો માર્ગ લે છે અને પોતાનો મતભેદ સ્પષ્ટ કરતા દેખાય છે ત્યાંથી પુસ્તકની 'કથા' ઝોળી થઈ જાય છે, પ્રતિપાદન અધિક થઈ જાય છે. ત્યાં લેખકને પોતા પ્રત્યે તટસ્થતા નથી રહેતી, ત્યાં લેખક જાણે વાંચનાર પાસે પ્રત્યાશા રાખે કે જેને હું સાચું સમજું છું તેને હું પણ સાચું સમજી લે અને હું જેને ખોટું કહું છું તેને હું ખોટું માન. ત્યાં લેખક દર્શક જ નથી, પ્રદર્શક પણ છે, ત્યાં ભાવના સાથે વામના પણ આવી જાય છે. એમ તો વાસના કોનામાં નથી હોતી? એ માનનીતા અધિકાર છે, પણ લેખકને પોતાની ફતિમાં વાસનાહીન હોવું એ જ સંબંધ સાચો સંબંધ છે. એ જ કલાત્મક છે. જવાહરલાલજીની ફતિમાં એ આવી ગયું છે તે અકલાત્મક છે, અસંદર્ભ છે. આધુનિક રાજનીતિ—અથવા કહો કે મહાસભ્યાની રાજનીતિમાં જે સમયથી જવાહરલાલ અધિકારપૂર્વક પ્રવેશ કરે છે, તે સમયથી પોતાના જીવન વિષેના નિરીક્ષણમાં એટલા

નિસ્સંગ નથી દેખાતા.

આત્મકથા લખવી એ એક પ્રકારના આત્મ-સમર્પણનું જ સ્વરૂપ છે, નહિ તો મારે કોઈની જીવનકથાઓને જાણવામાં કે મારી જીવન-કથાઓને જાણાવવામાં શો ફાયદો? પરિસ્થિતિ સૌની જુદી જુદી હોય છે. એટલે જીવનપ્રશ્નોગો અધાના જીવનનાં એક સરખા નથી હોતા પરંતુ તોયે એ વ્યક્ત કરવામાં લાલ હોય છે, એ લાલ એ છે કે ખીમના જીવનમાં આપણે આપણા જીવનની ઝાંખી કરી શકીએ છીએ, જીવનતત્ત્વ અર્થાં જીવનમાં એક જ હોય છે અને દરેક જીવનમાં એ તત્ત્વ હોય જ છે એટલે એથી લાભ થાય છે. વસ્તુતઃ જીવન એક નાટક છે. અધાના પાંદ જૂદા જૂદા હોય છે, તો પણ એકને બીજા સાથે સંબંધ હોય છે, પરંતુ એક ખીમનું કંઈ પ્રાપ્ત કરી શકે તો એનો આત્માનુભવ, નહિ કે અદંતા.

એ રીતે આત્મકથા પોતાના અનુભવોનું સમર્પણ છે. જવાહરલાલની આત્મકથા સંપૂર્ણનઃ એ નથી. એમના સમર્પણની સાથે આરોપણ પણ છે અને આચ્છંદ પણ છે લેખકને અનુભવ જ ત્યાં નથી મૂક્યો, પોતાનો અભિમત, પોતાના વિધિનિષેધ, પોતાનો મતવિશ્વાસ પણ રજુ થયા છે. અને એ એટલું બધું આગળ આવી જાય છે કે લેખકનું વ્યક્તિત્વ કેટલીકવાર પાંછાન રહી જાય છે.

અહીં હું એક વાત કહું? એવું લાગે છે કે વિધાતાએ જવાહરલાલને પ્રાણશક્તિની જેટલી શ્રેષ્ઠ મૂડી આપી એટલી અનુકૂળ પરિસ્થિતિ દેવાની કૃપા ન કરી. પરિસ્થિતિની જે સગવડ સામાન્યજનને મળે છે એથી જવાહરલાલને વંચીત રાખ્યા. જવાહરલાલ એ યોગ્ય ફરિયાદ કરી શકે કે એમને આટલી બધી મુખ-સામગ્રી વચ્ચે સા મારે પેદા ક્યાં? એ દુર્ભાગ્ય માટે

જવાહરલાલ જરૂર નારાજ થઈ શકે અને એ માટે કોઈ એને દોષ આપી શકે નહિ. એ સફળતા હાંસલ પામ્યા પછી આજે પણ એમનું વ્યક્તિત્વ મુક્ત નથી થઈ શક્યું.

એ કદર સમાજવાદી છે. એટલા રાજનૈતિક છે કે ખીલકુલ માન્ય નથી-એમ શા માટે ? એ માટે તો નદિ કે પોતાની સંપત્તિ અને કુલિતાની વિરદ એના મનમાં ગાંઠ બધાઈ રહી છે ? એ બાવ પોતાના વ્યક્તિત્વમાંથી એ હકારી નથી શકતા અને એથી એ ભેચેલ રહે છે એમ તો ન હોય ?

વીમથી ચોરીમ વર્ષની અવસ્થાનો જુવાન પોતાને દુનિયાની સામે ઉભેરો હાથે છે. એને અઘરાઈ પડે છે અને ત્યારે જ એના માટે જીવન શક્ય બને છે. જમત એની ઉપેક્ષા કરે છે અને એની સામે ટક્કર મીપતા જ જુવાન આત્મજાગૃતિ અનુભવે છે કદાચ એ જુવાન એ પુલકમાં પરાજિત થાય છે અથવા વિજયથી અબકી ઉઠે છે.

ઇતિહાસના મહાપુરુષોમાં એક પણ ઉનાદરણ્ય એવું નથી કે જ્યાં વિધાતાએ એને આલે જીવનમંધર્મ આપવામાં પોતા તરફથી કંજીમાઈ કરી હોય.

પણ હું આજ વિધાતાને પૂછી શકું ? - કે જવાહરલાલને પ્રાણ આપીને શા માટે એને હાથપાય અને પ્રશંસાના વાતાવરણમાં ઉછરવાની લાચારી આપી ? હું કહું છું કે વધનારો એ હો જોઈએ છે.

પરિણામ એ આજુ કે જવાહરલાલ પૂરી રીતે 'શવ' ન થઈ શકતા. એ એટલું વ્યક્તિત્વ ન થઈ શકતા કે વ્યક્તિ રહે જ નહિ. 'ધીવરી' એમને શોધવા નથી આવતી એ 'ધીવરી' શોધવા બાધ છે. શાસ્ત્રીય શાળાં ટેકા એ

એમનો ટેકો છે, હા, "શાસ્ત્ર આધુનિક છે-પુસ્તકમાં કેટલાં અને કેવાં અવતરણો અને ઉદાહરણો છે ! -શાસ્ત્ર એમના મનિકમાં છે, હૃદયમાં નહિ. હૃદયમાં શાસ્ત્રનો માર જ પહેલી શકે, બાકી બધું રહી જાય. એથી અભણપણે એ શાસ્ત્રને આધિન છે. અને ખીલ શાસ્ત્ર પ્રત્યે અવલંબીય છે. એટલા માટે કે એ સમસ્યાઓનો એમને સામનો નથી કરવો પડ્યો કે જે સમસ્યાઓ સામાન્ય માણસને નિત્યજીવનની છે. એટલે એમના જીવનમાં જીવન સમસ્યાઓથી વધુ અને હિન્ન હિન્ન પ્રકારની બૌદ્ધિક સમસ્યાઓ ઘેરાઈ ગઈ.

માણસનું મન અને જીદિ ખાલી નથી રહેતાં સાથેસાથ એને કોઈ મંથન નથી ભગવું તો એ મંથન જગતી મૂકે છે. જીવનસમસ્યા ન હોય તો જીદિસમસ્યાને બૌદ્ધિક રૂપ આપી દે છે શું એથી જ એમની બૌદ્ધિક ચિંતા શેરી અને કપડાંના ગાજનૈતિક કાર્યક્રમમાં ઉત્સાહિત દેખાય છે ? કારણ કે શેરી અને કપડાંની સમસ્યા સાથે એમના 'સામાન્ય' નો સંબંધ છે !

સ્થૂળ અભ્યાસનું જીવન એમના માટે 'પ્રામાણ્ય' છે. શું એટલા માટે એમ છે કે એમનું વ્યવહારિક જીવન યાચ્ય નથી એટલે જીવિત્ત એ માટે તવસ્થા કરે છે ?

લોકો ચાહે છે ધરતી ઉપર, કંપના આબ સુધીની ક્ષેત્ર છે. જવાહરલાલને એ નિયમ નથી લાગ્ય પડતો. આપણે વિધાતાને પૂછી શકીએ કે આ ચિંતમના શા માટે ?

જવાહરલાલને જોઈને મન પ્રશંસાથી ભરાઈ જાય છે પુસ્તક વાંચીને પણ સખર થયા વિના નથી રહેતું. ત્યારે એ સુખ ઉપર ચિંતા નોંઠે છું ત્યારે હુંમ જ લાગે છે કે એની પાછળ હાથ આપું આવે છે.

પણ એનો હરતો ચહેરો જોઈને એક ભય
પણ લાગે છે કે એક ધરી પછી એને પાછા
તો નહિ પરતું પડે !

પુસ્તકમાં તારીવંત અને કુદીન પણ મિલનમાર,
વેદનાથી ભીની, પ્રગટ અને સાદ પ્રકૃતિની
ઝલક દેખાયા કરે છે. મનની ઓછપ કયાંય
નથી દેખાતી પણ મિલનજ મ્યે રચેલ દેખાયા
કરે છે. આખા પુસ્તકમાં એક વિશેષ પ્રકારની
સમ્બાધ અહીં તહીં વ્યારત થયેલી માણુમ
પડે છે.

પુસ્તકના અંતમાં લાંબુ વિવેચન અને
વિવાદ છે. આપણા અધિકતર વિવાદો શબ્દની
મોલમનાના જ હોય છે. જ્યાં સુધી મતિ ભિન્ન
પ્રકારની હોય છે ત્યાં સુધી એક શબ્દનો એક
અર્થ થઈ શકતો જ નથી, મજબૂત શબ્દ અનેકાર્થ
વાળો રહ્યા વિના છતી જ કેમ શકે ? એટલે
વિદ્યુત પૂર્વક થયેલા વિવાદોની ચર્ચા આપણે
હોડી છાએ. એ ચેતવેલાની સમજનો
પ્રભ છે. કોઈ ન કહી શકે કે જવાહરલાલ
ઓછા છે. લાગે એ એ પ કહે કે એ અને એજ
સાચું છે.

જવાહરલાલજી આજે હિંદી રાજનીતિમાં
એક જીવિત શક્તિ છે. એમનો વિશ્વાસ લાગે

રેખાગંધ હોય પણ એ ઘેરો છે. મારે કહેવાનું
એ છે કે રેખાગંધ હોવાથી એની શક્તિ વધતી
નથી પણ ઘટે છે અને સ્વરૂપ સાધે નહિ પણ
વિકૃત થાય છે. ઉપરાંત એ કર્મપરાયણ છે.
વિમ્બે એમની રાજનીતિની જડ છે. એ જનમથી
ધામણ છે. વર્ગથી જાનિય છે પણ એમનું
હૃદય અત્યંત માનવી છે. સર્વોદયવેદનાના પ્રભાત
સાથે એમને પ્રીતિ છે, પશુ-પક્ષીઓમાં, વન-
વનસ્પતીઓમાં, પ્રકૃતિમાં, તારાથી ચમકતી
અધારી-અજવાળી રાત્રીઓમાં, ભવિષ્યમાં, આ
અનેય અને અનેય શક્તિઓમાં, જે છે અને
નથી પણ એ બધામાં જવાહરલાલને પ્રેમ છે
અને રસ છે. એ મનમાં કરૂર દેખાય છે પણ
જીવસાથી લરપુર છે. એ જીવસાના ભીના
રમેહનો રસ જ્યારે અસૌકિક રીતે એમના દાસ્યમાં
ચૂરે છે ત્યારે કરૂરતા પણ અમનમાં નહાતી
હોય એવું લાગે છે. એ નેતા છે અને એમનો
મધ રાજનૈતિક છે પણ એ તો ઉપરની અને
અહારની વસ્તુ છે. જવાહરલાલનું સાચું મંત્ર
નો એમા છે કે એ એક તત્ત્વર અને સમગ્ર
વ્યક્તિ છે. એ નિર્મમ તત્ત્વરતા અને જાગૃતિની
જા પુસ્તકમાં છે અને મારી માન્યતા પ્રમાણે
એમી જ એ પુસ્તક છુટકે અને ચીરેછી
સાહિત્યની ગુલાનામાં રહી જશે.

પ્રવેશે પ્રવેશે

કાચો ? હા, હા તમારા મુઠલ દમકતી ને વળી રંગભીની,
પાનીની સફાઈ ચાલે, અભિનવ કલ્પતા સહ શુભિ પ્લેરવેશે
લીરી લીરી લખાને કવિતું મું, મંડપું મૂળિ,
ચોકે ચોકા ચોકા હા ચપલજીવિતમે તો પ્રવેશે પ્રવેશે.

મળેલું

કવિતાની થેલીમાંથી

પારસમણિ^૧

“ યાત્રિક ”

: બક્ષમણ :

ઈંદાવને તીર સરિતનો ન્યા
જપે હરિનામ સદા સનાતન,
એવે સમે આઘણુ દીન વેશે
પ્રણામ કરવો આવી પહે ત્યા ૧

પૂઠે સનાતન “ ક્યહીથી પધારો ?
શુ નામ છે હાકુર આપણુ કહો ? ”
શુ વાત કહુ ? હર ભન્યા પડી અહો
પાઓ છુ આજે દર્શન, ” વહે દિવ ૨

“ છે નામ જીવન, ધર માનકારિ
જીજ્ઞાસુ નામ જ વર્ધમાન
મારા સમે ભાગ્ય પીલિત પૂરો
રે દીન કુખી મળશે ન ક્યાંય ” ૩

“ જમીન થોડી કરી વેદ પૂરી
નિર્વાહ મુશ્કેલીથી હું કંઈ છુ,
ખ્યાતિ હતી યશસ્વિ વિશે પૂરી
કિન્તુ ન આજે કંઈ શેષ તેમા ” ૪

“ આરાધના મે શિવની કરી ને
વરદાન મે ઉગતિ કાળ માગ્યુ,
પરોઢીએ સ્વપ્ન વિશે કંઈ શિવે
‘ તારી વિનતી પૂરશે જાજે તુ- ૫

કાલિદાસે તીર જઈ સનાતન-
ગોસ્વામીના પાદસરોજને નમે
માની પિતા તુલ્ય-ખરે જ તેમના
છે હાથમાં માર્ગ જ લક્ષ્મી પ્રાપ્તિનો ” ૬

વાણી મુશી વ્યાકુળ સત ધરે
વિચારતા, “ મારી કને શુ છે ? ” વરે,

“ જો કંઈ હવું તે સહુ ત્યાગી આપો
વિજ્ઞાતણું પાત્ર હવે જ હાથે ” ૭

ઓચિંત ચિત્તે સ્મૃતિ કહક જાગે
હસી વહે સાધુ “ ખરે ! ખરે ! છે !
નદી તીરે એક દીને ફરતા
મત્તો હતો પારમનો મણિ ત્યા. ૮

“ મ્યાધિ તેવું કરતા મુખન
ત્યા રેતીની માહી જ દાગી દીધી
લઈ જવ હાકુર, ટળી જશે કુખ
રે સ્નેહમા સ્પર્શ થતા જ માત્ર ” ૯

વિષે જઈ વેગથી શોધી કાઢ્યો
રેતી તણ્યા રાશી થકી મણિને
તે સ્પર્શ કરતા તત્કાળ ત્યાહો
લોહાની બે ખાંડી સુવર્ણ ચાપે ૧૦

રેતી પરે-વસ્ત્રમયથી કુબેરો-
બેસી, વિચારે દિવ તે ધરીએ
કલેવલ ગાને યમુના લવતી
વિચારતાને અવજે વહે કંઈ ! ૧૧

નદી તીરે ઝકલ છખી દિવાન્ટે
અસ્થાય્યે કલાન્ત રવીની નામે,
ત્યારે ઉઠી આઘણુ સાધુ પાપે
આજોડતો, અપ્રજ્ઞજે વહે છે, ૧૨

‘ ધનિક જે લક્ષ્મી થકી યમને-
માનો મણિના મણિને-કણીને
વિનમ્ર શિષે લઈ મારી ” મોલી
નદી નરિ રેડી દાંધે પડી મણિ* ૧૩

સરિતાને તીરે

તનમુખ

ધામેધામે બહેતી જાતી સરિતા કરે કાંઈકડે
ધામેધામે વાતો કરતાં, સખિ બેઠાં' તાં આપણુ બે.

ધેરાધેરા રંગ ઉછળતા,

અજવાળે નલ ત્યાં

સંધ્યા સુંદરીના ચમકારા

ચમકે દસ દિશમાં.

મીઠા, મીઠા કલરવથી સંધ્યામાં પંખી ગાન કરે,
આથમતા દિવસ માટે શું છેલ્લાં હર્ષોચ્ચારણુ કે ?

એ ચમકારાથી બે ઉજળા,

ચમકારા તુમમાં,

એ કલરવથી બે પાણુ મીઠાં

ગુથત હૃદયોમાં.

છેલ્લા છેલ્લા મળ્યાઆ તો ફરી આપણુ કે' દિ' મળ્યાઆના,
આવે આવે ગુંજનનાં સ્મૃતિ-સ્વપનાં વિરહ નિશાઓમાં.

કોઠે દિન આવજો

નન્દકુમાર પાઠક

જગતે જડે તો પંથ કોઠે દિન આવજો,
પથો અનેક ટેકે પાળજો રે લોલ:

જગતે જડે તો પંથ કોઠે દિન આવજો

આત્માનાં પરમ હેતુ હૈયે તું પોષજો,
આવમનાતાપને તું ટાળજો રે લોલ:

જગતે જડે તો પંથ કોઠે દિન આવજો.

સ્મરણોત્તે સંતાડી સંસારે લાવજો,
જીવનના ઉપવનમાં વેરજો રે લોલ:

જગતે જડે તો પંથ કોઠે દિન આવજો.

તારલા અનેક તહોંય આદલિયો એક છે,
એકને અનેક બેરી આવજો રે લોલ.

જગતે જડે તો પંથ કોઠે દિન આવજો.

મહારાજના મહેલો

મુધાંશુ

મહાકાશ તણી મૂકી માનવતા
યુગને સજીવે જીડી વળ લુગ
નિજ બધુ ને માતપિતા ય સમા
સડુને વિસરી નિજ આતમતાગને છેદતો માનવી પૃથ્વી વિષે,
બહારે જાણું ય ક્યાં બેસી ! બાધવતા-રસ શુંદીને વૈભવવાટ મસે ?

નીલ સાગર-શાટક રમ્ય લગે,
રુદ્રાને પ્રકૃતિના પ્રીત નેન હલે,
એને દૂર ને દૂર ઉપે ઉગશે
રસ તારક્ષીની ફૂળી રમ્ય પ્રભા, અને શેરડા ચાહનીના ભરશે
મુંગી સાન્ધ્ય ગુફા : સડુના દિલમાં એજ આગ અનંત શિખે બાળે.

જડી તીરખને રાજ ! તાજ જળે,
મહાદેવજાની ચંડ અગ્નિ ચડે,
મગફે વરમંડ પ્રચંડ સગે,
બધે રાસ રમે તવ પાપની જોગણી ખડેગતા બચકાર બને
તમે મોતના શેષ સમી તવ પાપની પૂતળીના ખાયા કેમ ચણે ?

આજ મોઝારા વર્ષોના વર્ષો પડે,
ફૂલ કેપિકારો ય બધા તફરે,
દીપુ આભયી પાણી ય શેનુ પડે ?
જહીં મનવતા દુઃખમા કકણે, નદિ ઓય બચાવની કયાય મળે,
તહારા પાતાળ પેઠની પોલ કહે, બાઈ પાર કદાચે એનોય દશે ?

તહારી છકેલ રાજમતા બે રહે,
એની નસે નસે દુપાઇ કચળે,
એની આંતમ મોત ધડી બગડે;
હવે જાતાં જાતાં એને સુખન લોક નિસાસા તણા દેવા કેમ હરે ?
તને આવડાં માનવી-જોગિયા પ્હેરીને રૂધિરજાકના ગમ ઘરે ?

જળી આસમાને મોઝારા ઝગકે
તવ મહેલમિત્તર : દીવા બાડકે
જળ : આકાશી તારકને ય પીડે

તહારી કરપીલ્ય કલા રંગબેરંગીઃ એ મેલધન પામે લાજ મરે,
એ તો આજનો માળજ એવો કે મેલ ને વીજના દાન એ દીનને દે !

રોટી કાજ જે માનવી માળ ચઢે,

માથે મેલાં-મહેલાંના હાર સહે;

કદી પગ લમરતાં આવી પડે

સાત માળથી વજ્રમઢી વસુધાતલ, શ્વાસ ને પ્રાણ તે શના રહે ?
એનાં કંઠજતાં નિરાધાર બાલુકાને નોધારા તહારાં આ મહેલ કરે !

એતું હાસ્ય

હાસકર બહોરા

એ હાસ્ય તહારે નજરે જ લેવું ?

અગાધ અવકાશમા તિમિર જાઈ જતારે રહે,
ધૂળે દિગદિગ-પને જગમ મલ્ય પટોળમાં
અહા ! ફૂદડીઓ ફરી પ્રલયગેધ વર્ષા રહે—

વિચ્છિન્નતા નતનું માંલી ત્યારે
દેશે ધરી હિમત સાત ચિતે,
વિશ્વેશ્વર હાસ્ય હેલવું છે ?

સદસ્ય વરગો ગયા, સાત સહસ્ત્ર જાશે લજ્જ,
જતા પ્રલયમાં પ્રભુ સ્મિત કેર, અહા ! ચિત્રએ,
નહિં જ મહુ-કપતા મહીં કલપિ આવી શકે ?

અલુપ્તમાં માનવ જીવિ અશ્વ,
સમાવશે કેમ વિરાટ વિશ્વ ?
એ હાસ્ય તહારે નજરે જ લેવું ?

નિષ્ક્રિય કવિ

પ્રબોધ

“ કવિ કરે તો કવિતા કરી શકે,
બની શકે બોધ એ બહુ તો,
ક્રિયા મળી સચવતા સમક્ષ તો-
પડી રહે એ નિઃ પોષ્યાં બીડી ”
કહે જનો. “ કાઠ કવિ દોડે છે
નેણે જીતી હોય અન્યે બોમ્બ ?
વિદ્યાનિકા કે પ્રખર પ્રયોગીમા-
કે એ કદિ એ કવિ ક્યાય જોયો ? ”
“ ના, ના. અરે નિષ્ક્રિય સાર છે કવિ
બેઠો રહે એ નિઃ તાનમા કુળી ”

વિશ્વેનાના ધર્મજ્ઞો જોયા રહી નિષ્ક્રિય સત્ય છે,
સધરી માત્ર એમાંથી રાક્યા અનિકલા કવિ,
અને જ્યારે કરી ગતિ એવાયે એતનાનમ્,
પ્રણાત બોધથી એના, વિષ્ણુતાનિ કરી જગી.

સાગરને

અદનસાસ વખારીઆ

વસંતતિલકા

ઓ વારિધિ, પ્રમતપૂર નિરજરગા,
શ્રદ્ધાભર્યા પ્રગતિજનના વિજેતા -
તારી પાંડિ મુસવતો વહે માતરિય
યબી જતુ ગજજને તુજ, રક વિજ્ઞા
તારો પ્રયત્ન મહોર ભર્યો જુલુજ,
પૃથ્વીપટે ધસમમે બની વિરણ-
જી શૌર્ય-સાહસ તણો અણુજત યોદ્ધો
ને લુદ્ધ આ પરમ મધન, પ્રુણ્યોદ્ધો !
નારે સિરે ગજનયદરે આશટ,

ત્રીણે જ નિત્ય તુજ અંતરેયોપજ્ઞાને:-
સત્તા, દયા, સહજ પીરતણું ક્ષમાત્વ
અર્પેલી તેં જગત સર્વ વિરાળ દષ્ટિ,
વિતર્કમગ્ન જગત અવિરામ મિત્ર:
દોરી શકું કયમ કરી તુજ લગ્નચિન્ન ?

ઉપર

ને કવિતાઓ આપી છે-ને ખીલ, ગણી ગણાય નહિ એટલી ઘેલીમાં પડી છે-ને બધી નાવસંદગી વહોરીને તેમના કર્તાઓને પરત ચલાવી તૈયારીમાં હતી, અમુક અમુકમાં તે કાવ્ય-તત્ત્વો સારા પ્રમાણમાં હાજર હોવાં છતાં એમાં કઈ ભૂલો રોપી હતી એના પરીક્ષકે ? કે જા'ને વચ્ચે રૂચિભેદ આવી ઉભો હતો ? સાચી વસ્તુ તે એ છે કે સુપરિત રૂપમાં ન થોળએડી કાવ્ય-માંડણી ક્યારેક દહિને પણ કકંઈ લાગે છે. ને કર્તાનું વિચારપ્રાણલય પણ નિર્માલ્ય દેખાય છે, વળી ખાંચોખાંચ બેધકતત્ત્વો- ને આજની કવિતામાં ઓછાં છે- ને શબ્દચમકો, અર્થસાધક ન હોય તેા મૂંઝવે છે.

આહી કૃતિઓના મુણદોષને વ્યક્ત કરવાનો ચત્ન કર્યો છે. એમાં મુણદોષ રોધકના મંતવ્યને છેલ્લો શબ્દ માની ન લેવાની સૌ કવિમિત્રોને પ્રાર્થના છે. એ સૌ કાવ્યોનાં અંગોપાંગો ખીખવાની લેણા નથી અત્યારે, ને આની કૃતિઓ તથા પરીક્ષકો એવો અધિકાર પણ ઓછો અહીં તેા સમભાવશીલતાથી અને જે તમારી જેમ એ ત્રિપથના વિદ્યાપીઠે છીએ એમ માની આ રચનાઓની વચ્ચે ઉભા છીએ એટલું વિચારરો.

(૧) 'કથાઓ કાલીની'ની એક ભક્તિકથા ઉપરથી આ કાવ્યની રચના થઇ છે. વસ્તુને જીવન આપવા માટે હંદને કેટલું જમણું પડ્યું છે ? એક બે કથામાં મૂક્યાં કે ધરતી ખડબચડી આવી જ છે. અતિસરલ બનતાં જતાં મિત્રોપન્યતિમાં આ કૃતિઓ અસહ્ય છે. થોડીધણી લીંટીઓ બાદ કરતાં ને સામ્યતા આપી રચનામાં ઉપરોક્તી રહેવી જોઈએ તે રહેતી નથી, ને મૂળના વિરાળ અર્થને ખડોચલાની અસક્રિત છત્રી મધ્ય જાય છે. તેમણે ત્રીણ, ચોથી, સાતમી, દસમી, અને બારમી કડીની વિચારગૂંથણી પરિપક્વ નથી.

(૨) વિચારમાં બાધતત્વ છે પણ લગ્ન બાંધગૂંથના સિચિલતા છે. આઠમી, નવમી અને દશમી લીંટીઓ સારી છે. ત્રીણ, ચોથી ખૂબ નબળા છે. એકકાવ્યોમાં ને એકધારાં ચંદાણ-ઉતરાણ જોઈએ તે આમાં નથી ને ભૂલો પણ છે.

(૩) ત્રીજી કવિતાનું આ ખીલું રૂપરૂપ નિર્માણ છે ને નિર્મેજ પણ છે. શબ્દનેા મમં બોળખવાની વિવેકદષ્ટિ લેખકને વરી છે. ચલુતર લગ્ન નથી પણ શ્રદ્ધાનું વ્યાપકરૂપ એને મળ્યું છે. ગતિના મર્ચાંદાને પણ એણે સંભાળી છે.

(૪) આપણે જોઈએ છીએ કે ધીમે ધીમે લલિત સુસામન કદપનાને રંગ આપે પડ્યો છે ને શબ્દરમ્યે ચડી છે નવી કવિતા ને સાથે સાથે દરિદ્ર, કુઅનિવારણનો પ્રચાર પણ કૃદ્યો કાઢ્યો છે એ આવશ્યક પણ છે ને અનામ્યક પણ કારણકે વિષયમાધી વૈવિધ્ય બોલું થયું છે 'વ્યથા અને વ્યથતા પિતારતર' એવી શોભે છે ને ભાવુક્તા લાગણીની જોડાતોડે બેઠેલી ભાવુક્તાએ નવા કવિમિત્રોને ઘેરી લીધા છે હરેકને એક જ વસ્તુ નિરૂપતી છે એને માટે નવી નવી માંડણીઓની શોધ ચાલી છે મેધાગી કે સુન્દરમતા અનુકરણકારો પાસે હવે તો મુદ્રાઓ પણ નવી નથી રહી, ને શબ્દો પણ ખૂટ્યા છે સુરચિની સભાગ માટે તો પૂછવાનું જ શું ?

(૫) આમા કવિ શક્તિની વાણી ઉત્તર છે કે અશક્તિની ? સસારભરની સુમંગળ વ્યવસ્થા જેને શિર છે તેને મૃત્યુદંડનો પ્રેરક મનવાની જિજ્ઞાસા ના કહે છે પણ માનવીની યુદ્ધિ, અત્યુત્તમ માનવીની યુદ્ધિ એ વિરાટ સત્ત્વને સ્પર્શી શકે કઈ રીતે ? અથે પણ એમ જ કહીએ છીએ કરીએ 'ચાર્'સાધક દર્શતા' ના શોકમા પડ્યા વિના સ્તીરેસીધે હતરી આવેલી આ પકિતઓમા સાચુ કદપનાદર્શન છવાયુ છે તેમજ કદપના પાછળ એ આત્મીય અને ભાવની સચોટતા જોઈએ તે પણ એને મળ્યા છે

(૬) બાપાવ્યક્તિત મન ઉત્પન્ન કરાવે છે તેમાયે દસ લીટીનું પહેલું શ્લોક, વિચાર-સામર્થ્યમા થ ચડી નંપ તેણુ, છેલ્લી ચાર લીટીમા આપેલુ સમાધાન પણ આશારપદ હથોટીની પ્રતીતિ કરે છે તેણુ છે

(૭) સરોધા મક કાચનુ આ સ્વરૂપ જરા નિરાણુ છે ને વિચિત્ર પણ છે ઉપમા કે અલ્પ કારણુવધુની કુમાર કવિતાને બાધ કરતી નથી એમ અમે સર્થે અથવા બોગી રીતે માનીએ છીએ ને છદ્દશીય થ પણ બાવરિયતિને હાનિ ન કરે તેડ હોય તો તેને પણ આજની ઝેરીયદ નોતર છે માત્ર એક વરદ હાકોહાક ખૂંચે છે ને તે હુબોધતા કરતી કુરાળ કસની છે છતા આદિપણ પાછળની આખી ભોને એમણે ઠાણે ઠાણે ત્રોફી તાખી છે 'ય ની જડ મરજને તજ રક નિથ' એમ કે શું ? સાગરગર્નાપી સસારની મ્હ ડિવાપ્રકિયાઓ અદશી પડી ? વસ્તુની નિર્જેળ સુદરતાને નુકુદ ક પનાપી ગેરહવાને શોધ હવે કયા કારણે ? ને છેડી લીંગિઓમા ફરી પાછા 'અવિરામભિત્ર' બને છે એ જગતનો ? આ વિરોધિતિત સર્વે લેતામ તેવી નથી અને આવી અસંબધતા તો લગભગ પ્રતેક ભાવને નાગણની એમ વડાઈને એડી છે

મન્દુલાલ ગાંધી

શ્રી. રતિલાલ મહેતા

ફ્રાન્સ અને તુર્કી :

ગુજરાત વખતની તોષમા આશા ગાંધી હતી એ પ્રમાણે એલેક્ઝાન્ડ્રીટાના સંબંધમાં ફ્રાન્સ અને તુર્કી વચ્ચે સમજૂતી થઈ ગઈ છે અને ગાંધીજીએ તન્કશી પણ એને બહાની મળી ચૂકી છે

આ મમજૂતીમાં એમ દગવવામાં આવ્યું છે, કે મળકને એક સ્વતંત્ર એકમ તરીકે માનવામાં આવશે એવા આત્મિક કારોબારમાં એને મ પૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળશે અને એલેક્ઝાન્ડ્રીટાની પછેના નીતિ મળક પ્રજાસત્તાકના હાથમાં રહેશે આ પ્રજાસત્તાકે નવા સીરીયન પ્રજાસત્તાકનો અતર્ગત ભાગ બનશે

મતંગના ભાષા તુર્કી રહેશે બીજી ભાષા કંઈ નહીં, અને એના વખતગણની કેવી સરતો ગહે તે સમજાવવા પાછળથી નક્કી કરશે

એક કદમ એની પણ છે, કે સમગ્રમાંથી લોકો ઉપરી થવામાં આવશે, અને મળકની પ્રાદેશિક એકતા અને અગ્રહતાની બાંધબંધી આપતા કરાં ફ્રાન્સ અને તુર્કી વચ્ચે થશે

હાન્ઝીગ અને પોલાંડ :

સાંદુમ અને હમણા હમણા ચૂકરી રહેના પ્રશ્નોમાં હાન્ઝીગનો પ્રશ્ન પણ એક હતો. મહાબુદ્ધ પત્રી યુરોપમાં વર્મેન જારિને પરીણામે પ્રદેશોની ને ભાગદાંડ થઈ, વેરલુછેણ થઈ, એમાં ઝડપાયતા દુકડાઓમાં આ હાન્ઝીગ પણ હતું. વર્મેનના કેન્ઝોની ડોળે એને ગાંધીજીના અંદુશ

હેડંગ મુકવામાં આવ્યું, જર્મની અને પોલાંડ વચ્ચે આવેલું આ બંદરી શહેર બારે મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. એટલે વર્ષોથી નાઝીઓ એમાં યમપેસાદો કરતા રહ્યા છે, ને તોફાનો જગતવામાં ફરજીશૂન બન્યા છે.

હમણાંજ પોલાંડની સરકાર અને ડાન્ઝીગના સત્તાવાળાઓ એવી સમજુતી પર આવ્યા છે, કે પોલાંડને ડાન્ઝીગ બંદરને ઉપયોગ કરવા દેવાની સત્તા આપતો ૧૯૩૩ના સપ્ટેમ્બરનો પ્રોટોકોલ (કરાર) વધુ ત્રણ વર્ષની મુદત માટે લંબાય. બદલામાં પોલાંડની મરકારે ડાન્ઝીગ અને ઝીની-આને સમાન વર્તન આપવાની ખાત્રી આપી છે. એ રીતે ડાન્ઝીગના એ 'સ્વતંત્ર' શહેરની વ્યાપારિક સ્થિતિ કાયમ બની રહેશે.

રાષ્ટ્રસંઘમાં સિદ્ધિશી પરદેશ મંત્રી મિ. એન્યની એડન, જેના પર ડાન્ઝીગના સરાલની વિચારણા છોડવામાં આવી હતી એ, પોલાંડના પરદેશ મંત્રી કર્નલ બેક અને ડાન્ઝીગના પ્રમુખ નાઝી વડા અમલદાર દર ગ્રીઝર વચ્ચે ડાન્ઝીગના સલાહ પર આ સમજુતી ચલા પામી છે. ડૉ. ગ્રીઝરે તો ખૂબ ખૂબ સંતોષ વ્યક્ત કર્યો. આ સમજુતીમાં એમને યુરોપીયન સુવેકશાલિને સારો ટેકો મળેલો દેખાય, એ તો કુદરતી છે. પણ ખરી રીતે તો હગ્ગાડે તેમજ પોલાંડે ડાન્ઝીગની પ્રજાને દગો જ દીધો છે ત્યાં નાઝીઓ માત્ર સમાજવાદીઓ સામેજ નહિ, વિનીતો અને કેથોલીક સામે પણ ત્રામ ચલાવી રહ્યા છે. મિ. એડનને એ અત્યાચારો શેકવાની કંઈ પડી નથી. એમણે તો અમજુતી કરી દીધી, ને ફેરીસ્ટોનું દમન હવે વધુ બેસથી ચાલશે.

પણ ડૉ. ગ્રીઝરના અપમાનભર્યા ત્રાસવાદી વર્તન પ્રત્યે હોકા અંધળા નથી. નવા હીઝ ફ્રીસર તરીકે ત્યાં રહેવા માટે હોલ્લાંડના એડમીરલ દમાઈને આમંત્રણ આપવામાં આવેલું.

પણ એમણે એ આમંત્રણ સ્વીકારવાની ચોક્કસ ના સુણાવી દીધી છે. આખરે જીનીસ ખાતેના ઇન્ટરિટ્યુટ એન્ડ ઇન્ટેન્શનલ સ્ટડીના અધ્યાપક મો. કાલ્ જુર્જિયેટ આ હોદ્દો સ્વીકાર્યાના સમાચાર મળે છે.

બેલ્જીયમમાં ભંગાણું !

બેલ્જીયમમાં મુડીવાદી અને લોકસત્તાવાદી એવું મિશ્રતંત્ર ચાલે છે. પ્રધાનમંડળમાં સમાજવાદીઓ પણ રહેતા આવ્યા છે, જો કે તેઓ કશું નોંધવાત કરી શક્યા નથી. થોડા વખત પહેલાં બેલ્જીયમના રાજ્યએ લવિબના કોષ પણ યુદ્ધમાં બેલ્જીયમ તરફ રહેશે એવી જાહેરાત કરી. અને એ રીતે ક્રિકા-બેલ્જીયમ ઐત્રીને ભયમાં મૂકી ત્યારે પ્રધાન મંડળમાં સારે અગ્રભગાટ મચ્યો હતો. વાન્ઝીવાંડ અને વેન્ડર વેન્ડે-જેઓ જુના સમાજવાદી છે એમના પક્ષે વચ્ચે મચત ગ્રંથો ચાલુ રહ્યો છે સ્પેનમાંથી બિનદ્રુમ્યાનગીરીની વાત પર પણ બેલ્જીયમના સમાજવાદીઓ અસંતુષ્ટ રહેતા આવ્યા છે. કેથોલિક પક્ષમાં હમણાં ભંગાણું પડ્યું તેથી વાન્ઝીવાંડ વધારે જમણી બાજુએ (એટલે વિનીત વાદ તરફ) ઢળ્યા છે. આમ મતભેદ ઉભ બન્યો છે મો. વેન્ડરવેન્ડેએ પ્રધાનમંડળમાંથી સંજ્ઞાનું આપ્યું છે, પણ એ આશરપદ ચિહ્ન નથી કારણ કે આમ ભંગાણું પડશે તો દેશના ફેસીસ્ટો (રેકસીસ્ટ પાર્ટી) વધારે સખ બની જશે.

રુમાનીઆ કંઈ તરફ ?

કાન્સ નરરી પરદેશ મંત્રી ટીકુવેરેક દર યતાં થોડી વાર એમ લાગતું હતું કે રુમાનીઆ નાઝીઓના હાથમાં પડી જશે. રુમાનીયામાંના હિંદુસરા એન્ટ ગોગાનું જોર વધતું દેખાતું હતું. પણ આ બાજુ કર્નલ બેકના જતાથી

અને જનરલ રીઝન્સીબીલીટી આવવાથી પોલાડની જમીની તરફી વલણુ ઠંડી પડતી ગઈ, વધુને વધુ ક્રાન્સ-નરરી બનતી ગઈ, તેમ રૂમાનીયાના પરદેશ સંબંધો પણ જરા વધુ લોકસત્તાપક્ષી બનવા લાગ્યા છે, એકાસ્ત્રોવેષ્ટીઆ સાથેનો એનો સંબંધ સુધર્યો છે.

પણ તે છતાં અંદરની સ્થિતિ તો હજી દેસીસ્ટ ભાવથી ઘૂંટી રહી છે. આખર્ ગાર્ડનેના માસવાદ શરૂ થયો નથી. રૂમાનીયાના રામાજવાદી નેતા ડો. ટેટાર રાજસીઆતુએ 'દમણુજ કહ્યું' કે: આજે યુરોપમાં ધીન્ત'કોષ 'પણ દેશ કરતાં રૂમાનીઆને વધારે ગંભીર અને વધારે સીધી રીતે દેસીઝમનો સામનો કરવાનો છે;

દમણુજ ત્યાં-રાજધાની કુખારેસ્ટમાં-એક બનાવથી ભારે ખજબખાટ મચી રહેલો, સ્પેનીશ બળવાખોર લશ્કર સાથે લડતાં લડતાં આખર્ ગાર્ડનેના બે માણસો માર્યા ગયા. એમની અભિમુદિયામાં ભાગ લેવા માટે જર્મની, હટાલી, ઓસ્ટ્રીઆ વગેરે દેસીસ્ટ રાજ્યોના મુસદ્દીઓ અને રૂમાનીઆના ગેરકાયદે દેસીસ્ટ મંત્રીઓ સંબંધોની - ધુનીદ્રિમમાં- જગી જમાવટ થઈ હતી રાજા કેરોલ પણ રોષે ભરાયલા, પણ કેવળ રોપથી કાદ આજે ડરતું નથી.

મધ્ય યુરોપનો કોયડો !

“એક યાદીમાં એકાસ્ત્રોવેષ્ટીઆ સરકારે જર્મન લશ્ક્રમતિને જે છુટખોટો આપી છે, તેની કલતો પ્રગટ કરવામાં આવી છે, જર્મન કામદારોને પણ નોકરી મળશે, જર્મનીને વધુ પ્રમાણમાં સીવીલ સર્વાઈસમાં ગણવામાં આવશે, અને જર્મન ભાષાનો વધારે ઉપયોગ કરવામાં આવશે. લડનના રાજદારી મંડળોમાં મનાય છે કે આ છુટખોટથી મધ્ય

યુરોપના એક ઘણા જ મુશ્કેલ પ્રશ્નોનો નીવેશ લાવવાનો માર્ગ ખુલ્લો થશે.”
૩૯૨

શ્રિનંતો મળુર પક્ષ :

લિનનની લેખર પાર્ટી હંમેશાં વિનિતમાં વિનિત અને મોળું રાજકારણ ધરાવે છે. એને મળુર પક્ષ' નામ આપતું એ પણ બરાબર નથી, કારણ કે મળુરો માટે એ પક્ષ કદિ લડવાને સક્તિમાન હોયો નથી.

યોડાજ સમય પહેલાં આ સત્તાવાર પક્ષની અંદરના સમાજવાદી પરો-સીધીયાલિસ્ટ લિંગે-સ્વતંત્ર કામદાર પક્ષ-આઈ. એલ. પી.-અને સામ્યવાદી પક્ષ-સી. પી. સાથે મળીને દેસીઝમ સામે એક સંયુક્ત મોરચો ઉઠા કરવાનું કરાવ્યું. આ મોરચાનો હેતુ કામદાર મજબૂતને વધારે લડાયક બનાવવાનો, રાષ્ટ્રીય સરકારને ઉપલાવી પાડવાનો, અને યુરોપના બીજા સંયુક્ત મોરચાઓ સાથે મઠકાર સાધવાનો હતો. આ વાત લેખર પાર્ટીના તંત્રવાદોને રૂની નહિ, ને એમણે આ ઉર્દૂબ સમાજવાદી પક્ષને અલગ કર્યો. એથી તુકશાન એનેજ થયું છે, કારણ કે હેરોલ્ડ લારકો, પ્રેક્સર્ડ, રેફેર્ડ કિન્સ જેવા શકિતશાળી કાર્યકર્તાઓ એ યુગાવી બેસશે. એથી સંયુક્ત મોરચાની નેરદાર લડત જરાવે અટકી નથી.

ઓટો પાછો આવશે ?

નાઝી ચાન્સેલર ડો. ધુન્નીગની ઓસ્ટ્રીઆ પરની ૫૩૩ કીમી પડતી જબ છે. ત્યાં નાઝીઓ તેમજ સમાજવાદીઓનું લગભગ સરખું બળ છે, અને સમાજવાદીઓ અને સામ્યવાદીઓ વચ્ચેના સંયુક્ત ગેસ્ટો છૂપી છૂપી રીતે પણ ત્યાંની કામદાર નર્મની લડતને ખૂબજ મજબૂત કરી રહ્યો છે. અને તેમ તેમ નાઝીઓ શરૂ થઈ આતી

જતા દેખાય છે દેશની આતરિક, આર્થિક સુસ્થિતિઓ
પણ વધતી જતી છે આવી હાલતમાં શુભીય
કદાચ જાય ને જોડા પાડો ગાદીએ આવે તો
કદાચ નહિ

હિટલર શું કરશે ?

નાઝી અમલની જોથી જયતી ઉજવતા
હિટલર જાહેર કર્યું કે 'હવે ધાકાઝાઓનો યુગ
ખતમ થયો છે, હવે સુનેહ શાંતિ શ્લેષ્ઠ્ય છે'
એજ વાત એણે પાછળથી માછ-દસકરી માણ્યોને
કહી આ એકરાર થાયો હશે ? સુગંધના ઘણા
સુસાદીઓ પણ એથી આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હશે
કેમકાઠ-એન્જની એન્જન જેવા-સહતનો નિશ્વાસ
સુઓ હશે

પણ પાત એની સાદી નંદી ધૂમધામનો
ધાકધમકીઓનો કાગ બને પુરો થયો હોય પણ
પરસ્પર આજે જે અવિશ્વાસ અને ભયની લાગણી
મનસે છે, એ જરાય ધ્રુમ થઈ નથી હિટલર
પોતાના એ ભાષણમાં સુરોપની શાંતિ માટે જે
આદેશો મૂકી છે, એથી કેમ સતોય પામે
તેમ નથી ધિગીશ પડાએ સુધા એ ભાષણને
અસતોદારક ગણાવ્યું છે ક્રાન્સે પણ એનો
સખત વિરોધ કર્યો છે

હિટલર, ક્રાન્સ અને જિંઝ સાથે મિત્રાવારી
સાધવા ચાહે છે, પણ કશ રીતે ? સચ્ચાનો પાઠો
મેનરના નિશ્ચયથી ? સચ્ચાનો ખરતી જર્મનીની
આ કડક આખ સિગ્નને હવે ખૂચવા લાગી છે
અને ક્રાન્સ હિટલરના આક્રમણને લગભગ નોકકસ
માની હઈ એની સામે સાવચેત રહેવા લાગ્યું છે
એ દનાદીસરે ચૌદ કરોડ પૌંડુ વવાગના સજો
મટિયુ અશબજન રણ કરતા ધ્રુ સુરોપનુ
આયતી કાવતુ સુદ આતરરિમદ હશે તે આ
ઉદ્ગાર સાચો લાગે છે આગામી વિમદ દેશ દેશ
વચ્ચે નહિ પણ નેન જતાવે છે તેમ, હુનિસના

પ્રગતિશીલ અને પ્રત્યાપ્તી તરવા રચે હશે
હિંવવનો રશિયા અને 'બો ગેવિસમ' પ્રચોનો
જગણો શ્દિ સમનોજ નથી શાંતિની વાતો મીને
એ તૈયારી-ઈ કરી રહો છે

સોવિયેટ-મુકદ્દમાઓ

હુનિયા આખી રજિસમાં હમણા હમણા
એકએક ફાળી નીકળેના કાવના કેમો પ્રત્યે સ્તંભ
જતીને જોઈ રહી છે એમ તો ચાલુ તન સામેના
નજીસા વિરોધો અને કાવનાઓ, અને એમનો
સામ્ય કરવા માટેના ઉપચારો થતા આવતા હતા
એ પ્રત્યે ખસ થિતા કે ધ્યાન નહોતા અપાતા
પણ ગયા એગરદમાં જીનીનીવ, મમેનેન અને જીન
ચૌદ આરોપીઓ સામે ચાલેના કેમે સૌને ચર્ચિત
કરી દીધા રશિયન ઢવિમા જેમણે આગળ પડતા
ભાગ લીધો હતો, પ્રાણીય પરવા કપો વિના
હાતિની મેવામાં જેમણે અનેક મુશ્કેલીઓનો સમનો
કપો હતો એવા એ કાનિતકારીઓ હતા એમની
સામે આરોપો હતા રેવિન વગેરે સોવિયેટના
અભારના આગેવાનોના ખૂન કરવાના અજબ
જેરી વાત હતી કે તમામે તમામ આરોપીઓએ
એક જીન પર ચડસાઈ કરતા હોય તેમ
પોતાની સામે મુકાયેલા તમામ આરોપોનો
નીચી મુશ્કે એકરાર કર્યો એમને દાર કરામાં
આખ્યાની વાત જમળહેર થઈ

એ પછી કરીને આ વર્તી શરૂઆતમાં જીની
ને પડેના કડતા વધારે ભય કરે સ્વરૂપનો, કેસ
ચાલ્યો આ વખતે રોકે, મે કાનનીકાવ વગેરે
મશદુર માનવીઓ સામે જે રોકે રેવિનની
કપા મેગવવા ચાહતા મેય તેમ જીનીનીવ વગેરેને
" હ કદ કુતરા " ગણાવી એમને નતાજડતોય
પુરા કરી નાખવાની લનામણ કરી હતી એ જ
રોકે પોતે આ વખતે મકપાઈ મેય અને આ
વખતે નો આરોપોની ચલીરવાની કોઈ દે
નહોતી એમણે અતા કમને કરવા માટે,

દેશમાં રહેવે વગેરે વ્યવહાર સાધનો અને કારખાનાઓમાં નુકશાની કરી, વિનાશનાં કાવત્રાં રચ્યાં, જર્મની અને જાપાન સાથે લખા એમને રશિયાના દુકામ વેચી દેવાનું ગોઠવ્યું. રશિયામાં મુશીબાદ ફરીથી સ્થાપનાની એમની નેમ હતી વગેરે વગેરે. ક્યાં સુધી કહીએ ? આરોપીઓએ આ વખતે પણ, પોતાની મેળે જ જાણે, 'એકસરો' કર્યાં !

સ્તબ્ધ થઇ જવાય છે ! સરકારી ફરિયાદનામાં સિવાય બીજા કોઇ પુરાવા ન મળે. ખુદ આરોપીઓ સિવાય બીજા કોઇ સાક્ષીઓ ન મળે. ફરિયાદી વધીય વીશી-ચ્છી જે કહે તેમાં આરોપીઓ તરતજ 'હા' પુરી દે. "તમે આમ કયું" હતું એ ખરી વાત ? " એવા પ્રશ્નમાં જવાબ આવતો : "હા.હા. એથીયે ખરાબ કયું."

ખબર નથી પડતી આ મુકદ્દમાઓ પાછળ શા ભેદ રહેલો હશે, શા માટે રોલિને આ વખતે-જ્યારે જર્મની અને જાપાનની આંખ રશિયા પર પડી છે ત્યારે-આમ પોતાની અસહિતઓની ભંડેરાત કરવાનું ચોક્કસ ધાણું ? દુનિયાભરના ભણ્યકાર પત્રકારો અને મુત્તમદીઓ આ પાછળનો ખરો ભેદ ઉઠેલી શક્યા નથી. અમેરિકામાં મેકમ શાસ્ટમેને "Behind the Moscow Trials" નામની પુસ્તક લખીને આ કેસોની બારીક જણાવટ કરી છે, ને તમામે તમામ આરોપો સદંતર જુઠાણ્યાં છે, એમ સાબીત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. કાંઈ પણ વિચારક, અને આ ક્રાંતિકારીઓની કારકાળીનો ભણ્યકાર માણસ આ આરોપો તરફ હથેલા વિના નહિ રહે. પણ એને દંદ થયા વિના પણ નહિ રહે.

ટ્રોટ્સ્કી ન્યાય માગે છે:

પણ સૌથી ચોંકાવનારી વાત તો એ છે કે આ તમામ કાવત્રાંઓનો મુખ્ય સંચાલક રશિયાથી

હંદપાર બની આજે આંક આંક વખતી પરદેશોમાં આશરો શોધતો ભટકતો ટ્રોટ્સ્કી છે, એમ આ મુકદ્દમાઓમાં ઠેકઠી ઠોકીને કહેવાયું છે. ટ્રોટ્સ્કી સામેની જેઠાદે આ વખતે તો હદ ઓળંગી છે. દુનિયાની અને રશિયાની આંખમાં એને સદંતર ઉતારી દેવાની આ ચાલગાજ માત્ર છે, પણ એ પણ નમે-એવો નથી તો. પહેલા મુકદ્દમા વખતે નોર્વેમાંથી એણે કડક નિવેદનો કરેલાં. આ વખતે મેક્સીકોથી એણે આ તમામ આરોપોને huged frame ups તરીકે ગણાવ્યાં છે. એણે પહેલા વખતની જેમ આ વખતે પણ એક આંતરરાષ્ટ્રીય તટસ્થ તપાસ સમિતિ પાસે પોતાનો કેસ રજુ કરવાની તૈયારી બતાવી છે. ન્યુયોર્કમાં છ હજાર સામ્યવાદીઓની મળેલી સભા સમક્ષ વંચાયેલા એના ભાષણમાં પણ એણે એજ ન્યાયની માગણી કરી. જગતના અભિપ્રાયનું જ્ઞાન દોરી એ કહે છે કે : મારા પર આંતરરાષ્ટ્રીય સમિતિ સમક્ષ કામ ચલાવાય. એમાં, જો હું કોઇ પણ આરોપો માટે શુભેચ્છા સાબીત થાઉં, તો હું પોતાની મેળેજ રશિયાની 'એગયુ' ને આધીન થવા તૈયાર છું. રોલિન જે સાચો હોય તો એણે આગળ આવીને આ બ્યાજબી માગણીનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ છે.

આ બધી વાતોમાં એક વાત આપણે ન જૂલીએ, અને તે રશિયામાં આજે નજરે પડેલા સમાજવાદી ઘડતરમાંનો આપણો વિશ્વાસ. નેતાગીરી કે વ્યક્તિગત કાર્યો ભલે ગમે તેટલાં અવળાં પુરવાર થાય પણ સમાજવાદ તરફ રશિયાએ કરેલી ફ્રેમ ક્રિન અટકે. બેસ્કર્ફ મ્હે છે તેમ : "This should not shake our faith in Russia."

ચોથી ટેસ્ટ મેચ:

એડીનેર્ક ખાતે રમાયેલી ચોથી ક્રિકેટ ટેસ્ટ મેચમાં એચ. સી. સા. ને ૧૪૮ રન નેટસ્તા

સરસ માછીન વડે હરારતને ઓરડેલીયન ખેલાડીઓ-
એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવી, એટલુંજ
નહિ પણ ફરીતર ક્રિકેટની રમતમાં પોતાની
આગેવાની પુરવાર કરી, પહેલી ત્રણ મેચોમાં
હવામાન નિર્ણયાત્મક તત્વ હતું, અને ત્રીજી મેચમાં
અંગ્રેજોની હારમાં 'ડોસ' ધણે અંશે જવાબદાર
હતો એમ કહી શકાય. પણ એડીમેઇટમાં તે
સરસ 'પીચ' હતી, અને ત્યાં અંગ્રેજોના ખેડકોને
પોતાની શક્તિ સંપૂર્ણપણે દાખવી શક્યા હોત
એટલે અહિં નો 'ઓસીસ' નો વિગ્ન્ય એમને
ઘોરત આપે એવો છે આવી તા. ૨૬મી
માર્ચને દિવસે મેચમાં ખાને શરૂ થતારી પાંચમી
અને છેલ્લી ટેસ્ટમાં ૧૨મી જરૂરત વિજય
મેળવવાની એમની ખાતરી બાજબી ગણી.
અંતેને કરીને પોતાનો પરચો પતાવ્યો.

રેલ્વે બજેટ:

ચુટાપલા સભ્યોની મોટા ભાગની ગેરહાજરી
વચ્ચે વડી ધારાસભ્યોમાં તા ૧૬ મી ફેબ્રુઆરીને
દિવસે રેલ્વે ખાતાના સભ્ય મર. ઝડુરસાખાને
૧૯૩૭-૩૮નું રેલ્વે બજેટ પેરા કહ્યું. જમા
ઉધારનો દિવાલ કરતાં આગળ ધારવામાં આવેલા
ખેટને બદલે ૧૫ લાખનો વધારો જણાવે એમ
કહેવાયું છે. છેલ્લા વર્ષમાં યુદ્ધની અશ્વાસોથી
આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં તેજ આવી હતી અને
એ કારણે આવકમાં વધારો થયો. ઉપરાંત વેપાર
પણ સુધરવા માંડ્યો છે ને અનુકૂળ પરિસ્થિતિ
આતુ રહી તો આવતા વર્ષે દરખાત ૧૫ લાખનો
વધારો થશે એવી રેલ્વે સભ્ય આશા દર્શાવે છે.

પણ એ આશા પર વિશ્વાસ રખાય નહિ.
રેલ્વે તંત્રમાં ચાલતો ગેરવહીવટ તેમજ બીજાં
રાજકીય કારણે રેલ્વેએને આતુ ખેટ આપ્યા
હર છે. રેલ્વે ખાતાના સભ્યનું આખું ભાષણ
દેનાગીઆ વેપારીના મઠવેના જેવું લાગે છે. દિંદી

રેલ્વેએ દર કરેલ શ્રેણિવાનું દેવું ભરપાઈ કરી
શકે તેવી હકતમાં છે નહિ, ત્યાં મરકારની
સમત્ય આવકમાં પોતાનો હિસ્સો આપવાની
વાત ક્યાં રહી? સાચી વાત તો એ છે કે રેલ્વેના
સમય વહીવટમાં બારે ફેરફાર કરવાની જરૂર છે.
દિંદી મરકારની રેલ્વે-નીતિ જે રાજકીય અને
હરકરી દર્શિર્નિદુનેજ આગળ રાખે છે તેમાં
ફેરફાર થવો જરૂરી છે. મુખ્યદેશની કે વેપારીઓની
સગવડ કદિ જોવાની નથી. એકંદરે રેલ્વે-મથકનાં
પત્થનો બહુ આશાજનક લાગતાં નથી.

શિક્ષણ અને ભાષા:

કચકા મુનિવર્સિટીએ ઇતિહાસ સભ્યો છે.
આ વર્ષના પદ્મીદાન સમારંભમાં બંગાળી
ભાષામાંજ બાબ્યાન આપવાને એણે કવિવર
ટાગોરને નોતવાં. કવિવરે પોતાના એ વિચાર-
પૂર્ણ ભાષણમાં મુનિવર્સિટી શિક્ષણના માધ્યમ-
મોર્ટીંગમાં- તરીકે, અંગ્રેજી નહિ, પણ ફેલી
ભાષાનેજ રાખવાનો આદ્ય કર્યો. આ પ્રતિબે
અભ્યારસુધીમાં પણ ઉદાપોદ થઈ ગયો છે,
અને કવિવરના આ આદ્ય સામે કોઈજ વિચા-
રશીલ માણસ શકે ઉઠાવી શકે નહિ, કવિવરે
કહ્યું તેમ, જ્યાં સુધી શિક્ષણ પોતાનીજ, રચના-
ગત, માનુષીયતા નહિ અપાય ત્યાં સુધી
શિક્ષિયો અને આમજનતા વચ્ચેનું ફેરિમ અતર
કદિ સંધવાનું નથી. હજારો વાત છે કે કચકા
મુનિવર્સિટીના વાઇસ ચાન્સેલરે મુનિવર્સિટીના
નમામ શિક્ષણક્રમમાં માધ્યમ તરીકે બંગાળી
ભાષાનોજ ઉપયોગ થશે એવી જાહેરાત કરી
છે.

આમ જતાં કવિવરે અંગ્રેજી બંગાળી
ઉપયોગિતા વિચારી નથી. પશ્ચિમના પોતાનિદ
અને વિચારક રાત માટે અંગ્રેજીનું સાધન આને
જરૂરી જ નહિ અનિવાર્ય છે. એમ એમણે જણ-

પૂર્વક જણાવ્યું શિક્ષણમા અંગ્રેજને ફરજિયાત બીજી ભાષા તરીકેનું સ્થાન મળવું જોઈએ, એ વાત વિવદાસ્પદ ન હોય

ઝાંઝીમારમાં હિંદી હિતો :

સૈકાઓથી અનેક સાહસો ખેડીને, અને મુસીમતો વેળેને હિંદીઓ ઝાંઝીમારમાં, બીજા આફ્રિકન પ્રદેશોમાં ક્યું તેમ, પોતાની વસાહત કરી, ઝાંઝીમારને પોતાના વતનની માફક ગણીને ત્યાં તેઓ રહ્યા ને વેપાર સમૃદ્ધ થઈ પશુ આજે એમના પર ત્યાંની સરકાર તરફથી અનેક અકુશો પડ્યા કરે છે હાલમાં જ ત્યાંના સરકારી કાયદાઓનો વિરોધ કરવા માટે મુશ્કેલી મળતી જાણીએ મહામા ઝાંઝીમારથી આવેલા ત્રી તૈયમ-અરીએ ૧૯૭૪ માં ધડી કાઢેલા હિંદી હિત વિરોધી ત્રણે કાયદાઓની ચોથ સમજુતી આપી હતી લગભગ વેપારનો ઇત્તરો ગોરાઓ લઈ લેતા માગે છે જમીન ધરાવવાનો ફત્ત હિંદીઓ પાસેથી બીનની લેવાશે ત્યાંના આવા આવા પગનાઓ નિમે નપાસ ચલાવનાર થી મેનલેર રિપોર્ટ સરકારે કેમ દાખી રાખ્યો છે ? સિંગીસ સત્રાન્તમાં દિંદી ગમે ત્યાં જાય તેને સરખી રીતે ગણવામાં આવશે એવા પ્રકારના સરકારના વચનની જાખી અદિ થય છે ? આ બધા પ્રશ્નો આપણી રવન નાના પ્રશ્ન સાથે સકળાયા છે જ્યાં જ્યાં સિંગીસ હાજર છે, ત્યાં ત્યાં હિંદી હિતોની આવી જ અવગણના સ્થપિત હિતોને સાથે થવાની છે આ અવમાનિતોને એક માત્ર ઉકેલ આપણી આગાહી છે

મકાઉટ-જાણુરી :

ન્યુ હિંદી ખાતે, વડા મકાઉટ યોદ્ધા એન પેલેમરી દાનવી ત્રણે મળેલી દિંદી ચોપ મકાઉટની જાણુરી એક અગમ્યનો બનાવ હતો નડનથી

આવેનો દાનદાહનો મંગળો મકાઉટની તારીફ કરી ગયો શહેનશાહે 'હિંદીના ઉગરતા શહેરીઓના શરીર, મન અને આત્માના ગુણોની સરસ તાતીમ આપનાર' આ મકાઉટ ચળવળને ટેકા આપવાની હિંદી જનતાને ભાગમણ કરી મકાઉટ ગનેા મૂળભૂત સિંધાત-જુવાનોમાં બરાહી અને જાહેર મેવાકાષની ભાનના જગવાનો સિંધાત-જોશક સુદર છે, સ્વીકાર્ય છે, પરંતુ આજે અદિ હિંદીમાં તો કમનસીમે આ ચળવળ અર્થ-સમગ્રી સ્વરૂપ ધારણ કરી બેળે છે, ગાહીનાદ અને નોમ્ગાહી તા સથે એ જગાઈ ગઈ છે મકાઉટમાં વનવૈભવ અને આગ્રાનીની તમન્ના જાણે એ મકાઉટ અધિકારીઓને પાનવતુ નથી એને વતનપ્રેમી જુવાનો આ ચળવળ પ્રથે મદિ સદાનુભૂતિ ધરાવી નહિ થઈ, એમને પેનાની બહાદુરી, સાહસમૃદ્ધ અને ગાંધીવાની તાતીમ માટે દેશની ન ટૂંકાવી સમયાઓમાં મમ શ્રવણ વગરે મમશે

નરેન્દ્રોની મૂંઝવણ :

ફેરફેરમાં જોડાયા માટે નરેન્દ્રોએ પહેલેથી જ પોતાને માટે લાભકારક એવી શરતોનો મોઢો રણ કપો છે, ને સગકારે નથી થઈ એટલી ઉદારતાથી એમને એ શરતોમાંની ધણીખરી મજુર કરવાનું કમ્પ્યુ છે તેમ છતાં આ આખરી પડતીના ઓછાયા હેંગ વધુને વધુ પકડ રાખવા મથતા નરેન્દ્રોને એ છુટકાગે પૂનતી નથી લાગતી એમની સત્તામતી કેમે કી રિધર દેખાતી નથી એમના હક્કો અને અધિકારો, હિતો અને સ્વાર્થોમાં આપ કાપ પડે એ કેમ પાવવે ? એટલે સગમરી દનાથ નીને ફેરફેરના બનાવજુની, મરકારી કાપતની, પ્રવેશનામાંની કનમોની બારીકમાં બારીક તપામ ચલાવવા એમને પુરવઠા ધારણાઓને શેષા છે નરેન્દ્રમંડળ અને એની અનેક સમિતિઓની નરેન્દ્રના બેઠા

મળતી હોય છે મુલમળની બેદરબાઈ એમના પ્રયત્નોએ દેશમાં મળતબો, મુડીસાદીઓ, જમીનદારો અને એવા બીજા ગણપિત દિગ્ગેનો 'મ'યુક્ત મોરચો' ઉભો કરવાનું સ્વપ્ન પણ જોયું! મગર તરફથી એ માટે તો એમને પૂરુ ઉત્તેજના મજા છે. એમને પોતાની માન-સૌમ મતા કાળમ રાખતી છે ફેરફારને દેશ એમના સંધિ-દહો 'મયમ, અરુ' અને અમમ' રહેવા જોઈએ આવકના દવા માપનો રહેવા જોઈએ વગેરે અને છેમરે છેમરે બાદોષ ધાગણતરી મિ. મોર્મન એમને મચાડ આપે છે, કે બીજી સરનેમાં એક શબ્દ એ પણ દોષ કે, નર-જોને મમે ત્યારે તેઓ ફેરફારમાંથી અમમ થઈ રહે!.. કોણ જાણે ફેરફાર આવશે-એ અવગણન જ દોષ તો-ત્યારે પ્રવેશનામ્યનું કેટકે રાગ્ય દઈ!

સરખંચનો ચુકાદો:

અમદાવાદના પગાર-માપના પ્રશ્નમાં આખરે એક રીતનું સમાધાન થયું છે. મળપર એ મારિદ મગાવકરે પેલાતો ચુકાદો આપી દીધો છે એમને મિનમાવેકાના પગ મગાવતા દાવાનો અરુ અગીયાર કરી, દિલી કરાનું ચોગ પાવન ન કરવાનો આરોપ મિનમવેકા પર મુખો છે. એમને કહ્યું છે 'દિલી આઆમા મુગ્ધ મગુ' મગાવતે સ્તા જ દહા પગારમય એજ રાને રીતીલી દોત કે મચાલ ધોગ્ય તથા પગારની વગ પદ આપો આપ નમી કરાની ચોગતા તનમાન અમનમા આવે એ પગારમય તો એક વર્ગ મટે કમચનાકિ હોત અને તે મુનમાં પગારનું મચાલ ધોગ્ય અને તેજ મદી પ્રમલે પગારના વધારા ધરાવતી ચોગતા અમનમાં આવે. પગારમય અને મગાવકરેકાનો લાભ વેરા છનદ અને ઉપરની અવગ્યા તન કેટકે બધીયા છતા મિનમાવેકે મંડો એ માટે કદજા મબી પ્રયત્નો મ્વી નથી

દિલી કરાની પ્રતો ૨, ૩ અને ૬ તો આ યેા નથી અને તેની જગ્યા પદારી મુખ્યત્વે મિ માવેકાને તિરે છે'

આ મોરિદે વડુ પગારમય મારેતી મિનમાવેકે નીદની જ મ્વી છે 'મિનમાવેકાના નિવે પ્રમાણે ૫૩ મિનમાવેકા ૩૧ મિને નહી કરી થ છે. અને એવી દીલી નથી કરવામાં આવી જે મિનેને નુશ્યાન ન થયું કે નહી થયો એત્રે પગાર આપતી દીલી ૬ એવા અનુમા પગ નથી આવી રાખે કે જે ૨૧ મિનેને નુશ્યાન કયું' તેમને માટે મુખ્ય મગ્ય પગારનું ઉચુ ધાવનુ દનુ અને પગારમય એજ મોર ઉપાવ દોત'

આ ચુકાદો આમ તો નીક કે પણ તો એ મતો/માલ નથી અને મિનમાવેકા એક જગ્યાના દોષ એમ પણ ત્યાં દહો ચાનુ મ્વી અરિયર દાવન પદારી લામનુ નથી પચ-પ્રમા આખરે નિર્ણય જ થશે ?

હિંદુ સ્ત્રીઓના હકકો:

વડી ધાનમબામા કે દેશમુખનું હિંદુ સ્ત્રીઓના મિનકત અંગેના હકકોને લગતુ બીન પપર યજુ. એ એક નોંધપાત્ર બનાવ છે એથી કદ બહુ મિદિ મેગરી રાકાય છે, એમ નહિ, પણ વર્તે મુખી કવદામા હિંદુ સ્ત્રીઓને વાગ્યામા મિનકત મેગવવાના અધિકારનો જે છન્નર રતો આવશે છે, એ કાવદા પુતો તો દુર થયો છે તેમ છતાં આ બીન એના મૂળ સ્વરૂપી તો યજુ નહીં જયુ છે પ્રત્યાધાતી તાવેનો એ મામે એત્રે વિશેષ નોંધેતો ચર્ચા દગ્યાન એમાની ઘડી મદનની કમોરે ફર થઈ, અથવા એ ડી કુનર બસવાઈ કે. દેશમુખનો, અને એમના હાર મમાજ શુધાઓ, આ માવ નેતિક વિગથ મણી સમય મમાજમાં ઉડે ઉડે જક ધાવી

બેઠેલી પ્રથાઓને દુર કરવા માટે તો વધારે લઘુચક શર્યાકમની જરૂર રહેશે.

ચુટણી પછી શું ?

દેશભરમાં ચુટણીનું કાર્ય હવે લગભગ સંપૂર્ણ થવા આવ્યું છે. અત્યાર સુધીમાં જિલ્લાર, ઓરિસ્સા અને સંયુક્ત પ્રાંતમાં તો કેબિનેટની સારી જેવી બહુમતી મળી મધ છે. મધ્ય-પ્રાંતના આવતાં જતાં પરીણામો પણ કેબિનેટના વિનયની ખાત્રી આપે છે. બાકી રહ્યાં મુંબઈ અને મદ્રાસ. આમાં પણ, બન્ને પ્રાંતોમાં કેબિનેટ બહુમતી મેળવશે એવી આશા રહે છે, આમ અગીઆર પ્રાંતોમાંથી છ પ્રાંતો કેબિનેટની બહુમતી-વાળા હશે પંજાબ, બંગાળ, સિંધ અને સરહદ પ્રાંતમાં મુસ્લીમ વસીતો મોટા ભાગ છે અને ત્યાં કોમીવાદનું અનિષ્ટ વધારે પ્રમાણમાં છે, એટલે રાષ્ટ્રવાદને ત્યાં રહેજ બમણું પડ્યું છે.

આમ ચુટણીનું કાર્ય ખતમ થવા આવતાં હવે સૌનું ધ્યાન હોદ્દા સ્વીકારવાના પ્રશ્ન પર મથે છે. આ પ્રશ્ન પર કેટલોય ઉદાપોહ અત્યાર સુધીમાં મધ ગયો છે. શરૂઆતમાં લામણું હતું કે ધણી ખરા પ્રાંતોમાં કેબિનેટ હોદ્દા સ્વીકારવાનું કબજુલો પછી મહાસમિતિના નિર્ણય પહેલાં આ વિષે કોઈ જાનની ઉતાવળ કરવી અથોગ્ય છે, એવી રાષ્ટ્રપતિની ચેતવણી પછી ઉદ્દગાદ જરા શમ્યો છે, એમાં અદ્દાગાદ છોડવા કેબિનેટ કમીટીએ તો હોદ્દા સ્વીકારવાની સામે ચોકખો નિર્ણય કરી લેતાં હોદ્દા સ્વીકારવાની તરફેણ કરનારાઓ જરા મૂંઝવણમાં પડી ગયા છે, ને સમાજવાદીઓ તેમજ બીજા ઉદ્દાગ તરવાના હાથ મજબૂત બન્યા છે. આખરી નીર્ણય તો મહાસમિતિ જ માર્ગમાં કરશે.

ભાવનગરની 'પ્રગતિ' :

લીલીલા મહાસમાં તરોઈથી સેવાકાર્ય કરી રહેલા ત્રણ સેવકો પર રાજધની કરડી આંખ પડી. તાબડોતોબ એમને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનું. ફરમાન છુટ્યું. કોઈકારણનું નામ નહિ, અપરાધનો ઉલ્લેખ નહિ. સેવકોને આ ફરમાન આપણુક લાગ્યું. એમણે એ હદપારી ફરમાનનો લગ કર્યો. અદાલતે એમને છ માસની ફેદની સજા કરી. આમ ભાવનગર, પ્રજાજનોના હક્કો પર કાપ મુકી મુકીને પોતાની 'પ્રગતિ' સાધી રહ્યું છે.

તા. ૨૮ : ૨ : ૩૭

બાવળને

ગજનન વિ. ભેરી

ત્રીણું પાન, અમિષ્ટ ક્ષુદ્ર ફળને, જાયા નહીં પાપરી,
અગે કંટક કોટિ કોટિક ધર્મા, મત્સ્ય મુગે મહી ;
તો ચે છેવટ તાહરી વિગમતા, જો ક્યાંસુધીરે વસી-
મિઠાં કંપતરુ, સુમિષ્ટ ફળદા દસોની વાગ્યે ગયો.

(અચિત)

કાવ્યોત્પત્તિ

રતુબાઈ ના હેસાઈ.

: પૂરવી—અનુક્રમ મ દાહના :

સુધન્ય પળ કોકમાં હૃદય હોજ હેલે ચહે
અને વિપુલ રેળ બાવ ભરતી વહી ત્યા રહે,
સુધન્ય પળ કોકમાં નયન સુદૃઢ સામે તરે-
અનંત રસ, કલ્પના, સુભગ રચના મીઠાં સરે !

મહી કલમને કરે ચિતરવા મધુ તે જરી
લખ્યું નવ લખાય હા, વિશદતા જતી એસરી
રહે કલમ સ્થિર, રે, હૃદયનીર ઝાંજાપડું,
સુકાય રસનાથ ને કથળવું રહે સોજાવું !

+ + +

મેરાઈને અતિ પોર, માજતો બોમમાં પન ;
જણવારે પછી વર્ષે, ઠારતો વસુધા વન.

આણખીને નિજ કરખડે, રંગીલુ ઉદ્ધ-ચાપ,
ધારે ધારે સ્થિર થઈ જઈ મેષ આનંદ આપે.

ચિત્તા બોમની તેમ, પદા રચામ ખરતી જતી,
પ્રકારો કાવ્યના બેઠતા, લેખીની મસતી જતી.

ધામે ધામે વિકસિત થતું બોમ શોભા વધારે,
ધારે શોભા અધિક અધિકી કાવ્ય આરાં વધારે ?

સેવાપાત્ર

શ્રી. સેવાપાત્ર

પ્રકરણ ચોથું

વિશેષ એવાખાખુ

ઉત્સવનો બીજો કાર્યક્રમ શરૂ થયો એટલે ભારતી વર્ષા પાસે આવી. વર્ષાએ હસીને એને આવકાર આપ્યો. ભારતીએ એની પાંચે બેગલાં જ વાત શરૂ કરી:

‘તમારું એમ માનવું છે કે હું અંગ્રેજોના પ્રમુખ સમજી જ નહીં શકતી હોઉં!’

‘જરૂર, પરણિત સ્ત્રી કન્યાં તો તમે આણું જ મૂકો.’

‘મને એવું નથી લાગતું.’

‘હું પ્રશ્નગ્રસ્તી તમને કહું છું ને!’ વર્ષાએ હસીને કહ્યું.

‘એટલે સ્ત્રીમાનવતા ઉદ્ધારના ગ્રંથમાં સેવનારે પરણવું જ જોઈએ એમ તમે કહેા છો ને?’

‘સાવ એમ તો નહિ, પણ સ્ત્રીના સમય હજી નહીં કાંતી કરવા ધંધલારે તો પરણવું જ જોઈએ.’

ભારતી જરા વિચારમાં પડી. કાર્યક્રમમાં એની જરૂર જણાતાં વળી એ ત્યાંથી ઉડી જઈને કામ કરવા લાગી. થોડીવારમાં ફેરવીક કુમારિકાએ એની પાસે આવી આવીને કંઈક પૂછી ગઈ.

કામ પૂરું થતાં જ એણે વર્ષો તરફ જોયું.
વર્ષો કાષ્ઠ સાથે વાત કરતી હતી એટલે એ ત્યાં ન
ગઈ. ઉત્સવ જોતી એ વિચાર કરવા લાગી.
'લગ્ન' એના મનમાં પ્રશ્ન; ખરેખર શયો અને
એ જ કાણે વર્ષોએ એના તરફ જોયું. સદસા
ભારતીની આંખ પણ એ આંખ સાથે મળી.
ભારતી વર્ષોની આંખ ન ઝોલી રહી. એણે
આંખ ઢાળી દીધી. વર્ષોએ જોયું કે ભારતીનું
મેં શરમથી લાલચોળ ચર્મ મળ્યું. એ મોવાની
જગ્યાએથી ઉઠીને ધીમે પગલે ભારતી પાસે
આવી. આજુબાજુ બેઠેલી કુમારિકાઓને જરા
કેવલ થયું. ભારતી ઘુસ્ત જ એ સમગ્ર ગમ
અને પ્રયત્નપૂર્વક એણે મેં ઉપરની ગંભીરતા
હટાવી દીધી.

વર્ષો પાસે આવીને બેઠી. આજુબાજુની
કુમારિકાઓ જરા બાજુમાં ખસી ગઈ. વર્ષો
અને ભારતી વચ્ચે વાત શરૂ થવા લાગી:

'શું વિચાર કરો છો ?'

'ખાસ કંઈ નહિ.'

'એમ ન હોય. મેં તો તમને આજે જ
બાટલાં ગંભીર જોયાં.'

પોતે પરાજય પામતી હોય એવું ભારતીને
લાગવા માંડ્યું. એણે જવાબ આપવાને બદલે
સ્થિર આંખે વર્ષો સામે જોયું.

'ભારતી બેન... પ્રેમાળ સ્વરે વર્ષો બોલી.

'તમે અને બેન કેમ કહો છો ? અને તમે
તમે પણ શા માટે ?'

'અમરથી.' વર્ષોએ હસીને કહ્યું. 'આસો,
દવે તું કહું. હું, આપણે એક વખત વાત ચર્ચ
હતી એ યાદ છે ?'

'શાની ?'

... 'તું-લગ્ન કરવાની છે કે નહિ એ સંબંધીની'

'હાં.'

'આજે પણ તારા એ જ વિચારો હશે.'

'રૂંધેર કરવાનું કંઈ કારણ નથી.'

'કોમ્પાઈ સેવવાનો હેતુ તો સ્ત્રીજીવનને
ઉત્કર્ષ જ છે ને !'

'તો શું ?'

'કદાચ લગ્નમાં એ હેતુ વિશેષ સરવગથી
અને સંપૂર્ણ રીતે સમીપ રહેવા, એવું લાગે તો તું
લગ્ન કરે કે નહિ ?'

'મને તો આ વિચાર જ નકામો લાગે છે.
હું જોઈ વિચારીને જ કોમ્પાઈ સેવવાના નિર્ણય
ઉપર આવી છું.'

'મને લાગે છે કે તે એ વિશે પૂરું નથી
જોયું ને નથી વિચાર્યું.'

'હશે' ભારતી સહેજ કદાશમાં બોલી.

'આ આખેથી જોવાય એટલું જોયું છે ને આ
છુદિયાં વિચારી શાય એટલું વિચાર્યું છે એ
જતા અધૂરું રહેતું હોય તો લાગે રહે, કાંઈની,
આખ કે છુદિયાં ખપમાં આવે !'

'મારા બેનવાનો તારે આવા અર્થ ન કરવો
જોઈએ !'

'બીજો અર્થ નીકળતો જ નથી. નીકળતો
હોય તો હું જાણતી નથી.'

'તારા વિચારનામાં જુદા જ ન થાય એમ
તું માને છે ?'

'એમ નથી માનતી, પણ હું કાષ્ઠ પ્રશ્ન મારા
પૂરતો પણ ન વિચારી શકું એવું મેં નથી
માનતી. અને કાંઈ ઉપર એનો વિશ્વાસ પણ નથી

ધરાવતી કે એની જૂલ તો ન જ થાય.

‘ખરાબર છે,’ શાંત અવાજે વર્ષાએ કહ્યું.

બંનેના મોં ઉપર ગાંભીર્ય છવાઈ ગયું. બંનેને એ ગાંભીર્ય ભારે લાગ્યું. પણ કોઈ એ ખેસતી શક્યું નહિ. બંને મૂંગા મૂંગા ઉત્સવના કાર્યક્રમો જોવા લાગ્યાં. વર્ષાએ એક વખત આ વાતાવરણને હઠાવવા માટે વાત શરૂ કરવાનો વિચાર કર્યો પણ ભારતીનાં મોં સામે જોતાં એને ઉત્સાહ ન આવ્યો.

ભારતી વિચારમાં દૂબી ગઈ. વર્ષાની સામાન્ય વાતને પોતે ગંભીર સ્વરૂપ આપી દીધું એમ એને લાગ્યું. એણે થોડીક ગૂંચાતી પણ અનુભવી પરંતુ દુરત જ એ પોતાની વચ્ચે ચર્ચાતા ગંભીર પ્રશ્ન ઉપર વિચારવા લાગી. એણે પોતાના મન સાથે નો લગ્ન વિશેનો નિર્ણય કરી નાખ્યો હતો, પણ વર્ષાએ એ પ્રશ્ન ઉમેળ્યો એટલે વિચારો આવવા લાગ્યા. ‘વર્ષાની વાતમાં થોડુંક તો તરખ છે. કુમારિકા અને પરિણીતામાં ફેર તો ખરો જ. એક જીવન ભૂલે છે ને બીજી અનુભવે છે...પણ એમ બધું જ ક્યાં અનુભવવાય ! અને અવલોકનથી અને બીજાના અનુભવોની વાતો ઉપરથી જરૂર પૂરતું સમજી લેવાય છે. પ્રત્યેક વસ્તુ માણસથી અનુભવી જ ન શકાય... અને આ પ્રશ્નનો નિકાલ ક્યાં એક વ્યક્તિથી જ આવી શકે એમ છે ? એ માટે તો પુરુષ... અને પુરુષને જો જોઈએ...નકામું છે. એ બધું બંધનરૂપ છે. શક્તિએને રૂંધનારું છે. કૌમાર્યની પ્રયંત શક્તિ જ બધા અંતરાયોને બેઠી રહે.’

એ વિચારતી હતી ત્યાં એક કાર્યક્રમ પૂરો થયો અને રાસની શરૂઆત થઈ, એમાં ભારતીએ પણ જોડાવાનું હતું. થોડો સમય વીર્યો અને થોડા વિચારો આવી ગયા એટલે ગાંભીર્ય છોડી પડી ગયું હતું. ભારતીએ ઉભાં થતાં થતાં

વર્ષા સામે હસીને જોયું અને કહ્યું : ‘તમે આવશો ?’ ‘હાલે’ કહી વર્ષા પણ ઉઠી. બંનેને શામેલ થતાં જોઈ આખા સંઘમાં આનંદનું વાતાવરણ ગાળી રહ્યું.

રાસ પૂરો થતાં સુધી વર્ષાની નજર તો ભારતી ઉપર જ હતી. એના મનમાં થવા લાગ્યું કે ‘આ સામાન્ય કુમારિકા નથી’ પણ સાથે જ એને થયું કે ‘એની શક્તિઓ એક પહોંચે હઠાવવામાં નિરર્થક ખર્ચાઈ જશે.’

રાસ પૂરો થયો એટલે બંને એક બાજુ જઈને ઉભાં રહ્યાં. એકબીજાંની સામે જોતાં એમનાથી સહજ હસી જવાયું.

‘આ ઉત્સવ પછી શું કરવાના છે ?’

‘કંઈ નહિ,’ હસીને ભારતીએ જવાબ આપ્યો.

‘આજ બોજન તો અહીં જ લેવાનું છે. તો પછી એ બધું પૂરું થાય એટલે આપણે થોડુંક બેઠીએ, વાતો કરીએ. તમારે ખાસ કંઈ કામ તો નથી ને ?’

‘તમે વળી મને તમે તમે કહેવા લાગ્યાં ? હું તમારાથી નાની છું અને વળી કુમારિકા છું.’

‘એટલે બે લાપકાત તમે બતાવી ખરું ?’

‘વળી પાછું તમે !’

‘પણ ભારતી, આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ નથી થયું કે કુમારિકા ગમે તેટલી શુદ્ધિ-શક્તિ ધરાવતી હોય તો યે પરિણીતા કરતાં નાની જ ગણાય ?’

‘તમે પરજોશનો બદ્ધ પદપાન કરો છો !’

‘દરેક પરજોશનો નથી કરતી, એમ તો

જીવનનો આનંદ

કકા સાહેબે આપણી ભાષામાં વિચારધન અને શૈલીની રાજ્યતામાં કાંઈ અનેક જ તત્વ ઉમેરી દીધું છે, તે માટે ગૂંચરાળી ભાષા અને ભાષા-ભાષિકો એમનાં ખૂનજ ઝાણી છે.

‘જીવનનો આનંદ’ એમના આ પહેલાં પ્રગટ થયે ચૂકેલાં લખાણોનો સમૂહ છે. પ્રગટ થયે ચૂકેલાં છે માટે તેનો વિશેષ ઉપયોગ નથી, એમ કોઈ આ પુસ્તક વાંચવા પડી નહિ કહી શકે. માણ્ય સૃષ્ટિમાં કેમાં ક્યાંય, ક્યા ક્યા ચિરયોગાથી કેટલી ઉચ્ચ ક્રાંતિનો આનંદ લઇ શકે છે, તેનું અર્થાથ ભાન આ સચચંદ્રાશ મળી શકે છે. આમાં આનંદનાં વિશિષ્ટ સ્થાનોને પૂનઃકાનો વિશ્લેષ દ્વારા અગ્રવીનિર્ણય કરી જતાં છે.

પહેલો ભાગ બેઠની આવા ધાની સ્મરણ ભૂમિમાં લખાયેલાં લખાણોનો સમૂહનો છે. આ ભાગ ધણુ બેઠ ન ગમેવાને સ્વરૂપ નથી જણાવેલો, પણ એવાઓ જો આ ભાગ ઉપર ઉડી નજર નાખીને જ ન રહેતાં પૂરું વાંચે તો જરૂર આનંદ મેળવી શકે. એમાં વલુની કેટલાં સજીવ છે! એમાં ભાવનો દંભ નથી, સાંત વહેતી નદીનો એ પ્રવહ છે. વચ્ચે ઉપાસિન કવન નાદ છે, આણું આણું કાલ્ય છે, જરૂર આમે કદાચના મર્મ પ્રદાર છે અને મોદઈ માથે સુમેયતા છે.

આવાં પુસ્તકો ‘ઉડી નજર’ માટે નથી હોતાં, એમાં તો વાંચે વાંચે આનંદનાં ઝરણો છે, ‘મંઆનંદનું’ કાનું’ યોગ્ય? અપોગ્નો ધામ ધખતો

૧. જીવનનો આનંદ: લે. દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ કાશિભટ્ટ

૫. નવજીવન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ ડિ. ૩૧.૧૦.૬૨.

ગુજરાત

રૂઢવંત્રી: શ્રી કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી

સાહિત્ય સંમન્ન મુખપત્ર

૦

પાટણની પ્રભુતા, ગુજરાતનો નાથ
અને રાજધિરાજ એ નવલગ્રંથિતા
પૂર્વ સમયની શ્રી. મુનશીની
ગુજરાતની અસ્મિતાનું ભાન
કરાવતી, વેગવંતી નવલકથા

દ

ચે

કે

અં

કે

માં

જય સોમનાથ

(દરમાસ એક વક્રો છપાય છે)

૦

શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા, ધ્રુમકેદુ, વિનોદિની નીવડકં, મનકુમાર વીણ વગેરેની
સંચાલિત નવલકથાઓ, એકાદી અને દીર્ઘ ગાથ નાટકો.

અન્નવદન મહેતા, બેટાર્ક, ઉમાશંકર, મન-ગુણલાલ, સુન્દરમ, પૂજ્યલાલ,
આદરાયણ, રમણિક અરાવવાળા વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો.

• સાહિત્ય પરિષદનાં વિવેચનપૂર્ણ વ્યાખ્યાનો

|| પિંક સવાજમ || { હિંદમાં-પુસ્તકાલયો અને સંશોધના સભ્યો માટે રૂ. ૪;
અન્ય ક્રાઉટો માટે રૂ. ૫ પરદેશમાં-૧૨ શીર્ષાંગ

આપને ગુજરાતીઓમાં જાહેરાત કરવી છે ?

આપનો સંદેશો પહોંચાડવાનું 'ગુજરાતને' સોંપો

ગાંડી વ. ની કુમાર માળા

માધ્યમિક શાળાઓમાં ધર્તર વાચન તથા
 ધર્તમ - વગેરે માટે ખામ ઉપયોગી
 કુમારોને જોય ચાપે ને શરૂની બનાવે
 તેવા હેતુથી ખામ રચાયું વીર સાહિત્ય

૧. ગોરીલાનો પ્રેમ: આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં એક નવું જ
 પાત્ર બોલે છે. દોરતી દુનિયામાં થતા માન્ય
 સાહ્યોની કહાણીઓ આમાં આપી છે. (૧) ગોરીલાનો પ્રેમ (૨) જીવતા સમાધી-
 (૩) ચાંચીયા (૪) રામપૂરી વાઘ (૫) શેઝાય શિકાર (૬) અજબ હિમત!
 આવી તદ્દન સાચી બનેલી ને છતાં રૂવેરૂવા ખાડાં કરનારી અદ્ભુતતાથી
 ભરેલી આવાતો અપૂર્વ તાઝગીથી ભરેલી છે. અને તે વાંચતાં હૃદય ધનગળી
 ઉઠે છે. રોમરોમ પ્રાણ પ્રગટે છે કિમત માત્ર આઠ આના.

૨. પૂછડિયા પ્રદેશમાં: ચાર ગુજરાતી જુવાનડાંને મન થઈ
 બધાં ઉ કે શિર મોટે કંઈ શોધખોળ
 કરવા નીકળી પડ્યું. અને એ ચાર મરણિયાની નીકળેલી ટોળી કંઈ કંઈ
 વિઘ્ને અને સંકટો વટાવીને એક નવીજ જાતની પ્રવ્રતા અજબ પ્રદેશમાં
 જઈ પહોંચે છે અને ત્યાં અદ્ભુત અનુભવો મેળવે છે એ રસભર કથા
 એટલી તો તનમનાટભરી છે, કે તમારું રૂવેરૂવા ખાડું થઈ જાય અને
 ખસેનસમાં શરૂતન જાગે કિ. ૦-૮-૦

૩. શિકારિકા: હે શ્રી જીવરામ જોશી ગુજરાતી જુવાને બને અને
 કાઈનો માથે ફેરવા શિકારોની સાચી કહાણીઓ.
 તેનો પોતાનો કલમમાથી ઉનારેલી આ ખ્યાનો વાચીને દરેક ગુજરાતી બો
 પુરૂષનાં રૂંવા ખાડા થશે અને છાતી ગજ ગજ ફુલશે. માથે ફેરો પણ આરેકો
 છે. સાપનો શિકાર, રંછિનો શિકાર, ગિયાળનો શિકાર, સૂનગનો શિકાર,
 મરઘીનો શિકાર બધી બનસાટેની રમતો. કિં. ૦-૦-૦, ૦-૫-૬નો ટિકીટો
 જરૂર મંગાવી લ્યો.

૪-૫. ગેબી સૃષ્ટિ: એ ખંડમાં સર આર્થર કોનન ડોઈલનો લખેલી
 વિજ્ઞાન અને સાહસના સમન્વયવાળી રમીલી
 વાર્તા દરેકના ૧૦ આના બે લાગ સાથેજ મળશે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત.

તમારે ત્યાં આવે છે ?

એ નહીં, ૨૦૦ રૂબા, ૧૦૦૦ રૂબા ૩૫ --
અને એ વસ્તી માં વહેલું 'કુમાર' તમારે
ત્યાં આવે છે ?

પહેલા આવતું હતું ને હવે બધું થઈ છે ?
કે પહેલા અથવા હમણા કદિ તમે એ જોયું નથી ?
તે વર્ષનુબંધ એ માસિક શુભગતી નાદિત્યમા પ્રતિષ્ઠિત
એટલું જ ઓગાનિવન છે

'જનુ એટલું મોતુ' એની સાગિતી આપતું હતા જનાવ બધિયાગ્યા તેના
નથી, પણ અનુભવના પીઠબળ સાથે નતનતાની વાજબ એ ધગાવે છે

એણે ખાતરી કરી આપી છે કે

- (૧) એની વાચનચામકીની વિશુદ્ધિ અને સગીનતા હમેશા ઉચ્ચ ડોટિના નહા છે
- (૨) કલા અને મનકાદિના સૌથી સારા કાળા આપના માસિક એ એક જ છે
- (૩) એના લેખોની વિવિધતા અને ચિત્રમયતા એવા અદિચાતી હોય છે
- (૪) ઉપવિધાન, ઉદાવ, દલાતમક ગ્યના અને ગમયતામા તે એ અભેદ છે
- (૫) જાનપિયાસ, સન્કારવાહ, પુન્યાર્થપ્રેમી કે માહુમગાપરી-સોગ્યના કંઈક-
જેને એકમગથી તુષિ અને જ્ઞાનદ આપના એ અગાપી નામિક છે

એ માનિક 'કુમાર' તમે જોયું છે ?

તમે જોયું હશે તો આટલી વાતની તમારી જાતરી થઈ જ રૂકી હશે
ત જોયું હોય તો તમને એક મગાવીને ખાતરી કરી શકો છો મકત મળશે
એનો ડોઝ પણ અઢ જુઓ, અને તમે શ્રાહક થવા નહીં
નંગાવી જુઓ

જનુઆરીથી નવું વર્ષ શરૂ થાય છે
લવાજમ છ રૂપિયા.

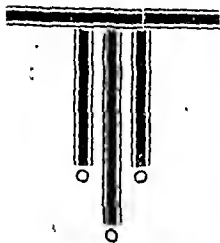

કુમાર કાચલિય ૧૪૫૪ સવયુગ અમદાવાદ

અમારા નવાં પ્રકાશનો

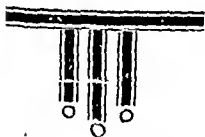
સંજીવની :

લેખક: સોપાન. ૩૬૪ પાના, સુંદર બાંધણી, મનોહર
જેકેટ. કિંમત ૩૧. બે.

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ આ વર્ષમાં જ બહાર પાડવી પડશે એવી અમારી ગણતરી નહોતી ક્રેડિટ નણિક મહિના થયા અમારા પાસે સંજીવનીની પ્રતો ખવામ થઈ ગઈ છે એટલે, છ કે સાત મહિનામાં જ એની ૨૬૦૦ નકલ ખપી ગઈ આપણા સાહિત્યમાં આ વસ્તુ મામાન્ય ન ગણાય પરંતુ એ માટે અમારે શુક્રમેદરેનો અને અમારા પ્રાદેશનો જ આભાર માનવાનો રહે છે કારણ કે એમના મદદકારથી જ અમે આટલી નકલો છપાવી મકાયા છીએ, અમને આશા છે કે આ બીજી આવૃત્તિને પણ એટલી જ ઝડપથી શુદ્ધરાત ઉપાડી લેશે.

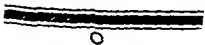
લક્ષ-એક સમસ્યા:

લેખક: સોપાન. ૨૨૭ પાના, મજબૂત બાંધણી, આકર્ષક ઉદાપ કિંમત ૩૧, સતા.

આ પુસ્તક ખરીદવામાં મોક ન કરજો. ૨૧૦૦ નકલની પહેલી આવૃત્તિ થોડાજ વખતમાં ખસાસ થશે અને અમારી પ્રગતિના પ્રાદેશને અત્યાગે જે લાભ (બાગ આનાની કિંમતે) મળે છે તે પછી નહિ મળે.

પચાસ વર્ષ પછી:

લેખક રામનારાયણ નાગરદાસ પાઠક. ૨૪૦ પાના, સુંદર જેકેટવાળા, પાકાં પૂરાંતા પુસ્તકની કિંમત માત્ર ૩૦. મવા.

નવા જ રૂપરંગથી શોભતું આ પુસ્તક ફરીને શુદ્ધરાત મમત્સ રલુ થાય છે. એની પહેલી આવૃત્તિ તો થોડા જ વખતમાં ખવાસ થયેલી, આ બીજી આવૃત્તિ પાંચ વગસ પછી થોડાક સુધાગરો માથે બહાર પડે છે.

શિષ્ટ સાહિત્યના તમામ પુસ્તકો મળવાનું
સુખ્ય સ્થળ:

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર
૨-આ હોલ
કરાચી
અમદાવાદ

જાણી

અં
થ
મા
બા

ઉદ્ધતિના
રિચારા
નાની
મુજગત
નાની
મરતી
નાથ
માણી

એવિસની પટેની નારી તરી આવી ત્રથમાળા લીંબ
નામા પ્રવેશ ને છે મે વામા તો. મુજગતી સાદિ વમા વામા પ્રમણો
યછ ગરા ન તે પાચ-માન ત્રથમાળાએ વધી માં છે રતુ હજી
કપાળી આ ત્રથમાળાએ રાદિ વારેલી મે ત્રિતા મેળી છે મુજગતી
માદિ વમા કો પલ પુત્રની તુ હજી નકેનો નવ મે નેલી નેલી
ખીના નથી રતુ અમે મેગનાથી મનોન નથી મા મે આ વગમની
ગોળના વિચારતી રખેને અમે અમારી આજ મામે પાચ હજી ગાહેમે
વિસાન ગમ્યુ છે અમોન તમા તોમા પ્રાણ હજી અમે અમારા માદોતો
સદકાર રશે ના આ વો અમે એ નિશ ને પટેલી નળીગ અને હજી
માં ઉપરાન પાતાના પરતે આપયુ

આ રમે એણામા એણા પાચ પુત્રો અમા તેમા સ પૂર્ણ વિનિયમ
રશે પટેન પુત્રક એ પત્ની મની ? " મુખમિધ્ધ મહારાષ્ટ્રીય નેષિય
મીમની છદ્દા સદઅજુરેતુ છે એતો અનુવા આપયુ નાગીના એમ
પસેલ દ લખે કરેતો છે પ્રતકનો ભયમ ખ્યાન વાચવાની જ વધી
શ્રદ્ધ એમ છે સદારાષ્ટ્રમા તા આ પુત્રક અ રત ને પ્રિય મેદન
આ પુત્રક રાત મામપિકોમા પુત્રી ઉદાપોદ જમવેન છે

એવિસના હેવા અકરાસિમા મો માહેમે આ પુત્રક રત
શશે મે પટેના જે ભાષ્યો અહો ! મેલ તે પ્રાદકો શમ તપ અને
આ ત્રથમ માને વિક્રમાવતમા સદા આરો

સરમા પાતાના પુત્રો નીમેના તાજમે જે રેહા મગમે

કાચુ ૧	વા. ૫૬
રૂપિયા ૩૫૫	રૂપિયા ૨૦૦
ગિલ્દિ ૧૬	ગિલ્દિ ૨૦૫

૨૫૨૫ માંકે • અમદાવાદ

संपादक :

रत्नाल, मोहनलाल द्वे,

आ
अकसां

लगवा अं हो

ग ये म डि ने

गु. ६ प्र वे श

सु मि त्रा तुं ह ह

मि ल न - सु ह न

क वि ता नी ये ली सां थी

आं त र रा छि य आं हो ल नो

न क ण डि नो रा नी स क र

મુદક : ધનશંકર કે. શુક્લ
પ્રભાત પ્રેસ : ૩૨૭૦ હાલ : કચ્છી

ભિમિ

પ્રકાશક : સુરેશ રા. બામરીઆ
ભિમિ કાપાલય : ૩૨૭૦ હાલ : કચ્છી

વર્ષ છઠું

સપ્તમ અંક

અંક ચોથા

અનુક્રમણિકા

૬૪

ભાવના	મી	૨૧૩
નિરુદ્ધ નિર્ઝર	પૂર્ણલાલ	૨૧૪
પુણ્ય સ્મૃતિ	પ્રબતરામ ન. રાવળ	૨૧૫
ન. લો. લી.	શિશુ	૨૧૬
અપર્યાયદેવને	ઋતુગાકુસુમાકર	૨૧૬
સુમિત્રાનું દંદ (નવલિકા)	શીકાન્ત	૨૧૭
ભગવો જંડો (જીવન ચરિત)	રામનારાયણ ના. પાઠક	૨૨૫
જનનીઅંક	મળેલું	૨૩૨
ગૃહપ્રવેશ (નાટક)	નગીનદાસ પારેખ	૨૩૩
આંનરરાષ્ટ્રિય આંદોલનો	ભાસ્કરરાવ વિદ્યામ	૨૩૮
વિશંવાદ	મળેલું	૨૪૪
મિલન-મુદૂર્ત (નવલિકા)	રમણીક કીરાનલાલ મહેતા	૨૪૫
કવિતાની ચેલીમાંથી	ઈન્દુલાલ ગાંધી	૨૫૨
ગથે મહિને	રતિલાલ મહેતા	૨૫૬
કોણે કિનારાની સફર	રામનારાયણ ના. પાઠક	૨૬૪
અવલોકનો	મં. સુ. જા. ધ.	૨૭૧

આમારા મુખ્ય એજન્ટો:—

સી. જમનાદાસની કુ.,
નૂતન સોહિલ્ય જંડાર

એલ. કે. મેઘાણી

પુસ્તકાલય સ. સ. રાંછળ લી.

ગાંડીવ લવાજમ એજન્સી

મિત્રોસ સ્ટોર, મુંબઈ ૨

રમેશભાઈ ભારકે, અમદાવાદ

૧૪ આગરવાળી સ્ટોર, કલકત્તા

રાવણ, નડોદરા

રિત્તોડીયા ચંકડો, સુરેશ

વૌધિક લવાજમ

રૂપિયા ચાર

છુટક અંકની કિંમત ૬૭ આના

પરેશ દસ શિલ્પિગ

સૈને માટે

તાકાત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જત દા ૨

અંડુ ફા કા સ વ

— વિના વિલંબે —

વાપરવા સાંડો

આસ ઓગ્રાને માટે

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

સોગ્રાની નળજાઇમાં

આખાદ અસર કરનાર

અંડુ અ શો કા રિષ્ટ

મદરાદિ રોગોનો

અકરીર ઇલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઇએ

મેલેરીઆને મારી હાલવનાર

અંડુ

મેલેરીઆ મિક્શર

રાહીયા તાવની રામબાણ દવા

એકવાર અજમાવી જુવો

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. પો. બો. નં. ૫૫૧૩ મુંબઈ નં. ૧૪

સિંધના મેલ એજન્ટ: રાહાલાલ બ્રધર્સ, સ્વામીનારાયણ બીડોંગ, પંદર રોડ, કમચી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું મૂલ્યપત્ર આજેજ મંગાવો ○

ડૉ. રવિશંકર ગણેશભાઈ અંબરીકૃત પુસ્તકો

૧૯૩૭ ના માર્ચ આખર સુધીના ખરીદનારને નીચેની ખાસ ઘટાડેલી કિંમતે આપવામાં આવશે

મૂળ ઘટાડેલી કિંમત કિંમત	મૂળ ઘટાડેલી કિંમત કિંમત
૧ વગર દોકડાનો વેલ ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦	*૬ હિંદના હિતનો ઉકેલ ૧-૦-૦
૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦	૭ હકથોગ ૧-૪-૦ ૭-૦-૦
૩ જુદવસ્થામાં તંદુરસ્તી ૧-૮-૦ ૦-૮-૦	*૮ સતસંદોષી ૦-૧-૦
૪ વલુને શિખામણ ૧-૦-૦ ૦-૫-૦	*૯ આરોગ્ય દોહાવની ૦-૧-૦
૫ આદર્શન ૧-૦-૦	કુલ કિંમત રૂ. ૯-૧૪-૦

*આ પુસ્તકો છુટકે મળી શકશે નહિ આખા સેટમાં જ અપાશે પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ.
નવ પુસ્તકોના આખા સેટની મૂળ કિંમત રૂ. ૯-૧૪-૦ થાય છે તે રૂ. ૩-૪-૦ મળશે

ઉપરના પુસ્તકો મુખ્ય તેમજ અમદાવાદમાં નીચે જણાવેલા ડોક્ટરોની મળી શકશે પરંતુ મુખ્યના ઘટાડેલી કિંમત ઉપર ડીએ ૦-૨-૬ અને અમદાવાદમાં રૂ. ૦-૧-૬ ખર્ચ જોડવું પડેલું છે.

વડોદરામાં — પુસ્તકાલય સહકારી મંડળ લિ.

સુપરગ્રામ — આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુખ્ય નં. ૨

અમદાવાદમાં — ગુર્જર મંથરન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ — અમદાવાદ

દરેક માર્ચ/જનિઃ પુસ્તકાવપમાં અને દરેક સંસ્કારી મુદ્દમાં ખાસ રાખતા જોશ રચિક, મોપક, ઉદ્ધારક અને મનુષ્ય જીવનને માગદારક ચાપ તેવા શિષ્ટ વાચન માટે પસંદગી પામેલા ઉત્તમ કાવિના પુસ્તકો —

મૂળ લેવાની કિંમત કિંમત	મૂળ લેવાની કિંમત કિંમત
૧ શ્રી ધોડે પ્રેશવ કવેનું આત્મચરિત્ર ૩-૦-૦ ૧-૮-૦	૪ અર્ધમની પ્રતિમા ૦-૧૨-૦ ૬-૧૨-૦ (હેપ્ત કેવરની આત્મકથા)
૨ વીર માર્શિલ્ડ ૧-૮-૦ ૧-૦-૦	૬ જયનના સીતારા ૦-૮-૦ ૦-૭-૦
૩ બુકર ટિ. વૉશિંગટન ૧-૧૨-૦ ૧-૦-૦	૭ અમારા જીવનની કેટલીક માહગીરીઓ ૧-૮-૦ ૧-૪-૦
૪ ફોરમ પુસ્તક ૧-૨ ૧-૧૩-૦ ૧-૦-૦	ગાંધીજીની આત્મકથા ભાગ ૧-૨ ૧-૦-૦ ૧-૦-૦

પોસ્ટેજ તથા રવાનગી ખર્ચ જુડ.

લખો — પુસ્તકાલય સ. સહકારી મંડળ લિ.

રાવપુરા-વડોદરા.

ઊર્મિ મે મહિને

છાનાં પ્રવાહો	(નવલિકા)	શ્રીકાંત
ગૃહપ્રવેશ	(નાટિકા)	નગીનદાસ પારેખ
સંસ્કૃતિનાં વહેણ	(પ્રવાસવર્ણન)	મૂળશંકર મો. ભટ્ટ
પ્રેસીડેન્ટ મસારીક	(જીવનચરિત્ર)	કાન્તિલાલ શાહ
કલ્યાણમર્તિ	(ચાલુ નવલકથા)	સોપાન
આંતરરાષ્ટ્રિય આંદોલનો		ભાસ્કરરાવ વિદ્રાંસ
રંગભૂમિનાં સ્વરૂપો		ધન્દુલાલ ગાંધી
અનંત સ્મિત	(નવલિકા)	દ્વ
તંત્રીની વિચારમાળા		જયસુખ મહેતા

આ ઉપરાંત ધન્દુલાલ ગાંધી, સુન્દરમ, પૂજનલાલ, મોહનિચંદ્ર વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યો, કવિતાની શ્રેણીમાંથી, અભ્યાસપૂર્ણ નોંધ, જીવનચરિત્ર, અવલોકનો અને ભાવના વગેરે આવશે.

અમારી વિનંતિ છે કે 'ઊર્મિ' ના દરેક અંકને ધ્યાનપૂર્વક નેષા વિના મૂકી ન દેશો.

- દર મહિનાની દસમી તારીખની અંદર અચૂક પ્રગટ થશે.
- ઓછામાં ઓછા ચોસઠ પાનાનું વાચન અપાશે.
- વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ચાર : પચ્ચેસમાં સિયિંગ દમ.

આઉકે થવા માટે આજે જ લખો:

ઊર્મિ કાર્યાલય : ડેન્સો હાલ : કરાચી

ખાસ ધ્યાન આપજો

“ પચાસ વર્ષ પછી ”

‘ અંજલિ અથમાળા ’ નું બીજું વર્ષ પુરું થયું છે. બીજાં વર્ષના પુસ્તકો સંબંધમાં એક જોડાણ થયો છે. બીજા વર્ષે ‘ પશ્ચિમની કલાકૃતિઓ ’ નામનું પુસ્તક આપણું હતું તેની પ્રથમ આવૃત્તિ ખસામ થતાં હવે પછી ગ્રાહક થનારને એ પુનઃકની જગ્યાએ ‘ પચાસ વર્ષ પછી ’ નામનું પુસ્તક આપવાનું હસવું છે. ત્યારે કેટલાક ગ્રાહકો એમ સમજ્યા છે કે ‘ પચાસ વર્ષ પછી ’ નું પુસ્તક બીજા વર્ષના પુસ્તકોમાં છે, અને એની માગનીના અમારા ઉપર પુરક કાગળો આવી પડ્યા છે. આ ખુલાસાથી હવે સૌએ મમણ થેતાનું છે કે ‘ પચાસ વર્ષ પછી ’ નું પુસ્તક હવે પછી (બીજા વર્ષના) ગ્રાહક થનારને જ મળવાનું છે અને તે પત્ર ‘ પશ્ચિમની કલાકૃતિઓ ’ નથી એટલે એને અડ્યે જ.

વ્ય. અંજલિ અથમાળા

સ્થળ મોકાયને કારણે આ ગદ્યા ‘ કવ્યાલુભૂતિ ’ ચાલુ વાર્તાના પ્રકરણો નથી આપી શકાયા.
આવતે અંકે જરૂર આવશે.

વ્ય. ઊર્મિ

દેવળભંજુરજીવનજ્યોત

છ દર્શની શાશ્વત મુરતિ આપણે સૌ વાકેફ છીએ, મુદ્દ માણસો દીર્ઘદષ્ટિ વાપરીને પોતાના બાળબચ્ચાની પુરની સગવડ કરે છે આપણી કિંમતિ સારી હોય ત્યારે આ કામ ઘણી સહેલાઈથી થાય છે અને કદ જને હ મેથને માટે અપાર મુશ્કેલીઓમાથી બચાવી સમય છે. તમારી છ દર્શીને લીધે અરોહ ઇન્ડ્યુરન્સ કો લી મા ઉવશવરો. પોલીસની જુદી જુદી પોલીસઓની વિગતવાર હકીકત મઠિ આજે જ પ્રોટો. કમ મ થારો.

અશોક ઇન્ડ્યુરન્સ કં. લિ.

* વર્ષ ૭૭૭ *

* ગ્રામિક ૧૯૩૭ *

* અંક ચોથો *

સ

જીવન.

મરત વિશ્વનું સંચાલન કરનારા પ્રેમતત્વ ઉપર તમે કોઈ મર્યાદા મૂકો એટલે એ ગુંગળાવા લાગે અને તમારામાં મંથન, વેદના, વ્યથા અને હર્ષશોકની પછાટ વગેરે પેદા કરે. એ તત્વને રૂંધનારાં કારણો લેમ લેમ હર થતાં બંધ તેમ તેમ આપણા જીવનમાં સક્રિય શાંતિ પેદા થાય.

મનુષ્યજીવનનું અંતિમ ધ્યેય જ એ હોઈ શકે કે, એ પ્રેમતત્વ ધીમે ધીમે સ્ત્રી, મિત્ર, કુટુંબ, સમાજ, દેશ, વર્ગ એ તમામની આરપાર નીકળી આગા વિશ્વને વ્યાપી હયે. એ ધ્યેયના માર્ગે ચાલતાં માનવીના જીવનની પ્રત્યેક ક્રિયામાં શાંતિ, આગા, સ્વાર્પણ અને કર્મચોગના સ્પષ્ટ દર્શન થયાં જ કરે. આપણે એ ધ્યેયને પાંચે છોએ કે નહિ તે પારખવાનું આ સહેલામાં સહેલું સાધન છે.

ધર્મ.

અપત્યદેવને

કતૂનાં હસુમાકર,

: મહાદનીલીય :

તહમને શું કહું અપત્યદેવ ! તહમે સ્વર્ગનાં જાણે સરોજ,
હથ્થુ હથ્થુ ઉગેને સ્વયમેવ, મહારે ઉરસરકરોને મોજ,
મહારી ખવાળતી ખદકમાં જોજ,
મહારો એટલો શો દાવોજ. તહમને

નાભુક કૂલ સમાં સુકુમાર, શરીરનો નમણો ઘાટ,
નહાનકડા દેહમાંહી વસતો, આત્મા દિવ્ય વિરાટ.
લસતી લાવણ્યશ્રી લલ્લાટ,
ગાત્રો ગોપુર ગંગાના ઘાટ. તહમને

ખીલતી કુન્દ કલિકા શી શક્તિ રૂપલસે નહાનુંજ,
નહાનામાં શું ન્યૂન છે આત્મા પુણ્યપ્રભા સંપુર્ણ.
નહાનાં નેત્રોમાં કાંચોની કુંજ,
સુલ્લિયલ ઉરમાં ગવરવીશુંજ. તહમને.

ગરવાં ગગન-ચુમ્બી શું સ્વપ્ન, અનંત દરેહો વિહાર,
વ્યોમ વીંઝતી ખાંખોકયાં ? ધુમીએ !-પામર અમ આચાર.
ઈન્દ્રધનુ ભૂમિતમ સંચાર,
લઘુ પણ કદીએ નપલાચાર ! તહમને

સ્વર્ગદ્રાર ઉઘાડે તહમારું ચારને ચક્રોર ચિત્ત,
દારની ખહાર અમે ઉભા રહીએ, બનીએ ધન્ય નિમિત્ત
તહમે વસુન્ધરાનાં છે વિત્ત,
ચોટે પ્રદ્યાંકે તહમારે ચિત્ત. તહમને

જોવાતહમારા સ્વર્ગ વિહારો, ચતુર્ગતતા આલોચ,
અમ આચાર વિચારથી ભજ ન થાય એલવ, કર્તવ્ય,
સર્વતો ભદ્રતમ દષ્ટિ નવ્ય,
શું કરીએ, શું સંચાપસવ્ય ? તહમને.

નહાનકડી મુઠીમાં શું સમાયે, સનાતનસ્વર્ગના સત્ય,
માવાના મુખમા જ્યોત્ષ્ણોએ બેસુંજે, સતોએ સર્વ અપત્ય,
દેવ ! તમથી સફળદાન્યત્ય,
કોની તમથી વધુ છે અપત્ય ?

સુમિત્રાનું દૈ

શ્રી કાં ત

“આ જમતમાં એવું શું છે કે જે હું તારા માટે ન ત્યાગી શકું?” સુધીરે એનું એ અર્થવાળું વાક્ય ફરીને ઉચ્ચાર્યું.

“મને એમાં શંકા જ નથી, પણ માતાપિતાને વિચાર જરા મૂંઝવે છે. અને સાચું કહું તો સમાજનો યે થોડોક ડર લાગે છે.” સુમિત્રાએ પણ એ જ ભાવનો જવાબ ફરીને આપ્યો.

“સુમિ!” સુધીર જરા અંભીર બનીને બોલ્યો. “તો મારે હવે શું સમજવું? આ પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરતાં આપણને મરિનાઓ નહિ પણ તર્પો વીતી થયાં. છેલ્લાં બે વરસ થયાં તો આપણે દરરોજ આ પ્રશ્નની ચર્ચા કરીએ છીએ અને આવું આવું બોલીને જ લુહા પરી જમએ છીએ.”

“હું શું કરું, મારામાં તમારા જેટલી હિંમત નથી.”

“હિંમત ન હોય તો લાવવી જોઈએ. સાચો પ્રેમ હોય તો હિંમત આવે જ.”

“મને સાચો પ્રેમ નથી એમ તમે માનો છો?”

“એવું હું નથી માનતો, મારે એવું માનવું પણ નથી પરંતુ પ્રેમ કોઈને કોઈ રૂપમાં પ્રગટ પણ થવો જોઈએ ને? આપણે એકબીજાને માત્ર ઝખ્યા કરીએ એ પ્રેમ કહેવાય? એક બીજા માટે પ્રસંગ આવ્યે સર્વસ્વ ત્યાગવા પણ તૈયાર રહેવું જોઈએ.” સુધીર જરા અટક્યો. અને સુમિત્રા સામે આંખ માંડીને બોલ્યો. “હું સમજું છું કે તને ભવિષ્યનો ડર લાગે છે. માયાપને કોડયા પછી તારું શું થશે એની તને ભીતિ રહ્યા કરે છે!”

“ના, ના. મને એવો ભય નથી.”

“તો હું સમજી નથી શકતો કે હવે શી વાર છે? તને ભને ડર

ન હોય, પણ હું તો તને ખાતરી આપું છું કે આખી જીંદગી હું તારો જ રહીશ. તારા માટે મારા જીવનનું અમૂલ્યમાં અમૂલ્ય તત્વ હું તુરંત સમજી શકું છું. તારા મનમાં ભયની આછી રેખા પણ પ્રગટતી હોય તો એ ભૂતી નાજીએ. તું જાણે છે કે આ ઝીંચોઝીંચ બંદેલી દુનિયામાં પ્રવેશી જતાં જોડાની લેવાની મારામાં તાકાત છે. દુનિયામાં મને તેની અંધાધુધી આવે પણ આપણને ઉઠી આંધ્ર આવવાની નથી તું કેમ જોનારી નથી? શા વિચારમાં પડી ગઇ છે? તને મારા મોવાના ઉપર વિશ્વાસ નથી આવતો?”

“તમે કેવું ધારી છો છો?”

“ત્યારે?”

“મને થાય છે કે હું હજી લખતે લાગ્યો નથી.”

“કુ બાકી છે?”

સુમિત્રા જરા અચકાઇને જોતી ‘મારામાં તમારા જેટલી તાકાત નથી’

“એટલે?”

‘મારામાં એકને હાથે આ દુનિયામાં જીવવાનું સામર્થ્ય નથી.”

“એકને હાથે? તું કેવું બેઠે છે? આપણે જોડાઇએ એકલે આપણે બને મળાને જ એક કહેવાઇએ મારી શક્તિ એ તારી જ શક્તિ છે.”

સુમિત્રા ન જોતી

“કેમ મેં કહ્યું નહિ કે તને ભવિષ્યનો ડર છે.”

“હા નથી પણ તમારી પેઠે મારે પણ શક્તિઓ મેળવવી જોઇએ.”

‘તું વિચિત્ર જોતે છે.”

“કેમ?”

“તો તો તારામાં જેટલી શક્તિઓ હોય તે મારે પણ મેળવવી જોઇએ અને એમ એક બીજાના બંધોનરીયા થતા આ જીંદગી પૂરી કરવી જોઇએ.”

“હું એમ નથી કહેતી દુનિયામાં ઉભવા જેટલી શક્તિ તો મારે મેળવવી જોઇએ ને.”

“વાહ! મને તું કોઇ નસે આવતો પ્રવાસી સ્વપ્ન છે? સુમિત્રા! મને તો કંપના પણ નહોતી કે તારા હાથમાં આવું આવું પશુ હશે. હું તો હંમેશા એકમત જ હતો કે માતાપિતાનું દુ:ખ અને કાષ્ટક સમાજની બીજ એ બે જ તરફ તને રોકનારાં છે.”

‘એ તા છે જ.”

“તારે આ મધુ શું?”

“કંઈ નહિ.” સુમિત્રા થાળેને જોતી ‘તમે અત્યારે જાન આપો ફરી વાત કરશું.’

‘આજ તો હું નિષ્કાર કરીને જ આવ્યો છું કે આ પ્રશ્નો અતઃ આજે જ તરે તા કરેલી હોય તો ના કહી દે.”

સુમિત્રા જવાબ આપવાને વધે સુધીના મોં સામે જોવા લાગી સુધીર દીડું મોં કરીને મેંદો

“મારો વિચાર ન કરીશ મારે જે થવનું હશે તે યજ્ઞ મારી એક જ લાગના છે કે આ તપત જગતમાં તને શાંતિ મળે છુ મ મળે જીવનો આનંદ મળે સુમિત્રા! પાંચ પાંચ વરનાં સિંચા પડી પણ તારા મિત્રમાં શકાએ ઉઠી સમીરે હોય તા તું ભાવે મારાથી દૂર થા અને જ્યાં વિશ્વત્રય પેલ થઇ રહે ત્યાં જા. હું તને કહી દઉં કે મેં તો મારે હૃદય નવે આપી જ દીડું છે એ વૃ પાછું મેળવવા દરમિયાન તો મેં મેળવી શકું નહિ એ પાછું વેવાનું મતમાં જોર જ નથી સુમિત્રા! હું જુડું જો ૧૨ લગુ છું પણ આ નાજનમાં અત્યંત દીનો છું હો મને તારા પાંડેટ મેં પ્રેમ છે?” સુધીર લાગ ની બાદ નેર સુમિત્રા

સામે ટાંપી રહ્યો. સુમિત્રાની આંખો બીનાસત્રી ચમકવા લાગી.

“હું તને લાગણીથી ખેંચતા નથી માગતો. તારું હૃદય અને શુદ્ધ સ્ત્રીકારતાં હોય તો જ તું હા પાડશે.”

“તમે કાલે આવજો, આજ મને રીક નથી. મારું મગજ જ ઠેકાણે નથી.”

“ભલે.” સુધીર ઉઠ્યો અને અપાઘાળું પાંચ ડગલા ચાલ્યો પણ સુમિત્રા હજી એને જોતી ઉભી હતી ત્યાં જ એ પાછો વળ્યો.

“સુમિ ! મને થાય છે કે હું થોડીક વતો રપષ્ટ કરી લઉં.”

“તમે કાલે આવજો ને !”

“નહિ, હું તને કહી દઉં. તું એ બધા ઉપર વિચાર કરી છેલ્લો નિર્ણય મને જણાવજો.”

“શાંતી વાત કરવી છે ?”

“આપણે જોઈએ. વાત કરતાં થોડીક ચાર લાગશે.”

“તમે કાલે જ આવો, અત્યારે મને કંઈ થાક જ નહિ રહે.”

સુધીરના મોં ઉપર જરા રોગ આવી ગયો. સુમિત્રાએ એ જોયું, પણ એ વિદાય આપતી ત્યાં ઉઠી જ રહી.

“રીક, નો કાલે. પણ ને” માંભળી લીધું હોત તો લાભ હતો. બનેલા જીવન વિષેનો ઇં રપષ્ટ નિર્ણય કરી ચકત.”

સુમિત્રા કંઈ ન બોલી એટલે સુધીર પાછો વળ્યો અને વિચારમાં દૂબી ગયો હોય એમ ધાંમે પગલે માથું નીચું ઢાળીને ઝાઝાસપના મંદનની બહાર નીકળ્યો. મકાનથી થોડે દૂર જતાં એણે માથું ડ્યું કપું અને ઉતાવળે ચાલવા માંડ્યું.

સુમિત્રા પાંચ વર્ષે થયાં એ ઝાઝાસપના

રહીને અભ્યાસ કરતી હતી. સુરરાગના ગમકામાં એ ઉઠરી હતી પણ માતાપિતા કાષ્ઠ મંરકારી અને સાધનસંપન્ન હોવાથી એ આટલી જાવણી પામી શકી હતી. એ પંદરેક વર્ષની યૃષ્ઠ એ પછી એને લણાવવા વિષેનો માતાપિતાનો ઉત્સાહ એણે ધર્મ ગણે હતો પરંતુ સુમિત્રામાં એ ઉત્સાહ આવી ગયો હતો એટલે શીકર નહોતી. માતાપિતાને એના ઉપર પ્રેમ હતો એટલે એમણે સુમિત્રાને જીવદ સંમતિ આપી હતી.

સુમિત્રા સુંદર હતી જ, સૌંદર્યની ગમે તે વ્યાખ્યા કરે પણ એમાં સુમિત્રાને રચન આપતું જ પડે એમ હતું. બહુ મૌર નહિ પણ તેજસ્વી અને નમણું વસ્ત્ર, સૌજન્ય પ્રગટ કરતી આંખો, વિનય અને મર્વાદા ભરેલું હૃદયનયન એ બધું બીજી વિદ્યાર્થીનીઓ કરતાં સુમિત્રામાં વિશિષ્ટ પ્રકારનું હતું. પ્રથમ નજરે જોતાં એનામાં વધુ પડતા ભોગપણનો ખ્યાલ આવે, પરંતુ એવું નહોતું. બીજા સાથે એણે સદવાસમાં આવતી સુમિત્રાની અવલોકન મનિ બગવાન હતી અને એ ઉપરથી ઝાઝાસપમાં રહેતી સાણી, ભોળા, હુચ્ચી કે મરતીખોર ક્રમારિકાઓને એ સારી રીતે પિઝવતી હતી. ચેતાના અવલોકન ઉપરથી જ એ એવા નિર્ણય ઉપર આવી હતી કે બહુ મૌરિઓ કરવામાં માર નથી. એ જોઈ ચકતી હતી કે એથી જીવનનો આભાવિકતા મારી જાય છે. અને આખું જીવન નડકના પાત જેવું જાતી જાય છે. સુધીર યથેની મૈત્રી તો અનિચ્છા છતાં એનાથી થઈ ગઈ અને યથા પછી એ એને તથા જતી, જાણે સંધરી રાખેલો પ્રેમરસ એક જ જગ્યાએ રજી જતો હોય !

સુધીર સુમિત્રાની જાનિતો નંદાનો, પણ એ બનેમાંથી કેમ જાનિ વિશે બહુ વિચાર કરે એવું જ નંદાણું. એક જાહેર ઉત્સવમાં સુધીરને

વ્યાખ્યાન આપતા જોવા પછી સુમિત્રા એના તરફ સહેજ ખેંચાઈ હતી અને એક દિવસ કોબેજમા જતાં 'બસ' માં એ સાથે થઈ ગયા ત્યારે થોડી વાત થઈ હતી એ પછી તો એ સંબંધ આગળ જ વધતો ગયો. આરંભમાં સુમિત્રાને ક્યારેક નવીનતાની અકળામણ થઈ આવતી પણ ધીમે ધીમે એમાં મીઠાશ આવવા લાગી અને બંને એકબીજાની નજીક આવવા લાગ્યાં.

'આપણે લગ્ન કરીએ તો ?' એ વિચાર પહેલ વહેલો કેના અતરમાં ઉઘો. દરેકે તે કહેવું મુશ્કેલ છે પણ લગભગ એક વરસ સુધી મનમાં ઘોળાયા પછી સામાન્ય વાતોમાં, બીજાની વાતોમાં, અગત્ય જીવનની અને ભવિષ્યની વાતોમાં પરસ્પર રત્ન આકર્ષણ પ્રગટ થવા લાગ્યું. સુમિત્રાને સુધીરને સહવાસ પ્રિય લાગવા માડ્યો. પણ સુધીરને તો સુમિત્રાને પોતાની કરવાની તાલાવેલી લાગી એક દિવસ દિવસ કરી એણે સુમિત્રા પાસે રજીકરણ પણ કરી નાખ્યું. સુમિત્રાએ જવાબ ન વાળ્યો પણ એના મોં ઉપર યુનબી છાયા આવી ગઈ અને આમો નમી ગઈ તે ઉપરથી સુધીર સમજી ગયો. સુધીર એટલો મમળુ હતો જ અને બીજો દિવસ સુમિત્રાએ વાગીથી મમતિ દર્શાવી ત્યારે તો સમને રથાન જ ન રતું.

સુમિત્રાએ સમજી તો આપી પણ જેમ દિવસો જવા લાગ્યા તેમ એ સમજતી ગઈ કે અતરમાંથી હોજના આ વિચારને યત્નદારમાં ઉતારશે. સહેલો નથી 'હું' ચાહુ છું, અને પ્રેમ છે' એવું મન નથી યત્ન જેને ત્યાં ઉગરીને મોગી થઈ એ માતાસ્તાનો માગ પર દાંડ ખરે કે નહિ ? જે સમાજ નિયમોથી અમે છીએ છીએ તેના નિયમોનું બંધન ખર કે નહિ ? સુમિત્રા વિચારમાં લાગી અને લગ્ન પછી શું કરીશું ? એ વિચાર પણ પેદા થયો.

સુધીર શું કરે છે, કેમ રહે છે તે બધું એણે ગ્રીક્ષવટથી જાણી લીધું. મન મૂકાવું હતું પણ સુધીર તરફ ખેંચાઈ લાગી.

સુધીરના આનંદને સીમા નહોતી સુમિત્રા પ્રત્યેના પોતાનો પ્રેમ કેમ વ્યક્ત કરેલો એ જ એના જીવનનો વ્યવસાય થઈ પડ્યો. એણે જે સોગંદોથી સુમિત્રાને નવાજ્યા માંડી અને લગભગ દરરોજ દરવા જવા લાગ્યાં સુમિત્રા માટે કંઈ પણ છોટવામાં સુધીરને આનામની તો ન થતી પણ મોઢામાં મોઢી વસ્તુ છોડવામાં આનંદ આવતો એના સ્વભાવ પ્રમાણે એને સહજભાવે એવી ઇચ્છા ગળા જ કરતી કે પોતાનો ત્યાગ સુમિત્રાની જાણ બહાર ન પડે. પ્રત્યેક બેટ વખતે એ સુમિત્રાને કહેતો "સુમિ" તું પોતે કેમ કંઈ માગતી નથી ? તું જાણે છે કે તને કંઈ પણ આપવામાં મને કેટલો આનંદ આવે છે ?" સુમિત્રા એના સામે જોઈ ધીમું હસતી અને સુધીરને એલણી પૂરે સતેષ મગી જતો.

સુધીર ધનવાન હતો અને કમાના હતો. શુદ્ધિશાળી હતો અને એની શુદ્ધિ પ્રમાણે સમજમાં ને મિત્રોમાં એની નિષ્ઠા હતી એની જાતિમાં સુધીર જેવો પચીસ વર્ષની રવ સુધી અપરિણીત રહે એ અસાધારણ બનાવ હતો. પણ સુધીર નવા વિચારોથી રંગાયેલો હતો. સુમિત્રા સહવાસ પછી એને ખાત્રી થઈ મંઈ હતી કે પોતે પ્રેમવળન કરી શકવાને લાગણીથી યથ ગયો છે.

બંને વચ્ચે સમજતાનથઈ મંઈ પડી અનેક વખત એ પ્રપંચી ચર્ચા થતી હતી. સુધીરના માતાપિતા આગળ આતરજ્ઞતિય હોયને સમજતિ આવે એના નહોતા પણ સુધીરે એ ત કંઈ બહુ જ આપ્યું નોંધતું. સુમિત્રાને એ પ્રપંચ મૂઝવણ પાડ કરવા હતો એ રંગના વિચારોમાં વેદ જતી ત્યારે પ્રેમમાં અતરંગિતા આકર્ષકતા રીતે એના લગ્નની વાત કેળાવવા સુધીરના એ વાતને મન ન આપતી.

એક દિવસ એક મિત્ર દ્વારા સુમિત્રાના પિતાએ એનું હૃદય જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ સુમિત્રા હૃદય ખતાવી રાખી નહિ. સુધીરની પ્રતિમા છૂપાઈને એણે એ વાતને હસવામાં કાઢી નાખી.

દિવસો ને મહિનાઓ વીતવા લાગ્યા. સુમિત્રાના અવ્યાસનું હેટલું વર્ષ આવી પહોંચ્યું. સુધીર જરા ચિંતાતુર થયો. એને થયું કે આ વરસે નિર્ણય નહિ થાય તો ભાવી સલામત નથી. એણે સુમિત્રા પાસે હતાપણ કરવા માંડી. સુમિત્રા પણ મનમાં તો આખી સ્થિતિ સમજતી હતી, પણ પોતાના મનની વાત દબાવી એણે સુધીરને મીઠાશથી થોભાવવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. એક બાજુ એ એને થોભાવતી હતી બીજી બાજુ એના અંતરનું ધમસાણુ વધતું જતું હતું. શું થશે ? એ પ્રશ્નનો જવાબ વિચારસંઘિની ક્ષિતિજમાં પણ એને દેખાતો નહોતો.

એક દિવસે સુધીરે એનો હાથમાં ચામડાની સુંદર કારીગરીનું પાકીટ મૂક્યું. સુમિત્રાએ આનંદપૂર્વક સ્વીકારતાં પૂછ્યું :

“આની કિંમત કેટલી ?”

“બાવન રૂપિયા.”

“બાવન !” સુમિત્રાના આશ્ચર્યનો પર ન લ્યો. એ પાકીટ ઉપરનું ચિત્ર જોવા લાગી.

“કેમ, વધારે લાગે છે ?”

“વધારે નહિ ? આટલું બધું ખર્ચ શી માટે કર્યું ?”

સુધીર હસીને બોલ્યો : “આ તો કાંઈ સવાલ છે ?”

સુમિત્રા વધુ ન બોલતાં પાકીટ જોવા લાગી.

“સુમિ ! કમાનાર માણુમને આ રકમ વધારે ન લાગે હો !”

“તમે શું કમાવ છો ?”

“આ વાતમાં તને ક્યાંથી રસ આવ્યો ? જો, આવા ઘણા પાકીટો હું તને કેટલા આપી શકું એટલું કમાઈ છું.”

“તમારા પિતા ધનવાન છે ખરું ?”

“હા, પણ આ એમનું ધન નથી. એ ધનની કેટલાંક આપવામાં શી મીઠાશ ! આ તો મારું-સુમિ ! મેં જાતે જ પેલા કરેલા ધનનું પરિણામ છે.”

“મારે પણ અવ્યાસ પૂરો કરીને કમાવું છે.” સુમિત્રા સહેજ દસીને બોલી.

“તારે શા માટે એમાં પડવું જોઈએ ? આપણી આનંદસામગ્રી માટે હું એક બસ થઈ પડીશ.”

“પણ મારે જ સ્વતંત્ર થવું જોઈએ !”

“તે નહિ કમાવ તો પરતંત્ર થઈ જશ ?”

“પણ સ્ત્રીઓએ આર્થિક રીતે હવે સ્વતંત્ર થવું જોઈએ.”

“શા માટે ?”

“શા માટે કેમ ? થવું જોઈએ.”

“કાંઈ ગમાર સાથે લગ્ન થવા હોય અને ન અને તો કામમાં આવે અથવા વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થાય તો કામમાં આવે, એટલા માટે ને ?”

“હા.” કહી સુમિત્રા ચૂપ રહી.

“સુમિ !” સુધીર ધીમેથી બોલ્યો. “તારે એ તરફ લક્ષ જ આપવાનું નથી. તું તારો સંજીવનો શોખ ખીલવ. તારી કમાણી આપણા જીવનમાં રસ નહિ પૂરી શકે. એ તો મારા પામે છે જ. તું સંજીવનમય થઈ જા એટલે આપણા જીવનમાં મંજીત આવે.”

“એ તો હું કરું જ છું.”

“પણ આ કમાવાના વિચાર તને ખીલું કરવા પ્રેરતા કરી.”

“હા, ઘણા વિચાર આવી જાય છે.”

“એનું જ મને દુઃખ છે, એથી જ તો હું તમને કોઈ દિવસ પાન કટી નંદોતી તમે તમારું મનસ્વિન મને આપી રહ્યા છો ત્યારે પણ મને શાંતિ ન થાય તો એ મારો જ કોપ ”

“ સુમિત્રા ! ” સુધીર વિચાર કરતો જતા અટકીને બેસ્યો

“ તને ક્યારથી આંતુ લાગે છે ? ”

“ સમય તો હું નથી જાણતી પણ એનું લાગે છે કે પહેલું વર્ષ મારા આનંદનું ઉદ્ભવ તમે દતા. બીજો વર્ષો મારું મગીત અને ત્રીજો વર્ષો કંઈ નહિ. હા, હું આનંદમાં રહેવાનો-દેખવાનો ડોળ કરતી, પણ એ તો તમારા સુખ માટે.”

“ એટલે ? તું અદ્યતી હુ ખી યદ રહી છે ? ”

“ હુ ખ દોષ તો સમજતુ નથી પણ જીવ નની સ્વાભાવિકતા મરી ગઇ હોય એવું લાગ્યા કરે છે શાથી એમ લાગે છે એ મમજતુ નથી ક્યારેક એમ થાય છે કે તમારી પહે મારે થ પ્રવૃત્તિઓ હોત તો આતુ ન માન ”

“ પ્રવૃત્તિ ? પ્રવૃત્તિ તો છે જ તારો દિવસ કયા આગસમાં જાય છે ? તું એકલી પણ ક્યારે રહે છે ? ”

“ એમ નહિ ”

“ ત્યારે ? ”

“ ખગર નથી પડતી ” સુમિત્રા બેઠાં બેઠાં થાકી ગઇ

+ + +

દ્યાર પછીનો જીવનપ્રવાહ મુક્તેન જન્મો સુધીર પણ મૂઝાવા લાગ્યો, સુમિત્રાનું દુઃખ એ એવું જ દુઃખ હતું. સુમિત્રાની એકલતા કેમ દોષ અને સુમિત્રા ફરીને કેમ કંબોલની થાય એના વિચારમાં એ પડ્યો એક દિવસ સહેરમાં

ભગવેલુ એક મોટું પ્રદર્શન નેતા એ મધો સુમિત્રાને સાથે આવવા કહેલું પણ એણે નમસ્કરણ બતાવી દતી એ નામસ્કરણ અને નિત્યના પ્રદર્શન ઉપર વિચાર કરતો એ પ્રદર્શનમાં ગયો પ્રદર્શનમાં પગ મૂકતા જ સુમિત્રા માટે શું લઈ જઈ ? એ શાથી આનંદ પામશે ? એ વિચાર એના મગજમાં અથડાયો, એ આતુ પ્રદર્શન કયો થોડાક ચિત્રો વીધા, હાથ કારીગરીની થોડીક ચીજો લીધી એ પણ પ્રતિકે લીધા પણ એટલાથી મનોપ ન થયો સુમિત્રા આનંદથી નાચી ઉઠે એવું કંઈ એને જોઈતું હતું, એ વળી પાઠો આતુ પ્રદર્શન ફરી વલ્યો પોતાને મતો થાય એવું કંઈ ન મળ્યું. ઉઠે થાકીને જો હતું તે લઈને લે અમે

“ સુમિ ! અહીં આવ તો ”

સુમિત્રા અદરના ઓરડામાંથી ધમિ પગને દિવાનખાનામાં આવી સુધીર વચ્ચે પડેલા ગોળ ટેબલ ઉપર બેઠી વળુઓ મૂકી અને સુમિત્રા રિમત ઝીનવા એના તરફ જોઈ રહ્યો સુમિત્રાનું હસી નહિ પણ સુધીરને પોતા સામે જોઈ રહેતો નેતા જ એણે રિમત કર્યું સુધીરનું મો પડી ગયું

“ સુમિ ! બીજું કંઈ ન મળ્યું હું આતુ પ્રદર્શન દૂરી વળ્યો પણ તને મને એવું બીજું કંઈ હેખાયુ જ નહિ ”

“ આ સરસ છે ” એક ચિત્ર ઉપાડતા સુમિત્રાએ કહ્યું, સુધીર એના સામે લાખી રહ્યો હતો સુમિત્રા શન્ટીએ એને આનંદ ન આપ્યો

+ + +

સુધીરના કિરમને પડ્યા વીધો એનો વેપાર ધમિ ધીને તૂટતા લાગ્યો, અને થોડા જ વખતમાં એ સામાન્ય માણસ બની ગયો જેમ એ મરીત થતો થયો તેમ સુમિત્રા વિષે એને વધારે વધારે લાગવા માંડ્યું. એક તો સુમિત્રા હુ ખી લાગતી જ હતી એમાં ધનદોલન જતા આનંદના સંધને

(અનુસંધાન પાન ૨૬૬)

ભગવો ઝંડો

શ્રી. રામનારાયણ ના. પાઠક

સો

જમી સૈકામાં બાદશાહ બાંધે દિલ્લી લીધું અને હિંદને સદાને માટે પોતાનું કરવાનો વિચાર કર્યો ત્યારે રહ્યા સલા રાજપૂતબળ સાથે રાણાસંગે એ પરદેશી સત્તાનો ખર્સ કરવા ક્ષેત્રપુરસિક્કિના મેદાનમાં મોરચા માંડ્યા. જીવ સટોસટનો જંગ ખેલવા છતાં અંદરની પ્રકાટકૃતથી મહારાણાને હાર મળી. તે દિવસે મોગલાવતી જડ હડી પેડી.

એ જ રીતે અઢીમો વર્ષથી એકધારા ચાલતા વિજયનગરના સામ્રાજ્યને તોડી પાડવા દક્ષિણની ત્રણ મુમત્તમાની રાતા એકત્રિત રીતે તૈયાર થઈ. સામ્રાજ્યથી છૂટા પડી સ્વતંત્ર આપણી મહારાજા હજી તો રાજપૂત રાજાઓએ સામ્રાજ્યને તોડવામાં સહાય કરી. આન્હિલાહી અને કુતુબશાહીએ દક્ષિણમાં પરદેશી સત્તાને કાયમ કરી.

આમ સોગમાં સૈકાની અધવચમાં સારાથે હિંદુસ્તાનમાં ધર્મ-ઝૂની મુરલીમેલી સત્તા પ્રમરી ગઈ અને એક પ્રાચીન, મહાનપ્રગ્મની સંસ્કૃતિ જોખમમાં આવી પડી.

આવે કટોકટીના વખતે નિગમ સરકારના જાળ ગામમાં એક સમયે પુરુષ પાક્યો. જેણે યુગજાણ જતા હિંદુધર્મને અને નષ્ટપ્રાય થએલી સ્વતંત્રતાને પાછી પ્રાપ્ત કરવા પ્રજામાં નવપ્રાણનો સંચાર કર્યો. મોગલશાહી, નિગમશાહી, વિજયપુરશાહી વગેરે શાહીઓથી રંગાઈ ગયેલા ભારતવર્ષને એકતાનો અમરમંત્ર આપીને ફરી એકવાર સ્વતંત્રતાનો સ્વાદ મળાડ્યો.

શિવાજીના મૃત્યુ પછી શંભોજીને હાર કરી ઔરંગઝેબે મરાઠી-સત્તાને જેર કરવા પોતાની સર્વશક્તિ વાપરવા છતાં નાના નાના મરહદોએ માત્ર સ્વરાજ અને સ્વધર્મની ઉન્નત ભાવનાથી મરાઠી સામ્રાજ્યને ટકાવી રાખ્યું એટલું જ નહિ ખજુ ભગવા ઝંડાને મિથુને પેલેપાર છેક અટક સુધી પહોંચાડ્યો.

એ ભગવા ઝંડાની ઉન્નત ભાવનાના મંત્રદાતાની પ્રેરકે જીવન-કથા દ્રુકારીને અહીં આપવામાં આવી છે.

નિજામ રાજ્યના ઔરંગઝેબીય હુલામો, મનમાસ-હેદરાબાદ રેલ્વે લાઇન ઉપર જાનનામનું ગામ આવે છે. એ ગામમાં આજથી લગભગ સત્રાજીસે વરમ પહેલાં (ઇ. સ ૧૯૦૮) એક મુસ્લિમ નામને દિવસે અપેરે બાર વાગે મંદિરમાં રામજયતિના ઘંટોનાદ થતા હતા એ વેળાએ સૂર્યાષ્ટપંત નામના આજીવને ત્યાં એક પુત્ર અવતર્યો. એનું નામ નારાયણ પાડ્યું.

સૂર્યાષ્ટપંત સદાયારી હતો. માંમાંધિકરી હતા. પ્રતિષ્ઠા સારી હતી. તેમના પત્ની રાજુબાઇ સુધીન અને શાંત સ્વભાવનાં હતાં આવાં માતૃપિતાનો નારાયણ નાનપણથી તોડીની નીકળ્યો.

પાંચમે વરસે જન્મોષ આપી નિશાળમાં ભણવા બેસાડ્યો. ધુળી નિશાળમાં લખતા, વાંચતાં અને ચોક્કં નામુકામુ શીખ્યો નાગરી અક્ષર નારાયણ સુધર કાઢતો કહેવું, લખોડીએ રમવું, તરવું એ નારાયણની પ્રિય રમતો હતી પણ નાગવળ રમતમાં હજી ખીલતો હતો ત્યાં જ ઉમરને સાતમે વરસે એના પિતાનું મૃત્યુ થયું.

આઠ નવ વરસનો નારાયણ સૂર્યાષ્ટપંતના મૃત્યુથી દુઃખી થવાને બદલે ગમતમાં લીન રહે છે એ જોઈ માતાએ એકવાર કહ્યું 'પુરોએ સંસારની ચિંતા કરવી જોઈએ' પણ એ રાજી સાલગતાં જ લાઇસાહેબ ધરના એક ખૂણામાં બેઠો બેઠો, મા અને મોટાભાઈ શેષરાધ કરવા લાગ્યા મોડેથી મા ધરમા આવીને જુએ તો અંધારા ખૂણામાં નારાયણ પલોડીવાળાં આનંદા બેઠો છે. માએ રીમમાં પૂછ્યું. 'શું કરે છે નારાયણ ?'

'વિશ્વની ચિંતા કરું છું' મા હસી પડ્યાં અને બાવડે પકડી બહાર લાગ્યા.

એકવાર રાજુબાઇએ કહ્યું 'નારાયણ ! મારે જાણની જરૂર છે પણ તને કહેવાથી શી ફાયદો ? તું કાંઈ થોડો જ ચીંધ્યું કામ કરે છે ?'

નારાયણ કંઈ બોલ્યો નહિ. બીજો દિવસે વહેલો ઉઠી કુંભારને ઘેર જઈ અગીઆર પાડીયા લઈ આવ્યો અને પાડેલમાં અગીઆર ફેરથી જાથ લઈ ધરમાં મોઢવી આવ્યો માએ જોયું ત્યારે આશ્ચર્યથી અને આનંદથી નારાયણને ભેરી પડ્યાં

દસ વર્ષનો નારાયણ પકા જીવાન જેવો લાગતો હતો. રિવાજ મુજબ હજી તે લગોડી પહેરીને જ ફરતો હતો, એવું સુધર, મુદ્દ, મુરોળ શરીર અત્યંત દેખાવડું. 'લામણ' અને સૌને એ પરાણે વહાલો લાગતો. નારાયણને માટે મામાં આવવા લાગ્યાં અરૂંપવાન પુત્રાઓ જોઈ રાજુબાઇ લોભાયા. નારાયણને માટે ધાતચીત શરૂ થઈ. નારાયણના મોઢીયાઓએ નારાયણની મરકરી શરૂ કરી 'તામાં લખ ચલાનાં, નારાયણ તારે વડું આવશે'. નારાયણ આથી એકવાર ખૂબ ચીડાયો અને નદી કાંઠે ઉઠ્યા ત્યાં ૫૪ ચડી ત્યાગી નદીમાં ફેડી પડ્યો. પડતાં પથથ વાગ્યો, માથું ફેટ્યું. મોટાભાઈને ખબર પડતાં નદીએ દોડ્યા ત્યાં અને નારાયણને ઘેર લાવ્યો

વરસ એ વરમ બીજાં નીકળ્યાં મયાં એકવાર રાજુબાઇથી ન રહેવાયું તેણે નારાયણને પૂછ્યું 'મોડેલા, લખની વાત નીકળતાં તું ખીલો જમ છે, એ ઠીક નથી તું મારું એક વેણ રાખીશ ?'

'હા બેબે'.

'અંતરપટ થતા સુધી લખની જાળમાં હા ના કરતો તને મારા સમ છે.'

નારાયણ બોલ્યો 'આજા માથે ચડાવું છું'. માતાને આનંદ થયો નારાયણના મોટાભાઈ ને ચાંકાં પડી કે નારાયણ આમ જઈશે કેમ માન્યો. છતાં એણે તૈયારી શરૂ કરી. ક્યાં શોધી કાઢી 'સ્વામી' ધીએને કંઠેની લખાઈ. જાન લઈ વાગતે ગાજતે નારાયણ શામાં પગવા માંડ્યો

મંડપમાં બંને પક્ષનાં મહેમાનો ઠાઠમઠથી બેઠા. વિવાહવિધિ શરૂ થઈ. કન્યાને માંડવામાં લાવવામાં આવી. અંતરપટ ખેંચાયો અને બ્રાહ્મણોએ મંગલાષ્ટક શરૂ કર્યો. પહેલું મંગલાષ્ટક પૂરું થતાં ઉપાધ્યાય યુવાએ લહેકાદાર સ્વરે ઉચ્ચાર કર્યો: 'શુભ લગ્ન સાવધા.....ન'

ગાંત, ગંભીર મુદ્રાવાળો, માત્ર બાર વર્ષનો નારાયણ અંતરપટ સાથે ઉભેલી કન્યા તરફ ચીટ પથ્રુ ન માંડતાં નીચાં નેણુ ઢાળી ઉભો હતો, એની આંખો જમીન પર નહિ પણ અંતરના ઉડાણ તરફ વળી હતી, કોઈ ઉડા વિચારમાં એ ગરમ થયેો હતો. એવામાં 'સાવધાન' શબ્દ માંભળતાં જ એ ચોંકી ઉઠ્યો. માતાને આપેલ વચન યાદ આવ્યું. અંતરપટ રાખતાં સુધી કશું ન બોલવું એવી અદ્વિતીય પ્રતિજ્ઞા પગાંધ ચૂકી. બસ આવળુઆલુતા કયા વિચાર ન કરતાં મહેલે રામદર્શન પામવાની પોતાની અભિલાષ સિંધ કરવાના મહાન હેતુને પાર પાડવા એ મંડપમાંથી ભાગી છૂટયો.

એક વિપળ સૌ સ્તામ્ય બન્યા. બીજી જ પળે નારાયણના ભાઈ વજેરે દોડવા. માતા તો આખી જ બની મઈ. સસરા દીકરા યઈ ગયા. આવનાર મહેમાનો ખહેચાકળા બની બેઠે રહ્યા.

ઘણી શોધ કર્યા પછી નિરાશ થઈને મોટાભાઈ પાછા વળ્યા. સસરાએ નારાયણ પાછો આવશે તો બીજી કન્યા પરણાવીશ' એમ કહી એ કન્યાને એજ મંડપમાં બીજા મૂરતીયા સાથે પરણાવી દીધી.

માતા રાહુઆક્રાંત શોકનો પાર ન રહ્યો.

નારાયણ તીરવેગે નાસી છૂટયો. -શિકારી ફતરાથી બીધેલું હરણુ નામે તેમ નાસ્યો. 'સંતોરાવ ધીર જંગલમાં યઈ ગોદાવરી તીરે નાસિક' તન્દ નીકળ્યો.

માત્ર એક પહેરેલું ધોતીયું અને ઓઢેલી ઉપરણી સિવાય ખીલું વસ્ત્ર નારાયણ પાસે હતું નહિ. ગોદાવરી અને નંદિનીના સંગમતીરે ટાકળી નામનું ગામ છે. ત્યાં એક તાનકડી ગુફામાં નારાયણે તપશ્વર્થી શરૂ કરી. તેર ક્રોડ ત્રણેદસ અક્ષરનું પુરશ્ચરણ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. નિત્ય નિયમ ગોઠવી લીધો. સૂર્યોદય પહેલાં સ્નાનાદિ આટાપી લઈ એ પહેાર સુધી ગોદાવરીના કેડ મમાણા પાગૂંમાં ઉભા રહી જપ કરવા લાગ્યા. માછલીઓ કરડે તો પણ બહાર નીકળે નહિ. બયેરે બ્રહ્મચત્ર કરી મંડુકરી માટે ગામમાં જપ. પંચવટીમાં રામને નૈવેદ્ય ધરી, ટાકળી ગુફામાં આવી બોજન કરે, પાછડે પહેારે પંચવટીમાં કયાશ્રવણ કે વાચન કરી સધ્યાપ્રાર્થના કર્મ કરી ગુફામાં વિશ્રાંતિ માટે આવે.

આ રીતે એક માસ એ માસ નહિ, વરસ એ વરસ નહિ પણ બાર વરસ સુધી તપ કર્યું. દરમિયાન વેદ ઉપનિષદ, ભાગવત, ગીતા, રામાયણ આદી ગ્રંથોનું અધ્યયન કર્યું.

નારાયણે ત્યાં જ પોતાનું નામ રામદાસ રાખ્યું. એજ અરસામાં શાહજી રાજાનો મુકામ નાસિકમાં થયો. તેમને કાને રામદાસની ખ્યાતિ આવી. આ યુવાન તપસ્વીતાં દર્શને શાહજી રાજા આવ્યા.

રામદાસને પંચવટીમાં જ કાવ્ય સ્મૃતિ થઈ. પહેલું કણ્ણાષ્ટક બતાવ્યું. લગ્ન-મંડપમાંથી એકાએક નાસી છૂટયા તેથી વડાલી વહ માતા, ત્રિય મોટાભાઈ, દોસ્તમિત્રો વજેરેનો વિશેષ તીનપણે સાલવા લાગ્યો અને મનની મધામણ થતાં જે કાંયો નીકળ્યા તે અતિશય કરુણ છે :-

ચપલ્લવળ મનાચે માઢેતાં માઢેવેના,
સકલ સ્વજન મયાં તોલતા તોલવેના ।
ચઢચઢિ વિપડે રા નિથયે અન્તરીયા,
મ્હમગડમિ વરુના હેં વોલનો દીનવાચા ॥

રામદાસે ચોરીએ વળે પંચવટિથી તીર્થયાત્રા
શરૂ કરી. રામદાસને જ સમર્થ કહેવામાં આવે છે.
જય રામદાસ પોતાની જાતને 'દાસ' અને
ચોરાઓને 'સમર્થ' કહેતા હતા.

રામદાસ સીધા નાશિકથી ઢાંગી ગયા, પ્રાતીમાં.
દનુર્ભત ઘાટ ઉપર મારતિની યાત્રા
કરી. રામચંદ્રના એકનિષ્ઠ ભક્ત માર્તિ એ
રામદાસનો આદર્શ હતા. અને પોતાની તીર્થયાત્રા
દરમિયાન તેમણે જે જે મારતિની યાત્રા કરી.
કમળી અયોધ્યા ગયા. ત્યાં કેટલાક માન રજા,
અયોધ્યાથી ફરતા ફરતા મધુરા, હરિદ્વાર, બ્રહ્મી,
કેનાર, ગંગોત્રી, કાશ્મીર, અવતિશ, ઝોંકરેશ્વર,
હરદા, પ્રભાત, ત્યાંની હરિજન્યા આની જગન્નાથ
પુરી, રામેશ્વર, શ્રીરંગમ સમગ્ર ભારતનાંયા
બાર વર્ષ સુધી પરિભ્રમણ કર્યું.

જય આ પરિભ્રમણમાં તેમણે જે નેપુ તેની
એમની આંતરડી કળા ઉપી જનમમુદાપના હાથમાં
ભેળ્યા ગમને હર્મનિશ દુખાતો જોઇ એ મંત કળી
ઉઠ્યો :

ખિરે દાસ હતાસ લોકામ જાહે ।
મનમાનિ યદિત રોડનિ હિ ॥

પ્રથમ દરમિયાન 'આમમાની ચુવતાની' અને
'પ્રયત્નકનિષ્ઠ' નામના બે કાવ્યો લખ્યા તેમાં એ
વખતની મમાજસ્થિતિ રામાચકરી તાદ્દશ
વર્ણન કર્યું.

દુકાળથી બેઠાવ અનેવા લોકા, વિધર્મી અને
પગેરી રાજમતાએ દેરજો તોડવા. મર્તિઓ
ભાંગી, બળાભાદરથી ધર્મઅટ કરક, સીમો
ઉપર અત્યાચાર કરવો. સ્ત્રીઓ અને પુરોહિતો પક્ષી
જાળ પર પ્રેશમાં વેચી આવવા, ધનમ પતિનો નશ
પગેરે. સમાજની ચિતિતુ મુદતપણે અવશેષ
ક્રાંતિ હાથાવક વર્ણન રામદાસે ઉપરોક્ત એ
કાવ્યોમાં કર્યું છે. એ કાવ્યો વિષે સહજત
પ્રતિદામાચાર્ય ગમગરે લખે છે 'એ વર્ણન

અપ્રતિમ છે. બચાવક અને કરાજુસ એટલા
ઉપાવહાર છે કે અગ્રેજી, મંરેન કે પ્રાણુ પ્રાણુ
ભારતિય વાંઠમયમાં મેં જોયા નથી । એ વર્ણનનું
'દુષ્ટ' ભાષાતર અશક્ય છે. મજા મરાકી ચુગળની
વર્ણક સમગ્ર શકે તેવું લેવા થોડા તમને જોઈએ:

કિતિજ મુલુમ તે ચોગ શાહે,
'કિતીજ તે દેમ જ્યાગુન મેલે ॥

કિતિજ પ્રામેયિ તે ઓઠ કાલો,
વિકે મરે ધામેયિ નાના કુદાલી ॥

કિતિજ પાકિરિ પાકિં ધેલી,
હવા મુનિકાવોન સંદાર હોતી ॥

માળતા સ્વાયા ધાન્ય નાદી,
ઔવળ જાવળ હેઠિ નહીં ॥

ધર વરાવવા સામર્થ નહીં,
કાચ કરીતી ॥

કિતિજ અતાચારી પકિલી,
કિતિજ શાલિષ્ટ કાલી ॥

કિતિજ ત આવડલી મુલેં ચાહેં,
કિલેસી વિવેં પેતલી ॥

નિયેક જગી કુદ જી,
જાલિકી ના પુલી વિવીક, ॥

પ્રાણિમાત્ર શાહેં દુ લી,
પાદતા કોળી નાદીં મુલી ॥

સમાજની આવી દાનહીન પરિસ્થિતિ જોઇને
રામદાસ ત્રાસી ઉઠ્યા. તેમણે આનો ઉપાય શોધવા
મથામણ કરી આખરે એક જ ઉપાય સૂચ્યો.
પરધર્મી અને પરદેશી રાજપના કૃષિવામાંથી દેરાને
મુક્ત કરવા રરધર્મ અને સ્વરાજ્ય સ્થાપનાનો
જીરો ઉઠાવવો. 'દમ' અને ભયથી હાત્રા થયેલા
સોફાને એકમ રીતે નિર્ભય મામને કરક પ્રેરવા
એજ એક ઉપાય તેમને જણ્યો, એને માટે ત્યા
જ્યાં ર્યાં ત્યા અહિનો માસ રહી મારતિની
યાત્રા કરી મારતિ એટલે શરીરના, સુદખ

મનોબળ અને આત્મબળવાળા આદર્શ, સેવકઃ આદર્શ સૈનિકઃ આદર્શ સરદારઃ આદર્શ-સલાહકારઃ પશુબળથી પ્રગ્ભવે પીડનારા રાક્ષસરાજનો સંહારકઃ મારુતિની ઉપાસના મારફત રામદાસે બારતવાસીમાં સ્વમાન પેદા કર્યું. મંપ પેદા કર્યોઃ નિર્ભયતા પ્રગટ કરી

બાર વર્ષના પ્રયાસમાં તેમણે જોશુ' કે સારાએ હિંદુસ્તાનમાં જો કાષ્ટ-પણ સ્થળ યોજાયાં યોજા સમયમા એક સમયે કરી સ્વધર્મ અને સ્વરાજ સ્થાપના કરી સંકે તેવું હોય તો તે મહારાષ્ટ્ર.

કૃષ્ણાતીરે આશ્રયમા આવી રહ્યા. રામજયંતિ અને હનુમાનજયંતિના ઉત્સવો શરૂ કર્યાં. હાલમાં મારફત પ્રજામાં સંચકન અને સક્રિયતા સંચાર કર્યો સે કડો અને હાલો સોજા રામદાસના બોધનમતો મોલગી, જોના સચોટ મનોવેધક શબ્દો સાંભળી ખુમારીમા આવી ગયા

પહેલાં બાર વરસ જન ગામમા એવા કુલામાં, શરીરને મજબૂત બનાવવામાં ગાળા, બીજા બાર વરસ મનને મજબૂત કરવા પંચવટીમા તપશ્ચર્યામા ગાળા, ત્રીજા બાર વરે દેશનું દર્શન કરવામાં ગાળ્યા અને છત્રીયમે વરમે શરીર, મને અને અનુભવે પીડ થયેલા સમયસ મહારાષ્ટ્ર મારફત મારનવરને સ્વધર્મ અને સ્વરાજ સ્થાપનાના અસુમોલા પાઠ ગી મુવતા લાગ્યા.

ગામેગામ મારુતિની સ્થાપના, રામજયંતિ અને હનુમાન જયંતિના ઉત્સવ, રામમંદિર, મારુતિમંદિર અને વાયામ મંદિર, નિ સરત બનતા જતા રાષ્ટ્રને સ્વત્વરહીના નવા પાઠ પદ્યવતા લાગ્યા, વાયામમંદિરમા મેળવેલી નવશક્તિ નિર્ભયપણે મારુતિની માફક જનકવાણું મર્દ વાપરવાની કળા મહારાષ્ટ્રના એ સમયે શુરુ રામદાસે બતાવી.

પણ મહારાષ્ટ્રે મંવદતાની સાથેસાથ મંત્રનો ઝીલનાર પેદા કર્યો. માકર્શના મંત્રને લેનીનના, આગમન સુધી વાટ જોતાં બેસી રહેવું પણ પણ રામદાસના મંત્રનો ઝીલનાર વિધિએ ઘડી રાખ્યો હતો.

રામદાસે પોતાનું કાર્ય શરૂ કર્યું એ સાત ૧૬૪૪ની હતી એ વખતે બાવસિયાજી કુમારા-વરયામાં આવ્યો હતો. માતૃપિતાએ રાષ્ટ્રભક્તિથી એના હૃદયને રંગી નાખ્યું હતું. શાહજી રામનું સૈન્ય ખ્યાસ હમરનું હતું. વિજાપુરના એક મરફર એ ગણાતા હતા. છતાં એક વખત એવા દોનો નિઝામશાહ અને વિજાપુરશાહ જ નહિ પણ ખુદ બાદશાહ શાહજહાં પણ એનાથી ચેતીને ચાલ્યો હતો. છ. સ ૧૬૩૩માં જ્યારે શાહજહાંએ નિઝામશાહીને નબળી પાડી દીધી અને એના બે કિસ્વા છત્રી લીધા ત્યારે એક સપીર બાગકને લાઇ શાહજી રામએ નિઝામની ગાદીએ બેઠાડ્યો અને પોતે જ રાજ ચલાવવા લાગ્યા.

કર્ણાટક જેવા દૂર પ્રદેશમા કાયમ એને રહેવું પડતુ તેનું કારણ પણ વિજાપુરનો આદિવશાહ એમનાથી ઈતો હતો. શાહજી રામએ એક બે વાર યુદ્ધમગન સતા સામે માર્યું ઉચકવાનો પ્રયત્ન કરેલો પણ એ નિષ્ફળ ગયો. વિજયનગરના સલા-સલા ખડિવા રામએતે જરૂર કરવા જોવળકાશના કુતુખખાને અને વિજાપુરના આદિવશાહે મોટા લશ્કર સાથે ચડાઇ કરી વિજાપુરના શાહે મુસ્તદા-ખાન અને શહજી રામને મેનાપતિ બનાવી મોકલ્યો હતો. પણ કર્ણાટકમા પત્ર મૂકતા જ મુસ્તદાખાને જોશુ' કે શાહજી વિદેશન્ય તોડવામા આડખીનીરૂપ થયો એટલુ જ નહિ પણ કઠામ સામે થયો તો ભારે શપ્ત પડ્યો આથી એણે વિજાપુરથી તાપડનોમ હુકમ મગાવી શાહજી ગામને કેદ કર્યો.

જ્યારે માછ મોરપડે ગાહજોને કેદ કરવા આવ્યો ત્યારે નાનકડું યુધ થયું એ વખતે

ખડોળ પાણી સિવાય કોઈ એમને પડખે ઉભું ન રહ્યું. સૈન્યમાં એકેવોહીયા રાષ્ટ્રભક્તો બેઠાં એ વાત ચાહતી રાખતા આ દાખ્યાથી રામદાસને મોટી.

પિતાનું વર્ણસ્થ સાચવી રાજે એટલું જ નહિ પણ સવાયું કરે એવા મોતીજવાદર વેળા પિતા પુત્ર વિરલ હોય છે શિવાજી ચાહતો એવો પુત્ર હતો એણે સપરમે વરમે તોરણગદ છતી, સ્વરાજ્ય સ્થાપનાના તોરણ આપ્યા.

પૌત્ર વરસતો તરણુ જિવાજી રામદાસને મળવા ચાકળ આન્યો ત્યારે સમર્થ શિવજીવાડીમા હતા ત્રિચક્ર ગૌસ્વામી શિવાજીને સમર્થ પાસે લાઈ ગયા એ વખતે સમર્થ પોતાનો દલગોથ નામનો પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ લખતા હતા રામદાસને ખમર મળી ચૂક્યા હતા કે દક્ષિણી ત્રણ સુસતાનચાહી અને ઉત્તરની વડી મોગજશાહી, એ આદિ શાહીઓ સામે શિવાજીએ જંગ છ મર્યો છે ચાહતી નાશિકમા મળવા આન્યા ત્યારે સામે બાપશિવાજી હતો તે દિવસથી જ રામદાસની નજર એના પર ફરી હતી ત્યારે રામદાસે સામન્ય કે શિવાજીએ તોરણગદ, કોડાચાકર વગેરે બે ત્રણ કિશ્વાઓ છતી વિજયપુર સામે પડકાર મર્યો છે ત્યારે એમની ખાતરી થઈ કે શિવાજી સ્વરાજ્ય સ્થાપના કરી સ્વધર્મનું રક્ષણ કરશે, અને મરે શિવાજીના સ્વરાજ સ્થાપનાના કાર્યમાં પૂરતી મદદ કરવી.

પહેલો જ મત્ર એક અને સમગ્રનનો આપો.

‘મરાઠા તિતુકા મેઢાવા.’

મહારાષ્ટ્ર ધર્મવાદવાદા.

દગાબોર અને વિદ્યાસવાનીથી નેતા આત્મવાતી ખાસ સનાપ આપી -

અમર્યાદ પિતવેસોર યાંચા કરાવા સહાર. શોધિલા પાદિજે વિચાર થયાતપ્પ.

સાચા સાચીનું જલન કરવા માટે બે સુખ કરા.

‘આઈં તિતકે જતન કરાવે.’
‘પુઠે આળીક મિલ્લકાવે.’
‘મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય કરાવે.’
‘જિંકડે તિકડે.’

‘રામદાસની ખાતરી સીધી અને આકરી હતી લગ્યકભાવ એમા બરપર હતો શિવાજીના હૃદય સોસરા એ સુખે ઉતરી જતા હતા.

વહૂતાં વિચસાંચે હે વડ. મેઢેજી જાલે ઉડ્ડ. યાચે ફનન ઉલ્લડ રાજ્ય કરાવે. બાદશાહ સામે મરાઠાઓનું બંડ નહેતું પણ બારતવર્ષમા વરસો થયા પુર્તી જન્મ નાખી પ્રખતે સંગ્રહરત્ન કરનારા વરદેશી સનાધારીઓ સામે હવુ આ વાત સ્વચરીને રમણે શિવજીને અને મહારાષ્ટ્ર મારતત સાસા હિંદુમાનને સમજાવતી.

મેઢા અધિકારતી આશાંએ પુકળ થતી આશાંએ ખાલજો તથા મરાઠાઓ પારદેશી મજબુતી તોફારી કરતા હતા આની સામે રામદાસે પ્રચડ વિરોધ ઉઠાવ્યા.

એક ખાલુ શિવાજી કિશ્વાઓ છતી મરાઠા મરાઠોના ‘દોધયા મેઢાલા સ મેઢા બીજી તાલુ રામદાસ મારતિ ગ્યાપી એક એક શિખન એમાકરા લાન્યા સ્વરાજ્ય અને સ્વધર્મ ગ્ય પલુ મર્યો બમણા નેમથી રાજ થયું તીર્થનારા દરમિ થન ઉતાર હિંદુધા અને પડી નિંદાચુમાં પોતાના જીવનકામ દરમિયાન રામદાસ સમર્થે અમર્યાદ તસો નાના મોગ મડે સ્વચર્ય એ મહ માત્ર પાકપૂત અને કર્મકાંડી ન દગા પલુ અમ પ્રમ રતી લગ્યક જાવગી જેવા દના એના મરાઠાઓ.

પણુ છુઝાઈ જતા સંસ્કારદીપને સતેજ કરવા પોતાના પ્રાણુનું સિંચન કરતા હતા.

સમર્થ-શિવાજીની જોડીએ જોતજોતામાં મહારાષ્ટ્રને ઉંચે ઉપાડી લીધો. વિળપુરજાહી કમજોર બની ગઈ. દિલ્હીનો બાદશાહ પણ શેઠ ખાઈ ગયો. રજપુત રાજ્ય જમસિંહ સામે ટક્કર ઝીંઝાવાથી શિવાજીને આત્મા જલુ પડ્યું. યુદ્ધિથી નાસી છૂટ્યા. પાછા મહારાષ્ટ્ર સુધી સલામત પહોંચવામાં મારુતિમંદિરોના આશરો સારી રીતે મળ્યો. શિવજીને સહીસલામત પાછો આવેલો જોઈ ગુરુના હર્ષનો પાર ન રહેતો.

શિવાજીએ રાવગઢમાં રાજમાલિયેકનો વિચાર કર્યો. પ્રથમ છત્ર અને રાજદંડ ગુરુચરણે ધર્પા અને પછી જ પોતે ધારણ કર્યાં.

સતારા પાસે સર્જનગઢ ઉપર સમર્થ મંદિર બાંધ્યું. શિવાજી વારંવાર ત્યાં ચૂપરી રહેતા હતા મર્મજને બિશ્વા માગીને જીવન નિર્વાહ ચલાવવો પડે છે તે શિવાજીને ન રમ્યું. એમણે પૈસા, અનાજ વગેરે મોકલી આપ્યું અને સમર્થને આવવા જવા ખાસ પાલખી મોકલી.

જવાબમાં રામદાસે કહ્યું: 'હવેથી એક દોકડે કે મુંડી પણ ન મોકલશો. અમારે સાધુને પાલખી પણ ન જોઈએ' પાલખી પાછી મોકલી.

એકવાર ચાક્રા પરગણાનાં અગીઆર ગામ સમર્થમંદિરને ભેટ ધર્પા. સમર્થે અત્યંતનિરપ્ત હતાથી જરાય લખ્યો. ફક્ત ૧૧ લીંચો જમીન આવી વ વાકી દેવાના પ્રસાદ મળ્યું જમા કરાવી.

એકવાર શિવાજીના આંગણમાં સમર્થે બિશ્વની ઝેળા લઈ આવી ઉભા. શિવાજીએ હાથ જોડીને એક ચિટ્ઠી અંદર નાખી. એમાં માત્ર ત્રણ શબ્દ લખ્યા હતા. 'આપું ગમ્ય અપ'ણુ.'

સમર્થે રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો અને પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે ક્રમચરને નામે રાજ્ય કરવા કહ્યું. અને એની નિશાની રૂપે લગવો ઝંડો આપ્યો.

એકવાર કર્ણાટકથી વળતાં સામાનગઠનું ચણતર કામ જોવા શિવાજી રોકાયા તે જ વખતે રામદાસ સ્વામી ત્યાં આવી ચડ્યા. સેકંડો માણસોને કામ કરી મજુરી મેળવતા જોઈ શિવાજીના મનમાં સહેજ ગર્વ આવ્યો. સમર્થ રામદાસે શિવાજી સામે નજરી કરી. સમજી ગયા: એક પથ્થર ઉપાડ્યો. દરીઆકાંઠાનો પોચો-પોચો પથ્થર પછાડતાં બે કક્કા થયાં. તેમાંથી એક દેડકી નીકળી અને કુદીને પાણીમાં જઈ પડી. સમર્થે શિવાજીને પૂછ્યું: 'શિવજી, હા વઢેકીના પાલન તુમ્હોંય કરતા કાચ ?'

શિવાજીએ નેણુ નીચે ઢાળ્યા, દબાતે સ્વરે અત્યંત નમ્રભાવે ઉત્તર દીધો: 'અપરાધી આદેશ મા કરાવી'.

સમર્થનું ઇમારતી ગ્યાન પણ સારું હતું. શિવાજીએ પહાડી અને જતમા મળીને કુલ ૩૬૦ કિલો બાંધ્યા તેમાં પણ રામદાસના અનુભવનો લાભ ઉઘાળ્યો હતો.

મહારાષ્ટ્રના ઘડતરનું કામ સુંદર રીતે, અસ્ખલિતપણે ચાલી રહ્યું હતું એમાં એકાએક ગુરુગણ્યની જોડી ખંડિત થઈ. ઈ. સ. ૧૬૮૦ માં શિવાજીનું રાવગઢ ઉપર અવમાન થયું સમાચાર મળતાં 'શ્રીચી ફેંછા' એમ બોલી અંદર ઓરડામાં ચાં ના ગમ્યા. અત્ર છોડ્યું, બહાર ફરવાનું છોડ્યું, અખત આઘાત લાગ્યો. હજી તો અસહ્યની ઇમારતનો પાયો માંડ નંખાયો ત્યાં કુશળ કારીગર ચાલ્યો ગયો.

અને પાછળથી શંકાજીએ શિવજીના નિશ્વાસુ અને દેશ ખાતર ફકીર થયેલા માણસોને દગો દીધો. બાકાજી રાવજી, અવજીજી હતો, વિરાજી ફર્જદ વગેરેને ધાતકી રીતે મરાવી

નાખ્યા અને ઔરંગઝેબે આ તકનો લાભ લઇ મરાઠાને નેરે કપાં, સમર્થને આથી ખૂબ લાગી આબુ. તેમણે નાના મોટા મરાઠાઓને એકઠા થઈ સ્વરાજ કાપે આણે રાખરાની કાલક કરી. દાસભોધમાં ઉત્સાહ પ્રેરે તેવી ઓલીઓ લખી કરી ઉઠવા આદેશ દીધો.

સમર્થે કરણાષ્ટક, અમ્માની સુસ્તાની, પર-અનિરૂપણ, મનોભોધ, રામાયણ અને દાસભોધ એટલા પ્રસાદી લખ્યાં છે. મહારાષ્ટ્રી મુતોમાં ચાનદેવ, એકનાથ, તુકારામ અને રામદાસ પહેલી પંકિતના કવિઓ ગણાય છે. રામદાસનું દાસભોધ સુપ્રસિધ્ધ છે તેમણે અખ્યાયને દશક અને વિભાગને સમાસ એવાં નામ આપ્યાં છે- કલ વીસ દશક છે, -બસો સમાસ છે. બધી મળીને ૫૭૫૦ ઓલીઓ છે પહેલા આઠ દશક એક એક લખ્યા, પાછળથી બાકીના પ્રમંગા-નુસાર.

રામદાસના શિષ્યોમાં પ્રથમ શિષ્ય ઉદય, પદશિષ્ય કદયાણ સતકેદિના જીવંતના. બીજા અનેક રાજદારી પ્રકારે પણ રામદાસના શિષ્યો બન્યા. રામદાસના અનુયાયીઓએ 'રામદાસી'

એવો, સમ્રાજ્ય, મહાઓ, આજે પણ, એ સંપ્રદાય જીવંત છે.

મહારાષ્ટ્રી વિદ્વાનોએ સમર્થના-જીવન અને કાપે ઉપર અનેક વિદ્વાતપૂર્ણ ગ્રંથો લખ્યા છે.

રામદાસ સ્વામીના ઉત્પત્તના દિવસો સંજ્ઞાન-૪૬, ઉત્પત્ત ૪૪ ગયા. રોમ મહાકવિ આદ્ય જવા શિષ્યોએ વિનંત્યા પણ ન ગયા. -આખરે ઇ. સ. ૧૬૮૧ માં મર્જનગદ ઉપર દેહ મુક્યો.

સમર્થના ગયા પછી સંભાળને ઔરંગઝેબે કાર માર્યો છતાં એ મદાન ચિત્તકના કુચળ વિદ્યાર્થીઓએ નિર્ભયતાથી સ્વરાજકાપ આણે રાખ્યું. ઉત્તરોત્તર સ્વરાજની હમારત ઉચી ને ઉચી વધતી ગઈ. શિરાજના ગયા પછી નંદ-પ્રાપ્ત થઈ ગયેલા સ્વરાજકાપને મરાઠા મિપાલીઓએ એકતાના અમર જીવ નીચે એકઠા થઈ ભગવા મંડાને છેક મિથુને પેવેવાર અટક સુધી ફરકને કહ્યો.

રામદાસ ઓળખા મેકાનાં સમર્થ પ્રકૃત તરીકે અમર છે.

જનનીઅંક

કવિતાને દાસી કહી પચવશો ના કવિ તમે,
વળી એની હૂંફે નગણી પ્રભુતામાં ન સરશો.
કવિતા તો છે સંજીવન સ્વર સુના જગતનાં
યસુના શું એનું વહન જનનીઅંક મહલા.

“ મળેલું ”

ગૃહપ્રવેશ : દ્વિતીય તાલિકા

રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર

: અનુવાદક :

નગીનદાસ પારેખ

અંક પહેલો [આશુ]

યતીન : ઓરે, આજે જ આ બધા કામગરા લોભેની ગરદી જમી છે. નરેનખાનો માથુસ પછે આંટા મારી રહ્યો છે. દિમિ, એક કામ કરતો-ગમે તે રીતે જરા ખજાર નહિ મેળવે આજના બજારમાં-ના, ના, રહેવા દે. પેલું બારણું બંધ કરી દે.

પાસેના ઓરડામાં

માસી : આ શું વડું ! કેયે જાય છે કે શું ?

મણિ : સીતારામપુર જવાની છું.

માસી : આ તે શું કહેવાય ? કાની સાથે જવાની ?

મણિ : અનાય લઈ જાય છે.

માસી : ખેન, માડી, જાજો તું, જવું હોય તો, તને અટકાવતી નથી, પણ આજે નહિ.

મણિ : ટિકિટ ખરીદીને ડબ્બો રિઝર્વ કરાવી નાખ્યો છે. માથે ખરચના પૈસા મોકલ્યા છે.

માસી : હવે, એ નુકસાન સહન થશે. નહિ તો તું કાલે મગરફેની ગાડીમાં જ જાજો. આજની રાત—

મણિ : માસી, હું તમારી તિથિ વાર માગતી નથી. આજ જવામાં જોડું શું ?

માસી : યતિને તને બોલાવી છે, તારી સાથે તેને કાર્પ ખામ ચાલ કરવાની છે.

મણિ : તો સાટું. હજી હજી મિનિટની વાર છે. હું તેમને કહી આવું છું.

માસી : ના, તેને કોની નદિ કે તું જાણ છે.

મણિ : તો નદિ કદું પળ મોડું કરાય એમ નથી. કાલે જ જાનપ્રાણન છે, આજે ન જાણ તો આજે જ નદિ.

માસી : હાથ જોડું પું, વડું. એક સિંચાઈ પૂરું મોડું કદું માન મન જરા ચાલ કરીને પનીનથી પાણી ભેરવે ઉનાવન કરીશ નદિ.

મણિ : તારે શું કદું, કો. શાકી કંઈ એવી થોડી જ રહેવાની છે. અનાથ તો બહાર ગયો છે, લખણ જ તે આવડિ અને તેથી જરૂરી એટલામાં એને મળી આવું.

માસી : ના, તો તો રહેવ દે તું જાણ, આવી રીતે તેની પામે જવા નદિ કદું. એરે અજાણી ! જ્યાં મુખી જાયો ત્યાં મુખી અજાણી વાન તને કાર રહેશે.

મણિ : મામી, મને આમ હાથ રેગે નદિ, કદી મુકું છું.

માસી : એરે, બાપરે દહણ સાને છવે છે કુખનો તો પાર નથી કું નદિ અટકાવી રાકી.

[મણિ ભય છે]

[શોકનો પ્રવેશ]

શોક : મામી, તમારી વડના આ તે કેવાં આવરણ, મોલો તો ? છે શું ? જાણી આવી નિયતિમાં શો વિચાર કરીને એ પિયર આવી !

માસી : જરા નેટલી તો હાકરી, મને માણજીની જ ન બનાવી હોય એવી લાગે છે. પળ શા પધારના એના પ્રાણ છે !

શોક : એને તો કું થણા દિવસથી જોતો આવ્યો છું પળુ આટલે મુખી જરૂરી એ અપર ન હાલિ એક જાણુ લુઓ. કુતરું, બિલાડાં, વાંદર, મોર જનજનાવર કેટલાં પાત્રાં છે તેને કંઈ દિમાગ નથી-તેમને કદું ચનાં વેત જ પ્રમાણ સચાવી

મુકે છે, આમ જનાં થણી ઉપર-કું તો એને સમજ જ નથી રાકીને.

માસી : - પનીન એને અંતરથી જોણી ગયો છે. એક દિવસ જોડું છું તો પનીન માથે હાથ દબને બિલાડામાં પડ્યો હતો અને મણિ રાણું સમીને નાટક જોવા આવી, નદિ રહેવાયું એટલે કું પનીન ને પંખો સમીને પવન નાખવા ગઈ. તેણે મારા હાથમાંથી પંખો છીનવી સમીને ફેંકી દીધો. એરે, શા એ વેદના ! તે બધા દિવસોની વાતો માં આવાનાં હાલી કારી જાય છે.

શોક : એ પળ કદું છું મામી, કે એવી પંથર જેવી સ્ત્રી ન હોય તો પુરોનાં બિડનાં મનને દયાની નદિ રાખી રાકે, જેમ નરમ હોય તેમ પુરુષ નધારે કદી જાય.

માસી : શી અપર, શેન કરાય એ જ માણુમને થયું કો. બંધનમાં કંઈ એક સખત વસ્તુ ન હોય તો તે બંધન જ ન રહેવાય. પરી શું પુણને કેટલું સ્ત્રીને શ્રેમતી માયામાં કૂચ હોય છે પારિજાતનાં-પણ તેના દોષો હોય છે વળી.

શોક : દહણ પળ જો તે શાકીમાં નદિ એમા મધ હોય તો જા સંમજસી જોડું જાણી.

[ભય છે]

[પાટોરાજીનો પ્રવેશ]

પાટોરાજી : મોટાભાઈ ! એ મા ! આજે શું રહેવાય ! તમારી વડ કો છે કે પિયર આવી !

મામી : ને શું થયું છે ? તેમાં તમને આટલી બધી ફિકર ચાને ?

પાટોરાજી : તે ખટું. અમારે શું ? આતો પનીન જાણુ ઉપર આખી પોગના મળુસોને હેન છે એટલે—

માસી : હા, તેટલા માટે જ પનીન જેવા ઉપર હેન રાખે છે તેને તમે બધા મળીને.

પાડોશણ : તો બહુ સારું. મોડીબેન. મણિએ બહુ સારું કામ કર્યું છે. આટલું સારું કામ બહુ ઓછી જીંઘો કરી શકે.

માસી : સ્વામીની ઇચ્છા પ્રમાણે જે ચાહે તેને જ તમે સારી જી કહો છો ને. મારી મણિ પણ એમ જ કરે છે.

પાડોશણ : હા, તે તો જોઈએ જ છીએ.

માસી : મણિ હજી નાદાન છે એટલે તેને રોગી પામે જોધામ રહેલી જોઈને યતીન અકળાતો હતો. આખરે ડાક્ટર સાહેબની રજા લીધી અને પછી-જવા દે તમે થાપ એટલી નિંદા પોણે પોણે કરી ને કરોતે, પણ યતીનના કાન આગળ કાલાદય ફરેશો નહિ.

પાડોશણ : વાહ રે ! મણિ શા કંઈ વરે ચારે પિયર જાય છે તે સમજી શકાય છે.

[નય છ]

[ડાક્ટરનો પ્રવેશ]

ડાક્ટર : આ છે શું ? દરવાજા આગળ જોડે છું તો ફૂંકે, પેટી ગાડીમાં ચડાવીને વડુ તેના ભાઈની સાથે ક્યાંક જાયની હતી. મને જોઈને જરા થોભી મુઠ્ઠાં નહિ. રોગીની હાલત જરા પૂછીએ, પણ તેણે નહિ. તેની સાથે ગઈએ કયો છે કે શું ? (માસી નિરૂત્તર) રોગીની આ અવસ્થામાં, કંઈ નહિ તો હમણાં થોડા દિવસ તો વડુની સાથે તમારે માનુષ્યો અંધ રાખવું જોઈતું હતું.

માસી : અને ત્યારે કે, ડાક્ટર ? સ્વભાવ તો મર્યો પણ નહિ જાય. ધરમાં બેગાં રહીએ એટલે જરા જોડાયેલી તો ચલાવી જ.

ડાક્ટર : આ વડુ મારી મંગાવીને ચાલી ગઈ, તે તમે જરા ના પાડી હોત તો જે અસ થાત. (માસી નિરૂત્તર) કાણ જાણે. કાચ એ મર્ધ એવી જ તમને ટાંકે વળી હશે, પણ હું તો તમને ચોખ્ખું

ચોખ્ખું જ કહું છે કે તમે આવી રીતે વડુને કાઢી મૂકીને દાણે દાણે યતીનની આશાનો લાંગ કરો છો, તેથી તેના જીવનને હાનિ જ થાય છે. રોગી પ્રત્યેની અમારી ફરજ સૌ પહેલી, તેટલા માટે જ મારે આવી સ્વસ્થ વાત કહેવી પડી, નહિ તો તમારા સામુવડુના ગદગદમાં વચ્ચે પડવાનો મને અધિકાર નથી.

માસી : જો વાંકે કયો હોય તો તે વિશે હસીલ ફરવાથી કાંઈ વળવાનું નથી. હું પોતાને હલકી પાડીને વડુને પાછી આવવાને કાગળ લખું એ નો આ જનમમાં ચલાવું નથી, પછી તમે ગાળ મેં કે ગમે તે કરો. હજી તમે એક કામ કરી શકો, ડાક્ટર.

ડાક્ટર : શું, કહેાં.

માસી : સ્ત્રીનારામપુર વડુનાં જાંપાને એક કાગળ લખી નાખો. તેમાં લખો કે યતીનની શી સ્થિતિ છે. વડુના આખરે હું જેટલા ઓળખું છું તેટલા ઉપરથી મને તો ખ્યાની છે કે તે કાગળ મળતાં જ વડુને લખતે અચીં આવશે.

ડાક્ટર : હીક, લખું છું, પણ વડુ પિયર ગઈ છે એ વાત કેમે કરી યતીન જાણવા ન પામે એ જો જો. હું તમને કહી મૂકું છું કે એ ખબર ઉપર મારી કોઈ પણ દવા આવશે નહિ. હિમ્મિ, જોન, તું ત્યાં જોઈ રહી છે તે એક કામ કર. તેને જે ગીન ગમતું હોય તે તેનાં બારણાં આગળ જેમીને ગા. તેને વડુની ખબર પૂજવાનો રહેજ પગ વખત જ મળવો ન જોઈએ ! માંભણું ને જોન ! હમણાં રવાના વખત નથી. રવાનું પછી યદ્ય રહેશે હમણાં તો ગીન ગા. તને કશું તો છે મેં કે હું એક પુસ્તક લખું છું. તેમાં સિંધ કરી આપીશ કે ગીતના તરંગો (વાદ બેથન) અને ગેગનાં બીજની ગીતિ મિલકુલ બિતરી છે. નોખેલ પ્રાકૃતની જ તૈવારી કરી ચ્હો છું એમ જ માને ને ? સમજ ?

[નય છ]

[હિમિતુ ગીત]

એ મરણેર સાગર પારે ચુપે ચુપે
એલે તુમિ ભુવનમોહન સ્વપન-રૂપે.

કાન્ના આમાર સારા પ્રહર તોમાય ઉકે
ધુરેછિલ ચારિદિકે બાધાય ઠેકે,

બન્ધ છિલેમ એઈ જીવનેર અંધકૂપે.

આજ એસેછો ભુવનમોહન સ્વપન-રૂપે.

આજ કિ દેખિ કાલોચુલેર આધાર ઢાલા

સ્તરે સ્તરે સંધ્યાતારાર માણિક જવાલા.

આકાશ આનિ ગાનેર બધાય લઈ આછે,

ઝિલ્લરવે કાંપે તોમાર. પાયેર કુછે.

ખંદના તોર પુષ્પબનેર ગંધરૂપે.

આજ એસેછો ભુવનમોહન સ્વપન રૂપે

(નિપચે નેધની) આણું છું, મોહાંબાધ અદર

જ આણું છું.

[અખિલનો પ્રવેશ]

અખિલ : કેમ બોલાવ્યો, કાકી ?

માસી : તને બોલાવવાને માટે પતીન મને
કાલથી કહી રહ્યો છે. આજે હવે હું નહિ વારી
શકી.

અખિલ : એનાં પેલાં ઘર ગીરણીની વાતને
માટે ?

માસી : એ વાત એના મનમાં બારે જગમગ
ગઈ છે; પણ તે વિષે એ પૂછવા માગતો નથી.
જેટલી વાર એ વિચાર ધકકો મારેલો આવે
છે તેટલી વાર તે તેને ખમેડી મૂકે છે. નો વાત હું
તેની આગળ કેમે કરી કહીને જ નહિ-તે પણ
કાઠવાનો નથી.

અખિલ : તો મારી શી જરૂર પડી ?

માસી : વીલ કરવાને માટે.

અખિલ : વીલ ? હવે શ્રી !

માસી : હું જાણું છું, કે કશી જરૂર ન હતી.
પણ મારા સોગન દહિ હું કે આટલું તો તારે
કરવું જ પડશે. એ જેને જે કાંઈ આપવાનું કહે
તે સંભવિત હોય કે અસંભવિત બધું જ હું
ખરાબર લખી લેજો. હસતો નહિ, વાધો પણ
ઉઠાવતો નહિ. પછી વીલની શી દશા થવાની છે
તે હું જાણું છું.

અખિલ : જાણું છું સ્તો. જ્યોત્ જિ
ફિફધનું આખું સામ્રાજ્ય હું મતીનને હાથે વીલ
કરાવીને લઈ લઈ શકું. મને ખાતરી છે કે સમગ્ર
બહાદુર અણુધટતા કમાણી (pandit in the office)
નો આશિષ મૂકીને અણધારમાં મુઠ્ઠામાં મારવા
નહિ જાય. પણ જુઓ, કાકી, હવે તમારી સાથે
આ ધરની વાત કરી લઉં. મારો અસીજ—

માસી : અખિલ, હવે એક બે સામી વાત
કહેવા કે ધરમાં ને બહાર જુની વાત બોલી
બોલીને મારો મ્વાસ રૂંધાઈ ગયો છે. હવે સંભગ,
તારો અસીજ હું પોતે જ છે, એ વાત હું
પહેલેથી જ જાણું છું.

અખિલ : આ શું કહો છો, કાકી !

માસી : બસ, મોગવવાની કાંઈ જરૂર નથી. તે
સારું જ થયું છે. હું જાણું છું કે મારી
મિલકતમાં તમારો જ હક્ક છે એટલા માટે તમે
સદા તેના ઉપર નજર રાખના આગ્રહો છો—

અખિલ : છી, છી એવું—

માસી : તેમાં બેડું શું છે, કહેને ? તને મારા
છેકશ જેવા જ તો છે. તમને જ બધું આપી જાવ
અમે એ બેતો હતી. પણ આપુ મોટી ભેન ઉપર
કોયે બરાબરને મને જ બધી મિલકત આપી ગયા.
તે કોયે રામવા પહેલાં જ તેમનું મૃત્યુ થયું. આજે
તેઓ સ્વર્ગમાં છે, તેમનો કોય આજે રહ્યો નથી.
એટલા માટે જ બાપુની સંપત્તિ તેમના દીકરાને
માટે મેં ખરડી નાખી છે. લક્ષ્મીની કુખાપી
તમારે કોય વાતની શીલૂપ નથી.

અખિલ : એ વિગે તમને મેં કાંઈ કહ્યું છે કાંઈ દહાડે !

માસી : છુદ્ધિ હોય તો બોલવાની કાંઈ જરૂર પડતી નથી. ઘર ખંધાવવાનો નિશા યતીનને વળખે. એ નિશામાં કેટકેટલાં અસલ દુઝો રહેલાં છે તે તમે પાકી છુદ્ધિના કાપણવાળાઓ નહિ સમજો. હું આ-એની માસી-એટલે મારી છાતી કાટવા લાગી-છીની કાઢવા ક્યાંથી ? તારી પાસે જ આવવું પડ્યું. તેં એક ખોટા અસીલ ઉભો કરી—

[હિમિનો પ્રવેશ]

હિમિ : માસી, ગોરાણી આવ્યાં છે.

માસી : બેન, હું તમને જરા બેસવા કહે. હું હમણાં આવું છું.

[હિમિ વધ છે]

અખિલ : કાકી, તમારી આ ભાણેજની ઉમ્મર કેટલી હશે ?

માસી : સત્તર હમણાં જ પૂરાં થયાં. આ વરસે જ આઇ, એ ની પરીક્ષા આપશે.

અખિલ : અવાજ બહુ જ મીઠો છે. બહારથી એમનું ગીત મેં સાંભળ્યું છે.

માસી : એ બંને ભાઇબેન એક જ જાતનાં છે. મોટાભાઈ ઘર બાંધે છે, એ ગીત ગાય છે, બંનેમાં જ એક જ સુરની લીલા છે.

અખિલ : વિવાહ સંબંધ—

માસી : ના, એના મોટાભાઈ માંદા પડ્યા તારથી એ વાત કોઇને બોલવા પશ્ય દેતી નથી. ભથ્થા કરવાનું બધું છોડીને અહીં જ પડી છે. અખિલ : પણ સારો વર શોધી આપી શકું એમ છે-જો ફરી—

માસી : જેવો અસીલ શોધી આપ્યો હતો તેવો જ ને ?

અખિલ : નહિ કાકી, મરકરી નથી કરતો. મને થાય છે, કે એને જો એકાદ હારમોનિયમ મોકલું

તો તેમાં તમારે—

માસી : કાંઈ વાંધો નથી. પણ એને હારમોનિયમ તો ગમતું નથી.

અખિલ : ગીતની સાથે ?

માસી : ગીતની સાથે એભાજ વગાડે છે.

અખિલ : વારું તો એભાજ—

માસી : એની પાસે તો છે એભાજ.

અખિલ : બીજો એક ઘરો. સંપત્તિ વધારવી એવું નામ જ તો શ્રીવૃદ્ધિ.

માસી : ભલે- આપને એભાજ હવે મારી વાત સાંભળ. આજ સુધી આ તારા અસીલને મારાં બાપીદા ઘરેણાં વેચીને જ બાજ આપની આવી છું. કોઇ કોઇ વાર અસીલ ન્યારે તથ્ય દિવસમાં જ વધત કરવાની તાકીદ આપતો. ખત લખતો ત્યારે હું બાજ વધારી આપ્યા કરતી એટલે આને હવે મારી પાસે કંઈ રહ્યું નથી. આમ કાકીની સંપત્તિ ભગીજની તિન્નેરીમાં જ ગઇ છે. પ્રેતભોક્ષા મારા સસરાને સંતોષ થયો હશે-પણ મારા બાપુ, યતીનની મા-પરણેકમાં તેમની અખિમાંથી જો આંસુ પડતાં હોય—

[હિમિનો પ્રવેશ]

હિમિ : મોટાભાઈ તમને બોલાવ બોલાવ કરે છે. માસી, જલ્દી કરે છે અને વારેવારે ભાગીની વાત પૂછવા કરે છે. તેનો જવાબ કેમે ક્યોં મારા મોંમાંથી તો નીકળતો નથી. માટું તો મળ્યું જ કંધાઇ જાય છે.

[બે હાથે મોં દાબીને રમે છે.]

માસી : રડીશ નહિ, બેન, રડીશ નહિ. હું જાનની પાસે જઈ છું.

અખિલ : કાકી, હું જો કાંઈ કરી શકું એમ હોય તો કહેજો. હું કહે તો યતીનની પાસે જઈને—

માસી : હા, યતીનની પાસે જવું પડશે. તેનું પેલું વીંચ—

[ભવ છે]

[આહુ]

કરવો ? રશિયન મમાજ ઉપર આની અસર પડ્યા વગર રહે એમ લાગતું નથી. જોકે રિપોર્ટો તો એવા મળે છે, કે બધી પ્રજાએ પણ રાજ્યના કાર્યને સમજાવે જરીને સંમતિ આપી છે.

ખરું તો ટ્રાટ્સ્કીપક્ષ અને સ્ટાલીનપક્ષમાં, જે કાર્યપદ્ધતિના બેન્ને કારણે ઝડપે ઉભા થયા છે તેના જ આ પરિણામો છે. અને સ્ટાલીને હવે સામા પક્ષને નિર્મૂળ કરવાનું નક્કી થયું હોય એમ જણાય છે.

નવાં સુધી આખી દુનિયામાં સામ્યવાદ ન રચાય ત્યાં સુધી એક દેશ સાચા અર્થમાં સામ્યવાદી રહી શકે નહિ, માટે એક જ દેશમાં સામ્યવાદને સ્થિર કરવાનાં પ્રયત્નો કરવા કરતાં બીજા દેશોમાં પણ ક્રાંતિ થાય એ માટેનાં પ્રયત્નો લેવાં જોઈએ એવા મત ટ્રાટ્સ્કી અને તેનો પક્ષ ધરાવે છે. જ્યારે સ્ટાલીન અને તેનો પક્ષ એવું માને છે કે, જગતમાં બીજા તાત્કાલિક ક્રાંતિ ન થાય તો પણ એક દેશમાં મામ્યવાદ સ્થિર થઈ શકે છે. આજે આખી દુનિયામાં સામ્યવાદની સ્થાપના થઈ શકે એવાં બધા અશિન્તવ્યમા આવ્યા નથી તેવે વખતે એક દેશમાં નવાં સામ્યવાદની સ્થાપના થઈ શકી છે ત્યાં એનો વિશ્રાસ કરવો, અને ક્રાંતિએ શ્રેલા કાર્યને ટકાવી રાખવું તથા બહારના આક્રમણોની સામે ટકી રહેવા માટે ઉલ્લેખે ઉભા કરાને પૂર્ણ તૈયારી કરવી, આમ થશે તો દુનિયાનાં બીજાં દેશોના, મજૂરોની સામે સામ્યવાદનો એક આદર્શ ઉભો કરી શકશે, જેનાથી બીજાંને પ્રેરણા મળશે આજના પ્રતિકૂળ સંયોગમાં જો રશિયા જગતમાં ક્રાંતિ કરવાના કાર્ય પાછળ પોતાની શક્તિ ખસડશે તો જે કાર્ય થઈ શકે છે એ પણ ભાગી પડશે અને તેની અસર દુનિયાના બીજા દેશોની મજૂર ચળવળ ઉપર ઘણી ખરાબ પડશે આ જાનની વિચારમંડળી ચક્રિય રૂપની છે. જે લોકો સુલ્લ-સિદ્ધાન્તવાદીઓ છે તેઓને આ બીજા વિચરમંડળી કરતાં પહેલી વિચારમંડળી યોગ્ય લાગે છે, જ્યારે

બીજા પ્રકારની વિચારમંડળી વ્યવહારકુશળ છે, એવું માનનારા પણ ઘણાં છે. આ વાદ ૧૯૨૭ માં ઉભો થયો, અને ત્યાર પછી એને લીધે ક્રાટકૃત વધતી ગઈ, આ ક્રાટકૃતનો પડોશ આ કેસમાં જોઈ શકીએ છીએ. પોતાની કેરિયતમાં કાર્લ રેકેક સ્પષ્ટ જણાવે છે કે, આજે જગતભરમાં ક્રાંતિની ચળવળ ચલાવવા પાછળ પડતાં યુદ્ધને નિર્મનજી આપવા જેવું થાય છે, અને એ રીતે દુનિયા ઉપર આક્રમક ઉતારવામાં અને શાંતિમંગ કરાવવામાં મદદ કરી જશે જરૂર છે, એટલે દાલ તુરત આ એક જ દેશમાં સ્થપાએવ સામ્યવાદી તંત્ર વધારે મજબૂત બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો એમાં જ હઠાપણ છે. આમ સ્ટાલીન પક્ષ વધારે સાચો છે એમ આ કેસ દ્વારા સાબીત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

પણ તેના વિરોધીઓને આટલાથી કદાચ સંતોષ ન પણ થાય, દુનિયાનાં મૂડીવાદી રાષ્ટ્રોની વચ્ચે એક જ દેશ કેવી મામ્યવાદી પોણે ટકી શકે જ નહિ, અને જ્યાં જો તે ટકે તો સામ્યવાદી રહી શકે જ નહિ; બીજાં મૂડીવાદી રાષ્ટ્રોની સામે આર્થિક સહકાર કરવો પડે અને રાજકીય સહકાર પણ કરવો પડે, અને નેને પરિણામે મૂક શિખાન્ત ઉપર જ ધા કરવા જેવું થાય. આજનું રશિયા ધીમે ધીમે સામ્યવાદવાદી પીડે હર કરતું ભય છે એવું આ લોકોનું ધારણું છે અહીં આ ચર્ચામાં આપણે ઉત્તરવાની જરૂર નથી રશિયામાં જે આ બધા ચોકાવનારા કાવતર્યાં તપાસે આવે છે તેની પાછળની આ પરિસ્થિતિ જો લક્ષમાં લઈએ તો કેટલીક બાબતોને ઉપર આલોચના કરવી જશે.

આજે રશિયાની સામે જર્મની અને જપાન એક પછે લડવા માટે ઉતારવાં થયા છે તેની સામે રશિયા ટકવા માગે છે, એકલાના પત્ર ઉપર ટકી શકે એમ નથી, અને તેથી કામ, છીનવી કે

અમેરિકાની મદદની તે અપેક્ષા રાખે છે. ક્રાંતિ સાથે તો તેણે રીતસરની સંધિ કરેલી પણ છે. પણ બીજાં મૂડીવાદી રાજ્યો રશિયાને કંઈ રીતે મદદ કરી શકે? રશિયા બળવાન થાય અને આખી દુનિયામાં ક્રાંતિ કરવા લાગે તો? બ્રિટન અને અમેરિકા જેવાં રાજ્યો પોતાના જ દુરમનને બળવાન કરવા તત્પર ન થાય. આ લોકોને શાંત પાડવા, અને અમારો આશય જગતક્રાંતિને નથી, અમે તો હાલ તુરંત અમારા જ દેશમાં સામ્યવાદને સ્થિર કરવા પાછળ પડ્યા છીએ એવું આત્વાસન આપતું જરૂરી છે. આવાં આત્વાસન વગર બીજાં મૂડીવાદી રાષ્ટ્રોનો મદદ તો શું પણ સહાનુભૂતિ પણ અશક્ય થઈ પડે, આ મદદના હેતુથી પ્રેરાઈને જ સોવિયેટનું પરરાષ્ટ્ર ધોરણ આજે કામ કરી રહ્યું છે.

બધા કેસો આ એક બાબત પુરવાર કરવા માટે મુખ્યત્વે ચલાવવામાં આવે છે, અને રોકેકની આખી કેશિયત બરાબર વાંચી જવાથી આ જ વસ્તુ ક્ષિત થાય છે. અને તે એ કે રશિયાનો આખી દુનિયામાં ક્રાંતિ કરવાનો ધરાદો નથી; અને એ રીતે રશિયા યુદ્ધ ઉભું કરવા માગતું નથી પણ શાંતિ સ્થાપવા માગે છે.

દેશની અંદર જ આવા વિરોધી પક્ષોને રહેવા દેવામાં તો કોઈ પણ સરમુખત્યારી નેબમ જ બુદ્ધિએ; એમાં પણ ન્યારે આવો વિરોધ એ પર-રાષ્ટ્રીય રાજકારણ ઉપર હારે અસર ઉપજાવનારો હોય ત્યારે તો આવો વિરોધ સહન કરવામાં ન આવે એ મમજી શાય છે અને માટે જ આ વિરોધીઓને ક્યારી નાખવામાં આવે છે. પણ આમ કરવાથી આ આંતરવિમુક્ત થી જરૂરી કે કેમ એ શંકા જ છે.

એક પ્રશ્ન એ ઉભો થાય છે, કે ન્યારે યુધ્ધની નોખત ચરેઆજી ગડગડી રવી છે, ત્યારે આવાં કાવતરાંની ખુલ્લી તપાસ કરવાની પાછળ શું હેતુ હશે? આ તપાસની વિગતો બહાર

આવે છે તેને પરિણામે તો દેશમાં કારખાનાંઓ અચ્ચવગ્ધિન છે, રેલ્વેમાં ગમે ત્યારે ભંગાણ પડે છે, કામગીરીમાં શિથિલતા છે, અને મોટા મોટા કાર્યકરો પણ વિશ્વાસપાત્ર નથી, તથા અંદર અંદર વિરોધી પુષ્કળ છે, એવી વિગતો. બહાર આવે છે. દુનિયાની દૃષ્ટિએ રશિયાની નિર્બળતા બહાર આવે છે. આવી નિર્બળતાનું પ્રદર્શન કરવાનો શો અર્થ? આનો જવાબ સહેલાઈથી મળી શકે એમ નથી. જો કે ઉપર બતાવ્યું એ બાબત તો મિધ્ધ થાય છે જ, અને આજના રશિયાને શાંતિ સ્થાપવાનો હેતુ પણ સિધ્ધ થાય છે. પણ સ્ટાલીનના પક્ષને ખૂતો ટેકા છે એવું સિધ્ધ થાય છે કે કેમ એ વિશે શંકા છે. કદાચ જર્મની અને જપાનના આક્રમણકારી હેતુઓ બહાર આવે, અને એની સામેનાં પોતાનાં પગલાં શોધ્ય છે એવું દુનિયાને તેમજ પોતાની પ્રજાની સમક્ષ સિધ્ધ કરવામાં આનો ઉપયોગ થાય.

એક બાબત સ્પષ્ટ છે, કે હજી રશિયામાં શાંતિની સ્થાપના થઈ નથી. હજી અંદર અંદર ધુધવાટ ચાલુ છે, અને તે પણ મુખ્ય નેતાઓમાં જ સિધ્ધાન્ત બેદ અને તેને લીધે કાર્યક્રમના બેદો છે. અને વિરોધીઓ બીજી કોઈ રીતે ન્યારે પોતાને વિરોધ બતાવી શકના નથી ત્યારે તેઓ આવા કાવતરાંનો આશરો લે છે. એક બાલુથી ન્યારે રશિયા પોતાનું નવું બધારણ અમલમાં મૂકે છે ત્યારે બીજી બાલુથી આવા ધુધવાટ પણ બહાર આવતા જાય છે. અને હજી યુખ્તાગિન વર્ષોને માથે પણ તરવાર લટક્યાં જ કરે છે. તેમનાં પણ થોડાક વખતમાં જ ચારો આવે તો ના નહિ. જૂના ઓદ્ધોવિકામાં હવે કોઈ મદદરતા માણસો બાકી રહેતા જણાતા નથી. આ રીતે વિરોધી પક્ષનું બી ઉબેડી ને, જૂના વિચારક અને સાથીઓનો નાશ કરીને તથા આડકતરી રીતે પોતાના જ દેશની નિર્બળતાઓ બહાર આણીને ગાલિના કો હેતુ સિધ્ધ કરવા માગે છે

વધી રહ્યો છે, જ્યારે ઇંગ્લાન્ડ જ એક પાછળ રહી ગયું છે. તેનું લાંબી બળ આંધુ હોવાથી જ મુસોલિનીને અટકાવી શકાયો નહિ. સ્પેનમાં બધા રાજ્યોએ તટસ્થતા જાળવી રાખવાના ઇંગ્લાન્ડના પ્રયત્નો પણ આજ ખામીને લીધે અટકી પડ્યા હતા. ઇંગ્લાન્ડના બોલવા પાછળ આજના સરના ખાખાટવા ગાછ રહેલા વાતાવરણમાં પીડા નહોતું. ઇંગ્લાન્ડે આ સ્થિતિ પારખી અને અંતે તેણે પણ જંપલાવ્યું

વસ્તુતઃ કોઇપણ દેશ કરતાં ઇંગ્લાન્ડે જ આજે શક્તિસન્નતાની વધારે જરૂર છે. એક કાળ એવો હતો કે ઇંગ્લાન્ડ મધ્યસ્તીનું પદ ભોગવતું હતું આજે તેનું એ પદ હટી લેવા માટે અનેક હરીફા ઉભા થયા છે ઇંગ્લાન્ડ માત્રાન્ય સૌ કરતા વધારે પયસાએનું પડકાર છે એ છૂટા-છૂટા વેગએલા ભાગોનું મરેકાલ કરવા માટે પુરુષ સાધનોની જરૂર છે ઉપરાંત તેના મર્યાદા ઉપર ઇંગ્લાન્ડ આજે નિશ્ચય કરી શકે એમ પણ નથી. એટલે કટોકટીને પ્રમોતે તેણે પોતાના બળ ઉપર જ આધાર ગમવો રહ્યો

બીજી કારણ સામ્રાજ્યતા માર્ગોનું સંસ્કલ્ય કરવું. આ છૂટા વેગએલા ભાગોને સાધવાને એક જ માર્ગ વચ્ચેના સમુદ્રના મર્યાદા છે. આ મર્યાદા એને સુરક્ષિત ગમવા માટે જૂના જૂના ચાલુએને ઇંદલામાં ઉડેલી દબે સળું કરવાની જરૂર છે

સિંગાપોર અને સિલોન

આ માસમાં બ્રિટિશ સરકારે સિંગાપોરમાં લડાયક હમ્બાલનું રીડીઅર્મલ કરી લીધું છે લાંબો રૂપિયાના ખર્ચે આ સ્થળને લડાયક દરિયાકૂંદથી તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે ત્યાં નૌકામૈત્ર્ય, વિમાનો તથા લશ્કરની જમરી તૈયારી કરવામાં આવી છે. અને હમ્બા કરવામાં આવેના તેના ઉપરના બનાવટી મારા ઉપરથી તે કોઇ પણ પ્રકારના

ચીજી કારણ ઇંગ્લાન્ડના બધા જ આધાર બહારથી આવતી વસ્તુઓ ઉપર છે. ખાધા-ખોરાકી પણ તેને બહારથી મળાવવી પડે છે, અને કાચો માત્ર પણ બહારથી મળાવવો પડે છે એ કોઇ એક કે દોઢ મહિનાને માટે જ ઇંગ્લાન્ડમાં આવતા બધા દરિયાઇ રસ્તાઓ અંધ મરી કે તો ઇંગ્લાન્ડ વગર લગ્નદામી હારે એવી વિકટ પરિસ્થિતિ છે એટલે માત્ર સંસ્કલ્યની દષ્ટિએ પણ ઇંગ્લાન્ડે આ તૈયારીની જરૂર છે

આજે ઇંગ્લાન્ડ જાહેર તો એમ મરે છે કે, આ તૈયારી યુદ્ધ કરવા માટે નથી, પણ શાંતિની રક્ષા કરવા છે ! પણ એમ તો હિટલર પણ મોટું લશ્કર જમાવે છે તે શાંતિ જાળવવા માટે જ, મુસોલિની પણ શાંતિની રક્ષા કરવા માટે જ મહેનત કરે છે, અને એણે જ પાડેલા ચીનાએ આજે ઇંગ્લાન્ડ પણ શાંતિને માટે જ શક્તિ મઠાવે છે !

આ રસ્તે શાંતિ સત્યવારી ? આ પ્રશ્નનો જવાબ સર્જ નથી પણ જ્યારે અર્ધા જ મનથી શસ્ત્રો સજ રહ્યા હોય ત્યારે ઇંગ્લાન્ડ હાથ નેડીને બેઠો રહે, અને પોતાના મેળવેલા માત્રાન્યને, માત્ર સંસ્કલ્ય કે શાંતિને કાળે ગુમાવવા તૈયાર ન જ હોય એ દેખીતું છે શાંતિ મથવાગે કે લડકો ફાળી નીકળશે એ તો ભવિષ્યની વાત છે !

જળમાર્ગના કે વિમાની આક્રમણની સામે અન્યે છે એની ખાતરી કરી લીધી છે

સિંગાપોર એ મથાણા હોપમથને છે આવેલું જાદુ છે. અને પૂર્વ તરફ ચીન, જાપાન અને આસ્ટ્રેલિયા જવાના કે આવવાના માર્ગના દર્યામ નેડું છે. હિંદી મહાસાગરમાં પ્રેક્ષિતનું સામાન્ય આવેલું છે અને પૂર્વ તરફથી આવના

એ મમળતુ નથી માન કેાઈ પણ રીતે પોતાનો બચાવ કરવા માગે છે અને કાસ અને ઈન્ડિની મદદ જર્મની-જાપાનની સામે મેળવવા માગે છે આ એક જ જગ્યા આ કાવતરાની તપાસ પાછળ હોઈ શકે પણ એમ કરવા જતા રશિયા સામ્યવાદી કેટલા પ્રમાણમાં રહી શકશે ? દુનિયાના બીજા રાષ્ટ્રોની સાથે જ રશિયા પણ રાષ્ટ્રવાદ

તરફ જ ઘસડાતુ જતુ નથી ને ? ધર્મી લોકો રશિયા તરફ જે આશાની નજરે જોઈ રહ્યા છે તેમની સહાનુભૂતિ પણ રશિયા ખોટું જતું હોય એવું જણાય છે

રશિયામાં મામ્સાઈઝમ નહિ, લેનિનઝમ નહિ, પણ સ્ટાલિનઝમ શરૂ થતુ જતુ જણાય છે

ઇંગ્લાંડની તૈયારી

આખરે ઈંગ્લાંડ પણ આગામી નરમેધની સામગ્રી તૈયાર કરવા લાગ્યું છે નિશ્ચયીકરણની વાતો તો હવામાં ક્યારે વિતીન થઈ ગઈ છે અને આજે તો ઝડપભેર દરેક દેશમાં શસ્ત્રસરજામ તૈયાર થવા લાગ્યો છે ગાડો માણસ જેમ આહુ અવગુ જોયા વગર દોડ્યો જ નવ્ય એવી દોડ શરૂ થઈ છે દરેક રાજ્ય શસ્ત્રમજૂતામાં એક બીજાથી ચડિયાતું થવા માગે છે જર્મની અને ઇટાલિ તથા રશિયાએ આની પહેલ કરી છે ઇંગ્લાંડ બાકી રહી ગયું હતું તેણે પણ નવા શસ્ત્રોની મામગ્રી તૈયાર કરવાની અને પાંચ વરસ સુધીમાં પૂરી તૈયારી કરી લેવાની યોજના રચી છે

આ મુદ્દા માટે તેણે હમણા જ ૫૫૦ કરો રૂપિયાની લોન મહત્વાની જાહેરાત કરી આ બધા પૈસા સુદ્ધ મામગ્રા મા ખર્ચવામાં આવશે પણ વાત આટલી જ નથી આ ઉપરાંત કરો વસારીને અને નવા કરો એસારીને બીજા પણ કેટલાક રૂપિયા આ પાછળ ખર્ચવાના છે પાંચ વા દરમિયાન કુલ ૧૮૫૦ કરોડ રૂપિયા આ રીતે ખર્ચવામાં આવશે અને તેમાંથી નવા લગાવક બારકસા સૈન્ય વિમાનો, વિમાનો રહા શકે એવા જહાજો, ક્રિસ્ટલ ધી ફાર્ગોલો તથા બાધા બોગકીનો સામગ્રી તથા ગેસના મારામાથી બચવાના છુરખા વગેરે તૈયાર કરવામાં આવશે

ઈંગ્લાંડની આ જાહેરાતે યુરોપના પ્રમુખ રાજ્યોમાં ખગલ/ાડ પેદા કર્યો છે જર્મનીને

ઈંગ્લાંડનો આ વિચાર અને તૈયારી નકામા લાગે છે ઇંગ્લાંડને પોતાના સરક્ષણની કાળજી એટલી ઓછી છે કે આટલો બધો ખર્ચ એ માત્ર રક્ષણ પુરતો નથી પણ એની પાછળ બીજો કોઈ હેતુ હોવાની શક્ય દિશાને નવ્ય છે મુસોલિનીએ તો આ જાહેરાત પછી દમ લાખ માણસોને છુકમ બહાર પડતાં દાજર થવાનો છુકમ પણ કરમાવ્યો છે ઇંગ્લાંડની આટલી નથી તૈયારી શા માટે? આજ સુધી યુરોપના સમુદાયમાં અને નિઃશસ્ત્રીયતાની પરિવ્રત્તિમાં ઇંગ્લાંડને વિશ્વાસ હતો અને એ સાધનો દારૂ પુરોતો બારિ નરમેધ અગ્કની શકે એમ તેની માન્યતા હતી ઉપરાંત કદાચ ઇંગ્લાંડના મોકો ઉપર કરો બોલે ન વધારવાની વૃત્તિ પણ હોય છતાંનિએ જ્યારે એમિસિનિયા છતી લીધી, અને ક્રાઈ રીતે મુસોલિનીને આ મુદ્દા કરતા અટકાવી શકાયો નહિ ત્યારે ઇંગ્લાંડની આમે ઉધડી હિન્દને તા એક પડી એક ધડકા જ કરવા માગ્યા રખેનતો આતરવિમલ જે દિશાએ યુરોપને લઈ જઈ રહ્યો છે તેનાથી પણ ઇંગ્લાંડ એતી ગયું છે અને છેવટે જાપાન-જર્મન કરારો તથા હિન્દના ભાણે ઇંગ્લાંડ નામત થઈ ગયું છે ૧૯૨૪ થી ૧૯૩૧ સુધીમાં જ્યારે બધા રાજ્યોમાં ઝડપભેર શસ્ત્રોના કારખાના ચાલી રહ્યા હતા ત્યારે ઇંગ્લાંડે કશું કશું નહિ અને પછી ગમે વરસે ઉપરાંત બનાવો બની ગયા ત્યારે ઇંગ્લાંડ પોતાની આસપાસ જોયું કે બધા જ રાજ્યોમાં સુદસરજામ

મિલન-મુદ્રત

અનુવાદક

રમણીક કીશન તાલ મહેતા.

વા અનદતાતું મોદર્થ પૂણ મન્દ ગ્તાયે અધિક પૂર્ણ
 ત્વ. તેનો દેહ મ્મગ ગ્તાયે અધિ-કામગ દનો તેની વાની વીણાને
 તિન્મગ ગ્તાયે તેની વનનમી આખો દર્શાવે છે તેની ગ્તાયે દની
 સ્વર્ગના સૌન્દર્ય પોતાની અધિ અનુસાર, પોતાના કામગ હમ્તે જ એ
 સુતરું પ્રતિમાનુ મર્જન કર્યું હતું આવી બુવનમોદિની શોભા, આવી
 અનુપમ ઉપગાદિ આપીને પા વિધાનાએ તેને વેળા મનાવી એ પુ
 ઉચિત હતું ? નાવમા મ્મગ અને કદમના પુ પને પિતવના જ એ જો!

તે વિરમે બાવરસના સુભાષપ્રજ્વપ્રમાનમા ત્યારે કાયના
 ૮ । નાનને હૃદયે આથી મનન અમિતની નદીઓ ઠી ૭ । દની ત્યારે
 એક પ્રમ । સાવ નાની નૃવિદ્યાગ અટાહિમાના હાન ૫ મિનાને મા
 આવીને ઠોમો ઠ્યો અચાનક સસવતાની દષ્ટિ એ મોહ ખિનુ ૫ પટી
 તેજે તેને એ વાન જોશ અસ્થિત નોથે, એને તે ને ની

તેનું નામ ઉપાન હતું સામાન્ય દષ્ટિએ તે એ બિખાગી દોષ,
 ૫૫ સ્વર્ગય દષ્ટિએ તે મન્દગતેષ દનો આથી અધિ, એ અને
 સુવિનૃત મત્ત અન્ય પ્રાન નથી ઉપાસે પોતાના એ મા ૫૦ વિન્ય
 પ્રાપ્ત એ દોષ તે નાનગતેષ દનો સ્વર્ ધર્મિયો તેની પ્રાન દની

વિશ્વની વચનન અને અચાનિતો તેને પૂગ ખ્યાન દનો તેની
 આખો અચવન અને જાન દની નર્ગલય દિન નોનિથી તેનું મુખમ-ગ
 પ્રાપ્તી નુ હતું પ્રાપ્ત વચ તેને અપૂર શોભા અધા ન્યા દના

સસાને પોતાના નોનર્યા પાવિત્ર દનાગી વાસવ તા તે
 જિનુની પદમે દર્શી । તેના મો ને ૫૦ મુખ જની મત તેનો મુખ
 પાન સ્વર્ ૫૦ દાખી સિધિર બા ૩ એમા દાખા પુરો
 વિખા દને ૫૦ ૫ ૫ ૫ ૫

તેણે ઉપગ્રસ્તની સમીપમાં આવીને ક્યું
‘ભિયુ ! લિક્ષાપાત્ર આગળ લાવો !’

લિક્ષાપાત્ર આગળ ધરી સહસા ઉપગ્રસ્તે
આશ્ચર્યથી ક્યું ‘પરંતુ તમારા બને હાથ તો
ખાલી છે એ મને શું આપી શકશે ?’

વાસવદત્તા તમને આ સસારમાં ક્યાર
મળી ન હોય તેમજ આ હસ્તે આગ્રહિત સુધી
કેઈને અર્પણ કરી નથી એવી વસ્તુ તે તમને
આપશે”

ઉપગ્રસ્ત એટલે ?

વાસવદત્તા “આ હાથ ખાલી નથી”

ઉપગ્રસ્ત હું આ સુવર્ણાશ્રુતિવાને શું
કરીશ ?

વાસવદત્તા હું આ સુવર્ણાશ્રુતિવાની વાત
નથી કરતી અમેાધ મુવક ! આ હાથ ખાલી
નથી એ પ્રેમના આસિંગનથી પૂર-ભરૂ છે
હું તે આનિંગન તમને આપીશ કે પના કરો !
ભિયુ ! જે વાસવ તાતી હાથાને અર્પણને માટે
મેહા મોટા શઞ્જાએશરો વ્યાકુળ રહે છે તે
તમને પ્રેમનું અન્નસિંગન આપશે

ઉપગ્રસ્તના મુખ ઉપરના જાનમા ક્યું
પરિવર્તન થયું નહીં વાસવદત્તાએ ફરીથી ક્યું
‘લિક્ષાપાત્ર આગળ લાવો હું તમને લિક્ષામાં
મારું હૃદય આપીશ

“એને અર્થ ? ઉપગ્રસ્તે દૃશ્ય

વાસવદત્તા એનો અર્થ એ કે તમારો
સુકુમાર દેહ લિક્ષાશ્રુતિને માટે સરળતા નથી
આ અનુપમ સૌન્દર્ય-સુખન સસરના રાજાથી
દૂર વનપથમાં ક્રમાવાને માટે નથી આવો ભિયુ
મારા સન્નમાં આવો હું વિધવાની સ્વામિની છું
તમારી દાસી બનીશ

ઉપગ્રસ્તના વાચનાતા પ્રભાવની મુક્ત મુખ

મડગ પર હારયતી એક ફીણ રેખા નજરે પડી
તે મૌન રહ્યો

વાસવદત્તાએ વિરંગ બની ક્યું ‘ઉત્તર આપો
ભિયુ !

‘ફિન્ટુ ક્રનાક કારણેને લાંધે અપ્યારે સમર
નથી” ઉપગ્રસ્તે ઉત્તર આપ્યો

‘તો પડી અપારે ?’ વાસવદત્તાએ પૂછ્યું

ઉપગ્રસ્ત પડી થોડા દિવસો બાદ હું
આવીશ”

‘પડી થોડા દિવસો બાદ હું આવીશ !’

વાસવદત્તા મનમાં વિચારવા લાગી ‘રમ ળિના
ફળુ આ અપમાન ? એક સામાન્ય ભિયુ તેના
સૌન્દર્યનો તિરસ્કાર કરી શકે ! જોયું જશે હું
તે દિવસની પ્રતિષ્ઠા મરીશ”

ઉપગ્રસ્તે વેગપૂર્વક સંધ તરફ પ્રયાણ ક્યું
વાસવદત્તા સુવર્ણાશ્રુતિની માફક તેને નિરન નિશ્ચન
બની જોઈ ગઈ

* * *

પોતાના દ્રુકા જીવનની એક જોતિ
શાખાને સંધ્યા તીવગતિએ બાની ગઈ હતી
શારદીય શુભ આકાશમાં ઉદય પામતા ચન્દ્રના
કિરણો ક્ષેપાજનન આદની મિજબી રશા હતા !

એક સનન વનમાં ચરણોને ધોતી ક્વચર
કરતી ગયા વગી રહી હતી દિવસભરના લિક્ષા
જારથી મુકન ઉપગ્રસ્ત એ વનમાં થઈ પેતાના
મર તરફ આ પો જતો હતો

તે લયકર હિમ પશુ સિલની ઉત્તર કરાના
અવનાર છુટના ઉપેશની કાષ્ઠ ખજ અમર ન
ઈ તેની શક્તિ પ્રતિમા પરિવર્તન થયું નહીં
ઉપગ્રસ્તને આવતો જેટલે સિદ્ધ વેગપૂર્વક તેના
પર પૂરી પડવાને તત્કર બન્યો ભિયુએ એ
જેટલે પોતાનું મનક અગ્રવી દીધું

એક તરફ સિંહ ઉપયુક્તનું બહાણ કરવાને માટે તૈયાર હતો. બીજી તરફ ઉપયુક્ત સિંહનું ભોજન બનાવે ઉભો હતો !

પામે જ એક ગીચ ઝાડી હતી. ગીચ ઝાડીના હૃદયમાં એક છિદ્ર હતું. વનસ્તે નવપ્રાણુ પૂરવા છતાંયે પાંદડાંઓ એ છિદ્રને ઢાંકી શક્યા નહોતાં ! એ છિદ્રમાંથી એક શિશુઓએ તે ભયંકર દ્રશ્ય જોયું.

સિંહ ભિન્નુ પર તૂટી પડવાને તત્પર બન્યો તેણે જ શિશુઓએ પોતાના ધનુષ પર તીર ચડાવ્યું અને મામેની ઝાડીનું વજ્રચળ બેદોને સિંહને ધરાશાયી કરી દીધો.

ઉપયુક્ત ચક્રિત થઈને ચારે તરફ જોયું. પોતાના કાર્યની સફળતા પર હસતો-મનમગ્ન થઈને શિશુઓએ તેના તરફ આવી રહ્યો હતો.

ભિન્નુએ દુઃખભર્યા શબ્દોમાં શિશુઓને કહ્યું. "હાય ! તમે આ શું કર્યું ? સિંહે તમારું શું ખમાડ્યું હતું ? મિના કારણે નિરપરાધની હત્યા ગા માટે કરી ? "

શિશુઓએ મનમાં તે મનમાં વિચાર્યું "નિંદા અને તે વળી નિરપરાધ ? "

પોતાના દયાહીન ક્રોર જીવનમાં શિશુઓએ પહેલવહેલાં અહીં કણ્ણદેવીનાં દશન કર્યાં. તે વિચારિત મૂર્તિની માફક કણ્ણનાર સુધી ઉભો રહ્યો. ઉપયુક્તે પોતાની કણ્ણાભરી દષ્ટિ તેના પર નાખી. આંખોએ જોયું અને દૃશ્યે હૃદયને સંદેશ ઝીલી દીધો.

શિશુઓના પાને હાથ હાથ્યા. તેણે ખબા પડ્યા તીરનું બાધું ઉતારીને ગંગામાં ફેંકી દીધું-એની નિર્દયતા ગંગામાં ફળી ગઈ. પોતાના નિર્લેપ હાથથી ધનુષ્યના એ દૂકા કરીને પગી પર પડી દીધા-એની કડોળતા આખરી ત્યાગ લેવા સાગી ત્યાર પછી શિશુઓ ભિન્નનાં ચળેખાંમાં

પડીને કહ્યું : "દેવ ! આ મારી અંતિમ દત્તા છે !"

ઉપયુક્તે પ્રસન્નમુખે તેને આશીર્વાદ આપ્યા. શિશુઓ પોતાના નવીન સંસ્કારમાં પ્રવેશ કરવા માટે ચાલ્યા ગયો. કેટલા તેની માર્ગદર્શિકા બની.

દયાઈ ઉપયુક્તે મૃગશાયી સિંહ તરફ જોયું-તેની છાતીમાં તીર ખરાબ રીતે પેદી ગયું હતું. ભિન્નુ તેને અત્યંત ક્રિંતાપૂર્વક ગંગાતટ પર લઈ ગયો અને ત્યાં જઈને ઘા ધોવા માંડ્યો.

ગંગાના અંચળ હૃદયમાં-દશે દિશાઓમાં ગીત-મુખાની ગ્રંથિ કરતું એક નાવ ચાલ્યું જતું હતું. શરદની નિર્મળ ચાંદની પૂરવઠારમાં ખીલી હતી. વનપ્રાન્ત અને ગંગાની લહરીઓમાં અપૂર્વ શોભા અંકિત થઈ રહી હતી.

ઉપયુક્ત પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો. સિંહના જીવનની આશા બહુ ઓછી હતી; પરંતુ ભિન્નુ એકાગ્ર બની પોતાનું કાર્ય કરી રહ્યો હતો.

તીવ્ર તેના તરફ આગળ લાગી. ગીતને તર હવે ઉપયુક્તને સ્પષ્ટ સંભળાવા લાગ્યો. તેણે જોયું-નોંકામાં અન્ય કોઈ નહીં, પરંતુ પેલી મુક્તકંતલા રૂપરતી વાસવતા સદૃશ્યને સાથે આંખો લગાવી ગાઈ રહી હતી.

ભિન્નુએ સિંહની છાતીમાંથી તીર બહાર કાઢવાને હાથ લંબાવ્યો. અચાનક ગીત બંધ પડી ગયું. નોંકા ભિન્નની સમીપમાં આવી પહોંચી.

નોંકામાંથી વાસવતા ચક્રિત બનીને બોલી ઉઠી : "ભિન્નુ ! તમે આ શું કરો છો ? જીવન પ્રાપ્ત કરીને આ ભયંકરદિંસ પશુ પોતાના જીવન દાવાને નહિ ઓળખે એ શું તમે નથી જાણતા ? નથી જાણતા કે એ તમારો સર્વનાશ કરી નાખશે !"

ઉપયુક્તે કહ્યું : "રમણી તમે બંધે છો ! બહારથી મુન્ન દેખાતા દિંસ પશુનાં કર્તાં તે

વધારે લખકર નથી. જેના ઝોઠા નસે મનુષ્યોના શત્રુ કામ તેનો વધ કરવાને માટે કાન પર્ષત કમાન ખેંચીને ઊભો છે તેના કરતાં તે વધારે લખકર નથી. પોતાના બંધનથી મનુષ્યને બંધીવાન બનાવી ગણનાર સુન્દર મોહ કરના તે વધારે લખાનક નથી. જેની પાછળ મનુષ્ય પોતાના ધ્યેય ધર્મને મૂલીને અનન્ત જન્મ અને જન્મતા કરી ગયો છે તે હાથમાં સુવર્ણમુકુટ લીધેલી હાથા સમાન નિરસાર લોભ-લાલસા કરતાં તે અધિક બીજી નથી."

વાસવદત્તા કાંઈ સમજી શકી નહીં પ્રેમથી અધીર બનીને તેણે કહ્યું. "ભિક્ષુ! હું તમારી પ્રતીક્ષા કરી રહી અને તમે ન આપ્યા શું તમે શ્રુતી ગયા હતા?"

"ના, ભૂલ્યો નથી. હું આશિષ થોડા દિવસ ખજી અવસ્ય આવીશ."

"આજે જ ચાલો ભિક્ષુ! આથી અધિક સુન્દર અવસર ખજી ક્યારે આવશે? આજે ચન્દ્ર સંસારને આલોકિત કરી ગયો છે તમે મારા ગદનો અન્ધકાર દૂર કરો!"

"થોભી જાઓ!" કહીને ભિક્ષુ ધીમે ધીમે મિંદતી જાતીમાથી તીર કાઢવા લાગ્યો

વાસવદત્તાએ કહ્યું "તમે તમારા સૌન્દરતા તીરથી મને ધાવવ કરી છે. પ્રથમ મને પ્રાણુજન આપો!"

"ધીજી ગયો સુદી! હું જરૂર આવીશ!"

"ક્યારે આવશે?—તમારી પ્રતીક્ષા કરતા કરતાં મારી નયનબ્યોલિત ચાલી ગય ત્યારે? દિવસો ગયુંતાં ગયુંતા સમય મારૂં ચૌવન છીનવી લે ત્યારે?"

ઉપરુતે તેના તરફ જોઈને વિચાર્યું "હું! આ શું? આટલું જાન હોના છતાંયે તે જોડી ગર્તામાં પડી રહી છે?"

વાસવદત્તાએ ફરીથી પૂછ્યું: "ક્યારે આવશે?"

"આ જનનમાં."

"આ જનનમાં? એ બહુ લાંબો અવધિ છે!"

"તો ખજી?"

"આ કાલે કહે!"

"નહીં."

"આ મરીને!"

"આ વગેરે આશિષ એટલું સાચું માનો."

"હું મારી આગળીઓના વેટે દિવસો અને આમમાં ફણે ગયુંતી" રહીશ."

વાસવદત્તા ચાલી ગઈ. ઉપરુત મૃતપ્રાપ્ત મિહના હસ્થમાથી તોન પ્રકવાના ગમમા પ્રવ્રત થયો.

* * *

૨૧૨૬ ગયો, મિરિર ગયો, લેમન્ત ગયો, પરન્તુ ઉપરુત ન આપ્યો વાસવદત્તાએ અનેજાગ અનુપૂર્ણ પ્રતીક્ષા કરી, પરન્તુ ને ન આપ્યો. તેણે અનેકવાર શુભાર સન્યા, પણ સર્વ અર્થ ગયુ

સુખન, શુભધિ અને મન્જિતનીને લઈને આખરે વચનજતુ આવી, છતાંયે ઉપરુત ન આપ્યો. જોતજોતામાં અવધિ પણ પૂરી થયા આપ્યો, પરન્તુ ઉપરુત ન આપ્યો. વાસવદત્તા અનુપૂર્ણ-અશ્રાત નયને એ કંઈયે ન આવવાને જોતી નહીં બધા આપ્યા, ન આવવામાં એમ્બો ઉપરુત હતો!

અવધિ પૂરો થવામાં જો મામ બાકી રહ્યા—એક માસ રહ્યો. સંસારના પાન્થનિવ સમ્પા યજેરે પચિક વર્ષ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો એજે શિશુને કામળ ખજે નાખી લીધા હતા, ડેમન્તતો જિસ્તરો બાધી લીધા હતા વસન્તના પુષ્પ-લજ સંકાળી લીધા હતા. ઓખની છત્રી લાક્ષ્યા, બેડા ખજમા પહેરી લીધા હતા વર્ગોનો ખજી

હોટો અને ઘેરી પણ લઈ લીધાં હતા. તેણે પોતાની અંતિમ વસ્તુ ચાંદનીને સમેટી લેવા માટે હાથ લગાવ્યો, એવામાં વાસવદત્તાએ વિક્રમ બનીને કહ્યું : “સાચે જ શું મારાં પ્રિયતમ આ વર્ષે નહીં આવે ?”

રાત્રીનો સમય હતો. સમસ્ત પૃથ્વી અંધકારમાં ડૂબી ગઈ હતી. વાસવદત્તાનો મહેલ સહજ આલોક-માલાઓથી જગદણી રહ્યો હતો. વ્યોતિનાં ફિરિયુ તેનાં સુવર્ણાભુષણોમાં પ્રતિબિમ્બિત થઈને વિલાસકક્ષને અર્પણ શોભા અર્પી રહ્યાં હતાં. અસંખ્ય દીપક તારિકાઓનાં સુમન હતાં; અને તેની મંથમાં વાસવદત્તાનું મુખ ચન્દ્ર બની શોભતું હતું.

તે દિવસે વાસવદત્તાને ત્યાં ઉત્સવ હતો. તે ઉત્સવ તેના એક પ્રેમી-લખપતિના. સ્વાગતાર્થે યોજવામાં આવ્યો હતો. એક બાળુએથી સંગીતની, અને બીજી બાળુએથી સ્ત્રાવીનાં ધારો વેડી રચી હતી. તેની વચમાં અભાગી લખપતિ ડૂબી રહ્યો હતો.

અર્ધરાત્રિ પીતતાં અંગાઉં જ લખપતિ મુસાના પ્રભાવથી પૂર્ણ અચેતન બની ગયો. તેને પોતાનાં-પ્રાણા-ની કાઈ જાતની શુદ્ધિ રહી નહીં. સંગીત બંધ પડ્યું. દામી, પરિચારિકા વગેરે સર્વે વિદાય થઈ ગયાં. ઈશમાં લખપતિ અને વાસવદત્તા સિવાય બીજું કાંઈ ન રહ્યું. નહીં, નહીં. એક બીજી પિશાચિની પણ બેઠેલી હતી. તે કાણ હતી ? કેથા વાસવદત્તાની પરિણાયા !

વાસવદત્તાએ ચારે તરફ જોઈને પોતાના ઓશિરથી એક કચ્છર કાઢી. રાત્રિના મમયે એક વેશ્યાના હાથમાં કચ્છર ! તે શું કરવા માગતી હતી ? ને મુખચન્દ્ર મંગીનમુખા વૃક્ષાવે છે, તે શું વૃજ પણ ફેંકી શકે છે ?

તે પેલા અચેત લખપતિનો વધ દરવાને માટે આગળ વધી. તેના કચ્છરવાળો હાથ ઉઘોયો, તે જાણે રહેતો હતો : “આવધાન ! ઉપર

ધ્રુવર છે. તેનો ડર રાખ !” પાપીયસી વાસવદત્તા તે મૂક હાથના સંકેતને સમજી શકી નહીં. તેણે તે કચ્છર લખપતિની છાતીમાં બેંકી દીધી. તેના આખરી શબ્દો હતા : “હાથ દગાવાળા પિશાચિની !”

રૂપવતી રાક્ષસી-સુક્રમાર પિશાચિની પોતાના વિચ્છેદ પર પ્રસન્ન થઈ ! આ સમયે બહારથી કાષ્ઠએ કચ્છર કંટે પુકાર કર્યો : “વાસવદત્તા !”

કંપિત વાસવદત્તાએ ગવાક્ષકાર ઓઢીને પૂછ્યું, “કાણ ?”

ઉત્તરની આવશ્યકતા ન રહી. ગવાક્ષકારમાંથી ક્ષણની વ્યોતિ તે વ્યક્તિના મુખમંડળ પર પડી. તે શ્રવણ ઉપચુપ્ત હતો !

વાસવદત્તાએ હર્ષપૂર્વક કહ્યું : “ભિન્નુ તમે આવા પહેલવા ?”

ઉપચુપ્ત : “નહીં; પણ તુર્ત જ આવીશ.”
વાસવદત્તા : “તો પછી આવી ક-વેળાએ આવવાનું કારણ ?”

ઉપચુપ્ત : “કાંઈ નહીં. હું મારા વિદાર તરફ જઈ રહ્યો હતો અહીં ગને તમારું સ્મરણ થયું. તમે જાઓ છો કે મુદ્ર રણાં છો એ જાણવાને હું ઉત્સુક બન્યો હતો.”

વાસવદત્તા : “હું જાણત છું”

ઉપચુપ્ત : “પણ તમારી બંને આંખો બંધ છે. વાર. હું જાઉં છું. આજ મને બહુ વિશાંખ થયો છે !”

વાસવદત્તા : “જામા રહો ! તમને તમારી પ્રતિજ્ઞા તો યાદ છે ને ?”

ઉપચુપ્ત : “હા”

વાસવદત્તા : “તમે આ વર્ષમાં અને મળવાનું વચન આપ્યું છે.”

ઉપચુપ્ત : “હજી વર્ષ પૂરું થવામાં કેટલા દિવસ બાકી છે !”

વાસવદત્તા : “ કંઈ એક પુખ્તવાડિયું.”

ઉપશુભ : “ હું તે સમય દરમ્યાન અવરથ આવીશ.”

વાસવદત્તા : “ તમે જુદું બોલો છો, મને ઈતરી રસા છે.”

ઉપશુભ : “ તમાગતનો સિંચ કદાપિ જુદું નથી બોલતો, છળકપટ તેનો ધર્મ નથી.”

ઉપશુભ રજનીના અંધકારમાં ભાગી જઈ અંદરથ થઈ ગયો. વાસવદત્તા ગવાક્ષના હારનંધ કરીને છુપાઈ ગઈ

* * *

વાસવદત્તાએ ધનને માટે લખપતિનું ખૂન કર્યું હતું. બધો એક ખુશી થયો તેને ન્યાયાલયમાં વિચારને માટે ઉભી કરવામાં આવી.

તેનું ધન તેના કામમાં ન આવ્યું. તેના પ્રેમી તેના કામમાં ન આવ્યા તેનું અનુપમ સૌન્દર્ય પણ તેને શિક્ષાયાથી મુક્ત કરી શક્ય નહોતું.

દત્તાત્રિયની ન્યાયાલયમાંથી રજનીની શિક્ષા મળી. પ્રાણદત્ત તેના અર્થાન છૂટકાને માટે શાંતિ હતી તે શિક્ષા નહોતી, આદર્શવાદ હતા.

તેનું રૂપ કૃષ્ણ કરવામાં આવ્યું. તેના અદ્વન્દ્વની અંગે કાંઈ નાખવામાં આવી. નાક-કાન કાંપી નાખવામાં આવ્યા : તેના મૃણાલ કર છિન્ન કરવામાં આવ્યા તેની ધનસંપત્તિ છીનવી લેવામાં આવી.

જે સમયે વાસવદત્તાને આ બીજાજી ચિંતા પડી તે સમયે તેણે અત્યંત કષ્ટ રવરે પ્રાર્થના કરી : “ હું એક અંધવાડિયાની મુદત માગુ છું. મારે મારા એક પ્રેમીને મગવું છે, તે આ અંધવાડિયામાં આવી જશે. પછી હું અત્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક ધાનકરે હાથ ન્યાયની તથવારને મારો દેહ મોખી દમશ.”

કોઈએ તેની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કર્યો નહોતો. થાતકે વાસવદત્તાને કૃષ્ણ અને કૃત્તિસત બનાવીને રાજમાર્ગમાં છોડી દીધી. એક મનુષ્યને તેની સાથે મરવામાં આવ્યો, જે ઉચ્ચ સ્તરે મમરન પ્રગટે તેના પાપની ક્યાને કદી અંભાગારનો હતો.

કેટલું બચાવક અને બીભત્સુ દ્રશ્ય હતું એ ! તેના ધાર્મિકો સોડી અને પડ વડેનાં હત્યા, અને તેના પર માખીઓ બચ્ચાણી રહી હતી. હાથ નહોતો હોવાને લીધે તે માખીઓને ઉગાડી શકતી પણ નહોતી. તે કંઠચુશ્મકે કેવળ રૂઝાંડી રહી હતી.

આજ પૂરે તેના મૌનદર્શના જે ઉપાસના હતા, તે સૌ તેની પૃથ્વા કરતા ઘાળા-ફૂંટી જ તેને જોઈને નાસી જતા. મરે તેના પર યુક્તા હતા, માર્ગ પરનો એકાદિ ભિંચુક, લૂંટો, લગડો, કુદરે રોગી-જીવ તેના રપસંધી બચવાનો પ્રયામ કરતો હતો.

જ્યારે તેણી પાસે વિશ્વને આકર્ષિત કરવાનું રૂપ ન રહ્યું, ચૌતન ન રહ્યું, ધન ન રહ્યું. જ્યારે સમરન મંનાર, તેની પ્રજ્વાલી કરી રહ્યું હતું ત્યારે તે છાંચાવની મમ્બેદનાથી દૂર હતી અને દુર્દિનમાં ઉપશુભને આવીને નવા મરતક પર પોતાનો હાથ મૂક્યો.

વાસવદત્તાએ ચિંતિત થઈને પુકાર્યું “કાણ?”

“હું હું” ઉપશુભે ઉત્તર આપ્યો.

વાસવદત્તા કાંઈક અંશે કંદસ્વર ઓળખી ગઈ. પગનું પોતાનો ભ્રમ ટાળવા માટે તેણે પૂછ્યું : “કાણ તમે ઉપશુભ છો ?”

ઉપશુભ : “ હા હું ઉપશુભ છું !”

વાસવદત્તાએ દીર્ઘ નિઃવાસ નાખી મૂક્યું. “પાછા જાઓ ! તમે શા માટે આવ્યા છો ?” તમે મારો ઉપહાસ કરવા માટે આવ્યા છો ?”

ઉપશુભ : “ તમે મને પાછા આવ્યા જવાનું કહેો છો ? હું તો તમારા કથનાનુસાર તમારો

પામે આવ્યો છું. મારા આવવામાં વિલંબ નથી થતા. ૧૬૧ પૂરું થયામાં હું બે દિવસ બાકી છે.”

વાસવદત્તાએ નિરાશાના રવે કહ્યું : “ હાય ! જ્યારે મારો દેહ વસ્ત્રાન્તના સુન્દરિણી સૌરભવન્તો હતો ત્યારે તમે ન આવ્યા ! જ્યારે મારી શોભાનો ચન્દ્ર પૃથ્વી પર સુધા વર્ષાથી રહ્યો હતો ત્યારે તમે ન આવ્યા ! જ્યારે ઘાતક મારા યૌવનનો અન્ત લાવવા માટે શિલાખંડ પર પોતાનું શસ્ત્ર સજી રહ્યો હતો ત્યારે પણ તમે ન આવ્યા. ભિક્ષુ ! શું તમે ઐતરશ્ચ અભોધ છો ? મારા સૌન્દર્યનો દીવક શુભાષ ગયો છે. મારી શોભાનો સર્પ અસ્ત પામી ગયો છે ! એવા સમયે તમે શા મટે આવ્યા ? ”

ઉપગુપ્ત : “ ભગિની ! હું ઇન્દ્રિયસુખ અથવા અન્ય કોઈ સ્વાર્થથી પ્રેરાઈને તારી પાસે નથી આવ્યો. શારીરિક મૌન્યનું વ્યર્થ છે. અને તેની સાક્ષી તારૂં આ શરીર આપણે ધન પણ નિસ્સાર છે. તારૂં અવુલ એશ્વર્ય તેને ઉત્તર આપણે. હું તારી પાસે આવ્યો છું, કહે તારે શું કહેવું છે ? ”

વાસવદત્તાની આંખો ખુલી ગઈ. તેણે કહ્યું : “ હું શું કહું, ભિક્ષુ ! તમારા આ પ્રશ્ને મારા ઉત્તરને છીનવી લીધા છે. જાણે હું એક અખ, એક છાયા અને એક મરીચિકાની પાછળ દોડી રહી હતી એવું મને સમજાય છે. મારે કાંઈ નથી કહેવું. તમે મારી મનીષમાં થોડીવાર જિજ્ઞાસુ છો. તમારા સ્પર્શથી મારી યાતના ઓછી થઈ રહી છે તમારા વચનોથી મારો મંતાપ દૂર થઈ રહ્યો છે ભિક્ષુજી ! તમે જ કાંઈક કહો ! ”

ઉપગુપ્ત : “ મંત્રાના સૌ દુઃખનું મૂળ તૃષ્ણા છે, અને તું એ તૃષ્ણાની દાની ખનીને

ઠાકેલી રહી. તેં ક્રમમાં હાથમાં તારો ધમ વેચી દીધો. તેં ધનને માટે તારા પ્રેમી સખપતિનું ખૂન કર્યું. આજે આ દુઃખની વેળાએ કાંઈ તારે ક્રમમાં આવ્યું નહીં ”

વાસવદત્તા : “ હાય ! ભિક્ષુ, તમે આથી વહેલા આવીને મને કોઈર ખાતાં પહેલાં શા માટે ન બચાવી ? તમે આવ્યા, પરંતુ શબ્દ મોઝા ! ”

ઉપગુપ્ત : “ કાંઈ મોઝું નથી થયું. હજી જન્મ મગ્ન છે તું અત્યારે બાલ નેત્રા વિનાની છે, પરંતુ તારા અન્તરયશ્તુ ખુલી ગયાં છે. ઉડ, ભગવાન બોધિસત્ત્વનો હાથ પકડ. તે તારાં દુઃખ દૂર કરશે : તને મુક્ત કરશે. ”

વાસવદત્તાના મનમાં મારમાં આકાશમાર્ગે સુધા-શિન્દુ વરસી ગયાં. તેની સાત્ત્વિક પ્રકૃતિ ભયૂત પછ. તેને સંસારની ક્ષયભયુરનાનું જ્ઞાન થયું જ્ઞાન જ નહીં, અનુભવ ખરું થયો. તેણે ભિક્ષુનાં ચરણોમાં પોતાનું મરતક મૂકી દીધું ; અને તે બોલી : “ હું તૈયાર છું. મને લઈ લેજો. મારો પાલક પકડીને મને શાન્તિના આમાન્યમાં લઈ લેજો ”

ભિક્ષુએ પોતાના પવિત્ર શર વડે તેને સ્પર્શ કર્યો, અને બનેએ સંપ્રતિ પ્રમાણ કર્યું.

પાપ-તાપથી વિદ્યેય વાસવદત્તાએ પ્રાપ્તિતાના સુરસંગેવરમાં આનંદ કર્યું, ધરત્યા મદન્ય કરી, અને પોતાના શેષ જીવનમાં તેણે શાંતિ પ્રાપ્ત કરી.

કવિતાની થેલીમાંથી

સુહૃદ
"માર્ગ"

ડગભરણુ
ભાગ્યર દવે

• માવિની •

• શિખરિણી •

પ્રિય સુહૃદ તણી જે ઊર્મિયેલ ચિત વાણે,
સદ્ય હૃદયવાળી ઊર્મિયે તેહ લાણે,
દિનકર વચનોનો મર્મ સાચો વિચાર્યો
અખિ-દિન વિણ્ય એનો અર્થ ધીરે નધારે
જન જન મહો તો મિષ્ટમોના ધણા છે,
હિનકર વચનોનો મિત્ર કહેનાર કયા છે ?
પથ અપથ કરી મિત્ર સમન્ધ વાતાં
સદ્ય હૃદયને એ હાં ને મોઢ ઘાતા
હૃદય નિજ મુખાનું મિત્ર એ માત્ર વાણે,
સરસ કૃતિ નિદાગી મિત્રની મિત્ર રાણે
સકલ સરસ યાતાં મિત્રને હાં વાણે,
અવર જન કદીયે માપ તેનું ન કાઢે
મકલ સરસ યાતાં મિત્રનું મિત્ર વાણે
સુહૃદ સરન એના સુહૃદ જોષ રાણે

ભરે ધીમે ધીમે ડગમગ થનાં પાદ ડુમગી
જનેનાના હાથે નિજ કર મુખી યાગ થતા
નમારી મસ્તીમાં નવન નમણા માત હિરમા
જગાને કા જાણી રિખત સુમગ વાત્સલ્ય અમિના
'હવે માડી, ખૂંકો ડગભરણુમા વાન વડી શી?'
વળી મના એને દમિત હાકે માન કરી
ધરેના હૈયે કે જનની શીખ શમ્હો પથ વળી
અને કાઢે ઘેનો રવન પગ મુરસાક મળી
પોયો ખુશામાં નિજ રમણ માહિય દમનો
જતો લેરા ત્યા નો ચરણ અટાવા-હી મથો
વિસારી શ્રદ્ધાના પરમદિનના બોધ જયનો
અને છોડી હાથો ચિતન સુખનો માર્ગ શિનો
અદની આધીમા નિજ મતિ મહી મસ્ત મનીને
વિનષ્ટિ પ થે કા મનુજ ધસનો લાન સુધીને ?

ઉચિત રસ વાંછા^૩

હરિલાલ ગો. પંડ્યા

અને આવી એણે અરવ પગને, હસન કમરે
દીધા આપી મહારા નવન સદસા, નિરમય થના
હુ જે એની હોજી રસમય બની, પ્રેરક મને
અહો ! અભાષો ને દાણ સદગ કર્યે થકકના
રડુ ઉચ્ચારી 'એા મહિક પ્રમદે ! આરણ્યને
કરે છેડું, હેણુ તિમિર વથ મુઝાપ મરશે !'

કરી સમ્યગ્જ્યોતિ સ્થિત યથ હતા પાવણુ દગી
સુધા એજા રેની રિખત મહાર 'એા લુ મહયરી !'
મ્હને હૈયે ઘેરા, અવિશદ રસાતાપ જુની
પ્રજુ શાને શાણી ! તિમિરતન મેન છરનને ?
કહે 'ના સુ અજો પ્રજુ પથ શનો મમકતી
વિમાસીના બનીતી, હુમિન રમવાજા હદ મનો ?'

સમાગમની ઝંખના

ભાતુશંકર પો શાસ્ત્રી.

: પૃથ્વી-સૌનેદ :

પ્રભો ! ચિત-કુરંગને ગમનટોચ ભાવે લઈ,
ક્ષણાર્ધે ચઢવા છઈ, ગહન ગર્ભમાં દેકું.
અને કંઈન વેદના ઉશની એવી વાણે ન તું ?
મને સ્વયં ભચ્ચને પગલ પૂજ્ય વારે ગળી.

સુશબ્દ તુજ પાદનો શ્રવણ પૂજવા થયું હું,
પ્રકર્ય-પરમેશ્વરી ચરણ, ગળી જાઉં હું;
વિરથું તન માહડું તુજ વિશેષ-તાપે તપે :
ઉન્ન સદુ રોમઝા પ્રભુત્વ વાટ તારી ભુવે !

અદોનિશ નિરાશમા શ્રમથડી સરે આસુડા,
પ્રત્યગર-પરમપત્ન મરણનોય મુને કરે !
સમાગમની ઝંખના સપનમાય ભૂલું નહિ,
જતા હજારલાય ! તું દગ્ગ-દાન દેતો નથી !

આતેતુ અનુરાગ આ મુજ ઉરે રહે સર્વદા :
મુરી મુરી ઇળી પડે પગમ પ્રેમનો પાન્થ દા !

પ્રલય પ્રેમી

પ્રભુકૃમાર કાપડિયા

: પૃથ્વી :

અમીગ સુર પુમ્તાં યતરવે ચડી મળીમા
રમે અવનિ આગળે હવ તમિએ આમંત્રના,
પ્રકાશ પ્રગી નમે તુમુવ યુદ્ધના ધાળે
નિપાત વમમા પડે ગડગડી જતા મેધના.
તહી શ્રવન થંભિયાં પ્રગળ દુઃખ એમગના
હમે હૃદય વિચના કદમ પંથ લીડા ગા.
પરંતું નવવેન કે નિરખતો જરા માર્ગમા
જરંત હય લત્તમા મ્મ ક્ય એડી રજો,
પણે ગમન જતને છવન રથંભ-આધાર-શા
કમંત મિરિ નાજ પે પ્રખર ઓગમેત્તપદથી
ઉમે આગ માવતી :

વને વિદ્ય પાવવે. તિમિરમાં નહીં રીજના,
વિલસા નવમે દિશા સકલ વિચની ધૂમના

પ્રાણ રતર કાગ ગો ગરગતો નહીં વાગિરી
ઉરે અખિન વિચને રામવવા ધમે રોગમાં,
અને ગમન મુલ્લી જલપિ અકમાં પી-ગી
કમન રમણે ચડી મદ્ય મરિરે રેવતી
અમળ જગ જગાણથી જલન ભરમ જુખાગી

અત્તદ શ્વ પિંજરે રિપમ શાનિ આગમમાં,
દમેન દિન દુઃખમાં વિગત કે લાડી વાળાં,
હમે પ્રથમ વાગે અવનિ નિતમાં નવનંગાં,
પ્રમા પ્રવચની ભયું પ્રફુલિ-તાંડવ દેખિયં.

ઉમે પુમગમાં જતાં ગમખી નહીં અખીરી,
દમે કુદરી ને વર વિદ્યની પાખીરી.
અને ગમના મુખે જલ્ય મરિરે નરંતી,
રમે નિઃખનો પ્રિયા-પ્રમુતિ નાસ પ્રી-વતી

પ્રભુને ધાટ

કોલક

મારો આગમ તયને આવવા ઝો તારે ધામ !
પ્રભુજી આવવા તારે ધામ !

સૂની મારી બોમ પડી છે,
મૂકે બધાં આ રાત પડ્યા છે,
ધન સ્મરાર એમરે છે-

એક જ છે આ વેળ-
પ્રભુજી ! આવવા તારે ધામ !

મરુભિમાં દિશા મુની
જંગલ ગોરે રજની રાતી
દર દર મારી નજર જોતી

દિવ્ય પુલિનાં તેજ !
પ્રભુજી ! આવવા તારે ધામ !

નીચ મગનમા તારસિ ટમકે
વીજ તણા પનકારા ચમકે
કાદળિયાના દેશાં મલકે

ધરનાં હોરે હોશ !
પ્રભુજી ! આવવા તારે ધામ !

સ્વામી ! તારો બાલક આવે.
દિવ્ય બોમને કડિ આવે
અગાધ હિર-હર આમુ લાવે

છોડી આ પગ વાટ, !
પ્રભુજી ! આવે મંગલ-વાટ !

(૧) બાલનિરૂપણમાં વધુઅરી હોડોડિતનો જ આગમ કવિ રોષે છે. મરિ તરીકે. નતી દક્ષિ-વિશિષ્ટ રૂપ કે કડી, સાંકળ પૂરી થતા મુખીમાં હાથ લાગતી નથી એટલે 'સેરીનું' સાધારણ દર્શન, સંસ્કૃતનતાની છાંટ પગરુ આવપણને મળે છે. આમને આપ પકિતબોલી છટા, પગર મહેનતે મૂકાતી આવે એ સહેલું ખરું, પણ છેવટનો કવિ અસાધારણ નહિ તેો આશ્ચર્યકારક જરૂર હોવો એકએ, વિજ્ઞાસા ઉપર ટકોરો માટે તેવો જગત વિચાર કઠિના-નવું રોષવા કરી મૂકે આવપણને.

કેમ પશુ છ'દ હશે. ઉપાડ સામાન્યરીતે યામ તેની પરવા નહિ; સ્વીકારાઈ ગયેલી નુની માન્ય-તાઓને બરડો હશે એવો અંત લાગે.

(૨) રાજ્યાત જ કૃત્રિમ લાગે છે, ખાસિયાતાથી ભરેલી; એટલે 'કમલરણુ' ના ઉત્સાહની રેખાકે ભરી જાય છે. બાપાની મતિને વેગ આપના માટે, પ્રખ્યાત વિચારણાને પોથી રૂ જેવી શા માટે કરી ખૂંકો છે? 'અહ'ની આંધીમાં' કે 'ચિત્તિએ પથે' જેવા રાખ્દપ્રયોગો અહીં અપસ્તુત છે.

(૩) વસંતના કેશમાં વેરાયાં છે પંક્તિએ પંક્તિએ. પ્રણયની પૂંછ ઉપર મુસ્તાફ એવો પ્રણયી, સૂરમ સોન્દર્યનાં સંવેદનોવાળું કવિજીવન, તેનું આંતરમંથન તથા વત્તજ્ઞાન એ બધું રસિકતાથી કહેવાયું છે. 'સાચો સોન્દર્ય'રૂતિ જ કવિતાની જનની' એ કેટલું સાચું છે?

(૪) નિતન્ત કઠિનાં રૂત મમ ન વેદ સા મનસીમ્ ।

પ્રમત્તવિદિતાનુભવમવન્યતે વાણિ મામ્ ॥

અલગ્નપદ્મનીરસં મમ વિધાય તસ્મિદ્ગ્જ્જો ।

સમાગમ મનોગથં મત્તુ પંચમાળ. કૃતી ॥

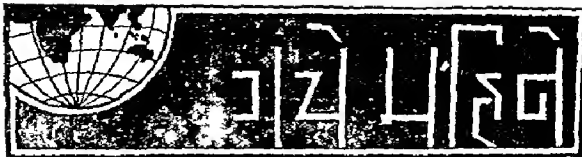
વિકમોર્વસીય

એ વિપ્રજન્મ-નુંગારને બકિતનું રૂપ આપવાનો કે ઉત્પત્ત કરવાનો પ્રયોગ અહીં થયો છે. પહેલી ચાર લીટી 'એત કુર'ગને ગતન રાગે' લઈ જાય એવી, જ્યોતિર્ન્યુ જેવી મનોગમ્ય છે. પાછળનું ઉત્તરાણુ થકી દે તેવું છે. 'આસુડાં' અને 'મુને' જેવા પ્રયોગો છ'દાખર્ચ કાન્યોભાંથી જવા નેહએ, દસમી લીટી અસ્પષ્ટ છે. છેલ્લી એ અર્થ'ત સુંદર છે.

(૫) સાચ કાચી રૂતિ છે, છતાં આશાસ્પદ છે. પ્રણય સામે માનવીને અડચ ઉભો રાખવાની જે નેમ કવિએ વિચારી છે તે છ'દવાધથી વિચારી એતાં નબળી લાગે છે. ચોથી અઢાર લીટી સુધીના માર્ગમાં અર્થાન્તર યદ મયું છે. એટલે કે કતાંની નિરૂપણ માત્ર ખૂટી છે. 'ધણીવાર સિદ્ધ દરત કવમ પશુ અંતરમાં હોય એટલું' છ'દાંધણીમાં બાંધી રાખી નથી. એ છ'દખર્ચતા! શું સાચે જ તે અમારી બેરફૂરને કબજે કરી લીધી છે? સાચે જ ?

(૬) 'ધન સૂતકાર ચોમેરે છે' એ ઉપરની એ પંક્તિએ પકડીને ફરી લટકી રહી છે એ પંક્તિ? ક'હને નચાવવી નચાવવી દોરી જાય એનું નામ સાચો ગેયરચના. પ્રયુને ધામ જવાની કે શોધવાની તિજ્ઞાસામાં-સામાયને લગાડ નથી. તેમજ આવી કહેલુ-મંગલ પ્રાર્થનામાં વિનમ્ર દિલસૂત્રીની ગેરહાજરી પણ ખૂબ છે.

બન્ડલાત ગાંધી

શ્રી. રતિલાલ મહેતા

મુસોલિનીનો હુકાર:

આ સમી અરેવ પર સ્વર બનીને, કાષ્ટ ભુતીયમ મીઠર કે એમરલસ કે માકે એન્ટની દિગ્વિભવ કરીને નગર પ્રવેશ થે તેમ મુસોલિનીએ ટ્રીપોલીમાં વિભવપ્રવેશ કર્યો. આફ્રિકન વતનીઓની નમ્ર મનામી ઝીનીને બાવિ પુદ્ગની બ્લડ રચના જોતો જોતો એ પાછો ફર્યો.

લીનિયા ખાલેથી પાઝ કરીને એણે ફેસીઝમની ૧૮મી સવત્સરીની ઉજવણી પ્રસંગે પીઆઝો વેનીઝીયામાં લુમ્બાર્દર બપથ કર્યું. એણે નવ માસના આર્થિક ઘેરાનો (economic embargo) ઉત્ક્રેષ્ઠ કર્યો તે કથુ કે ઘેરા લાક્ષનારાઓને જ આખરે રાન્થે થતુ પડ્યુ હતુ એટલુ જ નહિ આ ઘેરાએ શાનિદારીઓને શાંતિના ખરેખરા ભયકર શત્રુઓ તરીકે બાહ્ય પાડ્યા છે.

“જો એમ કહે છે કે ઇટાલીયન પ્રજા બધુ બુધી જપાને તૈવાર છે એ થાપ આપ છે. ઇટાલીયનોએ ૪૦ વર્ષ માક એકોનાનુ વેગ લીધુ અનેક શર્તો થાદ રાખો અને તૈયાર થાઓ એમ આજના ઉત્તમવારો ચેતવણી છે,

એના આ હુકારની ગંભીરતા આકે સર્વ દેશો આખ મીચી રહેશે ?

હજીસીનીઆમાં અત્યાચાર

ખીખ દેશોમાં સમ્યના અને મરફત ફેલાવવાની આકાશી સેવનાર ઇટાલીએ હજીસીનીઆમાં હમણાં જે મરજે કર વર્ગીયો છે, એ

ઇતિહાસ કદી જુલશે નહિ. તૈમુરની કલેઆમ એની પાસે કુદર બની જાય છે. શેઝીઆની પર કોઈકે બેંચ ફેંક્યો. એના બદલામાં મુસોલિનીએ એડીસઅબાબા પર પોતાના ફર ધારાં છુટાં મુકી દીધાં. હજારોની આંખમીંથીને કતલ ચાલી લોડ ફેંખોને પથ કપૂદ્યુ' કે જે 'ગુલસ્થ' સાથે છિટને તાજેતરમાં જ હાથ મિત્રાયા છે (બુમધ્ય કરારમાં) એ વર્ણવી ન શકાય એવા જંગમીપણાં માટે જવાબદાર છે. કકગતા કેગિ પછી આ બીજો દાહકાર હતો.

સ્પેન-અને ઇટાલી :

સ્પેનના સંઘામ અવિરત પછે ચાલે છે, પણ છેલ્લે છેલ્લે એનું સ્વરૂપ બદલ્યું છે, જે વધારે મંબીર બન્યું છે. બીન-દરબ્યાનગીરીના કારણેને ઠોકરે મારીને ઇટાલીના હમ્બરા સૈનિકો સ્પેનની ધરતી પર ઉતરી પડ્યાં છે, ને સરકાર સામે લડી રહ્યાં છે. સીનેર ડેલવાયોએ કહ્યું તેમ હવેનો સંઘામ ખુદને ખુદથી રીને ઇટાલી અને સ્પેનીશ સરકાર વચ્ચે છે, પણ છિટનના એન્યની એકન લગભગ એમ કહેવાની મુશ્કેલી કરે છે, કે સ્પેનમાં ઇટાલીના નિયમસરના સૈનિકો છે નહિ, અને ઇટાલીએ બિન-દરબ્યાનગીરીના કારણેને ભગ કર્યો નથી. પણ ફ્રેન્ચ પરદેશ મંત્રીમાં ડેબોસે ભારત્વક કહ્યું છે કે ઇટાલીએ પોતાનું તરફર ત્યાં ઉતાર્યું છે, તેના ઘણાં પુરાવા મળે છે. આ ભય કર રિથિત છે. અને ઇટાલી પોને પણ એ કપુ' કહે છે કે અમે સ્પેનમાંથી અમારા 'રચમેન્ટે' પાછા બોલાવવા તૈયાર નથી. ફ્રાન્સે આ સામે વિરોધ તો ઉઠાવ્યો છે, પણ છિટનની દિયકારી વર્તણૂંક એને દબાવી રાખે છે, જ્યાં સુધી છિટન અને ફ્રાન્સ મળીને સખત ચેતવણી નહિ આપે ત્યાં સુધી મુસોલિની પાછું વાળીને નહિ લુએ. છિટન જો સ્પેનની જેમ ફ્રાન્સને પણ દગો દેશે, તો ઇટાલી અને ફ્રાન્સ વચ્ચેની અપરાધમય વધારે નજીક આવી જાયશે.

ફિલિપાઇન્સની સ્વતંત્રતા :

પ્રેસીડન્ટ ક્વેઝોન અને અમેરિકન અમલદારો વચ્ચે થયેલી સમજૂતી પ્રમાણે ફિલિપાઇન્સ ટાપુ એને હવે ૧૯૪૬ ને બદલે ૧૯૩૮-૩૯માં જ સંપૂર્ણ આઝાદી મળી જશે. વિગતો નેકતી કરવા માટે નિશ્ચયોતોની એક સમિતિ નીમાશે. આ નિર્ણયથી કેટલાકનું એમ માનવું છે કે ફિલિપાઇન્સની રિથિત ખરાબ થઈ પડશે, કારણ કે અમેરિકાથી છુટું પડતાં એ જાપાની આક્રમણનો ભોગ થઇ પડશે, પણ ફિલિપીનોને એની બીક રહેતી નથી.

રશિયન સામ્યવાદી પક્ષ :

સોવિયેટ રશિયાના સામ્યવાદી પક્ષની મધ્યમ સમિતિએ પક્ષના સમગ્ર બંધારણને લોકતંત્રવાદી બનાવવાને લગતો ઠરાવ પસાર કર્યો છે. તાજેતરમાં પસાર થયેલા નવા બંધારણ હેઠળ થનારી સામાન્ય ચૂંટણીમાં આગળ પડતો ભાગ લેવાની. સાથે સાથે પક્ષ લોકતંત્રવાદી રીતિઓ અનુસરશે. સંયોગે દીકા કરવાનો હક્ક રહેશે. પક્ષની તમામ સમિતિઓના સભ્યપદ માટેના ઉમેદવારોની ચૂંટણી છ'વી મતનેધિયૂધી થશે.

આ નિર્ણય આવકારણ્યક છે, છતાં એમાં વિશ્વાસ આવતો નથી, કારણ કે "ટ્રુટસ્કીવાદી અનિષ્ટ" ને નામે હજીયે ત્યાં દમન અને ત્રાસ ચાલતા હોવાના ખબરો આવ્યા કરે છે.

કાયા-માલ પરિપદ .

જીનીવામાં વારંવાર જે અનેક ફારસે બજવાય છે, એમાંનું એક ફારસ હમણાં બજવાયું. કાયા માલની બહેંચળી માટે ઉપાયો શોધવા માટે રાજ્યોની એક પરિપદ (રા મરીટીઅન્સ કોન્ફરન્સ) મળી. આંતરરાષ્ટ્રીય દંભ અને કપટનો એ નમૂનો હતો. ઇટાલી અને જર્મનીએ આવવાની ના પાડી એટલે પરિપદમાં કાયા માલ માટે ઘણાં કરનાર

છે, કોઇ અમલી પગલાં પણ લેવાનું છે, છતાં એ તમામ નિષ્ફળ કે અપૂર્ણ જ રહી જવા પામે છે.

હમણાં જ બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના ૫૬૧-
જન સમારંભમાં વ્યાખ્યાન આપતાં આર્થિક
સંયોજનાના નિષ્ણાત ગણાતા સર વિશ્વેશ્વર-
ચંદ્રાએ દેશની આ કંગાળ દાસતાના નિવારણ
માટે ઉદ્યોગીકરણની બારે દિશાઓ સૂચી,
એમણે કહ્યું.

“ આજે જે સ્થિતિ દિશ્માં પ્રવેશ
છે તે અમૂલ્ય છે, ને તેને નામૂદ કરવા
કોઇ ઉદ્યમ પગલા બરવા જોઇએ
ગરીબાઇ ને બેકારીને લઇને આપણા
વિચારો પ્રથમ ગરીબો વિશે હોવા જોઈએ.
તેમનું જીવનપારણું કેવી રીતે વધારવું તથા
તેમને વધારે અવનત થતા કેવી રીતે
બચાવવા એ જ આપણી ચોજના હોવી
જોઈએ.”

એમણે આકાશો અને હાથોનો ટાકોને
લોકોની ગરીબી અને કમસંવિધતાને ચિતાર
આપ્યો અને કહ્યું

“ આજે દિશ્માં જેવી પ્રદેશમાં વધારે
આવકની આશા નથી લોકોની સ્થિતિ
સુધારવાની એક જ આશા ઉદ્યોગ અને
વેપારમાં છે, આપણા દષ્ટિબિંદુમાં હવે
પરિવર્તન આવવું જોઈએ છે પ્રગતિમાન
દેશોમાં ઉદ્યોગોને વિકસાવવા માટે રાજ્ય
તરફથી મદદ મળે છે, પણ હિંદુમાં તેની
અવગણના થાય છે, ઉદ્યોગો ખીનવ્યા
મટે ધન્ય, મૂડી અને જાવરયાની જરૂર
છે, ઉદ્યોગો એ જ આજે કોઇ પણ
રાષ્ટ્રનો પ્રાણ છે ”

આજે કોઇ દેશ દુનિયાના બીજા દેશોથી અલગ
રહીને પ્રગતિ કે વિકાસ કરી શકતો નથી દુનિયા

આજે આર્થિક સંબંધોથી બંધાયેલ છે, એટલે
કોઇ પણ દેશનો આર્થિક વિકાસ બીજા દેશનો
સહકારમાં જ શક્ય બને દિશ્માં ઉદ્યોગીકરણની તો
જરૂર છે જ, પણ ખેતીની સુધારણાની પણ એટલી
અથવા એથી વધારે જરૂર છે, પણ હેતુ કશું તેમ
આનો વિકાસ આઝાદી વિના શક્ય નથી જ.

કાઠિયાવાડની માગણી :

માર્યાદી સંસ્થાતમા પ્રશ્નાચરણને જુદો
પ્રાંત મળી એને જુદી પ્રાંતિક સમિતિ આપવા
માટે ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિ મહામંજારને
બસામણ કરશે એવી વાત ઉઠી હતી અને એવી
કાઠિયાવાડના કારકર્તાઓએ આજે બાજબાજ
જામ્યો હતો

વાત એમ છે કે પ્રાંતોની રચના કરતી વેળાએ
મહાસંજારનું બધારણ ધરનારાઓએ બહાવવાર
વિચાર કર્યો છે એ બંધારણ પ્રમાણે ૧૯૩૪
સુધી કેન્દ્ર કાઠિયાવાડ અને પંજા તથા લાખ
ગુજરાતની પ્રાંતિક સમિતિ આપવી હતી. ૧૯૩૪માં
કેન્દ્રમાં મૂળભૂત ફેરફાર થવા અને પશ્ચિમે
ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના દેશી રાજ્યોની પ્રાંતને
ધર્મ રહેશે અન્યાય બૂસાચો, કાઠિયાવાડે મહા-
સંજાર અને પ્રાંતિક સમિતિમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ
મોકલવાનો અધિકાર પણ મેળવ્યો અને છતાં જ
ગુજરાત કાઠિયાવાડના દેશી રાજ્યોની સમિતિઓ
આડેનો પ્રતિબંધ તો થાનું જ રહ્યો અન્ય
સમિતિઓ આપવાને બદલે દેશી રાજ્યોને સિમ્લિ
દિશ્માં તાલુકાઓ સાથે જ ભેરી નીધા, એમને
આપ્યો કચ્છ અને અર્ધો કાઠિયાવાડ ત્રિભંગામ
તાલુકા સાથે મધાઇ મેળો, માડીના કાઠિયા
વાડની સોળ લાખ જેટલી પ્રજા ધધુકા તાલુકાને
સંમત થઈ

પાછળ વર્ષોના અનુભવ પછી જણાયું છે
કે આ રચના સારી નથી, એમાં સમગ્ર કે
વ્યસ્થા નથી કાઠિયાવાડના રાજકિય વિકાસને

એ રચના રચક નથી. અને કાલિયાવાડના કાર્ય-કરોએ એ સામે પોતાનો અસંતોષ પલ્લુ વ્યક્ત કર્યો. પરીણામે ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિએ કાલિયાવાડનો જુદો પ્રાંત બનાવવાની મહાસભાના મંત્રી મંડળને ભલામણ કરતો દરાવ મળા નવેમ્બરમાં કર્યો હતો. એ પ્રયે એ દર્શાવ્યો છે. ખરી માગણી સમગ્ર નથી. કાલિયાવાડ, ગુજરાત પ્રાં. સમિતિ સાથેનું પોતાનું ભાવિ તોડવા નથી ઇચ્છતો. એને તો એક બે છાંચા મમિતિઓ જ નોંધ્યે છે. એને પોતાના સગડિય વિદ્રાસ માટેના અંતરણી ને અગવડો જ દર્શાવે છે.

સુમારે ઉમી થએલી પરિસ્થિતિ જાણી ગુજરાત પ્રાંતિક મમિતિની સમામાં એ દરાવ માન સ્પષ્ટતા કરતા ખાતર રજુ થયો હતો અને ચર્ચા ખડી પાછો ખેંચી લેવાયો હતો. આશા રાખીએ કે કાલિયાવાડની માગણી સતોષાશે.

નાણાંબાંસની કહાણી:

હજી તો થોડા જ દિવસ પહેલાં દિલ્હીમાં કમિશ્ન પ્રતિનિધિઓ ધારાસભાઓમાં જઈ પ્રધાનપદો સીકારી, ગવર્નરે તરફથી ખાસ મળાઓનો ઉપયોગ નહિ કરવાની ખાતરી મેળવી કંઈક 'લોક દિનપત્રી, કાર્પ' કરવાની આશા સેરી રચા હતાં તેજ વખતે પોતાના તરફથી એક ભણી લામણી-gesture-પ્રદર્શિત કરતાં વાઇસરોય સાહેબે કહ્યું કે: એક કથાણ માટે સરકાર તેમજ ગવર્નરે તરફથી દરેક જાનતા સહકાર, મદાનુક્રમિ અને મુશ્કેલી મળી રહેશે

પણ ખીજી જ કાણે એમના એ ચાંદો જુદા પડ્યા છે, વાઇસરોય માહેજના ઉપસા સંબોધને ફેર ફેર વધારી લેવામાં આવ્યા હતા. પણ એ ચાંદો પાછળ કેવું ચુલાખી અને તંત્રપદ માનસ મંદેનું છે એની સ્ખીની પાછળથી યત્નાની હતી. આંક પડતી બારે જકાતમાં યત્ના કરવાની અને

પોસ્ટકાર્ડના દર બે પૈસા ફરવાની વડીધારાસભાની બદ્ધમતીની માગણી હતી. સરકાર તરફથી પેથ થએનું નાણાબાંસ સભાએ ઉડાની દીધું. પણ વાઇસરોયે પોતાની ખાસ સત્તા વાપરી એને સર્ટીફિકેટ કયું. સભાએ એ સામે પલ્લુ પોતાની નાપસંદગી વ્યક્ત કરી. સર કાવસજી જહાંગીર જેવા બિદકુલ વિનીત અને સરકાર પક્ષે માણસ પણ પોતાનો વિરોધ વ્યક્ત કરે ત્યારે એ વસ્તુ કેટલી વિચાર્યક દશે તેનો ખ્યાલ રહેજે આવી રોકે, અને સર્ટીફિકેટનાની જરૂર શી હતી? વિરોધ પહેલે જો 'કાપ' ની દરખાસ્તો મૂકી હતી એમાં કુલ ૧૬૫ લાખ જેટલી રકમ જ આવી જતી હતી. કરોડોના અંદાજપત્રમાં આટલી નજીવી રકમ જતી કરતાં સરકાર અચકાવ છે.

આ સર્ટીફિકેટના ચોકખી વાત કરી દે છે: ગમે તેટલા ભથ્થા લાગતા ચાંદો પાછળ પ્રત્યાખાતી અને પ્રખાદિત વિરોધી તંત્રની સાંકો પડેલી છે.

કન્વેન્શન અને પછી :

એ બે વર્ષથી કેમિસ રાજકારણમાં મંત્રીર ચર્ચા અને વિરોધોનો વિષય બની રહેવાં પ્રખતો. આખરે નિષ્કલ યજ્ઞ મળો. માર્ચની ૧૫ મી થી ૨૦ મી સુધી દિલ્હીમાં મળેલા સમેલનમાં આ હોદ્દા સીકારવાના પ્રસતી ખારીકે જણાવત યજ્ઞ મળ. હોદ્દા સીકારના પક્ષકારો અને એના વિરોધીઓ જન્મેએ આગણા મમય દરમ્યાન પોતાના પક્ષને મજબૂત બનાવવા. મખન શ્રમ ઉકાળ્યો હતો, કારણ કે આ વખતે એનો આખરી ચુકારો યત્નોનો હતો.

પહેલા બે દિવસોએ-૧૫ મી અને ૧૬મી એ કારોબારી મમિનિની લંબાણ બેઠા. જાંબ ખારજે મળી. એજે મહામમિનિને ભલામણ કરતો દરાવ તૈયાર કર્યો. બીજા બે દિવસોએ મહામમિનિ મળી અને એ દરાવ પડ સખત ચર્ચા ચાલી.

છે, કોઇ અમલી પગલાં પણ લેવાય છે, છતાં એ તમામ નિષ્ફળ કે અપૂર્ણ જ રહી જવા પામે છે

કમણા જ બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના પદવી દાન સમારંભમાં વ્યાખ્યાન આપતા આર્થિક સંયોજનાના નિષ્ણાત ગણાતા સર વિશ્વેન્દ્ર પ્કાએ દેશની આ કમાળ દાલતના નિવારણ માટે ઉદ્યોગીકરણની બારે દિમાપત કરી એમણે કહ્યું

“આજે જે સ્થિતિ હિંદુમાં પ્રચલિત છે તે અમૂલ્ય છે, ને તેને નાશૂં કરવા કોઇ ઉદ્ધામ પગલાં લેવા જોઈએ. ગરીબાઈ ને એકાદીને સહન આપણા વિચારો પ્રથમ ગરીબો વિશે હોવા જોઈએ તેમજ જીવનધારણ કરી રીતે વધારણ તથા તેમને વધારે અવનત થતાં કરી રીતે બચાવવા એ જ આપણી યોજના હોવી જોઈએ.”

એમણે આકાંક્ષા અને હકીકતો તાકીને લોકોની ગરીબી અને કમાલિયતનો ચિતાર આપ્યો અને કહ્યું

“આજે હિંદુનાં જેની પ્રદેશમાં વધારે આવકની આશા નથી લોકોની સ્થિતિ સુધારવાની એક જ આશા ઉદ્યોગ અને વેપારમાં છે આપણા દરિયિંદુમાં હવે પરિવર્તન આવવું જોઈએ છે પ્રગતિમાન દેશોમાં ઉદ્યોગોને વિકસાવવા માટે રાજ્ય તરફથી મદદ મળે છે, પણ હિંદુમાં તેની અવગણના થાય છે, ઉદ્યોગો ખીનવવા માટે યત્નો, ચૂંટી અને વ્યવસ્થાની જરૂર છે ઉદ્યોગો એ જ આજે કોઇ પણ રાષ્ટ્રનો પ્રાણ છે.”

આજે કોઇ દેશ દુનિયત ના બીજા દેશોથી અલગ રહીને પ્રગતિ કે વિમુક્ત કરી શકતો નથી દુનિયા

આજે આર્થિક સંબંધોથી બંધાય છે એટલે કોઇ પણ દેશનો આર્થિક વિકાસ બીજા દેશોના સહકારમાં જ શક્ય અને હિંદુને ઉદ્યોગીકરણની તો જરૂર છે જ, પણ જેનીની સુધારણાની પણ એની અથવા એથી વધારે જરૂર છે, પણ ઉપર કહ્યું તેમ આજે વિમુક્ત આઝાદી વિના શક્ય નથી જ

કાઠિયાવાડની માગણી :

માર્ચની શરૂઆતમાં કાઠિયાવાડને જુદો પ્રાંત બની એને જુદી પ્રાંતિક સમિતિ આપવા માટે ગુજરાત પ્રાંતિક મંમિતિ મંદામંજાને બતાવણ કરશે એવી વાત ઉડી હતી અને એની કાઠિયાવાડના માર્કેટાંઓમાં ભરે ખગ્ગળાજાજા હતો

વાત એમ છે કે પ્રાંતોની રચના કરતી વેળાએ મંદામંજાનું બંધારણ ધડારાઓએ બાંધવાર વિચાર કર્યો છે એ બંધારણ પ્રમાણે ૧૯૩૪ સુધી કચ્છ કાઠિયાવાડ અને પીળા તથા લાન ગુજરાતની પ્રાંતિક સમિતિ ચાલી હતી ૧૯૩૪માં કેટલાક મૂળજૂત ફેરફારો થયા અને પશ્ચિમી ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના દેશી રાજ્યોની પ્રગતિ યર્થ રહેતો અન્યાય જૂસાયો કાઠિયાવાડે મદદ સખા અને પ્રાંતિક સમિતિમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલવાનો અધિકાર પણ મેળવ્યો અને છતાં જ ગુજરાત કાઠિયાવાડના દેશી રાજ્યોની સમિતિઓ આડેનો પ્રતિબંધ તો ચાલુ જ રહ્યો અલગ સમિતિઓ આપવાને માટે દેશી રાજ્યોને ક્ષિતિ હિંદુ તાલુકાઓ સાથે જ જોડી દીધા એવે આખે કચ્છ અને અંધો કાઠિયાવાડ ત્રિમંજામ તાલુકા સાથે મધાઇ ગયો નાકીના કાઠિયા વાડની સોગ લાખ જેટલી પ્રગતિ મધુકા તાલુકાને સુમત મર્થ

પાછલા વર્ષોના અનુભવ પરથી જણાય છે કે અર રચના સારી નથી એમાં સચવડ કે વ્યવસ્થા નથી કાઠિયાવાડના રાજકિય વિકાસને

એ રચના રાચક નથી. અને કાઠિયાવાડના કાપ-કરોએ એ સામે પોતાનો અસંતોષ પણ વ્યક્ત કર્યો, ખરીબાએ ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિએ કાઠિયાવાડનો જુદો પ્રાંત બનાવવાની મદદસાધના મંત્રી મંડળને ભલામણ કરતો દરાવ ગયા તવેખરમાં ક્યો હતો. એ પ્રત્યે એ દર્શવાયો છે. ખરી માગણી સમજાવ નથી. કાઠિયાવાડ, ગુજરાત પ્રાં. સમિતિ સાથેનું પોતાનું ભાવિ તોડવા નથી ઇચ્છતો. એને તો એક બે છઠ્ઠા સમિતિઓ જ લેખે છે. એને પોતાના રાજકિય વિકાસ માટેના અંતરંગો ને અગરડા દર કરતાં છે.

સુભાગ્યે ઉભી ચએલી પરિસ્થિતિ ખરી ગુજરાત પ્રાંતિક સમિતિની સમામાં એ દરાવ માત્ર રખડતા કરવા ખાતર રજુ થયો હતો અને ચર્ચા ખરી પાછો ખેંચી લેવાયો હતો. આજ રાખીએ કે કાઠિયાવાડની માગણી સતોવાશે.

નાણાંબીલની કહાણી:

હજી તો થોડા જ દિવસ પહેલાં દિલ્લીમાં કેબિનેટ પ્રતિનિધિઓ ધારાસભાઓમાં જઈ પ્રધાનપદાં રીકારી, ગવર્નરે તરફથી ખાસ સત્તાઓને ઉપયોગ નહિ કરવાની ખાતો મેળવી કંઈક 'લોક દિનકારી, કાર્ય કરવાની આજ્ઞા સેરી રચા હતાં તેજ વખતે પોતાના તરફથી એક ભરી લામણી-gesture-પ્રદર્શિત કરતાં વાઇસરોય સાહેબે કહ્યું કે: લોક કલ્યાણ માટે સરકાર તેમજ ગવર્નરે તરફથી દરેક જાનનો સહકાર, સહાનુમતિ અને શુભેચ્છા મળી રહેશે

પણ બીજી જ ક્ષણે એમના એ સંજોગ જુદો પડ્યા છે, વાઇસરોય સાહેબના ઉપદેશ સંજોગો દેર દેર પંખાની લેવામાં આવ્યા હતા. પણ એ સંજોગ પાછા કેવું ચુકામી અને તંત્રજદ માનમ મેલેનું છે એની સ્પષ્ટતા પાછળથી થવાની હતી. ખાં: પંક્તી બારે જગતમાં પરાગે કરવાની અને

પોરટકાંડના દર બે પૈસા કેરવાની વડીધારસભાની બહુમતીની માગણી હતી. સરકાર તરફથી પેશ થએલું નાણાંબીલ સભાએ ઉઠાવી દીધું. પણ વાઇસરોયે પોતાની ખાસ સત્તા વાપરી એને સર્ટીફિકેટ ક્યું. સભાએ એ સામે પણ પોતાની નાખસંદગી વ્યક્ત કરી. સર કવચજી જહાંગીર જેવા બિલકુલ વિનીત અને સરકાર પક્ષે માણસ પણ પોતાનો વિરોધ વ્યક્ત કરે ત્યારે એ વસ્તુ ફેટલી વિચારતક હશે તેના ખ્યાલ રહેજે આવી શકે, અને સર્ટીફિકેશનની જરૂર શી હતી? વિરોધ પહેલે જો 'કાપ' ની દરખાસ્તો મૂકી હતી એમાં કુલ ૧૬૫ લાખ જેટલી રકમ જ આવી જતી હતી. કરોડોના અંદાજપત્રમાં આટલી નજીવી રકમ જતી કરતાં સરકાર અવગ્રહ છે!

આ સર્ટીફિકેશન ચોકખી વાત કરી દે છે: મને તેટલા ભક્ષા લાગના છપ્પે પાછળ પ્રત્યાખાતી અને પ્રજાદિન વિરોધી તંત્રની સાંકળો પડેલી છે.

કન્વેશન અને પછી :

બે બે વર્ષથી કેબિનેટ રાજકારણમાં મંખીર ચર્ચા અને વિરોધોનો વિરમ જતી રહેલાં પ્રખરો આખરે નિકાલ થઈ ગયો. માર્ચની ૧૫ મી થી ૨૦ મી સુધી દિલ્લીમાં મળેલા સંમેલનમાં આ હોદ્દા રીકારવાના પ્રખરી જારીક છણાવટ થઈ ગઈ. હોદ્દા રીકારવાના પક્ષકારો અને એના વિરોધીઓ જાનેએ આગલા મમય દરમ્યાન પોતાના પરાને મળાવ બનાવવા, સખત શ્રમ ઉઠાવ્યો હતો, કારણ કે આ વખતે એનો આખરી ચુકાદો થવાનો હતો.

પહેલા બે દિવસોએ-૧૫ મી અને ૧૬મી એ કારોબારી સમિતિની લંબાણ મેકા. જંપ ખારજે મળી. એજે મદાસમિતિને ભજામખ કરતો દરાવ તૈયાર કર્યો. બીજા બે દિવસોએ મદાસમિતિ મળી અને એ દરાવ પગ સખત ચર્ચાગાલી.

હોદ્દા સ્વીકારવાના પ્રયત્નો ઉકેન કારોબારીએ વચનો જ માગે મદદથી કરીને આપણે હતો એવો હોદ્દા સ્વીકારવાની તરફથી કરી પણ એમા એક મોગી શરત મૂકી દીધી અને તે એ કે જે પ્રાનોમાં કોંગ્રેસ પક્ષ મદદમતીમા હોય ત્યાં ત્યાં હોદ્દા સ્વીકારવા પણ તે એ શરતે કે ગવર્નરે પક્ષના નેતાઓને એવી ખાત્રી આપે કે તેઓ ખેતાની ખાસ મતાઓનો પ્રધાનોની બધારણીય પ્રતિજ્ઞામાં ઉપધોગ નહિ કરે આ નવીન વાત હતી અને આ માગે દર્શાવનાર ગાંધીજી હતા કોંગ્રેસ નેતાઓની મુજબથી દાખવાને શેઠાવનો આ સત્ત્વે હ મેશા ખડે પગે તૈયાર હોય છે, એનો એક વધુ પુરાવો મળી ગયો.

મહાસમિતિની ચર્ચામા કારોબારીના દરાવ મુકતા રાજેનખાણુએ ખૂબ જુરસો અને નામણી દર્શાવ્યા એમના સમર્થનમા રાજાજી અને સરદાર વરભભાઈ ખડે પણ સરસ બાપણે કયાં વિરોધ પક્ષ તરફથી સૌથી સરસ બાપણુ શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિતનુ હવે આખરે કારોબારીના દરાવ મહાસમિતિએ સ્વીકાર્યો.

છેલ્લા બે દિવસોએ નેશનલ કન્વેન્શન મળ્યું એમા ધાગસભાઓમા ચૂંટાઈ આવેલા કોંગ્રેસ સભ્યો અને મહાસમિતિના સભ્યો એકઠા મળ્યા હતા, અને ધાગસભાઓની અદર કેવી રીતે કામ લેવું અને કયા કાર્યક્રમ માટે લડવું તે વિષે નિર્ણયો થયા પણ એમા મૌથી અમરકારક ક્રિયા પ્રતિજ્ઞા લેવાની થઈ રાષ્ટ્રપતિએ પ્રતિજ્ઞાનો એક એક રાજદ મામે ઉભા રહેવા ધાગમળાના સભ્યો પાસેથી દિ દી જગાનમા ઉચ્ચારાવ્યા એ પ્રતિજ્ઞામા દેશની સેવા માટે હ મેશા તત્પર રહેવાની અને સંપૂર્ણ આઝાદી માટે નડવાની તૈયારી વ્યક્ત થતી હતી.

આ સમેનન એકદરે કોંગ્રેસ અધિવેશન કળાપ વધારે મદદલવું અને અસરકારક બન્યું રાષ્ટ્રપતિએ જે કુનેડી અને ગૌનવથી કામ

ચલવ્યું, એથી દેશની રાહબરી લેવાની એમની સવશ્રેષ્ઠતાનો વધારે પુરાવો મળ્યો કોંગ્રેસમાના પરસ્પર-વિરોધી પક્ષોને એક સાથે રહીને લડત ચલાવવાની એમની અખીન સર્વનું દિન દરી લે એવી હતી, હોદ્દા સ્વીકાર પ્રત્યે પોતાનો વિરોધ એમણે હ મેશા કરતા વધારે દલતાથી ચક્રત કયો ને છતાં મહાસમિતિના નિર્ણયને વરા રહીને કામ કરવાની એમની અખીન એટલી જ દલ હતી.

કોંગ્રેસના આ નિર્ણયથી ઉદામ પક્ષને સતોષ તો ન જ થયો એમને વિનીત પક્ષનો એમા કિત્તવ દેખાયો એમને એમ પણ લાગ્યું કે આ નિર્ણયથી કોંગ્રેસ ક્રાંતિકારી વડતલો માર્ગ ત્વજ પાડે સંહારનો માર્ગ મદદથી મરી રહી છે સરકાર સાથે કઠોર અને મમાધાનો કરવા ચાલી છે શરત ગખવા કળા તો એકમે એકબા હોદ્દા સ્વીકારવાનો નિર્ણય કયો હોત તો વધારે માફ ચાત પણ પીઠગના નનાકોએ એમની આ વિચારસરણીને ખોળી દરાવી છે.

ભગાણુ :

વાર્ષા કરતા બધાજી ભગણુ ત્રહેડું આવી પડ્યું કોંગ્રેસની જ્ઞાતા મુમતિ છે ત્યાં, એ ને કે મુગળ મદામ મુમતપ્રાત મધ્યપ્રાત મિદાર અને જોદિમા એ છ પ્રતિમા કોંગ્રેસ પક્ષના નેતાઓ અને ગવર્નરે વચ્ચે મુમતપ્રાતો યજ મર્થ, અને ગવનરોએ પોતાની ખાસ મતાઓને ઉપયોગ નહિ કરવાની ખાત્રી આપવાની અશક્તિ મતામાં અને એટલે કોંગ્રેસ પક્ષના નેતાઓએ હોદ્દા સ્વીકારવાની પોતાની અશક્તિ પણ જણાવી દીધી હવે ગવનરે ચૂંટણીમા પરતગ્ય પામેન અને હ મેશા અમરતવા ખાંડીવા બની રહેના માણુએને પ્રધાનપદ મોખવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે જેઓ સમણુ છે તેઓ કદિ આવા કામમા પડવાનુ માતમ ન કરે એ તો મદામમા શ્રીનિવસ

શાસ્ત્રીએ અને મુખ્યમાં દહેલીએ ગવર્નરની વિનાંતિને નકારી તેથી જળ્યાણ આવે છે. છતાં દેશનો દ્રોહ કરનારા પણ પડ્યા છે, એની સામીતી નવા રચાતા પ્રધાનમંડળોમાંથી મળે છે. ગાંધીજી ચેતાના છેલ્લાં નિવેદનમાં કહે છે, તેમ હવે કલમનું કે નિઃશંકે બહુમતીનું નહિ, પણ તલવારનું રાજ્ય ચાલશે. છતાં જે બન્યું છે, એથી કેમિસની પ્રતિષ્ઠા અને એની એકતા વધી છે. જનતાને વધારે સંગઠિત કરવાની સારી તક મળી ચુકી છે.

હંડતાળ :

ફેબ્રુઆરી કેમિસે પસાર કરેલા કાયદા અનુસાર દેશમાં દરેક દેર ૧લી એપ્રિલને દિવસે બંધારણનો વિરોધ કરવા હતાલ પાડવામાં આવી હતી. દરેક જગ્યા સરકારી નીકળ્યાં સલામતી મળી અને નવા બંધારણનો સખ્ત વિરોધ કરતા અને લોક પ્રતિનિધિસભા જ હિંદનું બંધારણ ધરી શકે એવો નિશ્ચય જાહેર કરતા કરાવો પસાર થયા. એક બે અપવાદ સિવાય સર્વત્ર આ દિવસ શાંતિથી પસાર થઈ ગયો હતો. પટનામાં સરકારે સમાજવાદી આગેવાનો સામે પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો, એટલે સરકારે હાથ જગ્યા માટે એમની અને ખીજા કેમિસ કાર્યકર્તાઓની ધરપકડ કરવામાં આવી છે. એજ રીતે દિલ્લીમાં વાહન વ્યવહારમાં દખલ કરવા માટે અને હડતાળ પાડવા માટે ‘દયાણુ’ કરવા માટે કેટલાક કેમિસ કાર્યકર્તાઓની ધરપકડ થઈ છે. અત્યાર મુમ્બઈમાં (૨ જ એપ્રિલે) મળેલા સમાચારો પરથી જણાય છે. કે કેમિસની આ હાકલને દેશે સરસ જવાબ વાળ્યો છે, પંજાબમાં સૌ કરતાં વધારે સંપૂર્ણ હડતાલ હતી. હિંદુઓ, શીખો અને મુસ્લીમો તમામ બેદ વૂલી ગયા હતા. લખનામાં પરીક્ષામાં એકલા વિદ્યાર્થીઓ પેતાનો વિરોધ બંધન કરવા એક મીનીટ મુમ્બઈ ઉભા રહ્યા હતા.

મુખ્યમાં લોકોનો ઉત્સાહ માતો નહોતો. સવિનય ભંગતા દિવસે તાત્કાલ યતાં હતાં, આ વખતે કામદારોનો પ્રયત્ન ઉત્સાહ આગળ તરી આવતો હતો, અને કેમિસ સાથેનો ઉદ્ધમ પક્ષોનો સહકાર આવીશ્વર્યક હતો.

ભયંકર દુષ્કાળ :

ગુજરાતના પંચમહાલ જિલ્લામાં હજારો ભયંકર દુષ્કાળ પ્રવર્તી રહ્યો છે. બીલ સેવામંડળના પ્રમુખ શ્રી અમૃતલાલ કક્કર હમણાં જ એ પ્રદેશનો પ્રવાસ કરી આવ્યા છે, ને એમણે ત્યાંની કચ્છ હાલત દર્શાવતું એક નિવેદન બહાર પાડ્યું છે.

ગયું ચોમાસું નિષ્ફળ ગયું, અને ખરીદ પાક પણ તદ્દન નિષ્ફળ ગયો. દિવાળીના દિવસોમાં થોડા ઘણા વરસાદ પડ્યો છતાં ય રમી પાક પણ એણે ગયો હતો. આથી ત્યાંની બીજોતી હાલત ભયંકર બની ગઈ, અત્યારે લગભગ એક લાખની વસીમાંથી વીસ ટકા જેટલા લોકો શહતકાર્યમાં જોડાયા છે, અને છતાં સરકારને ત્યાં દુષ્કાળ જાહેર કરવાની જરૂર જણાતી નથી. એને તો ત્યાં માત્ર ‘અછત’ જ જણાય છે. પાણીની તંગી ખૂબ છે. દોરો મારેલા ચારાની પણ સખત અછત છે. સરકારે છેલ્લા વર્ષોમાં સંધરેલા પાસચારા પણ સરતે ભાખે પેચવાની ડાહવણ કરી છે, અને બીલ મંડળ પણ એવી ગોટખલ કરે છે, છતાં એથી ખુદ રાહત મળી શકે તેમ નથી.

દુષ્કાળની હાલત કેટલી ગંભીર છે, એનો એક દિલ કંપાવનારો દાખલો દાકોદમાંથી મળે છે. ભુખના દુખે પીડાતો એક બીલ પાંચ વર્ષના ચેતાના એક ભાઈને માત્ર પાંચ રૂપિયામાં જરૂરમાં એક સોને વેચી દેવાનો પ્રયાસ કરતો હતો, વેચ્યાણ ખન માટે જોડતા ટાંપની ખરીદ પણ કહેલી જગ્યા આ બાબતની મામલતદારને મળી યતાં એમણે આ બીલને રોક્યો હતો.

કોકણ કિનારાની સફર

શ્રી. રામનારાયણ ના. પાઠક

ભાગ રતમાતાની કેસરીઆ સાડીની લીની કિનાર! રત્નાગર સાગરની મર્યાદા પશ્ચિમધાટનો ખગધાર વિદ્વાન, ત્યાગી અને વીર પુરુષોની જન્મભૂમી એવી કોકણપટ્ટી પ્રવાસીઓના મનને ગોભાવતી મુખપટ્ટી ગોના સુધી પથરાય પડી છે

કોકણ કિનારાની રાણી દીપાવતીએ લાઉઆ ધકકામાંથી લગર ઉઘાડ્યું ત્યારે મુલાકાશે સરકી જતા મુખપ સામે જોષ રજા કિનાર મારે ખાધેના ભોખનાં દોરડા વગાવવા આવેના સ્વજનોના હૃદયના તારની માફક ખેચામને છૂંતી પડ્યા હિંદની લક્ષ્મીને પરદેશ ધસડી જતા આવેના તોર્નીંગ જહાઝોથી સંલગ્ન ખસતી ચાની ખાડીમાંથી મહાર નીકળવા આમગ વધી આમ સામે કારખાનાઓના ભુજગા મૂડી રોના મેના સ્વાર્થને કનિતેના ઉના ઉચ્છ્વાસ સાથે બહાર કાઢતા હતા આમગ ચાનનાં લાગનારાંની પ્રાચીન લ પતાના અવાચીન નમુનારૂપ હિંદનું પ્રવેશદ્વાર ઉભું હતું એની બાબુમાં જ રાજમહારાજોએ પ્યાર અતિથિયુદ્ધ તાજમનાલ દેખાવ હતું તાજની પાછળ રિલેવેતોના મકાનોનો કોઈ અણાવેનો હતો કેટલી કાનાયા સુધી લખાયેને બુધીરોએ છેડો દેવ દીસાદાડી સુધી પટો રતો જણાવો હતો ત્યા જ પિટી નૌકાના વૃત્તના શ્લોક પેઠે મનનના મલ લોએ ખડા હતા

લાન, સંદેહ અને લીલા ત્રિશી રજે રગાયેની દીવાદાડી પથથી નગર ખમી પડતા અ ક્રિકા સુધી અદીકુળત માહત્તમાં અનત જળરાશિ ઉછળી રહ્યો હતા

ખાખી બાબુ નગર કરતા મિત્રોની પહાડીએ નાનામોગ ભાડે ચિતાગાની ફડીમા એકબીજાની ગોદમા લપાઈ મેઘ દેવ તેમ પરી હતી

દીપાવતી ખાડીમાંથી બહાર નીકળતા સામરવામ ઊડી પીપર જતી કુનવધુની માફક ઉનાવડે ચાની નીકળી રેડિસા રૂઝ ચયો મનના વિવિધ તરંગોનો ખ્યાલ આપતા અવનવા ગાળો શરૂ થયા રાસક શ્રેણી,

શુભાર, વીર વગેરે સ્તોત્રી હિતાઓનાં મનને બદલાવવા લાગ્યા ગોઆનીઝ અને દરિયા કી ગૃહસ્થો આઠ પડ્યા પડ્યા માલગતા હતા. કોષ પગથી, હાથથી, કોષ હોઠની સમીપથી તાલ દેતા હતા

જાણી

દીપાવતી ગોવા લાઇનની મેલ સ્ત્રીઓ નાના બંદરે એ થોભતી નથી પણ કિતારો છેક સુધી દેખાયા છે છે

લાવનગરથી મુબઇ આવતા મુમ્બાઈરો નાંદરામાં બંદરે કોષ વિચિત્ર પોશાકના અમર દાગને કે કેદીઓ માથેના રખેવાળને ભુએ છે તે તેમને જાણ્યા પાદ આવે છે કાઠિયાવા નુ બંદર નાંદરામાં જાણના નવાબને તાળે છે જાણ નાનકડું સંસ્થાન છે એના નવામ મુગ એપિગીનીયન છે જાણદુર્ગ પાણીમાં તરતો છે બંદર પર એ ત્રણ નાના મગનો છે ટેકરી પાછળ ગામ છે

જાણથી આમળ જતા શ્રીવર્ધન આવે છે નજીકમાં જ મહાદેવનું પુતળું મદિર, ધીચ ગાડી અને શાત એકાત મ્યગ છે શ્રીવર્ધન પડી દગ્ગે જ કળ આવે છે દામોળ લાસન ભુલી પડતા હરોત્તમાં સ્ત્રીઓ એકથી ચાપ કે મનિના વખનમાં દરેકે બંદરનો દેખાત તરતા ઇન્નુવન જેવો થઇ જાય છે

હાથી પાલશેત છુગ છુગ ઝુંડમાં ઝૂપા ખાવાની ઝૂપડીઓ આંગણમાં ત તી નાન ડીઓ પાવશેનથી ધીચ જડીમાં કોમીકુ કરવ મોડીયા જગ્યાવ છે અને પડી તરત જયગદ આવે છે

જયગદ

નીપત્તી મુખાધો છડી સીધી રત્નાગીરી ઉભી રહે છે પણ જયગદ જોવા અને ખસ

નાની સ્ત્રીમરમા ગયા ગાડીથી ટકામેથી પડાડી તદ્દન કિતારાપરથી છેક રોચ સુધી મકાન નીચેના ભાગમાં મુસ્લીમ વસ્તી, ઉપરના ભાગમાં હિંદુ મસ્જિદો નજુબાર છે તેવારનો દિવસ દોષ મજાદો પગ શણગાર કર્યો હતો મોટું ગામ અને સાધારણ બજાર નાનકડી સ્ત્રીઓ જેવી લાલ ભુગબાવાળી પાંચ ઉભી હતી મોગ સદવાળા વઢાણ પડ્યા હતા પહાડી પગ તૂટેલા ગડના કોદા હતા લોચ ખાડીમાં છેક સમયેવર સુધી જાય છે

સાંગમેથર

કે મુ કિતારે અદ્દના ભાગમાં જવા માટે પડાડીઓએ વચ્ચે વચ્ચે ખરી જઈને જાળકેડીઓ બનાવી છે. જયગદથી મંગમેથર, જતાપુરથી રાજપૂર, વિશ્વમુકુન્દથી ખારેપાળથુ એમ અદ્દના ભાગમાં પદર, વીચ, પચીમ ગાઇન સુધી ખાડીઓ ચાલી જાય છે ખાડીની બંને બાજુ દરિયાળી ટેકરીઓ, ટેકરીઓની મોદમાં ધગદાર ખાડીની ગોળમાં ગામડા નાળાઓની મોપારી અને આગાની વફગમિર નિદાગતા આ જાડેડીઓનો પ્રવામ છવેા એ એક જીવનનો લક્ષણ છે

રત્નાગિરિ

રત્નાગિરિ રત્નની ખાગ છે દ્વાર્મપતિ ઓ પુરસ્સોથી રત્નાગિરિ મમુદ અને પુ છે ગિરાડ મહાનજને બવાની તત્તાર મતાની તત્તારા રત્નાગીરીના બવાની દુર્ગ પગ સામગવા મને છે બવાનીમદ મોગ અવગ ની માફક આગે વાને ચડેની જાણમાં પડ્યા છે મગની ત્રણ જાણુદગિઓ છે બે જાણુ રત્નાગર એક જાણુ કીરીયામર મદ ઉપરનું રીવા રીનુ મદેદ મગન ગર ના દડા જેવું મોજે કે દીવાનગી પચી મુગનો રખાર મમુદ થિ લાવે છે આમાં, નાળાઓની અને રાત્રે બાપ ટપા જેવા બચતાના ખાજા દેખાય છે દુ-અવગમી થીમો ગાળને ન જોદ મમેગે તે મદે

દેખાય છે. પહાડી પર ગામથી સહજ ઉચે પેસેલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટનું મકાન દેખાય છે. શહેરની વચ્ચેનિમ્ન નવા બંધાયેલા પતિપાવન મંદિરનું શિખર દેખાય છે.

મદના એક ખભા ઉપર ભવાનીમંદિર છે, બીજા ઉપર દીવાદાંડી. તારના બે થાંભલા વચ્ચે ઢોળાય પડતા 'ભાગની મહાક નમેલી પહાડી પર યદને દીવાદાંડીથી ભવાની મંદિરમાં જવાય છે. મંદિરના કિલ્લામાં જતા વચ્ચે દરિયામાં મોટી ખેલ છે. તેમાંથી દરિયામાં નાસી જવાય એની શુકિત કરેલી છે. ચંપાના પાંચ છ ગાડ પરથી પુણ્યમેદાર સેફે પ્રુપ ઠગલાબંધી ખરી પડ્યાં હતી. પાછલા ભાગમાં કોણ પર જઈને તેમના કાણુમાંથી અને નગર કરી તે સાચરને સપાટ-પ્રેક્ષ દૂધીમાં શીથળી ખરખરડા થતો જતો દેખો.

મંદિરથી શહેરમાં આવતાં ગડ ઉપર જ નીચેના ભાગમાં ભગિશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે. સર્વ હિંદુને માટે એ પુણ્ય છે. આખા ક્રેક્યુમાં ન મળે તેવી મીઠાશાખાં દળદાર નાળાએર અને ત્યાં આખ્યાં. નાળાએરની આડકી મીઠાસનુ કારણ પહાડીનું મીઠું પળી સતત રેટ મારફત મળ્યા શ્રે છે તે છે

અગીઆરવર્ષ બાદ

અગીઆર વર્ષ પછી પણ એ મુદ્દા એવી જ તેજસ્વી હતી આકર્ષક હતી. એવીને એવી એ વાણી સયોદ હતી. નિશ્ચિન શ્રેયા ધ્યેય પ્રત્યેનો અગ્ર વિશ્વાસ એવો ને એવો અગ્ર હતો. દેશ-ભક્ત સાચરકે દિંદો જમાનમાં હિંદુસમઠન ઉપર વિચારપ્રવાહ ચલાવ્યો. હિંદુસમઠને અગે અશ્રુતોદ્ધારની પ્રતિષ્ઠા કેવા જોશથી પેાતે ચલાવી રહ્યા છે તે 'જ્યેષ્ઠ' પતિતપાવનનું મંદિર ને સાત વર્ષ પહેલાં જ જાણ્યું છે તેમાં દરિયનેા પ્રવેશ પામે છે એજનું જ નદિ પથ મંદિરનો સહાઈદાર મંદિરના યોગાનમાં એરડીની

અંદર રહે છે. દરવાગમાં પેસતાં જ એ બાલુ બે એરડીઓ છે. એકમાં સહાઈદાર રહે છે, એક ઉપકારથક છે. અરપચોથી માંડીને ઉચ્ચ બાલુ સુધીના દરેક વર્ષના સમયે એક સાથે બેસીને એ એરડીમાં ઉપકાર લે છે. અવારનવાર એવી મિજબાનીઓ ગોઠવવામાં આવે છે. નવા આવનારનાં નામ નોંધાય છે અને વર્તમાનપત્રમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે. અમારી સાથે આવેલા ભાઈને પતિતપાવન મંદિરના બંધા ભાગ ખતાવવા કહ્યું. નમરકાર કરી અને રજા લીધી.

પતિતપાવનનું મંદિર અશ્રુતોદ્ધાર ઉપરાંત આજિય-અજાણસુ, આદરણ્ય બાલકનના વાણ તેમજાનુ ક્ષામ બન્યું છે. અંદરના મંડપમાં અવારનવાર બ્યાખાનો અપાય છે. દેશભક્ત સાચરકરનો આમાં મોટી ફાળો છે

રેતાગિરિ જ્યેષ્ઠનું મુખ્ય શહેર છે. ગાંડાની ધરિંગાપ, જેલ, દવાખાનું, ક્ષેરીઓ, જાળદ વગેરે જોઈ ઉતારે આત્યા. અગીઆર વર્ષ પહેલાં ગોઠ્યું સુધી પાણીમાં પવળના આવેલા ત્યાં આજે થોડા થકેડા બાધેલા છે.

જેતાપુર

રેતાગિરિથી પુરંદર નામનું નાનું બંદર મુક્યા પછી મુસાકાજ અને જેતાપુરનું સયુકેન બંદર આવે છે. સ્તીમર ઉભી રહે છે ત્યાં મુસાકાજ બંદર છે અને જેતાપુર પાડીના મુખ પર એ અડી માઇલ અંદરના ભાગમાં છે મુસાકાજની હવા પુલ્લી, દંડી અને રથગ એવાં છોપ ત્યાં બે ત્રણ બંગલા બાધેલા છે તેમાં અવારનવાર કસ્ટમના, સ્તીમર કંપનીઓના અમલદારો હવાફેર કરવા થોડા દિવસ આવી રહે છે. મુમા ગાજ નામના મુમનમાનના નામ પરથી બંદરનું નામ પડ્યું છે. માય ટેક્સની યાજળ છે. ચારપાંચ નાળાએરી, પાંચસાત થીનાં ગાડ, મુસાકાજ બંદર દરથી શાંત, એકંત સુંદર રથગ લાગે છે.

અમે સીધા જૈતાપુર ગયા. ખાડીમાં પેસતાં જ ડાબે હાથે યશવંતગઢ છળું સ્થિતિમાં પડ્યો છે. રાજપૂરના મુસ્લીમ સુબા માથે શિવાજીએ અદિં રહીને લડાઇ કરેલી યશવંતગઢથી આગળ જતાં શાકરી નામનું માછીમારોનું ગામ આવે છે. ઘીચીઘીય એક હજાર જેટલાં ઘર છે. જાણીતું મોટું ખડકું હેય તેમ મકાન ગોઠવાયાં છે.

જમણા હાથ તરફ જૈતાપુર શરૂ થાય છે છૂટક છૂટક વ્યવસ્થિત રીતે ઉગાડેલી નાળાઓની ઓનાં ઝુંડ વચ્ચે મકાનો બાંધેલા છે. ત્રણેક હજારની વસ્તી: નાનું બજાર, પોરટ, તાર, સ્ટીમર ક્લબ, ની ઓશીમો: ધર્મશાળા, વૈતાલિનીનું પ્રાચીન મંદિર, પહાડી પર કિલ્લો. નાનાં નાનાં ખેતરો વચ્ચેથી ફેડી એક ઝુંડમાથી બીજે ઝુંડે જાય છે. જૈતાપુરથી આર માધવ રાજપૂર સુધીની ખાડીના દરેકે અદ્ભુત છે. ખાડીમાં લાય નિયમિત રીતે જાય છે.

જૈતાપુરની દીવાદાંડી નવી બધાયેલી છે ત્રણ લાખનું ખર્ચ કર્યું છે. પચાસી હજારનો માય જોબ હોનાથી વાતો કરતા લોકો આ દીવાદાંડીને એક ચમત્કાર ગણે છે !

વિજયદુર્ગ

જૈતાપુરની પહાડીને અક્ષિણ કરીને સ્ટીમર બદાર નીકળે છે ત્યાં તરત જ મામે વિજયદુર્ગ દેખાય છે આખા કિનારા પરના દુર્ગોમાં વિજયદુર્ગ મજબુતાઇ અને ઉચાઇમાં અગ્રેડ છે શિવાજીએ પહાડીગઢ અને અને જલદુર્ગ મળી ૩૬૦ કિલોઆ માંધાનું કહેવાય છે. તેમા વિજયદુર્ગ અને સિંધુદુર્ગ જલદુર્ગમાં શ્રેષ્ઠ છે. શિવાજી મદારાજનો દરીઆઇ સેનાપતિ કાનોજ વિજયદુર્ગમાં રહેતા. ફિરંગીઓ માથેની અનેક લડાઇઓ કાનોજીએ વિજયદુર્ગમા રહીને જીતી હતી. પોર્તુગીઝ, ફ્રેંચ અને અંગ્રેજ જલદાને અનેક વાર વિજયદુર્ગ આગળ હાર ખાધી પડી હતી.

સ્ટીમરમાંથી જ એ બધું જોઈ શકાય છે. મુસાફરોનું આન ખેડે છે સ્ટીમર ખાડીમાં ધડાની તદ્દન નજીક ઉભી રહે છે. મુસાફરો પાસેથી જ ગડમાં દાખલ થવાનો આગ છે.

ગઢ બેવડો બાંધેલો છે. જેમાં જોવાએ દરરાખની દોઢય વાળેલી છે. બદારની દિવાલ દરિયા બાંધુ નીચી છે. અંદરની દિવાલ પચાસેક ફીટ ઉંચી છે. ત્રણ બાંધુ દરિયા દિવાલોને યપાડે મારે છે છતાં કાંકરી પથ્થુ ખરતી નથી. દરેક જગ્યાએ ઉચા છુરજ પરથી દરીયાઇ જહાજો પર તોપગોળા ફેંકી શકાય તેવી ગોઠવણ કરેલી છે બદારના ગઢમાંથી અંદર જવા માટે બોંધગ બનાવ્યાં છે. કિલ્લામાં બે ત્રણ મકાનો છે. એક પોલીસ લાઇન છે છેક છેડા પર મેડીવાળું મકાન છે. નીચે કાચી જેઝ જેવું કર્યું છે. ઉપર હવા મસ્ત આવે છે.

ગઢની અંદર વગડો યદ્ય ગયો છે, અનાજ ભરવાના કોમર હોજ જેવા બાંધેલા છે. ભરકર મંતાડવાના ઉંચી દિવાલો કરી બનાવ્યા છે. જુના વડા પોતાના પુરાણ મિત્રાની યાદ આપતા ઉભા છે. વડાઇઓ જમીનમાં ઉતરીને યુગ પડ કર્યું તેની શોધ મુશ્કેલ બનાવે છે. ગઢ ઉપરથી દરિયાનો, પહાડીઓનો અને વિજયદુર્ગ ગામના દેખાવ જોવાવાયક છે. આ મજબુત, પ્રાચીન અને વિશાળ દુર્ગને માયવવા માટે જુની હમરોતોના ગ્લજીનો કાથે દરવાજે પાડીવામાં કાતરવામાં આવ્યો છે.

મામ નાનું છે છતાં તાગ, દપાલ, નિશાળ, ધર્મશાળા, વીશીઓ વગેરે છે. ફોડાપાટ યદ્ય છેક કાલ્દાપુર સુધી મોટર મર્ચાંસ જાય છે. હાટ્ટસા આંધાની કમ્મોના બગીચા કર્યા છે. મુખ્ય ખોરાક ભાત છે.

આરોગ્યમંદિર

વિજયદુર્ગથી ખારેપાટણ ૨૪ માઈલ સુધી ખાડી લંઘાયેલી છે. બી. એમ. એન ક્લબની

એણે હસતા હસતા સુધીરને કહ્યું “હુ આજથી કમાવા જઈશ.”

“કેમ ! ક્યા ?” સુધીર ચમક્યો.

સુમિત્રાએ જાંધી વાત કરી સુધીરે શાંતિપૂર્વક વાત સાંભળી પછી એનું મોઢિતરી ગયું સુમિત્રા એ ઢીલા પડતા વદન સામે જોઈ રહી સુધીરની આંખોમાંથી પાણી આંસા, સુમિત્રાએ એના માથ ઉપર હાથ મૂકતા પૂછ્યું “કેમ, તમને આ ન ચમ્યું ?”

“સુમિત્રા !” એ બોલ્યા અવાજે બોલ્યો “મારી આ દયા આવશે એવી મને કદરના પછુ નહોતી”

“પછુ હવે શું છે ? હુ કમાઈશ એટલે ધર ખર્ચમાં તો કરી હરકત નહિ આવે અને તમે સાળ થઈ એટલે આપણે સંયુક્ત મેળવણી કરજ ફેરી નાખશું”

“સુમિત્રા ! એવું ન બોલ તારે કમાવા નથી જવું હુ એ ચાર દિવસમાં જ હવે કામે ચડી જઈશ”

“પછુ એમ શા માટે ?”

“તને શું કહું ? તારા પરિશ્રમ”

“શું ?”

“સુમિત્રા ! એવું ન બને મારી સુમિત્રા હુ કમાતી, રોટલા માટે પરિશ્રમ કરતી ન જોઈ શકુ છુ એવું ન કરીશ”

સુમિત્રા આશ્ચર્ય પામતી સુધીર મામે જોઈ ગઈ

“કેમ, શું જૂએ છે ? તારે કમાવા નથી જવાનું તારી મહેતલનું મારાથી કેમ ખવાય ? સુમિત્રા ! મારે તો તને આપવાનું હોય”

સુમિત્રા આંખો ઠાંઠીને આશ્ચર્યવત્ જોડાવાગી

“તું કેમ આશ્ચર્ય પામે છે ? તારા માટે જ હમી ખરચવામાં મને આનંદ આવે છે તને

નોકરી કરતી હું કદી જ ન શકું તું આનંદ કર સુમિત્રા ! બધું કીક થઈ રહેશે.”

“મને નોકરીમાં આનંદ જ આવશે” સુમિત્રા ગંભીર મુખે કષક સમજીને બોલતી હોય એમ બોલી

“નહિ, નહિ નોકરીમાં આનંદ આવે જ નહિ”

“તો તમને કમાવામાં કેમ આનંદ આવે ?”

“મને ? એની પાછળ તને સુખ આપવાની પ્રેરણા પડી હોય માટે”

“મારામાં પછુ એ પ્રેરણા છે”

“એવું ન હોય સુમિત્રા ! તું મૂકી દે આ હા મારે જ કમાવાનું હોય”

“ના, હુ આજે જવાની જ.” સુમિત્રા દૃઢ સ્વરે બોલી સુધીર એના મો સામે જોઈ રહ્યો આવો અવાજ એણે સાંભળ્યો જ નહોતો

“પછુ છુ .”

“હું સમજી ગઈ મારે કમાવા જવું છે એ ચોક્કસ છે.”

“હુ ના પાકુ તો ચે ?”

“તમારે ના પાડવી જ ન જોઈએ જે આનંદ તમે આજ સુધી જીવ્યા તે તમારે હવે મને લેતા દેવો જોઈએ”

“તું શું બોલે છે સુમિત્રા ?”

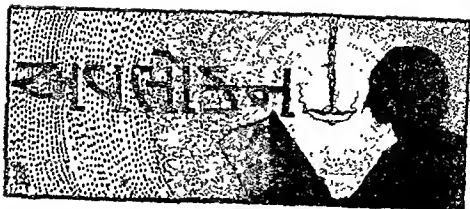
“હુ જરાબર બોલુ છુ મને એકંદુ મે લાગતું હતું અને એવેની કેમ ગંદતી હતી તેનું કારણ મને સમજાયું”

“શું ?”

“બસ, હુ કમાઈશ એટલે એ કારણ છે થઈ જશે”

“પછુ કંડુ મરણ ?”

(અનુમધાન પાનું ૨૭૧)

વાસ્તવિકતાનું પ્રતિબિંબ

પ્રિય,

પત્ર લખવામાં કરેલી દીક્ષનો કાંઈપણ ઉત્તર ન આપવો પરે એમ ધારીને તમે પુસ્તકોનું બંડલ મોકલી આપ્યું, તમે તો એમજ સમજ્યા હશે કે તમારી એ લુચ્ચાઈ નહિ જ પકડાય. પણ તમે એ જુલી ગયા કે કુમારીએ પણ તમશે જ સહવાસ સેયો છે. એટલે એ છુદ્ધિ તો વિકાસ ન થયો હોય તો પછી?...આ...હો, એ રીતે પણ તમે માડે મોઢું બંધ કરવામાં થોડા ઘણા સફળ થયા છો. તમે મોકલેલા પુસ્તકો હજી બધામે વાંચવાની કુરસદ મળી નથી, પરંતુ નામની વિચિત્રતાને અંગે પહેલું પુતળક^૧ જે વાચવા લીધું હતું, તે માટેજ આ વખતે સખીય.

લેખકને રામનાસપણ વિ. ખાઠક જેવા વિદ્વાન પરિચય લેખક માંપડ્યા છે એ એમનું અહોભાન્ય છે. એમણે પરિચયમાં એટલું બધું કહી નાખ્યું છે કે અન્ય માટે મત પ્રદર્શન જેવું રહ્યું નથી એમ કહીએ તો ચાલે. પેલા જન્મજૂમીવાળા કવય કિતાબના લેખકે આ પુસ્તકના કરેલાં મોઢાટ (? હાપાંના હાપાભરી-મં) વખાણ સાંભળ્યા (? વાંચ્યા-સ) પછી મને એમ થયું હતું કે એ પુસ્તક તે કેવું છે. પરંતુ સાઘંત વાંચી ગયા પછી એમ તો થયેલું કે પુસ્તક છે તો સાઈ પણ એના વખાણ કરવામાં હવે આજગાદ્ય થઈ છે. અલગત જે વસ્તુ વખાણવા જેવી હોય તે જરૂર વખાણવી જોઈએ. પણ કેટલી? એવું તો નથી જ કે એ 'ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ' છે પણ આપણા વિવેચનકારે માટે શું કહેવું?

૧. સ્થપના ભારા: લે ઉમાસંકર જેવી. પદારાક, ક્રીડુની કાર્યોલય, વડોદરા.
પૃષ્ઠ સં. ૧૯૬. કાચું પુકું, છુટક કિંમત રૂ. દેડ.

અગાર નાટકોના આ સમયમાં છ નામો સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ રીતે સ્પર્શ કરે છે, બાકીના બધા બધા માનવ સ્વભાવનું આતેખન કરે છે એક રીતે પહેલાં નાટકના નામ ઉપરથી આખા સમયનું નામ રાખ્યું છે એ સૂચક છે કારણ કે અમે સ્ત્રીઓ કાંઈ પણ સ્વસ્થમાં સાપના બારા જોવી જ ગણાઈએ ખીએ અદ્યતન આજના જમાનામાં એ બારા બદલાતી જાય છે પણ એ સંપૂર્ણપણે બદલાતા તો કંઈ જમાના ચાલ્યા જશે પુરુષગંભીર સ્વભાવના દાખવા એવા નથી બનતા, પણ સ્ત્રીવંશમાં એકદમ એવો અને એવો સાપના બારાની બાંધનામાં આવેલો જતો પધરો, ફરી બમણા જોરથી મૂળ સ્વરૂપને પકડે છે નસિબ, બીજું શું ?

આ નાટકોને માત્ર શ્રવણ કહેવાયા છે વસ્તુરિતિ એમ નથી ખરેખર તો એ હિંદુ મંત્રજાનો છે શું ગામડું કે શું શહેર આવું તો બધે અને જ છે રહેસાતી મેના, ફગના મોદને ભોગ બનતી ચદલ્લી, અતરના સગાઓની લુચ્ચા ધનેા ભોગ બનતી બીખી શંકાઓને જ જન્મ આપતી ગોદાવરી, ધરની આબરૂ સાચવરા સર્વ સ્વ જોતું જતી કરતી હેતી નવા જમાનાના વેદીઆ પતિની મુખાંધિના ભોગ થયેલી દુર્ગા, વગેરે ખરેખર તો હિંદુ સમાજના છે સ્ત્રીસ્વપ્ન એક યા બીજા સ્વરૂપે એમાં કમડાતું નજરે પડે છે એટલે ખરેખર તો હિંદુ મંત્રજાની સુધારણા મા જ આ સૌના હૃદયાર છે બહુ અસરકારક રીતે આ વસ્તુ સમાજ પાસે રજુ થઇ છે એજ એના કતાનો વિજય છે

બાકી એક રીતે આ નાટકો ચરોતરી બોલી ના અમલ નમૂનાઓ રજુ કરે છે તમ કાઠીઆ વાડ કે એ બાળુના વાચનારને એ સમજવાના પૂરી તકનીક પડતી, પણ એમ બધાને વિચાર કરીને લખ્યા એસે તો કાંઈ લખી શકાય જ નહિ કારણ બાખરે એ પણ વિરાટ જનતા જ છે ને

એમ તો સૌદામીની બહેન એક વખત આવી ચડેલા, મને આ પુસ્તક વાચતી જોઈને, એમણે મોઢું મચકોડેલું, મેં પૂછ્યું 'કેમ?' તો એમણે કહ્યું કે એ તો ચરોતરી બોલીને રજુ કરતા જ એ લખાયા છે બાકી એને નામો કાણ કહે? મેં કહ્યું એ તે કાંઈ વાત છે એમાં શું ? ચરોતરી બોલીથી એમાં જે કાંઈ રજુ થયું છે, એ કાંઈ જોડું' તા નથી એટલે એમણે કહ્યું 'એ સમજવાને કશું તમારે ધણી રાહ જોવી પડશે' મેં કહ્યું તો પડી તમે જ સમજાવો ને એ તો મૂંઝવે સમજાવીરા પણ અત્યારે નહિ 'મને ધુરસદ નથી કાંઈ વખત વાત,' અને એ તો ચાલ્યા હુ એમને જતા એક જ રહી મારાથી બોલી ઉગયુ 'એ પણ વિરાટ જનતા છે'

આખાએ સમયમાં કારણની આછી રેખા આગળ મણકાને બાંધી રાખતા દોર જેવી અકાંઈ રહી છે કર્તાએ થોડાક ફેરફાર કરી એમાં બે ત્રણ આનંદજનક નામો મૂક્યા હોત તો નિરાશાનું પદનું સાવ મેસી જાય છે તે સમતોલ રહેત પુસ્તક પૂરે કર્યા પછી ગમગીન બની જવાય છે તેમાં જરાક રાહત મળત, એટલું જતા અનેક રીતે આપણા પરિમિત નાટ્ય સાહિત્યમાં આ નાટકોથી મહત્વનો ઉમેરો થયો છે

આમ આ નાટકોએ સમય રીતે મારા પર જે છાપ પાડી છે, તે તમને જણાવું છું વધુ લખવા જેટલી અત્યારે ધુરસદ પણ નથી સૌદામીની બહેન મને એમન દષ્ટિનિદુ સમજાવશે તો ભવિષ્યમાં લખીશ, એટલે અત્યારે તો સાહેબજી

લી. તમારી જ
'કુમારી' ના શું ?

સુનહુ-રજા મંત્ર હિંદી સૌ શ્રીમતી બાબા મજમુદાર પ્રકાશક આર આર શેકતી ડાં મુબબ પૃષ્ઠ ૫૨૮, કિમત રૂ ૩-૦-૦

છેલ્લા એક દસકામાં ગુજરાતિ સાહિત્યમાં ન ઉવેળી શકાય તેવો પ્રકાશ પાડનાર શ્રી રમણુ લાલ દેસાઈના અત્યાર સુધીમાં બહાર પડેલ ૧૫ પુસ્તકોમાંથી તારી કાઢેલ વિચારકણિકાઓ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલ છે. આપણા સાહિત્યમાં આ તરેહનું પુસ્તક આ પહેલુ જ છે આપણે ત્યાં સંસ્કૃત શુભાપિતો સંગ્રહાયેલા છે અને એનો ઉપયોગ દાખવા દલીલોમાં કરવામાં આવે છે. પણ આ ભતતી વિચાર કણિકાઓનો ઉપયોગ એ રીત ન થઈ શકે છતાં શ્રી દેસાઈના અમુક વિષય ઉપરના શા વિચારો છે, એ જાણવા માટે આ પુસ્તક ખૂબ ઉપયોગી જણાશે અત્યંત જરા વધુ વિવેકદષ્ટિ એના સંગ્રહમાં વપરાઈ હોત તો કેટલાક તદ્દન મામાન્ય જણાતા વિચારો જતા કરી શકાત આટલું છતાં સંગ્રહિકા મહેને લીધેન મહેનત ખૂબ પ્રસન્નીય છે.

મૂ

તારા અને ગ્રહો બેબક મગનભાઈ પટેલ પ્રકાશક દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર ભાવનગર કિંમત પાંચ આના

દક્ષિણામૂર્તિએ માનસાહિત્યના ક્ષેત્રમાં નવીજ ભાત પાડી છે વિવિધ વિષયોની આલુખેડાઓની ભોમમાં એ નવા ચાર હોર છે

માનસાહિત્યના ત્રીજા ક્ષાન્તુ માલમાહિત વાટ મનુ-આ અગ્રરમુ પુષ્પ છે એ જેટલું ઉપયોગી કિશોર માટે છે એટલું જ, એ મોટાઓને પણ છે

એન કરના, ખડખડ લમતા, કેતા, બાળ કેતી સામે જ્યારે કુદરતની અગાધતા તે નિર્મ-શક્તિઓ દેખાય છે ત્યારે એની જગાસા એ બેઠ ઉઠવાને, એના વિષે સાચી સમજણ મેળવવાને મથે છે

માનાપો ને શિક્ષકા ગમે તેમ-અધુરા જાને કે સાચી વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિની ખામીને લીધે કુદરતની અગા-

ધતા અને વિશાળ વિસ્તારમાં પુવાને આવરીલેતા આકાશની સમૃદ્ધિ વિષે, પુરાણોમાં ચાલી આવતી માન્યતાઓ અનુમાર, ખોટી ધાર્મિક ભાવના બેરી વહેમ ને શ્રદ્ધા રૂપી જ્ઞાન પીસે છે બાળક એમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી માનના લાગે છે પણ એને સતેષ થતો નથી અને એ માટે દૃષ્ટિથી વિમુખ થાય છે

પુસ્તકમાં એ સંબંધી પૌરાણિક ખ્યાલો આપણે સમજણ આપી છે પણ એનો ઉકેલ અને ચર્ચા વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ કર્યા છે

દરેક કુટુંબમાં કાળી અધારી રાનીએ, હીરા મટેના, હુમરશા લટકતા, આખ મીચીને ઉઘાડતા, તારકટ દોથી ભરપુર આકાશદર્શનની, દૂર દૂર કરના જમીને કે ધરના યોગાનમાં ખેસીને કેટલા કુકેબો મઝા માણતા હશે !

લંબેશા આપણી સામે દેખાતુ, શરે શરે નવા રંગો બદલાતુ, અને કોઈ અદ્ભુત કલ્પનાઓ ને ઉત્પન્નની મીઠાશ આપતુ આકાશ અને એની સમૃદ્ધિનુ રમનીયાળ, સરળ ને સવાલભંક શૈલીએ આ પુસ્તકમાં સમગ્રવાસમાં આવ્યું છે

છવટમાં આપણે ખ્યાન રાખીએ કે બાળક જીવતું જાણતુ, અને જીવનરમને જ્યાં ત્યાં મંથ માખીની જેમ ચૂસતુ પ્રાણી છે, એને સમજ એની જગાસા વૃત્તિને, આપણે ન જાણતા હોઈએ તે વિષયનુ શાસ્ત્રીયજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પોતીએ તો !

પ્રાથમિક શાળાઓએ, આ પુસ્તકને જરૂર આપ કાર આપવા જોઈએ પણ એને માટે આપણાં કે વગવળી ખાતાઓને આગળી ચી ધનાર જોઈએને ? સુ.

ઝલુના રંગ લેખક ગિજુભાઈ, પ્રકાશક. કિંમત ઉપર પ્રમાણે

બાળસાહિત્યની સૃષ્ટિ ઉઘાડવા પડી પણ એના અનુભામીઓને ગિજુભાઈ હમેશા માર્ગદર્શક

બની ત્યાં છે બાળકોને મનસ હૈયીમા એની
આજુબાજુ નાનું મ એ ને ફેરકો રાં રવા છે
તે પુનઃક્રમા બતાવે છે ઉપરાંત એમાથી શુ જાણુ
વાનુ શુ મેળવવાનુ તે પણ ચિત્ત રીતે મેડે કે

ટેકરીની વનસ્પતિ - તેમજ અને પ્રમણ ઉપર
પ્રમાણ ક્રિમન પાચ આના

‘સતુના રંગ’ નેવુ જ ઉપયોગી અને સન્ધ
આ પુસ્તક છે બાવનજરમા બાગમદિની ટેમી
ઉપર ને વનસ્પતિ ઉમે છે તેનુ જ આમા વર્ગ
છે પણ એ વચુત વાચનાર ફેલ પણ શરેરી
છાડી પણ આનદ અને જ્ઞાન મેળવી શકે તેમ
છે પણ એ માટે એ શરેરી શુ એ જરા
ઉત્તરમાં ફરવા નીકળી જનુ પડે આમા બીજુ
કંઈ ન હોય તો પણ આપણને એ જોવા માટે
એ દરિ આપી દે છે જ

દારજન અનુવાદક શર શર પ્રસાદક ક્રિમન
ઉપર પ્રમાણે

વિશ્વ પરિચિતિમા આફ્રિકાના નિજન બાર
જ મહામા આવી પડી એક દરિ એક વાદ
રતે હાથે મૃત્યુ પામે છે અને એમનુ એક
વર્ગની ઉંબાનુ બાગક દારજન આ જાણક
વાંદાઓને હાથ પડે છે પળી શુ? આવી
સુખીનો આ પહેલો બાગ ખૂબ પચામખરક જે
બાળકોને એમા ખૂબ જ રમ પડે તેમ છે પ્રાણ
કે બાપા અને વસ્તુ મનેનું જાણુ છે આ પુસ્તક
વાચ્યા પગે દારજનની એકાદ પણ રિંમ
જોવાનુ અવરથ મન થાય

અન્નિકા - લેખક ઇન્દુકમાર શરેરાળા પ્રાણક
એલાકમ રોડે વડોદા કિ ૩ મરા

વાચના વાચના કરાવે ઉપવનવે એની એક
આ નવકથા છે આડબગી રાંદો કવિ નાના
લાલની શૈલીનુ એકદુ અનુકરણ અને હમેશા
વચરતા નિર્ણયક લાજાવાળા વર્તાવારો એ

આ નવકથાના વિશિષ્ટ તત્ત્વો છે રાંદોના
અપ્રધોગો પણ ધરે રથજે ધક જરા પામ્યા
છે

જો લેખક આડબ ને જોડી મળ રાંદોને
પ્રધાનપદ આપે તો તેમ્ને જરૂર સફળ નવકથા
કાર બની શકે એવી આ જા એમને મળ રીતે
સાધેલા પાત્રાવેખા અને પ્રમજોતી વાર્ધ દાર
માયા છે

તે તેમ્ને માધાર્ય માળેનો પર રાંદોને
ન વર્ગે હોત તો આ નવકથામા એ પડ્યા
શુ અપેખક પણ મૂકેથીથી મનત

લાવ પડ્યા અનુવાદક રાંદો પ્રાણક
નારિનિયા પ્રથમાળા અમદાવાદ
ક્રિમન કા એક

ગીત-ગાનની કમુતીનુ ચળવળો લખતી
ઉપયોગી વાર્તાઓને મુદર અનુવાદકે વાર્તાઓમા
જુદી જુદી રીતે જુદા જુદા શૈલી આપી સમર્થ
છે જાણતી વાર્તાઓને તે દિલી કાગેમા લખી
છે પણ ગીતી વાર્તાઓ ગીતી પાદમા હોવા
જના મધુ વાનારણ દિલી જ સામે જે વચ
અનુવાદકે જ પડે છે

વીર નર્મદ લેખક વિજય મનનય ક બાં
પ્રકાશક મુળક દર મનનય બાં
રાવપુત્ર વડોદરા કિ ૩ ૧

ગુજરાતી માદિમા સમર રિવેચક તરીકે
પુરાણ યજુર શ્રી રિવાજ મનનય બાં
વોર નર્મદના જાન ઉપર મદર રિવેચક રજુ
કરું આ અમુક પુસ્તક ગુજરાતી જાનત
આપુ છે જાન રિવેચના અર્થેન કરતા
જાન રિવેચનનુ આલેખન રજુ જુદુ અને
પ્રતિબાવન હેતુ જોખમ જેનુ દખલ આ
પુસ્તકથી રજુ થાય છે

વિ નર્મદ ગુજરાતનો સાગીનો કવિ દેશ
જના એની પ્રતિભામા એ આજનવ અવિષ્ય

હોવા છતાં લેખક એના ખેચાઈ ન જતા કવિના જીવન અને કવન ઉપર ખૂબ તટસ્થપણે મત રજૂ કરી શક્યા છે નર્મદ વીર હતો, ટેકોના હતો, જ્યોતિર્ધર હતો પણ સારો કવિ તો નહોતો જ

કવિની ગરીમાઇનું દર્શન કપરેક વાચનારનું કાગળુ થીજવી દે એવું રજૂ થયું છે પણ મને લાગે છે કે અહીં જરા શેખવાની જરૂર છે કવિ અતિખર્ચાળ હતા અને પરિણામે એમને એ ગરીમાઈ વહોળે જ છૂટકો. બીજાએને મદદ કરવા માટે એઓ જે નાણા વાપરતા તે ખર્ચ તેમના અંગત અને ઘરના ખર્ચ આગળ નોતો અંશ માન હતો આવા પ્રકારની ગરીમાઈ તરફ મહાનુશ્રુતિ હોઈ શકે કે નહિ એ એક પ્રશ્ન છે

પ્રત્યેક શ્રુતરાતી વાચનાર મથુસે આ પુસ્તક અવરય વાચતું જોઈએ પુસ્તકાલયોએ તો સત્વર ન ખરીદી હોય તો ખરીદવું જોઈએ

જીવન સંસ્કૃતિ લેખક-જેઠાલાલ હોટોલાલ શાહ પ્રકાશક-મુલજીનાથજી બુનેશ્વર મુખાઈ

'સજીવન' નામના સાતિના માસિકનું આગેટ પુસ્તક છે લેખક તરફિ શ. િર્મિલતુ નામ છે પણ એમના લેખો પ્રમિધ્ધ કારના નકામા નિવેદન આગળ માવ જાયા દેખાવ છે 'જીવન' ગ્રંથતિ 'જીવન' નામિકની હૃતપતિ ઈ ની તકનરોનું પુસ્તક ગણાવુ જોઈએ પણ તે યજ્ઞિર્મલના કેટલાક લેખો તો ઘણા સારા અને આશાસ્પા છે

જીવન પ્રકાશ કર્તા ગોવિન્દજી પટેલ પ્રકાશક ગોવિન્દજી પટેલ ૪૦૧ ૪૦૨૯૨ મૂલ્ય રૂપિયો એક

સારી રીતે વાંચા એવા એ ખડક વ્યો આમા સમાલયા છે વામના માયતા એરી સકા ચર્મ હતી ખરી કે કોઈના અનુચલુઆ આ પ્રબોધ વ્યક્તિત્વ હૂંપાયુ હશે પણ એ શકા ઝોગી કરી

છે એ અમે સાનદ નોધીએ છીએ કવિની એ સ્વ-તંત્ર કૃતિઓ છે લાંબા કાળોના પ્રવાહને વચગામે જે સિધ્ધિતા નહે છે તેનાથી આ બને સ્વાભાવિક મુકત નથી ને પુનરુક્તિદોષો-જે અમે તેવા બહેખા-માથી પણ નિવારવા અશક્ય-પણ ક્યાક દેખાયા છે છતાં કવિતાના મત્વમાન અશો ડેરહેર જડે છે હિંસીતા વિષયોત્તમ આકર્ષણને પ્રસાધિત અનુને મનોમગ્ધી હકાબુ એ પહેલા કાવ્ય 'જીવનપ્રકાશ'નો વિચારવિકાસ છે શૈલીને અતિ-સરસ બનાવવા જતા વસ્તુમાથી મોહકતા અને કુમાશ હરી ગયા છે, ને કિનાતા પણ આવી છે ચતુરત્રમા તેજસ્વ મૌલિક તત્વો પ્રવેશતા હોય એવે ટાણે કવિ શબ્દો શોધવા ખેસી જાય એ જશય અમતુ નવી દાખના તરીકે

ધાણી ભૂત મજબની, જગત આ વટુંલ ત્રિભુવન આકર્ષે લઈ સ્વર્ગવાસ કરમા અવ્યકત કેવી સળ, પહેલેથી ના મુખ, સારા લેશન કળે તોણે સહુ હારતા બનેલી અવધી થતી જનથકા સ્થાની રિયતિ બાજુતા

નવા કવિની ઉઠાડળીકૃતિથી બને કાળો મુકત ઇ એટલે તો વિમને સાસુ પીટપણુ આપી શકાય છે વળી ગતિને અનુકૂળ એરી ઇદયોજના પણ મુગ્ધ કરે તેરી છે બીજા કાવ્ય 'અગ્નિચિખા' વિશે પણ અમારે તો એજ કહેવાનું છે બનેલી બાધાશુભા એક જ દહોની કે વતી જીગ કરતા પહેલું નધારે સ્વાચ્છ છે 'વસતવેશ' અને 'દેવતાતી' પડી ઘણે વર્ષે એ જ્ઞાતના કાળે મૂજરાતને મને છે, એ કવિતારસિકા માટે આનદનો વિષય છે

પોછા અનુપૂર્તિ આપીને પુસ્તકના મૂલ્યમા વધારો કર્યો કે-ને અનુપૂર્તિ કાગુ નામ હૂંપારીને સુનો પણ કર્યો છે કૃતિને સચિત્ર કરવામા અમારી ધાગ્યા તો કાલક આવી છે કે કવિતાના અધુરા રંગો એ ચિત્રોમાથી શોધી લેવાય અમે ધારીએ છીએ એજ હેતુથી બે આમા ચિત્રો

મૂકાયા હોય તો અમે એ ચિત્રને ખાતલ કરવાની
મલાઈ આપીએ છીએ

સચિત્ર કાવ્યસરિતા કર્તા, પ્રકાશક મદાસુખ
ભાષ સુચીત્ય શેઠ,
વિસનખર, મુદ્રય ૩ આ

કા વસરિતાની આ નીચ આવૃત્તિ પહેલી
મે ને મુકાબને વધુ દગદગ બની છે, ને ખાને
ખાને ચિત્રો પડેરી મોહિનીરૂપ પણ ધારણ કર્યું
છે એણે કવિતાના અત્યારના ખીજા પ્રકાશને
નેતા, કર્તાની નિરૂપણરીતિ ગવા જમાનાની
કહી શકાય પ્રત્યેક કાવ્ય કર્તા ને કદાચ મોહકતરવ
લાવીને હાજર થયું છે એક તો લેખક પાસે
નિશિષ્ટ ભાસાસમૃદ્ધિ નથી વિચારોમા ઉદારતા
નથી અને ક ના પણ નથી એટલે કર્તા મ્વિ
યવાને બદલે શિલાચુર બની ગયા છે

કવિતામા ભોધકતત્ત્વો આવે એ જોડું
નથી પણ તે માનવનાને સ્પર્શે તેવા, ચિત્તની
ભરેલા અને ઉત્કર્ષીભિમુખ હોવા બેઠેલ
સર્વભોગ્ય કલા કવિતાને હાનિકર્તા નથી
હનિકર્તા છે એનું રૂઢિચૂસ્ત સ્વરૂપ જીવનની
વિનમ્ર અભીરતાને વણી આપવી એનું નામ
મ્વિતા અને આ ભવિષ્ય કવિતા માટે ના એરી
ગભીરતાની ખામ જરૂર પડે છે કવિ જીવન ઉપર
આત્મવિકાસનો સર્વ વિશેષ ઉત્પત્તાયી તપસ
ન દોષો હોય તો તો એરી સિદ્ધિ મળવી
વિરત

શ્રી નમણનાન દેસાઈની પ્રસ્તાવનાનો ગમે તે
હેતુ હોય અમે એમના મતએ સાથે સહમત
થઈ શકતા નથી ગુણની દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક કાવ્યને
ફરીફરીને તપાસીએ તો એ એમાંથી ગુજરાતી કવિ
તાની પ્રાથમિકદશા પણ દેખાવાની નથી મનપત
યુગનું સહેલામાં સહેલું ઉન્નિનાસ પણ એના
પ્રાંતને મલ્યુ નથી

પ્રકૃતિકાવ્યોમા કર્તા કનાક ક્યાક દૃષ્ટિસાન
મન્યા છે પણ ચંદાણની મર્યાદા એમના લક્ષ્યા

નથી એટલે કેવલાક વર્ણનોમા પ્રમાદની ખામી
જણાઈ આવે છે 'ગિરિમ મનો દેખાવ' ની
છટ્ટી ધાગમા-

દેવાનયે કષ કષ સ્થગ શ્વહને ।
તાનીતયા લુ ઉપાશ્રવ કાષ શૂને
યાત્રાશુ લોક શ્રમથી શિખરે ચડે છે
કો' ઉતરે ધીરજથી, રહી કો' પડે છે

પડેરી નથ લીંગો વાચની વિચારની ગમે
તેરી છે, પણ ચોથી લીટીમા ઉતરનારા યાત્રાળુને
સા સાર રાખ્યા છે તે સમજાવતુ નથી આ નીચી
એ ઉદારરણ માટે મૂકી છે આવી અમ મતતાયી
કોઈ કોઈ કાવ્ય જ મુક્ત છે

કવિતાના પુસ્તકો વેચાતા નથી એરી
નેશનેર ફરિયાદોની વચ્ચે કર્તાને આવું મર્યાદ
પ્રકાશન પ્રગટ કરવા બદલ મન્યવા ધમ છે
ચિત્રો તો કવિતાની ભાવનાને અનુનક્ષીને તૈયાર
થવા હોવાથી તે વિશે અમારે ચિત્તકરમધને મળ
ડવાનું નથી પણ સ્વ નિયુક્ત પડેન પણ
શ્રી કનાબિધએ એમની કુમાશ ભરેલી પીટીના
આશારૂપદ દર્શન અહીં ફગવા છે એ આ ૧૬
દાયક ખીના છે

રશ્મિ એક વીજે ગુજરાતી માહિત્ય મંડળ
સેટરેનિયસ' હોનેશ મુ મહ તની
પ્રા ગૌરીસાદ જાના, એમ એ

સાધારણ રીતે આજના શિષ્ટ સામયિકોગ
દેખા દે છે તે ભવતુ સાહિત્ય-કાવ્યો-વાર્તાઓ
નિમ્નલિકાઓ-નિવેચનાઓ- આ અકમા
સમઘાયેલું છે કવિતાઓનું છે નય ઉચ્ચ પ્રતિનું
છે. અચોત્તમ રીતે રણુ થતા 'કુસુમપાળા
'વાર્તાકાના લેખા તેમજ 'જીનું સામ્ય સ્થન
મા' એ અચોત્ત હેવાલ રસપદ કે સામાજિક
સેવાના સ્ત્રોતો હિદ અને ઉદોગવદ વગરે
નિમ્નલિકાઓ ધ્યાન ખેંચે તરી છે આમ અનેક
રીતે ગિરિમનો વિકાસ ધ્યાન ખેંચે તરો છે

સુમિત્રાનું દંઢ

“હું કમાઈશ એટલે આપણે બંને સરખા થઈશું.”

“આપણે સરખાં જ છીએ.”

“ના, હું કમાઈશ એટલે તમે મને બેટ આપીને નહિ પણ નિર્વાજ પ્રેમ આપીને જ આવડ લઈ શકશો.”

“અરે, અરે સુમિ !...”

“હું સાચું કહું છું. પછી મને ભાર નહિ લાગે, તમને પણ ભાર નહિ લાગે. આપણે બંને હજીવા બનશું.”

“મને ભાર નથી લાગતો, તું આવું બધું ક્યાંથી સમજી ગઈ ?”

“તમને ભાર લાગે છે. જુઓને, તમે મારા માટે કંઈ નથી કરી શકતા એવો તમને કેવો ભાર લાગે છે ! હું કમાવા ખડે છું એવો ભાર પણ તમને ક્યાં નથી લાગતો ?”

“તું વિચિત્ર બોલે છે.”

“ના, સાચું જ બોલું છું. તમે તોને, ચોડા સ્વિસો વીતશે એટલે તમને પણ આ માચું લાગશે.”

“મને સમજતું નથી સુમિ ! કે તને શું થા ગયું છે ?”

“મને કંઈ નથી થયું. આપણા દંડનું સાચું કારણ સમજાવું છે.”

“શું ?”

“કોઈએ કોઈના ઉપર ઉપકાર ન કરવો.”

“એટલે ?”

“એટલે કાંઈ નહિ.”

“તું ચોક્કસ બોલ.”

“ચોક્કસ જાણી નહિ બોલી શકવા.”

“તો પછી ?”

“જુઓ, હું હમણાં મારા કામ ઉપર બેઠું છું અને સાચા થવા પછી તમે પણ જાને-બસ, પછી બધું બરાબર થઈ રહેશે.”

સુમિત્રા હસીને ચાલવા લાગી.

“પણ ...” સુમિત્રા હાથ લાંબી કરી કહ્યું.

“પણ કંઈ નહિ.” સુમિત્રા જવાબ આપી બહાર ચાલી ગઈ. સુમિત્રા નિમ્નાસો નાખતો એને તોડી રહ્યો.

દાની બિખારણ

: શબ્દ :

નિત્યે બેઠી નિહાળું એક જ સ્થળે રસ્તા પર, ટેકવી વાંસો પાછલી પત્થરોની લિંતપે, હાથે કટોરું લઈ; હુસો ઠોકતી ભાજને સ્વર ઉઠે જાડો, ધીમે, જોખરે. ‘સામે ઇશ્વર આપને સુખી’, ન કે’ કો દી ‘મને કાંઈ હો’.

અજ્ઞાત

કૌમુદીના ગ્રાહકોને લાભ

૧૯૩૬ના વર્ષમાં તમે કૌમુદીના માલક હો તો
જીવનચરિત્ર, નાટકો, નવલિકાઓ, નવલકથા, પ્રવાસવર્ણન, વિજ્ઞાન

વગેરે વિભોનાં

મૌલિક છ-સાત પુસ્તકો મનોહર ઉપરંચમાં આપની અદ્યતન છતાં મફતી

કૌમુદી ગ્રંથમાળાનાં

ગ્રાહક થઈ જાઓ ને !

કારણ કે આશરે રૂ. દસ ઉપરાંતની કિંમતના ૧૨૦૦ ઉપરાંત પુસ્તકો આ
પુસ્તકો ૫૨૬ ખરીદવા મોઘા પડશે

પહેલાં ચાર પુસ્તકો

વીર નર્મદ :	વિશ્વનાથ મ. બટ	હુટક રૂ. ૩ ૧
સાપના ભારા :	ઉમાચંદ્ર જોશી	" ૧૥
દલ પછી		
દક્ષિણ દિંદનો પ્રવાસ :	મુન્દ-મ	" ૨
ખમાં બાપુ ?	ચન્દ્રવદન મહેતા	" ૨

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫ પોસ્ટેજ સાથે

કૌમુદીના ગ્રાહકોને રૂ. ૪ ..

તમારે ત્યાં આવે છે ?

એ તબુ, સંસ્કારેતુ, અમુદ્ધ યજ્ઞેતુ, રૂપ કદ
અને સુભવતામાં વધેતુ 'કુમાર' તમારે
ત્યાં આવે છે ?

પહેલાં આવતું હતું ને હવે બંધ થયું છે ?
કે પહેલાં અથવા હમણાં કદિ તમે એ જોયું જ નથી ?
તેર વર્ષનું બાળુ એ માસિક સુજશતી સાહિત્યમાં પ્રતિ-
ષ્ઠિત ઓટલું જ ગૌરવાન્વિત છે.

હવેનું એટલું સૌનું એની માળિતી આપતું છતાં બાળાનું બંધિયારપાત્ર તેનામાં
નથી. પણ અનુભવના પીઠબળ સાથે નૂતનતાની તાજગ એ ધરાવે છે.

એણે ખાતરી કરી આપી છે કે

- (૧) એની વાંચનસામગ્રીની વિશુદ્ધિ અને સંગીનતા હમેશાં ઉચ્ચ કોટિના રહ્યાં છે.
- (૨) કલા અને સંસ્કારિતાનો ઓથી મોટો ફાળો આપનારે માસિક એ એકદંબ છે.
- (૩) એના લેખોની વિવિધતા અને ચિત્રમયતા હમેશાં અડિયાતી હોય છે.
- (૪) રૂપવિધાન, ઉદાવ, કલાત્મક રચના અને રંગમયતામાં તો એ અલેક છે.
- (૫) સોનપિપાસુ, સંસ્કારવાંછ, પુરુષાર્થપ્રેમી કે સાહસશોખી-સૌ રમના ઇચ્છુ-
કોને એકમરખી તૃપ્તિ અને આનંદ આપનારે એ અગ્રણી માસિક છે.

એ માસિક—કુમાર તમે જોયું છે ?

તમે જોયું હશે તો આટલી વાતની તમારી ખાતરી થઈ જ ચૂકી હશે.

ત જોયું હોય તો નમૂનાનો એક મંગાવીને ખાતરી કરી શકો છો. મફત મળશે.

એનો કોઈ પણ એક જુઓ, અને તમે ગ્રાહક થવા લલચાશો.

મંગાવી જુઓ.

અન્યુઆરીથી તબુ વર્ષ શરૂ થાય છે.

લવાંજમ છ રૂપિયા.

કુમાર, કાર્યાલય પરમપટ, રાયપુર, અમદાવાદ

ગુજરાત

આવતંત્રી : શ્રી કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી

સાહિત્ય મંસદનું મુખ્યપત્ર

૭

પાટણની પ્રભુતા, ગુજરાતનો નાથ
અને રાજધિરાજ એ નવલકથા
પૂર્વ સમયની શ્રી. મુનશીની
ગુજરાતની અસ્મિતાનું લાન
કરાવતી, વેગવતી નવલકથા

હ

રે

કે

અં

કે

માં

જય સોમનાથ

(દરમાસ એક હફતો છપાય છે)

૭

શ્રી ધનસુખલાલ મહેતા, પૂર્વેક, વિનોદિની નીલકંઠ, મનદેભાઈ વીણ વગેરેની
સચોટ નવલકથાઓ, એકાંકી અને દીર્ઘ ગાથાઓ.

અન્નવન મહેતા, બેટાર્થ, હાસ્યકંઠ, મનસુખલાલ, મુન્દરમ, પૂનનાથ,
બાદશાહી, રમણિક અસવવાળા વગેરે કવિઓના કાવ્યો.

સાહિત્ય પરિષદનાં વિવેચનપત્રો વ્યાખ્યાનો

વાર્ષિક લવાજમ } હિંદમાં-પુસ્તકાલયો અને સંસદના મળ્યો માટે રૂા ૪;
અન્ય પ્રાદેશો માટે રૂા ૫ પરદેશમાં ૧૨ રૂાલીંગ

આપને ગુજરાતીઓમાં જાહેરાત-કરવી છે ?

આપના સંદેશો પહોંચાડવાનું 'ગુજરાતને' સોંપો .

કાકાસાહેબ કાલેલકરની

જ્ઞાનસમૃદ્ધિ અને અનુભવનો લાભ આપના બાળકોને આપવો છે ?
તેઓશ્રી દર મહિને

“કિશોર”

માસિકના વાચકોએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર ‘કિશોર’ દ્વારા
આપ છે એ અમોલી લાભ આપના બાળકોને જરૂર આપો.

‘કિશોર’ની બીજા વર્ષની વિશેષતાઓ :

- (૧) હિંદુસ્તાનના સચિત્ર પ્રવાસ લેખો નવા વર્ષની શરૂઆતથી આપવા માંડ્યા છે.
- (૨) ‘બગેચની વાતો’ નામની સચિત્ર લેખમાળા આ વર્ષે શરૂ થાય છે.
- (૩) ‘ભૂસ્તર વિદ્યા’ વિષેની ત્રણ હિંદુસ્તાની લેખમાળા અપાશે.
- (૪) આખા વર્ષ દરમિયાન પ્રકૃતિ સૌંદર્યના તથા પશુ-પક્ષીનાં ચિત્રો મોટે ભાગે આપવની યોજના કરી છે
- (૫) વર્ષ દરમિયાન બાળકો ભજવી શકે એવી છ નાટિકાઓ અપાશે. જીવન-ચરિત્રો, ઐતિહાસિક લેખો, વૈજ્ઞાનિક લેખો, નિત્યનો આચાર, કાવ્ય પરિચયન, જીવનની ફેરમ વગેરે તો હશે જ.

ખાસ લાભ

ચાહુ સાલના મે માસની ૩૧મી તારીખ સુધીમાં બીજા વર્ષના આદ્યક થનાર પહેલા વર્ષના બહાર પડી ચૂકેલા બાર અંકો અર્ધી કિંમતમાં (ફક્ત રૂપિયા બેમાં) મળી શકશે

લવાજમ: હિંદમાં રૂ. ૮)

પરદેશમાં રૂ. ૬)

કિશોર કાર્યાલય

પારસી અગિયારી સામે,

અમદાવાદ

પત્ની-પુત્રી-ભગિની

એમને

લક્ષ-વર્ષગાંઠ કે બીજે શુભ પ્રસંગે

શું ભેટ આપશો ?

સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો

જે આખા ગુજરાતમાં વખણાયાં છે.

જેને સરકારે પણ મંજૂર કર્યાં છે.

જે સચિત્ર અને રસિક છે,

જે ઉપયોગી અને જ્ઞાનદાયક છે.

તે-

કુલ ૬૦ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે જે રૂ. ૨૫)માં
આપવામાં આવે છે.

થોડાંક નામો

સુધરતા અને સુંદરતા	૦-૮-૦
કમનસિખ સવિતા(વંધ્યા)	૦-૪-૦
કાયદામાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન	૦-૩-૦
અર્ધાંગના	૦-૪-૦
ભરત ગુંથણ	૦-૧૦-૦
પારસી વાનીઓ	૦-૬-૦
ધરેણીના શોખ	૦-૧-૦
જીવન પલટો	૦-૪-૦
સ્તવનું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦

વીર રોઝા	૧-૦-૦
દેવી ચોધરાણી	૧-૮-૦
રજયા બેગમ	૦-૩-૦
માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
પ્રતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
વાતનું વતેસર	૦-૧-૦
પારસી લગ્નગીતો	૦-૬-૦
સુખી ઘર	૦-૩-૦
વહેમી પતિ	૦-૩-૦

લખો:-

સ્ત્રીશક્તિ • કળાપીઠ • સુરત

ગાંડી વ ની હુ મા ર મા ળા

માધ્યમિક શાળાઓમાં ઈતર વાચન તથા
ઇનામ વગેરે માટે ખામ ઉપયોગી
ક્રમારોને જોમ આપે ને શરવીર બનાવે
તેવા હેતુથી ખાસ રચાયેલુ વીર સાહિત્ય

૧. ગોરીલાનો પ્રેમ: આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં એક નવું જ
પાત્ર જોલે છે. દોઢલી દુનિયામાં થતા માન્ય
સાહસોની કહાણીઓ આમાં આપી છે (૧) ગોરીલાનો પ્રેમ (૨) છત્રતા સમાધી
(૩) આગીયા (૪) રામપૂરી વાઘ (૫) શેમેય શિકાર (૬) અજમ હિમત!
આવી તદ્દન સાચી બનેલી ને છતાં રૂવેરૂવા ખડા કરનારી અદ્ભુતતાથી
ભરેલી આ વાર્તા અપૂર્વ તાઝગીથી લેરેલી છે અને તે વાચતા હૃદય ધનગની
ઉઠે છે રોમરોમ પ્રાણ પ્રગટે છે કિમત માત્ર આઠ આના.

૨. પૂછડિયા પ્રદેશમાં: આર ગુજરાતી જુવાનકાને મન થઇ
જાય કે શિર મોટે કઇ શોધખોળ
કરવા નીકળી પડવુ અને એ આર મરણિયાની નીકળેલી ટોળી કઇ કઇ
વિસ્તે અને મટો વટાવીને એક નવીજ જાતની પ્રજાના અજળ પ્રદેશમાં
જઇ પહોચે છે અને ત્યાં અદ્ભુત અનુભવો મેળવે છે એ રમભર કથા
એટલી તો તનમનાટભરી છે, કે તમારે રૂવેરૂવા ખડુ ધર્ષ જાય અને
નમેનસમાં શૂગતન જાગે કિ ૦-૮-૦

૩. શિકારિકા: લે શ્રી જીવગમ જોશી ગુજરાતી જુવાને જાને અને
કોઈની માથે કરેલા શિકારોની સાચી કહાણીઓ
તેનો પોતાની કલમમાંથી ઉતારેલી આ બ્યાનો વાંચીને દરેક ગુજરાતી સ્ત્રી
પુરૂષના રૂવા ખડા થશે અને છાતી ગજ ગજ કુવશે માથે ફેટો પલુ આંસિયો
છે. સાપનો શિકાર, રાંછનો શિકાર, શિયાળનો શિકાર સૂરનો શિકાર,
મરઘીનો શિકાર બધી જાનસાહેની રમતો. કિ ૦-૦-૦, ૦-૫-૦ની ટિકીટો
જરૂર મંગાવી લ્યો.

૪-૫. ગેબી સૃષ્ટિ: જે ખંડમાં સર આર્થર કોનન ડોઇલની લખેલી
વિજ્ઞાન અને સાહસના મમનવયવાળી ગ્લીડી
વાર્તા દરેકના ૧૦ આના એ ભાગ સાથેજ મળશે

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત.

અં જ સિ પ્ર થ મા જા

ત્રીજા વર્ષના પ્રકાશનો

૧૯૩૭-૩૮

પ્રથમાજાએ દર વર્ષે પ્રગટિ જ કરી છે. આ વર્ષે નીચે લખેલા પાંચ પુસ્તકો નીચે જણાવેલા સમયે અચૂક પ્રગટ થશે અને તેરત જ માલકોને મોકલવામાં આવશે.

એ મત્ની કેતી ?

અંતરની વ્યથા

લેખક : હંદિરા સહસ્રચુદે

લેખક : સોપાન

[પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે]

[જુલાઈમાં પ્રગટ થશે]

‘અંતરના પ્રશ્નો’ મૂખ્યત્વે સ્નેહલક્ષ્મ અને હૃદયછેડાના, આ પુસ્તકમાં આત્મકથાના રૂપમાં ગૂંથવામાં આવ્યા છે. એક માતા મરતા પહેલાં પોતાનાં છવનની દૈન્યમ અને રક્તચમય વાતો એની પુત્રીને કહેતી જાય છે. એ આશા સાથે કે આધાર માર્ગે એની પુત્રીને ચાલવું ન પડે.

‘અંતરની વાતો’ જેવી જ પાંચ સૈનિકકથાઓ આ પુસ્તકમાં રમૂ યાય છે. પાંચેય કથાઓમાં વિવિધતા છે અને સૈનિકછવનના બિનબિન પ્રશ્નોની ચર્ચા છે. અંતરની વાતો જેટલી જ પ્રવાહી અને રસમય સૈવીમાં આ કથાઓ આલેખાયેલી છે. આ કથાઓ વાંચતા વેતન સુજરાતના સિંધીઓના હૃદયનો તમને પરિચય થશે.

આવતી કાલ

વિજ્ઞાનવીરો

લેખક : રામનારાયણ ના. પાંડે

લેખક : મૂળશંકર મો. ભટ્ટ

[સપ્ટેમ્બરમાં પ્રગટ થશે]

[નવેમ્બરમાં પ્રગટ થશે]

આ નવલકથા છે. એમાં આવતીકાલ કેતી છે. એ જતાવ્યું છે. પ્રથમે સામાન્ય ખેડૂત પછી ચોર અને છેવટે સંસ્કૃતીર ચતા એક અપહરણની આમંકથા છે. આખી કથામાં આગની અર્થબ્યવસ્થા અને રાજ્યવ્યવસ્થાની આર્થિક ચર્ચા છે. સિદ્ધિવંત અને સિદ્ધિવંતો પીકાતી પ્રશ્નનું માનમ આમાં ચિતરાયું છે. આ નવલકથા આ લેખકની પ્રથમ કૃતિ ‘પચાન વર્ષ પછી’ ના જેવી જ સુજરાતને નવી લાગણી.

આ પુસ્તકના નામમાં કદાચ ફેરફાર થશે. જગત કથાઓને અર્થે જોતની સાથે બાયબીડી મદન શોધી કરતા ર વિજ્ઞાનવીરોના છવનપરિચયો અને એમની સાહસ કથાઓ આમાં આપી છે. જેણે પ્રાચીન કથાઓ અર્થે પોતાનું છવન દુચ્છ ગંધ્યું છે અને પોતાને મંગેલ આવુધ્યની પછેપગ ખર્ચવામાં જેણે અદ્ભુત ત્યાગ, વીરતા અને ઉદારતા બતાવ્યાં છે. તે વીરોનાં છવનપરિચય સુજરાતને પ્રેમ આપશે.

આત્મમાન

લેખક : સોપાન

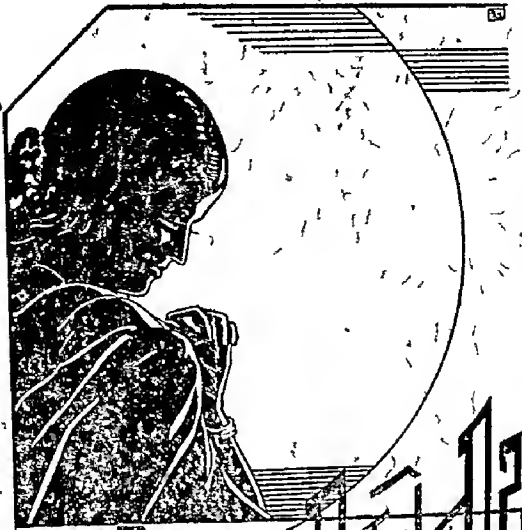
[નવેમ્બરમાં પ્રગટ થશે]

‘અંતરની’ તમે જાણ્યું હોય તો અનંત કાન્તા, વિનુ, મુગને, અંદાલગેરેને વિજ્ઞાનતા દરો. એ ખોરા દારા જે આ નવલકથાની રચના યાય છે. આમાં કાનિની દૃષ્ટિએ પ્રામસેના પ્રમસેરોના ભાંડર અને અંગન છવનની સમસ્યાઓ, પ્રામપ્રજ્ઞનું માનમ, ઉપર જમૂતી રહેલી રાષ્ટ્રવાદી વાતની તૈયારી દરખાડ પ્રશ્નોને ગૂંથવામાં આવ્યા છે. ‘અંતરની’ના પાત્રોથી જ આ કથા સંગ્રહ થશે જતાં સ્વનન નવલકથા રહેશે.

સાહક થવા માટે લખો :

અં જ સિ પ્ર થ મા જા : : ર મ ક ડાં મો ર કે ટ : : અ મ દા વા

આ અજલિ પ્રયાગાના મીઠા વર્ષે પહેલુ પુસ્તક છે જાલદી અને બીજાલોકી લખાવના
 રૂ. ત્રણ ચોટીને આ પુસ્તક ઉપર મેંગાવી દેશે અને આ નવીન વાલિસુચી, પરિચય કે

સંપાદક પાત્રાલોકી

સંપાદક વડોદરા. શુકલ

આ પુસ્તકમાં જોકે માતા મરતા પહેલા પોતાની પુત્રીને પોતાના લવનથી સંપૂર્ણ માલિકી રજૂ કરતી
 જણાવે છે અને કેટલેક છે કે પોતાના લવનમાં આ સંપાદકો ઉલ્લી ને ચાપ, તોફે મોરો માલિક બતાવ્યા મોરો

પુસ્તક વાચનારને જાણશે કે આ કોઈ નવલકથા નથી, પણ પોતાની સમસ્યા સ્વાર્થ રહેલો
 સમાજ-લવનનો કરુણ ઇતિહાસ છે એક સ્ત્રીની દર્દકથા છે આમાં ન સમજાય કે ન મનાય,
 એવું કશું નથી, આપણા લવનમાં અને આપણા ઔગણીતાના લવનમાં ભેદ શકીએ એવા
 બનાવો કલામય રીતે આલેખવામાં આવ્યા છે આ એક નવીન ઢબે લખાયેલું પુસ્તક છે

: અં જ લિ યં થ મા ળા :

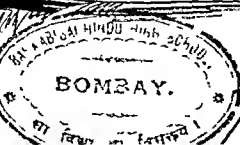
૨ મ ક ડાં મારકેટ : અમદાવાદ

સંપાદન

શિવરાત્રી મોહનરાત્રી દવે

આ
અંકમાં

છાના પ્રવાહો
અનંત રિમત
ગૃહ પ્રવેશ
કલ્યાણ મૂર્તિ
મેસીડન્ટ મસારિક
લેખક અને વિવેચક
આંતર રાષ્ટ્રિય આંદોલનો
અક તંત્રીની વિચારમાળા.

મુદ્રક • ધનશંકર કે. શુક્લ

પ્રભાતપ્રેસ • કેન્સો હોલ • કરાચી

જા.મિ.

પ્રકાશક • મુરેશ રા. બાબરીઆ

જામિ કાર્યાલય • કેન્સો હોલ • કરાચી

વર્ષ છઠું

અંક પાંચમો

અનુક્રમણિકા

સર્ગાંગ અંક

૬૫

ભાવના	શ્રી	૨૭૬
જ્યોત્સ્નાકાંતિ	જયદેવ દવે	૨૮૦
કાવ્યપ્રેરણા	નટવરલાલ મો ગાંધી	૨૮૦
જ્યોતત્રયી	ધન્દુલાલ ગાંધી	૨૮૧
સરહદપ્રાંત	અસાત	૨૮૨
વિરાટપૂજા	નન્દકુમાર પાઠક	૨૮૨
છાના પ્રવાહો	ત્રીકાંત	૨૮૩
પ્રેસીડેન્ટ મસારિક	કાન્તિલાલ શાહ	૨૮૧
લેખક અને વિવેચક	ચ	૨૮૬
ગૃહપ્રવેશ	નગીનદાસ પારેજ	૩૦૨
આંતરરાષ્ટ્રિય આદોલનો	ભાસ્કરરાવ વિદ્યાંસ	૩૦૬
એક તંત્રીની વિચારમાળા	જયમુખ મહેતા	૩૧૭
અનંત સિંમત	'ક્ષ'	૩૨૦
બ્રમણપિપાસા	શાંતિલાલ શાહ	૩૨૪
ગયે મહિને	...	૩૨૫
કલ્યાણમૂર્તિ	સોપાન	૩૩૩
અવલોકન	...	૩૩૭

અમારા મુખ્ય એજન્ટો:—

સી જમનાદાસની કું.,
નૂતન સાહિત્ય ભંડાર
એલ. કે. મેઘાણી
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લી.
ગાંધીવ લવાજમ એજન્સી

પ્રિન્સેમ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨
૨મકડાં માર્કેટ, અમદાવાદ
૧૪, અમરતલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.
રાવપુરા, વડોદરા
હવાડીયો ચક્રવર્તી, સુરત

વાર્ષિક : : : : લવાજમ : : : : રૂપિયા ચાર
છૂટક અંકની કિંમત છૂ આના • પરદેશ દસ શિલિંગ

સૌને માટે

તાકાત-તામ્રગીધી ભરપૂર

લિ. જી. ત. દા. ૨

BOMBAY.

જા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।

ઝંડુ દ્રાક્ષા સુવ

— વિના વિલંબે —

વાપરવા માંડે

ખાસ શ્રીઓને માટે

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

શ્રીઓની નબળાઇમાં

આબાદ અસર કરનાર

ઝંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદરદિ રોગોનો

અકસીર ધલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઇએ

ચાંદની જેવી શીતળ

ઝંડુની (શિલાજીત યુક્ત)

ચંદ્રપ્રભા ગુટી

પેશાબનાં તથા ધાતુનાંદર્દોની રામબાણુદવા
આજથીજ અચૂક અજમાવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી. પો. બો. નં. ૫૫૧૩ મુંબઈ નં. ૧૪
સિધના મોલ એન્ટ. ડાહ્યાલાલ બ્રધર્સ. સ્વામીનારાયણ બીલ્ડીંગ, બંદર રોડ, કરાચી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર આજેજ મંગાવો ○

મહાગુજરાતનું માનીતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લવાજમ :
દિંદમાં : વા. ૧-૮-૦
પરદેશ શીલો બ ચોદ

તંત્રી :
ગોકુલદાસ દારકાદોસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં શારદા કઈ રીતે લાત પાર છે ?

- ‘શારદા’ એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને બે ત્રિગી ચિત્રો આપે છે
- ‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લોકસાહિત્યની રસદહાણ માટે મુખસિદ્ધ છે.
- ‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જેના તંત્રી એક, નવસિમા એક, લોકસાહિત્ય એક અને દીપાવલી એક માટે દબારો લોકો દર વખતે રાહ જુએ છે.
- ‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જે શિષ્ટવર્ગ અને આમર્ષના સાહિત્યનો સુમેળ સાધે છે
- ‘શારદા’ એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે સોરઠી હાસિયની રા રાયચુરાકૃત નવલકથા ગ્રાહકોને ભેટ તરીકે આપે છે
- ‘શારદા’ એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે કે જે રોજના એક પૈસામાં સાહિત્ય અને કથાને રસપાળ દર માટે તમારે ત્યાં પહેચાડે છે,
- ‘શારદા’ બાર વર્ષથી પ્રગટ થાય છે તમે જેના આદક થયા હશે જ. ન થયા હો તો નીચેના કોષ્ટક સ્થળે આજ ને આજ ખચર આપો એટલે ‘શારદા’ શરૂ થશે

તંત્રી : ‘શારદા’ ચોરવાડ (કાશિવાસ)

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લી. વડોદરા,
આર. આર. શેઠની કંપની, બુકસેલર્સ, પ્રોન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

પેન્ડની લંબાઈનું માપ.

બેકાર દુનીયાને મહાન આશિર્વાદ
સ્વતંત્રપણે જીવન ગાળવું હોય
આરામથી જીવન ગુજારવું હોય
કોઈના તાબેદાર ન રહેવું હોય

—: અને: —

વગર પૈસે વેપાર કરવો હોય તો
છાયા ટેલરીંગ કૌલેજ માં
આજેના દાખલ થાય, અને શીવણ તથા
વેતરકામ શીખી લેા.
શીવણ કામ શીખનારને ઉપયોગી પુસ્તક
માસ્ટર કટર-અથવા-હોમ-ટેલર
કિ. રૂ. ૨-૧૨-૦ પોસ્ટેજ ૦-૫-૦ સાથે મોકલી
મંગાવેા.

છાયા ટેલરીંગ કૌલેજ

વડોદરા

તા. ક. સવા આનાની રીફ્ટ ખીટી સુચિપત્ર મંગાવેા

ક્ષેપ મશુરજી વનજ્યોત

જાદુની ક્ષણજ્યોતમાં આપણે સૌ વાદે છીએ, મૂલ
માણસો હોય દલિ વાપરીને પોતાના આજીવનમાંની
પૂરતી સગવડ કરે છે આપણી સ્થિતિ સારી હોય
ત્યારે આ કામ પછી સહેલાઈથી થાય છે અને
કેટલાંકને હ મેરાને માટે આપાર મૂકેલીઓમાંથી
ખચાવી શકાય છે. તમારી જાદુની નામી અરોહ
પાત્રસુર્ય કા લી મા ઉતરાવેા. પોલીસની જુદી
જુદી સેવાઓની વિગતવાર હકીકત માટે આજે જ
પ્રેસકેટ સમ આવેા.

અશોક ઇન્ડ્યુરન્સ કં. લિ.

બ્રાંચ ઝાપ્રીસ: કચેરી રોડ: કરાચી

મિ જુન મહિને

ઝાંઝવાના જળ	(નવલિકા)	શ્રીકાંત
ગૃહપ્રવેશ	(નાટિકા)	નગીનદાસ પારેખ
સંસ્કૃતિનું સંગમસ્થાન	(વ્યાખ્યાન)	કવિવર દાગોર
વીર મેઝીની	(જીવનચરિત્ર)	ચ
કલ્યાણમૂર્તિ	(ચાહુ નવલકથા)	મોપાન
આંતરરાષ્ટ્રિય આંદોલનો	(લેખ)	ભારતરાવ વિદ્યામ
આપણો દેશ	(આંકડાઓ)	છોટાલાલ કામદાર
રામુનુ ધર	(નવલિકા)	દ્વ
એક તંત્રીની વિચારમાળા		જયસુખ મહેતા
માંદગીનું મૂળ	(લેખ)	કાન્તિલાલ ગાધી
ગૌરીના પતિને	(એક પત્ર)	પ્રબોધ

આ ઉપરાંત ઇન્દુલાલ ગાધી, સુન્દરમ, પૂનલાલ, મોહિનિચંદ્ર વગેરે પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યો, કવિતાની શેરીમાંથી, અભ્યાસપૂર્ણ મોંઘ, જીવનચરિત્ર, અવલોકનો અને લાવના વગેરે આવશે.

અમારી વિનંતિ છે કે 'હિમિ' ના દરેક અંકને 'પાનપત્ર'ક ત્રેણા વિના મૂકી ન દેજો.

- દર મહિનાની દસમી તારીખની અંદરે અચૂક પ્રગટ થશે
- યોજામાં યોગ્ય ચોસ પાનાનું વાચન અપાશે.
- વાર્ષિક લઘુગદ્ય રૂ. ચાર : પચ્ચેઝમાં સિવિલ દમ.

ધાણક થવા માટે આજે જ લખો.

હિમિ કાર્યાલય : ડે-મે હાલ : કરાચી

કિશોર મુંબઈ ઇલાહના કેળવણીખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે.
વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટ્રેટ્સ એનર્નિસમાં 'કિશોર' શાળાઓ માટે મંજૂર થયું છે.

બે વર્ષ પૂરાં કરી 'કિશોરે' ત્રીજા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

અનેકવિધ સાહિત્ય અને મુંદર
ચિત્રોથી સમૃદ્ધ ગુજરાતના
કિશોર વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

કિશોરોની જાણસાને ઉત્તેજ સતોવે
એવી અનેકવિધ અને રસમય
સામગ્રી પૂરી પાડતું માસિક

ક કિશોર ક

ત્રી : નમીનદાસ પારેખ

આ વ કા ર

“કિશોર માસિક મને ખૂબ
મી ગયું છે. એટલું બધું
મમ્મું છે કે વડોદરા રાજ્યનાં
પુસ્તકાલયોનું બ્લેટ ખજૂર
કરવાની તક મને મળી હોત
તો રાજ્યનાં ઘણાં પુસ્તકાલયોમાં
'કિશોર' દાખલ કરી દીધ
હોત ... ..
માસિક માટે મારાથી બન્યું
કરીશ.”

શ્રી માતીલાલ અમીન
વડોદરા

શરૂઆતથી આહક થનારને
પહેલા વર્ષના બધા અંકો
અડધા લવાજમે મળશે

તમે પણ આહક થઈ
અમારા આ સાહસને
ઉત્તેજન આપશો.

લગાજમ હિંદમાં રૂ. ૪)

“...મને તો એક શિક્ષક તરીકે આ
કક્ષાનું ખીજુ કાઢ સામયિક નથી,
માલમ પડ્યું. ખીજાં બધું પડતાં
છીજાં કે વધુ પડતાં મંજીર છે,
ન્યારે આ વિદ્યાર્થીને એકએ તેનું જ
છે 'સાહિત્ય પાઠાવલિ'ની યોજનાને
અંગે મેં આપણાં બધાં માસિકો
ઠીકઠી ઉચલાચા છે અને મને તો
એમ લાગ્યું છે કે 'કિશોર' પાસે
એટલું વૈવિધ્ય છે કે પ્રાય સાત વર્ષે
કાઠ નવો સંગ્રહક નીકળશે તો તેને
પોતાના સમહતુ નામ 'કિશોર
પાઠાવલિ' કે એવું જ રાખવું પડશે
એટલા બધા પાઠો તેને 'કિશોર'માંથી
લેવા પડશે. વિદ્યાર્થીઓ સમજે
એવી જૂનિકા ઉપર એવું લખાણ
વિહરે છે. છતાં તેના માહિત્યશુદ્ધ
તેણે બરાબર જાણવી રાખ્યા છે,
એટલે મને તો આનંદ સાથે ગર્વ
પણ થાય છે .....હું તમને સતત
રીતે મારાથી જાતી મદદ કરીશ.”

ડીણાભાઈ રતનજી દેસાઈ
[સ્નેહરશ્મિ]

પ્રિન્સિપાલ: ડ. પી. હામરકુલા
વિલેપારલે.

“... એની બાતલાતની
વાનીઓ વિદ્યાર્થીવર્ગની જુદી-
જુદી જરૂરિયાતો અગર ઇચ્છા
પરિપૂર્ણ કરે એમ છે. અને
તેથી આખા વિદ્યાર્થીવર્ગને
એ પ્રિય થઈ પડશે જ, એ
નિશ્ચય બાબત છે. મારા જેવા
વિદ્યાર્થીશિક્ષકને પણ એવાથી
ખૂબખૂબ રસ અને આનંદ
મળે છે. મને તો પૂરતી ખાતરી
છે કે તમારું આ નવનિર્મિત માસિક
દરેક દરેક બાળક નેરો પ્રિય
થઈ પડશે.

શ્રી શંકરપ્રસાદ શુક્લ
પ્રિન્સિપાલ ફેલોશીપ
રુકુલ: મુંબઈ

કિશોર કાર્યાલય:

પારસી અગિયારી
સામે :

અમદાવાદ.

પંદરશામાં રૂ. ૬)

ૐ

જેમ જીવનમાં એક કરતા બીજા મુશ્કેલી વધુ ઉપરોગી હોય તે એમ જ સોફિસ્ટિકેશન પ્રવૃત્તિમાં એક કરતા બીજા પ્રવૃત્તિ ઓછીવત્તી ઉપરોગી હોય, પણ એ નિયમને બરાબર સમજીએ તો જીવનમાં એક મુશ્કેલી સંપૂર્ણપણે ખીલવવા તરફ લક્ષ આપી બીજા મુશ્કેલી તરફ બેદરકાર નથી રહી શકાય તેમ જ પ્રવૃત્તિ વિશે થતું જોઈએ. આપણે બધા જ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ ન કરી શકીએ એ સાચું જાન સમાજના સંસ્કૃતિઓ વિકાસમાં ઉપરોગી હોય એવી નાની મોટી દરેક પ્રવૃત્તિ તરફ આપણી સંદાનુભૂતિ રહેતી જ જોઈએ અને સંદાનુભૂતિ હોય તો વિના પ્રયત્ન પામી આપણા તરફથી એ પ્રવૃત્તિને બળ મળ્યા જ કરે. જીવન જેમ એક અને અબજ છે તેમ જ સમાજ અને રાષ્ટ્રનું જીવન પણ એક અને અબજ છે રાજીરતો નાનામાં નાનો રાજા જેમ ધીમે ધીમે આખા મંડીરને ઘેરી દેશે છે, મનનો નાનામાં નાનો વિકાર જેમ આખા મનને કલુષિત કરી મૂકે છે, જીવનની નાનામાં નાની ખરાબ દેવ કથારિક આખા જીવનને લખમખા મૂકી દે છે તેમ જ સમાજ અને રાષ્ટ્રના નાનામાં નાના રાજા વિશે સમજવું તો એ રાજકારણ અને પુલિટિક્સની વાત કરનારાઓએ સામાજિક ક્ષતિને તરફ, અગ્રણ્યતાના બૂટા રિવાજ તરફ, દિલની કંઈક ઓછી કરી શકાય એવી ગંતી તરફ અસરગ્રસ્ત વિનાશ અથવા તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ કોને કઈ પરિણિત કરી તે તો સૌ જાણે જ નહીં કરી શકે પણ સમાજજીવનને શુદ્ધ અને બળવાન બનાવતી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ પોતાની વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિને પણ બળ આપવાની છે એમ સમજવું જોઈએ આપણે સતત ધાર રાખવું જોઈએ કે જીવનના પરતર મારે જે નિયમો વ્યક્તિને લાગુ પડે છે તે જ નિયમો સમાજને અને રાષ્ટ્રને પણ લાગુ પડે છે.

શ્રી.

અરે, શાને બહાલી, હૃદય તુજ રાધે સલર આ ?
હતી તહારે હૈયે પ્રણયવિણુ વાતો અવર ના !
નહિ બોલે શું કે ? પ્રણિપત કરું : કાં ફરી જતી ?
મહને તો એ બહાલાં પદકમલ ચે, એ કમલિનિ !

પ્રિયે, બાલા મીઠી, ઉર મૃદુનું શ્વાસે ધડકણું,
વળી જિભોઢોનું કિસલય સમું શે' ફરકણું ?
કહે, આંસુ ચે આ ટમટમી રહ્યાં શાં છલકતાં ?
મહાભાંધી એરે પ્રિય નયન શી મૌકિતકલતા !

બતાવું શી રીતે હૃદય સુજ ચીરી, પ્રિય સણિ !
તહીં તું બિરાજી ! ઉર અવર ના કો ઉરછબી.
વહું છું યુગોથી, કવિત શમણાંમાં પણ વહું,
પ્રિયે, તહારી મૂર્તિ : હૃદય હૃદયે આવ, જડ, તું !

અરે, જ્યોત્સ્નાકાંતિ પ્રણયરસાલીના નયનની
ઉવાના રંગે આ અરુણ વાની આજે ફરી જતી !

કાવ્યપ્રેરણા

નટવરલાલ મા. ગાંધી

:૪૫૫:

હતી કવિતપ્રેરણા ! પ્રણયપાનની અંખના
સુકેમળ સુરેખ અંતરતરંગ ચે નર્તતી,
સૂદર વિપુલેલી વિવિધ ઇન્દ્રિયાપો રચી
અગાધ રસરંગમાં, પ્રણયધોધ સંગીતમાં
થવા લીન હતું મને મન; હતી તદા પ્રેરણા !

અને, મન હવે નહીં ?
નહીં ! મન મને ઘણું પ્રણયમસ્તિમાં ડોલવા,
સુધા સકલદેહને રસદ આત્મ, મંલુપ્રભા
પીવા તલજ તો ઘણી હૃદયમાં હતી ને હજી
ઘણીય છે !

છતાં, ઉમંગકા બધા સમિપ આવી તું ન્યાયથી
શમ્યા, શરમસુગ્ધમાં ગહનમૌન આબોધતા ! !

સીતા

નિશ્વાસની પાવળી વજરેખા
ફરીફરી મુખ પરે છવાઈ,
આંખો ખીડેલી-જરી અધ્રુવલ્લી
મેઈ રહી માનવ-પૂર- મેઢની
અનેક હોઠે ઢંઢું ફિમત રોઝડું,
અનેક આંખોમહી ધીખતી ચિતા,
એ ફિમત ને રોઝની શન્યતાને
રોજાવની મેં નિરખી તને સીતા !
ખાંધી લઈ અંતર-તંતુ-ખંધને,
દોરી રહી લેડ અલેડ ખંધુની
ઉતારવા પાર અતંત અંતને
નોકા બની અવન-પ્રાણ-સિંધુની,
વેરાવતા કંઠકને દયેળીએ
ઝીંઝી નવાં ફૂલ ધરેલ કેરીએ.

દેવડી

વેચાયડું અંતર વેચી અન્યને
એણે પશુનું ઠર પંડનું કપુનું;
હનમાદ ને રોઝની અધ્રુવેલણ
કુપાવવા યત્ન કરે અરોઝા
પરંતુ કાશ્વદની કણિકલે
વંદિયણી કંસની દૂર આપે;
દરની પડી દંપતીની દયામળી
દશપરે, હનજડ ભાવિ લપરે.
'નહિ, નહિ' હાથ દઈ દિવાલને
રોઝી રહી દેવડી કાળવાણી;
'પ્રભાતની નિર્મળ આરંગીય
તને નહિ આ દુહિતા દણી રાજે.
ખંડિત માનુષની ખાખ ઠાપરે
દે બે ઘડી યાક ઉતારવા મને.'

દ્રૌપદી

રુભાશ્વ સાંત દનું, અવેતના,
વીંદાઈને નાચતુ રી પડી દની.
ત્યાં મેં તને ખંડિત ચંદ્રિનિંજરી
પડેલ રીડી ચૂદની વચોપચ.
કુપામણે કેરાકલાપ કુટી,
આખા, અયોદ્યાલ જતરીયમાં
અંધાંધની પ્રેરક વીજળીને,
સમાઈ બની નિરમેલ નેને
હું ક્યાં દતો ? ફૂંચતી પાદુકાની
પેં પૂજ આવેલ હું દારિકાથી;
પટેપટે હોઝ-ખરિત્રી કંઈને
વાપ્પટી એ બ અશ્વ વાજી-
ચિત્રન ચૂંકું સતીનું દુશાસને.
તેં પંડને પાવકતા લપેરી,
વાજી રહી ગીરવાલઆરની.

: ૫૨૫ :

પડ્યુ જમણી પાંખ કાશ્મીર સ્વર્ગશુ, ડાળીમાં
જલ્પ્ય નન્મિહનો પથરિયાળ પટ વિન્તર્યો,
અચૂક પદ એક મિઘ પર, અન્ય પંન્નખના
શિરે સળળ ટેકવી, મરદશો કટિ હાથ દે
ઉભો. નયન લાલધૂમ ધુમન્નવતો શંભુશાં.
મદા ઉકળતુ વહે રુધિર બે પરાધિનતા
લગીર મહવા અશક્ત, વહવા ટકેરી થતાં
જગક પણ માનલગની, પ્રમત્ત લાવા સસું.

મહમદ વશૂરી, ખેલ કઈ ખેળરે, ગોમલે,
જખોલ, ખિણ, ખાઈમાં લઈ મશાલ ચોકી લરે;
સુણાય પદપાત લેશ પજુ જો ળીન્ન’ પ્રાણીનો
સ્વભૂમિપર, તાકવા, નિધનદત સપ્રેશવા
ખડા મરદ વકતરેલ ઝિલી નિત્ય રે’ પેટતી
પઠાણુભૂમિમા દિનેદિન દીપાવલિ સુકિતની.

વિરાટ પૂન

નન્દકુમાર પાઠક

મને પ્રજ્ઞા આપી જગજટિલતાને સમજવા,
અને આખો જોડી ગહનતવ મૌન્દર્ય કળવા;
હતુ જાણી જાણી હૃદય કરનો સ્પર્ગ જ થતા,
હગી નાચી ઊડ્યુ અમિત પડદાઓ ઊપડતાં
નથી મારે માટે કણ હૃદયના શક્ય જગતે,
તને શાથી આપું વિન્દ જદવો, ના ગમપડે
નથી જાણાતુ ચે પર મહુ ફિસે લાવ જગમાં
ખરે ! આત્માના આ-‘પ્રભુય’ જન જે કહી વિરમતાં.
તને આપું ચે શુ ? વિલ્લજ જગન્ના. તુચ્છ મુજને,
નથી તારી તોલે. અવગ જગ મૌન્દર્ય ઉરને,
તને આપું મોલી અમરપદમા લેટ જ કદા.
નથી શુ તે તારી પરમ સખિ ! મૌન્દર્યકણિકા ?

વાયુ, આકાશ ને પૃથ્વી, તેજ વારિ જ્યાં મળી
ઊતારે મંગલા તારી આરતી કોણ હું પડી !

છાના પ્રવાહો

શ્રી કાં ત

ભવસુખરામ વિશે હું તમને જે વાત કહું છું તે તમે માની જ નહિ શકો પશુ મારા ઉપર વિશ્વાસ મૂકજો. હું કહું છું તે સત્ય હકીકત છે. તેઓ ખાદ્યધારી છે, બહેર સેવક છે, એમના છત્રમાં ત્યાગ અને સંયમના સ્પષ્ટ દર્શન કરી શકાય છે. પોતે ધનવાન હતા પણ એમનું મોટા ભાગનું ધન એમણે દેશમેવામાં અર્પી દીધું છે. છેલ્લા કેટલાય વરસથી તેઓ ગરીબીવત ધારણ કરીને રહે છે. આ જગતમાં કોઈને જોગ-રૂપ ન થવું એ એમના છત્રનો સિદ્ધાંત છે. સાદાઈ અને જાનમજુરીથી તેઓ એ સિદ્ધાંતનું યથાચકિત પાલન પણ કરી રહ્યા છે.

એમનું મામજીવન જોતાં જરૂર તમને આદર ઉપજે. સવારથી રાત સુધીની તમે એમની દિનચર્યા જુઓ તો તમને પણ પડવાની ઇચ્છા થઈ આવે. સવારના ચાર વાગે એમના કંઠમાંથી પ્રાર્થના ફરે. પ્રાર્થનાનો ભાવ આપણે એમના સ્વરમાં પણ જોઈ શકીએ. દર્દભર્યા અવાજ ધરીભર તો આપણને દલાવી શકે અને આપણા ચિત્તમાં પડેલા પશ્ચાત્તાપના ભાવે જાગી ઊઠે.

એમનું આ જાણજીવન મૌ કોઈને પ્રેરણા આપે એવું છે. એમના મોં ઉપર ક્રોધતા દેખાય છે, પણ એ તો આપણને સક છત્રનની ક્રોધતા વાગે. એમની આંખો મદાય ચિંતાથી ભારે લાગતી હોય છે પણ એ તો આપણને દેશભંધવોના દુઃખજાગને લઈને હોય એમ લાગે. એમનામાં મહેન-વ્યયજાના પણ દેખાય પરંતુ એમના જાણજીવનની જાણને લઈને એ આપ-બંને સ્વયંજાતા હોય એવું લાગે. આમ એમના આચારની ઝંખ એમની આંખમાં કે મુખ ઉપર પ્રગટ થતી આપણે ન જોઈ શકીએ તો જે આપ-બંને એમના વિશે શંકા ન ઉપજે કારણકે આપણે જાણુ છીએ ન જાણીએ ત્યાં સુધી એમનાં જીવનની એક જ બાજુ અને તે જલસની જાણ આપણે જોઈ શકીએ જે જાણમાં સાધુતા, ત્યાગ, મંયમ, માદાર્થ અને કર્મજ્ઞતા પડ્યા છે.

પણ એમના જીવનની એક બીજી બાજુ છે. અદરની બાજુ છે. જ્યારે મેં એ સાબણુ ત્યારે મારાથી માની શકાયું જ નહિ. આજે માણસ એવો હોઈ શકે જ નહિ એમ મને લાગી ગયું, પણ હું વિશ્વાસપાત્ર રચનાએથી એ વિષે વધુ ને વધુ ગંભીર લાગ્યો. તેમ મારી માન્યતા બદલાવા લાગી. ત્યારે તો 'મહાદેવી' એમ મારા મનમાં યદા લાગ્યું, પણ એ પોડું હતું એ દબી ન હોતા જ મેં ત્રીણી આજે એમનું જીવન જોવા માંડ્યું. મેં એમની ચાર વાચનાની પ્રાર્થના છાની રીતે સાબણી, એ પ્રાર્થના વખતે બીજી કેઈ ત્યાં હાજર ન હતું છતાં તેઓ દર્દીઓ ચારે બેનતા હતા અને ત્વમેક શરણ્ય... વગેરે બોલતા એમની આખમાથી આસુ ટપકવા લાગ્યા તે મેં જાતે જોયા તે દર દોજ દોજનિશી લાગે છે પણ પ્રવચન છતાં ઘણા દિનસં સુધી એ મારા હાથમાં ન આવી એક રાત્રે મેં એમને બહાર ફરવા જતાં પણ જોયા હતા અને કુતુહલથી પ્રેમ... એમની પાછળ પાછળ ગયા હતાં પણ ત્યાં મેં મારું હતું એથી ઉંનડું જ બન્યું તેઓ અનન્ય મરતકે આવતા હતા. એમની ચાલમાં જ પશ્ચાત્તાપ. બાવ જણાઈ આવતો હતો ત્રણ માઇલ દૂરની ટેરી, જ્યાં ઘણા માણસો ફરવા આવતા હતા ત્યાં આવવાને તમો જરાક ચોખ્યા અને પછી એ ટેરી વગાવીને આગળ ચાલ્યા મધ્ય મેં ટેરી ઉપર ઉભા ઉભા જોયું તો એકાદ બેનરવા દૂર ગયા પછી તેઓ મેઘાનમાં એસીને પ્રાર્થના કરતા હોય એમ લાગ્યું.

આવા આચારની સાથે એમના આત્મજીવનની વાતનો મેં એસેસો નોતો મને એમના જીવનમાં વધુ રમ આયો એમના પામેથી મેં એમના આત્મજીવનની વાતો માણી હતી એમને મેં ફરીને બધું પૂછું ફરીને એમને વધુ વિનાશથી બંધી વાત મને કહી મળવાની

મારી જીજ્ઞાસા વધવા લાગી મેં પણ એક બહાનું કાઢી એ ગામડામાં જ સેવા કરવાનું હરામ્યું. મને આવેલો જોઈ તેઓ આનંદ પામ્યા એમણે આજુબાજુના ગામોની મને માહિતી આપી અને સેવાનો મર્મ મમજાવ્યો. જો હું એમના શબ્દોની વાત કરું તો એ શબ્દેશબ્દમાં સત્ય અને દિનદુષિયા મારેનું દર્દ બધું હતું, જો હું એમના સ્વરની વાત કરું તો એ મને તે દિવસે સાવ નિઃશ્વ લાગ્યો. મારા આ 'લાગવા' ને મેં મન ઉપર ન લીધું મને ધ્યુ કે કદાચ મારા પૂર્વગદને લાંબે મને આમ લાગતું હોય, પણ જ્યારે હું એમના આત્મજીવનનું અવલોકન કરી શક્યો ત્યારે એ શબ્દો અને સ્વરો વચ્ચેનો એક મને સમજાઈ ગયો.

એમની ઉંમર લગભગ પીતાળીસ વર્ષની હતી મામાન્ય રીતે તેઓ ઓછાબોલા હતા. અ મબીર રહેતા પણ પ્રસંગ આવે એમની નમ્રતા પ્રગટ થઈ જતી ત્યારેક જીવનની કપીલ સમસ્યાઓની વાતો નીકળે ત્યારે તેઓ ગળગળા થઈ જતા અને પ્રગ્ન રીતે કહેતા કે 'હું તો પાપનું પુત્ર છું છપ્પરની કૃપા વિના મારો ઉદાર નથી' પણ અનેક વખત આનું બોલનારને જ્યારે દુઃખીનતા પતન વિશે રોષ કે તિરસ્કાર કરતા જોતો ત્યારે મને બહુ જ આશ્ચર્ય થઈ આવતું મારા મનમાં થકાઓ ઉઠતી કે આ બંને સ્થિતિ તો સાચી ન હોઈ શકે, કાં તો એમનો રોષ ખોટો છે અને કા તો એમની આત્મનિંદા ખોટી છે, પરંતુ જ્યારે વખતે એમની વાણીમાં મેં મુજબાવમાં તો નિષ્પાશમના જ લાગતી.

તેઓ ખીણિત હતા જ્યુ પ્રથમના પાંચ વર્ષ પછી તેઓ સમગ્ર જીવન ગુબારના હતા મનમાં મદદ મળી રહે એ માટે તેઓ ક્રિયા દમકે વર્તેથી ધર કરતા ધરની બહાર વધુ રહેતા

હતા. પત્નીના નિર્વાહ માટે ઘરની વ્યવસ્થા હતી. બાળકોમાં એક પુત્રી જ હતી. એનું નામ સુષ્મા. ભવસુખરાયને એના ઉપર બહુ પ્રેમ હતો. પણ એના વિકાસ માટે પોતે નહિ જેવું જ કરી શકે છે એ વસ્તુનું એમને દુઃખ હતું. એમનું આ કુટુંબ એમના ગામડાંથી બાર માઇલ દૂરના એક ચહેરમાં રહેલું હતું. ભવસુખરાય અવારનવાર ત્યાં જઈ આવતા. પણ કોઈ વખત ત્યાં રાતવાસો રહેતા નહોતા.

એક દિવસે સવારે મેં જાણ્યું કે એમણે સાત ઉપવાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. મેં ઉપવાસનું કારણ પૂછ્યું પણ એમણે 'આત્મશુદ્ધિ' એટલેજ મને જવાબ આપ્યો. આ પ્રસંગે મારી છતાસાને તીવ્ર કરી મને યશું કે આમાંથી એમના છવનના મરં દું જાણી શકાય. એમને વધુ પૂછવામાં કંઈ સાર નહોતો. મેં મૂંઝે મોઝે આંખ અને કાનને મનેજ શાખ્યાં. ઉપવાસનો એક દિવસ પસાર થઈ ગયો.

બીજો દિવસે એમની રીતમાન ઉપરથી મને લાગ્યું કે તેઓ હરકણે કોઈકની રાદ નેઈ રયા છે. આલુગાણુ કરતી આંખો એમની ચંચળતા પ્રગટ કરતી હતી અને મુખ ઉપર બદલાતા બાવો અંતરનું પ્રતિબિંબ પાડતા હતા. હું એમની માથે બેઠી મારું કામ કરતો કરતો ત્રાંસી આંખે એમના આંખે નેઈ રચો હતો. તેઓ ક્યારેક ચમચીને મારા આંખ નેઈ જતા પણ હું એમની નજર ચુકાવી દેતો હતો.

સાંજ સુધી એમણે પ્રતિજ્ઞા કરી પણ કોઈ નવું માણસ ન આવ્યું. રાત પડી ત્યારે તેઓ મહેન્ટ વિંતાવર જળાયા કરવાને બદલે તેઓ સહેલી મઝક તરફ ગયા. હું પણ બીજો રૂમથી સડક ઉપર જતાં. ત્રિચર કરતા સાંચો પણ ત્યાં તો એમની એ રાદ નેતા દયા તેઓ આવી પહોંચ્યા. એમને નેઈ ભવસુખરાયનું મે

ગંબીર અને કટુણ બની ગયું. દુઃખને શેત્રીને પીતા હોય એમ એમણે આંખો પણ નમાવી દીધી. આવનાર બીજું કોઈ નહિ પણ એમનાં પત્ની અને પુત્રી જ હતાં. એ બંને પણ ગંબીર જ હતાં.

એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના તેઓ બેઠા. વાતાવરણ નેતાં મને ત્યાં હાલત રહેવાનું અનુચિત લાગ્યું. 'ગામમાં કામ છે' એવું બહાનું કાઢી હું ત્યાંથી ખાલી ગયો. ખરીતે ક્યાંય જવું નહોતું પણ છાંના જ રહેવું હતું એટલે હું કળવેકથી બાલુની ઓરડીની દિવાલને અડેલીને બેઠો.

મેં કાન માંડ્યા હતા પણ પાંચેક મિનિટ સુધી મને શંકા લાગ્યાનું નહિ. મને વહેમ પડ્યો કે વાતો ચાલતી હશે. પણ હું સંભળી નહિ શકતો હોઉં પણ તુરંત જ ખરો વહેમ લગ્યો. જે દિવાલને અડેલીને હું બેઠો હતો તે દિગમ માથે કંઈક અકળાયું. 'હા હા' કરતાં ભવસુખરાયના પત્ની મમળા ઉભાં અને દિવાલ તરફ આંખ્યાં તે ઉપરથી હું મમળો કે ભવસુખરાયે દિવાલ કાપે માથું અકળાયું છે.

'હવે મારે જ્યાંથી શું કરવું?' ભવસુખરાય બોલ્યા. 'તારી આ રીતમાનથી હું ક્યાંય મેહું બતાવી શકું એમ નથી.'

'તમને આ જૂન ભરખાં ગયું છે. એ તો માંઈ બાઈ મમાન છે.' પત્નીએ જવાબ આપ્યો.

'એવું બોલી પાપમાં ન પડે. બાળ્યેન આમ ન રહે એને રાત્રે આવવાની મી દાર?'

'પણ તમે આંખે નેઈ?'

'મારું કળણું લગમ જાયું નથી. આંખ મિલાવે હું નેઈ થઈ શકું.'

'તો તમને નીક લાગે નેમ કરો. તમારે ત્યાં આવીને એક દિવસ પણ મેં કાંઈ બોલ્યું નથી.'

‘એમાં મારો વાંક છે ?’

‘ત્યારે મારો વાંક છે ? હું તમારી પરજીવન
હતી છતાં તમે મારા સાથે રહ્યાં છો ?’

‘તને આ હીક મન્યું છે. તારા પાપને દાંત્ર્ય
તેં હીક બધાનું મોઢી કાઢ્યું છે. એ તો મારી
બહેન છે. અને જીવેના રહેવા રહેવા હોય તો એના
વિશે એક અક્ષર પણ ન બોલીશ. બોધ, તને
મારા સાત ઉપવામથી શાંતિ નથી થતી ? તો
ચૌદ કરે ! એકવીસ કરે !’ ભરમુખવાળા ઉરોગાદી
બોલ્યા અને થોડીકવાર શાંતિ હવામાં મળી.

‘અને સુધા’ શાંતિનો જાંઝ કરી ભરમુખવાળા
બોલ્યા ‘હું પણ અને દુઃખી જ કરીશ ?’

‘હું શું કરું છું ? હું બધાવા જાઉં એમાં
તમને શું વાધો છે ?’

‘વાધો ? હું કોસેજની ડોકરીઓ જેવી થઈ
જાયશ.’

‘પણ બધી ડોકરીઓ ખટખટ નથી.’

‘એ હું જાણું છું.’ મારે કપાળે તમે સોઠો
કાંકે મોજાનાજા છે !’

વળી શાંતિ જગાડ મળી

‘હવે તમે કેમયે કરી ઉપવામ ડોકરી ?’
ભરમુખવાળા પત્ની બોલ્યા.

‘એ તો નિશ્ચય થઈ ગયો.’

‘પણ તમે મોઢી એમ કહો છો.’

‘હું કહું એમ ? હું કહું છું એ તને માન્યું
નથી લાગતું ? તને પોતાને નથી થતું કે આ
રોગ પાપમાંથી બહાર નીકળતું નથી.’

‘પણ મેં કાંઈ ક્યું જ નથી.’

‘જો તારે કશું પણ ન કરતું હોય તો તમે
તમારે ઘેર જઈને અને શાંતિથી પ્રાર્થના કરજો.’

‘લાયુછ’ સુધા બેઠી ‘ઉપવામ ડોકરી રહેને !’

‘હું ન બોલ સુધા ! તને કશી આવડતું હોય
તો તારે મારે ઉપવામ ન કરતા પડે એટલું
ધ્યાનમાં રાખજો.’

હું કોઈના મોઢાં નોંધી નહોતો શકતો પણ
સૂક્ષ્મ ઉપાધ મધ્ય દરો એવું મેં અનુમાન કર્યું.
થોડીક પણ કાંઈ ન બોલ્યું.

‘લ્યો, હવે તમે ઘેર સિધાવો. અને શાંતિ
લેવા છે.’

‘પણ તમે ઉપવાસ ડોકરી તો અમને વ નિર્દાન
થાય, મારી બૂલ થઈ ગઈ બસ.’

‘પણ આવી ભૂલ તો દર આવાડીએ ને
પખવાડીએ થાય છે.’

‘હવે નહિ થાય.’

‘આવી કમ્પ્લાઇન પણ મેં દરતર વાર માંખી.’

‘ત્યારે હું કહું તો તમને વિશ્વાસ આવે ?’

‘હું ને સુધા બધીં મારી નજર સામે આવતા
રહે.’

‘પણ સુધાને તો જાણતું છે.’

‘જાણીને શું કરતું છે ? હું બધીં જાણતીય
અને એના દિનની વધુ ચિંતા છે.’

‘ઘેર ન બજાય. ત્યાં પાતાવરજી જ અભામનું
હોય.’

‘અભામનું નહિ, હરકાએ મારે અતઃ
કરવાનું હોય એમ કહે.’

‘તમે શું બોલો છો ?’ ભરમુખવાળા પત્ની
બોલ્યા

‘હું કાંઈ ક્યું છું તારા મંદમારથી મારી
મગજની જેવી કોઈકરી રખડ થઈ જતાની છે.’

‘મેં શું અંકાર આપી દીધો ? એનું ખ્યાલ
તો નાનપણથી તમે જ રાખ્યો છે. પણ વસ્તુ તો
તમારો એકી જ નથી.’

‘પણ તારા જોઈમરી વાતો મ મનેને.’

‘મારે કાંઈ બોલવું જ નથી. તમારી આખા
જ દુનું પડ્યું છે.’

‘બસ, બસાવ મારે તને આ ઠીક મગ્યું છે’

‘એ માયું મળ્યું છે’ ભવસુખગમના પત્ની
બોલ્યા. જરા અટકાવે એમણે સુધાને કહ્યું. ‘સુધા
તુ જાણતા ધરમાં જા તો’

‘ખાસા ઉપરથી દુ’ નથી મારાં કે સુધા
જાણતા ઓગામ્યા મારી ગઈ. મને ડર દોનો કે
કાંઈ માંગ જ ઓગામ્યા આરશે પણ દુ અતી
મશે.

‘કેમ, સુધાને કેમ ગત દીધી?’

‘શું મંત્રાં? તમને બોલવાનું કામ લાગ
જ નથી આપણી આવી વાતો મલામતવાળી
એને કાપ્પો થશે દરો’

‘મારે કોઈ રીતે એને તારા મદદમયાથી
ઠેકવતી છે’

‘મારે એને તમારી સાથે નથી રહેવા દેલ.
જમ?’

‘કેમ મુ? મારી માથે મદ કે તમારી માથે
મદે એ મગ્યું જ છે’

‘ને જણા એ જ મને બોલો’

‘બીજો મને છે જ નહિ નમ મને માયલી
દેલ તો આપણી આ દલા ન આવત’

‘તુ મને મૂડેગામ માને છે?’

‘મગ્યું જાન’

‘તું વિચાર કરાવે ભોલ, મારે જ માર
મનદા સંકુપરો દુ મળ માનીત કામ મરે
મોતરી પાની કાંદો’

‘એ રોજ છે મેંગેન નમે મગ્યું મળાવ
છે. મે’ દુ એ રોજ નથી કરી એમું દુ
જનલ મેંવતી. અને તમે મધુ પડા : દરે
રોજ ને દુનિયો જુડું નિ મલ’

મેં કનને વડું તીવ માં પણ થોડીકર
સુધી કાંઈ સંભળાયું નહિ

‘દરે સુધાને એને મમે જવા ને, એને રોજ
શીખવાડો મા.’

‘દુ’ રોજ કા છું’

‘હા, બીજુ રુ’ મારી પાને... આગે
એમાં તમારે માગ ઉતવામ કરવા પડ્યા. તમે
ને ત્યા જવ છો એ નુધા નથી મળતી મું
એ દરે જાગડ નથી. વ્યભિ, દુ તમને મી દર
એ ચડામન માથે પગપાતી છે’

‘દે!... નહિ, એ નહિ જાને. મારે એને
નથી પસંદવાળી. એને યદગરાગીગી ગાખતી છે’

‘એવું બોલેમા કામ હજે તમા
પોતાનું ડરનર સુધાને એને જામ’

‘પણ દુ એને નહિ પસંદા દર સુધા’
ભવસુખમથે ખૂસ પાડી આદા ઓગામ્યા
સુધા આતી

‘જારી જા મું મદે છે તું કાંઈ માથે
મઅંધમા છે’

હા મકાશ માથે મારે મેરી છે.’

‘ચડામન માથે મ વામ મે તને કહ્યું
નહેવ કે કાંઈ ડેકા માથે મઅંધ મ પીટ મા’

‘જમ એમા રી વાંધે?’

‘શા કાંઈ? તું આ કાંઈ રામે મેંવે
છે... આ આપુ કુદા મરી જાને એન
મેં નહેવું પડ્યું’

‘પણ મારે ને એને મદ મેરી છે. એને
પસંદવાળો નિમર કાંઈ છે. એને જા જા પાની જ
એને તુ નહીં જા મા.’

‘જદ તાર પીટ જાનવા મે મેંવેમ
કેમ જાંધા’

‘એ ને નહેવ’ અમળવા ને જાની
બોલ્યા. ‘અમળ કાંઈ જ પસા વાલો દરે પ ને’

‘તે જ મારી દીકરીને બગાડી છે. તારા સંસ્કાર.....’

‘મારા સંસ્કારથી એ બગાડી નથી. એણે સાચો રસ્તો લીધો છે. તમારા બેળા રહી હોત તો એ દામ શીખત’

‘એમ ?’ ભવસુખરાય બોલ્યા અને શાંતિ બાપી ગઈ.

* * *

તે દિવસ ભવસુખરાય ન જ માન્યા એમના પત્ની અને પુત્રી બીજા દિવસે ઘેર જવા નીકળ્યા ત્યારે ભવસુખરાયે સુધાને શેઠવા પ્રયત્ન કર્યો પણ સુધાએ ન માન્યું. એમને એ ધડીએ તો શેષ ઉપજ્યો પણ પાછળથી તેઓ ધણા જ દીક્ષા પડી ગયા. બીજા દિવસથી મે એમના હાવભાવમાં આશ્ચર્યકારક ફેરફાર નોંધા સામાન્ય રીતે સ્થિરચિત્ર કેખાતા ભવસુખરાય કપરેક અચર્યાદ રીતે આનંદમાં આવી જતા અને કપારેક ખૂમ હુ ખ પામતા અને રડવા મડી જતા લગભગ વીસેક દિવસ એમની આ સ્થિતિ રહી હું ત્રીજીવટથી એમનું અવલોકન કરી રહ્યો હતો વીસેક દિવસ પછી એ વળી ગબીર બન્યા પ્રયમના કરતા આ ગાલીચમાં વિશેષ કઠોરતા હતી, કંઈક નિષ્ઠય કરી લીધો હોય એવું દેખાતું હતું આ દિવસોમાં પણ તેઓ રોજનિશી તો લખતા જ, મારી એ રોજનિશી ઉપર આખ હતી પણ એ જોવાનો લાગ મગતો જ નહોતો. એક દિવસ તેઓ નહાવા જતી વખતે પોતાની પેડીને તાણું દેવાનું ભૂલી ગયા. હું પણ થોડેક કમનસીમ કે તુરંત મારે એ તરફ ધ્યાન ન ગયું. એમની ખાજ આવવાનો સમય થયો ત્યારે મારી નજર પેગી ઉપર પડી હું ઉઠ્યો એક ક્ષણમાં મારા મનમાં ધણા વિચાર પસાર થઈ ગયા પણ મેં મન અને શરીરને આચકો મારી એની પાસે કામ કનખું.

અપાટાબધ મે રોજનિશીના પાના ફેરવવા માડ્યા. મારું ચિત્ત ભયભીત હતું એટલે હું પૂર્વ વર્ણી શક્યો નહિ તેમ સમજી શક્યો નહિ. ઉદલા દિવસની થોડીક મને લીંગિઓ આપી વાદ રહી ગઈ.

‘મારે હવે તો ચેતવું જ નોંધએ ત્યા જવાનું બધ કરવું નોંધએ. મારા પાપનું જ અતિભિય મારી સ્ત્રીમાં દેખાય છે અને સુધા પણ એ મારે જ ભય છે. મારે ગમે તેમ કરી સુધાને ઉગારી લેવી નોંધએ. ...’

પણ આટલા ઉષ્કથી મને પાકી ખાત્રી થઈ ગઈ કે ભવસુખરાય જેવા દેખાય છે તેના તો નથી તેમ એમને પાપનો પશ્ચાતાપ નથી થતો એમ પણ નથી. પરંતુ મારા મનમાં એક વાતનો મેગ ત્યારે ન જ બોડો. તેઓ પશ્ચાતાપ ક્રતા હતા ઉપવાસ કરતા હતા આખો દિવસ કામ કરતા હતા ગરીબી અને જનમહેનતથી જીવતા હતા છતાં એ પાપમાથી છૂટતા કેમ નહોતા ? મને હવે શકા રહી જ નહોતી કે તેઓ વર્તમાનકાળમાં પણ એવું જ જીવન ચળતી રહ્યા છે અને બાલ દયાથી વિના પણ એ માટે પોતાની જાતને સજ્જ કરી રહ્યા છે હું આના ગૂંદ કાઢ્યો ન સમજી શક્યો.

તે દિવસે પાચેક વાગે ભવસુખરાય ત્યાંથી શહેરમાં જવા નીકળ્યા. એમના મગા પછી થોડીવાર હું પણ ગયો. મારા પહેલાં એ શહેરમાં પહોંચી ગયા હતા એટલે મારે એમની તપાસ કરવાની હતી. અષાઢ થઈ જવા આખું હતું એટલે તેઓ ઠંડા દડા તે હું વિચારતો હતો પણ મારા આશ્ચર્યની વચ્ચે મેં જોયું કે હું જે રૂતા ઉપર ચાલતો હતો એ રૂતાને કાપતા એક રૂતા ઉપર જ તેઓ ચાલ્યા જતા હતા મેં મારે સુકાન ફેરવ્યું તેઓ મને ન જોઈ શકે એમ હું એમની પાછળ ચલ્યો.

તેમની ધીમી અને ઉતાવળી માલ ઉપરથી મને લાગ્યું કે તેઓ પણ કોષ્ટકની પાછળ જ ચાલી રહ્યા છે. મેં એમની આગળ નજર કરી. અંધારું થઇ ગયું હતું એટલે હું કોઈને જોઇ શક્યો નહિ પણ થોડીવારમાં જ મને સમજણ પડી ગઇ. એમનાથી સો એક પગલાં દૂરની બન્ની નીચેથી સુધા અને ચંદ્રકાન્તને પસાર થતા મેં જોયાં. મારી આંખ ફાટી રહી. ભવસુખરાય તરફ મારા મનમાં તિસ્કાર છૂટ્યો પણ ઘૂરત જ મને પણ થઈ આવ્યું કે ‘હું સારું કરી રહ્યો છું’ ? મેં એ વિચારને પરાણે દબાવી દીધો અને ભવસુખરાયનું ધ્યાન રાખવા માંડ્યું.

સુધા અને ચંદ્રકાન્ત થોડેક દૂર ગયા પછી એક મેદાનમાં વળ્યા. ભવસુખરાયે ઝડપથી પગ ઉપાડ્યા. હું પણ અપાટાચંદ્ર એમની લગોલગ પહોંચી ગયો. મેદાનમાં એકાંત હતું, અમારીકેં હવે એટલે માણસના ઝોળા સિવાય વધુ જોઈ શકાય એમ નહોતું. સુધા અને ચંદ્રકાન્તને હું બરાબર નહોતો જોઈ શકતો. ભવસુખરાય તરફ તો મારી બરાબર આંખ હતી. થોડેક દૂર ગયા પછી ભવસુખરાય વાંકા વળ્યા અને એકાંત મેં અનુમાન કયું કે સુધા અને ચંદ્રકાન્ત પણ નજીકમાં એકા હશે. હું એકાન્તને બદલે ત્યાં મતો. મારી રિયલિટી મોંઘી સજામત હતી. મને જોઈ શકવાનો એકો સંભવ હતો. હું મૂનો મૂનો ભવસુખરાયને અને સુધા તથા ચંદ્રકાન્તને જોઈ શકતો હતો. મેં જોયું તો સુધા અને ચંદ્રકાન્ત એક ખીખની સામે બેઠાં હતાં. બંને વચ્ચે એકાદ યુદ્ધનું અંતર પણ હતું. લગભગ અર્ધો કલાક એમ પસાર થઇ ગયો. મારા મનમાં એ બંને માટે માન પેદા થયું પણ ભવસુખરાય એકદમ ઉંઘા એવી હું ચમક્યો. તેઓ ઉતાવળે પગલે સુધા અને ચંદ્રકાન્ત તરફ ગયા. હું પાછળ ગયો. સુધા અને ચંદ્રકાન્ત કોઈને પોતા તરફ આવવા જોઈને એક થઇ ગયા.

“સુધા !” ભવસુખરાયનો મોટો અવાજ મેં પણ સાંભળ્યો. એમણે આલુબાબુ જોઈ લીધું. મેં સીધેતથી એમની નજર ચૂકાવી. મને થયું કે છાના રહેવું એ મારે માટે મુશ્કેલ છે પણ નજીકનું એક ઝાડ મારા માટે આશ્રય રચાત બન્યું. હું ધીમે પગલે એની પાછળ ચાલ્યો ગયો. ત્યાંથી હું બધું સાંભળી શકતો હતો. શરીરનું હલનચલન પણ જોઈ શકાતું હતું. સુખભાવ દેખી શકાય એવું નહોતું.

ભવસુખરાય ત્યાં જઈને ઉભા જ રહ્યા. સુધા અને ચંદ્રકાન્ત પણ મૂઝાં મૂઝાં સામે ઉભા રહ્યાં. ભવસુખરાયની આંખમાં કંઈ વ્યાપી ગયો હતો એવું મેં અનુમાન કયું. થોડીવારની સાંતિ પછી એમણે સુધાનો હાથ પકડ્યો અને આંખો મારતા કયું. ‘માલ મારી સાથે જ.’

ચંદ્રકાન્ત રિયર જ ઉભો હતો. મને થયું કે કંઈક ટપાટપી થઇ જશે પણ કંઈ ન બન્યું. ચંદ્રકાન્ત ઉભો રહ્યો અને ભવસુખરાય સુધાનો હાથ ઝાલી એને થોડે દૂર લઇ ગયા. અને પછી ચાલવા લાગ્યા. મને થયું કે હવે મારે શું કરવું ? એક ક્ષણમાં મેં નિર્ણય કરી લીધો. હું બીજો રસ્તો જતા ચંદ્રકાન્તની પાછળ ચાલ્યો. અમે સાડક ઉપર આવ્યા એટલે મેં એને સત્તામ કરી. સત્તામ નેટલી ઝોળાખાણુ અમારા પગે હતી એટલે એણે હસીને સત્તામ ઝીલી. હું ઉભો રહ્યો પણ એની ઉભા રહેવાની ઇચ્છા ન બન્યા.

‘ચંદ્રકાન્ત ! મારે થોડુંક તમને પૂછવું છે.’ એ અમકોને ઉભો રેહ્યો. ‘બોલો, શું ?’ ‘મીઠું જ પૂરી લડે. સુધાબેન અને તમે લગ્ન કરવાના છો. ?’

‘અમે કરી લીધાં.’

‘કયારે ?’

‘થોડીવાર પહેલાં જ.’

‘શું કહો છો ?’ મને આશ્ચર્ય થયું.

‘સાચું કહું છું, તમે મેદાનમાં હતા ને ?’

‘એણે મારા મામે આંખ સ્થિર કરતાં કહ્યું. હું જરા પરી ગયો મેં હા પાડી.’

‘તો ખસ, તમે જોઈ રહ્યા હોશો ત્યારે જ અમારી લખવિધિ ચાલતી હતી.’

‘હું એથી આનંદ પામ્યો છું. ‘મેં સ્વચ્છ થતાં કંઈ’

‘તો મારું’ એ ઈંટી રીતે બોલ્યો.

‘ચાલો, ત્યારે.’ એમ કહી એણે ચાલવા માંડ્યું. હું અપ્પય બની એને જોઈ જ રહ્યો.

હવે શું કરવું ? મેં અનુમાન કર્યું કે ભવસુખરાય મામડાને માર્ગે જ દઈ, મેં એ બાજુ મારી મૂક્યા. હું જાણતો હતો કે તેઓ મોટરમાં બસા દરો પછી હવે મારે ઉભાવળ નહોતી રહી. મારા મનનું મમાધાન થઈ જતા આશ્ચર્ય હતું. છેત્તી વાત સાંભળવા મારે જ હું ત્યાં જતો હતો.

હું ત્યાં પહોંચ્યો તે પહેલાં મેં ક્યાંકે ભવસુખરાય અને સુધા આવી ગયા હતા. હું ચિતા સોંચે તેઓ બેઠા હતા ત્યાં જ ગયો અને જોઈ ભવસુખરાય ચમક્યા પછી તુરંત જ સ્વસ્થતા ધારણ કરી એમણે મને પૂછ્યું.

‘ક્યાં ગયા હતા ?’

‘ત્યાં તમે ગયા હતા ?’ મેં શાંતિપૂર્વક જવાબ આપ્યો.

‘એટલે ?’ સહેજ ગુસ્સે થાયે તેઓ બોલ્યા.

‘સુધાભેનના વખતમાં.’

‘જરા વિચારીતે બોલો. ‘જરા ઘાટ પાડીને તેઓ બોલ્યા.

‘હું વિચારીતે જ બોલું છું અને યય છે કે તમે હવે વિચારીતે વનો તો મારું.’

‘એટલે તમે ચું કહેતા માગે છે ?’ એમણે શોધી કહ્યું.

‘બીજું કાંઈ નહિ, જે પ્રમાણ જીવન હોતી હો.’

‘લુઓ, તમે.....’

‘હા, હું જાણું છું. મારે અહીં રહેવું પછી નથી હું તમારા દિલ માટે જ કહું છું કે આ જાનની અસંસીદ્ધિ છોડી દો. તો જ તમે તમારા પાપમાથી બચી શકશો.’

‘મારે નથી માંબળવું. ચાલ્યા જાવ અહીંથી. ‘તેઓ ઉભા થઈ ગયા. સુધા પણ ઉભી થઈ ગઈ.

‘સુધાભેન, તમારા નિશ્ચયને વગગી રહેને એથી પિતાની અવગ્યા પછી સુધારો ‘મેં બહાર નીકળતાં નીકળતાં કહ્યું. ભવસુખરાયે મારા સામે આંખ ઠાટી પછી અને એ આંખની પગલા નહોતી. ઓરડાની બહાર નીકળીને હું ઉભો રહ્યો. મરી જીવ અગ્રવગતી હતી. મેં ત્યાં ઉભા ઉભા જ રહ્યું.

‘મેં તમારી શેઠનીશી વાંચી છે ને હું’ અધુ જાણું છું.’

‘હૈ. ‘તેઓ ગમખાને મારી નહત આગ્યા. એમનું ‘મેં પડી ગયું.

‘અને તે ઉજારી હું મું છું’ કે તમે નીચ જીતના નથી. તમે પાપમાથી ઉઠવા માગ્યો છો પણ બીજાને ઉઠારવાની જાનવડા તમારા પાપને બહી જાવ છો. ‘તેઓ આંખ નીચી કઢીત ઉભા રહ્યા. ‘તમારા જાનવડા પ્રખળો છતાં સુધાભેન જ્યો ગયાં છે એમને માગ્યો રરને. કીધો છે. એમને આગીદર આપરતે.

હતી એમણે માથું ઉચું કર્યું અને આંખ ઠાટી ગઈ.

‘મને તમારા ગુમાની પગલા નથી તમારા દિલ માટે જ હું કહું છું’ એમ કહીને હું ચાલતો ગયો. થોડે દુર જઈ મેં જોયું તો પિતા પુરી માગે માગે જ જોઈ ગયાં હતાં.

પ્રેસીડન્ટ મસારિક

શ્રી. કાન્તિલાલ શાહ

મારા જીવનવિકાસનું અનિમ મોપાન મ્યુ ગણાય એમ તમે પૂછો તો હું કહીશ કે પ્રમુખ તરીકેની મારી ચૂટણી અને એ કાર્યભાર વડન મારા હું ગકિનમાન છું એ હકીકતનું સ્પષ્ટ ભાન

મને પોતાને માગે જીવનમા પરમ મતોષ છે કાગળ કે મારી કે ગાસ દાવતમા ત્યારે હું મનીમ વિદ્યાર્થી હતો અકિચન વિવેચક કે ગજકારણી પુત્ર દત્તો ત્યારે જે મિદાન્તોમા વિસ્વામ ધગવતો અને તેનું પ્રતિપાત્ર કન્તો તે મધા મિધાન્તોનો પ્રમુખ તરીકે પણ મારે સેશમ । ત્યાગ કરવો પડ્યો નથી મતાનું સ્થાન ભોગવતો હોવા છતાં જે નીતિના નિયમો અને બંધનો પહેલા મને હોરના હતા તેજ નિતો અંતો મને મારી પ્રજા, બીજા ગણ્યો અને જગત માધેના મારા મધેમા આજે પણ હોરી રવા છે મારી દરેક માન્યતાને માગે પ્રમુખ તરીકેના સ્થાને વધરે મપૂર્ણ અને દ્વીશૂત કરી છે એથી કરીને માનવજાતમા, પ્રજાન મા અને મતની શ્રદ્ધમા હું જે શ્રેષ્ઠ ધરાવું છું એમાથી એ અચમાર પણ એથી કુવાની મને મી જરૂર જણાઈ નથી માનવજાત તરફ પ્રેમ ગણવો જોઈએ એ તત્વાત્મ સ્વમા મારી શ્રેષ્ઠા તારે અચન અને અગ્ર યજ છે માગે પોતાના જીવનો અનુજવ તો એમ કહે છે કે આ મધા નીતિના નિયમો નક્કો અને તેનું તન સદાવનાને એમાજ વાચુ પડે છે જોટલા નકિતને અને મુશ્કેલીઓ અને કામોશો પશિથિતથી જકડાએના માન આનયે જીવ હરેવાન હું માગે સત્વનું સ્થાન કરી શકેમા હું એ મનોમી જાન કે, પણ એથી વડુ મનોમી જાન તો એ કે કે જેમા હું પરમ શ્રેષ્ઠા ધરાવું છું એ માનવજાત અને મમા તમા આર્થો બહુ મુશ્કેલીઓમાથી પમાર થા જીવન રી સકવા અને રોકાએ તેને અપનાવ્યા, ગાડને ઉત્તર જતાવની જે પ્રજાનીય સદામા હું આ મા પરમ જાન નીચે દત્તો એ જ રીતે હું મને । જ સદ હું સ્વનું જીવન સુદ અને ની જાવ ન

એ શ્રદ્ધા બસ છે ”

આ શબ્દોમાં એકરસોવાડીયાનો એ યુગ્મ પ્રમુખ મમારિક પોતાના જીવનમાં સંપત્તિ સંકળતા અને સ્વયં, પ્રેમ, આદિ માનવ જાતના આદર્શો પોતાની અંતઃ શક્તિ વ્યક્ત કરે છે.

ગરીબ કુટુંબને ત્યાં જન્મીને પણ એક સત્યપ્રિય, અને સ્વયંની ક્રિયાઓ શું કરી શકે છે એ વસ્તુ મમારિકનું જીવન આપણને બતાવે છે

એ જન્મથી ત્યારે તેના માતાપિતા તદ્દન ગરીબ હતા એની પાસે સાધન નહોતા, સંપત્તિ નહોતી, અમીર ઉમરાવને ત્યાં જન્મવાનું હોય નહોતું જીવનવિકાસને માટે મગરૂદો પણ નહોતી પણ પોતાના પુરુષાર્થથી એણે ધીરે ધીરે બધું જ મેળવ્યું અને વ્યવસ્થિત રીતે સતત ઉદ્યોગપરમણુ રહીને તે કેમ આગળ વધ્યો અને રીઝવેથી ગુલામીમાં સળંગી એક પ્રભુતાથી તેણે સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રનું સર્જન કેમ કર્યું એ કથા જેટલી રસિક છે તેટલી જ પ્રેરણાદાયી છે

એરફાન-હાજી સંત્રાજ્યની થોડીક જાગીર હોડોનીની આસપાસ હતી ત્યાં મમારિકનો પિતા રાજકુટુંબમાં ગાડીવાનનું મથક હતો ત્યાં આવેના એક વિશાળ સરોવરને કિનારે એક ઝૂંપડામાં મમારિકના બાલ્ય જીવનની શરૂઆત થઈ રાજકુટુંબમાં નોકરી હોવાથી સાંત્રાજ્યના જે જે સ્થળે રાજકુટુંબ જતું ત્યાં ત્યાં મમારિકના પિતાને પણ ફરવું પડતું એ વખતે સર્વ પદ્ધતિ ચાલુ હતી અમીર ઉમરાવો અનેક વખત શિકાર બેનવાને આવના એમના તુમાખીબમાં વર્તન અને વાતવાતમાં નોકરીને હિતરી પાડનાની ટેવથી મમારિકને બાળપણથી જ તેઓના તરફ યુક્તો ચઢતો પોતાના પિતાને લાચાર અને અપમાનભરી રીતિનિષા વડે પડતું

એ જોઈને મમારિકને ખૂબ લાગી આવતું. તેના અંતરમાં રાજકુટુંબ અને રાજા બીજા ત્યાગી રોષાવા લાગ્યાં.

અરેબર અને તેની પાસેના વિશાળ મેદાને નાનપણથી જ તેની કપવાને વિશાળ કરી અને કુદરત સાથેના સીધા સંબંધો તેના જીવન ઉપર અદ્ભુત અમર ઉપજાવી એના પિતા નિરક્ષર હતા તેની ટેવો અને સરકાર પ્રાપ્ત હતા, શહેરમાં રહેતું તેને ફાવતું નહોતું જન્મ અને ગામડાઓમાં ભટકવાથી તેનું હૃદય તાથી ઉત્તુ. આ બધાના પરિણામે ઘરના બરો જ કારભાર તેની માતાના શિરે જ રહેતો

માતા સંસ્કારી હતી બુદ્ધિશાળી હતી ધાર્મિક હતી કુટુંબની સ્થિતિ ગરીબ હોવાથી અને કામને સારી પેઢે ભેળવે રહેતો હોવાથી ધરજી છતાં એ દેવજીમાં હંમેશા ન જઈ શકતી પણ બાલ્યમાં તે નિયમિત વાચતી, અને રોજ ઘેર પ્રાર્થના કરતી બાળ્યના અંદરના એક ચિત્રની અસર તેની ઉપર ખૂબ પડી હતી ‘ભગવાન હંમેશા કોમ પર ચડે છે તેના શરીરમાંથી લોહી આપું બળ છે અને આખમાંથી પ્રેમ ટપકે છે’ એ ચિત્રને કેટલીયે વખત અનિદ્રિત નયને જોઈ રહેતી અને એ ચિત્ર બંને ચિત્રને નિહાળતી માતાની લાવના ભરપૂર આશીર્વાદો બાળક મમારિક પણ એક બાળક બનેલો રહેતો.

મમારિકની માતા ઉચ્ચ કુટુંબમાં રમીષ્ટ કાન કરીને પોતાના પતિને આર્થિક મદદ કરતી અને સાથે સાથે સરકારી કુટુંબમાં રહેતા લોકોની રીતભાત, રહેઠાણની અને કેળવણીનું અવલોકન કરતી પોતાના બાળકો પણ ખૂબ બાળ્યપણીને એ લોકો જેવા જ કેમ થાય તેના વિચારો બની આ બધાનું પરિણામ એ આનું કે પોતાના બાળકને તમામ પ્રવૃત્તિ કરીને પણ ખૂબ ખૂબ લાજુરવાની તેણે મનમાં માન લાગી

એક સફળતા છોડીને કેળવણીની શી સગવડ હોઈ શકે? પણ માતાના મહત્તમ નિશ્ચયથી તે ઓરિફ્યુવાના એક ગામડામાં મિશન તરફથી આવતી નિશાળમાં દાખલ થયો. દેવળમાં કેથોલિક યુવકના ક્રિયાકારો, પૂજાવિધિઓ, પ્રાર્થના વિગેરે થતા તેની સારીમાડી બધી અમર મસારિક પર પડતી. ભૂત પ્રેતાદિ એ વખતના અનેક પ્રચલિત વહેંચેલી ડાખ એના મન ઉપર પડતી હતી.

મોટો થયા પછી એની માતાના ચિત્તર હુસ્તોષે નામના ગામની કાષ્ટકુલમાં એ દાખલ થયો. એ વચ્ચે વરસ ભર્યા પછી એ કમાવાના વિચારો કરવા લાગ્યો. ગામડાંના વિદ્યાર્થીને મોટી મહત્વાકાંક્ષા સેવવાનું કામથી બને! બહુ નજર દોડાવે તો શિક્ષક થવાનું કે અર્ચના પાઠવી થવાનું સૂઝે. પણ અધ્યાપન મંદિરમાં દાખલ થઈ રાખા એમ નહોતું એટલે વિદ્યેનાના એક કારખાવામાં કેઢની સલાહથી એણે કામ કરવાનું સ્વીકાર્યું. મસારિકને નાનપણથી જ વાંચનનો અદ્ભુત શોખ હતો. સવારના ત્રણથી રાતના અગીઆર સુધી કારખાવામાં કામ કરવાનું હતું છતાંપિ વચ્ચે વચ્ચે સમય મેળવીને પોતાની સાથે લાવેલા પુસ્તકો એ વાંચતો. તેને ભૂગોળનો અદ્ભુત શોખ હતો. નક્ષાપેશી જોતો જોતો અનેક વખત આખી દુનિયા ઘૂમી વળતો. એકદમ એક કામ ચંચલ કરવાથી તેને કંટાળે તો આવી જ પરંતુ એક દિવસ કોઈ તેના પુસ્તકો અને એટલાસ ચોરી ચડ્યું. એટલે એ તદ્દન હતાશ થઈ ગયો. ત્યાર પછી એને ત્યાં ફરતું જ નહિ. થોડા દિવસ રહીને એણે ધરતો સરતો લીધો.

થોડા વખતમાં એક જૂના અધ્યાપકની મદદથી તેને જોઈવિસવા દેવળની શાળામાં શિક્ષકની નોકરી મળી. ત્યાં પણ તેણે પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ જ રાખ્યો. લેટીન ભાષા શીખવાની તક પણ એને ત્યાં જ મળી ગઈ ત્યાં પાઠવી

કાંધર સેરેરાએ તેને શાળાનતની પરીક્ષા આપવાની સલાહ આપી. મસારિકે એ દીક લાચુ. તે જ્યોતી શાળામાં દાખલ થયો. તેને બેચાર દુશ્વળ પણ ત્યાં મળી ગયા. એમાંથી એ પોતાના અને એના નાના ભાઈના ખર્ચની ચિંતામાંથી મુક્ત થઈ શક્યો.

આધ્યામિક શાળામાં દાખલ થયા પછી તો તે વતમાનપત્રો વાંચતો થઈ ગયો હતો. ૧૮૬૬ની પ્રશિષા અને ઓરિફ્યુ વચ્ચેની લડાઈ એ તે વખતના વિદ્યાર્થીઓતો રસિક વિષય હતો. વિદ્યાર્થીઓની સહાનુભૂતિ હમેશાં ઓરિફ્યુ તરફ જ રહેતી. એક વખત એવું બન્યું કે ઓરિફ્યુન સૈન્યની દ્વાર થઈ. મસારિકે એ દારૂની લાગી આનંદ. લડાઈમાં હારેલી એક ટુકડીની પાછળ જર્મનો પડ્યા એ વખતે મસારિકે કાપલ થયેલા કેપ્ટનને પાસાપીંડી કરીને અમુક માઈસા સુધી છૂપા કરતા પણ જતાન્યા. મસારિક એ પ્રેરણા ભોમિયો હતો. આમ યુવાનીમાં જ તેનામાં સાદસિકતા, નિષ્ઠતા અને મુશ્કેલીમાંથી આર્જ કાઢવાની શક્તિઓના વિકાસ થતો ગયો. તેણે તો કેપ્ટનને સૈન્યમાં દાખલ થવાની ઈતિખરી પણ જતાની પણ મસારિકની નાની ઉંમર જોઈ એ વાત કેપ્ટને માન્ય કરી નહિ.

જુનોમાં એ દેશ પ્રથમ નંબરે પાસ થતો. પણ પાછળથી એને ધડું કે પાઠ્ય-પુસ્તકોની ગોખબુલદીમાં સગવ અને શક્તિનો બપ શા ચારે કર્યો એ કદતાં પાસ થતા પુરતાં જ એ વિચારો તૈયાર કરી પછી ઈતિહાસ, નવનવાન, કલા અને વાળાઓ શીખવામાં શક્તિ શા માટે ન વાપરવી?

તેને ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, અને રાષ્ટ્રીયતામાં રસ હતો અને એ જ કારણે તે પુસ્તકોના મંજના મંજ વાંચી નાખતો. ૧૮૭૨માં એણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી અને એ નીએના પુનિવર-સીટીમાં ઉચ્ચ કેળવણી લેવા માટે દાખલ થયો.

મસારિક હવે જીવન યથો હતા અને પોતાની આજીવન્યોને તો હતા કે જાતીય પ્રશ્ન હતો. જીવનને મુખે છે કેટલાયે તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓ જાતીય કુટુંબના ભોગ બની કેળાવ અને નિરસેજ બની જાય છે પોતાની આસપાસ મામાનિક વાતાવરણ એટલું જ લમ ભરેલું હતું લોકોમાં પારાવર આત્મ પડેલું હતું. મોટા મોટા બુદ્ધિશાળીઓ, વિકાસ અને અમાનની આગેવાન જેવા માણસોનું (Sext) જાતીય જાત અવલે માર્ગે હતું. 'અકસ્માતથી નુકસાન થાય છે સુવાનોએ પોતાની જાતીય જિંદગીને સતો-પરી જ નોંધ્યો' એના ડૉક્ટરના અભિપ્રાય હતા આપુ બધું છતાં મમારિક એની કુટુંબમાંથી નથી ગયો તેનું મુખ્ય કારણ એના કહેતા પ્રમાણે એ હતું કે તેના વિદ્યાભ્યાસની સાથે સાથે જ અર્થેષિયજનનો ભાર પણ એને શરીર રહેતો એટલે તેને આવા દુર્ગુણોમાં પડવાનો વખત જ મળ્યો નહિ સુવાનોની આ વૃત્તિને કૃત્રિમ રીતે ઉચ્છેદવાનું કામ રંગજીભિ, સાહિત્ય અને વર્તમાન-પત્રો કરે છે એવી તેની માન્યતા છે પોતાના અનુભવો ઉપરથી એ કહે છે 'હું સુવાવજ્યાની પવિત્રતામાં માનું છું. બાળપણથી જ છોકરા છોકરીઓને મિત્રોરૂપે પવિત્ર વાતાવરણમાં ઉછેરવામાં આવે તો દેવવાન અનિષ્ટોમાંથી ત્તી પુરૂષો બની જાય એ મારે માન્ય. અધ્યાપક અને સમાજ આદર્શ દષ્ટાન રૂપ બનવા જોઈએ. બધાએ મળી બાકીની સમક્ષ પવિત્ર જીવનના દષ્ટાંતો પૂરા પાડવા જોઈએ'

કોયેજી જીવનમાં તેની અજાણતાની રીતે એ ખૂબ જ જોર પડેલું હતું હવે તો ઇતિહાસ, ગાજકારણ તરવજાન મ્હા રિજેરે ચિત્રોને તે બહુ ઉદાગુધી મમજી શકે એટલું ઉદાણ તેની દૃષ્ટિમાં અને સમજણશક્તિમાં આવી ગયું હતું ધીરે ધીરે તેણે યુરોપની લગભગ બધી જ ભાષાઓ ઉપર કીકીક કાજી મેળવી નીચી

એક સાહિત્ય તો તેણે, શરૂઆતમાં જ વાંચ્યું હતું. હેવરીસેકના કદાશમય અને રાષ્ટ્રીયવાદના જગજગના લખાણો તેને વાચવા મળતાં. લેખન અને ગ્રીક જેની પ્રાચીન ભાષા ઉપર પ્રેમ હતો કારણ કે એ શીખવાથી ગ્રીક અને રોમન લોકોના જીવન, કલા અને સાહિત્યના બાણો તેને મારે ખુલા થતા હતા જર્મન ભાષા શીખીને તેણે ગ્રાથે અને ફ્રાન્સ વાંચ્યા શકસ્પીયર અને બીજા અંગ્રેજ કવિઓને સૌથી પ્રથમ તો જર્મન ભાષામાં એણે વાંચ્યા, સૌથી વધારે ગમે એવી ભાષા તેને ફ્રેન્ચ લાગતી થુગો, ક્યુમા વગેરેની જગપ્રસિદ્ધ નવલકથાઓમાં તે ખૂબ રમ વેતે મોવીર, ફ્રેન્સ, ડીકાનીસ, રેન્કન અને કોમ્પના લખાણો તેણે ખૂબ ખૂબ વાંચ્યા એ રીતે જ ગ્રીકન લેખકોમાં પુરુષ, ગ્રીગોન અને ગોર્ડો તેના પ્રિય લેખકો હતા ટોરગોન લેખક તરિકે મમતા પણ તેના કમ્પક વિચારો માથે એ સમન ન ચતા

મમારિકે યુરોપ અમેરિકાના લગભગ તમામ નવાવહો, વિચારકો અને કવિઓના લખણોનો લાભ લીધે છે અને એ તો એમ પણ કહે છે કે તારવિહો કરતાયે જીવન અને તેના ઉદાણને કવિઓ અને કલાકારો વધારે સારી રીતે રસ છે અને એ લોકો જ જીવનની કેળીયે ઉડી કદરાઓમાં પહેલ્યીને કેળીયે સત્યોને વધારે નક્કર રચપમાં રજુ કરી શકે છે

યુરોપીયન સંસ્કૃતિની જાણ મમારિકના જીવન ઉપર વધારે પડી છે ભારતવર્ષ, ગ્રીક અને જાતાન જેવા પોર્વાત્ય દેશોનું સાહિત્ય, કલા અને તરવજાન એ ભારતી અજ્ઞાવજનને લખી એ જાણી સાધા નથી એની માન્યતા એણે છે કે પશ્ચિમની મંસ્તુતિ, પૂરની મંસ્તુતિ મ્હા ઉચ્ચર છે સાથે માથે એ વાન પણ કમ્પક કરે છે કે 'આધર્મો માણસ રમતી કદર કરે' એવી જ કદર હું પૂર્ની મંસ્તુતિની કરી શકું'

વીએનામાં કોનેર્ગના અધ્યાસની સાથે સાથે એક ખાનગી સંસ્થામાં એ સિપકનું કામ કરતો અને એમાંથી એને ખર્ચ મળી રહેતો. હાઈક્રૂટના પાચમાં ધોરણમાં તે ન્યારે હતો તે વખતનો એ પ્રમુખ છે

બહોળા વાચન સાથે સાથે એની લેખન પ્રજ્ઞાત પણ ચાલુ હતી એમ તો એ હાઈક્રૂટના વિદ્યાર્થી હતા ત્યારેજ એક નવનકથા એણે લખેલી. એના વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને એ નવનકથાએ કેટલાયે દિવસ સુધી હાસ્ય રસ પૂરો પાડ્યો હતો.

એનું સૌથી પહેલવહેલું પ્રકાશન 'પ્રોટાની રવેન્સબર્ગ' બહાર પડ્યું ત્યારપછી બીજો નિમિષ 'પ્રગતિ' બહાર પડ્યો.

૧૮૭૬-૭૭માં એ એક વગ્સ લીબીંગ ગ્લો ત્યારે તેને પી. એચ ડીની ડીગ્રી મળી ચૂકી હતી એ વખતે તેણે 'અમરત્વ નિરે પ્રોટાના વિચાર' એ પુસ્તક લખ્યું.

એ વખતના એક પ્રસંગે તેની જીવનનૌકાની દિશા નક્કી કરી આપી તેની પત્ની મીમ ગેરીંગ ચારોગેના પ્રથમ પગિય તેને લીબીંગમાં થયેને.

૧૮૭૦માં મૌથી પ્રથમ ગેરીંગ ચારોગે તેના પિતા સાથે આવેલી આશુ કુટુંબ સરગરી અને કેંગવાયેનું હતું ૧૮૭૭માં અમેરીકાની ફરીને એ લોકો લીબીંગ આવ્યા ત્યારે મસારિકે તેના વિશે ખૂબ વાતો સાંભળેલી ધીરે ધીરે તે ચારોગેના પરિચય આવ્યો તેઓ માથે વાચતા, હાગતા મગતા અને સાથે જ કરતા જતા મસારિકનું તેના પ્રત્યે આકાંક્ષુ થયું અને બીજા પાઠ્યથી અમેરિકા જઈને લખ કયાં

ચારોગે સુદર, તેજગી અને શુદ્ધિશાળી હતી મણિનમાં તેને ખૂબ રમ પડતો અને મસારિકન કવિતાઓ શોખ હતો નેકરીચર અને પ્રોગ મતેને ગમતા ત્યારે કાંઈ પણ

વસ્તુના હાઈને પકડવાની શક્તિમાં ચારોગે મસારિક કરતા ચડિયાતી હતી એમ મસારિકે પોતે જ કહે છે સ્વભાવે ધાર્મિક હતી. મૃત્યુ તેને મન એમ ઓરડામાંથી બીજા ઓરડામાં જવાના માર્ગ સમાન હતું તેને આત્માના અમરત્વમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી સમપ્રિયતા અને સિકાતની કાંઈ પણ વાતમાં સમાધાન ન કરવાની શક્તિ તેના આ બે ગુણોએ મસારિકના આખા જીવન ઉપર ઉડી અને અદ્ભૂત છાપ પાડી છે.

આમ મસારિકના જીવનમાં માતાપિતા શાળા અને કોલેજની કેળવણી પછી પણ જે કંઈ ખૂટતું હતું તે આ લખે પૂરું કર્યું.

ચારોગે અમેરિકા ગયા પછી તે માઠી પડી મસારિકે તરત જ અમેરિકા જવા ઉપડ્યો રત્નમાં ભય કરે તોફાન થયું આગેનાં દૂષી જશે એની સૌને બીતિ લાગવા માડી પણ છેવટે તે અમેરિકા પહોંચ્યા એ વખતે ગેરીંગ ચારોગેની તબીબત સારી થઈ ગઈ હતી ત્યાં જ તેણે લખ ક્યું સમરા પામેથી ૧૯૦ પાઉન્ડ મુલ ફરીનું ભા. નળને ફરી એ આંખોમાં પાછો ફર્યા.

ત્યાં તેણે 'આત્મચાત' એ વિન ઉકર નિમિષ લીને નિદાર્થીજીવન પૂરું કર્યું એ નિમિષે પાઠ્યથી ખૂબ અધ્યાર જગાવેલી અને તેના દુઃખનોએ તેની ખૂબ નિંદા પણ કરી.

૧૮૮૦ સુધી વીએનાની યુનીવર્સીટીમાં 'રીર' તરીકે કામ ક્યું આ વર્ગે દરમ્યાન તેની મેમન-વાચનની ગ્રહિતિ તો ચાલ જ ગઈ એ નખને પ્રેમમાં એ યુનીવર્સીટીની સ્થાપના થઈ અને ત્યાં મસારિકની રોફેસર તરીકે નીમકુ થઈ અમેરિકન પત્ની સાથે લખ કરાથી એ એમ માનતા કે મસારિકે સીમત બની ગયાં છે પણ ખરી વાત એ હતી કે એ નખને કેમવાયે પ્રમુખે તેને આર્થિક મુશ્કેલીઓ આપા કની.

પ્રેમમાં બીજી મુશ્કેલીઓનો પણ તેને ઠીક ઠીક સામનો કરવો પડેલો તેણે રાજદારી બીજાઓમાં રસ લેવા માણ્યો હતો એના રાજદારી વિચારોના વિરોધીઓ પુષ્કળ હતા. રાષ્ટ્રીયતા અને સ્ટેટ બનેલું મકાલુ નીતિના પાયા ઉપર થતું ભ્રષ્ટ્રજ્ઞ, આ જાતના તેના વિચારોનો ખરેખર કદર રાષ્ટ્રવાદીઓ વિરોધ કરતા

એ વ તો અતિશય વાચન અને વિચારને પરિણામે ફોરલિમ-યર્માંથી તેનો વિશ્વાસ ઉઠી ગયો તેના જીવનમાં ધર્મને સ્થાન તો હતું જ. અધ્યા વિદ્યાનું જીવન નિર્બંજતા અને અનિશ્ચિતતાને જન્મ આપે છે એવી તેની માન્યતા હોવા છતાં લોકો તેને નિર્ભયવાદી કહીને તેની નિંદા કરતા આજા લોકો વિષે તેણે દુઃખોદગાર કાલ્યા છે "લોકો આટલા દુઃખ દોષ શો છે તેનો મને ખ્યાલ પણ નહોતો એ તેઓ એક બીજાને સમજવાની પથ દરકાર કરે તો આજે જ પ્રગતિ ત્ર દાખન થાય પરસ્પર સમજણ અને સહિષ્ણુતા વિના સાચી સ્વતંત્રતા શક્ય નથી એક બીજા તરફ પ્રેમ અને સત્વનિષ્ઠાથી વર્તી સિવાય સામા પદને આપણે સાચી રીતે પીઠાની શાપિએ જ નહિ "

૧૮૯૦ થી ૧૯૦૦નો દસકો એના જીવનનો એક અગત્યનો ભાગ ગણાય એ વખતે ઑસ્ટ્રિયન સામ્રાજ્યમાં મંગ્રેક અને ઑંગ્રેક એવા બે રાજદારી પક્ષો હતા એ વખતે સમાજવાદની અસર પણ રાજકારણ ઉપર ઠીક ઠીક થવા લાગી હતી શરૂઆતમાં ક્રીમિન-સમાજવાદ હાખન થયો, પાછળથી મુરોપમાં જેમ જેમ ઉલોચ વિભાસ થતા ગયો તેમ તેમ શુક મધાજવાદે રાજકારણને રંગવા માંડ્યું

પ્રેમ અને કંટેડોનની કળાના વખતે મલુર હતાઓમાં જન્મને એ લાગણો કરતો વળી તેણે 'ક્રામદાર મંડળ' નામનું મંડળ સ્થાપવાની પણ મુશ્કેલી કરી, બધા મંચુરોને અને તેમાં કામ કરતા જીવોને રાજકારણની તાલીમ આપી શકાય. ૧૯૦૪માં તેણે ગંદેર મુજામ્મ બાજુ

આપ્યું હતું અને સરકારમાં પ્રતિપત્તી બંનેએ ભાગ લીધો.

તે રાજદારી પક્ષોમાં એ વખત દાખલ થયેલો એકવાર મંગ્રેક પાર્ટીના સભ્ય તરીકે અને બીજી વખત રીઆલીસ્ટ પાર્ટીમાં. ૧૯૦૦માં આ રીઆલીસ્ટ પક્ષની સ્થાપના થઈ તેણે ગંદેર જીવનમાં વૈરાનિક પદ્ધતિ સૌથી પ્રથમ દાખન કરી

વર્તમાનપત્રમાં રાજકારણ ઉપર લેખ લખવાનું કામ તો લગભગ ૧૮૭૫ થી શરૂ કરી દીધું ત્યારથી ઑસ્ટ્રિયાના, 'ન્યુપ્રો' 'ટાઇમ' વગેરે વર્તમાનપત્રોમાં તેના લેખો આવતા હતા, બીનીસ અને કુન્ટે જેવા તેના સાથીદારો સાથે તે ખૂબ ચર્ચા કરતો અને એમાંથી લેખોને માટેનું વસ્તુ મળી રહેતું

એ અરસામાં તેણે એક પ્રમ એ ઉઘાળ્યો કે એક લોકોએ રાજદારી એકતા મેળવવા સ્થાવક સાથે મળીને મુખ દરેક ભ્રષ્ટ્રજ્ઞ તેના દેશમાં સાધીદારોએ વાધો ઉઠાવ્યો. જોકે દેશમાં એ મતના પણ હતા કે એક અને સ્થાવક પ્રજા વચ્ચે તાજકી કરતા સાહિત્યક સંજ્ઞા વધારે છે ૧૯૧૦ માં સ્થાવક પ્રજાની એક મતના બોનાવરમાં આવી, ત્યાં કેટલાયે યમજેડના સભ્યો મસારિને મળ્યા તેવી સાથે ચર્ચા કરીને સાસ્ટ્રીક અને રાજકીય કાર્યક્રમ લડવામાં આવ્યો પરિણામે 'FOOD' પત્રની સ્થાપના થઈ પાઝાથી ન્યારે ૧૮૧૪ માં તે પરદેશ ગયો ત્યારે આ સ્થાવક પ્રજા તેને ખૂબ ઉપયોગી થઈ પડી

૧૯૧૪માં ન્યારે મદાપુષ શરૂ થયું ત્યારે મસારિને જર્મનીમાં હતો તેણે હેલ્લની ગણ રાર્થી નકામી કરી લીધ કે આખરે જર્મનીની ચોક્કસ હાર થવાની છે આ બાજુ પ્રેમમાં આવ્યા પછી તેણે નેયુ કે ઑસ્ટ્રિયન મતમાં જે રીતે લશ્કરમાં લડતી ફાળી હતી તે અન્યાયી હતું એક લોકો અનિચ્છાએ અને કંટાળીને જ ભગતી થવાનું પમદ કરતા હતા. મસારિનેને લાગુ કે સરપો આમ ન કરતું ભ્રષ્ટ્રજ્ઞ અને રોને પાઈમેન્ટને

ચૂંટાયેલો સમ્ય હોવાથી લોકો તરફની કમળુ પથુ ભાન થયું હતું. એટલે તે પ્રેમથી હોલેન્ડ ગયો. અને ઓસ્ટ્રિયન સામ્રાજ્ય વિખેરી નાખતું એ મધ્ય યુરોપના રાજકારણની દૃષ્ટિએ કેટલું બાળખી છે એ પ્રશ્નને પોતાનો કેસ રજુ કરવાની શરૂઆત તેણે ફેક્ટોરિયો કરવા માંડી. ત્યાંથી તે છટકી ગયો. યુરોપના બધા જ રેશના પાસેમાં તેની ખાસે હતા.

૧૯૧૫માં છનીવામાં ઓસ્ટ્રિયન સરકારની સામે દેખાવો કરવામાં આવ્યા અને ત્યાં મસારિકે મોટી સભા પહોંચી. એના મિત્ર બીનીસને તેણે પેરિસ મોકલ્યા અને ત્યારપછી તેણે ઇંગ્લાંડ જવાની તૈયારી કરી. ઇંગ્લાંડમાં મસારિકને પુષ્કળ કામ રહેતું, ત્યાંના અગ્રગણ્ય વર્તમાન પત્રો Morning Post, Specator વિગેરેમાં અવારનવાર લેખો લખવા. ઓક્ટોબર, ૧૯૧૫ના વિગેરે વિદ્યાપીઠમાં લાપણી આપવા અને એ રીતે લોકમતને પોતાની તરફ વાળવા માટે તેને વહેલી સવારથી મોટી રાત સુધી કામ કરવું પડતું, મુલાકાતો, લેખો, અર્થો, સભાઓ એક પછી સાધનેતો ઉપયોગ કરવાનું એ ચૂકતો નહિ. આ ઉપરાંત પ્રેમ સાથે પત્રવ્યવહાર અને સમ્બંધો તે ત્યાંના પડતા આ બધા કાર્યમાં બિટીસ પોલીમ કેટલીક વાર વિશ્વ નાખતી.

પ્રચાર કામ કરવાની મસારિકની ઝીન જ અનેાખી હતી. દુરમતોને ગાળો દેતી, તેની રાકિતની તરફ બેરકાર રહેતું કે અવગણના કરતી, ખાલી વચનો આપવા, ગપ્પા મારવાની કે સત્ત્વ હકાકતોને મરડવી, લોકોની પાસે બિખારી તરીકે ઉભા રહેવાનું આ બધું તેના સિદ્ધાન્તની વિરુદ્ધ હતું. તે તો કહેતો, કે 'મત આખરે પ્રકાશ્ય તિના નહિ જ રહે. જુદાણું ચલાવતું કે અનિશ્ચયોક્તિ કરતી એ પ્રચાર કરવાની

ખરાબમાં ખરાબ રીત છે.' આ બધું જાણતાં હતવે એ સંપૂર્ણ સત્યને અમલમાં મૂકી શક્યો નહિ. એના આમલને પરિણામે એ ન છૂટકે જ જુદાણું ચલાવતો. યુરોપના રાજકારી પુરુષ માટે એ બીના જેવી તેવી નહોતી.

રશિયામાં પહોંચીને ત્યાંના કાઉન્સિલની એક શાખા હતી. તેની ઇન્ચા એવી હતી કે મસારિક ને ઇંગ્લાંડથી અહીં લાવીએ તો અહીંનું લોકર કામમાં રહે. સિપાહીઓ બધા જ તેને ખૂબ ચાહતા હતા એટલે મસારિકને ત્યાં જવાનું હતું. ઝારનું ખૂબ થયું ને ફેરેન્કીની સરકાર સાપમાં આવી એ વખતે પરદેશી ખાતાના પ્રધાન મીલજુકોવ હતા તેને ને મસારિકને મારે બનતું હતું પછી ન્યારે મસારિક રશિયામાં પહોંચ્યો ત્યારે મીલજુકોવે રાજીનામું આપી દીધું હતું અને થોડાજ વખતમાં બોલશેવિકોએ ફરી પ્રાન્તિ કરી આપી રશિયામાં રહેલા એક સૈન્યની સ્થિતિ ક્ષેત્રી થઈ પડી. આત્રા જખરહત, અને હયાપતોથી સુસન્નિત સૈન્યો કદ સાગવાથી બોલશેવિક સરકારે તેમના હાથપાસે ખૂંચવી લેવા પ્રયાસ કર્યો. પછી એમાં એ નજ હાવી રાહી. રશિયામાં મસારિકે આવીને પોતાનું કામ ગઈ કયું. બોલશેવિક સરકાર સાથે સંદેશા અલાપિ પોતાના લક્ષ્યને સહિમલામત રીતે રશિયામાંથી બહાર લઈ જવાનું નક્કી થયું. રશિયન સરદાર ઉપર તો મહાપુદ્ગ બધે યઈ મયું હતું એટલે તેવી પ્રત્યે કાન્સની સરહદ પર થઈ લગ્નમાં જખતો સામે લઈ જઈ કાન્સને મદદ કરવાની હતી. આ વાત બહેર પહોંચી થઈ ચૂકી હતી. પરંતુ જખતી એ તો દુરમતોનો દેલ દનો. ત્યાં થઈને કાન્સ જતું અશક્ય હતું એટલે મસારિકે માછબીડીયાના જંગલોમાંથી રત્તે કાઢી આપ્યા સૈન્યને ત્યાંના-અમેરિકાને અને પુરી પ્રવૃત્તિઓ કરવીને કાન્સ લઈ જવાની યોજના મૂકી. મિખાઈલોને આ વાત અશક્ય લાગી પછી અનેક

અશક્તતાએને શક્ય બનાવનાર મેનાપતિએ પહેલ કરી અને સૈનિકા તેની પાછળ પાછળ આ-પા, પચાસ દળદારી એ જ ગી સેવાને મસારિક અદ્વૈત કાપ-કુશળતાથી ધારેલે રથને લઇ જઈ શક્યો.

એજ અરસામાં (ઓક્ટોબર, ૧૯૧૮માં) ઝેકાર્સ્લોવાક પ્રજાએ ઝેાટ્ટીયા હંગેરી સામ્રાજ્ય સામે બગવો જંગાવી સ્વાતંત્ર્યની જ્વહરત કરી મહાયુધ્ધ ખતમ થયું એટલે મસારિક પણ સૈન્યને લઈને પોતાના દેશમાં આવી પહોંચ્યો. મહાયુધ્ધ વખતે મસારિક મિત્રરાજ્યોને આપેલી મહાયત્તી પૂરેપૂરી કદર કરવામાં આવી તેમજ ઝેકાર્સ્લોવાકીયાને સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર તરીકે માન્ય રાખ્યું અને એ પ્રદેશની નજદીક વસતી જર્મન મેગીર અને રુથેનીયન પ્રજાના કેટલાક ભાગને એ રાષ્ટ્રની સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો.

આમ ઝેાટ્ટીયા હંગેરીના સામ્રાજ્યમાંથી છૂટ પડીને ઝેકાર્સ્લોવાકિયાના એક સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રની ઉત્પત્તિ થઈ દેહ કૌડની વસ્તીવાળા આ નાનકડા રાષ્ટ્ર મસારિકની સકિત, પ્રમાણિકતા, કાપ-કુશળતા ગાંધી-પ્રેમ વિગેરે અનેક ગુણોના દર્શન કર્યા હતા સમસ્ત ગાંધીની મુકિતની લક્ષતમાં અત સુધી ખૂબીને સફળતા મેળવનાર મસારિકને પ્રજા કેમ ભૂલી શકે ? સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રના રાષ્ટ્રપતિને કાઠાગો તાજ પ્રજાએ મસારિકને શીરે જ ખૂંક્યો. અને ત્યાગપછી અદાર અદાર વર્ષ સુધી ન્યારે ન્યારે ચૂટણીના પ્રસંગ આપ્યા ત્યારે ફરી ફરીને પ્રજાએ તેને જ પ્રમુખ તરીકે ચૂટ્યો આ હકીકત જ તેની યોગનાયક તરીકેની લાયકાત પુરવાર કરે છે

બે દસકા પહેલા જે ગાંધીની હસ્તી પણ નહોતી એજ રાષ્ટ્રને મસારિકે યુરોપના રાજકારણમાં અગત્યનું સ્થાન અપાવ્યું

તેનું સમગ્ર જીવન જોતા એ શુદ્ધ રાજકારી પુરૂષ નહિ પણ જીવન શિશુ લાગે છે તેને મન જીવન અને રાજકારણ એ જુદા ન પડી શકાય એવા તત્વો છે યુરોપના કેટલાં આદર્શ રાજકારી પુરોમાંના એક તરીકે તેની ગણના થાય છે

ઝેકાર્સ્લોવાકિયામાં અનેક રાષ્ટ્રની પ્રજાઓ હોવા છતાં પ્રેસીડન્ટ મસારિક બધી પ્રજાઓનો વિશ્વાસ મેળવી શક્યો તેમનો પ્રેમ સપાદન કરી શક્યો અને તેમના સદ્કારથી આખા દેશનો ધીરે ધીરે ઔદ્યોગિક, આર્થિક અને સામૃતિક વિકાસને માર્ગે એ લઇ જઇ શક્યો

છમાશી વર્ષ સુધી એક સરખા ઉત્સાહ અને ખતથી તેણે પ્રજાની સેવા કર્યા કરી આખરે વૃદ્ધાવસ્થાને લઈને ન્યાર પોતાને જ ગંજતનનો ભાર ઉતારી નાખનારુ થોડાં લામુ ત્યારે તેણે પોતે જ રાજીનામું આપ્યું પ્રજાને એ વાત ગમે તેમ નહોતી છતાં એ જેણે પોતાની શકિતનો ઉલ્લાસ સુધી ઉપયોગ આપ્યો એવો આગમનો હક પ્રજાએ મળુર રાખ્યો.

રાજકારણ પ્રત્યેનું તેનું દ્રષ્ટિબિંદુ યુરોપના બીજા રાજકારી પુરૂષ કરતાં સાવ જૂદું જ છે એના રાજકિય જીવનનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે જ એ રાજપુરૂષ લાગે છે, બાકી તો એ વિચારી સૌ હર્ષણીનામાં રમ લઈ શકે એવા શિશુ, લેખક અને કલાકાર દેખાય છે એણે ખર્ષ, કેળવણી, તત્ત્વજ્ઞાન, રાજકારણ પંત્યાદી વિષયો ઉપર પોતાના વિચારો રજૂ કર્યા છે એ જોવા સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે કે આ પુરૂષ જીવનના ભાગના પાંડનારો નથી એ જીવનને એક અને અખંડ સમજે છે અને તે પણ માત્ર વ્યક્તિના જ નહિ, સમાજ અને રાષ્ટ્રના જીવન વિષે પણ એની એજ માન્યતા છે એ વ્યક્તિ અને સમાજ ના ધર્મેને જૂદા નથી ગણતો આ પુરૂષની અરખામણી યુરોપના કયા સોમનાયક સાથે કરી? એ ગાંધીજી તો તરી જ પણ લમીરે એના જીવનતત્ત્વની સખામણી કેમ સાથે થઈ શકે તો ગાંધીજી સાથે જ થઈ શકે એ જુદાં લોકનાયક આવે એ ઝેકાર્સ્લોવાકિયાની પ્રજાને પોતાની શીળી જાણથી પ્રેરણા આપી રહ્યો છે આ મહાનપુરૂષનું જીવન આપણા દેશના જીવનને પ્રેરણા આપે

લેખક અને વિવેચક

શ્રી. 'ચ'

એ

કે દિવસ અમે ત્રણ મિત્રો મોહિયોદિવસક વાતો કરના હતા નવલિકા, નવચ, કામ્ય દયાદિની વાતો કરતાં વાતનું વહેણ નાટકો તરફ વળ્યું. ત્રણમાંથી એ મિત્ર નાટ્યપ્રાર્થના અને પ્રાપ્ત મનથી કોઈ પણ વિવેચન થાય તેમાં બારે રમ લેતા હતા એમના જ નાટકોની કેટલીક ખુબીઓ ચર્ચાવા શાદ એમના પાનાનેખનની વાત તીકળી અને મહેન્ટે એકે દલુકા કર્યો કે એમના મનમાં સ્ત્રીપાત્રો વગુન એક પાન જોવા જ હતા રૂક માત્ર એટલે હતા કે અભિનયકુશળ નટ વચપરિભાષની આડીધુટીઓ સ્ત્રી જેમ પ્રેક્ષકચર્ચના મનનું રંજન કરે છે તેમ એમના સ્ત્રીપાત્રો લુગલુગ નામધારી બની વાચકનું ખ્યાન ખેંચે છે. પણ ચોર આખવાજો પ્રેક્ષક જેમ પેલા કુશળ નટથી છેતરાતા નથી તેમ કેશવ વાચક એમની અજોલી સ્ત્રીઓથી છેતરાતા નથી તે જાણે છે કે લેખકની આખ માંમે માત્ર એ જ સ્ત્રી છે માત્ર જુદા જુદા પ્રયોગે જુદું જુદું નામ ધારે છે એવાનગર રૂ કરે તે પહેલાં તો નાટકોના ચરેચરે મધક રંગો ધારી લીધા એવાનારે પોતાનું એવનું ગૌરવ મિત્રો જુદા પેઠા અને મૈત્રીએ મદાને માટે વિદાય લીધી

વિવેચકોની વિવેચનાર્થી લેખક જ્યારે અન્વયતા અનુભવે છે ત્યારે એની આતંત્રજગાહઓ મહેન્ટે એના ચરેચર ઉપર અને વાળીવાગ મૂર્ત અને છે એ તો કુચ્છી છે કે લેખકે એકન કરેલા ભાવને વિવેચક જ્યારે મારી મચડીને ઉધી રીતે મૂકે-અથવા મારી રીતે મૂકેલા કથનના અર્થને લેખક ઉધી રીતે જુવે ત્યારે પોતાને યત્ન અન્યાય મરે લેખક વિવેચક તરફ ધીક્ષારથી જુવે, એની મામે પોતાની શકિત પ્રમાણે પ્રયોગ કરાવે માત્ર લેખકનો જ નહિ પણ હો કોઈ માનસીને એ જનમિદ દલ ને પળુ, અનિચ્છાભાવ વિગતી વિવેચનાને લેખક અપહ્રા અને હાંબાઈ મને કરે ત્યારે એના કથનને નિષ્ક્રમ મરેકુ ધરે તરફકિનથી કે અધિન અને મર્યાદાન સિદ્ધાન્તોથી પોતાનો ગદ્ય ન અન્ય લેખક પોષિત બની રેત ને

કોષ વિવેચક પર હાથે એમાં એ પોતાની જ નિર્ણયતા જાહેર કરે છે.

સૌ કોષને પોતાની વિશ્લેષણથી પીઠાં વસતી હાથે છે. અંગત, જીવનમાંથી ઉપર આવેલા ઉદાહરણ પ્રમાણે વાચક અને મત્ય, ઉચ્ચનાર મિત્ર કેંદ્રોરિય યદ્ય પડે છે. રાત એને દિવસ, અથાક શ્રમ લઈ તેવાર કરવા લખાણને ન્યારે એક અન્યથો વિવેચક 'દમ વગર' સામાન્ય આમ ક્યું હોત તો વિશેષ સુદર બન્યું હોત, ઇત્યાદિ વિશેષણો નવાને ત્યારે લેખકને માટે એ એક અસહ્ય મરકરી બને છે. દરેક દર્શના અને દરેક યુગમાં, સાહિત્યમાં અન્યેન રચના મેળવનાર એવા સાહિત્યકારો, પડ્યા હોય છે કે જેઓ એમની કૃતિઓના ભારોભાર વખાણ કર્યા પછી 'આમા આટલીજ ખોટ છે' એટલું કહેનાર વિવેચક તરફ તિરસ્કારથી જોવા માટે છે વખાણની બધી માત્રા એમને માટે આગળ પડે છે એમની આખ સામે પેલી નાની શી ટીકા રચ્યા કરે છે કેકઈ લેખકોએ જાહેરમાં અને ખાનગી પત્રઅવલોકમાં પોતાની આવી નમજાઈ પ્રસિદ્ધ કરી છે.

વિવેચક માત્ર તટસ્થ જુદીવાળા, દૂરનીર એક જાણનાર માનસ હોય જોઈએ હોય છે એમ માની લેવાની કશી જરૂર નથી. રાસતમાં જેની લેખકની ટાટિઓ ગણાય છે એવી અને એટલીજ વિવેચકોની પણ છે. કનિષ્ઠ ટાટિના વિવેચકો ધર્મભર્યા વિવેચકો લખે છે સુદરમાં સુદર ટાટિની કૃતિઓને ઉતારી પાડે છે મામિકાની કાષ્ઠો ઉચ્ચત્વનારને કમને અને પચવે આ વિફલ લાઘવદોના દર્શન થશે પણ આવા વિવેચકો તરફ પણ કોષ કરવો ઉચિત નથી. કારણ કે એમના વિફલ માનમને નવે વિફલિ સિવાય બીજું કંઈ દેખાતું નથી.

અમુક લેખક માટે અમુક વિવેચકને સગ જ હોય છે એની ગમે તેવી મારી કૃતિને એ ઉતારી, પાડવામાં જ પોતાની વિશિષ્ટતા અને વિશિષ્ટતા જુલે પડે. અંગત વેરઝેરના નેગે સાહિત્યને પણ રંગે છે.

સાસુના મતાપથી ત્રાસી ઉઠી જતું પોતે ન્યારે સાસુ બને છે ન્યારે પોતાની, સાસુથી સ્વાધ કર બને છે તેનીજ રીતે વિવેચકોને હાથે સંતાપાયેલા લેખક પોતે ન્યારે વિવેચના કરવા ભેડે છે ત્યારે પોતાને ઘણેવા અન્યાયો કોષ નવા આગણક ઉપર ટાળે છે. વિવેચક વિવેચના લખે છે ન્યારે માનની રચનાને અભેરપ પર ન્યાયવતે નથી. એની આનંદિઓ એના લખાણમાં બધે બને છે મનુષ્ય સ્વભાવની ધર્મ અને ઉદારતા દૂરના અને સહનશીલતા, નિન્દા અને પ્રશંસા ધરાવે વિવેચનમાં હમેશા દુઝાયર થાય છે. સાહિત્યકારો ના પ્રવર્તીઓથી એ પણ અન્યથુ નથી કે સાહિત્યકારોના પણ નાના નાના સમજો બની ગયા હોય છે અથેજ સાહિત્યનો અનોઝ નિઅન્યકાર લેખક હુન્દને મિત્ર હોતો માટે નિઅન્યકાર પતે એને વખોડયો; હેતુનીટનો મિત્ર હોતો માટે 'કવોદર્શી', એ અને કોબીજનો મિત્ર હોતો માટે 'એન્ડી, નેકાનીને એ ત્રણે પત્રોમાં આવેલા વિવેચનો પતાવળીને અંગે જન્મેલા વેરઝેરમાંથી, ઉપન્યય થવા લાગ્યા પછે પણ ત્યાં આવા વિવેચનો કર્યા થયા નથી. જીવાસુઓને નેહએ તેટલા ઉદારણ મળી રહેશે.

છતા એક વાત સાચી છે કે વેચકો લખાણોમાં લેખકો હોય છે તેના કરતા તેની વિશેષ માત્રા લખાણમાં જુલે છે. તેઓ પોતે ન્યારે વિવેચન કરવા ભેડે છે ત્યારે કકકમાં કકક ધોગણ ધારણ કરે છે, લેખકને ઉતારી પાડે છે અને ન્યારે કોષ ટોચ કરે છે ત્યારે માત્ર

અગત મત 'સત્યને ખાતર' દર્શાવે શરતારનોથી પોતાનો બચાવ કરે છે માત્ર એમની કૃતિઓનું જ સાચું, પણ કંઈ વિવેચન કરનાર 'અસત્ય' બોલનાર અને 'અપ્રમાણિક' હોય છે ધણીવાર અદ્ભૂત કવિઓ અને 'એક ચિંતકો પણ આવા રોગથી પીડાતા' જોવામાં આવે છે.

ધબ્ધિ વાર શક્તિશાળી લેખક પ્રત્યે લાડીવો હોતો નથી એમાં વળા વિવેચકો પોતાની રીક સમીક્ષાથી એને વધુ અગ્રિય બનાવે છે વિવેચનાને 'ધર્મ' અનુની માંની કિંમત આદરનારો અને રમ્મમાં એ વસ્તુ માટે રમ ઉપના કરવાનો છે, લેખકની પ્રગંસા કરવાનો કે તેની યુગામત કરવાનો નથી પોતાના પુસ્તક વિશે વિવેચકને અત ને મત આપવા અટકાવવાનો કેાઈ પણ લેખકને હક્ક નથી ને ચર્ચા સહન ન થતી હોય તો બહેનર છે કે તે પોતાની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ મંકેરી છે.

ધણાએ કવિઓ અને લેખક પોતાને અન્ય ય ધાપ છે એવો ભાવ સેરના હોય છે, પોત એ વસ્તુ વિવેચનાને કંઈ હિમાયુમાં લેખતા નથી એમ માને-મનાવે છે છતાં પ્રમજે પ્રમજે એમના અંતરમાં વસેલી કડવાશ, એક અથવા બીજી રીતે બહાર આવે છે એમનું ચાહે તો, જેમ આજે જર્મનીમાં છે તેમ, કાયદાકારા વિવેચકને મેડે તાળા મારી દે

લેખિકાના લખનારાઓ આવો રોગ ન એવે એટલા માટે કહેવું પડે છે કે લેખકને લખવાની જોઈથી રતત્રતા છે તેટલીજ વિવેચકને તુલના કરવાની છે. વિવેચકો સિદ્ધાન્તહીન પશુઓ નથી. વિવેચક પોતે પ્રશ્ન એક પ્રકારનો લેખક જ છે એ વાત બુવાળી ન જાઈએ.

રાજકીય પ્રતિપક્ષી સામે વર્તમાનપત્રો તત્રી મુખયેષ લાગે છે અને તેમાં સ્વપક્ષની દ્રષ્ટિએ એ જોઈએ પ્રમાણિક હોય છે તેટલોજ વિવેચક પોતાની વિવેચનામાં પ્રમાણિક હોય છે જેમ રાજકીય બામતોમાં મનમતાતરો અને પક્ષો હોય છે, જેમ તેમાં પણ ઉચી નીચી ઝેણીઓ હોય છે તેનીજ રીતે વિવેચનક્ષેત્રમાં પણ પક્ષો અને ઝેણીઓ હોય છે ઉદામમનવાદીઓ, સંસ્કૃતિતાળાઓ અને વિનિતો જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં મળે છે પોતાને વિવેચનથી પર માનતા લેખકને 'મૂર્ખ' મિત્રાય બીજો છ કાય શામે તેમ લાગવું નથી

વેચાણની, પ્રચારની અને પ્રશ્નસાની દ્રષ્ટિએ વિવેચકોને મેડે તાળા મારના એટલે લેખક પોતાના પગ ઉપર કુદાડો મારી આજીવન અપગ બનવા બરામ છે એ વાત કદી પણ વીસરાની ન નોંધએ ?

૧ રોજકીય હિન્દના એ નિબધ ઉપરથી ફેરફાર આવે.

ગૃહપ્રવેશ: દિવ્ય કી નાદિકા

રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર

અનુવાદક

નગીનદાસ પારેખ

અંક પહેલો [આહુ]

રેઠાણો આરટો

યતીન મહિ આવી નહિ ? આપની બધી વાગ કરી કે ?

માત્રી તે તો ભારે થઈ ! જીને જોઈ છું તો રૂઝ અરમ કરવા જતા
જાણી નાખ્યું હતું એટલા માટે ગઢવા માડ્યું હતું મેં તા ઘરની ડાકરી દૂધ
ખાતા જ આવડે, ગરમ કરતા શીખી હોત તો ને ! તારે કામ પાતો
જીવ થાય એટલે કરે છે બહુ સમજાવી સમજાવે તારી પાડીને તેને
મિથાનામા સુઝાડીને આવી છું હો જગા જાવની

યતીન માસી !

માત્રી શું બાઈ ?

યતીન મને મમળન છે કે હવે દિવસ પૂરા થવા આપના, પણ કાઈ
વાતનો ખેડ નથી મારે માટે શોખ પ્રશેષ નહિ

માત્રી ના જાણુ શોક કરવાનો મારો વારા પૂરો થયો કે લગવાને
મને એટલ મમળવ્યું છે કે જીવનું જો જ સાર અને નરવું જો જ
ખરામ એમ નથી

યતીન મત્સ્ય મને મધુર નાગે કે આજે મારે પાર ૧ ઘા ૫ રી
સરખાઈ સામળી સકે છું તિમિ દિમિ કયા છે ?

માત્રી પેલી શું બરી આગળ કહેતી !

દિમિ કેમ મોટાબાઈ શું જોષએ ?

યતીન બેન, મારી, તુ આમ છુપાઈ
છુપાઈને રહીશ નહિ-તારા આસનો અવાજ હું
જાણે મારા હૈયામા સાલગી શકુ છું જોઈ તારો
હાથ. મને બહુ સારુ છે પેટુ ચીત આ તો
બેન "બહિ હોનો જનમર કંજી"

હિમિ ગાય છે

બહિ હોયો જનમાર કંજી
તણે જાણ્યો દિયે જાણ્યો શેષે પગ્ગન
બારેબારે જે થાય આપન ગાને
વપન ભાશાઈ દૂરેર પાને
માઝે માઝે દેખે જોયો શૂન્ય બાતાયન-
શે મોર શૂન્ય બાતાયન
વનેગ પ્રાતે એ માલતીર લતા
કડુચ ગયે કય કી ગોપન કદા
જોરિ હાલે આન શાલજી પાખી
રમણુપાનિ આનજે ના કિ ?
આજ શાલજીર સજ્જ હાથાય વિરહ મિલન
આમાદેર વિરહ મિલન ।

માઝી દિમિ, શીશીમાં મરમ પાગી ભરી
લાવ પને લગાડવી પડગે

[હિમિ નવ છે]

યતીન • વેના થાય છે મારી, પણ જોઈ
માઝી હો તેમાનું કશું નથી મારે અતે પારી
વેદનાનો જાણે ધીમે ધીમે વિનંદે થતો જાય
છે ભગેની નીકાની પેડે છવન જાળગી આથે
તે બાવેલી હતી-આજે મધન કાપ ગયા છે,
તેને નેત્ર શકુ છું પણ તે દવે મારી આથે
વળગેની નથી આ તજી મિત્રમા મણિને ફિ
મના કે નતના એકવગ પણ જોડે નહિ

માઝી ભાઈ, જરા દાડમનો નમ પી નારુ
મજુ મકાઈ મજુ છે

યતીન મરુ પીન કાને લખાઈ મજુ છે-
મે તે તને પના પુ કે નહિ? મહા બા આરવુ
નથી

માઝી મારે જોવાની જરૂર નથી, યતીન
યતીન : મા ત્યારે મરી મધ, ત્યારે તો મારું
કરુ જ હતું નહિ તારુ ખાઈને તારેજ હાથે
હું મોટા થયો એટલે કહેતા હતો-

માઝી આ વળી શુ બોને છે? મારુ તો માન
આ એક ઘર અને થોડી સપતિ હતી બાળની
બીજી તો બધી તારી પોતાની જ કમાણી છે

યતીન પણ આ ઘર-

માઝી તારુ મારુ ઘર? કેટલાય ઓરડા તે
ઉમેર્યા છે મારુ જે હતું તે તો હતે ગોઠુથે
જશુ નથી

યતીન મણિ તને મનમા મનમા ખૂન-

માઝી હુ શુ તે જાણી નથી? તુ હમજી
જોધી જા

યતીન મે મણિને બધું લગી આપ્યું છે
ખરુ પણ તારુજ મહેસાબ એ માઈ થોડી જ
કાઈ દિવસ તારી આમન્યા લોપતાની છે?

માઝી એની આટની ચિંતા શાને કરે છે ભાઈ?

યતીન તારો આશીર્વાદ એ જ મારુ સર્વન
છે, તુ મારુ પીન જોઈને એક કદી મનમા
ધારીશ નહિ-

માઝી આ તુ શુ બોને છે યતીન? તારી
જગુ તુ મણિને આથે તેમા હું જોડુ લગાડું-
એક જાણુ મનેન મરુ મા છે?

યતીન પણ તને પણ -

માઝી ને યતી. હવે તુ મિત્ર જર્નલ
તુ આથો જવાનો અને મને રૂપિયાથી બોલારી
નથી જાગો?

યતીન મારી, રૂપિયા મના ને બીડ
વચારે મદન મદક તને-

માઝી દીકુ છે, યતીન હું દીકુ છે. મારુ
મનુ થ ત જાણુ હતુ એ મારો અને જન્મમા
આજ આજ નુરી તો હતા ભગીને મનુ છે

આજે જે માડુ લેણુ પૂઠ યજ્ઞ ગયુ હાય તો
ફરિયાદ કરવાની નથી આપી દે લખી આપ
ધરનાર, સરસામાન, ઘોડાગાદી, જર જમીન-જો
હોય તે મણિને નામે બધુ લખી આપ-એ બધો
ભાર માગથી નહિ સહેનાય

યતીન : તને ભોગ ઉપર રૂચિ નથી પણ
મણિની ઉમર નાની છે એટલે—

માત્રી એવું બોલીશ નહિ, -ધનમંપતિ દેરી
હોય તો દેજે પણ ભોગવતી—

યતીન શા માટે નહિ ભોગવે મારી ?

માત્રી : નહિ રે નહિ ભોગવતી નહિ શરે
કહુ છું કે એને રૂચિ નહિ રહે ગણુ સુકાધને
લાકડુ યજ્ઞ જશે કેમે કર્યો કશો રસ નહિ,
પામે

યતીન (મૂંઝો રહી નિશ્વાસ નાખીને) આપવા
જેવી વસ્તુ તો કાઢ—

માત્રી એણુ શુ આપી જા છે ? ધરનાર
ધનદાતાનેરૂપે જો આવી ગયો તેવું મન થુ
એ કહી સમજવાની નથી ?

યતીન મણિ મને આવી હતી ? મને તા
નથી આવવું

માત્રી આવી હતી તુ જીવના દત્તો માયા
આગળ ધણીવાર મુડી મેળી મેળો—

યતીન આતો ભાગે નવમ ? મને ગાજર
તે જ વખતે રવળ આ પુ હવુ કે મણિ જાળ
મારા આરંભા આવતને માંગે છે -પારંગ
સંજ માત્ર ઉઠાડા થયા છે-કેનાકેની કરે કે
પણુ કેમે કર્યા વધારે ખુશતા જ નથી પણ
માત્રી, તમે જરા વધારે પડુ કરો છે એને
જોવા દો કે સંધ્યા સમયના પ્રકાશની માફક કેવી
અતિ મહત્ત્વ રીતે માડુ ધીરે ધીરે—

માત્રી - ભાઈ તારા પગ ઉપર આ પદમની
શાન ઓઢાડી દઉં-જવા નગિયા રૂના યજ્ઞ
પાયા છે

યતીન ના, માત્રી શરીર પર કઈ પણ
ઓઢવાનું ગમતું નથી

માત્રી ખજર છે યતીન, આ શાન મણિએ
તૈયાર કરેલી છે શતદિવસ આટઆટલા ઉજાવના
કરીને તારે માટે તૈયાર કરી છે કાને જ પૂ કરી

(યતીન શાન લપટને એ હાથ વડે જરા
ફૂંચે છે તેના પગ ઉપર ઢાકર દે છે)

યતીન મને તો લાગે છે કે જાણે દિનિ એ
શાન ભરતી હતી મણિને તો ભરવાનું ગમતું
નથી તેને આવડે છે શુ ?

માત્રી રોહને જોરે સ્ત્રી શીખે દિવિએ
એને શીખવ્યું છે રતો ! એમાં ભરતની જુલ
ધણીએ છે—

યતીન દિવિ, તુ પામે બધ કર, ભેન
આવ મારી પાસે મેસ આજે જ પચાગમા જોધે
તને કહી દશરા કે ક્યારે વાત્સાનુ મુદ્દત આવશે

કિમિ રહેના દો મોટાભાઈ એ મંથી વાન -

યતીન હુ દાજન રહી શકાતો નથી એમ
ધારીને કદાચ-હુ દાજન રહીશ તો ને દિવિ
ધરની દવાના અણુએ આકૃષ્ટા હુ દાજન નીગ-
તમે મમય શકશે જો ગીન માવનું કે તે મે
નકથી મરી મૂકેશ કે-પેનું અગ્નિ શિખા-એકર
સંભળવતો—

દિવિનું ગીત

અગ્નિશિખા એશો, એશો,
આનો આનો આનો
હુ જે મળે ગૂંચ ઘરે પુણ્યની જવાહો
આનો ગહિત, આનો દીપ્ત,
આનો શાંતિ, આનો તૃપ્તિ
આનો અનંત ભાવો ગાશા
આનો નિત્ય ભાવો
એશો શુભ લગ્ન ભેજે
એશો હુ કરાણી
આનો શુભ સુપ્તિ આનો

વતગણુખાનિ
હુ ખા રાતે માતૃવેશે
નગે થાકો નિનિમ્બે,
ઉત્સવ આગશે તબ
શુભ્ર હાસિ ઢાલો

યતીન ગીતમા કયા ઉત્સવની વાત છે, ખમ્બા
હે દિમિ ?

હિમિ ના !

યતીન અરે ! અનુમાન તો કર !

હિમિ હું અનુમાન શ્રી રાક્ષી નથી

યતીન હું કરી શકું છું જે દિનમ તારા
બમ થશે તે દિવસે ઉત્સવની સવારથી—

હિમિ જાસ કરો, મોટાભાઈ જાસ કરો

યતીન હું જાણે તેની ન સરી સાવળી શકું
હું બેઠી ॥ સગ વાગી રહ્યા છે એ લખી
મુક્યુ કે, તારા નમા ॥ ખરચને માટે—

હિમિ મોટાભાઈ ત્યારે હું જાઉં ?

યતીન ના, ના જેમ જણ વાસ્તાને દિવસે
મારે મરને તારે જ બધું યગ્યાગરુ પડશે માદ
રાખજે, યોગ્યા પસ જોડના મળે તેમના ઓરડામા
જે આમન તૈયાર થાય તે ઉપર અમારા વખતી
પેલી ત્યાં બનાવડો ચાદર—

(શબ્દોનો નવેલ)

શબ્દ : યકર સાદેન પૂઠાવે છે કે મારે આજે
રાતે રહેડું પડશે ?

મામી હા, મેડું પડશે

[શબ્દ નય છે]

યતીન પણ આજે હાથની દડા નહિ આપતા તેવી
તે. મારી હાથ પણ ઠોળાઈ જાય છે અને વનશરણ
પણ ઠોળાઈ જાય છે વૈશાખની જાગરે અમારા
લખ થયા હતા, મારી કાને તે જ નિધિ છે
મણિને મારે એ જ વાતની વાદ આપરી કે જે
મિનિટ જોવાની લાન ચૂપ થઈ મછ કછ ? મા
મન તેને કંઈ મહેવા માગે છે એના માટે જ આ
મે રાત મને હાથ નહિ આની હવે મોકું ન કરો
પછી વખત મળવાનો નથી ના, મારી, તમા,
આ રોડુ મારાથી સહન નથી થવું આત્મા
દિવસ મારી રાત હતી આજ કેમ—

માસી ઓરે યતીન મે તો ધાડું હતું કે
મારે રોવાનું બધું પૂર થઈ ગયું છે—પણ આજે
હવે રહેવાનું નથી

યતીન : હિમિ ઉતાવળી ઉતાવળી કેમ આની
મછ ?

માસી થાક ખાતા મછ હમણા પાછી આવશે

યતીન મણિને મોલાવી લા

માસી જાઉં છું, જાઉં. શંભુ બાનખા પામે
છે ને મછ નેમજે તો તે જોનારો.

[નય છે]

(પાત્રોનો ઓરડો)

[અખિલનો પ્રવેશ ઉતાવળે ઉતાવળે નાંધી
દશીને દિમિ બોલી બની થાય છે]

હિમિ, મારીને મોલાવું છું

અખિલ જરૂર નથી એવું નયનનું કંઈ
મામ નથી

હિમિ : મોટાભાઈના ઓરડામાં જવાના છે ?

અખિલ . ના, અબીથી જ ખમર લઈ જઈશ. યતીનને કેમ છે ?

હિમિ : ડાક્ટર કહે છે કે આજ સ્થિતિ મારી નથી.

અખિલ : કેટલાય દિવસથી તમે રાત દિવસ મહેનત કરો છો હું તો આમો છું તમને જરા આરામ દેવાને મને લગે છે કે રોગીની જેવા હું પણ કંઈક—

હિમિ : ના, તે બને જ નહિ મને જરાયે યાક લાગ્યો જ નથી

અખિલ : વાતુ તો હું તમારી સાથે સાથે મમ કરવા લાગુ

હિમિ : એ બધું કામ—

અખિલ : ખમર છે કે વકિયાત કરતા બહુ ભારે છે

હિમિ : ના હું એવું નથી કરેલી

અખિલ : ના, સાચી વાત છે મારે બે કાઠ તૈયાર કરી પડે તો કદાચ ઘરને જ આગ લગારી મૂકે

હિમિ : શુ ખોયો છે તમે ?

અખિલ : જરા પણ અતિશયોક્તિ કરતો નથી ધરમા આગ લગાડવાનો અમને અભ્યાસ છે મમજતી નથી— જોતી કેમ નથી, તુ તો યતીનને માટે કાઠ તૈયાર કરે છે, હું કદાચ એવું કાંઈ તૈયાર કરીને મોકા છું કે જે એને માટે પથ ન હોય, એમણું જ નહિ પણ નિરાશીને પણ ભારે પડે તુ એસ બે વાત તારી સાથે કરી લઉં

હિમિ : હમણા પણ વાત કર્યા જેવો—

અખિલ : રામ રામ વાત કરતા જો આવડતી હોત તો ધધો જ છોડી દીધો હોત ખીજો બમ્બ ચાલુબજો યસ મયો ઠોત હમે છે શુ ? અમારે ધણી વાતો બનાવરી પડે છે, એ જરા પણ મમતુ નથી વાતો બને બનાવી શકતો હોત તો આ ધધો છોડી દેત પણ તે શુ વાતો લખનાવું શરૂ કરી દઈશું છે ?

હિમિ : ના

અખિલ : નામક લખના—

હિમિ : ના મને એ બધું આવડતું નથી

અખિલ : કેમ તમણુ ?

હિમિ : બારા મગતી નથી.

અખિલ : નાટક તૈયાર કરવામાં બારાની જરૂર પડતી નથી નોટ બોટ કશું જ બેઈવું નથી કદાચ અત્યારે જ તારો નામક શરૂ થઈ મયો હોય પણ કોણ કહી શકે ?

હિમિ : હું જાઉં છું, માસીને બોલાવી લાઉં છું

અખિલ : ના, કાર્ન જરૂર નથી હું નકામી વાત બધે કરે છું કામગીરી વાત જ કાઉં છું મે તો યતીનને જ કહેવાનો વિચાર રાખ્યો હતો પણ તેવું શરીર દબલ્યા—

હિમિ : તેમના વેપાર વિશે કાંઈ વાત મારે કાને આતી છે કે નહિ એમ મને હંમેશા પૂછવા કરે છે તમે કદાચ—

અખિલ : હું જાણુ છું વેપાર દુખી મયો છે

હિમિ : પહે વાણુ છું એ વાત તેમને કહે

નહિ. ખીજું જે થવાનું હોય તે યાગ, તેમનું આ ઘર તો—

અખિલ : યતીન ઘરની વાત કરે છે ખરે !

હિમિ : માત્ર એ એક જ વાત કરે છે. એક દિવસ ભપકા સાથે વાસ્તુ થવાનું છે, તેની જ યોજના—

અખિલ : વાસ્તાની તૈયારી તો થઇ ગઇ છે—

હિમિ : તમે કેવી રીતે જાણ્યું ?

અખિલ : મારી ઓફિસમાંથી જ થઇ છે— પટાવાગાઓ કપડાં પહેરીને લગભગ તૈયાર—

હિમિ : ભુલો, અખિલજાણુ, આ હસનાની વાત નથી—

અખિલ : તે શું હું જાણું નથી ! તારી આગળ છુપાવવાથી શું વળવાનું હતું ? આ પર હેયુર્ગા—

હિમિ : ના, ના. તે અને જ નહિ—અખિલજાણુ ક્યા દેશ—

અખિલ : પણ આટલી અધી ચિંતા શાન કરે છે ? તને તો અધી ખજર છે. તારા મોટાભાઈ તો હવે ખડુ દિવસ—

હિમિ : ખજર છે, ખજર છે. મોટાભાઈ ન રહે એ સહન થાય પણ તેમનું આ ઘર મુદ્દાં જે જાય, તો તો મારી જાની જ કાઢી જાય. એ તો તેમના પ્રાણ કરતાં—

અખિલ : જો, તું સાહિત્ય, ગણિત, લૅગ્નિક વર્ગેર-માં વર્ગમાં પૂરા માર્ક પામતી હશે—પણ સંસાર-જ્ઞાનમાં ત્રીજા વર્ગમાં પણ પામ થઇ નહિ શકે. સંસારકર્મમાં ધર્મ નામે કોઈ ચીજ નથી. એના નિયમ—

હિમિ : મને ખજર નથી. તમારે પોં લાગું છું. આ ઘર તમારે બચાવવું જ પડશે. આપની ઓફિસના—

અખિલ : પટાવાગાઓને ઠોકી બનાવવા પડશે. તેમના હાથમાં સરણાઈ દેરી પડશે. લૅગ-કૅલેન્ડરમાં લખાવવાની અથા અધ્યાય લખ્યો છું. માત્ર તાત-લખતો અભ્યાસ કર્યો નથી. એ કદાચ તારી પાસેથી જ—

[માસીનો પ્રવેશ]

માસી : અખિલ, શું ગાલે છે ? હિમિ રહે છે કેમ ?

અખિલ : વાસ્તાની યોજનામાં જરા વાંધા પડ્યો છે મારે—

માસી : તે એની સાથે એ અધી વાત શું કામ—

અખિલ : એના મોટાભાઈએ એની ઉપર જ વાસ્તાનો અધો ભાર નાખ્યો છે, એવું મેં સાંભળ્યું છે. તેથી કામમાં કોઈ પણ જાતની મુશ્કેલી ન આવે તે માટે અધને છોડીને એણે મને જ પકડ્યો છે. તો તમે જ્યાં જ જો મનમાં લો તો તો જોઈએ જ શું, વાસ્તાના કામમાં હું પણ કમ્પર દબાને લાગી જઈએ. વાત તો સમજે છે ને, કાઠી ?

માસી : સમજ છું. માત્ર કમ્પર ખાંધે ના ચાલે. બંધન વધારે પાકું કરવું પડશે. હમણાં તેનો વિચાર કરવાને વખત નથી. હમણાં તે ચીનને તું આજ્ઞામન આપ કે તેના ઘર ઉપર કોઈના હાથ નહિ પડે.

અખિલ : ખડુ મારું, શાખનો બગ્ગર ચડ્યો છે એમ કહેશે એટલે થવું હવે એમન આસુ લૂંટી નાખવાને કહેા—

[ડાક્ટરનો પ્રવેશ]

ડાક્ટર વકીલ કે ! ત્યારે તો ચયુ

અખિલ જુઓ શનિ મોટો કે કલિ એ વિશે ચર્ચા કરવાથી લાલ શો ? બગાળ દેશમાં આપના હાથમાંથી બચીને ને થેડા ધણા લોકો જીવતા રહે છે તેમના જેવા તેવા ગર ઉપર જ અમારો ધ ધો—

ડાક્ટર આ ધરમાં તે ધ ધો ચલાવવાને બહુ વાગ નથી હું જોઈ આ ધો હું

અખિલ ભય બતાવશો નહિ મહાશય, મરણથી જ તમારો વેપાર પૂરો થય છે અમારો તો ત્યાર પછી જ સારી રીતે જામે છે ના ના બહુ ચયુ રહેવા દો એ વાત-કાફી આ કટી જાઉં છું વાસ્તાના બદોમસ્તનો બધો ભાગ લેવાને હું તૈયાર છું-તે સાથે સાથે બીજો ચે થેડો

ભાર પછુ- બહારના ઓગડામાં બેઠો છું ત્યારે જરૂર પડે ત્યારે બોલાવજો

[નય છે]

ડાક્ટર ૫૭ થે વહુ નહિ આવી તમે પણ ધણી વરથી તેના ઓગડામાં ગયા નથી માત્રી મણિની વાત પછાતા શો જવાગ દેવો તે સૂઝતું નથી એવે તો મારાથી વાતો ઉપજાવી કપાતી નથી જાત પો જ નિષ્કાર નહીં છે તે જરા ઊંઘી જાત પછી ઓગડામાં જઈશ

ડાક્ટર હું બહાર રાત જોઉં છું રેગી કેમ છે તે કલાકે પછી ફેરવવાને એટલામાં વકીલને અગતી રાખવો પડશે એ લોકો મોઢું જેતા સ્વાભાવિક અસ્વસ્થતાથી જ નાડી જાઉં જાઉં કરી ઉઠે છે

[નય છે]

પહેલો અંક પૂરો

[અપૂર્ણ]

આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો

શ્રી. ભારકરરાવ વિદ્યાસ

નબળી પ્રજાના શિકારીઓ : જર્મની-ઇંગ્લેન્ડ-ફ્રાન્સ

જર્મની દલે પોતાના મગ્થાનો પાછા મળે છે હમણાં હમણાં જાપાન આ જર્મનીના સંઘાનોની મામણીને પ્રથમ મદતનો બન્યો છે અનેક પ્રકારના મતનો આ જાનવના રજુ કરવામાં આવે છે કોઈ જર્મનીની માગણીને વ્યાજથી મળે છે કોઈ ગેરમાજથી મળે છે મોટા વર્ગ જર્મનીની આ માગણીને યોગ્ય ગણતો જણાતો નથી યુદ્ધ હેતુ કરવાનું આ એક જાનુ ગણાવે છે

હીપર ૧૯૩૩માં સર્વ ઉપર આવ્યા પડી તેજે જર્મનીને ફરી પાછુ યુરોપના રાજકાલમાં અમન્યને આદી મુકયુ છે વર્માઈ-અની સમિતી જર્મનીની નવાને સાવ નિર્મા પરી નાખવામાં આવી હતી જર્મન પ્રજા પોતાનું આ અમાન જૂની નગેતી પણ આજે દલે હીપર નેવો પ્રજાનેતા મળના ગએતી આવડ, મતા બધુ પાછુ મેળવતા તત્કાલ યત્ન છે આમ કરવામાં માર નસુ નેદને જ દરેક પ્રજા દરેક મર્ગ કરે છે એવુ મેળુ નથી પણ એક ઐતિહાસિક મત સંસ્થાપને સ્થાપિત થાય છે કે કોઈ પણ પ્રજાને દલાવીને કચરી તમાની નથી પ્રજા આત્મલાત કરી શકે ખી જર્મનીની પણ આજે એ ન્યા છે એને કચરી નાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આયો, એને પરિણામે આજે એનુ પુનરુત્થાન એવડા નેગમી શક થયુ છે અને યુરોપની માતિ નેજમમાં આવી પડી છે યુરોપમાં ને સાતિભગ થયે તો જર્મની તન્દરી થયે એવુ ધણુ જુ અનુમાન છે આજ મુધીમાં તેને માથે નાદવામાં આવેલી એ પડી એ સન્તાની એડીઓ તેજે તોડી નાખી છે દલે આ વગમના હીટલરના નાત્ય અમન પડી જૂની એ પણ બેડી જર્મનીના પગમાં રડી નથી દરેક બેડી તોડતી વખતે સાતિભગને ભય ઉપગ્રિયન થયો હતો, પણ ખીન દેશો નાવક માનસમાં નહીં હોવાથી જર્મની આજની રિયતિએ પહેલી વકયુ

આજ સુધી જર્મનીએ પોતાના ગુમાવેલ મંસ્થાનોની ફરી માગણી કરી નહોતી પણ હવે જર્મનીની શક્તિ એટલા પ્રમાણમાં વધી છે કે સરથાનોની માગણી કરીને ઈંગ્લાન્ડ-ફ્રાન્સની દુરમનાવર વહોરી લેવા તત્પર છે

જર્મનીના મધ્ય મુખ્ય મુખ્ય માગ્યો જૂદી જૂદી રીતે આ સરથાઓની મગણી હવે આગળ કંઈ કે અને તેનાં જૂના જૂના કારણો પણ બતાવે છે 'જ્યારે બીજા બધા દેશોમાં કુદ્ધ અને માખજીની રેતમઝેન થઈ પડી હોય ત્યારે અમે જૂએ મગતા હોઈએ એ કેમ અને ?' આવા પ્રકારના નાકરો બાજીઓમાં આવે છે પોતાની આ સરથાનોની માગણી કરતા જર્મની આ પ્રશ્નો મનાવે છે

મુખ્ય કારણો

મુખ્ય ત્રણ કારણો મગારામાં આવે છે (૧) કાચા માન માટે અને માનની નિકાસ માટે (૨) વપતી જની નવીન વપરાત માટે અને (૩) જર્મનીની પ્રતિષ્ઠા માટે આ પ્રશ્નોના સંબંધમાં અનેક માધક માત્ર લખાણો થયા છે આપણે એક પછી એક તપાસીએ

આજના જર્મનામાં કાચો માન ભેગવવાની બાબત વધારે મદદરતી બની છે એક જર્મનામાં કારખાનામાં તૈયાર થએલ માત્ર અપાવરા માટે બનશે ભેગવવાની બાબત વધારે મદદરતી ધરાવતી હતી પણ હવે ધીમે ધીમે કાચા માત્ર ઉપરનો કાચુ ભેગવવાની બાબત વધારે મદદરતી બની ગઈ છે જર્મની તો આ બંને માટે વસાહતોની માગણી કરે છે પોતાને કમરે જે દેશો હોય તેવા ઉપર પોતાનો માન વધારે મદદરતી લાવી શકાય છે તેમજ પોતાના જ તાબાના દેશોમાંથી જોઈતો કાચો માન મેળવી શકાય છે પરંતુ બજારોમાં માલનું વેચાણ તથા કાચા માનની ખરીદી ઘટી શકે છે ખરી, પણ ઘટી રહે

આમ બનવું મુશ્કેલ નથી બલકે આજે તો રીતસર કુદ્ધ ન વાલતું હોય તો પણ અધિક કુદ્ધ ચાલુ જ રહે છે આથી સરથાનોનું મદદરત વધારે ગણાય છે

મદાકુદ્ધ પડેવાના જર્મનીના સરથાનો મુખ્યત્વે આફ્રિકામાં હતા આ સરથાનોમાંથી તે વખતે જર્મની બહુજ ઓછો માલ મગાવતું હતું કુદ્ધ આયાતનો માત્ર ૧ / માન સરથાનો આપતા હતા તેથીજ રીતે જર્મનીમાંથી જે નિકાસ થતી હતી તેના ૧ / થી પણ ઓછો માન સરથાનો લેતા હતા આ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો જર્મનીના સરથાનો જર્મનીની મળતી માગણીને નીતકુન સગાઈ શકે નહિ એવું જણાય છે

કાચો માન જોવા જઈએ તો આ સરથાનો એવો કોષ મદદરતો મોટો માન ઉપજાવતા નથી અને દુનિયાના બીજાં રાજ્યો જેઓની પાસે સરથાનો છે તેઓ પણ સરથાનોમાંથી મોટા પ્રમાણમાં કાચો માત્ર મેળવતા જળવાના નથી પણ આમાં અપવાદો છે માટે એની ચર્ચા એક બાજુએ મૂકીએ તો પણ જે સરથાને જર્મનીએ જોવા છ ને કાચો માત્ર મેલતા પ્રમાણમાં પૂરો પાડી શકે એવું પણ નથી આ રીતે જોવા જર્મનીની આ માગણી નહુ જોરદાર જળાઈ નથી છતાં એટલા ખાતર જર્મની મગણી ન કરે કે ન કરી જોઈએ એમ દર્શાવતું જણાઈ રહે છે આજે ત્યાં મદદરતી ચાલુ છે ના પણ હાલિ રમાં આ પ્રશ્નોની વીવરણી કરતી આશા જર્મની જેની કુશલ પ્રજા કેમ ન બને અને જે સરથાનો માત્રથી જળાઈ તેમજ કાચા માલ માટે નકામા હોય તો જે પ્રાંતોમાં એના મરથાનો દવાઈને બેવી છે તે કેમ સરથાનો ઝાડી દેતી નથી ?

બીજી બાબત છે જર્મનીની વપતી જની વસ્તી જર્મનીમાં આજે પોતી ઘટતી તે કાચા

વધારે વસ્તી છે. આ વધારાની વસ્તીને ક્યાંક બહાર વમવા માટે મોકલવી જોઈએ. માટે પોતાનાં ગએલાં સંસ્થાનો પાછાં માંગવામાં આવે છે. આનો જવાબ કંઈક સહેલો છે.

પ્રથમ વાત તો એ કે જર્મનીનાં સંસ્થાનો પૈકી પૂર્વ આફ્રિકાનો થોડોક જ ભાગ યુરોપીયન લોકો વસી શકે એવો છે. બાકીના ભાગો બધા વસવાટ માટે બહુ અનુકૂળ નથી. મહાબુદ્ધ પહેલાં જર્મનીનાં બધાં સંસ્થાનોમાં ઘણેને માત્ર ૨૩૦૦૦ જર્મનો જ વસતા હતા, આજે પણ બહુ થોડી મંજૂઆ એ ભાગોમાં વમવા જાય એવું જણાયું નથી. દરેક મહાપ્રજા વસ્તીના વસવાટ માટે સંસ્થાનો માગે છે ખરી પણ અનુભવ એવું બતાવે છે કે, કોઈ પ્રજા પોતાના સંસ્થાનોમાં વધારે પ્રમાણમાં દહી ગઈ જ નથી. દટાસિ પણ આવી જ માગણી કરે છે, અને માટે જ આયિસિનિયા તેણે જીત્યું, પણ ત્યાં તે વસવાટ કરી શકે એવું જણાયું નથી.

બીજી વાત એ જણાય છે કે એક બાલુચી વસ્તી વધતી જાય છે માટે સંસ્થાનોની માગણી કરવામાં આવે છે, ત્યારે બીજી બાલુચી વસ્તી વધારવા માટેના ખાસ પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, જે વસ્તી વધારે હોય તો વસ્તી વધારવાના પ્રયાસો શા માટે કરવા જોઈએ એ સમજાતું નથી. વિચારસરણી એવા પ્રકારની છે કે વસ્તી વધે તો બુદ્ધનું સામર્થ્ય વધે અને તો દેશની પ્રતિષ્ઠા વધે. બુદ્ધ સામર્થ્ય એ પ્રતિષ્ઠા વધારવાનો મોટામાં મોટો ધોરીમાર્ગ જ જણાય છે. અને તેથી વસ્તી વધારવામાં આવે છે. એટલે વધારે વસ્તી માટે વસાહતોની જરૂર છે. એમ કહેવું તે પણ બરાબર નથી.

સાચું કારણ-પ્રતિષ્ઠા :

ઉપરનાં જગતે કારણો અધુરા છે. મંજૂર નથી. પણ આ કારણ તો પ્રતિષ્ઠા છે. પહેલાંમાં

વસાહતો ધરાવનારા સામ્રાજ્યો આજે પ્રતિષ્ઠા ભોગવે છે. જર્મની પણ આવી જ પ્રતિષ્ઠા ધરાવતું હતું. પણ મહાબુદ્ધ પછી જર્મન પ્રજાને કચરી નાખવામાં આવી. આ અપમાનનો ધા એ પ્રજા ભૂલી શકે એમ નહોતું. અને ત્યારે આજે તે જોઈ શકે છે કે હવે માયું જીત્યું કરી રાષ્ટ્ર એમ છે. ખીજાં બધાં રાજ્યો બુદ્ધથી બડકે છે, ત્યારે પોતાની આ પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવવાનો સાગ એ શા માટે ચૂકે? સંસ્થાનોમાં માત્ર જાય કે ન જાય, કાચો માત્ર મળે કે ન મળે, અને વધારાની વસ્તી ત્યાં મોટા પ્રમાણમાં ભરે વગી ન શકે, પણ પોતાના સામ્રાજ્યમાં ખીજા અનેક દેશો છે એ પ્રતિષ્ઠા ઓછી છે! કોઈ જર્મન આ માનદાનિ ચૂક્યો નથી. બુદ્ધ યુરોપમા પણ તેને માથે એવા આકર્ષ બંધનો મૂકવામાં આવ્યાં હતાં કે એક વખતની આખી દુનિયાને કંધાવનારી જર્મન પ્રજાને નીચું માયું નાખીને રસ્તું પડ્યું હતું. આજે એણે ફરી માયું જીત્યું છે. યુરોપમા બધાં અપમાન જનક બંધનો તેણે ફાટી દીધાં છે. અને હવે મંધાનો પાછાં લેવા માગે છે. જે ઝડપે તેને વિજય મળતો ગયો છે, તેથી તેની આ મદરવાકશિલ દત્તી એ કરતાં પણ વધી ગઈ છે.

પ્રતિષ્ઠાનું આ જૂન જર્મન પ્રજાને આજે ધક્કા મારી રહ્યું છે. અને યુરોપને વાદવામળી તરફ ધસડી લઈ જાય છે.

મહાબુદ્ધ પછી જર્મનીનાં સંસ્થાનો મુખ્યત્વે ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાંસે લીધાં છે. અને તેમાં પણ મોટા ભાગનાં તો ઇંગ્લાંડ જ લીધાં છે. એટલે જર્મનીની આ માગણીની અમર આત્મ કરીને ઇંગ્લાંડ ઉપજ ચલાવી છે, ઇંગ્લાંડ જર્મનીની મંથાનોની માગણી સમજી શકે છે અને એ બાજતમાં થોડે વિચાર કરવા પણ તત્કરણ દર્શાવે છે. પણ જે સંસ્થાનો ઇંગ્લાંડે લીધાં છે

તેના સબધે વિચાર કરવાની તત્પરતા તે બતાવતું ન હતું. પોર્ટુગાલ પાસેથી કંઈક સરચાનો લઈને કાઢી રીતે તે જર્મનીને અપાવવા તથા એ રીતે તેને શાંત કરવું એવો ઈંગ્લાન્ડનો ઇરાદો હતો. પણ હીટલરે પોતાના છેલ્લા આપણા સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું છે કે “જેણે અમારા સરચાનો લીધા નથી તેની પાસે અમારી માગણી છે જ નહિ” આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ થયો કે ક્રિસ તથા ઈંગ્લાન્ડની પાસે જે પોતાના સરચાનો છે તે જ પાઠા તેના છે. ઇંગ્લાન્ડ શું કરશે ?

હવે આપણે એ જોવું જોઈએ કે ઈંગ્લાન્ડ તથા ફ્રાન્સ આ સરચાનોની માગણીનો શું જવાબ આપી શકે એમ છે.

ઈંગ્લાન્ડમાં તો આ માગણીની વિરુદ્ધ જાણે પ્રચાર થઈ રહ્યો છે. પાર્લામેન્ટમાં પણ આ બાબત અનકવાર સ્પષ્ટતા કરી લેવામાં આવી છે, કે ઈંગ્લાન્ડને તાબે આને જે મુનક છે તેમાંથી એક તબ્દ જમીન પણ તે જતી કરવા તૈયાર નથી. આમ ઈંગ્લાન્ડનો લોકમત એવી અવાજે જર્મનીની સામે છે.

ફ્રાન્સ માનની બાબતમાં ઈંગ્લાન્ડ કહે છે કે જર્મની અમારા મુન્કમાંથી તે ખરીદે તો અમારે તેની સામે વાંધો જ નથી. અને કાંઈ પ્રચારનો પ્રતિપક્ષ મૂકતા નથી અને આખરે તો જર્મનીને કાંચે માથ ખરીદેલો જ પડે છે. પછી સરચાનો પોતાને તબે હોય કે બીજાને તાબે હોય તેનાથી શું તકાવન પડવાનો છે ?

રાષ્ટ્રસંધે આ મુખો ઈંગ્લાન્ડને એવા છે. ત્યાંની વળતું સ્પષ્ટ આને ઈંગ્લાન્ડ કરે છે. આથી પોતાના મથ નીચેની પ્રજાને જર્મનીને હરાવે અમેજી કરી શકે એમ નથી એમાં પણ ખુદ જર્મનીમાં ચલુ થયેલ ઉપર જે ભતનો ત્રાસ મુજબવામાં આવે છે, અને ત્યાંની જે રીતે

હાજી મૂકવામાં આવે છે તે જોવા તો સરચાનોની જે પ્રજાનું રક્ષણ કરવાનું માથે લીધું છે તે પ્રજાને જર્મનીને હરાવે કરવામાં પૂરતું જોખમ છે એમ કરવાથી પ્રજાનો વિશ્વાસભંગ કરવા જેવું થાય છે.

ઉપરના બંને કારણો તો સ્વીન ખાતરની સ્વીડ ગણી શકાય. પરંતુ જર્મનીનાં સરચાનો પાછા આપવામાં આમાન્ય જોખમમાં ઉતરે છે કે પડે છે. સુધીની આફ્રિકાની દક્ષિણેથી ઉતરે જતી રેલ્વેની એક યોજના છે. આને ઇંગ્લેન્ડ એ અમેજીને રક્ષિત મુનક છે અને પછી એનો ઇંગ્લેન્ડના સુદાનથી કેપટાઉન સુધીનો બધા મુનક અમેજીને છે. જૂના ટાંગાનીકા ટેરીટરી જમીનનું કંઈ પણ હવે એ ભાગ અમેજીને મળ્યાથી આ આખો સંગમ રહેતો હવે કિમ્બી રસ્તો જ પો છે. આફ્રિકાની ખીણની માટે અને સામાન્યતા રક્ષણના આર્થની દૃષ્ટિએ આ રસ્તો અત્યંત છે. હવે પાટુ જે આ ટાંગાનીકા ટેરીટરી જર્મનીને પાછું સોંપવામાં આવે તો આ રેલ્વે રસ્તો જોખમમાં મૂકાય છે અને તો સમજી શકાય તેવી જાણ છે. આથી અમેજી આ મુનક પાડે. આ પરા તૈયાર નથી માટે જ ઈંગ્લાન્ડના જાગ્રાએ એથી અમારે કહે કે કેવળ મુનક જર્મનીને કોઈ સામદાયક હશે નહિ અને કે નહિ જ્યારે ઈંગ્લાન્ડે તે મોં તે અતે મદદ પાડારે મુનક છે.

હિંદની સિંદને બી

નીચું મદદનું કારણ દિશા મદદમાંથી માર્ગનું સ્પષ્ટ આને દિશા મદદમાંથી આપવામાં લક્ષ્યમાં બને જ. ઈંગ્લાન્ડ કે જે કે કાંઈ પ્રારે પૂર્વ છે. અમુક મુખમાં કાંઈ એક તો હિંદી મદદમાંથી અપાય છે. આ માર્ગ આને અમેજી રીતે જોખમમાં છે અને તેથી કે રક્ષિત મુનક પડી પડી દિશા મદદમાંથી પ્રારંભ કરવા માગેને મદદમાં

બનાવવા તરફ અંગ્રેજોનું ધ્યાન ગયું છે, પણ પશ્ચિમ આફ્રિકામાં કે ટાંગાનીકામાં જે જર્મની પોતાનું નૌકાનું કે હવાઈ જહાજોનું ચાણું નાખે તો આ એક રસ્તો જે સહીસલામત હજી રહ્યો છે તે પણ પૂરેપૂરો નેપમાય એમ છે, અને એમાં પણ વૈજ્ઞાનિક શક્તિમાં જર્મની લોકો બહુ આગળ હોવાથી એવી પ્રજા જે હિંદી મહાસાગરને કાંઠે એકજ થાણું નાખે તો-પણ બહુ બારે નુકશાન કરી શકે એમ છે. આ કારણથી પણ હરકાશ ઉપામે અંગ્રેજો આ-મુલકો પાછા આપવા તૈયાર નથી. ઇંગ્લાંડનું સામાન્ય છૂટું છૂટું વૈરાણ્ય હોવાથી માર્ગોનું સંરક્ષણ સામાન્યના સંરક્ષણ માટે અત્યંત મહત્વનું ગણાય.

ઉપરના બંને કારણો જર્મનીનાં સંસ્થાનો પાછાં ન આપવાનાં ઇંગ્લાંડને માટે સમજ કારણો છે અને છેલ્લું કારણ જેમ જર્મનીની પ્રતિષ્ઠા છે, તેમ ઇંગ્લાંડની પણ પ્રતિષ્ઠા છે. ઇંગ્લાંડ પણ એમ જરૂર માને કે આર વરસના બુધ્ધિ પછી અને અંગ્રેજ પ્રજાના ભોગ પછી આ સંસ્થાનો તેમણે મેળવ્યાં છે, આ તલવારથી મેળવેલાં સંસ્થાનો ઇંગ્લાંડ શા માટે છોડે? જર્મનીને પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધાવી છે, તો ઇંગ્લાંડને પણ પોતાની પ્રતિષ્ઠાની કિંમત છે. અને તે તો જીત મેળવનારી પ્રજા છે. જર્મનીની માત્ર ધમકીથી ઇંગ્લાંડની પ્રજા કરી જઈને મુલક પાછો આપવા જેટલી કાપર જરૂર નથી.

આટલા વિવેચન ઉપરથી જોઈ સકાય છે કે ઇંગ્લાંડ જર્મનીની આ માગણીને સહઅર્પી રીકારી શકે એવું નથી.

ફ્રાંસની સ્થિતિ:

જર્મનીની સંસ્થાનોની માગણી ફ્રાંસને પણ અસર કરે છે. એટલે ફ્રાંસની બાબત હવે આપણે તપાસીએ.

આ પ્રશ્ન સંબંધિ ઇંગ્લાંડમાં જેટલો ઉદાપોહ થયો એટલો ઉદાપોહ ફ્રાંસમાં થયેલો જણાવો

નથી. થોડા ભાગનાં અને મહત્વનાં જર્મનીનાં સંસ્થાનો ઇંગ્લાંડને જ મળ્યાં છે. એટલે ફ્રાંસ તો એમ સમજે છે કે આ પ્રશ્ન સાથે પ્રથમ સંબંધ હોય તો ઇંગ્લાંડને છે. ફ્રાંસનો વારો પાછળથી આવે છે. ફ્રાંસને જે મુલકો મળ્યા છે તે બહુ નાના અને અગત્યના પણ એવા છે. જર્મનીને કદાચ વધારે અગત્યના હશે, તો પણ ફ્રાંસને તેનું મહત્વ ઝાઝું નથી. ઇંગ્લાંડનું સામાન્ય આધુનિક સંસ્થાનો પાછાં આપનાં જેમ નેપમામાં આવે છે, તેવા કર ફ્રાંસને નથી. કારણ કે ગિનીના કિનારા ઉપરનો થોડોક ભાગ ફ્રાંસને મળ્યો છે. અને આથી ઇંગ્લાંડ જે પગલાં ભરે તેના ઉપરથી ફ્રાંસ પોતાનો નિશ્ચય બાંધશે. જરૂર ઇંગ્લાંડથી ફ્રાંસ આ બાબતમાં વિરુદ્ધ તો નહિ જ બન્યુંએ! સ્વાર્થ ઇંગ્લાંડની પડખે જ ઉભો રહેવામાં છે. ઇંગ્લાંડ પ્રથમ નમતું આપે એ લગભગ અવશ્ય હોવાથી આ બાબતમાં ફ્રાંસ પણ નિશ્ચિંત છે.

આફ્રિકાનો ઉત્તર કિનારો ફ્રાંસને વધારે અગત્યનો છે. કારણ કે ફ્રાંસના કિનારાની ખસપખસ સામે આ ભાગ આવે છે. ત્યાંથી સામ્રાજ્ય તથા માણસની સલામ આવી શકે એમ છે, અને ફ્રાંસના કિનારા ઉપર મારો કરવો હોય તો પણ આ કિનારો સરળ થાણું ગણાય, એટલે જે જર્મની આ ભાગમાં પગપેસારો કરે તો ફ્રાંસને ચિંતા નેતું છે. આ ભાગમાં જર્મનીએ પગપેસારો શરૂ પણ કર્યો છે. પણ સંસ્થાનો પાછાં મેળવવાની મનગી સાથે આ પ્રશ્નને સંબંધ નથી. એ આખો જૂદો પ્રશ્ન છે એટલે અહીં આપણે ચર્ચાનું નહિ. ફ્રાંસનો સ્વાર્થ બીજાં સંસ્થાનો જર્મનીને પાછાં મળે કે ન મળે તેમાં ઝાંઝો નથી. પણ આફ્રિકાના ઉત્તર કિનારે આવેલા મોરિશકોના ભાગમાં કાંઈ પણ રીતે જર્મની પ્રવળ ન થાય એમાં છે. અને આ હેતુથી જર્મનીને દયાવતાના કોઈ પણ કાર્યમાં ફ્રાંસ ઇંગ્લાંડને જરૂર મદદ કરશે.

બીજાં સંખ્યા ઉપર આ માગણીની ખાસ અસર નથી. ઉપરની ચર્ચામાં જોઈએ છીએ તેમ ઇંગ્લાંડને જ વધારે નિરપત છે. એટલે તેમનું દ્રષ્ટિબિંદુ તથા જર્મનીનું દ્રષ્ટિબિંદુ સમજવાનો આપણે વિચાર કર્યો છે. જર્મનીનું વધતું જતું જોર અને આ સંસ્થાનોની તેણે કરેલી માગણી સીધી રીતે ઇંગ્લાંડને જર્મની સાથે ફરીવાર યુદ્ધમાં ઉતારે એવો પૂરો સંભવ છે. માત્ર ઇંગ્લાંડની હજી લગાયક શક્તિ પૂરી સમૃદ્ધ થઈ નથી ત્યાં સુધી તાત્કાલિક ઇંગ્લાંડ કંઈ પગલું ભરે એવું જણાતું નથી. પણ જર્મનીએ ઇંગ્લાંડની મૈત્રીને જોખમમાં નાખી છે એ વાત ચોક્કસ છે.

પણ એ પ્રશ્નનું શું ? :

મહારાષ્ટ્રના અંદર અદરતા સંબંધોની દ્રષ્ટિએ આ માગણીની આપણે વિચાર કર્યો. પણ બીજાકુલ તટસ્થ રીતે વિચાર કરીએ તો જર્મનીની

વસ્તી વધારે હોય, માણ ખપાવતો હોય, કામો માણ ખરીદતો હોય, કે જર્મનીની પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચતી હોય તો પણ બીજા પક્ષાત પ્રદેશોને એ કારણસર કમળે કરરા, ત્યાંની પ્રજાને પરાધીન બનાવવી અને શોષણ કરવું એ કામ રીતે ન્યાયી ન જ ગણાય. વસાહતો દબાવતી એકલા સામ્રાજ્યોની દ્રષ્ટિએ માગણી બ્યાન્ઝબી કે ગેરમાન્ઝબી છે એનો વિચાર શક્ય હોય શકે, પણ જે પ્રજાને પરાધીન બનાવવી છે તેનો કશો વિચાર ખરો કે નહિ ? પણ બશિયાના બે ભાગના આ જમાનામાં ન્યાય અન્યાયના માપ પણ જૂઠા જ હોય છે એ ઇંગ્લાંડને નુકસાન ન થતું હોત તો જર્મનીની માગણી ન્યાયી ગણાત, પણ ઇંગ્લાંડને નુકસાન થાય છે માટે તેની માગણી અન્યાયી ગણવામાં આવે છે. મર્યાદાની પ્રજાને તો અતંત શુધામી જ તેમને સ્વતંત્ર રહેવાનો હક્ક ન્યાયી છે કે અન્યાયી તેનો વિચાર આ મોટા શિકારીઓ શા માટે કરે ?

જાપાન-ઇંગ્લાંડનું હરીફ

પૂર્વમાં જાપાન અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે વિષમતા ઉત્પન્ન થવાનું એક નવું કારણ ઉપસ્થિત થવાનો ભય ઉભો થયો છે. આ ભય તે કા કેનાડાનો છે.

વર્તમાનપત્રોમાં થોડા વખત અગાઉ એવા ખબર પ્રગટ થયા હતા કે મિયામનો અખાત તથા બંગાળના ઉપમાગરની વચ્ચે આવેલી કાની સયોગીભૂમિમાંથી એક નહેર જોદીને બન્ને સમુદ્રોને એક કરી દેવાની યોજના આલે છે અને આ યોજના માટે જાપાન પૈસા ફૂલ પાડવાનું છે.

હજી આ યોજનાને મૂર્ત સ્વરૂપ મળ્યું નથી. પણ જેમ સ્વેડની નહેર, જાપાની નહેર, કોલકેતાસ વગેરે અગત્યની નહેરો છે, તેવી જ અગત્યની આ નહેર થવાનો સંભવ છે. આને

હિદી મહાસાગરમાં ઘળી ગીન-જાપાન તરફ જતું હોય તો મહાસાગ્રીયકરપતે ફરી ફરીને સિંગાપોર પામેથી જઈ શકાય છે. તેને મદદે એ આ કેનાલ તૈયાર થાય તો બે થી ચાર દિવસ મુમાફરીના બધી જાય છે. અને આજો ફેરો લેવાને બદલે રડીમગે સીધી સિયામના બંદરે પહોંચે-કે પૂર્વમાં ગમે ત્યાં જઈ શકે.

સિયામની સરકાર આ નહેર બાંધવાનો વિચાર કરી રહી છે અને હાલની સરકારની દક્ષિણ પાકિસ્તાન નામની નદી વહે છે. તે નદીની સાથે જ આ નહેર જોડી દેવામાં એકાએક ખરચ લાગે એવું છે. આ ભાગ માત્ર ૨૫ માર્ચિઝ જેટલો લાભ છે ત્યાંની માઠી પણ પથરીની નથી; કાખી અને ની છે. એટલે બાંધવાનો ખર્ચ પણ ભાગે એક નથી

તથા નન્ને બાલુના મારગેનુ લેવલ પશુ સરખુજ છે એવે પતામાની નહેરમાં જેમ દરવાજા મરીને રમીમરને ઉંચે લેવી પડે છે અને નીચે ઉતારી પડે છે એવું પશુ મરવાની જરૂર નથી આમ ઓઠે ખરચે આ નહેર બાધી રકામ એવું છે પણ સિયામની સરકારે આ કામકાજ શરૂ કર્યું નથી કારણ કે સિદ્ધનના હિતને આથી ધમ્મો વાગે એમ છે જો નહેર બોલની જ હોય તો ઇગ્ગામી દુરમનાર વહેરી લેવી પડે

આ નહેરથી ઇગ્ગામને શા માટે વાધો આવે એમ કે ?

આજ સુધી દિ હી મહામાયર અને માસિકિની વચ્ચે એક જ મવાતને હોતો સિગપોર આથી તો એવું મહત્ત્વ વધી ગયું છે અને હમણા જ ઇગ્ગામને ત્યાં કુરેડો રૂપિયા ખરચીને અમેલ કિલેમ ધી બાધી છે સિગપોરની બદલ તરીકે પણ ઉન્નતિ આ મરજીથી થઈ છે અને કુદતા એક અગત્યના રશન તરીકે તો તેનું મહત્ત્વ ઘણું વધારે છે જો આ કેનાન હવે મોલવામાં આવે તો સિગપોરની મરજી ઉપર નગર કાપ મૂકવા માટેક ચાલ છે પાગી સિગપોર સુધી કોઈ પણ વ્યાપારી રમીમરને જવાની જરૂર નહીં મધી રમીમરો આ કાની નહેરમાથી જ ચાની જલ્ય સિગપોરની બહોળાવાની બધે ચલ બન્ય પશુ એથી જ વધારે તો સિગપોરની હિ રેમધીનું મહત્ત્વ ધી બદલ તથા ખાચેના પૈમાતો વચ્ચે ભાગ પાડીમા બધ, અને કાંદાવાની આમપાસ તનુ મથક તેપાર કરવું પડે ઉપરાત આજ સુધી એક જ બાગનું રસાય કરવાથી દિ હી મહામાયરના સામાન્યનું રસાય થતુ હતુ તેને જ વે હવે બે મરવાળ ઉત્ર ચોખી રાખી પડે

પૂર્વમાં ઇગ્ગામને ગોમી ખીક નાપાનની છે અગાઉ આ બીક નહેલી પશુ આને આગે

બન્નેની દરિદાર વાની ચાની છે અને એ ઉદેશથી જ સિગપોરનું થાણુ બ્રિટિશ સરકારે મળખૂત બનાવ્યું છે હોમોફાના થાણુને પશુ મળખૂત બનાવવાનું કામ ચાનું છે જો આ ની નહેર બેગય તો ત્યાં પશુ થાણુ મેમારતુ પડે અગ્રેન્ને એનો ડર છે કે આ ની નહેર બોલવાના કાર્યમાં બજાન મદદ આપશે એને કે આખી નહેર લગભગ નાપાનના જ હાથમાં રહેશે જો આમ થાય તો અગ્રેન્નેને વિરોધ ચિતાનું મરજી મળે છે

૧૯૩૨ સુધી સિયામમાં અગ્રેન્નેનો પ્રભાવ હતો તે સાન સુધી ત્યાં જે તાજ હતો તેનું વનજ અગ્રેન્નેની કૈત્રી સાચવી રાખ્યા તત્ક વિશેષ હતુ અને એથી એ બાલુથી અગ્રેન્નેને જરાકે ચિતા નહોતી પણ ૧૯૩૨ માં અને ત્યાગપત્રી ત્યાં જે રાગકીય ઉચનપાથલ યદ તેને પરિણામે અગ્રેન્નેનો પ્રભાવ ધી ગયો છે પ્રથમ અગ્રેન્ મયાદકારો હતા તે હવે ઓછા થયા ગયા છે હાનનું પ્રધાનમંડળ નાપાનનું પદાસતી છે અને સિયામમાં એની પણ કલ્પનાઓ મેવાય છે કે પશ્ચિમના કોઈ પણ આક્રમણની સામે પૂર્વનું એ સમકેન તેવાર થાય અને તેનું નેતૃત્વ ગયાા બોગવનુ હોય મમની દષ્ટિએ પશુ બન્ને ગગેને વધારે ગેમ છે આની જાનનું રાનપાવિર્ત અને તેથી ચએન રાનનીતિ પરિવર્તનને લીધે સિયામમાં બ્રિટનની બની પડેની જગ્યા નાપાને લીધી છે અને તેનો પ્રભાવ કે ન અજા આ વરસોમાં વધી ગયો છે,

સિયામના નૌમખાતાના માણુને અને દલાઇ નિગામના માણુને પશુ જાપાનીસ સેલો મારફત રમવામાં આવે હ બીજી પણ પછી નાનોમા બજાનીસ મતાદને માન્ય રાખવામાં આવે હ વેપાર પશુ જાપાનને વધતો મળે છે સિયામના

લોકોની ખરીદશક્તિ ઓછી છે એટલે જાપાનીઝ માલની બજાર માટે સિયામમાં અનુકૂળ છે આજથી આર વગસ પહેલાં જાપાન સાથે ગિયામનો વેપાર થયો. ઓછો હતો, તેમાં હવે થયો. વધારો થવા લાગ્યો છે અને એને અમે બ્રિટિશ માલને ધકેલવા લાગ્યો છે.

સામાન્ય સંયોગોમાં આ નહેર જોદાવાથી બ્રિટિશને આટલી ચિંતા ન થાત પણ ઉપર મેંમં રાખા તેમ સિયામમાં એક બાણુથી જાપાનનો પગપેમારો ચતો જાય છે અને બીજી બાણુથી જાપાન-જર્મનીના એ કરાર થતા છે તેની બહાર નહિ આવે. કેવીકે રાજતોનો વિચાર કરવામાં આવે ત્યારે આ નહેરનું મહત્ત્વ સમજાય એમ છે એ કરાર પ્રમાણે જર્મની-જાપાન બંનેએ પૂર્વના બધા દ્વિપક્ષમુદોને ઉત્તર દક્ષિણ ભાગ પાડીને વહેંચી લેવાનું ફગવેલું છે એમ માનવામાં આવે છે. દક્ષિણ ભાગમાં જર્મનીને પોતાનો પ્રભાવ વધારવાની છૂટ આપવામાં આવી છે ત્યારે ઉત્તર તરફ જાપાનને પોતાનો પ્રભાવ વધારવાની છૂટ આપવામાં આવી છે અને તે જાપાનના ટેનુઓ કેટલા આક્રમણીય છે એનો ખ્યાલ આવશે મિયામ કદાચ પોતાના જ પૈમાની નહેર ખેડે તે. પણ ત્યાં સુધી મિયામના રાજદરમરમાં જાપાનને પ્રભાવ વધારે હશે ત્યાં સુધી નહેરનો ઉપયોગ જાપાન પોતાના હેતુઓ બર લાવવા માટે કરવા ધાગશે ત્યારે જરૂર

કરશે જ એવું માનવાને કારણ છે.

સિયામનો ધરાદો તે એવો છે કે આ નહેર ખેડવા ધણી આતરશાસ્ત્રિય મંચિતિને સેવવી-માત્ર આ રાજ્યો સિયામનું રવાતન્ય અમાધિન સાચવવાની બાહેધરી આપે છતાં પણ બિન સંદેશથી આ નહેર ખેડવા દેશે કે કેમ એ શક્ય છે કારણ કે પોતાના માધ્યાન્યને ઉપાડ પાડવા દેવા એ શા માટે રહ્યું થાય?

નહેર ખેડવા મને આરે પહેલી ઓછાગીતો થા એ બૂમિ ઉપર પડ્યો ત્યારે જરૂર નવા સંયોગો ઉભા થશે એટલેકે પોતાના બચાવ માટે આશાપતાળ એક કરશે આ હરીત જાપાની બહાર આવી છે ત્યારથી જ બ્રિટિશ સરકારનું પરદેશખાતું સતેજ થયું છે અને એ બાણુ લખાપટ્ટી આપુ પણ થઈ છે.

સિયામનો અધિકારી વગેરે પણ જાપાન તરફ ધક્કાપાલ ધરાવતો હોવા છતાં અમેરિકાના વિરોધની અવગણના કરી શકે એમ નથી મિયામ કાંચ અને સિંટનના રાજની બી સમા આવેલું છે અને આને બંને રાજ્યોને મૂળ્યું મિત્રાચારી છે આવા સંયોગોમાં સિયામ જાપાનના હાથનું રમકકું નથી જાય એવો સભવ નથી જાપાનની અને એનિમિટ્ટનની તકગમને પોતાની ભીનઉપર ઉતારવામાં તેને આજે લાભ નથી અને મને જ આ યોગના બીજી બધી રીતે લાભદાયક હોવા છતાં હજી હાથ ધરવામાં આવી નથી.

એક તંત્રીની વિચારમાળા

શ્રી. જયસુખ મહેતા

“....પણ એમાં શું ? મેં માટે કર્તવ્ય બળવ્યું છે. વર્તમાનપત્રની ફરજ છે કે સમાજશુદ્ધિની રક્ષા કરવી...મારો શો દોષ ? મેં તો ફરજ બજાવી...એનું ગમે તે થાવ...હા, હા, મારા મનમાં થોડો રોષ હોય કે દોષ હોય તેથી શું ? તેથી એણે આચરેલી અનીતિ કંઈ નીતિ થોડી બની જાય છે ?...પણ...મારું જીવન ! એ તો એવા અનેક દોષથી ભરપૂર છે, એણે કહ્યું છે તે બધું હું કરું છું . પણ હું ક્યાં એવાનો ડોળ કડ છું ? મેં કયે દિવસે મને માધુપુરણ તરીકે વર્ણવ્યો છે.. લોકો મને એમ સમજે એમા હું શું કરું ? લોકોએ મમજતું નેહ્યો કે મારા છાપાંના અક્ષરોના ઉપર 'સૌક્યેવા અમારો મુશ્કેલ છે' એમ લખ્યું છું તેનો અર્થ એવા નથી થતો કે હું એવા કડ છું અમે-અમે-એટલે હું નહિ...ત્યારે કેણું ? અમે-અમે...અમે એટલે કાંઈ નહિ...કેવો મરમ થયો છે ? અધિકાર બધા, જવાબદારી લેજમાત્ર નહિ આઠમા એડવર્ડની ટીકા પણ દરી શકાય અને મહાત્મા માધીને પણ ગિખામણ આપી શકાય. ઘરનું તત્ર લડે ન ચલાવી શકીએ, નાનકડું છાત્ર ચલાવવામા લડે સાખ જીવો દરી એસીએ પણ મહાસલાતુ તત્ર કેમ ચલાવવું, આ વખતે પ્રમુખ કેને ચૂંટવા, દસેવો કેવા લાવવા, જાવિ કાર્યક્રમ શો રાખવો અને સ્વગમ્ય મળ્યા પછી શું કરવું એ વિશે પ્રગતને મદાદ આપી શકીએ...પણ એમા શું ? વર્તમાનપત્રનું એ કર્તવ્ય છે : પ્રગતને દોરવી અને ખીલું કર્તવ્ય : પ્રગતને અવાજ બહાર આણવો...અવાજ ? પ્રગતને અવાજ છે ? તો તો એ બધા મારી પેટે છાપું ન કાટે ? એ મૂંગા યત્રો, ક્યારેક જરૂર પડે તો એની પામે મમાઓ જારીને જોવાવીએ...પણ પ્રગતને દોરવાની વાત તો માણીને ? લડે ને હું મારી જાતને કે મારા કુટુંબને કે મારા આલુ-આલુનાને ન દોરી શિકતો હોઈ, એ તો મારી શક્તિનો અભાવ છે, હું શુદ્ધિથી તો મમજું છું કે આમ કરવું નેહ્યો ને નમ કરવું નેહ્યો આમ કરવાથી આતુ પરિણામ આવશે અને તેમ કરવાથી તેડું પરિણામ આવશે અને મારી પામે માહિતિનો તો ભંડાર છે. મારા પામે પાર વિનાની મામમી

પડી છે તેમથી હું ધ્યાનમાં રાખી શકું
અરે, અહીં તો ઠીક પછી અમેરિકાએ શું કર્યું
જોઈએ ને જાપાનની શી ફરજ છે તે પછી મારે
પ્રશ્નને જણાવવું જોઈએ, કારણ કે હું તો
હાલપછીને લાગા છું મને તો બધી ખાતર પડે
અને એકેય વિષય મારાથી અજાણ્યો છે ?
એટલે જ તે મેં જાપાનમાં અનેક વિલાસો રાખ્યા
છે હ હ પછી મૂળ વાત તો હું મૂલી જ
ગયો વિચારમાં ને વિચારમાં ક્યાં ચડી ગયો !
વિચારને કંઈ બંધન છે ? અને આ તો કાચ જ
એટલું એકદમ મગજનું જ મમ અને તે પછી
કેટલી ઝડપે કરવાનું કાંઈ પ્રત્યક્ષ હિંમત કે તુરત
એ ઉપર અભિપ્રાય આપવો જોઈએ અભિપ્રાય
ન આપી શકાય તો ગોળગોળ પછી સુદર ભાષામાં
ને શૈલીમાં લખવાનું વાચનારને ખચ ન પડવી
જોઈએ કે આપણે જાણતા નથી એ તો મોટા
મોટા નામ, અવનવજો, થોડીક જૂની વાત અને
થોડીક અપિચવાળી વાચીને મુશ્કેલ જ થઈ જવા
જોઈએ પછી આ ધ્યાનમાં મુડાગી ચામડી
ગાળે ન ચાને લોકો આજુબાજુ પોઝીરે ત્યારે
હર માંડ પછી ન જવું જોઈએ અને મીઠામાં
કરવા લાગી જાવ ત્યારે ગજબ ધ પન ન જવું
જોઈએ એ રીતે તો ચોગીઓની જગ્યા હા
શોક તે રહે અનીતા એ જ અમારો મન
પછી નજર હોય અને માનડી છે કરાને રજા રવા
ન હોય તો લોકચિન્તુ ધ્યાન રાખ્યા વિના ન
ચાને હું અંતમાં ગાતમતા ના કમાન છું
ખાસ બનવાના મુમત્સાન માહાત્માનાં એક નિહુ
શાકવાળાને માર્ગો એ અમાચાર મેં કદી સરસ
રીતે જાણ્યા કાંઈ ગમ્યાં જોયે ગપવાળો હોય
તો આમાં એને હિંદુ-મુસ્લીમ હું વડની ગધ પછી
ન આપે જાપાનના જે મોઢાની ન શકે તો
એ જાપાવાળા શેના ? અને આ મોખનીઆ
લોકો ? સાચા હડા ! જ્યાં હોય ત્યાં જોયા
કરો હા કે ' જાપા તો આજે પોખના જેવું

કામ કરી રહ્યા છે ' એવું કહેના મરદાર ! ત્યારે
શેના જેવું કામ કરે ? મોથી વધારેમાં વધારે
મેથી થતું એ તો અમારો ધર્મ છે એ મહાએ
કલા કરે છે કે અમારે પ્રત્યક્ષવાચી જ ખચ
આપતા જોઈએ અને ગોળાઓ નહિ ઉડાવતા
જોઈએ એ લોકોએ અમારી કષ્ટિએ કાંઈ દિવસ
વિચાર્યું છે ? પ્રત્યક્ષવાચી કવું લોકાચાર્ય
નામ ! અને એનું શરણ લઈએ છીએ પણ
પ્રસંગ આવ્યો જાહેરમાં અને ખાનગીમાં કહી
હઈએ છીએ કે એ તો લાંબ ઉપરનો લેનામ
છે અદર તે અમારા ને અમારા બાવડી
જોખાના જરૂરમાં આજ નાગી છે તે હારવાનું જ
કામ છે ને દિવસે પેલે પ્રાચીન મને પૂજા
આવ્યો કે તમે તમે ખદીધારી થઈને આવી
જાહેરખાસો લો હા ? ચોરસ કપાકમાં
તાકાત આપનારી ' અને 'વીપ'નો અપૂર મોં
વહેવારવારી જાહેરખાસો હું શા માટે લઉં છું
તે એ મૂર્ખો સમજવો જ નહિ અરે હું
પુ શા માટે ચવાનું છું તેનું મેં એને ગા
નહાનું મેં એને કેડું સભાગીરી દીધું ને
મેંમજા જાહુ ખચ વિના જાણ ચવાવી તો
દો અનવતા આંધળી જરાય આપ્યા કે 'તો
જાપાનો મોઢા ડાડવો જોઈએ' એ મમદ
એટલું જ નહિ સમજતો લોય કે અમે એમ
મોઢાની પર હોઈએ છીએ અહીં મોઢા કે નિર્મોહ
કંઈ છે જ નહિ અહીં તો દુનિયામાં જન્મી પડ્યા
છીએ તો દુનિયા મંચી જવી છે ખડું ડાઘા
થવા જઈએ તો બૂંધે મરીએ ને લેજા કેયા
ખાઈએ એ જ પ્રાણનાનું હું જાપાનો તત્તો
ન હોત મારે ધરના મધન અને મોર ન હોત
તો મને મેંમજા આંધળો હોત ? અને આ
ખાં જ મોખનીઆ લોકો એ કાંઈ દિવસ
મદદ લાવ પૂજાવા લાવ ? આ દુનિયા તો
અજાણ છે મારી મા ! જાપાની નીતિરીતિની
અને આ જાહેરખાસોની આંધળા મીઠા કરનાર

પણ જાણું વાંચે તો છે જ, અરે વાંચીને પડ્યા રહેતા હોત તો એ એના અણુમાળી અને કોઈ દિવસ અસર પાત. એ બધા તો પાછા પોતાની પ્રવૃત્તિના અદેશો મોકલે છે અને હું ન જાણું તો મેઠાં ચડાવે છે. શા માટે 'પેચ' પાસે પોતાની જાતને મૂકતાં હશે? મારી સુચોક્તિ જલદી ખજાનોની વચ્ચે જ એ ભાષના મમયારો ને ફેલાયો આવે છે ત્યારે કેમ દરખાઈ જાય છે? અને તો થાય છે કે ચાર, આ દુનિયામાં શીડ ઉતર્યા જેવું કાંઈ નથી છઠ્ઠી મળી છે તે માણી લેવી, એક બાબતમાં ખજાદાર રહેવું કે આ જમાનામાં જે પાણીએ મગ ચડના હોય એ પાણીએ જ ચડાવવા. એ બાબતમાં જે 'સિંધાન' અને 'સ્વતંત્ર મત' ધરાવવા ગયા તો મુખ્ય જ પડ્યા છીએ. ખાનગીમાં ભણે કોણેમને અને કાળ જેવા ભાગતા જવાદારને માથો દેતા હોયએ પણ જે મહામત રહેવું હોય તો એમની વાદવાદ પોકારવી. અને ધીરુ'એ પાન મળ્યું નેમ્રએ એકેય વાતની મન ઉપર અસર ન થવા દેવી નોંધએ એ બાબતમાં તો કદાચ મારી ગાલે કોઈ નહિ આવે. ક્યાંક વળતી કે કરુનમ પ્રમંથિએ આ ને ધીરુએ ઉડાવતા ઉડાવતાં ન લખી ગયા તો તંત્રી તરીકે નાલાયક છીએ એમજ માનવું. પોતાના જીવનને હાથે, છુદ્ધિને તો જાણી તદ્દન અલગ જ રાખી એ તો નિગમકન ભાષે એકજ પતાયા લખના, ચરણના, ધરતીકંપના, મેઠાવડાના, ઉપવામના, ખૂનખાર જંગના, રાત્યાદોહણના, ઉંઠાવગીરીના, ચોરીના, લંડના, ગણીદાનના, સાહસના એવા અનેકવિધ સમાચારો- એક પણ સમાચાર તરફ પક્ષપાત રાખ્યા વિના મુક્યા નોંધએ. તો જ જાણું નહિ અને આપણે મોટર બંગલા પણ નહિ. એક-

રૂમિને નહિ બુલવી, જોઈએ, એ બુલ્યા તો મોત જ આવ્યું. એમ સમજવું. કા દિશાએ પવન વાય છે તે બરાબર ખાનમાં રાખવું જોઈએ, એમ લાગે કે હિંદુ-મુસ્લીમ બુલ્લડના સમાચારો લોકોને આવકા આપે એમ છે તો એમ દયાવું, એમ લાગે કે મહાત્મા ગાંધીને રાજકારણમાં લાવવાથી લાભ છે તો એમને આવવું હોય કે ન આવવું હોય પણ આપણે તો લઈ આવવા જ, વળી એમ થાય કે ના, ના, ભણે સેવાંચમાં એકા તો મુલાકાત લઈને એ સમાચારને ખોટા ઠરાવવા એમ થઈ આવે કે અત્યારે તો જવાદાર-ગાંધી વચ્ચે લડાઈ થાય તો જ લોકલક્ષ્યને આવકા લાગે એમ છે તો એ લડાઈ આપણે ત્યાંથી જ 'મતિમાન' કરવી, પછી કાલે એમને ના પાડવી હોય તો ના પાડે. એ બંને સમાચારોમાં લોકોને તો રમ આવશે જ.

અને આપણે બહુ દૂર જોવું જ નહિ. એક દિવસનું આપણું આકુષ્મ. એમાં ઝાઝી મડલાંજ શી? આ અવંત વિષ્ણુ અનંતકાળમાં ઝોલીસ કલાકની શી વિસાંત? હજારો જાપાન મારા એક જાપાની શી મળુતરી? લાજો વિચારપ્રવાહમાં મારી એક લહેરોનો શો હિમાય? એટલા માટે ઝાઝી જંગમ શી? સત્ત અને મિદાનના ચુંથણ શા? એને એટલું મહત્ત્વ પણ ન આપવું જોઈએ. એ તો હાંધે રાખવું મારા ભાઈ! મોટર અને બંગલાને વાંધો ન આવે એટલું જ માત્ર ધ્યાન રાખવાનું... સાચે જ મારો ધંધો કમાલ છે. હું પણ કમાલ છું. આ ધંધાના અને મારા સુયોગ પણ કમાલ છે.

અનંત સિમત

શ્રી. 'કે'

૩ મધુમ કરતી ચારી જળી સંખ્યા મધમાખોનો ગુગળ સાબળી
ઘડીભર થઈ મધ મધુમચ્છની વાતો કરતી મધમાખો આજા સોતેરી
પ્રધાસમા થઈને ધર ભેગી થતી હતી ચેરીના ઓર ઉપર પરવાળા જેવી
એકે વાદળી દીગાધ રહી હતી

ખતે જલો બગનાની બદારની પગલ ઝમા આ પીતા મેઘ દત્તા
શાન્તિ બનેતે આજ્ઞાદત્ત લાગતી હતી મદાયે ધૂધવાત્માં પોનાતી મહા
સમજતો સમુદ્ર ગાળ જલો કેમ પશુ ધુમધુમ બની ગયો હતો મોલાઓની
પરમજા કાસ પર પડાવતો પોનાનો નિત્યધર્મ જૂની ગદ હોય એમ
લાગતુ હતુ

'મને ભારી અદેખાઈ આવે છે, છોડ' કાઉટ તાગાદોએ કહ્યું
છોડો એકાશીએ દોઢ સુધી આ વેતુ ધ્યાનુ નીચે મૂક્યું 'ભારી અદેખાઈ
નામદાર' છપનને આરે પહોંચેના એક પેન્શનરની અદેખાઈ !' તેણે કહ્યું

'હા કેમ તદિ !' કાઉન્ટે દસતા હમતા રહ્યું 'આ અનંત
શાન્તિ તને લપેળેને પડી કે મારે તો રાત અને દિવસ રોકિયો'

છોડો ધીમેથી નિમાયા નાખ્યો પોયા દારીદાન જેવો એનો
મહેરો હતો દારીએ થોડા વાગ દત્તા બાળકની આખ જેવી એની આખ
હતી શરીર પ્રચડ નહિ પશુ ખડન હતુ પોતાના બગીચામાં ફળદ્રુપ
પોનેજ વાવતો મધમાખો પાગતો બગનાને સાથેસુથે કરતો વખત
હોય ત્યારે દર બાગીચામાં મતામેલા કાઉન્ટના પાકુવણી બગચામાં
ફળદ્રુપ રોપી આવતો

મધપ્રામા માખીઓ આવી ગઈ હતી સૂર્યાન ચર્ચ થયો હતો
દિવસ ખરીરીતે ગરમ હતો પશુ કાઉન્ટને થઈ લાગતો હતો એણે પોતાના
હાથ ગજવામાં નાખ્યા

‘છરોહ ! તું નસીબદાર છે, જે જીવવાનને જીવાન કહી ગયાય તે તારી પાસે છે. બાકીનું જીવાન જીવાન નથી.’

‘નામદાર ! એકિઓ તો મોટું શહેર છે.’

‘હા, મોટું, ટેલીફોન, રેડીઓ અને મીનીબાનુ એ શહેર છે. પક્ષીમી રંગમા આઠકલા અનેવા જીવાનીઆઓનું શહેર છે વાંદરશાહી ત્રાગ કપાવની અને ઉચી એડીએ ચાવતી છેકરીઓનું શહેર છે. તને એકિઓ ગમે ખરું ?’

‘છરોહ મારું ધૂણાવ્યું. ‘નામદાર ! હું તો ધન્ડુ પાન. તમારી વાત જીદી. તમે શહેનશાહના સલાહકાર. તમે જીવાન રાજનીતિજોના સારથિ.’

‘સારથિ ! મલાહકાર ! બાહ, મારી સલાહની કોઈને પડી નથી. મારી દોરવણી કોઈને ગમતી નથી. મને તો બધા મૂર્ખ ગણે છે !’

‘છરોહ જરા ભેડો પડ્યો. કાઉન્ટની કસબીયાળી બંને આજો નિરસારભરું હસી રહી હતી

‘છરોહ, માથુંમ તરડો થાય છે તેમ મૂર્ખ બનતો જાય છે તેમને જોઈએ જીવનદ મારી દોહિત્રી અબોડો વાળે અને વેગી મૂંચે તોજ મને ગમે. પણ એ તો વાળ કપાતી મારી મૂર્ખતા પર હમે છે. જીવાન છેકરાઓ ખેતી કરે એ મને ગમે પણ તેમને જોઈએ કારખાના. હું કંડુ હું કે શાન્તિ જોઈએ : લરકરી અકચર કહે છે કે યુદ્ધ જોઈએ રાષ્ટ્રનું સ્વમાન યુદ્ધથી જળવાય.’

‘આપણે ગૌરવ આદનારો પ્રજા છીએ’ ‘છરોહ ક્યું.’

‘હા પણ આપણામાંથી કોઈ ગૌરવનો અર્થ જ સમજતા નથી’

‘ગૌરવ એટલે શહેનશાહની સેવા’ ‘છરોહ ક્યું’ ‘તમે એ સેવા કરો છો. કહો હવે તમારે મારી અદેખાઈ શા માટે હોય ?’

‘છરોહ ! તને કોઈ વસ્ત્રાન આપે તો તું એવા જ વીકારે. પણ મને કોઈ આપે તો હું માઠ વર્ષ પહેવાનું જીવાન ધરતી ઉપર ફેંચી ઉતારું.’

‘નામદાર ! પછી મુમાફરીના અગવડ પડશે સંધ જીવાએ પહેલો ફેરી રીતે ? અને આ મોટરોનું શું થાય ?’

‘આપણી મંસ્કૃતિ માઠ વર્ષ પાછી જાય એમ માનવાનું કોઈ કારણ નથી. છરોહ ! મારા બાપને શજાઓ સજનાં અને વાપરતાં આવડતું હતું. સાઠ વર્ષ પહેલા આપણે મંસ્કૃતજ હતા’

ચેરીની શાળે ઉપર યજ્ઞને પવનનો એક કપાટો સ્પર્શનો આવ્યો ગયો. જ્યારે પવન આઘમતા સૂર્યાતપમાં યજ્ઞને આવતો હતો ત્યારે વાતાવરણ સુવાસિત કરી મૂકતો. પણ અત્યારે અધકારમાં ધૂળની રજકણો ફેલાવીને વાતાવરણ ગમગીન બનાવતો હતો.

‘છરોહ ! તું સુખી છો. તારે એકિઓની ખટખટ નથી. તને કોઈ મૂર્ખ ગણતું નથી કારણ કે તારે કોઈને મલાહ આપવી પડતી નથી. નસીબદાર છો છરોહ ! પક્ષીમી દમ અને તેના રંગે તને અપ્સર્ષી નથી’ કોઈ બૂનતાં જોખણાં હાસ્ય જેવું હમતો કાઉન્ટ બોલ્યો.

‘આટલી સાદગી છતાં નામદાર દુખી છે.’ ‘છરોહ નિશાસો નાખતો બોલ્યો.

‘હા, કારણ કે જીવાને મન હું આડખીવી હું. અનાસકિંત છોશાને આસકિંત બનાવવા મયતાં બાપ જેવી મારી રિયતિ છે. છોશાઓ ને બગવો કરે...’

‘પણ તમારી જીવાનીના દિવસોમાં આવી કશાં ખટખટ નહોતી’

‘હા, અને હવે આપણે ધરડાં છીએ.’

કાઉન્ટ ઉભો થયો. શરોહ હબો થવા જતો હતો તેના ખભા પકડી કાઉન્ટ એને ખેસાડી દીધો

‘શરોહ! મારે આત્મા આ શાંતિ વાંઝે છે. મારું મન રાત અને દિવસ ટોકિઓના તંત્રમાં લીન રહ્યા કરે છે. હું નસીમદાર છું, સુખી છું, દુનિયામાં સાતા બનવું તેના કરતા અચાન રહેવું બહુ લાભદાયક છે.’ વધતા જતાં અંધારામાં, ઝાંઝીઓ વચ્ચે યક્રને, કાઉન્ટ પોતાના અંગના તરફ જવા ઉપડ્યો, શરોહ એને બાકુલ અને અસ્વસ્થ દૃષ્ટિએ જોઈ રહ્યો ધરણીને યેલાવનાર, શહેનશાહને જમણા હાથ એક મામાન્ય, જીવનને આરે પહોંચેલા હદ પેન્શનરમાં એવું તે શું જોતો હશે કે તેને તેની અદેખાઈ આવે. આવા પશોની પરમ્પરાથી ઘેરાયેલા શરોહ પોતાની પથારીમાં પડ્યો

શરોહને ઉંઘ આની ગઈ એની આખ ન્યારે ઉપડી ત્યારે દુશ્વેશમાં પડતા પખીકુલોએ પોતાની પ્રાત પ્રાર્થના શરૂ કરી નીચી હતી

શરોહ તૈયાર થયો, મોતીની બુગશવાળા આકાશના પરીધ પર ઝાંઝવા પથનયા હતા ગરમી પણ ખૂબ પડશે એની એ આગાહી હતી. યયામ વારને અનરે સમુદ્ર હજી નિદ્રા કરતો હતો

શરોહે ધાધું કે ટોકિઓના અટપટીયા જીવન પકડી નામદારને આની મામ્ય શાન્તિ આધામન રૂપ બનતી હશે અત્યારે તે નિરાને સત્તા હશે શરોહ અગીચામાં કામે લાગી ગયો

હા, નામદારના બગના તરફ, બહુકની ગોળી છૂટી હોય તેવા અવાજ થયો, કાનથી પર શરીર રેડતી તેણે એ દિશામાં મીટ માડી જુવાન હોત તો કાદળી વધે તે ત્યાં પહોંચી ગયો હોત પણ ધડપણ એના પર દિનપ્રતિદિન વિચર્ય મેળવતું

આગળ ધસતું હતું. વળી નામદારને વાજ કાઢ કાળા માથાને માનની વાંધા કરી શકે એ ન માની શકાય તેની વાત હતી,

ચોડીવારમાં શ્યામની ધમણ ચાલતી હોય તેવા અવાજ તેને કામે પડ્યો. અવાજ નજીક આવતો હતો. લગ્નડીઆં ખાતાં પગલાં હવે સ્પષ્ટ થતાં હતાં તે ચમક્યો એણે બને તેટલી તગથી વાડના શીંડા તરફ જવા માડ્યું. દેવોતો વારસ, કાઉન્ટ નાગોડો, મોતવાસી કપડાંમાં પડું-પડું થતો આવતો હતો,

‘આની પહેલ્યા’ મહામુકેલીએ ખાસ લેતા કાઉન્ટ રહ્યું. ‘એ અધસર અને લેમલ હરકર મોટરમાં આવ્યા’

કાઉન્ટને પોતાના શરીરનો ટેકો દઈ, મધપ્રકાએ વચ્ચે આવેલી કેડીમાં યક્રને, આગળ લઈ જતાં જોઈએ બોલ્યો ‘નામદાર, મને સમજતું નથી.’

હું મૂર્ખ થઈ છું. આડખીરી છું તને રાને જ કશું હતું. ‘પાધું’ હતું કે મોઢુ આ બનશે આટલું જલ્દી બનશે એથી તો કમળા થે નહોતી’

શરોહનું મોઢું કામી મથ્યું. ‘નામદાર! અત્યારે ગાડપણ લાગ્યું છે.’ આમ નીચે બેસતા કાઉન્ટે બૂન નેતું જોખડું હાથ કર્યું. ‘ગાડપણ વાગ્યું છે પણ સાવ માફ થયું નથી, શરોહ! કેટલીક કુકડીઓએ બચેલાં કપડાં છે લક્ષ્મણનાથ શાસ્ત્રી ગૌરવ ન જોવાર મૂર્ખ હોતો તેઓ નાસ કરી રહ્યા છે’

‘પણ જેનો અંકુશનો અવાજ કાંઈ આવ્યો હતો?’ શરોહે ગમસાતા પૂછ્યું.

‘મોરોહનો એ મરડુકંટ હતો. લખર આવતા તે ટેલીફોન કામે પહોંચી ગયો. સંદેશો

પૂરેપૂરો પહેંચાડ્યો અને તરતજ ગોળી વધૂટી. એને વીધોને ચાલી ગઇ. અડધા કલાકમા મદદ આવી પહેંચ્યશે.

‘એ તો ઘણીવાર કહેવાય’, કહી છરોહે નામદારને પોતાના બંગલા તરફ દસડવાની હિંમત કરી.

કાઉન્ટ એક નાની પીકિકા પર બેઠો. ‘છરોહ ! મને જીવ વહાલો છે એમ રખે માનતો ! પણ એ લેવાનો હજી માત્ર શહેનશાહનો છે. મારો બંગલો લશ્કરે શીદી નાખ્યો છે. મારી શોધ કરે છે પણ પત્તો લાગતો નથી. અહીં આ તપાસ કરવા જરૂર આવશે’ કાઉન્ટ બોલ્યો. એના હોઠ, મરેતા લોહીના બન્યા હોય તેવા કાળા પડી ગયા હતા.

‘છરોહે દિવાલ પર ટીગાતી તલવાર ધૂજતે હાથે ઉતારી.

કાઉન્ટ હચ્ચો. ‘છરોહ ! પાછી મૂકી દે.’

‘પણ...નામદાર...’

‘છરોહ ! પાછી મૂકી દે. બગીચામા જ અને કામે લાગી જ. જો તેઓ અહીં આવે તો કહેજે કે અહીં નથી. આટલું કડીગ નોયે થાય’

‘બસ !’ બાળક જેની બોળી આંખોમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું.

‘મારું કંઈ કર’ કાઉન્ટ હસતા હસતા બોલ્યો. છરોહ બગીચા તરફ વળ્યો.

હજી કાઉન્ટ ઉપાડી નહોતી ત્યાંજ એને કાને ભારે પગલાંનો અવાજ આવ્યો. શત્રુઓના રણકાર પરથી આવનાર કોણુ હશે એ કંઈપી શકાય તેમ હતું.

વાડ વીધી લશ્કર અંદર આવ્યું. એક અફસર અને છ સૈનિકો. અફસરના હાથમાં

નાગી તલવાર ચમકતી હતી. શિકાર આખે અંદરે કે વીધી નાખવા સૈનિકોએ બંદુક તૈયાર રાખી હતી.

‘એય બુફા !’ અફસરે કહ્યું ‘કાઉન્ટ નામારો ક્યાં છે ? આ રસ્તે આવ્યો હતો.’

મદદળી ઉપર શરીર ટેકવી છરોહે નકાર સૂચવતા માથું ધૂણાવ્યું ‘ખોટી વાત: મવારથી અહીં કાઠ કરક્યુંજ નથી.’

‘જુડું બોલ મા ! લખાડ !’ કહેતોફ અફસર આગળ વધ્યો. શિકારની શોધમાં એ અને એનાં માથુસો રથવાયા બન્યા હતા.

‘બોલ ! કાઉન્ટ ક્યાં છે. સાચું’ કહી દે નહિ તો.....’

‘મને ધરડાને મોતની ખીક ન હોય’

‘પણ ધરડાં જુડાં ન હોય એમ નથી કાલો થયા વિના કહી દે કે કાઉન્ટ ક્યાં છે’ તમંચા અને તલવારથી સત્તજ થએલો અફસર આગળ વધ્યો. તલવારની અણીથી ચેરીની શાખ વીધાઇ જમીન પર પડી.

છરોહે પહેલા આલ અને પછી અફસર તરફ પીટ માંડી.

લશ્કરમાંથી કાઠએ સૂચવ્યું ‘ચાલો તેનો બંગલો તપાસીએ’ જેના તેઓ બંગલા તરફ વળ્યા કે છરોહે ઝડપભર ચાલવા માંડ્યું. એનું શરીર થાક્યું હતું. પગ લાંગી ગયા હતા, બાવઝમાં બજ નડેલું. એકાએક એને કંઈક સૂચ્યું. એણે એક મધપૂડો ઉડાડ્યો.

મોનેરી અને જૂરી મધમાખોએ આકાશ છાવરી દીધું. કોપમાં આવેલા માખીઓએ લશ્કરી અફસર અને તેના સાથીઓને દંથ દેવા માંડ્યા. તણુ જણાવ્યે કાળી ચીચિયારી પાડી. એમના ગરમ બોહીની માખીઓએ ઠીક ઉભાગી

કરી. ચોયાએ બંદુક ઉપાડી અને ગોળા છોડી. માંડયું. વાતાવરણ અસહ્ય બનતું જતું હતું.

છરોહ લેયડ્યો. તેનો જમણો હાથ ઢગડો પડતાં પડતાં છરોહને બીજા એ મધપ્રકા યથ ગયો. ડાબા હાથે એણે બીજો મધપ્રકા ઉડાડ્યો. બગીચામાં એક પથુ સૈનિક ઉભો રહ્યો નહિ.

‘કમબખ્ત’ કાંધાણર અફસરે અલિપ્રદાન ત્યારે મદદ આવી પહોંચી ત્યારે એ વૃદ્ધમિત્રો શરૂ થયું. એની તલવાર હવામાં વીંજાતી હતી એકબીજા સામે સિમત કરતા પડ્યા હતા. છરોહના પથુ માખીએ તેના પર વિજય મેળવતી માથાને કાઢીને પોતાના જોખામાં લીધું હતું. જતી હતી. છરોહનું સિમત અનંત હતું.^૧

અફસરે એ હાથોથી મોઢું ટાપી દીધું. આડાની જેમ દરિયાકાંઠા તરફ એણે નાસવા : અચેછ કપરથી.

બ્રમણ પિપાસારી

: સિખરિણી-સોનેટ -

મહને ને ને બહાદુર સ્વજન દિસતા વિશ્વલભમાં
ઉરે વ્યાપે ભર્મિ બ્રમણ કરવા છોડી સધળાં
દિસે પૂર્વે ઘેરા ગિ ઉદયનાં રંગ મધુરા,
અને પશ્ચિમે તેા ઉદધિપ્રતિ ભાસે રસજરા
નયા દીકા માર્ગો દુર સિતિજ ત્રોચે વિચરણું,
અહીંને સગાથી ઉડુગણ અને લાનુ ભમણું
ન રોકયો રોકાતો શ્રવણ પડતા સાદ પ્રબળો
નિમત્રે વાહિની, વિહંગયુથ ને પથ સઘળો.

અહા ! જો ! જો ! દુર સિતિજ વિસ્તીર્ણ દિસતી !
જુની હંકારાતી સિતિજ ચક્રો નૌકા ગુહપ્રતિ;
અને ત્યાગે નૌકા નિધિતટ નવી સુલક ગમને.
જયુ મહારે નિશ્ચે. પ્રતિગમન શંકાસ્પદ મહને
કદી પૂછે પ્રશ્નો જગતજન તુંને સુજ પ્રિયે !
ભલે દેને દોષો સુરજ-પથ-તારા-ગગનને.

શાન્તિલાલ શાહ

ગયે પહિને

ધારાસભાનો મામલો :

મ. હાસભાષણના અગ્રગણીઓને ગવર્નરશાએ ખાતી ન આપ્યાને પરિણામે જે સ્થિતિ ઉભી થઇ છે તે સ્થિતિમાં કશો જ પડો આબો નથી, કિયે દિવસે સ્થિતિ વધુ મંભીર બનતી જાય છે એટલે જ માત્ર ફેર પડ્યો છે. ગવર્નરશાએ જેની પાછળ પ્રગતિ પીંછળ નથી એવા પ્રધાનોને નવા બધારણનો અમલ કરવાનું સોંપ્યું છે અને લગભગ બધા પ્રાતમાં એ પ્રધાનો પ્રત્યક્ષિતની વાતો કરવા મંડી પડ્યા છે. મહામલાએ અપમાનભર્યા પ્રધાનપદને ડોકર મારી ત્યારે જ કશું હતું કે 'હવે કાયદો ઉભો મૂકશે અને સરકારની ફારી ઉપર નાચતા પ્રધાનો પ્રજાને ભરમાવવાના પ્રયત્નો કરશે, લાભ આપી દેવાની મોટી મોટી વાતો કરી થોડીક શહત આપશે અને પ્રજાને મહાસભાથી વિમુખ કરવાનો પ્રયત્ન કરશે.' હકીકત તો એ છે કે આ પ્રધાનો થોડીક શહતો પણ હજી સુધી આપી શક્યા નથી. સુબંધ સરકારના વડાપ્રધાન સર ધનંજયસાહેબ તો કોઈને માફ નથી આવતા પણ જેમણે હંમેશા રાષ્ટ્રસેવાનો પ્રયત્નો પહેર્યો છે અને ક્રાંતિની વાતો કરી છે એવા શ્રી. જમનાદાસ મહેતા આજ લગી કશું જ કરી શક્યા નથી. પંચમહાલના ભયાનક દુષ્કાળને તેઓ દુષ્કાળ તરીકે જાહેર પણ કરી શકતા નથી. જ્યાં બધી લાખ માણસો દુષ્કાળના ભરડામાં સપડાયા છે અને જેમાંથી માત્ર ૩૫૦૦૦ માણસને કામ અને ૨૫૦૦ માણસોને મક્કત શહત મળે છે તે પ્રદેશમાં લોકો જુઓને લઈને ટીપોટપ મરતા, દુઃખના માર્યા આપણાતો રસ્તો લેતા અને પોતાના બાળબચ્ચાને વેચતા માણસ પડે છે. સગી આંખે આ પ્રદેશ જોયા પછી પણ આ સ્થિતિને 'અજીન' કરતાં વધુ કાંઈ હોય એમ શ્રી. જમનાદાસ મહેતા જણાવતા નથી.

શ્રી જમનાદાસ મહેતાની આ મનોદશાનું કોઈને આશ્ચર્ય નથી. એ પ્રધાન છે એમ પ્રજા માનતી પણ નથી. જે હોય તો એ સરકારના પગારદાર નોકર છે, પ્રજાના પ્રતિનિધિ તો નહિ જ. અને આ સ્થિતિ

વિચારોને જાગૃત કરી દે છે. ટાઈટલની ક્યમ એટલી બગવાન છે કે વચનાર ઈચ્છે તો એ એની અસરમાંથી મુક્ત થઈ શકે એમ નથી બાળે જ આવી સિધ્ધિ કોઈ લેખકને સાપડની દરી

શ્રી કિશોરનાથભાઈના વેશાંતર-ભાષાતર વિના વિચારો સાથે અને સમગ્ર છીએ એમણે જે ભાષાતર જ કયું હોત તો આ પુસ્તક આટલી પ્રિયતા ન મેળવી શકત. આ તો વચનારને 'આપણ જ' લાગે છે શ્રી કિશોરનાથભાઈ આવા ધણી વેશાંતરો આપી અમને આશીન કરવા દે કે તેઓ આપાર પણ છે

સ્રી-પુરુષ-મર્ચાંદા લે કિશોરનાથના મશરૂવાના પ્ર પ્રસ્થાન કાર્યના પાસી અગિયારી સામે અમદાવાદ પાના ૧૬ + ૮૪ કે પાચ આના

આ નાનકડી પુસ્તિકાનું નામ જ એવું સૂચક છે કે જે ઉપરથી અદગની વસ્તુને ખ્યાલ આવી જાય છે શ્રી કિશોરનાથભાઈ મુગ્ધાનના એક સમર્થ ચિત્રક અને વિચારક ગણાય અમના બધા પુસ્તકોમાં એમની વિવેચનશક્તિ નુ તેજ દેખાઈ આવે છે કોઈ પણ વિષયને ઝણીઝણીને સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલો ત્યાં એમના એટલી કાળજી ભામે જ કોઈ લેવું દરી બીજાના વિચારોનું હાઈ પકડવાની શક્તિ પણ અદ્ભુત છે ગાંધીનિયાદે દન એમની એ શક્તિને પુગવો છે 'જીવન શોધન' અને 'કેળવણીના પાયા' જેવા પુસ્તકો તે તો બીજા જોયા નથી આવા સમર્થ પુસ્તકો કોઈ પણ વિચારને બહુ ઉતાવળે નિર્ણય ઉપર નહિ મૂકી દેવા જોઈએ આ પુસ્તિકાના જેઓ વાચતા એમ લાગ્યું છે કે એમના વિચારોનો વિરોધ કરનારાઓના મોઢા ભામે

ધીંગળાઈ અને ત્રીગુવળાઈ એમના વિચારને તપાસ્યા જ નથી અને એટલે કઈ વસ્તુ ઉપર શ્રી કિશોરનાથભાઈએ ફેટવો બાર મૂક્યો છે તેનું પ્રમાણ મમન્યા વિના જ રીકા કરી છે આમાંના ધણીખણ લેખો 'દરિગત બધું' અને 'પ્રસ્થાન'માં પ્રગળ થઈ ગયા છે એટલે જે ઉપરની ચર્ચાઓ પણ સભાગાઈ ગઈ છે અમને આ વિચારોમાં યકિત અને સમાજના જીવનનું ઊંડુ અવલોકન માત્રમ પડ્યું છે અને બધા વિચારોની પાછળ નિજ અનુભવનું બગ પણ જણાય છે આજના વાતાવરણમાં અનેક વિચારોના મોઢાઓ ઉજાળે રહ્યા છે ત્યારે અધારમાં અહીંથી તહીં સંપડાના યુવક યુવતીઓને આ નાનકડી પુસ્તિકા દીવા જેવી જણાશે એમ અમારું માનવું છે શ્રી કિશોરનાથભાઈ આ વકારનું દજી વધુ લખે એવું મનઝીએ

કન્યાને પત્રો તે નરનરિ દા પરીખ અને મદાદેરનાથ દ્વારા પ્રગણક પ્રન્યાન પ્રાચીન પારસી અગિયારી મામે અમદાવાદ કિમત ૭ આના

આ નાનકડી પુસ્તિકાની બીજી આવૃત્તિ યોગ્ય સુધારા વધારા માથે બહાર પડી છે તે ખરેખર હાર્દની વાન છે આ પ્રકારના પુસ્તકો આજે ત્યાં છે જ ક્યાં ર નવનકયાઓ અને વાર્તાઓના પાત્રો તરણ યુવકયુવતીઓના મિનમાં ચિત્રો ઉભાં કરી જાય છે પણ મોટે ભાગે જે ચિત્રો કરવામાં મર હોવાના કાણે જીવનમાં ઉતારી શકતા નથી અને કોઈ ઉતારે છે તો બનાધરી જ લાગે છે કુમાર અવસ્થામાં પ્રવેશતા જ આજના યુવક-યુવતીની સામે અનેક સમસ્યાઓ ઉભી થઈ એને મૂઝરી નાખે છે એટલે વખત એ મૂઝવણમાંથી નીકળના માટે

કાંકા મારી યોગ્ય માર્ગદર્શનના અભાવે એ કાં તો યાદની જૂને ચીલે ચાલવા માટે છે અને કાં તો નિરંકુશ બની જાય છે. જીવનની અત્યંત મુંઝવણભરી આ અવસ્થામાં માર્ગદર્શન આપી શકે એવાં પુષ્કળ પુસ્તકો લખાયા છે. પછી એ પુષ્કળ આવા અનુભવી અને વત્સલ પિતાઓને હાથે લખાય તો જ કીક, નહિ તો આવી એકાદ પુસ્તિકાથી પણ ચલાવી લેશું.

આ નાનકડી પુસ્તિકા તારુણ્યમાં પ્રવેશતી કન્યા માટે લખાઈ છે પણ કુમારોને પણ એમાંથી વિચારવાનું મળી રહેશે. મુ. નરહરિભાઈ પામે આશા રાખીએ કે કુમારો માટે પણ તેઓ આનું માર્ગદર્શન આપે.

એ પાંતળી કોની ? : અનુ વગેશ હ. શુક્લ
પ્રકાશક: કાન્તિલાલ મ શાહ અંજલિ ત્રયમાળા
રમકડાં માર્કેટ, અમદાવાદ. કિં. રા. બે.

‘બાબુતાઈ ધડા યે.’ નામની મરાઠી નવલકથા આ અનુવાદ છે. અનુવાદની ભાષામાં મરાઠીની હાથ આવી જાય છે. એટલે પુસ્તકની વસ્તુને થોડી ઝાંખપ લાગે છે ‘આપું’ પુસ્તક

એક માતાની આત્મકથા રૂપે લખાયું. સ્ત્રીજીવનના પ્રશ્નોને એટલી સ્વાભાવિક રીતે રજૂ કર્યા છે કે કોઈ અંતરકથની આપણે સાંભળતાં હોઈએ એવું જ લાગે. ધનવાન સંસ્કારસંપન્ન પિતાને ત્યાં ઉછરેલી સોનું મેટ્રી સુધીની કેળવણી થયે છે ત્યાં સુધીનું એનું જીવન સ્ત્રીના દલિત અને અનાથપણથી મુક્ત છે પણ લગ્નનો પ્રશ્ન ઉભો થતાં જ સુધાન્ક દેખાતા પિતા વિફરે છે. સોનુતા પ્રિય પણ મરીમ મિત્ર સાથે એને ન પરણાવતાં એક ધનવાન વિધુરતી સાથે એના લગ્ન કરે છે. પિતાની આખર સાચવવા સોનું દુઃખાતે દિલે પરણે છે પણ આખું જીવન એ તરફડીયા જ માયાં કરે છે. લગ્નજીવનમાં પૂરતો અસંતોષ હોવા છતાં કાયદો એ લગ્નને અખંડ રાખે છે અને એ અખંડ ચિંતામાં સોનું, એના પતિ તાત્પ્રસાદેજ અને પ્રેમી ભાસ્કર સળગ્યા કરે છે. અંતે સોનું ભરમરૂપ બને છે. આખી કથા કરુણ છે. વાંચનારને પોતાનું સ્વજન દુઃખ પામતું હોય એવી લાગે એટલી સુંદર શૈલી છે પણ નયણી ભાષા અને કંઈક લખાણ છેતર સુધી ખૂંચ્યા જ કરે છે.

‘સાપના ભારા’

‘ભામિ’ ના એપિલોના અંકમાં ‘સાપના ભારા’ નું અવલોકન આવ્યું હતું તે સંબંધમાં શ્રી. ત્રિભુવનદાસ લુહાર તરફથી અમારું ધ્યાન એવંચામાં આવ્યું છે. અવલોકનમાં ‘સાપના ભારા’ની ભાષાને ચરેતરી કહેવામાં આવી છે. જ્યારે એ ભાષા ઇકર બાબુની છે અને એ વિશે પ્રસ્તાવનામાં લેખકનો ખુલાસો પણ છે.

કૌમુદીના ગ્રાહકોને લાભ

૧૯૩૬ના વર્ષમાં તમે કૌમુદીના ગ્રાહક હો તો
 જીવનચરિત્ર, નાટકો, નવલિકાઓ, નવલકથા, પ્રવાસવર્ણન, વિજ્ઞાન
 વગેરે વિશેના
 મૌલિક છ-માત પુસ્તકો મનોહર રૂપરંગમાં આપવી અઘરાન છતાં મસ્તી

કૌમુદી ગ્રંથમાળાનાં

ગ્રાહક થઈ જાઓ ન !

કારણ કે આશરે રૂ. દસ ઉપગતની કિંમતના ૧૨૦૦ ઉપગત પૃષ્ઠના આ
 પુસ્તકો છૂટક ખરીદવા મોઘા પડશે

પહેલાં ચાર પુસ્તકો

વીર નર્મદ :	વિશ્વનાથ મ ભટ્ટ	છૂટક કિ રૂ ૧
સાપના ભારા :	ઉમાશંકર જોશી	, ૧૧
હવે પછી		
દક્ષિણ હિંદનો પ્રવાસ :	સુન્દરમ	" ૨
ખમાં ખાપુ ?	ચન્દ્રવદન મહેતા	" ૨

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫ પોસ્ટેજ સાથે

કૌમુદીના ગ્રાહકોને રૂ. ૪ ,

કૌમુદી કાર્યાલય : રાવપુરા : વડોદરા.

કલાદર્શન

ગુજરાતની ચિત્રકલાનો પ્રતિનિધિ સંગ્રહ

રવિશંકર રાવળ, રવિશંકર પંડિત, કનુ દેમાઈ, રમિકલાલ પરીખ,
સોમાલાલ શાહ, કૃષ્ણલાલ ભટ્ટ, ચન્દ્રવદન ભટ્ટ, એ માટે ગુજરાતી
કલાકારોનાં, ૧૦"×૧૧"ના માપના વિવિધરંગી માઉન્ટ ઉપર ચોડેલાં
દસ ચુનંદો, પૂર્ણરંગી ચિત્રોનો અભિનવ મંગ્રહ કાચું ૧-૪-૦૦;
પાકું ૧-૮-૦૦ રજિ.-પોસ્ટેજ ૦-૬-૦૦

ચિત્રશતક

સવા રૂપિયામાં સો ચિત્રોનો સંગ્રહ

કાણે કણું કે કલાનો ઉપભોગ શ્રીમંતો જ કરી શકે? શુદ્ધ
ભૂતી પર્મદગીની, વિવિધતાવાળી અને સંસ્કારી કલાનો
સુમધુદસંગ્રહ, મધ્યમ સ્થિતિનો ગમે તે ગૃહસ્થ કે કરકસર-
વાળો કોઈ પણ વિદ્યાર્થી ખરીદી શકે એટલી કિંમતે મળે છે.
સુંદર ઉકાવ • મજબૂત બાંધણી • કિં. ૧-૪-૦૦ પોસ્ટેજ ૦૦-૩-

જેને વિષે હવે વિશેષ જાહેરખબર કરવાપણું રહ્યું નથી એવું
ધરધરનું જાણીતું અને જનજનનું માનીતું આવતી પ્રજાનું માસિક
એની વિશુદ્ધ ગૌરવાન્વિત કલા, એના અંકાર અંપન જ્ઞાનપ્રચૂર
લેખો, એની એકધારી ભૂતી કાવ્યમામઘી, એની મનોહારી
વિવિધતાભરી માસેમામની નવીનતા, જોકું અનોખું છે-અલ્લેહ છે
વાર્ષિક લલાજમ શ. ૬-૦-૦૦ :: :: પરિશ ૧૨ ચિ

નમુનાના અંકના પૈસા પડતા નથી.

એનો કોઈ પણ અંક જુઓ અને તમે ગ્રાહક થવા લલચાશેો

ગુજરાત

આયતંત્રી : શ્રી કનૈયાલાલ મણિલાલ મુનશી

સાહિત્ય સંસદનું મુખ્યપત્ર

પાટણની પ્રજ્ઞતા, ગુજરાતનો નાથ
અને રાજધિરાજ એ નવલત્રિપુટિના
પૂર્વ સમયની શ્રી. મુનશીની
ગુજરાતની અસ્મિતાનું જ્ઞાન
કરાવતી, વેગવતી નવલકથા

હ

રે

ક

અં

ક

માં

જય સોમનાથ

(દરમાસ એક હફતો છપાય છે)

શ્રી ધનસુખવાય મહેતા, ધૂમરેણુ, ચિતોદિની નીલકંઠ, સનતકુમાર વીજી વગેરેની
સંગેર નવલકાઓ, એકાકી અને દીર્ઘ ચાલુ નાટકો.

ચન્દ્રવદન મહેતા, બેટાઈ, ઉમાશંકર, મન સુખવાય, સુન્દરમ, પૂનવાલ,
બાદશાહજી, ગમલિક અશલવાળા વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો.

સાહિત્ય પરિષદના વિવેચનપૂર્ણ વ્યાખ્યાનો

વાર્ષિક લવાજમ } હિંદમાં-પુસ્તકાલયો અને સંસદના સભ્યો માટે રૂ. ૪;
અન્ય ગ્રાહકો માટે રૂ. ૫ પરદેશમાં ૧૨ શીર્ષીંગ

આપને ગુજરાતીઓમાં જાહેરાત કરવી છે ?

આપના સંદેશો પહોંચાડવાનું 'ગુજરાતને' સોંપો

ગાંડી વ ની કુમાર માળા

માધ્યમિક શાળાઓમાં ધર્તર વાચન તથા
ધનામ વગેરે માટે ખાસ ઉપયોગી
કુમારોને જોમ આપે ને શરવીર બનાવે
તેવા હેતુથી ખાસ રચાયેલું વીર સાહિત્ય

૧. ગોરીલાનો પ્રેમ: આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં એક નવું જ પાત્ર જોલે છે. દોડતી દુનિયામાં થતા સામ્ય સાહસોની કહાણીઓ આમાં આપી છે (૧) ગોરીલાનો પ્રેમ (૨) જીવતા સંભાધી (૩) ચાંચીયા (૪) રામપૂરી વાઘ (૫) શેઝાય શિકાર (૬) અજળ હિંમત! આવી તદ્દન સાચી જાનેલી ને છતાં રૂવેરૂવા ખડાં કરનારી અદ્ભુતતાથી ભરેલી આ વાતો અપૂર્વ તાઝગીથી ભરેલી છે અને તે વાંચતાં હૃદય થનગની ઉઠે છે. રોમરોમ પ્રાણ પ્રગટે છે. કિંમત માત્ર આઠ આના.

૨. પૂછડિયા પ્રદેશમાં: ચાર ગુજરાતી જુવાનકાંને મન થઈ જાય છે કે શિર માટે કંઈ શોધખોળ કરવા નીકળી પડ્યું.... અને એ ચાર મરણિયાની નીકળેલી ટોળી કંઈ કંઈ વિદ્યો અને સંકટો વટાવીને એક નવીજ જાતની પ્રજાના અજબ પ્રદેશમાં જઈ પહોંચે છે અને ત્યાં અદ્ભુત અનુભવો મેળવે છે એ રસભર કથા એટલી તો તનમનાટભરી છે, કે તમારું રૂવેરૂવું ખડું થઈ જાય અને નમેનસમાં શરાતન જાગે. કિં. ૦-૮-૦

૩. શિકારિકા: લે. શ્રી જીવરામ જોશી ગુજરાતી જુવાને જાતે અને કોઈની સાથે કરેલા શિકારોની સાચી કહાણીઓ. તેની પોતાની કલમમાંથી ઉતારેલી આ જ્યાનો વાંચીને દરેક ગુજરાતી શ્રી પુરૂષનાં રૂવાં ખડા થશે અને છાતી ગજ ગજ ફૂલશે. સાથે ફેટો પણ આપેલો છે. સાપનો શિકાર, રાંછનો શિકાર, શિયાળનો શિકાર, સૂરનો શિકાર, મરઘીનો શિકાર. બધી જાનસાટેની રમતો. કિં. ૦-૪-૦, ૦-૫-૬ની ટિકીટો જરૂર મંગાવી દેયો.

૪-૫. ગેબી સૃષ્ટિ: બે ખંડમાં સર આર્થર કોનન ડોઇલની લખેલી વિજ્ઞાન અને સાહસના સમન્વયવાળી રમીલી વાર્તા દરેકના ૧૦ આના બે ભાગ સાથેજ મળશે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત.

પત્ની-પુત્રી-ભગિની

એમને

લગ્ન-વર્ષગાંઠ કે બીજા શુભ પ્રસંગે

શું ભેટ આપશો ?

સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો

જે આખા ગુજરાતમાં વળણાયાં છે.

જેને સરકારે પણ મંજૂર કર્યાં છે.

જે સચ્ચ અને રસિક છે,

જે ઉપયોગી અને જ્ઞાનદાયક છે.

તે-

કુલ ૬૦ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે જે રૂ. ૨૫)માં
આપવામાં આવે છે.

થોડાંક નામો

સુધરતા અને સુદરતા	૦-૮-૦
કમનમિષ મચિતા(વંધ્યા)	૦-૪-૦
કાયદામાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન	૦-૩-૦
અધોગત	૦-૪-૦
ભરત શું થયું	૦-૧૦-૦
પારમી વાનીઓ	૦-૬-૦
ધરણાનો શોખ	૦-૧-૦
જીવન પલટો	૦-૪-૦
નરવતું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦

વીર રાજા	૧-૦-૦
દેવી ચોધરાણી	૧-૮-૦
રજયા ભેગમ	૦-૩-૦
માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
પ્રતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
વાતનું વતેમર	૦-૧-૦
પારમી લગ્નગીતો	૦-૬-૦
સુખી ઘર	૦-૩-૦
વહેમી પતિ	૦-૩-૦

લખો:-

સ્ત્રીશક્તિ • કળાપીઠ • સુરત

અં જ લિ ગ્રં થ મા ળા

ત્રીજી વર્ષનાં પ્રકાશનો

૧૯૩૭-૩૮

અંથમાળાએ દર વરસે પ્રગતિ જ કરી છે. આ વરસે નાંચે લખેલાં પાંચ પુસ્તકો, નાંચે જણાવેલા સમયે અચૂક પ્રગટ થશે અને તરત જ માહકોતે મોકલવામાં આવશે.

એ પત્ની કેની?

અંતરની વ્યથા

લેખક : ઇન્દિરા સહસ્ત્રબુદ્ધે

લેખક : સોપાન

[પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે],

[જુલાઈમાં પ્રગટ થશે]

‘જીજીવનના પ્રશ્નો’ મૂખ્યત્વે રસેહલસ અને છૂટાછેડાના, આ પુસ્તકમાં આત્મકથાના રૂપમાં ગૂંથવામાં આવ્યા છે. એક માતા મરતા પહેલાં પોતાના જીવનની દર્દમય અને રહસ્યમય વાતો એની પુત્રીને કહેતી ગય છે, એ આશા સાથે કે અધારા માર્ગે એની પુત્રીને આલવું ન પડે.

‘અંતરની વાતો’ જેવી જ પાંચ સૈનિકકથાઓ આ પુસ્તકમાં રજૂ થાય છે. પાંચેય કથાઓમાં વિવિધતા છે અને સૈનિકજીવનના ભિન્નભિન્ન પ્રશ્નોની ચર્ચા છે. અંતરની વાતો નેટલી જ પ્રવાહી અને રસમય શૈલીમાં આ કથાઓ આલેખાયેલી છે, આ કથાઓ પાંચતા તૂતન ગુજરાતના શિદ્ધીઓના હૃદયનો તમને પરિચય થશે.

આવતી કાલ

વિજ્ઞાનવીરો

લેખક : રામનારાયણ ના. પાઠક

લેખક : મૂળશંકર મો. ભટ્ટ

[સપ્ટેમ્બરમાં પ્રગટ થશે]

[નવેમ્બરમાં પ્રગટ થશે]

આ નવલકથા છે. એમાં આવતીકાલ કેની છે એ બતાવ્યું છે. પ્રથમ સામાન્ય ખેડૂત પછી ચોર અને છેવટે રાષ્ટ્રવીર થતા એક શ્રમજીવીની આમાં કથા છે. આખી કથામાં આજની અર્થવ્યવસ્થા અને રાજ્ય-વસ્થાની માર્મિક ચર્ચા છે. શિદ્ધિવતો અને સિદ્ધિ-વતોથી પીલાતી પ્રજાનું માનન આમાં ચિતરાયું છે. આ નવલકથા આ લેખકની પ્રથમ કૃતિ ‘પચાસ વર્ષ પછી’ ના જેની જ ગુજરાતને નવીન લાગશે.

આ પુસ્તકના નામમાં કદાચ ફેરફાર થશે. જગત કદ્યાલુને અર્થે મોતની સાથે બાથબીડી મહાન શોધો કરનાર વિજ્ઞાનવીરોના જીવનપરિચયો અને એમની માહસ કથાઓ આમાં આપી છે. જેણે પ્રજાના કદ્યાલુ અર્થે પોતાનું જીવન તુચ્છ ગણ્યું છે અને પોતાને મળેલા આયુષ્યની પછેપછી ખર્ચવામાં જેણે અદ્ભૂત ત્યાગ, વીરતા અને ઉદારતા બતાવ્યાં છે, તે વીરોના જીવનચરિત્રો ગુજરાતને પ્રેરણા આપશે.

આત્મભાન

લેખક : સોપાન

[નવન્યુઆરીમાં પ્રગટ થશે]

‘સંજીવની’ તમે પાંચ્યું હોય તો અનંત, કાન્તા, વિનુ, સુમન, ચંદ્રા વગેરેને પિઠાનતા હશે. એ પાત્રો દ્વારા જ આ નવલકથાની રચના થાય છે. આમાં ક્રાંતિની દૃષ્ટિએ આમસેવા આમમેવકાતા જાહેર અને અંગત જીવનની સમસ્યાઓ, આમપ્રજાનું માનસ, ઉપર ઝડપી રહેલી રાષ્ટ્રવ્યાપી લડતની તૈયારી ધ્યાનિ પ્રશ્નોને ગૂંથવામાં આવ્યા છે. ‘સંજીવની’ના પાત્રોથી જ આ કથા શરૂ થશે છતાં સ્વતંત્ર નવલકથા રહેશે.

: આ હું કં થવા માટે લખ્યો :

અં જ લિ ગ્રં થ મા ળા : : ર મ ક ડાં મા ર કે ટ : : અ મ દા વા દ

આમ જાણી શકાય છે કે આજીવિત અને વીન્યાસી જીવનમાં
જે વ્યવસ્થા રાખવાની છે તે સુધારેલા સુધારેલા અને આ નવીન સાહિત્યનો પરિચય કરે.

સંપાદન

સંપાદક : વરિશ. હ. શુક્લ

આ પુસ્તકમાં એક માત્ર મરણ પહેલાં પોતાની પુણ્ય પોતાના જીવનની સાચી માહિતી મેળવવાની છે. આ પુસ્તકમાં એક માત્ર મરણ પહેલાં પોતાની પુણ્ય પોતાના જીવનની સાચી માહિતી મેળવવાની છે.

પુસ્તક વાંચનારને જણાશે કે આ કોઈ નવલકથા નથી, પણ પોતાની સમસ્યા સ્વાર્થ રહેલો
સમાજજીવનનો કટુ છતિહાસ છે એક સીની દર્શક છે આમાં ન સમજાય કે ન મનાય
એવું કહી શકીએ નથી; આપણું જીવનમાં અને આપણું જીવનમાં જીવનમાં એક શકીએ એવા
જનના કલામય રીતે આવેલામાં આવ્યા છે. આ એક નવીન હોય જણાવેલું પુસ્તક છે.

અ જ લિ ગ્રં થ મા જા :

સંપાદક

રલાલ મોહનલાલ દવે

આ
અંકમાં

સૌંદર્ય નો મર્મ
ઝાંઝવાનાં જળ
ગૃહ પ્રવેશ
માંદગીનું મૂળ
સંસ્કૃતિનો સમન્વય
અમરસીંગ દરબાર • વીર મેઝીની
આંતર રાષ્ટ્રિય આંદોલનો
'ધરભણી' - એક પરિચય

BARBAI HINDU HIGH SCHOOL
BOMBAY.
વિજ્ઞાન તથા વિમુક્તિ

વર્ષ છઠું : અંક છઠો

જૂન ૧૯૭૭

મુદ્રક • ધનશંકર કું. શુક્લ
પ્રભાતપ્રેસ • ડેન્સો હોલ • કરાચી

રૂ. મિ.

પ્રકાશક • સુરેશ રા. બાબરીઆ
ભિમ કાર્યાલય • ડેન્સો હોલ • કરાચી

વર્ષ છઠું
અંક છઠું

અનુક્રમણિકા

સુળંગ અંક
૬૬

સૌ હર્થનો મર્મ	દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર	૩૪૩
બાઉલ લિખારી	સુરેશ ગાંધી	૩૪૪
જલ સુન્દરી	સુધાંશુ	૩૪૫
ખરાબ નાટક	પનીલ	૩૪૬
જાંઝવાનાં જળ	શ્રીકાંત	૩૪૭
સમર માનવી છૂતશે	લાલુશંકર પો. શાસ્ત્રી	૩૫૪
માંદગીનું મૂળ	કાન્તિલાલ ગાંધી	૩૫૫
કૂલોનું મત	પૂનલાલ	૩૬૫
ગૃહ પ્રવેશ	નગીનદાસ પારેખ	૩૬૬
પ્રિયતમાને	વેણીભાઈ જ. પુરોહિત	૩૬૬
વીર મેઝીની	જ	૩૭૦
આશેપ	પૂનલાલ	૩૭૩
સંસ્કૃતિનો સમન્વય	કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર	૩૭૪
આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો	ભાસ્કરરાવ વિદ્યાંસ	૩૮૦
અમરસિંગ દરબાર	સાંદીપનિ	૩૮૬
મહાત્મા	પૂનલાલ	૩૯૦
રામનું ઘર	જ	૩૯૧
ગયે મહિને	...	૩૯૩
અવલોકનો		
‘ધરમણી’-એક પત્રિકા	જયેરથંદ મેઘાણી	૩૯૬

અમારા મુખ્ય ઓળખાણો:—

સી જમનાદાસની કુર્મ,
નૂતન સાહિત્ય બંડાર
એલ. કે. મેઘાણી
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લી.
ગાંડીવ લવાજમ ઓળન્સી

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨
૧મકાં માર્કેટ, અમદાવાદ
૧૪, અમરતલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.
રાવપુરા, વડોદરા
હવાડીયો ચકલો, સુરત

વાર્ષિક :::: લવાજમ :::: રૂપિયા ચાર
છૂટક અંકની કિંમત છ આના • પરદેશ દસ શિલિંગ

કદયાણમૂર્તિ

આ ચાલુ નવલકથા અમારે હજી આરંભ થયો છે ત્યાં જ બંધ કરવી પડે છે. 'ઊર્મિ'ના મર્યાદિત પાનાંઓમાં બે વરસ ઉપરાંત ચાલે ત્યારે પૂરી થાય એવડી મોટી આ કથા થવાનો સંભવ છે. અમને લાગે છે કે નવા થનાર આહુકોને તો એ આકર્ષણરૂપ ન જ થાય, પણ ચાલુ આહુકોને પણ કદાચ કંટાળારૂપ બને.

આ નવલકથા વિષે શ્રી. મોપાનની સંમતિથી અમે આવી ચોજના વિચારી છે. આ આખી નવલકથા આ વર્ષમાં જ તૈયાર કરી નાખવી, અને ડીસેમ્બર પહેલાં પ્રગટ કરવી. લગભગ માઠા ત્રણસો પાનાં થશે જેની છુટક કિંમત રૂ. બે કે અઢી રહેશે. માત્ર 'ઊર્મિ'ના આહુકોને જ એ રૂપિયા કે સવા રૂપિયામાં મળી શકશે અત્યાર સુધી લખાયેલા પ્રકરણો પી એના લેખકને સંતોષ થયો નથી એટલે એ પ્રકરણો પણ ફરીને લખાશે અને નવલગૂંથણીમાં ફરી જીવનની સમગ્ર જાનુની ચર્ચા થઈ જાય એવો પ્રયત્ન થશે.

આશા છે કે 'ઊર્મિ'ના આહુકો 'કદયાણમૂર્તિ' બંધ કરવા બદલ અમને હરથુજર કરશે અને નવી ચોજનાને વધાવી લેશે.

સં. 'ઊર્મિ'

ગૃહપ્રવેશ

ચાલુ વર્ષના પહેલા અંકથી શરૂ થએલી આ દ્વિઅંકી નાટિકા આ અંકે પૂરી થાય છે.

ગામિ જુલાઈ મહિને

મોજાંઓનો તાંડવયોગ	દ. બા. કાલેલકર
થિયારો!	(નવલિકા) શ્રીકાંત
પરિશોધ	(નાટિકા) ઇન્દુલાલ ગાંધી
સંસ્કૃતિનાં વહેણુ	(પ્રવાસ વર્ણન) મૂળશંકર મો ભટ્ટ
એક પુનિત પરિચય	(જીવનરેખા) જિજ્ઞાસુ શૂવ
સેવક ધંધાદારી કે ખગારદાર ?	....
આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો	(લેખ) ભારતરશમ વિદ્યાસ
આપણું કાર્ય	(લેખ) મગનભાઈ દેશાઈ
સિંધ હિંદી સંમેલન	દ. બા. કાલેલકર
પૈસાનું નૈતિક મૂલ્ય	(લેખ) જહાત
સ્કૉલરશીપ	(નવલિકા) .....

આ ઉપરાંત ઇન્દુલાલ ગાંધી, સુન્દરમ, પૂનલાલ, મોહનિચંદ્ર ખતુનામ કુસુમાકર અને બીજા પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યો, કવિતાની થ્રીમીમાંથી, અભ્યાસપૂર્ણ નોંધ, જીવનચરિત્ર, અવલોકનો અને લાવના વગેરે આવશે.

અમારી વિનંતિ છે કે 'ગામિ' ના દરેક અંકને પાઠપૂર્વક ગોળા અને વાંચ્યા વિના મૂકી ન દેશો.

- દર મહિનાની દસમી તારીખની અંદર અચૂક પ્રગટ થશે.
- એજામાં એજા ચોક્કસ પાનાનું વાચન અપાશે.
- વાર્ષિક લગ્નજમ રૂ. ચાર : પચાસમાં સિલિંગ દસ.

માહક થવા માટે આજે જ લખો:

ગામિ કાર્યાલય : ડેન્સો હાલ : કરાચી

ધી બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ

લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લીમીટેડ

સ્થાપના ઇ. સ. (૧૮૭૧)

લોકપ્રિયતાની સચોટ સાબીતી :

૧૯૩૬ના આંકડા :

નોંધાએલું કામકાજ : રૂ. ૨,૫૧,૩૫,૧૦૦

ભરાઈ ગએલું કામકાજ : રૂ. ૨,૦૧,૪૫,૫૦૦

છેલ્લાં બહાર થએલાં બોનસ :

જીંદગીના વિભા પર રૂ. ૨૬

મુદતી વીમા પર રૂ. ૨૧

જુનામાં જુની સંપૂર્ણ સ્વદેશી અને પ્રગતિમાન વીમા કંપનીમાં તમારો વીમા ઉતરાવી નહિય જનો.

ધી બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લી.

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ બીલ્ડિંગ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રોપ્રીયેટર અને એજન્ટની શરતો મારે લખો :-

ગોવિંદરામ એન્ડ કું.

ખંદર રોડ-કરાચી

ફ્રીઅર રોડ-સકકર

હિન્દુ ધર્મની રક્ષા અર્થે

સમાજે ત્યજેલા, નિરાધાર, રક્ષણતાં ગરીબ બાળકોને

ઉછેરી, પાળાપોષા, મોટાં કરી, ઔદ્યોગિક તથા બીજા

કેળવણીઆપી, ટૂંકણે પાડવામાં આવે છે.

અસક્તોને પણ આશ્રય મળે છે.

માનવદયા ખાતર આ અનાથાશ્રમને યથાશક્તિ મદદ

કરો. દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે અને દાનની

પાવતી અપાય છે. રિપોર્ટ મંગાવો

અને તમારો હાથ લંબાવો.

આજે જ તમે કંઈક મોકલી આપો

મંત્રી :-

હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ (ગુજરાત)

કિશોર સુંબઈ ઇલાકાના કેળવણીખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે.
વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટ્રેટ્સ એજન્સિમાં 'કિશોર' શાળાઓ માટે મંજૂર થયું છે.

બે વર્ષ પૂરાં કરી 'કિશોરે' ત્રીજા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

અનેકવિધ સાહિત્ય અને સુંદર
ચિત્રોથી સમૃદ્ધ શુભ રાતના
કિશોર વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

કિશોરની જગ્યામાને ઉત્તેજ સતોડે
એવી અનેકવિધ અને રસમય
સામગ્રી પૂરી પાડતું માસિક

ક કિશોર ક

તંત્રી : નગીનદાસ પારેખ

આ વ કા ર

"કિશોર માસિક મને ખૂબ
મળી ગયું છે. એટલું બધું
મધ્યું છે કે વડોદરા રાજ્યનાં
પુસ્તકાલયોનું બજેટ મજૂર
કરવાની તક મને મળી હોત
તો રાજ્યનાં ઘણાં પુસ્તકાલયોમાં
'કિશોર' હાથપ કરી દીધું
હોત ... ..
માસિક માટે મારાથી બનતું
કરીશ."

શ્રી માતીલાલ અમીન
વડોદરા

શરૂઆતથી આહુક થનારને
પહેલા વર્ષના બધા અંકો
અડધા લવાજમે મળશે

તમે પણ આહુક થઈ
અમારા આ સાહસને
ઉત્તેજન આપશો.

લવાજમ હિંદમાં રૂ. ૪)

"...મને તો એક શિક્ષક તરીકે આ
કલાનું ખીજુ કોઈ સામયિક નથી
માલમ પડ્યું ખીજા પડ્યું પડતાં
છીવરા કે વધુ પડતાં મંજીર છે
જ્યારે આ વિદ્યાર્થીને જોખમે તેવું જ
છે 'સાહિત્ય પાલક'ની યોજનાને
અંગે મેં આપણા બધા માસિકો
ચીકી ઉઘસાવ્યા છે અને સુને તો
એમ લાગ્યું છે કે 'કિશોર' પાસે
એટલું વૈવિધ્ય છે કે પાંચ સાત વર્ગો
કોઈ નવો સમાહક નીકળશે તો તેને
પોતાના સમૂહનું નામ 'કિશોર
પાઠકર' કે એવું જ રાખવું પડશે
એટલા બધા પાઠો તેને 'કિશોર'માંથી
લેવા પડશે. વિદ્યાર્થીઓ સમજે
એવી ભૂમિકા ઉપર એનું લખાણ
નિહરે છે. છતાં તેના માહિત્યજી
તેણે બરાબર જાણવી રાખ્યા છે,
એટલે મને તો આનંદ માથે ગર્વ
પડ્યું થાય છે..... હું તમને સતત
રીતે મારાથી બનતી મદદ કરીશ."

ઝીજાભાઈ રતનજી દેસાઈ
[સ્નેહરશ્મિ]

પ્રિન્સિપાલ: છ. પી હાર્દકુલ
વિદ્યેશરથે.

"... .. એની ભાતભાતની
વાનીઓ વિદ્યાર્થીવર્ગની જીવી-
જીવી જરૂરિયાતો અગર જાણ
પરિપૂર્ણ કરે એમ છે. અને
તેથી આખા વિદ્યાર્થીવર્ગને
એ પ્રિય થઈ પડશે જ, એ
નિશ્ચય બાબત છે મારા જેવા
વિદ્યાર્થીશિક્ષકને પણ એમાંથી
ખૂબખૂબ રસ અને આનંદ
મળે છે. મને તો પૂતી ખાતરી
છે કે તમારું આ નવનિર્માણ માસિક
દરેક દરેક બાળક-જોડે પ્રિય
થઈ પડશે"

શ્રી રાંકરપ્રસાદ શુક્લ
પ્રિન્સિપાલ : ફોરેસ્ટીય
રકુલ સુંબઈ

કિશોર કાર્યાલય :

પારસી અગિયારી
સામે :

અમદાવાદ.

પગદરામાં રૂ. ૬)

સૌને માટે

તાકાત-તાલગીથી ભરપૂર

લિજ્જત દાર

ઝંડુ દ્રાક્ષા સવ

— વિના વિલંબે —

વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

સ્ત્રીઓની નખલાઇમાં

આખાદ અસર કરનાર

ઝંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદરદિ રોગોનો

અકસીર હલાળ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઇએ

આંદની જેવી શીતળ

ઝંડુની (શિલાજીત યુક્ત)

ચંદ્રપ્રભા ગુટી

પેશાબનાં તથા ધાતુનાંદર્દોની રામબાણુદવા

આજથીજ અચૂક અજમાવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી. પો. બો. નં. ૧૧૧૩ મુંબઈ નં. ૧૪

સિધના સોય એન્ડ- ડાહ્યાલાલ બ્રધર્સ, સ્વામીનારાયણ બીરડાંજી, બંદર રોડ, કરાચી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર આજેજ મંગાવો ○

મહાગુજરાતનું માનિતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લવાજમ :

દિંદમાં : વા. ૧-૮-૦

પરદેશ સીટીઝ ચૌદ

તંત્રી :

ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં શારદા કઈ રીતે લાત પાડે છે ?

‘શારદા’ એ એકનું ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને બે ત્રિગી મિત્રા આપે છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લોકસાહિત્યની રસદહાણુ માટે સુપ્રસિદ્ધ છે.

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જેના તંત્રી અંક, નવલિકા, અંક, લોકસાહિત્ય અંક અને દીપોત્સવી અંક મળે દબારો લોકો નર વખતે ગદ્દ લુએ છે.

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જે શિષ્ટવર્ગ અને આમર્શના સાહિત્યનો સુમેળ સાધે છે

‘શારદા’ એ એકનું ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે સોરઠી ઇતિહાસની રા રાયચુરાકૃત નવલકથા ગ્રાહકોને લેટ તરીકે આપે છે

‘શારદા’ એ એકનું ગુજરાતી માસિક છે કે જે રાજ્યા એક પૈસામાં સાહિત્ય અને કથાને રસથાળ દર મામે તમારે ત્યાં પહોંચાડે છે,

‘શારદા’ બાર વર્ષથી પ્રગટ થાય છે તમે જેના ગ્રાહક થયા હજો જ. ન થયા હો તો નીચેના કાષ્ટપણુ સ્થળે આજ ને આજ ખર્ચ આપો એટલે ‘શારદા’ શરૂ થશે

તંત્રી : ‘શારદા’ ચોરવાડ (કાપિયાનાડ)

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લી વડોદરા,
આર. આર. શેઠની કંપની, બુકસેલર્સ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

ચંન્દની લંબાઈનું માપ.

બેકાર દુનીઆને મહાન આશિર્વાદ
સ્વતંત્રપણે જીવન ગાળવું હોય
આરામથી જીવન ગુજારવું હોય
કોઈના તાબેદાર ન રહેવું હોય

— અને —

વગર પૈસે વેપાર કરવો હોય તો
છાયા ટેલરીંગ કોલેજ માં
આજેજ દાખલ થાવ, અને શીવણ તથા
વેતરકામ શીખી લો.

શીવણ કામ શીખનારને ઉપયોગી પુસ્તક
માસ્ટર કટર-અથવા-હોમ-ટેલર
ક્રિ. રૂ. ૨-૧૨-૦ પોસ્ટેજ ૦-૫-૦ સાથે મોકલી
મંગાવો.

છાયા ટેલરીંગ કોલેજ

પંડોદરા

તા. ક. સવા આનાની મીક્રી બીડી સુચિપત્ર મંગાવો

ક્ષાંત મંગુરજી વનજ્યોત

જી દુનીની કાળજી રૂરવાથી આપણે સૌ વાકેફ છીએ સમ
માણસો દીર્ઘદિનિ વાપરીને પોતાના બાળબચ્ચાની
પૂરતી સગવડ કરે છે આપણી સ્થિતિ સારી હોય
ત્યારે આ કામ ઘણી સહેલાઈથી થાય છે અને
કંઠ બને હ મેશને માટે અપાર મૂકેલીઓમાંથી
બચાવી શકાય છે તમારી જી દુનીની બીમે. અસોક
મન્દુર-સ દુ લી મા કિતરાવશે પોલીસીની જુદી
જુદી થોળનાઓની વિગતવાર હકીકત મઠિ આજે જ
પ્રેસેન સમ ગણો

અંકીક ઇન્ડ્યુરન્સ કં. લિ.

પ્રાંચ જાણીસ: કચેરી રોડ: કરાચી

ડૉ. રવિશંકર ગણેશજી અંબરી કૃત પુસ્તકો

૧૯૩૭ ના માર્ચ આખર મુદ્દીમા ખરીદનારને નીચેની ખાસ ઘટાડેલી કિંમતે આપવામાં આવશે

	મૂળ ઘટાડેલી	કિંમત	કિંમત
૧ વચગ દોકડાનો ચેપ	૨-૦-૦	૦-૧૧-૦	
૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા	૨-૦-૦	૦-૧૧-૦	
૩ વૃદ્ધવસ્થામા ત દુસ્તરી	૧-૮-૦	૦-૮-૦	
૪ વડુને શિખામણુ	૧-૦-૦	૦-૫-૦	
૫ આદર્શન	૧-૦-૦		

	મૂળ ઘટાડેલી	કિંમત	કિંમત
*૧ હિંદના હિતનો ઉકેલ	૧-૦-૦		
૭ હકયોગ	૧-૪-૦	૭-૦-૦	
*૮ શતમ્બોધી	૦-૧-૦		
*૯ આરોગ્ય દોહાવની	૦-૧-૦		
કુલ કિંમત	૩૧	૯-૧૪-૦	

*આ પુસ્તકો છુટક મળી શકશે નહિ આખા સેટમા જ અપારો પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ.

નવ પુસ્તકોના આખા સેટની મૂળ કિંમત રૂ ૯-૧૪-૦ થાય છે તે રૂ ૩-૪-૦ મળશે

ઉપરના પુસ્તકો મુબમ તેમજ અમદાવાદમા નીચે જણાવેલા ટ્રકાણેશી મળી શકશે પરંતુ મુમમમા ઘટાડેલી કિંમત ઉપર રૂપીએ ૦-૨-૬ અને અમદાવાદમા રૂપીએ ૦-૧-૬ ખર્ચ જોયુ વધુ લેવાશે

વડોદરામા —પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

મુબમમા —આર. આર. શેઠની કુ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુબમ નં. ૨

અમદાવાદમા —યુનિ. અથરલ્ન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ-અમદાવાદ

દરેક આવૃજનિક પુસ્તકાલયમા અને દરેક સરકારી મુદ્દમા ખાસ શખ્તના જેવા રચિક, ખોધક, ઉપકારક અને મનુષ્ય જીવનને માગદારક ઘાય તેવા શિષ્ટ વાચન માટે પસંદગી પામેના ઉત્તમ કોટિના પુસ્તકો —

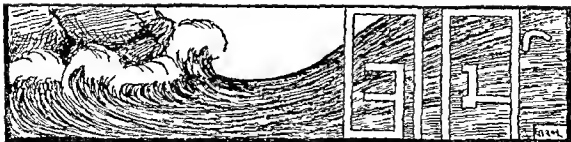
	મૂળ લેવાની	કિંમત	કિંમત
૧ શ્રી ઘોટા કેશવ કર્વેનું આત્મચરિત્ર	૩-૦-૦	૧-૮-૦	
૨ વીર ગાર્દિલક	૧-૮-૦	૧-૦-૦	
૩ બુક ટિ વૉશિંગ્ટન	૧-૧૨-૦	૧-૦-૦	
૪ ફોગમ પુસ્તક	૧-૧૩-૦	૧-૦-૦	
૪ અપંગની પ્રતિભા (હેનરે કેવરની આત્મકથા)	૦-૧૨-૦	૬-૧૨-૦	
૬ જમતના સીતાગ	૦-૮-૦	૦-૭-૦	
૭ અમારા જીવનની કેટલીક યાદગીરીઓ	૧-૮-૦	૧-૪-૦	
ગાંધીજીની આત્મકથા	૧-૨-૧	૦-૦-૦	૧-૦-૦

પોસ્ટેજ તથા રવાનગી ખર્ચ જુદુ

લખો —પુસ્તકાલય સ. સહકારી મંડળ લિ.

રાવપુરા-વડોદરા.

* વર્ષ છઠ્ઠું *

* જુન ૧૯૩૭ *

* અંક છઠ્ઠો *

સૌદર્યના મર્મ

સાહિત્ય એ એક વાસણ છે. એમાં કંઈ જાતની માવ મવડાનવા માગીએ તેના ઉપરથી સાહિત્યની કીમત નક્કી થાય છે.

કેટલાક લોક માને છે કે સાહિત્યની આખી કંપના રૂપ અને સૌદર્ય ઉપર રચાયેલી છે. કાંઈ પણ વિચાર કે કંપના આકર્ષક રૂપમાં મુકાય હોય, એમાંથી અમરૂઢિ પેદા થતી હોય તે તે સાહિત્ય છે. ભારેમાં ભારે કીમતી વિચાર કે અનુભવ તેમજ આકાશ સુધી ઉડતી કલ્પના ન્હાં શૈલ્ય રૂપમાં મુકવા ન હોય તો એને સાહિત્ય આપણે ન કહીએ અને તત્વજ્ઞાન કહી, ધર્મશાસ્ત્ર કહી કે સતરાખી કહી પણ એને સાહિત્ય ન કની શકા.

એથી ઉલટું ને કોઈ વિચાર સાવ સામાન્ય હોય કંપના ગલ્લવી હોય પણ ને એ મનોરંજન કરતી હોય અને એનું રૂપ ચિત્તાકર્ષક હોય તો એ ઉચ્ચ કોટિનું સાહિત્ય કહેવાય તિરાદ—ચિત્તાકર્ષણ અને રૂપવાચન એ જ સાહિત્યના પ્રાણ છે.

એ વિષે શક નથી કે કોઈ પણ વાચકાપાર ને ચિત્તાકર્ષક રૂપમાં ન મુકાયો હોય તો આપણે એને સરમ સાહિત્ય તરીકે નથી ગ્રાહ્યતા પણ ને એ સાહિત્યમાં મુકેલો વિચર હીન હોય, અનુભવ છીનવેલો હોય અને કલ્પના સહેલી હોય તો કેવળ રૂપ ઉપરથી આપણે એને ઉત્તમ સાહિત્ય નથી કહેતા.

હવે જરા રૂપનું સ્વરૂપ તપાસીએ કોઈ પણ સુવાન અથવા કાંઈ બાળા શરીર અને મનથી નિરોધી હોય, નસરત, મહેનત અને પ્રચલનતાને કારણે એણે પોતાનું ચીતન બરાબર બતાવ્યું હોય તો એની મેળે એનામાં આમુક સૌદર્ય આવી જાય છે. એ સૌદર્ય સાનુકૂળ નેત્રનના સુવાસી તેડો વારવાથી આપવા નવી દબળા અનેક રંગો અને દ્રવ્યો લગાડવાથી ન આવી શકે. આરોગ્ય અને ચીતન.

ચોતાની મેળે સુદર હોય છે. સુદરતા અને આકર્ષકતા એ એની સહજ સુવાસ હોય છે પણ એના બદલામાં ને સગીર શૈલી કાંઈ, મન વિરૂદ્ધ હોય, સ્વભાવ સ્વાર્થો, ચિંતિઓ, કે અહ પ્રેમી હોય અને એ બધું દાકવા માટે કષ્ટાત્ની ટાપીપ, વિવેકની કાવકાઈ અને હવનચપનના નખરા એની મારતે મોદર્મ આપ્યું હોય તો કેટલાક બુઝ્યા લોકો એ અમરૂઢકથી બંધે બાંધેલું થતા દોષ પણ નોંધકાર લોકો, સ્વચ્છ અભિગ્રંથિના લોકો એ બધા પ્રયાસ નેહ કુખી જ થવાના એમના મનમાં બાની જ પેદા થવાની.

સાહિત્યમાં પણ એમ જ છે, સાહિત્ય એ જીવનનું પ્રતીક છે જીવન ને નિરોધી પ્રસન્ન સેવાપરામણ, પ્રમદાઈ અને પરાક્રમી હોય તો એના બધા જ બધાપર આકર્ષક અને પ્રભાવશાળી થવાના ને વિચરમાં આર્થતા છે ઉદાત્તા છે અને સર્વે મનસાગી કલ્યાણની બાવના છે એનું રામદશરથી એની મેળે ભાવનથી, લલિત કોમળ અને પ્રસાદશી થવાનું જ ઉચ્ચ સાહિત્ય રૂપાનું હોય જ છે પણ રૂપ નાંદવાથી કંઈ સાહિત્ય ઉચ્ચ કે ઊંચ થતું નથી.

માટે કેવળ સાહિત્યની ઉદાત્તા ન કરતા ને આપણે આર્થ અને પ્રમન જીવનની કલામના કરીએ તો સાહિત્યની સુદરતા એની મેળે કૂની નીકળશે ત્રિસી આર્થતા એ જ વિવેકને આત્મા છે કાંતે વિવેક હાંમીવાત થાય છે, અથવા અકળ નનારો હોય છે કાંતે સૌદર્યોપાસના એથી જુદી અસર ઉપજતી ન શકે.

એ સાહિત્યમાં પ્રગતિશીલ જીવનની ધેરણ અથવા પડથો પડથો હોય તે સાહિત્ય પ્રગતિશીલ એમાં બાકી બધું કોઈ કે ન હોય અનુકરણ તો નજ હોય નેહએ, બાકી બધું દોષ કે ન હોય ઉદેશનો અભાવ તો ન જ હોવો નેહએ.

સખી સખી બેસું જ્યારે વાળ મારા હો બાવને
 સિંહુરની સેથી પૂરી કરવા શું ગાર;
 કરતાલે ગાને ગાને ઉર મારું ભરી દેતો
 બાઉલ લિખારી કોઈ આવે મારે દ્વાર:
 કોણ હશે અભણ્યો એ હું તો નહિ જાણું સખી
 કેના કાજે આવે મારા ગૃહ તણે દ્વાર?
 માત્ર જાણું આટલું આ સખી કથા કહું આજ
 મધ્યાહને સમેટી જ્યારે બધા ગૃહ કાજ,
 બોશરીમાં બેસું મારા શૃંગાર હું સજવાને
 લિધું કોઈ આવી ઉભો રહે મારે દ્વાર;
 અને એના કરતાલે હેયું મારું નાચી ઉઠે
 અધુરા રહે છે મારા શૃંગારનો સાજ:
 નીત એના કરતાલ બાજ ઉઠે વાતાયને
 જાણું નહિ સખી કેના ભરે એમાં ગાન!
 માત્ર જાણું આટલું કે ગાય એ તો પ્રેમલીલા
 રાધાકૃષ્ણ પૂરે જાણે એમાં પદતાલ:
 સખી શાય એવું જાણે સુંદર એ બાઉલની
 રાધા બની વાંસે વાંસે હું ચે દોડી જાઉં!
 એના કરતાલ તાલે પૂરી મારા પ્રેમસૂર
 ધન્ય એના પગલાનો પ્રાણ બની જાઉં!

જલસુન્દરી

સુધાંશુ

તપ્ત હેઠે મરી જાતી સુન્દરી રતિચાત કે
ત્વમ આ જોમળી પાખે મરે છે સાન્ન્યસુન્દરી,
પાછળા નબને ખુલે પ્રવિમા મહ ચર્ચિ
જ પાખે આત્મદોષિએ, ને નીચે જ્યતાનમા
આનંદ્ય ઓજ, ને વાયુ વહેતાં શાત ખડમા,
મોખરે તેહને મોળ ધૂમે પ્રેમ જગાડનાં ।

એ તેજને પ્રખર હાથની મધ્ય હારે
વાજા કમાન વગળી કંઈ ગૂઢ કાને
તોના પરે નમણી આદમ પાદ દડી
માંડી, અને પર યદી કંઈ યાનિયુએ
ચાલી ગયા નિજ મહા ઉતરાણુ દાગે
ને તેહની સપનધૂવ અહીં પડેવી.

સૂતા રમશાનને થાણે અજ પા અવની લહે
કષ્ટરૂપે થઈ ભસ્મ પડી'તી કંઈ કાલથી

પદાકિતમાલા કંઈ પ્રેમજૂતી
સુતી તહા સૌગલ સાથ સાધી
પુલો તથ્થી, રનેહવ સાધ્ય વાટે
અર્ચા અખીની ઉદયિ ઉતારે ।

દોડી તહા ભદ્રમૂર્તિની પ્રતિચ્છાયા સુહાસિની
ને સ્મૃતિભગ તાને તહા થયે જીનવાસમા

મનોધરાની પડતી કમાને
થતી તહા ખડિત શુખલાએ
નિશાપ જન્મ-સુખની અને ત્યા
પડી રહી સ્પષ્ટ પ્રયાણુ કેડી ।
પડે જ પથે નભખીજ શી ધને
અને સમારે નિજ સાણુ કારને,

સુદામ ધોગે જલના લચી જઈ
ઉચે રહ્યા તરકરૂદને નમે
પુષ્પોના શમ્ભે સીચી એની મહે પદખજરી,
ઉધાડી ત્યા જ મહે મ્હારી કાયાનીય કયાવહી

તહાં દોડતી નભધમી રમગરિમ કેરી
આશી માજ ઉતરી, તહીં કાન્તિનેખા
આકાશગંગ મુખથી ચરણે વિરાજે
ને પૃથ્વી થે પદ સુમે જલસુન્દરીના

કથની કથની કે, મં રમશાનના સંગીત રી
ઉભી'તી જલને હારે સયોગી આપ ફેમ્તી

શ્રુતિની જીવની લે કથનસુભગમા આરખે શન્ધ્યકે,
ને એમા વહાવે સકગજીવન સૌંદર્યના ગાન જૂતા
પ્રિયા મ્હારી પ્રવાસી થઈ અડગ અહી પૃથ્વીના પાદલાએ,
કેવા એ સન્તમોધા પ્રણય પદજીવન કાલિમામા ઉઠાજે
ફેદીને ગાઢ માયા રસમ અવનિની જ્યોતને તીર થભી,
કંપાની મોતલોરો, કનહકગરાને દાટિયા પૃથ્વીકૂખે
મ્હારી એકીર્તિદાના ચરણ પગથીયે ભસ્મના છે ખરીતા
ને તહેને કા ઉકેલે નિજનયનખયે સત્યથી ધ્યાનમખ ?

તારવે ધ્વજિના સરવે કા મહાજન મેરુઓ
મ્હારા હેઠમહીડાને તાબ્યાં છે નિજભાગવે ।

જલે ભાજે છે ગૌત શુ જતા નદી
ચહે જ એની રમણીયતા હટો,
પસારી મ્હારી ઉર વાસડી જહા
જધી સમાધિ સરસી જ સર્વદા
કંઈક કલ્પો વટતો છતા તહિ
ન મ્હોસુહું'તો જલસુન્દરી જહિ ।

કરે તુજ વખાણ કેમ નહિ ? સાંભળી ને સુને
ચકાપ કહી ને તને મુજ થકી રહેલે મુખે
હતી કહી ન નેહજે દુહારી સંજુની લાગણી
ચકે કનક જ તે જ્યાં સુખની કરી માગણી ?

પ્રમત્ત તુજ ગાનનો સંગ છદ્મ આઈક
જનક જીજ્ઞાસ ના કહુ કદાચ જો કે ખર
જ્યાન પર મારી તે વિનય વચના ના વહે
અનનતનશીન ને અમનતાર લેકો ચહે !

અચેલ જ્યમ ફાળી 'આ' મુખ મહીં પરાણે પડે,
ધવાથી નવી ઓળખાણ મિજમાનને માયકે
થયુ કષ્ટક તેહવુ જ ગત રાત્રિએ માદર
મળે મીઠી ઉગરણી સુદ નોતર તાદર

ઝીણા નિપુણ વાપરી અગણ્ય જોજોથી દરો
પડે ઉમગી સામટા કુણપભરને શી ણો
થતાં સમન તે રિધે નીકળી ઘેરથી સજ્જનો
રહેલ નિજ શોખ લેષ તુજ આગને આસના

કમાડ તણી સાકળ કરી સુગતી તાગા રડે
કમાડ કળથી વળી, ઉજમના બળે બેરડે
હતાં કષ્ટક સુગમ દાગર થોડે આસ બાપા
અમે પણ સુખે તપહી મિથત તનો અમરો અર્ધા

હતી નિરખવાની ન તક મળી કહી જઠને
પ્રકામ નિરખી ચકાઈ સહમા ને તે દગ્ને
પરતુ અકસોસ તેથી ઉરમહી જગ્યા નસ
અને મગજ કેરે સ્વાસ્થ્ય પણ સાથ લાગ્યુ જવા

જણાઈ હતી એકદા પ્રણયભાવ ને પેલી
પ્રતીતિ નહિ તેહન હલ્ય કેરી હાવા થતી
હતી મુદલ લાગતી પ્રથમ મીણગતી સમી
બની તખર જવાગ તે સદને રહેતી દમી

દે શુ ય બિચારી તે શુરુજનોથી સેવામની
કરે આર રોડ ના ? નજરથી નવાજાની !

હતી નહી ખરેખરી તરફ તેની તે રૂઝી
જતાય દહતા મધ સુખ 'આશના'ની ઉઝી

હતા સુખી સુનેહ ત્યાં થઈ દિસાઈ પે । ધણી
પચારી પડતા જગા હતી ન નેહ પોતા તણી
પડ્યાં જખમ તો નહીં પણ ખમીસ ફાળી ગયા
થઈ નરમ મોચી ગ્રહેજ- નહિ વાગ હો ત્યાં રહ્યા

જમીન મહીં મેવડા દરની જોમ ફૂડા લમે
શિરે સખર તેહવા રસિક પ્રેમકાના રિમે
કરે વસિત ચાતકો નિરખી મેવમાળા નભે
રહ્યા કરી ચકુચ તમ વદનાર માયા ખને !

નિહાળી વળી તેજ વાદગ કર મધુર રવનો
રજા કરી અવાજ અન્ય ત્યમ સૌ અધીરો જતા
સજીવ સમ બેકેડા પલ-નિધિાથી લાગતી
ન માનકરણી મુ મતી મારીતો વગતી

કષ્ટક મુજ છમુતા રી ગયા કરેથી દુઆ
ચલાઈ ત્યમ માનના કષ્ટક ફેટલારે રૂથા,
હતી અગર ! તેડી મળી તિલામળીઓ મધ
કથા જવનિકા તણા ઉડવાની ત્યરે વધ !

લઈ શ્રમ શિરે મહા હુતુ વધેયુ લખીકણ
ન તમ કરતા પરતુ મળ્યુ કેવડે જિજ્ઞાસુ !
કરી રમની લાલસા પણ મળી તુડી જોડી
અખાય ક મ હેમ માન મહીં મેશની રાખી ?

પરમત્ત થઈ મુદ્દમા સુખત જોમ પાછા કરે
બનીકથી લખયતા સુખથી રાખતા મદિરે
જિમ જૂલસ નેહવા અગર કોસ બેચ્ચા રડી
આમાર પણ તેવુ છે થયુ તને નિહાળ્યા પછી !

અહો અજન વચના કથમ શકાય છબે કહી
હતી ઉરની આશ ને ઉર મહીં મધ તે રડી
રહી ન સુધી મેસવા અગર હામ ચાલ્યા જવા
તને કું હુ બેન કે કહુ ઉગરણી દવા ?

ઝાંઝવાનાં જળ

શ્રી કાં ત

કે
વો બનાવ્યો ?

રવિન્દ્ર હજી દાદરના એ પગથિયા જ ઉતર્યો હતો ત્યાં કિશોરીએ બારણામાં પેસતા કશું વિચારમગ્ન એટલી સુરેખા જવામ આપવાને બદલે દુઃખદ આશ્ચર્યપૂર્વક એના સામે જોઈ રહી

‘કેમ, તને ન ગમ્યું ?’ કિશોરી હસવા લાગી ‘આવા બેવકૂફોને તો બનાવવા જ જોઈએ’

‘ગિચારાની જીદગી બરમાલ થઈ જશે’

‘આ બધા એ જ લાગતા કે આવી ઠોકરો વાગે એટલે એ મમજી નાચ કે અહીં એના ૩૫, ધોવન કે પૈસાથી ખરીદી શકાય એવી કોઈ ચીજ નથી’

એવી જ ચીજ છે !’ સુરેખા જરા કરડાઈથી બોલી

‘એ ...મ !’ કિશોરીના નરકોનાં ફૂઆ અને એ ત્યાંથી ચાલતી થઈ

એકાદ ક્લાક પછી પ્રેમરામ આવ્યો. કિશોરીનો એ બીજો મિત્ર મુનાકાવના એન્ડ્રાજા એટલી સુરેખાએ એના સામે ધ્યાનપૂર્વક જોયું. આવનારના ગો ઉપર તો ભરપૂર આનંદ હતો એ દેખાવે જ રંગીનો જીવાન લાગતો હતો સુરેખાએ કિશોરીને બોલાવી. કિશોરી હસતી હસતી આવી એણે પ્રેમરામ સાથે હાથ મિનારો અને બંને બેઠા, થોડીકવાર ટીપ્પણ કર્યા પછી બંને બહાર જવા નીકળ્યા. સુરેખા કિશોરી સામે જોઈ રહી હતી કિશોરીએ ત્રાસી આંખે સુરેખાનાં ડહાપણ ઉપર એક હામ્ય ક્યું અને પ્રેમરામ સાથે બહાર ચાલી ગઈ

અર્થાંક ક્લાક વીત્યો ત્યાં રવિન્દ્ર આવ્યો એના હાથમાં શાવુ^૨ બડબ હતું. બારણામાં ઉભા ગઈ એણે કિશોરીના ખનર પૂછ્યા સુરેખા

તાં જ બેઠી હતી છતાં જવાબ આપવામાં એકાદ ક્ષણનો વિચાર થઈ ગયો 'એ તો... એ તો ફરવા ગયા'.

'એમ? ક્યારે આવશે?' રવિન્દ્ર અધિરાઈથી પૂછ્યું.

'કંઈ કહી શકાય નહિ, પણ નવ વાગ્યા પહેલાં તો નહિ આવે.'

'તો એમને કહેજો ને કે દુઃખ આપ્યો હતો.'

'બહે, કહીશ.'

રવિન્દ્રના પગ પાછા વળ્યા સુરેખાને એક ક્ષણ એને હજી નાખવાની ઇચ્છા થઈ આવી પણ એની પીઠ ઉપર દયાબરી નજર ફેરવે જ એણે શાંતિ લીધી.

*

*

*

કિશોરી અને સુરેખા છેલ્લા ત્રણ વર્ષ થયા આ છાત્રાલયમાં રહી સાથે જ અભ્યાસ કરતા હતા. બંને વચ્ચે મૈત્રી તો નહોતી જ પણ એક જ ગામમાંથી બહાર આવ્યા હતા એથી મૈત્રી જેવું દેખાતું હતું. સ્વભાવમાં આસ્માન જમીનનું અંતર હતું પણ સાથે જ રહેવાનું હતું અને વૈકલ્ય પડ્યે સાથે જ ઘેર જવાનું થતું એટલે એ બંને વચ્ચે અમુક નિકટતા આવી ગઈ હતી. સુરેખાને બહુ મૈત્રીઓ નહોતી, જ્યારે કિશોરી જેટલા મિત્રો આખા છાત્રાલયમાં કાઢતે નહોતા સહુને કિશોરીની આટલી બધી મૈત્રીઓનો કંટાળો હતો, પણ સુરેખા કંઈક ઉંડે સુધી બહારની હતી એટલે એને કંટાળો જ નહિ પરંતુ કુખ્ય પણ થયા કરતું હતું. રવિન્દ્ર છેલ્લા બે વર્ષ થયા કિશોરીના મિત્ર થયો હતો પ્રેમરાય એક વર્ષ થયા એ પહેલાં નીરૂ અને યોગેશ કિશોરીની ગાંઠ મૈત્રી ભોગવી ગયા હતા સામાન્ય ઓળખાણોના તો કિશોરીને ખાર નહોતો. છાત્રાલયમાં એને મળતા આવનારની સંખ્યા સૌથી વધારે હતી. બીજા કિશોરી પ્રત્યે જરા બુધ્ધિ નોતા ત્યારે કિશોરી એની મૈત્રી

બદલ અલિખત લેતી દિવસમાં દસબાર વખત એ ભોલની કે આ લોકોને તો બરાબર બતાવવા જોઈએ.

યોગેશ અને નીરૂ બંને ગાંઠ મિત્રો હતા કિશોરી સાથેની મૈત્રીએ એ બંનેની મૈત્રીમાં ધીમે ધીમે એર ફેડ્યું હતું. બંને એક વરસ સુધી એમ સમજતા હતા કે કિશોરીને પોતા પ્રત્યે વધુ મહત્વ છે, જ્યારે કિશોરી એવા મોદ-માયાથી પર હતી. બંનેને રીઝવતી, ખૂશ રાખતી અને ધાર્મિક કાર્યો રસ લૂંટતી. એમને વર્તની એક સમજી મૈત્રી પછી બંને સમજ્યા કે પોતે જેને મત્ત સમજી બેઠા છે તે તો એક નાટક છે. કિશોરી એ જાણે છે અને નાટકને યોગ્ય હાવભાવ અને અર્પણો પાળે છે. પોતે એ બાળતા નથી અને તેથી હૃદય ઉપર નાટકનો ભાર વજા કરે છે.

યોગેશ અને નીરૂ કિશોરીના ગાંઠ મિત્રો હતા એ દરમિયાન જ અનેક ઓળખાણોમાંથી રવિન્દ્રની ઓળખાણ મૈત્રીનું સ્વરૂપ લેતા માડી હતી કિશોરીના મનમાં તો બધી ઓળખાણો સમાન હતી. એ સમદૃષ્ટિએ જોનારી હતી પણ સંકુચિત હૃદયનો રવિન્દ્ર એમ સમજી બેઠો હતો કે કિશોરી પોતાની મૈત્રીને લાયક છે અને પોતે કિશોરીની મૈત્રીને લાયક છે એણે તો દુર દુરના સ્વપ્નો પણ સ્વપ્ના માડ્યા હતા.

સુરેખા આ બધું જોયા કરતી અને મનમાં ને મનમાં કિશોરી ઉપર ચીંઠતી કિશોરી એ બાળતી હતી પણ એને સુરેખાની કે કાઠની પરવા નહોતી. એ હંમેશા સઘર્ષ કહેતી મેચકુદોને બતાવતા આવડતું જોઈએ. સુરેખા જવામ આપતી. 'એના ભવિષ્યનો તો કંઈક વિચાર કર.' કિશોરી જવામ આપતી 'મારે શા માટે એવા વિચારો કરવા જોઈએ? હું એને ગોલાવવા નથી જતી, એ જાને અહીં આવે છે' અને કિશોરીની એ વાત સાંભળી હતી કિશોરી કાંઈને ગોલાવવા નહોતી

જતી. આટલી બધી એળખાણોમાં એક પણ એવી એળખાણ નહોતી કે જે કિશોરી તરફથી થઈ શકે હોય. કોઈ એના સામે જાએ ને કિશોરી હમે એમાં એને શો હોય? આજનાં આજનાં પોતાના હાથમાંથી કોઈ વસ્તુ પડી જાય અને પાછળ આજનાર કોઈ જુવાન હસીને-દોડીને આપવા આવે ત્યારે કિશોરી સસ્મિત આભાર માને એમાં શું ખોટું? આવી મૈત્રી રચવી એ ને ગૂંતા હોય તો એ ગૂંતા કરનાર કિશોરી નહોતી. કિશોરી માથે વધુમાં વધુ હોય મૂકી શકાય તો એટલે મૂકી શકાય કે એનીવાની પેટું પ્રત્યક્ષ રહેતી, પતંગીઆ તો એની પ્રેમે જ રાગ્યા આવતા.

રવિન્દ્રે જ્યારે કિશોરી પ્રત્યે લાગણી પ્રગટ કરવા માંડી ત્યારે કિશોરીએ પણ એની સાથે વધુ ફરવા માંડ્યું. બીજા કેટલાયને તો એ સાથે ફરવા જવાની કે સિતેમા જોવા જવાની ના સુધાવી હતી પણ રવિન્દ્રની એવી માગણીઓને એણે સંતોષવા માંડી. ક્યારેક ક્યારેક તો બીજા મિત્રોની વચ્ચેથી પણ કિશોરી રવિન્દ્રને મળવા આવતી અને બીજા કંઈક ઈર્ષ્યા અને કંઈક હતાશયી જોઈ રહે એમ એ રવિન્દ્ર સાથે એકલી ચાલી જતી. રવિન્દ્ર પોતાની જાનને શાણો અને બુદ્ધિશાળી સમજતો હતો એટલે એણે માનવા માંડ્યું કે આ વિશાળ જગતમાં કિશોરીનો સાચો મિત્ર તો હું જ છું અને આ મૈત્રી જ કોઈ દિવસ .....

પ્રેમે ત્યાગ તો કરવો જ જોઈએ. ન કરે તો પ્રેમ શાનો? રવિન્દ્રે ત્યાગ કરવા માંડ્યો. પૈસાનો ત્યાગ સૌ કોઈ કરે પણ રવિન્દ્રે તો સ્વમાનનો અને પોતાના વ્યક્તિત્વનો પણ ત્યાગ કરવા માંડ્યો. 'કિશોરીનું' કૃપાકલ્પક ઝીંકવા માટે પ્રાણની આહુતિ આપવી પડે તો એ શું, એવું માનનાર એ પ્રેમી બન્યો. કિશોરી માટે એણે પોતાની

મૈત્રીએ ત્યાગી. ધરના સંબંધો ને મીઠા સહવાસો ત્યાગ્યા. પોતાના મનની મોટી મોટી મહત્વાકાંક્ષાઓ પણ એ સમય પૂરતી ત્યાગી. એના દિલમાં એક જ વસ્તુ વસી રહી. 'કિશોરી' 'કિશોરી' એ રાત દિવસ ઝંખવા લાગ્યો.

અને કિશોરી પણ એને એટલો આનંદ આપતી. બંને ફરવા જતા ત્યારે ક્યાં જવું એ કિશોરી જ સચવતી અને એ સ્થળ પ્રેમીઓને માટે અદ્ભૂત હવું એમ રવિન્દ્ર કળ્પ કરતો. કયુ મિત્ર જોવું એ કિશોરી નક્કી કરતી પરંતુ એ ચિત્તના પ્રેમદબ્ધે સાથે કિશોરી પોતાની મૈત્રીના સંરક્ષણો જોડતી ત્યારે તો રવિન્દ્ર ઘેલો ઘેલો થઈ જતો. કોઈ કોઈ વખતે કિશોરી કોઈ અંગ્રેજી-ગુજરાતી પ્રેમકાવ્ય લઈ આવતી અને હસતી હસતી રવિન્દ્રને એનો અર્થ સમજાવવાનું કહેતી. રવિન્દ્ર બિચારો ત્યારે અવાક બની ધૈન્યથી ચકચૂર આંખે કિશોરી સામે જોઈ રહેતો. કિશોરી હસતી, આંખો નચાવતી અને રવિન્દ્રના એગળી જતા મુખ ઉપર દૃષ્ટી મારતી. રવિન્દ્ર એ દૃષ્ટીમાંથી કંઈક કંઈક શૂદ્ર સંદેશ સંભળતો અને થોડો ધણો સંતોષ પામતો.

એક વર્ષ વીતી ગયું. રવિન્દ્રને ફર રહેવાનું હવે અસંભવ થવું હતું. કિશોરી વિનાની પ્રત્યેક ક્ષણ એને યુગો જેવી લાગતી હતી અને કિશોરી વિનાનું આ લાડું લાડું જગત એને વેરાન સમું લાસવું હતું. એ રાહ જોતો હતો દિવસો અને મહિનાઓથી એ રાહ જોતો હતો કે કિશોરી તરફથી કંઈક સૂચના આવે, પણ કિશોરી તો જેટલું આપવું જોઈએ તેટલું આપી ચૂકી હોય એમ એક ડગલું એ આગળ વધતી નહોતી કે બોલવાનું હતું એ સિવાયનો એક શબ્દ પણ નવો બોલતી નહોતી. એના હાવબાવમાં અને વાતોમાંથી રવિન્દ્ર ઘણા અર્થ કાઢતો પણ મનમાં જોઈએ તેવી શાંતિ નહોતી થતી. એક

દિવસ એણે ગભીર મુખે વાત શરૂ કરી. 'તુ ક્યારે લગ્ન કરવાની છે ?'

કિશોરી ખડખડાટ હસતા લાગી રવિન્દ્ર કધાઇ ગયો એના મો ઉપર પણ ફેરફાર થઇ ગયા

'કેવો વિચિત્ર સનાહ !' કિશોરી બોલી

'કેમ, હવે વિચારવું ન જોઇએ ?'

'વિચારો, કેણું ના પાડે છે ?' આખ સિયર કરીને કિશોરી બોલી

રવિન્દ્રની આંખ એ દ્રષ્ટિ ઝીંતી જ સમગ્રી ઉઠત પણ કિશોરી તુરત જ હસવા લાગી

'અત્યારે જ કેમ આ પ્રશ્ન ઉઠ્યો ?'

'અમરશો !'

'નહિ નહિ તમને માફ લાગ્યું ?'

શબ્દોની મધુરતામાં રવિન્દ્રને ખ્યાલ ન રહ્યો કે પોતાને મફત લાગ્યું છે કે નહિ એ જરા હસી ગયો કિશોરીએ તુરત જ રવિન્દ્રનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને આગળીએ સાથે રમત કરતા કહ્યું

'આવતીકાનથી રમ છે, આપણે લોનાનમ જમણું ?'

રવિન્દ્ર પ્રેમ નીતરતી આંખે જોઇ રહ્યો એવી નજરથી કિશોરી પરિચિત હતી એટલે એ સમજી ગઇ

'ચાલો ત્યારે' એ ઉઠી 'કાને દસ પાગે હાસ્ટેનમાં આવજો'

બને છતાં પડ્યા

*

*

*

કિશોરીને કંઈક કામ આવી પડ્યું અને એ લોનાવના નહિ આવી શકે એવી ચિટ્ટી

રવિન્દ્રને સવારના વ્યાઠ વાંચામાં મળી 'આજ આખો દિવસ તુ નહિ મળી શકું' એવું પણ ચિટ્ટીમાં હતું એટલે રવિન્દ્ર કારણ પણ ન જાણી શક્યો બીજો દિવસે રવિન્દ્ર મળ્યો ત્યારે કિશોરીએ એને લોનાવના નહિ આવી શકવાના મહત્વના મરજો આપી પૂરતો સતોત આપી દીધો

'ત્યારે હવે ?'

'દમણા તો નહિ જમી શકાય મારે' કિશોરીએ એક પછી એક કારણો જણાવ્યા રવિન્દ્ર એ મરજો દર મધ શકે એવા જવાબો આપ્યા પણ કિશોરીએ જણાવ્યું કે 'આવી શકત તો હું જરૂર આવત આપણે ત્યાં ખૂન મઝા કરી શકત' રવિન્દ્રને સતોત ન થયો પણ 'તુ નજીવા કારણોને મહત્વ આપે છે' એટલું કહી એણે વાત પાતી મૂકી

*

*

*

કોણ જાણે કેમ પણ છેલ્લો બનાવ બન્યા પછી કિશોરીનું રવિન્દ્ર તરફથી મન ઉઠી ગયું ધીરકે તો એની મૈત્રી તોડી નાખવાના વિચારો આવી ગયા, પણ એ હોશિયાર હતી અને મત્રી તોડી નાખવામાં કશો જ સાર નથી એટલું સમજતી હતી એટલે એણે મૈત્રી માનુ રાખી. રવિન્દ્ર વધુ ને વધુ એચાતો જતો હતો અને પ્રત્યેક પ્રસંગે લાગણીવશ થતો હતો એથી કિશોરીને ખૂન મઝમત આવતી હતી થોડા દિવસમાં તો એ રવિન્દ્રમાથી પૂરેપૂરો રસ ઉઠાવવા લાગી કિશોરી સાવ સ્વાર્થી નહોતી એટલે એણે એની મિત્રાને પણ રસમાં લાગીધર બનાવવા માડ્યા રવિન્દ્ર આવતો ત્યારે એ સહનિવાર્ધીનીએ સામે આખના ખીચકાસ કરતી રવિન્દ્ર પાસે જતી અને કંઈ ને કંઈ એરી વાતો કરી રવિન્દ્રને લાગણીમાં તરબોળ બનાવી દેતી રવિન્દ્ર કિશોરી મામે અનિમિત્ત નવને જોઈ રહેતો ત્યારે કિશોરીનું હૃદય વિજયથી નાચી

ઉત્તુ'. કાષ ને કાષ બાબતમા રવિન્દ્રને ટગવવામા એને અદ્ભૂત રસ આવવા લાગ્યો. ફિલસો જતાં તો એનો એ દૈનિક કાર્યક્રમ થઈ ગયો. રવિન્દ્ર દાદરતું પગથિયુ ઉતરે કે કિશોરી બોલી જ હોય 'કેવો બનાગ્યો ?'

એજ અરસામા એને પ્રેમરાય સાથેની મૈત્રી વધતી જતી હતી સુરેખા અને બીજા પ્રેમરાય તરફ દયાળીની બાબે હ મેશ જોષ રહેતા પ્રેમરાય તો રોજ વિજેતાની પેઠે ત્યા આવતો અને કાષ રસીર હોય એમ પાછો જતો એ યોગેશની, નીરની કે રવિન્દ્રની વાત જાણુનો નહોતો જુવાની મરતાની છે એટલુ એ સપજતો હતો અને એ માણી લેતી જોષએ એવું એ માનતો હતો, મહિનાઓ વીત્યા પછી રવિન્દ્રે જાણુ' કે કિશોરી અને પ્રેમરાય વચ્ચેનો પ્રેમસંબંધ વધતો જાય છે એ કિશોરી જોયા ઉદાર હૃદયનો નહોતો. એણે એના દિલમા ખર્ચા પ્રમત્રી એણે કિશોરીને એક દિવસ માફ સાફ શબ્દોમાં પૂછવા માડ્યું એકાદ બે જવાબો ઉડાવ્યા પછી કિશોરી સમજી ગઈ. એણે પણ રવિન્દ્રને સાફ શબ્દોમાં મ્હી દીધું. 'હું તમારી પત્ની નથી. બેવડક ન બનો.' રવિન્દ્ર ગતોપીજો થઈ ગયો પણ ખાલી મુકીઓ વાળવા સિવાય એની પાસે કાઈ ઉપાય નહોતો. એણે રોષમા ને રોષમા ટેન ઉપર હાથ પછાડી ચાલવા માડ્યું. દાદર ઉપર પગ મૂકતા જ કાને શબ્દો અથડાયા 'પધારજે' અને ખડખડાટ હમનાનો અવાજ પણ મ લાગ્યો.

એ બારણામાથી બહાર નીકળતો હતો ત્યા જ પ્રેમરાય મળ્યો. રવિન્દ્રની આખમા આગ લમ્મટી ઉઠી મહામહેનતે એ ગુસ્સો દમાવી ઉતારજો પગે ચાલતો થયો, પ્રેમરાય એની વિચિત્રતા ઉપર એકલો એકલો હમતો ઉપર આવ્યો

'આ તો ભય કર કહેવાય કિશોરી !'

પ્રેમરાય બારણા બહારની ધંટડીના બટન ઉપર આંગળી દાબતો હતો ત્યા એના કાને શબ્દો આવ્યા.

'કાષ નહિ, મને એની પરવા નથી.'

'તને ભયે પરવા ન હોય પણ આ તો વેસ્થાવૃત્તિ કહેવાય'

'વેસ્થાવૃત્તિ ?' કિશોરીનો અવાજ ફાટ્યો.

'તમને મ્હાલને હુ બોળજુ છું !'

પ્રેમરાય હળવેકથી બૂન ઉપરથી આંગળી ઉપાડવા જતો હતો પણ 'વેસ્થાવૃત્તિ' શબ્દ સાંભળતા જ એ ચમક્યો અને એનાથી બટન દમાઈ ગયું કિશોરી સાવધ થઈને બેવી નોકરે બારણું ઉઘાડતાજ પ્રેમરાય જ બીજા મુખે અદર દાખવ થયો અર્થસૂચક દષ્ટિ ફેકતી સુરેખા ત્યાથી પોતાની ઓરડીમા ચાલી ગઈ.

'કેમ, મોઝા પધાય ?' કિશોરી હસીને બોલી. પ્રેમરાય જવાબ આપવાને બદલે આજુબાજુ જોવા લાગ્યો

'શુ છે ? કાષ ખાસ કામ છે ? બહાર જશુ ?' કિશોરીથી ગભગભેલે ચહેરે, બે ત્રણ પ્રશ્નો પૂછાઈ ગયા

'કાષ નહિ, હું તને પૂછા માગતો હતો' . પ્રેમરાય જરા અટકીને આજુબાજુ જોવા લાગ્યો.

'ચાનો આપણે બહાર જ જઈએ'

'ચાનો' કહી પ્રેમરાય ઉઠ્યો બને બહાર ગયા આજ પહેન વહેંચે જ પ્રસંગ હતો કે કિશોરી એના મિત્ર સાથે વીરે પગે અને ગંબીર મુખે બહાર જતી હતી

'શુ પૂછવા માગતા હતા ?' થોડેક ગયા પછી કિશોરીએ પૂછ્યું.

'હું લગ્ન કરવાનો વિચાર કરું છું'

કિશોરી અકારણ ચમકી ગઈ. આવી વાતમાં એણે ખડખડાટ હમયું. બેઠકે પણ એ હતી શકી નહિ. પ્રેમરાય ત્રિશ્ર આંખે એના ગળરાયેના ચહેરા સામે ટાપી રહ્યો હતો.

‘હું કેમ ચમકે છે? હું તારી સવાહ માનું છું.’

‘હું મું સવાહ આપું?’

‘પ્રેમનીવા તને કેમ માગે છે?’

કિશોરીએ ચમકીને ઉપર બોલ્યું ‘એ તો દયપતને માટે છે.’

‘એવું તો હોય જ.’

‘તો તમારા સાથે શી રીતે નતી શકશે?’

‘એ તો બની શકે એ મને પણ માટે છે.’

‘તમે જીને માટે હો?’

‘હું તો કહ્યુંને માટે છું’ પ્રેમરાય જગ આડું જોઈને બોલ્યો.

‘એ ભયંકર...’ આગળ બોલતા જતા કિશોરીના અંતરમાં સુરેખાના શબ્દો જાગી ઉઠ્યા એ વધુ ન બોલી.

‘એમાં ભયંકર કશું નથી પ્રેમ બધા સાથે કંવો, અને સખ તો ત્યાં ફાવે એવું હોય તો જ કરવું.’

‘પણ પ્રેમ અને સખ નહીં વચ્ચે છે?’

‘જાતી જ તો.’ પ્રેમરાય જરા દરજો ‘પ્રેમ તો આપણે અને પણ કરીએ છીએ, પણ એમાં સખ થોડાં જ થઈ શકે.’

‘હું કઈ પણ નહિ’ કિશોરી જરા અખન અવાજે બોલી.

‘હું પણ’ પ્રેમરાય દગીને બોલ્યો.

કિશોરી પછો મૌન છવાઈ ગયું. કિશોરીનું મોં વાચ થતું જઈને હવે તે પ્રેમરાય જેવો દતો

પણ એના મોં ઉપર લગાવે ચમકામણ નહોતી. એ ધીમું ધીમું હમનો કિશોરી સામે બેધ મરતો હતો.

‘આપણે પાળ નહ્યે’ કિશોરી બોલી

‘બને’ પ્રેમરાયે પચા ફરવ્યા. અને મૂળ મૂળા અત્રાસવના મહાન પ મેં આપ્યા નીચે રી પુરુષાથ ઉપર કિશોરી જરા અટકી પ્રેમરાય પણ અટક્યો પણ એકાદ મિનિટ સુધી ત્રિશ્ર ઉભા રહ્યો. પળા બનેમાવી કાઠા બોલું નહિ કિશોરી કમ પણ બોલ્યા પિના પગથીઆ ઉપર ચડી પ્રેમરાય એની સામે નોડની દરકાર કર્યા પિના ચાનવા માંગ્યો.

* * *

કિશોરી ને મદિનાએ રીત્યા છે પ્રેમરાય આવતો બધ થયો છે રવિન્દ્ર મિત્રો અને એના ખીતાઓમાં પોતાની બેઠકોની કથની કથા કરે છે કિશોરીના કાને વાતો અથડાય છે પણ એ અભચાની નથી એની મિત્રોએ વધતી જ જતા છે નજા રવિન્દ્રો ને પ્રેમરાયો સાથે બોજ ઉડાવે છે ને જુવાની માણે છે-પણ ત્રિશ્રો થોળના નથી પાણીના પ્રસાદની જેઠે માંવા ત્વર ડા.

* * *

કિશોરીના અપચામ પૂરો થયો. એ સુરેખા સાથે પોતાને ગામ આવી થોડા દિવસ ત્યાં રી પણ એને કામ્ય નહિ રહીને એ વચની રત કરી પણ એ કરી નહિ એ પાકી દતી ત્યાં જ આવવા ઉત્સુક થઈ, પત્ર ધગનાં મ થોળોમાં એક વાચ સુધી નીકળી ચડી નહિ એ એક વર્ષમાં એને સુરેખાના અને એના થયું ના લગતો નેમનાખ્યા પણ એવું મન તો સખ તરફ વળ્યું જ નહિ એ જ્યાં તરફ તુરુઝ ભાવે નેતી વધુ અપચામના બદલે જ્યાં દતી ત્યાં આંતરિ મેદવા વાગી મિત્રો

માથે પત્ર-ચત્તાર તો ચાલતો હતો એટલે એ આવી કે તુરતજ મિત્રોનું મગવાનું શરૂ થયું કિશોરીના એક વર્તના વિશેણે તથા મિત્રોને એટલે બનતી મૂકવા હતા મામાન્ય ઓગળીતા હતા તે મિત્રો બની ગયા હતા અને મિત્રો હતા તે ખરા દિલથી એને ચહ વા લાગ્યા હતા મિશોરી આવી કે મૌએ એના ઉપર પ્રેમ ઠાનવા માડ્યો થોડા દિવસ તો કિશોરીને ખૂબ મજા આવી કે ના એક વખતની નુગલામણ હતી તે મં'પૂર્ણ રીતે દુઃખ મર્ષ મર્ષ એવું હૈયું પહેવાની પેઠે જ મિત્રોમાંથી ત્વ લૂનવાને તત્તર થઈ ગયું

-પણ એ દિવસ પનો પ્રેમગાય આ મો એ સુખ પળોએ નરોતો એણે મિશોરીને મ્થ કે તુ માગ માથે લગ્ન કર ' કિશોરીએ ન ' શી ના મૂલ્યાવી દીરી પ્રેમગાય શેરે બગાયો અને ત્થા હાથ ત્થા મિશોરીને બાડન તાણે

થોડા દીવસ તીત્યા એને નવનીત કિશોરી પમે પ્રેમની માગળી મૂળી એ નવેા અને નિભાનન મિત્ર દનો કિશોરીએ એને પા ના મ બાગાલી, પણ એ કેનાકને ના મ બાગાવે ' થોડા થોડા દિવસને અતરે એવી પામે આ માગ લિઓ આપવા જ માડી એ અગાધ એની મંતીઓ તૂવા લાગી પ્રેમભર્ય થયેના મિત્રો એને નિન્વા લાગ્યા એ મામે નિન્વા નામી પગ કાના નિવમ ૭ ધીમે ધીમે એના ચિત્તની સ્થિરતા જ્ઞાનાવા લાગ્યા એક નિવમ માગ્યા રખને કાકને જલ્યાન્યા વિના એ દરિયા કિનારે મન્વા ચાની ગઈ એના મગજમા મજા ધણા વિચારો ઉભગવા લાગ્યા જેમ તે વિચારોને વેગ વધવા લાગ્યો તેમ તેમ થોડી બની મધવને બન્ને મદ થવા તર્જી એ થોડાક થામ જલાયો એટલે એ નવજના એક વાડા ઉપર પેળી. એની આખ ૨ તા ઉપર હતી ન્યોત્ત્ત્વા-પોતની મદવિધાર્થીની માંડ નિવને ગોળે નેતો એના મનમા ભય લાગવા માગે

રવિન્દ એને ન ઓગળી શકે એ માટે એણે મોહુ ફેરવ્યું, પરતુ એ કમનવીમ હતી રવિન્દ વાતો કરતા કરતા આડું નેયુ અને એની નજર મિશોરી ઉપર પડી એણે ન્યોત્ત્ત્વાનું ધ્યાન એવ્યું. બને ધીમે પગને કિશોરી પામે આવવા લાગ્યા આડું નેયુને એડી કિશોરીના કાનમા એ ધીમા પગવાના પડા પડતા હતા એવું હૃદય ફફડવા લાગ્યું એ પોતે અમત નહિ પણ એના અગમી ધૂમરી આવી ગઈ

'કેમ કિશોરી બેન !' રવિન્દનો અવાજ આન્યો એને કિશોરીથી મો રેવા મિત્રાય ૨૧ કણનું નહિ એ લુપ્ત હતી

'મજામા ?' રવિન્દ પૂછ્યું ન્યોત્ત્ત્વા મ્થ મે વા વિના નેઈ ૨૧ હતી

'હા' માડ બોનાયુ અને આખો વિકંગ બની રવિન્દ એ આખો એનું અવાજનો મ્થકાર પળ નેયો રધ ઉભા નેતુ એને પીક ન નાગડુ ને જવા લાગ્યો

'કેમ જરૂર ?' કિશોરીએ પગે મ્થ મેગતી વિનય મ્થો

'હા' કદી નિવે આનવા માડુ ન્યોત્ત્ત્વા એવી પાગળ આતી કિશોરી એ મનેની પાંડને કે માવા ત્થા મુધી નેઇ ની

તત્તવ અધારે થવા આડુ, પણ કિશોરી તારી ખમી નહિ એ બેળી લમભમ અગીઆન વાગ્યા મુરી બેળી કાર્ક દિવસ નહિ અને આજે જ એકની બેળી એ એમની હતી છતા એવી આજુબાજુ વણા તપ એવ એને લાગવા માગ્યું એવ મન વિનય મન્યુ પોને લાન બોતી હાથ એવ એને લાગ્યું. ચિત્તની ૨) મુઠિઓ રમતી નીકળી તે એ ન મમત્ત લાગી પા એવી આજુબાજુ એ પ્રકારનું મોગ નેતર રડ થય એના માગ મિત્રો એ હતા મામેન ત્થા

બધા જ પ્રેમથી એના નામનો પોકાર કરતા હતા
એને એને ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા કિશોરી
થાકી એને એમ થયું કે હમણાં આ બધા મને
કાઢી ખાશે એણે મહામહેનતે ચીસને રોકી
આખો ઉપર હાથ દાખી એ થોડી વાર બેસી જ
રહી ધીમે ધીમે ઉભી થયેલી સ્ત્રીઓ સમવા
લાગી, એ પણ ત્યાંની ઉઠીને નિવાસસ્થાને આવી
એ ઓગડામાં આવી ત્યારે ધડીબાળમાં ખારનો
ડકા થયો.

ખીજ દિસે સવારે એના મિત્રો આવતા
લાગ્યા પણ બધાએ જાણ્યું કે એ અભ્યાસ
પડતો મૂકી પોતાને ગામ ચીની મઘ છે કેમ
મઘ, શા મટે મઘ વગેરેની પૂછપરછ થઈ પણ કોઈ
સાચું કારણ જાણી શક્યું નહિ સૌએ એવું
અનુમાન કર્યું કે પોતા સિતાપ કેા કની સાથે
એણે લગ્નની ગાંઠવણ કરી હશે

સમગ્ર માનવી જીતશે

શુદ્ધામહિ અરણ્યમાં મટકી લાવે ? ધ્યાની બને ?
સ્વરૂપમહિ ગચ્છીને મનુજ શાન્તિને શુ કરે ?

ધરા અહિ હુએ હુએ મનુજ કન્દનો ના શમે
સમુદ્ધરણ-કાર્યને નહિ જ માનવી છોડશે

ટીપાઈ ખુબ એરો અગન-ગભ મા છો જળે
પરાજય સહી મહી વિવિધ નામરૂપો બંડે,

વિપત્તિમ હિ છો પડે, અમહ યાતના છો મહે,
હિરણ્ય ન્યમ માનવી સહજમિદ્દ છે આખરે.

મનુષ્ય-અવતારના પરમ ધ્યેયને સાધવા
વરાહ ન્યમ જૂમિને પ્રવચ-હુ ખમી તારશે,

સમુદ્ધરણ-કાર્યમાં નિમિત્તમાત્ર, નિર્ઘર્વ એ
મનુષ્ય જની પૂર્વ એ મનુજ સર્વને તારશે

જીવી પરમ તેજને મક્ત્ર સૃષ્ટિ આ ખીવશે,
ધગ ધ હુજવી થશે સમગ્ર માનવી જીતશે

ભાનુગંધર પો. માગ્રી

માંદગીનું મૂળ

શ્રી. કાન્તિલાલ ગાંધી

આ

જથી એકજ સદી પૂર્વેના માનવજીવનમાં આપણે ડોકીયું કરીશું તો એક ખાસ નોંધવાલાયક તત્ત્વ એ મળી આવશે કે તે સમયના માણસો વહેમીલા બહુ હતા. માણસનું મગજ કુદરતે એવું ઘડ્યું છે કે તેને ડગલે ને પગલે કુતુહલ તો થયા જ કરવાનું. દિવસ પછી રાત્રી કેમ આવે છે, પંદર પંદર દિવસે ચંદ્ર સંતાકુંકડી કેમ દમે છે, એવા ખગોળના પ્રશ્નોથી માંડીને માણસ મદિા કેમ પડે છે, અને પ્રાણીઓ ખરી કેમ જાય છે એવા પ્રશ્નો જેમ આજે આપણને ઉઠે છે તેમ તે લોકોને પણ ઉઠતા જ. આજે આપણે વિજ્ઞાનયુગમાં ઉજરીએ છીએ તેથી ઘણા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપણને સહેલાઈથી મળી ગયે છે પરંતુ આપણે પણ જો સો અમો વર્ષ ઉપર જન્મ્યા હોત તો આપણા પૂર્વજોની જેમ રાહ ચંદ્રને ગળી જાય છે તેથી ચંદ્રમહર્ષિ થાય છે એમ જ માનતા હોત અરે આજે પણ એવું માનનારા પડ્યા છે તો તે સમયે એમ માનતા હોય તો તેમાં શી નવાઈ ?

આપણા એ પૂર્વજોની ખરી ખામિયત તો એ હતી કે વાતવાતમાં એ લોકો દેવોના નામ ગોઠવી દેતા. સર્પદેવ, ચંદ્રદેવ જેવા અનેક ગૃહો-ઉપગૃહોને તો આપણા પૂર્વજોએ દેવો તરીકે સ્વીકાર્યા છે જ પણ વાત એટલેથી જ એટલી નથી. કોઈને ઝોરી નીકળી હોય અથવા અજાણના ફાલ્લા થયા હોય તો “બળાઆ આપજી ઘરમાં પધાર્યા છે” એમ કહેતા અને આ “આપજી”ને પ્રમન્ન કરવા તેમની બાધાઓ રાખતા. રોગના તે વળી દેવ હોતા હશે કે આમ ઘેરઘેર પધારવાની તસ્તી લે ! પણ બીજું કંઈ કારણ ના જડે એટલે આપણા પૂર્વજો એને દેવોના સહસ્ય તરીકે ડોકી બેગાડતા શીતળામાતાની વાર્તા તો ઘણાંએ માંલગી હશે. શ્રાવણસુદ સાતમ-શીતળા સપ્તમી ને દિવસે જો કોઈના ઘરમાં રસોઈ કર્યા પછી ચૂંચો લીધા વગરને રહી જાય તો શીતળામાતા-કે જો તે દિવસે ઘેર ઘેર ફરવા નીકળે છે એમ મનાય છે તે ચૂંચામાં આવીને આજોટી જાય છે અને

ચૂનો લીધ્યા વગરનો હોવાના કાગળે તેમને ફોલ્લા થાય છે આ ફોલ્લા નાથી તેઓ શરસે થાય છે અને કુદબ ઉપર શાપ વરસાવે છે જેથી તે કુદબના બાગકાને ફોલ્લા નીકળે ! આમ થયું કે લોકો ' માપજી પધાર્યા છે ' કરીને તેની બાધા રાખતા

આ પ્રમાણે એ લોકો કોઈ પણ રોગ થાય એમને દેવની અવકૃપા થઈ હશે એમ માની લેતા. દેવ જનની પાછા પ્રુથ થાય એમના ખાતર લેના લોકો દેવકૃપાના ઇન્કારદાર ધર્મગુરુઓ પાસે રોગની પ્ર્દાણી લઈને જતા કેમ જાણે ધર્મગુરુ મોટા ડોક્ટર ના હોય ! અને ધર્મગુરુઓ તુ કરતા ? એમના માથે આ મોટું જવાબદારીવાળું ધર્મ-સકટ આવી પડતું એમને મનમાં તો તેઓ બહુ ગભરાય જતા જો કોઈ પણ રરને તેઓ રોગ મટાડી ન શકે તો લોકોની તેમના ઉપરની શ્રદ્ધા ઉઠી જાય તો પછી પૈસા બાધી મળે ? આ કુખે ધર્મગુરુઓ દવા બતાવવાનું શીખતા પ્રુત્તી સોના મગ્ગ, હરે જોડા વિગેરે વનસ્પતિઓ બેગી કરી તેમાંની કંઈ ને કંઈ દવા બનાવી લેતા અને પછી દવાતી ગોળાનો પ્રસાદ જાણે પુનઃ પ્રુથને ત્યાંથી આપ્યો હોય તેમના દમામથી દર્દીને આપતા અને તેના કાનમાં પાડો કંઈક મત્ર પણ ડુકતા જેથી તેમનું મહત્વ જળાઈ રહે પછી જ બચ્ચા, તુ સાગ્ને યષ્ઠ જષ્ઠા એવું આશ્વાસન પણ આપતા સદ્ લાગ્યે જો વનસ્પતિની પ્રસાદી ગોળી રોગને અનુકૂળ આવી જતી તો પેસે દર્દી સાગ્ને યષ્ઠ મતો અને શરસો પાક મનનો ધર્મગુરુએને આ પ્રમાણે પરાણે નૈઃ બનતું પડતું

ત્યાંસુધી તો શરુઓની આ ક્રામત છૂપી રહી શકી પરંતુ તેવામાં સ્વનશ્રીતિ વિચાર કરનારા લોકો પણ પેલા યથા ગ્રીક અને આરબોએ વનસ્પતિઓનો ઉડા અબ્બામ કર્યો અને આરબ ડોક્ટર આવેરોએ Averroes તો ફાવ્યો વિશે એક પુસ્તક પણ લખ્યું અનુભવ

કરતા કરતા અમુક વનસ્પતિ અમુક રોગ માટે રામગાળુ છે એવું જેમ જેમ જાણાતું ગયું તેમ તેમ તે વનસ્પતિનો પ્રચાર થતો ગયો આપણુ વૈદકશાસ્ત્ર પણ આવી રીતે અનુભવ ઉપર જ રચાયું

આમ રોગ મગડવાનું તો આપણા પૂરજો શીખી ગયા હતા પરંતુ રોગ અગ્રકાવવાનું તેમને હજી આવડ્યું નહોતું રોગ સાચી ઉત્પન્ન થાય છે તેનું ખરું કારણ તો તેમને સમજાતું જ નહોતું "પ્રભુની અવકૃપા ગુહસ્થા, પાપનો બદલો એવીજ આ લોકોની દિનસંધી હતી પણ એકલા પાપીનેજ આ રોગ થતો હતો ? પ્રુ ધર્મગુરુઓજ માદા તો પડતા હતા ! મેં સદી પૂર્વે લખેલા મોટા પત્રો કાઢી નીકળે હતા અને દાખલસંધી રોગરોજ લખેલા માણસો મરી જતા હતા ત્યારે શુ બધાજ જીવે પાપી હતા ? આખા શહેર ઉપર શુ ખુ રહેલો હતો ? એ લોકો તો એમજ માનતા હતા

રોગ અગ્રકાવના તરફ પડેતું બધું રિક્ષોરીયન યુવના ફિલ્સફર હૈન્રીક રોન્સનનું મધુ હવે એને અનુભવ ઉપરથી એમથી વડતુ ઉતર બાર મૂકેલો હતા કે જો માણસ કુદરતી નીતિમય જીવન અને સ્વચ્છ આહાર વ્યવહાર રાખે તો રોગ નરે રપશી શકે નહિ. પરંતુ તેમ કરવાથી શામાટે રોગ નથી યતો અને તેમ નહિ કરવાથી શામાટે રોગ થાય છે તેનું તદ્દય તે પણ સમજી નહોતો

આખરે ખરું તત્ત્વ કમજનરો એક મહાપુરુષ જન્મ્યો તેનું નામ લુઇસ પેરમર તે એક ફ્રેંચ વૈજ્ઞાનિક હતો એણે લોકોને સમજાવ્યા કે રોગ એ કોઈ દેવો નથી મોકલતા તમારામાંથી અને તમારામાંથીજ રોગોની ઉત્પત્તિ થાય છે વારસી દૂર પીએ છે વામી પાણીએ નદાર છે, વાસી ખોરાક ખાવ છે, વારસી કપડા પહેલે છે અને વામી ઘરમાં રહે છે તેથીજ તમે માંદા પડો છે

શુદ્ધ હવા, શુદ્ધ ખોરાક, સ્વચ્છ કપડાં અને ચોકબું પાણી વાપરતા હો તો તમે કૃત્રિમ માંદા ન પડો. પણ લોકો માને એના ? દેવોની વિરુદ્ધ બોલનારા નાસ્તિક પેરચરમા આ શ્રદ્ધાળુઓને જરાએ વિશ્વાસ એમે ખરો ? એમને તો ધર્મશુરોની ગોળીઓજ લાવની હતી !

પણ લોકો માને કે ન માને છતાં પેરચરે તો તેનું કામ ચાલુજ રાખ્યું. તેણે એક મહાન રહસ્ય શોધી કાઢ્યું કે બધા રોગોનું મૂળ જન્તુઓજ છે જન્તુ સિવાય કોઇપણ રોગ સંભવી શકેજ નહિ “એમ પેરચરે જાહેર કર્યું”. લોકો એને પૂછતા કે “જન્તુ ક્યા છે તે તો બતાવ કે પૃથ્વી અમથોજ જન્તુ જન્તુ ક્યાં કરીય ?” પેરચર કહેતો કે “તમારી આંખે જન્તુ નહિ દેખાય. એ જોવા હોય તો આવજો મારે ઘેર” અને પૃથ્વી પેરચર લોકોને સૂક્ષ્મદર્શકયત્રમા જન્તુના દર્શન કરાવતો. વાસી દૂધનું એકજ ટીપુ કાચના એક ટુકડા ઉપર મૂકીને પૃથ્વી ઉપર સૂક્ષ્મદર્શકયત્ર માંડીને લોકોને અંદર જોવાનું કહેતો.

“જોયું ને ! આટલા એક ટીપા વાળા દૂધમાં આખા બધા જન્તુઓ સગવળ સગવળ કરે છે તો તમે એવું બરોડ ફા પીખવ તો પેટમા આવા કેટલા જન્તુ ભરી જા ?” લોકોને ખાતરી થઇ કે નહીં આંખે આ જન્તુઓ નથી દેખી શકતા પણ સૂક્ષ્મદર્શકમા તો ઢગલો જન્તુઓ જોઇ શકાય છે

આથી પણ આગળ વંડીને પેચર લોકોને કહેતો કે “અરે આનાથી પણ ખુબ નાનકડા જન્તુઓ હોય છે પરન્તુ તેને જોવા માટે તો ખુબ ઉચ્ચી જાતનો સૂક્ષ્મદર્શક કાચ જોઇએ આગ કરીને તે દૂધ ઉપરાંત લોહી, વાસી પાણી, વાસી ખોરાક, થુંક વગેરેના જન્તુઓ પણ સૂક્ષ્મદર્શકમા લોકોને દેખાડતો. ત્યારે સ્વભાવિક પ્રશ્ન એ જ થાય છે કે આટલું બધા જન્તુઓ

આવે છે ક્યાથી ? અને રોગને અને જન્તુને શો સબધ છે ?

પેરચરે આનો ખુલાસો બહાર પાડ્યો. ધૂળ, બેજ, કાદવ, મદકી આ બધી ચીજો જન્તુઓના ઉછેરથાનો—prolific homes—છે મચ્છર, માકડ, ચાચડી વાતતો હજી જુદી છે એ જન્તુઓ તો આખથી દેખી શકાય તેવડા મોટા હોય છે અને વિપુલ મંખ્યામા જન્મતા પણ નથી પણ બીજા અમખ જન્તુઓ તો એટલા નાના-મ્હયના ૧૫૦૦૦મા ભાગ જેટલા નાના-હોય છે કે આપણી આંખે તો તે દેખી શકતાજ નથી આ જન્તુઓ મચ્છર માંકણની જેમ દેખીતો ડંખ મારીને અટકી જતા હોય તો તો ઠીક એ લોકો તો અદ્વચરીતે આપણને પાપમાલ કરે છે. આપણા હવા, પાણી, ખોરાક, સ્નાનાદિ ક્રિયાઓ બેગા શરીરમાં તેઓ હજારોની મંખ્યામા દાખલ થાય છે અને આપણા લોહીમા જાતજાતના એ રેડે છે લોહી જગડ્યું એટલે જાતજાતના રોગો થવા માંડવાના જે જાતનો જન્તુ શરીરમાં દાખલ થયો હોય તે જાતનો રોગ થવાનો

પેરચરે કુતરા, મરડાં, ટોરદંત્યાં પ્રાણીઓના રોગોની ચિન્તિમા કરી તો એને જણાયું કે બધા રોગો જન્તુઓનુંજ પરિણામ છે. જન્તુઓ ને મારી નાખે એવા પદાર્થોની રાી વિવિધ પ્રાણીઓના શરીરમા મૂકીને અખજો કરવામા પેરચર સફળ થયો પ્રાણીઓ રોગમુક્ત થઇ ગયા આજ પોણીમદી ઉપગનીજ વાત છે રશિયાના ઝારે પેરચરની આ અસાધારણ કૌતહની કજ

૧. આ પદાર્થો કા તો જરૂર નાશ કરે (neutralise)તેવા રસાયણો હોય છેઅથવા તો કાટો કાટાને કાટે તે નિયમ મુજબ બીજા જન્તુઓનું ઝેર જ દોષ છે કઇ પણ રોગ થવા વખતે રસી મુકાવવી એ શરીરમા જરૂર દાખલ કર્યા બરોબર છે.

ફ્રાંસ સેન્ટએની St Anne નો હીરાજીત કોસ પેચરને બેદ મોકલ્યો અને વિજ્ઞાનની શોધ-ખોળ કરવા માટે એક પેચરને ઇન્સ્ટીટ્યુટ ખાધ વા એક લાખ ફ્રેન્કનું ઇનામ પણ આપ્યું

જનુ વિજ્ઞાન Bacteriology-નો પહેલ વહેનો શોધક તો એક ડચમેન હતો એનું નામ Van Leeuwenhoek હતું સતરમી સદીમાં એ લડનની રોયલ સોસાયટી ઉપર કામ-જો લખ્યા કરતો હતો, એકવાર તેણે લખી જણાવ્યું કે આપણા 'યુક્રા જનુઓ' હોય છે બધા લોકોએ એની ટેકડી કરી "માડો લાગે છે ! યુક્રા તે વળી જનુઓ હોતા હશે ?" પણ એગ્રીસમી સદીમાં આ બેદ ખુલતો ગયો. રોગી ની સુસુપા કરનારને પણ તેજ રોગ લાગ્યું થકતો હતો. આનુ કારણ શું ? લોકોને ખીણ તો મધ સમજાતું નહેતું તેથી તેઓ જવાન રેતા કે 'રોગ ચોપી છે' પણ આ ચોપ કંઈ જાતની બધા છે તે કોઈ જાણતું નહોતું

૧૮૩૭માં એક જર્મન ડોક્ટર લેન્સે Henle એ જણાવ્યું કે ચંપ એ જીવંત વસ્તુ છે આ જીવાત દેખી સક્ષાતી નથી પણ અદ્ય રીતે આપણી ચામડીમાંથી શરીરમાં દાખન થઈ અદર ઉદ્ઘાપાત મચાય છે, તેથી આપણું શરીર બગડે છે. પેચરને અખતરા કરીને આ વાત માખીત કરી બતાવી ફક્ત ચામડીવારા જ નહિ પણ ખોરાક પાનું અને દવ બેગા પણ આ જનુઓ શરીરમાં ચાલ્યા આવે કે એવી ખાસી તેણે લોકોને કાળી દીધી.

ક્રાસમાં આ પ્રમાણે પેચરનું કામ ચાલતું હતું તેવામાં જર્મનીમાં રોબર્ટ કોચ Koch નામનો એક મહાપુરુષ જન્મ્યો કોચે જનુવિજ્ઞાન ખુબ ખીન થું એણે તો આધ્યાત્મ પણ દેખાવું કરી આપ્યું કે બધા રોગોનું મૂળ જનુ-ઓજ છે તત્વાવના રોગીનું લોહી કાઢીને બીજા

નિરોગી માણસના શરીરમાં દાખન કર્યું તો જણાયું કે તે નિરોગી માણસને તાવ જ આવ્યો અને ખાસી શ્વાગ રોગીના લોહીથી ખાસી જ થઈ આમ એણે એ પણ સ્પષ્ટ કરી બતાવ્યું કે દરેક રોગના બુદ્ધ બુદ્ધ જનુઓ હોય છે ૧૮૮૨માં કોચ જર્મનીમાં સરકારી હોદ્દા ઉપર હતો તે સમયે તેને Tuberculosis-શ્વ અને કોલેરા ના જનુઓ શોધી કાઢ્યા જે બદલ ૧૯૦૫માં તેને નોબલ પ્રાઈઝ મળ્યું ૧૯૧૦માં ન્યારે તે મરી ગયો ત્યારે વિખતો એક મહાન જનુ-શાસ્ત્રી મૃત્યુ પામ્યો એમ તેને વિશે કહેવામાં આવ્યું હતું.

આ દરમ્યાન ૧૮૬૭માં ઇંગ્લેન્ડમાં વાલકાપના એક ડોક્ટર ક્લૉડ બેસેક હીરલ્ટે પણ જનુ-વિજ્ઞાનમાં પોતાનો જગેર ફાળો આપ્યો હતો જનુઓને પકડી પકડીને ખારી કેરી રીતે નાખતા તેના રસ્તા શોધવામાં તે યથયો હતો એણે પૂર્વાર કરી આવ્યું કે ઉકળતા પાણીમાં, મખત તાકામાં, પોટાશ પર્મેન્ગેટ, રીનોલ, ફેસોન, સ્પીરીટ, આયોડીન, કપેરીન, ચમ્ફુરીક ક્લોરાઇડ (રસકપૂર) જેવા રસાયણોમાં જનુઓ થડીભર પણ જીવી સક્ષાત નથી. લીસ્ટરે વાલકાપમાં જગેર જીવી સક્ષાત નથી. આ જનુને મહારથીઓ દર્દીને ત્યાં દેહરોદ કરતા હતા કોઈ ડોક્ટર તેના દર્દીને દવા પીતમાવવામાં કે વાલકાપ કરવામાં તત્પર થયો હોય તેમજાબદ આ રોગ ત્યા જન્મ પહોંચત અને ડોક્ટરના હાથમાંથી દવાની પ્યાલી અને વાલકાપના ઓળંગે ખૂચરી લઈને દર દેહી રેતા બધા ચકિત થઈ જતા "દવા કરે છે તેને રોગના શું કામ હશે ?" આ પ્રશ્ન મધ્યને ઉતો, પેચર ચીકાઈ જઈને કરેતો "કરી તમે દવા ! ઉનગ રોગીને વધારે રોગી તો બતાવી દેશે ! જુઓ આ તમારી દવાની પ્યાલી જુઓ, તમારો વાલકાપનો ચચો; કર્યું છે આમાંનું કંઈપણ ઉકળતા પાણીમાં

સાફ ? જો નથી કહ્યું તો જાણ, સાફ કરીને પછી આવો આમને આમ તો રોગીને તમે દવા કરતા જતુઓ વધારે પાછ રહ્યા છો અને વાદ્યમપને બંધને દર્દીના જખમમા તમે જતુઓનો લેપ કરી રહ્યા છો ! સમજાય છે કે નહિ મારી વાત ?”

પેરચર અને લીસ્ટરની આ ચળવળથી વાદ્યકાપમા નવો યુગ ખેંડો ત્યાંથી વાદ્યમપના ઓળરેને વાપરતા પહેલા ગરમ વરાળમા સાફ કરવાની પદ્ધતિ-Sterilisation-નાખન પછી ઓળરેને ઘેરને સાફ કર્યા પછી પચ્ચ તેની ઉપર જતુનાશક દવાઓ -Antiseptics- ચોપડ્યા વગર તે વાપરવાની પ્રથા બધ થઈ આ સુધારો દાખલ કરવા બદલ જગત આપ્તુ આજે આ મહાપુરોહિત જાણી છે, પહેલા ઓપરેશન જોખમનો ધ ધો કહેવાતો હતો જ્યારે આજે સોમા પચાણ ઓપરેશન સફળ થાય છે તે આ સુધારાને જ આભારી છે

સર રોનાલ્ડ રોઝ-Rosvકે જે તાજેતર મા જ (૧૮૩૨) મૃત્યુ પામ્યા તેમણે મેક્સેરીઆનો જતુ શોધી કાઢ્યો અને આ જતુની ઉત્પત્તિ મચ્છરના ડંખમાથી થાય છે એમ તેમણે બતાવી આપ્યું

હવે તમને એક જ પ્રશ્ન રહેશે કે જતુ રોગ ફેલાવી શકે છે કે ની રીતે ? આનો જવાબ આપતા પહેલા આપણે જતુ શી ચીજ છે તેનો વિચાર કરવો પડશે

હું કહીશ કે આપણે મધા જતુઓ જ છીએ ત્યારે તમને હસવું આવશે, પણ સાચ વાત તેમજ છે આપણે માનવીઓ કાણ છીએ ? જતુઓ જ ખુબ મોટા ખુબ અકંનના બાળી આપણા આ મોગ દેખે વિકાસ Evolution એમોબા Amoeba નામના જતુઓની જ થયેલો છે આ જતુ-સીંદૂનીજ-પ્રોટોપ્લાઝમ

Protoplasm પાણીમા જ છી શકે છે અને ખરેખર પ્રોટોપ્લાઝમ જીવત વસ્તુ છે એવી પ્રતીતિ તેના એક બિંદુને સૂક્ષ્મદર્શક કાચ તળે તપાસી જોવાથી થઈ શકે છે પાણીમા આ જતુનું હવનચનન થાય છે તે ઉપરથી સહેજે સમજી શકાય છે કે આ આપણા જેવી કોઈ જીવની વસ્તુ જ છે

આમ છતાં આપણામાં અને જતુઓમા ભેદ તો છે જ. આપણી પ્રજનન reproduction ની દિવા નરમાદાના સયોગથી થાય છે, જ્યારે જતુઓની વસ્તી જીવી જ રીતે વધે છે જતુઓ પ્રાણી કરતા વનસ્પતિને વધારે મજાતા હોય છે શ્રી જગદીશચંદ્ર બોઝે સપ્રયોગ દર્શાવ્યું છે કે વનસ્પતિ જીવત વસ્તુ છે વનસ્પતિના આહુઓમા નીચા પ્રકારના જતુઓ જેટલો જીવ હોય છે અને તેથી જ તેની ઉપર એક નિર્જીવ પદાર્થો (લોખંડ, પત્થર જેવા) કરતા હવા, પાણી, પવન વિગેરેની જીવી અસર થાય છે વનસ્પતિમા ક્લોરોફીલ Chlorophyll નામનો પદાર્થ ગુચ્છવે હોય છે અને સૂર્યકિરણોની શક્તિથી એમાં જીવનો સચાર થાય છે પ્રોટોપ્લાઝમ જેવા જતુઓમા આ ક્લોરોફીલ હોવું નથી તેથી જતુઓ એક વનસ્પતિની ગણતરીમા પણ આવી શકતા નથી છતા જતુઓ પ્રાણી અને વનસ્પતિની વચગાળાની ઓલાદ છે એ વાત તો એકમ છે અતિસૂક્ષ્મ જીવત વીર્યકણો પાતળી દીવાનોમા પૂરાછને ગુચ્છ્યા એ સંકળ એ કે ગોળીઓ એ જે સૃષ્ટિ રચે છે તે જતુઓ છે જતુઓને માધકામ બેક્ટેરીઆ બેમીની, લોઅર ઓર્ગેનીઝમ વિગેરે બીન બીન નામે ઓળખવામા આવે છે જતુઓનું જીવન બહુ નીચી કોગિતુ છે જ્યાં જ્યાં ત્યાજ છી મહાન આ જીવો હોય છે કીડી મકેડા કે મચ્છરની જેમ આ જતુઓ અદિથી તદિ જન્મ શકતા નથી જો પડ્યા પડ્યા પોષણ

મળ્યા કરતું હોય તો તેઓ વરસ સુધી પણ
જીવે છે નહિ તો પોષણ વગર તેઓ ફક્ત
અડધા જ કલાકમાં મરી જાય છે

આ જ જુઓના આકાર પણ ચિત્રચિત્ર
હોય છે માધુકારકોપમાં જોવાથી આ આકાર
પારખી શકાય છે કોકો Cocco નામનો જ જુ
જનતાનાની ગોળી જેવો સાવ ગોળાકાર હોય છે
જ્યારે બેસીલી Uccalia નામનો જ જુ સેવ
ગાડીઆ જેવો લાંબો હોય છે ખીખ અનેક
વાકાચૂકા આકારના જ જુઓ પણ હોય છે

આપણે જ્યાં જ્યાં શુક્રીએ કંઈ વાખીએ,
નાક નશીળીએ ચૂમડા ફેડીએ, ચીપડા લૂછીએ
પેશાબ કરીએ શીંચ કરીએ ત્યાં ત્યાં આ
જ જુઓનું જોર જામે છે ગળદા અને નીટની
જેગા આપણે હાથે જ જુઓ હવામાં ફેંકીએ
છીએ આ જ જુઓમાનો દરેક જ જુ દગ વીચ
મીનીરે જો જ જુ રૂપે તૂટી જાય છે પગમાંથી
વાગે નીકળે છે અને તે જેમ તૂટી જઈને પાછો
જાવે જ રહે છે તેમ આ જ જુઓ પણ
જીવતા જ રહે છે આ રીતે એક જ જ જુઓથી
ચોવીસ કલાકમાં ૪૪૦૦૦,૦૦૦ જ જુઓ પે
ચાય છે આ જ જુઓ એટલા બધા સૂક્ષ્મ હોય
છે કે એક દીવામાંથી રેડીમાં આદવા પણ
જ જુઓ બુધીથી મર્દ રહે

આ જ જુઓ વાજનમાં ખુબ હલકા હોય છે
તેથી હવા અને ધૂળ બેગા ઉડી શકે છે અગ
ચતથી આપણા શ્વાસ વાટે ત્યાં આપણા
શરીરમાં દાખલ થાય છે શરીરમાં એકવાર
દાખલ થઈ ગયા પછી એમને તોષણ શોષણ
મળી રહે છે આપણા લોહી જેવા પ્રવાહીમાં
તેઓ આનંદથી જીવી શકે છે-વરસ જે વરસ
સુધી પાણી વગર જ જુઓ જીવી શકતા જાય
અને તે પણ હડા પાણીમાં જ તેઓ જીવી શકે
છે મગમ પાણીમાં તો તે બધા મરવા પડે છે
આપણી નોહીની ગરમી તેમને વીક માફકમ

આવે છે એટલે એમાં તેઓ અનમત રહીને
જીવી શકે છે

પણ લોહીમાં પડીને જ જુઓ બહુ કાવતા
નથી એમના કુશનો પણ લોહીમાં જ હોય
છે લોહીમાં રક્તકણો અને શ્વેતકણો નામના
જુદા જુદા પદાર્થો હોય છે હેમોગ્લોબીન
નામનો લોહનો યોગ લોહીને રાતો રગ આપે
છે જ્યારે ઓપ્સોનીન (Opsonin) નામનો
પદાર્થ આગળ જ જુઓને મારી નાખવાનું
કામ કરે છે જ્યારે લોહીમાં આ ઓપ્સોનીનનો
જ થે સારા પ્રમાણમાં હોય છે ત્યાં સુધી
જ જુઓનું કશું ચાલી શકતું નથી ઓપ્સોનીન
એ બધા જ જુઓને ખાઈ જાય છે જ જુઓનાં
સુડદા લોહીમાંથી જો કોઈપણ રીતે બહાર
કાઢી નાખવામાં ન આવે તો તે લોહીમાં
ઝેર ફેલાવે છે જેના પરીણામે આપણે માંદા
પડીએ છીએ અનમત લોહીના શ્વેતકણો આ
ઝેરનો સતત સમનો ક્યાં કરતા જ હોય છે
પરંતુ આ હાલનું પરીણામ ઘણીવાર ખરાબ
આવે છે જ જુઓ જે આ જગમાં જીવી જાય
છે તે લોહીમાં ઝેર ફેલાઈ જાય છે અને આ
ઝેર શરૂ થઈ પૂરી નીકળે છે જેનું જર તોવે રોગ
ગળામાં કાકડા કરે ચામડી ઉપર ધમી આપીને
ચૂમડા કરે, ફેફસામાં જઈ ખાસી કરે મથામાં
પહોંચી જાય તો માથું દુખાડે નાકમાં જાય
તો મંજેબમ કરે જેમાં કે આનંદમાં ભરાય
તો તાવ આણે આમ અનેક અગોમી આ ઝેર
ઉછળવાયત થયાની મુકે છે

ઝેરની આ ઉદ્ધવપાથને લેખે શરીરના જુદા
જુદા અંગોમાં લેહીનું દવાણું ઓછુવતુ ચાય
છે જેથી અગ તેનું સમતોલપણ યુમારી મેસે
છે અને પરીણામે અપાને દુખ થાય છે
શરીરના કોઈ પણ ભાગનું સમતોલપણ (Equilibrium)
ખરે છે ત્યારે તોરનું દવાણું
હલ્લ અને હાડની નાહી આગળ પણ ઓછું

વતું થાય છે. તેથી હૃદય અને નાડીના ધબકારા પણ વધવટ થાય છે. વૈદ ડાક્ટરો આ ધબકારા ઉપરથી રોગનું માપ કાઢી શકે છે.

જંતુઓનું ઝેર અને જંતુઓના મુડાં શરીરમાં ભેગાં થાય છે તે નિયમીત રીતે બે દરતવાટે શરીરમાંથી નીકળી ન જાય તો શરીરનું સમતોલપણું વધારે ને વધારે ખસતું જાય છે અને જે દિવસે શરીરનું મુખ્ય અંગ વધુ કે જ્યાંથી આખા શરીરને લોહી પૂરું પડે છે તે સમતોલપણું ગુમાવી બેસે છે તે દિવસે આપણું મૃત્યુ થાય છે. આટલા ખાતર દરત રોગ સાથે આવે તેની ખાસ કાળજી રાખવાની સચવા દરહંમેથ વૈદ, ડાક્ટરો આપતા રહે છે. આપણા દરતનો અડધો અડધ ભાગ તો બેક્ટેરીઆનાં મુડાં જ હોય છે. બીજા અડધા ભાગમાં ખાધેલા ખોરાક પાણીની રસાયણિક પ્રક્રિયાઓમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા પદાર્થો, આંતરડાની ખરાબ ગયેલી દિવાલો, કેદશીઅમ અને ફાસ્ટેટનાં ફાતરાં, નહિ પચેલી ચરબી, નહિ પચેલો મેદો અને પાણી એટલી ઘીએ હોય છે. આ બધી ચીજો શરીરમાં પડી રહે તો શરીરનાં અંગો વારાફરતી સમતોલપણું ગુમાવતા જાય છે અને રોગો ફાટી નીકળે છે મોટરની અક્ષેટ્ર કે દરીઆમાં ફૂલવા જેવા અકસ્માતોથી શરીરનું સમતોલપણું છેક જ ખસી જાય છે તેથી આપણું મૃત્યુ તુરત જ થાય છે, જ્યારે રોગોથી અમુક અંગો જ સમતોલપણું ગુમાવે છે તેથી મૃત્યુ નથી થતું પરંતુ ફક્ત તે અંગજ માંદુ પડે છે.

પરંતુ ઘણા રોગના જંતુ એટલા બધા ભયંકર હોય છે કે તે તુરત જ સમતોલપણું ખુજ ખસેડી દે છે. કાંચ, ટાઇફોઇડ, ફાલેરા, ન્યુમેનીઆ, મેલેરીઆ, કાલાઘેરીઆ, લોકલ્સ, મેનિન-જાઇટીમ વિગેરે દહોના જંતુ મનવદિહ માટે બહુ ભયંકર છે. એક જણને જ નથી મારતા પણ અનેકને મારે છે આવા રોગનાળા દહીંઓની

સારવાર કરનારાને પણ તેઓ રળગે છે અને તેમના શરીરનું પણ સમતોલપણું ખસી જાય છે. તેથી આવા રોગોને ચેપી રોગ કહેવાય છે. ચેપી રોગ ફાટી નીકળે છે ત્યારે પ્લેમ અથવા Epidemic થયો કહેવાય છે. ૧૯૧૮માં હિંદમાં આવે એપિડેમીક થયો હતો. ઇન્ફ્લુએન્સાથી છ લાખ માણસ આઠ દિવસમાં મરી ગયા હતા. પ્લેગના જંતુઓના ઝેરથી ઝામ ઉઘડી થાય છે અને આના આંચકા હૃદયનું સમતોલપણું ખસેડી મૂકે છે જેથી માણસ મરી જાય છે. પ્લેગના જંતુઓ ચોવીસ કલાકમાં ફેરડો ગણા વધી જાય છે.

આ અટકાવવા જંતુને મારી નાખે એવા પદાર્થોની રસી તુરત મુકાવી નેહએ, દરેક રોગના જંતુને હવે પૂરેપૂરા ઓળખી લેવામાં આવ્યા છે અને દરેકને મારી નાખે એવી દવાઓ - Antidotes પણ શોધાઈ ગઇ છે. તાત્કાલીક મદદ આવી ન પહેાંચે તો જંતુઓ અજાનેની સંખ્યામાં શરીરમાં પેદા થઇ જાય છે અને માણસનો જીવ લે છે. આટલા ખાતર પ્લેગ ફાટવાનો સંભવ જણાય તેવામાં જ રસી મુકાવી ફેપી થાય છે નાનપણમાં આપણા હાથ ઉપર રસી મુકાવી દેવામાં આવે છે તેનું કારણ આજ છે બળીઆ થયા પહેલા જ બળીઆનો સામનો કરે તેવા પદાર્થો શરીરમાં દાખલ ફરી દીધા હોય તો બળીઆ કદી થાય જ નહિ, કાળક્રમે બે એ પદાર્થ લોહીમાંથી કદાચ ઘોવાઈ જાય તો પાછા બળીઆ ચવાનો સંખવ રહે છે, તેવે વખતે ફરી રસી મુકાવી નેહએ.

આપણી સામાન્ય નિબકાળને પરોણાને જ આપણે લખંકર દહોના ભોગ થઇ પડીએ છીએ. વધારેખોરાક ખવાઇ જવાથી આપણે માંદ પડી જઇએ છીએ તે કરતાં વધારે અસ્વસ્થતાથી આપણે વધારે માંદ પડીએ છીએ. વધારે ખોરાકનું તો ફક્ત એ પરીણામ આવે છે કે આંતરડામાં દગાણ વધારી તે થોડુંક દુઃખ ઉત્પન્ન કરે

છે અને છેવટ દસ્તામાં અણુપચેરી ચરખી અને મે દો બહાર નીકળી જાય છે બીજી બાણુ અસ્ત સ્થિતાના પરીણામે શરીરમાં ઘૂસેલો જતુ તો પાસાવાર નુકશાન પ્તી મૂકે છે

દૂધ અથવા પાણીને વધરે વખત ખુલ્લુ મૂકી રાખવાથી અસખ્ય બેક્ટેરીઆ વધી જાય છે અને તેથી તેવા દૂધ ખાણી શરીરમાં રોગ ઉત્પન્ન થયે છે ગરમ અવસ્થામાં બેક્ટેરીઆ છત્વી શકતા નથી દૂધ અથવા પાણીને ગરમ કરવાથી બધા બેક્ટેરીઆ મૃત્યુશરણ થાય છે દૂધ ઠંડુ પડ્યું પડ્યું ફાગી જાય છે તેનું કારણ એ જ છે કે ઠંડા દૂધમાં ખુબ બેક્ટેરીઆ વધી પડવાથી દૂધમાં તેજામ ઉત્પન્ન થાય છે આ તેજામ દૂધની ચરખીને ફાડી નાખે છે (Lydrolysis) પરંતુ દૂધને જે ગરમ કરીશું તો તે ફાગી નહિ જાય કારણ કે ગરમ દૂધમાં બેક્ટેરીઆ મરી જાય છે પાણુ ઠંડુ પડતાની સાથે હવા અને ધુમ ભેગા બેક્ટેરીઆ પણ દૂધમાં ભળે છે અને ટૂંક મયમમાં તો તેમની વસ્તી ખુબ વધી જાય છે

પાણીમાં પણ આ પ્રમાણે જ બેક્ટેરીઆ વધી જાય છે બરફના ઠંડા પીણા પીનારાને શરદી કેમ થઇ જાય છે ? ઠંડા પાણીમાં શરદીના અસખ્ય બેક્ટેરીઆ છત્વી શકે છે તતુ પાણી ખુલ્લુ મૂકી રાખવાથી હવાના બેક્ટેરીઆને અદર આવવાનું આમત્રણ મળે છે જેતબેતામાં બેક્ટેરીઆ વધી જાય છે અને તે લોહીમાં દાખલ થઇ ને શરીરમાં શરદી ફેલાવે છે આગળ માટે હમેશા પાણીને ઉકાળીને બધા વાસણમાં ભરવું નિષ્કર્ષે ઉલાડા લોટાનું પાણી કદી પણ ન પીવું કારણ કે હવામાંથી કદ નહિ કદ નહિ ભેદે હાનિક બેક્ટેરીઆ તો અદર ફૂટી પડવાના જ જ્યારે અમુક સખ્યાએ આકેડો પહોંચે ત્યારે તે રોગ ફેલાવે છે હોટેનોલ્સ ખુબ મહેન બેરાક પાણી આ દ્રષ્ટિએ રોગને મોતરતારા જ કહી શકાય એમાં પચેના પાલામાં બીજો પાણી પીએ

અને એકનુ ખાધેતુ બીજો ખાય એ પણ રોગનો ફેનાવો કરવાની જરૂરીતો છે

આ ઉપરાંત અભિચારી બી પ્રકારે પણ રોગના જતુઓને ખુબ ફેલાવો કરતા હોય છે માદી અને પરમેના જતુ એવા બધા હોય છે કે અભિચારીઓના વાસ્તવરોને પણ એ ઊડતા નથી સીરીલીસનો રોગ વાસ્તમાં પણ ઉતરે છે માતુ જમાનામાં અમેરીકા જેવા દેશોમાં અભિચાર ખુબ વધી જવાથી ત્યાંની બીસ ટકા વસ્તી સીરીલીસના રોગ વાળી છે આ ઉપરથી એક લેખકે આધુનિક સરુનિ-મોડર્ન સીરીલીસેશન -ને-મોડર્ન સીરીલીસેશન-તરીકે વર્ણવી છે

વાગેવા ધાને ખુ તો મૂકી રાખવાથી પણ હવાના બેક્ટેરીઆ તેમાં પ્રવેશે છે અને લોહીમાં ભળીને આ જતુઓ સડો ઉત્પન્ન કરે છે વામી પાણી વડે ધા ધોવાથી પણ પાણીના બેક્ટેરીઆ ધામાં પ્રવેશે છે, તેથી ધા હમેશા ડિસ્ટીલ્ડ લોટરથી ધોવો જોઇએ અને તો અદર બેરીક એસીડ કે પોટાશીઅમ પર્મંગેનટ વગેરે જતુનાશક દા પણ નાખવી જોઈએ

જતુઓની આદની ભમકરતા જેવા બતા આપણને ધણા જતુઓ વગર ચાને તેમ ની Buzymes નામના જે જતુઓ આવે છે તે આપણી ધણી સેવા નાખે છે શેટલીના કણકે બાધ્યા પડી લોટમાંતો ડાયસ્ટેડ Diastate નામનો જતુ ચોળા મેદાને પચે તેવા રૂપમાં ફેરવી નાખે છે મહુડામાંથી દારૂ પણ જતુની મદદ વગર પ્તી મની શકેના નથો જતુઓ જ મહુડા કહોવાચરવાની ક્રિયા (Fermentation) ખાર પાડે છે

જતુઓની બીજી અગત્યની સેવા તો આપણા પેશાબને ખાનર તરીકે ઉપયોગી બનાવવામાં છે પેશાબમાં ચુરીઆ Urea નામનો એક પદાર્થ હોય છે તે તફાન નકામો છે પરંતુ જમીનમાં

ઉંડો ઉતરી ગયા પછી જંતુઓ આ યુરીઆને ફેલી ખાય છે અને તેમાં રહેલા નાઇટ્રોજનના યોગો જુદા પાડે છે. નાઇટ્રોજનના આ યોગો એતિવાહી માટે બહુજ ઉપયોગી છે. ખાતર માટે રસાયણોના પુષ્કળ સંસા છે. કારણકે નાઇટ્રોજનના વાળા પદાર્થો બનાવવાની સુરક્ષી પુષ્કળ છે. હવામાંના નાઇટ્રોજન યોગ રૂપે બાંધી લેવાનો પ્રશ્ન (Fixation of Nitrogen) ધણ વર્ષોથી રસાયણશાસ્ત્રીઓને મુંઝવી રહ્યો હતો. સૂરોખાર એ એકલીજ ચીજ એવી છે કે જે જગતના બધા નાઇટ્રોજનના યોગો પસ પાડે છે, પરંતુ સૂરોખાર તો ક્યાં સુધી પહોંચે? અહીં સદી ઉપરજ એક રસાયણશાસ્ત્રીએ જગતનો મતલબ વગાડ્યો હતો. એકજ સદી પછી સૂરોખાર ખૂરી જશે એટલે જગતનું બધું ખાતર ખૂરી જશે અને ખાતર ખૂરી જશે એટલે કશું અનાજ પાકશે નહિ અને જગતનો પ્રલય થશે. આ આગાહીમાં કશીજ અતિશયોક્તિ નહોતી. એ ભય સાચોજ હતો. પરંતુ હેબર (Haber) સર્પેક (Serpeck) વિગેરે રસાયણ-શાસ્ત્રીઓએ આનો તોડ કાઢ્યો અને હવાના આ જડવાયને એમોનીઆ, સાઇનેપાઇડ, નાઇટ્રાઇડ વિગેરે રૂપે બાંધી લેવાની રીતો શોધી કાઢી.

યુરીઆ આપણા શરીરમાં નવયોગોવાળા ખોરાકમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. જંતુઓ આ યુરીઆને પાછી નવયોગોમાં તોડી પાડે છે (Decompose) જેથી ખાતર પાછું થઈ રહે છે.

શરીરમાંના કેટલાક ઉપકારક જંતુઓ જો આ યુરીઆને નિયમીત રીતે પાખીમાં ફેલી શકે તેવા (Sobable) નવયોગોમાં તોડી પાડતા ન હોત તો આપણે છરીજ ન શકત. આપણું કહેવાતું કુદરતી મૃત્યુ આ યુરીઆને જ આભારી છે, નહિ તો આજમાં આજ ૧૯૦૦ વર્ષનું

આયુષ્ય તો આપણા બધાનું હોઈ શકે. યુરીઆનો જે થોડો ભાગ શરીરમાં રહી જાય છે તે જ્યારે પેટમાંના જરૂરીક જુલસ સાથે મળે છે ત્યારે તેમાંથી યુરીક એસીડ નામનો બચકર પદાર્થ શરીરમાં પેદા થાય છે. આ યુરીક એસીડનું પ્રમાણ જ્યારે શરીરમાં ખુબ વધી જાય છે ત્યારે આપણે મરી જઈએ છીએ. નખમાં ઘોળાં ચાકાં થાય, પગે વા-Gout થાય એ બધી યુરીક એસીડ શરીરમાં પેદા થવાની નીશાનીઓ છે. લીધીઆર્થરમાં આ પથરી પીગળી શકે છે બાકી બીજા કયામાં પીગળાને તે શરીરમાંથી બહાર નીકળી શકતી નથી. પેશાબ બંધ થવાથી પેટમાં યુરીઓ પડી પડી યુરીક એસીડમાં ફેરવાઈ જાય છે જેના પરિણામે શરીરનું સમતોલપણ ખૂબી જઈ આપણું મૃત્યુ થાય છે.

આ જંતુવાદ આજના વૈદક વિજ્ઞાનનું મહત્ત્વનું પ્રકરણ છે. લગભગ બધા જ ઔશાનિકાએ સ્વીકાર્યું છે કે બધા રોગોનું મૂળ જંતુઓ જ છે કારણ કે અખતરોઓએ પૂરવાર કરી બતાવ્યું છે કે શરીરમાં જંતુના પ્રવેશથી જ રોગ નામની ગરબડ ઉભી થાય છે. ૧૯૨૦ હવાપાણી અને ખોરાકનું તથા નીતિમય છવનનું સેવન કરનારને જંતુનો સ્પર્શ કરવાનો સમય જ નથી આવતો એટલે તેવા માણસને કદી રોગ થતોજ નથી. પણ આવા નિરોગી માણસો બહુ થોડા હોય છે કારણ કે કોઈને કોઈ માર્ગે જંતુઓવાળા પદાર્થો આપણા શરીરમાં દાખલ થાય છે જ અને પરિણામે એક જંતુમાંથી અનેક જંતુઓ જન્મે છે અને રોગનો ઉલ્લેખ થાય છે.

એક બાજુ આ આજે જંતુવાદ શરીરશાસ્ત્રીઓએ પ્રમાણભૂત ગણ્યો છે ત્યારે બીજી બાજુ તે આખા વાદને સાચ વાલીવાત ગણનારો વર્ગ પણ થોડા વર્ષોથી અમેરીકામાં અસ્તિત્વમાં આવ્યો છે, આ વર્ગ છે નિસર્ગોપચારકો-Naturo

Olimic૧-નો એ લોકોનું કહેવું એમ છે કે રોગોનું મૂળ જંતુઓ નથી પણ જંતુનું મૂળ રોગો છે, અને જંતુ તો સદા લાભકારક જ હોય છે. રોગ મટાડનારી કાંઈ મીજો હોય તો તે જંતુઓ જ છે, આમ છેક જ ઉધું તેઓ માને છે. પણ ત્યારે આ લોકો માટે મોટી સમસ્યા રોગનું મૂળ શું તે રહે છે. તેઓ માનતા મનાવતા ફરે છે કે અકુદરતી જીવન એ રોગોનું મૂળ છે. પણ ભક્ષા! આશ્ચર્ય તો એકનું એક જ ને? જંતુશાસ્ત્રીઓ અકુદરતી જીવનથી સ્તરિમાં શું થાય છે તેની શાસ્ત્રીય નોંધ ક્યાં પછી જનશ્રુતિ છે કે અકુદરતી ખાનપાનથી જંતુઓ શરીરમાં આવે છે અને તેમના ઘેરથી રોગ થાય છે જ્યારે નિસર્ગોપચારકો તો પેસા વિકટારીઅન યુગના ફિલ્સુફ હબર્ટ રોપ્સરના જ મંતવ્યની પુનરાવૃત્તિ કરે છે કે અકુદરતી જીવનથી રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. ફરી રીતે રોગ થાય છે અને શરીરમાં એવું તે શું થાય છે કે જેથી રોગ થાય છે તે સમજાવવા માટે તેઓ અસમર્થ છે કારણ કે શરીરના ફેરફારો સમજાવવા તેઓ પ્રાણી, વનસ્પતી કે રસાયણ શાસ્ત્રની મદદ લેવા ખુશી હોતા નથી. શાસ્ત્રોની મદદ જો તેઓ લે તો એ તેમને સીધીજાણના ડાખા કાનની જેમ દ્રાવિડી પ્રાણાધ્યક્ષ કરીને પાણું સ્વીકારવુંજ પડે કે અકુદરતી જીવનથી શરીરમાં કંઈક ગડમયજ થાય છે, રાસાયણિક પ્રક્રિયાઓની અથવા તો જંતુઓના ઘુમવની. આવું સ્વીકારવું ન પડે તેટલા ખાતર તેઓ ઉધું કહે છે કે રોગને લીધે જંતુઓ પેદા થાય છે. પણ ત્યારે રોગ રોનાથી થાય છે? હજારો સંશ્લેષી નિરાંગી સ્ત્રી પુરુષો એકાએક પ્લેગના ભોગ સાથી બને છે? શું તે બધા જ એકદમ અકુદરતી જીવન જીવવા માંડી જાય છે? ચોંકાવું જ દેખી શકાય છે કે પ્લેગના જંતુનો ફેલાવો જ આ સર્વે નિરાંગીઓને રોગી બનાવવા માટે જવાબદાર છે, બીજા કોઈ પંથુ મીજ આને માટે જવાબદાર નથી. જંતુશાસ્ત્ર દ્વંષ પીવાથી

રોગ થાય છે એમ કહેવાને બદલે નિસર્ગોપચારકો એમ કહેવું વધારે પક્ષદ કરશે કે અકુદરતી રીતે દ્વંષ પીવાથી રોગ થયો છે. પંથુ આવે એકનું એક. જંતુશાસ્ત્રીઓ સીધેસીધું કહી દે છે કે આ અકુદરતી રીત તે જંતુ. જ્યારે નિસર્ગોપચારકો ફક્ત અડધો જ ખુલાસો કરે છે. બાકી જંતુઓ જો રોગનું મૂળ ન હોત તો આપણે રોજ ખુશીથી જંતુવાળા ખોરાક ખાઈ શકીએ અને છતાં નિરાંગી રહી શકીએ, વસ્તુતઃ તેમ કરવા જતાં આપણે બીજાનું જ સેવવું પડે છે.

અલખત નિસર્ગોપચારકોનું મંતવ્ય માંદગીના યુગ માટે સંદિગ્ધ છે છતાં માંદગીના તેમના ઉપચાર ઉપાધી કોટીના છે. રોગના જંતુઓને મારી નાખીને શરીરની બહાર કાઢવા માટે એલોપથીના રસાયણક દવાઓ અને ઇન્જેક્શનના ઉપાયો ઉપરાંત નિસર્ગોપચારના દવા વગરના સ્વર્સ્ત્રાન, બ્યાબામ, મર્દન વિગેરે ઉપાયો વધારે સારા છે એ વાત નિયંત્રક છે પણ તેથી તેમનું રોગોના મૂળ વિશેનું મનસ્વ પણ ખરું છે એમ તો નહિ જ કહી શકાય. શરીરમાં પેદા થયેલા જંતુઓનો કોષપથ રીતે નાશ કરવાથી રોગ તો નાશુક થયજ; તેથી સ્વર્સ્ત્રાનથી રોગ નાશુક કર્યારે એમ ધારી લેવું એકું છે કે સ્વર્સ્ત્રાને જંતુઓ મારીને નહિ પણ બીજી રીતે રોગ મટાડ્યો છે. જંતુઓ ધારે કહેવાય છે તે વખતે તે જંતુઓ અગ્રીકૃષી પણ મારી શકાય છે, અને સ્વર્ક્ષિરલોચી પણ મારી શકાય છે. પોતાસંસ્થા પત્રોન્જેનટથી પણ મારી શકાય છે. પછી ત્રણે ઉપાય અજમાવનારા પોતપોતાની રીતને મહત્ત્વ આપવા જંતુ માર્યાનું ન સ્વીકારે તો કોણથી કંઈ થઈ શકે તેમ નથી.

આમ છતાં નિસર્ગોપચારકોનું મનસ્વ છેક કાંડી નાખવા જેવું છે એમ તો નથી જ. જંતુ ઉપરાંત રોગોના મૂળ તરીકે બીજી વસ્તુઓની સ્વીકાર પણ હેલા થોડાક વર્ષોમાં

થયેલો છે. ૧૯૧૨માં સર ગોલ્ડ હોપ્કીન્સે
Gowland Hopkins ફેટલાક એવા
રોગો શોધી કાઢ્યા છે કે જે વચર જંતુએ
પણ થાય છે. આવા રોગોના નામ સ્કર્વી,
રીકેટ્સ, બેરીબેરી વિગેરે છે. એ રોગોનું મૂળ
જંતુઓ નથી પણ ખોરાકમાં વીટામીન નામના
પોષક તત્વોનો અભાવ છે. સર હોપ્કીન્સે પૂર્વાર
કરી, બતાવ્યું છે, જે બાળકોને પૂરતું દૂધ,
કઠોળ, શાકભાજી, ફળફળાદિ પોષક તત્વોવાળો
ખોરાક નથી મળતો તેમને ઉપવા દઈ હાડમાથી
જ લાગુ પડે છે અને તેમના શરીરનો બાધો
પણ નબળો રહી જાય છે. આના પ્રકારના
રોગોમાં જંતુઓ જરાપણ હોતા નથી પણ

વીટામીનનો અભાવજે હોય છે.

આ પ્રમાણે રોગોના મૂળમાં ફક્ત જંતુઓ જ
નથી પણ ખીખ પણ ફેટલાક તત્વો જરૂર છે
પરંતુ જંતુઓનો હિસ્સો મોટો છે. મોટા ભાગના
દર્દી જંતુઓને જ આજારી છે, ખીખ ફેટલાક દર્દી
પોષણનો અભાવ, સખત શરીરશ્રમ, ભૂખ તરસ,
સખત ટાઢ તડકા વિગેરેમાંથી પણ ઉત્પન્ન થાય
છે પરંતુ જંતુની માંદગી નેટલી પ્રાણુધાતક
(Fetals) માંદગી ખીજ કાઢ પણ હોતી નથી.
ક્ષય, કેલેરા, મેનીનજાઈટીસ વિગેરે દર્દી આ વાતના
સાક્ષી છે.

ફૂલોનું મત

• શાસ્ત્રવિદીકૃત •

ફૂલોનું મત સંતને મન ગરુઃ-પાવિત્ર્યની પાંખડી
હેયાએ વિકસાવવા, સુભગ એ પાત્રે મધુ સ્નેહનાં
ઝાઢાયે ઉભરાવવા, અણ અણ પ્રણાંડના દેહના
આનંદે પુલકાવવા ચંદ્રિમલે એની તપે આંખડી.

૫૫. પૂજાલાલ

ગૃહપ્રવેશ: દિવ્ય'દી નારિકા

રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર

: અનુવાદક :

નગીનદાસ પારેખ

અંક બીજો

શાગનો એકરોડ

[બારણા પાસે શંભુ પડોશબુનો પ્રવેશ]

પડોશબુ : શંભુ કે ?

શંભુ : હા, મોટીબેન

પડોશબુ : જરા યતનને મળવું છે, માસી નથી એવવામાં—

શંભુ : શું કરશે ત્યાં જામને, મોટી બેન ?

પડોશબુ : નારોરના મહારાજને ત્યાં એક નોકરી ખાલી પડી છે મારા છોકરાને મળે યતનની પાસે ચિઠ્ઠી લખાવી.

શંભુ : મોટીબેન એ કદી નહિ બને. માસી ને જણ્યુંશે તો શવતાં નહિ રહીએ.

પડોશબુ : જણ્યુંશે શી રીતે ? હું ઝટપટ પાંચ મિનિટમાં—

શંભુ : માફ કરો, મોટી બેન, એ કદી નહિ બને.

પડોશબુ : નહિ બને ? તારી માસી માને છે કે અમારો એક લાગવાયો તેનો જાણેજ શવશે નહિ. આમ પોતાનો તો જરા વિચાર કરી ને. ધણીને ખાધો, એક પૂરી છોકરી તે પશુ મધ, બાપ મા કોઈને રહેવા ન દીધાં. હવે બાપી રહેયો છે આ યતન. એને પૂરા કરશે ત્યારે એ ખસશે. ત્યાં વિના એ મરવાની નથી. હું કહી શયું છું, શંભુ, નેજે માસી જ એને વળગી છે એટલે યતનની આશા નથી

શંભુ પેનો મને બોલાવે છે. તમે હવે જાઓ.
પડોશભુ. ગભરાઈશ નહિ, હું આ ચાલી.
[નય છે]

: ઓરડામાં શભુનો પ્રવેશ :

યતીન : (પનલાના અવાજથી ચમકીને) મણિ !
શભુ. બાબુ, એ તો હું શભુ ! મને બોલાવતા
હતા ?

યતીન : જરા તારી શેઠશીને બોલાવી લાવ

શંભુ કોને ?

યતીન તારી શેઠશીને.

શભુ તે તો હજી આવ્યા નથી.

યતીન : ક્યા ગયા છે ?

શભુ મીતારામપુર

યતીન આજે ગયા ?

શંભુ ના, આજે ત્રણ દિવસ થયા

યતીન તું કોણ છે ? મને શું આજે
જરાયર દેખાય છે ?

શભુ . હું શભુ

યતીન જરાયર બોનતો મારી મર્મ જૂન તો
નથી થતો ને ?

શભુ ના બાબુ

યતીન ક્યા ઓરડામાં છું હું ? આ શું
મીતારામપુર છે ?

શભુ . ના, કનકતામા એ તો આખો
ચૂચનો ઓરડો.

યતીન . બોલુ ના ? આ મધુ જૂકું નથી ?

શંભુ હું મારીમાને બોલાવી લાઉં

[નય છે]

: મારીનો પ્રવેશ :

યતીન . હું મરી ગયો નથી એ મારે શી રીતે
જાણ્યું, મારી ?

માસી : આ તું શું બોલે છે, યતીન ?

યતીન : તુંજ મારી મારી ને ?

માસી. તારે શું યતીન ?

યતીન : હિમિને બોલાવતે. તેને મારી પાસે બેસા
દે હમણા કેથે જાગ નહિ

માસી. આવ તો હિમિ, અહીં બેસ તો !

યતીન પેલી બસી બંધ કરાવીદેને, એ વાસ્તાને
માટે મગાવી છે ? એની હવે જરૂર નથી

માસી પત્થેને ઘેર લગ્ન છે, એ તો ત્યાં વાગે છે

યતીન. લગ્નની બસી ? એમા આટલું બધું રૂઠન
કેમ છે ? બિહાગ છે કે શું ? તને માગ રહ્યો
ની વાત મેં કહી કે નહિ મારી ?

માસી ક્યુ રહ્યો ?

યતીન મણિ જાણે ઓરડામાં આવવાને માટે
બારણું હમણેથી હતી કોઈ પથ્થુ રીતે બારણું
આટલાથી વધારે બિધક્યુ જ નહિ તે બહાર
જોમી જોમી એવા લાગી કોઈ પથ્થુ ઉપાયે અંદર
આવી જ ન શકી બહારે બોનારી પથ્થુ તેનાથી
મૂઠપ્રવેશ થયો જ નહિ નહિ થયો, નહિ થયો, નહિ
થયો (માસી નિરુત્તર) સમજ્યો છું માસી, સમજ્યો
છું હું દેવાળિયો છું મિ કુવ દેવાળિયો છું, મધી
જાણુથી આ ઘર પથ્થુ મધુ નથી—બધું વેચાઈ
મધુ છે, માત્ર પોતાને બોળવતો હતો

માસી ના, યતીન, ના, મમ ખાઈને કહું છું કે
તાગ ઘર સનામન છે—અખિન આવ્યો છે, જે
હરેતો હોય તો તેને બોલાવુ

યતીન : ઘર ત્યાં છે ? તે તો રાદ એઈ
ચક્રે, મારી માફક તે કોઈ જાણ નથી વરસોના
વન્નો બારણા પુના મળી છે બિધુ મધુ.
કેમ માગી ?

માસી બિધુ મધુનેતો મળી ! તાગ સ્નેહથી
બધું બધું મધુને

યતીન બેન હિમિ તું મધુને મગ ઓરડામાં
એક નિવન કાવ્ય વખત આવશે, ને તે

ઔરડામા પ્રવેશ કરશે તે દિવસે હું ગમે તે લોકમાં હરિશ તોપણ મને ખમર પડશે હિમિ, હિમિ !

હિમિ શુ, મોટાભાઈ ?

યતીન તારે માથે ભાર છે, બેન યાદ છે ને, ક્યુ ગીત ગાનાનું છે તે ?

હિમિ છે "અગ્નિ શિખા"

યતીન બેન, કાઈના ઉપર શુરસો કરીશ નહિ બધાને ક્ષમા કરજે અને મને જ્યારે સંભારે ત્યારે યાદ કરજે "મારા ઉપર મોટાભાઈ હમેશા હેત રાખતા આજે પણ રાખે છે" ખમર છે, માસી, મારા આ ધરમા હિમિના લગ્ન થશે, આપણા પેવા જૂના મકાનમા જ્યા મારી માના લગ્ન થયા હતા ત્યા તે મકાનને હું જરા પણ અહો નથી

માસી એમ જ કરશુ ભાઈ

યતીન માસી બીજે જન્મે તું મારી હોકરી થઈને જનમજે, તને કાઢી મોગી કરીશ

માસી શુ કહે છે, યતીન ? વળી પાછી જી થઈને જનમવાની ? તારા જ બોલામા હોકરા થઈને જન્મુ એવી જ કામતા કરને

યતીન ના, હોકરા નહિ છી તાતપણમા જેવી હતી, તેડી અનોડ સુદર થઈને તું મારે ઘેર આનશે હું તને શણગારીશ

માસી હવે લવરા ન કર, જરા બિંધી જા,

યતીન તારે નામ પાડીશ લક્ષ્મીરાણી

માસી એ તો કેં નવા જમાનાનું નામ થયું ?

યતીન ના, નવું નહિ તું તો મારે હમેશની જૂના જમાનાની તે તારા સુધાભયો જૂનો જમાનો લઈને તું મારે ઘેર આવજે.

માસી તારા ધરમાં કન્યાદાનનું દુખ લઈને આવવાની ઈચ્છા હું તો રાખતી નથી.

યતીન તું મને દુર્બળ માને છે ? માસી હું ખમાથી મને બચાવવા માગે છે ?

માસી આપુ, માતૃ તો ત્રીતું હૃદય, હું જ દુર્બળ છું એટલે તને બહુ જ બીની બીની બધા દુર્બોમાથી હમેશા બચાવવા માગતી આવી છું. પણ મારું શુ મળુ ? કઈજ કરી રાખી નહિ.

યતીન માસી, એક વાત ગવંતી કહી શકુ છું. જે મત્લુ નથી તેને માટે કરી મે બેચતાણુ કરી નથી, આખો જન્મારો હાથ જોડીને પ્રાર્થના જ કરી છે મિશ્રા જોઈતું નહોતું એવે જ મારે આટલી ધીરજ રાખવી પડી સત્ય પ્રાય હવે દયા મરશે—પેતુ કાણુ, માસી પેતુ મથુ છે ?

માસી કયા છે ? કાઈ તો નથી—યતીન

યતીન તું એકવાન પેના ઔરડામા જોઈ આવ, મે જાને—

માસી ના ભાઈ, કાઈ જણાવુ નથી

યતીન પણ મે રખડ જાગે—

માસી કંઈ નથી યતીન

ડાકટરનો પ્રવેશ

યતીન આ કાણુ છે એ ? ક્યાથી આવે છે ? મઈ ખમર છે ?

માસી એ તો ડાકટર

ડાકટર તમે એની પાસે રહેશો નહિ, તમારી સાથે બહુ જ બોલે છે

યતીન, ના, માસી જવાનું નથી

માસી વાટ ભાઈ, હું પેના જૂણામા જઈને બેસુ છું

યતીન, ના, ના, મારી પાસે મેમ મારો હાથ પકડીને. જાગવાન તારા હાથમા તો જ મને ચોનાઈ હાથમા લેવો

ડાક્ટર: વારુ ત્યારે, પણ બોલશો નહિ. પેટ્રી
દવા ખાવાનો વખત થયો.

યતીન: વખત થયો ! વળી બોળવવાને આવ્યો
છે ? વખત હવે હવે થઈ ગયો છે. ખોટી
સાંતવાનાની મને જરૂર નથી. વિદાય કરી દો-
જ્ઞાને વિદાય કરી દો. માસી, મારી તો માત્ર તું
છે કોઈ પણ મિથ્યા મારે જોઈતું નથી. ચાલ
જેન હિમિ, મારી પાસે જોસ.

ડાક્ટર: આટલો બધો ઉશ્કેરાટ સારો નહિ.
યતીન: તો હવે મને ઉશ્કેરશો નહિ

[ડાક્ટર જાય છે]

ડાક્ટર ગયા, હવે મારા યિજાના પર જોમ. તારા
ખોળામાં માથું રાખીને સૂઈ.

માસી: સૂ, ભાઈ જરા બંધી જા.

યતીન: બંધવાનું કહેશો નહિ. દહ પછુ મારે
જરા જાગવાની જરૂર છે સંભળાય છેને ? આવે
છે. હમણું આવશે. આંખ ઉપર કેટલું બધું ઘેન

ચડે છે ! ગોરજ લખ, ગોરજ લખ હતું મારું.
વાસરધરનાં બારણું બિઘડશે. હિમિ ત્યાં સુધી
પેહું ગીત.

(હીમી ગાય છે)

માસી : ભાઈ યતીન, જરા જો તો, એ-આવે.

યતીન : કાણ ? સ્વપ્ન ?

માસી : સ્વપ્ન નહિ, મણિ. આ તારા મસરા.

યતીન : (મણિ તરફ જોઈને) તું કાણ છે ?

માસી : જોળખાની નથી ? એ તો તારી મણિ.

યતીન : બારણું બધું બિઘડી ગયું ?

માસી : બારણું બધું બિઘડી ગયું.

યતીન : પણ પગ પર પેટ્રી શાલ નહિ જોઈએ,
એ શાલ કાઢી નાખ, કાઢી નાખ.

માસી : શાલ નથી. યતીન, વહુ તારે પગે પડી
છે. એને માથે દાખ દહને જરા આશીર્વાદ આપ.

પ્રિયતમાને

- ખગડપૂજી -

તહને નયન આ નમે !

અને હૃદય ના નમે !-નમન તો રહ્યાં દ્વૈતમાં.

ન સેવક ન સેવ્ય કો' અનંધ આત્મઅદ્વૈતમાં !

કયમે નમન હું કરું-તવ સ્વરૂપને શી તમા ?

કદીક દિલ ના ગમે !

અને જીવન કયાં લમે ?-વિવિધ કલ્પનાઓમમાં

પ્રિયે ! તવશું પ્રેમથી વિહરું સ્વર્ગશી લોમમાં !

ઘડીક રણચણી તું અસિ જાને રમે જોમમાં !

મહને વિરહ કાં દમે !

વિમોહિત બનું કયમે-સતત પ્રીતિપન્થે પળી ?

અને યનગનાટ શા જીવનકૃષ્ણની વાંસળી ?

ભલે હૃદય ના નમે જીવન તો રહું આ લગી !

વેણીભાઈ જ. પુરોહિત

વીર મેઝીની

શ્રી. 'વ'

“ તમારો પહેલો અને અગત્યનો ધર્મ માનવત્વ પ્રત્યે છે. એ જ્યાંસુધી નહિ સમજાય ત્યાંસુધી અદા કરેલી બીજી દુનિયાં અપૂરી જ રહેવાની જેઓ નીતિધર્મને કુદૃષ્ટ નાતબત્ત કે દેશ પ્રત્યેની ફજામાં જ પર્યાપ્ત થતો મારને છે તેઓ એક પ્રકારનો સાફડો અઢભાવ જ રાખાવે છે, જે અન્યની અને તમારી અધિગતિ ક’ છે. દેશ અને કુદૃષ્ટ એક વિરાળ વર્તુલમાં સમીજતા બે નાના વર્તુલો છે સીડીના એ બે રાત્રીઓના પગથિયા છે અને એ ચઢવા વિના આગળ વધાય જ નહિ. પણ એ પગથિયા પગ ફિચર બની જનાર દ્રષ્ટિ-વાનો ગણાય રાષ્ટ્ર એ આતંકરાષ્ટ્રિયતાનું સાધન માત્ર છે ”

મેઝીની

ને પોલીયને જ્યારે લોખંડાડનો લોહમુગટ માથે ધર્યો અને ધટાલીનો રાજહડ ધારણ કર્યો ત્યારે, જુન ૨૨, ૧૯૦૫માં, જીનોઆમાં મેઝીનીનો જન્મ થયો. એકદંધુસત્તાવાદમાં માનનારા રાજ્યોએ એકત્ર બની નેપોલીયનનું સ્વપ્ન ઉત્તરિલિજ કર્યું ત્યારે મેઝીની નાનો બાળક હતો. સુરોપમાં ભજવાતા નાટકમાંથી નેપોલીયનનું પાત્ર ખસી જતા ધટાલી ફરીથી એકવાર, નાના નાના રાજ્યોમાં વહેવાઈ ગયું ફરીથી એકવાર એસ્ટ્રીયન સત્તાની એટી તલે ધટાલી ગુગળાવા માડ્યું.

મેઝીનીનો પિતા વૈદ હતો અને વિશ્વવિદ્યાલયમાં શર્જાશાસ્ત્રનો અધ્યાપક હતો. તે સ્વરાક્રિયતા આગળ વધ્યો હતો. ૧૮૪૭માં થયેલી ક્રાન્તિમાં એણે ભાગ લીધો હતો ધટાલીની સ્વતંત્રતા વિશે અને બહુ આશકા હતી. ગજકારણમાં એ નિરાશાવાદી હતો મેઝીનીના દરેક ચરિત્રકારે એને અગત્યનું સ્થાન આપ્યું નથી, પણ એટલું ચોક્કસ છે કે એ કદી અધ્યાપક હિત્ય ચારિત્ર્યવાળો અને બહુ જ દયાભાવવાળો હતો. ગરીબ લોકો એને પૂજતા. ૧૮૭૬માં કોનેરા ફાની નીકળે ત્યારે એણે રાત અને દિવસ ખતભર દરદીઓની સેવા કરી હતી. ખુદ ધટાલીના રાજ્યએ એની આ સેવા માટે મુક્ત કરે પ્રસંગમાં ફરી હતી મેઝીનીની માતા સુંદર અને શુદ્ધિમાન હતી પોતે ફેરોનીક ધર્મમાં માનતી અને

અને તેથી પોતાની નણ્ય પુત્રીઓ અને પુત્રને ઝેજ ધર્મના સંસ્કાર આપ્યા હતા. એની ઉંડી ધર્મશ્રદ્ધા, એનાં મેઝીની ઉપરના પત્રોમાં ઝળી ઉઠે છે. સ્વીટઝર્લેન્ડમાં મેઝીની ન્યારે સંતાતો ફરતો હતો ત્યારે એક વાર તેની માતાએ તેને લખ્યું હતું, “તને શ્રદ્ધા નથી, મારામાં એ ભરપૂર છે. ઇશ્વરે તને એના ફિરત્તા તરીકે ચૂંટ્યો છે. માનવજાતના કલ્યાણકરોમાં તારું નામ અમર રહેવા સર્જાયું છે. આ વાતમાં મને જરાયે શંકા નથી. ઇશ્વરનું એ નિર્માણ છે.”

શરૂઆતના પાંચ વર્ષે મેઝીનીએ કરોડના દર્દથી પીડાતાં પચારીમાં જ શ્રદ્ધા હતા. આ માદગાં દરમિયાન એની બુધ્ધિએ અસાધારણ વિકાસ સાધ્યો. માતાના સતત સહવાસે જે અસર જન્મી તે આજીવન ટકી રહી. ‘અપૂર્વ શ્રદ્ધા’ ના ખીજનું આરોપણ આ અરસામાં થયું.

૧૮૨૭ માં તેને ઉપાધી મળી. એજ વર્ષમાં કોર્પોરેશનના ક્રાન્તિકારી મંડળનો તે સભ્ય બન્યો. ધંધા તરીકે અંજી વકીલાત સ્વીકારી હતી અને તેમા સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી. પણ એથી યે વધુ ખ્યાતિ ‘એન્ટોલોજી’માં પ્રગટ થતા એના તેજસ્વી નિબંધોએ આપી. ૧૮૩૦ માં ક્રાન્તિકારી મંડળનો ખૂદ સરદાર ખૂટ્યો. યોગનાઓ બહાર આવતા ક્રાન્તિકારોને પકડવામા આવ્યા. ત્રણ મહિના સેવાનાની એકાંત ઓરડીનો એ ફેદી બન્યો. ૧૮૩૧ ના જાન્યુઆરીમાં એ છૂટ્યો અને દૈનિકાલ બન્યો.

સેવાનાના ફેદીજીવન દરમિયાન એની સાચી શાંતિઓ જામત બની. વેરણહેરણ પહેલાં વિચારો એકાકરણ પામી ચોક્કસ રૂપમા પલટાયાં એના રજકીય અને તાત્કીક વિચારોના મૂળખૂત સિધ્ધાન્તો અહીં જન્મ્યા. આમ ફેદી જીવનથી જ એના જીવનની સાચી શરૂઆત થઈ અને ૧૮૭૦

માં જેજટાના ફેદીજીવનમાં એના જીવનનો અંત આવ્યો. પીસામાં, માર્ચ ૧૦, ૧૮૭૨માં એ મૃત્યુ પામ્યો.

મેઝીનીનાં રાજકીય જીવનનો પહેલો તખ્તકો એટલે ૧૮૩૦-૩૭. આ સાત વર્ષ દરમિયાન એણે પ્રથમાં પોતાના વિચારોનો પ્રચાર કર્યો. ૧૮૩૧ માં માર્સેલ્સમાં ‘નવયુવાન છટાસી’ નું દળ ઉભું કર્યું. યુવક પ્રવૃત્તિનો આઘજનક મેઝીની છે. નવયુવાનોના આવાં મંડળો હારા વિચારોનો, આદર્શોનો પ્રચાર કરી અગિયવ છટાસી ઉભું કરવાની એની મહત્વાકાંક્ષા હતી અને એ મહત્વાકાંક્ષા પાર પડતાં સ્વતંત્ર છટાસી હારા સમસ્ત વિશ્વમાં લોકશાહી ઉભી કરવાની એને ઉમેદ હતી. આવા ઉચ્ચ આદર્શથી પ્રેરાઈ ‘નવયુવાન જર્મની’ ‘નવયુવાન પોલાન્ડ’ ‘નવયુવાન સ્વીટઝર્લેન્ડ’ છટાસી મંડળો ઉભાં કરી ‘નવયુવાન યુરોપ’ માં કેન્દ્રસ્થ કર્યાં હતાં.

કેજવણીની દૃષ્ટિએ આ પ્રવૃત્તિ જોતજોતામાં ચારેકાર ફેલાઈ ગઈ અને બહુ જ મરૂળના પામી. લોકોમાં એ એટલો તો આદર પામી હતી કે આજે પણ ક્રાન્તિકારી રાજકારણની એને કવિના ગણવામાં આવે છે. સ્વપ્નોને સંધરનાં, અતુલ બળવાળાં ધુરંધર રાજ્યો સામે ઝૂઝતા મેઝીની માટે આ એક અભૂતપૂર્વ વિજય હતો. એના લેખો જાની રીતે છટાસીમાં પ્રવેશ પામતા, જાની રીતે છટાસીમાં જ છપાતા અને લોકો આતુરતાથી અને લાવપૂર્વક એને વાંચતા. ન્યારે એની સરસાનો વેલો લોગમાડીથી સીંગીલી પહોંચ્યો ત્યારે એના વિચારોના લાવાએ લગભગ આખા યુરોપને સળગાવી દીધું હતું. જે ન્યોત એણે જગાવી હતી તે દંડ, ફેદ કે કાંગીથી હોલવાય તેમ નહોતી. એ વખતે ખલાસીનું કામ શીખતો વીર જેરોઆલ્ડી મેઝીનીના વિચારોથી આકર્ષ્યો અને ક્રાન્તિના પંથમાં લાગ્યો. એ લખે છે:

“મારી આખ મામે ત્યારે કોઇ દિવસ તેજ
જળકી ઉઠે” વહાણમાં વેપારી માનને બદલે
મને કોઇ ખુદાઇ ખીદમતગાર દેખાયો અને
કિસ્તાની પવિત્ર તનવાર દેખાઇ.” મેઝીનીએ
ઈટાલીયનો ધ્યાન હક નહિ પણ ધર્મ તરફ,
સ્વાર્થ નહિ પણ સિંધાન્ત તરફ બલ્લિષ્ઠ
બલિમાન નહિ પણ માનવજાતની સેવામાં જ
તરબેરા અને રી મજૂરીયા તરફ દેખ્યું” દેશજને એ
એનો પહોર બેસ ઝીલ્યો. ઈટાલીયન એકતા
અને ગાડપણ એ બન્ને એકબીજાના જ્યારે પર્થાય
શબ્દો ગણાતા હતા ત્યારે એ ગાડપણને જ પોતાના
ધર્મ તરીકે સ્વીકારી એણે ઇટાલીના એક છેડેથી
બીજે છેડે એ એકતા આપત કરના ઝડે ઉપાડ્યો.

આવી કમ્પ કરતુ જોઇએ કે નવયુવાન
ઇટાલી રાજ્ય કાન્તિમાં નિષ્ફળ નિવડ્યુ કમ્પ
મિત્રોએ, કમ્પ સગાઈઓએ નાયકના શબ ઉપર
વિશ્વામ રાખી જીવન રંગોળી દીધા. કાન્તિકારો
નિષ્ફળ નિવડ્યા આ નિષ્ફળતા માટે થયે અરો
મેઝીની પોને જવાબદાર હતો ઇટાલીન સરકારે
મેઝીનીને ફારોએ લગાવવાનો હુકમ છોડા દતો.

એના જીવનનો બીજો તમકો (૧૮૩૭-૧૮૪૮)
બહુ જ અગત્યનો છે એ વખતે તે લડનમાં હતો
માર્ગમાં ઘેરાયો હતો લપર કરજદારની તલવર
લટકતી હતી પણ મુસ્કેનીમાં જ એનું ખરું હૃદય
પ્રકટ થતુ એણે નવુ જીવન શરૂ કર્યું હોટેલમાં
કામ કરતા ગરીબ ઇટાલીઅન બધા મારે એણે
સાવિશાળ શરૂ કરી એમના હિતનું રક્ષાય કરે
તેનું એક મડગ ઉઘુ કપું. ઇટાલીન મમ મોનું
મડગ શરૂ કર્યું ધીમેધીમે પણ મક્કમ થયે વૂંદ
રાજકિય તારોને એણે સાધવા મડગા ફરીથી જે
જાગ એણે પાછરી તેના તાણનાણા અમેરીકા
માન્ટા અને કોર્શીકા સુધી લખાણ પત્રો અને
પત્રિકાઓ દ્વારા કાન્તિનો પ્રચાર એણે શરૂ કર્યો
પુત્રના આ પરાક્રમે પિતાને અશક્ત બતાવતા હતા
ધર્મથી ધારના પૈમાને હિસાબ મળતો નહોતો

અને મો પણ કેમ? પૈમાને ઉપયોગ ગરીબો
અને પ્રચારકામમાં થઇ ગયો હતો પિતાએ એને
રાજકારણ મુખી દબા શક્તિમાં પડવાની સનાહ
આપી કાર્લાઈન એનો પરમ મિત્ર હતો એનો
પિતા જ્યારે એના કાયેને ઉનારી પાડતો ત્યારે
કાર્લાઈન એ મર્યો દ્વારા ઉભી થવાની અભિનવ
સુઘિતો વિચાર કરતો અને મેઝીનીના દરેક કાર્યને
રેક આપે. જીવનના ધખતા રણમાં એની વીરડી
હતી એક માન એની માતા માતા ઉત્સાહ અને
ધન ગમે આપતી

ત્રીજા તબક્કાની શરૂઆતમાં (૧૮૪૮)
કાન્તિનું એક જગર મોજુ કુપમાં ફરી વડ્યુ
અદાર અદાર વર્ષ સુધી પરદેશમાં રજા પછી
એણે જનમજૂમિમાં પગ મૂયો સમગ્ર દેશ એને
વધાવ્યો. રાજવીને પણ આપ્રાપ્ય એવું ભારે
દન ના ભર્યું માન દેશવાધવોએ એને આપ્યું.
રાષ્ટ્રીય પ્રજાશાહીવદ જો કે સફળ ન થયો તો
પણ ‘અન્ય ડી શેમ’ નું એનું સ્વપ્ન સિંધ થયું
રાષ્ટ્રની વ્યવસ્થા મો નિમાયેરી પ્રધાન નિષ્ફળમાં
એ મુખર હતો એની સત્તા મરમુખ માર જેટલી
હતી એને હતો ને ન ઝીનાતે-એની જુદીની
તેમ રિવતા સૌ કાંઈને આજીવેની > ની મદતા
સૌ કોઈને સ્વીકારી પાતી એ કોઈ વપ થના
ત્રોમે જે રાજનિત નરોણુ જોયુ તે મેઝીનીએ જીવેત
જોતામાં એને આપ્યું છે > પામસ્ટેને પણ કમ્પુ

પણ કાન્તિએની સફળતા મદજ જ મળી
હોય તો કાન્તિ રહે જ રાની ૭ હારના પોષે
ધર્મવિરોની મદાય મળી એરટીઆ આ યુ
નેપ સ આ હુ સ્પેઇન આબુ કાન્સ આપુ
કાન્તિયો દ્વાર્યા ફરીથી એકવાર મેઝીનીએ
ઇટાલીને સલામ કરી ફરીથી એકવાર તે લડન
માં આવ્યો મિત્રોએ એકમ મળી રાજમરણ
મુખી દેશ સમજરો એની કનમની તેજરિવતા
સોને પશ્ચિન દતી મહિતમાં પડે તો એ
કનમ કમ્પ અમરુતિમાં મુખી જાપ એવી

આશા હતી પણ મેઝીનીની પ્રકૃતિજ એવી હતી કે જેમ જેમ તેને હાર મળતી તેમ તેમ એનામાં નવો પ્રાણ સંચરતો. માયાના વાળ રૂની પુણી જેવા થયા હતા, શરીર ખખડી ગયું હતું પણ આત્મા અણનમ હતો. સ્વાતંત્ર્ય પામવાને કરેલાં એકેએક યુદ્ધમાં એ હાર્યો હતો એની એકેએક મુક્તિ નિષ્ફળ નિવડી હતી. દરેક વખતે જીવ મહામુશ્કેલીએ બચ્યો હતો. વિનિતો ને મન એ લોકદુરમન હતો. પણ લોકમાનસમાં એની મૂર્તિ કેતરાઈ ગઈ હતી. કેવાઉરે કમ્પ્યુનું છે કે મેઝીનીને પહોંચી વળવા એને આંતરિક વ્યવસ્થા હાથમાં લેવી પડી. મેઝીનીની જ મમ-રૂત કાર્યક્રમ એણે અપનાવી લીધો. મેઝીનીમાં દષ્ટિ હતી, કમ્પના હતી તો કેવાઉરમાં કાર્યક્ષેત્રના અને તત્પરતા એટલી જ પ્રખળ હતી.

૧૮૭૦માં એણે છેલ્લો પાસો ફેંચ્યો. પણ ક્રાન્તિની યોજના નિષ્ફળ નિવડી એ પકડાયો, જેલમાં પૂરાયો અને છૂટ્યો. ઇટાલી અને રોમ એકત્ર થયા પણ એનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું. ૧૮૭૨માં એ મરણ પામ્યો.

તે આજીવન કુંવારો હતો. ગીયુદીરાના સંદિ-લી સાથેનો ગાઢ મૈત્રી લગ્નમાં પરિણમશે એમ સૌ માનતું પણ એ ન બન્યું. રાજકારણમાં એ

પડ્યો ન હોત તો ઇટાલીયન સાહિત્યના અમર સ્વામીઓમાં એનું સ્થાન અનોખું જ હોત. એટલે-ટલી રચનાપટ છતાંયે એ ધણું લખી ગયો છે. વીક્ટરચુઓ અને ડાન્ટે ઉપરનાં અભ્યાસ પૂર્ણ નિબંધો, શ્રદ્ધા અને ભાવી, યુરોપનો લોકશાહી પર વિચારો, માનવીના ધર્મો ઇત્યાદી કૃતિઓ દ્વારા આજે પણ તે વંદનિય રહ્યો છે.

એનું આખું જીવન સ્વપ્ને સર્જવામાં જ વીત્યું હતું. ભૌતિકવાદનો એ કટો શત્રુ હતો. સ્વપ્નોમાં એ જીવતો. એ માનતો કે ઇશ્વર એક છે, માનવગત એક છે, મંરૂતિ પણ એક જ છે, લીંગ એક નેશન્સ અસ્તિત્વમા આવી તે પહેલાં સાઠ વર્ષે એ એનાં સ્વપ્નમાં જીવતી હતી. દરેક દરેક પ્રજા એક એકમ રૂપે એ લીંગમાં હોય, દરેક દરેક પ્રજાનું એકમ સમસ્ત માનવગતનું હિત સાથે એની એની મુશદ હતી. આજની લીંગ એને કેટલે અંશે સતોષી શકત એ પ્રશ્નનો ઉત્તર દીવા જેવો દેખાય છે.

અને છેલ્લે, આજનું સ્વતંત્ર ઇટાલીનું રાજતંત્ર એને કેવું લાગત? મુખેલીનીની મહત્વાકાંક્ષાને એ ક્યા શબ્દોમાં વર્ણવત? આજે એ હોત તો પણ એના દેશ એને દેશપ્રેમ જ આપ્યો હોત.

આ લેખ

: સચ્ચરા :

“ પોતીકું તેજ ક્યાં છે, શશિચર લમતો આમ દેખાય તોયે ?
વતે કાળો કદંગો, પણ રવિકિરણોને હરી એ સુકાય.”
એવો આશો ! મૂડી ત્રિહુવદન પદે અદિકા જે જનોએ
ત્યાગી આનંદકારી. સુજન ! વદ, મહામૂર્ખ એ ના ગણાય ?

પૂજાલાલ

સંસ્કૃતિનો સમન્વય

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાગોર

જે યુગમાં કુદરતી વિધિને હદાવવા અસાધારણ શૌર્યની જરૂર પડતી અને માનસિક અંતર દૂર કરવા ઉચ્ચ પ્રકારના નૈતિક બળની જરૂર પડતી એવા યુરોલીના યુગમાં પણ ચીનની પ્રજા અને ભારતવર્ષની પ્રજા વચ્ચે સંબંધ બંધાયો હતો, એ યુગમાં આ પ્રજાઓ આધિપત્ય માટે સમરમિયુમાં ભેગા થતા કુરુમનોની આક્રમક નહોતી મળી, પણ ઉમદા મિત્રો તરીકે મળી હતી. તેઓ મિત્રોની આક્રમક ભેટ સોમાદની આપણે કરવામાં ગૌરવ લેતા ધીરે ધીરે એ સંબંધ શિથિલ થતો ગયો. બંને પ્રજાઓએ એકબીજા તરફ ઉદારીનશક્તિ ધારણ કરી અને એ ગાંઠ સંબંધ કાળે કરીને સાવ બુદ્ધિમંત્ર ગયો. આજે કરીને આપણા જુના મિત્રોએ આપણને બોલાવ્યા છે અને એ બુદ્ધિમંત્ર ગયેલા સંબંધને ફરી તાજે કરવા ઉદારતાથી પોતાનો હાથ લગાવ્યો છે.

ખરેખર, આજનો દિવસ મારે મારે મહાન દિવસ છે. જે દિવસની હું લાંબા કાળથી રાહ જોઈ રહ્યો હતો. જેની હું જન્મતા કરતો હતો એવો આ દિવસ છે. આજે હું આપણી પ્રજાવની જુનકળમાં આપેનો એક પ્રાચીન કાલ ફરી તાજે કરવા શક્તિમાન થયો છું. એ પ્રાચીન કાલ શું હતો ? એ કાલ હતો ચીનની પ્રજા અને આપણી પ્રજા વચ્ચે સરકૃતિ અને મિત્રતાનો સંબંધ બાળવી રાખવાનો. એ સંબંધના મૂળમાં આપણા પૂર્વજોએ અદ્ભુતસો વર્ષ પહેલાં અખૂટ ધૈર્ય અને બલિદાનના જાળ સીંચ્યા હતાં. ભારતવર્ષની જીવન-સંસ્કૃતિનો પ્રવાહ પર્વતો અને રણો એવાગીને દરતા એ દેશમાં ફરી વળ્યો અને ચીનનાં ભોક્ષકલને ભીંજી દીધું હતું. થોડાં વર્ષો અગાઉ જ્યારે હું ચીન ગયો હતો ત્યારે એજ પ્રવાહના જીવંત સ્પર્શનો આહવાદ મેં પણ અનુભવ્યો હતો.

એ વખતે મને એ ઉમદા વીરોએ આદેશી મહાન યાત્રાનું સ્મરણ થયું. પોતાની શ્રદ્ધાને જીવંત રાખવા તેમણે કેવાકેવાં સંકેતો વેંચ્યા હતાં

પ્રાણીમાત્રને જોડતાર પ્રેમતત્વનો સાક્ષાત્કાર કરવા, આત્માની મુદિતના આદર્શને સિદ્ધ કરવા તેમજ ઘર તંત્રમાં, ઘરના મીઠાં સંબંધો તંત્રમાં, સ્વજનો અને સ્નેહીજનોના સહવાસ તંત્ર એવેરૂઢાએ દેશવંશ સ્ત્રી-કર્મો, અને કેટલીએ વાર જીવનાં જોખમ પણ એડ્યાં. એમાંનાં ઘણા મૃત્યુને જોણે પોદયા એમનું કંઈ નામ નિશાન પણ ન રહ્યું. માત્ર થોડાક જણ પોતાની આપની કહેવા જીવતા રહ્યા.

એમાંનાં જીવનની કથા લૂગર અને ધાડપાડુના જીવનની કથા જેવી ન હતી. એમની યરવંરતા અને હિંમત લૂંટ અને ધાડની કુરુપતાને લાંછી છે. એમની કથા તો પ્રેમ અને ગાનની લહાણી કરનાર યાત્રાળુઓની કથા જેવી હતી એ કથા તેમના પગખાનોની સ્થિતિમાં કહી ન બૂમ્બા એવી હાપ મૂકતા ગયા છે. એક માનનીય પ્રજ્ઞના પ્રતિનિધિ તરીકે જ્યારે માર્ગ રસગત કરવામાં આવ્યું ત્યારે મેં એમાં તેમની જીતકથાનું પ્રતિબિંબ જોયું. આપણા પૂર્વજો પોને મેં જેવી અચિંતાશી મિશ્નિધ્યોના નિશાન પાછળ મુકતા ગયા એ જોઈ હું મગજ થયો. ખીજ આજુ એ મહાન ઐતહાસિક મંથનને સેંકડો વર્ષથી આપણે બૂંસી નાખ્યો એ જોઈ માર્ગ માથું શરમગી નીચું નથી ગયું.

મારા મીના પગમનોને મેં એ પ્રમંજે કહેલું “મિત્રો, આપણી પરચેતા અવહારનો માર્ગ-જે ત્યા પડેલો જ છે-ને ફરીથી ખુલ્લો કરવાનું તમને કહેવા અહીં આવ્યો છું. જે કે એ માર્ગને આજે વિસ્મૃતિના જતાંજાંબરાયે ઢાંકી દીધો છે છતાંયે ફરી એ પી રેખા દો શોધી શકાય. મારા પૂર્વજોની પામે જે જગત હોતો તે મારી પામે નથી. એમાં પામે જે જ્ઞાન હતું તે જ્ઞાન હું ધગવતો નથી. આ મંદિરને ફલદાયી જતાવવા માટે જે જીવમિશ્નનું જ્ઞાન જોઈએ તે મેં જોખ્યું નથી. અમે, ભારત-વર્ના લોકો એક

પરાજિત પ્રજા છીએ. અમારી પાસે નથી રાજકીય શક્તિ, નથી લશ્કરી શક્તિ, કે નથી વ્યાપારી શક્તિ તમને અમે કૌતિક દ્રષ્ટિએ થી મદદ કરી શકીએ કે શું નુકશાન પહોંચાડી શકીએ એ અમે જાણતા નથી; પણ સદ્બાએ હજીયે તમારા યજમાન તરીકે, તમારા પેરાણ તરીકે, મિત્ર તરીકે કે ભાઈ તરીકે અમે તમને જરૂર મળી શકીએ. ઇચ્છેરૂઢાએ એમ થાઓ. જેમ તમે અમને આમંત્રણ આપ્યું છે તેમ હું પણ અમને તમારે ત્યાં આવવાનું આમંત્રણ આપું છું. અમારા દેશમાં મેં એક સંસ્થા સ્થાપી છે; એ વિશે તમે સાંભળ્યું હશે કે નહિ તે હું નથી જાણતો. એ સંસ્થાનો એક આશય તો ભારતવર્ષ જગતના તમામ મંદિરોનું સહકૃતિથી સંગત કરે એ છે. આજે આપણા માર્ગમાં જે અંતરાયરૂપ લગે છે તેજ આવની કાસે સરજ માર્ગનું નિમિત્ત બને. આપણામાં રહેલી ભિન્નતાઓ દારા જ આપણે એકતા પ્રાપ્ત કરીએ. કારણ કે એવી ભિન્નતાને કહી બૂંસી શકાય નહિ એ વગર જીવનરની કિંમત પણ જોઈ થઈ જાય. જગતની નમામ પ્રજાઓ પથમ પોતાનું અસ્તિત્વ સાચવતાં છતાંયે એકતા તરફ પ્રયાણ કરે આપણે નિહાં એકમરમ પણ નથી જોખ્યું પણ જીવંત એકતા ઇચ્છીએ છીએ.

આવી એકતા તરફ પ્રયાણ થઈ રહ્યું છે અને ચીનમાંથી ફેટલાક મિત્રો મિત્રતાવના અને સહકારની બેઠ લઈને અહીં આવ્યા છે. આજે જે મંદિરની ઉદ્ધાટનક્રિયા થવાની છે તે જાને પ્રજા વચ્ચેના સંબંધનું મધ્યબિન્દુ થશે અને જાને વચ્ચેની ઉંચર સમજણનાં ચિહ્ન રૂપે રહેશે. કાળના ગેહલુની સાથે જાને પ્રજા વચ્ચેના સંબંધ થશે જશે. ચીનમાંથી વિવાદોંઓ અને અજાણીઓ આવશે. આપણાં જીવનમાં ભાગ લઈને ને એમાંનાં જીવનમાં આપણને સ્થાન આપીને આપણો જ એક વિભાગ હોય એમ તેઓ રહેશે. દર દર સૈકાઓથી આપણી પ્રજાઓ વચ્ચેના

વ્યવહારનો જે મહાન માર્ગ બુદ્ધિ ગયો છે તેને ફરીને સ્થાપિત કરવામાં મનઃ કરશે એ એકજ ઉદ્દેશની સિધ્ધિ માટે તેઓ તન મન અને ધનની તમામ શક્તિઓ ખર્ચી નાખશે કારણ કે જે વ્યક્તિઓને માનવજાતની એકતામાં શ્રદ્ધા હોય અને એની સિધ્ધિ માટે જે જાનફોંસાની કરવા પછી તૈયાર હોય તેવી તમામ વ્યક્તિઓને પછી તે પૂર્વની હોય કે પશ્ચિમની હોય આ વિશ્વભારતીમાં રચાન રહેશે

કદાચ એવું ધારવામાં આવશે કે રૂ. ૨૦, આમેટ અને વિમાનોથી ગુણાયેલી આ દુનિયા અને પરચરગી પ્રજાસાગ્રા તેના મોટા શહેરોમાં આવા આમત્રણ ઉપરજ ના જ હોય છે પણ આજે જે જાતના સંબંધો બાધવામાં આવે છે તે મોટા ભાગે કૃત્રિમ હોય છે અને તેના સંબંધો જ માનવજાતિની એકતા સાધવામાં ભૌતિક વિશેષ કરતા વધારે આડા આવ્યા છે એટલું જ નહિ પણ ક્યારેક ક્યારેક આપણા દુર્ભાગે દુરમનાવ પછી પેદા કરી છે આપણને એ કંઠવા મત્સ્યોને જાનઅનુભવ થયો જાય છે કે કૃત્રિમ નિકટતા આપણી વચ્ચે જે જૂનાઈ ઉભી કરે છે તે જૂનાઈ નીજ એક પણ વસ્તુ કરતી નથી લોકો એકબીજાના માર્ગમાં આડા આવતા અને એકબીજાને કચડતા હોય એમ લાગે છે આપણે એકબીજાને કાંતે મુમાફર તરીકે મળીએ છીએ અથવા તો એક બીજાના રૂપમાં લૂટાર તરીકે મળીએ છીએ બંને રીતે આપણે તો સાચા માણસના જીવનની માન સંસારને જ સ્પર્શી શકીએ છીએ

આપણે એક જગતમાં રહીએ છીએ તમામ રાષ્ટ્રો મુખ્યત્વે એ વર્ગમાં વહેંચાઈ ગયા છે એક, બીજાની સ્વતંત્રતાને હરી લેવારો વર્ગ અને બીજો પોતાની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ

કરવા અસમર્થ વર્ગ એવી જ્યારે આપણે બીજાના હક્કો દબાવી બેસીએ છીએ ત્યારે તેમની સંસ્કૃતિના સર્ગમાં ભાગ્યેજ આવી શકીએ બીજા ઉપર બળજબરીથી આધિપત્ય જમાવવાના પ્રયાસમાંથી ત્રાસ બીક અને શંકાથી કંતુષિત થોડું વાતાવરણ સર્જાય છે ત્યાં શાંતિ આદનારી પ્રજાઓ લુટારાઓના કર્યા પોતાની સહિષ્ણુતાથી માટે અનગ અસગ વાડાઓ બાધે છે

આ પ્રસંગે અમે સાગદાઈથી નાનકડાં સુધી યાગ્યે નદીમાં રત્નોએ કરેલા નૌકાવિહારનો અનુભવ મને યાદ આવે છે તે સારી માત્ર દરમ્યાન નદી કિનારા ખરના સુદર દ્રશ્યો જોવા મારી ઈશીનમાંથી વારંવાર કું બહાર નીકળતો હતો યુનેની શિમિરોમાં ક્યાં ક્યાં કાપ્યા દિવા ઝગઝગતા હતા દિમારજાકિત ટેકરીઓમાં શાંતિ પથરાયેલી હતી પ્રમાત્તા સોનેરી કિરણો પુટતોની સાથે જ હવામાં છેક ઉભે સુધી શદ્દ ફરફરાતી, નીના જનમન હમા વહેતી નૌકાઓ દેખાવા લાગી મે તેમાં મત્રત્રાના સૌંદર્યથી સુસોભિત થયે જીવનની કિયાનુ ચિત્ર જોધુ આ દ્રશ્યે મને હનાની ખૂંડો મને લાગ્યું કે મારી જીવન-નૌકાના શદ્દ પણ પવન જરતા હતા અને મને જ ધનના અધિકારમાંથી, સંતુષ્ટ જૂનાકાગમાંથી ઉંચકીને મનુષ્યની મહાન દુનિયા અજવાળામાં લઈ જતા હતા એ દ્રશ્યે મને માનવ જાતના વિકાસના ઇતિહાસમાં રહેલી જૂનીજૂની ભૂમિકાઓનું જ્ઞાન મળ્યું

રાત્રે દરેક મ પોતપોતામાં જ પ્રેરિત થઈ હતું દરેક કુટિરને અભાનની સાકળે કંઈ કરી હતી એ દ્રશ્ય ઉપર નજર નાખી ત્યારે મે જાણ્યું કે આ નિર્લભ આત્માઓની અસપ સંતા વાતાશબ્દોમાં અસ્પષ્ટ સ્વપ્નો ભમતા હતા એ કરતાં વધારે મને એ

વરુ બાણવા મળી કે ત્યારે લોકો ઉપર નિદાનુ સામ્રાજ્ય હોય છે ત્યારે તેઓ પોતાનાં વ્યક્તિગત જીવનના સંકુચિત વાડાઓમાં પૂરણ નય છે દરેક દિવા માત્ર પોતપોતાની કુટિરને જ અજવાળતા હતા. આથી દરેક કુટિર બહારનાં અંધકારમાં અલગ અલગ ઉમેલી દેખાતી હતી. ચોરના ટોળાઓ સૂતેલા માણસોની નજાબાઈને લાભ લઈ ખાતર પાડાની તૈયારી કરતા નજાબા હતા.

ત્યારે દિવસનો પ્રકાશ ફૂટે છે ત્યારે આપણે આપણા વ્યક્તિગત જીવનનાં બંધનમાંથી અને એકલપેટાપણામાંથી મુક્ત થઈએ છીએ. ત્યારેજ આપણને એ પ્રકાશના દર્શન થાય છે જે પ્રકાશ બંધન સાર હંમેશને માટે નિર્માણ થયેલો છે. ત્યારેજ આપણે એક બીજાને વધારે પીછાનોએ છીએ અને જીવનજોતમાં સદાકાર આપવા હાથ લંબાવીએ છીએ. સત્કારમાં ઝડપથી વહેતી આવતી નીકળે આ સંદેશો લાવી હતી. પવનમાં ફરફટતા શબ્દોમાં જે જીવન ધબકતું હતું તેની સ્વતંત્રતા મને આ બધું કહી રહી હતી. મારું હૃદય આનંદથી પ્રસન્ન થયું. તે દિવસે મેં માનવ જગતમાં સારા પ્રભાતનાં આગમનની આશા બાંધી અને એ પ્રભાતના કિરણોના અંકુરો ટુટવા જોઈ મારા અંતરમાંથી પ્રાર્થના સરી પડી.

જે યુગમાં આપણે જીવીએ છીએ તે યુગ માનવજગતમાં આવેલી રાત્રિનું સૂચન નથી કરતો શું? વ્યક્તિગત પ્રજ્ઞા પોતાના જ સંકુચિત વાડાઓમાં પૂરાઈ રહીને પોતાને સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર તરીકે ઓળખાવે છે અને પેલી સુલુષી કુટિરોની માફક પોતપોતાના બારણાં બંધ કરીને એક બીજા ની સામું જોઈની દીવાલો ઉભી કરે છે. આ હકીકતે સંસ્કૃતિનો અંધકારયુગ નથી સૂચવતો શું? આપણે શું એવું નથી અનુભવી રહ્યા કે

જગતમાં કોઈ નયત અને બંધન મુક્ત રજા હોય તો તે ફક્ત લૂંટારાઓ જ રહ્યા છે ?

આ બધું જતાં હું નિરાશ થતો નથી. સવારનો અંધકાર પૂરો નાશ ન પામ્યો હોય એટલામાં જ જેમ પંખીનું મીઠું ગાન પ્રભાતનું આગમન સૂચવે છે તેમ જે ઉજળા લવિષ્ય ઉપર આને પડશે પડશે જાણાય છે તે લવિષ્યના આગમનનું સૂચન મારા હૃદયમાંથી ઉઠતા સંગીતના સૂરો કહી રહ્યા છે. આ નવા યુગનું સ્વાગત કરવા આપણે તૈયાર થવું જોઈએ. એવા કેટલાક લોકો છે જે પોતાને ડાહ્યા બચ્ચાઈ અને મગરૂય સમજે છે, તેઓનું એમ કહેવું છે કે મનુષ્યના સ્વભાવમાં જ ઉદારતા નથી. માણસો તો એકબીજા જોડે હંમેશાં લડશે-ઝડપડશે; બળવાન નિર્બળને હાલી દેશે. એથી કરીને માનવ સંસ્કૃતિના ચલુતરને માટે ખરો નૈતિક પાયો જ મળશે નહિ, તેઓ જે વસ્તુનું પ્રતિષ્ઠાદન દરમિયાન માગે છે તે હકીકત સાચી છે જતાં તે એકાંગી હોવાથી સંપૂર્ણ સત્ય તરીકે સ્વીકારવાની હું ના પાડું છું.

સહકારની ભાવના, પરસ્પર વિશ્વાસ અને પરસ્પર સહાયતાથીજ ખરી તાક્ષત ઉદભવે છે અને એ વસ્તુઓજ સંસ્કૃતિને શોભાવે છે, લોકો વિજ્ઞાનમાંથી નીપજતા લાભોનો પૂરો ઉપયોગ કરી શકે, તેમનાં ઓળાઓ હથિયારો અને યત્રો ઉપર તેઓ પૂરો કાષ્ટ મેળવી શકે એટલા માટે નવી આધ્યાત્મિક અને નૈતિક શક્તિઓનો સતત વિકાસ સાધવો જોઈએ. નહિ તો આ યત્રો તેઓની ઉપર સત્તા ધરાવશે અને તેમને પોતાનાં ગુલામ બનાવશે. ચીન અને ભારતની નજાબાઈ તરફ આંચળી ચીંધીને કેટલાક લોકો એમ કહેશે કે જગતની બીજી શક્તિશાળી અને લડાયક પ્રજાના પંખમાં ફસાયેલા હોઈને આપણે તો શક્તિ અને વિકાસ ઉપર ભાર મૂકવો જોઈએ જેથી આપણે આપણા વિનાશ ન નોતરીએ.

આપણે નબળા છીએ, ઊભલિત છીએ એ વાત માની છે દરેક પ્રકારના જગતી બોલી દયા ઉપર જીએ છીએ પણ આતુ કારણ આપણે શાંતિ પ્રત્યેના પ્રેમ નથી, એતુ કારણ તો એ છે એ શાંતિમા રહેલી યંધા માટે મરી શીખરાની આપણી તૈયારી નથી પણ યગના હુકાર સામે લડીને આપણે આપણી માનવતાનું રક્ષણ કરતા શીખવતુ જ નોંધએ માત્ર એટલી સલાહ રાખીએ કે આપણે તેમની રીતોનું અનુકરણ કરીએ નહિ આપણે તેમના જેવા રાની પણ બનીને જે ગુણોને લખે માનવતા રચ્ય કરવા થોડા આપણને લાગી છે તેજ ગુણોનો નાશ ન કરી બેસીએ લગભગ એક સૈકાથી પશ્ચિમ આપણા ઉપર સફળતાપૂર્વક જાદુ ચલાવતું આજુ છે. આપણે તેના રચની પાછળ ઘસડતા અથા, એ રચની ધૂળે આપણને યુગભાવ્યા, તેના કક્ષા અવાળે આપણને બંધિર બનાવ્યા. તેની રાક્ષસી ગતિએ આપણને દહ્યાવ્યા, નિશાધાર ક્યાં નિર્દોષ બનાવ્યા. હતાં એજ ગતિને આપણે વિકાસની ગતિ માની બેધ અને એ હહેવાતા વિકાસને સંસ્કૃતિનું સુદર નામ આપે 'પણ કય તરફ એ વિકાસ ? કોને માટે એ વિકાસ ?' એવો પ્રશ્ન અત્યંત નમ્રનાપૂર્વક પૂજારી બે આપણે દિમિત કરીએ તો તેને ખામ જુનવાળી ગણીને હારી કાઢવામાં આવશે અને વિકાસની સપૂર્ણશીખતામા શક્તિ સાવનારની હૂર મરકરી ઉગવવામા આવશે માત્ર થોડાજ વખતથી મોડા મોડા પણ આપણે એક અઘાજ તરફ બાંધપૂર્વક કાંઈ માણતાનું શરૂ કર્યું છે એ અઘાજ ગમે કે આપણને આદેશ છે રહ્યો છે. 'સંસ્કૃતિનાં રચની વૈજ્ઞાનિક સપૂર્ણતાનો જ ખ્યાન નહિ કો પણ સાથે માથે તેના માર્ગમા આવતી ખીજોના ઉડાણને પણ લક્ષમાં ને' આજે આપણે દિશનબેર પ્રશ્ન પડી રાખીએ બે પ્રગતિ મનુષ્યના સુદર જગતને વેળ

બનાવતી હોય તો એની શી કિમત છે ? અને બે કે એક અપમાનિત, પદ્ધતિ, લોહી નીમળી, ધૂગમા રમણભાષેની પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે હું આ શબ્દો ઉચ્ચારી રહ્યો છું હતા અમારી પ્ર ન એ હાર કી સ્વીકારી લેશે નહિ. કારણ કે એ હારનો સ્વીકાર એને આપણું છેવું અપમાન પરાજિત આત્માનો સપૂર્ણ નાશ આપણે અંધાનુ લીનામ એકબીજાના માથા વાઢતા અને અનુબંધો લક્ષ કરતા આ જગતમા એક વાત આપણે ફરી ફરીને સાંભળવાની જરૂર છે અપમાણિત્વાથી લોકો જરૂર તાલેજત થાય છે પોતાના દુરમન ઉપર વિજય થયું મેળવી શકે છે મન્થિત વસ્તુ અચૂક મેળવે છે પણ તેમના અસ્તિત્વના ખૂબીયા જ ખવાર જાય છે અને અત તેઓ દિનાશને પામે છે આપણાં રીતરિવાજોનું મૂલશરો સધરા મટે નહિ પણ આપણી સંસ્કૃતિને શોભા અર્પનાર અને માનનીય બનાવનાર નૈતિકમૂર્તિ આ કરવા હું ગીતની પ્રજાને તેમના જાનિ જીવેના એ વાદ્યાર શબ્દોનું રમણ્ય કરીને સદાકર આપણા નિમત્રી રહ્યો છું "જેઓ મદગુગી છે તેઓ પોતાના કર્તવ્ય તમારવામા તદ્દલીન રહેશે જેઓ સફળગુગી નથી તેઓ હકોબની જ માગગી ક્યાં કરશે જે પ્રગતિ અદરતા આદર્શની સાથે સંપદ ન ધરાવતા માત્ર માથા આકર્ષણ સાથે જ મનુષ્ય રાખે છે તે અપાર દહોના પાવનનો જ આમદ રાખે છે પશુ જે મસૂતિ આદર્શરૂપ છે તે તો કર્તવ્યપાનનમા જ બદલાઈતી અને આનદપ્રાપ્તિ બેશે

તેથી આજે તો કર્તવ્યને જ વળગી રહીએ પેતરો પાની સંસ્કૃતિના વિશિષ્ટ ગુણોનું પોખ કરીએ તેની નક્કા કરીએ જુનું એટલું ખરાજ અને નવું એટલું બધું જ માંડે એવી બોની માનવતા ધરાવતા ન થઈ જાય એ અપાર આજે

વસ્તુઓનું નવું અને જુનું એમ વર્ગીકરણ કરીએ છીએ ત્યારે આપણે તારીખીયું ભેગામાં મોટી ભૂલ કરી ભેસીએ છીએ. આપણે ભૂલ્યાં છે છીએ કે વસતકતુના કૂવો જુનાં છે અને તે પૂરી ઉપર જીવનના આગમનનું સૂચન કરે છે પણ એથી એ વિનાશ અને મૃત્યુની નિશાનીરૂપ છે શું ? એ કૂવોની જગાએ ભલેને ગર્ધ કાલેજ બનાવેલા જીર્ણ કંપડાના કૃત્રિમ કૂવો આપણે કદિ મૂકીશું ? કોઈ વસ્તુ જુની કે નવી હોય એટલાજ ઉપરથી આપણે તેની ઉપર પ્રેમ કરવો નહિ જોઈએ. પણ જે વસ્તુ માનવતાની દ્રષ્ટિએ સાચું શાશ્વત મૂલ્ય ધરાવતી હોય તેનેજ વળગી રહેવું જોઈએ. એ રીતે ચીનની સંસ્કૃતિની મુંઢર ભાવના કરતાં વધારે પ્રેમને પાત્ર બીજી કંઈ વસ્તુ હોઈ શકે ? એ ભાવના ભૌતિક વસ્તુઓ ઉપર નિઃકામ પ્રેમ રાખવાનું શીખવ્યું છે. એ ભાવનાએ તેમને આ જગતની વસ્તુઓનું જડતાથી વંદાણ કરી કયા વડે મુશોભિત કરતાં શીખવ્યું છે. તેઓ વસ્તુઓના તાત્કાલિક અંદર છૂપા-ચેડો ભેદ કૃદ્ધરતી પ્રેરણાથી જ પામી ગયા એ ભેદ તે વિજ્ઞાનની અંદર રહેલી શક્તિઓનો નહિ પણ ભાવોને શબ્દોનું રૂપ આપવાની કલા. આ અગમ કલા એક મહાન યકોમ છે કારણ કે માત્ર

જગન્નિયંતાજ એ કલા જાણે છે. મને તેમની આ બદ્ધીમતી અદેખાઈ આવે છે અને હું, ધૃત્યું કે આપણા લોકો એમની એ બદ્ધીસમાં ભાગ પડાવે.

આપણા ચીનના મિત્રો અને બીજા લોકો ભાગ પડાવવા ઇચ્છા કરે એની ખાસ વિશિષ્ટ વસ્તુઓ આપણી પાસે કંઈ છે તે હું નથી જાણતો. એટલું ખરું કે એક વખત આપણા ઋષિમુનિઓએ જ્ઞાનદ્વારા સુકિત મેળવવા અને દયાદ્વારા ઉચ્ચ પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા પૂર્ણ અનુકંપા અને જ્ઞાનના આદર્શને ચરણે પોતાનાં જીવન અર્પણ કર્યા હતાં આજે આપણે એવું પૂર્ણ જ્ઞાન કે હૃદયની વિશાળતા, ધરાવતા હોવાની બઘાઈ હાંપી શકીએ એમ નથી, પણ આપણે એટલી હદ સુધી એ બને વસ્તુ ગુમાવી બેઠા નથી કે જેથી એમની સહૃદયતાથી પરાણાગત ન કરી શકીએ કે આપણી સંકુચિતતાના દુર્ગંધે એ બંધી એ પ્રાપ્તી નજીક ન જઈ શકીએ. અત્રે એ રીતે મનુષ્યના અત્રેક જુદાજુદા સર્ગિક પ્રયાગોનું મહત્ત્વ ન પીછાની શકીએ.^૧

આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો

લે. શ્રી. બારકરાવ વિદ્યાંસ

ઇજ્જતી સ્વાતંત્ર્ય

૧લા સાત વ્યાઠ માસ દરમ્યાન ઇજ્જતી પોતાના ગમેદ સ્વાતંત્ર્યને મેળવવામાં પ્રમાણમાં સારી એવી પ્રગતિ કરેલી મળ્યામ છે. અલગત, એ સ્વાતંત્ર્ય કેટલું પ્રોત્સાહ છે એ પણ આપણે જોઈશું. છતાં ચાલુ મંથોગામાં આજમાં આજી શક્તિ ખરચીને જેટલું મેળવી શકાય તેટલું મેળવવામાં એ ફળીશૂત થયું છે એમ તો આપણે મણવું જોઈએ. આગરના માસમાં ઇજ્જાડ અને ઇજ્જત વચ્ચે કંઈક થયું, આ કંઈક પ્રમાણે ઇજ્જતમાં સિદ્ધિ લઈને કબજો જમાવ્યો હતો તે કબજો ઉઠાવી લેવાનું ઇજ્જાડે કબજા કર્યું. મે માસના ખીજ અઠવાડિયામાં યુરોપીય પ્રજાઓના ઇજ્જતમાં જે આસ હકો હતા, તે હકો જતા કરીને ઇજ્જતને પોતાનું બરોબરીનું ગણ્યું. અને એજ માસના અંતમાં રાષ્ટ્રસંઘે ઇજ્જતને સ્વાતંત્ર રાષ્ટ્ર તરીકે સ્વીકાર્યું તથા રાષ્ટ્રસંઘનું સભ્ય બનાવ્યું.

ઇ. સ. ૧૫૩૬ માં ક્રિસ્ટી ઇજ્જતમાં પોતાને માટે તથા પોતાના પ્રજાજનો માટે કેટલીક સગવડો મેળવી, અને એને પગથે ચાલીને ઇજ્જાડે પણ ૧૫૮૩ માં પોતાને માટે તથા પ્રજાજનો માટે કેટલીક સગવડો મેળવી. આ અરસામાં ઇજ્જત ઘુર્ણનું તાબેદાર હતું. આ રાજ્ય તેમજ ઇજ્જતની દુર્ગજતાનો સાલ લઈને બીજી યુરોપીય પ્રજાઓનાં મન પણ લલચાયાં, અને એક પછી એક પ્રજાઓ અહીં પોતાનો અહીં જમાવવા લાગી ઇજ્જાડને આ બધામાં સૌથી વધારે લાભ મળ્યો હતો. પણ એક લાભ તો સગલમ ૧૨ જેટલી યુરોપીયન પ્રજાઓને એક સરખો મળ્યો હતો આ બધા યુરોપીયનોને ઇજ્જતના કોષ કાયદા લાગુ પડતા નહોતા. આ યુરોપીયન લોકોએ પોતપોતાનાં નાના નાના ચાલ્યાં જમાવ્યાં હતાં અને પોતાને માટે ન્યાય મલાવવાની પોતાની જ કોર્ટો સ્થાપેલી હતી. ઇજ્જત દેશમાં ગમે તે ગુન્હો આ પસંદગીઓ કરે છતાં ઇજ્જતની કોષ

ન્યાયકોર્ટ આ લોકોનો ન્યાય તોળી શકે નહિ. યુરોપીયનો જેટલી ન્યાયપદ્ધતિ આ દર આવેલા રાજ્યોમાં વિકસેલી નહોતી યુરોપ સિવાય બીજી બધી પ્રજાઓને અસંસ્કૃત ગણવામાં આવતી હતી. આવી અસંસ્કૃત પ્રજા સંસ્કૃત પ્રજાનો ન્યાય કેમ તોળી શકે? પછી ભલે એ ગુન્હો ગમે તે પ્રકારનો હોય, આ અધિકારને કેપિટ્યુલેશન્સ ગણવામાં આવે છે. પરદેશી પ્રજાના આ અધિકારો ઇજ્જતને શરમની માફક ખૂંચતા હતા. કારણ કે રાજકારણ ઉપર પણ આની અસર સારી થતી નહિ. આ અપમાન ધોષ નાખવા ઇજ્જતના લોકો આતુર હતા. આખરે ગયા ઑગસ્ટ માસમાં ઇંગ્લાંડ તથા ઇજ્જત વચ્ચે જે કરાર થયા તે કરાર મુજબ બીજી યુરોપીય પ્રજાઓ આ અધિકારો જતા કરે એવી મહેનત કરવાનું ઇંગ્લાંડે માથે લીધું અને તેથી આખરે બારે પ્રજાઓએ જેમાં થઈને આ અધિકારો જતા કર્યા છે. જુદાં ન્યાયમંદિરો નાબૂદ કરવામાં આવ્યાં છે. અને તેનો જગ્યાએ મિશ્ર ન્યાય મંડળોની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. જેમાં બીજી પ્રજાના ન્યાયાધીશો અને ઇજ્જતના ન્યાયાધીશો સાથે જેસને પરદેશી ગુન્હોગારોનો ન્યાય તોળે અને પછી અમુક યોજના પ્રમાણે આ મિશ્ર ન્યાયમંડળોમાંથી પરદેશી ન્યાયાધીશોની સંખ્યા ઘટાડતાં ઘટાડતાં અંતે ઇજ્જતના ન્યાયાધીશો જ ન્યાય આપે એવી પરિસ્થિતિ ઉભી કરવાનું કારણમાં આવ્યું છે.

આ રીતે એક અપમાનમાંથી ઇજ્જતની પ્રજા ધણે અંશે આજે મુક્ત થઈ છે.

બીજી બાબત તે ઇજ્જતના સ્વાતંત્ર્યની. ૧૮૮૦ માં ઇંગ્લાંડે અલેક્ઝાંડ્રીયા બંદર ઉપર મારે ચલાવીને ઇજ્જતમાં પોતાનો લશ્કરી કાબુ જમાવ્યો હતો. અને ત્યારથી આ કાબુ ચાલુ જ હતો એ પહેલાં ઇજ્જત તુર્કીના સુલતાનના હાથ નીચે હતું. ૧૮૮૨ પછી એ રશું તો તુર્કીનું તાબેદાર જ.

છતાં ઇંગ્લાંડનું વજન વધવા લાગ્યું. અને ઇજ્જતના લશ્કરમાં તથા મુલ્કી ખાતામાં પણ અંગ્રેજ સલાહકારોની ઈચ્છા મુજબ જ કારભાર ચાલવા લાગ્યો. ૧૯૧૮ પછી સુલતાને પોતાનો કાબુ છોડ્યો અને ઇજ્જત ઇંગ્લાંડનું રક્ષિત રાજ્ય બન્યું. ત્યાર પછી આખરે ગયા ઑગસ્ટમાં ઇંગ્લાંડે ઇજ્જતને 'શરતી સ્વાતંત્ર્ય' આપ્યું એમ ગણી શકાય.

આ સ્વાતંત્ર્ય આપવાનું ઇંગ્લાંડે શા માટે કપૂલ કર્યું? જે સ્વાતંત્ર્ય આપ્યું છે તે કેટલું વાસ્તવિક છે? આ બે પ્રશ્નોનો વિચાર આવશ્યક છે. પણ એ પહેલાં ઇજ્જતમાં અંગ્રેજો કેમ આવ્યા તે જરા નોંધ લઈએ તો તે અરથાને નહિ ગણાય.

ગુલામીનો ઇતિહાસ

ઑગણીસમાં સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં ઇજ્જતના રાજાને પોતાના દેશની ખીલવણી કરવાનું મન થયું ખીલવણી માટે મૂડી નોંધ્યે આ મૂડી ઇંગ્લાંડે આપી. યોજના ધડતાર યોજના અને યોજનાને પાર ઉતારનારા ઇજ્જતેશ પણ ઇંગ્લાંડેજ પગ પાડ્યા. પણ આમ કરવામાં ખરચ વધી પડ્યો, લીધેલી મૂડીનું બ્યાજ આપવાનું પણ મુશ્કેલ બન્યું. અને ઇજ્જતનું બજેટ ડામડોળ થવા લાગ્યું. આમ ઇંગ્લાંડે નાણાંખાતાની યોજ વ્યવસ્થા કરતા માટે સલાહકારો નીમ્યા છતાં આવકનો મોટો ભાગ આશરે ૭૦ % જેટલો ભાગ બ્યાજપેટે ચાપવો પડતો હતો. આ બધો ભાર ગરીબ ખેડૂત પ્રજા ઉપર પડવા લાગ્યો, પ્રજા આ પરદેશી સલાહકારો સામે ઉઠવા લાગી અને નાનાં મોટાં બંડો પણ થતા લાગ્યાં અંતે સલાહકારો ફેરવા પડ્યા પણ એમ અંગ્રેજો છોડે એવા નહોતા. ફરી પાછા સલાહકારો આવ્યા. અને ફરી પાછો એજ ઉઠવા અને ઉશ્કેરાટ ચડ થયો. આખરે બદ્દુલ નજવા કારણસર ૧૮૮૨ માં અલેક્ઝાંડ્રીયા

બદરમાં અમેજી કાફલાએ તોપે ને મારે ચલાધ્યા
અને મોટા મોટા શહેરો ॥ પેતાનું સરકર
જોસાર્થું એકવાર ઇજ્જતની છાતીએ આ સરકર
બેઠા પછી ઇજ્જતની છાતી હોસાવા લાગી પણ
તે વખતે ઇન્ડાડનો સિતારો ચડતો હતો એકબું
ઇજ્જત ઇન્ડાડની મામે મ્શુ કરી શક્ય નહિ
અને દબાવુ આ કુ છેદ્યે તો ઉપર જોઈ
ગયા તેમ ઇન્ડાડે તેને પોતાના રક્ષિત
રાજ્ય તરીકે મ્શુ જાહેર ક્યુ આખરે ગયા
વરમે જ્યારે ઇન્ડાડાએ આભિસિનિવા ઉપર
ચાર્જ કરી ત્યારે તે તખ્તો લાઇ લાઇને કરી
ઇજ્જતે પોતાની માગણી રજુ કરી અને ઇન્ડાડે
અમુક અરો એ સ્વીકારી જેને પરિણામે આજે
ઇજ્જત પોતાની જાતને સ્વતંત્ર દેશ ગણી શકાય
છે અને તેના પ્રતિનિધિઓને રાજ્યસભા મોકલી
શકે છે

સ્વેચ્છાની નહેર

ન્યારિયા સ્વેચ્છાની નહેર જોદવામાં આવી
છે ત્યારથી ઇજ્જતનું મહત્વ વધી ગયું છે
ઇન્ડાડનું આજુ સામ્રાજ્ય દિંદી મહાસાગરની
આસપાસ આવેલું છે અને એ મહાસાગરમાં
પહોંચવાનો હુકમ કરતો સ્વેચ્છાની નહેરનો છે.
સ્વેચ્છાની નહેરનો કબજો આ રીતે સમ્રાજ્યના
ગણતંત્રની અગત્યની ચાવી છે આ નહેર ને બીજી
કોઈ પ્રજાના હાથમાં હોય તો ઇન્ડાડનો સામ્રાજ્ય
ઉપરનો કાણુ તૂટી પડે સ્વેચ્છાની નહેર ઇજ્જતની
હદમાં આવે છે અને તેથી આ નહેરનું રક્ષણ
કાળુ કરે એ પ્રશ્ન અગત્યનો બને છે સ્વતંત્ર
અને સશક્ત ઇજ્જત પોતાની હદમાં પારકું
સરકર પેસવાનું ન દે પણ ઇજ્જત રજુ નિર્જન.
એટલે સ્વેચ્છાનું રક્ષણ કરવાનું કામ ઇજ્જતથી
ચાલે શકે નહિ અને મોટે જ ઇજ્જતમાં ઇન્ડાડનો
કાણુ રહેવો જોઈએ એમ ઇન્ડાડ માને છે
સ્વેચ્છાના કાણુ મારે તો તેણે અનેક યોજનાઓ

ધડી છે અને આમપામના ધણા પ્રદેશો ઉપર
ઇન્ડાડને પોતાનો કાણુ એક બીજો પ્રકારે
જમાવવો પડ્યા છે ઇજ્જતે પણ પોતાના
સ્વાતંત્ર્યનો ગણિ આ સ્વેચ્છાને કારણે જ ચિરંજીવ
સામ્રાજ્યવાદને ચરણે ધરવો પડ્યો છે

ઇજ્જતને કબજે રાખવાનું આ મોગમાં
મોડુ અને મહત્વનું કારણ બીજું કારણ
ઇજ્જતનો અને સુદાનનો કપાસ અને બિનિનો
બીજો પાક ઇજ્જતનું મહત્વ ફરીથી પ્રદેશ છે એ
ફોન્ટુપ પ્રદેશનો લાભ પણ સમ્રાજ્યને મળી શકે.

સામ્રાજ્યનો એક છેડો કેનેડા અને બીજો
છેડો આસ્ટ્રેલિયા છે એ બન્નેની બરાબર વચમાં
ઇજ્જત આવેલું છે આથી તેનું રક્ષણ લગભગ
દરિમિનિદુધી અર્થે રક્ષણ મળી શકાય એક
જમાનો એવો હતો કે ઇન્ડાડમાં જ મોગે
લગભગ કારનો તાખવો પોસાય એવું હતું પણ
અજે હવે એ ગિચતિ રવા નથી સ્વેચ્છાની
પામે જ જૂમંય ગમુદમાં પણ અજ કાષ્ટો
રામવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે એટલે
ત્યાંથી બને બાણુ સહેવાથી મન મોડી
સકાય તેમજ બુમધ્ય સમુદ્રમાં પણ અ કારણો
ગળા શકાય અનેક પ્રાણીઓ આ જનનું કારણ
રાખવા મારેનું રક્ષણ ઉભા છે ઇન્ડાડ અને
જૂમધ્યની વચ્ચેનો મરતો કદાચ કાષ્ટ સત્તા બધ
કરે તો પણ અનેક પ્રાણીઓને કારણે તો ઉપયોગમાં
લઈ શકાય જ ઇન્ડાડને હાથ નેડીને બેસી રહેવું
૧ પડે

ઉપરાંત આજે તો સાધન મામલો પણ
મહત્વના છે આ માધન મામલોને મોટે પણ
થોડા થોડા થાણા નાખવા જરૂરી છે આવું
થાણુ પણ ને ઇજ્જતમાં નાખવામાં આવે તો
ડેક ઇન્ડાડથી માન પહોંચાડવાનો અર્થ ન
ઉભવવો પડે તેમજ કાષ્ટ પ્રદેશો સત્તા માર્ગ
રોડી લે એ વાંચો પણ બેઠાનો નહિ

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના રક્ષણ માટે સ્વેચ્છા નહેર : અગત્યની છે અને એ નહેરના રક્ષણ માટે ઇજ્જત ઉપરનો ઇન્સાફનો લશ્કરી કાણુ મદદરતો છે. અને માટે જ ઇજ્જતના એકિવ પાસેથી સ્વેચ્છા નહેરના શેર એકદમ ખરીદી લેવામાં આવ્યા તથા ઇજ્જત ઉપર ઇન્સાફનો લશ્કરી અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યો. જે આજ સુધી દૃઢ થતો ચાલ્યો હતો. આજે તો મુશ્કેલી નગરા કરી વાગી રહ્યા છે તે વખતે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં આવું મદદરતું સ્થાન ધરાવતું હોવા છતાં ઇજ્જત ઉપરથી લશ્કરી કાણુ ઉઠાવી લેવાનું કેમ કશું કશું એ પ્રશ્ન સહેજે થાય એમ છે.

ઇટાલીની બીકે

ઇજ્જતના લોકો તો સ્વતંત્ર થવા માટેના બધા શક્ય પ્રયત્નો કરતા જ હતા. પણ ગયે વર્સે ઇટાલિએ જાહેર આખિસિનિયા ઉપર ચડાઇ કરી ત્યારે ઇજ્જતને વિચાર કરવાનો અને કાર્થક પગથું ભરવાનો મોકો મળ્યો. આ વખતે ઇટાલિએ ઇજ્જતની આસપાસ લશ્કરી હીલચાલ શરૂ કરી હતી. એલેક્ઝાંડ્રીયા ખંદર ઉપર પણ તેનાં વિમાનો હડી આવ્યાં હતાં. સ્વેચ્છા નહેરમાં થઇને ઇટાલિયન લશ્કર આખિસિનિયા તરફ જતું હતું. એટલે ઇન્સાફ અને ઇટાલી વચ્ચે મુશ્કેલી શરૂ થઇ પણ જાણ એવા સંયોગો હતા આ વખતે ઇજ્જતના લોકોને સંતુષ્ટ રાખવાની જરૂર હતી. ઇન્સાફના લોકો સમજતા હતા કે ઇજ્જત ઉપરનો લશ્કરી કાણુ અન્યાયી છે, સુદાન ઉપરની સત્તા પણ અન્યાયી છે. આ પરિસ્થિતિમાં જો ઇજ્જતના લોકો અસંતુષ્ટ હોય તો ? ઇટાલિ ઇજ્જતને સ્વતંત્ર થવા માટે જરૂર મદદ કર્યા વગર રહે નહિ તેનાં કારણોના આલ્પતાં જ હતાં. એટલે ઇજ્જતના લોકો જો ઇટાલિ સાથે જાણી જાણી તો આખિસિનિયા જવાનો ઇટાલિનો રસ્તો ખુલ્લો થાય; અને તેનું જોર વધી પડે સ્વેચ્છા નહેર પણ તેના કબજે જાય. ઇન્સાફની બાજુએ

વિચાર કરતાં સ્વેચ્છા નહેર હાથમાંથી જાય. જૂમખ સમુદમાં ચારે બાજુ ઇટાલિનું જોર વધે, એટલે ઇજ્જતીયન સુદાન પણ પછી ઇન્સાફના હાથમાં રહે નહિ, બિંદી મહાસાગરમાં આવવું ઇન્સાફને માટે અશક્ય થઇ પડે. આ બધી પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતાં ઇજ્જતને સંતુષ્ટ રાખવામાં જ લાભ હતો. અને માટે જ ઇજ્જતની પાતો ઉપર ખ્યાન આપવાનું કબૂલ કર્યું. અને ઓગસ્ટમાં આખરે ઘણી વાટચાલ પછી લશ્કરી કાણુ હટાવી લેવાનું ઇન્સાફે કબજું.

પંજે મજબુત જ છે

પણ ઇન્સાફ મુત્સદી છે. ઇજ્જતના લોકોને સતેવાવાની સાથેસાથ પોતાનું ખેય ઇન્સાફ સાચવી રાખ્યું છે. સંધિની કલમો જો એક પછી એક વાંચીએ તો આ બાબત સમજાય એવી છે

સંધિ મુજબ ઇજ્જતમાંથી લશ્કરી ઘાણાં ઉઠાડી મેવાનું ઇન્સાફે કબૂલ રાખ્યું. પણ સ્વેચ્છા નહેર બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય માટે અત્યંત અગત્યની છે અને ઇજ્જત એનું રક્ષણ આજે કરી શકે એમ નથી માટે સ્વેચ્છાની બાજુબાજુ ૧૦ હજાર સુધીનું લશ્કર અને ૪૦૦ જીટલાં હવાઈ વિમાનો ઇન્સાફ રાખવાના છે. અને પછી ૨૦ વર્સે બ્યારે પંજને પક્ષોને ખાતરી થાય કે હવે ઇજ્જત નહેરનું સ્વતંત્ર રીતે રક્ષણ કરવા સમર્થ થઈું છે ત્યારે બ્રિટિશ લશ્કર બીલકુલ ઉઠાડી લેવામાં આવે. સ્વેચ્છા ઉપર ઇન્સાફનો કાણુ રિયર છે એમ આ કલમ સ્પષ્ટ બતાવે છે.

એક બીજી કલમ પણ ખ્યાન જેવે એવી છે. ઇજ્જત ઉપરનો કાણુ પણ સ્વેચ્છાના રક્ષણ માટે જરૂરી તો છે જ. અને માટે જ આજ સુધી ઇજ્જતમાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં અંગ્રેજ લશ્કરી ઘાણાં સ્થપાએલાં છે. આં ઘાણાં ઇજ્જતીયનોને બીલકુલ ગમતાં નથી. પરદેશી લશ્કર આમ જાતીએ ચડીને એસે એ લોકોને કેમ ગમે ? આ ઘાણાં

ખસેડી લેઈને કેનાલના પ્રદેશમાં કાંઈ જવાનું
 છતાંયે ક્યૂંકે ક્યૂંકે, પણ સાથે એની યત્ન મુખી
 છે કે આજથી પાંચ વરસ સુધીમા મુખ્ય મુખ્ય
 મહેસાણી સ્વેચ્છ મુખી પાછી સડોઃ ઇજ્જતે પોતાને
 ખરેખે બધાવની-અને એ કામ પૂરું થાય પછી
 બ્રિટિશ હરકરની ઉત્તી દુકડી અસેડવી. અનેકજા-
 ડીયાને ખાટે તો આઠ વરસની મુકત નાજેલી છે.
 એટલે પાંચથી આઠ વરસ સુધી તો બ્રિટનનો
 હરકરી કાણુ હજુ છે જ. અને પછી પણ આ
 કાણુ દીતો પડવાનો સંભવ નથી. હરકરી હીલવાલોનો
 થોડાક પણ અખાસ કયો દેશે તે રસ્તાઓનું
 મહત્ત સંપત્ત યકરો. રણમાં એકવાર રસ્તાઓ
 બંધાઈ જાય તો પછી એ રસ્તાઓ મારરેતે
 હરકરી ગાડીઓ તથા હરકરની હેરવળી ફેરવણી
 બહુ જ થોડા વખતમાં થઈ શકે આ રસ્તાઓ
 બંધાયા પછી અનેકજાડીયા કે કોચમાં હરકર
 રાખવાની જરૂર નહિ રહે. ગમે ત્યારે ચાર કે પાંચ
 ક્લાકમા સ્વેચ્છના પ્રદેશમાંથી કેશમાં હરકર આવેને
 ઉત્તું રહી શકે. અને હવાઈ વિમાનો તો એણે
 પણ ઓછા સમયમાં આવી પહોંચશે, તો પછી
 ઇજ્જતના લોકોને આવે સંતોષ આપવામા
 ઈલાહનું શુ જાય છે ? હરકરી સકળમથથી
 ઇજ્જત છૂટવાનું તો નથી જ

ઈલાહ કાંઈની સાથે મુદમાં ઉતરે તે વખતે
 ઇજ્જતે દરેક દરેક પ્રકારની સગવડ ઈમારતો
 આપવાની છે. એટલે કે બંદો, વિમાનો ઉતાર-
 વાની જગાઓ, રેલ્વે, નહેરો, રસ્તાઓ, તાર,
 ટપાલ વગેરે બધું ઈલાહને વાપરવા આપવાનું.
 હરકરી હેતુને પહેાંચી વળે એવા કાવદા ધડાનું
 પોતાના દેશની વસ્તુઓ વાપરવા આપવાનું તથા
 છેલ્લે હરકરો કાવદો પણ ઇજ્જતમાં ચાલુ કરવાનું
 વચન ઇજ્જતે આપ્યું છે. પુદ વખતની આ
 બધી મદદો હારડો લોકોએ તો ઇજ્જતને
 સ્વાતંત્ર્ય આપવામાં ઈલાહને ઝાઝું નુકસાન
 પડતું નથી

ઉપર બતાવેલી સંધિની અગત્યની બાબતો
 ધ્યાનમાં લઈએ તો જગ્યાઓ કે ઇજ્જતને ક્યુનો
 રાખવાનો છતાંયે એ ઉદ્દેશ છે તે ઉદ્દેશને દાનિ
 પહોંચાવી નથી. એ ઉદ્દેશ તો તેણે સાચીજ રાખ્યો
 છે. બાકીની બાબતોમાં કેટલુંક જાણું કયું છે
 જેમ આજે મુઠ્ઠી ખાતામાં ને અમેજે દતા
 તેને ખસેડી લીધા, ઇજ્જતના હરકરમાં પણ ને
 અમેજે દતા તેને ખસેડ્યા, તથા રાજકારણ ઉપર
 ને અમેજેનો કાણુ દતો તે દીલો. ક્યૂંકે પણ
 ઇલાહિની મદદવાકાશ અને ઇજ્જતના -લોકોનો
 અસંતોષ બનેતો વિચાર કરીએ તો આદ્યુ તો
 જાણુ કયું જ પડે એમ હતું. ઇજ્જતને આપેલું
 સ્વાતંત્ર્ય કેટલું પોષક છે એ તો આપણે જોઈ
 શકીએ એવું છે.

ઇજ્જત શું કરે ?

તો પ્રથમ એમ ઉગો ધાય કે આજુ બોલું કે
 નામનુ સ્વાતંત્ર્ય ઇજ્જતે કયુવ કેમ કયું ?
 ખરી રીતે જોઈએ તો ચાલુ મીંગામાં જેટલું સમ
 હતું એટલું ઇજ્જતે કયું એમ કયુવ કરવું જોઈએ,
 સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય એ તેમને પણ ગમે છે ખર,
 પણ જ્યાં સુધી પ્રજા નિર્ભય હોય ત્યાં સુધી
 ઇંગ્લાન્ડની નામનુ કેમ હોડાવરી કે વિચારે નેટયો
 સહેયો અને રખ છે એટલો બચહાર વિદ્ય છે.
 ઇંગ્લાન્ડ એમ સહેવાઈથી આ નામનુ હોડે એવો
 સંભવ જ નથી અને તેથી આદવાઈથી હાલતુરત
 તેમણે સંતોષ માગ્યો હોય. મુરોપમા ચારે બાજુએ
 ઝોની મોઢી સકિતઓ પ્રખ્યાત થતી જતી હોય
 ત્યારે સ્વેચ્છ જેવા મદદવાના રચાને આવેલ ઇજ્જત
 જેવા નિર્ભય દેશ માત્ર પોતાના જ પચ ઉપર
 મુદ કરીને સ્વાતંત્ર્ય થઈ શકે એ આશા નકામી છે
 તેણે કાઈએ આશરો લેવાનો જ. આજ સુધી
 ઇંગ્લાન્ડને આશરો ઇજ્જત રહ્યું. હવે તેની પાસે
 બીજી વિકલ્પ છતાંયે આશરો શોધવાનો. ઇલાહ
 કે ઇંગ્લાન્ડ બનેતો વચ્ચે પસંદગી કરવાની હતી.

ને ઇજ્જતને ઇગ્ત્યાદનો આશ્રય ન હોત તો ઇટાલિએ આબિસિનિયા જેવા કુંજરી મુખક ઉપર ચડાઈ કરવાને બદલે ઇજ્જત જેવા ફળદ્રુપ મુખક ઉપર પ્રથમ ચડાઈ કરી હોત. ઇગ્ત્યાદનું રક્ષણ હોવાથી ઇટાલિ આ સાલસ કરતાં અટક્યું. તામેદારીની દ્રષ્ટિએ તો ઇટાલિનું પણ તામેદાર જ રહેવાનું અને ઇગ્ત્યાદનું પણ તામેદાર જ રહેવાનું ઇટાલિ જાણ બુદ્ધ લઈને દેશમાં આવે તો શુંનું શું કરી નાખે ? એના કરતાં જેમની સાથે જૂનો સંબંધ ચાલુ જ છે એવા અમેરિકે શુ ખોટા ? તેની પાસેથી કંઈક હાંકી પડારી શકાય એટલે ઇજ્જતના રાજકારણી પુરુષોએ આ તકનો લાભ લઈને શક્ય તેટલું મેળવ્યું પણ ઇટાલિ અને ઇગ્ત્યાદ વચ્ચે ઇગ્ત્યાદની જ મેચી પસંદ કરી એ વ્યવહાર પગલું લાગે છે.

ઇજ્જતને મળેલું સ્વાતંત્ર્ય એ આવા પ્રકારનું છે. પરદેશી પ્રબલઓના હાથે ઉઘવા જેવામાં ઇગ્ત્યાદે ને મદદ કરી તે મદત્તવની ગણાય તેમજ મુઠ્ઠી અમલમાં અને અમુક અંશે લશ્કરી અમલમાં પણ ને ઇજ્જતને સ્વાતંત્ર્ય મળ્યું એટલું લાલમાં આથી વધારે ઇજ્જત સ્વાતંત્ર્ય મેળવી શકે એમ નહોતું.

અલબત્ત તેમના પ્રયત્નો - તો ચાલુ જ રહેવાના પણ સ્વેચ્છ જેવા મહાજ્વના રસ્તાને કિનારે રેલીને કાંઈ નિર્બળ પ્રયત્ન સાંપ સ્વતંત્ર રહી શકે એ બનવું અસંભવિત છે. જો તેમણે સ્વતંત્ર રહેવું હોય તો તેમણે આમ રસ્તાને કાઠે નહિ પણ દૂર અંદરના ભાગમાં પોતાનું રહેઠાણ બનાવવું જોઈએ.

રાષ્ટ્રસંઘમાં પણ ઇજ્જતને સ્વતંત્ર દેશ તરીકે દાખલ કર્યું એ બહુ બારે બાબત છે એમ નથી. એમ તો હિન્દુસ્તાન પણ પોતાના પ્રતિનિધિઓ ત્યાં મોકલે છે, છતાં કેટલું કહેશે કે હિન્દુસ્તાન સ્વતંત્ર છે ? આવી જ મોકળા સ્વાતંત્ર્ય ઇજ્જતનું ગળી શકાય. રાષ્ટ્રસંઘમાં દાખલ થવું એ માન છે ખરું પણ મર્યાદિત પ્રમાણમાં. આજે તો રાષ્ટ્રસંઘ જ મરવા પડ્યો છે તેવે વખતે તેમાં દાખલ થઈને બારે લાલા મળવાનો સંભવ નથી બંધારમાં ઇજ્જત પોતાને મળેલી આ સ્વતંત્રતા કંઈ મોગવી શકે છે અને વધારે બળવાન થવામાં એનો કેવો ઉપયોગ થઈ શકે છે તેના ઉપર આ કસરતું તથા મળેલા સ્વાતંત્ર્યનું મદત્ત આંધી શકાય.

અમરસીંગ દરબાર

[એક દેખાવિત્ર]

શ્રી. સાંદીપનિ

દરબાર તો એની અટક છે બાકી એ તો અમારી ખોસનો એક જુનો અને જવાન મુકરદમ છે નાનપણમાં એના મેટામાંથી આવેલો એ મીલમાં આવતો, અને મિળજ ટેકાણે હોય ત્યારે ધડીધડી સમા ચલાવીને ચાલ્યો જતો પણ એ ધડીધડીમાં તેણે ગળળ વિકાસ સાધ્યો છે ચોદ વરસની ઉંમરમાં તો એ સૌથી સાફ છતા વધારે કામ આપનારો અને કાષ્ઠપણ મુકરદમને પોતાના ખાતામાં રાખી લેવાની લાલચ ચાપ એવો હોશિયાર કારીગર બની ગયેલો તે વખતે તો ફેક્ટરી બંધપેક્ટર કોઇ વાર ખાતામાં ફરવા આવનાર હોય તો તેના મુકરદમને તેની નાની વધને લઇને તેને સતાડી દેવાની પેરની કરવી પડતી તેના મુકરદમને તેને લઇને ખૂન મુખ હતું, કેમકે અમરસીંગ પોતાના બે સમ્યા સરસ રીતે ચલાવતો એટલું જ નહિ પણ આખા ખાતાની કાક દેખરેખ રાખતો મારતુ આમકુ તૂટતું હોય ત્યાંથી માંડીને તે પદા ચડાવવા ઉતારવા, નવા બાવના ચાક્રોનું ગણિતિક સંયોજન કરતું, પાસ વહનચવા અને અધિકારીઓને સમજાવીને પોતાના ખાતાના નુકસાની કાપડનો કુનેદથી બચાવ કરેલો એવી એવી મુકરદમ તરીકેની તમામ જવાબદારીઓ તે ઉત્સાહથી ઉપાડી લેતો ને સફાઈથી પતાવતો, અને તેના મુસલમાન મુકરદમ તો ફક્ત દિવસમાં બે વાર સાહેબ સાથે ખાતામાં લાખ જ મારી જાય, પછી આખો દિવસ દોડલમાં ગર્ખા હાકે પણ તે વખતે તો અમરસીંગની જુવાનીને જ પ નહોતો કારીગર તરીકે તેણે ફક્ત એકાદ વરસ કામ કર્યું ના કર્યું ને પોતે પોતાની આવડત પર મુસ્તાક રવીને મુકરદમ બન્યો અને મુખનો દોરો ફૂટ્યો ન ફૂટ્યો ત્યાં તો એ ગીલના સર્વબેઠ મુકરદમ તરીકે પંકાવા લાગ્યો.

આજે તો સતાવીરોડની એની વય છે, ઊંચો, પાતળો, મજબુત અને વિશાળ છાતીવાળો ઉત્કળ વય દેહ, કાળા ભરેલ નેત્રા વાળા, નાની પણ

સુન્દર વળાંકો વાળી મૂછો, ભૂરી નીળી આંખોથી અધિક દીપ્ત મૂંઠો, અને મર્દાનગીભરી ટટાર ચાલથી, મીસના બેસેલીયા અને નિસ્તેજ માનવીઓમા એ અનાયાસે અને ખો તરી આવે છે ફેરેફનાખટ, ધુંટણ જરથ જણાય નહિ ને કિનારી ખૂટતી દોરી સાથે ગેલ કર્યાજ કરે એવીરીતે ચીપીઅપસીને પહેરેલુ બારીક સુતરનુ સ્વચ્છ ઘોતીયું, છેલ્લી દબની ડીઝાઇનવાળો ભારેમા ભારે પીકની રંગીન ટિકા લાઇનનું ખમીમ, કાશ્મીરી પટુ અથવા તિલાયતી સર્જનો રંગીન કોટ, અને સુવાળા બાલવાળા ઉંચી તિલાવતી કાળી બાવલા ટોપી આ એના દુર્મેશનો પેવાક. કંઠમાં કાળી ઉનનો પાતળો દોરો, ખમીમના ખટન પર ખૂંટાસોનેરી સેર, મજબુત ચપટા કાડાપર આમડાના પટાથી બાંધેલુ સુશોભિત ધડીઆળ, અને ડાબા હાથની ટચવી અને તળની આંગળીઓએ ચાંદીના વેઠ આ એના આમૂપણ

સવારના સાતની બીસલને થોડીક વાર હોય છે તે પહેલા તે મીનના ઝાપાની બહાર આવેની સડક પરની હોટેલમા આડીને ચા પીતા બેસે છે બીસલ યદ્દ જાય છે, બધા કારીગરો કામે લાગી જાય છે, થોડા ઘણા અધિકારીઓ પણ આવી જાય છે ત્યારે તે હોટેલમાથી બીઠે છે, અને મૂંઠામાની બીડીને મીનના ઝાપા સાથે ધસીને ખૂંટાવતો, ટોપીને જરા વાળ કરતો ગૌરવભરી ચાને આસાનથી અદર દાખવ ચાપ છે સામાન્ય રીતે તો દરકાઇ મુકરદમે બીસલ પહેલાજ હાજર યદ્દ જવુ જોઇએ એવો કાયદો છે. પણ જમાદાર એને ટોકતો નથી ને ઝુકીને માર્ગ આપે છે કેટલાક અધિકારીઓ પણ આથી બળી જાય છે પણ એને કંઈ કહી શકતા નથી. કારણ કે તે ગંઠને માનીતો અને લાડો મુકરદમ છે.

અમરસંગ એક પ્રખર યંત્ર નિષ્ણાત છે એટલું જ નહિ પણ કુનેહયાજ વ્યવસ્થાપક પણ છે. મીતમા ઘણીવાર ઉપરી અધિકારીઓ બદલાય

છે ત્યારે ઘણુંકરીને જુના અધિકારીઓની સાથે જુના કારીગરો પણ ચાલ્યા જાય છે, અને નવાની સાથે નવા આવે છે તે વખતની અંધાધુધી, તોફાન અને તુકસાની કાપડ વધી પડવાના ભયમાંથી મીનને બચાવી લેવા, શેઠ અમુક દિવસ માટે અમરસંગને શાળ ખાતાના સર્વસત્તાધીશ-હેડઝર્ન-તરીકે નીમે છે અને બધુ રાગપર આવી જાય ત્યાં સુધી મામલો કાણુમાં રાખવાની તેને ખાસ લયામલ્ય કરે છે રાત દહાડાના ઉત્તમગરા મધ્ય મિલાય અને પગારની રકમ સામું જોવા સિવાય બાકી ઘણી આંધીઓમા અમરસંગે મીનનુ તંત્ર સ્થિર અને તંદુરસ્ત રાખ્યું છે, અને રાખે છે

અને હવે તો કામમનો હેડઝર્નર ઘઘ જવા માટે શેઠ ત્હેને વાર વાર આમંત્ર કરે છે, પણ અમરસંગ ના કહે છે. તેના લાગતા વગગતાઓ તેના આ વિચિત્ર વલણ માટે જ્યારે જ્યારે તેને પૂછે છે ત્યારે તે આવી જવામ આપે છે.

"એમા માર નથી, અનેકના ગળે છૂરી મૂકવી પડે છે, અનેકના વેરી યદ્દને બીધ વગર છાવુ પડે છે, અનેકને થેર બેસાડના પડે છે, ને અનેકની લલામજોની ઉપેક્ષા કરવી પડે છે. કેટલાના આસુ તહોવા ? ને કેટલાને રડાવવા ? અને બધાથી વધારે ખરામ તો એ છે કે જોજમા એન્ડી મહેનત કરીને વધારેમા વધારે થેમા લઇ જવાનું પાપ કરવુ પડે છે. મહારે છે નેટલું જ બસ છે- વધારેની જરૂર પડશે ત્યારે નેઇ લેવાશે"

અમરસંગના આ વલણથી કેટલાક મહીના રયા શેઠે લુકમ કર્યો છે કે તેના ખાતાનો જે પગાર ઉતરે તેમાં રૂપિયા પચાસનો માસિક વધારો આપવો. પણ એટલામા તો શેઠને તે એવી સલાહ આપે છે કે જે હજારના મેનેજર પણ લાગે જ આપી શકે

નવા આવનાર પ્રત્યેક વીવીંગ માસ્તરે શરૂઆતમા અમરસંગને અનુકૂળ બનીને અને

જામી મધા પાછી પથ્થુ માનહારી રીતે જ રહેતું પડે છે. નહિ તો કાછ બનાવવામાં, નવા ઘમીના મગાવવામાં, નવા માણસો મૂકવામાં, ખાતામાં જોડતી ફૂનિમ ઠંડી અને ગરમીનું પ્રમાણ સાચવવામાં તેને ક્યાં ક્યાં અને કઇ કઇ રીતે હાથડા વાળ્યા છે તે અમરસીગ મારફતે શેક આગળ ખુલ્લું પડી જાય અને અમુક મમય માંજ પાણીનું મગે

ટેકનીકલ રૂલોમાં શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કરીને આવેલા ફેશી અને ઉપદેશી અમનદારો પથ્થુ એના ચત્ર પરના કાલુ પર આક્રિન પોકારે છે કેઇ પથ્થુ ખાતા કરતા તેના ખાતાનું ઉત્પન્ન પ્રમાણમાં વધારે અને એનું ખાવે છે આનું કારણ તે હાંશિયાર છે એટલું જ નહિ પથ્થુ તેના બધા કારીગરો પથ્થુ હોશિયાર છે કારણ કે બીજાઓની જેમ તે જુના કારીગરોને રજા આપતો નથી, ને સાચ લામને નવા રાખતો પથ્થુ નથી. ગાસલ કારીગરો પાસેથી જ નુનારીદલાવીને વ્યવસ્થિત અને કડક રીતે કામ ને છે ને કેઇપથ્થુ વખતે તેમને વધારે પૈમાની જરૂર પડે તો વધારે વ્યાજે પોતા તરફથી મગે તરી પેઠવણ કરીને પહોંચાના પગભાગી પથ્થુ મચારી લે છે અને આ રીતે એકજ ચીવના એકજ ખતામાં તે કામ કરતો હોવાને લીધે તેની નોકરી એ તેને મન દેવે માત્ર કનાગય રમત બની ગઈ છે

તેના ખતામાં તે વીંચી ગ મારતને જરાય ખ્યાન આપતું પડતું નથી પથ્થુ બીજાકાઈ પથ્થુ ખાતામાં કેઇ સચો અગે ચદયો હોય બંધાય મુકરદમો, હેડમેચર અને ખુદ ગોરા સાહેબ પથ્થુ પાણી ઉતારીને થાક્યો હોય ને જો તેને બોલાવવામાં આવે તો તે તુરંત જાય છે અને ગયો એટલે તે ખસલ, કા તો સાચો તૂટે કા તો તેની કાપા તૂટે, પથ્થુ જરાનર કરે ત્યારે જ જ પે, અને તે આવી રીતે કામ કરતો હોય ત્યારે કેવો લાગે છે !

નીચેની રીકાય તેવા કપડામાંથી બહાર તરી આવતા ગોરા માસન અને મજબૂત સ્નાયુઓ, રેનમહેલ અને કાગા કાધા વાળુ મ્હેા, ફૂનિમ હવામાં ફૂફરતા વિખરાયના વાગ, તીળી, સ્વથ, અને નિષ્કામક નિગાહ, સાંચાની ચાખે ધાર્યા વેગે ચલાવતો ને બંધ થતો કામેા હાથ ને જમણા હાથમાં સ્ફૂર્તિથી કરતી તેની હાવનસ ગીની જેની એક ન જરૂરી ચકચકિત ચાવી જીવનની ધીવળી બાગતોમાં અચૂપડ વકત જાણે પોતાની વિષ પ્રજુમ્તિ આગળ પ્રાર્થના કરતા તદાધર ન બની ગયો હેય !

ખાતાના કામમાંથી પરસારીને દાગ મ્હાં લૂંટતો તે હારે આવે છે ત્યારે ગીના બધા મજુગો વ્યા મેસાને ચા પીએ છે તે મદા ગીય અને બીજાસ વાતાવરણ વાગી હેડિયમાં મેમરા ન જતા રીધે અમારા રમ્યા આવે છે અમારા ખાતાનો ઉર્જા મગે કમને તેને મેમરા જ દે છે અને અમા ! દમવાર માયુઓ તો શરૂઆત થક જાય તે આવ સ્વાભાવિક છે કારણ કે જાજ તેના ભેગમાંથી એકાંગ નવો તુકો નીકળવાનો અને નવો રગ જામવાનો એ નહીં અને કરુદ નહિ તો કરે ચા પાણી તો કંગામેજ એટલું ને તેઓ જાણના જ હોય છે અમરસીગ સગીત જાગતા નથી ખાનગીમાં અમરચો અમરચો શુભેતો પથ્થુ નથી હનાય તે અગીત પાળગ થેને છે તાજેતરમાં કેઇ શીવમ સ્તેષ હોય, અને તેમાં એકાદુ શાવન તેને અમુ હોય તો તે ગચરાચનો અમદ અમારા જેવા ઉજડ શમના એરડાઅ પી પાગે તે વરવર કરે કે પગ અમારી ટુકી એ પી આ મુખ્યત્વેનો એ લબ લેના માખી મધ છે. અને જ્યાં મુથી નધા માણસોને ચા પાણી ને કનાવે ત્યામુથી તે એક લીંગ કે એક લલેડો પથ્થુ સાબચવા પામને નાંધા માનેમા નાનક અને વચુદ નાંધ સગીત તેના આગેાદ પ્રમેદના અનેગાં ધામ છે. અસરના પહોંમાં ડુચ્છતી સમાચાર પરીચા

પત્રી મોઢી પડેલા તે સીનેમાની જાહેર ખમરે
જોઈએ છે પત્રી ચોરી ખૂન અને વ્યભિચાર
બળાકારની વિગતો, પત્રી મીઠ હડતાવના મામલા,
અને છે-વે મોજમા હોય તો સરદાર પડેલ જેવાનું
ભાષણ વાચે છે ને તેય હુકુ હોય ત્યારેજ,
સાબળવામા પણ તેને તો રોમેન્સિક શૈલીવિદ્યારી
વખતાજ રીઝની શકે છે. અને તેથીજ તે મરદાર
જેવી દંડના વકતાઓને સાબળવા અણધાર્યો
જમ થયે છે

એક અફવાડીઆમા શહેરમા નેટલી શીનમ
ચાલતી હોય તે બધીજ લગભગ તે જોઈએ છે
અનિરાય સન્નેગોમા ધાર્યો નથી જમ શકતો
ત્યારે દરેજની ત્રણ ત્રણ શીલમ જોઈ લે છે,
ધીએર પર જતા મોકુ થઈ ગયુ હોય અને
ટિકીટ બધ થઈ ગઈ હોય ત્યારે તે નિરાશ થઈને
પછો ફરતો નથી-એવે સમે તે બીજાની ટિકીટનું
મ્હો માન્યુ મૂલ આપીને ખરીદી લેડે, ને
જોઈનેજ પાછો ફરે છે

ઝાઈરાલુ નવુ તાટ રગમૂમિ પર રણુ યરાનુ
હોય ત્યારે તના હેના જોનમા તે જાન ત્યારેજ
જ પે છે આમ કરના જતા ઘણીવાર તેણે એક એક
ટિકીટના પચાસ પચાસ રૂપીઆ ખરચ્યા છે, અને
જો તે ગમ્યુ તા વાર-વાર જવાનો જ પણ જ્યારે
ફરીયા જોના જાન છે ત્યારે અમુક સીન કે અમુક
ચાપન જોના પર તે આક્રીન હોય તેવું જ જુઓ
છે અને બાકીનો મમન હેટેલ પર લઈર કરે છે
અમરસીંગ ચાર સરખા જુવાનોની રચે બેઠો
હોય છે ત્યારે ગાના નથી આનડવું તેણ ઘણીમા
આનડમક રગ જમ વે છે ચાનો ખાવો મ્હોઝો
માડે છે ન લનકાર છે

‘પદમણી રીઝવે પીયુને પી લ્યો ૧૪કુમાન’

સાવળીંગા તો ઘણીવાર એની મળી ચઈ
જાય છે

નદી કિનારે શીમળો ને
ભુડા કયા ના ઉગ્યો તુ ફર !

માર જોમન તારા ફૂલડા
જોતા જાયે વણુમૂલ !

* * *

મે માર્યો હોય તો હુ મરૂ
નહી તો મરજો લાભી તારો વીર,
ડાખી તે આખને ફરકડે

કાંઈ કાની પડ્યો જ ફરીર !

મા જીગને મળવા સદેવત બીનો વેશ સજો
છે તે તેના રજપુત ખમીરને નથી ગમતુ એટલે
તે પાનને તે ખૂન ધિછારે છે અને આવા ઘણા
દોહરા, એ પાછ લાગ્યુ ને કલ્પતો તેના મગજમાં
પડ્યા છે અને સામાન્ય વાતચીતમા પણ ખરે
ખર મે સચોટ ઉપયોગ કરીને જ જમાવવાના
ગુણ પાની જાય છે સાંજોને તોતરવાની ને
તેમનો રમ ફાંક લાલચેનાની વશ પર પગની ધણીની
તેણે હજી માચી રાખી છે તનુ જ આ
પરિજામ છે

મન્નાસખાના કાંઈ કાર્યક્રમને અંગે ખાદી
ખપાવવાની હોય અથવા ચૂટણી જગમા મન્ના-
સખાના ઉમેદવાગે માટે ત્રવાર કરવાનો હોય ત્યારે
તેની મદદ તેની વાગવગને પગિણમે ઘણી અગત્યની
થઈ પડે છે, પણ એટલું ખરું કે તેને ‘મોંગો
લા’ કરવો જ પડે

આ પાનનો ઉપયોગ તે વાર-વાર કરે છે ને
મારોય ક્વિમ બીડીઓ ટુકે છે પણ જો વખત
જમ્યા પત્રી અને છેલ્લે સ્ત્રી વેગાએ તો તેને
હાથી છાપ સીમરેટ જોઈએજ

અમરસીંગ બહુ થોડુ ભણ્યો છે પણ ઠીંકીક
વાચી ગયે છે શિષ્ય માહિત્યની તપાસકૃતિઓ

જામી ગયા પછી પણ માનભરી રીતે જ મહેલું પડે છે. નહિ તો કાછ મનાવવામાં, નવા છગીયા મગાવવામાં, નવા માણ્ણમાં મૂકવામાં, ખાતામાં નોંધતી કૃત્રિમ કંઠી અને ગરમીનું પ્રમાણ સાચવવામાં તેને ક્યાં ક્યાં અને કઈ મ્મ રીતે હથેરાડા વાળ્યા છે તે અમરમીગ મારફતે શેઠ આગળ ખુસ્તુ પડી જાય અને અમુક અમય માજ પાછાવિયું મગે

ટેકનીય રૂઢોમાં શારતીય અખ્યાસ કરીને આવેલા દેશી અને ઉપદેશી અમનદારો પણ એના પત્ર પરના કાણુ પર આક્રિત ચોકારે છે કેાઈ પણ ખાતા કરતા તેના ખાતાનું ઉત્પન્ન પ્રમાણમાં વધારે અને મોકલુ આવે છે આનું કારણ તે દોહાવાય છે એટલું જ નહિ પણ તેના બધા કારીગરો પણ દોહાવાય છે. કારણ કે બીજાઓની જેમ તે જુના કારીગરોને રત્ન આપતો નથી, તે હાથ લાંબે નવા રાખતો. પણ નથી અસલ કારીગરો પાસેથી જ નાનીકુલાસીને વ્યવસ્થિત અને કડક રીતે કામ ને છે તે કોઈપણ વખતે તેમને વધારે ફેલાતા જરૂર પડે તો વગર આપે પોતા તરફથી મગે નહીં મેંદરણ કરીને પદ્મજોના પળમાંથી પણ નચાવી ને છે અને આ રીતે એકજ શીમતા એકજ ખાતામાં ને કામ કરતો હોવાને છીધે તેની નોકરી એ તેને મન દવે માજ કામમાં રમત બની મછ ઈ

તેના ખાતામાં તે પીરી મ માર્કતને જરાય ખ્યાલ આપતું પડતું નહીં પણ બીજાઈ પણ ખાતામાં કોઈ સચો ગમજી ચરનો દોષ બધવ મુકરનો, દે.ભેગર અને ખુદ ગોરા સાહેબ પણ પાળી ઉતરીને થાક્યો હોય ને જો તેને જોવાવવામાં આવે તો તે ઘુરનળા છે અને ગયો એટલે તો ખનાસ, કા તો સાનો વગેરે તો તેની કામ વડે પણ જગમગ કરે ત્યારે જ જાયે અને તે આથી રીતે કામ કરતો હોય ત્યારે કેવા લાગે છે !

નીચોની રાકાવ તેના કપડામાંથી બહાર તરી આવતા ગોરા મામત અને મજૂરનું સ્વાધુએ, રેન્મહેન અને કાળા પાંચા વાળુ મ્મો કૃત્રિમ દંડામાં ફરફરતા વિખરાયલા વાળ, તીવ્રી સ્વચ અને નિષ્ક્રાંત્યક વિગ્રાહ, માંચાની ચાપને પાર્યા વેગે ચઢાવતો તે બંધ મરનો કામે દાઢ ને જમણા દાઢમાં સ્ફુર્તિથી ફરતી તેની છત્રનમ્ર ખીતી જેની એક નબરની ચકચકિત ચાપી છત્રનની પાળીપળી બામતોમાં અમ્મપડ વક્ત જાણે પોતાની રિપ પ્રજ્વલિત આગળ પ્રાધના કરતા તદાકાર નબની ગીઠા હેય !

ખાતાના કામમાંથી પરદારીને લાય મો લડતો તે બહાર આવે છ ત્યારે મીલતા બધા મજૂરો વળા ને ાને યા પીએ છે તે મહા ગીય અને બીખત્ત વાન વચણ વાળી દોરેયમાં મેમરા ન જતા રીધે અમાગ રૂમમાં આવે છે અમારા ખાતાનો ઉપરી મને કમને તેને મેમરા જ દે છે અને અમા હમવાગ માણ્ણો તો શઘનજીયા જાય તે આવ રસાજારિક છે મારજ કે જેવજ તેના મેગમાંથી એકાને નવે તુકો નીકળવાનો અને નવો રગ વામરાનો એ નક્કી અને હશુ નહિ તે હરો આ પાળી તે કમરોજ એટલ તે તેમો જનુના જ છે અમરમીમ સ ાવ જાણતા નથી ખાનગીમાં અમારો અમલો યુવતી પણ રીતે જનવ તે સગીન પાળ્ય છેને છે તાજેતરમાં કોઈ શીલમ નેઈ હોય અને તેમનું એકાદુ ગાયન તેને મગુ દોષ તો તે જગમગાનો અમદ, અમાગ જેવા ઉજા ગામતા એર કામાંથી પામે ને તરવર કરે છે પણ અમારી કુઠી એ ા આ મુજબગતિનો ા સજા હોવા યીબી ગમ છે. અને નવા નથી નધા માણ્ણો આ માની ન કાવે ત્વણી ને એક લાગી કે એક તરોડ પણ આમળવા પમને નહીં માનેમાં નાનક અને ત્વણુ દરક સગીન તેના આમે દ પ્રમદવા અનેમાં ધામ ઈ. સસદા દોડમાં રુજગતી અમા તરે ખરીલા

પછી સૌથી પહેલાં તે સીનેમાની જાહેર ખજારો
જોઈએ છે. પછી ચોરી ખૂન અને વ્યભિચાર
ખજારોની વિગતો, પછી મીઠા હડતાલના મામલા,
અને છેલ્લે મોજમાં હોય તો સરદાર પટેલ જેવા
ભાણુ વાંચે છે. તે તેજ દુકું હોય ત્યારેજ,
સાંભળવામાં પણ તેને તો રોમેન્ટિક શૈલીવિહારી
વક્તાજી રીઝતી શકે છે. અને તેથીજ તે સરદાર
જેવા દેવના વક્તાઓને સાંભળવા અણખાઈ
જમ ચડે છે.

એક અડવાડીઆમાં શહેરમાં જોડલી શીતમ
ચાલતી હોય તે બધીજ લગભગ તે જોઈએ છે.
અનિવાર્ય સંજોગોમાં ધાર્યો નથી જમ શકતો
ત્યારે દરરોજની ત્રણ ત્રણ શીતમ જોઈ લે છે,
થીએટર પર જતાં મોકુદું થઈ ગયું હોય અને
ટિકિટ બંધ થઈ ગયું હોય ત્યારે તે નિરાશ થઈને
પાછો ફરતો નથી—એવે સમયે તે બીજાની ટિકિટનું
ઢોંઢાં માગ્યું મૂક આપીને ખરીદી લેછે, ને
જોઈનેજ પાછો ફરે છે.

કોઈપણ નવું તાલક રંગમૂર્તિ પર રજુ થવાનું
હોય ત્યારે તેના પહેલા ખેતમાં તે જાન્ય ત્યારેજ
જાપે છે. આમ કરવા જતાં ધણીવાર તેણે એક એક
ટિકિટના પચાસ પચાસ રૂપીઆ ખરચ્યા છે, અને
જો તે ગમ્યું તો વારંવાર જવાનો જ. પણ જ્યારે
ફરીયા જોવા જાય છે ત્યારે અમુક સમય કે અમુક
ગાયન જેના પર તે આકર્ષિત હોય તેટલું જ જુલ્ય
છે. અને બાકીનો સમય હોટેલ પર લાઈ કરે છે.
અમરસીંગ ચાર સરખા જુવાનોની વચ્ચે બેઠો
હોય છે ત્યારે ગાતાં નથી આવડતું તોય ધણીવાર
આદરિત્તક રંગ જમ લે છે. આનો ખાસો ઢોંઢો
માટે છે ને લક્ષ્યારે છે

‘પદમણી રીઝવે પીયુને પી ત્યો : નજરુમાર’

માવગીઆ તો ધણીવાર એની મુખી થઈ
જાય છે.

નદી કિનારે શીમળા ને
હુંડા ક્યાં ના ઉગ્યો તું ફર !
મારું જોખન તારાં ફૂલડાં
ઘેલતાં જાયે વણમૂલ !

* * *

મેં માર્યો હોય તો હું મરું
નહિ તો મરજો ભાગી તારો વીર,
ડાખી તે આંખને ફરકડે

કાંઈ ફાટી પડ્યો જ ફરી !

સાવળગાતે મળવા સહેવંત જીનો વેશ સજો
છે તે તેના રમ્યુત ખમીરને નથી ગમતું એટલે
તે પાનને તે ખૂબ ધિક્કારે છે અને આવાં ઘણાં
દોહરા, ઓપન, લાવણી ને કહેવતો તેના મગજમાં
પડ્યાં છે. અને સામાન્ય વાતચીતમાં પણ ખરે
પ્રસંગે સચોટ ઉપયોગ કરીને રંગ જમાવવાના
શુષ્ક ખાટી જાય છે ચારણીને નોતરવાની ને
તેમનો રમપૂર્વક લાભ લેવાની વશપરંપરાની પ્રણાલી
તેણે હૃદય સાચવી રાખી છે તબુ જ આ
પરિણામ છે

મહાસત્તાના કોઈ કાર્યક્રમને અંગે ખાટી
ખખાવાની હોય, અથવા ચૂંટણી જગમાં મહા-
સત્તાના ઉમેદવારો માટે પ્રચાર કરવાનો દોષ ત્યારે
તેની મદદ તેની લાગવમને પરિણામે ધણી અમત્યની
યમ પડે છે, પણ એટલું ખરું કે તેને ‘મોટો
ભા’ કરવો જ પડે.

આ પાનનો ઉપયોગ તે વારંવાર કરે છે ને
સાથેજ દ્વિત્વ બીડીઓ પુરું છે પણ જે વખત
જમ્યા પછી અને છેલ્લે છતી વેળાએ તો તેને
દાઢી ઝાપ રાગિતે જોઈએજ.

અમરસીંગ બહુ થોડું બપોરો છે. પણ હીટીકે
વાંચી શકે છે. શિષ્ય માહિત્યની કલાત્મક ફિનિશ

તેની પાસે બેસીને સમગ્રવવામાં આવે છે ત્યારે તે રસ લઇ શકે છે પણ એ વર્ગમાંના માહિત્ય માંથી તેને સ્વયંજ્ઞ આનંદ તો મેઘા પૂર્ણ પુસ્તકો માંથી જ મળે છે મેઘાણીની સૃષ્ટિ એ તેની પવિત્રતા પવિત્ર અને ઉન્નતતા ઉન્નત સૃષ્ટિ છે

શત્રુના જ આગલામાં શત્રુતા બાપ પાછળ મુકત હોયે રહત પ્રતા બેગીનસ છવનમેર મેઘાર ને ભેટવા કાચાધડાની ગામીનગીરી ઉપર સિંધુ જેવા મહાનદને કાપા ધીરનારી સહિષ્ણુ, લેચો થઇને નીકળી પડતાં આતરડાને ભેટથી તાણી બાધીને સ્વાસ્થ સામ્યવનાર હોયો ખુમાણ અને મેઘાગીની સરાણે ચંદેવા આવા આવા અનેક સોરવી રતનો તેનાં રમૂતી ભાગમાં જમમગે છે વાર વર મુડીએ મુડીએ બહાર કાઢે છે, રમ છુટે છે અને છુટાવે છે !

અમરસીમ હિંદી કરતા હિન્દુ વધારે છે વર્ગો થયા મુસનમાનો સાથે બાધ્યારાધી કામ કરતો હોવા છતાંય કાણુ જાણે કેમ તેના અતરનો

આ કાટો દહણ ઓગળ્યો નથી પ્રત્યેક મુસનમાન તેને મન છૂટતા જાગતા તેમજ જગીમખાન, ઘોરી, ગીગતી, અને અનાઉદીન ખૂની બની જાય છે પણ તે ભાવો ભાગ્ય જ તેની મુખરે માએ દારા વર્ગી શકાય છે,

‘પગમાર ખૂદ હાઉમ’ અને રડોડ ટેનરીંગ વર્કમ’ ના પાગીના વાચીને તે સમગી જાય છે રાણાપ્રતાપ અને જવપતિ શિશુજી તેના આરાધ દેવ છે પણ દુરિરાજ ઓઢાણ અને કરણીયા ની વાત કરતા એનું દેવ હાય નથી રહેતુ અને ખૂબ લાગુ પડત થઇને બોને હ દિન્દી અને પાટણની ગાદીઓને છેના દોષાવનારા કે કુમાડનારા આ બે રાજદાન રાજવીઓ વિશે તે જવારે વાત કરે છે ત્યારે તે બે અમિતઓ કેવન ઐતિહાસિક પાત્રો મગી જાય છે અને તનાં દેશમાં નવેનવ વસતુ સિચન મનારા મતદેવ બની રહે છે

મ હા તમા

અવુપકુપ

મેઘાડગરના જેવા જન જ્યા ત્યા જડે જગે
નીલાકાશ સમુ શીલ વિરલા આતમમા બુગે

પૂજવાલ

રામુંનું ઘર

શ્રી. 'ક્ષ'

‘બા, પેલા શેઠ તને શું કામ વદતો હતો ?’

‘બેટા ! બાકું ચઢી ગયું છે માટે.’

‘બાકું શું, બા ?’

‘બેટા ! આ ઘર એનું છે એમાં રહેવા માટે આપણે એને પૈસા આપવા લેઈએ.’

‘શું આ ઘર એનું છે ? તારે આપણું ઘર ક્યાં, બા ?’

‘બેટા ! આપણું ઘર હતું. હવે નથી.’

‘ક્યાં ગયું ? કહેને, બા.’

‘હવે વાત ન કર સુધ જ ભાઈ, નહિ તો પાછો તાર ચઢી આવશે.’ એમ કહી આજો લૂછતી માતાએ દસ વર્ષના, તારથી ખીડતા, છોકરાને પપાળવા માંડ્યો. છોકરો પણ માતાનું દર્દ સમજ્યો હોય તેમ સુઈ ગયો.

છેલ્લા આઠ દિવસ યયાં રાત્રી તારમાં સપડાયો હતો. એની મા-જોતભતી-એક આટાની ગીવમાં કામ કરતી હતી. મહિને દહાડે પંદરેક રૂપિયા કમાઈ તે પોતાનું અને છોકરાનું પેટ ભરતી. અચાનક આવેલી આ માંગીતા ખર્ચમાં તે બાકું વખતસર દઈ ન શકી તેથી મહેતાએ તકદો કરવા માંડ્યો હતો. સૂતાં યૂતાં છોકરાએ પેતાની મા અને મહેતા વચ્ચે ચાંચો સંવાદ સાંભળ્યો હતો, ‘બીચું તો એ સમજ્યો નહોતો પણ એટલું તો એ સમજ્યો હતો કે એની માને મહેતા વદતો હતો. ‘આ ઘર આપણું નથી’ એ વાતે એને જમગીન ગનાવી મૂક્યો હતો.

તાર ઉતર્યા પછી એક દિવસ સાંજે વાળુ કરી મા દીકરો વરતો કરતા બેઠા હતા. રાત્રી માંદગીમાંથી ઉઠ્યા પછી માન એક જ પ્રજ એની માને પૂછતો. ‘આપણું ઘર ક્યાં, બા ?’ બા મૂંઝી ગઈ જતી અને

નુરખાં ગંગાના મમાચારો આવે છે પરંતુ ગાંધીજીના નિવેદન ઉપર એની મરેર ન લાગે ત્યાં સુધી એના વિશે કંઈ ઉચ્ચારી શકાય એમ નથી

એક વાન નક્કી છે દિલ્હીમાં ફરાર થયેલા નથી ગાંધીજીએ એ ફરારને સ્પષ્ટ મના નેપતાં નિવેદનો માં તેમાં એક વાન તો ફરીફરિને એક વા બીજા ઉપમાં આ વા જ ફરી છે કે મદાસના પ્રધાનપદે ચેલા છત્તે છે પણ બધારજીને સફળ જતાવતા માટે નહિ પણ આ બધારજી દ્વારા થઈ શકે તેટલું પ્રત્યક્ષ કરા અને રા' ફરી-મદાસનાની તાકાત વધારવાનો તાકાત એ બધારજીને અને મુનાબીને ફરી ફરી થઈ આ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ મરત પામેલી 'શુદ્ધચાલના કરાર' ઉપે જ્ઞાતી માગવાને મૂકે અનિવાર્ય બન્યો હતો બધારમુખાર્થી ઉપચિત થતી એકેએક વસ્તુને ઉપયોગ મરનરી દબ્બ વિના થઈ શકે, એમ હોન તો જ પ્રધાનપદનો અર્થ મરે, નહિ તો ત્યાં ગયા પડી વરેલી તકે પાજ આવવાનું જ અને ઉગમ આતી ખાતી માગતા મરમરની દાનત પણ વડુ ચેપ્તી થાય એ મદમમિતિના ફરારને આ મર્મ હોર તો ગાંધીજી છે તુ નિવેદન એથી વિરુદ્ધ જતું નથી છે ના મે જળમદિનાના ગાંધીજીના નિવે નોએ જરારે મકાચ અનુજાના વિના માદમાદ જળુ વ્યુ છે કે મદામમા પૂજ્યવિગમ માટે છે એ પૂજ્યવિગમ દાસન મર માટેની પોનાની લડા છતા એ અગ તરીકે જ ધારમજાને રીકારે છે ગાંધીજીના જ શબ્દોમા કહીએ તો એ સર કારના દાયમાથી મના પ્રગતના દાયમા મોપત્રા માંગે છે ગાંધીજીના આવા નિવેદન પડી ગાંધીજી આને મમાધાન અને મદમા માટે મના મમિતિના મરના એમે પણ મર્મી ગ્લા છે એવો અર્થ ન હોવો જોઈએ ગાંધીજી છેતુ નિવેદન એ સ્વતંત્ર નિવેદન નથી પણ ઉની

થએની છેતી પરિસ્થિતિનો પરિપાક છે. મદા મમિતિના ફરારને સ્પષ્ટ કરના જરારે કાર્યવાદક મમિતિએ પણ ફગવ્યુ કે આ પત્રનો અર્થ એવો નથી થતો કે પ્રધાનોને મરતરફ કરવાની મના મરનરી ન વાપરી શકે તારે આ પ્રત્ય અએની આખી અર્થ 'મરતરફી' ઉપર કલિત થઈ મમ સરકારી મરધારોએ અને બધારજી શાસ્ત્રીએ આ ઉપર પોતાનાં ભેમ અજમાવવા મર્મના ધર્મે ધીમે એતુ' જરાર થવા લાગ્યુ કે 'મદામમાપરને કોઈ તરવનો આમદ નથી પણ પ્રતિષ્ઠાનો મવાન આડો આવે છે જરાર ઉપર મરતરફીનો જાર ન મૂકે જોઈએ' જ્યારે લોકન એ મના દૂરી જ લોકી મદાસમા તરવ માટે જ લોકી રહી લોકી ગાંધીજીને સ્પષ્ટ કર્યુ હતુ કે 'હુ તો ખાતી એટલા માટે માગુ છુ કે પ્રધાનોની મનાલની અગવજના કરના મરનરને પચાસ વખત વિચાર કરવો પડે, અને એ પડી પચ એ પ્રધાનોને અતુકુ ન મર્મ શકે તો પ્રધાનોને દુ મરવાની અને એ રીને બધારજીને જોખમમા મૂકવાની જવાબારી પોતાને રીરે લે આ મૂગ અર્થેની રજા મરજી ગાંધીજી પોતાના છે ના નિવેદનમા મરતરફીનો આમદ હોયો છે અને એની મિતિ ઉની થાય તારે મરનરે પ્રધાનો પસે શબ્દોમા માગવા એની મર્મ ફરી છે આ માગમી મરમિતિના કે કાર્યવાદક મમિતિના ફરારના સર્વર્થમાંની નીકળી ફરાર એમ અમને નહી જ મર્મ અને એની જ ગાંધીજી એ એ અગત મરિ જ ગતુ ફરી છે પચ એ માગમી પત્રમમિતિના ફગવથી અમગત હે । એમ અમે નથી માનન ફગવના જાગર્મા આ માગમીના મમાવેજ થઈ જ શકે

પરંતુ હોડ છેતે કે આ માગમીને પણ એ જ સુવામપદી ઠોકર મારી છે. એટલુ જ નહિ પણ પોતાના એક જ ભુમા એને છે કે બધારજીને

તોડી નાખવાના ફેઝપુરના નિર્ધારમાં હજી મહાસભા એ ફેરફાર કર્યો નથી' લેડ' એટલે-ડની વાત સાચી છે. એ નિર્ધારમા ફેરફાર થયો નથી અને કદી થવાનો પણ નથી ગાંધીજીનું નિવેદન અસમાન ફેરફાર સ્વયંનું નથી. મહાસભામા ધણુ મતભેદો છે. પ્રધાનપદ અંગેના મતભેદો અતિ તિવ્ર છે પણ આ બંધારણને ફગાવી દેવા વિષે તો એક મત જ છે એ મત કોમ સ્વિસ ફરે એમ નથી આવડે સુધાગી બંધારણોના અન માટે જ મહાસભાની દસ્તી છે લેડ' એટલે-ડના છેલ્લા ભાષણો ઉપર ગાંધીજીએ હાવને તબબકે નિવેદન કરવાની ના પાડી છે પણ એમાં એમણે તનનારનો ખખડાટ વધુ ઉગ્ર રૂપે સાબળ્યો હશે એમા અમને શકા નથી ગાંધીજીની આ છેલ્લી માગણીને કાર્યવાહક સમિતિ પોતાની મહોર મારશે કે કેમ એ આજે સવાલ છે અમને લાગે છે કે મહોર મારશે જ એ માગણીને નકારીને સરકાર પોતાની સત્તાનું વિકાસ પ્રદર્શન કરીને દરાવશે જે પ્રદર્શન આપણા માહિતા નરમમા નરમ માણસના અતરમા તણખો આપશે અને ઉપરથી શાંત લાગતી આજની હા બદનાર્થ જશે એ સ્વિમ ફૂ કરવાનો મહાસભાની મતોવૃત્તિ આજે દેખાય છે પણ એ નિમિત્ત તુરનમા જ આવશે, મરકાર જ લાવશે અમને લાગે છે કે આપણા માટે એ સ્વિમ અશુભ નહિ હોય સરકાર માટે કેવા હશે તે તો એજ જાણે

અમને એ ભાતી નથી :

ગાંધીજીના છેના નિવેદનમા ડા. પટાણી સિતારામપાએ એક બીજી આગાહી વાગી છે. સિદ્ધન અને હિંદ વન્યોનું એગ ટાળવા જરૂર પડશે તો ગાંધીજી પોતાના પ્રાણની પણ આહુતિ આપશે એવા અર્થના નિવેદનમા ગોળ મેણમા હરિજનો માટે ઉચ્ચારેના ચળેના બહુ-કાર કરા વાગે છે અને એના પરિણામ રૂપે ધરવડાના ઉપવાસ પચ તામ થાય છે, પરંતુ આ પ્રશ્નમા એવું અને એમ નથી લાગતું. બને પ્રશ્નઓ વચ્ચે વેરઝેરના મયોગો જ નથી સિદ્ધન તરફથી અવશ્ય એગ જ વચ્ચે છે જ્યારે હિંદ તરફથી, એનું યુદ્ધ અહિં સક હોવાના કારણે આત્મમતિદાન જ આપ્યા કરે કે છેના અઘાર વર્ષો થયા ગાંધીજીએ આ દેશને જે મત આપ્યો

છે તે હવે નવીન નથી રહ્યો, એની શક્તિનો પણ દેશને પરીચય થઈ ગયો છે અહિં સક યુદ્ધનો આ માર્ગ હિંદ જે દિવસે છોડશે તે દિવસે ગાંધીજીને જીતવું ભારે થઈ પડશે એમ એ અતેક વખત કહે છે, પણ એની સલાહના દેખાતી નથી છેના અઘર વર્ષનો ઇતિહાસ અને રાષ્ટ્રીય ઉત્થાન ન સમજી શકે એવા માણસો બહુ જુગ છે એટલે ડા પટાણી જેની ભીતી અમને નથી, અમને તો એમ લાગે છે કે પ્રતિષ્ઠાની પશુચળના વારવાર દર્શન કરીને ગાંધીજી અકળાય અને આપા દેશને ધાર્યો સમય કરતા વહેવા રાષ્ટ્રચક્ષમા ઉતારે અનખત, જ્યાં ગાંધીજી હોય ત્યાં અહિં સા જ હોય, આત્મચનિવાન જ હોય, એટલે એ મતમાં જાતે જ હોમાવાનું હોય

કોટાપદ્મનો પ્રતિબંધ :

કોટાપદ્મની ખીખશાગા ઉપર સરકારે પ્રતિ-બંધ મૂક્યો. કેટલાકને પકડ્યા તે લાડીનાર અનાજો. આન યુનીવર્સિટીની લાયસેન્સી સમાજનારી માહિત્ય લવવાની મનાઈ ફરમાવી આ બધા બતાવેા પરેલી મતાના દમનને ખ્યાન આપે જ છે, પણ સાથે માથે મૂર્ખાઈનું પ્રદર્શન પણ ફરે છે. આ રીતે આ દેશમા નવા વિચારોની, ભાવે સામ્ય-વાનના-જડ ઉમેડી શકાશે ? આ રીતે તો એનું સાહિત્ય વાચવા તરફ અને એનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા તરફ વિચાર્યોએનું લક્ષ વધુ બે ચાશે. જે પ્રવૃત્તિ એરકાપેર નથી તે અનકાવનામા સત્તાની ધેનજ મિત્રાય અમને ખીજી કયુ નથી લાગતું. જો ત્યાં રાજ્યદોહ કે મામ્યવાદ શિખવાતો હોય તો મરકાર પોતાની કોર્ટમા એમને પકડા કરે નેા યુદ્ધ વિચારો અને ઇતિહાસના શિક્ષણને પણ સરકાર રોકશે ? અને એમ કરીને કાનિને દર ઠેડી રાકશે ? આ દેશમા એવા લાખો પુસ્તકો છે, જેમાના ઘણા તો અંગ્રેજ લેખકોએ જ વખનાં છે, જે કામ્પેર પણ છે તેને મગર શી રીતે અમ્યવશે ? પોતાની હકમન નીચે ચાવતી શાગા દોલેને ફરતી લયેને કિન્નિયંદી સ્પી દે પણ જે નવો વાયુ છે તે ખાગી સક્ષવાતો દતો ? એ વાયુનું ઉલ્ભવખ્યાન ઇતિહાસ, સામ્યવાદ કે રાજ્યદોહના પુસ્તકો નથી, પણ હિંદની કારખી યુનામી અને ભાગ્યનક ગરીમી જ કે, સરકાર જે

એ વાસને પકટવા માંગતી હોય તો એણે આના પ્રતિબંધોના નિબંધ પ્રયત્નો છોડી પ્રભુદેવાણના સાચા માર્ગો જ સેવા જોઈએ, પણ તદ્વાર ઉપર સુસ્તાક રહેવાર કોઈ સંતાપાર્થને પોતાના અંત સુધી સાચા માર્ગો સજતા જ નથી. આખી સરકારના હાથમાં એ કરતાં જુદું હોય એમ અત્યારે તો નથી લાગતું.

મુંબઈનું હુલ્લડ :

મુંબઈમાં હુલ્લડ થવાના સમાચારો ને દિવસે છાપામાં આવ્યા તે દિવસે દેશના લાખો માણસો એ ધૂનરી અનુભવી હશે. સમગ્ર સૌને આમળના હુલ્લડના બીજા અને કંઈક પ્રમતો તાત્કાલિક થયા હશે. સદેશ્યે એ હુલ્લડ થતાં જ શાંતિ ચલે છે, એની નોંધની પણ જરૂર ન હોય. પરંતુ આ હુલ્લડ એક રહસ્યને સ્પષ્ટ કર્યું કે દરેક હુલ્લડને કોઈ હુલ્લડ ન માની શો. આ તો હિંદુ યુગ્મો અને મુસલમાન યુગ્મો વચ્ચેનું હુલ્લડ હતું હિંદુ અને મુસલમાન તો મત આ દેશમાં એટલે બધો નાણુ જની મળે છે કે કોઈ હિંદુ અને કોઈ મુસલમાન વચ્ચેના સામાન્ય ઝગડાને પણ કોઈ કેપ મળી જાય છે આજે ત્યારે મહાસભાએ મુસ્લીમ સંપર્કના વિશાળ યોજના અમલમાં મૂકી છે ત્યારે તો આખી રજારે ભગ્ન રહેતું જોઈએ અને હિંદુ-મુસ્લીમો વચ્ચે વિખવાદ થાય એના બધા પ્રસંગોને દાગવા જોઈએ.

ચારિત્રનો પુરાવો :

મહાસની રાકાટ દિવસાલના પ્રાતિક મંત્રીને હમણાં એક સુવર્ણ ચંદ્રક બેટ મોકલવામાં આવ્યો હતો. પ્રાતિક ચંદ્રા મી. સહજાએ એ બેટને પાછી મોતી આપી બેડન પોવેલને ખાત્રી કરવી આપી કે આપ માટે છે તેમ દિલ્હીમાં ચારિત્રનો અભાવ નથી. આવી જ આવી ખીલ રચેથી પણ મળવા માંડી છે, પરંતુ રાકાટ દિવસાલને રથાને દિલ્હી સેરકારની રચાવના નદિ યાર ત્યાં સુધી હોડાં બેડન પોવેલને પાછા પુરાવો નદિ મળે અને ત્યાં સુધી પોતાના હૃદયનેલા વચનોને એ પાછા ગગરા પણ તૈવાર નદિ થાય. એમને પાછા પુરાવો જરૂરી મળે એવી આખી આદ્ય ગણીએ

હરિપુરામાં મહાસભા :

મહાસભાને પોતાને જ્યાંએ બોલાવવા માટે બાએ જ કોઈ પ્રંતમાં આટલી રમાઈતી જાતી હતી. મુજરાતની મહાસભા અપૂર્વ થશે એમા શંકા નથી, પણ એની અપૂર્વતા પહેલા દિવસથી જ શરૂ થઈ જશે એમ નહોતું લાગતું. જરૂર, એકા ને સુરન વચ્ચેની દરિયાઈ રેલ્વે આનંદ આપનારી હતી ! શક્તિ પાપમાલ થયેલા બેડુનો પોતાની રહી મળી જાતો, ધરપાર ને માવમતા મહાસભાને ચલે ધરવા તેવાર થયા એ સાચે જ ગર્વનો વિષય છે. ધણી તપાસને અંતે, જ્યાં રજારા-પ્રાતિયા સત્યાગ્રહનું બીજાંપણ થયું હતું એ બારેથી તાડકાને જ પમદંથી મળી માંડીએ શક્તિ પાસે ઇકિતિયાગીને રોમે એવો તમ હાથે અને હરિપુરાની મહાસભાને સાચા બનાવવાની જવાબદારી આખા મુજરાતની છે એમ જાણ્યું. હરિપુરાની મહાસભાના રંગો કેરા હતા તે, વિન પકડાતા જતા આજના રાજકારણમાં ન હદી શમય પણ એની રચનાત્મક બાણુ બજવાન હશે એમ તો લાગે જ છે. મુજરાત પોતાની મ, અવરયા, આનિઅગ્રેમ અને ગણભાવ ત્યાં જરૂર જરૂરથી

ગાંધી સેવા મંદ્ય :

હુડીયા 'ગાંધી સેવા મંદ્ય'ના પાર્થિવ મેળાને ધી ધી મુખ્ય થઈ ગયો પણ બધા વખતે ત્યાં ને ચચોએ થઈ, હાથે થયા, ગાંધીજી અને વિશીરતાલક્ષમાં આપણે થયા તે દરેક દિવસે જાણ્યો જોયા છે. મહાસભા પ્રવેશ જાએ, સૌથી ચર્ચાત્મક પ્રશ્નને જાંમે ત્યાં ને જાંમે તે ગાંધીજીની ગર્જનકારિ, સત્ય' હતીને તો છત્રદષ્ટિ જાણ્યા હજારને ખુલ્લ ઉપરોગી થઈ પડી. જેને જાણ્યા થાય તેજે 'હરિજનપૂ' મા આવેલા એ બાળકોનો લાંબો લેવા જોઈએ 'ગાંધી સેવા મંદ્ય'ની મેક મશગ થય જ એવેને એ 'મશગ થઈ' જોઈએ રહેતું પણ નિરપેક્ષી મળાય.

રાષ્ટ્રપતિનો અવાસ :

રાષ્ટ્રપતિનું આસન લીધા પછી આખા દેશની પરીક્રમ્મા કરી નેહએ એવું નયજા શરીરના રાજેન્દ્રઆણુએ કરાવ્યું. પરંતુ છેતાલીસમે નેપે પણ આપણા મનમાં પચીસ ત્રીસ વર્ષના જીવાન લાગતા હોય એવા રાષ્ટ્રપતિ જવાહરલાલે તો હિંદના સીમાડાઓ પણ ધૂમવા માંડ્યા. જર્મા, મલાયા, મીંગાપોર આદિ સ્થળોએ ઘૂમી એમણે હિંદની લડનનો મર્મ સમજાવ્યો અને અંધી જ પીડિત પ્રજાઓનો રોગ એક છે અને એનો ઉપચાર પણ એક છે એવી ઘોષણા કરી. જ્યાં લગી પૃથ્વીના પટ ઉપર સામ્રાજ્યની હસ્તી છે ત્યાં સુધી જગતશાંતિની આશા મિંચા છે. એ શાહિવાદનો અંત લાવવાનું યુદ્ધ જ્યાં ખેડાણું હોય ત્યાં એ આપણું-પીડિતોનું યુદ્ધ છે એમ માનવાનો આદેશ રાષ્ટ્રપતિએ આપ્યો. રાષ્ટ્રપતિ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં એમણે જાલુદ અસર ઉપ- નવી ત્યાંની પ્રજાએ એમને પોતાના કરીને જલુમાન આપ્યું. રાષ્ટ્રપતિના દિસમાં દેશ-કાળની સીમાઓ નથી તે આપણા પાડોશીઓપણ નેહ શક્યા.

કલકત્તાની હડતાલ :

શશુની મીસેની હડતાલનું ને સમાધાન થયું તે ચલુ છે, સર ફર્ડુલુ હકક-અંગાળના વડા પ્રધાન સમાધાન કરાવવા ઉપરાંત જલુ નથી કરાવી શક્યા. ને હકીકતો અહાર આવી છે તે જતાવે છે કે ત્યાંની પરિસ્થિતિ હજી ઉઠ્યો છે. લગભગ ૬૦૦ જેટલાં મજુરો હજી પણ કિન્તા- ખોરીના ભોગ જનેલા છે અને ૨૦૦ જેટલા મુકર્દમાઓ ચાલે છે. સમાધાન વખતે અમને ને ભય હતો તે સાચો પડતો લાગે છે. ઉકળટનું પરિણામ કેવું આવશે તે કહી શકાય એમ નથી કારણ કે ધણો આધાર માલિકોની શુભનિષ્ઠા ઉપર રાખવામાં આવ્યો હતો, ને શુભનિષ્ઠા મજુરોમાં શકિતના દર્શન થાય ત્યારે જ માલિકોમાં

-દેખાય છે. એમ તો લાગે છે કે એ શુભનિષ્ઠાના દર્શન વહેલી તકે નહિ થાય તો મામલો અગડશે.

લાઠીનું મંદિર :

લાઠીના ઠંકારસાહેબે રાજ્યની માલિકીનું એક મંદિર હરિજનો માટે ખૂલ્યું મૂક્યું એ આનંદની વાત છે. હરિજનની હિલચાલના મહત્વના અંગ જેવી મંદિરપ્રવેશની હિલચાલ સામે પણ સુધારકોને વિરોધ છે. મંદિરો આને મંદિરો નથી રહ્યા પણ વહેમ અને અનાયારના ધામો જની ગયા છે, એવા મંદિરોમાં જવાથી હરિજનોની કશી જ ભયીવાર થવાની નથી એમ એમનું કહેવું છે. મંદિરો નેહએ કે નહિ, આજની કદાચી માનવજાત એ વિના ચલાવી શકે કે કેમ, મંદિરોમાં સુધારા શક્ય છે કે એનો નાશ જ કરવો નેહએ વગેરે પ્રશ્નો મહત્વના છે. પણ સૌથી મહત્વનો પ્રશ્ન તો એ નથી કે લાખો કરોડો હિંદુઓના દિલમાં સૌથી પવિત્ર સ્થાન મંદિર છે ? એક વખત એ સ્થાને દરિજન પોતાની ગ્રોડાગ્રોડ ખેસી શકે તો નિત્યના અવ- હારમાં એને કશો જ સંકાપ ન રહે. ખીજા કશા ખાતર નહિ પણ આભડછેટ ઉપરના માર્મિક ધા તરિકે પણ મંદિરપ્રવેશનો હિલચાલને અમે વધાવીએ છીએ. અને લાઠીનું મંદિર ખૂલ્યું થતાં આનંદ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

સરહદ દિન :

તા. ૨૯મી મેનો દિવસ 'સરહદ દિન' તરીકે ઉજવવાની જાહેરાતને મદાસલાના મંત્રી આચાર્ય કીપલાનીએ ટેકો આપ્યો. તેથી કેટલાક હિંદુ છાપાંઓ અને હિંદુ મદાસલાના આગેવાનો રોપે ભરાયા. દરરોજના છાપાં વાંચનારાને માહિતિ હશે કે ચોડા વખત પહેલાં જ આચાર્ય કીપલાની, ઉપર મુન્ત્રીમ નેતાઓ પણ હેડાયા હતા. આ જને ખાલુથી પ્રગટ થતા રોજની એક વસ્તુ તો ક્લીત થાય છે કે મદાસલા એ ટોપ પાય કોમની

સરસ્થા નથી, પણ શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય સરસ્થા છે. સર-
હદદિનનો હેતુ એ હતો કે સરકાર ત્યાંની પહાડી
જાતીઓ ઉપર જે પ્રકારનો કંટ વર્તાવે છે તેનો
વિરોધ કરવો, હિંદુ મહાસભા આ દિનેનો એટલા
માટે વિરોધ કરે છે કે એ પહાડી જાતીઓ મુખ્યમાન
છે અને હિંદુઓને રબર છે જાઓને ઉપાડી
નખ છે, કોઇ કોઇ ખૂનો કરે છે આ હંપીઅનમાં
તથ્ય છે પણ એથી સરકારનું કૃત્ય આથી નથી
દરખું. આવા ચુના કરનારાઓને વચ કરવાના
આ રસ્તા નથી કે ત્યાં મોટી ફોર્સ હિંદારી કર
વર્તાવવો, આકાશમાંથી બોમ્બનો વરમાદ કરી
ભયાનક ખુવારી કરવી એ કાર્ષ પછુ સભ્ય
રાજસભાને શોભે નહીં દરેક દેશને પોતાની
સરહદના પ્રશ્નો હોય છે, એ પ્રશ્નો હંમેશ નાણુંક
હોય છે પણ સરકારે નિત્યની સાતિ માટે ત્યાં
સમાધાન કરી જ લેવું જોઇએ આ સરકારની
સરહદની નીતિને કાંઈ રીતે બચાવ યદ શકે એમ
નથી. ત્યાંના પહાડીઓનો અસંતોષ જાણવાનો
સરકારે પ્રયત્ન કર્યો નથી, એટલું જ નહિ પણ
કોઇને એવો પ્રયત્ન કરવા દેતી નથી સરકાર
સરહદથી તો એટલી બધી દરે છે કે ત્યાં કોઇને
ફરકવાની પછુ પરવાનગી આપતી નથી સરહદના
એ જુઓનો હમણાં જ અત આવે જો શાંતિના
હુતો સમા ગાંધીજી કે આનંદ અમ્બુલ ગદ્યજ્ઞાન કે
રજીપતિ જેવાને ત્યાં જવા દે, પણ સરકાર એ
કરવા હિંચની નથી. કેમ જાણે પોતાના ઘરખરને
અને ઘરફરી સામગ્રીને કામ આપવું હોય એમ
એ ત્યાંના આસમાનમાં વીમાનોના ગીધકા ઉડારી
મરહડી પ્રજાને ચૂંટી નાંખે છે અને પરિણામે
આ દેશની સામે એના પડોશીઓના દિનમાં
હાકુ જોર રેડે છે. સરકારની આ નીતિને વજોડી જ
કાઢવી જોઇએ આ નીતિને વજોડી કાઢવામાં
સરહદી ટોળાઓના કૃત્યનો જવાબ નથી ચૂંટો પણ
એ પ્રજાને શાંતિપૂર્વક ઉકેલવાનો માર્ગ મેળો
થાય છે

સિંધ હિંદી સંમેલન :

રાષ્ટ્રભાષા, હિંદીના પ્રચાર અર્થે અનેક
પ્રયત્નો આજે થઈ રહ્યા છે પ્રાચીનમાં પણ આ
પ્રજાતિને વેગ આપનાર એક સંમેલન થી, કાકા
સાહેબ કાવિયકરના પ્રમુખપદે આ મહિતાની ૪-૫ ફ
વારીએ ભરાઈ ગયું, આ પ્રમંથે સિંધ અને સિંધ
બહારના અનેક પ્રખ્યાત કાર્યકરોએ હાજરી આપી
હતી અને હિંદી પ્રચારની પ્રવૃત્તિ ખૂબ વ્યાપક અને
એ પ્રકારના મનનીય ભાષણો આપ્યાહતા સગીન-
તાની દૃષ્ટિએ આ સંમેલનમાં ખૂબ ખૂબ કામ
ચલુ કરેલાય, કાકા સાહેબે પ્રમુખપદથી ગ્રેરક
ભાષણ આપી, હિંદી પ્રચારની અગત્યતા અનેક
દૃષ્ટિમિત્રથી સમજાવી હતી એમનું ભાષણ
નમિનાથી ભરપૂર હતું

સંમેલનની સાથે સાથે હિંદી સાહિત્ય પ્રદર્શન
પણ ભરવામાં આવ્યું હતું જેમાં હિંદી સાહિત્યના
પ્રખર લેખોના ફેરાઓ એમની લેખન પ્રવૃત્તિની
દૃઢ પરિચય નોંધ સહિત રજૂ કરવામાં આવ્યા
હતા હિંદીમાં નિઃશ્ચયતા માસિકો, અઠરાડિકો
તેમજ દૈનિકાની રજુઆતથી હિંદી વાહુમખની
સેના કરનાર પત્રોનો અચ્છો ખ્યાલ આપી
શકેતા હશે

સંમેલનની મુશ્કેલિત પછી કાકા સાહેબે
સિંધની મુસાફરી કરી મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં
ફરી ત્યાંના કાર્યકરો સાથે હિંદીના પ્રચાર અંગે
મહત્વની મતભાષા કરી અને પ્રજાતિને સ્થાયી
સ્વરૂપ મળે એ માટે દરેક સ્થળે સમિતિઓ
સ્થાપી રાષ્ટ્રભાષા હિંદીના પ્રચાર માટે પ્રાંત
પ્રાંતમાં આના સંમેલનો અને પ્રાસો યોજાવા
જોઈએ

‘ધરભણી’-એક પરિચય

શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી

ધણીવાર-અથવા ‘અર’ કહીએ તો હમેશાં ચરસ વાળાં લગવાનું કામ યુરિક્ષ હોય છે. મંસાગ્રની માદામાં સાદો વનુ-આમથીમાં ને રસ રહેલો છે તે લેખકની આખને ચૂંકાવી જાય છે. વાળાંકાર જરિલાતાની શેષમાં અટવાય છે ધણીવાર એ જૂનાં રહેણેલાં જાતનાં વણે છે. ધણીવાર એ જનાવડી અદ્ભુતના આજુવાની લાલચમાં પડે છે. પણ બાઈપલની ને જનાવડી વાળાંએલી, લોકકથાઓની અને આલકથાઓની મરસતાભરી વનુમૂંઘણી આને જમાનાઓના ફેરવામાં પૂર વડી ગયા પછી નાના નાના રોષાઓ જેવાં પ્રસન્ન રહી છે તે દરીયા ધણી અદ્ભુત દર્શકોમાંની એક છે.

‘ધરકી ગહ’ નામની દિન્દી વાળાં એક ગુજરાતી જુવાનની છે. તબોક વડે પર રવ. પ્રેમચંદ્રના આશિર્વાદ મેઘાણીને એ પ્રથમ જાન અને દિન્દી સદિવમાં એ પ્રથમ પામી. પણ લેખક છે વમાવણ એક ગુજરાતી છે એ વાત દિન્દીએને મારે ગૌરવની દોરી નેએ છે. ધનાં કાણ જણે કેમ અછતી રવી. આને એ કથા ગુજરાતીમાં ઉતરે છે. તે એક રીતે જોતાં બીજાજરૂરી દર્જ. મૂળ દિન્દી કથા જ એવી સુગતાએ કહીને ગુજરાતીઓને સુખ અને પ્રિય થઈ પડે તેવી છે. પરંતુ ગુજરાતીઓ દણુ પોતાની જ બાળને પ્રાણુમરણી નથી કહી સમજા ત્યારે દિન્દી પુનઃ

૧ ધરભણી: છે ઉદ્દ વચ્ચવા, પ્ર. નવન સાદિવ અંગાર, રમણાં મારકેદ, અમદાવાદ ૫. રજા દિરંબી મનોદર નેકેદ દિ. રિપિઓ દોદ.

તેઓ પહેલે જો આશા વધુ પડતી મળ્યામ
 'ધરતી રાડ' ગુજરાતને કેવળ ભાતની દિવાનના
 કારણે ન પહોંચી શકે એ પશુ માગ જેવાને વ્હાનિ
 ઉપજાવે એટલે લેખનપ્રવૃત્તિના પ્રારંભને આરે
 ઉભેલા એક અસ્પષ્ટતા છુતાનની આ નામનાવિદ્યારથી
 કૃતિને અનુવાદનુ યોગ્ય મદદ આપવા માટે પ્રમશન
 સરથા ધન્યરાહની અધિકારી કહેવાય

ઈન્ડિયન સમાજની વચ્ચેના એક 'અરૂત'
 'અરપૂર' પાત્રને ઉભુ મ્મી તેની આસપાસ
 દિનકુલને એની તમામ જડતા કૂત્રા સમેત
 ગુચવાનો પ્રયોગ છે નાચુ છુ ત્યા સુધી
 સૌ પ્રયમ તો આ 'ધરતી રાડ મા જ' ચમે છે
 નાના નિરાધાર લિખારી બાળક લગરને વાર્તા
 કાર વાર્તામાં ને રીતે પ્રવેશ કાવે છે તેમા જ
 એક વિશિષ્ટતા લાગે છે લગરને સત્યાગ્રાસ
 પશુ એના જેવડા અથવા એનાથી નાના મોટા
 બાળકો જ છે બાળકોને જ્ઞાન કે જ્ઞાન જ નથી
 કે અરૂત' શુ' કહેવાય બાળકોએ પોતાના સર્જ્ય
 માતાપોતા સુર કુટુંબ તેમજ શેગીમા પડેલા
 સમાજની રૂઢિમાથી જ આ કૂરતા પકડી લીધી
 છે એ કૂરતા પોને જ નેટલી દયાજનક કે તેની
 દયાજનક નધાની અવરથા કદાચ નહિ લાગે
 અથવા બેમાથી કેવુ વધુ કરણ છે? આપણા
 મનમા સમખ્યા રહી જાય છે બાળકોમાના
 કૂત્રાક લધરા પ્રત્યે બેચાય છે ને બીજા
 કુટુંબક રમત રે જ હિમા આચરે રજા છે
 તે હિસાનો શિકાર અનવાર લારે-

“જાડ બેટાગ શરીર લામા લામા ગદા
 વાગ જાડ પગા હોડ અને મોટા કાન ફીંગર
 કદ અને લાજ્યા જેવી કૂત્રેની કૂત્રી એવે
 અનવારે આજો લિમ જાણુડાના ઝંડ નીચે જ
 સ્થ રહેતો અને દેવડ રમતને ખાતર જો
 તાળીને કાંકરો માંદવામા આવેના ત્યારે એ ન
 હાલોત ન આનતો, એમ ને એમ ઇચો રહેતો
 તે પછી બીજા કાકગના મંદ વખતે એની આમે

ચારે બાજુ જોડ માડી એ ઉલ્લો ગુસ્સાથી
 વ્યાખ ફાડી રહ્યો અને પછી મોગીઓના કૂંકા
 પડ્યા ત્યારે જ એનો ગુસ્સો આંસુમા પરિણમે
 જેના છત્રવતો પ્રારંભ આવા પ્રકાનથી થાય તે
 બાળકને આખા સમાજનો હિ મક શતુ બનવાનો
 હક છે એનુ ચરિત્રાનેખન કરતુ એ મૌ કોઈ
 લેખકના મનની પહેરી લાલચ છે પોડિન પાત્રને
 ખડુ કરનાર તર્તાકારો ‘બાળકોમારી ના બીજ
 રે જ એના પાત્રોને પછી પાઈ મોઢાં કરે છે
 પશુ લધરાનો ભાગ્ય સંબધ એ ગામકાના એક
 પ્રકૃતિથી જ ઉદાર અને માનવત્રેથી કાકરના ધર
 મથે નેટીને લેખ લગરની પ્રકૃતિમા મનચેમનુ
 બીજ મુખી છે છે સાગરમા દેહુ ઉવાડીને તરની
 સ્વાત-ગીપ પ્રયમ મિદુ બીને છે

કાકરના પત્ની ધર્મચુરત છે લારે કોઈ
 ‘અહૂત’ દોષ ની નોકવ વકા છે નાના ગામકાનો
 સમાજ કાકર સાહેબની નિંદા કરે છે નુકસાન
 કરવા તત્તર બને છે, ઉપરાંત એક બાજુથી
 ધરના બ મુકેલી જોડે અમ નાતે દાવે રમ્યા
 છત્રાની લગરની માનજુદિ ને બીજ બાજુ
 એને આરિત બ કે ધરના ચ કરતરફ જ છત્રા
 કાકરની કાકરપત્નીની જૂરી વૃત્તિ એ મે વચ્ચે
 અપની દશા બેચરનો લગર કાકર પુત્રી સર
 જોનની બેચીત મમતામા પોતાના છત્રવતી એ
 અજુમૂજ દીવડી અનુભવે છે પોતાનુ સ્થાન એ
 દુ જમા ન જ ફોઈ શકે એનુ નચો થના લધરો
 ધર છેડે છે પોતાનુ જૂનુ લનકુ નામ ન બીને
 ‘છુ’ એવુ કવિન નામ પડતા છત્રા કુલિનત
 લજ્જ તો પોતાને એ ધરમા મળતા નથી પમને
 પમને કપકા ને ગહેણુ જ જડે છે કાકર ન
 પમને એની પોતાની નજુ બૂરો યધ જાડ છે
 પેતે કુટુંબે ત્રામનુ કારજ ને છે પોતાને
 બ થાય થાય છે એવો વિચર અદસ્ય બને છે
 જોને એ ધરને નાસરપ મનનો મગવા માં દારી
 છુ છે તારે એ સાથે લોતો જાડ છે પેની અજુ

બ્રૂક પ્રેમ-દીરી સરસેનતો નિર્મળ પ્રેમ અને
ખીનુ 'ધન્ય યાદ' જે ધરમા મેલ્યાંદૂણા
ને ગણો તિરંગિ ખાધા છતાં પોતાનું આગ-
પણ વીસું દણ જેધમા દાકતરપત્રીના હૃદયની
સમતારી કવગ રૂદીએ જ મુઝી હતી, રવલા
વગા વ્યા દુષ્ટતા નહોતી તે ધનની સતત યાદ.

એટલે છતુ જગતમા ગયો, પણ મુનુની
વાગબી ન ચેતો ગયો શુદ્ધચતુરનો પ્રેમ-તાતબો,
એ દર દર ગયો તો પણ ન તૂટી ગયો.

એ વ્યા ગયો ત્યા અછત છે જાણી મૌએ
એનો તિરંગાર કમો ખેતીકાના બેફતે પણ આ
મજુરી કરતા 'અછત'ને લીધે પોતાનું ખેતર
અભણેયુ માન્ય ન મજુરી મળી, ન બીજા
પણ જડી આટલી ગધી હૂતાનો માર પણ
એને મૂક કે દિ મક ન બનાવી શક્યો કેમકે
એને સરસેન માણસની હતી જેદુનિયામા મરેને
હોય તે દુનિયા મામે છતુ વેર કેમ બાધી રહે ?
અને મરેને ઉપગત છતુને એક બીજા પણ
માનવતા મળી-શહેરના દુપાથ પરથી અટક
બિખારણુ 'જીવતી' જડી ને મમદુ ખીએના
મિતનની એક શતમાથી મદબાગીપણામ, અસરી
દાપત્યના ઉડા ઉડા નરિ બાળા પોલીસની બીક
અને મિહો તો ાથે વચ્ચે એક મૂંપડીમા એક
એક મોહડી પર ચૂતા બિખારણુ નરિ પારણી
બની ગયેની જીવતી પચે, 'છતુના ગણામા દાય
નાખીને હાજીબીરા બની ગયા નાખી'

વધુમાં વધુ મમવેપકતા આપજને આ પ્રસ
ગમા લાગે છે એ જ આનેખતમાં શ્રવેતુષ મ-
લના છે. દુખ અને પ્રેમ બોલા થાય છે જેમનું
સમગ્રમા કેમ નથી તેઓ આ મિત્રા અનત
લ મીએલ ઉમરગી જ કનુ છતાં અમેલ છે
સમગ્રી પુણા મામે કિંક પણ તિરંગાને શબ્દ
નમા પીડિને એક મુદ્દાને આ સામ છક છુદમ-
બી કેમે જેતાના બેલ કે દત્તા નથી વરતર-

જીવનો એ જેતુ છે તેતુ જ વર્ણવે છે મમદુ ખી
પણની પ્રથિ અને એદતો ગમી તણ અનિ-
વર્તિય કેમ દુખની લાગણી દુખના છુપા
કારણે મમજવાની અમકિત આ મધુ જ
આવાવિષ છે

તે પડી માનવપ્રેમનો બીને વ્યાપક રપશં
તેમને ખીલીએના મીશનમા મળે છે મીશન
તેમને ઉભવને મુગિ આવે છે - છતુવાની મુગિ
ભણવાની મુગિ, અને મોધો મોળી ચહવાની
મુગિ માનવ-છતુ નિ મીમ મિતિના મેલનો
વચ્ચે નહી ઉડે છે, પગલુ એ મેલાનની
ક્ષિતિર-રેખા થા એક દિવાન ઉમેરી ત્યારે
દષ્ટિગોચર થાય છે, ત્યારે મુગિનો આનંદ જ
માય છે એ મુકિત પર ધર્માનરના એખાસ
પડે છે

છતુના મવમા વાતાંકરે અકી ને વિચારણા
અને આતમમયન મેન કે, તે મને આભાસિક
અથવા ક્ષોર કે મરન નથી વાગતું સરો
મદાલે પાર્શ્વતીને પૂજાની મારે આ ધર્મપતિ
રતન છતુને અકલ થઈ પડે, તેતુ મારી
ક લામા ઉતરત નથી, એ દીને એક
પડિતો છે છતુ પડિત ન મોમ થકે
જેવણી જ ન્દાગી છુતીને છતુ જુતી
જેવિયામ ધરને આ શરો થયે ને પડી મોરી
આતમમાં એને મોમવવામા આવે એટલે એનો
હા હા થઈ જા રંગે વિમતો ને નીને લખી
કે તે નીને બનાવડી લાગે કે આખી
વાનામાં ને 'નવી ચતતા' વહે છે, તેમા આ
ખિખી મીશન વિ ગાંધી આતમવાતી કડી મને
અનિ આતમગી વાગે છે વાતાંનો એ વિખામ
આપણા આનમિક પૂર્વમોહના મોમલના રત્ને કે
અકાલ છે પણ એ દુનિયામા મેખો મે-
જશવાન માનવતરત મુદ્દા છે છતુ પેનને
મુગિ આપવા મીશન મ-વા પ્રથે કુનવાતી
લામી જેની ને તેની બની જ નબે છે

જીવનમાં સાદૃશ્ય મળ્યા પછી પણ જીવનના અતરમાં એ સાદૃશ્યતા કરતાંય વધુ મોઝા સાદ ઉઠે છે તે આ વાર્તાકારનું પણ પરમ સાદૃશ્ય છે જીવનની પાસે જીવતી-એટલે કે જૈનની-છે પોતે અચ્છો ચિત્રકાર બન્યો છે ત્વજનામાં જાયતે જ એને અપનાવી લીધો છે. તેની રિયલિટીમાં પોતાના આલ્પકાળની કુખ-સ્મૃતિઓ જીવને વધુ કટુ અને તેથી અનાકર્ષક બનનાનો વિશેષ સહન પરત્વે સાચો કુખી પોતાના પ્રત્યે પહેનાહેલી માનવતા દાખવનારને કેમ જૂની શકે? એ માનવતા એને નાનપણમાં સાપડી હતી માટે જ વધુ તીવ્રપણે સાબરવા ભોગ ઘણે ઘણે અને સરખેનતો નિર્મલ પ્રેમ તો અણુપ્રમ દીરી જેવો એના પ્રાણની સાથે ને સાથે રજી છે. જીવને ઝપ વળો નહિ એણે પોતાની પ્રથમ સલામ લેનારાઓએ ચિરકાળના બાધેના રેહે-તાતણા વડે જેઓ ને એ પાછો સરખેનતે મળ્યો પણ એથી વધુ તીવ્ર લાગણી તો વાર્તાકારે જીવનના અને બાળના (દાનર પત્નીના) મિલનમાં મૂકી દીધી છે જીવનના ન્હાસી જવા પછી ક્યા શોધાવારા, અને જોકરા પાસે પોતાની મેમાંથી એક અગળા પકડાનાને 'જીવ આજ સાજના આવી જશે' એવું માનવા મથનારા 'જા' જીવને પોતાના પગમાં પડેના જીવે છે, ત્યારે—

“જીવ, બેટા, મને કામા અપવરે” કહી જીવને ઉપાડીને જાતીમાં લે છે પ્રેમનો ત્યારે પરમ વિજય આપણા અતરમાં ઉજવાઈ રહે છે

ને વૈર, ધિક્કાર તેમ જ બગવાના સુચક તમામ જીવન-મજા કરતા પ્રેમનું બગ શું વધુ મહાન નથી? મુક્કેત્રમાં ધુમી ધુમીને આખરે તો આપણે મૌએ પણ જીવ અને જૈનની જેમ માનવ પ્રેમના ધરભૂમી જ પાછા વળવું છે ના!

તદ્દન સાદી, મનોવિજ્ઞાનનો એક પણ કોણેડો છાંડવાનો દાવો ન કરનારો, વસ્તુ મણીમર એક

પણ રહેરપને ખડુ કરવાના પ્રયત્ન વિતાવી આ કથા આપણને સ્પર્શે છે, કેમકે લેખકના સસારના સ્વાભાવિકભાષી એ નીપજેલી છે. જીવનની ખુદેની ધૂળમાંથી પાકેલી એ પેદાર છે

મૂળ કિન્હી મે વાચ્યુ છે ને વખાણ્યુ છે ગુજરાતી વાચ્યુ ત્યારે મને નીજ કોઈ ચોપડી વાચતો હોઉં એવો આનંદ મળ્યો છે ફરી ફરી વાંચવા મન થાય છે અનુવાદ જાણે કે આ છે જ નહિ

સારા અનુવાદો કહિ અનુવાદો હે તા જ નથી અનુવાદોએ પોતાની આત્મિક એકરસતામાં જ કનમ બેળાને લખેના એ મર્મને બને છે

શાહરી (લાગ પહેનો બીજો) કર્તા હાશિમ મિન યુસુફ ભટ્ટા પ્રકાશક 'વદશી સારિત્ય કાર્યાલય' સુરત કિ આઈ આના,

ફારસી જીવનના ગુજરાતી કવિતા માટે કેટલી અને ક્યા ક્યા ઉપયોગી થઈ શકે તેને ઉદાહરણો આ કીને શાહીપરીતે સમજાવનારો આ અમૂલ્ય ચત્ત છે આ વિશ્વપરતેનું કર્તાની દ્રષ્ટિ બેદાશ વિરમયજનક છે સંસ્કૃતમાંથી અનેક ઠોરે ગુજરાતી બાધાને મૂલ્ય છે. એ તમામમાં જોતા તો છે પણ મર્મોદાતા બંધનમાં પડેલી એ જીવતા જોઈએ તેટલો લોભદગ પામી શકી નથી ફારસી જીવનના પણ એ મર્મોદાતી મુક્ત નથી ગુજરાતી કવિઓએ રચત નરિતે બદનાવવાને વલ કરે તો સંસ્કૃત-ફારસીના મિશ્રણથી બોવાઈ ગયેલી જીવના પાછી આવવાનો સહન છે ખરો ગુજરાતી જાણના આ જાતના અદ્ય સાહિત્યમાં આ પુસ્તકનો ઉમેરો આવકાર પાત્ર છે કર્તાને અભિનંદન

ચોગપ્રદીપ પ્રકાશક શ્રી અરવિન્દ યદ્ધમાયક, હેવર રૂઝ કનકતા સુ ય આઈ આના

શ્રી અરવિન્દ બાપુએ પોતાના શિલ્પોના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપનાં જે પત્રો લખેના તેમાંથી

તારવીને આ પુસ્તક વિદ્યામાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે, આમ છતાં પુસ્તક યોગ મોટું પ્રવેશક પુસ્તક બની શક્યું છે.

શ્રી. અરવિંદ અને એમના યોગ વિષે ઘણી વિચિત્ર માન્યતાઓ શિક્ષિતોમાં પણ ચર્ચા થાય છે. અમારા એક શિક્ષક કે જેઓ પોતાને શ્રી. ઇન્દુલાલ યાત્રિક અને હેલ્થકેર વ્યાસના મિત્ર તરીકે ઓળખાવતા તેઓએ એક વખત જે કહેલું તે મને અત્યારે પણ યાદ છે. એમણે એવું કહેલું કે તેઓ થોડા મિત્રો શ્રી. અરવિંદ દેવને આશ્રમે ગએલા, મુલાકાત મેળવેલી અને શ્રી. અરવિંદ એમની ગિર્યાસા સંતોષના અમેરિકાની એક ખાવ વસ્તુ ચમત્કારથી એક જ સ્થાને ખેંચી રહીને તે ઓરડામાં હાજર કરેલી.

ઉપલા ચમત્કારની વાત સાચી છે અથવા અમારા શિક્ષકે તે ઉત્સાહમાં આવી જઈને અતિશયોક્તિ તરીકે કહી છે એ દુર્લભ્યુતો નથી પરંતુ આ પુસ્તક વાંચવાથી અપણુને એટલું તો સમજાય છે કે યોગ આયરનારમાં કાષ્ઠક કાળે પણ આવા આધિભૌતિક ચમત્કારો કરી શકવાની શક્તિ આવી શકે ખરી. પણ યોગને સાચો અર્થ સમજનાર એવા ચમત્કારો કરવાની કદિ ઇચ્છા જ ન કરે. એવી ઇચ્છાથી થએલો યોગ માણુષ જે માટે યોગ આયર છે તે તેને મળતું નથી.

શ્રી. અરવિંદ બાણુનો યોગ પૂર્ણયોગ કહેવાય છે કારણ કે તેમાં અંતર અને બહિર બંને પ્રકારને સમાન સ્થાન છે. કેવળ ધ્યાન કે ભક્તિ અથવા કેવળ સંસારનાં પ્રપંચો (કર્મો) મનુષ્યની પૂર્ણતાને મદદરતી નથી, ગીતામાં જે છે તે બધું અગાં છે. ઉપરાંત આમાં વિજ્ઞાનચક્રિત અને પ્રકૃતિનું દિગ્ગીરણ આરોપવામાં આવેલ છે.

પુસ્તકની ભાષા ખૂબ પ્રવાહી, મધુર અને સારી છે. છપાઈ તથા ઉકાળ ખૂબ સુંદર છે. પુસ્તક આવકારદાયક છે.

આ.

ન્યોતિધર (પંખવાડીક) તંત્રીઓ: ગદુલાલ ગો. ધ્રુવ: પ્રાણુલાલ દેસાઈ. ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. વાર્ષિક લ. બે રૂપીઆ.

ગૂજરાતના સામાજિક પ્રશ્નોને ચર્ચે એવા મુખ્યપત્રની બારે જરૂર હતી. સત્યામદ લાડત શરૂ થઈ તે પહેલાં રાજકીયની સાથે સામાજિક પ્રશ્નો ગાંધીજીના નવજીવનમાં દીક ચર્ચાતા. નવજીવન બંધ થયા પછી આ જોડ બારે જણાતી. અંતરાડીક અને પંખવાડીકમાં સામાજિક ચર્ચાઓ નહોતી આમતી એમ કહેવાનો આશય નથી પણ એવી ચર્ચાઓ ખીન વિષયો સાથે મેળમેળ થઈ જતાં જે અસર ઉપજતી નોંધ્યે તે ઉપજતી નહોતી. ન્યોતિધરનો મુખ્ય હેતુ જ સમાજમાં સુધારણા કરવાની છે. પહેલા ત્રણ અંકો ભેતો લાગે છે કે આ નવું પ્રકાશન પોતાની નેમ પાર પાડશે એટલું જ નહિ પણ ગૂજરાતમાં થવારી સામાજિક ક્રાંતિમાં અગત્યનો ભાગ ભજવશે. અમે એની ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

શામળદાસ કૉલેજ મેગેઝીન

ભાવનગરથી પ્રગટ થતું આ કૉલેજ મેગેઝીન અંગ્રેજ અને ગૂજરાતી એમ બે વિભાગમાં બંદાર પડે છે. અંગ્રેજ વિભાગના ફંડાનાન-ઓમાંથી લગભગ ૪૫ પનાઓમાં વિચારણીય લેખો સંપ્રદવામાં આવ્યા છે. અંગ્રેજ વિભાગ જેટલો જ ગૂજરાતી વિભાગ સમૃદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. કવિતાઓમાં હજીપણ ઝીલુ-વટ ભરી પદ્યદીપ્તિ જરૂર છે. ગવનિભાગમાં ખાસ ખ્યાન ખેંચે તેવા લેખોમાં 'અર્થાચીન કવિતા' અને 'પ્રો-ન્ય' ચિત્રો ગણાવી શકાય. 'મુન્શીની 'પુરુષત્વની ભાવના' 'ઉમિ'માં આવી ગયેલ છે. તે સિવાય વાર્તાઓ હજી આરભાગની ગણી શકાય તેવી છે. એટલે આખોએ અંક એના સંપાદકો કહે છે તેમ 'આપણા નિવાર્યો'ઓની સળવળતી શક્તિઓનું દર્શન કરાવે છે.'

જગત્પ્રભુ જાપાચિત એના ચિત્તરની
પીછાને જેમ આપે છે

મુબદ્દા બાલરિનોદમાગા મ નામરદામ ધ્વં પોત
મસાઃ (મુબદ્દા)

અસ્તરકરતા અગિલો પડી આપો ત્યાં
માદિત્ય સવદેશી બન્યું છે તેમ તેને બાલ
માદિત્યન પળ નવો જ ઝોક અને વેગ આપેલ
છે. તે પહેલાં પણ બાલ માદિત્ય પ્રકાશન થતું
તો હતું જ. પણ આદ્યું વિવિધતા થયું અને
ઘોઠમંથ પ્રમાણ તો ત્યાર પડી જ આગળના
બાલ માદિત્યના અગિલાઓમાં મો નામરદામ
પોતું આન મહત્ત્વ છે એમના હથે અત્યાર
મુશીમાં અનેક પુરિતકાઓ પ્રકાશન પામી ચૂકી છે
અને બાલકોમાં એ પસંદગીને પણ પામ્યા છે
પ્રસ્તુત પુરિતકામાં મુબદ્દા વર્ગન પ્રવાસરો
આપવામાં આવ્યું છે અને એ જ એની
વિશિષ્ટતા છે પ્રવાસરો આપતા વર્ણનમાં સતતતા
ખૂબ રહે છે ગોરી બહર્યા લલને કાંડ માકલ
સુધી એક ભાગ અને પછી જુવા મગજ નરક
જતાં એ બાલુને આજો ભાગ ઠેક બાલુનાથના
મરીન મુશી, એમ એ રંગે આતુ વ મુ મુ ચિત્રો
સહીત નજર આગળથી પમાર થાય છે જાગરોને એ
રમમ વાયન આપશે એવું જ નહિ પણ દિ દના
એક મુખ્ય તહેરો સપૂર્ણ ખ્ય લ આપશે
સ નાગરન આ રીતે દિ દના મુખ્ય મુખ્ય
તહેરોની પુરિતકાઓ બહાર પાડી જાગરોના
જનમ અવરથ વધારે કરને એમની આ પ્રતિમા
અમે એમની સદ્ગતા કમળીએ છીએ

વિજ્ઞાનના દ્રષ્ટાઓ અતુ શ્રી મોઘીમેન
બાળ બેઠકણ લે શ્રી ગીજુભાઈ
વિજ્ઞાનની રમતો અતુ શ્રી મોઘીમેન
પરીની વીંટી લે શ્રી અદ્રકર ભદ્ર
પ્રકાશ થી દક્ષિણમર્તિ પ્રકાશન મહિર બાવનગર
દેખની કિમત પામ આના.

પ્રસ્તુત પુરિતકાઓ બાન સાદિત્ય શાસ્ત્રના
અગ્રામે ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, માં પ્રુપ્તો છે. તેમાં
વિજ્ઞાનની રમતો એ આગળના તમકો ખામ
આવકાગતા જેવી છે

પશ્ચિમમાં વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ દરેક દરેક
જાતના ઘણ શેર એટલું સહેલું બનાવી બાલ
એ નાનપણથી જ પશ્ચિમ અપાય છે આપને
ત્યાં એથી તદ્દન વિપરીત ગિધી છે, નાના બાળ
કોને માટે તો રીક પણ સુચનોને વ અ પડે એવું
સાદિત્ય સુચન તથી અનન્ય આ ગિધિમાં
કેતાં શોધ વરમોથી જ રૂં પડે છે વિજ્ઞાનનું
જાન નાનપણથી જ અપાયું નેહીએ એમ
જોગરથી કંઈમાં આવે છે

આ બને પ્રતિષ્ઠાઓ આપણા જાગરોની
વિજ્ઞાન પ્રત્યેની અભિનંદી નજર વધારે રેખીત
વરતુ મોની નજર ભદ્ર જખાય તે ખરેખર
વિજ્ઞાનના નિયમ પ્રમાણે તદ્દન નજીવી દોષ છે
જાગરો વિજ્ઞાનના દષ્ટાઓ તેમ જ રમતોને
નિશ્ચય વધારી લેશે

નાના દના ત્યાર એ ખીલને ઉખાણા
પૂજના ત્યારે જેને જે આવડે તે ખૂબ ખૂબ ઉમ થયી
એની જતા, એ વખતે એવું જોન બહુ મર્વાઈત
હતું. આ પુરિતકાથી ગીજુભાઈ ઉખાણા પૂજના
માટે આ જમન ભંડાર પુતો ચૂકે છે બાળકો
એ ભંડારમાંથી વખાય એટલું ધરાઈ ધરાઈને
વાપરે પરીની વીંટી એ અંદરમાંથી રૂપાવર
આપેલી પરી કથા જ છે એમાં રમુ કમુ નામના
એ જાગરો રંડેન પરીની સાથે આમશની મહેન
ગાડે જાન છે અને ત્યાં ખૂબ આનંદ કરે છે
બાલકો વાયતા ખૂબ મળ પડે એવું રસમ
જેવાએ લખાવેતું છે

કલાદર્શન

ગુજરાતની ચિત્રકલાના પ્રતિનિધિ સંગ્રહ

‘રવિશંકર રાવળ, રવિશંકર પંડિત, કનુ દેસાઈ, રસિકલાલ પરીખ, સોમાલાલ શાહ, કૃષ્ણલાલ ભટ્ટ, ચન્દ્રવદન ભટ્ટ, એ સાતે ગુજરાતી કલાકારોનાં, ૧૦”x૧૧”ના માપના વિવિધરંગી માઉન્ટ ઉપર ચોડેલાં દસ ચુનંદાં, પૂર્ણરંગી ચિત્રોનો અભિનવ મંચદ કાચું ૧-૪-૦; પાકું ૧-૮-૦ રજા.-પોસ્ટેજ ૦-૬-૦

ચિત્રશતક

સવા રૂપિયામાં સો ચિત્રોનો સંગ્રહ

કાણે કાચું કે કલાનો ઉપભોગ શીમતો જ કરી શકે! શુદ્ધ હિન્દી પદ્ધતીની, વિવિધતાવાળી અને મંદારી કલાનો સુમમુદ્ધમંચદ, મધ્યમ સ્થિતિનો ગમે તે શુદ્ધરથ કે કરકમર-વાળો કોઈ પણ વિદ્યાર્થી ખરીદી શકે એટલી કિંમતે મળે છે. સુંદર ઉકાવ - મજબૂત આધણી કિં ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ ૦૦-૩-

જેને વિષે હવે વિશેષ બહારખર્ચ કરવાપણું રહ્યું નથી એવું ધરધરનું બાણીતું અને જનજનનું માનીતું આપતી પ્રજાનું માસિક એની વિશુદ્ધ ગોરવાન્વિત કલા, એના મંદાર મંપલ સાનપ્રચુર લેખો, એની એકધારી હિન્દી કાવ્યઆમશી, એની મનોહારી વિવિધતાખરી મામેમામતી નવીનતા, અર્ધ અનોખું છે-અન્યે છે વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૬-૦-૦ :: :: :: પરંતુ ૧૨ ધિ

નમુનાના અંકેના પૈસા પડતા નથી.

એનો કોઈ પણ અંક લુપ્તો અને તમે આદક ધવા લલચાશે.

પત્ની-પુત્રી-ભગિની

ઓમને

લક્ષ-વર્ષગાંઠ કે બીજે શુભ પ્રસંગે

શું લેટ આપશે ?

સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો

જે આખા ગુજરાતમાં વખણાયાં છે.

જેને સરકારે પણ મંજૂર કર્યાં છે.

જે સચ્ચ અને રસિક છે,

જે ઉપયોગી, અને જ્ઞાનદાયક છે.

તે-

કુલ ૬૦ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે જે રૂ. ૨૫)માં
આપવામાં આવે છે.

થોડાંક નામો

સુધરતા અને સુદરતા	૦-૮-૦
કમનસિબ સચિતા(વંધ્યા)	૦-૪-૦
કાયદામા સ્ત્રીઓનું સ્થાન	૦-૩-૦
અર્ધાંગના	૦-૪-૦
ભરત ગુંથણ	૦ ૧૦ ૦
પારંગી વાનીઓ	૦-૬-૦
ધરણીનો શોખ	૦-૧-૦
છવન પલટો	૦-૪-૦
૨૮વનું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦

વીર રાગા	૧-૦-૦
દેવી ચોધરાણી	૧-૮-૦
રજયા બેગમ	૦-૩-૦
માદગી અને માવજત	૦-૪-૦
પ્રતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
વાતનુ વતેમર	૦-૧-૦
પાદસી લગ્નગીતો	૦-૬-૦
સુખી ધર	૦-૩-૦
વહેમી પતિ	૦-૩-૦

લખો:-

સ્ત્રીશક્તિ • કુળાપીઠ • સુરત

અં જ લિ ં થ મા ળા

ત્રીજા વર્ષનાં પ્રકાશનો

૧૯૩૭-૩૮

પ્રથમાળાએ દર વર્ષે પ્રગતિ જ કરી છે. આ વર્ષે નીચે ક્રમેનાં પાંચ પુસ્તકો, નીચે જણાવેલા સમયે અચૂક પ્રગટ થશે અને તરત જ પ્રાદેશને મોકલવામાં આવશે.

એ પત્ની કોની?

અંતરની વ્યથા

લેખક : ઇન્દિરા સહસ્ત્રલુદે

લેખક : સોપાન

[પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે]

[જુલાઈમાં પ્રગટ થશે]

‘અંજીવનના પ્રશ્નો’ મૂખ્યત્વે રસદશમ અને છૂટાછેડાના, આ પુસ્તકમાં આત્મકથાના રૂપમાં ગૂંથવામાં આવ્યા છે. એક માતા મરતા પહેલાં પોતાના જીવનની દર્દમય અને રસમય વાતો એની પુત્રીને કહેતી જાય છે, એ આશા સાથે કે અંધારા માર્ગે એની પુત્રીને ચાલવું ન પડે.

‘અંતરની વાતો’ જેવી જ પાંચ સૈનિકકથાઓ આ પુસ્તકમાં રજૂ થાય છે. પાંચેય કથાઓમાં વિવિધતા છે અને સૈનિકજીવનના કિતકિત પ્રશ્નોની ચર્ચા છે. અંતરની વાતો જેટલી જ પ્રવાહી અને રસમય શૈલીમાં આ કથાઓ આલેખાયેલી છે. આ કથાઓ વાંચતા નૂનન ગુજરાતના શિશ્નોઓના હૃદયનો તમને પરિચય થશે.

આવતી કાલ

વિજ્ઞાનવીરો

લેખક : રામનારાયણ ના. પાઠક

લેખક : મૂળશંકર મો. ભટ્ટ

[સપ્ટેમ્બરમાં પ્રગટ થશે]

[નવેમ્બરમાં પ્રગટ થશે]

આ નવસકથા છે. એમાં આવતીકાલ કોની છે એ બતાવ્યું છે. પ્રથમ સામાન્ય ખેડૂત પછી ચોર અને છેવટે રાષ્ટ્રવીર થતા એક શ્રમજીવી આમાં કથા છે. આખી કથામાં આજની અર્થવ્યવસ્થા અને રાજ્યવ્યવસ્થાની માર્મિક ચર્ચા છે. રિહિરતો અને સિદ્ધિવતોથી પીકાતી પ્રજાનું માનસ આમાં ચિતરાયું છે. આ નવસકથા આ લેખકની પ્રથમ કૃતિ ‘પચાસ વર્ષ પછી’ ના જેવી જ ગુજરાતને નવી દાગરો

આ પુસ્તકના નામમાં કદાચ ફેરફાર થશે. જગત કથાઓને અર્થે મોતની સાથે બાયબીલી મદન શોધી કરનાર વિજ્ઞાનવીરોના જીવનપરિચરો અને એમની સાદસ કથાઓ આમાં આપી છે. જેણે પ્રજાના કથાઓ અર્થે પોતાનું જીવન તૃષ્ણ ગણ્યું છે અને પોતાને મજા આપ્યું હતું તે ૧૧ ખર્ચામાં જેણે અદ્ભૂત ત્યાગ, વીરતા અને ઉદારતા બતાવ્યાં છે, તે વીરોના જીવનપરિચરો ગુજરાતને પ્રેરણા આપશે

આત્મભાન

લેખક : સોપાન

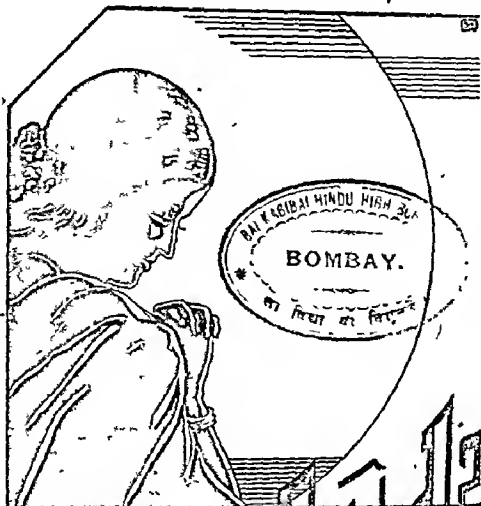
[જાન્યુઆરીમાં પ્રગટ થશે]

‘સંજીવની’ તમે વાંચ્યું હોય તો અનંત, કાન્તા, વિનુ, સુમન, ચંદ્રા વગેરેને પિતાનતા હશે. એ પત્રો દ્વારા જ આ નવસકથાની રચના થાય છે. આમાં કૃતિની દૃષ્ટિએ આમરેવા આમરેકાન નોરે અને અંગત જીવનની સમસ્યાઓ, આમપ્રજનું માનસ ઉપર ઝખૂંપી રહેલી રાષ્ટ્રવ્યાપી લાગતની તૈયારી દેખાદિ પ્રશ્નોને ગૂંથવામાં આવ્યા છે. ‘સંજીવની’ના પ્રાચીની જ આ કથા શરૂ થશે છતાં સ્વનંત્ર નવસકથા રહેશે.

: મારું કંથ માટે લખો :

અં જ લિ ં થ મા ળા : : ર મ ક ડાં મા ર કે ટ : : અ મ દા વા દ

આ 'અંજલિ' અંશમાંના શ્રીમદ્ વરદેવ પદ્મ પુસ્તક છે. આ પદ્મ અને પાનખાદેશ લખાવનાર શ્રી વલ્લભ ગોસ્વામીના આ પુસ્તક હવેલ અંગ્રાવી દશે. અને આ નવીન સર્જિતનો પ્રતિષ્ઠા છે.

સંપાદક ત્રિશંકરજી

આ પુસ્તકમાં એક આત્મ મરતી પહેલાં ચોતાની પુત્રીને ચોતાના જીવનની સંપૂર્ણ માહિતી મળી હતી. અને કહે છે કે "તારા જીવનમાં આ સમસ્યાઓ ઊભી ન થાય, તારે આવી આદેશ કાઢવામાં આવે."

પુસ્તક વાંચનારને જણાશે કે આ કોઈ નવલકથા નથી, પણ ચોતાની સમસ્યા વ્યાર્થ રહેશે. અમારું જીવનનો કુલ હિતકાંક્ષ છે એક સ્ત્રીની દૈનિકકથા છે. આમાં ન સમજાય કે ન મનોરંજ એવું કશું નથી, આપણા જીવનમાં અને આપણાં આજીવનનાં જીવનમાં એક શરીરે એવા બનાવો કલામય રીતે આલેખવામાં આવ્યા છે. આ એક નવીન અને લખાણે પુસ્તક છે.

: અં જ તિ થં થ મા ળા :

ARIEAI HINDU HIG 30300
BOMBAY.
સા પાલેસ
લલિત મોહનજીવજી

૨૨૫૨
મુ. ૫૬

આ
અંકમાં

પ રિ શો ધ
જં તુ વા દ
રા પ્ર ભા પા હિંદી
અં ત ર ના ઓળા
ઝે ક પુનિત પ રિ ચ ય
મો જ્ઞા નો તાં ડ વ યો ગ
આં ત ર રા ણિ ય આં દો લ નો
સથાસ્ત્ર વિ. સાઈ અને સરળ

ના પ્રે મી ઓ ને

લીએ છીએ કે આ યોજના 'જિમિ' ને જરૂર ચેતનવર્તુ જનાવશે અને વિનિષ્ટ સ્થાન અપાવશે, પરંતુ એમ નહિ જાની શકે તો અમે ખાતરી આપીએ છીએ કે મામાન્ય જીવન કરતાં 'જિમિ' મરદાનું વધુ પર્મદં કરશે.

એક વરતુ જીવ્યાતીએ કે જેમ 'જિમિ' ની સાદિત્ય સામગ્રી બદલ અમને પૂરતો સતેવ નથી, તેમ જ 'જિમિ' ની વ્યવહાર વાળુ તરફ પામુ અસંતોષ જ છે. 'જિમિ' અંત્યારે જોટમાં આવે છે અને કમચ આ આપણું વર્ષ એવે જોટમાં પનાર કર્યું પડે. અમારી તમામ સાહિત્યપ્રવૃત્તિની પાઠગ,અમે એક દૃષ્ટિ તો રાખી જ રે કે એક પામુ પ્રવૃત્તિ અમારે જોટમાં નથી ચલાવવી. કો ગમે તેટલી શુભ પ્રવૃત્તિ હોય તો પામુ એ માટે જરૂરે દાન ઉપર આધાર નથી મળવો. અમારી એ માન્યતા છે કે આ પ્રકારની સાદિત્ય પ્રવૃત્તિ તો જ નિકળી શકે અને લાંબો કાળ છતી શકે, જો એવામાં પોતાના પત્ર ઉપર હિમા દેહેવાની તાકાત હોય. એટલે જેમ

જિમિ

'આપણી સ્વરાજવાદના' આ વિભાગનું નામ જ એ લેવાય છે કે એ ઉપરથી સંપર્ક ખાલ આવી તકએ આપણું શબ્દજીવન કઈ દિશામાં પગલ મારી શકે છે તે આ ઉપરથી સમજાશે. આમાં ગજકાગ્યની અને ગદ્યકાગ્યની વાંચો આવશે એમ નહિ પરંતુ ગજ-પડતરમાં ઉપયોગી થતા અંદરેએક જનાવોની ચર્ચા આવશે. શ્રીને વિભાગ : 'સાદિત્યના પ્રદેશમાં' આ વિભાગમાં અવગણનો તો આવશે જ, પરંતુ તે ઉપરાંત દરખાસ્તે સાદિત્યના લેખના, પ્રકાશન અને વેચાણને અંગેનો એક લેખ આવશે. અમને લાગે છે કે આ વિભાગ સહિત્ય ન હોય તો, જોયક, પ્રકાશક, વિતરણ કે વાંચક તરીકે જોડાયેલા વિભાગ સમુદાયને સંગિ અને ઉપયોગી થઈ પડશે.

કરી મરીએ એમ નથી. આ યોજનાની ગરજ નેવારી અમે કરી લીધી છે એટલે એની મદદના વિગે અમને લેશ માત્ર સંકા નથી. આ લુલાકથી આવતા બુને સુધીના આ વિશિષ્ટ-અંક અમે નક્કી કરી લીધા છે તે અતી જલ્દીથી દ્રશ્ય

સરોજમરમાં 'નવનિકથા'અંક પ્રગટ થશે

૧. એક મંદાન અમેરિકન લેખની મામાજક નવનિકથાનો અનુવાદ સુપ્રસિદ્ધ વિવેચક શ્રી વિષ્ણુનાથ મળાસાન બદ તરફના રૂનું થશે અને એ માથે જ એમના નવરથી એક ચિતનપ્રધાન નિગદ્ય પર્ણ રજુ થશે.

શ્રીરોજમરમાં 'જીવન-સાદિત્ય'અંક પ્રગટ થશે

અમ, યોજના પૂરી થઈ. કાગળ ઉપર મુદ્રણની આ યોજના કાઢને અતિશયે કિત ભંરેની વાગશે. પરંતુ 'અમાગ ઉપર વિશ્વાસ રાખો' એ ઉપદેશ અમે રજુ

આ પ્રમગ જ કશાથીમાં સાદિત્ય સંગ્રહનનું અપિવેશન મળવાનું છે એટલે આ અંક વધુ આગાહ-પાત્ર જનને આ અંકમાં જીવને વશમાં રાખીને

જિમિ

'જિમિ' ને અમે વિશિષ્ટ ન જનારી શરતોએ તો ન છાડીએ તેમ એક જાને અને એને પોતાના જગ ઉપર છતું ન રાખી રાખીએ તો પામુ ન છારીએ.

આ જાને દરિયનિઆ જાનમાં રાખીને અમે નવી યોજના તૈયાર કરી છે. અમારી બીજી સાદિત્ય પ્રવૃત્તિથી જે વાંચકાર દશે તે જાનના દશે કે અમાગ તન નીને ગણની તમામ પ્રવૃત્તિ મોક્કમ પેવને નજર મમ્મ રાખીને જ ચલે છે અને જેટલે એ જેમ જેમ વિકાસ પામતી જાય છે તેમ તેમ એ ન માની શકાય એટલી મમ્મી જનુ જાનની જા છે. આ જાનના પુગા કપે મોદમાં મોદા એ રાખવા છે. અમારા નવરથી પ્રમદ થતું 'નવનિકથા' સનિક અને 'અવરલી મમ્મવા' મુદ્દાવનમ્મના આ પ્રકારના સાદિત્યમાં મનામાં મનાં છે એટલે જ જિમિ ને મમ્મને એ જાને અપેક્ષાએ જાતે કે 'જિમિ' નો કેવાનો હેમ નવને દશે તેમ તેમ

સાહિત્યના અનેક પ્રકારો અને પ્રદેશોને લગતાં લેખો વગેરે આવશે. અમે આપારે જ જાહેર કરી શકીએ એમ છીએ કે આ અંકમાં ગુજરાતના સમર્થમાં સમર્થ લેખકોનો સંકલન હશે.

કૃત્યભારીમાં મહાસભા અંક પ્રગટ થશે.

સૌને ખબર હશે કે આ વરસે ગુજરાતને આગળે આપણી વિરાટ સંસ્થાનું અધિવેશન મળવાનું છે. એ લઘ્ય પ્રસંગે અમે અમારી સુંદરમાં સુંદર ભેટ રજૂ કરશું. આ અંકમાં મહાસભાના દ્વંદ્વા ઇનિહાસ ઉપરાંત રાષ્ટ્રના સમગ્ર જીવન ઉપર આ સંસ્થાની શ્રી અમર છે, દુનિયાની મહાનમાં મહાન સંસ્થાઓની સરખામણીમાં મહાસભાનું શું સ્થાન છે, મહાસભાની કાર્યપ્રણાલીમાં કયા ગુણો અને કયા દોષો છે ઇત્યાદી વિષયોની ચર્ચા થશે અને જો શક્ય હશે તો આ અંકને ફેરાઓથી પણ રાજગૌરવમાં આવશે.

લઘુનમાં નવલિકા અંક પ્રગટ થશે.

આ અંકમાં સાક્ષમાં સારી નવલિકાઓને જ સ્થાન મળી શકશે અને વાર્તાકથા અંગેના એક અનુભાસપૂર્ણ નિર્ણય સુપરિષદ વિવેચકની કમળથી લખાયેલો અપાશે.

એક વિનંતિ :

આ આખી યોજના આપને સુદર લાગે તો આપનાથી બને તે રીતે 'જમિ' ના વિદ્યાર્થીઓમાં મદદગાર થવો.

● 'જમિ' દર મહિનાની છેલ્લી તારીખોમાં પ્રગટ થાય છે.

● 'જમિ' નું પારિષદ લવાજમ પાંચ રૂપિયા છે.

● 'જમિ' ના નવનુચ્ચારીની કે જુનુઘથી પ્રાદક થઇ શકાય છે. વરસે થનારને પ્રગટ થયેલા અંકો લેવા પડે છે.

'જમિ' નું લવાજમ નીચેના સ્થળોએ ભરી શકાય છે.

જમિ કાર્યાલય, ડેન્સો હોલ, કરાચી.

ગુજરાત સાહિત્ય ભંડાર, બંદર રોડ, કરાચી.

નૂતન સાહિત્ય ભંડાર, રમકડાં માગ્ગેટ, અમદાવાદ.

ગુર્જર અધ્યતન કાર્યાલય, રીચી રોડ, અમદાવાદ.

સી. જમનાદાસની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

સોરાષ્ટ્ર સ્ટોર્સ, ભાવનગર.

ન્યુ સ્ટોર્સ, રાજકોટ.

નોવેલ્ટી સ્ટોર્સ, ભરૂચ.

ગાંડીવ કાર્યાલય, હુવાડીઓ અકલો, સુરત.

પુસ્તકાલય સ. સ. મહાન લિ. વડોદરા.

ખાદી ભંડાર, વડોદરા.

પ્રકાશ સ્ટોર્સ, બામનગર.

એલ કે. મેઘાણી, ૧૪, અમલુલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

જમિ કાર્યાલય ડેન્સો હોલ : કરાચી

ધી બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ

લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લીમીટેડ

સ્થાપના ઇ. મ. (૧૮૭૧)

લોકપ્રિયતાની સચોટ સાબીતી .

તાર-ARYANIVAS.

આર્યનિવાસ

ટેલીફોન ૨૨૧૩૬

રજિસ્ટર્ડ
હિંદુ લઝ

મહા નિવાસ સ્થાન
અમીરી મોજન પ્રબંધ.

કાલકાદેવી રોડ મુંબઈ

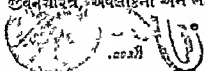

લખા:- કે. એન. અબાણી સ્વદેશી મારકેટ
મુંબઈ : નં. ૨

ૐ ઑ ગ સ્ટ મ હિ ને

શક્તિ એટલી ભક્તિ વિશ્વનાથ મ લઈ
 સમાજવાદ કે સમાજધર્મ ? કિશોરલાલ મશરૂવાલા
 ત્રણ પગલાં (નવલિકા) શ્રીકાંત
 જીવનમાં સૌંદર્યનું સ્થાન કાકા માટેજ કાલેલકર
 સંસ્કૃતિનાં વર્ણણ (પ્રવાસ વર્ણન) મૂળથંકર મો લઈ
 ડૉ. રામકૃષ્ણ ભાંડારકર (જીવનરેખા) ઊમિલ
 આંતરરાષ્ટ્રિય આંદોલનો (લેખ) લાલકરશાપ વિદ્યાસ
 રાષ્ટ્રિય શિક્ષણ (લેખ) રામભાઈ પાઠક
 જંતુવાદ રમણલાલ એન્જિનીયર
 પૈસાનું નૈતિક મૂલ્ય (લેખ) મહાત્મા
 લોહીનું ખાતર (પ્રસંગચિત્ર) રોપાન
 કલાત્મકઅંત પ્રભુરામ ગજયગોર
 ત્રણ નવલકથાઓ મોહનલાલ મહેતા

આ ઉપરાંત મનુલાલ ગાંધી, મુન્દરમ, પૂજાલાલ, મોહિનિચંદ્ર
 તત્તુનામ કુસુમાકર, કરસનદાસ માણેક અને જીવન પ્રમિદ
 કવિઓના કાવ્યો, કવિતાની શ્રેણીઓ, અભ્યાસપૂર્ણ નોંધ,
 જીવનચરિત્ર, અવલોકનો અને ભાષના વગેરે આવશે

૬૬૬) ૨ ૧૧૧૧૬ ઊર્મિ કાર્યાલય : ૩-સો. હાલ : કરાચી
 ૧૯૫૬

મનુષ્યનો વિકાસ

ચરમા એ આંખના સંરક્ષણનું
ઉત્તમ સાધન છે.

એની આંખના સંરક્ષણમાં,
એની આંખના જતનમાં
રહેલો છે.

યુગોભિત અને ટકાઉ દ્રુમો તથા વિજ્ઞાનની
છેલ્લી શોધ મુજબના ગ્લાસના ચરમા
તૈયાર કરનાર.

મ ન સુ ખ લા લ એન્ડ કું. માં

આજે જ મુલાકાતે પધારો.

શો રૂમ

૩૫૬ કાલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

ટેલીગ્રામ : બાઈકાઈક્સ

ટેલીફોન : ૨૧૫૦૩

ફક્ત ત્રણ મિનિટમાં

રડતો હસે છે. એટલે કે જ્યારે માણસેની
માથાનો દુખાવો એટલો બધો થતો હોય કે
દુઃખથી ખેંચાર થઈ રહી જવાય ત્યારે—

છી કું સ ન તું બા મ

ખરેખર રડતાને હસાવે છે જરા આંગળી ઉપર
લઈ કપાળે લગાડો કે બહુજી અસર થઈ રડતું
હસવામાં ફરી જાય છે. આ સિવાય હાથપગની
કળતર, કમરનો દુખાવો, આધારીશી, સંધીવા,
શરદીથી છાતીનો દુખાવો, ગરદનની તકત
અકડાઈ જતું કે શરીરના કોઈ પણ ભાગનો
દુખાવો ફક્ત ત્રણ મીનીટમાં ગંધ કરી આરામ
આપે છે. કીમત બારલી ૧ના છ આના

ત્રણ બારલી રૂ. ૧)

દાંતનાં દરદો

આજકાલ જ્યાં જુઓ ત્યાં દાંતના દરદોની
ફરીવાર માથારણ થઈ પડી છે તે માટે—

છીકસનનો પિગનો દુધ પાઉકર

હજતા કે કળતા દાંત એકદમ અટકાવે છે દાંતનો
સડો તથા દાંતમાં પડે થતું (પાયોરીઆ) જેવો
ભયંકર દરદો મટાડે છે. દાંત ઉપર બાજેથી, છાતી
કાઢી નાખી સફેદ મોતી જેવા બનાવેલી મોટું તો
એવું સાફ રાખે છે કે આખો દિવસ કીમત
વાસ આવ્યા કરે છે

કીમત ૧ અઉંસની ૩ળીનાં આના, રૂતલ
૧ના રૂ. ૩) અર્ધા આનાની ટીકલ મોજી
નમુનો મફત મળેલો.

હી રા ચંદ લી મ જી, ગનબાઈ સ્ટ્રીટ કોટ, મુંબઈ.

કિશોર સુગંધ ઇલાકાનાં ફળવણીખાતા તરફથી 'મંદુર યયુ' છે.
વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિમાં 'કિશોર' આગાઓ માટે મંદુર યયુ' છે.

બે વર્ષ પૂરાં કરી 'કિશોર' ત્રીજા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

અનેકવિધ સાહિત્ય અને સુંદર

||

કિશોરની વિજ્ઞાપના ઉત્તેજ મતોએ

તમે પણ આહુક થઈ
અમારા આ સાહસને
ઉત્તેજન આપશોજ.

જ્ઞાનમ હિંદમાં ૩૧ ૪)

પણ થાય છે .. હું તમને સતત
રીતે માગતી જાતી મદદ કરીશ "

ઝીણાભાઈ રતનજી દેસાઈ
[સ્નેહરશ્મિ]

પ્રિન્સિપાલ જી. પી. દામરકુન
વિનેપારને

પારસી આગયારા
સામે :

અમદાવાદ.

પરદશમાં ૩૧. ૬)

સૈનિ મારિ

તાકાત-તાઝગીથી ભરપૂર

સિદ્ધિ તદ્દર

SOMDAY.

જાહેરનામા

અંડુ દ્રાક્ષા સવ

— વિના વિલંબે —

વાપરવા માંડા

ખાસ સ્ત્રીઓને મારિ

તદ્દરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

સ્ત્રીઓની નખખાકમાં

આખાદ અસર કરનાર

અંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદરદિ શોગનો

અકસીર ધલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

ચાંદની જેવી શીતળ

અંડુની (શિલાજીત યુક્ત)

ચંદ્રપ્રભા ગુટી

પેશાબનાં તથા ધાતુંનાંદર્દોની રામબાણુદવા

આજથીજ અચૂક અજમાવો

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી. પો. બો. નં. ૫૫૧૩ સુબધ નં. ૧૪

મિથતા મોલ એજન્ટ: ડાહ્યાલાલ બ્રધર્સ, સ્વામીનાગયણ બીલ્ડિંગ, બંદર રોડ, કરાચી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર આજેજ મંગાવો ○

ડૉ. રવિશંકર ગણેશજી અંબારી કૃત પુસ્તકો

૧૯૩૭ ના માર્ચ આખર સુધીમા ખરીદનારને નીચેની ખાસ ઘટાડેલી કિંમતે આપવામાં આવશે

મૂળ ઘટાડેલી કિંમત	કિંમત	મૂળ ઘટાડેલી કિંમત	કિંમત
૧ વગર દોકડાનો વૈય ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦		*૬ હિંદના હિતનો ઉકેલ ૧-૦-૦	
૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા ૨-૦-૦ ૦-૧૧-૦		૭ હકયોગ ૧-૪-૦ ૭-૦-૦	
૩ વૃદ્ધવસ્થામા તંદુરસ્તી ૧-૮-૦ ૦-૮-૦		*૮ સતસંતોષી ૦-૧-૦	
૪ વધુને શિખામણ ૧-૦-૦ ૦-૫-૦		*૯ આરોગ્ય દોહાવળી ૦-૧-૦	
૫ આદર્શન ૧-૦-૦		કુલ કિંમત રૂ. ૯-૧૪-૦	

*આ પુસ્તકો છુટક મળી શકશે નહિ આખા સેટમાં જ અપારો પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ.

નવ પુસ્તકોના આખા સેટની મૂળ કિંમત રૂ. ૯-૧૪-૦ થાય છે તે રૂ. ૩-૪-૦ મળશે.

ઉપરના પુસ્તકો મુંબઇ તેમજ અમદાવાદમા નીચે જણાવેલા ઠેકાણેથી મળી શકશે. પરંતુ મુખ્યમા ઘટાડેલી કિંમત ઉપર રૂપિયે ૦-૨-૬ અને અમદાવાદમાં રૂપિયે ૦-૧-૬ ખર્ચ જોશુ વધુ લેવાશે.

વડોદરામાં:—પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

મુંબઈમાં:—આર. આર. શેકની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

અમદાવાદમાં:—ગુર્જર પ્રથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ-અમદાવાદ

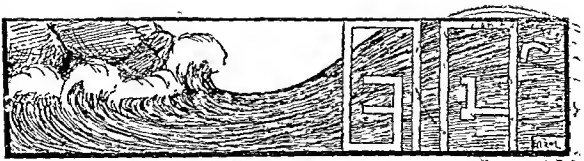
દરેક સાર્વજનિક પુસ્તકાલયમાં અને દરેક મંસ્ત્રારી ગૃહમાં ખાસ રાખવા જેવાં શ્વિક, બોધક, ઉપકારક અને મનુષ્ય જીવનને માર્ગદર્શક થાય તેવા સિષ્ટ વાચન માટે પસંદગી પામેલા ઉત્તમ કેટિનાં પુસ્તકો.—

મૂળ લેવાની કિંમત	કિંમત	મૂળ લેવાની કિંમત	કિંમત
૧ શ્રી ધોટો કેશવ કર્વેનુ આત્મચરિત્ર ૩-૦-૦ ૧-૮-૦		૪ અષ્ટગતી પ્રતિબા ૦-૧૨-૦ ૬-૧૨-૦	
૨ વીર ગાર્ગિહસ ૧-૮-૦ ૧-૦-૦		(હિવન કેલરની આત્મકથા) ૦-૮-૦ ૦-૭-૦	
૩ બુકર ટિ. વોસિંગ્ટન ૧-૧૨-૦ ૧-૦-૦		૬ જગતના સીતાગ ૦-૮-૦ ૦-૭-૦	
૪ કોરમ પુસ્તક ૧-૨ ૧-૧૩-૦ ૧-૦-૦		૭ અમારા જીવનની કેટલીક યાદગીરીઓ ૧-૮-૦ ૧-૪-૦	
		ગાંધીજીની આત્મકથા ૭-૧૨ ૧-૦-૦ ૧-૦-૦	

પોસ્ટેજ તથા રવાનગી ખર્ચ જુદાં.

લખો:—પુસ્તકાલય સ. સહકારી મંડળ લિ.

રાવપુરા-વડોદરા.

* વર્ષ છું *

* જુલાઈ ૧૯૩૭ *

* અંક સાતમો *

સશાસ્ત્ર વિ. સારું અને સરળ

એક વાર કુટુંબી જેના એક મિત્રને ત્યાં જમવા ગયો હતો. ત્યાં બેઠી જાતની જમવાની વ્યવસ્થા જોઈ. એક નોકરને મેં ગમ્મતમાં પૂછ્યું, ‘આ કોને માટે?’ નોકરે કહ્યું, ‘આ મોટા લોકોને માટે છે.’ અને પેલી બીજી? નોકરે જવાબ આપતાં જરા મૂંઝાયે, પણ પછી બોલ્યો, ‘એ સારા લોકો માટે છે.’ ‘ત્યારે હું’ સારા લોકોમાં બેસીશ’ - હું બોલ્યો. ‘ના, તમારે તો અહીં બેસવાનું છે’ - એણે આગ્રહ કર્યો મેં કહ્યું. “ના, મોટા લોકો કરતાં મારા લોકો ઠીક.”

મોટા અને સારા લોકો વચ્ચે વિશેષ દેખાડવાનું એની કમ્પનામાં ચે નહોતું. પણ અગ્રણ્યે જ એણે વિરોધભાસ ઉત્પન્ન કર્યો, અને તે ગમ્મતનો વિષય થયો. મોટા લોકો સારા ન જ હોય એમ તો કોઈ કહી શકે નહિ, પણ સારા લોકો મોટા ન હોય એવું બને, અને કેટલાક મોટા લોકો સારા ન હોય એવું ચે બને.

મોટા લોક અને નાના લોક, એવા પ્રકારની ભાષાથી બેદ દેખાડવા કરતાં આ નોકરે વાપરેલી ભાષા મને વધારે સારી લાગી. અનેક જાગૃતોમાં મમાગ્યાં

પ્રત્યક્ષપણે રહેલા આવા બેદોને એકને બરાબર બતાવ્યા વિના દેખાડી શકાય.

એવો જ એક બેદ શુદ્ધ માહિત્ય અને સારા સાહિત્યનો કરી શકાય. શુદ્ધ સાહિત્ય સારું ન જ હોય એમ નહિ, કેટલુંક સાહિત્ય સારું છતાં શુદ્ધ ન હોય એમ બને. અહીં, અર્થાત, શુદ્ધ શબ્દ નૈતિક નહિ, પણ કલામય એ દૃષ્ટિએ વાપર્યો છે. એને કલામય અથવા સશાસ્ત્ર સાહિત્ય કહેવું જોઈએ, પણ શુદ્ધ શબ્દ વપરાયેલા હોવાથી, અને તે મરળ હોવાથી તે જ વાપર્યો છે.

આ ઉપરથી શબ્દોના ઉપયોગમાં ચે શુદ્ધ શબ્દો અને સરળ શબ્દોનો બેદ પાડી શકાય એમ છે. દા. ત. ‘અક્ષિ’, ‘એન્જિનિયર’ વગેરે શુદ્ધ શબ્દો છે; ‘આંખ’, ‘ઇન્જિનર’ મરળ છે. કેટલાક શુદ્ધ અને મરળ બંને હોય - જેમકે ‘દીનતા’. પણ એ જ અર્થનો ‘કાર્પસ’ શબ્દ શુદ્ધ છે, પણ સરળ નથી. અને આ ‘મરળ’ શબ્દ પણ શુદ્ધ છે, છતાં ટેવને પરિણામે ‘સહેજો’ જેટલો સરળ નથી.

મદતવું શું? શાસ્ત્રીયતા કે સારાપણું અને સરળતા?

પ્રથમ પુત્ર પર લખેલી લીટીઓ

ફોલ્ક

પ્રવામી જિતાડ મુજ સદન સોહાવ પગલી
કૂણી તારી પાડી જનક જનનીના ચરણમાં
અદીકુ આનદો સ્મિત કરી મહોલાસ શિશુ તું
જગાવી લે બહાલા અમ ઉર ઉરે ગીત ગણકા
અહીં કાન્યોદ્યાને પથિક શિશુ તું ત્રિગ્ધ વદને
પ્રવેશ્યો, દેવાવી ત્રિઉર તટની જાનહવી મુધા
હતું માન્યુ ખાવે !

સીમા જોળગ્યા છે જીવન પ્રણયોદ્યાન તણીને-
પડ્યા પહાડી બીડે પ્રભુ પદ સમીપે સચરતા
નીરવ વદને અર્ધ આઠહાઈ ધરવા

ત્યહીં હર્ષાનંદે અચવ મુવ તારો અમીભયો
જગ્યો જોગશ્વરી તું અમ આતલ બોમે અનુપમો

અમે માણ્યુ આજે મદન મુખ એ પ્રેમ વનતુ
થયુ, વિચોક્તા વિમલ પ્રભુ શુ રશિમ નવ તુ !

જશુ આયે આયે
જિયા ભર્ગાબારો મહીં થઇ હવે પન્થ કરશું
અને કુળે મુગ્ધા નયન દઈ, ગાનો જગવશુ
મહાન દોર્મિએ મહુ દિગદિગાન્તો ગજવશુ

થયો માશી તુ યે અમ ઉભયના પ્રેમ જીવને
રૂડી વાટિકામાં મધુર ગીત ગાવા મુલુવને
ત્રિવકારી આતિથ્યો હસ રડ રમી તાત કુદિરે
અને શિશુ બહાલા ! હુ પણ નચવુ ગીત રણકે
મુદ ભર અમારા નવ પથે

ત્યાંથી નાચે ?

દેવજી રા. મોદી

છાયા નાચે શશિની સરમાં બ્યોમમાં અજ નાચે,
કાસારોની તટ પર ઉભા આડના જુડ નાચે,
વાયુ અર્પણે વિટપ પર સોહામણા પુષ્પ નાચે,
માથે સાથે કુસુમ કળીને ભીંસતો ભૂગ નાચે !

ચંદ્રી કેરા સ્મિત ફિરજથી ચિન્ધુના હાઈ નાચે,
ચિન્ધુ કેગ નીર મરકતા લોધીની નાવ નાચે,
નાચે બેડી હોમર તનયા કેર હેયુ ય નાચે
સાથે સાથે હૃદયગરિયા મુગ્ધ ભાવો ય નાચે

નાચે કેવી પ્રકૃતિ સઘળી આજ ધૈ એકતાન !
નાચે કેવુ યુગલ જડ ને ચેતના ભૂલી ભાન !

નાચે કેવા હૃપદ ભૂલી જૈ, ગાય શા ઐક્યગાન !
શાને મારૂ ઉર અતડુ ના નાચતુ દેઈ તાવ ?

કયાથી નાચે ? ગર્જી જીવવા કૈંક માનાપમાન
કયાથી નાચે ? ઉડુ ઉતગતુ શ્રમ શુ તિક્તભાન
કયાથી નાચે ? ફરજતણી યે સાવતી તીણી સાન
કયાથી નાચે ? હજીય અધૂરા છેડતા દર્દગાન

કયાથી નાચે ? મહન કરવા આકરા ફૂર માદ
કયાથી નાચે ? રવયમ મ્કૂરતો રૂંધવો ઉરનાદ
કયાથી નાચે ? સતવી રહી કૈં ત્રીકડી તીન યાદ
કયાથી નાચે ? વહન કરવા કૈંક ઘેરા વિષાદ

ભ્રમ

દિવાલ સંગીઆ ભલે મથી રહે મને ડારવા,
“તુરંગમહિં તુ” કહી ભયની ભ્રાન્તિ સર્તવવા:
મહા તિમિર-અગ્નિની ફરી વળે ભલે લિમ્બિઓ
પ્રયત્ન કરતી વૃથા હૃદયક્ષોભ જનમાવવા;
કરાગમ્ય સંતરી ઉછળી છે ડાઘે કલ્પ ને:
કવાયત કરે ભલે મનુજ વ્યાઘ્રવાદા સહ;
કટાકટ સિંચાય છે કંઠે વજ્રતાળાં બધાં;
ધમંડથી બુલે ભલે અબુજ ગ્રાવીઓના બુડા!

અરે અવરથા બધી જડમતિની લીલા નરી
નિહાળી અટલાકપને નવ હું દોષી કેમે શકું!
ગિરાઈ ઉચ્ચકાય ત્યાં નયનનાં ફુલોં પોપચાં
ત્યહાં અગિલ વિશ્વમાં ફરી વળું મનોવેગથી!
શરીર જડી શૂંખલા અબુજ પોરમે કૂલતા:
પડ્યા ભ્રમતુરંગમાં નિરખી તેમને હું હચું!

સત્ય

મને ઘડીઘડી દલર નજીની લઈ આપડા
સકંજ મહિં, તું ધરી વિમુખ રાખવા સર્વદા
મમે: પગલવન દુઃખદર્શનો પ્રજાગન ને
વિમોહ ટાળીએ ઈન્દ્રિયમુખોત્તમ આગને
ઉપ નિમિરવેતમાં કમવતા ઉમે ને ભમે
અને નિરપુરે પ્રવંજ પનછંચ મૂડી રમે:
ગુલાય ચાલુ ને ધરી જટિલ સ્વત બુવામળી
અદર્શિય, તુરંગશી જીવનજંગલ અંદોલતી!

દિવાલ જડ હટ ખસર સુનાની યોડી મુશ્કો.
મયું મહિં, જનધનો, પ્રિયમ, માદનં તો અર્ધા-
મયું મહિં, આધર્યા અવધ-કલકલ મેડના
અને મુખમ ઉચિયું સમુન્નં પ્રિયારેવનું!
મયું મહિં-ને ત્યહાં નીરખી જાત શરી! અરે,
નરી અવધ મેં હવે, જીવનું કલ્પ આશા પડે!

રહું સ્મરણમાત્ર કાં ?

લલિતાલ ગા. પંડ્યા

નિશામણિ

અમ્રાત

રહું ઉત્તમર્દી ન શું સ્મરણમાત્રને તાકડે
અસદ્ય પરિતાપ દાસ જગતું વૃથા ચિંતને
અત્રભ્ય મુજ સન્નના ? નયન બિન્દુઓ ન્દાગણા,
નિઝાસ, કટુલા પ્રિયે ! પ્રગળ દાસ ઉદીપન-
કદે શિથિલ ગાયને, મધુર સંહિતા સૂર શી
શમે વચનમાધુરી, ધગકતી મદા શાન્તિ ચે,
અદીક ઉત્તમંયને, વિદુન અંગ લાવર્યની !

રહું સ્મરણમાત્ર કાં ? તપ અભોષની સાધના
રહને જ વરવા ધરું ન જન્મ જન્માન્નદે ?
નિદાધ બનવું હવાં શિદ પ્રિયે ! લગાપ્રાજ્ઞને
સદા વિદ્યુત શોષવા સ્મરણ રશિમએ સર્વથા ?
અને ગતમુશગની વિમલ ચુષ્ટિમાં એકલી
સહર્ષ સ્મરે સણિ ! ઉર અપૂર્ણતા આહરો-
હરીપ મુજ સ્પર્શ તો મુલગ માનરિવા બની
દ શ મૃદુ સુરભનો, સુલભ વાટિકા સ્થાનમાં !

‘કલ્પાપિ’ ય થયો ન હોત યદી મુખ્ય તુજ તેજપે,
અને લગન કાચ્ય ના લપુત્રે મને વાંચવા,
સ્વપ્રદ સુકર્યાના, ફિલમુશી, દયાભાવના
તણા મધુર પૂંદડા શકત પામી હું શું કદા ?
અને રચન આટલી લપુ પ્રશન્તિરૂપ પંકિતઓ
નિશામણિ ! નિદાગીને તુજ સ્વરૂપ ચમકેત આ ?

તપેલ પૃથિવિ ચૂને નબરસાર્દના હેનધો,
ચૂલી પ્રગટતી રૂઝ દરિતભાવ ખાંખેરવા
અલ્પજ જગતું, દર્ધ મુલલ ઠંડી સહુ મેનને
ત્યહાં પરજી જૂંઝમાં શીતળ તેજ તકાફે ઝમે
દિવા સ્વપ્ન શું દીસે હવન તકાફે ઠંડુ વળી
દૂંકે મુઘડ સંસ્કૃતિસર, ધરિત્રિના તારલા !
મને ય હવલી ગમે તુજ નમી લપુ છંદગી
ઝગી વિમળ થોડું લુપ્ત થવું હું ચહું આગિઆ !

વગડાઉ ફૂલને

નરસરલાલ ગા. ગાંધી

(નિઝ)

ભલે તમે આકુલ ધ્યાન લેતાં
રડા છુપાઈ દલજૂંપડીમાં;
ભલે વળી વલ્લરી છાંય ઝોથે
વિદગ્ધદેયે ય બળીઝળીને,
નિઃશેષ થઈ કાતરગદ્ગદેરે શું
ઝેકાંતમાં, જંગલમાં, સુદ્ધે
ટીપું ટીપું આંસુ ય ઠાકવીને

સૌન્દર્યને પોલી રહ્યા અકારણે !
એ ભેદને રે ! ધડી એમ ચાતું
મને ય કે, વિશ્વમર્દી કંઈક
વસ્ત્રાં હશે માનવ દગ્ધહેયે
રીઝાઈ, પીઝાઈ ઉડા વિષાદે
આંસુ વિપે સુદરતા પિયાળવા
વહાવત નિર્મલ ગંધરંગને ! !

મોજાઓનો તાંડવયોગ

શ્રી. દત્તાત્રેય ખાલકૃષ્ણ કાલેલકર

[કરાચી પાસે કીઆમારીથી સહેજ દૂર મનોરા કરીને એક બેઠ આવેલ છે. ત્યાં એક મળનું મંદિર છે. બેઠ ઉપર મોટા ભાગે પોર્ટ્રેટના લોકો અને થોડુંક લશ્કર રહે છે. મનોરા બેઠ કરાચીનું ઘરેણું અને સમુદ્રનું રમકડું છે. એ બેઠને દક્ષિણ છેડે એક મોટી કરાડ આવેલી છે, જ્યાં સમુદ્રનાં મોજાંઓ અચકામ છે. અને એથી આગળ ઠીક દૂર સુધી એક મોટી દિવાલ બાંધી મોજાંઓને પ્રતિબધ કરેલા છે. તેથી ત્યાં મોજાંઓના અખંડ સત્યામહ જોવાને મળે છે, આ દૃશ્ય જોવા હું એકવાર ગયો હતો. હિન્દી સાહિત્ય સમેલન માટે આ વર્ષે કરાચી જતાં ફરીવાર એ દૃશ્ય જોઈ આવ્યો. મોજાંઓની અસર પેલા પત્થરાઓ ઉપર બધે ન થાઓ પણ હૃદય ઉપર એમની અસર થયા વિના કેમ રહે ? હૃદય અને સમુદ્ર બંને સ્વભાવે જ ભ્રમિત હોય છે.]

કોઈ પણ કુદગતી દૃશ્ય પહેલીવાર જોઈને જે અસર થાય છે તે અમર બીજવાર જોઈને નથી થતી. પહેલીવાર બધું નવું નવું હોય છે અસાત વસ્તુનો પરિચય કરનાનો હોય છે. ડોલે અને પગલે આશ્ચર્ય અને ચમત્કૃતિનો અનુભવ થાય છે. બીજવાર એ જ ઠેકાણે જવાથી ત્યાં કંઈ કંઈ વસ્તુની અપેક્ષા કરવી તેનો ખ્યાલ માણુમને હોય છે. એટલે એટલા પ્રમાણમાં ચમત્કૃતિને અવકાશ ઓછો હોય છે. પરિચિત વસ્તુ પ્રત્યે પ્રેમ બ ધાર્ષ ગદ્ય છે પણ આશ્ચર્ય અને ચમત્કૃતિ તો અપરિચિત વસ્તુ માટે જ હોઈ શકે છે.

એવી જ કંઈક પ્રેમપૂર્ણ પણ ઔતુકચગદિત વૃત્તિથી હું કરાચી પાસે આવેલા મનોરાનાં મોજાં જોવા આ વખતે ગયો. જૂના પણ જુવાન મિત્રો સાથે આ રમ્ય ઠેકાણે વિસ્તૃત વાર્તાલાપ થઈ શકશે તે આશાએ ત્યાં ગએલો. મોજાંઓ તો ત્યાં છે જ. એમને જોતાં આનંદ થવાનો છે જ; એથી વિશેષ કંઈ નહિ એમ મનને સમજાવીને ત્યાં ગયો.

અમે ફેરે બાજીનાં મોજાંઓનું ઘવલ દાસ્ય પકડવા માટે જનજનના કોટા લીધા હતા પણ એમાંથી એકે સારો આવ્યો નહોતો એટલે એ મોજાંઓ પ્રત્યે મનમાં થોડીક ત્રીડ હોવાં છતાં વાર્તાલાપ માટે અનુકૂળ વાતાવરણ ત્યાં મળવાનું જ છે એટલે વિશ્વાસ હતો.

પણ ત્યાં જઈને મેં શું જોયું ? અમે ફેરે જે દૃશ્ય જોયું હતું અને એનાં કાવ્યમય ચિત્રો જે ચિત્રમાં સંઘરી રાખ્યાં હતાં એમને શિક્ષામી બૂંસી નાખનારાં મોજાંઓનું એક અખંડ તાંડવ જ એકા એક નગરે પડ્યું હવે વાર્તાલાપ આનો અને વિસ્તૃત કથા રાત્રી ? મને તો ત્યાં ઉન્નત કરનાર નશો જ મળી ગયો. આ ઠેકાણે એકલો હોત તો એ મોજાંઓના

નાનમા જંપનાતિ એની માથે એકરૂપ થનાના
અદ્યના જેવાજીને હુ રાષ્ટી રામત કે કેમ એ
નિશ્ચયપૂર્વક ન કહી શકું

એક જણ પ્રાય એટલે ધીમને માવાનુ સ્થુળ
થાય જ એક શિનાય રાત્રીની શાંતિ મામે બગવો
જગાડે એને મધાજ દાતિકારી શિનાયવા પોતાના ફેરમાત્રી
કમરત એમા ઉમેરવાના જ અરે! તરુવાળી મનારની તારો
પોતાના પ્રાણુપાં છેડી જુઓ તરત નીચેની
તારો એની મેજે પોતાનો આનદજકાર શરૂ કરી દે છે
તા પછી મારા જ્યેષ્ઠ કુદરતોનો જીવ કુદરતની ભગવાન
દર્શન કરી એની સથેતી પોતાની જુલાઈ બૂની ભા
તો માનવીડનાપરુતી દષ્ટિએ એમા ભને આશ્ચર્ય દોષ
પણ એ ઈશ્વરનાં વાત નથી

જેમ દાઢીની આખી ગોળા એના ચડપનમા
કે દ્રીમૂલ થાય છે, કિનાતી શોભા એના અજેન્દ્રમ ય
પુરુષમા હાય છે, જહાજની શોભા એના ઉપરના
તૂતકના પરિપૂર્ણ થય છે તેમ જ મનોરાના આ કેડે જે
કિના નેડી મિનાજો છે તેને કાગળે આ જે અડી
નિશીર શોભે છે અમે મનુષ્યના મોજામાં પછી આ કેડે
નમ્રીડા ચનવી પેતાનો ક રામાવે છે આ
ક નિનોક સનન ચાને તોરે એમારી કટાંગો બરખતો
તરી એને એ દરર ગિરમનોહારી હોય જ છે પણ આ
રથમે માણ્યે એપ નમી વિરાન સાધી દરીઆના
મોજાને અનહદ છેડ્યા છે અને આગના વર્ષ થરા
એ મોજા અથો આસેર દરુ સાખી રાકવા તરી
અને કેઈ કાગે સાખીને મેમવાના નથી જેનીસર
એ અપમાનનુ સમરણ એમને થાય છે એનીસર
તેઓ ભારે કટક વઈ આવેને એ વિચાર પડે ધમગે
કરે છે અને પછાને પડામર કરવાને એકમીજને
મિસમારતા જાય છે સો એમને એ ઉન્માદ! રી
એમની દંડ પ્રતિભા! શો એ જીરનેણ ધમાશે! આજે
તો એમના એ અમરને પૂરી મનની આરી હતી
પછી પૂરુ જ શું! જાણે વીરમન તમામ
શિવગોત્રને એમા કરી મોજાના રૂપમા અહીં પ્રત્યક્ષ
ભાજવરા મગે છે!

એક એક મેજુ જાણે ઉજાતી ટેકરી એમનાં
ઉત્તમ શોભા જોઈ ધીમ મેજાએ એનું કોતુક જ
કરતું વટે છે પણ તેમ કગવાને બદને બને જણા એક
થઈ એક તરી જ જાણાઈએ પડેએ છે અને આસપાસના
મોજાને પણ પોતાના નેટવી ઉચાઈએ ચડવાને ઉત્તેજન
આપતા જાય છે અને આ નાય એક દાણ પણ
જોગ્યા વિના અખડ ચાનુજ રહે છે વીક મીઠ માગે
આ તાડન જોયા કરી એટલે એમા એક પ્રચરક તથ
દેખાઈ આવે છે જાણે શિનાડાડાજીનુ પ્રમશ્ચિત્રાગ
પોતાની શાંત અજમારા માટે છે અમે દૈયુ ભલ
આવે એને એાધ વધવાથી જોતજોતામા પ્રમાશ્ચિત્રાગ
પચચામર થઈજાય છે અને પછી પોતાના તોરનુ જન
છોડી દઈ એ તાલ માથે પુરાજન પણ તાડવનના નાયવા
માટે છે

જે બાજુએ મોજાઓના ધમારો વધારેમા વધરે
અને જ્યાં અજગાતા મોજાના ઘૂરેઘૂરા થાય છે અને
આકાશમા એનાઈન્ધનુ ઝીનનેમેજો પ મોતૈવાર થયે
તા જ કેટલાક પચચિરા અખડ સ્નાન કરતા અરિઓરી
પેડે ૫૫ કરતા એમા છે મોજાનું પાણી એમને મારે
પછી દમગુ દમગુ અમે મોમુત્રિતાપ કરતુ પચચિરા
ઉત્તમુ જાક છે રીડી-અઘામા, કાશીર કે મેનુરો
જદાવનમા માણ્યે વિનામના જે માપનો ઉપજા છે
અને પાણીનો પ્રવાહ જાવણ નાજવના ધેધમાવડા થા
છે તેનુ સમજણ અહીં થરા વિના નથી રહેતુ

પણ કેટલાક મોજાઓ તો પેરી લામી વિચાર મથે
અથડાઈને એને માથે પાગીની લામી તામી મેજા ફેકવા
જ મગજનુ રૂ છે મોજુ અથડાય વિચાર ઉતર મગ
થાર અને વિચારની પગાઈને અનાદગ કરી મમી
બાજુ ફરી પડે અને આ દોડતી પિયમગીએ દુરથી
આપણા તરફ દોડતી આવે એ દ્રશ્ય દેરક રીતે ઉમાદ
હોન છે અને આવો મહોલ્લસ માનુષ આવેજા આપણ
જાણે વગામર કરવાની ફરજ પોતાને માથે આવી પડી
હોય તેવી રીતે આ સેરેવાથી અને પેના પાખામાંથી
ફેવાતુ પાણીનુ જળ આમી દવાને કંડી કરી મૂકે છે
આ આરુ આમ આખતી પાપજા ઉતર નાકના ડેરા ઉપર

અને આશ્ચર્યથી ખુલા થએલા હોઠો પર ત્યારે જામે છે ત્યારે આપણને થાય છે કે આપણે પણ નાગરિક કે ગ્રામગામી નથી પણ વગણતા સામુદ્રિક રાજ્યની પ્રજા છીએ.

અને મહાસાગર ઉપરથી દોડતો આવતો શુદ્ધ પવન કહે છે કે “આ દરમિયાન મહેમાનગિરી સ્વીકારવાની સકિત તમારા પામર હૈયામાં ક્યાથી હોય ! ચાલો હું તમને દૂર દુરથી આણેના જોડાનની (પ્રણવાલુની) દીપ્તિ આપુ, ભાથુ આપુ જોડાન જ્યારે દેશમાં ભરાશે ત્યારે તમારા ક્ષેત્રમાં પવિત્ર થશે પ્રણાથું થશે અને પછી જ આ પવન વાતાવરણ અને ઉદાવરણ તમે ખમી શકશો અને ખરેખર સાવરાલુના શ્વસોન્ધ્યસથી ફરેકતા મોળા ઉપર ઉડાવી રતાશ આવી હતી અમે આઈ જણા આઈ માણુ જોઈ જોઈને ધરાતા નહોતા

એ જ ઠેકાણે અમારા પહેલ ગોક મિધીલાઈ એક મોટા પત્થર ઉપર બેસી ચૂંતવા એ આ મા દરમિયાન મનમાં તગેમોગ નડતો હતો ન મોડે ન ચાને ન ખને ન ગાન ન નીત થઈ એ મહાજમાન કેવલતાનો અમ વાતો કરતા હતા હવેના ઉદ્દગારો ફોડતા ત્યાં પણ પહેલા ભાઈને એનું શુ ! એને માણુમનાં મોજ માણુની નહેતી પણ મોળાની મસ્તી અપનાવી હતી પી જીવી હતી એક પગ ઉતરી જીભ પગની પનારી વાળાને તેના ઉપર લાચની કોણી ટકીને વાકી ટાંકે એ અમુકવાન કરતો હતો એના એ લેન વાળાં મેથામાં સીક મિન્દુની મુકતામાલા ચળમતી હતી જાણે રંગદેવે ગોતાનો વર હાત એને માથે રાખ્યો હોય !

અમે સ્થાન ફેરી ફેરીને અનેક દરિયાકાણથી એ દર નોયુ એટલે મોળાઓના મનમાં અમારા પ્રતે મહાભાવ જાગ્યો તેઓ કહે “આવો આવો આપને દુગ્ધી શુ નિતજો છો ? તમે કાંઈ પરાશ નથી પામે આવો મોજ માણુ હસો અને ફૂંતે આ કાણુ અને અલ્પ કાળ વચ્ચે કશો ફાંક નથી ચાલો આવો મોળાઓનો વિવેક જુઓ હોય કે તેઓ આમ ન

આપતી વખતે હાથ જાનતા નથી પણ પગ પખાતે કે અમે વિવેકસર એ સ્વાગતનો સ્વીકાર કરી કહ્યું ‘ખરેખર આવવાન મન થાય છે પણ હમણા નહિ ત્યાં અમાર કામ પૂર થયું નથી ધાડુ બાકી છે કે ? હાં સંકલ્પો પાર પાડવાના રથા કે જે ભારતમાતાના ચગોનું અખડ પ્રજ્ઞાલન તમે શે ઠો તે ભાગતમાતા હજી સતત ન થઈ માણુસ માણુમ વચ્ચેનો સિદ્ધ હજી થયો નથી મરીમ અને ફ્યારેની જનતા સાથે એકતા જ્યાં સુધી પૂરેપૂરી અનુભવી નથી ત્યાં સુધી તમારી સાથેની એકતા માણુવાનો અધિકાર અમને ક્યાથી આવે ! તમે મુક્ત છો અખડ કમ્પોગી ઠો, સતત કાર્ય કરતા છતાં કર્તવ્ય જેનું તમને કશું રહ્યું નથી અમે તો કતબનો તગેનો દરિયાગગ જેતા છતાં આગમમાં પડના છીએ અમને તમારી હારમાં જઈ નાચવાનો અધિકાર નથી તમે અમને પ્રેરણા આપો, અમારા હૈયામાં તમારી મસ્તી ભરી દો, તમારો વેદા ત અમારા ચિત્તમાં વારી દો પછી અમાર કામ પૂર ફરતા, ભારતને આજા કરના વાર લાગવાની નથી અને એ એક મ ક પ ખર આ થો એટલે કશા વિશાદ વગર તમારી પાસે દોડી આવીશ તમારી સાથે અદ્વિત માધીશુ અને તેમ જ્ઞતા આ દાડકાં આમડી અને મામ વાધા ઉઠાને તો જેમ અગવડ કરતા મ્પા કાડી નખાય તેમ આ શરિતા ચૂરેચૂર કરી ના મીશુ અને એ લોચાલા નવા ના આકાર થતા જેઈ હમવા માડીશુ”

‘વાઝ, તમારે કાંવે ત્યારે આરખે તમે આનો કે ન આવે અમાર આ તાડવૃત્ત્ય જાનવાનુ જ જીવનનો રાસ હો મરી ગોપીઓ આમાં ભળી કે મમારા ! અમમામાથી મુક્ત થએના તમામ માણુમ તો, કશીરો અો જોડાન્યાઓ અ મા ભાતા કે રિનાવનીરો અને અલ્પના ઉરામકા આમાં શળીને શાલ થયા છે અને તેની જ અમરિ આ મધ અખડ અગાતિ મચારવા ગતા શાંતિનું આગમ મીન મ ભળાની શુકે છ મભળાય છે એ મગીન ?”

“આશા નિરાશા”

કવિતા કુસુમાકર:

: અધ્યયન :

ત્યારે આશા નિરાશા મુજ જીવનમાં હીંચવું એ હિન્ડોળે ?
આશા ત્હારી હથેલી કુંભી શીળી શિરશું, જમ્પીએ માતૃખોળે,
પ્રત્યક્ષ પ્રાણમાં તું અમીઝણી શકે દેવદૂતી, મુહાગી,
શાતા તું નિર્જરે છે કિરણ કિરણ શું અંતરે જ્યોતિ જાગી.
ડોળા આ ઘરકાવે જીવન રજની ને-રાશ્યની કાલિમા જ્યાં,
સંજોગો સૌ અટાણે પ્રતિજ્ઞા બતતા, સ્વપ્નની લાલિમા ક્યાં ?
આદર્શોની શું નીકા કુચું કુચું થતી આ, સંશયે ક્યાં સમાશે ?
ઘેરી દ્યે છે નિરાશા તિમિર જનનિકા, નેત્રની જ્યોતિ આમે.
ઊડો કોઈ ધ્વનિ શું તિમિર ઉદરમાં થાય ને ચિત્ત ડોળે,
આદર્શો શા નકામા મુગજની પુઠે કા ધસી શાન્તિ ખોળે ?
હૈયું જાણે છુંદાતુ, ખડુ અકથિતકો વેદના કુર ભારે,
ત્યારે ચૈતન્યધારા સમી હૃદય મંહી દેવી આશા પધારે.
ના છે સત્વહીણીકે જરૂર વગરની ચીજ આ અન્દગાની,
એ છે દુર્જય શક્તિ પ્રમુદિત ઉજળી, શું પછી લાલ હાની ?
એવો તુ શાન્નિદાઈ હૃદય અનુક્રો દીવડો પેટવે છે,
આશાદેવી ! અમોલી અલિનપહુદયે ચેતના ચેનવે છે

પરિભ્રમણ

ભાસ્કર દેવે

માયાવી જાળ ગૂંથીને નારાવા ઇશ શેં ગમે ?
ઉપા સંધ્યા અને અંદ્રી સૂર્ય ને મધરાતનાં,
નિરાશા આશના દુઃખો, માનને અપમાનના
તેજ અધાર ચકાવે આથડે જન ક્યાં સુધી ?

જન્મને મોતના ભૂતો ખેલતા મનુ જાળથી
સજાવી જાણ ધોવનના વૃદ્ધના વળી સાજ સૌ.
વિંટાળી વેપ મર્કટને નાચતા શું જળજીયા
દેખવા જોલ આ તારો શેં ગમે ઇશ ના તને ?

જૂઠતા દીપ શ્રદ્ધાના, ધર્મ સંયમના વળી.
ભૂલતો માનવી આજે થાકીને ઇશ ચો, તને.
અહમ ને સ્વાર્થની આંધી, બુદ્ધિના તિમિરાશ્રમાં
સોધવા શેં વિલો તારા હાસ્યના ચમકાર ત્યાં ?

તુટતા દેહના તાણા, નર આતમના ખૂટે,
છતાંયે અન્નપૂર્ણના રસકા જન શેં ગમે ?
ભમે પૃથ્વી અને તારા, અંદ્ર ને અહ સૌ ભમે,
ભમે સૌ માનવી ત્યારે તાત, કાં ભમવા ગમે ?

અંતરના ઓળા

શ્રી કાં ત

એ હું માની શકું જ નહિ ' અનિરૂધ્ધે મક્કમતાથી પોતાનો અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યો.

‘ નહિ, આપણે એના વચન ઉપર વિશ્વાસ મૂકવો જોઈએ. એ કસોટી નથી. એવું હોય તો એ સાફ સાફ કહી દે એવો છે. ’ બહુકે નીરો બચાવ કર્યો.

‘ મને એના ઉપર તારા જેટલો વિશ્વાસ નથી, પરંતુ એટલો વિશ્વાસ હોય તોયે હું એમ કહું કે એને પોતાને પોતાની ચિત્તવૃત્તિઓનું ભાન નથી. એમનાં વચ્ચેની મિત્રીનાં લક્ષણો જ બતાવી આપે છે કે એ એકબીજા પ્રત્યે ખેંચાતા જાય છે—અને જેમ પ્રેમીઓ ખેંચાય એમ જ ખેંચાતા જાય છે, લાલે એને એ લોકો શુદ્ધ મૈત્રીનું સ્વરૂપ આપે. એ શુદ્ધ મિત્રી હોય જ નહિ, હોઈ શકે જ નહિ. ’ અનિરૂધ્ધ એક જાસે ખોલી ગયો.

‘ પણ તું એનાં ક્યાં લક્ષણો એમાં જોઈ ગયો ? તેં કોઈ દિવસ નીરૂ અને ભદ્રાને અમર્ષાદ રીતે ખેલતાં, ઉદતાં કે ફરતાં જોયાં ? ’

‘ એમ જોયાં હોય તો તો એમને પોતાને પણ કબૂલ ન કરાવી આપું ? ’

‘ તો પછી ? ’

‘ એકબીજાને મળવાની આટલી બધી વ્યાકુળતા, એકમેકનાં કાચગ માટે આટલી ગુત્પતા અને તિમતા, એ બધું શું બતાવે છે ? ’

‘ એટલા ઉપરથી આવો આરોપ ન મૂકી શકાય એક વાત મારાથી સમજાવી જ નથી કે જો તું કહે છે એમ એ બંનેની મૈત્રી લગભગ પરિણમે એવી હોય તો એ લોકો છુપાવે શા માટે ? આપણે સામે ચાલી પૂછીએ છતાં ન કહેવાનો શો અર્થ ? ’

‘ એનાં ધણાં કારણો હોઈ શકે. ’

‘ તું એકેય બતાવી શકીશ ? ’

‘ જોઈએ તેટલાં, જો, એક તો આજમુખી એમ કલા કહું છે કે અમારી વચ્ચે આવા સંબંધની શક્યતા જ નથી. બીજું કંઈ આંતરિક મુશ્કેલી પણ હોય... ’

“આશા નિરાશા”

કવિતાં કુસુમાવર.

: અગ્રણ :

ત્યારે આશા નિરાશા મુજ જીવનમાં હીંચિતું એ હિન્ડાળે ?
આશા ત્હારી હથેલી કુંભી શીળી શિરશું, જમ્પીએ માતૃખોળે,
પ્રત્યક્ષ પ્રાણમાં તું અમીઝરણી શકે દેવદૂતી, મુહાગી,
શાના તું નિર્ઝરે છે કિરણ કિરણ શું અંતરે જ્યોતિ ભગી.
ટાળા આ ધૂરકાવે જીવન રજની ને-રાશ્યની કાલિમા જ્યાં,
સંજોગો સૌ અટાણે પ્રતિફળ બનતા, સ્વપ્નની લાલિમા ક્યાં ?
આદર્શોની શું તોડા કુંબુ કુંબુ થતી આ, સંશયે ક્યાં સમાશે ?
ઘેરી થયે છે નિરાશા તિમિર જ્વનિકા, નેત્રની જ્યોતિ આસે.
ઊંડો કોઇ ધ્વનિ શું તિમિર ઉદરમાં ધાય ને ચિત્ત ટાળે,
આદર્શો શા નકામા મૃગજળની પુઠે કા ધરી શાન્તિ ખોળે ?
હૈયું જાણે છુંદાતુ, ખલુ અકથિતકો વેદના કુર લારે,
ત્યારે ચૈતન્યધારા સમી હૃદય મંહી દેવી આશા પધારે.
ના છે સત્વહીણીકે જરૂર વગરની યીજ આ જીવગાની,
એ છે હુજેય શકિત પ્રમુદિત ઉજળી, શું પછી લાલ હાની ?
એવો તુ શાન્નિદાઇ હૃદય અમુક્તો દીવડો પેટવે છે,
આશાદેવી ! અમોલી અભિનવહૃદયે ચેતના ચેતવે છે

પરિભ્રમણ

ભાસ્કર દવે

માયાવી આજ મૂંઝીને નાસવા ઇશ શેં ગમે ?
ઉપા સંધ્યા અને અંદ્રી સૂર્ય ને મધરાતનાં,
નિરાશા આશના હઃખો, માનને અપમાનના
તેજ અંધાર ચકાવે આચડે જન કયા સૂધી ?

જન્મને મોતના ભૂતો ખેલતા મનુ જાળથી
સળવી જાણ યૌવનના પુલકના વળી સાજ સો.
વિંટાળી વેષ મર્કટને નાચતા શું બગ્ગણીયા
ટૂંકવા ખેલ આ તારે શેં ગમે ઇશ ના તને ?

જૂજતા દીપ શ્રદ્ધાના, ધર્મ સંયમના વર્ગી.
જૂલતો માનવી આને થાકોને ઇશ ખો, તને.
અહમ્ ને સ્વાર્થની આંધી, બુદ્ધિના તિમિરાજમાં
શોધવા શેં વિલો તારા હાસ્યના ચમકાર ત્યાં ?

વૃદ્ધતા દેહના તાણા, નૂર આતમના ખૂટે,
છતાં યે અનપૂર્ણના રસજ્ઞ જન શેં પડે ?
ભમે પૃથ્વી અને તારા, અંદ્ર ને શ્રદ્ધા ભો ભમે,
ભમે સૌ માનવી ત્યારે તાત, કાં ભમવા ગમે ?

‘ મને પણ ક્યારેક એમ લાગે છે. ’

‘ ક્યારેક નહિ, હવે તો હું દરેક નાના મોટા પ્રસંગે નોંધ રહ્યો છું. અને નીર માટે તો કેણું જાણું એના મનમાં શું ભરખ ગયું છે ! ’

‘ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે અનિરૂદ્ધ પોતે જ એમ કહેતો કે ‘ પુરુષજીવનમાં સ્ત્રીત્વની આવશ્યકતા તો છે જ, પણ એ માટે લગ્ન કરવાની જરૂર નથી, નીર અને ભદ્રાની પોંઠે મૈત્રીથી એ ઉચ્ચ પૂરી શકાય ’ આજે હવે એ એવી મિત્રીને દંભ માને છે. ’

‘ પણ કનિત ! આમ ચવાનું તને કારણ શું લાગે છે ? ’

‘ કંઈ ખર નથી પડતી, પણ બહુ અજવારી થમ મળે છે એ કારણ તો ન હોય ! હમણાં માનસશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો બહુ વાંચે છે. ’

‘ હા, એમાંથી આ બધું શોધી કાઢ્યું હોય ! ’

‘ પણ એણે અંતે તો નીરના સંબંધને આ બાબતમાં પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારી લેવા નોંધ્યો. ’

‘ એ શી રીતે બની શકે ? ત્યાં નીરમાં હવે એને દંભ કેખાતો હોય ! ’

‘ મધ કાસે એને મોઝિયા એક ખીજ વાત ’ પણ મેં જાંબળી. ’

‘ શી ? ’

‘ એ હવે માને છે કે માણસમાં છુવાની અને સમજણ આવે ત્યારે એણે પરણી લેવું નોંધ્યો, જલ્દયની વાતો કરવી એ એક પ્રકારની થેલ છે. ’

‘ આજુ એને ક્યારથી લાગવા માંડ્યું. ’

‘ એ કહે છે કે છેલ્લા એક વર્ષ ચવાં આ વિચારો એના મનમાં ચોળાય છે. ’

‘ તો એ કેમ નથી પરણી જતો ? ’

‘ એ તો મેં ન પૂછ્યું, મને પૂછ્યું કીક ન લાગ્યું. ’

‘ તેં પૂછી લીધું ’ હોત તો હું વધુ જાણી શકત. ત્યાં એના વિચારપસંદગી કારણ પણ સમજાત. ’

‘ મને એવી અંગત વાતોમાં ઉતરવાનો રસ નથી. હું માનું છું કે ગમે તેવી માઠ મેંચો હોય તોયે અમુક મર્યાદા તો પાળવી જોઈએ. ’

‘ તારી વાત સાચી છે, મેં જોયું કે આ પ્રકારની મર્યાદાના ઉત્ક્રાંધનથી આપણામાં ધીમે ધીમે એક પ્રકારની રસરસિત બને છે અને સામા પક્ષે આજો પાતળો દંભ ઉભો થાય છે. ’

‘ એટલે જ મેં અનિરૂદ્ધને ન પૂછ્યું. વાત કરતી વખતે મારા મનમાં હતું કે એ પોતે જ મને કહેશે પણ એ ન બોલ્યો એટલે મેં વાત ફેરવી નાખી. ’

‘ ખીજ ખાસ વાતો થઈ ? ’

‘ કંઈક સંતનિનિયમન અંગેની. ’

‘ એમાં એ શું માને છે ? ’

‘ એ કહે છે કે સંતનિનિયમનની તરફેણમાં હું હળતો જાઉં છું, મારી છુદ્ધિએ તો એના સ્વીકાર કરી લીધો છે, હવે જરા પાછું પડે છે પણ એનું કારણ તો આટલા વર્ષોના સંસ્કાર અને રૂઢ માન્યતા છે. ’

‘ આ સમાચાર વધુ યોગ્યતાના છે કનિત ! અનિરૂદ્ધના હૃદયની ભૂમિકા જ હવે બદલાની હોય એમ મને લાગે છે. ’

‘ એમાં શો વાધો ? આપણા ઘણા મિત્રો આવા વિચારો ધરાવે છે. ’

‘ પણ અનિરૂદ્ધની વાત જૂની છે, એ મઠ કાલ સુધી આ બધી વસ્તુનો વિરોધ કરતો અને આને આપણી સંસ્કૃતિના વખાણ કરતો. ’

‘ હવે એના વિચારો બદલાયા હશે, આ છુદ્ધિગમી એવી આશા તો કેમ જ રાખી શકાય કે માણસ એકા એક વિચારોમાં જીવ્યા કરે ! ’

‘ હું ’ બહુ જરા ચંબીર બન્યો. ‘ મારે હવે એજ જાણવું છે કે એના વિચારપદાર્થો કારણ શું. ’

‘ કારણ શું હોય ? વધુ વાંચતાં, વિચારતાં ને સમાજનું અવલોકન કરતાં આ સારું લાગ્યું હશે. ’

‘ એમ ન હોય, ’ જોડા વિચારમંથનમાંની બોમનો હોમ એમ બહુક બોલ્યો.

‘ ત્યારે હું શું કારણ ધારે છે ? ’

‘ ખીજુ ’ ગમે તે કારણ હોય. હું કહે છે એ કારણ તો ન જ હોય. અનિરૂદ્ધને બહુ લખત પહેલાં એ મધું વાંચી લીધું છે તે નેમ્બ લીધું છે... પણ એ કહે છે કે ત્રણ વર્ષ પહેલાં એ જગત્તે હશે બાળક જ તો ! ’

બટક વિચારમાં પડ્યો હોય એમ જરા અટક્યો 'હ, કાન્તિ, ગમે તેમ હોય અનિરૂધ્ધના વિચાર પનગને મારે સમજવો છે'

'એક ઉપાય છે'

'જો?'

'તું એને સીધા પ્રશ્નો પૂછી ને'

'એ મરખા જવાગ નહિ આપે'

'આપશે'

'હવે ન જ આપે'

'તો ચે તું કંઈક બળ્લી શકીશ'

'બટકને કાન્તિની વાતની ઠીક લાગી

× × ×

'એણું : અનિરૂધ્ધમોહ્યો 'બટક' હું નહોતો શ્રેયો કે આ મૈત્રી નથી ભાષ્યભેનનો સબધ નથી આતો પ્રેમીએના ખૂરતા હર્યો છે નહિ તો લાગી એ નાનકડી ચિટ્ઠીના આદના ઝીણા ઝીણા ટુકડા કરી નાખવાની શી જરૂર ? કોઈ બે શકરો વાંચી જશે એ ભય જ ને ? ત્યાં બન હોય ત્યાં ગુમતા હેય અને ગુમતા હોય ત્યાં પાપ હોય જ'

'પણ એમાં પાપ શાનું ?'

'પાપ જ, બીજું શું ? પાપ એને મનિના, અસત્વતા મિત્રો અને સમાજ પ્રતેની અમુક ભેદધાઈ

'તું ગજબ કરે છે અનિરૂધ્ધ ! તારાથી એમનો પ્રેમ નથી સખાતો કે શું ?'

'શું !' અનિરૂધ્ધની આંખો પહોળી થઈ 'તું મને જોગખો નથી બટક ! હું તો ધીમેધીમે 'મુક્ત વિહાર' માં માનતો થતો જાઉં છું હું ઇચ્છું છું કે તીર ને ભદ્રા જે કરે તે છું વખુજ્યા કરે'

'કેવી વિચિત્ર વાત કરે છે ?'

'તને બધું વિચિત્ર જ નાજશે નીકમાં તું કાંઈક ના દર્શન કરી મરો છે હું તો હવે ખાત્રીપૂર્કિ માનું છું કે આપના ગાદ સમય પડી માણસ અસ્થિત રી શકે જ નહિ, અને જ્યાં એના મનવાની ઇચ્છા થઈ કે જાતા કોઈક નવાની ઇચ્છા થઈ ત્યાં થેયુ આકાંક્ષા આવી જ ગઈ છે એમ માની લે'

બટકે શાંતિથી સાંભળી નીક એ વિચરમાં હતો

અને તેનું માન કે ન માન પણ જયવત અને નાગ ! ત્રિે પણ હું એમ જ મનું છું જયવત !

તબિયત ખરાબ થવાનું બીજું એકેય કારણ નથી અને શારદા શા માટે હજી અપરણિત રહે ? એના જીવનમાં એવો કયો આદર્શ છે કે લગ્નજીવન તરફ ન પ્રેરાય ?'

'તને હમણા હમણા આવું જ કેમ મરે છે ?'

'હું પણ જીવાન છું બટક ! હું હવે સમજી શકું છું કે જીવાન સ્ત્રીપુરુષોના હૃદયો કેમ કેમ મી રવા હોય છે તું મોટી હોં એવા અભાગીક ઘણાઓ હું તને આપી શકું એમ છું તું નાનપણમાં પરણી મરો છે એને આ મનું તું નહિ સમજી શકે'

'એક વાત પુછું અનિરૂધ્ધ ?' બટકે મનની રસે મોંથી અનિરૂધ્ધ જરા ચમકી મરો પણ એક પળમાં જ સ્વરચ થઈને એણે કયું જણ ?

લગ્ન રિતે તારા મનની શી રિયતિ છે ?'

મારી ? જા - લગ્ન કરીશ'

'તું તો અપરણિત રહેવાનો હતો ને ?'

હા પણ ત્યારે હું મને જોગખો નહોતો

'મારથી તે તને એ જાણ્યો ?' બટકથી આ સવાન પૂતા તારી આંખો એવાધ ગણ અનિરૂધ્ધે બીજી જ દારો જવાગ ન આપ્યો એને એનાથી પૂછી જવાયુ કમનાની મૈત્રી પછી ?'

શું ? અનિરૂધ્ધ અમકરો 'અમારી મૈત્રી હા

મૈત્રી મૈત્રી જ છે'

મૈત્રી કે ક્યા ન પાડ્યું ? પણ એ પડી તારા રિયારો બદલાય ?'

'નહિ અ પડી મને વિચારવામાં મદદ મળી પછુ મારા વિચારો તો સ્વતંત્ર છે અપરણિત અને અરનોદનના પરીણમે ષડાએજ છે

'હમણા કમનાને કા છે ?' બટકે પ્રારંભ પૂછ્યું

વડે દરા

'ત્યા કેમ ?'

'અપ્રવાસ કરે છે'

'પડી એ શું કમના છે ?'

'કંઈ નોકકમ નથી નામત'

'અરે અનિરૂધ્ધ !' કંઈક યાં આડું હેય એમ

બટકે એનો આજ માને મનની મત્તા છે એ તને ખાતર છે ?'

આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો

શ્રી. ભારકરરાવ વિદ્યાંસ

રૂપેનની આંતરજ્વાલા :

રૂપે

નના વિમલને લગભગ એક વગસ પૂર થવા આવ્યું પણ તેની દુર્ઘટના દરમિયાન જ છે ખીલ રાખેલા આ લગાધમા ઉત્તરમાં હોનાથી એને અત્યંત વધેતો આવે એમ લાગતું નથી આજે લગભગ પોણા ઠગતા પણ વધારે મુનક જાળવાયોરોએ કમળે કપો છે, છતાં પણ રૂપેનની મરકાર ટપી રહી છે કારણકે આખો કોલકપડા તેના પગમાં છે, ઉપરાંત કાચો માન ઉત્પન્ન કરનારો કેટલોક મુનક તથા કારખાનાઓનો કેટલોક મુનક દરમિયાન તેના કબજામાં છે જાળવાયોરો તરફ જર્મન-છટાલિની એવી જાંડી મરદ છે કે તેને મરદનું નામ આપતા હતા તેમજે રૂપેન ઉપર ચઢાઈ ગયો છે એમ કહેવામાં આવે તો ખાતરી અતિશયોક્તિ નથી છતાં પણ મરકારપડા ટપી ગયો છે અને રાજધાની માફિક પડ્યું નથી ઉત્કુ એ જાણુ તો શુભાવેળી જગ્યાએ પણ મરકારપડા પાડી ગેળરનો જલ ડે. જનમન લોમસમુદ્ધ કેટલું કરી શકે છે એનો આ સમજ પુગવો છે

જે જુદા જુદાં પ્લેસેને જુદા જુદા રાષ્ટ્રો મરદ આપ્યા કરે છે એને લીધે આખાની મદદન વિમલ ફારી નીકળવાની દહેશન શરૂઆતથી જ લાગવા માંડી હતી. યુરોપમાં ચારે બાજુ દાડગોળો ફાળીને ભગવામાં આવ્યો છે, અને દરેક ભગતો જનમ છે. તેમાં એક તબક્કા જ લાડકા ઉડારી દેવા જસ છે ઉડવા મનાયુરે, આવા મુદ્દની ભયંકરતા પૂરી પૂરવાર કરી અને તેથી ભવિષ્યમાં યુદ્ધો થાય નહિ માટે રાષ્ટ્રમંથની ગયાપના થમ. પણ મનુરીઆ અને આતિસિનિયાના જનારોએ મનુરીમંથની નિર્જેનતા પૂરવાર મી છે ઉપારાં કે પ્રગળ આક્રમણોને અટકાવવાની મનુરીમંથની તાકાત રહી નથી. આથી યુરોપની સાનિ રૂપેનના જાતવ વખતે વધારે ભયમાં આવી પડી. તેમાં પણ મિગ્સિટન અને ફ્રાન્સનાં દિવો જાતે પ્રમાણમાં જનખાના હોવાથી તેમને મિનાનું કારણ વધારે હતું.

આથી રૂપેનનો આંતરવિમલ રૂપેનમાં જ મર્યાદિત રહે તેના તબક્કા જલમ ઉડે નહિ એવી યોજનાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ અને બીનરજાનાત્રિગિ સમિતિ ગયાપમાં આવી. તેમાં મિગ્સિટન, ફ્રાન્સ, રશિયા, જર્મની, હંગેરિ અને પોર્ટુગાલ મુખ્ય મંત્ર્યો હતા. અને આ જ

સાત્યો કોષ ને કોષ સ્વરૂપે મદદ કરી રહ્યાં હતાં તેમાં પણ જર્મન, ઇટાલિની મદદ તો બહુ જ ઉઘાડી હતી એમ કહી શકાય. આ પ્રમાણે કોષ પણ પ્રકારની દરમ્યાનગીરી ન કરવાના પ્રયત્નનો ઉદ્ભવ તો થયો. વહેતો થયો હતો, પણ બજારખોરાને મદદ કરનારા જર્મની તથા ઇટાલિના જવાબોમાં ટીક ચઢ, અને એના બંધારણ તથા કાર્ય પરત્વે પણ એટલી બધી વાટાઘાટો ચાલ્યા હરી કે આખરે એટલિટનને પોતે તો દરમ્યાનગીરી ન કરવાનો નિશ્ચય બાબુઆરીની ૧૦મીએ કર્યો. અને એ જ અંકવાડિયામાં ક્રિસે પણ થયો. આથી ન્યાયથી પ્રરથાપિત થએલ સરકારને મદદ મળતી બંધ ચઢ, પણ બંડખોરાને મળતી મદદનો પ્રવાહ ચાલુ જ રહ્યો. આખરે જર્મની, ઇટાલિ તથા પોર્ટુગાલ મનાયાં અને ઇસુઆરીની ૨૦મી એ દરમ્યાનગીરી ન કરવાના કરારો કરવામાં આવ્યા.

પણ જર્મની-ઇટાલિને આ કરારો પાલન કરવા જ નહોતા. તેઓ ક્રિસે અને એટલિટનને ઉપર ઉપરથી સાર લગાડવા જ માગતા હતા, અદર ખાતેથી તો શરેસાર જામ, હવાઇ વિમાનો, રત્નસેવકો વગેરે દરેક જાનની મદદ મળ્યા જ કરતી હતી. આવી મરજીના દાખલાઓ મળવા લાગ્યા. તે સંબંધે તે તે રાષ્ટ્રોનું ખ્યાન એવામાં આવ્યું હતું પણ આ મદદો મળ્યા જ કરી, તે તે ગણ્ટોએ એમાં કશું ખ્યાન આપ્યું નહિ. પરિણામે માન દરમ્યાનગિરી ન કરવાનું વચન અધૂરું છે. એમ માનીને રેપનની આમવાસ એકી નાખવાનું દરેકવામાં આવ્યું.

ચોક્કીદારો ! :

આ ચોક્કીમાં જર્મની, ઇટાલી, એટલિટન, ક્રિસે, પોર્ટુગાલ અને રશિયાને નિમજમાં આવ્યા. અને જુદી જુદી જગ્યાએ ખ્યાન રાખવાનું સોંપવામાં આવ્યું. આ મુદ્દા ઉપર પણ ઘણી વાટાઘાટો ચાલતાં ચાલતાં બંડખોરાને યુદ્ધના મદદ પહોંચાવા પછી આખરે એપ્રિલની ૨૦ મીથી આ ચોક્કીની બ્યરથ શરૂ થઇ.

પણ જેને દરમ્યાનગીરી કરવી જ હતી તેને રોકવા થાણ સમર્થ હતું ! આમાં તો ચોરને જ તિલ્લેરીની

ચાવી સોંપાયા જેનું થયું હતું. કારણ કે આ ચોક્કી સંબંધિતા જે કરારો અને નિયમો કરવામાં આવ્યા તે એવા અધૂરા હતા કે દગડાઇ જેને કરવી જ હોય તે ખુશીથી કરી શકે.

જેમ કે રેપનનાં વહાણોને અટકાવવાનો નિર્ણય થયો નથી. આનું પરિણામ એ આવેલું છે કે ઇટાલિના વહાણો રેપનના કિનારા પાસે પહોંચે છે એટલે ઇટાલિનો વાવટો ઉતારી નાખીને રેપનનો ચડાવે. આમ ચોક્કીદારોની આખમાં ધૂળ નાખીને દારૂગોળો તથા બધી જ સામગ્રી બંડખોરાને મળવા લાગી.

બીજી બાજત હવાઇ વિમાનો સંબંધિત, હવાઇ વિમાનો રોકવા સંબંધે કશા નિર્ણય નથી. એટલે હવાઇ વિમાનો હારા જર્મનીની મદદ ખુશીથી ચાલી આવે છે અને ક્રિમીની હર ઉપર ચઢને જ આવે છે. આરાં અનેક જર્મન વિમાનો પકડવામાં આવ્યા છે, છતાં તેની સામે કંક પગલાં લેવાતાં નથી.

બિનદરમ્યાનગિરી કમિટિમાં જે ન હોય તેમનાં વહાણો અટકાવવાનો કશો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો નથી. અને એકવાર આવો કરારોનો લાંબ થયો છે એવી ચોક્કીદારોને ખબર પડ્યા પછીની વિધિ પણ એથી રખટ અને કંક નથી કે પગલાં તાર્કાલિક અને અસરકારક અને. અમુક પ્રદેશમાં એક જ રાષ્ટ્રના વહાણો ફરતાં રાખ્યાં છે અને તે વડાણો ઉપર બીજા કોષ ગળતના એક પણ માણસને રાખવામાં આવતો નથી આથી ખરેખર આ ચોક્કીગરો જ દરમ્યાનગીરી કરે છે કે નથી કરતા, તેની ખાતરી કરવાનાં સાધનો પણ અધૂરાં રહે છે. આવા પ્રકારની મિથ ચોક્કી રાષ્ટ્રવાની ચેતના વિચારવામાં આવી હતી પણ તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી.

પોરૂળ વાતો :

આવી અનેક ત્રુટિઓ આ બિનદરમ્યાનગીરીની ચોક્કીમાં છે. આને લીધે સરકાર પક્ષને મિલકૂલ મદદ મળતી નથી. સરકાર રાષ્ટ્રમધે સ્વીકારેલ સત્તા છે.

તેને દરેક ગાંધી તરફથી મન્દ મેળવવાનો કાયમર હન્ક છે શ્રેષ્ઠિત અને કાસ એ આત્મગાંધીય કાયદા પ્રમાણે સરકારને મદદ કરી શકે છે પણ દમ્યાગીરી ન કરવાની કાયદે વધારે કાળજી હોય તો તે આ બે ગાંધીને જ છે અને તેથી અગર પક્ષની મન્દ માત્ર નમણી પડી ગઈ છે. બ્યારે જર્મની-ઈટાલી બન્ને તો બિનઅન્યાયગીરીના શબ્દોમા જ માને છે, મયમા માનતા જ નથી એક બાલુથી બિનઅન્યાયગીરીનો સમિતિ ઉપર તેના સજ્યો બેમે છે, બ્યારે બીજા બાલુથી બંધોરોને મદદ મળ્યે જ નથી કે મનામની છત છટાલિયન નીકાસે જે કરી છે એ જગજહે વાત છે બીજાઓ તરફની છતમા જર્મનીનો કાય જગરો છે વિમાનો જર્મનીના આવ્યે જ જન છે દારૂગોળો વગેરેની પણ તાલુ પડતી નથી જોટલા વિમાનો આજે બંધોરો તરફના લડે છે તેનો મોળો ભાગ જર્મનીનો છે, અને જે ગ્રવમેરકોનુ મેન્ય લડે છે તેનો મોળો ભાગ છટાલિયનો છે જર્મની-ઈટાલીએ તો કાયના પક્ષને- બગવાબોરોના પક્ષને ગાંધી તરફે ચીકાગી લીધે છે. બગવાબોરોને તેઓ દવે બગવાબોર ગણના જ નથી અને તેથી સ્પેનનો આત્મવિગ્રહ તેમને મન આત્મવિગ્રહ નથી પણ તે રાત્રન ગાંધી સચેની લડત છે

આની વિદ્ય પરિસ્થિતિમા બિનઅન્યાયગીરી સમિતિનું તથા ચોક્કસના નાટક આ ના કરતું હતું પણ જેને દમ્યાગીરી કરી હોય તેને અગ્રવારા મુકેન છે. તેઓ તો કોઈ પણ રીતે આ અગ્રવારો મદદનું રસપ આપવા માંગે છે અને પોતાની મતા પ્રચાપિત કરવા માંગે છે એમને જર્મનીએ પોતાના વદાણ 'સુને-' ઉપર સરકાર તરફ દુમનો કરવામા આ ચે છે એવી ફિયાદ કરી અને તરત જ આત્મીકા ઉપર બોમબોરો કર્મિ આનો બદલો તેણે લીધો આ બનાવે ગંબીર પરિસ્થિતિ ઉભી કરી ત્યારે જોઈએ અને કાયમે પડીને સુમાધાની કરી અને ચોખી કરતા વદાજેને મરણ્ય મગવાની ખાતરી જર્મનીને આપી પણ જર્મન વદાણ 'સીપ્રીમ' ઉપર અગ્રી સામવાદીઓ ત ફરી

દુમનો કરવામા આ યાની ફિયાદ તેણે ઉતી કરી આ તેનો ગંભીર લેવાનું કાયમ

આ બનાવે બારે ગંબીર પરિસ્થિતિ ઉભી કરી કે જર્મનીએ એની માગ ની કરી છે કે ખાતરી આપવા છતાં ચોખી કરતા વદાજો ઉપર આ જનતા દુમવાઓ થવા માટે શ્રેયસિયન, કામ, જર્મની અને પ્રમાણે ગારેએ મળીને વેનેશિયાની સ્પેનની મગ્રાર મામે મધુગ દેખાવો દન્વા ભેદ્યે. શ્રેષ્ઠિતને સ્વાભાવિક રીતે જાણ્યું કે આવો બનાવ ચોક્કસ નન્યો છે એવી ત સામ કરીને ખાતરી ન થાય ત્યાં સુધી આત્મ દેખાવો મા ને તથા કામ ભાગ લઈ શકે એમ નથી. જર્મની તપામ કરવા માટે તૈયાર શા માટે હોય ? તેને આ અપમાન તાગુ પોતાના વદાજો ધારતીમા છે એમ જાણ કરીને તેમની સહીમનામતી માટે લડાઈ બાગમે તૈયાર કરીને ત્યાં મોકલવામા આવ્યા અને ચોખી કરવામાથી તેો નજીનમુ આપ્યું તેને પગને છપાન અને પોટુંગાન પણ ખરી ગયા

આ બનાવે યુરોપના રાજ્યોના વાતાવરણનું ગંબીર કરી મુક્યું છે કાળજી કે જે ભાગ આ બન્ને ગાંધીને ચોખી કરવા માટે આપ્યો હતો તે મોકળો નહોતો છે ત્યારથી દવે મન્દ મળી શકે એવું થયું આથી બીજે નિર્ણય ન થાય ત્યાં સુધી શ્રેયસિયન તથા કામ આ બાગની ચોખી મરવાનું માથે લ્યે એની ચોખના સિગને કરી પણ છપાન તથા જર્મનીને આ માગ ની પ્રમ કમન હોય ? તેમને આ માગ નીની સામે વિરોધ ઉઠાવો પોતાની જગ્યા કાઢ ન પડી શકે એવું જાણે કયું અને ઉતરું આ બે ગાંધી જ એમના મામ્ય વદાજોને મદદ કરે છે એના ખુલ્લા આગળો જોટાલિયા વર્તમાનપત્રો ત ફરી કરવામા આવ્યા છે આ નિવાર ખુ ના ગદે તેમા જ જર્મની તથા ફગલિને લભ છે મરણ્ય દવે વધારે મદદાદ ની ન બોરોને મદદ પળેચાટી શકાય યુરોપનો મામતો આમ વધારે ગંબીર બન્યો છે દહ આ નિવારો ઝોટી થઈ નથી.

પ્રમાણ અને જર્મનીએ કોઈની કાયમે કાયમ અગ્રાગ નહીં ગાંધી છે અને તેને મદદ દન્વામ

એટલી હદે સંગવાએના છે કે હવે તેમાથી પણ દહી થશે એનું નથી એને તેઓનો દરેક દરેક પામેા કાંકાના પક્ષને વધારે મજબૂત બતાવવા તરફ જ નાખવામા આવે છે એની સામે કામ અને ગ્રેમિંગન આ આખા મામલાને રોનમા જ રાખવા માગે છે એટલે તે એવો પ્રયત્ન કરે છે કે કામ પણ પ્રકારની મ રોનમા બને પહેાતે અપાતી અટકે અને રોન પોતે પોતાનું ફાટી દેવે આ બંને દૃષ્ટિમિદુએાને મેળ નથી તેથી મિનદર યાનગીરીમાં લગાણ પડ્યું છે તેને કેમ સાધવું તેની વાટાધાળે લ નમા ચાહે છે

ઉરપોક નીતિ :

આ બધા મામલામા ગ્રેટબ્રિટનની નીતિ આજે ઉરપોકનીતિ જેવા લાગે છે જર્મની અને ઈટાલિ નેર ફરીને હાથે છે અને ઇંગ્લાંડ એક પછી એક પગનું પાછળ હાકતું જાય છે ઈટાલિ અને જર્મનીની જેમ એક પછી એક કરવામા આવતી માગણીઓ ઉપર ખાન આપવામા આવે છે તેમ તમેાનું નેર વધતું જ જાય છે તેમની નીતિ જ શરીને-ધમકાવિત પ્રમ મંડી લેવાની છે અને તે જાણે છે કે ગ્રેટબ્રિટન હમણા કંઈ કરી શકે એમ નથી કાસ ગ્રેટબ્રિટનથી વિરુદ્ધ જઈ શકે એમ નથી આથી તેઓ અનિશ્ચિન થઈ ગયા છે અને ઘડીએ ઘડીએ કાવીને યુરોપમાં વાતાવરણને ભયનીત બનાવી મૂકે છે

ગ્રેટબ્રિટન આવી નીતિ અખત્યાર કરે છે તેનું મારણ આજે તેને ગમે તે ભેગે સાતિ નેદગ્યે છાએ હમણા જ વડાપ્રધાને લાખણ કરતા જણાવ્યું છે કે આજે જે કંઈ પગલા લેવાય તે બધા બુ વિચા પ્રવક લેવાવા જોઈએ મારણ આપણે એકાદ ઉનાદગીયુ પગનું પણ મહાયુદ્ધ સમગાવવા બસ થશે અને પછી બાકી હાથમા નહિ રહે આ જાનનું તેનું વલણ છે જ્યા સુધી આ રીતે ગ્રેટબ્રિટન યુદ્ધથી ડરતું જ રહેશે ત્યા સુધી ધમકાવવાના કામિયા ઉપર જ નેર પ્રનાશ જર્મની-ઈટાલી યુદ્ધની ધમકી અ બધા જ કરવાના ગ્રેમિંગન અને કામ ને ભેગા મળીને જવા મામલો

શે, કાક થાય તો માગ લઈ પણ સરખ થાય અને મરકર પક્ષ જેના પક્ષમા ન્યાય છે તેને ન્યાય મળે પણ ગ્રેટબ્રિટનની વૃત્તિ ન્યાય આપવાની છે તે કળા યુદ્ધને મર્યાદિત કરવાની જ છે રોનમા ગમે તે પણ જીતે તેની સાથે તેને એાછી નિમનત છે

વળી ગ્રેમિંગનમા એક વર્ગ એવો પણ છે જે કાકાનો પક્ષ જીતે એમ માને છે આ વમ મોટા પૈસાદારોનો છે જેઓના ધણા પૈસાં રોનમા રોકાયા છે તેઓ પોતાના પૈસાના આ ગ્વાથ ખાતર પણ કાકાને ચિડવવા માગતા નથી ઉનડું તે જીતે એમ માનનારા પણ છે આ બંને કારણોને લીધે પ્રે કિમ નિયંત્રાતમક પગનું ભરી રાકતું નથી

પણ હમણા હમણા છેતરે જર્મનીએ પડેલ લગાણ સબધ કરેલી માન્યી તરફ ઇંગ્લાંડે જે વલણ બતાયુ એની થોડી ઘણી અસર થઈ જણાય છે જર્મનીએ એવી માગણી કરી કે, બડબોર અને રોનની સરકાર બંનેને જેમ કોઈ રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર વચ્ચેના યુદ્ધાધિકારો હોય એવા અધિકારો મંત્રા નોંધાએ આ માગણી કબૂલ કરવામા આવે અને જર્મન સ્ત્રીમરો ઉપર જે હુમલાઓ થયા તેના ન ચવાની બે કરી ચોખી રાખવામા આવે તો લગાણ સધાય અને ખીલ દ માનગીરીનું કામગાજ ચાતુ રહે પણ આ બાબત ઇંગ્લાંડે હજી સ્વીકારી નથી કરણ જે સ્વીકારે તો કાનો પક્ષને પણ એક સ્થાપિત મરકાર તરીકે સ્વી ર કે વા જેટું થાય છે ઇંગ્લાંડ એ કરવા તૈયાર નથી તે તો પોતાની મૂળ યોગજાને જ વગળી રહેવા મગે છે

હમણા એવા મમાચાર આવે છે કે મિનિસ્ટ્રીઆન ગીરીની આખ સમિતિની બેઠકમા ઇંગ્લાંડને લગાદ તરીકેનું કામ સોંપવામા આવ્યું છે હવે એ કું કરે છે એ જોવાનું છે પણ મિનિસ્ટ્રીઆનગીરીનું ભવિષ્ય કોઈ રીતે સાર દેખાતું નથી જૂના હાખાઓ જોતા આ પડેન લગાણ કરી સધાય તો પણ તેનાથી રોનની દુદશા અટકે એનું લાગતું નથી કારણ કે આ ચોજનામા જ અગ ઉ જણાયા પ્રમાણે જે દેશ છે તે

એક પુનિત પરિચય

શ્રી. બિપ્પુ ધ્રુવ

ૐ લક્ષ્મીને પેલેપાર હાડકાં-આમડાંના કામમાં પોતાનું જીવન નિયોગી રહેવા આપણા દેશના એક સાધુ પુરુષનો શુભશત્રુને પરીચય આપતાં હું આનંદ અનુભવું છું. એ પુરુષ એ માત્ર સાધુ જ હોત તો હું પરીચય આપવાને ન લયલાત, એ વિદ્યાની જ હોત તો પણ મને એટલું આકર્ષણ ન થાત. માત્ર કર્મવીર હોત તોએ એમના જીવન ઉપર હું મુગ્ધ ન થાત. એ પુરુષમાં મેં કર્મયોગ, સાધુતા, વિદ્યા, ભક્તદુષ્ય અને પ્રખર ભુખિતો શુભેશ જોયો એટલે જ હું એમનો પરીચય આપવાને તત્પર થયો છું. એમનું આખું જીવન પ્રયોગાત્મક છે. પ્રયોગવીરની ખુમારી એમના જીવનમાં ડગેને ને પગેને દેખાય છે. ભેંગાલ કેમીકલના હાથપગરૂપ એ હતા પણ એ છોડી દેતાં એમણે આંચકો ન ખાધો. તરીન જીવનની દિશા ભેગી વખતે એમની પામે ત્રણ લાખ રૂપિયાની પુંછ દતી તે કશી ચે ભદેશન વિદ્યા એમણે તણ દીધી. આવા પુરુષો જે દેશમાં હોય તે દેશ માએજ ધન્ય હો.

એ પુરુષનું નામ મતીચયંદ હાસપુતા. મતીચયાણુના દૂંદા નામે એ જોગખાશ છે. આજે જીવનનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં માંધીજીએ નવદષ્ટિ આપી છે તેમાંનું એક દેવ-અર્ચણ એ આજે એમનો મુખ્ય વ્યવસાય છે. એમનું આખું જીવન જોગપામનાના મિષ્ટાંન ઉપર રચાયેલું છે. એમના સમય જીવનમાં વિદ્યાન આપેલું છે એટલે એ દરેક પ્રગતિને એ રીતે ઉભી કરે છે અને એ રીતેજ ચલાવે છે. એક કામનો જ્ઞાનુભવી ભાત ન મેં ત્યાંસુધી બીલું કામ હાથમાં ધરતા નથી. આશ્ચર્યમિત્તા એ એમના જીવનનું મંત છે. જમીન પ્રગતિ એમાંથી જ ફલિત થાય છે. આ પુરુષના જીવનપ્રયત્નો અને જીવનપ્રગતિ આપણે જોઈએ

ત્યારે સતીચયાણુ એકવીય વર્ગના જીવાન દત્તા અને દત્તાજીની કોમેઝમાં વિદ્યાનને મુખ્ય વિષય લઈને અભ્યાસ કરતા દત્તા ત્યારે આપણા દેશના વિદ્યાનનીજ સર પ્રદુષ્યવદ ગણવું એમના તરફ ધ્યાન બેંચાયું. પ્ર. પી સી. રોય એ વખતે પદેપદી અવગણ કરીને આવેલા અને આજે ગણદુર બનેલા ભેંગાલ કાર્પોસ્ટિકલ વર્કશી ગયાપતાવા વિચારે મરતા દત્તા પ્રથમ સાપીએમાં એમણે આ તેજસ્વી જીવાનને પોતાની સાથે લીધો અને જનતાની દગલ નાનકડા કુંપાની અંદર એક મહાન સંસ્કૃતિ બીજારોપણ કર્યું. મતીચયાણુએ પોતાના સ્વભાવ મુજબ આ ઉમતી મંડળમાં જોગપામથી કામ કરતા માંધુ. પાંચ પીને કારણ નહો

ચવરચાકાર એમના ઉપર આવતો ગયો અને થોડા
મધ્યમાં તો એ મેનેજર બની ગયા, પરંતુ ઉંમરે એ
લાજી નાના હતા કારખાનાના માણસોને પોતાથી નાના
મને તાલ્લ જ કહેજમાથી આવેના જીવાનની નીચે
તમ કરવાનું કાવતું નહિ શરૂઆતમાં જ એમને એની
મુશ્કેલીઓ નડવા લાગી

એક વખત કાર્મસીની સાથે આનતા છાપખાનામાં
કપક બગાડ થયો અને સતીશનાથ કપક સૂચના
આપના ગયા પ્રેસના સચાલકે એમને સૂચવ્યું કે
તમારું કામ કાર્મસીની દવાઓમાં, આમાં તમને
ખસર ન પડે ' સતીશનાથએ તરતજ એને રમ
આપી અને પોતાને સૂચયો હવે એ સુધારે કરી પોને
જે પ્રેસ ચલાવવા લાગ્યા આ એક પ્રસંગે કાર્મસીના
માણસો વચ્ચેનું એમનું સાચું સ્થાન નક્કી કરી આપ્યું
એ પછી એ દરેક નાના મોટા કારીગરોના માનીતા થઇ
પડ્યા

રાત અને દિવસ તેઓ કારખાનામાં જ રહેતા
એ જ એમને રસનો વિષય હતો ધીમે ધીમે
એમના અવિશ્રાત પ્રમત્ત પરિણામ આવવા
લાગ્યું કારખાનું પ્રગતિ કરવા લાગ્યું મૂલકામાંથી
પાકા મપાનો ચવા લાગ્યા દિવસ અને રાત
પ્રયોગશાળામાં જુદી જુદી દવાઓ બનાવવાના
પ્રયોગો કરવા લાગ્યા દવાઓનો ચાર તરફ પ્રચાર
શવા લાગ્યો જે દવાઓ પરદેશી લેવી પડતી હતી
તે હિંદમાં જ બનવા લાગી, અને તેના કરતા સસ્તા
દરે વેચાવા લાગી જનતામાં કારખાનું પ્રસિધ્ધી પ્રાપ્ત
લાગ્યું આજસુધી હિન્દુસ્તાનમાં આનું એકપણ બાદસ
કોઇએ ખોડતું નહિ પરદેશી દવાઓ જેટલી જ ખસર
કારક દવાઓ બનના લાગી કમરા વિકાસ થતા થતા
આને એનો વિકાસ ખૂબજ વધી ગયો છે જુદે જુદે
સ્થળે શાખાઓ ખોલાવા લાગી છે, બાણુછએ વીમથી
બાવીસ વર્ષ આ ખરખાનામાં મેનેજર તરીકે કામ કર્યું
દવાઓ શોધવી, બનાવવી, તેનો પ્રચાર કરવો, માણસો
ઉપર દેખરેખ રાખવી વૈપરશત કારખાનાની ઝીણમી
ઝીણી બચતચાલી ગાંઠી એમી એની ગાંધો કરવા સુધીની

દરેક બાનુતમાં તેમને ખ્યાન રાખવું પડતું કારખાનાના
સાચા પ્રાણ બાણુછ હતા ડૉ. પી સી રોયને બાણુછ
ઉપર અત્યંત પ્રેમ હતો અને કારખાનું ઊંડું હતું
તેટલો જ પ્રેમ અત્યારે છે તેમને પોતા કરતા વધારે
કાર્યદક્ષ અને બહવાર માને છે બપરથરાકિત તેમનામાં
ગળબ છે આ બધાની પાછળ તેમની સમ્યાધ અને
એકનિષ્ઠા કામ કરી રહ્યા હતા

આખા દેશમાં મોટા નાના શહેરોમાં મુસાફરી કરી
તેનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા તેમની કામ કરવાની પદ્ધતિ
સાવ નિરાળી છે તેઓ દરેક શહેરમાં ફરેના છે છતા
તે શહેરમાં જોવા અને જાણવા લાયક કયા કયા થયો
છે તે પૂછ્યું તો તેમને ખસર નહિ હોય જે કામ માટે
નીકળ્યા હોય તે કામ જ તેમની દ્રષ્ટિ સમક્ષ હોય-ખીંછ
વસ્તુ જોવા તરફ તેમની ધનઝ થાય જ નહિ તેમને
ખીંછ એકપણ વસ્તુમાં રસ પડતો નહિ, સાવ યુગ્મ હતા
તેનું કાંઈ ન હતું તે કયાના સાચા ઉપાસક હતા.
તેમની કનાનો અર્થ જુદો હતો કયા એવેને ચિત્તકંપ
વૃત્તચાર કે ખીંછ કોઈ સતીવત્ત્વાઓ નહિ, પણ જે
કલાથી પ્રભાત અને પોતનું દિન ચતુ હેય, જેમાંથી
પોતાના આત્માનો ઉત્કર્ષ થતો હોય, જેમાંથી પ્રતીતી
કાંઈક ઉન્નતિ થતી હોય તે જનની કતાના તે ઉપાસક
હતા અને છે

આજે એજાત કેમિકનમાં દરેક જનતા ટીચર્સ,
Extracts, Patent Medicines, Acids
પ્રયોગશાળાનો દરેક જનનો સમાવન, એપરેશનના
એપરેટસ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ નિ દરેક ગીએ પરદેશી મારે
હરિકાઇ કરી શકે તેવી સારી દ્રષ્ટિ અને સુદર જાને છે
છે ને હવે ન્યારે તેમને એજાત કેમિકન વર્કસ ઊંડા
તારે ત્વા લગભગ બેથી બંદી હતા માણસો કામ કરતા
તેમના ઉપર દરેકનો ખૂબ જ પ્રેમ હતો અથા મનુજેને
તમનું મનુખત જગવાય તે રીતે સાચ રા હતા તે
ખરેખા અને શિસ્તમાં ધણા જ કંક હતા હવે કંક
કોઈ ખૂંચતી નહિ તેમની આજાને સર્ફ સો રીકાગતા
કારખાનું ઊંડા પહેલાં કારખાનાને મધ્યથી બે આપના
ગયા, અને તે Sulphuric Acid બનાવવાનું Lead

-House Lead-House એટલા નરે & Sulphuric Acid બનાવવા તેમણે એક આખી સીસાનું ઘર તૈયાર કર્યું, તેની યોજના આખી તેમણે તૈયાર કરી આ આખો વિજ્ઞાનનો વિષય રહ્યો એટલે તેને એ બધું સુદર રીતે નહિ મૂકી શકું તેમજ રખડુ ભાષામાં સમજાવી પણ નહિ શકું Lead-House આપણને અગવ્યવસ્થર જેવું જ લાગે કદાચ રીતે Sulphuric Acid તૈયાર થઈ દરે તેની આપણને ખબર પડે નહિ Lead-House ની નીચે એક મોટી બઠી કરવામાં આવેલી છે તેમાં ગરમ આગનામાં આવે છે તેનો ધુમાડો એક નળી વારે ઉપર ચડે છે ઉપર એક મોટું સીસાનું ઘર બનાવેલું હોય છે એ પરમા બધો ધુમાડો એમ્લો થાય છે એ ધુમાડાને SO_2 sulphur Dioxide કહેવામાં આવે છે બીજી નળી વારે તેમાં NO_2 Nitrogen peroxide આવે છે તે Stable Compound નથી એટલે o oxygen નો અણુ પરમાણુ આપીને તે નળી દાગ મારવા નીકળી જાય છે આ ઉપરાંત તેની અદર Steam આપવામાં આવે છે એને $\text{SO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightleftharpoons \text{H}_2\text{SO}_3$ Sulphuric Acid બને છે તેના દીઠાનીચે પડવા લાગે છે તે મયના મોગ ડાંગર માં ભરવામાં આવે છે આ વીંટીથી સાજા પડે દસ દન Sulphuric Acid તૈયાર થાય છે પણા મોસાના આ એક મોટામાં મોટું તેમનું કામ છે

પણ ખાળી પહેરતા થયા અને મોટા લાગના નિવશિત કાતવા લાખ્યા આ લલે ફાલિયું આવેશ દેખ, પણ તેમના પ્રત્યે મજુરોનો ગ્રેમ નિતરતો હોય તેમ લાગતું હતું. તેઓ પોતે મેનેજર છે એ રીતે રજા જ નથી. તેમના છપ્પત્રું ધોમ્મુ તે વખતે મજુરો કરતા વિશેષ ઉચું હતું, છતાં કામ કરવામાં મજુર સાથે મજુર બનીને કરતા કારખાનું છોડતા પહેલાં દરેક ભાઈઓને મળ્યા પોતાનું સ્વજન-મિત્રજન કામમ માટે તેમનાથી દૂર આવ્યું જવું હોય તેવું લાગ્યું સ્વજન તો હતા જ, પણ સાથે તેમને મુશ્કેલી તરીકે સૌ સ્વીકારતા તેમના આશ્વાસનનું એક સ્થળ હતું તે હવે ગયું અશુભની આંખે સૌએ વિદાય આપી. રિદાય આપતા જાણી તેમની અશુભની આંખો, દયામણા હૃદયો ગમેલા મોહના ચંદ્રો શોડા સમય વધારે રહી જવા આજીજ કરી રજા હોય તેમ લાગતું હતું બાણુજીનું હૃદય બહુ જ નરમ છે. મરીખોનું દુખ જોઈ દ્રવે છે છતાં સમય આજે હૃદયને વજ્ર જેવું કરી શકે છે કાર-ખાનાને છોડ્યું. હાલ મજુરોના અશુભ તેમને રાજી રાજી નહિ. છોડતાં તેમને દુખ થયું નહિ. બાણુજી ત્યાં કામ કરનાર મજુરોના સુખ દુઃખથી પૂરા પરિચિત હતા આ કરતા પણ વિશેષ દુખી અને કંજાળ મજુરો તેમને સાદ કરી પુકારી રજા હતા, કે “અમારા દુખમાં ભાગ લેવા તમે આવો” “દુઃખ-માથી ઉતરવાનો કાંઈક રસ્તો બતાવો” તે દુઃખ સાદે તેમને ધાધાણુલક્ષી બનાવી દીધા ઉઠવી વિનાય લેતાં મજુરોનો ગ્રેમ, લાગણી કે મમતા તેમને ખેંચી શક્યા નહિ વિજય, દુખ ને દારિદ્રી પીગતા લોકોનો થયેલ.

કારખાનામાંથી નીકળ્યા ત્યારે તેમની પાસે તેમની અગત માલિકીનાં ત્રણ લાખ રૂપિયા હતા બધાને સંદુષ્યોગ કરાવે હતો, જેમાંથી સમાજના નીચલામાં નીચલા ચરને લાભ થાય, જુદા જુદા કામનો વિચાર કરતા તેમને ખાલીનું કામ સર્વોત્તમ લાગતું ત્રણ લાખ રૂપિયા ખાલીના કામમાં રાખી બચાવવી અર્થ સાગમાં સાટ ખાલી ઉપતીનું કેન્દ્ર હિચુ કરતું

તેમ નકકી ક્યું વિચાર સાથેજ તે વિચારને મૂત સ્વરૂપ આપવા તેને ક્રિયામાં ઉતારે છે કેવળ બીજાની જેમ વિચાર જ થઈ શકતા નથી, એક કામને સંપૂર્ણ રીતે વિચારી લીધું, એટલે તરતજ તેનો અમલ કરે છે કંકતાથી થોડેક દૂર શોધપૂર નામનું નાનકું પરુ છે ત્યાં તેમના આશ્રમની સ્થાપના કરી આશ્રમનો કમલ વિકાસ કેમ થયો તેની બંને ખબર નથી તે વિશે મે ખાસ પૂછ્યું નથી, આશ્રમ ભેવા માટે હતું ગયેા હતો ત્યાં ચાવતી જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ ભેળવી મારા ઉપર જે અસર પડી તેને જ બૂલી શકતો નથી

આશ્રમ મગાનદીથી થોડેક દૂર છે ચારે બાજુ લીના ઝાડોની ઘન જામેથી ઉ ચારેબાજુનો ખેદ કુદરતી સૌંદર્યથી ભરપૂર છે, નાનાં નાનાં લીનાં જમ ફળઝાડોથી છવાયેલા બગીચા, વચ્ચે સુદર નાનકડાં તળાવો, વસોની ઘડામાંથી મધુરા દહુકાર કરતા પક્ષીઓ, જાણી વાતાવરણને કુદરતમય ન બનાવતા હોય। નિર્જે કલા માણસના મન ઉપર કેાઈ જોડાન અમર ઉપભવની કુદરતી સમૃદ્ધિ પુષ્કળ હતી તેમાં બાણુજીની આંખે આવી વધિ કરી તેમની સેરા અને આશ્રમની મુશરો ત્યાંના વાતાવરણને વધારે પવિત્ર બનાવ્યું. આશ્રમની રચના જગી સાદી દેવી દેરકને માટે નાનાં નાનાં મેડા ઘાટના મકાનો બાંધેલા છે. વચ્ચે મોટું જોગાન છે એક તરફ ખાલી રંગનાનું, ધોવાનું, જુદી જુદી રીઝાર્જોનાં જાપરાનું મકાન આવેલું છે બીજી તરફ ગોરાગા માટે મકાન તથા ત્યાં કામ કરતો મજુરોનાં જીવન આવેલા છે ગોરાગાની બાજુમાં વિશાળ બગીચ રાખી છે તેમાં હાલકા માસના ખાતરનો ઉપયોગ કરી કપાસ, જોખા, સેલ્ફોનીસ વિ. નો જોગા ખર્ચે વધારે પાક કેમ નહ શકાય તેના અખંડ કરી રજા છે વચ્ચે જોગાનાં સુદર મલ્લો બગીચો બનાવેલો છે ન્દાવા મોટે નાનું તળાવ છે પમખીઆ બાંધી ન્દાવાનો ઘાટ બનાવેલો છે સહેમથી વદર માછન દર આવેલું ચાર તરફ નિરવ શાન્તિ પ્રસારી હોય છે આશ્રમમાં દામન ચત્તરજ ત્યાંના પવિત્ર વાતાવરણની અમર આજેનાં હલ ઉપર થાય છે હું એકજ દિવસ મહો

હતો પણ મેં ખૂબ શાન્તિ અનુભવી. વધારે દિવસ રહેવાની ઇચ્છા હતી. અર્માલપનું કામ છોડી રહી શકાય તેમ ન હતું. કલકત્તા રહ્યો તેટલો સમય મને આશ્રમમાં જવાની હમેશા ઇચ્છા રહ્યા કરી છે. આશ્રમમાં બાબુજી ન હતા. તેમની પાછળ તેમના કાર્યની શુભ નિશાની સુવાસૂ બૂકતા ગયા હતા. તે તપશ્ચર્યાના બળે આખો આશ્રમ અવસ્થિત રીતે ચાલતો હતો. માનસિક આનંદ, સ્થિરતા, ચિત્તની શાંતિ-આંતરિક પ્રસન્નતા, આ બધું અહિં શા કારણે મળતું હશે તેની મને સમજણ પડી નહિ, તેના કારણો મને કાંઈ પૂછે તો હું ન આપી શકું. પણ મેં અનુભવ્યું છે તેમ હું દરેકને કહું. “We can not reason but we can feel.” શુભોનો સર્વાંગી વિકાસ કરવાનું-સાધનાનું સ્વયં હોય તેવું મને લાગ્યું. ત્યાંની રહેણી કરણી, ત્યાંના વાતાવરણમાં પ્રસરેલી સાદાઈ આર્થિક લાગતા હતા. તેના પ્રત્યે કોઈને ઘૂણ્યા કે કંદાગો આવે તેમ ન હતું.

તેમનું રસોડું સાવ જુદું હતું. ખોરાક ખૂબ જ સાદો તેમજ પુષ્ટિકારક હતો. બાબુજી પોતે વૈતાનિક રહ્યા, જુદા જુદા પ્રયોગો અને અખતરા કરી બધા માટે સર્વ સામાન્ય ખોરાક નિયુક્ત કર્યો હતો, તેમાં દરેકને સંતોષ હતો. કોઈને વધારે સારો ખોરાક જોઈને હોય તો તે પ્રમાણે તેને વધારાની ચીજ આપવામાં આવતી, તેના પ્રત્યે કોઈ ઘૂણ્યાથી જોતું નહિ. સૌ કોઈ ચોખ્ખી શારીરિક જરૂરિયાત પ્રમાણે લેતું હતું. સવારના નાસ્તામાં પૌઆ, અને ગોળ સાથે પાંચ તોલા દહીં, બપોરે દાળ, ભાત, તરકારી, કાચુ શાક, (પોતાની વાડીમાં તૈયાર થયેલું) અને જે જંગાળ બહારના હોય તેને માટે લઈની રોટી, ઘી નહિ. જેને ટપ્પા હોય તેને મીઠું તેજ અઢી તોલા આપવામાં આવતું. સાંજે પણ બપોર પ્રમાણેનો ખોરાક. આ પ્રમાણે તેમના બોજનનું ખર્ચ સરેરાશ સાડા ચારથી પાંચ રૂપીઆ આવતું હતું. દર અકવારિયે વજન કરવામાં આવતું હતું. જેનું વજન ઘટે તેના ખોરાકમાં ફેરફાર કરવામાં આવતો. વજન ઘટવાના કારણે શોષી તે દર કરવામાં આવતા.

આશ્રમમાં નાની એવી ગૌશાળા ચલાવવામાં આવે છે. દરેક ગાય પાછળ ઘણી જ કાળજી અને સંભાળ રાખવામાં આવે છે. તેમના માટે જુદું એક જાપફર બનાવવામાં આવ્યું છે. તેમના જાણ તથા મુતરનો ખાતરમાં પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. હું ગયો ત્યારે ગાયોને ચરાવવા બહાર લઈ ગયા હતા. દૂધથી ગાયોના વાછઝા વાછડીને એક ઝૂંપડીમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. બધા તંદુરસ્ત તો હતા જ પણ સાથે દરેકને રમાડવા ને પંખાળવવું મન થાય એટલા એકબી બે સ્વચ્છ હતા. સાંજે ગાયો પાછી આવી, ત્યારે દરેકને જોઈ શક્યો. દરેક ગાયના નામ પાડવામાં આવ્યા છે, હું એક ગાયનું નામ લઈ પંખાળવા ગયો. કે તુરત જ હેતથી મને ચાટવા લાગી. હું સાવ અભણો હતો. તેમના માટે અપરિચિત હતો. છતાં મૂંઝા પ્રાણીઓમાં આ ભતનો પ્રેમ હશે તેની મને ખબર ન હતી. પ્રેમ હશે તો તે તેના વાછઝા પ્રત્યે કરી જાણતી હશે. તેની વિશાળતાનો ખ્યાલ મને તેની પાસે જતાં આવ્યો, મને થયું કે ગાયમાતાને માતાનું ગિરૂદ આપેલું છે તે અક્ષરશઃ સાચું છે. માતા જેટલો જ વાતસલ્યભાવ દરેક જીવ પ્રત્યે રાખી શકતી હશે તેની મને ખબર ન હતી. મને ચાટવા લાગી એ ન અચ્છ. હું તેને પંખાળવા લાગ્યો એટલે ડોક ઉઘી કરી મારા માથા પાસે લાવી ઉભી રહી. મનમાં એક જ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો હતો કે આ બધું શેને આભારી હશે ?

ગાયોના જાપરાની બાલુમાં મજુરોના ઝૂંપડા હતાં. તેની નજીક એક નાનકડું ચાંસની સાલ્મીનું બનાવેલું ઝૂંપડું હતું. તેમાં બાબુજી રહેતા હતા. બાબુજી આશ્રમમાં જ્યાંસુધી રહ્યા ત્યાંસુધી મજુરો વચ્ચે એક ઝૂંપડામાં જ રહેતા. બધાની જેમ સામાન્ય ખોરાક પોતે લેતા. સવારના ચાર વાગે ઉઠી રાતના દસ વાગ્યા સુધી જરા પણ ચારામ લીધા સિવાય અવિરત કામ કર્યા જ કરતા. આશ્રમમાં રહેલા માણસોને સુસ્તપણે આશ્રમના નિયમોનું પાલન કરવું પડતું. બાબુજી તેમના આચરણ અને કડક જીવનથી જ તેમને સૂચના કરી દેતા. બંગાળમાં બે મોટા આશ્રમ છે. એક અબાય

આશ્રમ અને બીજી શોધપૂરનો અમ્ય આશ્રમ ખડી
આવી પામેલો છે શોધપૂરના આશ્રમ વિશે કોઈ
સ્વિકૃત કંઈ સંભાગવામાં આવેલું નથી આનું મારજુ
છે, અને તે આગળ ઉપર આવીય નિયમજનમાં
અને જીવનની કડકાઈની દૃષ્ટિએ એનાં શોધપૂરનો
આશ્રમ પહેલી પકિતમાં આવે શોધપૂરના આશ્રમમાં
રહેનાર નિરામિયાદરી હોય છે ત્યારે અમ્ય આશ્રમમાં
તેમ માટે આશ્રમ નથી દેતો આ નાને આશ્રમોની
વસ્તુ કરી શકે તેનું માર્ગ જાન નથી શોધપૂરના
આશ્રમની વિશિષ્ટતા જાણવાના પૂરતો અમ્ય આશ્રમો
ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે

આશ્રમની સરખામ કર્યા પડી તેમજ તેમના નજી લાખ
કરીઆ આદીના કામને વેગ આપવા રાશ્ત્ર શોધપૂર
આશ્રમ આવી ઉત્પત્તિનું એક એક કેન્દ્ર નકુ તે આદી
નિર્મિતકાનના નામે એકાગ્રપણ છે તેની દેખરેખ નીચે
બીજા કેટલાય નાના નાના ઉત્પત્તિના સ્થળો છે નાના
આદી ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે દરેક સ્થળે પ્રજાગણ
સેવાભારી મજુરો રાષ્ટ્રમાં આવ્યા છે જેઓ
પૂરી ધમસથી કામ કરે છે

આદી ઉત્પન્ન કરાવી શોધપૂર આશ્રમમાં લાવવામાં
આવે છે ત્યાં તેના ઉપર ગ્રાહ કામ ગપાઈ કામ
પોતાઈ કામ Scientifically ધાય છે તે દરેક કામ
નાના નાના મશિનો દ્વારા કરવામાં આવે છે જે બાજુએ
પોતેજ પોતાની દેખરેખ નીચે તૈયાર કર્યા છે જે
આગળ કશું તેમ તે એમના Scientist નથી
Engineer પણ છે ખાત્રી કામને વિકાસના જેટલી
અને તેટલી આર્થિક સમર્થતા ચાખ્યા મને કરી આવી
હતી અત્યારે સૌથી મારું કોર્મિગનું કંપન ખદી
પ્રતિષ્ઠાનનું આવે છે કોર્મિગનું કંપન જાગીયા
ચાલતું નથી કંઈ બહારના પ્રાણે મટે તૈયાર કરવામાં
આવે છે જ્યાં કોઈ કેટ જ ન પહેલુ હોય ત્યાં કોર્મિગ
કોમ્પ ખરીદે મદ ત્યાજીએ મજુરીના દરમાં ફેરફાર કરે ત્યા
ત્યાથી ત્યાં પણ ખાત્રી કામમાં મદ ની ફેરફાર કરી
નાખવો પડ્યો આદી મીખતી દરિયાઈમાં દમી ચાલવા
માટે જુની જુની કીસાબી કાનવા પાછળ સકિત ખર્ચાની

હતી તે બધા થઈ આદીને બહારના પ્રાણે મટે તૈયાર
કરવામાં આવતી તે બધા વધુ ગદાગતા પ્રાંતમાં આદી
વેચવાની પ્રબળ મરવામાં આવતો અમકારી તેમજ તેમના
ઉત્પત્તિ કેન્દ્રમાં અપાવતી શરૂ કરી રહેને ખાત્રી પહેતા
કર્તા અને એ ઉત્પત્તિની વચગાની આદી બહારના પ્રાણે
વેચવા માટે મોકલતી આ રીતે બહારના દેખાવ એકો
થયો ગામડાંએ તથા રવાના નિ નવા લાગ્યા કામ
તથા મગીન બનવા માંડ્યું

૧૮૩૦માં બાપુએ માનગમનિ આશ્રમમાંથી કૂચ કરી
એજ રીતે શોધપૂર આશ્રમમાંથી બાજુએ પડે કૂચ
એકી એકાગ્રે પડે એજ જીવનની પ્રતિષ્ઠા રીતે
રસાન્ય ન મળે ત્યાં મુંડી આશ્રમમાં પાછા આવતું
નહિ ત્યાં પડી તે આશ્રમમાં આવ્યા નથી અત્યારે
આશ્રમની દરેક પ્રક્રિયા-ખાત્રી તેમ / અન્ય તેમના પત્ની
દેખરેખરેકી સજાએ છે તેમના પત્ની પણ ખૂબ સકિત
ચાળી છે દરેક જીવનના કામમાં તેમને પહેલો સદા
દેખ છે કેવીક વખત તેમને કામને મોળે દમજો કરે
કે ખૂબ જ પ્રેમાળ છે આશ્રમમાં સર્વે બાકીએ તેમને
‘માતાજીના’ નામે સભોધ છે માતા જેટલું જ તેમને
દર કામમાં અને નિર્માણ કે નમ્રાની સામાન શ્રુતિ
મુખ તેમ સજો છે તેમના વિરોધીએ પ્રત્યે પણ એ રી
જ અમીતરી નિષ્ઠી જુએ છે નિષ્ઠાની પ્રબળ
નથી ગરીબો વચ્ચે નહીં ગરીબ બની તેમનાથી ગરી
કો તેટલી અંત કરવી છે મારે બાજુએ વિશે કપપણ
જીવન હોય તો કુ તેમના પાસે જતો તે મને તેમની
ખાત્રી મીઠી બાતમાં સમજાવતાં નજી પામે માતા
જીવનમાં અને બાતમાં મારી જીવનની પત્ની મળજી
પામે કુ જીવનની વર્તી સકતો તેમનું શરીર નકુ નાજુક
કે અતિથિ કામનો જે જે તેમના શારીરિક સ્વસ્થને
પણી વખત નુકસાન કરે છે શરીરિક નિર્માતા હોવા
જતા તેમનામાં માનસિક સકિત થઈ જ છે કમ પ્રત્યે
શરીરની નમગાઈની ગળ્યા કરવા નથી કામને ક્રિષ્
સમ રા રાખી તેને પુરુ કરવામાં જ બધી શકિત અને છે

૧૮૩૦ ની લડતમાં સરખટે બાજુએ પડી જેવા
પહેલી દીવા વચ્ચેની સુવેદ દેખાવ તેમનાથી બની

શકે તેથી વેાકજીવિત લાનવામા તેમની શક્તિ અર્થાં, સરકારે સુરેહનો ભંગ કર્યો અને ફરીથી મનીશમાનુને જેલમાં મોકલી દીધા જેલમાં તેમને પહેલા પર્વમાં રાખવામાં આવતા. પોતે ગોરાક ક વર્ગનો લેતા. કેદીઓ તેમજ જેલ અમલદારોને તેમની ખૂબજ મારી અસર થએલી છે. અમલદારો તેમના ચારિત્ર્યજીથી હરતા. તેમની ઈચ્છા વિરુદ્ધ કાંઈ કરાવી શકતા નહિ. બગાળના માણસો તેમને 'અગાતના ગાંધી' તરીકે સંબોધે છે ગાંધીજીએ હરિજનોના લુહા મતાધિકારને એકત્રિત કરવા મરણ પર્વતના ઉપવાસ શરૂ કર્યો, ત્યારે વગર ઉપવાસે બાહુજીની ગિરિ ઉપવાસ કરતા હોય તેની થાક ગયેલી આઠ દિવસના ઉપવાસ પછી ગાંધીજીને તેમની કમ્બા પ્રમાણે મનાધિકાર મળ્યા, અને માથે જેલમાંથી હરિજન પ્રતિ ચલાવવાની પરવાનગી મળી બાહુજી જેલમાંથી છૂટ્યા કે તરતજ ગાંધીજીને કાગળ આવ્યો. દરેક કામ છોડી દમણા હરિજન મગમા લાગી જવાનું કહેવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ તેમજે હરિજન મમ કંબુ શરૂ કર્યું.

સતીશમાનુને ગાંધીજી તરફ અતદા બંદિતવાય અને પૂર્ણઆવ છે તેમના વચનને તે પ્રમણ વચન માને છે ગમે તેવી નિકટ પરિસ્થિતિમાં તેને અનુમરત પ્રયત્ન કરે છે. પોતે ખૂબ જ જીખિયાળા છે. વૈમાનિક તો છે જ પણ માથે હિન્દુ પર્વશાસ્ત્રના પ્રખર અધ્યક્ષી કે વેદવેદાન્ત Preaching જુદુ સારી રીતે કરી શકે છે. એ તેમના હિન્દુ પર્વ ઉપરતો પ્રત્યેતો અમારા ચર્માલપમાં સાંભળ્યા છે. આગના ચાર વાગે પ્રાર્થના પછી એકથી દોઢ કલાક સુધી અમને હિન્દુ શીલેસીશી મમળવતા હતા. બાહુજીને દરેક પ્રત્યય અને કિશોર બાળના 'જન શોધના' એક એક પ્રકારજી જેમાં લાક્ષણિકતા દર્શાવે છે 'જનશોધના' નામના ન હોઈએ ? અનેમાં વિચારોનું તારીક દષ્ટિએ આટલું બધું આખ દરે તેની મને ખબર નહોતી

વિનંત તે તેમના જનમાં જોતજોત યથ જુવું છે વિતાન એ અધર અને કંટાળામયો વિલ છે. આપને ત્યાં તેની કુપયોગીતા સમજાવી નથી. અમારે ચર્માલ

માટે બી એમ. મી જેટલી વિતાનની તૈયાની દોઢ વર્ષમાં કરવાની હતી સનાના દરેજ એક કવાક જુહા જુહા Education ઉપર બાપજી આપી જતા અમને બંધાન એટલા બધા રસ લેતા કરી દીધા કે અમને તેમના બાપજીમાંથી ઉકવાનું મન થવું નહિ આ પ્રમાણે કવાકો સુધી બાપજી ચાલ્યા જ કરે તેની મનમાં કમ્બા રહ્યા કરતી. એક કવાક પૂરો થાય કે તુરત ઉઠીને ચાલ્યા જાય. બીજા દિવસનું બાપજી સાબજવાની અમારી જનમાટિને સતેજ કરતા જાય. તેમના બાપજી સાલગર્ના લાગવું હતું કે જનજે વિતાનને ધોળીને પી ન ગયા હોય' દરેક પ્રશ્નને ખૂબ દવાબાવિક નીને મમળવતા હતા. જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં વિતાન જ નજરે આવતું. તેમજે વિતાનને જીવનના અવધારમાં ઉતાવળું હતું કેવળ યુક્તકનું જાન ન હતું. તેમજ પ્રયેગજીના માત્ર પ્રયેગો પથ નહતા. તેમના વિતાને દેશને પળો કાળો કરી દીધો છે. બીજા દેશમાં જેમ વિતાનની શોધજોગ કેવળ પોતાના ભાઈઓના નાશના બીજા શોધવામાં કમ્બામાં આવે છે તેની દિશક શોધજોગ તેમની નહતી જે શોધની પાછળનો હેતુ શુધ્ધ દેનો નથી-જેની પાછળ પોતાની મનનું સામાન્ય રજાવવાની આકાશા રહેતી હોય છે-ગીમને લૂંટી મુખ શોધવાની લાલચા રહેતી હોય છે એ શોધને વિકાસ કરવામાં જ ખૂબ થય છે. ખરેખર તો તે તેના ભાઈઓ-અને તેના વિતાનની શોધ હોય છે. બાહુજીએ તેમના વિતાનનો ઉપયોગ દુઃખી કાળાંઓને સુખી કરવામાં કર્યો. તેમજે ગાંધીજીની કમ્બાને માન આપી એક દવાખનું શરૂ કર્યું તેની અંદર દરેક જનતાની દવાઓ બનાવવાનો શરૂઆત કરી. સમ્તામાં સમ્તા દવા બનાવવી, કમ્બાજન બનાવવા અને લોહમાં તેના પ્રચાર કરવો. એ કે ત્રણ પૈસાની કિમતના કમ્બાજનથી મયંકમાં બધા કો દર્દીને નેતા કે કાળજી, મીરીસી, યાદકીર્તિને જુદુ જોહા અર્થે નાજુ કવામાં આવે છે. તેમાં ખરાબના કોમ્બા પામે ઉપજા લોષ પણ દેખની દશ કરાવવ જુદુએ તો જોહામાં જોહા બેઠાથી અડીમે કીધા અર્થ થઈ જતા ત્યારે અદિ ગાર પાય ર્પીઓના કમ્બાજનથી પતી જાય. એક કમ્બાજનની કિમત

તેમને બેથી ત્રણ પૈસા પડે છે જ્યારે મહાર તેવા ઇન્જન-કેશન હોવા જાણ્યે તો કેટલી કિંમત આપવી પડે? અને માટે તેમણે એક શસ્ત્રીય મોપડી તૈયાર કરી છે જેનું નામ Cheap Remedies રાખવામાં આવ્યું છે Cheap Remedies નો અર્થ જ સસ્તા ઉપચારો થાય છે આ મોપડી વાચી જવાથી સામાન્ય પ્રચલિત દર્દોનો ખ્યાલ આવી જાય છે તેનું સ્પષ્ટ નિદાન કરતાં આવડે છે દર્દી પારખવા અને તેનો ઉપચાર કરતાં ધણાજ યોગ્ય સમયના અનુભવે શીખી શકાય છે

હરિજન સમાજ કામ કરતાં તેમણે એક દવાખાનું હરિજન લતામાં શરૂ કર્યું ત્યાંથી હરિજનો અને બીજા ગરીબ કુળી માણસોને મફત દવા આપવાનું અને જે ભાવ કર શેઠથી પીડાતા હોય તેમને In door Patient તરીકે દાખલ કરવાનું રાખવામાં આવ્યું અહિંયા દવાખાનામાં દવા અને ઇન્જન-કેશન બનાવવામાં ખૂબ પ્રગતી કરી તેની ખ્યાતી વધતી ગઈ શહેરમારી ડોક્ટરો પણ દવા મંગાવના લાગ્યા ત્યાં અને દવાખાનાની મદદગતા જોઈ તેમને બીજા પ્રાંતના વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવાની ઇચ્છા થઈ વિદ્યાર્થીઓ ફક્ત મેડીકાલથી જ શીખવા આવેલા હોવા જોઈએ તેને ઉપયોગ તેના પોતાના ઉપાજન માટે કરવાનો નહિ હોય પણ મેડીકા કામમાં કરવાનો હશે આવેલા વિદ્યાર્થીને ડીમી વગરના ડોક્ટર જેટલું જ્ઞાન એક વર્ષમાં મળી જાય તે પ્રમાણે તેનો અભ્યાસક્રમ બેઠવાયે છે શેઠનું લોકહોસ્પિટલ કરતા તેના કારણો જાણ્યતા, તેના ઉપચાર કરના અને જરૂર પડે તો ઇન્જન-કેશન આપના ડીમીવાનું હોય છે આ ઉપરાંત તેમનું ઉપયોગની દવા બનાવના નમજ ઇન્જન-કેશન બનાવના શીખવાનું આટલું એક વર્ષની અંદર વિદ્યાર્થીએ જાણી લેવાનું, અને સારું દવાખાનામાં આવતા દર્દીઓની તપાસ કરી તેમને પ્રવક્તા અનુભવ કરાવેલા અહિં અને નતનું શિક્ષણ theoretical and practical સાથે આપવામાં આવતું પૂરું અનુભવ લીધા પછી તેમને પ્રમાણિત આપવામાં આવતું જેથી કોઈપણ સરકારમાં ડીમી વગરના ડોક્ટર જેટલું કામ કરી શકે મામડામાં કામ મળતું મામલેવડે

Cheap Remediesની ત્યાં વિશેરે જાણી લેવી જોઈએ મામડાના કામને અનુરૂપ થાય તેનું છે દરેક પ્રાંતમાં Cheap Remedies (સસ્તા ઉપચારોની) શાખા બોલી ત્યાં કામ કરનાર મામલેવડેને શિક્ષણ આપવું જોઈએ આને આપણે મોધા લાવવી દવાઓ વાપરીએ છીએ મામડાના દવાખાના લારે પડી જાય છે પ્રાંતવાર એકાદ મુખ્ય શાખા હોય જેમાં દવા, ઇન્જન-કેશન વિશેરે બનાવવામાં આવે અને મામડાના દવાખાનામાં પૂરા પાડવામાં આવે તો દવાખાનું બહુ જ ઓછા ખર્ચે ચાલે આ દવાઓ બીજી દવાઓ જેટલી જ અમરકારક હોય છે ઇન્જન-કેશન માટે બહારથી દવાઓ ખરીદવી પડે છે જેની કિંમત બહુ આપવી પડતી નથી કારણકે તેનું Prescription આપણે ત્યાં બનાવવાનું હોય છે બાબુજીના કામને આ એક અગત્યનો કાગો છે જેમ આનો પ્રચાર થશે તેમ આ કામની માણસોને કિંમત સમજશે

હું મ્યકના દનો ત્યારે નાણુજી (Ghanshyam) Remedies જેનું એક મોટું પુસ્તક લખી રહ્યા હતા આને હમણે પૂરું થઈ ગયું હશે બાબુજી કહેતા હતા કે તે પુસ્તક વાચવાથી માણસ ઘેર બે । સારાંજી ડોક્ટર જેનું જ્ઞાન મેળવી શકશે

મદાતમાજીની આગામી માન આપી બાબુજી હરિજન કામ કરવા લાગ્યા દવાખાનાની શરૂઆત ત્યાર પછી થયેલી દવાખાનાના કામ ઉપરાંત તેઓ હરિજન લાગ્યો સાથે જાનર મંદ કરવા જતા જાહેર તેમજ અગત્ય માલિશીના મકાનમાં જ્યાં જ્યાં જાનર હોય ત્યાં હરિજન લાગ્યો સાથે બાબુજીના આશ્રમના ભદ્રાએ તેમને મદદ કરવા જતાં અને જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં જાનર ટી બ્લેસચામાં ને સંક્રાંતમાં ફેરકાર કરાવના, માથે મગાડના ઉંચી ઉંચી મગાડી માડીમાં નાખી આવના હરિજનોને તેમની શબ્દ મગાડી કામ કરવામાં નાસ બેઠાવે પડે તે જોઈએ યેના ધણા જાનરમાં મગાડી જરૂરયા જરૂર થઈ નહિ માણસે બેરકારીથી જાનર ખચડી ચાલ્યા જતાં, મગ પછી અસ્વસ્થતા પડેલી હોય આ બધી મુશ્કેલીને દૂર કરવાનો આજીવન સાથે ડાના કામ

જગજ સાંકે કરવા જતા થઈ દેકાણે તેમના માત જવાથીજ ઘણો ફેરફાર અને સુધારા થઈ જતા જગજ માં કુચ જતા, કુટલો ત્રાસ સહન કરવો પડતો તેનો એક પ્રસંગ વાક મને આવે છે અમરે ત્યાં ચર્માવયનું કામ કરનાર એક ભાઈ જગજ સાંકે કરવા જતાં એક દિવસ જગજના મળ ઉપાડવા નીચે ગયા માથું નીચે હતું ઉપરથી કોઈએ મળ ફેંક્યો, નીચે જોવાની પથ્થર ફરાર ન કરી, સાંક કરનાર ભાઈનું આપુ માથું મળથી ભરાઈ ગયું. આતો એક પ્રસંગ મેં મૂક્યો. હરિજનો ઉપર આથી કયાંયે વિગે નાસ શુભરવામાં આવે છે આવો કોઈ પ્રસંગ અને ત્યારે તેઓ તેમના નસાઈના વાક મદ્યે દુખને અપમાન મહન કરાવે તેમને જન્મમિધ્ધ હસ દોષ તે રીતે સહન કર્યું હતું છે. અતિ નાસ અને જુલમનુ તો આ પરિણામ નહિ દોષ મેં તેમના દુખનો ખ્યાલ યુદ્ધથી કરી શકતો નથી તેમની સાથે તેમના જેવા યજ્ઞને રહેનાથી આવે છે તેની અનુભવે ખચર પડે છે-કટાપી શકાતો નથી એકદો વૈધી આ વર્ગ કયાંયેયો અને દયાયો છે તેમને માથું ઉચ્ચનાની હોશ પથ નવી રહી તેમની માથો રિયતિનું જાન કરના બાલુછ અને તેમના માથુસો તેમના સાથે રહેવા ન ગયા તેમના નેત્રુ કામ કરવા લાગ્યા તેમને રિયતિ આપવા લાગ્યા માલજુ છે કે એક વખત બાલુછએ દરિજનોને ઘા છોડાવવા આઠ દિવસના ઉપવાસ કરેલા ઉપવાસના પરિણામની મને ખચર પડી નથી એટલે એ વિશે દુઃક કાંઈ ખી શકે નહિ, આટલું કામ કરના છતાં એક પથ ઠેગએ તેમના કામ વિશે વાચનામાં આવ્યું નથી

દરિજન પ્રગતિ હાથમાં લેતા તેમના મુખદ ખ, મમ વિગે બાલુછ વિચાર કરવા લાગ્યા તેમણે ચમગેની રિયતિનો અભ્યાસ કર્યો અત્યાગની પરિસ્થિતિમાં ચમગે પોતાનો ધર્મ મૂળને શા માટે મીનમાં મજુરી કરવા કે બીજું કામ કરવા જતા દોર ? દિ-દુસ્ત્રાગા કાપા મિચાવના બીજો મોટામાં મોટો ઉલોચ ચામગાનો છે દર રો કોરોડા રૂપિયાનું આખું ચામડું (Raw hides) પડેય ચડે છે ને કોરોડેનું તેવર કમાવેનું ચામડું (Lannerd Leather) આપાત થાય છે મહાત્માએ

ચામડાના બે બાગ પાડી દીધા છે એક મહાલી-કુદરતી મોતે મરેપાદોરનું ચામડું બીજું દલાલી-કલવખાનામાંથી આવેનું ચામડું. મોટા શહેરોમાંથી મોટા ભાગે ચામ કલવખાનામાંથી આવે છે આજસુધી આપણામાં એ-માન્યતા જડ ધાની ભેગી દતી કે મોટે ભાગે ચામડા દલાલી જ આવે છે અને ચામડા માટે કલવ કરવામાં આવે છે ચામડાનો ગ્રીયવટથી અવવામ કરી પડી ખચર પડી છે કે મેં કહે પોણોસોથી એસી ટકા ચામડા મહાલી આવે છે ચામડાની બજારમાં બને જતના ચામડા સાથે આવે છે ચેચનાગ માથુસ મહાલી-દલાલીનો ભેદભાવ રાખતો નથી તે તો દલાલીને નામે જ બધો માલ વેચે છે મહાલી ચામડા એવે બચડેના, છવડાએ ખાધેલા કે ગીધાએ કાણુ પાડેલા નહિ પથ દલાલી ચામડા જેટલા જ સારા, ટકાઉ અને દરેક કામમાં ઉપયોગમાં આવી શકે એવાં હોય છે આપણે ત્યાં ચામડાની કિંમત નથી તેના તરફ ચમગે ભેદકાર છે, બીજા પ્રતિમા તેની ખૂબ ચલામ મખનામાં આવે છે ચામડું એમ્પણ દેકાને પસાય નહિ તેમજ બચડે નહિ તેની પૂતી કાગજ રાખવામાં આવે છે ચામડાની કિંમત તેની જાત ઉપરથી થાય છે તેના ફરકનાં ખામ નામ આપવામાં આવ્યા હોય છે મહાલી ચામડા ચામ હોય તો તેની હયાય જેટલી કિંમત આવે છે માગ ચામડાને કોઈ મુદાની અમળે લેતું જ નથી

આ ઉલોગને મપૂર્ણ રીતે ખીનવો હોય તો ચમગેનાં જૂ પડે જૂ પડે દાખત થઈ એમને નવા પદ-નિએ ચામડું કમાવતા શીખવતું નેધએ ચામડે ચામડે આ ઉલોગને ચમગેનાં ચડ કરી છે તો આવે કોરોડા રૂપિયાનું આખું ચામડું (Raw hides) પડેય જતું અટકે આજે જે તૈયાર ચામડા આપાત કરતું પડે છે તેના બદલે તેતાર ચમગ નિકાસ થાય

આ હેતુને ધ્યામાં લઈને દરિજન મેચ મગે એક મોટા ચર્માવયની મોજના તૈયાર કરી, તેનું કામ બાલુછને એપણમાં અ-નુ. ચર્માવયનું કામ ચામગી પ-નિએ ચડ કરતું હોય તો તેમાં વિઠાનની ખામ જરૂર પડે વિઠાન વચર તો કામમાં મદદગતા મેં નહિ

સતીશ્યામજીએ તો વિગાનને જીવનના વ્યવહારમાં ઉતારેલું છે. આ કામને સફળ બનાવવામાં તેમને જરા પણ મુશ્કેલી આવે નહિ. કલકત્તામાં હરિજનોની વસ્તીવાળા ભાગમાં આ ચર્મોલ્લેપ ખોલવામાં આવ્યું. તેની આલુખાલુ મોટા મોટા ચર્મોલ્લેપ (Tanneries) આવેલાં છે. ચર્મોલ્લેપની ખોદ શરૂઆતમાં પૂરી કરવા મશીન વિભાગ શરૂ કરવામાં આવ્યો. એક તરફ મૃદ વિભાગ- જેમાં દરેક કામ હાથથી કરવામાં આવે છે. બીજી મશીન વિભાગ-જેમાં મશીનથી ચામડું તૈયાર કરી બહાર વેચવામાં આવે છે. હરિજન સેવકમંચે દસ દબર રૂપિયા આ ચર્મોલ્લેપ પાછળ ફેરવ્યા છે. દરેક પ્રાંતના એક એક વિદ્યાર્થીને ખોલાવી ચર્મોલ્લેપ કામ શાસ્ત્રીય પદ્ધતીએ શીખવવું. દોઢ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ ગોઠવી તેમને Practical અને Theoretical ચામડાંનું કામ શીખવવું. સાથે વિજ્ઞાન ચર્મોલ્લેપ પરતું જરૂરી નાન આપવું, જેથી પ્રાંતીય ચર્મોલ્લેપો નિર્ધન ન ગળ ચામડા કમવવાનો આધાર

મુખ્યત્વે વિજ્ઞાન ઉપર હોય છે. કુંમ, પેટન્ટ વિ. ગતના ચામડાં જુદા જુદા કેમિકલથી તૈયાર કરવામાં આવે છે. ૧૪ સુધી મોટા મોટા Tanneries એમ માને છે કે કુંમનું ચામડું મશીનરી સિવાય તૈયાર થઈ શકે જ નહિ. શ્રી સતીશ્યામજીએ તેમની એ માન્યતાને ખોટી ઠગવી. કુંમ ચામડાંને કેવળ હાથથી જ-મશીનથી મદદ સિવાય તૈયાર કરાવવા લાગ્યા. ત્યાંની જ પદ્ધતીએ અગાન હરિજનનો છોકરો પણ તેના ટૂંપડામાં કુંમનું ચામડું તૈયાર કરી શકે છે તે ત્યાંના સ્થાનિક ચમારોના છોકરાને શિક્ષણ આપી ચામડાંમાં ચર્મોલ્લેપ શરૂ કરાવી સિંધ કરી બતાવ્યું.

સતીશ્યામજીના કામની અને જીવનની મારા જેવા વિદ્યાર્થી ઉપર ફી અસર અહીં તે અને એમના બીજા પ્રસંગો હું કેાઇક વેળા જણાવીશ. અત્યારે તો એટલું કહું કે કલકત્તા તરફ કેાઇ સહેલુક મકર ફરે તે આ પુરબના દરિયાં કરી આવળે.

ઉ પ હા ર

ધરી ઉરે હાલ સહિષ્ણુતાની
સંસારના ત્રીઝીલવા પ્રહારો,
આપેલ મેંધા મૂલ ઉ પ હા રો
મારાથી હા! કેમ શકાય કેટલી?

દેવજી રા. મોહા

શ્રી. ઇન્દુલાલ ગાંધી

પાત્રો

વાસંતી   માનખર
કુંવરકન્યા   કૃલકન્યાઓ
ખીહારીઓ

ખુલાસો

ત. પરોખના, આશાબરેલી અને વાદળોનાં મોતીની જેમ આ બાળનાટકને પણ ગીતોમાં જ યેચી જવાની હમેશાં હતી. અને કલ્પનાની અગ્નિ અને કવચત એ નાનકડાં પગની કુદરીઓ અને ગીતલહરીઓ તોઈ-સાંભળી હતી પણ પ્રયોગ કરતાં જણાયું કે નાની વયની બહેનો માટે એ અતિ પરિશ્રમશીલ કાર્ય હતું. આસને અને પગને વિસામો ન લેવા દે એવી એ આખીયે સંકલના રૂઢી રીતે પાર ઉતરે તેમ લાગ્યું નહિ એટલે વચ્ચે નાનકડા સંવાદોની દોરીથી ગીતોને ચૂંધી લેવાં પડ્યાં છે.

બાળવનારી બહેનોનું વય કયાં સુધીનું હોતું એઈએ તેની મર્યાદા નક્કી કરવાનું કાર્ય બાળવાવનારી સંસ્થાઓનું હોય છે. વેપપરિધાન માટે, છાયાપ્રકાશની શોધવણી માટે, નેપથ્યસંગીત માટે કર્તાના આગ્રહ હોય છે ખરે, પણ એ તો માત્ર આગ્રહ જ હોય છે. સાધનો, વિપુલ હોય, પાત્રો અક્લિનચક્રાણ તથા તાલ, લયની શાસ્ત્રીયતા સખજનારાં હોય તો કર્તાની કલ્પનાશીયે વધારે બળ્ય ને સુંદર કાર્ય બની શકે, સાધનો ઓછાં હોય તો હરિયાઈમોનની અર્થાંજ સારીઓને બદલે છાયેલાં-સાઈં છાયેલાં કે બાંધણીની સસ્તી ચુદ્ધીઓથી પણ કામ ચલાવી લેવાય. એટલે કલ્પનાસ્વામી-કર્તાના આગ્રહને તો ફક્ત સંચયના રૂપે જ માની લેવાનો છે. પછેથી હોય એવકી સોડ તાણુની.

સંગીતમાં પાંચસાત વાલ્મીકીવાળા વાદ્યમંડળોની જરૂર નથી લાગતી મને. એકાદું મધુર વાયોલીન કે દિલ્લયા હોય, મૃદંગ કે તળલાની બેડ હોય અને બજવેલા યાદી ન લય એવા ઉત્સાહી હોય તો લગભગ કલાકેક ચાલનારી આ મહેફીલ આનંદમૂર્ચ્છા પમાડી લાય નિઃસંશય.

ગુજરાતની અસ્મિતા જેમને હોય છે એવા આપણા કેટલાક કલાકારોએ એની શંકા નહોત કરી છે કે, પરપ્રાંતિય સંગીતના મોહમાં આપણે, ગુજરાતી સંગીત પ્રત્યે દુર્લ્લેપ થયાં છીએ. આ શંકા સાચી હોય તો પણ સરખાવાનું કાંઈ કારણ નથી, કારણ કે મૂજ સંસ્કૃતભાષી જન્મેથી ખીછ અનેક ભાષાઓમાંથી ચળાઈને ગુજરાતી ભાષાને આજનું રૂપ મળ્યું છે તેમ મૂજ તો તમામ સંસ્કૃત રાગણીઓ જ છે. તાલ, લયની ચોક્કસ સીધી ત્યાંથી જ ચાહોં ઉતરી આવી છે. એને એની અસર આપણામાં ઉતરતી, કદાચ એમાંથી જ ગુજરાતી સંગીતને સાચી દિશા મળશે, રૂપ મળશે..

પહેલીવાર

[સંગમણ કોઝિયું પાલવમાં સંતાડીને, વાસંતી કાંઈક શોધતી હોય તેમ ગાતી નાચતી પ્રવેશે છે]

ગીત

વાસંતી.

કોણે દીડી એને ?

કોણે દીકલ એનાં પગલાં પીતાંભરી ?

કોણે દીકલ એની આંખડી આંસુભરી ?

કોણે દીડી એને ?

છોડની હળેલ પાંખો

ફૂલની મીંચેલ આંખો

તારલા ટીંગાય લાખો

શોધી શકે શેણે ?

કોણે દીડી એને ?

કોઝિલાની સીતારીએ, જાગી ઉઠેલા વન,

કયાય દીકુ તમે, વિલાયલુ એનું વદન ?

સૂકી ફુલ પાદડીની અજલી ભરી જેણે

કયાય દીડી એને ?

[ગીતને ઉદ્ધે ચરણે યાદી મધ હોય તેમ વાસંતી નીચે બેસી જાય છે]

ફૂલની સુગંધીમાંથી આવતી હોય તેમ ચાર ફુલધન્યાઓ પ્રવેશે છે પ્રત્યેકના હાથમાં ફુલશુભાર છે.

ગીત

ફુલધન્યાઓ

ઓરી ઓરી ચંદનીઓ આવે,

તારકમડળીઓ લાવે,

ગીત વસતલ ગવડાવે

પાનખરજાય ત્યારે,

પરાગહિણી ધરાને:

નૂતનપરિભલ પહેરાવે

ઓરી ઓરી ચંદનીઓ.

આભભરેલ અલ કારે

શા શુભન ક્યારે ક્યારે

નમતી સમીરણને ભારે

જો, ફુલમજરીઓ આવે

ગીત વસતલ ગવડાવે

ઓરી ઓરી ચંદનીઓ.

કુલકન્યા પહેલી: (નીચે ખેડેલી વાસંતીને જોઇ) તમે નિરાશ થઇને અહીં કેમ બેઠાં છો બહેન ?

કુલકન્યા બીજી: બીચી રાખેલી હથેળીનું કોડિયું કેટલી જાગ્રાસાથી બળે છે ? જાણે હથેળીમાં સુરજ પ્રગટ્યો.

કુલકન્યા ત્રીજી: દાવો લઇને કો'કને શોધવા નીકળ્યાં લાગે છે.

વાસંતી: (બીચી થઈ) શોધવા જ નીકળી છું તો ! મારી મોટી બહેન પાનખરને શોધવા નીકળી છું. ક્યાંય તમે એને દોડી ?

કુલકન્યા ચોથી: પાનખર કોણે નહિ દોડી હોય ?

કુલકન્યા પહેલી: પાન ખરી ગયાં પછી જેવું ઝાડ દેખાય એવું એનું રૂપ હતું.

કુલકન્યા બીજી: સુકાં પાન ખખડે એવું એનું હાસ્ય હતું.

કુલકન્યા ત્રીજી: વડવાઇએ જેવા એના કેસ હતા.

કુલકન્યા ચોથી: બાવળની છાલ જેવાં એનાં વસ્ત્રો હતાં.

વાસંતી: હા, હા એજ. :અને એના બોલ્યામાં કરમાએકાં ફૂલો હશે. અંબોનાં આંસુ ગાલ ઉપર ઠરી ગયા હશે. શરીરે ઉતરડા પડ્યા હશે.

કુલકન્યા પહેલી: હા, એ નિશાની પ્રમાણે જ બરાબર.

વાસંતી: તમે એને ક્યાં જોઇ હતી બહેન ?

કુલકન્યા બીજી: એ તો ઝરેવરે સરેવરે ભટકતી'તી. ફૂલે ફૂલે મોં ધોતી'તી. ઝાડને ઝાડને ચડીને પાન ખંખેરતી'તી.

વાસંતી: તમે એને પૂછ્યું હતું કાંઈ ?

કુલકન્યા ત્રીજી: એમ મા ! એને કાંઈ પૂછાય ખરું ? એનું રૂપ જોઇને તો અમને બીક લાગતી'તી.

વાસંતી: અ રે રે, હવે તો એ બહુ દૂર ચાલી ગઇ હશે.

કુલકન્યા ચોથી: વાસંતીમહેન ! તમે એને ઘર બહાર શા મારું નીકળવા દીધી ?

વાસંતી: (આંસુ લૂછતી) એમાં મારો જ વાંક છે બહેન !

કુલકન્યા ચોથી: તમારો વાંક કેવી રીતે વાસંતી બહેન ?

વાસંતી: વાડીને હોંચકે એ હોંચકતી'તી. ત્યાં હું ગઇ અને મને હોંચકવા દેવાની મેં જીદ કરી. એ તો ખડખડ ઢગી પથ્થ નીચે ઉતરી નહિ એટલે હું મારી બાને બોલાવી લાવી.

કુલકન્યા ત્રીજી: તમારાં બાએ એને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી ?

વાસંતી: હા, ને મને હોંચકે ખેસાડી પથ્થ બહેન વિના હોંચકો હથાવે કોણ ? એટલે હું એને શોધવા નીકળી. મવારની મઈ છે તે અત્યાર સુધી આવી નથી. જુએને હવે તો ચાલિ પથ્થ આકાશની અંધવચ્ચે આબો છે.

કુલકન્યાઓ: ચાલો ચાલો વાસંતીબહેન ! અમે પણ તમારી જોડે આવીએ છીએ. આપણે સૌ મળી પાનખરને જરૂર શોધી લાવીશું.

વાસંતી-કુલકન્યાઓ: (જતાં જતાં) :

ગીત

જોને જાણે પણે ચાંદની દીવો
દીપ જાલી આવે રાતની રાણી
આજે આજે આરા પાય પરિક્રમે
ચોધવા તુપૂરવાણી
દિનકરતણા અતિમ સ્વાસે
દિવસની દોરી ખેંચાઇ જશે
તાગ વિના કોણ ગીત ગાયે ?
સ્વેતામ્બરા

સખી ખાનખારા !

મને આવતી જાણી

પૂછવી કયા તારી પંથકલાણી ?

[ગાય છે]

પીછવાર

[કુલકડિ પનીહારીઆ આવે જાય છે તે ગીતની સાકળ અનુર રાખે છે.

ગીત

પનીહારીઆ :

આજલીયાની ડાળે,
મે પનઘટની પાળે,
જેઝીને કાયવરાણી પૂછે છે પરાણે
કૃષામા કેસુડા કેણે વેચ્યાં વાસતીબહેન ?
આજલીયાની ડાળે,
મે પનઘટની પાળે,
જેઝીને દેવડરાણી પૂછે છે પરાણે
આણે ધન્દધતુ કેણે ચીતર્યાં વાસતીબહેન ?
આજલીયાની ડાળે,
મે પનઘટની પાળે,
જેસીને સુરજરાણી પૂછે છે પરાણે
પાને પાને સોના કેણે પાથર્યાં વાસતીબહેન ?

[વાસતી અને કુલકન્યાઓ ગાવી જાતી પ્રવેશે છે]

ગીત

વાસતી-કુલકન્યાઓ :

આખડી દેખે ને જોયું
અતર ન દેખ્યું
એવાં દે અજવાળાં મારે લાવવાં પીતાંબરી !
કુલની પરાગ તણું
જેને નથી પારણું

તાગને ક્યાંથી વીણી મંગાવવા પીતાબરી ?
ખારા સમુદ્રની મીઠી વીરડી વસંતડી !
ઊઠાં અધારાની તારકદીવડી વસતડી !

એ વનવનની વાણી
ને પરિભ્રમની પટરાણી
અધારાની આંચ જેને આવે નહિ ઊગતાં
એવાં પ્રભાત મારે પામવાં પીતાંબરી !

[પરિહારીએ ઉભી રહે છે.]

પહેલી પરિહારી: અધારાની આંચ હવે કાઢતી નહિ આવે વસતીમહેન, જુઓને ધરતીને અંગે અંગે
પરાગની વાણી ફૂરી છે,

બીજી પરિહારી તે ફૂવાનાં પાણીને કેસરગી યદ્ય ગયા છે.

ત્રીજી પરિહારી કળાએ જન્મે છે ને ખાંચે છે. ને પનગીઆતી પાણે પણ કોઈ અદ્ભૂત ચીનારો ચીતરી ગયો
છે પવન પણ ગીત ગાતો કોય તેમ ઉડે છે

વાસંતી મને એમાંનું કશું ગમતુ નથી.

પહેલી પરિહારી (આશ્ચર્ય): કેમ વાસંતીમહેન ?

વાસંતી: મારી મોટી બહેન પાનખરનો ગર્ધ કાવથી પતો નથી- અમે આખો વગડો ખૂંદી નેચો, બધા જઈએ
છીએ ત્યાં ઉત્સવો મડાયા છે. ધરતીએ ઝાડે ઝાડને નવું જીવન આપ્યું છે, આકાશે કુવેને રંગ આપ્યા છે.
પવને પખાઓને વાગ્યા આપી છે આમા હું મારી બહેનને ક્યાંથી શોધી કાઢું ?

ત્રીજી પરિહારી: વાસંતીમહેન, પાનખરને મેં ગદ્ય કાલે અહીં ફૂવાકડે નેચી હતી.

વાસંતી (જીતાસાથી) ગર્ધકાલે સવારે ?

ત્રીજી પરિહારી: હા, હા. તડકા આપ્યો ને એ ચાપી ગયું.

પહેલી પરિહારી અને આખા દિવસની ભૂખી હરો એટલે આમરીનાં કુણા કુણા બધાંયે પાન ચારી
ગર્ધ. (બતાવી) જુઓને આ પાન તો આજે પરીડીએ ફૂટ્યા છે

વાસંતી: (વાસ એચી) ભૂખડું હું ખ કેમનાથી કેમ નહિ ખમાતુ હોય ?

[દૂર કાવન બોલે છે.]

ચોથી પરિહારી: ગર્ધકાલે તો પંખાએ પણ બોલ્યા નહોતા એ આ કાવયો તો માગા વિના ટાટથી
ફૂકવાઈને મરી ગઈ

વાસંતી આખા વગડાની એ ફરીઆદ હતી ઝરણાના વહેતા પાણી પણ એમજ બોલતાં હતા સુવાળી
ધગતી પણ દાવકાચમાની પીડ જેવી બની ગઈ હતી. (ગૂમ પારી) એ બહેન ! એ મોટી બહેન ! આ તો
શું કશું ?

[નીચે એસી જાય છે]

ફૂલકન્યા પહેલી બહેન, એમ યાદીને નીચે ભેળી જશે તો આપણાથી પાનખરને કેમ શોધી શકશે ? હજી
આપણે કુળને તો નેચી નથી.

વાસંતી થાક પગને નથી વાગ્યો, અંતરને લાગ્યો છે મને વારે ધરીએ એમ ધયા કરે છે કે વગડાના
કુલ-શુભાળી પરિવારનો શાપ વહેરાઈને પાનખર કયા સતાર્થ શકશે ?

પહેલી પનિહારી, અમે એના પગના સાચવ્યા છે (જતાવી) જુઓ આ રહ્યા

[બધા નીચા નમી પગનાને જોઈ રહે છે]

વાસતી હા, એજ ભારી મોગી બહેનના અણીશુદ્ધ પગના

કુલકન્યા બીજી આ પગને પગને પાનખરને જરૂર શોધી શકશે

વાસતી ચાલો તારે (પનિહારીઓને) પનિહારી બહેનો, અમે તમારો ઉપકાર નહિ બૂનીએ

પનિહારીઓ અમે પણ તમારી સાથે આનીએ છીએ. જ્યાં જતા વાસતીગહેન, ત્યાં ત્યાં પાણીની દેડ
[મૌ ગાય છે]

વાસંતી, કુલકન્યાઓ, પનિહારીઓ

ગીત

ચલો ચલો ચલો પગલા વીણો

મારગ આ સુનહિબીનો

ચલો ચલો ચલો,

આ ઉડતો પાલવ કેનો ?

કુલશુભાળી સધ્યાનો

કેસરવરણી કન્યાનો

ચલો ચલો ચલો

ને સધ્યાના પાલવમા

તારકની પ્રગટી નેના

તેજ છલોછલ એ નેના

ચલો ચલો ચલો

[જાત છે]

ત્રીજીવાર

[સવાર, કુ જકન્યા ગાતી ગાતી આવે છે સામે જણોની ઘટા
છે આમનીને પાનેપાને કેના ફૂટ્યો છે વાતાવરણ અત્યંત મોહક
અને કુલશુભાળી છે

કુ જકન્યા:

ગીત

આવરે વસત, એલી આવરે વસંત,

હરિયાળી ધમ્તીનું બિછાનું હસત

એલી આવરે વસત

ફૂલે ફૂલે રૂપ તારું,

શિવલ સ્વરૂપ તારું,

પાને પાને બેગી આને બોલતી સુગંધ
એલી આવરે વસંત.

પવનના પંથ ખૂલ્યા,
પંખીઓના કંઠ ખૂલ્યા,

કુન્ને કુન્ને ખુલી તારી આંખડી અનંત
એલી આવરે વસંત.

[ફરેણની સખી ડાળખીઓ અંજલિમા લઇને પાનખર પ્રવેશે છે.
ડાળખીઓ નેવું જ ફિક્કું એવું મો છે. ખીતી હોય તેમ તે
આવે છે, ધીમેધીમે આતી આતી, ફરથી કોયલની સ્વરધારા
સંભળાય છે]

પાનખર

ગીત

મારે કોયલશું ખડેનપણ
ખડેનપણું તોય રીસામણું,
ઉલી વચ્ચેવચ્ચ શી ભ્રમણ ?

મારી હથેલીએ બેગી બેસી
ચલે કોયલ રેખા

સ્વજનો ચે મારા કેવા અદેખાં ?

ખજેરી પાન-પીતાંબર જૂનાં,

મોર બેસાડું વસંતઋતુનાં,

તોય બેઉ તણાં અંતર સૂનાં.

સ્મિત ગયાં મારા,

ગીત ગયા એનાં.

અતરને વગડે ઉડી આગ

એ ઠારવા રાગ

નથી સરન્તણા

એરે વસંતની નાચતી સેના ?

[વાસંતી એકલી શોધતી હોય તેમ પ્રવેશે છે. પાનખર વૃક્ષઘટામાં
છૂપાય બધ છે.]

વાસંતી

મેં તો દીવે દીવે એનાં પગલાં દીઠાં

એ તો હેરે ઝીલાય એવાં હજવાં હોણ.

એને પગલે પગલે પડેલ પડઘા મીઠા

કોની વાણીમાં એને સંઘરવા હોણ ?

કુજકન્યા વાસતી, વાસતી, હું તને શોધી રહી છું

પાનખર (નેપથ્યમા) મધા વસતને જ શોધે છે, કાંઈ પાનખરને શોધતું નથી

વાસતી (આમતેમન્તેષ) કોણ બોલ્યું એ ?

કુજકન્યા કમારામાં છૂપાયેલી પાનખર બોલી

વાસતી (મૂમપાડી) પાનુ પનુ બહેન, અહીં આવ હું તને શોધી રહી છું

પાનખર (નેપથ્યમા) હું શું મો લઇને ત્યાં આવું ? આખે વગડે અને તિરસ્કારી છે બાએ ધરમાથી કાઢી મૂકી છે મારૂ ક્ષીણ શરીર હવે તો મારેથી ઊંચકાતું પડ્યું નથી

વાસતી (કરગરતી) બહેન ! અહીં આવ અહીં આવ તારો તિરસ્કાર કરનારા સૌને હું મનાવી આવી છું આખા વગડાને રંગબેરંગી વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં છે બા તો હવે તારા વિના ચોધાર આસુએ રહે છે તને અને ઊંચકાને ઘેર લઇ જઈશું પાનુ જો જો નુલમડળીઓ તને પગે પગે શોધી રહી છે

પાનખર (નેપથ્યમા) મને તુલ્ય ગમતું નથી હું તો અપગ બની છું નારા સન્દોમાં પણ કુમાર નથી કુમાર જોઈ છું ને એને કરડી ખાઈ છું હું તે અહીંજ રહીશ કમારામાં, સડા પાન ઘડીને પડી રહીય, આપણે કદિ સાથે નહિ રહી શકીએ એન વાસતી !

વાસતી : (નરમબની) તારા પગના જ જોમાં છે મે મોનો અણમાર પણ બૂલી ગઇ છું દીરાને અજવાળે નેથેના એ પગની રેખા મે કલ્પનામાં સાચવી રાખી છે બહેન, એ બહેન એજ વખત, છેત્નીવાર તારા દર્શન થયા હોત—

પાનખર (નેપથ્યમા ધીમા અવાજે) એ નહિ બની શકે મને અહીં જ પડી રહેવા દે

વાસતી (હતાશ થઇ, નીચે બેસી) ત્યારે મારે તો માત્ર એ પગના જ સાચવવા રહ્યાં રેતીમાં પડેલા પગલાં [દ્વરથી કુજકન્યાઓ અને પનિહારીઓ ગાતી નાયતી પ્રવેશે છે પાનખરને શોધવા જતા બુની પડેલી વાસતીને શોધતી]

કુજકન્યાઓ

પનિહારીઓ

અહીં પગલાં મળ્યા જ્યોતિના

એ વસતના કે કોના ?

વહેતા ઝરણાને કંઠ મળ્યા,

આડે વગડે કમળો પ્રગટ્યા

તુલુમિન્દુ બન્યા મોતીના

એ વસતના કે કોના ?

રાષ્ટ્રભાષા હિંદી

એનું સ્થાન અને પ્રચાર

શ્રી. દત્તાત્રેય ખાલકૃષ્ણ કાલેલકર

આ

જના જમાનાનું એક લક્ષણ એ મળ્યા છે કે જુદા જુદા પ્રાંતના લોકો પોતપોતાની પ્રાંતીયતા બાજુએ મૂકીને રાષ્ટ્રહિતનાં કાર્યોમાં એક બીજાની સાથે સહકાર કરવા લાગ્યા છે. મારો જન્મ મહારાષ્ટ્રમાં થયો છે. મારું વતન ક્યુર્ણટક ગણાય છે. વીસ વર્ષ સુધી મેં ગુજરાતમાં રહીને તેની યદ્દ સદા તેટલી સેવા કરી અને આજે સિંધમાં આવીને આપ લોકોને હિંદી પ્રચારના કાર્યમાં સાથ આપી રહ્યો છું. પણ કોઈ એમ ન સમજે કે આજના જમાનાનું જ આ ખાસ લક્ષણ છે. કેરલ પ્રાંતના શ્રી. થંકરાચાર્યના ગુરુ કુમારિલ ભટ્ટ આશ્રમના હતા તોપણ તેમણે તે વખતની રાષ્ટ્રભાષા સંસ્કૃત મારફતે લોકો સાથે ધર્મવિદ્યાનો વિનિમય કર્યો હતો.

ભારતવર્ષે હંમેશાં અખંડ રહ્યું છે. કોઈ એમ નથી માનતું કે શ્રીકૃષ્ણ ગુજરાતના હતા અને શ્રી રામચંદ્ર સંયુક્ત પ્રાંતના હતા. જ્યારે દેશની સંસ્કૃતિ નિર્જળ બની ગય છે ત્યારે તેના નાના નાના વિભાગો પોતપોતાને અલગ માને છે અને લોકો સંકુચિત બને છે. પણ જ્યાં સુધી દેશનો આત્મા સક્રિય પત્તે રહેશે ત્યાં સુધી ભારતીય એકતા સહેલાઈથી પ્રગટ થતી રહેશે.

એમ તો સિંધપ્રાંત સાથેનો મારો સંબંધ ૧૯૦૬-૭ જોડેલો જૂનો છે. કેટલાક સિંધી વિદ્યાર્થીઓ પૂતામાં અભ્યાસ કરવા આવ્યા હતા. તે દિવસોમાં પણ અમે પ્રાંતીયતા દૂર કરવાની જરૂરિયાત માનતા હતા એટલે તે સિંધી વિદ્યાર્થીઓ સાથે અમારી મિત્રતા બંધાઈ. તેમાંના છવતરામ કૃપાકાની સાથેનો મારો સંબંધ ધોડો થયો અને તેમના કહેવાથી સને ૧૯૧૪ માં હું દેવગાદમાં રહેતા આવ્યો. તોજ અરસામાં ડૉક્ટર ચોધરદાસ અને નારાયણ મલકાની સાથેનો મારો પરિચય બંધાયો અને વળી અતે કેટલાએ નવયુવકો સાથે પણ મિત્રતા બંધાઈ. સિંધમાં ચાર છ મહિના કરતાં વધારે વખત હું ન રહી શક્યો. પણ સિંધ સાથેનો મારો પ્રેમ તે દિવસથી જાગ્યો તે જાગ્યો.

તે દિવસોમાં હું અહીંના વિદ્યાર્થીઓ સાથે મારી ભાંગીટૂટી હિન્દી ભાષામાં બોલતો હતો અને થોડી થોડી સિંધી બધા પણ સમજવા લાગ્યો હતો. જ્ને અહીં વધારે વખત રહ્યો હોત તો જરૂર સિંધી શીખી લેત. તે દિવસોમાં સિંધુ ખંડચર્ચાગ્રમમાં નાગરી લિપિમાં છાપેલી

સિંધ હિંદી સંમેલન, કરાચી (તા. ૫-૬-૩૭)ના પ્રમુખસ્થાનેથી આપેલું વ્યાખ્યાન, હિન્દી પરથી

સધી વાચનમાળા શીખવાતી હતી એટલે મારે માટે સધી ભાગ વધારે નજીકની હતી પણ આજે હું મિધી શીખરા ઇચ્છુ તો મારે સિધમા અધીને જ રહેવું પડે પુસ્તકો મારફતે મિધી શીખવાનું મારે માટે મુશ્કેલ નવું છે કારણ કે આપની અરબીસિધી નિષિ મને આવડતી નથી નાગરિકિયિ ઊડીને તમે મારા જેવાને દૂર રાખ્યો છે

હું થોડો સમય કલ્હાટમાં રહ્યો અને કાનડી સમજવા લાગ્યો બગાળામાં પાચ ૭ મહિના રહ્યો અને બગાળા સમજતો થયો ગુજરાતમાં ધણે વખત રહ્યો એટલે ગુજરાતી ભાષા તો મારે માટે માતૃભાષા જેવી જ હતી ગદ્ય સિધમા વધારે વખત રહ્યો હોત તો જરૂર સિધી ભાષાને મેં મારી ભાષા મનાવી લીધી હોત

આ બધું મેં એમના માટે કહ્યું છે કે શરૂઆતથી જ મારે એક મત્તવતો સિદ્ધાન્ત આપની સમક્ષ રજૂ કર્યો છે કે દિદમાં સૌથી વધુ મહત્ત્વ પ્રાત્યભાષાઓએ છે હું કોઈ ખાસ ભાષાને ભક્ત નથી હું તો જનમેદાને ભક્ત છું બધાં જ ભાષાકારા આમ જનતાના હૃદય સુધી હું પહોંચી શકું ત્યાં તે ભાષા મારે માટે મુખ્ય છે હું એમ નથી ઈચ્છતો કે સિધી ગુજરાતી, મરાઠી, બગાળા તેલુગુ, કાનડી ગોરે ભાષાઓ નાશ પામે અને કેવળ એક જ રાષ્ટ્રભાષા આ દેશમાં રહે હું તો એ માથું હું કે આપણા દેશની જનતા ભગત યય, એની શક્તિ ધર્મે શાન અને સરશક્તિના વૃદ્ધિ થાય અને આ રહ્યો દેશ આખો થાય આ સાધના મારે ન તો સરફ કામ આવે ન હિંમતી મમ આપશે અતઃ અગ્રેષ્ઠ તો એક દિવસ પણ મામમાં નહિ આવે મિધની જનતાના હૃદય સુધી પકે ચલા માટે એકની સિધી ભાષા જ સમર્થ છે તથી આ સાતના લોકોએ મિધની તરફ જ વધારેમા વધારે શાન આપવાની જરૂર છે જો સિધીમાં જરૂરી શક્તિ ન હોય અથવા સિધીમાં કોઈ કાળીનું સાદિત્વ ન હોય અથવા સિધનું સાદિત્વ મામમાં અને શરૂઆત ભનાતોળા નોકોની સેવા કરીને એમનું શાન વધારવું ન હોય તો મિધમાં શરૂઆત શક્તિ નહિ આવે અને રાજાઓનો દોષ થશે હેરાથી લોકોમાં મૌનિકતા રજૂ કરી નહિ

આવે જનની જ મધુમિ અને જ મલકાતો શય મધુ આક્રોશ હાંપ છે. ને બધી શક્તિને દરી લે છે

જ મલકાવાની જે ઉત્તમ સેવા કરે તે જ ગદ્ય ભાષાનું મહત્ત્વ સમજ શક છે આપણી રાષ્ટ્રભાષા તો સિધુ નદીના જેવી છે જેનમ ચિનામ રાહી મિયાય સતત જ વગેરે નદીઓના પાણી જે ઓછા થઈ જશે તો સિધુના પાણી પણ ઓછા થઈ જશે આપણી પ્રાત્ય ભાષાઓ પુટ થશે તો જ આપણી રાષ્ટ્ર ભાષાને પ્રુષ્ટિ મળશે અને જેમ સિધુ નદીએ પૂર્વ તરફની નદીઓના પાણી લેવા ઉપરાંત પશ્ચિમથી આવતી કાશુન અને સ્વાત નદીના પાણી લીધાં છે તેમ આપણે રાષ્ટ્રભાષામાં સરફ કુટુંબની આપણી પ્રાત્ય ભાષા ઓળો ઘોળો હોવા ઉપરાંત અગ્રમી અને કાસી સંદેશો કાળો પણ હશે.

પ્રાચીન કાળમાં આપણી રાષ્ટ્રભાષા સરફ હતી કોઈ પણ પ્રાંતમાં જાઓ તો પણ જેને સરફ ભાષા આવડતી હોય તેને કોઈ જનની મુશ્કેલી પડતી નહિ મરફત ભાષા બરા પ્રતિતિને જોડનાર સીમેટ જેવી હતી જોઈધ સમામાં એ સ્થાન પાનીએ લીધું મામથી પણ એ જ કામ કરતી હતી આજે આખા ભારતવર્ષને એક કરવાનું કામ દિદીને માથે આવ્યું છે કિની બાદશાહોએ કાસી ભાષા અવાજવાની ભારે કશી પ્રી ઉપરાંત આપણા દેશના લોકોએ પણ અરની અને કાસીમાં જોઈધ મોગિની લાયમત મેળવી તો પણ એ પરદેશી ભાષા અદી કેરી રીને ચાલી શકવાની હતી રાજ્યપદધાર પૂરતા નામ રાજ્યો સીકારીને આપણા ભાષાએ પોતાનું જ રાજ્ય ચલાવ્યું અને એની સમથ રાજ્યકર્તાઓને પોતાનું શિવ નમાવવું પણ આ ભાષાનું નામ પડ્યું ઉદ્ધુ ઉદ્ધુ એટલે જાતણીની અથવા જનજની ભાષા ધીમે ધીમે આ ભાષાનું પણ સાદિત્વ તૈયાર થયું

પણ લોકોમાં સ્વભાષાને જેટલો આગ્રહ હતો એમને મિધિના ન હતો આપણા દેશમાં બહુ જ થોડા પેકા નથી રાખી શકના હતા જોગ મેટા નિહાને

પણ લખવાનો મહાવરો રાખતા નહીં. લખવાનું કામ તો લલિયાનું ગણાતું. ઘણા વિદ્વાનો લખવાની તકલીફ જ ઉઠાવતા નહિ. બ્યામણએ આપું મહાભારત રચ્યું પણ તે લખવા માટે તેમને ગણેશજીને વિનંતી કરી પડી. લખનારાઓની એક અલગ જાતિ હતી જે કાયરથ કહેવાતી હતી. આજે પણ દરેક માણસ શોર્ટ-દંડ ટાઇપિંગ જાણતો નથી. પણ જરૂર પડ્યે કોઈ રોંગ ટાઇપિસ્ટને રાખી લે છે. તે જ રીતિનું પ્રાચીન સમયમાં લખવા વિશે હતી. રાજ્યકર્તાઓએ પોતાની અમરક ખાતર પોતાની લિપિ જ અસાધી, લોકોએ પોતપોતાની પ્રાંતીય લિપિથી સંતોષ માન્યો અને સામાન્ય જનતા માટે તો કાળા અક્ષર ભેંમ બરાબર હતા. આ કારણે આ દેશમાં લિપિના સત્તાશત નિરાકરણ ન થયું. લિપિનો સત્તાશ આપણે ત્યાં છેટલાં મો વરસમાં જ લોચો છે. આજે આપણે રાષ્ટ્રભાષાના સવાલ સાથે લિપિના સ્થાનની પણ ચર્ચા કરવાની છે. એવી વાત હું પછીથી કરીશ

જેમ આપણા હિંદીના બાદશાહોએ આપણી રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રચાર કર્યો અથવા તેમને કરવો પડ્યો. તે જ રીતે આપણા સાધુમંત્રીએ પણ રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રચાર ખૂબ જોરથી કર્યો છે. એનો ઇતિહાસ સમજવા જેવો છે. આપણું ધાર્મિક સાહિત્ય વૈદિક ભાષામાં હતું. બ્રાહ્મણોએ એનો ઇન્દ્રો માન્યો અને કહેવા લાગ્યા કે વૈદિક ભાષા તો અમે જ જાણી શકીએ બીજાને એ માટે અધિકાર નથી. ત્યારે બ્રાહ્મણ જેવા લોકમેત્રકોએ જનતા માટે પુરાણો રચ્યાં અને એને પંચમ વેદની પદ્ધતિ આપી. આગળ ચાલતાં બ્રાહ્મણોએ આખી સંસ્કૃતભાષાનો ઇન્દ્રો પોતા પુરોહિતો કરી લીધો અને કહેવા લાગ્યા કે સંસ્કૃત તો દેવભાષા છે, મહેલો જ એ શીખી શકે. વેદોનો દેહો લઈને વેદો સમજવાનું જ તેમણે મુશ્કેલ કરી મૂક્યું અને કહેવા લાગ્યા કે વેદો અર્થ કરવા માટે નથી, એ તો ઉચ્ચારણ માટે જ છે. પંડિત સંસ્કૃતને એજ જાનતા હોવા કરી લેવાપાથી એનો પણ પ્રચાર કર્યો થયો. એટલે માધુમંત્રીએ સંસ્કૃત છોડીને દેશી ભાષામાં ધર્મજ્ઞાનની ગંજા વહેંચવાની અને વૃંદાવીદ્યમ,

સરનામ, કપીર વગેરે સંતોની ભાષા રાષ્ટ્રભાષા બની ગઈ. આજે જોઈએ તો પણ કોઈ પણ પ્રાંતમાં સાધુ-સંન્યાસીઓ હિંદીમાં જ બોલે છે તથા લખે છે. રાષ્ટ્રીય દયાનંદ સરસ્વતી મૂળે તો મુજરાત-કાઠિયાવાડના હતા પણ તેમણે હિંદીને અપનાવી અને એનો ભારે પ્રચાર કર્યો હિંદી ભાષા જનતાની ભાષા થઈ સમૃદ્ધ એક ખાસ વર્ગની જ ભાષા રહી ગઈ. કારણે રાજ્ય-કર્તાઓની ભાષા હતી પણ પરદેશી ભાષા હતી. તેની વડ જનતાના હૃદય સુધી ન પહોંચી. અંગ્રેજ ભાષાની પણ એ જ દશા છે. એ પણ પરદેશી રાજ્યકર્તાઓની ભાષા છે. એણે અંગ્રેજી ભણેલા લોકોનો એક નવો વર્ગ બોલો કર્યો છે. એ લોકો પોતાની જુદી ન્યાત કરી રહે છે, એ વર્ગ પોતાના વ્યવર્તન મુખ્યગણે છે, સામાન્ય જનતાના ધોરણ કરતાં એ વર્ગ વધારે ખર્ચાળ છે અને પ્રત્યેક બાબતમાં પાંગળો છે. એટલે એનું દેશભિમાન ઉત્તરવળ હોવા છતાં પરિણામદાયી નીવડ્યું નથી. અંગ્રેજ જાણનારા લોકો ભારે વેતન મારે છે, તે કારણે તેમને પ્રજાને ચૂમવાની નીતિમાં સામેલ થવું પડે છે. પરિણામે જનતાને ચૂમનારા વર્ગો સાથે જ આપણા 'અંગ્રેજી ભણેલાઓ' લગે છે, એમણે અંગ્રેજીની ગમે તેટલી સલા કરી હશે તો પણ અંગ્રેજી આ દેશની ભાષા રહી જનતાની નથી.

સૌભાગ્યવદ આ અંગ્રેજી જાણનારા લોકોમાંથી થોડા એવા જાણતા જાણતા છે અને જનતાની સાચી ગેરા કરવા લાગ્યા છે. તેમને જણાઈ ગયું છે કે જનતાની મેરા તો લોકોની ભાષા મારફતે જ થઈ શકવાની છે તેથી કોઈ પણ એક દેશી ભાષાને રાષ્ટ્રભાષા બનાવી તેની મારફતે જ રાષ્ટ્રની મેરા કરવી જોઈએ. આજે અંગ્રેજીને જે સ્થાન આપાયું છે તે અસ્વાભાવિક છે. તેનાથી આપણું રાષ્ટ્રીય જીવન ગમગતું જાય છે. અંગ્રેજી ભાષા સાથે આપણે દોષ નથી. એની મારફતે આપણને દુનિયાની ઘણી ચીજો મળી શકે છે પણ આપણું રાષ્ટ્રીય જીવન અંગ્રેજીને આધારે આપણે નહિ જીવી શકીએ. આપણી આંતરપ્રાંતીય મંત્રણા રાષ્ટ્રભાષા મારફતે જ થવી જોઈએ. પ્રાંતીયભાષા અને

રાષ્ટ્રીયભાષા વચ્ચે જે સુંદર સહયોગ જામી જશે તો એ બંને મળીને અગ્રેજીને એવું પોતાનું સ્વાભાવિક સ્થાન નક્કી કરી આપશે

આપણે હિંદી પ્રચાર કોષ એક ખામ ભાષા પ્રત્યેના પ્રેમથી પ્રેરાયેલા નથી આપણે તો ભારતની ઐતિહાસિક સંસ્કૃતિનો ખ્યાન કરીને સાગ ગાંધીનું એકમ સાધના ઈંગ્લીએ છીએ જે બારા બધાને એકત્ર કરીને એકમ સ્થાપી નહિ શકે તે રાષ્ટ્રભાષાનું સ્થાન કરી પણ નહિ પામી શકે, આ ભાષામાં ભારતવાર્ષના બધા ઐતિહાસિક તથા માર્કસીક તત્ત્વ મોજૂદ રહેવા નેહરો આર્ય સંસ્કૃતિ અને ધર્મનામી સંસ્કૃતિની સાથે સાથે દક્ષિણની દ્રાવિડી સંસ્કૃતિ પણ એમાં ભળવી નેહરો અને આ ત્રિશુકાત્મક ત્રિવેણી મારફતે જ ભારતીય સંસ્કૃતિ સંપૂર્ણ અને અમૂલ્ય બનશે ભારતીય સંસ્કૃતિ કોષ પણ સ્વીજનો અલિંગકાર કરતી નથી એ તો બધાનો સમન્વય માગે છે 'ચન્નાનો દિગ્ગતે લોકો લોકાલો દિગ્ગતે ચ ધ' એવું એવું સ્વરૂપ બનશે આપણી રાષ્ટ્રભાષાનું સ્વરૂપ પણ એવું બને

આપણી આ રાષ્ટ્રભાષાનું નામ હિંદી રાખ્યું છે એ નામ આપણને મુસનમાનોએ આપ્યું અને આપણે તે મજૂર રાખ્યું અંગ્રેજોના આન્યા પછી આ ભાષાને એક નવું નામ મળ્યું-હિન્દુસ્તાની અને તે પણ આપણે મજૂર રાખ્યું જ્યારે દક્ષિણમાં શિવ અને વિશ્ણુના ઉપાસકો અદર અદર વડવા લાગ્યા ત્યારે કોષ સમન્વયવાદી ઋષિએ કહ્યું કે હરિ અને હર એ બંનેના સ્વરૂપમાં ભ્રમણ બને હેમ પણ તત્ત્વમાં તો બંને એક જ છે આટલું કરીને એણે સતોત્ર નામ એ પણ હરિહરની એક મૂર્તિ બતાવી તેની સ્થાપના કરી જેની પૂજા આજે પણ દક્ષિણમાં ચાલી રહી છે, આપણે પણ એ રીતે બંનેનો સમન્વય કરવાની દૃષ્ટિથી જ હિંદી-હિન્દુસ્તાની સમન્વય બતાવેલા આપણી રાષ્ટ્રભાષાનું સ્વરૂપ નિશ્ચિત કર્યું છે હિંદી-હિન્દુસ્તાની એ ભાષા છે કે જે ઉત્તર હિંદના શહેરોમાં અને મામડામાં વસતા હિંદ મુસનમાન વગેરે

પણા લોકો જાણે છે તથા જોડે છે, અને જે ભાષા નાગરી તથા ફારસી એ બે લિપિઓમાં લખાય છે

સિંધમાં હિંદી-હિન્દુસ્તાનીના પ્રચાર મુશ્કેલ નથી કારણ કે સિંધી ભાષા હિંદીથી બહુ દૂર નથી પણ મુશ્કેલી તો એ છે કે અહીંના વેકા હીંદી સંવાદથી મમજી શકતા હોવાથી એનો પર્વતિસર અજ્ઞાન કરતા નથી. પોતાના નેહરોના માથે વાત કરવા પૂગી ભાગીરૂની હિંદી આવડી ગઇ એને માની લે છે કે પોતાનું કામ પત્યું. રાષ્ટ્રભાષાને પ્રચાર થઇ રહ્યો છે એવું તો ત્યારે કહી શકારી કે જ્યારે એને માટે બધા પ્રતિભા પડાવી જઈને ત્યાંના લોકોમાં જ્ઞાન ભરવું કરવાની શક્તિ આપણામાં આવે

સિંધમાં હિન્દુધર્મ તેમજ ધર્મનામ બંનેનું સ્થાન છે બંનેના મૂળ જોડા છે પંડોરાની ભાષાઓ સાથે પણ ઠીક ઠીક સંબંધ રહ્યો છે, પંતબી અને રાજસ્થાની તો હિંદીના જ રૂપાંતરો છે કન્નડી અને ગુજરાતી સિંધી સાથે મોટા ભાગે મળતી આવે છે એક રીતે તો સિંધીમાં આ બધા સરકારીનું રેહસ્યમેલન થયું છે અને મારી મરાઠી ભાષાના પણ સિંધી સાથે સંબંધ છે જ્યારે અગ્રેજી રાજ્ય લખન થયું ત્યારે કેપ્તાએ મહારાષ્ટ્રીઓએ અહીંની ભાષા શીખીને અહીંના કેપ્તાની સેવમાં સેવા કરી છે અને તે એટલે સુધીની કે અહીંની નિરાણીઓએ અધિકારને 'ગોડમેલ' કહે છે સિંધના લોકો ધારે તો તેઓ રાષ્ટ્રભાષાની ઉત્તમ સેવા કરી શકે સિંધમાં શીખ ધર્મની સુંદર અસર છે, સૂરીયાદતો પણ ગિરિ પ્રજાવ છે, ખમસમાજ અને વેદાન્તની અસર એછી નથી થઈ છતાં કહેવું પડે છે કે આજના જમાનાના સિંધીઓ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ નેહરો કરવે નેહરો તેમને કરતા નથી શ્રી દયારામ ત્રિવેદીને અહીં સંસ્કૃત પાઠશાળા એવી એના બહુ જ ઓછા બેઠાઓ લાલ જોડા થો વાર આજણુ ગોરના હાકરાઓ શેકું સંસ્કૃત શીખે એથી કાંઈ આપણુ દગદગ શીખાનું હતું ! સંસ્કૃત સંસ્કૃતિના પરિચય યાવ અને એની અસર જીવન સાહિત્ય અને અભ્યર્થના ત્રણે પર પડે ત્યારે સંસ્કૃત શીખ્ય

પ્રમાણ ગણાય. મરફત સાહિત્યનો જેટલો અભ્યાસ કરવો જોઈએ એવો અહીંના લોકોએ ન કર્યો, ઇતિહાસ મુશ્કેલ મા પણ સિધ્ધનો હિસ્સો ઓછો છે છે-લા પચાસ વર્ષમાં સમાજમાં જે પુનઃ ગચના આવી રહી છે એની મીઠાસા કરનારા લોકોને મિથ પાસેથી બહુ જોણું મળી શક્ય છે આ કારણે જ સિધ્ધી સાહિત્યમાં ખીજ પ્રાપ્તો સાથે સરખાવતા ઓછી પ્રગતિ થઈ છે જો ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી અને હિંદી સાહિત્યનો અભ્યાસ અહીં કરવામાં આવે અને તેની મારફતે સિધ્ધી લાભને સંપૂર્ણ કરવામાં આવે તો મિથી ભાષા જરૂર પોતાની શક્તિ અને મૌલિકતા પ્રગટ કરી શકશે.

મિથમાં હિંદુમુનમનાનો પ્રશ્ન છે જે રીતે અંગ્રેજો પહેલવહેલા ગુજરાતમાં આવ્યા તેની રીતે મુનમનાનો વેરો પહેલવહેલા મિથમાં આવ્યા ૧૨૦૦ વર્ષ થયા છતાં નથી હિંદુ વેરો ધરનામને દૂર કરી શક્યા કે નથી મુનમનાનો હિંદુ ધર્મને દાબી શક્યા ઇશ્વરની રમના જ એવી દેખાય છે કે મને સમાજ હમેશા માટે એક સાથે રહે, એક ખીજ પાસેથી ગીતે અને એકમીજની મેલા કરતાં એક બની જાય

આર્થ અને નામ લોકો વચ્ચે જે ગરડો ચાલી રહ્યો હતો તેને ખતમ કરવા માટે સજ્જ જનમેજાએ કતનો કર્યો અખતાર કરી જોયો પણ મનુષ્યગતિ ઉપર નિશ્વાસ રાખનારા આત્મિક ઋષિએ તેની મના કરી અને કશું કે બનેલે માથે રહેલું જોડ્યું. આજે પણ આપણે હિંમતપૂર્વક એક ખીજની માથે મેળ રાખવો જોઈએ દરર રહેવાથી અવિશ્વાસ વધે છે નજદીક આવવામાં થોડી મુશ્કેલી નહીં પણ એક ખીજને સારી રીતે જોળાવી શકીશું અને મને વચ્ચે પ્રેમ પણ વધારો શકીશું

નિઝતીક ક્ષેત્રમાં એકના લાવવાના દિરસો કામ દૂર હશે તે કે આપણે મનીએ છીએ એમની મુશ્કેલીઓ તેમાં ન પણ નડે પણ ખીજ ક્યાંયે ક્ષેત્રે પડ્યા છે જેમાં એકખીજની નજીક આવી શકીએ તેમ છે જનતાનું અજ્ઞાન અને ખાસ વર્ગની સકુચિતા

તથા ત્રાઈ જોતાનની જગતી શક્તિઓ છે એને દૂર કરવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જો પરદેશી આવેલા મિશનરીઓ આપણી જનતાની સેવા કરી શક્તા હોય તો એક દેશમાં રહેનારા, એક ભાષા બોલનારા અને એક હાથમાવવામાં આપણે એ ખીજની સેવા નહિ મરી શકીએ એવું મરી રીતે બને.

ભણ્યા લોકો ઓછા પ્રમાણમાં ગામડામાં જમને રહે છે ગામડામાં રહેવાની લોકોની હિંમત ઘટી રહી છે એ વાત સારી નથી જો આપણે ત્રાઈ દૂર રીતે અથવા ઓછે કરીને ગામડામાં જમને રહીએ અને જનતાની મેલા કરીએ તો આજે જે બાબતો મુશ્કેલ દેખાય છે તે આજના મની જશે અને પરિણામે ભાષાનો મવાલ આટલો અટપટો નહિ રહે. સિધ્ધી ભાષા અને હિંદી વચ્ચે એક માગ છે એ બને ઉપર સંસ્કૃત અને કાશ્મીરી અમર પૂરેપૂરી પડી છે જો તમે લોકો આ બને ભાષાઓ માથેનો પરિવ્રજ થોડોથોડો વધારશો તથા નાગરી અને ઉર્દુ વિષિ રીમી વેશો તો તમે સિધ્ધીની ઉત્તમ મેલા કરશો અને હિંદીની અમાધારણ મેલા કરશો.

કહે છે કે મિથનું સાહિત્ય ગરીબ છે પણ સિંધવ લોકજીવન ગરીબ નથી અહીંનું યોગસાહિત્ય મધ્યક છે સિંધમાં કૃષિને કાલ ઓછો નથી અહીંની સંતવાળી આખા દેશમાં આદરપાત્ર છે. તમે લોકો અદ્ય અદરતો વધાર ગમે તે વિષિમાં મરી પણ તમારું લોકસાહિત્ય, તમારી મતવાણી અને તમારી કવિતાઓ અમારે ખાસ પડતી છે એ બધું અમને નાગરી નિ પમા ઓપો અને તે મમજના મટિ અમને સિધ્ધી-હિંદી ભાષાને માર નાગરીમાં કરી આપો

જો આખા દેશની સાથે તમે તમારો મજા રાખશો છજતા હો તો ગુજરાતી મરાઠી અને હિંદી માથે સારા માગ થશેતો મિથી અનુવાદ કરીને ખૂબ મરી કિ મતે લોકોને આપો, વેરો મોપરીઓ વાચના તૈયાર ન હોય તો ગામડામાં જઈ લોકોને બેલા કરી તે મલગાવો, હિંદી કનિનાઓ લોકો સમક્ષ ગાઓ

તેમજ નાટ્યમંડળીઓ કાઢી ગામડામાં પહોંચે. આ બધામાં નિષ્પેા સવ ન નડવાનો નથી તમે કંઈપી જોનસી અને તેજો કાનથી સાલગમે આ કામ અહીં રહેનારા સિધ્ધી હિંદી તેમજ ગુજરાતી એ બધાનું કે

મેલા કરીને જ આપણે રાષ્ટ્રભાષાને પ્રચાર કરી શકવાના છીએ

સ્ત્રીસાક્ષાત્કારમાં અનેક હોડકાં તરે છે તેમ, મેંય મારી હોડી તરવા મૂખી છે સાગરના મોજા ઉપર તાપ વાના પ્રતોભને, તેનાં સમરંગી પાણી જોવાને, આથમતો સરજ મ્યા મતાપ છે એ સોધવાને માટે, મેંય બીજાની જેમ મારી હોડી તરતી મી છે

લાંઘર ઉપાડીને ચોડા વામ ન મર્યા ત્યા આ શું ? પવનના ઝાપટાં મારી હોડીને ક્યા ધક્કેને છે ? ગાંઠિય આઘ્યા આવતાં મોજાનાં ઉછાગા હોડીને અસ્થિર મી મૂકે છે કઈ તરફ જવુ તેની પછી મૂક પડતી નથી ને શીથળા શીસોદ્ય મોદ પમાડવા દતા, ને મોજાઓ પર ગેન મરેલા દતો, તે સૌ મારી હોડીમાં પડ્યાવા લાગ્યાં છે પાણી ભગૈન આ હોડી હૂમશે કે તરશે ? વેતલર પાણી માપ એટલી જગ્યા બાખી છે, હવે શું ? હૂમશે કે તરશે ? મેં બાગે આવે વસમે સમે કહી પછી જોશે નથી ભરવાન ? શું મૂ ? તારી સમીપ પ્રાર્થનાતા કટુજ સ્વરેડે ગુજ્યા ગમતા નથી રૂંદના આવાપો પછી ગાવા ગમતા નથી તુ તારે હોડી હૂનાડી ને જીવીશ તો એકનો મામે કહિ આવવા નીકળીશ મને મદાય એવી શ્રદ્ધા છે કે તુ સદાપ માથે જ છે તારો મગાથ હોય પછી શી ચિંતા ?

પછી આ શું ? પવનની દિશા પનપાઈ મોજાના ઉછાગા મોજા પડ્યા સમુદ્રની લગામે ચદમાને અમવાર બેચતો હોય એમ લાગુ હોડી મનામત તરવા લાગી, હાથ કરંતિ સામે મારગ સોધવા લગે ત્યારે એક અજાણ્યા ખડક સાથે અથડાવા તે તૈયાર થઈ

ભગવાન ! ને શી કયું ? હું ધારતો જ હતો કે તુ મારી પરીક્ષા કરતા થાઉં છે કાષ નહીં ! અજાણ્યા કે ખડક માથે એવી અકાળને કે એના પાટિવાને એક પછી હૂંકડો હાથ ન આવે અને સુકાંતને એવું ફગાવી દેને કે સાગરના તરંગો ઉપર મદાય ઊછળતુ રહે જો નવીનશ તો ખડક પર ઉભે રહીને, બે હાથ જોડીને

પ્રાર્થના કરવાનો મારો ધરોહ નથી રહેને તુ મને અભિ માની ગયો, ને મને હેરાન મરશે તે મને રક્ષશે એવી મારી પ્રત્યક્ શ્રદ્ધા આવા પ્રમગમાં બેઠિસાધના મારો ઘેરી ગય છે

મારી બાનજુષિ જોઈ, રમે મને તરંગી મગ્યો પછી મને એમજ થાય છે કે તું મારી વધુ પરીક્ષા કર આ ઉછળતા ત્રાગરને ધરતીમા સમાવી દઈ પૂરીના મહાન રજુ કરતા પછી બપોરુ રજુ આવી ઉભું કર વ્યાં રેતીના વરોગ વીંજાતા ભેખ, દગરો પાડી રેતીના હુગરો એક ગતમા રથગ નદનના હો ! મુગજની માયાવી સ્પિં જોનમ્ક ફેલાયલી હોય અને તને મને તેવા અવનરીત અનેક કરુણ ઉત્પન્ન કરી તુ મને હક્ક કરી દે મુગજના તીખા તાપમા ટુપિર ચૂની લે તેની જરાલાઓ ઉત્તર મર અને જો કાલ્ય તુ આણુ કરે તો એમાથી હું પાર ઉતર ખરે ? પ્રતો ! તુ એમ ન માનતો કે હું મુગજ જનાનો છું કે નિસહાયની જેમ રહી પનાનો છું મારી બાગકમુષિને આ દરરો નવતર જ લાગશે તોપણ મને એવી હામ કે કે તારા મગાથમાં મારે પ્રાર્થના પાચના કે કટુજ વિનાય નહીં કરશે પહે

મને ત્યા લઇ જા હોડીમાં, રજુમાં, કે કોઈ ખડક ઉપર મારો વિચાર તારા નામની માગા ફેરવરનો નથી તેમ લાજનો લનકારવનો નથી

અમામની અધારી રાતે અચગ ધ્રુવ તારો નવી મારી મચીર ચક્રકથા કરી મને સન્માર્ગે દોરજો એવી નમ શી કવિર ઉમિત ઉચ્ચારવાનો મારો વિચાર નથી અંધારામાં એકાદ આશાકિરણ દે એવી માગણી મારે કરી નથી તીખા ભેર હોય કે લવાનક અધાર હોય ફિકર નહીં, હું મારે આ થે જ જતાનો છું જ્યા જ્યા ત્યા

મારી પ્રત્યક્ શ્રદ્ધા ને મને નરામાં જતી રહી કે એજ મને બસ છે

જંતુવાદ - એક અર્વાચીન પાખંડ

શ્રી. રમણલાલ એન્જિનીયર

[આ લેખના લેખક શ્રી. રમણલાલ એન્જિનીયર નિસર્ગોપચારના એક મિશનરી છે, ગયા અંકમાં 'માંદગીનું મૂળ' નામનો લેખ આવેલો તેનો એક મિશનરીની લાષામાં આવેલો આ જવાબ અમે સહર્ષ પ્રગટ કરીએ છીએ. સહર્ષ એટલા માટે કે સાહ કાન્તિલાલ ગાંધી, જે વિજ્ઞાનના નિદાથી અને અભ્યાસી છે તે અને શ્રી. રમણલાલ મિત્રભાવે અને શોધકબુદ્ધિથી જ આ ચર્ચા કરે છે. 'ભૂમિ'ના પાનાં ઉપર 'માંદગીનું મૂળ' છપાયા પહેલાં અમારી હાજરીમાં આ બંને વચ્ચે ઠીક ઠીક ચર્ચા ચાલી હતી અને એ ચર્ચાને વ્યવસ્થિત અને લોકોપકારક સ્વરૂપ આપવાના હેતુથી જ અંતેએ પોતાના વિચારો 'ભૂમિ'ના આપવાનું ઠરાવ્યું હતું. આથી છે કે આ દૃષ્ટિએ જ 'ભૂમિ'ના પાંચકો આ લેખો વાચશે. સં.]

‘ભૂમિ’ના જુનના અંકમાં શ્રી કાન્તિલાલ ગાંધીએ એક સનસનારી ભરેલો લેખ લખ્યો છે. એમાં 'માંદગીનું મૂળ' જંતુઓ છે, એમ એમણે હમણાખંધ માહિતી આપીને સાબીત કર્યું છે. વળી એમાં રોગના કારણો વિશે આપણા વચવાઓ કેવાં વહેંચી અને અજ્ઞાન હતા, એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે, અને આશરે પોણેભો વધે ઉપર પારચુર નામના મહાત્માએ દિવ્ય કાચ વડે ચમદત બેક્ટેરીઆઓનું શરીરે દર્શન કર્યું, એનું એમણે રોમાંચક વર્ણન કર્યું છે. એ ઉપરાંત નિસર્ગોપચારકો નામના ચક્રોના સદિશ મંતવ્યો ઉપર, એ વિષય વિશે કર્યું પ વાંચ્યા વિચાર્યા વિના એમણે પ્રહારો કર્યા છે. એલોપથી વિશે અધકચરૂં જ્ઞાન, અને નેચરો-પથી વિશે નીરવધી અજ્ઞાન ધરાવતા હોવા છતાં, આ બંને શાસ્ત્રોની તુલના કરતો આવેા સુન્દર લેખ લખવા માટે એમને ખરેખર ધન્યવાદ થટે છે !

નિસર્ગોપચારકોના મંતવ્યો સંસ્થિત હોય તો એમણે બદલામાં ૨૫૫૮ મંતવ્યો રજુ કરવા બેઠતાં હતા. પણ એમણે એલું કર્યું કર્યું નથી. એમનો આખોએ લેખ વાંચ્યા પછી મને લાગ્યું કે, જન્મ, જીવન ને મરણ કે રોગ, આરોગ્ય ને ચિકિત્સાના બેદભરેલો ઉપર પૂરતો પ્રશ્ન પાડવાને બદલે, એમણે આ વિષયોને વિંટળાવેલો અંધકાર વધારે માઠું કર્યો છે.

જંતુવાદ વૈજ્ઞાનિક છે એ સિદ્ધ કરવા માટે એમણે ઘણી શાહી બગાડી છે. પણ જંતુવાદ જે રક્ષણી શાખા છે, એ રક્ષા દવાવાદ વૈજ્ઞાનિક છે કે નહિ, એ વિશે એમણે કર્યું જ લખ્યું નથી. એ માની બેઠા છે કે દવાવાદ એ એક વૈજ્ઞાનિક વાત છે.

નિસર્ગવાદ માને છે કે દુનિયા નિયમથી ચાલે છે. દવાવાદ માને છે દુનિયા

નગીમથી અને છે નિમગ્નતા માને છે કે માદા પાનુ
કે સાળ રહેતુ એ આપણા હાથની વાત છે દવાદ
માને છે કે રોગ એ દેવગ અકસ્માત છે નિમગ્નતા
માને છે કે માણસ પોતાની મૂર્ખાપથી માદા પડે છે,
અને યાજ્ઞાજીથી સામે થાય છે દવાદ માને છે કે
કુન્નરે રોગો રેલાવવા માટે જ જતુઓ સમર્થ છે
બિચારા માનસીઓ એમના નિગધાર મિત્રો છે અનેક
નિર્દોષ માણસોને કોઈ અકસ્માત કારણથી આ જીવનમાંથી
પડે છે એમની ઝોડખપટમાં આવેલા માનસીઓને આ દવાદ
દેતો નિર્દય રીતે કાઢી ખાય છે માદો માણસ ને
વખતસર દવા ન પામે તો એનો મામલો ખનાલ યા છે
જીવુથી રોગ થાય છે, અને દવાથી એ મરી જાય છે

એમથી ધો વાદ વૈજ્ઞાનિક છે, એ કાર્મ પથ
શુધિચાળી માણસ સમજ શકે એમ છે

દવાદ વૈજ્ઞાનિક છે, એનું માનવાને એમની પામે
શુ કારણ કરો ? મદાન તબીબોએ એ દર્શાવત વારવાર
કરી છે કે વૈદ્યમાં વિજ્ઞાન નહોતું, વૈદ્યમાં વિજ્ઞાન નથી
અને વૈદ્યમાં વિજ્ઞાન આવશે પણ નહિ ! આમ હોવા
જાણે મોટા ભાગના લોકો વૈદ્ય જેની અંકગની
કળાને વૈદ્ય-વિજ્ઞાન Medical Science એવા
આડબરી નામથી ઝોગમે છે આ લોભપ્રિય શ્રમને
ભાઈ માનવીના ભોગ થઈ પડ્યા લાગે છે ને
એનોપથી વિજ્ઞાન હોય તો રોગ, આરોગ્ય, જીવન અને
મરણની પાછળ ક્યા નિયમો કાર્ય કરી રહ્યા છે, એ
એણે જાણવું જોઈએ આ બધી ધૂનમાંથી પાછળ
કામ કરી રહેનો એક પણ નિયમ એનોપથીને હાથ
આલેશી નથી તેઓ તે રોગ અને અરોગ્યના સચ્ચ
સ્વરૂપ વિશે એમના દર્દીઓ જેટલાજ અધારામ
અધારાતા હોય છે એનોપથી જેની મરજીને વિજ્ઞાનનું
નામ આપવું એ 'વિજ્ઞાન' શબ્દનો ભારેમા ભારે
દુરુપયોગ છે ખરી રીતે તો વિજ્ઞાન કેવું ન હોવું
જોઈએ, જોનો એનોપથી એ એક આર્થ નમુને કે

પ્રજ્ઞ મકડો રોગોથી પીડાઈ રહી કે એમના
બ્વાનીઓ દર કદાનો ઘાવો શ્રમ્યારી અનેક તબીબી
રોગોઓ નિમ્ન ઉપર અસ્તિત્વ ધરાવે છે

હવે એનોપથીનો જીવુવાદ, આયુર્વેદનો તીક્ષ્ણ
હોમીયોપથીનો આર્યવાદ, આરોગ્યશીલનો હાથપાસ
તેજસ્વીનો નિર્મલવાદ, કીર્તીવન માધવજીનો મેલિતીના
ઑરંગીઓપથીનો અસ્તીવાદ, કીર્તિચેકીનો કીર્તિ
બુદ્ધિનો બુદ્ધિવતવાદ અને ડોશીવૈદ્યના વનસ્પતિવાદ
ને એનોપથીનો જીવનુવાદ જ સાચો હોય તો બીજા
બધા વાદોનું વાકીય વાદો છે ? એમની તીર્થકતા રહે
છથી સિદ્ધ કરી શકો ? કે પડી એમનાના કાલક પ
સત્ય છે ? અને હોય તો કેટલો ?

કદાચ એનોપથી લોકોના કેવો 'મગડ' છે, એમ
માટે ભાઈ કાન્તીલાલ એમને વૈજ્ઞાનિકો માનતા હશે
પણ એમનો દાકતર સ્વામી, દર્શક દુરાધી, બૂલો ધૂણાર્ય
જીવુ રસીકી, અને અનર્થન કસીથી લોકોના રો
'મગડ' છે !

એમ જ નહિ પણ વેની પર્વતી, હરમતી વાકી
હોમીયોપથીનો હાથે ડોઝ, તેજસ્વીના વિધિનિય
માતાની બાધા પીરુ તારીજ, જાનીના જ ન હોયો
રુનો મત હનમતી રીકમત અને ઉગ્રદેનો ધનમ પથ
રોગો 'મગડ' છે ! તો પડી ને દાકતર વૈજ્ઞાનિક હોય
તો ઉગ્રદે વૈજ્ઞાનિક શા માટે નહી ?

બૂલો ધૂણાર્ય જેનો રોગ જતો રહ્યો હોય એ
બુદ્ધિવત માને, અને દવા દીયતાથી જેનું દ' દવા
મતુ હોય એ જીવનુવાદ આસ્થા રાખે એ જ ને
સ્વાભાવિક મતાવે છે

આમ હોવા છતાં જે ભાઈ કાન્તીલાલ ભવિક બૂદ
વાદીઓને અને ધર્મધેના લોકોને વહેમી માને છે તારે
એથી પણ વધારે અધઃશૂન્ય જીવનુવાદીઓને પ્રકાશ
પમેથ જણાવે છે !

દરેક માને છે કે મારા જ કહેના મરણથી રોગ થશે
દરેક સમજાવે છે કે મારા જ ઉપાપથી એ મરે

ને સાચા દર્દીઓ ઉપર જણાવેના પ્રિય ઉપાયોમાંથી
એકપથ ન અન્યમથે અને દરેકજે લેવ મેકામેક કનાક
નાક પોતાની પુત્રી સામે તાકી નહો તો પણ જેટલા

દર્દીઓ દવા કે માધ્યમી સાગ્ન થાય છે એના જ દર્દીઓ હુદી સામે દ્રષ્ટિપાત કરવાથી સા ન થાય ! જ્યારે સમય તો બને પદ્ધતિઓમાં સરખો લાગે

જેમને માદા માણસોને સાગ્ન કરવાનો શોખ હોય, તેઓ વૈદકના રહેજે અભ્યાસ વિના, આજે દાકતરો દવા આપીને કે જતુ મારીને જેટલા દર્દીઓ માગ કરે છે એટલા જ દર્દીઓને ફક્ત કાન આમળવાથી પણ સાગ્ન કરી શકશે આવી રીતે ૫૦૦-૬૦૦ દર્દીઓ સાગ્ન કર્યા પછી નીચે મુજબ એક નવી “ થીયરી ” રજૂ કરી શકાય “ માણસમાં અકક્ષ્ય ઓછી થવાથી એને રોગ થાય છે કાન આમળવાથી માણસની અકક્ષ્ય વધે છે અકક્ષ્ય વધવાથી રોગ મરી જાય છે

શા માટે એકલા જતુઓને જ વગગી પડતુ ? આનો, આપણે એક નવુ ધર્મીય જમાનાએ !

દવા, દાઝ રસી અને ફરસીરી, જેગો નેરો અપાત્રી પ્રીતે જેટલા દર્દીઓને એક યુવીર એમ હી સાગ્ન કરે છે, એના જ દર્દીઓને ગમે તે માણસ, કોઈપણ જાનની ભેરી દવાઓ આપ્યા વિના ઉપયોગી અવયવો કાપ્યાવિના, વાર વાર સોમા બોમ્બા વિના કે ખીટા કેઠપણ જાનની માનવેદસાથે માકડાવિદાર્થના વિના, કેવળ દિવસમાદમદમ વખત દર્દીઓના કાન આમળવાથી સાગ્ન કરી શકશે

આજે ચોતરફ ખૂબ ઉગ્વૈદ્ય આવી રહ્યું છે જોતુ ઉંટવૈદ્ય અહીં નાહો છે, એતુ જ યુરોપ અમેરિકામાં આને છે આતુ ઉગ્વૈ, ચાનવાનુ કાગ્ન એજ છે કે વે ! અને ઉગ્વૈદા વચ્ચે તાત્વિક દષ્ટિએ કશોજ તફાવત નથી નવહારુ દુષ્ટિએ જોએ તો ડિગ્રીમાત્રા મકાન કરના ડિગ્રી વગગતો ઉગ્વૈ સધારે સોગો છે બનોડ રો કહે છે કે ડિગ્રીમારી દાકતર અને ઉગ્વૈ વચ્ચે કશોય ફેર નથી અનેક પ્રામાણિક દકતરોના મહેર એકરો એના કથનને ટેકા આપે છે એનોપ વીહુવૈદ્ય કરતાકષ રીતે ચક્રીયાતી છે એવી અને પચ સમજ પડતી નથી

આ નથી અધાધૂધીમાં એક હરીકન મીરા જેની મોકળી કે કે માણસ માદો પડે, પછી જો એ માએ થવાનો જ હોય તો એ દવાથી પણ થાય છે, અને દવા

વગર પણ થાય છે મરણ કે માદગી એ શરીરનો ક્યારે સારૂ પ્રાનો કુદરતનો પ્રયત્ન છે ગ્રહણ થાય એવે દિદુઓ પુણ્ય અને દાન કરે છે, અને માને કે કે આ વિધીરી શકુ અંદરે છોડી દેરો ચીનાગો દોન વગાડીને ચક્રને પકડનાગ શક્તિને ખીડાવે છે અને અગ્રેજે કશુય મ્યાં વિના એમને એમ ભેરી રહે છે જ્યારે ગ્રહણ દૂર થાય છે, ત્યારે તેમ થવાનુ કારણ દિદુઓ પુણ્ય અને ચીનાઓ દોન માને છે

એજ રીતે વહેમી લોકો માદા પડે છે, ત્યારે અભણ ભૂવને ત્યાં, અને ભણેના દા નરને ત્યાં ગેરો છે ! પછી ભૂવો ડાકતુ વગાડીને ભૂતપ્રેતને નમાડી દે છે, અને દાકતર દવા આપીને બેક્ટેરીઆના વગગાડમાંથી માણસને મુખ કરે છે ! જો એના એ લોકો થેર પડ્યા ગેરો તો પણ એમની માદગી નીર્વિવાદ રીતે મરે

‘ રોગો આપોઆપ થાય છે ’ અને ‘ દવા, દુરા કે ધૂણવાથી એ મરી જાય છે ’ આ બે પુરાણો જોએ છે, એ જોના જૂના અને જામેના છે, એના જ લોકપ્રિય છે

કોઈ પણ રોગ મરણ સિવાય થતો નથી અને દવાથી એ મરતો નથી દવાથી જો રોગ મટતા હોત તો માનવજાત કશાનીયે રોગમુખ થઈ મરત હોત

“ આમ રોગ મગડવાનુ તો આપણા પૂર્વજે શીખી ગયા હતા, પરંતુ રોગ અપ્રકાશવાનુ તેમને હજી આવડ્યુ નહોતુ રોગ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે તેનુ ખરુ કારણ તો તેમને અમમનુ જ નહોતુ ”

આ વાચ્ય સંપૂર્ણ રીતે અર્થગીન કે આપણા પૂર્વજને નહોતો રોગ મગડના આવડતો કે નરેતો અપ્રકાશના આવડતો જો તેઓને હથ રોગનુ સાચુ નિશ્ચરણ આનુ હોત, તો રોગનુ મગલ તો આપોઆપ સમજાન કારણ જાણ સિવાય નિશ્ચરણ આવી જ શી રીતે શકે ? એજ નહીં પચુ આજના દાકતરોને પચુ નથી રોગ અપ્રકાશના આનુ કે નથી મગડતા અડતુ જો એમને રોગ મગડવાનુ અડતુ હોત તો માનવજાત સેકો રોગથી પીડાત નહિ જો અપ્રકાશના

મળી આવે છે. એનો અર્થ એ થયો કે: 'જંતુ હોવા છતાં રોગ નથી.'

(૨) મધુખેડ, કેસર, પાકુરોગ અને અન્ય રોગોના જંતુઓ નથી. એટલું જ નહિ પણ શીતળા જેવા એવી રોગોનો જંતુ નથી, અને ડીપ્થેરીઆ જેવા જંતુગ્રન્થ રોગોના અનેક ઉચ્ચ કેસોમાં જંતુનો સમૂળગો અભાવ હોય છે, એટલે કે: 'રોગ હોવા છતાં જંતુ નથી.'

(૩) ટાયફોઇડના દર્દીને ટાઇફોઇડ મરી ગયા પછી એ એના ઝાડામાં ટાઇફોઇડના જંતુઓ પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી આવે છે. એનો અર્થ એ છે કે: 'જંતુને માર્યા વિના રોગ મટ્યો.'

(૪) રોગનો ઉપદ્રવ ચાલતો હોય ત્યારે અનેક બહેન માણસો જંતુઓ મારવાની પ્રતી કાળજી રાખે છે છતાંયે એમાંથી ધણીને રોગ થાય છે. એટલે કે: 'જંતુને મારવા છતાંયે રોગ થયો.'

હવે જો જંતુ હોવા છતાં રોગ ન હોય, રોગ હોવા છતાં જંતુ ન હોય, જંતુ માર્યા વિના રોગ મટતો હોય, અને જંતુ માર્યા છતાંયે રોગ થતો હોય તો પછી જંતુવાદ એ એક વાહિયત વાદ નથી શું?

તાર્કિક દષ્ટિએ જોઈએ તો એવોપચનો જંતુવાદ એ કેવળ બકવાદ છે. વ્યવહારુ દષ્ટિએ જોઈએ તો એ એક જીવલેણમાં જીવલેણ વાદ છે, કારણ કે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણો અને બેરકુશી ભરેલા અનુમાનોથી એમણે જંતુવાદ રચ્યો. અને એ જંતુઓના સંહાર માટે મેરી ફાઓ અને જીવલેણ રસોઓ બોળીને, એમણે દર્દીઓની જે કલહ ચલાવી છે, એનો માનવ ઇતિહાસ મા જોટો નથી આ અપૂર્વ કર્તવ્ય આમ આગમ નાશ અને તૈમુરની કતલોના અતિહારીક વર્ણનો સાથે દિક્ષા પડી જાય છે,

[અપૂર્ણ.]

માનવી

જોવાની ઘસ માહરે જીવનમાં આ માત્ર બે યાગતો: મારાથી ન જાની જવાતું ભૂલથી ક્યારે અતિ માનવી; ને ખીજ, ન જાની જઈ અમનુજે: એકકે નથી ચાહતો મારે તો ઘસ વિદ્યમાં વિહસું રે! માત્ર રે' માનવી ।

દેવજી મોહ

આપણું કાર્ય

શ્રી. મગનભાઈ દેશાઈ

તમારી આગળ વાત કરવાનો, મારે માટે, આ બીજો પ્રસંગ છે. પ્રથમ, આ વર્ષના આદિમા વર્ધાથી આવેલો તારે મેં તમને સામાન્ય રીતભાત અને વિનયવિવેક વિશે કેટલાક દુચકા કહ્યા હતા તે યાદ હશે. આજ એથી કાંઈક ભારે ને આગળની છતાં એ જ પ્રધાનની, થોડીક વાતો કરવાનું ચિચારી આવ્યો છું.

૧

પ્રથમ તો મારે તમને જે સરથામાં તમે ભણ્યા છો એનો કાંઈક પરિચય કરાવવો છે. મહિનાઓથી તમે અહીં રહેનારને તે વળી શો પરિચય કરાવવાનો હશે, એમ સહેજે પ્રશ્ન તમને ઊભો, માટે આગળનું કથન જ એના ઉત્તરરૂપ છે.

આ સરથા સામાન્ય ભણાવી ખાનારી શાળા નથી એ તો આપણોય અહીં આવીને જોઈ જાણી શકે એમ છે. એના ૧૭ જ વર્ષના ઇતિહાસમાં એણે યુગ્મશતના અંગ્રાંગમાં નવું જોમ, નવી પ્રેરણા અર્પી છે, અને અનેકદિશ ચિકિત્સામાં નવાજ ખોલ્યા છે, એમ આજ તો મોં કાઈ કબૂલશે તમે જગત મોટા યથા યુગ્મશતના જીવનમાં પડશે તો આ તો તમને તરત જ દેખાય એવી સ્પષ્ટ વાત છે. માના યુથુ દીકરો ગાય એમાં કાંઈ ખોટું તો નથી જ. પરંતુ હું તમને આટલું મૂલ્ય જ કરી જઈશ કે, તમે આ સંસ્થાની જ્યત શક્તિ શાથી ને શામાં રહેલી છે તે પારખો કે કાંઈક સમજો, તો તમે આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ છે એવું તમને દિવમાં ગૌરવ વસશે. અને એ ભાવના તમને સમૃદ્ધ કરશે, ઉન્નતગામી બનાવશે સેવા અને પુરુષાર્થના અનેક આરાં દેખાડશે. એ ભાવના તમે મોઝા-વહેલા ૫ મેવો ને તમારી વિદ્યાભાતાને એ રીતે તમારામાં જિવાડો એ તો તમારે શિર રહેવું જ છે. પરંતુ આજ એ બધું તમે ઝીણવટથી નય સમજો તેની દગલ નથી. એક બે વસ્તુઓ તમને સમજાય એવી કહુ.

૧૯૨૧ માં અસહકાર કર્યા બાદ કેટલેક વર્ષો એક મિત્રે મને પૂછ્યું, “તું તારી જૂની શાળા કે કોલેજ આજની આખે જુએ તારે તને કેવો ભાવ નીપજે છે?” સવાલ સચક હતો મેં સારું દાખવ્યું કહ્યું, “મને તો એમની પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા ને મમતાનો :ભાવ હજીયે

છે- અસહકારી હોવા છતાં એનાં મુખ્ય ખતી વાનો આજે ય મમતાથી માંખણું છું " અને મને થયું, "આ ભાવ શાથી હશે ? એ દીક છે ?" મને લગે છે કે એ દીક છે એમ જ નહિ, સ્વાભાવિક છે એમ એક મેકના સસગંથી મમતા જન્મે છે, તેમ જ અહીં પણ બન્યું જોઈએ એકમેકથી ધારી, તિરસ્કાર પણ જન્મે તો તો આપણે તે પરતુને છોડીએ જ ને ? આ તમને સહેજે સમજાય એવી વાત થઈ જ્ને તમે અહીં બગે છે ને તો તિરસ્કારો તો છોડજો નહિ તો તમને એને રિંગે મમતાવાન બેપજવો જોઈએ એ ન બેપજવો તો જાણ્યો કે તમારે અહીં રહેવું ક્યાંક બીજું કે દ્રાવિત છે

અને આ કહેતી વેળા મને એ વાદ અત્રે છે કે કોનેજમા અમને જારે મેં દા અધ્યાપકો ભાગે જ મનેના હેમતભાષ હસ છે કારણ એ ને કુ ચારેક વા લગભગ સહાધ્યાયી હતા- એમનું જ અનુભૂત કદાચ કહેતો હોઈ, કદાચ ઉત્તર ભારે અધ્યાપકો નહિ હતા કોનેજનું મમત મને છે એ તપાસ છું ત્યારે તેનું મને એકપ્રકારનું વિચિત્ર કામગ્ય મળે છે, શાથી તારે શની ઉતર મમતા ટેકની હશે ? ' મને નાજે છે કે કોનેજના મારા પુરો-ગામીની એક રિમશૂર્તિ-મમતાશૂર્તિ જ જાણે જૂતની જેમ ત્યા ન ભમતી હોય ! અમે એ જ જૂત જાણે અમને દરામયા ન વળગતું હોય ! એ કોનેજમા રવ૦ દેશમકા દાનાભાઈ, ગોખને અમે કેટલાય અન્ય અનેકવિધ સેરકો ને ડ્રેસીઆલાઓ પાક્યા છે એ મધાની સમ ભાસના મર્તિ જાણે અમને બીડીને વળગતી હું તમને કહું છું "આ વિશ્વોપીકમા પણ એને જ મળતું એક ઉદાત્ત અને અદ્ભુત શત્રુતમય દિવ્ય છે એને તમે જોળખતે "

૨

ખીછ વસ્તુ પર આપુ બેપરની જૂતકાનરી સ્મૃતિ પર જ અવલવાનું થ નથી આજ પણ આપણુ મર્ચ આપણને ઉત્સાહપદ છે અસહકારના પાયા ઉપર માપણી સરથા મળ્યાછ એના વાવરા આજ દેસમાં રમા છે પ તુ એનું તર-એના રથાથી ભાવ જોએ જ તો છે ?

પણ એ અસહકારની વતી છોડી આજ આખ દેશને-સરકારને મુખી-મુજવનો એક પ્રસ હઈ અર્ધ દમણા સગારી શિક્ષકમત્રેત સવ (Refreshment Concession) ભગયેતુ, તેની પૂર્ણાકૃતિ ક્રતા મનાકાન ઉપવિવાધિકારીએ એક શત કરી કે "આપણા મનામમા અવા ૩૫ વર્ષમા વિવાધીઓ ૩ મળ્યા ને ખરથ હ મણુ વખા છે પણ આથી મતો રખતા ન મળ્યાવ "

આ જ વસ્તુ પર એક અગ્રેજ કેળવણીકારે હમણા લકનમા મમીલા કરતા થ કહ્યું એનો ટૂંક હોવાન બપામાં આગો છે તેમનું નામ સર જ્યોત્સ એરસન મને લાગે છે કે મારી જ કોનેજમા તે ઇતિવાસના અધ્ય પક પહેલા દતા ત્યારી ચક્રતા ચક્રતા છે-ને એ દિલી સરકરના કેળવણીના દફતર પર હતા એટલે અર્ચની મિશ્રણપથાના એ પૂરા જાણુર મળ્યાવ તેમજ પ્રથમ તો કોતુક કયુ કે 'વિવાધીઓને ધર છોડી શહેર કરો (માથમિક ?) શિક્ષણ લેવા જતુ પડે એ વચિત્ર દિદમા છે એ સાવ ગાંડપથુ જ છે " એ તો દીક પણ એથી આગળ એમને કહ્યું તે પ્રસ્તુત મહત્વનું છે - 'કેવડી મેડી તેમની સખ્યા છે ! ને દરવર્ષ પ કોડ ગરિયા તેમની પાછળ ખરથાવ છે " અને હેવાનમા ઉરવે કહ્યું છે, "દિદનો વિવાધી અજ અશ્વત્તાત પાછળ નામા સમયનો તુકમાનકારક અપ ધમ કરી રથો છે, ન તે કેવડી મેડી સખ્યામા ! "

આ મહેતા અને મરી કોનેજના ફેવ્ય અધ્યા પક યાદ આ પા એક દહાડા એ કરે, 'તમારે ત્યા આ હું વિચિત્ર જોઈ છું કે Arts કોનેજમા આપના બધા લોક ! અમા ત્યા તો આગી કે ગરીમ પણ પડિતશક્તિ ધરાવતો વિવાધેથી જ આ કાયેતોમા હોય " જાપાન અમેરિકા છોડે ગાંદિ સ્વતત્ર દેશમા એમનું નવચુરકધન ખૂમ કાગજ ને કરકસરથી સધરાપ છે ને સમવાઈ રાષ્ટ્ર માતે જમા થય છે અ પછે ત્યા એમ તો સ્થાન-સરકારે કસ્ટુ જ જોષરી પરતુ આજ જે વાને છે, એથી તો સરકારે અગભગી બીડી છે સરકારી કેળવણીકારો ને કમિગીઓ એ ચિતામાં આજ

પડી છે કે, મેટ્રિક, બી એ ને આગમની આ બે ધરેડ
બાંધી છે ને બેકારી વધી છે તેનું શુ કંચુ ?

મને લાગે છે કે, આ પ્રશ્ન આપણી સામેય છે
આજ ગુજરાતમાં કેળવણીનો પ્રયત્ન કરનારા પ્રેરણા
સ્થાપના લાગ્યા છે એ દિશામાં આ પ્રશ્નનો ઉકેલ છે કે
કેમ એ શક્ય છે. આપણું મહાનિવાનન કાળબજે જ પધ
યયુ છે એ, આ રીતે જોતા, આજના નિમ્ન કાળે, ઇલાકાતિ
જ છે એવે નમે વિદ્યાર્થીમાં પેની રહેના રૂપાતરની
આશા તો નહિ જ ગમેો નિર્વાપિંદે જે કાંઈ સોધમાં
જેવું હોય તો આજ તો આ છે કે-રાષ્ટ્રના આમ સુવકરી
કેળવણી એવે શુ ? એને કેટલા વર્ષ તમે લાગાવ્યો ?
શુ લાઘ્યાસી ? શી તાલીમ આપશો ? તેની પાછળ શો
ખર્ચ કરશો ? સૌને પહેલથી વગરો કે નહિ ? આજની
આજી કેળવણી અમુક ઉપધા વર્ગથી નીચે ઉતરી જ
નથી ને ત્યાં તેમને અપગ જ બનાવે છે તેથી આમ
કેળવણી કહી હોય, કેની દોષ એવો અનુભવ તો નથી જ
એવો પ્રયોગ કરીકે મારે કહેવો જોઈએ એ પ્રયોગ ત્ય
સ્વનાજ પ્રેમી કેળવણીકારોને જ માથે છે એમ આજ તો
કે માથે છે

૩

આ વ્યાપક પ્રશ્નને તમારા ખ્યાલથી વિચારે તો
મારે કહેવાની છે ની વાત આવે છે અને એ કે તમે
શુ કર્યો ? એટલે કે, એજ સવાન કે જે વરમેક ઉપર
થી કિશોરનાવધાએ તમને પૂછ્યો હતો જીવનમાં
તમારે શુ કર્યું હતું, શુ કર્યા ધારો છો, એ તમે
વિચારતે પેના બીએએએબી જેમ આધ્યા
આધ્યાને દારે છે એમ ન ચાનના

આ જ પ્રત્ન હમણા તમારી જાના એક યુવકે
મગી પાસે ચર્ચા, તો મર તમને મની દલ પ્રતના મે
ત્ય અગ મનાયા (૧) તમે ધધો શો કર્યો ? એવે
કે રાગીના ઉપયોગ શો કર્યો ? આ બી મામે એમ મંદસાય
છે ' Men does not live by bread alone '
રોગીનો વિચાર મર કે તો હુ કુ હુ કે, ના Man
lives on bread રોગીથી તેનું નજીર નમે કે ને

તેણે તે પ્રામાણિક પરસેવા પાડીને કમાવી જોઈએ એવે
આ બાબત તમને વિચારો આવે તેને યોગનાપૂર્વક
સેન્ટો, શુદ્ધ કરજો ને ઘડજો

આ બહેવાની માથેમાથ મે પેના યુવકને એ કથું
' હવે હુ કહું છું કે ધધા માનથી તારો જીવ જીવાનો
નથી આજ તુ હસતાં હસના વાગાર વટ પાડવાની
વાતો કરે છે, પણ તે મનુષ્યની એટ જોડી વાસના છે
તે મને તેવો જડ હજો તોપણ તેના મગ પ્રમાણે તે આ
વગ પાડવાની વાત સેવે છે, ' એક જ દાખનો લડ
આજ નાતગતમાં દેનાં કરીને ય નાતવરા કરનાર શુ
દેવાના દુષ્ટ નહિ બન્યુંતો દોષ એમ ? એ મોનાજ બાજી
છે પરતુ નામના, કીર્તિની કિમત એ વધારે આકે છે
અને નામનાનો એવો ખતો પ્રવાદપતિત જ છે તેથી
લાચારી ભોગવીને ય તે જ લે છે

એટલે જાર માનો કે ધધો એ ના જરી આ વલ
વગી વાત તમારી આગળ આવશે જ ને જે તમે આ
વલની ક્ષાવતા શુદ્ધ ને મ્વત નહિ કરી દોષ તો તમે
લાચાર બની પ્રવાદે પડવાના.

આજના યુવાનને મમાજમાં ત્યુ ધધુ નકામું ને
નહિ અમલ લાગે છે પણ એજે ને એને બદલે મ્વત ન
દરિ ને તે અમલમાં આજીવાની શક્તિ નહિ કેમ
હોય તો તે પછાજે જ

અને એ જારી હુ પેના પ્રત્ન ના નીમ અંગને મૌથી
મદસ્તતા અમ ઉપર આવુ છું અને તે છે ચારિત્ર્ય
ઉપરના મેય અગ બે મ આગાસ હાય તો તે ચારિત્ર્ય
મન મ છુમ જ કરી નકરો અને ચારિત્ર્યની વ્યાખ્યા
તમને સંદેશીસ આપુ અમેજી કરેલ છે કે, 'વાટ બેકે
છે કે ન ગળી શકે ' કેમકે, 'કે નાનૂ વગારે તોય ત્યારે
એકમગ સકરો ત્યારે જીજી કેગ તેમના પડી જોમવાય
જ જાર અનેક હિદ કોગીમાં પાડી મમ આવેા એ જ
મુ ન ગળ્યુ જોઈએ, આ એમમતા અન્યતા નામ
સીકવા એવું જ એક તે સુત નામ મગમ એ તમાર
કેળવણે જ પડે-મને હિદ ના કમો.

અને એમા મેં મી વાતોના સમાવેશ ચાન છે તે તો ખરું જ પણ તમારી આગળ એ નથી સંધિતો. મોકની નોટ ઊડીતી સદ વખતસર પાછી ન આવે. આગે તો ચૂંચીને કે ફાગીનૂં દશામાં — આ પણ આગ્રિય જ છે તમારી જ નોગને કોક આમ કરીને આવી જાય તો તમે એ માણસની ફેરી કરો કરો ? એ પરથી તમે મમલ જાગે કે ચારિત્ર્યમા ફેરી ફેરી ચીંતે આવી જાય નાનખા નાનથી બધા જ આચરણને વિશે આ સદૃશ વિવેક કેળવે તો જ તમે જે જીવન ભાણુ ભરતુ છે તે ભરી શકો છો રાખો પ્રાપ્ત મેધને પેર મી કરી રે છે ? છેવટે તો આપણુ આપુષ્ય, મન શક્તિ ને આગ્રિયતી ફોરમ પગથી ઊપજતી દિમત પર જ નથી અવનળતો ? અને ચારિત્ર્યની માણુઓ વટ નમ્મ હોય તોન ફેરવે દરે છે ? પહેલા ન નવુ આ દ્રુકમા ત્રિવિધ પચમગણ ચુ

મો ભાગે એનો ક્રમ ઉત્તરો અપાય છે — પ્રથમ ચારિત્ર્ય મેવા કે ઉલોગધધે ને રેગી તો ધમ્મર આથે એમ કહેવાય છે વસ્તુનામે મે મ્થનમા ભેદ નથી મે તો માન મદગ્રકમે જેમ વિચાર વેર છે તે પદ્ધતિએ તમારા આગળ નજૂ કર્યું છે જીવનમાં શુ મ્થવાનુ છે એનો આ ત્રિવિધ ઉત્તર સાગરે એમ છે ત્રણે અગ એક અવિચ્છેદ છે ત્રણે ન મ ભાળો એમ બની જ ન શકે, કેમ કે કાલકનો કાષ્ટ એનો ઉત્તર તા તમે મધગવાતા જ એ ઉત્તર તમે વિવારમથ ફેર વિવેકશુદ્ધ મેર નાન્ય કરો તો જ તે ત્રિવાનુ લગણુ કરેલા આપણો પ્થાનમન તો હમેશ યાદ રાખીએ —

। તા ત્રિગ્ધ વા વિમુક્ત્ય ।

આ મુન્તિ ઉપરેકત ત્રિવિધ વિચાર વગર થી જ

૧ વિદ્યાપીઠ વિનયમ દિરનુ સત્ર ખૂલતા આવેલો
માગવિક વ્યાખ્યાનનો સાર

ભેદતાં

રે રે સાવી જઇ વચત પણ ના તાડે ચશુ દર્શન
મે હાવા ઉમ્માળ ગ્રીષ્મ-પ્રભવે મહી નવતો અતર
લેશે સહન, આવ, આવ વ્યથિતા તપ્તા વહે જ્યા ધન
આગશે ગ્ણસેગીતાદ ધૂધવી વટોગનો ચ્યાગ ત્યા
મેઢૂયો મૂંતો સહજ કેરથી, હરે ભૂમિ હોતા

‘અજ્ઞાત’

શ્રી. સાંદીપતિ

સં.

એગેને આધીન થઈને કેટલાય આંશીયરોને રાજનામાં મૂકવા પડે છે; અનેક પ્રકારની અનાવડતને લઈને કેટલાય મુકન્દમેને અગ્રૂમ મને છે, અને એવું કામ આપવાને પગિણમે કેટલાય કારીગરોને કૂતનાની લાભાવ આપા બાપ હાળી મૂકવામાં આવે છે, પણ હળીમ તો એનો એજ, વળેં થયા એજ ખાતુ, એજ ખાતાના એજ સાચા, અને તેને ચલાવનારો એજ હળીમ

કાળા ગેળ દડા જેવું તેનું ભરપુષ્ટ બન્યું હમેશા રેશમી કુર્મી, અમલક ડાલ્ય-થોળા બાંધકીનું શરૂ અને બધું બનેકાના કાટમા મરેનું ગડે છે. દૂકા ભડા પણ ઉપર અરીમા જેવા ગણીકાપના બૂર ચગકી રહે છે મોટી મોટી કાળી ભમર મૂકે અને કાનની બૂર સુધી નીચા રખાવેલા થોલિયા તેના ભરાવદાર અને ચપ્પુના અનેક ધા વાળા મીના પણ ગમતી હલીલી અને ડાળીની ભાવરેખાઓમા ચલ રંગો પૂરે છે લાલાશ પડતી વિગાળ આખોઆધી ફેરકને કામી ગેરેયું જનન અને રંગીલી દત્તમજોરી નીતણે છે અને કુદરતી રીતે જ હોળેલા લાચતા વાકીલા ખુરમેદાર કુદકા ને તે પર એક આજુ તગટતી મૂકેલી કાળા મુંવાળા માલવાળી ઊંચી ટિવાયની ટોપી તો તેની અમલક મીન પણ ભલ્ય લાપગવાઈની પોંચી રીતાની રે છે

આજ સ્વ-પે તે હમેશા વકચકિત સાચક પણ સવાર થાય છે. અને કોટની ઉપની ખીમીમા ગુલામવા કૂલ માથે અચોક્ષિત રંગે દેશમી ગુમાન મધુરો પમનટ છોડતો કંકરી રહે છે ખાતાના ગસથી ગમાઈ ગયેલા કાળા લોકને એક ખૂંટું 'પાશીંગ ગો' મોળી રહે છે. એક હાથે ગવર્નંગ પકડે છે, અને બીજા હાથના કાણ પણ મીસાતા ગણવાળો ને આમડાના પટવાળો દડો ભરાવે છે પછી એ ડડાગાળા જ હાથે વિચિત્ર અપાજ આપતું હોન એકધાગ વગારીને તમામ રાહદારીઓનું ખાન ખેચતો ભગતી જેમ ચાલ્યો જાય છે. તળી વન્દેન્દે કોઇવાગ ગવર્નંગને અનાધાર છોડી દે છે અને મો દેખાય તે રીતે ગોઠવેલા ગવર્નંગના આપતામા જેતા જેતા મૂકેન વગ જેતા જેતા ને આજુમાતુ મરડતો મરકતો મીવના ઝાપે ઉતરી પડે છે.

મીનમા એ નેટવો જુનો છે તેટલો જ અનાડી અને ખેલકાગ છે. ખાતાના માધા-રણમા સાધાણ્ય કારીગર કરના થ તેનું કામ પ્રમાણમાં ઓછું અને વંદારે નુકસાનવાળું ટોપ છે. તેમ જાણ્ય તે ચોકડી-ચાન્દાળ-ચલાવે છે. ખર્ચ વાત તો એ છે કે તેને કામ મળ્યું

પણ આવી કરામતો અજમાવતાં પહેલાં તે સામાની શક્તિ અને સંયોગો અચૂક માપી લે છે; ગોરા અમલદારો ખાતામાં ફરવા આવે છે ત્યારે પણ પાટલુદના ખાસામાં નાનું છત્તેણું હતીઆર રાખે છે જ એ વાત તેની ખ્યાન બહાર નથી હોતી. એટલે ગોરાની ખફગીમાંથી બધી જાંતે મીઠમાં ટકી રહેવા ખાતર તે અવગો જ હલમ અજમાવે છે. જાણીતા મુકરદ્દો મારફતે ગોરાના પરિચયમાં આવ્યા પછી તો હબીબના પાસા પોતાર જ હોય છે. પોતે અગ્રેજો શિક્ષકી હોવાથી સાહેબને સાથે લઈ જાય છે; ને ત્યાં પોતાનું ખર્ચ પાણી બતાવી સાહેબને ખુશ કરી નાખે છે. વળી માર્સાદારની અગત્યની ઉમદા બીજો વિના મૂલ્યે લાવી દે છે, અને સાથે સથે મીઠા કેવા નિર્જન રથો આવેથી છે, રોજ કેવાં તોફાનો ફારી નીકળે છે, આજ સુધીમાં કેટલા ઑફીસરો તોફાની કારીરોના લાથથી પીડાઈને આંખા ગયાં છે, ને પેતે કેટલાને ફાલિ વફાદારીથી બચાવ્યા છે તેનું લલકલકું વર્ણન હાદાર હિન્દી જખાનમાં કરે છે. દિવસો જનાં પરિસ્થિતિના અભ્યાસે ગોરા ઑફીસરને સમજાય છે કે હબીબને પોતાનો ફરી લેવામાં અંગત રીતે તો કશું જ શમાવવાનું નથી.

પણ હબીબની દાદાગીરીનો દોર કેવળ મીઠમાં જ પર્યાપ્ત થતો નથી. તેના લતામાં પણ તેની દાકવાજે છે. લતાની કોઈપણ હેટ્ટેમાં તે ગમે તેટલા ગિરાદરો સાથે વિના મૂલ્યે ચા પી શકે છે. અને થોડાગાડીઓ તો જાણે ધરતી જ છે. હાડે ફરતી મોટરોને, માલિકની અદાથી ઉભી રખાવે છે, અમલદારની અદાથી મુજ આમળતો ને રેશમી રમણથી રહેાં લૂછતો કાષ્ઠિરને પડખે ગોહવાય છે અને આમ્નાનીથી સીગરેટ ચેતાવે છે.

નાટક સીનેમાનો તો તેને પૈસાય શાનો ખરચવો પડે? એક બે થીએટરની દાદાગીરીને ફર્જરો તો તેણે રાખેજો જ છે. અને ખીજ દાદાઓની દોસ્તીને લાખે લગભગ તમામ સીનેમાનાં ખારણાં તેને માટે ખુલ્લાં છે. પણ અચૂક શીત્રમ જ બેવાના ધરાદાથી તે જાગ્યે જ

ક્યાંય જાય છે. કગાસા ફેરબેંકસ, રીચર્ડ ટાલ્મેજ, મારતર વિફેલ, સ્ટન્ટર્કોજ નવીનચંદ્ર, ગણપત બક્ષે અને ફિચરલેસ નોદિયા સિવાય ખીજઓના કામમાં તેને રસ નથી. હબીબ સમજે છે કે દાદાગીરીના ક્ષેત્રમાં પણ ધીરેધીરે જગ કરતાં કળતો જમાતો આવતો જાય છે અને એટલે જ બાખુરાવ પેદારકરનું એકપણ મિત્ર તે હોડતો નથી. જાકી અલિલચક્રના યા સંગીતની તેને જરાય પડી નથી. મીઠમાં પણ એવું જ, ચાર સાંચાના મામુકી પગાર ઉપર તેનું રવચ્છંદી અને રંગીનું જીવન નમે જ નહિ, એટલે આ માતેલો સાંદ મીઠની અને સીનેમાની નોકરી કરે છે ફક્ત દાદાગીરીની મહત્વાકાંક્ષાને પોષવા ને તે માર્ગે ચરી ખાવા.

અમદાવાદથી પીરાણા, ખારેજા, સરખેજ, નરોડાને વાડગ જનાં સમકો પર રખાઓના દિવસોમાં તેલધીનાર તેના જુગારી મિત્રો સાથે જાય છે. અને કોઈ વિદ્યાળ આમલીઓની બટામાં થાણું જમાવીને સાવચેતીથી બેસે છે. હબીબ આજુબાજુ ફરતો રહે છે, કોઈકોઈ રાહદારીઓ પેલા થાણા પાસે કોવુકકતિયા પ્રેરામતે બેવા થબે છે કે ટુરન ફરી નીકળે છે. એક મુખ્ય પ્રેક્ષકની દૃષ્ટિથી પેલાઓ સાથે પૂછપરછ કરે છે, ધનનોબી મુદસ્યની અદાથી રમે છે, છતે છે ને પાંચ પચીસ ચેકડા ખખડાપતો સીથે જ સીથે આલ્યો જાય છે. પછી તો પેલા બોળા પતંગ માવાની પ્રકાશમાં સાદે થઈ જાય છે તે તે સાંળે વિના મૂડી યા વિનં જવાબદારીએ હબીબને અર્ધા ભાગીદારી મળે છે.

સહેરમાં ચાલતા ખાનગી જુગારના અખાડાઓ પણ હબીબની હાજરી વિડોણાં નથી-પણ હવે તો તે તેનાં થાનોમાં ખેલાડી તરીકે નહિ ફિન્ટુ ચોડીદાર તરીકે જ જાય છે. તેની જગજાયા નીચે ખેલાડીઓ નિરાંતથી બેસે છે, ને દરેક દાવે હબીબના નામની મુકર કરેથી રકમ થેજી, મૂકે છે અને પકડના આવનાર સપથ-મુકરાં તો હબીબનાં રમકડાં છે, પણ એ રમકડાંનેય રીઝવા ખાતર તો તેને અમુક દિરસો કાઢવો જ પડે છે. અને આવો રાગ કંઈ હંમેશ નથી ચાલતો, કેટલીક વખત ઝામી પણ

જાન્ય છે પણ તેને શું ? તે તો હરેક પછે જેનામાં જવા
તેમાર હોય છે જ તેને મન જ્યાં એટલે દાદગીરીના
નારાં સ્વરૂપોની રૂપરેખા દોરવાનુ બધું એકાન્તજીવન હમતો
હસતો જાન્ય છે ને હસતો હસતો છૂટે છે, પણ છૂટ્યા
પછી સાચી પાડીને લાગે જ છોડે છે ફરી પાછો ધકે-
લાય છે ને છૂટે છે અને એમ પરંપરા ચાલુ જ રહે છે
હબીબ આજે તો જુમારીઓનો રખવાળ છે, પણ
શોડાક વરસ પહેલા ત્રણ પાનાના ખેનાડી તરિકે તે
ખરેખર મશહૂર હતો તેની સામે ખેસનારા છતવાની
આશા છોડી દેતા તેની છબર અને સામાની આખો
પરથી તેનું જગ માપનારી માનસશાસ્ત્રીય નિષાદ તેને
ખાલી દાવ પર ફોપીઆના ખોખા બાજવી આપતા પણ
એક ફિલ્મ અજમેરથી કેટલાક પ્રખ્યાત રમનારા આવેલા,
પરિની હાલતમાં તો તે રમવા કદી નહોતો ખેસતો, પણ
ખોતે એક સમર્થ ખેનાડી છે અને કેટલી બેદરકારીથી
પણ દરેકને જીતી શકે છે એવી જાણ તેને પરદેશીઓ પર
પાડવી હતી એટલે તે ચક્રવ્યૂર ચાલે રમવા બેઠો છતથી
વિક્રમ ગુમાવતો ગયો જેમજેમ ગુમાવતો ગયો તેમતેમ
તેના કિન્નો અને કોન વધતા જ ગયા અને આખરે
તેની પાસે જે કંઈ હતું તે બધું જ ચુગારી બેઠો
પોતાના હમેશના ખેનાડીઓ હોત તો હમીને તેમની
પાસેથી ઉઝાડા પકાડ્યા હોત, ધરાધને રમ્યા હોત ને
ખાસ જીતીને જ બેઠ્યા હોત પણ પરદેશીઓ પાસેથી
તો મનાય જ કેમ ? અને તે હમીમ ખાજેર ચલુ દાવે
તે વેદ આપ્યો

રમજાનનો આદ આસમાનમાંથી ધરતી પર અમૃત
ઢાળી રહ્યો હતો પિતાગની સાકશોવાળા દૈયાકા પર
ખેસીને ઉઝી ને ઉઝળી, પાતાળી ને ગ્રેમબરી રહીમા
તેના જીવનસાર જેવું કરજી માણુ ગાંધી રહી હતી
દૈયાકાની સુરાવટ સાથે રહીમાનો ઃ સુન્દર સવાદ
સાંધી રહ્યો હતો ને હબીબ આખો તે ગમે તેવો હોવા
જતાય રહીમાના મિનન પુત્તી પગોમા ઇસાન બની
જતો-મનનુ પાનુ પણ આજ એક પગ માટે પણ
રૂઢાસાન બનવું તેને પાવવે તેમ નહોતું પરદેશીઓએ
તેને મખત શિકમ્ત આપી હતી કિન્નાની કેટિફાટિ
જેનાનાઓ તેના અર્થ આપુ આઝી રહી હતી પીમા

શિખામણ આપીને યાદી ગયેરી હોવા જતાય કદાચ
તેને પૈસા આપત, પણ રમજાનના ફિલ્સોમા નેના જેવી
પાક એરત પાસેથી પાછ પચુ નહિ મગે એરી તેની
આવી હતી અને આજ પેના પરદેશી ખેનાડીઓ તેને
જીતીને જાન તો આવવી કાસથી રથાનિક જુમારીઓમા
તેની કિમત શું ? છ'છ'પચેના મર્થ જેવા હમીને
પાછળથી આપીને રહીમાને જમીયો બોધી દીધો, ને
ધરમાથી જે કંઈ મનુ તે લઈને ચાલતો થયો આજ
ચતા જતા નિશામા તેણે સાવધાનીથી રમવા માણુ
સારી પેટે જીત્યા, પરદેશીઓને પહેરેને કપડે વિદાય
કર્ચી ને પરોડે તો પોતાની મેરે પોલીમ પામે પરોગી
ગયો

અને તે સજા ભોગવીને આવ્યા પછી તે રમતો
નથી પણ ગમાડીને જ સંતોષ માને છે પણ એક
મમર્થ ખેનાડી તરિકીની તેની પ્રતિજ્ઞા અને ધાક તે
જેવા ને તેવા જ છે, અને કેમ ન હોય ? રહીમા જેમાં
રહીમારી કિમત આપીને ખરીદા છે બલિચારની તો
તેને એજે નવાઈ નથી પણ રાગમ અને બનાતકારમાં
હવે તેને રસ નથી

તટસ્થ દષ્ટિએ જોઈએ તો આના માનવી
ઓની પણ એક દવતન ધષ્ટિ છે, અને તેમાં પોતાનું
રથાન જાગરી રાખ્યા હમીમને અવિરામ અમાનુરી
પુરુષાર્થ કરવો પડે છે મગી ત્યાય ફૂન તો નથી જ
પાધયો ચોરની આ કોવીમા મો ધાનીને નો એ
ન્યાયે હમીમની ઉપાધિ ફૂન હમીમ જ જાગે છે અને
જીવે છે જીવનની દરેક પગ જીવનમર્ફરને દાવમાં
મૂકીને તેને જીતી પડે છે, જાન્ય તેના કર ને ફૂન
જીતી ને પોશાખત ચહેરા પર યાદ, ચિતા, કમગા યા
ચિતાહતી એક પણ રેખા વનો ચકાની નાંબી મિસાલ કે
જુમેશાન

દુર્લેખરથી આગરીઆના બધુંકર એક ન્તમા આવેરી
રહીમાની કેવર પર તે દર જુમેશાને ફૂન ચકાવા નપ
છે તત્તરસન યા ચિતાનની વાસ્તવિકતા ગમે તે કહે,
પણ દૈયાકાની પેરી સુરવ અને રહીમાના હેવાની
જાનર સમી તીસી મીડી હન એ કમરમાથી હતીમને
તો હજીયે સજાગાયા કરે છે ને તેના જેવાને દુર્લેખ
એના બે સાચા આસુની મોજ તેને કાંઈ અજબ તરવ
તરફથી મગે છે

દોષોને લીધે તથા જર્મની-છટાવિના વચણને લીધે એક પક્ષને મદદ મળ્યા જ કરે છે. અને બીજે પક્ષને કાયદેસર મદદ મેળવવાનો હકદાર છે તેને મદદ મળતી જ નથી. પરિણામે મિનદરમ્યાનગીરી એ નાટક બની ગય છે

સ્વયંસેવકોનો પ્રશ્ન:

સ્વયંસેવકોનો પ્રશ્ન હજી બાકી રહે છે મીન દરમ્યાનગીરી સંમિતિ પામે ને કામો કરાવવાના હતા તેમા આ કામ પણ સંવરવતું છે અને ઇંગ્લાડ હજી સુધી આશા મેરી રહ્યું છે કે ચોટી કરવાના કાર્યમા ભણે જમાણુ પડ્યું પણ સ્વયંસેવકો પાછા બોલાવી લેવામા જો બધા કબૂલ થાય, તો મામલો મુકરી જશે અને મહાયુદ્ધની બીક નહિ રહે

આજે બોગમા ચોટી ગણતરી કરવામા આવે તો પણ સ્પેનમા આશરે ૭૫૦૦૦ બહારના માણસો લડે છે આ બધા સ્વયંસેવકો કહેવાય છે અને લગભગ બધા જ દેશોમાથી આના સ્વયંસેવકો આવ્યા છે પણ જર્મની અને છટાવિના સ્વયંસેવકોની સંખ્યા સૌ કરતા વધારે છે. વધારે નાના સ્વયંસેવકો ન હોવાનું આ રાજ્યોએ વચન આપ્યું છે છતાં પણ જુદા જુદા ગ્રુપોએ આવા સ્વયંસેવકો આવ્યાના બતાવેા બતાવેા કરે છે. વાસ્તવિક રીતે આ સ્વયંસેવકો છે જ નહિ પણ મૈત્ર્ય જ છે જેમકે છટાવીથી માત્ર સૈનિક તરીકે નહિ પણ સ્વયંસેવક તરીકે તેમને મોકલવામા આવ્યા છે વાસ્તવિક તો એ સૈન્ય જ છે અને એમાના ધણાને આમિનિબિધા જવાના બદાને રીમરમા બેમાડીને સ્પેનમા ઉતારવામાં આવ્યા છે મવાગાની હજી પણ છટાવિના નૌકાસૈન્યનો જ વિજય હશે સરકારમા આતરરાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક સૈન્ય છે ખરે પણ આની સંખ્યા નાની છે

ઇંગ્લાડ આ લડતા સ્વયંસેવકોને પાછા ખેંચી લેવાવવાના પ્રયત્ન કરવા માગે છે આ તેની અસમ્મતિ આપણે સુધારી છે મુમોતિની તથા તેની તાકશી

બોલવાના તેના પ્રતિનિધિઓએ આ આવત ઉપર જુદી જુદી રીતે ધમ્મીવાર પોતાના મત પ્રદર્શી કર્યા છે કે “જ્યા સુધી ક્રાકોનો પક્ષ જીતશે નહિ ત્યા સુધી એક પણ સ્વયંસેવક સ્પેનની બૂમિમાથી પાછો બોલાવી શકાય એમ નથી સરકારે આ સ્વયંસેવકોને મોકલવા પણ નથી આવી તેમને બોલાવવાની સત્તા પણ સરકારને છે નહિ” આ બધાનો અર્થ એ છે કે કોઈ રાષ્ટ્ર સ્વયંસેવક પાછું ખેંચી લેવા નેવાર નથી વચ્ચે એક બે વાર એવા મયોગો આવી ગયા હતા ખરા પણ આજે હવે એ મયોગો બદલાઈ ગયા છે. આજે ક્રાકો દારે તો છટાવિ અને જર્મની દ્વારો એવે દેખાવ થવાનો છે તેમ થાય તો તેમની પ્રતિબદ્ધતા તેમ છે આગામીનામા છટાવિન્ય મૈત્ર્ય લાવું” હવે તેથી તેની પ્રતિબદ્ધતા ઘટકા પડેલો જ છે અને તેથી તો મુમોતિનીએ જાહેર કયું છે કે “એ દારેનો બદલો છટાવિ લીધા વગર રહેશે નહિ મ્યારે અને કેમ લેશે એ સવાલ જુદો છે”

સ્વયંસેવકોને મોકલવા પાછાની નીતિ, તેમને ત્યાથી પાછા ન બોલાવવાની આપવી સ્પષ્ટ જાહેરાત અને ક્રાકો પક્ષની જીતની માથે તેમની ટકતી પ્રતિબદ્ધતા આ બધું નેતા છતાં ઇંગ્લાડ સ્વયંસેવકો પાછા ખેંચી લેવાની આશા સેરી રહ્યું છે, એ અદ્યુત છે આખરે છટાવિએ કે જરૂર ઇંગ્લાડ પોતાની આ મુગદ્દા મક્કમ થાય. કારણ કે જો એમ થશે તો સ્પેનમા માત્ર સ્પેનના જ પક્ષે લડનારા નરો અને તો મરકાઈ પડેલો વિજય નક્કી છે ન્યાયનો પક્ષ તો જીતશે. અને ઇંગ્લાડે કાયદેસરની મરકારને જીતવાનું આપ્યું ગણાશે પણ ઇંગ્લાડ ને એ આશામા સફળ ન થાય તો લાગિન જુદું જ છે દરમ્યાનગીરી વંધા જ રશે, અને પ્રાણ્યને પોતાનાં ધરખાસતું નક્કી કરનારી પ્રજા પનાંતીન જનશે. એ બધાઓનો સફળ થશે પ્રશ્ન તત્ત્વો નાશ થશે અને સ્પેનની દુર્દશાનો પાર નહિ રહે.

બીજો પક્ષ ઇંગ્લાડ પામે રમ્મો છે, અને તે ક્રાવિ અને જર્મનીને મદદવાનો તેની મહેન્ટ કસાઈ

અને ચોક્કસ પગના જામની તથા છટાવિને જરૂર શેઠ આપી શકશે હજી તોમા એવી તાકાત છે કાસ તેની પામે જ છે અને રહિયા પણ આ કામમા મદદ કરશે બે સ્પેનમા થતી આ દરઆનગીરી અને આક્રમણ અગ્રાવવામા આનુ દિમનજનુ પગનુ ઉગ્રાસ

સા આ જય પરિષદ :

સામાન્ય પરિવહની પૂર્ણાવધિ આશરે એક મદિને આવા પડી ગયા મામમા થઈ આ પરિમા શુ શુ ચોક્કસ નિર્ણયો આના કે સ્પષ્ટ વાતનીનો ર્દ્ધ એ સગ પેની હકીકતો જાગી બહાર આવી નથી મામાન્ય સમ જીતીઓ, અને સામાન્ય મ દના વચનો પી આપને થઈ છે, તથા હવિયમા સામાન્યનુ વપણ કેવા પ્રકારનુ રહેશે એ મ બધેનુ વિદ્યા સૂચન થયુ છે પરંતુ એક બાબત ઉપર કોઈને જેવો નિષ્ક્રમે તવે સતોત થય એનુ પરિણામ આમાનુ જણીતુ નથી

આને યુગે ઉપર સુદનુ વાદ્ય ઝૂઝી રહતુ છે ક્યારે સુદ કાગી નીકળશે એ કહી શકાય એનુ નથી આ સુદમા સિગ્નની અને તેવા સામાન્યની મિથિત ચિતા ઉપજાવે તેની છે ગ્રેટસિગ્નતા વધણ ઉત પણ સુદના સમયનો થોગ વજો આધાર છે આજની ગોતની નીતિ અનુસાર ગ્રેગસિગ્ન આ સુદ ખાગત શકિત અનુમાર મરેનત પણ થી રજી છે છતાં જે સુદમા ઉતરતુ જ પડે તે સામાન્યના ખીમ્મ અને કેમી મદાય આપી શો એમ છે એનો કયાસ કાઢવાની આવશ્યકતા હતી સચેત્રો પણ આવી પરિત્ત માગે અનુકૂળ થયા નવા બાદશાહના રાજ્યારોહને એ જના સરથાનોના મુખ્ય માણસો હકનમા એકા થયા હતા આ તકનો લાભ લઈને હકનમા સામાન્ય-પરિત્ત ચોજવામા આવી અને એક ગામ મુંધી અરજરસ નિચારોની આપને થયા પછી આ પરિષદ ખતમ થઈ છે હવે આ મિદિહના હેતુઓ તથ તેની સફળતા ઉપર થોડો થજો વિચાર અથને નહિ ગણાય

હેને તો યુગેપના નાના રાજ્યો જેઓ પોતાનો કોઈ મોટો આવશ્યકતા શોધી શક્યા છે તેઓ પણ જરૂર મદદ કરશે અને ફેરીકમની વધતી જતી સત્તાને ખાગી શકાને પણ ઉગ્રાસ એવુ મરે ખરૂં ?

પરંતુ જ્યોત બાદશાહના મત્યારોહણ પ્રમગે પણ આવી જ જતની સામાન્ય-પરિત્ત બરાબર હતી આને જે જતની આનરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ છે તેથી જ એ વખતે જનુ હતી સુદની નોખતો પણ ગણતી હતી એવે વખતે સુદમા ઉતરતુ પડે તો સરથાનોના માથ ફટને દશે એ જતનવાની જરૂર હતી જે પરિવહની પૂર્ણાવધિ પડી થોડા જ વખતમા મત્યારુદ કાગી નીકળુ હતુ એજ જૂનો રમુઝ આજે ફરી પડે જાગે બ થો દોષ એનુ લાગે છે પરિસ્થિતિનુ સામાન્ય સ્વરૂપ પણ એજ જાનતુ છે ઉમ્મતામા તકાત છે

તે વખતમા સિગ્નતા સરથાનો સાથેના મ નજી આજના કરતા વધારે મારા દતા તે વખતે સામાન્યની જેટલી એકતા હતી નહીં એના આ વખતે જણાતી નથી આપનાં કે સરથાન નંતુ ઉચુ થજોત ગણાય એજે પોતાનો પ્રતિનિધિ પણ આ પરિમા મેક થો નહેતો તે સામાન્યથી સાવ જ જુદુ પડવા મગે છે તેનાથી બીજે છેડે દિકુરથાન છે જેને સામાન્યના અગત્યના અગ તરીકે ગણવામા આવે છે છતાં તેના અભિગ્રાપની કોઈને ફરી પરવા નથી તેને સિગ્નિય કેમિને જે કસાવે તેને સ પૂર્ણપણે વગળી નહેતુ પડે છે માત્ર સુનામ છે- સરત્ર અભિગ્રાપ જ નથી બાકીમા સરથાનો આ જ નને છેકાની વચ્ચે ઉમા છે બધાના સ્વાર્થો પણ લિન્નાલિન્ન છે આવી ચિ નતા આજે સામાન્યના અગેમા જણાય છે અજ ઉની પરિવહમા આવી સિગ્નતા નકોની તે વખતે સરથાનો સિગ્નનુ મહેતુ રીકારી નેતા હતા આજે દરેક રોતે

પોતાનો નિર્ણય કરવા સ્વતંત્ર છે. અને પાલોમેન્ટના નિયમોને કે વિચારોને વગર વિચારે સ્વીકારી લેવા બંધાએલ નથી. માટે તો આજની આંતરરાષ્ટ્રીય ડામાડોલ પરિસ્થિતિમાં આવી પરિપક્વતા આવરણકતા વિશેષ હતી. પણ આવા જુદાજુદા હિત સંબંધો ધરાવનારાં સંસ્થાનોની સલામાં કોઈ ચોક્કસ રસ્તો સ્વીકારાય એ સંભવિત નથી અને તેથી જ પરિપક્વ સમય અવસોકન કરતાં એમ લાગે કે જેટલી હદે સફળતા થતી તેમજ એટલી સફળતા આ પરિપક્વ મળી નથી. છતાં આપણે જોઈએ તેમ ઐતિહાસિક નિરાશા પણ મળી નથી.

મહત્વના મુદ્દાઓ :

પરિપક્વ સર્ચો માટેના ત્રણ મુદ્દાઓ મહત્વના હતા—આર્થિક ચોળના, પરરાષ્ટ્રીય નીતિ અને સામ્રાજ્યનું સંરક્ષણ.

પહેલા આર્થિક મુદ્દા ઉપર પરિપક્વ કરા ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર આવી જણાતી નથી. આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર આજે છે એ કરતાં વધારે વધવો જોઈએ એવી ઇચ્છા-હેતુ-પ્રદર્શિત કરવામાં આવી છે. પણ કશી ચોક્કસ વિગતો નક્કી થઈ શકી હોય એવું જણાતું નથી. આ પહેલાં ઓગ્રવા પરિપક્વમાં આ પ્રશ્ન ચર્ચાઈ ગયો છે. સામ્રાજ્યતાત્મક સંરક્ષણનીતિ અખતવાર કરવાનો નિર્ણય થઈ ગયો છે અને તે રીતે પરદેશી માલની આવાત જતાન વધારવામાં પણ આવી છે. પણ આ ચોળનાથી જે લાભ થવો જોઈએ હતો તે થયો હોય એવું જણાતું નથી. સામ્રાજ્યતા અંદર વ્યાપાર વધારવા જતાં કેટલાંક દેશોનો પરદેશી સચોનો વ્યાપાર તૂટ્યો છે. અને તેટલા પ્રમાણમાં સામ્રાજ્યતા અંદરનો વ્યાપાર વધેશે જણાતો નથી. સંસ્થાનો આજે એવી અવસ્થાએ પહોંચ્યાં છે કે તેઓ પોતાનો વેપાર પુરુષ વધારવા માગે છે. ઓગ્રવા કરારો તેમને બંધનકર્તા માન્ય પડે છે. કેનેડા ઐતિહાસિક તાંબે એ કરતાં અમેરિકા તેને પાસે હોવાથી તથા તેની સાથે વ્યાપારી સંબંધ વધારે હોવાથી ચિટનને રાજ રાખવા કરતાં અમેરિકાને રાજ

રાખવાની વધારે ઇચ્છા કરે એ સ્વાભાવિક છે. ઓ-સ્ટ્રેલિયાનો જપાન સાથે વ્યાપાર વધતો જાય છે, એ પણ ઉપરના જેવી જ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે. આમ દરેક સંસ્થાનો સંબંધોની એક નીતિ નક્કી થઈ શકે એવું ધોરણ ધડતું મુશ્કેલ છે. આજે જેમ હિંદ-ચિટન વચ્ચે જુદા વ્યાપારી કરારોની વાટાઘાટો ચાલુ છે એ રીતે જુદી જુદી વાટાઘાટો ચાલે એ પદ્ધતિ કદાચ અખતવાર કરવી પડશે, અને માટે જ સામ્રાજ્ય પરિપક્વમાં આ સંબંધોની ચોક્કસ વિગતો નક્કી થઈ શકી નથી.

પરરાષ્ટ્રીય નીતિનો પ્રશ્ન વધારે મહત્વનો હતો. ૧૯૧૪ વખતે તો યુરોપના મહાયુધ્ધમાં ઇંગ્લાંડે અંપ-લાવ્યું એટલે સાથોસાથ બધાં જ સંસ્થાનોએ અંપ-લાવ્યું હતું. પણ આજે એ પરિસ્થિતિ દેખાતી નથી. યુધ્ધનું રણક્ષેત્ર આ વખતે પણ યુરોપ અને એવો વધારે સંભવ છે. સંસ્થાનો બધાં યુધ્ધક્ષેત્રથી દૂર છે. ઇંગ્લાંડને યુરોપના યુધ્ધમાં ઉતરવું જ પડે, કારણ તે ખડક સત્તા છે. પણ ઇંગ્લાંડની સાથોસાથ સંસ્થાનો આ યુધ્ધમાં સંકેતવા માગતાં નથી આ બધાં સંસ્થાનો રાષ્ટ્રસંઘની ચોળનામાં વિધાસ મૂકતા હતાં અને હજી પણ મૂકે છે. પણ ઐતિહાસિક ત્રણ રાષ્ટ્રસંઘને મળ-જૂત બનાવવા તરફનું નથી એવો તેમનો આરોપ છે. એજિપ્તિનિયાના યુધ્ધ વખતે ઇંગ્લાંડે જેવાં પગલાં લેવાં જોઈતાં હતાં તે નથી લીધાં, અને સ્પેનમાં તો રાષ્ટ્રસંઘ સાવ નિષ્ક્રિય બની ગયો છે, આમ યુવામાં ચિટનની નજગાઈ છે એવું સંસ્થાનો માને છે.

ઐતિહાસિક આજની પરરાષ્ટ્રીય નીતિને પરિપક્વને જર્મની તથા ઈટલિ વધારે ને વધારે બળવાન થતાં જાય છે. આમ બનવામાં ઇંગ્લાંડનું માન ડરપોકાઈ છે એમ નથી. ચી. છડને જે વ્યાખ્યાનો આપ્યાં તે ઉપરથી સંસ્થાનોની જમણા ભાંગી છે, અને ઇંગ્લાંડની નીતિ ફેરિસ્ટ પ્રશ્નોનો પડાપાટ કરવાની છે એવું તેમને માન થયું છે. આ નીતિ કાઢીને ગમતી નથી. તેઓ માગે છે કે રાષ્ટ્રસંઘને આજે છે એ કરતાં વધારે બળવાન બનાવવાના પુરતા પ્રયત્નો કરવા અને ફેરિસ્ટપદ્ધતિની નીતિનો ત્યાગ કરવો. હીટલર તરફની બીક બધાને

નથી એટલી ઇલાશિતા મુમોશિનીની બીક બધાને છે. એનું જોર વધવાથી સમ્રાજ્યનો માર્ગ રૂંધાયો છે અને આફ્રિકામાં સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનાં મુમોશિનીનાં ગુનાંએ દક્ષિણ આફ્રિકાને વિંતામસ્ત બનાવ્યું છે એ મુજબ એસ્ટ્રેલિયા તથા ન્યુઝીલેન્ડ જાપાન, સોવિયેટ, અમેરિકા તથા ગ્રેટબ્રિટન વચ્ચેની કોઈ મંધિની અપેક્ષા રાખે છે. અને કમિશનની શાંતિ જાળવવા માંગે છે. પણ આ સંબંધમાં કશા ચોક્કસ અભિપ્રાય હોય આવી શકાય નથી. આ રીતે ટૂંકમાં હાલની ઇંગ્લેન્ડની પગમૂક-નીતિથી બધાને સંતોષ થયો નથી અને તેથી ઇંગ્લેન્ડનો સ્પષ્ટ સંદેશ આપવાની કાંઈએ બાહેપરી લીધી જાણતી નથી. પરિણામે પરિવેશે નો ગોળગોળ નિર્ણય આપી પાસે આવે છે કે હવેથી રાષ્ટ્રસંઘને મજબૂત બનાવવા માટે બધાએ પ્રયત્ન કરવો. શાંતિપ્રેક્ષણ માટે રાફે સંઘ ઉપરનો વિશ્વાસ પણ પરિહિત બન્યો છે એક વાત આ નિર્ણય ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે ઇંગ્લેન્ડના પર રાષ્ટ્રીય ધોરણ સાથે બધાં સંસ્થાનોનું ઔકસત્ય નથી.

છેલ્લો અને અત્યંત મહત્વનો પ્રશ્ન મન્દશક્તિ હોય. પગમૂકનીતિને સંરક્ષણના સાથે અગમ્યનો સમય છે શરૂઆતમાં નેઈર્થ ગયા તેમ આજે યુ વના વાદળો ધુરોપના આકાશમાં પેરાએન્ડા છે ઇંગ્લેન્ડને આ યુદ્ધમાં ઉતરવું પડે એવું પણ છે પણ છેલ્લા મહાયુદ્ધ વખતે ગ્રેટબ્રિટનની જે શક્તિ હતી તે આજે રહી નથી. તે વખતે નૌકાદળમાં તેની બેરોબરી કરનારાં ગાંધે નહોતાં. આજે જાપાન, અમેરિકા તો બેરોબરીના છે, પણ જર્મની અને ઇટાલિ પણ હરિફ ઇમા ઉતરી છે બુર્ખા સમુદ્રનો રમ્બો ઇટાલીએ રૂબો હોવાથી ઇંગ્લેન્ડનું નૌકાસૈન્ય આજની જરૂરીયાતને પહોંચી વળે એટલું શકિતવાળી નથી. જાની બાવી યુદ્ધમાં આ ગરતો જોખમમાં હોવાથી કેપેનો રસ્તો સુદઢ કરવાની જરૂર છે. હિંદી મહાસાગરમાં અને પાસિફિકમાં પણ એટલુંજ માખર્ચે એકત્રિત કરવાની જરૂર છે. આ બધું જોતાં આજે એવું ક્ષિત્ર યુદ્ધનો ભાર ઉપાડતો અત્યંત છે. આથી તો તેણે પોંચ વરસની જર્મી ચકરી ગોળનાની શરૂઆત કરી છે. પણ એનો આપડો મોટો ખર્ચ

પેશાવો પણ મુજબ છે. આવી કટોકટીને વખતે જો મત્રાજનનાં જ્યાં અજો એક યાપ, રેનેહસંખ્ય સ્થાપય, તથા પૈલાની તેમજ લશ્કરી મન્દ આપવાનું કમ્પૂલ કરે તો ઇંગ્લેન્ડના પગ મજબૂત બને. આથી પરિણામ આ વિષા અત્યંત મહત્વનો ગણાવો હતો.

આના સંબંધમાં ઇંગ્લેન્ડની બંધીજ માગણીઓને પૂરો પડે મર્યો હોય એવું જણાવું નથી, પણ આ પ્રશ્ન શેડેવરે અરી પણ મન્દશક્તિનો બને છે, કારણ કે તેમના દિવો જેમના પ છે અને એટલા પ્રમણમાં થેડી થેડી મન્દ આપવાનાં વચ્ચે મેગવેન પશુ જણાય છે

સંરક્ષણનો ભાર .

ગ્રેટબ્રિટનની સત્તા આજ સુધી સર્વોપરિ દેવાથી તથા લશ્કરી સામર્થ્ય બંધા કરનાં પ્રથમ હોવાથી દર સુધી ફેલાએલા સામ્રાજ્યના રક્ષણનો ભાર એકલા ગ્રેટબ્રિટનને માથે પડેલો હતો, અને તે ઉપાધી સમુદ્ર હતું. તેના જગ્યામાં મર્યાદા પણ પદ્ધતિથી અધીનતા સ્વીકારતા હતા આજે સંસ્થાનો વધારે સ્વતંત્રતા મેળવતા હતા છે, પણ મન્દશક્તિનો ભાર તેમને માથે ઝાઝે-પડેલો નથી. માત્ર જ્ય આખાની શક્તિની પ્રતિબલો લીરે જ મન્દશક્તિનો સામે કોઈ નજર નાની રહે એવું નહોતું. આજે ગ્રેટબ્રિટનની એ પ્રતિબલ અને શક્તિ નથી ગ્રેટબ્રિટનની શક્તિ ધરનાં સથે મન્દશક્તિએ વચકો વંચારવાની જરૂર હતી, પણ રાષ્ટ્રમંથલ સ્થાપના એ અરમાજ જ યાપ, સાંધિક સવમી- Collection Security-એ આ રાષ્ટ્રમંથલો ઉદેશ હતો એટલે કોઈ પણ આગમ્યથી મામે રાષ્ટ્રમંથલ સંસ્થાપક પગલા બરી ચકશે એવો વિશ્વાસ આ મન્દશક્તિને હતો આથી તેમણે લશ્કરમાં વધારો કર્યો નહિ આજે લશ્કર અને મન્દશક્તિ પાછળ એસ્ટ્રેલિયા પોતાના અર્થ ૫૮%, કેનેડા ૪૨%, આયર્લેન્ડ ૭૨%, અને દક્ષિણ આફ્રિકા ૩૫%, જેટલી નાની રકમ ખર્ચે છે. આ ખર્ચ સુદ વખતની જરૂરીયાતને પહોંચી વળે એવો નથી. માત્ર હિંદુસ્તાન પોતાના અર્થના ૪૫૨૬% જેટલી વારે રકમ ખર્ચે છે, પણ તેનું કારણ હિંદુસ્તાન

પ્રાધીન છે, ગરીબ છે, અને મામાન્યતા મંડળીને બે બધી જ બોલે ક્રેડિટન માથે પડે છે તેનો ભાર દબાવે કરવા કમળેર દિદ માથે થોડોક બોલે નાખવા-મા આપ્યો છે આમ સરથાનોની પાસે વચ્ચર નથી

આજે પરિસ્થિતિમાં ફેર થયો છે રાષ્ટ્રમંથ ઉપરનો વિશ્વાસ ઉડી ગયો છે, ઇટાલિ કે જર્મન કે જર્મનીના આક્રમણ સામે આજે નિર્મળ ગાંધીને બચાવવાની રાષ્ટ્રમંથની તાકાત રહી નથી એટલે દરેક સરથાનોને હવે ભય લાગવા લાગ્યો છે ખરે, આયિગિનિસામાં ઈંગ્લિંદના વિજય પડી અને ભૂમધ્યમાં તેની સત્તા વધતી જવાથી યુએનિનીની મહત્વકાંક્ષા આફ્રિકામાં સામાન્ય વધારવાની હોય એવું દેખાય છે આથી દક્ષિણ આફ્રિકાને ચિંતા પેળે છે ઉપરાંત ક્રીપ્સને પોતાના મંથાનોની માગણી ઓછી તેની ચિંતા વધી છે આફ્રિકાના આ સંથાનો ૬ આફ્રિકાની સરકારને રાષ્ટ્રમંથ તરફથી મોળાયા છે આ સંથાનોમાં નાત્રી અગવળ રાષ્ટ્ર પણ થઈ ગઈ છે આ બંને કારણોને બીધે ૬ આફ્રિકા ક્રેડિટનની મેડમાં જવા ખુશી છે ક્રેડિટનને પણ તેની જરૂર છે કારણ જ્યારે ભૂમધ્યસ્થાનો મર્ગ મધ્ય થશે ત્યારે કેપટનનો મર્ગ મહત્વનો બનશે આમ પગપરી ગળેને લીધે બંને વચ્ચે થોડી અમાધાની થઈ છે અને સરકારી મથક ઉપર કચવાની ચોજનાને ૬, આફ્રિકાએ બહારી આપી છે તથા અમુક દિરમો પણ આપશે

એટ્રેવિયાને જાણનાં હર છે પારિફિકા ક્રેડિટન ને મળ્યું કમળું ગીકારે તો એટ્રેવિયા અને ન્યુઝીલેન્ડ મદદ આપવા તૈયારી દર્શાવી છે સિઆપેલન મોટે ખર્ચે તેપર મેનું મથક આ મગ્ગ વારે છે અને એટ્રેવિયાને ઉત્તર કિનારે બીજું એક મથક તૈયાર કરવાની ચોજના નિયંત્રણમાં આવી છે ન્યુઝીલેન્ડ પણ અખના અરમાં પૈસાનો થોડો ભાર ઉચકવાની કમળન આપી છે દિદનાનને ભય તો છે જ, પણ તેને જીજ્ઞાસુ મંદેર જ નથી, તેના ચલ ઉપર ૬૮ ત્યા તે સરકાર રાખવામાં આવ્યું છે વાળી વધારે નેતરે ઉતારવો મુશ્કેલ છે.

કેનેડા વડાઈના કાષ્ઠપણ એવથી લુકું છે અને તે ક્રેડિટનની મેરી કરતા અમેરિકાના મળકન મરથનોની મેરી વધારે પમદ મે છે એટલે એને બીજા સરથાનો નેટવી મામાન્યતું મંથળ મેળવવાની અને તેમાં દિરમો આપવાની માત્રી મરજ નથી

આમ મંથળમાં પણ એમરિયા તો નથી જ હતા આ જાનનમાં દરેકને નેટનું સાથે વળે છે ત્યા મુધી છપાડને થોડાધણો ઠેકા આપ્યો હોય એવું જણાય છે અને છપાડે જગતી વચ્ચરી ચોજનાનો અમન રાષ્ટ્ર કાંઈથી ક્રેડિટનની શક્તિમાં સરથાનોને વિશ્વાસ પણ ભેસવા લાગ્યો છે, તથા તેની ગયા મેળવવાની સમય ઉની મઈ છે હતા છપાડને કાઠ ખેંચતી રીતે હળવે માથ એવો નિજા તો થયો હોય એવું જણાતું નથી નાદન મળશે ખરી મામાન્ય એ ધાગે દાથી છે મામાન્યતા હળવે દરેકને પોતાનું મંથળ નેપ્રમે નીચે પણ એ અગાળતા બંને ઉપાડા માટે ને થોળ આપવો નેપ્રમે તે આપવા કાષ્ટ માત્ર તૈયાર નથી પરિણામે મામાન્યતા મળવળનો બહુ મોટે ભાગે ક્રેડિટનને માથે જ રહે છે.

આ જોતે ઉપાડાની ચોનાની આજની ઘડીની અશક્તિનું છપાડને ભાન છે અને મે જે જ પુરોવા નાજદાગળમાં છપાડી નીતિ પોતે હાની જણાય છે

પૂર્ણાવૃત્તી:

મામાન્ય પરિણામ આમ પડી થઈ છે આ પર્તને પરિણામ મામાન્યતાના છપાડ પડી જતા અનોને પાળા એકરિય ગળાને પ્રસન્ન મગામાં જ ને ૬ અને રક્ષિત વધારવાના પ્રયત્નો પણ મળ્યા અબા છે આ પ્રયત્નો થોડેવને જથી મળ્યા પણ થયા ૬, ૧૦૦ સરથાનો અને ક્રેડિટન વચ્ચે મને કમળે નથી એ જાળન એજુવથી વેનાગને ક્રેડિટન કમળે જળ્યો

ને થોડેવએ પણ બહુ બીજા સરથાનોને અને ક્રેડિટનને થોડા હમી નેવેતા પણ દિદુગના મળે છે કે ન એ રકમ જે દિદ માથે જમા જે પાર પણ

પરાધીન છે. તેનો કરો આજ નથી વિચાર્યો. માન પ્રેક્ષક તરીકે જ તેણે કામ કરવાનું હતું અને તેમ કર્યું છે હિંદની જરૂરીયાતો શું છે એ પૂછવાની પણ કોઈને જરૂર નહોતી સામાન્યના દરેક અગતી પ્રધાન મંત્રીને જેટલી ચિંતા રહે છે તેટલી હિંદુસ્તાનની રહેતી જ નથી હિંદુસ્તાનની આ આત્મની વફાદારી રિલે એક્ઝિટનનો આત્મવિશ્વાસ જ મરો છે.

બીજા બાબુથી સંત્રાસ પરિણે હિંદને તેની પરાધીનતાનું અને અસહાયકતાનું સ્પષ્ટ બાન કરાવ્યું છે સાંત્રાન્યના કોઈ પણ બાબતો માણસ બીજા સરચાનમાં જાય અને ત્યાં જો તે ત્યાંના વતનીની જેમ જ રહેવા લાગે-ત્યાંના રહેવાસી જેવો જ જો થાય તો તેને તે તે બાબતો શહેરી તરીકેના હોયો મનમાં જોઈએ એવા વિચાર થયો પણ એક કતમ એવી ઉમેરવામાં

આવી કે તે તે દેશની સરકારે આવનાર પ્રકૃતિની આ યોગ્યતા સીકારતી જોઈએ આ એક કલમથી જ ઉપરના હોયો ઉપર પાણી ફરી વળે છે દક્ષિણ આફ્રિકાની રગેરી સરકાર કોઈ હિંદને નામરિયાના હોયો આપવા માગતી જ નથી અને સાંત્રાન્યના મોટા સ્તરો આ પરિસ્થિતિ માટે આખો આમથા કરે છે સરકારે હિંદુસ્તાનને માટે તો સાંત્રાન્ય પરિસ્થિતિ કરી લાલ મથો જ નથી એણે તો દુનિયામાં પોતાનું સ્થાન મેળવતું હોય તો પોતાની જ શક્તિ ઉપર અને આત્મવિશ્વાસ ઉપર મેળવતું પડશે આત્મવિશ્વાસ અને શક્તિના પ્રદર્શન મિલાવ દુનિયામાં તો તેને સ્થાન નથી જ, પણ 'પુ' સાંત્રાન્યમાં પણ તેને આ' તો જગા નથી એ સત્ય આ પરિસ્થિતિ બતાવ્યું છે

૧૧-૭-૩૭

અનુસંધાન પાન કરવાથી આવું

‘પાય વાગે ને ?’

‘હા’

‘તે શું છે ?’

‘કંઈ નહિ મેં ખાઈ કે તને ખવડ નહિ હોય’

‘વાત બતાવ નહિ બહુક !’ અનિરૂદ્ધ શબ્દોમાંથી બોલ્યો ‘તું મારા ને કમળાના સમય વિશે જાણવા માગે છે ખરું ?’

બહુક શરમાતો હોય એમ દરજો

‘અમારી મૈત્રી કુદરતી રીતે વિકાસ પામી છે અને આજે પણ તદ્દન કુદરતી સ્થિતિમાં જ છે’

‘એમાં હું સમજ્યો નહિ’

‘હું કહેતા માણુ છું કે નીરૂ અને બદા કે જયલ અને સારદા કરતા અમારી મૈત્રી તૂટી પ્રેક્ષકની છે’

‘હું પણ એ જ માનું છું’

અનિરૂદ્ધ બહુકના આ શબ્દોનો મર્મ મમજવા એના સારે તાઈ રહ્યો

‘શા ઉપગ્રી ?’ એણે પૂછ્યું

‘તમે આઠ દિવસ પહેલાં સુરત નહિ પણ વડોદરા ગયા હતા એમાં આજ સવારે ને જાવડું તે ઉપગ્રી’

‘નહિ હું સુરત ગયો હતો મારા પાસે પ્રમાણ છે’ હા, હા તમે સુરત ગયા હતા પરંતુ વડોદરા જાઈ હતા એ સાચું કે નહિ ?’

‘એમાં કોઈ ગૂંતો છે ?’

‘એ તો તમને ખવડ પડે અને તો આજ સવારની ટપાલમાં

‘કોનો કાગળ હતો ?’

‘કમળાનેના બાઈનો’

‘શું હતું ?’

‘તમાના સામે થોડા બખાળા કાપ્યા હતા’

‘નથી છુટી વત છે’ અનિરૂદ્ધ ઉત્તરેણ ગયો

‘હું પણ એમ જ માનું છું’

અનિરૂદ્ધ ફરીને બહુક સામે તાઈ ગયો બહુક

ત્યારે હમતો હતો

‘હસે છે શું ? કમળાની અને મારી મિત્રો મિત્રો જ છે, એ લખમાં

‘મને એ સમે કરો જ તાથો નથી હું હજુ હું

કે એ લખમાં પરીણમે અત જલદી પરીણમે નથી

નીત્ર ને બદા જેવા ઉપગ્રી તમારી આખ ખસે’

બહુક મબીર બની ગયો અનિરૂદ્ધ ડોળા કાઢીને એના

સામે તાઈ રહ્યો

‘એમને મારા મનની આ વિકૃતિ છે એમ ?’

થોડીવાર રહીને અનિરૂદ્ધ બોલ્યો

‘નહિ, આ વિકૃતિ કહેવાય જ નહિ, નમળા

મનની આ સહજ પ્રકૃતિ છે’

અનિરૂદ્ધ જતામ આપવા જતો હતો ત્યાં બહુક

બોલ્યો ‘હું સમજી ગયો હવે આપણે છુટા પડીએ’

બહુકે ચાલવા માંડ્યું

‘બહુક !’ અનિરૂદ્ધે ખૂસ મારી

‘હવે તમે જલદી પરણી લા’ બહુક જતા જતા

બોલ્યો

અનિરૂદ્ધે કંઈક વિમાસણમાં અને કંઈક કોષમાં

ત્યાં ને ત્યાં ધીકી ઉભો રહી ગયો

આપણી સ્વરાજ્યાત્રા

આખરી નિર્ણય

૧ધર્માં મળેલા મહાસભાના પ્રધાનમંડળે એક મહત્વનો ઠરાવ કરી રાજકીય વાતાવરણમાં એક વિઘ્ન મૂકી છે. તથુ તથુ મહિનાના મંથનો, ખુશાસાઓ, નિવેદનો, પોક્કળ પ્રધાનોના નારોકો એ તમામ વસ્તુઓ આ ઠરાવથી અદસ્ત થઈ છે. હિંદ અને સિટનના રાજદારી મુત્તમીઓ અને વર્તમાનપત્રો હર્ષના પોકારો કરી, અભિનંદનો પાઠની આ ઠરાવને આવકાર આપે છે. શ્રી મત્તમૂર્તિ જેવા અક્ષય આનંદમાં આવી સ્વરાજના સ્વપ્ન જોવા લાગે છે. ધારાસભાના કામચલાઉ પ્રધાનો પોતાનો સરસામાન ઉપાડી બાકાતું મકાન ખાલી કરતા હોય એમ રાજસભા આખી વિચાર સે છે અને મહાસભાના નેતાઓ, જે બધારણીય રીતે મકાનના માથા માખિક છે તે પોતાના સંજીવિયા સાથે પ્રવેશ કરે છે.

આ ઠરાવને પડોણાએ આપણા દેશમાં તથુ પ્રકારની મનોદશા અત્યારે દેખાય છે. એક તો અતિ હર્ષની, એમાં વિનીતો, વધારો અને થોડાક મહાસભાવાદીઓ છે, બીજી દુઃખ અને રોગની, એમાં થોડાક સમાજવાદીઓ છે. ત્રીજી ચાંનીઈની. એમાં નવાં મોરચાના મમને સમજાવરા મહામત્તાના અમણીઓ અને કદાચ થોડાક મરકારના પથુ અમણીઓ છે. આ તથુ મનોદશામાં અમને માથી મનોદશા ત્રીજી લાગે છે. પડેલી મનોદશા વસ્તુચિત્તિના અનાનની છે. હર્ષ પામનારા થોડા મહામત્તાવાદીઓ એમ માની બેઠા છે કે 'ઉજાળું એટલું દુષ્ટ' છે. હિંદની બેડીઓ મજબૂત કરનાર બધારણુ પ્રધાનપદ સ્વીકારવનો નિર્ણય થતાં જ એમને મન 'પ્રાતિક સ્વરાજ' જતી થયું છે. વિનીતોને એમ લાગ્યું છે કે દેશમાં મંદિર અશાંતિ મચવાનાર આ મંડળ આખરે અમરે મજે-બધારણુ માર્ગે ઠીક આવી ચડ્યું! હવે એમને ખબર પડશે કે રાજતંત્રની જરાવદારીઓ કેટલી મહાત અને મુશ્કેલ હોય છે! વધારો અને ઉપરી નજરે જોનાર સગ્રામી માનમવાળાઓ આમાં પોતાની ભુષિતો અને બધારણુનો વિજય જુએ છે. મહામત્તાએ જે તથુ મહિના પડેલાં થૂંકી દીધું તે આજ નીચી મુંડીએ ગળી લીધું એમ માને છે. પ્રથમ વર્ષની આ મનોદશા બધારણુને અમમ થતાં જ બદલાઈ જશે એમ અને માનીએ છીએ, કારણકે પ્રધાનપદનો ઠરાવ કરનાર એમ માને છે અને ઠરાવ પથુ સાફ સાફ શબ્દોમાં જાણ્યું છે કે સિટન અને હિંદ વચ્ચેનો સંબંધ મેંતોનો નહિ પણ મોંઘક અને શોષિન છે. આ બધારણુ અમમ કરવા લાયક નહિ પણ દફનાવવા

નાયક છે. પ્રધાનપદનો સંકાર પણ એ હેતુથી જ કરવામાં આવે છે કે જેથી મહાસભાની તાકાત વધે, દેશના કુળો તરફ રવાના મદદ મળે અને બધારણનો અંત આવે. આજે હાર્દના પોકારો કરનારા વિનીતો ને વફાદારો દિલ્હીના દરવાજાએ પહોંચી હાર્દના પોકારો કરતા હતા પણ અનીતા મુદ્દા ઉપર અગ્રણી ઉભો થતા જે તે મહાસભાને નિંદવા લાગ્યા એજ રીતે એ લોકો મહાસભાના પગનાં સ્વરૂપને, હાનિમાં રૂપાંતરિત હોવા છતાં સમજતા નથી અને ધારાસભાક્રમમાં જ્યારે એ વિરોધી દરેક વચ્ચે યુધ્ધ મહાશે ત્યારે ચોક્કસ ઉદ્ધો ને મદામજાને જગ ખોલ તરીકે સ્વયંપ્રેરણા એને હાર્દની લાગણી એ જોગી અને બરમાનવારી છે.

સમાજવાદીઓની દુઃખ અને રોષની વાગણી પણ સમજાતા નામજોર થઈ જશે, કારણ કે મહાસભા કદીએ સાંપ્રતિજ્ઞાની નામમાં કશું એમ નથી અને બટકે રોટલા માટે નિરતરની જીભને ધૂરી નામ એમ નથી મહાસભાના પ્રધાનો અને તેમના શક્તિશાળી હેતુ પણ એક મહાન તત્ત્વના એ પ્રતિનિધિ માત્ર છે એમણે પોતાની તમામ સુધિ-સાક્ષિતા ઉઠાવે એમના મજેના આદેશને પરીપૂર્ણ કરવા માટે જ કરવાનો છે પ્રધાનપદના કદર વિરોધી રાષ્ટ્રપતિ કહે છે કે એ માયી સાત નાશે કે ને આજે જાણતું રહેશે તે આ પગલ પણ આપણી તાકાત વધારનાર નીરક્ષર અને અટના આટના અનુભવ પછી આપણી જાણતિ વિશે શકા છે કે કોણ કોણ આપણું છે. આખીજ ? જવાબમાં ? વતનભાષા ? રાજ્યનામ ? અરે રાષ્ટ્રના હનરને લોકો આખડ જાણતિ રાખીને બેધ છે સમજવાદીએને થોડા વખતમાં જ ખતી થશે કે આ પગલું ખરેખર ચોખ્ખું હતું.

નીજ મનોદશ-ગાંધીજીની એ સાચા અને આવશ્યક છે આ પગલું સામાન્ય પગલું નથી ધારાસભાની સીકાર કરવો એ પગલું પણ મદતનું હતું એ તો માયામંદિરમાં માત્ર પ્રવેશ કરવા જેવું જ હતું પરંતુ આ તો એના ગર્ભકારમાં પ્રવેશ થઈ ગયો છે ત્યાં જઈને એ મંદિરની માયાને ઉમેડી નાખવાની છે અને કોઈપણના આ મોરચામાં પણ સરકાને શાવવાની છે મહાસભાએ પ્રતિજ્ઞાને ખાતર કે જેટલું

અને તેમજ સાથન ચનાવવાની ખાતર એ રથાન સીકારું જ નથી એ રથાનનો ઉલોખ પૂર્ણ રચાજની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવા માટે જ થવાનો છે.

એને કારોમારીના આ દાવને અને આપણે આજીએ છીએ અને એનો અમલ કરવાનો જ આદેશ મળે છે તેની પામે શીર યુધ્ધાવીએ છીએ.

એ યુદ્ધમમિતિ હતી

કારોમારીના દરવા મામે એક અસતોડા ઉડે છે કે એણે મહામમિતિના હક્ક ઉપર તરાપ મારી છે, દિલ્હીના દરવાના શબ્દ અને મર્મની એણે આ ગજના કરી છે અમને લાગે છે આમ કરવામાં ખૂંસ પડી શકે જરૂર આગણના કરી છે પણ મમની તો રક્ષા જ કરી છે વિદિ દરવાનો મર્મ 'ખાતી' નહોતો પણ બધારણનો સામનો કરવા માટે પ્રધાનપદનો સીકાર હતો ખતી તો એ કારને સરખ નવાવવા માટે એક આવશ્યક વસ્તુ હતી આખો દેશ જાણે છે કે એ ખાતી મેળવવા માટે મહાસભાએ શક્ય એમના મધ્ય પ્રયત્નો કર્યા હતા અને એ પ્રયત્નને પરિણામે જ ઉદ્ધના ત્રણ મહિનામાં બધારણના અનેક આગીતુઓ અને સરકારી મનોદશ બહાર આવી શક્યા હોય એમ કહેવું હોય કે ત્રણ મહિના પહેલાં હોવા સીકારના કે આજે સીકારવા એ બને સરખ જ છે તો સપૂર્ણ વિનય સાથે કહેવું એકએ કે અમ જોખનાર ત્રણ મહિનાની પરિણામને સમજવાની તમ્બી જ નથી નીચી આ ત્રણ મહિના દિલ્હી વજર નાયમ વજર વાચમરોય વગેરે ધણ મેની મયા અને એ પ્રત્યેક બોલમાં એમણે પોતાની મતાનો ધાર પણ રચ્ય કર્યો પરંતુ એ સાચી સાત નથી કે કે એ હુકાર અને એ તલવારનો ખખડા નવાજે જ ખડતો મળે છે ? એમ જ નહિ પણ છે ને છે ને તો એ રિયતિ આવી પહોંચી હતી કે દેશ-પરદેશમાં એમ જ લાગણ માણસ કે મહાસભા જવામજરી લેવા કરે છે અથવા કેવળ ક્રિષ્ણા માટે જ હવે અગમી રહે છે અને ખીજા માણસો બન્યું ? એ હ પાના અહેવાલ સાચા હોવા ત્રિશણ ખતાર મહાને એમ લાગવા માણસ કે મહાસભા એ અમારા દુખો દર કરવા કષ્ટ કરવું એકએ દેશની દલમાં નેકસેર એ વિચાર ઉઠાવવા લાગ્યો કે 'બને થોડા વખતમાં જ બધું તૂટી પડે, ખાતી તો એમના

માટે જ મેઈસ્ટ્રી હતી ને, દરરોજ અથડામણ હતી ન થાય ખાતી ન આપે તો કાંઈ નહિ. અથડામણના સંપૂર્ણ વળખ સાથે આપણે પ્રયોગ શરૂ કરી દીધો.

આ હતા કેઈ એક વર્ગ કે પ્રાતની નહોતી માત્ર બે ચાર અગ્રણીઓની પણ નહોતી એટલા સમગ્ર પુરાવો લો એ દરેક થતા પછી દેશનું માનવ જે રીતે બેઠકત થઈ રહ્યું છે તે ઉપરથી મને છે એટલે કારોબારીના દાવની પાછળ દેશની સંમતિ છે એ વિશે શકા નથી અને મહાસમિતિના દાવના મર્મને કારોબારીએ કબૂલ ગણ્યો છે અને જાહેર ક્યું છે કે જો બની શકતું તો ૧૯૩૦ આ દરમિયાન ઉપર મહાસમિતિની મંજૂરી લેત પણ મને જો જોતા એમ લાગે છે કે નિર્ણય ક્યાંમા વિચાર થય તો દેશના હિતને હાની પહોંચે એમ છે. દેશનો રાજકીય મામલો સમજનાર માણસ તુરંત જ કબૂલ કરશે કે આ પરિસ્થિતિમાં તત્કાલ નિર્ણય જ આવરક હતો કારોબારી સમિતિએ મહાસમિતિના દાવના મર્મની રક્ષા કરી, શબ્દ દેરવા માટેનું જે પગલું ભર્યું છે તે નિદાને પાત્ર નથી પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે. મહાસભાની મને બારી એ એક પ્રકારની ચુપકસમિતિ છે, એણે કિર્ચાની રક્ષા કરી, વાતાવરણ ઉપરથી પ્રભાવી સમિતિ જની લઈ દિમ્બતપૂર્વક પગલું ભર્યું જ નોંધ્યું એમ ન થાય તો રાજકીય મામલાઓમાં બહુવાર થપડ જ ખાતી પડે

હવે શું? :

મહાસભાએ પ્રધાનપદ સ્વીકારવાનો નિર્ણય કર્યો તેનો અમલ પણ શરૂ થઈ ગયો છે ત્રી રાજ્ય હમણાં બોલાયા કે દરેક મહાસભાવાદીએ સમજવું નોંધ્યું કે પ્રધાનપદની મહાન જવાબદારીમાં પોતે પણ ભાગીદાર છે આ વાત સાવ સાચી છે, પ્રધાનપદ સ્વીકારનાર આપણા જ પ્રતિનિધિ છે પ્રભાવી બળમાં જ એમનું બળ રહેવું છે એટલે સુધારના આ મેર્યાદા સફળ બનાવેલા હોય તો પ્રભાવી પૂરવડે સાથ આપવો નોંધ્યું કાર્યવાહક સમિતિનો દાવ બંધાવ્યો સામનો કરાવતો બે બાજુ બતાવે છે એક તો છે ગચ્છાતક બાજુ એ બાજુ પ્રભાવી તત્કાલ ઉપાધી લેવી નોંધ્યું. આપણા હાથમાં જે મત આવે તે મત વડે આપણે મહાસભાની-પ્રભાવી તાકાત વધારવી નોંધ્યું આ પ્રધાનો ધારાસભામાં તો સરખાને દંધારમે પણ

મધારણના વૃત્તમાં ફૂટ્યા સાધનો વડે સરખાવી તત્કાલ ઉપર નેટલા ધા કરી શકાય તેટલા પણ કરશે આ આ ધા શું હશે? કેવા હશે? મોટામાં મોટા ધા તો એ છે કે પ્રજામાં ગઠિય અસ્મિતા પેદા કરી એ અમુક અરો હવે બની શકશે પ્રભાવી રાજ્યની કેળવણી આપવામાં અમુક સમયનો તો મગશે જ. બીજું પ્રજામાં એ જ્ઞાન પ્રગટાવવું નોંધ્યું કે જે પ્રભાવી હોય તો આપણે કેટલું કરી શકીએ અને કઈ રીતે કરીએ? ત્રીજું કેટલાક મામાણક અન્યાયો ને અત્યયો દૂર કરી શકીએ, પણ આ બધું કેણું કરશે? ધરમભાના પ્રશ્નો? માત્ર કાયદાઓ? કે એમની મામાન્ય મંદરી આપણે? એ પ્રશ્નનું જ મંતવ્ય છે એજ પ્રધાનોને આપણે આપેલા માથો માથ ગણ્યો, આપણે હંફાશે એમ બતાવવું પડશે કે તો પમાર થતા કાયદાની પાછળ અમારા કાર્યનું બળ રહેવું છે અને ત્યાં થતી અથડામણની પાછળ વિગટ પ્રભાવી અગતિય ધીમા રહો છે

મુસ્લીમો અને મહાસભા :

મહાસભા એ મુસ્લીમોથી જુદી ગણાય એવી કોઈ મત્યા નથી, હતા આજના વાતારનું અભાવેના મટે આ મથાણું પમદ કરું છે. મિન્દોના મુસ્લીમ મપકના કસવ પછી શ્રી ઝીણા બળબળી ઉભા છે અને એક મેરમજોથી ભરના નિર્ણયનો પ્રગટ છે, પગલું અમતે આ શુભ ચિહ્ન લાગે છે, જે આ અથડામણનું શરૂ ન થાય હોત તો મહાસભાની અને શ્રી ઝીણાની મુસ્લીમ શીખની મારી ગિચત દેશને ન અમલન આ અથડામણમાંથી એક બાજુ તો દીરા નેરી રજા થઈ ગઈ છે કે મુસ્લીમ લીગ દેશના મુસ્લમાનોની પ્રતિનિધિ સરખા નથી જ નથી કાગળ કે દેશના જે પાલ પ્રાતો મુસ્લીમ ગણ્યોતીવાળા છે ત્યાં મુસ્લીમ લીગને દીર રીતે ઉભા રહેવાનું પણ પ્રધાન નથી. જંગલ, પલ્લવ, મિધ, સપ્તદ અને આમામ એ પાચમાના એકેય પ્રાંતમાં મુસ્લીમ શીખની મના તથી અને બીજો મહાન પુરાવો એ છે કે મહાસભાના દરેક ઉપર નેટલા મુસ્લીમ સરખો છે નેટલા મુસ્લીમ

મનની પ્રતિનિધિ હોવાનો દાવો કરતી આ કોમી સંસ્થામાં પણ મુસ્લિમો નથી આ બે વાત ઉપરથી શ્રી ઝીજીની નેતાગીરીની પોકળતા સ્પષ્ટ થઇ જાય છે.

શ્રી ઝીજીના નિવેદનોના સચોટ જવાબો મળ્યા જ કરે છે, પરંતુ મહાસભા એટલેથી અટકતી નથી એ જાણે છે કે શ્રી ઝીજીને અને કોમીવાદીઓને સાચો પદાર્થપાત્ર તો ત્યારે જ આપી શકાશે કે જ્યારે મુસ્લીમોના ટોળેટોળા રાષ્ટ્રવેદ નીચે આવીને ઉભા રહેશે મહાસભાએ પોતાની આ પ્રજા પૂરા વેગપી ભરી ગાળી છે તે એમાં મફળના મળતી જ જાય છે

નિવૃત્તિ તો નહિ જ :

વયોવૃદ્ધ વિનાનાચાર્ શ્રી પ્રફુલ્લચંદ્ર રોય કચકતા યુનીવર્સિટીમાંથી હમણા નિવૃત્ત થયા. એમની નિવૃત્તિ પછી એક પત્રકારે મુલાકાત લીધી અને પૂછ્યું કે 'આપ હવે શું કરશો ?' તુરત જવાબ મળ્યો કે 'ગામડાની પુનરંથના' 'ત્યારે આ નિવૃત્તિ શાની ?' 'એ જ નિવૃત્તિ છે, મારો જીવનનો આરામ જ એ છે' આ શબ્દો કેટલા પ્રેરણાદાયી છે ? આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્ર નામ મશહૂર છે એ દિલ્લા મહાન રસાયણ-વેત્તા મનાય છે, પરંતુ એ માત્ર વિજ્ઞાની જ નથી, સાધુ પણ છે, મહાન કર્મીર પણ છે. એમની શક્તિના દર્શન એમની અનેક પ્રજ્વલિતોમાં દેખાય છે એમની સાધુતાના દર્શન એમના અપરીક્ષિતપણમાં ને અપરીક્ષ્યમાં દેખાય છે પોતે જ સ્થાપેના અને ઉડેલા 'એગાન કેમીકલ અને ફાર્માસ્યુટીકલ વર્ક્સ' ના પોતાના ભાગના નફાના પદર લોખ રૂપિયા જ્યારે એમણે વિજ્ઞાનના વિકાસ માટે આપ્યા ત્યારે જ દર રહેલા જાણી શક્તા કે આ મહાન પુરૂ માત્ર ચાળીસ રૂપિયામાં જ પોતાનો ચુલારો ચલાવે છે

આ રૂબરૂ પુરુષ અનેક જીવનોને કરતા જીવાન છે. એમના ઉક્તાદને કાંઈ રીતમાં નથી એમની નિવૃત્તિ એ પ્રજાને જ છે એમને આપણા વડન હો.

હિંદી સરાશીનો પિતા :

મર મેરામથ પોચખાનવાનાના અવસાન ઉપર દેશના દરેક વર્તમાન પત્રોએ અને અનેક મઝાઓએ હૃદયપૂર્વક અંગ્રજિ આપી છે. સર પોચખાનવાલાનું જીવન કોઈ પણ પુરુષાર્થને પ્રેરણા આપનાર છે. એ પોતે તો પુરુષાર્થની જીવત પ્રતિમારૂપ જ હતા દેશના અર્થવ્યવહાર અને સરાશીના સમજનાર દરેક મણસ કમૂન મને કે આ હોતમાં સેદૃષ્ય બેકના પિતા તરૂપ સર મેરામથ પોચખાનવાલાથી વધુ પુરુષાર્થ, અબ્યાસી અને કૃતનિષ્ઠ થી પુરુષ હિંદે જોયો નથી માત્ર વીસ રૂપરૂપીના પગારથી બેકના એક કારકૂન તરીકે જીવનનો આગલ કરનાર એક કાળે દિની સરાશીનો પિતા મણસો એમ કોણ માની શકે ?

એમનું મૃત્યુ દેશને અને સરદારી સાહસોને એક મોટી ખોટ રૂપ છે પરંતુ એમની શક્તિના ઝરણા સમુ છે. ત્રીસ ત્રીસ વરસ મુખી એમણે અદિશ્વાતપણે કામ કર્યું છે જે મળે આ દેશમાં એક પણ સારું દિની બેક નહોતી અને જે કાળે એના ગજવામાં કશું જ નહોતું એ કાળે એણે મેટલ બેકની શરૂઆત કરી જે ખુરસી અને બે ટેમલથી શરૂ થયેલી બેક જની તુરંત લાગતી હશે ! પણ એ દિનમાં કોને ખબર હતી કે એક ખુરસી ઉપર રાત દિવમ ચોરી રહેનારો જીવન સોરામથ હૃદયમાં લોખડી નિશ્ચય રાખીને એક છે ! ઇન્ડીઆ બેકમાં એક તુમાખી પુરોખીઅન મેનેજર તંબી મળેલા આ માને જ એનામાં આ વિચાર દાખલ કરી હતો અને એ દાખલ થતા જ, લવિચ્છતી કદાચ ચિંતા ન કરતા એણે નોકરી છોડી દીધી હતી સર પોચખાનવાલા પુરુષાર્થી હતા, સાહસિક હતા સુખિયાગી હતા

સેદૃષ્ય બેકનો ઇતિહાસ આખા દેશ મમ્મસ અત્યારે મોજુદ છે એ ઇતિહાસનો ધડનાર સર સોરામથ એમાં અકિત થયેલો છે એના મૃત્યુ ઉપર આસ સર છે પણ સાથે જ ધન્યવાદ પણ છુટે છે પરમાત્મા એના આત્માને શાંતિ આપો અને અમને એમના પુરુષાર્થ જીવનની પ્રેરણા ઝીનવાની શક્તિ આપો

સંસ્કૃતિનાં વહેણ

: એક પ્રવાસવર્ણન :

શ્રી. મૂળશંકર મો. ભટ્ટ

હિન્દુસ્તાનની સંસ્કૃતિનું ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અવલોકન કરવું એ જેટલું મનોહર છે, તેથી પણ વધારે લૌગિક દૃષ્ટિએ કરવું અવલોકન મનોહર હોવું નોંધ્યે. પ્રાકૃતિક ભૂગોળ ઇતિહાસ રચવામાં થોડો ફાળો આપે છે. અને એક રીતે ઇતિહાસ પાછો રાજકીય ભૂગોળ રચે છે. આમ દુનિયાના તમામ દેશોમાં ઇતિહાસ અને ભૂગોળ ગૂંથાયેલાં છે.

પણ હિન્દની સંસ્કૃતિનો પ્રવાહ ત્યારે નોંધ્યે છીએ ત્યારે તો કોઇ મદાન નહીં ખ્યાલ આપતે ભરી મૂકે છે. આપણી સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ નોંધ્યે તો એમાં ગંગાત્રીમાંથી નીકળેલી અને બંગાળના હ્રદયમાં મળતી ગંગાના જેટલી જ વિવિધતા નથી લાગતી ? કોઇ જગ્યાએ નેશથી વહેતી, કોઇ જગ્યાએ છીછરી તે વિશાળ બનતી, કોઇ જગ્યાએ ગંભીર અને વિશાળ બનતી, કોઇ જગ્યાએ બીજી નદીને સમાવી દેતી, કોઇ જગ્યાએ કાળા જમનાના પ્રવાહની સાથે બળતી વિવિધ રંગ ધારણ કરતી, કોઇ જગ્યાએ સાગર જેવી મદાન બનતી, કોઇ જગ્યાએ વળી નહેરો વાટે બીજા દુષ્ક પ્રદેશને પણ ફલદુપ બનાવતી, એમ અનેક રૂપે આપણે ગંગાને તેમજ આપણી સંસ્કૃતિને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી નોંધ રાખીએ છીએ.

અને વળી લૌગિક દૃષ્ટિએ સંસ્કૃતિને નોંધ્યે તો ? મુંબઇ અને મધ્યપ્રાંતના જંગલો, કાશ્મીર અને મદ્રાસ, આગ્રામના ખાસીઓ, અને બર્માના બીંધો, મદરાસના મરાઠા અને રજપૂતાનના રજપૂતો, ગૂજરાતના વેપારીઓ, અને બંગાળના બાણુઓ, એમ વિવિધ વર્ણી પ્રજામાં પણ આપણી સંસ્કૃતિનાં છુટાં છુટાં રૂપો પચાયાને પડ્યાં છે.

આ બધું નોંધે ત્યારે આપણને એમ થાય છે કે આ હિન્દી સંસ્કૃતિનાં જ રૂપો છે ત્યારે ધડીભર આપણી સંસ્કૃતિની વિશાળતાનું જ્ઞાન થાય છે, એટલું જ નહિ પણ અભિમાન થાય છે. પણ ત્યારે સાથે સાથે એમ પણ દેખાય છે કે આ સંસ્કૃતિના પ્રવાદમાંથી કોઇ કોઇ જગ્યાએ ખામોશીયાં થઇ ગયાં છે. પ્રવાદનું નેશ ધરી ગયું છે. મૂળ સુષ્ટનું નષ્ટ છે અને ખામોશીયાં ગંધાવા લાગ્યાં છે, ત્યારે એમ પણ થાય છે કે હવે તો એકાદવાર આ પ્રવાદમાં પાણું મોટું ગાંડું પડે આવે અને બધું વહેતું કરી મૂકે !

મને લાગે છે કે આ બધા વિચારો આવે, તેની સાથે હિન્દુસ્તાનની મસ્તિતુ હૌમાનિક દષ્ટિએ અવલોકન કરવું ધાયુ જરૂરી છે

અત્યંત અને આ દિવાળીની રમતમાં ઉદ્દેપુરની મુસાફરીએ નીકળ્યા, ત્યારે કંઈ આવું વિચારીને નહોતા નીકળ્યા તે વખતે તો અહીંથી થોડા વખતને માટે બહાર નીકળી પડ્યું, એજ ઉદ્દેશ મુખ્ય હતો થોડા બચાવેના શૈક્ષણિક વધારેમા વધારે કેટલું જોઈ શકાય તે ગણતરી કરતા કરતા અમારી નજર ઉદ્દેપુર સુધી પડેલી અને એવે જ અમે ઉદ્દેપુરનો પ્રસાસ ગોઠવ્યો

રાશ્ત્રતિના પ્રવાહમાં તમને સંકર કરાવવાને બદલે હું અહીં મારા પ્રસાસના વર્ણનના પ્રવાહમાં તમને જોડવા નથી માગતો પણ મને મારી પેતાની બીક છે કે કંઈયે તેમાં બેચાર જાણ કરાવું કે પ્રસાસ બીજા કોઈપણ ઉદ્દેશ વગર પણ પ્રસાસ તરીકે જ એવો રસિદ્ધ હોય છે અને એમાં જ જારે સમાવડીયા સાથીઓની સાથે મુસાફરી કરાવી હોય ત્યારે પ્રસાસ ધરીતર Objective થવાને બદલે Subjective બની જાય છે અને તેની અસર તો પ્રવાસના વર્ણન ઉપર પણ પડે છે અને એ અસરમાંથી મુક્ત રહીને વખતનો મોજ પ્રવાસ હોવા કતા તેમાં અમારા નિર્ણયની ઊપ દેખાય તો એવું નમતી લેતા વિનિ

તો પત્રી પહેલા જ હું પાલણપુર અને માવરામ એ બે સ્થળોના વર્ણન છોડી દઈશ આનારામને છોડતા જેટલું દુઃખ થયું હતું, તેવું જ દુઃખ તેનું વર્ણન છોડતા થાય છે અને આ લખતી વખતે એ દેશની સાજ સમયનું આનારામનું એકાન્ત ગમીર અને ભર દર્શન નજર આગળ તાજુ થાય છે આમપામવા માટે જ ગવમાથી જોનાતા પક્ષીઓની સાથે જ આનારામ મહાદેવના નિગ પરીથી પડેલા પાલણીના અખડ પ્રવાસ કોઈ મહાન મુદ્દગતી જેમ કાળે ભરી મૂકે છે જેમ આજ નમતી જાય છે અને સંસ્થાનું વચ્ચે એકવા માટે છે, તેમ તેમ દેન સાથે હોડને કડોર કાગ અમને એક તરફથી રોજન તરફ ખેંચે છે બીજા માથુ

મન આવી ચોટેલું છે ગૂંજાતાના શુષ્ક ભાગમાં પાનથુપુરથી નજીકમાં આવેલું આ સ્થળ ખરેખર રમણીય છે

રમે દેનમાં જો ઉંઘવાની સમય બદારથી અને અદરથી મગી હોય એટલે કે દેનમાં બીડ ન હોય, અને પામે જોખમ ન હોય તો ખરેખર આપણને આપણા જાનપણની નીંદરનો અનુભવ કરાવે છે જો આપણે થોડીસામ સુતા હોઈએ અને કોઈ આપણને સનન ખુનાવના કરતુ હોય એમ લગે છે, બધાને આ અનુભવ થયો જ જોઈએ એમ હું નથી કદી શંકો કરાય કે કેનામને તો આખી રાત દેનમાં જ બગે છે અને વખતે માતા પ્યાવાઓ ની સ્મૃતિ રાખી પડે છે પણ એ તો જેવું જેવું શાળિક અને ખાસ કરીને માનસિક બધારથ અને આથુ શેડી ચા પીને 'લગી બીચી' રંગો કે ઉદ્દેપુર સુધીનો દનો એવે અમને ઉદ્દેપુર પહોંચાડવાની બધી જવાબદારી દેને લઈ લીરી હતી પત્રી તો ઉપ આનામાં શું બાઈ રહે ? મારનાડ જ કથનનો મધરાતનો કેનાકન મને ન ઉમડી શકે એક તો જ કથા હતું અને એવાય મારવાડીત્રિના મારવાડનું જ કથન હતું જા હું ન ઉઠી શકે એવું બધું માન મારા કરતા પણ હું તો દેનને જ આપના માથુ છું

કુનાદ જ કથન પત્રીનો ૩૦-૩૫ માઇનો કંડો એ ઉદ્દેપુર જોવાની પૂર્ જમિયા જેવા છે ઉદ્દેપુર પહોંચતા માટેનો આ કુનાદ જ કથનથી જતો માર્ગ દમથુ જ શર થયો છે તે પહેલા ઉદ્દેપુર પહોંચતા માટે દેનને દારીસી પ્રાણવાસ કરવો પડેલો કે તો પહોંચાથી જુમારન ને છોર થઈને ચિતોડમાં આવીને ત્યાંથી આવતી જ કથને ની ઉદ્દેપુર જતાવ અપરા તો આમ કેડ અજમેર સુધી જઈને ત્યાં ની ત્રિપોણકાર નીને ઉવરિને માની જ કથને થઈને ઉદ્દેપુર પહોંચાવ આમ તો મારનાડ જ કથનથી ભાગોતિક દષ્ટિએ ઉદ્દેપુર થઈ નજીક છે જાના આમ કેમ કરતું પડતું તેનું કથન આ કુનાદ જ કથનથી કમીનક સુધીનો ૩૫ માઇનો રહેલો આ ૩૫ માઇનમાં દેન ન હોતો

કારણે આટલું મોટું ચક્રક્રોધે પડતું. આ ૩૦ કે ૩૫ માઈનના આરાવના પહોળા અને તેની ખીણો આગળ આવીને પડ્યા છે. તેમાંથી દેનને માટે માર્ગ કંઈક, એ સહેલી વાત નહોતી અને એ કંઈ પછી કાણ? એટલે ખર્ચ કાણ ઉપાડે? આખરે ઉદેપુર રેલ્વેએ એ સાહમ ખોડ્યું. અને આજે એ આરાવના પહોળાની કેડ ઉપર ચઢીને આ દેનનો રસ્તો જલ્દી છે લગભગ સતાર પડવા આજુબાજુ અને આ રસ્તો શરૂ થયો, ખરેખર આટલા તાના ભાગમાં પછી કુદરત અને માણસે માન્યતામાં લીધીને કંઈ રીતે એક મીલને નમતુ આપ્યું છે, તેનું બહુ જ સુંદર દૃશ્ય આવી નજરે પડે છે. રેલ્વેએ કોઈ જગ્યાએ મોટી ખીણ ઉપર ૧૦૦ થી ૧૫૦ યુટ હયા પુષ્કળ છે કોઈ જગ્યાએ મોટા પર્વતને ફરીને તેની કેડ ઉપર કંદોળાની જેમ પોતાનો માર્ગ ક્યો છે, કોઈ જગ્યાએ નાના પહોડાં લાગે તો તેના પેટને ચીરીને પછી માર્ગ ક્યો છે. કોઈ જગ્યાએ તો નીચેની ભથ્થર ખીણો દેનને ધરીભર થકાચી દે છે, અને જાણે હમણાં જો આ પહોડાં જરાક ધકકા માટે તો આખી દેન આ ઉડી ખીણમાં એક જૂના અવશેષ બની જશે દૃશ્ય બચકર જનાં રસપૂર્ણ હવું.

આ આરાવના પહોળાની વીંટળાઈને ઉદેપુર લખાએલું છે. એમ જાણવા પડેલા આરાવના પહોળા એટલે શું તે જાણવું જરૂરી છે, અને આ રસ્તે તે આપોઆપ જાણી આવે છે. જાણે આરોગ્યાકા બીડીને દુશ્મનોની માથે કોઈને ફરીને આ બધા પહોળા ઉભા છે ચોમ મું હમણા જ ગયું હતું જના ખીણો ચિરાય તમને ક્યાં લીધેતરી ન દેખાય, કંઠેરતા અને બીનરમાં કામગતા. બંને આ બુદ્ધિનો નવાવ છે.

હવે વચ્ચે હું બહુ નહોં ત્રાકા કમીપાટે તો માર પડી ગઈ હતી લાગે વખત સુધી એક ને એક ઝામામાં રહેતાં ઝામાના તરફ ધર નેવે જવા ઉત્પન્ન થાય, અને તેમાં ય ગતે નિરાને હર એવી હોય, ત્યારે તો વધારે થાય, એ તમે સમજી શકશો. વળી એવી વધારે તો અમારી જ પડખેના નાના ખાનામાં એક ભાઈ યવ પર આ બનાવતા હતા,

એટલું જ નહિ, પછી જેને જોઈતી હોય તેને આપના હતા (અવગત પૈમા લાઇને) એટલે તો અમને વધારે આ ખાના અનુભવ થયો.

માવની જંગલન આબુ. આ જંગલન નાનું જનાં ઘણું અમલનું છે. ઉદેપુરથી ગમે ત્યાં જાય હોય તો આ માવની જંગલનના દર્શન કર્યા ચિરાય ન જ જઈ શકાય. આવી અમે જે કલાક લગભગ પડ્યાં રહ્યા. કદાચ એવું હોય કે આ બાબતની લગભગ જ મડપને આન નહિ હોય, લોકોમાં, તેમ જ દેનમાં સુધરેલા પ્રદેશની ઝુલિં આ બાબત જોવામાં ન જ આવે દેન પર આની અમર થઈ હોય તો ના નહિ એટલે અમે તો નવરા ખેડાં હામખન કરી અને કરાખી (તામ્યાથેમા) આ બાબત 'રવડી' નામની મીયંપ થાય છે, એવું ક્યોઈક સામગ્રી. તેનું પ્રત્યક્ષ દર્શન જ નહિ, પણ તેના અનુભવ પછી અંતે ક્યો, તેને દુકામાં સમજાવવું હોય તો એમ કડી શકાય કે રવડી એટલે 'પ્રતાકી શિવેરી પેંડા'.

આખરે અને ઉદેપુર તરફ ઉપડ્યા. અમારી દેન ઉદેપુર ના કે કે જે પહોળાની માથે ભટકાયા જા છે એ ખજા નહોતી પડતી. બીજાબીંધ પહોળા અમારી માથે પડ્યા હતા. આ મા દેન ક્યાં જતો?

આખરે 'દેવારી' મેશન આવ્યું. આ ઉદેપુરનું પર મથો તો પર પછી તાકુ મથો તો વધારે ચોગ મથાવ. ઉદેપુરમાં પ્રવેશ કરતા મારે આ એક જારી છે. તેને 'દેવારી' એટલે કે જે બારી પહોળામાં આવે છે. અમખના વખ તી જ આ રસ્તો જ ઉદેપુરમાં પ્રવેશ કરતા મથો છે. ખીજ એક જે રૂનાઓ છે. પછી તે પછી આરી રીને નામગ થી વાળા છે. ઉદેપુરની આમખામ આરાવના કુદરતી જ કિન્નો છે અને એ કિન્નામાં પેત્રનાના જે ને નાકા છે, ત્યાં આરાવ દરવાજા ફરી લીધા છે આ દેવારીમાંથી અમારી દેને ઉદેપુરમાં પ્રવેશ કર્યો.

જમાને જમાને અને દેને દેશે સંસ્કૃતિના વેદનાં પ્રમથે અદલાય છે કોઈ જમાનામાં સમૃદ્ધિ વધીયા ક્રાંતિ ઉપર વહેતી હોય છે. કોઈ જમાનામાં દિમા

કિનારે ધુનવતી હોય છે હજીખતમા નાઈકને મટે કોં
સસ્તિના મધપુષ્પ જમ્યા હતા હિન્દમાં ગયા, જનુના
તથા સિન્ધુના પ્રદેશમાંથી સસ્તિ જન્મી અને ત્યાંથી
જ પ્રસરી

અત્યારે હિન્દમાં સસ્તિ રેતના પાળની સડકને
કઠિ કઠિ જામેલી છે, અને જામલી જાય છે રે વે
જંગલમાં મગન કરી મૂકે છે સાવ ભૌગોલિક દષ્ટિએ
મહત્વહીણ ગણાતા સ્થળને મધક બનાવી મૂકે છે અને
એ રીતે રે વેના પરા જુગોળની નવી સીમા આકે છે
આનાથી એમ પણ બન્યું કે જુના વખતના મહત્વના
સ્થળો અત્યારે રેવેની દષ્ટિએ મહત્વનું સ્થાન ન રહ્યા
શકવાથી નિસ્તેજ થઈ ગયા છે અને તેનું મહત્વ
કેવળ પુરાતત્વ પૂરતું રહ્યું છે

ઉદેપુર વિષે કંઈક આવું બન્યું છે અમદાવાદને
અને દિલ્હીને, અને મુબઈ તથા દિલ્હી સીધેસીધું
જોડી દેનાર રે વે આરાવનાના પહાડોમાં હુવાએલું
ગૌરવનું ઉદેપુરને બાળુએ મૂકી દે છે અને ઉદેપુર
એ તેની કુખંમતા ખૂબ જ સુસારી મટે આકર્ષક
રહ્યું છે

આરાવનાના કુદરતી કિલ્લાઓ મુસનમાન અને
મોગન કાળમાં જોડલા રક્ષક બન્યા, તેવા જ અત્યારે
તે રાંધક બન્યા છે મરણ કે ઇતિહાસે ભૌગોલિક
પરિસ્થિતિનું મ વપરિવર્તન કયું છે આથી એક વખતનું
જિન્દુ અને રાજપુત સંસ્કૃતિનું રક્ષક ઉદેપુર રાજ્ય
મેવાડ રાજ્ય રાણા પ્રતાપની વીરગજનાથી ગાજતા
આરાવનાના પહાડો અત્યારે સ્પષ્ટસૌદર્દ અને
મુરોખીયન શોખીનેના શિખરના સ્થળો થઈ પડ્યા છે
એટલે જ આજે ઉદેપુરની રેવેની દષ્ટિએ જે બહિરાત
થાય છે, તેમાં ઉદેપુર City of the lakes તરીકે
ઓળખાવાય છે સરોવરની કુદરતી શોખાની આકર્ષકતા
કર્તા વ બતકા મારવાની આકર્ષકતા થયું Tourist
ને ત્યાં ઉપાડી જતી હશે

પણ આ તે ઉદેપુરના ખોળીયાની વાત છે
ખરેખર ઉદેપુર અને તેની આસપાસનો ભાગ તેની

ઉપરના જોધપુરના રણનો ખ્યાન આવતાં તે સ્વર્ગ-
ભૂમિ જેવો જ લાગે છે મોગા મોટા પહાડોની વચ્ચેની
ગીચ ઝાડીવાળી ખીણોની વચ્ચે ક્યાંક ક્યાંક કાચ
પડ્યા હોય એવાં નાના સરોવરો સૂર્યના તાપમાં
ઝગઝગાર મારતા નજરે પડે છે એમાં વ તમે ઉદેપુરથી
લગભગ ૩૫ માઈલ અંતે 'જયમયુદ' નામનું સરોવર
જોના જાઓ, ત્યારે તમને ધડીભર એમજ થાય કે
સ્પષ્ટસૌદર્દની અહીં અવધિ થઈ 'જયમયુદ'નો રસ્તો
પણ જ જયમાથી પસાર થાય છે ત્રણ બાજુ કુદરતે
કુમરાઓની બાધેથી પાળ અને એક બાજુ કુદરતની
સાથે સરસાધમાં ઉતરના મથતા મનુષ્યે બાધેનો ૧૦૦
ફૂટ પહોળો અને ૫૦૦ ફૂટ લાંબો અને ૨૦૦ ફૂટ ઊંચો
બધ, એ બંનેનો કેવો સુદર મેળ અહીં જામેલો છે
એમાં વ અને તે વળી સુદર પુત્રેમની રાતે ત્યાં પહોંચેજ
અમારી મોગર જ્યારે બધ ઉત આવી પહોંચી ત્યારે
એકાએક જાણે અમારી સાથેથી કાઢ પડેલા હની મનો
હોય તેમ 'જયમયુદ' પધરાઈ રહી જાણે આરાવના
કુંજોએ પોતાનું બધું સૌંદર્ય સમક્ષીને આ એકાત
સ્થળમાં ભરી મૂક્યું હતું જેમ સમક્ષી સાતિ હોય
છે, તેમ સ્થળની પચ સાતિ હોય છે અહીં બે
કાતિનો યોગ સંધાપો, ખરેખર 'જયમયુદ' કહી જતાં
નંદિ પ્રથમ દષ્ટિએ બધાયેષા પ્રેમ પડી પ્રેમવાતો
કરતા થયા સુદર આકાશ પગ કુરુપ લાગે છે

પણ જયમયુદને જેમ અમારે બીજે જ દિવસે
છોડવો પડ્યો તેમ અહીં તેના ચર્ચનને પણ છોડીશ
પણ તેના ઇતિહાસ પણ એવો જ આકર્ષક છે
જયસિંહ રાજ્યે આજથી લગભગ ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં
આરાવતીના વેકશાહ જતા પા ણિ સચય કર્યા આ
બધ બધાયેનો મનુ પ્રેમ આવો મધ દિ કુદરતમાં
બીજે કે ત્રીજે જ છે મને તેવા કુમારમાં આ 'સમુદ'
(આ સરોવરને અરેના લોકો સમુદ કહે તે રાભાવિક
જ છે) આમખામના થયું મોટા ભાગમાં પાણી પૂર
પાડી શકે તેમ છે ને આ બધ નરે તો તેનું પૂર
ગુજરાતના ઉત્તર ભાગ સુધી પહોંચે એટલી તેની સક્તિ
છે અને આજ કારણે જે બધને વળી ગેક બીજી

એથી જાડી દિશાનનો ટકા અપવામાં આવ્યો છે. લગભગ ૧૧ થી ૧૨ માઈનની જગ્યા આ 'સમંદ્ર' રોફે છે. અહીં રાણાએ જે મહેસો બધાવ્યા છે એક જયમમુદ્રના બંધની ઉપર, બીજાને એક તે બધ પાસે આવેલી ટેકરી ઉપર ત્રીજાને એક મહેલ વળી તે બંધની સામેની એક ટેકરી ઉપર સિકાર માટે બાંધેલો છે આ બધાં ગમકડાં જેવા લાગતા મહેલો પણ આ કુન્દનના મોદર્થનો ભગ કરવા અસમર્થ નીવડ્યા છે.

હવે આદી બહુ મેકાથાં આવાં મૃષ્ટિમૌદર્થના અને બીજાં ત્યાંના રાણાઓએ બંધાવેલા જુદા જુદા સ્થળો, જેવા કે મન્જનગઢ, ખાસહોદી, જગમહાલ, જગમદિર, વિગેરે સ્થળોના વર્ણનો કરવા બેસીશ તો આ લખાણ ક્યારે અટકશે, તે મારા કાચુની વાન નહિ રહે.

પણ આ બંની વાતો તો ઉદ્દેપુરની આમખામની જગ્યા સ્પષ્ટિની વાતો થઈ. જડ સ્પષ્ટિમાં પણ અનુષ્ઠ મૌલ્ય હોય છે. એ સૌંદર્ય પોતે જડ નથી. ધૃતીવર તો માણસ આમાંની જ ચેતનની પ્રેરણા પામે છે. "કુદરતે બધું મુંદર, અને કદત માનની અધમ" એવું એક કવિ જગતના માનવીઓથી ત્રાસીને બોલી ગયો છે પણ માનવકૃષ્ટિ એ છી મનોહર નથી. એ મનોહરના એ પ્રત્યક્ષ કરતાં ખેંચા વધારે છે. તે સ્પષ્ટિને નિહાળવા માટે સ્પૃતિહાસિક અને સામાજિક દષ્ટિની થોડીક વધારે જરૂર છે.

ઉદ્દેપુર એ ૪૫ થી ૫૦ હજારની વસ્તીનું શહેર છે. મેવાડની હાલની ગતિજાતી એ છે. મેવાડ રાજ્ય એ ધણું જુનું અને ગજપૂત મસ્જિદના મુગટ જેવું ગગન છે મેવાડના રાણાઓ પોતાને ગમત દરજ્જા વંશને માને છે. સૂફી એ તેમનું ધર્મચર્ચિ છે. રુજ્જુગાનાં બધા રાજ્યોમાં આ મેવાડના રાજ્યનો ઇતિહાસ વ્યવર્ત છે. મુમતમાન અને મુગવ કાગમાં મામ, દામ, દંડ, અને-મેદ આ ચારેય ઉપાયોથી પરદેશી સત્તાઓએ આપણા જ વફાદાર માણસો મારગત અનેક પ્રકારે ક્યાં છતાં તે ગરબે વ્યભુતમ ગ્લની પ્રતિષ્ઠા માચતી છે. અપમાત તે વખતે દેશભિગાન અને ધર્મભિમાન એટલાં એકમેક ચર્ચા ગયેનાં હતા કે એ બેમાંથી કઈ

લાભની એમા જોગ પૂગતી હતી, એ કંટાળ મુકેન છે. એમાય રાણો પ્રતાપ આ આખા ઇતિહાસમાત્રામાં મણિ જેવો જોમે છે. પ્રતાપને વાદ કરતાં જ આપણી મમક્ષ કરણથી હરેલી વીરના નજરે પડે છે. પ્રતાપની કૃતિષ્ઠ સ્મૃતિ આમું જેતાં જ એમ લાગે છે કે તે જાને આપણી અંદર ઉભી થએલી તેના પ્રણેતી કરુણાબરી સદાનુભૂતિને પોતાની વિશાળ આબોધી શંભારી દે છે.

અમે હવેલીરાટની અનિશ્ચિત જગ્યા જોવા ગયેા. થી નાથહાગથી છ એક માઈલ દૂર ખમજોર કરીને એક ગામનું છે આ ગામની પામેથી એક ટેકરી ઉપર માન વડી ગયેલો નાનો કિન્નો છે. એ ગામનું અંતિહાસિક મહત્વ અમે તો જાણતા જ નહોતા. પણ એટલામાં કયાવલી મર્યું પણ નહિ આ ગામથી દુગરાની ગામીમા થઈને ફેડીએ ફેડીએ હવેલીરાટ તથા 'મેતક કા ચમુતગ' ની જગ્યાએ જવાય છે આ જગ્યા જેવા માટે તો જાડુ જ થોડા માણસો જતા છે. કારણ કે એ માવ એકાતમા છે. એમ સાબજ્ય છે કે વરમે એક વાગ અહીં મેતક કા ચમુતગ ની જગ્યાએ આમખામના ગામજાના લોકોનો મેળો થાય છે. એની પાઠગ નુ ઉદ્દેશ છે, તે દણુ અમને ખમર પડી નથી. એ મિત્રાય તો અમારા જેવા રડયાબડયા 'મુગખાઓ' ખાલી એક નાનું મેળન જેવા મટે જાય છે.

ખમજોરથી અમારી ત્રણે અમે એક બોમિયો લીરિયો. તેનું નામ કમમીન તેની ઉમ્મર ૫૦ થી થોડી ઉપર પણ એાધી નહિ. તેને પોતાને ઉમ્મરની ગણતરી કરતા જેટલું અખ્યાનાન નહોતું વળી આવેા જુદા બોમિયા અમને ક્યારે હવેલીરાટ પડેાવાડો, એમ ખમ્મા થયું. પણ ત્યાં તેણે લાકડી લગને ચાલતા માંડ્યું ત્યાં અમે રાગપા. એમાં વળી નેત્રે જારે એમ કહ્યું કે 'ભાષા આદેમ, તમે આગળ ચાલો, ને હું પાઠગ ચાલીશ. કારણ કે મારાંથી ધીમે ચલાનું નથી. અને હું ને આગળ દહણ, તો આપણી વચ્ચે પડું અંતર પડી જશે' ત્યારે અમે વધારે રાગપા. જેમ મુકનવકડી સરિરાગે રમપૂત દાઘમાં તનવાગ ને તારે તેનું અરપ પ્રજટ થાય છે, નેમ પાવા ડેમાઓની ચાપ શરૂ થય

ત્યારે જ તેવું ખરું સ્વરૂપ દેખાય છે અમારે તેની માન સાથે લગભગ દોડતું પડતું કુચરાઓની ગાળીમા યદ્ધને અમારી પગદડી વાંકીચૂકી ચાલી જતી હતી આખરે એક વિશાળ મેદાન આ તુ મેદાનની ચારે બાજુ ઉંચા કુચરા દના આ મેદાનમા સતીમ અને પ્રતાપના લશ્કરને આખરી ભેટો યથેતો એ મેદાનમાં જ 'અ નાહો અકગર અને 'હરહર મહાદેવ'ની ખૂમેના પડધા આ પડાડે જ્યારે જીનના હરો, ત્યારે જાણે કુચરાઓ પશુ યુદ્ધમા ઉતર્યા હોય એવો દેખાવ થતો હશે આખા આ દખ્ખમા પ્રતાપનો ઘોડો સાવ જુરે તરી આવે છે મેદાનના સુખવધી કુનનો રાણા પ્રતાપ આખરી નિર્ણય માટે મરણીયો યદ્ધને ધૂમતો હશે થયા બાવીસ દગ્ગર 'સીસેરીયા એક પછી એક દગ્ગરા જતા હશે પ્રતાપના મેળા જતની પાછળ દુરમનો પડધા હશે માના ગાનો એ જત પોતાને માથે ઓઢી લાગે ત્યાં યુનો પ્રતાપનો ઘોડો આ બાગ્યો પશુ આપણે યુદ્ધ જોતામા રોકાયા પશુ જે જગ્યાએ સતીમનું આજુ લશ્કર સાકડી ગાળીમા પ્રતાપના બીનોએ તથા રજપૂતોએ બીડાવેતુ તે જગ્યા જોની રહી ગઈ આ જ જગ્યા તે ભારતની યથેષિની તે ગાળીમા એમ સાથે તથુ માણસો હાય પહેરના રાખીને ઉભા રહી શકે તેમ છે પોડા તો એકી સાથે બે ભાગે જ પમાર યદ્ધ શકે માથે બે તે બાજુ સીના ચગાણુ-ગળી ટેકરીઓ છે એ ગાળીમા માની સાવ પીળી છે હજદર જેવી પીળી છે લેકિની ક પનામા આ માની તે માની નથી પશુ પ્રતાપના લશ્કરનું માનીમા બળીને પીળું બની ગયેતુ લોકી છે આ જગ્યાએ જ પ્રતાપના બીન સીનિકોએ સલીમના લશ્કર ઉપર મોટા

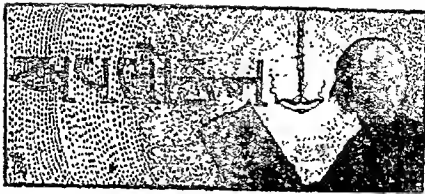
પરશરો મારવાને અને બાજોનો મારો ચનાવેતો પશુ મોગધનું પ્રયત્ન સિન્ય આમા હાર તેમ નહેતુ યુદ્ધનું પરિણામ તો પહેલેથી જ ચોક્કમ હતુ

પ્રતાપનો ઘોડો નાહો તે માધ ઓછો ધવાયતો નહેતો પ્રતાપ પશુ જખમના એવર પહેરીને જ થે । ઉર યેનેો હતો પ્રતાપની પાછળ તે મોગયો અને મોગયોની પાછળ પ્રતાપના ખૂના લાક રાકનાને દોડના નોંધએ છીએ આ આનો પ્રયત્ન વીર અને કશુ રસથી ભરપૂર છે નિન્દનાલક રોયનું પ્રતાપ નાહો જાણે અહીં ભગવાન હોય એમ લગ્યુ અમે આગળ ચાલ્યા હનદીપાટથી થણે દૂર 'ચેતકકા ચચુનસ' નામની જગ્યા છે અહીં ચેતક આખરે પડ્યો ચેતક ધડીતર તો રાણા પ્રતાપની માથે વીરત્વમાં હરિશ્ચંદ્ર કરને દેખાય છે આ અમારા ચેતકકા ચચુનસ' સૂધીના પ્રવાસ દરમ્યાન જાણે અમે અત્યારના સમયમાની ચાલતા ચલતા હે પ્રતાપના સમય સુધી ચાલના હોઈએ એમ લાગ્યુ જાણે આરેય બાજુ ઘોડોના ધમમા સભગાય છે

આજ ગાળીમા દિ દુસ્તાનના ચૌરનો પ્રદ અટકાઈ ગઈને સૂકાઈ ગયો હોય એમ અમને લાગુ

પશુ અદમે ગ, ચિતોડા, જ્યારે જોરો ત્યારે તો વળી હૃદયમા શુ તુ શુ તોફાન મથી ઉઠે છ પશુ એ વાત હવે પછી

[અપૂર્ણ]

ચિંતનનું સૌંદર્ય

નવલકથાકાર તરીકે રમણલાલે આપણને આકર્ષ્યા છે સંઘર્ષ અને સદાનુશ્રુતિની અમુક મીઠાઓમાં વહેંચાઈને તૈયાર થયેલી એમની નાલુક રીતીએ ધણી વાચકોને પરવડી શકી હોઈ છે. વસ્તુમાં લૈવિષ્ણુ હોય કે ન હોય પણ રમણલાલે માટેની એમની કાળજી અથવા આત્મિક માન ઉત્પન્ન કરાવે એવાં હોય છે. પાત્રોપદ્રાવણની વચ્ચે વધુ પડતાં બોધવચનો ગોઠવવાની એમની 'કડવે' જેમ લખાને મર્યાદાથી ગતવાથી કીધા છે તેમ મને-આશંકા બતાવી રીધે છે. 'છવન' અને સાહિત્યનાં સત્તા મજામાં પાનાં લાંબા પછી પણ મને તો એમ જ થય કે, કદપનાના અવસ્થા છવેલી નકામી જ જગ ઉભી કરવાનું છોડી રમણલાલ બધું ચિંતનાત્મક જ લખના હોય તો તેમાં ભવિષ્યના મૂલ્યોને વધુ લાભ થવાનો સંભવ છે. સાહિત્યને છવન સાથેના મળ'ધ અનેક વિચારો માગે છે. સાહિત્ય ધણે અંશે મંમભાવ અને કદપનાદંપનીનું સંતાન છે લખનાનું પ્રદેશીય દૃશ્ય સાચું અને ચિત્ત સુધ્ધ હોય એટલે મમભાવ જાગે છે, અને તે સમભાવ કદપનાની વેળ પર ચડીને સાહિત્ય પ્રગટાવે છે રાધિા અનુભવ બધુ દાખે છે. ત્યાં મમભાવપણું વળગવું જ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. એટલે સાહિત્ય તત્કાળ લખાય એવી પરિસ્થિતિ રહેવી નથી. જો કે સાહિત્યસંવેદનીની પર પડા ઉછળે છે. સાહિત્યમામગ્રી તો જગનભરમાં મળતી જાય છે, અને રસાનુભવમાં એ હોય એમાં નવાઈ નથી. મમભાવશીલ કદપનાનુભવ સાહિત્ય છે: સમભાવશીલ છવનાનુભવ એ આરિય છે. આરિય લાંબી વિચાર અને કાર્ય દારૂ પ્રગટે. સાહિત્ય મૂક શબ્દ દારૂ પ્રગટે. અને આરિય તથા સાહિત્ય એ ઉભયનું એકરૂપ પ્રાપ્ત્ય જની શકે એ આપણા મૂલ્યોને અને આપણી મૂલ્યોની લાખા માટે મદદ મોરચનો વિધાય દશે. આને એ દિશા તર્ક આપણા નિદાન લેખકોએ સારો અને માલો પ્રવાસ રાજ કર્યો છે એમ 'છવન' અને 'સાહિત્ય' નેમજ બીજાં એવાં જ થોડાક પ્રકાશનો જોતાં કહી શકાય.

૧ છવન અને સાહિત્ય : લે. રમણલાલ દેસાઈ, પ્ર. આર. આર. શેઠ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ-૨, પૃષ્ઠ ૩૨૮, દિવસી મુંબઈ નેકેટ, કિંગ્મન રૂપિયા અડી.

‘જીવન અને સાહિત્ય’માં એજ શિક્ષકનો ગૌરવો પ્રથમ લેખ બીજા તમામને મુકાને વધુ તેજસ્વી છે. જીવનની પ્રત્યેક અવસ્થા નિશ્ચિત માંગે છે, ઉચ્ચ વિચારો માંગે છે સાહિત્યની તમામ વિગતોને અજવાળવાનું પરમ મામતું પડ્યું એમાં જ છે એ આખા લેખનો ધ્વનિ છે. ડૉ. જી. જી. ગિરિનારે એ એમનું અત્યંત ક્ષણ અપાર રંગ બાંધે છે. ‘વર્તમાન યુગરતી સાહિત્ય’-તેના લક્ષણો માં મન સંસ્કારકુળની ટૂંકી મહીશ મૂળી છે એ સમીક્ષાને ચાર યુગોમાં વહેંચી નાખી છે. પહેલા યુગના સંસ્કારસ્વાભાવોમાં એમણે કરી દેવાલગમ અને નર્મદાશ કરને ગણ્યાં છે. બીજા યુગને સંસ્કાર યુગ કહ્યો છે એમાં ગોવંદનરામ નરસિંહરાવ મણિનંદન નમુનાઈ બળદતગણ દંકાર દરિયાનંદ ધુર અને મણિગણ બા. વગેરેને એ યુગના સમજાવે છે. ત્રીજા યુગને એમણે કવિ નાનાનાના યુગ તરીકે ઓળખાવ્યો છે. અહીં વિચારોમાં ધણાના વિચારોમાં મનને પરે તો નવાઈ નહિ એમનું માન્ય છે. યુગરતના આજના કુમારકુમારિકાના પાત્રો એમણે ગઈ કાને આનેખી નાના છે. કવિ દષ્ટા છે એ રીતે અહીં આગળ કવિનો વિજય થયો છે. પણ પછી હાન એ કયા અપ્રમુખ છે. કવિ જાણે છે કે પેતાની વિતસુઓ ને ઉઠાવે, જપાવે અને જપતે કયા જઈને આશ્રમ પાછે છે. એક રજા વચ્ચેના હૃદયનું પ્રમાણભૂત કથન તો આમ પણ છે કે કવિ નાનાનાને યુગરતના ટાંગેર કહી શકીએ છીએ, કદાં શનીમે કાંઈ ટાંગેરની જીવનકળા હૃદયી કળાએ ને વિજય ભૂમિકાને વિચારે છે આજનો. ૨ ટૂંકેની ટાંગેર અમૂલ્ય છે. વિચિત્ર કળાઓનો એ રસિયો કળાકાર છે સમીન ચિત્ર ને સાહિત્ય તો એમની કળાઓ છે જ પરંતુ કૃતિ પ્રવાસ સંસ્કૃતિવિનિમય, પુરાતત્ત્વ કૌમારજનનની-ને સૌની વિકાસપ્રગતિનો-અનંત માનવ સમુદાયની શક્તિનો એ સંદેશવાદક માનવત્વ છે. કવિ ટાંગેરનો એ મહાવિનય છે. કવિ નાનાનાના એ કક્ષાએ જઈ શકે-અવરણ જઈ શકે ને-પણ એ બધું જવા દઈએ નાનાવાલ યુગના પાય મહાત્મ્ય વક્તિઓમાં કલાપી નાનાનાના, લલિતજી અવરદાર અને મુનશી એમની ગણ્યાની છે.

તે પછીના યુગપુરુષ માધીજ છે આખા સંદેશ પર એમની મર્દાપી અસર થઈ છે એમના લાગે સાહિત્યનું પ્રકરણ જ નવેસર તૈયાર થયેલું દેખાય છે. ‘આદિત્યેશ’માં કનમના મળ્યું. માટે રમણનાન એક અજાણની બીના પ્રપંચ કરે છે અગાઉ એ વિશે કશું કશું અજાણ લખાયું છે પણ આજની ને કસાર્થક લખાવેના આ પછેનો જ લેખ છે એમ માત્ર માનવું છે એ સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે ૥ અર્થવળુ છે. ‘આપણે કવિઓ લેખકો વિવેચકો મૂળ તો માનવાની પરમર્થ દૃષ્ટિના શોધક છીએ જ્યારે કાલેરી કે કડાશ વિનની નિદ્રા કે પનાના આપણે મૌ સમાધક છીએ પ્રાણના કલ્યાણકારી તરવોના પ્રથમક છીએ આપણે આપણે તો ધનુષ્યે કરનરા કગનના આપણે છીએ ને આ બધું શોધાઈ ગયાઈ ગયા પછી ગિરિનારે કે અગિરનારે પ્રભાવમૂલની વચ્ચે એ અપાર્થિવ વળુની વહેંચણી કરનારા જગ્યા આપણે છીએ પણ આ તો મધુ કેવળ અકસ્માતરૂપે મનનું હોય છે ચિત્તની કાંઈ ધન્ય ક્ષણેએ આપણી અમરણ જાતિ માયરી રાખી દેય છે. પછી તો આપણે સામાય મનુષ્ય જ બની જઈએ છીએ બીજાની જેમ-નનેક વૈભવો ઉભા કરના આપણે પણ આપણે છે. પ નિદ્રાને પ્રિય વિન બનાવી મૂકામાં પણ પવરણ છીએ આપણે સંસ્કાર વાણીએ હોનાની નોકરી માડીને આવાસન સુધીના માનસિક પ્રવાસ કરી લીધે હોય છે આપણે માનવતાની વધુમાં વધુ રચા કરવાને કેળવનારા આપણે, અમનવતાની ગાળગાળોમાં જ રચાવનાર રહીએ છીએ આ વિન પરને અત્યંત રીતે પણ રમણલાઈએ સરુ અગળળુ અપણુ છે અનુદાર દૃષ્ટિ કેઈ પણ હોવ માટે આત્મદયાજ છે.

તે પછી સામાન્ય કેળવના ડના અગ્રાસતી દૃષ્ટિએ ઉદ્યોગી એના ચારપાય લેમે વગવ્યા પછી કવિ નમની સવમર્મી આજો સામે રિયર થાય છે એ આવે છે એકોને ને ઉત્સાહવર્થો યુધ્ધે યજની મામુની સામમો લઈને એ પ્રાણ પ્રાણમાં કૂત્રાનો આ રો આવે છે રમણનાને એને નાગરતનો અતિનિધિ કહ્યો છે. ‘પીર નર્મદ’ના કર્તાની કાળી ને ગભીર દીની કષ્ટક

નર્મદની પ્રશસ્તિમા જ ગેકાઇ ગઇ છે બીજા પક્ષ અનેક નિર્ગનરાગી વ્યક્તિપૂલ ઢોળી છે એ મગલ્લિયાની ગાય ઉપર જેને જેમ કાચુ તેમ માયા કયું છે આ જાનની ગમિલના કરતા 'ધૂમકેતુ' નું વિચારગર્ષન વધારે લાગ્યું છે એમનો નર્મદ આપણને પ્રેરણા આપી શકે એવો તેજસ્વી મનુષ્ય છે ગમલ્લાલ અને વિશ્વનાથનો નર્મદ સુરાર પીઠ નર્મદ નથી લાગતો. એ તો કાણે કાણે મહાપુરુષ ધવાની હૈન-હિમ જેની કલ્પનામાં જીવતો ઢોળધાતુ નર્મદ લગે છે. ધૂમકેતુનો નર્મદ એ તો સુધાગનુ વારાઝોડુ કે વિકાસની પહેલગને સારી નાખવાની ખેવના નથી એને; એ જગ્યાએ કયો સાદ કરવાની યોજવાની મનોમતિ જ અહીં પ્રાધાન્ય ભોગવે છે મને એ વારે પ્રેરક લાગે છે. આના સમર્થનમાં એમની એક લીટી : "એ આજન્મ સેતકે હતો એનામાથી ગમે તેમાં પ્રયોજન મમરે પણ સૈનિયો આનંદ ગયો નથી"

'કથાપી અને તેની ગજવો' મા એક માગ અમ્મા રીતે જાને એ રીતે નિરુપણ કયું તેમજ 'શોપીજન-વન' નો રસિયો કવિ દવારામ પણ આડી રેખાઓમાં વહવાઈને વીક શોભે છે જે વસ્તુ વધારેમાં વધારે લાગણ્ય માગી હોય તેને રજસચ્ચદીન મિનાકારીમાં ઘસવની એ કેટલું 'દુર્લભ' છે તે આ દ્રષ્ટી નોંધો ઉપરથી દેખાઈ આવે છે. છેતા બે વેળોમાં પહેલો નવનગમ વિષે કેટલુંક નવું અજવાળું આપે કે નિરં વિવેચક, તારકકાર-કવિ ઉગત નવનગમ એક અજોડ શિલ્પશાસ્ત્રી દત્તા એટલું અહિં પહેલપહેલું જાણવા મળે કે. છેદના લેખમાં ગાંધીજીને આદિત્યકર ગણી શકાય કે નહિ એની જે ચર્ચા બાગમાં આદિત્ય-સમેનના ઉપડી હતી તેનો જડખેનાખ ચુદો છે.

છ.

સુહિલ્લી' તેમાં ગુજરાતી સાહિત્યમંચનની માસિક પ્રચારપત્રિકા લગાડમ, બહાગામ ટપાલખર્ચ મહીન રૂપિયો એક રચાનિક બાર આના. પ્રકાશક, કાશિનારી સમિતિ, યાદુખખાન શેડ, રણછોડક વાર્ડંગ કચેરી

આવતા રિમેમગતી છે-ની તારીખે મા કચેરીમાં લગનારા તેમાં ગુજરાતી સાહિત્યમંચનના સર્વાંગી પ્રચારકે 'સુહિલ્લી'નું 'માસિક પ્રકાશન શરૂ થયું છે બાગ આરંભિવેગનો ગુજરાતમાં લખાં પડી, સમેનન પડેનીસર ઘગલ્લાર પગ મૂકે છે એ મુદ્દે ગુજરાતના, ખાસ કરી મિથુના બહોભાગ છે, સમેનન આટલે દૂર પોતાને આમણે આવે છે તમ્હીને કચેરીની ગુજરાતી પ્રગભે આટલું ઉત્સાહ બતાવવા માણે છે અને એને સફળ બતાવવા માટે સમર્થ તૈયારીઓ થઈ ચૂકી છે. 'સુહિલ્લી'નું પ્રનશન એ શ્રદ્ધાને મજબૂત બતાવે છે લગભગ સરાસો વર્ષ થરા મિથુના આપી રિયર થયેલી ગુજરાતી પ્રગભે, આધ્યાત્મિક, સામાજિક, આર્થિક કેટલી પ્રગતિ સાધી તેનું મમમાવગેરેન 'સુહિલ્લી' દ્વારા ગુજરાતને પહેચાડવનો આશય દેખાય છે એના પ્રકરણો, સવ રચના લગાડમમાં-લગભગ પડતર કીમતે-મમેનની પ્રતિનિધિ બનીને ગુજરાતને કે જે જે જગ પહેચગતી આ પત્રિકાની ઉમેદ છ પ્રત્યેક સમેયોમાં દર વખતે કાઇ ને માન વિશિષ્ટતા રહી હોય કે આ વખતના મમેનના 'સુહિલ્લી' એ એનું વિશિષ્ટ અગ ગણારો પત્રિકાના પહેલા અંકમાં શ્રી દેવગજી પરમાર, કમનદામ મણેક, ઇન્દુલાલ ગારી વગેરેની એકએક ઉત્તમ કૃતિ આપી છે તેમના નિવેદન માંથી એક કડિમ અડી ઉતારીએ છીએ

'મમેનના સર્વાંગી પ્રચરને માટે જ 'સુહિલ્લી'નું માસિક પ્રકાશન શરૂ કરવામાં આવ્યું છે જુન છથી રિમેમગ સુરીમાં એના ૭ અંકો પ્રગટ થશે. એમાં આધુનિક ગુજરાતી સાહિત્યની સર્વોત્તમ રચનાઓ ઉપરાંત, મિથુની પ્રાયોન અને આચોચીન સરકનિયા, લાખા સાહિત્યના, પ્રેરણાદાયી વિશ્રુતિઓના પ્રમાણમૂલ અને પ્રગથ પરિચયો અપારો બીજું તો ઘણું બે આગળે એ પત્રિકા જ મમેનના આકર્ષણનું મર્ચામદ બની રહેશે'

અમે છત્રીએ છીએ કે ગુજરાત અને મુદ્દે ગુજરાતના ગુજરાતીઓ 'સુહિલ્લી'ને અભારશે જ.

ક.

નવનય થાનવિ તા હુ કાળાગ નરહરિદારમામ
પરીખ નવજીવન પ્રકાશન મન્નિ અમદાવાદ, ૧૮૦૭
૫ ૧૮૫૨૮ કિ ૧ ૨-૦-૦

સ્વ નવનરામ નામીરામ પડ્યાના વિધવિધ નખાણોનો
સમગ્ર સમગ્ર નવનમ્રય વનિન ચાર લાગોભા થયો છે
પગુ એ લખાણો મિત્ર કોટિના તેમ જ મિત્ર વિધોનાં
છે તેથી એમાંથી ચૂટણી કરીને શાગમદાશાગને ઉપયોગી
બને એવો એક અગ્રદ બનવનો પ્રયત્ન પ્રથમ છે
પ્રનાસ મુલ્ય છે

નવનરામલાઇના લખાણની વાનગીને સચરી રાખીને
વિવર્થિતો પસે મૂકવાની ખાસ જરૂર છે તે તેઓ
આપણા સુન્દર મન્નનેપક હતા વિવેચક હતા પછે
મ જોયી નહીં પણ ચારમાલુથી અસ્થિર અને ઉકળતા
એ જમાનામાં પણ એમના વિચારો હૈન અને હિતાવહ
હતા તેથી આ બધા લખાણો વાચના નવનરામના
મનની નિર્મળતા અને રિચનતા રપટ રીને સમજાવે છે
આ બંને ગુણોની જરૂર દરેક જમાનામાં જ છે આને
પણ આ શુભો તો આપણા સાહિત્યકારોમાં વિરન જ છે

આ સમગ્રમાં એમના શિક્ષણવિષયક લખાણોનો
સમાવેશ નથી કરવામાં આવ્યો વિવેચન તેમજ આ
વિષયક લેખોમાં એમના ઘણાખરા વ્રાતનિધિર મગુણ
તેવા લખાણો આવી ગયા છે પુસ્તકની ચારુતામાં
નવનરામનું જીવનચરિત્ર સપાકે વખતે છે તે વીક છે,
પણ ગોવધનરામનું નમેડુ જીવનચરિત્ર સરદક મોતે
કહે છે તેમ પણ વ્યાપક છે અને એની લેખનશૈલીથી
વિશિષ્ટ છે નવનરામનાં યક્તિત્વની મનોદા જાણ
ગે વધનરામના લખણથી ઉપજે એવી અડીના લખાણથી
ઉપજતી નથી પણ સરળતા આજુબા માટે કલાત્મક સપા
દે છે આ લખતુ હશે

આ સમગ્ર મત્રયા અખિત દીવ છે પ્રથમના ના
ત નીચે આવી બીજી મત્રયવિધિઓની જરૂર જણાવી
છે તેની સાથે જુએ સર્વિયા સમત મળે

શાસ્ત્રિક માનસિક તદુરસ્તી તથા આદ્યક
રિમક રીતે સારનર નવુ તિથક મણેશ

અન્તરિયા, માગરોડ, મ ૧૮ ૦ ૫ ૨૨+૧૭+૪૪
૪૬ મિ ૧-૪

મગ અગ્રેજી ઉપરથી બાહ્ય-અગ્નિ આ પુસ્તક
ઉપયોગી છે એનો વિષય એના નામની જ રપ૭ થાય
છે એમાં એ વિષયને લગતી પુસ્તક મર્યા અને વ્યવસ્થા
રિક સૂચનાઓ છે દરેક પુસ્તક ઉપર અને નીચે મુજબ
ઠહની અંકેક કડી જાણેતી છે એમ એક આપુ કંઠા
આમાં ઠાપુ છે માત્ર વિષય આપ્યો નિક છે, પણ
કાન્ય પ્રમાણ છે અને એમાં કવિત્વ પણ છે મત્રય
પુસ્તક વાચવા વિચારના એવું છે

રાસરસાય રાગીદામ માકે

ગુજરાતી સાહિત્ય એનું મન અને વિવેચન
લે ન શ્રી રામચંદ્ર દામોદર ડાકો ૧૯૮ મખા
૩૦૮ કિમત ૧ બે

ગુજરાતના વિવેચન સાહિત્યમાં પ્રગતિમાન વર્ષે
થતો બધ છે, હેતુ આરેક વસ્તુમાં વિવેચનના મર
લખને એક પછી એક વિવેચક બનાર આવના બધ છે
વિવેચનના છૂટક છૂટક લેખો ઉપરથી કોઈ વિવેચની
રમિતનું માર ન નીમી શકે એ રિસાને થી રમનક
શુકને છેલ્લા બરેક વરમ થયા વિવેચનાનું મધ દષ
ધેન છે હતા એક સમય વિવેચક તરીકે એમની
મજબૂતા અત્યાર સુધી ભાગ્યેજ થઈ હોય આ પુસ્તક
પ્રકાશન થતુ વહેતુ થતુ નોતું હતુ પગુ મેકે મે,
પણ આ પ્રકાશન આપણા સાર્વત્રિક વિવેચન સાહિત્યમાં
મહત્વનો ઉમેરો કરે છે

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં મહત્વેયતા ૧૪ લેખોમાં મર
લેખો આપણા ૧૮૨૫થી ૧૮૩૩ એમ બારેક વર્ષમાં
સાહિત્યની મમને ચનાથી વેલી છે છે ત્ર્યુ લેખો મુનશીય
સાહિત્યની વિવેચના કરે છે બાકીનામાં નવનરામ નર
મિકા અને મવિતા આલિનું વિવેચન કરે છે એમ સહિ
તના મુખ્ય મુખ્ય અંગેનું વિવેચન આ પુસ્તકમાં આવી
બનાર છે એમના વિવેચનમાં પૃથક્કરણ વધુ હોય છે લેખકન
મ્યદમાંથી આવતું મહાર શોધી સુમેનું રેખ વિરલ
કવની કલા સહુ પો માધ્યક થઈ ૨૫ એવું જાણે

નથી, એટલે આ વિવેચનો ધાની વખત સાર ભાગ આપતા હોય તેવા બની જાય છે

એનું કારણ એ પણ હોય શકે કે એમણે કુલ્લા લગભગ ઘણાખરા વિવેચનો સમગ્ર રીતે થયેલાં હોય, વિવેચનના દરેક અંગને ન્યાય ન આપી શક્યો હોય, ત્યાં ત્યાં એક જ વસ્તુ પર એમણે પોતાનું સમગ્ર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. ત્યાં ત્યાં એ અગત્ય રીતે ખીલી નીકળના છે ન્હાનાણાસળી લગ્ન ભાવના, મુનશીના ગાજકીય વિચારો, ધનસુખસાસનો હાસ્યરસ વગેરે એના દ્રષ્ટાંતો છે.

માહિત્યના પ્રાથમિક નાંચનારાઓ મારે આ પુસ્તક ખૂબ ઉપયોગી થઇ પડ્યો.

આ પુસ્તકની આપણને લગભગ સાત વરસનું આપણા માહિત્યનું મરજીનું મળે છે એ દ્રષ્ટિએ પણ આ પુસ્તકની ઉપયોગીતા વધી જાય છે. શ્રી મુનશીએ દુમાના નવલ સાહિત્ય ઉપરથી કરેલી ગૂંજગતના દ્રષ્ટાંતની વિકૃતિ અહીં ધણી અસરકારક રીતે બતાવી છે. શ્રી ધૂમ-કેસુ અને દ્વિરેક્ષી કૃતિઓની તુલનાત્મક વિવેચના અહીં સુસ્પષ્ટ રીતે આપી છે. આમ અનેક રીતે આ પુસ્તક આપણા વિવેચન માહિત્યમાં મહત્વનો ઉમેરો કરે છે. ઇચ્છીએ છીએ કે શ્રી. શુકલ પોતાના અભ્યાસના આવા અનેક ક્ષેત્રો ગૂંજગતને આપે.

હસારી અને બીજી વાર્તાઓ લે. શ્રી રમેશકે જ પ્ર શ્રી મોમયંદ શાહ, તંત્રી ખેડાવર્તમાન, ખેડા કિં ૧-૦-૦ 'ખેડાવર્તમાન'નું ૧૯૩૭ની સાલનું આ ભેટ પુસ્તક છે ૩૦૦ પાનાના આ પુસ્તકમાં આદ વાર્તાઓ સમ્રાટએલી છે. આપણા બુના વાર્તા સાહિત્યની યાદ

આપની આ વાર્તાઓ સાધારણ વાચનાને ગમશે એટલું સત્ત એમાં ભારોભાર ભર્યું છે એકાદ વાર્તા સિવાય બધી વાર્તાઓ આજના પ્રગતિમાન જમના પહેલાની છે. લેખકે હજુ વર્તમાન સાહિત્યના વપસુને બહુ જ ઓછો બંદ નહિ જેવો જ રૂપમાં કર્યો છે. એમનામાં સંકિત ખૂબ જ છે એટલે પોતે ધ્યાનપૂર્વક વર્તમાન સાહિત્યના વસણ પાડખીને કવચ ચલાવશે તો એક અરજા નવસિદ્ધકાર બનશે.

મૂ.

વિરહ જાગે છે ત્યારે: લે. શુભવત્સવ આચાર્ય પ્ર યુગધર્મ મંડળ, સપ્તાંગમ રેડ, અમદાવાદ. પાના ૨૫૮ કિં ૩૫ દોડ.

વનગજના સમયના ઐતિહાસિક આધારો લખને લખેલી આ નવલકથા છે. ઇતિહાસની વાન બાબુએ સખી નવલકથાની દ્રષ્ટિએ જ જોયે તો નવલકથા રમરે વચાય એવી છે 'વિરાટ જાગે છે ત્યારે' નામ સ્વચ્છ છે અને નથી. નવલકથામાં જનનાને- વિરાટને જગાડવાનો પ્રયત્ન છે પણ એ એટલો જાણ શકી છે કે ઉકાવ નથી પામી શકેનો. શ્રી. આચાર્યની કલમનો મામાન્ય એવો વેગ, શબ્દભાર વગેરે આમાં છે પરંતુ ઉપમાઓ અને સરખામણીઓ અકળાવે એવી ને એટલી બધી છે. શબ્દભાર ઓછો કરવામાં આવે અને વિકાસક્રમ યોગ્ય રીતે સપ્રમાણ મૂકાય તો આખી વસ્તુ દીપી ઉઠે.

મો.

જ્યોતિર્ધર [પાલિક]

તમે જોયું છે ? આપાર અચાલિ એણે એનું રચન નખી કરી વીધું છે નખનાને એક અંક મળાવી લુખ્યો તેના પૈમા પડના નથી

સમાજના મગચના પ્રશ્નોની તેમા સમજાવી અને તનરપર્શી ચર્ચા કે વામા આવે છે સ્ત્રીઓના વ્યક્તિત્વના દરેકે ઉપર તેમા પ્રકાશ પાડવામા આવે છે તેમા ટેળવણી વિષયક નિરાંતી અને સફળ માર્ગ દર્શાવવામા આવે છે તેમા જનકીયોગી કૃત કોપડાઓનું નિર્દાન કરવામા આવે છે

તેમા નથી આડખન્યુકત અનંમરી સૈની, સતસત્તાની ભવેવી ખનરો કે હેડાનો અતિશયોક્તિવાળા અને ચિતને બાકુમ કરે તેવા મધ્યામ અપત નિર્દા કે આકોષા, ધાર્મિક કે કોમી અંજન, અધુન તથા અર્ધસત્ત્વમા ઉત્તરો

તેમા તો જનની રહે કે અમર જનકવાણની મમાજની દષ્ટિરામી તેજરી ભાવનાઓની અનુભવ જ્યોતિ

દુકમા જ્યોતિર્ધર' પત્રે સમાજસુધરાના પથે અડમ કૂચ કરતા મુરક સુવતીઓ સમક્ષ Search light ફેકવાનું બીકુ અડપુ છે અત્યાર સુધીમા પ્રગટ થોના અ કોમાથી કેલ પચુ અંક લુખ્યો તમને તેની ખાતી થશે

એક વર્ષમા જીવીશ અંકે એને ફૂલકેર સાધજના ચોખીઆના ક ના ૨૦૮ પાનાનું સંગીન લાચન વાર્તિક સવાજમ ટપાપ ખર્ચ સાથે ફૂલ ગા એ આળે જ પ્રાદક થાઓ

મેનેજર 'જ્યોતિર્ધર' કાર્યાલય પ્રાર્થના સમાજ, વલ્લભલાકરોડ, અમદાવાદ

‘હિર્મિ’ અં જ સિ મ થ માળા અને ન વ ર થ ના ’ ના
પ્રાદકોને થે ભેમ મમ આર આનામા મગી શકશે

લ જન - એ ક સ મ ર ચા

લેખક સોપાન

પાક પુક સવામનો પાના મૂન સવા રૂપિયે

‘હિર્મિ’ ના વાચકોને કદાચ ખમર નહિ હોય કે આ ઉત્તમ પુસ્તકને મરાઠી અનુવાદ થઈ રહ્યો છે અને હવે હિંદી અનુવાદની માગણી આવી છે સુખધથી પ. નરેન્દ્રેય સાહિત્યાલેખક લખે છે -

“આપકો ‘લગ્ન-પક્ક સમસ્યા નામક પુસ્તક મેંને પદો. પુસ્તક મુશે ઘટત પસન્દ આદ. મેરી ઉત્કલ્પ અભિલાષા દે કિ મેં આપકો હસ વિચારધારા કા હિન્દી મેં અનુવાદ કરું. કયા આપ હજાજત દેયે ?

કેવલ મુજરાત કે સુવર્ન-સુવર્તિયો કો દી નદી; અપિતુ મારતમર કે સુવર્ન-સુવર્તિયો કો હસ વિચારધારા વી આવરવકતા દે.

પદિ આપકો વિચારધારા કો મેં હિન્દી ભાવ માપિયોં તથ પદુચા સકા તો મેં અપને કો ફતહલ્પ સમજુ ગા.

આ સુદર પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ ખદામ થાય તે પહેલા અમારી પ્રવૃત્તિના પ્રાદકોએ અર્ધી કિમત નેચો આ લાલ ઉડાવી લેવો જોઈએ

નૂતન સાહિત્ય લંકાર રમકડો મારકેટ અમદાવાદ

કલાદર્શન

ગુજરાતની ચિત્રકલાનો પ્રતિનિધિ સંગ્રહ

રવિશંકર ગરગી, ગવિશંકર પંડિત, કનુ દેગાધ, રમિકવાવ પરીખ,
મોઆમ્મદ શાહ, કૃષ્ણલાલ ભટ્ટ, ચન્દ્રવર્મા ભટ્ટ, એ માને ગુજરાતી
કલાકારોના, ૧૦"×૧૧"ના માપના વિવિધરંગી માઉન્ટ ઉપર ચોડેલાં
૬૨ ચુનંદા, પૂર્ણરંગી ચિત્રોનો અલિનવ મંગ્રહ કાચું ૧-૪-૦;
પાકું ૧-૮-૦ રજિ.-પોસ્ટેજ ૦-૬-૦

ચિત્રશતક

સવા રૂપિયામાં સો ચિત્રોનો સંગ્રહ

કોણે કયું કે કયાનો ઉપયોગ શીખતો જ કરી શકે? શુદ્ધ
હિન્દી પદ્ધતિની, વિવિધતાવાળી અને મંદારી કયાનો
સુમધુરપ્રગટ, મધ્યમ સ્થિતિનો અને તે શુદ્ધરૂઢ કે કરકમર-
વાળો કોઈ પણ વિદ્યાર્થી ખરીદી શકે એટલી કિંમતે મળે છે.
શુદ્ધ ઉધવ • મળખૂત બાધણી • કિં. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ ૦૦-૩-

જોને વિષે હવે વિશેષ જાહેરખબર કરવાપણું રહ્યું નથી એવું
ધરધરનું જાણીતું અને જનજનનું માનીતું આવતી પ્રજાનું માસિક
એની વિશુદ્ધ ગૌરવાન્વિત કલા, એના મંદાર મંપત્ત જ્ઞાનપ્રચૂર
લેખો, એની એકધારી હિન્દી કાવ્યસામગ્રી, એની મનોહારી
વિવિધતાભરી માસેમાસની નવીનતા, બધું અનોખું છે-અજોડ છે
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬-૦-૦ . . . : . . પરદેશ ૧૨ રૂ.

નમુનાના અંકના પૈસા પડતા નથી.

એનો કોઈ પણ અંક જુઓ અને તમે આહુક થવા લલચાશે

ગુજરાત

આવનંત્રી: શ્રી કનૈયાલાલ બાપ્તેલાલ મુનશી

સાહિત્ય મંત્રાલય મુખ્યપત્ર

પાઠજની પ્રજ્ઞતા, ગુજરાતને નાથ
અને રાજપિરામ એ નવલકથા
પૂર્વ સમયની શ્રી. મુનશીની
ગુજરાતની અદ્વિતીયતા બાલ
કથાવતી વેગવતી નવલકથા

ક
ર
ક
અં
ક
માં

જય સોમનાથ

(દરમાસ એક હફ્તો છપાય છે)

શ્રી ધનસુખલાલ મહેતા, 'સૂરીગુ', વિનોદિની નીલાકંઠ, મનદુ:ખાર વીણ વગેરેની
મયોદ નવલકથાઓ એકાંતે અને દીર્ઘ ચાતુ નાટકો
ચન્દ્રવદન મહેતા, બેટાર્ક, ઉમાસંકર, મનસુખલાલ, સુન્દરમ, પૂજનાથ,
બાદશાખજ, રમણિક અણસરાજા વગેરે કવિઓના કાવ્યો
સાહિત્ય પરિષદની વિવેચનપૂર્ણ બ્લાખ્યાનો

વાર્ષિક લવાજમ } હિદમાં-પુસ્તકાલયો અને સંસદના સભ્યો માટે રૂ. ૬
અન્ય માલિકો માટે રૂ. ૫ પરદેશમાં રૂ. ૧૨ સીલીંગ

આપને ગુજરાતીઓમાં જાહેરાત કરવી છે ?

આપનો સંદેશો પહોંચાડવાનું 'ગુજરાતને' સંપાદક

ગાંડી વ ની કુમાર માળા

માધ્યમિક શાળાઓમાં ઈતર વાચન તથા
ધનામ વગેરે માટે ખાસ ઉપયોગી
કુમારિને જોમ આપે ને ચરવીર બનાવે
તેવા હેતુથી ખાસ રચાયેલું વીર સાહિત્ય

૧. ગોરીલાના પ્રેમ: આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં એક નવું જ પાત્ર ખોલે છે. દોડતી દુનિયામાં થતા સમસ્યા સાહચર્યની કહાણીઓ આમાં આપી છે (૧) ગોરીલાનો પ્રેમ (૨) જીવતા સમાધી (૩) ચાંચીયા (૪) રામપૂરી વાઘ (૫) શેમોય શિકાર (૬) અજબ હિંમત! આવી તદ્દન સાચી બનેલી ને છતાં રૂવેરૂવા ખડાં કરનારી અદ્ભુતતાથી ભરેલી આ વાતો અપૂર્વ તાઝગીથી ભરેલી છે અને તે વાંચતાં હૃદય યનગની ઉઠે છે. શેમશેમ પ્રાણ પ્રગટે છે, કિંમત માત્ર આઠ આના.

૨. પૂછડિયા પ્રદેશમાં: ચાર ગુજરાતી જુવાનકાને મન થઈ જાય કે શિર માટે કંઈ શોધખોળ કરવા નીકળી પડ્યું... અને એ ચાર મરણિયાની નીકળેલી ટોળી કંઈ કંઈ વિખેા અને સંકટો વટાવીને એક નવીજ ભૂતની પ્રજાના અજબ પ્રદેશમાં જઈ પહોંચે છે અને ત્યાં અદ્ભુત અનુભવો મેળવે છે એ રસભર કથા એટલી તો તનમનાટભરી છે, કે તમારું રૂવેરૂવું ખડું થઈ જાય અને નસોનસમાં શૂરાતન જાગે. કિં. ૦-૮-૦

૩. શિકારિકા: લે. શ્રી જીવરામ જોશી. ગુજરાતી જુવાને ભૂતે અને કોઈની સાથે કરેલા શિકારોની સાચી કહાણીઓ. તેની પોતાની કલમમાંથી ઉતારેલી આ ખ્યાનો વાંચીને દરેક ગુજરાતી શ્રી પુરૂષનાં રૂંવાં ખડા થશે અને છાતી ગજ ગજ ફૂલશે. સાથે ફોટો પણ આપેલો છે. સાપનો શિકાર, રાંછનો શિકાર, શિયાળનો શિકાર, સૂવરનો શિકાર, મરઘીનો શિકાર. બધી બાનસાટેની રમતો. કિં. ૦-૪-૦, ૦-૫-૬ની ટિકીટો જરૂર મંગાવી લ્યો.

૪-૫. ગેબી સૃષ્ટિ: બે ખંડમાં સર આર્થર કોનન ડોઇલની લખેલી વિજ્ઞાન અને સાહસના સમન્વયવાળી રસીલી વાર્તા દરેકના ૧૦ આના બે ભાગ સાથેજ મળશે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત.

પત્ની-પુત્રી-ભાગિની

અમને

લક્ષ-વર્ષગાંઠ કે બીજે શુભ પ્રસંગે
શું લેટ આપશો ?

સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો

જે આખા ગુજરાતમાં વળણાયાં છે.

જેને સરકારે પણ મંજૂર કર્યાં છે.

જે સચ્ચ અને રસિક છે,

જે ઉપયોગી અને જ્ઞાનદાયક છે.

તે-

કુલ ૬૦ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે જે રૂ. ૨૫)માં
આપવામાં આવે છે.

થોડાંક નામો

શુદ્ધતા અને સુદૃઢતા	૦-૮-૦
કમનનિગ મચિતા(વંશ્યા)	૦-૪-૦
કાયદાના સ્ત્રીઓનું સ્થાન	૦-૩-૦
અધર્મિની	૦-૪-૦
ભરત ગુંધણ	૦-૧૦-૦
પારમી વાનીઓ	૦-૬-૦
ધરણીનો ગ્રોપ	૦-૧-૦
જીવન પલટો	૦-૪-૦
દરવતું ગામ	૦-૩-૦

વી- રાજા	૧-૦-૦
દેવી ચાંદ્રશાળી	૧-૮-૦
રજ્યા ભેગમ	૦-૩-૦
મોદગી અને માવજત	૦-૪-૦
પ્રતિ ધન છે	૦-૧-૦
વાનતું વાનર	૦-૧-૦
પારમી લગ્નગીતો	૦-૬-૦
સુખી ઘર	૦-૩-૦
વહેમી પતિ	૦-૩-૦

લખો:-

સ્ત્રીશક્તિ • કળાપીઠ • સુરત

અં જ લિ ગ્રંથ માળા તું નહું પ્રકાશન

લેખક:
સોપાન

અંતરંગી કવિતા

અં જ લિ ગ્રંથ માળા : રમકડાં મા રકેર : અમદાવાદ .

આ પુસ્તકમાં સૈનિકજીવનની પાંચ કથાઓ સંગ્રહાયેલી છે. પુસ્તક વાંચતા વાંચતા ,
' આ આપણીજ વાત છે ' એમ લાગ્યા વિના નહિ રહે
૨૨૦ પાના : દ્વિરંગી આકર્ષક બેકેટ : કિં. શ. સવા.

‘કેન્ડિલિન્ટ-શાનમાં’ મહાન લાને નોકરી”

આ માટે વધુ જાણવા

મા. અશરફખાનની

એમ. એમ. હરિ રેકર્ડ પર

સુલાકાન હોય.

નોકરી માટે આપનો દિવિ કેવા વધવા માટે
કે તેનું કામ તમારી મમતા ખર્ચ કરશે

‘ન્યૂનિયન પૂર્વન સુખી આદરીયે’

કદ નવલ ધવલ તેને ફરીયે”

મર્યાદા

વાસંતી બહેન

ડી. એ. પાર્ટ ૬ રેકર્ડ પર નવુ કરે છે

મા. અવિનાશ

અને

કોન્ટા કુમર

રુપચંદ્ર

‘હવે દર્શનની આગળ’

તુમ જીન કેમ નહાવ

ડી. એ. પાર્ટ ૬ રેકર્ડ

તમેને મરી જાવશે

‘બી વાળ્યા છે, ય બાવળ તારા’

આંખો ફરોશી ફરોશી

આ મનાન મન્ય મમતારા મરે

મેર કેશવ ભગત

ડી. એ. પાર્ટ ૬ રેકર્ડ વાંચને

આની પરીચ્યા છે માટે મનરે મરે

મરે કેરશે વિનાશકારક છે તે જાણવા માટે

પુરુષોત્તમ પાર્ટીએ

ડી. એ. પાર્ટ ૬ રેકર્ડ પર

નવુ કરે

‘મરજીની જાત બાવા’

અને

‘મરજીની જાત બાવા’

મરજી.

‘મરજીની જાત બાવા’

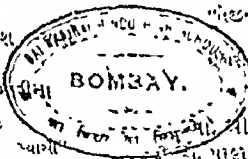
‘મરજીની જાત બાવા’

‘મરજીની જાત બાવા’

‘મરજીની જાત બાવા’

‘મરજીની જાત બાવા’

‘મરજીની જાત બાવા’

શુભચિન્તા નેતા ડી. ડી. મુરુન

કાર્યાવારના નેતા ડી. ડી. મુરુન

બી. આન્ડ. નેશનલ મ્યુઝીકલ હાઉસ,

મેસર્સ માલવીયા ગાયર્સ

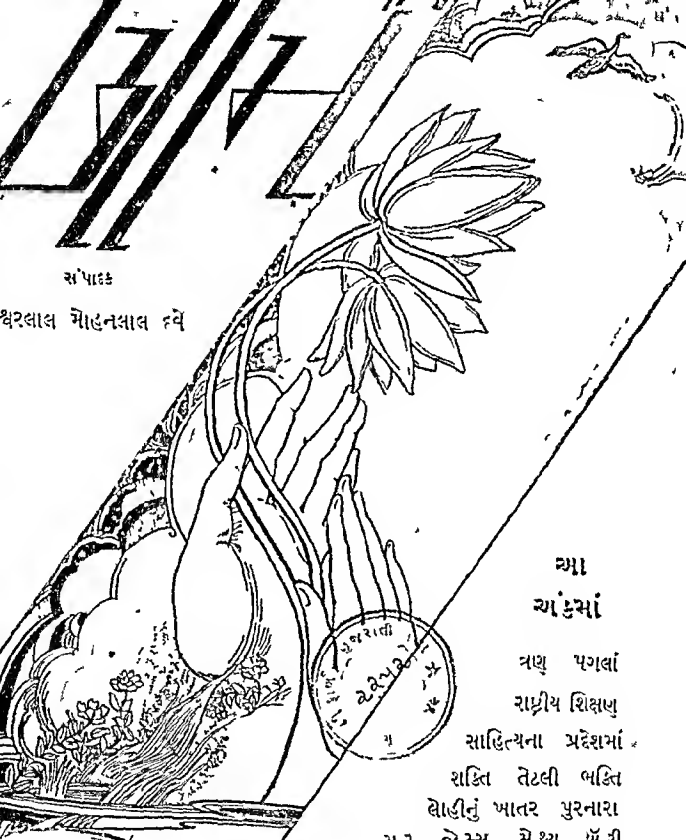
આર. મંતા. અમરાવાદ

રાજકોટ (કાલિ. સડ)

નવિય કેરકાન માટે અમાન આયોજાઈત કીલર્નને પુરો નિયત કર્યો -

ધી નેશનલ પ્રોમોશન રેકર્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ કંપની લીમીટેડ

૩૩૦, પ્રોમોશન રોડ, મુંબઈ, ૧

સંપાદક

શ્વરલાલ મોહનલાલ દવે

આ
ચાંદમાં

ત્રણ પગલાં

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ

સાહિત્યના પ્રદેશમાં

શક્તિ તેટલી બક્તિ

લોહીનું ખાતર પુરનારા

સર જેમ્સ મેથ્યુ ખેરી

સમાજવાદ કે સમાજ ધર્મ

જીવનમાં મૌનનું મ્યાન

મુદ્રક - ધનશંકર દેવ શુક્લ
પ્રભાત પ્રેસ - ડેન્મો હોલ - કરાચી

ગ. મિ.

પ્રકાશક - સુરેશ રા. બાબરીઆ
લાંબિ કાર્યાલય - ડેન્મો હોલ - કરાચી

વર્ષ છઠું	અનુક્રમણિકા	સળંગ અંક
અંક આંકો		૬૮
શકિત તેટલી ભકિત	વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ	૪૮૧
દેરફાર	સુદરમ	૪૮૩
મોન	પ્રભુદાસ કાલિદાસ બ્યાન	૪૮૩
હાન્ય-મંગમ	" "	૪૮૩
મૂર્છના	જયદેવ દવે	૪૮૪
ડોના નૃસિંહ બાપે ?	સુરેશ ગાંધી	૪૮૪
સમાજવાદ કે સમાજધર્મ ?	કિશોરલાલ ધ મશરવાળા	૪૮૫
ભિર્વશીનું અવસાન	જાલક	૪૮૮
ત્રણ પનલા	શ્રીધાન	૪૮૯
ભક્ત હૃદય	જનૂના કુતુમાર	૪૯૫
દેહોઆદ્ય	દેવણ ગ. મોહા	૪૯૬
જીવનમાં સૌંદર્યનું સ્થાન	દત્તાત્રેય બાવકરુ કાલેલકર ,	૪૯૭
ગાંધીય શિક્ષણ	રામનાથયજુ ના પાંડક	૪૯૮
આત્મગાંધીય આદેશનો	ભાસ્કરરાવ વિદ્યોત	૫૦૩
મન ભક્ત મેથુ જરી	વા.	૫૧૨
મગ્નતાને પ્રતિ	જેઠાલાલ ત્રિપેની	૫૧૫
જંતુવાદ-એક અર્વાચીન પાપ ૩	રમણલાલ એન્જિનીયર	૫૧૬
જવાવામુખીને	પાનાસર્ક	૫૨૦
લોહીનું ખાતર પૂનારા	જાપાન	૫૨૩
કલાત્મક અત	પ્રભુરામ રાત્યગોષ્ઠ	૫૨૯
આપણી અવાજવાજા	...	૫૩૧
મોલીનાયક	સાદોપનિ	૫૩૬
માહિત્યના પ્રદેશમાં		૫૩૯

અમારા મુખ્ય એજન્ટો —

મી જમનાદાસની કુા,
નૂતન માહિત્ય લેશર
એલ કે મેથાણી
પુસ્તકાલય સ સ મદન લી
ગાંધીય લવાજમ એજન્ટી

પ્રિન્સેસ સ્ટોર, મુંબઈ ૨
રમકર્મા આરેક્ટ, અમદાવાદ
૧૪, અમરતલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા
રાવપુરા, વડોદરા
હવાઈયો ચક્રવેત, સુરત

વાર્ષિક :::: લવાજમ :::: રૂપિયા પાંચ
છૂટક અંકની કિંમત સાત આના • પરદેશ ખાર શિલિંગ

બે આશિર્વાચના

પૂજ્ય આપીજી જેડે હરિજન પ્રચારને અગ્રે કરાચી ગયો હતો. ત્યારે 'ભિમિ' નું દરાન થયું હતું તે વખતે એ કેરળ સાહિત્યિક માસિક હોય એમ લાગ્યું. આ વખતે જ્યારે હિન્દી પ્રચારને અગ્રે કરાચી ગયો ત્યારે 'ભિમિ' નું ફરી દરાન થયું અને એના પ્રત્યે વ્યાકર્ષણ વધુ કેમકે એમાં સાહિત્ય સાથે રાષ્ટ્રીયતા અને પ્રજાજનની પ્રિમાસાના તત્ત્વો ઉમેરેલા દેખાયા. કેઈપેણ નિયતકાલિક કેલુ દેખાય છે એ જોવા કરતાં એની પાછળ કેલુ મંડળ કામ કરે છે એ જોવું વધારે મહત્વનું છે. મને એ મંડળ રાષ્ટ્રપ્રેમી, તત્ત્વનિષ્ઠ, મહેનતુ અને સપીલુ લાગ્યું. તેથી 'ભિમિ' વિષે હું ઘણી આશાઓ સેવતા ગયો છું.

રાષ્ટ્રદોષી પણ એક અસર હોય છે. ભિમિ રાષ્ટ્ર સાથે આત્મવિશ્વાસપૂર્ણ અમર યયેશી ભિમિવાલુ સ્મરણ યાય જ છે. સેવાધન લક્ષમણને શ્રી. રામચંદ્રના સહવાસનું એટલું બધું વળતર મળ્યું કે એની અદેખાઈ જ યાય. બધુપ્રેમી ભરતે શ્રી. રામચંદ્રની ગેરહાજરીમા પ્રજાનું એટલું તો સરસ ભરણપોષણ કર્યું કે આખી પ્રજાએ એના પ્રત્યે ભક્તિ-ભાવ કેળવ્યો. ગિયાગી ભિમિલા સીતા જેમ રામ સાથે વનવાસ જઈ શકી તેમ લક્ષમણ સાથે એ નજીક સપ્તી, એણે તમામ લાગણીની ભિમિઓ દુખાથી પોતાનું દુઃખ પી જઈ સામુઓની સેવા કરી અને રામચંદ્રને અભાવે હેરી બનેલા વાતાવરણમાં ચૂક સેવાથી અમૃતસિંચન કર્યું એ જ આદર્શ આને આપણા અહિં રુકે યુદ્ધના સેનિકો આગ્રહ છે. એવા સેવકોની વિચારસૃષ્ટિ અને કલ્પનાસૃષ્ટિ તેમજ યોજનાસૃષ્ટિ બે 'ભિમિ'મા પ્રગટ યાય તો સાહિત્યની એ અપૂર્વ સેવા યશે. 'ભિમિ'એ આદર્શ પાર પાડો એ જ પ્રાર્થના છે.

વર્ધા તા. ૧૭-૮-૩૭

કાકા સાહેબ કાલેલકર

'ભિમિ' ના છેલ્લા સ્થાને અંક જોઈ ગયો. નવા વરસથી તેને સંવ-લોચ અને અનેક બાબતો સમૃદ્ધ બનાવવાના યત્ન સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે. એ દૃષ્ટિએ દર માસે એકાદ ચરિત્રવેષ, પ્રચારવેષ, રાજકારણચર્ચા વગેરે ને સામગ્રી આપવાની રાખી છે તે ખરેખર આવકારપાત્ર છે. કાકાસાહેબ અને કિરોરવાવસાઈ જેવા સમર્થ લેખકોના લખાણોને લીધે છેલ્લા બે અંકો તો ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવા બન્યા છે. એવા લેખકોના સંસ્કાર વાહુ રહેશે અને વધતો જશે તો 'ભિમિ' નિઃશંક યુજાસવતા અગ્રગણ્ય શિષ્ટ માસિકોમાં મકરનતુ ગ્યાન મેળવી શકશે.

કદાવી તા. ૨૨-૮-૩૭.

વિદ્યનાથ મગનસાલ ભટ્ટ

૧૯૩૭ના વાંકમયની સમીક્ષા

સને ૧૯૩૭ ના ગુજરાતી વાંકમયની
મગીલાન કામ ગુજરાત સાહિત્ય
સભા તન્કથી આ વખતે પ્રો. રાવળને
સોંપાયું છે તો સમા તન્કથી દરેક
પ્રકાશકોને તેમજ લેખકોને વિનવતી
દરવાની કે તેઓએ પોતાના પુસ્તકો
પ્રો ગવળને નીચેને યરનામે મોકલી
આપવા

પ્રો. અનંતરાય મ. રાવલ
બગલો ન ૧૦ હીરાબાગ
એલ્મીપ્રીજ અમદાવાદ

સ્વાબદાર વાળ

૨૧મી
માર્ચ
એડી
ઉત્તમ માર્ગ

કારમીર બ્રિલિયન્ટાઈન
હમેશા વાપરવાની માયાના ગમે
તેમ કદક વાળને પણ વ્યવસ્થિત
રાખી શકાય છે તેમજ વાળને
સુવાળા અને ચકચકિત રાખે
છે હરેક સ્ટાના વચ્ચે

કારમીર

બ્રિલિયન્ટાઈન

THE NATIONAL TRADING CO.
Bombay 2.

એન્ટ ધી રટાનડ ઈન્ચોર્સડ (મ કુ
કસરી

જ્યોતિર્ધર [પાલિક]

ત્રીજો મહુલાલ ગો ધુર તથા પ્રાણલાલ કિ દસાઈ
તમે જોયું છે ? અત્યાગ અગાઉ એણે એનું રથાન નમી કરી લીધું છે
નમ્રતાનો એક અંક મગવી જુઓ તેના પૈમાં પડતા નથી

સમાજના સગવડ પ્રકોની તેમા સમજાવી અને તન્કપર્થી ચર્ચા કે વામા
આવે છે સ્ત્રીઓના ચક્રિતગત હકો ઉપર તેમા પ્રકાશ પાડવામા આવે છે તેમા
જેળવણી વિલક નિરોગી અને સરમ માર્ગ દર્શાવવામા આવે છે તેમા જનઉપયોગી
ફૂટ ધવડાઓનું નિદાન કરવામા આવે છે

તેમા નથી આઠજન્યુકત અનધરી સીની સનસનાગી હરેલી ખનશે કે હેરાનો
અતિશયોક્તિવાગી અને વિનને વ્યાકુળ કરે તેમા મધાળા અજન નિદા કે આસપા,
ધાર્મિક કે દોષી જડાડ, અધુરા તથા અર્ધસત્વવાગી ઉદગારો

તેમા તો જલતી ગહે છે સમસ્ત જનકવાણુની સમાજની દષ્ટિવાગી
તેજસી ભાવનાઓનાં અમૃત જ્યોતિ

દુકમા જ્યોતિર્ધર પત્રે સમાજસુધારાના પથે અડગ દૃઢ કરતા સુવક
સુવતીઓ સમક્ષ Search light ફેંકવાનું બીકું જડાયુ છે અત્યાર સુધીમા અગટ
ધર્મના અંકોમાથી કોઈ પણ અંક જુઓ તમને તેની ખાતી પશે

એક વર્ષમા છીસ અંકો એમને ફેલ્ડકેપ સાધકના નોશીઆના કળા
૦૦૮ પાનાનું સગીત વાચન વાર્ષિક લગાળમ દ્યાન ખર્ચ સાથે ફક્ત ૩૦ ને
આજે જ પ્રાદક થાઓ

મનેજર 'જ્યોતિર્ધર' કાર્યાલય માર્ચના સમાજ, વલ્લભલાલ રોડ, અમદાવાદ

ધી બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ

લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લીમીટેડ

સ્થાપના ઇ. સ. (૧૮૭૧)

લોકપ્રિયતાની સચોટ સાબીતી :

૧૯૩૮ના આંકડા :

નેશિયનલ કામકાજ : રૂ. ૨,૫૧,૩૫,૧૦૦

ભારત ગ્રામીણ કામકાજ : રૂ. ૨,૦૧,૪૫,૫૦૦

છેલ્લાં બહાર થયેલાં બોનસ :

છઠ્ઠીના વિમા પર રૂ. ૨૬

સુદતી વીમા પર રૂ. ૨૧

બુનાનાં બુની મંપુર્ણ સ્વદેશી અને પ્રગતિમાન વીમા કંપનીમાં તમારો વીમા ઉતારાવી નર્ભય બને

ધી બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઈફ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લી.

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ બીરડીંગ, કોટ, મુંબઈ.

પોલિસ અને એન-સીની શરતો માટે લખો :-

ગોવિંદરામ એન્ડ કું.

બંદર રોડ-કરાચી

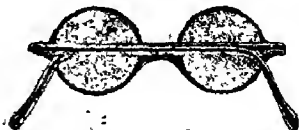
ટ્રીઅર રોડ-સદ્કર

લખો:- કે. એન. અબાણી સ્વદેશી મારકેટ મુંબઈ : નં. ૨

મનુષ્યનો વિકાસ

ચરમા એ આંખના સંરક્ષણનું
ઉત્તમ સાધન છે.

એની આંખના સંરક્ષણમાં,
એની આંખના જીવનમાં
રહેલો છે.

સુરોક્ષિત અને ટકાઉ ફ્રેમ તથા વિજ્ઞાનની
છેલી શોધ મુજબના ગ્લાસના ચરમા
તૈયાર કરનાર.

મનસુખલાલ એન્ડ કું. માં
આજે જ મુલાકાતે પધારો.

શ્રી રૂમ

૩૫૬ કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

ટેલીગ્રામ : બાબ્દોકદસ

ટેલિફોન : ૨૧૫૦૩

ફક્ત ત્રણ મિનિટમાં

રહતો હસે છે. એટલે કે જ્યારે માણસને
માથાનો દુખાવો એટલો બધો થયો હોય કે
દુઃખથી બેગર થઈ રહી જવાય ત્યારે—

બી ક સ ન તું બા મ

ખરેખર રહતને હમાવે છે. જરા આગળી ઉપર
લઈ કપાળે લગાડો કે તંદુર અસર થઈ ગયું
હસવામાં ફરી બંધ છે. આ સિવાય હાથપગની
કળતર, કમરનો દુખાવો, આધારશીથી, સંધીવા,
શરદીયાં છાતીનો દુખાવો, ગરદનની તસતું
અકકાઈ જતું કે શરીરના કોઈ પણ ભાગનો
દુખાવો ફક્ત ત્રણ મીનીટમાં બંધ કરી આરામ
આપે છે. કીમત બારલી ૧ના છ આના

ત્રણ બારલી રૂ. ૧)

દાંતનાં દરદો

આજકાલ જ્યાં જુઓ ત્યાં દાંતના દરદોની
ફરીયાદ સાંધારણ થઈ પડી છે તે માટે—

બી ક સ ન તું બા મ

હલતા કે કંગતા દાંત એકદમ અટકાવે છે. દાંતનો
સડો તથા દાંતમાં પડેલું (પાયોરિયા જેવા
ભયંકર દરદો મટાડે છે. દાંત ઉપર બાઝેલી છાતી
કાઢી નાખી સફેદ મોતી જેવા બનાવે મોઢું તો
એવું સ્વદ રાખે છે કે આખો દિવસ મનપસંદ
વાસ આવ્યા કરે છે.

કીમત ૧ અર્ડસની ૭ખીના ૪આના. રતલ
૧ના રૂ. ૩) અર્ધા આનાની રીફ્રેટ મોક્લી
નમુનો મફત મંગાવો.

હી રા ચંદ લી મ જી, ગનબાઈ સ્ટ્રીટ કોલ, મુંબઈ.

સોજ્ય, સુગંધ, અને
તેજસ્વી મુખકાન્તિ માટે
મલબાર

મલબાર

જ્ઞાવાનો માળુ વાપરો.
વેજટેબલ સોપ વેકેટ
(મિલિંધ લીમડા માળુ વાળા) ડલીકર, મુંબઈ, મદાસ.

ધી લક્ષ્મી

[સ્થાપના ૧૯૨૪]

હંગીના વીમાના સઘળા ક્ષેત્રોમાં આગળ પડતી

૩૦ મી એપ્રિલ ૧૯૩૭ સુધીમાં પુરા તથા વર્ષ દરમ્યાન

પુર કરેલું કામકાજ

રૂ. ૧,૫૨,૦૦,૦૦૦ (રૂપિયા એક કરોડ અને એકાવન લાખ)

બોનસ

આખી હંગીપર રૂ. ૨૦ દર વર્ષે દર દર્જ
એન્ડોવમેન્ટ પર રૂ. ૧૫ " " "

+ તુરત દાવાઓ ચુકવવા માટે જાણીતી થયેલી +

સમસ્ત હિંદ, જર્મા અને સાઉથ આફ્રિકામાં શાખાઓ ધરાવે છે

વધુ વિગતો માટે લખો:—બ્રાંચ સેક્રેટરી.

ધી લક્ષ્મી ઇન્સ્યુરન્સ કં. લી.

બંદર રોડ, કરાચી.

બંદર રોડ પર બંધાનાર કંપનીનું નવું મકાન

જે ચાલુ વર્ષ દરમ્યાન લગભગ પાંચ લાખને ખર્ચે જ માળ સાથનું તૈયાર થશે આ આલીમાન મકાન અને તેના ઉપરના જગી કચોક ટાવરથી બંદર રોડની સુંદતામાં એક વધારો થશે એ નિમંશવ છે.

કિશોર મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણીખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે.
વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટ્રેટ્સ એજન્સિમાં 'કિશોર' શાળાઓ માટે મંજૂર થયું છે.

એ વર્ષ પૂરાં કરી 'કિશોર' ત્રીજા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

અનેકવિધ સાહિત્ય અને સુંદર
ચિત્રોથી સમૃદ્ધ ગુજરાતના
કિશોર વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

કિશોરની જ્ઞાસાને ઉત્તેજ સતોષે
એવી અનેકવિધ અને રસમય
અસી પૂરી પાડતું માસિક

ક કિશોર ક

તંત્રી : નગીનદાસ પારેખ

વ કા ર

“કિશોર માસિક મને ખૂબ
ગમી ગયું છે. એટલું બધું
ગમ્યું છે કે વડોદરા રાજ્યનાં
પુસ્તકાલયોનું બજેટ મંજૂર
કરવાની તક મને મળી હોત
તો રાજ્યનાં ઘણાં પુસ્તકાલયોમાં
'કિશોર' લાખ્ય કરી દીધું
હોત ... ..
માસિક મટે માગ્યા બનતું
કરીશ ”

શ્રી મોતીલાલ અમીન
વડોદરા

શરૂઆતથી માહક યનારને
પહેલા વર્ષના બધા અંકો
ગરબા હસાવે આપશે

તમે પણ ગ્રાહક થઈ
અમારા આ સાહસને
ઉત્તેજન આપશો.

લવાજમ હિંદમાં રૂ. ૪)

“...મને તો એક શિક્ષક તરીકે આ
કલાનું બીજું કોઈ સામયિક નથી
માલમ પડ્યું. બીજા વધુ પડતાં
છીંછરો કે વધુ પડતાં ગંભીર છે.
બ્યારે આ વિદ્યાર્થીને જોઈએ તેવું જ
છે 'સાહિત્ય પાઠાવલિ'ની યોગ્યતાને
અંગે એ આપણા બધા મામિકો
હીકીક ઉથલાવ્યા છે અને મને તો
એમ લાગ્યું છે કે 'કિશોર' પાસે
એટલું વૈવિધ્ય છે કે પાંચ સાત વર્ષો
કોઈ નવો સગ્રાહક નીકળશે તો તને
પોતાના સમૂહનું નામ 'કિશોર
પાઠાવલિ' કે એવું જ રાખવું પડશે
એટલા બધા પાઠો તેને 'કિશોર'માંથી
લેવા પડશે વિદ્યાર્થીઓ સમજે
એવી ભૂમિકા ઉપર એકું લખાણ
વિસ્તરે છે. જતા તેના માહિત્યગ્રાહ
તેણે જરાજર બજારી રાખ્યા છે.
એટલે મને તે આનંદ માથે ગર્વ
જણાય છે .... હું તમને મનવ
રીતે આગળ બનતી મદદ કરીશ ”

ઝીજુલાલ રતનજી દેસાઈ
[રત્નેશ્વરશિખ]

પ્રિન્સપાલ: છ. પી. હાલરકુચ:
વિવેપારલે.

“... એની ભાતભાતની
વાનીઓ વિદ્યાર્થીવર્ગની જુની
જુની જરૂરિયાતો અગર હખ્ખા
પરિપૂર્ણ કરે એમ છે. અને
તેથી આખા 'વિદ્યાર્થીવર્ગ'ને
એ પ્રિય થઈ પડશે જ, એ
નિરાક જાગત છે મારા જેવા
વિદ્યાર્થીશિક્ષકને પણ એમાંથી
ખૂબખૂબ રસ અને આનંદ
મળે છે. મને તો પૂતી ખાતેશ
છે કે તમારે આનવિન માસિક
લોકે દરેક જાગક તોડે પ્રિય
થઈ પડશે ”

શ્રી શંકરપ્રસાદ શુક્લ
પ્રિન્સિપાલ : દેશીગીપ
રૂડવ : મુંબઈ

કિશોર કાર્યાલય :

પારમી અગિયારી

સામે :

અમદાવાદ.

પરદેશમાં રૂ. ૬)

દાંતની સ્વચ્છતા

ઉપરજી રહીતી નિરોગિતા, સુદૃઢતા અને મુખની સુંદરતા અવલબે છે અને તે મેળવવા તેમજ સાચવવા દુધ અથવા એક અગત્યની જરૂરીયાત છે.

આર્યન દુધ પ્રશ

નો આકાર દાંતના પ્રખ્યાત દાકતર પી. ધારગલકરની સલાહ પ્રમાણે દાંતની રચના અનુસાર ચોળાએલ હોઈ દાંતને સર્વ જાભુએથી સાફ કરી પેટા મળખત કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. તેના પ્રિસલ ઉચી કક્ષાના-સ્થિતિસ્થાપક-અને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ શુદ્ધ કરેલા (Sterilized) છે.

સીધા અને પંજાળના એજન્ટ:-મેસર્સ એમ. જી. શહેની એન્ડ કંપની લીમિટેડ રોડ-કરાંચી.

અસખ્ય ડાક્ટરો લલામણુ કરે છે.
સેફ્ટો હોસ્પિટલો આણુ વાપરે છે.
લાખો લોકોની પ્રશંસા પામ્યું છે.

જ લ હુ મારી
બ્રાહ્મી હેર ગ્રાઇલ

લાઈફગાર્ડ ફાસ્ટ વોટર

Guaranteed strength of 150 Proof

એકલા બનાવનાર —

હોમ એજન્સી.

મુંબઈ નં. ૪

દરેક ટેકાણે વેચાય છે.

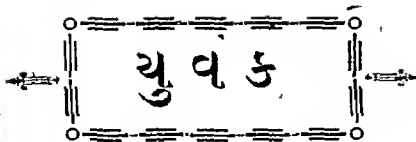
આ તેવ વાપરવાથી માથાના વાળ વધે છે તેમજ કાળા અને સુવાળા રંગના જેવા રહે છે. તે ઉપરાંત ગરમ અને ઠંડક આપે છે અને ખરી પાતા વાળને અટકાવી મજબુત બનાવે છે

એક વખત વાપરવાથી ખાતરી થયો.

: રોડનંદ :

ચાંપશી નરશી દવાવાળા

પ્રિન્સ રોડ : મુંબઈ ૨.

છેલાં છ વર્ષથી મહારાજરાતમાં

ઘેર ઘેર વંચાતું માસિકપત્ર

- દરરોજની એક પાઈમાં તમારા ઘર આંગણે પ્રેરણા પ્રતિસાહન અને નવા યુગની પુનર્ચના દેલાવે છે.
- એના પાને પાને નવી તાજગી દ્રશ્યના પ્રાણ અને ભાવનાનાં દર્શન થાય છે.
- યુવક જીવનને કપર્ષતા અનેક વિષયોથી ભરપૂર લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, નિબંધો અને જીવન ચરિત્રો તેમજ આજીવનાવો વિષે વિવિધ વાચન એમાં આપવામાં આવે છે.
- એના આર્કપણામાં ખાસ કરીને પહેલે પાને જીવન જ્યોત, ઉદ્યોતે પાને, અજ્ઞાન કૂપ, તરણાઓએ ડુંગર, મારી નોંધ પોથી. નારી વિલાગ, ને તંત્રીની નોંધ એટલાં સરસ અને પ્રેરણાત્મક લખાય છે.
- ઉછાગતી પ્રજાને પ્રેરણાત્મક સાહિત્ય આપવામાં જ એ હિમેશ પ્રયત્ન કરે છે.

ઉંચા, ચીકણા ને સફેદ દુધ જેવા કાગળો સુધડતા ને સુંદર છપાય અને પુંકા

ઉપરતું ખેરંગી કવર ચિત્ર હોવા છતાંએ વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા બે પંદરેશ માટે શિલિંગ પાંચ

:લખો:

યુવક ઑફીસ: વડોદરા.

મહેલો
અને
સરળ
ઉપાય

કારખાનું સ્ત્રી : હમેશા
વાપરવાથી ચહેરાની સુંદરતા વધારે
છે તેમજ ચામડી ઉપરના ખીલ,
ફેલાણા, ડાઘા વગેરે સાફ કરી તેને
સુંવાળી અને શોભાયમાન થયે છે.
દરેક સ્ત્રીમાં વેચાય છે.

કારખાનું સ્ત્રી

THE NATIONAL TRADING CO.,
Princes Street, Bombay 2.

એજન્ટ : ધી. સ્ટાન્ડર્ડ ઇમ્પોર્ટીંગ કં.
કરાચી.

હી ર પ રા

બ્રાહ્મી હેર ઓઇલ

આ તેલ વાપરવાથી માથાના વાળ વધે છે
તેમજ કાળા અને સુંવાળા રેશમ જેવા રહે છે.
તે ઉપરાંત મગજને દૃઢક આપે છે અને ખરી
પડતા વાળને અટકાવી મજબૂત બતાવે છે.

એક વખત વાપરવાથી ખાતરી થશે

: શોકીન્ટ :

વિકુલદાસ નારાયણદાસ

લુમા મરજી : સુંબઈ ર.

મહિલા-શિષ્ટાચાર

મૂળ લેખિકા

શાંતાકુમારી અગ્રવાલ

તથા

કુમારી લીલાવતી ઝંવર એમ. એ.

અનુવાદક : હર્ષદ પટેલ,

: એક અભિપ્રાય :

“પુસ્તક મેં જોયું. તે એક સાદું પુસ્તક
છે. કુમારિકાઓને તેમજ સ્ત્રીઓને ઘણું
ઉપયોગી છે. એમાં સ્વચ્છતા, શંકાગ્ર, વાર્તાલાપ
વગેરે વિષયો બહુ સરળતાથી સમજાવવામાં
આવ્યા છે. દરેક સ્ત્રીઓએ આ પુસ્તક વાંચવું
જોઈએ.”

દો. વીરમતિ મણિલાલ દેશાઈ

ઉપપ્રમુખ

ભરૂચ સ્ત્રી મંડળ

: આયોજન મંગાવો :

કિંમત છ આના : પોસ્ટેજ એક આનો

મળવાનું રચન

ના વેલ્ટી સ્ટોર્સ

લલ્લુભાઈ ચકલા, ભરૂચ.

પેન્ટની લંબાઈનું માપ.

બેકાર દુનીયાને મહાન આશિર્વાદ
સ્વતંત્રપણે જીવન ગાળવું હોય
આરામથી જીવન ગુજારવું હોય
કોઈના તાબેદાર ન રહેવું હોય

—: અર્થ: —

વગર પૈસે વેપાર કરવો હોય તો
છાયા ટેલરીંગ કોલેજ માં
આજેજ દાખલ થાવ, અને શીવણ તથા
વેતરકામ શીખી લો.
શીવણ કામ શીખનારને ઉપયોગી પુસ્તક
માસ્ટર કટર-અથવા-હોમ-ટેલર
ક્રિ. રૂ. ૨-૨૨-૦ પોસ્ટેજ ૦-૫-૦ સાથે મોકલી
મંગાવો.

છાયા ટેલરીંગ કોલેજ

૫૩૬૬૨

તા. ક. સવા આનાની ટીકીટ બીડી સુધિપત્ર મંગાવો

ક્ષણમગુરજીવનજ્યોત

જીવનની ક્ષણ જરૂરથી આપણે સો વાકેફીએ. આ
માણસો દીર્ઘજિત વાપરીને પોતાના જાનજીવનની
પૂરતી સગવડ કરે છે આપણી દિયતિ સારી હોય
ત્યારે આ કામ વણી સહિવાઈથી થાય છે અને
કંટીબને હમણે આટલે અપાર મૂશ્કેલીઓમાથી
બચાવી રાખાય છે તમારી જીવનની વીધા અરોક
મનપુરુષ હા લી મા ઉત્તરવરો પોવીસીની જુદી
જુદી યોગનાઓની વિગતવાર હકીકત માટે આજે જ
ગ્રોવેક્ટ સમ થાવો

અગ્રીક ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

પ્રાંચ ઝાપ્રીસ: કચેરી રોડ: કરાચી

મહાગુજરાતનું માનીતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લઘાજમ

લિ.દા. નં. ૬-૮-૦
પરદેશ રીવીઝ ચૌદ

તત્રી

ગોકુલદાસ દ્વારપાદાસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં શારદા કઈ રીતે લાત પાર છે ?

‘શારદા’ એ એમ્નુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને એ ત્રિગી ચિત્રો આપે છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લોકસાહિત્યની રસ-હાણ માટે સુપ્રસિદ્ધ છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જેના તત્રી અક્ષ, નવલિકા અક્ષ, લોખાદિત્ય અક્ષ અને દીપોત્સવી અક્ષ માટે હજારો લેખો દર વર્ષે રાહ જુએ છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જે શિષ્ટતા અને આચાર્યના સાક્ષિતો સુમેળ સાધે છે

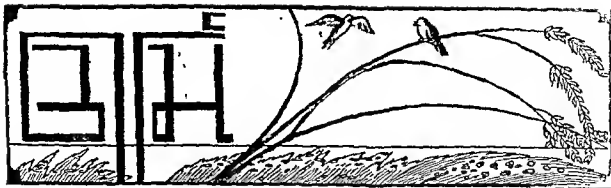
‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે સોરઠી ઇતિહાસની રા રાયચુરાકૃત નવવકથા ગ્રાહકોને લેટ તરીકે આપે છે

‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે કે જે રાજના એક પૈસામા સાક્ષિત અને કલાને રસથાળ દર મામે તમારે ત્યા પહોચાડે છે,

‘શારદા’ બાર મંથી મળે ચાલે છે તમે એના માદક થઈ જશો જ ન થા હો તો નીચેના કાષ્ઠપણુ ગ્યો એજ ને આજ ખમર આજો એને ‘શારદા’ શર થયે

તત્રી ‘શારદા’ ચેરનાક (મધિસાસક)

પુનતકાલય સહાયક મકેકારી મહળ વી વડોરા
આર આર ચોકની કપની બુકસેવર્ગ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબર્બન ર

* વર્ષ છઠ્ઠું *

* ઓગષ્ટ ૧૯૩૭ *

* અંક આઠમો *

શક્તિ તેટલી ભક્તિ

શ્રી. વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ

માનવ હૃદયની પ્રવળમાં પ્રવળ વાસના શી? મનુષ્યના જીવનમાં રસ પૂરે અને એને ટકી રહેવાનું બળ આપે એવું તત્ત્વ કયું? એની પ્રતિભાવનું પરમ પ્રયોજન શું? એક જ અને તે સૌની પૂજા પ્રાપ્ત કરવાનું, સૌનું માન મેળવાનું, સૌમાં આદરપાત્ર બનવાનું. જગતના વ્યવહારનું સૂક્ષ્મ અવલોકન કરીશું તો તરત જણાશે કે આ એક જ વૃત્તિ સર્વત્ર ક્રમ કરી રહી છે. એક સાદો જ દાખલો લ્યો. સામાન્ય દૃષ્ટિએ જોઈએ તો મનુષ્યોના મોટા ભાગ ધન પાછળ પડેલો દેખાશે. પણ આ ધનતૃષ્ણા પાછળનું પ્રેરક તત્ત્વ શું? માણસ પૈસા પૈસા કરે છે તે શું પૈસાને જ ખાતર? નહિ જ. માણસ પૈસાને જગે છે તે એ જનસમાજમાં પ્રતિષ્ઠાનું પ્રતીક છે તેથી. પૈસામાં પ્રતિષ્ઠા રહેલી છે તેટલા પૃસ્તી જ માણસની તેને માટેની સધળી દોડધામ છે. ધનથી માણસનું જીવન સમાજદૃષ્ટિએ ધન્ય ગણાય છે તેટલા માટે જ માણસનો એને માટે મોહ છે. અને તેથી જ ધન અમુક અંશે સુખચેતન મહત્ત્વનું સાધન હોવા છતાં ન્યાં ન્યાં એ માન કે પ્રતિષ્ઠાનું વિચારક માલૂમ પડ્યું છે,

ત્યાં ત્યાં તેને તિરસ્કારપૂર્વક લાત મારવામાં જ સમજા સમજી માણસોએ સર્વદા ગર્વ લીધો છે. એટલે આ સામાન્ય દાખલા ઉપરથી પણ જોઈ શકાશે કે માનવીની મોટામાં મોટી વાસના તે સર્વત્ર પૂજાવાની, સૌનું માન મેળવવાની, સૌમાં વાહવાહ કહેવડાવવાની છે. માણસને જીવનમાં રસ પણ એને જગતમાં જેટલું માન મળતું હોય તેટલો જ પડે છે અને તેટલી પ્રતિકૂળતામાં એને જીવનમાં ઝૂંટવાનું બળ પણ આ આદરની ભાવના જ આપે છે. માણસ જેટલે અંશે આદર મેળવી શકે તો હોય-પછી એ આદર લોકોનો હોય કે પોતાના અંતર્ધર્મીનો હોય એ જુદી વાત-તેટલે જ અંશે એ જીવનમાં આનંદ અનુભવી શકે છે. જેને જગતમાં કોઈનીએ આદર ન હોય એવું જીવન આપોઆપ કરમાઈ જવાનું.

અને આ આદર શાથી મળે છે? વિવિધ રૂપોમાં, વિવિધ પ્રકારે જગત પૂરું છે તે શાને? સૌનું માનપાત્ર બનવું હોય એવું તત્ત્વ કયું? એક જ, અને તે શક્તિ. આફ્રિકાથી વિશ્વ એક જ વસ્તુને પૂછ રહ્યું છે અને તે શક્તિને. ન્યાં ન્યાં જગત કોઈપણ પ્રકારની શક્તિ જુએ છે, ત્યાં

ત્યા તે સ્વયંમેદ મરતક નમાવે છે વિજ્ઞાનને પૂઝે,
 'એનો ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ, એનો જીવનકલ્પ
 (struggle of existence) અને મર્વોત્તમની
 જીવનક્ષમતા (survival of the fittest)
 નો માર્ગે આ જ વાત કહેશે ધર્મને પૂઝે, એની
 કૃષ્ણરત્ની ભાવના, એનો પ્રણયો ખ્યાલ, એ જાને
 સમ્પ્રદાની સુત્પતિદારા (ઇશ્વર-શાસક, સમર્થ,
 શક્તિમાન, 'પ્રભુ'સમર્થ, બળવાન) એ જ વાતની
 સાક્ષી પૂરશે. મનાને પૂઝે, એની સૌન્દર્યની ઉપા-
 સનામા આનંદચિત્તને આકર્ષવાની, રજિત કરવાની,
 આનંદ પમાડવાની શક્તિનું જ પૂજન રજ રહેતું
 જણાશે આમ જતા જુઓ ત્યા જગત એક
 નહિ તો બીજી પ્રકારે શક્તિને જ પુજી રહ્યું છે અને
 આ શક્તિ એટલે કેવળ સ્થૂળ બળજ નહિ, કેવળ
 શારીરિક સામર્થ્ય જ નહિ, પણ શરીર મન, આત્મા
 એમાથી કોઇનું પણ સાચું સર્વ એટલે જ જગત
 રણવીરને પૂજે છે તેટલું જ ધર્મવીર તેમ વિદ્યા
 વીરને પણ પૂજે છે શક્તિ એટલે કેવળ ક્રાંત બળ
 જ નહિ, પણ શુદ્ધિબળ, મનોમય, આત્મયજ્ઞ
 ધણ ખરું. એટલે વિદ્યતા એ પણ શક્તિ છે,
 નીતિમતા કે સાધુના એ પણ શક્તિ છે, અને
 તેથી જ જગત યોદ્ધાની પેઠે વિદ્વાનને તેમ સાધુને

પણ માન આપતું આવ્યું છે એટલે તમારે જે
 માન મેળવવું હોય, 'તો બીજી કંઈ નહિ પણ
 એક જ વાત કરી: કોઈપણ વિજ્ઞાની, કોઈપણ
 પ્રકારની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી, એટલે જગત તમને
 પોતાની મેજાએ માન આપશે પણ માર્ગે એ પણ
 લક્ષ્યમાં ગાખતે કે તમે એ શક્તિ જેટલા પ્રમાણમાં
 ખતાવશો તેટલા પ્રમાણમાં જ તમને માન મળશે
 જેટલા પ્રમાણમાં તમારામાં કોઈપણ શક્તિનો
 અભાવ, કોઈપણ આવડતની ન્યૂનતા, તેટલા
 પ્રમાણમાં જગત તમારો તિરસ્કાર, ઉપદ્રામ કે ઉપેક્ષ
 કરવાનું એ પણ એટલું જ ચોક્કસ. જગત જ
 શુ, તમારો અતિશય પણ, તમારામાં જેટલું
 સાચું સામર્થ્ય દેખશે એટલે અંશે જ તમને આદર
 આપશે, અને જેટલે અંશે તમારામાં નમ્રતા
 દેખશે તેટલે અંશે તમારું તિરસ્કાર કરશે. એ તો
 શક્તિ તેટલી ભક્તિ એજ સમસ્ત વિષયો-ગણ
 જગત તેમ આપણા આત્મ એતલ ઉભયનો-
 સનાતન સિદ્ધાંત છે સમસ્ત વિષય જાણે આપણને
 પગલે પગલે યોદ્ધાની યોદ્ધાની ફરી રહ્યું છે કે જગત-
 મા ટકી રહેના માટે જ નહિ પણ જીવનનો સાચો
 આનંદ માણવા માટે અને તેટલી વિશેષ શક્તિ
 પ્રાપ્ત કરી, અને તેટલા વિષયમાં સમર્થ બને.

કંઠાગિયો છું
આ પથરોતી જ કામલા- બધે
મિટી તણા આ ઘરમાં રહી રહી,
હું તો હવે લાલ જલેશ ચાલી
અરણ્યમાં એકલકો સદાનો.

જાણ હું શાન્ત અરણ્યમાં અને
રહીશ હું ને,
અવધૂર્ણ આ વૈખરીથી જ જે તે
કો વલિના વણ્યથી રંગી વૃત્તિઓ
સમાં ઉડતાં વન પંખીઓ નાં
સ્પર્શશિ હું સાવ નિસંગર્ષપને

૧ હરીન્દ્ર ચંદ્રાપામણના કાવ્યનો અનુવાદ.

મૌન

: પૃથ્વી :

અહીં તપનનાં તપે પ્રખય તેજ, ઘોળાં દિસે
મહી વિવિધ વર્ણ-ધીર, મૃદુ, તીક્ષ્ણ નિત્યે વસે.
ખરંતુ પડુ વૈદ્ય પાસ ગદ્ય કાચી રંગ તે
પૃથક્કરણથી થતા સકળ-રોગ-હારી; અને
અખૂટ ઉર શક્તિ ને અકળ સિદ્ધિ દર્શાવેને
જગે જન સમૂહને સતત સૌખ્ય-કારી બને.

અહીં સતત મૌનની સુખદ શાંતિ ધરે, કરે
મહી પ્રખર, શાંત, ધીર, કદુ ભાવ ધારે ખરે!
કહી પુનીતકાપની જલત ઝાળ જવાલામુખી
કહી વિમલ ને ગભીર ધિર વારિ વિદ્યાતણાં
કહી સહન-સહિતાનાં અજર જોડ નામ્યાં પથ્યાં
કહી વિશ્વ-ઝેર, કાન્તિ મન-આત્મને કાવની.

હસે કુશળ વૈષ્ણ-શો, પ્રખલ મૌન-પાત્રી હસે;
સમસ્ત જગ-રોગને ગુણ-બલે વિહારી જશે.

પ્રભુદાસ કાલીદાસ વ્યાસ

હું એલો એસીશ ને અમમ્મનાં
સીવીશ સ્વપ્નો, તહી શુષ્ક કાળની,
ધૂલી ઘટી હું સહમા ખિલી ઉઠું
દ્રા વૃક્ષો ને પ્રતિ રોમ મારે
પુખ્તો તણું જાન રહે રુદ્રી ત્યાં.

ને સાંઝ ટાણે તહીં આવશે તું
ને શાંત એના મુગિયે તું એસતાં-
તને નહિં માલુમ કે હું એજ છું;
હરે તને શૂંપ જ લાગશે મહા
અનંતને કારણ સાધ્ય ઓમના
તે છત્ર નીચે-

હાસ્ય-સંગમ

: પૃથ્વી :

પહેલે પુનિત પર્વતાળ દિમ-માળ નિત્યે હમે
ધમે મનત, મંદમંદ દિમ-હાસ્ય ને એ લયે.
હલ્લ, અડગ એ અસીમ અવનિર્ધેશ રાજતા
અજ્યે, અપરાધ ઉત્તર ગિરે ઉઠું ગાજતા.

અહાં અરર વીર ધીર ચુરુ. ગૌરવે મર્જતા
જુખારી પડકારતા, ઉપડતા વિરાટી અહા!
ડોડગ પ્રમારતા પ્રસિત-હાસ્ય, આગે ધમે,
વિચિષ્ટ વિન્યાસની અમર હોંસ દિમે વમે.

વને મૂળ-સાધને અણુનમ્યાં મહા-માનવો
અને સ્ફટિક તારકો, શશિય સૂર્ય ને સિધુઓ
હમે; વિજળી ઝોમ-વાત ખખડાટ ર્યાં મા હસે;
અને દિમગિરિતથાંય દિમ-હાસ્ય નીચે પસે.

ગયાં; મસ્ત માનવી મગન ર્યાં મહા-હાસમાં,
વલ્યાં વિરલ હાસ્ય સાહસ-મહેલના પ્લાણનાં ૨

પ્રભુદાસ કાલીદાસ વ્યાસ

૧ 'ન'ગ પર્વત પરની ચડાવ વર્ણવે છે.

૨ સાહસ મહેલના પાણીરૂપ એ મહા-માનવોનાં.

અનુષ્ટુપ ચમતતિ ૧૬૧

અરે, ના ! ના ! અરે, ના ! ના ! કંઈએ પણ પૂછ ના !
સખા ! એ તો પછી ટેવ ગાડાઈ મુજ થેનછા !

કે હી તરંગ ઉરમા ઉછળી રહે છે,
ને ભાર કે અકથ આ દસકાઈ આરે !
એ ભારથી હૃદય આ ઉછળે અહીં, કે
એ ભારને તરલ બિંમિ વળાવી લાવે !

સંસારના ભ્રમણશીન અનુભવોથી,
માયાભરી મનુજ્જ્વાલગણીઓ થયા વા
શાથી ય કિંતુ હો આ ઉછળી રહે છે
આજે ય તેમ ઉર મુખ્ય બન્યુ નહી આ

આજે નથી તરલતા, પણ કાંઈ જૂની,
આજે નવો હૃદય ભાર વધી રહ્યું છે !
જૂનો નથી તરવરાટ સચેત પેતો
આજે બીજો જ ઉરમેજા હની રથો છે !

ના હાસ દે, રુદન એ પણ કાંઈ ના કે
નિવેદ શી કરીક શૂદ વ્યથા દમે છે

આ મુખ્ય અતન્તરંગ સમાપ્તિને
ના તેન કે હૃદયસાગર ગટના છે !

આસુ ગયા, કપલિકે બોડી ગયા સુકાઈ,
ને જીભરાટ ઉરનો કરી શાત કેના
નિશ્ચેત એ હૃદયભૂમિ મરુ સમાપ્તિ
અહરે ના ઉમળકે તહીં કૂટવાની !

વીતી વસત ઉરપ નવ ખીનવી કે,
આશાભર્યા મુખનઅંહરે પૂગવી, ને
વીતી ગઈ પ્રખર ભીષ્મ નિદામ ગામે
સ્વપ્નાં તણી દગ મહીં ગિનગારી ચાપી !

એ સ્વપ્ના ભડભાડે દગનો અહીં ને
એ આચળા હૃદય મુન્નિતેત શી પચ્છુ છે
વેશનની ગર્ભર કોમ્પતા વહે આ
ત્યા ગાન કે હૃદયના કનમોલ શા વા !

દેવળી પૂરો શાને ધા શા વથા ઉમેગતો !
પચ્છુ છે મૂર્છનામા એ સખા ! પાણી ન ખાતે !

કેના નૂપુર બાજે ?

સુરેશ ગાધી

આજ કેના નૂપુર બાજે
ઉમા સખા થઈ ને !

મૌન અખ કે સાધનાદારે
ભેસુ જીવન પાગ વારે
કેની સોનાચુગી આજે
માજે બાજે કે ?
ઉમા સખા થઈ ને !

આજ નદિ વેગે ધસે
આજ નૌકામ ધન ખમે
કોણ ન્યાકુલ પ્રાણે નામે

ઉમા આનંદ માજે કે !
આજ સખા થઈ ને !

ઝોરે શેકાલી પ્રલ હો
કોણ નતન મેહણ હો
કોણ અરે મૌનવેશે ફેરે
હારે હારે કે ?
ઉમા સખા થઈ ને !

આજ હૃદયના અન્ત પુરે
કેના નૂપુર બાજે કે
ઉમા સખા થઈ ને !

સમાજવાદ કે સમાજધર્મ ?

શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા

આ એક વિચાર કરવા જેવી વસ્તુ છે આપણને જગતમાં શાની પહેલી જરૂર છે- સમાજવાદની કે સમાજધર્મની ? સર્વે લોકો સુખી થાયો, કોઈ ગરીબ ન હો, સૌને આરોગ્ય, બળ, બુદ્ધિ, વિદ્યા, સપતિ વગેરે સુખનાં સાધનો પ્રાપ્ત થાયો, સર્વજન સમતા પ્રવર્તો વગેરે શુભેચ્છાઓ થયો પ્રાચીન કાળથી પ્રાર્થના, નાટકો વગેરેને અતે પ્રગટ કરવાનો રિવાજ આપણામાં ચાલી આવે છે. મારાંશ કે સમાજવાદના આ ધ્યેય માથે કોઈ પણ સમંજી-વિષેકી માણ્યને વિરોધ હોઈ શકે નથી સમાજમાં કોઈક પાસે અઠગતક સંપત્તિ, અધિકાર, ઉચ્ચતાનો દરજ્જો અને ધૂરમદ હોય, અને અગણિત લોકો અત્યંત પરિશ્રમ કરતાં છતાંયે તમી અધીનતા, ભય અને 'જી-સાહેબ' કરીને જીવન પીતાકના હોય એવી સામાજિક સ્થિતિથી કોઈ પણ વિષેકી માણ્યને સતોષ ન લાગી શકે. કોઈ પણ આપણા કે પરદેશી મહાપુરુષે આવી ગિચિતિને વખાણી નથી કે એવો ઉપદેશ આપ્યો નથી એમ પણ ન કહેવાય કે આવા પુરુષો હંમેશાં અગણ્યમા- મમાજથી અલગ પડીને જ- રહેનારા હતા. એમાંથી કેટલાક તો પોતે અને કેટલાકના સિંધો રાજસત્તા પ્રાપ્ત કરનારાયે હતા, અને આ ધ્યેયની દિગામાં કંઈક પ્રયત્ન પણ કર્યો હતો. તમી, અનેક પ્રકારના રાજ્યવધારણના પ્રયત્નો પણ આજ સુધી થઈ ચૂક્યા છે. એક દમ્ધુ સત્તા, થોડા શ્રેષ્ઠ અને ઉદાર આશયો રાખવા-વાળા પુરુષોની સત્તા, સમગ્ર પ્રજાની મત્તા વગેરે અનેક પ્રકારનાં રાજ્યવત્રોતો દત્તિલાગેમાંથી ઉત્તેવેખ મળી આવે છે. છતાં, હજુ સુધી, મનુષ્ય જાતિ મમાનતાના આદર્શને વ્યવહારમાં સિદ્ધ કરવામાં મરજ નથી થઈ. આનુ શું કારણ છે ?

મને તો લાગે છે કે જ્યાં સુધી માનવહૃદયમાં સમાજધર્મનો ઉદય ન થાય ત્યાં સુધી સમાજવાદ-એટલે કે સમાનતાનો આદર્શ- અધિકારના બળ પર રથપાયેલાં રાજ્યવત્રો દાગ મિદ્ થનારી વસ્તુ નથી હજુ સુધી માનવહૃદય એટલું સંકેારી થવા પામ્યું નથી કે તે પોતાનાં વ્યક્તિગત સુખ, ઝડાતંચ, કીર્તિ, અધિકાર વગેરેની આકાંક્ષાઓને બૂલી જ જાય અને સાર્વજનિક સુખને જ જીવનનું ધ્યેય બનાવે જ્યાં સુધી માનવહૃદયની આ ગિચિત છે, ત્યાં સુધી રાજ્યવત્રનું બાહ્ય સ્વરૂપ ગમે તે હોય, તે દાગ મમાનતાની સિદ્ધિ થતી મને અસંભવનીય લાગે છે. ત્યાં સુધી ક્રાન્તિઓ દારા એટલું જ થાય કે એક પક્ષના હાથમાંથી બીજો પક્ષ રાજ્યવક્ષની છીનવી લે, થોડા દિવસ એ રાજ્યાધિકારનો સદુપયોગ કરે, પછી દુપયોગ કરવા માડે અને ઉત્ર પોતાનો અધિકાર કાયમ રાખવા પ્રજાનુ દમન કરે. જ્યાં સુધી માનવસમાજની સુચરચા બળતા પાયા પર રચાયેલાં રાજ્યવત્રો ઉપર અવલમિત રહેને ત્યાં

સુધી રાજ્યતત્ત્વનું બાથ સ્વરૂપ ગમે તેવું થયેા એમાથી વર્ગદીન સમાજ ઉત્પન્ન થઇ જ નહિ' એક માનવ જાતિમા ઉત્પન્ન થતા વર્ગો ઇશ્વરનિર્મિત નથી, એટલે કે કુદરતના કાયદાથી અનિવાર્ય નથી પણ પાડોશીના અને પોતાના સુખ વચ્ચે વિરોધ આવતા પોતાના સુખનો પહેલો ખ્યાલ કરવાની, અથવા પાડોશીનું સુખ વધારવા પોતાને કાંઈ વેકરું ન પડે પણ બને તો એને ભોગે પોતાનો લાભ કરી લેવાની, અથવા કાંઈ પણ પરિશ્રમ કરવો ન પડે અને બધા સુખે પ્રાપ્ત થઈ જાય એટલે કે પરિશ્રમ ન પડવામા આનંદ માનવાની-જાતિ માણસના હૃદયમા જોર કરે છે ત્યાં સુધી તે સુખમા સાધનો પર પોતાનો કબજો કરી લેવાનો અને એ કબજો જે રીતે કાયમ રહે તે બધા મેળવવાનો તે પ્રયત્ન કરતો જ રહેશે

ખાનગી મિત્રતા ન હોવાથી જ માણુમ પ્રાને રિપન-નિષ્કિચન-નથી થયો જ્યાં સુધી માણુમના હૃદયમા એવી ઇચ્છા રમે છે કે પોતા પામ મુદ્ધક ખાનગી મિત્રતા થાય અને તે વધે ત્યાં સુધી તે બને આજે નિષ્કિચન હોય એનું માનમ મૂકીશી જ છે આથી હું એમ પણ સૂચવવા નથી ઇચ્છતો કે નિષ્કિચનના એ કેવળ માનસિક ભાવ જ છે, અને સ્વૃગરૂપે મિત્રતા ધરાવતા છતાં મનસિક નિષ્કિચનતાનો દાવો કરી શકાય સાધારણ રીતે માનવહૃદયમા મિત્રતા પર જાણે રાખવાની લાલસા એવી પ્રબળ માલમ પડે છે કે પોતાની સરજી ખાનગી મિત્રતાને ત્યાગ કર્યા પછી જે તેની વચગાથા અને ઉપગમ્યા એને આમક ભરો રસ રહે છે એવું જ નહિ, પણ પછી નો બીજાઓની મિત્રતાની ચરચા અને ઉપોગ કરવાનો જે મોહ થઈ આવે છે તાત્પર્ય કે મર્પિત માનવક ન પર અજ્ઞમ પ્રભાવ ધરવે છે અને આજ કાળજીથી નિષ્કિચ નતા સ પૂણપણે સિદ્ધ થઈ શકતી નથી સાધારણ મનુષ્ય નિષ્કિચનતાને કષ્ટમય સ્થિતિ જ સમજતો આ થા છે આદર્શ કે કષ્ટ સ્થિતિ નથી માનતો જ્યાં સુધી માનવ સમાજ આ પ્રકારનો રહે ત્યાં સુધી કાયમ માટે નિષ્કિચન-વર્ગદીન-સમાજ સ્થાપી શકાશે નહિ

વળી જ્યાં સુધી મનુષ્ય હૃદય પર પરિશ્રમને આપતિ સમજવાનો અને તેમાથી જાનને બચાવી લેવામા સુખ માનવાનો સરકાર જોર કરે છે, ત્યાં સુધી પણ વર્ગદીન સમાજ કાયમ થયો અશક્ય લાગે છે જીવનનિર્વાહના આવશ્યક પદાર્થોને શરીરમા અર્થને નિર્માણ કરવા કે વચનમાથી-એ, મારી દષ્ટિએ, ગોણ પ્રશ્ન છે પરિશિષ્ટિ પ્રમાણે જુદે જુદે સમયે વચન ઉપયોગની મર્યાદા નક્કી કરવાનો જ એ સવાલ છે પણ મુખ્ય વાત તો એ છે કે શરીરમાનો અધિક ઉપોગ કરીએ કે વચનમાનો કરીએ, જીવનનિર્વાહ માટેના આવશ્યક પદાર્થો પેતા કર્યા વિના તો ચ વગર નથી જ એવું કે અન્ન, વસ્ત્ર, મકાન રસ્તા, શેશની, સંકાષ બાગ વહ અપગનું પાવન શિશુ વગેરેની વ્યવસ્થા કરી જ પડશે આમાના ઘણાં કામો એક બળ દાનવાથી જ થનારા હોય તેણે એટલું બળ દાનવાની મહેનત અને ચિંતા તો કોણે કરી જ પડશે પણ પરિશ્રમે કુખ માનવાનો સરકાર ભયારે દા. ધરો હોય છે ત્યારે બચત દાનવાની મહેનત અને ચિંતામા પણ અક્ત લાગે છે અને એવું જે કાંઈ બીજું કરે અને પેન આગમ લે અથવા કાંઈ 'વધારે મદદવતું' કામ કરે એમ માણુમ ઇચ્છા કરે છે બીજો માટનામાંથી પાણી લેવું કે પોતાના બૂન્ટી દોરી છોડવી એ કાંઈ બહુ ભારે પરિશ્રમની વાત તો નથી પણ એમારે માણુ સને તકનીક લાગે છે જી કે છોડશે કે નાકર એવું છે અને તથે આરામથી પણ ઇચ્છા એ રહે છે કે જિજાનું કોઈ બીજું મણુસ તૈયાર કરી દે તો સર કે જેથી મોતે તેટલા વચનમા શ્રમજીવોની હાલ પર એકાદ લેખ કે કનિનાની ચાર લીગી લખી શકે

જના એમ નથી કે માણુસને શરીરશ્રમ મમતો જ નથી એમ તો એ દડ એકકે, કુસ્તી વગેરેનો વ્યાયામ કરશ અને પછે મુસાફરી કરના તૈયાર થઈ જાય છે પણ અન્યમથી એ કે જે વરતુઓ પર માણુસનું જીવન નજે છે, તે માટે થોડો પણ શ્રમ ઉદાસનામાં એને કષ્ટ નજે છે । મિત્રો જેડે ગયા માગવ એ આખી

રાત જાગરણ કરશે, પણ ખેતરની રખવાણી માટે કાંઈ બીજી મળી જન તો સાગ એમ ઇચ્છશે ।

ત્યાં, હકીકત એ છે કે જ્યાં સુધી સકંપ માત્રથી જીવનનિર્વાહના સર્વ સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ માણસ પ્રાપ્ત ન કરે ત્યાં સુધી કાંઈકને કાંઈક પરિશ્રમ તો એક નહિ તો બીજાં કરવો જ પડવાનો, અને પરિશ્રમનો જ્યાં સુધી તે આપત્તિ લેખશે, ત્યાં સુધી એનો ભાગ કાંઈ બીજા પર દોળવા એ પ્રયત્ન કરવો ઇચ્છશે જ. આનું જ નામ વર્ગ ઉભો કરવાનો પ્રયત્ન

વળી, બળાકાર અમુક વ્યવસ્થા નિર્માણ કરવા પર જેમનો વિશ્વાસ છે, તેમને માટે છેવટે 'ડિક્ટેટરશિપ' સુધી પહોંચી જવું અનિવાર્ય છે આજે દસ જણ માને છે કે બીજા લોકો કરતા પોતે વધારે જાણ છે પ્રજાનો મોગ ભાગ મૂક અને જડ છે, શામા પોતાનું કંયાણુ છે તે તેમને મમજતા નથી જે થોડાં લોકો તેમનો વિરોધ કરે છે તેઓ તો કા તો અવાર્ય છે, અથવા તો મૂર્ખ અને જડ ઉપરાત હટી પણ છે આથી લોકોના કંયાણુ માટે એ વિરોધીઓને દાખી દઈ પોતાના હાથમા મતા લઈ લેના તેઓ ઇચ્છે છે આ રીતે એ દસ જણા અધિકાર હાથ કરે છે અને લોક કંયાણુના ઉપાય અજ માવવા બેસે છે ધીરે ધીરે એ દસની સમિતિને લાગવા માટે છે કે એમની બધાની છુદ્ધિ પણ એક સરખી બિડી નથી આથી, કાંઈ એકના મન પ્રમાણે ચાલવું આવરપક છે ધણીખરા અધિકારો એને સોંપી દઈ બીજાઓએ એને વફામંત્રીથી તામે રહેવાની જરૂર છે આ રીતે 'ડિક્ટેટરશિપ' ઉત્પન્ન થાય છે અને જેમ જનકંદ્યાણુને નામે વિરોધીઓને દાખી દેવાનું તેમને આવરપક લાગ્યું, તેમ એ 'ડિક્ટેટર'નો એ દસમારી કાંઈ વિરોધ કરે તો તેનું જે જનક પાણુને નામે દમન કરાવવું આવશ્યક લાગે છે મતલબ કે જ્યાં સુધી કાંઈ વર્ગ જનકંદ્યાણુના કે પોતાના હેતુની સિદ્ધિના ઉપાય તરીકે માનવ સરકારોમા પરિવર્તન કરવા પર નહિ પણ બળાકાર કરવાની શક્તિપર શ્રદ્ધા રાખે છે, ત્યાંસુધી જુગી 'ડિક્ટેટરશિપ', તેને

પરિણામે એક બળવાન પક્ષનું પ્રબુત્વ અને, અને, વર્ગ નિર્માણ થવા વિના રહેવાના નહિ

સમાજવાદના મૂળ ઇચ્છેપનો વિરોધ કરવા કે વર્તમાન વ્યવસ્થાનું સમર્થન કરવા હું આ વિચારો ગમૂ કરતો નથી પણ મારો દૃઢ વિશ્વાસ બધાએ છે કે બળાકારના પાયા પર ઉભી કરેલી કાંઈપણ રાજ્ય પ્રણાલિકા માનવ જાતિને પોતાના અંતિમ ધ્યેય પર ત પહોંચાડી શકશે નહિ છતાં, વર્તમાન વ્યવસ્થાને તો હંકવું પડવાનું જ છે પણ મારો વખવાનો હેતુ તો સમાજવાદનો એવા વિચારોમા હળુ વધારે જોડા જીતવાની જરૂર છે એ વાત પર એનું ધ્યાન ખેંચવાનો છે બાલ પરિવર્તનોથી -તે ક્રાંતિકારી હોય તોયે-કામ નહીં થાય કેવળ અમુક સ્વરૂપનું મન્ય બધારણુ પડવાની કે અર્થ-વ્યવસ્થાકરવાની આ વાત નથી, પણ માનવ સરકારોનું પરિવર્તન કરવાની છે સમાજવાદનું મ્યેય સફળ કરવા માટે મનુષ્યને વ્યક્તિ વાદી મની સમાજધર્મી થવું જોઈશે પડોશીનું ગમે તે થાય પોતાના વિકાસ ભોગ આરામ, યશ, મોક્ષ વગેરે સિદ્ધ કરી લેના એ વ્યક્તિધર્મ નથી પણ વ્યક્તિવાદ કે પોતાનું ગમે તે થાય, પણ પડોશીના વિકાસ, ભોગ, આરામ યશ, મોક્ષ વગેરે સિદ્ધ થાય, અને પોતાના વિકાસ, ભોગ, આરામ, યશ, મોક્ષ વગેરેના નપલકારો પડોશીને લાલ થાય એ સમાજવાદ નથી પણ સમાજ ધર્મ છે સમાજધર્મી પરિશ્રમને આદત નહિ સમજે મને લાગે છે કે પરિશ્રમને આદત 'સમાજવો' એ વ્યક્તિવાદ છે પરિશ્રમ કરવાની અસકિતને આદત અને શક્તિને નિશ્ચિત સમજની એ વ્યક્તિધર્મ છે

આપણે શું ઇચ્છીએ છીએ-સમાજવાદ કે સમાજ-ધર્મ ?

૧ ધર્મ શબ્દ અહીં બધે 'લક્ષણ'ના અર્થમા નહિ, પણ કર્તવ્યનિશ્ચયના અર્થમા સમજવો

હિર્વશીનું અવસાન

"રોલફ"

ચાઉ પ્રભા સૌમ્ય મુખારવિહની
ખીન્નશુ શી પાપલ્ય વોચનોની
કન્યા હતી ધોરણમાં અભાસ,
અન્યા શી ઘેરા નવગળી 'ઓઝળી'
ને નાંજુરી ઘાઘરી ફાગ કેસરી
પહેરી નિશાળે નિત ઓરી આવતી
કાનો કનેથી મરણી રૂપાળ
કેજા તણી સુકટ હિતરતી
મનેયેવી તેના કટિ ઉકે સુધિ.

ને મૃત્તી પ્રથમ પુષ્પ સુક્ર મળા તે
આતી સમીપ મુજ દેખવ જે હસીને

ના પૂછું હુએ થયુ કેમ ઓહુ ?
હી પુષ્પ, સંયુ; ઉર મેતનામણી
શાઉ ત્વગથી ખુરશી તથ દષ્ટ
શિખાવતો પાક સમીપ આગકા
ઉભો રંગે

કન્યા તણુ કલ્પમ કિનુ કરેજ રેંગુ
જૂનન્તો ત્યાજ સર્વે તુટિ ઉરતણા મીત નગના અન્નઅં.

નિત્ય કમે એમ પ્રસન્ન માન
રોકકાનું હેયુ કુસુમો નિમજ્જન
રેંગુ રમરીને મુખ કન્યા કાતું.
કે માસ વિત્યા અમ જેવ વચ્ચે
અન્યોન્યાના ઉરની રૂપના કરી
ઓનો શુક હુ.

ને એ શુકની ઝળેય માદરે
જ્યાવના શોધ વણે દિનહસના
ને કેક વેળા લખી હુય લેતો
કા-ઓમિ' મહે જિનને ગાડોતો
પ્રજ્ઞવ ચિતે સઃ શિષ્ય સવસ્યા
એનુ હણુ સથાન અનુપમ મને

નાની પરન્તુ કની એકે દી' તે
ને ઉર મરે ઘટ ચિતના રમી,
વમનની ક્રોમવ નનનાવલી
હતી ચકોરે મન મુજ બાનવી
ને બાગ બારી ખુરશી મલી રકી
કન્યા તણુ સુરિમન પુષ્પ પુષ્પ
નાદ્ય અજો રમતું હતું દીહુ.

ને વીનતાં દિવ્ય માત પ્રહોયુ તાને,
'તોષી આ શી વધને રજરજ પરથી કન્યાકા હિર્વશી
નાખજો નામ કાળ

ગત જોયેરે અડધા કવાકની
હતી પડીને, પુરી સઘ થાતા,
સર્વે પ્રવેસ્યા મુજ વગેમા શિખુ

ને એ બોલી નિકટાન્તરે ઉભી,
'મરી ઉરમણી ગણ પન્મ દિવમે આપી

નામ મેકયું હતુ, સ્તબ્ધ થોડા દનો
શોક વા રમતાનો મૃતિને પૂજો
એકનો હુ હતો વિશ્વ નહોતુ ત્વલી
મણુતો સઃ ચિર એક વીણા તણો
મરુનુ ઉરંગી

પૂર્વની રમનિતા ચિત મુકી ગઈ
દિવ્ય દેહાન્તરે મૂઠ મુકમે વળી
કાવ્યની કન્દશને હરી શોકથી
ચાવી અનર્તાના બેનરો ખૂદતી,

જેમ જાનિ હતી વર્ગમાથી ધરે
પાક મીના શિખ્યા હાજ ગાતી ઉરે
મીમ વિતી મધ, અન્ન દેશે વસી
ના રી મૂત્ત ક્ષિતિજ તે દેશની

એ જતા એ આ પૃથિવેને જોમ આ
મહપતો, કાવ્યમા જે વસ્યા એકે
કે નથી લોક પરચોક આ વિધમા,
એઃ આત્મત્વની સાકરે જૂનના

મર્વ આત્મા વસી વિત્ર નેદાન્તરે
દેહ દેહે પમે આત્મ આ દેના
દુનિયે દુનિયે પાર પરદી-પટે,
જ્યા મરે એ અ મહતામ દહિ-રીમે

ને અનતાનીરે શય અવકાશમા
મરુનના વાઘના સુર ગુણ ગજા
હાજા તે સજના ગીત પૂષી ગયા

ત્યા હોરાટ વખો નમે, ચિત શયથી ગતયુ
'સાત થાઓ વખો શમો' હાસા એ દુનિયા દળ

ત્રણ પગલાં

શ્રી કાંત

એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ જ નથી. ત્રણ વર્ષના લગ્નજીવનના અનુભવ ઉપરથી અને એ વખતે મારાં પગલાં ઉપર હસતા મિત્રોની વર્તમાન દશા નિહાળીને હું કહું છું કે મેં જે પગલું બધું હતું તે માયું હતું, બુદ્ધિયુક્ત હતું. દુનિયામાં જીવવા ઇચ્છનાર માણસે એમ જ કરવું જોઈએ

હું બાળું છું કે મારા પગલું કોઈને હાથ લગ્નમલાવી દે એવી વાતોનું વસ્તુ ન આપી શકે, પણ જાહેરી કંઈ સારી વાતો આપવા માટે નથી જીવી શકતી! મેં લગ્ન ન કર્યાં હોત તો જરૂર મારું પાત્ર આ દુનિયાના લોકોને વધુ આકર્ષક લાગત. લગ્ન ન કરવાને પગિલાંમે હું છુદ્ધ જેવો લાગી બનત તો લોકો મને પૂજત, મજનું જેવો ધાવસ બનત તે લોકો મારા માટે આકર્ષીત પુત્રારત, દેવદાસ જેવો પાગલ અને શરણી બનત તો લોકો મારા પ્રત્યે સમભાવ કેળવત, અને એ ત્રણેય દશા લોકોનાં કંઈએ જરૂર વસોવી નાખત. અને એથી હું લોકલાગણીને કેટલી ખેંચી શકત ? મારા નામને હું કેવું અમર કરી શકત ? પણ હું શું કરું? નાનપણથી જ કે પછી પૂર્વજન્મના કર્મને જોરે મારામાં એવાં તત્ત્વો ખેંચી ગયાં હશે કે જે તત્ત્વોએ મને મારા હૃદયભંગના દિવસો પછી ધીમે ધીમે આ સુંદર લાગતા જગતની વાસ્તવિકતાનું અસાધ્ય લાન કરાવી દીધું. મને યશું કે છુદ્ધ યશાનું ગળું નથી અને ગળું હોય તો એ એમાં રમના ધૂંટા રજા છે કે કેમ એનો અનુભવ નથી. મજનું તો ચિરકની વાતો સાહ-જીવમાં ને ચિત્રો જીવમાં તો હું એ સૌથી પેટે રસ લઈ શકતો હતો. પરંતુ એવા યશમાં હૃદયના તારિતાર ખેંચવા પડે એમ હતા. મને અંદરથી એવા તાર ખેંચવાનું જોમ ઉઠતું હોય તો તો કીક પણ જગતનાટકનું એક સુંદર પાત્ર બનવા ખાતર સા માટે મારે આંતર્યને ખેંચવું! અને દેવદાસ યશમાં મને કરી સાર જ નહોતો લાગ્યો. દુનિયામાં દેવદાસ, પાર્વતી ને ચંદ્રા જ અસ્તિત્વ ધરાવતાં હોત તો મને દેવદાસ યશમાં વાંધો નહોતો. પંતુ આ દુનિયામાં તો માણસોની બીડાબીડ હતી. મને યશું કે મારે મારી પાવંતીનો જ નહિ, પણ હું પતીમ વરમનો થયો ત્યાં સુધીમાં મારું જોડણું જગત રચાણું એનો એ મારે વિચાર કરવો જોઈએ. અને હું સાવ ધ્યેયલીન જીવન જીવનારો એ ક્યાં હતો કે પ્રેમભર્યા યશો જ મારું કાળજી તરી પડે! અને જે તરી પડ્યું નહોતું એવા આરાપાટ જેવા કાળજીમાં કરીને અંકુર ફૂટશે એવું હું ક્યાં જાણતો હતો ?

આ તો બધું મેં માગ ચીજ પગલાંના સમર્થનમાં કહ્યું. એ પહેલાંના એ પગલાંમાં તો ઘણું ઘણું આપી ગય છે. પ્રેમના મનોરમ સ્વપ્નાઓ, ચિરહતું ગીતું રંગ, લગ્નનો અને ફરી

લાગે. અને પ્રેમનોયે મેં બહુ ભરોસો ન રાખ્યો. પ્રેમીઓ 'સામાન્ય રીતે આંખો બંધ કરીને ચાલે છે અથવા તો એમની આંખો ભર્યા જગનમાં એક જ વસ્તુ નોંધ શકે છે, મારું એવું ન થયું. અને એટલા જ ઉપરથી તમે મને પ્રેમીઓની જગતમાં એમવાની મનાઇ ફરમાવો તો મારાથી ફરીઆદ થઇ શકે નહિ.

પણ રખે માનતા કે મેં એ ધાયક સ્થિતિનો સ્વાદ પચી નહિ આપ્યો હોય. એ સ્વાદ મેં આપ્યો છે. અંગે અંગે આગ લાગે અને પ્રાતઃકાળના શિતળ પવનમાંયે બળું બળું થયા કરે એ સ્થિતિ તો જાણે નીચી બુમિદાની કહેવાય પણ હૈયું અસ્પર્શ મધું વેરાન ભાસે એ સ્થિતિને તમે શું કહેશો? કંઈ સ્નેહ નહિ, ક્યાંય સેન પડે નહિ, જે બૂલવા મધું છતાં બૂલી શકું નહિ એ સ્થિતિ તો પ્રેમીતી ખરીને?

પણ હું તો ફરની વાને ઉતરી ગયો. મારા પ્રથમ પગલાંની વાન જ હજી અધૂરી છે. જૂઓ, મારી શરીર અને હું જેમ જેમ સહવાસમાં આવતાં ગયાં તેમ તેમ અમારાં બંનેના-તા, મારા એકલાના, જે કે હું તો માનું છું કે અમારાં બંનેનાં, પણ શરીર એ વાતનો ઇન્કાર બાણે છે અને કહે છે કે પ્રેમનું કશું એનાં હૃદયમાં ફૂટ્યું જ નહોતું. આપણે અત્યારે ક્યાં સત્યને સિધ્ધ કરવું છે! હું શરીરની એ વાત કબૂલી લઇને જ આગળ ચલાવું.

અને મને એ કેટલી સુંદર લાગતી હતી! મેં તમારી પાસે નિઃશબ્દિની વર્ણન કર્યું ને, એ તો મારી શરીરનું પ્રતિબિંબ જ માત્ર હતું! નિઃશબ્દિની સુંદરતા સ્વયંભુ હોય તો આજે જે મને એ સુંદર ન લાગે? તમે ભલેને ના પાડો. હું તો માનું છું કે મારી શરીરનું અને કંઈક અંશે મારું એટલે અમારાં બંનેનો હૃદયનું દસે દિશાએ મનોહર પ્રતિબિંબ ઉઠ્યું હતું. એટલે જ જાણતા અખડનો પાંદડામાંથી સંગીતના સર ઉડતા હતા અને સંધ્યાના ચીંટાઇ જતા પ્રકાશમાંથી ચિનળ તેજની સરખીઓ છુટતી હતી. તમને નથી લાગતું કે નદીની બેખડો વચ્ચેનો પવનનો ધુધવાદ અમારા સાનિધ્ય વિના અવકર લાગ્યો હોત!

આટલા ઉપરથી તમે સમજી શક્યા હશે કે મારી શરીર જાણાંતર સુંદર હતી. એ હસતી ત્યારે પેલા કવિની પંક્તિઓ મને યાદ આવતી:

કિંમતમાં હોઈ ત્યારે ઉપા આવતી
કોઈ જાણે નહિ તેમ જોવાવતી;
સ્વેત આકાશને રંગવું શી રીતે?
પ્રજ્ઞ આ નિદ્રા મારી કને લાવતી.
હું હસું: રિમતના લાખ જ્યોતિ કળેા
જાખડીમાં ભરીને ઉપા લે :જતી,
છેક નીચી નખી પદમની પીંછીએ
પૃથ્વીને પાટલે સાધિયા ચિનરતી.^૧

અને આટલું જ નહોતું. શરીર મારા જીવનમાર્ગમાં મદદગાર થાય એવી પણ હતી. એ કહેતી કે નિકટમાં નિકટ પથે પણ હું તમારા સાથે જ આલીશ. મારા જીવનપંથમાં ગુમાઓ તો નહોતા વેશો એ શરીર જાણતી હતી અને શુભાખ્યાં એ સાથે એવી એ નહોતી એટલું હું પણ જાણતો હતો. એના મિત્રતાથી હું મને ધન્ય માનવા લાગ્યો. મનમાં જે અસ્પષ્ટ હતું તે બે વર્ષો વીત્યા પછી સાવ સ્પષ્ટ થઇ મધું હતું. અમારી આંખની મૂંઝી લાપા હવે વાણીમાં ઉતરી ગઇ હતી અને અમે એકબેકને સમજવાં લાગ્યાં હતાં. એ દિવસોમાં અમે એક ખીલને ફેટલાં લાઅવાન માનનાં હતાં! અમારાં માંગદયને અલગાવે એવો એક પણ સંયોગ નહોતો. અમારી આસપાસની દુનિયા અમારા પ્રેમ ઉપર આશીર્વાદ વરસાવતી હતી.

શરીર સાથે લાગણાગદ બે વરસ સુધી મેં આ સ્થિતિ માણી હતી. મને તો સ્વપ્નેય અપ્પાત્ર નહોતો કે એક દિવસ હું એવું સાંભળીશ કે 'મને એવું લગ્યું નહિ.' આજ તો એ હૃદયવિદારક શબ્દો સાંભળ્યાને પાંચ વરસ થઇ ગયા. મેં એ બેદને ઉકેલવા માટે આ પાંચ વરસમાં અનેક વખત પ્રયત્નો કર્યા છે પણ હજી મને પ્રેરણા ઉકેલ નથી મળ્યો. ક્યારેક એમ લાગે છે કે શરીર એ મને જ જોયો હતો એટલે કદાચ મને જ પ્રેમ કરતી

હોય ! કદાચ એ દિવસોની પ્રેમની ભરતીમાં મારા શ્વ
નની વાસ્તવિકતાને એ ન પામી શકી હોય જેમ હુ
એને પિછાનુ છું એના ભ્રમમાં હતો એમ જ એ પણ
મારા હૃદય આડે પડેલા ન હોતા છતાં હૃદયની એ
બાજુને જ નિહાળી શકતી હોય અને વખત જતા એ
ખીજી દુનિયાને જોવા લાગી હોય, કે પવા લાગી હોય
ગાઢ સમગ્રથી કોઇ કોઇ ક્ષણે મારા શ્વનની વાસ્ત
વિકતાનું એ દર્શન કરી જતી હોય અને ક્યારેક હૃદય-
પ્રદેશના ન જોએના ખાખ ટેકરાની એ ઝાંખી કરી જતી
હોય ગમે તેમ હોય અને ધણુ વિચારને અંતે આ
સિંચાવના કોઇ કારણે સ્પર્શતા નથી નહિ તો જે મને
ન જોતા વ્યારૂં બની જતી મરી આખ સાથે આખ
મળતા જેની પગનીઓ ધરતીથી જલે લગીર ઉપર આવે
જતી અને જોને રોમરોમ એકમાર ધધ જવાનો ભાવ
પ્રગળી ઉઠે તો એ એનું કેમ જોવી શકે ?

શરી નવા પુગળી હરાને ઝીંજારી હતી પણ
એમાંથી એ સુગંધ જ લેતી હતી ખીજને આજવાની
વૃત્તિ એનામાં કોઇ દિવસ હતી જ નહિ કે એમ
પણ મન મનાવી શકુ એમ નહોતો કે એ ખીજા કોઇ
તરફ આકર્ષાઈ હશે કારણ કે એ અત્યંત વશાવર હતી
મારે સત્વના રક્ષણ ખાતર અને શરીને ન્યાય આપવાને
ખાતર કહેવું જોઈએ કે જે દિવસે એણે મારા પાસેથી
નિર્વાય લીધી તે દિવસે એના મો ઉપર હાનો ઉલાસ
નહોતો કોઇ નહીન પ્રદેશમાં જવાનો ભ્રમગો કે
ચનગના નહોતો એના મો ઉપર વિશ્વાસ અને મારા
પ્રત્યેની અનુકંપા જ રખત દેખાતી હતી ત્યારે પણ
એ મારા ઉપર પ્રેમ તો કરતી હતી પણ એ પ્રેમનુ રૂપ
જ જ નાઇ ગયુ હતુ એમાં પ્રગટાવેના પ્રકારા નહોતો
પણ હુ દૂર ઉભા ઉભા દર્શન મરી પાવન થાઉ એમ
શાવ તેજ જ હતુ કે મારા હૃદયને મગે એને
અન્યથ નહિ કરે

એ મારા સાથે મધુ મોવતી અને હૃદયની એકે
એમ વસ્તુ મને અત્યંત પણુ ભ્યાયી એણે મારા
પસેના વિશ્વાસ માગી ત્યારથી એ મારા પાસે મધુ મોવી
જ નહિ એ વિશ્વાસ મારે એને ધણુ કારણે ધુજાય

અને એના ચુનામ ધણેને રહેવાની મે તૈયારી ખતાવી
પણ આશ્ચર્ય તો એ બન્યુ કે જેમ જેમ હુ 'લાયર
લાયર' બનતો ગયો તેમ તેમ એ મારા ઉપર પ્રેમ કરતો
નહોતો અકાળવા લાગી કોઈક ક્ષણે તો મને એમ પણ
લાગ્યું કે મારી લાગા નિત આ પ્રવાહ એના હૃદયને
ભોજવવાને મદને એની આબની અનુકંપાને પણ ઘેાઘ
નાખશે

આજે તો જે સ્થિતિ મારી છે તે સ્થિતિ શરીની
પણ છે એ પણ મારા જેનુ જ સતોરી જીવન હતી
રમી છે સદલાગે એને પણ એના આદર્શોને પોરે ને
જીને એણે સહમર મળ્યો છે અમરા બને વચ્ચે
મીઠી સમય પણ છે પરંતુ મારે કહેવું તો એ છે કે
શરી જેને હું મારા પ્રાણથી અધિક ચલાવો તેના વિના
હું જીવી કેમ શક્યો ? મિત્રોને એ હજારે આશ્વા
રથુ છે મને એ આશ્ચર્ય પામતા મિત્રોના એમાં હો
નથી જળુતો કારણકે દેખીતી રીતે માર શીજી
પગનુ પ્રથમના મને પગતાતી નિર્ધનુ હતુ પણ
મારે કહેવું છે કે એ પગનુ મારી જીવનસાથા મરે
આવશ્યક જ હતુ

x

x

x

મારા જીવનમાં શરીની વિશ્વાસ ધરતીક પતી પો
તો નહોતી આવી પણ મને આશો તો એ પ્રકારનો જ
સાચો હતો છે તા કેન્દ્રાક વખતથી એ મારા જેટલે
ઉનાસ નહોતી અનુભવી શકતી પણ એ વિચારને મે
કોઇ દિવસ જલીન ૩૫ નહેલુ આશુ પરંતુ જે
દિવસે લગની તિથિ નક્કી કરવા એની સાથે જો
તે દિવસે એણે છે ના મહિનાઓમાં કાળ કથ રૂ જે
સમય હતુ તે મારા સામે ધરી દીધુ હુ એણે
ઉચ્ચે કાણુમર રમ્ય મની આખરે એના જે ગામ
આશુ મૂકી રહી હશે એ જોવુ કે એ યગી દુખ
પામી એણે મને પાડ્યો એના પ્રેમન રક્ષામાંથી
આશા મેળવવા મારો પક્ષ એ આશા જુગી નીવડી
એની પાસે રહેશે કરાર એનાથી દર જઈ મ
મારા આદાર અને ઉપ લગાવ્યા પગ અનુકંપા મિત્રા
કે કંઈ ન મેળવી મારો મઝ હતા ખીજા મારુ

જીવનનો તમામ રસ સૂકાઈ જવા લાગ્યો. મિત્રોની મૈત્રી રસહીન લાગવા માંડી. તમામ કર્તવ્ય નિષ્ફળ જણાવા લાગ્યું. જીવનની આશા ને મહત્ત્વાકાંક્ષાના દીવ્યા-ઓ ખૂંટાઈ જવા લાગ્યા.

એ દિવસો દુઃખના હતા. દુઃખના દિવસોમાં કહેવાય છે કે મિત્રો ને વહાલાંઓ તણ જાય છે, પણ એવું મારે નહોતું. મિત્રોનો પ્રેમાળ હાથ મારા વાંસા ઉપર ફરતો જ હતો અને આશાભર્યા સબ્દો મારા કાનમાં રેડાતા હતા, પરંતુ ચિત્તમાં શાંતિ નહોતી થતી મેં માન્યું જ નહોતું કે હું હૃદયનો આટલો - જાણે નિર્જળ નીકળીશ. હું એમ માનતો અને કશા કરતો કે હું તો આ પ્રગતિને ખાતર જીવી રહ્યો છું, એ જ મારું જીવનતત્ત્વ છે. એ કાર્ષ્ણ પૂર્યવી લ્યે તો નિર્જલ પોળાઈ જ બની જાઉં. પણ એ કેટલું ખોટું હતું ! શરીર જતાં મારી તમામ શુભાશુભ વાસનાઓ જાણે નાશ પામી.

ચિત્ત બંધીને જેવી સ્થિતિ ભોગવતું હતું, જાણે એની સાથે લડતાં ઝગડતાં જે હું વિચારતો હતો તે ઉપરથી પણ લાગતું હતું કે જીવન અસલ છે. મને થવા લાગ્યું કે આ રીતે જીવતું એ કરતાં તો જીવનનો અંત આણવો એ જ સાચું. મિત્રો મારા પાસે જીવનની ઉભી અભિજ્ઞાઓની વાત મૂકતા. મારા પ્રેમને ખુશ્કાના વિશ્વપ્રેમના રૂપમાં પત્રાચી નાખવાની પ્રેરણા આપતા પરંતુ મારા દિલ સુધી એ વાત પહોંચતી નહોતી. ત્યાં મજબૂત થવાની તમન્ના હતી. ક્યારેક દેવદાસ યવાનો ભાવ જાળી ઉઠતો, પણ સૌથી બળવાન સાવના સમાધિસ્થ થઈ જવાની હતી. એક વાત તો હું એ દિવસોમાં પણ સમજતો હતો કે આજેવું જીવન જીવવા કરતાં મરણમાં વધુ કલ્યાણ છે. મને એમ પણ થતું કે હૃદય ઉપર આટલો બોલો ઉઘડીને જીવનનો પંથ નહિ કાપી શકાય નો પછી ન છુટી શકે એવા બોલ સાથે હૃદયને જ શામાટે નિરોધ ન બતાવી દેવું ?

અને હું આત્મહત્યાના બચાવક વિચારો કરવા લાગ્યો. ક્ષમજીવનનું પહેલું પગલું ભરાર્થ ગયું હતું.

આ બીજું પગલું હતું. એ પગલાંની જાણ શરીરને થઈ ત્યારે એ ફૂટી જોડી. મને બચાવવા ખાતર એ બિચારી હૃદયના ઊંડા પ્રવાહોને પાછા વાળવા તૈયાર થઈ, પણ એ મને યોગ્ય જ ન લાગ્યું. મેં કાંઈ મિત્રોને તો નહોતું જણાવ્યું પણ શરીરને જણાવ્યું એટલાથી મને કંઈક એવું લાગ્યું થયું કે દુનિયામાં હજી એવાં કાંઈક છે કે જે મારું અસ્તિત્વ ઇચ્છે છે. આજે હું સમજું છું કે એથી ઉધુ સમજવામાં મારી ઘેનજા જ હતી, પણ આ તો એ દિવસની વાત છે કે જે દિવસના પ્રકાશને આજે હું અધિકાર તરીકે બોળાવતો થયો છું.

શરીરને ઉપર મારા પાસેથી આત્મહત્યા ન કરવાનું વચન લીધું અને એ દિવસથી દેખા ઉપર રાખ વાળી દબને પ્રશ્નમાં મચી જવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો. આ નિશ્ચય પછી આત્મહત્યાની નયજાહેરો વિચાર મેં અંતિ નીકળના મિત્રો પાસે એક જૂની વાત કરતો હોઈ એમ મેં મૂક્યો. એ સૌએ મારા પ્રત્યે સમભાવપૂર્વક જોયું અને મારામાં સંપૂર્ણ રીતે જીવનરસ પ્રગટી ઉઠે એવો એ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

આત્મહત્યાનો વિચાર દૂર થવા પછી મારામાં ફરી સમજને જીવવાનો વિચાર દાખલ થયો હતો. મનમાં એવું પણ માનતો હતો કે ‘શરીરને સ્વળ સંબંધ ભડે મેં ગૂંચાળ્યો એનાં સૂક્ષ્મ સાથે મારાં અંતરતારને હું જોડી શકીશ. એનાં ચિંતનમાં હું રસ લઇશ. એવું કલ્યાણ થાય એવી અહર્નિશ પ્રાર્થના કરીશ. હું એવો છું તે આખા જીવનપર્યંત એનો જ રહીશ.’ તે દિવસે એ વિચારો મને બળ આપતા હતા. અને જે મિત્રો એ જાણતા તે મારા પ્રેમ ઉપર ધન્ય પોકારતા. એને એ પ્રેમ અને એ ધન્યતા મને જીવનરસ પૂરો પાડવામાં મદદવાર થવા લાગ્યા.

લગભગ એક વરસ વીતી ગયું. હૃદયનો ધા લગીર પણ રૂઝાયો નથી એમ હું માનતો હતો. કાંઈ કાંઈ પીક સ્વજનોને લાગતું હતું કે “હવે હું લગ્ન કરીને સુખી થાઉં તો સાચું. આમ ને આમ હાંધી નહિ એંગી શકાય.” હું એમની સૂચનાને નિર્દયતાથી પાછી

ઠેનતા અને એમને વિનંતિ કરતો કે 'મારા આગા ધાને ન અડકો' પરંતુ નથી જાણતો કે આથી કોઈ વરમ લીધા પછી એ વિચાર ધીમે, અતિ ધીમે મનમાં પ્રસરતા લાગ્યો. એમ લાગતા માંડ્યું કે 'જીવનને લગામની જરૂર છે, રક્ષા વિના આખી જીવનની નહિ જીવન' પણ એ વિચાર જીવનની સાથે જ રાખી જતા આખ સામે શરીરની મૂર્તિ ખરી થતી અને હૃદય પણ પાણી પાણી થઈ જતું

આખરે એ દિવસ આવી પહોંચ્યો કે જે દિવસે આ સુવોચનાએ થીજ ગયેના દેવાને હલમનાચ્યું હું એને ઓળખતો હતો એ મને ઓળખતી હતી હું શરીર પાછળ ઝૂકે છું તે શરીર પાછળ આત્મહત્યા સુધી ગયો હતો એ દમ્પકત એ જાણતી હતી આત્મ જીવનના એની ઇચ્છા એ મિત્ર દ્વારા મારા પાસે વ્યવસ્થા કરી, મેં ઘરનું જ ના પાડી દીધી મિત્ર આગ્રહ કરતા જતો હતો તેને મેં સ્વપ્ન ચેતવણી આપી કે 'તારો ધર્મ પૂરો થયો હવે આગળ નીકળ મારા' અને એ સાત થયો પરંતુ મારા મનની જીડી જીડી કદાચો આ સુવોચનાના નામ માવશી ઉપડી ગઈ જે દીલો મિત્રો પાસેથી સાલજતો હતો તે હૃદયમાંથી ઉડતા લાગી 'હું ધ્યેયપૂર્વક જીવું છું જીવનની બધી જામતો મારે ધ્યેયને પહોંચવાની દૃષ્ટિએ જ વિચારી જોઈએ હું આખી જીવનની નહિ જેવી શકું બ્યારે થાપીશ ત્યારે મને ત્યાં ફેકાઈ પડીશ સુવોચના' બધું જાણે છે જતા મને પોતાનો મરવા કબજે છે ત્યારે મારા ઉપર એને કેટલો અનુરાગ હશે ! અને શરીરને હું ક્યા જીવનાતો હતો ! હૃદયની સાત્તારી તો એ જ છે અને એ જ રહેશે. જીવનની લામી છે પથ કપરો છે અનુભવીઓ કહે છે તે માત્ર ભય પમાડવા માટે નહિ મારામાં એટલું ક્યા જોમ છ ? અને શરીરને પણ કેટલું સુખ થાય ?' આવા અનેક વિચારો ફેટા લાગ્યા મારા લગ્નજીવનના ત્રીજા પગનાની તૈયારી થવા લાગી પણ આ વિચારોની સાથે જ મિત્રોની દારી, ગીટા, શરીરની ટાલણી હસતી આખ એ બધું મારા મનને પાણી પાણી લાગ્યું હું મૂઝાયા નીર્મ

પગલા વખતે ચિત્તમાં જે નીચીરતા વ્યાપી હતી ત્રીજા પગના વખતે પણ વ્યાપી ગઈ, કામમાંથી રમ ઉડી ગયો વિચારોને લઈ માથું ફેરતા લાગ્યું 'સાચું શું ? મારો ધર્મ શું ?' કરીશીને હૃદયમાં પ્રવેશે ઉડતા લાગ્યા

મને એ મિત્ર ન મળ્યો હોત તો હું શું કરત તો હું કહી શકતો નથી, પણ એ મિત્ર, જેને તમે ઓળખો છો પણ હું નામ નહિ આપ્યું એ એક રાત્રે મારી પથારી પાસે આચો હું જાગતો પડ્યો હતો એણે મારો હાથ પકડી મને ઉભો કર્યો અમે બંને બહાર નીકળ્યા

'શું કરવું ?' એનો પટેનો જ પ્રશ્ન હતો

'એ ન બની શકે' વેધગાની જીભે આપેનો એ જવાબ હતો

અને એણે મને મહારના એક ઓળ ઉપર બેસાડીને સમજાવવા માંડ્યો એની વાતમાં એકથ નવી દલીલ નહોતી જે દલીલો માલગી હતી અને જે છે ના કેમકે દિવસો થયા હૃદયને કમળે લખને બેઠી હતી તે બધી દલીલો અધારી રાતના મે ફરીને માલગી હું બરબર જાણુ છું કે એની દલીલથી હું વશ નહોતો થયો પણ એણે એ દલીલો ન મરી હોત તો હું કંઈ પણ પગડું ન ભરી શકત એ વાત પણ સાચી હતી હું આજે સમજુ છું કે મે એની પાસે કબૂલ કર્યું આની પાછળ તો માત્ર રજાજીનો જ ભાવ હતો એને આગ્રહ કરી શકાય, જેમ એવું આજે ધરવા જેવું મારા મનમાં કેટલું થે પેલ યતુ હતું તેમ

આમ મે ત્રીજું પગડું ભણુ, પરંતુ એ પગડું ભણું પછી ભારે આશ્ચર્ય વચ્ચે મે જોયું કે જે મિત્રો મને અત્યંત આગ્રહ કરતા હતા તે બધા હવે પામવાને મને કહેવા લાગ્યા કે તારા ઉપર અમે દલોને આરોપ નથી મૂકતા પણ ને આત્મવચન તો કરી જ છે શરીર પાછળ ફેરતા થઈ જવા એનો તને પ્રેમ હોય તો તું સુવોચના માથે લગ્ન કરી શકે જ નહિ મે એમના કામની સામે દલીલ કરી નથી મારા મનમાં થવા લાગ્યું

કે આ વગુ જાન અનુભવ રિતિ કાઢથી મમજને જ નહિ, એટલે મેં તો મૌન રહીને માઝ ઝવવા માણું.

એ ત્રીજા પગનાં આજ નણ વર્ષ રીતી ગયા કે હજી પે હુ સાબગુ છે કે 'શમી પ્રત્યે મને સાબો પ્રેમ હતો જ નહિ અને એની પાછળ હુ મરવ ની રાત કરતો હતો એ તો માવ મિથ્યા જ હતી' મારે આ સામે દલીલ નથી મૂકવી પણ મારી આ કથા જ મૂકવી છે આમા મેં હવેનો એક પણ ભાવ છુપાવેો નથી એની તમને ખાતરી આપુ છુ આ કથા ઉપરથી તમે મારા પગના વિશે ન્યાય તોળજો ત્રીકા કગનારા મિત્રો વિશે મારે કાંઈ નથી કહેવું એમાના ઘણા ખરાની

વર્તમાન ગિરિતિ હુ જાણુ છુ અને એ ઉપરથી તો મને લાગે છે કે ત્રીજુ પગન ભરવામા મેં ડહાપણ કયું છે અને પહેલા અને બીજા પગના વિશેની માગ હતાની સ્થિતિની મને પૂરેપૂરી ખબર છે હુ ફરીને કુ છુ કે હુ મરતીને પ્રાણથી મેં અધિક ચઢાતો હતો અને મારા આડે અતગમ્યો ઉભા ન થયા હોત તો એના નાભ ઉપર આ જીછીને મેં દેડી દીધી હોત

માણ દષ્ટિએ અમમત લાગતા આ પગનાએની પાછળ તમે કોઈ સગતતા નેષ શરૂ છો? નેષ શકતા હો તો મારા પ્રત્યે સહાનુભૂતિનો એક શબ્દ કેળો ને મને આશીર્વાદ આપજો

૦

“ ભગવદ્દય ”

માવશયની આજેરી સેર

પ્રભો! હવે શી- આ હસુમ ગુ ઘડ્યુ કોમન ?
અને જગત કા ઘડ્યુ વિષમભાય ! દાવાનન ?

સુકોમન સ્વભાવના મુદ્દલ પ્રેમવ હાસ કયા ?
શુ કાળમીદ પદ્યરે ઉર સંગેજ ઉત્થામવા ?
અકે ઉર અદેનીને નવ મરી શે ગોહરી ?
અકે દગ પોપયે છુપરી આસુની ધાર કા ?
અસાર મુદ્દ લાગણીગીણ સુનો જ મંસાર કા ?
સ્મૃતિ હવેસ્વપ્નની લનિત દ્વાણ કયા મીડરી ?
અગાધ જલ વિન્નતર્થા જગત સાગરે ગર્ગતા,
છુગ અહિતદી પડયા કષ્ટક માનરી દોષ ત્યા
ફિકા મ્હલ હાસની રસસમાધિમદી કુબ્યા
મહુ અદુન એમ્વા નિગમ પૂતળા તા ઉભા ?

અનુષ્ટુપ

જન્યમનરક હુ ઉભો, એવા અડુન બે શો,
આશા વા નિગશાની માનમશૂર્તિ બેગો

કવૂના કુસુમાકર

૧ આને પ્રચલન પુરવી ગણવેો હોય તો બરે કોઈક મૃતિમા રહેજ ફેર પણ હશે મારે મન તો એ સુગેમ શાંત છે લેખક

મીશ્રોપનવી -

વિચારને આચરણે ઉતારવા
પેલા ઘટે જે કરવા વિચારે
કરી લઈ તે સવગા વિચારે
નક્કી કહ્યું મે મનથી પડાવવા

મારી બીજી જાત સમી પ્રતિ કૃતિ!
બીજે દિને હું સ્ફુટિયો વિરે ગયો
ફારો વિરે વાત જઈ ઉચારી
ખૂશી યદને બી પાડનારો

નજીકના ઝાં ફરમા લઈ જઈ
જુદી જુદી જાત બતાવીને મને
પૂછ્યું "તમારી ઉતરે પસંદગી
મી પરે આટલી જાતમાથી ?"

ના બહેકે ને જાઈને મને મને વતી
રહે બહુ કામ ન આપન પેન્ટનું
ને ધૂપ શમી રજની સમી વળી
પડે નહીં લેશ પસંદ સેપીઆ

એન્નાજીમેન્ટે થતી આવતી હતી
અભિગયિ, એય હવે સરી મધ
મા યુ હતું કે ક' માત્ર વાધનું
કિન્તુ રૂપાલેખનમાં ય ચાવતી

પોઈથી ચિતારાની વધ પડતી
એ વાત ના ધ્યાન બહાર રૂ હતી
મજૂર એ છેવટ રાખી સેપિઆ
તૈયાર થાવા સૂચવી મને ગયો!

પડી ગયો ને વળી માહરી કને
એ દાર્દ ને બી ઉભયે મૂકી જઈ
તૈયાર થાવા સૂચવી મને ગયો!
એ હાસ્ય વેરી કરી ભાવદર્શન

જવાબ દીધો નવ કાંઈ નેપ્રએ
ને માની આની રસ-શુષ્કતા પરે
તેજે-રસિકે રિમત-પુષ્પ વેર્થા !
કે! હાટ સાહેબ તથા મહેનતી

એકાદ બાણ ચિતરીતી તેવો
પત્રીત રૂપે પડો દિ ગાડયો
ને ગોડરી બેઠક ખૂરમી તણી
રીપાઈ મૂખી વળી મધ્ય લાગમ

ને ગોઠવ્યું ત્યાં યુનદાન, ને મુક્યા
વર્ગો બેય બાણ યુનદાનનાં ડાડાં
તૈયારી થાવા હું તહીં ગયો અને
ત્યાં બેમતા નક્કી કરેન રથાને.

મારાથી જાનું મરકી જવાયુ
મે પૂછ્યું એ જમી પાડનારને
"શું આ બધું એ જમી માહિ ઉઠશે?
'જર' બોલ્યો જમી પાડનાર,

"બધું ય જે કેવળ ના કરી શકે
એનું પત્રી નામજાં બૈટ રાનું ?"
ઈન્જિ થતી પૂર્ણ લહી પડાવતી
મારી બીજી જાત સમી પ્રતિકૃતિ !

"સસારમા જન્મ મરો કંઈ સુખો
મે બોગમ્યા હોય, અને વળી મને
મારું રથું હોય કંઈ ભયું ભયું
અને લહી ચિત તણી પ્રમનતા

જમી વિરે એ ઉઠશે બધું ય ને ?
આ જીજ્ઞાસી ધરિને કંઈ દુ મો
મે બોગમ્યા હોય અને મંદિ સડો
ભોગમી દેવે જા પેદનાની

તો તીવતા એ જખમો તાણીને
મારી જ આ માનવ જાત હોયે
અન્યાયની કાદિ મળી પર પરા
એ આગમો હોઉં નહીં મ્હાપિ

ચાકા શરીરે પડ્યા, મુઝાયા
કિન્તુ અવિષ્યે પણ યાદ આપના
મુરેખ અકામની કાધમાળા
રહી જવા પામી કેલપિ હોય તો

જમી મહી એ પણ નક્કી જ ને ?
મિબજ બોલ્યો જમી પાડનારે
નાકૂકતો એ સદસા વડી ઉઠશે
"પડાવીતી જીજ્ઞાસા જમી કરી

કે આજ આમા અહીં પ્હેનવેનારો
કના અને મી ખુબીઆં માની
લહે નહીં ને શિર ઝીંકે આવી!
બીજે જવુ હોય જઈ શકો જ તો

મારે તમાને જમી નાજ પાડવી
ને ત્યારી હું સરસ ચાનતો થો
ખીનપને એ જમી પાડનારો
જોઈ ગ્લો આ દશ દાગી આખો

બેગા કરો બે વજ્ર સહચારીને
માન પ્રતિ અશુનિ ચોખી ચોંધી
કે વાત કહેવા બસ એ મડી ગયો
ને મારી આની નમી મૂર્ખતા પરે

વેરો રથા હસ્ય સહ અને ધ્વનિ
ના નગી પાઠમ આપો રહો!

જીવનમાં સૌંદર્યનું સ્થાન

: એક પ્રવચન :

શ્રી. દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

સૌંદર્ય પોતે સુદર વસ્તુ છે પણ તે વિપેનું વિવેચન કે મીમાંસા સુદર હોય જ છે એમ નથી કાવ્ય, શાસ્ત્રી કે વિનોદમાં ગણ્યો. આનંદ આપણે અનુભવીએ છીએ પણ આ સુદર કનાઓની મીમાંસા કરવા જતા કદાચ એ કાવ્ય આનંદહિત અને અ-સુદર પણ થઈ જાય. સૌંદર્યના અનુભવનો આનંદ સૌંદર્યમીમાંસાથી નીપજ ન શકે.

સૂર્ય તરફ નજર રાખી ચાલતા પ્રમંસા પણ મળે છે અને છાયા પણ આપણી પાછળ આપમેળે જ ચાલી આવે છે, પરંતુ તેથી અવગણી નજર ગાંધી છાયા પાછળ ચાલતા પ્રમંસા પણ મળેતા નથી અને છાયા તો હાથમાં આવતી જ નથી તે તો આગળ ને આગળ દોડી જાય છે, તેથી રીતે મૌંદર્યની પાછળ પડતા તે પ્રાપ્ત થવું નથી તેની તરફ બેફકાત રહેતા આનંદ અને સૌંદર્ય બંને રહેજે મળે છે બાળકોના જીવનમાં વ્યક્ત થઈ ગયેલું મૌંદર્ય એટલે રીતે એને ભાન થતા અને દરકાર વેચતા નહિ થતા માટે છે. મૌંદર્ય વિશે ભાન આવ્યું એટલે તેમાં વિનિયમ પેસવાની જ જગ્યા સુધી સૌંદર્યભાન ન હોય ત્યાં સુધી જ જીવનમાં સૌંદર્ય મળે સ્થાન રહે છે. આમ સુદરતા વસ્તુ એવી છે કે તેના વિશે તટસ્થતા કે ઉદાસીનતા કે અવગણના તે મહત્ત્વ જ મળી રહે છે પરંતુ તેને માટે પ્રયત્નો કરવા જતા, તે નરમાઈને દૂર જતી રહે છે જેમાં સૌંદર્ય રહેતું હોય તેની જ ઉપામના કરવાથી, સૌંદર્ય પણ આપોઆપ આવે છે.

આમ છતાં માણસ કેષ ને કાર્ષી રીતે પોતાની ગુન્નતા વધારવાનો પ્રયત્ન કરે જ નજરમાં સુદરતાની, એટલે દેખાવપણાની કિંમત હોય છે એટલે માણસ કૃત્રિમ સુદરતા કેળવવાને પ્રયત્ન કરે કે રાજમહારાજો અમનચારીની નિમણૂક કરતા પહેલાં તેમના ફોગ પગથી, તેઓ છાપ પાડી શકે તેવા દેખાવના છે કે નહિ તેની ખાતરી મરી જાય છે. વેપારમાં પણ દેખાવ વડે, - જીવાડી શકે તેવા ઉપકરણો સે સમેત સફળ થવાનો જ આ સૌંદર્ય કેળવવાનો પ્રયત્ન તે સદ્ય છે કે ખોટો તે જુદી વસ્તુ છે પણ દરેકના જીવનમાં તેનું સ્થાન હોય છે જ પરંતુ બાળકોના બેદરકારીકર્મ સૌંદર્યમાં તેની જે ક પના રહેતી છે તેનાથી અ ક પના સાવ જુદી હોય છે જેઓ જીવનને મમ્મદ કરવા માગે છે, જીવનને સુદર રીતે વ્યક્ત કરવા માગે છે,

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ

શ્રી. રામનારાયણ ના. પાઠક

ભા રતવર્ષના સદભાગ્યે એને એવો બગરૂક મનાવિપતિ મળ્યો છે કે જેની નજર દરેક કિસ્સા ઉપર એક સરખી નજા કરે છે. એણે હમણાં જ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણને અંગે વિચારણા કરી એના ઉપર બાર મુક્યો છે 'રાષ્ટ્રીય કેળવણી એ સ્વાસ્થ્યના ચાર હારમાંનું મુખ્ય હાર નથી પણ સ્વાસ્થ્યની પ્રમાણતનો એ પાથો છે.'

સાદુ, સુવ્યવસ્થિત, ઉચ્ચગતિ અને સરકારી પ્રામણ્યને એ ભારતવર્ષની વિશિષ્ટતા છે. શુદ્ધિના વિચાર તરફ ધમકી જતી આજની યુદ્ધેરી કેળવણી આપણી આ પ્રાચીન વિશિષ્ટતાને કમ્પ્રોમાઇસ કરી છે. આપણા આ મૌલિક લક્ષણોને શિક્ષણદારા વિકસાવી પ્રામણ્યને સુગમિત, મુખ્ય અને સંતોષી બનાવવું એ રાષ્ટ્રીય કેળવણીનો આજની સ્થિતિમાં મુખ્ય ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ.

પરાધીન દ્વારો દ્વારા પાશ્વ પ્રકારની સ્વતંત્ર શિક્ષણ પદ્ધતિનાં સચોટ પરિણામો બતાવી શકાય નહિ એ વાત ખરી હોવા છતાં, સ્વાધીન યવા માટે પ્રભાવ ને શુભિની આવશ્યકતા છે તે પેના કરવા માટે પણ રાષ્ટ્રીય કેળવણીની પુનર્વિચારણા કરવાના જરૂર છે. આ દષ્ટિએ વિચાર કરતાં લોકકેળવણી એ જ ખરી રાષ્ટ્રીય કેળવણી આજને તબક્કે ગણી શકાય.

પરંતુ ગૂમરા ઉપરનું નજર ગમે તેટલું સફળ થાય તો પણ ન્યાં સુધી રોગના મૂળ-કાળ હોજરી, આંતરડાં, અને રૂધિરાભિમુશ્કળતા શુદ્ધિ થઈ નથી. ત્યાં સુધી એક નહિને બીજી જગ્યાએ ગૂમરું ફૂટી નીકળવાનું જ છે એમ માન્યતાના મુરખાની વર્ગમાં જણાનાં વહેમ, અજ્ઞાન, કુસંપ, બીક, ત્રાસ, આળસ, ધંધા પ્રત્યે ઉમ્મીડતા વગેરે અવશ્યજો ટાળવા ગમે તેવા ભગીરથ પ્રયત્ન કરતાં છતાં આરતીકાલી પ્રામણ્યના મન ઉપર એ અવશ્યજોની છાપ જ્યાં સુધી પડ્યા કરે છે ત્યાં સુધી પેટી નર પેટી એ આદ્યા જ કરે.

જુના જમાનામાં ધાડપાડુઓ વારે ચડનારના પગના નળા પર ઘા કરી તેમના ગૂડા ભાંગી નાંખતા અને પોતે લૂંટનો માલ લઈ નાસી જતા. બ્રિટિશ સફતનતના બાહોશ ધારા-શાસ્ત્રી મેક્રાલેએ અંગ્રેજ શિક્ષણ પદ્ધતિથી હિંદીજાતના ગૂડા ભાંગી નાખ્યા એમ કહેવામાં મુદ્દલ અતિશયોક્તિ નથી. માત્ર આર્થિકિકાની બાબતમાં પરાવલંબી બનાવ્યા છે એમ નહિ પણ સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ ગૂંચળાવી નાંખીને નજીક શુભાગી માનસ બનાવી દીધું.

અને વણુનાનુ રાખતુ મોટા ખેતી, ગોપાલન વણુદ વગેરે કરે તેમજ બાળકો મનલી મદદ કરે પોતાનાથી સ્વતંત્ર રીતે થઈ શકે તે સ્વતંત્ર રીતે કરે બપોર અને રાતના વખતમાં ભાષા કવિતામ ગણિત, ગામ્યાન-ગાન વગેરે અભ્યાસ એ ખેડૂત ગોવાળ અને વણુકર અનેલા શિક્ષક કરાવે. મોટું કુમાનુ ગામ હોય, ગ્રામી સગવડ હોય તો ખેતી ગોપાલન અને વજ્રવિલા સિવાય રીમજી, સુધારી મોચીકામ મારીકામ, કાગળ બનાવવા, ઘર ચણુતુ, સાણુ બનાવવો વગેરે ઉદ્યોગોમાંથી અને તેના દાખલ કરી શકે અત્યારે ભાગીને બૂકકો થયેના રાષ્ટ્રને જીવડવા મારે આ ઉદ્યોગો સંસ્થાન કરવાની જરૂર છે જે વિદ્યાર્થીઓને શીખવવા ખાતર પશુ છુલ્લશાળી સુવાને આ મુદ્દઉદ્યોગોમાં મન પરાવરે તો એમાં નવી સૃષ્ટિ રચશે

આવા ગ્રામવિદ્યાનયોને ઉદ્દેશ ખેડૂત, કારીગર મજૂર અને વેપારીના બાળકો પોતાપોતાના ધધાને સુધિપૂર્વક અભ્યાસ અને વિકાસ કરી શકે તેમાંથી જીવનને જરૂરી એવી આર્થિકિકા મેળવી શકે અને આધુનિક કેળવણીની અર્થ નીરહી પુસ્તકીઆ ધધા છોડીને ઉદ્યોગનારા માત્રુ શિખણ મેળવી શકે એ જ હેતુ નેષ્ટએ

આવા રાષ્ટ્રીવશિક્ષણને ક્ષતમદ બનાવનાને મદાન અખતરે શરૂ થાય એ દરમ્યાન ગુજરાતના ખૂણામાં, મીનલીના કાતરેમાં છૂપારેના એક ગ્રામ વિદ્યાલયને જેવાનુ સદભાગ મને ગાળ થયુ અને આવી કેળવણી ગુજરાતની પુનરુત્થામાં અખતરે કાળો આવી શકે એવી મારી શ્રદ્ધા દુર થઈ

માગકાને સર્વોચી વિકાસ સધાય તેમનું જીવન રાષ્ટ્રપરોગી અને ગ્રામજીવનને અનરૂપ અને, તેમનામાં મેવા, શ્રમ અને સરકારિતાની જાવના પોતાય એવી કેળવણી આપવી એ વિદ્યાવનો ઉદ્દેશ છે

શિક્ષક અને બાળકો વચ્ચે કુટુંબભાવ જ્વત મહેનન સાદાજ અને અભ્યાસનું સુંદર મિશ્રણ ખરીતો પહેરેશ શરીર કપડા અને શાગાની ચીન પૂરક ગવડતા, શાગાનુ તમામ કામ હાથે કરવી પાકેની સ્વાભાવિક ટેવ આ સરચાને આ ખસિવળ છે પ્રબાવના તાકગીભર્મો મુદ્દિસન વાતાવરણમાં સુગમિત પુષ્કો અને વૃદ્ધિપથી મધમથી રહેના અમા

પ્રાર્થનાનુ સગીન શરૂ થાય છે પ્રાર્થનામાં બોલાત હિદી, ગુજરાતી, સસ્તેત બજનો અને રાષ્ટ્રગીતો બાળકોના સમૂહકરી માન માથે દિવસ, તમજા અર્થ મંજરાના સર મગીન હૃદયના મૂડ ભાવેન અગ્રીત છે ભાગ્યે જ ગુજરાતના ગામડામાં આવુ મગીત મધ વાતાવરણ જેવા મગે છે

સારી રીતે વાચી લખી શકે પોતાના વિનાગે દર્શાવ શકે, સાહિત્ય રસને આસ્વાદ બઈ શક તેમનુ માતૃભાષ ગુજરાતીનુ શિક્ષણ રાષ્ટ્રભાષા લખી, વાચી શકે ખોલેનુ સમજ શકે તેમનુ હિદી શિક્ષણ ઉચ્ચાર શુદ્ધ ભવિષમાં આગળ વધવાની જરૂર પડે તો ટેકાડ થાય તેમનુ મસ્તન નવલમાં ઉપયોગી તેમનુ નણિત, અને નામુ દુનિયાના ખડો, મધુના નદીઓ પહોડી પ્રગઓ, આમોદના વગેરેની ભૌગોલિક માહિતી સમા જના વિકાસકેમમાં મદવરનો ભાગ ભજવી ગરેના સામાજિક રાજકીય અને ધાર્મિક મદાપુરોના જીવનને પરિચ આધુનિક જગતના ધાર્મિક આર્થિક રાજકીય અને મામજિક આદેશનોની પૂરી માહિતી શરીર રચ ના જોગક પ્રામ અવજના, આકાશ પાનાળ, પથુ પખી વતરપતિ વીનું મામાન્ય જાન ઉપરાત તકની રેમિયો, રીજી નાદી પાની મારીકામ વગેરે ઉદ્યોગ શિક્ષણ સફાઈ અને બાગકામ અર્થો વખત ઉદ્યોગ અને અર્થો સમય અક્ષરજાન એમ બે વિભાગમાં સમાન રીતે શિક્ષણને વહેચી નાખવામાં આ થુ છે

મધુ આમ, લાદી નેજમ મેતાની રમનો પદતિ ગર શીખવાય છે

પથા શિક્ષકો કામસફાઈ દરિજન મેતા ખરેખ વગેરે કામ સાથેને મનપ માનાપોની મુવાકાન વગેરે ગમ દારા પ્રામ સુધારણાનું કાર્યપણ કરે છે જમીનનો દુકડે લઈ તેમાં ગોપાલન, ખેતી વણુ દારા મરચાને વધુને વધુ ઉદ્યોગધધાન નવાવજ સચાવકાની ઉમેદ છે

આવા પ્રેરેનો નાના પાવા ઉપર પશુ ગામડે ગામડે થાય તો આપણને નાજીન કેળવણી મદાન પ્રકરે ઉત્તરગામ ધરૂંડત મગે આ રકારની નાજીય કેળવણીમાં ભરતવાનો ઉકાર રહેતો છે એની ને પ્રકા મેવનું હોત તેમને એક વખત મગીનુ આ પ્રામ વિવરપ અવરસ જેનુ થુ

આંતરરાષ્ટ્રીય આંદોલનો

શ્રી. ભાસ્કરરાવ વિદ્યાંસ

ખિનદરમ્યાનગિરીનું નાટક :

ખિનદરમ્યાનગિરીના નાટકનો હજી પણ અંત આવતો નથી. ખિનદરમ્યાનગિરીની અનંત ચર્ચાઓ અને મંત્રણાઓ લંડનના મહેલોમાં વિચારાય છે, જ્યારે સ્પેનની જમિનમાં લોહી રેડાયા જ નય છે. અને જંડખોરોને જે મદદ મળ્યા કરે છે તે મળ્યા જ કરે છે. ખિનદરમ્યાનગિરીના દેખાવે સરકાર પક્ષને નિર્મળ રાખે છે, અને ક્રાંતિ પક્ષ બળવત્તર થતો નય છે. કેટલાક તો એમ પણ માને છે કે સ્પેનની સરકાર રહેંસાઈ નય છે તેનું કારણ પણ આ ખિનદરમ્યાનગિરી છે. જો ખિનદરમ્યાનગિરીનું તત્ત્વ નાબૂદ કરવામાં આવ્યું હોત તો આજપૂર્વે જ સ્પેનના વિગ્રહનો અંત આવી ગયો હોત. એ શ્રમે તે હો, પણ ગ્રેટબ્રિટન અને ક્રાંતિ આજે જર્મની અને ઇટાલિને ન છોડવાના માર્ગે પોતાની નીતિ દોરી રહ્યાં છે તેને પરીણામે સ્પેનની દુર્દશા વધતી જ નય છે.

જર્મની અને ઇટાલિએ યોધી કરવાનું જાંઘ ક્યાં પછી એ ભાગની યોધી કરવાનું ક્રાંતિ-ગ્રેટબ્રિટને માથે લીધું પણ જર્મની-ઇટાલિએ પડકાર કર્યો કે અમારી ખાલી પોલી જગ્યાએ કેાઈને નહિ આવવા દઈએ, આટલી ધમકીથી ઇંગ્લાંડ-ક્રાંતિ તથી પડયાં અને એ કિનારા ખાલી પડયાં. પોર્ટુગાલની સરહદ ઉપર પણ નિરીક્ષકોની એજ સ્થિતિ થઇ છે. અને ત્યાંથી પણ મદદ પહોંચાડવામાં આવે છે. ઉચ્છટું હવે ઇંગ્લાંડ અને ક્રાંતિ માથે જ બનને ક્રાંસિસ્ટ રાજ્યો આગે પ મૂકે છે કે 'સરકારી કિનારા ઉધાડા છે અને જંડખોરોના પક્ષના કિનારા ઉપર ગ્રેટબ્રિટન-ક્રાંતિ યોધી રાખે છે એ અન્યાય છે.' 'ગ્રેટબ્રિટન જ સ્પેનની કમ્યુનિસ્ટ રાતી સરકારને મદદ આપ્યા કરે છે, તો પછી જંડખોરોને શા માટે મદદ ન મળે ?' વગેરે

ભ્રામક યોજના:

હવે ગ્રેટબ્રિટને નવી યોજના રજુ કરી છે. જે બધાં રાજ્યો પોતપોતાનાં સ્વયમે-વકાને પાઠા બોલાવી લેવાનું કબૂલ કરે તો બનને લડનારા પક્ષોને હુમ્મનન રાષ્ટ્રના અધિકારો આપવા, આનો અર્થ એ કે જનરલ ક્રાંતિ જંડખોર મરી જશે. તેના રાજ્યને પણ રીનસર કાયદેસરના રાજ્ય તરીકે બધા સ્વીકારી લેશે. જર્મનીએ અગાઉ આવી જ

માગણી કરી હતી. પણ આજે દલે પ્રેરણિત-એ વસ્તુ સ્વીકારવા તૈયાર થયું છે. અને એકવાર વધારે જર્મની પ્રવાસિની ધમકાની સામે પોતાની ગરબ નવાની છે. પણ આમ કરવામાં ઉચ્ચાં એમ માને છે કે જે બધા સ્વયંમેચો પાછા ખેંચાઇ જાય તો રોષતા મુશ્કેલી થતી દરમ્યાનગિરી એકી થશે. બુધ્ધ સામિતિ થશે અને વહેવું અટકશે. પણ આ કાશ પછી સરખાવણી અને એવું જણાવું નથી જર્મની-પ્રવાસિ સહેલાઈથી કળક કરે શતા ? એટલે એમા પણ જર્મની તરફથી એવી માગણી કરવામાં આવી છે કે જે ધરીએ સ્વયંમેચો પાછા ખેંચી લેવાનું. રાજ થાય કે તરખ જ બુધ્ધમાન રાષ્ટ્રના અધિકારો અને પહેલે મળવા લેખએ ત્યારે સંધિયાએ જરા મરજીન વચળ પકડ્યું છે. એટલે કમિશન રાજ્યએ રોષના આખા નિમકનો દોષ ગણા ને માથે દોડ્યો છે

ઉચ્ચાં જે એમ માનવું હોય કે સ્વયંમેચો પાછા ખેંચી લેવાથી જ દરમ્યાનગિરી અટકી જશે તો એનો એ ભ્રમ છે. અથવા તો મજાદાપૂર્વક કેટલીક દીકા જેની બાજતોની સામે આખા આંધ્ર કાન કરે છે કાણુ કે હજી ચોપી કરવાનો પ્રશ્ન તો ઉભો જ છે તથા અંકમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ચોપી કરવાની રીતમા જ ને દોષો છે તે દોષોને પરિણામે નેમને દરમ્યાનગિરી કરી જ દગે તે તો તેમ કરના અટકી રહે એવું છે જ નહિ ઉપરાંત સ્વયંમેચો કદાચ જરૂર પણ એરેલેન, દારૂગોળા હાથમા રેકો વગેરે બધા સામાન તો ખાસ જ કરવાનો છે. દરખાસ્તિમા ઉપરના કામુ મેં ચોટાકે પ્રથમ કરવાનું મરજીમાં આવ્યું છે પણ તે પણ ઉપરોક્તો નીચે એવું નથી. અને હોમને સ્વયંમેચો જતા પાછા ખેંચી લેવાનો કે જેમ એ બાજતની જ કાશ છે. કોઈ પણ આ કામુ કરવાનો નથી અને જર્મની અને પ્રવાસિએ તો આજમુખીના પેનાનાં કા વચ્ચેના જાણ્યાં છે કે આ વચળ પણ પાળે ? કદાચ સ્વયંમેચો પાછા ખેંચી લેવાની ફરજ તેમને પોતાના દેશમાંથી જ પડી હોય અને તેને માટે આ મિનિસ્ટરમાનગિરી અંકિનિમા આવે નીચે પોતાની એ જા તરફ આ કાશ

સાધી લેવું હોય. પણ છતાં એનો કશો અર્થ નથી ઉપરાંત સંધિયાએ એવી પણ માગણી કરી છે કે જરૂરી સ્વયંમેચોમાં મુલ લોકોને પણ મળવામાં આવે, આનો વિરોધ જર્મની કરવાનું જ છે. ઉપરાંત મુશ્કેલી અને લીપકીય જેવા અનેક બતાવે તો ત્યારે રોષમાં દરમ્યાન-ગિરી કરી દરી ત્યારે ક્યાં ઉપવન નથી કરવામાં આવતા ?

મિનિસ્ટરમાનગિરીએ રોષની સજારને મદદ ન કરવાનું જાણે કે એક એવું જ હોય એવું બની મુલ છે

છતાં તો માટે એક પછી એક જર્મની-પ્રવાસિની સામે પીટે હક કરવું જાય છે અગાઉ આવી મુલ છે કે આમાં ઉચ્ચાંકના મોટા પેનાની પીરમાર કદાચ એનો વળે જનસથ કીતાના પદમાં છે. જર્મનીએ ત્યારે પ્રથમ એવી માગણી કરી કે રોષના રિમક કરવાનો અને પહેલે બુધ્ધમાન મણોના અધિકારો મળવા લેખએ ત્યારે પ્રેરણિતને નખત મામતો કી. જેને એકવાર જાણેર મળ્યા તેને રીવસરના રાજ કંઈ મળી રાખે ? પણ ત્યાર પછી બાજતો પ્રેરણ એક બેરેલના દાથમાં ગયો અને ઉચ્ચાંકની લેખાંકની બાજો જે આ પ્રદેશમાં આવેથી છે તે બધી કીટોના દાથમાં મળ કરાએ પરદેશી ખરીદાળાએને મમણી સ્વયં અને તેને પરિણામે પોતાની પોખાંકની બાજોના રાજ તો મરજી ઉચ્ચાંકના પેનાનાં થયો અને નેપીજ ઉચ્ચાંક તરતજ પોતાનું પ્રાણ બચવું જણાય છે પોતાની પાપડી દરી બાંધી છે અને દલે અમુ મળે એ બુધ્ધમાન રાષ્ટ્રના અધિકારો અપવા તૈયાર થયું ને. દલે પડતી જર્મનીની માગણી કાશ જેને એવી માથે કે પ્રથમ બુધ્ધમાન મણોના અધિકારો બાજો પડી સ્વયંમેચો પાછા ખેંચી લેવાનું કા કરવામાં આવે. તો ઉચ્ચાંક આ માગણીને પણ મીમારના તૈયાર થયે આ.

રોષની અમાજવાદી મરજીના દાથમ બાજતી લેખાંકની બાજોમાં કિલિગ મુલિગ પાળાં દિને અચવાપ તે કરનાં જનના કાશના ખરીદી મરજીમાં આ દિને

વધારે સીસનામત એ એનુ ઈર્વાંડને લાગતુ હશે એને માટે પણ ગમે તે ભોગે પણ હવે જર્મની ઇસ્ટાવિને સતોપવાની નીતિ ઇન્કાડ રમી રહુ છે

આ લખતા લખતા સમાચાર આવે છે કે બિન દરમ્યાનગિરીની ચર્ચાઓ ભાગી પડવાની તૈયારી છે

જપાનની ગુંડાશાહી

પૂર્વમાં યુદ્ધના વાદળ ઘેરાયા છે અને ગગડાટ પણ થવા લાગ્યા છે હજી યુરોપમાં તો ધુંધનાટ ચાલુ જ છે ત્યાં પૂર્વમાં પણ પાસિફિકની શાંતિ ભેખમમ આવી પડી છે

ગયા માસમાં જપાન અને ચીન વચ્ચે યુદ્ધ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે અનન્યત યુદ્ધની રીતસરની જાહેરાત તો હજી કરવામાં આવી નથી

ઉત્તર ચીનમાં પાઈપીગની નજીક આવેલ ફેંગગાઈ માં જપાનીઝ ફેક્ટરીઓ લાંકરી દેખાવે કરતી હતી તેને સાચા બનાવ તરીકે મની લઈને ચીના લશ્કરે તેના ઉપર હુમલો કર્યો મને વચ્ચે અપાઝપી થઈ અને પરિસ્થિતિ ગંભીર બની ત્યાં પડી બને પહેલે સરખા ધીના પ્રયાસો કરવાના આવ્યા પણ એકે પ્રયાસ સફળ થયો નથી અતે રીતજનુ યુદ્ધ પણ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે અને બને પહેલે નુકસાની પણ થઈ લાગી છે ઉત્તર ચીનના લશ્કરને નાનકડીગની મુખ્ય બરકારે પોતાની બધી મદદ આપવાનું વચન આપ્યું છે મોટા પાયે ઉતર લશ્કરી દુકાડી અને સામાન ઉતાર તરફ આગવવાનું નાંક થઈ ગયું છે

આજથી પાંચ વર્ષ પહેલાં મચુરીઆનો બનાવ આજે ફરી પાડો તાજે થાય છે તે વખતે પણ આજ રીતે ઝગડો ઉભો થયો અને જાપાને મચુરીયાને હજી ક્યું ત્યાર પડીની જાપાની નીતિ જગજાહેર છે ઉત્તર ચીનના પ્રાંતો ઉપર તેને કાર્પણ રીતે અધિકાર મેગરવો છે આ પહેલાં જ મચુરીયાની મરદ અને ઉત્તર ચીનની મરદ ઉપર દાણગોરી વગેરેથી આર્થિક

જર્મનીના પ્રતિનિધિ વોન રિચેન ટ્રોપે આનો ભાર રક્ષિયા સાથે ગણ્યો છે કારણકે રક્ષિયાને બંધોરોને યુધ્ધમાન અધિમાર રાષ્ટ્રના આપવાનું નકાચું છે હવે આ બિનદરમ્યાનગિરીનો તમામો કેટલો વધારે આવે છે એ બેવાનું છે

કુશાનતો ચીનને થયું જ હતું અને ગયા વરસે આ પાંચે ઉત્તરના પ્રાંતોને સ્વત્રત બનાવવાની દીનચાય શરૂ પણ થઈ ચૂકી હતી પણ તે વખતે અટકી પડ્યું હવે આજે ફરી એની પુનરાગતિ થઈ ચૂકી છે

મચુરીયા નખતે ચીનની જેટલી તૈયારી હતી તે કરતાં આજે ચીન વિશાળ તૈયાર છે આજ કે શેકે પાંચે આજે શેકે પ્રમાણમાં ગંધીય લશ્કર છે આજના લશ્કરની મરોમરી કરી શકે એનું પણ એ તૈયાર છે એમ કહી શકાય ઉપરાંત જપાન વિરોધી પક્ષ પણ આજે ચીનમાં પ્રબળ થતો જાય છે આ વખતેનું જપાનનું આક્રમણ જે પ્રદેશ ઉપર છે તે પ્રદેશ એ ચીનની જૂની નાજમાનીનો પ્રદેશ છે અને તેથી એના રક્ષણને ચીના એ પોતાના સમાનતા રક્ષણનો સમાન ગણે છે અને તેથીજ આ ઝગડો શરૂ થયો ત્યાંથી જ ચીનની મરારે મરાર વલણ અખત્યાર ક્યું છે

ચીન કમ્યુનિસ્ટ લશ્કર આ વખતે જો ચીનને પડશે ઉધુ રહે તો ઘણો સફળ મામતો થઈ શકે તેમજ જપાન વિરોધી કાઠપણ સક્રિય કામ માં સાથ આપવાનું આજ અગાઉથી પણ જણાવી દીધું છે પણ તેમને સાથે ભેગવવા કે કેમ એનો આધાર નાનકડીગની આજ કે શેકની સરકાર જે જાપાની વનણ અખત્યાર છે એના ઉતર આધાર ગણે છે હજી આ મ બધે કલા સમાચાર આવવા નથી.

આજ કે શેકે હમણાં જ એક જાહેરાત દ્વારા ચીના એને જણાવ્યું છે કે મે જે ચાર શરતો જપાન પાસે મૂકી છે એ શરતોએ જ સમાધાની શક્ય છે નહિતો

સ્વમાનુ રક્ષણ કરવામા હું પાડેા નહિ પડુ અને પ્રાન્તને પણ પોતાને ખાતરી થશે કે મારામાં જે વિચાર ચીની પ્રાન્તએ મુકયો છે તે અસ્થાને નથી ' આ જાહેરાત એ સુચિન્દ છે

પણ આ નવાથી જાપાનનું આક્રમણ અપૂરજે ખર ? જાપાનનું લશ્કર આજે દુનિયાનાં ઉચી કક્ષાના લશ્કરો જેટલું શક્તિશાળી છે એની સામે હજી માડ માડ ઉભુ થવું અને અદર અદરનાં ઝગડાપી ભરેલું નિર્ભય ચીન ટકી શકશે ખર ? આત્મપૂર્વિકા હજી જો ન આવે તો જાપાન અગ્રે એવું લાગતું નથી ગ્રે-વિદ્યના હિત ચીનમાં છે ખરા પણ આજે એટલા માટે ચીનની વહારે આપીને જાપાનને અગ્રાવી શકે એવું જણાતું નથી

પોતાના પથના ક્યારે લેવા તે જાપાન જાપાન જાણે છે કુરોપનું રાજ્યરણ ડામાડોળ છે ત્યા જ સુદની ખીક એટલી બધી છે કે આજે પૂર્વમાં શુ આવે છે એના તરફ ધ્યાન આપવાની કોઈને કુશલ નથી ગ્રેવિયન અને ક્રાસ જર્મની અને ઇટાલિની ચિતામાં છે ઉપરાત આજે તે પણ કોઈ જાપાનસ્ત આતરવિગદ ના ઉપરા ઉપર ઉભુ હોય એમ ત્યા હમણા રોધા એના કાવતગ ઉપરથી લાગે છે આ રીતે જાપાન ચોખ્ખ સમન સમજીને જ જાપાને ચીનને એક ખીજે કટકા તોડાવતું નક્કી કયું છે હજી પરિણામ શુ આવશે તેની અટકા આજથી કરવી તે વાજબી નથી

શુભ પગલું

એક શુભ પગલું અમેરિકાએ લયુ છે ખર પ્રે કન્ટ રજવેલ્ટે જાહેર કયું છે કે બિનદરમ્યાનગિરીના ના અમેરિકા કોઈને મુશ્કેલીમાંથી આપતા અપકાવવાના નથી આવેા અર્થ તો એમ કહી શકાય કે બિનદરમ્યાનગિરી સંમિતિએ રહેનતું જે સત્તાનાશ વાળુ છે એવું ફર ચીનની બામતમા અમેરિકા થવા દેવા તૈયાર નથી એટલે ચીનની સરકારને અમેરિકા દારૂગોળા વગેરેનું મદદ આપશે જ ઉપરાત તુમેના કમાલપાશાએ પણ જાપાનને આજ જાતની એશિયાના રાજ્યોને જળી જવા ની નીતિની સામે પડકાર કર્યો છે આ પડકાર કાંઈપે પરિણત થશે કે કેમ એ સમજવાનો માર્ગ નથી પણ રશિયાની સાથેની મૈત્રી જાળવી રાખવાનો છરાદો પણ તેણે સાથેસાથ જાહેર કર્યો છે એ ઉપરથી રશિયાની હકે હકે કદાચ તુર્કિએ આ જાહેરાત ખી હોય ખરી

ઉપરા આ પ્રદેશ જે જાપાન હસ્તગત કરશે તો મેગિસિયાનો પ્રદેશ સાર નિકટ આવી જાય છે એ ગિથિયા સાખી લેવા તૈયારતો ન થાય પણ હજી આ સબધે તેણે કયું પગલું લયું જણાતું નથી

આમ પૂર્વમાં ઉભી યજ્ઞેલી પરિસ્થિતિની કેરી પૂર્ણાવિત થશે તે અત્યારે કવી શકાય એની ન હોવાથી આથી વધારે કશુ લઘિય લાખી ન શકાય પણ જે કુરોપના મોટા રાજ્યો નમના રાજ્યો ઉપરની આ ઝુગારી ચલાવવા દેએ તો આખી દુનિયાના કાશિર રાજ્યો દુનિયા ઉપર તાડવ મવાવશે એમાં શક નથી

પેલેસ્ટાઈના અહેવાલ :

આ માસમા પેલેસ્ટાઈન માટે નીમેના બાદશાહી કમિશનને અહેવાલ મહાર ખરી ચૂકયો છે અને સરકારે એ અહેવાલની મુખ્ય સચનાઓનો સ્વીકાર કર્યો પણ જાહેર કયું છે આ અહેવાલની મુખ્ય સચના પેલેસ્ટાઈનના વિભાગ પાડવાની છે એક આરભોનું પેલેસ્ટાઈન, એક યુદીઓનું પેલેસ્ટાઈન અને ત્રીજા વિભાગમા

ધાર્મિક સ્થાનેનો સમાવેશ થાય છે, જેનું મુખ્ય અને સલાળ ગ્રેવિયન પોતે રાખવાનું છે લામત્રા પાડવાની યોજના હિ મત બદલી છે એમ કહેવું જ જોઈએ આ લામત્રા ની મામે આપણા દેશમા તથા મુખ્ય મુખ્ય આરબ રાજ્યોમા વિરોધ પણ સારી રીતે કરવામા આવે છે આ રિશિપના કાળો શુ છે લામત્રાનું સરકાર

છે, તથા પેનેસ્ટાઇનમાં કયા કયા હિતોની અથડામણી છે એ બધાને સમજવા માટે થોડા જૂના ઇતિહાસમાં જવું પડશે પેનેસ્ટાઇનમાં ગયા વરસના એપ્રિલથી જે રમખાણો ફાગી નીકળ્યા હતાં તેને પરિણામે આ અશાંતિના મૂળ તપાસવા તથા નવી યોજના વિચારી શકાય તો વિચારવા માટે શાંતી કમિશન નીમવામાં આવ્યું હતું પેનેસ્ટાઇનમાં યન્ત્રણા આ અશાંતિના કાણો સમજવા માટે પ્રથમ પેનેસ્ટાઇનમાં જે ત્રણ પક્ષો છે તે દરેકની સી શી મહુરતોએ છે તે સમજાવવાની જરૂર છે આ ત્રણ પક્ષો તે યહુદીઓ, આરબો અને અરેબ સરકાર છે

પૂર્વ ઇતિહાસ :

ઇમ્લીસનની પહેલાથી આ પ્રેશમાં યહુદીઓની વસ્તી હતી યહુદીઓ તેને પોતાને રહેઠાણ ગણે છે ત્યાં તેમનો ધર્મ રથાથે અને સંસ્કૃતિ પણ ગયાઇ પણ ત્યાર પછી હાજીમાં આગ લોકોએ આ પ્રેશ ઉપર ચલાઇ કરી આખો પ્રેશ હસ્તગત કર્યો અને વસાહત કરી પરિણામે યહુદીઓને પોતાના દેશમાંથી બીજા સ્થાનેમાં આશ્રય માટે જવું પડ્યું દુનિયાના જુદા જુદા ભાગોમાં તેઓ જાને વસ્યા પડ્યું તેઓ પોતાની ધર્મ ભૂમિ અને જન્મભૂમિને જુલ્યા નહિ આ સ્વદેશમાં કરી જઈને વસવા મટેની પ્રમળ ઇસ્લા એક પ્રમળી ઇસ્લા તેમનામાં સતત રજા જ કરી પણ આ ઇસ્લા તમ કરવને મોઢા તેમને મળતો નહોતો

મહાયુદ્ધ વખતે એક નવી પરિસ્થિતિ નિર્માણ થઈ અરેબ લોકો એવી કટોકટીની પરિસ્થિતિમાં મૂક્યા હતા તમને યુદ્ધ આમયમાં અગત્યની એક વસ્તુ ખૂબી ગઈ હતી અને તેના વગર બહુ જ્ઞાન પહેલે એ એમ હતું આ વખતે એક યહુદીને પોતાની પ્રયોગશાળામાં પ્રયોગો કરીને આ શક્તિને દર કરી અને આશ્વાજ્યને ત્યાંથી તેના બ નામાં તેણે પોતાની કામને ચાપ મળે, તેમજ પ્રદેશમાં પાગ જવાની અને વસવાટ કરવાની નેજામાં યહુ એવી માગણી કરી બ્રિટિશ મરકારે આ માગણી સી ફાગી, અને ૧૯૧૭માં બહેર કુલુ કે, પેનેસ્ટાઇન એ

યહુદીઓની જન્મભૂમિ છે (National Home) અને બ્રિટિશ સરકાર આ બાબતનો સીકાર કરીને પોતાનો નીતિ નક્કી કરશે આ બહેરનામાં બહેર ઉકેરેલના નામથી એ બખ્ખામાં આવે છે આ નીતિ સીકારસનુ એક બીજી પણ કારણ હતું યહુદીઓ પોતાની ધીરધાર કરનારા કામ કે અને દુનિયાના અનેક પ્રદેશોમાં બહેચાઇ ગયેલી છે તેમની સહાનુભૂતિ મેળવવાનો પણ ઇનામનો ઇરાદો હતો

આ બહેનના પ્રમાણે જ્યારે મહાયુદ્ધ પૂર થયું ત્યારે પેનેસ્ટાઇનને રાષ્ટ્રસંધની નીચે લાવીને પ્રેરિશ્વરને મોલવામાં આવ્યું અને ત્યારથી યહુદીઓને ત્યાં નસવાટ કરના આવવા દેવાની રીતસરની યોજના કરવામાં આવી તથા એ પ્રમાણે યહુદીઓ આવીને વસવા લાગ્યા યહુદી કામનુ ધણી વર્ગોનું સ્વપ્ન સિદ્ધ થયું હોય એમ તેમને લાગ્યું, છતાં છતાં વસોમાં યહુદીઓની વસાહત પેનેસ્ટાઇનમાં વધવા માડી છે આ વસની વધવાના કારણોમાં બીજા નાથ કારણોમાં ઉમેરા કરી શકાય (૧) અમેરિકા વગેરેએ પહેલીઓને ન વસવા દેવા મળે કડક નિયમનો મૂકવા માડના છે આથી બીજે કામ વસાહતની જરૂર પડી (૨) જર્મનીમાં હીતનરતી મતા પછી યહુદીઓને બીનકલ્લ રશનિકાન કરામાં આવ્યા છે અને કાઠી મૂકવામાં આવ્યા છે, આ બધા નસત લોકોને વસવા કામની જરૂર હતી આથી જલ્લ લોકો આવવા લાગ્યા (૩) પોતાં વગેરે રજામાં જ્યાં યહુદીઓની વસતી છે ત્યાં પણ તેમને માથે એટલે નથી નામ ગુમરવામાં આવે છે કે તેઓ બીજે ૩૧ જગ્યાએ વસવાની દરકાર એ રતામાં વક કે આ ત્રણે કારણોને અગે તથા પેનેસ્ટાઇનમાં તેમને વસાવવાની રાષ્ટ્ર નીતિ અખતવાર કરવામાં આવેલી હોવાથી છેને છેને અહીં ધણી યહુદીઓ આવીને તથા લાગ્યા છે

યહુદીઓએ આવીને આરોની જમીને ખરીદવાનું શરૂ કર્યું, નકામી જમીનને પણ ગેરવા લાવક નાની, મારી વગેરેની વ્યવસ્થા કરી આમ દરેક રીતે આત્મના અથમાં પેનેસ્ટાઇનની આર્થિક પ્રગતી માધી ધણી જમીન ખેાગમાં આવી ઉપજ વધી વેપાર વધે,

આરમોને પણ વધારે આદર થતા લાગી, મનુરોની રાજ પણ વધી, અને નવી સંસ્કૃતિની શરૂઆત પણ થતા લાગી યુદ્ધીઓએ જેમ અહીં આવીને વસતી શ્રી છે, તેમ પોતાની ધણી મૂકી પણ રાખી છે, અને તે એવી આશાએ કે યુદ્ધીઓની ધણી મોગી સખા આવી આવીને વસાઈ કરી શકશે આથી યુદ્ધીઓ હવે અહીં પોતાના હકિકત સંસ્કૃત્ય માંગે છે, પેનેસ્ટાઇન પોતાને સાચોસાચ સ્વદેશ છે એવી ખાતરી માંગે છે અને સ્વદેશમાં જોટના હક્કો હોય તેટલા હક્કો મંગે છે

યુદ્ધીઓની સામે આરમ લોકોએ વિરોધ ઉઠાવો છે વિરોધ મહાયુધ પૂર થયા પછી પ્રથમ ૧૯૭૦ માં જ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો તે વખતે ત્યાં આજની માફક જ રમખાંડો થતાં હતા ૧૯૮૨માં પણ આવે જ ગ્રહોડે ઉભો થયો હતો અને ગયા વરમખાંડ પણ આરમોએ બગાડ્યાને જોડે ફરકાઓ હતો ન્યારથી પેનેસ્ટાઇનને યુદ્ધીઓના સ્વદેશ તરફ ખસેડવવામાં આયો, ત્યારથી આરમોએ આનો વિરોધ આ રીતે જાહેર કર્યો જ કર્યો છે આરમ લોકો સ્વેચ્છાભિમાની છે અપમાન સહસા સહન કરતા નથી જ ત્યારે પણ થતા નથી

ભૂતકાળમાં દૃષ્ટિ :

આરમોના આ વિરોધનું કાચું સમજવા માટે થોડા ભૂતકાળમાં દૃષ્ટિ નાખવી પડશે અને ૧૩૦ વરમોથી આરમ નોકો પેનેસ્ટાઇનમાં રહે છે ત્યાં તેમણે પોતાના ધરમાર કર્યા છે પોતાની સંસ્કૃતિની સ્થાપના શ્રી છે, તેમના વચ્ચેઓએ પોતાનો સ્વદેશ કરી લીધો છે અને આજે ત્યાં વમતા આરમો પણ પેનેસ્ટાઇનને પોતાનો સ્વદેશ જ ગણે છે ત્યાં જ આરમો પ્રિયની યથા ગણા છે તેઓ પણ આ વિરોધમાં મુખ્યમાન બનેલા આરમોને પડને જ રહ્યા છે એ મતાયે છે કે ધર્મની બાબત કદાચ આરમોના આ વિરોધની પાછળ સ્વદેશની ભાવના જ કામ કરી રહી છે એટલે જેમ યુદ્ધીઓ પેનેસ્ટાઇનને પોતાનો સ્વદેશ ગણે છે તેમજ આરમો પણ તેને પોતાનો સ્વદેશ જ મંગે છે

મહાયુધની શરૂઆતમાં આ ભાગ અને ખીન આરમ રાજ્યો તુર્કીના આધિપત્ય નીચે હતાં તુર્કી તે વખતે જર્મનીના માથે લોજી હતું અને તેથી હિટ્લરના હાથમાંથી જરી, તુર્કી તેને જીતી ફેરી એવો ડાંગનાને પેડો, આથી તેણે આરમોને ફાડ્યા અને પોતાના પક્ષમાં લીધા આ વખતે ઇઝાને આરમોને નયન આપ્યું હતું કે તમને સ્વતંત્ર બનાવવામાં આવશે સ્વતંત્ર મેળવવાની આશાએ આરમોએ તુર્કીની સામે બંધ કર્યું યુદ્ધ પૂર થતા અગાઉ યુદ્ધીઓને પણ ઇઝાને વચન આપ્યું કે પેનેસ્ટાઇનને યુદ્ધીઓનો સ્વદેશ ગણવામાં આવશે યુદ્ધ પૂર થયું, આરમોને આપેલાં વચનનો ભંગ કરવામાં આયો ઇઝાક, રીલીય, પેનેસ્ટાઇન વગેરે રાષ્ટ્રમુખ તરફથી ઇઝાક અને ક્રિસ્ટિન રાજ્યવહીવ ચલાવવા મેં પસારમાં આન્યા, અને આરમ લોકોને આપેલ વચનોનો કશો વિચાર કરવાને બદલે હુદ્દીએ ને આપેલાં વચન તરફ વધારે લક્ષ આપીને પેનેસ્ટાઇનમાં તેમને વસાવવાની મહેનત કરવામાં આવી આરમ લોકોએ આ વસ્તુ સાંપી નહિ અને આગળ તોફાન થયું તેમ ૧૯૮૦ માં જ તેમણે વિરોધ કર્યો પણ ઇઝાકે પોતાના હક્કો સામંતથી આ વિરોધને દમાવી દીધો અને ત્યાંથી આજુબુધી આરમોને શાંત રાખવા માટે હક્કરી બગોનો જ ઉપયોગ કરેલા પડે છે

ગયા વરમો ત્યારે આરમોએ બંધ કર્યું તરફ તેમણે નયન મારગથીઓ મૂકી (૧) યુદ્ધીઓને હવે વમવાટ કરતાં આવતા અટકાવવા જોઈએ (૨) આરમોની જમીનો હવે પછી યુદ્ધીઓના હાથમાં જતી અગ્રવાચી તોફાંએ અને (૩) પેનેસ્ટાઇન અરમોનો સ્વદેશ છે એટલે રાજ્યકારવાર મુખ્યત્વે આરમોના હાથમાં રહે એવી નેગવાઈ કરવી જોઈએ

આરમોની આ માગથીઓ ગેરમાન્યની છે એમ કહી રાજ્ય એમ નથી અગ્રે તેઓ આરમોને સ્વતંત્ર કરવાનું વચન આપ્યા પછી જ તુર્કીની સામે તેમણે બંધ કર્યું અને અગ્રે તેને મદદ આવી વળી ૧૩૦૦ વર્ષથી આરમો ને જમીનમાં રહ્યા, ને જમીન ખેડી અને જેને સ્વદેશ ગણ્યો તેમાં હવે યુદ્ધીઓનું નોં

વધતું જતું તેઓ સાંખી શકતા નથી. અલ્પજાત, યહુદીઓ આખ્યા પછી દેશની આબાદી વધવા લાગી છે, વાવેતરના નવા નવા અખતરાઓ થવા લાગ્યા છે, અણુબેડાણ જર્મીન ખેડાવા લાગી છે, અનેક નવા ધંધાઓ દાખલ થવા લાગ્યા છે, આરમ્ય મન્દિરોની રોશ પણ પહેલાં કરતાં વધી છે. આ બધી બાબતો આર્યોને લાભકારક છે, એમ ગણવા લાગ્યું છે ખરું. પણ અનેક આરમ્ય ખેડૂતો જે એકવાર પોતાની જર્મીનના માલેક હતા તે માલેક મટીને હવે મજૂર થવા લાગ્યા છે. અને જર્મીનો ધર્મિધર્મી ધનવાન યહુદીઓના હાથમાં જવા લાગી છે, ગરીબ આર્યો આ અટકાવી શકે એમ નથી. સ્વાતંત્ર્યપ્રિય આર્યો આ રીતે ગુલામ બને તે તેમને મંજૂર નથી. આ આર્થિક લાભો પેલેસ્ટાઇન દેશ તરફ લાગે થતા હોય પણ તેમાં વસંતા આરમ્ય લોકો મળે તે બહુ લાભકારક નથી. વળી છેલ્લાં વરસોમાં યહુદી-ઓની વસતી વધતી જાય છે. ૧૮ વરસ પહેલાં માત્ર યહુદીઓ કુલ વસતીના ૭ ટકા જેટલા હતા તે અંજે કુલ વસતીનાં ૩૦ ટકા જેટલા થયા છે. જે આ દિસામે યહુદીઓ આખ્યા કરે તો જ્યાં એકવાર આર્યોની બહુમતી હતી, ત્યાં યહુદીઓની બહુમતી થઇ જાય અને તેઓ આરમ્ય લોકોને ગુલામ બનાવી મૂકે અને દેશમાંથી બહાર જવાનો રસ્તો પણ શોધવો પડે. એટલે આર્યોની ઉપરની ત્રણે માથાણીઓ પણ સમગ્ર શકાય એમ છે.

આ યહુદી અને આરમ્ય લોકોના ઝગડાને બરાબર ટૂંકમાં જોઇએ તો યહુદીઓ તેને પોતાનો પુરાણો સ્વદેશ ગણે છે, અને તેથી પોતાના સ્વદેશમાં પણ આવીને વસવા માગે છે, અને પોતાના જ સ્વદેશમાં પોતે સાચા સ્વામી થવા માગે છે. આરમ્ય લોકો પૂછના ભણે ત્યાં વસનારા ન હોય તો પણ આજે ૧૩૦૦ વરસોથી ત્યાં વસે છે અને તેમણે પોતાના ધરમાળ પણ ત્યાં કરીને તેને સ્વદેશ બતાવ્યો છે. હવે યહુદીઓએ નવાં ધર વસાવવાનો પ્રયત્ન છે, જ્યારે આર્યોને પોતાનાં ધરમાળો ત્યાગ કરવાનો વારો આવે એમ છે. અને મોટી મુશ્કેલી તો એ છે કે જનને કોમોને અંગેએ એમણે વચનો આપ્યા છે, જેને પરિણામે આ એક જ દેશને જનને કોમો પોતાનો સમો સ્વદેશ બનાવવા માગે છે.

જેને બળવા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તે આર્યોને મન તો સ્વાતંત્ર્યસુધ્ધ છે. આ તેમની સ્વાતંત્ર્યની ઇચ્છાને આસપાસની પરિસ્થિતિને કીધે વેગ મળ્યો છે. સિદ્ધિને આવતા ત્રણ વરસમાં સ્વાતંત્ર્ય આપવાના કસર કાંસ સાથે થઇ ગયા છે; ઇરાક ઉપરથી પણ ઐટ-બ્રિટને પોતાનું સંરક્ષણ હટાવીને તેને સ્વાતંત્ર્ય આપી દીધું છે. ઇઝરાઇલ સાથે હમણાં જ ઐટ-બ્રિટને સંધિ કરી. આ બધા બનાવોની અસર પણ પેલેસ્ટાઇનના આર્યો ઉપર થઇ હોય ખરી.

ઉપરનાં કારણો તપાસતાં આર્યોએ શામાટે રમખાણો કર્યાં તે સમજાશે. ઐટ-બ્રિટને પેલેસ્ટાઇન ઉપર પોતાની હકુમત જમાવ્યા પછી, અને યહુદીઓનો સ્વદેશ જાહેર કર્યા પછી તરત જ આર્યોએ જે રમખાણો છૂટાડવામાં કર્યા તેમાં ગયા વરસનું વધારે ગંભીર ગણાય. ખોટા પાયા ઉપર હડતાલો પાડવામાં આવી હતી, અને બધાને દબાવી દેવા લાગ્યા કાયદો જાહેર કરવાની પણ સરકારને ફરજ પડી હતી. આથી આ રમખાણોનું મૂળ તપાસીને તેનાં કારણો દૂર થાય એવા ઉપાયો બનાવવા માટે હોંડાળીતના પ્રમુખપદે એક બાદશાહી કમિશન નીમવામાં આવ્યું. આ કમિશને આ માસની ૮મીએ પોતાનો અહેવાલ અને યોજના રજૂ કરી છે.

નવી યોજના :

આ નવી યોજના પ્રમાણે પેલેસ્ટાઇનના ત્રણ વિભાગ કરી નાખવાનું મુખ્યવત્તામાં આવ્યું છે. જેની સામે આરમ્ય તથા યહુદીઓએ વિરોધ જાહેર કર્યો છે. પણ ઉચ્ચ વિરોધ આર્યોનો જ છે. અહેવાલમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, યહુદીઓ આર્યોની સંસ્કૃતિ મુજબથી જ જૂદી છે, તેમનો સુમેળ થવો અશક્ય છે આજસુધી એવો સુમેળ સાધવાના કસર પ્રયત્નો વ્યર્થ ગયા છે. વળી ઐટ-બ્રિટને જનને જે વચનો અગાઉ આપ્યાં છે, એ એકી સાથે પાળી શકાય એમ નથી. કારણ જનને સ્વાતંત્ર્ય આપવાનાં વચનો આપ્યાં છે, જે જનનું અસંભવિત છે. ને આ મુશ્કેલીને ભાગ કરી દેવામાં આવે, અને તેમાં એક આરમ્ય રાજ્ય અને બીજું યહુદી રાજ્ય બનાવવામાં આવે તો જનને જૂદા જૂદા રાજ્યો મળે છે,

સ્વતંત્ર રાજ્યો મળે છે, બન્નેનો સંસ્થા સંચાલન છે અને સમખાણોની બીક પછી જોઈ શકાય છે ત્રીજો ભાગ બાકી રહે છે તે ખ્રીસ્તી ધર્મસ્થાનોનો, આ ધર્મસ્થાનોમાં દુનિયાભરના બધા જ ખ્રિસ્તીઓ આવે છે એ છૂટથી આવી શકે માટે આ ભાગને જૂદા પાડી નાખીને આજની માફક જ ઇંગ્લેન્ડ તેનો વહીવટ સંભાળે એવું સંચયનમાં આવ્યું છે

આ રીતે પેપેસ્ટાઇનના કટકા પાડી નાખવાની યોજના બહુ ભારે હિંમત બતાવે છે આરંભોએ આની સામે જાહેરાતો વિરોધ તો પાડ્યો છે પોતાનો વિશ્વાસવાત કયો છે એમ તેઓ માને છે, પોતાના જ મુનકમાળી કાઢી મૂકવાની તરફીમ અંગ્રેજો રચે છે એમ તેઓનું કહેવું છે તેઓ ચલુદીઓના વિરોધી નથી, પણ ચલુદીઓની વસ્તી જે ઝડપથી વધે છે એ પ્રમાણે જોતા તેમને પોતાની અસ્થિતા ધટતી જતી લાગે છે તેઓ પોતાના દેશમાં પોતાની બહુમતી રહે એવો કારણ મારે છે

બીજી બાજુ આરંભોને ખૂંચે છે તે એ છે કે, પેપેસ્ટાઇનનો સારો કળદ્રુપ ભાગ, અને કિતારાઓનો ભાગ ચલુદીઓને આપી દીધો છે. જ્યારે આરંભોના હાથમાં રજૂનો દરકો પ્રેમ આપવામાં આવ્યો છે અવગત ચલુદી ગણ્ય વધારે મહદ્ ધરી અટકે તેમણી વાર્ષિક ખડથી આગળ રાજ્યને મળે એવી ગોઠવણ તથા જરૂર પડે સિટિસ તિબેરીઆથી પણ મદદ આપવાની સંચયના કચમાં આવી છે પણ આરંભોને આતો પડ્યા ઉપર પાઠ મારવા જેવું લાગે છે તેની પાસે હતું તે લઈ લઈને પછી ઉદારતાથી નેતે ચેડુક પાછું આપવામાં આવે તેમાં આરંભોની મરકરી છે

નવી યોજના કરવા પાછળ ચેટરિનનો એક હેતુ રપટ છે, તે આગમ યોજનાની મતા તે ડી નાખવાનો ને નવું આરમ રાજ્ય બનાવવામાં આવશે તે જો પામે આવશે ટ્રાન્સ જોર્ડન નામના આરમ રાજ્ય સાથે બાકી જવા માટે તો તેની વ્યવસ્થા કરવાનું વચન આપ્યું છે પણ તેમાં ઇંગ્લાન્ડને વાંધો નથી, કારણ આ નાનું આરમ રાજ્ય ઇંગ્લાન્ડનું મિત્ર છે ઇંગ્લાન્ડે બન્નેને જવારે સ્વાતંત્ર્યના વચનો આપ્યા હતા તેમાં તેનો સ્વાર્થ જ દર્શાવે અને

આજે પણ એ કટકા પાડવાની યોજનામાં પણ ઇંગ્લાન્ડનો પોતાના સામાજિકનો સ્વાર્થ જ છે તેને નથી ચલુદી. એ પ્રત્યે પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન થયો, કે નથી આરંભો પ્રત્યે. પણ જે નવી યોજના કરી છે, તેમાં આરંભોની માગણીઓ તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી, ચલુદીઓને લાભ થાય એવી જ યોજના છે અને ઇંગ્લાન્ડના હિતો મરવા છે.

જો બુદ્ધિ મરુદના નકા ઉપર નજર નાખવામાં આવે તો અંગ્રેજોનું હિત પેપેસ્ટાઇનમાં ફેરવું છે તે ધ્યાનમાં આવશે એક તો પેપેસ્ટાઇન એ સ્વેચ્છની નદરો બાણમાં છે. દિવસ સાથેના વ્યવહારમાં સ્વેચ્છની નદરો રક્ષણ કેટલું મદદરતું છે એનું વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા નથી, વળી કારણકાર સ્વેચ્છની મર્માનર નથી બીજો રમો મદરો પડે તો પણ પેપેસ્ટાઇન તેને માટે મદદરતું સ્થાન છે એ જ મરુદમાં આજે પોતાનાં ચાણા વધારવાની જરૂર ઇંગ્લાન્ડને પડી છે, અને પેપેસ્ટાઇનમાં પોતાની મતા ચિથર થવાથી પર્વ બુદ્ધિ ઉપર કાળુ રાખી શકાય એમ છે હિંદુસ્તાન અને ઓસ્ટ્રેલિયા સુધી જતો સામાજિકનો મદદરતો કરાઈ માર્ગ પેપેસ્ટાઇનમાં ચલેને જાય છે આ માર્ગના રક્ષણ માટે પણ આ ભાગ અગત્યનો છે અને છે. લે એમના ના તેના દૂતાઓનું કેરોગીન પેપેસ્ટાઇનમાં ચલેને દેશ બંદરે પાછો પડે પડોચાડમાં આવે છે અંગ્રેજ વડા-બા વગેરેને માટે આ પાઠ લાઇન અત્યંત મદદરતી છે આ બધા ઇંગ્લાન્ડના સ્વાર્થો છે. જોના રક્ષણ માટે પેપેસ્ટાઇન ઉપરની મતા જરૂરી છે.

આગમ યોજના જે આ ભાગમાં વધારે પ્રમળ થય તો ઇંગ્લાન્ડના હિતોને જતે દલાડે નુશાન પડેલાંનો બચ છે કારણ મુઓવિની દમણા દમમાં આરંભોના પક્ષમાં ઉતર્યા છે અને કહેવાય છે કે પેપેસ્ટાઇનના આગમને ઉરફેશમાં અને દરિયામાં તથા દારૂગોળ પડોચાડમાં તેનો હાથ દતો. બીજા પાંચેના આરમ રાજ્યોનો પણ મુઓવિનીના આ કારણમાં જોનાં પ્રાંતો જરોઓ ઇંગ્લાન્ડને ન બેસે પણ ચલુદીઓની બંગો નેચને છે આજે મરુદી કામ મરજાર વમની

છે ઘણી જગ્યાએ હાથૂત થાય છે તેને બદલે તેમને ઇંગ્લાન્ડ સ્વદેશ આપશે એથી જર્મની અને તેના મિત્ર હિટલરની વિરૂદ્ધ આપી દુનિયાના યુદ્ધીઓને ટેકા ઇંગ્લાન્ડને મળશે પેનેટ્રાઈનના યુદ્ધી રાજ્યના કિનારા ઉપર તો બંધી જ સગવડો મળશે તથા કદિ હિટલર કે મુમોલિનીની વાતોમાં ભોળવાઈ જશે નહિ અને તેથી ઉપર ગણાવેલી બંધી બાબતે સચવાશે ઉપરાંત યુદ્ધી લોકો સૈનાદાર કેમ છે તેમજ હજી ઘણા રાજ્યોમાં તેના સૈમાને લીધે તેમની સારી લાગમગ પણ છે આ સૈના તથા લાગમગનો ઉપયોગ પણ ઇંગ્લાન્ડ માટે લેવા માગે છે

ઉપરાંત યુદ્ધીઓને સંતુષ્ટ રાખવામાં સૌથી યોગ્ય ગણતરી અમેરિકાને સંતુષ્ટ રાખવાની છે અમેરિકામાં યુદ્ધીઓ સારા પ્રમાણમાં છે ત્યાં તેઓ સ્ત્રી સ્થિતિમાં પણ છે અને રાજ્યમાં પણ તેમની ઘણી લાગમગ છે અને તેથી અમેરિકાના સંકલ્પ મર્યાદાનો તરફથી યુદ્ધીઓને અન્યાય ન થાય એવી નતની માગણી પણ પરાધર્મ ખાતા મારફત કરવામાં આવી હતી આજે ઇંગ્લાન્ડ કોલકાની સ્થિતિમાંથી પસાર થાય છે તેવે વખતે અમેરિકાને જો આ રીતે સતોર આપી શકતો હોય તો શા માટે ન આપે ?

આની સાથોસાથ આ પ્રશ્ન ઉભો થશે કે આની કોલકાની વખતે ઇંગ્લાન્ડ આરમોને શા માટે ફક્ત છે અને જાહેર છે ? જાહેરને બદલે તેમને શાંત કરે તો સામ્રાજ્યનું હિત વધારે ન જળવાય ? જરા વિચાર કરતા જણાશે કે, કેટલીક વાતોમાં ઇંગ્લાન્ડ પાણી પેહેના પાળ બાધી નીધી છે ઇંગ્લેન્ડની સામે હમણા જ થયેલી સંધિ જેનાં ઇંગ્લાન્ડની વિરૂદ્ધ તે ગુસ્સામાં જશે નહિ સીરીયાને ક્રાસે સતે પ આપ્યો છે, અને તે બાબતથી તેને બીક ઓછી રહેશે કરણ કે ક્રાસે તો ગમે તે વખતે પણ ગ્રેગ્રિટનની પડખે જ રહેવાનું છે ટ્રાન્સલ્વેનિયાની અખીર અંગ્રેજોને મિત્ર જ છે આમ પેનેટ્રાઈનની આબુઆબુથી બહુ બીક નથી હતાં કે રે કે બીક હોય તો પણ અમેરિકાની માગણી તરફ પણ તેને ખ્યાલ આપ્યા વગર છૂટકો નથી એક બાબત અમેરિકા અને બીજા બાબત આરમ રાજ્યો એ જેની વચ્ચે જો કોને મ તો ત્યાં એ બાબતમાં પમ ફગી જ કરવાની હોય તો અમેરિકાની મૈત્રી ઇંગ્લાન્ડને વધારે કામતી છે આગળ ખાતર અમેરિકાને જાહેરમાં અર્થ નથી

અહેવાલની બીજી બાબતો બહુ મહત્વની નથી પ્રજા મોટા સહેરામાં બંને કામોની વસ્તી ઘણી છે એ બધા સહેરા ઇંગ્લાન્ડ જ કાબૂ તળે રાખવાના છે અને દરેક રાજ્ય સાથે છૂતી છૂતી સંધિઓ કરવાની છે આ સંધિઓ જ એવા પ્રશ્નની હશે કે જેથી અંગ્રેજોને લશ્કરી વર્ચસ્વ તો એ પ્રદેશમાં રહે જ આજે પણ જે રમણાણ કદી કાની નીચે તો એવી એક સૂચના કરવામાં આવી છે કે, વહેનામાં વહેની તકે લશ્કરી અમન જારી કરવો, અને પ્રથમ આરમોને પછી યુદ્ધીઓને નિ રાજ કરવા આ પગલું ભરાય એમાં પણ મશય નથી લાગતો હિટલરનું નિ શબ્દી થયા પછી જેમ તેને સ્થાયવે સહેરો પડ્યો છે, તે અખતરો પેનેટ્રાઈનમાં પણ અજ માનવામાં શું વાધો ?

આમ સામ્રાજ્યના હિતની દ્રષ્ટિએ પેનેટ્રાઈનના ભાગના પાડી નાખવામાં આના છે સામ્રાજ્યના હિત ખાતર ગમે તે પગલું સ્વાતંત્ર્ય હણાઈ જવું હોય તો પણ એવો ભાગ સામ્રાજ્ય કેમ ન માગે ? જો આગમ પ્રશ્નને સ્વતંત્ર રહેતું જ હતું તો ભૂરૂપ સમુદ્રમાં થઈને જતા હિટનના સામ્રાજ્યના માર્ગ ઉપર વસતું નહોતું જોઈતું ! જો વરયા તો સ્વતંત્ર રહેવની આશા કરી જોઈએ નહિ !

પેનેટ્રાઈનનો અહેવાલ સરકારે સીકરી લીધો છે અને તેથી આરમો તરફથી તેનો સમત વિરોધ પણ કરવામાં આવ્યો છે ઘરાકના રાજ્યો પણ આ વિરોધમાં સાથ આપવાનું વચન આપ્યું છે હવે આ વિગતની અસર ગ્રેગ્રિટન ઉપર કેવીક થાય છે એ જોવાનું રહ્યું તા ૧૮ ૭ ૩૭

વિરોધની અસર:

આરમોના તથા બીજા આરમ તેમજ મુમલમાન રાજ્યોના વિરોધની થોડી ઘણી અસર ગ્રેગ્રિટન ઉપર થશે એમ જણાય છે કમાનપાશાએ પણ ચોતાનો સખત વિરોધ આ ભાગના સામે દર્શાવ્યો છે અને મુસલમાનોના પવિત્ર સ્થાનોની રક્ષા માટે દરેક મુમલમાન ચોતાના લોહીની નદી વેલાવના તૈવાર છે એમ પણ ભાષણમાં જાહેર કર્યું છે એક વાર પેનેટ્રાઈન તેને ઉઠે તે કમજો હતું તે પૂર્વે હજી જુનું નથી આ બધા પ્રમુખ વિગતને લીધે કાંઈ આ પ્રશ્ન આખો જારી જમૂમ થ પાસે જુનું થશે ત્યારે કમજ મુધાગ વધારા થવાનો મભત જણાય છે તા ૧ ૮ ૩૭

૫૨ જેમ્સ મેથ્યુ બ્લેક

અંગ્રેજી નાટ્ય સાહિત્યમાં કિશોરલોકનો દર્શનકાર

શ્રી “ચા”

આ જથી સમારે સઠ વડ પૂર્વે યુરોપ આખાની રંગમુમિ અને નાટ્યાના સ્વરૂપમાં રચક કાન્તિ આવી ત્યાંથી નાટ્ય સાહિત્યમાં નવાં યુગની ગરબાત થઈ ઇંગ્લાંડ પહોંચી આ અસરથી મુકત નહોતું રહ્યું ઉગતા દિગ્વિજય ના અને નાટ્યકારોનો જાણે રાફડો ફાટ્યો પહોંચી આ તમામને શિખરે ચડી પોતાની કીર્તિ દેવળ ફરકાવનાર તો સર જે સ મેથ્યુ બ્લેક જ હતો શોડ વખતમાં તો એમ પહોંચી કહેવા લાગ્યું કે ઘણા યશ, ઘણા યશ છે પણ ઘણા, પરંતુ આના (જેમ્સ) જેવો કોઈ બીજો ? ”

આપણા પ્રાંતમાં આવા આ વિરન સાહિત્યક પુરુષનું નામ કેટલા જાણે છે ? જ્યાંથી અને ગદ્યસંસ્કારોને તોવે પારિતોષિક મળ્યું તેથી તેમની કીર્તિનો રજુકાર વળી આપો કોને અવગણ્ય ગયો શા વિશે પણ આપને કેમલુક વારુ ? એ તો એક દેશન થઈ પડી છે માટે આપણે શું વિશે વાત કરીએ છીએ જો આપણે એ જૂત દૂર મરી જિત્તાસા અને અભ્યાસશક્તિ કેળવી હોત તો કેટલાય સાહિત્યકારોની કૃતિઓને દેહી નાખી હેત અને પરિણામે શોધી કાઢત કે એમના સાહિત્યની પ્રજા પર શી અસર પડી છે અને તો આપણે પણ નવી ઢોળે આપણું સાહિત્ય ઘડત અને વધુ કસવાર બનાવી શક્યા હોત

ઇંગ્લાંડમાં શાનું જેટલું જાણ માન છે તેમનું જ જાણ્યું બ્લેકનું છે સરખાતમાં શોનો તો કાંઈએ ધડો સુધ્ધા ક્યાં નહિ બાકી પૂણા તિરસ્કાર અને હિંમેશા જ તેને મત્તા પણ બ્લેકને તો પહેલે જ ધડકે પોતાના નામનો મિકકો પાડી દીધો શું અને બ્લેક એ મને સાહિત્યના જગત અતિરથીઓની કારકીર્દીમાં ખૂબજ લાક્ષણિક અને અમત્સારિક મમ્મ અને વિરોધ છે બનેએ પોતાની મરજીથી વર્તમાનપત્રોના પાનાઓ પર શરૂ કરી તપાસ કરી નવન કથાઓ લખવા માંડી તે પણ એકજ સમયે અને નાટ્ય પર લખી પણ એક જ સમયે બનેએ દેર યુ એક જ સમયે નવલો લખવાનું પડતું મે યુ અને એક જ સમયે નાટ્યો લખવાનો અભ્યાસ કાયમ માટે કરી દીધો એક જ માત્ર મનેએ પોતાની સર્વોત્કૃષ્ટ કૃતિઓ સમાજ આગળ ધરી

જતા મહાનુકૂળ સુધી પોને કાંઈએ લેખમાં જ લીધો નહિ શોમાં હું હતું જે બ્લેકના હવે પણ શોમાં એક તત્ત્વ વધારે હતું અને તે અમત્સાર અને હાનિકર્તા ઉપર પ્રાર્થના કરવાનું લોકોને આ ગમતું નહિ આ તો તેની શો તિરસ્કૃત ગણો રતો મહાનુકૂળ બાંધક કાંઈ

લોકોના મન હચમચાવી નાખ્યાં, દલ, લેગ, અને ખેડાની ભાવનાનો આડગ કેડી દહ સાહજિક સ્વચ્છ દષ્ટિ લોશને મળી અને તેમણે જોયું કે શાં સાચો હતો અને પોતે બેનેના હતા પછી તે શાંનો અગ્રીકાશ આશ્ચર્ય ખનાવર બે નાચું વર્ષ સુધી શાં અને મેરી એક મરખા પ્રતિભાવાન રહ્યા, એક મરખી મુદ્દા કૃતિઓ એમણે લખી પગ પડી ઝેરીની મના પર ઓટની અસર આવી ને જાની આખર મુની એણે આશ્ચર્યવાગી કહિલી પેઠે નિષ્ક્રિય એકાતવાગ પાચે.

મેરીની લેખિનીમા અજમ જેનુ વતુ હતુ એણે તે વેદ પ્રવાહનેજ પકડયો. પચ્ચીસ નીસ વર્ષ સુધી એના નામનો ડોકો લંડન અને ન્યુયોર્કમા બજતો રહ્યો શાંની માફક નાટકની કથાને નોડ-ડેગરશીનુ માધન ન ગણી લેતા એણે મનોજનનુ સાધન ગણી પોતાની મ્થમ ચનારી, એણે જો કે કોઇ નવો રિચાગ, નવાન નીકા નથી આપી પણ એ નવીન ભાત તે જરૂર પાડી છે સામાજિક કે રાજનીય અર્થોએ એણે પોતાના નાટકોમા આપના નથી દીધા પણ સમાજજુ દાગદર્શન તે ધણ જ મગસ રીતે કગ યુ છે એની વર્ણન મેરી અજમ વાતા વગણ સુજો છે અને એમાથી જ પ્રેરકો-વાચકો અનેરી પ્રેરણા પાને છે આથી જ તે કેવળ ક પતામય અરે બિયન ન છટ્ટમ મરતા વધુ પ્રીમતી ઉઘમ એનો ગણાવ સમાજના સામાન્ય ધરમા વહેતા પ્રેમ અને વાત્સ્ય ધર્મતામિની ભાવનાને એ માણમા મૂર્તિમત ખડી કરે છે મોરતા કાગળમા અને ગંભીરતા વિનોદમા પનગી તાખવાની એની શકિત તે અજમ જ હતી કોઇ પણ વર્ણન કોઇ પણ મ્થાભાગ ગમે તેનો અદ્ભૂત, ચાહે તેનો રિનમય હોય છતાં આપાક માવત ની મૂળજીત ભાવનાના આધાન્ગી તે કદિ વેગરો નહિ ભવ એનાં લખાણોમાથી ને કહ વાચુ છે કે ભજવાનુ જોવાયુ છે તેની પદ્ય મગજ પર ઘાળી મખન રહે છે અને મહેજે જ તેના દેવો દેરાણ જાય છે.

મેરી એ પ્રોએમન હતો અદ્ભૂતગમ જમાવવાની પ્રોએમેની રહિત પગથા ચાલી આડી કે દરેક પેગીના મયદારોની અદ્ભૂતરખ્યા (Romance) જુદા

જુદા સ્વરૂપે પ્રક્ટે છે છતાં કલ્પનામય અવાગવ જગત-મા વાયકોને એવી જાઇ ગમિકતામા તરખેણ મરી દેવા ની દ્રષ્ટિતો એક મગખી જ ચાલી આવે છે.

આવી શકિત ધરાવતાગ પહેલો ચયો સર વોર્ડઝ એક તેણે જૂનકાગના છતિહામને ગેમાચકનાથી રગી દર્ષ વાયકોને આજ નાખ્યા પડી ચયો રોમન્ટ લુધ નીવન્સન એની અદ્ભૂત ગમતા વળી છુડી જ જાનની છતાં એની જ મનોરંજક અને મીઝે સર લેમ્સ એવી કે જેની અદ્ભૂતરખ્યા જમ રાની શક્તિ આગના બે કરતા મ્યાય નિરળી ભાતની અશ્રેષ્ઠ વાચકોને તે એ એટલી ગમી ગર્ષ કે એના પગ પ્રીતિ અને મદારતો જાણે વરમા પરરથો અશ્રેષ્ઠમન કેવળ મનોરજનની ભાવનાને વા નથી, તે ન્યનદાગિક બુદ્ધિની અને પ્રિયનિ પણ છે જીવનની બધી વૃત્તિઓનો મનો ધમોનો અને અત કરણતા ઉદ્દેશોનો ઉપયોગ છે, એ જ્યારે મુખ્ય જાણે છે ત્યારે એ જરાનો આસ્વાદ લેતા તે તપ્પ ધાવ છે આવા સત્યો પકડી પાડી બેરીએ એ બધાનું મુદર મિત્રણ નિર્માણ કર્યું અને એનુ રૈચિઅ દાખ વરામા મેરીએ ખરેખર મ્માન જ મરી છે.

એની સર્વોત્તમ મનાતી કૃતિઓમા The Admirable Chrioliton Peter Ban, Dear Brutus અને Mary Rose નુપર ગણાય છે, આમાના પ્રત્યેક નાટકનો પ્રમર એનો ભિન્ન ભિન્ન છે કે એક જ માણમે એ ગેન છે એ જાણી આશ્ચર્ય જ ચાવ.

છ સ ૧૮૬૦મા એક માધા ૧ મેમામર્મના ડુડરમા જામેના આ જોસે એડીન હેા મુનિમમીની માથી પદવી મેગીને 'ઇગાડ જ્ય' કગવા માટે દમિય તરફ ન જ દેખી વચ્ચેનોગિદામના આધિકરમાચાગ પતા તરીમડગમા એક વર્ષ કાગી નાખ્યા પડી પોતાની લેખિનીતી ચમક દેખાવા ક સ ૧૮૮૪માં આજેમ બદલની મરગી રડન પડેલી.

પ્રોએ પ્રભતા છવાને કેવી નવતો, નવનિમ્યો, નિન પિત્રઓ અને તરુચિયો દત્પદિ હા ૧ મીનગી

રમયયોરમાં સારી ખાતિ મેળવી આ તરજુ નાદિય
 ર ૨ મહિમી તરફ વતો અને ઈ સ. ૧૮૮૧માં ૨ મ
 મિદેની આગમના મરવાની શરૂઆત કરી ખીમએને
 ગારાખ્ય થઇ પડેલી આ દેવી બેરીની વિચિત્ર અને
 ૧૮૮૧ દેવી પર મૂક્ય થઈ એના એક નામના રજુ
 ૧ મે, પાંચ-પાંચમે પ્રયોગો લાગતમાય થાય એ વાન
 નો રાજની થઈ મધ ઇ સ. ૧૮૮૭માં The
 Little Minister જે એની એક નવલ હતી તેનું તેને
 નામના ઉપાતર કયું. ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરીકામાં એ
 ખુબ જ વખણાઈ અમેરિકાના રિપ્પાન પ્રોડ્યુમ
 ઓર્ડિસ કોમેને એના નામેને ૨ મહિમી પર ૧૮૭ કા
 આ કોમેનની બેરીના પ્રતિ-રૂપના પછુ મદત
 છ મરજુ કે ત્યારે બેરી 'તવન કે નામક ?' એવા
 સ શયમા દનો ત્યારે કોમેને એની નિર્જીવ શુદ્ધિને
 નાટકમાં રિયર કરી હતી લાઇ ઇમિયન જર્મને
 લમિગનિયા નામે જોડ જુદી તેની સાથે કોમેનનું મરજુ
 થયુ ત્યા મુખી મેરી સાથે એની મિતતા ૧૯૦૯ જે
 હતી

ઇ મ ૧૦૦મા Quality Street અને The
 Admirable Chrichton એવી સાથે અનેક
 વખત લગના ભજવાયા Quality Street તુ વરજુ
 ખૂબ જ રોચક છે પણ The Admirable Chrichton
 તો કાંઈ જોર જ નીવડ્યુ ઇંગ્લેન્ડના 'ખાનદાન'
 કુટુંબના દબી અને લુકાં જીવનનો એમા પડ્યો છે
 એમાં ક્યાય તારિકક ચર્ચા કે દીકાનું આણુ સ્વરૂપ
 માત્ર નથી દેખાનું એ બેવા જેનું છે, અને જતાં જે
 છે તે મોંઝાવનાં છે

ઇંગ્લેન્ડના એક લોર્ડ કુટુંબના વડા લોર્ડ લેમને
 ત્યાં મુગાફરીએ જરાની ઉમણી છે 'લોર્ડ' લેમની નણ
 નીકરીઓ અને બે મિત્રો સાથે ઘરના નોબેર ઉમણીમાં
 આમેન છે લોર્ડ લેમની દીકરીઓને પૈમા ખાતર પર
 ખુબ આનદતિ ધરાવતા એ મિત્રોની વાતચીત અજબ
 ઇ ઉમણી પછી એ મિત્રો-અનંદ છુટી અને લોર્ડ
 એક નદર-સાથે પોતાની મોગી દીકરી લેડી મેરી અને
 ખીજ બે દીકરીઓને લઈ 'લોર્ડ' લેમ મુગાફરીએ ઉપડે
 છે સથે કાઇન નામે મોયો લીંગ છે મમુ મા એમનું

જાણતુ છે કાઇનની મોશીવાને અને પદાદુની
 તેઓ બધાં ફર ફરતા એક નિર્જન મેડ પર પડાને છે
 અહીં એ સુવર્નો અધાર કાઈન જ ગતી મેડ છે લેગ
 મેરીને આવા નાગીર રસોવાને અધારે જીવનું રવામિ
 માન ધરાવા જેનું થાં છે પેનું કર શુ કે ખજ કાઈ
 દનના નિ ભિમાનપદાથી તે આંખરે તેનાં તરફ લામણી
 ધરાવતી થાં છે એરમાં બધાં સ્ત્રી સ્ત્રી ૨ એક
 વડાનું નેમાં આવે છે નરીને ત્યાં પડાયાય તેજ
 મલ્લ આવે એવું દોષ છે એ નેખમ કાણુ ખેડ ?
 કાઈનને ત્રિયા થાઈ છે શા માટે અરીનું આ
 સાવભોમ ગજરર ઊડી ઇંગ્લેન્ડના એક માંડુની બનરથી
 થાં અતુ નેખમ ખેડ ? આઠ માણુસ ૨૨ દુધમ
 ચતાવતા મજે એ પળુ જોધું છે ? પણ આખરે
 સદુની આખોમાથી નીતરતી કસળના એનાથી સદન
 નથી થતી અને એ ૨ પલાલે છે ઇંગ્લેન્ડ આના પછી
 અર્નેસ્ટ માટે એ નિર્જન મેડ પડનું પોતાનું જીવન
 રજુ કં તું પુનઃક રમ કરે છે અને એમા કાઈનનો
 ઉરોખ પણ ન કરતા કેવળ પોતાના જ બજુમા કૂકે
 છે રવામિમાની બની ન્યાપરિય મેરી મેરીને આ ખુએ
 છે, પોતાના વાગ્યાન અને સદુ ખગામી નોડ ઘાક
 લદાને આ વિરે ઇધારે કરા એનું ન એને અદર
 ધકકા મારે છે પણ 'ખાનદાની' એને પાછી પાડે છે
 આખર સુધી એ માંન મેવે છે અને કાઈન ? એનો
 જાતે બેટને ખૂરી જ નર છે સત્ય લોકીકતને એ પોતા
 ના દલમા જ પગી રહેવા દે છે નાટકના અતમા લેડી
 મેરી એને કહે છે કાઈન ! તુ એકવાર તો મારા તરફ
 ધૂણુની નવરથી ને ! મને મારી જાતની થી શરમ
 ઉપજે છે પણ આખર કે એક એવી સ્ત્રી છુ કે
 જેને શરમ તો મેરીની વાફાની ગા પડે જ અગિ
 મરીને ચાલી જન છે અમે ખાનદાનો ખાનદાન નથી
 ખાનદાન તો તુ છે

વચ્ચે વચ્ચે આવતો સૌમ્ય પરિહાસ અને સદમ
 વિનો આખા વાતાવરણને ભરી દે છે બેગિર 'લોર્ડ'
 એક એમિ ના બ. માન્ય ખિના ૧ મળ્યો તે માટે આ
 એક જ નાટક નમ નહાવુ શુ ?

આ પછી ૧૯૦૪ માં જેટલાં નાટકો લખાયાં અને સજ્જતાં તે સૌમાં શ્રેષ્ઠ મનનું Peter Pan છે. એમાં બાળકોની સૃષ્ટિ રચાઈ છે રાક્ષસો, ચોરો, ચાંચિ-વાચો એવી એવી જ અદ્ભુત રમ્ય પાત્રોનાં દ્રશ્યો એમાં ફર ફર છે. બેરીની વિશિષ્ટતા આવાં દિગ્ગંતોમાં વિશેષ છે કૌનિં પ્રાપ્ત કરતાં માટે આ એનો માનીતો અને 'સદગ-પ્રદેશ' છે. એનું જ 'પથુ હારયપૂર્ણ' બીજું નાટક Alice hit by the Fire.

પછી તો ફર. બાર વર્ષ સુધી બેરિએ નાટ્ય માહિત્યમાં જે સપાટો બોલાવ્યો અને જે યશ અને ધનપ્રાપ્તિ એને યશ તે તો કહવાનાનીત છે. ૧૯૨૦-૨૧ સુધીમાં એણે ઘણાં નાટકો રચ્યાં. જેમાંનું Dear Br-
nans દેશકાકને મને સર્વ શ્રેષ્ઠાનિ છે Mary Rose એ બુનસણિની વાર્તા છે: એક પ્રેમળ દંપતિ પોતાના અઢી વર્ષના નાના બાળકને ઘરમાં એકઠું છોડી દેઈ અગમ્યના દોર્યાં એક વિચિત્ર પ્રેમસૃષ્ટિ ભેગા બેરમાં ફેરાઈ આવે છે. પથુ એ તરણુ સ્ત્રીના મગજ પર તો બાળકનું જ વધુ ખેંચાણ રહ્યું છે. હેક પચ્ચીસ વર્ષ પછી એ ઘેર આવી શકે છે પરંતુ એ પુત્રને નવી ભોની નિરાશામાં એ પ્રેત જેવી બની હટકે છે. એમાથી એ માંડ છૂટે છે તેમાં આરૂંબિયાથી પાત્ર ફરેલા તેના

પુત્રનો તેને બેસે યામ છે અને પછી તે દેવદત્તને અપીલ યામ છે. કેટલું બધું કારણ ! વાનગ્યના અહીં પરા-કાષ્ટ રજુ યામ છે.

બીજાકુલ માદી ભાષા અને મરળ ધરના પ્રસાદ પ્રેક્ષકોની મનપર હચ્ચિત અમર પાડે છે. બેરીને મન એ રમત છે.

આશ્ચર્ય એ છે કે આ આવો જોછા બોલો, માત્ર મરમાળ અને ખૂબ જ એકાન્તપ્રિય માણસ આટલા મુંઝર સવારો, આટલો લલિત વિનોદ અને આટલી તરેલવાર અનપ્રેક્ષિત ઘટનાઓ આટલી વેપક શીલીથી એ પોતાની કથામાં કેમ લાવી શકે છે ? બાળક કરવાનો પ્રસંગ માંપડ્યો શ્રોતાઓને અવશ્ય મુગ્ધ કરી દે એવું લાગે છતાં એણે એકપણ ભાવજ કશું હશે કે નહિ એ શકાની વાત છે.

અનેક ઉદાહરણો એને મનપત્રો મળ્યાં છે. એડીનબરો યુનિવર્સીટીએ એને એલ એલ. ડી. ની પદવી આપી, મેંટ એન્ટ્રન્સ યુનિ.એ એનું પોતાના 'રેકટર' તરીકેનું બહુમાન કહ્યું. ૧૮૮૮માં શોથસ' સોમાયડીના એ અંગ્રજ થયો છતાં એની રત્તિ તો અંગ્રેસ અને એકાન્તપ્રિય જ રહી.

૧ મરાઠી 'વિદ્ય'મંત્રના આધારે.

૦

મ ર જ વા ને પ્ર શ્ન

ચાક્રવર્તિ :

પૂછે કે: "મરજીવિયા, શીદ હુઓ ઉડા સમુદ્રો તળે
"જે મોતી કર એક થે નય રહે, જે છવ સાટે મળે?"
બોલે ત્યાં મરજીવિયા: "અનળ આ ખાટો મહા પેટ છે
"ઉડા સિન્ધુ ધકી વિશેષ નહિ વા કેં બલવા માટ તે."

વંદનાસ ત્રિવેદી

જંતુવાદ - એક અર્વાચીન પાખંડ

[અર્તાકથી ચાલુ]

શ્રી. રમણલાલ એનિંગનીઅર

[અત્યંત અચરેશ લેખને આ ઉત્તરમાં] 'પૂર્વાર્ધ' લખાયા પછી બાઈ કાન્તિવાન ગાંધીને અમને ૫૪ મળ્યા છે કે 'શ્રી એનિંગનીઅરનો લેખ વાંચી અમારા નિમ્નનતા વિવાદોમાં ઉઠી ઉઠ્યા છે અને એક સારી ક્ષેત્રો જવાબ આપવા માટે છે એ માટે 'એનિંગ' માં યોગ્ય જગ્યા આપવું' આ ચર્ચાને લખાવવામાં અમને કશોએ વારો નથી કારણ કે શુદ્ધ અને ત્રેકાષકારક બુદ્ધિથી આ ચર્ચા થાય છે, પરંતુ 'એનિંગ' ને પાતાની અને બીજા કેટલીક ખર્ચાઓ છે એટલે આ ચર્ચાને ક્યા સુધી લખાવી શકાય એ એક પ્રશ્ન છે આ ઉત્તરમાં પછી શ્રી એનિંગનીઅર 'વારે માણીનું કારણ શું છે?' એ વિષય ઉપર લખવાના છે એમાં જ તુરંત જ વિચારો પોતાના વિચારો રજૂ કરવાના છે, એટલે શ્રી એનિંગનીઅર આ ૫૪ 'એનિંગ' ના બે અઠવા રોકશે એ પણ શ્રી ગાંધી કહેતા જવાબ આપશે અને આ ચર્ચા પૂરી થશે ના]

“તેથી એક મહાન રહસ્ય શોધી કાઢવું કે અથવા રોગોનું મૂળ જાણવું છે”

વાસ્તવિક દબીકન તો એ છે કે

‘તેણે એક મહાન પાખંડ ફેલાવ્યું કે બંધા રોગોનું મૂળ જાણવું છે’

ઈ સ ૧૮૬૧ની સાલમાં જાણીતા રોગો થવાની સંભાવના (theory) પરથી કુનિયા આગળ રજૂ કરી કારણે એમની દબીકાની ટેર મુજબ આ નવા વાદની આમાં ઘણાં એવું કારણ એ હતું કે પાસ્ટર નહોતો લેબર કે નહોતો સમીક્ષા એક તબીબી કીટી નિવાના કેમીસ્ટની શોધો સીકારી લેવામાં એમની ધમક ધમકી હતી છેવટે એમણે જોયું કે આ વૈજ્ઞાનિક મુજબ વૈજ્ઞાની પ્રતિષ્ઠા સવામત રાખવી હોય, તો એને પણ એક વૈજ્ઞાનિક છુરોમાં ઓગાળવા જોઈએ એટલે એમણે ધોળેપાંચે જાણીતો રસીકોઈ ઈ સ ૧૮૮૦ની માં સુધીમાં જાણીતો ઉંડા મૂળ નોખ્યા રોગોમાં પછી કરેલી દવાનારી ઇમારતને જાણીતો પાખો મૂક્યો.

આ પાખો કેમો પોતો છે, એ સજ્જનો મોંથી સારી રીતે સમજે છે બે જાણીતા થી રાગો થતા હોય, અને જાણીતો મૂળો હોય, તો પછી જેમને જાણીતા માટે કશું જ વાગતું વળતરું નથી એવી દાખાને તેઓ શા માટે વગાડી રાહ છે? શા માટે તેઓ

એસ્પીરીન, સ્ટ્રીકનીન, ડીઝીનીન અને એમાઇડ જેની દવાઓ વાપરે છે

હવે આ જાનુઆરી હેરા પોલિઓ વર્ષમાં ફેરવા વેતાનના મર્ચ એ નોંધએ

અસ્થાતમા પાસ્ચુરવાદીઓ મહેતા

‘જાનુઆરી એ રોગ, અને રોમ એને જાનુઆરી’

તે વખતે ટેલવાક રોગોના જીવન એમને જાણ હતી, અને જાણીતા રોગોના જાણે એમ એમને અચાનક હતી

એમનેમ વખત જાણે આ જાણે તેમને જાણે કે, કેસર, મધુપ્રમેહ, પાક, લકવો અને હૃદયરોગ જેવા અનેક રોગો જાનુઆરીના જ ઉદભવે છે। જાનુઆરીના કીલનામાં આ પહેલું ગામડું પડ્યું

પરી રોગચાળાઓના અવલોકનમાં એ દેખાય કે રોગોના વાવર ગમે એવો સખત હોય તોપણ લાખો લોકો ત દુરસ્ત રહે છે। એમના શરીરો ઉપર જાનુઆરીના કીલના નથી આવે કારણ શું ? એવું કારણ જાનુઆરીએ રોગપ્રતીરક્ષક શક્તિ-immunity, - ખતાનું. પણ આ શક્તિ શું છે, એને વિશે થોડાક હાસ્યરસપૂર્ણ અનુભવો સિવાય તેઓ બીજું કંઈ જ કહી શક્યા નહિ

પરી વળી એમને જાણે આનું કે જાણે નીશાની માણુગો। શરીરમાં પણ રોગના જાનુઆરી મળી આવે છે, અને એ મિથ્યાન જીવન માણુમને સહેજે હેનન કરતા નથી આ હાકલતો તો સર સીધીયમ ઔરનર અને એનોપથીના અન્ય મૂળીઓએ પણ સીકાર કર્યો પણ આમ સાથી ને છે એ સમજાવવાને તેઓ અસમર્થ હતા જાનુઆરીના નીશન નિયમમાં એક નવો અપવાદ ઉમેરેગો

પ્રથમ (Vitamin) ની શોધે જાનુઆરી ઉપર એક નવો દુષ્ટી માર્યો એણે મિથન ક્યું ‘કે શારીર અને પ્રથમિકાના અભાવથી અનેક રોગો થાય છે. પ્રથમિકા શોધના પહેલા દવાગાડા દાકતરો કહેતા કે આદાર સમારથી ને ઉપવાસથી રોગ મગાડવાનો દાવો કરતાન

ઉત્તરે છે। હવે એમણે મહાદુર્ગીપૂર્વક પીડેલ મરીને સીકાર્યું કે ‘કેલ્સ’ રોગો ખરામ ખોરાકથી થાય છે ખરા।

આ રીતે ‘જાનુઆરી રોગ થાય છે’ એ નિયમની આજુબાજુ એવો બધો અપવાદો ખડકાયા, કે એ સુન નિયમ છે, કે અપવાદ છે, એજ નક્કી કરવાની મારામાર થઈ પડી।

આ બધાંયે મમય દરમ્યાન નિસર્ગોપચારકો આ હાસ્યરસપૂર્ણ વાદનો વિરોધ કર્યો જ કરતા હતા એટલું જ નહિ પણ એમણે અનેક વખત એનોપથીના આગેવાનોને ખુલા આજ્ઞાદત આપ્યા હતા કે તમારી બેની પ્રયોગ-શાળાઓ છોડીને ખુલી વ્યાસપીઠ ઉપર આવીને તમારા સુત્રો સીધું કરો। આ આજ્ઞાદતો મ્હો સીકારાયા નથી।

અહીં એ વાદ રાખવું જોઈએ કે બાઇ કાન્તીલાસ ધારે છે તેમ નિસર્ગોપચારકો કોઇ આજ્ઞાઓલા ચક્રો નથી પડ્યું જગત ઉપર અત્યંત ધરાવતી સૌ ચિત્સિ-પદ્ધતિઓમાંથી વધુમાં વધુ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિના તેઓ પ્રતિનિધિઓ છે એમનું જ નહિ પણ સેક્રો માર્ગ એનોપથો પોતાની પુગાળી શાળા છોડીને આ નવી શાળામાં ભરતા છે

હવે નિસર્ગોપચારકોએ ખખળી ગએની જાનુઆરીના ઇમારત રી રીતે તોડી પાડી એ નોંધએ

યુનીવર્સિટી ઓફ વીએનાનો ડૉ. જેનકોફર એની વિદ્વતા માટે આખી તખીની આલમમાં પંકાતો જાનુઆરી રોગો પેદા કરી શકે જ નહિ, એ મતનું સમર્થન એણે વર્ષો સુધી કર્યો મ્યું પોતાના મિથ્યાતની સમ્માન પુત્રા કરવા માટે એણે એક દિવસ યુનીવર્સિટીની બેઠ્ઠીએ લોકન વેગરમરીમાંથી એક કીરી આણી, એમાં કોએગના મેડો મછર જાનુઆરી મગાડી રંગ દતા। સૌ વિદ્વાર્થીઓએ એ જોઈ પછી એ જાનુઆરી શરીર ઉમરીને અધળા જીવ। ગળી ગયો આખાએ વર્ષમાં એક લગી ભવકર ટ્રૂમળી આપી ગઈ। ખજ પ્રોફેસરને કશય થયું નહિ, એ નેદમી ધીમે ધીમે મીનો જીવ સેક્રો બેગે

અમેરીકામાં વીચરનાની પદગણના તપીય કેા રાઇરમન્ડે આ વાદનુ વાદિયાત તલુ માગિત કરતા માટે, થીતળા ૥૬૮ વાઓ ની રસી પોતાના આખા સરીર ઉપર ચોપડી ત્યારપત્રી એ અનેક હોટેને રપનાઈ ચૂક્યો આ એના 'ભય કર ગૂઢા' બદલ એને કથોરનગાઇનમાં નાખવામાં આવ્યો એની ઉપર કામ ચાલ્યુ અને એને જોલમાં દે ચો પાણુ ન તો એને ત્રીનગા થઈ કેન તો એ જોને અરેયો એ વેકોને

દોરેન્ડો (કેનેડા) ના ડૉ નૉન જી ફ્રાન્સ એમ ડી એ દાયદોઇક, ડીથેરીઆ, ન્યુમેનીઆ, ક્ષય અને મેલીન્ટકીમના લાખખો જતુઓ અનેક માણુઓને ખત ડાળ્યા છે એ પોતાના પ્રયોગ માટે ૫૦ માણુઓને એની સાથે જુદા જુદા રોગોના જતુઓ આપનો છતાય એકેકે માણુસને એકપણુ રોગ થયો નહિ. દાયદોઇકના લાખખો જતુઓ ખતડાવવા ડાના કોઇની ચૂક સરખી ઉપડી નહિ.

આરી જ રીતના પ્રયોગો અમેરીકાના ડા ડેવીનન ગ્રોસ સેગર એમ ડી એ ક્ષયના અને અન્ય રોગોના જતુઓ ઉપર કર્યા છે અને એના પ્રયોગોનુ ખબુ કેા ફ્રાન્સ જેવુ પરિણામ આન્યુ છે

આ પ્રકારના મેકડો પ્રયોગો જાહેરમાં મરીને નિસર્ગોપચારકોએ પાશ્વગના હાથા છડડાઓ વિના હવાઇ ખરાનોને હામાં ઉડાડી નીચા છે, અને એ નિર્વિવાદ ગીતે મિન્ડા ક્યું છે કે જતુથી એકપણુ રોગ થતો નથી.

જો ઉપથી લખીઓની સરચાઇ વિરે ભાઇ કાન્તીનાનો સહેજ પણુ ચકા હોય તો, એ પમદ કરે એ રોગના, લાખખો છવડા ખાવાનો છરેયુ (૧) અખસિા કુ બહેરમાં શરત સાથે કરવા તૈયાર છુ. સતદિવસ છવડાઓ સાથે કામ પાડવાનુ હોવાથી મને એમનેા સરેજે ભય નહો નથી! તેઓ કહે છે કે એકજ જતુ રોગ પેદા કરી શકે, કુ કહુ છુ કે લાખખો જતુઓ રોગ પેદા કરવા માટે અસમર્થ છે.

"હાલમાં અધા જ વૈજનીકોએ રસીકાર્યું છે કે બધા રોગોનુ મૂળ જતુઓ જ છે."

આ એક હ કહ્યું જુલાણુ છે, એ મિન્ડા કરતા અનેક અભિપ્રાયો ટાળી શકાય કુકા વેખમાં કુ એક જ ટાકીય

ડૉ એવેકાન્ડર એમ રોસ એક આગ એમ એક ગી પી એસ ગ્રોફેર એક હાથજન એ. મેનીશન, વાઇમ-પ્રેસીડેન્ટ ઝાંફ એમેરીશન એક હાથજનોરસ એક અમેરીશ, ગેમગ એક ધી બદ નેશનલ મેડીકલ કોલેમ મેમ્બર એક ધી ક્રિગીસ ફેચ એન્ડ અમેરીકન એમેરીશનિન ફોઃ ધી એડવાન્સમેંટ ઝાંફ સાયન્સ ઇન્સ્ટિટ્યુટિ, કહે છે કે -

'કુ એમની (દાકતરો) ઉપર આલેખ કરુ કુ એમએ જતુ'ગી રોગ થય છે' એમ કમીને બહેમ અને પાખડને ઉત્તજન આપુ છે કુ સુદમ ધીગણુઓ અસ્થિતર વિષે પ્રશ્ન ઉઠાવતો નથી, પણ એ રોમીનુ પરિણામ છે, કરરણુ નથી એ ભાગીઓ છે એમનુ સાજગી કાર્ડ ચાપગુા ફેલની ગરો માફ કરવાનુ છે જરા બધા મડો, પરુ કે મગાડ હોય, ત્યા ત્યા આ નાનકડા છવડાકમી જાહેને ખારણુ સફાઇ ને સુધિત કાર્ય કરે કે એ કચગની અને મડના પ્રાચી જ પદાર્થો મીજગ્યાની ઉડાવે છે એક ઉરોગી હતુ સિધ્ધ કરવા માં એ કથવાચુખ્ત મદદગારો છે."

ભાઇ કાન્તીનાય કહે છે 'કેઇ પણુ રોગ થવા વગર રસી મૂમતરી એ રીતરમાં જોર દાખવ કર્યા ગરાવર છે,' થળી આગમ જતા એ જણાવે છે કે 'પ્રયોગ શરતોને સભા જણાય, તેવામાં જ ગ્મી મૂમરી દેહી રોગ છે કેવો અદમ્બ નામ્મેગી.'

હવે જો જતુઓથી રોગ થવાનો સિંધાન જ જુઠી છે, તો પત્રી એ મિન્દાના, પાસા ઉર રચેવી ચાખીને ત્રીસીસીઅની ઇમારત આપોઆપ પડા ભાને છે

અને ખરેખર છે પચુ તેમજ.

શીતળાની ન્હી માટે જ્યારે હોડના જાણુ બુદ્ધિ પુરવાર થયા છે એ શોધાઇ ત્યારથી આજ સુધીમાં એક 'થીયરીઆ' ફરી છે અને એ શીતળાને નિર્દિન્ય અટકાવે છે એ હજી સુધી સિધ્ધ થયું નથી। એન્ટ્રેનિયામાં મિન લ વે સીનેશન નથી ત્યારે ત્યા શીતળા પણ નથી જ્યારે શીની રાઇન ગણુઓમાં વારંવાર વે સીનેશન દરાવનામાં આવે છે, અને ત્યાં તો શીતળા અમખ માણુએને ધાણુ કાઢી નાં છે

શીતળા ન્હી એ એક મહા જગતી વહેમ છે એની મગખામશીમાં મળિયા માપણની માનતાનો વેગ દુન્ય દરજ્જે ચઢીઆતો છે શીતળાની રસીથી શીતળા અટકતી નથી એમજ નહિ પણ ખરતુ શીરીનસ ક્ષય અને કે સર જોવા રોગો સુધરેની દુનિયામાં પૂર ઝડપથી ફેલાઇ રહ્યા છે એનોપથની એક ભારે ખૂબી તો એ છે કે, એ દરેક રોગો તો જે ઉપાય' શોધી કાઢે છે એ હાલ' કોઈ અમકનિક રીતે રોગ કરતાયે વધારે માણુઓનો ભોગ લે છે। આને ક્રીશ ટાપુઓમાં જેટલા નાળકો શીતળાથી મરે છે એનાથી નજીકજ્યાં નાળકો વેકેસીને શન'થી મરે છે।। ક્રિટિશ પર્મિએન્ટના દેશને આ હકીકતની સાહી પૂરે છે

જ્યારે એન્ટ્રેથીય મા વેમ્સીનેમન નથી ઇમેન્ડ સિવ્વરનેન્ડ અને હોલેન્ડની સરકારોએ ખાસ કમીશનો નામી એનાથી ફેનાતા બારકર રોગો ત્રિને ખાતી થના ફજળ્યાત વેકસીનેશન નાખૂ મ્યું છે જર્મનીએ બુના મલદાઓમાં ફેકાર કર્યો છે અમેરીકામાં કેનિકાનીઆ, હા અને અન્ય સરકારોએ ફજળ્યાત વેકસીનેશન નાખૂં ક્યું છે અને આખીયે દુનિયામાંથી એને નાખૂં જવા માટે પ્રયત્ન ચળવળ ચાલી રહી છે એવે વખતે એની એકદમ દિમાસત કળતા પહેલા આ પ્રજા વિશે વધુ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે

પારચુટી હડકાની રમી એક ફારસથી વિશેષ નથી એણે હડકા મગાડવાને બદલે વધાર્યા છે એનપણુ માણુએને હડકા લાણુ પડયા પછી પાશ્ચુરે કે એના એવાઓએ મટાડયો નથી ઉનપણે નિસર્ગો

પચારકોએ અનેમ્નો હડકા અપકા રો છે અને મગાડયો છે

જ્યારે 'મહાપુર' કાકે ક્ષતનો જ તુ શોધી કાઢયો ત્યારે દાકતરો તથા થઇ ગયા એમને ખાતી થઈ કે હવે ક્ષમતા ઉપય પણુ હવ આસી નવ વા પડી એણે ત્યુ બર યુનીન' નામી ક્ષમતા ઉપાય શોધી કાઢયો દાકતરોએ એ વાપરી નેયુ એ નિષ્ક્રમ નીડડુ અને વિરમ્પીમાં કેનાઇ ગયુ

જ્યા સુધી કાકોના આ રામ રાણુ ઉપાય વાગવાનુ ગાડપણ આ વા કયું, ત્યાં સુધીમાં તો એણે પૂના નાણા એકમ મી લીધા

એ એક એટિહામીન મત્ય છે કે કોડના ટુમરકયુનીન'થી એક પણ માણુએનો ક્ષય મટયો નથી જ્યારે આ જગતી ઉપાયથી અનેક ગામડો આધના થયા છે, અનેક માણુઓ અકાળે મૃત્યુ છે અસખર કુટુંબો નિનાધાર થયા છે અને નેકડો લોળા લોકોના ખીમ્મા હળવા થયા છે

વેમ્સી દનિદામખ અપૂવ જોની આ નિષ્કળતા મેળવના બદા જોનોયોયોએ એની પીર તીકે પૂલ ચક્ર કરી।

ફિટરની એન્ડ્રોપીક મજનીની પ્રનશા કરવાનો જમાનો પૂરો થયો છે। એના જમાનામાં દર્ગોને ધા રૂના ભવના નીચે નમ્ય દેવામાં આવતો જેથી અદ જતુ પ્રવેલી ન રોકે મનાપુષ્પતા અનુભવથી એના સૌ સિખાવોતો ખોગ થઈ દાકતરો એમના મરા અનુ અવથી શીખ્યા કે વા જેમ ભય કર એમ એને હવાનો (જેમાં જ તુઓ તો હમેશા હાજર જ હોય છે।) અને પ્રકાશની વધારે જરૂર હોય છે અને ધાને વાતા વરણુના સસર્ગમાં રાખવાથી બહુ જ ટુકા વખતમાં એ રક્ષાઇ જાય છે જતુન શકો કાલદાને બદલે તુકશાન વધારે કરે છે ધા ધોના માટે વલણુજલ (Saline Solution) એ જ સર્વોત્તમ ઉપાય છે આ સરગી સત્યો તો નિસર્ગોપચારકોએ ગઇ સર્ગીમાં ફેરવેલી

લાઇ વખતે શોધી કાઢ્યાં હતાં । પણ અકસ્માત દુરમન એલોપથોએ હતરિ દર્દીઓ અને સેક્રી સૈનિકોના સંહાર પછી જ આ સાદાં સત્યો સ્વીકાર્યાં. લીસ્ટરની એન્ટિસેપ્ટિક સર્જરીનું રચાવ આજે એમે- ખીક સર્જરીએ લીધું છે. એટલે આ જમાનામાં યુગલ્લા લીસ્ટરવાદની પ્રશસા કરવાનો કોય અર્થ નથી.

એલોપથોનો કોષપણ મૂખી મરી ગયા પછી એનું મહાત્મ્ય ધણ જ વધી જાય છે જેનર, પાસ્ચુર, કેક અને લીસ્ટરના સી ધાતો જેમ જેમ પડી ભાગતા જાય છે, તેમ તેમ એમનું મહત્ત્વ વધતું જાય છે । તત્ત્વ- નિષ્ઠાનું જ્ઞાન વ્યવસ્થિતિદાએ લીધું છે વીરપુત્રની જગ્યાએ પીરપૂત પડી છે

‘ પહેલા ઑપરેશન લેપમને પ્રધી કરેલાને દનો, જ્યારે આજે સોમા પંચાણુ ઑપરેશન સફળ થાય છે ’ હું પણ કહ્યું કરું છું કે ઑપરેશનો તો સફળ જ થાય છે, પણ બીચારા દર્દીઓ મરી જાય છે તેનું કેમ !

ભાષ કાનીયાએ જે ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ વર્ણન કર્યું છે, એ તો વિવંધાપી ઉત્તર દતે. ડિમેગર ૫, ૧૯૧૮મા અમેરીકાના બધા જ બાપાઓમા H P Public Health Department તરફથી આવેલો નીચલો રીપોર્ટ, પ્રસીદ્ધ થયો

“ ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર પછી, ૩૦૦,૦૦૦ અને ૩૫૦,૦૦૦ ની વચ્ચે ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ અને ન્યુમેનીઆથી પ્રભાવથી માણસો મૃતા જ્યારે યુતાઇડ એટમા લશ્કરમા ૨૦,૦૦૦ મરણો થયા ”

જે વખતે ઉપરનું લખાણ છપાયું તે વખતે અમેરીકામાં ૧,૫૦૦,૦૦૦ લશ્કરી સિલ્હીઓ હતા જ્યારે એની લોકવસ્તી ૧૧૦,૦૦૦, ૦૦ હતી દહે જો પ્રતકીલ મળ્યોને મેટામા મેટા આપ્ડો. (૩૫૦, ૦૦૦) લામએ, તો અપણે લાચ નિર્વિનું પ્રનાયુ આવે લ. પ્રાજમાં દર એક લાખે ૩૦૨ મરણ થયા જ્યારે લશ્કરમા ૬૨ એક લાખે ૧૩૦૩ અથવા તો પ્રમાણે ચા- ગણાયાયે વચા મરણો થયા ।

પ્રજાની અંદર છુદાં, બચ્યા માંડા, અગાધ, રાગી, અને બ્રૂખ મરતાઓનો મમાવેશ થતો હતો. જ્યારે લશ્કરમાં નીરોગી, જુવાન, મદામત, અને ખડતલ મિપાલીઓ લેવામાં આવતાં, એમને પેટપૂર ખવાવાનું મળતું. એમના રહેઠાણો સગવડોથી ભરેલા હતાં.

કોષપણ માણસ પટેની નજરે કડી શકે કે પ્રજાના મળપ્રમાણ કરતાં લશ્કરનું મરણપ્રમાણ બહુ જ ઓછું હેતુ જો-જો ઉલ્લખ્યે પ્રગ કરતાં મિપાલીઓ ચારગણા મતા એમ શાથી ?

કારણ દેખીતું છે. લશ્કરમાં જીવજાતી મરી કરતીઆત જ હતી એ ઉપરાંત દરેક દરેક મૈનને ટાપ- કોષ, પેટલાઈલક અને મેનીનમલ્ટીની મીમોતા ઇન્જેક્શન અપાતા ।

ગાંધિને નામે મિંચાતા પાયપટનું પરિણામ એ આવ્યું કે ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ અને ન્યુમેનીઆ લશ્કરમાંથી જ કાઢી નીકળ્યા । અને સૌથી વધારે મૈનિકિતો આ રોગોએ બેગ લીધા

એલોપાથીની રમીઓ રોગોને અટકાવે છે કે વધારે છે ?

પાસ્ચુર અને લીસ્ટરની ચાલણની મમાવેશના કરતા બાર્થ કાનિયાલ કહે છે કે. ‘ આ મુદ્દો કાપા કંગા બલ્ય જગત આવ્યું આજે આ મહાપુરોષનું કાપી છે ’

જો જગત જ ગીગાખાન અને નૈમુરંગનું જાણી હોય તો એમની કતમને તુરુ કરી નાખે, એ જ દર્દીઓની કવન ચકાવનાર, અને એમની લૂંટને બુલાવી દે જોઈ રીને પ્રજાને લૂંટનાર ‘મેડીકલ સાયન્સ’ના મામાવ એનું એ કાપી છે.

પાસ્ચુર અને એની પાસાગામા પટેનાં રોગોએ શ્રેતાં પર કોળા વર્ણનથી તો મથો લાગી મકા

સામાજિક રીતિ જો પથ ઉદયે છે કે જો જનુસા એ એક પગમાથા લીંગાને તાપ દેલ, તો પડી શકનારો અને રાગી શા માટે રથા છે ?

ધડપણુમા વધી પડે છે, જે ક્ષેત્ર વધારીને માણસનું મરણુ નીપજાવે છે આ જગતની સ્ત્રી અમુક અમુક વર્ગે લેવાથી માણસ મલાતન યૌવન ભોગવી શકશે એટલુજ નહિ પણ લગ્નમાં મરણુ પામેના સૈનિકોને જો આ ગમી તુર્તજ આપવામા આવે તો એ જગતના યાચ છે આ બંને શોધો લવિત્રા યતારા મહાબુદ્ધ હા બારે અમર પહોચાડશે

ભાઈ કાન્તીનાને કરેનુ પ્લેગનુ વર્ણન તો કોનેશને લાગુ પડે છે। આરી રીતે કોનેશને પ્લેગને નામે ઓળખાવવામા એમનો યો ઉદ્દેશ હશે એ સમજી શકાતું નથી।

એમણે હેવલોક એનીસનુ વાચ્ય ટાંચુ છે કે ગતિ લાઈઝેશન સીરીવાઈઝેશન થતુ ચાલ્યુ છે માથેમાથે એટલુ ઉમેરણુ જોઈએ કે એમાથી મરકપુરીનામજેશન યાચ છે સીકીઈમથી જેટના માણસો મરી ગયે છે

એવાથી અતેક ગણુ માણસો એના એનો ક્ષીર ઉશયોથી મરે છે દરમ્યાન પારે ભોગન સાનરરગન અને ૧૦૧ અમખ્ય માણસોનો ભોગ લે છે

ફોજો ને જગતુએથી ના થતા હોત તો યાચ કે શાનાથી? આ પ્રશ્નનો જવાબ આપણે આવતા પેખમા ચચીશ આ પેખ તો ભાઈ માતિનાનની દલિનેતા રુપે છે

જેઓ જગતુએ વિશે કશુજ નાણુતા નથી, એવા અજણ લોકો એવાથી સહેજે જતા નથી જેઓ થોડું જાણે છે તેઓ મહુ રીતે છે જેઓ મહુ જાણે છે, તેઓ થોડુ બીરે છે જેઓ એને મિત્રે બચાવે જેનુ બહુજ નાણુ છે, તેઓ મિત્રકુન બીતા નથી

જગતુશાસ્ત્ર એ એક ઉપયોગી શાસ્ત્ર છે જગતુશાસ્ત્ર એ ફેરાળ બકવાદ છે જગતુરેનજા એ બહુ ભયકર શોખ છે એ એની રેશથી સૌ એવતા રહે

જવાલામુખીને

ભારેલી ઉરમા અમદ્ય ધુધવી ઉન્હી વગળો ઉડી, કમ્પ્યા ઓછ, ન અંધીર મન્તક રહ્યુ, જવામા અમુકી ઉડી મૂન્ને ધીંગ દિશા, ધુમે નબ વિટયુ મગડી ઉડન્તી ધગ લાવાથી દહશે મમથ જગને જાણે ઘડીમા છતા ફરે અર્ધી હિમાદ્રઓ અવગણી નિશ્ચિંત હુમ્મે હુમ્મી પ્રત્યાઘાત મમા ક્રોગ જ્વથી હેથુ વયોવે ફરી તેને શમ્ભિ પુટી ન તુ હહી શકયો ના પામ જોઈ શકયો કે ધી અતર કારતા બગી જતા ગબન્ધિના કન્દનો અતે શાત બળી ઠરી મમમમી હુએ નિહાળી ગ્હે પળી ના, પથુ ના નજણુ, તરુ ના ચોપામ ભસ્મે ઉડે વચ્ચે સર્વ ચિનાશ માથ રહતો જવાલામુખી તુ રહે કોથે આત્મચિનાશ એ જગતને રે! દાખલો તુ બને

લોહીનું ખાતર પૂરનારા

શ્રી. સોપાન

[અદિત્યક ચુધ્ધમાં વીરત્વના અને અપૂર્વ આત્મસોનના અનેક પ્રસંગો જન્યા છે. એમ કહેવાય કે એ પ્રસંગોએ જ હિંદીદાસને દત્તવ્રત બનાવ્યો છે, એ ભવિષ્યનવીશના નામ તો કોઈ બહુઈ પણ નહિ હોય, અને નામ બહુવાની તરફ પણ શી છે ? નામ બહુઈને તો એપ યાય ને, કે આપત્રોત્ર આપનાર આ જ અને બીજા નહિ. યુદ્ધની વચ્ચે રહેનારા તો બહુ છે કે આપત્રોત્ર આપનાર અનેક હતા પણ એ લોકોએ કોઈકને જ મળ્યો છે. જેમને એ મળ્યો છે એમની વાતો અચારનવાર 'હિમ્મિ'ના પાનાંઓમાં મૂકવી છે. એમાં નામ નથી રહ્યું કરતુ, બાકી તો દર્શક જ મૂક્યો. સો.]

તે દિવસની રાત મને ફરી ફરીને યાદ આવે છે. 'સેનીટરીઅમ'ના એ ઓરડામાં સોપાનના પથંગ ઉપર એમની પથારી હતી. ઉપર મજબૂતાની દાંતેલી હતી. મેં માનેધું કે જ્યને વાતો પૂરી કરી લીધા પછી તેજી ધનિયી સુષ્ટ ગયા હશે પણ વચ્ચે જાગી જતાં મેં જોધું તો એમના પથંગમાંથી એક ધીમે ગણગણાટ આવતો હતો. મેં અતી ખૂટાવી નાખી હતી એટલે હું એમને જોઈ નહોતો યાતો. પરંતુ અચાનક ઉપરથી મને લાગ્યું કે તેજી જાગે છે. ધીમે પથલે હું એમની પાસે ગયો. મેં રાતની નિરવ શાંતિમાં મારા યાતને તીવ્ર ક્યાં. મેં કારેધું કે દિવસભર સાચવી ગમેલી શાંતિ અત્યારે ડાલની હતી અને વિનમ્ર અનેકી આંખ અત્યારે વેદનાથી રુની હતી. પણ મારી માન્યતા ખોટી પડી. અચાનકમાં જાગીર પણ કંપ નહોતો. જાંઝા અંતરમાંથી ધીમા ધીમા સૂરો આવતા હતા:

દુઃખેષ્વરુદ્ધિમનસાઃ   મુલેનુવિગતસ્તદઃ
વૌતરામમયકોપઃ   સ્થિતચીત્તુનિરુચ્યતે ॥

મીનાનો આ શ્લોક સાંભળતાં જ મારા હૃદયમાં અજવાળું થયું. એમનામાં આટલી બધી શક્તિ ક્યાંથી આવી પડી તેનો ભેદ મને સમજાયો. આખો દિવસ અદિત્યક ચુધ્ધના સિદ્ધાંતો અને આત્મચર્ચાને જાગે એવા વીરત્વપ્રર્થા જે વચનો નીકળતાં હતાં તેની પાછળ એકાંત રાત્રીનું આત્મશોધન હતું તે મને સમજાયું. એમને બોલાવવાનું અને શોધ ન લાગ્યું. ધીમે પથલે હું ત્યાંથી ખસીને મારી પથારીમાં આવ્યો. મારા મગજમાં અનેક વિચારો ઉભરાવા લાગ્યા. મેં જેહનો ત્રાસ જોયો હતો, લાડીમાર પણ જોયો હતો. હસતે મેંએ અધુ દૂધ કરનારને

પણ મેં જોયા હતા પરંતુ આમને જોઇને મને બહુ
ઢીંઢી અસર થઈ.

એ જુવાન નહેતા, એમના ખખા ઉપર ઝોડીઆ
નહોતાં બૂસતા. એમની આંખો 'નાદમયાલ' નહેતી
એમનો અવાજ ધનુષના ટંકાર જેવો નહેતો એમનું
દનનચક્ષુ કોઈ મત જેવું ત્રિશ્ચ અને અસ્પૃશ્ય નહેતું
તેમ મોંધાના જેવું ધર પિ પ્રૂનવનું પાણી નહેતું. એ
બહુ સામાન્ય મોઝમ હતા. ડાઘણીના ત્રિમોખા અમે
કોઈ દિવસ ધાધું નહેતું કે એમતામાં આપ્યું તેજ
પડ્યું હતું. અને અમે ધારીએ પશુ શી રીતે ? એ
પિત્તાલીમ વર્ના શરીર ખખડા ગયેલા એક વેણી
હતા એમને આ અને બીડીનું બચન હતું વગર
આખી છદ્મી વેપારમાં અને કારાદારમાં ગાળી હતી
દમરો નહિ, પણ લાખે આકાશ પહોંચે એવું એ
કમાયા હતા અને ગુપાવ્યા હતા નાનકડું શરીર, માથે
ટૂંકા વાળ મોની મોની મૂંઝો અને કંઈક સમજી
વેપારીની હોય એવી ભાસ આ બહુ એમની ક્યા
પ્રગટ મનુ હતું લગતમાં અનેક દોરોના માનવીઓ
આવતા એમને એમનું આગમન નવાઈ રૂપ નહેતું પણ
ઢાઘણીના ઉચ્ચમાં કોઈ ૨૦-૨૫ વર્ના જુવાનને જોઈએ
ને પાની ફૂનાર એવું તો એમના આગમનથી થયું જ
નહેતું. સજા અને સરકસોમાં એગમના લોચ સાથે જ
ચાનતા અમને એ જ ચોગ લાગતું મરધમને મોખરે
ચામવાનું એ ત્રીજી પોતિયુ પહેરનાર વાણીજાનું શ
ગણું, એમ બમારા મનમાં હતું એમના હાથમાં
સોપાચોનો રાષ્ટ્રીય એમની આગળીએ કડાઈ મયા
પડી જ હરે એ મત અમે ઘણું મોડે જાણું.

એને આજે એ વગસ વીતી ગયા હતા એ વરસમાં
અમારા પ્રેશમાં ગામના, જુલમના અનેક કિસ્સાઓ
બન્યા હતા, પરંતુ એમાં એ કોઈ દિવસ દેખાયા નહેતા
દેખાયા નહેતાં એટલે નાથી જતા હતા એમ નહિ,
પણ અનેકની પેઠે એમને યે પોતાનું ખર્ચીર બનાવવાનો
પ્રસંગ નહેતો સાપડ્યો જેનમાં ગયા હતા, પણ એ
તો મહુ સામાન્ય થઈ ગયું હતું જે બંધ પ્રસંગના હું

માન પ્રેશ માથું છું તેવી પામે તો જેન કાર
મિત્તાતમું ન ગણાય

* * *

મૃત્યામહ સમયમનો જુવાન એવરને દતો એ
દિવસની આ વાત છે આખા દેશમાં જનને દિવ પડું
હોય એવી કડી છવાતી હતી ગોળ નગર મરેડી
જેનોમાં દવે નંતી જરતી ના ધર્મ ગ્રામ હતી પ્રભ
આખી યાજ્ઞી રિમાઓ વેતી હતી સતાધિરો તિત્તી
જુમરીમાં હતા રડ્યા ખડ્યા મત્તામ્બીએ ઉપજુલમતી
મડીએ વગમતી હતો આસ ત્રિમોખા પોર નરના દાખા
પીમ ઉપર પીત્તીમ ચાનતું હતું એક દિવસ હતો કે
પીકીંગ કમ્પામાં મોટવ મતાનું અને મામના પ્રતિનિધિ
જનો એમાં મામેન થતા દવે એવો દિવસ આજો
હતો કે લગાઈમાં નદિ છીએ એવી ખાતી થઈ જવાથી
પ્રતિષ્ઠામાં ને ઉચ્ચમાં જુગા પહેરનાર વડાઈના
અવાદ્યી આસ ખડ્યા હતા, લગાઈ ઘોડાક મૈનિકોની
જ રતી હતી

પોરવદરનું દાખું પીકું આ પી પ્રગતી નીનિને પાસ
માલ કમ્પાર હતું પણ સોધી મોની પામતી ત્યા
વમતા મેકરો ખારવાઓના નશીમમાં હતી ઈરિયા સાથે
ગરતી રાખતાના ખારવાઓમાંથી જૂનું હીર નાશ પામ્યું
જવું હતું તેમાં આ તરમે વેગ આખો દતો શગનો
ખાનો ગમ્પામવી ધડીયર મસત મતતા ખારવા દિવસે
ત્રિમે દુખની ખીચમાં ઉતરના જતા હતા તે ૧૮મી
પામેના ફરવાક ખાગવા જુવાનોએ જોયું, અને એમને
એ અસહ્ય લાગ્યું મત્તામ્બના દથીઆરને જેવું તેવું
વાપરતા આખી પ્રગતી થી રી ગ્રધ હતી તેમાંથી આ
ખારવા જુવાનો ખાદ નહેતાં એમણે પીકીંગ શરૂ કર્યું

અને એ દિવસોમાં જ જેની હું વાત કર છું એ
પોરવદર આખા પોરવદર એમનું વતન હતું પોરવદર
ગાધીજીનું પણ વતન છે એ વાતનું એમને અભિમત
હતું, પણ સાથે જ પોરવદરની હીચપતનો પાર નથી
તે પણ એ સમજતા હતા એ દિવસ માટે જ એ પોરવદર
આખા હતા એ દિવસ પડી તો એ અમદાવાદની

જેલમાં જવાના હતા, પણ વિધિએ એમના માટે કંઈક નુકસાન નિર્માણ કર્યું હતું. પોરબંદરમાં ચાલતા પીક- ડોંગમાં ઉચ્ચગિયાત કોમ સાથે નથી આપતી એ જાણતાં એમનું અંતર ધ્રુવ્યું. એમને થયું કે મારે પીકાને દર- વાજે ઉભા રહેવું જોઈએ અને મારા વાલિયા બ્રાહ્મણ મિત્રોને એમાં જોડવા જોઈએ.

એ ઉભા રહ્યા. પીકડીગનો રંગ બદલાયો. પીવા આવનાર શરમાઈને પાછા જવા લાગ્યા. દૂર ઉભા રહી તમાશો જોનાર શરમાઈને પીકડીગમાં જોડાના લાગ્યા. પીકાના માલિકને લાગ્યું કે થોડા જ વખતમાં પીડું બંધ કરવાનો વખત આવશે. આ માણસ ખૂબ સંપતિ ધરાવ- નર હતો. રાત્રીમાં એની ખૂબ લાગવગ હતી. દારૂ ઉપરાંત પણ્ય ધણી જાનના વેપાર એ ખેડતો હતો. જાતને પારસી હતો, અને મહર્ષિ જરથુસ્તરા નામને કલંક લાગે એવું કામ એ કરતો હતો.

કોઈના સુસદાની ખબર નથી પણ એમ સાંભળેલું કે એ પીકાના માલિકની દોરવણીથી એક મૂંડાના હાથે, એ કળીયુ કામ થયું.

મવારને સમય હતો. પીકાના દરવાજે ચોક્કી ચાલતી હતી. પીડું ખાલી પડ્યું હતું. અંદર બેઠેલા વેપારી ધૂધવાતો હતો અને ક્યારેક ગાળો બોલતો હતો. પીક- ટોડે શાંત હતા. કોઈના મોં ઉપર ચાપ કે તિરસ્કારની રેખા નહોતી. પીકાની સામે થોડાક લોકો કટકલકથી એકઠા થયા હતા કોઈને કશી શકા નહોતી.

એ શરખીએ આવ્યા. પીકટરને ગાળો દેતા પીકામાં દાખલ થયા. સૌ હેણે એમ અંદર બેસી એમણે દારૂના ખાલા ગટગટાવ્યા અને બેઠામ ગાળો બોલવા માંડી. જેમની હું વાત કરું છું એ તો દયાથી એ શરખીએ તરફ જોઈ રહ્યા હતા ગાળો સાંભળતા એમને રોષ નહોતો ઉપજતો. પરંતુ ગાળો એ સાચી કમેડી નહોતી. એમની તો આજે અંતિમ પરીક્ષા થવાની હતી.

એમાંથી એક શરખી બહાર આવ્યો. એના હાથમાં લાકડાના બેડા દંડો હતા. શરીર લથડીઆં લેતું હતું.

આંખો લાલધૂમ હતી. મોંમાંથી શરાબની અને ગાળોની દુર્ગંધ છૂટતી હતી. બારણા બહાર ઉભા રહી એણે થોડાક તોડાન કર્યા પણ પીકટરો શાંત જ હતા. પીકાનો માલિક અંદર આવ્યો ગયો હતો. લોકોનું ટાળું ધીમે ધીમે વધતું જતું હતું. શરખીએ દંડો ઉપાડી ફેરવ્યો અને બરાબર એ શાંત પીકટરના પગમાં ડોકથો. એવું આખું શરીર ધ્રૂજ ઉઠ્યું. ટાળામાં એક ચિચિ- ગારી બોલી ઘડ. મારનાર ચોર દૂર ગયો અને ફરીને દંડો ફેરવી એ જ ભાગ ઉપર ધા માર્યો. બસ કામ પૂર થયું. પીકટરનું શરીર નીચે પટકાઈ પડ્યું. એણે પગ ઉપર હાથ મૂક્યા પણ હાડકાના મૂકા બોલી ગયા હતા. લોહીનો ઘેબ છૂટ્યો હતો ઘુટણ અને કાંઠાની વચ્ચેના હાડકાના ત્રણ કટકા ચર્ષ ગયા હતા અને એમાંથી એ ઈંચ જેટલો કટકો તો પગથી છૂટો પડી બહાર નીકળી ગયો હતો.

ચેલો શરખી તુરત ત્યાંથી લાગ્યો. ક્યાં ગયો તે કાળને ખબર ન પડી. પણ ગભરાએલા લોકો ઉશ્કેરાયા અને એની પાછળ નેડાયા. કેટલાકે પીકા ઉપર ધસારો કર્યો આપણા પીકટરના શરીરમાંથી ચેતન બાહ્ય થતું જતું હતું, પણ જ્યાં લગી એને શુદ્ધિ રહી ત્યાં લગી એણે લોકોને શાંત રહેવા વિનવ્યા. એ માટે ધાંડા પાડ્યા અને હાથ નોડી ઉંચા યજ્ઞ યજ્ઞને પ્રાર્થના કરી.

થોડી જ વારમાં આખા પોરબંદરમાં ખબર પડી ઘડ. હાહાકાર મચી ગયો. આપણા પીકટરને આખું માગ જાણતું હતું. એ પ્રતિષ્ઠાસંપન્ન હતા. જે આજ લગી આ પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેતા હતા તે પણ ત્યાં દોડી આવ્યા. નિર્મોલ્ય પ્રજાની આંનરડી કળી ઉડી અને આખા પોરબંદરમાં કોઈએ અગ્નિનો નિખારો આંખો દોમ એવો ઉશ્કેરાટ ફેલાઈ ગયો.

ચોલા દવાખાનેથી સ્ટેચર આવ્યું. બેશુદ્ધ અને કા પીકટરને એમાં સુવધાની લોકોએ દિવાન સાહેબના બંગલા તરફ કૂચ કરી. ઉશ્કેરાટનો કોઈ પાર નહોતો. પીકાવાળો તો પીડું બંધ કરીને નારી ગયો હતો પણ ઉશ્કેરાયેલા લોકોએ પીડું અને પીકવાળાનું ઘર બાળવા તત્પર થઈ ગયા. બીજા બાળુ દિવાન સાહેબના બંગલા તરફ

ધમરો વધવા લાગ્યો. પોરનદરે કદી નહિ ભેગેવો જનનાનો શેષ-દાવાનન બાધી ઉઠ્યો. પોરનદરના સદ્ભાગ્યે ત્યાં થોડાક વેપારીઓ અને પીઠ પુરો એવા હતા કે જેમણે ઉરકરાયેના લોકોને કાબૂમાં રાખ્યા અને દિવાનને સલાહ આપી કે 'પીઠ' બધ કરવાનો તુકમ આપો અને આ પ્રશ્નજની તપાસ મીંડકમાં કડક પગના થયો.' મધાર માણસ પથુ મમજી બન એવી પરિસ્થિતિ હતી એવે દિવાનને આ સનાહ રીકારવામાં વિનય ન લાગ્યો એમણે મોટા દવાખાને પણ બધી ભનામણ કરી અને પોતાની ઊંડી લાગણી વ્યક્ત કરી લોકોને શાંત પાડ્યા.

x x x

અહીં સુધીની વાત તો મીઠ છે પણ માત્ર મન ઉપર જેની ઊંડી અસર થઈ તે હરીકત તો જૂની છે. યુધના કોઈપણ મોરચાનું રક્ષણ કરતા માણસ પ્રાણ પણ આપી કે તે તો મને જનની મમતનું દત્ત પ્રાણ આપવા કરતા એ ભવાનક રિથિત તસુ તસુ મોને પીડા ભોગવતા ભોગવતા મરવાની હોય તોને એવું સદન મરનાર પથુ નીકળે એમ માત્ર માનવું હતું પરંતુ મીઠે કણીએ મરતું અને પ્રતિજ્ઞાએ એ મોતમાર્ગ આનંદ ભૂટવો. વર્ણન ન થયે શકે એની પ્રસજતા રાખરી અને પ્રાપ્ત સ્થિતિ માટે હમરનો અનુમદ માનવો એ તો શકે જ. કોઈ વિરન પુરુષ જ કરી શકે એ વિરન પુરુષ યશની શક્તિ આ પિરતાનીસ વર્ના વાલિયમામ દમે એમ કાણ માની શકે ?

દવાખાનામાં વધ મથા રૂઝી એ જગદે શુદ્ધિમાં આગ્ય ત્યારે એમની આજુગાજુ કુદ મીઠના બેઠા હતા એમ ગાજુ એમની પત્ની માયા પછડતા હતા નીચ માનુ તે પુત્રો એ માર આસુને રડતા હતા પ્રમ્ને મેડેના ભાઈ આમુ કરેલી આમે બેસી દિમન રાખીને બેસા હોતે બેરેયા મૌના મો પડી ગયા હતા આજે બીની હતી.

પગનું યોગી વધ થયું તહેવતુ દમરે પોતલની બમી કુશાતા હાનવી લીધા પડી કહું કે 'મખરિ ગિયરિ છે મ્હાય નહિ બને' આ મન્દેએ મર્વને

ક પાવી મૂક્યા હતા એમના પત્નીની દશા સૌથી કરુણ હતી 'પથુ રડો છો શા માટે ?' એ પધારીમાંથી બોલતા હતા દમરે એમને સાત રહેવાનું કહ્યું હતું એટલે બીજા એમને બોલતા રોકતા હતા.

'ના, ના મને કહો તો ખરા કે શા માટે રડો છો ?'

કોઈએ દાકતરના અભિપ્રાયના બખર આપ્યા એક રક્ષુના માલિય પછી એમના મો ઉપર લોની આવવા માંડ્યું.

એમાં ગડવાનું શું છે ? આનું મોત તો બાગ્યાળી ને મળે.'

દર બેરેડી પત્નીએ પડાડ આપી

'એને સાચવો એને સમગ્રવો કે અત્યારે મારા પાપ ધોવાઈ રહ્યા છે આખી છદમી રવાઈમાં ફાંસી છે કુહકમો કરવામાં બાધ નથી રાખી મારે તો મોજો તિરકાર કરે એવા ભવાનક રોજથી રીનાઈ રીનાઈ મરવાનું' હોય આનું મોત મારા નશીબમાં હોય ? કોઈ રડેમાં મારે મરવાનું જ હોય તો મને શાંતિ આપો હમરનું નામ બોલો.'

એમના એકવાના હદયસત્ત ઉધડી ગયાં હતાં, બાધી તો બધા ફુનવારી લોકો આમડાની આમે જ ભેળાશ હતા એમને થયું હતું કે આ બોલ્યા કરશે તો તબિબત વધુ બમડશે તેઓ સાત રાખવા મથતા હતા એ જન આપના.

'મને શાંતિ જ છે શાંતિની જગરે તે તમારે જે મારે હતું છડાતા તો તો પોરન દરમાંથી દાર કાઢો અને તમે (એમની પત્નીને) શા માટે રડો છો ? તમે તો મલ્લો છો કે આખી છદમી કેવી મલ્લ છે ? એ બધું અત્યારે શકે થઈ રહ્યું છે મન ઉપરો ભાર એડો થતો જાય છે મેલના એક પડી એક થઈ ઉપડતા જાય છે તમે રડો મા.'

પથુ એમનું મોજુ સામને ને મોજુ ગાને ?

બીજે દિવસે ઝાકરે આજ્ઞા આપી કે 'વાળી નહિ આને પણ પથ કપાવવો પડશે' આ સમાચારે વળી બીન્દે આજ્ઞા આપી પત્નીનું કુખ એવું ન થયે આપણા પીઠ પરિદરે કહ્યું.

‘પણ રોકકળ શા માટે? તમે વિચાર તો કરો કે ઇશ્વરે આપેલા હાથપગનો આપણે સાચા કામમાં ફાઇલ દિવસ ઉપયોગ કર્યો છે? અને પગ કપાઈ જશે તો શી ખોટ જવાની હતી? પરમાત્માએ હાથપગ તો મંજુરી ને મહેનત કરવા માટે આપ્યા હતા. તમે કહો, કોઈ દિવસ આપણે હાથપગને મહેનત આપી છે?’

કેણુ જવાબ આપે? એમને તો ચર્ચા કરતું હતું કે આ બધું પરમાત્માની કૃપાથી જ થાય છે. અને એ કૃપાને પોતે લાલક નીચડયા એથી પોતાની જાનને એ ધન્ય માનતા હતા.

વખત જતા કઈક નીક થરા લાગ્યું. પગ કપાનવો ન પડ્યો પણ ઓપરેશન કર્યું. અસહ્ય વેવના થવા ગયા એમણે દુખનો અવાજ પણ ન કર્યો બે ત્રણ મહિના સુધી એમ લાગ્યું કે આરામ થઈ જશે પણ ઓપરેશનમાં બૂલ થઈ હતી પગ વાંકો વળ્યા લાગ્યો અદર સડા જેવું પણ કંઈક લાગવા માડ્યું દિનપ્રતિદિન પીડા વધવા લાગી એકેએકાના છવ ફરીને ગભરાવા લાગ્યા.

ત્યાંથી એમને ગાજકોટ લઈ ગયા ત્યાંના એક વૃદ્ધ સરજને ફરીને ઓપરેશન કર્યું ઓપરેશનના બીજા દિવસે પગનું હાડકું ફીક કરવા માટે પગના છવતા ભાગમાં ફાઇલ ધાતુની એક ખીની મુકવાની હતી સરજન જાણતો હતો કે લવભવા માણસો પણ એ પીડા સહી શકતા નથી. આ દરદી મહી શકશે? પીડાથી એ દિમિત તો નહિ હારી જાય? સરજન જાણતો હતો. એણે દર-દીને વાત કરી દહીંએ જવાબ આપ્યો ‘હું શરીરને મારૂ માનતો જ નથી.’ આ શબ્દોથી તો સરજન ઉપર અસર થઈ પણ ખીની મુકવા જતા દહીંએ એક ઉલ્કારો પણ ન કર્યો કે પગ પણ ન લવાયો તારે સરજનથી ન રહેવાયું, એ ગહગદ કંઠે બેવી ઉભો કે ‘આ હાથે સેકડો એ પરેશન કર્યો છે પણ આવો દહીં જોયો નથી’

એ અસહ્ય પીડાને લઈ ખીજે દિવસે દરદીને તાવ આવી ગયો. મગજને આવીને શરીર જોઈ પૂછ્યું. ‘આમ

કેમ?’ દરદીએ શ્વાતિપૂર્વક જવાબ આપ્યો; ‘ચીસ ન પાડી કે પગ ન ખમીડવો એ તો માગ હાથની વાત હતી શરીર તો શરીરનો ધર્મ જાનવે જ ને!’ સરજન નમ્ર આંખે દરદીની સામે તાકી રહ્યો

આ વેવના એમણે બે વરસ સુધી બોગસી. ત્રણ વખત તો ઓપરેશન કરાવ્યા પડ્યા અને અંતે પગ થોડો લમડો જ રહ્યો. જે બે વરસ એમણે પથારીમાં ગાળ્યો, એ અદ્ભૂત હતા તેઓ નેના તો હતા જ નહિ પણ આગળ પડતા સૈનિક પણ નહોતા એટલે એ પીડા દરમ્યાન એમની આંખોમાંથી રોગ કે યુધ્ધનું વાતાવરણ નહોતું એમની સારવારમાં એમના કુટુંબીઓ જ હતા અને મળવા આવનારાઓમાં મુખ્યત્વે સગાઓ જ હતા આ બધા લોકો એમના દુખ ઉપર નિસાસા નાખતા અને દૈવને ફોપ દેતા, બ્યારે એમની મનોસ્થિતિ તદ્દન ઉશ્કેરી જ હતી એ ત્યા પડ્યા પડ્યા ઈશ્વરને અનુગ્રહ માનતા અને રસના ઘૂંટણ પીતા

સૌથી ધુનિત ચિત્ત રળુ કરી એમની મ્થા પૂરી કરે. એ બ્યારે પથારીમાં હતા ત્યારે પોગમંદ્ર રોગજ્ય ગૂને-ગારની મોઢમાં હતું આ રોઢમાં અનેક બનાવો જાન્યા હતા પણ એ અદી જાણનાની જરૂર નથી આખરે ઘા કરનાર માણસ પડાયો ત્યારે પોલિસે એના ઉપર ફેસ કર્યો એજ ગૂનેગાર છે એમ સાબીત કરવા માટે આપણા પીકેટની જરૂર હતી રાત્રે એમને કોર્ટમાં હાજર રહેવાનું કરવાનું થયું. એમની શારીરિક સ્થિતિ હાજર રહી શકે એવી તો નહોતી પણ એ માટે ખીજ અચર્યા કરવા કોર્ટ નૈયાજ હતી પત્નું મહત્વનો પ્રશ્ન તો એ હતો કે કોર્ટના કામચાનમાં સામેન થયું કે નહિ એમના મનની સ્થિતિ એવી હતી કે ‘આપણાથી કોર્ટમાં ભાગ ન લેવાય’ પણ અજાણીએ અને થોડાક સૈનિકો પણ, એમ કહેતા, ‘દેશી રાત્રે સામે અત્યારે સત્યાગ્રહ નથી એટલે કોર્ટમાં ભાગ લેવામાં વાંધો નહિ અને તમે ભાગ નહિ લો તો ગૂનેગાર છૂટી જશે એનું પરિણામ એનું આવશે કે કોઈપણ માણસ ગમે તેના પ્રબળજનને રળડી શકશે’ જેમ જેમ એ દલીલો સામગતા ગયા તેમ તેમ એમના મનની સ્થિતિ ડામડોળ થવા લાગી ધડીક

એમને લાગવા માંડ્યું કે 'આવા ગૂતાઓ એણા કરવા મારે કોર્ટમાં લાગ લેવો નહિએ' યશી એમ ધર્મ જતું કે 'નાહિ, નહિ. મને એ મારનાર પ્રત્યે દયા સિવાય કંઈ જ નથી તો હું શા માટે કોર્ટમાં લાગ લઉં?' આખરે એ મૂંઝાયા અને ડાવણીના એક સૈનિક, જેમના પ્રત્યે એમને આદરભાવ હતો એમને સલાહ માટે બોલાવ્યા. એમની પાસે પોતાનું હૃદય ધાકથી સલાહની માગણી કરી.

'તમે કોર્ટમાં લાગ ત્યારે એથી લડતના સ્પૃહા નિયમને કશો ખાદ નહિ આવે.' આખરે સલાહ આપી

'એમ નહિ, મારો ધર્મ શો છે એ મારે જાણવું છે.' સત્યાગ્રહીએ પોતાની સાચી મૂંઝવણ પ્રગટ કરી.

'ધર્મ તો હૃદયને અનુસરવું એ જ હોય.'

'હું એમાં સમજ્યો નહિ.'

'સમજવું સાવ સહેલું છે. મારનાર પ્રત્યે તમને શય ઉપજે છે?'

'ના'

'એ છટે તો તમને આનંદ થાય?'

'ખૂબ જ.'

'તો પછી કઈ પૂઝાપણું જ તથી ગહેતું.'

'પણ એથી એવા માણસો વધુ ગૂતાઓ ન કરે?'

'ત્યારે તો આપણે દિસક સાધનો વડે જ લડવું જોઈએ, જે આપણને આપણા બલિહાનમાં અને માનવોચિત્તા ઉદ્ધરતામાં એટલો વિશ્વાસ ન હોય કે

એથી સામા માણસનું પત્થર જેવું હૈયું પણ પીગળાવશે તો...'

'હું ગમજી ગયો...'

'એમ નહિ, તમારા અંતરાત્માને પૂછો. એ ત્યાં કંઈકાં ઉકરાતી હોય અને અદર એમ પણ થવું હોય કે કોઈ કોઈને સળ કરવાને લાયક નથી તો જ આ નિર્ણય ઉપર આવજો. એક વાત વધારે, એક ક્ષણ એ મારનારના છવનનો પણ વિચાર કરવો એ અજ્ઞાન અને અમર્યાદી હશે, એ માણસ છતાં કેટલાંક સજોગેને લઈ માણસાઈ નહિ રાખી શક્યો હોય સભર છે કે પેસાને લોભે જ આ કામ એણે કર્યું હોય. આ કમં'માં એનો કેટલો ગૂનો હતો તે તો પરમાત્મા જાણે'

'મેં નિશ્ચય કરી લીધો છે.'

'એ તો હું જાણતો જ હતો તમારા ઉત્તમવા બલિહાનમાં આવો પડણ્યો પણ ન પડ્યો એથી મને અપાર આનંદ થાય છે. તમે હવે રાત્રીને લખી નાખજો કે પ્રજાજનવું શક્ત્ય કરવું એ જો તમને ધર્મ હોય તો એ ગૂનેમારને શિક્ષા કરવાથી નમે એ નહિ કરી રોકા, એ માટે તો તમારે તમારી ગરીબ અને શક્તી પ્રજાને પાવમાલ કરનારે દારૂં પીડું જ કાઢી નાખવું પડતો અને તમે ન્યાય આપશો છવનતા હો તો એ જ સાચો રસ્તો છે'

અને એ બંનેએ મળી તે દિવસે એક લાખો કચળ લખી નાખ્યો. એમાં ગૂનેમારને છોડી પૂરવાની આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના પણ કરી

મજલ

બાધી બાધાં પડશુ પયમાં દિન જોગે પહેલાં રોગુ, લેહોશુ નયન નયણાં યાકતાં ત્યાં અડેલાં, યાકયાં પાકયાં પણ મિશિવનેા કોશ્રમે જિતરીશુ પૂરી લાંબી મજલ કપરી સાંજ પહેલાં કરીશુ.

કેતલક

કલાત્મકઅંત

શ્રી. પ્રભુરામ રાજયગોર

બેન,

અ

નક પ્રત્નોની પરપરા છેડતો તારો પત્ર મળ્યો, પણ આ બધા પ્રત્નોને એક જ પત્રમાં કેમ ન્યાય આપી શકાય ? ને બેન ! આ કામ તો છે અકાન્તિયુગનો મથનમગ, તારે હંમે ઉઠી તને મુજવતા પ્રત્નો જેવા પ્રત્નો તો આજે મારા હૃદયમાં પણ ઉઠે છે, ને માનવી જગતના ઉરે પણ ઉડતા હશે, પણ આ બધા પ્રત્નો તો પૃથ્વી-વિશાળા પ્રત્નો મહેવાવ તેનો ઉકેલ હું કેમ આપી શકું ? તેથી હું તો મારા પ્રિય વિરમ સાહિત્યને સ્પર્શતા મરસતીચદ્રના અન્ત વિષેના પ્રત્નોના જવાબ આ પત્રમાં તને આપીને પીરમીશ

"સરસ્વતીચદ્રનો જે અન્ત ગોવર્ધનરામભાષ્યએ આપ્યો છે તે મરાગર છે કે નહિ ?" આ પ્રત્ન પૂરું જ સર્વાર્થ- છે ને કેટલાય વિવેચકોએ તેને જુદી જુદી દૃષ્ટિથી અવલોક્યો છે, એટલે તારા આ પ્રત્નના જવાબમાં હું તને કંઈ નવિન આપી શકું એમ મને નહીં લાગતું, છતાં તે પ્રત્ન પૂર્યો છે એટલે જવાબ આપવા લન્ય હું છું

મરસતીચદ્રના અન્ત વિષે લખતા મને "રાત્રિચિરાજ"નો અન્ત આદ આપે છે, કારણ કે કુમુદની રૂપવાદિલામાં ને મજરીની મૃત્યુચમ્પાધિમાં સમાયેન કનાધિધાનમાં મને કંઈક સામ્ય લાગે છે

"સુખગતિનો નાથ" થી માણીને તે "રાત્રિચિરાજ"ના અત્ત મુખીમાં ત્રિદુસ મજરીનું ગૌરવ, તેની મહત્તા અને તેનો પ્રતપ કોષ પણ વાચક દીનને આકર્ષી રહે છે, પણ "રાત્રિચિરાજ"ના અત્ત નજીક આવતા મુન્તીની કનાદિદિએ જે વસ્તુ પાગળી લીધી હોય એમ સ્પષ્ટ લાગે છે, એક તો એ મજરીનું સ્થાન "રાત્રિચિરાજ"ની ભૂમિકા પર હવે વધારે વખત ન હોતું જોઈએ અને ને ગ્યાન સખતુ હોય તો મજરીના ગૌરવ, પ્રતાપ, ને મહત્તાને જોગે જ રાખી શકાય, અને બીજી વસ્તુ તે કાક-મજરીનું પુનર્મિલન થતા ન્યનિરૂપતિ નહિ થાય પણ ગ્યાલમ ઉત્પન્ન થયે ત્યારે મજરી જેના અનુપમ સર્ગનાનું કવ્ય શું ?

એને વેક્ષ્ય જના કે ઝિજ્ઞંસ થઈ જવા તો કેમ જ દેવાય ? ને બેન ! કયાકાગ પોતાના પાત્રને જિજ્ઞાસુ થઈ જના દેશ કરતા તેના નામ દશેશ વધુ પસંદ કરે છે, ને મુન્તીએ પણ પોતાના અન્તે પાત્રનો ધ્વસ પસંદ કરી લીધો શું કામ ખગર છે ? મજરીને મારી નાખવા નહિ પણ મદદ છવતી રાખવા, મગ્જ કે મજરીના મત્સુ માથે જ તેનો બલ્ય શૂનકાગ વાચકના સ્મૃતિપત્ર તાજે થયો, મજરીના આકર્ષણ ને આમ અન્તે

કલાવિધાન હેતુ કરીને મુન્શીજીએ મજરીને મૂજરાતી સાહિત્યમાં અમર ને અજોડ બનાવી દીધી

આવા જ પ્રકારનું કલાવિધાન મને કુમુદની વૈષ્ણવ દીક્ષામાં સમાવેલ લાગે છે, અને કુમુદના જીવનમાં સરસ્વતીય દ્રે ગૃહસ્થાગ કર્યો ત્યારથી આ કલાવિધાનની રાક્ષાત થાય છે. ગોવર્ધનરામભાઈ આ કલાવિધાનને અત સુધી ચતુરાધીની જાળની રાજે છે એટલું જ નહિ પણ ધીમે ધીમે કુમુદની આસપાસ એટલા બધા કરુણના જોન બેરવાને છે કે કાંઈ પણ સહાય વાચકને કુમુદની કથા વાચતાં વાચતા “મિચારી કુમુદ”, “દુખી કુમુદ”, કે “ગરીબ કુમુદ” એવા ઉદ્દેશો કાઢ્યા સિવાય ચાલે જ નહિ અને ગોવર્ધનરામભાઈએ એક કલાકાર ને અવલોકનકારની વૈષ્ણવ દૃષ્ટિએ જરૂર આપી લીધું હશે કે કુમુદ-સરસ્વતીયદ્રુ લગ્ન થયે ચતા રસનિષ્પત્તિ નહિ થાય પણ રસભાસ થશે જરૂર કુમુદ-સરસ્વતી ચદ્રના લગ્નથી ધડીભર વાચક-દીનમાં હર્ષ લાગુ પડેલા પુર આવી જતાં પણ લગ્નની બોજ જ દાણે લેખકે હેતુ કરેલ કલાવિધાન નષ્ટભાય બનત અને એજ કલાવિધાનને પ્રત્યે વાચકના સ્મૃતિપટ રમી રહેન કુમુદના ભવ્ય કરુણ જૂતકાળ પણ વાચક લગ્નની ધડીભરની સહજ હર્ષ લાગેલા વિસરી જતા અને કુમુદ, મિચારી કુમુદ વૈષ્ણવ-રૂપી નિષ્કંટક ચદ્ર વિહોણી થતા જ વિનાશને નિષ્ણાણ બની જતા એટલું જ નહિ પણ બીજા બે આત્માનો ભોગ પણ તેનું મૃત્યુ માગી લેત વુ પૂછીશ કે વળી આ શું ? ને આ બે આત્મા કાણ ? તો એક તે મરસ્વતીયદ્ર ને બીજી તે સુમ.

સાચું કહું તો મૂળથી જ સરસ્વતીયદ્ર પાત્ર મને આખું આલેખાયેન લાગે છે જે રેખાઓએ તેની દેહાકૃતિ દોશયેલ છે તે ધડીભર સુરેખ તો ધડોભર આખી થતી હોય એમ સરસ્વતીયદ્રનું પાત્ર વાચતાં તને નથી લાગત ? વળી તેનું પાત્ર જે કાંઈ ભવ્ય સુરેખ કે લોગણીને સ્પર્શ કરે તેનું લાગે છે તેનું કાણુ મારે મન તેણે મહન કરેલ દુખ શીખનો ભાર નહિ પણ કુમુદની રૈષ ય દીક્ષા જ છે કાણુ કે જે દાણે કુમુદના લગ્ન થાત તેજ ધડીથી વાચક દુખીઆરી કુમુદના લગ્ન હર્ષમાં તણાય અને સરસ્વતીયદ્ર તે લાગણીપુરમાં કોઇની દૃષ્ટિએ પણ ન ચદત આમ સરસ્વતીયદ્ર અતમાં કંઈ ભવ્ય ને સુરેખ ચતો લાગે છે તે સદા માટે ગણી જ રહત વુ પૂછીશ કે દુખી તો સરસ્વતીયદ્ર પણ હતો, તો તેના લગ્નદર્શમાં કુમુદને વાચક વિચરી ન જાન ? તો મારે કહેવું જોઈએ કે તમારી જાત સ્ત્રીના તરફ સહાનુજાત કે પક્ષપાતની નજરે નિહાળે તે તો થોમ છે પણ પુરુષભાવ વિશે સહાનુજાત ને પક્ષપાતમાંથી દૃષ્ટિથી સ્ત્રી-જાનના દુખો તરફ જુએ છે ને થોમી મરસ્વતીયદ્ર જ જુનાઈ જતા કુમુદ નહિ

હવે આપણે કુમુદના પાત્ર વિષે વિચારીએ આખીએ સરસ્વતીયદ્રની વિશાળ ને દૃઢપ ભૂમિમાં પર એક દૃષ્ટિપાત કરીએ લતા શી કુમુદને મો છેડ સોહાની શો તેમ લાગે છે ? સરસ્વતીયદ્ર પણ મને અમુક દૃષ્ટિએ જ થોમ્ય લાગે છે વુ કાલ્ય પ્રત દરીશ કે ગોવર્ધનરામભાઈએ કુમુદને કોમારવતી દીક્ષા દીધી હોત તો શો વધો હતો ? પણ આ પ્રશ્ન બે દૃષ્ટિએ અથોચ છે એમ તો સરસ્વતીયદ્ર લખાયો તે વખતનો સમાજ દીકરીજીવનમાં મૈમારવત માખી રહે તેવો ન હતો છતાંય કદાચ ધાર કે લેખકે એમ કહ્યું હોત તો તે પણ બરાબર થોમ્ય તો ન જ થાત કારણ કે ત્યારે આપણી મમક્ષા એક પ્રત જરૂર ખડે થાત કે કુમુદ જેવા નવનમા સૌથી વધારે ભવ્ય ને સુરેખ પાત્રનો અત શો ? તેના અભ્યાસની અને ક્રમિક વિદ્યાની ઉપયોગીતા શી ? વુ કલ્ય કદીશ કે કુમુદને કોમારવત સેનુ એ બરાબર પણ પછીના તેના ભાવિ જીવનનું શું ? તેના ભાવિજીવનની કાર્ય દિશા કંઈ ? વળી જે રીતે વિધવા કુમુદ કોમની પણ સુરચિતો ભગ મ્માં સિવાય કુમુદ-સરસ્વતીયદ્રના પરચિત જીવનમાં ભગી ન શકત તેા જે ગોવર્ધનરામભાઈએ આદર્શ રજૂ કરવાની ધૂનમાં કુમુદને કુશારી રાખી હોત તો કુમુદનું પાત્ર અધુરે આનેખાયેલ રી જતા, આ દરીણી શી ચકોર કુમુદ મોક્ષકે ભવ્યવિદોશી સગ સ્વતીયદ્રની ભૂમિકા પર રખડતી ને અગતી આપણી દૃષ્ટિએ પડત

આમ કુમુદને લગ્નથીથી જોડીને તેના ભાવી જીવનની કાર્ય રેખા લેખકને આપણી સમક્ષ મ્માં સિતા. આને તેમ્ હવે જ નહિ ત્યારે કુમુદ તો ગોવર્ધનરામ ભાઈનું સોશી વધારે જાડીનું પત્રે મોધુ પુત્રી થન તેને કાંઈ માનુષી પાત્ર સાથે જોડાનું મન ગોવર્ધન રામભાઈ જેના વાતમત્યર્થિ પિતાને કેમ જ ધાર ? તેથી જ તેમણે કુમુદ મરસ્વતીયદ્રના વિવાદ પમદ કર્યો ને કુમુદ-સરસ્વતીયદ્રને આત્મતંત્રની જોડ્યાં આમ મને તો કોઈ કોઈ વાર સત્વતીયદ્રનેા અત વાચતા કુમુદની વૈષ્ણવેદી પર વિરાજેત કુમુદ સરસ્વતીયદ્રના સુગમનું દર્શન ભવ્ય ને અનુપમ લાગે છે

આથી વધુ ભવ્ય ને કલામકચાત બીજો કોઈ હેમ રહે, કદીશ ?

લી- ભાડના,
વનેમાતમ

આપણી સ્વરાજ્યાત્રા

અદ્ભુત પગલું:

સં યુકત પ્રાતની સરખે કાપ્રી કેસના કેદીએ ને છોડી મૂક્યાના સમાચાર આજના જાપામાં પ્રગટ થયા છે ત્યાં મહાસભાનું પ્રધાન મંડળ છે એ પ્રાતેમાં છેના એક મહિના થયા રોજ ને રોજ આ પ્રવરના સમાચારો વાચના મને છે આપણુ આખરી નિશાન-પૂર્ણ સ્વરાજ તો હજી ઘણે દૂર છે પરંતુ આવા બનાવો પનાધિત હિંદના ઇતિહાસમાં અદ્ભુત હોવાથી પૂર્ણ સ્વરાજની કંઈક આખી કલ્પનાનાં સામે છે. હિંદના બીજા પાંચ પ્રાતે બંગાળ, પંજાબ, મિઠ, સરહદ અને આસામ ત્યાં પણ મહામથાનાં ૭ પ્રાતેનાં જેવીજ પ્રવરનીય સરખે ગણાય છતાં ત્યાં જે નર્મિ આમતી હતી તેજ આપે છે. ત્યાંની મરકારો અને મહાસભાનાં ૭ પ્રાતની ખરકારો વચ્ચેનો તફાવત સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે એક પાંચ એનું એ દમન, એની એ હવીનાહ એનું એ લયાતક ખર્ચાપણું અને નવાખી બીજી પાંચ હાથમાં આવેલી નજી સત્તાએને નિતેલી ચિંતોની દરમાં આસનું પ્રજાજ્ઞાણ, સાધ, મખત પરિશ્રમ, એવાની નમ્રતા અને આખરી મુકામે પહોંચવાની વ્યવસ્થા દરરોજનાં જાપા વાચનાનાં આ બંને વચ્ચેનો બેદ તુરત જ સમજી શકે એમ છે

વિરોધીના જ હથિયાર વડે

આજે માત્ર પ્રધાનો જ નહિ પણ મહામથાનું મંત્રીમંડળ ગાંધીજી અને રાષ્ટ્રના બીજા હિતચિંતકો આ બધારણમાં રહીને જ પ્રજાનું કલ્યાણ કરાનાં અને પ્રજાની તામત વધારવાના પ્રમથા ને વિચારણામાં ગ્યા પચ્યા રહે છે એ ઉપરથી દુટ્ટી નજરે જોનારને એમ લાગી આવે એમ છે કે મહાસભાએ લગાઈનો માર્ગ જોડ્યો છે, ક્રિટિક સત્તાને ઉખેડી નાખવાની વાત આજે કેરે મૂકાઈ છે અને જેને હજાર વખત યુવામી ખતનું નામ આપ્યું હતું તે બધાજીની ઉપામના સૌએ કરવા માંડી છે લગાઈની, અસહકાર કે સત્યાગ્રહની આજે વાત નથી થતી એ સાચું છે પણ આજે જે માર્ગે મહામથા ગતિ કરી રહી છે એ માર્ગે સતોપનો, બધારણનો, સ્વાક્રરનો કે યુદ્ધમંથી ખમી ગયાનો નથી જ મહામથાના મંત્રીમંડળે અને ગાંધીજીએ અનેક વખત સ્પષ્ટ કયું છે અને ચોતાના આચરણ અને આદેશોથી મિદ્ધ કયું છે કે વિરોધીએએ આપણા રાષ્ટ્રજીવનના નાશ માટે જે હથિયાર ચોન્યું છે તેમાં એની કરામત રહેતી છે કે જો આપણે બચત રહીએ ને શુભ નિષ્પાથી, ગાંધીને વકાલત કરી એને ઉપયોગ કરીએ તો આપણી તાકાત ઘટવાને બદલે વધે અને આપણા વિરોધીએને આગળ કરડવા પડે ગાંધીજીએ હમણાં જ જણાવ્યું કે 'દુ લગાણુ ઉભો નહિ કરે' પણ એ જો

આરી પડશે તો હસતે મોઝે રીકારી લડેશ બધારણુમા
પડેની સગાઈનો જો હું મારી શકિત વધારવામા ઉત્થામ
। કરૂં તો એ 'મેવપૂરી મણવ' આવીજની મન્યાતા
તો એ છે કે આ બધારણુના ધનાગચ્છેની તમામ
ધારણુઓ આપણે ધૂળ મેળવી શકીએ એવું આ
બધારણુમા પડ્યું છે જ્યાં સુધી આ રધાનપદો
આપણે સીકાર્યા નહોતા ત્યાં સુધી તો આ બધી વાતો
કેમય વાતા જ લાગતી હતી પણ કેટલા એક મહિનાના
કાર્યથી આપણા પ્રવાનોએ સામિત થી આપણું છે કે
જે માગ મનામજાએ પ્રદણ કર્યો છે તે આજે કેદમનો
માર્ગ છે પીઝેહમનો નહિ જ આ માર્ગે યવને
નિશિષ પ્રકારની તાલીમ મળી રહી છે અને મહાસભાના
એગેને કે પ્રજાના હાથમા સંપાના તમામ મુસો સાથે
આવે તો શુ થઈ શકે તેનો આડો ખ્યાન આવી રહ્યો છે

રચનાની મનોદશા :

આપણા સામ એવું જુઓ છે કે રધાનના
રીકાર પડી મહાસભાના બને પહે એકજ થઈ ગયા
દોષ એમ આ પ્રયાગને સફળ બનાવવાના કામમા જ
હાગી ગયા છે છતાં કોઈ કોઈ રથોએ એ જ વિરોધી
મનોદશા દેખાય છે આ મનોદશા ધીમે ધીમે પનગતી
ભાવ છે એ શુભ નિદ્રા કે અહીં આપણું ચિચારણુ તો
એ નાંજે કે અત્યારે સત્તાસ્થાન આપણા જ માણસો
છે આપણે જ એમને મેક ર છે એમને આજે તમ
કર્તા કરીએ તો આપણી શક્તિ વધે હિં પણ ધો જ
મદમલ સુધી સરખાર સાથે આજે જે રીતે કામ
લીડું છે તે રીત ન હી જ જે એ અગે આજ સુધી
આપણી મનોદશા સામાન્ય રીતે સહારની જ કે તેને
બદલે અત્યારે રચનાની કરી છે એથી આપણી અહિ-
મેક લગાડમા આરી ભૂમિકાએ અ યા જ કરી
આપણામા રચના અને સહાર એ બને શક્તિઓ
યોગ્ય પ્રમાણમા નહિ હોય તો આપણો આ મહાન
પ્રયાગ નિર્ણય જ જાઓ છે

યુદ્ધ આવશે જ :

એક પ્રશ્ન મૌના મનમા ઉડે છે કે હવે શુ યુદ્ધ

કળાનો પ્રસંગ જ નહિ આવે ? માધીછએ એક
રમ્ય પ્રશ્ન કરેલું એ રીતે અમુક દર્શક સત્યાગ્રહ કરવાનો
મમય શુ નહિ જ આવે ? અમને એમ નથી લાગતું
અને એમ માનીએ છીએ કે એ મમય આપણે નહિ
લાવે હોય તો પણ આપણે જ દુનિયાભરમા ડાી
મણાતી મિશિસ સત્તા અહીં હારણ નહિ વાપરી શકે
સત્તા પ્રહરે ફર નહિ રા રી શકે એક અમુક કળાના
મનમા આવે છે કે જે જન પદ્ય મોતાની સત્તા સમ
જતા ભાવ અને ભુદિરતક, કષ્ટક સહાનુભૂતિપૂર્વક
પમણુ ભરતા જાત તો સત્યાગ્રહનો મમય ન પણ આવે
આ બધારણુના રજની શક્તિ અને સંગન આપણે
વધારી શકીએ થેડુક પ્રમદિન કરી એમનામા એમની
હવાના જોરી શૂખને સહેજ સતે રી સ રૂઈ નિષિ શકે
છે એવી આશા પ્રગમ વી શકીએ રસરાજ વિના એમના
કુખને સાચો ને કાચી નિમલ નરી અટલી ખાનો
કરાવી આપી શકીએ અને સાથે જ રસગજતુ આજુ
દશન પણ અ પી શકીએ તે પ્રજામા એવી શક્તિ
પે । યાક કે જે શક્તિનો સામનો કરવાનું દુનિાની
કાંઈ પણ સત્તાથી ન મની શકે અ રી પ્રયત્ન શક્તિને
જે દિશિસ સત્તા એજાગી શકે તો સમીપને દિશ્મ ।
આવે પણ જગતના ઇતિહાસમા હજી એવો બનાવ
જ યા નથી સત્તા હમેશા પેતાના મમમા ચક્રી
હે ર છે અને અથ હોય છે એ પ્રજામા વડાનગ
આપ્યા હોય તો પણ જોઈ શકતી નથી એવી સત્તા
ઓ નાગ પામગને જ નિમણિત હોય છે એ રે ભ રી
ગુદ નહિ આવવાની સભાવના હે ર છતાં એ આરસે
જ એમ લગે છે અને એને એ આવશે એગ રપજ
ભન સાથે જ આપણુ બધુ કામ ચાનવું જોઈએ
અટલી વરણુ જો અ પજા મનમા દદ થઈ નાથ તે
અ પજા પ્રધનપદો કે રચનત્મક માર્ગો કલિતને માણી
નહિ નાજે પણ વધુ ને વધુ જવનત બનાવશે

ઉજ્જવળ માર્ગ :

આપણે દેશ દુનિયાભરનો કશાગમા કશાગ અને
પતિત દેશ છે છતાં એનું ભારી જનનની કોઈપણ પ્રજા
કળા ઉજ્જવળ હોય ગોમ લગે છે એમ ન હોત તો

આપણને ગાંધી જેવો સુધારી ન મળ્યો હોત, એમ ન હોત તો મહાસભાએ અહિંસાનો પંથ સ્વીકારી આટલાં વર્ષોમાં પ્રજા ભણતિનો ચમત્કાર ન બતાવ્યો હોત. આપણે રાજ ને રાજ ખૂનખાર જંગના અને હજારોને લાખોની કતલોના સમાચાર વાંચીએ છીએ. હિંસાના અસીમાં આખું જગત પોતાને હાથે જ પોતાનું સર્વનાશ કરી રહ્યું છે એ વખતે હિંદમાં જગતની મહાન સંસ્તનન સામે અહિંસક મોરચો માંડ્યો છે અને એ અદ્ભુત રીતે સફળ થતો જાય છે આપણા યુદ્ધની એક વિશેષતા તો એમાં આપણા પક્ષે પણ જોશમાં આછો રક્તપાત થાય છે એ છે પરંતુ જગત જેમાંથી બોધ પણ હાડી શકે એવી વિશેષતા તો બીજી છે. આપણે બળરો કરીએ છીએ છતાં આપણે ભારે અન્યવસ્થા નથી કરવી પડતી. આપણા બળરોમાં પ્રજાનું સુખ, સંસ્કાર અને કેળવણી રક્ષા છે. આપણી તાકાતની સાથે સાથે આખી પ્રજાનું માનસ પણ કેળવવું જ જાય છે, કેાઇ પણ હિંસક યુદ્ધમાં આમ ન બની શકે. આપણા યુદ્ધમાં ઉસ્કારાને જોશમાં જોડી રચાતો છે. આપણી પ્રજાના ઉદય અને ક્ષુદ્રિ વિકાસ પામતા જાય છે અને પ્રજાકીય સંપ્રદાય આગળ વધતો જાય છે. આજનો જ પ્રસંગ લાંબો તો પ્રધાનપદના સ્વીકારથી રાજ્ય વહીવટ ચલાવવાની અને હિંદીઓનું કૌશલ્ય જતાવવાની આપણને જે તક મળી છે તે બીજી સી રીતે મળી શકત? એટલું જ નહિ પણ થોડીક સત્તા હારા પ્રત્યક્ષપણ કરવાની આપણી જાતનાં આપણનું રાષ્ટ્રની પુનર્જાતના કામમાં પણ નેહી દીધા છે. હમણાં વર્ષોમાં મહાસભાનું પ્રધાનમંડળ બેઠું ત્યારે નિશ્ચિતોને ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા. ખરેખર આપણું પરમ સૌહાર્દ એ કે આપણું યુદ્ધ પણ એક રચના સમૂં જની ગયું છે.

મહાસભા હાથમાં સત્તા આવ્યા પછી એમણે ધણું કયું છે પણ હજી પૂરું નથી કયું એનો અસંતોષ સમજી શકાય એમ છે, પરંતુ એ માટે આપણે ચોગ્ય માર્ગે જ પ્રધાનો ઉપર હજાણુ લાવવું જોઈએ. પ્રધાનોએ ધણું કયું છે એ વિશે તો કે.છથી ના પાડી શકાય એમ

નથી કારણ કે મહાસભાના છ પ્રાંતોની સરખામણી કરતા માટે બીજા પાંચ પ્રાંત પડ્યા છે. આપણે એ પ્રાંતોને જરા જોઈએ:

એ નમૂના :

સૌથી ધ્યાન ખેંચે એવો તફાવત પચારતો છે. એક બાજુ પાંચસો અને બીજી બાજુ બેથી ત્રણ હજાર. બનેલી ગીતભાતમાં પણ દેખાઈ આવે કે એક પ્રજાના સેવકો છે, બીજા પ્રજા શામકો છે. આપણે મહાસભાના પ્રાંતોમાં જોયું છે કે મુબઈએ સેનાપતિ બાપટને છોડ્યાં, પંજાબી ભમીનગરીઓ પાછી આપી, સંસ્થાઓ ઉપરના પ્રતિજ્ઞા રદ કર્યાં. મહેસૂલ અને તગાવીની વસૂલાતની સખાઈના પગલાંની મનાઈ કરમાવી શ્રી ઇન્દુલાલ યાદવે ઉપરનો પ્રતિજ્ઞા રદ કર્યો મદ્રાસે મહેરબાની, અને કોશપદમના કેદીઓને અને કાવર્મા કેસના કેદી શ્રી, મુકંદલાલ સરકારને છોડ્યા. મમજારના બીજા ત્રણ રાજકારી કેદીઓને પણ છોડ્યા. મજુરોની હસનાલતું સમાધાન કરાવ્યું. જેમમાં જાસ આપવાનો હુકમ કર્યો. રાષ્ટ્રજ્વરને જાહેર સંસ્થા ઉપર ફરકાવવાનો મનાઈ હુકમ રદ કર્યો. સરકારી પેન્સનરોને કોઇ પણ રાજકીય પક્ષમાં ભાગ લેવાની છૂટ આપી. સાલેમ જીલ્લામાં સંપૂર્ણ દારૂનિષેધની ચેતના અમલમાં મૂકી. મધ્યપ્રતિ ક્રાંતિકારી કેદીઓને છોડ્યા. પોલિસોને જોડેસભાના રીપોર્ટ લેવા જવાની મનાઈ કરમાવી, વહે માતરમ ગવાણું હોખતવારે ઉત્તર રહી માન આપવાનું કરમાન વગેરે. સંયુક્ત પ્રાંતે ખેડૂનો પાસેના લેણાની મોકુફી કરી, કત્રમ ૧૨૪ અને ૧૦૮ પ્રમાણે પકડાએલા કેદીઓ ઉપરાંત કાવર્મા કેસના કેદીઓને પણ છોડ્યા. સનદી અમલદારોને પ્રજાના નોકર તરીકે રહેવાનું ફરમાન આપ્યું. સ્વીકર માટે ઇજ્જેડની પ્રથાનો ત્યાગ કર્યો. અને બતાવ્યું કે હિંદનો કોઇ પણ માણસ આઝાદીની લડાઈથી દૂર ન રહી શકે. જાહેર સંસ્થાઓ, મજુર સંસ્થાઓ અને નવજવાન સંઘો ઉપરનો પ્રતિજ્ઞા રદ કર્યાં. આખું જ જાયું ગિદાર અને એકીરિસામાં બન્યું.

મોતી નાયક

: દેખાડિય

શ્રી. સાંદીપનિ

ગુ. સાંદીપનિ ઠીલી રાઈઆત યાચ, અન્નવિહોણી કામીઓ ભરાઈ જાય, ખેતરે ખેતરે અનાજના દગ ઉપણાના હોય, ધાસની ગળદર ગટલો ખડકાતી હોય, વણીકાના આજ અ ને ગોર, સુયાર, લુહાર કુહાર, વાળદ તેમજ બગીચોના વાર્દિંદ દાખામાંથી મુક્ત થયેન ખેડૂતો હોળતા હોય, સાકાય ગામ વિપડી સત્યનારાયણની કથા, તથા માતાની ઉત્તમીઓમા મરાણુન દોમ ને ગામેગામ ફતા મોતી નાયકના આડા રમજૂમ કરતા અમારે ગામ આવી પહોંચે

મહાદેવનું મંદિર આવે એટલે હાથમા ભૂગડા લઈ બધા માસતી મોખરે આવતો મોતી નાયક ઉભો રહે, તે મંદિરના એકાદે ચડી ભૂગડાના હોશ દુઃકારથી શિરજીને વડા મીને ગામમા પ્રવેશે કેટલાક નાના નાના રૂપાણા કિચેરો, કેળાકે ચોરા લાગા વાળવાળા પુખ્ત વયના યુવાનો અને કેટલાક જુઘોથી બનેલ તેના ટોળા સાથે ગામને ચોરે આગીને પડાવ નાખે ગાડા જોડાવે, ટોળાના જગજગે મારે જગજગ કરવાની તેના અમુક નારભારીઓને સરળા આવે અને પાછો ચોરાના ચોરાનમા જીભો રહી ભૂગડાના દડુકારથી ગામને ગળતી મૂકે ગામમાંથી ધરવરના છોડા દોડતા આવે અને "એ ભવેયા આ પા ! અપ્યા ! મોતી નાયકનું ટોર આવ્યું" ની જુસાજુસ કરતા તેની આજુમાજુ ફરી વળે

મોતી નાયકની આજુમાજુ ઉભેલા તમામ નટવર્ગ તરફ ગામના આજોડા અને કિશોરોની દ્રષ્ટિ ખૂન કુવૂહવથી ફરી વળે સૌથી પ્રથમ 'નાપી' ને શોધી કાઢી હસવાની શરૂઆત કરે, પછીને 'જોર' કેણુ યશેર કાળખા આતા અને શિવ ભીતરીનો વેહ કણુ ભજવશે? સંધરા નેસગ અને જસમા એકજુથા કષ્ટ જોડ સારી દીપશે ! વગેરે પ્રશ્નોની રસભરી ચર્ચા મરતુ અમારૂં 'મિઠાઈ' મંડળ વિખરાય, ને કેટલાક શોખીનો તો ચેર જઈને આનાપો રીતમરની તોગસ આપી દે —

‘ગામમા બવજયા હોયે તા લગણુ નેહર ને જવાના બરા’ મારા બચાણુના વિવાચાઈવન દરમ્યાન મોતીનાયકની જીમ્મર વીસેક વરસનો ફરો આપ્યા પછી બીજો દિવસે મોતી નાયક વહેનો ઉપરે પરવારે-સહેજ બાપુ ખણુ કીરોમરીયાં થેપાડુ ને ખાટવીએ ચીપીચીપીને પહેરે ને ઉપર ચાઢીતો કંદિરો ચગવે આગાણુ લામુ અગવણુ પહેરી લે અને ફેડ ઉપર

નડા દેશી ચામડાનો પગે માંધી તેમા લાકડાનો તરવાર પોરે. લાગા કુદ્દાવાળા વાળમા ખુશખોદાર ધૂપેન નાખી ભેટી સુધી હોળે, માથા પર બરાબર બધ બેસતી ચકાકરેબાધેની કીરમજી રગની પાઘડી પહેરે, ખભે ચુલાખી રગની કાનપુરી કામગી એટ્ટે, ગળામા સોનાનો દૂધિયો અને પગમા ચાદરનો તોડો પહેરે ચક્ર ચક્ર બોવતા દેશી પગરખા ચડાવે, ચલમમા બેતવે તમાકુ ભરે, ઉપર બાવળના લાલચોળ અગાચરસેધ ગોઠરી ક્ષેરી લુકકાને શણગારે, સના વાન વાગી લુકકાની સીમમની નહે મોમા મૂકી ધુમાડાના આઠાઆઠ ગોટ કાઢતો ગામમા ફરવા નીકળે

સૌથી મોખરે મોતીનાયક ને પાછળ તેનો 'ભાથી' તથા બીજા નવ ગામને કળીયે કળીયે ફરે. જે કાષ્ટ મળે તેને જાણે નિન્ને મગો હોય તેમ ઈલાહકાથી માટીને દોરડાખન સુનીની ખચર પૂડે. જમણે હાથ લાખો કરે અને-

'નમગમ ! ગમગમ બાપા ! ઘણુ શુરો મારે બાપો ! ' કહી ગમગમ ચઢાવે અને ચપોરડી કથામા આવવાનું આમલબુ" આમ ત્રણ આવે

બપોરના જમણ પડી કચ્છો પી હાથમા હુખે લઇ એના એજ પેગાકમા તેના તમામ નટવગની માથે મહાદેવના વિગાળ મોગાતમા આવે ને એક વખત જુગળના મેંકારથી ગામના સીમાડા સુધાને ગંગા મૂકી માણસો એમ્મા ફરે ગામના મુખી મતદારે અને શેઠ શાહુમરોને ત્યાંથી મારી આણેરી લાખી પહેળી જાજમે પથગાય, વચ્ચે કમરધી ડીચણ સુધી ચુલાખી શાહને વીટાળા ઉભા પડે મોતીનાયક બેસે ને તેની પામે તપસ, મજરા અને પપ્પાજ વગેરે માજ લખને તેનો નટખર્મ બેમે ને તેમની પામે ગામના પટેલ અને આગધાર વણિકો દાકા યધને મિરાન્

આજુબાજુ તમામ ખેડૂત મેહતી ગોઠવધને બેસી સર્વ શાન્ત થઇ જતા એટલે મોતીનાયક એક જોરથી ખૂખારો ખાય, અને તેની સાથેની છબે સરખની નીતરે પુનઃપ્રિત ગમાયજુના કાડે કાડ તો તેને - ૩

હોય, રામચદ્રજીએ અથમેધ ચલ આરંભવાતો નિશ્ચય કર્યો અને જગતભરના ક્ષત્રિયોને પડાર કર્યો કે અમારું ચક્રવર્તિત્વ સ્વીકારો અથવા આ અથ બાધી ચુકતું મોતર આપો ભાવ જડેવ સોના પર આ મતલમનું કહેણુ લઇ પચકડવાળી ઘોડાને દેગ દેશ ફેરવો. પણ રામની બીકથી કાઢએ બાધો નહિ ત્યારે વનમાં જન્યાશ્રમમા વમતા તેમના પુત્રોએ બાધો અને પિતાપુત્રો વચ્ચે ભય કરે સુદ થયુ

આ પ્રમજનુ વણન મોતીનાયક તેની ગ્રામ્ય ભાગામા એટલી સચેટ અને વેગવતી રીતે રણુ કરે કે પાસે બેઠેલા વણિક પુત્રોની આખોય અવનથી લાવ લાવ યર્ધ જાય, ને આખી સલા વીરસના વાતાવજુમા ઉન્નત જાની ગંઢે

હવે મોતીનાયક જગ યાક ખાય, ગામના પટેલ હથેળી ભરીને કચ્છો ખાય, ને લુકકાના બે દમ ભરી પ્રમજ બધીને ફરી પાડે ચનાવે

સવજુને મારી રામચદ્રજી અયોધ્યામા પધાર્યા, તેવામા કાષ્ટ ધોખીએ મીતાતો દાખને આપી ધરમાથી ચોમણને કાઢી મૂકી રાત્રિને રિધે વેશ પરિવર્તન કરી રેવત હદય વાચના તીસરેલા રાજનીએ તે માલમથુ" ને બીજી સવારે સગર્ભા સીનાછને કાંતે નપડે દેસાએ દીધો. તે વખતનું પ્રજનું આદેશ રામચદ્રજીએ બેઠારી તવવાર જેડી કડક રાખ્યતીતિ, અને પ્રજા, પાટનગર ને પતિને ઠોડી વનવાસ લાધાવતા સીતાજીએ કાઢેલા કણુ પ્રેમેદ્યારની કથામા તો મોતીનાયક ભાન બુલી જાય, સ્ત્રીની જુગિશને યોગ્ય તેનો કેવલેનો સુરીનો રાષ્ટ રણપ્રાન્તો અવાજ ધીરે ધીરે ગંભીર થતો જાય, શીર પરના વીસ વીમ હાથ લાગા રગીન કમાલના મેલીયામા હાથહાથના ડાગના મૂખી નાનકડી ઝૂંઝેને વગ દેત્ર બેઠેલા અરોતરીયા બેડૂત જુવાનોની કીરીઓ પાણી પાણી થઇ જાય વૃધ્ધોના હુકકા હાથમા ને હાથમા રી જાય, અને મુખમાની " અરે રામ રામ ! ગજરાણીઓને એટએણુ દ ખ પડેમ . " ની વગોચો નીચે ને મોતીનાયક પૂર્ણાકૃતિ કરે

યા બીજી રીતે સાહિત્ય-કલાની જ ઉપાસના કરી છે એવા કાકામાહેબેને જ સર્વાનુમતે ચૂંટી કાઢ્યા નેહએ. ગુજરાતની જનતાને માત્રમ દરો કે કાકામાહેબ આજે પણ ભારતીય સાહિત્ય પરિષદનું અને ગપ્પવિપીનું મંત્ર મળી ગયા છે અને સાહિત્ય-મેરકાને પ્રેરણા આપી રહ્યા છે.

વિભાગિય પ્રમુખો :

વિભાગિય પ્રમુખાના બાબતમાં અમારે મન આ છે સાહિત્ય વિભાગના શ્રી ગસનારાયણુ રિ પાઠક, તત્ત્વજ્ઞાન વિભાગના શ્રી ડિગેન્નાય મગડેવાલા, પદ્યનરત્ન વિભાગના શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાની ઇતિહાસના શ્રી નાનાભાઇ અને અર્થશાસ્ત્રના શ્રી નરહરિ પગિમ એમ થતા નેહએ બીજા વિભાગોને કાણુ ન્યાય આપી શકે એ વિ આમારી પાસે અત્યારે પૂરી માહિતી નથી, પરંતુ ઉપર જણાવેલા વિભાગોના મ પૂણુ ન્યાય આપવાને શક્તિ આ સાહિત્ય મેરકામા છે એમ અમે માનીએ છીએ અહીં રજુ થએલા નામે ગુજરાતને અગ્રગણ્ય નયો શ્રી રામનારાયણુ રિ પાઠક ગુજરાતના પ્રથમ કોવિત વિવેચક વાના લેખક અને સાહિત્યક છે શ્રી. ડિશાન્વાન મશહવાલાની હાથમા ઉભા રહી શકે એવા તત્ત્વચિત્રકો ગુજરાતમાં ભાખે જ મળી શકે એમ છે ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનનું એમનું જ્ઞાન ધણુ બિડુ છે એમ એમના અગ્રેક જેઓએ આપને તાળી રાખીએ એમ છીએ થી મેરાળી સાહિત્યક મામાર છે શ્રી નાનાભાઇ ઇતિહાસના અને શ્રી નરહરિ પગિમના શાસ્ત્રના કારે અખ્યાતી છે એ કરાવીમા મામારે ભાણુએ જણાવતા દરો

શ્રી મદ્રસાહેબ સમેત આ આપુ મંડળ જે રાષ્ટ્રીય પધારે-અમને આશા છે કે કરાવીમા આમજણને એમા પાછુ ન દેવી શકે-તો મારી આજ સુધીમા નહિ જોયેના જ્ઞાન ધનનો પરિચય કરી શકો

સ્વાગત પ્રમુખ :

મનેબની સદગતા વિશે ખાની હેવા છતાં મનમાં એ રજા કરે છે કે આજે મરાઠીના સહિત્ય રસિકોમાં

જો મનને ઉભા થયા છે અને વિચારે દિએ ઉગ્ર બનતા જાય છે તે આખા સુની ટકી રહેને તો મ અમને તો એવી આશા છે કે પ્રમુખોની ચૂંટણી પહેલાં આ મન બેઠા સમી જ્ઞાન અને કરાવી એકરૂપે ગુજરાત મમકે ઉભું રહે. અત્યારનું વાતાવરણ જોતા ક્યારેક એમ પણ થઈ આવે છે કે કરાવ છેડ સુની આ જ રિચિત રહેશે અને ગુજરાતથી પધારેના મહાનુભાવો પાસે આપને લજ્જાથી નીચુ નેતું પડશે આજના મનનેના કારણે અને ગુણદોષમા ઉતારી સિવાય અમે એમ તો કહીએ છીએ કે વી માકક જેવા ને પરિરંધી દુ રહે તો એ કરાવી માટે ચોભાડપ નહિ ગણાય કગચીમા રામન પ્રમુખ કાણુ થયે એ વિચાર પણ અમને આવે છે રામન સમયેની જાનુમતી કાઠ ધનપતિને એ રથાન અમારો એવું વાતાવરણ જલાય છે, પરંતુ અમારો મત તો એ છે કે કરાવીના રામનપ્રમુખના ગ્યાને શ્રી માકક જ મેબે

સ્થાનિ મરો મારી સમાનુ સચાચન અને કર્મ રા પજ્જના જોવા એમ તો લાગે છે કે પરિરંધમા કરાવીમા એકો ગુજરાતીએ માથ આપશે અને મકમાનેતું પૂરેપૂરું સ્વાગત થયે પરિરંધમા મમમે કરાવીમા ગચા-માકક સાહિત્યમેરકોમા આખા પડતા ગગર એલ સમજનો દુર ગ્યા દમે તો એટલી પરિરંધે જામર લામશે સમેતવમા રમ લેતા નમ મ મારજોને વિનિ કરવાની છજા થાય છે કે કોઈ પણ રીતે અ મનમેક દુર કરો સતાના અરો શેલામા થયેના જેને જોતા હોય તેમને જોયજવા દો અને મમરના કરાવીની જેમા શોભા છે તેનું સગ્રહ ગુજરાતને ખતાવે

ગ્રંથસ્વામિત્વનો અધિકાર :

ગયા મહિનામાં ગ્રંથસ્વામિત્વના અધિકારને અમે એક મહત્વનો બનાવ બની ગયો 'હિત મારકમ' વાકમ' નામે જ્ઞાતીની મામેજ્ઞાન રેકડ કંપની સામે શ્રી મેરાણીએ પોતાના સાત મીનો પરવાનગી વિન ઉનારવા મદ્ય નુકસાનીનો દાવો માટેયો ગણુ વર્ષ સુધી એ દાવો અદ્યા મજી હમણા એનું ધમ્મેગે સમાધાન થયુ સમા-

ધાન થયું એટલે ગિનુ સ કેવાઈ ગયું એમ નહિ પણ
આમોદાન કંપનીએ શ્રી મેઘાગીના અધિકારોનો સ્વીકાર
કર્યો અને રૂ. ૨૦૦૦ ચેન્ડા આપ્યા અને આ ગિતિની
પોતાના પામે સીનકમા હોય તે તમામ રેશનનો નવ
વરવાત કમ્પ્યુટ માહિતી હોયમા આ બનાવ અત્યંત
મહત્વનો છે આપણે ત્યાં લેખકોની ઘણી શી છે તે
તો આદરવાર આપણે સામગ્રીએ છીએ, પરંતુ એ
અત્યંત નમ્રો હોવાથી એના સર્જનનો એટલે કે મલો
ગમે તે માણ્ય ઉપયોગ મે, એમાંથી પેમા પેતા મે
કે ગમે તે મે છેતા એ કથું જ ન કરી શકે એવી
સ્થિતિ હાલમાં આજ સુધી રહી છે આ પ્રકરણ
અંગેની શ્રી મેઘાગીનું વિખ્યાત નિવેદન ધણી મરા
પ્રકાશમાં, સમાહકો, સંયોજકો અને સંપાદકોએ
લેખકોએ, ખૂબ શ્રીચરિત્રી વાંચુ હશે એમ અમે

માનીએ છીએ એવી આના રાખીએ કે આ પ્રસંગ
મજી સાહિત્યના ધરામાં પડેલા આ તમામ વર્ગો એક
બાજુ હોતો અને ચોરીનો ધધા છોડે અને બીજી
માજુ પોતાના અધિકારો હોય તેનું નક્કી કરવાની શક્તિ
મેળવે શ્રી મેઘાગીએ લેખકોની પોતાના લક્ષ્ય મસ્તક
રિતીની કમાન સ્થિતિનું વર્ણન કર્યું છે તે માવ સાચુ
છે પણ એ માટે સેવાભાવી વર્ગોની દયા માંગવા
સ્તા લેખકોએ જ પરસ્પરને સહાયક થયા માટે ‘લેખક
મંડળ’ની સ્થાપના મરી લેવી જોઈએ એવા મંડળની
વ્યવહાર યોજના આજે કાંઈ રજુ કરે તો તુરંત જ
અમનમાં આવી શકે એમ અમે માનીએ છીએ આનું
મંડળ અમર્યાલ લે મકના લક્ષ્યનું તો રક્ષણ મરશે જ
પણ બીજી રીતે પણ લે મકિતે ન્યા ન્યા અન્યાય થતો
હશે ત્યાં ત્યાં તેની પડખે ઉઠ્યું રી તેને ન્યાય આપવો

અ વ લો ક નો

હુ રસી-અનુવાદક ગિમીન વૈદ્ય, પ્રકાશક બામુભાઈ
પ્રાણુલ્લવ વૈદ્ય વૈદ્ય જીવન નેપુર (કારિગાર),
કિમન આર આનાં

આ પુસ્તક ઇન્ડિયન ‘Wild Duob’ નો
અનુવાદ છે અનુવાદ તરીકે આ નાટક વધુ સરસ છે
મુળ પરંતુ આપોજન અને મંદન પણ સુદર છે
આમુખતા લે ૧ શ્રી મનુભાઈ વૈદ્ય ઇન્ડિયન અને એની
કૃતિઓની સારી આલોચના મના બે અગત્યના પ્રશ્નો
હોના છે સાહિત્ય વાનગીની વડુ સાડ કે રૂપરૂપાન
વધુ સાડ ? પરવાં સામાયી આ ૧ શ્રી ભાસામ વધુ અસર
શ્રગ્ગ ભાસામ કે અનુવાદ અને આ પ્રશ્નોની એમના
પોતાના મતોએ અનુવાદની તરફથીમા રજુ કરવા આરી
જીવન મરી છે

અનુવાદ કે ભાસામ ? મને પોતાને ભાસામતર
વડુ અમે છે અનુવાદ મરતા માટે તો રાજન સર્જન જ
હિંમુ કરતુ પડે મુળ કથાનકમાં હોય માતરને ઉઠાવી

આપણા સમાજનું તેને વાતાવરણ આપી નવું મર્જન
આપીએ તો જ તે મુળમાંથી અમર બનેત કરી શકે

‘દસી નું કથાનક આ પ્રમાણે કે બે ભાગીદારો
છે, એક સીંગ મકો બીજો “આડે રસ્તે” ચડેનો
ભાગીદારીમાંથી મરમરી ગૂંતો હિંમો થાય છે એક
આનાકીથી ખચી નવ્ય છે, બીજો પાપમાન ધણ નવ્ય છે
આવાક ભાગીદારી તેની નોકરીને ગર્વ ગમે છે એ
પાપ છસી દેવા અને પોતાના આગના દુષ્ટ બી ભાગીદાર
ધર ઉપદ્રાવો આડ મર મરના ભાગીદારતા એકરને એ
નોકરી ‘વગચાડી દે છે અને ધધાનું પણ સાધન મરી
આપે છે ગમે તેમ બન્યુ હોય પણ એ નવ સિદ્ધિતા તો
સુખી થાય છે, એમનો સસાર કિંનો નો પદ ૧૫
સુધી ચાલે છે એ આડી હોડી પણ ચોરેક વર્ષે
થઈ નવ્ય છે એ પોતાની પુત્રી વહે હોય એવી શકા કોષ
વાર પણ ‘બાપ ને થતી નરી “બાપ દોકરી” વચ્ચે
ખૂન રોજ છે પણ બાપ’ કરતાં જે વધુ રોજ તો

છોકરીને તેની પાળેલી “હરી” ઉપર છે કે જે પેલા શેઠે આપેલ હતી એવામા શેઠનો છોકરા ધણાં વર્ષો પછી ત્યાં આવે છે એ બધું જાણતો હોય છે. પેના દપનિ અને એમની ‘પુત્રી’ ભ્રમમા હવે તે કરના મન વચ્ચે પછી વધુ નિકટમાં આસીને તેઓ હવે તો મુખી થાય એમ માની તે બધું ખુલ્લું કરે છે પણ આનું પશ્ચાત્ત નિર્ધારિત આવ્યું. ‘માપ’ ઉપર પોતાનો ધણેજ શ્રેમ છે એ બતાવવા ‘પુત્રી’ પોતાની વહાલી દરસીને (પરતોવણી મારવા જાય છે પણ તેનો ભોગ એ પોને જ થઈ પડે છે. ‘માપ’ એ ‘પત્રી’ સાથે આપ થાય છે.

જગત લમણામા જ મુખી થઈને છરી શકે છે સા માટે એમા ‘સાત’ની ધામધેન કરીને દગાદગ ઉપર ધારવું ?

આજ વાર્તાને, આજ વસ્તુને આપણી ભાષાના પાત્રોમા ઉતારવા એટલે એ અનુવાદ નથી થઈ જતો. મંજેશ ‘પીએ છે’ એ વાત તાની હસા મરજાથી બોલી જ કેમ શકે ? જેનો મુન્દેથીથી મુદવ્યત્તર આજતો હોય તેવા એક સાધારણ મગમારના આપ કવરોવને પોતાનો શિકારનો શોખ પૂરા કરાધર પગડે એવના કણુતર અને એવડો વાડો કયાની મજે ? નાની હમા દરસીને પીરનેવથી મારવા જાય અને એરી બીજી વતે આપમા મમાજના વાનાવરણમા બને જ કહી રીત ? જેમ દારૂની ટેવવામા મજેશને ‘દેડી કાઠત’ ટેરવેલો પાયો એમ બીજી પણ ધણુ બચવું પડે આવ્યું બધું બચવા જતા મુગ લેખના પ્રતિભા બનાવર જળવાઈ શકાય ખરી ? તો સારી વાત એ નથી કે વાતવતર જ કરવું ? મૂજ કયામાના જ નામે આવવા હોય તો શુ થયું ? સાચુ વાતાવરણ અને સાચી અમર વધુ મારી રીતે એમાથી જ ઉત્પન્ન થાય એમ અમારૂં માનવું છે

વિધિના વિધાન: અનુવાદક; પ્રકાશક. અને કિંગ્મ ઉપર પ્રમર્શ

આ પુસ્તક હપ્સનના Warriors at Hogshead નો અનુવાદ છે. “હરી” વાચવા પડેલા આ નાટક વાચ્યું હોય તો હપ્સનની શક્તિ વિશે અથવા અનુવાદની આનંદ વિશે આપણે ખસ કંઈ આર

ત બોલી શકીએ આ નાટક મુળ મે વાચેલું નથી એટલે અનુવાદકે કરતી છૂદ લીધી કરો તે કરી શકું નહિ, “હરી” (Walt Duck) મુળ વાચેલ છે તે પરથી અનુવાદની શક્તિની મારા પગ સારી છાપ ખરી છે

અનુવાદ કરવાની આનંદમા પુલખી પમગીતો આમ અચ્ચલ મને નોંધે એ જે વગુ આપણા માદિ-તમા મૌલિક એટલી સારી ન હતી હોય, ન હતી શકી હોય કે ન હતી શકી હોય તેવા જ પુસ્તકોનો અનુવાદ થશે નોંધે એ આ પુસ્તકમા જે વગુ છે, જે ખાસાંબનાની સુન્દરતા અને સચોટતા હ તેવું આપણા સારિતમા ઉતરી ચૂકેલ છે, એમી અનેક ગણુ સારી રીતે ઉતરેલ હ આપણી છુતી રમણિને લામા રાખીને અનુવાદ કરેલ હેવાથી હુ ધારૂ હું કે અનુવાદની એ વિષયમા છુતી આદરણી ખામીને વારે પુસ્તક સુચ્ય નહો અને નથી પાત્રો મગમાર કરી નીએ તેની અમર તરી મકના નથી બધું દોકાશ અને દેકારામા જ તથામ જન છે તેમા બધી દમને કાચો વચ્ચે આવી પડે એટલી વિષયમા મુગ પુસ્તકીન પણ કમવખતી જમારી રીધી.

મત્તર તા.હુકાની આર્થિક તપાસ - નચવક એ વાક જે ની કુમારેષા, પ્રકાશક નરેશિ દારાલસ પરીખ મૂમરાલ વિદ્યાપી અમારૂં વદ મ આપ આપ

વિશાળ બનીયા જેવા મૂમરાલમાં એમ એક માતવર નિરોધ છે અને માતર તા.હુકા એમાં મૌલી વિશેષ ફક્રુપ છે મ મ ૧૯૨૮-૩૦મા મૂમરાલ વિદ્યાપી તરૂંની અધ્યાપક અને મૂમરાલ વિદ્યાપીના રૂવાક વિદ્યાપીઓએ મમા માતર તા.હુકાની આવક, જન, એના કારણે અને પરિણામે અને એ દારા વિન્ડ-તાન ના એટલી આર્થિક સિધિતિમા બનાવર આપવા તપાસ કરી આ એક જ તા.હુકાની તપાસ છે પણ આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે આવી ધણી તપાસો અને

હજુ વધુ ઝીણવટથી કરવામાં આવે તો દુનિયામાં ચાલી રહેલાં આજનાં તમામ અર્થશાસ્ત્રનાં પુસ્તકોમાં મોટા ફેરફાર કરવા પડે. આવા સમૃદ્ધ તાલુકાની સ્થિતિ કમકમા ઉપજાવે એવી છે તો દેશના ખીન્ન ભાગોની હાલત કેવી હશે એની સહેજે કલ્પના થઇ શકે.

ગામડે ગામડે ફરી જોટલાં કુટુંબોએ રાજપુશ્પાથી પોતાની હકીકતો આપી તેના ઉપરથી અને કંઈક સરકારી દફતરો ઉપરથી તારવીને આહી દૂંકાણુમાં છતાં ઘણી નફર અને ચોક્કસ વિગતો ઝીણવટથી રજુ કરવામાં આવી છે; વાચતા આપણું મગજ ઝડપોરે એની સાથે એ સંબંધે વિચાર કરવા લાગી પડે છે.

આપણા દેશમાં ગરીબી ઘણી જ છે, જેતીમાં કસ મુઢલે નથી, સરકારી કરવેરા ઘણા આકરા છે અને મખતાઇથી વસુક કરવામાં આવે છે એ હકીકતો આપણે વારંવાર બોલીએ છીએ પણ એ બોલની વખતે આપણને પૂરો ખ્યાલ નથી હોતો કે એ ગરીબો એટલે કેટલી ગરીબી, ખેતીમાં કસ નહિ એટલે કસ, કરતો ગોળે વધુ એટલે કે કેટલોક વધુ. આપણી સામાજિક શક્તિ આપણું ધણું ધન એમી જાય છે એમ આપણે બોલીએ છીએ પણ શું ખરેખર એમ છે? આ પુસ્તકનાં આંકડાઓ ઘણી જ ચોક્કસ વાતો કહે છે.

શોકાંક અવતરણો નહિ તો સાર આપવાની હમ્મશ થઇ આવે છે, મૂળ પુરતક દરેક વાંચે અને આપણે શા માટે સ્વતંત્ર થયું છે એ એવું ચોક્કસાઇથી સમજી લે કે કોઇ દિવસ ત્રિજ એની ધૂનમાંથી પાણું ન હો.

મરણ પ્રમાણ ઉતરોતર વધતું જ ગયું છે, તેવું કારણ જેનીમાં કમ રહ્યો નથી તે છે. પૂતળાં પોપણુના અલાવે અને મનુર્દી કરવાની ઊંમર બહુ વહેલી થઇ ગઈ હોવાથી જીવનશક્તિ બહુ વહેલી ખસાસ થઇ જાય છે. અકાળે વૃધ્ધ બનેલ માથાપોતાં બાળકો તો માથાપોથીયે ઉતરતા કમવાળાં જાય છે.

આહીં જેડૂતતા જીવનની જરૂરિયાતોમાં ખોરાકના ૭૦ ટકા થઇ જાય છે જ્યારે અમેરિકામાં ૫૦ ટકા

ખોરાક માટે જાય છે. આનું કારણ એ કે સર્વેમાં ખોરાક ઘણો જ ઉતરતો હોય છે અને મનને મળતાં ખોરાક હારી શરીરને જે શક્તિ મળે છે તેવું હિંદુસ્તાનના ખેડૂતને માટે નથી રહ્યું. આપણા ખેડૂતને મનને ખોરાક પૂરો પડી શકે તેવું ક્યું સાધાન છે?

માત્ર લાણું સડું ખાવું અને સાધારણ ઘરોમાં ગહેવું અને ક્યારેક માંદા પડ્યે બરીબડી દવામાં થોડા પેસા ખર્ચવા-આટલા જ માટે એક માણસને વરસે ઝાઝામાં ઝાઝા સો ફીઆ તો જોઇએ જ, એટલે કે સરેરાશ પાંચ માણસના કુટુંબના નિભાવ માટે વરસે પાંચસો રૂપિયાની કમાણી થવી જોઇએ, આમાં વૃધ્ધા-વગ્યા માટેના કરકસરની તો વાત જ નથી કરી, પણ ખેતીમાં પાંચસોની કમાણીને બદલે ઘણાને પાંચસોની ખાધ જ ખમવી પડે છે.

આજના તાલુકાની સરાસરી વાર્ષિક આવક કુટુંબ દીઠ રૂ. ૬૭ છે. ૧૯૧૫ કુટુંબોમાંથી ૮૬૧ કુટુંબોને તો ખોટ જ આવતી હોય છે.

સરેરાશ આવક રૂ. ૬૭ જ હોવા છતાં લગ્ન અને મરણના જ પ્રસંગો પાછળ વર્ષે રૂ. ૧૦૧ સરેરાશ ખર્ચાય છે એ જાણી આપણને આપણી મૂર્ખાઈ ઉપર તિરકાર છૂટે પણ લેખક એ મન્યે તિરકાર નથી બતાવતા. એઓ કહે છે કે આટલું તો આપણા શહેરી મધ્યમ વર્ગના કુટુંબો સિનેમા અને હોટેલોમાં વાપરે છે જ્યારે આ તો એમને માટે આનંદના એક સ્વપ્નપ્રસંગ ઉપર જોઇએ જ.

પણ આને ગામડાની કરજદારીનું કારણ જેમ સરકાર જતાવે છે તેમ આપણે પણ ન કરતા માંડવું. સરકાર આમની ખસેથી શું કર લે છે તે જૂઓ: તમને મહિને સોળ જ રૂપિયા પગાર મળતો હોય અથવા કહો કે વર્ષે તમારી કમાણી રૂ. ૦૦ હોય અને તમારા ઉપર ઇન્કમટેક્સ પડે તો? અરે વાર્ષિક રૂ. ૨૦૦૦ ની કમાણી ઉપર ઇન્કમટેક્સ વ્યાજબી ન ગણવાનાં કરણો રજૂ થયેલાં છે પણ ખેડૂતી દાદ સાંભળનાર કોણ? અને ધારો કે તમારી વાર્ષિક રૂ. ૨૦૦૦ ની કમાણી

ઉપર ૬૦૦૦ રૂપિયાનો કર લેવાનો હોય તો? તમે મરણ પસંદ કરો. પણ હું ધારું છું કે કર તો ન જ લરા કર બહુ તો રૂપિયે એક આનો હોઈ શકે પણ ખેડૂતને તો રૂપિયે (આ તાલુકામાં) પોણા એ રૂપિયા કર દેવાનો હોય છે, આ બધું જલદીથી સમજી જવાય એવી રીતે નથી હોતી પણ અધ્યાપક કુમારેપાએ વિધવિન્યાકાઓ મેળવી તે પરથી તારવી આપ્યું છે તે આવી રીતે એક એક જમીનના ટૂકડાની કિંમત ૧૦૦ રૂા હોય તો તેવા ટૂકડા ઉપર વાર્ષિક ૪ રૂપિયા સરકાર મહેસૂલ તરીકે માગે એટલે કે જો ૧૦૦ રૂપિયા ઉપર બાજ ૧ રૂા મળતું હોય તો તે ૬ રૂપિયાની આવક ઉપર ચાર રૂપિયા એટલે કે કમાણીના ૬૬ ટકા સરકારને આપવા પણ આ તો સામાન્ય સ્થિતિની વાત થઈ ધણી ભાગમાં તો ૧૦૦ રૂપિયાની કિંમતની જમીન ઉપર ૬૬ રૂપિયા મહેસૂલ આપવાનું નીકળતું હોય છે

આ મહેસૂલની વસૂલાતના હપ્તા એવી રીતે ગોઠવેલા હોય છે કે જ્યારે માલ ખેતરમાંથી ધરમાં ન પહોંચે હોય, એટલે સત્તામુખી દ્વારા ખેડૂત શાહુકાર કે કાઠિયાઓ પસેથી પૈસા લઇને મરકારને લે અને પછી માલ તો ધર ખસ મા ચડાવી થઈ જાય એટલે જ હોરાથી શાહુકારનું દેવું ઉત્તું જ રહ્યું હોય છે. આ ઉપરથી એ ચોક્કસ થાય છે કે આવક પર કર નાખવાને બદલે મૂડી પર કર નાખવાથી એ કર આવક કરતાં વધી જાય છે અને એજા કર ભરતાં ખેડૂતને ઊંડા કરજમાં ઉતરવું પડે છે

અને આટલા જનમગ કરના ન તમા સરકાર વેકેશને આપે છે શું? નહિ નિશાળની સગવડ નહિ દવાની સગવડ નહિ પાણીની સગવડ નહિ રક્ષણ કે હિંદી ટપાન આદિ કે જેવાં મૂળી-પટેંગો મારફત તાસ અને મામનતદાર-ફોજદાર કે નડા લાટ માંગે વે

આજ સુધી આપણને બધા સમજવના આવ્યા છે કે હિંદુસ્તાનની માથા દીક સરેરાશ આવક રોજના પાંચ પૈસા છે સાત પૈસા છે ચાર આના છે ધરવાદિ પણ આ તપાસો અને એવું જણાય છે કે થોડા બાંધે

પતિએને બાદ કરતા માટે ગામમાંથી જ જો સરાસરી તારવામાં આવે તો વધુમાં વધુ સાત પાંચ આવી શકે સાત પાંચમાં માણુમ બાદશાહીથી રહી તા શકે જ

લેખકે ઘણાં સુદર અને ઉપયોગી સૂચનો કર્યા છે સરખી રીતે સારી રીતે ખાતાખીતા અને ગહેતા જે વધે તેના ઉપર સરજરી કર પડે તેવું કરવું ધોરણ હોવું જોઈએ જો કે આજે તો ખેડૂતોની એ સ્થિતિ છે કે મોટા લાગને ખવાઈયા માટે સૂકા રોગલો મળે તે નુ જ ખેતરમાંથી મળે છે અને અને ઘણી વાર આ મોગ લાગે જો આગના પાંચ વળ કાઢ નયા પુ હોય તો એ ચે મૂળાવનું પડે ત્યારે સૂકો રોટલો કાળવાની તો વત કયા જ રહી?

જતા આવી ખેતીને મેડુના કેમ વળગી રહ્યા છે? તા ખર છે પણ તો બીજું કરે શું? અને હાથમાં કાંઈ જમીન હોય તો એ એક પ્રકારની આમડ પણ છે ના! આગર ખતર માણસ જન પણ નથી રીતા? એક શાખ જાગવત ખાતર મરુસ છું કે વા તૈયાર ન થાય?

લેખકે કેવળ ખેતની જ તપાસ ઉપર આધાર રાખીને બધા નિયંત્રે નથી આપ્યા હિંદુસ્તાનમાં અને ખીજા પ્રાંતમાં જ્યાં જ્યાં આવી રીતની કાંઈ તપાસ ચએન હોય તેના પૂરાવા ઉપરથી ખેતાના નિર્ણયોને પાત્ર થયો છે પ્રકરણોની શરૂઆતમાં જુના શસ્ત્રોમાંથી ચૂની કાટેસા રાજા અને ખેડૂતના સંબંધમાં સુદર મોઠો ટાકોને પ્રકરણ તરફ આપણને અભિમુખ કરવાને નિયત કર્યો છે

પુતકના અપનોકનમાં આખું પુસ્તક તો ફેલી રીતે રચ્યું કરી શકાય પણ સૌને એ વાચવાને આમદ છે અને એવી ખીજા તલમઓની તપાસો પણ થી જરૂરી જણાય છે

ચિહ્નગમ (ભાગતીય સહિય પરિવત્તુ મરાઠી મુખ પન) સ પાંચ ૫૬૧ મુકે ૫ પાઠક એમ એ એલ એન બી સુરિચાર પ્રકાશક મડગ સિ નાગપર નરિક વવજમ રૂા તથ

હેત્વા આઠ મહિનાથી આ મરાઠી માસિકનું સંચાલન ભારતીય સાહિત્ય પરિષદની મદદારાધુ શાખાએ પોતાને હસ્તક લીધું છે. આ આઠે માસના અઠો જોતાં અમને લાગે છે કે આ થોડા ગાળામાં પણ આ માસિકે મરાઠી ઉચ્ચ ક્ષેત્રના માસિકોમાં પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. આ માસિકના સંપાદકીય સલાહકારોમાં પ્રખ્યાત નવલકથાકાર શ્રી. વામન મસ્દાર જોષી; શ્રી. કાકાસાહેબ કાલેસકર, શ્રી. વરેન્દ્ર વગેરે છે. અને તેથી ઉત્તમ વિચારપૂર્ણ લેખો આપણે આ માસિકમાં જોઈ રહ્યાં છીએ.

આ માસિકની ખાસિયત એ છે કે મરાઠી રસતંત્ર લેખો ઉપરાંત આ માસિકમાં હિંદી ચુસ્તગી, જંગમી અંગ્રેજી વગેરે ભાષાઓના ઉત્તમ લેખોના ઉત્તમ લેખોએ કરેલા તરજુમા પણ આવે છે. સામાન્ય રીતે તરજુમાની અંદર એક ખામી એ હોય છે કે મૂળ લેખના જેટલું ભાષાનું જોમ તરજુમામાં રહેતું નથી જતરી સકતું પણ અમારે આનંદ સાથે કહેવું જોઈએ કે આ માસિકમાં આવતા તરજુમાઓમાં ક્યાંયે એ કોય નજરે નથી પડતો. દાખલા તરીકે શ્રી. કાકાસાહેબ દર મહિને આ માસિકમાં સીરિયાના મહાન કવિ ખલિલ ગિલાનના વિચાર વખણનું સ્થાન કરાવે છે. એમનો આ તરજુમો તરજુમો છે એમ જો ઉપર લખ્યું ન હોય તો ખાતર પણ ન પડે એટલો સદગ્જ ભાષામાં લખેલો હોય છે. અને દરેક વિચાર-કંડિકને અંતે એમણે કૌંસમાં લખેલ સમાલોચનાં તો કંટાળીકાર મૂળ વિચાર કરતાં પણ ચડી જાય છે.

આ માસિકના હેત્વા (જુન) અંકમાં આવેલ એ લેખો તરફ વાંચકનું અગ્રે ખાસ લક્ષ્ય એવીએ છીએ, એક તો પ્રખ્યાત નાટકકાર જેમ્સ ઝેરિનું ચરિત્ર અને બીજુ “અની બારખડી” વાળા ચર્ચાપત્રો. પહેલાંની અંદર ટૂંકમાં આપણને લેખકની ઉત્તમ ઓળખ કરાવી આપી છે અને બીજામાં શ્રી. બનહદી અને શ્રી. કાલેસકરના સ્વરથોજના વિષેના અત્યાસપૂર્ણ વિચારો ચર્ચાના રૂપમાં જાણવાના મળે છે.

આ માસિકનો “પ્રાસંગિક” વિભાગ અમને ખૂબ ગમ્યો. માસિકના તંત્રી ખાસે આવતાં પુસ્તકો વિશે સમાલોચના લખીને જ તંત્રીએ બેઠા ન રહેવું જોઈએ એ આ તંત્રી બરાબર સમજતા લાગે છે. આ વિભાગમાં સારાં સારાં નવાં અંગ્રેજી પુસ્તકોની, પરંપરાનાં બીજાં પુસ્તકોની સમાલોચનાઓ અને બીજી એવી માહિતી આપવામાં આવે છે.

પણ આટલા વખાણ કર્યા પછી અમારે તંત્રીને એક નમ્ર સૂચના કરવાની છે કે એમણે વિચારવાન માહિત્ય તરફ જેટલું લક્ષ આપ્યું છે તેટલું લઘુકથા વિભાગ તરફ અને કાવ્ય વિભાગ તરફ લક્ષ નથી આપ્યું લાગતું.

પણ એકંદરે આ માસિક પહેલી પંક્તિમાં બેસે તેવું છે.

The Indian Readers Digest:
પ્રકાશક : ચલંત દેવની, એવીરીન્ડન સર્કલ, ફોર્ટ, મુંબઈ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. પાંચ.

અંગ્રેજી માસિકોના પરિચયમાં રહેનાર વાંચકોએ અમેરીકાના પ્રખ્યાત માસિક “રીડર્સ ડાયજેસ્ટ”નું નામ તો સાંભળ્યું જ હશે. શ્રી. વામનરાવ કપાડીએ એ જ બુમિદા ઉપર હિંદુસ્તાનના વાંચકો માટે ઉપરનું માસિક શરૂ કર્યું છે.

આજનો જમાનો એટલો ઝડપથી ફેરવે જાય છે અને એમાં એટલા બધાં સાપ્તાહિકો, માસિકો અને વર્તમાનપત્રોનો ધોધ વહો જાય છે કે જમાનાની સાથે રહેવું અને બધાં પ્રકારનો ઉપર નજર ફેરવવી એ લગભગ અશક્ય જેવું થઈ પડ્યું છે. અને જતાં જમાના સાથે રહેવું હોય તો કોને શું કહેવું છે એ જાણ્યા વગર ચાલે એમ જ નથી. એટલે આવી સ્થિતિમાં અમે માન્ય એ છીએ કે ઉપરનું માસિક હિંદી વાંચકોને માટે ઘણું જ ઉપયોગી નીવડશે.

આ માસિકની અંદર જુદા જુદા, હિંદી તોમજ પરદેશના માસિકોમાં આવેલા સારા સારા લેખોના સારાંશ અથવા તો ઉત્તારા આપવામાં આવે છે. હિંદી વાંચકોને રસીક એવી બધી માહિતી-રાજકીય, સામા-

છક વગેરે બધી બાતની-માસ સારા માસિકામાથી ભેગી કરેલી આમ આપણને તોયાર મળે છે ઉપગત આ માસિકા પરદેશના જાપાઓમા આવતા વ્યગ્યિત્રો, નવી શોધો, ભારતીય આગેવાનોના રેખાચિત્રો વગેરે અનેક ઉપયુક્ત માહિતી આપવામા આવે છે

આ માસિક વાચકોને, દેશમા અને પરદેશમા ચાલતી ઉચત પાથને અને નવા જમાનાના વિચારોથી પરિચિત રાખવામા ધણુ જ ઉપયોગી થઇ પડે એમ અમને લાગે છે

વૈય કંપનરૂ તાલી રીયકર જાણકર નિવેદી ગુજરાત કામસી ગાંધીરોડ અમદાવાદ લરાજમ રૂ ત્રણ

બન્ધ પ્રેશના દહીઓ હાલમા ધણુ બેવામા આવે છે આ રોગ સ્વતંત્ર છે કે બીજા રોગનું ચિન્હ છે એ એક પ્રશ્ન છે તેમજ દાકતરો સમજાવે છે, એવુ ભનકર અને અસાધ્ય દર્દ પશુ નથી પરંતુ સમાજની ખાનપાનની બેરકારી તેમજ પ્રતિકૂળ વર્તનથી આ દર-થઈ આવે છે અને દાકતરો દરદનુ સ્વરૂપ સમજાવતા દહીં તને જીવેણુ દર્દ માની લે છે જેનુ નુકશાન દહીંન નહન કરતુ પડે છે આ યાગવનુ બધુ રહસ્ય આ અકમા આપવામા આગ્ય છે સરખાતમા બન્ધપ્રેશનો ખાસ અક મઠવાનુ કારણુ દહીંનુ છે ત પડી આ દરદનુ એનોપેથિક અને આયુર્વેદીક રીતિ સંસ્કરતર વર્ણન આપતુ છે

તેમજ તત્ત્રી તરફથી તોધરૂ જનતાને ઉચોગી નાય કોવી સૂચનાઓ માથે દરદ ચરાના ધરણુ લક્ષણુ તેના કુદરતી અને આયુર્વેદિક ઉપાયો બતાવવામા આવ્યા છે તે ઉપરાંત મે દહીંઓનુ વર્ણન પશુ કરવામા આપ્યું છે જે વાંચવાથી આપણને મનોહર અમર થાય છે બીજા અનુભવી વિદ્વાન ડૉલોની અનુભવી તોધ પશુ આપવામા આવી છે

આયુર્વેદના અભ્યાસીઓને આ અક ખૂબ ઉપયોગી થઇ પડશે સામાન્ય વાચકવર્ગને પશુ આમાથી ધણુ મિત્રી સૂચનાઓ મળી રહેશે આ અક મૌએવાંચવો ધટે

અમ્ની સાઇન રોપય, ૫૬ પાના ૫ રંગીન ચિત્રો ૩ માફા ચિત્રો માથે મિશ્રત રૂકન ૦-૮-૦

જન્માષ્ટમી અકો

જન્માષ્ટમી પ્રમગે આપણા કેટલાક સામયિકો કૃષ્ણ જીવન ઉપર જૂની જૂની વિવેચના કરતા અકો બહાર પડે છે આ વખતે ગુજરાતી, બે ધડી મોજ, નવસજન, સ્ત્રી શક્તિ, વગેરે એ જન્માષ્ટમી અકો બહાર પાડ્યા છે એ બરામા વિવિધતા મારી રીતે જોડમા આવે છે 'ગુજરાતી' એ શિરતા મુજબ ગભીર લેખો અને મ થો આપ્યા છે 'બે ધડી મોજે' કૃષ્ણજીવનને રૂપરૂપતા લેખો સાથે થોડું અન્ય તરેહનું વિવિધતાભયુ વાચ્ય આપ્યું છે

'નવસજને' આપેન કૃષ્ણહરવાક તદ્દન નવીજ ભાવ પાડે છે થીકૃષ્ણના જીવનમાથી અમુક પ્રસંગ ઉપાડી એને રસુજી રીતિમા વર્ણવ્યા છે આજ અકથી એ પાશ્વિકમાથી અવાકિક બને છે એણે માધેવી ઉતરોત્તર પ્રગતિ માટે અમારા અભિનંદ

સ્ત્રી શક્તિ નો આ બીજો 'જન્માષ્ટમી અક' છે અગાઉના અક કરતા કેટલીક બામતોમા આ અક વધુ સુદર બન્યો છે. પૂઠા ઉપરનું ચિત્ર ન મૂકયુ હોત તો વધુ સારૂ હતું લેખન સામગ્રી એક દરે વિવિધભરી અને ઉપયોગી મ માહેની છે

કંઠ્યાણુ તાની હનુમાનપ્રસાદ પો ૧, ગોન મપુર

'સત અક ગેરખરણી પ્રમિદ્ધ થતા 'પ્રવાણે' ખાસ અકો હારા એટલી પ્રખ્યાતી મેળવી છે કે ખાસ અક' તો ક વાણના એ પ્રશસ્ત્રવાક્ય કોરત જેનુ બી મથુ છે આનુ વતમે 'સત અક બહાર પાડીને એ ખ્યાતિમા જોર વધ રો કર્યો છે

૮૭૪ પાના ૬૧ બુનગી ૭૪ મે રંગી અને ૪૦૫ એક રંગી આટલો મજદૂ અક પ્રેરખર આપણા મત મહાત્માઓના 'એન સાર્વિકોપીડીવા' જેવો આ એક અક જ બાર મહિનાનું વાચન પુર પાડે રૂ ૪-૩-૦ જેના મામુની લરાજમમા આ અક કાષ્ઠપશુ ધર્મગ્રેષી, સાંપ્રત્ય સ્ત્રીક વાચક સમૂહને ન ચૂકે

કલાદર્શન

ગુજરાતની ચિત્રકલાના પ્રતિનિધિ સંગ્રહ

રવિશંકર ગવળ, રવિશંકર પંડિત, કનુ દેમાષ, રસિકલાલ પરીખ,
સોમાલાલ શાહ, કૃષ્ણલાલ ભટ્ટ, ચન્દ્રદેવ ભટ્ટ, એ માટે ગુજરાતી
કલાકારોનાં, ૧૦"×૧૧"ના માપના વિવિધરંગી માઉન્ટ ઉપર ચોડેલાં
દસ ચુનંદાં, પૂર્ણરંગી ચિત્રોનો અભિનવ મંડળ કાર્યુ ૧-૪-૦;
પાકું ૧-૮-૦ રજિ.-પોસ્ટેજ ૦-૬-૦

ચિત્રશતક

સવા રૂપિયામાં સો ચિત્રોનો સંગ્રહ

કોણે કહ્યું કે કલાનો ઉપભોગ શ્રીમંતો જ કરી શકે? શુદ્ધ
ભગ્વી પસંદગીની, વિવિધતાવાળી અને સંસ્કારી કલાનો
સુમધુરપંગ્રહ, મધ્યમ સ્થિતિનો ગમે તે ગૃહસ્થ કે કરકસર-
વાળો કોઈ પણ વિદ્યાર્થી ખરીદી શકે એટલી કિંમતે મળે છે,
સુદર ઉકાવ • મજબૂત બાંધણી • કિં. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ ૦૦-૩-

જેને વિષે હવે વિશેષ બહિરબળન કરવાપણું રહ્યું નથી એવું
ધરધરનું બાણીતું અને જનજનનું માનીતું આવતી પ્રજાનું માસિક
એની વિશુદ્ધ મોરવાન્વિત કલા, એના સંસ્કાર મંપલ જ્ઞાનપ્રચૂર
લેખો, એની એકધારી ભગ્વી કાવ્યઆમશ્રી, એની મનોહારી
વિવિધતાભરી માસેમાસની નવીનતા, બધું અનોખું છે-અનન્ય છે
વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૬-૦-૦ :. :. :. પસંદ ૧૨ શિ

નમુનાના અંકના પૈસા પડતા નથી.

એનો કોઈ પણ અંક જુઓ અને તમે આહુક થવા લાલચાશો

ગુજરાત

આવર્તી: શ્રી કનૈયાલાલ માણિકલાલ મુનશી

સાહિત્ય સંસદનું મુખપત્ર

દ

રે

ક

અં

ક

માં

પાટણની પ્રભુતા, ગુજરાતનો નાથ
અને રાજધિરાજ એ નવલત્રિપુટિના
પૂર્વ સમયની શ્રી. મુનશીની
ગુજરાતની અસ્મિતાનું ભાન
કરાવતી, વેગવતી નવલકથા

જય સોમનાથ

(દરમાસ એક હફતો છપાય છે)

શ્રી ધનસુખવાવ મહેતા, દમરોલ, વિનોદિની નીલકંઠ સનતકુમાર વીણ વગેરેની
સચોટ નવલકથાઓ એકાંકી અને દીર્ઘ આલુ નાટકો

ચન્દ્રવદન મહેતા, બેટાર્ક, ઉમાચંકર, મન સુખનાથ, સુન્દરમ, પૂર્ણનાથ,
બાદરાયણ, રમણિક અસુવવાળા વગેરે કવિઓના કાવ્યો

સાહિત્ય પ્રગિયના વિવેચનપૂર્ણ ગ્રાન્થમાત્રો

વાર્ષિક લવાજમ } હિદમાં-પુસ્તકાલયો અને સંસદના સભ્યો માટે રૂ. ૪;
અન્ય ગ્રાહકો માટે રૂ. ૫ પરદેશમાં ૧૨ શીલીંગ

આપને ગુજરાતીઓમાં જાહેરાત કરવી છે ?

આપનો સંદેશો પહોંચાડવાનું 'ગુજરાતન' સોંપો

ગાંડી વ નીં કુ મા ર મા ળા

માધ્યમિક શાળાઓમાં ઈતર વાચન તથા
 ઇનામ વગેરે માટે ખાસ ઉપયોગી
 કુમારોને જોમ આપે તે ચરવીર બનાવે
 તેવા હેતુથી ખાસ રચાયેલું વીર સાહિત્ય

૧. ગોરીલાનો પ્રેમ: આ પુસ્તક શુજરાતી ભાષામાં એક નવું જ
 પાતું ખોલે છે. દોહતી દુનિયામાં થતા સાન્નિધ્ય
 સાહસોની કહાણીઓ આમાં આપી છે. (૧) ગોરીલાનો પ્રેમ (૨) જીવતા સગાપી
 (૩) ચાંચીયા (૪) રામપૂરી વાઘ! (૫) શેગાય શિકાર (૬) અજબ હિંમત!
 આવી તાદ્દન સાચી બનેલી ને છતાં રૂંચેરૂં પડાં કરનારી અદ્ભુતવાદી
 ભરેલી આ વાતો અપૂર્વ તાઝગીથી ભરેલી છે અને તે વાંચતાં હૃદય યનગની
 ઉઠે છે. રામરામ પ્રાણ પ્રગટે છે. કિંમત માત્ર આઠ આના.

૨. પૃછડિયા પ્રદેશમાં: ચાર શુજરાતી જુવાનકોને મન થઈ
 જાય છે કે શિર માટે કંઈ શોધખોળ
 કરવા નીકળી પડે... અને એ ચાર મરણિયાની નીકળેલી ટોળી કંઈ કંઈ
 વિઠ્ઠા અને સંકેટો વટાસીને એક નવીજ જ્વાળાની પ્રવળના અજબ પ્રદેશમાં
 જઈ પહોંચે છે અને ત્યાં અદ્ભુત અનુભવો મેળવે છે. એ રસભર કથા
 એટલી તો તનમનાટલરી છે, કે તમારું રૂંચેરૂં ખડું થઈ જાય અને
 નસેનસમાં શૂરાતન જાગે. કિં. ૦-૮-૦

૩. શિકારિકા: લે. શ્રી જીવરામ જોશી. શુજરાતી જુવાને જાતે અને
 કોઈની સાથે કરેલા શિકારોની સાચી કહાણીઓ.
 તેની પોતાની કલમમાંથી ઉતારેલી. આ ખ્યાનો વાંચીને દરેક શુજરાતી સ્ત્રી
 પુરુષનાં રૂંવાં પડા થશે અને છાતી જળ જળ ફુલશે. સાથે ફોટો પણ આપેલા
 છે. સાપનો શિકાર, રાંછનો શિકાર, શિયાળનો શિકાર, સ્વરનો શિકાર,
 મરઘીનો શિકાર. બધી જાનસાટેની રમતો. કિં. ૦-૪-૦, ૦-૫-૬ની ટિકીટો
 જરૂર મંગાવી દેયો.

૪-૫. ગેબી સૃષ્ટિ: એ ખંડમાં સર આર્થર કોનન ડોઈલની લખેલી
 વિજ્ઞાન અને સાહસના સમન્વયવાળી રસીલી
 વાર્તા દરેકના ૧૦ આના જે ભાગ સાથેજ મળશે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત.

પત્ની-પુત્રી-ભાગિની

ઐમને
લક્ષ-વર્ષગાંઠ કે બીજે શુભ પ્રસંગે
શું ભેટ આપશો ?

સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો

જે આખા ગુજરાતમાં વળણાયાં છે.

જેને સરકારે પણ મંજૂર કર્યાં છે.

જે સચ્ચ અને રસિક છે,

જે ઉપયોગી અને જ્ઞાનદાયક છે.

તે-

કુલ ૬૦ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે જે રૂ. ૨૫)માં
આપવામાં આવે છે.

થોડાંક નામો

સુધરતા અને સુદરતા	૦-૮-૦
કમનસિખ સુવિતા(વંધ્યા)	૦-૪-૦
કાચદામા સ્ત્રીઓનું સ્થાન	૦-૩-૦
અર્ધાંગના	૦-૪-૦
ભરત શું થયું	૦-૧૦-૦
પારતી વાનીઓ	૦-૬-૦
ધરણીનો શોખ	૦-૨-૦
જીવન પલટો	૦-૪-૦
સ્તવતું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦

વીર રાજા	૧-૦-૦
દેવી ચોધરાણી	૧-૮-૦
રજયા બેગમ	૦-૩-૦
માદગી અને માવજત	૦-૪-૦
પ્રતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
વાતવું વતેસર	૦-૧-૦
પારતી લગ્નગીતો	૦-૬-૦
સુખી ધર	૦-૩-૦
વહેંચી પતિ	૦-૩-૦

લખો:-

સ્ત્રીશક્તિ • કુળાપીઠ • સુરત

ભિ

સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના

નવલકથા અને

પતન અને પ્રાયશ્ચિત્ત

: અનુવાદક :

વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ .

પ્રખ્યાત અમેરિકન લેખક નેથેનિયલ હૅથર્નની ખૂબ વખણાયેલી નવલકથા ‘સ્ક્રોલ્ડ લેટર’ નો આ ભાવવાહી અનુવાદ છે. આ નવલકથા અને એના લેખકને મહાકવિ શ્રી. ન્હાનાલાલ પ્રશંસાના પુષ્પોથી વધાવે છે. એઓ એમના “જગત્ કાદમ્બરીઓમાં સરસ્વતીચંદ્રનું સ્થાન” એ નામના પુસ્તકમાં લખે છે—

“— ‘સ્ક્રોલ્ડ લેટર’ માં ‘Dramatic Tension’ જળરક્ત છે. પૂર્વ મેળાધર્માધી ને દેવી સંપદ પશ્ચિમ મેળાધર્મા પૂર્વજો લઈ ગયા હતા, તે ને સત્સંતતિને પરમ પિતૃધન લેખે વારસામાં સોંપી હતી, એ અમુક પૂર્વ દેવી સંપદ પોતાની ન્હાની મોટી વાર્તાઓમાં, યથા શક્તિમતિ, સંમતીને હોથોને અમેરિકાને ને માનવજાતને સમર્પી છે રસ અને આત્મમન્યતાના એ પાવનકારી પુણ્યસંપન્નને કાળે અમેરિકા અને માનવવંશ હૅથર્નના શુભ ઓર્થોગણ છે.—”

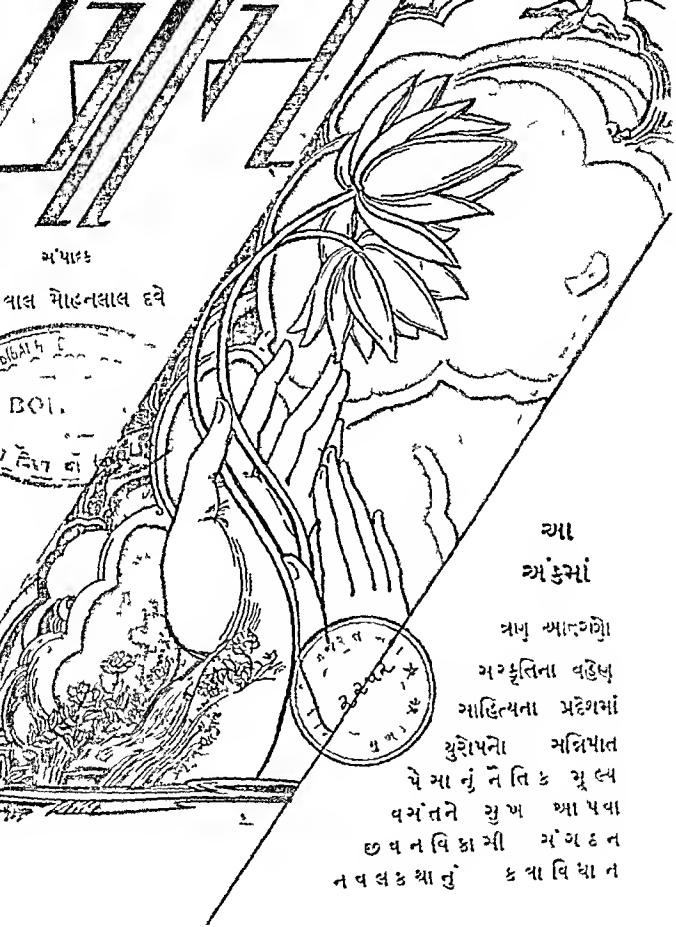
અને આ ઉપરાંત નીચેના સમર્થ લેખકોના લેખો આવશે.

એક દુર્દાંત સામાજિક શક્તિ   કાકા કાલેલકર
નવલકથાની જાતીઓ   વિશ્વનાથ મ. ભટ્ટ
નવલકથાનું પાત્રલેખન   ગોપાળરાવ કુલકર્ણી

આજસુધીમાં ગુજરાતી સામયિકોમાં આ પ્રકારનો અંક મો પહેલો જ છે. આ અંક લગભગ ૧૬૦ થી ૧૭૫ પાનાનો થશે સપ્ટેમ્બર અને ઓક્ટોબર મહિનાનો અંક સાથે જ નીકળશે એટલે દિવાળી પહેલાં સૌને મળી જશે

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. પાંચ ૬ પરદેશમાં શિ. ખાર

ભિ કાર્યાલય : ડેન્સો હાલ : કરાચી

મ'યાદ

વાલ મોહનલાલ દવે

બાઈ ૫

BOI.

૨૦૧૭

આ
અંકમાં

ત્રાણ આનંદગી
મગ્ધતિના વહેણ
માહિત્યના પ્રદેશમાં
ચુરેપનો મન્નિષાત
પે મા નું ને તિ ક મૂલ્ય
વમંતને ગુણ આપવા
છવનવિકાસી મંગલન
નવલકથાનું કથાવિધાન

તા જાં મો સ મી ફળો ખાવાની પૂજ્ય ગાંધીજી ભલામણ કરે છે

....પણ....

એ દરેક ઠેકાણે સહેલાઈથી મળતાં નથી. ઉપરાંત ફળો ખરીદતી વખતે તે ખરાબ હોવાનો અને છેતરાવાનો કાયમ ભય રહે છે. અને જાને છે પણ એમ જ કે જો ફળોનો બહુ અનુભવી માણસ ન હોય તો પૂરતી કિંમત આપવા છતાં છેતરાઈને ખરામ ફળો જ લાવે છે.

—એટલે—

હવે તમારે જ્યારે કાંઈપણ બીજાનાં સારાં અને તાજાં ફળોની જરૂર પડે ત્યારે અમને લખી જણાવશો.

વળી મુંબઈ એ ફળો માટેનું સમૃદ્ધ મારકેટ હોવાથી દરેક બીજાનાં ફળો કિંદ્રિયત ભાવે મળે છે.

આથી...

તમો અમારી સાથે એક વખત કામ પાડી જુવો. અનુભવે તમને અમારાથી જરૂર સંતોષ થશે જ.

● તા. ૬. — ઓફર આપતી વખતે નજીકના રેલ્વે સ્ટેશનનું નામ જણાવવાનું બૂલગો નાંદ.

એચ. આર. જોખાકરની કું.

ક મી શ ન એ જ નં

કાફર્ડ મારકેટ મુંબઈ : ૧

આમિ ના ગ્રાહકોને

નિવેદન

અત્યંત સક્રિયપૂર્વક ગ્રાહકોને જાણાવવું પડે છે કે આટઆટલું મોડું કર્યા છતાં અમે સંપૂર્ણ-એકટોગરનો ' નવલકથા ' અંક ' પ્રગટ કરી શક્યા નથી. કેટલાક સંયોગોને કારણે એનું કામ અર્થે આવીને જ અટકી ગયું. એ અંક હવે ઝડપથી તૈયાર થાય છે અને આ મહિનાના અંતમાં અનુદય પ્રગટ થઈ જશે. અમને વિશ્વાસ છે કે આ અંક હાથમાં આવશે ત્યારે ગ્રાહકો દોષ બૂઝી જશે અને એક સુંદર નવલકથા વાંચીને સંતોષ પામશે.

અનિ મોડું ન થઈ જાય એ માટે નવેમ્બર મહિનાનો અંક વચ્ચે જ તૈયાર કરીને આપને મોકલી આપીએ છીએ. હવે આ પછી ' નવલકથા ' અંક આવશે અને તે પછી ડિસેમ્બરની ૨૮મી તારીખે ' હવનસાહિત્ય અંક ' પ્રગટ થશે. આ અંકમાં ગુજરાતના ઉત્તમોત્તમ લેખકોના સદસ્ય અમને મળશે. ' નવલકથા અંક ' માં લેખકોના નામ અમે લાહેર કરી શકશું અને યાજ્ઞ મોઢા પડ્યા છીએ એટલે ગ્રાહકોને કદાચ નિયમિતતા વિષે અમારા ઉપર વિશ્વાસ નહિ આવે પરંતુ અમે ગ્રાહકોને વિશ્વાસ આપીએ છીએ કે ડિસેમ્બરની આખરમાં કરાળી મુકામે સારિત્ય નિર્મેલનનું ૧૩ સું અધિવેશન મળવાનું છે એટલે અમે કોઈ પણ તોચ ને પહેલાં જ અંક તૈયાર કરવાના છીએ.

જન્યુઆરીથી થયેલા ગ્રાહકોને જાણાવવાનું કે એ અંક એટલે ' હવનસાહિત્ય અંક ' આ વર્ષના છેલ્લા અંક તરીકે આવતા વર્ષનું લવાજમ વધુવ કચ્છા મારે વી. પી. ધર્મે. વી. પી. ડા. ૫-૪-૦૦નું થશે અમારી નિતિ છે કે જે ગ્રાહકો ચાલુ રહેલા છૂટતા હોય તે મોડમાં મોડા ડિસેમ્બરની ૨૦ મી મુખીમાં લવાજમ મોકલી વી. પી. અર્ચ ગચ્છાએ અગ્રર અપને જાણવું. અને પરદેશના ગ્રાહક એમનું લવાજમ કૃપા કરીનુન મોકલાવી આપે.

આ લવાજમ અંક વી. પી. ની વિગેરે લોકેશન ' નવલકથા ' અંક ' માં કરવામાં આવશે.

અંગ્રાહક

અં જ લિ ગ્રંથ માળા નું નવું પ્રકાશન

સાડા ચારસો પાનાંની
સળંગ આ નવલકથા છે.

એમા આવતી કાલ કાની છે એ
બનાવ્યું છે પ્રથમ મામાન્ય ખેડૂત,
પડી મોર અને છેડે રાષ્ટ્રીય થના
એક શમળીની આમા કથા છે,
આખી કથામા આજની અર્થ વ્યવસ્થા
અને રાજ્યવ્યવસ્થાની મૃદુ અર્થ છે
નિદિરતો અને નિદિર તોધા પીનાતી
પ્રભુ માનસ આમા ચિતરાય છે
આ નવલકથા આ લેખકની પ્રથમ
કૃતિ 'પચામ વર્ષ પછી'ના જેવી
જ મુશ્કેલતને નવીન લાગશે

વેળા રામનારાયણ ના પાઠક

ભારતી સાહિત્ય સંઘ

પાનકોરનાકા

અમદાવાદ

માખાગી

આત્મ મુવન પ્રીતિ મંદીર

મુખર્ષ

ટેન્જો હોવ

કરાચી

મોનપ્પ રોડ

રાણપુર

વિભાગ

અં જ લિ ગ્રંથ માળા

નવરચના કાર્યાલય

આરિગ્ય ગ્રંથાવલી

નૂતન પ્ર. મંદિર

નવસર્જન ગ્રંથાવલી

હિંમિ કાર્યાલય

નૂતન મા. ભંડાર

સોને માટે

તાકાત-તાજગીથી બરપૂર

લિ. જી. ત. દા. ર.

ઝંડુ દ્રાક્ષા સવ

— વિના વિવંધે —

વાપરવા માંડે

ખાસ શ્રીચાને માટે

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી બરપૂર

શ્રીચાની નખખાઈમાં

આખાદ અગર કરનાર

ઝંડુ અશોકારિષ્ટ

મદરાદિ રોગોનો

અકરીર પ્રસાદ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

મેલેરીઆને મારી હડાવવા

ઝંડુ

મેલેરીઆ મિક્ચર

ટાકીયા તાવની રાગખાતુ દળ

એકવાર અજમાવી લુવો

ઝંડુ ડ્રોર્મીસ્ટ્રિકલ વર્કસ લી. ચો. બો. નં. ૫૫૧૩ મુબઇ નં. ૧૪

મિપના મોત એન્ટ ટાઇફાઇડ પ્રિવેન્ટીવ સ્વામીનારાયણ બી.કી.એ. બંદર રોડ, દરામી.

○ આયુર્વેદિક દવાઓનું મૂલ્યપત્ર આપે ૪ મંગાવો ○

અસ ખચ ડાકટરો ભલામણ કરે છે.
સેંકડો હોસ્પીટલો આહુ વાપરે છે.
લાખો લોકોની પ્રશંસા પામ્યું છે.

લાઈફગાર્ડ કાલન વોટર

Guaranteed strength of 150 Proof

એકલા બતાવનાર—

હોમ એજન્સી.

મુંબઈ નં. ૪

દરેક ઠેકાણે વેચાય છે.

રવાબદાર વાળ

કારમીર બ્રિલિયન્ટાર્મન
‘હમેશાં વાપરવાથી માયાના અમે
તેવા કડક વાળને પણ વ્યવસ્થિત
રક્ષી શકાય છે. તેમજ વાળને
સુવાળા અને ચક્રચકિત રાખે
છે. દરેક સ્ટોરમાં વેચા ચકે

કારમીર

બ્રિલિયન્ટાર્મન

THE NATIONAL TRADING CO.,
Preston Street, Bombay, L.

એજન્ટ ધો. સ્ટાન્ડર્ડ ઇન્ડિયાર્ટિંગ કું.
નં. ૪૫, ખરાડ મકાન બારેલ નં. ૧ કુર્ચી

જ્યોતિર્ધર [પાક્ષિક]

તંત્રીઓ, મહુલાલ શા. મુવ તથા પ્રાણુલાલ કિ. દેસાઈ
તમે જોયું છે? આપાર અગાધિ એણે એનું સ્થાન નક્કી કરી લીધું છે
નમ્રતાનો એક અંક મળતી જુઓ તેના પૈસા પડતા નથી.

સમાજના મુશ્કેલી પ્રશ્નોની તેમા સમજાવી અને તકરારમાં અર્થ કનવામાં
આવે છે સ્ત્રીઓના વ્યક્તિત્વનું હકો ઉપર તેમા પ્રકાશ પાડવામાં આવે છે. તેમાં
દેશવશી વિષયક નિર્દોશી અને સફળ માર્ગ દર્શાવવામાં આવે છે. તેમાં જનકપ્રેમથી
ફટ કાપડાઓનું નિદાન કરવામાં આવે છે

તેમાં નથી આડખરચુક્ત અવગંધી સેવી, સનસનાની ભરેલી ખમરો કે હેરાલો.
અતિશયોક્તિવાળાં અને ચિત્તને વ્યાકુળ કરે તેવાં મથાળાં, અગન નિદા કે આક્ષેપ,
ધાર્મિક કે કેમી ઝવડા, અધુગ તથા અર્થસત્તવાળા ઉદ્યોગો.

તેમાં તો જલવી રહે છે સમસ્ત જનજન્યાજીવી, સમાજની દષ્ટિવાળી
તેજસ્વી ભાવનાઓની અખૂટ જ્યોતિ.

દૂકમાં ‘જ્યોતિર્ધર’ પત્રે સમાજસુધારાના પથે અડગ રૂચ કરતાં યુવક
યુવતીઓ સમક્ષ Search-light ફેકવાનું બીડું ઝડપું છે. અત્યાર સુધીમાં પ્રગટ
થયેલા અંગ્રેજીમાં કોઈ પણ અંક જુઓ. તમને તેની ખાત્રી થશે.

એક વર્ષમાં જીરિશ અથા એકલે ફ્રેસ્કોપ સાહજનો ચોથીઆના કલાં
૨૦૮ પાનાનું સંગીત વાચન. વૈષ્ણિક સવાજન ટપાલ અર્થ સાથે ફક્ત રૂ. ૧૦.

આંકડીના ભયંકર દર્દમાંથી

તમારા બહાલાં બાળકોને બચાવો

કેમકે

બાળકો તમારા જીવનની અમુલ્ય દોલત છે.

ગમે તે કારણથી બચ્યાંને થતી આંકડી,
તાણ, મુંગી વાઈ, વિગેરે રોગને નાબુદ
કરનારી વિશ્વાસપાત્ર રામબાણ દવા

જયકર્મ કન્વલ્શન ક્યોર

અનેક વર્ષોના અનુભવ અને શોધખોળથી શાસ્ત્રીય રીતે ઉત્તમ અને નિર્દોષ દેશી
અને જર્મન વનસ્પતિઓથી ઘણી મહેનત કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરેલી લોકપ્રીય દવા.
કરણ-દાંત આવતી વખતે પેશાબ દુઆવાને લીધે તાવ આવવાથી મરહી કે ભેજવાળી
જગ્યામાં રહેવાથી અથવા શરીરની અસરથી બાળકોને આંકડીના રોગ થઈ આવે છે.

તેને જો તાત્કાલ ચાપતો ધવાજ કરામાં ન આવે, તો પરિણામ ભયંકર નીચડે છે. આ
બધું હાથમાં લઈ થોડાજ અર્થમાં એ તપ કરે રોગને દૂર કરવાની શોધને પરિણામે આ દવા
તૈયાર કંવામાં આવી છે. આ દવાનો ફક્ત એકજ ભાગ વાપરવાથી આંકડીનું તોર તરત
નરમ પડી જાય છે અને દર્દ નાબુદ થઈ જાય છે. આને મર્યાસ વર્ષ થયા આ દવા
લોકોમાં છુટી સર્વત્ર વપરાય છે.

નામાંકિત વૈદ-ડોક્ટરોએ વાપરીને ઉત્તમ અભિપ્રાય આપ્યો છે.

બાટલીની કી. રૂ. ૨-૦-૦ વી. પી. અર્થ જુદું.

શહેર તેમજ ગામડાઓમાં, ધનવાન કે મરીજાદરેક અચ્ચાતાળા કુટુંબમાં આ દવા અવરગ રાખી નોંધે.
આજે એક બાટલીનો એકરૂં આપો, લખો-

સોલ એજન્સી

વનમાળી લીજાની કંપની કેમીસ્ટ્રસ, પ્રી-એસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

સોનેર્ય, સુગંધ, અને
તેજસ્વી ચુખડાનિ માટે
મલબાર

સારા

જાવાનો સાબુ, વાપરા.
વેંચરેબલ સોપ વર્કસ
(પ્રિન્ટિંગ લીમિટેડ સાબુ વાળા) ડહોડે, મુંબઈ, મદાસ.

ધી લક્ષ્મી

[સ્થાપના ૧૯૨૪]

જાંદગીના વીમાના સઘળા હોજીમાં આગળ પડતી

૩૦ મી એપ્રિલ ૧૯૭૭ મુખીમા પુરા તથા વર્ષ દરમિયાન
પ્રર કરેલુ કામકાજ

રૂ. ૧,૫૧,૦૦,૦૦૦ (રૂપિયા એક કરોડ અને એકાવન લાખ)

ગોનસ

આખી જાંદગીમાં રૂ. ૨૦ કરોડ દર દરમિયાન
એન્ડ એટ ૫૨ રૂ. ૧૯

† તુરત દાવાઓ ચુકવવા માટે જાણીતી થયેલી †
સમગ્ર દિવંદ, બર્મા અને સહાય આફ્રિકામાં શાખાઓ ધરાવે છે
વધુ વિગતો માટે લખો—પ્રાચ સેક્રેટરી.

ધી લક્ષ્મી ઇન્સ્યુરન્સ કં. લી.

બંદર રોડ, કરાચી.

બંદર રોડ પર બંધાનાર કંપનીનું નવું મકાન

જે ચાલુ વર્ષ દરમિયાન સમગ્ર પાંચ લાખને અગે જ માગ સાધવું તૈયાર
થશે આ આશીર્વાદ મમન અને તેના હિસ્સા જગી કરોડ દાવાઓ બંદર રોડની સુવિધામાં
એક વધારે થશે એ નિશ્ચય છે

દાંતની સ્વચ્છતા

ઉપરજી શરીરની નિરોગિતા, સુંદરતા અને મુખની સુંદરતા અવલંબે છે અને તે મેળવવા તેમજ માચવવા દુધ બ્રશ એક અગત્યની જરૂરીયાત છે.

આર્યન દુધ બ્રશ

તેના આકાર દાંતના પ્રખ્યાત દાકતર પી. ધારગલકરની સલાહ પ્રમાણે દાંતની રચના અનુસાર ચોક્કસ હોઈ દાંતને સર્વ બાળુએથી સાફ કરી પેઠાં મજબૂત કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. તેના ખ્રિસલ ઉંચી કક્ષાના-સ્થિતિસ્થાપક-અને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ શુદ્ધ કરેલા (Sterilized) છે.

સીધું અને પાંતળના એજન્ટ:-મેસર્સ એમ. જી. શંકાની એન્ડ કંપની વીક્ટોરીયા રોડ-કરાંચી.

જે આંખ અને મગજને ઉડક આપી વાળને વધારે છે.

: રોકીર :

ચાંપશી નરશી દવાવાળા

પ્રી-એમ ટ્રોટ : મુંબઈ ૨.

SHIROMANI OIL

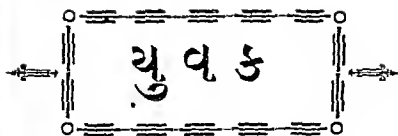
ભાંગરો તથા અનેક ઔષધીઓના બનાવેલું આ તેવ વાળ વધારનાર અને મગજને મજબૂત બનાવી ગાય-શાન્ત રાખનાર તરિક્કે એક ઉત્તમ પ્રકારની દવાનું કામ કરે છે. માથે ખુરશોથી મનને શુદ્ધ બુદ્ધ કરે છે.

બનાવનાર:- દી બોમ્બે કલકત્તા ટ્રેડિંગ કું.

(આપના મ. નં. ૧૬૦૫)

રોકીર:- મેસર્સ વીજ્ઞાન નારણદાસની કું.

જુઆ મમલ:- મુંબઈ ૨.

છેલ્લાં છ વર્ષથી મહાગુજરાતમાં

ઘેર ઘેર વંચાતું માસિકપત્ર

- દરરોજની એક પાઈમાં તમારા ઘર આંગણે પ્રેરણા પ્રેરનાર અને નવા યુગની પુનર્ચના દેલાવે છે.
- એના પાને પાને નવી તાજગી કલ્પના પ્રાણ અને જાવનાનાં દર્શન થાય છે.
- યુવક જીવનને સ્પર્શતા અનેક વિષયોથી ભરપૂર લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, નિબંધો અને જીવન ચરિત્રો તેમજ ચાહુ ગતાવેો વિષે વિવિધ વાચન એમાં આપવામાં આવે છે.
- એના આકર્ષણમાં ખાસ કરીને પહેલે પાને જીવન જ્યોત, ઉઘડતે પાને, અજ્ઞાન કૃષ્ણ, તરણાઓએ ડુંગર, મારી નોંધે પોથી, નારી વિભાગ, તંત્રીની ને નોંધે એટલાં સરસ અને પ્રેરણાત્મક લખાય છે.
- ઉછળતી પ્રજાને પ્રેરણાત્મક સાહિત્ય આપવામાં જ એ હંમેશા પ્રયત્ન કરે છે.

ઉંચા, ચીકણા ને સફેદ કુંધ જેવા કાગળો
સુઘડતા ને સુંદર છપાય અને પુંઠા

ઉપરતું ઘેરંગી કવર ચિત્ર હોવા છતાંએ
વાર્ષિક જવાબ દેશમાં રૂપિયા એ
પરદેશ માટે શિલિંગ પાંચ

:લખો:

યુવક આપ્રીસ: વડોદરા.

મહાગુજરાતનું માનીતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લગભગ

હિ દર્શન વા ૧ ૮-૦
પરદેશ શીલી બ ચૌદ

ત્રી

ગાકુલદાસ દ્વારમદાસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં શારદા કઈ રીતે જાત પાર છે ?

‘શારદા’ એ એક ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને બે ત્રિશી ચિત્રો આપે છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લો-સાહિત્યની રમદહાણુ
મટે સુપ્રસિદ્ધ છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જેના ત્રી-અક્ષ, ત્રણસિમ અક્ષ, લોકસાહિત્ય
અક્ષ અને દીપોત્સવી અક્ષ મટે હજારો લોકો દર વખતે રાદ જુએ છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જે શિખર અને આમલગેના સાદરના
સુમેળ સાધે છે

‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે મોટી ઇતિહાસની રા-
નયચુનકૃત નવલકથા ગ્રાહકોને લેટ તરીકે આપે છે

‘શારદા’ એ એક ગુજરાતી માસિક છે કે જે શેખના એક પેશખા માસિક અને માનો
સ્થાન દર માને તમારે ત્યા પોતાં છે

‘શારદા’ સાર વર્ષી પ્રગટ થાય છે તમે જોના ગ્રાહક થયા હોય જ ન થયા તે તો
તમારો ગ્રાહકપણ ચોક્કસ આજ ને આજ ખમગ આપો એને ‘શારદા’ શર થયો

ત્રી ‘શારદા’ ચોખ્ખાડ (મસીતમહા)

પુસ્તકાલય મહાયક મહાકાગી મહા લી વડોરા

આર આર શેઠની ક પત્ની જુકલેવર્ગ, પ્રોન્નેમ ઝીગ, મુંબઈ નં ૨

ઓલવીન ના
ગોલ્ડન શીફાર્થ સાબુ
 મેં શીફાર્થ, આમળા, આરોગ્ય સુખડ,
 લોબાન, અને લીમડાનું તથા કોકમનું તેલ
 દેવાથી તમારા વાળ ઉતરતા અટકાવી
 અક્યકીત રેશમી
 કુમારશાહર બનાવે
 છે.

ત
 મા
 રા
 વાળ.

આ
 તમારું
 સૌભાગ્ય
 સૌંદર્ય

બદામના તેલમાં બનાવેલું
 ઓલવીનનું

ગ્રાહી આમંદ હર ઓલવીન
 વાળ ઉતરતા અટકાવી મળ્યાં
 તમામ દરદે તલબુદ
 કરે છે.

ખા ત્રી નો મા લ ....અને... વા જ બી દા મ
 ૦કોઈપણ વસ્તુ ખરીદતા પહેલા ઉપરની બે ધાખત પર પુરતું લક્ષ આપશો ૦
 જીવના જાણીતા અનુભવી જૈન ગાંધી

શા. શાંતીલાલ ઓધવજી ની કું

૩૧૭ જીઆમસીદ ચોક, મુંબઈ. (ટેલીફોન નં. ૨૭૫૨૩)

કેસર, કસ્તુરી, અંબર, બરાસકપુર, દસાંગીધુપ.
 ગોચંદન શીલાજીન ખાપરીયુ મોમપાઈ મોટી હુબડા
 અ ગ ર ત ગ ર ચંદન અગરજની મુખડનું તેલ
 વાસણેપ વાલાકુંચી બાદલુ-કટોરી અ ત ર સોના ચાંદીના વરણ

અખુર શક્તિ આપનાર કસ્તુરી અંબર મિશ્રીત

“ સાંતિ ટોનીક પીડસ ”

દમ, ખાંચી, નળબાઈ, કળજયાત, મરદી, વીજરે ઉપર રામનાળ
 તે સીવાય દરેક બાબત કલિયણ અંત્રીયો મળશે

ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનનું ગહન જ્ઞાન

સરસ અને સંચોટ, હૃદયમાં હિતરી વ્યથ
તેથી રીતે લખાયેલા -

શ્રી પ્રભુતત્વ, પ્રચારક

મંડળ

તરફથી પ્રગટ થયેલા શ્રી જમિયતરામ
આચાર્ય કૃત પુસ્તકો

તમે પાંચ્યા ?

ન વાંચ્યા હોય તો એક એક પ્રત વસાવી દેવા
આટલું સમૃદ્ધ અને સ્પષ્ટ, સરસ અને સસ્તું
સાહિત્ય લખને ખીલે રચાય નહિ મળે
(ચોડી નક્કો ખાઈ છે)

આધ્યાત્મિક વિચાર સૃષ્ટિ	• ૪ •
દિવ્ય સંદેશ	• ૪ •
યુગ સ્મૃતિ	• ૪ •
અખડ દર્શન	• ૧ •
આર્ષ દર્શિ	• ૮ •
પ્રભુનો આદેશ	• ૮ •
જીવન નિર્દેશ	• ૭ •
નિષ્કામસત્કર્મયોગ	
યોગામૃત ભા ૧	• ૮ •
નિષ્કામ સદ્ભાવ યોગ	
યોગામૃત ભા ૨	• ૧૦ •
સંપ્રદાય વિદ્યાનયોગ	
યોગામૃત ભા ૩	• ૮ •

શ્રી પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ

રામચંદ્રાચાર્ય ગાંડીખાતા વૃત્તસી રફીડ
કરાચી

ગાંડીવની કુમાર માળા

આધ્યાત્મિક જાળાઓમાં ધરત વાચન તથા
કનામ વગેરે માટે ખાસ ઉપયોગી
કુમારને જ્ઞેમ આપે ને શરવીર બનાવે
તેવા હેતુથી ખાસ રચાયેલું વીર સાહિત્ય

૧. ગોરીલાનો પ્રેમ :

આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં એક નવું જ પાત્ર
ખોલે છે દોડતી દુનિયામાં થતા સાચા સાહસોની
કહાણીઓ આમાં આપી છે
કિ મત માત્ર આઠે આના.

૨. પુછડિયા પ્રદેશમાં :

આર ગુજરાતી જુનાગઢને મન થઈ નય છે કે
શિર માટે કદ શોધભોજ પ્રવા નીકળી પડ્યું
અને પરી અવનવા અદ્ભુત અનુભવો મેળવે છે
કિ. ૦-૮-૦

૩. શિકારિકા :

લે શ્રી જીરામ જોશી ગુજરાતી જુનાને જાતે
અને કાઠની સાથે કરેલા શિકારોની માસ્ય
કહાણીઓ કિ. ૦-૪-૦, ૦-૪-૬ની દિઠીરા
માકની જરૂર મળાવી દેશે

૪-૫. ગેબી સૃષ્ટિ :

બે ખડમા સાર આર્થિક જ્ઞાનનું ડાઘલની લખેલી
વિદ્યાન અને સાહસના સમન્વયવાળી રસીલી વાર્તા
દેખા ૧૦ આના છે ભાગ સાથેજ મળશે

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર,

સુરત.

કળા, ઉદ્યોગ, અને ધંધો

સૌની આખાદી માટે એક અને અન્યેડ સાધન

નીઓન સાધન

એલે

વિજળીના સળગતા અક્ષરો

માહિતી પત્ર માટે લખો :—

NEON AGENCY

Princess St. BOMBAY 2

Telegram

" MIDLINK "

શું શી યા જો ??? .....

ખરેખર, શક્તી મેળવવાની ઉતામ સીઝન
તમે કદી વાપરી છે ?

“ કાન્તી ટોનીક પીલ્સ ”

કમ્બુરી, અંજલ મીઠીત ગોળીઓ, જે કડીની સીઝનમાં ઉપક્રતા દમ
તથા ઉધરન ઉર સારામા ચારો કાયદો કરી નળળા પડી ગયેલા શરીરને
શક્તી આપે છે

નાના બચ્ચાને યતી આંચકી તેમજ ભરાઈ જવા ઉપર અકસીર છે.

ઉપરાંત અમારે ત્યાં સીઝનને લગતી ચીજો જેવી કે, કેસર, કમ્બુરી,
અંજલ, બરાસ, મેના ચાંદીના વળળ, મોડી હરડે તથા સાલમ પાકને લગતા
દરેક વસાણાઓ મળશે.

શા. દુવારકાદાસ ભાણુજી પાનાચંદ

પ્રીયાજીના વેપારી અને કમીશન ઓનર

૩૧૩, લુભા મસ્જિદ.

મુબઈ ૨.

તા ૬ — વેપારીઓને પ્રવી સચવતા આપનામાં આપે છે

યુવાન હૃદયને જાગૃત કરવું

વિજય

(યુવાનોનું માસિક)

સારા સારા સાહિત્ય રસિકોની રસ-
વાનીઓથી ભરપૂર જેમાં દરમહિને જેમાં
દરમહિને નવલિકા, નિબંધ, પત્રસાહિત્ય
કાવ્યો વગેરે પ્રસિદ્ધ થશે.

: લવાજમ :

સ્થાનિક રૂપિયા ૨-૦-૦

બહારગામ રૂપિયા ૨-૬-૦

શાહક માટે લખો :

વિજય સર્વાલય

પ્રમુખવાસ, વિક્રમવાર્ધ પટેલ રોડ

મુબમ ૪

બહેનાને ખાસ સંદેશ

અમારે ત્યાં દરેક જાતના કપડાં રંગવાનું
તથા છાપવાનું સારામાં સારું આવું છે. અમારા
શી રમતી એકજ વખતની મુલાકાતથી આપ
અમારા કાળી માલક બનશે.

માલકોને સંતોષ આપવો એજ અમારો
મુદ્દાલેખ છે. અમારી એકજ વખતની મુલાકાત
લઈ ખાતરી કરશો.

બહારગામના આડરો પર પુરતું ખાન આપવામાં
આવે છે.

લખો ના મળો :-

ધી હિન્દ કેલીકે ડાયર્સ એન્ડ પ્રિન્ટર્સ

ગાંધીવાસ બરેલીવાલા સામે, ધી. પી રોડ,

મુબમ-૪

મહાગુજરાતના માનીતા

ગોવિંદાશ્રમ

મીઠાઈવાલા

(દેશી ખાંડની મીઠાઈનું

ગંભીર મથક.)

જુમ્મા મસ્જિદ, મુબમ-૨

ધી કોમનવેલ્થ એસ્યુરન્સ કો., લી.

હેડ ઓફીસ : પુના સીટી.

બોનસ વર્ષ ૧૯૩૭-૩૮

વાર્ષિક આવક	૧૦૦૦૦૦ થી વધુ
લાઈફ રેડ	૬૦૦૦૦ થી વધુ
૧૯૩૬ મા મેગેવેલ્થ કામ	૪૨૦૦૦૦ થી વધુ
” લાઈફ કામ	૩૨૨૩૦૦ થી વધુ
ચાલુ કામ	૧૫૦૦૦૦૦ ઉપરાંત

એજન્સી લેમજ લીમા માટે લખો ના મળો -

લક્ષ્મીનારાયણ એમ દવે.

ખાન્ય મેનેજર

રીડ રોડ, અમદાવાદ.

આંઝવાંનાં જળ

લેખક : સોપાન

એક અભિપ્રાય

આ પુસ્તકનો પરિચય એ વાક્યમાં આપવે
હોય તો એમ કહીએ કે આ પુસ્તક ખરે
ખર આવકારણીય છે અપ્રિયતા
જીવનમાં સમજીવન જેવાં મહત્વનો ખીને
કેષ કાળ નથી એ કાળમાં અનેક દૃઢ,
મૃદ પ્રાનો ઉપસ્થિત થાય છે આ વાર્તાઓ-
માં આવે છે પ્રેમ, પ્રેમનઅ કસારના
પ્રેમમાં પણ જારતીઓટ અને પરિવર્તન
આવે છે પ્રેમ, મૌદ્ધ્ય અને વાનના પા
સ્થ સખધ એક પત્ની હોય તો બીજી
પરણી સકાય કે કેમ, જાજવાના જળ પીવા
દોડતા ધુવધુવળીએ વગેરે વગેરે પ્રાનો
અને દરેક વાર્તાઓમાં મરસ રીતે
આયોજ્યા છે થી સોપાને આ દશ વાર્તાઓ
દ્વારા વાનજીવનો પ્રાન કુશળતાથી,
વાનવિકતાથી અને મમજાવથી અર્થો છે
—પ્રમથાન

‘સંજીવની’ ના લેખકનો અણુમોલ વાર્તાસંગ્રહ : ડૉ. સવા

પ્રકાશક

નૂતન પ્રકાશન મંદીર : પાનકેા નાકા અમદાવાદ

મોલ એન્ટ

મો જમનાદાસની કાં. પ્રિન્સેસ મીડી, મુંબઈ ૨

મુલક ધનકેન્દ્રે કું. શુકલ
પ્રભાત પ્રેસ • ડેન્સો હોલ • દરાચી

ભિમિ

પ્રકાશક • સુરેશ રા. બાબરીઆ
ભિમિ કાર્યાલય • ડેન્સો હોલ • દરાચી

• વર્ષ છઠું
અંક અગિયારમો

અનુક્રમણિકા

સળંગ અંક

૭૧

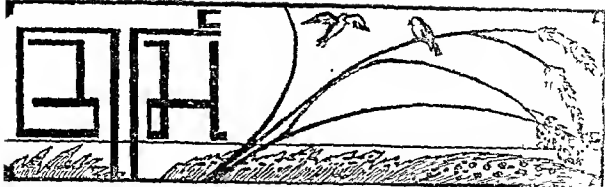
ત્રણ આવરણો	કિશોરલાલ ઘ. મશરૂવાલા	૭૧૩
અતિમ ડયન	સુદરમ	૭૧૫
મંથન	મોહિનીચંદ્ર	૭૧૫
ધાગપુરી	અજ્ઞાત	૭૧૬
‘શાને ?’	પ્રભુદાસ કા. વ્યાસ	૭૧૬
છવનવિકાસી સંગઠન	દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર	૭૧૭
વસંતને સુખ આપવા	શ્રીકાંત	૭૨૩
પૈસાતુ નૈતિક મૂલ્ય	“ જ ”	૭૩૧
અમર આશા	પ્રભાશમ ન રાવલ	૭૩૮
શિયાળાની રાત	‘ હિમાંશુ ’	૭૩૯
સંઘરૂપરાપણ માર્કટ મહાશય	કાકા કાલેલકર	૭૪૩
યુરોપનો સત્તિપાત	કુંગરસી ધરમસી સંપત	૭૪૬
રમણ રેતીમાં	નટવરલાલ ગાધી	૭૫૩
સંસ્કૃતિના વહેણ	મૃગશ કર મો. ભટ્ટ	૭૫૪
નવલકથાનું કલાવિધાન	રતિભાઈ ઉ પટેલ	૭૬૧
ઉધા	દેવજી રા મોહા	૭૬૬
બાવીજી	સાહોપનિ	૭૬૭
આપણી સ્વરાજયાત્રા	.....	૭૮૧
સાહિત્યના પ્રદેશમાં	.. ....	૭૮૬
સામયિકોની રીપેલસબી	‘શ્રીકેત’	૭૮૭

અમારા મુખ્ય ઓળખો:-

સી જમનાદાસની કુલ,
નૂતન સાહિત્ય લેકેટર
એલ. કે. મેઘાણી
પુસ્તકાલય સ સ. મંડળ લી.
ગાંધીવ લલાજમ ઓળ-સી

પ્રિન્સેપ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨
૨મકાં મારકેટ, અમદાવાદ
૧૪, અમરતલા સ્ટ્રીટ, કેલકત્તા
રાવપુરા, વડોદરા
હવાડીયો ચક્રેલી, સુરત

વાર્ષિક :::: લલાજમ :::: રૂપિયા પાંચ
જુક અંકની કિંમત સાત આના • પરદેશ બાર શિલિંગ

* વર્ષ ૭૬૯ *

* નવેમ્બર ૧૯૬૭ *

* ૨૫૬ અગિયારમી *

ત્રણ આવરણો

[એક પત્રમાંથી]

શ્રી. દિગોરસાલ ધ. મશાવાલા .

“... ભાવનાઓમાં અથવા માહિતીના બહુ પ્રગતિ ન થાય તેથી મુશ્કેલીની કે પોતાની જુદી રીતે એકાદ જાણના અભાવની જરૂર નથી. જુદી જુદી ભાષાઓ પર કાબૂ કે માહિતીમાં પ્રવેશ એ જુદાં જુદાં એક જ અંગ છે. ખરું પૂછનાં, એ જુદાં જુદાં અંગ છે એમ પણ ન કહેવાય મરણ, જુદાં એટલે કે કાંઈ પણ પ્રશ્નને મદદ કરવાની અને તેના મૂળમાં ઉતરી વિચાર કરવાની શક્તિ એવી જુદી માત્ર નિરક્ષરોમાં પણ મારી પેઠે વિકસેલી હોય છે (અને તમારામાં જે છે)

પૂ. બાપુને જે એક દિવસ કેવળ જાણના વિરાતો અધિદાન-અમાદર-કંબળા. મર રમણભાઈએ તો એકસર એટલે નુકી કરેલું કે બાપુના કરનાં તો આજનો મેટ્રીકવાળો પણ મારું ગુજરાતી લખે અને એકસરને મારે એ સાચું છે હવે. પણ તેથી તે દિવસે પણ બાપુની જુદી અવિરમિત દલી એમ થોડું જ હતું? સ્પષ્ટ વિચાર કરવાની શક્તિ — Clear thinking — એ મોટા વિદ્વાનોમાં જે નથી હોતી અને નિરક્ષરોમાં જે હોય છે એવો તારંતર અનુભવ થાય છે બાપુમાં એ કપાલે નહોતી એમ કપાલે જ નહોતું. હવે આજકાલ તું મોટો લેખક ગણાડ છું. પણ બાપા અને વ્યાકરણની કાંઈએ મારું ગુજરાતી કાંઈ નહોતી એમે તો પાને પાને જુદો કાંઈ શકે, કોપીની નિષ્ક્રિયતા હોય તો કાંઈ જ છે. અને અમેજીમાં તો એથી જે વધારે જુદો નીકળે, અમેજી લખતાની મારી આને તો વિમન પણ આપતી નથી. આવ નિરક્ષર ગામડાં પરમદસ એમ. એ યમેજી વિવેકાનંદના જુદાં પ્રકારના એટલે શું? એનો અર્થ એ કે ગામડાં પરમદસમાં જે સ્પષ્ટ વિચારશક્તિ હતી તે વિવેકાનંદ વગેરેમાં સ્પષ્ટ નહોતી. એટલે જુદાં અને વિદ્વાનો એ બે જિલ્લા વચ્ચે છે એ જાણમાં ગણવાનું, અને આજકાલમાં જુદાં એટલે કે કાંઈ પણ પ્રશ્ન પર સ્પષ્ટ વિચાર કરવાની શક્તિનો-સિદ્ધ થાય એ મારે જરૂર આવેલું અને ન થાય ત્યાંથી જાણી

રાખવો પણ વિદ્યાતમા આપણી પ્રગતિ મદદપણે થાય છે તેનો ઉલ્લેખ ન રાખવો એમા તો 'ગિરિ ધીર સરોવર કારણ' એમ માની અતપૂર્વક પ્રયત્ન રાખ્યા કરવો પણ અપાંગ નથી લગાવી શકતો તેથી દુઃખ ન પામવું.

આ તો એક વાત થઈ પણ તે સાથે વિદ્યાભ્યાસની દૃષ્ટિએ પણ કેટલીક જાનના આવરણો હોય છે તેનો પણ ખ્યાન રાખવાની જરૂર છે એ આવરણો દૂર થાય તો પ્રગતિ અપાંગનું થાય તેમા એક આવરણ ત્રિશોધી વ્યાનંગતુ છે તાત્કાલિક વાર જોશમા આવે છે કે ગચ્છિતમા પ્રવીણ હોય તે લાખમા પ્રવીણ નથી હોતા આનું કારણ ગચ્છિતના વ્યામગીનું મગજ દરેક અભ્યાસમા તેજ આનું દોડી જતુ હોય છે અને લાખમા કાંઈક એક વસ્તુ છે કે જે ગચ્છિતથી પર છે અને તેને પકડનાર એને અત્યંત કષ્ટાઈ લાગે છે એજ પ્રમાણે ગચ્છિતમા મગજ એક વસ્તુ છે જે લાખગચ્છિતથી પર છે અને તેને પકડતા લાખાના વ્યામગીને કષ્ટતા લાગે છે કેટલાકને એ બંને બંધિયો હોય તે પણ મોટું લાગે એમાથી એક જ હોય છે માટે ગચ્છિતના ચામગી એ લાખાનો પણ ગચ્છિતના, વિજ્ઞાનના, મગીતના અને કદાચ તત્ત્વજ્ઞાના પુરતકો દ્વારા જ પરિચય કરવો જોઈએ અને એ રીતે જોડણી થાય તેમ થાય તેમ માનવો જોઈએ

લાખના અભ્યાસમા બીજું આવરણ કાનાપ્રધાન અને વ્યવહારપ્રધાન સ્વભાવ વચ્ચેના ત્રિશોધથી થાય છે કદપવાપ્રધાન મનુષ્ય લાખમા જોડણી પ્રવેશ કરી શકે છે તેનો વ્યવહારપ્રધાન કરી શકતા નથી કારણ પહેલાં એ વસ્તુને જીવન સાથે સંબંધ છે કે નહિ તેની પરવા નથી હોતી એ પોતાની કલ્પના મુશ્કિતે જ સત્ય માને છે અને લાખદ્વાર કદપત્રનિધાર મગાથી એનો દુર્ગ લાખમા પ્રવેશ થાય છે વ્યવહાર પ્રધાન માણસ જાણે અજાણે ક્યારે ને પગને પ્રત્યક્ષ સંપર્કિતો જ વિચાર કરે છે અને કદપત્રનિધાર પ્રત્યક્ષથી જુદો લાગે છે તો તેમા મહુ રસ નથી લાઇ શકતો અને નથી, લાખાગચ્છિતમા એ પાછળ પડે છે તેથી એનો બાહ્યમા અવશ્યક પણ ઇલાજ, મુશ્કેલી જીવનચરિત્ર કદાચ સત્યપ્રધાન પુરતકોદ્ધાર કરવો જોઈએ

વિદ્યાભ્યાસનું ત્રીજું આવરણ વિચાર્યો પર જન જ સરકારનો પાશ હોવાને લીધે થાય છે શાળામા કેટલાક વિચાર્યોઓ નાપાત્ર થયા જ કરે છે એ કાંઈ કાંઈ એટલે જુદાઈની નથી હતા, પણ એમનું મન આખો દિવસ અભ્યાસના વિષયો ચિંતામના જ કાંઈ વિષયમા લગ્નમા કરતુ હોય છે જેમકે આરપીવાના, નાટકમિત્રમાના, રમતના, બટકવાના વગેરે મોટા માણસોમા મનને જે કાંઈકવાર એમ લગ્નવાની ટેવ પડી જાય તો એવું બને કે એને કાદવા પ્રયત્ન કરે તો જે અવિચારે નીકળે નહિ અને તેથી અભ્યાસનું પુરતક હાથમા રહી જાય અને પ્રગતિ થાય નહિ એજી એ આવરણ કરનાર વિચારની એકાગ્રતા પહેલાં દાગવી જોઈએ પછી એનું ચિત્ત અભ્યાસમા લાગે

આ બધા ઉપરથી તમે જોશો કે તમારે નાઉમેદ થવાનું કારણ નથી તમારી જુદાઈના વિકાસ એજી થયો છે એવું અને કદી લાગ્યું નથી પણ વિદ્યાભ્યાસગી તમે તમારી દિશા શોધી નથી તેથી જ કદાચ વિદ્યાભ્યાસમા તમને આવરણો નડે છે એ દૃષ્ટિએ વિદ્યાભ્યાસની શિષા બદલો તો તમારી પ્રગતિ જરૂર અપાટામધ થાય અને ન થાય તો પણ નાઉમેદી લાગવાની જરૂર ન રહે બાકી અતથી ન સિદ્ધ થાય એવું કદાચ રહેતું નથી ૧૧

અંતિ મ યન

:૫૩૧:

મહા ગહન મૌનમાં દિવસ જીવને મેં
સુખી થઈ છ ગાળિયા, શિખર શો હું કેા અદિ
ધરી સુકુટ તારકે અચિત, મૂક ત્યાં રાત્રિ
સુના પ્રહરમાં, યદા ગગન નીલવર્ણું તહીં
બળવત શું કૃષ્ણ શું મધુર બંસરી બહુઈ,
અને ગહન પાણુ તેજ થકી જેહ છત્રકાવતું
વિરાટ તમના બધા પથ, અને નહીં આ ગધાં
મુરંગમય હસ્યની જવનિકાન્તરે ત્યાં અણ
પ્રશાન્ત હિમ મન્દિરે નિરખું શોકને પ્રાયતો.
અરે સહન મેં કર્યું છ બહુ, રાહ જોઈ ઘણી
પ્રલો, બજતું આપરે તવ સુગાન નહીં રહું-
અને ય મુજ ગીતદાં ધવલ પાંખીશાં ભક્તનાં
વિરાટ તણી વાડીઓ કૃપાવતી મહીં ઉભરે,
જહીં ન ખખડે કદી સ્મરણ ભૂત સંગીતનાં,
નિરામ શુર મૌન એજ બસ છે જ તો ગાનનો-?

મુદરમ

૧ દરીન્દ્ર અક્ષીપાંચાલના કાવ્યનો અનુવાદ

મંથન

:અંધશ:

ધૂએ, ધૂવે ધરાને, ઉડત રજરજે, અગ્નિના ઉગ્ગરોમાં,
પહાડોમાં, ગંભીરોમાં, ગિરિગિરિકણ્ણને ઘેરતા પ્રાણુપુંજે,
કૃષ્ણોમાં, સાગરોમાં, અરુર ઝરતા નિર્ઝરોને નદામાં,
પૃથ્વીના પત્થરોમાં અચલિત ખડકે, કારમા કંટકોમાં,
ગાદાં સૂકાં વનોમાં, તૃણકુચકૃત્તમાં, છોડવ(અટવ)માં,
કુંજેકુંજે, સરોમાં, કનકકમલનાં જૂલતાં અંતરોમાં.
સૂર્યે, ચન્દ્રે, પ્રકાશે, નભભર સુખતા તારકા મંડળોમાં,
નક્ષત્રોમાં, શહોમાં ઉપગ્રહગણમાં, વ્યોમના ગુણજોમાં,
પ્રલોડાગી લટોમાં, ભુવનભુવનમાં, ચૌદ લોકોત્તરોમાં,
વિશ્વોનાં જૂમણાંમાં, સચરઅચરના કોટરામાં ધૂમતાં,
સૌને એકી સપાટે ઝટપટ વિંટતા વાયુના અંશબામાં,
સંગીતોના દિમાકે જનમનભરતા, અંખતી રેશનીમાં
હર્યોન્માદે, વિવેકે, પ્રણયઅભયને આશના તંત્રોમાં,
હેયે હેયે, અણુમાં અવિન્ન ગરજે કાળનાં ઘોરગીતો.

મોહિનીચંદ્ર

જીવનવિકાસી સંગ્રહન

શ્રી. દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

આ જકાલનો, કોઈ પણ માણસ લો તેને સ્વાભાવિક રીતે જ ઉડિ ઉડીથી એમ લાગવું હોય. છે કે આપણે હવે કોઈ નવા જમાનાની, નવા યુગની, નવા જીવનક્રમની શરૂઆત કરીએ છીએ. ભારતવર્ષ એક છે એમ આપણે ભણે કહેતા આપ્યા હોઈએ, તેમજ આપણી સંસ્કૃતિક એકતા મુખ્ય મુખ્ય બાબતોમાં સ્પષ્ટપણે ભણે દેવાની હોય તોયે આપણે આજ લગી નાની મોટી ટાળીઓમાં જ રહેતા આપ્યા છીએ એ બુદ્ધિ ન બેઠીએ. વિવિધતામાં એકતા એ આપણી સંસ્કૃતિની ખાસિયત છે. પણ આપણે તો વિવિધતાને અનેકથા કાલવા દીધી અને એકતા કેળવવાનું જ શુભી ગયા. તેથી સમાજમાં બળ હોતા છતાં આપણે નબળા નીવડ્યા. આપણા બધાની એકસરખી રહેણીકરણી તથા વિચારસરણી હોવા છતાં આપણે હિતભિલ થઈ ગયા.

મૃત્યો : સ મૃત્યુમાપ્નોતિ ય દદ માનેય પદ્યતિ ।

જો પોતાના જીવનમાં કેવળ વિવિધતાની જ પાછળ પડે છે તે જીવનના એક પછી એક ક્ષેત્રમાં મૃત્યુના ક્ષણના સંક્રમમાં મરણ છે, એમ આપણા પિતૃના પિતા એવા યમરાજ્યએ ક્યારનું કહી દીધું છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે “જો માનવે ભેલાવતે પોણે છે અને વિવિધતાને જ ઓળખે છે તે માનવ અમાજની પ્રગતિ રોકી દે છે.” વળી કેટલાક લોકો તો વસ્તુઓનું તારતમ્ય ન ઓળખતાં શુદ્ધ એકાંગી વસ્તુઓને જ સર્વસ્વ માની લઈ અનાડીપણું કરવા માંડે છે. આવા લોકો સમાજને વધારે ને વધારે નીચે સડી જાય છે. એક જ પ્રાન્તને જોઈએ આખો દેશ માને છે, સંસ્કૃતિના કોઈ એક અંગને જ જીવન સર્વસ્વ માનતા થાય છે તેઓ પોતાની શક્તિનો સોગય ઉપયોગ કરી શકતા નથી.” કોઈ માણસના બધા ભાગ ભણે સાચા હોય પણ એ જો પોતાની જગ્યાથી ખસી ગયા હોય અથવા દીવા પડી ગયા હોય તો તે ગાડુ પાત્રા કેવી રીતે કરી શકે ?

એક જમાનો હતો જ્યારે બેદોષાસના, સરેકૂન વિદ્યા, ભકિતમાર્ગ, વિરક્તિ વગેરે મહાન તત્ત્વોને જોરે આપણે સંસ્કૃતિક એકતા રચાવી શક્યા. પણ જેમ યુગેતકે યતો જાય તેમ સમસ્યકારી તત્ત્વ વધારે ને વધારે વ્યાપક અને એ જશનું દોષ છે. ખરુંખરું

વળતે આહુત્યમંગલનું કે ક્ષત્રિયસંગમનું રાજ્યાધિકારી; વેદકાળમાં આર્યમંગલનું મદરતમું બન્યું હતો, જ્યપતિ શિવાજી મહારાજ કે રાણા પ્રતાપના વખતમાં હિન્દુસંગ- દન ભવે અનિવાર્ય બન્યું હોય; પણ આજે તો બંગાળી સંગદન એ જ એક મુત્ર યુગપર્મ છે એ વિશે શંકા ઉઠાવવાનું કારણ નથી.

આ જાતનું સંગદન જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં ક્યારનુંય શરૂ થઇ ગયેલું છે. અખિય ભારતીય સરથાઓ તથા પ્રજાતિઓ દેશમાં ફેરફાર નજરે પડે છે માત્ર કેળવણી અને સાહિત્યની બાબતમાં ફેરફાર પ્રાપ્ત એકલગધા બની ગઇ પોતા પૂરતો વિચાર કરતો આત્મો છે આધુનિક સંસ્કૃતિના આહુત્યો એટલે કે અંગ્રેજ લોકો અને તેમની સત્તા, આ બાલ કારણોને લીધે જે એકતા આપણી બધા ઉપર લદવામાં આવી છે તે એકતા કોઇ પ્રાણુદાથી તરત છે એમ તો ન જ કહી શકાય

પ્રાપ્ત દીક કેળવણીની જુદી જુદી વ્યવસ્થા થઇ. સરકારી વિદ્યાપીઠો સ્થાપવામાં આવી. આ યુનિવર્સિટીઓએ એતદેશીય તથા પ્રાપ્તિક જીવન તથા મંદેકૃતિને કેટલું પ્રાધાન્ય આપ્યું એ નો આપણી પ્રત્યક્ષ નજર આગળ જ છે, હવે પડી અખિય ભારતની કેળવણી એક તંત્ર નીચે સાવવાના સરકારના પ્રયત્ન ચાલુ છે, સરકાર એમાં કાવે નો પણ સમાજહૃદય તેથી એક થશે કે કેમ તે વિશે શંકા જ છે. બહારથી સ્થાપવામાં આવેલી એકતા સમાજને શી ખૂતિ આપી શકે?

સાહિત્યની બાબતમાં આપણે ત્યાં સંગદન જેવું કર્યું જ નથી એમ કહીએ તો ખોટું નથી સદિકને એક જ દોરડે બાંધવું અથવા તો નાચવું સહેલું નથી. સાહિત્યને મોટું દુરો દેવો મહેલ હોય છે. પણ પ્રાંત સાહિત્યને નાચવું નામ જ સદન થવું નથી. કોઇ પણ ક્ષેત્રની બાહ્યાવસ્થામાં જ તેના ઉપર પારસે અકેરા લગી શકે છે.

સાહિત્ય : કેટલી શક્તિ છે એની વધારે ને વધારે પ્રતિભા મનુષ્યમનને થતી જાય છે સાહિત્ય એકજાતનું ચેતન્ય છે, સામાજિક તેજ છે. મનુષ્ય સંકટપત્તી અમેલ

શક્તિ છે. આ શક્તિની મહામણી માણસ ગમે તે સંતુ નરસું પરિણામ યોક્તમ આપી શકે છે. પણ આ બેધારી તત્ત્વાર છે. એ એક સમાપણ હોવાથી જે એને જીવશે તેને તે અજરામર બનાવશે; પણ જે એનો દુરુપયોગ થાય તે તે સમૂહ ઉચ્ચે કયાં વિના રહેશે નહિ એક વખત એવો હતો કે લોકો સાહિત્યનો મોક્ષસાધનરો ઉપયોગ કરતા આગળ જતાં સત્તાધારીઓ અને પૈમાન્ય લોકોના મનવિનોદન માટે સાહિત્યનો ઉપયોગ થવા માંડ્યો. આ કામ વિરે હૃદયાર થયેલા એક જર્મન વહદી લેખક કહ્યું છે કે-

“આ સમય સાહિત્યકળા માટે કે સાહિત્યકારો માટે કપરા હતો. સાહિત્યકાર એટલે પોતાને ત્યાં સંધરવા થોડા એક ગુણીજન એવી કલ્પના સમાજમાં રૂઢ થઇ હતી. એનો પ્રત્યક્ષ જીવન મારે કરો. સંનય હોય નહિ સહિત્યકાર કુદ થયો શું કે સંનુય થયો શું બન્ને વસ્તુઓ સરખી જ. એના શબ્દોએ હાથ બાર કે હવામાં ફેરવેલી બેધારી જેવાં સાહિત્ય વિનોદનું એક ઉત્કૃષ્ટ સાધન મનાવું પણ, એથી વધારે પ્રતિબ્ધ એને ન થી

“અને સાહિત્યકાર પણ એક વાત જૂની મેલો કે માત્ર સમકોશરૂપ કે મહાનૈજાવ એના મધા માટે બસ નથી પણ તે માટે આગિય પણ આગરક છે સાહિત્ય-કલાધર એ જૂલી મેલો કે તે તે વખતે લોકોની જે અભિરૂચી રૂઢ થઇ ગઇ હોય તેને પોષી અથવા તે તેની ખરમન કરી એ તેનો ધર્મ નથી; પણ મત્ત, ન્યૂથ, ધરનતા, સૌન્દર્ય, રવાન્યે ચાલવી, મન અને ચેતન્ય આ સનાતન અને સાર્વભૌમ જીવનતરનેતી અનન્ય નિરૂપી છે પા મ ના કરવી એ નેનો ધર્મ છે સ્વધર્મકર્મનું બાન જરૂરને કારણે તે મતાધારીના આશિત પરિચારમાં ગણાયા લાગ્યો અને જીવનનું કોરે સાત્ત અને વાર્તાવિક પરિચિત્તને બુધારી દેવાં એ જ તેનું એકમાત્ર કાર્ય બની ચુકું એ જ તેનું લોકરૂજન કરનાર અનેક વર્ગમનો એક એ બની ગયો. આ દુનિયા ઉપરના અત્યંત એક માનવી જીવનપથ પર પ્રકાશ પાડવાનું કાર્ય હોડી

વખત કેમ વિતાડવો એની તે ચિંતા કરવા લાગ્યો. કામને લોકો Pavarimre અથવા-મદ્રામ તરફ ફરે છે તેમ-કાનક્ષેપત્ર મણવા લાગ્યા.

“ પરિણામે પંડિત આશ્રય વિના શોભે નહિ એની માન્યતા ફેલાઈ અને તે વનિતા અને લતાની દુરાવેશમાં જન્મને બેઠો, આને ઊંચે મુળા એવા લોકોને કંટાળા ઉપજે નહિ એટલા માટે શું શું કરી શકાય તેની ચિંતા કરવાનું કામ જ આ કલાધરો માટે મધુ માનવી જીવનનો બોલો ઉપાડીને જે ખિયાગ કેવળ ભાગવાદી જ બન્યા છે એવા પામરોને માહિત્યનો આસ્વાદ લેવા માટે દુરમદ કથાથી હોમ ? અને અપાર કામનો જ દુકાળ પડવાને કારણે આવા લોકોને નવગણનો વખત મળે છે, ને વખતે રોટલાની તીવ્ર ચિંતાને લીધે સાદિત્ય કથાથી સૂઝે ? બૂખ્યો માથામ વ્યાકરણથી પેટ ન ભરી શકે કે તરસ્યા કાવરમયા તરસ ઊપાવી ન શકે દુઃખમાં સાદિત્ય નિર્માણ થયું તોય એ કુતાર થયું નહિ.

“ આવે મમથે જે વર્ગોએ માહિત્યને આશ્રય બહુએ તેમની મનોવ્રતિ તેમાં પ્રતિબિંબિત થવા વગર કેમ રહે જ સમાજમાંના બીજા જીવનકલ્પનું રૂપ સાવ બદલી નાખી તેને નરીજનું રૂપ આપવામા આવ્યું. પ્રચંડ ધાર્મિક અને મામાનિક નિમરોને વિગત જેવો હાસ્યાસ્પદ વેપ ચક્રાવીને નેમને નાટકોમાં રૂપાભ્યાસનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું અને માનવી રાજદેવના અદ્યમ પ્રવાસને નહન મુદ્દા બનવી દઈ દઈ એએ મેની ગાયે અભિમાર કર્યો અને કાને હાથતાળી દીધી એનાં જ વર્ણનો માહિત્યમાં સર્વત્ર દેખાવા લાગ્યા. બધા જ દમામાજ લોકો; નાટકશાસ્ત્ર, નટ, નેમના સિદ્ધક, અને પ્રેક્ષા પર્ણ-પદ્મા જ લુપ્તમત્રાર કે લુપ્તમત્રા બોગ થઈ પડેલા.”

આ ખાડામાંથી માહિત્યને ઉપર કાઢવાના પ્રયત્નો એવાધુરીય એવા પ્રયત્નો ફેટવાક ઉપાસકો આડી ગયા છે આવા લોક-એવક માહિત્યકરોનું આનંદપ્રાનીય મંત્રાન મરું એ આપણે પ્રધાન ઉદ્દેશ છે. યાદશી મસ્તૂતિની એક પટ્ટી એક રેશ આનંદને કાળે આપણા લોકો એખાણા થયા હતા તેમાં નવાઈ નહિ મળ્યું

દરેક નવું પૂર પોતાના પાપી ગાયે જે પૌષ્ટિક કાપ લાવે છે તે જ ચૈતન્યના અંકુર માટે સારામા મારું ખાતર બને છે, અને પછી જીવનકલ્પ જીવી નીકળતા જ સત્તર આના પાક જીતરે છે.

અમને લાગે છે કે આપણા દેશના ઇનિદાસમા આવો મમથ અપારે આવ્યો છે.

જમીન તેવાર થયેલી હોય તે વખતે જે નિર્ભય થાને બીજા વાવનો નથી, અને આજ સુધી જીવન-જીવન સાચી રાખેનાં બી જમીનમાં વારીએ તો કાદવમા પડી જશે, કેવળી જશે એવી બીતિ મનમાં રાખે છે અને તેથી જુદી થાપણ છે એને સાચી ગણવામાં જ મોટો પુરુષાર્થ છે એમ માને છે. તે આસ્તિકતાની ભાષા બોલતો હોય તો પણ વાસ્તવિક રીતે નાગ્નિક છે, જીવનદોષી છે. મહાની સાચવળી કરી ચૈતન્યની ઉપાસના લોકી વાળવારો છે, તે મોટે ભાસે ધર્મની જ્ય મોઝે પણ દાથે કાર્ય એવું કરશે કે ધર્મનો અચૂક હાથ જ યાવ. હવે પછી આપણે ધર્મના રક્ષક બનવાનું નથી પણ ધર્મનું મહાણ મેળવવાનું છે. અદ્યમત આ ધર્મ તે જુદી, કોઈ મેળવી કે આખરી બનેલી રહિને ધર્મ નહિ પણ ચૈતન્યનો મનાવન ધર્મ દર્શો.

આ ધર્મ આપણે કરતાં કહી અચમશે નહિ જીવનું એટલે જ આપણે કરવી જે આપે છે અને પ્રે છે તેના ઉપર આ જીવનદેવના પ્રમત થાય છે દુરદાસિ પ્રતિ-ગુણાસિ નાન્યયૈવા પ્રસીદિતિ. પણ આપણું એટલે કે ગુણમતી જેમ કશ, વેગ કે દડ નરીકે આપણું તેનહિ; અને લેવું એટલે બિખારાની જેમ કંઈ દિવેશ દક્ષા કાચકા નહિ. ફુનિવામા સમાન ભાવે ગણાની સુધે બજારગિ-યાની જેમ રહેવાની ગણકાન મોઝએ. આ માગણેજ મથવા માટે જ અરમવમ મદકારી મશ. દમગવ કા-વાની જગ છે. આપણા દેશમાં દરેક પ્રાનની કંઈક આનિયત દેવ છે જ. આનિય બેગે ગવ દેખાય તેમ છે. પણ સમૂહિ કંઈ પ્રાન રીકે જુદી નથી મરોનના કોમ સમૂહ અને મપૂર્ણ ગમમાં જેમ આગેદો નને. અવરોડી રરોમાં બિજતા દેખ છે તે જ જનતા બિજતા

આપણા વિવિધ પ્રાન્તોમાં અને તેમાંના જુદા જુદા વર્ગોમાં છે.

જે વખતે શરૂતો આત્મરિષાસ સર હાડી ગયો હતો, તેવામાં કોઈપણ જાનની દિમ્મલ રહી નહોતી તે વખતે કદાચ લોકો પાઠકાનું કેવળ અનુકરણ કરતાનો ઉપદેશ આપતા મોડા, અને કેટલાક તેમનો વિરોધ કરી જૂના મઠાને અમાણમાં દાંડી દઈ તેની ખમી જતા. તેની પૂજા કરી નેહએ એમ કહેવા લાગ્યા. આપણે ત્યાં આ ગ્રંથો વરસો સુધી આપણે. પણ પાછળથી ખરી જાણના ઉદય થતાં જ જૂની મૂડી ઉપર છત્રવાની અજરા તો ક્યામાં પક કરીને મળતા પરંતુ જોરાક ઉપર ગુજરાન મહાવત્તાની નિપકુષ આચરકતા નથી, પણ પોતીકી જમીનને ધનુ તેમજ બરાબર ખાતર આપી નવો પાક તૈયાર કરવો જરૂર છે એ વાત કાશા લોકોના મનમાં જગી કષ્ટપૂર્વક જમીનને એક માટે તૈયાર કરી નાખે પાક ભેરાથી જ શરૂઆતને આવરણ એક અથવા વિદ્યમાન મળી શકે, એવી સાદી વાત પણ આપણે શરૂ જીવનના બે પેડી જેટલો રાગ રાહ જોવી પડી. અને તેથી જ આન્તરપ્રાન્તીય સજ્જનની જરૂર આપણને આજ સુધી ખાસી નહિ સ્વાચ્છ બનના પ્રયત્ન કરતી વખતે જ અરમખમ્મ સદાશરી જરૂરિયાત બામરા લાગે છે પરાવર્તનમાં માત્ર નાથનિષ્ઠા મુદેલી હોય એટલે જમ્મ દબે ત્યારે આપણે જાત અનુભવનું મહત્ત્વ સમજાવવાનું કે-પુનરાર્થ કરવા લાગ્યા છોએ તે વખતે એકબીજાની સહાદ ભેવાની જરૂર આપણને બામવા લાગી છે.

માથુએ પ્રયોગીતર ન હોય, અનુભવ પરાયણ ન હોય તો 'કુલ્લ કર્મણ્ય તન્માત્મ્યં પૂર્વઃ પૂર્વતરં કૃતમ્.' એ જાનની પૂર્વાનુચારી શરિને તે દેવાઈ જાય ન. એ જમાનામાં આપણે બહારના ગુરુઓ પછા કર્યા, પણ આત્મ ગુરુની શોધ ન કરી.

ગજકારણમાં 'પગની સાક્ષમાં પ્રથમ જૂની પરનિથી સંધુ' સાડું એવું એક બંડ આપણે કરી જોયું. તે પછી રાજકર્તાઓના દલિદાસ વાંધી તેમનું જ અનુકરણ

કર્યું. પ્રથમ આપણે એવી આશા મેળવી હતી કે સિત્તવપણના ભેટો ખાયા છે તેમને કાચે જ આપણે ક્યાણ થવાનું છે. તે આશા દુરાશા છે એવો અનુભવ થતાં આપણે મજુરપણનો છોડી પાડ્યો. તે જ જમાનામાં દા-સ, છટવી, અગિમિ વગેરે દેશોનો ઇનિદાય વર્તી એમાંથી આપણે પ્રેરણા મેળવવા અથા. એટલામાં રસિયાની પ્રગતિથી આખી દુનિયા અજાણ ગઈ અને તે દેશમાં થયેલી કાન્તિ ઇનિદાસસિદ્ધ શાખતા મજબૂત થાયા ઉપર ગયાયેલી છે એવી આપણને ખબર મળી.

ગુરુમંત્ર ગમે તેની પડેથી લેવાય; પણ જો તે આત્મમાત્ર કરી ન શકાય તો તેમાંથી સામંત પ્રાપ્ત થાય નહિ. સાદિલની જાનતમાં 'પણ અનુકરણને તથા ઉઠીનું લેવાને આર્દા દોષ છે. જાહ મંથનું સ્વભાષમાં બાધાર કરીએ અને તે લોકો મમજ ન શકે તો તેથી શા લાજ ? અથા સમજાય તોય તેને વિશે મહાનુશ્ચિત પેદા ન થાય, તે કોઈને આકર્ષક ન લાગે તો તે એકે ગયુ જ કહેવાય, પડે તે આદર્શ પણ નીચે પણ જો તે લોકોના માનસમાં પ્રવેશ ન કરે. વિચારમરથી ઉપર અક્ષર ન રે લોકોના છાત્રમાં કે તેમની બાજમાં ઉતરે નહિ તોય તે નિષ્ફળ ગયું કહેવાય. સાદિલની શકિત અદ્ભુત છે, પણ તે રસાયણ જેવી છે. એકલા સાદિલ ચાંચળી અને પારશ પામેથી આદર્શ અને અનુગત ઉઠીના લેવાથી બહુ બહુ તો સાદિલને સમૃદ્ધ થાય ખય તેમાંથી છાત્રમાદ્દય ક્યાથી નિષ્પત્ત થાય ?

છાત્ર મરુદ્ધ, આપક અને ગંભીર થાય તો જ ઉપરના ગુણો સાદિલમાં જીરે શોધવોજ, પરાક્રમ, પ્રવાસ, વેપાર-કુલ, કવા-ગોચર, નિર્ગિજ્જ, પરીક્ષણ દંવાદિ વસ્તુઓમાં જ્યારે સમાજ મોખરે હોય છે, તેની મહારાક્ષા જ્યારે ઉત્તુય થાય છે અને કર્તવ્યભુદિ એટક થાય છે ત્યારે જ સાદિલ જેમકાર બને છે.

આવી જાતનું પોષણ સાદિલને દબે મળતા માંથુ છે અને તેથી જ સાદિલનુ આત્રપાન્તીય મગજ કવાની જરૂર આજે બામવા લાગી છે. તેમજ તે

‘આવું’, ‘કેટલું’ ‘આવું’ અને ‘કેવી રીતે આવું’ એ દરેક જગ્યાએ પોતાની ભૂમિ, તબિયત તથા અભિરુચિનો વિચાર કરી નક્કી કરવાનું હોય છે. આવી જ રીતે પ્રાંતીય ભાષાઓએ કરવાનું રહેશે.

અને બધું આપવાનું હોય તો પણ આપતી વખતે શમરીની જેમ દરેક ભાર તપસીને જ અર્પણ કરવું સારું. બીજી એક રીતે વિચાર કરવા જેવો છે. આપણે ‘મહારાષ્ટ્રીય સાહિત્ય’ કે ‘ભારતીય સાહિત્ય’ એવા શબ્દો વાપરીએ છીએ. મહારાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિ, ભારતીય સંસ્કૃતિ એવા શબ્દો પણ વાપરીએ છીએ. પણ તે તે સાહિત્યને અથવા સંસ્કૃતિને એકરૂપ બતાવવાનો આપણે કદી પ્રયત્ન કર્યો છે? ‘મરાઠી બોલનારા તે બધા મહારાષ્ટ્રીય’ એ બોલ્યાના તો બરાબર છે; પણ મરાઠી બોલનારા આપણે બધા લોક એક છીએ, એક બીજાના છીએ એ બતાવી શકી જઈએ કરવા માટે અથવા દૃઢ કરવા માટે આપણે માહિતરમાં કોઈ પ્રયત્ન કર્યો છે? એક બીજાની રીકા કરીને, એક બીજાના દોષ ઉઘાડી પાડીને આપણે એક બીજાની સેવા કરી છે એમ કદાચ આપણે માનતા હોઈશું. પણ એમ કરવાથી હદયેનું મિશન યપુ શું? અણીને વખતે આપણી વહારે કાંઈ દોડી આવશે એવો વિશ્વાસ એક બીજાના મનમાં પેદા થયો છે? મહારાષ્ટ્ર વિષેનું અભિમાન એટલે શું? અને મારું એટલા પૂરું અભિમાન નહિ પણ બધા મહારાષ્ટ્રીયો વિષે પોતીકાપણું, બધા વિષે પ્રેમ એવો અર્થ આપણે ત્યાં ધાપ છે? આથી બાવના હોય, અથવા ન હોય તો તે પેદા કરવાની ધમશ હોય તો જ ભારતીય સાહિત્યના સમગ્રની કંપના અને આરથા આપણામાં ઉત્પન્ન થવાની છે. આજનું આપણું સાહિત્ય મોટે ભાગે ઉજ્જિગ્યાન વર્ષનું સાહિત્ય છે. કેટલાક સોફા તેને આલણી સાહિત્ય કહે છે. ‘બ્રાહ્મણ આગિ ત્યાંચિ વિચાર’ ના લેખક પ્રિન્સિપાલ ગોળેની વ્યાખ્યા મુજબ આજનું સાહિત્ય આલણી સાહિત્ય છે એમ શક્ય નથી. એક રીતે જોતા ઉજ્જિગ્યાન સાહિત્ય એ હારણ (defeatist) સાહિત્ય છે. હારણ સાહિત્યનું એક વક્ષણ એ છે કે

આપણા પતિન દેશ માટે ક્યારેક ક્યારેક શેદણું ગઠવાં; ક્યારેક બીજાના દોષ કાઢવા, ક્યારેક દેશની પતિત દશા બુલાવવા માટે પૂર્વજોના ગુરુગાન કરવાં, વખતે ક્યારેક બીજાની સાથે મરખામી કરવા બેઠવું; અને પોતાને બીજા જેટલો પક્ષ કેમ ન મળ્યો તેની કારણમીમામાં ઘણી બારીકાઈથી જાનરવું. કાંઈને યશ મળે તો તેને ધન્યવાદ આપી તેનું અનુકરણ કરવાને બદલે આપ કરણોને લઈ તેને વત વળ્યો તેની ચિકિત્સા કરી એવી તક અમને મળત નો અમે પણ એવું પરાક્રમ કરી મળાવત એવું ધનિન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો, અને યશ મેળવવા માટે ને પુરુષાર્થ કવો પડે છે, તે માટે ને મનમ કેળવવો પડે છે, તેનો પ્રયત્ન કરવાને બદલે ધ્યેયવાદ માધકચવન, સંવમ અને ત્યાગની ઉપહામ કરી ધૂતતાને, વાચાળતાને જ મહત્ત્વ આપી બધી જાનના વિવાસને જ જીવનમર્શન માની લઈ ક્ષુદ્ર પરિસ્થિતિમાં પણ ને કાંઈ વિવાસસેન તથા વિશ્વાસિતન થકય હોય તેમાં જ મગમૂલ રહેવું અને એ જ સ્વાભાવિક છે એમ લોકોના મનમાં ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરવો.

ધ્યેયવાદની પણ એક એવી જ defeatist આગતિ હોય છે અને તે પણ આપણા પતન મહાર ન દોવી નેષ્ટએ નેષ્ટને પરાક્રમ કે પુરુષાર્થ કરવાના હોતા નથી તેમને મનોરાજ્યો ડાકા કરવાની ટેવ હોય છે, આવાં મનોરાજ્યો ક્યારેક ધ્યેયવદ્દનું રૂપ ધારણ કરે છે અને તેથી પ્રત્યક્ષ કાવંને આરંભ કરવાનું ટાલે છે. આવું સાહિત્ય પણ હારણ સાહિત્ય જ છે એ જાણવું નેષ્ટએ આદર્શચિત્રણ એ કાંઈ આદર્શસેવન ન કહેવાય. સમર્થભક્તિ એ કંઈ સામર્થ્યની ઉપાસના નથી. આપણે બાહ્ય સાહિત્યનું ગ્વરણ ઓગળવું નેષ્ટએ, જીવન વિચાર-ચિન્તનની ટેર પાડવી નેષ્ટએ અને તેમ કરવા માટે જીવનની જ ઉપાસના કરી નેષ્ટએ.

સાહિત્યનો ઘાવાનળ પ્રગટાવો, શાદારથથી ફેલાવો મન્દાજ સમર્થ અથવા મરુદ્ધ થવાનો નથી. મગી સેવા કમી હોય તો જીવનથી પરિચુર એના સહિત્યનો વરમાદ પાડવાની શક્તિ હસ્તગત કરી નેષ્ટએ

વસંતને સુખ આપેવા

શ્રી કાંત

સા માન્ય રીતે તો સર્જના છ વાગે ટપાલ આવી જતી પણ નિરંજનને આને પોતાના કાગળની પાકી ખાતી હતી છતાં સાત વાગ્યા સુધી એને કાગળ મળ્યો નહિ આ કાગળની રાહમાં એનો આખો દિવસ, લાંબો પથ પ્રકુલ્લ ગયો હતો પણ છેલ્લા એક કલાકની અતુરતા અને મનમાં બેઠેલી કલ્પનાએને કાર્પ સીમા નહોતી રહી. કાગળમાં શું હશે તે એણે કચ્છી લીધું હતું. એને આજ સુધીમાં આવા સોએક કાગળો તો મળ્યા હશે અને જો કોઈ નિરંજનને પૂછે અથવા તો નિરંજન પોતે પણ એ દરેક કાગળનું પૃથકકરણ કરવા બેસે તો એક પણ કાગળમાં એવી વસ્તુ કે વિગત ન મળે જે ખીન્ન કાગળોમાં ન હોય. છતાં નિરંજનને પ્રત્યેક કાગળમાંથી નવો જ પ્રાણ અને નવો જ શાસ મળતા હતા. આજે જો કાગળની એ રાહ બેતો હતો એ કાગળના શબ્દો ને વાક્યો એના અંતરમાં રમતા હતા અને કાગળ ઉપર ચિત્રેલા અવ્યવસ્થિત અને બેરોગ અક્ષરો કોઈ કલાવસ્તુ સમા એવી આંખ સામે તરવરતા હતા. નિરંજનને હંમેશ વસન્તના કાગળમાં, કાગળની વિગતોમાં, અક્ષરમાં, અક્ષરની મરોડમાં, સંબોધનમાં અને સરનામાંમાં પણ, નવીનતા લાગતી. આવી નવીનતા શા માટે લાગે છે તે એણે કોઈ દિવસ વિચાર્યું જ નહોતું. વિચારવાની જરૂર પણ નહોતી બીજી યદ્ય. તેમ જાત્ર કાગળમાં જ એને નવીનતા લાગતી હતી એમ પણ નહોતું. દત્તર વખત જોયેલી વસન્તની આંખમાં એ પ્રતિ પોતે નવાં તેજનાં જ દર્શન કરતો હતો. એના કાનમાં જ્યારે વસન્તના મુરિદા કંલેતે અવાજ અચકાતો ત્યારે એને તરેલ તરેલની રૂપાવટીઓ વાગતી હોય એવું લાગતું. અને એટલું જ નહોતું વસન્તના દેહની અને શામની સુગંધ પણ એને રૂચિર અને પરિચિત હતી છતાં નવીન જ લાગ્યા કરતી હતી. એક જ વાક્યમાં કહીએ તો નિરંજને વસન્તમાં, વસન્તના પ્રત્યેક સ્વરૂપમાં નિત્ય નવનવાં રૂપ ધારણ કરતાં સૌંદર્યનો જ સાદ્દાનકાર ક્યો હતો.

આવા નિરંજનને ક્યાં વાગ્યા છતાં, પૂરી ખાતી હતી તો પણ કાગળ ન મળે તેથી યાદ લાગી જાય એમાં શી નવાઈ? જ્યારે એને કાગળ ન મળ્યો ત્યારે એની આંખમાં બેઠેલો સ્વકાન્ત બોલવટના લહેકાંથી બોલ્યો : ‘ક્યો, ખન નહિ આવા ?’

‘હાં, નહિ આવા.’ મોં ઉપર હાસ્ય લાગી, એવા જ મુખપાત્ર સાથે નિરંજને

જવાબ આપો

તો અમ કયા કરના હૈ ? ' સુર્યકાન્તે સવાલ કર્યો
એ પશુ નિરજનના જેવો જ સિનેમાનો શોખીન
હતો રાધુભાઈને કારણે નહિ પણ સિનેમાની, એટલે
કે પ્રેમની, વ્યથાની, દર્દની શૌર્યની બાધા દિદી હતી
એટલે એ હિદીભાયાનો પ્રેમી બન્યો હતો એ મોજમા
લેલ ત્યારે હ મેગ દિદી જ બોલતો અને તે પશુ
સિનેમાના પાત્રોની જ લાગ અને અભિનય મધમેસતા
તો એ જ રીતે

' વ્યથ કરના કયા જવા મુદદાહ ' મે ' નિરજને
જવાબ આપ્યો અને ' ચનો ' કમ્પો સુર્યકાન્તે બોલેને
તૈયાર થયો

બને મિત્રો બહાર ગયા

*

સૂતાના લા । દસ વાગે મુદદાહ જોઈને પછા
કર્ષી નિરજનના ઘર પાસે આસ્તાં ' મુદદાહ ' ની
અગલાના અને મોહીમના વખાણ કરતા બને મિત્રો
બહાર પડ્યા નિરજન ' મુદદાહ ' ની કે સ્નાયુદિમા
શમણ કરતો ધરમાં દાખન થયો પણ ઉમરમા પગ
મૂકતા જ એની કે પના સરી પડી ધરણ કે એને
વિરત જ માદ આવી ગયું કે આજ મગમ નહોતો
આ રો મનમા થોડાં તકે પાપુ જતી બાધા પણ જમ
તેમ મનને મનાવી એ ચોતાના એરડામાં ગયો ધરના
પણખરા સમ મયા હતા એ પશુ ધીમે પગને એર
ડામા દાખન થઈ સૂતાની તૈયારી કરવા લાગ્યો તૈયરી
કરી લીધા પછી ' ટેમન ઉપર પડેલી બત્તી જુઝાવવા
એ ટેમલ પાસે ગયો ત્યાં તો એના મો ઉતરતી તમામ
રેખાઓ બદનાઇ મઠ અને લોહીની ગતિમા જ નજરે
ફેર પડી ગયો હોય એમ એના શરીરનું પ્રત્યેક અંગ
પ્રખુલ બની ઉઠાવવા લાગ્યું જેની એ તાહ જોતો
હતો તે કામગીરી એ બળતી એને ધાર ન લાગી ' કેમ
મોગે થયો હશે ? ' એકે કાણ એ પ્રશ્ન બાંધ્યો પશુ
વૃત્ત સમી ગયો ' કે હુંએ વાચ્યો તો નહિ હોય ? '

એ પ્રશ્ન બેઠતા એણે કામગીરી ચારે માલુ ફેરવી જોયો,
પણ કવર અકબજ જ હતું

નિરજન બસુતો હતો કે પોતાના જેટની જ
અદરના મગમને પણ ઉતાવળ થઈ રહી છે જના
લગીર મોજ હટવા અથવા તો છુટાસાને ઘેરી કરીને
પછી સતોષવાની મઝા માણવા એણે ધીમેથી
કવર ફોડ્યું અને એથીયે ધીમે રહી કામગીરી બહાર
કાઢી એની ઘડી ઉમેચી અખણપણે એનાથી ચોર
કામા નજર ફરી મઠ કાઢી જોતું તો ન હોય । '

કામગીરી ઉપગુ સમોષન વાંચ્યું, જે લીંબી વાંચી
એના મો ઉર દર્દની લગતી યડી આવી એણે એક-
કમ બાણુમા પડેલી ખુરશી ઉપર બૂધાડું અને પગ
લામા કરી અત્યંત નિરાતથી કાંઈ શરમત પાતું તૈય
એમ કામગીરી પીસા મા રો કામગીરી તો લામા ચાર
પાનાનો હતો એટલે અર્ધી કનાક સુધી નિરજન જોતું
મસપાન મરી શરયો કામગીરી અતે તા કે મા લખ્યું
હતું ' હું ચાર દિવસ પછી ત્યાં આવવાની છ અને
' મુદદાહ ' જોવાની છું પણ તારી સાથે નહિ, સુર્ય
કાન્તની સાથે તને તો સાથે પણ નથી આવવા દેવો '
આ વ કયો વાચતાં નિરજનનું મોં મરકી બાધ્યું અને
પેનો પ્રેમનો શબ્દ એના મોમાંથી છૂટી પડે ' પમની
મહી મી '

*

*

ચાર દિવસ પછી વસન્ત ત્યાં આવી અને નિરજનને ત્યાં
જ ઉતરી એણે પહેનેથી જ નિરજનને જણાવ્યું હતું એમને
એ રોચન ઉપર ગયો હતો સુર્યકાન્તે એનો પરમ મિત્ર
હતો અને એની પાસે કેશ છૂપું નહોતું જતા નિરજનને
એકના જ રોચને જવાની ઇચ્છા હતી એમને એણે
સુર્યકાન્તને જેમ તેમ સમજાવી લીધો હતો સુર્યકાન્ત
બાળક નહોતો અને નિરજન-સસતવા પ્રેમ પ્રત્યે એને
પૂરતી મહાનુભૂતિ હતી એમને એ સાનમા જ સમજ
જવાતું હમેશ પસદ મરેગ કે હુંક વખતે નિરજન
અને વમત વચ્ચે વાત થતી કે ' આપણે સુર્યકાન્તની
દાખરીમા કેમ અ ગિને નથી રા શકતા ? ' વમત

જવાબ આપતી કે 'મને પણ ઘણીવાર એ વિચાર આવે છે આપણે એમને બધી વાતો, આપણા તોફાનની પણ કરીએ તો છીએ જ' ફરી નિરંજન એવું ને એવું બોલતો અને વસંત પણ કંઈક જવાબ આપતી પણ બંને પાતાનામાં એના કારણે અસ્પષ્ટ રૂપમાં બાજુમાં જ હતી

નિરંજન રેશન ઉપર ગયો ત્યારે એના મનમાં એક બાજુ આનંદની ભરતી હતી અને બીજી બાજુ થોડો ભય હતો 'કાંઈ ઝોળખીતું મળી જશે તો?' અને એ ભય જેવો તેવો નહોતો ઝોળખીતાની આખ મળતાં જ દિવસ બધા ઉઝાળા સમારી દેવા પડે મો ઉપની હર્ષરેખાઓને છૂપાવી દધ સામાન્ય આનંદની ગંભીરતા ધાગ્યું કરવી પડે વસંત મતા યે જાણે એ આખના ઝોળખીતા પ્રત્યે વધુ લાગણી હોય એમ ગંધો વખત એની સાથે જ વાતો કરી પડે અને એ વાતો પણ જેમાં એ બે જ વધુ રસ લઈ શકે એવી અને અતરમા રસ ન હોય તો પણ ખૂબ રસપૂર્વક કરી શકાય એવી રાજકારણની કે આંતરરાષ્ટ્રીય, સમાજવાદી-પક્ષની કે ગાંધીજીની પ્રીતિસૂત્રીની, ધર્મની કે આત્મની માયાશક્તિ અસમાનતાની હોડી જોડે નિરંજન ને આવી મુશ્કેલીઓ આજ પહેલા ઘણીવાર ઝોળખી પડી હતી એટલે એના-બિચારાને કર સાચો હતો, પણ રેશનના પ્લેટફોર્મ ઉપર ટ્રેન આવ્યા છતાં એની કાંઈ ઝોળખીતો તો ટપકી પડ્યો નહિ એથી એને આશ્ચર્ય થયું અને આનંદ પણ થયો

વસંત એએના કબામાંથી ઊતરી. નિરંજન સ્ત્રીઓનું પાટીલું વાગી હત્યો. 'તમને ન ખબર પડે' કહી વસંત પણ દગ્ગી બંને એકમેકની આખમાં આખ પરોવી બહાર આવ્યા છતાં તો હાથ ને હાથ પરોવી દેવાની હતી પણ એ રથે એમ બની શકે તેમ નહોતું બહાર જઈ ટપાવાળો બેસતા એમની નાનકડી સ્ટિટ ત્યાં ખડી થઈ મધ્ય ટપાવાળો પકળ જુએ એવો ભય નહોતો. અને કદાચ જુએ કે મંડિતે તો એની શરમ નહોતી કારણ કે ટપાવાળા માથે બંનેમાંથી કાંઈને આમ

ઝોળખાણું નહોતી અને ટપાવાળાને પણ આશ્ચર્ય પામવાનું કે રોષે બરાવાનું' કાંઈ કારણ નહોતું એણે થણાં નિરંજન-વસંતને જોઈ નાખ્યા હતા

બંને ઘેર પહોંચીને સામાન્ય કામથી પરવાર્યા ત્યાં સૂર્યકાંત આવ્યો સૂર્યકાંતને જોતાં જ વસંત-નિરંજન દસી પડ્યા. એમના મોં ઉપર આનંદની ભરતી લહેરતી હતી. અત્યાર સુધી બોગવેલા આનંદથી હૃદયપાન બરપૂર બની ગયું હતું અને હવે છત્રકાવા છત્રોત્તું હતું. એ કાંતી પાસે, કાંતી હાજરીમાં જવકાય. સૂર્યકાંત આવતા જ બંને 'જનકાવા લાગ્યા. સૂર્યકાંત પાસે લગ્ન પામવાનું કાંઈ કારણ નહોતું, કારણ કે એ બધું જાણતો હતો. સૂર્યકાંતને માફું લાગશે એવો લગ્ન પણ ભય નહોતો કારણ કે સૂર્યકાંત આવા દરેક પ્રસંગે એમ જ સમજતો કે આ આનંદના ઉત્પાદકોમાં હું પણ છું

'કેમ 'શુદ્ધાદ' એકના એકના જોઈ આમ્યાને'

થેનું ડીપજ ક્યો પડી વસંત હસતા હસતા બોલી.

'એકલા નહિ, બેકલા જ મથા હતા તમરા .. પણ માથે જ હતા'

'પણ હું' નહોતી ને'

'હું તો ધારતો હતો કે તમે એમાં સમાઈ જ ગયા હો'

'વાર છે વાર'

'એ .. મ' નિરંજન વસંત સામે જોઈને બહેનથી બોલે

'કેટલા મમયની વાર છે?' એ ઉપર બોલુ ગાલિય'

લાવી સૂર્યકાંતને પૂછ્યું

'હજ એક વર્ષ. આવની દીવાળી સુરી'

'હવે હું એક વર્ષ નથી ચોળવાતો' નિરંજન બોલ્યો

'તો તમારો રસ્તો સાફ છે તમને કેણે શક્તી છે?'

'જો ને હો!' નિરંજન દમતાં હમતાં બોલે

'હવે જોયું જ છે!'

નિરજન બોલવા જતો હતો ત્યાં સૂર્યાકાન્ત બોલી
'તમે બને વાત વાતમાં લડી જ પડો છો આમ તમારું
કેમ ચાલશે ?'

'મને પણ એમ જ થાય છે' વસતી બોલી
'મને પણ'

'તો કરો સુધારો' વસતી બોલી
આપણે તૈયાર છીએ' નિરજન બોલ્યો

'રહેવા દેજો' સૂર્યાકાન્ત બોલ્યો 'મારે આ પવિત્ર
નિશ્ચય વખતે હાજર નથી રહેવું' એ દસતાં દસતા
ઊઠવા લાગ્યો

'હું' ગસરામાં, હું' જમરા તો આ વસતીને બધો
વડ માર્યો જશે, પછી એની બહાદુરીની સાક્ષી કાણ પૂરશે"
સૂર્યાકાન્ત બોલે 'પણ તમારે આમ લાગવું ન જોઈએ'
'કાણુ લડે છે સૂર્યાબાહુ? તમને કેનો વાક લાગે છે?"
'આવી લડાઈમાં એ જ ખૂબર પડી નથી તમે
બંને પૂરેપૂરા હુઆ છો.'

'એ માર વસતે લલેશ કર્યો
'હા, અને તમે કદાચ વધારે'
'વાહ' નિરજન સાથે આખો વખત રહેવું છે
એટલે આપણુ ક્યો છો ?'

'ના, ના એમ કરો તો આપણુની અછત યઈ
જાય અને પછી તમને ભારે મુશ્કેલી ઊભી થાય તમારે
તો દરરોજ એની જરૂર પડે'

નિરજન હસી પડ્યો વસતીને દુશ્મન જ ધા ન
સૂચ્યો એટલે એણે જાતી વાત કરી

'નિરજનને સુધારો કરવા હોય તો હું તૈયાર છું'

'હું તો છું જ' નિરજન બોલે

'પણ હું હાજર રહેવા તૈયાર નથી'

'શા માટે? વસત બોલી 'નિરજનની ધ્વજને
તમારે માન આપવું જોઈએ બિચારને છૂટવા દોનો'

'બિચારો !' નિરજન બોલે

'સતર વખત' વસત બોલી

'તો હું કાણુ ?'

'બિચારો,' સૂર્યાકાન્ત બોલી ગયો અને બધા
હસી પડ્યા

સૂર્યાકાન્ત, નિરજન અને વસત 'મહાદાદ'
નેવા ઉપાધ્યા સૂર્યાકાન્ત હાજર હોય ત્યારે તોફાન
અને મસ્કરી ચાને જ એવો શિરસો પડી ગયો હતો
આ વખતે સૂર્યાકાન્તે જ શરૂઆત કરી
'વસતભેન, તમારે હવે ચેતતા રહેવાનું છે હો'
'કેમ ?'

'નિરજન સુધારા માટે તૈયાર છે'

વસત બોલવા બધા ત્યાં નિરજન બોલી ગયો 'પણ
એ સુધારો છૂટાછેડા મચાશે અને છૂટાછેડા પછી ઊભા
થતા ઉચ્ચ ધર્મો આપણે પાળવા પડશે'

વસત નિરજનના મો સામે જોઈ રહી એના મોં
ઉપર આનંદની લાગી પ્રસરી ગઈ આખો દસી ઊઠી
બગે અગામી એક પ્રકારની ઉત્તેજના આવી ગઈ

'એ માર' સૂર્યાકાન્તે એ લહેકાતા ઉપયોગ કર્યો,
'ત્યારે તો તમે બહુ આમળ વધી ગયા છો'

'હા, છે અત્યુર સુધી' નિરજન બોલ્યો
નહિ, જોગી વાત છે. માત્ર પ્રવેશદ્વાર સુધી'
વસત બોલી

'એ પ્રવેશદ્વાર સુધી, હું અત્યુર સુધી' નરા
ગલીર બની નિરજન બોલ્યો

સૂર્યાકાન્ત મૂકો બની બને સામે વાજ ફરતી
નેવા લાગ્યો

'જોડું કહું છું ?' નિરજનને વસતીને પૂછ્યું,

જોડું જ'

'તો સમુ તમે કહેા'

'તમે ?'

'જે પ્રવેશદ્વાર સુધી જ આવ્યા હો તો 'તમે' જ
કહેવું જોઈએ ને ?'

'પણ 'તમે' જ ન ગમવું હોય તો'

'મમાડવું જોઈએ'

'પ્રથમ છતાં પણ ન ગમે તો ?'

‘તો પ્રયત્ન કરીને અંતઃપુરમાં ચાયા આવવું
 નોઈએ’ મો મલકાવીને નિરંજન બોલ્યો,
 ‘ત્યા આવતાં કોઈ રોકવું હોય તો ?’
 ‘તો એને ખસેડી નાખવું નોઈએ.’
 ‘ન ખસે તો ? ન ખસવાય તો ?’
 ‘તો ઢાંકડીમાં પાણી.....’
 ‘બસ, એ જ ને ?’ વસંત બોલી
 ‘બીજું શું થાય ?’ નિરંજન બોલ્યો.
 ‘તમે પાણી લગાડ રાટ કરી.’ સૂર્યકાન્ત બોલ્યો.

‘ગાંડકાંડ’ નોઈને ત્રણેય પાછા ફર્યો ઉલ્લા
 દરે નિરંજન અને વસંતના થન ઉપર જોડી હાથ
 પાડી. બંને મંબીર હતા. સૂર્યકાન્ત મૂંઝા હતા. ઘેર
 પહોંચતા સુધી બહુ ઝાણી જ વાતો મધ, થોડીચાર
 ઘેર બેઠાં પડી સૂર્યકાન્ત બેઠો.

‘કમ, આજ અહીં જ સૂઈ રહે’ નિરંજને કહ્યું
 ‘અહીં નહિ શકે.’
 ‘કમ ?’
 ‘તમે હોડો લક્યા કરશો.’
 ‘ખોટી વાત છે તમે જશો તો અમે બંને મંબીર
 બની જશું.’
 ‘લકાર્થ કરતા ગાભિય સાર.’
 ‘ના, લકાર્થ સારી.’ નિરંજન બોલ્યો
 ‘ના, બંને સારા’ વસંત બોલી.
 ‘મને એટલે ? તમે બંને ?’
 ‘ના, એમ તો આપણે ત્રણેય.’ વસંત બોલી
 ‘ત્રણ કોઈ દિવસ મારા હોય જ નહિ આપણે
 ત્યાં એ અપશુકન મનાય છે તે ખોટું નથી.’
 ‘પણ અહીં તો એ શુકન જેવું લાગે છે અમને
 તો તમારા વિના બહુ વખત નથી શાવતું તમને બંને
 મિત્રોને શકે છે ?’ વસંતે પૂછ્યું.
 ‘શકે જ તો. ત્રીજું ક્યાંથી કાઢવું ?’
 ‘તમે ય એકાદ શેષી કારીને સૂઈલાઈ ?’
 વસંત બોલી

‘મને જ કોઈ નહિ શેષી કાઢે’
 ‘એવી આસાએ રહીશ મા. વસંતે મને નથી
 શેષ્યો; મેં વસંતને શેષી કાઢી છે.’ નિરંજન બોલ્યો.
 ‘મને તો કોઈ હાથમાં નથી આવવું.’
 ‘ખોટી વાત, સૂર્ય જ કહેતી હતી કે મોટાભાઈ
 ન્યાં હોય ત્યાં ના જ પાડ્યા કરે છે.’
 ‘સૂર્યા હજી નાની છે. પહેલાં એ મારું જ માનતી
 હમણાં ખાલે એને હાથમાં લીધી છે એટલે મને-મોટા-
 ભાઈને જ પગપા કરે છે.’
 ‘પણ અજીએ આવે છે એ તો સાચી વાત ને ?’
 ‘હા, અને વાચતા હું ટાંડો બોળ થઇ જાય એવી
 આવે છે એ પણ સાચી વાત છે.’
 ‘પણ તમારે નોઈએ કોના જેવી ?’ વસંત બોલી.
 સૂર્યકાન્ત જવાબ આપતાં અચકચો નિરંજન ઝડ
 લાઈને બોલી ગયો, ‘તારા જેવી.’
 ‘વાહ !... એવી જ મોથી આવું તો ?’
 ‘તમારા જેવી બહુ ઊંઘડીયા છે ?’ નિરંજને જરા
 કટાક્ષમાં પૂછ્યું.
 ‘હા, તમારા જેવા ઊંઘડીયા પણ હોય તો એવી
 ઊંઘડીયા નોઈએ જ ને ?’
 ‘સાબાશ’ સૂર્યકાન્ત નોશથી બોલ્યો અને હસવા
 લાગ્યો. નિરંજન અને વસંત પણ હસી પડ્યા.
 ‘અરે, અય મેં જાતા હું’ થોડીવાર રહી
 સૂર્યકાન્ત ઉઘડ્યો.
 ‘અજી દર જાવ.’ નિરંજને હાથ ઝાલી સૂર્યકાન્ત
 ને બેસાડ્યો. પણ સૂર્યકાન્ત ફરીને બેઠો.
 ‘ખાની આજે તમિયત બરાબર નથી, અને આખો
 દિવસ આજે હું અહીંયા જ રહ્યો છું.’
 ‘સવારે ક્યારે આવશો ?’ વસંતે પૂછ્યું.
 ‘સવારે તમે જ ત્યાં આવતો ને.’
 ‘ક્યારે આવું ?’ અને હા, એકવી કે બેકવી ?’
 ‘ત્રણી’ સૂર્યકાન્તે હસ્યો. ‘સવારે આઠ વાગે
 અને બેકવી’
 ‘એકવી જ આવું તો ?’
 ‘તો પણ ચાલશે’

‘ધણીવાર.’

નિરંજન મૂંઝો રહ્યો. વસંત એના સામે ટાંપી બઢી.
થોડીક ફાંચે કોઈ કશું મોટું નહિ.

‘કેમ, ગંભીર બની ગયા ?’

‘કંઈ નહિ.’

‘ના, હું અમટ્ટ ગધ. નિરંજન, બીજું કશું
બનાવું જ નથી.’

‘એ તો હું પણ જાણુ છું.’

‘તો પછી ?’

‘તને તકલીફ ખૂબ થશે.’

‘મહેનત વિનાના ફળમાં મીઠાશ પણ ન હોયને ?’

‘હા, પણ મારે તો કશી જ મહેનત કરવાની
નથી.’

‘હા, મને જોશ આપવાની.’

‘એ મહેનત ન કહેવાય. એમાં તો મારો સ્વાધ છે.’

‘અને મારો નહિ ?’

‘બનેતો.’ નિરંજન ધીમેથી બોલ્યો.

મોડી રાત સુઈ વાતો કરના બંને સ્વપ્ન ગયાં.

❖ ❖ ❖

જૂગતમાં કશું જ અકારણ કે અકસ્માત નથી થતું,
પણ બધા બનાવોની પાછળના કારણો મળે જ છે એવું
પણ નથી બનતું. નિરંજન અને વસંત એકબીજા
પ્રત્યે કેમ એવાય છે એનો જવાબ કોઈ ત્રીજો માણસ
તો ન આપી શકે પણ એ એમાંથી કોઈ આપી શકે કે
કેમ એ પણ શંકા છે. એ બંને કપારેક રસને ખાતર
આપી વાતો કરે છે, પ્રથમ મિલવતી ઘડીએ સંભારે છે
પણ બંનેમાંથી કોઈ એમ નથી કહી શકતું કે આ યુદ્ધ
મા માટે અને એ પ્રથમ ઉમરમાં કોઈ જિવન બોલે જ
નથી કારણો વિષે બંને એ સંશય હોય પણ પ્રેમની
ઉત્કટ સ્થિતિ વિષે તો બંનેમાંથી કોઈને શંકા નથી.

નિરંજન એક નાના કુટુંબનો નાનો પણ શક્તિ-
શાળી ભુવન છે અને વસંત એક મોટા કુટુંબની, કંટાળ
ના પ્રમાણમાં એાડી શક્તિશાળી કુમારિકા છે એ
બંનેના જોડાણમાં નિરંજનને પક્ષે કંડી જ તકલીફ નથી.

વસંતને પક્ષે તકલીફનો પાર નથી. વસંતમાં નિરંજન
સાથે ઓતપ્રેત થઈ જવાની પ્રથમ વૃત્તિ નહોતી તો
પોતાના કુટુંબની પ્રણાલિકા સમજીને આ તરફ જોવાની
હિંમત પણ ન કરત, પણ નિરંજન વિના એના માટે
જીવન અસલ હતું. નિરંજન માથે એ તોફાન કરતી,
બેધરવાઈ પણ બતાવતી પણ પોતાની માત્રી સ્થિતિનું
એને સ્પષ્ટ લાગ હતું અને નિરંજન પણ એથી સાવ
અનુભવો નહોતો. પરંતુ નિરંજનનો પ્રેમ વસંતની
પ્રથમ ઇચ્છા ઉપર જ અવસરેવે હતો એમ કહીએ
તો એ ખોટું થશે કારણ કે એના અતરમાં વસંતનું
અરે સ્થન હતું બંનેના પ્રેમના સ્વરૂપમાં અને
આવિર્ભાવમાં ફરક તો હતો જ. પણ એ તો બહુ ઊંડા
જાતરીને જોઈએ તો જ દેખી શકાય એવા સૂક્ષ્મ રૂપમાં
બાહ્ય દૃષ્ટિએ બંને એક બીજા માટે અખતા ને અરતા.
એટલીખના સ્મરણમાં રમ્યા પમ્યા રહેના અને મળતા
ત્યારે કશાં જોશ વિના ઠગી પડતા સૂક્ષ્મ રીતે જોઈએ
તો વસંત નિરંજનની સાથે જ જીવવા ઇચ્છતી અને
એના સુખની અનિમ કષ્ટના સંયુક્ત જીવનની હતી.
નિરંજન વસંતની માથે જીવવા ઇચ્છતો, એ ધણી
વખત સુધી ન મળી હોય તો જગ્યા બાકી પણ બની
જતો પણ એના સુખની અનિમ કષ્ટના વસંતનું
સુખદર્શન હતી વસંતને સુખી જોશ માટે જો વસંતને
પણ છોડી પડે તો છોડવા તત્પર થઈ જાય એવો
હતો, કારણ કે પોતાનું સુખ એમાં જ સમાયેલું
એને લાગતું હતું. એટલે પ્રેમીઓની જે વચન મટે
મરીશ્વરે એમ્લી જ એના મનની તૈયારી નહોતી, એટલી તો
વસંતની પણ નિરંજન માટે હતી પણ જરૂર પડે તો
વસંતના સુખ માટે પોતાના જીવન ઉપર સમમ
જોગવાની પણ એની તૈયારી હતી અને એમાં જ એના
પ્રેમદેશનાં પૂરેપૂરું પ્રાગટ્ય મને એમ હતું. અને એટલે જ
મરફતમાં પણ છૂટા થવાની વાત આપતી ત્યારે એ
ફેરો કે ‘આ છાંછેડા ગણ્યો અને છાંછેડાના
ધર્મો હું પાળોશ’ એ માનવે કે જીવનમાં લાગ એક જ
વખત થઈ શકે એ નિષ્ફળ તથા કે ફાંફા જન તો
આકીનો જીવગી માણ્યો એમને એમ જેમી મરડી

જોષએ એની આ માન્યતા વખત જાણતી હતી અને જ્યારે એ માન્યતાને શબ્દમાં કે હાનભાવમાં એ જોવી ત્યારે પોતાના અહોભાગ્યના ખ્યાલથી ગર્વિત બની જતી.

સૂર્યાકાન્ત નિરજનનો મિત્ર હતો, વસંતનો પણ મિત્ર હતો એ પ્રથમથી જ જાણતો હતો કે વસંતના માતા પિતા એને પોતાની સાથે જોડવા ઇચ્છે છે પણ વસંતના હૃદયની પણ એને ખબર હતી એટલે એના જાગૃત હૃદયમાં વસંતને પોતાની કરવાની કલ્પના કોઈ દિવસ આવી જ નહોતી એ વસંત નિરજનને સાથે જોષ અંતઃકથી રાગ્યો હતો અને એ યુવન ઉપર પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ વર્ણવતો હતો વસંત અને નિરજનમાં પરિસ્થિતિ વસંતની વિકટ હતી અને બીજી રીતે પણ નિરજન કુમાર હતો અને વસંત કન્યા હતી એટલે વસંતની વિકટ પરિસ્થિતિ વધુ વિકટ બનતી આ વિકટ પરિસ્થિતિનો સૂર્યાકાન્તને પૂરો ખ્યાલ હતો અને તેથી એ વસંત પ્રત્યે એક પ્રકારનું મમત્વ આનુભવતો વસંતને કુખ ન થાય એ તરફ એની હમેશ વધુ કાળજી રહેતી એ જ્યારે તે ત્યારે વસંતનું ધરની રિથિત પૂછતો અને આપાસન તથા હિમત આપતો વસંતને સૂર્યાકાન્તનું આ વર્તન નમ્રતા નીવડતું અને ગમતું એ સૂર્યાકાન્ત સાથે મનન કરતી પરત્વે એના અંતરમાં સૂર્યાકાન્ત પ્રત્યે વહીવટો જાન હતો.

આ ત્રિપુનીતા દિવસે મોજથી પમાર થતા હતા આખી જીંદગી આ રીતે જ જઈ રહે તો કોઈ લગ્નની એટલે કે લગ્નવિધિની કે સસારસુખની ઇચ્છા કરે એમ નહોતું ત્રણેયના જીવનમાં વ્યક્તિ પ્રત્યેના પ્રેમાકાંક્ષા છતાં ઉંચા આદર્શો હતા અને એ આદર્શોને જીવનમાં ઉતારવા ત્રણેય મેયતા હતા નિરજન અને વસંતની કાંઈ કલ્પનામાં કાશ્મીરની કુંજોનું પરિમ્લય ક્યારેક જ આવતું, જ્યારે માનવતાની વિકસાવવાની અને પ્રગટ કરવાની આ યોજનાઓ એ હમેશ વિચારતા.

શુદ્ધ અને શાન રીતે દિવસે વણે જતા હતા એ નજીમાંથી તો કોઈને કશો ભય નહોતો પણ આજુબા

જુના મિત્રોમાં વાન થતી હતી કે આ લોકો જ્યારે પેના લખાનક 'પ્રેમનિકાચુ' માં આવી જવાના છે ક્યારેક આમના જાન સુધી ઘણે પહોંચી જતા પણ એ ત્રણેય ત્યારે દરેક કાનના કોણના અંતરમાં મેન નહોતો, અવિશ્વાસ નહોતો, જે છે અને જે થવાનું છે તે વિશે પૂરેપૂરી શકા અને સહાનુભૂતિ દર્શાવે એ નણેય મિત્રો 'પ્રેમનિકાચુ' ના ભય વિશે બેચેનતા બની પોતાનો પ્રવાસ કરી રહ્યા હતા.

બીજો દિવસે મવારે નિરજન અને વસંત તૈયાર થઈને સૂર્યાકાન્તને ત્યાં ગયા ત્યારે આકાન્તે એમના સ્વાગતની તૈયારી કરી રાખી હતી વસંત અને નિરજન આવા શિષ્ટચારની આચાર નકોની રાખી પણ બધું જોઈને પ્રમત્ર થઈ ગયા સુપ્રકાન્ત એ ખતે સાથે હસતો હતો અને મરકરી કહતો હતો જતાં કોઈ મોઢેગ મહે માન પોતાને આગળે આગળ છે એ જાન એનાથી મુક્તાવું નહોતું 'પંદર મોળ વાની સર્પો વસંત પામે આવીને એકી હતી વસંત એના માથે મેન કરતી કરતી ધરતી વાતો રૂઢી હતી અને બધા એમાં રસ લેવા હતા.

'હું અહીં રહું ?' વસંતે સર્પોને પૂછ્યું સર્પોએ માથું હલાવી હા પાડી અને ઉમેર્યું 'તો મોટાભાઈને બહુ જ ગમે.'

'પણ ખાતે ન ગમેને ?'

'ના, ના જા તો બહુ જ રાજ થાય.'

'હુ ?'

'હુ ? હુ તો તમારા પાસે જ રહું.'

'તો હુ રી નહિં છો ?'

'રહી જાવને.'

'પણ મોટાભાઈ ક્યા કાંઈ બોલે છે ?' વસંતે સુવચન સાથે જોયું.

'મારે બેઠવાની જરૂર છે ?' સૂર્યાકાન્તે પૂછ્યું.

'હા, અને નિરજનની પણ રજા જોઈએ ?'

'મારી રજા' વાદરે વાદ, અત્યાચારી જ આત્મકિત બન્યા લાગ્યા' (અનુસંધાન પાન ૭૩૨ એ.)

પૈસાનું નૈતિક મૂલ્ય

શ્રી. 'અ'

['સંસ્થાદ્વારા પગાર લઈને દેરાસેવા કરવી કે નતમહેનત કરી, પેટપૂરતું કમાઈ, અત્યંત સમયમાં ' એક આમસેવકે પૂછેલા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એક વિચારકે બહુ બીજુવડથી અને વિગતથી આપ્યો છે તે અહીં રજૂ થાય છે. મહાન વિચારક રફિનના નતમહેનત અને પૈસાના નૈતિક મૂલ્યના સિદ્ધાંતને અત્યંત બારીકાઈથી આ લેખમાં ઇલાવામાં આપ્યો છે. અ.]

કેટલાક કહે છે કે કોઈપણ ધર્મને પોતાનું ધર્મપથ મેળવવું અને બાકી રહેતા સમયમાં અને તેટલું સમાવહિતવું કામ કરવું એ વધારે સારું, બપોરે બીજાઓ કહે છે કે બધો સમય નાહેરકાર્યમાં માગવો અને પોતાનું અર્થ કાઢવા કોઈપણ સંસ્થાના પગારદાર બનીને રહેવું એ વધારે સારું. એવી પણ દલીલ સંભળાય છે કે બધેક પગારે શામકાઓમાં કામ કરીએ તો લોકોને આપણા કામની હાથ ધોઈ પડે, તો ધર્મને કરીને સાથે સાથે કામ કરીએ તો શામકાના લોકોની લાગણી વધારે પ્રમાણમાં ઊતરી શકાય.

આવી દલીલોના અંદર બંને પક્ષે એટલું તો સ્વીકારવું હોય છે કે કામ કરનારને જેટલું ધરખર્ચ આવડે છે તે તેને મળવું જોઈએ. અને એ મળે તોમાં કોઈ ખોટું નથી માત્ર તે અર્થ કેવી રીતે મળવું જોઈએ એ પ્રશ્ન ઉપર જ મતભેદ છે. ધર્મને કરીને મેળવનાર ઓછો સમય નાહેરકામમાં આપી શકે એવો સંભવ છે. પગારદાર વધારે સમય આપી શકે એ દુષ્પીતું છે. ધર્મને કરીને કમાનાર બાજુની રીતે વૈજ્ઞે મેળવે છે એમ ગણાય છે. પગારદાર ધર્મદારનું ખાસ છે એવી હાથ રહી જાય છે. ધર્મ પાછળ વખત જાય એટલો સ્વાર્થ આતર વખત કાઢવો એવી સમજણ છે સંસ્થાના કામ કરનારોનો બધો વખત સામાજિક કાર્યમાં જાય છે એવું માની લેવામાં આવે છે. ધર્મને કરીને કમાનારના મ્યથ, કામનાં બંધન સેવાને મર્યાદિત કરે છે પગારદાર આ રીતે બંધનમુક્ત છે. આ બધું બંને પક્ષના વિચારનારાઓને માન્ય છે છતાં પ્રશ્ન રહે છે કે કઈ રીતે કામ કરવું હોય તો સારું? ધર્મને કરનાં કે પગારદાર બનીને?

આનો સંજય મનમાં રથા કરે - કસર મનમાંથી બસર જતી નથી કે (૧) પગારદાર રહીને લોકોમાં કામ કરવાની લોકો ઉપર ચેરાની એટલે કે ત્યાગની એટલી હાથ પડે છે. (૨) દુનિયાના ચાલુ ધર્મમાંના કોઈપણ એક ધર્મને કરીને કમાઈએ તે દક્ષિણે મેળવેલું. અને સંસ્થાના કુંડમાંથી પગાર રૂપે મેળવીએ તે ધર્મદારનું લાગે છે. (૩) ધર્મમાં બંધોલો વખત રત ધર્મમાં બંધોલો અને સંસ્થાના કામમાં બંધોલો વખત ચેરામાં બંધોલો લાગે છે

આ ત્રણે મુદ્દાને વિશેષ વિચાર કરવાનો આ લખાણનો ઉદ્દેશ છે. ધંધાનું વિચારીએ તો અંગી કે બેહુતતો ધંધો સ્વાર્થનો ધંધો છે અને સમાન સેવા નથી એમ કાષ્ટાણુ માણુમ છતાં કાષ્ટાને નહીં કહી શકે. તેનું જ નામ ધંધા વિષે છે એટલે પોતાના ધંધામાં વખત ખર્ચવા એ સ્વાર્થના કામમાં વખત ખર્ચો માનવો અને જાહેર સંસ્થામાં કામ કરવાના ધંધાને જ સેવાનું કામ માનવું એ વ્યાજબી નજરે પડે. છતાં લોકો તો એમ જ માને છે કે પોતાનો નિભાવ કરવા માટે કાષ્ટ માણુસ ધંધામાં નેટલો વખત રોકે તેટલો વખત તે સેવા નથી કરતો આપણને પણ ઊંડે ઊંડે એમ જ લાગે છે. તેનું કારણ શું ?

કાષ્ટપણુ ધંધા પ્રામાણિકપણે કરીને કમાણીએ તે વ્યાજબી કમાણી અને ફક્કાગો કરીને પગાર મેળવીએ તે ધર્માદાની કમાણી એવા ખ્યાલને આધાર શા છે ? ધંધો કરનાર પણ અમુક વખત મહેનત કરે છે તેના બદલામાં તેને પૈસા મળે છે સરકારમાં કામ કરનાર પણ તેટલો અથવા કદામ તેથી વધારે વખત મહેનત કરે છે તેના બદલામાં તેને પૈસા મળે છે અને મહેનત કામનું વળતર હોઈ સરખું જ વ્યાજબી વળતર છે છતાં લોકો એકને ન્યાયમંત્રી વ્યાજબી કમાણ અને બીજાને ધર્માદાનું દાન સમજે છે. આપણને પણ ઊંડે ઊંડે કંઈક તેનું જ લાગે છે તેનું કારણ શું ?

ત્યાગની લોકો ઉપર જાપ પડવાની બાબત લઈએ તો ધંધો કરીને ત્રીશ રૂપિયા કમાણ ખર્ચનાર અને પગારમાં ત્રીસ રૂપિયા કમાણ ખર્ચનાર બન્ને ત્રીશ રૂપિયા, નેટલો ભોગ પૂરે પાડી શકે તેટલો સરખો જ ભોગવે છે. ધંધો કરનારનો રૂપિયા નેટલાવાર કાપડ કે નેટલા શેર ઘી લાવી શકે તેટલા જ વાર કાપડ અને તેટલું જ ઘી પગારદારનો રૂપિયા પણ લાવી શકે છે. એટલે ત્રીસ રૂપિયા મેળવનાર બન્ને ભોગમાં એટલે પરિણામે ત્યાગમાં પણ સરખા જ છે. છતાં એકની સેવામાં ત્યાગની અમર પડે અને બીજાની સેવામાં તેટલી ત્યાગની અસર ન પડે એ આમ દિમાગ કરીને જોતા માની શકાય તેનું નથી છતાં આપણા ધજાપરનો અનુભવ

છે કે લોકોના હૃદય ઉપર બન્નેની અમર જુદી જુદી પડે છે તેનું કારણ શું ?

કારણ એ કે દરેક રૂપિયાની આર્થિક કિંમત સરખીજ હોવા છતાં તેની નૈતિક કિંમત જુદી જુદી હોય છે. લોકો પૈસાની નૈતિક કિંમતનો આ ખ્યાલ સ્પષ્ટપણે સમજતા નથી, છતાં કાર્યકારણ પરિણામનો સબધ સમજ્યા વિના પણ જેમ કાષ્ટપણુ નૈતિક સિદ્ધાંત મનુષ્યના હૃદયને અગ્રણ્યપણે અને આપોઆપ આંતર-પ્રેરણા આપી શકે છે અને શુદ્ધિ મદદ વિના જ તેના હૃદયમાં પસા ખોટાનો ભેદ પરખાવી શકે છે તેમ પૈસાની નૈતિક કિંમતના આ સિદ્ધાંતનું પણ છે પૈસાની નૈતિક કિંમત વિષે કાષ્ટપણુ સમજતા નહિ હોવા છતાં આ સારું અને આ ખરાબ એમ માણુસ જાણી જાય છે આ સિદ્ધાંત વિષે મદાન વિચારક ધરિને મજબૂતો ઉદ્દેશીને જે પત્રો હપ વેચા છે તેમાં બહુ સુદર રીતે લખ્યું છે એમાંનું થોડું ધણુ જાણવાથી આપણે આપણા મનો વધારે સારી રીતે સમજી લઈશું. અર્થશાસ્ત્રીઓ કહી છે કે, “નાણું એટલે વિનિમયનું એક જડ સાધન.” પાલી બરીને દાણાને ખરવે પાલી બરીને બોરા મળે તો એરી આપવેમાં જેની પાલીની ઉચ્ચોગિતા તેની નાણાથી વ્યવહાર ચાલે તો હોય ત્યાં નાણાની ઉપ-યોગિતા. જેમ એક રથળના દરેક માણસની પાલી સરખી જ હોય છે તેમ દરેક રૂપિયા પણ સરખો જ હોય છે. પરંતુ જોકે દરેક રૂપિયા ઉપરની મોહર એક જ જાતની હોય છે અને વેપારી દષ્ટિએ દરેક રૂપિયા સરખો જ માત્ર ખરીદી શકે છે છતાં નૈતિક દષ્ટિએ દરેક રૂપિયા ઉપરની મોહર વાપરનાગની મરકારિતા પ્રમાણે વિવિધ રૂપ ધારણ કરે છે અને વિવિધ પ્રકારની નીતિ પેદા કરી શકે છે.

જેની જરૂર હોય તે વસ્તુ જ્યાં સુધી રૂપિયા આપીને ખરીદાય ત્યાં સુધી ગેરવ્યાજબી નથી અને રૂપિયા આપ્યા વિના-એટલે કે ચોરી કરીને માત્ર વેચે જ માણુમ અનીનિમાન અને મૂઠેગાર ગણાય-એટલું માણુ અર્થશાસ્ત્રનું શિક્ષણ આપના સમાજમાં જો રજો નાખેનું છે અને આપણું નીતિનું ધોરણ પણ અર્થશાસ્ત્રની આવી

માન્યતા ઉપર રચાયેલું છે.

જે વસ્તુની માણસને જરૂર હોય તે બજારમાંથી મળવાને બદલે, જે મહિમા દેવ પાસે એ વસ્તુની કિંમત ધરાવતી હોય તે અતર્કશીમાંથી કુતારી દેતા હોય, અગર તો વસ્તુની કિંમત જોટલું નાણું ભોમ્મા છટવાયી તે વસ્તુ ત્યાં આપોઆપ જાગી નીકળતી હોય તો અર્થ શાસ્ત્ર એ શિક્ષણ અને એ શિક્ષણ ઉપર રચાયેલી નીતિ રિધેા માન્યતા બ્યાગની ગણાત પરતુ કોઈપણ વસ્તુ એમ જીવતા આત્માવાળા માણસના સંપર્ક વિના પેદા થતી નથી વસ્તુમ કેવળ જડ વસ્તુ નથી પણ વિકાસ માટે મર્યાદા રહેલા આત્માવાળા માણસના અમૂલ્ય જીવનના અમુક અંશે પ્રકૃતિના પ્રાણકારી તત્ત્વોમાં લીધેલું ચોક્કસ રૂપ છે પૈસાના બદલામાં જ્યારે આપણે અમુક ચીજ લઇએ છીએ ત્યારે કોઇ જડ ચીજ નથી લેતા પણ અમુક માણસોના જીવનના અમુક હિસ્સાએ લીધેલા મૂલ્ય સ્વરૂપને લઇએ છીએ

જો આમ નહોત તો અને રૂપિયા માત્ર જડ વસ્તુ જ ખરીદી શકેતા હોત તો માણસ રૂપિયાનું શું ખરીદે છે? શામાટે ખરીદે છે? તેની પચાતમા આપણે ઉત્તરત નહિ. વાણિજ્યમાં અને રાજ-મહારાજાઓ પોતાની દોલત કેમ વેચે છે તેની આપણને જરાપણ ચિંતા રહેત નહિ અને અર્થશાસ્ત્રીઓની પેઠે આપણે પણ કહેત કે માણસ મગજ પડે તે માલ પૈસા આપીને ખરીદે-અને એવી ન રહે ત્યાં સુધી કાંઇ જ અનિતિ નથી કાંઇ જ યુગો નથી.

પણ હકીકતે તેમ નથી રૂપિયા અમુક માન ખરીદવાનું માધ્યમ જ માત્ર નથી પણ અમુક માણસોએ અમુક રીતે જ જીવન ગાળવું એવી અદ્ધર આજ્ઞા કરેલા કડક ફતવો છે. જ્યારે એક મીલની ધોતી ખરીદીને હું રૂપિયા ફેર છું ત્યારે હું રૂપિયા જ નથી ફેરવે પણ તેમાં સતાએલો એવો તાકીદી હુકમ ફેર છું કે ધોર આધારમાં, પૃથ્વીની અદ્ધર ફેટવાએ માધ્યમ જોડે એવી વાયુની તથા જીવન કરમાવનાર, કોલમાની પાણી અદ્ધર, અમુક મણુરે, અમુક વખત સુધી કામ કરવું

અને લોહાને પણ ઓગાળી નાખે એવી ગરમીની પાસે રોકાતા રોકાતા, અમુક માણસે, અમુક કલાક સુધી મીનના સચ્ચા નવારવામાં મગ કરવી, અને પોતાનાં કાષણા છોકરાને બચપણથી જ, અરીશ્વિયુ બનાવી-રખડું મૂકી, અમુક માતાએ પોતાની મહત્ત્વની કુદરતી લાગણીને કચરો, બાષ્ટ કરનાર સંતોગો વચ્ચે, સુધનાં દર્શન ન થાય તેટલા કલાક સુધી, મીલમાં કામ કરવું, અને...અને...અને એવા એવા કણા કણા જહાગીરી હુકમો જરૂરપણ હોન વિના જ્યારે જ્યારે હું બજારમાંથી માલ ખરીદીને રૂપિયા ફેર છું તેની અંદર ફેરકાંઈ જાય છે રૂપિયાની ઉપર જોડેલી શકાય એના અમૂલ્યો તો જૂજ છે પણ આજ અણજોડેલા અક્ષરોમાં શું શું લખ્યું નથી હોતુ જેવા રૂપિયા ખર્ચનાર તેના નિધિના લેખ તે વાત યુગ લીધીમાં લખાઇ જાય છે અર્થશાસ્ત્રીઓ તે જોડેલી શકતા નથી અને તેથી કહે છે કે નાણું માત્ર વિનિમયનું જડ સાધન છે અને દરેક રૂપિયા સરખો જ છે

રૂપિયામાં આમ અણજોડેલા બાગતા ફતવોને અહીં વીધિના લેખ કલા છે તેમાં જરાપણ અતિશયોક્તિ નથી. કોઈપણ સાર્વભોમ સમ્રાટના ફતવા કરતા પણ રકમા રક માણસે રૂપિયાના ઓકા ફેરે ફેરવે ફતવો વધારે બળુકો છે સમ્રાટના ફતવાઓનું બજાર લોકોની ભયની લાગણી ઉપર આધાર રાખે છે જ્યારે રૂપિયાના ફતવાના જોરને હુખા અને તુબ્બાનો આધાર છે માત્રાટો સામે બળવા થયા છે પણ રૂપિયા મામે બળવા થયાના કાખના ક્યા છે? સમ્રાટના ફતવાનો ઇન્કાર કરતા કોની મેળવી દુખને અત આવે છે જ્યારે રૂપિયાના ફતવાનો ઇન્કાર કરનાર રીયાઝ રીયાઝને મરવાના બત્તા છે એત સારું પણ રીયાઝ નહિ સારું એમ માની રૂપિયાના ફતવામાં જે હુકમ છું તેને વીધિના લેખ માની આશીન થવામાં જ દુનીયાના તમામ લોકો જ પ મેળવે છે

આમ રૂપિયા માત્ર વિનિમયનું જડ સાધન જ નથી પણ એતનવતા મનુષ્યના જીવનને વિશ્વાસવા કે

દરમાવવાને અન્નેડ દ્વયીઆર છે તેથી તેની સાચી કિંમત તેની અદર કેટલુ રૂપ છે તેના અદર નથી કે રાજ્યે તેની શી કિંમત છાપી છે તેના ઉપર નથી, કે તે કેટલે માન ખરીદી શકે છે તેના ઉપર નથી પણ કેવો માણસ કેવી જગત ધર્મચુદ્ધિથી તેનો ઉપયોગ કરે છે તેના ઉપર છે આમ તેનું નૈતિક મૂલ્ય ધ્યાય છે આપણે દરેક કેટલી બધીવાર વિચાર કરીએ છીએ કે જે આપણા હાથમાં અધિકાર હોત જે આપણા હાથમાં રાજ્યસત્તા હોત, જે આપણા હાથમાં અમલદારી હોત તો આપણે જનહીનતા કેવા કેવાં કામે કર્યાં હોત પણ રાજ્યસત્તા અને અમલદારીની સત્તાથી વધારે શક્તિશાળી સત્તા આપણે જે નાણુ અજારમાં અર્થએ છીએ તેમા વાપરી રહ્યા છીએ અને રાજ્ય કે અમલદાર લોકોના જેવા હાન કરવાની કિંમત સુદા ન મરી શકે તેવા સારા કે ખરાબ હાન રીઆના ફરમાનો કાઢી કાઢીને કરી રાખીએ છીએ એનું આપણને પૂરુ જ્ઞાન પણ નથી

રાજ્ય-વ્યવસ્થામાં જે હોદ્દા વધારે સત્તા નાળે તે હોદ્દા વધારે કુશળ માણસને રાખવાની જરૂર પડે છે ઉલટ રીતે કહીએ તો જેની મહત્ત્વની કુશળતા તેના પ્રમાણમાં જ લોકકર્મચાલુ છે સત્તાના રચને બેઝેનો માણસ થોડી પણ જૂઠા કરે તો ઘણા માણસોને કુખમાં લાવી મૂકે અને સત્તા વધારે તેમ જુનુ પરિણામ વધારે જલ્દી તેથી લોકહિતની ખાતર જેની કુશળતા વધારે તેના હાથમાં જ વધારે સત્તા રાખવી એવો રાજ્યવ્યવસ્થાનો નિયમ છે પણ રાજ્યસત્તા છે તેવથી ઘણી વધારે મોની સત્તા અર્થની હોવાથી અર્થ-વ્યવસ્થામાં પણ એ જ નિયમ લાગુ પડે છે જે મારે કુશળ તેના હાથમાં વધારે પૈસા ખચવાની સત્તા મૂકી જોઈએ પણ અર્થની બાબતમાં તો કુશળતા એટલે નાણાની નૈતિક અસર સમજી તેનો ધાર્મિક ઉપયોગ અમન કરવાની શક્તિ એટલે જ માણસ પૈમાના નૈતિક મૂલ્યના સિદ્ધાંત પ્રમાણે રૂપિયાને વધારે ને વધારે મૂલ્યવાન બનાવી શકે તેના હાથમાં વધારે રૂપિયા મૂક્યા અને જે માણસ રૂપિયાને એ કે મૂલ્યવાન બનાવી કે તના હાથમાં એટલે રૂપિયા મૂકવ એનું આથી નીપજે છે

અર્થશાસ્ત્રીઓ કહે છે જે મૂલ્ય ભૌતિક પદાર્થો વધારે જડપથી અથવા કુશળતાથી ઉત્પન્ન કરી શકે તેને વધારે પૈસા મળવા જોઈએ પૈમાની નૈતિક કિંમત નો મિલકત કહે છે જે માણસ પૈસાનું નૈતિક મૂલ્ય વધારે નીપજાવે એટલે કે જેને પૈસો કેમ ખરચવો તેની આગત રોષ તેને વધારે પૈમા મળવા જોઈએ વ્યવહારમાં આ સિદ્ધાંત કેવો પગાય છે તેના એક મે દાખવા લઈએ

કામ કરી શકે તેવો છતાં આજસને લીધે મરીન રહેતો માણસ મારી પાસે પોતાની જૂબ ટાંગવા માટે આટલો લેવા એક કે મે આના માગે તેને કુ રૂપા લાવી બે આના આપુ તો આ મિલકતની નજરે જોતા કુ થુ કરુ છુ ? મારી ફાનો અથ એ થયો કે ખરી રીને બે આનાનું દાન નથી કર્યું, પણ કોઇ એકાદ બેટુ ઉપર એક આગમુ માણસ માટે મહત્ત મજુરી કરવાનો મે હકમ છોડ્યો કે અને એક ટોટુને એક આગમુ માણસ મટે ફેગમ કામ કરવાનો હકમ કરવો એ ધાડ પાડવા જેવું જ થયું

આ માન્ય વખરે રાજ્ય વ્યવસ્થાની જરૂર છે એક માણસ એક ફૂપીઓ ચોર છે ચોર છે એટલે કાઈપણ આજખી મહેતાના બદનામાં રૂપિયા મેળવવાને બદલે તે ફેગમનો રૂપિયા છૂપી રીતે અથવા ખુશી રીતે અથવા ખુશી બગજમરીની પગલે છે તે રૂપિયા મળ્યો રૂપિયા છે પરંતુ તેનો માન નેવા જતા ચેરી હ રૂપિયાનો મન જાણુકાર વેરાદી નહિ અ પે કાગલુ કે સરકારને ખતર પડતા માથ પડે મે હ હોવા છતાં સરકાર તે રૂપિયા પગારી લે અને માન આપનારનો માથ ફેગમમાં જાન ચેરી અથવા લૂટ કરીને મેળવેલું થન સાચું હોવા જતા કાલેસર મત ખરી વા મટે અથે અ છે તેના બદનામાં કોઇ નાલ આપે તે તેના ધરનો વળથ તેણુ જ ખીજી કોઇ મહેનત કર્યા વિના મેળવેલા થન વિશે છે જિખારીને મે આપેલા મે અવા પણ ચેરીનું જ થન છે કેમકે તે તેણે કોઇ મોજ્ય મહેનત કરીને મેળવેલું નથી ખીખ માગીને ખુશામન કરીને કે પગય રી મીને કોઇ કંઈ પૈમા મેળવે તો

તે ચોરીનું ધન બને. એવા ધનના બદલામાં ખરી રીતે કંઈ માલ મળવો જોઈએ નહિ. એ ધનની બાબ કિંમત તેવા બીજા ધનના જેટલી જ છે, પરંતુ તે વાપરનારનો તેના ઉપર નૈતિક અધિકાર નહિ હોવાથી નૈતિક રીતે મૂલ્ય કંઈ જ નથી. એવી રીતે મેળવેલો રૂપિયો અને એવડી જ કીંકરાની ચક્રડીની નૈતિક કિંમત સરખી જ છે.

હાલના ચૂરીવાદીની દૃષ્ટિએ રચાયેલા અર્થશાસ્ત્ર પ્રમાણે ધડેલા કાયદાથી એવો હરામનો મળેલો રૂપિયો આપી તેના બદલામાં કોઈ ખેડતે પરસેવાથી પેદા કરેલ અનાજ મળી શકે છે પછી; પણ તેના મહેનત કરનાર વર્ગ જ દંડાય છે. અને એમ થવામાં આપણે કારણભૂત થઈએ તો આપણે તેમને દંડીએ છીએ એટલે જેને કાયદાથી ચોરેલું ધન મનાવું નથી છતાં જો ચોર મહેનત કર્યા વિના મેળવેલું છે તે ધન, બન્ને ચેરીના જ ધન હોઈ, કોઈપણ માલ સરખાં જ નાલાયક છે. છતાં તેના ધનથી કોઈ માણસ માલ ખરીદી અથવા કોઈ બીજાને માલ ખરીદવાની સગવડ કરી આપે, તો તે બન્ને કોષિત છે. કેમકે એવી રીતના હરામના ધનથી ખરીદેલો માલ છેવટે તો કોઈને ફાયદો જ હશે પડે છે.

જેનું ચોરીનું કે બીજાનું ધન છે તેનું જ પેન્શન કે જીવાઈનું ધન છે. શક્તિ હોવા છતાં કામ ન કરવું એ વાંક ચોરનો, ઝિખારીનો અને જીવાઈવાદોનો મરજો જ છે. અમુક વર્ષ તાપ તપ્યાં અને વરસાદ ઝીંકેલો તેથી તેટલાં વર્ષ સુધી ઝાડને ફળ આપ્યાં. ઘણા વર્ષ સુધી સાટું સહન કહ્યું; સાટું કામ કહ્યું અને આગ્રં ફળ પામ્યાં તેથી કોઈ કોઈ સાલ તાપ ન સહી કે વરસાદ ન ઝીલે તો પણ તેને ફળ આવે એવું કુદરતમાં નથી. ઘણા વર્ષો સુધી રખડપટ્ટી કરી અને શિકારમાં અત્યંત કુશળતા દાખવી તેથી કોઈ કોઈ વનચરને તેના બદલામાં ફેળવડું બક્ષ્ય મળવું નથી ઘણા વર્ષો ખૂબ ખાણ માટે પાછળના વર્ષોમાં કોઈ-જૂથ લાગ્યા વિના રહેતી નથી. તેમ જ કામ વિશે છે. જીવમાત્રો પોતે જીવે અને

કુદરતનો ઉપયોગ કરે ત્યાં સુધી મહેનત કરી કુદરતના ચક્કે અનુમરવું” જેમએ એ નીનિસૂચ છે. જીવાઈ બોગવવી કે નિષ્ક્રિય લેવી કુદરતના નિયમ વિરુદ્ધ છે. તેથી તે પણ ચેરીની કક્ષામાં આવે છે.

આ દાખલાઓનો સાર એટલો જ છે કે બીજા દેનાર, જીવાઈ દેનાર, નિષ્ક્રિય લેનારને પોતાનાર, કામ વિના અથવા થોડા કામને માટે માણસને તોફારીમાં રાખનાર, બધા જ પૈમાના આવા ખર્ચમાં તેનું નૈતિક મૂલ્ય હલે છે અથવા ઓછું કરી નાંખે છે. જેવો કામ કરી શકે તેવા માણસને કામ કરાવ્યા વિના નકાવવા વિશે વિચાર કર્યો તેવો જ વિચાર કામમાં લઈ શકાય છતાં કામમાં લીધા વિના સંઘરી રાખેલી વસ્તુઓ વિશે પણ ચર્ચ શકે. પણ અહીં આ દૃષ્ટિબદ્ધ સમજવા માટે આટલાં દૃષ્ટાંત બમ છે.

આટલા વિચાર પછી હવે આ ધ્યાનમાં રાખીને આપણા મૂળ ત્રણ મુદ્દાનો વિચાર કરવાથી ચોખ્ખું નિર્ણય આવી શકશે. પહેલો મુદ્દો એ છે કે ધધો કરીને સેવા કરવાને બદલે પગારદાર બનીને સેવા કરવાથી લોકો ઉપર ઓછી છાપ પડે છે. પહેલું તો એ કે શહેરના એટલે કે ઉજળાગાત લોકો ઉપર અને ગામગાના એટલે કે મહેનતુ લોકો ઉપર એક જ ભાવની છાપ પડતી નથી. શહેરના લોકો જેઓ સહેજે પંચીક રૂપિયાનો મહિનો મેળવે છે તે તમારા ૨૫-૩૦ રૂપિયાના પગારમાં ત્યાગ જોઈ શકે છે જ્યારે ગામગાના લોકો કોઈપણ ત્યાગ જોઈ શકતા નથી. પણ આપણે ગામગાનાઓને જ ધ્યાનમાં રાખવાના છે તેઓના ઉપર જુદી છાપ પડે છે તેનું કારણ એ છે કે ચૂરીવાદી અર્થશાસ્ત્રે હજી તેમનાં મગજને અલગવેલાં નથી હોતાં તેથી તેમનાં અત્યંતકારણમાં અલગ-સમઘ્યે કુદરતી ગંધ ઉઠે છે તે તેઓ સમજી શકે છે. જ્યારે લલ્લેલા કે શહેરી જીવનમાં ઉજરેલા લોકોની દૃષ્ટિ એવી ગંધ પારખવા જેટલી કોમળ રહી હોતી નથી.

મહેનતુ લોકને પગારદારની અમુક સગ પહેલી તો એ કારણે યાવ છે કે તેઓ તેમને મળતા પગારના ‘વૈસાનું’ નૈતિક મૂલ્ય વધારી નહિ શકે એવી તેમના ઉપર

છાપ પડે છે, અને કોઈપણ માણસ પૈસાનું મૂલ્ય ધટાડે તો સરવાળે મહેનતુ વર્ગને 'શંકાવાનું' હોવાથી તેણે માણસ પ્રત્યે તેમને કુદરતી સ્વયં ચાપ એ દેખીતું છે.

પગારદાર પૈસાનું નૈતિક મૂલ્ય નહિ વધારે એવા કદ રહે એ પણ અસ્થય નથી. કારણ ધણે જાગે તો તેની જીને, તેના ધરના તમામ ભેરાંઓને, જે સારા પગાર હોય તો તેના માતાપને પણ ચોરીનું ધન જ અવરાવતો હશે. સ્ત્રીઓ અને કદોએ પણ અંબમભુરી કરવી જ જોઈએ-રણનું જ જોઈએ એમ કહેવાનો આશય નથી પણ અંબમભુરી ન કરે તો બુદ્ધિ મભુરી તો કરવી જ જોઈએ એમ કહેવાની મનમથ જરૂર છે. જેની પત્ની પોતાના જ બાળકને ઉછેરે છે તે તેમના ઉછેરમાં વિદ્ય નાંખ્યા વિના પાછાથી મભુરજીવનાં બાળકને તેની જ મહેનતે ઉછેરી શકે. આમ જે પત્ની શુદ્ધિ અને હૃદયની મભુરી કરે તેનો પતિ તેને ચોરીનું 'ધન' નથી અવરાવતો, અને ખર્ચ પડે તો આજકાલની પત્ની પોતાના બાળકને ઉછેરવાનું પણ જ્યાં કરે છે. તે તો તેમને શુભાગવાનને મળતી ગ્રહે છે. અને જ્યાં પતિ તેને કૌગટનું અવરાવે ત્યાં છે જેનામાં બાળકો ઉછેરવાની લાપકતા નથી તે સ્ત્રીએ તો મભુરજી જ રહેવું ધરે. પણ આવી જીને પણ ધરમા નવરી નવરી નહિ પણ બાળકાના વિકાસને શુભાગવાના કામમાં રોકી રાખી પગારદાર પતિ તેને હરામનું અવરાવે ત્યાં તો તે કલાકને છાપ કાપવાના મહેનતાણુ તરીકે જીવાઈ બાંધી આપ્યા જેવું થાય.

પણ સામાન્ય રીતે પગારદાર આમ તેને મળના પૈસાનું પ્રત્યેક મૂલ્ય રાખે કરે ત્યાં છે. એટલે પગારદારની ગેમ જ મહેનતુ લોકોને શંકા અને અણગમો છાપાવે તો તેમાં કોઈ નવાઈ નથી. કેટલાક પગારદાર કહેવું કે 'તમે પરણ્યા એટલે, મારે એને ગટલો પૂરવે જોઈએ કે નહિ? આનો જવાબ બીજા ઉદાહરણથી લઈએ. એક રાજ્યનો દિવાન રાજ્યની તોફારીમાં રહી, પોતાના મર્ગાઓને જુદી જુદી રકમની જીવાઈ રાજ્યની તિજોરીમાંથી બાંધી આપે તેને તમે શું કહો? તમે કહેશો કે ભાઈ, રાજ્યની તિજોરી આમ ભૂટે નહિ.

તે દલીલ કરશે કે એ મારા સર્ગા છે તેથી તેમને નિશાપ કરી આપવો એ મારી કદમ છે. તમને આ દલીલ ગળે નહિ ઉતરે. તમે કહેશો કે બહુ બહુ તો તું તેને રાજ્યની તોફારીમાં રાખ તેઓ તોફારી કરે અને પગાર ખાપ તો પણ તું વગ લાચુનાર તો ગણાઈશ જ જ્યાં તે કોઈક હામ્ય હશે. આમ જ આપણે પગારદારને કહી શકીએ. તમે પગાર મળે છે તે તું ખુદીથી બોયર, પણ જે દેહના મારે પગાર મળ્યો તે દેહને જ તે બોગ-વવાનો. તેમાંથી તારાં સર્ગા સંબંધીઓને જીવાઈ આપવાની નથી. બહુ બહુ તો તેઓને તું કામે લગાડ કામ કરે ને ખાપ. તેમા પણ તું વગ લાચુનાર તો ગણાઈશ જ પણ તે કંઈક હામ્ય હશે.

એટલે પગારદાર નાનો કે મોટો પગાર લે છે એવા કાંઈ લોકોમાં અણગમે પેદા થતો નથી પણ તે મળેના પૈસાનું નૈતિક મૂલ્ય તોડી નાંખે છે. તેથી અણગમો થાય છે. તથા તેની ખરાબ છાપ પડે છે. જે કોઈ માણસ મામડામાં કામ કરે અને ૫૦૦ રૂપિયાનો પગાર લે પણ તે રૂપિયા નૈતિક મૂલ્ય વધે ન રીતે વાપરે તો અણગમો નહિ થાય પણ કદર થશે. બચવાનું છે બલે ને પાંચ રૂપિયાનો પગાર વધે. એમ લોકો કહે છે તેનો માર એટલો જ છે કે બાળકા ઉપર ખર્ચવા પૈસાનું નૈતિક મૂલ્ય વધે છે. એટલે એવું ખર્ચ કરનારને વધારે પગાર બલે મળે. અને આધાર માળાપ છે તેને પદર રૂપિયાનો પગાર તો જોઈએ. એમ કહેવાની મતમથ પણ એ જ છે કે ચોગટ દયા દાન કરવાયા પૈસાનું નૈતિક મૂલ્ય વધે છે મારે તેની નીતે ખર્ચનારને બલે મરે પગાર મળે. મદનો, મોડો અને સંસ્થાના ચાપકો પાસે પુષ્કળ પૈસો આવતો અને અર્થસિંહ લોકો જ્યાં તેઓ પ્રત્યે અણગમો થતો નથી તેવું પણ એ જ કારણ છે. મનપતિઓને પણ સ્થાન છે; તેઓ 'દૂતી' તરીકે રહે એવું માંધીજી કહે છે તેથી પણ આ જ મનમથ છે.

ધણે કરનાં કરના એવા કરનારથી લોકો ઉપર વધારે છાપ પડે તો તેનું એક કારણ એ છે કે જાન મહેનતના ધધામાં એણી કમાણી હોવાને લીધે, તેમજ

મહેનતના વાતાવરણમાં હોવાને લીધે, ધધી કરનારનાં બધાં કુટુંબીજનો કંઈને કંઈ મજૂરી કરે છે તેથી ધધી કરનાર પૈતાનું નૈતિક મૂલ્ય સાચવી રાખી શકે છે. પણ પગારદાર પણ ધંધાદારની પેઠે જ પૈતાનું નૈતિક મૂલ્ય સાચવી ગળે તેવું છુપવ ગાંભીરતાથી તેના કામની સાંકા ઉપર ઝોટી છાપ ન પડે.

ધધી અને સેવાનો એક ફેર પડે છે તે પણ અહીં વિચારવાનું રહે છે. પગાર લાગત કામ કરનારની છાપ એટલી પડતી હોય તો તેવું એક એ પણ કારણ છે કે તેનું કામ સેવાનું હોવાને અલ્લે ધંધાનું દરો સેવાનું ધ્યેય જેની મેચા 'કરવાની હોય તેના હૃદયનો વિશ્વસ કરવાનું છે. એકે લોકોના દુઃખદોષો આજી કરવાં એ સેવાનું કાર્ય સદા રચુ છે, જ્યાં દુઃખદોષો તો પૂર્યા ઉપર અનાદિ અનંત છે. દેહની સાથે જ તે જરૂરમાં છે. તે જાણી ટકે તેમ નથી. માત્ર હૃદય અનુકૂળ કરી શકાય કે જેથી દુઃખ દુઃખ ન લાગે. દેહની પીડા પીડા ન કરે. હૃદયનો આગે વિકાસ કરવો એ જ અંતે તો એક શક્ય વસ્તુ છે. સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ બાથ દુઃખદોષો દૂર કરવાનો સેવા કરવામાં પ્રયાસ થાય છે. તે તેજ હેતુથી નથી થતો. પવ નિરવાય અને પ્રેમથી નીવરતાં દેવાંએ કરેલા પ્રયત્ન, મામા માણસના દૈવાને પણ જાણતું કરે અને એમ વિશ્વસિત કરીને બાલ સંજોગથી પર એવા આનંદનો તેને અનુભવ કરાવે એ હેતુ સિદ્ધ કરવાનો છે. આવી રીતે હૃદયનો સ્પર્શ સાધી તેનો વિકાસ કરવાના સાધન તરીકે જ બાલ સેવાનો ઉપયોગ છે. પણ ને કે. બાલ સેવા કરે તે સ્વેચ્છ સામા માણસના હૃદયને સ્પર્શી શકે એવું નથી. એ માટે તો પોતાની શુદ્ધિ માટે સદા જાગૃત અને હૃદયના સૂક્ષ્મ સંદેશોને ઝીંકનાર, આત્માર્થો પુરતની આત્મચક્રતા છે. જે પોતાના હૃદયને દંડેથી શકે છે તે જ સામાનાને સ્પર્શી શકે. એટલે જોને અંદર !! જ સેવા કરવાનો આદેશ મળે છે તે જ સેવા કરી શકે છે. ખીજ સેવા કરનાર વૈદ કે પણ ઉપચારકો જેવા હિતચી ઉપકારકો રહે છે એવી રીતે પણ ધધી છે, મજૂરીનો પણ ધધી છે, ચિલકનો ધધી છે તેમ ધર્મગુરુનો અને સેવકનો પણ ધધી જ હોઈ શકે છે,

સ્વેચ્છ ધધીદારી સાદાઈથી કે અર્થોગપણે પોતાનું ગુજરાન કાઢે છે. અને પોતાને સોપેલું કામ વફાદારીથી કરે છે. જ્યાં હૃદય ન પોકારતું હોય ત્યાં સેવાનો પણ ધધી જ ગણી શકાય. કેટલાક ધધીમાં જડ શરીરનો વધારે ઉપયોગ પડે છે. કેટલાકમાં જુદીનો વધારે ઉપયોગ પડે છે. જુદીના ધધીમાં વધારે દુશળતા જોઈએ છીએ. પણ વધારે દુશળતા જોઈએ તેથી તે સેવા નથી થતી. તેમ જડ શરીરનો વધારે ઉપયોગ હોય ત્યાં સેવા મટી નથી જતી, જે કામને ખીજ ના પસંદ કરતા હોય અને તજજ્ઞતા હોય જ્યાં તે કામ સમાજના હિત માટે આવશ્યક ગણીને (અંગી કે ખેતીનું) કરવામાં પણ મંજૂરતા ધધી થાય છે. કે. સંસ્થાના પગારદાર જનીને ખાદીકાર્ય કે હરિજનસાક્ષી કરનારના અમાનપદે ઉપર કહ્યું તેમ ખેતી વગેરે હરકાઈ ધધીનું કામ કરનાર છે. આ બધા જ કામ કરે છે અને પૈટા કરે છે. કે. વધારે મોજ કરે છે કે. એટલી. પણ જો તે કાર્ય કરતાં કરતાં સોંકા માટે તેનું હૃદય ધબકા કરે અને તેમના આત્માની સાથે પોતાનો આત્મા એકાકાર થવા મંચા કરે તો જ તે સેવાનો ધધી કરનાર મટી કેવળ સેવક થાય. જેટલે અંશે તે સેવક થાય તેટલે અંશે તેની છાપ પડે. ભલે પડી તે પગાર લે કે ધધી કરે.

એક કામ કરનાર ખદીખગતિ કરીને એક દિવસનો એક રૂપિયો કમાય છે તે રૂપિયાનું ધર માટે અનાજ લાવે છે. જીને એક જોડત ખેતી કામના દિવસો અને ઉત્પન્નતા દિનાગ જતાં એક દિવસના ખેતી કામ પેટે એક રૂપિયાની કિંમતનું અનાજ ઉત્પન્ન કરે છે. દને આ રૂપિયાની કિંમતનું અનાજ ઉત્પન્ન કરવા માટે એટલે જે કામ કર્યું તે દિવસ તેનો સ્વાર્થના કામમાં ગયો એમ કહીએ તો ખાદીપ્રકૃતિને. જે દિવસ ધર માટે અનાજ લાવવાનો રૂપિયો કમાવામાં ગયો તે દિવસ પણ ખાદી માટે નહિ પણ સ્વાર્થના ધરકામ માટે કાઢેલો એમ જ કહી-શકાય. એટલે ધધીદારીના સમય સ્વાર્થના કામમાં અને સેવકનો સમય સમાજહિતના કામમાં જાય છે એવું અમજવું જૂઠું જરૂરું છે. સેવક જેમ પોતાનું ધરખર્ચ કમાતાં કમાતાં જે કાર્ય કરે છે તેમાં

સમાજનું દિલ યાવ છે તેમજ ખેડૂત પણ, પોતાનો શેડો કમાતાં કમાતાં જે અનાજ ઉત્પન્ન કરે છે તેમાં સમાજનું દિલ યાવ છે. બન્ને એ રીતે જોતાં ધધા છે અને સેવાના જ ધધા છે. જ્યાં સુધી આપણે સમાજને પોષ્ટક ધધો ચોખ્ખ મહેનત અને સમય ખર્ચાને વફાદારીથી મરીએ ત્યાં સુધી દરેક ધધો મેજાનો જ ધધો છે. અને દરેક ધધામાં સમાજનું કામ થવા સાથે પોતાનું કામ યાવ છે. માણસ પોતાની જવાબદારીથી કાંઈ ધધો કરે કે મરચામાં પગાર લાદીને કાંઈ કામ કરે તેથી તણવત પડતો નથી. કાર્યુતીરદ રાજતનમાં ખાનગી ધધાની બધી કરી દરેક ધધો સંસ્થાઓદાર પગારદાર રોજીને ચલાવવામાં આવે છે

ત્યાં બધા સંસ્થાના જ નોકરો છે એમ કહેા અથવા બધા મેવરો છે એમ કહેા

પણ જે લોકો ઉત્પાદક કાર્યના ધધામાં પડવાને બદલે પૈમાનુ નૈતિક મૂલ્ય હણતાર દાલના ધનિકોના શોખને પોષવા ખાતર, મગીત શીખવતું, બાળકોની કાળજી રાખવી, મોટા દાંકીરી, ફરતીચર બનાવવું કે એવા જ ધધા કરી ફાજલ વખતમાં સેવા કરવાની કે ફાજલ પૈસાઓ સેવા કરવાની ઇચ્છા કરે છે તેઓ લોકોને ધોલ મારી ચાલ પંખાગયાનું કામ કરવા નીકળવાની ઇચ્છા કરવા જેવું કરે છે તેવા મધ્યને સેવાનો ધધો કદી નહિ શકાય.

અમર આશા

.૫૫૫:

અથે મુઠુદ ! તાહરે પદ લગી, લીતા ઉગ્ધી
ધરૂં પુનિત પ્રેમ અજલિ, કઠોર વે કાં તદા
અઠાવી દઈ ઠોકરે તહું ધુતકારી કાંદે નાન ?
કરૂં હું તવ ગોદ માંહિ છપવા - તહું હડસેલ કાં ?
ભૂલી જઈ હું ને તુમાં કંઈક ગાહું બેવું લવું
તદા હું ખદ લાન લાવી કયમ ઉરને ચીર તહું ?
ભલે તવ કઠોરતા થકી રહે તહું દ્રણી મ્હને;
ભલે ગરબ કૂકથી પગ કરે મને મૂર્છિત;
ભરી મમ ઉરે સખે ! સલર ખાત્રી, કઠિલય આ
તણા પડ નીચે અમીલયુ મુદલ હેયું લીનું
રહું ધબકતું.

અને અમર આશા મ્હારે ઉરે
જશે કઠિન તા તણું પા ઘસાઈ કાલકમે,
અને અમીઝરો ફુરી દિશુલ્ય ભેશથી, ધોધમાં
ડુબાવી મમ તપ્ત અંગ કરશે બધા રીતગ !

પ્રજારામ નરેશભ રાવળ

શિયાળાની રાત

શ્રી. 'હિમાંશુ'

પાત્રો

દાદુજી	—	પિતા
રામેશ		પુત્રો
મોહન		માતા
મણિ		

સ્થળ :—એકાદ બમણીના ઘરની ઓરારી.

કાળ :—શિયાળાની રાત્રિના નવ-દશ.

[એક ઓરારીને છેડે મણિ અને એની માય કડકડતી કંઠીથી બચવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે. બંને રીરી રુરખાં જ છે કારણ ગાયના પેટના ખાડા અને મણિના ચોની કચચલીઓમાં ખાસ ફેર નથી.

બરાબર આજ વખતે 'ખબ'... 'ખબ' કરતો દાદુજી આવે છે. તે એક પટાવાળો છે. ખાખી લાંબા ડગલાને પાછળથી એક ઢાંચનો ચીરો છે. અને ખબે બ્રાહ્મણોની જનોઈની માફક પટા પડ્યો છે. માથેથી ફેટાનો છેડો ભેલારી છુકાની બાંધેલી છે.

ઓરારી પાસે આવી જોડા ભેલારી, છુકાની છેડે છે ત્યારે જ તેનો ચડેરો દેખાય છે. પાંચ દસકા પસાર થઈ ગયા છતાંય દાદુજી હજી ખડતલ છે.

પટા ભેલારી દાદુજી વાપણી પાસે બેસે છે. એટલે મણિ તેની સામે આવીને બેસે છે.]

મણિ : આમત્રા ?

[એ પ્રશ્નમાં સ્નેહ નીતરે છે.]

દાદુ : છોકરાં હજી નથી આમત્રા ?.....આજનો મારેય મોડું થયું.

મણિ : (થોડાંક નવાં રાડાં તાપણીમાં ઉમેરતાં)

આવતાં હતો.....રોજ આટલાં જ આવે છે ને ?

[એકએક ઠંડા પરતની એક ફેંક આવીને બંનેને ધૂમ્મવી નળ છે. મણિ પોતાના ઓરેલ સાડલાની સોડ વધુ સંકેરે છે.]

શિયાળાની રાત

શ્રી. 'હિમાંશુ'

પાત્રો
દાદુ — પિતા
રામે — પુત્રો
મોહન — માતા
મણિ

સ્થળ :—એકાદ શ્રમજીવીના ઘરની ઓશરી.

કાળ :—શિયાળાની રાત્રિના નવ-દસ.

[એક ઓશરીને છેડે મણિ અને એની માથ કડકડતી ઠંડીથી બચવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. બંને શરીરે સરખાં જ છે કારણ ગાયના પેટના ખાસ અને મણિના મોંની કચલીઓમાં ખાસ ફેર નથી.]

બાપર આજ વખતે 'બબ'... 'બબ' કરતો દાદુજી આવે છે. તે એક પડાવાળો છે. ખાખી લાંબા ડગલાને પાછળથી એક હાથનો ઝીરો છે. અને ખાખી બાહ્યોની જનોઈની માફક પટે પડ્યો છે. મણિથી ફેટાનો છેડો જીતારી બુઘની બાંધેલી છે.

ઓશરી પાસે આવી ભેડા જીતારી, બુઘની છેડે છે ત્યારે જ તેનો ચહેરો દેખાય છે. પાંચ દસકા પસાર થઈ ગયા છતાંય દાદુજી ઢંજ ખડવલ છે.

પટે જીતારી દાદુજી તાપણી પાસે બેસે છે. એટલે મણિ તેની સામે આવીને બેસે છે.]

મણિ : આમ્રવા ?

[એ પ્રશ્નમાં સ્નેહ નીતરે છે.]

દાદુ : હોશ્રાં હજી નથી આમ્રવા !.....આજનો મારેય મોકું થયું.

મણિ : (થોડાંક નવાં રાડાં તાપણીમાં ઉમેરતાં)

આવતાં સરો.....રોજ આઠાણે જ આવે છે ને ?

[એકાએક ઠંડા પવનની એક રંક આવીને બંનેને ધ્રુમવી વ્હાય છે. મણિ પોતાના ઓરેલ સાડલાની સોડ વધુ સંકેરે છે.]

૭૪૨ : : ભર્મિ

દાહુજી : તે શું થયું છે મોહન !

મોહન : તે આજે તો બપુ ! શેઠે મોહનને એક તમાચો લગાવી કાઢ્યો.

મણિ : (એકદમ) તમાચો !...એટલું બધું શું કરવા ?

મોહન : તે મારવો હોય તો મારે...પણ ગાળો શું કરવા...

[એકાએક મોહન અટકી જાય છે...રામો ડોળા કાઢીને ન કહેવાને સમજાવે છે]
(રામો) તે એમાં ડોળા શું કરવા કાઢે છે ! એતો તું બોલ્યા વગરનો ભેગી રહે-મને તો એ એવી ગાળ દે ને તો સામી ચાર ચોપડુ

દાહુજી : શું થયું છે રામા !

રામો : (ન છૂટકે) એતો આજે સવારે અમે મોઝા ગયાને તે જગા વધુ વખત થઇ ગયો એટલે શેઠ જરા ખીનયા અને એક નાની ટપલી મારી. ને...

મોહન : (વચ્ચે) ટપલી શાની ? આખો માલ તો લાવ લાવ થઇ ગયો'તો, અને મોઝાય શેના ! રાજ કયાક તો આપણે લઈએ જ છીએ-આજ સવા કયાકમાં પણ ત્રણ મીટી કમ હતી (દનીન કરતાં) એ તે કાંઈ મોડું જોવાય ! કાંઈક દિવસ એમ પણ હોય ! અને પેલો મુનીમ કે ' ' કે એમને તો મોઝામાં આવતીને ધોળીને ત્યાંથી કપડા લાવવાના એટલે વાર લાગેરતો ! ' ' તે અમારે ઓછા ગલ્યામાંથી પૈસા ઉઠાવવા છે તે મોઝામાં આવે અને કપડા ઉઠાવ્યા રાખીએ તેમાં એ શાનો બળે છે ? અમારા હાથના જોરે રાખીએ છીએને મણિ : (શહુજીને) તે તમે હોટલે જતરને ! મુનીમને અને મોઝા કોને કે હાકરાઓને આટલું બધું કેમ સતાવે છે

દાહુ : એતો હું જાણ

ગમો : એતો બધું ઠીક ખા ! પણ મારો તો શેઠે આઠ આના દડ ક્યો

મોહન : (આશ્ચર્યથી) ક્યારે વળી ? મને તો ખમર પણ નથી શું થયું હતું ગમા !

રામો : એ તો એક કોરી ખીનારને એ બુલગી સ્પેશીયલ બનાવી આપી તે એણે શેઠને ફરીઆદ કરી કે એને તો ચાહતી બાધા હતી એટલે શેઠ ખીનયા અને અડધો રૂપીઓ દંડ કરી નાખ્યો પગાર આપે ત્યારે આખી આઠ રૂપડી અને દડ કરે ત્યારે અર્ધો-એ દિવસની રેશી.

મણિ : તે દિકરા પ્યાન રાખીએને !

રામો : પ્યાન ! પ્યાન ! .. આ ! માથુસ તે પછી કેટલું પ્યાન રાખી શકે ! સવારથી સાજા સુધી...ઠંડામણી સગડી ..આઠ, ખાક, દૂધ સ્પેશીયલ કોરી .....અને એજ જૂના ઠીમડા .. ..મારું તો મમજ કરવા માટે છે આ ! સગડીની કેને બોલો રહી રહીને આપણે તો યસ આપ્યો હવે બહેરો પણ ચાર ..અને તોય ઉપરથી ગેકના ટુંકારા હુકારા ને માર-બાધી રહ્યું હોય એટલે દડ .. ..

દાહુજી : એને હું કાસે હોટલે જાણ ને શેઠને મળી આવીશ વળી થોડાક રૂપીયા પણ ત્યાંથી લાવવા પડશેને ! નહીં તો વળી રામાના લગન શી રીતે કરશું ?

મોહન : (હર્ષમા) કોની ! ભાભી લાવવાની વાત કરોએ મામા ! (મણિને) આ ! હવે તો બૂબ લાગી છે [મણિ બિડીને ચૂંપમની અંદરના ભાગમાં થાળીઓ વેસા જાય છે]

(અનુબંધાન પાને-૭૭૧)

સદ્ગુરુપરાયણ

માસ્ટર મહાશય

શ્રી. કાકા કાલેલકર

જેથી રીતે ન્યાયમિતિ રાનાડેનાં ધર્મ વિષયક પુસ્તકોએ અને નાસ્તિકતાથી આસ્તિકતા તરફ વાળ્યો એવી જ રીતે સ્વામી વિવેકાનંદનાં મૂલ-મથોને વાંચ્યા પછી હું 'સંત મત' તરફ વળતો થયો હતો. પણ સ્વામી વિવેકાનંદનું આ વાક્ય મારા અંતઃકરણને અસર કરી ન ગયું હોત કે, 'મારામાં જે કંઈ છે તે બધું' અને સદ્ગુરુ રામકૃષ્ણ પરમહંસ તરફથી મળ્યું છે, 'તો સ્વામીજીને વાંચીને પણ મેં મારી 'પ્રાથનામથાળ' વ્રતિ' ન છોડી હોત ધર્મનો આરાય છે શ્રદ્ધા, નિષ્ઠા, અનુભવ અને સાક્ષાત્કાર. આ બધું સ્વામી રામકૃષ્ણમાં હતું, અને ખરેખર એઓ અવતારી પુરુષ હતા; સુગ પુરુષ હતા, અને આજે પણ એવું જણાય છે કે અંગ્રેજી શિક્ષણથી વિશેષ પ્રભાવિત હોવાથી અને સ્વામી વિવેકાનંદનો ઉપદેશ પણ અંગ્રેજીમાં હોવાથી જ તે વધુ હૃદયગમ થઈ ગયો.

મેક્સવુલરે પ્રમટ કરેલ રામકૃષ્ણ પરમહંસના ઉદ્દેશ પણ એટલા હૃદયગમ ન થઈ શકતો જો એ પહેલાં વિવેકાનંદને ન વાંચ્યા હોત.

અંગ્રેજી ભાષાના આદર્શજ્ઞ હોવાને સ્વામી વિવેકાનંદની વિવેચન શૈલી પણ ખ્યાન દેવા જેવી છે એમને એ વાતનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ હતો કે એમણે પોતાની વાતો શુદ્ધિવાદી જગત મમક્ષ ગ્ણુ કરવી હતી સાથે માથે તે જ સૈનીયા નિગપણ કરવામાં પણ તેઓ સિદ્ધહસ્ત હતા.

સ્વામી વિવેકાનંદે ગજગરજમાં કરી ખાચ તપી લીધો છતાં એમની નયનેસમાં દેશભિમાન ભયું હતું. આ વિચારને એમણે જ જન્મ આપ્યો હતો કે, પતિત ભારત પ્રશુદ્ધ ભારત બનીને સંસારભરતું શુદ્ધ મહત્ત્વ કરે. અને એ અનુગ્રાહ એમને અંતઃ પ્રાચાત્ય અનુવાણીઓ પણ મળ્યા એવામાંનાં ભગિની નિવેદિતાનું નામ ખાસ કોત્રુ લેખ્યો. આ મહાન ભગિનીએ છત્રહાસ, કેળવણી અને કલાનાં શાસ્ત્રોનું ગંભીર અધ્યયન કર્યું હતું, તે જ રીતે એમનું સમાજશાસ્ત્ર વિશેનું જ્ઞાન પણ અસાધારણ હતું. સ્વામી વિવેકાનંદે જેવા મહાપુરુષ પાસેથી દિંદુષર્મ-હિંદુસંસ્કૃતિનું રહસ્ય મમજી ગપવાની પાતળો એમનામાં વિશેષ રૂપે હતી અને એ રહસ્યને પોતાની સંસ્કારી અને સહાનુભૂતિપૂર્ણ દષ્ટિથી ગૌરવપૂર્ણ સૈનીમાં

સંસાર સમક્ષ રજુ કરવામાં પશુ એ હીક સંકળ થયા. એમનું તમામ સાહિત્ય ઉચ્ચકારીનું છે. અને એનું વાચન કરવું એટલે વિશ્વવિદ્યાલયની સંપૂર્ણ ફેજવણી લાઇ લીધા બરાબર છે. એ મહાન દેવીએ હિંદમાં આવી હિંદુધર્મની દીક્ષા લીધી અને હિંદુસમાજ સાથે એકરૂપ થઇને શુદ્ધ અંત કરણની લગનીથી સેવા કરતાં અંદનની માફક પોતાની કાપા ધસી ધમી છવન સકળ કર્યું. એમને એવી ખાત્રી થતી હતી કે રામકૃષ્ણ અને વિવેકાનંદ એ ગુરુ-શિષ્યની જોડી નહિ પરંતુ એ બે શરીરમાં ચિયરતી એક જ વ્યક્તિ ઇશ્વરે નિર્માણ કરી હતી. એની જ ગ્રંથાલુપી અનેક ખંડાળી સુવકોએ નિર નિરાજા ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી પોતાના કુલિદેવપૂથી તરેહવાર ચમત્કારો કરી દેખાડ્યા.

એક દિવસ ભગવા રંગની ખાંધણીનું એક પુરતક મારા હાથમાં આવી ગયું એ પુરતકનું નામ “ ગોસ્વેન ઓફ રામકૃષ્ણ પરમહંસ, ધી આર્ગડિયલ મે. ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ધી વર્લ્ડ. ” સ્વામી વિવેકાનંદનો આભાર દર્શક પત્ર ક્ષત્રમાં હતો—‘ અત્યંત, અત્યંત, અત્યંત આભાર ! ઇશ્વર ઇચ્છા શુરદેવનું ચરિત્ર આપને હાથે જ લખાવી લેવાની હતી. અમારાથી તો એ કામ ફની ન બની શકત. મીસ હેસા અફલાતુને (પ્લોટોએ) પોતાના ગુરુ સંક્રાત (સોક્રેટીસ) નેા સંવાદ લખ્યો હતો પરંતુ એ આખામાં પ્લોટો જ દેખાયા કરે છે. આપે શુરદેવનું ચરિત્ર લખ્યું પશુ આપને તો આપે ગુપ્ત જ રાખ્યા છે ’

ઉક્ત ગ્રંથના લેખક ‘ એમ ’ રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્ય મહીન્દ્રનાથ ગુપ્ત જ હતા સ્વામી વિવેકાનંદે ઉપરતા પત્રમાં એમની અટક ‘ ગુપ્ત ’ શબ્દ પર પ્લેજની સંદર્ રમત કરી છે. (‘ આ રમૂતિ-ચિત્ર લખતી વખતે મારી ખાતે એક પશુ ગ્રંથ નથી ઉપરતુ અવતરણ પશુ ચાહદાસ્ત ઉપર આધાર રાખીને લખેવ છે.) રામકૃષ્ણ મિશનમાં મહીન્દ્રનાથ ગુપ્તને મારટર મહાશય કહેતા. એમણે “ માર્ટન હાઇરકુલ ” નામે એક મોટી હાઇરકુલ ચત્રાવી હતી, એટલે કલાચ એટલા જ કારણે એમનું એ નામ પડી ગયું હતું.

મારટર મહાશયનું ‘ ગોસ્વેન ’ ખરેખર એક અપૂર્વ ગ્રંથ છે. રામકૃષ્ણ પરમહંસ પોતાના શિષ્યો વચ્ચે ખેરી-ને જે અનેકાનેક ધર્મચર્ચા કર્યાં કરતા, તે ચાંતે ખૂબ નિષ્ઠાથી અક્ષરે અક્ષર કાપરીમાં ઉતારી લેતા. એથી શુરદેવના દેહલાય પછી સ્વામી વિવેકાનંદ દ્વારા રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના થયા પછી એમણે પોતાની કાપરીમાંથી તોષ જોષ જોષ આપો સવાદ લખી નાખ્યો. પ્રત્યેક સંવાદની શરૂઆતમાં શુરદેવ એ સમયે ક્યાં બેઠા હતા, કય તરીકે એમનું મોં હતું, કેવું ઉપવસ્ત્ર પહેલું હતું, એમનો હોઠો કોણ તૈયાર કરતું હતું—આરી આરી જીરૂી બાળતો લખીને એમણે પ્રસ ગનું આપેહૈય ચિત્ર ખડ કરી આપ્યું છે. ’

રામકૃષ્ણ પરમહંસે વૃંચન પરથી વિદતા તો નામ માત્રે નહોતી મેળવી. એમનું લમમ જ્ઞાન જુદા જુદા અવસરે એમણે ગુરુ મનેન જુદી જુદી વાકિતઓને મુખેથી જ પ્રાપ્ત કરેલું, લિજ લિજ સંપ્રધાયોની લિજ લિજ સાધનાઓનો એમણે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી જોયો હતો ત્યારે કોઇ એમની સામે ખેરી શાખ-વાચન કરવા લાગતો ત્યારે એ કહેતા, “ હું જે કહું છું ને જ સાચો અર્થ છે, ક્રશ્ણ કે એ અનુભવનો રિપય છે. જે મારો બનાયો અર્થ શાખમાંથી બકત ન થતો હોય તા શાખની સાથે તે સંગત ન હોય તો સમજ લેવું જોઇએ કે લખવામાં અથવા અર્થ કરવામાં જરૂર કયાંક જૂલ થઇ છે. ”

દરેક શિષ્યને તૈયાર કરવા માટે એમની પદ્ધતિઓ પશુ લિજ લિજ હતી. જેમની જેવી યોગ્યતા અને મનોરૂતિ એવી એમને સાધના બતાવવામાં આવતી. પોતાને પ્રથમ પહેલી જ મુશકાતે શુરદેવ એમના ઉપર કેવી કૃપા કરેલા એનું ખૂબ છટાદાર વર્ણન આપીને મારટર મહાશયે પોતાના ગ્રંથની શરૂઆત કરી છે. મુગ તો આ સંવાદો “ શી રામકૃષ્ણ કથામૃત ” નામે પ્રગટ થયેલ એનું જ અંગ્રેજી તે. ‘ ગોગપલ ’ ધણ. આ પુરતકથી એમને ખૂબ જ લાભ થયો પરંતુ તેને એમણે ‘ કથામૃત-કૃક ’ ના નામથી અલગ રાખીને ચરિત્રવાન

માધકાને એમાંથી ફીક મકાપના કરી.

જેની રીતે કામગાને કંઈ ખાવાની ચીજ મળે તો તે કાકા કાકા કરીને પોતાના બધા જાતબાઈઓને બોલાવે છે અને એકઠો જ ન ખાતાં ઇષ્ટમિત્રોની સાથે બેસીને ખાવાની શાખ આપા પામે છે, એથી જ દશા મનુષ્યજાતની છે. આથી મેં મારા એક મિત્રની સાથે મળી 'ગોસ્વેલ' નો મરાઠી અનુવાદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ પહેલાં સ્વામી રામનીર્યના લેખોનો અનુવાદ હું કરી ચૂક્યો હતો એટલે "આધુનિક" શિક્ષિતોના વેદાંત" ને મરાઠીમાં પ્રતિપાદન કરવાની કળા હાથ બેસી ગઈ હતી.

એ અરસામાં વેદાનંતા વાચન અને મનન તથા દેશની પરિસ્થિતિને કાગળે વેરાગ્યસાધના માટે દ્વિમાસ્ય જનુ' મને જરૂરી લાગ્યું. આથી ત્યાં જતાં પહેલાં કલકત્તા જઈ આવી સ્વામી વિવેકાનંદનો મઠ, ઉદ્દેશન કાર્યાલયના સ્વામી મારદાનંદ, શ્રી રામકૃષ્ણનાં પત્ની શ્રી શારદા માતા અને માર્ટર મહાશયને મળી લેવાનું મેં નક્કી કર્યું. મંચરે ૯-૧૦ વાગ્યે હું માર્ટર મહાશય પાસે પહોંચ્યો. ઘો જતાવવા મિશનનો એક બ્રહ્મચારી મારી સાથે આવ્યો હતો. મને ખજાર મળી કે ત્યારે માર્ટર મહાશય પૂજ્યમાં બેઠા હતા. ઘરમાં ત્યાં ત્યાં માર્દાઈ દેખાતી હતી. થોડી જ વારમાં એક ભગ્યમુર્તિ અમારી સામે આવી ઉભી મારી થોડી ઝાળખાણ કરી લીધા પછી એમણે સંતોષ અનુભવતાં કહ્યું, 'ગોસ્વેલ' નો મરાઠી અનુવાદ કેવળ પડિત જ નથી, તે માધિકાપણ છે સર્ફ દાદીથી એમનો ચહેરો ભગ્ય દેખતો જ હતો પરંતુ એથી વિશેષ તો એમનાં મેત્રોમાંથી લોગ સમગ્ર સુધી ધ્યાનમાં એમવાની દહના વ્યક્ત થતી હતી. માત્રુ જોવાથી એમની દલિમાં વ્યવહારક્રમ મનુષ્યની વેદકતા અને અધ્યાત્મ પરાયણ સાધુતાનું ઉત્તમ મિશ્રણ જોઈ શકાયું હતું. થોડો અમણવાતો કર્યા પછી મેં એમની વિદાય લીધી

આ પછી મેં દ્વિમાસ્ય ઉપર ગંગોત્રી, જ-મેન્ડ્રી

કેદાર-અરરી અને કાશ્મીરમાં અમરનાથ આદિની યાત્રા પૂરી કરી પુરશ્વરણ માટે કપિર્કશની ખાલુમાં કેાઇ સ્થાને રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. અહીં રહેતો હતો તે સમયે રામકૃષ્ણ મિશનના એક સંન્યાસી અને બે બ્રહ્મચારીઓ મારી પાંડોશમાં રહેવા આવી ગયા હતા. એમની સાથે મુખ્યત્વે. હું ધર્મ, સાધના, દેશ અને પરિસ્થિતિની જ કેવળ ચર્ચા કર્યા કરતો. મારા મિત્ર અનંત શુભા (બાબા) મટેકર અને સ્વામી આનંદ પણ એ દિવસોમાં કપિર્કશમાં હતા, એક દિવસ નિર્મલ નામના બંગાળી બ્રહ્મચારીઓ મને કહ્યું, માર્ટર મહાશય આ વખતે શિયાળાના કેટલાક દિવસ રહેવા માટે કપિર્કશમાં આવી રહેશે. આ જાણી મને ખૂબ આનંદ થયો. એમને રહેવા માટે યજ્ઞ વગેરેની ગોઠવણ મરવામાં મેં ફીક પગિત્રમ લીધી જે દિવસે એઓ આવ્યા તે દિવસે 'દામ નવમી' (સમર્થ ગમદામની ૧૧૧૧નિશ્ચિ) હતી અનંતશુભાએ સમર્થની તિમિ પાળી હતી. એ દિવસથી અમે રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને સ્વામી વિવેકાનંદનાં સમરણે માર્ટર મહાશય પાસે અનેકવાર જઈને સંલગ્નતા. એ વખતે એમના સ્વરમાં પ્રેમાનંતા અને અપત્ય (બાળકમાં હોય છે તેવી) પ્રેમત્સપ્તા વિશેષ રૂપમાં પ્રગટ થતી. અમા-ગમાંથી અનંતશુભાની ભક્તિ જોઈ એમને ખૂબ જ આનંદ થતો. એક દિવસ માર્ટર મહાશયે મને પૂછ્યું, "તારે હજી ધર્મી કર્મ કરવાનાં છે ન્યારે શુભાનાં બધા કોયે સંવર્ણ થયેય હોવાથી હવે એમનો ભાગે કેવળ ભકિત-ભકિત જ રહી છે."

સાધકે કરી રીતે રહેડું, કેડું આચરણ રાખડું, અને કેટલું બોલડું તથા ક્યાં સુધી મૌન રહેડું એ બધી બાજબે એઓ ખૂબ વિસ્તારથી સમજવતા.

માર્ટર મહાશયની પાસે રામકૃષ્ણ પરમહંસના સમ-યની નિવેશનપત્રી નાની નાની ઝોપડીઓ ગ્દેની. એમાંનું કેઇ પાનું કુષાડીને એમાં વહેલી બાજબેને એ જોતા અને પછી પાંચ માત મિનિટ આંખો બંધ કરીને એ વાતોનું ધ્યાન ધરતા. આમ કરતાં બપોરે એ પ્રસંગ એમના અંતઃકર્મો સમક્ષ ખડો થતો ત્યારે

એનું તેઓ વર્ણન કરવા લાગતા. એ વખતે અમને એકું લાગતું કે એ અમારી સન્મુખ બેઠા જ નથી પરંતુ એ પ્રસંગના સમયમાં રામકૃષ્ણ પરમહંસના સાનિધ્યમાં પહોંચી ગયા છે.

શિષ્ટાચારમાં માર્ટર મહાશય બહુ જ જુના મતવા લાગતા. અમારું મંડળ તથા બીજા બ્રહ્મચારીઓ અને સાધુ-સંન્યાસીઓ પાસેથી પોતે મૂઢરધાત્રી હોવાને કારણે ડમ્બે પગને સંક્રાંત્ય અનુભવતા. ખાવાની વસ્તુઓ અને બીજા ઠેકાણેથી લાવતા એટલે એ તો એઓ અમારી પાસેથી ન જ લેતા પરંતુ અમે એમનું આસન ઉપાડી દૃષ્ટિએ કે પ્રાપ્તિના ભોગ બરી દૃષ્ટિએ એ પણ એમને ઠીક નહોતું લાગતું. એમના આ સંક્રાંત્યે ફર કરવા માટે પ્રથમ તો મેં મારો મહારાષ્ટ્રીય અત્યામદ કરી નેણો પરબુ બંગાળી સાથી-ઓએ મને મના કરી. એમણે કહ્યું, 'માર્ટર મહાશય તમણે આ આપદથી ખિત થાય છે'

એક વિષયમાં તો મેં એમને બહુ જ દુખી કર્યા. બીજામાં જ્યારે માર્ટર મહાશય પ્રસિદ્ધ સંન્યાસીઓ અથવા વિભિન્ન સંસ્થાઓ નેણા જતા ત્યારે મારે પણ એમની સાથે જવું પડતું. એ સમયે મેં એમની સાથે લોકો ઉચિત સન્માનપૂર્વક વર્તે એ વિચારે કાષ્ટપત્ર વાતાલાપ થઈ થતા પહેલાં હું જાણીથી એમનો પરિચય આપવા માંડતા કે એઓ સ્વામી વિવેકાનંદના ગુરુભાષ હતા, એમણે થી રામકૃષ્ણના સંવાદો પ્રત્યક્ષ સાંભળીને લખ્યા હતા, ઇત્યાદિ માર્ટર મહાશય મને વારંવાર કહેતા કે મારે એમનો પરિચય ન આપવો કારણકે એઓ બીજાકલ સાધારણ માણસની પેઠે બહુ નેણા માગતા; સાથેઅથે એમને એ પણ જાણતું હતું કે એ સંન્યાસીઓ આધારણ અનુચ્ચતા પ્રત્યેના ઉત્તર કેમ આપતા, પણ મને તો એમ જ થતું કે ને લોકો એમની સાથે સંપર્ક નિત્ય દર્શક નહિ વર્તે અને માથુની સમજને વાન કરશે તો મારી શી દયા! હું મારી અખિા સમક્ષ એમનું અપમાન અથવા અત્યાદર કેમ નેત્ર શરૂ થાય, એમ થતા દેવું એ મારે માટે કન્યવ્યયુત

થતા જેવું ન ગણાય? આ બાવનાથી હું છવ મુઠ્ઠીમાં રાખીને એમની સાથે ધૂમતો, કાષ્ટપત્ર રથને એમનો પરિચય આપવાનું ન બૂઝતો.

એક દિવસ એમને હું સ્વામી રામતીર્થના એક શિષ્ય પાસે લઇ ગયો. એઓ અગ્રેજી જાણતા હતા. ત્યાંથી પાછા ફર્યા પછી બીજા દિવસે હું એકલો જ એ રામ-શિષ્ય પાસે ગયો. એ વખતે એમણે એક બીજા સત્ત્વજ એટલે માર્ટર મહાશયના સંબંધમાં વાત કરતા કહ્યું-એઓ પોતાને વિવેકાનંદના ગુરુ તરીકે ઓળખાવે છે. એમના આ ઉદ્દારમાં નિરૂપકાર નેણો કંઈક ભાવ સ્પષ્ટ દેખાતો હતો. હું નરત જ સમજી ગયો કે મેં કદાચ વર્ણનમાંથી 'ગુરુભાષ' શબ્દ એમણે પૂરો સાંભળ્યો નથી. એટલે મેં એ જ ક્ષણે એમની બૂલ સુધારી. ને કે પોતાની આ બૂલ તો એમને સુધારી પરંતુ જેમો નિરૂપકારનો ભાવ એમના ચહેરા પરથી ન ખરેયો. પણ એમ કહી શકાય કે એ બાવ વધુ દડ થયો. મને બહુ જ માફ લાગ્યું અને તે દિવસથી એક મહાપુરુષની મારે હાથે વર્ણ જ અમેદા થઇ રહી છે એ વિચારીને મેં એમને ઉચિત પરિચય આપવાનું સ્વેચ્છાએ પ્રીકારેલ કર્યાને ત્યાગ કર્યો.

ગંગાને કિનારે ફરી અને નાગિયેરના આકારના ઘણા પ્રત્યર પથરાયેલા હોય છે, એની ઉપર એક સાંધુ એક જ રથાને સનત બેઠેલો દેખાતો કે જે શ્રદ્ધાળુઓ એમને તડકા અને હવાથી બચાવવા એના પર એક રાત્રી જેવું ઊંચું કરી દીધું હતું માર્ટર મહાશયે કહીકેશના હળોરે સાધુઓમાંથી એને જ પગદં કર્યો. એઓ વારંવાર એની પાસે જઈને બેમના. મને પણ બેચાર વાર એની પાસે લઇ ગયા. એ સાધુના બગાડનો ખર્ચ હું કંઈ જ મમજ્યો નહો હોવ થી એની કૃપેક્ષા કરતો પણ માર્ટર મહાશય મને એ પ્રમાપમાંથી કાઢ ખામ વચન લઈને એનો ગૂઢ અર્થ સમજાવ્યા કરતા. એમનું એ વિવેચન મને બહુ આકર્ષક અને શિષ્ટામદ લાગતું પણ તે સાથે મનમાં એની પણ રાંકા રહેતી કે એ અધી વાન એ સાધુના મનમાં હી કે માર્ટર મહાશયે પોતાની

એળી શ્રધ્ધાથી એ જાણના પ્રલાપમાંથી આવે મહાન અર્થ કાઢ્યો છે. એકવાર એ પણ શકા થઈ હતી કે સ્વામી ચિવેકાનંદ અને એમના ગુરુભાઈઓએ મળીને તો રામકૃષ્ણ પરમહંસનું આટલું મહત્તર નહિ વધારી દીધું હોય ! પણ આ જાતની શંકા કે નારિતકતા એક ક્ષણ જ ટકી અને મને મારા પોતાને માટે જહુ શરમ લાગવા માડી. જ્યારે મેં 'પરમહંસનું' લગ્ન ચરિત્ર અને એમના ઉદ્ગારો જાતે જ વાંચ્યા હતા ત્યારે તો આ શંકા ટકવાનું શક્ય જ નહોતું. પણ આખરે તો માણસનું મન છે ને, ક્યાંય ક્યાંયથી શંકાઓ ઊભી કરશે અને ક્યાંય ક્યાંય આપડશે. માર્ટર મહાશયને શ્રધ્ધા હતી કે રાષ્ટ્રીમાં રહેનાર તે સાધુ ઉચ્ચ કાદિના મહાત્મા હતા. હું એમની એ શ્રધ્ધાને માગે ન ગયો. પણ છતાં મેં માર્ટર મહાશય કંઈ બોળા તો નહોતા જ પોતાની ટપાલ લેવા ક્યારેક ક્યારેક એ જાતે જ જતા એક દિવસ ત્યાંથી આવીને મને ધીરેથી કહેવા લાગ્યા, ત્યાંના પોસ્ટ માસ્તરને 'રહે' કહી બોલાવવાથી તે જહુ ખૂશ થાય છે અને આપણું શ્રમ ખૂબ શાંતિ અને શીશ્વનાળી કરી આપે છે.

હાઈફેશ પછી માર્ટર મહાશય કેટલાક દિવસ પ્રદાવન જામને પણ રજા હતા. ત્યાં એકવાર હું પણ 'પ્રેમ વિદ્યાલય'ના ઉત્સવ ઉપર ગયો હતો. ઉત્સવના અવગરે એ સંસ્થાના પ્રાણરૂપ અને પ્રખ્યાત દેહલોકત રાજ મહેન્દ્રપતાપ તદ્દન સાદા વેશમાં નમ્રચાલે અહાંથી તહીં જતા આવતા દેખાતા હતા. જેમણે એમને જોયા હતા તેઓ તો એમની આત્મ-વિશેષણની ભાવના પર ખૂબ આશ્ચર્ય પામતા હતા, હું માર્ટર મહાશયને એ ઉત્સવમાં લઈ ગયો. આ વખતે મેં નિશ્ચય કરી લીધો હતો કે એમને કાંઈપણ જાતનો પરિચય કાંઈને નહિ આપ્યું અને અમારે રથને જામને બેઠા. એટલામાં જ માર્ટર મહાશયે એટલા જખખ જનસમુદાય વચ્ચે રાજ મહેન્દ્રપતાપને બરાબર એળખી કાઢ્યા અને મારા કાનમાં ધીરથી કહ્યું "એ પેના મહેન્દ્ર માહેા બાંધેલ પળે ઉભા રહેલા છે તે જ રાજ મહેન્દ્રપતાપ કે ? એ જ હોવા જોઈએ " હું તો આશ્ચર્ય જ પામી ગયો, હા એ જ

હશે. પરંતુ આપે એને કેવી રીતે એળખી કાઢ્યા ? એમણે કહ્યું, "મને એવું અંતરમાં લાગી આવ્યું કે, એ જ એ મહાપુરુષ હોવા જોઈએ. એમની આંખો તો જુઓ. એમાં કેટલી મંબીરતા, જનકલ્યાણ માટે અંત-વેદના અને એક પ્રકારની લગ્ન શાંતિ દેખાય છે એ મહાપુરુષ ન્યાં હશે ત્યાં પોતાની લગ્નતાથી હોવા જ દેખાશે."

ઉત્સવ પછી મેં માર્ટર મહાશય સાથે થોડી સાર્વ-જનિક જીવનની વાતો કરવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ એમને એ કચ્ચું નહિ. અત્યંત કામગીરી અને નમ્ર સ્વરે એમણે કહ્યું, "નરા જેવા સાધકોએ એવી વાતોને મનમાં પણ રચાવ ન આવડું જોઈએ તું તો અખંડ ઈશ્વર માસિને જ વિચાર કરે એ જ ચોક્કસ છે."

એમનું કથન અને માયુ તો લાગ્યું પરંતુ મારે વિશય એવા પ્રકારનો નહોતો, એમાં હું શું કહું ?

આ પછી એકવાર જ્યારે કનકના એમને હું મળવા ગયો ત્યારે એ પો ખૂબ જલ્દ થઈ ગયા હતા. પરંતુ છતાં એમને જાજર તો ન કહી શકાય એમની એકાકીમાં જો નાની પાટ, એક પુત્રાક અને એક નાટ્યક મિત્રાવ કંઈ જ નહોતું એમણે મને મિકાફ મંગાવીને જહુ આમહુરેક ખતમી અને મારા મિત્રો રિપે આવવાના પૂરેપૂરું પણ કરી. જ્યારે એમણે જામનું કે હું શાંતિનિકેતનમાં જામને કેટલોક સમય અધ્યાપન-કાર્ય કરનારો છું ત્યારે એમણે મને સૂચન કર્યું કે અમે પદ્મીમાં એક શિષ્ય-મંડળ બોલતા ઈસ્ટીએ છીએ, તું એમાં ભાગ લેશે ? પરંતુ એમને હું અનિશ્ચિત જેવો જાણ આપીને પાછો ફર્યો; કારણ કે એ સમયે ટાંગેરની સંગ્રા તરફ મને વિશેષ આકર્ષણ હતું માર્ટર મહાશય સમજ્યા હશે કે આ જુવાન એ એકાન્તને નહિ પચાવી શકે, શિષ્યના હોવો એ કાઠિ છે અને રામકૃષ્ણ મિશનના વેરાગ તરફ એનું વલણ છે, એટલા માટે એને ત્યાં જ લગાડી દેવો ઠીક છે, પરંતુ એ પોને તો સર્વ પ્રકારના અવમાયોથી મુક્ત થઈ ચૂક્યા હતા, "શ્રી રામકૃષ્ણ કથાનુ" ના અનેક લાગોની અનેક અગ્નિ મો નીકળી ચૂકી હતી.

એનું સંશોધન કરના ઉપરાંત અન્ય કથાપ્રસંગોના સંવાદોને નિષ્ણવાન લોકોને માટે નવી નવી દ્રષ્ટિ વિશિષ્ટ બનાવના સિવાય બીજી કોઈપણ પ્રતિભા એઓ ભાગ ન લેતા.

હું એમને ધણીવાર મળ્યો, અને અનેક પરિસ્થિતિઓમાં મેં એમને જોયા. દરેક પ્રમુખે મારા મન પર એવી જ છાપ પાડી કે એઓ એક મહાન વિદ્વાન છે. સમકુળ્ય પંથકોંસ પાસેથી એમને ખરેખર કોઈ અદ્ભુત વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ છે. અને એ જ કારણથી એમના જીવનમાં અનૌકિક અને સ્થાયી પરિવર્તન થયું છે એમની એ શાંતિ, ઇશ્વરનિષ્ઠા અને પિતાતુલ્ય વાત્સલ્ય હું કદી નહિ ભૂલી શકું.

મેં ગામકુળ્ય પરમહંસના ત્રણ શિષ્યો જોયા, માન્ટર મહાશયની સન્મુખ ગુરુદેવની ચર્ચા આરંભ કરતા જ એમના અંતરમાં જાગે પ્રેમની ધાગ ફૂટતી અને એમના મોંમાંથી પરમહંસના ઉપદેશનું દુઝ્યામૃત વહેવા લાગતું ત્યાંથી પ્રેમાનંદ સ્વભાવે બરાબર નામ તેવા ગુણ્ય ધરાવનાર અને આચરણે મૂક સેવાનંદ હોતા. એમને જ્યારે ગુરુદેવનાં સંસ્મરણો મહાભાવવાનું કરેતા ત્યારે કંઈક મ્હેવાનો પ્રયત્ન કરના એકાગ્ર થતા પશુ જોત જોતામાં જ મદમદ થઈ જતા અને મોંમાંથી એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકતા નહિ અને ચૂપ થઈ રહેતા સ્વામી અભાન દળી પામે ગુરુદેવની ચર્ચા જોવીએ તો ધડીક

ગંભીર ચર્ચા થયા પછી તુરત વિષયાતર કરી નાખતા, જાણે મૂકભાવથી એમ કહેતા કે અમારો એ ગૃહ અને પવિત્ર અનુભવ વાણીથી વ્યક્ત ન થઈ શકે. એ વાતો તમારે માટે નથી, એ અધિરૂપ ભાવનાઓને વાણી સાથે જોડી દેવો ઉચિત નથી.

કલકત્તામાં ગૃહન ત્યારે માન્ટર મહાશયને જ્યારે પશુ કંઈ ફારાની જરૂર પડતી તો તે પશુ એઓ એ દુખાંતેથી જ સેતા કે ત્યાંથી ગુરુદેવ પેતા. ગુરુદેવને જે ખોરાક પસંદ હતો તે જ લેઓ પસંદ કરના કેશવચંદ્ર મેનના બાલ-મંદિરમાં ગુરુદેવ જે સ્થાને ઊભા રહેતા તે જ સ્થાને એ જ ભાવનાથી એઓ થોડીવાર ઊભા રહેતા કે જે ભાવનાથી આપણે દેવમંદિરમાં છૂંને જતાં થોડીવાર બેસી જઈએ છીએ ગુરુદેવને જે રંગની માદર મમતી, જેવી સ્ત્રીપર એઓ પહોરતા, એવી જ સ્ત્રીને એ જ દુઃખોએથી મનાવીને ઉપયોગમાં પેતા એમની એ બક્ષિત, એ વૈરાગ્ય અને ગૃહસ્થને ઉચિત એવો નમુનો જોઈને મનમાં થઈ કે બિંદુ-સન્ધ્યાની થવામાં શું અરેખર જ કોઈ લાભ છે ?

ગામકુળ્ય મિશનના અનેક ખડચારીઓ અને સન્ધ્યા-સીઓ તથા મિશનની બંદાર રહેવાર બધા અદાવાત લોકોએ માન્ટર મહાશય પાસેથી પ્રેરણાત્મક માન મેળવ્યું છે અરેજ ગઈ પેઢીની એઓ એક અનૌકિક વિદ્વાન હતા.

યુરોપનો સન્નિપાત

: રાજકીય અને આર્થિક :

શ્રી. હુંગરસી ધરમસી સંપદ

યુરોપમાં દમણું વિનાશક શક્તિની જ્યોતિ અજ છે. યુરોપના મહારાજ્યો મંમૃતિમાં ખૂબ આગળ પ્રગતિથી ગયાં. યંત્રવાદની અનેક શોધો ત્યાં થઈ, યંત્ર સામુદાયિક વસ્તુઓની કરોડોની સંખ્યામાં એક સાથે પેદાશ કરવા લાગ્યા છે. રમાયણીક પદાર્થોની મહદંશે યુરોપે અનેક જાતની ઉપયોગી વસ્તુઓ તૈયાર કરી છે. વિદ્યુતને મદદમાં લઈ તાર, ટેલિફોન જેવા પદાર્થો શોધી કાઢ્યાં છે. તે પછી રેડીઓ, વાયરમેશ, ટેલીગ્રાફી અને હવે ટેલીવીઝન પણ શોધી કાઢ્યા છે. આગબોટો, રેલગાડીઓ, વણવંતની યાત્રતા કારખાનાઓ, અને હેન્ડ મગન-ગામી વિમાનો પણ શોધ્યાં છે. છતાં યુરોપમાં નવી નવી શોધોજોગા ચાલુ થતી જ રહી છે. એની પ્રગતિ યંત્રવાદમાં ભારે પ્રમાણમાં થઈ છે મોટરકારો, મોટરબોટો, વિમાનો એવા એવા જગતના અતિ ઉંડાને પણ મળીપ લાવનાર માધનો યુરોપે શોધી કાઢી જગતને આશ્ચર્ય-મુગ્ધ બનાવ્યું છે.

હુસ્ટરવિદ્યામાં પણ એની શોધ અશ્વૈકિક છે. પૃથ્વીનાગર્ભમાં રહેલ એના, રૂપા, તાંબા, પીત્તલ અને બીજી ઘણી ધાતુઓની ખાણો એણે શોધી છે. વનસ્પતિશાસ્ત્રમાં પણ એવી જળરસ્ત ગોધો કરી છે. મનુષ્યના આરોગ્યશાસ્ત્રમાં : પણ પ્રગતિ કરી મનુષ્યનું આયુષ્ય ખૂબ લંબાવ્યું છે. પ્રાણીશાસ્ત્રમાં અનેક જાતના પ્રાણીઓનાં લક્ષણોની શોધો કરી છે, જંતુશાસ્ત્રમાં પણ ઊંડી સોધો કરી છે. ખગોળશાસ્ત્રમાં પણ ઘણાં કાયડાઓનો નિકાલ કર્યો છે. વૈદ્યશાસ્ત્રમાં પણ સુક્ષ્મ પ્રવેશ કર્યો છે. રસાયણશાસ્ત્રમાં ઊંડી ગોધો કરી દરેક દેશ-વરદેશના સાહિત્યોને મુશ્કેલીઓની મદદથી હસ્તામયકવત કરેલ છે. પ્રાચીન અવશેષો, ઇતિહાસ, પુરાતત્ત્વ એ સર્વે વિષયોમાં યુરોપે ઊંડો અધ્યુષાત કર્યો છે. અનેક દેશ-દેશાધરની ભાળ કાઢી તેને પોતાની સંસ્કૃતિ એકાદવા પ્રચલો કર્યો છે. યુરોપિયનો દિમાલખની ડ્રેસ, ઉત્તરભૂતના અગમ્ય પ્રદેશોમાં, બચકર વનોમાં, અને પૃથ્વીના પેદાજમાં પહોંચી જઈ જગતને -મૂડીમાં સમાય તેનું બનાવ્યું છે

યુરોપની હેલ્લાં ખોલ વરઘોની આ પ્રગતિ અતિ આશ્ચર્યકારક છે. એની શોધો

દરેક વિષયમાં જોડી અને વ્યાપક છે જગતની બધી પ્રજાઓએ જાણેલા વસ્તુઓમાં નથી કયું તે યુરોપે જાણેલા વસ્તુઓમાં જો બતાવ્યું છે. યુરોપની સર્વે શાખાઓમાં અજબ પ્રગતિ છે. એણે અતિ ઉદ્યોગપરાયણતા સેરી છે. એણે યુરોપનાં મનુષ્યોનાં આયુષ્યો વધાર્યાં છે બાળ-મરણ ખૂબ ઘટાડ્યું છે સ્ત્રીઓની સ્વચ્છતાની ભવ્યતા ખૂબ મોળી કરી છે. હાઈડ્રોજન, ઓક્સિજન, યુનીવર્સીટીઓ સ્થાપી છે. સારીરિક શક્તિ વધારવાની કસરતો અને રમતો શોધી કાઢી છે. શિલ્પકળા અને સ્થાપત્યના શ્રેષ્ઠ નમૂનાઓ જોઈ શક્યાં છે. લંડન જેવા એક કોરોડની વસ્તીવાળા મોના સહેરો બાંધ્યાં છે મોટી બેંકો જેવી જબરદસ્ત શરારી સંસ્થાઓ ઉભી કરી છે સાહિત્યના દરેક વિષયોમાં ખૂબ પ્રગતિ કરી છે. એના પરિવેશોએ કોઈ વિષયને કોરો મૂક્યો નથી. યુરોપીયો આજે જગતના ઔદ્યોગિક, આર્થિક અને લશ્કરી વિજયોમાં મહાસે છે. યુરોપની સરકારે હમણાં સર્વે શ્રેષ્ઠ બની છે.

પરંતુ એ સરકારે ભયંકર અત્યાચારો ઉપર રચ્યાં છે યુરોપે જગતને ચૂરુ, ઘણું જ ચૂરુ પડત પ્રજાઓને મજૂરી કરાવી કાચી ધાતુઓ પેદા કરાવી એ કાચી ધાતુઓ અને વસ્તુઓને પોતાના કારખાનાઓમાં પાઈ વસ્તુઓ બનાવી ને એ વસ્તુઓ પછત પ્રજાને વેચી એમાં મોટા નફો ખાધો જગતની ખાણોમાં એણે મજૂરોને માત્ર નજીક રહેતા આખી બાકી મેગા લાભ પોને જોડાયો. આદોંપથી તકીયા સમૃદ્ધિ મેદા પ્રમાણમાં બેળી કરી વેપારના નામ નીચે એણે જગતની પ્રજાને દુઃખનાં રસ્તા શોધ્યા સેકેડો રસ્તા. પ્રજાઓને ચુનામગીરીમાં સળગાવી આફ્રિકા, એશીઆ અને અમેરિકાનાં પ્રદેશો છૂટી એ યુરોપવાસીઓએ ત્યાં પોતાના મંથનોને વસાવ્યા. અહીં એમણે પ્રથમ પોતાનાં પાદરીઓને મૂક્યાં પાદરીઓએ આ દેશોના વનનીઓને પાશ્વિચાલ સંસ્કૃતિના બોધપાઠો શીખાવ્યાં એ પ્રજાઓનાં દુઃખો નિવારણ માટે પ્રયત્નો પણ કર્યાં.

આ પ્રદેશોમાં રહીને પાદરીઓએ ત્યાં રહેવા કાચાં પદાર્થોની શોધ કરી જગતમાં રહેવા જણોની ને.

વિશે માહિતી મેળવી. કાપા અને જૂનો ગુનુ સાન મેગબુ. એ પ્રદેશમાં રહેવી સમૃદ્ધિ સંપાદી હકીકતો એમાં કરી. હજીએ ધર્મપ્રચાર કર્યો. શાળાઓ બાંધી. દવાખાનાં બાંધ્યાં એ દેશવાસીઓને સુધારના કારીશો કરી આ પાદરીઓએ અનેક દુઃખો, માતાઓ અને વધિઓ સહન કરી. એમણે મેગબેવી હકીકતો પોતાનાં દેશમધુ-એને જાહેર કરી. ને જાણી લેવામાં મુરોપીયન વેપારીઓએ પગપેમારો કર્યો દેશી રાજ્યો અને પ્રજા પાસેથી અનેક કારખાનાં અને ખાણોનાં હક્કો મેળવ્યા. એ હક્કોમાં કામ કરવા માટે દેશી મજૂરોને રાખ્યા. એ પ્રદેશો સાથે વાંધા ઉત્પાદો એમની મનવરો મોટી મોટી તોળો સાથે આવી. ને એ દેશો છૂટી લેવામાં આવ્યા. સંસ્કૃતિ યુનાનગીરિમાં સમૃદ્ધિ. એમણે હેલ્થ નેલેલો.

આવી રીતે યુરોપીએ એ એશિયા-આફ્રિકાના અનેક દેશો પોતાને કબજે લીધા આંકી એમણે સંસ્થાનો સ્થાપ્યા મૂળ વનનીઓને પગપાત્ર માન્યા તેમનો ધીરે ધીરે વિનાશ કરી નાખ્યો બધવા એમને ચુનામગીરીમાં દુન્યાયા. દરેક દેશોને એ જ મનિદાસ છે એ જ કુલ્ય વાતો સર્વે સ્થળે છે અમેરિકામાં પણ એ જ રીતે કામ લેવાયુ ત્યાંના મૂળ ધનડીન લોકોના હવે માત્ર જુજ નામ નિશાન રહેય છે આકાશના સીડીઓના પરેશો લઈ તેમને ગૌરવ બધી કાદ્યાં. આરુઢીઆ ને પછી ત્યાંના મૂળ વનનીઓને વિનાશ કર્યો યુરોપીઓએ આ વિનયોમાં ચાલુમાઈ મૂકી દીધી હતી એમણે કરેલા જુવરો વિશે વાંચના રવાં કર્યે છે.

યુરોપીયો સંસ્થામાં ને માટે માહિતી હાડના અવે છે એમણે જુગાં જુગાં સરથનો મેળવવા મૂળ-જુન રહેવસીઓને હરાવ્યા એમના ક્ષિપર અમ તુર્કી જુગો કર્યા. પછી એ સંસ્થાનો માટે અદર અદર કુષો કર્યા અજેને અને ફેચો લડ્યા પોર્ટુગીઝો લડ્યાં. સ્પેનીઆરો લડ્યાં અને ડચ લોકો પણ લડ્યાં એઓમાં અદર અદર ખૂબ હરિશાહ ગાનની હતી. એમને પૂર્વના દેશોના કરી આખાનો વેપાર નેત્રનો હતો. અમેરિકામાંથી સ્પેનીઆરોને અજેનેએ કાદયા

દિંદમાં ફેરોના સંસ્થાનો અંગ્રેજોએ લીધાં, ક્યોને જરા આપી અંગ્રેજોએ સીયોન લીધું. ફેરો પાસેથી અંગ્રેજોએ કેનેડા લીધું. અંગ્રેજો પાસેથી યુરોપની મિશ્નસ્ટી અમેરિકાએ યુનાઇટેડ સ્ટેટ ઓફ અમેરિકાનો ખંડ લીધો. સ્પેન પાસેથી અમેરિકાએ શીલીપાઇનના બેટા લીધાં. આફ્રિકામાં નધણીઆતો પ્રદેશ હતો. જેના હાથમાં જે પ્રદેશ આગ્યો તે લઈ લીધો અંગ્રેજોએ દિંદ વધ લીધું હતું.

યુરોપમાં પણ ધમમાણ ચાલુ હતો. તેપોલીએ આખા યુરોપના મોટાં રાજ્યો ઓસ્ટ્રીઆ, ઇટલી, સ્પેન, હોનાંડ, બેલ્જીયમ, પ્રસિયા છતાં લીધા એના સાહસ, શક્તિ અને હુકમચાલુપ અગ્ર્ય થયાં. ઉપરે ગ્રજિયા ઉપરના આક્રમણમાં શિયાળાંએ ચાર લાખ ફેરોનોનો ભોગ લીધો. પછી અંગ્રેજ, પ્રસિયા, ઓસ્ટ્રીઆના હસ્તે તેપોલીયનને વાટજુનાં ચુકના હરાગ્યો. કાન્સમાં તે પહેલાં મોટી રાજ્યકાંતિ થઇ હતી કાન્સને સને ૧૮૩૦માં પ્રસિયાએ હરાવ્યું. પછી બીસ્માકે જર્મન સામ્રાજ્યનું અધારણ બધી ચતુરાઈથી અને કુતેહી બાધું. યુરોપમાં નાના મોટા ચુકો ચાલ જ હતાં. પરસ્પર ઈર્ષા, અદેખાઇ, ચતુષ્પદ અને નમળાને ખાઇ જવું એ ધોરણે હમેશાં ચાલુ જ હતાં. સંદેહથી યુરોપીયનના બાલ સંસ્કાર નીચે એક જગથી કર પ્રાણી વીગળે છે. તે યુદ્ધમાં મદાલે છે. અંગ્રેજોએ ઇંગ્લેન્ડ લીધું, રશિયાને અને અંગ્રેજોએ ઇરાનને વેચી લીધું. ગ્રજિયા અને બાલકન રાજ્યો ટકંતિ નમળા પાડતાં હતા જપાને ચીન ગળી જવાની રતિ રાખી હતી જર્મનીને વિમાસ નેરધતા હતો. મદાયુદ્ધ પહેલાં આ સ્થિતિ હતી

સગવીયાનાં કેટલાક લોકોએ એ રટીયાના રાજકુમારનું ખૂન કર્યું. તે પર જગતની મદાહારત લગાઇ શકે થઇ જર્મનીએ મોટી લશ્કરી તૈયારીએ કરી રાખી હતી એને ઓસ્ટ્રીયાની મદદ મળી સાથી નાણુ અંગ્રેજ, ફેરો અને રશિયાને થયા પછી એમની સાથે ઇટલી મળ્યું. રશિયા થાક્યું એટલે અમેરિકાએ મિત્ર રાજ્યોને સાથ આપ્યો. એકલા જર્મનીએ ભારે સૌધ દેખાડ્યું.

જગતની લગલગ અનેક પ્રજાઓએ આ ગચ્છાગચ્છના યત્નમાં દિક્ષા લીધી. લગભગ ૧ કરોડ મનુષ્યો માર્યા ગયા. કુલ ચાર કરોડ મનુષ્યો ધાયલ થયા કે માર્યા ગયા કે ખોવાયાં, છ અબજ રૂપિયાનું સ્થાનર જગમ તુકશાન થયું. ચારેતરફ ભયંકર જનમાલની તુકશાની થઇ, કાન્સની તુકશાની મનુષ્યો અને જમીનના સહેરો, ગામો, ખેતરો, ઘરોનાં નાશમાં પુરુષ થઇ. યુરોપ યાકયું હતું. એના માત્રો દીસાં થઇ ગયા હતાં આર્થિક અને મનુષ્યોની અગચિત્ત હતી થઇ હતી

પરંતુ યુરોપમાં રાગદેહ, ઇર્ષા, અદેખાઇ અને દુષ્ટ-માનસ ઘટયો નહોતો. કાન્સ, અંગ્રેજ અને અમેરિકાએ વરસાઇની સધિયા બંદુકના ભેરે જર્મની અને આસ્ટ્રીઆને સડી કરવાની ફરજ પાડી, જર્મની વલોથો, સંસ્થાનો, સમગ્રદિનો, મનવારો, હસ્તક અને વિમાનો મિત્રરાજ્યોએ લઇ લીધા એના ઉપર છ અબજ રૂપિયાનો દડ નાખ્યો. ઓસ્ટ્રીઆ-હંગરીનો ત્રણ ભાગ પ્રદેશ લઇ લીધો જર્મનીમાંથી કેઝરને હાંકી કાઢ્યો, રશિયામાં પામસો વરસો થયા શાસન કરતા ઝડોનાં પ્રતિનીધિ નીકાલસ જાર અને તેના કુટુંબને ગોળીધં કાર મારવામાં આઆ. ત્યાં સોપાવટ એટલે સામ્યવાદ લેનીને સ્થાપ્યો યુરોપમાં મિત્રરાજ્યોએ ઝેરાસ્તોવિકા, પોલાંડ, શીનલાંડ, લીટોનીઆ, લીથુનીઆ, આસ્ટોરીઆ વગેરે નવાં રાજ્યો ગભા કર્યાં. ટર્કીના કમાલપાશાએ પોતાની પ્રજાના સૌધ અને પોતાની ચાતુરીથી વ્યવસ્થા ગેળી.

હવે યુરોપના મહારાજ્યોએ પરસ્પર ગ્રેમ, મૈત્રી, મમાધાન અને શાંતિના માર્ગે શોધ્યા નહિ. પરંતુ એક બીજાના ગરબ પકડી લેવા કરવાનાં અને આર્થિક માર્ગે ગ્રેમ અને તેમ પોતાના ફેશ પુરોતો લાભ મેળવવાની શક્તિઓ ઘડી છેલા થીસ વરસો થયા યુરોપમાં આર્થિક જગ થલે છે અર્ધા યુરોપીયન રાજ્યોએ લગાઇના દેવાં ન દેવાતો મનસુખો રાખ્યો છે. અમેરિકાના જર્મનિ, કાન્સ, અને ઇંગ્લેંડ ઉપર અજાને ડોલરો લેણાં નીકળે છે. થોડાં વરસો આજ આપી હવે ઉપજા અજા રાજ્યોએ પોતાના માથા ઉપર ડોલા ટોપીઓ પહેડી લીધી છે

નથી વ્યાજ આપતા કે નથી મૂડન આપતા અમેરિકા પોતાના નાણા મેળવવા ઉત્સુક છે. પણ મહાયુદ્ધ વગર એ નાણા કાઢી આપે તેમ નથી મહાયુદ્ધના ઉત્તરના જેવું અમેરિકા મૂર્ખ નથી તેમ એને યુરોપ જેટલો વેપાર બંધ કરવો પણ પાલવે તેમ નથી કારણ કે અમેરિકામાં મેગ પ્રમાણમાં કપાસ, ઘઉં અને કાચા પદાર્થો યાવ છે તે બધું તેનાર યુરોપ મિત્રાણ બીજી કાઢી નથી એને લવિષ્યની ગણતરી કરી અમેરિકા મૂર્ખો મોટે મેટી રહ્યું છે

યુરોપમાં ભયકર આર્થિક મહાયુદ્ધ ચાલે છે મોટા રાજ્યોએ પરસ્પરના માલ ઉપર મોંઘી જમતો નાખી છે પાંચેથી પાંચે યુદ્ધ માલ સરવે મળતો યોગ પરતુ પાંચેથી સાથે મેંત્રી ન હોય તો તે જ માલ મેંત્રી વાગા દૂરના દેશ પાસે મગાવય છે તેમાં પણ દરેક દરેક દેશ આત્મસંતોષી થાવા માગે છે સિદ્ધિશાલ્ય પોતાના સામાન્યમાથી જ પોતાનો નિભાવ કરવાની દલિવાનુ થયું છે તેજે પરદેશી માને ઉપર મોટી જકાતો નાખી છે કાન્સે તો પોતાના સરથાનો પામેથી જ કુલ માલ મગાવવાનો છરડો ઘણા પરસેથી અમયમાં મુકયો છે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકામાં પણ એવું જ છે માત્ર જર્મની ઇટલિ અને જાપાનને એવો કચો માન યુદ્ધ પ્રમાણમાં મળતો નથી. એટલે એમને અમ તો રહે છે એ અસતોતમુ મૂળ તે બારે સરકરી નેપારીઓ દરેક દેશ પોતાના જૂતો સ્વતંત્ર મદદ માગે છે એમને પોતાની નમતી ખેતીને પણ ઘણી આર્થિક મદદ આપે છે દમણા દમજા યુરોપના દેશમાં સાકડુ સ્વદેશભિમાન ભારે ગ્રધિયન થયું છે ચારા દેશનું ભતુ કરવું, પાંચેથીનું મને તેમ ય એ. તે માટે દરકાર નહિ

યુરોપના મત્તોએ પંદર મોંઘી જકાતો નિભાવે ગભા કરી છે એટલું જ નહિ પણ ચલણ અને વ્યા પારની મદદથી એ બીજાને અનેક મુશ્કેલીઓમાં નાખવાની તોળો પણ પૂરો લાભ ત્યા લેવાય છે જર્મનીએ ચાલણ પ્રમાણને એક છુટ્ટી એડની કિમત એક કરોડ માફ જેથી થાવા દીધી પોતાનું ગ્વાનરિક કર્મ એક

જ સપાટે સાફ કરી નાખ્યું કાસે પણ કાન્કોને પ્રમાણ ને મોટા આર્થિક લાભ લીધો કાસે આર્થિક નીતિમાં એવા સફળ દાવો નાખ્યા કે સને ૧૯૩૧માં અમેરિકાને ટોળી નમતીને સોનાના ચલણ સાથે પૌડનો સળખ તોડી નાખવાની ફરજ પડી અમેરિકાએ ડોલરની ૩૩ ટકા ઉપર કિંમત ઘમડી દીધી સોના સાથેનો સળખ છોડી દીધો અમેરિકાએ પણ પોતાના ચલણની કિંમત ઘમડી જાપાને પણ પરદેશના વેપારને ઉત્તેજન માટે યેનની કિંમત ઘમડીને ઓગી કરી આખા યુરોપે પોતાના ચલણની કિંમત ઘમડી દીધી સૌએ સોનાના ધોરણને મૂકી દીધું માત્ર કાન્સે પોતાના ધોરણ માટે છૂટ કરી મુક્યું નહિ એને એ કાન્કોને બચાવવા ચર પ્રધાનમડો બદલ્યા હવે પણ મોનાનું ધોરણ મુક્યું પણ ફેન્કની કિંમત ઘણી જ નીચે જાય છે

મોટા રાજ્યોએ પોતાના ચલણને નિભાવતા મટે અમને રૂપિયાના ખાનગી કે પ્રેરિતમાં કપો છે જમતો સોનાનો મોટો સમઢ અમેરિકાએ ભેગો કર્યો છે એની પાસે બાર અમજ ડોલરનું સોનું છે અમેરિકાએ અને કાન્સે પણ યુદ્ધ માં સોનું ભેગું કર્યું છે જમતુ શ વાપર સોનું આ વણ મદારાજ્યો પાસે છે એટલે જમતની આર્થિક સ્થિતિ ગોળાય ચડી છે એ સમજાવને પ્રાપ્ત થતી નથી એક બીજાં મને આર્થિક ઘમ્મો ઉગામ્યા કરે છે ચલણના ભાવો ધગડા, તેની મદદથી નિકારા વેપાર વધાવ્યો, ઓનીની મૂડી બેગી લઈને તે દેશને મુશ્કેલીમાં નાખે છે આરી ચ તુ મારામરી યુરોપમાં છે જેટલું કામ તોપ-તનપ રો યુદ્ધ માટે કરે છે તેથી વધારે કામ અર્થશાસ્ત્રીઓ સામાન્યની આર્થિક પાલખી માટે કરે છે આવી મે પડી લડાઈ યુરોપમાં ચાલે છે મો પોતાના નિકામ વેપારને રધી દેશની લડખીને વધારવા કારણ કરે છે

જર્મનીમાં દેર દીગસ- ઓગીનો ફી નીકલે એજે વરમાણની સંધી તેડી કાઢી નાખી જર્મનીને લડક જમાવવાની આજ્ઞા નહોતી એજે વરમાને બચક જમાવ કરવા માડતો તેનાં માટે વનરમા

નવાં શાસ્ત્રો શોધી કાઢી લક્ષ્યને એણે સુસંગઠિત કર્યું. એણે વિમાનોની મોટી તૈયારીઓ કરી. ટેપી, મશીનગનો સજામરીનો મોટાં પ્રમાણમાં બાંધી. કૂપરનું હથિયારોનું કારખાનું રાત્રિદિવસ ચાલતા માથું છે. પોતાના રાત્રુને ભયંકર રીતે હથિયાર બંધ થવું જોઈ કાન્સે પોતાની સરહદ ઉપર દબારો માંડવના જમીન નીચેના સીમેન્ટના કિલ્લા બાંધ્યા છે. એણે ૨૧ વરસ સુધીના યુવાનોને લશ્કરી તાલીમ આપી છે. ચાલીસ લાખ યુવાનો લશ્કરી નોકરી માટે તૈયાર સંજ્ઞા થઈ બેઠાં છે. વિમાનો, ઝેરગિય, ટેપી, મોટી તોપો માટે શીડર અને કંડના કારખાનાઓ રાત્રિ દિવસ ચાલે છે આ લશ્કરી તૈયારીઓ જોઈ અંગ્રેજોને બચ્ચત થયા. એમણે પાંચ વરસમાં લશ્કરી સાધનો માટે ચાલીસ કરોડ પૌંડા વાપરવા સાડા લોન ઉઠી કરી છે. રશિયાને પણ જાપાન જર્મનીના ભય છે એણે પણ અજાણે રજાએ લડાઈના સાધનો પાછળ ખર્ચવાનું રાખ્યું છે. યુરોપ હથિયાર થેણું થયું છે. યુદ્ધસામગ્રી પાછળ સને ૧૯૩૫-૩૬ માં ૮૧ કરોડ પાઉંડ એટલે ૯ અમજ રૂપિયા ખર્ચાયા છે. કેટલી ગંજવર લશ્કરી તૈયારીઓ !

યુરોપ આ રીતે ભયંકર મહાયુદ્ધના આંગણે બેઠું છે. માત્ર એક ચીનગારી અને ભયંકર આગ સળગી

બેઠી. ક્યારે આ મહાયુદ્ધ થશે તે કોઈ કહી શકે તેમ નથી પરંતુ યુરોપમાં વિનાશ માટે હાડગોળાનો મોટો જમાવ થયો છે. યુરોપ સળગી ઉઠેલા માટે તૈયાર છે. એ માથાથી પગ સુધી હથિયારબંધ થયું છે મુસોલીની અને હીટલર આ જખરા લશ્કરી બળનાં મોટાં હિમાયતીઓ છે પરંતુ સૌ જાણે છે કે મહાયુદ્ધ થયું કે અમારી સંસ્કૃતિ, ધર્મ, સમાજ એ સર્વે એની વેદી ઉપર હોમાઈ જશે. એટલે સૌ પ્રથમ શરૂવાત કરતાં ડર છે. હમણાં મોટાં લશ્કરો, આગવારો, મનવારો, વિમાનો, સળમેરીન, તૈયાર કરનાર રાજ્યોમાં મુખ્ય ગ્રેટબ્રિટન, જર્મની, કાન્સ, ઇટલી, રશિયા, જાપાન, અને અમેરિકા છે. જર્મનીના ભયથી એકાસ્તેલીકીયા, રોમાનીઆ, વલોગીઆ, સ્વીટ્ઝરલેંડ, બેલ્જિયમ વિગેરે રાજ્યો પણ હથિયારબંધ થયા છે. એક તરફ કાન્સ બીજી તરફ જર્મની યુરોપમાં પ્રશે બાંધે છે. હાંગરી-બરે લાગે જામુસો એક બીજા દેશના લશ્કર, કિલ્લા, સાધનો અને લગામક તૈયારીઓની ખબરો માટે શેકવામાં આવ્યા છે. યુરોપ ખ્રીસ્તી ધર્મો છે. પરંતુ હમણાં તે સંહારક-ધર્મો બન્યું છે, જડવાદ એ એનો યુદ્ધદેવતા છે. સંશ્લિષ્ટ એની શક્તિ છે.

રમણુરેતીમાં

નટવરલાલ મો. ગાંધી

: ગાંધી :

તહાશં ગાન મધુર શાં રણુરેતી ઉઠે વિહંગઃ સ્વરે ને ઉન્મદ જનલ પ્રેમજીવણં, વૃક્ષો, લતાઓ વળી વાળી અંગમરોડ પ્રેમસહસા, આરુભયાં અંતરો ઝંખી, નેન હળાવી શું નીરજતા, આ આલરેતી સરી જાણે કોટીક તારલા ઝગકતા, વેસચલા ભૂમીપે અકાશી નભવંદરચરજમાં, ઉત્સાહથી ઝીલતાં માધુરી નખપાદમાં ભરી હલી, ખીલી મુંવાળી અને મીઠી અંશુલીથી ઝરી હિંદયનો કામારા કણો કલી; એ એ પ્રેમભરી પ્રભુ ! પગલીઓ તહારી લખાઈ કહી ?

સંસ્કૃતિનાં વહેણ

[એક પ્રવાસવર્ણન]

જુલાઈ અઠવાળી ચાલુ

શ્રી. મૂળશંકર મો બટ

ચિ. ચિત્તોડગઢને સવારમાં લાડીને દૂરથી નીહાળ્યો, ત્યારે જાણે કોઈ જુના કાળનું જાણુ પડી ગયેલું ચિત્ર હોય, તેના જેવું લાગ્યું. પ્રભાતના આકાશની પથાદશ્શમિકા ઉપર આ ગઢ અસ્પષ્ટ છતાં બહુજ રમણીય લાગતો હતો. ચિત્તોડગઢની પાછળ રહેલો કિલ્લોસ આ ચિત્રને આલો રંગ આપતો હતો.

ચિત્તોડને કિલ્લો એક વિશાળ અને મથાળેથી મપાટ એવી ૮ માઇલના ઘેરાવાવાળી ટેકરી ઉપર અધિરામા આવ્યો છે એમ કહો કે ટેકરી અને કિલ્લો, એ બંને મળીને જાણે એક બીજાને સાચવતા હોય એમ લાગે છે. કિલ્લોસ કહે છે કે ૮મી સદીથી આ ટેકરી ઉપર કિલ્લાનો પાયો નખાયો છે તે અનેકવાર તૂટ્યો છે અનેકવાર બમણો મજબૂત બનાવાયો છે અને મેરાડના રાણાઓનું લાખા વખતનું ગૌરવ સાચવનાર આ 'ગઢમે' ગઢ ચિત્તોડગઢ કહેવાય છે.

અરુ જોતા તો આ કિલ્લો એક મોટું સહેર કહી શકાય તેવડા વિસ્તારમાં છે. ૧૫૦ શહેર કરતા પણ એક સ્વયંસંપૂર્ણ સરથાન હોય એવો પથારો છે તેના ઉપર તળાવો છે, ઝરણા છે, મોટા મોટા મહેલોના ખડિયર છે, ખેતરો છે, ગામડાઓ છે, મોની બજારોના અવશેષો છે એક વખત તો અહીં આ ગઢ ઉપર ઝવેરીયોની બજારોનો લતો હતો. અત્યારે પણ તે તે નામેજ આગમ્માય છે. અત્યારે ત્યાં એક બે નાનાં ગામડાઓ છે. ખેડૂતો ઉપર ખેતી કરે છે સીતાફળના વાવેતર કરે છે આ ઉપરથી આ કિલ્લાની વિશાળતાનો અ્યાય આપશે. આસપાસ ઘણે સુધી સરાટ મેલ છે ફક્ત એક નાણુ એક ખીણ પડી અરવતીના હુગરોની હાર શરૂ થાય છે. નાજી ગ્રણુ બાણુ તો લાખે સુધી ખુ ની છે દૂરબેનો કેળેય દૂરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય એવી તેની ભૌગોલિક સત્તા છે.

આ ચિત્તોડના સ્થૂન દેહ કરતા પણ તેનો પ્રાણુ ઓછો ન જાન નથી. આ ગઢના રક્ષાજી માટે મેવાડની વચપર પાડ્યો બડ્યા ધરી છે અને જાણે આજ આખા રાજપૂતાનાનું નાક હોય તમ નિ સીતી સત્તાએ આ ગઢને ઘાડના માટે અઘરાગ દ્રવ્ય અને મહેનત આપ્યા છે.

કેટલાંય વસ્તોનો ઘેરો અને તોપોનો મારો આ કિલ્લાએ ઝીંચ્યો છે. રાણા ઉચ્ચસિંહના વખતમાં આખરે અકબરે આ કિલ્લો જીત્યો, પણ જીત્યો, તે લગભગ હાર્વા બરાબર. રાણા પ્રતાપે આ કિલ્લો પાછો મેળવવા જીવન અર્પણ કર્યું. અને તેના વંશવારસોએ પાછો આ કિલ્લો મેળવ્યો.

અક્ષાહિની ખીમજીને પશ્ચિમીના જોહર, જયમહલનું મુલ્ય, રાણા કુંભાનો માવવાના ને ગુજરાતના સુલતાન ઉપરનો વિજય, આ બધા પ્રસંગો આ કિલ્લામાં જતાં સજીવન થાય છે. કિલ્લામાં પ્રથમ પ્રવેશ કરો ત્યાં જ તેની ભયતા આપણા મનને ભરી મૂકે છે કિલ્લા ઉપર ચડવા માટે આ દરવાજા સિવાય બીજી કોઈ રચના નથી. કહેવાય છે કે અકબરે કિલ્લા સિવાયને બીજો રસ્તો ચડવા માર્યોનો રસ્તો કરવા માટે એક મહુરરને એક માટીના ટોપલાનો એક ફીચો મહુરર આપીને પ્રયત્ન આજ્ઞો હતો.

દરવાજામાં પણ હરહર સીધું પેસવા જાય, તો સામી બીંતે ભટકાય એને વાંકગીને જ જઈ પડે. આમ સાત દરવાજા વટાવ્યા પછી કિલ્લા ઉપર પહોંચાય છે, આ દરવાજા પણ ચઢાવમા આવેલા છે

ઉપર ગયા પછી આપણે સપાટ જમીન પર આવીએ છીએ. અને અંદર ફરતા ફરતા આપણે મળતા મળતાં જાણે અજાણે પેસી જઈએ છીએ, ફક્ત કોઈ કોઈ જગ્યાએ શકરના મંદિર આગળ પૂજારીને પૈસો માગતી જોઈએ, ત્યારે આપણે વર્તમાનમાં ફરીએ છીએ, તેનું જ્ઞાન ઘણું જાય છે.

રાણાકુંભાને કે મીરાંબાઈને મહેલ તો લોકો કહે ત્યારે જ ખબર પડે. પણ તે નામે કેવી રચિત જગાડે છે ! મીરાંબાઈનાં મંજીમાં જાણે રણકે છે એ મીરાંબાઈનું મંદિર પણ અત્યારે જીવું છે. મંદિરની સાથે મીરાંબાઈનું નામ જોડાયેલું એમને એક શુદ્ધ સફેદ વસ્ત્રમાં કામજ અંગવાળી મીરાં મળત બનેલી દેખાવા માટે છે. એ કીર્તિસ્તંભ ! ખરેખર કુંભારાણીને માવતીના સુવ-

તાનને જે જે વાર હરાવ્યા પછી આ કીર્તિસ્તંભ બાધવાનું મન થાય તો તેમાં નવાઈ નથી. ફર ફરથી આ કીર્તિસ્તંભ કિલ્લાની મધ્ય ભાગમાં મુકુટના મણિની જેમ દેખાય છે, આ કીર્તિસ્તંભ કારીગરીના નમુના તરીકે તો મુગ્ધ કરી દે તેવો છે. પણ તેનું ઐતિહાસિક ગૌરવ પણ એણું નથી. એ પશ્ચિમીનો મહેલ, આ મહેલમાં કંઈ જોવાનું નથી. ખરું જોતાં આ રચનામાં સ્થૂલ દષ્ટિએ શું જોવા જેવું છે ? પણ ઐતિહાસિક આંખ જ આમાથી આનંદ મેળવી શકે છે. કશિખાનું મંદિર અમે જોવા ગયા, ત્યાં પગથીઆ પર લોહીના તાલ ન જ ડાપ પડેલા. ફળુ દસેકે દિવસ પહેલાં જ ત્યાં દર વરસની માફક ફરોશના પર્વ નિમિત્તે રાજ તરફથી પાડાનો વધ કરવામાં આવેલો કહો કે માતાને તે પાડો ધરવામાં આવ્યો હતો. કાળ બધી જગ્યાએ સરખી ગતિથી નથી વહેતો. અહીં આ પ્રદેશમાં બહુ જ ધોમી ગતિએ વહેતો હશે ?

એક બીજો નાનો કીર્તિસ્તંભ પણ ત્યાં હતો. તેમાં જૈન સ્થાપત્યની અમર હતી. તે નાણુક પણ મોઢક હતો.

આમ મુખ્ય મુખ્ય રચના ગઢ ઉપરનાં નેચાં, તેની ઉપર તોપોનો એક મોટો તખેલો છે. આ તખેલામાં અમે જતા હતા, ત્યાં રખેવાળે બૂમ મારી, 'જોડા ઉતારીને જાઓ' તોપોને પણ દેવી તરીકે જ હવે તો પૂજવાનીને ! એ સિવાય એનું ગૌરવ અત્યારે બીજી કંઈ રીતે મર્યાવાય ? એક તોપ તો ખરેખર પ્રચંડ હતી. આ નીચે ઉપર ચઢતી હશે કે ઉપર જ ગાળી હશે ? બન્નેની સમતા હોય તો પણ આજ્ઞા તો બન્નેમાં રહેવું છે.

આ ચિતોડગઢની તખેરીમાં જ ચિતોડનગર રહેવું છે. અત્યારે તો તેની ૨૦૦૦ની વસ્તી છે. વેપાર-પણજમાં ઉદ્દેપુરથી કાફા બીજો જ નંખરે (મિથાડ-રાબરમાં) આવે. પણ શહેર જોતાં કોઈ જુની મેવાડી સંસ્કૃતિની કંઈ છાપ લાઠે તેવું નહોતું.

ચિતોડમાં પણ આપણે બહુ શકાયા. હવે એક એવા જગને આવીને પહોંચીએ કે જ્યાં જૂતકાળ અને

વતમાનકાગળ એવી સાથે દર્શન કરી રાખ્યાં. અને તે સ્થાન તે શ્રી નાયદારા

શ્રી નાયદારા સભ્યો મેં ઘણું સાબળેતુ દામોદર લાલજીના પ્રખ્યાત કિસ્સા પછી તેના તરફ જરા ધ્યાન પણ ખેંચાયું, અને જ્યારે ઉદ્દેશ જવાનું નક્કી કર્યું, ત્યારે નાયદારા જવાશે એવી કલ્પના નહતી પણ જ્યારે ઉદ્દેશમા ગયા, ત્યારે નાયદારાનો અર્થક્રમ પણ ચોક્કસ થયો.

નાયદારાને સ્વેચ્છાએ અમે સમાસાને બિતથાં. ત્યાંથી સાત માસ દર નાયદારાનું ધામ છે. અંજો રરોતે થોડાં અધારું હતું જે વખતે અહીં જાત્રાળુઓની ઠંઠ જામતી હતી, ત્યારે આ રાતની ગાડીમાં બિતરતી માણસો ઈ રીતે નાયદારા પહોંચતા હશે એ સવાલ છે કેટલાય માણસો તો માથે પોટલા મૂકીને ચાલતા જ પહેલી જગ્યા છે.

નાયદારામાં પ્રવેશ કરનાર કોઈપણ પાત્રાળુ એ શ્રીનાથજીનો એક ટકનો મહેમાન ગણાય છે અને ત્યાં એવી વ્યવસ્થા જ છે કે કોઈ પત્રાળુ આવ્યો, એટલે તેના ઉતારા ઉપર તેને માટે મંદિરમાંથી પ્રસાદ આવ્યો જાય આ પ્રસાદ એટલે પરસાદી નહિ. પણ ખાસ્સા બે માણસ ધરાય એટલી મિઠાઈનો એક મોટો પડીઓ મથરાં મોગી પાતળા આ પ્રસાદમાં કોર, ભુદી મોહન નાગ, અને એવી ચીજો જ હોય છે આ પ્રસાદ લાવવા બદલ રકત આવનાર માણસને સેવકી નો એક આનો કે જે આના આપવા પડે છે પણ તે નિમ્મ આ પ્રમાદ લાવનારા સેવકોનો ખાનગી રીતે પડાયેલો છે અને એમને જ અમે અંગ્રેજ શબ્દ Tip ને બદલે આ મેન્ટ્રી શબ્દનો પ્રચાર કરાવના મનના થયા છીએ.

રાતે જ અમને મંદિરના એ ભકતજને બહુ જ કાગળપૂર્વક કહેતું કે સવારે 'મગનાના' દર્શન માટે તમને કીચકસ આવશીય.

આ દર્શનોનો અર્થક્રમ અંજો નાયદારાનો અંજો રિમનો મુખ્ય કાર્યક્રમ છે જાણે નયદારા ગામની

(આ ગામ દસેક હજારની વસ્તીનું હતું) પ્રગતિ આ દર્શનો ઉપર જ કેન્દ્રિત થઈ હોય એમ લાગે છે.

સવારના ચારેક વાગે ગામમાં પ્રગતિ પ્રજાની જોડે છે 'મગના' ના દર્શન માટેની કાકયો સડક ઉપર થવા લાગે છે અને લોકોનું પૂર મંદિર તરફ ધસી રહ્યું દેખાય છે અમે ગયા ત્યારે કોઈ ખાસ ઉત્સવના દિવસો નહતાં છતાં બીક કોઈ ઉત્સવ જેટલી જ હતી ત્યાં ઉત્સવના દિવસોમાં તો શી સ્થિતિ હતી! અમે પણ આજે નોખતા ગયા મંદિરના મુખ્ય પ્રવેશદ્વારમાં થઈને અંદર ગયા, અને એક બીજા નાના દરવાજામાં થઈને એક ચોકમાં આવ્યા ચોકમાં કેટલાય માણસો પ્રભાતીવાની ધૂન મચાવતા બેઠા હતા કેટલીક જગ્યાએ કોઈ ખૂણામાં બેઠું બેઠું એકેનું ગણગણતું હતું કોઈ જગ્યાએ સ્ત્રીઓ ઉઘતા હોઠકારને તેડીને મોઢે અપાળે ભગનોમાં સર પૂરાવતી હતી પ્રભાતની ઠંડી ચીમકીતળી હવામાં આ વાતાવરણ કોઈ નવીન પ્રદેશનો જ અનુભવ કરાવતું હતું હજી દર્શનનું બારડ બધું હતું બારણું કેટલીય વારે ખુલ્યું અને લોકો અંદરના મઠદારમાં ધસ્યા મઠદાર પ્રમાણમાં ધણું સાંકડું હતું પણ સડકાંચ એ માલ દષ્ટિએ જ પ્રતિજ્ઞા છે લોકોમાં અને તે પણ લિંગના પોરે મા ભકતજીના માનસોને નો બીડી જ ભકિતભાવનો આવેશ વધે છે બીડ, કેલાદળ ધરાનાદ એમ કહો કે સતત અચાજમાં જ રાતિનો અનુભવ થઈ શકે છે મૂર્તિ સાથે અધારામાં છે મૂર્તિની પડખે જ બે નાની ઘીની દીરીઓ બળતી હોય છે અને એમને જ આ દર્શનને દર્શન શબ્દ ક્રેતા ત્યાં વાપરવામાં આવતો 'ઝાખી' શબ્દ વધારે ઉચિત છે ખરેખર મંદિરની ઝાખી જ થઈ શકે છે બહુ જ થોડો વખત દર્શન મટે પડેલો ખૂલેલો રાખવામાં આવે કે બીડ મળતું હોય દર્શન કરવા બિસા રહેવાની જગ્યા સપાટ હોય, એટલે આગળના લોકો માંડ દર્શન કરી શકે પાછળના મા લોકો આગળવાળાના ખભા ઉપર ચડીને દર્શન કરે છે કેમ માણસ કોઈપણ માણસના ખભા ઉપર ચડે તેમાં કોઈ વાંધો નેનું જ નથી કોઈ મુશ્કેલી માટે તોપણ તકરારો

જાની થતી નથી કાગળ કે કોઈને પકકાવું કે શારીરિક દુ ખલું
લાન જ નથી હોતુ ફક્ત અમારા જેવા મૂર્તિ કંતાય
મૂર્તિના દર્શકોના દર્શન કરવા આવેલાઓને જ આમા
રસ પડે છે કેટલાક ગિયારા અસકત માનવીઓ ખૂણે
જેભા જેભા માનસિક દર્શનનો સતોપ માને છે કાંઈ
કોઈની આખમાથી આ પ્રમગે આસુ ઊભરાતા એવા
છે. દાસ્તગમની છાજોમા કરુણરસની પલુ છાટ ફેખાતી
હતી, બગા થયેલા માણસોમા પળખી, મીઠી, બચાળી,
ગૂજરાતી, મારવાડી, એ પ્રમાણે ઉત્તર હિન્દુસ્તાનના બધા
પ્રાંતોના પ્રતિનિધીઓ હતા એમાય ગૂજરાતી અને
માગવાડી વિશેષ હતા. મધ્યમ અને દક્ષિણ તરફના
બાવાઓ સિવાય બીજા માણસો નમરે નહોતા પડતા
પણ બાવાઓને તો આ પીયર જેવુ જ ગણાય.

આ થી નાથદ્રારાનુ રચાન કેટલાય વર્ષો થયા
હિન્દુસ્તાનની વૈભવ્ય શિક્ષિતનુ મધ્યગિદુ મની મધુ
છે અવનત દક્ષિણ હિન્દુસ્તાન આમાથી ઘણી રીતે
અલગ રહી ગયો છે આ નાથદ્રારાના ઇતિહાસની ખરાબર
ખબર નથી. પણ એમ માલમુ છે કે આ નાથદ્રારાની
મૂર્તિને મેળવેલા પંજામાથી બચાવવા માટે મેલાના
ગણાએ હિંમત મનાવી અને પોતાના રાજમા હુમ્મન
એની વગે આવેલા આ એકાંત સ્થળમા તેને સુરક્ષિત
કરી અને એથી આ મૂર્તિ એ હિંદુ ધર્મલાનનાને
સૌથી વધારે આકર્ષણ બની રહ્યું પડી તો જેમ બધે
બને છે તમ અહીં પણ ગાદી સ્થપાઈ અને તે એક
'ધર્મ-ગામ્ય' મની મધુ. નાથદ્રારાનો વહીવટ બહુ
અજમ રીતે વાવે છે, તે જગ્યાને પોતાની ચોડી જગીર
પણ છે પણ જગીરમાથી અહીંનો અર્થ નીકળે તેષ છે
નહિ પણ અહીંના તત્તને પૈમા કયાથી લાવવા તે પ્રમ
જિભો થતો નથી પણ પૈમા કયા વાપરવા તે પ્રમ
મુજવતો હોય એમ લાગે છે ત્યા શેજ કાકારજીને
દોઢ હજાર રૂપીઆનો થાળ ધરવામા આવે છે આજુ
છે તે પ્રમાણે બમો રૂપીઆનુ શકોરજીને ભોજન પડી
પાન ધરવામા આવે છે આમા કદાચ અતિસ્પેક્ષિત
દર્શી પણ અતિસ્પેક્ષિતની માથે અત્યોક્તિને રચાન છે

ત્યાનુ રચાન, ત્યાનો વહીવટ, ત્યાનો વંબવ, ત્યાની
અવ્યવસ્થિત વ્યવસ્થા, ત્યાનો બગાડ એ બધુ ખેતા
તેને માટે કોઈ પણ કપવા કપવામા આવ્યો આવે
તેમ નથી ત્યાનો કામર જોઈને આપણે સ્તબ્ધ જ થઈ
જઈએ એક મોટા ટાકામા તેન અને ઘી ભર્પા હેય
મામાન્ય દિવસોમા રોજના પીમ પચ્ચીમ ડગા ઘી તો
ત્યાની મ્હાઈમા ગરમ થતુ હોય કોઈ મકાન ચણાનું
હોય ત્યા આગળ જેમ મુનાના દગવા પડયા હોય,
સંમિન્ટની કાથળીઆ પડી હોય તેમ ત્યા આગળ ઘઉં
અને ચણાના હોટના દગના અને ખાડના કાથળા
ખડેલા નમરે આવે શાકભાજી તો હોટો ને પત્થમની
જેમ રસ્તામા રજગીતો પડયા હોય આટલુ બધુ રોજ
મ્હાથી આનતુ દરે ને ખમર પડતી નથી હિન્દુસ્તાનને
ખણે ખાચરે પોલા કેટલાય ભાવિકો, સુત રીને પોતાના
ફૂવ નાંહ તો ફૂવની પાખડી' એકદમ જ કરતા હોય
છે, કેટલાયને ત્યા તો નિમમિત લાગે જ હોય છે શાક,
ભાજી તો અમે જોયુ કે માણસો મટમા લારી ભરીને
ત્યા એકમા નાખી જતા હતા આવી વ્યવસ્થા જોઈને
મન કેમીવાર બહુ જ અસ્વસ્થ બની જાય છે મનુષ્યનુ
માનસ આપણે માનીએ તેટલુ ઉકેલતુ સરેલુ નથી
ત્યાનું એકાંત જોરા માટેની વાચકાત અમારી ન ગણાઈ
એટલે એ લાભ અમને ન મળ્યો નહિ તો આટના
મોટા કામરનું કાંઈ રીતે મિટાનમા રૂપાત કરવામા
આવે છે તે જોરા મળત અમે નો દોઢ શેઠ દોઢ શેઠનો
મોહનયાળના બટકા, છુદીના લાડુ, બકાયા છાણા જેવા
કોર જોઈને એકાંતની કપવા જ મરી શક્યા આ
ઉનાત કદી, ભાત શાક, દુધપાક, બાસુડી અને એની
વાનીઓ તો ગણતરવાનો કાંઈ અર્થ જ નથી

આ 'પ્રસાદ' મોકોરજી આરોગી લે પડી વેની
દેવામા આવે છે પણ એ વેચવાની રીત બહુ ખ્યાન
એએ તેની છે મદિરમા તેર વેપાર જેની નડ અને
ઐહિક બાજન થઈ શકે નહિ એએ મદિરના મોકોરોને
આ પ્રમાણે તેમના મહેનતાણુ એ આપરામા આવે કે
અને ને મોકોરો તે પ્રસાદને પગા ગળીને મદિરની

બહાર તે પ્રસાદને વેપાર કરનારા દુકાનદારને વેચી દે છે. તે દુકાનદારો તે પ્રમાદને યાજનાનાં રૂપમાં ચાર ચાર આને વેચે છે. પ્રસાદનું પ્રમાણ જોતાં આ ચાર આના એ બધુ મોટી કિંમત નથી અને પ્રસાદમાં રહેલી દિવ્ય બાવના જોતાં તો તે પ્રસાદ ખરેખર 'અમુલ્ય' જ છે. (અર્થાં અમુલ્ય શબ્દના બંને અર્થો કરવામાં વધિ નથી) અમારા ઉપર તો વિશિષ્ટ કૃપા ઉતરી હોવાથી ખામ જુદો થાળ મદિરામાંથી મોક્ષવામાં આવ્યો હતો. એટલે અમારે તો તે થાળ લાવનાર નોકરને માત્ર 'સેવક' આપવા ઉપરાંત વિશેષ કરવાનું રહેતું નહોતું. અને રહેતું હતું તો અમે એમ કહ્યું નહોતું એમ મને વાદ છે.

ધર્મસ્થાનનું સ્થળન કરતાં જે સ્થળસ્થાન સ્થળસ્થાન ધર્મો વખત લઈ લીધો પણ તેમાં મને ખાસ ઔચિત્ય-ભાગ લાગતો નથી. કારણ કે આખા વિવિધતા ત્યાંના મર્મક્રમમાં આજ વસ્તુ ત્યાં ત્યાં નજરે પડતી હતી પણ આ ઉપરાંત બીજી પદ્ધતિ એક જે બામતો ઉપર અમારું ધ્યાન ખેંચાયું ત્રી નાયજીરી 'જાખી' કરવા માટેના પ્રયત્નો લોકો કષ્ટ કષ્ટ રીતે કરે છે, તે જોવામાં બહુ જ મજા આવે તેવું હતું જાખી કરવા માટેના કેટલાક ખાસ રસ્તાઓ ત્યાં રાખવામાં આવ્યા છે. મદિરા કારભારીઓ અને લાગવગવાળા અને કાંકારજીનો પ્રસાદ ધરાવવાનો કે અમરતી ઉતારવાનું ખાસ સંસ્કારજીને અને હાલ મેહગરને ખર્ચે મન્યુ હોય છે, એવાઓ જ આ માર્ગે આવીને નજીકથી મૂર્તિની જાખી કરી શકે છે પણ ત્યાં પછી તો એવી બીડ થાય છે કે ઉતરો મૂર્તિની નજીક હોવા છતાં તેની જાખી ન થવાનો અસતોષ રહે છે. એનો અર્થ એમ નથી કે અમને પણ એ અસતોષ રહી ગયો હતો કારણ કે મૂર્તિની જાખી કરા મૂર્તિના દર્શન કરવા આવેલા લોકોના દર્શન કરવાનો વધારે રસ હતો.

આની જ એક બીજી રમિક દિવા અમને અણધારી જોવા મળી અમે એકમા જાણા હતા ત્યાં એકએક ભક્તજનોની ખૂસ પડી, "આલો ચરણપર્વતનાં વખત થયો છે." પહેલાં તો અમે કે સમજ્યા નહિ પણ લોકો

જે તરફ ધસતા હતાં તેમાં અમે પણ ભાગ્યા. મોટી ઉપર એક મોટા એરડામાં એક ખૂબ સુશોભિત એવી ખુરશીમાં એક આદ નવ વર્ષનો છોકરો બેઠો હતો. છોકરો સુંદર હતો, તેણે કાઠમાટી કપડાં પથુ પહેર્ષાં હતાં. લોકો તેના પાસે આવીને તેના પગને લાથ અડાડીને તે લાથ આપે અને માથે ફેરવતા ફેરવતા મનમાં કંઈક ગણગણતા એક પછી એક તપાથી પસાર થતા હતા. અમારી રિયતિ જરા કંદોડી હતી, અમારાથી અરણ સ્પર્શ થાય એવું હતું નહિ અને હવે આટલે આવ્યા પછી પાછા ફરતું એ સામા પૂરમાં પડ્યા જેવું હતું. કારણ કે પાછળથી માણસોનો પ્રવાહ અમને ધોવી રહ્યો હતો. ત્યાંથી અરણ સ્પર્શ કર્યાં સિવાય પસાર થતું એ પણ આપે ચડવા જેવું હતું. તોપણ અમે તો હિંમત રાખીને સીધે સીધા પસાર થઈ ગયા. પણ આમાં એક ગેરલાલ થયો મારી છબ્બા તે છે કંગાના મુખ ઉપર થતા લાવભાવો જોવાની હતી આટલી નાની ઉંમરે વારસા સિવાયની બીજી કોઈ પણ લાવકાત ન હોવા છતાં આટલા બધા લોકો તેના પગને પૂજી જાય તેની અસર આ છોકરાના મન ઉપર કંઈ થતી નહિ હોય કે વિખ્યાત થયેલા દામોદરલાલજીનો આ છોકરો પોતાની ખરેખરી રિયતિ કોઈ દિવસ સમજી શકશે ખરો ! રુબના પુત્ર કરતા આની રિયતિ વધારે કંદોડી હતી. કારણ કે રાખ પ્રત્યે લોકોને સત્તાના ડરનો ખ્યાલ ન વધારે હોય કે અમારે ધર્મચાર્યો પ્રત્યે મન્યુ અને નરકના ભયનો ખ્યાલ વધારે હોય છે. મને સાચું કહું તો આ છોકરાની દયા આવી એક માણસ માણસ તરીકે ઉઠી જ ન શકે એનાથી વધારે કમણતા બીજી કંઈ હોય !

શ્રી કાકામાહેજે એક અરપંદ તીર્થનું ઉપર દિનક-ધર્મને માટે કાર્યું છે. અલગત દિનકધર્મની તેમાં નિદા પત્યાં પણ દિનકધર્મને સાચવવાનો ધર્મો કરતાં કેટલાય તીર્થસ્થાનોને તો આ રૂપકે આનામ લાગી પડે છે ધર્મ જેની મનુષ્યજીવને ઉત્તર કરનારી ગણ્યની વસ્તુ મનુષ્યની વિચારધર્મિને કેમ સાવ રૂધી ના પતી હશે તે સમજતું અલગત મુદ્દેય છે. મનુષ્ય જીવનમાં થકા અને વિવેક

સક્રિય બેનું જ્યાં સરખું મિલકતુ નથી હોતું અથવા માણસ જ રે પોતાની ત્રહાભક્તિને વિવેકની કમ્પેનીએ ચડાવતો અટકી જતો છે ત્યારે આ સમ્મૂલ્કિતના વહેણમાં અસ્પર્ધ તીર્થ જાની જાણ છે પાણી ગંધાવા લાગે છે, અને જેમ ગંધાવ છે, તેમ માણસની ત્રહા વધારેને વધારે અધ જાતની જાત છે અને તે ગદ્યમાં જ ભક્તિરસની પરામર્શ અનુભવે છે નાથદ્વારામાં કેવલાય આવા ગંધાવા કુડો છે, તેમાં માણસો અતિ ભક્તિ પ્રાપ્ત નહાય છે જ્યાં ઊંચા રહેતા માણુ કાંટે ત્યાં માણુસનું મન સ્વર્ગોત્તે આનંદ અનુભવે છે, આ નાથદ્વારા જેવા સ્થળને માટે સ્વાભાવિક જ છે પણ સૌથી વધારે દુખદ ધટના તો એ છે કે આવા તીર્થસ્થાનોના 'બુદ્ધિ'એ મનુષ્યોમાં રહેલી આ પ્રચારીત શ્રદ્ધાને લૂટવા માટેનું કેવું તત્ત્વ ગોઠરી દીધું છે! તે તત્ત્વ ગોઠવનારા પુરુષ જામત છે તેમને મનુષ્ય સ્વભાવનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન છે અને તેથી જ આ તીર્થસ્થાનો આને આ સ્વરૂપમાં ટકી શકે છે આ મંદિરોમાં થતા અભાસ શે પૈમાંની લૂટ કાનાદાવા ખટપટોની ગદ્યો તો અહીં ઉલેખની એ નકામું છે મારણુ કે તે તો જન વધાર જાણે એવું છે મેવાડની પીંડશ્રમિના દર્શન પ્રીતે મેગવેલી પ્રેરણા તેમાંથી સસ્તિના વહેણનું પાણી પીધા પછી આ ગદ્ય પાણી મેળામાં નાખવાનું' ફરે તેમ નથી આમાં તો થી કામ સાટેને ધરજીવ છે તેમ જ યા ભય કર કરતી જરૂર છે એમ ધરજીવનું મન યજ્ઞ જાણે છે કે આ જામતમાં તો—

જરીકે જરીકે કમ માડતા મારી જનનીને ના વળે જ પાંચ આવે વિસ્તવ આવે જ્ઞાતામુખી તોડી છૂંકતાના ભંડા પાંચ

આટલું શ્રીનાથદ્વારા વિશે કહ્યા પછી તેની નજીકમાં જ આવેનું કાકેરીનીનું તીર્થક્ષેત્ર વર્ણવવાની મારી દિમત નથી ચાનતી અહીં પણ એક જ ગાદી છે મંકરોલી સ્થળની પ્રાકૃતિક મહાદ્ધિ અતિ સુંદર છે, એક સ્ફટિક જેવા સ્વચ્છ તળાવને કાંઠે ઊંચી ટેકરી ઉપર આ જગ્યા

આવેલી છે આખું ગામ નગભગ ઊંચાણમાં છે અને આ ગામમાં રાતે પહોંચ્યા હતા રાતે કાંઈક બહુજ વિચિત્ર એવી ઢાંપ અમારા મન ઉપર આવી પડી ઊંચા ચઢાણવાળા રસ્તામાં સાવ અધારું ગામની દુષ્કરોમાંની આખી બત્તીઓનો પ્રમથ અધારને સ્થારતો હતો દર એક મોટા મહેનમાં (આ મહેન અહીંના પ્રજાજનો દ્વારા) બત્તીઓ આક્રમશીલ નગરી દેખાતી હતી

અમે મંદિરની ધર્મશાળામાં ઉત્તર્યા નિયમ પ્રમાણે પ્રસાદ વિગેરે માનું અને તે જ માણસ આવીને રાતે મહી ગયો કે મગલાના દર્શન માટે મારે ઊંચાડવા આવીશ અને તો હવે વધારે દર્શન માટે આગુર ન હોતા એટલે સવારના તળાવ વિગેરે જોવાપા, અહીંના મંદિરના વાતાવરણની એવી અહીં વાતો અમારે કાતે આવેલી કે અહીં વધારે રહેવા માટેનું મન થાય તેવું નહોતું પણ એમ તો લાગે છે કે અહીંના વાતાવરણનો પણ અવગમ કરવાની જરૂર છે ક્રમત તે માટેના વખત અને ઉત્સાહ જોઈએ અમારી પાસે મેમાંની મધ નહોતું

અહીંથી થોડે જ દૂર ગામનગર અને તેની પાસે આવેનું 'રાજમમુન'નું સંગેવર જેવા અને ગયા રાજ સમન એ ખરેખર ભવ્ય સરોવર છે તે 'જગસમુદ્ર' જેટલું વિશાળ ન હોવા છતાં મૌદ્યમાં તો તેની દગિ દાહ કરે તેવું છે તેની પાસે રાજમમુદ્રના ખડિયરો પણ જેવા મળે છે રાજસમુદ્રના શિખરોએ વિગેરેની વાતો અહીં નહિ કરે કારણ કે અમે પગ તે જડ ઉતારવામાં જોઈ વળ્યા હતા

આટલું ત્યાંના મુખ્ય ગ્રંથો વિશે ભારતીય સમ્મૂલ્કિતના એ પ્રવાહો-તીરત અને ધર્મના અને દર્શન ક્યા સમ્મૂલ્કિત કેમ વહેતી થાય છે અને વહેતી કેમ અમ્મી જાય છે, તે આ બધું જોવાથી બહુ જ સ્પષ્ટ થાય છે

પણ મેવાડની આ બધી સમ્મૂલ્કિત પાછળ જો ગળીમાં ડોળવા મરી હોય છે, તેનો પણ કાંઈક ખ્યાલ અમને ઊડતા ઊડતા મળી ગયો તે આ ઉં

શથી જ આ પ્રવાસ ઘરોં હોત તો આ લેખ જુદી જ રીતે લખાયો હોત.

અમે ચોડાક ગામડાંઓ બોધ્યાં. હં ગાલિયતને
મૂજ રાત-ઠાં ઈંઆ વાડમાં જાગ્યે જ આવી
શકે એવો ખ્યાલ ત્યાંના માણસોને નોંધને આપ્યો.
પણ ચોરિસા વિગેરેના દુષ્કાળ પીડિત મનુષ્યોના
વધ્યુંનો જેમણે વાતચાં છે, તેમને આમાં બહુ નવાઈ
નહિ લાગે. આ દરિદ્રનાનાં દર્શન પણ અમારે તો
સગબગ પહેલીવારનાં હતાં.

હલદીધાટના અમારા બોમીયા કમસદીનની વાત હું
આગળ લખી ગયો છું. તેને અમે પૂછ્યું કે 'તને
પગાર શું મળે છે' તેણે કહ્યું 'પાંચ રૂપિયા' આ
પાંચ રૂપિયા પછી ઉદેપુરી, ઝેટલે કે આપણા તો આ
રૂ. આમાં તેણે મોડું કુટરબ બરણપોષણ કંઈ રીતે
મેળવતું હશે! અમે ત્યારે તેને આઠ આના આપ્યા,
ત્યારે તેણે જે ખાનદાનીથી એ આઠ આના લેવાની ના
પાડી, તે જોઈને આપણને પછી શરમ આવે!
હા રૂ. નો પગારદાર માણસ એક કલાક કે બે
કલાકની મહેનતમાં આઠ આના મેળવે તે તેને
મત તો ચમકાર જ ગણાય ને? જતાં તેનું
સુસલવાની ખખીર તેને આ બહીમ લેવાની ના
પાડતું હતું. અમે તેને પકડીને તેના ખીસામાં પરાણે
આ આઠ આના નાખી દીધા, તો પછી તેના મુખ પર
નાખુશી રેખાતી હતી. શું હલદીધાટની જમીનમાં હજી
પ્રતાપની અમર રહી હશે! હું કમસદાનને કદી નહિ
બુલું. મને તે મૂર્તિમાં મેલાડની પ્રાર્થના સંસ્કૃતિ અને

अर्वाथीन इरिद्वानां दृश्यं यथा.

પણુ કેટલું વિરોધી દર્શન ! ક્યાં ચિતોડ-હલદીપાટનાં રમરચો અને ક્યાં આ નાયકારા-કાંકરોલીના તામરી વૈભવ અને ગામડાંઓની દરિદ્રતાનો ચિતાર ! નથી અત્યારે પ્રાચીન તત્ત્વોની અસર કે નથી નવીન પ્રાણુવાન સંસ્કૃતિનો પ્રવેશ. આની રીતે અરવલ્લીના પહાડોમાં જાણે આપણી સંસ્કૃતિ અટવાઇ ગઇ હોય, નવો પવન આવવા માટેની બારીઓ પણ નથી. જે કાંઈ નવો પવન આવે છે. તે અંગ્રેજ રાજકર્તાઓની મોટી મજબૂરશનીમાંથી માંડ માંડ આવે છે. તેમની જાપની જ પેટન્ટ સંસ્કૃતિ ત્યાં પ્રવેશી શકે છે અને તે ખજૂ માંડ માંડ હિપ્પા ધરને સ્પર્શ કરે છે. અવખત વિવાદાત્મક જેવી કેમ્પબેલીની એક માન સરવા મોટી વીરડી જેવી લાગે છે. પણ સૌંદ્ય ભોંકાય એવા અધકારમાં એક દિવાસગાનો પ્રકાશ ફેરડે લાગે ! જૂનો દીવો ઓલસાઇ ગયો છે. નવો પ્રકટ કરવા માટેના પ્રયત્નો ક્યારે થશે ! અને કેાથુ કરશે ! મોટો ભડકો થાય અને તેમાં અધુરું ભરમીજીવ થાય તે પહેલાં આ પ્રયત્નો થશે ! કે પછી- એ પ્રયત્નોમાં શક્તિ અમર્યા કરતાં ભડકો જ થશે, એની રાહ જેવી !

આ આખો પ્રવાસ આપોઆપ અમારી દષ્ટિને
ઘણી વિશાળતા આપી ગયા, મને લાગે છે કે આના
કરતાં જ પશુ ઘણે અવધાનપૂર્વક દષ્ટિથી પ્રવાસ
કરવામાં આવે તો હિન્દુસ્તાન વિશેના આપણા કાલ્પ-
નિક છતાં વાસ્તવિક માનેના ખ્યાલો ઘણા ફરી જશે.

નવલકથાનું કલાવિધાન

શ્રી. રતિભાઈ ઉકાભાઈ પટેલ

ગુજરાતના વાઠમય મહાપવાહનું દર્શન કરતાં તેનાં અનેકવિધ આકર્ષક સ્વરૂપોમાં સર્વનાત્મક સ્વરૂપાલ વાઠમયના પ્રવાહોમાં નવલકથાનું સ્થાન છેલ્લા પાંચ દાયકાથી કોઈ અવનવી ભાત પાડે છે. નવલકથાનું અસ્તિત્વ શાથી ? યુગયુગનાં સ્ફુર્ગિયાં જન્મનાં નરનાર સૃષ્ટિના સજ્જનકાળથી માનવભાવો અને માનવસ્વભાવગત મનોમંથન ને કુતૂહલપૂર્વક નિહાળવાને આતુર હોય છે. આ જીવંતનું પોષણ સહિત્યપ્રવાહનાં વિધવિધ સ્વરૂપોથી થાય છે અને નવલકથા એ તદ્દન નૂતન સ્વરૂપ અને વિપુલ સ્વરૂપ છે. માનવભાવોનું આસેખન નાટકદ્રવ્ય પણ થતું. પરંતુ નાટક એ સાહિત્યનું શુદ્ધ સ્વરૂપ નથી. નાટક એ મધન કળા છે અને તેમાં સાહિત્યનાં તત્ત્વોની સાથે રમજૂમિનાં તત્ત્વોનું મંડલન આવશ્યક છે. નાટકમાં સ્વચ્છ દલાતે પ્રાધાન્ય અપાય છે. નાટ્ય લેખક પોતે પ્રમંથ, પાત્ર કે વસ્તુને વિક્રમાતી શક્તો નથી પોતે અર્ધાં તટ્ય રહે છે અને પાત્રદ્વારા નાટકનાં અન્ના તત્ત્વોનો વિકાસ થાય છે નવલકથા એ વિપુલ સાધન છે અને તેમાં સ્વયંકાળનાં વર્ણન માટે પુષ્કળ અવકાશ રહે છે. વળી નવલકથાકાર પોતે પણ પાત્ર, પ્રસંગ અને વસ્તુવિકાસ માધી રહે છે. આંગ્રજ વિવેચકો નવલકથાને ગજવામાં રાખી શકાય એવું ‘રંગજૂમિનું સમૂહ’ (Pocket Theatre) કહે છે. કારણ કે તેમાં નાટકને અનુરૂપ વસ્તુ હોવા ઉપરાંત નટ, પદ્ધતિવેશનું વર્ણન, દસ્તાવેશનું વર્ણન હોય છે. આમ નવલકથામાં આટલાં આકર્ષક તત્ત્વો હોવાથી જનશ્રુતિ નાટકને જલ્દી નવલકથા તરફ વળે એ સ્વાભાવિક છે.

નવલકથાનો દલાદેહ મુખ્યત્વે કરીને છ વસ્તુથી ધ્યાય છે. વસ્તુ, જનવિધાન, વાર્તાલાપ, સ્વયંકાળનાં વર્ણનો, નવલકથાકારની કથનકૃતિગતા, અને નવલકથાકારનો જીવનમંદિર.

નવલકથા એટલે સુમંડલિત મનોરંજક કથા. વસ્તુ એ તો નવલકથાનો ભાગ દેહ છે. નવલકથાના કલાદેહના અન્ય પ્રધાન તત્ત્વો વસ્તુને સજીવતાની માથે ગ્રચકત્ય અર્પે છે. નવવાંચાનો સ્થૂળ દેહ તે એની વસ્તુ છે. જન્મનકલના સિખ્માન નવલકથા સમૂહો ડીન્સ, થોર્સ, લ્યોર્ડ ઇલીયટ, હોર્સ, રૂમા, રોસેટોય, એમની મહત્તાનું કારણ સૌથી પહેલું એ એમની વસ્તુ ચૂંટણી છે.

નવલકથાની વસ્તુ નક્કી કરતી વખતે એક ખ્યાલ એ રાખવાનો છે કે વસ્તુની અદર આવતા પ્રસંગો અને જીવનમાથી સાપડતા પ્રસંગો વચ્ચે સુમેળ સધાવો જોઈએ જીવનના જે કોઈ પ્રસંગને નવનકથાકાર સાહિત્યરૂપે અપનાવવા ઇચ્છે તે પ્રસંગથી પોતે વાકેફ હોવો જોઈએ જે વસ્તુનો એને પરિચય ન હોય તેને તજ દેવી એ જ ઇચ્છે છે જીવનના વિધિવિધ પાસાને અનુભવ નવનકથાકાર સ્વતંત્રતાથી જ પ્રાપ્ત કરી શકે એ માન્યતા બૂલ ભરીલી છે અનેક અવનવા પ્રસંગોની માહિતી પુસ્તકોના વાચનથી અગર અનુભવોએ સાથેના વાર્તાનાયક દ્વારા મેળવી શકાય છે એટલે સાચો પ્રતિકાશીન સર્જક આવું અનેક વિધિ જાનભરોળ એકઠું કરીને પોતાની અર્પુર કંપનાખજે પોતે જેનો રનાયુક્ત નથી કર્યો એવી વસ્તુઓના પશુ વારતન જીવન સાથે સુમેળ જળાય એવા રચનમાં સાહિત્ય તરીકે અવતારે છે

નવલકથાની વસ્તુની રજુઆત તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકતા આપણને સામાય રીતે એ પ્રકારની વસ્તુવાળી નવનકથા સાપડે છે (૧) સુસકલિત વસ્તુ (Organic Plot) વાળી (૨) શિથિલ વસ્તુ (Loose Plot) વાળી

સુસકલિત વસ્તુવાળી અને શિથિલ વસ્તુવાળી નવલકથાઓ એમ બે વિભાગમાં જ બધી નવનકથાઓને સમાવી શકાય નહિ કારણ કે શુદ્ધ સુસકલિત વસ્તુ વાળી નવનકથાઓ અથવા તો શુદ્ધ શિથિલ વસ્તુવાળી નવનકથાઓ તો બહુજા એાછી હોય છે પણ એ બનેલા મિશ્રણથી બનેલી નવનકથાઓ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં હોય છે

સુસકલિત વસ્તુવાળી નવલકથા શુદ્ધતાબદ્ધ હોય છે આગતસાહિત્યમાં આવી નવલકથાઓ શોધતાં સૌથી પટેલી દ્રષ્ટિ વિખ્યાત નવનકથાકાર ફ્રીડરીચની ટોમજોન્સ નામની નવલકથા પર પડતાં આપણને લાગે છે કે અનેક પ્રસંગો અને વિપુલ પાત્ર સમૃદ્ધિવાળી આ નવલકથાના સર્જકને અનેાણુ વ્યક્તિત્વ એને પાને પાને તરવરી રહ્યું છે આવી જ સુસકલિત વસ્તુવાળી

નવનકથાઓમાં કાલિન્ડ એફ મોન્ટેગ્રીસે, અરેબીઅન નાઇટસ, બ્લેક હાઉસ, પાસ્ટ્યુરી પ્રભુતા, ગુજરાતનો નાથ રામધિરાજ વગેરે નવનકથાઓની ગણાા અરથાને ન જ ગણાય

પરંતુ સુસકલિત નવનકથાના દેખા રહેન કેવીકે અર્પાદાનો નિર્દેશ કર્યા વિના પણ ચાલે નહિ આ પ્રકારની વસ્તુની રજુઆત ઘણી વખત યતનત થઈ જતા વાચકને કટાણે ચાપે એ સ્વાભાવિક છે પ્રસંગોનું યતનત સકલન કરવાની જતિયા કલાકાર અનિચ્છાએ વસ્તુની વિપુલતાવધારી મૂકે છે પરિણામે સપ્રમાણતાનો અભાવ, કૃત્રિમતા અને અસ્વભાવિકતાની સાથે ક્યાલમ થાય છે વળી કનાકાડનો આવી વસ્તુ તરફના પક્ષપાતથી ટટલાક વિસ્મયતા માગતા પ્રસંગોમાં સ્તંભાસ અવતારે છે અને પરિણામે કૃત્રિમ સમભાવના દર્શક પ્રસંગનું દૈવિધ્ય જણાય છે

શિથિલમધવાળી નવનકથાના વસ્તુની ફૂનગૂથણી જરૂરપદ અને હારનપદ આવી આવતી નથી વસ્તુનો એક સળંગ નમૂનો બનાવી કાઢતા મટે એવી નવનકથાઓ સખાની નથી આવી નવનકથામાં વસ્તુવાલક ધીમે ધીમે વહે છે કોઈ કિમિગ કિમિથી ઝરણારે વહેતી સરિતાની મદતા એ સરિતાનું શીતળ આદકારક વાતાવરણ કવચિત ધમકારાથી યતુ તાદગૂજન અને વિશામપદમાં વહી રવા પડી ધીરમ નીર સાગર મેથેનુ મીનન જેવું મધુર લાગે છે એવી જ મતેર મદતા આ નવનકથાની વસ્તુ સરિતામાથી સકલમ વાયક અનુભવે છે શિથિલમધ વસ્તુવાળી નવનકથાઓ આગતસાહિત્યમાં તો પુષ્કળ છે અને તેમાં કનાનું ધોરણ પણ સચવાય છે રેબી-સનક્રોએ જોસેફ-સનક્રો, રોઝરિક રેન્ડમ વેનિફિર, આદિ પ્રસિદ્ધ નવનકથાઓ શિથિલમધ વસ્તુવાળી છે સરસ્તીચંદ્ર ગ્રામદેવી, સજીવની, પ્રાચિનિત, સેર તારા વહેતાં પાણી, રત્નદયલ વગેરે નવનકથાઓ શિથિલમધ વસ્તુવાળી નવનકથાઓ ગુજરાતી સાહિત્યમાં મણુ છે

વસ્તુનું પચાકરણ કરતા તેના બીજા બે પ્રકાર મણુ

યદ્ય શકે છે. (૧) સાદી વસ્તુ (૨) સંકુલ વસ્તુ.

નવલકથાની મુખ્ય વસ્તુ કેટલીક વખત એક કરતાં વધારે કથાઓના સંકેતરૂપી બને છે. સાદી વસ્તુવાળી નવલકથામાં માત્ર એક જ સર્ગ ગ કથા હોય છે. પરંતુ સંકુલ વસ્તુવાળી નવલકથામાં અનેક પ્રસંગોવાળી બે ત્રણ કથાઓ કલાપૂર્ણ રીતે સંકલીત થયેલ હોય છે. આવા પ્રકાર તરફ વાચકવર્ગને ખાસ પક્ષપાત હોય છે અને તેના સર્જકની પ્રતિભાની કમોટી પણ આવી દૃતિઓમાં જ થાય છે. બ્લીક હાઉસમાં ત્રણ કથાઓને શાંકળી લીધી છે. આપણા પ્રતિભાસંપન્ન નવલકથાકાર ગોવર્ધનરામના સરસ્વતીચંદ્રની વસ્તુની ફલમૂલ્યશૂન્ય દર્શન કથામાં રા. બ. ક. કોકોરે પંચનૃત્ય જટાકલાપમાં સંલભ્ય છતાં એક એક સ્વતંત્ર એવી પાંચે જટાનું કલાપૂર્ણ પૃથક્કરણ કરીને એની કથાને છુટી છુટી ઉલ્લેખીને પાછી સકેથી લાંબી આપણા એક પ્રથમ પદ્ધતિના નવલકથાકારની અણુમેલો કૃતિની મદત્ત સ્થાપિત કરી છે.

(નવલકથાની વસ્તુ વિષે આટલું વિસ્તૃત નિરૂપણ થવાથી સ્વાભાવિક રીતે જ યજ્ઞનું મંદરણ વધે છે. પરંતુ કાચો કલાકાર મમત્તે છે કે વસ્તુ તો મન નવલકથાનો સ્વૂલ દેહ છે. એનો આત્મા તો અદૃશ્ય અને અગમ્ય રીતે વાયક્રુદ્ધ જ સમગ્રકૃતિમાંથી શોધી લે છે. વસ્તુના પૂનરીઓ જો વસ્તુને જ આત્મા મળી લે એટલે કે સમગ્ર કલાતત્ત્વને અવગણીને કથાપ્રવાહમાં જ ખેંચાવાની તરપરતા બતાવવામાં આવે તો તેમાં કલાકારને અને તેની કલાભાવનાને પૂરતો અન્યાય થાય. નવલકથાની વસ્તુના સ્વૂલ દેહમાં પ્રાણ રેડનાર પ્રથમ તો તેના સર્જકની પાત્ર દષ્ટિ છે. એટલે હવે આપણે નવલકથાના કલાવિધાનમાં અમલનું બીજું અંગ પાત્રવિધાન પર આવીશું.

કેષણે નવલકથાકારના પાત્રનિરૂપણમાં આપણે અપેક્ષા રાખીએ એવું કંઈ હોય તો તે એના માનસ-સંતાનની સજ્જતા એની નવદસ્યદિને પાને પાને

આપણે નિહાળવા ઇચ્છીએ તે છે. પાત્રના મુખ્યત્વે બે પ્રકાર સહેલાઈથી પાડી શકાય.

(૧) મુખ્ય પાત્રો (૨) ગૌણ પાત્રો:

મુખ્ય પાત્રોને વિકસાવવા વિશાળસ્તુ (Vast canvas) ની જરૂર છે. 'શુદ્ધતાનો નાથ' માં પરશુરામ, માનકુંવર શેઠાણી કે મલ્લવાળ જેવાં પાત્રોની પ્રભુતાનાં નાનાં પાત્રો કપારેક દેખાદે છે તેને વસ્તુ વિશાળતાની જરૂર નથી. પરંતુ કેટલીકવાર સાચો કલાકાર તેના ગૌણ પાત્રોથી અમર થાય છે. સંક્ષિપ્ત અથવા સ્થળકથા નાના પાત્રોમાં દેખાડી શકાય છે. માનવમાનસની અટપટી ચૂંચી (subtleties and psychology of human life) મુખ્ય પાત્રોમાં દર્શાવી શકાય છે.

પાત્રના દેહનું ઘડતર:

પાત્રના દેહનું ઘડતર બે પદ્ધતિથી થાય છે (૧) પૃથક્કરણી પદ્ધતિ (૨) નાટ્યરચણી પદ્ધતિ.

પહેલી પદ્ધતિદ્વારા નવલકથાકાર પોતે પાત્રને સ્તુ કરે છે. પાત્રની કામગીરી, ખ મિશન, વિચિત્રતા અને વિસિદ્ધતાનું નવલકથાકાર પોતે પૃથક્કરણ કરીને પોતાની રીઝા પણ સાથે સ્તુ કરે છે. આ પ્રકારની પદ્ધતિનાં ઉત્તમ દૃષ્ટાંતો ગોવર્ધનરામનાં પાત્રવિધાનનો સહમ અગ્રવાસ કરતાં આપણને સાંપડશે. માનવગુરુ, અર્થદાસ, ધર્મલક્ષ્મી, શુભસુદેરી, ધનકોર, ચાંડિકા વગેરે પાત્રોનું આલેખન આ પદ્ધતિથી થયું છે.

નાટ્યરચણાની પદ્ધતિદ્વારા નવલકથાકાર પોતે પાત્રનું ઘડતર કરી શકતા નથી. અહીં તો પાત્રનો દેહ પ્રસંગોના વિકાસ સાથે, અન્ય પાત્રોના વાર્તાલાપદ્રાશ અને પાત્રના પોતાના કાર્યદ્વારા ઘડાય છે. આ પદ્ધતિના પ્રખર ઉપાસક તે આપણા અનેક નવલકથાકાર મુન્દરી, મીનલ, મુંદલ, કાક, મંજરી, ત્રિવુવનવાળ, ઉત્તેમદેવો અદિપાત્રો વાર્તાલાપદ્રાશ, પ્રસંગોદ્રાશ અને પોતાના કાર્યદ્વારા આપણી ગમદા છત્રંત અને મનની મનવ પ્રતિભાઓ જેવાં લાગે છે. વર્તમાન કથાવિવેચકની

દષ્ટિએ પાત્રનુ આ પ્રકારનુ ધડતર પ્રસાપાત્ર
મજામ છે

પાત્રના પ્રકારો

નવનકથાની પાત્રસૃષ્ટિમા માનવ સમુત્પત્તિના વિકાસ સાથે ખૂબ વૈવિધ્ય આપુ આદર્શવાદ અને વાસ્તવવાદ આ બે ભાવનાઓનું અથગ્રમણ મુગેમુગે નવરવરે આપણી સમક્ષ આવુ થાય છે એક ભાવનાથી કટાણા પછી બીજી તરફ માણસ આકંષાય છે એવે સાહિત્યમા પણ એ બે ભાવનાઓવાળા પાત્રો આપણા દષ્ટિપથ પર તરવરી રહે છે ઇબ્સેન, ગોર્કી વગેરેની પાત્રસૃષ્ટિ પર નજર ફેંકતાં વાસ્તવદર્શી પાત્રો આપણને સાંપડે છે ન્હાનાલાનનાં પાત્રો અંકેક ભાવનાના મૂલરવરે આપણી સમક્ષ રણુ કરાયા છે નવનકથાકાર આ બે પ્રકારના જ શુદ્ધપાત્રો ચિતરવાને બદલે એ બંનેનુ કલાપૂર્ણ મિશ્રણ શોધે તે અધ્યયનયે લાભ જનારી વાસ્તવિકતા અને નિરાશાજનક ગગનગામિ આદર્શ ભાવનાથી ઉપજતો નિર્વેદ શ્રી થકે પાત્રના આ બે પકારે ઉપરાંત બ્યક્તિ પ્રધાનપાત્રો (Typical) વર્ગપ્રધાન પાત્રો (Class Portrait) સ્થિતિચૂરત પાત્રો (Stagebound) વિકાસ શીન પાત્રો (Evolutionary) માનવ સ્વલ્પની અટપટી ગૂચોરળા પાત્રો સાદાપાત્રો સર્વશક્તિન પાત્રો, મુગજી પાત્રો, વિચારપ્રધાન પાત્રો, કાર્પશીન પાત્રો સુસંગતપાત્રો (Consistent) અસંગત પાત્રો, વગેરે અનેગ્રીતે પાત્રોનુ વર્ગીકરણ થઈ શકે

પાત્ર સર્જન કમલ અને ધીમે ધીમે થતુ બેઠકએ કમળની પાંદડીઓ જેમ વિકસે છે તેમ પાત્રોતો વિકાસ ક્રમેક્રમે અંકેક પાંદડી ઉઘડતા થાય છે પાત્રનું જીવન જ એના દેહનુ ધડતર રમે છે પ્રમગોની સાથે પાત્રનું જીવન કમલ નિકાસ પામે છે સાચો કનાકાર પાત્ર અને વરતુનો દોરો વણી લે છે પાત્રની પાખડી ઉઘડતી જાય અને વરતુનો વિકાસ થતો જાય છે જીવન અને પ્રસંગ સકળએવ છે પ્રસંગ પાત્રને ઘડે અને પાત્ર પ્રમગને ઘડે કે

વાર્તાલાપ

નવલકથાના બે પ્રધાન તરવો વરતુ અને પાત્રવિધાન વિશે આવતુ જોયા પછી એ બંને તરવોને પ્રારવરૂપ આપનાર ત્રીજુ તત્ત્વ તે નવલકથામા આવતો વાર્તાલાપ વાર્તાલાપદ્રારા વરતુનો, પ્રસંગનો વિશ્લેષ થાય છે એવુ જ નહિ પણ આપણે ઉપર જોયુ તેમ નવનકથાની પાત્ર સૃષ્ટિને સજીવતા અર્પવામા પણ વાર્તાલાપનો ફાળો ઓછો નથી નવલકથા એ નૂતનશુભના સાહિત્યમા વિપુલ જીતા કલાપૂર્ણ સ્વરૂપ છે તેમાયે નૂતનકથાના આદર્શો નિદાળના વાર્તાલાપની સચોટતા, સરકાગિતા, અને માનવજાતીની અગતી ગૂચની રજૂઆત એ સાહિત્યમા કનારવડપના આવશ્યક તરવો છે લા મિઝ રેખલ કે ટેઇન ઓદ દુ સીગ્રા ટેની એસમન્ડ કે થી ઇગોઇસ્ટ જેની કૃતિઓમા વાર્તાલાપમા જે નમક છે તે શુજરાતી સાહિત્યમા શોધી જડે એમ નથી આપણે ત્યા અકાદ એ નવનકથાકારોની અમુક કૃતિઓ બાદ કરતા શુજરાતનો વાર્તાલાપ બહુ શિથિલ લાગે છે સરસ્વતીચંદ્રા કુન્દીક જેઆએ સૌથી પહેલો સારો વાર્તાલાપ દેખા દે છે ન્હાનાલાને તેમા શુદ્ધતા આણી અને વાર્તાલાપમા વીજળીના ચેતન મુન્દીએ આવર્ણ બુદ્ધિ ઉમરવ ડીઆ, ધડતર પડ્યા વગેરેએ તેમા ઇબ્સેન અને શા ના વાર્તાલાપમા જે રકારના છુદિના અમકાસ દેખાય છે એરી અમક શુજરાતી સાહિત્યમા પ્રથમ આવણી અળા ભાતાની સાથે કાવ્યપૂર્ણ વાર્તાલાપ રમણનાથ દેશાઇની નવનકથામાથી સાંપડે છે પ્રમરપદી કમલપુકત વાર્તાલાપ શ્રી મેઘા ક્રિમે 'નિરબન' અને 'વસુધેવના વહાનો દરખા' મા બન્યો આમ વાર્તાલાપનો વિકાસ આપણા સાહિત્યમા થતો જાય છે અને એ તરવોને જેમ વધુ વિકાસ થાય તેમ તેમ નવનકથાની વરતુ અને પાત્રસૃષ્ટિને વધુ કલાપૂર્ણ તરવ સાંપડે એ નિર્ણયવાદ છે

સ્વયંકાળનાં વણુનો

વરતુ પાત્ર અને વાર્તાલાપ એ ત્રણ તરવો નવન કથાનાં પ્રધાન અંગો છે પરંતુ એને જોપ આપનાર

આશ્ચર્યરૂપે વપરાતાં તત્ત્વો તે રચનાકાળવર્ણન, સમાજવર્ણન અને પ્રકૃતિવર્ણન છે. સર વોલ્ટર ડીકેટ, શેક્સપિયર, થેકેરે, શીર્ડીંગ આદિ આંગ્રેજ સાહિત્યકારોની કૃતિઓમાં આ તત્ત્વો આકર્ષક રીતે વર્ણવાયાં છે. ડીકેન્સના નવલકથામાં ૧૮-૧૯ મી સદીનાં લંડનનું વર્ણન છે. આપણે ત્યાં વર્ણનોની શરૂઆત કરણચેલાથી થાય છે. પરંતુ તેમાં રહેલ સમાજવર્ણન વગેરે ધૂળ વસ્તુથી છૂટું પડી જાય છે એટલે એ અનાવરણ અને અપ્રાસંગિક લાગે છે. મુન્શીની નવલકથામાં અર્ધા ઐતિહાસિક દર્શન રજુ થાય છે એમાં સમાજવર્ણન વર્તમાનસ્થિતિથી બહુ દેશકારવાળું નથી. ઐતિહાસિક નવલકથામાં સમાજવર્ણન તે સમયનું સાચું દર્શન કાવનાર હોયું જોઈએ. વળી તેમાં પ્રકૃતિદર્શન પાવના માનસને અનુકૂળ હોયું જોઈએ. રચનાકાળનાં વર્ણનમાં અગ્રેષ્ઠ હાથ ખેરી એવા હોય એવા નવલકથાકાર મેથાસ્ટીની તોળેતરમાં પ્રસિધ્ધ થયેલ કૃતિ "સેરક તારાં વહેતાં પાણી" એ એક અજબાસ કરવા યોગ્ય કૃતિ ગણાય.

નવલકથાકારની કથનકૃશળતા કે શૈલી :

નવલકથામાં વસ્તુ પાત્ર અને વાર્તાસાપ એ એનો દેહ છે એ દેહનાં આશ્ચર્ય તરીકે રચનાકાળ વગેરેનાં વર્ણનોનો ઉપયોગ થાય છે તે ઉપરાંત લેખકની કથનકથા કે શૈલી એ પણ નવલકથાનું આશ્ચર્ય છે. નવલકથાકાર પણ રીતે કથનકૃશળતા દાખવે છે. (૧) નવલકથાકાર પોતે જ જેની અંદર કથાપ્રવાહના સંચાલક અને છે તે માત્રી, સીધી કથનકથા વધુ પ્રયત્ન પાત્ર નીવડે છે. અજબન આવી નવલકથામાં કથાવર્ણન તરત તો નાટ્યસ્વરૂપની પ્રકૃતિથી જ જળાય છે અને એજ રીતે વાર્તાસાપને પ્રાધાન્ય અપાય છે એટલે વસ્તુ અને પાત્રો સાથે વિકસ થાય છે. પરંતુ નવલકથાકાર પોતે આવી નવલકથામાં પાત્રરૂપે નહિ આવતાં એક બહુ વ્યક્તિ તરીકે, પોતાના હક્કથી રૂએ અહીં આવી શકે છે. પોતાની સર્જક સૃષ્ટિની વિશિષ્ટતાની માથે એમાં આવતાં પાત્રોને વેધકના

અર્થના પોતાની દીકાને અહીં સ્થાન અપાય છે. (૨) નવલકથાકાર કથાપ્રવાહ બીજી રીતે પણ નવલકથાકાર વહાવી શકે છે. આત્મચરિત્રની રીતે અહીં નવલકથાર પોતે એકાદ પાત્રમાં પોતાનું વ્યક્તિત્વ આરોપે છે અને પછી નવલકથાના અનેકવિધ પ્રસંગોનું સંકલન કથાવર્ણન રીતે સાર્થક છે. "ડેરીક ડ્રાપર શીફ" એ ડીકેન્સની અદ્ભુત કૃતિ એ પ્રકારની નવલ રચનાનો સાદર નમૂનો છે.

(૩) નવલકથાની કથન શૈલીની ત્રીજી પદ્ધતિ તે પાત્રોદ્ધાર કથાપ્રવાહ વહાવવાની છે. આંગ્રેજ સાહિત્યમાં રીચાર્ડસન અને સ્મોલેટની નવલકથાઓ આ શૈલીમાં સર્જક છે. તેમાંની કેટલીક તો સુંદર કૃતિ તરીકે અત્યારે પણ આવરણદાપી થઈ પડે એવી છે.

આ ત્રણ શૈલીમાંથી પહેલી જેની એ વધુ મનોરંજક અને કલાપ્રેમ્ય છે, છતાં બાકીની એ શૈલીમાં પણ નવલકથા લખવાના અખતર કરવામાં આવે તો માયા સર્જકને તે કંઈ કપરું કામ નથી. છતાંસાનું આત્મ (Sustained interest,) ચમત્કૃતિમય વસ્તુ, મૂંઝવણ ચિત થઈ જાય એવા પ્રસંગો આલેખન, સંસક કલાદર્શન, રસપ્રદેશોનું બાહ્ય વગેરે આવશ્યક તત્ત્વોની સાધના એ પણ નવલકથાની કથનશૈલીનાં બહુ અગત્યનાં અંગો છે.

નવલકથાકારનો જીવનસંદેશ :

નવલકથાનું છેલ્લું છતાં અગત્યનું તત્ત્વ તે નવલકથારનો જીવનસંદેશ છે. દરેક દરેક સર્જકનું વ્યક્તિત્વ એની કલાકૃતિમાં અગત્યે આવી જાય છે, સાહિત્ય એ જીવનની સમીક્ષા છે. મનુષ્યઆરોગ્યના આ ધ્રુવને નવલકથાકાર પોતાની કૃતિમાં ચરિત્રાથ કરવા તદ્દમે છે. કારણકે જીવન એ જ એની કથાની વસ્તુ છે. જીવન વિશે નવલકથાકાર જે કંઈ વિચારે તે ભરપે અગત્યે એની કૃતિમાં બાબ્યા વિના રહે નહિ અને એ જીવન દષ્ટિ એની વસ્તુ અને પદ્ધતિની સાથે એકતા સાધાવિના રહે નહિ. પરંતુ નવલકથાકારનું પિય અખૂર્ન આવતાઓ પાછળ ધસવાળું નથી, એની દલાસિદિ તો

ત્યારે જ ગણાય કે ત્યારે તે જીવનમાં મૂર્તિમત સ્વરૂપે પ્રાપ્ત થતા સત્ય પ્રસંગોની સાથે સુચક ધ્વનિથી પોતાની નીતિભાવનાને, નૈસર્ગિકતાથી અનગરે, વસ્તુવાદમાં અને પાત્રવિગ્રહમાં અગમ્ય રૂપ યથા પડે એ રીતે ગોઠવ આપવા આવતા હોય એવી પદ્ધતિને બદલે નવનકથા કાર વસ્તુ અને પાત્રદ્વારા પોતાની શીઘ્રચરી રજૂ કરે અને કવચિત્ કવચિત્ પોતે સીધી રીતે પણ વિચારે વ્યક્ત કરે એ પ્રવૃત્તિય છે. આત્માગ્ની કલ દષ્ટિએ જોતાં નવનકથામાં નીતિભાવના એવી રીતે રજૂ થવી જોઈએ કે જોથી સમગ્રમુક્તિ વંચાઈ ગયેલા આપોઆપ વાંચકની નીતિભાવનાને તે સ્પર્શે નીતિ અને કથાનો સંબંધ સ્પષ્ટ છે. કથા એ જીવનમાંથી પાંગરે છે જીવનથી તે પોળાય છે અને એ જ કલા ફરીથી જીવનમાં રસ રેડે છે.

નવનકથાનો કલારૂઢ તેના મુખ્ય મુખ્ય અંગોની ફેરી રીતે ધરાયો છે એ આપણે ઉપર જોઈ લીધું આ નિબંધનો ઉદ્દેશ પણ એ પ્રધાન અંગોનું દર્શન કરાવવા પૂરતો જ છે નવનકથાની કથાના અંગોને

અદ્યુ ભાગદર્શન પૂરતું માનીશું. આપણા સાહિત્યની આ અતિ મહત્વની કથાની આધુ રિચિત તપાસતાં આશાના કિસ્મોથી આપણા સાહિત્યરસિક નરનારની આત્મજ્યોત પ્રજ્વલતી દેખાય છે અત્યંત પ્રતિભાસીન મુશ્કેલી તો સૈકામાં ભાગ્યે એક કે બે જ નમે છે, અને વધારેની આશા રાખી એ બ્યર્થ છે.

અંતર્માં નવનકથાનું કલાવિધાન એ વિષય પત્રુ દેખાદર્શન કથાના પછી કથાના ઉપસૂત્રોને એક વિવર્ણિત કરી અને આધારને નહીં ગણાય બીજા કથાવિદોની માફક નવનકથાકારોને પણ તેમની કથાકૃતિમાં જીવવાએન કનાઘોગણને યોગ્ય માન આપવું જોઈએ બધા નવનકથાકારો પ્રથમ પકિતના જ હોય એ બનવું અશક્ય છે છતાં પણ જ્યાં જ્યાં આપણા આત્માને સ્પર્શે અને મનોરંજક નીવડે એવું તરવ હોય, જ્યાં જ્યાં સત્ય, અનુકંપા અને ઉદ્દેશનો રાષ્ટ્ર સાક્ષાત્કાર લાગે ત્યાં ત્યાં એ કૃતિના લેખકને કથાવિદ તરીકે માન આપવું જોઈએ.

ઉ ધા ૩

ધન આથી અતરમા છાઈ
દિશાવાન ગયું મૂલાઈ
જતો લુહો રાહ ચલાઈ
કર ને વાત ! ઉઘાડ

અગત્ય અધારાની ખુમ ડાબે
તેજતૂર આતમ ના જાબે
પીલાતો એ ઉઘાડ જાબે
કર ને વાત ! ઉઘાડ

દેવજી રા. મોહા

અરા પશુ વિરદિણીની વાણીને જેમ એ સદાન એક
ગઠે બાધેના રહેતા અને લાગ્યે જ તેન ધૂપેન પામતા,
નખથી શિખ સુધીના મૌલાઅ ચિન્હોમા જાડા હીના
કચની માત્ર એ પાઆદાર બગડી જાણાતી, પણ તેને
ય મેળ તેમના હાથ સાથે ખાતો નહોતો લાગતો
કાષ્ટ પ્રિયવા પોતાના હાથપર એકાન્તમા બગડીઓ
ચકાવે અને જાનામાના તે જોઈ જતા પ્રથમ નજરે
આપણને જે કમેળ લાગે તેવો કમેળ હમેશા તેમના
હાથ પરની બગડીઓ જેતા લાગતો નાક કાન
પીધાવેના હતા ને કાંટો લોળીયુ વગેરે હતા પણ
તે કદી પહેરતા નહિ તેમના વાન અને વૃત્તિઓની
સાથે ફક્ત મે જ વસ્તુઓ મને મેળ ખાતી લાગતી
એ જમણા પગના અગુણએ પહેરેલી વાળાની મરેલી
વીંટી અને બીજી સૂકી છાતીના હાડકા માથે અચકાત
કાળા જીનના દોરામાં પરોવેતુ શોકપયગુ

વાસ્તવેવારો કથાવાતો, મેળા ઉભાગીએ નવરાત્રિ
ભરેલા રામનીકા વગેરે ગ્રામસુત્ર સમપ્રાપ્તિના
અગ્રોપ્રતિ તેઓ કદી અભિરુચિ દાખવતા નહિ બેશક
જ્યા જેતુ લાગે ત્યા રત્નાકૃપા જતા ફટલી વેળા
મિરાના ઘેનવાની મોખરે ન જીભા રહેતા હમેશા એ
પાછળના ખુલ્લે જીભા રહેના અને ન ચાને જાતીને હાથ
અડે એટલુ જન ચપલ કરતાં મો વાળવાની મળા
તેમો માત્ર નહોતી એ ને તે હિમ તે સફાઈ દૂકમા
પનાવતા પણ ત્યારે ય તેમને આસુ આવતા હશે કે કેમ
તે હુ કદી શકતો નથી તમના મો પરઉમંગો નહિ ને
આજા સિમતની લાહરી ય નહિ આમોમા આય ય
અનુરાગ અને અમી નહિ પણ વેરાગજનુ વિશદ અને
તિરસ્કારમુકત છતાય શૌરવખુ સ્વારથય ગતિમા
સ્ત્રી સુવલ કોનન કે નચક કરના યુગ સુનમ વેગ
અને કદતા વિશેષ

તે બહુ એક મોતના પણ મેરને ત્યારે એક
ઝટકે બે કડકા કરના ગામની કાષ્ટ સ્ત્રી તેમની માથે
ઝપકામાં લિટરતી નહિ મહદેવના વડીલ સુનમેલી
અર્ચા કરવા પચ બેશ મરુ હોય ત્યા પણ તે

જન્મ વચ્ચે કપાળ સુધી ઓડીને ઊભા રહેતાં અને
સ્ત્રી સુનમ કાષ્ટપણ તારને બહાર નહિ પડવા દેતા દૂખ
પણ સચોટ દલીલ કરીને ધીરી મહમતાથી આપ્યા
જતા પોતાના કાષ્ટપણ વર્તનથી ગામને કે વ્યક્તિને
નુકસાન, અન્યાય યા અપમાન ન થઇ બેસે તેની તે
દરેક હાથે દરકાર રાખતા પણ ગામ યા વ્યક્તિનુ
તેમના તરફનુ એવુ વનણ તે સાખના પણ નહિ
એવા પ્રસંગે તમની સુકી ઝાખરી પ્રયામા ચડીતો
વેગ આવતો, ને છલ કુહીલી ધાર ધારણ કરતી

પણ બને ત્યા સુધી બાવીજનુ નામ કાષ્ટ લેતુ જ
નહિ કારણકે ગામને રૂઝરી નરીકે ક પાણગર બાવાનો
જેટલો અપ હતો તેથી સવિશેષ બીજી રીતે બાવીજનો
હતો શાગિરીક ધમેદીને લાદને લાખી યા દૂકી મુત
માટે સ્ત્રીથી જયરે કામ થઇ શકે તેતુ ન હોય તારે
દરેક જણને બાવીજની ગરમ પડતી ગામકામા પાણી
અને દગણાને પ્રાન શહેર જેટલો સરા નથી ગામકાનો
મીનમ જેટલુ રાગના સાગે આગે દિવમ બાપાના
લ કડા ફરે છે એ વાત આવી, પણ નનશે ત્યા સુધી
પાતાની ધરવાણીને બીજાના ધરનુ પેમા લાદને કામકામ
કરવ તો નહિ જ મોકને અને ખરેખર એને જ લગભગ
દરેક ગામમા તેની રસ્તીના પ્રમાણમા આવુ કામ
કરનાર એક ય ને ચર જણના નામ મુકર જ થઇ
ગયેના હોય છે અમારા ગામમા નાલીજ એવા
એક જ હતા

તેમની પામે પાગી બરાવતુ દોર તો રથમ
તેમને ત્યા જઈને વિનમ ત્તામા વિનતિ કરતી પડે
રજી તે જે સમય આરે તે જ ગમને ધ ના એક
મણમે ઘેર તાજર રહેતુ જ પડે ને આવે એને
આજે આગી મેરે જ પાળિઆરામાથી મેકુ અો
દોગુ નારીને તેમના દયમા મૂકવા ત અને દરેક
બેક ઉનારના ને રડી અ ના તે તાર નહતુ જ પડે

‘હવકાતુ આવે બેડુ મવકાતી આવે નાગ રે

આ કવિથી કસાવ શેઠની પકિતનો અર્થો આત્ર
બારીજના રાજધમા ખરો રડનો આવુ તાળી મૂક

હોય તો તે કાઢી જી પામે ઉમેરણ નહિ માગતા આવે
મડો જેથી કાઢે પણ જેહુ છનકાતુ જ લાવે-હાટાય
દળા દીધા સિવાય-ખરેખર મેહુ છનકાતુ આવતુ
પણ બાનીજી મલકાતા નહોતા આવતા એમની લાવ-
હોનતા દરેકને ડારી રહેતી

હારે અપરા તો દૂટાઈ ગયેવે ઘડે અને ગાડોવાળા
દોરડે એ જી પાળી ન હારે બાવીજીની આ બધી
અનુકૂળતાઓ ન સાચવવાનો અપરાધ કરનારને આગણે
તેઓ કદી ન ચડે કૂવા પર એમની ગરેડી અને
ખામણુ ધનાયક રહેતા-રાખવા જ પડતા-કાઠપણુ જી
એમના ખામણુ મેહુ મૂકવાનુ અટક્યાણુ કરી શકતી
નહિ તેઓ પાણી હારના હોય ત્યારે મામસુ દરીને સુવમ
એવો ઇદ્રમનુગમો સુરેખ કગિન ક, અનકાશમા ઝમકતી
વી જ ગા સમી કર વે લતુ લાનિયભયુ નર્તન,
દિશાઓ હારી જી રહેતુ ઓદણુ કે
ઓનાતુ મત્ત યોનન એવુ એવુ કશુ બેવાતુ
ન મગે, માન એક અજારાત્મક તરવ એકધારા વેગથી
અવિરામ ઉછળી રશુ હેય એમ લાગતુ કાઠપણુ
જીની રક્તિ પાણી જેચરામા ગારીજીની બેરામરી
કરી શકતી નહિ

આ પાણીની તો તી વાત, પણ પૈમાની ઈકણી
સરખીય તે મૂઘતા નહિ કર્તમાગર બાવાએ બનાવેતુ
મચુ પાડ બાવાતુ મોમાથી બચકા નીચા બાન
એટલી ઝડપે તે વહેવા મોશા ન ચાલે ખામ લેતા, ન
પાસ લેવાય થબા સિવાય ટાદતડકાની પગ્ગા વચર
વિના પગ-ખે રાશા મ ડો ચડે ત્યાંથી તે મધ્યાકાશ
સુધી પાળી જરતા

પહેલી ગતે થોડી હાન નધને તેમની ખનન કાખ
પાછી જતી જતી અને પહેલે મરતુ મોને ત્યાંથી તે
ખરલાખર થાય ત્યા સુધી તેમની ધડી ક્ષો કરતી
દમતા વખતે ધડીને હળી બનાવતુ ગાણ વ નહિ
ને ભર બનાવતુ ઓકુ વ નહિ, ખેસે ત્યાંથી તે જો
ત્યા સુધી એકધારી ગતિ તે એકધારી મૂર્તિ પણ
દગાવાતુ દગણુ આપવા અને જે તે ગારીજીને

પેર જવુ પડતુ તેમના આપેન સમયે ન જઈ શકનારને
ખીજો દિવસે આવવાની સગા થતી દરેકની હુદ્દીમા
બાવીજી પોતે જ હોખ માળી દગાવીને હારી દેતા જે
જોખીએ તો રૂપીઆમાર વધે પણ ધો નહિ અને
એમનો હોટ ! આખોમા આગવાનો સફેદ સુગ્રો
જોષ લે !

આપણા ઘણા શોખીનોને જેમ અમુક હોટનની
ચાહ મિત્રાથ એન નથી પડતુ અથવા તો અમુક
તેર ધીંગ સહનના અમુક જ કારીગર સિવાય કાઠના
કાપેલા વાગ નથી ગમતા તેમ ગામની ઘણીખરી
સીએને બારીજીના છનકાતા મેડવાનુ અને સુગ્રો જેવા
હોટનુ વ્યસન હતુ બારીજી કામ આપવામા જોટના
પ્રામણિક, નિર્ધમિત અને ચોક્કમ હતા તેના જ પૈસા
લેવાની બાનતમા કડક હતા પાણીના દર સિવાયા
ઉનામામા ફેરતા અને દગણુ નો ભાવ તો તે જ પા
ત્યા સુધી પાચ શેરના સાચ પૈસા પ્રમણે જ નેના
પાછાથી લમણાજીકે તેમને પસંદ નહોતી, દરેક વખતે
ચથમથી જ લાવતુ મારીજી કડી દેતા મરજતુ તરત
તો તેમને ગળાતીમા જ મગેતુ નોય એમ લગતુ
તેમના ભાવોનુ ધોરણ દુનકેધને માટે મમાન જ રહેતુ
નખથી ગીખ પર્વત અજોષ પોશકમા મગજ થર્ન
મીડી જવાનમા મીલ મેનેજરોને માકર પીચતા આગના
ખેકારો ને કુ જોઈ હુ ત્યારે અકક બારીજી મને
આપે આપ યાદ આવી જાત છે

બારીજીને પૈમા મમે ત્યારે આપીએ તો નાને પણ
જીરે આપીએ ત્યારે તેમનુ જડુ બીન નાયાના
પૈસામા જ ચૂકવતુ પડે, ને તેમના ગાળી વિચારીમા કે
એડર્ડ આતમાની જાણવા પૈમા તે હાયમ વ ન જાને
પચમ જોગનો જ પૈસો કામ બાગે બો ન પણ
જગથ ધામગીએ ન ચાને એમની આ છુ ખરેખર
ભવક હતી ધ વિાર કશુ મોટા મિત્રાથ નમકોગ
કૂચાતે પૈસા લીસામિવાય તે ચ ત્યા જતા અને રીમા
મગ મનામગા કરતા પડતા આપી ગામનુ વચમગ દરેક
ધન જ્યોજ જાણના જધને અમદક તા ઉત્તમ રહેતુ

આ પૈસાના બદલામાં તેઓ કઢી પાછા રૂપિયા ન લેતાં, ત્રાંચાના પૈસાને ત્રાંચાના જ દેગડામાં ભરી રાખતાં, એક દેગડો ભરાયે તે દારી દબને બીજાની શરૂઆત કરતાં. ગામમાં કોઇને ત્યાં લગ્ન, મરણ, દાન વા એવાશી જેવા દાન-દક્ષિણાના પ્રસંગો હોય ત્યારે ખે પાંચના છૂટા બાવીજીને 'ભાઈમાખા' કરવાથી મળી શકતા, અને એ ઓરમાન નાણાંના ઉપયોગ બાવીજી પોતાની જરૂરીયાતોમાં કરતા. આમ બાવીજીના તન, મન અને ધન પ્રભુત્રાચાના જ હતા.

જીવન જીવનાની થોડી ધણી એમની પાસે દ્રષ્ટિ હોત, પોતાના અને સ્વજનોના થોડાક બૌદ્ધિક અને સંસ્કારી વિકાસ પાછળ થોડો સમય અને થોડી કમાણી ખર્ચ્યા હોત તે તેમના અવિરત ઉદ્યમ, તીવ્ર યોદ્ધામાર્ગ, દયા બાવી જય એટલી સહનશીલતા, અત્યંતવાને આશ્ચર્ય પમાડે એવાં પ્રામાણિકતા, મૌરવ અને કાળવેગે કરીને તેમનું કુટુંબ મામમદિરના કળશ જેવું ઝગઝગતું હોત. પણ એતો જ્યોજોજાપના જંઘ પાછળ જ છુટી ગયા, બૂનને બૂલી ગયા એટલું જ નહિ પણ ભવિષ્યને સૂરાની પધારી બનાવતા જીવ્યાં સુધી વનમાનને ય પીંજ્યા કર્યો. વળી એમનો ભવિષ્ય એમના જીવનાં તો કઠી આવવાનો જ નહોતો. અને ન જ આપેા. અંતકાળની ધડી સુધીના જીવનનો ઉપયોગ તેમણે તેમની વનમાનની શીવસૂરીમાં જ કર્યો. કાણ જાણે તેમના ભરિપત્રી કંપના કેવી હશે!

પાંચેક વર્ષ પહેલાં પાંચીમ વર્તની ભરપુવાત વષે તેમનું અવસાન થયું. કલ્યાણગરે જમાન તેડી અને આગલિન સુધી અખંડિત રાખેલા બાવીજીની યાપણમાથી પાઈ પણ ખર્ચ્યા વિના દેવું કરીને બંડારો કર્યો.

બાવીજીના જીવતાં ત્રાચાના ચૂરમાં કોટલું ત્રાચાનાણું કલ્યાણગરને કાકડા બરાબર હતું. અને જીવનભર કાકડા બરાબર જ રહેવાનું છે એમ તે માનતા હતા કાકડા કે પોતે બાવીજીનાથી એ કાચકા મોટા હતા. એટલે આજ એ ધનને કાકડા બરાબર માણનાં એમને નિમદ્ડ જેવું નથી લાગતું.

બગરી ઝોળીના પ્રતાપે તે પોતાનું ગાદું ગળગળ્યે વળા છે, મરણ પર્વત પોતાનો રાટલો પોતાની મેળે જ રળવો અને બાવીજીની યાપણનો ઉપયોગ મહાદેવમદિરનો એક નાનો સરખો સોનેરી કળશ બનાવરાવામાં કરવો એવા એમનો નિશ્ચય છે-બાવીજીને આ પ્રમશે કેમકે ત્યાં પશુ એમની યાપણ અગમત જ રહેવાની છે-પણ ત્રાંચારમારક કદાચ એમને વધારે ગમત

બાવીજી જે કૂચે પાણી શરતાં તેની આજીવાણુના આકાશ અને કાસંડીના વિશાળ બૂંડામાં તેમની સમાધિ આવેલી છે. તેમનું 'ખામણું' અને ગરેડીના ઉત્તરોગ કરતા પહેલાં ધણીખરી સીઓયાં હજાર એ બૂંડા તરફ જણેઅણે એક ભથભરી દષ્ટિ નંખાઇ તપ છે.

જે સીએને સાસુ થવાનું સામાન્ય પ્રાપ્ત થયું છે તે દરેક પોતેપોતાની વડુએને દયાવતા દયાપાવનાં બાવીજીના નામનો ઉલ્લેખ કરે છે. પાણી અને દગલા વિશેની કાકડાપણ ચર્ચા ઉપરિષ્ઠ થતાં ગામની દરેકેક જીલ્લર બાવીજીનું નામ અનેક આડંબીનાં સ્મરણોથી ઉમળકાથી ઉઝળી રહે છે.

અને વનપથી દૂર વનનારા મારે માટે એ જરૂર જનાં જાગરગાન, ભાવગીત જનાં જાગરપુનાને મનિંમન કરવા પંચમ જ્યોજોના જંઘ બસ થઈ રહે છે.

(અનુસંધાન પાત્ર ૭૪૨થી આરંભ)

રામો : બાપા! તમારે લાવવા હોય તો કરજો પૈસા લાવજો પણ શેઠ પાસેથી તો નહીંજ....પાઠે દુ' નોકરી કરી કરીને મરી જઈશ તોય એનો તારૂ નહિ આવે.

મોહન : મારે તો એ નોકરી નથી કમી લોકોનાં એકાં કીચકા કોણ ઉતરે અને ઉપર વળી જાયો..... અમે તો માણુય છીએ કે દોર ?

દાદુશુ : (માથે હાથ ફેંચના) હા દિકરા ! તમારે શા માટે નોકરી કરવી નેહજે ?

[એક ભયંકર નિશ્વાસ તેનાથી નખાઈ જાય છે. મણિ એ માલાશીને યાળો-
એ માથે ખદાર આવે છે.]

મણિ : હા દિકરા ! તમારે કોઈને નોકરીએ નથી જાનુ (દાદુશુને) અને તમારે પણ જ્યોતે પેન્શન દેવું હોય તો દે.....નહીં તો કાંઈ નહીં (ગાય તરફ નિહાસ કરીને) આ મારીમા ! હવે કોઈનેય કંટો ગરવો નહિ રેશે

રામો : (અચાનક) એવું શું પેટ લારશે ? અને એમ કેટલા દિ' માથે ? અને બાપા તો તેમા વધુને લાવવાની વાત કરે છે-એક માણુય વધુ. મને મળે આખા આઠ રૂપીઆ ને તેમા અર્ધા દેવો

[દાદુશુ પટ્ટો અને કોટ તૈયાર કરતો હોય છે]

મોહન : અમે જઈએ છીએ ત્યારે ગા !

મણિ : (ચરમાવી મહાગ આરતિ) કાને વંદતા આ રમ્મે બેરા ! (દાદુશુને) તમે પણ જતક કરો મથારે તો આવશે ને !

દાદુશુ : (પછી કસતા) હા ! આને હરલો દિ' છે તો લાગ્યને જઈ આવુ

[ઓમરી નીચે ઉતરે છે-અચાનક એ ભય અને પાછળ દાદુશુ નીકળતા ધૂસારના ગેટા મારતા માથા જળય છે ઓમરીને હોડે ગળી ગળી મણિ એક નેડમરી મીરે તેમને જતા નીચળી ગયે છે]

મણિ : કેમ શું થયું ! કેમ એકદમ પાછા આવ્યા ?

દાદુ : (ઓમરીની યાળો ઉપર બેસી જતા) મહે મને રમ્મ આપી

મણિ : કેમ અત્યારથી જ ?...અને 'પેન્શન'—?

દાદુશુ : મારી જગાએ અત્યારે જ જીવન માણુસને નીચી દીધો અને પેન્શન તો...હા પેન્શન તો ખાતર પણ...પણ એતો પે'લા પગાગનો અર્ધો ભાગ

મણિ : પણ આવે કયાને ન્યા ? તાર્ક તો તમને આપ્યા હો રૂપીઆ મળતા

[એકાએક દેવો મોહન દાખલ થાય છે. એના ગોલક વારે મનનાટ અને વેદના છે એનાથી એકદમ ગાઢ પડાઈ જાય છે]

મોહન : બા ! બા !...મામ દારૂના કે-મામ ! ઉપર દુનુ ઉકળતુ તપેશું પડ્યું...એને કચ્છીતાનમા વધે ચલા [એ પુષ્કમ દારૂ છે. દાદુશુ એકદમ એમારો ચાલ જાય છે.]

દાદુશુ : શું થયું મોહન ? લાર્ક દારૂનો ?

મોહન : હા બાપા ! દુનુ પકળું તપેશું, મેં ન કંઈ તોય ઉપાડ્યું-આને એનું મથાજ જ દેશકે નહિવુંને... એ કહેવું'તા ' અર્ધો રૂપીઆ અર્ધે બે દિ'ની ગેટ-હા ! મ-મે અહ રૂપીઆ'

[દાદુશુ, મોહન, મણિ એકદમ કચ્છીતાનને રમ્મે દેવા માંડે જે.

પાડો

વસંતને સુખ આપવા

અનુસંધાન પાન ૭૩૦થી ચાલુ.

‘આજકિન તો રીઝ, પણ તમારે ત્યાં ઉતરી છું
એટલે રમ તો શેરી નોંધાવેને ?’

‘એમ ? જો જરૂર જ હાય, તો આપી.’

‘તો લીધી’ વસંત કંઈ બોલે ત્યાર પદસા
સર્વકાન્ત બોલી ગયો

‘ના’ વસંત બોલી ‘પછી નિરંજનને એકલા
મને નહિ ને !’

‘ના, એવી દયા આવતી જરૂર નથી નિરંજન
પણા વર્ષો થયા વસંત વિના જ નંદ છે’ નિરંજન
બોલ્યો

‘પણ વસંત ગામમાં ફાજર હોય ત્યારે પતું ?’

‘ત્યારે ?’ નિરંજન પાદ કરવા લાગ્યો. ‘એનું તો
કંઈ પાદ આવતું’ નથી’

‘માટે જ કહું છું કે આપ પડી જિ બની જાવ
સમજ્યા ?’ વસંત આપ નઆવતી બોલી

‘પણ વસંતનેન,’ પેમળ રૂપે સૂધા બોલી
‘નિરંજનમ્મ પતું અહીં ગમે ને ?’

‘બધાથી ન ગમેય જાત્રા થઈએ તો મજા ન
પડે’ વસંત સૂધાને સમજાવતી હાય એમ બેઠી

‘જાત્રા કરા છીએ ? નમે, નિરંજનભાઈ, મોટા-
ભાઈ, કુ, મા’

‘જો પણા થઈ ગયા.’

‘ના, મજા આવશે તમે રહી જાવ’ સૂધા આમલ
કરવા લાગી

‘ફરી આવીશ ત્યારે ગીશ હો’ વસંત વાગ પડી
ફરવા માટે બોલી સૂધાએ મોટાભાઈ તામે જોયું
મોનાભાઈના મો ઉપર પણ એ જ બાવ હતા. સૂધાએ
વધુ આમલ ન કર્યો.

‘સૂધાભાઈના ધનના બધા છે પ્રેમાળ’ સર્વકાન્તને
ત્યાંની પાગ કરતા વસંતે નિરંજનને કહ્યું

‘સૂધા તો પ્રેમાળ હોય પણ એના બા-બાપા પણ
ખૂબ હેનાળ છે એ રીતે અમારા બધા મિત્રોમાં સર્વ-
કાન્ત નથીગદાર છે’

‘સૂધાભાઈએ આને કમાત કરી હો’ આપણું
આપણું બધું સમાન કરી એમ મેં ધ્યાન જ નહોતું.
જાણે મહેમાનગતી કરતા હોય એવા મળીરહતા ખર ?’

‘હા, મને પણ આશ્ચર્ય થયું. વું જાણું છું ત્યારે
પણ થોડો ધિચાચાર તો કરે જ છે પણ આજ તો
દનદનાબધું બધું હતું’

‘તમારે ત્યાં તો કશું ઠેગાણું જ મને નહિ’

‘એ ..મ ?’

‘ત્યારે શું ? તમે પેતે જ ઠેગાણા વિનાના, પછી
ધરમા ક્યાંથી ઠેગાણું હોય ?’

‘તો સર્વકાન્તને ત્યાં જ રહી જવું હતું ને ?’

‘પણ એર વસ્તુની ત્યાં ખામી છે તેનું શું ?’

‘એ વસ્તુ ખબ મારીને ત્યાં આવશે’

‘ન આવે તો ?’

‘તો વીધે મોરે પાછા આવવું.’

‘હ’

‘એમ્મ દ શું ?’

‘પછી પાછા આવે એ ખીલ’

‘સે પધરા.’

‘જમરા દા’

‘હો’ નિરંજન રસથનાથી બોલ્યો અને તુરત હસી
પડ્યો

‘તારા કરતા સર્વકાન્તને ત્યાં સાર છે’

‘પણ કાલ્ય ના પાડે છે ?’

‘અને મારી કેટલી મલાળ નામે છે ? તું તો
સાત બેરસા જ છે જાણે મારે જ ગમજ હોયને !’

‘ત નથી’

‘ના’

‘તેરો હો’

‘જોયુ જ છે’

‘ત્યારે વગો પાછા’
 ‘માથે જ જઈશ હા’ વમન માવના ચાલતા
 ઊભી રહી.
 ‘પણ રાત ઠાઠી મુશ્કેલ પડશે’ નિરંજન જણ
 ધીમે પડ્યો અને બોલ્યો.
 ‘શુ થશે?’
 ‘હુ આતિને ઝાલી ઉપર ચડી બેઠીશ’
 ‘લોહી પીવા?’
 ‘પીઉં જ છું ને’ એમ કહી નિરંજને ચંપકા
 માડ્યું અને વમન પણ ચાલી
 ‘તું મને સ્વપ્નામાં બહુ હેરાન કરે છે નિરંજન’
 ‘તું નહિ કરતી હો’ નિરંજનનો અવાજ અને
 આખા નિનદ્ર બની ગયા
 ‘હવે ધેર રહેવું આકડ’ લાગે છે નિરંજન’
 વસત દુખિત રહે બોલી
 ‘હુ ના ગમે તરે તૈના જ છું’ તાગમાં દિમત
 આવવી જોઈએ’
 ‘મા દુખી થાત એ જ નાગી આવે છે’
 નિરંજને જવાબ ન આપ્યો એ મનને તે એવું
 હતો કે આવી બાનતમાં માતે દુખી કરા જોઈએ
 પણ ના સાથે વડામાં વસત પણ દુખી થાય એમ
 હતું એટલે નિરંજન કશું બોલ્યો નહિ તસત દવામ પી
 આંખે એના મામે ટાપી રી જાણે તોફાન કરનારી એ
 વસત જ નાહ
 ‘મારું શુ થશે?’ થેડીવાર રહી વમન મોતી
 ‘તું ધ્રુષ્ટો એ જ નિરંજન બોલ્યો
 ‘આને માફ મફત કરી દઉં એમ ધાર છે’
 ‘મને એમાં ખેડ નથી લાગતું ક્યારેક રેડું તો
 પડશે જ ને!
 હ, અને તારી જામે આ’ ત્યજે તસત
 ઉઘાડાં માંડતી હાથ એમ મોલી નિરંજને પ્રેમસ્થ
 તેમ એના મામ જોયું ન તની આંખમાંથી હલક
 નીનરતા લાગતું અને મને બીજામાં
 ‘તસત!’ થેર તહાવાને નિરંજને કહ્યું ‘મને

થાય કે આ રીતે તો તું દુખી જ રહ્યા કરીશ’
 ‘પણ શુ કંઈ દિમત જ ચાલતી નથી’
 ‘અને આ સ્થિતિ આરી પણ ન કહેવાય’
 વસતનો જવાબ ન સાંભળ્યો હોય એમ નિરંજન
 બોલ્યો ‘આમાં સમાજ અને આવણે ચૂંતા કરતા
 હોઈએ એવું મને લાગે છે’
 ‘ચૂંતો શાને?’
 ‘આમાં ચોરી તો છે જ ને?’
 ‘તું શુ જાણે ચોકાને કહેવું જ જોઈએ?’
 ‘આવું તો કહેવું જોઈએ’
 ‘મને એમ નથી લાગતું’
 નિરંજને વાત પડતી નહી
 ‘નિરંજન’ થોડીવાર રહી વસત બોલી
 ‘તને માગ ઉતર પૂરા વિશ્વાસ છે’
 નિરંજન ધીમું હસ્યો
 ‘ના ના સાથે માથ પડ્યું છું’
 ‘તને’
 તહેવાર તું જવાબ આપ’
 ‘હા નિરંજન મને ગમીર થયો મોલ્યો
 ‘માગ વિના તું છાંતી રહે?’ વચતે બીજો
 સવાલ રૂઝ્યો
 ‘આ બધું કેમ પૂછવું પડે કે?’ નિરંજને મામ
 પૂછ્યું
 ‘મને જવાબ આપ આરી વાત નહિ’ તને
 મેડી હતી તેથી નજીક આતિને બેસી
 ‘અત્યારે કેમ ખમત પડે? નિરંજને જવાબ
 આપ્યો
 ‘હું મરી જાઉં તો?’
 ‘તે હુ મને વિધુ મનુ’ નિરંજનના મો ઉપર
 આ સજ્જો મોનના એમ જનક આરી ગઈ
 ‘નિરંજન’ વમન પધુ ન બોલી થયો એવું મનુ
 જાર થઈ ગયું આખો દીપી પડી ગઈ પોતે લવાઈ
 જતી હોત એમ નિરંજન મામે તેમ રહી

‘વધુ તો પછી સૌના અનુમાનો. મારા બા કહેતાં હતાં કે હવે વસંતને અહીં કોઈ દિવસ આવવા નહિ કે તેમ કાગળ લખવા પણ નહિ કે.’

‘એમ બને જ નહિ વસંત એવું સંખિ જ નહિ’ નિરંજન બોલી ગયો.

‘હુ પણ એમ જ માનું છું.’

‘પણ તો પછી—’ નિરંજન ધીરે પડ્યો. સૂર્યકાન્ત એના બાધિત મુખ સામે જોઈ રહ્યો. બંને મિત્રો થોડીક વાર એમ ને એમ મૂંગા જ બેસી ગયા.

‘મોટાભાઈ છે?’ અદારથી સૂર્યકાન્ત અગાજ આશ્ચર્ય. સૂર્યકાન્ત તુરત જ ઊઠ્યો અને એણે સૂર્યકાન્તને બોલાવી સૂર્યકાન્ત હાથમાં એક બંધ કપ દર્શાવે. નિરંજન અને સૂર્યકાન્ત બંનેના મનમાં એક જ કંપના ફરી વળી અને એ કંપના માગી હતી. મૂળે કપ દર્શાવે પાછી ચાવી ગઈ. સૂર્યકાન્તને કપ કોડવા આજ પહેલ વહેતું એમ થયું કે ‘નિરંજનને ત વંચાવાય એવું તો કંઈ નહિ હોય જ માગ સૂર્યકાન્તે કોઈ દિવસ નહિ અને આજ ગા માટે?’ ‘ગા એણે ત્યાં જ કપર દેવડું અને એણે કાગળ વાંચી લીધો એટલી ઘણું નિરંજનના હૃદયે કેટલા ઉઠાળા લીધા તેની કોઈએ ગણતરી ન રાખી એ જ એ ગની ચેતના ત્યારે એની આખમા વસી આવી અને કાગળ તે ઉઠાવવા ગઈ ગઈ. સૂર્યકાન્તે કાગળ વાંચીને નિરંજનના હાથમાં મૂક્યો. કાગળ માત્ર નાનો હતો. અને સૂર્યકાન્તના મો ઉપર અદારથી હવે એટલે નિરંજનને કશો ભય ન લાગ્યો નિરંજન વાચવા લાગ્યો:

‘મિત્ર સૂર્યકાન્ત,

તમને અગર નહિ તોય પણ હું ત્યાં બાને તાગજ કરીને આવી હતી મારા ત્યાં આજ્યાં પછી બાએ એ ખજાર પિતાશીને પહેલાડવા. હુ અહીં આવી કે તુરં અને પિતાશીને કપકાનો અને શિખામણનો કાગળ મૂક્યો. એ પડી બાની શિખામણ મળી. એ બંધી શિખામણને મરવાળો એ છે કે મારે નમારી માથે મેં

લાવે રાખવી પણ નિરંજન સાથે ન રાખવી મેં બાને આજે કપું છે અને પિતાશીને લખ્યું છે કે ‘માગરી એમ બની શકશે નહિ. તમારા માન આત્મ હુ એક મહિના લગી નિરંજનને મળીશ નહિ તેમ કાગળ પણ લખીશ નહિ. એ હરખાન તમે મારી ચિંતિ મમજાને ને મને આનંદપૂર્વક રજા આપજો. અમારી મેંથી પવિત્ર છે એટલો વિશ્વાસ રાખજો.’

એટલે નિરંજન મારા કાગળની રાહ ન જૂએ અને મને કાગળ ન લખે એમ એને કહેતો સૂર્યકાન્ત દમી એના ભાનીની પધગમણી ક્યારે થાય છે?

તમારી બેન’

નિરંજન કાગળ વાંચીને જરા અંબર થઈ ગયો. સૂર્યકાન્ત એના મનમાં મો સામે જોઈને બોલ્યો: ‘મારું જ થયું. હવે જલદી દેમયો આવશે.’

‘પણ વસંતને થયું મહન કરતું પડ્યું’ નિરંજન આંસુ રહે બોલ્યો.

‘એમ મહન કરતાવું શું છે?’

‘માતા પિતાની સાથે થયું એ આવશ્યક એટલું એમને સહેતું નથી હોય.’

‘એનો હુ પણ જાણું છું પણ વસંતનો બદલાર છે.’

‘મને એમ નથી લાગતું.’ નિરંજન મીઠા રસે બોલ્યો.

‘દમણ દમણ જ તારા મોઝેરી હુ અર્ધ માંબળું છું પ્રથમ તો તું એના પરાક્રમની જ વાતો કરતો.’

‘હા’ નિરંજનને. અચાજ વધુ મીઠો બન્યો. ‘હું એવી જ એના પ્રત્યે બેસાયો હતો, પણ તેમ હું નહીં આવતો ગયો તેમ મેં નોંધ્યું કે એ તો એક નકલારૂ છે. એની કુટુમ્બના જોયા પડી મારું એ કંઈ એણું નથી થયું પણ એવું સ્વરૂપ જોઈ અસ્વાસ્થ્ય છે પ્રથમ હું એનો કશો વિચાર જ કરતો નહિ, હવે કંઈ પણ વિચારનાં એના વિચાર હું કોઈ શકતો નથી.’

સૂર્યકાન્ત અંબર બંધીને માંબળાના લાગે એમને નિરંજને આજ સવાળાં: ‘એટલે જ મને જેન થાય

હું કે વસતને લેશમાત્ર દુખ ન થાય એનું હું શું
મ્હી શકું 'સૂર્યકાન્ત' નિરજનના હૃદય ઉપરથી સુહિનું
મામાન્ય ખરી જતું હોય એના સ્વરે એ બેચેણી 'હું
એને દુખ પામતી જોઈ શકું' ન નહિ મને એના પ્રત્યે
નિરાધિ પ્રેમ છે

સૂર્યકાન્ત આ પ્રેમી તરફ બડમાનની નજરે જોતરહો
'વસતને મેં ઘણીવાર કહ્યું હશે કે તું મારા વિચાર
જ મ્હીશ મા તું જો કરીશ તે જો તને સુખ આપતું
હશે તો મને આપશે જ પણ એ કેવી છે ?' નિરજન
જગ અગ્રયે 'એ કેટલાં તોફાન કરે છે ? પણ એનું
હેતુ ત્યારે પણ એકાગ્રણ જતું હોય છે સૂર્યકાન્ત તું
હજી વસતને પૂરી નહિ જોઈશ તો ટો એના જેટલો
પ્રેમ આ જીવનમાં મેં કેઈના તરફથી અનુભવ્યો નથી
એ પ્રેમ અને લાગણીની જાગે મજા અને સાકાર
પ્રતિમા નં છે ।'

સૂર્યકાન્ત પસે કશું મોતરાતું જ નહોતું નિર
જનની સાથે એને વોળી દોસ્તી હતી પણ મરત અને
ખતન લાગતા નિરજનની પાગળ આલો કેમજ નિર
જન છપાયેનો હશે એવી એને આજે જ ખમર પડી
એ ખમરથી એને નિરજન તરફ મમત નકુ પણ
નિરજનની પ્રતિમા એને આવી પડતી નાગી એની
કં પનામા તો પેમે નિરજન જ શોભેના હશે સુખ
મન્ત પોતના માનમય્યુ મામે ને નિરજનને એતો
મેકો હતો ત્ય. મ્હાં પાછી આવી નિરજન અને સૂર્ય
કાન્ત બને સૂર્યને જોઈ વચગી ગયા કેમ ? બને
બોલી જાય

'આ બોલાવે છે અત્યાર જ' મ્હાંએ કહ્યું

'ગ છે ? કહ કામ છે ?' નિરજને ચિંતાખંધો
અવાજે પૂછ્યું

'હા'

'શું ?' સૂર્યકાન્તે પૂછ્યું.

'વસતમેનના માપુજનો કાગળ આજે છે'

બને મિત્રો મ્હીને ચમક્યા વિજયીની ઝડપથી
મગજમાં કં પનાઓ ઘૂમરા ઘાતી સૂર્યકાન્ત 'અમણા

પાછો આવુ છું' મ્હોતો જાકો અને બહાર ગયો
નિરજન ખુશી ઉપગથી બોલો યધ એકાગ્રમા આટા
માત્ર લાગ્યો

❖ ❖ ❖

સૂર્યકાન્ત પાછો આવ્યો ત્યારે એના લાગમા

વસતની પિતાનો કાગળ હતો નિરજને એ કાગળ વિશે
એકાગ્રમા અગિ મારતા જે કં પનાઓ કરી હતી તે
સાચી પડી વસત અને સૂર્યકાન્ત નેકાલ એવી ધંકર
એ કાગળમાં પૂરતી હતી સાથે વસતના પિતાએ
મૂકી હતી સૂર્યકાન્તને એની લગીર પણ અમર યધ
સુખ એનું ન લગ્યું પણ નિરજનના મળીર મુખના
લાલો જ જાણે બોલી દેના હતા 'વસતની ઇચ્છા હોય
તો એમ જ થાઓ' થેડીવાર મૂકા રથા પડી એ
બોલ્યો 'સૂર્યકાન્ત' ।

સૂર્યકાન્તને એ અવાજ અનિચિત લાગેો હોય
એમ એ ચમક્યો એણે નિરજનનું મનીર મો જોયું
અને કહ મ્હુના કરવા જાય ત્યાં એના કાનમાં શબ્દ
અથવા 'વસત અને તું જોડાન તો ?' સૂર્યકાન્ત
ચમકી ગયો 'ગનીર પણ કહુ છું' બીજા સમયે
આજા 'વસતને હું ચાહુ છું વસત મને ચાહે છે
હું માનુ છું કે ત્રાજોડની કોઈ પણ વસ્તુ કરતા અમે
એકમેકને વધુ વડાના છીએ પણ અમારા પ્રેમમાં એકે
ય એનું તાર નથી કે વસત તારા અથે જોડાય તો
એમા વિલેપ આપે નિરજને છે ન શબ્દો ઉચ્ચાર્યા

સૂર્યકાન્ત થોડીવાર ને નિરજનની સામે જોઈ જ
રહો થી રીતે, કયા શબ્દોમાં જરામ અપેલે તે ગોર
મુખ્ય જ નહિ નિરજનના શબ્દોન એણે વસત
પ્રતેની અનહદ પ્રેમની લદરીઓ રૂપે જ લીધા એમા
બીજે એકે ય અર્થ એવો વાન્યો નહિ થોડું સ્વાસ્થ્ય
મેળવી મનમાં શબ્દો ગોડવતો એ બોલ્યો

'વસત તારા માટે અને તું વસત માટે પરમાત્મા
ની યોજનામાં એ જ છે અને બીજી નથી જ'

નિરજન મગો નયો

અને હું આજે તમ તના પિતાને સાચી વસ્તુ સ્થિતિ જણાવી દઉં છું. વનતને અને એના બાને પણ નિરજનનો અભિપ્રાય ઇચ્છતો હોય એમ આતુ મેલી સૂર્યકાન્ત એના મામે ભેષ રહ્યો વાળિયી કશો જ જવાબ ન મળ્યો એટલે એણે આમળ ચલાવ્યું.

‘મને તાજે છે કે આ મારૂ જ થયું. વનત કોઈ દિવસ મારી વાત ન કહી શકત. અને એના તરફથી જાણે એ પ્રતા મારા તરફથી જાણે એ વડુ સાર.’

‘પણ વનતને એ નહિ ગમે.’

‘એ તો જરી આચકો. સગરો પણ અતે એને ગમશે જ.’ સૂર્યકાન્તે જરાય આધો અને નિરજનને વિચાર કરતો મૂકીને જ એ માગે પડેના ટેમન પામે મગળ વખત પહોંચી ગયો.

સૂર્યકાન્તે કાગળો તપ્પાને એક અ ચાડીડું લીતી ગયું છતાં કયાયથી કશો જ મમાયારા ન આવ્યા એટલે મને મિત્રો ચિતામાં પડ્યા હતા. મધ્યમન પ્રકો કે ‘વિચારો ચાનના દશે’ નિગજન પ્રકો કે ‘વનત બને ધર્મો વચ્ચે બી માતી દશે ને વે તાભોમવતીદશે’ નવમે સ્વિમે મારૂ નિરજનના સગનામે એ પ્રક આવી પડ્યું. અને નિયો તાર દાઝર જ દગા પ્રક ફાડીને નિગજને તામા તામળ ઉપર આપ દગી લીધી. સૂર્યકાન્ત-કામળનું પ્રતિનિધિ-નિગજનને મો ભેષ જ્યો દગો એ ઉપર આન નીલાતી ઉપમી આવતી હતી નિગજને મગળ વાગ્યો નિગજનના તામળ મૂક્યો મગળમા આટલા જ ગમ્યો દગો.

‘બાપુડ અ. આવી થ. કે આઠ દિવસ સીક મમાન આતી અતે ઇચ્છિત કરનારી રમત મારી કે પણ એમની નાનાજી નો કે જ હું ચાગ પાચ વિમ પડી ત્યા આવીશ અંતે મપુડને મારૂ વાગે એવા મારે સૂર્યભાઈને તમા જ લીવરીય.’

કામળની ઉપર નીચે કયું નહું છું. પણ અત આ મધ્ય જ દગુ એને નિગજન અને સૂર્યકાન્ત સતો.

પામ્યા અને વનતના આવવાની ગદ્ ગદ્ નેવા મારા વસત આવે ત્યારે આ સાતને દવે કેમ પતાવરી તેલી અને મિત્રોએ તેમની કરવા મારી.

‘કેમ હું અહીં આ જ આવીને?’ આરણ મા પેમના જ વસતે સૂર્યકાન્તે કયું ‘નિગજન મને ત્યા ફેણ જાય, ખડ?’

સૂર્યકાન્ત દમા આરી ગઈ હતી ઘરના બધા પ્રકળ દગા એક નિગજન, જનુ મરવંચ આતુ દગુ હતા મબીગ દગો જરી પરવાયા પછી નિગજનો બી વનતે એકાલ શેરી લીધું અને સૂર્યકાન્તે મોમા મ કરી.

કેમ મનાર છે? વનત પડ્યા જ તમ દુખો.

કે નહિ? નિગજન ધીમુ દરહા.

નહિ આપુ કે. ગમત કરતી તે. એમ વનત મોની.

‘માય જ મુડુ છું કછ મ લીધી.’

એ મનાર રાજો તો આપણો તમાગ પમા નહિ મોમાય. ને. ઉચા ચડાતીને તમત મગમ મોની.

એ માર નિગજનો એ લદકો આતો અને મબીતા મરી ગઈ તમત આ દમા આવીને મેરી. ‘એ તમે તા. જ ને? મારુડ. મ ના પડે છે.’

તમા તા. કે. મરૂ ના.

એ તમે શીસા તિ અત ત. તા.

કરીડે?’.

‘શા’ નિગજન ત મો ને દગી તો.

‘સૂર્યકાન્ત મારૂ મોમ મારુ તુ ત મારુ ત. કે. ને મેમરી નેવો ર.’

‘એ મ.’

‘દા એ મ પડી મેડુ વકામીને તમા મારુ પાગો.’

‘નીજ રોકીમો તો દુનિતામા દગો નહિ.’

‘કાણ છે ?’

‘દેમ, તો રજા લેવી છે ?’

‘બીજી હોય તો એને સમજાડ કરી આપું.’

‘વાહ, બહુ ઉદારતા !’

‘પણ અરે, હા, નિરજન ! સૂર્યભાઈએ કંઈ ગોઠવ્યું ?’

‘તું શોધી આપ ત્યારે ને ? એ ફરજ તો હવે તારા માથે.’

‘આ શોધવાનું કામ ભારે છે હો !’

‘હા, જેને ગોઠવાયુ હોય એને તો બહુ ન લાગે. પણ બીજા માટે તો બહુ કમ્ય કામ છે.’

‘હું ન અળી મંદ હોત તો આપ શું કરત ?’

‘એ આપ મરત તે’

‘આપ’ હામણે હાથ દબને બેસત.’

‘તો ‘આપ’ પણ એમ જ કરત.’

‘‘આપ’ ખાખાને કહેત કે સરસ મનેતો જુન નીચો શોધી આપો.’

‘‘આપ’ પણ માલિની છોકરીઓના ઢાળામાંથી આપ મીચીને એક ઉપર આશળી મૂકી રેત.’

‘ભારે સરસ ચાત હો !’

‘હા કદાચ ગોઠવાઈ પણ જાન જેના કિરમન’

‘ચાનો, જવા ફો એ બોનો હવે તમારે શું કંઈ છે ? બાંચે અને બાપુએ પોતાની ઉંદની શિખામણ આપી દીધી.’

નિરજન જ બીર બળી ગયો. મારે કશું કરવાનું જ નથી તું જેમ કા’ તેમ કરવાની મારી તૈયારી છે.

‘તો તણ મહિના પછી જ.’

‘તને મુશ્કેલી નહિ આવે ?’

‘આપી મંદ, આવે છે ને આગરો, પણ કંઈ જ છે પડી શું થાય ?’

‘શી મુશ્કેલીઓ આવી ? ઘડી વાન તો કર.’

‘ધરની વાત તમને નહિ કહેવાની એ માટે તો સૂર્યભાઈ જ તમને શી અમર પડે ? સૂર્યભાઈ તો શામાર છે.’

‘એ મ ?’

‘હા હવે કહો તોયે તણ મહિના પડી માહેવ તૈયાર છે ?’

‘સેરક તૈયાર છે.’

‘ત્યારે બોનાવું સૂર્યભાઈને ?’

‘બને.’

વસતે બૂમ પાડી અને સૂર્યકાન્ત હસતો હસતો આવ્યો. વસતે ઉંદના નિર્ણયની વાત કરી સૂર્યકાન્ત ખૂબ આનંદ પામ્યો. ‘મરસ થયું’ એ બોલ્યો.

‘હવે જૂઓ મારે બે મહિના અઢી જ રહેવું છે ને પડી ઘેર જવું છે એટલી રજા લખતે જ.’ આવી છું.’

સૂર્યકાન્ત વસત સામે જોઈ રહ્યો નિરજનને એ ધાધા કરના બહાદુર લાગી સૂર્યકાન્તે પેતાની માન્યતા અગ્રી પડી હોય એવા નિમ્નના લાવથી નિરજનના માથે તોણ નિરજન દમી ગયો હતો.

વસતને ત્યાં આવ્યે એક મહિનો થઈ ગયો હતો. આ એ એક મહિના ફરમાન ધરતી સુર્યકાન્ત પડી વાતા પડી દીધી હતી. એ વાતોમાં પોતાને કેમ મચ બોમકયું પડ્યું, માતાપિતાની ઈચ્છા વિરુદ્ધતા કરી કરી વેનાઓ સહેલી પડી તેવું વર્ણન જ હતું એ વચન આભવતા સૂર્યકાન્ત દરખાસો વસત કોમળ છે એવું જવાબી એવો સાબળ્ય હતું ત્યારથી એ વાત જુડી પડે એવી પડે એ. મનના રમ્મા કરતી હતી નિરજનને એ બધી જ મેનની જુડી જ અસર થઈ વસત પોતાને માટે કુખ પામી રંગ છે એમ જ એને લાગત માકયું અને એવા અખાનથી એ પણ કુખી રહેત તાજે નસખર એ ફિતો ફરમાન જ વસતના પિતાને નિરજન ઉપર એક કાગળ આપે, ‘વસત માનવી જ નથી એટલે અખાન સમે બીને ઝનો નથી તથો પસ અખાસ અવતના અખારી’ એને નાદ મળા રહે એટલી પાત્રી ગમશે અને અસ લાગ્યું છે કે વસત તમને મથે નહિ પણ તમા. મિત્ર અવકાન્ત સથે હતો.

હવે તો જ સુખી થશે. હવે તમને કંઈ પણ લાખતું તે આજખી નથી, પણ વનંતને તમે કંઈ યુક્તિથી વસા કરી લીધી છે તે અમને સમજતુ નથી. અમને તમારા પ્રત્યે કે તમારા કુળ પ્રત્યે લગીર પણ આકર્ષણ તથા આ અધુ તમને શા માટે લાખુ છે તે સમજવા નેહલી તમારામાં યુદ્ધિ હશે એમ સમજીને વધુ નથી લાખતા.' કાગળનો આ સાગ હતો. નિરંજનને કાગળ મળ્યો ત્યારે વસત સુધંકાન્તને ત્યાં હતી નિરંજનને તથા ચાર વખત ફરીફરીને કાગળ વાંચ્યો. જેમ વાંચ્યો તથા તેમ એની મુઝવણી વધવા લાગી. અતે કંઈ ન સૂઝતું એટલે એ જોડિતે સુધંકાન્તને ત્યાં જવા તૈયાર થયો.

‘આ નિરંજન આમ્યા.’ નિરંજન બારણામાં દેખાયો કે તુરત વસંત બોલી ઊઠી. નિરંજનના ચો ઉપરની મબીરતા વસંતે જોઇ છતાં એણે પોતાની મનક આલુ ગળી. ‘નિરંજન, સુધંકાન્ત તૈયાર છે હો.’

નિરંજન હસ્યો.

‘હવે આપણે એમને તુરત જ શોધી આપવાનું છે, નહિ તો એ આપણને જોર જોખને અકાળી.’

સુધંકાન્ત હમવા લાગ્યો. નિરંજન પણ હસ્યો પણ એની નબીર મુખરેખાએ ખસી નહિ.

‘કેમ આજ મુખમંડલ વિકસ્યું છે? હમવાનું જ મ કરીને વસત બોલી.

‘મને એવી ટેવ પડી છે.’ બાબુમાં એમના નિરંજન એટલે સુધંકાન્ત વાતમાં એ પડાવવા જતો હતો ત્યાં ઘરમાંની બાની બૂસ પડી એટલે એ ત્યાં ગયો.

‘આમ મોટું ચડાવશે એ નહિ ચાલે’ વસતે મન-કની શરૂઆત કરી.

‘તો શું કરશે?’ અર્ધવાકી દિવસે નિરંજન જોઈ રહ્યો.

‘નહિ ચાલે એમ કહું ને!’

‘એટલે?’

‘એટલે નહિ ચાલે’ વસંત બોલું. ગામીયં ધામ્યું હતો બોલી.

‘સાચું કહે છે!’

‘હા. અમે મોટા લોકો, માન આપવા લાયક લોકો છીએ એવાનાં જ નથી.’

નિરંજન મનક સમજ્યો ને યાં પડ્યો.

નિરંજનને વસંતના પિતાના કાગળની વાત વસતને કે સુધંકાન્તને ન કરી, પણ ન કરી એટલે એના મનમાં એ વાત જોડી ને જોડી ઉતરવા લાગી. અતે વિચાર કરતા એને એમ પણ લાગવા માંડ્યું કે ‘વસત સુધંકાન્ત સાથે નેહલી તો વધુ મુખ ખામશે’ અને એમ પણ થયું કે ‘સુધંકાન્ત પ્રત્યે એને પ્રેમ અને બાગળી તો છે જ અને સુધંકાન્તને ગ્રામીય પણ એને ગમે છે’. નિરંજનની આખ સામે પોતાના વિચાર સમર્થનમાં એવા અનેક પ્રસંગો પણ ખડા થવા લાગ્યા પણ એ વિચારમાંના પડી ન થઈ ત્યાં વસંત માથેના પોતાના છત્રની દસ પગ ચાલી નિરંજન એમાં તરબોળ બન્યો. એને લાગ્યું કે ‘આમાં કંઈક એવું છે કે જે સુધંકાન્ત સાથેના સબધમાં તકમાન પણ નથી’ અને નિરંજનના તરા બાલો પણ થયાં જવા લાગ્યા. એને થયું કે ‘બંધે માતા પિતા નામજ રહે, વસતને એથી બંધે થોડું મદન કરવું પડે. અતે તો વસંત સુખ જ ખામશે’ એ રીતે વિચાર કરતાં એ કામે તો નિરંજન પોતાના મનમાંથી એ વિચાર કાઢી નાખ્યો અને વસંતના પિતાને દૂકા લખી નાખ્યું કે ‘આપના દુઃખમાં દુઃખી થયો છું, પણ આમાં બીજું કંઈ જ નહીં. હવે તો પગ સકવ નથી અમને આવ કરો.’

જેમ નિરંજન ઉપર તેમ વસત ઉપર પણ એના પિતાના કાગળ હતો અને એ માગવા વાગવાથી નિરંજન દુઃખી થાય એમ હતો એટલે વસંતે એ કાગળ છૂપાવી ગળ્યો હતો. એમાં પણ એ જ હતું. પણ વસતે જવાજ આપવામાં નિરંજન નેહલી વિષય તરોડે કર્યો એણે તુરંજ પિતાને લખી નાખ્યું હતું કે ‘જે મતી થયું છે તે મિથ્યાં કરતાં હવે પ્રાપ્ત ન કરો.’

સૂર્યકાન્ત આ બંને કાગળોથી અપરિચિત હતો પરંતુ વસંતના પિતાનો કાગળ એના ઘર ઉપર આવ્યો હતો અને એ ઉપરથી આ સૂર્યકાન્તને પૂછતાં હતાં, આગ્રહ પણ કરતાં હતાં. સૂર્યકાન્તે સ્પષ્ટ ના પાડી દીધી હતી પણ આ વાત નિરંજન વસંતને કહેવાનું એને થોડું નહોતું લાગ્યું એટલે એ બોલ્યો નહોતો.

આમ ત્રણ મ પોતપોતાનાં સ્વભાવ પ્રમાણે મૂળ નિશ્ચયને વળગી રહ્યાં હતાં અને પોણી રહ્યાં હતાં.

* * *

‘પૂણુ એમાં શો વાધો ?’

નિરંજન પંદર દિવસ પછી સૂર્યકાન્તને પૂછતો હતો. વસંતના પિતાનો અત્યંત દર્શન કાગળ આવવાથી આજ સપ્તાહે વસંત રડી પડી હતી અને નિરંજન ગંભીર બની ગયો હતો. આ કાગળ વસંત ઉપર હતો અને એણે છપાવ્યો હતો પણ સૂર્યકાન્ત ખબર હતી એટલે એણે મોઢાબાંધને વાત કરી હતી.

‘એમ બંને જ નહિ, તું સમજતો નથી નિરંજન !’ તું વસંતને સુખ આપવાનો ઇચ્છા બંને રાખ, પણ એ મારે વેવડો ન થા.’ સૂર્યકાન્ત યાકયો હોય એમ કંટાળાને બોલ્યો.

નિરંજન મૂંઝો બન્યો.

‘તું આવું બહુ કરશે તો વસંતની હિમ્મત ઝોછી થશે અને સુખ પણ હરાઈ જશે’. સૂર્યકાન્ત આગળ બોલ્યો. ‘મને સમજતું જ નથી કે હમણાં હ મહાં તને શું સહ મધું છે ? તારી સિયરમુદિ જ બંધે લોપ પામી

ગઈ હોય ને ! વસંતને આ રીતે તો તું અતે દુઃખ જ આપશે.’

નિરંજને આંખો નીચી નમાવી દીધી. સૂર્યકાન્તે એના મોં ઉપરથી લાગ્યું કે નિરંજન કદાચ માગ કહેવાનો મર્મ નથી સમજ્યો. એણે વધુ સ્પષ્ટતા કરી.

‘છવનસાથીના સુખની અત્યંત ચિંતા એને સુખ નથી આપતી પણ બોજારૂપ જ લાગે છે. તારે સમજવું એકએ કે વસંત પોતાના અતિમ સુખ મારે જ થોડું-થોડું દુઃખ સહન કરી રહી છે. તને બહુ લાગી આવતું હોય તો તું મૂંઝો રહી એવા કર અને વસંત જે નિર્ણય કરે તેને આધિન થા.’

નિરંજને ઊંચું જોયું. એને સૂર્યકાન્તની વાત ઠીક લાગી હોય એમ લાગ્યું.

‘હવે તારા પાસે એક વચન માગું ?’ સૂર્યકાન્તે પૂછ્યું અને નિરંજને હા પાડી.

‘આવી વાત ફરીને તારે કોઈ દિવસ ન કરવી.’

‘હાલે.’

‘વસંત પાસે પણ ન કરવી’

‘બંને.’

‘અને વિવારવી પણ નહિ.’

નિરંજન જવાબ ન આપી શક્યો.

‘કેમ ?’ સૂર્યકાન્તે પૂછ્યું.

‘એ ન બની શકે, એ મારા હાથની વાત નથી’

સૂર્યકાન્તે વિશેષ આગ્રહ ન કર્યો અને ત્યારે તો એ વાત પૂરી થઈ.

અપૂર્ણ.

આપણી સ્વરાજયાત્રા

એ દેશ ત્રણ મહિનામાં જે બનાવો બની ગયા છે તેનો વિચાર ઉઠાવે પછી એક લેખમાં કરવાનું મુશ્કેલ છે જેને માટે સ્વાતંત્ર્ય લેખમાળાઓ લખી શકાય એવા ધણા બનાવો હમણા હમણા બની ગયા અને રોજને રોજ બનતા જ જાય છે. તા ૧૨ મી નવેમ્બરની સવારે અમે આ લખી રહ્યા છીએ. એક કલાક પછીના છાપામાં કોઈ નવીન જ વસ્તુ નહિ આપી પડે એવી ખાતરી નથી. એટલે દેશના એકેએક બનાવ અને એ ઉપરની સમાલોચનાને આ નાનકડા લેખમાં નહિ મમાવી શકાય જે બનાવોને આપણે જુલવા માગીએ તો પણ ન જુલવી શકીએ અને જેની અસર પ્રખળ પણ આપણા રાજ્યીય જીવન ઉપર થઈ છે તે થઈ રહી છે તેટલા જ બનાવોની માહિતી આપીને અમે સંતોષ માનશું.

મુસ્લીમ સંપર્ક :

ઈલ્હીની મહાસમિતિના મંચ ઉપરથી રાષ્ટ્રપતિએ મુસ્લીમ સંપર્કની ઘોષણા કરી છે ત્યારથી એ પ્રશ્ન વિશેની દેશની હવામાં જ નળે ફેર પડી ગયો છે. દેશમાંથી ન માત્રી શકાય એટલી ઝડપથી કોમીવાદથી જડ ઉખડતી જાય છે. આ નવા વિચારના પ્રચારમાં મહા-સભાવાદી સરકારોના પણ ઓછા હિસ્સો નથી પણ મોટી મોટા હિસ્સો તો કોમીવાદી નેતાઓના જ છે. તેઓ પેલી જડને ટકાવવા માટે જે પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે અને મનમાન રૂઝ્યા હોય એમ બકવાદ કરે છે તેની પ્રજા ઉપર ભારે અસર પડી છે. પ્રજા મનમતી થઈ છે કે દીન, ધર્મ અને લઘુમતિના હક્કોની આ સુંદર ત્રાતો ભરમાવનારી અને અમારા આગેવાનો બની બેઠા છે નેમના ડોલવાં સિદ્ધાંતો ટકાવવાની જ વાતો છે. દિલ્હી રોજરમાં જે મહાન રોજો ફેલાઈ રહ્યા છે તેમાંથી નથી દિલ્હીને ઘટકવાના અધિકારો મળ્યા કે નથી મુસલમાનોને મળ્યા. બંને મજહબી કોમ એટલે જ જૂખમરો વેઠે છે, એટલા જ સિનમે સડન કરે છે. બંનેની બેઠીઓ એટલી જ મજબૂત છે. આ વિદ્વાન દેશના કોઈ ખૂણામાં કોમ કે પ્રજા તરીકે કોઈ માણસ સુખી નથી જેમ દુષ્કાળ કે મહામારી જેની કુદરતી આફતો કોમ વચ્ચે ભેદ નથી રાખતી તેમ પરદેશી સરકારના લુપ્તમના તંત્રો પણ ભેદ નથી રાખતા. હા, બંને કોમો એક ન થઈ શકે એવા બધા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે પણ દેશની સ્થિતિ જ એવી છે કે જૂખમરો કે અચાનકમાં તેઓ ભેદ રાખી શકે ન નહિ. પરિણામ એ આવું

છે કે શ્રીમાન ગ્રીણા સાહેબ જેવાની માયાનું મહેનત
જતા હમણેની સખ્યામાં મુસ્લીમ બિરાદરો મહાસલામ
અંડા નીચે આવતા નામ છે અને ફાળીવાદને દફનાવતા
નમ છે

૧૯૪૪ મા ગ્રીણા અને રાજેન્દ્રાણુ વચ્ચે જે
પાટાવાદો થયેલી તેની દૃષ્ટિએ બહાર આવતા શ્રીમાન
ગ્રીણાની સાચી સ્થિતિની અંગતે વધુ જાણ થઈ ગઈ
છે અને ગ્રીણી નજરે આપણો જેવાર સમજી શક્યા
હશે કે મુસ્લીમ કામ અને બીજી લઘુમતિના સ્વચ્છની
બડી બડી વાતો કરનાર એ મહાશયે આજ મુઘી
સમાધાનની વાતો કરી છે પણ પોતાના તરફથી એક
પણ શરત રજુ કરી નથી, એટલું જ નહિ પણ રાજેન્દ્ર-
આણુ સાથે નાકાં થયેલી શરતોમાંથી પણ મુજબાજનક
રીતે તેઓ હટકી ગયા છે આ ફાળીવાદીઓનો છેલ્લો
અને નિષ્ફળ તેમ જ કરણાજનક અપલ સખ્યાની
મુસ્લીમ લીગની પરિપદ્ધતા થયેા એ પરિપદ્ધતા તો
એમણે એવી આશાઓ ગળી હતી કે એથી લીગ
ગજબૂત બનશે, લીગના દીકા પહેલા ખીલાઓને તેઓ
ઠોકરીને જડામેસકામ કરી શકશે, પણ પરિણામ
હિલકું જ આવ્યું મુસ્લીમજગતમાં પ્રતિષ્ઠા ધરાવતા
આગેવાનોએ જાહેર કરું કે આ સરચા દેશની સ્વ-
ચ્છતાની શૈષ્ઠ છે, આમાં કોઈએ નહિ રહેતું નોંધ્યું
આમ ખર્તા પ્ધાન એવાય એવો એક પ્રવચન ત્યા થયો.
પરજા અને બગાડ જાણે ગ્રીણાની સાથે આવ્યું હોય
એમ ફેરવવું હકકે આર સીકદર પોતે લીગની સાથે
છે એમ જાહેરાત કરી પણ પ્રજા એમન સાચી રીતે
જાણે છે એટલે પરિસ્થિતિમાં કોઈ જ ફેર પડ્યો નથી
બગાડના વડા પ્રધાન ફેરવવું હકકે તો ત્યાંથી જાણે
મહાસલામ ઉપર ચકામ લાગે જ નીકળ્યો હોય એમ
ભારી મવા: 'મહાસલામ દિલ્લુ પ્રધાનને જે પોતાના
પ્રાતમાં જીવનની નીતિ ચાલુ રાખશે તો આ મય
ઉપરથી જાહેર કરે છું કે બગાડના જનનને જોખમે
પણ દુ એનો બદલો લઈશ.' આલેશમાં ઉચ્ચારવા આ
શબ્દો ઉપર એમણે ત્યારપછી હટકી જવાની ઘણી વાતો
કરી છે પરંતુ એમના જેવા બગાડના વડા પ્રધાનના

મોખાથી આ શબ્દો નીકળે ત્યારે એમાં મૂળતા સિવાય
બીજું કશું નથી લાગતું, તેઓ એ જાણે જુની જ મવા
છે કે પોતે બગાડના વડા પ્રધાન છે

શ્રીમાન હકકના આ શબ્દો વિષે એક રમુજી સચના
થઈ હતી આ શબ્દો મુકતપ્રાતમાં ઉચ્ચારવામાં આયા
હતા, જ્યાંની મહાસલામવાદી સરકારે કોમીપ્રચાર ઉપર
સખત પગલાં લેવાનું જાહેર કર્યું છે સચના એવી હતી
કે આ શબ્દો ઉચ્ચારવા માટે શ્રીમાન હકકને પકડવા
જોઈએ અને એમના ઉપર કામ ચલાવવું જોઈએ આ
સચનામાં રમુજ પણ છે અને ગંભીરતા પણ છે ગંભી
રતા એટલા માટે કે એકબીજા પ્રાતની સરકારો આ રીતે
પગલાં લેવા માટે તો આ દેશમાં આતરમુદ્દ જ મુઘી
નમ બીજી બાજુ આમ નિરુકુશ બોલના પણ કેમ
દેવાય ?

મુસ્લીમ સપકની મહાસલામની નીતિના વિજયકે
લખણા એ મોટા બનાવો મન્યા એક તો મદ સલામના
દહરે હમણેની સખ્યામાં મુસ્લીમ અગ્રણી અને નેતાઓ
નેધાયા તે અને બીજો બીજાનેરની ચૂરણીના આ બીજો
બનાવ તો લીગ-મહાસલામ વચ્ચેના મુકતાર ફેસલા જેવા
લાગે છે મારજ કે આ ચૂનવી વખતે શ્રીમાન ગ્રીણા
કહેતા હતા કે 'મુકતપ્રાત નો મુસ્લીમ જગતનું લક્ષ
છે' એમને આ કરણાજનક પરાજયથી ખાની ચક્રદરો
કે એ લક્ષ દરે મધ પડ્યું છે અથવા તો મહામત્તાની
સાથે એકદમ જન્યુ છે ?

અહિંસાનો વિજય:

માત્ર રાષ્ટ્રિય મુદ્દની દૃષ્ટિએ જ નહિ પણ જગતમાં
દીમા થેરી નરી સંસ્કૃતિ-અહિંસાની સંસ્કૃતિનો વિજય
થયો હોય એવા જાણ પ્રસંગો હમણા હમણા બનતા
જાય છે દેશની આઝાદી માટે જોખણે હિંસાનો માર્ગ
લંધિા હતો તેઓ આજે જાહેર કરે છે કે 'આઝાદી માર્ગ'
જુકો હતો, અમે અમમાં હતા અહિંસા વિના આ
દેશની આઝાદી નથી' આ બનાવ આ સુગમ પણ મદ-
રતો તો લાગ્યો જ છે પણ બલિષ્ઠતા ધનિહામમો-
હિંસા અને અહિંસાની ઇતિહાસમાં અત્યંત મહત્વની

ગણાશે ગાંધીજી એમના જીવનના આરે બિલા બિલ્ય પોતાના જીવનકાલનું આત્મક જીવન શક્તિ એવા કોઈને વિશ્વાસ નહોતો. સત્ય અને અહિંસા પ્રત્યેની એમની અનુદાન શ્રદ્ધામાં આજે અમુક વધારો થયો હશે.

દેશના પશ્ચિમ સુભાગ્ય છે કે જોલમાની છૂટતા એ કહેવાતા ત્રાસવાદીઓ મહાસભાના ઝડા નીચે આવતા બધ છે અને ફરીફરીને જાહેર કરે છે કે ફેસની આગાદી માટે ફેસની પ્રતિનિધિ આ એક માત્ર સરચા છે. બીજા બાણ આદામાનના ને બનાવે બની ગયા તેણે આખા દેશને ડાલાવી મૂક્યો છે ઉપવાસ કરીને પોરેના એ વીરોના મનમાં શું શું હશે તે આપણે જાણતા નહોતા. એમના ઉપવાસે આપણે હલમલી ગયા હતા, જાણે મોતને આજણે આપણા ઉપર આવતો હતો. આપણે હરાવે ક્યાં, નિવેદનો ક્યાં, દીપ્તિ ઉજવ્યા અને આપણા અતરના તારને એ જાપેવાની માથે જેડી દીધા પશ્ચિમ કોને ખજર હતી કે ફર ફર પેલા સેગાંવાના ખૂંડમાં જોડેલો પુરુષ અહિંસાના વિજય જોવા માટે પોતાને પ્રાણ નીચોવી રહ્યો હશે? એની પ્રતિ વિશે આપણે ક્યાં કઈ જાણીએ છીએ? આપણી જાડી આંખે તો માત્ર ચરખો ને અપ્રકૃષ્ટતા નિવારણ જ દેખાય છે. હમણા સ્વાવલંબી શિક્ષણની વાતો મંડાળીએ છીએ. એની બીજી પ્રગતિ તો મહિને ૭ મહિને બહાર આવે ત્યારે જ આપણે જાણીએ છીએ અને જાણીએ છીએ ત્યારે ચોક્કસ જાણીએ છીએ આદામાનના કેડીઓના ઉપવાસ છોડાવવાની વિનયણી માટે ન્યારે કવિરે ગાંધીજીને અપીલ કરી ત્યારે કોને ખજર હતી કે એમની પ્રગતિ ચલી જ રહી છે. ને દિવસે આદામાનના કેડીઓ, વાયસરોય અને ગાંધીજી વચ્ચેના તાર-પત્ર વ્યવહાર પ્રસિધ્ધ થયા ત્યારે જ જમને જાણ્યું કે હિંસાવાદીઓના હલકામાં પશ્ચિમ આ પુરુષ પોતાનું રથાન જમાવી દીધું છે ઉપવાસ છૂટ્યા અને નિવેદનો બહાર પડ્યાં કે અમને 'હિંસામાં વિશ્વાસ નથી.' અને આ નિવેદનને આ યુગને એક મહાન પ્રમંજ ગણીએ છીએ.

મોતની સાથે લડતાં લડતાં:

અને આદામાનનું તેમ જ અંગાળના નગરકેડીઓનું પ્રકરણ પણ હજી પૂરું નથી થયું. લડનાના મહાસભામાં આંધળાએ હરિજનોને ખાત્રી આપી હતી કે એના હિંદુત્વના અધિકારોના રક્ષણ અર્થે પોતે પ્રાણના જોખમે પણ લડશે, અને એ લડ્યા, સરકારની સાથે, પ્રજાની સાથે અને જેવડે મોતની માથે પણ લડ્યા અને જીત્યા. આજે પણ જાણે એનું જ ચર્ચ રહ્યું છે. આદામાનના ઉપવાસીઓને એમણે વચન આપ્યું હતું કે 'તમે ઉપવાસ છોડો ને હું તમારા માટે મથી રહ્યો છું' તેના હાથ મજબૂત કર્યો 'તેઓ મથી રહ્યા છે કે નહિ તેની જાણે ખાત્રી મળતી હોય તેમ દરરોજ જાપામાં કલકત્તાના મમાચારો જોમે છે ગાંધીજી કલકત્તામાં ગયા અને મહાસભિનિના મોટાં આદોનના ચારા ખજ મહાસભિતિ પૂરી થતા જ દેશને મેવાપરી પ્રમંજોઓને બની ગયો છે અને એ પ્રજાની ગંભીરતા એક માથે જાપામાં આવતા બે સમાચાર થી મળે છે એક સમાચારમાં અહવાલો છે ને અનુમાનો છે, બીજા સમાચારમાં ગાંધીજીની ગંભીર તબિયતના સમાચારો છે. લોહનું દબાણ છતાં, ડોક્ટરોની સપ્તર્ણ આરામની લવામણ છતાં ગાંધીજી મૌન રહીને, બીજી રીતે પ્રજાને દરિત શક્તિ મેળવે છે અને પોતે ને વચન આપ્યું છે તે પાળવા માટે એ શક્તિ પર્ચો ગયા છે. સ્વર્ગનરની મુજબત વખતે પણ ડોક્ટરને સાથે લઈ જવા પડે અને ગાંધીજીની તબિયતના કારણે જ વડાલાની છાયા તીચેતા તણુમાં મુશ્કાતની જોડવણ કરવી પડે એ જ બનાવ છે કે ગાંધીજી મોતની માથે લડતાં લડતાં હજારો નગરકેડીઓ અને એકડો આંધમાનના વીરોને મુકત કરવા મથી રહ્યા છે. એ મુકિતની પાછળ એમના મુખને ખ્યાલ તો ગયો જ છે પણ જેને ખાત્રી ગાંધીજીના આમોઝવાસ સાથે છે તે અહિંસાને બધ્ય વિજય આપવાની મુશ્કેલ પણ પડી છે.

આજનું મળેલા સમાચારોમાં કશું જ અતવાર નિવેદન મળ્યું નથી પણ જે રીતે મુખાકોનો ચર્ચ છે અને

ને રીતે આને પણ પ્રધાનો ગાંધીજીને મળી રહ્યા છે તે ઉપરથી લાગે છે કે ગાંધીજી સફળ થયા છે. છાપાના 'વિશ્વાસપાત્ર' સમાચારો સાચા હોય તો નજરકેદીઓ તો મળ્યા દિવસોમાં જ મુક્ત થવા નોંધએ આદામનના કેદીઓને છોડવા વિશેની એક વિચિત્ર વાત છાપામાં આવી છે: 'સરકારને એમ લાગે છે કે કેદીઓએ કરેલું હિંસા ઉપરની અથડાતુ નિવેદન પૂરતું નથી થતું, એ માટે ગાંધીજીએ અંગત બેળાધરી આપવી નોંધએ.' અમને નથી લાગતું કે આ વતમાં કાંઈ વશુદ્ધ હોય કારણ કે આ વાત સુદ્ધિમાં ઉતરી શકે એવી જ નથી.

મહાસભાના પ્રધાન મંડળો :

સાત પ્રાંતના મહાસભાના પ્રધાનમંડળના કાર્યોને અલેવાલ અહીં આપી શકાય એમ નથી. આપણે ત્યાં હોય્યા આમનેથી કાલે એમ કહેવ ના આવે કે મહાસભાની દૃષ્ટિએ આ કામ તો ખીજ કક્ષાનું કામ છે, પ્રથમ કક્ષાનું કામ તો બહારતું છે, પરંતુ ત્યારથી મહામભાએ પ્રધાનપદો સ્વીકાર્યાં છે ત્યારથી બહારત અને અંદરના કામ એક સ્વરૂપ જ બની ગયા છે અને દેશમા મોટામા મોટા આદોક્ષનો પણ એ જ લાગે છે પ્રધાનપદે સ્વીકાર્યાને આજ તો કીક કીક સમય થઈ ગયો અને એ પ્રધાનોની દાનતની પરીક્ષા થઈ શકે એટલા બનાવો પણ એમના હાથે બની ગયા પરંતુ પ્રધાનપદ લેતાં પહેલાં, એ સ્થાન લેવાથી આપણી શકિત વધશે કે ઘટશે એ વિશે ને મતભેદ હતા તે આને પણ કાયમ જ દેખાય છે. ધણા જવાબદાર અને અમણી નેતાઓને ખરેખર એમ લાગે છે કે આ રસ્તો જવારણને તોડવાનો નથી પણ અમલ કરવાનો છે જ્યારે એટલા જ જવામદાર અને આગળ વધીને કહીએ તો પ્રધાનપદના સૌથી કટર વિરોધી રાષ્ટ્રપતિ જવાહરલાલજીને એથી ઉલટું લાગે છે, તેઓ ભણે એકશર કરવા હોય એમ કહે છે કે 'એથી આમગ્રજની તાકાત વધી છે અને એમના દુઃખો અદ્ધપાંશે પણ ઓઊં થયાં છે.' દેશનું વાતાવરણ જોતાં અને પ્રધાનોનાં કાર્યો જોતાં અમને તો એમ લાગે છે કે ખરેખર આપણે સ્વરાજને મળે

વેગસર આગળ વધી રહ્યા છીએ. અમને એક ધડી પણ એમ નથી લાગતું કે દેશના મુકામે પહોંચવા માટે વચ્ચે આવેથી આ લીમડીની હાવા નીચે આપણે અટકી પડ્યા છીએ અને આપણા નિશાનને ભૂલી ગયા છીએ.

મહાસભાના પ્રધાનો અને એમને દોરનાર ગાંધીજી તરફથી પ્રજામંડળની જે યોજનાઓ બહાર પડે તે તે ઘણાને અકળાવે છે વ્રણ અને સાત વરસની વાતો ઉપથી નજરે તો એવી જ લાગે કે હવે લગભગ ના સ્વરૂપ જ સેવવા રહ્યાં, પરંતુ અમને એમ નથી લાગતું. મહામભાએ જે પ્રયોગ હાથ ધર્યો છે તે એણે સપૂર્ણ શ્રદ્ધા સાથે પાર ઉગારવો જ જોઈએ ઉલટક પગે એસીને આવા કામો થઈ જ ન શકે, એ માટે યોજનાઓ પણ જોઈએ અને લામી મુદતો પણ જોઈએ, અમે એમ માનીએ છીએ કે આપણે મુદત તરફ તદ્દિ જોતું જોઈએ પણ યોજના તરફ અને એના અમલના વેગ તરફ જોતું જોઈએ યોજના રાષ્ટ્રશક્તિને ઘટાડનારી લાગે કે એનો વેગ મંદ લાગે તો અવશ્ય એનો વિરોધ કરવો જોઈએ અને જો યોજના રાષ્ટ્રશક્તિને વધારનારી હોય એનો વેગ સકય તેટલો બળવાન હોય તો મુનથી ગભરાતું ન જોઈએ એ મુદતનો અર્થ એ થાય છે કે જે બહુ સીધું ચાલશે તો આટલા સમયમાં કામ પૂરું થશે. સીધું ચાલવાનું માત્ર આપણા હાથમાં નથી, તેમ સરકારના હાથમા પણ નથી સયોગો અને પરસ્પરી શકિત ઉપર ધણે આધાર રહે છે.

વંદેમાતરમ્ :

મુસ્લીમ કેમીવાદી આગેવાનોએ જે અનેક તોફાનો ઊભાં કર્યા છે તેમાં એક તોફાન રાષ્ટ્રગીત તરીકે છેલ્લા ત્રીસેક વર્ષ થયા વપરાતા 'વંદેમાતરમ્' નું તોફાન છે. જલજવા જેવું તો એ છે કે આ ગીતનો પ્રચાર વિરોધ કરનાર મી. ત્રીલા પેતે વર્ષો સુધી મહાસભામા હતા અને આ ગીતને આદર કરતા હતા. તેઓ મહાસભામાંથી ખસી ગયા તો 'સ્વરાજ'ના ધ્યેયના કારણે પણ આને એ સોફા જ્યાં કાંચે ત્યાં હાથ નાખે કે દિંદી-ઉદ્ધુ વિશે

પણ લીગે દરાવ કર્યો છે તે બખાળા કાઢ્યા છે. પરંતુ 'વહેમાતરમ'નું આ તોફાન તો પૂરેપૂરું એમના ગેરલાભમાં જ ઊતર્યું છે. મહામમિતિએ કલકત્તામાં દરાવ કરી આ ગીતની પ્રથમ બે કડીઓ મજૂર કરી અને જાહેર ક્યું કે આમાં કોઇ કોમનો ભાવ જ નથી આવતો, ઉપરાંત બીજાં રાષ્ટ્રગીતોને એકઠાં કરવા એકસમિતિ પણ નીમી. આપણને એ પણ જાણવા મળ્યું કે આ ગીત પ્રસિદ્ધ થયેલી 'આનંદમદ'ની ચોપડીનું નથી પણ એ પહેલાંનું છે અને એના રચના એકથરમાં પ્રજાપણે માનનારા કવિનર ટાગોરે રચ્યા છે. એ ગીતને કલકત્તાની મહા-મહામાં પ્રથમ પહેલું ગાયું છે પણ એમણે જ.

આપણી મહાસભાએ રેડિયાના ચિદ્વાબો ગિરંગ જડો રાષ્ટ્રજન તરીકે મુકર કર્યો છે પણ આજસુધી કોઇ બીન મુકર નથી ક્યું. 'વહેમાતરમ'ની પાછળ તો જે બહિષ્કારો અપાયાં છે તે બહિષ્કારોએ જ એને રાષ્ટ્ર-ગીત બેટલી પ્રતિષ્ઠા આપી છે. રાષ્ટ્રગીત એ રહે કે ન રહે પણ એની પ્રતિષ્ઠા તો આ દેશમાં કાયમ રહેવાની છે કારણકે એનું ઉચ્ચાચ્છ કરવા માટે આ જામિના અનેક સંતાનોએ હસને મોઝે મોતની બેઠ લીધી છે.

કરુણ મૃત્યુ :

ખાસ કરીને મુંબઈ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણા-ટકમાં જે પ્રયો છેલ્લા કેટલાયે મહિનાઓ થયા વાતાવરણ કુબ્ધ બનાવ્યું હતું તે પ્રજાને હમણું જ અંત આવ્યો છે. ગાંધીજી અને બહાદુરજીની તપાસમાં નરીમાન સંપૂર્ણ રીતે દોષિત જાહેર થયા છે અને સરદાર નિર્દોષ સાબિત થયા છે. આ પકરણ ચાલતુ હતું ત્યારે મટર ડાખળી હોય એવું લાગતું હતું અને કંઈ સમજાતું જ નહોતું કે કોણ દોષિત છે ? પરંતુ ત્યારે ગાંધીજી અને નરીમાનનું નિવેદન વાંચ્યું ત્યારે પ્રજાને જાણ થઈ કે નરી-માન દોષિત કયાં છે પણ બી. નરીમાનનું એ નિવેદન એટલું નક્ક અને પશ્ચાતાપ-યુક્ત લાગતું હતું કે નરીમાન પોતાના અધિકારો છોડે તો પણ પ્રજા એકાદ બે વર્ષમાં એને ફરીને પોતાના નેનાપદે સ્થાપે. પરંતુ પોતાના પ્રથમ નિવેદનને ફેક કરતું બીજું નિવેદન એમણે મહીસૂરથી પ્રગટ કર્યું તેણે આખી વસ્તુસ્થિતિ બદલાવી નાખી.

પરિણામ એ આવ્યું કે આખો મુકદ્દો, જે નરીમાનની સમિતિથી અને ઇન્ચાર્જી અપ્રગટ રહ્યો હતો તે મહાસભાની કાર્યવાહક સમિતિને સોંપાયો અને 'નરીમાન એક પણ જવાબદાર અને વિશ્વાસનર્થી સ્થાન માટે લાયક નથી' એવો ગાંધીજીનો અભિપ્રાય પ્રગટ થયો. કાર્યવાહક સમિતિએ એની જ મતલબનો દરાવ કર્યો અને 'આપવાત' રૂપે એજાખાતા નરીમાનના ફેમલાને પ્રગટ કર્યો. એ ફેમલાને ઉપર ઉપરની નજરે વાંચના પણ એમ લાગે છે કે થી, નરીમાને હવે મેં જ મંતાડી દેવું જોઈએ પણ એમના દુર્ભાગ્યે કારોબારીના નિષ્ઠુ ઉપર પણ તેઓ પ્રદાર કરી રહ્યા છે અને પોતાના ઉપર મદમલાના ઇતિહાસમાં અપૂર્વ એવો અભ્યાસાર થયો છે એમ જાહેર કરે છે. જે વિવસ પહેલાંનું રાષ્ટ્ર-પતિનું નિવેદન કેટલીક ચોખ્ખટ કરે છે પણ નરીમાનને એથી શાંતિ થઈ નથી. અમને એમ લાગે છે કે થી. નરીમાને એમના કરણ મૃત્યુને વધુ કરણ ન બનાવવું જોઈએ અને એમની પાછળ બે આંસુ પાડી શકાય એવી ગિયતિ રાખવી જોઈએ.

મહત્વના બનાવો :

આ ઉપરાંત ઘણા મહત્વના બનાવો બની ગયા. કલકત્તામાં મહાસમિતિની પ્રધાનપદ પદ્ધતીની પહેલી જ બેઠક મળી. પ્રધાનોના કામ ઉપર પુષ્કળ ચર્ચાઓ થઈ અને દરાવો થયા. વર્ષોમાં શિક્ષણ પરીક્ષ મળી અને શિક્ષણના ઇતિહાસમાં ક્રાંતિકારી ગણાય એવા દરાવો થયા અને સંપૂર્ણ યોજના માટે સમિતિની નિમણૂક થઈ. હરિપ્રસાદ મહાસભાના સ્વાગત પ્રમુખ અને અધિ-કારીઓની ચૂંટણી થઈ. દેશમાં ખીસ લાગ બેટલા મહામહાના સમયો નોંધાયા. આઈ વર્ષ પછી દરબાર ગોપાળદામના પ્રમુખપણા તરીકે કાલિયાવાડ રાજકીય પરિપદની બેઠક મળી અને સફળ રીતે પાર બનરી. ગુજરાતમાં ટેકેકાણે કુવકરજો સચવત થયાં. દેશીરામનોના અનેક જીવંતોમાં મારા ગણાતા મહીસૂર ગામના જીવંતો નો ઉમેરો થયો. એમ પુષ્કળ બનાવો બની ગયા અને બની રહ્યા છે.

સાહિત્યના પ્રદેશમાં

અમારા અભિનદન :

સાહિત્ય સમેલનની સ્વાગત મિતિએ શ્રી હુમરસી ધગમી સપને સ્વાગત ખૂબી ખરેખર અભિનદન યોગ્ય પગલુ લાવ્યું છે અમને એ લખ હતો કે આ સ્થાને કે સાહિત્ય સેવકને બદલે ધનપતિ આવી પડશે શ્રી સપન ધનપતિ ગણાય, પણ સુજાત મ્હુ સુજાતમા એમની પ્રતિષ્ઠા તો સાહિત્ય સેવક લેખે જ છે એમનું નામ આજે સહિત જગતમા જ નહિ પણ શિક્ષિત સુજાતમા પ્રસિદ્ધ છે એમ કહી શકાય શ્રી સપના હો વિનાનું આજે કદાચ એક પણ સુજાતની માસિક નહિ મળે એમનો આશય વિ વિ પ્રકારનો છે પરંતુ આપાર અને અર્થશાસ્ત્ર વિષેના એમના લેખોએ એમને ઊંચુ સ્થાન અપ છે આટલી સરળ અને વ્યવહાર રીતે હુડીઆમણ, પદ્માણુવદા, રેલ્વે ઈન્વાદી વિશે વિ લખી શકે એના સુજાતમા બહુ ઓછા લેખકો હશે શ્રી સપન એમનું સ્થાન શોભાવ અને કચાવીને દીપાવશે એ વિશે અમને સંદેહ નથી આવી વરણી કરવા બદલ દરમિયાનમાં અમારા અભિનદન છે

કાકા સાહેબ જ શોભશે :

આ એક પ્રગટ થશે ત્યારે કદાચ સંમેલનના પ્રમુખની વરણી થઇ ગઇ હશે કે હશે અમ અમા અભિપ્રાય વ્યક્ત કરી ચૂક્યા છીએ અને એ અભિપ્રાયને બાદ તમા સારો આદર મળ્યો છે એમ માનતા જ હતા કે ચૂંટણીનું પરિણામ પણ એ જ અમા પરંતુ કાકા સાહેબનું એક નિવેન જગત થયું અને આખી સ્થિતિ પાતમા મળી શ્રી પ્રમુખ ચૂંટાઇ જ ગયા છે એવી એક અથવા પણ ફેવાઈ ગઇ અને જો કાકાસાહેબ તેમને તો આજની પરીસ્થિતિ જોતા શ્રી મુનશી જ આવે એનું લગે છે પરંતુ મહાસંદેશ નિવેદન પછી પણ અમે ભાગ્યદૈવ કે કલ્પના છીએ કે જો પરિદેશ નીતિ રદ લેવા દેપ પ્રેમણરૂપ બનવું હોય, કાર્યશીલ થવું હોય તો એજે કાકાસાહેબને જ સંભળી બનવું જોઈએ અને એજે મતલબે છીએ કે જો સ્વાગત મિતિ કાકાસાહેબને ચૂંટે તો કાકાસાહેબ મગર નથી કે આપણા પ્રેમભર્મા આમ તમાને જેવી શકે ધમાન કે અપમાન પડતો એજે સ્વભાવ નથી એ સાચી વાત છે પરંતુ આજે એમના હાથમા રા રૂલાયા અને નીચીડે ને મમે છે તે પણ અટપટથી મુકત નથી ધનપતિના આ સુગમો હતી કે જો તો મમે જ સરખાઓ પણ આવશે જ કાકાસાહેબ છીએ તો પણ એમાથી જી શકે નહિ અમા વિનવિ પહોંચી શકે એટલો સમય રહ્યો હોય તો અમે કાકાસાહેબને વિનવિએ છીએ કે કાકાસાહેબની પામદશી કરી સંમેલનને બાગવાન બનાવે

સા મ ચિ કો ની દી પો ત્સ વી

[દર વર્ષની માર્ક આ વર્ષે પણ ઘણા માસિકોએ, અઠવાડિલાએ અને રોજ દાખલોએ દીપોત્સવી તથા વાર્ષિક અકો બારે અમૂલ્ય તૃતીય કરીને પ્રગટ કર્યા છે એની સખ્યા દર સાવ કરતા કંઈક ઘિરો છે ત્રીસ કરતા વધારે આવા અકો તો અમારી પાસે આવ્યા છે એ બધા દગદાર અકો વાચવાનું અને એમાથી સારનરતુ વારવવાનું કામ થણુ મુશ્કેલ અને અગ્રી સમય માગી રહે એવું છે પણ આ બધા અકોના મુખ્ય મુખ્ય લેખો વાચતા અને બીજાઓ ઉપર સામાન્ય નજર ફેરવતા એવા શા થા તેવા અવલોકન રૂપે અહીં મૂક્યા છે]

કેટલાક અકો સારા છે, ઉપયોગી છે પણ મોટા ભાગની રમખાણો લેઈએ તેની રીત પ્રકારની અને વિચારપ્રેરક નથી રતી રાંધી કેટલાક અકના પાનાઓ તો ફેરજ સખ્યા બતાવવા પૂરતા જ નહોતે છાપી નાખ્યા હોય એમ લાગે છે દિવાળી એવા શુભ અવસરે પ્રગટ થયે સાહિત્ય ચોક્કસ નેમથી ચળાઇ ચળાઇને પીરસાઇ હોય તો તોફાન અભિવ્યક્તિ સંસ્કારી અને સ્વચ્છ અને પશુ આ કાણુ કરે? તત્ત્વો અને સપાદકો આ પ્રત્યે જરા વલુ કાળજ રાખે તો ? ' ક્રીકેટ ']

નવચેતન તંત્રી ચાપશી વિજયદાસ ઉદેશી, ૧૫
પોલોક સ્ટ્રીટ વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૬-૬-૦

'સત હરિદાસ' જગન્નાથ અધિવાસીનું ચિત્ર કોઇ ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાથી ભરેલા કાવ્ય જેવું છે એમાં પીઠીથી સજીવ કરેલી કુદરત છે, કનાક્રિયોને પ્રેરણા આપે એવું, કવીઓને કાવ્ય સુરારે એવું સુદર ભાવપાત્રી એ ચિત્ર છે. જોતા ધરપત જ ન થાય એવું પ્રબળ એવું આરોપન છે. આ અકમાં બીજી એવું જ સુદર ચિત્ર કનુ દેવાઇનું 'દિવ્ય સંગીત' છે આરમ્ભના ક્રમસરતા વાદનાઓ જાણે યીજ ગયા હોય, કુદરત જાણે રતજીવ બનીને થબી ગઇ હોય અને આજુબાજુના વાતાવરણ પણ જાણે બંસીના કરુણ સ્વરે રડી કીકત હોય એવું લાગે છે 'દિવ્ય સંગીત'ની લહેરમાં કાંડ, પાન, પશુ વગેરે શાત બનીને જીભા છે ચિત્ર જોતા જ મન ઊપર ન જુસાય એવી ઊપ પડે છે

ધૂમકેતુની 'જનમોદી' નામની વાર્તામાં જનમોદી કાના દર્શન માટે જ ખતા માનવીની દૃઢભરી કથા છે ગમચલાલ દેસાઇ 'કુવગ્જ દેસાઇ' નામના નાટકમાં એમના પૂર્વજોનો ગૌરવભર્યો તનિદાસ આલેખે છે,

કિરોઝલાદ મહેતાનો વેપ ચિત્રકામા રેખાકનનું મ્યાન અને એના સૌદર્યની મિ માસા કરે છે એ ઉપરાંત લલિતમોહન ગાંધી દામોદર બટ્ટ અને આન દેશની નવચિત્રો પણ છે, ઉમાશંકર જોશીની પશ્ચિમ મનમુખ લાવ કરેલીએ આપો છે નવચેતને દરનીની માર્ક એના સહિત્યની મ્હાને આ વરમે પણ જાગવી રાખી છે,

ગુણગુદરી તની પગેશ ૬ શુકન, મ્યાણ
બીડીંગ, કાદાનાડી મુખ્ય-૪ વાર્ષિક લગભગ ૪-૮-૦

કવિશી નમદના જીવનપ્રમંગોને વર્ણિતે બનાવેનું 'નમદ' નામનું અદ્યતન મહેતાનું નાટક આજની વેખે અવરથ વાચવા જેવું છે ધનમુખનાલ મહેતાનું 'પ્રતિ માત્રી પ્રતિતા' નામનું પ્રદમન મજુનાન મજમુનારની 'ખુશના' નામની ખગાળી લોકકથા, અનંતરાવ રાવળ નો 'કારુણ્યની મૂર્તિ' કમુ' ઉપરનો અને ડૉ કાન્તિલાલ પડ્યાનો 'કુધ' ઉપરનો લેખ વગેરે આ અખી મધુદિ છે સુદગ્જ બેભા, બાદગાયણ કેથાલકોગે પનીન વગેરેના કા થો કવ્ય કોનીના છે એ ત્રય સાગ સાગ ચિત્રો પણ મૂક્યા છે

ગારદા તની ગોકુલાસ હાન્કાસ ગમ્યુના ગવ

પુરા, વડોદરા વાર્ષિક લગ્નમ્મ રૂ ૬-૯-૦

કાલિયાવાડના લોકસાહિત્યને મહાર આણનાનુ કામ જેણે વર્ણવી કયું છે એવા આ માસિકનો દીપોત્સવી અંક વાર્તાઓ, કાવ્યો અને દુહાઓથી ભરપૂર બન્યો છે. મુખપૃષ્ઠનુ ચિત્ર કનાબંધીની ચિત્રકલાને જેમ આપે એવુ બન્યુ છે 'જમિંદારી દૈવ્ય યથા' બદા દેખાઈનું ચિત્ર એમના અગાઉના ચિત્રો કરતા ઘણુ ચડિયાર્દ છે. શોક, વેદના અને આનીની રેખાઓ જીવન બનીને મન ઉપર એક પ્રકારની ઘેરી જામા મૂકી બન છે.

'સાધાવાજો', 'એકાદીવાજો' વગેરે વાર્તાઓ, ફિરોજ શાહ મહેતાનો અને રતિવાન દકકરનો લેખ અરસમ વાચના જેણે છે 'મુગીત અને શિક્ષણ' દગ્ગાનત મુકનનો લેખ આજે જવારે દેગવણીની પુનરચના થઇ રહી છે ત્યારે આવકાર પાત્ર છે કુદેસાઈ નો પરિચય આપીને એના લેખકે ઉપયોગી કાર્ય કર્યું છે.

પ્રભાત તબી નમ્મરસાત મોઢી, મોઢાવરી સદન મજદર પાઈ-મુ મર્ષ, પૃષ્ઠ ૮૦ ફિ, ચાર આના

આ વાર્ષિક અંક મઠ સાલની માફ આ વર્ષે પણ પ્રગટ થયો છે. પણ આ વખતે એમા પ્રભ તબી તાઝગી અને સૌ દર્શ બને છે. પ્રથમ પંક્તિના કવિતાકારો જેવા કે સુદર્મ, ઇંદુલાન માર્થી, ઉમાશકર જોડી મનમુખનાય ઝવેરી, ચદ્રદન મહેતા, પૂજાનાય, બાદશાયણ, સુવ્રજ મેગાઈ, મોહનિયંદ્ર વગેરેના સુંદર કાવ્યો આમા છે એ ઉપરાંત કેટલીક સારી ગદ્ય કૃતિઓ પણ કે ધૂમપત્રવા 'રજાજો' દીપોત્સવીની રંગબેરંગી માફ આ અંકનો શણગાર છે. બહુવેશની વાર્તા 'મીમાકાતર' એ નવા અણખેકયા પ્રેરણા આપણને લઈ જાય છે. 'બીન જાવાનની બીનગમી'ના લેખમા મહેરબાનીએ ગીન જાવાન ની રિયતિનુ પુરકરનુ કર્યું છે આખો અંક સમગ્રની જોતા, પદ વિભાગ નેટલો સમૃદ્ધ બન્યો છે તેટલો મઘ વિભાગ નથી બની શક્યો. આ અંકની છપામણી કલાત્મક બની છે દરેક લેખના મથાળે લેખકો પરિચય આપીને આ અંક વધુ ઉપયોગી બનાવ્યો છે. પ્રભાત આજાપ્રેરક વાર્ષિક છે એમા મંદિ નથી.

વ્યાયામ તબી ઘોડો નારાણુ વિદાસ, રાવપુરા વડોદરા. વાર્ષિક લગ્નમ્મ રૂ ૨ અડી

ત્રેનીસ ત્રેનીસ વાં થા એકધારી સેવા કરનાઃ એકત્રુ એક મુજરાતભરનુ લોકપ્રિય વ્યાયામ માસિક ખરેખર વ્યાયામના પ્રચારકાર્યમા પેતાનો જન્મર દિવસો આપી રહ્યું છે.

એમાં કસરતને લગતા લેખો, કાવ્યો અને નાની નવનિકાઓ તથા સાધામત્રેમીઓને તેમ જ અન્ય વાચક વચને મળે તેમા વિશેષ પણ આવે છે તે ઉપરાંત મન ફરતીનો સચિત્ર વિભાગ, આસનોતો વિભાગ તત્ત્વાર પડતો વિભાગ, સ્પર્ધામસ્તક વિભાગ, વાચકોની મુજ વણનો વિભાગ વગેરે વિભાગો ખરેખર વાચકવચને પહેરેથી તે છેવટ સુધી ખેંચી રાખે એવા આવે છે. વાયામ દ્વાથમા લીધા પછી પૂઝ કર્યું જ મમે એની કિતમ લેખન-સામગ્રી વ્યાયામના રસીઆઓને એ આપે છે.

અને આ ઉપરાંત સચિત્ર વ્યાયામરીશના આદર્શ જીવનચરિત્રો, વ્યાયામશાળાઓનો પરિચય વગેરે અર્થે આજના વ્યાયામરસીક વચને પોતાના જીવનપ્રકરમા ઉપયોગી ફાળો આપી રહ્યું છે.

દર મહિને મુખપૃષ્ઠ ઉપર સુન્દ અને સ્વાપ્તમક સરીરનો આદર્શ નમૂનો રજુ કરતું 'કાર્પ' એકાદ ચિત્ર મુખને વ્યાયામ મસિક પોતાના દેહને વધુ ને વધુ આકર્ષક બનાવે છે અને દરેક સાધામ પ્રેમી મુખાને આ માસિકને ઉત્તેજન આપવાની લગામણ કરીએ છીએ.

પંચિની તબી જસરત દાકર નરચેતન માર્દન્ય મંદીર અમનાવાઈ વાર્ષિક લગ્ન રૂ ૨ ચાર

તાન્તેતરમા બદર પડેયુ આ આ ઉપયોગી માસિક ચોક્કસ નેમ લઇને બદર પડે છે, પણ બદાર પડેયુ એ અંક નેતા એ નેમની આપી બહુ એકાદી થઇ શકે એમ છે. પણ એમના સંચાલકોમા ઉત્સાહ છે, ધમશ છે એટલે એ સફલ થશે એવી આશા રહે છે આ નવા માસિકને અમે સતારીએ છીએ.

આહુતિ: તંત્રી: ધનેશ્વર માધવજી દવે, ડેન્સો.હોલ, કરાચી. વાર્ષિક લઘાજમ રૂ. ૭૦.

ઔદિય આદ્યુ સાંતિનું આ માસિકપત્ર હોવા છતાં આમાં સાંતિનું સંકુચિતપણું નથી પણ વિશાળ દષ્ટિ રાખીને બીજી સાંતિમાંથી, બીજા સમાજમાંથી છુટ વસ્તુઓ વીણી વીણીને એના તંત્રીઓએ સ્વચાલિ પાસે ધરી છે. જમતિની હવા આને ચોમેર ફેલાતી જાય છે એવે વખતે આવા માસિકો એને ઝીલીને ખૂણે ખૂણે પહેંચાડે છે.

આહુતિનો દીપોત્સવીઅંક સારા એવા કોઇ સાહિત્યક અંકની હરોલમાં બોલો રહી શકે એવા બન્યો છે. 'મણીઆઇ ચાંદલો,' 'રામુની પતંગ' અને 'મેર' એ ત્રણે દૂંધી વાર્તાઓનું આલેખન તરી આવે એવું થયું છે. 'ધર્મી' નામની દૂંધી નાટિકામાં જાણીતા 'ધ. ન' નામના લેખકે કેટલી અને મંચરોના સંવાદ કુસળતાપૂર્વક ગૂંથ્યો છે. 'કેદારના દીપોત્સવી'માં જોડમાં અનેક દુષ્ટો, મુશિબતો અને સંકેતો સામે ઝૂમતા ઝૂમતા જે લાગણીઓ અનુભવેલી તે રચુ કરી છે. આ અંકનું મુખપૃષ્ઠ સાદું છતાં સુંદર અને કલાત્મક બન્યું છે.

પ્રગતિ: સંપાદક ચંદુલાલ જ. શાહ, ખેતવાડી મેન રોડ, મુંબઈ.

પોરવાડ માનિતું આ માસિકપત્ર સાંતિની સંકુચિત ભાવનાથી મોકળું રહ્યું છે. સમાવદેહ ઉપર ફરી નીકળેલાં ગૂંમડાને આત્ર પ્રગતિદાથી પત્રો સારીધરી કરે છે અને શક્ય એટલું સમાજજીવને નિરાંતી રાખવાને મથે છે. 'પ્રગતિ' નો દિવાળીઅંક ગવેરચંદ મેઘાણીનો રાસ આપે છે. રતુભાઈ દેસાઈનું કાવ્ય આપે છે. 'મારાં જીવનનાં સંસ્મરણો' વાંચવા જેવા છે. મુખ પૃષ્ઠ ઉપરનું ચિત્ર સૌમ્ય ભાવનાને જાગ્રત કરનારું છે.

આગે કદમ : પ્રકાશક : યંગ મેન્સ હોરા ઍગ્રોસીએશન કરાચી.

કરાચીની યંગ મેન્સ હોરા ઍગ્રોસીએશનનું આ માસિક મુખપત્ર હેઠ્ઠા ત્રણ વર્ષથી પ્રગટ થાય છે.

પ્રત્યેક કોમમાં, પ્રત્યેક સમાજમાં આજે ક્રાંતિની ચિનગારીઓ લાગી ચૂકી છે એવા કાળે આ માસિક પહેલા કોમના જુવાનોને સડી ગએલી રૂઢિઓમાંથી, કોહાઈ ગએલી માન્યતાઓમાંથી જાગ્રત કરીને ખૂલ્લી હવામાં આજીવાનું કામ કરે છે, એના ઉદ્દેશો, એનું કાર્ય એ બધું જોતા આ માસિકનું નામ યથાર્થ છે. ક્રાંતિની મશાલ લઇને આગેકદમ જરતા આ માસિકને અમારા અભિનંદન છે.

આલર : તંત્રી નાગેન્દ્ર મ. બાસ, પાકુળખાન રોડ, કરાચી. વાર્ષિક લઘાજમ રૂ. ચાર.

કાગળીમાંથી તાજેતરમાં બહાર પડેલ આ માસિકનો દિવાળી અંક અમને મળ્યો છે. અગાઉનો અને આ એમ બંને અંકો જોતા એની લેખન સામગ્રી જોઈએ એ પ્રકારની જાણી, નકકર અને વિવિધભરી નથી રહી શકી, કસનદાસ માણેકનું 'સામ્યવાદની સપ્તપદી' નામનું કાવ્ય 'મંગલ આમઝી'નું પ્રેરક દર્શન કરાવે છે. શ્રમજીવીઓના કંદેનો ઝીંપીને વહેતી આ કવિતા આપણા પોડિંગના સાહિત્યમાં આગળ પડતુ રચન મેળવશે, 'અનાયાશ્રમની યાત્રાઓ' નામની મગનલાલ શેઠે લખેલી વાર્તા સમાજ જીવનનું કશું ચિત્ર રચુ કરે છે. વિધવાઓના જીવનની દુર્દશા આલેખે છે. પણ આ દૂંધી વાર્તા કરતા એક પ્રસંગચિત્ર જેનું વધારે છે. કેટલાક નકામા જેમ રાખેલા કાદી નાખ્યા હોત તે આ પ્રસંગચિત્ર વધુ સુંદર બનેલ. મોહનલાલ ગાંધીના 'જોશના જાતુનો વરસાદ' નામના લેખમાં વિજ્ઞાનની શોધોનો કેવો ભયંકર ગેર-ઉપયોગ થઈ શકે છે એ બતાવ્યું છે. અન્ય વિભાગો પણ ઉપયોગી છે પણ એની પાછળ દબી વધુ અસ્પષ્ટપણું દષ્ટિ કેળવવાની જરૂર છે. એકંદરે આ માસિકને સત્કારતા અમને આનંદ થાય છે

લોકવાણી : તંત્રી હરજીભાઈ હરજીભાઈ દેસાઈ, ચૌટાપત્ર, મુરત પૃષ્ઠ ૧૨૦. ફિ. ૬૫ આના

સરદાર વલ્લભભાઈ, કાકા કલેતકર અને ડૉ. ચંદુલાલ દેસાઈ વગેરેના આયોજાઈ લખેને બહાર પડેતા આ વાર્ષિક અંક કોઇ પણ પ્રકારના ભાલકભાઈ રંગથી

અલિપ્ત છતાં સાદો અને ગૌરવપૂર્ણ લાગે છે. કાકા સાહેબે 'પરાક્રમનું પર્વ' માં ઉલ્લેખ કરીને સંસ્કાર અને કેળવણી આપવાનું બોધ્યું છે. એઓ કહે છે "ગાધીજીએ ગૂજરાતને અનેક વસ્તુઓ આપી છે. તેઓ કહે છે કે: 'સંભવ છે કે આ મારી હેઠલી અને સૌથી શ્રેષ્ઠ બક્ષી છે'. ગૂજરાતના નવયુવકો આગળ ફરી એક નવો ઉત્સાહયુગ, પરાક્રમનું પર્વ અને એવાની સંધિ આજ્યાં છે. કેળવણીદાર જ દુનિયાને ઉદાર છે. ગૂજરાત શો જવાબ આપશે ?" ગૂજરાત આ પ્રશ્નને ઝીણો એવી અમે આશા રાખીએ છીએ

"શસ્ત્રકારણ અને વર્તમાનપત્રો" નામના ધૂમ-કેળુના લેખમાં એમણે વેળામરની ચેતવણી ઉચ્ચારી છે. વર્તમાનપત્રોએ કેવળ શ્રદ્ધા, બાવના કે કેાષ પ્રકારના પુનઃભાવમાં તથાવા વિના સમાજના સંસ્કાર-ઉત્પત્તિને કેળવે અને પોણે એવા પ્રશ્નોને બુદ્ધિપૂર્વક ચર્ચવા જોઈએ અને પ્રજાને યોગ્ય માર્ગે વાળવી જોઈએ તથા રજાજની તાલિમ માટે નિહાર ને વિશુદ્ધ વિચારોને આપકારવા જોઈએ અને આમ થશે તો જ આપણે પ્રાચ્ય સ્ફૂર્ત વિકસતો સ્વેશે. 'અવિનાશ', 'એક આતો', 'લાગેલ' સ્વપ્ન' વગેરે વાર્તાઓ ખ્યાન બેચે બેચી સંક્રાંતિલી છે. 'કેળવણી અને મમાજ', 'સર્વોત્તમ આર્થિક કાર્યક્રમ' અને 'આગામી મહાસભા અને ગોપાલન' વગેરે લેખો અવ્યાસપૂર્ણ છે. વિજયરાય વેદ, નવલરામ ત્રિવેદી વગેરેના લેખો પણ છે.

'મિ'ધુની મંરંકિતિ'માં લેખકે મિ'ધના વિવિધ પ્રમગો મૂક્યા છે. અને દશાએવા સિંધના લોક-સાહિત્યને બહાર આજીવનો નિર્દેષ કર્યો છે. બવનંતરાય કાંકાર, ઉમાશંકર જ્યોતી, સુદરમ અને બીજા કવિઓના કાવ્યો પણ આ અંકમાં છે.

બાલ વિભાગ ઉમેરેલો નૂતન વર્ષે બાળકોને નજર મમકા રાખ્યા છે એ આવકાર પાત્ર છે હોવા કમળ ઉપર છાપાયેલો આ આજો અંક મુદ્દે અને ગૌરવપૂર્ણ અમનો બન્યો છે.

પ્રતાપ : તંત્રી : કલિદાસ કૃપાશંકર શેખ, કેળાપીડ, સુરન. પૃષ્ઠ ૨૩૨. કિં. આદ આના

પ્રતાપનો આ વખતનો દીપોત્સવી અંક ગદ્ય સાલ કરતા કલાએ અને સાહિત્ય સમૃદ્ધિએ ધણો ચડીઆતો છે. ન્દાનાસાહ કવિનું 'પૂજનનો દીન' નામનું તાસમીત અને અચરદારનું 'સોદાગર' દરેક વાંચનારને રસમાં તર-ભોગ કરી દે એમાં છે, ઉમાશંકરનું 'ગુજગતણ' અને સુદરમનું 'વેશ્યા' બન્નેમાં નવીન કલ્પના છે.

ધૂમકેતુએ 'મદત્વના પ્રશ્નો'માં આમસેવકોને ઉપ-ચાગી થઇ પડે એ પ્રશ્નની ચર્ચા હણી છે. ગામડાના નકામો મળ્યાતાં સ્થળો અને તરવેનો ધુનુદાર કરીને એને કેમ ઉપયોગી બનાવી શકાય એ બતાવ્યું છે. 'રસગતિની સ્વતંત્રતા' એ એક મહત્વનો લેખ શ્રે. વિશ્વપ્રસાદ ત્રિવેદીએ લખીને રસોતું પુષ્કરણ કહ્યું છે 'એ કોણ હતો ?' એ અપવામવતી કાવ્યની બાપમાં કાલીદાસ શેખને મર્મોણુ હાર્ય પડ્યું છે. અનેક પ્રકારની ઉપમાઓ વાંચતાં વાંચતાં છેરે ન્યારે "એ હતો તખીરની કામચડી !" વાંચીએ છીએ ત્યારે દશા વિના નથી રહી શકાતું.

આ ઉપરાંત પણ અનેક લેખો અને કાવ્યો છે. શર્યાતલુ ચિત્ર 'વૈશ્વદ જન' મુદ્દાને બંને થણ મુદર બનાવ્યો છે આખો અંક ધરમાં વસાવવા જેવો બન્યો છે. આપો દગદાર અંક સફળ રીતે તૈયાર કરવા માટે અમે એના સંપાદકને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

હિંદુસ્તાન-પ્રજામિત્ર : સંપાદક બ્રહ્મેશ દલાલ રટ્ટી ફોર્ટ, મુંબઈ. પૃષ્ઠ ૧૯૨. કિં. એક રૂપિય.

શર્યાતના પાના ઉપર 'માણ' નું ભાવવાહી સ્ત્રીત ન્તેહને એના કલાકારની સાધનાનો ખ્યાલ આવે છે અને ચિત્ર નજી સ્વપ્ન' ફોઇ એતિહાસિક કાળની કથા ઉચારતું હોય એમ લાગે છે. અને એ પછી આવતું કોશીનું ચિત્ર પણ મન ઉપર જાડી છાપ મૂકી જાય છે.

'દેવપુરથી દરિયુર' નામનો રવિશંકર મહેતાનો લેખ ખમાર થયેલા વર્ષનું સિંહાવલોકન કરે છે. એમાં લેખો જિંદુ' અને સચેત અવલોકન દેશ-પરદેશના

મહત્વના બતાવેલું ક્યું છે. પણ મહાસલાની પ્રતિ ઉપરનું એમનું અવલોકન અમને એકપક્ષી અને કેટલીક સત્ય વસ્તુને વેગળી મૂકીને કરેલું લાગે છે. અને એમાં જ્યારે જવાહરલાલ બહુમતિને વશ થઇને પોતાના હોદ્દાનિરોધના ઉપ વિચારોને ગમાવે છે ત્યારે લેખક એને 'હીનતાની અવધી' કહીને સખોષે છે આ ઉપમાં વાંચીને દુઃખ અને આશ્ચર્ય થયા વિના નથી રહેતું. લેખકની કમમ લખાણના પ્રવાહમાં પૂરું સ્વાસ્થ્ય નથી જાગવી શકી એમ કરેલું જોઇશે.

'તેતરની જોડી' જુલેશ લખેલી વાર્તા, માનવ જીવનની ક્ષણાને સ્પર્શાને આગળ ચલી જાય છે. 'અભિજ્ઞાપના અવમાન,' 'શેર માટીની જૂખ' 'જૂએમરી,' 'આશાના દૂકડા' વગેરે સુદર વાર્તાઓ છે. 'શુ હેગારેના જગતમાં' વિરચ્દ શેડે જેલના જીયા કોટ પાછળ ધરમાઇ જતી માનરતાને ખાસ આપે છે. માણુમની માણુમાઈને જ એ જગતમાં ફેરી લય'કર રીતે છદી નાખવામાં આવે છે એવું અસરકારક ખાન આપ્યું છે. એ ઉપરાંત ડૉ. સુમત મહતા, ઇન્દુલાલ યાસિક, ટ્રો. ખુશાલ રી. શાંદ, બી. ડી. આસર વગેરેના રાજકીય અને પ્રાસંગિક લેખો પણ છે. 'મિની નિદાય' નદલાલ જોશ, 'માનતા' મતીચયક સિંહા, 'વિરહિણી' સાગરની લહેરી' ભુપેન શુભા વગેરેના કલાલયો મિત્રો છે. 'જગતનો તાત,' 'સમાજનો ન્યાય,' 'લક્ષ્મીના ઉદ્ધવ' કમ 'વસંતકળ' જગત ખત્રી, વગેરેના ભાવવાહી અને કદખના પ્રેરક ચિત્રો પણ છે આખો અંક અનેક સુદર ફોટોગ્રાફી બરચક બન્યો છે. આટલી મહેનત લખીને અંકને મરદ બનાવવાનો વશ એના મ'પાદક શ્રી બકુલેશને ક્યે જાય છે. આખા અંકનું મુદ્રણ પણ અનોખું બન્યું છે.

નવસેરીશ્દ : તત્રી કકલબાઇ કોઠારી, સલાખોસ કામ શેડ અમદાવાદ. વાણિક લવાજમ શ. ચાર

અંકને જોતાં જ એવું મુખ પૂરે જોડી ને આંખ ને વળગે એવું અસરકારક છે. જ્યાં વિવાળીઓના કન્તા નિરાળી જાન પાડતો નમ્મોરુજીને દોષેત્સા

અંક સહિત્વદશિએ પણ વિશિષ્ટ બન્યો છે. આમાં સમોહણી કૃતિઓ સમાજવાદની નવીન વિચારગ્રાથી જવાબે છે. અને એ રીતે યોગ્ય દષ્ટિબિન્દુથી લખાણેનો આ આખો અંક જુવાનોએ વાચના જેવો અને વિચારના જેવો બન્યો છે

હરિન્દ યરોવાધ્યાયના 'નવ કવિ' કાવ્ય ઉપરથી લીધેલું 'પ્રેરણા' આજના ઉગતા કવિને નવપ્રેરણા આપશે. આખા વર્ષનું અવલોકન યોગ્ય વિચાર-સમગ્રીની લખેલું છે એટલે એ વિચારગ્રાથી ને વિરહ છે તેમના વિચારોને ક્યાક ક્યાક વાસ્તવિક રીતે છે તેના કરતા જુદી રીતે મૂકવામાં આવ્યા છે રાધિયાવાડ પિતેના એમના ઉપ વિચારો આજના તથ્યકે અમને વ્યવહાર, વાસ્તવિક અને ઉપયોગી નથી લાગતા. મીરા સામના કરતા નકકર રચનાત્મક કામ અને સગદન એ જ આજના પ્રમગે પ્રમગે માત્રી તાકાન વધારવાનું નીવડશે

'અમારો લેનિન' અને 'અમમવાદ પમીસ વર્ષ' પત્રી એ બે વાચના જેવા લેખો છે 'હિનિયા જુની અને નવી એ અગ્રેજીમાંની ઉન રેલુ' કાવ્ય મથિત કરીને વધુ સુદર બનાવ્યું છે, 'વરાવેની વાટ'માં ડૉ. સુમત મહેતાએ જીવનરમણો આજેખ્યા છે. 'અમાખાની-કલ મા અંદાજ હદે એમની ક્યે એળીમીનીયાની કાકાના પ્રમગે લખ્યા છે. રામલાઇ પટેનના આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ ઉપરનો લેખ અજ્ઞાતાઓએ વાચના જેવો છે આ ઉપરાંત શુભવતગય આચાર્ય, પલાલાઇ પટેલ, નીરદેસાઇ અને જયન્તિ દલાઇ વગેરેની વાર્તાઓ પણ છે.

શ્રી શક્તિ : તત્રી છપગલ નીમાવાગા, કેળાપીક મુરત પૂર ૯૦ કિ. આંક આના

શ્રી શક્તિ કાર્યાલયે આપણા અંકનું મુદ્રણની બાં ઉપયોગી આદિત્યમાં અનેક પુનરુદ્ધ આપીને કિંમતી ઉમેરો કર્યો છે આ વખતના વિવાળીઓમાં 'વહેમ વટોળ' 'વિરાધીની' અને 'વિરાળીને દોડો' આગળ પડતી કૃતિઓ છે. 'પતકાગિરમાં' છેલ્લાના કામવારે સ્ત્રીઓને આ ધધામાં પડવાનું સ્થન્યું છે. 'દાન પને'માં એ મિત્રોના પ્રેમની કથા આલેખાણે છે. 'રમા-

બાર્થ માં શારદાપ્રસાદ વર્માએ એક ઐતિહાસીક પ્રસંગને જીવંતો કર્યો છે ' જના આશુ'માં પતન અને એ પછીના લાપકર પ્રાયશ્ચિત્તની દારૂણ મનોવ્યથાનું ચિત્ર આપ્યું છે દ્રુકમાં આખો અંક સુવાચ્ય બન્યો છે

ગુજરાતી તરી નટવરલાલ હમ્મશરામ દેસાઇ એન્ડસોન સર્કલ મુબઇ, ફેર્ ૫૪ ૧૧૬ કિ એક રૂપિયે

ગુજરાતીના દીપોત્સવીએ કો નાનપણમાં હોશે હોશે વાંચતા એ મને અત્યારે યાદ આવે છે એની વાર્તાઓ એનું સવત્સરનું અવનોકન ચરિત્રો વગેરે વાચતા એક પ્રકારનો ઉત્સાહ અનુભવતા ગુજરાતીનો દિવાળીએક એટલે એકાદ પ્રકારનું સહિત્ય પીરસતો અંક એ અંકમાં ગાભીય હોય, ઐતિહાસિક ઘટનાઓના અવધાન પૂર્ણ લેખો હોય અને ધાર્મિક લાવનતે પોષે એવા લખાણો હોય, આ અંકમાં પણ એ પ્રણામિકા સચનાઇ રહી છે સમયના પ્રવાહ સથે તાલ મેળવવાને કેટલાક નવા અંગો ઉમેરેલે અને આકર્ષક બનાવ્યો છે

તત્ત્વજ્ઞાનની ઊંડી અને સખત લાવનાથી છનકતું કવિની ખમરનામું 'અજવાળિયા નામનું ભજન' ની ફરીને વાચતુ મને એવું છે નરીમાન ગોળવલા મસ્તકકર વગેરેના લખેલા વાચના જેવા છે સહઅલિભ સરોવરની યોજના ઉપર કેટલેક પ્રકાર ' નામનો લેખ સમિતિઆપને અભાસીઓને રસ લેવા પ્રેરે એવા બનાવ્યો છે બીજી કેટલીક ઐતિહાસિક વાર્તાઓ પણ આમાં છે

એ ધડી મોજ ત ની રાખ મ વાદક બદકુમાર પાત્રિક મેક લાઉસ લેન ફેર્, મુબઇ ૫૪ ૨૫૦ કિ સવા રૂપિયે

હાવા સાહિત્યના સાંતાદિઓમાં એ ધડી મોજ નુ રમાન ધણુ આગળ પડતું છે એ રીતે એણે દીપોત્સવી અંક પણ ધણી વિવિધતાભર્યા બન્યો છે અવેશ્યક મેધાળીએ જેસન જગતો ચોરો ' મા એક પ્રાચીન કથાને એમની વેગવાન શૈલીએ સજ્જત કરી છે ધૂમકેતુએ ' કુનવધુઓ ' નામની દ્રુકી વાર્તામાં સમજના મગમતા પ્રમોનું ચિત્ર આરોહ્ય ચિત્રનું છે પણ

એમના 'તણુખા મડગ'ના જેવી આ વાર્તા તેજસ્વી નથી લાગતી જાણે આ એક સુદર પ્રસંગચિત્ર હોય એવું લાગે છે બાકી તો ધૂમકેતુની શૈલીએ આખા પ્રસંગને ફાવકી રીતે ઉઠાવે છે ઉમાચકર જેવીની વાર્તા ' જાનેયા ' મા લગન જીવનનું એક દગલપૂર્ણ ચિત્ર છે ' શ્રાવણી મેળો ' ની વાર્તાઓ વાન્યા પંડી આ વાર્તા વાચવી નથી ગમતી જાણે 'શ્રાવણી મેળો'ના લખનારે આ વાર્તા જ ન લખી હેય એમ લાગે છે વિશ્વચરાય વેદનો ' સીમના મારી દષ્ટિએ નામનો પત્ર મધાણુ બેધને વાચવાનું આકર્ષણ થાન પણ વાંચ્યા પછી ભારે નિરાશ થાય છેવડાં સુધી વાળી જઈએ ખણુ થા મારે આ કાગળ લખ્યો છે એ જ નથી સમજ પડતી

રામદાસ ગાધીના ' ગાધી વિરાટ વિશ્વતિ ' હરિલાલ ભટ્ટાચાર્ય ' ગુજરાતનું રસજીવન ' ખંડ લખ દેમાઇનો ગુજરાતનું ચાવન ધન ' વગેરે લેખો વાંચના જેવા છે સાત કાલમની સૃષ્ટિ ' મા રીતા રામ શર્માએ વતમાનપત્રોની દુનિયાનો અનુભવ રૂપ પરિચય કરાવે છે એ પરિચય વાંચ્યા પછી ડાપાઓ કેટલી ભરે મહેતન પડી તેનાર થાય છે એનો જોને ખ્યાલ નથી અને આવશે સુચનતરણ આચાર્ય યથેશ શુક્લ રતિદાન મહેતા, જીતુભાઈ મહેતા ચંદ્રાન્ત સુનીઆ અને ગીતુભાઈ વગેરેના લેખો પણ છે કવિશ્રી ખમરદાર ખાદરાયજી રતેહરિમતા કા ચે ઉચ્ચ કોળીના છે

આવે દગલરૂપક લાગે જ બીજા કોઈ સાપ્તાહિક કાગળે હરો અનેક રંગી ચિત્રો, ફેટાઓ અને વિવિધ વસ્તુસામગ્રીથી શોભતો આ અંક એ ધડી મોજ ' ના સપાદકને યશ અપાવે એવો છે

મહાગુજરાત તરી બદલ કર મહાશય ભદ્ર કેમ્બેન રફાઈ કર આ ૫૪ ૧૨૬ કિ આઠ આના

સિધ્ધાંતની નીકળતા આ એકના એક અફવાડીકોનો દીપોત્સવીએક સિધ્ધાંતી સરજી અને એના ઉલ્લેખોની માહિતી આપતો બહાર પડ્યો છે મુમુષુ ઉપર કરાવીના મદરોનો સુદઝ ખપ ન આપતું ચિત્ર મૂકીને

અંકને આકર્ષક બનાવ્યો છે.

આખા અંકમાં મુખ્યપણે સિંધમાં ક્યા ક્યા ઉદ્યોગો છે, એને કેમ ખીલવી શકાય અને સાહસિક ગણ્યાતી આપણી ગુજરાતી પ્રજા એનો કેમ લાભ લઈ શકે એ બતાવ્યું છે. કચ્છથી બંદરની પ્રગતીનો ઇતિહાસ હરિદાસ લાલજીએ હકિકતપૂર્ણ લખ્યો છે. સિંધમાં કામ કરતી બેંકો અને વિમા કંપનીઓની યાદી પણ આપી છે. અને છેલ્લે સિંધના ગુજરાતીઓનો ટૂંક પરિચય આપ્યો છે. આ પરિચય જરૂરનો હતો પણ એમાં ચએલી પસંદગી ચોક્કસ દષ્ટિબિન્દુ રાખીને કરી હોત તો ધણા પરિચયો એછા થાત અને જે મહત્વના માણસોના જેમણે સિંધની ગુજરાતી પ્રજાને સંસ્કૃતિએ અને બીજી રીતે સમૃદ્ધ કરવ માં હિસ્સો પૂર્યો છે તેમના નામો રહી ગયા છે તે ન રહી જાય, અને સિંધના ગુજરાતીઓનો સાચો ખ્યાલ આપણા ગુજરાત કાઠીઆવાસના માણસોને અને મહાગુજરાતમાં છૂટા છવાયા વેશાયલા લાઇએને આવી શકત, આવતા વાં આ ઉણપ પૂરાઈ જશે એવી અમે આશા રાખી છીએ.

નવ પ્રકાશ : તંત્રી ચંદુલાલ નેશાસાન વ્યાસ (મધ્ય) પાંજરાપેળ શેડ, મુંબઈ, ૫૪ ૧૨૨. કિ. આંક આના

જગન્નથ અહિવાસી ચિત્રકાર સાથે લેખક પણ બન્યા છે અને એમણે ભારતીય મંદિરોનું પ્રગટકરણ શબ્દોથી અને ચિત્રોથી કર્યું છે. જ્યાં જ્યાં અંકુરી લાગે છે ત્યાં ચિત્ર એને પરિણી કરે છે. આમ 'ઘટિકા'માં મંદિરોના પુનર્જનનું, સ્તબોનું, ધૂમ્રેનું કલાકાર્યું વિવેચન કર્યું છે આ ઉપરાંત બીજા ધાર્મિક, ગજકીય અને સામાજિક વિષયોના અભ્યાસપૂર્ણ લેખો પણ આમાં છે. 'કલાપ્રાપ્તિ એક અપ્રકટ પત્ર' 'ચાણક્ય' વિશેનો લેખ ત્રણેરે ધ્યાન ખેંચે એવા છે. રમણલાલ દેસાઈ, બાદરાયણ સુંદરમ જયમનમોદી પાઠક વગેરે કવિઓના કાવ્યો વાંચ્યા વિના અંક પૂરો કરવો અમે એમ નથી. ધાર્મિક ભાવનાને અનુકૂળ કેટલાંક ચિત્રો પણ આ અંકમાં આપવામાં આવ્યા છે.

ધૂપછાંચ : તંત્રી ચીમનલાલ નાથાલાલ શાહ, અમદાવાદ ૫૪ ૬૪. કિ. ૬ આના.

વિધિવિધ સામગ્રીથી ભરેલો આ અંક ગુણસમૃદ્ધિએ પાતળો છે પણ દરેક પત્રને વાંચનાર અમુક વર્ગ હોય છે તેમ ધૂપછાંચને પણ છે. એને આ ખુબ ગમશે. અમુક વાર્તાઓ અસરકારક છે, થોડાક લેખો પણ જાણવા જેવી હકીકતો આપે છે. અને કેટલાક કાવ્યો મૌકિન જેવા છૂટા છવાયા આમાં વેશાયલા પડ્યા છે. કવરપેજ આકર્ષક અને લગભગભૂં બન્યું છે.

મોજ મજાહ : તંત્રી જયશંકર ખોડીદામ ત્રિવેદી ગીરગામ, મુંબઈ. ૫૪ ૬૫. કિ. ૭ આના.

આપણે ત્યાં જણે અજાણ્યે એક માન્યતા પ્રચરતી જાય છે કે સીનેમાના પત્રો એટલે કેવળ નટ-નટીઓના ફેલાઓ અને થોડીક ઉપર જલ્દી દીખને ગજગતી કરે એવી વાતો, પણ એમાંથી આ પત્ર મુક્ત છે. આમાં શિષ્ટ સાહિત્ય તરફ ઉપેક્ષા કરી નથી બદકે એવી કૃતિઓને સારા પ્રમાણમાં સંઘરી છે.

'આપણી રંગમૂમિમાં' જણીતા નટ જગદાંકર મુદ્દીએ દેવાની વરાળ ખોલી છે. રંગમૂમિના ચતા જતા પત્રનથી એમનું દૈન્ય ધમધમી જાડે છે આ આખો લેખ રંગમૂમિને હોયે લાવવાને જે જે લાઇઓ મથી રહ્યા છે તેમણે અવશ્ય વાંચવો જોઈએ. 'મુન્શી અને સૈદ્ધાંતિક' તથા 'જિહ્વારતી કલા' નામના લેખો અભ્યાસીઓએ વાંચવા જેવા છે. આ ઉપરાંત 'રંગમૂમિની' લિનરમાં નો લેખ સીનેમાની દુનિયા ઉપર કીક કીક અજાણ્યું પાથરે છે.

ચિત્રપટ : તંત્રી નગીનદામ શાહ. લંબીગટ નેડ મુંબઈ ૪.

મિનેગાનું સાહિત્ય આપણે ત્યાં ઘણું પ્રયોગશામાં છે, એવે વખતે આ સાપ્તાહિક એમાં મદત્વની પ્રતિ કરી રહ્યું છે. ગતિમાના નાટ્યક પ્રજાને એ સત્પ્રાપ્તી અને બાદોમીપત્તે ચર્ચે છે. એનો દિવાળીઅંક આ વરતુની સાથી પડે એવો છે. કેપી રાઈનો કાવો અને સીનેમા, રંગમૂમિની રંગન, આનંદકર્મો અંત લાગ્ને

કલાદર્શન

ગુજરાતની ચિત્રકલાનો પ્રાતિનિધિ સંગ્રહ

રવિશંકર રાવળ, રવિશંકર પંડિત, કનુ દેસાઈ, રસિકલાલ પરીખ,
મોખાર્નાય શાહ, કૃષ્ણલાલ ભટ્ટ, ચન્દ્રદાસ ભટ્ટ, એ માટે ગુજરાતી
કલાકારોના, ૧૦"×૧૧"ના માપના વિવિધરંગી માઉન્ટ ઉપર ચોરસ
દસ સુનંદા, પૂર્ણરંગી ચિત્રોનો અભિનવ સંગ્રહ કાચું ૧-૪-૦;
પાકું ૧-૮-૦ રજિ.-પેસ્ટર ૦-૧-૦

ચિત્રશતક

સવા રૂપિયામાં સો ચિત્રોનો સંગ્રહ

કોણે કણું કે કલાનો ઉપભોગ શ્રીમંતો જ કરી શકે? શુદ્ધ
હાથી પસંદગીની, વિવિધતાવાળી અને મરકારી કલાનો
સુમધુરસંગ્રહ, મધ્યમ સ્થિતિનો અને તે ગૃહસ્થ કે કરકમર-
વાળો કોઈ પણ વિદ્યાર્થી ખરીદી શકે એટલી કિંમતે મળે છે.
શુદ્ધ ઉગમ • મજબૂત બાધણી • કિં. ૧-૪-૦ પેસ્ટર ૦-૩-૦

એને વિશે હવે વિશેષ બહિરગામર કરવાપાણુ અર્થ નથી એવું
ધરધરનું બાણીતુ અને જનજનનું માનીતું આવતી પ્રવર્તનું માનિક
એની વિશુદ્ધ ગૌરવાન્વિત કલા, એના મરકાર મંપલ માનપ્રચુર
લેખો, એની એકધારી હાથી કાવ્યમામગ્રી, એની મનોહારી
વિવિધતાભરી માસેમાસની નવીનતા, બધું અનોખું છે-અન્નેડ છે
વાર્ષિક લલાજમ શ. ૧-૦-૦ :: :: :: પરદેશ ૧૨ ચિ

નમુનાના અંકના પૈસા પડતા નથી.

એનો કોઈ પણ અંક જુઓ અને તમે ગ્રાહક થવા લલચાશેો

મનુષ્યનો વિકાસ

ચરમા એ આંખના સંરક્ષણનું

ઉત્તમ સાધન છે.

એની આંખના સંરક્ષણમાં,
એની આંખના જતનમાં
રહેલો છે.

સુચોક્ષિત અને ટકાઉ ફ્રેમ તથા વિજ્ઞાનની
છેલ્લી શોધ મુજબના ગ્લાસના ચરમા
તૈયાર કરનાર

મનસુખલાલ એન્ડ કું. માં

આજે જ મુલાકાતે પધારો.

શો રૂમ

૩૫૬ કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

ટેલીગ્રામ આઈડીકલ્સ

ટેલિફોન ૨૧૫૦૩

ફક્ત ત્રણ મિનિટમાં

રડતા હમે છે એટલે કે જ્યારે માથાસોને
માથાનો દુખાવો એટલે બધો થતો હોય કે
દુખથી બેગર થઈ જવાય ત્યારે—

બીકસનનું બામ

ખરેખર રડતાને હમાવે છે જન આગળા ઉપર
લઈ કપાલે લગાડો કે તદ્દુપ અમર થઈ ગયું
દસવામા ફરી જાય છે. આ મિરાચ હાયપરન્ટી
કેગલર, ધ્રમરનો દુખવો, આધારાલીની, સર્થીવ,
શરીરની છાતીનો દુખાવો, ગળદની તમનુ
અકડાઈ જવું કે શરીરના કોઈ પણ ભાગનો
દુખાવો ફક્ત ત્રણ મિનિટમાં બધું કરી આરામ
આપે છે બીમત બાટલી ૧ના છ આના

ત્રણ બાટલી રા ૨)

દાંતનાં દરદો

આજકાલ ત્યાં લુઓ ત્યાં દાંતના દરદોની
ફરીવાર સંધાગળ થઈ પડી છે તે માટે—

બીકસનનો લવિંગનો દુધ પાઉડર

દલતા કે કળતા દાંત એન્ડમ અટકાવે છે દાંતનો
સડો તથા દાંતમા પડેલું (પાયોરીઆ જેવા
લવકર દરદો મગડે છે. દાંત ઉપર નાખેલી છાતી
કાઢી નાખી મફદે મોતી જેવા બનાતી મોઢું તો
એવું સાફ મળે છે કે આખો દિવસ મનપમ
વાસ આંખ્યા રે છે

ટીપ્પ ૧ અર્ડસની ડબીના ૪ આના રતવ
૧ના ૩ા ૩) અર્ધા આનાની દીપ્પટ મોંઘી
નમુનો મફત મળાવો

હીરા ચંદ લીમલ, ગનબાઉ સ્ટ્રીટ કોર્ટ, મુંબઈ.

લાખાણી હેર ગોઈલ

વાળની મૌદ્યંતા વધારી, ખરતા વાળને
અટકાવી, મજબુત બનાવે છે અને આંખની
ગરમી દુર કરી મગજને ઠંડક આપી માથા-
ના વાળને પોષણ આપે છે. એક વખત
વાપરવાની ખાસ લલામણ છે

કિંમત નાની ખાટલી વચલી મોટી
૦-૮ ૦ ૮-૧૪-૦ ૧-૪-૦

લાખાણી પેઇન બામ

ગમે તેવી શબ્દી, સળેળમ, માથાની કળનર
મગજનો અને માથાનો દુઃખારો, મધીલા
વગેરે માટે એકજ અને ખાની લાયક ઉપાય
લાખાણી પેઇન બામ -

કીંમત રીશી એકના ૦-૮-૦

લાખાણી એગ્યુમીકસચર

એકાંતરીઓ, તરડીઓ, અને ખી
ગમે તેવા વાળને જલદી મટાડી આરામ
કરે છે.

કીંમત એક ખાટલીના દસ આના.

એજન્સી માટે લખો -

ધી ચાન્દુર પરક્યુમરી એન્ડ
કેમીકલ વર્કસ.

આનંદ ભુવન; પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ
મુંબઈ-૨

તમે મુંબઈ આવો ત્યારે

તમારા કફ, કોલર, તથા કોટનાં
બેટન ઉપર મુંદર મોનોગ્રામ
માત્ર ૧૨ કલાકમાં જ
કરાવી આપશું.

ઉ

પ

રાં

ત

તમારે બેઇતા દેશીસુડી, ચાકુ, તાળાં
શસ્ત્રા અને સારા સાબુ, અને ખીજ
તમામ જાતની સ્ટેશનરી, કટલરી,
વગેરે કીકાયત ભાવથી
આપીશું.

અમાન નેશની સુલાકાતથી તમને ખાતરી
વશે કે બહુ છેતરાવાના બીજકુલ ભય નથી

માટે

તમે મુંબઈ આવો ત્યારે

બલવંત સ્ટોર્સ

ની સુલાકાત જરૂર લેજો

વસંતવાડી, દાલગાદેવી રોડ,
મુંબઈ-૨

સુરતના પ્રખ્યાત “શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય” નાં પ્રકાશનો.

મોટી કે નાની જાહેરાત, વગર ફકત

.... છબ માસમાં બીજી સચિત્ર આવૃત્તિ ....

“કુંવારા કે પરણેલા હરકોઇને ઉપયોગી ધરમથકુ ખાનગી પુસ્તક”

સ ચિ ત્ર

દંપતી જીવન

પાકું પુકું, ડરપ પાનાં
સુંદર જેકેટ.

મુદ્દય માત્ર સવા રૂપીઆ

ઉંચા બાદશાહી કાગળ, કાપડી બાઇન્ડીંગ, સચિત્ર વારનીસવાળું
બાદશાહી એડીશનના

અઢી રૂપીઆ

ઘરઘરનું જાણીતું

યુવાન તથા મોટાઓનું માનીતું અસલ પુસ્તક

અસલ કોકશાસ્ત્ર

આ પુસ્તક માટે જેટલું પણ લખવું તેટલું આજીં છે મારે નાણાંદે
ખરીદજો નહિં તો પરતાશે. મુદ્દય રૂપીઆ એક

શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય દાવર સુરત
રો. ૬;

સુરતના પ્રખ્યાત 'હરીહર' પુસ્તકાલયના પ્રકાશના

પાણીને મુલે અજોડ ડીટેક્ટીવ સાહિત્ય

સરેદના સાયામાં છુપાયેલા ઠાકુઓ, વિદ્વાનના ફેરલો દુરઉપયોગ કરી લાયક
—સનસનાદી ઉપગમે છે તેના આધેડુળ ચિતાર—

ગુજરાતના મશહુર લેખકોની

નવીન કૃતિઓ

૧૯૩૭ ના જાન્યુઆરી થી

...શરૂ થએલ માસિક સીરીઝ...

જેતું નામ

પાંચ આના સી. આઈ. ડી.

૧૫૦૦ પાના, સચિત્ર કવર, કાઉન સાઈઝમાં દર મહીને

—નિયમીત પ્રગટ થાય છે—

: : દશ પુસ્તકો : :

માયાવી માનવ

ખુની કે જાહુગર

પૈમા તારે ખાતર

છાવનનો જુગાર

દોઝખનો દરવાજો

લા. ૨

વઢેલ વનીતા ભા. ૧, ૨

મેતાનનો સાથી

જોડનાક ખીમ

: ઉપરાંત :

લેટ પુસ્તક પણ બહાર પડી ચૂક્યું છે, આલોક થનારને લેટ તરીકે
શ્રી મહુકરજી લખાયેલું પુસ્તક

મુંબઈના ગુલામ

લેટ મળશે.

છુટક મુદ્દય રૂ. દોઢ.

: આટલું હતા વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત :

રૂ. ૩-૪-૦

મોટે આજેજ આલોક ખનો.

શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય, ટાવર રોડ, સુરત

દરેક ગ્રાહના બુક મેકઅપ તથા ન્યુસ એજન્ટ પાનેથી મળશે.

સુરતના પ્રખ્યાત હરિહર પુસ્તકાલયના પ્રકાશના

÷ ૧૯૩૭ તું મહાન સર્જન X

શ્રી પુષ્પની કરાવેલી કલમથી લખાયેલી સામાજિક

ખંડખોર નવલકથા

અધુરી આશા

= યા ને =

આશાની ઇમારત

૫૫૦ પાનાં પાકું બપડાનું || સચિત્ર બેરંગી બેકેટ
પુકું છતાં

—==— મુલ્ય માત્ર રૂ. અઢી —==—

ઘેર બેઠા .... વગર માસ્તરે

ટુંક સમયમાં અગ્રેણ બોલતા, લખતા તથા વાંચતાં શીખવા માટે ખરીદો

ધી ઇઝી ઇંગ્લીશ ટીચર...

ભાગ ૧-૨ સાથે પાના ૪૫૦ || મુલ્ય માત્ર સવા રૂપીયા
પાકું પુકું છતાં

ફક્ત ૧૫ માસમાં ૪૦૦૦ નકલ ખલાસ થઈ એવું એની લોક પ્રોપતાને પુરાવો છે.

: માટે તાજીદે ખરીદો :

સુધારા વધારા સાથે નવી બીજી આવૃત્તી હાલમાંજ બહાર પડી છે

શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય તાવર સુરત
૨૧/૩

દરેક ગામના કોઈપણ બુકસેલર તથા ન્યુસ એજન્ટ પાસે મળશે

સુરતના પ્રખ્યાત “શ્રી હરીહર પુસ્તકાલય” નાં પ્રકાશનો

રસભરી ડીટેક્ટીવ વાર્તાના શોખીનો માટે ખાસ

: : તદ્દન નવું સાહસ : :

ખીન્ન વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે

નીચે મુજબ લેના પહેલા વર્ષના

દર વર્ષે નિયમીત બાર પુસ્તકો

બાર પુસ્તકો બહાર પડી ચુક્યાં છે.

બહાર પાડતી

ભેદી ડીટેક્ટીવ ગ્રંથમાળા

જાનરલ્સ્ટ વાસુમ
ભુવીશો મહેલ
દીક્રીનો કા
ઝાલીમ ઝીંગામાર

ખીસની જોખરી
જીવતી લાશ
જદમાશોની બાદશાહી
પોલાલી પહેલવાન

લયાનક લેદ
લેદી રમણી
લંગડો બદમાસ
લેદી પુતળું

ખીન્નું વર્ષ સપ્ટેમ્બર માસથી શરૂ થાય છે.

છુટક નકલ માટે

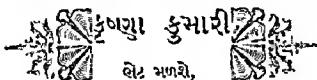
પાંચ આનાની ડીક્રી બીડી માફલો

સચિત્ર મુખપૃષ્ઠો, ૧૫૦૦ પાનાં છતાં

વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૨-૮-૦

— ઉ પ ગ ત —

ભેદ પુસ્તક તરીકે ૧૨૫ પાનાતું દળદાર પુસ્તક

ખીન્ન વર્ષના પુસ્તકો

બળવાન બહુરૂપી જુલમી જલ્લાદ

શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય દાવર રોડ સુરત

કાશથી રોગ : હમેશા
વાપરવાથી ચહેરાની સુંદરતા વધારે
છે. તેમજ ચામડી ઉપરના ખીલ,
દોહલા, ડાઘા વગેરે સાફ કરી તેને
સુંવાળો અને રોબાપમાન થયે છે.
દરેક સ્ત્રીમાં વેચાય છે.

શ્રીમદ્ રામકૃષ્ણ મિશન
THE NATIONAL TRADING CO.,
Princetown Street, Bombay, 2.

એજન્ટ : ધી. સ્ટાન્ડર્ડ ઇમ્પોર્ટર્સ કું.
નં. ૪૫, ખટાર મકાન ભારકેટ નં. ૧ હરાચી.

આ તેલ વાપરવાથી માથાના વાળ વધે છે
ખાળા અને સુંવાળા રેશમ જેવા રહે છે.
પરંતુ મગજને હંડક આપે છે અને ખરી
પડતા વાળને અટકાવી મજબૂત બતાવે છે.
રોગીશ્વર : વિઠ્ઠલદાસ નારાયણદાસ
જુમા મસ્જિદ : મુંબઈ ર.

મહિલા-શિષ્ટાચાર

મૂળ લેખિકા
શાંતાકુમારી અગ્રવાલ
તથા
કુમારી લીલાવતી ઝંવર એમ. એ

અનુવાદક : હર્ષદ પટેલ,

: એક અભિપ્રાય :

તમારી તરફથી 'મહિલા શિષ્ટાચાર'
એ નામની પુસ્તિકા મળી એ ઉપયોગી છે.
શિષ્ટાચાર બાળપણમાં શાળામાં શીખ-
વાય એ ધ્યક્ષવા જેવું છે. એકંદરે સારી
સરળ અને જરૂરી પુસ્તિકા બહાર પાડવામાં
તમે સારી સેવા બજાવી છે. કન્યાઓ તેના
લાભ એ ધ્યક્ષ હું

વિદ્યાબહેન ર. નીલકંઠ.

: આજે જ મંગાવો :

કેમકે હ આના : પોસ્ટેજ એક આના

મળવાનું રચના

ના વે હટી સ્ટોર્સ

લલ્લુભાઈ ચક્રવા, ભરૂચ.

સર્વદર્શતા માટે
હંનરો કુલોની ખુશખોશી
મધમધતું

વરલક્ષ્મી રનો

અને
વરલક્ષ્મી શ્રીલીયનતાઇન
વાપરે

—મેંકડો સટીફિકેટો તથા અભિપ્રાયો મેળવનાર—

૨—૭—૫—૬

આહી તેલ

એવા, વક્તા, વકીયો અને
કોયેકયોએ વ્યવનાવ્ય છે
તેમજ મગજની મજૂરી કરતા
નાચી માટે ઉત્તમ તેલ

૫

૨

ખામ

માથાના દડાં માટે અત્યંત
અકસીર છે અને ખીલ કાઢ
પણ જાતના કુખાવા પર માલીસ
કરવાથી એકદમ કામદો સાબ છે

૫....૨....૬....૭....૨

લોશન

એ તેવી હાલિદી હમજનો
મદાન ફરમન છે એકવાર
વાપરવાથી ખાતી થઈ
આ છે

૭

૨

વરલક્ષ્મી રનો

આ રનો સર્વદર્શતાને ખીનવે છે
તથા સરીસી આપણને
સુવાળી અને સુખાલ્ય
જન્વાવે છે

આને જ મગાવો —

વરલક્ષ્મી — ૧૧૭-૧૧૯ બુની હુમાન ગાલી મુબઈ — ૨

(ચ બેલી, મોગરો, શુલાળ, જાન્સની તેલો મગજો)

ચંગ ઈન્ડીયા રેકર્ડ્સ

દીવાળી 'રીલીઝમાં શું જોશો ?

કુમારી ગુણીયંદ દેમાઈ બી એ. અને પાર્ટી

ડી જે ૧ / અલી કાયરતી

ભોજા કુવડન

૧

૮૨૬૦ / અખી ગા પીકા ભરવા ૧ ગડાળી

શ્રીમતી મધુરિદાબહેન મજુમદાર

ડી એ. / રાગ વર્ધિ સુદ વડતે

પી.ગ

શ્રી ધનગકર

૫૨૮૦ / ગાન પાના ભરતે

મોડમ કાન

વિલી કુત

મા અવિનાય વ્યામ

ડી ૧ / વાતુ જાતુ

૪૨૬૫

૫૨૮૧ / પેકરામ નરેશરામ

મરજનનાન ત્રિવલી કન

ચંગ ઈન્ડીયા પાર્ટી (ગરતી ગા ૧)

ડી જે / ગાર્ડ બીજ ગા ૧

નાટિયા અમલપાન

૫૨૮૨ / ગા ૨

વિલી કુત

મનુભાઈ ડી ભટ્ટ અને પાર્ટી

ડી એ. / નગરાગી નાન ગા ૧

કામી

શ્રી વાનગક ત

૫૨૮૩ / ગા ૨

શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈ (૪૨૬૦)

ડી એ. / ગમીકા બાજના હોર ૨

દુગા

૮૨૬ / રામ નગર મત વડા

પી. ૧

પરિત ગતન પીયા

ડી એ. પરકર ધી પરકર શ્રીમત ભગતક ગીતા ગા ૧-૨

(૧૨૧૦)

વિલી - એ. ૧૦૨ પુની વાગતનાથ નરોની, ગુલામન ૧૨ નામીમ રોમ ૧૩૦

જોશ અને વાગાળાઈ વગેરે જાનારાઓ પી વિલી ઉદ નજી સાનળો

== શુભરાતના નોવ ડી ફીબુર્ન ૦ મળવાકાકના નોવ ડી ફી ફુર્ન ==

વી ગ્રાન્ડ નેશનલ મ્યુઝીકલ હાઉસ

મેગર્મ માવવીયા પ્રધર્મ

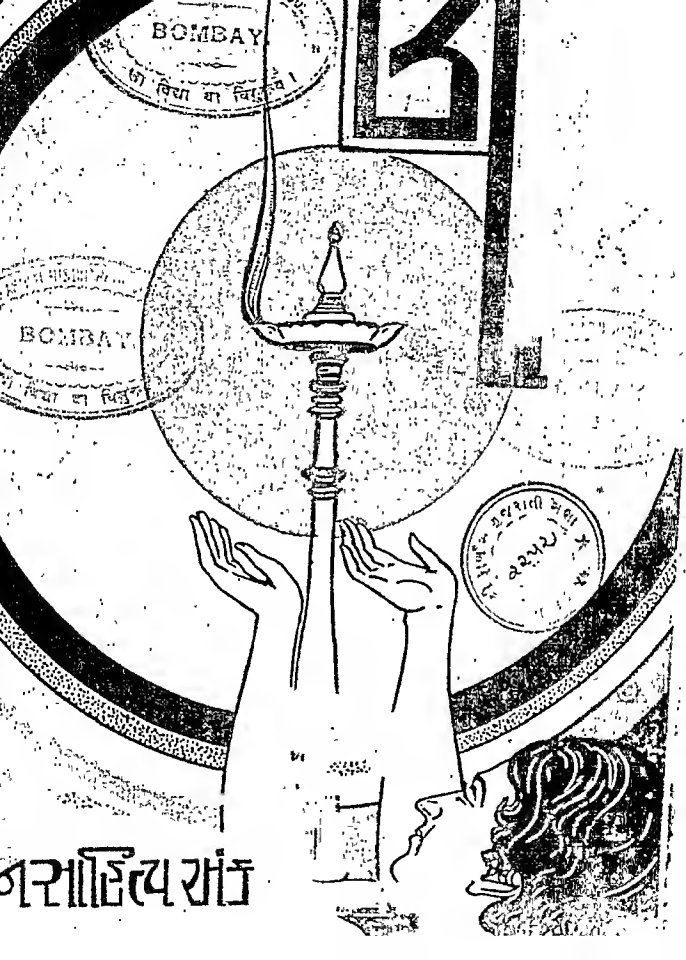
સાન નના અમદાવાદ

રાજકેર (કાવિવાડ)

મચિત કેટલોગ માટે અમાના ઓથેરાઇઝડ કોલ રિને પુરો અથવા લાખો -

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની લીમીટેડ

૧૨૦ મોડેલ સ્ટ્રીટ સુઅર્ષ ૧

BOMBAY

ॐ विद्या या विमुक्तये ।

BOMBAY

ॐ विद्या या विमुक्तये ।

२२/१२/२०२२

असाहित्य संघ

કિશોર મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણીખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે
વેન્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટ્રેટ્સ એજન્સિમાં 'કિશોર' શાળાઓ માટે મંજૂર થયું છે.

બે વર્ષ પૂરાં કરી 'કિશોર' ત્રીજા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

અનેકવિધ સાહિત્ય અને મુંદર
ચિત્રોથી સમૃદ્ધ ગુજરાતના
કિશોર વિદ્યાર્થીઓતુ માસિક

કિશોરોની જાણસાને ઉત્તેજિત સંતોષે
એવી અનેકવિધ અને રમગમ
સામગ્રી પૂરી પાડતું માસિક

કિશોર

તંત્રી . ખગીનદાસ પારેખ

આ વ કા ર

સૈન માર્ટ

તાકાત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જત હા ૨

અંડુ દ્રાક્ષા સવ

— વિના વિધાએ —

લાપરવા મોડો

ખાસ સ્ત્રીઓને માર્ટ

તન્દુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

સ્ત્રીઓની નબળાઈમાં

આપ્તાદ અસર કરતાર

અંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદરશિ રોગોનો

અકરીર ઇલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ

સાચી શક્તિનો સંચલ કરવા

અંડુની સુવાર્ણ મિશ્રિત

મકરદ્વજગુટી

શક્તિની સર્વોત્તમ દવા

આજથીજ અજમાવવા મોડો

અંક ડ્રાગ્માસ્ટ્રિકલ વર્ક્સ લી. એ. એ. નં. ૧૫૧૨ મુંબઈ નં. ૧૪
સિધના સોલ એજન્ટ: ગદ્દાકાલ પ્રદર્શ, સ્વામીનારાયણ બીદગંગ, બંદર રોડ, કસમી.

○ આપુર્વદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર આજે જ મંગાવો .○

મહાગુજરાતનું માનીતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લવાજમ

દિવસ : વા ૧-૮-૦
પરદેશ ફીલ્ડીંગ ઓફ

તંત્રી

ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં શારદા કઈ રીતે લાત પાર છે ?

‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને બે ત્રિગી ચિત્રો આપે છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લોકસાહિત્યની રસદહાણ
માટે પ્રસિદ્ધ છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જેના ત્રી અંક, નવમિત્ર અંક, ચોમાસાદિત્ય
અંક અને વિપોલ્સી અંક માટે હજારો વોક્ષા દર વખતે ગદ્ય જુએ છે

‘શારદા’ એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે કે જે શિવગી અને આમવર્ગના સાહિત્યનો
સુમેળ સાથે છે

‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે ચોરસી ઇતિહાસની રા.
મયચુક્રકૃત નવલકથા ગ્રાહકોને હોત તરીકે આપે છે

‘શારદા’ એ એકલુ ગુજરાતી માસિક છે કે જે રોજના એક પૈઆમા સાહિત્ય અને કરાનો
તથાત્ત્વ પર મામે તમારે ત્યા પહોંચાડે છે,

‘શારદા’ તાર વર્ષી પ્રગટ થાય છે તમે એના પ્રાદ્ય થયા દરમિયાન ન થયા હો તો
નીચેના કામચળુ ત્ર્યમે આજ ને આજ ખુબ આપો એવો ‘શારદા’ શરૂ થશે

તંત્રી ‘શારદા’ એનાવાડ (મળિયાત)

પુસ્તકાલય મહાસદ ગઢકાની મહા સી વડોદરા,

આન. આર શેઠની કંપની, ભુવનેશ્વર, પ્રોન્સેન ડ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

ધી સેન્ટીનલ એશ્યરન્સ કંપની લીમીટેડ

મુંબઈ

અંગ્રેજીના વિષે ઉતારવાનું એક અજેડ સ્થાન

આ કંપનીમાં

વિશે કેમ ઉતારવશે ?

મરણ કે

તે સ પૂર્ણ અદેશી છે તેના ફરો

અધાને અનુકૂળ આવે તેવા છે.

તેમાં ફરેક માણસ વીશે:

ઉતારાવી શકે એવી નવી

નવી યોજનાઓ છે

*

ચીફ એજન્ટ

મુંબઈ અને દક્ષિણ ગુજરાત

એફ. કે. શ્રાફની કંપની

એજન્ટની હાઉસ, શ્રીરાજયાદ મહેતા રોડ

કોલ, મુંબઈ

ગોરંદીડ કામકાજ આપનારને
ભરપૂર કમીશન આપવામાં
આવે છે.

સેન્ટીનલની ફેમીલી

ઇન્કમની ચોલીસી લઈ

તમારા કુટુંબજિની ચિતામાંથી

સુન્ત બનો.

દાકતરી તપાસ વિના પણ વિશે

ઉતારાવી શકાય છે

વાર્ષિક પ્રિમિયમ ભરનારને

અઢી ટકા રીબેટ આપવામાં આવે છે.

શરતો બહુજ ઉદાર છે.

ચીફ એજન્ટ

મહારાષ્ટ્ર, સી. પી. અને બિહાર

ડી. એફ. શ્રાફની કંપની

એજન્ટની હાઉસ, શ્રીરાજયાદ મહેતા રોડ

કોલ, મુંબઈ

વધુ વિગત માટે
લખો યા મળો

આંકડીના ભયંકર દર્દમાંથી

તમારા બહાલાં બાળકોને બચાવો

કેમકે

બાળકો તમારા જીવનની અમુલ્ય દોલત છે.

ગમે તે કારણથી બચ્ચાંને થતી આંકડી,
તાણુ, મુંઝા વાઈ, વિગેરે રોગોને નાબુદ
કરનારી વિશ્વાસપાત્ર રામબાણુ દવા

જયકર્સ કન્સલ્ટશન કચોર

અનેક વર્ષોના અનુભવ અને શોધખોળથી આશ્વાસ રીતે ઉત્તમ અને નિર્દોષ, દેશી
અને જર્મન વનસ્પતિઓથી ઘણી મહેનત કાઢી પૂર્વક તૈયાર કરેલી લોકપ્રીય દવા
કારણ-દાન આવતી વખતે પેાના દુઃખવાન લીધે તાવ આનવાથી શરદી કે જોખવાળા
જગ્યામાં રહેવાથી અથવા શરદીની અસંખ્ય બાળકોને આંકડીના રોગ થઈ આવે છે

તેને જો તાત્કાલ ચાપતો પ્રલાજ કરવામાં ન આવે, તો પરિણામ ભયંકર નીવડે છે. આ
બધુ લક્ષમાં લઈ થોડાજ ખર્ચમાં એ ભયંકર રોગ દૂર કરવાની શોધને પરિણામે આ દવા
તૈયાર કરવામાં આવી છે આ દવાનો ફક્ત અઠવા ભાગ આપવાની આંકડીનું જોર તરત
નગમ થઈ જાય છે અને દર્દ નાબુદ થઈ જાય છે આજે પચાસ વર્ષ થયા આ દવા
લોકોમાં છુટ્ટી સવત્ર વપરાય છે

નામાકિત વૈદ-ડોક્ટરોએ વાપરીને ઉત્તમ અભિપ્રાય આપ્યો છે

ખાટલીની યા. રા. ૨-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ જુદું.

સહુ તેમજ ગામડાઓમાં, ધનવાન કે ગરીબ દરેક બચ્ચાવાળા કુટુંબમાં આ દવા અવરજ સખવી જોઈએ.

આજેજ એક ખાટલાનો ટોર્ડો આપો લખા -

સોલ એજન્ટો

વનમાળી લીજાની કંપની કચીસરા, પ્રીએસ સ્ટ્રી, મુંબઈ નં. ૨

લાખાણી હેર ગ્રાઈલ

વાળની સૌંદર્યતા વધારી, ખરતા વાળને અટકાવી, મજબુત બનાવે છે અને આંખની ગરમી દૂર કરી મગજને ઠંડક આપી માથાના વાળને પોષણ આપે છે. એક વખત વાપરવાની ખાસ લલામણ છે.

કિંગ્મ નાની બાટલી વચલી મોટી
૦-૮ ૦ ૦-૧૪-૦ ૧-૪-૦

લાખાણી પેઇન બામ

ગમે તેવી શઘ્ની, સળેખમ, સાંધાની કળતર મગજને અને માથાનો દુઃખાવો, સ્ત્રીવા વગેરે માટે એકજ અને ખાત્રી લાયક ઉપાય લાખાણી પેઇન બામ

કીંમત રીશી એકના ૦-૮-૦

લાખાણી એગ્યુમીકસચર

એકાંતરીએ, તરીયે, ટાઢીયે, અને ખીચી ગમે તેવા તાવને જલદી મટાડી આરામ કરે છે.

કીમત એક બાટલીના દસ આના.

એજન્સી માટે લખો:—

ધી ચાન્ડુર પ્રૃથ્વ્યમરી એન્ડ

કેમીકલ વર્કસ.

આનંદ ભુવન; પ્રીન્સેમ સ્ટ્રીટ

મુબઈ-૨

તમે મુંબઈ આવો ત્યારે

તમારા કક્ક, કોલર, તથા કોટનાં બટન ઉપર મુંબઈ મોનોગ્રામ માત્ર ૧૨ કલાકમાં જ કરાવી આપશું.

ઉ-

પ

રાં

ત

તમારે બેઠતા દેશી સુડી, ચાકુ, તાળાં સસ્તા અને સારા સાથુ, અને બીજી તમામ જાતની સ્ટેશનરી, કટલરી, વગેરે કીફાયત ભાવથી આપીશું.

અમારા સ્ટોરની મુલાકાતથી તમને ખાત્રી થશે કે અહીં છેતરાવાનો ખોલકુલ ભય નથી

માંટે

તમે મુંબઈ આવો ત્યારે

બલવંત સ્ટોર્સ

ની મુલાકાત જરૂર લેજો

વસંતવાડી, કાલગાદેવી રોડ,

મુંબઈ-૨

પત્ની-પુત્રી-ભગિની

એમને

લગ્ન-વર્ષગાંઠ કે શુભ પ્રસંગે

શું ભેટ આપશો ?

સ્ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો

જે આખા ગુજરાતમાં વખણાયાં છે.

જેને સરકારે પણ મંજૂર કર્યાં છે.

જે સચિત્ર અને રસિક છે.

જે ઉપયોગી અને જ્ઞાનદાયક છે.

તે-

કુલ ૬૦ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે જે રૂ. ૨૫)માં
આપનામાં આવે છે.

થોડાંક નામો

સુવક્ત્ર અને સુદત્તા	૦-૮-૦	વીર રેડા	૧-૦-૦
કમનસિય સદ્ગતિ (વધ્વા)	૦-૪-૦	દેવી ચોખ્ખાણી	૧-૮-૦
કાચદામા સ્ત્રીઓનું સ્થાન	૦-૩-૦	રજાત બેગમ	૦-૩-૦
અર્ધા મના	૦-૪-૦	મા ગી અને માવજત	૦-૪-૦
ભરત ગુપ્ત	૦-૧-૦	પ્રતિ મનુ છે	૦-૧-૦
પારસી વાનીઓ	૦-૬-૦	વાતનું વતેમર	૦-૧-૦
ધરણીને શોખ	૦-૧-૦	પારસી લગ્નગીતો	૦-૬-૦
છવન પવન	૦-૪-૦	મુખી ઘર	૦-૩-૦
રતવનું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦	વહેમી પતિ	૦-૩-૦

લખો:-

સ્ત્રીશક્તિ • કુળાપીઠ • સુરત

ચેરમેન : દેશભક્ત એન. સી. કેલકર

સંધરતા : કરકસરતા : પ્રમાણિકતા : સંગીનતા

ચાલુ વીમા ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ દોઢ કરોડ ઉપરાંત

સંરક્ષણ અને સલામતી

— તમારા નાણાંની ચાહતા હો —

તો

કોમન વેલ્થ ની વીમા

પોલીસી એક અનુપમ ઉપયોગી સાધન છે.
અનેક વિશિષ્ટતાઓ સાથે દરેકને અનુકૂળ અને આકર્ષક યોજનાઓ

બી ન સ ત્રિ વા ર્ષિ કે

રૂ. ૪૫) જીંદગીની પોલીસી ઉપર

રૂ. ૩૭-૮-૦ હયાતીની પોલીસી ઉપર દર હજારે

એજન્સીની ઉદાર શરતો માટે લખો:-

ધી કોમન વેલ્થ એસ્યુરન્સ કું લી. (પુના)

હેડ ઓફીસ:-

બુધવાર પેઠ, પુના-૨.

મળો અથવા લખો:-

લક્ષ્મીનારાયણ એમ. દવે

પ્રાંચ મેનેજર

રીડ રોડ, અમદાવાદ,

રામનાથ આઈડીયલ હેર ઓઇલ.

‘કિમ્તી વસ્તુઓમાંથી બનાવેલું’ આ તેલ માથામાં વાપરવાથી મગજ શાન્ત રહે છે. વાળ લાંબા, સુવાળા, અને શોભાપ્રમાણ હોય છે. એની નુયેધ મીઠી અને મનમુગ્ધ બનાવે એવી છે. ઘણા લોકોએ આ તેલ વાપરીને અત્યંત મેળાએ છે.

— ખાત્રી માટે ૦-૧-૦ પૌરતની ટીકીટ મોકલી નમુનો મંગાવો —

કિમ્ત ૧ બાટલી ૧-૦-૦ :: ૩ બાટલી ૨-૧૦-૦ ટ. ખા. લુહુ

રામનાથ એન્ટીસેપ્ટીક પેન બામ

ગરબી લીધે અગર શરીરને લીધે થતો માથાનો દુખાવો, લાંબાવડની કાળજી, જાતીમાં તેમજ કમન્ડા આવીના તીકાથી આવતા મરડા, ‘વા’ ને લીધે જકડાઈ ગયા સર્પિયા વગેરે દરેક શારીરિક વ્યાધી માટે ધૂળ અને મલના અનુભવથી શોધી કાઢેલો આ વનસ્પતિ જન્મ

બામ એક અમીર ધરાજ છે એક વખત દુખાવ શરીરના ભાગ ઉપર મારીશ કરવાની મોટા ગણુની ખાત્રી થશે

કિમ્ત મોટી બાટલી રૂા ૧૦ નાની બાટલી ૧૦ આના ટ. ખા. લુહુ

રામનાથની કંપની. ૩૦૩ લુમા મસ્જીદ, મુંબઈ નં. ૨.

લખો:- કે. એન. અમ્બાણી રવદેશી મારકેટ મુંબઈ નં. ૨

: અનુક્રમ :

પ્રાગતિક અને પરાગતિક	શાસ્ત્ર કાલેશ્વર	૭૬૧
સાહિત્યકારનો ધર્મ	ધુમકેતુ	૭૬૯
એ. ઇ.	વિજયરાય ક. વેલ	૮૦૧
ગુરુની કોરે	શય	અ ૮૦૨
યોજનાનું નથી	ઈન્દુલાલ ગાંધી	અ ૮૦૦
ધર્મ અને તરવરાન	ક્રિશ્નાલાલ ધ. મશરવાળા	૮૦૩
બેડીઓ નથી અને જૂની	અવેરચદ મેલાણી	૮૧૧
શીલ અને માહિત્ય	વિષ્ણુનાથ મ. ભટ્ટ	૮૧૫
જીવનો દેહ	અતિથિ	૮૨૩
દક્ષાશા	દેવજી રા. મોદા	૮૩૦
'જીવગીતા' ના પદઅન્ધો	ડો.વરરાય રં. માંકડ	૮૩૧
એ વધે કેમ ?	અસાત	૮૩૩
અક્ષરમૃતંઓને	મોહિનીચંદ	૮૩૪
રવીન્દ્રનાથની નવજયંત્રીઓ	નગીનવસ પારેખ	૮૩૫
પ્રગતિશીલ સાહિત્ય	બોમ્બેનાલ ગાંધી	૮૩૯
મિ'ધનુ'લોક માહિત્ય	કુમ્મી સંપટ	૮૪૪
જલસો જોયા પછી	પ્રેમશંકર ભટ્ટ	૮૪૮
કવિતાનું આહવાન	ત્રિભુવનદાસ જુહાર	૮૪૯
ચિત્રપટની જીવન ઉપર અમર	કિશોરજીભાઈ મહેતા	૮૫૩
હૃદયની બધા	નટવંશાય ગાંધી	૮૬૧
ત્રણ અર્ધગત	ઉમેદભાઈ મણિયાર	૮૬૮
સાહિત્યનું મૂલ્યાંકન	અંબાલાલ પૂરાણી	૮૭૩
વસંતને સુખ આપવા	શ્રીકાંત	૮૭૯
મહામલા અને આપણો		
મંરૂતિ પ્રવાહ	મગનભાઈ રેસાઈ	૮૮૪
માહિત્યનો જીવનધર્મ	અનંતગય ગવવ	૮૮૯

સુદક ખીમરાંકર મો. દિવેદી - પ્રભાત પ્રેસ ડેન્સો હોલ, કરાચી
 પ્રકાશક સુરેશ રા. બાબગીલા પ્રભાત પ્રેસ, ડેન્સો હોલ, કરાચી
 આ અંગ્રેજી છુટક કિંમત આર આના

માન

* વર્ષ છઠ્ઠું *

* હવનસાહિત્ય અંક *

* અંક બારમો *

પ્રાગતિક અને પરાગતિક

[એક આડુંઅવળું પ્રવચન]

શ્રી. દત્તત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

જે સેવકની અથવા વિચારકની વિચારક્રમની અથવા કાર્યોદ્દેશિ આપણને મળતી નથી તેને આ બે શબ્દોને Re-actionary (રિ-એક્શનરી) કહીએ છીએ. એ કાવતો શબ્દ છે. શિષ્ટ સમાજમાં વપરાય એવી એક ગાળ કહેવાય. અને એની ખૂબી એ છે કે મને તે માણસ મને તેના પ્રતિસ્પર્ધીને માટે એ વાપરી શકે છે અક્રેશમાં Action (એક્શન) અને Re-action (રિ-એક્શન) એ બેટીઆ શબ્દોની શાસ્ત્રીય ચર્ચા ખૂબ થઈ છે. ચોક્કસ અર્થમાં જ એ શબ્દો ત્યાં વપરાય છે. આપણે ત્યાં એ શબ્દો માટે નિશ્ચિત પરિભાષા નથી. અક્રેશમાં એ શબ્દો પાઠ્ય જે વિચારણા થઈ છે એ ભવતની વિચારણા આપણે ત્યાં તે ટોચે થઈ નથી; થવાની જરૂર નહોતી. દરેક સમાજનું વિચારવહેણ જુદું જુદું હોય છે. દરેક સંસ્કૃતિની કદપના અને શ્રદ્ધાના ચોક્કસ અલગ અલગ રૂપ કારણ કરે છે. તેથી દરેક પારિભાષિક શબ્દનું ભાષાગત તત્ત્વોત્તર થઈ શકતું નથી. જે સમાજ બીજા સમાજ પાસેથી શિષ્યભાવે સંસ્કાર ગ્રહણ કરવા માગે છે તેણે તો મુશ્કેલી સમાજની વિચારપ્રણાલિના પોતાની કરી એને માટે બેઠવી પરિભાષા ઉપભવતી જોઈએ અને એમાં એ બધી અર્થશક્તિ (Connotation) રેડતી જોઈએ. અથવા તો મુશ્કેલી ભાષાની પરિભાષા જેવી ને તેની માથે ચડાવવી જોઈએ

પણ જો એ સમાજ ઉત્પન્ન થાય, સમતીવં હોય એટલે કે સમાન ચોક્કસતાવાળા હોય તો એમની વચ્ચે આપણે થતા છતાં તેઓ પોતાની દબની જ પરિભાષા ચલાવે છે અને લિંગ સમાજના વિચારરત્નો (Thought-Crystals) સ્વીકારતી વખતે એમને પોતાની દબના પાસા પાડવા પડી જ એમને વાપરવાં માંડે છે

આપણે ત્યાં Reactionary માટે પ્રતિજ્ઞાતી, પ્રત્યાધાતી વિગેરે શબ્દો વપરાય છે. પણ એ શબ્દો બંધ નથી બેસતા. જે કેટલે જાણીત મારા પ મિત્રમ ગુલરના માથે તો દુ' મરણિયો થઈ મામો ચાલે, જળવેા કડું: જનિમને જડખૂણી ઉઘેડી નાંખવા મળું: કેમ

‘જિમિ’ નો ‘જીવનમાહિત્ય અંક’ પ્રગટ કરતાં અમે આનંદ અનુભવીએ છીએ વિશે. આનંદ તો એટલા માટે થાય કે કે મધુ થોડા જ સમયની અમારી તૈયારી છતાં અમે આ અંકને અનેક રીતે સમૃદ્ધ કરી શક્યા છીએ અને પારેલા મમ્મે પ્રગટ કરી શક્યા છીએ આ અંકની વિવિધતા, નિષ્કૃષ્ટતા અને સમૃદ્ધિતા યથાતે મોઝે દિગ્ગમે ગુજરાતના વર્તમાન માહિત્યના જોમના તામ શેમે છે તેવા આ અંકના લેખકોને ફાળે ત્યાં કે કારણ કે બધું થોડા જ દિવસ પહેલાં અપાયેલ. અમ ન આમ નબૂને લગભગ બધા જ લેખકોએ રીકારીને અમને આજ્ઞાની મનાવ્યા છે.

આ અંકના લેખોની વિવિધતા છે પરંતુ છેલ્લા કેટલાક સમય થવા ગુજરાતના સાહિત્ય પ્રદેશમાં ‘પ્રગતિશીલ અને પ્રત્યાધાતી’ તરવેની જોડાને જે ચર્ચા ઉપડી છે તેના પછા આ અંકના થણા તે મોઝા દેખાય છે. અમે પ તે એમ માનીએ છીએ કે આ વિષય પરંપર વિચારવાને થોડા છે સાહિત્યના જોમના વચના દરેક સહિત્યપ્રેમીએ આ ઉપરના પોતાના મત રો રા કરી તેવાં નેમ્મએ આ અંક આમંત્રિ લેખકોના તંબેથી ધાર્ધ કરના મોરો ન થઇ ગયો હોત તો અમે અમાર મત આ અંકમાં જ રજૂ કરતી છવેલા રાખતા દના અમને લાગે કે કે ગુજરાતના વિવેચકો આ અંકને જે વિવેચનયોગ્ય ગણે તો આ ‘પ્રગતિશીલ અને પ્રત્યાધાતી’ પારવેનો મત મન વરડે રમજ કરે.

અ. ર. ત્યા અમ નથી પાની કે શા કારણે પરંતુ માસિકોને ફેલ લે. મધુ જોડા છે એ મહિના રજૂના તો અંક, જેમાં મોટે ભાગે લેખો અને ચર્ચાઓ જ દેખાય છે અને જે કારણે પુસ્તક મેરે રમજ પચુ થાય કે તે વાચકોન મન જીતો મણાય છે જે વરસ પહેલાં પ્રગટ થયેલુ જીનુ પુસ્તક ન વાંચુ હોય ત્યાં મુશી નવુ મણાય છે પણ મહિના પહેલાં પ મિકની રીમત પાની મના સડેજ જ પધારે હોય છે આમ શા માટે મને છે તેના કારણે વિચારના એક મહત્વનુ કારણ એમ લાગે છે કે આપણે ત્યાં માસિકોના અવતોકનો અને વિવેચનો લાગ્યે જ અવે કે તજુ પેમની જયીય પાનાની મે તેવી ચે પડી દરેક મ મરિક ના અલોકન વિઆમમાં આવી રહે છે પરંતુ મહિનામાં પ્રગટ થયેલા કેવમ પુસ્તકોમાં રચના પામે એના અલોકન અવતોકન ભા મે જ નજરે પડે છે એ ખર છે, અમારો પોતાનો પણ અનુભવ કે કે અવતોકન વિમ મને એના અચાનકો પહેાથી ન રહે એના મધા પુસ્તકો- -માસિકો- -ત્રે તીકગે છે પરંતુ અને અંક એ ન જ થવો નેમ્મએ કે પુસ્તક માન અવતો- કનને થોગ્ય અને માસિક વગેરે તે છુન દરદરીઆ દર મહિને ન જની શકે તો દર તજુ મહિને પગ દરેક માસિક ઉપર વિવેચન તા આવતુ જ નેમ્મએ અમે ‘જિમિ’ ના નવા વર્તમા અવતોકા નિભાગ ઉપર વિશે ધ્યાન આપવાના છીએ તારે ગુજરાતના અગ્રણી મસિકોના અલોકનો પણ લેવાના છીએ.

ઉપરના વિચારો આ અંકમાં રજુ થયા છે તેનુ ખાસ કારણ તો એ છે કે ‘જિમિ’ એ પોતાની યોજનામાં દર વર્સે ચાર આમ અંકો આપવાનુ દેરાયુ છે ‘નાયકયા અંક’ પ્રગટ થઇ ગયો ‘જીવન માહિત્ય અંક’ પ્રગટ થય છે એ પછીના અંકની તૈયારીઓ ચાલે છે આ બધા અંકોમાં અમે માનીએ છીએ કે એક મહિના કરતાં થણુ વધારે જીવનતરસ છે ગુજરાતના અવતોકનકારીએ એના ગુણદોન જણાવવા જ નેમ્મએ.

અતમાં ગયા વર્ત દરમ્યાં ‘જિમિ’ ને સહાય આપનાર સૌનો અમે આજાર માનીએ છીએ અને ‘જિમિ’ આવતા વર્તે ગુજરાતના નવજીવનમાં વધુ ઉપયોગી થવા છડે છે તેમાં આપ મોનો સહકાર હોય એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

સાક્ષી

* ૫૫૯ છંદ *
 * ૭૫૯ છંદ *
 * ૭૫૯ છંદ *

* ૭૫૯ છંદ *

* ૭૫૯ છંદ *

પ્રાગતિક અને પરાગતિક

[એક આકૃતિ અવગત]

શ્રી. દત્ત.ત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

જે સેવકની અથવા વિચારકની વિચારક્રમી અથવા કાવ્યરસિ આપણને મળી નથી તેને આ લે જટ હતી Re-actionary (રિ-એક્શનરી) કહીએ છીએ. એ કાવ્યોત્તર છે. સિદ્ધ સમાજમાં વપરાય એવી એક ગાળ કહેવાય, અને એની ખુબી એ છે કે મને તે માણસ મને તેના પ્રતિરુદ્ધીને માટે એ વાપરી શકે છે એણે Action (એક્શન) અને Re-action (રિ-એક્શન) એ બેટીઆ શબ્દોની સાદ્દેશ્ય થઈ ખુબ યત્ન છે. એકસર અર્થમાં જ એ શબ્દો ત્યાં વપરાય છે. આપણે ત્યાં એ બે શબ્દો માટે નિશ્ચિત પરિભાષા નથી. અંગ્રેજીમાં એ શબ્દો પાઠ્ય જે વિચારણા યત્ન છે એ જાતની વિચારણા આપણે ત્યાં તે બંને યત્ન નથી; યત્નની જરૂર નહોતી. દરેક સમાજમાં વિચારવધેણ જુદું જુદું હોય છે. દરેક સંસ્કૃતિની કદરવા અને કદાચ એકસવા અલગ અલગ ક્ષેત્ર ધારણ કરે છે. તેથી દરેક પારિભાષિક શબ્દો લાભાંતર તત્તોત્તર યત્ન શક્ય નથી. જે સમાજ બીજા સમાજ પાસેથી શિખાવાને સરકાર મળેલ કરતાં મને છે તેણે તેા મુજબની સમાજની વિચારપ્રણાલિ સમાજની કરી એને માટે જોઈતી પરિભાષા ઉપજાવવી જોઈએ અને એમાં એ બધી અર્થસંકિત (Connotation) રહેતી જોઈએ અથવા તેા મુજબની જાણતી પરિભાષા જેવી ન તેડી માથે ચડાવવી જોઈએ

પણ એ બે સમાજ દુરબળ હોય, સમસીયો હોય એટલે કે સમાજ સોમ્યતાવાળા હોય તેા એમની વચ્ચે આપણે યત્ન કરી તેઓ પોતાની બધી જ પરિભાષા ચકાસે છે અને વિવિધ સમાજના વિચારગણો (Thought-Groups) સ્વીકારતી વખતે એમને પોતાની બધા પાસા પાડ્યા પછી જ એમને વાપરવાં માંડે છે

આપણે ત્યાં Reactionary માટે પ્રતિભાગી, પ્રત્યાષાતી વિચારો શબ્દો વપરાય છે. પણ એ શબ્દો બધે નથી જોવાતા. એ કોઈ બધીય માગ પર સિતમ મુજારસા માટે તેા કું મરુલિમે. યદ્ય માગેા યાઉ, જાણેા કરું; જાણિમે નરકમુખી ઉમેડી નાંખરા મધુન; કૈમ

હું સચેતન હોઈ પ્રત્યાધાતી થઈ શકું છું. આધાત સદન કરી ખેંસી રહેતું એ મારાથી ન બની શકે. આધાત થયો કે મેં પ્રત્યાધાત કર્યો જ છે. માટે હું પ્રત્યાધાતી છું. અહીં મને કાંઈ Re-actionary કહે ખરે !

હવે જો Re-actionary માટે પ્રત્યાધાતી શબ્દ રદ કર્યો તો એ શબ્દને હવે અર્થ સંકુચિત અને નિશ્ચિત કરવો રહ્યો. કેમકે એ શબ્દ પાશ્ચાત્ય વિચાર-સંસ્કૃતિને દર્શક આપાયો. પછી મારા જેવાં બુદ્ધિજીવીને પ્રત્યાધાતી ન કહેતા પ્રતિકારી કહેવું જોઈએ અને પછી Re-action માટે પ્રતિકાર શબ્દ ન વાપરતા પ્રત્યાધાત શબ્દ વાપરવો જોઈએ. આમ કરતાં આપણી પરિભાષા પાઞ્ચી વિચાર-પ્રણાલીને આધીન થઈ સામાન્ય-પદ મદદગાર છે. આ સાડું છે કે નહિ તે દરેક વખતે દરેક પોતાના મન સાથે વિચારી લેવું જોઈએ.

+ + +
પુરોગામી, પ્રગતિશીલ, ઉદાર, ઉદ્ધારક, પ્રતિગામી, રુદિમ્મત, રુદિચ્છુ, પ્રત્યાધાતી વગેરે શબ્દ વાપરતી વખતે પ્રગતિ કેને કહેવું અને પરાગતિ કેને કહેવું એની કમોટી હમેશ નક્કી નથી હોતી. કેાઇ સમાજમાં આત્મા, પરમાત્મા, પરલોક અને પુણ્યપાપ વિગેની શિષ્ટ-માન્ય કરવાના જે દીક્ષી થય અથવા ઓગળી ગય તો કેટલાક લોકો કહેશે કે સમાજની યસ પ્રગતિ થઈ રહી છે ત્યારે બીજા કેટલાક લોકો કહેશે કે સમાજનો પ્રત્યાધાત થવા માંડ્યો છે કેાઇ અનુદારી માણસ મિશનરીઓને ત્યાં જઈ માસ-મહિનાનું સેવન કરવા માટે ત્યારે આપણા સમાજના લોકો એને પતિન કહેતા, છુટ્ટ કહેતા, અને તે જ વખતે એ મિશનરીઓ એના વખાણ કરતાં કે આ ભાઈ હીનરન છે, કેરોએપોષિટન છે, વિષકુટુંબવાદી છે. હવે અહીં પ્રગતિ અને પરાગતિની કાવના જેમ બદલાય તેમ માણસને આપણે પ્રાથમિક ને પરાગતિક કહી શકીએ છીએ. પ્રગતિ એટલે છુટ્ટ દિશા તરફ પ્રવલ્ન અને પરાગતિ એટલે છુટ્ટ દિશાથી ઉલટું દરે દર જવું તે.

+ + +
હવે છુટ્ટ દિશા કઇ તેને સમાજશાસ્ત્રીઓ અને

રાષ્ટ્રસેવકો, ધર્મકારો અને પેગંબરો નક્કી કરી શકે છે. ધર્મ એજ સાચું સમાજ-શાસ્ત્ર છે. સમાજશાસ્ત્રનો પાયો ધાર્મિક શ્રદ્ધા ઉપર જ દૃઢ થઈ શકે છે. પણ આજે જે વાસી કાવનાઓ, બાન્યનાઓને કે રુદિઓને વોકો ધર્મ સમજે છે તે ધર્મ નથી પણ સર્વોચ્ચ આદર્શ પ્રમાણે જીવન વ્યવસ્થા હાથને જોરે જે ગોઠવી આપે છે તે ધર્મ છે.

આવા ધર્મકારો અથવા સમાજશાસ્ત્રીઓ જેને પ્રગતિ કહે તે જ પ્રગતિ. સામાન્ય લોકો પોતાના ગમા અણગમા પ્રમાણે જેને પ્રગતિ કે પરાગતિ કહે તેનો વિચાર કરવાનું કારણ નથી.

+ x +
પણ જ્યાં ધર્મપુરો અને સમાજશાસ્ત્રીઓ મિજ-મતના હોય છે ત્યાં પ્રગતિ કેને કહેતા, અને પરાગતિ તરીકે કેને ઓળખતી એ કુર્ષ્ટ બની ગય છે. જ્યાં કેટલાક રચના સિદ્ધાન્તો બાંધી શકાય. કેટલાક લોકોને અસત્ય, જુઠાણું અને દલન કાવના આવતા હોય તો જે મમાજ વ્યવસ્થાપકો અમલને પ્રધાન ધર્મ તરીકે સ્વીકારી જ ન શકે. માટે જે વ્યવસ્થા વિચાર અથવા યોગ્યના સત્યને આધાર હોય તેને, આપણે પરાગતિ કહી શકીએ છીએ.

જેમ સત્ય વિશે તેમજ સ્વતંત્રતા વિશે પણ છે. દરેક માણસને થાય છે. કે કેાઇ પણ રીતે જે દુઃખીજ માણસ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવી શકું તો એટલી મારી સંકિત વધી બીજાને તાગામાં રાખવા, પછી તે બાનુબાળી હોય, બુદ્ધિજીવી હોય કે દ્રવ્ય બળથી હોય એ વખતે દરેકને ગમે છે જ્યાં કેાજ પણ ધર્મકાર કે સમાજ વ્યવસ્થાપક એવ ન કહી શકે કે કેાઇનું સ્વા-તંત્ર્ય દશાતીને કે ઘટાટીને એવે તાગામાં રાખવો એવાં યંત્રનું કે પોતાનું દિન છે. પારંગત એ જીવીમ ને શુભામ જનને માટે વખતે આપદર્મ હોઈ ગઈ પણ એને પ્રધાનધર્મ તરીકે કેાઇ ગણી ન શકે. માટે, માણસનું શું કે પરાગતિનું શું. સ્વાતંત્ર્ય દશાતીને એવે દાસ બનાવવાની યોગ્યના પ્રગતિવિગેથી, અપાપાતક છે એમ કહેવું પડે.

માર્મતત્વક ગોઠવી ચક્રવર્તીનું સામ્રાજ્ય રચવાનું હોય તો કેવું સારું એમ લોકોને થયું.

પણ સામ્રાજ્યો રચાવે હોય ? સામ્રાજ્ય સ્થાપનામાં ને ટકાવવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. સમ્રાટ ને ન્યાયી હોય તો જ માર્મતને માથે રાખી શકે અને સામર્થ્ય શાળી હોય તો જ શત્રુઓને દૂર રાખી શકે છે. આમ ન્યાય અને બળ બેના સંયોગ ત્યાં હોય ત્યાં જ સંગઠન થઈ શકે છે અને નબી શકે કે, એવો અનુભવ થયો. સમ્રાટ ધર્માર્થ પણ હોવો જોઈએ અને યુધિ-રિધર પણ હોવો જોઈએ.

x x x

રાષ્ટ્ર-વિમલ દાવડા માટે સામ્રાજ્ય રચવા પણ બપેર સમ્રાટો વચ્ચે રિથદ ભર્યો ત્યારે એનો મનાજ શો એ મોટી મમત્યા મનુષ્યભૂતિ આગળ જીવી ધર્મ નાના સંગઠનના ધર્મકાંછાસેય ઝગમગની રાને જીતેલા, શી રીતે ટળાય ?

આ કામ સગમની થવાનું નથી કેમકે મગમની તો અધધિ થઈ ચૂકી. દહે વિરાટ સગઠન નહિ પણ વિરાટ પાયા ઉપર થતું હૃદય-પરિવર્તન જ તારક છે એમ લોકોએ જોયું. અને તેથી સેનિકા રાખી વિજય મેળવવાં કરતાં ઉપદેશકો મોકલી ધર્મ વિજય સાધવો એ જ પરમ મગમ છે એમ મનુષ્યભૂતિનાં અંગેસોએ જોયું.

આપણે ત્યાં વર્ગવિમલનો અનુભવ લેવચો નહોતો એમ નથી. વર્ગકાળમાં જે યુદ્ધો થયા એમાં કવળ ભૂતિ-વિમલ હોતો કે વર્ગવિમલ પણ હોતો એ કહેવું મુશ્કેલ છે. પણ Brahmins of the World, Unite ની દાકલ જગતનાર પરશુરામના જમાનામાં જે એક-વીશ મહાયુદ્ધો થયા તે વર્ગવિમલનાં જ હોવા જોઈએ એ વિશે શકા નથી રહેતી, અને પછી ક્ષત્રિયોનું મગમ કરવા માટે ચક્રવર્તી અને સામતની કલ્પનાનો ઉત્પન્ન થયો હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી.

ક્ષાત્રિય અને ક્ષત્રિય વચ્ચેનો વિમલ દર્શનગવ સુધી ચાલ્યો હોવો જોઈએ અને એમાં ક્ષત્રિયો પણ કામ્યા નહિ અને ક્ષાત્રિયો પણ છુટા નહિ એવી રિધનિ આવી હશે અભનેજ આગળ ક્ષાત્રેતજ રિકું પડે છે અને ધર્મ-અવરથાની મદદથી જ ક્ષાત્રેતજ આત્મહત્યા

કરવામાંથી બચે છે એમ પણ ગેનાનાં અનુષ્ઠાને પછી વર્ગવિમલ એ અત્યંત જૂઠી છે માટે દરેકે મમાજ-લોહી સ્વાર્થે છોડી દઈ મધાનું કિત થાવ એવા પાંડે માર્ગે દાવડું એવું હૃદય પણ સૂચ્યું. વર્ગવિમલનું એકાદ આશ્ચર્યને વર્ગવિમલમાં જડ્યું, એ અવસ્થા ને શુદ્ધ રીતે થાવન તો કુનિામાં મહેને શાંતિ રચવાત. પણ ભૂતિનેદની બીને કારણે :વર્ગવિમલના વિમલ ધર્મ ઉત્પન્ન નીય કાવને લીધે વર્ગવિમલનાં હીર ચૂમાયું. ધર્મસત્તાએ રાસતાનું અનુકરણ કરી પોતાનું તેજ ગુમાવ્યું અને વર્ગવિમલનાં વિમલ કરી મૂકી વર્ગવિમલનાં સાચો પ્રયોગ દરમિયાં થયો જ નથી. દહે પછી થવાનો છે. અને એમાંથી જ આપણને પ્રગતિની દિશા જરૂરે કેવળ માહુમગરી, રાજાની કે સંખ્યાગળા કરવણકરી સામર્થ્ય ખિલવાનું ના. કેવળ સગમની પ્રગતિ થવાની નથી. સંગઠનનો અભાવ આપણને મગમ સુધી લઈ જાય છે ત્યારે અધધિ મગમ પરશર વિમલો પેગ કરી મોટા પિતૃય તરફ લઈ જાય છે. માટે, ખડું જેવા સદ્ગતિઓનું સંગઠન થવું જોઈએ, સર્વે રંગોને પોતપોતાના સ્વધર્મનું ભાવ થવું જોઈએ અને સમષ્ટિના હિતમાં જ ભૂતિયું મગમ મુખ અને હિત સમાયું છે એ વાત દરેકને મળે ઉતરવી જોઈએ. આપું થાય ત્યારે જ પ્રગતિ સધાય. વિમલની ક્ષતિ જ સમાવી ભૂતિ પછી તે રાષ્ટ્ર-વિમલ હોય કે વર્ગ-વિમલ હોય.

પણ આ વાત એની મેળે થવાની નથી મહાન ભેગ આપ્યાં વશર આ અમુત-કળ મળવાનું નથી. શાંતિરસ, પુષ્ટિરસ, પુષ્ટિરસ-એવા શાંતિ પાક ગાવાથી ધર્મરાજ્ય રચવાનું નથી. સગાએ ચક્રવર્તી એ માર્ગ છે, પણ એના કળ પણ એટલા જ મોડા છે. માલુમ જાવના છનિદાસે એ જ મુશ્કેલ છે કે પ્રગતિનો બીજો માર્ગ નથી આથી જે કોઈ વિરોધી છે તે પરાગતિક છે. He-Bookary છે. શુદ્ધ અને સંપૂર્ણ સમાજ-શાસ્ત્રી, દરિએ વિચાર કરીને જ નક્કી કેવું જોઈએ કે પ્રાગતિક રાને કહેવાય અને પેરાગતિક શું છે ?

ખાકી He-Bookary રાજ અને તે માલુમ અને તેના પ્રતિપક્ષીને ચાપરી શકે. એ 'મોલો માર્ગ' છે. અને એ જવાનદાર પણ છે.

સાહિત્યકારનો ધર્મ

['કલાની ખાતર જ કલા']

શ્રી. ધૂમકેતુ

આજે મારે તરફ એથી અવાજે સૌ એમ મનપ્રદર્શન કરે છે કે સાહિત્ય હેતુપૂર્વકની રચનાત્મક ક્રિયામાં પોતાનો સ્વર પૂરાવનાર હોયું જોઈએ; વળી વાસ્તવવાદને છેક 'વાદ' સુધી લઈ જનારાઓ એમ માને છે કે પ્રચારાત્મક ન હોય તે માહિત્ય ન કહેવાય. એવો મત પણ છે કે સાહિત્ય નીપજની શકાય છે. ને એની રચનામાં નૈમર્ગિક તરવને જેમ અને તેમ ઓછું સ્થાન હોયું ધરે. જેમ ખેતરમાં ખાતર પાણી વગેરેના સુયોગ્યથી પાક લાઇ શકાય છે, તેમ થોડો અભ્યાસ, ચીવટ, સાક્ષી દલાની માહિતી, લોકમત પ્રદર્શન કરવાની કૌશલ, પ્રચાર—આ સવળાં માધ્યમેથી માહિત્ય નીપજની શકાય છે. અને સાહિત્યની નીપજમાં નિસર્ગને કાંઈ લેવા દેરા નથી.

આવે વખતે એમ કહેવું કે 'કલાની ખાતર કલા' એ જરાક બેઠકું છે. પણ એના અર્થનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ લેવામાં આવશે તો એમાં સાહિત્યકારના એક પ્રધાનધર્મ પ્રત્યે જ અંગે-સિનિદેશ છે એ જોઈ શકાયે. 'કલાની ખાતર કલા' એ સાહિત્યકારનો પ્રધાન ધર્મ છે. આ વાક્યનો અર્થ એમ નથી કે અવાસ્તવિક સૃષ્ટિનો કેવળ સ્વપ્નમય ખ્યાલ લઇને, માહિત્યકારે, દબારો શરાજની દુકાનમાં એકનો વધારો કરવો, તેમ જ એનો અર્થ એવો પણ નથી કે, વાસ્તવ જીવન જાણે નથી જ એવા દગાઇખ્યાલ વડે દુનિયાની માચી પગિથિતિ પ્રત્યે આંખમાં ચામડાં ફરીને, કેવળ કલ્પનાનાં જામ વડે, એવો જમ પેટ કરવો કે જે ન તો કાંન જાનમગાં કરાવે, ન તો કાંઈ નવીનમાર્ગ જતાવે. 'કલાની ખાતર કલા' એટલે સાહિત્યકાર જ્યારે જ્યારે કલાકૃતિ ઉત્પન્ન કરે ત્યારે એના માનસમવેદનમાં કેવળ કૃતિનો મદિમા જ હોવો જોઈએ અને મીઝું કાંઈપણ ન જ હોયું જોઈએ. જેની રીતે સદૃશ્યનું જિયામાં ડાબું સરસ એની કલ્પિતતાની ઉપામનામાં રહ્યું છે તેમ માહિત્યનું ઉત્પન્નમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ એની નિષેધી ભડિનમાં ગળ્યું છે. માહિત્યકારના માનસમયનું સ્પર્શ લખતી વખતે—પોતાના હોષનો પડઠાવો, બીજાના મૂળની ભકિત, અન્યના હોષની ફરિયાદ, જગતના પાર્શ્વમંજીરોની ધૂળ, પોતાના પૂર્વમદોની જાણ, મિત્રપ્રદાનનો નાદ, દુઃખલક્ષ્મીનો લાપકેર મતે-જ-આ કે એવું કાંઈ પણ વાતાવરણમાં ન હોયું જોઈએ, એજે લખવાનું છે. કારણ કે એજે લખવાનું છે. એ અસદકારપૂર્વકનું લખે, મમાવવાનું લખે, સ્ત્રીજીવનનું લખે—જમે તેનું લખે. પણ એ લખાણ એનું પોતાનું હોયું જોઈએ. ફાળાના લાઈ આમ કહેશે-કે અમુક વર્ગમાં આ વિચાર પસંદ પડશે મરે લખવું—એ

‘કલાની ખાતરે મ્હા’ નથી, માટે એ સાહિત્ય પણ નથી.

એક વખત એક સ્ત્રી કાર્યકરે કહ્યું: ‘તમે સ્ત્રીઓને આવી ચીતરો તો ?’

જે જમાનામાં ગળએ કહેતા કે તમે આવો શ્લોક બનાવો તો-એ જમાનાનું આ ક્ષુદ્ર અનુભવ છે સાચા સાહિત્યકારના મોઝા એને માટે એક જ જવાબ હોઈ શકે ‘એ નહિ બને’

લખાણ એ માણસની પોતાની નૈમર્ગિક કાવનાનું કળ હોવું જોઈએ

કોઈપણ સમય કે રાત્રીએ કલાની ખાતરે કના’ એ સૂત્રનો અર્થ સમજીને એ પ્રમાણે ચાનવાના રચનાત્મક સાહિત્યકારોની વધારેમાં વધારે જરૂર પાત છે

ધાર્મિક સપ્રશ્ના પાતપોતાના સાહિત્ય અને સાહિત્યકારે પોતાના અર્થો રીતે પે પાતા સાદા મરેગા કોઈ એકાદ નૈમર્ગિક રીતે જ એ માનરત અનુકૂળ હાય -તે સિવાય સધળા જ ‘ચડાલાસ ચડા’ રહેતા

રાજનૈતિકો પણ એવી જ રીતે સાહિત્યકારોને આજે પોષવા નીકળે, તો કેવળ એ પોતાનું માટે લખવું, અને પછી કહેવું કે અમે મધ્યયુગના કાદ નથી-તો એમ કહેનારાઓ ખાડ ખાય છે એવા સાહિત્યકારો જમાનાને પડી શકે નહિ

રાજનૈતિકો ગમે તો કોઈ વાગે સાહિત્યકાર નિર્ભય ને સ્વતંત્ર રહેવો જોઈએ

એ જમાનાથી વિરુદ્ધ હિં ચાલે. આ રેગેગામા

અળીને જમાનાને તાળીઓથી વધાવશે પણ નહિ એની પોતાની જમાત છે. એનો અર્થ એ દુનિયાથી જુનો છે એમ નહિ, દુનિયા સાથે મેળ ન મળે, તો એ પોતાના ‘મીસન’ને વળી રહેશે ને ટોળાને ટોડી દેશે સાહિત્ય કારોમાં જમાનાને ધડવાનું બળ હોવું જોઈએ. અને નરસિંહ મહેતા ની પેઠે જમાનાની ‘કુછ પરવા’ ન કરવાનું સામર્થ્ય પણ હોવું જોઈએ બમ, એ સમ કહેને ગાંધીજી સમ્યા, માટે હમ બી કહેતે ગાંધીજી મમ્યા-એ ગુલામી મનોદષ્ટાંતો અત થવો જોઈએ ગાંધીજીના વિચારોના આનસનો પરિવર્તાનો, તેજનો બનાવર ખ્યાન કરવો અને પોતાનાં એ વિચારમંડળી શુદ્ધ સાથે ત્યા અનુસરવું અશુદ્ધ લાગે ત્યા ગાંધીજીની, ગાંધીજીનાઓની, કે નાજનૈતિક એરખાઓની કોઈની દરકાર કર્યા વિના કંઈવું કે ‘અ બોલું’ છે !’

એમ કહેતા એકાગ્ર થઈ જવાય તો કુછ દિર નહિ બહુમત એ સમોમત હોય એવો નિશ્ચિત નિયમ નથી આપું નામ ‘કેવળી ખાતરે કના’

પોતાના વિચાર માટે મહન કરવા ની જગ્યા શકિત ન હોય એ માણસ પોતાને મદિત્વકાર ન મ્હી શકે પોતાનો વિચાર દર્શાવવા પહેલાં તેને અનુભવ ને ઉડા સના વડે ઘડનાની જગ્યામાં ધીરજ ન હોય તે પણ પોતાને સાહિત્યકાર કહી ન શકે સાહિત્ય એ કેવળ સાહિત્યની ખાતરે જ સમગ્ર જોઈએ

એ. ઇ.

[એક ડાયરી નોંધ]

શ્રી. વિજયરાય ક. વૈદ્ય

૨૫મી નવેમ્બર : વસ્તુ, વાસ્તવિકતા, હાયારૂપ વાસ્તવિકતા... 'વસ્તુ' એટલે, એ શબ્દના અર્થ બહતવાળા અર્થમાં - પગમ પુરૂષ, શુદ્ધ ચૈતન્ય વગેરે; એ વસ્તુના વિવર્તરૂપે મૂળ પ્રકૃતિ તથા એ પ્રકૃતિના પરિણામરૂપે આ દૃશ્ય જગત; અદૃશ્ય છતાં સામર્થ્યવાન પ્રકૃતિનાં અદૃશ્ય સ્વરૂપોમાં વસનાં અને કાર્ય કરતાં મસ્તો એ જ છે વાસ્તવિક, તો એનાં ચે કાઝાધિ રૂપો વાળું દૃશ્ય જગત છે માત્ર હાયારૂપે, આપણી આપેક્ષાશી ચૈતનાથી મળતા અનુભવને જ માટે, 'વાસ્તવિક'... સવારના પહોરમાં જ, હજી નાદી ધોધને પવિત્ર થયા પહેલાં જ પુરાણ-પુનિત વિષય લઈ બેઠો છું તે, કાલે 'ય. સિદ્. સપ્.' માં (તા. ૨૩-૧૦-૩૭) વાંચેલા આઈરિશ કવિ 'એ. ઇ.' પરના અભિલેખમાંનાં એક બે બિન્દુને માનસિક રીતે વાગોળવા માટે; પ્રમંથોપાત્ત, 'વાસ્તવિકતા'ના શહીદ બનવા નીકળેલા આપણા કેટલાક અચિન્તનશીલ પરામર્તિવાદી ચિન્તકોના લાભારે થોડુંક ચિન્તન કરવા માટે પણ... આલતા મુગમાં કવિ સંસ્તાને પાત્ર જે બહુ થોડા જીવાત્મા પૃથ્વી પર અવતર્યા છે, તેમાંના બે એટલે ડબ્લ્યુ. બી. ચેટ્વર્સ અને 'એ. ઇ.' ચેટ્વર્સે દમણાં જ 'વિરજન' એ ગ્રંથમાં અને 'એ. ઇ.' એ, હ કે આઠ વર્ષ પર કંગડીમાં એક મિત્રે મને મંપડવી હતી એ 'કેન્ડલ ઓફ વિરજન' માં, અપાર્થિવ સંઘિટનાં સરવોનાં દર્શન-સંવેદન-પ્રેરણ પોતાને યથાના અહેવાલો, એ સરવોની 'પરમરૂપ' ('ઓબ્જેક્ટીવ') હસ્તીની ખાતરી અને વિગતો, આપી છે. એ વર્ણનો એટલાં તો ૨૫૪ રિયરદર્શી અને વિસ્તૃત છે કે એ મર્ચને આપણે શાલ્ય બે દસળના કે ઘડી બે ઘડીના ભ્રમ-વિભ્રમ 'ડેયુક્ષન' કે 'હેલ્થુસિસ્ટન' કે એવું કું-કવીને, આપણા માનીતા 'નવા' માનસશાસ્ત્રની મદદથી એને એવાંતેવાં ગણી કાઢીને, દૂર દઝેલી રાકીએ તેમ નથી, મનપન, આપણા શાસ્ત્રના અનુભવની સ્પૃહાતિસ્પૃહ વાસ્તવિકતા મિત્રાણી વાસ્તવિકતા પણ રાશ્ય છે તેના પુરાવારૂપે આપણા કવિજનોના મનનીય અને માનનીય અનુભવોને લક્ષમાં લઈને, આપણાથી બનવું દોષ તો એ દિશામાં વળવાને યત્ન કરીએ: નહિ તો ઓઝમાં ઓઝું એટલું તો કરીએ જ કે એ કવિપ્રશ્નર અને એમના કાર્પની હાંપી કરવાના દબકા પાપમાં તો ન જ પડીએ... એ. ઇ. જે અદૃશ્ય વાસ્તવિકતાને ભજતા તો દૃશ્ય વાસ્તવિકતાને ઉવેખતા એવું પણ કું બન્યું નથી. અને એ બંને રીતે : કાવ્યસ્વત્તામાં તેમ પોતાના આઠ નામ અંમાડી જીવનમાં પણ. હાંપી પિંજોનાં કેટલા ય કાવ્યોમાં તેમને એ જન્મભરની જ્ઞાનીનો મદિમા તો ગાંધા છે, પણ પશ્ચિમનાને નિન્દનારને તેઓ પ્રભોધે છે કે (અને એ સ્વનુભવને આધારે) કે પાશ્ચિમના બીનારમાં,

એક તરેહની ખણખણતી નકકરનાવાળું અપાર્થિવ તરવ
 છે તેને જોવા-અનુભવવાનું જો શરૂ કરે તો એ બંને
 વિરોધી સાગતાં તરવોના અવિરોધને પણ પ્રીતિ...
 એમના અર્ધશ્ચાઓપ અને રાજકારણીય ચિંતનના
 નિઃકર્ષરૂપ મંથ 'નેશનલ બીઇંગ' માં પણ જીવનની
 એમની અદ્ભુતમયી-અને તેથી સર્વમાદી જીવનની દૃષ્ટિ
 સાચવીને જ એમણે લખ્યું છે. આપણે જે ખરાબ
 સતમાં પડ્યા છીએ-એ વિષયોની વાત કરતાં અપ્પાત્મ
 વિષયના નામથી જ બહુ મરચાની તૈયારી કરી, એ
 (આર્થિક રાજકીય વગેરે) વિષયો નહીં પોતાની એક
 સર્વતંત્રસ્વતંત્ર સદિમાં જ જીવી મરી રાકતા હોય
 તેથી અવગણ્યથી વિચારણાને વરા બનવું-તેમાં તેઓ
 નથી પડ્યા; અને તેથી જ, મળ્યો રચના કાઢ્યા બની
 જઈને, બેરમિશ્ન 'દાપ' કરે. ઉચ્ચાગ્રે, તેઓ
 જગતના 'કવિજનો માયકમ્પો' ને એમ પૂછવા નથી
 મંડી જતા કે જગત અટકાવ્યું કે નહીં છે ત્યારે જે

કવિ ! તને ચંદ તારા બને આકાશના ગીતો ગાવા
 વળા શે' ગમે છ ?

—: 'એ. ઇ.' નું ઉદ્દમણ (દિદાવસાન) થયું
 ૧૯૩૫ના જુલાઈમાં. એ જ વર્ષના ડિસેમ્બરના 'આયર્ન
 પાથ' માંના એમને વિરોધનાં લખાણો વાંચવા લાગક છે.
 તેમના જીવન પર મીના પ્રાતઃજન યોગ અને વેદાન્ત
 તથા એકમ બેવેરેટ્ટી-પ્રાચીન થીઓસોફીએ કેટલી ગાઢ
 અસર કરી હતી, એ આપણે તેમાંથી જોઈ શકીએ
 છીએ...તેમનું ઉપનામ મૂળે ÆON હતું; એનું ટૂંકું
 રૂપ Æ. તેઓ વાપરતા; એને એક વાર મુઠે તોડી
 નાંખ્યું ત્યારથી એ A, E એમ સામાન્યપણે લખાવા
 લખાવા માંડ્યું. પણ એ મૂળ રૂપે રહેવું જોઈતું હતું.
 કારણ, ÆON એટલે આપણી પુરાણપત્ર જેને 'કાવ'
 કહે છે તેટલા યુગયુગાન્તરે, આપણા કવિનો રનાનુર
 હોય કે જેને યુગયુગાન્તરે આલેસ પુકત છે, તો પછી,
 A.E. જ ઉચિતને ?

૭

ત દ પિ-

ચિલાવું જગડી ધડી, તદપિ તારલાઓ હમે;
 મુકાવું પ્રસરી સુવામ ધડી, રહોય ફૂલો હમે;
 હમે છ સહુ વર્તમાન મંહી રાચી; હુમે હમું !
 ભવિષ્ય તાળી આજથી હૃદયમાં શી ચિંતા ધરું ?

દેવજી દા. મોદા.

કુંગરની કારે

‘સપ’

(અનુક્રમ)

અહીં કુંગરની કારે, સાંન્ય છાંયા ઢળ્યા મમે.
સામે નીચે અને દર, દટિ દેવતાં બધે.
આધે જતાં થતી પહોળી, કરાલ મુગ કાલતી,
પડેલી ખીણ ગહન, દેખું દુલોઢ દટિ ને,
ને કરાડે ખીણ કેરી, ઊભુ આ વૃક્ષ તોછડુઃ
જેમ કેા માનવી દીન ભૂતકાલ તણા ધન
સંબંધો નષ્ટ થે જાતાં એક પાસ રહ્યામદ્યા
સબંધોના જ આધારે, ખીણ કરાલ કાલની
ઉપરે અદ્ધર રહી છવે મદિગ્ધ છવન,

—અહીં ને અનાથય,

તેમ આ વૃક્ષ એ આહી, અદ્ધર ને ઝંઝૂમતુ,
કેં આધાર વિના નીચે માત્ર એક જ ધાણના
મૂળોથી લોચને ખાઝી, પડ્યા વડે ઊભું મહુ !
ને મામે દર દેખુ તો અનેક કુંગર દિને
યુગો પડેલા થયેલા કેા આખાની વજ્રપાતથી
કે અતઃ શોભ ઊડાથી, પૂર્વકાલિન સ્મિતને
મહાવિધ્વસ નિગળી ફોડેલા ધન મોકમા !

—થીનેલા દુખગીત્યથી !

કેા એક હાથ લંગાવી માથું તે તર્ફ ઢાળીને
જેઠેલા કોઈ એ હાથ લમળે દઇને, શિર
હાથને ટેકરી એકા લંગાવી એક પાથ કેા
કેા જાને પાથ લંગાવી, ઢાળી ઉગ પંડે શિર,
જેઠેલા એમના એમ, સ્તબ્ધ શોકાસને સ્થિર !
ને જાણે નંમના સ્પૃહ અને માદ નિરંતર
નિઃશ્વાસે નાખવાથી આ વાતાવરણુ ચે ગન્ધુ
જંખુ ઘન અને કાણુ દટિને અવરોધતુ.
ઘટે મરિતનાં નીર, સૂર્યચન્દ્રે ધસાય છે,
ધમાતા કુંગરા પોતે, ન તોયે શોક મર્મભિદ્ધ
ઘટે કે યાય કે આછો, ને વાળે ઘટયેય ના !

શોભવાનું નથી

ઈન્દુલાલ માંધી

એવી એવી કોઈ આવે વચત
 જેવી વચતોએ તારા નતાનેને
 જીવનભાગે કોડિયા મૂક્યા
 પૃથ્વીપ્રદક્ષિણા ફાજ માટી, તારા
 ચરણો આગળ ભાગજી મૂક્યા
 પીણાપતી, તું તો નિજવત્ત
 એવી એવી કોઈ આવે વચત
 કોઈની મુદરતાએ તાર કદી શોભવાનું નથી,
 કોઈની મમ્મદિએ તારે ની શોભવાનું નથી
 શોભવાનું નથી
 જ્યોતિર્મયી તારી જ્યોત જલવત,
 એવી એવી કોઈ આવે વચત

[અનુસંધાન પાત ૮૪૪ની શીલ અને સાહિત્ય]

પરજીવન વચ્ચે માનવામાં આપા છે એનું જ વાચના પ્રાપ્ત કરનારના શીલ અને સાહિત્ય વચ્ચે પણ મમ કરી રહેવું છે આપણે જેમ માનીએ છીએ કે મરણે વા મત્તિ તો ગતિ અને મરણ નમતી માગ્યની ચિત્તદશા કેવળ પરવશ હોય છે એવે જીવનભરે જે વામનાઓ આવે ઉત્કૃષ્ટ ફોર એવેન દશે જે રાગદા પ્રમદ રીતે અનુભવેન હોય ને જ મરણ સંજની પરવશ દશામાં એની આગળ અનિવર્ય રીતે ખડી થાય અને એના બાવિ જીવનનું માર્ગ નક્કા કરે કે તેમ મનાકરોના મનમાં પણ કહી શકાય કે જીવન ભર જે વામનાઓ ઉત્કૃષ્ટો સેવેન દશ જે રાગદા પ્રમદ રીતે અનુભવેન દશે જે વામનાઓનું જીવન મમ કરી કરેન દશે ને જ ગોડી મમ્મદા શરૂ ગોડી આગળ અનિવર્ય રીતે ખડી થાય અને અને અડે અપાત કરાય ચમકાઈ નીન વાર એમી દમ્મદ દશે કે નરિ તો પણ પોતાના માર્ગ અનુસાર એની એ પ્રતિનુ નિર્માણ મરણ-એના દાષમ ની કનમ જ વમ્મદા નમ્મદા પોતાના જ પ્રતિવાસ પીરની મમ્મદા માગે નમ્મદા ને માયા મમ્મદા ઉત્કૃષ્ટ નમ્મદા થયું વાર તો પહેરે ની જ તમમ જીવનને ઉત્કૃષ્ટ તાવો આશ

શીને મમ્મદા કરો, અને તમારા માનમને ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાઓથી ભરો ઉચ્ચ જીવન વગ સાચુ જીવન ઉચ્ચ મરણ નમ્મદા નથી ઉત્કૃષ્ટ રીત વગર ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય મરણને ખીને કોઈ માર્ગ નથી નામ્ય દમ્મદા નિવર્યોડયનાય આપની કિમ્મ આપા નમ માવી ઉમ ૧ કનદૃતિ કોઈને લધરાની જ નથી એવું આપણે કહે છે તેમ —

Snob is price
 The goods exact for snob
 to become what we hang

જમતનાદની ગુજરાત કોલેજના ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળ સમક્ષ ગણતા નીખી બાલકો થઈને વિષમ આર્થિક વેપારે રમ્મદા કરે છે આપણે વિચાર અત્યંત જાણક અને જીવન છે, એટલે એક જ નેમ દાશ તેને પરતો ન્યાય ન જ આપી શકાય એના જુદા જુદા અરો વહ નેની સુચિતર ચર્ચા કરી શકાય એની લેમમાના કે સ્વતંત્ર પુસ્તક તેને માટે પોતાનામાં આવે તો જ તેનું કમકે સતોડારક નિરં ૧ મમ શરૂ અવિષમમાં અવકાશ અનુકૂળતા મળે આ નિચ વિસ્તાર રમ્મદા ચર્ચાવાની છમ્મદા પણ છે પણ તે તો જન ત્યારે અત્યારે તો આપણે ભાવના બહુ ઓછા થઈ એવા આ મદા પ્રમ્મદા રે સાહિત્ય લાસિકોનુ લમ્મદા એવા પરતો જ આર્થિક પ્રમ્મદા રીતે છે રીત અને સાહિત્ય વચ્ચેના વિમ્મદા મુવાઓ પોરો આપા કર્યો છે ખાખીને સ્વતંત્ર રેમરો અવિષમમાં

ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન

શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા

બહેનો અને બાલ્યો

સા હિંચ સંમેલનમાં જાગ લેતાનો મારે માટે આ પહેલો જ પ્રયત્ન છે. પ્રતિનિધિ કે પ્રેક્ષક તરીકે પણ જેણે કદી જામ નથી લીધો, તેને એ મંડળના એક વિભાગના એકદમ પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી, આપે મને જે માન્યતા આપી છે, તે માટે હું આપનો આભારી છું. એ ઉદારતાના જલ્દમાં મારાથી ગૂજરાતની કાંઈ સેવા થાઓ એમ હિંચું છું.

સાહિત્ય સંમેલનના વિભાગી પ્રમુખની શી જવાબદારીઓ હોય છે તેનો મને જરાનર ખ્યાલ નથી. જો એમાંની એક જવાબદારી એ હોય કે તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મના વિષય પર ગૂજરાતીમાં જે સાહિત્ય લખાયું હોય તેનો, અને તે વિષયનો ગૂજરાતી લેખકોનો, મારે આ સભામાં ઓછોવતો પરિચય આપવો જોઈએ, તો હું આપની આજ્ઞાએને સફળ નહિ કરી શકું એના મને ખેદ છે. હું એ કરી શકું એવ નથી એનો અર્થ કોઈ એમ ન કરે. કે મને એ વિષય પરના જીભ સાહિત્યને કે લેખકોને નમરૂદા સ્તુતિજાનો ધર્મ હોય. પણ સાહિત્યના અજાણી તરીકે મારું જાણનું અંદાજ છે તેની વિશી રૂપે એ અશુભો. ઉચિતતાની દ્રષ્ટિએ હું અંદર એમ માનું છું કે, જો સાહિત્ય સંમેલનનું કામ વિભાગોમાં વહેંચાઈને ઉઠેલા હોય, તો પ્રમુખે, અથવા તે વિભાગના ખામ મંત્રીએ, એ વિભાગ પર પ્રતિષ્ઠિત થયેલાં સાહિત્ય અને મુખ્ય લેખકોની તટસ્થપણે સમાવેશવાની કરી સંમેલન આગળ રજૂ કરવી, એ સંમેલનનો એક કાર્યક્રમ હોવો જોઈએ. પણ પ્રમુખની ચૂંટણી, સાધારણ રીતે, એક કેટલીક ધડીએ થાય છે, અને તેની ચૂંટણીમાં, તેનો સાહિત્યના અભ્યાસ વિષય હોવો જોઈએ, એ શરત મહત્વની ન લેખાય એમ જાને. આથી, એ કામ પ્રમુખની ન થઈ શકે એવો ધલો મંજૂર છે. તેથી સંમેલન કે સ્થાયી મંડળ આ કામ માટે વિભાગીય મંત્રીઓ નીએ એ વધારે સગવડભર્યું થાય એ રીતે દરેક વિભાગના સાહિત્યની છેલ્લામાં છેલ્લી 'ખાનેખુમરી' થઈ શકે, સાબતા તરીકે, આ સંમેલન આવની એક મારે આ વખતે જ એક એક વિભાગના સમાવેશક નીમી દે, અને તે સમાવેશક આવતા સંમેલનના પ્રમુખોની ચૂંટણી, પહેલાં જ પોતાની સમાવેશવા તૈયાર કરી આવે, તો પ્રમુખો પર એટલી જ જવાબદારી મૂકે કે એ પ્રદર્શને કઈ દિશામાં વાળવી જોઈએ તેનું આજ્ઞાદેન કરાવવું. જ્યારે એ સમાવેશક જ તેનો પ્રમુખ પણ વિભાગ, ત્યારે એકલા લાભ થાય.

આમ મારી પરીક્ષાનો એક સવાલ મારે ઊઠી દેવો પડે છે. જે બીજો સવાલ કુ કહ્યું હતું, તેમાયે હું વિદ્વાનોની કસોટીએ નહિ ઉતરું એવી અને ધારતી છે. તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મના વિષય મર હું લખતો આવ્યો છે એ સાચુ પણ, તેથી, જો કોઈની એવી કલ્પના થતી હોય કે એ એ વિષય પર ધણી પુસ્તકો ચાલ્યાં હશે, અને કેટલાંકને તો, બહુ ગ્રીણવચ્ચી અભ્યાસ કર્યો હશે, તો તે બન છે “નાદમૂલ લિલ્યતે કિંચિત્” એ પ્રાચીન પ્રજ્ઞાસિકાનુ પાતન કથાની મારામા સાબક ત નથી આમ આ વિષયમાં વિદ્વાતાની યોગીય પણ મારે નાપાસ થયુ પડે એમ છે

તત્ત્વજ્ઞાન તથા ધર્મના વિષયોને સાંદ્રિસિક અભ્યાસની દૃષ્ટિએ, કે ધાર્મિક વાચનના જ શોખની દૃષ્ટિએ મેં ભાગ્યે જ વિચાર્યો છે કલિતમય જીવન મને મળ્યું ધૂર્ધામા જ મળેનુ હતુ, પણ ન્યા સુધી તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મનો ઊઠા વિચાર કર્યા વિના મારું જીવન મને સુધાઇ ગયા જેનુ થયું નહિ, ત્યાં સુધી મેં એમાં માત્ર કહોળવા માંડ્યું નહોતુ. ન્યારે મારી ખાતરી થઈ કે ‘ન્યા લગી આતમા તત્ત્વ ચિન્ત્યો નહિ, ત્યાં લગી સાધના સર્વ ભૂતી,’ ત્યારે મને એની પાછળ લાગ્યા વિના છૂટી જ ન થયો આમ મારે એની સાધના અને શોધમા ઉતરવું પડ્યું. એ ઉતરવામા જેટલી મને જરૂર લાગી તેનુ જ મેં વાચ્નુ અને જે વચ્ચુ તેમાથી ઉત્તરોગી સાગા તેના ચરકારો લઈ લીધા, બાકીનુ છૂટી ગયું.

આટલી મર્યાદાઓ સાથે મારે આપની સેવા કરવાની છે અને તે માટે મારે ૪૦-૪૫ મિનિટના વધારે સમય લેવો તે પણ ચોક્કસ નહિ થાય. ધર્મ અને તત્ત્વ જ્ઞાનના વિષયોમાં કેટલાયે પ્રશ્નો આજે વિદ્વાનોને મૂંઝવી રહ્યા છે, કેટલાક વિષયો પર મારા વિચારો મધ્યસ્થ રીતે આવે છે માન્યતાઓ પ્રચલિત છે તેથી ભુગી દિશામા વહે છે આ વધારી મરિત્તર થયાં કરવી શક્ય નથી આથી, મેં એવા વિચાર કર્યો છે કે મારા મત-ઓને ક્ષેત્રો વિના, નગમમ સત્કરો, આ બાજુ ના પરશિષ્ટરૂપે આવી આગમ મૂકી દેવા, અને

તેની પ્રતાપનારૂપે કેટલાક વિચારો રખા કરવા સમય હોય અને શ્રોતાઓ કંટાળા ન હોય તો તે ઉપર કંઈ પ્રભોતરી થઇ શકે

પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ બૌદ્ધિક અથવા આસુરી છે, અને પૂર્વીય અથવા આર્યોની સંસ્કૃતિ આધ્યાત્મિક અથવા દૈવી છે હિંદુસ્તાનની પ્રજા બહુ ધર્મપરાયણ છે અને એ જ એવી પડતીનું કારણ છે, વગેરે વગેરે કહેવાનો આપણા દેશમાં શિરસે છે હું આતું માનતો નથી એમ કહેવથી કોઈને આચાત પહેલે તો મને ક્ષમા કરશો. એ વાત સાચી છે કે વેદાન્તની ભાષા અને અભિગતો (મ્તેગમેનો) આપણા દેશના ખૂબ ખુબમા પચરી ગયા છે, એમાસનાં ધાસની પેઠે આપણા દેશમાં પ્રવર્તેલા જાગી નીકળે છે, સાધુઓના ટોળા આખા દેશમાં મળી આવે છે, રાજકીય આગેવાનો કરતાં બ્રહ્મચારીઓની સંખ્યા વધારે હોવાનો સભવ છે, અને સમારતા દુર્ગે દાહોવા કેટલાકે લોગોને બરતાડુવવામાં વૈરાગ્ય આવી ન્તય છે છતાં મને લાગે છે કે કંઈ નહિ તોયે, હજારેક વર્ષથી અપણા દેશમા ધર્મનો હાસ થઇ ગયો છે, તત્ત્વની કહો કે ધર્મસતી કહો, પ્રાણુજ્ઞાન નિષ્ક્રોતા ધણે અશો હોય થઇ ગયો છે અને આપણી સંસ્કૃતિમા નથી અધ્યાત્મનુ, નથી ધર્મનુ, કે નથી ભૌતિક વિજ્ઞાનુ જે બળ રખુ. પણ અધ્યાત્મનો વાલો પહેરેલી કોરોડોદોર્મ સંધતી પડેલી કોઈક સંસ્કૃતિનુ સરીગ પડેનુ છે આવા મેં દા દેશમા વચ્ચે વચ્ચે કમીંગ, નાનક સદગ્જનક દાલક કે આંધીજ જેવી બેચાર વેકાત બ્લકનિઓ નીકળી આવે અને સમાજને અગમચાલી મુકે એ કાંઈ મોટી વાત ન કહેવાય પણ એમનો દરેકનો કાગો બેસે તો માત્રમ પડશે કે એમનું પ્રચલિત તત્ત્વજ્ઞાન કે ધર્મમા ગ્રાઇ નવો કાગો આવ્યો છે તે કમતા તેના પર પ્રકારો જ વધારે કર્યા છે જેમ બેનરમાં પેટેનો દાઢ કેવળ ઉગ ઉપરથી વાહોથી જતો નથી પણ તેને ઝોલી નાખવો અને બાજવો પડે છે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મના જોવામાં પેટેના કાગને જુગાડવા તેમનામાના કેટલાકે પ્રયત્ન કર્યા અને નેમા જ તેમનું આજુનું જીવન ચાલુ થયું

એમાંથી કંઈ પાક લેવાનો એમને પોતાને જાણ્યે જ આવશ્યક મળ્યો. એમની પછીનાઓએ તો થોડા જ વખતમાં પાછો એટલો તે એટલો દાલ વધાર્યો.

હિંદુસ્તાનમાં દેખાતા ભક્તિભાવ વિશે કૃષ્ણીર એક પદમાં કહે છે :—

પણી વિવાળી જૂનિયા
મક્તિભાવ નહિ વૂજેજી ।
કોઈ આવે તો ઘેટાં માંતે
ચઢી ગુંસાઈ વીજેજી ।
કોઈ આવે દુઃખ વા મારા
હમ પર વિરપા કીજેજી ।
કોઈ આવે તો ઢોલતમાંતે
મેટ રૂપયા લીજેજી ।
સાંધે વા કોઈ માહક નાહીં
જૂટે જગત જોજેજી ।
કાહે કવીર સુનેા માર્કે સાધો
જંઘોં વા વયા કીજેજી ॥

પણ અધ્યાત્મ અને ધર્મ સામેના આ પ્રકારો અને આજે મુનિવસિંદીઓમાંથી નીકળેલા નિહાળના પ્રકારોમાં થયો ફરક છે. સતોએ પોતાના દેશના લોકોને વધારે નજીકથી, અને જાણીથી જાણ્યા હતા, અને પોતે ક્યોરોફોર્મના ઘેતને અનુભવ લઈ ચૂકેલા હતા. એટલે એમને પ્રયત્ન ક્યોરોફોર્મ ઉતારવાનો હતો. અર્થાત્ત્વ વિદ્વાનો આમ માનતા નથી તેઓ પહેરે છે કે જે અધ્યાત્મ અને ધર્મનો પાથો શાહી નાંખવામાં આવે તો ક્યોરોફોર્મ ઉતરી જાય અને આપણી પ્રજામાં તો પાણી આવે જાય. આ કપડાં બદલીને સાહેબ બનવા જેવું છે. એથી 'સાહેબ' કહેવાઈ જાય એ ખરું, પણ મનમાં જે હીનતાનો સંસ્કાર રહી ગયો હોય તો ગેરો સાહેબ આગળ તેનેહીન થઈને જ જાણ રહેવું પડે.

બીજી જગતની જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં મસ્તીનો એક કાળ આવી જાય છે. ત્યારે અજ્ઞેય શીખતો હોયે માને 'મિંમ વોટર' 'મી નેટ હોટ હોટ એક' ના હુકમો છોડે છે; પછી મસ્તી શીખવા માંડે છે ત્યારે

'જલ' આનંદ 'ઉશ્વ' ઉશ્વ ગૌવ પત્રિકા પત્ર' હુકમ કરે છે. તેવા જ મસ્તીનો કાળ તત્ત્વજ્ઞાનમાં પે આવે છે. 'હું બધા છું, હું આ વિશ્વનો આત્મા છું' હું જ રામ છું, હું જ કૃષ્ણ છું' એવું એવું બોલતો જાનંદમાં હોવા લાગે છે. ભૌતિક વિદ્યાઓમાં પે એવી મસ્તી ચડે છે. જેમ કેટલાં ભક્ત 'રામ રામ' કે 'શિવ શિવ' કહે છે, તેમ તે 'અણુ, અણુ, અણુ, ' કે 'મેટર, મેટર,' કહે છે. પણ મસ્તી એ ક્યારેય જ્ઞાન નથી. એ અપવાદની નિશાની છે. આત્મામાં મસ્તીને માટે નવે કયાંય અવકાશ દેખાતો નથી જે હું આત્મા કે બધા છું, તો જાણીતું જમત શું કીકું છે? જે હું જ રામ છું, કૃષ્ણ છું, કથુ છું, મહમ્મદ છું, તો જમતનાં બીજાં પ્રાણીઓ શું છે? અને શું કામ કોઈને એમ કહેવાની મસ્તી નથી આવતી કે 'હું જ રામો જાણી છું, હું જ કાનો ચમાર છું', જગતની હીનમાં હીન વાત હું જ છું'? આપણે જે જગત એક જ ચૈતન્ય-તત્ત્વ છે એમ દઢ મનીતિ થઈ હોય તો બહાનંદની ખુમારી માટે કયાં અવકાશ રહે છે? ચિત્તમાં હું અને બધા બન્નેને એકી વખતે રહેવાને જગ્યા જ કયાં છે?

હકીકત એ છે કે આપણા પૂર્વજોએ આપા જમતમાં એક અખંડ, અવિનાશી, અમેય ચૈતન્યનું અસ્તિત્વ શોધ્યું, પણ આપણે એને એવી રીતે સાધ્યું કે જેથી આપણું પ્રત્યક્ષજિજ્ઞાન દબાવવાને બદલે ઉત્કૃષ્ટ પાકું થયું. આપણે રીઠા વ્યક્તિવાદી બન્યા. જેને પોતાના જ દિનની વધારે લાગે અને જમતની નિવૃત્તિ ન લાગે તે વધારે સાચો મુયુક્ત કહેવાય.

ભક્તિમાર્ગ પર પણ આપણે જે રીતે તત્ત્વજ્ઞાનને સાધ્યું તેવું, પરિણામ સારું નથી આવ્યું. એથી ભક્તિમાર્ગ મુશ્કેલ તો બન્યો જ; પણ વ્યક્તિચારીયે બન્યો. એકેશ્વરનિષ્ઠા, અનન્યાશ્રય, એકાંતિક ભક્તિ, અદ્વૈતકી ભક્તિ વચ્ચેના વાતાવરણ જ ન રહ્યું. વૈદિક દેવો કરતાં પે દેવોની સંખ્યા વધી ગઈ, અને યજ્ઞચાલને માટે માર્ગ મોકળો થયો તે જુદો. "હોડી કે કીધીય દેવ, ચોર કી જો કરું એવ, કાડી કાડો કર ગેરો તીખી તલવાર

સે" એવી અનન્યતા કોઈક વ્યક્તિઓની જ વિશિષ્ટતા બની, અને તે કેટલાકના મત પ્રમાણે અનુદારતાયે ગણાય છે. જાની તો બધાનાં સ્તોત્રો રચે, અને બધાને પૂજે અને બધાનો મહિમા વધારે, આ ખીછ જ શણે "કોણ દેવ અને કોણ ભક્ત, બધો જ અજાનીઓનો આચાર છે" એમ કહે.

આ રીતિમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મ મૂઢ, અવિકામ-શીલ અને પ્રગતિવિરોધી બની જાય તેમા આશ્ચર્ય નથી. શ્રી યંત્રરાયણે જે રીતે અનુભૂતિમાત્ર આત્માનું નિરૂપણ કર્યું છે, અને શ્રી વૃષ્ભાષ્યે જે રીતે જગતને અવરૂપે વર્ણવ્યું છે, તે મને ઘણે અંશે માન્ય છે. પણ એમના માધ્યાત્મ અને હીનાત્મક અને રમ્ય કે મુદ્દમ એકે અવલોકનમા સાચા લાગતા નથી એવા કરતાં શ્રી રામાનુજનું "જડ અને છત્ર રૂપી શરીરધારી પ્રાણીનું" નિરૂપણ વધારે મરમ અને કમમા કમ રમ્ય અને અવલોકનમાં માયુ નાગે છે. "શરીરધારી" તે ભદ્રે "રેભાધા" કહીય તેા ગીતાના સાતમા અધ્યાયના નિરૂપણને એ મળી રહે છે. જેમ વ્યવહારુચિત્ર એ પેદાતને માખ્યના નિરૂપણ લગભગ આપ્રુષે રીકાગી લેતુ પડતુ છે, તેમ શાસ્ત્રવેદાનીને તેમ જ વર્તમાનવેદાનીને જગતના વ્યવહારમા વિશિષ્ટાદિત બ્રૂમિકા જ રાખ્યે છૂટકો છે નિશિષ્ટાદિત એટલે આકાશ જેતુ એક નદિ, ધોળ અને કાળ જેતુ દૂત નદિ, પંચ કુટ અને કુટળ જેવી વિશેષતાવાળુ અદેત. ખીછ રીતે યોનીએ તો મમાતતાવાળુ દેત એમ પણ કહેવાય. "હુ જ રામ અને કૃષ્ણ છુ," કે "હુ જ ગમેા જાગી કે કરો ચમર છુ," એ બને અધ્યામયોગ કેઃ કલ્પનાનો વિદાર છે, સાક્ષત અનુભવ નથી પણ જે રામ છે, જે કૃષ્ણ છે, જે ભાંગી છે, જે ચમર છે, તથા જે હુ છુ, તે સૌ એક જ પરમ ચૈતન્યનાં ગુણ અને ઘટકો છીએ અને અનેક રીતે એક જ શરીરના અવયવોની જેમ એક બીજા સાથે નેદાણેલા છીએ એ અનુભવમા આવે, વ્યવહારમાં ઉતારી સ્કારાય, અને સાધારણ બુદ્ધિના માણુમને મયમય એવું

સાત છે. આમી બીજા જેને દેખાય છે તે, 'દેખાય છે,' એમ કહે તે અજાની, 'નથી જ' એમ કહે, છતાં 'હું' એમ માનીને વર્તે તે જાની; આત્મામાં અજ્ઞાન વરડી શકતું નથી, છતાં અજ્ઞાનને ક્ષીણે જગતનો ભાસ થાય છે, અને એ અજ્ઞાનને વારતરિક અસ્તિત્વ નથી; આ ઉપપત્તિએ પરમેશ્વરને એવો મૂઢ બનાવી દીધો છે કે જે વસ્તુ પુરતી અણે ચારે તરફ પમરેલી દેખાવી નેદાણે, તે બોલાઇ ગયેલા જેવી કે કેવળ કાલ્પનિક અને 'મનકા' કરતા જેવી લાગે છે.

"માની જિગ્મ મીન પિપાસી,

મોદિ મુન મુન આવત હાંમી;

ધર મેં વસ્તુ નજર નદિ અવત,

બન બન શીરત ઉદાસી "

આનું કારણ, અને એ લાગે છે કે તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મનું બેપ્રાણ આને કેટલાક મેકાથી આપણા દેશમા કેવળ તાર્કિક તથા સાહિત્યકવિમસનો વિષય બન્યું છે શોધનનો નદિ. જેઓ તેનો કેવળ શોખ કે વધા માટે જ અભ્યાસ કરે કે, તેઓ અતી જાય છે, પણ જેઓ મત્તને બેગતવા તેનો આધાર લે છે, તે માપકા હેરાન થાય છે શુ આધાર કે કળીજ જેવા કટાક્ષ કરે છે કે-

"ગૌતમ, કણ્ઠાદ, કપિલ અરુ શેા જૈર્મિન વ્યામ પડુ ધીર ૧૨ જાય રૂચી ગાવે છુટકો કામ "

તર્કશત્રુનું કે મહિત્યનું બેભાન બધારે એ રીતે થાય કે જે વાતુ અવિદ્યાન મણમ મહેનકથી સમજી જાય, તેને સમજતાં કિંકાન મુંઝાડ જાય, અથવા બહુ વિનાશથી તેને સમજાવતું પડે ત્યારે સમજતું નેદાણે કે બેગાણામાં કર્ણકે પંચ મેટો કોષ હોવાનો સભવ છે વિદ્યાનોની ઘણી ચર્ચાઓ આ પ્રકારની હોય છે, જે આપણે મહેનકથી નેઈ શકીએ એમ છીએ ન ત કોઈ અવિદ્યાનોની મથને આપણે પછીશુ કે આવીછને સાહિત્યકાર કહેવા કે નદિ, તો તેઓ કહેશે કે અમે તો એમના જ લખાણો વચ્ચેને માર્ગદર્શન મેળવીએ છીએ અને એમના જ લખાણમા અમને વધારેમા વધારે

સમજ પડે છે એને જો સાહિત્યકાર ન કહેવાય તો કોને કહેવાય ? જા, વિદ્વાનોની સલાહા આ પત્ર પર ઓછામાં ઓછી બે દિવસ ચર્ચા કરવી કાઠજ ન પડે, અને એમ બને કે અતે બહુમતે એવો નિર્ણય થાય કે માંનીશ લેખક તો ખરા પણ સાહિત્યકાર ન કહેવાય !

એ જ રીતે કોઈ અવિદ્વાનને આપણે પૂછીશું કે ગળપણ એટલે શું, તો તે કહેશે કે ગોળ જેવો સ્વાદ તે ગળપણ. તે માની લેશે કે કાં તો તમે ગોળ ચાખ્યો છે, અથવા ચાખીને બચી લેશો. એને બે વધારે પૂછશું કે ગોળ ગત્યો કેમ લાગે છે, તો જાઝી ચોગા ચોગ કર્પા નના ઉત્તર આપશે કે એ એનો સ્વાભાવિક ધર્મ જ છે. પણ જો કોઈ વિદ્વાનને એ પ્રશ્ન પૂછીશું તો તે ખૂબ વિચાર કરીને કદાચ આવો જવાબ આપશે “ પદ્મથોમા રહેના કેટલાંક કાર્પોહાઈડ્રેટ તથા કેટલાંક મનાઈડ રમારોનો છાંયતી વાળના રહેના અમુક ચોક્કસ રમાયતો માથે મંઅથ થતાથી છાંયના માત્રાનુંઓ પર જે અમર થાય છે, તે ગળાળને નામે ઓળખાય છે એ તો એરી જ અમર શુ કામ થાય છે તે વિશે હજુ એ કદમપણે જાણી શકાયુ નથી.” આ ઉત્તર આપડા અવિદ્વાનને તો મમળજો જ નહિ, અને વિદ્વાન સમજીને અવિદ્વાન કરતાં સ્તનમાં વધારે આઝાદ વર્ણો નહિ.

એજ પ્રમાણે કોઈ અવિદ્વાનને આપણે પૂછીશું કે પાપ શું છે અને તે કેમ થાય છે, તો તે કહેશે કે આપણી વિવેકશુદ્ધિ અને અંત કરણ જે ન કરતાં કહે તે મરણ તે પાપ; અથવા, બીજાને અન્યાય કે પીડા થાય તેવું કરવું તે પાપ, અને તે આવણામાં રહેલી કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરેની ખળસન વાસનાએને લીધે થાય છે. સાંપરણ છતાંય, પણ અવિદ્વાન માણસ આટલા નિરજળુઓથી વ્યતકારોપણેથી નિષ્ક્રિય બનાવી લેશે. પણ કોઈ વિદ્વાનને એ પ્રશ્નો પડીશું તો કહેશે કે જાતના સ્વરૂપ વિષે વિ તો હજુ નિષ્ક્રિય કરી રહ્યા છે અને રાત્ર નિષ્ક્રિય હોયર આવી ચકા નથી; કારણ પાપ-પુણ્ય સાથે છે કે

નિરોધ, સારવેશી અને મર્યાદાની છે કે દેશકાવાનુમારી છે એ પ્રશ્નોનો હજુ ચોક્કસ નિર્ણય થયો નથી. એ શું કામ થાય છે એ કારણ તો એથી થે મુશ્કેલ છે. કારણ કે કામ-ક્રોધ-લોભ વગેરે શ્રુતિઓ ખરબજ છે એમ એમાં શુદ્ધિ ન કરી લેવું પડે છે, એને માટે આધાર નથી આમ વિદ્વાન મંઅછતે બેસા રહે છે. અવિદ્વાનને એથી મંઅવજ થતી નથી. કારણ કે એ જાણે છે કે જેમ માણસમાં ધોણ અને કાળું પારખવાની કુદરતી નેત્રની શક્તિ છે, તેમ કામ-ક્રોધ-લોભ વગેરેની ચોક્કસ અને અચોક્કસ શક્તિઓ કંઈ તે પારખવાની મજા કાઢક કુદરતી શક્તિ રહેતી છે. તેના નિર્ણયે પર આધાર રાખી હવનાં મામાન કામે ઉત્તરી જાય છે, જેમ અમુક રંગને લાલ કહેવો કે લીલો કહેવો એરી મંઅવજ કોઈક જ વાર થાય છે, તેમ અમુક કામને પાપ કહેવું કે પુણ્ય કહેવું, એની મંઅવજ રોજરોજ થતી નથી. તેવે વખતે કાંઈ વધારે અનુભવી અને સાચાને પડીને નિર્ણય કરી લેશું.

મહેરી વસ્તુને કાણ કરવાની કળા તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મની બાનતમા સારી પેઠે થયેલી છે, અને ધણી ધાર્મિક ઝગાઓનું મૂળ આ કળાને આભારી છે. વસ્તુ પ્રત્યક્ષ અનુભવથી કે પ્રયોગ કરીને જાણવાની હોય તેના વાદવિવાદથી જ નિર્ણય કરવા પ્રયત્ન કરીએ તો આણું જ પરિણામ આવે. બીજા સામ્રાજી એક વાત છે. એણે રોયય મોમાવરી આમજ એક કાવડો રજૂ કર્યો કે હવેાછય વરંત્રા પાણીના વાસણમાં મૂએરી માછલી મૂકીએ તો થોડું પાણી ટોગાઈ જાય છે, પણ છતતી માછલી મૂકનાં નથી ટોગાતુ તેનું શું કારણ ? કહે છે કે રોયય એ સાચીના વિદ્વાનોએ એને મારે અનેક પ્રશ્નો પુછ્યાઓ લખી મોકલ્યા, પણ કોઈને એમ ન મૂકયું કે છતતી માછલી મૂકતા જતા પાણી ટોળાય છે કે નહિ તેની ખાત્રી કરી લેતી તો જ રીતે તત્ત્વજ્ઞાનના પગીકરણનો વિષય તો આકાશમાંથી વાયુ, વાયુમાંથી તેજ, તેજમાંથી જળ, જળમાંથી પૃથ્વી થાય છે એમ છેલ્લાં એક હવર વરંથી આપણે જોખના અન્યા છીએ

તેના પર મોટા મોટા સરૂત અને પ્રાકૃત વિવેચનો લખાયા છે. વળી, એક પંચપચીકૃત ગણિત પણ છે. તેમા દરેક મહાભૂતમા તે મહાભૂતનો અર્થો અને બીજા ચારમાથી દરેકનો આઠમો ભાગ છે એમ કહેવામા આવે છે. આ કેટલું કાશ્પનિક ગણિત છે! કપિયે, અથવા જે એના મૂળ ઉત્પાદક હોય તેણે, તો કાષ્ઠિક અવયોકન પરથી એ કાર્યકારણ પરપરા જોઈતી, પણ ત્યારપછી ભાગ્યે જ કોષ્ટએ એમા સુધારોવધારો કરવાની કે એની સમ્યાઈની કસોટી કરવાની મહેનત લીધી છે એને કેવળ વધારે શ્રદ્ધ કરવા માટે જ ક'પનાવિનાસ કર્યો છે

એ જ પ્રમાણે સાધારણ માણસને મનમજા વાર ન લાગે કે જગતમા ચોક્કસ નિયમાધીનતા છે કુદરતના કેટલાક અચળ કાયદાઓ છે. જગતનું તત્ત્વ આપણી ધારણા મુજબ અને ન ચાલતુ હોય, પણ એમા અન વરથા નથી સૂઝે પાછું પે કોષ્ટ નિયમને વશ થઇ પોતાની જગાએથી ખસે છે. છતાં, યોગસાક્ષિજના વિકાન કર્તાએ જગત કેવળ માયિક જ છે, એમા કશી નિશ્ચિત વ્યવસ્થા છે જ નહિ, એમ સિદ્ધ કરવા માટે અગેશિયન નાષ્ટ્રમને પે બૂનાવે એવી એની અજમ કયાઓ જોડી છે! એણે પધ્ધતમાં કમળ ઉઘાડ્યા છે. સાંખ્ય કાષ્પકારણપરપરાથી જુગીજુગી ગળતી પરપ રાઓવાળી સૃષ્ટિએ વર્ણવી છે, કંપે કંપે અને બ્રહ્માડે બ્રહ્માડે રામ કૃષ્ણાદિકના અનાગતી અવૃત્તિએ બહાર પાડી છે, અને સચમી-સ્વરેહદી, ડાહ્યા-ગાઢ, દેવી ગણેસી બધી જાતના બ્રહ્મનિષેડો સમાજ અગળ મૂકવા છે બાપડા માથે આ બ્રહ્મતા વરવર અદાપૂર્વક પારાયણ કરતાં, અને એ નકુ એમ જ છે એમ પોતાની જુદામા પેલાગત પ્રયત્ન કર્યો કરવો અને પોતાને એ! શકાઓ છેડે અને અનુભવમા ન ઉતરે ત્યારે પોતાની સાધતામા ખામી સમજી ઉઠેમ કર્યા કરવો! જે આ બધું બરાબર શાસ્ત્રની રીતે નિષ્પણ કરી શકે તે આપણા દેશમા બ્રહ્મનિક મહશુરુ બને!

તત્ત્વજ્ઞાનમા સમ્પત્તા અને કલ્પતા છે ખરી જુદાં ન સમન્વય અથવા મુરેલીથી મનમજા એવી ઘણી

વિદ્યાઓ જગતમા છે, તત્ત્વજ્ઞાન જ છે એમ નહિ. પણ એને જ મૂદ-મરિચિવિસ-મનારા અથવા બનાવ વાના જે પ્રાત્નો થાય છે, એમાં મને રુચિ નથી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમા એને 'ખૂણિયુ જ્ઞાન' કહે છે. જાની રીતે શિવને અનુમહરૂપે આપવાનું. એવા ખૂણિયા જ્ઞાન પ્રત્યે શકાની નજરે જોવાય છે એમાની ઘણી ગૂંઠતા તો માત્ર શબ્દાકબર વધારીને જ કરતામા આવે છે તથા દેહ, તથા અવરથા, તેના તથા અભિમાનીઓ તથા સુદ્ધિ, તથા સંજ્ઞતી અવરથા અને તેના અભિમાની તથા છ'રો ચાર ચૂક પામ દોય, સાત બ્રહ્મિકાઓ, ચૌદ પ્રકારનો બ્રહ્માનંદ, સ્વર્ગ, વૈકુંઠ, ગોલોક અક્ષરધામ, જીવ-છ'વર-માયા-બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મ, જીવ-મુક્તિ-નિરેદ મુક્તિ વગેરે વગેરેનો પાછળ જેટલો સંખ્ખવિસાસ થયેયો છે! હમણા મનુષ્યોના પ્રાણમય મનામય-ચિત્તામય વગેરે કોશોનો કેનો વિકાસ થયો છે, એનો નિર્ણય કરવો તો કઠણ છે, પણ અમય કોશો પર મારે આદર છે, એ સમજતુ કઠણ નથી, અને આ શબ્દવિસાસ એ કાપડો છેકન મા ઝાંઝો ફાગો આપતો નથી. આ બધામા કાષ્ટ જ વિચારવા કે સમજવા જેવું નથી એમ નહિ પણ એની આજુનાજુ જે ગૂંઠતાનું ધુમ્મસ પધરાય છે, તેથી તત્ત્વ જ્ઞાન કે ધર્મને લાભ થતો નથી

આજ પ્રમણે ધર્મનિરુણમાં મૂળને છોડી શાખાઓને પોષાતો અને તેને ચમત્કારોનો શયમાર ચડાવતો આડબર થયો છે અદી હમર વર્ષ દુરે શુદ્ધ લોકો આગળ પાંચ મતો મૂક્યા હતા દારુ ન પીવો હયા ન કરી ચેરી ન કરી વ્યભિચાર ન કરવો અને અસત્ય ન મોહતુ બૌદ્ધધર્મમા આનાથી વધારે મહન વિચારો અને વિચારો પણ છે એનું એક જુદું તત્ત્વજ્ઞાન પણ છે પણ આ પાંચ નિયમો મહાપોશી પર સાર્વજનિક ઉપદેશ છે એ ઉદ્દેશ ક્યોને રચવર્ષ ધઇ ગયા પણ મવાસો વગસ પર ઘર્ષ ગયેલા સ્વામિનારાયણને પણ

હરુ માગી, ચેરી, અવેગી, ચારનો ત્યાગ કરી "

બહુ જોને સદ્ગુણનંદ હરિ" એવા ઉપદેશથી શુભચાત દાહ્યાવાડની આમપ્રભમાં પોતાની પ્રવૃત્તિ સ્થાવરી પદ્ધિ, પાંચમાંથી એક એાછું કરવું પડ્યું. અને તે ચોવીસ-સો વર્ષ પછી ! ખજુ આજે એ શું સ્થિતિ છે ? વધારેમાં વધારે ઘણું ઊંડાવા આપણે લોકોને કહી શકીએ છીએ. માંસાહારનો નિષેધ કરવાની આજે આપણી હિંમત નથી. ઉચ્છૃં, શાકાહારીઓમાંથી એનો પ્રચાર થવાનાં ચિહ્નો દેખાય છે. દવાને નામે તો લેવાય છે જ. બ્યભિચાર અસત્ય અને ચોરી પ્રત્યે તો લગભગ આંખ મીચામણાં કરીને જ ચાલવું પડે છે, આ સ્થિતિમાં આમપ્રભ મળેતો ધર્મોપદેશ કેટલી બાળતોમાં મર્યાદિત હોવો જોઈએ તેની કલ્પના કરી નોંધએ.

હાડું, માંસ, ચોરી, બ્યભિચાર, અને અસત્ય-એ બાળતોમાં વિદ્વાનો અને મરકારી કહેવાતા વર્ગો અવિદ્વાનો અને અમરકારી લોકોથી વધારે ચરિયાના હોય છે એવું કાંઈ નથી. છતાં, જે કાંઈ ધર્મોપદેશક આટલી જ વાતો પર ભાર મૂકી વિદ્વાનો આગળ આપ્યાન કરે તો તે પ્રતિષ્ઠા મેળવી શકે નહિ. આથી મૂજોને છોડી શાખાઓને પોષવાના ધર્મવિવેચકોએ ખૂબ મહેનત કરી છે ખાત્ર પાંચ કથાં, આખા કથાં, એકું શું-એકશું શું, કોણ સ્પૃશ્ય-કોણ અસ્પૃશ્ય, વગેરેનું ગ્રીષ્ઠ વિવેચન કરે, નહાવાથી, ખેતી કરવાથી, સાંજ થયા પછી જમવાથી, વગર ઉઝાડે પાણી પીવાથી તથા ચાંચીને જવાથી કેટલી હિંસા થાય તેની ગીચી સમીક્ષા કરે, પણ ધર્મના મૂજોને બેધકક કાપેડે. એટલે કે ચોરી, બ્યભિચાર, અમત, માનવહિંસા કે મોતી કે રેશમ જેવી ધનદાયી વેપારની હિંસા પર મોન રાખે. છતાં, ધર્મને આપણે કેટલી સહમયણે વિચારીએ અને પાળીએ છીએ તેનું આપણને અભિમાન લાગે. કેટલી વિસ્તરતે આપણે વિચાર કરનાં શીખ્યા છીએ તે આ બતાવે છે.

આપણે કોઈ ધાર્મિક પુરુષના જીવનચરિત્ર તથા સંપ્રદાયનાં પુસ્તકો જોઈએ. એમાંથી સાચા કે બનાવટી ચમત્કારોની વાતો, પૂજાઓ, પંચરામળીઓ, જમણારો, શૃંગારો વગેરેનાં વૃતાંતો કાઢી નાંખીએ અને ચરિત્રના-

ચક્રનો કેવળ ઇનિદાસ અને એનાં ચારિત્ર અને શુભે ચિત્ર એવા પ્રયત્ન કરીએ. કરી જોશો તો ખબર કે ધૂળમાંથી કણ શોધવા જેટલું એ કણ કામ છે અને છતાં આપણે ક્યાંય બૃથા નહિ હોઈએ. ખાતરી નહિ લાગે,

આ હકીકત આપણા જ દેશની છે, એમ કહેવાનો મારો આશય નથી. સર્વે દેશોનાં તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મમાં આ દૃષ્ટિ પેટેલાં છે. પણ આપણાં તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મવિચાર જગતમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે એવો આપણો દાવો છે.તો આપણે મટે તો આ દૃષ્ટિ વધારે લગભગ છે, અને તેનું સંશોધન વધારે આવશ્યક છે.

વિદ્વાનોને મૂંઝવના અનેક પ્રશ્નોપેક્ષા પરમેશ્વર છે કે નહિ, અને છે, તો જગતમાં અન્યાય, દુઃખ વગેરે શું કામ છે, એ એ પ્રશ્નો પડે છે. એની પૂરી ચર્ચા બહોં કરવી મુશ્કેલ છે. એકાદ નાનાં પુસ્તકકદારા એ વિષય ચર્ચવાની દુઃ કષ્ટતા રાખું છું. પણ એ તો બને ત્યારે ખરું. અહીં તો આટલું જ કહું :

પરમેશ્વર છે કે નહિ એ પ્રશ્નનો કેવળ નર્મથી નીવેડો લાવવા માગીયે તો તે સ્વાધેય આવી શકે એમ નથી. એમાં અનુભવશુદ્ધિ, વિચારશુદ્ધિ અને ભાવશુદ્ધિ, નયા પહેલી ખેતી પાયાકૃપે ભાવનાશુદ્ધિ એ ચારેની અપેક્ષા છે. જગત એકબું જડતત્ત્વ અનેકું છે, કે જડ અને જીવ બે તરવોડું છે, કે તે ઉપરાંત એક પરમાત્મા તત્ત્વ પડ્યું છે. કે પૂરૂં નથી, પ્રાનિયે નથી. કેવળ શ્યામમાંથી જ સર્વે થયું છે; વળી, એ આત્મા કે પરમાત્મા (બેમાંથી જે હોય તે) સમુદ્ય છે કે વિરૂપ, કતાં છે કે અકતાં, એ બે વચ્ચે ફેટ છે, અદ્વૈત છે કે વિશિષ્ટાદ્વૈત છે, એવાએવા પ્રશ્નો તત્ત્વજ્ઞાનને માર્ગે જનાર ફરેકને કોડે જ છે. પ્રાચીનશાળીએ પ્રશ્નો ચર્ચાતા આવ્યા છે અને ચર્ચાશે. જગતમાં પરમેશ્વર છે તો દુઃખ અને અન્યાય શું કામ છે, એનો ઉત્તર પણ એ મૂળ પ્રશ્નના ચોખ નિશાલ સાથે સંબંધ ગણે છે, જેઓને એ શકાએ પ્રમાણિક શોધન કરવાનું કોડે છે, તેઓમાં તેની પરખર ચર્ચા થાય, તેણે

અગાધ થવાનું કાંઈ કારણ નથી પરમેશ્વરતા અસ્તિત્વ
નિષે અશ્રદ્ધા થવાથી જ કોઈ તત્ત્વજ્ઞતાનું દુઃસ્વારી
યજ્ઞ જતો નથી. પરમેશ્વરમાં શ્રદ્ધા હોવા નેટલી જ
મહત્ત્વની વસ્તુ માણમાણમાં શ્રદ્ધા હોવી એ છે.
જેને માનવ્યમાં શ્રદ્ધા નથી તે પરમેશ્વરનું
અસ્તિત્વ સ્વીકારે કે ન સ્વીકારે એ નારિતક જ છે.
તેઓને આ પ્રશ્નો અપરોધનમાં ઊઠેલા હોતા નથી, પણ
વ્યક્તિગત પ્રેરણાધનને અનુકૂળ કરવા તેનું ઓણું
લીધેલું હોય છે

ધાર્મિક અગાધાઓને તપાસીશું તો માલમ પડશે
કે બધા ધર્મો અનેકેશ્વરવાદી છે એમા પડશે. ક્ષત્ર
બધા ધર્મોમાં એક જ છે એનું સ્વરૂપ સદૃષ મનાયુ
હોય કે અસદૃષ, એની સદૃષતા તેમ જ અસદૃષતા
સનાતન અને સ્વાભાવિક સ્વીકારાયેલી છે પણ એ
ક્ષત્રની મ થે દરેક ધર્મને એક અથવા વધારે બીજા
ક્ષત્રો મુકવા-કહો કે તેના પેશા અથવા પ્રતિનિધિસ્વરૂપ-
હોય છે, અને ત્યાં કેને મૂકેલા તથા કેવા રૂપમા મૂકેલા તે
ગાટે તકરારો થાય છે. કારણ કે એને માટે તારકપણનો
દાવો હોય છે વળી, એ દાવો કરનારાઓને માત્ર
પોતાના ઉદ્ધારની ચિંતા હોતી નથી, પણ બીજાના
ઉદ્ધારની હોય છે, અને જરૂર પડે તો બાકાતો
છેતરીને, કે કાપચ ખતાલીનેય તે કરવાનો આગ્રહ પ
છે. આથી, બીજા ધર્મોના દરેક પેશવાઓને પદઅપ
કરવા માટે લડાઈ કરવાની જરૂર લાગે છે નેટલી
લા હો. પો કારવા મા આવે છે તે આ
પેશવાઓને તમે જ પેશકારવામાં આવે છે એકને
સિની ઊપાસના ચાલુ કરવી હોય છે. બીજાને વિષ્ણુની,
ત્રીજાને વિષ્ણુના કોઈ અમુક જ અવતારની, ચોથાને
ગણપતિની, પાંચમાને દેવીની, છઠ્ઠાને તીર્થ કરીની,
સાતમાને શુક્રની, આઠમાને પેશ્વરની, નવમાને મૂર્તિક
ની, અને દસમાને હેલા પેશ્વરની જ તે ઉપરાંત હિંદુ-
ધર્મમાં જુદા જુદા મુરમ પ્રણયોમા પોતપોતાના
શુરુરકબની દરેકને એમ લાગે છે કે પોતાનો જ
પેશા સાચો છે. બીજા બૌદ્ધાધિકારી, પદ્મ્યુર ચએવ
અથવા ટોંગી છે મરાઠાઓના ધર્મો ધર્મો છત્રપતિની ગાદી

ખુલામાં પડી ગયે અને પેશવા જ મહત્ત્વના ધર્મ પડયા
હતા પછી છત્રપતિને લધિ પેશવાની પેશવાઈ ન રહી,
પણ પેશવાને લધિ છત્રપતિની ' સત્ખ્યાતિ ' થઈ, અને
છત્રપતિની આઠાઓ કરતાં પેશવાની આઠાઓનો વધારે
ખાંક લાગ્યા માંડ્યો, તેજ પ્રમાણે ધર્મસંપ્રદાયોમાં
પરમેશ્વરને લીધે તેના પેશવા નહિ, પણ પેશવાને લધિ
પરમેશ્વરને ' સત્ખ્યાતિ ' મળે છે, અને ક્ષત્રના નિયમો
કરતાં એ પેશવાઓના નિયમોનો વધારે ખાંક લાગે છે.

હકીકત એ છે કે માણસને શુદ્ધિ મળી છે તે કેવળ
આશીર્વાદ જ નહિ, પણ શાપ પણ છે તેને લીધે એ
મૂળને છોડી ડાળીઓમાં મૂંચરાય છે, અને ધર્મને પાળ-
વાના પ્રયત્નોમા જ અર્ધ કરવા માટે છે શું આ એક
અર્ધપીની વાત નથી કે જુગ જુગ ધર્મોએ ક્ષત્રના
સ્વરૂપનો અને ધર્મના વિરુદ્ધ અંગેનો ધગો જ સદમ
વિચાર કર્યો છે. સદમ જુગોનોયે દિવાનો વિચાર
કરી તેનો નિષેધ કર્યો છે, પણ એકે મદાન ધર્મમાં
સ્વય મનુષ્યની દિવાનો સવંચા નિષેધ કેવળ મા નથી
આવે? માણસે બીજાં ધર્મોં ધગાર પયો માન્યા છે,
પણ સ્વત્ત્વિ સંકારમાં લાગ્યે જ પાપ માન્યું છે તેથી,
એક નહિ તો બીજા નિમિત્તે ઐહિક ન મળે તો પા કો
કિક બિના કરીને પણ, સ્વત્ત્વિ સંકાર કરવા તપર
થાય છે ' એવન કા ગણ કાટલ હૈ, ધર પત્થરપાહન
માનત હૈ ' નારિતકતા અને મૂનપૂજનો નિષેધ
કરનારા જગતમાં મણા સંપ્રમયો છે. પણ
પોને નારિતકતા કે જુતપરસ્તીમાં ન પડ્યો
હોય એવો એક પણ ધર્મ નથી. કશું એ છે કે
નાસ્તિકતા અને જુતપરસ્તી ક્ષત્ર વિવેના સાનઅતાનમાંથી
જ થતાં નથી, પણ સ્વત્ત્વિ સંકાર અને તેની હિંસા
કરવા પી તપરતામાંથી થાય છે, તથા ક્ષત્રની અવેજ્યા
કોને સ્વીકારેલા તેના આમદમાંથી થાય છે. એવન કરતાં
જડતો વધારે મદિમા સમજવો, અને જડ પ્રત્યેના
આદર માટે એવનનો મંદાર કરવો એનું જ નામ
નાસ્તિકતા અને જુતપરસ્તી.

(અનુવંધાન પાને ૮૧૪)

બેડીઓ

નવી અને જૂની

શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી

જી. ની બેડીઓ તૂટી રહી છે હજી, ત્યાં જ નવી જ'છરો વડાબેને તૈયાર થઈ ચૂકી છે. સાહિત્યકાર જૂની પ્રણાલિકાઓને ફગાવતો આવે છે, એટલામાં તો નવા વારો એને કારણેના દરવાજા પર જ પાછા હાથકડી પહેરાવતા ઊભા છે. સાહિત્યકાર કાલે એક વર્ગના મનોરંજનનું સાધન હતો, આજે જીને વર્ગ એની પામેથી ફરમાવ્યા મુજબની ખુશામદ માગતો સર્વાં ચઢાવી ઊભો છે. વિચારશક્તિ તારે હોવી ન જોઈએ: અમે એ વિચારો તારે મારે રાંધીને તૈયાર રાખ્યા છે અને લખાવીએ તે જ અશ્વરો પાક, અમે તને 'પ્રગતિશીલ' નું 'નિરૂદ્ધ પહેરાવશું' આમ શ્રમજીઓની સરખાવવારી મઠ કાલના રાજાઓ ઉમરાવોની જોડકમીની જ જ્યાન વાપરી રહેવ છે. સાહિત્યકાર, સાવધાન રહેજે.

કલમના કારીગરનો જવાબ એક જ હોઈ શકે: હું આજે એકેય વર્ગની સર-ખાવવારી સ્વીકારવા તૈયાર નથી. મેં રાજ્યાશ્રયને તિલાંજલિ લીધી છે તે નવી સત્તાનું શરણું સ્વીકારવા માટે નથી લીધી. હું સ્વાધીનોનોય સ્વાધીન રહેવા માથું છું. મણિ-મંદિરો મહાવત્તાના અભિલાષ મંધર્થ નથી મારે ફાર્મિયુ આશ્રયતાનો, બંદિનો કે સમૂહનો સોનાનો તોડો પહેરવો નથી.

હું જોઈ નામરિક છું. નામરિકતાના સ્વપ્નમાં હું સમજાવુંક શીખવા ઊભો છું. પણ મારો સ્વપ્નમાં રાતો અથવા નિરંગી એકેય વાવટો ફરકાવતા ફોઈ મરવમને મોખરે ચાલવાનો નથી હું એ ટોચ તખ્તમાં અને ચતુર્થાષ્ટના ગેર પાલળ ચાલવાના ટોળામાં નથી શામિલ થવાનો. માર્ગને એક એટલે હું ખસે છું. સંઘામથી બચી જઈશ તો માટે હું એક કારે નથી ઊભો. તમારા સંઘામોથી ન્યારો મારો પણ એક સંઘામ છે. હું મૈનિક છું એ સંઘામનો એ છે વિચારોનો સંઘામ મંચનોનો સંઘામ એ સંઘામનો હું મૈનિક છું, તેમ મજાની અવસ્થાનો તો હું ન છૂટે દિગ્ગેશ્વર પરેડો જ છું ને !

સાહિત્યકાર, તને ફરમાન થઈ રહેવ છે કે તું ખેલવડી લખાણો લખવા બામ ક્યું એ ખેલ ? તો તને જવાબ જ'ડશે કે અમે અમારા 'વાદ' અનુમાર મુકર કરી ચૂક્યા છીએ તે જ ખેલ તારી સર્વશક્તિઓની મજાબિએ અમાગ ફગાવેલા 'ખેલ' થી જ ચલી જોઈએ. નદિનર !

નહિતર તુ પ્રત્યક્ષાતી છે, પીછેહટવાદી છે, યુનામ છે, વિચારોનાં બાળા વણ્ણતો ક્ષેત્રાળીયો છે, અથ ઉદ્દેશીની રાખે જાનુગર છે એ ને બે ચાર ચાવ એટની સહેલી કરી મૂકેની અમારી વિચારસરણી બે તને માન્ય ન હોય તો અમે તને સામાજિક ક્ષારીને લાકડે લગ્નકારીશું.

સાહિત્યકાર, બે ને બે ચાર થાય છે એ વાત ખરી છે, પણ બે ને બે વાળી સખ્યા વચ્ચે રાતાશો ને સહસ્ત્રારોની અટવી આવેલી છે એમાના એક એક અશની બાજબડનું એકડીયાના આક લાણુતા છાકરા એને બાન નથી સાહિત્યને માનવીની માનવતા સાથે કામ લેવાનું છે પ્રત્યેક માનવ રાજદ્રારી ચૂચ્છીયા મનાધિકારમા એક એક એકમ લેખે વપરાય છે સાહિત્યકારની સમક્ષ એ તૈયાર પૂણીક નથી હજારો અનકટ ઊર્મિઓની લીનાભૂમિ એ અકેક માનવીના અત કરણમાં વિસ્તરી રહેવ છે એને તણીએ જઈ તાગ લેનાર તુ મરણવો બનજો સાહિત્યકાર!

એક અને મજૂર મધ કાલ સુધીના સાહિત્યમા ચે હતો-પણ હતો કેવળ અનુક્રપાનુ પાત્ર આજે એની નવપ્રતિષ્ઠા કરવાની છે માહિત્યમા પણ સકળ વીરતાના પૂતળા લેખે નહિ નવી વાર્તાઓનો એ નાયક બને રથપાય પણ એ નાયકનો અન્તમ દળુ કેટલાક કિસ્સાઓમા કરણ જ હોઈ શકે, કેટલાકમા વિપરિત જ આવેખાઈ શકે ભાષે જ મરણ સ પ્રામ-વિજેતાનું બિરદ એને પહેરાવી શકશે.

આજનો એક ને મજૂર દળુ તો કા ભાડૂતી ને કા બાપના ઘેલા ઉચ્છાયાતોની આગેશની હાકળ બેસે, ઉકેરોતો હાતે અન્નમા હિતોતો ઇન્કાર કરેતો દોરે તેમ દોરાતો આવેશોના યમજોમા અટવાતો યુગગાતો જનૂને યડતો ને મા તો આખરે પાઠો પટ કાંધેને સમરસમ ત્યજી નહી જશે જોવા છે એની સાહિત્યમા પ્રતિષ્ઠા કરનારી કન્યો સચ્ચાઈ પાળીને એના બેરવા આઘાત નભાપાતો આવેખશે તો જ એનું પાત્ર સત્યનિષ્ઠ સમર્પિત-નહિતર તો એ પણ આવેખાશે એના જેવર વાદીઓમા બીલા કરવામા આવતા નિર્જીવ

ચાડિયાના જ જેવો.

ક્યા ધ્યેય પર લઈ જઈને આપણે આજે એક મજૂરની કથાએતે ખડી કરશું? જગતના જેમા રોડી પૂનરા અને માનવીની નમ્રતા દાંડીને એને દાવ તડકામાથી ઉગારી લેનાર કારીગરો 'મારો કાપો' ની કાપીઆરી પાડતા સમાજના સ્મયાન પર પોતાનો વિજયન-વજ રોપી પોતાના વર્ગની મરુખાદારી ગમ્મી મૂકે, એવી કથા આવેખીએ તો જ શું એ કથા ધ્યેય લક્ષી મચારો?

સાચુ બેન તો એક મજૂરને એનું આત્મચીન કગવવનું હેલુ ધરે તુ ઠીર છે, તુ જગતનો રેડ અને પાનક છે, તને ખીનએ એ લૂગી ખાધે છે, એનું તો સાહિત્યનો ગાગની ધ યજ્ઞો પચુ એને કળી રાંધે છે એક હતો એકન, એને એના શાહુકરે ફાડી ખાધો, રંગી એનું એના લોદીમા પોતાની લાકડી ઝમેળાને સાચુ દામિક જગવો પુકાર્યો, બગવાનામહ મગનાં સામે ચમકે નખી પડવા ને એકનુ ચામન રથ રાજ ગયુ એમલે ખાધુ પીડુ નેરાજ કીડુ ગરેર કરનારી કન્યો ડાતાંદામી જરેર છે વિરાહડાતો સગવારીને મજૂરો કાનખાતાન કમળ વધ પેતાનુ 'સોતી'મે રંડી નાખે છે એનું આવેખન પણ મજૂર-જગતના પરિવર્તનની એક ધાં સુદાં માંડી શકશે નહિ.

આજની કૃતિમેતો વીર સમરત જનમચૂદન -madd ને આ લેમવો હશે તો તો એ આવેખનારી કલમેએ સમૃદ્ધતા મનોબ્ધા રાશે મધનો મદાસમે દુગદ્યો, સાચાં અને જીલ મગોનુ સાચું પૃથકકરણ કરા જેટનો અનુભવ સાગમે એ અનુભવોના ચરૂને સવેલની ભડી પર ચડાવે પડશે એની વાર્તા આ લેખમા એસવાર હૃદયેએ એવી પચારો વનોવાહ જનુ પડશે મે ને બે ચાર જ્યા જલદી થઈ જતુ નથી એવા સદવાખા ખાદનારી યે હુનિયા છે એ હુનિયા સાચા છવાતા છરનની છે તેમા બેમાંએ ઉમેરવા જતા ધર્મીવાર સહરનેનો આકડો નીકળે છે ને ધર્મીવાર શબ જ રહે છે પ્રગતિશીલતા ક્યા છે? કેવીક છે? પીગાન વધ છે

કાઈને? પોપટજીઓ પટે છે, પક્ષ પેાતે જે બોલે છે તે જ વાણી અમલ શકતા નથી પ્રગતિશીલતાની કમેાગી હમણા હમણા નકારાત્મક બની છે જેમાં આ નહેાય તે ન હેાય, ક્ય જુને કોંકણું નહેાય તે પ્રગતિશીલ અર્થાત પ્રગતિ-શીલતા આજે એક ચાળાળી બની છે પક્ષ એમાં કાકસ અને દાણા એક જુમ પડી શકે તેવા કાણાં નથી લખતા

પ્રગતિશીલ કણું સાહિત્ય? જેમાં લખનારના અતર-ની સમ્યાષ્ટ ટપટી હેાય ને સાહિત્ય રજુકાર જ આપો-આપ કરી દેશે કે રખિયાની અંદર બનાવટ છે કે પ્રમાણ-સરનું ધાતુચિત્રજી જ છે. અતરમાં પૂર્ણ પ્રતીતિ ચક્ર ચૂક્યા પછી જે જે કલમમાંથી ટપકયુ હશે તેના જ અરો પ્રગતિશીલ હશે બનાવટ હશે નેા આહે તેતુ કુશળ કળાવિધાન એને છુપાવી શકશે નહિ કળાને અને ક્યન-ના આત્માને જુદા અગોરે ઝાળખાવતી ખૂલ જગતી પ્રતીતિ રહી છે Window-dressing ને કળા કહેશે નહિ, કળા માનશે નહિ.

એક પાતુ ય તો સદ્ગુણો આપેખનુ હોય તો પાગમે પનાં આપેખનુ જેટલા અનુભવ, સવેદન અને વિચારની સામગ્રી સાહિત્યકાર પામે જમાં થી તેજએ સાહિત્યકારની સામે પ્રશ્ન એ નથી કે જુ પ્રગતિશીલ છે? પ્રશ્ન તો આ છે કે તારી અનુભવ-મૂડી કેટલી છે? તારી પાસે વિચાર અરે જીમ્સોના મંથન કેટલાં છે? તારી પાસે સંયમપૂર્ણ શબ્દનું જરી-જરત કળાની માનસિક કારીગરી કેટલી છે? તારા વાકયો મનોરમ્યતા કેટલા હિંસાજીમાંથી નીકળે છે? તે માનવીની માનવતાનું દર્શન કયું છે? આજની ભૂમિકા—અથકે સગની માહિતી ભૂમિકા માનવતા Humanism જ રહેશે, અન્ય ગૌ 'isms' એ એક Humanism ની જ અગસગીએ થડી થડી સાહિત્યકળા મનોરાજ્યમાં આકાર ધરશે. એ

'માનવતા'ના ધાતુ-ઝાળાળજીમાંથી રાગ, અમીર, ખરડી, ચોર, ગરીબ, કે ધનવાન પણ બાતલ નહિ રહે એક જ જાડીની આચમા ડોકળાને એ સર્વની જે એકરસતા થશે તે માનવતાની જ એકરમતા હશે.

ગાંધીવાદી વાર્તાઓ, મમાજવાદી કવિતાઓ, મૂડી-વાદી કૃતિઓ, જીનવાણી કયા ને નવસર્ગની કયા, આ મણુ એટલા વિલાસો છે ગાંધીની બાદી અને પૂણી, કરુણા એખા અને તમ્બી-રેડીયા વગેરે કાષ્ઠપણુ વાર્તા કે કવિતાના વિષયો બની શકે નહિ અખિત દિદં ચરખાસ હેજુ- એડી નવનકયાઓ નથી લખાવી ને ગાંધીજીએ દણુ એડી કાષ્ઠ કૃતિને શ્રેષ્ઠ ગાંધીવાદી નવક-કયા લેજે માહિત્યની જાની પર નથી ચાલી મારી. તેમ એકાદ જ પડીમા રંગીયો ફેરવતી ડાચીનું કાષ્ઠપણુ વાર્તામાંનું શબ્દચિત્ર એને ગાંધીવાદી કૃતિ નથી બનાવી મ્તુ ગાંધી તો આજે Humanism માનવતાના અણુદા અખ અખ પ્રદેશોને પ્રકટ કરતા લેખા છે.

સાહિત્યકારની આખે સામે એણે અણુદા જગતો અજવાળી આપેય છે. એજ અજવાળણુ કળાર લેનીન આવી ગયે. જેમાંથી એકપતો દાવો માહિત્યને પોતાની બારી નનાવાનો નથી. જીવનના નૂતન પ્રદેશો પ્રકાશમાં લાગીને એતા અગોચર બનેતા અથો સુગમ બનાવનાર આર્થજી ને લેનીને માહિત્યકારને લાખ લાખ નૂતન અનુભવોનો મધુદિવંત સોદાગર બનાવેા છે. આજનો લેખક નિદાલ ચર્ચ ગયો છે દીનતા એની ચાવી મળ છે. એક એક કલ્પિકા પકડીને પક્ષ ઉર-સવેદનની નગીમા નાખતા આજે તો નૂતન રસાયનના રમે રંગો નીપજે છે. એવા અનુભવ-અખનાના વારસદાર સાહિત્ય-કાર, તારી કલમને કાષ્ઠપણુ વાદની બાદી ન બનાવજે, કાષ્ઠ કુમાદારની જાહેરખબર ન બનાવે.

[અનુસંધાન પાને ૮૧૦ થી ચાલુ]

આનો ઉપાય શો? ધર્મોત્તો ઉચ્છેદ કરવો એમ કેટલાક કહે છે. લોહીની નદીઓ વહેવાનીનેયે આ શક્ય નથી. જ્યાં સુધી માણસ વિચારી પ્રાણી છે, શ્રેયને શોધક છે, જ્ઞાનને શોધક છે, ત્યાં સુધી ધાર્મિક સમાજને બંધાવાના જ. અને જ્યાં સુધી તેનાં શુદ્ધિ અને અરિતોના નિકાસ અપૂર્ણ છે ત્યાં સુધી અજ્ઞાન, વહેમ, પક્ષો અને અગણ પશુ થપા કરવાના. ધર્મ સિવાયના ક્ષેત્રમાં જે કંઈ એકા અગણ નથી. આ બધી પરિસ્થિતિમાંથી આપણે માનવકલ્યાણના માર્ગો શોધવાના છે. પરિશિષ્ટમાં આપેલાં સત્રો એ હેતુથી લખાયાં છે. એમાંથી ધર્મશોધનને લગતાં સત્રોમાં મરિ કેટલીક વ્યાવહારિક સૂચનાઓ કરવાની હોવાથી તેટલો ભાગ આપતી આગળ વાચું છું. બાકી આપને નીચે મનન કરવા માટે છોડી દઉં છું.

× × ×

અંતમાં, માનવની અવધ્યતા, સર્વ માનવો વિષે

સમરત્તિ, સર્વધર્મ સમભાવ, અસત્ય, મલ, ચોરી અને વ્યભિચારથી પરહેણ, વ્યકિતગત તેમજ સાર્વજનિક સ્વચ્છતા, અને જગત પ્રત્યે કલ્યાણિષ્ઠા એ મનુષ્યના ઓછામાં ઓછા સદાચારો અથવા ધર્મો છે. એના વિના બાકી બધું તત્ત્વચિંતન, યોગાભ્યાસ કે ધર્મપાલન પોતાની જાયા પકડવા માટેની દોડશરત છે, અને સર્વે સુદમન્યથો પરિણામે કુધર્મ શુદ્ધિ જ છે.

દિરખમયેન પાત્રેણ સત્ત્વસ્પાદપિદિતં મુલમ્ ।
તત્રં પૂષ્પગાઢુણુ સન્ધ્યવર્માય દણ્યે ॥

સુજરાની સાહિત્ય પરિષદના તોરમાં સંમિલનના 'ધર્મ' અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં પ્રમુખરૂપાનેથી આપેલું શાસ્ત્ર.

શીલ અને સાહિત્ય

શ્રી. વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ

Let me assure you once for all, that as you grow older if you enable yourselves to distinguish by the truth of your own lives what is true in those of other men you will gradually perceive that all good has its origin in good never in evil that the fact of either literature or painting being truly fine of their kind, whatever their mistaken aim or partial error is proof of their noble origin, and that, if there is indeed sterling value in the thing done, it has come of a sterling worth in the soul that did it however alloyed or defiled by conditions of sin which are sometimes more appalling or more strange than those which all may detect in their own hearts, because they are part of a personality altogether larger than ours and as far beyond our judgment in its darkness as beyond our following in its light And it is sufficient warning against what some might dread as the probable effect of such a conviction on your minds namely that you might permit yourselves in the weakness which you imagined to be allied to genius, when they took the form of personal temptation—it is surely, I say sufficient warning against so mean a folly to discern as you may with little pains that of all human existences the lives of men of that distorted and tainted nobility of intellect are probably the most miserable

Ruskin Lectures On Art.

ઉ. ખરેખર એમ જ છે, સાહિત્યકલામાં જે કંઈ ઉદાત્ત સર્જન થાય છે, તે એના સર્જકની ઉદ્યતતામાં જ અનરે છે મર્જકનો આત્મા બ્રહ્મ, અને છતાં એનું મર્જન પુનિત, એનું સાચી કનાના સમઘમા તો કદીય બનતું નથી સાચી કલામાં તો ન્યા ન્યા મગીન તરત જુઓ, ત્યા ત્યા ખચીત જાણને કે એના સર્જનારના અતરની એટલા પૂરતી મંગીનતાનો જ એ આનિર્ણય છે. જનતાના હૃદયને કાંઈ પુણ્ય લાવ્યામાં આદોલનોથી ભરી મૂકે અથવા ઉન્નત છવ્વનો એ પ લગાડે એની પ્રવળ ચિરછન કનાકૃતિ કયારેય સડેના અતગમાંથી ઉદ્ભવી શકતી જ નથી ન્યા ન્યા મર્જનની માગી સુન્દરતા, ત્યા ત્યા એમના પૂનતી તો મર્જકના આત્માની સુન્દરતા હોય છે જ એમ ખાતરીપૂર્વક માનવે અને મર્જકનો આત્મા જેટલે અરો દૂષિત કે પતિત, તેમલે અજે એનું સર્જન પણ એક

નહિ તો ખીજ રીતે ઓછાવતા પ્રમાણમાં અનિવાર્યપણે જ કૃતિવાણું નીકળવાનું એમાં પણ શંકા નથી. બાપ તેવા ખેડા અને વડ તેના ટેલ, એ કંઈ કેવળ પ્રાણીસંપ્તિનો જ નિયમ નથી; કલાસંપ્તિમાં પણ તે એટલો જ સાચો છે. એટલે સાહિત્યકલાના જગતમાં પણ જેવો જનક તેણે જ સંતાન, જેવું શીષ તેણે જ સાહિત્ય એ વિવાદાતીત વાત છે.

અને સ્વાભાવિક રીતે એમ જ હોય બહુ ઊંચા ન જીતરતાં અથવા સૂક્ષ્મ શાસ્ત્રીય પૃથક્કરણમાં ન પડતાં કેવળ સાદી સમજથી જ વિચાર કરીએ, તેપણ એ જ હકીકત આપેઆપ ફલિત થાય કેમકે માહિત્ય એટલે શું ? સાહિત્ય એટલે એના સર્જકના સમસ્ત જીવનનો અંક—એના અનુભવ, આચાર, વિચાર, જામિં, ભાવના એ સઘળાના પિંડરૂપ જે એવું શીષ તેના જ નિષ્કર્ષ. મિટલન કહે છે કે Good book is the precious life-blood of a master spirit. અર્થાત્ ઉત્તમ ગ્રંથ એટલે કોઈ વિશિષ્ટ વ્યુત્પન્ન માનવ આત્માનું મહાભોજી જીવનખમીર ત્યારે સઘળી સાચી સાહિત્યકૃતિઓ તો આ પ્રમાણે એના સર્જકના જીવન-સંસ્કરણ છે, તો પછી એ એના શીનથી બિન્ન હોઈ જ શી રીતે શકે ? ફક્ત જેમ વૃક્ષના વિકાસનું અંતિમ સ્વરૂપ છે, તેમ સાહિત્યકલાકૃતિ એના સર્જક આત્માના વિકાસનું અંતિમ સ્વરૂપ કે પરિણામ છે, અને તેથી જેમ ફલની શિરાએ શિરામાં તેને ઉત્પન્ન કરનાર વૃક્ષનો જ રસકમ ભરેલો હોય છે, તેમ માહિત્યકલાકૃતિના અણુએ અણુમાં પણ તેના સર્જક આત્માના આચાર, વિચાર, જામિં આદિરૂપ એવું શીન ધમડી રહતું હોય એમાં નવાઈ જ શી ?

આની આ વાત એક ખીજ રીતે કિયારો આપણે જાણીએ છીએ કે દરેક પ્રજાની સંસ્કૃતિમાં પોતપોતાનો વિશિષ્ટતા હોય છે દરેક પ્રજાની મંડૂનિષાં એને અન્ય પ્રજાની સંસ્કૃતિથી નિરાશ પાડી બતાવે એવું વ્યાર્તક તરવ હોય છે. એ જ રીતે દરેક લાક્ષણિક પોતપોતાની વિશિષ્ટતા હોય છે. ભાષા અને સંસ્કૃતિની આ વિશિષ્ટતા ક્યારેથી આવી ? જુદી જુદી ભાષા અને

સંસ્કૃતિનું આ વ્યક્તિત્વ કોણે નિર્માણ કર્યું ? અલબત્ત, એ ભાષા અને સંસ્કૃતિને ધરનારી પ્રજાએ જ. જેવી પ્રજાની પ્રકૃતિ, તેવી જ એની ભાષા, અને તેવી જ એની સંસ્કૃતિ. પ્રજા જે પ્રભાવશાળી વીર્યવાન, તો એની ભાષા અને સંસ્કૃતિ પણ પ્રભાવશાળી અને વીર્યવાન પ્રજા જે નિર્મારિય અને મુડકાલ તો એની ભાષા અને સંસ્કૃતિ પણ નિર્માર્ય અને મુડકાલ. આમ દરેક ભાષા, દરેક સંસ્કૃતિ પોતાને ધરનારી પ્રજાના શીનનો અવિરોધી મુદાથી અંકિત હોય છે એ સિદ્ધ વાત છે. તો ભાષા અને મંડૂનિષાં એ તો સામુદાયિક વસ્તુઓ છે. કોઈ એક જ વ્યક્તિને અધીન રહેનારી નહિ, પણ સૈકાના ઝંકાઓથી અમિત માનવમનુદાયને હાથે ધમ્યા કરતી વિરાટ વસ્તુઓ છે, એવી સામુદાયિક વિરાટ વસ્તુઓ પણ જે પોતાના સર્જકના શીષથી અંકિત હોય છે, તો સાહિત્યકલા તો વૈષકિતક વસ્તુ છે, એની અને એના સર્જકની વચ્ચે તો જરા પણ અવધાન વગરનો અત્યંત નિકટનો અને ધનિષ્ઠ સંબંધ હોય છે, તો એવો ધનિષ્ઠ સંબંધ ધરાવનાર સાહિત્યકલા એના સર્જક આત્માના શીષથી અંકિત થયા વગર કહે જ શી રીતે ?

તેથી જ વિવેચનશાસ્ત્રનું એક સર્વરીશૂત મહામુલ છે કે જેનું શીન તેની શૈલી—The style is the Man. એવી એટલે લેખકના શીનો કોઈ અનુભવ આનિષ્ઠ, એના માનસની કોઈ વિલક્ષણ મૂર્તિ, એના અનુભવ, આચાર વિચાર, રાગ, રોષ, ભાવના, કર્પના આદિ મર્વનું કોન ચૂં સિપિમાં લખ એણું અને જતાં એકત્રાર એ નિષિની ચારી મળી જાય કે તરત જ સુરખટ બની જાય એવું અકનરિશદ દર્શન. શૈલી અને શીષ વચ્ચે એટલો અવિરોધી સંબંધ છે કે માણસ ગમે તેટલું મહે જતાં નધાં સુધી પોતાના શીડને બદલે નહિ ત્યાં સુધી પોતાની શૈલીને પણ કદી અલ્પી શકે નથી પોતાનું શીષ હોય તેથી સુન્દર શૈલીએ ગમે તેટલું કરે તો પણ સરજ શકતો નથી, તેમ ખીજ આત્મ પોતાના શીષની કૃતિઓને એમાં આનિષ્ઠ થતી શકી

પણ સકનો નથી. યથાર્થ સ્વરૂપમા સમજવામા આવે તો શૈલી આવી અનિવાર્ય વસ્તુ છે. હવે શૈલી એ તો આપણે જાણીએ છીએ તેમ અતિ સૂક્ષ્મ તત્ત્વ છે—નજરે ન દેખાય અને છતા પ્રતિક્ષણ અનુભવાય એવી સાદિત્વની સૂક્ષ્મ દ્રાવ્ય છે—નર્ગર્વર્થના શબ્દોનો જરા છુટી રીતે ઉપયોગ કરીએ તો the breath and the finer spirit of literature છે અર્થાત્ શૈલી એ તો સાહિત્યનો સૂક્ષ્મ પ્રાણ અને આત્મા છે. ત્યારે સાહિત્યના સૂક્ષ્મ પ્રાણ અને આત્મારૂપ શૈલીને પણ જો એના મર્જકના શીન સાથે આટલો અનિવાર્ય સંબંધ હોય, તો પડી એ જૈની જેનો પ્રાણ અને આત્મા છે એવું જો સાદિત્વ તેને એ મર્જકના શીય સાથે અનિવાર્ય સંબંધ હોય એમા તો શક્ય જ શી ? જૈની જો શીલનો આવિષ્કાર હોય તો એ શૈલી જેના અશો-અશમા વ્યાપી રહેલી છે એની સાહિત્યરૂપિ શીલનો અનિવાર્ય આવિષ્કાર હોય એમા સવાબ જ શો ?

ત્યારે આટલી પ્રાથમિક વિચારણા પણ પુરવાર કરે છે કે શીન અને સાહિત્ય વચ્ચે સ્વાભાવિક રીતે જ અનિવાર્ય સંબંધ હોય છે જગતના સાહિત્યમાથી થોડા ઉદાહરણો લઈએ તો આ વાતની વિશેષ પ્રતીતિ થશે ઉદાહરણો પરમા અનન્ય પદ્ધતિના અને પડી બ્યનિરેક પદ્ધતિના એમ ઉભય પ્રકારના લઈશું

૨

પહેલું ઉદાહરણ ગુજરાતી સાહિત્યના મહાકવ્ય 'મરુત્વતીયદ્ર'નું લઈએ એના મુખ્યલેખ વિશે આજની પેઢીને જો કહેવું હોય તે જાણે કહે, પણ એના અંગે અંગમા એના કર્તાનું શીય ધમકી રહ્યું કે એની કોઈ પણ ના પાડી શકશે જ એના નાથકતા ચૂલ્કાગમમા એના કર્તાનો પોતનો જ એક જીવનપ્રયત્ન નથી પ્રતિબિંબિત થયો જ એના રજવાડી ચિત્રો તેમ ચિત્રનોમા એના કર્તાનો જીવનગર વગેરે દેશી રાજ્યોનો સ્વાનુભવ જ નથી પ્રગટ થઈ ગયો ? એના ત્રિવેણીમગમના નિરૂપણમા આજના મહાત્માજીના દેશ સમક્ષ ખડા થયેલા પ્રયોગો અધ્યયન મનન દ્વારા પોતાના દેશનાયકોની યથાશક્તિ સેવા કરવાનું એના કર્તાનું જીવનવલ્લ જ નથી મૂત

યશુ ? એની જાણોની એક બાબતી ગાણકદૃષ્ટિનું સમૃત સાહિત્ય તેમ બીજી બાબતી પશ્ચિમનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય એ બન્નેનું પરિશીન કરનાર એના મહાકવિ પડિત કર્તાનું પદે પદે સ્મરણ નથી કરાવતી ? અને સસ્તીયદ, યદુ, ચંદ્રાવલી આદિ જેવાં ચારિત્ર્ય સૌન્દર્યથી ઝગી રહેલા એના અનેક પાત્રોમા પણ એના કર્તાની અનુપમ શીલમ પત્તિ, વિરત સાધુતા, ક્ષી for others, nothing for myself એવું જીવનચૂલ મીકારનાર Practical asceticism—એ બધું જ વ્યખ્ત નથી થઈ રહ્યું ? It is a poor centre of man's action, himself એ મેકના મહાકવિને પણ એક ડગલુ આગળ વધી It is a poisonous centre of man's action, himself એના રૂપમા સુધારનાર સામા નિષ્કામ કર્મ-યોગી અને ધર્મશાળા ખરેખરા પાર્શ્વની જ આ મધળી સ્થિતિ નથી લાગતી ? સસ્તીયદમાં જેરસરેખ લખે છે, સાહિત્યની દૃષ્ટિએ એમાં જે ચાલુના અને ઉત્કૃષ્ટતા રહેલી છે તે સમગ્ર એના મર્જકના શીનનો જ સંપર્કીયો વારસો નથી લાગતું ? ગોવર્ધનરામના મહા ઉદાત્ત ગીલ સિવાય બીજી કોઈ જ એ મંથમણિ સચ્ચું ન શકે એમ શું એવું અંગેઅંગ અસંદિગ્ધ રીતે પુરવાર નથી થી રહ્યું ?

બીજું ઉદાહરણ કાલોલ જોને Moral Long of English Literature એવું વિરૂદ્ધ આપે છે એ મિલ્ટનનું લઈએ ગોવર્ધનરામ અને મિલ્ટન વચ્ચે અનેક રીતે એટલું બધું સામ્ય છે કે એકના નામ પડી બીજાનું માદ આબ્યા વિના રહે જ નહિ, આ વિષયમા મિલ્ટનનું નામ લઈએ કે તરત જ એના જીવન સર્ગનથી પરિચિત સાહિત્યસરસિકો તો પોતાની મેજ જ ખેલી શકે કે શીમ એવું સાહિત્ય એ સત્યનું એના જેવું સચોટ ઉદાહરણ બીજું ભાગ્યે જ મળશે. કેમકે એણે જે કંઈ લખ્યું છે તે મણે અશો આત્મકથાત્મક—પોતાના જીવનપ્રમ ગો, અનુભવો, આપવીતીઓ, વિચારો, મંતવ્વો આદિથી રંગામણું—કે એટલું જ નહિ, પણ એના રસ, સંમિ, ભાવના

આદિરૂપ એના શીતલી અનેકધા અકિત થએલું છે. સજ્જના શીતલી એની રચનાઓ પર હાડી અમર થાય છે એ સિદ્ધાન્તનું એને પોતાને લાન પણ થએલું, અને તે બહુ નાની વયે, એટલે એણે પોતાના શીતલી રજા પણ બહુ જતનપૂર્વક કરેલી The life of one aspiring to write great poetry must be a true poem એ એનું ઊગતી અવસ્થાનું વાક્ય બહુ અર્થગ્રાંથી છે અને એ પોતે તો પહેલેથી જ great poetry લખવાની મહત્ત્વશ્રદ્ધા રાખતો જ હતો, તેથી એણે પોતે તો પોતાનું જીવન માથા કાંચના જેવું સુંદર બનાવવાને પહેલેથી જ આદર્શ રાખ્યો હતો અને પોતાનો આખો જીવનક્રમ તદનુસાર જ ચલાવ્યો હતો. વિદ્યાર્થીશાખાથી જ, સની નેટલી ચીવટ પોતાની શિષ્યગરજાને માટે ગમે એટલી ચીવટ એ પોતાની આવ્યારશુદ્ધિને મટે રાખતો હતો. આથી તેમ એના સુકુમાર સૌન્દર્યને લીધે એ ક્રમેજમા હતો ત્યારે સૌએ એનું નામ Lady પાડ્યું હતું. ક્રમેજ હોડા પછી પણ આપણી લાખામાં જેને આપણે ગદાપચીસી કહીએ છીએ એ કપરા કાળમાં પણ એ અત્યંત સમયપૂર્વક એનું જીવન ગાળતો હતો અને ઉદાત્ત કાવ્યરચનાને અર્થે પોતાના શીતને બને તેટલું ઉદાત્ત કરવાને સતત રીતે મથતો હતો. એના એ દિવસોનું એક અંગ્રેજિ વિવેચકે વર્ણન કર્યું છે કે Milton at Horton made up his mind to be a great poet—neither more nor less, and with that end in view he toiled unceasingly. A more solemn dedication of a man by himself to the poetical office cannot be imagined. Everything about him became, as it were, pontifical, almost sacramental. A poet's soul must contain the perfect shape of all things good, wise, and just. His body must be spotless and without blemish, his life pure, his thoughts high, his studies

intense There was no drinking at the 'Mermaid' for John Milton. આવી જ કોર શીલસાધનાનું મહાકાવ્ય તે જ Paradise Lost. વર્ષોની સાધનાને પરિણામે જે વિશિષ્ટ આરિયસૌન્દર્ય મિટ્ટને સિદ્ધ કરેલું તેનો જ અક્ષરતત્ત્વર નો Paradise Lost, Samson Agonistes, Comus આદિ માહિત્યપ્રતિઓ મિલ્ટનનું શીત આપણું અભિગત નહોત તો આની ઉચ્ચ માહિત્યપ્રતિઓ એ રચી જ ન શક્યો હોત અને માહિત્યમાં એનું જે મહાગૌરવવત્ સ્થાન છે તે એ પ્રાપ્ત પણ કરી ન શક્યો હોત એમાં લેણ માત્ર શકા નથી.

ત્રીજું નાનકડું ઉદાહરણ ૨૧. ગ્વલ્યુબાર્ના 'ગાંધના પર્વત' નું લઘુએ એમાં ગોવર્ધનરામ કે મિલ્ટનની કૃતિઓના નેટલું ગૌરવ તો નથી જ, છતાં શીત તેનું સાહિત્ય એ સમયનું એ નાનું છતાં સ્વેદિત દર્શન છે 'ગાંધના પર્વત' એટલે ૨૧. રમણુભાર્ગના જીવન અને શીતની આગેજન લઘુમૂર્તિ. ૨૨ રમણુભાર્ગના જીવન તેમ પ્રકૃતિના સરળા મુખ્ય મુખ્ય પાસાં એમાં સુરજીટ રીતે પ્રતિબિંબિત થયા છે ૨૩. રમણુભાર્ગ એટલે કર્તવ્યપરવશ, નીતિપ્રેમી, પ્રથ્વરનિષ્ઠ, ઓનશિવર વાદી, અંતરસુધારક સજ્જન પ્રુપ્ત એમના શીતના આ સરળા અશોનું સાહિત્યીકરણ એ જ 'ગાંધના પર્વત' કહી શકાય.

જેવું શીત તેનું સાહિત્ય, શીતની ઉદાત્તતા હોય તો જ માહિત્યમાં ઉદાત્તતા આવે, જ્યાં જ્યાં ઉચ્ચ સાહિત્ય રચાયું છે ત્યાં ત્યાં એની પાછળ એના રચનારનું ઉચ્ચ શીત જ પ્રેરકનું રૂપે કામ કરી રહ્યું હતું એ સત્યના આ ઉપરાંત પણ બીજા અનેક ઉદાહરણો આપી શકાય એમ છે, પરંતુ આ નાનકડાં લેખમાં એ બરાબે મટે આશા નથી. પણ આમાં જતનનું સાહિત્ય તપાસી વળે, જ્યાં જ્યાં મજનની અમદિગ મર્વમાન્ય ઉદાત્તતા જેવામાં અડી કે ત્યાં ત્યાં એને અનુરૂપ એવી એના કવિતા શીતની ઉદાત્તતા પણ એની

પાછળ કામ કરી રહેતી સર્વત્ર નહિ નો ધણે ખરે ઠેકાણે તો અવસ્થા જણાશે આનો અર્થ એમ નહિ કે કેવળ શીલ કે સાધુતા ઉચ્ચ મજાનને માટે પર્યાપ્ત છે અથવા માણસ યાગ્યશાળી થયો એટલે લાભલો જ ઉચ્ચ કારિતો સાહિત્યકાર થઈ જવાનો ના, એમ નહિજ. સાહિત્યસર્જનની શુદ્ધિ, વિદ્વતા, પ્રતિભા આદિ સામાન્ય અનિવાર્ય સાધન-સંપત્તિ તો એનામા પ્રથમ જ જોઈશે, પણ માથે એ સાહિત્ય ઉચ્ચ પ્રકારનું સર્જન હોય તો આ બધા ઉપરાંત ઉચ્ચ પ્રકારનું શીલ પણ જોઈશે એ આલી કહેવાનું તાર્કિક છે શીલની અમુક પ્રકારની સુન્દરતા વગર કે ઉચ્ચતા વગર સાહિત્યમાં સુન્દરતા કે ઉચ્ચતા આવી શકતી જ નથી એમ જગતસાહિત્યના અભ્યાસથી પણ ધણાખરા દર્શાવે છે. આથી બતાવી આપે છે એકા એક અપવાદો અવસ્થા નીકળે, અને એ અપવાદો વિશે શો ખુલાસો કરવો, એ દર્શાવેલા શીલ અને સાહિત્ય વચ્ચે જે નિમજા દેખાય છે તેને કઈ રીતે ધરાવવો તેનો ધીગતવાર વિચાર આપણે આગળ કરવાના જ છીએ, પણ એ અપવાદો હાલ તરત જરા બાજુએ રાખીને જોઈએ તો જગતના અધળા નહિ તો મેટા ભાગના સિદ્ધ સાહિત્યકારોની મહત્તાનું મૂળ અમળા સર્જકના શીલની કોઈ નહિ તે કોઈ પ્રમદની ઉચ્ચતામાં જ રહ્યું હતું એમ કહેવામાં વારી નથી.

ત્યા ત્યા ઉદાત્ત સાહિત્ય હાલ છે ત્યા ત્યા તેની પાછળ ઉદાત્ત શીલ હોય છે એ અવ્યવસ્થાપિતતા થોડા ઉદાહરણો આપણે જોઈ ગયા હશે ત્યા ત્યા શીલની ઉદાત્તતા નથી હોતી, ત્યા ત્યા સાહિત્ય પણ ઉદાત્ત નથી હોતું, અથવા શીલની જેટલી અનુસરતા તેટલી સાહિત્યની પણ અનુસરતા, એ અનિરૂપકબાધિતા થોડા ઉદાહરણો જોઈએ.

પહેલું ઉદાહરણ આપણા નર્મદનું છે. શીલની ઉદાત્તતા સર્જકની પ્રતિભાના પ્રમાણમાં એના સાહિત્યને કેવું ઉદાત્ત બનાવી શકે તેમ એની અનુસરતા એનું કેવું વધુમાં એ અત્યંત નર્મદતા જેવું સ્વપ્ન પામ્યાં હતાં મુજરાતી સાહિત્યમાં બીજું જવ તો જ મરગી

એની 'દિદુઓની પડતી', 'વીરસિંહ' શૈલોદ્યોધનના કાળો, રાષ્ટ્રભક્તિના કાળો આદિ સર્ગી મૂનઓને એની પ્રતિભા અદરની સ્વદેશપ્રેમ, સ્વાતંત્ર્યપ્રેમ, શૌર્ય, ટેક સ્વમાન, લડાયક જુરસો એ બધા એના ઉદાત્ત અંગોએ જ ઉચ્ચ બતાવેલ છે પણ બીજી માળખી એના શીલમાં અનુદાત્ત પણ કેટલુંક હતું, અને તે એના સાહિત્યમાં આબ્યા વગર રહ્યું નથી, 'રુદ્રનરસિંહ' 'ધમધમ લોહી વહે ને દયાકરો મહાને' 'આઠા શી તમતમતી તસવીર તારા તીર', 'વગેરે અત્યંત સુંદાર કાવ્યો, 'જનુઅર્ધન', 'વેધવ્યયિત' વગેરેમાં એ સ્વપ્ન રીતે જોઈ શકાય છે એની કવિતાને કેવળ નીતિની જ નહિ પણ શુદ્ધ રસ અને કલાની દૃષ્ટિએ દ્રવિત કરી તે એની આ અનુદાત્ત કાવ્યકતાએ જ, એના નોલમાં જે વાપર ન હોત અથવા ઉદાત્ત કામગિરી નહોત તો એની કવિતા અત્યારે છે એ કરતા અનેક ગણી ઉચ્ચ કોટની બની શકી હોત એ મોકલક છે, વેધકતા શાવતી દાતિ એને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં પણ મહાને માટે કેવો ભયકર કટકો લગાવે છે એનું આ બારે મનની ઉદાહરણ છે. કેવળ સાહિત્યકારિતને ખાતર પણ સીતરસા કેવળી આચરક છે તે નર્મદ જેટલું કદાચ મીનું કોઈ જ નોંધ શીખે.

બીજું ઉદાહરણ એવાનું બધાએ જાણતી, જીવનના અમુક ગુણ-વર્ગોની પૃથ્વ, સર્જકની મુખત સાહિત્ય પ્રગતિ ને કાંઈ વધુએ જોઈ જાય પડે છે, અને એ જગ્યામાં ઘસાઈ ગયેલું એનું શીલ એના જીવનભરના સર્જનને પોતાના રંગથી કેવું આગર રંગી દે છે એનું એમ કહેવા જેવું બીજું ઉદાત્ત ભાગે જ મગગ એમિય એના એટલે આપણા સાહિત્યના પાત્ર-ન એ આખીને પરચક કરાવીને તો 'દિવ્યયજુ'માંના ધના જગતનો કિસન જુસાડા ગુરી બી ઉમર દેડાડે પસાર કર્યા પડી મોટી કંમરે મહાસર્જક જાણે દાય એવો સાહિત્યકાર. ધનાજગતના દેડાડાનું વાતાવરણ તો આપણા દિલ્લે દરિયાનોતું હોત છે એનું શુદ્ધ, પવિત્ર, ધર્મપ્રધાન હતું, પણ એનાને જે દેડાડામાં જુસાડાના વસે માણસ પડેલા તે તો ખરબરગ ધનાની બીનરી મો

એવો દેવતાડો હતો, એવા બીભત્સ દેવતાડાની બીભત્સતા યુવાનીના દિવસોમાં એના અંતરમાં અકાષ ગઈ, એનું શીત ત્પરથી એ બીભ બીભત્સતામય બની ગયું, એટલે પછી પોતાનું આખું જીવન એણે એ બીભત્સતા શીતરવામાં જ ગાળ્યું. શ્રષ્ટતા, નમ્રતા, વાસ્તવવાદનો આ મહાન આચાર્ય કંઈ પહેલેથી એવો નહોતો. યુવાવસ્થામાં તો એ પગ સરળા યુવકો હોય છે એવો આદર્શવાદી, ભાવનાવિહારી રવિન્દ્રન્યા હતા. આમાંથી એનું જે પરિવર્તન થયું તે કિમ્બી જીવનની ને બે વગમ એને Laban Quarters માં બારે કશાંતિવતમાં ગાળતા પડ્યાં ને રીધે આવી એને ખાવાનાં મિત્ર પડ્યાં, સિંચાણની કડકડની ઠીસા કાઢ્ય લખવાના તિયાર આણે હોય તો પોતાની એ લંબા ગમી ગમવાનું સંધન ન હોવાને કીધે, પથારીમાં ખાનગી એ રી, એક હાથમાં બીજામની અને બીજા હાથમાં કંઈક ગમી પથારીમાં પડ્યા પડ્યા જ તેને લખ્યું પડ્યું. આહો એને વેશ્યાઓની બાળૂમાં જ રહેવું પડ્યું. પોતે રહેતા હતા એની આજીવનભૂતી સંધની મિત્રીઓમાં વેશ્યાઓનો દુરાચાર ચાલી રહ્યો હોય, અને વસ્ત્રોનાં પાતળા પાર્ટીશનોમાંથી એમના દુરાચારસંભવના મીઠાકારમંદો આજી રાત એને મ'ભગીયા કરતા હોય, એવી રીતે એને જીવન ગાળવું પડ્યું. આજી રિયલિટમાં એના આદર્શવાદ ક્યા સુધી રોકે? એનો ચરિત્રકાર કહે છે તેમ Poverty, Hunger, Squalor. Under the deadly scourge of these things, the flood of romanticism વગર જગડાવેલું આ દિવસોમાં એને એવા ગદ્ય કાલકા નૂવા કપડાં પહેરતા પડ્યા કે એ રતા પર ચઢતે તીકળે તોપણ મો કાષ એને નિગરકા કરતું. અને મૂળે એનું અંતર આજી, અંતરે એવે પ્રસંગે એને જુન વસમું લગતું, અને એનું અભિમાન ગટગટી આગ એ પેતે કહે છે I felt the crowd move apart from me, and point the finger at me! Sarcasms were hurled at me I bowed my

head for a time and wondered what crime I could have committed, I so young, and my soul so affectionate. ... Then I lifted my brow and a great pride came to my heart I felt myself great beside these dwarfs, I addressed myself to the Muse, and thought that if Heaven should preserve a name for me, I would feel delight in hurling this name back at their faces, like a supreme retort to their stupid scorn. એવાની મમન માદિવ્યકૃતિનાં બીજ આ મતેશમાં ગદ્યના છે આજો માણ્ય નારે મ દેવતાડો પને નારે પોતાને ન્યા આટલું આખું સદન કેવું પરિણુ એ દેવતાડાની બીભત્સતાના જ ચિત્રો દેરે ને? પોતાને જે કંઠાલિયને રિચાવેલા તે કંઠાલિયને જ એ નાચ-ક્યાઓની પરંપરાદાસ અમર કરે ને? જે વેશ્યાઓના સ્ત્રીકારમંદો વચ્ચે એને કડકડની ઠીસા રાત્રિઓ ગાળી પડેલી તે વેશ્યાઓની જ વાર્તાઓ એ પછી લખેને? એમિશ્ર એ લાનુ જીવન માદિવ્યકૃતિના શીતમાં જે અનુદાત અગ્રે આવી ગયા હોય તે એના સ્પર્શમાં કેવા અમર થઈ જાય છે એનું જ નહિ, પણ સાદિત્ય કારની સમાજ પરતી સંભાગ ન રાખે અને એને કંઠાલિયતમાં સડવા દે તો કેવું પરિણામ આવે એનું પણ આપણને મૌને વિચારમાં નાખે દે એનું પ્રયત્ન દખાત છે

ચોણું ઉદાહરણ દેખાડેપણું લખ્યું. અનુદાતશીતના ઉદાહરણમાં એ મહાત્માનું નામ અપાતું જોઈને કેટલાક વાચકો કંઈક ચમકરા. પણ આ મહાત્માના શીતમાં પણ અનુદાતના કંઈ જોડી નહોતી અને એણી અનુદય અનુતાતડા જગ એણે અત સુધી ઉદાતતાને માટે અથા કયું અને શુદ્ધિ અને ક્ષિત જીવનનો જ આદર્શ નાખ્યા કરી એમાં જ એની મહત્ત્વના રહેલી છે. દેવતાડેય એટલે અક રીતે કહીએ - 1 કાલકામાં જીમી

1 Matthew Josephson Loba and his Time

નીલેણુ કમળ, એના જન્મ મમયનુ રશિયાનુ અને
યુરોપનુ વાતાવરણ નીતિદષ્ટિએ કાઢવ જેનુ જ આજુ
બાજુ સર્વત્ર ભ્રષ્ટાચાર વ્યાપી ગયોનો, જીવનની નિતા
વસ્તુરૂપ બની ગયેલો આવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે એ
લાંછરેલો, એટલે એના જીવન અને ચાલિયા પર પણ
એની ભારે અસર થયેલી એના જીવનમા અંધ પનનના
પ્રસંગો ઘણા આવે છે પણ એનો આત્મા મૂલે ઉચ્ચનક્ષી
એવે પ્રબળ આત્મી સંપત્તિના આક્રમણો સામે પણ
અતે એની દૈનિક પતિને જ વિજય થએલો એના
મર્જનમા આ બધુ સ્વભ રીતે જોઈ શકાય છે એની
મહિત્વકૃતિઓમા પા ર ગુના દુઃખાર બ્રહ્મતા એ મધુ
એટલી મધી વાર આવે છે અને એના બરકુ અકષમા
આવે છે કે મદ્દતમા ગણાતા આ માહિત્યશ્રંગમા આ
બધુ મ્થથી આનુ એમ જ ચાલનારને પ્રથમ દષ્ટિએ
તો યાય છે ધણીવાર તો એમ જ લાગે છે કે જાણે
આજુ નરક જ વિદ્યાના રૂપા એની કૃતિઓમા બહુ
થએણુ છે આવા આધુ પુણતા મર્જનમા આવુ ભય
કુ નરક દેખીને એના ભક્ત પડેના તો મુઝાઈ જ ભય
છે પણ પછી જ્યારે એના જીવનની વીગતો જાણે છે
એના પોતાના શીનના ગુણાશુભ બનતે તરવોનો પશિચય
પામે છે, અને એ મનને તરવો અત સુધી એના
અ ત ર મા સા મ સા મે કેવા અ પ ડ યા
કરવા હતા એ ત્યારે એ જાણે છે, ત્યારે એને બધી
વાતનો ખુલાસો થઈ ભય છે ત્યારે એને સમગ્રજ
છે કે એની સાહિત્યકૃતિઓની અદરનુ આ બધુ નરક
એ તો મુદ્દ ટોલ્ટોયના પોતાના જ શીલની અદર જે
કલલાક આસુરી અંશો હતા તેનુ જ આલિશ્ચર્ય છે
ખરુ છે કે આ બધા આસુરી તરવો એના સર્જનમા
સિદ્ધાન્તપક્ષમા નહિ પણ દર્શનમા જ રહે છે એ
તરવોનો પોતાની માહિત્યકૃતિઓમા એ કદી મે વિજય
થએનો મતાવનો નથી, પણ આખરે એનો વિનાશ
થએનો એ ચીતરે છે-જતા એના જેવા ભાવનાથી
બપૂર અને ધર્મપરાયણ આધ્યાત્મિક માહિત્યકર્તાની
કૃતિઓમા પૂર્વપક્ષરૂપે પણ આટલી બધી ભજતા
આવી એ એના જાનની અદરની અનુનાતનાનુ જ

પરિણામ સર્જક પાછળથી સંપુ પુરૂષ યાય હતા જીવ
નના પુનભાગમાં પણ ને એના શીનમા કંઈ ર
પેશી ગયો હોય કઈ નિકૃતિ લાખલ થઈ મજા હાન, તો
એની ઉત્કણવચ્ચાની સામી માધુતા જના અને એકત્ર
તો એના જીવનમા દૈનિકકૃતિનુ પ્રાધાન્ય હોવા છતા પેનુ
એક વાર દાખન થઈ ગયેણુ અનુાત તત્ત્વ એના
સર્જનમા કયાક કયાક તો ફૂલી નીકળ્યા વગર રહેણુ જ
નથી એ ટોચે થતી કૃતિઓ પગને પગને પુરનાર કરે
છે, મર્જનમા જીવન અને સભાવની અશુદ્ધિ એના
મર્જનને અમુક રૂમા તો રંગા વિના રહેતી જ નથી
એનુ એના કૃતિમમલ આ રીતે મુદ્દ ઉદાહરણુ છે

ત્યારે અવધવ્ય તરક ઉભન પ્રકારના આ યોગ
ઉદાહરણુ ઉપર ૧૧ પણ વાચક એણુ તો જોઈ શકશે કે
વેખન શીન અને માહિત્ય વચ્ચે જરા જેટલો પણ
સ મ ધ હોતો નથી એમ ધણીવાર આપણે માની લઈએ
છીએ એ બુન છે જગતના મરગા નંદ તો ધણાખરા
માહિત્યકારોના જીવન અને મર્જનનો જો દક્ષમ
બજવામ કરીએ તો આપણને માલુમ પડે કે એમની કૃતિ-
ઓ એમના અનુભવ આચાર, વિચાર રાગ, દ્વેષ,
આદિરૂપ એમનુ જે શીન તેનાથી કયાક નહિ ને કયાક,
એક નહિ તો બીજી રીતે તો રંગાયા વિના રહેતી જ
નથી એમની કૃતિઓની ને મહતા છે તે ધણીવાર તો
એમના સીનની મહતાનુ જ વાકમય સ્વરૂપ હોય છે
એ જ રીતે એમની કૃતિઓની અદર જે અશુભ તરવો
જેવામા આવે છે તે પણ એમના જીવનમા કોઈક પ્રમજે
જણે અનુભવે જે અશુભ આચાર વિચાર એમને
હાથે થઈ ગયેલો અને એમના શીનમા સ્પષ્ટ અસ્પષ્ટ
રૂપે જગાઈ ગયેલો તેના જ પરિણામ રૂપ હોય છે.
અર્થાત્ શીન તેનુ સાહિત્ય એ મર્યાદા નહિ તો મોટે
ભાગે તો સાચુ છે, અને ન્યા ન્યા સાહિત્ય લેખકના
શીનના સીધા પ્રતિમિત જેનુ નથી હેણુ ત્યા પણ એ
જે વચ્ચે અમુક મતવેતો સમય તો અરરવ રહેતો
હોય જ છે. અર્થાત્ વેખનુ શીન એના માહિત્ય પર
મયાક નહિ તો કયાક સીની નહિ તો આકનરી પણ અસર
તો કયા વચર રહેણુ જ નથી કનના તારિવક સ્વરૂપનો

ને વિચાર કરીએ, સાદિત્વક્રિયા એના સર્જકના માનસ-
માંથી ફેરી રીતે ઉદ્ભવે છે એના ચિત્તઆધારનું નો
પૃથક્કરણ કરીએ તોપણ આ જ વાત હલિન થશે.

૩

કલા એટલે શું? આ વિષયના મહાચિંતક
ટોલ્સ્ટોયને જ બોલવા દેએ: Art is a human
activity consisting in this, that
one man consciously by means
of certain external signs, lends on
to others feelings he has lived through
and that others are infected by those
feelings and also experience them.
અર્થાત પોતે જીવનમાં એકવાર જીવી ગએલ હોય એવા ભાવનું
સન્દર્શન આશ્રમંચાકાર અન્યના ચિત્તમાં સક્રમણ કરવું
અને એ રીતે અન્યને એ બારનો એટલો જગરો એવ
લગાડવો કે પોતે અનુભવેલો ભાવ તે બીજા પણ જાતે
અનુભવે-આ જીવનની જે પ્રગતિ તેનું નામ કલા. આ
પ્રમાણે કલા કે સાદિત્વ એટલે કંઈ અમુક ભાવ કે
ઊર્મિનું કેવળ આલેખન કે નિરૂપણ જ નથી, પણ એ
ભાવ કે ઊર્મિનું કલાકાર કે સાદિત્વકારના ચિત્તમાંથી
બોકવા કે વાચકના ચિત્તમાં સક્રમણ છે અને આપુ
સંક્રમણ ત્યારે જ શક્ય અને છે કે જ્યારે એ ભાવ કે ઊર્મિ
સર્જકે પોતાના ચિત્તમાં અત્યંત નમયના પૂર્વક અનુભવેલ
હોય-વાસ્તવિક કે કાલ્પનિક કોષપણ જીવનમાં એણે
ઉત્કટતાપૂર્વક ખરેખર અનુભવેલ હોય એટલે સાચી કલા કે
સાચા સાદિત્વમાં દબને રચાવ જ નથી માણસ પોતે
જીવનમાં જાતે અનુભવેલ નહોય એવા ભાવોનું આલેખન
કે નિરૂપણ કરી શકે, પણ એનું સક્રમણ ન કરી શકે-એનું
સક્રમણ કરવા જેટલું પ્રામદ્ય તો એ બાર જ્યારે
એણે અત્યંત ઉત્કટતાપૂર્વક જીવનમાં અનુભવેલ હોય
અને એનું શીઘ્ર જ્યારે એ અનુભવથી કોષ વિશિષ્ટ
પ્રકારે અકિત થઈ ગએલ હોય ત્યારે જ શક્ય અને
કે એટલે સાચી કલા કે સાદિત્વનું આ લક્ષણ જે
આજે અજાણ્ય યાદ રાખીએ તો શીઘ્ર અને માદિત્વ

વચ્ચે જગતમાં ભવાં ભવાં વિસંવાદ જોવામાં આવે છે
તેમાંના ઘણાખરાનો તો ખુલાસો થઈ જશે, કેમકે આ
લક્ષણની કસોટીએ જ્ઞાનપૂર્વક તપાસીશું તો શીઘ્ર અને
સાદિત્વ વચ્ચે વિસંવાદ કેખાતો હોય એવી ધણીખરી
રચનાઓ સાચી કલાના વર્ગમાં લખાય થવાને પાત્ર જ
આપણને નહિ લાગે એ રચનાઓમાં અમુક ભાવોનું
આલેખન થયું દરેક ખરું, પણ એ રચનાઓના
આસ્વાદથી એ આલેખિત ભાવોનું મંકમણ અન્યના
ચિત્તમાં ભાગ્યે જ થતું હશે. એવું મંકમણ તો એના
સર્જકે જ્યારે એ ભાવ જીવનમાં ખરેખર અનુભવેલ
હોય-પણી વાસ્તવિક જીવનમાં કે કાલ્પનિક જીવનમાં
એ મોજ વસ્તુ છે, પણ ક્યાંક પણ ખરેખર અનુભવેલ
હોય-અને એવી ઉત્કટ રીતે તે તત્ત્વમના પૂર્વક અનુભવેલ
હોય કે એના કોઈ પર કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની છાપ
પાડી ભાવ-એને સર્જનદ્રાશા ધ્યાન કર્યા વિના એનું ન પડે
એવી જોડી છાપ પાડી જાય, ત્યારે જ શક્ય અને છે.
એટલે સાચી કલામાં અંગત અનુભવ એ તો અનિવાર્ય
અત્યંતની વસ્તુ છે. કલા કે સાદિત્વ કંઈ અદર્શી
ભાવના નથી, એના જન્મ કંઈ અંતરિક્ષમાંથી કોઈ
એકાએક આડીને પ્રેરણા કૃત્રી જાય એ રીતે થતો નથી
એ તો રચનાજવા બીજામાંથી જ જ મે છે, પ્રેરણા
મળી હોય તોપણ તે અદર્શી નહિ પણ રચનાજવ-
ની ઉત્કટતામાંથી જ મળે છે રચનાજવ વગર જે કંઈ
લખાય તે લખાય હોઈ શકે, પણ સત્યું સાદિત્વ ન
હોઈ શકે. માણસ કલ્પનાથી કે વાતાવરણમાંથી કે પરંપરા-
માંથી અમુક વિચારો કે ભાવો લઇને પોતાની રચનામાં
એ વિચારો કે ભાવોનો જગત સમક્ષ દેખાડે કરી શકે,
પણ એ ભાવોનું અન્યના ચિત્તમાં મંકમણ તો જાતે
એ ભાવો અનુભવ્યા વગર કદી પણ ન જ કરી શકે.
એટલે દબ, પ્રતારણા કે ખેલાડીપણું હોય ત્યાં સાચી
કલાનો સંભવ જ નથી ત્યાં અમુક ભાવોનું પ્રદર્શન
થઈ શકે, અને ખેલાડી બાજ દો પુરૂષ હોય તો પોતાના
એ પ્રદર્શન પ્રત્યે 'લોકોનું' ધરીભગ લક્ષ્ય એવી શકે,
પણ એ ભાવોનું લોકોને સાચું સંવેદન-એ નહિ જ
ફરતી શકે, અને મદાને માટે સૌ કોઈને એનું સંવેદન

કેશવી શકે, એવી ચિરંજીવ ભાવનંદનશક્તિ તો એની એ રસમંત્રમાં નહિ જ આવી શકે. એ ચિરંજીવ ભાવનંદનશક્તિ તો એ ભાવે એણે તે જાને એનુભવ્યા હશે અને જીવનમાં ઘૂંટીઘૂંટીને પોતાના શીલના અંશરૂપ બતાવી દીધા હશે તો જ એના સર્જનમાં આવી શકશે.

સાહિત્યકલાના સર્જનવ્યાપારનું પ્રયત્નશીલ કરીએ, સાચી કલા કલાકારના માનસમાવી રેવી રીતે ઉદ્ભવે છે એનું નિરીક્ષણ કરીએ, તોપણ આ જ વાત પુરવાર થશે. આને માટે માનસશાસ્ત્રની ત્રીજીવટભરી ચર્ચામાં પડવાની જરૂર નથી, તેમ આર્ટી રચણ સમય પથ નથી, પણ જે જાતે સાચો કવિ હોતો અને કવિત્વવ્યાપારનો મર્મસંચિતક હોતો એવા વાજવંથને જ અભિપ્રાય દાંડીશું, એ કહે છે કે Poetry is the spontaneous overflow of powerful feelings; it takes its origin from emotion recollected in tranquillity; the emotion is contemplated till by a species of reaction, the tranquillity gradually disappears, an emotion kindred to that which was before the subject of contemplation, is gradually produced, and does itself actually exist in the mind. અર્થાત્ સર્જનવ્યાપારમાં તથા કવિત્વ અંગે (૧) કોઇ ભાવ કે લાગણીનો ઉત્કટ અનુભવ, પછી (૨) એ ભાવ કે લાગણીનું શમન અને પછી ચિત્તમાં એનું અમુક વખત ચિત્તને કે સ્વપ્નન થયા પછી-પટમાં ઘૂંટયા પછી કોઇ નિમિત્ત મળતાં એ લાગણી કે ભાવનું પુનઃસંચલન. આ પુનઃસંચલનમાંથી એ કૃતિનો તાત્કાલિક જન્મ. એટલે કે કુદરતમાં જે બધે બની રહ્યું છે તેજ કલા-સર્જનમાં પણ બની રહ્યું છે: પહેલું ચિત્તરૂપી ભૂમિમાં બીજ પડે પછી અમુક વખત સુધી એ બીજ ત્યાં પડી રહે અને જુગીની માથે મળી જાય, અને પછી ઉપર તેમાંથી નવો અંદર રૂ. કલાકારની દૃષ્ટિએ જીવનમાં કોઇ ભાવનો કોઇ અનુભવ-ચિત્તને આપે ન આપે

ત્યાં તો પસાર થઇ જાય એવો ઉપચોદિયો સંપર્કમાં જ નહિ, પણ ચિત્તમાં ઉત્કટ લોભ કેવળ હો એવો કોઇ અનુભવ થાય-એ એનું બીજ, પછી એ અનુભવ એના મનોભૂમિમાં અમુક વખત સુધી વધે, એનું ચિત્ત પોતાની બધી પ્રિયાઓ કરીને એ બીજને આતમચાત કરી દે, એ એના બીજપોષણ (in incubation) રૂપ બીજ એવારે, અને પછી એમાંથી કૃતિ જન્મે તે ત્રીજી અવ-રંધા એટલે કોઇપણ સાચી કલાકૃતિ જન્માવવી હોય તો એને મારે એ વસ્તુઓ અનિવાર્ય અંગત્યસી: એક તો એકે કોઇપણ ભાવનો ઉત્કટ સ્વાનુભવ, અને બીજી એ કે એ સ્વાનુભવને પોતાના પટમાં ઘૂંટીને પોતાના શીલના અંગરૂપ બનાવી દેવો. ઇસ્ટોપ પણ વાજવંથના અભિ-પ્રાયની સાથે દેવો હોય એમ છતાં સ્વતંત્ર રીતે એ જ કહે છે: 'To evoke in oneself a feeling one has once experienced and having evoked it in oneself then by means of movements lines, colours, sounds, or forms expressed in words, so to transmit that feeling that others experience the same feeling-this is the activity of art,' આ રીતે સાચી કલાકૃતિ ઉત્પન્ન કરવાને માટે કોઇ ભાવસંચલન એ પરમ આવશ્યક વસ્તુ છે. પણ આ ભાવસંચલન કંઈ કલાકારે પોતે છોડે ત્યારે અર્થેના છોડે એ વિષયનું કરી શકતો નથી એ ભાવસંચલન તો એ ત્યારે જ કરી શકે છે કે જ્યારે એ ભાવને અનુરૂપ અનુભવરૂપી બીજને એના ચિત્તમાં અચાકે પડી ચૂક્યું હોય અને એ અનુભવરૂપી બીજને પટમાં ઘૂંટીને પોતાના શીલના અંગરૂપ એણે બનાવી દીધું હોય. ત્યાં એ કંઈ કલાકારની દાસી નથી કે એ દાસી દરે કે તરત તે આવીને દાબર થઇ જાય, એ તો એની દેવી છે, અને જે સ્વરૂપે એના સાક્ષાત્કાર કરેલા હોય તેને અનુરૂપ અનુભવ અને શીલપ્રાધના હોય તો જ તે પ્રકાર થાય છે.

કોલરિજ કહે છે તેમ The best words in the best order એનું નામ કવિતા. આ જ પ્રમાણે

કલાનું સક્ષણ બધવું હોય તો આપણે કહી શકીએ કે યોગ્યતમ ઉપાધાનનું યોગ્યતમ સંયોજન તેનું નામ કલા. હવે જરા વિચાર કરે કે આ યોગ્યતમ ઉપાધાન કે સામગ્રીનું યોગ્યતમ સંયોજન કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે ક્યાંથી? એ તે શું ક્યાંક અદરથી આવે છે? શું કોઈ દેવ આવીને સર્જકના કાનમાં એવી કૃંક મારી બાંધે છે? શું આકાશમાર્ગે કોઈ અદ્ભુત પ્રેરણા એને આ યોગ્યતમ સામગ્રીનું યોગ્યતમ સંયોજન કરવાની શક્તિ આવે છે? સીધો, સાદો માર્ગથી જેવો માનવી, એને આ ગાંધર્વનગરી સરજવાનું સામર્થ્ય મળે છે ક્યાંથી? એની કલ્પના, એની શુદ્ધિ, એની પ્રતિભા, એ ક્યાંથી આવે, પણ એ બધું કેવળ સાધન છે, એ સાધનનું સામગ્રી સંયોજનનારો તણખો તે એનો કોઈ ઉત્કટ સ્વાસ્થ્યભવ અને સ્વનુભવમાં રાગદ્વેષરૂપે ભળેલું એનું શીલ જરૂર એ સ્વાતંત્ર્ય અને શીલની ઉત્કટતા જ એને યોગ્યતમ સામગ્રીનું યોગ્યતમ સંયોજન કરવાનું સામર્થ્ય આવે છે. કલાકારો અને સાહિત્યકારો પ્રેરણા પ્રેરણાની વચ્ચે સમજી જુઓ પાઠ્યા કરે છે, પણ પ્રેરણા એ કાંઈ બાહ્ય પદાર્થ છે જ નહિ, આંતર અનુભવની ઉત્કટતા એ જ પ્રેરણા છે, એ મિત્રાવ પ્રેરણા જેવી બીજી કંઈ વસ્તુ જ નથી આપણા કલાકારો અને સાહિત્યકારોમાં જે પોતાના સર્જનવ્યાપારનું પૃથક્કરણ કરવા જેટલી મક્કમ કુશલ શુદ્ધિ હોય અને અવા શુદ્ધિ કરી પૃથક્કરણે એને જે જણાય તે દિશામાં ચાલવા કર્યા વગર યથાર્થ રૂપમાં પ્રકટ કરવા જેટલી પ્રમાણભૂતતા હોય તો એ મોં આ જ વાત કમળ કરે કે એકબીજાને એકબીજા કૃતિની પાછળ જીવનનો કેટલો ઉત્કટ અનુભવ રહેલો હતો, અને એ અનુભવરૂપી યીજ પર એના શીલમાથી રાગ કે હેવનું જે મેલન સરળ થયું તેમાંથી જ એમની એ કૃતિરૂપી અંકુર પુટલો. આપણે જેને પ્રેરણા કહીએ છીએ તે તો એને યથેચ્છા અનુભવની ઉત્કટતા જ માત્ર છે. એ અનુભવ જો અને આપણ ઉત્કટ રસમાં થયો હશે તો તેને કલાનું રૂપ આપવાને એને નિગતર પાકેન્દ્રિય કરશે, ન્યાસુધી કલારૂપે એને પ્રકટ નહિ કરે ત્યાસુધી એને જ પતા જ નહિ દે, અને ત પણ એ અનુભવને

પૂર્ણ માપમાં યોગ્યતમ વાહન અને યોગ્યતમ સંયોજન દ્વારા પોતાને જેવો અનુભવ થયેલો તેવો જ એ કલાના એકબીજા ભેદકતાને થાય એવા સ્વરૂપમાં પ્રકટ નહિ કરે ત્યાં સુધી એને જ પતા નહિ દે, જગતના આદિકાળથી આટલા બધા કલાકારો અને સાહિત્યકારો નિરતર રીતે પોતાના ભોદીનું પાણી ક્યાં કરે છે એ શું કેવળ કલાકાર ગણાવાની કૃતિતે. જ માટે? નહિ જ. કૃતિતેનો મોહ ખરેખર બધું જ ખરો છે, છતાં આટલી બધી મહેનત આ સૌ કલાકારો જે અન દિકાળથી કરી રહ્યા છે અને પોતાનું સમસ્ત જીવન જ એ કલાને ખાતર જે નિયોધી રહ્યા છે તે, એમને જીવનમાં કાંઈ ઉત્કટ અનુભવ થયેલો, કોઈક પ્રજાગ મંવેદત થયેલું તે એમને નિરાતે ભેમવા દેતું નથી, અને યોગ્ય આકારમાં આવિષ્કૃત ન થાય ત્યાં સુધી એમનો કેડો મૂકતું નથી તેથી જ. અમુક અનુભવ કે સંવેદન આવી રીતે કોઇનો પાકવ પડીને એની પાછળ પડે તેનું જ નામ પ્રેરણા એટલે કોઈ કલાકારને જો પોતાના સર્જનવ્યાપારમાં પ્રેરણા ભેદતી હોય તો તેણે એક જ કામ કરવું, કે પોતાને જે વિશ્વનું મર્જન કરવું હોય તેનો પૂર્ણ, સર્વાંગી, અને ઉત્કટ અનુભવ કરવો, અને એ અનુભવને પોતે એનું શીલ વિકસાવવું યોગ્યતમ સામગ્રીના યોગ્યતમ સંયોજનરૂપે આવી અનવદ્ય કલાકૃતિ નિર્માણ કરવાનો આ એક જ માર્ગો માર્ગ છે.

ત્યારે શીલ અને સાહિત્ય વચ્ચે આવો ગાઢ અવિ-યોગ્ય સંબંધ છે. કોઈ પણ જદા જેમ અદ્ધર આગળ માંથી જીગી શકતું નય, તેમ કાલપણ માની કલાકૃતિ કેવળ આવી કલ્પનાના વિજ્ઞાનમાંથી જન્મી શકતી નથી. એને ઊગવાને માટે પ્રથમ જીવનરૂપી જમીન જોઈએ છે, અને એ જમીનમાં અનુભવરૂપી જે ધીન પડે તેને ત્યારે યોગ્ય શીલ અને સાહિત્ય મળે ત્યારે જ એ કલાકૃતિનો રૂપ મૂકવાની શક્તિ હોય છે. કલાકાર જીવનભર જે આવ્યાર રોજિય હોય છે, વિચારો કરેલ હોય છે, ભાવનાઓ સેવેલ હોય છે, અને જે જખનાઓ ક્યાં કરેલ હોય છે તે જ એના સર્જનરૂપે આવીર્ણવ પામે છે. આપણા ધર્મમાં વાસ્તવશાસ્ત્રનો જે મહિમા જીવન અને [અનુમોદન માટે પત્ર ૮૦૨ થી જુઓ]

અવતો દેહ

શ્રી. 'અતિથિ'

ધર્મશાળાના આખા યોગાનમાં કોઈ દેખાતું ન હતું. ચારે બાજુ આવી ગ્રેહી કાટડીઓની હાર ઉપર નખી મચેલી માંત્રે જગ બગેરે રમથાનમાં દેખાય છે તેવી નિષ્ક્રિય ચિપાદતી હાયા યથગી દીધી હતી ચૌદમાંથી એક કાટડીનું બાલું ખુલ્લું ન હતું. મુસાફરો સાંજ પડતા પહેલાં પેલપેલોને માર્ગે પડી ગયાં હતાં. જીમી રહી હતી આ એરડી-ઓતી ચતુર્ભાણુ આકૃતિઓ-આવતાર અને જનારના માટે જરૂર થયું લાગણી અનુભવના વગર, મૂંગી, મરી મચેલાં ટોર જેવી.

હરીઆની રેતી, પાણી અને અહીં તહીં જોડી રહેલા કાગળ અને ચીપણોથી દિવમના કાંઈક આકર્ષક લાગતું યોગાન અત્યારે તો સાવ, માણસને કોઈ ન સમજાય તેટલું જોડા શોકમાં દાટવા જાણે તૈયાર ન થઈ ગયું હોય તેવું નિષ્કુર લાગતું હતું. બસાજ વચમાં જામેયો આસમાની રંગનો લાકડાનો ધાંભડો આ બધાંથી પોતે જાણે રજ પથ મક્કાનો ન હોય તેમ ટટાર જાયો હતો. તેના પગ આગળ બેસી એક છુટ્ટો પોતનાં ધોતિયાનાં છેડા વડે ફાનસના કાચને અજવાળી રહ્યો હતો. તેનાં કપડાં અને રાજનો રંગ દિવસના કોણ જાણે કેવો દેખાતો હતો પણ અત્યારે તો ઘુસા થતા જતા અંધકારમાં એને રેતીથી જુદો તારવેલો એ મુરોશ થઈ પડ્યું હતું. કામ કરતાં કરતાં એ થોડી થોડી ચારે કોઈક બજાની લીંટીઓ ફરી ફરીથી મથકવણા કરતો હતો અને તેથી આમવાસ પ્રમરી રહેતી નીરજતા વધારે ને વધારે બીડમગી બની જતી હતી. દરેક મિનિટ ધસ ધમ કર્યા પછી એના છવને મતેય વચ્ચે હોય કે એ પછી અંધકારથી કંટાળ્યો હોય, જમે તેમ હોય પણ તેના દાઘમાં એવિંગું નેહ આપ્યું અને આંખ એક પવકાગે મારે ત્યાં નો તેણે ફાનસ સગમાની ધાંભડાંને માથે મૂકી દીધું. પીળા પ્રકાશને નોંધ તેણે જે દાઘ નેહ્યા અને ફાનસને જાણે પોતે કોઈ છવનાં માણસને સંબોધતો હોય તેમ 'જય થી કૃષ્ણ' કર્યા.

"જય થી કૃષ્ણ. જાણા," કર્પાકથી દબાએલો અવાજ આવ્યો.

"કોણ બોલ્યું એ ?" ચારે તરફ જોતાં ડેઆએ પૂછ્યું.

"એ તો હું" પાઠો એ જ ખુજામાથી જવાબ મળ્યો.

રખેરાગ જોખારો ખાધ જો દિશામાંથી અવાજ આવ્યો હતો તે તરફ પગે.

ડેવાના ઓટલા ઉપર બસામર બારણાના ખૂણા આગળ એક નાઇ મથુસ કાળા સાડવામાં સોળાંબે બેઠું હતું.
“એટા! મવારની અહીં જ બેઠી છો કે શું?”
ઓળખાણ પડતા તેણે કહ્યું.

પેની સ્ત્રીએ કાંઈ જવાબ ન આપ્યો.

ડોસો બારણા બદારની અવરજવર જોતો સામેના ઓટલા ઉપર બેઠો કેડે ઓસેના હુમખાખાથી તેણે એક બીડી કાઢી. દીસામગીના અજનાગામાં તે એ ખાંધના ચહેરા પરના આમુઓ જોયા ન ત્રેવા કે હમેશાં દેવની બીડી સ્વાગતા તેનાથી ધુક મરાઈ ગઈ દીસામગી ઓતરાઈ ગઈ અને તેના મોઢામાં રાનો અગારો ઝગઝગી નહોતો કેમ આ દુખી મુમાકરને હિમત આપી તો! સમજે જાણે તે મનમાં જોઈને એક તેમ કંઈ પણ મેંદા વધર તણે બીડીના પેચાર મમ માર્ક કર્યા.

અરે! દુખને માએમ અહલો! ધીનજયા સહન કરી શકે છે પણ ત્યારે કોઈ મમભાવ દર્શાવતર મગી આવે છે ત્યારે તેનો મેરણ અવેગથી આરિષ્ટકાર થાત છે.
ભૂકાના રાતમત્પભયાં શમ્દે? કયા દશ મન કે યયા જાનીમાં જોમનુ તેમ ફાગી રામેનુ દુખ બહાર ઉઠાવી આવ્યું તે જીવી એક તુગક મુકક મધુ.

બીડીને પગ નીચે મચી ત કેમો યકો અને જાણે મોતાની જ દીકરીનું દુઃખોને તેનો હોય નેમ પુગડું “શું છે? એટા!”

“મારો કેટું” માડ માડ આગત શમ્દો આમુઓનો અતના વગી છે ફાંડી બહાર નીકળ્યા.
“પાંડો નથી અમ્દો કે શું?” ડોસાએ બહાર પહોચાણ ત્યાં સુધી નજર પહોચાડતા કહ્યું.

નકારમાં કાળા સાડવામાં દગએનુ માથું હાલુ અને સામે રસતેની પસાર થતી મોળવું તજ સામે આવેલી કોળીઓ સાથે પહોંચાઈ અપર વધ મધુ.

હાલુબર જોના મગેના આ ચહેરાને ડોસો આપો મીઠીને નેધ રહો એણે જોના મ કવરમની છુદગીમાં કપક મહંગઓ જોઈ નાખ્યા હતા લ જોપતિએની શેદાણીઓથી માડી ત ઠેક ઝાકુ વાગવા આવનાર મોથી

મુળીના પચુ કોઈ પચુ ચહેરામાં અતારે તેણે નોંધ તેનું ફીડું ન હતું. એ કે ન હતું. ટાળી ન હતી જુલાનીના મોહકતા ન હતી, એના નિષ્પ પઅન કર્યો એમાં કાંઈ દોલનું તેજ દેતા પચુ એ તેજ જાણે કોઈએ જખી નાખ્યું હોય એમ તેને નાગ્યું અને એ વધુ ઊંડો ઉતરે ત્યાં તો સરારનો કાગો માડનો અને સોનાની મગડીવાગા હાય એને વાત આપ્યા.

“હેર બૂગ,” અવુ મુદ્દ જોઈ તેડી નાંખ્યા માટે તેણે મનમાં ને મનમાં વમશાનન દર્પા દર્ષિ અને પોતાનાથી શમ્દો બીજાને કાને પડે તે ના અજાજથી અપારાધ ગયા તેથી નીચા વગે તેણે ગેક મારો દારમાં લાઇ બારણા આગળ કાંઈ પચુ પ્રયાગન વગર ઉમેરા કુત્રા ત ફ મુરમાનો ડોળ કરી દેમ્દો કે જોઈ એ શમ્દોની બોગી અસર માબળાાર હાર ન થાય.

કાંઈક મેલનુ જોઈએ તેમ તેને લગતા તે બારણા અગળ ગયો અને કહ્યું ‘મામ! મગરાની નહિ હું’ હમણા જાણે તપામ કરી આવું છું.

પેની મધ તેની મદારની વમતીમાં અરવ થઈ જતી જવાને આભાર અને આમુ બરેતે દોરે નેધ રહી તે આ ધર્મશાળામાં સરરના મન વગે પેા એકા એક દીકરા અને આનાર માથે પેતાનું ગમ મૂળી આવી હતી તેનું વધ અમારીશ ચીસા વરે નહિ હોય એકના પડતા તેની નજર અમળ તેનો જૂનકાગ તરતરી રહો.

તે ચો વરમે જગ્ગ કરતે ધર ઉડાના પોતાને સાથે લઇ પેતાનું પીરર મૂકી આલાદની પતિને તે રહેના તેણે દોહાય ન હતો જના ચો વર રરલા મ ગાના એક પચુ પગ એડી નડેતી આવી કે ત્યારે એણે આ પલદગી મરે પોતાના માતાને મનમાં પચુ ક હો અમ્દો હોય જાણ કર જખોના પુરોહિતનું ગમ કરનો મેચાગ વરમ કાશીના રગી તેણે મંડુગનો અજામ કરો હતો ત્યારી હિમ ધ તર તે પોતાના માતા દા મા ધધો કરતા પોતાને ગમ આવી રહ્યો હતો તે ધીમે ધીમે અસ્ય થતા જતા જુના આકાગરનો પ્રતિનયિ હતો જે મળે

તેનાથી સતે પ માનવો અને બાકીનો મમ્મ સ્વાધ્યાયમાં ગાળવો આ તેનું ઇવન્યસ હતું. એના માર્ગ કમોળા પ્રભાવે એને પત્ની પશુ ધર્મપરાયણ અને પતિવ્રત્ય મળી ગઈ હતી. ગામમાં એના દરનાં પૈયસર ધણા માણસો હતા; છતાં તેનાથી વધારે સુખી કે પ્રતિષ્ઠિત બીજું કોઈ ભાગ્યે જ હશે ગામના માણસોમાં તેજ પોતાના શુદ્ધ આચાર અને વિચારથી એવું પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું કે તેની અદેખાઈ ગામના મોટા અમલદારને પણ થતી. અપુરા તા પુરું એને સુલીન અને રૂપવતી પત્ની મળી ગઈ હતી આ કારણથી ગામમાં એક જાણનો તો તે અચૂંક પાછળ બી રહેતો હતો અને એ મદદ-શય તે દરબારી દવાખાનાના યુવાન દાકતર માટેનું.

દાકતર સાહેબની મહુને જરૂર પડતી-મોટા અને નાના, સડું કે છેલ્લું એમની તહેનાતમાં હાજર રહેતા અને એમને સતોત્રાસ પોતાથી બચાવ કરતા. જટાશ કરને કાને આ દાકતરની મંદોને બોડતી બોડતી પડેલી હતી. એ આવા પસંદકાગી દુષિત થયેલા માણસથી ઉદારીત ભાવે દૂર રહેવામાં જ પોતાનું શ્રેય માનતો.

દાકતર સાહેબની નજરને જટાશનું સદાચારપા-યણ જીવન કળતા રૂપોત્તમ પલ કાનના આકર્ષક અગ વધારે ઓળખાણ કરતા જેવું લાગતું. એણે કષ્ટક શુકિતમાં અજમાવી-પણ એમાં એને સહેજ પાય મહ-ળતા ન મળી પોતાના દૈવને ગણે દેતો આ દાકતર રોગની વાટ જોતો એકે. "રોગી મને મૂળને કયા જશે ?" દાકતર સહેજ-રોગના શત્રુ-રોગની મદદથી પોતાના શિકારને સપલાતાના ઝાંખો મેળા દિવસ ગાળતા સાંખા.

દાકતર મહેબતી અત્યંત ઉપામનાથી પ્રમત થઈને કે ગામના દુર્ભાગને મળે-એમે તેમ હેન-પણ ગામમાં હિન્દુએ-ના માર માર કરતો આવ્યો. દાકતરનું દૈયું ગામની દુર્ગતા જોન દરખાઈ મળું. "હવે મારો વખત આવ્યો" મનમાંને મનમાં તેણે આઠ ખાઈ

નાનકશા ગામમાં દરોજ દરથી પંદર દાકતરો તીકળા લાગી દાકતરને લોકોએ ધરને બૂની આરા-

ધવા માંડ્યો. દરબારીની દંડ બાળી હોય તેમાં દાકતર જટાશનું ધનુ કોઈ દેખાય છે કે નહિ તેની તપ મ સોધી પડેલાં કરી પડી બીજાને દના આપાનું અને તપામતા જવાનું રાખતો, ત્રિભા ઉપર દિવસ જવા લાગ્યા. ગામમાં તાવના તામથી અરેશી દેતાઈ ગઈ. કોઈ પણ ઘર એવું નહિ રહ્યું હોય કે જ્યાં મમ્મને પ્રવેશ ન થયો હોય.

દશરતા ત્રિમે જ જગાજર જટાશનું ત વચરો. એક જાજુ ખાટલામાં કાનના પાય દિવમથી પીડાતી પડી હતી. તેને પડમેજ તેણે પોતાનો ખાટનો દાખ્યો ગાર વર્તમા કેવું કિર માતા અને પિતા, બંનેની ચારવાર કરતો ભાગ આવી પડ્યો.

કાનનાની નિમરીમાં જટાશનું ધન્યુ ઉપાયોને જ આશય લીધો હતો. પડેલી દવાથી પોતાની પત્ની કાય અતિવ કરતાની તેથી દિમન થઈ ન હતી. જ્યારે એ પશુ તાવમાં મડાપો ત્યારે આયુરવેદમાંથી કાનનાની શ્રદા ઉડી ગઈ.

"તાવન એ કાવોને," માંડમાં અટકતા શરો તેણે પતિના ધીકા કયાં ઉપર લાઈ મળી ઉત્તર્યા.

"માડી આ મા દાકતર જે આયુર આપી થતો હોત તો એના ઘરમાં કોઈ મરત જ નહિ," જટાશને આશાસન આપવા આટલું કહ્યું અને બીજા ઉપર દાંડેની દાંડેરડની છબી તન્ક એકદાએ નેષ મનમાં ને મનમાં જપ જપતા રાઈ કરી દીવા.

એ જપના પ્રનારે કે ગામરો ખૂટી ત'તા તેથી-કાનના પથારીમાંથી બીજી-બીજાં પેત જ આવ આ દિવમના નોરણ અંપતસને મચક થો વગર તે પતિની સુમુખમાં લાગી ગઈ. પતિની મેલ કરતા પ્રણએ તેને બેઠકી એ વાને જ તેના દેદમા અખૂટ શકિત અને દિમન લઈ દીધાં

પણ એની તત્તોડ ચાકરી હતા જટાશનું તાવ નરમ ન પડ્યો. એવું હવે ખોટા ખોટા દિવારોથી પીગઈ રહ્યું.

"તમે રૂબ આપો-તો દાકતરને એલાવી લાવું,"

આજીવનમાં શ્વરે તેણે પતિને પ્રાર્થના કરી

જટારા કરે જવામ ન દીધો. ફક્ત આખો ઉનાડી
ભીત ઉપર ટંગેલી છબી મામે ટમર ટમર જોવા કપ્યું.

કેશુમા તેના પિતાના સંસ્કારનો વારસો ઉતર્યો હતો.
ઉવટની ધડીએ ગમાસ્નાનથી શુદ્ધ થએલા દેહને પરદેલી
દવાથી જાળ ન કરવાનો તેણે મનમાં સકલ્પ કર્યો.
જના માનાની કાકલુદીને માન આપી તે દાકતરને
તેડવા ગયો.

દવાખાનામાં સારી પેડેમાથુસો હતો. માડ માડ રસ્તો
કરી તે દાકતર આગમ થયો.

“સાહેબ! મારા મપુને કંઇક થઈ જતું છે,” તેણે
ગળમળા અવાજે કહ્યું.

“કેશુ જટારા કરતો દીકરો કે?” હમતા હસતાં
દાકતરે પૂછ્યું.

હકારમાં કેશુએ માથું નમાવડું વિધાતા આખરે
દાકતરની મદદે આવતી હતી મનમાં કંઇક વિચાર કરી
દાકતરે પૂછ્યું.

“હાકરા! મારી રિજિમતા રૂપિયા લાગે છે?”

કેશુ સમજણ ન પડવાથી પથ્થર જેમ ઊંચો રહ્યો.

“દકતર સાહેબની શીના રૂપિયા લાગે છે?”

ટોળામાંથી કાઢીએ એને દંદોળતા કહ્યું.

કેશુ કાંઈ પણ સાથે લીધા વગર જ ઘેરથી નીકળ્યો
હતો. મરણ જેવા કટોકટીના સમયે માથુંમને કઠિંગની
વાત કેમ સજની હશે તેનો વિચાર કરતો તે રૂપિયા નેરા
ધર તરફ દોડ્યો. આખે રસ્તે તેને એક જ વિચાર
મૂઠતી રહ્યો “રૂપિયા ન હોય તો દવા ન અપાવર”

રિયાથી તો એના બાપ સદાયે દૂર રહ્યા હતા
એની પાછળ જવાથી માથુંમ છેડે નરકના કૂડ આગમ
જઈ પહોંચે છે એમ તેણે કંઈક વાર કેશુને વાતચાનમાં
કહેતું જતાં આજે રૂપિયા વગર એના બાપને જેવા
આવવાની દાકતર કેમ ના પાડતો હશે તે તેનાથી ન
સમજાયું.

ધમ્મના બારણામાં જ કાન્ટા ઊભી હતી

“દાકતર સાહેબ આબ્યા!” ધડકતે હેયે તેણે પૂછ્યું

“રૂપિયા વગર આવવાની ના પાડે છે,” દાંકિતા
દાંકિતા કેશુએ કહ્યું. ધમકારા મારતી જાનીએ કાન્ટા
ધરમાં મઠ કેટની શી હશે એની એને પોતાને પણ
અગર ન હતી જતા પણ દાંકિતા દેવું નેત્રું હશે એમ
ધારી તેણે પોતાનો ટૂંક જોશ્યો ઉતાવળને ઉતાવળમાં
રૂપિયા કાઢવા જતા તેનાથી અવાજ થઇ ગયો.

જટારા કરે ખાટનામાં પાસુ બદલ્યું. રિયાલ્સરી
નજરે તે કાન્ટાના રૂપિયારાના હાથ તરફ જોઈ રહ્યો,
કાંઈ પણ જોત્યા વગર પણ એ મૂંગો ઠાંઠો કાન્ટાના
હૃદયમાં હજાર ચમ્દો કરતા પણ વધારે સોમરો નીકળી
ગયો.

જના પતિના આયુષ્ય ખાતર એના સિદ્ધાન્તની
પરવા ન કરતા તેણે એ રૂપિયા કેશુના હાથમાં મૂક્યા

મન ના કરેલું હતું જના માની આમુખી આખોની
ચિત્ત ધીમે પુનઃ રી અનદર ન થઈ શક્યો તે પાછો
દોડ્યો-માઝા વાછડા જેમ-દવાખાના તરફ-ધામ લીધા
વગર

દાકતરના હાથમાં તેણે કાંઈ પણ જોશ વગર એ
રૂપિયા મૂક્યા.

“તું કેમ આવ્યો? તારી મા શું કરે છે?”

રૂપિયા આમુખીએ વતી રમાડતા દાકતરે પૂછ્યું

“એ મારા બાપુ આગમ મેડી છે.” ધમચ જેમ
હાનતા પાસળાંઓમાંથી દમાધને અવાજ નીકળ્યો

ત્યાં તો ગામના નગરજેનું તેકું આજુ હોડે
આવેતું અમૃત કાંઈ કીનતી લેતું હોય એમ દાકતરને
થયું

“તું જા, હું” હમણા આવ્યો, “કરી દાકતર
શેકના માથુંસ સાથે નહાર ઉમેજા ટોળામાં ભેડી ગયા
રૂપિયા આપવા જના દાકતર ન આના તેથી કેશુના
મનમાં બહુ ગુસ્સા થઈ, ધોડીક વાર સુમસામ તે
ઉભો રહ્યો

“જાઈ વૈગ દારનું મહુ કોઈ સચું છે” કેકક
પીડાતા મરિમ દારીએ કેશુને સંભારી કહ્યું.

પૈસાદાર-રૂપિયા અને તેથી વધારે રૂપિયા કેશુ

મગજ ચક્રોએ ચક્રો-ભારે પંચે તે ધર તરફ વળ્યો.

તે ઘેર પહેલે તે પહેલાં દેવે નેહી વાટ જોય
વગર સખેા હિમાલય પવારી દલિા દતો.

તે માંજે કાન્તાના ખેળ માં માયું મૂડી કેશુએ
છંદગીઠિરનાં આંચુએ આંખરી વદારી દીસાં

પિતાનું મૃત્યુ પૈમાના અભાવથી થયું એમ તેના
મનમાં ખાતરી થઇ ગઇ.

પિતાએ કરેલો સદુપદેશ પિતાના મૃત્યુએ ભુગ્મની
નાખ્યો. પૈમાદર થઇ શરીઓનું દુઃખ દૂર કરવાની તેજ
મનમાં ને મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી

તેણે પરદેશ જઇ માણે કેમ પૈતરાર થાય છે
તેની ધર્મીય વાને નિયાળના હોકાઓ આગળ
સાવળી હતી.

દરેક નિરાશામાંથી આગા પડી એક જ દહ
લઇ તે બેસનો, પદેશ જવાની આટલી કાચી વયના
હોકામાં આટલું બધું કલાગય અને લિ મત તોઇ કેન્તા
આકાશ માયું નેમ્મ ધીમેથી પગલી, “પ્રભુ” વારો
શું વિચાર છે?”

પણ કાન્તા માટે મામમાં રહેવું અને શીન સાચવવું
એ લગભગ અશક્ય યજ પડ્યું.

જટારકરના મરણ પછી દાકતર સાહેબે એક અથવા
બીજા બહાના હેઠળ કાન્તા પાસે આવવાનું રાઈ
કરી દીધું

“જે બહેન! કેશુના લાશુનરતી કાઇ પાને શીકર
ચિંતા ન કરીશ. હું એને બચાવી ગણાવી માતા જેવો
મેટો દાકતર બનાવીશ અને પછી એને ત્યાં કાઇ વાતની
જોટ નહિ રહે.”

કાન્તા નીચું માયું રાખી જઇ સાબળા કરતી.
જટારકરના જીવતાં જે માણસે આંચુમાં પછ પત્ર
મુકવાની હિ મત કરી ન હતી તે માણસ હવે નિષ્કે
એમાં દસેમાં મુખી થાયો આવતો હતો અને જઇ
કામકાજ બૂની નીરાને બેસી રાકતો હતો એ જોઇ
કાન્તાની ડાતી કડકી ઉઠી.

કેશુનું લાશી ન બચે એટલા માટે એ દાકતર

સંહેનના શબ્દોનો પ્રતિવાદ કરવાની ધમ્મી ય ઇચ્છા
છતાં ચૂપ રહેતી.

દાકતરે જ્યારે જતો ત્યારે આંચુબરી આંખોથી
પોતાના પ્રભુને અભિષેક કરાવતી તે પ્રાર્થના કરતી,
“પ્રભુ! અમરવયથી તમારી દીકરીને બચાવજો.”

પણ જેમ જેમ તે વિચાર કરતી ગઈ તેમ તેમ
તેને લાગ્યું કે જટારકરની કીર્તિને નિષ્કંક રાખતી
હોય તો ગમે તે બોલે ગામને મુક્યું જ જોઈએ. જે
ચાર જુદા નાનીનીઓએ તેના ઘરમાં વધારે
પડનાં ચતાં દાકતરમાં પગમાંથી ત્રિશ્વેષ્ઠા વાતવાનમાં
કરેલો. તે હકીકત પણ કાન્તાના પ્યાન બહાર ન હતી.

કેશુના મનમાં તો બૂન ભરાયું હતું કે પરદેશ જઇ
એ પોતે કાઇ દાકતર પામે નોકરી મેળવી લેશે અને
એવાર વરસમાં અનુભવ લઈ ગામના દાકતર સાહેબ
જેવા હોંશિયાર થઇ જશે.

બૂન વિચારને અંતે કાન્તાએ કેશુના સ્વપ્નને અનુ-
ભવન આપ્યું. એક દિવસ આખા ધરતી ધરજબરી
વાંધી કાન્તાએ પોતાના ઘરને તાણું માયું.

એણે ગામ મુક્યું ત્યારે એને જે વેદના થઈ હતી
તે વલ્કવવાનું કામ શબ્દોનું નથી. ચોદ ચોદ વસ્તુ
એકવાર, અખંડ, મોભાગ જેણે મુક્યું હોય એની કાઇ
કનકાપટગા પારી જ એની કલ્પના કરી શકે.

કેશુના બાવીસ મગમમાં તે ઉમરે મરતો ન હતો.
જીવના સ્વપ્નને આટલું વહેવું મિલિ કરવાની તક
મળી તે માટે એની આખમાં આનંદના આંચુઓ આવી
ગયા.

પોતાના પ્રમુખા અને કેશુના શ્રદ્ધા રાખતી તે આજ
વહાણુમાંથી આ મેટા ખંદરને કાઢે ઉતરી હતી.

નાકી ધેઇ કેશુને જમાડનાં જમાડનાં તેની આંખો
બીની થઇ ગઈ હતી.

અઘાવીય વરમે પૈમયને કાળો સડવો ઓઢી ખાર
વરસાવ અણુ કામળ બાગકના અધારે તે લાખો
મણ્યુલતી વમતીથી ઉલ્લાસનાં શહેરમાં આવી હતી.

કેશુ આજ પી જવારથી નોકરી શોધવા બહાર

ગયો હતો ત્યારથી તે એટલા ઉપર સંક્રાંતિને બેઠી હતી તે અત્યારની ધડી સુધી કેશુની વાટ જોવામાં એ બધું જ બની મધ-શૂષ્ક, તરસ અકાળ વેધન્ય. "

એના સ્તંભ અને મનની બધીય ક્રિયાઓ એકત્રિત થઇ તેની આંખોમાં મમાઇ ગઇ હતી ક્યારે એનો કેશુ પાછો આવે તેના જાન જ તેનું દૈન્ય જાણ કરતુ હતુ.

જેમ જેમ વખત થતો ગયો તેમ તેમ તેનું હૃદય આશકાઓથી ઉભરાવા લાગ્યું.

મામડામાં ઉઠરેલો બાળક પોતાના શરીરનું દ્રામ, ખાડીખાડા, મોટરોથી ઉભરાતા શહેરમાં જેમ રક્ષણ કરી શકશે એ વિચાર એને પીડી રહ્યો.

ધર્મશાળાના શુદ્ધ રૂપેવાળે જ્યારે તેને આપાત્મના બે શબ્દો કળા અને કેશુને શોધવા કવા તે બહાર નીકળ્યો ત્યારે તેના હૈયામાં છત્ત આયો.

દુનિયાથી સાત અંગણુ અને આશાથી ભરેના કેશુએ જ્યારે ધર્મશાળા બહાર પગ મૂક્યા ત્યારે તેના આંક ઉપર શ્રદાની ચમક હતી સાજ પહેલા તે પછા આંધી માતાના બોળામાં પોતાનું માથું મૂકી પોતાના વિજયની વાતો કહેવાતા તેન કોડ હતા.

પણ બાળકની શ્રદાનો નવરહાર જમતને ઝાઝો ખપ નથી હોતો. એની ગણતોઆવા બીજાઅનુભવીઓએ રચેલી કલ્પનાની હવેલિઓને રચાન નથી હેતુ.

દાકતરની વાતો સાંભળી સાંભળીને કેશુના મનમાં દંડ સંસ્કાર પડી ગયા હતા કે કોઈક દવ બનામાં બે પાચ વરસ નોકરી કરવાથી સાગ દાકતર થઇ શકવ. ગામના દાકતર સાહેબની આનારી વધારે વાચકાત ન હતી. તેણે માટે તે પણ તેના જીવે જ ન થઇ શકે, એવા એના મનોવાદો સેવનો તે શહેરના જાહેર રસ્તા ઉપર આવી રહ્યો હતો. તેની આંખો શહેરની મમ્મલ કે મયાન જોવા નવગી નહતી તે તો જા કાઇ દાકતરની દુકાનનું પાટિયું નજરે પડે ત્યાં જ અટકતી.

ચાનતા ચાનતા તેણે કંઈક પાટિયાં વાચી નાખ્યા વાંચી વાંચી તેની આંખો પ દુખવા આવી કનાકોના કનાક સુધી હોય ને હોય એજ રહેવાથી તેની ડાક પણ

અકડાઇ ગઇ હતી આશાને વરેલો તે બોલો બાળક - પોતાની શોધમાં જરી પણ પાછો ન પડ્યો.

રસ્તામાં ધકકા આંતો, કોઈક કોઈક વાર અપદ્યારોથી અભિમૂર્ચિત થતો તે કંઈ પણ ઉપદ્યવને અણકાર્યા વગર આગળને આગળ વધી રહ્યો.

બેચાર દવાખાનામાં તે બેઠી આંખો દરદી જાણી દાકતર તેને પહેલા તો માનની બોનાવતા પણ જ્યારે ખમર પડતી કે આ દરદીને દવાને બદલે નોકરી જોઈએ છીએ ત્યારે તેમની વાણીમાં શહેરી જાનવરની ફૂપણા અને નિષુરતા તરવરી રહેતા અપમાનની હતાશ ન થતા બીજે કોઈ દવાનું દાકતર મળી રહેશે એની આશા તે બહાર નીકળતો અને ફરીથી શાંતિયા નાચવાનું શરૂ કરતો.

જેમ જેમ મોકુ થતુ તુ હતુ તેમ તેમ તેને પોતાની માતા વિચાર આપતા જતા હતા કેમકેની આશાઓ આરી તે એને અહીં સુધી આપને દર, પરદેશમાં ધમડી લાંબો હતા તેનું જાણે તેને જાન થતુ ત્યારે તેના પગમાં બેનન એસરી જતુ વાંદી પાળ શ્રદાથી ભરેલો તે આગળ ચાલતો અને નિષ્કળતાના નધા વિચારોને પાછળ મૂકતો.

આમ આમ કરતા નાન પડી ગઈ હવે તો તેનું સ્તંભ પણ થાક્યુ હતુ જૂખ અને તરસ પણ લાગવા લાગ્યા બરાબર તાર કનાક પહેલા તેણે ત્રણ દિવસની વસી લાખરી અને માગરનું અથણુ ખપા હતા કસાણથી ભરેના પીનના ડગ એવામાં એક 'સુધા શાંતિન શુદ્ધ' આગળ તેના પગ અતિરજાએ અટકી મયા.

તેના સરમરોએ નળોતો કચો તેના ગળવામાં થે કુક વરસ્યુ હતુ એ વાત સચી પણ મહારની શંકિની વરતુ વના માટે આપાછા હતી તે જૂખ તરસ થાક, બધુ જ ભૂરી મરો-ન્યારે તેની નજર આગળ આંસુઓથી ભરી થે મોગી મોગી આંખો તરવરી રહી ત્યારે.

લથડતા પગે તે સહેજ આગળ મથે ત્યાં તે એક દવાખાનું તેની નજરે પડ્યુ સહજન મચેલા દિવાલના

બધે તે અદર ગયો અને એક બાંકડા જીપર બેસી ગયો. બાર બાર કલાકની રખડપટ્ટીથી તેના શરીરનો અણબધો અણુ વિમામાં માટે પેશકારી રહ્યો હતો. બેસવાનું મળતાં તે મધુષ બૂરી ચાક લીટારી ગયો.

વિતલખનામાં ટેબલની આમવાય બેસી ચારેક જણ ગયાં મારી ગયાં હતાં આંક જાગી ગયાં હતાં એટલે ચાલુ ઘરકો આવી ગયાં હતાં નવા ઘરકોની આવા બેસારીના જમાનામાં આવા ન હોવાથી માન્ય પોતાના સ્થાનમાં સહે અદાતની વાતો કરી છત્ર બહેલારી રહ્યા હતાં.

એને જોઈ દાકતરને પોતાનું મદદર જવાવવાનો શોખ થઈ આવ્યો. એટલે એ બાંકડા ઉપર આસીને ચૂસ્યાપ બેસી ગયો તો પથુ તેજે ચેક ચાંદ પથુ ન કર્યો.

એના સોમતીઓમાંથી એક વધીનાતવા સાગરમાં તરવા પડ્યો-પથુ તરતા તરતા પૂન ખાંડ પાણી પીધેન-વધીન હતો-ખીલે હતો ચહેરો સુધારીને તરતો જ સુમએના સમય-નીલે જણ દાકતરનો જુનો ઘરક અને મિત્ર હતો. ચાલીના ત્રણ ત્રણ વરસોમાં યસ છતાં આ દાકતરના પ્રાપ્તિ એ પોતાની પતિનોદારની પ્રતિભા રંગે પડ્યો રહી ચક્રો હતો. તેથી વખત મળતાં તે આ મડામાં પોતાની હાજરી પૂરાવવાનું ન ચૂક્યો.

ચાલો કરતા કતા લગતન નવ યસ આવા ત્યારે દાકતરને પોતાનો દેહ ઉઘો. મૂકાની નર રેશ્મ ખુશી ઉઘાડી ઉઘા ધઈ તે બાંકડા આમગ ગયા અને અંતિ મોક્ષથી પુછ્યું. “શુ થયું છે ? બાંકડા !”

તદ્વામાં પડ્યો કશું આ વચ્ચે કમળી ઉઘ્યો. દાકતરને પડ્યો જોઈને જોઈ તેની આખ આખા દિવસના અનુભવો તરવની નવા છતાં દિ મન કરી તેજે કહ્યું. “સાહેબ ! મને થયું તો કોઈ તપી પથુ હું તમારો પાસે નોકરી માગવા આવ્યો છું.”

દાકતર ખગીલાણ પરી ગયા.

“બો, દાકતર ! આ નીત પ્રકારનો દરોડો

વધીને રેખામાં કહ્યું.

કેમની આંખમાં આસુઓ આવી ગયાં, પેવા રો મુકાઈના મળે એની વધીનાત કરતાં કહ્યું, “કોઈ દુખી છત્ર લાગે છે.”

“શુ છે બાંકડા ! વાત કર તો ખચર પડે,” ખુશી ઉપર પાઠા બેમતો દાકતરે અનિચાએ કહ્યું.

કેમણે પોતાના વિતલખી અને વિમલ મનોરથની વાત દૂકામાં કવી

“બાંકડા, અંદાં નોકરી કેવી ?” પરીઆના માગ નવ તરક ધમકાવા જેલ મગાસું ખાના દાકતરે કહ્યું.

“દાકતર ! એની માની ખાતર,” ચહેરો સુધારીના સમયે વિચિત્ર અનિચાએ આવજી કરી

“છે કરાના ચહેરો ઉપરથી તો” ખાગીના અંગીક્રમા બોલાએના તે વધીનાત ચાંદો અખિન મઆ-રવા માત્રત મટે અખાતકાક હેલ અંદાં મૂકાઈનાં ઉતરવની જુના પાડે-છે

“જો બાંકડા, મારી પાસે કાંઈ નોકરીએકરી તપી. આ વચ્ચેની દાકતર છે ત્યાં નવ તરક રેશ્મ લગતવા કોઈકને ત્યાં તરક મળી પેશે,” આપુ કવી દાકતરે દેવદ કુપના દીવાને એનાનો અને એનાને દાખાનું નધ કરવાનો દુકમ કર્યો.

હેટયનું નામ સાકતી કેમના દાડે દાકામાં અખિ નાપી ગયો તારાખી જ એ દાકતરે અનાયાનુ પામ મળ્યો થયો હતો-“રંગેઓએ આપજો વદ-લાવકા આ થાણા નો બોલ્યા છે,” એના વિનાના ચાંદો એના કાતમાં મળ્યો રાગ

“માદેવ દું બાલબુને દીકરો છું” કોપના આવેલ આ તેનાથી વધાર બે દી ન ચાક્યું

“તારી માને ખચર,” આ ચાંદો એના કાત કાં પડે તે પડેના તો તે થેકે કુર નીકળ ગયો હતો.

અથેલ કેમખીલી પેનાની મળતને વિચિત્ર કમળા આ મટે જલાવા નામ પાકળ રેખા મુકાઈના દીએ ખાનાખીના બેમલ કાળા અમળની જાડે ડાવ આરી થયે અને એ મળે ચાલીને રત્ર કાંદો નદિ દોવ

તેની ખાતરી માટે ઉપસો પરિચય જ બસ થઇ રહેત, જે આ ગામડીઓ ઉચ્ચ કેળવણી શું તે સમજવાની ચકિત ધરાવતો હોત તે.

તે થોડેક દૂર મથો ત્યાં તે પડખેના ટાવરમાં નવના કંકા પડ્યા-નિરાદરથી, બૂખથી, યાકથી સંલગ્ત યએલો પોતાની માતાના વિચાર કરતો તે જે રસ્તેથી આગ્યો હતો તે તરફ પાછો વળી રહ્યો.

હાંખી લાખી એન્ડોલ્ટની કાળી મડક ઉપર વીજળી ના પ્રકાશમાં ઝગઝગારા મારતા દ્રામના લે ખંડી પાટાએ કયાંય સુધી ફેડ્યા જતા હતા; પડખો પડખ, છતાંપિ એક ખીખતે મળ્યા વગર.

જીવ વગરના થંન જેમ તેના પગ ઉપડતા હતા અને પાછા પડતા હતા. એના ગામડી બોડાનો અવાજ અવરજવર એાછી થનાં વધારે વધારે કોર જતો જતો હતો જે શ્રદ્ધા અને કુમંગલી બાર કક્કાક પહેલાં એણે આ ઘડેર તરફ મોઢું રખું હતું તેટલી જ નિરાશા અને ગમગીનીથી તેના તરફ પુંક ફેરવી તે પોતાની માને

મળવા અને અપવશનું કારણ રહના રોવા થમંશાળા તરફ પગલાં માડી રહ્યો હતો.

નોકરી ન મળવાથી એને એટલું બધું દુઃખ થયું નહવું; જેટલું તેની લાપકાત માટે ખીમએએ બતાવેલા અસ્થિાસથી થયું હતું.

“ નોકરી શોધવાન દિવસોનો કયાં દુકાળ હતો ? પશુ શું તેનામાં હોટલમાં નોકરી ક્યાં મિત્રાવની ખીછ કોઈ લાપકાત જ નહતી ? ” આવા આવા વિચારોએ એને માન મૂક બનાવી દીધો.

ચીતાકાર ગમે તે કહે. આ જીવનવાત્રામાં આ દેહીને તો એકથી વધારે વાર મરવું પડે છે; પશુ આ દેહ તો એક જ વાર મરે છે.

તેના દેહીને દુનીઆના કહાપણે મારી નાખ્યો હતો. છતાં તેના બાર પાંતા દેહના બાર અને મૂખ અને તરમ અને બનાદર અને નિરાશાની છુંદાએવા તેના ગામડી નેડાની બીચીંખારીઓ રાતની નંરવતાને દંદોળવાને ‘યથ’ રવામ કરી રહી હતી-કારણ કે તેનો દેહ હતું મથો ન હતો.

૩ લા શા

: ૫૪૦ :

મથતન કરું, ને પછી ફેલ તણી ન આશા થઈ ?
મલોડ ! કયમ અને હુંથી-મનુજથી-કંડો, એકલું ?
બને, જરૂર આટલું બને શકે : દિદિ બે મહિ
હતાશ, તદ્દપિ નહીં ચિથિલ પતન યાવા દઈ.

દેવજી રા. મોહા

૩, ૬, ૧૦, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૪, અને ૨૭ માત્રાએ તાલ.

નવ સાતપર ધરી માતપર વળી પાંચ માત્રા આણ્યને, અઢાવરો છે ચરણ એવું માનસીમાં જાયને; ધરી ત્રણ ઉપર તો તાલ પછી ત્રણ ચાર કમથી તો ધરો, તણ જગણ જુગતે આઠ એવા તાલ પદમાં તો કરો,

નવ નવ મોરાં મેવાની વાન રા. મેવાણીએ તોંધી છે તેનો ૮૬૨૫ રણિંગમાં નથી. પણ આ ઋતુ-ગીતોમાં વપરાયેલ સારસીનીચમત્કૃતિ મોરાંના એ મેળથી જ આવે છે તે સાચું છે.

૨ ગજગતિ છન્દ

રણિંગના ભાગ પહેલામાં ૫. ૨૫૮ ઉપર ગજગતિ છન્દ આવ્યો છે તે વણમિગ છન્દ છે. એમાં આઠ વણો અને દસ માત્રાઓ આવે છે, તે છન્દ આ ઋતુગીતોમાં વપરાયેલા ગજગતિ કરતાં જુદો છે. અઢી વપરાયેલા છન્દનું બધારણ ડિંગળ ૫ ૭૫ ઉપર મળે છે, તે નીચે મુજબ છે.

ફલ ચરણ આઠ

ચરણ

૧ અને લગ=ફલ મળી ૬+૭ } ચાર ચરણનાં મોહારાં મળે
૨ " = " } ચોથીનું સિંહાવલોકન
૩ " = " +૭ } હરિગીતના પ્રથમ
૪ " = " " " } ચરણમાં આણ્યનું.

૫ ચોથીનું સિંહાવલોકન ૬+૭+૧૨=૨૮ અને લગ.

૬ ૬+૭+૧૨=૨૮.

૭ ૬+૭+૧૨=૨૮

૮ ૬+૭+૧૨=૨૮

આમાં પહેલાં ચાર ચરણો ગજગતિનાં છે અને બીજા ચાર ચરણો હરિગીતનાં છે. તેનું ઉદાહરણ ડિંગળમાં નીચે મુજબ આપ્યું છે તે વાંચનાથી ઋતુ-ગીતોનો છન્દ ડિંગળમાં આપેલ છન્દ સાથે એકરૂપ જ છે તે સમજશે.

કુંભજ કદ કહેછ,

સિપર સુણ સહે,

વંદે પગ વહેછ,

ગેલો વન ગહે.

વન ગહે ગેલો જેણુ વિચરે રહે રાક્ષસ રોસમે,
તન પુંગ નામ કંપધ તિથરા કરગ જોગન રોસમે,
સો હુતો ગંધપ આપ વાંસવ દિગે પ્રાકમ ધારિયા,
વિણ શશ દરે પદાર બાંડાં ધણા છવ સંધારિયા.

૩ ગીત સપાખરં:

આ જાનનો પદ્યન્ધ્ય ડિંગળ ૫. ૧૨૨ ઉપર 'સપાખરો-સાઠ અઢરો' ને નામે મળે છે. તેનું લક્ષણ આમ આપ્યું છે :

૧ પાદમાં અઢર=૧૮ } ૨, ૪ નાં મોહારાં મળે, અને
૨ " = ૧૪ } ગુરુધુ. સભન એ ત્રણ ગણ ન
૩ " = ૧૬ } આવે તો સારું.
૪ " = ૧૪ }

એનું ઉદાહરણ નીચે આપ્યું છે.

અંગા સવાયો ઉસસે તાયો સુણ નેણુ રાણુવાતા;
વડાણા ઝાઢમે' હાયો ચખાં ચોણ વૃત
કહેપુ' અધાયો લેણુ રટકાં સભોર કાયે
ઠટકાં રખરે માથે આયો કુંભજ
'ઋતુગીતો' માં આ પદ્યન્ધ્યનાં આપેલ જનને
કાવ્યોનાં લક્ષણ ઉપર મુજબ મળી રહે છે.

૪. ત્રિભંગી છન્દ.

આ છન્દનું માપ રણિંગના ભા. ૧૫. ૫૩ ઉપર નીચે મુજબ આપ્યું છે.

આઠ ડગણ=૩૨ માત્રા, ૧૦, ૮ ૮, ૬ યતિ તેમાં
અંતે ગ. આઠે ડગણમાં જગણ ન આણ્યો. દરેક યતિએ
અનુપ્રાસ. ૩, ૭, ૧૧, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧, માત્રાએ
તાલ.

ઉદાહરણ નીચે મુજબ છે.

લીલાવતી તામે, કલ રદ ધાલે.

જહુ સંભાલે, કવિજ ખરા,

અન્ને ગુરુએમાં, જગણ ન જમાં.

શ્રુતિ ચતિ તેમાં, પ્રાસ કરે;

યતિ દયને આઠે, વચ્ચના હાડે

રસને માથે, ખેસ બરો,

એ જાતિત્રિભંગી, રચિયહુ રંગી

અધિક ઉમંગી, નીત કરો.

ઝલુગીતમાં આપેલ કાવ્ય આ માપમાં મળી રહે છે.

૫. દો પીઆ છન્દ

ઝલુગીતોમાં જે નવતના દોમળીઆ છન્દો વપરાયા છે. ‘કહે રાધા કાનને’ નામના કાવ્યમાં ‘છન્દ દોમળીઆ’ વપરાયો છે. તેનું ધ્વનિતર તપાસતાં તે ગજગતિનાં છેલ્લાં ચાર ચરણો સાથે મળી રહે છે. ૫૫ ૫. ૫૦ ઉપર ફરીથી છન્દ દોમળી ના વપરાયો છે તેનું બધારણ જુઠું છે. તે છન્દ રણપિંગળ બામ ૧, ૫. ૫૮ ઉપર આપેલ દુમિલા, દુમિયા કે દુમિલા છન્દને મળતો છે. એનું બધારણ આમ છે.

૧૦, ૮, ૧૪ મતિ=૩૨ માત્રા આઠ ડગણ
૩, ૭, ૧૫, ૧૯, ૨૩, ૨૭, ૩૧ માત્રાએ તાલ.

ઉદાહરણ નીચે મુજબ છે.

ગણ ચોકસિયા દિક, આઠ રણી બધી,
બનિય માત્રા તો કરમે;

દશ આઠ અને વળી, ચૌદ-ઉપર મતિ
એમ તમેનણ દિક ધરમે.

તછ બે માત્રા પછી શ્રુતિ શ્રુતિ ઉપર,
આઠ કરી કલ તાલ ખરે;
દુમિલા, દુમિલા, દુમિયા વળી
નામ ધરે કૃતિ એમ કરે.

આની સાથે ઝલુગીતોમાં આપેલ આ
લક્ષણ લગભગ મળી રહે છે.

આ છન્દો તરફ ખાસ લક્ષ દોરવાનું કારણ એ
કે આ છન્દો મસ્તી એકામતા ભવ્યતા અને અદ્ભુતતા,
બાવોને વ્યક્ત કરવામાં અસીમ સામર્થ્ય...
લાગે છે. આજની આપણી કવિતામાં એનો ઉપયોગ
કરવાથી વૈદિષ્ય જરૂર વધશે. શબ્દાલંકાર આ રીતીનું
મુખ્ય આકર્ષણ છે અને જે કોઈ કવિએ આ
વાપરવા હોય તેણે શબ્દાલંકાર ઉપર પ્રભુત પહેલાં
મેળવી લેવું જોઈએ.

ખેંચો કેમ ?

ખેંચો કેમ મને સુદૂર અહીં દે આશા અનેરી, નવાં
શોભીતાં સપનાં હુલાવી વરણ્યાં; ને જોઈ તો કાંઈ ના.
આવો મારાં ભૂલેલ પાન્ય સુજાએ તું રે'મ ને દાખવે
તોયે-કેદી મનોદશા પચી ગઈ હાડે-હવે ના હલું.

‘અસાત’

અક્ષરમૂર્તિઓને

બોલિનીયંદ

પધારો સ્વચ્છન્દે અવિરત ધુમી ઘોષ કરતા,
મહાતુલાવીઓ! મનસનભનો કોટ ચણતા,
તરંગો સર્જતાં, બુદ્ધ બુદ્ધ થઇ સાગર તીરે
રમતા-નર્તતા, ધૂળ રજકણો જેમ અનિલે,
મળે ના કેા ઠામે ઘડિભર થવા સ્થિર, ઉડતા
પતંગો ધારીને નિજ કરમહીં કદપન શુંથી,
ધરી વાયો ભૂપે, તદપિ ભૂતણાં ભાંડુગણ-ને
ઉવેખી ગચતા દક્ષિત-પિડિતો ને અણુત-ને,

પધારો લેખોને બહુ વિધ નવા દેશપ્રિતિના
લખી હોયો દોશે જનમચુકમાં જોર કુદતાં,
પરંતુ આચારે લવ નહિ મુકો એ અમલમાં,
મહાપ્રેમી એવા કયમ વિમરવા આપ શુણને ?
થડો તારા ઇન્દુ દિનકર પગે જ્યાં વિયનમાં
વિધી એ સન્ધાને તમ મુખ થકી, ભાવવૃન્ની,
વિરાટે મૂર્ચ્ચતી, ગહન સ્ફુરતી, રાષ્ટ્રભરનાં,
ભરી સેવા ઐક્યે અમર રમણીઓ વચનની,
પસારીને ભર્ગો નિજ અક્ષિમને પાટ મૂમતી,
પરંતુ પૃથ્વીપે સકળ કરમે કર્મ ચૂકતાં.
ઉડાડો ધૃતીને અવર જનનાં અશુ પૂરતા
પછી શબ્દો-ચુધે લડી લડી તમે જોય પડતા.
પધારો એવા સૌ શગદરમતા પ્રવ્રાનુજે !

વર્ષો ખુગ વીત્યાં હવે જમણામાં, વાણીવિદ્યાનો તણા,
આંહી-જ્યાં જગમાધીએ-વિતરતાં પૃથ્વી પટે વાવીયાં
મુકિન-સામ્ય તણાં ખીલો અવનપથી, ત્યાંથી તમે એકડો
ધૂટાને મમ શબ્દ મુકન થઈને કાર્યો મહીં પાંગરે.
મૂંઠાઓ અશ્વરેના! તણ દિ મળી રૂઠા યાશું અંતે બધાએ,
કિંતુ ત્યાં ને કરીશું અભિનય, કળશે એ કદિ વિરમરે ના

રવીન્દ્રનાથની નવલકથાઓ

શ્રી. નગીનદાસ પારેખ

[અમદાવાદમાં મનેલા બારમા સાહિત્ય સંમેલન વખતે રજાગન પ્રતિનિધિ તરફથી 'વત'માં બંગાળી, મરાઠી અને હિન્દી સાહિત્યના પ્રવાહ' નામનું પુસ્તક પ્રાપ્ત થયું હતું તેમાંના 'સાહિત્યિક બંગાળી સાહિત્યનું પિતૃવદ્ધાર્ન' નામના પેજમાંથી આ ઉતારો થયો છે

બંદીમની ઉત્તરાવસ્થામાં જ રવીન્દ્રનાથે કવિતાઓ લખવાનું શરૂ કરી દીધું હતું, અને બંદીમ સાથેની પથેની મુલાકાતનું વર્ણન પણ એમણે એમની જીવનસ્મૃતિમાં આપેલું છે. રવીન્દ્રનાથ પ્રધાનત હવે છે, મૃતિતા સેખન એ જ પેખની મુખ્ય પ્રાપ્તિ છે. એમણે નવલકથાઓ, વાર્તાઓ અને ટૂંકી વાર્તાઓ પણ એટલા બધાં લખ્યાં છે, અને એનાં સંગ્રહ અને સુદૃઢ સંપાદન છે કે એ એક એક પ્રાપ્તિ પણ કોઈ ઉચ્ચ કાવિના સેખની કક્ષાએ જોવા આવી શકે.

બંદીમ પછી ચારેકાર નવલકથાઓના ને જગતમાં આવી રહ્યાં હતાં, એમાં ત્યાં 'રાજા' લખીને રવીન્દ્રનાથે પ્રવેશ કર્યો ત્યારે એમણે એક નવું જ તરત લખણ કર્યું પોતે પ્રધાનત હવે અને તેમાં મેં મુખ્યત્વે ભારતી (Africal) ના એ મેં એમની નવલકથામાં પણ આ તરતે પ્રવેશ કર્યો જે કે રાજાનાની એમની એ નવલકથાઓ 'રાજા' અને 'બી હાકુગીર હા' માં એમની નવલકથા-પેખની શરૂઆત તેની પ્રથમિત થયું તો પ્રાપ્ત થયેલો જોવા મળે છે, અને એમનું ચિંતન નજીક એનું પ્રથમ થયું નથી.

નવલકથા એ પ્રકારની હોય છે કેવી જ નવલકથાની મનુષ્યની નજરમાં રચનામાં જ એવા મનોહર હોય છે કે તેમાંની જ આપણી ઝમઝમી સતોત્રીસ જેવી કે કેવીકે મુદ્દર મેં ગૃથાંની વાતો જ એટલી સરસ હોય છે કે તરત સારી મને કરી જાય તો મેં તેમાંની રચના હવેતિ થાય આવી વાર્તાના રચને આપણે કય-ત્સ કરી છીએ પણ વાર્તામાં એ કય-ત્સ ઉપગત એકે છીએ પણ જન્મ હોય છે એમાં પોતાનું ને ચિંતાનેખન કરવામાં આવે છે, તેના પ્રાપ્તિકે અંશમાં કાળરસ માટે ખૂબ અવકાશ હોય છે, અને એ રસ ભૂરાખતો મનને જોવા હોય છે, બીજા પ્રકારની નવલકથામાં એ જગતમાં પ્રધાન દેવ છે.

રવીન્દ્રનાથની નવલકથાઓમાં જન્મ કય-ત્સ ના કાળરસ ન પ્રધાન હોય છે એમની નવલકથાઓમાં થતા ખૂબ નિયમ દેવ છે એમની મેં મેં નવલકથામાં વર્તી પણ ખૂબ દ્રઢતા કરી તમામ એવી હોય છે, કાળરસ કે જીવન સેખન પમે જે જન્મ કય-ત્સ

તો તે દુકાની વાર્તા સિવાય બીજી કશું લખી જ ન શકતો. 'નોકાડુખી' મા લગભગ ચારસો પાનાનો નિસ્તાન એમણે કર્યો છે, જતાં વાત જોવા જમણે તો કટલી છે? પણ એમની નવનકયાની નિગેળના એ છે, કે પોતે જે પાત્રો દ્વારા કથાગૂથળી કરે છે તેમના અતરમા ચાલી રહેલી પ્રતિ ને અને એમના જીવનમા નવા નવાં ભાવરમણો મચાર થઈ શકે એવા પ્રસંગો હોય તેને તેઓ કથાગતાપૂર્વક શોધી કાઢે છે, અને તેને જ સ્પષ્ટ અને પુષ્ટ કરવામા પોતાની શક્તિ વાપરે છે. પણ આનો અર્થ એવો તો નથી જ કે એમની વાતોમા ધન્યાની ગૂંચળામા કોઈ જાતનું નૈપુણ્ય કે સૌંદર્ય નથી હોતું તે તો હોય છે જ, પણ આઈ હું જે કહેવા માગુ છું તે એ કે એમના નવનકયાઓમા જે પ્રધાન વસ્તુ છે તે વાતોનું સૌંદર્ય નથી, પણ તેના અગ્રગામા જે ભાવનસ મોંઘો હોય છે તે છે.

એમની પહેલી જ નવનકયાની ઉત્પત્તિ જુઓ કેરી કાવ્યમય છે! એમને એક દિવસ સ્વપ્ન આયું "સ્વપ્નમા મેં જોયું કે કોઈ એક મહિરના પગથિયા ઉપર બાલિના રક્તચિહ્ન જોઈને એક બાનિકા અત્યત કરુણ વ્યાકુળતા સહિત પોતાના બાને પૂછે છે 'બાપુ, આ શું! આ તો લોહી છે।' બાલિકાની આ કાતરતાથી પિતાને અતરમા તો હું ખ યયું છતાં તેણે ઉપગ્રથી કોપનેા દોગ ધરી જેમ તેમ તેનું પ્રશ્નને છાપી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હું જાગી ગયો કે તરત જ મને લાગ્યું કે આ મને સ્વપ્નમા મળેલી વાર્તા છે."

આમાથી 'રાજર્ષિ'ની ઉત્પત્તિ યદ મહિરના પગથિયા ઉપર લોહીના ઝારા જોઈ બાલિકાના મનમા જે ભય અને શોભ જાણે તેના પરિણામે જોનિકમા શિક્ષકના અતરમા જે આનાત લાગ્યો તેને પર્ણિણીતએ પહોંચાડવામા જ 'રાજર્ષિ'નું પાનાનેખન સમાપ્ત થાય છે, એ જ એનો વિષય છે મહુ મહુ તો આ વિષયને એક કથાકાવ્ય તરીકે નખી શકાત એમ આપણને લાગે પણ એમને એ મર્યાદા નાકડી નાગી અને થે કે હતિ

હામ એઓ વણી દઈ ગોવિંદ માણિક્યના મનોભાવ અને તેની ધનતાનો કૃમિ વિકાસ બનાવવા એમણે આખી નવનકયા વખી

આમ એમની પ્રથમ જ નવનકયામા જે તત્ત્વ આપણે બીજા રૂપે એક્રએ છીએ તેનો ધામે ધામે વિકાસ થતાં આપો એમની બીજી નવનકયાઓમા જોઈએ છીએ, એ વિકાસની શરૂઆત 'નષ્ટ નીડ'મા થઈ છે અને 'ચોખેરે બાલી મા અને 'નોકાડુખી'મા તે વધારે પુષ્ટ થઈ છે પણ તેનો પર્ણિણીત વિકાસ તો 'ગોરા'મા અને 'ધરે માધરે'મા જોવા મળે છે. પોતાના પાત્રોના અતરના ગંભીરતા પ્રેરણા બિનરી તના એક એક મદ્દમ લાગણી સતત્ય કમનની થા મડી એાની માફક વાચક સમક્ષ એકએકે મોતી મતાવવી તેનું સપૂર્ણ માધુર્ય વ્યક્ત કરતું એ નીનનાયથી કવિ-પ્રતિભાને શક્ય બન્યું છે અને એ જ એમની અનુભવ શક્તિ છે પોતાના કા થોમા અતરના કોઈ જુને વ્યક્ત કરી એમણે બગાળને મુગ્ધ કહું છું. હવે એ જ શક્તિ એમણે પોતાની નવનકયામા પ્રેરણા એમને પોતાને એ શક્તિનો ખ્યાલ 'નષ્ટ નીડ', 'ચોખેરે બારી' અને 'નોકાડુખી'મા આલ્યો પછી એમણે એની મધીય જાડુશ શક્તિ સપૂર્ણ રીતે વાપરી 'ગોરા'મા અને 'ધરે માધરે'મા 'યોગાથોગ' અને 'શેષે કવિતા' મા પણ એ જ શક્તિનો વધારે વિકાસ થયેા જોવા મળે છે અને ત્યાર પછી નખેલી દ્વા મોન' અને 'ચાર અંશ'મા તો આ ભાવનસ જ એજો પ્રધાન તની જગ્ય છે કે જે કે હને એ રાત્રી કે મભાગાતી રાય તો મુગેરી નહ કે તમે ગમે તે તો પ્રયત્ન કરો તજુ એમા નિહાળ જ મને કે હમણા નાજેતરમા પ્રમિલ દરેલ માન્ય મા પણ કથાગરુ તત્ત્વ નહતું જ છે

આમ કથાગરુ અને ઘટના-કૈયિન એ એમની નવનકયાનું પ્રધાન મગ નથી એજો તરીકે એમની નવનકયાઓમા માણ્યોની નીડ પણ હોતી તો ચારસો પાનાની રડ પાત્ર મા માગુમ કયા?—વિમના

નિખિલ, મદીપ, માસ્ટર મ્હાથ અને અમૃત્ય, ઉપરાત
ધરમા રહેતી નિખિલની બે ભાભીઓ અને બે મોકડ.
અગ્રેજીમાં તો એમણે જોડ જ ભાભીથી ચલાવી નીકળે
છે 'ચતુરંગ' મા ફેલાય ? 'બે બહેનો' માં ફેલાય ?
'તૈકાકુળી' માં બે ફેલાય ? એમની મોટામાં મોટી નન
કથા 'ગોરા.' તેમાં બે ફેલાય ? વળી એમની નન
મ્હા. મા કાંઈ ચમકાવે એવો સિમ્બકાન્ક બનાવ પણ
બનતો નથી. કાલની ધમાલ કે ઉતાવળે પગ હોતી
નથી અને 'શેરેર કવિતા' અને 'ગોગ' મા તે કેટલીક
વાર બે પાત્રોની વાતચીત એ જ મુખ્ય બનાવ બની
રહે છે આમ છતાં એમની નવલકથામાં રમ મયમ
રહે છે, એનું કારણ એ છે કે એઓ જે મનની રુષ્ટિ
કરે છે, તેના આધાર ઘટના ઉપર નીકળે છે.
આમ એમની નવલકથા ધન્યાતી પ્રયોગથી મુક્ત
છે. મેટનાના ઘટાટોપયા મુક્ત નવલકથાઓમાં પણ એક
વર્ગ હોય છે જેમકે માનમ પૃથકકથામંત્રી નવલકથા
પણ સ્વીન્દ્રનાથની નવલકથામાં આપણે જેવા પાત્રોએ
છીએ તે મનસ પૃથકકથા પૃથ નાં કાંઈ મનોવિતા
નશાળી આ પાત્રોના મનનું વિવેચન થતો હોય એવું
અહીં નથી અહીં તો જે વિશ્લેષ છે, તે કનિષ્ઠ
કરેલું છે એવે એને જે મહત્ત્વ હોય તે બાન વિશ્લેષ
પણ કહો અથવા અતરંગિયેણ કહો અહીં તો પાત્રોના
મન પાત્રોની મામે બન યમ જય કે અને પોતાની
વાત શ્રોતા કહ છે આ આશ્રય મળ્યા 'મોર્ગ'
રિચ્ડ' મા ત્રિમિ થયેલી રાતો 'હમ હામ' મા જેમ
મુદ્દયુની જેમ દાર્શનિક-સ્વકતા મેડ ઉપર બેઠેલી
પોતાની કલાકી અને ભાગી શ્રોતાને મનમુગ્ધ કરી નાખે
છે, અથવા 'તુષિત પાણી' ની દ્વન્દ્વનળ જેમ મોને
બાન બનીતી પોતાના અનરમા બેથી બે છે, તેમ
અમના દરેક પાત્રોની વાચકોને પોતાની વ્યવસ્થા
મપાતા લે છે કે 'કે નાહરે' મા નિખિલ મદીપ અને
મોલી ત્રિશ પિત્રના અતનના વનોરા એમણે જે
અનમાની, તેના હાથની પાડીએ પાડી ઉકેલને
સચેદ મમલ નુ કોં ડ, તે સચતા આપણા મામા જ
ઉત્તમના મળ ડ, ન માત્ર પણ નીચની નજમ

નવલકથા વાચતા ઉત્પલ થતી ઉત્સુકતા કરતાં લેણ પણ
ઓછી હોય છે, એમ મને નથી લાગતું સામાન્ય નવલ-
કથાઓમાં બહારની ઘટનાઓના આધાર-મત્યાધારને
હાથે આ ઉત્પલ થાય છે, ત્યારે એમની નવલકથામાં
અતનના હાલોના આધાર પ્રત્યાધારને હાથે એ ઉત્પલ
થાય છે. નવલકથાનું કાર્ય વાચકના અંતરમાં ઉત્સુકતા
જગાડી તેને સંતોષવાનું છે, અને આ કાર્ય એઓ કેવળ
અથવા પ્રધાનતઃ પોતાનાં પાત્રોના મનોભાવોમાં થતા
ફેલાવ અને પરિવર્તન દ્વારા, તેમના મનોમંથનના તાદરશ
ચિત્રોદ્ધારા આધે છે. એ જ એમની વિશેષતા છે.

આ રીતે જોતા આપણને સમજાય છે, કે સ્વીન્દ્ર-
નાથની નવલકથામાં કથાભાગ એ કેવળ હાલપિ જર છે.
એને રક્તમામાદથી પુષ્ટ કરી આમડીથી મઠી સુશોભિત
બનાવતા માટે એઓ જે મશાલો વાપરે છે, તે ખૂબ
વિવિધ હોય છે. એમાં રાજકણ, ધર્મ, સમાજ વગેરે
અનેક પ્રશ્નોની ચર્ચા આવી જાય છે પણ એ પણ
મુખ્ય વસ્તુ નથી હોતી એમની નવલકથાનું સાનું વસ્તુ
તો ભાવ જ હોય છે તે જ એમની નવલકથાનો
આત્મા હોય છે આથી એમની નવલકથામાં ચર્ચાશી
પ્રશ્નોને અર્થતે તે ચર્ચાને અગ્રે વ્યક્ત થયેલા પ્રાપ્ત
અભિપ્રાયને કાંઈ મહત્ત્વ આપે છે, ત્યારે તે કવિને ભારે
અન્યાય કર છે. ભાવ વ્યક્ત કરવામાં જેમ કથાવસ્તુ
માધવ કપ થાય છે, તેમ આ વિવિધ પ્રશ્નોની ચર્ચા
પણ ભાવને પરિણિત અને સુરખાટ કરવાનું સાધન માન
જ કે, એ સમજવાની જરૂર છે. મતપ્રચાર એ કાંઈ
નવલકથાનું લક્ષ્ય હોવું નથી. તેનું લક્ષ્ય તો હોય છે
અભિપ્રાય, અને એ અભિપ્રાયને મિદ્ધ કરવા માટે
જે તારિક્ક ચર્ચાની પણ જરૂર હોય તો તે નવલકથામાં
જરૂર જોવા પામે, સ્વીન્દ્રનાથની નવલકથામાં જે જે
તારિક્ક ચર્ચાઓ છે, તે ચર્ચા કરતા ખાનર નાખેલી
કે, એમ નથી, પણ નવલકથાના વસ્તુના વિક્રમ માટે
એ આરક્ષક હતી માટે જ નાખેલી છે. ધરે નાહરે મા
કે 'ગોરા' મા ચર્ચાઓનો પાગ નથી. 'ગોગ' મા કાંઈ
પણ નીકળું તાન ગોરાને મળે જે એવે ચર્ચા જ
રા થાય છે. આમ જ એમાં ની એક

પણ ચર્ચા અવાતર નથી પ્રત્યેક ચર્ચાને રસપ્રાપ્તિની યોજનામાં નિશ્ચિત સ્થાન છે 'ધરે બાહરે'માં રાજકારણ સમ્બંધે ચર્ચા છે એમાં નિષ્પત્તી કે તેના માર્ગર મશાવતો મત એ રવીન્દ્રનાથનો મત છે, અથવા સદીપ-નો મત એ રવીન્દ્રનાથનો મત છે, એમ કહેવું અથવા રવીન્દ્રનાથનો હેતુ સદીપને જોડી દેશી નિખલને સાચો દર્શાવવાનો છે એમ કહેવું-એ બંને વસ્તુ યોગી છે, બેહદી છે એમણે જે કાષ્ટ ચર્ચા કરી છે તે એ નવલ કથાના વિકાસને અંગે અત્યાવશ્યક હતી સદીપ અને નિખલ વચ્ચે રાજકારણ સમ્બંધે જે મતભેદ છે તે વાર્તાના રમને ડગલે ને પગને પ્રુષ્ટ કરતો જાય છે, વાર્તાને વિકાસમાનતો જાય છે અને જ્યાં જોટલી જગર હોય તેટલો જ તે વ્યક્ત થાય છે ક્યામ આપણને એમ નથી લાગતું કે અહીં લેખકે મારી મચડીને કે મારી ટાકીને ચર્ચા યુસાદી દીધી છે એ ચર્ચા પણ વસ્તુ-પ્લોટ-નું જ એક અંગ છે એ ચર્ચા કાદી નાખે તો વાર્તા પાગળ થઈ જાય એમની નવલકથામાંની તાર્ત્વિક ચર્ચાને અને તેમાં વ્યક્ત થતા અભિપ્રાયને ઉદ્દેશી જાની ચર્ચેલી ચર્ચાને અંગે હમણા સવા વર્ષે પહેલા એમણે જે એક લેખ વખ્યો હતો તેમાંથી નીચેના ભાગ છુ ડેનારુ છુ

‘બીજી એક ચર્ચા એ છે કે વાર્તાના પ્રસંગોમાં વિષ્ણવકારી પ્રવૃત્તિ સંબંધી મન પાત્રોને મોટે પ્રયત્ન થાય છે વર્તમા ક્યામ કોઈ પણ જાતનો મત હોત જ નહિ તો વાર્તાની ભૂમિકા નકામી થઈ જાત એમ માની લેવું જોઈએ કે જેઓ બોલે છે તેમના ચરિત્રના સમર્થન માટે એ મતો મૂકેના છે કોઈને જો એવો વહેમ હોય કે એ મતોમાના કોષ્ટ કોષ્ટ મત સાથે મારો મત મળતો આવે છે, તો હું કહીશ ‘દહ થ દહ’-એ વાત યોગી હોય કે ખરી હોય, એથી વાર્તામાં એવું મહત્ત્વ વધતા -વસ્તુનું નથી કોષ્ટ મત પ્રચલકારથી પાત્રોના ચરિત્ર

ને દાનિ પહોંચતી હોય તો જ તે દેવ ગણાય”

—‘માર અધ્યાય’ સંબંધે યુસાસો

રવીન્દ્રનાથની નવલકથા વિશે બીજી એક બે વાતો નેધિવાની જગર લાગે છે એક તો એ કે એમની નવલ કથામાં પાત્રો મોટે ભાગે સુશિક્ષિત અને સપત્ન હોય છે એમને એમના જીવનમાં ગ્રામ્ય વૈવિધ્ય અને શોમાય દારી પ્રસંગો હતા નથી, છતાં એઓ સુદર નવલકથા એ લખી શક્યા છે પણ આદી તો મારે એક બીજી જ વાત કહી રી છે (એમને પોતાની નવલકથામાં જે સફળતા મળી છે તેમાં એમણે સમાજના જે ધરનાં પાત્રો લીધાં છે તેનો ખુબ ભાગ છે એમણે પોતે સમાજનો ઉપનો ધર જ લેધેયો છે એ લોકોના આચાર વિચાર, ભાવના આકાંક્ષા બધું એમને સુપરિચિત છે એ લોકોની જીજ્ઞાસામાં જીજ્ઞા ટવો અને ખાસિયતો એમને જાણીતી છે અને લીધે જ એમને એ પાત્રોના મર્જનમાં આત્મી સફળતા મળી છે એમને કે લેખકે જે જીવન જોધું હોય છે, તે જ તે સુદર રીતિ આનેથી શકે છે, અને તેમાં જ તે કલામર્જન કરી શકે છે આને રવીન્દ્રનાથને જનમ વર્ગના પાત્રો લઈને લખવાનું કહેવામાં આવે તો તમને આટલી સફળતા ન જ મળે કાન્ય એમને એ વર્ગના જીવનનો પરિચય નથી એ જ રીત જે લેખકને માન મધ્યમ વર્ગનો જ પરિચય છે તે જો દનકા કે ઉપમા વર્ગ વિશે સખત્રા એસે તા જગર ખૂત કરે અને પોતાની કથાને વેડી મારે એ વિશે મને શકા નથી રવીન્દ્રનાથે દલકા વર્ગનું જીવન જોટું જોધું છે તેમનું તેમજો પોતાની ટૂંકી વાર્તાઓમાં અને નવલકથામાં તથા કાવ્યોમાં પણ રજૂ કર્યું છે પણ તે ખૂબ પરિમિત પ્રમાણમાં અને મટે જ તે સજીવ અસરકારક અને સુદર રજૂ છે સાહિત્ય-સર્જનમાં એ વસ્તુનું મહત્ત્વ કારે છે, અને હમણા સર્જનની ખામતમાં કઈક ફરમાસ કરવાની પ્રવૃત્તિ ચર થઈ છે, એટલે આ વસ્તુ ઉપર જાન દોરવું મે ઉચિત ધાર્યું છે.

પ્રગતિશીલ સાહિત્ય

શ્રી. ભાગીલાલ ગાંધી

સાહિત્ય અને કલાનાં ક્ષેત્રોમાં પણ આજે તો પ્રગતિશીલતાનો પોકાર નાંચ્યો છે. પ્રત્યાષાથી તરવો સામે જોઈને જગતના અખિલ દિગ્દ પ્રગતિશીલ લેખકોએ સ્થાપના થઈ ચૂકી છે અને ત્યાર બાદ પ્રગતિશીલો પણ સ્થાપના છે. આ અર્થમાં મુંડો બંધારણથી રીને કલ્પ એક ખીલ માથે સંક્રામેણ તદિ પણ હોય, એમાં જોડાયેલાં સાહિત્યકો જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં સુધે જોડેલાં તદિ પણ હોય; અને 'જીવન' પ્રગતિશીલ સાહિત્ય તો તરફ દષ્ટિ કરનાર આ સૌ મુંડો અને વ્યક્તિઓ વચ્ચે એક એવી વિચારની સમાવતા છે જ કે જેને કાચે સાહિત્ય જેવા પોતા ગણાતા ક્ષેત્રમાં પણ ચોક્કસ નોખો પ્રવાહ શરૂ થઈ ગયેલો દેખાય છે આ નવો પ્રવાહ જૂના કર્તા કર્તા અને કેવી રીતે જુદો પડે છે એ જોઈને અને સમજીને એટલે સાહિત્યમાં પ્રગતિશીલતાની આવશ્યકતા લગભગ સ્વીકારવા બરાબર જ છે.

સૌથી પ્રથમ તો, કેટલાક સાહિત્યકારોને એક એવો ખ્યાલ છે કે, 'સાહિત્ય તો પ્રગતિશીલ જ હોય સાહિત્યની અંદર જ પ્રગતિનાં તરવો સમાઈ જાય છે.' પછી એને 'પ્રગતિશીલ' એવું કહેવાની જરૂર નથી. એમ કહેવાથી એકનો એક ભાવ નકામી રીતે જોવાય તો છે જ પણ એથી સાહિત્યની જે 'સદૃશ પ્રતિબ્ધિ' છે તેને પણ ધોળો પહોંચે છે. કેમકે જેનો સ્વભાવ જ પ્રગતિશીલતાનો છે તેને વિશે પ્રત્યાષાથી ચલાવવાની આશંકા જ અપમાનકારક છે.

આ મેંતવ્યની પાછળ દલીલ એ હોઈ શકે કે, 'સાહિત્ય એ જીવનનું પ્રતિબિમ્બ છે. અને જીવન હમેશાં પ્રગતિશીલ જ હોય છે એટલે પ્રતિબિમ્બ પણ તેનું જ હોવા સર્ગ-યેલું છે.' આ દલીલમાં એક ભારે નજરચૂક થાય છે તે તરફ લક્ષ્ય બેંચાવું જરૂરી છે કે, 'જીવન હમેશાં પ્રગતિશીલ જ હોય છે' એમ કહેવું એ સત્ય છે પણ એનો અર્થ એ છે કે, 'જીવન એ તો એક સંગ્રામ છે. અચડામણમાંથી એ આગળ ધપે છે. અને જે જે પ્રગતિ-કારક બળો રાય છે તેઓ પ્રત્યાષાથી તરવેને દગાની દહ આપે તે નિભસી નીવડે છે અને એ રીતે જીવનની પ્રગતિ હલકેલ થવા જ કરે છે.' આ અર્થમાં એ સાચું છે. પરંતુ આની અંદર જે એક હકીકત રહેલી છે તે જુદી તદિ જરૂર સમજાવે કે, જીવન તો પ્રગતિશીલ અને પ્રત્યાષાથી તરવેથી બરેલું છે. અને વચ્ચે નિરંતર સંગ્રામ આત્મા જ કરે છે. એક

ખીજને મદદન કરવા મથે છે આખરે હવે પ્રગતિનો જ વિજય થવાનો હોય પરંતુ એવા ધણા પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાય છે જ્યારે પ્રત્યાધાતી તરવો પુણ્યપોતાનું જોર જમાવે છે અને અંધુક સમય પુરતો પશુ ક્ષત્રી જાય છે. આવી પરિસ્થિતિ ચતા પ્રગતિશીલ તરવોએ જાણતી બની વધારે બીજા સંધામ એવવાનો રહે છે અને એ વખતે જીવનનાં એક એક હોયમાં Workers of the Revolution Unite ની કાકલ પડે છે. એ-કાકલને માન્ય કરી જે સંપવાવે છે તે જ પ્રગતિશીલતાની પક્ષી પામે છે અને તે જ આખરે જીવનને અધિકારી દરે છે.

એટલે કે, 'હું એનું પ્રતિજિમ' એટલું જ સાહિત્યનું કલ્પન નથી. કેમકે તો તો પછી જગતમા-જીવનમાં પ્રગતિશીલ અને પ્રત્યાધાતી બંને તરવો, બંને બળો છે. બંને વારતવિક છે. આ બંને વારતવિકતાનું માત્ર પ્રતિજિમ બનીને જ સંતોષ માનવાનું માલિય માટે રહે છે. પણ આપણે જોયું તેમ એ બે ભાગો વચ્ચે મતલ સંધામ આલે છે. એ મોથી મોરી વારત વિકતા છે. એ વખતે બધાં પ્રગતિશીલ બળોએપોતાનો દિશો પ્રગતિની દિશા માટે જ આપણને એક સ્કંજ ધર્મ બને છે. સાહિત્ય-પ્રગતિશીલ સાહિત્ય તટસ્થની જેમ (એટલે 'મુઠ'ની જેમ જ ને ?) કિનારે બેસી બેસી પોતાનો-પ્રગતિનો વિનાશ શી રીતે જોઈ રહે ? અથવા તટસ્થ આવેખતો કરી શી રીતે ચૂપકી પકડી રહે ? સ્કંજ રીતે જ તેણે તેનો સ્વાભાવિક પંચ-પ્રગતિશીલ તરવોની જીતનો પક્ષ-સીમારવો જ જોઈએ. એટલે એણે વારતવિકતાનું કેવળ પ્રતિજિમ જનવા ઉપરાંત, બે વારતવિકતામાંથી પોતાની પસંદગીની વારતવિકતાનો ખુણે, ખુણે સીધર કરી લેવો જોઈએ. આમ, સાહિત્ય માત્ર 'હું તેનું પ્રતિજિમ' નહિ પણ 'પ્રગતિશીલ તરવોને જીતવાનું સજ્જ વાહન' બનવું જોઈએ. શ્રી રામજીવાલ વ દેવાઈ રહે છે કે, "પ્રગતિ-વાનુ ધની વખત કાંતિવેદી બની જાય છે. કાંતિ-મિત્ર-daily તો અને જ છે."

આટલું સીધારી લીધા પછી પણ એક સવાલ

પ્રશ્ન તો રહે જ છે કે, જગતમાં-જીવનમાં પ્રગતિશીલ તરવો કયાં અને પ્રત્યાધાતી તરવો કયાં ? તમે જોને પ્રગતિ કહો છે તેને જ ખીજે પ્રત્યાધાત કહેશે તો ! એક દિવસ તમે જ જોને પ્રગતિ કહેતા હતા તેને જ આજે પ્રત્યાધાત કહેતા થયા હો તો ? અને આ પ્રત્યાધાતો જવાજ દુનિયાના કલિદાસનો, માનવપ્રગતિના કલિદાસનો મર્મ મમજવાની સાથે જ મળી રહે છે. પ્રગતિનો અર્થ જ એ છે કે 'આગળ'-'આગે આગે' એટલે અગ્રકાલ કરતાં આજે અને આજ કરતાં આગલી કાલે આપણે આગળ ગયા હોઈએ તો જરૂર ગ્રહકાલ-એ 'પાછળ' જ ગયાય અને 'આજે' જે 'માલુમ' પાછળ જવાની વાત કરે અથવા હોય ત્યાં જ ચોખી જવાની વાત કરે તો જરૂર તે પ્રગતિરોધક અથવા પ્રત્યાધાતી ગયાય. એક રીતે તો, 'આજની દિશા' તો 'ગ્રહકાલ' હમેશા જ 'પાછળ' છે, પણ એમ છતાં, 'ગ્રહકાલની દિશા'એ 'ગ્રહકાલ' કાંઈ પાછળ ન હતી હા, જો 'ગ્રહકાલે' પણ 'આગળ જવાની વાત' ન કરી હોય અને 'પાછળ જવાની' એટલે 'ગયા પરમ સ્વિમ'ની વાત જ મૂક્યે રાખી હોય તો તે 'ગ્રહ કાલ'ની દિશાએ પણ 'પ્રત્યાધાતી' જ ગયાય. એટલે કે માનવ પ્રગતિ જેટલી દરે આજે આવી પહોંચી છે તેને આજે બડાવનાર, બધાં તરવો, બધાં બળો પ્રગતિરોધક ગયાય; જ્યારે, એની પ્રગતિનાં ચક્ર બિંધાં ફેરવવા મથનાર અથવા છે ત્યાં જ સંભાળી દેવાની, મુર્ખ કંપના કરનાર પ્રત્યાધાતી ગયાય એટલે, દરેક યુગમાં, દર સંક્રાંતિમાં, દર દશકામાં, દર સાલ અને બહુ જ સદ્ગુણની વિચાર કરીએ તો દરેકજ-કદાચ, દરેકજમાં જેમ જેમ 'પ્રગતિ' થતી જાય તેમ તેમ સાહિત્ય પણ વિજય પામવું જાય-પ્રગતિશીલ સાહિત્યની મર્યાદા પણ જન્યની જાય જતાં, જેમ જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં તેમ સાહિત્યની વાતમાં પણ આખા એક દાયકાને અથવા એક પચ્ચીસીને બનવું થાય અને જુદામાન્ય વાચ તેની એક મર્યાદા જરૂર આંધી રાખ.

એ મર્યાદા કેવી હોવી જોઈએ ? પ્રગતિની પક્ષી

સમન્વિત નજરે છે કે 'જે છે' એમાંથી 'નવું' જન્મે છે. આ આખી Dialectical Process છે. એટલે એક જ જગ્યાનામાં, એક જ યુગ કે દસકામાં 'તદન-પ્રત્યાધાતી' થી માંડી 'અતિ ઉદ્દામ પ્રગતિશીલ' વિચારો અને પ્રવૃત્તિઓ પ્રવર્તે છે. જો કે, આગળ જોઈ ગયા તેજ નિયમ અનુસાર એ 'તદન પ્રત્યાધાતી' અને 'અતિ-ઉદ્દામ પ્રગતિશીલ'માં પશુ ફેર થતો જ રહે છે. આજનું 'તદન પ્રત્યાધાતી' ગંધ-કાસે 'તદન' વિનાનું હવું અને આજનું 'અતિ-ઉદ્દામ' એક 'મામાન્ય પ્રગતિશીલ' તરીકે આવતી કાલે લેખાવા માંડશે. છતાં કાંઈ પશુ એક સ્વીકારી લીધેલા સમાજમાં, એટલું તો નકરી જ છે કે, જેને બંને 'ઉદ્દામ'—Extremes—કહેવાય છે એવું તો હશે જ. આ રીતિમાં બીજાં, ઉદ્દામ અતિ ઉદ્દામ—ultra extreme—વિચારો કે પ્રવૃત્તિઓને જ માત્ર 'પ્રગતિશીલ' તરીકે ઓળખનારો અને બીજાં બધાને 'પ્રત્યાધાતી' કહી દેશી દેવારો એક વિચારકસંઘ હોય છે આમાં Dialectical Process ની અવગણના છે, અને એથી એ સંઘ ગમે તેટલા નેજરથી અને તીવ્ર સુદ્ધિ તથા શક્તિવાળો હોય, તેના વિચારો ગમે તેટલા પ્રગતિશીલ હોય છતાં તે જ પ્રગતિને ગૂંચળાવી નાખનાર નીવડવાનો ભય રહે છે એટલે પ્રગતિના પુરસ્કર્તાઓએ સમગ્ર સામાજિક બળોની અત્યંત ગ્રીયવટપૂર્વક ટુવના કરી લઈને જ ગતિમાન થવું જોઈએ. કે જેને પરિણામે, પ્રગતિશીલ તરીકે મિલ નાંદે યશ્ચ ચૂકેલાં છતાં પ્રગતિપ્રેમી અને જેમનામાં પ્રગતિની શક્યતા રહેલી છે તે બધાં બળોને વિખેરાઈ ન જવા દેતાં તેમનો એક નિશાએ સહકાર અને જમાવટ થાય. અને જેઓ સદંતર પ્રત્યાધાતી જ છે, અને જેમનાં પરિવર્તની શક્યતા નથી તેવાં બળોને બીજી નિશાએ, પ્રગતિશીલ બળોથી અલગ પાડી પકડી દેતાં જોઈએ. જેથી તેમની શ્રુતિ જાંચ પેલાં અર્થપદ્ધતિ—અર્થજાન પ્રગતિશીલ બળો કે તરવા ઉપર પડતા ન પામે આ 'જૂઠાં પાડીને જમાવટ કરવાની ક્રિયા'—crystalization ની ક્રિયા, પ્રગતિની એક મહાન

ચાવી મમાન છે—શું સમાજમાં કે શું સાદિ, સમાજમાં ગમે તેટલાં મલબેદો, વિચારબેદો, હોવા-આ પ્રક્રિયા (Process) શક્ય છે. અલખત, જેમ વધારે સૂક્ષ્મ હોય તેમ એ કાર્ય વધારે અને ધીમું બને છે. પરંતુ તીવ્ર સુદ્ધિ અને સુદ્ધિશાળી સમાજનેતા જેમ સફળતાપૂર્વક એ પાર પાડી બધું છે તેવું જ સાહિત્ય છ વ ન પશુ શક્ય છે જ છે. કેમકે આખરે તો 'પ્રગતિ' માનવસ્વભાવ છે. (પરંતુ એ માનવ સ્વભાવ છે) કહી એને માટે પ્રગતિશીલ ન થવાની ભૂલ તો આપણા ન જ થાય.)

આપણા સાહિત્યમાં આપણે આજે અનેક પ્રવાહો લેતા જોઈએ છીએ. જો કે એ બધા પ્રવાહો હજી બહુ આંજા-છે કેટલાક તો છીછરા પશુ છે. છ આખી દુનિયાના સાહિત્યમાં જે પ્રવાહો ગતિમાન થય છે તેનાથી છેક જ અસિર્ન આપણું સાહિત્ય ન રહી શકે, એ સ્વાભાવિક છે.

વિશ્વસાહિત્યમાં જે ત્રણું નવા પ્રવાહો દેખાયાય છે તે—'સોવિયેટ લિટરેચર', 'પ્રાસિટરિયે લિટરેચર' (અમછી સાહિત્ય) તથા 'લેફ્ટ લિટરેચર' (ઉદ્દામ સાહિત્ય). આ ત્રણે બિન્ન બિન્ન છે, ત્રણેની વિશેષતાઓ છે. આ ત્રણે પ્રવાહો પ્રગતિશીલ પ્રવાહો છે. પરંતુ આ ત્રણે પ્રવાહો માકસવાદી ફિલસૂફીમાંથી જન્મેલા છે. આ ત્રણે સાહિત્યનો પાયો વર્ગદષ્ટિ છે ત્રણેને અમછીઓની કાનિ સાથે સીધો સંબંધ છે પરંતુ આ ત્રણેમાં જેને સમાવેશ ન થતો હોય તેવું આ ત્રણે પ્રવાહોથી અલગ પ્રગતિશીલ સાહિત્ય હોઈ શકે છે, દરેક દેશમાં હોય છે. આ પ્રગતિશીલ સાહિત્ય એટલે શી? રમણલાલે વક્તવ્ય દેશાઈ કહે છે તેમ—'જે સાહિત્યનું વાચન આપણને પ્રગતિના તરવા તરફ અભિમુખ કરે, પ્રગતિ સાધવાનું અગ આપે, અને આપણા મનુષ્યવત્તે ખીયલે એવો કાંઈ ધ્વનિ ઉત્પન્ન કરે તો એવું વસ્તુ પ્રગતિશીલ કહી શકાય.'

આ પ્રગતિશીલ સાહિત્ય કાનિકાની સાહિત્યનું વિશેષ

નથી હોતું. કુશ્મન નથી હોતું. બેનકું પ્રગતિશીલ માહિત્ય ક્રાંતિધારી માહિત્ય તરફ મીઠી દૃષ્ટિથી જોતું હોય છે. યુરોપીય માહિત્યના ઇતિહાસમાં આજે નો એવું બની રહ્યું છે કે મહા કાવના પ્રગતિશીલ વેબેકો આજે ખુલ્લું-ખુલ્લા 'વેક્ટર ટેરેયર'ના પુરસ્કર્તાઓ બની ચૂક્યા છે. અને આ પરિવર્તન સદાજ છે. પ્રગતિનું આ રાજાનૈતિક લક્ષણ છે. પ્રગતિશીલ વેબેકો જ્યારે મહાજનાં બળોની-પરસ્પરની અધ્યાસમણીની નિરીક્ષા કરી એમાંથી જીવનને બદલાવે, મનુષ્યવત્તને ખીકવે એવાં બળોની સીધી તરફદારી કરવા લાગે છે ત્યારે વર્ગદૃષ્ટિ એનામાં આપોઆપ જાગૃત થાય છે અને ત્યાર પછીનું એમનું સાહિત્ય કેવળ માનવજાતીના બાવનાવાળું (fantasies) મટી જઈ વર્ગ દૃષ્ટિની કસોટીએ ચડેલું 'લેક્ટ ટિટરેયર' બને છે. અને એના પગના અપજીવી સાહિત્ય તરફ મંડાપ છે. પ્રગતિશીલોને આ રાજાનૈતિક ઈન્દ્રિય વિકાસ છે. પરંતુ એવાની જાનકું બનનાનો પણ ભય સમૂહો નથી જ એમ ન કહેવાય. રાજકીય અને સામાજિક અવગણમણ વધારે કરી અને કાળીય અને ત્યારે વર્ગદૃષ્ટિ તો જન્મે જ છે, પણ કેટલાક સત્તાધારી વર્ગના પદનામાં જોડી જાય છે અને પ્રગતિશીલ નથી ક્રાંતિશીલ તરવાળું પોતાને દાથે- પોતાની કલમે સત્યાનાથ કરવા લાગી જાય છે. જ્યાં જ્યાં ફેસિસ્ટ સરખાતવાની વધુ પ્રયત્ન નીકરી છે ત્યાં ત્યાં આવા ઉદાહરણો ફીક ફીક પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રગતિશીલો માટે આ ભય છે જ્યાં લગી વર્ગદૃષ્ટિ જાગૃત થઈ નથી, અને એ દૃષ્ટિ ક્યારેયી આમ-જનનાના કનાણ પ્રતિ અભિમુખ બની નથી ત્યાં લગી આ ભય રહે છે.

પરંતુ આપણા ગુજરાતી મહિલા આજના તમકે આ ભય હજી દૂરનો છે હજી આપણે તમા પ્રગતિશીલ તરવાની જ છાયાવટ થઈ નથી હજી આપણે ત્યાં સહિષ્ણુ અને જીવનને કેવેલક મંમંધ છે એવી સ્પષ્ટતા જ થેઈ નથી. 'માહિત્ય એ સમાજનું માત્ર પ્રતિબિંબ નથી, પણ તે પ્રેરકમય હોતું' જોઈએ પ્રજાજીવનના

વિકાસનું એ એક સાધન હોતું જોઈએ. માહિત્યકૃતિની અમર મમાજ જીવન ઉપર સારી અમર નરની યાત છે માટે દરેક સર્ગક જીવનને વિકાસાવે-મનુષ્યવત્તને ખીકવે એવા જ વિચારો, એવો જ ધ્વનિ પોતાની સાહિત્યકૃતિદાન પ્રચારિત કરવો જોઈએ. જે માહિત્યકાર "મને ગમ્યું ને મેં લખ્યું, મને પ્રેમણ થઈ ને મેં સરજ્યું. હું તો કલ્પનો બોક્તા છું-કલ્પનો સૃષ્ટા છું. મારે બધી દુન્યા વધુ સાથે નિરમન નથી. મારે કાંઈનો કોઈ પણ નથી. મારે કાંઈ જાણ બંધન નથી. હું કલાકાર છું, મર્જક છું-આ બધાં ધોરણોથી" પર છું"-વગેરે કહે તેને આપણે આપણાથી અલગ કરવો જોઈએ. સાહિત્યમર્જનની પાશ્વળ ચોકકસ દૃષ્ટિ હોવી જ જોઈએ; અને તે સમય જીવનના વિકાસની. આ બધા વિચારો હજી આપણે ત્યાં પૂરા ચર્ચાયા નથી. એ તરફ પરંતુ લક્ષ જ મળ્યું નથી. એનું મહત્તર હજી આપણે સીકારતા થયા નથી.

આવી પરિસ્થિતિમાં પ્રગતિશીલ અને ક્રાંતિશીલ, ગાંધીવાદી, સમાજવાદી અને સામ્યવાદી, ચમજીવી અને સેવિયેટ સાહિત્ય વગેરે જુદા જુદા પ્રકારના માહિત્યોના સકુચિત વાકાઓ બાંધી બેસી જવાનું પામવે એમ નથી. આનો અર્થ એ નથી કે આ દરેક સાહિત્યમાં પુરસ્કર્તાઓએ પોતાના પ્રવાહોને રૂંચી નાખવાની જરૂર છે. જે છોડી દેવાની જરૂર છે એ તો એક ખીલ પ્રત્યેનું અત્યુ વલણ. એકખીલ મારેતી 'સુગ'. જે જે માહિત્યકારો જીવનની પ્રગતિ કરાવે તેવા ઉદ્દેશપૂર્ક સાહિત્યના સર્જન અને પ્રચારમાં માનતા હોય તેઓ સર્વ પ્રગતિશીલ મંડળમાં શામેલ થાય અને એક ખીલ :માટે ઝેર રેડ્યા વિના પણ એકગા મને એક ખીલની ટીકા-સમ કોચન-વિવેચના કરે, એ આ તમકે અત્યંત આવશ્યક અને મહત્તર છે. એના અર્થ એમ પણ નથી કે જેઓ આ મંડળમાં જોડાયા હોય તે તમામને 'પ્રગતિશીલ' તો બિનાજ સગી ચૂરણ છે અને ખાટી સા સુપ્રત્યાવાની જ છે પરંતુ એટલું તો ચોકકસ જ છે કે દૃષ્ટિ રૂંચી

સાહિત્યની તરફથી કરવારો વિશાળ વર્ગ આ મંડળમાં બેઠાય અને જોએ 'કલા કલાની ખાતર' કહેનારા હોય તેમને પોતાથી જુદા તરીકે જાહેર કરે, એ જરૂરી છે. શરૂઆતમાં કરી તે Crystallization ની આ પ્રક્રિયા જેટલી ત્વરિત અને એટલું સાહિત્યનું ભાવિ ઉર્જાવળ થશે. આ પ્રક્રિયા દરમિયાન અનિવાર્ય હોય તેટલી અથડામણ ભડે થાય. કેમકે એ ધર્મણમાંથી જ પ્રગળિ થશે, એ પણ આપણે જાગી લેવું જોઈએ. અયોગ્ય ઉનાયળ અને વેરઝેરની થીત આપણે ઊભી ન કરીએ. પણ એના મિથ્યા વધારે પડતા ભયે પ્રગતિ જ ન કરીએ એવું પણ ન થવું ધરે

અહીં એક મહત્વની વાત રજૂ કરવી આવશ્યક છે. સાહિત્ય પ્રગતિશીલ છે કે પ્રત્યાધાતી એના વિચાર માહિત્યની અંદર જે વસ્તુ, જે વિચાર, જે ભાવના રજૂ કરવામાં આવી હશે તેના ઉપરથી યશે. પરંતુ એના અર્થ એ નથી થતો કે બાલ કલા તરફ ઉપેક્ષા થવી જોઈએ. એથી ઝલકું મને તો એમ લાગે છે કે જેમાં કલા નથી તે તો સાહિત્ય જ નથી. કોઈ પણ સુંદર વિચાર હલાવિહીન સ્વરૂપમાં રજૂ થયો હોય તો એ બીજું ગમે તે હેતુ શકે પણ સાહિત્ય તો આપણે એને નહિ જ કહીએ. સાહિત્ય એટલે જ ભાવનાનો ભાષામાં થયેલો કલામય અવિષ્કાર. અમુક વિચાર જનનદષ્ટિએ

પ્રગતિશીલ છે. કદાચુગામી છે. પરંતુ એ વિચાર માત્ર કલા નથી.

આથી ઝલકું એક પ્રત્યાધાતી વિચાર, એક અકલ્યાણકારી ભાવના અત્યંત સુંદર કલાસ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવે તો આપણે તેને સાહિત્યનું ગિરદ તો આપવું જ જોઈએ. પછી વર્ગીકરણમાં આપણે એને જરૂર પ્રત્યાધાતી સાહિત્ય તરીકે લેગીશું. અહીં ફરીથી યાદ દેવરાવું છું કે કલા, સાહિત્યદારા ઉભલા અને કદાચુગામી જ વિચારો વ્યક્ત કરી શકાય એવું કંઈ નથી. કુદૃષ્ટ માણસને કલા કદી વરે જ નહી, કલાને કદી કુદૃષ્ટ ઉપયોગ થાય જ નહિ એમ કહેવું એ અત્યારે દુનિયા ભરમાં ચાલી રહેલી વાસ્તવિકતાનો ઇન્કાર કરવા બરાબર છે આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં પણ એવી વાર્તાઓ, નવલકથાઓ, કવિતાઓ ક્યાં નથી કે જોએ કલાદેહે સુંદર-ઉચ્ચકક્ષાની હોવા છતાં જનનદષ્ટિએ પ્રત્યાધાતી હોય ?

આ એ વાત મોખખી કરી લીધા પછી પ્રગતિશીલતાનો આમલ કલા તત્વનો વિરોધી છે એવો ખ્યાલ કરવાને કારણ નહિ રહે. તેથી જ રીતે કલા અને પ્રચાર અથવા કળા અને ઉદ્દેશગામીપણું એ વિરોધી હોય જ હોય એવું પણ માનવાને કાણ નથી.

આ નિબંધમાં રજૂ કરેલી વાત મોટાભાગના સાહિત્યકારોને માન્ય થાય તો પ્રગતિશીલ સાહિત્યનું ભાવિ ઉર્જાવળ છે, એ ચિત્રે શંકા નથી.

ચહું અમરતા નહીં—

ચહું અમરતા નહીં, ધણિકતા ચહું ઊલટી; ન કાલ તણી વેળમાં પગલી ઉડી ખૂંચાડી !
અમીર લડરી વહી વિષમતા ભૂંચી નાંગરો,
અને સુજ તણ પછી કંઈ નિગાન ત્યાં ના હશે.

સિંધનું લોકસાહિત્ય

શ્રી. ડુંગરસી ધરમસી સંપાદ

સિં ધની ભાષા મિધી કહેવાય છે એની માતા સરૂન અને પિતા પ્રકૃતભાષા છે એના મૂળજૂત ધણુએ તદ્વિતો અને કે તો સો સરૂન ન્યાકરણની પ્રથાપિ ઉપર રચાયેલા છે સરૂન વ્યાકરણના મિધા તોએ એનું કનેગર રચ્યું છે એ ભાષાના આધિવેશ, માન્યત્વ રીતભાન ઉપર ધણી અસરો થઇ છે મિધ એ વિજેતાઓનો દેશ છે અનેક મરુતિઓ એના ઉપરથી પસાર થઇ ગઇ છે મિધી ભાષા ઉપર એ સરૂનિઓ વતી જોાઈ અમરો મૂકતી ગઈ છે તેમા પછુ દીર્ઘ સમય એટલે ત્રણસો વરસોના આરમ આધિપત્યે એ ભાષાને આરબી લીધી આપી તે પછીના મોગન સામ્રાજ્ય અને બનુચી આધિપત્યે એની ભાષામા અનેક વિદેશી શબ્દો ભર્ષા બહુચ અમોરોએ સિંધીને માનભાષા તરીકે સ્વીકારી પરંતુ એમાં ધણા વિદેશી શબ્દોના જામેરો કરાખો આરબી લીધી આ ભાષાએ સ્વીકારી છે પરંતુ સરૂનની પૂજને એ લીધી શુદ્ધ જિઆરો માટે થોડા નહોતી તેથી ઉદુ જીપીખારી ધણા સુધારા સીકારા છે હવે અમેરુ અસર નીચે એનો સરસ વિકાસ થાય છે

સિંધનું પ્રાચીન સાહિત્ય હમણાં પણ થોડું જ ઉપનમ્ન થાય છે વાર વાર થતા વિદેશી આક્રમણોને લીધે મૂળ પ્રજા માટુ સાહિત્ય કચ રચી રાખી નહિ હોય આ દેશમા જુદ સરૂતિ તે પહેલા શક સરૂતિ, તે પહેલા મીક મરુતિએ પોતાના મોગ એક પછી એક ફેલાયા છે આરમ મરુતિ અને પછાણ નરુતિ પછી મોગન મરુતિ આની ભીંથી છેતની બનોથી સરૂતિ આવી. વચ્ચમા છરાનના નાદીરશાહ અને અશ્વાનના શાહની મળા પછુ સિંધ ઉપર ફેરાઇ હતી પ્રજા હમેશા મ પુર્ણ વ્યવસ્થા રૂઢી રીતે શાંતિ લામે વખત બેગી રાખી નહિ હોય આથી સરસ સાહિત્ય રચાઇ શકાયુ ન ગયું નથી અથવા રચાયુ-હોય તો લુપ્ત થયુ છે આધુનિક સિંધી સાહિત્યમા સમગ્ર કો તરીકે દિવાન મીતુમન દિવાન કુહરોમય અને મિરઠા કુવીયમેગ સાહેબ છે દિવાન નવરાગપના કુટુમ્બ સાહિત્ય ધણુ સુદર છે

સિંધમા વ્યવસ્થિત સાહિત્ય મરુતિ મદ હરો પરંતુ વે કમ કિતવ મરે તો સિંધમાં રીમતી ખળતો ભર્ષો છે મિધી ભાષા અને કચ્છી ભાષા લગભગ એક જેવાજ છે. કચ્છી ભાષાની ઉત્પતિ સિંધીમાથી છે એટલે કચ્છના લોકસાહિત્ય ઉપન પછુ સિંધીની દીર્ઘ અસર

૧. સિંધનું લોકસાહિત્ય ધણું વિશાળ અને કીમતી છે. આખા સિંધમાં એ લોકસાહિત્ય મળી શકે છે. રાંચીમાં તો એનાં આઠાં અણકારાં જ મળવાય છે. પરી સિંધી અસત્ર ફારીએની મોઝ માણવી હોય તો પ્રેંધના ગામડાઓમાં જાઓ. મોટાં કલ્તા તેવડાજા ારા કેટલા પહેરેલા, મોટા ચેરજાવાનાં સિંધી ગાયવાડાંઓ તમને અસત્ર સિંધી ફારીએનાં ઘૂંટડા પાઈ ાશે. પરંતુ ભાષા અને અંદરનો ભાવ સમજવા અને પચાવવાની શક્તિની શ્રોતાઓમાં જરૂર છે.

આવું આવું લોકસાહિત્ય ક્યાં અને ફરી રીતે પેળવું ? ક્યાં આંતરવું ? એ સ્વાભાવિક પ્રશ્નો થાય. પાછળના કથન પ્રમાણે દાર ઉપર ઠેકા અને તે રોતાની મેળે ખુલ્લી પડશે. માત્ર છતાં જાતણની યોધા તો અસલ માત્ર હજી પછી પુરજી પ્રમાણમાં મળશે. એમાં ભકતોની પ્રસાદી, હાંધરજાકતના પમલાશે, રાજાશીઓનાં પ્રેમ પ્રસંગો, રાજકુંવરોની વરાકસ ગાથાઓ, રાજકન્યાઓની આકરી કસોટીઓ, મુખો દુખો, દેભાવો, મરીપાઈ, ગ્રામ્યજીવન, એવાં એવાં અનેક વસ્તુને મળશે. એમાં પછી સિંધની ખાલીમાં સુશીલાદનું પ્રાગ્મત્ય સ્વપમેવ તરલું જણાશે. યુજરાતના બધુંઓ, માત્ર તમે એ વિષયમાં રસિકતા દેખાડો. ભાષાનો મર્મ સમજવાની કેશિશ કરો. પુખ્ત મધુર પકવાનો તમારી પાસે પીરસશે.

સિંધી લોકસાહિત્ય વિશાળ છે. હજી બહુ થોડું લિપિયધ્ય થયું છે. એની પાછળ હજી ફરજ જની સંમદ કરતાં મળ્યાં નથી. રાંચસુરા કે મેઘાણી જેવાં ધાવેલો એને મળ્યાં નથી. સિંધી લોકસાહિત્યમાં ઇસ્કી ભરેલાં દુહાનો મેટો સંમદ થાય તેમ છે. સુરી ચાવરાએ તો પ્રેમલક્ષણા ભકિતના બંડાર ખાલી ક્યાં છે. એક વાત ચોખ્ખી કરવી જોઇયે. જુની સિંધી અને આધુનિક સિંધીની રચના અને ભાષા એક જ ધોરણ ઉપર હોવા છતાં પ્રાચીન સિંધીમાં ઘણાં નીન શબ્દો જેવામાં આવે છે. શ્રી. જાનેશ્વરના સમયની મરાઠી અને આધુનિક મરાઠીમાં જની આસ્થાનનો બેઠ છે. તેમ પ્રાચીન

સિંધી હમણાંના સિંધી ભાષા બોલનારને સહજ ગમ્ય નથી. પ્રાચીન સિંધીમાં સંસ્કૃત શબ્દો કાંઈક વિશેષ પ્રમાણમાં છે. હમણાં અરબી ફારસી શબ્દો વધારે વપરાય છે.

મી. કાનકેડે સિંધી લોકકથાનો મોટો સંગ્રહ ક્રેસ. અસત્ર સ્વરૂપે સિંધી ભાષામાં એ કવિતા મંથ બહાર પડ્યો હોય તો અમને એ જોવા મળેલ નથી. પરંતુ મી. કાનકેડે એનો અંગ્રેજી તરજુમો બહાર પાડેલ છે. ધણું કરી ઠા. ગુરજાણીએ શાહચીત્તું " શાહ એ રસાનો " સરીક બહાર પાડ્યો છે. શ્રી. જોશિય દરસરને પછી સિંધી સુરી સાહિત્ય - વિષે એક સિંધી ભાષામાં મંથ લખ્યો છે. મારી અહીંની ગેઠાજરી દરમ્યાન ગીલું પછી લોકસાહિત્ય બહાર પડ્યું હશે. આ દેશમાં સવાલાખ યુજરાતી ભાષાઓ સંરચના કરી રહ્યાં છે. ધણીઓ તો બહુ ભાંગા સમયથી અહીં ધામી નાંખી પડ્યાં છે. છતાં સિંધી ભાષાનો યુજરાતી બધુંઓને અભ્યાસ બહુજ મેળો દશામાં છે. બે.લી તો ધણા જાણે છે. સમજી પછી મોટી સંખ્યામાં શકે છે. પરંતુ સિંધી લખનાં વાંચનાં આવડે એવાં યુજરાતીઓ આંગળીના વેડાં ઉપર, ગણાય તેવાં માંડ નીકળશે.

જુઓ રાત્રીના નંર વાગ્યા છે. ગામડાંઓનાં ચોરામાં કાંઈ પછી પાચવી વરસે કંઠે માણસોનો સમુદ્ધ ભેગો થયો છે. ઠેક ઠેકાણે ઝાંખી બતીઓ પ્રકટાવી છે. સિંધી ભકત એ હાકારને લઇ વચ્ચમાં લઇ જોતો છે. એ ઇશ્વર પ્રેમના-સરકના દુહા જોયે છે મેટા ઉપર અમુક પ્રકરે દાય રાખી એ પોતાની દબાઈ દુહા આલાયે છે. એ હાકાર પગમાં ઝાંઝર પહેરી એ દુહાઓ મીઠાં સ્વ-કથી ગાય છે. વચ્ચમાં સિંધી ફારીએ પછી ગવાય છે. ભકત ભકિતરસમાં શ્રોતાઓને તરંગોળ કરી દે છે શ્રોતાઓમાં જરાપણ ગરમડ નથી. સૌ એકધારા જવણ કરે છે. ખાલીની મીઠાશ વાતાવરણનાં પ્રસરાય છે. એ પ્રેમની અજાજ મંત્રીને છેડે છે. આખી શબ્દ આ ભકતોની મંડળી બેસે છે. સવારના અરણેકય ધનાં જ ભકતોના પગનો રિરમે છે. આખાં સિંધમાં આવાં ભકતોના

મેળાવામાં થાય છે, એમાં મુખ્ય ભક્તોની કૌતિક તો આખા મિંધમાં ફેનાયતી હોય છે. તેઓને પ્રભુ વારં-વાર નિમંત્રણ કરીને પોત પોતાના ગામે બોલાવે છે.

ગામડાંઓની ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ નિરક્ષર હોય છે, તેમની મંત્રકૃતિ ગૃહકામમાં આવી જાય છે. પરંતુ લોક-ગીતોના એમની પાસે ભંડાર હોય છે, પ્રસંગો અને ઉત્સવોમાં એ સ્ત્રીઓનું જૂંદ કોણના ધરે મળે છે. એક સ્ત્રીના હાથમાં દોરક હોય છે. દોરક વાગે છે અને સ્ત્રીઓ ત્રીસે દવડથી લોકગીતો ગાતાં હાથે છે સાદી બાષામાં કોઈ ભજન અથવા કોઈ શરીરના શૌર્ય-મીતો ગવાય છે લૂગાઓ સાથે લડીને આવેલ કાંઈ જાળવાત પુરવતી યથાગાય ગવાય છે કોઈ સાદા ધામ્ય-ગીતો પણ ગવાય છે વિવાહ પ્રસંગ માટેની લગ્નગીતો મોટી સંખ્યામાં સિંચીમાં સ્ત્રીઓ ગાય છે મગ્ધ પ્રસંગના મરમિયા પણ પ્રગળ હોય છે. સિંધની ધામ્ય સ્ત્રીઓ પાસે લોકગીતોના મોટા સંઘડ છે. પરંતુ સંઘડકતી કયા છે?

નિંધના ગામડાંઓમાં પોતાના હાથમાં મોટા રાવ-ગુ-દરયા દરને ગોકો ગામ કરે છે એ મંત્રુ રીતે માધ જાય છે પ્રગળ સરી ધરકકયાઓના એમની પાસે ભંડાર છે. એઓ પોતાની આજીવીકા પોતાના લોક કથાના માન ઉપર નિભાવે છે દરેક ગામડાના મેલામાં એમની પાછળ મેદની ભેગી થાય છે. અહીં એકાદ ભડ-વીરની કાસિંગાયા તે છેડે છે. રાવલુકચો મધુર આજ્ઞાપો કહે છે. ગાયકોના કદ પણ સારા હોય છે. પ્રેક્ષકો થોડો થોડો હાણો આપી તેને સતુલ કરે છે આ લોકો અમય નિંધી મરીઓ ગાય છે. પ્રાચીન ગજ્જઓના ચરિત્રો પણ એમને કંઈ હોય છે સિંધના સખા શખ્તઓની પરાક્રમ ગાથાઓ પણ એમને કહે હોય છે. જમ નિંધે એના ડહાપલ, ન્યાયીપલ, અને બહાદુરીના યશોગાન પણ ગવાય છે.

રેલના પુત્રન મંદુ (સતો) ઉપર સરીવાદની કાંડી અને આપક અગર હતી શાહ લર્ક, મિયા અબ્દુલ વહાબ (મયન) દાદિય, મામિ એ ચાર સોક

ગીતોનાં મુખ્ય ગાયકો યદ મળ્યાં છે. સિંધને ખૂણે ખૂણે એમના નામો અમર છે. સિંધના દર દર ગામડામાં પાણી ભત્તી પલોય મુંદરી પોતાના મુંદર કંઈથી શાહ સતીધની એતો ગાતી સ ભગા છે. છુઝમં અમજનોના મંડ-ભમાં સયલના દોહરાં પણ તેજાજ પ્રસિદ્ધ છે. એમની ઉપર પંજવના સદિ કવિઓની પ્રતિભા જરૂર ઉતરી છે. બેદરકાર, મરત, જગત તરફનાં સાવો ઉપર ઉદા-સીન, પોતાના અનકલકતા કેકમાં મરત રહેનાર એ સદિ કવિઓ ખરાં ભકતો હતાં. એઓને હિંદુ અને મુસલમાન એવો બેંડ નહોતો બંને વચ્ચે મમાન આદર એમને મળતો હતો.

એમને પ્રિયા (ધશર) માટે તાસાવેથી લાગી હતી એ જમા માસુઝ (ધશર) પાછળ જન આપવાવાળા લાયકો હતા ઈસદધાથી એ એમનો ધર્મ હતો પ્રિયા (ધશર) પાછળ દર્દભર્યા ગીત ગાવા મિવાય એમને કાંઈ સૂઝતું નહોતું. કવિતા વણુનેડી રવય એમની મસ્તીમાંથી પ્રકટી હતી એમની વાણી-વૈખરી મેપરવાહ અને દુનિયાને કાંઈ પણ ગણકારતી નહોતી. મેદાલતો ભગવો રંમ એમના હુશ ઉપર રંગાયો હતો. દગગર અને પ્રભુપ્રેમ એ એમના પંપેય હતાં કુદરતના તેઓ સાચાં ભોગી હતાં, શાહ કહે છે.

મુરત જા માહેકજ સાગે ડિડીઆ,
હુન્દ ન પવેમાં, ચિડો મમ ધડાં ખપ્પી.

મારાં વડાપાની મુરતવા અને ઈશન થયા છે, જ્યારે તમે એ પ્રિય મુખારવિદના ઈશન કરશો ત્યારે તમને આખમા નિશ આવશે નહિ ત્યારે તમે સિધુ નરીમા ધડાં વધ નિમજજન કરવા જશો. એને પણ મીંગામીની ચંડે—

અન ન ભાવે નેજે નિહા ન આવે, મેજે પધારો
મારાં રવામ ... જેતુ યજુ હતુ. શાહ કહે છે કે—

વાહક વદન નવો, અન વદ અને -ચો.
પર વેશુ ચિહ્નો કયો, સતુ' સંગસિયા.

હજુ તો એમના શરૂઆતના રેના વણા છે પ્રથમ

પાળીના મોઝા તો હવે તને ઝનકોરશે. સળીઓ, ધરમા
મેરીને બધે દમણુ ગુફોરી દર્શા કરે

શાહ સતીકાના આશીર્વાદ પામેનો સચ્ચ પછુ સાચ્યો
બકત હતો. એના હુદાઓમા મસ્તી અને ધરક તરી
નીકળે છે. એમા શાહેનુ ઊંડું તત્ત્વગાન નથી. મદમ-
પૂર્ણ અને ઊંડું ચિત્તન પછુ નથી. છતાં બેદરકાર
છવડો સખ્ત શબ્દમા મસ્તી ઉભી કરે છે તે દુનવી
વાતો જૂની આકાશમા ઊડપન કરે છે એને મન સૌંદર્ય
અને પ્રેમયોગ જ સર્વસ્વ છે એ અજન્મ મન્ની માધે
ઉન્નત પવિત્રતાનો પૂજારી છે. તે કહે છે કે—

“આહે જોડો જલે, તિજો તાપ હુનમો”
ભિલે યાને ભિલકને, બાણુ આ મે બલે
એવો ફાલ પિરની છે જે સુનતા મોદા તો તાપ
મહન કરી રાકે ૪ વિઠ્ઠી છવોને માટે તો વેરાગ રૂપી
અધન છે. ભાગવતના પુરણની પેઠે એને શુદ્ધ
વૈરાગ્યરૂપી ભક્તિ પરી છે.

ઉગકિન આઝાદમે પરચો નિઝારો
શાહ રાખીએ છપ ગર્ખા બકે ગરે છપ પારો,
નાતક ડોન્યારો જલે રમ્મન રૂપીયનો.
આસકાની મદથીવમા એક અનકાન ભરેયો દેખા
જોયો તેઓ બઝની પેઠે એગળા નવા દતા ધપગ
માસુકાળી મૂર્ખ તેમને એગળા રણી હતો મીરાજાખના,
બજન—

વદાકુ દેખકગ મેરો બદન માગે બેદ મોઝા એમા
પળુ એ જ અર્થ રહો છે. મચન તો પ્રાજુવી આદુનિ
આપાનનું કહે છે

સત્ય ડિંદા ઉવખમે દીપરો ઉગમ દિવરો,
મદમર આણે ગમળો પ્રેમ-પમામ તુંવીતે

સુનનો તુ માતીક છે દું તો તારો નવી જ
બુવામ છું. તારી જ બેપરસા છે. તું જ મારો
આગમનુ દેકાવું છે. દીવદાર જે તમારા પોનાના છે
તેને નિ કુચ બૂકરો નહિ. મારી ફરજ તે તમાર મ-
જોમા પડવાની છે તમને મારી મયામ છે સનિદિતમ
આસુ મારવામા જન છે. આ દરખમા આગ લાગી છે.
તુ મદનર એટલે મનો બનાવનાર માતીક હો. તારો
પ્રેમની પ્યાલી અને પા

આ દુન લેખમાં મચવની પ્રમાદીઓ કેટલી આપવી!
એકએક રાન્દ રાન્દ કવારી ખરી કરે છે.

ગાવગ સત્યા ડિંદા, આરે લુહખ મેદુખ લાએ,
દિ મિયે મેરો મદાગો કીરા કિપુ મ કે

માસુકને માટે દિગમ માટે સોદીલા અંશુઓની
ધારા વદેવકાલી પડશે એ કામ મતામાં મો તેમ છે !
એને માટે તો માથું મૂકવું પડે

શિકારપુર્ગમાં મેનગય છુડ નામે મદમ ધર્મ
ગયા છે એ પવવાન અંતે મીમંત કુટુંબમા જ. એમા
છતાં એને માનુઓની સમિતિ અને મેળન બદ પગક
પડતા દતા એમા મામા મુદ્દ રેગ પ્રાગે, કંઈ
મમિલા મસોરી બનાયા જન અને મધ્યમદરથી
એ ભરેલા છે એના મસોરોમાં વેરાની નિશા બાર
તાએને એન જરવન કરી છે વેરા નમદા.

સ્થાપન સુમનસ ડિગી તેજ હયાં
મનઃ મજ સર્પા ઈન મળીન ચિકિત્સનન
સ્થાપના વનશન માણસોના તેજો એમને જોતેને રે
માયી ઉર્મિવાળાના બપોં કાપો પૂગ ફોદમઃ
૫ છે

પેમ સિના દિયુ પદ કની પાતો ઝનન
વગી પુછ તિનિયુ, જિન પોતો મોક્ષનમદ

આ ઉચ્ચ રથાન પ્રેમ વગર કોઈએ મેળવ્યુ નથી
જોઈ કદ કદ કોઈ કે તેને જ એની ખજાર ને કદર
પૂકો

દરપતના ભજનો પજુ વખાણવા લાવક છે
મિલકમા આવા આવા ગતો તો ધર્મ પડવા છે
આપણા મુશ્કાલી લાઈએ આ વિદ્યામાં રમ લઈ આ
મગુ પ્રમાદ મુશ્કાલી પ્રભ મ મે મૂકે એ જ અવધર્મતા

૦

જલસો ગેયા પછી

દગાવી આપો ને ઝગડા બધી જાતી પ્રજા
અને પપા કેડી મધુર વહની મરી વડવા,
ખૂપાવી કાયાને મળમત મદયા કોચ ખુશી-
મહી પ્રેક્ષા યે નિત અચન નેત્રે નિગળતા
રૂાગા રજોના ચદ ઉતર લેવા પગથીયા
પદે હીન્દ્યાગના વિવિધ સ્વર ઠેડા હમકતા

બુઝાળી જાતી ને ઘન તિમિંગા માટી રજવા
ધરે આપ્યો ત્યારે ત્રિસભગનો યાત્ર ભૂવવા
પડેની પાગેતે અરધ ઉદયમ ન્યાગી ગૃહાળી
ધયુ કે રજો શુ ? વિવિધ સ્વર શુ ? ને શું હમમ
મારે જેને તિમિર ઘનથી વ્યાપ્ત આ આગણામા
આજોગી આયધુ આપુ રૂદનપડકા સાભગી મદાવવાતું !

અનલ દાવાનગની પદે જ્યા
આયુધ્યની નાભને મિછાવતી !
જ્યા આઘટે સ્વનની પળેપણ
કગવ દો લેણડ સાથ અર્થ !
આપાદની ગ્યામવ મેલ લીની
લેકાર ગતે અથવા ઉના જે

મધ્યાન્હે ધોમ ધીખ્યા લવણુ પુદતા આશી આમનેમ
સોનેરી પામવાને મુગજગ ઝગતુ દુઃ એમદ રીપુ !

અમિતવ કાજ હેયે જ્યા મૂઝવુ જમ સર્વદા !

પ્રેમગકર હ ભદ્ર

કવિતાનું આહ્વાન

શ્રી. ત્રિભુવનદાસ લુહાર

○ વનમાં કવિતાનું આહ્વાન દરેકને ઓઝમા ઓહુ એક વખત તો આવે જ છે. કવિતા એટલે કોઈપણ રસાત્મક સંવેદન એવો અર્થ લાઇએ તો આ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ જ છે. એવા સંવેદન વિના તો માણસ છત્રી સકતો જ નથી. પણ કવિતા એટલે એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું કથાવર્ણન એવો અર્થ લાઇએ તો પણ ત્રાન સાચી છે એમ હું કહેવાની હિંમત કરું છું.

તો શું દરેક માણસ કવિતા કરે છે ? ના, દરેક માણસ કવિતા કરતો નથી, પણ કવિતાની પામે તો જાણ છે જ ધણીવાર કવિના પોતે જ તેની પામે આપીને ઊભી રહે છે. ધણીવાર તે પોતે જ તેને શોધવા નીકળે છે પણ એ એનું મિત્ર તો કોઈને કોઈ ઉપાયે થાય છે જ.

પણ આવી રીતે કવિતા દરેક માણસને મળે લે છે એમ તો સીકારીશું તો ઘણાને અનર્થ થતો લાગશે, ઘણાને અમત્યાભામ લાગશે, ઘણાને પોતાનું ગૌરવ ખાડત થતું લાગશે, ઘણાને એ કેવળ અત્યુક્તિ લાગશે. પણ આ વાતને છુટી રીતે મનઃમુગ્ધતાની જરૂર છે.

કવિતાના હાથમાં સપડાનારના એ લખે પડી જાય છે એક કવિતાને પોતાના પ્રગટ થવા દેનારાઓનો અને બીજાને એ પ્રગટ થાયેલી જીવનસારાઓનો જેના હાથ કવિતાનું પ્રાગટ્ય થતું રહે છે તે વર્ગનો એટલે કે કવિનું મહત્ત્વ તો દરેક સીકારતા આવ્યા છે. એમનું મહત્ત્વ અવશ્ય છે જ. પણ જે કવિતાનો ભોક્તા વર્ગ છે તેના કવિતાકલામાં જે મહત્ત્વનો ફાળો છે તે હજી કવાની દૃષ્ટિએ પૂર્ણ રૂપે આપણે મનઃમુગ્ધતા નથી થયા.

અરુ ભેતાં કવાનો રચનાર અને કવાનો આસ્વાદ લેનાર એ બંને મળીને કવાન્યા-પાત્રનું આખું વર્તુળ પૂરું થાય છે. એ બંને કાયદાં મળીને એક મંપૂર્ણ ગોચર બને છે. કલાકારના હૃદયમાંથી ઊઠેલો ભાવ કળારૂપ પામી છેવટે ભોક્તાના હૃદયમાં પાડો ભાવ રૂપે પનિજીભીને પોતાનું વર્તુળ પૂરું કરે છે કવાનિની રચના એ કલાન્યાપાત્રનું અંકુર જ કાર્ય છે તે કળાકૃતિ જ્યારે મહત્ત્વ ભોક્તાના હૃદયમાં ભાવ રૂપે પનિજીએ છે ત્યારે તે અંકુર મર્ધ પૂરું થાય છે કવાપીએ કહેવું વાક્ય 'મોખના વિજુ મના નદિ' એ ગાનીય ત્યા કાન્યા દેખાય છે

તે કરતાં ધણુ વિશેષ છે રસાનુભવની દૃષ્ટિએ પણ કવિ અને સહૃદય ભોક્તાના સંવેદનમાં કશો ફર્ક હોતો નથી એટલે આ કલાવ્યાપારના બે અર્ધાગ સરખા મહત્વના છે

આટલું મમણ લીધા પછી આપણે પ્રથમનું કથન વિચારી નેંદરું તો તે સાચું જ લાગશે કે જગતમાં એવું કાંઈ નથી જેના હૃદય ઉપર કવિતા ટકારા ન લાગતી ગઈ હોય જે માણુમમાં કાન્યકગણુની કનાઘકિત હશે તો તે કવિ બનશે નહિ તો તે તેને ભોગનાર રહેશે આ કથનને હું નિરપવાદ હકીકત તરીકે રખૂ કરવા માગુ છું અને એ ગ્જૂઆત કરતા કેટલાક મોટા, છતાં સહેલા પ્રશ્નો આ રણી આગળ ગણાયા છે

શું દરેકે દરેક માણુમના હૃદય ઉપર કવિતા ટકારા વગાડી જાય છે? મારો જવાબ છે હા જ ગમીમાં જ ગમી માણુસ લો, બીન લો, બગી લો રાનીપરજ લો, ખેડૂત લો, વેપારી લો કારીગર લો, સિપાહી લો ખૂતી લો, જાતના લો, કે ગમે તે નો સમાજના કાર્ષ્ય પણ થરામાંથી સમાજની કાષ્ઠપણ પ્રગતિમાંથી તમે મણુમને કાપાડો અને તમે નેંદરો તો જણાશે કે હા ત્યાં મેનામાં એ સ્થળે અમરૂનમાં અમરૂન સ્થળે કવિતા પહેલેની છે

હવે આ રીકાર્યા પછી એમ પ્રશ્ન થાય કે શું સમાજના આ અતલ ધરોમાં એક જ કાટિની કવિતા વ્યાપેલી છે? ના એમ તો નથી જ માણુમમાં ગડત થતા ચૈતન્યના જેમ માણુસે માણુમે જુ। જુદા આંખિ ભાંચે છે તેમ ધરેધરે અને કદી અકિતએ વ્યકિતએ પણ કવિતાને આવિર્ભાવ જુદો જુદો હોય છે અર્થાત દરેક માણુમને પોતાની કવિતા હેઠળ સડે છે અર્થાત ચૈતન્યના આવિર્ભાવ પેડે કવિતાના પગ અનેક અંતિ ભાંચે છે તેની અનેક કેટિઓ છે

તો પછી આ અનેક કાટિની કવિતામાં સારી કંઈ, નરસી કંઈ હાલ્લી કંઈ નીંડી કંઈ, કે પછી મધી સરખી જ છે? ન બધી સરખી જ તો ક્યાંથી હોઈ શકે? જા। આપણે વ્યકિતએ વ્યકિતએ કવિતાનું સિદ્ધાંત

સ્વીકારીએ છીએ ત્યાં એની સમાનતાને સ્થાન ન જ હોય પણ એ અનેક કાટિઓમાં એક ચિજ સમાન છે એ છે એની કનામકતા પ્રત્યેક સજીવ વસ્તુમાં જેની રીતે ચૈતન્યની સ્ફુરણ થતી જ હોય છે તેની રીતે પ્રત્યેક કવિતાકારમાં કનામકતા હોય છે જ એ બાળકને નીચવાનું એકકણુ હોય હાલરડું હોય ધગી દળવાનું ગીત હોય રાનીપરજનો રાસડો હોય બીનોગીના ગીત હોય ચારણના દૂદા હોય ગરમે રમનારીના કુદામણ હોય, ખર્યા હોય, રાસ હોય ઘોણ હોય નરગિહના પ્રભા-તિયા હોય, મોરાના ભજન હોય, હયાગમની ગરમી હોય, પ્રેમાનંદના આખ્યાનો હોય પ્રબંધ હોય, મરખમના ગીતો હોય, જામિંગીતો હોય કે વિચાર સ્થાન સોનેટો હોય એ બધી કાટિઓમાં તેના બરની કળા હોય છે જ

એ કળા એને કે રસ જ માવવાની શક્તિ પણ અહીં આપણે જ્ઞાનમાં રાખવાનું છે કે એકના રસ તે હંમેશા બીજાના રસ હોતા નથી બે આગળી ઉદારતા નહીં રીકારીશુ તો કનનું વિવેચન હમેશા પોતાના ધમને મર્વોચ્ય મનાવનાર ધર્મજનનીનું જોગી ર જની જવાનું એવા વિવેચકને રિય એવા એક કનાપકાર સિવાય માફના કળાકારને છવવ તો હક જ ન રહે પણ જે વિવેચક કવિતા । આપક સમમ કનાર ને ન્યાય આપવા માગે છે તેજે આ ધગી હકીકતને ધ્યાનમાં ગણવાની છે

એ હકીકતને ફરીથી નોંધી લઇએ પહેલી હકીકત એ કે છવવના દરેક જણુ કવિતાનો આસ્વાદ એાગમાં એાણુ એક વગ તો પે જ છે બીજી હકીકત એ કે દરેકના રમમાં ભિતના અથવા વિવિધતા હોય છે, અને નીજ હકીકત એ કે અં ગોને ન્યાય આપતી પ્રથમ કરતી કવિતા પણ અનેક કાટિની છે

આ ગણુ મુખા દળીકનો અનુક્રમે ઠીવેતા કથનને બહાર લાવતા પૂજા કરતા તરવમાં આડી છે દરેક વ્યકિતને કવિતાના આસ્વદનો હક છે દરેક વ્યકિત આગે કવિતાને રમ તેનું શક્ય કે ન કે કવિ થવાનું પણ શક્ય છે અર્થાત જે એમ માનતા હોય કે મનના

કળા એ તો અમરો જ, અમુક વર્ગોના જ હજારો છે, તેમનો કાકા વીંછીના ડંખની પેઠે પહેલી તકે કાપી નાખવાની જરૂર છે, અને જે હતોત્સાહ બની મયા હોય તેમને આ આશ્વાસન આપવાની જરૂર છે કે એ તમારા જીવનમાં કવિતા નહિ આવી હોય તો હજી પણ આશો જ.

બીજી કથન એ કે માણસ જીવનના રસોના વિકાસને લક્ષ્યમાં રાખી, દરેકે બીજાના રસો માટે ઉદારતા, સહિષ્ણુતા, અને સમભાવ કેળવવાની જરૂર છે વિચારપ્રધાન સોનેટનો અભ્યાસી ખુમારી રાખીને કહે કે છદ્દ આ બાગકના નોકકણમાં તે શુ બાધુ છે? તો તે કવિનાનો દોહ જ ફરે છે મનનનો આશક એમ કહે કે બમ કવિનાના જગતમાં જે કાષ્ટ હોય તે હુ જ છુ અને મીન બધાએ મને માર્ગ કરી આપવા રૂબરૂ લેવી જોઈએ તો તેવું કહેનાર રાજકારણમાં ખૂનખાર સુદો ફેલાવનાર શાહીવાદથી કે ડખીની સરખુ મત્સરીઓથી જરાયે જુદી ભાવનો નથી

અને ત્રીજી કથન એ છે કે કવિતાની આ અનેક કાદિઓ એ કલાના ભંડારની સમૃદ્ધિની સૂચક છે બગીચામાં જેમ અનેક ફૂલો ખીને છે, તેમ કવિતાની કળા પણ આમ અનેક રૂપે પ્રકટને છે, જેમ જેમ એ રૂપવૈવિધ્ય વધતુ જાય તેમ તેમ કલાપ્રિયે તો રાચગાંવું જ હોય

કવિતાનો વ્યાપાર નૈસર્ગિક રીતેજ, જીવનની બીજી ક્રિયાઓ પેઠે જગતની આદિથી ચાતુ રહ્યો છે પણ માણસે જેમ નિર્મજે આપેલી વસ્તુઓની પુતળવંદના કરી છે, તેવા સસ્કરણો કર્યા છે, તેવા નવાં આયોજનો કરી તેમની ગુપ્ત શક્તિઓને બહાર અણી છે, તે જ રીતે માત્ર ગદ્યમાંથી નીકળતા કેટલાક ઉત્તરોના જ બનેલાં જગતી લોકોનાં ગીતોની સામગ્રી આ રૂપે સરસ સંયોજન, સસ્કરણ અને બુદ્ધકરણ કરતા ગયા છીએ માણસની પ્રજાએ આ નૈસર્ગિક કવિતા તત્વને સસ્કૃત બનાવ્યું છે, વ્યવસ્થિત બતાવ્યું છે, બલવત્તર બાવ્યું છે

મનુષ્યના હૃદયમાં નિસર્ગરસ કવિતાનું પ્રસારણ સસ્કરણ ચતુ આવ્યું છે તે દષ્ટિએ જો આ સસ્કારમાં માનતા હોઈએ તો આપણુ દરેક પ્રિયતુ શુ કર્તવ્ય હોઈ શકે તેનો દૃઢ કામાં વિચાર કરી પણ તે પહેલા આપણે એક વસ્તુ વિચારી લેવાની છે માનવીની પ્રજા અથવા બુદ્ધિશક્તિની સેવાઓ જગતને જેમ નિરપવાદ લાભકારક નથી નીવડી, વિમ શોધનાર બુદ્ધિશક્તિએ જેમ ઝેરી ગેસ પણ શોધી કાઢે છે તે જ રીતે કવિતાનું સસ્કરણ કરના નીકળનાર બુદ્ધિ તેનું વિફલકરણ પણ કરી નાખ્યું છે અને સા સસ્કરણના ઇચ્છુકે આ વિફલકરણમાંથી પણ પોતા અને કવિતાને બચાવી લેવાની જરૂર છે

કવિતાના પ્રદેશમાં બુદ્ધિએ જે વિફલિતો ઉપખવે છે તેમાંની મુખ્ય એ છે કે તેણે કવિતાને જન્મ આપનારી સ્વાભાવિક પ્રેરણાને રચાનબદ્ધ કરીને તેને રચા પોતાની રચાવના કરી દીધી છે સ્વાભાવિક પ્રેરણાથી ઉત્પન્ન થતા જે સુંદર તત્વો, જે બાલ્ય આકારો, અથ કવિતાના જે અનેક ધોટો અર્થોત્ત કવિતાનો આકરમ દેહ મૂળ કવિતામાંથી જન્મે છે તે ભૂરી જમને બુદ્ધિએ એમ માન્યું કે આવો દેહ જો હુ રચી શકુ તો તે પણ કવિતા બની જાય આ પેના પૂતળો બનાવનાર અથવા કહે કે રોમેઠના રચનાર જેવું છે પૃથ્વીના કુદરતન તત્વોમાંથી જન્મી ને પોપણ પામીને ચિત્રક સુ દર, પુ બનેલા માનવદેહની પેઠે નહિ, પણ સીધો માની લાઇને કે સીધી ધતુએ લાઇને આપો માનવદેહ જાઓ કર તેથી પાસે જીવતા પ્રાણીની મધી મનબુદ્ધિ અને હૃદયની ક્રિયાઓ કરાવવા જેવું છે જો કે આ બંને શિ પકડા અને વચકારી અર આવા હેતુનું આરોપણ આપણે ઉલ્લેખ દાખન કરી લઇએ છીએ, મરણ વસ્તુના તો શિ પકડતા પણ નિશિષ્ઠ કનાહેતુઓ છે, તેવી ન રીતે વચકારના પણ ઉચોગ હેતુઓ છે

ત્યારે બુદ્ધિ એ કેવળ કાનનો મહારનો ધાદ જાગતી તૈયાર કરેલી કૃતિ એ પ્રેરણાથી જ મેની કૃતિ જેની ક જીવન હોતી નથી ૧૪ લીગીઓ પૃ ૧૭૬માં લખી એટ

તે સેનેટ નથી બની જતી કે ચાર હીંગ લખવાથી મુકનક નથી મળતું મન્દાકાન્તામા લખવાથી મેધવ્રતની સુન્દરતા નીપજની સકાતી નથી કે નાનાવાનની પેઠે અપભ્રાણ્ય લખવાની એવું ભાવરોચન ઉપજાવી સકાતું નથી કેવળ કાં યના કનનીશેઠી, કે અવકાર પ્રકારે સિદ્ધ કરવાથી, રસના રિવેચનો કંઠ્ય કરવાથી અથવા સમસ્ત રસશાસ્ત્રના પારગત બનનાથી પણ એક બે વીળીનો હોઠો રચનાર જેટલી પણ કવિતા સછું શકાતી નથી કવિતા સછું શકાય છે કેવળ અદ્વરના મસા લાથી મેધવ્રતની સુન્દરતાનો યમાતો મન્દાકાન્તા ૭૬ માં નહિ પણ નાલિદાસના ભેજામા હવે અપભ્રાણ્યનું ભાવરોચન તે બ્રહ્મ, રસ, વિગત શબ્દોના આડી અચળી ગોઠવણીમા નહિ પણ નાનાનાલના કં યાગે ખ્યા છે, એ હકીકત આપણે ખ્યાનમા રાખવાની છે. પ્રતિભાના અસ્તિત્વ વિના કેવળ બુદ્ધિના કૌશલ્યથી રચાતી કના કૃતિઓ કેવળ નિષ્પ્રાણ પૂતળા જ હોય છે બુદ્ધિ રમ્ય વાત્રણી છે. ઓઝમા ઓઢુ કનિ પુરતુ તો આ કહી શકોએ જ પણ તેથી તેનું મંદસ્ત, પ્રતિભાના વિશ્રમમા તેનો શણો નાનોસનો નથી તેનું કામ પ્રસૂ લિકનું-દાયણુનું અને નર્સનું છે તેની મદદ વિના ધણી એ પ્રતિભા જન્મ પામ્યા વિના જ રહી જાય છે, કે જન્મમાની ક્રિયામા જ મરી જાય છે તો જન્મમા પડી પણ બેઠી શકતું નથી આ રીતે પ્રથમ પ્રતિ ભાનું અસ્તિત્વ સ્વીકરવાનું છે અને તે પડી તેને સમક્ષ આપનાર, તેમા પર પાસા ઉપજાવનાર તેને ધામ આ નાર મંગાવતું કામ કરતી બુદ્ધિનું

જગતની ઉત્તમ કાવ્યકૃતિઓના ને મકામા અતીવ પ્રતિભા અને અસાધારણ પ્રતા એ મનેનો સમન્વય દેખાય છે આ વાતને ઉદાહરણી પૂછ કરવાની જરૂર નથી કેવળ કાનીદમનો જ ને આ રીતે અખ્યામ કલ્પામા આવે તો એ મધુમ શાનની કેટલી શખા ઓમા પારગત હવે તે તરત જણામ આવશ પ્રતિ ભાવિહીન માણ્ય કહી કનિ યદ શકોએ નથીએ જેટલું માનુ છે, તેમણે એ પણ કાચુ છે કે અનિશ્ચયમળતાં શાનહીન માણ્ય કનિ કનિ યદ કતો નથી

હવે આપણે મુખ્ય વિષય ઉપર જઈએ આપ કવિતાનો સર્વવ્યાપકતા સીકારી, મર્વઆસ્વાદના સ્વીકાર અને અનતવિવિધના સ્વીકારી આ ત્રય વસ્તુઓ આપણને કવિતાનું અને આપણુ પોતાનું વર્તમા અને ભાવિ જીજ્ઞાણ લાગશે હવે આપણે કહી શકીએ કે કોઈને કવિતા વના રહેવાની જરૂર નથી નક આગળ વધીને એમ કહી શકીએ કે કોઈ કવિતા વિન રહેતું જ નથી

આ સામગ્રી ધણીએ ચમકશે જેઓ મહાન મંવિએ તરક, અરે, સાધારણ જોડકણા જોડનાર તરક પણ મહ અહોભાનથી નેના હવે તેમને થશે કે કા છે અમાર્ક કને કવિતા ? આમા મુગ્ધ તુરકોને આપણે કવિતાનું વ્યાખ્યાન અને અનતવિવિધના જાણન ગમ્યોને કહેવાનું રહેશે 'છે ભાષ, છે માત્ર તમારે તે જોતા શીખવાની જરૂર છે જે કાલિદાસ કે શકમપિયર વાને સમજે તે જ કવિતાનો રસ નેનાર છે એમ નથી દરેકની પાસે પોતાની નાનકડી કવિતા હોય છે અને એમ કહી આજે દરેક જણની આમપાસ વેરાયેલી કવિતા તેને બાપી આપવાની રહેશે દરેક જણ પોતાના ઓહાવના વિકટ કે અનુકૂળ સંજોગોના જેનું જીવન જીવી રહ્યો હોય છે તેના જીવનમા પણ ક્યાક તો કાવ્ય રહતું જ હોય છે તે આજે તેને જાગવાનું હોય

કવિતા એને સોંદર, કુદરતનું, પ્રાણીના શરીરનું મનનું અને હૃદયનું કવિતા એને કર્નાણુ એકનું અને ઓગળું, નકિતનું અને સમન્વિત કવિતા એને મત્પ જૌનિક જગતનું વિચાર જગતનું, અને કદીક એ બને જગતનો ઇન્કાર કરીને પોતાને અધારિત કરવા ભાવ જગતનું આનું મૌ વ વ્યતુ શિવ, અને આનું સત્ત્વ અ ત્રિવિધ કા વ જગતમા કયા નરી કયા માણ્યમા નથી ?

મત્તેક માણ્ય આ ત્રિવિધ કા મો અનુભવ કરે કે સૂર જોગે રે કે વડાની કામે

કે વાગેલા બહે નાયા રે ને રલાવા પડારે વજ વેળા માતી મુજબનગો કુદરતના મોં દર્શનુ રને ન નથી ઉચ્ચાની

છેડો ઢળકતો મેંટ, અડી પાઢડી !

છેડો ઢળકતો મેંટ

ગાનાર કોઈ લોકગીતને ગુજતો જુવાન તીનમા તીવ
સંવનનો લાવ નથી અનુભવનો ?

અને

અગિલ બ્રહ્માડમા એક તુ શ્રી હિ

નો ગાનાર તરનુ એક ગૂઢ દર્શન નથી કરતો ? ગવાર
ના પહોરે ઉપા ઊગતી હોય ત્યારે ગીત ગાવા બેઠી
થતી ગુજગતલો, મેળાઓના, હૃદયના બેન પીનેથી
ઝડપીઓના મનોરમ રથે ઊભરાતા માનવ સમુદાયોના
રામડાની રમઝટ બોલાવના જુવાન જુવાનડીઓ, કે
લગીવાસમા નીતરતી રાતે મંજરાના રણકારે તણુને
ગુંજારતા તરવરાનના ઊંડાણને આમતા લગી લગ્નનિકા
આ બધા પરમ કાવ્યના પરમબોધતા છે એની - કોણ
ના પાડશે ?

એ તો નિર્સંગી રીતે જ કાવ્ય સ્તરવાદ કરી
રહ્યા છે જીવનની અમુક દાણે એ કાવ્યનો અનુભવ કરી
વળી તેઓ પોતાની પ્રાકૃતતામા મરી જાય છે એ જ
ગીત ગાનાર, રામડા લેનાર, કે લગ્ન ગાનાર મેણાટાણ
મારવામા, એકબીજાને ગણો ચોપડામા, કે દીનવંદને
વેઠે ચડવામા મરી જાય છે

આપણો કહેવાતો સમૃત્તય એથી બે ડગલા
આગળ વધે છે તે રેકડે સાલજે છે, નાટ્યસિનેમા જુએ
છે, કાવ્યયથા વાચે છે, વિવેચનો શ્રે છે, મુગ્ધાએરા કરે
છે, મહાઓતા ગીતો લગાડે છે, કે કવિતા વિષયક
તરવના ટૂંકા પછા ઉપનવે છે પણ એ સર્વ પણ કવિતા
થી છૂટા પડતા પાઠી પોતાની પ્રાકૃતતામા મરી પડે છે.

તે વખતે મોમાયી એક હાથ સર્ગ પડે છે અને
પ્રત થાય છે 'કયા ગઢ રે તુ ઓ દિવ્ય કવિતા ?
તુ અમારી ચિરમહચારિણી, ચિરસખી ન ગતી શકે ?'

આ સવાનનો જવાબ આપણે આપણી પ્રજાની
મદદથી ગોધવાતો રહે છે પ્રતિભાથી પ્રેરણેથી કવિતા
તો પોતાનું એ કામ કરે જ છે પોતાના દુર્ધર્મ વચ્ચે
એ જગતની મગીમ કોરતાને બેંચી રંગે છે અને

સત્ય સિત અને મૌન્યના પાણી જગતમા રેલાવી રહી
છે પણ એ કાવ્યના સર્જનનો કે પઠનનો કામ હમેશા
આપણુ કાપક્ષેત્રમા હોતો નથી. આપણી પ્રજાના ના-
પારો પણ એવી રીતે ચોગ શકીએ કે જેથી આ
કવિતારાણીને ચાનવાનો માર્ગ નિષ્કટક બની, ફૂલ
અને સુગંધથી ઊભરાઈ ગહે

જગતને આપણે ન દત્તવન કરવું છે અને જગતના
મહાવનની વન્યતાને મગડી તેના સરકૂતિનો બગીચો
કોઈ ત્વી શકે તેમ હોય તો તે આ કનાની માલણી
છે કવિતા એ એમાની એક છે

કલા એ હૃદયની વાણી કે પણ વાણી તો અનેક
રથેથી પ્રગટે છે પાની પર કરી પેનનો લમરકો થતા
પણ એક ઉગેગકારી રામોય પ્રગટતી વાણી પ્રગટે છે.
તોપમાથી વહૂટતા ગોળાની પણ વાણી છે પરદેશની
સાથે જોડકાથી, ગરમણુ વિનમ્રતાથી, કે કામેય આલ-
બાજીથી થતા કગારોની પણ એક વાણી છે એ બધી
વાણીઓમા કવિતાએ પોતાનો અવાજ સહાવાવાનો
છે સરીરની લાગણીઓની વાણી, જીવનની વાણી, સ્વાર્થ
લોલુપતાની વાણી, અન્યતુ મહારણુ કરતા આત્મ
મવર્ધનની વાણી, હરેકાઈ ઉપાયે આત્મનુમિ માગતી
કામનાઓની વાણી, એરી એરી અનેક વાણીઓમા
થઈને કલાએ અને કવિતાએ એ મર્વથી ઉત્પત્તિ પ્રાણી
માનવ કલાય માધવી, અતત મૌન્યની ગ્યતા ઉપ-
નવતી, અને પરમ સત્યની ચિન્ત્રપ્રતિષ્ઠા કરતી પોતાની
વાણી મહાવાવાની છે

જગતની આદિથી આ મધી વાણીઓથી ઊંમ
સ્વરે એ પોતાની વાણી સહાવાવા મધી ગદી છે પણ
એનો સુચેતિત મંજુન સ્વર ધનુષના ટકાર અને
તોપોના ધર્ધર નિનાદોમા અનેકવાર ટકાઈ રહ્યો છે
આજે પણ કવિતાની વાણી દરેકના પ્રાને પહેાચી ગઈ
છે છતાં તોપોના ધર્ધર અવાજે વધાવેને વધારે ગોર
બાળા જાય છે. અને હવેમાની એક તીવ ચિત્રમ-
ગીજી જાય છે. 'જગતનો ન્યાય શુ હજી સુધરેલા
માનવસમાજમાંથી નથી જ મટયો ?'

કક્ષાઓએ આજે પોતાની દાર કૂચે જ છૂટકો છે. એમાં જ સત્યનું દર્શન છે. આ માધ્યમે જગતના મહાવનને ગમે તેટલું કાપીફૂપી, છેડીઝાડી, ઘપવનમાં ફેરવવા માગે, પણ એ નેટની ઝડપથી નવા ક્ષત્રાસની રચના કરી શકે છે તેથી બમણી ઝડપે કોરા માંખરા ફૂટી નીકળે છે.

તો શું કક્ષાને નસીમે હથેલાં પરાજય જ નિર્માણે છે ? ના, આ પ્રશ્નો દહારમાં જવાબ આપણે સ્વીકારી શકીએ જ નહિ. જો એ સ્વીકારીએ તો આપણે જિન્દગીથી હાથ જ ધોઇ નાખવા પડે. અને ઉધારી અંધિ ભેંસનું તો જગત પણ એ પ્રશ્નો દહારમાં જવાબ સ્વીકારવું નથી.

એકાએક આત્મસિનિવાસે હાડપ કરી ગયેલ છટ્થીતી તોપોની સામ્રાજ્યશાહી વાણી કવિતાની વાણી નથી. સ્પેનને બીસી ગ્રેવેલ શસિત્રમતી વાગી કવિતાની વાણી નથી. તેમજ ચીનને બેરબી રહેલ જાપાનની તોપોની શિકારશૂળા વાપની વાણી એ પણ કવિતાની વાણી નથી. પણ જગનમાં એટલી એક જ વાણી નથી. એ અદ્ભુતોના મંદ કે પ્રમદ સામનો કરી રહેલ પ્રભુઓની વાણી કવિતાની વાણી છે. જુનાગમાં ચપેલા કે અત્યારે ચંદ્ર રહેલા રમનની સામે ઊભી એકેએક પ્રજાની વાણી કવિતાની વાણી છે એ હાડપી વાણી છે કારણ ત્યાં બીજાને હાડપ કરવા જતાં ફરતાથી દાંત ભીંમચાના નથી, કે શિકારની પુષ્ટતા જોઇ મે માંથી લાગ દહારવાની નથી. પણ પોતાના ટકારને ખાર, મુકને ખાર, માનવતાને ખાતર, શીરને કટકા યદ જવા દેવાની વાત છે. તોપની આગમ કૂચે ફરવા જતીને ઊડી જવની વાત છે, હાથેહાથે દમનના ચક્ર નીચે કચાકચે ભુકકા બની જવાની વાત છે. જો માનવસહક તોપોની વાણી ભયંકરતર બની છે, તો એનો સામનો કરનાર, માનવતાની સ્થાપના કરનારી હૃદયથીચૂની વાણી પણ આજ લગી હતી તે કરતાં પ્રજાગતર અને વ્યાપક બની છે. આજે કોષપણુ પ્રકારના આક્રમણને બો દમનને મૂંઝે મોંઝે કામ વચ થતું નથી એજ જગતનું મોડું સુચિહ

છે. એ જ બતાવે છે કે છૂંદાઇ ગયેલું કચાચેલું હૃદય ફરી પાણું બન્યુંત ધરો અને ન્યાં લગી પોતાની સ્થાપના જગનમાં નહિ થાય ત્યાં લગી તે જંપરી નહિ. આપણે માનીએ છીએ અને સ્વીકારીએ છીએ કે સ્વાર્થની જૂખનો પોકાર બહુ જબરો છે, વાસનાઓના આક્રાશ અતિ તીવ્ર છે, પણ હૃદયનાં સ્પંદન એ બનેથી જબરો અને તીવ્ર છે. ધડીક હૃદયના સ્પંદનને પેલાં એ કાંધી દે છે. પણ માણસને પરમ શાંતિ અને સુખ તો ન્યારે તે હૃદયનાં સ્પંદનને મુક્ત રીતે યજા દે છે ત્યારે જ થાય છે. જગને એ રસે ગયા વિના છૂટકો જ નથી.

આ બહુ બારે વાન છે. જગતનાં સંગ્રામનું સંચયન કક્ષાઓના હાથમાં ? અને તેય આ કવિતાના હાથમાં ? કાંઈ ખૂણે રચાતી કે ચોપડીમાં બહાર પડતી, કે વિચેચનોમાં અર્ચાતી, કે મુશાવરોમાં ગવાની નાથીક કવિતાના હાથમાં ? આપણે કહીયું હા, એના હાથમાં પણ તે વેળા એવું સ્વરૂપ આપણે ધારીએ છીએ તેવું નથી હોતનું બલિ આ વામનસ્વમાં જ તેની વિરાટતા ગુપ્ત પડેલી છે. એ વાચનતા કચારે અને કેની રીતે વિરાટ બને છે ?

આ પ્રશ્ન પણ ધણો વિરાટ છે. આપણે જાણીએ છીએ કે જીવનની ક્રિયાશક્તિ પ્રેરાય છે હૃદયથી, નહિ કે ભુદિથી. ભુદિ તો તકવિતકે ક્યાં કરે છે. અને કહી તે અમુક સત્યો સીકાર કરી લે છે છતાં એ સત્યો પાછળ જીવનને ઝંકાવવાનું બળ તેની પાસેથી મળતું નથી. અર્જુન જેવો મહારથી પણ કહેના હનો કે 'હું' જાણું છું છતાં મારાથી કુખમાંથી અટકાવું નથી, અને સત્કર્મમાં પ્રવર્તીનું નથી.' એટલે જીવનને પ્રેરનાર હૃદય અને તેના ભાવો અને આવેશોને જ જીવી શકે, ધડી શકે, પ્રેરી શકે, ઉતેજ શકે, અને નવા સર્જી શકે, તેજ જીવનને પડનાર બનવાનું છે. અને આ કામ કરવા કંઠા સિરાય-કવિતા સિવાય બીજું કોણ વધુ સમર્થ છે ?

કવિતા જીવનનું ગાન છે, જીવનનું દર્શન છે. અને વળી એ દર્શનનું ગાન છે. જીવનની વિષમતાને એ

હાલને હાલી કરે છે, સુખ તાને ગાણો એ વડુ સુખ કરે છે, હયા હરનકારના મુદઅમુદ આદિન્તેને શ્રીની તેમને તે મન્તા આવે છે જાનતા તમામ પ્રેશામાથી એ દુખ આ સુખ તાતરવે હાડી લઇ એક અર્ધ ઇમરામ તૈયાર કરે છે જેને માથાથી માથુમ હાલો મોક્ષ અનુભવે છે વિકાસ અનુભવે છે જેને જેને જીવો મન કરીને પુત્રાણ કાઢે તે પેનાની માનડી હયાની વાડી લા તેની પામે પહેલી જા છે મો જાનતા અમુદ શ્રીની જગતને તે પાડે એ તો કવિઓ થયા, નામ અને મોગ, એકાદ ફૂલો જોડનાર એક પુત્રનક લખાાર એકાદ મોને રચનાર કે અડ મને, પ્રમધો, અને મહાકવો ગચનાર આમશી ગાનાર, કે વિશ્વગીત ગાનાર એ બધા કવિઓ

આ ગાન એ વેદ વાંચે છોડે છે મર્દ અત ગીતે પથરાયેના જાનતા મમવામા લિ મ્તિ અમુક જ થીજ કેમ ગાય છે અને બીજી કેમ નિ મ્તિ એને જાના એને જ કે મ્તિને જાનતુ એ અમ ગીત થોગમ માન થોગમ ગાડુ છે જે કવિની પ્રતિમા બીડી હોય છે તો તેનું ગાન જ તેના ચક્ષુ હા અનુભવે જ જગત માટે પરમ દર્શન મની જા છે

પરમ દર્શનને આગે જાડી પણ વગરે અર્થમા કવિતામા ધમડી શનીમે શ્રીએ. દર્શન એને જાનતો મમનય ઉકેલ, આ મધનમાથી મુક્તિના માગની આઠડી પોતે જે મર્દ જેણુ તે તેની જ રીતે બીજો બનાવતો એ જ બમ નામ પણ એ જોરનામા જેનાર મ્તિ વિભાના તારે છે તે જડ નુ છે દરેક કવિમા એક કવે આ દર્શનના દબિ ખૂને જ છે એને એક માથે શન નથી જે હોડે દબા નાયા હોડ કવિના એની ઉંચી ભૂમિકાએ ચગી હોડ તરનન માથે દ્વાપ મિનારી લે છે એ તરનુ દર્શન જ જગતને ધડે છે જાનતા પ્રવાહોને પનની નામે છે, જાનતા મહતને વેગીની નામી દે છે અને સ્પષ્ટ પર નવરચના પ્રગવે છે

આ તરન ગીત જગતમા જે રીતે અતનાર લે છે એક કવિની મરદને, બીજી ઉપદેશ ની મરદને ઉપદેશ,

પ્રયાગ, વિવેચક એ બનાની પામે ચોક્કમ લગધન પચરિસ વાળી બુદ્ધિની સીડી હોડ છે એ સીડી કેની વાર ઢગની તો કેનીક વાગ બડુ જ બની ગોઠાનેની હોય છે અને એ ઉપરથી તરનદર્શનને જગતમા બિત રનુ પડે છે કવિ પામે એ ચોક્કસ પચરિસ ની સીડી નહિ પણ ઢંધ બીજી છે એ જે છે તેને તમે ગમે તે રીતે બોળખાવો હાલેની માથુ કહો, સુમંભુન નીજી નેડા સુનવિન પ્રવાહ કહો એના મારકેતે દર્શનને લોકો પામે પહેલયનુ ધચુ સરળ થઇ પડે છે એને જ વણા ચે તરનબાઓ કવિ પણ હોય જ એ જવનુ દર્શન જાગે ગતરે પ્રગટ થાય છે ત્યાર બુદ્ધિ તેની આમગ આનાકાની થી કરી શકતી, હાલ અને મારુને પ્રમરી તેને શ્રીની લે છે

જગતમા કવિ આ રીતે નવજાન પ્રેરે છે, તરનેને જાના મોતુ કે અને એ જાનગકિત ગાથસના ગમે તેના મ્તિ જાનકર જાના પોતાનુ માદત્ય તેની પામે શોધાવે જ માજમા મ્તિના શયજાર બને વિશ્વથી અને, પણ જાનતો સાહ સાજાના વિના તેને આનવાનુ નથી જાનતાની ધુમડી મગજમા બને લોકો વખત ભરાન પ્રચની સાધના પીવાર ભને મહા મોહક લાગે, આ રથન મપોતના મયપમા જ ધચીનાર ભયે જાનતુ પરમ સાર્થક્ય અનુસારા પણ એક એવો વખત માણુમના જાનતો જરેર આવે છે જાગે તે પ્રમ મે છે કે આ જાન, છુ યુ હ?

એ રાનના પ્રત્યુત્તરે કવિતા પ્રગટે છે, દર્શન પ્રગટે છે, ગાન પ્રગટે છે જગતની આંસી આ ગાન અને જાન પ્રગડા છે અને દરેકે તે શ્રી મા છે જાનતો અદર આ ગાનની તથા આ દશનની જેટની પગો વધુ બને તેજી જાન વધુ સમૃદ્ધ અને છે

આ વસ્તુ એક જ રીતે માધી શકાય છે જાનતા નમ્ર અને જતા દહ ભમ્ર બનીને ગણીરતાથી તેની ઉાસના કરીને, તેની સાથે મેન પ્રનાની બાનિશના ડોડી દબને, જાનમા કાઇકર રાજ હેતુની સ્થાપના કરીને કવિતા એ જાનતો ઉતમ આરિભાન છે એની ઉપા

સના એનો પરિચય પણ ઉપરની રીતે જ કરાવે છે એનો અર્થ એમ નથી કરાવે છે એણે કંઈક બારેખમ મોહું કરીને ફરી કરાવું અને ફેર્લ પૂછે કે તને શું થયું છે ? તો અપરોને મંદિડી કરી, હોળે શુક રીતે સંકેતીને કહેવાનું 'હું જીવનની સાધના કરું છું.'

ના આ ગળીશર્ધ હેતુની દૃઢ સ્થાપના ને ઉનામ મુકત હાસ્ય, પ્રદુન વિનંત કે તદુસ્ત શોધામની માથે વેર નથી. બધે પરમ મેરી છે એ ગળીશર્ધ અને સહેજુકતા એ જીવન કાર્યના મુશ્કિયા છે જીવનમા એ મોંઘા પછી પ્રદુનના ઉનામ દાગ વિરોધ જીવન રસથી લમનસનાં હોય છે એ વિનાના દાસ્યવિરોધ જીવનની કામગીરી પાંચા જેવા જ શક્તિય ચક્રાવર્યામાં હોય છે

અને એટલે માણમે કવિતાનું આહવાન આવે તેને પણ ગામીધી જીવી લેવું નેધએ જીવનની કવિતા તો દરેક માણુમના હનપનારણે ટકોરા લખાવતી કરે છે. આણે એ જોવાનું કે આણે એને નમીએ નહિ આણે એ ન જૂનીએ કે આણે દરેકને જીવનની પેઠે જીવનની કવિતા પણ જન્મની માથે વારવામા મળેતી છે ને એ કવિતાને આપણે પ્રગ કરી રાખીએ તો વધુ સારું. એ માટે કવિતાના કાર્યની ઉપાસના જરૂરની છે એમા બાપામની જરૂર છે એમા વિવેકકળિની જરૂર છે એનું સાધવા જેટની જેલી હિમ્મત થતી હોય તે કવિતાના વલક જનવાનું બાવ્ય મેળવી શકે છે પણ એનું ન કરી શકનાર પણ પ્રગટતી કવિતાને ઝીલી શકે છે એ જીવનને પણ ઉપર કહી તેની કલારની આગળ તો જરૂરી છે જ પણ એ જેટની દુઃખ્ય મણાય છે તેટલી નથી. અને મહેનત કર્યા વિના તો કશું ન કરી મળે છે મહે

નતથી કંટાળનાર માટે જીવન નથી તો પછી કવિતા તો આવી જ હોય ? પણ જે માણુમ જીવનમાં સ્વત્વ પુરોધાને પણ સ્થાન આપે છે તે આ જીવનના પદ્મ મુકપ કવિતાનો રસ પણ આપે છે અને આ કવિતા તો એની ઉદ્ધાર છે કે તમારી આશામા આજી મહેનતને પણ સોમનું બલો વાળી આપે કે

બાળક માન કાવ ઉનામ માથે છે અને માનુ દાસરક તેને માની જાત છે ગમ્ય ગમનાર આદતીરાને બેગા થાય છે અને જીવનને મરમે તે ચડી જાય છે ના આમા મહેનત છે તે મહેનત જ નથી જે મહેનત પણ એક સ્વસ્થ જ નથી જાય છે એણે દરેકને હનપ જાણે ટકો દેતી કવિતાને દરેક જગ્ય પોતાના નારવા હોય તેટલા ખુશ કરી દે તો તે આરવામા માગે તેની કવિતા તેના જીવનમા આણે જ જે કાણુનાતો આણે મુકતો હોય તે તે માણુમ ઉપર મુકાય કવિતા ઉપર નહિ અથવા, ફાણ માણુસ હનું કાર કંઈક કો જ નથી અને ઉપાડે છે તો પ આનિ આ જ પણ એવામાથી જે જીવનદાતા પ્રાણુની પેઠે કવિતા તો ધમમસની પેમી જીવનમા વાદવા મથે છે એ ધમમસની કવિતાને કાં રોકો નહિ

એનાથી જીવન પ્રદુન થવાનું છે બુદ્ધત થવાનું છે સુખ થવાનું છે એના ધનકારમા જીવનને ધનકાર છે એના રીકારમા જીવનનું સફર છે આપણે હેખના જતા નેતા નથી પણ એ યાત તો સાની કે કે જગ તી આદિથી કૌંસી ઝીમ સામગ્રી કવનાર થા મી કિરી માડી આજ લખી દરેક માણુમના હે કે કવિતાનું અહવાન અખડ રીતે ચાનું રકું કે એ આહવાનને મમજીએ અને તેનો યથાશક્તિ જવામ આપીએ

ચિત્રપટની જીવન ઉપર અસર

શ્રી. ફિરોજશાહ રૂસ્તમજી મહેતા

જ અસરને મેળવીને અનુભવને પામે અને અનુભવને પામીને ઉત્પત્તિને સાધે એજ ક્રમાનુસાર આ આખું વિશ્વ અને તેમાંનું દરેક કાંઈ પાતાનો વિકાસ કરી રહ્યું છે. એ રીતે જોતાં અસર એ ધીજ છે. અનુભવ એ વૃક્ષ છે અને ઉત્પત્તિ એ ફળ છે.

સ્વેચ્છાએ કે અનિચ્છાએ તથા જાણે અજાણે અસરની આપલેતો વહેવાર-વેપાર સૃષ્ટિની મને ઉત્પત્તિએ વચ્ચે નિરંતર ચાલતો જ રહે છે. કોઈપણ કોઈને પરસ્પર અસર આપવાથી અને અસર લેવાથી અજ્ઞા કિંવા મુક્ત નથી. એમ પ્રત્યેક કાંઈ દરેકના જીવન ઉપર અસર કરે છે.

પૃથ્વીની જે ધમી પેદાશ પોતાના જીવન ઉપર અસર લાવવાનું કાર્ય અહોનિશ કરી રહી છે તે સર્વેમાં મનુષ્યજીવો સૌથી વિશેષ અસર ભોગવે છે અને સામાને આપી શકે છે એ વાત નિર્દિવાદ છે.

એ રીતે જોતાં મનુષ્યજીવને અને મનુષ્યજીવનને આ જગતમાં જે જે કાંઈ અસર કરી રહ્યું છે તે સર્વેમાં આજકાલ ચિત્રપટ ચાને સિનેમા સૌથી સખળ અને અગ્રેસર છે. તેનો ખાસ સખળ જ આ કે એ કાંઈ પડદા ઉપરનું મનોરંજક ચિત્ર માત્ર જ નથી; પરંતુ પડદા પાછળ એમાં માનવતા છે માનવ જીવન છે. માનવ સૃષ્ટિ છે. માનવીને માનવનું વધારે જ સ્પર્શ; વધારે જ અસર કરે અને તેમાં જે આ માનવતાની અસર અનેકવિધ મરસ સરસ પ્રકારે માનવ પ્રેક્ષકોના તત્ત્વ મન હૃદય અને આત્મા ઉપર, ચિત્રપટ સૌથી સખળ રીતે ઉપગતવું હોવાથી જીવન ઉપર એની અસર અને એ અસરનું આકર્ષણ જબરદસ્ત છે.

કલાક જે કલાકતા દૂકે અસામાં જ, અનેકવિધ રસિકતાથી અને સુંદરતાથી, માનવીને માનવનું મળી રહે તેવું પ્રખર ઉર્મિ ઉત્પાદક અતિ અસરકારક સાધન તે સિનેમા છે. આટલા જ મોટા આજનું આપણું ચિત્રપટ-જગત કાંઈ કાંઈ દોષોથી અલિપ્ત નથી છતાં જે તે જીવનની એક આવરણક વસ્તુ સમાન લોકોને અત્યંત વહાણું અને આકર્ષક યથા પડ્યું છે.

આટલા પ્રતાપ ઉપરથી જનતા ઉપગની મિનેમાની અમરનું કેવળ પાયા રૂપ અંતર્ગત કારણ જ આપણે નમ્યુ. પણ ચિત્રપટની જીવન ઉપર અસર શાને લીધે આટલી અને આવી પ્રગટ કિવા પ્રમથ છે યાને એ અમર જીવનને કષ્ટ કષ્ટ રીતે આપીને મજ છે તે જાણવાની આપણને અત્રે ખામ જરૂર છે કારણ એ ને આપણે જાણીએ તો જ પછી આપણે નમ્મી કરી સહીએ કે સિનેમા વડે જીવન ઉપર થતી અસરને આપણે કેમ આપણા જીવનને દિલકર થમ પડે તેમ સુમાખ્ય જનારી શકીએ.

જીવન ઉપર અમર લાગવા માટે કળા આત્મરૂપરથી હોયી જ જોઇએ

જીવ પોતાના જીવન ઉપર મન આ હાથવારા અમર લાવે કે મનને સમજાવરી તથા જ્ઞાન આપીને અને હૃદયને સંસારતાના તથા મૌદ્વંસના તેમજ સુખાચાર્યોના રપસી આપીને પરતુ અતે તો એ અમર એટલી વેધક અને બાજવાન હોવી જોઇએ (અને હોય નહીં તો તેને બતાવરી જોઇએ) કે તે કેક મનુષ્યના આત્માને જમને અથડે પ્રલેક કળાને અને કળાદર્શનનો ધર્મ જ એ છે એટલા મારે જે કળા પ્રકટ કે પછી અપ્રકટ રીતે પણ, જલ્દીથી નહીં તો મોડેથી પણ, મનુષ્યના આત્મા સુધી જઈ પહોં એવી હોય નહીં તેને સત્ય જોતાં કળાનું નામ પણ હાજર નથી 'આત્મા સુધી જઈ પહોંચે' એનો અર્થ અલગતાં એ જ થાય છે કે તે કળા આત્માને હેઠો ન પાડે પણ આત્માને બાવે. ખુદ્દુ નહીં તો યુક્ત હમણા નહીં તો હવે પછી પણ કળા આટલું કરી શકે તો અસ છે

વિશ્વભાષા અને વિશ્વશાળા સમું ચિત્રપટ

ચિત્રપટ આ બધું કરી રાત્રા નેટુ સકિત્તાન કે પ્રાણ એ ખુદ એવી વચકાતોથી ભરેલું છે કે જેની અમર મનુષ્યના જીવન ઉપર સરમ અને સુદર, ઉપયોગી અને ઉત્કર્ષક થતી જ જોઇએ

સિનેમાની આ લાગકાનો યાને ચોખતાઓ શી છે ? પ્રથમ તો આ કે સિનેમા જેમ કળાનું એક અગ

છે તેમ તે માહિતીની એક શાખા છે કળાવેએ એ પોતાની અંદર મહત્ત્વ કળાઓને સમાવરી એક મહાનર્મી મહાન લલિતકળા છે-માહિત્ય એ લેએ જોવાની અને સમાજની વાર્તા કિવા નાટ્ય કે મિનેમા આજે મૂંઝા અને જોવા તા ચિત્રરૂપે દુનિયાની દરેક દરેક શીમેની કે અજાય પ્રાણી વિશ્વભાષા (Universal Language) છે- એ ઉપરાંત સિનેમા એક ઉપયોગી કળા (Useful Art) છે, કારણ તે જેમ જનતાને તેના જીવન માટે ઉપયોગી થઈ પડે એવું શિક્ષણ આપતારી એક મર્વ-દેશીય શાળા જ નહીં પરતુ એ પૃથ્વી ઉપરને પાચ્યો મહાન ઉદ્યોગ પણ છે તે પછી ચિત્રપટની અમર જીવન પર ન હોય, અથવા તો તેની ખગલ જ અમર હોય, અથવા મિનેમા તો ફરજ એક શોખ, મોજ અને આનંદનું જ સંધન છે એમ કાણ કહેશે ?

આનંદલાયક ચિત્રપટ ફિલ્મ્સ સમું ચિત્ર છે

કલાય, કેવળ વિવાદ ખાતર આપણે આમ પણ માતી લઇએ કે ચિત્રપટ માત્ર મોજશોખનું સંધન છે તોએ તે જનતાને માજે જરૂર વિનાનું તો નથી જ. કાંઈ વિચારવત પા આપ લેખકે આ આશ્વેષનો ઉત્તર વાળતાં વાજળી જ લખ્યું છે કે :-

"Cinema taken merely as an enjoyment, serves its purpose best Taking off a human being's mind from his engrossing problems is a philosophy in itself-perhaps the greatest philosophy"

પણ તો, જીવનના એક આનંદ લેએ જ, સમય પસાર કરવાના એક માત્ર સેએ જ, ધીંભર ગિંદગીરી જ જીવોને વિમારવ અર્થે જ ચિત્રપટ સર્જાએનું નથી મિનેમા નામે નથી શોધને જમન ઉપર લઈ અવચામા જમકાનો ઉદ્દેવ અતિ ઉચ્ચ છે અને તે પ્રમાણે ચિત્ર પટનું કર્તવ્યજોત બાક જ વિસાગ કે અને હજી એ ને વજેષ વિગૂન થતું જ જશે અને મવાન માત્ર છે ચિત્રપટને મમાર્ગે પ્રકટાવવાનો અને તેની શુભ અમર ઉપર એમ નેને પ્રેશવનો આપણે તે આગળ જતે

મેધશુ.

એક રમકડાનો અમલકાર

સર્વે કોઈ જાણે છે કે, કુદરત નેટલી બળવાન છે તેટલી ઝાલી અને પ્રગતિવાન (Progressive) છે. ધરતી સને ૧૮૨૪માં વિલાપતની શેષલ ગ્રેમાએટી મમક્ષ Peter Mark Roget નામના અંગ્રેજ વિજ્ઞાનીએ "The persistence of vision with regard to Moving objects" નો પડે લખેલો વિલાપન વાંચી સંભળાવ્યો-જ્યારે સને ૧૮૩૩ની સાલમાં "Loo-trop" નામે આળોકને રમવા માટેનું ચક્રચિત્રરૂપી રમકડું અસ્તિત્વમાં આવ્યું-૧૮૭૮માં જ્યારે કાચની પટ્ટી-એ ઉપર ચિત્રોચક્રમાં ફરે એવા "Photographic Cylind" નામે કેમેરા બનાવવામાં આવ્યો-૧૮૮૮ જ્યારે કચકડાંની ફિલ્મ પટ્ટીવાળા કેમેરા શોધાયા-અને એવટ જ્યારે મહાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી અને શોધક થોમસ આલ્વા એડિસનની શોધ પ્રમાણે તા ૧૪મી એપ્રિલ ૧૮૮૮ની સોભાગ્યવંતી સાંજે સૌથી પહેલીવાર ન્યુયોર્કના બ્રોડવેય રાજમાર્ગે ઉપગતા ૧૫૫૫ નંબરવાળા ઘરમાં "Kine-toscope" નામે સિનેમાગ્રામ વડે દાખામાં ચાલતાં ચિત્રોને પહેલો પ્રયોગ, રૂપેરી ચાદર પર દર્શાવવામાં આવ્યો ત્યારે કાણે જાણ્યું હતું કે તદ્દન નવી રમત જેવી જગતની એ નાનકડી શોધને કાણે દુનિયાની એક અતિ મનોરંજક તથા બેઠક ઉપયોગી સેવા અભવવાનું મહાન કાર્ય સોંપાયું છે અને એટલા જ આતર ઠાઠી તથા દરમ્ય દેશ કુદરતે એને જન્મ આપ્યો છે ?

ચિત્રપટની કૅબલજી લેખે જીવન ઉપર અસર

પ્રગતિવાન કુદરતે પોતાના ધર્મકાર્ય પ્રમાણે ગદ્ય એગ્રેજીસમી સદીના અંતભાગમાં અને વીમમી સદીના આરંભમાં જગતમાં એક દેખીતી મહાન કારવામ કરવા માંડી. આ આખી વિશાળ પૃથ્વીને "એક જ મહાન ઘર જેવી નાનકડી" બનાવવા માંડી. દુનિયાના દર દરના પ્રદેશોને અંકેકની બહુજા પાસે પાસે લાવીને મનુષ્ય મનુષ્યો વચ્ચે રથળ અને મમયના અંતરાયને આછો ઓઢો કરવા માંડ્યો. મનુષ્ય જીવોની પ્રગતિ યાદે-પ્રજ્ઞ પ્રજ્ઞ

પરપરને જાણી પિજાણી એકબીજાનું શીખી કરી તેનો લાભ લેકવે અને જગત એક મોટું કુટુંબ બને એવો અખતરો શરૂ કર્યો. એ શરવાત પછી એના કાયદા દુનિયાને મળ્યા છે તેની કોઈ ના પાડી શકે એમ નથી. પ્રભુનો આ મોટા પ્રયાસમાં આંતરદેશીયપણું ખીલી વધી આંતરદેશીય પ્રચારકાર્ય થવા પામે એ પ્રયત્નમાં ચિત્રપટ એ એક ધણું અસરકારક એટલે જ ધણું સરસ સાધન હોઈ સૌથી આગેવાન રથાનતે પામ્યું છે. તે આ રીતે:

૧. ચિત્રપટ વીસમી સદીની વાર્તાપોથી, વર્તમાન-પાત્ર અને પાઠ્યપુસ્તક છે.

૨. News Films અને Educational Films દર્શાવીને ચિત્રપટે જગતના મહાનપુરોના કુખેથી 'A Form of Journalistic esperanto and Informational Esperanto તથા "The resources of Universality" ની યોગ્ય ઉપમાઓ મેળવી છે.

૩. સિનેમા જોત જોતામાં "જગતની આંખો અને જગતના કર્ણો" બની ગયો છે. પૃથ્વીના રહેવાસીઓ પડે ભવિષ્યદષ્ટ તથા વિશ્વશ્રોતા બન્યાં છે અને તેઓ 'ટેલી-ચિત્રન'ની આમદ સાથે એ વિષયમાં નકડી આગળ ને આગળ પ્રગતિ કરશે જ.

૪. પ્રત્નસંઘ સ્થપાયો તેની પછી પહેલ્યથી સિનેમાએ "War is Hell" નો સચોટ તથા હૃદય-પ્રાપક ખ્યાલ એવી સેંકડો ફિલ્મો બનાવીને આપવા માંડ્યો છે. "Futility of War" એણે પોતાની તરફથી સૌથી સરસ રીતે સિદ્ધ કરી દીધી છે.

૫. આકાશમાં, પાતાલમાં અને પૃથ્વીમાં દરેક કંઈ જોવા લાયક, જાણવા લાયક એવું-પૂર્વે કદી ન જોઈએતું એકું કીમતી તથા સુંદર અને બોધદાયક તેમજ જ્ઞાનની અભિશદ્ધિ કરે એવું પૃથ્વીની પ્રત્યેક પ્રાન્તને એણે બતાવ્યું છે અને બતાવતું જાય છે.

પટેનો જખરો ચાસ લાગ્યો હશે; સિનેમા જોતા ચાકર વર્ષના કોષ કોષ અભણ માણસો ચિત્રપટ જોવાને બની આવે એટલા સારું ચાર છ આનાની ચોરી ચપાટી કદી કદી કરતા હશે, વળી તે મહેસા કોષ આગળ વધી સિનેમાના દરયોનું અનુકરણ કરી કાંઈક લૂંટફાટ કોષ કોષવાર સુકિત પુરંસર કરતા હશે; પણ તેવાં કોષ કદાચ બનતાં અભણવર્ગથી ચતાં અનેકાંતિ લીધે અને તેજ કોષ જાતે જ અપ્રમાણિક જૂતિના માણસોને લઇને ચિત્રપટની અવગણના કરીને તે ન જ રહેવાય-સિનેમાની ધર્મીએક સારી બાણ્યોતો તો અસ્વી-કાર ન જ થાય.

ચિત્રપટ અને સમાજ સુધારો

જનતા ઉપર ચિત્રપટની અસરનો ન્યારે આપણે હિસાબ લેવા ખેલા છીએ ત્યારે આપણાથી તોંખા વિના ન જ રહેવાય કે જાતીય અનીતિની બદી સામે અને ગદીય ગદા ગરમીના રોગોની સામે અચાન જનતાને એનવાળી અને શિક્ષણ આપવા સહુ સિનેમાચિત્રોએ પોતાનો સારો ફાળો આપ્યો છે. મુખ્યત્વે રહેતી "The Social Purity League" ના એક રિપોર્ટમાં જાહેર થયું હતું કે 'લોકોને અનીતિની બદી થી બાઝ રહેવા માટે સિનેમા માર્ગે ઘટતી કેળવણી આપી હતી, જેનો ૩૦૦૦ આસામીઓએ લાભ લીધો હતો' વળી આપણી દેશી સમાજોની અને કોમોની કાંઈ કાંઈ દુષ્ટ પ્રવાઓ, દૂરિવાઓ તથા વહેમી માન્યતાઓ વગેરેની સામે થતા માટે આજનાં આપણાં કેટલાક દેશી ચિત્રપટો ખચિત જ સારું કાર્ય કરી બતાવે છે. એક પછે તમે હરિજન અને અછૂતના પ્રશ્નો ઉપર સો લાગણો સંભળો અને બીજી બાજુએ "ધર્મોત્તમા" જેવી અછૂત ઉદ્ધારનો ચિતાર આપતી ફિલ્મ જુઓ તો ચિત્રપટ હરિજન પ્રચારનું કાર્ય કરવામાં કદાચ ચડી જશે. તેજ પ્રમાણે રૂઢિચઠાનો પ્રશ્ન "હુનિયા ન મારને" સૌથી અમરકારક રીતે છજીશે, વળી હમણા હમણા અનેક આપણા દેશી ચિત્રપટોમાં સ્વદેશ પ્રીતિ અને સદાચાર પ્રાપ્તિ માટે શુભ અસરો જામે એવી અનેક સુંદર,

બોધક તથા હૃદયગ્રાવક ફિલ્મો પ્રેક્ષકો સમક્ષ મૂકાની આવે છે તો - પછી ચિત્રપટની જીવન ઉપર અમરના સંબંધમાં આપણને નિરાશાવાદ કેળવવાની જરૂર જરૂર રહેતી નથી. વધુમાં આપણે એટલું જ માગીશું કે કેળવણીને લગતી, વિવાહનગરને લગતી, આરોગ્યને લગતી વિદ્યાને લગતી, આદિ એવી એવી ફિલ્મો આપણે ત્યાં પશ્ચિમમાં જેમ થાય છે તેમ તૈવાર થતા પામે એમ ચતાં ચિત્રપટની જીવન ઉપર અમર ખચિત જ ધણી કીમતી એવી ધર્મસાધક તથા કાયદાકારક ચરા પામશે.

ચિત્રપટની ઉદ્યોગ લેખે જીવન ઉપર અસર

જો કેળવણી લેખે ચિત્રપટની જીવન પર અમર હોય-જો કળા લેખે ચિત્રપટની જીવન પર અમર હોય તો ઉદ્યોગ (Industry) લેખે તેની જીવન પર અમર થા માટે નહાય? ઉદ્યોગ વડે એક વ્યક્તિની આર્થિક રિયતિ સુધરવા પામે-દેશ અને દેશવતનીઓમાં આખાદી આવે-એકઠારી અને એરોજશારી ટળી જઇ તેના તરેહવાર અનિચ્છનીય તથા અનિષ્ટ પરિણામો દૂર થવા પામે એ જોતાં પણ ચિત્રપટ આર્થિક તથા નૈનિક શુભ અસર જીવનને લાખી આપે છે

જનતા નિરુદ્ધમી રહે એમાંથી ગરિબાઇ સાથે મુન્દા-ઓ પણ વધે. આર્થિક વળી પ્રજાનો મનસિક અને નૈનિક વિકાસ પણ અટકી પડે તેટલા ખાતર દેશ દેશની સરકારો અને તેના નેતાઓ ભારે નિનતાવુર બની જાતે જાતની વિચારવંત યોજનાઓ ધડી રચા છે. આ યોજનાઓમાં ચિત્રપટનો ઉદ્યોગ તેમનો નજર બાકેર રહ્યો નથી-રહી શકે પણ નહીં

આ ચાલુ માસમાં જ સંયુક્ત પ્રાન્તની મરકારે એવી યોજના ધડી છે કે નવયુવાન સ્ત્રી પુરોને નૃત્ય, મંગીત અને અલિનય વગેરે શીખકારવામાં આવે અને તેઓ પછી નૃત્ય અને સંગીતની તથા ચિત્રપટની રંગબૂ-ચિત્રી આરાધના કરી આખરુ દરકારથી ખેતાનું શુભજાન અકાવે.

તે સાથે ચિત્રપટનો ઉદ્યોગ જ પોતાની જાનમાં

મેલા છે કે એમાં અન્ય ઉદ્યોગો કરતાં પણ અધિક વેરેષતાથી મનોવિકાસ થઈ શકે એવાં ધણાં ધણાં માધનો એક જ જગ્યાએ એકત્ર થયેલાં છે. એમાં યાંત્રિક, ઇલેક્ટ્રિક (Optic) રસાયણિક અને વિજ્ઞાનિક એવાં ૧૨ મોટાં હુબર તત્ત્વો સામંત્રી હોયેલાં છે. પશ્ચિમ કે વર્ષમાં ન્યાં ન્યાં પણ ચિત્રપટ બને છે ત્યાં ત્યાં એ યોગને અંગે મોટી મોટી રસાયનશાળાઓ, પ્રકાશ વિજ્ઞાન શાળાઓ, પદાર્થ વિજ્ઞાન શાળાઓ, વીજળીક કારખાનાઓ, ફોટોગ્રાફિક ઈલેક્ટ્રિક ઈલેક્ટ્રિક ખાતાઓ રાતદિવસ મધ્યકાર કામ કરી રહ્યા છે. કેટકેટલી જાતના કારીગરો, 'ધાદારીઓ અને કામદારો ચિત્રપટ બતાવવા માટે એક જ રથને એકલા થવા પામે છે અને તેને અંગે પાર દોઝગાર કેટલો બધો વધવા ખીલવા પામી હજારો અને લાખો મનુષ્ય જીવોને પોપણ મળી પ્રજાઓની આર્થિક માયાદાનો નવા માર્ગ ખુલે છે અને ખુલ્લો જાય છે.

રથન સંકોચને લઈને આ ચિત્રપટના ઉદ્યોગને ગતા તેનાથી થી આર્થિક જીવન ઉપરની અમરતા તાવાર જંગી આંકડાઓ આપણે રજુ નહીં કરીશું. ૧૫ ખ્યાલ મળે એટલા ખાતર એક જ વાત નોંધેલી મને પૂરતી થઈ પડશે કે માત્ર એકલા અમેરિકા દેશમાં ૧૫૦૦૦૦૦ (એક કરોડ પચામ લાખ) માણસો સેનેમા જુએ છે. તેની વાર્ષિક ઉપજનો આંકડો ૦૦૦૦૦૦૦૦ (એસી કરોડ થવા જાય છે, અને ત્યાંની રોકરને માત્ર કાવેરા લેખે જ હજારો ૩૩૫૦૦૦૦ લેનીસ લાખ પચામ હજાર) ડોલર મળે છે. એ રીતે તેમાં નકકી માનવું કે જ્યારે આપણો દેશ સ્વતંત્ર થયે ત્યારે ચિત્રપટની હિન્દી સરકારને મળતી આમદાનીઓથી જાનની કેવળી, પ્રજાનું આરોગ્ય અને પ્રજાના અનેક-વેળ સુખ મગવડના માર્ગો આપણે ત્યાં જરૂર ખુલ્લા થવા પામશે.

ચિત્રપટની લલિતકળા લેખે જીવન ઉપર અસર
લલિતકળા (Fine Art) લેખે ચિત્રપટની અમર જીવન ઉપર સૌથી વિશેષ હોય જ એ આ રથે સવે કાંઈ કમનગર થતીએ છીએ, કારણ લલિતકળા અને જીવનમાં ઉત્તમ, આનંદ, ઉત્તમ, અલગાઈ અને રમ

આખારી વસ્તુ છે. જગતમાંથી બધી લલિતકળાઓને કેવળ એ દિવસને જ માટે ઉઠાવી દેશે અને જુઓ કે જગતનું શું થાય છે ? ૨ ! મનુષ્યો આઠે પહોર ઉદ્યોગમાં મગ્યાં રહે તો એ લલિતકળા વિના જિંદગી અકારી બની જાય-જીવન અસહ્ય અને અસંભાવ્ય (Inconceivable) થઈ પડે.

જ્યારે એરોપ્લેન, ઓટોમેગ્રાફલ, રેડિયો અને સિનેમા વડે દુનિયાના દેશ દેશો એક બીજાની પાસે પાસે આવતા જાય ત્યારે સ્વાભાવિક જ તેને લીધે મળતા આવતા ગોખ, લાયકાત અને વિચાર તથા વિષયના માણસ માણસો એક દેશથી બીજો દેશ જઈ પોતપોતાના સંગઠન જમાવે, સંમેલન બનાવે અને તેમાંથી પછી કેન્દ્ર સ્થળો (Centers) દુનિયાના મોટા મોટા શહેરોમાં ઊભા થવા પામે; એથી જીવન કેટલી બધી ઉર્જાત થવા પામી તેના જીવન પર અસર થવા પામે એ સ્ફુરે સમજી શકાય એમ છે. આજ કારણે સર સિનેમાના સુપ્રતાપે આજે હોલીવુડમાં, બર્લિનમાં, લેનિનગ્રેડમાં, પેરિસમાં, લન્ડનમાં, રોમમાં, કલકત્તામાં, મુંબઈમાં, કોલકાતામાં, પૂનામાં, મદ્રાસમાં વગેરે વગેરે મોટાં મોટાં શહેરોમાં દેશ દેશના સંખ્યાબંધ કળાકારોના સંગઠનો થવા પામી ત્યાં કળાના મોટા કેન્દ્રો (World Art Centers) ઊભાં થવા પામ્યાં છે. ખ્યાલ કરો કે જે એક કળાની અદર સંબંધ ધરાવતી બીજી સો કળાઓ સમાઈ જાય ત્યાં આપું મહાન પરિણામ ઉપજવા વિના રહી જ કેમ શકે ? એ કારણને લઈને તો ત્યાં તેનાં અનેકાનેક કળાવિસાગો (Art Departments) ઉપસ્થિત થઈ શક્યા છે, જેવા કે : ચિત્રપટનો સાહિત્ય વિભાગ જેમાં 'સિનારિયો' લેખકો 'મિનારિયો' અધિપતિઓ, દિવ્ય એડીટરો, ટાઇટલ ગ્રાઇટ્સ આદિ સમાઈ જાય છે.

આ ઉપરાંત જગતના મોટા મોટા વાર્તાકારો, રચકો, સંગીતકારો, શબ્દકારો, ગાયકો, વાજકો, નૃત્યકારો હોલીવુડ વગેરે કળાકેન્દ્રોમાં જઈ ત્યાં અમુક વખત રહીને મિનેમાની સાહિત્ય વિષયક તથા કળા વિષયક મેંદા બળવે છે તે જુઠું. ચિત્રપટ પોતાનું

લક્ષિત ખાતું, સ્થાપત્ય ખાતું, સંશોધનખાતું, શલ્યકાર
ખાતું, સંગીતખાતું, અને હેવટ અભિનય મહો ધરાવે
છે, અહીં લેખનકળા, હાયાકળા, પત્રકારિત્વકળા,
નાટ્યકળા, ચિત્રકળા, સંગીતકળા, શલ્યકારકળા,
વસ્ત્રપરિચાનકળા, મુખ સજ્જતવટકળા, સ્વરકળા,
અકળા, કોટાકળા વગેરે વગેરે લક્ષિતકળાઓનો
ખંડાર મનો સુમયોચ્ય જામે છે તો એ બધામાં કારીગર
લેખે કાષ્ટ ને કાષ્ટ નાનો મોટો ભાગ લેનાર લાખો
મનુષ્યોનાં હવ અને હવન પર ચિત્રપટની જગરી અસર
ઉપજના પામે એના કાષ્ટ નવાઈ છે કે કલાભિજ્ઞોની
કળાતો વિકાસ એજ તેમનાં હવ અને હવનનો વિકાસ
ચિત્રપટના કલાકારોની ફરજ

પરંતુ ચિત્રપટના આ સર્વે પ્રકારના કળાકારોએ
આસ કરીને તેના લેખકવર્ગે, તેના દિગ્દર્શકોએ
અને તેના અભિનેતાવર્ગે પોતાને વિષ અને પોતાની
કળાને પેખનારા લાખો પ્રેક્ષકોને વિશે આ એક પોતાની
મહાન ભોખમદારીને બજાર સમજવી જોઈએ છે કે
ચિત્રપટ વડે તેઓ પોતાના અને બીજા લાખો મનુષ્યોના
હવન ઉપર જે અસર લાવે છે તે અસરનો પ્રવાહ
હર હમોશ એમણે ચોખ્યો અને શુદ્ધ રાખ્યો
જોઈએ છે જેમ પશ્ચિમમાં તેમ આપણા દેશના
ચિત્રપટના નટનીઓએ પોતાને કિલ્લમકુપનીના પગારદાર
કામદારો નહીં પણ જનતાના સર્વોક્ત સમજવા જોઈએ
છે તેમણે બને એટલું પોતાનું હવન શુદ્ધ, સરમરી
અને ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી લેરેલું રાખીને, પોતે પોતાના
દેશની અને પોતાની પ્રજાની બહેતરી ખાતર સર્જીએતા
છે એમ સમજીને, પોતાને સમાજના માર્ગદર્શક અને
સુધારક માનીને, ચિત્રપટની હવન ઉપરની શુભ
અસરના સમજદાર સરક્ષક એવા પહેરેગીર
બનાવવા જોઈએ છે આપણા રાષ્ટ્રો આજે અને આ
લેખ લખતા બાર મુકીને લખ્યા વિના ચાલે એમ
નથી, જ્યાં લગી આપણા દેશના ચિત્રપટ બનાવનારાઓ
પોતાના ચિત્રોમાં આપણી આર્થસરકારીને સ્થાન
આપના રહેશે પ્રેક્ષકોના સુચિને તથા મનોર્થવને

વિકૃત બનાવવાથી અવગ રહેશે, રસિક માથે બોધક
અને આત્મા પર સારી જ અસર લાવે એવી વસ્તુઓ
પરિભરી, મૌઁર્ધના નામે વિકારગ્રસ્ત થયેલા બનાવવાથી
પોતાને વિશુષ્ટ રાખશે ત્યાં લગી તેઓ ચિત્રપટ વડે
હવન ઉપર અસર લાઇ આવવાના મ બધામાં જાના
કસાઇઓ અને પ્રભુ તથા પ્રજાના અપનારીઓ મનવાની
બદલામીમંથી પોતાને બચાવી શકશે-ત્યાં લગી તેઓ
પોતાના કળાધર્મને અને પોતાના દેશને તથા પોતાના
હમવતનીઓને વશદાર તથા માયા નહેવા લખાવી
શકશે

ચિત્રપટ વિષે માતપિતાની ફરજ

પરંતુ ચિત્રપટની હવન ઉપરની અસરનો પ્રવાહ
શુદ્ધ રહે તેટલા માટે જેમ ચિત્રપટના કળાકારોએ તેમ
ચિત્રપટના પ્રેક્ષકોએ પણ તેમાં પોતાની તરફનો સ્થા
આપવો જોઈએ છે. કામચું જેમ ચિત્રપટને બનાવવાની
કળા છે તેમ તેને જોવાની પણ કળા છે. આપણા
માનાપોએ અને આપણી યુવક પ્રજાએ એ કળા
શીખી નોંધશે.

આપણા ઘણા ઘણા દેવી માનાપો “લથ પ્રમાણે
મોજ”નો નિયમ બાબુએ રાખી પોતાના બાળકોને
અને ઉગના છોકરા છોકરીઓને, આ ચિત્રપટ તેમને
લાયકનું છે કે નહીં તે જોયા વિનાથી વિના સિનેમા
જોવા વારવાર મોકની આપે છે એ ખરે જ શોચનીય
છે નાના છોકરાંઓને શ્રગાળી વસ્તુવાળી અને શુધાર
સ્થયક વસ્ત્ર પરિચાનવાળી અને શુધારી દર્યોરાળી
ફિલ્મો જોવા વિશે માનાપોએ મક્કમના પાડવી જોઈએ
છે ખરે માર્ગ તો એ જ છે કે તેમણે પ્રથમ નીતે
ચિત્ર જોઈ અરીતે પડી જ તે લાયક હોય તો જ
પોતાના પુત્રપુત્રીઓને તે જોવા મોકલવા-મોકલવા એવું
નહીં પણ પડે તેમની માથે જલુ-તેમની નેડે એમીને
તેમને ચિત્ર જોવા શીખવવું ચિત્રમાં કંઈ જાણે શું
અર્થયત્ન સમજવાનું છે એમાં જે સુદર અને આકર્ષક
દેખાતું છે તેમાં ખરેખર જોવા સમજવાનું શું છંદાલણ
બરે શા માટે-ફિલ્મોના વિષયો છે-એવું વસ્તુ શું

છે-એનો ઉદ્દેશ શો છે-એમાથી બોધ થું લઇ શકાય એ સર્વેની સમજ, ચિત્ર જોયા બાદ ઘરે આવીને માન્યાપોએ પોતાના ઉગરતાં ઉગતા દીકરા દીકરીઓને કહેવી સમજાવવી જોઈએ છે.

જીવન પ્રબળને સૌંદર્ય જોતાં રીતબેઠા

ગમે એમ, પણ, ચિત્રકારે ચીતરેલા ચિત્રો કે સિનેમા કુંપનીએ બનાવેલા ચિત્રો એ લલિતકળાને લગતી વસ્તુઓ છે, એટલે એમા વાસ્તવિકતા કારણે અને કળાધર્મ પ્રમાણે પણ અમુક પ્રકારના સૌંદર્યદર્શનો તો આવશે અને આના રહેશે જ, આજે નહીં અને વય વધતે ભરિયમા પણ આપણી જીવન પ્રબળ તે જોવાની અને જોવાની જ. માટે આપણા વેશમાં આવેલા મતાને આપણે ચોગ્ય અંકુશ લેગી તેમને સૌંદર્ય જોવા-જીવનવાની પામ કરીને માનવરહેઠાં સૌંદર્ય જોવા માટેની “લાયક આપો” પણ આપી જોઈએ છે અને એ “લાયક આપો” આપવાનું જ કે લાયક આપો બનાવવું કામ આપણાં માગાપોનું અને આપણા શિક્ષકોનું છે ખાતરીથી માનવું કે આની બાબતમાં મન બંધી, અટકાવ કે કેવળ અકુશ બામા તમે એમ નથી કાગળ કેનવામ કે ‘ક્રીન’ ઉપરના માનવરહે સૌંદર્યમય દ્રશ્યો જોવા છતાં, નેને ચોગ્ય રીતે જોવા વિચારવાને લગતી પણ એક ખામ વિદ્યા છે તે પ્રમાણે માનવરહે સૌંદર્ય માત્ર એકજ ઉપલક્ષ્ય નજરથી નહીં પરંતુ બાહ્યી પદર દષ્ટિમંદુરોવાળી સમજણથી જોવાઈ શકાય છે; અને એમ જોવાથી મન પર માધી અમર ન થતા સુખ, ક્ષયદો અને સાર પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. માન્યાપો તથા શિક્ષકોએ તે જાણીને તે પ્રમાણે પોતાના બેટા બેરીઓને અને વિદ્યાર્થીઓને દોગવવા જોઈએ છે, કે જોથી ચિત્રપટ જોતા તેઓ પોતાના મનને નિર્મળ તથા હૃદયને નિર્ભય રાખી શકે.

માંધોજીએ દોઢેલું કાવ્ય

અમદ વાદ ખાતે છેના મજેના “યુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ” ના ૧૨ મા સમેલન વેશએ પ્રમુખપદેથી બોલણ કરતા માનવતા ગાંધીજીએ બેલુમમાં આવેલાં

એક નમાસિત ચિત્રનાં વખાણ કર્યા હતા અને ખુલ્લું જણાવ્યું હતું કે “એની પાછળ મોટું કાવ્ય હતું”

આરી દષ્ટિએ માનવરહે સૌંદર્ય જોવા જોવાવનારી કળા-મુદ્ધિ આપણી ચિત્રપટ જોતી ઉગતી યુવક આલમને તો સાંપડવી જ જોઈએ. એ કાર્ય યુવકો અને યુવતીઓના માનપિતાનું અને શિક્ષક-શિક્ષિકાઓનું એ માટે જો ચિત્રપટના જીવન જીવન પર શુભ અસર લાવવી હોય તો તેમનાં વડીલ વાલીઓએ અને આચાર્યો-એ આજના યુગને જોઈ વિચારીને એ વિષયમાં યુવકો તથા યુવતીઓને જનપૂર્વક દોગવવા જોઈએ છે.

જીવન વિદ્યાર્થીઓને એ શક્ય છે.

ચિત્રપટની અસર જીવન ઉપર હોય તો પછી જીવનનાં કે જે જીવનનો એક ઉછળતો ઉછળતો ધગ ધગતો ધસધસતો તથકકો છે તેના પર તો તેની અમર જબરદસ્તજ હોય એમ કાંઈ શક નથી.

આટલા જ માટે શાળા તથા કોમેજની ઉચ્ચ કે જીવણી હોતા યુવકવર્ગે એટલું માદ રાખવું કે સિનેમાના ગોખને તેમણે જીવનના એક શોણ ખસો જ વાપરવો તેને પોતાનો જીવન-શોખ ન બનાવી દેવો ચિત્રપટ દર્શનના ગોખી થવું ? પછી તેના એક અભ્યાસી-શોખી થવું તેમા કાંઈ જીવનની એરી મોટાપ કે નામદારી સમાજેલી નથી મિનેમા ગમે એવો બકાનો હોય છતાં જીવન કાને એનાંથીયે ઊંચા ગોખો, શિક્ષણ, અનુભવો, ફરજો અને કાર્યમિષ્ટિઓ નિર્માણવા છે જ વળી શક્તી પ્રમાણે સિનેમા જોવાઈ શકાય તો ને મુન્નતી વાત છે પણ જો એક ચા બીજા મનમ મર મિનેમા જોવાને ન મને ત્યારે પણ ન વિરો મનને જરાયે ખેં કે ઉદ્દેશ હોવા ન ધરે. માદ રાખવું સિનેમાજીવનને માટે છે છતાં જીવન સિનેમા મળે નથી. માટે ચિત્રપટ જોવાના ગોખને જીવન જીવોએ અંકુશ તથા મર્યાદા રાખવો.

વળી ચિત્રપટને કેવળ આનંદપ્રાપ્તિ અર્થે ન જોવાં તેને માહિત્ય તથા જાણના અભ્યસની ખામ નજરથી-એક સચજુ અને દીકાકાગ્રેહકની દષ્ટિથી જોવા ને

સાથે ચિત્રપટના સૌર્વદર્શક કે સચ્ચકારી દેખાવાને સ્પૃહાસંપિદ્યા જ નેર્ગ વિચારી ન હેતુ તેમને કળા માનવી ઉચ્ચ ભૂમિમણી જ નેવા તપાસવા

તદુત્તરણત ચિત્રપટ મચ્છન્મી એક અગ્ની (one hearted) શીખ કદી ન રાખવો. ગગણગથી જ ભરેલા અથવા તો ગમ્મજ અને દારૂપથી છતકાતા ચિત્રપટ નેર્ગ મતોષ ન માનવો મનનો વિમમ કરે હૃદયની ઊંડામાં ઊંડી ઊર્મિઓ તથા ભાવનાઓને જગાડે અને આત્માને સ્પર્શે એવી શાન્તી, કળાનત, ઉપયોગી, અસગકારક ભૌમિક અને નીતિવર્ધક ફિલ્મો જોવાનો ખાસ શીખ રાખવો તથા ખીનરવો અને વધારવો અધીજ ચિત્રપટની જીવન ઉપર અસર સારી મોક્ષિત સુદ્ધ અને સફળ નીપજવા પામશે

આજે દુનિયામાં ચિત્રપટ શા માટે ?

ચિત્રપટની અવગણના કરનાર એક વગ એવો પણ હતા ધગવે છે કે જો એને રૂપેરી આદર પર તેજાબા રમતો જોઇ દોઝખના દૈત્યનો નાગો નાય ગયો છે લોક લાયવલુ-ભવ બગાડતુ રાનવાનનુ શોભિત વ્યક્તિ સ્વર્ગ રામજો છે અને જીવન ઉપર એવી અસરે હાનિ-હારક તથા અનિષ્ટ ધારીને એનુ મોનતા સભાગ છે કે અરે ! આ પૂરી ઉપર મિત્રેમા ન આ થો હેલત તો કેતુ સારુ થાત !

જગતના નાથના પણ પોતાને ડાહ્યા સમજતા ચિત્રપટના આવા વિરોધીઓ પૂરુ વિચાર્યો વિના ચિત્રપટની પ્રગ કિવ શોધને મિરક અન્યાય જ કરે છે

હુ તો મ્હુ છુ કે ચિત્રપટ ભને આળુ અને ભવે અહો એ રહે-ખીને વધે અને આમાદ અને ! સર્વેને તેવા સાચા ઉ. શ પ્રમાણે રાની રક્ષક અને સુખી મનાવે !

આ અદના લ નારનુ નમ્મતા ર્વક પણ ખાતરી પૂરક માનવુ છે કે પરમેશ્વર પિતાએ આ પૂરી મદી સિનેમાને પધરા થો તેમા તેનો મુખ્ય હેતુ અને સૌથી મોગી ધારણા એ જ હતી અને છે કે હવે જગતના મનુ જોના એક ક્ષણ મોગ નિજામને જેમ અને એમ

ઝંડપગ ધ પ્રગતિ કરાવવી અને તેમના જીવન ઉપર નેરાવર અમર લ્હવી તેમના આત્માને વધુ સુદર અને વિશેષ યોગ્ય બનાવવો

મુશ્કર કહેા કે પરી કુ રત કહેા, તેનુ મર્પ આ સુમમા નિરુક ઝડપ પધ થાને છે તેરી તો જ્યા જુઓ ત્યા આજે Speed-Speed અને Speed ના જ ધોગજે દુનિયા વહે છે એ અનુમાર મનુખ્ય જીવોના આત્માને વિકસાદના સુધારવા કુરેતે પણ Speed નો જ આશ્રય લીધો કે એ જુના જમાના વરી થા ન્યારે જનગધિવનુ જુનુ ગાડુ બધુ ધીરે ધીરે ગમડયા પ્રતુ પણ હવે તે મનુ થેને તરેહવર નાનના મ પતો વડે આશ્મ (Shocks) પાછગ આચકા આપીતે તેમનો આત્મવિકાસ કરામા આવે છે એ નધા વધિ કારક નવા નવા નીકળતા અને રક્ષ થતા સધનો મહો કુ રતે ચિત્રપટને પોતાનુ સૌથી સળળ અને ઉપયોગી દયિયાર બનાવ્યુ હાગે છે વકકી મનુ કે જગા શાન્તિ અને સરગતા છે ત્યા ઝંડપી પ્રગતિ નથી, પણ જગી મન તથ દેવાની અચકામચ છે જ્યા મોખ ઓ ઉછળે કે-વૃક્ષના જત્રો છે અને પરતીક પો થય છે ત્યા જ રહિતો વેગ છે

એ રીતે વિચારતા ચિત્રપટ પોતાની જાનમા જ એનુ છે કે એને નેરા અનુભવરાથી મનુજોતા ઊર્મિ પ્રદયમા આગમ નહો ઉજારઓ આ જમ દ્યત હેલે, રત્રાહો મોખ જો અને ઉછળાઓ નેરોરો થી થતા પ્રામી એમનુ ઊર્મિજેવ અદરર વધરાપૂરક ખેાવા કેગ વ યા પામે છે આમ જીવોના મન તથા નગજીના શરિર ઉછળવા માડી જીનુ બારીક ધડતર કેયે રા સુપ આગમ ધરે છે એનેને કે આત્મવિકાસ થત પામે છે

મનસાન જતનો મોટો ભાગ માણમે ના આ આત્મ વિકાસને બાહેરથી દેખાઇ આવે એવો નેવા મરે છે પરતુ નયો સમજતા નથી કે આત્મિક વિકાસ એ ઘણુ અમુ તો એક આતરક્રિયા છે એ આતરક્રિયા પધવ રરુપે રહોયે અને તેનુ તેવુ બ થ શંન ધર્મ રાકે ને

માટે માત્ર સમયની જ આવશ્યકતા રહે છે. એ રીતે સમજતાં, ચિત્રપટ રૂપી ઇશ્વરે શરૂ કરેલાં આ નવાં સાધનમાં પણ જેમ ચંદ્રમાં માંહે પણ તેના ડાઘ હોય તેમ, કાંઈક કંઈક હોવા છતાં પણ ત્યાં પણ આત્મિક વિકાસને સ્થાન છે જ, અને મનુષ્ય જીવે. એ નવાં સાધનનો ઉપયોગ કરતાં અમુક અમુક આંતરિક્રિયાઓ-માંથી પસાર થઇ અનુભવની ચાળણીમાં ચળાઇને ચાલુ આત્મવિકાસ તો કરે જાય છે.

છેવટ

છેવટે આ લેખને ગ્રંથ કરતાં આ ખરી અનિપ્રાય એ જ આખી શક્ય કે ચિત્રપટ જીવન ઉપર અસર કરવાને માટે જ અત્રે આવેલું હોઇ એની અસરને શુભ અને શુભ જ બતાવવી એ આપણી પોતાની વાત છે.

જેણે વિશ્વની વિશાળતા, સુંદરતા, સમિકતા, મોહકતા અને અજગ્ન ગજગ્ન અફળુતવાને એક - રેપેરી પહેરે રંગ અને રૂપમાં રજુ કર્યાં-જેણે કેળવણી, કળા, સાહિત્ય, વિદ્યા અને વિજ્ઞાનને સચ્ચુત સમિકતાના આકર્ષક આભુરણોની સુમંગ્લ કરી મારાં સંસારમાં ફરે કે

નજીક બધોગ્રંથ, પ્રસારી દીધાં-જેણે કુલ ઇન્સાનની - ઓ, ઇસ્લામો, જર્મિઓ, આદિદો, જુસ્સાઓ રત્નમાંએને, ગાયન, વાદન, દત્ત, અભિનય અને અવાજ અંકિત કર્યાં-જેણે પૃથ્વી પાતાળ અને આકાશ અનદદ અનનાને 'રેપેરી ચાદર' ની ચમત્કારી ડીમાં ઝીલી ઝીલી પ્રેક્ષકતા વર્ગ પાસે જ લાવી મેદયે જેણે ઈલા આકાશે જીહ્વા પાંખોને આંખ પણ ભાગ્યે જોઇ શકે એવી અવતીની અસંખ્ય અદ્ભુતાઓને અદ્ભુત તિલેસ્માત દખ્ખતાઓમાં રેપેરી નાખી-જેણે વિશ્વનાતમા નાની અને સામાન્યમાં યે સામાન્ય વસ્તુઓને મનરૂપી રત્નો અને હૃદયના જવાહીરાથી મઠી તેમજ રમુદ્ધ તથા સુવિખ્યાત કીર્તી-જેણે અર્ચાલક્ષરનાં રસ રંગ તથા રહસ્યને પ્રત્યયના પૂર પેડે પૃથ્વી પર રેલમછેલ કરી નાખ્યાં-જેણે આખી ઇન્સાન જાતને નવી આંખો, નવા કણ્ઠો અને નવું જગત કે નવું જીવન બક્ષી દીધું; એવી આ સુગ, શોભિત, સુરમ્ય સર્વવ્યાપી ચિત્રપટ કળાની જીવન ઉપરની શુભ અસરો સદૈવ અમારે હૃદયે રહો એજ સ્પૃતિરચનો સહિત હવે આપણે આ લેખને સમાપ્ત કરીશું.

હૃદયની વ્યથા

નટવરલાલ મો. ગાંધી

: પૃથ્વી :

જહીં હૃદયની વ્યથા કહી ન લેશ સાંખી શકું,
જાને બધિર બુદ્ધિ ને જગતરાનના વાયરા
અસહ્ય કટુ સ્વાર્થના અનલરંગ, ધર્પાલય
વૃથા વહન બંડયનાં, મલિનવૃત્તિ સંતોષવા,
દ્રવે હૃદય બાવરું, હૃદયગીત રેલાવવા,
અગમ્ય પટ ઉજ્જવળાં જીવનનૃત્ય ઉદ્દાસનાં
વિશાળ તટ ભાવિનાં સ્વપનલોભમાં મહાલવા
ડગે ડગમગે જહીં, હૃદયની વ્યથા બાજુત !

અરે ! પ્રણય સિન્ધુની અમરછાંટ પ્રોત્સાહની
ઉઠી નયન, અંગ ને હૃદય વીંધી પેલે તટે :
પ્રિયે ! ઉભય બિન્દગી હૃદય હોડકે તારવા
રથે મુલગ સ્વપ્ન બચા; હૃદય દાસ્યની ભાવના,
બક્ષી વિપ્રમતા અને સતતદીન દારિદ્રતા
ચઢીં રૂબમાં દયાં. હૃદયની વ્યથા ના હુવે ! !

ત્રણ અર્ધાંગના

શ્રી. ઉમેદભાઈ મણિયાર

શહેરના એક મોટા વર્તમાનપત્રનો ખમરપત્રી લાંબે સમયે ગામમાં રજા બોગવવા આવ્યો ત્યારે ગામમાં ઘણામણા ફેરફારો અને બનાવો બની ગયેલા. બે વર્ષ પહેલાં શિતળનો ભય કરે રાગચારો ફાટી નાંકાયો. એ માંડ રાગે ત્યાં મરફી આવી, એને લઈને શહેર સુધરાઈ પાતાએ નાનીનની અંધારી ગઈઓ અને જૂતા અંધારા મોકાનો તોડાવી નાખ્યા આથી ગામ કંઈક સારું અને સમુચિત દેખાતું હતું.

એ ખમરપત્રીને આવે માંડ ત્રણ દિવસ થયા હતા ત્યાં એક સગરે સાકાચારે, હજી તો મો સજાણુ પણ થયું નહોતું ત્યાં એની કેનીની સાંધા અખડી અને એની પાએ એને રમશાને જવા માટે બિડાડ્યો ખામ નજરેનું સજી નહોતું, પણ મદ્દગલના કુડુંબની કુકિત હતી કે એ આવે તો મહુમના ખેદજનક અવસાનના સમાચાર એમના પચડાન જગત જાણતું થાય

રમશાને પહોંચ્યા અને મૃતદેહને અગ્નિદહ આપ્યા પછી કેટલાક વોરો ચિનાના તાપથી સનાગની દડી ઉઘાડના, અગર કેટલાક ફર મેળેમળી હરી માજક કરી વાતોમાં વનન વિતાવતા હતા ખમરપત્રી એકવો બધાથી દૂર આમપામ નબુનંતુ દેખાતું હતું એ શાન્તપણે બેસા કરતો હતો પૂર્વમાં ધીમેધીમે અજવાળું ફેલાતું હતું અને એ અજવાળામાં નદીની પેલી પાર મહિલાના કગડી કગડી બેસ્યા લગભગ એના પગ પાસેની જ નદી વહી જતી હતી ડુનરી કામમાં બહુ જ સફળ મનાતા એવા એક આધિક થપના પુરો સિમતપૂર્વક આરી ખમરપત્રીની બાજુમાં પોતાનું રથાન લઈ લીધું અને ચિતા તરફ ડોક વાળી ક્યું 'કાસા પરા સુખમાં મર્યાં પૈયો છે, પુત્ર છે, ઘર છે, બહાર છે. માથે ધોતિયુ વીંચી પેના બેઠ એ એમના મોટા દીકરા એનાથી નાનો ૭ સાન વરસનો એક ઘેર ખીને પણ દીકરા છે બે વર્ષ પહેલાં અહીંયાં શિતળા પધાર્યાં ત્યારે ગામના નાનામોટા માણસો પાંચના પાનની જેમ ટેપેટપ ખરવા લાગ્યા એમાંયે નાના ઊંચાઓનો તો, સાહેબ, બસ મરે હનો! ગામના સદ્બાગે એ વખતે બહાર ગામની એક બાઈ અહીં આવી વસેરી ગામનું નાનું મોટું કામ કરતી, દાગળા દગલી, પાણી બરતી, ઊંચા રમાડતી એક નાનકડી એરેડીમાં એ એમની રહેતી. ક્યાવી એ આવી, શા માટે એકલી રહે છે, પરણી છે કે કેમ એ કાંઈને એ કહેતી નહિ, એથી કાંઈ જાણતું પણ નહિ પણ હોશગ્યો પ્રયે એને અહુ બાવ દનો અને રાગ સાંજ

સવારે વખત મળે ત્યારે પાડોશના હોકરા એકઠા કરી કંપને કંઈ ખાવાનું આપે, રમાડે અને વાતો કરાવે. સાચ્ચે જ એ તો કાંઈ અધૌકિક આત્મા હશે !'

એ પુરૂષે એટલું કહી આકાશ તરફ હાથ ઉઠાવ્યો કેવો અને ઉંડો નિઃશ્વાસે નાખ્યો. વળી એક નિઃશ્વાસ નાખી એણે આગળ ચનાવ્યું 'મિયાગી આજ તો આ દુનિયામાં છે નહિ ! પણ એ કાંઈથી જુની જુવાન એમ નથી જુઓ, સામે નવ દેરીઓનું' એક ઝુમખું દેખાય છે ને એમાં એક દેરીમાં, અત્યારે ચિતામાં સળગે છે એણે એ માંખેના હાથ પરથી મ કોનગની, મિ હર લગાની મૂકાવે છે ડોમા નિયમર દિવસ હતા. એના નાના છોકરાને પણ જ્યારે માતાજી દેખાયા ત્યારે ડોમા જલુ ગભરાઈ ગયેલા એ વખતે મે કંઈ કે સરવાર માટે આપણે આ બાંધને બોલાવીએ

એ બાંધ પ્રથમ આડી ત્યારે અમારા ઘરનું દગણું છળતી ઘેઘેર માતાજી દેખાયા હતા ત્યારે મારે યેર પણ એક સામટા બે છોકરાને માતાજી દેખાયા છોકરાની મા ગભરાઈ ગઈ અને એથી અમે એ બાંધને પૂછ્યું, 'તું અમારા છોકરાની સાગવા માટે આવે કે ?' પૂછતા અમે, માયું કહ્યું તો, અચકાતા હતા કારણ બાંધ કાંઈ સારા કુટુંબની સંસ્કારવાળી હોય એમ દેખાતું હતું. પણ એણે હા પાડી ઇશ્વરપાએ બને છોકરા બની ગયા, બીજે કે ત્રીજે દિવસે પાડોશના છોકરાને માતા દેખાયા, એમણે પણ આ બાંધને સરવાર માટે રાખી, અને કાંઈ જાણે, સાહેબ, કહો કે એના હાથે થયે હો કે ગમે તેમ, પણ એ છોકરા પણ બની ગયા ગામના છોકરા ટપોટપ મરતા હોય ત્યાં એ જેની મારવાર મે એ બની જાય એ કાંઈ બોધી આશ્ચર્યની વાત કહેવાય / એમ કરતા એની કીર્તિ આખા ગામમાં ફેલાઈ ગઈ. એને નાના બાળોના પ્રત્યે મૂળથી જ પ્રેમ હતો એટલે બને ત્યાં સુધી એ કાંઈને ના ન પાડતી.

મારાં બે છોકરાને એણે જીવનદાન આપ્યા પછી મને એ બાંધ વિશે જાણવા ખૂબ મન થયું. એને પૂછીએ તો એના તો બીડપા હોડ કપડે ચાતા ? એટલી

ખબર જ્યાં ત્યાંથી મળી કે એના માખાપ જીવે એ પરણી છે, પણ અહીં અજાણ્યા ગામમાં એ એકલી કેમ રહેતી હશે વગેરે કાંઈ માહિતી મળી નહોતી. આટલું બોલી થોડીવાર એ પુરુષે વિચારો લીધા ત્યાં બેઠાબેઠા એક માણસને ચિતામાં થોડા લા નાખવા ખૂબ મારી વળી બોખારો ખાઈ પાછી શરૂ કરી 'આપતો એક મોટાં છાપાના અધિકારી આ બાંધ વિશે આપના જાણવામાં તો જરૂર હશે જ

એણે એ પ્રશ્ન પૂછ્યો, માત્ર એને કંઈક વાતે ચક્રવર્તી બાકી, એને એ બાંધની ઇતિહાસ જાણવા ખાસ ઉત્કંઠા હોય એ માનવાને કારણ નથી, સ્વતંત્ર માત્ર એટલે કે એને વાતો કરાવી, રીઝાવી ચિતા બળતા એમના પિત્રાભ ભાઈ વિશે થોડું સાંઠું મ છાપામાં લખવાતો, એ માટે ફરી એણે સદગતના સાંઠું ફિલ્મની વાત ઉપાડી 'મે આપને કંઈને કે સાંઠું દેરી મારા ભાઈએ એ બાંધની યાદમાં ચણાવી આપ મારા કબાઈથી મારા ભાઈએ નાના છોકરાને માત્ર નીકળ્યા ત્યારે એ બાંધને રાખી, આ પહેલા કેટલા છોકરાને એણે જીવનદાન આપ્યું હતું. આ છોકરા સાંઠું હાથ ધોઈ નાખેના, પણ બાંધના પ્રતાપે એ બાંધ ગયો. છોકરાના માથે પાણી નાખ્યું, પણ ત્યાં અરેરે, એ બાંધને જ માતાજી દેખાયા. બાર દિવસ સુધી અમે એને ગાળી, પણ એ માતાજીનો ભોગ બની ચાલ્યો ગયો. ગામમાં કાંઈને કહીએ તો માયું ન માને મ ભાંધને જલુ લાગી આવ્યું. ગામને તો એમજ થઈ ગયું કે ખરેખર આ તો કાંઈ દેરી કે સતિ જ છે. એ આમે દેખાય એ દેરી મારા ભાઈએ અહીંએ રૂપિયા ખચી બંધાવી આપી. હાથ તો એ દેરીના એટલા માંડમાં વધી ગયો છે કે જેનું કાંઈનું છોકરું માંડ પડ્યું હોય, કાંઈને છોકરું ન થતું હોય, કાંઈનાં છોકરા જીવતા ન હોય એ બધાંય એની માનતા ફરે અજાણ્ય તો એ છે, માહેમ, કે મીની મનકામ રહે છે'

વર્તમાનપત્રને ખબરપત્રી જે અત્યારસુધી અનિ

અને શાન્ત એવી રહ્યો હતો એ એના પગના ટેકે ઉમકક બેઠો અને એરે એ પુરુને પૂછ્યું 'એ બાઈનું નામ તમે જાણો છો ?'

પેના પુરુને ઉત્તર વાળો 'ખરુ નામ કોણ જાણે શું હોય, પણ અમને તો એ એનું નામ લક્ષ્મી કહેતી,' ખમરપત્રીએ તરત જ કહ્યું 'હા, હા, એ જ લક્ષ્મી જિંઓ અને એરી સરખી હતી ?'

'હા'

'અને એના કપાળે જપર એક પાત્રી નીચાની હતી ?'

હા ! 'રિસમરમા એ પુરુના નેરો પહોળા થયા, તરત જ ખમરપત્રીએ હાથની ચપડી વશાડી ધીમે અવાજે કહ્યું 'હા ! તમારા ભાઈએ માઝુ કહ્યું, એના જેવી સ્ત્રીની માઠમા જેડી ચણાઈ એ એના પૈમાનો સારો વ્યય થયો.'

વચ્ચે જ પેનો પુરુ એની જિયો 'તો, સાહેબ એ કીંગી તમારા ભારામા ..'

'હા, હા અને વગેરા અને તમારા ભાઈનું જરા છત્તચરિત્ર કહેજો છપાવશું'

પેનો પુરુ અત્યંત ખુશ થઈ પોતાની પુકિતની સંકળતાનો આનંદ અનુભવતો એનો 'જરૂર હા, જરૂર. સાચું પૂછો તો માગે બાઈએ તો માહેમ એના આત્મભોજ અને સેવાના હિમાને કહ્યે ક્યુ નથી'

ખમરપત્રીએ કહ્યું 'જે બાઈની તમે મને અત્યાર સુધી વાત કરો છો એ બાઈની તમે કીંગી એ વાત તો હું જાણતો નહોતો, પણ એની મીઠ વાત મારી જાણમા છે. એ ન્યાનની કડિયા હતી અને અમારા સહેરના એક મિત્રોને ત્રીજાદી વડુ વર્ગે પત્ની હતી. મિત્રની પૈસાપાન પણ નહિ ને ગરીબ પણ નહિ એની મંથમ રિપતિનો માણુમ હતો ઘર માધવાના કટાક લેતો અને થોડું ઘણું કમાતો એનું એક વન એ ઓગણીસ વામ વષતો હતો ત્યારે થયેલું પણ એ બાઈ નણેક વર્ષ છીડી મઝી ગઈ. એને એકેય છેડું હતું નહિ ત્યાર પછી એણે બીનું લગ્ન કર્યું લગ્ન કર્યું રહી એ કામ શીખવા અને કમાવા મુશ્કેલ ગયો અને પાવ ૮ વર્ષ

ત્યાં રહ્યો એ દરમ્યાન એની વધુ અને કુટુંબ દેશમા જ હતું. વર્ષે દોઢ વર્ષે એ આખી મારી મતો પણ પછી એકવાર તો એ એવો સખત મિમાર પડ્યો કે એ દેશમાં આ-ઓ અને ત્યારપછી મુશ્કેલ પાછો મયો જ નહિ ત્યાજ મિત્રની કટાકરતુ કામ એરે રારુ થયું.

એને બીનું લગ્ન મયે દશ વર્ષ થયા પણ થેર એકે છોકરો હતું નહિ આની એના કરતા એની માને વધુ જાનના હતી, અને ઘરમા કાકસ પેટે એની મા એની વધુને 'મુર્ક રાડ વાજગી' મિનાય તો ઘરમા મહેમાન આન્યા હોય ત્યારે જ બોનાવે

બીજા ત્રણ વર્ષ પણ એથી મદયા, પુત્રની ઉંમર હવે પાકતા આવી અને આ ઉંમરે એ છોકરું નહિ થાય તો આખો વસ રોજે પશ્ચી તોડો ભૂમી નાખીએ એમ બૂમાધ જશે ડોળીને મર્મી પછી કોઇ વામ નાખ વામગો નહિ હોય અને મંથમ કુટુંમના માણુમ નિક વિના નકંમ જઇ પડશે, એ ઉપરાંત મિત્રની કુટુંમનું નામ નિગાન આ નેકમા નહિ રહે

એક ડોસીમા એના નહોતા મિત્રી પણ એવો જ અમૂક હતો મુશ્કેલ પાવ વર્ષના વમચા જના સરસર, રાન સુરારે જે કયો તે એના પરની તાનપત્રી ઉપરથી વરમા નું પાણી ચાંચુ જન એમ એને નેશ માત્ર પણ ભોજવા વિના ચારી ગયા એની બીજ પદી તો મિચારી ગાય જેવી સક હતી જુનમ હાતા જનાવ કાઢના મમે જિયેમારે જવા ન આપતી જનાવ આ માણુમ વાક શોધી શોધી એ મિચારીને ઘરપિચારે પશુની નેમ મારતો

આ મે મારીરા વચ્ચે એમ નાજી થયું કે દીકરાએ ત્રીજાદી નમ કર્યું બીજ વડુને સતતિ ધાવ એ આશા ગમ્પી બેસી રહેતું એ વર્ષ હતું. એક વડુ છવને બીજ વાવતી એ કેટલું મુશ્કેલ હતું એ ત્રીજ વડુની શેષ આની ત્યારે ખમર પછી ડોસીની ચાને મિત્રી, વડુને મારફ્ટ કરે છે એની વાનો કેનાથેતી એટલે કોઈ ડોસી ની દીકરાને કન્યા અમે નહિ જે ડોસી વાલવાતમા વડુને કહેતી 'મુશ્કેલ વાજગી તું જેમા કરો કાનમવારે

તારા માથા પર ત્રીજી લાવું તારે લઇને એમ વશવેલો નહિ કપાઈ જવા દઉં' એ ડોસી દીવા પડ્યાને માગ આથે કૃત્રિમ મિહાશથી વર્તવા લાગ્યા.

કોમીમાના કાન સનારે ત્રીજી વડુ લાવું એ મેણ પછી કેટલાયે મહિનાની મવાર પડી ગઈ, પણ ન્યાતમાથી કોઈએ ડોસીના દીકરાને વડુ આપી નહિ.

અ તે ઘરની વડુ બેપર એક નવા પ્રકારનો જુલમ શરૂ થયો. જેટલો એકમાત્ર ઉપાય હતો. મારથી, મેંજાથી, શાન્તિથી, મીઠા શબ્દોથી જુદે જુદે વખતે વડુને કહેવામાં આવ્યું 'તારા કામને દીકરી છે કાકાને ગમેતેમ કરી તારા કાકાની દીકરીનું નક્કી કરાવી આપ'.

એક સમય કારણે લઈને, એટલે કે ખાતગીમાં બે હજાર રૂપિયા લઈ કાકાએ છોકરી આપવા હા પાડી છોકરી એ વખતે પદરેક વર્ષની હતી અને છોકરીઓની નિશાળમાં ચોથી અગ્રેજી લખતી હતી ન્યાતમાં આ અમાધારણ હતું એ તો ન્યાત પૂતી વાત યદ્ય, પણ છોકરી લખ્યામાં ખરેખર ઉત્સાહી ને દેવિસાર હતી જ પિતાશ્રીએ ગળામાં લગનનું દોરણ નામી એને નિશાળ મહાર બેચી લીધી અને તગતમાં અગ્નિદેવની સાક્ષીએ સુખ મુક્તે ચાર ફેરા પથ ફેરવી આપ્યા.

વાક્ય પરુ થતા સ્મશાનમાં બેઠેલા પેના પુ, બે કંઈક અધિરાથી ખમરપડીને પૂછ્યું 'આ મિત્રી ત્રીજી વડુ એ જ અમે જોને લક્ષ્મી કહીએ છીએ એ'.

ખમરપડીએ કહ્યું 'એનું ખરું નામ પણ લક્ષ્મી જ છે, હું જાણુ છું'.

'તો પછી એના ઘણીથી જુદી અહીં એકની કેમ ગઈને? મેં મહિને, શોકમેને ન બન્યું કે કેમ?'

'ના શોકમે તો લગ્ન પછી યદ્ય, પણ આમ તો મહેનોજ ને જ મને બહુતો વચ્ચે પ્રેમ પુષ્કળ હતો અને એ પ્રેમ કાયમ રાખીને જ એ ઘરથી આની નીકળેલી' આનું બોનતા બસ એનું હૃદય લગન આવ્યું હોય અને મને દૂરો આજે દાસ એમ એ ખમરપડીનો અવાજ એકાએક પીઠો પડી ગયો, પણ માને બેઠેલો પુરુષ એના ખુનાસ રૂપે એને કાન પડે

ત્યાર પહેલા જ એણે સ્વસ્થતા મેળવી લીધી અને બોલ્યો 'બિચારી લક્ષ્મી દુઃખી હતી! મારી પત્ની કહેતી કે એ અને લક્ષ્મી બંને એક વર્ગમાં સાથે લખતા આથી કાંઈકાંઈસર લક્ષ્મી અમારે ઘેર આવતી માન્યપે પરણે લખતી ઉઠાડી એથી મન નાગજ તો થયેલું જ, અને એમાં પરણ્યા પછી જે બનાવો બનવા લાગ્યા એથી એનો જીવનનો આનંદ, રમ બધું જીડી ગયું' ચામડી કાઢક ગોગી હતી એટલે હું એને જોતો ત્યારે ત્યારે મને તો એ જીવતી રતી કરતા આરસ પહોળતી પૂતળા જેવી તિજીવ લાગતી.

દીકરાદીકરી જણી આપે એ શરતે એને પરણી લાવનામાં આની હતી એ શરત જ કેટની ભયંકર હતી! સામા એના પુગળે પણ એ બચકતા માન્ય હોય એમ એણે દાત વચ્ચે જરા જીભ કચડી.

ખમરપડી બોલ્યો 'લક્ષ્મીને પરણે માઠ મહિને થયો દરો ત્યાં ખમર પડી કે એની મહેન, એટલે કે આગની વડુ ગર્ભવતી મની છે આથી ઘરમાં કંઈક અચૂકારી જ પરિસ્થિતિ જામી થઈ લોકોને એ વાતોનો રિસ થઈ પડ્યો. દયા અગિયાર વર્ષ મુઠ્ઠી નના રહે નાર સ્ત્રી એક માસની ન્યારે એનો ઘણી છોકરા મેળવવા ત્રીજી લગ્ન કરે ત્યારે જ ગર્ભવતી બને એ કિસ્સો ગામને મન માનનારી ભર્યો તો કહેવાય જ માન્ય બન્યામાં વાત આવી, પણ મારે એને છાપે ચડાવતી બગતમાં લી હાંમતું નહોતું.

બંને મહેનો અંદર અંદર કેટલી દુઃખી થા હશે! નિધિએ બાંહે પહેમેથી જ કાવતું સ્ત્રી રાખ્યું હોય! નવ પકિને જુની વડુને પુત્ર આવ્યો અને ડોસીમાને અને મિત્રોને થયું કે હવે તો એની એકાનેર પેઠીને તારનાર આની પહેાચો.

મે વર્ષ રહીને જુની વડુને તો બીજો પુત્ર આવ્યો ચૂલાની ચપની અને ટાકણ નીમમાં લાગી આવેલા આ બે ખાતજોમાં હવે એક 'મેગે' કહેવાયો અને મીને 'નાનો' કહેવાયો, એક માથે નાના એ બાળકો માથાતા મુઠ્ઠેલી પડતી ત્યારે નવી વડુ બોનાની મહેનને

હેનથી મનુષ્ય કરતી મોઝા હોકરો તો જાણે એનો હોય એમ ટેવાઈ ગયેનો. બન્ને બહેનો વચ્ચે આગળ જેવા જ પ્રેમ કાયમ રહ્યો જિવંતાનું મોટી બહેનનું હૃદય નાની મેનના વિચાર આવતા બળી જતું, પણ ડોસી માં અને મિસ્ત્રીએ ત્રીજી વડુ પ્રત્યે પોતાના વર્તનમાં ધીમે ધીમે ફેર કરવા માંડ્યો પરંપુ વચ્ચે વચ્ચે થયા, પણ નાનીને કાંઈ સતતિ થવાની નિશાની સરખી પણ નહોતી કેમી અને મિસ્ત્રીને થયું કે એને પરણી લાવવાના પૈમા નકામા થયા જતે દિવસે જ્યેતુત્તમ પૂર્વક એના બાપને એ હનર રૂપિયા આપેના એ પાછા લાવવા કહેવામાં આવ્યું. પણ બાપ પાછા આપી શકે એવી સ્થિતિમાં કે દાવતનો હોત તો લેત જ શું કામ ?

એક દિવસે મારી પત્નીએ લક્ષ્મીને કોઈ જઈ આવ્યા પછી મને કહ્યું કે લક્ષ્મી બહુ દુખી લાગે છે એ ગઈ ત્યારે લક્ષ્મીના કપાલે પાટો બાંધેલો હતો પૂજ્ય ત્યારે કહે કે ટેલ વાગતા પડી ગઈ પણ મારી પત્નીએ કહ્યું અને મને પણ સાચું લાગે છે કે એના વરે એને મારી હશે

ત્યાર પછી ચારપાંચ મહિને એ અમારે ત્યાં આવી ત્યારે અમે એના કપાળ પર એક હાંડા ધાની નિશાની લેઈ. પૂજ્યા છતાં એ એના મોઢામાંથી સખ્ત પણ બેલી નહિ અમારે મન તો દીવા જેવું સ્પષ્ટ હતું કે લક્ષ્મી દુખી છે અને ફૂન માફક ફરમાની જાય છે

એક દિવસે દુ અને મારી પત્ની સનારમાં બી યા પીતા હતા, ત્યાં ડોસી અને મિસ્ત્રી મારે ત્યાં અત્યા અને મને પૂજ્ય 'લક્ષ્મી' કા છે એ તમને ખબર છે ?' મેં ના પાડી નિદાન આપી હતું અને મારી પત્ની આશ્ચર્યમાં કયાય મુખી એક ખીલ મામે લેઈ રહ્યા અમને સમજાઈ ગયું કે લક્ષ્મી જુગમ ન સહન થઈ શકવા દી તનેશાત ઘરમાંથી નાસી છૂટી છે મને જીક એની હતી કે દુ ખમા મેં દુ ખમા કૂંચે પડી કે ડોર ખાઈ એ આપવાત ન કરે તો સાડુ

એ લોકોએ એને માવનરે તપાસ કરાવી ત્યાં પણ એ ગઈ નહોતી એવા બાપ પાસે એ ન જ જાય એમ મેં પણ ધારેન પણ આપી તો મારી બીક વધતી ગઈ એલોકોએ અને એના મામાએ થોડા રૂપિય તપાસ કરી પડી એમ માની લીધું કે કાંઈ અજાણ્યે ઠેકાણે જઈ લક્ષ્મીએ આપવાત ક્યોઈ હશે

રમણનમાં શન બળી પૂર્વ થયું હતું અને માથુએ એક પછી એક લોકો નદીમાં નહાવા જતા હતા ખમર પત્રીએ પણ જાણતા જાણતા પેના આગેડયનાં પુરુષોને કહ્યું 'લક્ષ્મીની પાઠવી વાત તમારા પાસેથી જાણી મને ખરેખર આનંદ થયો, કારણ કે' એમ માનતો હતો કે એ આપવાત કરી મરી ગઈ હશે તમે કહેા છો તેમ, મરી તો આમે ગઈ રહ્યું આમ એકની જીવંતી માનવાની, કોઈની દયા ઉપર ન જીરવાની આત્મી હિમત બતાવશે એમ મેં નહિ કત્યેતુ

સાહિત્યનું મૂલ્યાંકન

શ્રી. અંબાલાલ પુરાણી

પ્રાચીન સાહિત્ય ઉત્પત્તિ થયું હતું. આજે સાહિત્ય ઉત્પત્તિ કરવામાં આવે છે. સમસ્ત પ્રગતિનો, એટલે કે કાલ વિશિષ્ટ મહુતિવાળા લોકમૂલનો આત્મા કાળાદ્રારા પ્રગટ થનો. કાળ જતાં તે સાહિત્ય તરફ પ્રમિદિત પાડ્યો, જાણે પેટીઓને સેપાઓ મુધી તે સાચવી રાખવા જેવો અમૂલ્ય સાંસ્કારિક વાગમે છે એમ લાગ્યું. આજે વ્યક્તિ પોતાની અંગત અભિવ્યક્તિ વાંછે છે, આજે કલામજનને ખાતર સાહિત્ય લખાય છે. બુદ્ધિપૂર્વક કલાવિધાન કરવા તરફ આજે વધારે જ્ઞાન અપાય છે. જાતિ અને સંસ્કૃતિના આત્માની અભિવ્યક્તિ ગૌણ મનાય છે; જ્યારે લેખકનું વ્યક્તિત્વ, તેની વિચારસરણી, મીમાંસા, માન્યતાઓ વગેરે પ્રગટ કર્યાં એ મુખ્ય હેતુ મનાય છે, અસંખ્ય, એવી મીમાંસા મારફત અને એ વ્યક્તિત્વ મારફત પણ આખરે તે આ જમાનાની મંસ્કૃતિ અને આજના સમાજની સ્થિતિ પ્રગટ થાય છે. જ્યાં કલાવિધાનનો હેતુ વધારે અંગત હોય છે, આજે પચાસ, કલામજન વાસ્તવિકતા, વ્યક્તિ-સૈમિય વગેરે તરફ વધારે આગળ પડના જણાય છે.

આ રીતે આજનો જમાનો સાહિત્ય મજનની પ્રગતિ વિશે જાણતો છે તે એક રીતે સારું છે. એવા આત્મજાનથી કૃત્રિમ પ્રયત્નો અને પરિણામે નિષ્ફળ અને નિરર્થક મજનો થશે એ ખર્ષ પરતું જન્યત સત્ય અને વિવેચી વાચકવર્ગ એવા નિર્બળ પ્રયોગોને, અને નિષ્ફળ કૃતિઓને ખીજવરધામાં જ અટકાવી દઈ રાકશે આ કામમાં નિષ્પક્ષપાત મમાલોચના અને ચાત્રીય વિવેચના પણ ઉભોગી સહાય કરી શકે.

આપું કહ્યું આત્મનિરીક્ષણ અને નિર્ગર્ભનું નિવાણ કવવાની જરૂર કેટલાક જમાનાઓમાં ખાસ કરીને વધારે હોય છે. તેમાં જે મૂલ્યપરિવર્તનના સુએમાં તે એવી આત્મનિરીક્ષક પ્રતિષ્ઠા જ ઉપરોચી થઈ પડે છે. આજનો જમાનો એમાં મૂલ્યપરિવર્તનોનો ધ્રુમ છે એ વિશે જે મત નથી. આત્મનિરીક્ષક પત્રી દમજ્યાં જ આપની પેટી એવા મૂલ્યપરિવર્તનના પમાર થઈ ગઈ છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમના મંસ્કૃતોના મંપડનો એ જમાનો જોટલાં દેશોમાં અને જોટલા અર્થમાં મૂલ્યપરિવર્તનનો દનો નેના કપાં આપણો યુગ વધારે વિચળ અને આપક દેશોમાં અને અર્થોમાં મૂલ્યપરિવર્તનનો જમાનો છે. પ્રગતિઓની રાજકીય અને આર્થિક પરિસ્થિતિ જલ્દી અને ક્રેન્ડો ધમ થયા છે તેને લાખે, નવા દિશમાં થઈ ગયેલા અને થઈ રહ્યા અનેક ક્રેન્ડોને જલ્દી જ નહિ પરંતુ બીજાઓની જોડખાઓને પશ્ચિમે

જગત સમસ્તની જદનાની પરિસ્થિતિને લક્ષને પશુ પહેલાના જમાનામાં જે સચિદ્ધો જ મનાતા હતા તેમાંથી આજે રિક્ટ પ્રાંતોની પરના માનવજાતિની સમક્ષ આવીને ઊભી રહેતી છે. ઉદાહરણ તરીકે ઉલોગોની ખીનવણી અને વેપારનો વિકામ થયા જમાનામાં ઉત્તરિના સચિદ્ધો હતા આજે ઉલોગોની પેદાશ અને વેપારના વિકામને પરિણામે દુનિયાભરમાં રિક્ટ કેપડાઓ ઊભા થયા છે અને ઉત્તરે તમ નેતાઓની શક્તિની કસોટી કરી રહ્યા છે નેમના નિરાશરૂઢ માટે જે ઉદ્દેશો તથા ઉદ્દેશોની મીમામ ઓ રજુ થયેલી હ તેની પશુ માનવ જીવનના સર્વે ક્ષેત્રોમાં મૂલ્ય પરિવર્તનો થયા જ જાય છે. ગોવધનયુગના વચારકને પૂર્વ અને પશ્ચિમની સરૂં તિનાં ઊંઘા તરવોની સમાલોચના કરવાનો સમય મળેતો અને જુદા પશુ હતી. પશુ આજે પૂર્વ અને પશ્ચિમ જ તરફ પરુ સરૂંતિ માત્રના મૌલિક તરવો રિયે વિચારણા ઇ રહી છે. નૈતિક મુનિવરુ મત રથાલુમ-એવી રિયતિ તરવું છે પશ્ચિ માં પશુ ૫૦ વર્ષ પૂર્વે જગતના મનોના ઉક્ત રિયે, માનવજાતિની પ્રગતિના ઉપાયો રિયે જે રિવામશરી એકરાકયના હતી તે આજે હી નથી ભૌતિકશાઓની પ્રગતિની તથા વ્યાપર કેલોગદારા આર્થિક ઉત્તરિ સાધનાની જરૂર, પ્રત્યક્ષ ૫ ધારણી ૫ રત ત્રતા, પ્રજાસત્તાક જાત્યપરચ્યા નિયમીતાતા શિષ્ટપાલન વ્યવસ્થા સધાકિતનો વિકામ, સદકાર અને તેના પરિણામો, જીવ માં નમદ શામ આપનારો ચરિત્રમુલો વગેરે પશ્ચિમે ગધેની પ્રગતિની રેાશ મનાતી માનવજાતિની ઉત્તરિ માટે એ સધાનાની જરૂર રાકારવમાં પુરોપની પ્રગતિ-શિલ્પપ્રજાઓની એકવાકયના હતી

ઉદના મહાપુર પછી પ્રગતિની જગત ધારણ કરવાનું પુરોપનું વચરવ પરચારું છે શેરી અનુઓએ મધેરી પ્રગતિ ન્યાયે ધગી પ્રજાએએ સધી તવારે એ પ્રગતિને મૂલ્યાકન કરા પ્રસંગ ઉપરિચત થયો એ પ્રસંગ તે કેવી રીતે વાદવાગ્યળી પ્રગતિની રજા કરવામાં પુરોપની પ્રજાએ અને

જમમાં પડેલી હોય, પરંતુ તેઓ જીવંત છે, કોઈમાળ છે, જાગત છે એટલેએ રિયે તેો એમત સંભવના નથી એટલે છેલ્લી વાકવાચ્યળી પછી પુર્વજ તેઓ જીવંતના કોઈમાં મૂલ્ય પરિવર્તનો સાધવા પ્રયત્નો કર્યા જ કર્યા છે. પરિણામે ભૌતિકશાઓની માન્યતાઓને જ અર્થતિમ જાન તરીકે રીધરનારો એક વર્ગ ઉત્પત્ત થયે છે બીજો ભૌતિકશાઓની શાધના પરિણામો રીકારનાર જગતની સમાજવાદમાં માનનારાઓના વર્ગ છે તેો ત્રાજી તરફ રાજીવ્યેતનાની અર્થતિયોકિત ભરેલી અગત્ય રીકારનાર, તેની જ ભક્તિ કરનાર, અને તેને ખાતર વાકિત રસાત અનો અને માનવજાતિના કિવનો પશુ, જરૂર પડે તેો, ભોગ આપનાર રિય રસરગી પ્રચારમાં આવી છે

આવી પરિસ્થિતિમાં માહિત્યના ક્ષેત્રમાં પશુ મૂલ્ય પરિવર્તનો થાય એ રજામાવિક છે મમાજવાદ સધિને સામાજિક દષ્ટિએ જ જોઈ શકે છે અને સમાજને પશુ મુખ્યત્વે આર્થિક દષ્ટિએ જ નિહાળી શકે છે. પદમનો સમાજવાદને મન સાહિત્ય તેના મતના પ્રચારનું સાધન હતું. પરંતુ એ વાદને અમલ કરનાર રિશિયએ થોડા જ વખતમાં એવું કે પ્રચારિયા સાહિત્યમાં અને સચા સાહિત્યમાં ફેર છે અને રસિયાના નેતાઓએ પોતાની જૂથ કોડી પુર્વજ સુધારો કયો એ તેમને એવ આપે એવી હકીકત છે

અનર્થ માનવ પૂજા મૂડી એવું મનવાર મમાં રસદ મૂડીકાને પોલક-એમ્મે કે તેની તેના મધમા-સાહિત્યો નિરુકાર કરવા લાગ્યો જના અનુકરને અને તેને પોતને જગતના લાગ્યું છે કે માનવીઓ સર્વ પ્રકારે સમાન થઈ શકે તેમ નથી અને જે આર્થિક સમાનતા તે રથાપના માગે છે તે રથાપના જના પહેલા જેને Aristocracy of Intelligence-ભુદિશાળી વિષ્ટ વર્ગ-કેવનમાં આસનો તે રહે છે અને રહેશે જના આજે આજી મરદિમાં જા રે અનુકરે મમાજવાદ નહિ તેો મમાજવનો દષ્ટિકાણ પ્રવેશો છે અને પ્રવેશનો જા છે એવે પ્રવેશ એ પશુ કાર જનારેક મુલ્ય

પરિવર્તનનું એક સારન અને ચિદ છે એને ક્ષત્રને સર્જકના વિશાળતા જોઈને, તેની પદ્ધતીના રૂપોમાં ક્ષણે પધારો થયો છે એ એક મોટો શાલ આપણા સાહિત્ય-ને થાય છે.

પરંતુ મુદ્દાપરિવર્તનનો જમાનો જ સર્જકો અને વિવેચકો માટે સાચ્ચેત રહેવાનો જમાનો છે તાત્કાલિક અર્થસ પરિણામો જાતા ઉત્તર વધારે પડેના ક્રોધ, પ્રતિ-સિન પ્રતિ પ્રત્યાઘનાં ક્ષયગ્રાહ જવાનાં સંભવ, અનુક-રણ કળાથી અમલની પ્રેરણા મળશે પાતો અમલની પ્રેરણના પરિણામો મધ્યક જશે એવી મોટી આશા કે ધારણા, પ્રયત્નસાહિત્યનો વિવેક વગર ઉપયોગ વગેરે અનેક સ્થાનોએ એમાં રહેલા છે.

સત્ય; શિવ; સુદરમની પ્રાપ્તિ એ ગદ્ય પેઢીમાં માનવજીવનના અંતિમ ધ્યેય તરીકે મનાતી. દત્તાત્રેયની મુક્તિ પેઢી આ ત્રિમૂર્તિ પૃથ્વ અવિભાજ્ય છે, કાષ્ઠકને કાષ્ઠે, આજના લેખકો પેઢી, શિવના ખીલ-મ લાગતા સ્વરૂપ પ્રત્યે આકર્ષણ થાય અને ત્રણ મુખમાંથી એને જ તેઓ ત્રિપુડ કાષ્ઠ કરે. યા તો સુદરમના ઉપાસકો તેના અક્ષરોમાંથી કીમત આકી તેની ઉચ્છેદિતાથી મનમાં કાલે આનંદ પામે. આપણા જમાનો સામે આટલું કંઈ ત્યા સુધી ફરિયાદ નથી જ્યારે ત્રિમૂર્તિમાં યોગ્ય કાષ્ઠને કાષ્ઠને જુદી પાડવાનો પ્રયત્ન થતો આજ કાલ જોવામાં આવે છે ત્યારે આપણને લાગે છે કે ગણેત્રે અત્યાચાર થઈ રહ્યો છે, અને ગણેત્રું જીવન જોખમમાં છે બિજાનરેણના સ્વરૂપની કપની વારતરિકતા-નું યથાર્થ દર્શન થાય છે ત્યારે ત્યારે સુદરના અને સત્ય બંનેનાં દર્શન પણ થાય છે. સમ્યો સાહિત્ય મજાક ગણેમાથી એકની પૃથ્વ ઉપાસના કે દર્શન કરતા ગણેનાં દર્શનનું પુણ્ય પામે જ છે.

એટલે જ સત્યના અનુશીનનો આમદ ગણનાને ત્યારે જાની ઠોકીને કહેવામાં આવે છે— સત્ય—સત્ય તો હીવા જેવું પ્રગટ છે ને!—સત્ય—નગદ, અને તમે માગતા હો તો, નમ સત્ય શું તમે જોઈ શકતા નથી? મમાજવાદ નહિ તો સત્ય શું છે?—કાર્ત વાર ‘મૂડી

એટલે શું?’ ‘મૂડીવાદી કે મૂડીવાદો કાણ?’ એ પ્રશ્નોનો વિચાર સરખો કર્યો વિના ‘આખી સમાજ રચનાનો અંત લાવો’ એવો પોકાર પૃથ્વ કળામાં આવે છે, પરંતુ માનવ માની લે, કદાચ પોને સમજી પણ જાય, સહેવાઈથી સ્વીકારી લે તથા આમદપૂર્વક પોકારે તે જ ‘સત્ય’ હરતું નથી સત્ય તો અનંત પાસનો હરિ છે એટલે સમાજવાદમાં અને તેના આગ્રહમાં રહેલ સત્ય સ્વીકારતાં પણ મંત્ય બાકી રહે છે.

જ્યારે સત્યના અંતિમ સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે કદિએને સાધિનમાં ઉચ્ચ રથાન શા માટે મળે છે તે સમજાય છે, કદિએ સત્યના ‘દષ્ટા’ ગણાય છે, દષ્ટા એટલે દુષ્ટિથી પર રહેલ સત્યને પણ પોતાની દષ્ટિથી જોનાર. વિવાદ કે આંકડાગણ સત્યને પૂરવાર કરવાની ગોણ પદ્ધતિઓ છે. સાચી રીત પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની છે—દર્શન કરીને જાણવાની છે એકવાર મુખાધ જોનારને મુખાધ છે જ નહિ તેના કાષ્ઠે પુરાવાઓ આપ-વામાં આવે છતાં તેના જ્ઞાન પરથી તેની શ્રદ્ધા ડગલી શકાવી નથી, તેમ દર્શન વડે પ્રાપ્ત કરેલ સત્ય ચીરંજીવી હોય છે, દરમિનિષ્ટ હોય છે, આંતરદષ્ટિ વડે સત્યનું દર્શન વાઙ્મય દેહના સંવાદિ અને સુદર સ્વરૂપોમાં—પ્રેરણા પ્રેરિત વાણીમાનજી કરનાર કવિ યથાર્થ રીતે ઉચ્ચ રથાનને અધિકારી છે.

આવા મુદ્દાપરિવર્તનનાં જમાનામાં આપણને જીવનમાં મૌલિક અત્યોની જોજ કરનાર પાત્રાણુઓની, સાધની-પ્રત્યક્ષ કરવા ખાનર સહાય પ્રયત્નો કરનાર ભગી-રથોની, અંતરાત્માની કેટલીએ રામાયણો અને ચોક્કસી-આમાથી પમાર થનાર શ્રોતાઓની જરૂર છે. સાહિત્ય જેમ મમકાલિન પેઢીનો પરિપાક હોય છે તેમ સમકાલિન મમાજની જરૂરીયાતોને તે પૂરી પાડે એ પણ મંકલિત છે અને છાટ છે પરંતુ તેમાં પણ માનવજીવનના જેટલાં સનાતન તત્ત્વોને, સન તન પ્રશ્નોને અને આત્માનાં જિજ્ઞા મંથનોને જેટલી અમ્યાપૂર્વક, જેટલે પ્રમાણિકપણે અને મૌદર્બના નિત્ય નવીન સ્વરૂપોમાં જેટલી સચોટરૂપિ, રજૂ કરી શકે તેટલે અશે તે સાચું અને ચીરંજીવી

સાહિત્ય બને છે.

આનો અર્થ એવો નથી કરવાનો કે સમકાલિન પ્રશ્નોથી અને જીવનમાં મંથનોથી પર-નિર્લેપ-રહીને જ ઉત્તમોત્તમ સાહિત્ય સર્જન થઈ શકે. જીવનના મંથનમાંથી જ સાહિત્યનાં રત્નો સાંપડ્યાં છે-પછી કયે તે મંથનો સમાજના કે પ્રજાના બાહ્ય જીવનથી નિર્લેપ દેખાતા જીવનમાં થયેલાં હોય પરંતુ કહેવાનો આશય એ છે કે તત્કાલિન બહાર પ્રશ્નો મારફત, કે હૃદય હવમલામાં નાંખનાર અંતર મંથનોમાંથી સર્જકે જીવનના મત્તાતન, અતણ સાગરના ઊંડાણને પહોંચવાની-અને વાચકને ત્યાં લઈ જવાની-શક્તિ મેળવવી જોઈએ. સાચા સાહિત્ય સર્જનની એ શરત છે વહેલી નદી જેમ કાશના લેકડાની જરૂરિયાતો પૂરી પાડતી પણ પોતાના અતિમ લક્ષ સાગરને પહોંચવાનું ચૂકતી નથી તેમ સાહિત્યની કૃતિએ પણ વર્તમાન જીવનની જરૂરને મંત્રોની ચેતનાના ચીરછી તરવા સાથે પોતાનો સબંધ સ્થાપન કરવો જોઈએ. આજનાં સર્જનોમાં આ શક્તિનો પરિચય ઓછો થાય છે એ કહ્યું સત્ય આપણે સ્વીકારવું જોઈએ.

આમાં કેટલેક પ્રકારની "Isam"- "ઇઝમ"-અથવા પાદનો આમલ મુલકે નથી પરંતુ જ્યારે સાહિત્યમાં ઉપાદી આપે સર્જન કરવાના પ્રયત્નો આજે થાય છે ત્યારે પોતાની કૃતિ કેટલે અંશે Inevitable-અપારિહાર્ય-છે એનો વિચાર પ્રત્યેક સર્જકે કરવો થતે છે. જીવન અને સાહિત્યનો સબંધ અવિભાજ્ય છે એમ સ્વીકારતી પણ આજકાલના કેટલાક લેખકો માને છે તેમ વાસ્તવિક જીવનની કૃત્ર પ્રતિકૃતિ રજુ કરવી, પા તો જીવનનાં સડી અથવાં રૂપોનાં વિકાસ કરવો, પ્રચલિત માન્યતાઓ અને ધોરણોથી અને મુક્ત કરીને નવાંજ ધોરણો સ્થાપન કરવા પ્રયત્ન કરવો, જીવનની કડક મમાલોચના કરવી, કવિતા દામન ઉપર પ્રદાર કરવા, વગેરેના ઉત્તમોત્તમ સાહિત્યનો મમાવેશ થતો નથી અને ઉપયોગિતાની નજરે જોતાં પણ જુણાપ છે કે નમોગ્રાણી, યોદ્ધાકૃતિ ધોરણોના વિરોધ કરવો. લેખકને પોતાને મમતા વાદને ધોરણોને બાજુએ મૂકીને ધ્યાન

કરવો, વ્યક્તિના સ્વચ્છંદને સહારણ દર્શાવવો, તથા જીવનના ગંદામાં ગંદા ખૂણાઓ ઉપર પ્રકાશ નાંખવો એટલેથી સાહિત્યસર્જનના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ હેતુઓ સધાતા નથી. જૂતકાળને કલ્પના બંધે જવલંત અને જીવંત કરવાથી પણ તે કાંઈ મધાતું નથી. આવી કૃતિઓની મેટા, કે ઉપયોગિતા અભાવાત્મક છે-ઉપારિયા છે એવા આધારોને પરિણામે જનસમાજનું જડ ધર્મ અથિમ-બહાર મારી ગયેલ, માનસ જામત થવાનો સંભવ છે. પરંતુ એનોએ પ્રયોગ જીવનનો મંજીવન મંત્ર જાણનાર વધારે મંજીતાથી કરી શકે છે. અને વધારે મંજીતાપૂર્વક તો એ કામ તે કરી શકશે જે એ થીંછ અથવા માનસને જામત કરવાને જરૂરી પ્રાણી ઉમાનો પ્રવાહ જનસમાજ પર રેડાવી શકશે, જે માનવજીવનની ઠાંઠ બાંધે પૂર્ણતાના આદર્શનું દર્શન કરીને આદર્શ તથા વાસ્તવ વચ્ચેના અતરને પોતાની મહત્વતાના સેતુ વડે દૂર કરી શકશે અને પોતાના અખૂંપ દર્શનને અન્ય માનવોની મિલકત બનાવી શકશે, આ માત્ર બાસ્તવિક છે, પરંતુ દુષ્ટક છે-દુર્ગંધ પણ છે.

માનવમાં ત્રણ શક્તિઓ બેઠી પડે છે નેનામાં પણ છે, તેનામાં કેવ પણ છે. એ બંનેનું મિશન મ્યાન માનવ છે સત્યનો શોધક માનવ ઉર્બંધાર છે, રિપનો ઉપાસક માનવ ઉન્નતગામી બને છે. સૌંદર્યનો પૂજક સત્યને અને ચિત્તને પ્રાપ્ત કરે છે જ પરંતુ વધારામાં તે સૌંદર્યના આનંદને પૂરી ઉપર પ્રગટાવવા મથે છે પરંતુ આ ત્રણે કાંઈની સાધના કરતા માનવને તેની અદર રહેલ પાશરતાનો પૂરેપૂરો બાગ ઉચ્ચારે પા તો તેને કેરી દહને પોતાનું મનક ઉ નન રાખતું પડે છે. મતના અને ચિત્તના ઉપામને પૂરીની પાશરતાના બારડું મુઠવાકાંઈએ એલેખું લાગે એ સંભારિત છે. પરંતુ આનંદના રસિક સર્જકને એ અપોગામી આકર્ષણથી બહુ સંભળાવવાનું હોય છે.

‘આનંદ પ્રાપ્તિ’-અને ઉપરના સ્તોત્ર ત્યાં પણ “કોતા સંમિતનય”-જ એ સાહિત્યસર્જનનો ઉદ્દેશ મજાપ છે કોલે કોલે નવનવીનતાના દર્શન કરાવનાર

રમણિયતાનો સાક્ષાત્કાર કરાવવો, રસસ્વાદ કરાવવો એ સાહિત્યનો હેતુ છે. સાહિત્ય આનંદ તો આપે જ, રસસ્વાદ કરાવે જ. પરંતુ એ તો ખરું જોવા એ અર્થમાં કે સૌંદર્યના રથમાં આરૂઢ થઇને સત્ય વચ્ચે પ્રવેશને પોતાની વિનયવાદા કરે અને વાતાવરણમાં આનંદની મધમધાટ મૂકી નાથ. પરંતુ એ મધમધાટ શેની હશે? પાસતાવૃત્તિની, સૂરાની જ કે કામનાઓના ઘુન્ન સંતોષની જ, કે માનવાના વિરલ પ્રભાવની તેવી ઉત્તમોત્તમ શક્યતાની, અને અધમાધમતામાં રહેલ કંચુલાની, તેના દિવ્ય ખીલે એણે ગયા તેના શેઠની, જીવનના અનંતપટ પર ચાલી રહેલાં ચિત્રોની વિચિત્રતાઓની અને છતાં તેમની અંદર વણાઇ રહેલી કાન સનાતન ધર્મસંકેતનાની ઝાંખીની અને સમજૂતિની?

સાહિત્યમજ્જનમાં જેટલે અંશે અને જેટલી સહેલાઈથી પાસવતાના ખેંચાણથી પોતાની જાનને સજ્જ મુક્ત કરી શકે છે તેટલે અંશે તે પોને તો ઉત્તરગામી થાય છે જ પરંતુ સમસ્ત સમાજને પણ ઉંચે ચડનામાં સહાય કરે એવા વાણુપ્રવાહો ને એણે ગતિ ઉત્પન્ન કરે છે. સાહિત્ય સજ્જનો જીવન સાથેનો સંબંધ અવિચ્છાદ્ય હોવો જોઈએ એની આવશ્યકતા આ સંબંધમાં અપણે મમળ્ય છે. કેમકે જીવત સાહિત્ય એટલે માનવ માનમાં કેવળ દુર્લભ સ્વર્ણાંજી જ નહિ, માતો શેખરચીના જેવા મિથ્યા કલ્પનાના કે તરંગના ત્રિહારો નહિ, યાનો અવાસ્તવિક વાતાવરણમાં અશક્ય ઉડવનો કેવળ નહિ, પરંતુ કેાઈ દુર્ગર વિરલ મિદિ માટે મથતા આત્મની ઊંચા અને તેનો સાદ.

અત્યારે તો મોટે ભાગે પ્રેમના 'ત્રિકાણો,' સામાજિક રૂઢિમસ્તના ઉપર પ્રહારો, પશ્ચિમ તરફથી આવના વાદના અનુકરણીયા પ્રચારને વાસ્તવિકતાને નામે સપ્રમાણ દ્વારવાના પ્રયત્નો જોવામાં આવે છે, ત્યારે સત્ય સાહિત્ય એણું લખાય છે. પાશવ પ્રાણી દુષ્ટાઓની દૃષ્ટિ રજૂઆત એ ઉત્તમોત્તમ સાહિત્ય એ માન્યતા સાચી નથી એ સત્ય આપણા જમાનાએ સમજવાની જરૂર છે. વાસ્તવિકતાને નામે માનવની અશક્તિઓને

અને અધમગૃતિઓને સ્વાભાવિક દર્શાવી, અને સ્વાભાવિક છે તેથી સપ્રમાણ અને ઘૂંટ છે એવું મનાવવાના પ્રયત્નો સાહિત્યના જે જમાનામાં થાય છે તે જર્જરિત અને અધોગામી. -Decadent- જમાનાના પુરોગામી જમાનાઓ હોય છે

સમાજવાદની પેઠે જ ભૌતિકશાઓની શોધોના અને જડવાદના અતિશયોક્તિ ભરેલા મૂલ્યાંકનમાંથી પણ એક પ્રકારની Utopia-પૃથ્વીનાું કલ્પના રાન્ય-પ્રગટાવવાનું સ્વપ્ન પણ કેટલાક સાહિત્ય સર્જકો સેવે છે. આમાં પણ તેઓ જે વાસ્તવિકતાનો આગ્રહ રાખે છે તેવું અનુસરણ જાતે કરે તો તેમની એ-Utopia-સ્વપ્ન સૃષ્ટિ-કેટલી અવાસ્તવિક છે તેનો તેમને ખ્યાલ આવ્યા વિના નહિ રહે. મનાય છે કે દેશેદેશ વિજ્ઞાનીની અધઝલતી ભૂતીઓ થઇ નાથ, ઝડપથી દોડતી મોટરો, રેડીઓ તથા વાયરલેસ તથા ઉલ્લામાં ઉલ્લી શોધખોળોની સગવડો સમાજની એકે એક બંધિતને આપી શકાય તથા શરીરવાના ટકાવવાનું કામ હાલમાં જેટલું કઠણ છે તેટલું ન હોય તો માનવને માટે સત્યયુગ આવ્યો મણાય. આવી ભ્રમણામાં પડેલા લેખકોએ કાંઈ નહિ તો એક વાર આ બધી બાબતોમાં આગળ વધેલા પશ્ચિમના કેાઈ દેશમાં, યા તો યુરોપથી પણ આગળ વધેલા અમેરિકામાં આટો મારી આવવાની જરૂર છે. ત્યાં આજકાલની ઘણી શોધખોળો થયા પછી હયાતિમાં આવેલાં શહેરો છે. જેમાં એકેએક શહેરોને આપણા સૌથી આધુનિક મણાતા શહેરોમાં ધનવાનને પણ ન મળી શકે એવી સગવડો આજે પણ મળી રહી છે, એટલે ભૌતિકશોધોના અને જડવાદના દિમાયનીઓનું માની લીધેનું 'સ્વર્ગ' આજે પણ પ્રગટ થયેલું છે. એમ છતાં તે પ્રગળી "સુખ," "આનંદ" "પૃથ્વીતા" ખીજ એ બાજતમાં પછાત મણાતી પ્રગળોના જેટલાં જ દર છે, આ કડરી વાસ્તવિકતા, વાસ્તવિકતાના દિમાયનીઓ એકવાર મમજી નાથ તો જીવનના સનાતન પ્રશ્નોમાં અત્યારે દેખાય છે તે કરનાં અનેકમણી વધારે વાસ્તવિકતા તેમને લાગવા માંડશે. આથી ભૌતિક-

એમ નથી પરંતુ એ કાંઈ ગભીર પગલું જ્યાં વિના ન રહી શકે એવી એના મનની ત્યારે સ્થિતિ હતી

પિતાનો પત્ર વાંચીને વસંત રહી હતી અને એ રહેને નિરંજનને ખગલગામી મૂક્યો હતો પરંતુ નિરંજન પામેથી વચન લાંબને સૂર્યાકાન્ત વસંતને હિંમત આપવા આવ્યો ત્યારે વસંતને જોઈ એને આશ્ચર્યના પાર ન રહ્યો એણે ધૂધું હતું કે વસંતની આખો રહી રહીને ઉપસી આવી હશે અને એના મો ઉપરની તમામ નિશ્ચયપ્રત્યેક લાભ થઈ ગઈ હશે પરંતુ સૂર્યાકાન્તે એ મુખ ઉપર એથી ઉતરા જ લાવેલા દર્શન કર્યા આખો રહેતી અને બીની હતી પરંતુ એ બીનાસમા લાયકારી કે હતાશના ભાવો નહોતા એમા નિશ્ચયની ઝનક ચોક્ખી દેખાતી હતી સૂર્યાકાન્તે એ જિંદગી જ ચમક્યો ને મનમા આનંદ પાડ્યો ધીમે પગલે એ વસંતની પાસે આ ચો વસંતે ખસીને એને ખેંચવા માટે થોડી જગ્યા આપી સૂર્યાકાન્ત વસંતના મો સામે જોતો મૂંગો મૂંગો ખેંડો વસંતે સૂર્યાકાન્ત સામે એક દૃષ્ટિ ફેંકી પોતાના પગ નીચે દબાવી રાખેલો કાગળ કાઢી એના હાથમા મૂક્યો સૂર્યાકાન્તે વિશ્વાસૂર્ણક એ કાગળ વાંચ્યો પોતે ધાધું હતું એ જ એ કાગળમા હતું સૂર્યાકાન્તના મો ઉપર હાંની લાલી આવી ગઈ. એ જોતી બિંધો 'બહુ સરસ કપડું' !

'મારી હાથ છે કે આજે જ લખ કરી લેશ' વસંત સૂર્યાકાન્તના મુખભાગ જોતી બેઠી

'આજે જ ?' સૂર્યાકાન્ત આશ્ચર્યથી બેઠી બિંધો

'હા એ પછી જ પિતાજી સાથે ચરો'

'પણ એમ ?'

'શી વાંધ ?'

'એ યોગ્ય ન ગણાવ' જરા સ્વસ્થ થઈને સૂર્યાકાન્ત બેઠ્યો 'તમારા ને નિરંજન જેવા પાસે લોકો વિરોધ હિંમતની આશા રાખે

'હું આ પ્રશ્ન ચોક્કસિએ નથી વિચારતી

'ત્યારે ?'

'કેવળ અગત દૃષ્ટિએ જ વિચાર છું'

'આપણા જેવા માણસોથી એમ કહી શકાય જ નહિ કોઈ પ્રાન કેવળ અગત હેઠળ શકે જ નહિ હોવો જ ન જોઈએ'

'હું એમ નથી માનતી' વાત પૂરી કરવા માથતી હોય એમ વસંત બોલી

'તમારે એમ માનવું જોઈએ' જરા ગભીર સ્વરે સૂર્યાકાન્ત બોલ્યો વસંતે ચમકીને એના સામે જોયું 'તમારા કોઈ પણ વ્યવહારની લોકો ઉપર શી અસર થાય તે વિચારવું જ જોઈએ અને ત્યારે એ નવદારમા નિર્બંધતા ભરી હોય ત્યારે તો ખામ'

વસંત વિચાર કરતી સૂર્યાકાન્ત મામે જોઈ રહી સૂર્યાકાન્ત ફરિતે દૃઢ સ્વરે બેઠો 'તમારા વિશે હું વધુ ન કહી શકું, પણ નિરંજન આ રીતે વગર કરવા કમન યાય તો મને બારે કુખ માથ હું મનુ કે નિરંજનને એના છવનની અચૂંપન કારણી જિંદગી નાખી

'પણ આ તો સાવ અગત પ્રશ્ન છે, લોકોને આ સાથે શી લેવા દેશ ?' પોતે હાલતી હોય એમ વસંત બોલી

'એ લેવા દેવા નહિ ? નિરંજન અને હું લોકોમા અગત વ્યવહારોમા કાનિ નથી અચૂંપતા ? અને અચૂંપતા લગતને નથી અગ્રાવનો ? લોકો નિર્બંધ થાય એવું પાંચ વિચરતા અને નથી આચરતા ? આ પ્રશ્ન અગત તો પ્રેમ, પસંદગી અને સદચર પૂરતો જ છે એવી વ્યવહારમાથુ માથે તો નેકાને બહુ સમય છે નિરંજનને અને તમને હું એવા કાયર ની શકનો જ નથી કે ભગુની જેડે તમે તરબૂતી જન' સૂર્યાકાન્ત જરા ઉરોમધને મોને વસંત એના ઉમ થતા મો મામે જોઈ રહી થોડીવાર ગભીર મૌન પ્રમતી રહ્યું અને એના પરિણામરૂં વસંતે સૂર્યાકાન્તના હાથમા રહેલો કાગળ હાથેકથી બેચી લઈ કાઢતા માંડ્યો કાગળના ચીથ સાથે જ સૂર્યાકાન્તની ઉમતા ચમકા લાગી

* * *

ચાલક સ્વિમ વીલી ગયા છે વસંતે પિતાને જવાન

લખ્યો નથી. દરેક ટપાલમા એ બીજા કાગળની રાહ જોએ છે નિરંજન તે દિવસથી અંબીર ખન્યો છે, છેલ્લા આઠ દિવસમાં એકેય વખત એણે આ વિશે સામાન્ય મવાલ જવાબ ઉપરાંત ચર્ચા કરી નથી. સ્વર્કાન્ત ખતેની વચ્ચે, હવે તે કરતાં પીઠ ખન્યો છે. બંનેને કંઈક અંશે એ સહાયરૂપ છે અને દેરી રહ્યો છે. મરકરીની મજા હમણાં ક્યાંય દૂખી ગઈ છે.

પરંપરા નવમે દિવસે સવારે વસંત સ્વર્કાન્ત સાથે વાત કરતી હતી. એ કહેતી હતી કે 'પિતાને! કાગળ નથી એટલે મારા મનમાં અશુભ શંકાઓ ઊઠે છે. એમ થાય છે કે હું ઘેર જઈ અને પિતા સાથે વાત કરી લઉં. પિતા મને દુઃખી નહિ કરી શકે.' સ્વર્કાન્ત ખાસ જવાબ આપતો નહોતો પણ વસંતની વાત એને ઠીક લાગતી હતી. ત્યાંથી એ નિરંજન ખાસે ગયો અને એને આ વાત કરી. નિરંજન કંઈ બોલ્યા વિના સ્વર્કાન્ત સાથે જોઈ રહ્યો. સ્વર્કાન્ત એનું મૌન સહન કરી શક્યો નહિ. એણે પૂછ્યું. 'તારો શો અભિપ્રાય છે?'

'જે વસંતનો અભિપ્રાય હોય.' નિરંજને જવાબ આપ્યો.

સ્વર્કાન્ત એની સાથે તારી રહ્યો. આઠ દિવસ પહેલાં નિરંજને આપેલું વચન એને કચ્છ રતિ યાદ આવ્યું. એ વધુ પ્રશ્નો પૂછી શક્યો નહિ. હવેના હવેના એટલું જ બોલ્યો: 'મેં આવું નહોતું પાડ્યું.' જવાબમાં નિરંજન દુઃખભર્યા મેઢે એની મામે જોઈ રહ્યો.

* * *

‘મારાથી આ નથી બેવાતું’

જે દિવસ પછીની એક મધરાતે નિરંજન અને સ્વર્કાન્ત રત્ના ઉપરના નાળા ઉપર બેઠા બેઠા વાતો કરતા હતા. નિરંજનની આંખો મઢેજ બીની હતી. સ્વર્કાન્ત ઊંડી ચિંતામાં ડૂબતો હોય એમ ગંભીર હતો. 'તું પછો જ ટીકો છે. લખતો પ્રસન્ન અંધારે દ્રાવિ-કાગળમાં છે. દરેક નવાં લખમાં આવું જાણે જ' સ્વર્કાન્તે જવાબ આપ્યો.

‘તો મારે લખ નથી કરવા. વસંતને હું ગંભીર જોઈ શકતો જ નથી. છેલ્લા દસ દિવસ થયા હું આંખો ખેંચી ખેંચીને શાધી રહ્યો છું પણ પેલી વચંત દેખાતી જ નથી. એના ઉપર જાણે ઘેરી વાદળો દંકાઈ ગઈ?'

‘પણ આવું તો જાને જ. આ વાદળો લાંબા જીવનની સરખામણીમાં તદ્દન દાક્ષિણ છે. તું બાંધી જીવનને કેમ જોઈ શકતો જ નથી?'

‘હું જોઈ શકું છું. મને એમ છે કે વસંત માતા-પિતાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ લખ કરશે તો એ મને મેળવશે પણ માતાપિતા તો ગૂમાવશે જ. અને એ એને કંપ્યા જ કરવાનું છે.’

‘નિરંજન, સ્વર્કાન્ત એને પડખરતો હોય એમ જોણી ગયો. ‘બાળક બની ગયો છે કે શું? સંસારનું અવલોકન જ સાવ વિસરી ગયો છે? શ્રેમ, કર્તવ્ય, સ્વતંત્રતા ઇત્યાદી જીવનસૂત્રો જીવનમાં ઉતર્યા જ નથી કે શું?'

‘એ ગમે તેમ હોય, મારાથી આ સહન નથી થતું’ થોડેલા સ્વરે નિરંજન બોલ્યો.

‘તો તું હમણાં અહીંથી ચાલ્યો જા, થોડા દિવસમાં આ પ્રશ્ન પતી જશે; પછી તું આવજો.’

નિરંજનથી લગીર ચમકી જવાયું પણ સ્વર્કાન્તની આ મૂચના એને ઠીક લાગી.

અને એ જ વખતે સ્વર્કાન્તની સત્તાલ લઈ એણે પેતાને કાષ્ટક મૂકવા માંડ્યો.

‘એક મહિનામાં આ પ્રશ્ન પતી જ જશે. જો કે વચંત તો એટલી અધીરો થઈ છે કે માતા પિતાને મળતા જ આ વાતનો ફેસલો લાવશે’ સ્વર્કાન્તે કહ્યું.

‘પણ મને તો થાય છે કે હું એકાદ વર્ષ પ્રવાસમાં જ ગાળી નાખું.’ કંઈક ડરતો હોય તેમ નિરંજન બોલ્યો.

‘એક વર્ષ? એક વર્ષ શા માટે?'

‘તો સુધીમાં ખરું પતી જશે’

‘હું ન સમજ્યો.’ કંઈક ગભરાતો હોય એમ સ્વર્કાન્ત બોલ્યો.

મહાસભા અને આપણો સંસ્કૃતિ-પ્રવાહ

શ્રી. મગનલાઈ દેસાઈ

અખિલ ભારતીય રાષ્ટ્રીય મહાસભાની અનેકાનેક સેવાઓની કદર થઈ છે, અને જેમ જેમ સમય જતો ગય છે તેમ તેમ તેની નવી નવી કદરની દિશાઓ સ્પષ્ટતી જ ગય છે. આ લેખમાં એક એવા પ્રકારની અને અતિ મૂલ્યવાન સેવાનું દિગ્દર્શન કરાવવા આહું છું. તે કરવાને માટે વાચકને જરા આપણા દેશના ઇતિહાસમાં લાઇ જવો જોઈશે.

પહેલું તો એ ખ્યાલમાં લેવાની જરૂર છે કે, રાષ્ટ્રીય મહાસભાની અર્ધ સદીની સેવા આપણા સળંગ ઇતિહાસનો જ હેતુ મળ્યો છે. આમે પશુ વિચારો તો, સ્વતંત્ર રીતે પણ ૫૦ સાલ સુધી જીવંત ને અથાક સેવા કરનારી સંસ્થા પોતે જ એક ઇતિહાસની યુગ-વિધાયક થઇ પડે, અને એવી રીતે પણ આ આપણી સંસ્થાએ દિવંદના જીવનમાં નવીન યુગ નિર્માણ કર્યું છે એ તો આજ આપણા વિરોધીઓ અને આપણું જમત પણ કહે છે. પણ, આ લેખમાં એ ઉપરાંતનું એક સમીક્ષણ રજૂ કરવાનું છે, અને તે એ કે, દિવંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ આપણા દેશમાં નવા યુગ નિર્માણ કર્યો છે એ તો ખરું જ. પરંતુ એ યુગ આપણા પ્રગતીય વિકાસ અને ખાસ ગુણને અનુરૂપ જ છે : આપણો આખો ઇતિહાસ જોઈએ તો તેની પરંપરામાં બરાબર ખંધાયેલો આવે એવો તે અનુરૂપ મળ્યો, આ આપણી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની કારકિર્દી છે.

ઇતિહાસના આદિકાળથી આપણે ત્યાં સરહદથી નવાં નવીં ફોમો આવતી જ ગઇ છે, મૂળ વતનીઓ જોડે ઝડપી છે, અને પોતપોતાના સંસ્કારબળ અને સુધારા-બળ પ્રમાણે આપણા પ્રજા-સરીરમાં ગોઠવાની મુશ્કેલી આવતી પ્રકારનું પ્રજાપ્રય સંઘટન થતો થતો જ આપણી આર્થ-સંસ્કૃતિ લગભગ હતી ને આજ આપણી આખી સંસ્કૃતિના સાચા પ્રાણરૂપે રહેતી છે. આ પ્રકારના સંઘટનથી અને જે જાતનું જીવનતત્ત્વ ને તેની દિવસથી આપણે આ જૂનિમાં કેળવ્યા તે પરથી, આપણને આખી પ્રજા તરીકે એક વાત બહુ સરખ આવડી છે, ને તે પ્રજાઓનો સમન્વય કરી એકસાથે દળીસળીને રહેવાનું. જરૂર પડે કે ધીરજ ખૂરે તો માંહોમાંહિ લડવાના પ્રયત્નો નહોતા આપ્યા એમ કહેવાનો આશય નથી. એ તો માત્ર બોલી બીના જ દરે, પરંતુ, લડી વડીને પણ હેવરે એકમેકમાં મળીને રહેવાનો રસ્તો આપણે શોધ્યો છે. આ દુકમાં આપણું ખિસ્તી સનનાં પહેલાં ૧૦ સદીની સમીક્ષા મળ્યાં. એ સદીનાં બે ત્રણેક લક્ષણ તરફ ખામ પાન દોરવાની જરૂર છે.

આ સૈકામાં વિદ્યા અને જ્ઞાનો વિકાસ સારી પેઠે થયેલો એની કાંઈ ના ન પાડે. પરંતુ એના ભૌગોલિક ઉપલા એ વર્ણુ જ મોટે ભાગે હતો, અને જ્ઞાનની તથા વિકાસની પદ્ધતિ વિશેષ સાક્ષરી હતી, એમ આજની પરિણાપામાં કહીએ તો ચાલે. એટલે ‘ભીએ, વૈશ્વારનથા શ્લોક :’ અણે બહાર જ રહી જતાં અને અસ્પૃશ્ય વર્ણી તો દૂર જ હતા. આત્મૈક્ય અને સમન્વયની સંસ્કૃતિમાં આ એક ભારે પ્રભાવ હતો. ઉચ્ચનીયતાવનુ ઝેર પ્રગ્નશ-રીર્માં નીપજવા પામ્યું હતું એની ના ન પડાય, જે ઝેર કાળાન્તરે વધતું જ ગયું છે.

બીજી એક વસ્તુ એ કે, જે નવી નવી પ્રગ્નઓ આવવી કે જૂની અહીં વસેલી હતી તે બંધીના કરતાં અર્થપ્રજ્ઞ પાસે વધારે સારી સંસ્કૃતિ હતી. એથી કરીને એકાકીયનું કામ એકધારું આલી શકતું હતું. અને એમાં પણ આર્થોના હાથ ઉપર રહેલો હતો. વૈદિક, બૌદ્ધ કે જૈન વિચારસૂત્રો આખરે એક જ થઈ ગયાં હતાં. એક અપવાદ નોંધવો જોઈએ અને તે યુગ્મરાતમાં આવેલો વસેલા પારસીઓના. તે ધર્મત્રાસના માથાં પોતાના ધરાને છોડી અહીં આજ્યા. તેમને મૂળ વાળીઓએ નિરાંતે પોતા મેળા રાખ્યા. પણ એમાં એક વસ્તુ હતી જે કદાચ એકાદી જ્ઞાનમાં આવી છે : કે પારસીધર્મ ધર્માન્તકારી-‘મીચનરી’ નથી. તેમને પોતાની આત્મી-તથા જે ધર્મ પાળવો હતો તે તેમને પાળતા દેવામાં આવે અને નિરાંતે શુદ્ધ-જીવન ગાળવા દેવામાં આવે. તો તેઓ પ્રસન્ન હતા.

એટલે આ સૈકામાં આપણી પ્રગ્નમાં જે વસ્તુ થયેલી જોવામાં આવી :—

- (૧) પ્રગ્નઓનું સમન્વિત એકીકરણ કરવાની આવડત. પરંતુ તેમાં એક પ્રકારની મરજન રહી હતી કે, નીચલા વર્ણી મોટે ભાગે દરકાર થાય એવી રાજપદ્ધતિ હતી. આ જાણતમાં એક મનોદા આંકની જોઈએ જે કું પછીથી ચર્ચા થઈ.
- (૨) આ એકીકરણમાં આપણે સંસ્કૃતિનો પ્રધાન હાથ હતો.

ઉપર વિદ્યા અને જ્ઞાનની વિકાસપદ્ધતિ વિશે વાત કરતાં મેં એક અલેપક કથન કહ્યું છે કે, તેમાંથી નીચલા વર્ણીની ઉપેક્ષા જનની હોય આજ પણ આ ઉપેક્ષા ચાલુ છે ને તે જે જોઈએ તો એ અલેપ આપણે સ્વીકારતો તો ધટે. અરે, આ ઉપેક્ષાનું જોર તો એવું છે કે, જૈન, શીખ, ખ્રિસ્તી ને ધરમા કામને પણ એનો પામ લાગ્યો હતો, પરંતુ, એમાં એક વસ્તુ અહીં નોંધવી જોઈએ, તો જ આ ઐતિહાસિક સમા-લોચના સાચી કરે. અને તે બૌદ્ધ, જૈન તથા બ્રાહ્મણ ધર્મોનું કાર્ય. આ ત્રણમાંથી જે ધર્મોએ લોકભાષામાં જ પોતાનું કામ કહ્યું અને વેદપ્રભાષણની પણ પરવા ન રાખી; અને ત્રણે ધર્મોના દ્વાર સૌ કામને માટે સરખાં ખુલાં હતાં. અને એજ ત્રણ ધાર્મિક જળમાંથી ૧૧ મા સેકા બાદ સંતધર્મના ઉદય થયો, કે જેમાં નીચલા વર્ણીની ઉપેક્ષા ટળી એમ જ નહિ, એ ધર્મને જોરે એ જ્યાં વર્ણી પણ હિંદુધર્મના ઉત્તરોત્તમ રહ્યા, પોતાની ભાષામાં અને પોતાને ગમ્ય એવી સરજ સૈલીમાં, પામ્યા છે ૧૦ સેકાના આપણા વિકાસની મયાનોઆ કરતી વખતે, બૌદ્ધ, જૈન અને બ્રાહ્મણ (કે એકાંતિક) ધર્મની આ મોટી સેવા જૂલરી ન જોઈએ કેમ કે તે ત્રણે પણ એ વિકાસનાં ચાત્રોત જળો હતાં.

૨

એ આપણા પ્રાચીન કાળમાંથી નીકળ્યાનું ઐતિ-હાસિક સીમાચિહ્ન ઇસ્લામી પ્રગ્નઓનું આપણા દેશમાં આગમન છે. આ પ્રગ્ન પાસે જે વસ્તુ નવી હતી, જેથી કરીને પૂર્વે આપણી પ્રાચીન પ્રગ્નઓ કરતાં એમના આગમનની અસર જુદી જ થઈ. આ જે વસ્તુ તે નિચે પ્રમાણે છે :—

૧. પોતાના ધર્મ માટે ‘અનુભવ’ અભિમાન ને તે અનુભવોએ આપણને છોડાળો. કુંકમાં, તેઓ મિશનરી-ધર્માન્તરકારી પ્રગ્ન હતા.
૨. એક સાદીસરજ આધ્યાત્મિક માન્યતા, તેને પેશનર, અને તેનો ખલીક અને સૌ-સમાનની આવના : આ બધાથી તેમનું જોર ને અનુભવ

એક હુ

એક પ્રગ્નનીય સધર્મ વખતે બને તેમ, આ વેળા પણ સમાજમાં નરાજની તો જાગી જ રાજકીય હોદ્દા મુસનમાન સત્તાએ પગપેમારી કર્યો અને એક વાર તો બંધુ કામકાળ યજ્ઞ ગણ્યુ અમાજ-ક્ષેત્રમાં કાષ્ઠક ઓનિયા પીરની અસ્તથી, કાષ્ઠક હિંદુ સમાજના હાથ નીચલાવને કારણે, ને રાજમતાની શાક તથા જોર જીનમ પણ મદદમાં આવીને, ધર્માન્નર ચત્રા લાગ્યુ પણ ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં ગમાનદ, કમીર ધને, પીયો, નાનક, ગુસ્સી, ચૈનન્ય વગેરે સતોએ દિલના પુરાણા ધર્મનું મથન કરી ને નવનીત કાંઈયુ તે નવા ધર્મ સામે ટકરે જીવન સમર્થ નીવડ્યુ ઇસ્લામના ઓનિયા તથા આ મતો ભક્તિમાં એક બનના લાગ્યા ખીજી બાજુથી લૌકિક દરનામમાં હિંદુ ધર્મના લોકચારના ને તેની માન્યતાના ઊઠા ઊડના લાગ્યા નરી લૂપી અદ્વૈતવાદના લોકમાન્યને ક્રોનેક મગ ક્યે? ભક્તિના બીનાચને વહેમના જગા ન્યા ભગવા લાગ્યા

મોગ્યોના જગના લગીમાં આ મર્દા દાલો યસવા લાગ્યો ને મમ વચના નિશાન સમેા અકર પે । યથો એલે સુધી એ દિશામાં તે ગયો કે એક નવો અમનિવન ધર્મ જ તેણે સ્થાપત પીડુ જડાયુ ' ધર્મગ્રાહન નાજ કે પડિતનુ જ કામ હોત તે એ રણ તે કરી ચમન છતા આપણા અમનના ઇતિહાસમાં અ બીતા પણ વાદ ગખતા નેા છે એના જ સમગ્રાવિન ગૂઠુ નાનક એમની ધર્મભાવના ને નન િ નિશાળ નામ ને મર્ગદારી હતી ધર્મ-ક્ષેત્રમાં એનણે હિંદુધર્મની તે મળે અનુરૂપ અરુતિ આતમમથન કરી હેતવના પણ અકરનેતો આ શુભ આરભ તેના વશમાં દવ્યા નદિ આરગ્રેષે અકમનુ કંડુ કારડુ ગેડુ વાનુ ઇસ્લામનુ મિગનદાં રણુ જગડ નીવડ્યુ અનેા ઉપાવ ગાં । વજર આપણુ ઐતિહાસિક કાર્ય-મમ વનુ થોનરો કે નિકળ જશે એ જ ગિયતિ આવીને ગળી ની મળ્યા અથો શીમે એ એકતાર તો ઔગ્રેષેના કાર્દેરે તોડી નનુ અને મરાધઓ દિને નજ એક છા તમે કંગા છા ।

મના તેમાં એમને વીક અરો મકગતા મળી એની ના ન કહેવાય પડી આગળ વધવાનુ હતુ. સતધર્મનુ પાલ કરનારા આ લોકો આગળ વધત પણ ત્યા તો કાળમયે ગેરી પ્રગ્નનો નવો ઉમેરો અર્દા કર્યો મુસનમન પ્રગ્ન ને હિંદુ પ્રગ્ન મૌ સ્થિત રાજતત્ર થતા હળી મળીને રહેવા શીમે એ આજના આપણા ગામડા નેના પણ મિદ્દ થાય છે પરંતુ ધર્માતરકારી મર્મનનુ અમોડ શુ ? તે જડે તે પહેલા એવા જ ગુણના મ પ્ર લાવવાથી ગેરી પ્રગ્ન અહીં આવી. અને એણે વળી એક નવો કાયડો ઉમેર્યો આજ સુધી આવેલી પ્રગ્નઓ અહીં જ વસી હતી આ પ્રગ્ન તો રાજ હાથ કરતા છતા આજસુધી પરદેશી ને પરદેશી જ રહી છે । આ એક સાર નથી વચ્ચુ હતી આપણા લોકો આ વચ્ચે સમજ જ ન રાક્યા પ્રગ્ન આવે બકેરડે, પણ પડી પાર કરી રહે ને એક સથે સમાર ચનાવે-આ આ રણે ઇતિહાસ ન્યુનો અનુભવ તૈમૂર મિકર જેગ પણ આ નેકો નહોતા કે, આવી લૂની કે છાનીત મયા, ને નામગીર થયા

એટલે આ નરપુત્રમાં વનુસ્થિતિ આમ ઘણ કે, આપણી મામે એક પ્રમ હતો ન-હિંદુ મુનીમ એકબનો ત જ વચ્ચે અથેને આ ના ને એ છો આપણા ઇતિહાસમાં પહેપ્રથમ પરદેશી મના નામી *

આ પરદેશી સત્તાને સમનન્ય પાનવે એમ નહોતો. કદાચ પશ્ચિમમાં એ જાનુ તર જ અમણુ હાતાથી અથે ને ગે નોષ જ ન રાકતા હોય ગમે તેમ હા મમનવનો રવાદ ગધાવો, વધારે ટૂંચાતો, તેમાં નરા ત્રિમો, નરા કેવણ હમેગન પણ એ પ્રાદા થતુ જ હતો એની પરી માનિતી તો એ કે ૧૮મા મેકાના પ્રાગસી કાગ આ રણે સમનન્યની નજર પાનવવા

*આદર્શ અરવુ ખાસ નેધાવા નેવુ ઉ કે અકબર ઔરંગઝેબ હિદી હતા, હિદી તત્તિક છાયા ને મર્ધા એક હિંદુ ભેરામાં એને એના ધર્મ આડે આવેા ને એણે આતર કેવલ રાકે મુસનમનો દેશમાં વાસ કરોને રવા પડી તેમજ ને લડાઈએ કરી ને બરી આગળ-કેવલ હતી અ આપણા અલેખ ઇતિહાસસિંહાએ નથી શીખવડુ, પમ આપણે બેતાર વાદ કરવા નેવુ છે

લાગ્યા. અંગ્રેજ પ્રજા, તેનો ધર્મ, તેની વિદ્યાએનું અપનાવવા તરફ ખ્યાન ગયું. રામમોહનરાયના પ્રયત્નો આવી જનનના હતા. અંગ્રેજ કૃષ્ણણી એ દિશામાં લઇ જતી હતી. પણ આ પ્રવાહને સમન્વય કહી ન શકાય, અને તે એટલા જ કારણ કે અંગ્રેજ પ્રજા ભૂમિયા ખતના તૈયાર નહોતી. એટલે આ બધું આપણી શક્તિ વધારવામાં સંગેહન ન નીચડ્યું. અને આ કાળની મોટી આફત એ જ હતી કે દિંદીઓને આ એક મોટી ખીના ખ્યાનમાં જ ન આવી. ૧૮૫૮માં દૂર દેશની રાણી આપણી મહારાણી થઇ છતાંય આ એક આપણા ઇતિહાસમાં નવીન જ અને છે એ આપણને ખ્યાલમાં ન આવ્યું. પરંપરા પરાયા રાજતંત્ર તથા પહેલી વાર જ આવીએ છીએ એ આપણને ન સમજાયું. રાજતંત્ર શાંતિ સ્થાપે છે એટલે બમ; આપણે ગિરતા રહ્યા, અથવા જાગ્યા તોય એ એક મુખ્ય અધિકારના જ પ્રકાશમાં !

એટલે ત્યારે ઈસ્લામ અને ખ્રિસ્તી મંડલિત આવતાં, સમન્વયના ક્ષેત્રમાં જે જે પ્રશ્નો ઊભા થયા છે એ સમજીએ તો જ રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ એમને અગે શું કહ્યું તે સમજાશે. અને એ આપણી ચર્ચાનું મંડાણ પણ છે.

અંગ્રેજ સામ્રાજ્ય સ્થપાયું ત્યારે મોટા પ્રશ્નો ખડાં જોતાં, એ સ્થાપના જ બન્યો. આપણી ઉપર પહેલપ્રથમ પરદેશીસના સ્થપાઇ પડ્યું જુની પડતીમાં જીહરેલી આપણી પ્રજા એ સમજી ન શકી સમન્વય મરજેસજાનો જ સંભવે. આ નવી પ્રજાએ નો ઉદાર જિન્દગીના સમન્વયની ભાવના જગવવા માંડી.

પણ, આ પ્રશ્નની પૂર્વેના પ્રશ્ન અણગુજકવ્યે જ હતો અને તે ઇસ્લામના મંધારો. ઉપર જોઇ આવ્યા કે તેનું નવીન લક્ષણ ધર્માન્તરકારિના હતું. આપણી નવી મનાજ-દિવસરીએ આ પ્રશ્નો ઉત્તર આપવાનો હતો. એ પ્રશ્ન ગુજલતા હાથે ત્યાં જ તેમાં અંગ્રેજોના આગમન ને રાજ્યપર્યાપનાની નવી પંચાતોગિકી થઇ. અંગ્રેજોનો ધર્મ પણ ધર્માન્તરકારી; એટલા પૂરતો પેલો જુનો પ્રાચીન બધું અગત્યનો બન્યો; જગતના મિથાવી અને વિન-

મિથનવી ધર્મોનું શુદ્ધેત્વ જ દિંદમાં સ્થપાયું. પણ એનાથી વધારે અધરો કાયરો તો અંગ્રેજ રાજકર્તાઓએ આ ધર્મભેદને રાજકીય રૂપ આપ્યું તે બન્યો. પરિણામે ધર્મને કારણે જે ભેદ મોટે ભાગે બૂલતા ગયા હતા તે જ ભેદ રાજકીય કારણે જાગ્યા, જેમાંથી આજ કોમી એકબેનો મોટો પ્રશ્ન યથા પડ્યો છે. માત્ર અંતતો સૂક્ષ્મ સવાલ જે હતો તેને બાલગણનાનો તે દુનવવી સૂક્ષ્મતાનો બનાવી મૂકાયો છે. જેનું ગુરુ નાનકે તેમના જમાના માટે કહેવું કે, કોઇ દિંદું નથી કે કોઇ મુસલમાન નથી; તેનું જ આજના માટે એકવાર માંધીછએ કહ્યું હતું. આપણ સૌ સરખા જ નારિતક બન્યા છીએ; નહિ તો આપણ સૌ રામરદિમનાં બાળકો સહેજે એક થઇ શકન.

એટલે, સારાંટરે પે વસ્તુઓ આપણી સંસ્કૃતિની પસંદ ઉકેલ માગતી પડી હતી :—

૧. ધર્માન્તકારી સંપ્રદાયોનો નોક શો ?
૨. જે પ્રજા પરદેશી જ રહેવા માગે છે તેનું શું કરવું ?

આ બેઉ પ્રશ્નોનો ઉત્તર મહાસભાએ આજ બપોરક રૂપે આપ્યો છે. પહેલો પ્રશ્ન તેના ક્ષેત્રમાં સીમી રીતે નથી. છતાં કોમી એમ માધવાની પાછળ જે મનોભૂમિકા ઝળી કરવામાં આવી છે તેમાં એ ધર્માન્તરના પ્રશ્નો પૂરે ઉત્તર આવી જાય છે. એ ઉત્તરનું આપણું શ્રેય ચાંચીછને ધટે છે, એમણે જતાવ્યું કે, સૌ ધર્મ તેના જાનુયારી માટે, જે તે શુદ્ધ ભાવે તે પાળવા દરેકે તો, ઉન્નતિકર છે. અને જે તેઓની વચ્ચે સર-સાધનો જ પ્રશ્ન હોય તો, દરેક ધર્મ અધૂરો છે, છતાં દરેકમાં સત્યાંશ છે તેનું જાનુશીક્ષન કરી તેને સુધારવા મથવું. અને એમ સૌ ધર્મો સમાન ભાવે જોવા. ધર્માન્તર એ બંધિતના આત્માનું ને સૂક્ષ્મ કાવ્ય છે. કોઇ ધર્મ લોક લાક્ષ્ય કે ભયને જોરે ધર્મ-પટ્ટો કાઢવના તરફે તો તેટલા જ માત્રે તે અધર્મ દરે છે. સૌ જે પોતપોતાના કાવ્યનું તે ધર્મનું પાલન કરે તો, "Sufficient unto the day are the o'ib thereof"—રોજને પોતાપરતું 'એક કમલું બસ' થશે આ માન્યતા અર સાર્વભૌમ માનવધર્મનું મંડાણ

જ અશક્ય છે, એ મંડાણ, આટલાં સૈન્યના અધિકાર બાદ, આજ આપણી સમન્વય-સંસ્કૃતિનો પ્રતિનિધિ-પુરુષ છે છે, એ એક મોટું સાંસ્કૃતિક સીમાચિહ્ન છે.

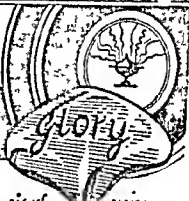
ખીલે પ્રાચીન પરંપરાનો, આપણા લોક કેટલાય વખત સુધી સમજાજ ન થયેલા કે અંગ્રેજો આપણા ધર્મતત્ત્વો ઉપર વાળ્યો છે. જે પ્રજા આવે તે ધર કરીને અહીં રહે, એમને ધર્માન્તરકારી ધર્મ નેમ નહિ પસનારી પ્રજા એ નવાજ અનુભવ હતો, જ્યાં આપણે આ સૈન્યના પ્રારંભ સુધી એમજ માનતા હતા કે, દુશ્મને અંગ્રેજોને અહીં મોકલ્યો છે, અંગ્રેજ પરદેશી જ રહેવા માગે તો તે સંસ્કૃતિનો પ્રવાહ જ ઉપયોગ, એ આપણને ધ્વજ જ ન પડી તે સત્ત્વનો ધ્વજ પહેલ-વહેલો દાદાબાઈની આર્થિક આંખે જોયો; ને તેમજ 'સ્વરાજ' શબ્દ પણ પોકાર્યો. પરંતુ તેણે એકસ અને મૂર્તિત્વ તો લાદેલી મહામહાનો રજાત વ્યવેશવાજ ગણાય, એમાં આપણે સ્પષ્ટ જાહેર કર્યું કે અંગ્રેજ પ્રજાનું દિલ્હી રાજ્ય આપણે સામાજિક,

આર્થિક, ધાર્મિક, અને સમગ્ર સાંસ્કૃતિક હાસ કરે છે, -પૂર્ણ સ્વરાજ જ એમાંથી જમારો છે. અને સાચે સ્પષ્ટતા કરી કે, મિત્ર બનીને જોય અનેક લોકો દિલ્હી ધર કરીને રહ્યા છે તેથી તેઓ આ સમન્વય-સંસ્કૃતિની ભૂમિમાં જરૂર રહી શકે.

આમ, આપણી મહામહાએ દિલ્હી સંસ્કૃતિના વહેણને આમળ ધ્યાનમાં છે. અને એક એવો વેગ એને આપ્યો છે કે તે જો જામે તો જગતના કેટલાક કોણા તો આપણા આપણી જાય. સંસ્કૃતિવાદક બતાવે શરણે તો મહાસત્તા, ઉદ્ભવા દોહ કાપકામાં, પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય, એટલે કે સંસ્કૃતિનો સમગ્ર પ્રાચીન ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ મળે છે આ બધું વર્તમાન હોવાથી એ વર્ણવવાની જરૂર નથી, આ લેખનો આશય એટલેથી પૂરો થાય છે. મહામહા આગલી મોટી જમરી બનવામાં પણ એ જ કારણ નથી કે, તેણે આપણી સંસ્કૃતિની સાચી નાડ પારખી તેને વહેવાને મામ સાધે ક્યો છે? આની પૂરી કદર તો હવે પડીને પતિ-હાસકાર કરશે.

સોનર્ય, મુગંધ, અને
તેજસ્વી મુખકાન્તિ માટે
મલબાર

CLARIS

સહવાનો સાધુ વાપરા.
લેજેન્ડરી સાઈપ લેકર
(પ્રતિષ્ઠિત લીમડા સાધુ વાળા) ડલીડર, મુંબઈ, મરાઠા.

ધી લક્ષ્મી

[સ્થાપના ૧૯૨૪]

હાંદગીના વીમાના સઘળા ક્ષેત્રોમાં આગળ પકતી

૩૦ મી એપ્રિલ ૧૯૩૭ મુધીમાં પુરા તથા વર્ષ દરમ્યાન પુરું કરેલું કામકાજ
રૂ. ૧,૫૧,૦૦,૦૦૦ (રૂપીયા એક કરોડ અને એકાવન લાખ)

બોનસ

આખી હાંદગી પર રૂ. ૨૦ કર વો દર દાવરે
એન્ડોર્મન્ટ પર રૂ. ૧૧ " "

+ તુરત દાવાંગો ચુકવવા માટે જાણીતી થયેલી +

સમસ્ત હિંદ, બર્મા અને સાઉથ આફ્રીકામાં શાખાઓ ધરાવે છે.

વધુ વિગતો માટે લખો:-બ્રાંચ સેક્રેટરી.

ધી લક્ષ્મી ઇન્સ્યુરન્સ કં. લી. બંદર રોડ, કરાચી.

બંદર રોડ પર બંધાનારું કંપનીનું નવું મકાન

જે મધુ વર્ષ દરમ્યાન લગભગ પાંચ લાખને પર્યંત આજ સુધીનું તમામ
રૂ. આ આબોધાન મકાન અને તેના ઉપરના જમીની પર રાખ્યો ખર્ચ તેમજ મુજબના
મેર વધારે રૂ. એ વિશાળ છે.